

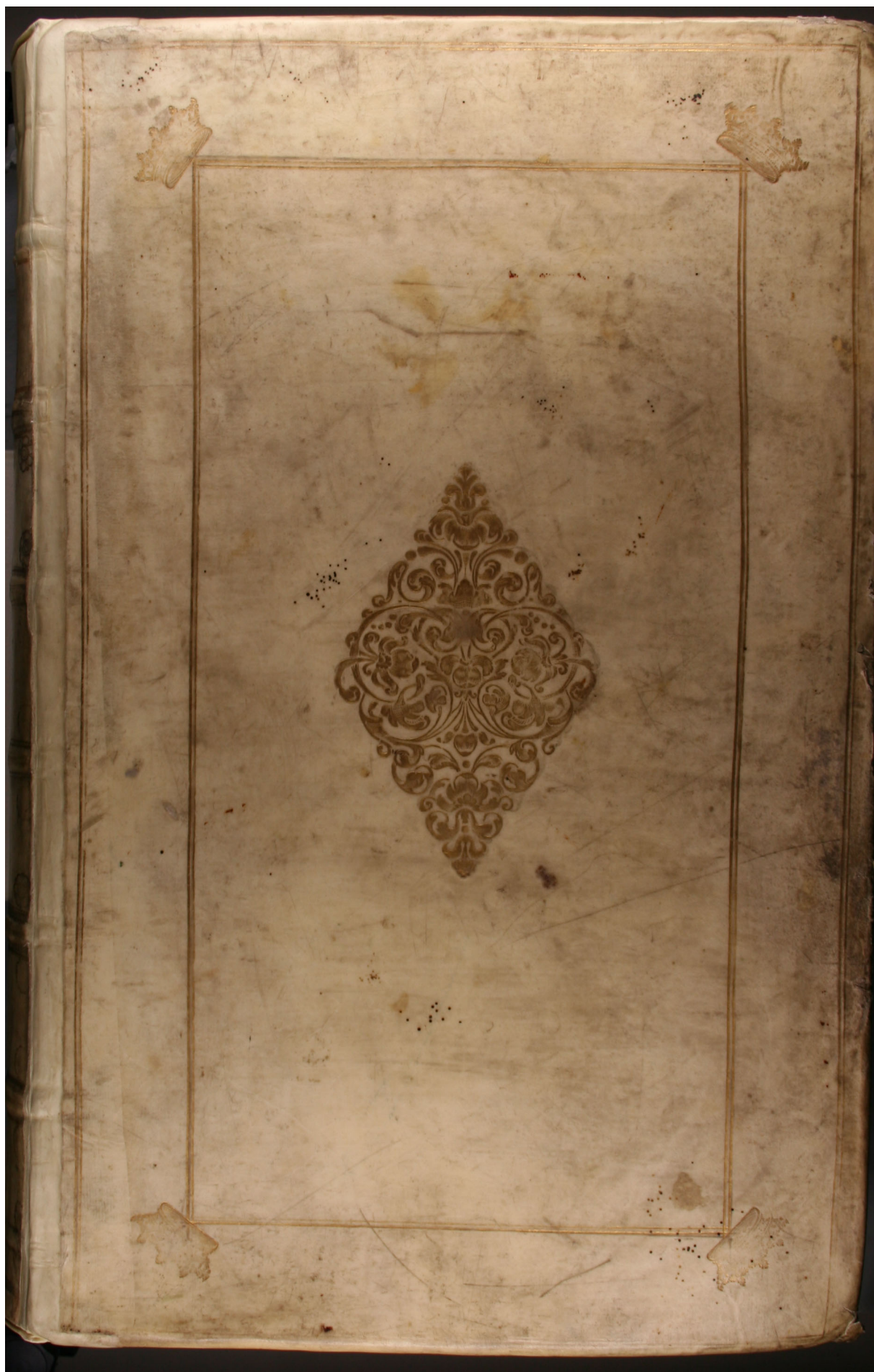
- Digitalisierte Fassung im Format PDF -

Naauwkeurige beschrijving der Aardgewassen

Abraham Munting

Die Digitalisierung dieses Werkes erfolgte im Rahmen des Projektes BioLib (www.BioLib.de).

Die Bilddateien wurden im Rahmen des Projektes Virtuelle Fachbibliothek Biologie (ViFaBio) durch die [Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg \(Frankfurt am Main\)](#) in das Format PDF überführt, archiviert und zugänglich gemacht.

Orig. Bestand CB
25 APR 1983

Muntibg - Aardgewassen 1696

Heel perkament, rug en platten verguld; genaaid op 6 dubbele touw-ribben waarvan 1,3,4,6 zijn ingeregen in aangetrokken platten; dunne overstekende perk. stroken in panelen en op staart en hoofd-paneel onder kapitaalband, dit op 3 strookjes perk genaaid.

Toestand: perkament op recto scharnier gebroken en los van rug, op ribben in lengterichting gescheurd; staarteinde gescheurd; rug ingezakt; voorplat trekt naar buiten; veel stof, vuil en resten van gedroogde planten tussen bladen van boek.

Werk: stof verwijderd; rug afgenomen en met stijfseel schoon gemaakt; recto plat schutblad verwijderd (met verlies) en tegen geplakt met dun papier (stijfseel); hoofd en staartpaneel beplakt met nieuw dun perkament; kapitaaltjes als oorspronkelijke op 3 strookjes perkament en katoendraad genaaid; schutblad recto en eerste 2 bladen van boek randen versterkt met "heat-set tissue"; nieuw kalfsperkament op rug; oude panelen opgeplakt (stijfseel-Eukalin); rugpanelen eerst beplakt met holle rugstukken van "Eenhoorn antiek"; band schoongemaakt met melk en Vulpex.

21.4.1983 W.Begemann
Overberg

NAUWKEURIGE
BESCHRYVING
DER
AARDGEWASSEN,
DOOR
ABRAHAM MUNTING.

NAUWKERIGE
BESCHRYVING
DER
AARDGEWASSEN
DOOR
ABRAHAM MUNTING

Q II 348A15R
73.

582.751.9

634.1 / 635.9

633.88

615.322

084.1 : 634.1 / 635.9

R348 A15

N A A U W K E U R I G E
B E S C H R Y V I N G
D E R
A A R D G E W A S S E N ,

Waar in de veelerley Aart en bijzondere Eigenschappen der
B O O M E N , H E E S T E R S , K R U Y D E N ,
B L O E M E N ,

Met haare VRÜGTEN, ZADEN, WORTELEN en BOLLEN,
Neevens derzelver waare VOORT-TEELING, gelukkige AANWINNING, en beylzaame
G E N E E S - K R A C H T E N ,

Na een veel-jarige Oeffening en eigen Ondervinding ,
In drie onderscheide Boeken, naauwkeuriglijk beschreeven worden;

Door den H E E R

A B R A H A M M U N T I N G ,

In zijn leeven,

Hoogleeraar der **GENEES-** en **KRUYDKUNDE** in de vermaarde
Akademie te GROENINGEN.

*Nu eerst nieuwelijks uitgegeeven, en met meer dan 250 Afbeeldingen, alle naer 't
leeven geteekend en konstgelyk in 't Koper gesneden, versierd.*

Met noodige Registers verrijkt.

Te Leyden { by **PIETER vander AA,** } Boekverkoopers.
T' Utrecht { **FRANCOIS HALMA,** }

1 6 9 6.

55N 125968-01

IN A U W E R I G E
T E S C H R Y V I N G

A A R D G E W A S S E N

BOOMEN, HEESTERS, KRUYDEN,
BLOEMEN.

GENEES-KRACHTEN

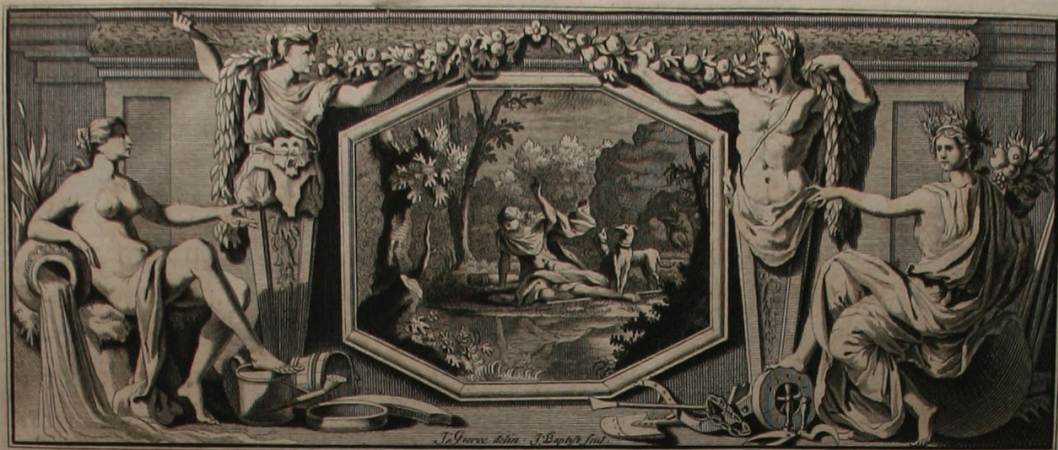
D O N A B R A H A M M U N T I N G

I N D I E N

D E U T S C H E S C H R I F T

SECRET ALIAS

P I E T E R A A R D G E W A S S E N
F R A N C O I S H A L M A

O P D R A G T
A A N D E

Edele, Hoog-Agtbare, Wijze, zeer Voorzienige

H E E R E N,

Den H^r. en M^r. J O H A N E L E M A N,

Den H^r. en M^r. DANIEL van ALPHEN SIMONSZ,

Den H^r. J O H A N van BANCHEM,

Den H^r. en M^r. COENRAAD RUYSCH,

Regeerende BURGERMEESTEREN der STAD

L E Y D E N:

Mitsgaders

Den H^r. en M^r. JOHAN van GROENENDYCK,

SECRETARIS.

Edele, Hoog-Agtbare H E E R E N

't **D**oorluchtig tooneel des aardrijks, door de hand des Almagtigen geschapen, leeverd ons, in zijne eindelooze slag en verscheidenheid van Gewassen, t'eevens overtreffelijke en overvloedige blijken van de mogentheid des Scheppers uit.

Hier van dragen ook de Godgewijde en wereldwijze Schriften,

O P D R A G T.

Wat in de natuur der Aardteelzels nauwkeuriglijk is onderzocht, en der zelve Voortbrenger de glory en lof toegezwaaid, die hij over zulke werktukken zijner goedheid verdiende, op een voortreffelijke wijze getuigenis.

En, E. H. A. H. gelijk 't Hoofd van 't Menschdom, in zijnen stant van rechtheid, door 's werelds Maker, in een Lusthof was gesteld, waar in de pronk en 't puik der Aardgewassen, in hare jeugdrijkste kracht bloejende, 't oog hares aanschouwers op het vriendelijkste streelden; zoo was dit Paradijs van wellust hem ook ter Bouwing en Bewaring aanbetrouwd: waar uit met recht gekeurt word, dat de Landbouw en Aanteeling der Gewassen, voor het eerste, edelste en nutste bedrijf des menschen te achten zij.

't Was dan ook, E. H. A. H. van aaloude tijden, onder de geachtste volken, niet alleen het werk der geringsten de aarde met de ploegkouter te doorsnijden en met de spaade om te graven, op dat de zaaden, zoo noodig ter aanwinning voor de stanthouding van den mensch, daar in bequamelijk gestrooid, of gepoot mogten worden; maar de voornaamste sloegen ook deezen arbeid ter hand, 't welk hen geenzins tot verachting of schande gedeeg.

Van hoe grooten nut ook de kennis der Gewassen aalouds bij de voornaamste Mannen is geacht, vertoonen ons hunne werken; en behoeft men slechts, tot bewijs, de grootste en wijste van Israëls Koningen bij te brengen, die, op wat toppunt der Koninglijke waardigheid ook gesteege, echter zich zoo veel aan de kennis der Boom- en Kruidgewassen liet geleegeen zijn, dat hij van den Cedarboom des Libanons af, tot den Ysop, het muurgewas toe, naer zijne wijsheid gesproken heeft; * zoo als ons het heilig Geschichtboek zijner daden opleeverd.

En met recht, E. H. A. H. is deeze kennisse voor een der nutste onder de menschelijke zamenleving te schatten, dewijl dat 's menschen natuur niet alleen de Koorn- en Boomvruchten tot haar gewoon voedsel behoeft; maar dat'er ook in alle Gewassen een kracht en artzenij steekt, tot geneezing van zoo veel quaalen, als den mensch, door 't eeten van 't verboden Ooft, onderhavig wierd: daar dan een groot deel van der Geneezers konst op doeld, en waar meede der Kruidmengers winkels, deels uit 't Oosten en Westen gehaald, deels in eige grond gewassen, gestoefed worden.

Doch boven 't nut, E. H. A. H. wat is'er ook vermaakelijker dan

O P D R A G T.

dan de Boom- en Kruidteeling? Wat verzadigd meer de zinnen des Stervelings dan de groei en 't genot der Aardvruchten? En daar men van meest de andere dingen kan zeggen, de allerwaardigste niet uitgezonderd, datze maar een van 's menschen zinnen voldoen; kan den Gewassen, met reden, de vergenoeging van alle de zinnelijke vermogens worden toegeëigend: want wat verrukkender voor 't Oog? dan zoo veelerlei verwen in de Vruchten, wonderlijk door malkanderen geschakeerd, voor de konst en bootzing onnavolgelijk. Wat aangenaamer voor 't Gehoor? dan 't zoet geruisch en geklater van 't Geboomte, wiens hoogopgeschopte armen en kruinen door de wind als een akkoordgezag geroerd worden, en, haar dus buigende, 't stargewelf schijnen te kussen. Wat verquikkender voor de Reuk? als de krachtige geur van zoo veelerhande Bloemen, zoo die bij voorspelling, door haaren bloei, schooner en vaster vruchten belooven, als die enkel tot cie-raad en bevloering der aarde schijnen geschapen te zijn. Wat, boven al, behaaglijker voor de Smaak? als 't rijpe Ooft, door 's hemels dauw bevochtigd, en frisch van zijnen tak geplukt. Eindelijk heeft 't Gevoel ook zijn aandeel in de Gewassen, welkers fluweele bladeren en gladde huid de gevoelzenuwen, in het aan-raaken, zoo lieflijk streelen, als de zachte zijde, uit het ingewand der Boschwormen geteeld, en door de konst bereidt: En daar 't Goud en schitterend Gesteente op 's menschen echte ge-moed, in zijn volmaaktheids-stand mogelijk niets zou hebben uitge-recht, om hem van zijn grootste krooncieraad, Gods Beeld, te berooven; heeft een Boomvrucht zoo veel vermoogen gehad op zij-ne tochten, dat hij'er door van 't toppunt zijns geluks is afgerukt, en uit de overvloeijing van alle vermaak ontzet.

Maar op dat wij voor Uwe Edele Hoog-Achtbaarheden, door een te ruime vermeijning in 't Aardgewas en zijne Vruchten, niet schij-nen van 't stuk te dwaalen, en de paalen eener Opdragt te overschrij-den; binden we ons in, om iets van 't Boek, dat wij Uwe Ed. H. Achtb. hier, onder 't opschrift van *Naauwkeurige Beschrijving der Aard-gewassen*, enz. onderdaniglijkst aanbieden, en van des zelfs Schrij-ver te melden; gelijk ook welke reden ons voornamentlijk porde, om Uwe Doorluchte Naamen op d'ingang dezes Werks te stellen: waar toe wij Uwe E. H. Achtb. noch een weinig tijds en geduld, op 't gediensigt, afvergen.

't Boek durven we onbeschroomdelyk zeggen, is een Pronkstuk

O P D R A G T.

onder alle die deze schoone Stoffe verhandelden ; zoo wegens deszelfs onvergelykelijke naauwkeurigheid , in 't beschrijven van de verscheiden aart en bijzondere eigenschappen der Boomen , Heesters , Planten en Bloemen ; met haare zaaden , wortelen en bollen ; teffens derzelve voortteeling , aanwinning , en Geneeskrachten ; alles na een veeljarige oeffening en eige ondervinding , met de grootste omzichtigheid des werlds , waargenomen en opgetekend ; als uit inzicht van de groote meenigte der konstrijke Plaa-ten , (om voorts van den Druk te zwijgen) alle onder 't oog des Schrijvers , naer 't leven , getekend , door de handen der beste Meesters konstiglijk gesneden , en in een sierlijke , zoo wel als schilderachtige , stant vertoond.

Den Schrijver belangende , E. H. A. H. de zelve is de Heer *Abraham Munting* , voortijds Hoog-leeraar der Genees- en Kruidkunde , in de vermaarde Opper-lands-schoole te Groeningen ; door het sterflot al voor eenige jaaren de wereld ontruikt , doch die in zijn leven , in de oeffening zijner konst en zijns beroeps , als een flonkerstar uitmuntte , en een onsterfbaaren roem naliet , waar van de Lijkreden op 's Mans dood , door zijn Amptgenoot , de Heer *Mensinga* , uitgesproken , en van den beroemden Heer *Rabus* uit het Latijn keurlijk in onze Taal overgestort , (die haar plaats voor aan dit Werk vind) breeder voor ons mag spreken ; als waar in des Schrijvers afkomst , leer-oeffening , reizen , bevordering , onvermoeide en gadelooze naerftigheid in 't naspeuren van de verborgentheden der Natuur , achting onder Landaard en Vreemdelingen , en wat'er voorts tot een waare schets van zulken arbeidzaam Queeker en Aanteelder van uit- en inlandsche Gewasfen vereischt word , op een zedige wijze word vertoond : dewijl deze Reden in 't kort dat gene doet zien , 't welk zoo veel Ooggetuigen , die immer 't geluk hadden van den Man te kennen , en zijn *Groenings Paradijs* , meest met eigen hand geplant , te beschouwen , als met eenen mond wijdluftig uitgalmen : zoo dat de nijd , die bij zijn leven niets op zijne deugd en groote kundigheid vermogt , haar tanden nu op zijn lijkzerk en doodbus mag stomp knaagen ; sparende boven zijn echte loff , ook zelf zijn gebeente , dat voor haare woede onnaakbaar is.

Ten slot , E. H. A. H. staat ons noch met een woord te melden , wat ons aanzette om dit Werk , op eige drukpers en kosten uitgevoerd ,

O P D R A G T.

voerd , Uwe Edele Hoog-Achth. met alle eerbied op te draagen ; en uwe Naamen , voor het zelve als ten Schermſchild te ſtellen. Zekerlijk , zoo wij hier niet anders zeiden , dan dat Uwe uitmun- tende en luſterrijke Deugden , die in 't opperbeſtier van de groote , en de wijde wereld door vermaarde Stad *Leiden* , (die de Hoofd- ſchool aller geleerdheid en wetenschappen van Nederland in d'om- trek haarer muuren bevat) zoo doorluchtig uitſtraalen , ons hier toe hadde gemoedigd , 't waare over genoeg gezeid. Als men gelegenheid vind , om den naam en de verdienſte van groote Mannen ſlaauwe- lijk voor 't oog der wereld te kunnen afſchaduwen , mag men zich gelukkig achten , en den Goden , ('t ſtaa ons vrij zoo te ſpreken) voor zulken gunſte danken. 't Is waar dat wij beide hier in geen eenerlei opzicht hebben , als die de eer Uwer Regering op geen een- derhande wijze genieten : doch 't geluk van kenniſſe , nevens de blij- ken van heusheid en gunſte , van Uwe Ed. Hoog-Achth. waar aan wij te gelijk deel hebben , noopten ons , om , als met eene hand , dit teken van eerbied en erkennig voor Uwe voeten neêr te leggen , in die hoop , dat het zelve met geen ongenegen oog en hert van Uwe Ed. Hoog-Achth. zou ontfangen worden.

Doch hoewel deze redenen genoeg waaren ter billijking van dit ons beſtaan , veroorlove men ons om'er dit noch bij te voegen ; dat wij 't niet onpaſſelijk achtten dit Werk Uwe Ed. H. A. op te draagen , als welkers Stad ook met een Hof praald , alom de wereld door vermaard , waar in de grootſte overvloed van de zeldzaamſte en ſchoonſte Gewaſſen , uit alle geweſten der aarde hier aangebragt , onverzade- lijk voor 't oog te zien zijn : die ook , gelijk wij boven van den Hof onzes Schrijvers zeiden , te recht de naam van *Leidens Para- dijs* mag draagen , en , onder zoo veele andere , voor een der voor- naamſte vercierzelen Uwer Stad en Wijsheidsſchool te achten zij. Daar dan ten laaſten bijkomt , Uwe groote liefde tot de weten- ſchappen en geleerdheid , teffens van de aanteeling en queekkonſt der Gewaſſen , waar door Uwe eige Luſthoven en Plantagien meeft jaarlijks van 't ſchoonſte Ooft overvloejen , en dus met dankbaar- heid de koſten en arbeid haarer Bouwheeren vergelden.

Ontfangt dan , E. H. A. H. deze Vrucht , niet in onzen Tuin , maar op onze perſſe ontrent in twee jaaren tot zulken grootte op- gegroeid : wij verzekeren ons dat het Werk , Uwe Ed. Hoog-Achth. ne- vens allen liefhebbers van Hoven , Boomen , Bloem- en Kruidgewaſ- ſen zal behagen : biddende wij wijders den alles vruchtbaarmaken- den

O P D R A G T.

den God , dat hij den hemeldauw van zijne tijdelijke en eeuwige zegeningen over Uwe hooge Perfoonen , Huizen , en Regeringe overvloediglijk uitgiete ; op dat Uwe Hoog-Achth. noch lange blijven mogen de Zuilen , niet alleen van *Leidens* gemeenebest , maar ook des gemeenen Vaderlands ; en dat Gij bloejende in alle roemruchtige deugden , ook bloeien moogt in voorspoed en in een gelukkige burgerheersching , over de Stad , waar in gij met titelrecht , zoo wel als met der daad , de naam van *Borgervaders* verdiend ; en Uwe aanzienelijke Hoofden noch een lange reeks van jaaren met deze eerlauwen moogt bekranst zien.

Dit is de oprechte hertewensch ,

Edele Hoog-Achtbaare Heeren,

van Uwe Edele Hoog-Achth.
onderdanigste en verplichte
dienaars

PIETER vander AA,
FRANCOIS HALMA.

B E R I G T

A A N D E N

L E E Z E R.

Veel curieuſe Liefhebbers der Kruyden, verwonderaars over de konſt en verborgentheeden der Natuur in en ontrent allerley Gewaſſen, hebben mij niet zelden geklaagd, dat ze, door onkunde van aller aart, dikmaal de zelve t'eenemaal verlooren, niet alleenlijk in de Winter, maar ook in de Zomer; of dat ze, ſchoon ze behouden, echter vruchteloos bleeven, of andere ongemakken onderworpen waren. Daar op te gelijk mij vriendelijk verzocht en ernſtig aangepord, dat ik, volgens mijne zeederd veele jaren daar in verkreegene kennis, hen ten gevalle in ſchrift wou ſtellen, hoe zij hunne BOOMEN, KRUYDEN, BLOEMEN, &c. bequamelijk zouden kunnen bewaren, in bloey onderhouden, en dan goede Vruchten daar van winnen.

Deeze billijke begeerte heb ik noch kunnen, noch willen weygeren, om niet alleen de Verzoekers, maar ook het gantsche Gemeen te dienen; en de tijd, welke mij van mijn beroep overſchoot, in dit nuttiglijk te beſteeden. Te liever begaf ik mij hier toe, wijl ik onlangs geleeden had gezien, in 't Neederlandsch iets uytgekomen te zijn, waar in de Edele Hoveniers konſt zeer ſober op 't Tooneel was geſteld, als te zaamgelapt van veel oude, ongewiſſe, ja onware dingen; zonder eenige eygene ervarentheyd; behalven, noch veel andere, welke alleenlijk in heete, niet in onze Neederlandsche of de Hoogduytsche Geweſten ten gebruyk kunnen worden gebragt.

Heb derhalven dit teegenwoordige Werk, als een ware, eygentlijke, nette Bouwing en Waarneeming aller Boomen, Heeſteren, Planten, Bloemen (waar ontrent ik met een gedurige luſt, onophoudelijke arbeyszame oeffening veele jaren lang beezig ben geweest, en daar door heb bekomen veele ervarentheyd ontrent allerley Gewaſſen in haar aangeboorne natuur en eygenſchappen), gewillig met de pen opgeſteld, en opentlijk in 't licht doen komen; op dat ieder hier uyt mogt leeren, op hoedanig een wijs alle Planten en Boomen te beſtieren zijn, na de geleegentheyd der Neederlandsche en Hoogduytsche Luchtsreek, om'er vermaak en voordeel van te kunnen trekken. Welke ware en opregte Oeffening tot noch toe, mijns weetens, noyt van iemand beſchreeven of gemeen gemaakt is.

De Leezer gelieve het derhalven gunſtig aan te neemen; te leezen, te herleezen, zoo zal hij gewenſcht nut daar van kunnen bekomen. Ik heb alles kort voorgesteld, om door wijdlophigheid niet verdrietelijk te zijn, eevenwel alles zoo klaar en beſcheydentlijk uytgedrukt, dat ook d'eenvoudigſte mij zullen kunnen verſtaan.

Tot dus verre was onzen Schrijver gekomen, toen de dood, terwijl dit zeer koſtelijk Werk reeds in Drukkers handen was om uyt te voeren, hem de ſterflijkheyd deed verlaten, om de on-verderſtijkheyd deelachtig te worden. Wy zullen derhalven hier bij doen 't geen mij vertrouwen dat hij zelfs verder zou gezegt hebben.

In 't jaar 1672. heeft hij uytgegeeven zijne WARE OEFFENING DER PLANTEN, in quarto Formaat. Zoo begeerig ging dit voort, dat de Drukker Anno 1682 het voor de tweedemaal herdrukte. Echter was dit Werk onvolmaakt, zoo ten aanzien van 't getal der Boomen, Planten, Kruyden, Bloemen, &c. als van de Curieuſe waarneeming, opvokking, en voortteeling der zelve. De tijd en gedurige oeffening had hem in veele dingen beeter onderrigt; geleerd 't geen hij te vooren niet wiſt; verzeekerder middelen tot voortplanting en onderhouding doen uytvinden: daarenboven hem noch veele Gewaſſen toegebragt, welke hem te vooren ontbraken; 't zij uyt verre Landen hem toegezonden; 't zij door eygene vlijt veranderlijk gewonnen en aangequeekt. Zelfs heeft hij in zijn Groe-

ningſch

* *

BERIGT AAN DEN LEEZER.

ningsch Paradijs gebouwd, gekoesterd, ten vollen Wasdom gebragt, veelerley der voortreflijkste, maar te gelijk ook de teederste Boomen, Planten, Bloemen, waar van of 't Zaad, of de Plantjens hem waren toegezonden (want bijna door de geheele Wereld had hij zich vrienden gemaakt, om hem te doen bekomen 't geen hem noch ontbrak) uyt Oost- en West-Indien, Africa, &c.; onaangezien de geleerdste Botanici oordeelden, onmogelijk te zijn, gewassen uyt zulke heete Landen in onze koude te doen voortspruyten, en ten vollen gedyen. Doch zijne vlijt en opmerking overwon alle hinderpalen, en zelfs (indien men zoo spreken mag) de Natuur; zoo dat zijnen Hof pronkte met 't geen noyt in onze Gewesten gezien was, en geloofd wierd, niet te kunnen geschieden.

Dit bewoog hem, wyl hij geen brood voor vrienden sparen, maar zijne moeylijke uytvindingen geerne aan andere mededeelen wou, op dat ze met gemak mogten verrigten 't geen hem zoo veel tijd en arbejd had gekost, zijn eerste Werk niet alleen te overzien, meest doorgaans gantsch te veranderen; maar ook zoodanig te vermeerderen, dat wij den Leezer kunnen verzeekeren, in de beschrijving der voornaamste Gewassen bijna de helft bijgekomen te zijn: behalven noch, dat hij, als een goed Geneesmeester, een zonderling Kruidkenner, en Professor Botanices in de Groeningische Hooge School, achter 't berigt van elke Boom, Bloem, Plant, &c. heeft bijgevoegd der zelve krachten, en gebruyk, 't zij tot onderhouding der gezondheid, en voorkoming der ziekten, of andere qualen; 't zij tot geneezing, wanneer men zich van de zelve vind aangetast: zoo dat dit teegenwoordige Werk genoegzaam twee derde deelen vergroot, en gelijk als gantsch nieuw is.

Daarenboven heeft hij doen afteekenen, zeer eygentlijk naer 't leeven, al de Boomen, Bloemen, Planten, &c. van eenige aanmerkelijkheid, welke hij bad staan in zijnen op 't hoogst vermaarden en doorluchtigen Hof te Groeningen. Deeze Afteekeningen zijn hier op 't nauwkeurigste van de Plaatnijders gevolgd.

Dit zeer heerlijk, en met bijzonder groote kosten der uytgevers deezes Druks volvoerd Werk word nu den Liefhebbers van Hoven, Bloemen, Kruiden hier aangeboden: en wij, die dit nu schrijven, derven haar vergewissen, dat 't geld, 't welk ze hier voor uyttschieten, hen nooit zal berouwen. Maar moeten haar ook waarschouwen, willen ze de vrucht en 't vermaak harer Gewassen genieten, dat ze slistelijk moeten volgen 't geen de Autheur haar heeft voorgeschreeven. De geene, welke geen Hoven hebben, en echter dit Boek zich eygen maken, zullen haar de koop niet misdanken, maar genieten de verlustiging haars Gemoeds in 't betrachten van de zeldzaamheeden der Natuur ontrent allerley Gewassen; en de Printverbeeldingen zullen hunne Oogen verstrekken voor een Hof in haar huys. Dan noch zullen ze hebben een Doctor aan hare zijde, een Apotheker binnen haar deur; 't harer geneezing, als ze qualijk gesteld zijn; 't harer nut, om de aankomst der krankheeden den wech af te snijden.

Meer zeggen wij niet; wyl iemand, die goede Wijn heeft, geen krans voor de deur behoeft te hangen. Dit alleen noch; wyl des Autheurs Groeningische Stijl veele Leezers onsmakelijk viel, ook zomtijds vrij wat duysterheid had, zoo hebben de bekostigers deezes Druks eenen gesteld, die 't geheele Werk verschreeven, op een beeter schrijfwijz gebragt, en de vermeerdering des Autheurs t'elkens op zijne plaats getrouwelijk ingelijft heeft: zoo dat wij vertrouwen, de nauwkeurige nu beeter vergenoegen te zullen vinden.

CYPRESSE- en LAUWERKRANS,

Gevlochten ter onsterffelijker gedachtenis van den grooten
Geneesheer en Kruidkenner

ABRAHAM MUNTING,

in zijn leven,

*Hoogleeraar der Genees- en Kruidkunde, in de vermaarde Opper-
landsch Schoole tot GROENINGEN.*

Door de Zang- en Veldnimsen, bij gelegenheid van 't
uitgeeven zijns Werks,

NAUWKEURIGE BESCHRYVING DER AARDGEWASSEN,
gestrengelt.

Zoo leefd de deugd na de dood.

MYn Zangheldin stijg op naer boven,
Slaa uw gezicht op Floraas Hoven,
En wei de groene beemden in;
Beschouw de hooggekruiinde boomen,
Te prijck staan langs de zilvre stroomen,
Zie al het schoone veldgewin!
Het koren op het weeligst groeijen,
De kruideryen botten, bloeijen,
Vermei u in het Hofgewas,
Het bloemtapijt en 't jeugdig gras.

Doorgraaf het ingewand der aarde,
Spaa uit de wortels groot van waarde,
En krachten tot Geneezers konst:
Verzamel zoo veel milde gaven,
T'zaam in de rijke schoot begraven
Van de Al-Natuur; die zij uit gonst
Aan 't menschdom schenkt en toe komt deelen,
Laat u dien arbeid niet verveelen,
Maar dank haar vrolijk met geschal,
Dat 't schatert over berg en dal.

Vernoeg u zelf niet in de paalen
Van Neerland met het oog te dwalen,
Maar vlieg veel verder met 't gezicht;
Gaa 't Oofte en 't Welsten door spanfeeren,
En wil door 't Noorde en Zuijen keeren,
Zoo ver als Febus spreid zijn licht.
Zie daar wat vrucht- en boomgewassen,
Uit 't aardrijks schoot en rijke kassen,
Opgroeijen, en den grond beslaan
Van Kaffer, Moor en Indiaan.

Span nu de pees van uw gedachten,
Begluur het pit en de oppervachten
Van 't ooft der milde Vruchtgodin,
Leer hoe 't geboomt zij aan te winnen,
Hoe 't bloem- en kruidgewas de zinnen
Meer streelt dan Paphos Koningin.
Leer al 't Aardteelzel recht te leiden,
De grond wel naer de konst bereiden,
Op dat 't zijn Bouwheer niet en lieg,
Noch zijn verwachte hoop bedrieg.

** 2

Plant

C Y P R E S S E - E N

Plant Lustprieelen, groene Beemden,
Die staag naer Edens Lusthof zweemden,
Als ge u verlustigt reis op reis
Haar paden weelig door te kruissen,
Terwijl de hooge toppen ruissen,
En 't pluimgediert zingt naer zijn eisch.
Bezot de Hoven met Citroenen,
Oranjestammen en Plantzoenen,
Met Taxis, Mirt, en Lauwerier;
Dat alles heeft zijn groei en tier!

Maar, Zangnimf, wie zal u hier leiden?
Wie dees Natuurstof u bereiden?
Op dat gij wisse treden houd;
Dat gij niet door verdwaalde gangen,
D'Aardmoeders gramschap moogt ontfangen,
Als gij haar krooft onecht bebouwd?
Wie zal u best hier onderwijzen,
Dat uwe Telgen luchtwaarts rijzen?
Dat niets van uw Gewas verdwijnt,
Noch op zijn steel en tak verquijnt?

't Is MUNTING, door-beproeft ervaren
In de aardfche groene schaduwfchaaren,
En alles daar Natuur meê praalt:
Dien Faunus hebt gij na te spooren,
Zijn vastgegrondt bericht te hooren,
Daar hij Natuurs geheim ophaalt.
Bezie zijn boomen, kruiden, roozen,
Zijn bloemen op het kleurigst bloezen,
Zijn Mirten, Aloës en Thijm,
Zijn Leelyveld spierwit als rijm.

Dat deeze ervaren Kruidenkender,
Aardschvyand van al 't geen voor schender
Van 't boomgewas en Floraas schoot
Te houden zij, de hand u leente,
Zoo draaft gij moedig, veilig heene

Door alles wat Natuur ontfloot.
Volg, volg, mijn Zangnimf, zulk een Wijzen,
Wil met zijn lof ten Hemel rijzen,
Vlecht kranssen om zijn waardig hoofd,
Schoon lang van Febus licht beroofd.

Hij leeft noch in zijn wijze Schriften,
Die overschoone Lettergiften,
Waar meê zijn hand ons mild beschonk:
Hier ziet men de geheimvertrekken
En 't schoonste van Natuur ontdekken,
Met 't overdierbaar aardrijkspronk.
Zing, zing ter lof van zulken Schrijver,
Wiens gadelooze lust en yver
Blonk in zijn Groenings Paradijs:
'k Wil dat gij hem zijn eer bewijs.

Kom Flora help dien Man bekranssen,
Veldnimfen wil nu lustig danssen,
Kom Amaril, kom Galaté,
Laat ons bij beurte blij opzingen,
Zijn lof, dat 't door de lucht mag dringen,
Tot aller Goden Koningkssteê.
Plukt nu Cypressen en Lauwrieren,
Die MUNTINGS hoofd en graf vercierén,
't Is beide ons plicht, dat gaat u voor,
Volgt, Nimfen, volgt mij op het spoor.

Maar ziet daar Pindus Hemelreijen
Om u zaam aan den dans te leijen,
Haar zangspeeltuigen zijn gesnaart;
Dat die mijn plaats en plicht bekleeden,
Wilt op haar zang de maat natreeden,
Uw stemmen met de haare paart.
Of wil, met zoete teengenzangen,
Elkander nu bij beurt vervangen:
Ik stel mij daar op tot gehoor,
En leen u beide aandachtig 't oor.

Rei van Zanggodinnen.

Wij komen vrolijk naer beneeden aangesteegen,
Van 't hooge Helikon, om hemeldauw en zeegen,
Op MUNTINGS dor gebeent' te sproejen overmild;
Om zijn doorwrochte Boek met zang en lof te kroonen,
Hem voor zoo schoonen Werk met keel en tuig te loonen;
Wij wenschen, Nimfen, dat ge ons trouw navolgen wild.

Rei van Veldnimfen.

Godinnen van Parnas, die onze groene velden
Met uwe komst vereerd, om de eer en lof te melden
Van 't puik der Teelders van ons' Aard- en Veldgewas;
Wij groeten u, bereid om onze stem te paaren
Met u, en onze sleuit met Pindus schelle snaaren
Te menglen onder een, op MUNTINGS graf en as.

Rei van Zanggodinnen.

Apol, ons Opperhoofd, gaf ons zijn godsbeveelen,
Om met ons snaarentuig en uitgezette keelen

L A U W E R K R A N S.

Te zingen , als om strijd , de nooit verwelkbre roem
Des Mans , die zoo wel schreef van 't teelen der Lauwrieren ,
Die eeuwiglijk de kruin des Zanggods rijk versieren ,
Op dat men hem het puik der Lauwerqueekers noem.

Rei van Veldnimfen.

De Bloemgodin quam ons op haar Banketten nooden ,
'k Heb , zei ze , Nimfen u te zamen op ontboden ,
Op dat gij MUNTINGS Hof met mij beschouwen zoud :
Zie met wat noestigheid hij bloem- en kruiden teelde ,
Dat nimmer telg of blos verquijnde of treurig queelde ;
Ik heb mijn gantsche groei en bloei hem aanbetrouwd.

Rei van Zanggodinnen.

De Graangodin , die ons aan Pindus voet ontmoette ,
En ons met heusche zwier , haar buigende , begroette ,
Vroeg Zangheldinnen wat beoogt gij op dees' tocht ?
Wij zeiden om des Mans gedachtenis te vieren ,
Die uwe Bouwers zoo ter rechter baan kon stieren ;
Die heb ik , zei ze , lang van God Apol verzocht :

Wilt , voerze voort , voor mij mijn dankbaarheid en plichten
Aan 't overschot van dees' mijn Bouwheer ook verrichten ,
Hij heeft staâg onvermoeid voor mijn gewin gewaakt :
Hoe vlijtig ging hij steeds door mijne velden waaren !
Hoe sloeg hij 't Kooren gaa om 't voor verderf te spaaren !
Prijst eeuwig die zoo trouw heeft in mijn dienst geblaakt.

Rei van Veldnimfen.

't Is MUNTING , kunstig Artz doorzult in kruidenkennis ,
Die zoo nauw 't veldgewas behoevede voor de schennis
Van 't snoode wormgediert' , tot zijn behouwd en groei :
Die zoo veel duizenden van overschoone Planten ,
En Bijgewassen , hem uit alle wereldskanten
Gezonden , houden kon in haare kracht en bloei.

Die luchtstreeks erfgebrek van Neêrlands koude landen ,
Voor 't kruid dat word gereeld door Febus hittig branden
Zoo konstiglijk vergoed' door vuur en ovenskracht :
Die zoo voor 't eêlste Gewas de lucht en grond schakeerde ,
Dat niets verslenschte noch ooit in zijn grond verteerde ,
Maar staâg tot volle rijpte en wasdom wierd gebragt.

Rei van Zanggodinnen.

O Vestaas grootste Zoon , vol trouw voor uwe Moeder !
Die haar , door vlijt en zorg , steeds strekte tot een hoeder ,
Hoe hebt gij nacht en dag haar Vruchten opgepast !
De wortels , stammen en de takken gaa geslagen !
Der spruiten die zij teeld en in haar schoot komt dragen ?
Zoo 't in zijn eerste scheut , en volle grootheit wast.

C Y P R E S S E - E N

Gij hebt van voet tot top de schaduwilde boomen ,
Die met hun armbereik ter lucht en hemel komen ,
Op 't nauwst ontleedt , met hun verscheide slach en aart :
Gij naamt op 't keurigst waar gedaante en verf der bladen ,
Haar effen-gladdigheit , of doorgeweeve draden ,
Waar door ge al 't Boomgewas hebt naer zijn eisch geschaart.

Rei van Veldnimfen.

Uw groote wakkerheit voor Heesters , Kruiden , Bloemen ,
Voor GROENINGEN een stof om eeuwig op te roemen ,
Daar die aaloude Stad ten duurzaam pronk meê pralt ;
Deed Zaad en Loten uit de nieuwgevonde waereld
Zoo schieten dat uw Tuin daar staâg meê stont bepaereld ,
Als uit uw eigen grond gewonnen en gehaalt.

Wat was 't ons een vermaak , als wij met dartle gingen ,
Met Dafné , Tijtir , op hun sleuit- en veldgezangen ,
Eens vrolijk sprongen op om GROENINGS vaste wal !
Hoe roken wij de Thym , Narcissen , Angelieren !
Wat geur vervulde 't Veld van Mirten en Lauwrieren !
Wat noopte ons dit tot vreugd en vrolijk veldgeschal !

Rei van Zanggodinnen.

Wanneer de Zanggod ons op Floraas schoone geuren ,
En 't bloemschakeerzel van zoo veelerhande kleuren
Eens op het weeligst met vermaak onthalen wou ,
Deed hij ons' hemelrei van Pindus toppen stijgen ,
Op MUNTINGS weeldenhof met hem zacht neederzijgen ,
Daar we ons op 't vrolijkst dan vermeden in zijn bouw.

Wat zag men daar dien Man op 't vlijtigst spitten , graven !
Hoe snoeid' hij Boom en Telg , om de overrijke gaven ,
Die hier Natuur op 't milst met voller hand opgaf ,
Te queeken ! hoe wist hij des Aardrijks schoot te streelen !
Hoe door zijn kundigheit de Zaaden aan te teelen !
't Gewas te hoeden voor de kou , hoe fel , hoe straf !

Rei van Veldnimfen.

Hoe wist dien Eskulaap al zijne kruideryen ,
Boomqueekzels , bloemen ter Geneeskunst te doen dyen !
Hoe drong hij tot het pit en kracht der Planten door !
Hoe scherp bezag zijn oog de wortelen en steelen !
De bladen , bloeizels , 't zap , om quaaen meê te heelen ,
Als of Merkuur hem tot Philoctets Arts beschoor.

Hoe kon hij dagen lang geduld en tijd besteeden ,
Om 't Hof- en Veldgewas van lid tot lid te ontleeden !
Met tong te proeven vrucht en kern- en wortelsmaak !
Hoe zeeker wist hij 't al in soorten te onderscheiden !
Hoe alles naer de kunst ter heelkracht te bereiden !
Zoo menigt men 't heilzaam nut met 't oog en zinvermaak.

L A U W E R K R A N S.

Zanggodinnen en Veldnimsen t'zamen.

Men roem eeuw in eeuw uit uw groote kundigheeden
O MUNTING! groot van Naam! die 't al naer grond van reeden,
En wijze ervarenis, aan 's waerelds oog betoogt
Wat overschoone schat van onwaardeerbare schatten,
Natuur komt in haar schoot en rijke grond te vatten:
Uw lof zij eeuwiglijk aan 't Stargewelf verhoogt!

De Nijd mag uw gebeente en zwarte lijkbuis knagen:
Wij zullen steeds uw lof ter lucht en hemel dragen;
Uw Boek vereeuwigd u bij 't komende geslacht:
Natuur die u zoo mild haar gaven toe quam deelen,
Wiers boom- en bloemgewas gij zoo wel aan kond teelen,
Maak dat uw naam van 't Oost' tot 't Westen word gedacht!

De *Scheld-stad* pronkt door recht met zoo veel Schilders beelden,
Die 't weelig Hofgewas op hun paneelen teelden,
Door verf en konstpenfeel zoo krachtig aangeleid,
Dat 't schijnt of Schilders hand en konst Natuur braveerde,
De bloemen in haar bos en loof zoo net schakeerde,
Dat 't leeven door haar zwier de prijs als wierd ontzeid.

Gij prijkt HANDWERPEN met uw *Bosschaart*, *Aalst* en *Zegers*,
Met *vander Aft* en als met Bloeme-Schilders leegers,
Die 't toppunt van de konst bereikten door hun handt:
Terwijl dat *Utrechts* kruin met uw *de Heem* mag praalen,
Mignon, wiens schoon penfeel kon Meesters roem ophalen,
En *Witthoos* 't Schilderveld aan de Eem met kruid beplant.

Met 't pronk van 't Jufferschap, door geeft, met konst beschonken,
De Schilderfse *Oosterwijk*, staat *Hollands* Tuin te pronken,
En zoo veel Helden in Apelles School volleert:
Men roem vrij hemelhoog hun groote Schildergaven!
Doch dat bootzeerzelslof niet voor Natuur mag draven,
Of 't Beeld op 't hoog Altaar voor 't leeven word geëert.

Die groote Meesters zijn ons Bouwheer veel verschuldigd,
Hij heeft met recht verdiend te worden ingehuldigd
Voor Hoofdaanqueeker van hun beeldzels vaste doel:
't Was MUNTINGS vlijt en zorg die bloem en roozen teelde,
Waar na dat Schilders hand en trek zoo geestig speelde:
Zet, Konstenaars, dien Man ter hoogster glorystoel!

Daar ziet men de Godinnen scheijen,
Verlaten met haar stoet de reijen
Der Nymfen, vrolijk aan den dans:
Gedankt zijt gij, o hemelschimmen!
Die MUNTINGS lof zoo steil deed' klimmen,
Ter lucht en hoogste hemeltrans.
Wij willen u ook wicrook rooken,
De Veldaltaaren staag doen smooken,
Met gommen van den Arabier,
Ter dank aan u en Febus Lier.

En u, o dartle Veldgodinnen!
Die meenig harders hert kond winnen,
Zij eeuwiglijk ook dank gezeid,
Dat gij met heldre toon en keelen,
Zoo wel tot MUNTINGS lof kond queelen,
's Mans roem hebt naer verdienst verbreed.
Gaet zomwijl noch zijn Hof bezoeken,
Die hier ten toon prijkt in zijn Boeken,
Door Print en Letters afgemaald,
Daar 't keurig oog als in verdoofd.

Hoe

CYPRESSE- EN LAUWERKRANS.

Hoe ziet men daar in , naer het leeven ,
 Het gladde koper ingedreeven ,
 Door Etzers konst , en Snijders handt ,
 Zoo veelderhande Aardgewassen ,
 In potten , zonnebakken , kassen ,
 Geschaard en in 't verband geplantt !
 Hoe komt de Teekenkonst die cieren !
 Met bijcieraad , vol losse zwieren !
 Hoe is hier 't puikgewas verbeeld
 Als of 't stont op zijn steel geteeld !

Hoe konstrijk is het Werk doorweeven
 Met al wat de Oude en Nieuwe schreeven ,
 Ter Heelgebruik en Artzenij !
 Uit vreemde en eige Landaarts spruiten ,
 Hier komt ons Machaon ontfluiten

Wel duizend doozen op een rij ;
 Met zoo veel wortels , bloemen , zaden
 Gepropt , en rijkelijk geladen ,
 Die MUNTINGS konst en neerstigheid ,
 Ook voor den Naneef heeft bereidt.

Zie hier Natuurs Tooneel dan open !
 Al de Aardgewassen als ontsloopen ,
 In zaad , in struik , in bloem , in bladt :
 Zoo leerd men al haar deelen kennen ,
 Zoo 't scherpbegluurend oog zich wennen
 Aan 't innigt dat 't Gewas bevat.
 Treed toe dan rechte Floraas Minnaars ,
 Dit Boek maakt u tot rijke winnaars
 Van zaad en vruchten uit haar schoot :
 't Strekt zelf ten doodschrik voor de Dood.

F. HALMA.

Den $\frac{26}{18}$ van Lentemaand,
 's jaars 1695.

Op

Op het geleerde en luisterrijke Werk
van den H E E R
ABRAHAM MUNTING,
NAUWKEURIGE BESCHRYVING DER AERDGEWASSEN
genaamt.

Ier gaat het Paradijs , met zijn Warandhof , open ,
En MUNTING spiegeld zich tot in het minste Kruid ,
Dat , of uit d'aarde , of steen , of bast , of klippen spruit ,
En toont waar van men schaade ofoordeel heeft te hoopen.

Hier word mijn ziel geleid door duizend Boomgewassen.
Gins bloeit Cyclamen , en Oranjen op een tijd.
Hier plukt men Nagelen , daar doodlijk Aconijt ,
Gins bittere Aloë , en geurige Ananassen.

Hier kruipt de Scammony , daar klimmen Mirablaanen ,
Gins raast de Cassie door 't ruiffchen van den wind ;
Daar blaakt Adonis , die van Venus wierd bemind ,
En om wiens dood zij stortte een heele Zee van traanen.

Maar , welk een geur verfrist mijn hart en ingewanden !
Ik riek hier Benzoin , en Wierook , en Kameel.
Daar bijt mij d'Aron , en de Gember in den Keel ;
Dan doet de Muskadel , door 't zien , mij watertanden.

Volmaakt verstand , en ziel der Beemden , en Vallyen ,
Geleerde MUNTING , wat verplicht ge ons door uw vlijt !
Die 't minste Kruid tot in zijn ingewand ontwijd ,
En toont wat schaadlijk is , wat nut in Artzenijen.

Indien uwe oogen noch het schoone daglicht zaagen ,
En uw doorluchtig werk dus heerlijk uitgeroerd ,
Gij wierd niet minder als d'aanschouwer zelf ontroert ;
Uw pen zou 's Drukkers lof tot aan de sterren draagen.

Verstanden werden door verstanden opgeheeven.
Hier ziet 't nauwkeurig oog zich zelve aan Planten blind.
De konsten werden door de konstenaars bemind.
Wie sterre , MUNTING zal door HALMA eeuwig leven.

ABRAHAM BÓGAERT.

Op

Op dit doorwrochte Werk.

DE schrand're MUNTING, in een Paradijs op aard
Gewoon te leven, en te kennen d'aart der Kruiden,
Gehaalt uit Oost, en West, van 't Noorden, en van 't Zuiden,
En door die kennis al de Wereld door vermaard,
Vond 's hemels Lusthof zijn beschouwing veel meer waard;
Dag zelf genegen, om, na 't scheiden uit dit leven,
Zijn mede-menschen nut zijn 's onderzoeks te geven,
Had hij dit Kruidboek voor den Naneef nog gespaard;
Met regt een Wonderboek, dat ons niet slegts van buiten
Den schets toont, maar Natuurs geheimen weet t'ontsluiten,
En niets vergeet wat tot al 't Aardgewas behoort.
Wat wroet gij, Artzen, of Kruidkenners, en Bloemisten?
Wat moogt gij zoekende al uw tijd en arbeid quisten?
Hier is des Werelds Tuin. Treed binnen, op mijn woord.

P. RABUS.

Op het zelve.

VAAR blonk ooit kundigheid, in 't teelen der Gewassen,
Met meerder luister uit als in 't doorwrochte Werk
Van MUNTING? die hier door klom boven 't Heemelszwerk
In roem, hoe zeer de nijd hier teegen aan mogt bassen.
Hoe vulde hij met 't puik der Planten, potten, kassen!
Waar van zijn Weeldenhof en Boek droeg blijk en merk;
Waar vond men Aardgewas in bloei en kracht zoo sterk?
Als daar hij dag en nacht quam Cybele op te passen!
Doch geenzins zelf voldaan met 't geen hij voortijds schreef,
Bepangt hem de eedle lust, die hem tot schrijven dreef,
Om nochmaal zich ten dienst zijns Landsgenoots te zetten:
Hij bouwde op nieuw zijn Werk, waar in 't gebrekkig bleef,
Wil dat men Kruid en Bloem ter artzenij-konst geef:
Dus opend hij 't geheimst van Vestaas kabinetten.

F. HALMA.

J O H.

JOH. MENSINGAES
LYKREDEEN,

Op 't afsterven van den zeer vermaarden en zeer ervarenen

H E E R E

ABRAHAM MUNTING Henriks Zoon,

*Arts, Meester der vrije konsten, en in de doorluchtige Groeninger
Hooge Schole Hoogleermeeſter der Kruidkunde.*

Gedaan in 't Koor der Akademische Kerke den xix. van
Sprokkelmaand des jaars clo Ioc LXXXIII.

Uit het Latijn met vrijen trant vertaald

DOOR

P. R A B U S.

Nauwelijks was 't verlies, bij dese 's Lands Opperschole geleden, door 't afsterven van beroemde verſtanden, die tot cieraad der Godgeleerdheid, uit allerley konſten en wetenschappen, groot behulp hadden toegebragt, met eene ernſtige ſorge des aanſienelijken Raads geboet; nauwelijks waren nieuwe Leeraren ontboden, dewelke door hun vernuft, en doorwrochte blijken van geleerdheid, dog ſonderling door hunne ſchranderheid en bequaamheid tot het Leeraar-ampt, getoond hadden, dat de ledig-gewordene plaatſen hun vrijelijk mogten werden toevertrouwt: ſie daar! onſe ſeer waarde Amptgenoot, door 't onvermijdelijke ſterſlot dese beroemde Akademie ontruikt, beſnoeit wederom 't getal der Onderwijſeren. Nauwelijks, ſegge ik, had dese Akademie het treurgewaad afgelegd, en een blijder kleeding aangetogen, fris opgeheldert voor den dag komende, ſie daar krijgt ſe, t'wijl het lidteeken nog niet toegeheeld is, en 't noodlot dus wil, wederom een nieuwe wonde, en men ſiet ons weder droevig in den rouw geſteken. Zoo gaat het menigmaal tegen onſe verwagting, en onſe ſaken ſijn van hooger beſtier afhankelijk.

J O H. M E N S I N G A E S

De voorsienige gunste der Ed. Mogende 's Lands Staten had ons reeds moed en hope gegeven, dat sij, met de selve edelaardigheid, met welke voor den Godgeleerden Stoel geforgt was, eerstdaags de vakken, door aflijvigheid en vertrek onser lieve amptgenooten in andere leeringen nog ongevuld, zouden stoppen; en dit vertrouwen sat soo diep in onse harten, dat wij over eenig nieuw aanstaande ongeval weinig bekommert schenen. Terwijl alle vrome, en sulke, welke niets liever is, dan datse in dese gewijde plaats d'aloude glans hersteld sagen, dit bedenken; sie daar (swakke stand der sterfelingen!) beloopt ons de droevige en onverwagte mare des doods van den seer vermaarden Heere, onsen Stoelbroeder, *Abraham Munting*, *Henriksfoon*, *Arts*, en Meester der vrije konsten, die xxiv jaren lang in dese Hooge Schole met grooten lof de Kruidkunde heeft geleeraart, en in den liefvelijken Tuin sijne toehoorderen onderwefen. Zoo word ons gantsche leven met smarte en blijdschap vermengd. Zulk een verlies van brave Mannen, 't welk de Akademie, en de geleerde Wereld treft, is des te swaarder; om dat in soo grooten menigte van geleerde, weinige te vinden sijn, te regt tot dit leeramp bequaam, en die in allen deele der verwachtinge konnen voldoen. Daaromme heeft men den voortreffelijken Mannen, die door preuven des verstands hun selven der vergetelheid hebben ontogen, altijd groote eere bewefen; en onse Voorouderen vonden geraden, dat men, na de uitgediende levenstijd, met het doen van een Lijkreden gedagtenisse hield, hoe veel de nakomelingschap aan hunne verdiensten schuldig was.

Op sulc een gewoonte, in de Hooge Scholen stand grijpende, is in den Akademi-Raad besloten, dese eere ook te bewijfen aan onsen waarden Amptgenoot, voor weinige dagen overleden, en ter aarde gebragt; met bevel, dat ik die schuldige liefde-plicht soude waarnemen.

'k Wenste voorwaar, dat die last iemand anders ware opgelegd, die rijper van jaren, met den Man van kindsbeen af kennisse en gemeenszaamheid had onderhouden: sonderling, om dat ik self, ten tijde, als mij de mare ter ooren quam, onpaffelijk was; maar dewijl het den Raad, en mijne seer lieve Stoelbroederen, dus gelieft heeft, hebbe ik liever met gediensfigheid, dan weigering, mijne genegenheid jegens den afgestorvenen willen betoonen. Des versoeke ik, Toehoorderen, steunende op uwe goedwilligheid, dat gij mij komt hooren met die sugt, en vlijt, met welke voor desen tot mijnen Amptgenoot quamen de liefhebbers van sijne lekkernijen, wanneer hij in 't liefvelijkste jaar-safoen, in die geurige Kruidhoven besig was met de aantrekkelikheden der Planten r'ontvouwen: en dit vertrouwen scheppe ik uit uwe toegegentheid en hoogachting voor den Overledenen.

Ons' waarde Amptgenoot heeft tot sijn geboorten-erf en bakermat (op dat ik hier van een aanvang neme) met mij gemeen gehad, dese Stad [GROENINGEN] alomme door de jaarkronijken en gedenk(s)riften van brave geesten vermaard, dewelke, behalven hare aloude eer, bijna haar stigting gelijk, nog onlangs door 't verdedigen harer vrijheid, en affchudden van 't gedreigde jok der vijanden eenen onsterffelijken roem verkregen heeft.

In dese seer oude en bloeiende Stad sag hij de eerstemaal het licht op den xix. dag van Zomermaand des jaars M D C XXVI. 't Aanfien sijner afkomst behoeft uit geen langen reex berookte Beelden, en Zaal-cierende Konterfeitsels gehaalt te werden; dewijl het genoeg is, dat sijne Voorouders van menschen-geheugenisse af seer deugdelijke en hooggeachte borgeren deser Stad sijn geweest. Zijn Vader was de vermaarde Heer *Henrik Munting*, *Arts*, en in desen gewijden tempel der Zanggodinnen Hoogleeraar der Kruid- en Scheykunde, die in een achtjarige reise door bijna gantsch Europe, Engeland, Vrankrijk, Italien, Hoogduitschland, en door 't werven van de geleerdste, en vermaardste mannen in de Kruid- en Scheikunde aldaar tot sijne vrienden, een volflage kennisse van de Planten en Kruiden verkregen heeft. Zulx dat hij, weder t'huis gekomen, een sake bestond, die niet lichtelijk voor een gemeen man is na

L Y K R E D E N.

te volgen, en bij de nakomelingen grooter roem als geloof sal erlangen. Namentlijk hij kocht een groot erf, en ruimen grond, waar inne hij met swaren arbeid, en over-groote kosten, die hij uit sijne inkomsten, en artseny-oeffening jaarlijks beschaarde, seer vermakelijk d'uitgeleefte, en al de wereld door gesogte Struiken, en Planten, den liefhebberen, die tot hem quamen, vertoonde, en elk een aanlokte, wien iets van dien Tuin was ter ooren gekomen. Zijn loffelijk opset ontbrak ook geen geluk. Want door 't houden van brief-gemeenschap met de wijdberoemste Kruidkenners, met welke hij in vele Vorsten- en Koninks-hoven seer gemeensamenlyk had omgegaan, versamelde hij soo groot een overvloed van Planten en Struiken, dat die Tuin in getal en seldzaamheyd derselver binnen korten tijd aangroeide boven den staat van eenig borger, en nu van Vorsten besogt wierd; om dat sij uit het gerucht, daar van verspreid, reeds verstaen hadden, dat in dien grond gevonden wierd, 't welk uit de ruimtens van hare landwoningen, en Vorsten Tuinen niet te halen was. Dus kónde die Tuin, door welke dagelijks soo vele doorluchtige persoonaadjes gaande gemaakt wierden, en die bij inheemsche en uitheemsche soo veel naams had, niet langer hem alleen in 't bijzonder eigen blijven. Weshalven, omme de verdiensten des grooten mans te erkennen, terwijl hij door een drift voor 't gemeenebest, tot het aanleggen, en volvoeren van sulken noodigen werk (sonderling voor de Akademie, aan welkers cieraad dit alleen scheen te ontbreken) was voortgeset; hebben de Ed. Mogende 's Lands Staten in 't een- en veertigste jaar deser eeuw hem van self opgedragen, eerstelyk den titel van 's Lands Kruidkenner, met een jaarlijks soldy, tot vergoeding der tuinkosten; daar na in den jare 1710 1714. 't Hoogleeraarschap der Kruid- en Scheikunde, met geen kleine verhooging van zijn jaarlijkse wedde, dewijl sij sagen, dat de vorige niet genoeg strekte voor de onkosten, die hij jaar in jaar uit aan de heerlijkheid van den Hof besteedde.

En dit ampt heeft hij met de hoogste lof, en tot dienste van dit treffelijk gemeenebest tot zijnen sterfdag toe bedient, met alle gunst van 's Lands Vaderen gekoesterd, gelijk sulken een verdiende, die met soo groote gaven van de Natuur en Fortuin liever zijn Vaderstad, dan eenige vreemde wilde tot eere strekken, hebbende dog foodanige gaven van de Natuur verkregen, dat hij over al in seer groote achting soude geweest zijn, 't sij waar hij gekomen was.

Uit sulken een Vader gesproten, en onder eigen dake konnende leeren, moest hij een groot behulp hebben, wilde hij t'eniger tijd in zijn 's Vaders wetenschappen onderwisen worden. Zijn Moeder was *Esther Renemans*, Vrouwe van seer eerbare seden, en groote godvrucht, dogter van den achtb. *Johan Reneman*, Krijgsmonsterheer, en Schatbewaarder van d'Ommelanden. Tot een Grootvader had hij *Foris Munting*, een seer eerlijk Koopman, man van aansien, en die om strijd met den alouden Miron in goude en silvere vaten te drijven, en daar inne te graveren tot de eigenaardigste navolging de nature toe ten uiterste seer bedreven was; en zijn Grootmoeder was *Margarete Lalevinks*, een vrouwe van geen minderen stand en eerbaarheid.

Zijn Vader liet na, als hij storf, van sijne veertien kinderen (acht Dochteren en ses Zonen, welk een vruchtbaren teelt?) behalven onsen amptgenoot, nog drie Dochters, welker twee aan seer eersame Borgeren deser Stad, de derde aan een Kruidmenger in Oost-Friesland getrouwt zijn.

Van kindsbeen af wierd ons' Amptgenoot onder de oogen sijner ouden in alle goede seden opgetogen, en soo haast het sijne jaren toelieten, gaven d'ouders, welke de forge hunner kinderen diep aan 't hart lag, hem vroeg aan 't leeren der vrije konsten over. Hij volleerde d'eerste beginselen, en doorliep de Latijnsche Scholen, tot dat hij in den jare 1710 1714. op den 15. van Loumaand, en in 't achtiende jaar sijns ouderdoms, in sijne Vaderlandsche Hooge Schole onder den rang der Akademischolieren aangeteikend wierd, als de seer vermaarde Heere *Samuel Marefius*, Hoogleeraar der H. Godgeleertheid, 's Lands Schoolvoogd was.

J O H. M E N S I N G A E S

Dus verre was hij onder een's anders geflag, en ftrengte tucht geweest, door welke de kindsheid geteugelt word; en dewijl gemeenlijk in dien tijd de jaren, kinderlijke vreefe, en meesterlijk ontfag niet toelaten der knapen aart te kennen; hadden zijne Ouders, toen hij nu wat vrijer leevens-manier begon te krijgen, eenigen kommer, waar henen zijn inborst, reeds door leer-yver en gediensfigheid goedbevonden, mogt neigen. Maar hunne hope, die zij van hem hadden opgevat, bedroog hen niet, en hij vestigde die met wisse preuen. Zij bevonden nu in korten tijd, dat hij magtig was, zijn eigen levens-manier te beheeren, dewijl hij sig matigende door geene fmet bedorven wierd: en 't bleek dag aan dag klaarder, dat hem niets liever was, dan zijn hart in de kennisse der voortreffelijkste dingen op te halen. Met allen vlijt was hij daar op uit, dat hij zijner ouderen verwachting mogt voldoen, en hem door de vordering van zijn verstand vermaken. Weshalven deed hij binnen en buiten 's huis zijn uiterste best, op dat hij dagelijks soude toenemen in 't leeren, en rekenfchap van zijn ledigen tijd weten te geven.

Ter gefetten tijde woonde hij de Scholen, en hoorplaatfen, der Hoogleeraren bij, voornamentlijk van fulken, die de beginffelen der Nature, en oorfaken der dingen nafpoorden: defen hing hij gedurig op de zij, en hun mondfeg aanhoorde hij, als Orakelen.

Hebbende dan niet weinig tijds in hen te hooren doorgebracht, en, onder 't opfigt van den vermaarden Maarten Schook, voorhenen Profeflor der Wijsbegeerte in defe Hooge Schule aangevangen, en met toejuiching der aanhoorderen beweerd eenen Redenftrijd over de Turven, achter welke hij feer veele toegiften, wegens de vremfte en uitgelefenste Planten en Struiken bijgevoegd had, betoonde hij met een openbaren blijk zijn's verstands, hoe verre hij nu in die oefeningen gevordert was. Ook wendde de Vader, dewelke defen zijnen Sone, foo God wilde, tot zijnen navolger gefchikt had, t'huis alle middelen aan, omme hem tot het nayveren van zijn waardigheit aan te fetten.

Onder de Lauwer- en Rosengarden, bij de Violen en Tulpen, bij de finlijke en vermakelijke Bloembedden, die als feer waardige tafereelen bloot lagen, redeneerde hij met hem; welk een geestrijken werk het zij de leering van 't kennen der Boomen, en befchrijven der tuinen voort te queeken: hoe wel eer voortreffelijke perfoonaadjes bij de Romeinen met geen mind'ren fong gewoon waren de faden te handelen, als 't krijgvoeren, met defelve naarftigheid de Akkers te fchikken, als de Legers. 't Welk wanneer de Vader zijnen Soon had ingeprent, onderwees hij hem, in fchaduwrijke boomgalertijen, hoe een Tuin moet aangelegt werden, na de Natuur van den grond, en hoe'er opmerking paf bij 't onderscheiden van den aart der plaatfe, en bijfondere lucht: hoe men moet fien, wat in een koude, wat in een gematigde best groeit: hier wil 't Koren, daar de Druif, elders Boomvrucht best tieren; en hoe 't gebrek van grond en aarde door konft en kosten van den eigenaar kan verbeterd werden. Wijders hoe in een welgefelden Hof ftaat te letten, dat alles in verfcheidenheit en fraaiheid getemperd zij, dat de fchilderachtige verwen der Bloemen, de dikke lommer der bofchaadjes, de alijdvloeijsheid van Fonteynen en Beken, en vermakelijke rijen van Boomen bij elkanderen wel fchikken, dat het Geboomte op een behoorlijke tufchenwijdte gefet werde, op dat fe uitgegroeid zijnde ruimte tot het verbreiden der Takken hebben: dat fe nog fwak zijnde van grooter niet verdrukt, nochte door licht, of drop, of fchaduw verhindert werden.

Als de Soon dit geleert had, leeraarde hem zijn Vader voorts, wat in 't planten, bouwen, enten, snoeijen, en bevochtigen meeft waargenomen, of vermijdt moeft werden: dat men den plant-tijd moeft neemen na den aart van lucht en grond. Dat alles met het waffen van de Maan, en op laauwe dagen moeft gezaaid werden: in koude plaatfen laatft, in laauwe wat raffer, in warme feer fpoedig. Dat men fommige Planten drie dagen in Honigdrank moet weiken, daar na in den Herft onder de aarde fteken,

L Y K R E D E N.

steken, en in Snoeimaand saaijen. Hoe de Plant sterker is, hoe de selve, als se in de aarde word gesteken des te dieper kuil vereist. Dat de Appel en Peer onder allerley lucht, dog beide onder een lauwer, en in een vetter grond best kan groeijen. Dat'er sonderlinge sorg dient gedragen voor de queekery, in welke de teere spruitjes der Boomen worden aangefokt. Dat men in een middelmatigen grond vrijelijk mag saaijen, om die met minder moeite in beter aarde over te brengen; en dat, dewijl de Boomen, gelijk de menschen, van nature tot verandering genegen sijn, ook de wilde vruchten kunnen tam gemaakt worden.

In de Landbouwerij onderrichte hij hem, als een deugdelijke Plant in welbereide aarde geset is, dat desgelijks bijzondere geneigdheid moet worden gadelagen, en sorgvuldiglijk ingevolg; nademaal ieder Plant een eigen en sonderlinge bouwning vereist. Dat het gros der bouwerij daar in bestond, dat men de Boomen telkens omgrave, met mis voorzie, van 't hinderen der quade Kruiden bevrijde, naarstiglijk door menigvuldig en dicht spitten van d'aarde te bate kome: en dat alsoo allerley aarde, hoe seer die ook door de wreedheid van allerhande struiken mogt verbafterd sijn, kan werden versmijdigt; echter, dat onder de Planten, gelijk in de Dieren, sommige van die wildheid en wreeden aart sijn, dat men se nooit kan tam maken.

Na de leering der Bouwerij volgde de Entkonst, met welke hij ons leerde de Natuur selve, en hoe men de wildste en wreedsste Planten en Boomen, door maatschappij van tammer, gelijk als door een sekere tucht konde versagten: sulks dat een Boom, eerst van wreeden aart, door soodanigen aanneming, als van een mensche gedaan, sijn wild hart sal afleggen, en 't vorige sap vergetende, sijn eigen moeder ontwennen. Dog dat men moest letten, hoedanig de natuurlijke maatschappij der Boomen is; want dat sommige ongeselschappig sijn, en eenzaam willen blijven, dewelke van self den bast, en 't hard hout opspijgende eenig bondgenootschap weigeren aan te nemen. Dat men ook alle Planten niet wel konde vermengen: want dat'er tusschen sommige een natuurlijke en heimelijke doodvijandschap is, die nooit te versoenen sij: alsoo, seide hij, dat een Peereboom geen Eik soude ontfangen, nogte een Vijg den Olijfboom, nogte de Olijfboom den Wijnstok; en dat'er geene beter te enten waren, dan dewelke eenige onderlinge Broederschap, en natuurlijken band van maatschappij hadden. Dat die entjes best konden t'samen groeijen; die in schors, en bast, en vrugt meest gelijk sijn met die Boomen, in welke se worden ingeënt. Dat in alle enting moesten genomen worden entjes die op de vastheid van den Boom pasten. Met aanmerking, in 't beproeven van der Planten verscheidene maatschappijen en vereenigingen, welke soort van enting in yder grond best volgde.

Hij prees voornamentlijk drie soorten van inenting. D'eene, door welke een Boom, opengeklief, d'afgesneden entjes ontfangt. D'ander, door welke een Boom, opengefneden, tusschen den bast en 't hout de zaden aanneemt, 't welk beide in de lente tijd moet geschieden. De derde, met welke een Boom de botten selve met een luttel van den bast overneemt in sijn ontschorste deel; dog dat die derde manier van enting voor allerley Boomen niet bequaam was, maar alleen voor sulke, die een vochtigen, sappigen en sterken bast hebben. Hier bij voegde hij een vierde soort, in den Wijnstok gebruikelijk, welke hij seide dat geënt wierd met afnijden, of geheel te doorboren. Dat ook in 't leeren deser vereenigingen veel behulp was te halen uit die konstenaar * van broeijing, den Ouden onbekend, door welke men de vrugt door een muur heen, een aangenomene en toeftralende warmte kan bijsetten.

Van dese dingen tot de snoeijing overgaande, leeraarde hij, hoe men met deselve een Plant van alle belemmeringen, op dat se groeibaar, en tot vruchtbaarheid bequaam sij, moest bevrijden. Dat derhalven, omme voor de vrucht te sorgen, de overtolligheid der takken keurlijk moest wechgenomen worden: soo nogtans, dat men de eerste loten spare, op dat niet, wanneer 't sap sig voortset (terwijl door de groeijing een vrije uitgang voor de gemaakte opening ontstaat) de takken te woest sijn, en de

Boom

* *m't Latijn Palatio.*

J O H. M E N S I N G A E S

Boom te veel hout krijsje. Dat het beste saisoien tot behoortlijke snoeijsing in de maand Maert was, in welken tijd men aan de loten niets kan sien; gelijk 't ook een voorfichtig snoeijer past, de kragt van elken tak te waardeeren, en wel toe te sien, dat men een sterke meer last oplegje, dan een fwakke: dog dat het de veiligste wijsje van snoeijen was, indien men nevens de t'samenvoeging van den bovensten tak, een of twee botten overlaat.

Nu was het bevochtigen nog overig, waar mede men op sijn tijd de droogre van lucht en aarde weet te boeten. Hij betoogde, dat die een naarftig bouwer voor al nut was. Dat de teedre Bloemen, soo wanneer'er geen regen valt, wel meest moeten besproeid worden. Dat alle water niet even goed is, maar dat stroomwater, om dat het door sijn loopen en vloeijsen self verdunt en warm word, best is voor 't bevochtigen der Tuinen, als mede het regenwater, 't welk in bakken word gevangen, om dat het, door de bewaassening van 't luchtvyer gekoesterd, de vrugtbaarheid der Hoven wonderlijk voortset. Dat de beste tijd van bevochtigen was de morgenstond en d'avond, op dat het water door de kragt der Sonne niet te heet werde.

Daar bij voegde hij, hoe 't de plicht van een braaf Kruidkenner was, gelijk als op een wachttoorn te sitten kijken, en, als een Schipper uit de achtersteeven, het geheele vlak van den Tuin met wakende oogen te doorsien: alle winden te leeren kennen, om te weten, welke koelte voor de Gewassen goed, of quaad sij, wat onweders men in een betrokke lucht heeft te vreessen, daarenboven, met welken sorg men de uitheemsche Planten, die uit vergelegene Werelds-deelen in dese kille Gewesten worden overgevoerd, tegen 't ongemak van de lucht moet koesteren en behouden. Ontallijke dergelijke dingen erinnerde hij hem, en liet niets onaangeroerd; daar bij handelende van de Krachten, en Sappen der Kruiden, en wat dienst de Artzen uit yder Plant konden halen.

De Vader, sijnen Sone dus geleeraard hebbende, en nu verskert, dat, bij sijn overlijden, en soo 't hem opgedragen wierd, hij sijn ampt soude konnen waarnemen, besloot, den selven, om hem des te meer te versterken, buiten 't Lands te senden, op dat hij met brave verstande, die in de Hoven, en Hooge Scholen groote Plantkenners waren, vriendschap makende, door dien ommegang, en geleerde t'samenkoutingen vaster soude werden, en meer en meer vorderen in 't gene hij uit hem hadde verstaan. Weshalven op den weg die mannen, welke door den roem hunnes verstands de Franekersche, Utrechtsche en Leidsche Akademie veel luister toebragten, gegroet hebbende, is hij in den jare 1610 LIX. getogen na Vrankrijk, die Meesterse van alle fraaiheid, en vaste wetenschap, dewelke niet alleen tegen Italien, maar alle Landen kan uithalen in gelegentheid van Tuinieren; om dat het is een Land van seer gesonde en gematigde lucht; alwaar nochte de koude des winters, nochte de brand der Somersonne den Planten niet lastig of verderffelijk is, nemende soo veel van 't Zuiden, als tot het matigen van de Noorder-koude noodig sij, 't welk tot het voortqueeken van Bloemen of Vruchten allerheilsaamst is.

De faam van sijn Vader hadde hem in de Hooge Scholen, welke hij in 't voorbijgaan befogt had, tot geleerde en vermaarde Mannen toegang gegeven.

Dese had hem te Leiden verworven de vriendschap der beroemde en alomme door hunne geleerdheid bekende mannen *Adolf Vorstius*, eenes grooten Vaders groote Soon, Hoogleeraar der Artsenij- en Kruidkunde, en *Joan de Laat*, Antwerpenaar, die Godsdiensthalven met sijn Vader sijn Vaderland verlaten hebbende, sig aldaar begeven had, een man, seer vermaard wegens de brave gedenkteekenens sijnes verstands, de beschrijvinge van West-Indiën, een doorgeleerd Werk, en *Vitruvius*, treffelijk Schrijver, met seer geleerde aanmerkingen uitgegeven.

Als hij dus in Holland hem selven door gelijkheid en navolginge van sijn's Vaders wetenschap, en naams-beroemdheid, bij deftige mannen in aansien gebragt had, is hij na Vrankrijk gereist, en heeft in die allerbequaamste Landstreke, omme vreemde

ver-

L Y K R E D E N.

verftanden aan te lokken, twee ſeer groote vrienden en hoogachters van ſijn 's Vaders naam gevonden *Wilhem Daviſſon*, Schot, Raad, en Arts des Konings, Opſieder van 't Koninklijk Huis en Artzenij-kruyd-Hof, mitſgaders *Vefpaſiaan Robijn* vermaard Kruidleefter der Koninginne, Soon, ſoo ik meene, van dien *Robijn*, met wien ſijn geëerde Vader, als hij tot oeffening van ſijn vernuft aldaar was, gemeenſaamlijk had omgegaan. In deſer geſelſchap, en ommevang kreeg hij tot de Koninklijke en der voortreffelijkſte mannen Luſthoven (welke in Vrankrijk, ſonderling te Parijs overvloedig ſijn) ſtrax toegang, en beſag aldaar in die welbebouwde, en van allerlei uitgelefenſte gewaſſen overvloeiende hoven het gene hem namaals tot groot gebruik was, ſoo dat hij uit die bijwooning en vriendschap wenshelijke Vruchten trok.

Vrankrijk doorreift, en de doorluchtigſte Tuinen van dat Rijk bekeken hebbende, als hij nu twee jaren in Vrankrijk had doorgebracht, vervaardigde hij ſig tot de wederkomt, maar liet ſig, eer hij weder te huis quam, te Angers, in 't Lionnoiſch met den eertitel van Leeraar der Geneeskunde voorſien.

Hij volvoerde ſijn reis, na dat hij ſijn hart in Vrankrijk had opgehaald, en, in ſijn Vaderland gekeert, gaf hij teffens bliken van groote vordering, die hij in deſe reiſe in de Kruidkenniſſe gedaan had. Zijn eerwaarde Vader bevond, ſtrax na ſijn wederkomt, uit gemeenſaam geſprek met hem, dat de onkoſten, aan deſe reis gehangen, niet qualijk beſteed waren. En dewijl hij voor ſijn vertrek vertrouwt had, dat ſijn Soon in tijd en wijle een beroemd Kruidkundige ſoude werden, oordeelde hij, om ſulk een werk, met ſoo veel ſorg gadegeſlagen, voor ſijn overlijden te volvoeren, niets raadſamer te ſijn, als met alle vlijt deſe Vrucht volmaakter te doen rijpen. Ook konde de Soon nergens beter vorderen, als onder 't beleid van ſoo een braven Vader: want nimmer worden de vernuften gelukkiger onderweſen, dan wanneer ſij Meesters erlangen, die na hunnen aart geſchikt ſijn, die de manieren der leerlingen, en hun begrip grondig kennen, en door langheid van tijd doorſien hebben, tot wat levens-maniër hunne ſinnen hellen; voornamentlijk als daar bij kome, dat'er aan de wille, genegentheid, beproefde geleerdheid, en ervarentheid des genen, die 't leeramt ſal waarnemen, niet getwijfeld word. Des is 't geen wonder (dewijl hij dit alles door een beter geboorte-lot had verkregen, te weten een Meester, die ſijn welgeliefde Vader was, daar bij een volmaakt Kruidkenner, en die de naauwſte kenniſſe had van ſijn aart, van welke hij, om ſoo te ſpreken, de voortteler was) dat hij in deſe diepe verborgentheden vollagen bedreven wierd.

Hij dan, van ſijn Vader ſoo onderweſen, dat hem niets van 't gene de ſchrandere ontdekkers ooit hadden nagevorſcht onbekend was, vond geraden, ſomtijds ſijne wicken te beproeven, en anderen te verklaren, wat hij van ſijn Vader geleert, en ſelf buitens 's Lands waargenomen had. Waaromme hem, als 't de nood vereiſte, 't ſij dat d'oude man ſiek, of van huis was, niets meer ter harte ging, dan ſijn plaats te bekleeden; 't welk de vergaderde toehoorders niet onaangenaam was. Ook heeft deſe beurtwaarneming de faam van onſes Amptgenoots geleerdheid veel voortgeſet bij elk een, dien de gaven van ſijn verſtand nog onbekend waren. Dus hadde de Hooge Schole nu in plaats van een, twee mannen, die den leergierigen deſe wetenſchap leeraarden. Als dit geen klein geluk ſcheen, waren alle vrienden, amptgenooten, en die eenige kenniſſe aan den ouden Man hadden, daar over ſeer verblijd, en hielden hem geſegend met een Soon van foodanig een aart: 't welk hem ſoo aangenaam was te hooren, dat het alle verdrietelijkheid des ouderdoms ſcheen af te wiſſen, en deſelve geneugelijk te maken.

's Vaders ouderdom viel nu dag aan dag ſwaarder; en vermits de oude luiden gemeenlijk, gelijk als een van ſelfs gebluſt vier, ſchijnen te ſterven, en als rijpe Boomvruchten afvallen, alſoo wierd hij in ſijn volle rijpheid, dog echter toen men 't minſt duchtte, wechgerukt.

Nau-

L Y K R E D E N.

Maar omme niet verder uit te weiden , keere ik weder , van waar mijn verhoog was afgedwaalt.

Onze nieuwe echtgenoot dan een vrouwe getrouwd hebbende gaf haar de huisforge over , en nam op sig dat werk , 't welk hem met allen ernst van de Overheid was aanbevolen , om de hope sijner voortsetters niet te leur te stellen. Terstond bleek het , hoe verre hij door sijn vernuft , vaderlijke leeringen , en eigen naarstigheit in dese oefening gevordert was ; waar uit de genen die tot hem quamen geen geringe vrucht trokken.

Dan eens als een Veldheer in een talrijk heirleger , en dat self d'aarde te lastig valt , onder de Gewassen van allerley Gewesten staande , gaf hij yder sijnen naam , vaardiger als eertijds Cyrus sijne Soldaten. Dan eens verklaarde hij hen derselver gesaay , opkomst , en groey ; en wat in de aderen en zaden was aan te merken : hoe 't zaad van een jaar best , van twee jaren slechter , van drie jaren seer slecht , en verder onvruchtbaar , dog het swaartste het beste was : Wijders met welk een forge de inheemsche of uitheemsche Planten moesten gekoesterd werden , hoe men de slaauwe weder tot haren voorigen frissen stand moest brengen : en met welke hulpmiddelen hare wonden heelen : dat men de kranke Boomen met Wijndroeffem , en Water , onder een gemengelt moest besproeijen : dat gekookt Lupijne-water den Appelboomen goed deed : hoe verders het quaad in tijds was te stutten , op dat het niet voortkroop , en de weelderigheit der takken te besnoeijen , op dat door die wildheid alle hope niet verloren werde.

Somtijds beschreef hij den aart van yder Plant , desselfs voortgang , en queckerij : welke schadelijk , of heilsaam , of tot het verdrijven van siektens geschapen was : daarentegen welke 't hart verfriste , en de oogen verlustigde , en hoe d'ongevoelige Struiken en Boomen soo gewend en geteugeld konnen werden , dat een Boom sig selven buigt en schikt naer sijn's bouwers willekeur , en soo veele en soo groote Vruchten voortbrengt , als men wil.

Hier bij quam de Bloembeschrijving , door de verscheidenheit en lieflijkheit van duifenderley verwen behaagelijk , samt derselver welriekendheit , en treffelijke specerij voortsetting ; alle 't welke hij sijne raadvragende leerlingen , en vrienden met een sonderlinge bequaamheit ontvouwde.

Somtijds was hij besig in 't nalefen der Violen , en Tulpen , waar inne de Natuur wonderlijk haar veelverwig spel speelt. Of hij deed sijne toehoordenen na hem gapen , als hij hen uitleide , wat de *Granadille* was , die Bloem , uit het einde des Werelds herwaarts gevoerd , in welkers Bladeren men segt dat de werktuigen , met welke onse Saligmaker gepijnt is , ingeprent staan.

Somwijlen hield hij sijne leergierige toehoordenen langer op met het verbeelden van de *gespitste Amerikaansche Aloë* , en onderrichte hen , dat dit Gewasch den volkeren daar te lande vlas , naalden , kost , en drank verschafte : welk Gewasch tot cieraad sijn's Tuins hem vereerd was van den doorluchtigen Prins *Wilhem Frederik , Hartog van Holstein , en Ditmarsch* , die onsen saligen amptgenoot groote gunste had bewesen , toen hij in den jare 1700 XLVI. van sijn Vader tot het besigtigen van dien al de wereld door beroemden Lusthof te Gottorp was gesonden. Ik swijge van de waare *Jalappe* , en de wonderlijke *Peruviaansche Plant* , van witten en geel-gemengelden Bloeme ; welkers kragt , en voortreffelijkheid soo groot gesegt word , dat een enkel drachme van de selve alle quade vochten uit den Ligchame kan vegen.

'k Laat staan het *levende Kruid* , 't welk hij seide , dat , soo haast het van eenes Menschen hand was aangeraakt , sijne Bladeren inkromp , en met het hoofd en takken voor overbuigende den genen , die 't aangeraakt had , eerbied bewees.

Ik ga voorbij het *Polypodium Virginianum* , 't welk hij plagt te vertellen , dat van den menschelijken ommegang een afschrik had , en , soo 't met handen aangetast wierd , binnen den tijd van 24 uren verslapte en stierf.

J O H. M E N S I N G A E S

Ik reppe niet van soo vele Planten, uit Indiën hier gebragt, soo vele Kruidenrijen, onder deselve lucht gegroeid, de Citroen- en Oranje-appels, en soo veele Bloemen, en Gewassen, welke een vlijtig en ervaren Bouwer elders vergeefs soude soeken.

Alle derselver aart en oeffenkunde, hem door lange ervarentheid bekend, deelde hij, sonder iets voor hem selven te achterhouden, met groote lust de weetgierige jeugd mee. En omme een gedenkstuk na te laten, ten bewijse, hoe verre hij met zijn vernuft, en ondervinding in dese Tuinwetenschap gevordert was, schreef hij een Boek van de *Plant-oeffening*, een beschaafd, en geacht werk, den geleerden en ongeleerden eeven aangenaam, met het welke hij de verwachting van dese brave en vermakelijke liefhebberij heeft voldaan. Seekerlijk de doorluchtige verstandenen deser tijden, de voornaamste lichten der Engelsche en Fransche Maatschappijen, hebben dit werk soo hoog gewaardeert, dat se uit desen overrijken schat het alleruitgelesenste hebben uitgeplukt, en in hunne dagregisters gese, van den derden Juny des jaars 1710 1711 LXXV.

Bij dit doorwrochte werk is voor twee jaren nog gevolgt een ander van 't *Britanisch Kruid*, van geen mind're geleerdheid, en arbeid; waar inne hij die voortreffelijke Plant, der Voorouderen algemeen-geneeskruid, seltien eeuwen lang onbekend gebleven, der vergetelheid ontrukkt, en desselfs geboorte vromelijk zijnen Vaderlande her toeschrijft, en ten nutte des menschelijken geslachts der eeuwigheid inwijdt; voornamentlijk dewijl dit Gewasch seer heilsaam is in 't genesen van de Blaauwschuit en 't versterken der kniebindsels, senuwen, en mondspieren, door siektens verslapt; een plaag desen lande seer gemeen. Om welk beschreevene werk, en geopenbaard hulpmiddel, zijn Vaderland, en geheel Nederland, met hare nabueren, die veelmalen ellendig aan dat euvel vast zijn, zijne salige Ziele in eeuwigheid verplicht zijn. 't Is ook te aanmerkelijker, om dat hij achter 't selve de levenswaardige en nutte historie van de *grootte Americaansche Aloë met steekblad*, en andere diergelijke, gelast heeft.

Nog soude dese zijne beschaafde schriften eerstdaags gevolgt hebben * een groot Werk van de Planten, indien God hem langer vruchtgebruik des levens vergunt had. Maar soo als hij in dit deftig Werk, 't welk hij voor de laatste reise nasag, besig was, heeft hem 't sterfot onderhaalt, en zijne erfenamen sullen, soo God wil, het binnen korten tijd in 't licht geven, de nakomelingen desselfs Vrucht genieten. Dus heeft hij het tooneelspel deses levens van zijne kindsche jaren af wel en wijselijk volspeelt, en in geen bedrijf besweken, altijd gedachtig, welk een last zijne trouwheid en sorge was aanbevolen. Ook quamen zijne seden in 't bedienen van zijn ampt met dien loffelijken levensloop overeen, alle man lief, niemand lastig zijnde.

Met zijne Amptgenooten heeft hij geleefd eendragtiglijk, sonder klachte, sonder ergernisse. 't Bestier der Hooge Schole, hem door eenparige stemmen der Amptgenooten opgedragen, en van de Ed. Hoog-Achth. Besorgeren gestaaft, heeft hij met eere waargenomen, en in dien jare met de daad getoond, dat het welvaren der Akademie hem ter harte ging.

Van zijn kindsheid af was hij van een sterke en vaste gesondheid, welke niet scheen gekrenkt te worden door den arbeid, dien hij onvermoeid, sonder op hem selven te letten, in 't tuinnieren besteedde: maar in de laatste jaren wierd hij swakker, en was nu en dan qualijk te pas, hoewel hij op 't eind van zijn leven wederom kloeker wierd, of ten minsten scheen.

Dog gelijk soodanige gesondheids-opluikkingen onseker en wisselvallig zijn, alsoo begaven sij hem, als men 't minst verwachtte.

Dus is hij een schielijke dood, na een siekte van niet meer dan xxiv uren, in 't bij-sijn zijner nabestaande vrienden, die 't geensins duchtten, aan een Zinking stikkende, als in een slaap gestorven, op den laatsten van Louwmaand tussen vi en vii uren, na dat hij lvi jaren en vi maanden geleefd, en zijn Hoogleeraar-ampt, soo
wel

* Dit is het Werk 't welk hier in 't licht komt, en bij 't leeven des Schrijvers volkomen overzien en voltooid was, als door zijn eigen hand kan blijken; zoo dat den Reedenaar hier van niet op 't grondigst is verstandig geweest.

L Y K R E D E N.

wel binnen als buiten 's Lands vermaard, met veel lofs xxiv jaren bedient had. En gelijk hij zijn leven gerust, en sonder onslag, had doorgebracht, soo hadde hij ook eenen sagten uitgang.

Maar wat segge ik, een schielijke of onverwachte dood? dewijl de dood sulke eenen niet onverwacht kan overkomen, die van jongs af bedacht heeft, dat wij alle moeten sterven, onseker wat dag, en dat dit ons Ligchaam, 't welk wij alom voeren, geen huis, maar een verblijfplaats is, dat wij maar voor een korten tijd bewonen, en weder moeten verlaten, als we den gastheer lastig schijnen. Ja, hoe kan de dood den genen onverwacht overkomen, die zijn levens-tijd in het dagelijks handteeren van Bloemen heeft versleten? wetende hoe kort van duur en broos derselver glans en schoonheid is. Want soo lang een Bloem nog onvolwassen in den uitersten schors is, kan se nog geen Bloem genaamd werden. Als daar na de buik allengskens door levendiger sap swelt, en witachtige spleten krijgt, self dan nog moet men se geen Bloem achten: maar dan eerst komt den Bloemen haaren naam toe, wanheer de hoofden nu door de vlieden heen in de open lucht uitgebarsten zijn, en, gelijk als tot een seker rondte gespleten, haare rijpheid vertoonen. En sie daar, dan is ook haaren ondergang nabij, en met het ontsloopen van derselver natuur vervalt ook de aangenaamheid, self sonder het geweld der winden. Soo dat'er geen Bloem is, dan die teffens versch sij.

Die dit van sijne vroege jaren doorgesien heeft, en dagelijks beschouwt, en met de menschelijke broosheid vergelijkt, hoe kan hem de dood schielijk en onverwagt zijn?

Sulke een kan het ook weinig raken, hoe zijn verderffelijk lijf verga, of door een langsame, of door een schichtige stervens-wijze; sulke een, segge ik, die dag aan dag zijn rekening maakt, zijn siele aan God beveelt, en vieriglijk vergiffenisse sijner sonden bid, om 't uitgestorte Bloed en Soenoffer onses Saligmakers Christus, smeekende telkens in suchten en gebeden, omme ontbonden, en in de woningen der Saligen ontfangen te werden.

Gelijkerwijs ik dit geluk onsen overledenen Amptgenoot niet misgunne, alsoo betreure ik den ramp der Hooge Schole, ten dien oplichte, dat door dese wonde het naauwlijks toegeloopene lidteeken wederom ontdaan werd.

God geve, dat dit ons eenig ongeval sij, en 't eene verlies eerstdaags door een ander niet gevolgt werde.

U Y T.

BLAD-WYZER

Van de

HOOFDSTUKKEN

deezes Werks, zoo als de zelve malkander
in orde volgen.

EERSTE BOEK;

van allerley

B O O M E N.

Hoofdst.

Fol.

1. Ppelboom.
Appelboom zonder bloeffem.
2. Oranjeboom.
Limoenboom.
Citroenboom.
Granaatboom. zes bijzondere foorten.
3. Moerbezenboom. twee bijzondere foorten.
4. Mifpelboom. drie bijzondere foorten.
5. Vijgeboom. vierderley foorten.
6. Egyptifche Vijgeboom.
7. Bananienboom. tweederley foorten.
8. Peereboom. verfchillende foorten.
9. Queeboom. twee bijzondere foorten.
10. Amandelboom. vier onderfcheydene foorten.
11. Karlsboom. veel, doch twee niet zeer bekende foorten.
12. Cornoeljeboom. vierderley foorten.
13. Caftanienboom. twee bijzondere foorten.
14. Notenboom.
15. Denneboom, anders
Pekboom, en
Pijnboom.
16. Pruymboom. veel foorten.
17. Ibenboom. tweederley foorten.
18. Acacia. neegenderley foorten.
19. Booghout. vierderley foorten.
20. Platanus.
21. Boom des Leevens.
22. Cypreffenboom. tweederley foorten.
23. Zeevenboom. vierderley foorten.
24. Lage Cedarboom met Vruchten van Cypres.
25. Perzikboom. veelley foorten.
26. Abricoosboom. drierley foorten.
27. Daadelboom. tweederley foorten.
28. Populierboom. drie bijzondere foorten.
29. Eykenboom. drierley foorten.
30. Willigenboom. neegenderley foorten.
31. Vlierboom. zes bijzondere foorten.
32. Rhijnbezen.
33. Duynbezen.
34. Sorbenboom.
35. Lindenboom. tweederley foorten.
36. Ipenboom. drierley foorten.
37. Macerboom der Oude.
38. Elzenboom. twee bijzondere foorten.
39. Pijlhout.
40. Papenhout. drie verfcheydene foorten.
41. Beukenboom.
42. Effchenboom. tweederley foorten.
43. Pokhout. vier bijzondere foorten.
44. Ebbenhout met geele Bloemen. vijf verfcheydene foorten.

45. Ebbenhout van Candien.
46. Mafikboom.
47. Lotusboom.
48. Terpentijnboom.
49. Piftacienboom.
50. Sumachboom. drie bijzondere foorten.
51. Saffraasboom. tweederley foorten.
52. Styraaxboom.
53. Tamarindenboom.
54. Caffieboom uyt Brafilien.
55. Viburne.
56. Roodde Jujuben. tweederley foorten.
57. Kaneelboom. twee onderfcheydene foorten.
58. Sint Jansbrood.
59. Arbutusboom. twee bijzondere foorten.
60. Judasboom. tweederley foorten.
61. Wolboom. twee verfcheydene foorten.
62. Vleffcheboom. vier bijzondere foorten.
63. Welriekende Eykelboom.
64. Berkenboom. twee bijzondere foorten.
65. Azedarach van Avicenna.
66. Muscaatboom.

Dus verre van de Boomen.

TWEEDE BOEK;

van alle

LAGE BOOMEN, en HEESTEREN of STRUVELLEN.

1. **M**Yrtusboom. verfcheydene aardig-verfchillende foorten.
2. Gagel.
3. Nagelboom.
4. Lauwerboom. vier bijzondere foorten.
5. Wilde Lauwier. vijf bijzondere foorten.
6. Groote Lauwerboom met blinkende Bladeren.
7. Kleyne Lauwerboom.
8. Lycium uyt Italien. tweederley foorten.
9. Bofchboom. zeevenderley foorten.
10. Pimpernoot. drie bijzondere foorten.
11. Hazelaar. twee verfcheydene foorten.
12. Syringe. vijfderley foorten.
13. Hulft. drierley foorten.
14. Boom der Kuysheyd. drierley foorten.
15. Ciftus. zeer veel foorten.
16. Berg-roozen.
17. Verwloof. twee verfcheydene foorten.
18. Lombaardsche Linzen. drie onderfcheydene foorten.
19. Cytifus. zes verfcheydene foorten.
20. Brem. elf bijzondere foorten.
21. Olijfboom. drie bijzondere foorten.
22. Oleanderboom. twee onderfcheydene foorten.
23. Hagedoorn. twee bijzondere foorten.
24. Peeredoorn. tweederley foorten.
25. Barberisboom. twee verfcheydene foorten.
26. Jodendoorn.

27. Boom-

van de HOOFDSTUKKEN.

27. Boommalve. zes bijzondere soorten.	190.	22. Boelkenskruyd. agt verscheydene soorten.	299.
28. Boommalve van Provence.	191.	23. Synnauw. drierley soorten.	299.
29. Malve van China. twee bijzondere soorten.	192.	24. Knoplook. drie verscheydene soorten.	300.
30. Aelbezien. zeven verscheydene soorten.	193.	25. Look zonder Look.	302.
31. Roozeboom. meer dan dertig soorten.	195.	26. Ajuyn. veelerley soorten.	302.
32. Tamarischboom. twee veranderlijke soorten.	200.	27. Pareye. vier onderscheydene soorten.	304.
33. Boomachtig Stratiotes.	201.	28. Berglook. tweederley soorten.	305.
34. Spiræa van Theophrastus.	203.	29. Moly. zes verscheydene soorten.	306.
35. Hondskarssen. drie verscheydene soorten.	204.	30. Zee-ajuyn.	306.
36. Boomachtig Spinagie uyt America.	205.	31. Muur. agterley soorten.	307.
37. Alaternusboom. vijf onderscheydene soorten.	207.	32. Aloë agterley soorten.	309.
38. Cellastrusboom. twee bijzondere soorten.	208.	33. Malve. dertienderley soorten.	315.
39. Phyllireaboom. neegen verscheydene soorten.	210.	34. Witte Malve.	318.
40. Alcanne. vier onderscheydene soorten.	213.	35. Geele Malve.	319.
41. Boomachtig Jupitersbaard. twee bijzondere soorten.	215.	36. Alyssum. Alysson. vierderley soorten.	320.
42. Lage Berg-Mispelboom.	217.	37. Fluweele Bloem. Amaranthus. zeven verscheydene soorten.	321.
43. Coccinilienboom. twee verscheydene soorten.	218.	38. Ammi. drierley soorten.	322.
44. Geneverboom. twee bijzondere soorten.	219.	49. Guyghelheyl. vijf onderscheydene soorten.	323.
45. Kruys- of Doornbezienboom. zes verscheydene soorten.	222.	40. Beekbunge. twee bijzondere soorten.	324.
46. Jasmijn, of Jeseijn. agt zeer schoone soorten.	223.	41. Kleyn Olfetong. vier onderscheydene soorten.	325.
47. Indigo. drie onderscheydene soorten.	228.	42. Anemone. tweederley soorten.	326.
48. Peperboom. vierderley soorten.	230.	43. Ambrosia.	328.
49. Mezereon met smalle Bladeren.	232.	44. Dille.	329.
50. Wijnstok, of Wijngaard. veelerley soorten.	233.	45. Angelica. zesderley soorten.	329.
51. Wilde Wijngaard uyt Virginien.	240.	46. Laferpitium met gladde Bladeren.	332.
52. Wijngaard van Canada.	241.	47. Anijs.	332.
53. Geytenblad. drie verscheydene soorten.	243.	48. Anthyllis. zeven onderscheydene soorten.	333.
54. Rosmarijn. zes veranderlijke soorten.	244.	49. Maankruyd.	334.
55. Brommelbezien. drie verscheydene soorten.	247.	50. Aphace.	336.
56. Hannebezien. tweederley soorten.	248.	51. Kalfsmuyl. vijfderley soorten.	336.
57. Maretakken.	249.	52. Kleefkruyd. vier onderscheydene soorten.	337.
58. Rhus met Bladeren van Myrthus.	250.	53. Walstroo, of Wee. drie onderscheydene soorten.	338.
59. Veyl. twee verscheydene soorten.	251.	54. Krap, Mee, Rotte. agt verscheydene soorten.	339.
60. Klim. neegenderley soorten.	252.	55. Mollugo. twee bijzondere soorten.	341.
61. Kappers. drie onderscheydene soorten.	254.	56. Walmeester, of Vrouwen Bedstroo. drie verscheydene soorten.	342.
62. Cardamom. vier veranderlijke soorten.	256.	57. Peeterzelie. veertien veranderlijke soorten.	343.
63. Keelkruyd, of Liguster. drierley soorten.	258.	58. Apocynum. vierderley soorten.	346.
64. Berg-Elzenboom.	261.	59. Aardnooten, of Aardakers. tweederley soorten.	349.
		60. Akeleyen. drie voornamen soorten.	351.
		61. Bijvoet. vier onderscheydene soorten.	352.
		62. Kalfsvoet. tienderley soorten.	353.
		63. Mansoor. twee bijzondere soorten.	358.
		64. Angelieren. twee bijzondere soorten.	359.
		65. Duyzendfchoon. elfderley soorten.	362.
		66. Aristolochie. zes verscheydene soorten.	364.
		67. Riedt. zes onderscheydene soorten.	366.
		68. Swaluwewortel. tweederley soorten.	370.
		69. Affodille. agt veranderlijke soorten.	371.
		70. Starrekruyd. dertien veranderlijke soorten.	372.
		71. Astragalus met een driehoekige Zaadpeul.	376.
		72. Meesterwortel. twee verscheydene soorten.	377.
		73. Melde. agt veranderlijke soorten.	379.
		74. Meyer. drierley soorten.	379.
		75. Beerenoor.	381.
		76. Kliffenkruyd. drie onderscheydene soorten.	384.
		77. Hoefblad. twee verscheydene soorten.	385.
		78. Pestilentiëwortel.	387.
		79. Baccharis. twee onderscheydene soorten.	387.
		80. Balslemappel. vierderley soorten.	388.
		81. Madelieven. elfderley soorten.	389.
		82. Witte Been. drie onderscheydene soorten.	393.
		83. Beet. tienderley soorten.	393.
		84. Betonie. twee verscheydene soorten.	395.
		85. Mottenkruyd. zeven derley soorten.	396.
		86. Wollekruyd. zeven veranderlijke soorten.	397.
		87. Standelkruyd. zeer veele soorten.	400.
		88. Tweeblad. twee bijzondere soorten.	401.
		89. Naterwortel. Adderwortel. drie onderscheydene soorten.	402.
		90. Penningsbloem. tweederley soorten.	403.
		91. Bernagie. vijf veranderlijke soorten.	404.
		92. Olfentong. vier onderscheydene soorten.	406.
		93. Slan-	

DERDE BOEK.

van de

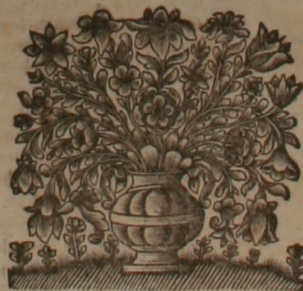
LAGE PLANTEN, KRUYDEN, BOLLEN en BLOEMEN.

EERSTE STUK.

1. Ephemum van Matthiolus.	263.
2. Opregte Jalappe, of Wonderbloem van Peru. zes bijzondere soorten.	265.
3. Averuyt. zes veranderlijke soorten.	269.
4. Alfen. elf verscheydene soorten.	271.
5. Sigmaatskruyd. zes verscheydene soorten.	274.
6. Beerenklauw. drie bijzondere soorten.	276.
7. Zuring. neegen verscheydene soorten.	278.
8. Wolfswortel. agterley soorten.	281.
9. Wolfsbezie.	282.
10. Verderfblad der Valdoizen. twee onderscheydene soorten.	283.
11. Vrouwenhayr. drierley soorten.	284.
12. Weederdood. twee verscheydene soorten.	285.
13. Hartstong. vier veranderlijke soorten.	286.
14. Hemionitis. vijf onderscheydene soorten.	287.
15. Vaaren. agt bijzondere soorten.	288.
16. Boomvaaren. drie onderscheydene soorten.	289.
17. Gragtvaaren.	290.
18. Steenvaaren.	291.
19. Struy-kruyd.	292.
20. Ageratum van Dioscorides. drierley soorten.	293.
21. Agrimonie. twee onderscheydene soorten.	294.

BLAD-WYZER van de HOOFDSTUKKEN.

363. Wintergroen. <i>driederley soorten.</i>	794.	414. Self. <i>dertienderley soorten.</i>	857.
364. Veld-ajuy. <i>dertienderley soorten.</i>	795.	415. Sanikel. <i>tweederley soorten.</i>	860.
365. Vogelvoet. <i>driederley soorten.</i>	796.	416. Kunneke. <i>drie onderscheydene soorten.</i>	860.
366. Rus.	797.	417. Steenbreek. <i>drie veranderlijke soorten.</i>	862.
367. Panikkoorn. <i>tweederley soorten.</i>	798.	418. Scabiose. <i>zestienderley soorten.</i>	863.
368. Peonie. <i>tienderley soorten.</i>	798.	419. Duyvelsbeet. <i>tweederley soorten.</i>	865.
369. Panax. <i>vijsderley soorten.</i>	800.	420. Naaldekervel. <i>tweederley soorten.</i>	866.
370. Mankop. <i>veelerley soorten.</i>	801.	421. Scorpioenstaart, &c. <i>zeiderley soorten.</i>	867.
371. Passerine. <i>driederley soorten.</i>	803.	422. Adderskruid. <i>driederley soorten.</i>	868.
372. Glaskruid. <i>vierderley soorten.</i>	804.	423. Groot Speenkruid. <i>neegenderley soorten.</i>	869.
373. Paronychia. <i>driederley soorten.</i>	806.	424. Bijlenskruid. <i>zeiderley soorten.</i>	871.
374. Vijfvingerkruid. <i>tienderley soorten.</i>	807.	425. Booterbloem. <i>tuwaalderley soorten.</i>	872.
375. Deurwas. <i>vijsderley soorten.</i>	809.	426. Kruidwortel. <i>vierderley soorten.</i>	876.
376. Perzenkruid. <i>vierderley soorten.</i>	811.	427. Wilde Thymus. <i>drie onderscheydene soorten.</i>	877.
377. Varkensvenkel. <i>tweederley soorten.</i>	812.	428. Sefamum. <i>tweederley soorten.</i>	878.
378. Zeevenkel. <i>tweederley soorten.</i>	813.	429. Sefamoides. <i>tweederley soorten.</i>	879.
379. Phalangium. <i>zes veranderlijke soorten.</i>	814.	430. Sefeli. <i>elfderley soorten.</i>	880.
380. Muysoor. <i>driederley soorten.</i>	815.	431. Zuykerwortel.	882.
381. Leeuwenblad. <i>twee bijzondere soorten.</i>	816.	432. Sifyrinchium.	883.
382. Turksche Boonen. <i>veele soorten; doch maar vijsderley hier voorgesteld.</i>	818.	433. Water-epp. <i>tweederley soorten.</i>	883.
383. Canaryzaad.	819.	434. Gelidkruid. <i>neegenderley soorten.</i>	884.
384. Muysenkoorn. <i>twee bijzondere soorten.</i>	820.	435. Hennip. <i>vier onderscheydene soorten.</i>	886.
385. Ydele Haver.	820.	436. Sermontin.	888.
386. Phlomos. <i>tweederley soorten.</i>	821.	437. Steekende Winde. <i>vier veranderlijke soorten.</i>	888.
387. Pimpinel. <i>agt veranderlijke soorten.</i>	822.	438. Zeewinde. <i>driederley soorten.</i>	890.
388. Weegbree. <i>veele veranderlijke soorten, van welke hier tuwaalderley worden voorgesteld.</i>	824.	439. Heydensch Wondkruid.	892.
389. Zee-erweten.	825.	440. Haazenfalade. <i>zeevenderley soorten.</i>	893.
390. Polium. <i>zes onderscheydene soorten.</i>	826.	441. Smyrnium van Candien.	894.
391. Kruidbloem. <i>agterley soorten.</i>	828.	442. Fykruid.	895.
392. Duyzendknop. <i>agterley aardige soorten.</i>	829.	443. Stachyskruid. <i>driederley aardige soorten.</i>	895.
393. Salomons-zeegel. <i>zes veranderlijke soorten.</i>	831.	444. Luyskruid.	896.
394. Fonteynkruid. <i>vijsderley soorten.</i>	832.	445. Stechaskruid. <i>vierderley soorten.</i>	897.
395. Ganzerich.	833.	446. Wormkruid. <i>drie onderscheydene soorten.</i>	899.
396. Vlookkruid. <i>twee bijzondere soorten.</i>	833.	447. Teucrium. <i>vierderley soorten.</i>	900.
397. Keukenkruid. <i>drie onderscheydene soorten.</i>	835.	448. Thapsia. <i>agterley soorten.</i>	901.
398. Sleutelbloem. <i>meer dan tseftig schoone veranderlijke soorten van d'Authcur aangeeld, doch alleen veertienderley der voornaamste hier voorgesteld.</i>	836.	449. Thalictrum. <i>vijs onderscheydene soorten.</i>	904.
399. Longekruid. <i>vierderley soorten.</i>	839.	450. Tulpe. <i>meer dan 300. aardige soorten.</i>	904.
400. Wilde Dragon. <i>drie onderscheydene soorten.</i>	840.	451. Vreemde wilde Kers. <i>twintigderley soorten.</i>	911.
401. Berthram (Pyrethrum).	841.	452. Tsjenskruid. <i>tweederley soorten.</i>	913.
402. Zeepruid. <i>twee bijzondere soorten.</i>	842.	453. Tormentil.	914.
403. Roozewortel. <i>twee veranderlijke soorten.</i>	844.	454. Boksdoorn. <i>twee bijzondere soorten.</i>	915.
404. Radijs. <i>vier onderscheydene soorten.</i>	844.	455. Boksbaard. <i>vijs veranderlijke soorten.</i>	916.
405. Peepwortel. <i>tweederley soorten.</i>	846.	456. Starrekruid.	917.
406. Rape. <i>vierderley soorten.</i>	848.	457. Americaansche Tarwe.	918.
407. Zonnedaauw. <i>drie onderscheydene soorten.</i>	849.	458. Torrekruyd. <i>vier bijzondere soorten.</i>	919.
408. Wonderboom. <i>vijs veranderlijke soorten.</i>	850.	459. Zotsknodze. <i>twee veranderlijke soorten.</i>	919.
409. Rhapsodicum. <i>twee bijzondere soorten.</i>	852.	460. Vaccaria.	920.
410. Muysdoorn.	853.	461. Eerenprijs. <i>vijs bijzondere soorten.</i>	921.
411. Ruyte. <i>driederley soorten.</i>	854.	462. Witzen. <i>zeevenderley soorten.</i>	922.
412. Harmala uyt Syrien.	856.	463. Drie-verwige Violet. <i>zeven veranderlijke soorten.</i>	923.
413. Serpentstóng. <i>tweederley soorten.</i>	857.	464. Maertsche Viole. <i>vijs onderscheydene soorten.</i>	924.
		465. Guldenroede. <i>vierderley soorten.</i>	926.
		466. Vliegenet. <i>tweederley soorten.</i>	927.
		467. Geytenbaard. <i>tweederley soorten.</i>	928.
		468. Duyzendblad met Bladeren van Duyzendblad.	929.

N A A M L Y S T

Van alle de

PRINTVERBEELDINGEN

D E R

P L A N T E N,

Zoo als de zelve vervolgens in dit Werk malkanderen
volgen.

I. M alus Aurantia striis aureis distincta.	Pag. 8.	Clematis Americana flore Phoeniceo.	252.
II. Malus Aurantia striis argente variegata.	8.	I. Cardamomum majus arborefcens.	256.
III. Malus Citria cornuta.	8.	II. Cardamomum arborefcens minus.	256.
{ Musa Fructus.		Ligustrum variegatum.	259.
{ Musa.		I. Jalappa minor purpurea.	268.
Molus Cydonia fructu cornuto.	26.	II. Abrotonum foemina mont. Lusit. Rorismarini folio.	269.
Amygdalus nana.	31.	III. Abrotonum foemina mont. Lusit. alterum longiori folio.	270.
I. Acacia major.	34.	I. Abfinthium longifolium Pentaphyllum.	272.
II. Acacia rotundifolia spinosissima.	51.	II. Abfinthium umbelliferum angustifolium.	273.
Acacia cornigera.	53.	Alcea vesicaria Aethiopica.	275.
Acer Platanoides.	54.	I. Acetosa vulgaris sive Rumex Campferinus.	278.
Salix tenuifolia dentata.	57.	II. Acetosa Romana rotundifolia.	278.
Macer arbor antiquorum.	75.	III. Acetosa Hispanica maxima.	278.
I. Guajacum Patavinum majus.	88.	IV. { Acetosa annua Italica.	
II. Guajacana minor.	95.	{ Lanceolata minima.	278.
III. Guajacum verum majus.	95.	V. Acetosa minor lanceolata.	278.
IV. Guajacum minus verum. Sive lignum Sanctum.	96.	VI. Acetosa vesicaria Mexicana.	278.
Sumach arbor.	97.	Napellus gloriosus.	281.
I. Salsafra arbor folio crenato.	107.	Lingua cervina coronata.	286.
II. Salsafra arbor folio ficulneo.	109.	I. Hemionitis crispa major.	287.
Thamarindus.	110.	II. Hemionitis crispa media obtusifolia.	287.
Canella arbor sylvestris.	113.	III. { Hemionitis crispa minor.	
Arbutus humilis Virginiana.	120.	{ Phylletes undulata.	287.
Guanabano folio ficulneo.	125.	IV. Filix dentata.	288.
I. Myrtus latifolia Romana.	129.	Polypodium sensibile.	289.
II. Myrtus Boetica pumila latifolia.	139.	I. Struthiofera.	292.
III. Myrtus flore pleno.	140.	II. Ageratum ferulaceum.	293.
IV. Myrtus buxifolia.	140.	I. Eupatorium spicatum.	296.
V. Myrtus Tarentina media.	140.	II. Eupatorium biden Americanum.	296.
VI. Myrtus Tarentina tenuifolia minima.	140.	Alchimilla pentaphylla.	299.
VII. Myrtus laurifolia.	140.	I. Aloë mucronato folio Americana major.	309.
VIII. Myrtus tenuifolia fructu albo.	141.	II. Aloë ferrata major umbellifera.	309.
IX. Myrtus Citronata.	141.	I. Aloë Americana minor.	314.
X. Myrtus perforata fructu albo.	142.	II. Aloë purpurea lavis.	314.
{ Buxus aureus major.		III. Aloë ferox.	314.
{ -- Medius.	158.	IV. Aloë vera vulgaris.	314.
{ -- Minor.		V. Aloë vero costa spinosa.	314.
II. { Buxus Myrtifolia.	158.	Malva arborefcens Indica minor.	316.
{ aurea striata.		Angelica baccifera.	330.
I. Syringa Lutea.	163.	I. Lacerpitium lucidum.	332.
II. Agrifolium auratum.	164.	II. Anthyllis vesicaria Hispanica.	333.
III. Agrifolium non spinosum.	164.	III. Anthyllis Lunata.	335.
I. Cistus annuus angustifolius flore luteo punctato.	168.	Rubio minor Hispanica.	340.
II. Cistus annuus supinus.	168.	Apocynum Syriacum latifolium flore glomerato.	346.
III. Cistus laurifolius.	168.	I. Apocynum Virginianum.	348.
IV. Cistus minor rosmarini-folius.	168.	II. Apocynum Americanum. Asclepiadeum.	348.
Colutea vesicaria Aethiopica.	175.	Glans terrestris Americana.	349.
Genistella spinosa flore spicato.	179.	I. Arundo Americana striata.	367.
Oxyacantha sive spina alba flore pleno.	185.	II. Arundo saccharifera.	368.
Malva Chinenfis rosea arborefcens.	192.	I. Astragalus triangularis.	376.
Spiraea Theophrasti.	203.	II. Astrantia Alpina.	377.
Spinachia frutescens Americana.	205.	I. Blitum Americanum.	380.
{ Phyllirea argentea.		II. Auricula urfi borraginoides.	382.
{ -- Aurea.		Bellis spinosa Cretica.	390.
{ -- Angustifolia minor.	210.	Verbascum Salviae folio arborefcens flore luteo.	398.
Alcanna major latifolia dentata.	213.	I. Borrago verrucosa minor.	404.
I. Barba Jovis antiquorum.	215.	II. Borrago semper virens major.	405.
II. Barba Jovis recentiorum.	215.	Botrys Mexicana odorata.	409.
Chamae Mespilus Alpina.	217.	Asteroides.	416.
I. Jafminum semper virens Americanum.	224.	I. Cattaria spicata coerulea radice tuberosa.	425.
II. Jafminum coeruleum Persicum tenuifolium.	226.	II. Menthastrum Virginianum organites fistulosum.	425.
I. Jafminum Pallido coeruleum Persicum latifolium.	227.	Caltha palustris flore simplici.	436.
II. { Indigofera rotundifolia.		Campanula pyramidalis minor.	437.
{ -- Longifolia.		Viola mariana alba pleniflora.	441.
{ -- Coluteoides.	229.	Palmaria.	444.
{ Viris Virginiana foliis lacinatis.	233.	Carduus ferox.	452.
{ Viris Canadensis.	241.	Eryngium coeruleum stellatum montis Libani.	455.
I. Rubus non spinosus major odoratus.	247.	Centaurium majus folio cinarae.	465.
II. Myrtopetalon.	250.	I. Sedum majus arborefcens radicabile	468.
		***** 2	II. Se-

Naamlijst van alle de Printverbeeldingen.

II. Sedum minus arborefcens.	469.	III. Laphium hortense.	690.
III. Sedum crispum.	470.	IV. Laphium vulgare minus.	690.
Chamoepitius major coerulea.	475.	V. Laphium acutum.	690.
Sanamunda.	487.	VI. Laphium longifolium crispum.	690.
I. Ananas.	493.	VII. Laphium unctuosum.	690.
II. Ananas sylvestris.	494.	VIII. Laphium minus denratum.	690.
I. Convolvulus Hispanicus.	503.	IX. Laphium vulgare rubrum retuso follo.	690.
II. Convolvulus minor pentaphylleus.	504.	X. Laphium planum paludosum.	690.
III. Convolvulus ficulus flore coeruleo minimo.	504.	XI. Oxylaphium tuberosum Americanum.	690.
IV. Convolvulus Indicus pennatus.	505.	I. Laphium sanguineum.	691.
V. Convolvulus non Convolvulus angustifolius.	505.	II. Rhabarbarum rotundifolium verum.	692.
Scammonia Montpellierium longifolia.	507.	III. Rhabarbarum rotundifolium fimbriatum.	693.
Geniculata.	518.	IV. Laphium fativum antiquorum.	694.
Cyanus odoratus Turcicus.	529.	V. Rhabarbarum lanuginosum five laphium Chinesse	
I. Cyclamen rotundifolium majus autumnale.	533.	longifolium.	694.
II. Cyclamen Aleppicum flore purpureo odorato.	534.	Britannica antiquorum vera.	697.
III. Cyclamen Aestivum flore carneo.		I. Britannica Americana.	703.
--- Vernum purpureum inodorum.	534.	II. Bulapathum Plinii.	704.
I. Cyclamen rotundifolium hyemale.		Limonium elegans aspleniaceum.	710.
--- Bipennium flore albo.	535.	I. Linaria angustifolia flore coeruleo amplo.	720.
II. Cyclamen Angulosum autumnale flore albo.	535.	II. Linaria Valentina trifolia.	720.
III. Cyclamen bipennium flore carneo.	535.	Lunaria Chymistarium.	
IV. Cyclamen Aestivum Anemones effigie radicatam.	536.	--- Botrytis major ramosa.	726. & 728.
V. Cyclamen vernum album odoratum majus.	536.	Luteola cannabinoides Cretica.	730.
VI. Cyclamen vernum minus flore albo.	537.	Majorana origanitis.	736.
VII. Cyclamen vernum marmoreum flore albo odorato.	537.	Lysimachia spicata purpurea, folio subrotundo, ocyms facie.	743.
I. Digitalis Virginiana angustifolia spicata.	552.	Solanum spinosissimum arborefcens Aethiopicum.	748.
II. Doronicum Americanum.	553.	Sidereon, five Serpentaria mirabilis montana.	751.
I. Dorycnium Dioscoridis.	555.	Marrubium majus tomentosum.	755.
II. Solanum lignosum variegatum.	557.	Melanthium flore pleno foliofo.	758.
Opuntia major angustifolia.	573.	I. Melissa variegata.	761.
I. Flos Africanus flore pleno fistuloso.	580.	II. Melissa laevis Molucana.	761.
II. Flos Cardinalis.	582.	III. Mechoacanna vera fativa.	763.
I. Clematis passiflora trifolia flore purpureo.	584.	IV. Mechoacanna sylvestris.	763.
II. Clematis passiflora hederacea flore luteo.	585.	I. Trifolium spicatum Americanum.	769.
III. Clematis passiflora trifolia flore roseo.	585.	II. Trifolium siliquosum.	769.
I. Clematis passiflora Pentaphyllea flore coeruleo punctato.	587.	Nummularia Americana.	776.
II. Clematis passionalis flore campanulato.	587.	I. Valeriana capitata.	782.
III. Clematis passiflora Pentaphyllea angustifolia.	587.	II. Valeriana folio schrophulariae.	783.
I. Geranium Indicum nocte odoratum.	603.	III. Verbena maxima urticae folio spicata.	784.
II. Geranium malvaticum odoratum Indicum.	603.	IV. Verbena botryoides major Canadensis.	784.
III. Geranium Indicum tenuifolium.	604.	Parietaria minor ocymsifolia.	804.
Glycyrrhiza Americana.	610.	Parietaria palustris.	805.
I. Gnaphalium Americanum angustifolium.	614.	I. Phalangium Virginianum.	814.
II. Gnaphalium Americanum minus flore rubro.	614.	II. Leontopetalon capitatum Americanum.	816.
III. Gnaphalium Americanum flore luteo magno.		Pisum marinum perpetuum.	825.
--- minore.	613.	Polygorum Argenteum latifolium.	
I. Gramen plumeum.	617.	--- Angustifolium.	
II. Gramen Marinum majus.	617.	--- Rotundifolium.	830.
Portulaca Aethiopica.	620.	I. Pulmonaria maculosa maxima.	839.
Batata purgativa.	625.	II. Pulmonaria maculosa hispida.	839.
I. Herba viva repens.	631.	Ricinus Americanus major rubicundus.	851.
II. Herba viva chinesis arborefcens.	632.	I. Salvia marmorea.	858.
I. Horminum Boeticum coronatum rubrum.	637.	II. Salvia lutea variegata.	858.
II. Horminum Indicum majus.	637.	III. Salvia angustifolia Cretica.	858.
Hypericum arborefcens.	646.	Scrophularia Sambuci folio.	870.
Androschemum non bacciferum.	647.	Sesamum Persicum trilobatum foetidum.	878.
Jacea lacinata Gallica Montana.	654.	Seseli Aethiopicum Herba.	881.
Jacea candida Ragufiana.	655.	Sideritis spicata foetida.	884.
Dipsacus spinosus Americanus.	673.	Stachas citrina.	893.
I. Viola matronalis flore albo & purpureo pleno variegata.	688.	Thapsia major latifolia.	903.
II. Laphium vulgare album folio subrotundo.	690.		

B E R I C H T.

Deeze Naamlijst, zoo wel tot gerief des Binders, als des Lezers hier gesteld, wijst den eersten aan, dat alle de Platen met getallen voor aan, die aan malkander gedrukt zijn, aan en bij malkander moeten blijven, en zoo, of tusschen of in de Caternen worden geplaatst, schoon men de zelve daarom twee of meermaalen naajen moet: dus zal men veel plakken en strookken voorkomen.

NAUW-

N A U W K E U R I G E
B E S C H R Y V I N G
D E R
G E W A S S E N ,
A L S
B O O M E N , H E E S T E R S , K R U Y D E N ,
B L O E M E N .
E E R S T E B O E K ,
van de
B O O M E N .

I H O O F D S T U K .
A P P E L B O O M .

Naam bij
verschey-
dene Vol-
keren.

Veelerley
soorten.

DEZE Boom is onder ons elk ge-
noeg bekend : In 't Latijn ge-
noemd MALUS , of POMUS :
In 't Hoogduytsch APPEL-
BAUM : In 't Fransch POM-
MIER : In 't Italiaansch PO-
MARO .

Men vind't er meenigerley Soor-
ten van ; voornamentlijk in dee-
ze koude Landen , welke de heete Gewesten hier in
verre te boven gaan : gelijk dezelve daar teegens met
hare Oranjes , Citroenen , Vijgen , Amandelen , en meer
diergelijke boom-vruchten de onse overtreffen : Op
dat alzoo allerweegen bekend wierd de noyt genoeg
geprezene goedertierenheyd des Heeren ; die ieder Land
na zijnen aart overvloediglijk voorziet van zulke Gewas-
sen , als de menschen noodwendig of dienstig zijn .
Wij achten derhalven onnodig , van al de verschey-
denheeden der Appelboomen in 't bijzonder te hande-
len : Alleenlijk zal ik wat wijdlopig spreken van eene
Soort , weegens zijne ongemeenheyd , welke zeedert
vijftien jaren mijne zorg onderworpen is geweest :
Dezelve word geheeten *Malus pumila flore carens* ; of ,
lage Appelboom zonder Bloeyzel ; en met recht : want

Ongemeen-
ne Appel-
boom ,

Genoemd
Malus pu-

ieder jaar geeft hij , gelijk andere Boomen , vrucht uyt *mila flore*
zijn Knop , doch zonder Bloem : welke Vrucht in *carens* ;
't begin van *Augustus* zijne volkomene rijpheyd heeft ; of , lage
is zerp van smaak , en gemeenlijk zonder eenige kor- Appel-
len . De Boom groeyd niet boven zes , zeeven of agt boom zon-
voeten hoog , gelijk de *Spieteling* , of *S. Jans-ap-*
pelboom : Krijgt in *April* op elk nieuwljks-uitgeko- der bloey-
men vruchtje vijf groene bladertjens ; welke daar na , zel.
als de vrucht grooter werd , verminderen . De Vrucht
zelfs is kleyn ; niet geheel rond , maar hoekig ; kort ,
en dikachtig : in 't eerst donker-groen-verwig ; maar
daar na trekkende na 't geel , of bleek-groen .

Deze Boom bemind een goede gemeste grond . Berigt van
Indien dezelve kleyig of zandig is , moet ze , drie de queking
voeten in 't rond , met oude Koemist en goede aarde , deezes
ter dege door malkander gemengd , getempert ; daar booms.
na de Boom , met d'afneemende Maan in *Novem-*
ber , of in 't begin van *Maert* , 's voormiddags geplant ,
en dikmaal met water begoten werden : Want hij
begeerd van naturen een vochtige plaats , veel reegen ,
en genoegsame vettigheyd : wil ook geerne nu en dan
menschen-water op zijn wortel hebben ; inzonder-
heyd als hij eenige jaren gestaan heeft , en wel gewor-
teld is ; vermits hij daar door zeer verquikt werd ,
ook bevrijd blijft van Mieren en ander Ongediert , na-
deelig voor 't bloeyzel . Door sterke winden , of stren-
ge vorst in de winter , werd hij niet ligtelijk bescha-
digd . Met een afgaande Maan in *Februarius* snoeyd
men

men zijne doode en overvloedige takken: doch indien 't vriesd, of dat men noch vrees voor vorst heeft, welke de nieuwljks-gefnoyde boomen zeer hinderlijk is, kan men tot in de *Maert* wachten; ook wel tot *April*. Want 't is de boomen niet schadelijk, al werden ze in haar bloeyen gefnoeyd: Inzonderheyd wanneer 't geschied als de Maan in de * Steenbok, Jonk-vrouw, of Stier is; dewijl men bevindt, dat deeze de bequaamste Teekenen des Heemels tot dit werk zijn. Hier staat te weten, dat men alle Boomen, of Heestren, welke men geerne wel zag groeyen, moet snoeyen met een wassende Maan, als ze vol zap zijn. Hoe voller Maan, hoe meer vocht in den boom. Maar begert men, dat ze niet te haastig, of te veel lot zullen schieten, dan moet men dezelve snoeyen met een afgaande Maan, wanneer ze geen zap hebben, maar droog werden gezien.

Aanmerking, op den tijd der snoeying van alle boomen.

De beste Appelen dezes Booms heeft men in een vochtige Somer en droogen Herfst; of in een gematigd *Saisien*, wanneer 't niet te veel reegend, noch niet te zeer droogd. Want bij een al te drooge of al te vochtige jaartijd kunnen deeze vruchten niet lang duren, maar verrotten haast, vermits ze zoo door te veel als door te weynig vocht in hare natuur werden gekrenkt, en te veel of te weynig voedzel genieten. Wil men de geheele winter over deeze Appelen goed houden, zonder verrotting, zoo plukke men die af met de hand, in de maanden *September* en *October*, met een volle Maan, en droog weers: een dag of twee daar na wrijven men ze sterk af, met een schoone drooge doek: dan legge men ze op een drooge, luchtige plaats, na 't Noorden toe: alderbest is 't op hout, of planken, niet op malkander: men roere ze zoo weynig als geschieden kan, en bewar ze wel voor de vorst: zoo zullen ze lang goed blijven, en de geheele winter over duren, daar andere gewoon zijn haast te verderven.

Manier om Appelen lang goed en zonder verrotting te houden.

De zuure *Paradijzen*, een Zomer-vrucht, en meer andere, kan men op deeze wijze, tot aan Nieuw-jaar toe, bequaamelijk bewaren: doch men moet haar stil laten leggen. Want hare zeer dunne en teedere schel, gelijk 't vlies van een ey, kan niet gedoogen, dat men ze handele, of terstond trekken ze vol rimpelen, en verliezen haar aangename verwe. Indien de kamer, of andere plaats, daar de vruchten dezes Booms werden gelegd, vensteren heeft, mogen ze wel in 't eerst, bij goed en stil Weer, een uur twee of drie, midden op den dag, werden open gezet; maar daar na niet meer: ook bij tijds teegens den avond weér gesloten worden.

De Boom zelfs kan men op drierley wijzen vermenigvuldigen. *Eerst*, door de konst van *Inenten*: ten *anderen*, door 't *Zayen*, of in de aarde steeken der korden: ten *derden*, door *Inoculeeren*. Wij zullen van elk in 't bijzonder handelen.

Neem Enten van een Appelboom, die alreeds vrucht heeft gedragen, en nu vol bloessem zal komen, 't welk men ligtlijk kan zien aan de knoppen; snij die af in *Februarius*, een weynig voor nieuwe Maan, en steek ze in de grond: Ent haar dan bij wassende Maan, voor 't eerste Quartier in *Maert*, op een Wilde Appelstam; en gij zult'er een altijd-weldragende Boom van bekomen. Deeze Enten moet men neemen van dikke takken uyt den top of 't midden des Booms, staande na 't Zuyden; welke, als meest van de Zon bescheenen, vol kracht zijn, en meer warmte bij haar hebben, als de onderste, of die zich na 't Noorden vertonen, welke gemeenlijk week zijn, en daarom zoo veel te onbequaamer tot de *Inenting*. Indien gij de Enten snijdt van een jongen boom, die noch geen vruchten heeft voortgebragt; of van een oude, welke ter tijd als gij de Enten daar af neemt, geen bloessem-knoppen heeft, en dezelve ent, zoo zult gij een boom winnen, die noyt voldragen zal: maar indien men deeze Enten steekt op een Boom, of Tak des selven, die nu vol bloeyzel zal komen, zal ze meerder vruchten geven;

Eerst, door *menting*;

om altijd vruchtbare boomen aan te winnen.

* *Capricorno, Virgo, en Tauro.*

want de onvruchtbaarheid, of kragtloosheyd, daar de boom in staat, ten tijde als de Enten daar van gesneden worden, zal verbeeteren door de drijving der vruchtbare kragt des Booms, daar de Enten op gezet word.

Voorts, neem Enten, in *Februarius*, gelijk alreeds Met berigt gezegd is, afgesneden: leg ze onder de aarde, ontrent zoo diep als de lengte van een hand, of een weynig minder; zoo kunnen ze lang goed blijven. Van deeze zult gij kunnen steeken, niet alleen in *Maert* of *April*, maar ook in *May*, en zelfs in *Junius*: want de boom, dan in meer kragt, bewaard door zijn natuurlijk zap de Enten veel bequaamer, en doet haar beeter beklijven, als of ze in de maand *Maert* daar op waren gezet geweest.

Men moet ook deeze, en alle andere Enten, wanneer ze beginnen te schieten, niet meer als eene knop laten behouden, en al de andere met de vinger zachtjens af stooten: zoo zullen ze veel sterker opwassen, en een beeter Boom geeven.

op wat voor een wijze

Men ent ook wel met een wassende Maan (waar van hier boven is gesproken) in 't laatste van *Augustus*, of 't begin van *September*, wanneer de boomen stil staan, en niet meer schieten: dit kan zoo wel dan geschieden, als in *Maert*, wijl de Boomen ter dier tijd noch haar zap hebben: maar later zal 't niet beklijven; vermits in 't laatste van *September* 't zap meerendeel weer na de wortel keerd. Doch in dit geval moet men niet neemen van 't hout, dien zelven zomer geschooten, als noch te week en te teer; maar onder van 't eenjarig hout, 't welk in de kloof werd gezet, zulker wijs, dat het boven noch een weynig van 't nieuwe behoud: dan gelukt het dikmaal en loopt vroeg in 't Voorjaar met de andere uyt, inzonderheyd als 'er geen al te felle winter op volgd.

daar ontrent moet gehandeld werden;

Indien men een Enten wil zetten op een dikke tak, of stam, zoo moet men een weynig groen hout van dezelve Boom, waar op men enten wil, in de kloof steeken. Hier op diend men wel acht te neemen: want dit hout van dezelve aart zijnde, loopt of groeyd veel beeter toe: ook werd de Enten niet zoo zeer door de kracht des houts gedrukt, waar door ze lichtelijk haar zap verliezen, en sterven zou.

En wat in dit werk

't Is ook niet ongerijmd te houden, dat men een dikke tak niet klove, maar de Enten tusschen 't hout en de bast stecke; vermits zommige, 't andere niet verdragen konnende, daar door versterken. Bequaamelijk kan dit geschieden in *April* of *May*, door de Enten, welke in de aarde zijn gelegd; want dan scheyd zich de bast ligtelijk en gevoeglijk van 't hout af.

te vermijden staat.

Boven dit, wil iemand door *Inenting* een goede, vaste Boom bekomen, die snijde zijne Enten, niet meer dan drie, of ten hoogsten vier knoppen lang, een lid van een vinger, of zomtijds wat langer (na dat de Boom, op welke de *menting* zal geschieden, dik of dun is) aan beyde zijden, regt teegens over malkander, de bast af, tot in 't hout, zoo dat ze onder spits toe loope, en stecke ze dan in de kloof: niet zulker wijs, dat beyde de basten, die van de Enten en des Booms, met den anderen van buyten niet overeen komen, maar zoo verre inwaarts, dat de buytenste bast der Enten met de binnenste bast des Booms naast aan 't hout gelijk staan: zoo zal de Enten dies te eerder, beeter en sterker vatten, vermits ze dan veel bequaamer 't zap na zich trekt, 't welk zich onthoud tusschen de binnenste bast en 't hout: ook waft dan de Enten inwaarts, loopt ras, effen en sterk over: schiet daarenboven dus opwaarts tot een vaste en schoone Boom.

om vaste en schoone boomen te mogen krijgen:

Hier teegens, indien men de Enten zoodanig zet, dat beyde de buytenste basten overeenkomen, zoo zal ze niet alleen te zwaarder vatten, maar ook op verre na zoo wel niet toegroeyen: waft ook dan gemeenlijk uytwaarts, 't welk een groote misstand veroorzaakt: en meerendeel blijft de boom zwak: werd daarenbo-

met de vericheyde wijzen der *menting*.

ven

ven door sterke winden ligtlijk gebroken, of uyt zijne aangegroeyde plaats van boven neer geworpen. Is derhalven niet ondienstig, dat men zulke beklifde *Enten* op 't tweede jaar ter helft toe weer affnijdt, en de nieuwlücks-uytgeschotene Loten aan een neevensgestelde stok vast bind, zoo werden ze vaster, onder dikker, en lijden naderhand te minder gevaar.

Waar op in de Zuyging staat te letten.

Daarenboven staat den Leezer noch te weeten, wanneer hij een Tak wil inleggen, of laten Zuygen, dat hij dezelve (meer dan een vinger-lid lang, aan beyde zijden de bast tot in 't hout schuyns afgesneden, zoo dat de smalste zijde in de kloof des Booms kome te leggen) boven inwaarts moet drukken; zulker wijs, dat de buytenste bast van den tak met de binnenste bast van de stam, waar in ze zal groeyen, wel overeenkomt. Doch onder moet men regt in 't tegendeel handelen, te weeten, de buytenste bast van de tak moet overeenkomen met de uiterste bast van de stam; vermits ze dus onder aldereerst vatten, en dan boven ook bequamer overlopen, voortschieten, en cierlijk inwaarts groeyen.

Boomwinning.

Wij komen tot de tweede wijs, om vruchtbare Boomen te teelen door *Korlen*, of gezayd Zand.

door Zaying; of, om van Korlen vrucht dragende Boomen te bekomen.

Neem eene der schoonste en grootste Appelen, met de hand afgeplukt, met volle Maan, niet al te rijp: bewaarze, tot dat de Maan weer vol werd; neem'er dan de korlen uyt, laatze wind-droog worden, en verzorgze wel teegens de vorst, tot op de aanstaande Maert: steekze dan, ruym een voet van malkander, een vingerbreed diep in een goede grond, vijf of zes dagen na volle Maan. Want alle Boomen, *Sirruivellen* of *Planten*, welke boven de aarde vrucht dragen, moeten by een afgaande Maan werden gezayd: Daar teegens alle Bloem-dragende Planten, en die hare vrucht onder de aarde geeven, als *Knollen*, *Wortelen*, en diergelijke, met een wassende Maan. Indien men anders handeld, men zal bevinden, datze wel veele takken en bladeren, maar weynige en kleyne vruchten zullen bekomen. Laatze, na hare opkoming, op dezelve plaats drie jaren lang staan: haalze daar na uyt, en beneem haar de geheele regt-neerschietende Hert-wortel, tot aan de bovenste zijde-wortelen toe; doe dan Wasch over 't afgesneden, of eenige andere plaaster, op dat 't zap, waar in des Booms geheele leeven en welvaart bestaat, niet weg vloeye. Zetze dan met de afgaande Maan waar gij wilt, zoo zult gij zeer goede Boomen, en der zelve vruchten beeter en geduurzamer bekomen, als daarze eerst van gesproten, of die door manier van *Inenting* aangewonnen zijn. Want hier in komt de *Konst* de *Natuur* blijklijk te hulp, vermits haar de verandering, en 't geen ze te veel had, werd benomen, waar door hare natuurlijk-ingeboorne kracht, bequamer werkende, zich vermeerderd; zoo datze vaardiger volbrengd 't geene, waar toe ze van den *Allderhoogsten* is voortgebragt, en een goede vrucht leverd: daar anders de Boom, gelijk een wilde Stam, zich alleen zou verdeelen in veelheyd van takken zonder eenige vrucht: Want al de onvruchtbaarheid staat alleenlijk in deze Hert-wortel.

Affnijding der Hert-wortel.

Om ongemeen schoone Vruchten te krijgen.

Heeft iemand lust, om ongemeen-goede, groote en schoone vruchten te hebben, die zette een goede *Ente* op deeze van zaad voortgekome en van de hert-wortel beroofde *Appel-stammetjens* (want een Boom, geënt of gezoogen, op zijnen eygenen aart, is verre de beste) zoo zal hij klaarlijk konnen bemerken, en met verwondering aanschouwen een zonderlinge *konst* der *Natuur*, dus lang verborgen geweest door der menschen traagheyd.

Middel.

Daarenboven kan men ieder jaar zijne Boomen overvloedig met vruchten beladen zien, indien men met dezelve handeld op de volgende wijze.

Om elk jaar overvloedige

Doe jaarlijks in 't laatste van *November* de aarde rondom al de dikste en bovenste wortelen weg, zoo dat ze ter lengte van drie, vier, of vijf voeten komen

bloot te leggen: schrab ze en zuiverze dan een weynig rondom; dit zal haar zeer versfrischen: Laat ze dus bloot leggen tot in 't begin of ten halven der Maand *Februarius*, na gelegenheyd van de tijd, op dat ze wel hard bevrozen: dek ze dan geheelijk weer toe, met loutere, wel kleyn-gewreevene eenjarige Koemist, en daar over een duymbreed hoogte kleyn-gemaakte aarde gestroyd, zoo zult gij jaarlijks genoegzame vruchten genieten, waar teegens uw Gebuur, of andere, welke dit niet in acht neemen, weynige, of geene zullen zien.

Wat nu, ten derden, belangd de Boom-aanwinning door *Inoculatie*, dezelve geschied op jong-gechotene Takken, eenjarige Loten, of jonge Stammetjens, in 't laatste van *Julius*. Dit aangegaan zijnde, moet men ze in 't volgende Voorjaar, wanneerze beginnen uyt te wassen, een vingerbreed boven de hoogste *Oculatie* (welke gemeenlijk een handbreed boven malkander werden gezet) affnijden, en geen andere uytloopzelen daar aan laten. Deeze *Oculaties* moeten niet alleen van voldragende Boomen genomen, maar ook voor de hitte der Zon gedekt werden, op dat ze niet mogten verdrogen.

Tijd der Inoculatie.

Eyndelijk, wil iemand deeze Boom, en ook alle andere, wanneer ze bloeyen, bewaren voor de zwarte *Vliegen*, en *Rupzen*, welke door dezelve in de Bloessem komen, die neeme een hand vol *Wijnruyt*, een hand vol *Alsem*, en een hand vol oprechte *Virginianaanische Tabak* te zamen, of van de gemelde *Tabak* alleen een of twee handen vol, na zijn gelieven: koke alles met malkander, of de *Tabak* alleen, in een paar emmeren reegenwater, of een weynig minder, gedaan in een keetel, een kleyn half uur lang: giete het dan door een doek, en besprengde daar mee zijnen Boom, wanneer hij in 't bloeyen staat, twee of driemaal; zoo zullen al de *Rupzen* sterven, de swarte *Vliegen* straks daar af vallen, en noyt weer daar op komen; ja, dezelve mijden als de pest. Op deeze wijze kan men veele vruchten winnen met geringe moeyte: welke anders door dit ongediert zeer beschadigd, en in hare geboorte-plaats, de Bloessem, verteerd werden.

Bewaring voor zwarte Vliegen, en Rupzen.

Indien ook iemand vreesd, dat zijne Boomen, in haar Bloeyzel staande, bij een koude lucht misfchien van een Nagtrijp zouden mogen overvallen werden, die begint ieder avond, zoo lang 't bloeyen duurd, de wortelen met water: zeer zelden zal dan de Rijp de Boomen beschadigen; vermits der zelve zap zeer vermeerderd, en zij een grooter kracht bekomen, derhalven de rijpende nacht-koude dies te beeter zonder nadeel konnen weerstaan.

Voor de Nagtrijp, als de Boomen bloeyen.

K R A C H T E N.

DE Bladeren en Bloemen der *Appelboomen* zijn Voor verkoelende, en een weynig te zamen trekkende van aart: Mogen derhalven zeer dienstig gebruykt worden tot *varssche Wonden*, *hitzige Geswollen*, en diergelijke toevallen, daar op gelegd, om de brand der zelve wech te neemen.

Gedistilleert water van *Appelbloessem* verdrijft de *Plekken*, *Puysten* en roodheyd des *Aangezichts*; als *Puysten*, *Tabern*, men 't zelve een tijd lang 's avonds en 's morgens daar mee wascht.

De *Appelen* zelfs, rauw gegeten, 't zij dan *Zuur* of *Zoet*, geeven aan 't ligchaam niet veel voedsel, wegens hare koude, vochtige, en een weynig te zamen-trekkende aart: die echter minder in de zoete als zuure werd gevonden: veroorzaken derhalven veele winden, opblazingen, en pijnlijkheden des Ligchaams: verzwakken de geheugenis: zijn schadelijk de Zenuw-achtige Deelen; desgelijks de geene, die met 't Gra- veel of een koude Maag zijn gequeld: Moeten om deezer reedenen wil matig gebruykt werden. Doch voor haar zelve alleen, of bij allerley Spijzen gezo-

Schadelijk heyd van rauwe Appelen. R. Dodon. l. 28. c. 1. Erius l. 1. Serm. 1. Curius l. 23. Symp l. 23. 64.

Nut der
gezondene,
of gebrade-
dene.
Galen. l. 2.
de Ailimen.
fac.

den, gebakken, gestoofd, of midden door gesneeden, de klok- of kernhuizen wechgenomen, in deze hollen anijs, zuyker, wijn en boter gedaan, na dat ze op den rooster gebraden zijn, of ook na de brading daar over gestrooyt en gegoten, dan zijn ze dienstig voor alle menschen, inzonderheyd voor Zieke, of die van een uytgestane ziekte weer beginnen te beeteren: want zij versfrischen de Maag, doen 't Water lossen, 't braken ophouden, verdrijven den Dorst in hitte koortzen, maken een zagte Stoelgang, versterken de geene die met slauwten zijn gequeld, en verbeteren alle * zwartgallige vochten.

Genees-
middelen
van Appel-
len.
Camerar.
in Math.
l. 1. c. 78.

De zoete Appelen, dus bereyd, ook 't Zap uyt de zelve, of uyt zuure gepart, en met een weynig Saffraan ingenomen, zijn niet ondienstig de zulke, die van vergiftige Dieren gebeeten of gestoken zijn; veroorzaken eenigzins Stoelgang; dooden, en drijven uyt de Wormen; zijn zeer nut de geene, die zich van 't Pleuris of Zijde-wee gequeld bevinden, 's morgens en 's avonds, twee of drie dagen achter een, gebruykt. Appelschellen, rauw of gebraden, gedroogt, en op een vyer-kool gelegd, verdrijven door haar geur en damp een quade, zelfs pestilentielle lucht.

Oor-
worm.
Jo. Bauhin.
l. 1. tom. 1.
fol. 25.

Indien 't quam te gebeuren, dat een Oorworm in iemands Oor ware gekropen, 't welk niet zonder gevaar is, zoo houde hij een halve zoete Appel voor 't Oor, zoo haast de Worm de reuk daar van gewaar word, zal hij uytkomen, en de Lijder dus van meerder ongelegenheyd zich verloft vinden.

Vyerige
oogen.

Appelen met hare horten in Water, Koecken- of Geyten-melk tot een Brij gekookt, en op vyerige oogen gelegd, neemt de roodheyd en pijn wech. Heeft iemand enig gebrek aan de Longe, die neeme een goeden Appel, hool ze * wat uyt, doe daar in een dragma Wierook, brade ze dus in warme asch, en gebruyk ze, zoo zal hij 't nut daar van gewaar worden.

Zobel. l. 2.
f. 196.
Afkeer
van Appel-
reuk.

Wilde Appelen zijn de slechste van alle, van naturen t'zamentrekkende, en verstoppen 't ligchaam.

Liefheb-
bers van
Appelen.

Men vind menschen, welke de reuk van rauwe Appelen gantschelijk niet kunnen verdragen: sommige zoo haast ze dezelve gewaar worden, vallen in onmagt ter neer, andere bekomen groote hoofdpijn. In teengendeel zijn 'er, welke beyde in de reuk en smaak der Appelen zoo een groot behagen vinden, dat ze de zelve gedurig in haar dye-zakken bij haar dragen. Onder deze is voortijds geenzins eener der minste geweest de Keyzer Domitianus, volgens 't geen de oude Historien van hem getuygen; Zoo gantsch aangenaam was hem de smaak, dat hij dagelijks na de Avondmaaltijd, zonder iets van al 't ander Banket te proeven, enkelijk Appelen gebruykte, toenmaals binnen Romen genoemd Mala Martiana, na een Dorp, geleegen in 't gebergte van Italien, daar ze groeyden: Op de zelve dronk hij slechts een Roemer Wijn, volgens 't verhaal van C. Suetonius. Desgelijks deed ook de Keyzer Constantinus: Gedurig droeg hij Appelen bij zich, en at ze zeer greegig.

Sueton. in
Domit.

II HOOFDSTUK.

ORANJEBOOM.

Namen
by ver-
scheydene
Volkeren.

Eeze zeer schoone, gedurig-groenende en altijd vrugtdragende Boom werd ook wel op 't Nederlandsch genoemd ARANIE of ARANTIE-BOOM, na de Grieksche Stad Arantia, geleegen in Achayen: In 't Latijn MALUS ARANTIA, en, wegens de goud-geele verve der vrucht, AURANTIA: In 't Hoogduytsch POMERANTZEN-BAUM: In 't Fransch ORENGER; en in 't Italiaansch ARANCIO, en ARANZO.

Malus
Aurantia

Hier van zijn mij in haren aart bekend veele schoone,

* Melancholijke humeuren.

onderfcheydene, en zienswaardige Soorten, al te zamen van dezelve * Waarneeming en Queeking; waarom wij ook den Leezer alleen deze weynige in 't algemeen zullen vertoonen: Eerst, de gemelde ORANJEBOOM. Ten anderen, de LIMOENBOOM, dus genoemd op 't Nederlandsch: In 't Latijn MALUS LIMONIA: In 't Hoogduytsch LIMONEN-BAUM: In 't Fransch LIMONIER, en in 't Italiaansch CEDRONARO. Ten derden, de CITROENBOOM in onze Taal: In 't Latijn MALUS CITRIA: In 't Hoogduytsch CITRONEN-BAUM: In 't Fransch CITRONNIER; en in 't Italiaansch CEDRO, en CITRONO, ook CEDRO ARBORE: welke drie al de andere soorten, van hoedanigen naam die ook zijn mogen, en hoe zeer ze, zoo in vruchten als bladeren, komen te veranderen, met recht in hare benoemingen besluyten; wijl ze werden bevonden te zijn van eenen Aart en Eygenschap.

Malus
Limonia.

Malus
Citria.

Derhalven moeten ze ook al t'zamen na onse Nederlandsche, desgelijks Hoogduytsche † Luchtfreke * gequeekt en bediend werden, 't geheele jaar door, op de volgende wijs: want vermids ze van een teederen aart zijn, zoo moeten 'er ook in deze koude Gewesten zeer nauw op letten.

Alt'zamen
van een
Queeking.

M A A R T.

Voor eerst is noodig, dat ze alle in deeze Maand, met een afneemende Maan, wel werden gezuuyverd van hare verdorvene en overvloedige Takken, tot op 't leeven afgenomen; met een weynig wasch bedekt; luchtig gemaakt; rondom boven in de Bak, daar de Boom in staat, ontrent een halve voet van de slam, tot op de Wortel ontbloot; de aarde wech gedaan, en ieder jaar met nieuwe versche, terwijl ze binnens huys staan, weer wel voorzien.

Wat in de
maand
Maart
daar on-
trent
te doen
staat.

Deeze Aarde moet gemaakt worden uyt drie deelen grof Zand, waar bij gantsch geen zoutigheid is; drie deelen driejarige Schaapsmist; twee deelen tweejarige Paardemist; twee deelen eenjarige Hoenderdrek; drie of vier deelen eenjarige Verkensmist; en zes deelen goede sijne, of welgewreevene Veen-aarde, in den Herfst bereyd, en wel door malkander gearbeyd; die men dan, gedurende de Winter, laat bevriezen; ondertusschen vier, vijf, of zesmaal om en om smijt, op dat ze genoegzaam doorwerkt zijn mogt.

Hoe d'Aar-
de daartoe
bereyd
moet wor-
den.

Met deeze Aarde werden niet alleen jaarlijks de Boomen op nieuws voorzien, maar ook daar in geplant; vermids ze in dezelve weelderig en voorspoedig groeyen. Ondertusschen heb ik naderhand door de ervarentheyd bevonden, dat deeze Boomen in een goede Aarde, alleen met eenjarige Koemist, of met een goed deel driejarige Schaapsmist genoegzaam doormengd, geplant, of ieder jaar met de zelve vernieuwd zijnde, niet minder als anders zeer voorspoedig voortfchieten, en goede Vruchten dragen.

Gebruyk
van deeze
Aarde, en
noch an-
dere.

Men geeft haar ook in deeze Maand vervarsing van lauw, zuiver Reegenwater, of anders, daar geheel oprechte Virginiaansche Tabakbladeren een kleyn weynig in opgekookt zijn geweest. Dit is gantsch voedzaam, en verquikt deeze Boomen zeer: geeft ook de Vruchten een schoone verve: doch moet niet boven de agt dagen oud werden, want daar na is 't verdorven.

Vervarf-
sing, met
wat voor
water.

Men doet ook wel de vensteren bij dag open, wanneer 't helder Weer is, met zonneschijn, sonder wind, en niet koud; of als geen koude Oosse- of Noorde-winden wayen: bijzonderlijk, indien de plaats, waar in ze staan, warm teegens de Zon legt, zoo dat ze, zonder verhinderung, met hare stralen daar in kan speelen.

Verdere
waarneem-
ing.

A P R I L.

Met een afneemende Maan in deeze Maand werden 's voormiddags deeze Boomen verplant, in eene der April, en beyde voorgemelde soorten van aarde. Daar na, als hoe men ze drie of vier jaren in dezelve hebben gestaan, altijd hier in te op 't vierde of vijfde jaar, met de geheele klomp aarde, welke

Verplan-
ting in
April, en
hoe men
hier in te
werk moet
gaan.

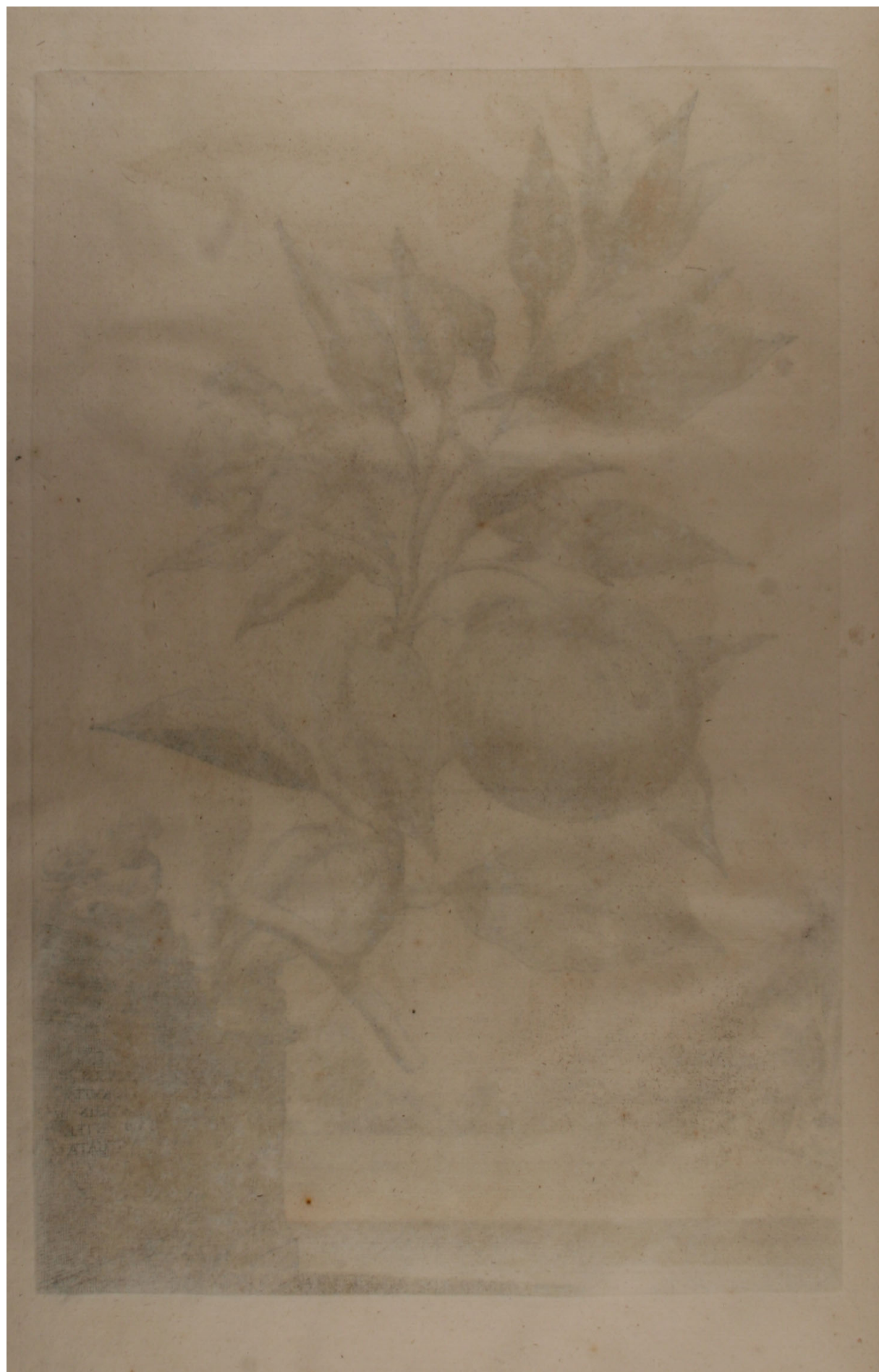
* Cultuur. † Climate. * Gezuuyverd.

welke

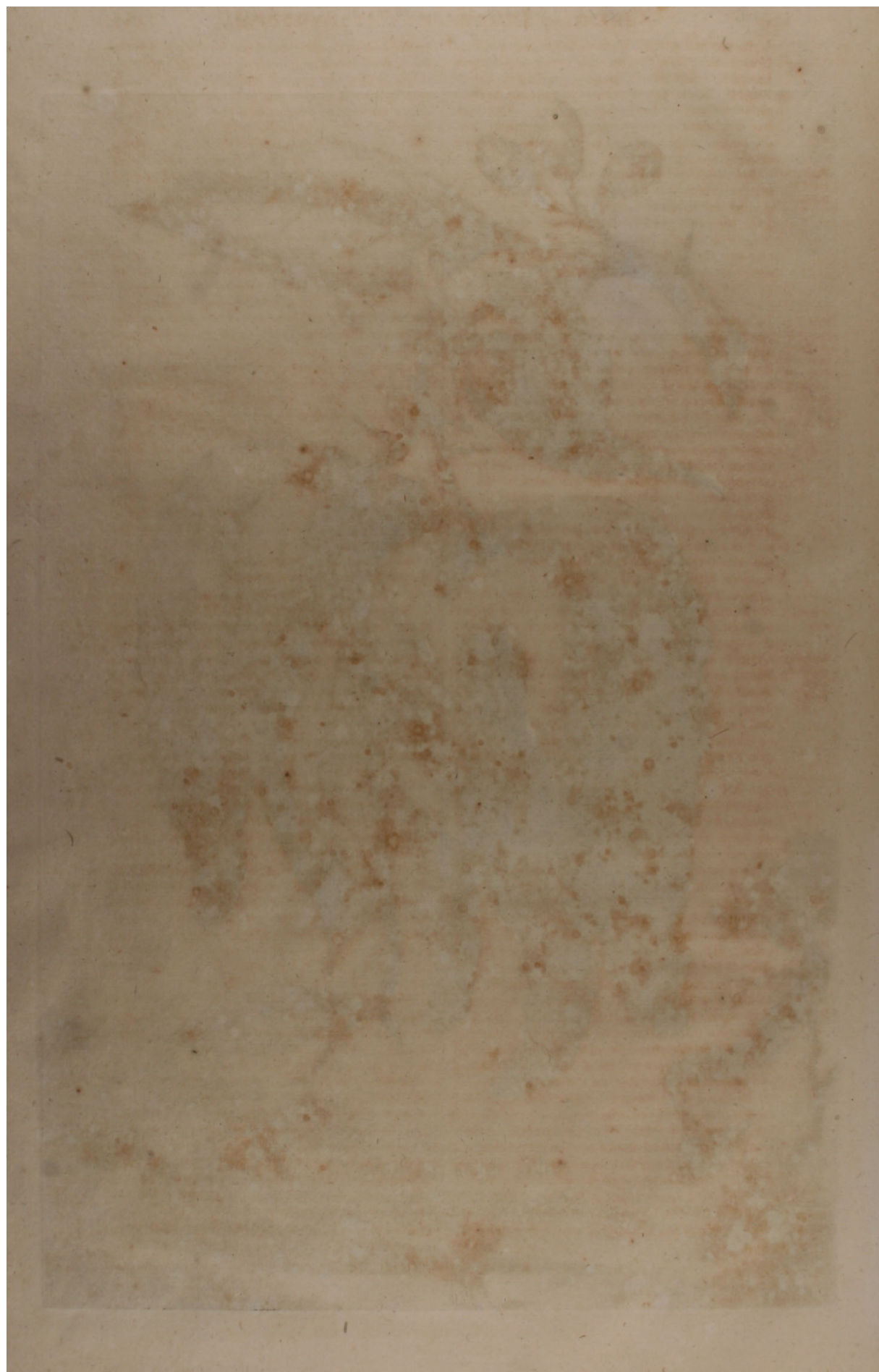

Malus Citria Cornuta.

welke zoo veel doenlijk is om de Wortel moet vast gelaten werden, weer opgenomen, in een nieuwe, wel bereyde Grond verzet, en hoog gesteld; op dat de Zon hare Wortel dies te beeter kan verwarmen. Maar eerst moet men op den bodem des Baks, of der houtene Kas, leggen loutere tweejarige kleynge maakte Paardemist, drie vingers hoog, vermengd met een weynig eenjarige Hoenderdrek.

Men begiete ze ook weer rijkelyk met 't gedagte lauwgemaakt zuyver Reegenwater: een weynig Schapenmist daar in te weyken gelegd, is niet dan te beeter. Men doe ook in goed Weer, indien de plaats voor 't Zuyden open legt, gelijk behoort, *dag en nacht* de vensteren open, op dat de Boomen de Lugt en Zon dies te beeter gewoon mogen werden.

M A Y.

In deeze Maand laat men de vensteren *dag en nacht* op. Men brengt ook de Boomen op den vierden, of zefden dag (een dag min of meer, na gelegenheid dat zig 't Weer bequaam aansteld) met een betrockene lucht, of reegenvalling, weer na buyten; en men steld ze op eene zeer warme plaats, bewaard voor alle koude *Noorde*-winden, zoo dat ze de Zon van 's morgens vroeg tot 's namiddags ontrent ten drie uren kunnen genieten: dus buyten gebragt, moet men haar veertien dagen lang verzorgen tegens de sterke Middagszon; welke, daar op schijnende, haar zeer schadelijk is: doch indien ze, noch binnen 's huys staande, de lucht alreede gewoon zijn geworden, en de Zon zomtijds een weynig door de vensteren daar op gescheenen heeft, zoo doet ze haar zoo veel quaad niet. Indien ook in deeze tijd geen Reegen van den Heemel viel, zoo moet men ze begieten met Reegenwater, 't welk een dag lang in de Zon heeft gestaan.

Deeze schoone Boomen kunnen ook in deeze Maand bequamelyk op de volgende wijze aangewonnen worden.

Neem een aarde Pot, drie vierde deelen eener voet hoog, en van een halve voet in 't vierkant, met een sneede, of opening, van onder tot boven; of, 't welk beeter is, slegts ten halven uytlopende, ook voor al onder enger of spitzer gemaakt, na gelikmatigheid, op dat daar na 't Lot, of de Tak, wanneer ze daar in gelegd en geworteld is, met zijne geheele Klomp Aarde, zonder eenige verroering der Wortel, uytgenomen, of 't onderste boven gehouden, dus zagtiens uytgeschudde; en bequamelyk in een grooter Pot verplant mag werden: zet dan deeze Pot vast in de Bak of Kas, daar de Boom in staat, of ook buyten de zelve: neem dan met een volle Maan een Tak, die drie, vier, vijf, of zes jaren oud is, en buyten hare orde gegroeyd, op dat de Kroon, of rondheyd des Booms, hier door niet ontciert werd: steek, of boor, met de punt van uw mes tot in 't hout veele gaatiens, rondom de Tak, 't eene drie vingers breed hoogte boven 't andere, en ieder gat ruym een stroo breedte van een: leg ze dan door de gedagte sneede, of opening, terstont in; vul ze voorts met goede aarde; geef ze zomtijds Reegenwater, en bind ze vast, op dat ze door geene winden bewogen mag worden: zoo zal ze uyt de gestokene of geboorde gaatiens in een korte tijd overvloedige Wortelen schieten, gelijk men zulks jaarlijks genoegzaam kan zien in die van de *Citroen- en Limoen-boomen*; doch niet altyd zoo wel of zoo haast in die van d'*Oranje*; wegens de hardheyd des houts, ten zij de zelve ten halven, ruym een lid van een vinger lang, op de wijs der *Angelieren*, werden ingesneeden: want dan vatten deeze ieder jaar Wortelen, beeter als door d'ingegravene gaatiens. Als men nu dit gezien heeft, snijd men de Tak af met de volle Maan in *September* of *Maart*, binnen 's huys staande: of na 't tweede jaar in de zelve Maanden, 't welk ik beeter acht, vermids dan de Wortel zoo veel ouder is geworden, en krachtiger, om zijn Stammetje al-

leen te kunnen voeden: neem dan 't zelve, in 't begin van 't derde jaar na de Inlegging, met al de aarde, op dat de Wortel niet geroerd werde, uyt 't Potje; 't welke men anders ook zagtiens aan de Wortel in stukken kan slaan; en verzet ze dus met de geheele Aardklomp: of laat alles, na de Affnijding, noch een jaar in 't zelve Potje blijven, eer men tot de Verplanting in een grooter treed: dan gaat de groeying voorspoedig voort; vermids de nieuwgemaakte Wortel onverroerd op zijne plaats blijft.

J U N I U S.

In deeze Maand, en voorts zoo lang als de Boomen blijven staan, moet men de zelve ieder veertien dagen omzetten, of van 't Zuyden na 't Noorden drayen, en begieten met Water, op de volgende wijze toebereyd.

Neem een vat, doe daar in *Schapen-mist*, een weynig minder varlsche *Koeyen-mist*; en een goed deel *Zee-melen* van *Tarwen-meel*: giet er reegenwater op, laat het in de Zon staan, en roer het dagelijks twee of drie malen om: giet dit dan, onder een gedurige roering, in een Gruppel, of Groef, zes vingers breedte van de Stam gemaakt, elke Week twee, drie, of viermaal, na gelegenheid van de droogte des tijds: want deeze Boomen begeeren van natueren door 't geheele jaar veel vochtigheid: dek dan de Groef weer met oude luchtige *Paarde-mist*.

Indien men ook ieder jaar in deeze Maand, twee in *Junius*, vingers breedte diep onder de aarde *Honig-raien* legt, een weynig van de Stam af, zoo zullen de zelve met er tijd smelten, en de Wortelen verstreken tot een aangenaam voedsel.

Wil iemand deeze Boomen bevrijden van 't schadelijk gedrogt der *Mieren*, *Wandluizen*, en diergelijk ongediert, waar van hare bloemen, bladeren en jonge scheutjens zeer verdorven worden; die begiete haar van boven af geheel met reegenwater, daar (gelijk wij hier boven gehoord hebben) *Tabak*, t'zamen met een weynig *Alsem* en *Wijnruyt*, in opgekookt is; daar na stroye hij daar over heenen 't poeder, of stof, van *Tabak*, zoo zullen ze in aller haast wechlopen, vermids ze deeze krachtige reuk niet verdragen kunnen; werden'er traag, en gelijk als dronken van: noyt zullen ze ook weer keeren, indien men op d'aarde, rondom de de Stam, een ring van 't gemelde *Tabak*-stof legt, van drie vingers breedte, en een vinger hoogte.

Voorts, neem *Duyven-mist*, of *Schapen-drek*, niet en diergelijk oud, zoo veel gij wilt, of van beyde elks even veel: doe het in een glas: stel het in de Zon; en giet 'er Reegenwater op; zoo zal'er de kracht in trekken: giet daar na dit water af, en doet'er bij een weynig Reegenwater, waar in vierentwintig uren lang wat *Salpeeter* geweykt heeft: begiet daar mee zomtijds de Boomen, zoo zult gij niet alleen bevinden een wonderlijke drijvende kracht in de zelve; maar ook gewaar werden, dat 't gemelde Ongediert haar niet zal kunnen beschadigen.

J U L I U S, en
AUGUSTUS.

In *Julius* moet men alle kleyne, overvloedige *Waarsen* Vruchten afbreken, en de Boom niet meer laten be-
houden, als hij kan voeden, op dat de andere dies te beeter groeyen en sterker werden mogen.

Men kan ook deeze Boomen in 't laatste van *Julius* of *Oculering*, 't begin van *Augustus*, desgelijks in *May* (gelijk ik meenigmaal gedaan, en 't zelve zeer goed bevonden heb) een dag voor de volle Maan in onse koude *Nederlandse* Gewesten, om dies te beeter en te sterker te groeyen; (doch met een afgaande Maan in warmer Landen, om te meerder vruchten te kunnen voortbrengen) niet alleen *Oculeren*, maar ook *Enten* en *Zuygen*, op wilde *Oranje- of Citroen-stammen*; een halve, ook een, twee, of meer vingers dik zijnde, en veertien, of meer da-

Verdere
waarneem-
ming.

Buyten-
brenging
der Boomen
in May, en
hoedanig
daar ontrent
te handelen.

Aanwij-
zing.

hoedanig
men handelen
moet,

om deeze
schoone
Boomen
aan te
winnen,

of zich te
doen ver-
meenig-
vuldigen.

Waarneem-
ming

dezer
Boomen

Hulpmid-
del teegens
Mieren,
Wandluizen,
Slekken,
Aardvloeyen,
Rupzen,

en diergelijk
ongediert.

gen lang voor de hitte der Zon bedekt geweest, welke, door 't Zuygen, of Inleggen, gevat hebbende, met de volle Maan van *Augustus*, of *September*, moeten afgesneden, en de Tak met Wasch weer gedekt worden.

Andere wijze van aanteeling

Men snijdt ook wel de *Bast* van een Tak, die men wil inleggen, rondom, een vinger breedte, gantsch af, echter in zulker voegen, dat men op eene plaats een halve stroo der zelve aan 't hout laat; dus legt men ze in de voor gemelde Pot, en men houdt ze gedurig vochtig: waar door dan de Natuur een tijd lang in staat blijvende, zich zoekt te redden, en dikmaal onder aan de gebleevne bast des bovensten deels Wortelen uyt schiet; welke, een volkomen voedzel genie-ende, een nieuwen Boom maken.

deezee Boomen door takken.

Op zulk een wijs kan men niet alleen deezee, maar ook andere Boomen, of Struvelen, die hard hout hebben, en noch door afgesneden, noch (op de manier der *Angelierien*) ten halven ingesneedene takken wortelen willen krijgen, zonder moeyte aanteelen.

SEPTEMBER.

Waarneming in September.

In 't laatste dezer Maand brengt men alle de Boomen weer binnens huys, op een zeer luchtige plaats, daar ze met hare Takken en Bladeren nergens tegens aan kunnen raken. Dit moet geschieden met schoon en droog weêr. Want als men ze nat inbragt, zouden de Vruchten en Bladeren afvallen. Men haald ze ook wel half *September* in, na gelegenheid des tijds; wijl ze in deezee dagen gantsch geen koude reegens verdragen kunnen.

OCTOBER.

Waarneming in Oktober.

In deezee tijd moeten al de vensteren dag en nacht open blijven, 't en ware een sterke Noorden- of Oostenwind wayde, of dat het begon te vriezen. Indien 't ook de tijd quam te vereyschen, moet men ze met 't voorheenen gedagte *Tabaks-water*, of veel bequamer, met het hier boven beschreevene Water, waar in *Duyven- en Schapenmijst* in de Zon te weyken heeft gestaan, en waar bij een weynig *Zalpeeter-water* gekomen is, begieten. Door dit voedzaam nat zullen ze veel better groeyen.

NOVEMBER.

Waarneming in de maand November.

In deezee maand moeten de vensteren dag en nacht gefloten gehouden, ook niet weer geopend werden, ten ware bij dag, met stil zeer schoon weêr, en dat de Zon daar in kon schijnen: anders geenzins. Men geefze ook in deezee dagen noch eens te deegen lauwwater, maar dan niet meer, voor in 't laatste van *Februarius*, of 't moest zeer nodig zijn: inzonderheid zoo deezee Boomen staan op een plaats, daar weegens de slapheyd des Winters, weynig of niet gevuurt werd; ook, wegens de geringe vorst, niet nodig is vuur te maken. Maar indien 'er veel in gestookt werd, zoo mogen ze ook wel in *Januarius* 't genoemde Water genieten; anders zouden ze hare Wortelen en Vruchten laten vallen.

Ontrent de helft dezer Maand begint men, om den anderen dag, een kleyn vuurtje in den Oven van dit Ruym te stoken, tot den eersten *December* toe: doch als 't kouder werd, ieder dag.

DECEMBER, en

JANUARIUS.

Waarneming in de Maanden

In deezee Maanden moet men daaglijks vuur stoken, en als 't sterk begint te vriezen, tweemaal ieder dag, 's morgens, en teegens den avond: ook de vensteren met Heyde en Stroo wel digt toe maken, op dat de vorst niet binnens huys mogt doordringen. Indien 't zeer sel quam te vriezen, zoo moet men 's morgens ontrent te zeeven, 's middags ten een, en 's avonds ten zes of zeeven uren weer een vuur stoken, op dat het in 't Vertrek den geheelen nacht over warm, en de vorst daar buyten geweerd bleve.

Indien 't gebeurde, dat het in deezee Maanden weynig of niet met allen vroom, zoo is 't genoeg, om den anderen dag vuur te maken: want veel warmte, of groote hitte, is voor deezee Boomen niet goed, wanneer 't de tijd niet komt te vereyschen, en derhalven noodwendig moet geschieden.

FEBRUARIUS.

Indien in deezee Maand de selfte koude voorbij is, zoo behoeft men niet meer als eenmaal 's daags, of om den tweeden dag, vyer te stoken, tot den laatste dezer, of ten laatste tot den tienden, twaalfden, of vijftienden *Maert*, na tijds gelegenheid: ook geeft men de Boomen weer tamelijk veel lauwwater: Reegenwater: komt 'er een zeer goeden dag, zoo mag men de vensteren, zoo lang de Zon schijnt, wel open zetten, op dat de lucht een weynig door de Kamer speele.

Waarneming in Februari.

Al deezee soorten van Boomen, op de voorgeschreevene wijs gecultiveerd, waargenoomen en gequeekt, brengen in deezee koude Landen groote, schoone en volkomene Vruchten voort; doch van binnen niet zoo vol van een verkoelend aangenaam vocht, als de geene hebben, welke uyt *Spanje* herwaarts werden gebragt. Evenwel heb ik in de jaren 1669, 1670, en 1671, vermits de goede en warme Zomers in dien tijd, in mijnen Hof hier binnen *Groeningen* deezee Vruchten zoo groot en vol zap gehad, dat ze voor die uyt *Spanje* niet alleen niet in 't minste behoeften te wijken, maar groote, ook dezelven in lieflijkheid van smaak, tot verwondering van veele, te boven gingen; vermits de *Citroenen* op *Oranje-flammen* geoculeerd, gezogen en geënt waren. Inzonderheid zal de vrucht schoon en groot zijn, als de Boom in 't begin van *May*, of 't laatste van *Julius*, met een afnemende Maan op een gekopte Stam, (in deezee Landen voortgekoomen van Zaad, met een afgaande Maan der *May* maand in een Pot gezayd geweest) is geoculeerd, geënt, of gezoogen geworden: want dan werden deezee Boomen van jongs af onze lucht gewoon: Komen derhalven tot meerder volmaaktheid, als die uyt de heete Gewesten herwaarts zijn gebragt; welke door d'ongemeene koude, en verandering der lucht, in haren aart zeer gekrenkt en verminderd werden.

Op dit alles wel gelet zijnde,

geven deezee Boomen in deezee Landen groote, schoone, volkomene Vruchten.

Eyndelijk zal den Leezer gelieven te weeten, dat dit slag van Boomen (gelijk ook wel andere), bij zommige gelegentheden flauw of treurig werd: wanneer men dit bemerkt, zal men voor haar zetten een potje met melk, en met 't eene eynd daar in laten hangen een reep van een wolle lap, twee of drie vingeren breed, welke met 't ander eynd bij de stam des Booms neerdaald: zoo zal de melk zagrijns daar uyt druypen, en na de wortel trekken: waar door de Boom in weynig tijds weer frisch en wel te pas zal werden. Dit is de gemelde Boomen zoo goed en aangenaam, dat ze, al waren ze schoon half dood, binnen weynige dagen, alleen door een mengen Melk, tot hare vorige kracht en gezondheid geraken, hare treurige bladeren weer oprechten, en voorspoedig groeyen zullen.

Hulpmiddel voor de flauweyde en treurigheid dezer en aller andere Boomen.

KRACHTEN.

De vruchten dezer Boomen zijn in oude en Theophr. voorgaande tijden weynig gebruykt. Wierden Hist. Pl. alleen om haar lieflijke, aangenaam-verfrischende, en zeer geurige reuk bewaard, en in de hand gedragen; gelijk noch heeden van zeer veel werd gedaan. Plin. Nat. Hist. lib. 12. c. 3. Doch zeederd men hare krachtige deugden heeft uytgevonden en beproefd, zijn ze in groote achting en waarde geweest. Athenaus l. 3. c. 4. & s.

Want, voor eerst, de Bladeren (van een verdrogende en afvagende aart zijnde) in oly gekookt, en daar mee de bedsteden over al bestreken, verdrijven de *Wandluizen*. Wandluizen. Curt. l. 21. c. 11.

De

Hert-sterking. De *Bloemen* van *Citroen-* en *Limoen-boomen* worden gemeenlijk geconfijt, of men trekt'er, door de Distilleer-konst, een welriekend Water uyt: 't Een en 't ander is bequaam, om 't *Hert* te verquikken en te versterken.

Maag-sterking. Uyt de *Vruchten*, 't zij geheel of doorgesneeden, werd een *Water* gedistilleert, 't welk, vermengd met een weynig *Zuyker*, zeer dienstig is in *hietige Koortzen*, en om de *Maag* te sterken: Want alle galachtige en slijmerige *Vochten* drijft het wech, zoo uyt de *Maag* als uyt de *Darmen*.

Vergif. Pest-besmetting. Theopomp. Chius lib. Bijl. 38. De geheele *Vrucht* gekookt in *Roozwater*, waar bij wat *Zuyker* is gedaan, tot dat'er een dik of brijachtig zap van geworden is, en daar van ieder morgen een of twee leepelen vol nuchteren gebruykt, be- waard de *Mensch* voor allerley *Vergif*, en in tijd van *Pest* voor besmetting: Verwarmd en sterkt de *Maag*; en doet de *Spis* verteeren.

Scorpioen-, Adder-, Slangen-beeten, &c. And. Matth. l. 1. c. 131. *Rauw* tot Daalders gesneeden, daar op wat *Zuyker* gestroyd, en dus gegeten, heeft niet alleen dezelve kracht, van de *Menich* te bewaren voor alle *Vergif* en *quade Lucht*, maar is ook zeer dienstig teegens beetten van *Scorpioenen*, of 't steeken der *Adderen* en *Slangen*. Indien iemand alreeds eenig *Vergif* had in 't *Lijf* gekreegen, 't zal de kracht daar van verminderen, wechneemen, en dien *mensch*, zonder levens-gevaar, in welstand herstellen: verdrijft ook de onnatuurlijke *lusten* der zwangere *Vrouwen*: versuicht de *Mond*, zoo van zieke als gezonde, en is voor elk aange- naam.

Aetius A- mid. lib. 1. De geconfijste *Schellen* (warm en droog in den twee- den Graad) vermogen even 't zelve: Werden ook van de *Maag* beeter verteerd, dan wanneer men ze *rauw* gebruykt: versterken beyde *Maag* en *Lever*: maken een goeden *Adem*, en verdrijven alle zwartgallige *Vochten*: Doch moeten matig, en niet al te veel werden genuttigd, anders zou de verteering te zwaar val- len. Deze *le rauw* in *Wijn* of *Azijn* gekookt, zuy- veren de *Mond*, en maken de *Tanden* vast.

Camer. in Matth. lib. 1. cap. 75. 76. Goede *Maag* te behouden. Zomer- sproetelen, Puysten, &c. Daarenboven, wil iemand gedurig een goede *Maag* hebben, die neeme ieder, of om den tweeden mor- gen, een leepel twee of drie van 't gedistilleert *Water*, 't welk op de volgende wijze werd gemaakt: Neem drie of vier † *Kannen Rhijnische*, of goede *Fransche Brandewijn*: doe daar in de *Schellen* van vijftig varfche *Citroenen*: Distilleer dit zagtiens na de konst. Met dit *Water* zomtijds 't *Aangezicht* gewasschen, maakt ook een *zuyver Vel*: Verdrijft de *Zomer-sproetelen*: Neemd wech alle *Vlekken* en *Puysten*: en is goed teegens al de voorgenoemde ongeleegentheeden.

Matth. Lob. lib. 2. fol. 169. Galen. lib. Simpl. 7. 't *Zaad*, of de *Korlen*, droog en verkoelend in den tweeden Graad, werkt niet alleen krachtiger teegens alle *Vergif*, als de *Schel*, of 't *Zap*, maar verdrijft ook de onnatuurlijke *lusten* der *Vrouwen*: Is zeer dienstig, om de *Wormen* te doden en uyt te jagen: 't Zelve doet ook 't *Water*, gedistilleert uyt 't *Zap*, vermengd met *Syroop* van *Citroenen*, en daar van, 't zij *Kinderen*, 't zij oude *Perfoonen*, die *Wormen* heb- ben, te drinken gegeeuen: Verquikt ook 't *Hert*: Lescht de dorst: Verwekt eetens-lust, en in de *Vrou- wen* de *Maandstonden*: maar veroorzaakt ook wel een *Misval*, inzonderheyd wanneer 't te veel van een be- vruchte *Vrouw* gebruykt, of gegeten werd.

Dodon. in addition. lib. 28. c. 2. 't *Rauwe zap*, koud in den derden Graad, met *Zuyker* vermengd, verwekt wel een weynig pijn of krimpung des *Buyks*: is echter in *Heete* of *Pestilentielle Koortzen*, desgelijks in de *Schorbus* ziekte, zeer dien- stig: Neemd allerley *vlakken* uyt 't *Lijnwaat* wech. Men schrijft'er meê op *Papier*, welk schijft niet, dan tegen 't vuur gehouden, geleezen kan werden.

† Strapelius 't *Water*, uyt dit *zap* gedistilleert, doet even 't zelve.

† De Schrijver gebruykt doorgaans het woord *Kroes*, en *Oort*, dat de *Groeningse Maat* is, en waar meede onze *Utrechtse Kan*, en *Pint*, ontrent overeenkomt, die wij voortaan in de benaming zullen volgen.

en verdrijft ook alle onzuiverheyd, alle vlekken des Aangezigts, werd derhalven van veele *Vrouwsperfoo- nen* zeer gezogt.

De *Oly*, zoo wel uyt de *Schellen* als uyt 't *Zaad* getrokken, is van zulk een doordringende kracht, dat ze uyt 't roode *Coral*, na de konst der *Chimie* daar in gekookt, de *Tincture*, of roode *verwe* trekt. Op de *Slaap* des Hoofds, ook op 't *Hert*, en de *Pols*-ader gestreeken, weerslaat alle *Vergif*: Op de *Navel* ge- wreeven, of eenige weynige druppelen met *Spaansche Wijn* de *Kinderen* ingegeeven, zal in haar de *Wormen* doden: Is desgelijks, met *Rhijnische* of *Fransche Wijn* gebruykt, zeer dienstig voor de geene, welke met *Flauvten*, of van 't *Graveel* zijn gequeld.

De zoute *Peekel* der ingeleydde *Citroenen* is goed teegens 't *Podagra*, 't welk niet veele *Jaren* geduurd heeft, of verouderd is; op deeze wijze gebruykt:

Neem van deeze *Peekel* drie *Pinten*, een *Pint* goe- de *Brandewijn*: Doe dit onder een, en schud het wel te degen door malkander, op dat het zich dies te beeter vermene: laat het dus staan: Neem dan hier van een half *Pint*, of wat minder: maak het warm op 't vuur, en een witte doek daar in nat: leg die op de plaats, daar de pijn zich onthoud, doch 't *Been* moet altijd hoog gelegd zijn, zoo zal de smart in weynig tijds verdwijnen, en 't *Podagra* ophouden: inzonderheyd als men de droog-gewordene doek weer nat maakt, of zomtijds een weynig van dit nat daar op giet. In- dien iemand, zoo haalt hij van deeze *Quaal* eenige be- ginzelen gevoeld, terstond dit *Middel* gebruykt, zoo zal hy hier door 't *Podagra* afweeren, en zonder pijn doen vergaan; inzonderheyd als deeze *Ziekte* niet ver- ouderd is: en indien al verouderd, zoo zal 't echter de pijn stillen, de *Patient* verligten, en hem veel eerder weer op de been doen komen.

't *Hout* deezer *Boomen* is van *Natuuren* zeer hard, Levis. onverderflijk, blinkend, en met vlammen cierlijk ge- Lemn. lib. Her Bibl. c. 37. waterd. Waarom ook niet alleen heedenfdaags veel- ley aardige werken daar van werden bereyd, maar ook oud-tijds hebben de *Joden*, zoo wel van dit als van *Ceederen-hout*, verscheydenen dingen vervaerdigd. Ge- lijck dan daar van zijn gemaakt de *Arke des Verbonds*, Exod. xxxv. xxxvi. xxxvii. xxxviii. en meer andere *Vaten*, welke de *Priesteren* in den Tempel gebruykten. Even hierom blijkt noch in onze dagen der *Joden* liefde tot deezen *Boom*: Want ze in 't *Eyland Corfica*, *Sardiniën*, en meer andere Gewesten des Werelds, de grootste en schoonste *Vruchten* des zelveu *Jaarlyks* op hare *Feestdagen* zoeken te beko- men: dieze dan, als ze na hare *Kerk*, of *Synagoge* gaan, opentlijk in de handen dragen, en tot hunnen *Godsdienst* besteeden.

De *Bloemen* van de *Oranje-boomen* werden gebruykt tot veele dingen, om aan dezelve een aangename geur van Oran- je-boomen. en *smaak* te geeuen. Van deeze, gedroogd zijnde, werd ook ten dien eynde een welriekend *Poeder* bereydt.

't *Water*, uyt de gemelde *Bloemen* gedistilleert, en Deugd van vijf of zes oncen daar van gedronken, is zeer dienstig 't *Water* in en teegens alle *Pestilentielle Koortzen*. Anderhalf of twee oncen daar van ingenomen, versterkt 't *Hert*, Bloemen. Ruell. l. 1. c. 69. de *Moeder*, en de *Vrucht*, welke door dit middel gemakkelijker ter *Wereld* komt: ook bedwingd het de *Gal*.

't *Zap* uyt de *Appelen* zelfs (welke door hare aan- 't *Zap* uyt gename geur ieder verquikken, en niet zoo zeer ver- de Appe- len. Amst. Lust. l. 1. enarrat. 150. koelen als de *Citroenen*) desgelijks haar *Zaad* (warm en droog in den tweeden Graad) gedistilleert, en daar van een weynig met vier druppelen *Citroen-* en *Vitriol-* oly nu en dan gedronken, breekt de *Nieren-sfeen*, en drijft ze uyt: Doet ook 't *Braken* ophouden.

De *buytenste Schel* der *Appelen* geconfijt, en daar Buytenste van 's morgens een stukje gegeten, is zeer goed teegens alle *Vergif*: Verdrijft de *Winden*: Versterkt de *Maag*: Jaagd alle slijmerige *vochten* uyt, en maakt een

Deugd der Oly uyt de Schellen.

Zoute Pee- kel

der inge- leydde Ci- troenen

zeer dien- stig, om terstond 't Podagra te genee- zen.

Exod. xxxv. xxxvi. xxxvii. xxxviii.

† Ferrar. lib. Hist. 1. c. 7.

Bloemen van Oran- je-boomen.

Deugd van 't Water uyt de Bloemen. Ruell. l. 1. c. 69.

't Zap uyt de Appelen.

Amst. Lust. l. 1. enarrat. 150.

Buytenste Schel. Taberna- mont. l. 3. c. 14.

Sim. Paull. een goedem Adem. Deeze gedroogd, tot een Poeder gemaakt, en daar van een *Sernpul* met Wijn ingenomen, verdriest 't *Colijk*; dood de *Wormen*; is goed teegens 't *Graveel*, met Pieterfelie-water gebruykt; stild de *koude pis*; en bewaard den Mensch voor de *Pest*. Daarenboven, met een weynig *Sal prunelle* gepulverizeert, met *Zyroop* van *Roozen* vermengd, en daar meê de mond der Kinderen gewreeven, geneesd haar van de *Sprouw*.

Goed Snof Wil iemand een goed *Snof* of *Niespoeder*, die bereyde het deezer wijze:

R. Cortic. Aurant. pulverisator. Drach. tres.
Foliorum Aur. pulveris.
Herb. Majorana
Rorismarini. ana drach. duas.
Radic. Hellebori Albi
Iridis Florent. ana drach. semis.
Olei Anisi gutt. quinque.
Caryophyllor. gutt. tres.
Misc. fiat Pulvis subtilissimus.

Job. Bapt. Hier van een weynig gebruykt, doet zagtiens Niezen, en ontlast 't Hoofd van vele vochtigheeden.

Ferr. Hesp. Een kleyn stukje van de *varssche Sebel* (warm in den derden, en droog in den tweeden Graad) in de Neusgaten gestoken, heeft dezelve werking. In Brandewijn, op de voorheenen verhaalde wijze, gedistilleert, en daar van 's morgens een weynig gedronken, versterkt, en brengt weer te regt een *quade Maag*: Maakt een *vrolijk Hert*: Bewaard den Mensch voor alle *booze, pestilentielle lucht*: Verdriest alle *Zomer-sproetelen en vlekken* des Aangezichts.

't Zap, hoe 't Zap is koud en droog in den tweeden Graad: Goed in alle *hitzige Koortzen*, en *bismertelijke Ziekten*. Met een weynig *Zuyker* getempert, versterkt de *Maag*, dood de *walging* en *braking* der zelve ophouden. Om 't *onnatuurlijk Vloeyen* der Vrouwen te stoppen, neem men twee Kannen zuiver Put- of Fonteynwater: doe daar in de *Schellen* van drie groote niet al te rijpe *Oranje-appelen*: laat dit te zamen koken, tot dat'er maar drie Pinten van is overgebleeven. Op 't laatste doet men daar in een hand vol bladertjens van *Pilosella-kruyd*: daar na door-gezijgd, en tot eenige malen toe een stuk *gloeyend Straal* daar in geleescht.

Animad. Hier van gevee men de *qualijk-gefelde* 's morgens zes of agt oncen te drinken; en hij zal dit *Hulpmiddel* goed bevinden; gelijk *Ludovicus Septalus* in zijne *Geneeskunst* getuygd.

Caust. De *zoete Oranje-appelen* werden voor de beste gehouden: Zijn ook niet zoo *koud* als de *zuure*. Werden ter dier oorzaak dienstig geoordeeld voor *Zwaarmoedige*, en voor *oude Liedes*: ook voor de geene, die gequeld worden met eenige *verstopping* der inwendige Deelen. De *zuure* zijn in warme dagen goed voor *jonge Perzoonen*: ook voor zulke, die met de *Gal* geplaagd, of met overvloedig bloed belast zijn.

Bapt. Ferr. Deeze schoone Vrucht werd van veele *Joodsche Rabbinen* gehouden voor dezelve, van welke God *Adam* had verboden te eeten: Waarom noch heedenstaags (gelijk veele meenen) in zommige der zelve 't naargelaten Teeken des Beets in 't voorste deel werd gesien; zoo dat ze dienshalven de naam van *Pomum Adami*, of *Adams-appel*, zou bekomen, en tot noch toe behouden hebben. Mijn oordeels werd door deeze Vrucht iet zonderlings te kennen gegeven: te weeten, *de lust en 't vermaak deezer wereld*, 't welk de Heere *Adam* en *Eva* had verboden te begeeren, op straf des doods; in tegendeel geboden, zijn Woord en Bevel, hen voorgesteld, te onderhouden: Doch zij, luyfterende na de *Slang*, inwilligende hare eygene Begeerte, verkozen de verbodene Vrucht der wellust voor de schoonste, en behagelykste des Aardbodems: waarom zij ook uyt 't *Paradijs* verdreeven, van de gemeenschap met God, en zijne heerlijke Gaven vervreemd en beroofd geworden zijn.

Bedenking des Autheurs.

de, de dood sterven moesten: gelijk ook alle, die haar hier in volgen.

III HOOFDSTUK.

GRANAATBOOM.

Dezen Boom, dus genoemd op 't *Nederlandsch*, werd in 't *Latijn* geheeten *MALUS PUNICA*, wegens de bruyn verve der Vrucht, gezegt *Punicus*, of *Phamiceus Color*: En *MALUS GRANATA*, vermits men veele korlen in dezelve vind: 't Welk de *Francoisen* heeft bewogen, deezen Appel te beteekenen met de naam van *MIGRAINE*, als of men zeyde *Mislegraïne*, of *Duyzend-grein*: Anders noemen ze deezen Boom *GRENADIER*: De *Hoogduytschen* *GRANATBAUM*: De *Italianen* *ALBERO DI POMO GRANATO* (*Arbori di Granati*.)

Hier van zijn mij in haren Aart bekend zes bijzondere Soorten, te weeten: *MALUS PUNICA SATIVA FLORE SIMPLICI*, Tamme Granaatboom met een enkele Bloem, welke alleen in heete Landen Vruchten draagt. *MALUS PUNICA SYLVESTRIS*; of *BALAU-STIUM FLORE PLENO COCCINEO*. *FLORE PLENO ALBO*. *BALAU-STIUM FLORE PLENO LUTEO*; en *FLORE PLENO ALBO & RUBRO VARIEGATO*, *WILDE GRANAATBOOM*, of *BALAU-STIUM*, met een dubbelde Scharlaken Bloem; met een dubbelde Witte Bloem; met een dubbelde Gele Bloem; en met een dubbelde Wit en Rood-bonte Bloem: welke alleen in de Apotheeken werden gebruykt, en zonder Vrucht na te laten afvallen. En eyndelijk *BALAU-STIUM PUSILLUM FLORE COCCINEO PLENO*, of *MALUS PUNICA NANA*; kleyne, of lage Granaatboom, met een groote dubbelde Scharlaken Bloem, wassende van naturen niet hooger als ruym een maat-voet. De verwonderens-waardige schoonheyd der verwen is zeer aanzienlijk.

Al te zamen beminnen ze een goede gemeene Aarde, wel doormengd met twee deelen Zand, twee deelen Paardemist, drie deelen oude Koeyenmist, drie deelen Veengrond, en een deel eenjarige Schapenmist: een zeer warme, opene, luchtige, vrye, en wel ter Zon gelegene plaats, bewaard voor alle *Ooste- en Noorde-winden*: Daarenboven zoo veel Vocht, dat ze in de Zomer bijna ieder dag willen begoten zijn met Reegenwater, 't welk in de Zon lau geworden is, of gedurig bevochtigd door een wolle Lap, uythangende uyt een Pot vol Water, gelijk van de *Oranje-boomen* is gezegt.

Tamelijk hard zijn ze van natuur, kunnen echter geen Vorst, of veel koude Herfst-reegenen verdragen; moeten derhalven met 't begin van *October* binnens huys, in een niet al te warme plaats, gezet, en gedurende dien tijd met matige lauwe vochtigheyd onderhouden werden; vermits ze, van hare Bladeren ontbloot zijnde, niet zoo veel voedsel van noden hebben, als in warmer dagen. Ook moet men ze niet voor half *April* met een zoet Reegentje weer in de Lucht brengen, en voor de koude nachten dekken.

Gemeenlijk dragen ze ieder Zomer tweemaal Bloesem, in 't begin van *Junius*, en *September*, 't welk zeer lustig te zien is. Werden ook alleen vermenigvuldigd door hare bij de wortel, of boven de grond uytstietende jonge Loten, van twee of drie Jaren. Deeze snijd men, gelijk de *Angelieren*, ten halven in: en als ze 't tweede Jaar daar na Wortelen hebben geschoten, werden ze met een afgaande *Aprilsche* Maan in Potten verplant.

In ieder Voorjaar, in 't laatste van *April*, met een Zuyvering afgaan-

Verfcheydene namen bij verfcheydene Volkeren.

Zes bijzondere Soorten van Granaatboomen.

Balanstium flore pleno luteo, albo, & coccineo.

Hoedanig deeze Boomen

moeten waargenomen werden.

Bloessem. Vermeenvuldigd. Vermeenvuldigd.

en Snoey-
ing. afgaande Maan, moeten ze van hare doode Takken ge-
zuiverd, en van 't meeste nieuw-gechoten Hout be-
snoeyd, of met een Schaer geschoren worden: Dra-
gen anders weynige of geene Bloemen. Want deeze
Telgen 't meeste Voedzel na zich trekkende, ontbloo-
ten de Bloessem-dragende Knoppen te zeer van hare
drijvende kracht.

K R A C H T E N.

Witte en
Roode
Vloed der
Vrouwen:
Roull. de
Nat. Stierp.
l. 1. c. 122.
DE Bloemen deezer Boomen, zoo wel Wilde als
Tamme, zijn koud en droog in den tweeden
Graad. In *Roode Wijn* gezoden, en daar van
gedronken, of gedroogd, en 't *Poeder* ingenomen,
stoppen de *Witte* en *Roode Vloed* der Vrouwen, de
Roode Loop, en 't *bloeden* van *varfche Wonden*. Nee-
men wech de ongeleegentheid des Ligchaams, wan-
neer de Natuur zich door de *Stoelgang* wil ontlasten,
en echter zulks niet verrichten kan: Welke *Quaal* van
de Genes-geleerde werd genoemd *Tanasimus*.

Doden. lib.
28. cap. 7. Maken ook de *Tanden* vast, en zuiveren 't *Tand-*
vleesch, als men 't daar mee wafcht. Heelen de *Ge-*
fcheurdheid, en doen te rugge keeren de neerwaarts-
zinkende, of *uytgeschotene Darmen*, bij wijze van
Plaasters daar op gelegd.

Binnenste
Bladeren
der Bloem-
men. De *binnenste Bladeren* der zelve, gestoten, en met
Zuyker vermengd tot een *Conferf*, dan anderhalf lood
daar van met gestald Water, of sterke *roode Wijn*,
gebruikt, heeft dezelve Werking: Doet ook ophou-
den 't *Rood Melizoen*, en de onnatuurlijke *Buikloop*. De
onsteltenis van *Leever* en *Milt* werd'er door wechge-
nomen. Alleen 't *Poeder* op *Wonden* gestroyd, ge-
neest dezelve.

Avicenn.
lib. sui Ca-
monii. 2. De *Vruchten*, of *zuure Granaat-appelen*, droog, en
verkoelend in den tweeden Graad, ook een weynig
te zamen-trekkend van aart, gegeten, doen wel *Wa-*
ter lossen, doch zijn voor oude Liederen niet dienstig.

Deugden
van 't Zap
uyt de
Korlen.
Discord.
l. 1. c. 152. 't *Zap* *uyt de Korlen* (ook van een verkoelende en
te zamen-trekkende kracht) *uytgeparft*, en met *Zuy-*
ker of *Honing* gekookt, is goed op de *geswellen* des
Monds, en der *heymlijke Leeden* gestreken: Neemt
wech de gebreeken der *Neusgaten*, en de pijn der
Ooren: Heeld de *lopende Wonden* en *Zweeren* of *Zeeven*
der *Beenen* en *Voeten*. Een geheel *Appel* in een wel
toe-gemaakte Pot gedaan, in een Oven uytgedroogd,
en tot Pulver gestoten, verdriift ook de *Roode Loop*,
anderhalve of twee *Scrupelen* met *roode Wijn* inge-
dronken.

Amat. Lu-
fit. l. 1.
Enarr. 138. 't *Zap* deezer Vrucht, aangenaam voor de *Maag*,
versterkt niet alleen dezelve, maar verdriift ook hare
hitte, doet 't *Braken* ophouden, en neemt wech de
brand in de *Koortzen*.

Galen. lib.
Method.
Med. 13. De *zoete Granaat-appelen*, niet zoo zeer verkoelen-
de noch te zamen-trekkende van aart, werden voor de
beste gehouden, doch men moet ze, zoo wel als de
zuure, matig gebruiken. Zijn voor de *Maag* en *Borst*
niet ondienstig. Verdrijven de *Hoeft*, maar veroorza-
ken *Winden*, en zijn de *Koortzige* menschen niet
voorderlijk.

Lonie.
Herb. cap.
11 fol. 30. De *Korlen* van deeze *zoete* (goed voor de *Maag*,
maar geenzins de *zuure*, gelijk *Lonicerus* daar van
schrijft) in Water gezoden, en van 't zelve gedron-
ken, stillt het *Bloedspruygen*.

Schellen. De *Schel* hier van, bij veele genoemd *Malicorium*,
heeft dezelve *kracht* als de *Bloemen*; doch werd meer
als die, ook als de *Korlen* of 't *Zap*, gebruikt. In
Wijn gezoden, of *gepulverizeerd*, weerstaat alle *ver-*
rotting en *verruyting*, zoo wel in de *Darmen* als in de
Maag: doet de *Wormen* sterven: is dienstig tegens de
Koorts, en zeer bequaam tot de dingen, welke men
moet gebruiken om te *verkoelen* en te *stoppen*.

Camerar.
lib. 1. cap.
74. in
Matth. Begeerlijk-
heid dee-
zer
Vrucht. Deeze schoone en aangename Vrucht is niet alleen
heedenidags van een ieder zeer begeerd, wegens zijn
aangenaam *zap*, maar was ook voortijds in der *Hebreën*

Godsdienst gebruykelyk, en hoog geacht: Men kan
hier van nazien 't *ruede Boek Moyses*: Waar in de Hee-
re aan *Moses* niet te vergeefs beval, dat hij den onder-
sten Zoom van de *Rok* des Hoogen-priesters *Aarons*
zou versieren met *Granaat-appelen* van Scharlaken,
geele Zijde, en Rozen-rood heerlijk gemaakt, kon-
stig vertonende de ware gedaante der leevende Vruch-
ten. Tusschen ieder *Granaat-appel* moest een *gouden*
Klokje of *Schelle* hangen. *Deezen *Rok* moest hij aan
hebben, als hij in 't *Heilige* ging: Waar meede werd
te kennen gegeven, de Edelheid der deugd, de neede-
righeid des levens, de eenigheid des gemoeds, en
de oprechtigheid des herten, met welke zij alle God
moesten eeren en dienen: t'elkens hen hunne zonden,
op 't geluyd der beevende *Klokjens*, dat is, 't gehoor
van Gods Woord, en vreeze voor zijn Almagtigheid,
voor oogen stellende, in een diepe nederigheid harer
zielen: Waarom ook de Hooge-priester den Heere niet
recht dienen, veel min des Volks misdad verzoenen
kon, zonder aangedaan te zijn met 't geheyligde kleed
der schoonheid, zuiverheid en 's herten oprechtig-
heid, maar daar over den dood zou gestorven heb-
ben; gelijk ook die alle zal weervaren, welke bevon-
den zullen worden niet bekleedt te zijn met 't kleed der
vreeze Gods.

IV HOOFDSTUK.

MOERBEZIENBOOM.

Et dien Naam is deeze Boom bij de Namen, en
Nederlanders bekend: Op 't Latijn verfchey-
MORUS: In 't Hoogduytsch MAUL-
BEERBAUM: In 't François MEURIER: In 't Italiaansch MORO, en MORO
CELSE. Hier van zijn mij in haren
aart alleen twee bijzondere Soorten bekend, nament-
lijk, MORUS NIGRA, Zwarte Moerbezie, en MORUS
ALBA, Witte Moerbezieboom. Beyde zijn ze van
eeven dezelve bouw en waarneming.

Zij beminnen een gemeene, zandige, drooge, en Waarneem-
welgemeste Aarde; een warme plaats, opene, vrye ming der
Lucht, en weynig Water. Jaarlijks geeven ze in deze zelve
Landen rijpe, doch ongezone Vruchten. Konnen
de *koude des Winters* tamelijk wel verdragen: Echter
lijden ze niet alleen dikmaal schade door harde en lang-
durige *Forst*, maar komen ook wel geheel te verster-
ven, gelijk in de jaren 1646., 1658., 1670., en op
meer andere tijden geschied is.

Zij werden op drierley wijzen *vermeenigvuldigd*, Aanwin-
of *aangevommen*, te weten: ning.

Eerst, door hare bij de Wortel uytwassende jonge Eerste wij-
Spruyten, welke men in de Maand van *Maert* met zc.
een volle Maan insnijdt: dan met aarde aangevuld zijnde
schieten ze zeer bequaamelijk Wortelen. Als deeze twee
jaren oud zijn geworden, moeten ze op een Voormid-
dag werden verplant, niet in den *Herfst*, maar in de
Maert, met een afgaande Maan.

Indien men in eene der grootste Wortelen deezes Onder-
Booms met de Spade steekt tot op de helft, zoo zal ze vinding.
daar een knobbel maken, en veelvoudig uytfschieten.

Ten anderen, door jonge Takjens; welke men in Tweede
April, of *Maert*, met een volle Maan afsnijdt, en aan Wijze.
een donkere plaats in de aarde steekt. Deeze, dikmaal
met water begoten, beklijven, en vatten Wortelen.

Ten derden, door manier van *Enten*; 't welk in Derde wij-
April met een wassende Maan geschied, op een CASTA- zc.
NIEN-, WILDE PEER-, of APPELBOOM; wiens
Vrucht dan zijne natuurlijke verwe verliest, en bleek
werd.

DE WITTE MOERBEZIENBOOM is wel zoo hard van Witte
natuur als de ZWARTE: kan daarom de Winter-koude Moerbe-
beeter verdragen: werd ook veel grooter, doch zijne zienbo-
Vrucht blijft kleynder; en komt, bij goede warme ja- men.
B ren

ren, in deze Landen tot een volkomene rijpheid; gelijk ik zelfs Anno 1670. binnen Brussel heb gezien in den Hof van den ervaren en beroemden Heer JOHANNES HERMANS, Apotheker: ook heb ik'er van gegeten: waren laf en zeer zoet van smaak.

K R A C H T E N.

Bladeren, waar voor goed.
f. Ruell. de Nat. Sturp. l. 1. c. 102.

DE Bladeren der Moerbezenboomen, als een weynig te zamen trekkende en zuiverende van aart, met Azijn en een weynig Oly gemengd, of ook, zoo wel varfch als gedroogd, in Wijn gezoden, zijn goed voor de geene, welke zich gebrand hebben, op de beschadigde plaats gestreken, of opgelegd. Dergelijks voor de beetten der Adderen, Slangen, en 't steeken der Byen: hier toe is ook 't Zap zeer dienstlig bevonden.

Galen. de Simp. Med. lib. 7. Curt. lib. 23. cap. 19. Dodon. lib. 28. cap. 18.

De Moerbezen zelfs zijn koud tot in den derden Graed, en zeer te zamen-trekkend: van naturen ongezond, en verwekken gemeenlijk, als men'er te veel van eet, eenige krankheid, of Pestilentielle ziekte.

Rijp, voor den eten genuttigd, maken Stoelgang, doch geeven weynig Voedzel: stillen de dorst: verwekken lust om te eten, wanneer de Maag, door groote hitte, slap of slauw is geworden. Maar na de maaltijd gebruykt, verderven ze de Maag, ontfleeken de Leever, en veroorzaken slaap.

Onrijpe Vruchten.

Joach. Camerar. in Matth. lib. 1. cap. 98.

De onrijpe Vruchten gedroogd, verstoppen zeer: zijn derhalven dienstlig, om 't Braken te doen ophouden, en de Bloedgang, ook alle andere diergelijke Vloeden, te stempen. 't Gedistilleert Water van dezelve is nut, om in de Angina (Squinantie, of 't Keel-gezwell) te gebruyken, daar mee gegorgeld. 't Zap daar uyt geparft, en met Zuyker gekookt (als afdrogende en te zamen-trekkende) heeft dezelve kracht: is ook goed teegens de ontfleeking der Leever: de Tong, en 't Tandvleesch daar mee gestreken, geneest der zelve Wonden, en beneemd de schietende * Zinkingen hare kracht.

Bast der Wortel.

Disse. lib. 1. cap. 181.

De Bast van de Wortel dezes Booms is bitter van aart; warm, droog, zuiverende, en van een purgerende kracht. In Wijn gekookt, en daar van een goede Roemer vol heet uytgedronken, doet de verstopte Maandstonden weer voortgaan: opend ook de verstopping van Leever en Milt: doodt de Wormen, en werd gepreezen teegens vergif.

't Zap der Wortel teegens Tandpijn, &c.

Wanneer deeze Wortel in de Maand Julius werd gekerft, of gesneden, zoo geeft ze van zich een groot deel zap, 't welk zeer haast dik werd, en krachtig is teegens de pijn der Tandten, zeer goed voor eterige Gezwellen: en ook doet purgeeren.

Vide Marc. virgil.

't Hout dezes Booms heeft zulk een eygenschap, dat het, teegens malkander geureeven, vuur en vlam van zich geeft: Zoo dat men, bij gebrek van vuur, 't zelve deezer wijze kan bekomen en gebruyken.

Vruchten der witte Moerbezenboomen.
Cass. Bass. l. 10. c. 69. Jo. Bodau. l. in Throp. 4. fol. 401.

De Vruchten der witte Moerbezenboomen, van welke de Oude geen kennis hebben gehad, maar door CASSIANUS BASSUS eerst bekend wierden, zijn in geen achtting, en werden niet begeerd. Hare Bladeren echter verfstrekken de Zijde-wormen, welke men Bombices noemd, tot een goed Voedzel: Waar door ze ook schooner en meerder Zijde werken, als door 't gebruyk van die met zwart-roode Vruchten: welke, wanneer men ze aanraakt, de vingeren een schoon-roode verwe toevoegen; die men door geen bequamer middel kan wegneemen, als met 't Zap der zelve Vrucht, die noch groen of onrijp is.

Zeldzame Geschiedenis.

Athen. lib. 2.

ATHENÆUS verhaalt, dat ten tijde van Hegeander geen Moerbezenboom in gantsch Griekenland eenige Vrucht heeft gedragen in den tijd van twintig achtereën-volgende jaren: in welke de Menschen sulker wijs een zeer zwaar Podagra overviel, dat noch Man noch Vrouw, noch jonge noch oude, noch Dienstmaagd noch Dienstknecht daar van verschoond bleef: daar na tot de Schapen en Geyten overgaande,

* Casarrhen.

heeft zoodanig een vernieling daar onder veroorzaakt, dat nauwelijks 't derde deel overbleef.

't Is ook aanmerkenwaardig, dat men de Elephanten, nu ten strijde bereyd, om haar wreed en onzinnig te maken, 't roode zap der Moerbezen, of daar in geverwde Vaandelen, vertoond en voorlegt; waar door ze zoo ontfeld werden, dat ze als verwoed, met een sterke drift om te verdolgen, op de vijanden indringen. Zie hier van een voorbeeld in 't eerste Boek der Machabeën.

Vreemdigheid.
Lev. Lemm. Herb. Bibl. lib. cap. 34.
1 Mach. vi. 34.

V H O O F D S T U K. MISPELBOOM.

Y veele niet alleen wel bekend, maar ook om zijner Vruchten wil zeer begeerd, werd in 't Latijn genoemd MESPILUS: van de Hoogduytschers MISPEL-BAUM: in 't Fransch NEFLIER: en in 't Italiaansch NESPELO.

Namen bij verscheyden Vokkeren.

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie bijzondere Soorten, MESPILUS SATIVA, gemeene tamme Mispelboom: MESPILUS SYLVESTRIS, wilde Mispelboom, wiens Vruchten noyt gegeten of gebruykt worden, en MESPILUS ARONIA, of MISPELBOOM ARONIA van de Oude genoemd, wiens Vruchten kleyn zijn, en veele bij malkander hangen; gemeenlijk voorzien met drie Steenen. Wanneer ze hare rijpheid bekomen, werden ze roodverwig. Deeze alle zijn niet van eenen dezelve culture of bouwning.

Verscheyden Soorten der Mispel-boomen.

De MESPILUS SATIVA, of gemeene tamme MISPELBOOM, brengd zijne Bloemen voort in 't begin van May-maand. Bemind van naturen een zandige, of ook een gemeene wel gemeste aarde, een goede luchtige plaats, en veel Water: verdraagt de felle koude en alle andere ongeleegentheden der Winter. Heeft gemeenlijk in October volkomen rijpe Vruchten: die men, met een volle Maan geplukt, en week geworden zijnde, houd voor een aangename spijs, of banket.

Gemeene tamme Mispelboom.

Deeze Boomen werden in onze Gewesten gemeenlijk vermeenigvuldigd, of aangewonnen, door de konst van Enten; 't welk meest geschied op Haagdoorn in de Maert; alhoewel men oordeeld, dat men 't bequamer op Quee-stammen kan verrichten.

Aanwinning.

Wil iemand van deeze Soort zeer groote Vruchten bekomen, die neem een Ente uyt 't midden, of boven uyt den Boom, zittende ten Zuyden, en steek die in de Maert, teegens 't eerste Quartier der Maan, op een bequame Mispel-stam, die van een Korl is gezayd geweest in Februarius of Maert, met een afgaande Maan, (welke dan twee Jaren in de aarde blijft, eer ze opkomt, en niet alle Jaar tot zijne volkomenheid geraakt) zoo zal men ongelooftlijk groote MISPELEN daar van trekken. Ik heb'er een Voorbeeld. op deeze wijze gecultiveert gehad, die zulke Vruchten gaf, dat in de Kroon der zelve een geheele Rijksdaler kon leggen. Vermits deeze Boom, wegens zijne grootheyd, op een ongeleegene plaats stont, moest hij uytgeroeyd, en alzo verdorven werden; 't welk waarlijk jammer was.

Middel, om zeer groote Mispelen te bekomen.

Daarenboven, indien noch iemand de gedagte jongete van Korlen gezayde Mispel-stammen, drie Jaren stil gestaan hebbende, van hare Hert-wortel ontbloot; (gelijk van de APPELBOOMEN en meer andere gezegt is) met een afgaande Maan verplant, en, na een Jaar of twee, daar op ent, zoo zal hij noch veel heerlijker Vruchten genieten, en met zonderlinge lust een wonderlijk vermogen der Natuur aanschouwen.

Ander middel, om noch heerlijker Vruchten te winnen.

De MESPILUS ARONIA, of ARONIE MISPELBOOM, Aronie wiens Vrucht werd genoemd op 't Latijn MALUM AZAROLUM: op 't Italiaansch AZAROLI, en in 't Fransch TARNOTES, of ook POMMETS, is veel teederder van aart: bemind een goede zandige aarde, taamlijk voor-

Mispelboom.

Tot ge-
dachten
eener aan-
merkelijke
daad,

door de ge-
melde
Dienst-
maagden
verrigt.
Plut. in
Parall.

Bladeren.
Dod. l. 28.
cap. 20.

Camer. in
Matth. l. 1.
cap. 99.
J. Banb.
Cherl.
l. 1. bijf.
Plant. c.
64.

Rijpe, of
varfche
Vijgen.

Paul. E-
gin. l. 7.
fol. 414.

Curt. l. 4.
Hort. 24.
fol. 550.

Drooge
Vijgen.

Galen. l. 2.
de Alimen-
tar.

Hoest-
verdrij-
ving.

lijk te verdelen: verkoren daar op tot haren Veld-
overften POSTHUMIUM LIVIUM; die, tot den Room-
fchen Raad gezonden, van haar begeerde, datze, in-
dien ze niet alles, wat de Galliers in hare Stad noch
hadden overgelaten, gantschlijk verwoest wilden zien,
hare Vrouwen en Dochteren, zoo veel als er binnen
Romen gevonden wierden, gewillig in zijne handen
zouden overgeeven. Zij, met al de Vaders hier over
zeer ontfeld, wisten niet, wat haar in deezen hoog-
dringenden nood te befluyten stond: tot dat eyndelijk
eene der Dienstmaagden, genoemd TUTELA, of, zoo
zommige willen, PHILOSIS, zich voor den Raad ver-
toonde, met aanbieding, dat zij en hare Medgezellin-
nen, in de Kleederen, en onder de naam harer Vrou-
wen en Dochteren, tot den vijand wilden gaan. Bij
dezelve gekomen, begonden ze al te zamen, ten tee-
ken van droefheyt, te weenen. LIVIUS haar verwel-
komt en begiftigd hebbende, verdeelde haar door 't
geheele Heyr. Straks daagden ze de Zoldaten uyt,
om te drinken; die, over zulk een onverwachte en
aangename buyt ten hoogften verblijd, hier in niet
weygerig waren, en zoo veel inzwelgden, dat ze haast
dronken wierden. Doe gaven de Dienstmaagden van
uyt een VYGENBOOM een vuur-teeken aan de Romey-
nen; welke op 't fpoedigfte uytvielen, al de vijanden
dood flogen, en den vrijwilligen Roof weer met zich
na de Stad voerden. Tot een eeuwige-durende geheu-
genis deezer daad, wierd de gedachte Offerhande een-
maal ieder Jaar verrigt. Plutarchus fchrijft deeze Ge-
fchiedenis van der Galliers Koning ATEPOMARO, en
noemd de voorgemelde Dienstmaagd ARETANA.

K R A C H T E N.

DE Bladeren der Vijgeboomen hebben een ope-
nende kracht, vermengd met eenige fcharcheyd.
Kleyn gefloten, verzachten en verteeren ze alle
harde Gezwellen, Wratten, Exterogen, of Likdoor-
nen, en doen ze fcheyden; daar op gelegd, en mee ge-
wreeven.

't Zap uyt dezelve, defgelijks uyt de onrijpe Vijgen
(van veele Groffi en Erinei genoemd) is fcharp, en
openende van aart; ja, tot ontrent in den derden
Graad heet en droog: 't Fondament daar mee gewree-
ven, doet purgeeren: geneeft de fteeken der Spinnen:
bedwingd en verdrijft 't uytzwaffende vleefch, de Knob-
belen, en de Wratten.

De Rijpe of varfche Vijgen (van welke de witte,
en die een dunne Schel hebben, de befte werden ge-
oordeeld), zijn warm in den eerften, en vocht in den
tweeden Graad; ieder aangenaam te eten, doch zoo
zeer dienftig niet voor de geene, die dikmaal van 't
Colijk werden gequeld, ten zij haar Ligchaam verftopt
ware. Matig gebruykt, bezwaren ze de Maag geenzins;
doch te veel gegeten, zijn ze fchadelijk aan de Liever,
de Milt, en 't Gezicht: Verzachten en openen 't Lig-
chaam, ook al de Watergangen: zijn derhalven dien-
ftig de geene, die van eenig gebrek in de Nieren of
Blaas werden gequeld, ook die met 't Graveel zijn be-
hebt: ftaan 't Vergif tegen: doen zweeten: en gee-
ven aan 't Vel een goede verwe.

De drooge Vijgen, welke men in Korven en Vaatjens
uyt Spaanje en andere Landen herwaarts brengt, van
veele Carica genoemd, zijn warm in den eerften Graad,
en een weynig vochtig van aart: voeden meer als de
varfche: verfterken ook beyde oude en jonge lieden:
verwekken evenwel dorft, en zijn ondienftig voor de
geene die een zwakke Maag hebben: moeten daarom
niet te veel werden gegeten, want zouden dan Wor-
men doen groeyen.

In Spijzen gebruykt, zijn ze, wegens hare zoetig-
heyt en vertigheyt, goed voor den Hoest, voor de
Borft, en tegens de gebreken der Longe; inzonder-
heyt ala men drie of vier leepelen vol Rhijnfche Bran-

dewijn, of Aqua vita neemt, en daar in twee weeke
Vijgen legt; de Brandewijn met een papiertje aanfteekt,
tot een zalfje of fyropje laat uytbranden, en 't zelve
dan gebruykt.

Met Hyslop in Wijn gekookt, heeft dezelve kracht.
Met Amandelen gegeten, of met dezelve ingelegd,
gelijk de Vijgen-kazen zijn, welke uyt Spaanje wer-
den gebragt, zijn aldergezondft, en bequaam, om
alle verftoppingen des Ingewands te openen: zijn ook
goed tegens alle Vergif, de Pest, en alle ontfteeking of
besmetting der Lucht, wanneer men deeze Vruchten
gebruykt met Amandelen, Ruyte en een weynig
Zout.

't Water, daar ze in gekookt zijn, gedronken, helpt,
en verzacht de finerten der geene, welke gevallen heb-
ben, of van binnen zich verzeerd gevoelen: want dit
Water doet 't geronne bloed fcheyden, en de pijn ver-
gaan. Vijgen zijn ook niet ondienftig voor de Moeder-
ziekte, gelijk HIPPOCRATES getuygd. Ja, gezoden
met Zaad van Fenegriek, of Garften-meel, en de Vrou-
wen Badswijs daar over gezet, brengt de Moeder weer
in hare rechte plaats, wanneer ze daar uyt verzet is.

Met Wijnruyt in Wijn gekookt, en als een clifteen
gebruykt, is goed voor Colijk en Buik-pijn. Wan-
neer zwangere Vrouwen, op 't uyerfte gaande, eeni-
ge dagen voor de verloffing van deeze Vruchten eten,
zullen ze gemakkelijker baren: doen 't Water, en 't Gra-
veel lossen: verzachten de pijn der Blaas: verwekken
't zweeten: zijn dienftig te gebruyken in de Kinder-
pokken en Mazelen, vermits ze alle onzuiverheyt uyt-
drijven. Met Tarwen-meel vermengd, maken ze rijp
en verzachten alle Apoftematien, Bloedzweeren, en dier-
gelijke quade Toevallen: Maar gemengd met Garften-
meel, verteeren ze de gedagte Gezwellen, doen ze,
fcheyden, en verdwijnen; volgens 't berigt van GA-
LENUS. Welke kracht, door Gods alwijze Voorzie-
nigheyt, den Propheet JESAIAS niet verborgen is ge-
weeft: want hij maakte op deeze wijs een Plaaster, Jesai-
of Cataplasma, van Vijgen, welke hij leyde op 't Ge-
zwel van de Koning HISKIA, waar door 't zelve ver-
dreeven, en de Vorft in zijne vorige gezondheid
herfteld wierd, gelijk de H. Schrift zulks getuygd.

't Melkachtig Zap der VYGEBOOMEN moet inwen-
dig niet gebruykt worden, wegens zijne fcharcheyd,
waar door het de Wratten kan wecnemen. Met
Meel van Fenegriek en Azijn vermengd, en gedaan
bij andere dingen, welke men tegens 't Podagra or-
donneerd, is goed tegens deeze Quaal. Met Meel
van Garften-mout doormengd, is dienftig voor de Me-
laatsheyt, Schurfticheyt, en diergelijke onzuiverheyt;
daar op geftreken.

't Zelve Zap gedaan in de Wonden, veroorzaakt van
dolle Honden, Adderen, Slangen, en Scorpionen,
geneeft dezelve. Met Boomwol in de holligheyt der
Tanden gefloten, diep tot op de grond, verdrijft de
Tandpijn. In Melk geflost, doet dezelve ftemmen,
en dik werden.

De Afch van VYGEBOOMEN, gemengd met wat
Oly van Roozen, geneeft de Verbrandheyt. De Loog,
daar van gemaakt, is bequaam voor alle Schurfti; daar
mee gewaffchen zijnde.

VII HOOFDSTUK.

EGYPTISCHE VYGEN- BOOM.

Deze schoone en gedurig-groenende
Boom fchijnt te zijn een foort van
Moerbezen, wanneer men acht op de
Bladeren neemt; die echter een wey-
nig dikker en bleeker vallen: Evenwel,
in aanmerking van de gedaante des
Houts,

Namen des
Egypti-
fchen Vij-
genbooms.

Tegens
verftop-
ping des
Inge-
wands.
Vergif,
Pest, &c.

Moeder-
qualen.
Lini. lib.
Plan. l. 6.

Andere
Hulp-
midelen
van Vij-
gen.
Diof. lib.
l. cap. 184.

Jesai-
XXXVIII.
21.

Melkach-
tig Zap
der Boo-
men.
C. Durant,
fol. 185.

Dolle
Honden-
beeten,
&c.

Verbrand-
heyt.

Houts, de verwe der Takken, de inwendige melkachtige substantie, held hij meer na den aart eens VYGENBOOMS: waarom hij ook werd genoemd SICOMORUS, of FICOMORUS, dat is, VYGEN-dragende MOERBEZIENBOOM; en FICUS ÆGYPTIACA, of EGYPTISCHE VYGEBOOM; in 't Italiaansch SICCOMORO, en FICO d'EGITTO.

Hoedanig
waar te
neemen.

Deeze Boom bemind een zandige, gemeene grond, met een weynig twee-jarige Paarden- en Duyvenmift, en 't Molm uyt vergane Boomen, genoegzaam door een gemengd; een zeer warme en bequamelijk ter Zon geleegene plaats; een opene vrye lucht; en matige vochtigheid. Kan geenerley koude, of Herfst-reegenen verdragen: Moet derhalven in 't laatste van September, of 't eerste van October, na geleentheid van de tijd des Jaars, wel droog binnens huys werden gebragt, op een warme plaats, of waar in veel gevuurd werd, gesteld; voorts onderhouden met zeer weynig lauwigemaakt Reegenwaater, gedurende de koude tijd, en niet voor half April weer buyten gezet zijn, met een reegenachtige lucht.

Vermeeng-
nigvuldi-
g'ing.

Zoo teeder is dien Boom van aart, dat hij in deeze Landen niet wel kan aarden; ook gantsch geen Vruchten geeft. Kan echter door ingestokene Takjens, met een volle Maan in April afgesneden, vermeengvuldigheid of aangewonnen werden, als men dezelve tamelijk diep steekt in Potten, gevuld met de voorgedagte grond, of aarde; met een matige vochtigheid onderhouden op een zeer warme plaats, zonder voor de Zon gedekt te zijn; ook voorzigtig dekt en bewaard voor koude nachten, Sneeuwachtige vochtigheid, en sterke Winden.

K R A C H T E N.

Galen. lib.
2. de Alim.
fac. c. 35.
Paul Ægi-
net. l. 7.
Prosop. Al-
pin de
Plant. Æ-
gypt. cap. 6.

DE Vruchten deezer Booms, vocht, en matig koud van aart, zeer luf, en onaangenaam-zoet van smaak, geven weynig of geen voedsel aan 't Ligchaam: verwekken wel Stoelgang, doch zijn voor de Maag ondienstig, wijl ze dezelve verslappen, en door qualijkheid omkeeren: echter dienen ze zeer wel de geene, welke door der Zonnen kracht te zeer verhit zijn geworden, vermits ze haar verkoelen en verquicken. Op de wijze van Plaasters toebereyd, en op harde, heete, of pestilentielle Gezwellen gelegd, verzachten ze dezelve, en maken ze week.

Diosc. lib.
1. cap. 182.

't Zelve doet ook 't Zap, 't welk uyt den Boom vloeyd, doch in meerder kracht: is goed bevonden in Wonden, en de giftige beetten der Slangen aan enig deel des Ligchaams.

Math. l. 1.
c. 144.
Lust. lib. 1.
enarr. 164.
Alpinus lo-
co sup. di. 1.
Alpinus lo-
co supra
di. 1.

MATTHIOLUS en AMATUS LUSITANUS getuygen iet vreemds van deezen Boom, te weten, dat zijn Hout niet droog kan worden, ten zij men 't in 't Water werpt, en daar in een tijd lang laat leggen, om te weyken: wanneer 't dan begint droog te werden, verheft het zich eyndelijk uyt 't Water. 't Welk echter van PROSPER ALPINUS werd teegen gesproken.

Lev. Lemn.
de herb.
Bib. lib. c.
35.
Luc. xix. 2.

Op deezen Boom, die van naturen groot, dik en sterk opwaft, klom Zaccheus, doe hij begeerig was den Heere CHRISTUS te zien, gelijk Levinus Lemnius verhaald, en van den Evangelist LUCAS aangeteekend is.

VIII HOOFDSTUK.

BANANIENBOOM.

Namen.

In onze Neederlandsche Gewesten een zeer raar en ongemeen Gewas; van aart veel meer voor een Plant, als voor een Boom, of iet Boomachtigs te achten. Word in 't Neederlandsch niet alleen met deeze naam, maar ook wel PIA-

NE, of INDIAANSCH VYGEBOOM genoemd; op 't Latijn MUSA, BANANA, BANANTES, of FICUS INDICA: van de Indianen CENORINS, QUELLI, en PALAN: van de Egyptenaren MAUS: van de Mooren INNINGA, of IMINGA: van de Brazilianen PACOBUCU; en bij die van Congo QUIBUCA QUIANCACALA. De Vrucht zelfs TINCONDO QUIANCACALA.

Hier van werden veele verscheyden Soorten gevonden, zoo in America, als Asia en Africa; echter zijn 'er mij niet meer als tweederley bekend, mij van mijn Zwager Andreas Ten Indijk uyt Africa en America gezonden Anno 1671.; te weten, MUSA MAJOR LONGIFOLIA, groote, lang-gebladerde Bananieboom, en MUSA MINOR CRUCIGERA, of kleyne Bananieboom, met een van binnen kruys-dragende Vrucht: beyde van eenen dezelve Queeking.

Men bevind haar zeer teeder van aart: konnen de Lucht van deeze koude Landen gantsch niet verdragen. Blijven daarenboven van naturen niet langer als twee Jaren in 't leeven, gelijk de ervarentheid mij zeer klerlijk geleerd heeft: want d'oude Planten, noch krachtig, van een goede gestaltens, van mij in een zandige, goede, luchtige aarde, vermengd met eenjarige kleyngewreevene Hoendermift, op een zeer warme plaats gezet, wel waargenomen, voor alle koude Lucht en Winden gedekt, vergingen echter in Augustus. Ik dit bemerkende, bewaarde de Jonge, door 't bij tijds afsnijden der oude, zeer wel, en droog. De Pot zette ik elke dag binnens huys, van September tot in October, op een groote houten Stoof, waar in een Test met vuur wierd gedaan: daar na bragt ik die ontrent de Kachel-oven, in welke dagelijks vuur wierd gestookt: zomtijds besprengde ik die van boven slegts met een weynig lauwigemaakt Reegen water: dus behield ik haar met groote moeyte in 't leeven. Daar na in de Maand May begonden ze te groeyen. Zeer verblijd wierd ik, door de hoop van haar te zullen behouden; doch vond mij na vijf weeken derlijk bedrogen, vermits ik haar maar alleen eene nacht, door vergetenheid, ongedekt had gelaten, in welke ze, door een haastig opkomende Dondervlaag, te veel Reegen hadden gekreegen. Dus verloor ik haar op den neggenden van Julius, en zag haar aan met een droevig oog.

Musa.
Banana.
Ficus Indica.

Verschey-
dene Soor-
ten.

Konnen de
lucht dee-
zer koude
Landen
gantsch
niet ver-
dragen.

Hoedanig
van den
Auteur
gekoe-
lerd.

Verlies;
waar door.

Onder deeze twee roemwaardige Gewassen, groeyd de MUSA MAJOR LONGIFOLIA, of groote lang-gebladerde BANANIENBOOM, in twee Maanden tijds op tot de hoogte van vijftientwintig, agtentwintig, of dertig voeten: krijgdt uyt een dikachtige, knobbelige, ontrent langwerpige-ronde Wortel, in verscheyden Takjens verdeeld, een ronde, zachte, weke, gantsch sponsigef, en rietachtige Stam, zoo dik als een Mensch, of ook minder: staat regt op: verdeeld zich noyt in eenige Takken, of zijde-scheuten. De uytwendige verwe is uyt den bleek-groenen geelachtig, een weynig blinkend; van binnen wit: ook van naturen vol zap, of waterachtig. Met een slag van een Deegen, of Mes, kan deeze Stam ligtlijk door gehouwen, of door gesneden, en alzo ter neer geveld worden. Aan dezelve komen boven malkander, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, de Bladeren voort; ieder zeeven of agt voeten lang, anderhalve voet en wat meer, ook overal ontrent eenen breed, doch voor aan met en spitze punt; niet ingesneeden, maar aan de randen effen en slecht; dun, vast van aart, zacht in 't aanraken, hangende zoo wel neerwaarts, als opwaarts gekeerd; in 't midden met een regt-doorlopende rugge of ader, ontrent een vinger dik, uyt den geelen bruynachtig geleverd; waar uyt veele andere kleyne, dwars en met een regte linie na de randen uyt-schieten, eenen ver van malkander af; rustende op dikke, doch na hare grootte niet zeer lange Steelen: zijn van couleur uyt den groenen geel, van een schoone anschouwing: in 't eerste uytkomen omwinden ze

Beschrij-
ving van
de Musa
major lon-
gifolia.

Hoogte en
dikte der
Stam.

Bladeren,
agt voeten
lang, en
anderhalve
voet breed.

zich gantsch hol in de rondte, gelijk die van de *Canna Indica* (Indiaansch bloeyend Riet) of een gemaakt Peper-huysje: welke daar na van de Wind beweegd werdende, met een kleyn gedruysch kraken, ook ligtelijk breken.

Gedaante
der Bloem-
men,

Uyt 't middelste en bovenste Hert komt eerst een eenige zeer dikke en ronde *Bloem-tros* voort, met zommige kleyne bladertjens als bedekt, op een dikke en ronde Steel rustende; welke (na 't vergaan der Wit-geele Bloemen, bestaande uyt vijf smalle Bladeren, een kleyne hand of daar ontrent lang) grooter, ja tot tien of twaalf voeten toe hoog werd, en dan gezien met dertig, veertig of vijftig krom-gebogene *Vruchten* beladen. Deeze voortkoming geschied zeer haastig; ook eerst regt opstaande, doch hangen daar na aan korte en dikke Steelen, drie of vier bij malkander gevoegd, van welke de alderbovenste zelden hare volkomenheid verkrijgen. Ieder *Vrucht* is een voet of meer lang, en in de rondte zoo dik als een Mans arm, of een middelmatige *Concommer*, ook inwendig van zulk een *substantie*, of *vleesch*, doch zonder eenig *zaad*: in 't eerst effen, glad, en groen; maar rijp geworden, trekt ze na 't geel, en geeft dan een aangename reuk van zich: heeft voor aan een spitze punt; op 't ligchaam eenige weynige verhevne rugs-wijze hoogten; ook een dikke huyd, of Schel, die zonder moeyte kan afgenomen werden: is inwendig bleek uyt den rooden; wit, of lijf-verwig; schoon van couleur; zacht om in te bijten, als Meel en Boter; voorzien met eenige roode, half-maans-wijze in 't rond gestelde dradige streepen, in zulk een gestalte als men in de *Concommeren* ziet, zeer aardig. De *smaak* is zoo aangenaam, lieflijk, en gezond, dat ze met recht een *Paradijs-appel* mogt werden genoemd. In veele Gewesten, zoo wel van *Oost-* als *West-Indien*, leeven de gemeene lieden van deeze *Vruchten*, en houden ze voor een lekkere kost: want ze hebben een vast, digt vleesch. Men kan ze derhalven bij andere Spijzen koken, of braden, confijten; ook, om haar lang goed te behouden, in de Zon, of in een Oven, drogen.

en der
Vruchten.

Der zelfver
smaak.

Vermee-
nigvuldi-
gen haar
alleen in
hare ge-
boorte-
plaats.

Wanneer de onderste *Vruchten* deezer *tros* rijp en geel beginnen te worden, op de verhaalde wijze, snijdt men de geheele *Stam* met zijne *tros* tot boven de aarde gantsch af; zoo rijpen met'er tijd al de andere na orde, en daar mee *versterft* de *Wortel* t'eenemaal. Daar na komt weer in des zelven plaats 't grootste en sterkste, bij de oude *Wortel* uytgeschoten, *jonge Lot*: dit gaat dus gedurig toe. T'elkens, Jaar voor Jaar, geeft 't nieuwe *Lot*, even als 't voorgaande, hare *Vrucht*, en *versterft* dan weer. Deezer wijs *vermeerderen* ze zich alleen in hare *natuurlijke geboorte-plaats*, en blijven eeuwig-durend; inzonderheyd, wanneer ze zijn geplant in een vochtige aarde.

Musa mi-
nor cruci-
gera.

De *Musa minor crucigera*, of *kleyne BANANIENBOOM* met een *kruys-dragende Vrucht*, werd van veele in 't *Neederlandsch* geheeten *ADAMS-VYGEBOOM*, om dat, gelijk zommige willen, *Adam* van deeze eedele *Vrucht* zou gegeten hebben: ook wel *PARADYS-APPELBOOM*, *INDIAANSCH VYGEBOOM*, of *BAKOVENSBOOM*. Boven deeze namen voeren ze in 't *Latijn* die van *FIGUS INDICA FRUCTU MINORE*; *FIGUS ADAMI*; *POMUM PARADISI*, en *BACOBAN*: bij de *Portugeezen* werden ze geheeten *PACOEIRA*: in *Congo* *QUIBUA-AQUITIBA*: de *Vrucht* zelfs, *QUITIBA*, *PACOBETE*; doch van de *Portugeezen* *PACOBAN*.

Verschey-
de namen.

Beschrij-
ving.

Van aart en *substantie* is deezen Boom de voorgedagte gelijk, doch wast van naturen niet hooger, als tien, twaalf, veertien of zestien maat-voeten. Heeft een groote, bruynachtige *knobbel-wortel*, met eenige witte *veezelen* voorzien: uyt dezelve ziet men in een korte tijd opschieten hare *Stam*, zoo dik als een been; sponsachtig, groen, wat blinkende, niet anders als uyt *Bladeren* bestaande, welke aan beyde zijden, onordentelijk boven malkander, voortkomen, hangende aan

Gedaante
der Blade-
ren.

dikke Steelen, ontrent een voet lang, of noch langer. Deeze *Bladeren*, bekleed met een zeer aangename bleeke groenheyd, zijn drie, vier, en vijf voeten lang; ontrent anderhalve of twee voeten in 't midden breed; voor, en achter aan de Steel wat smaller, ook voor aan stomp- rond eyndigende, en van *substantie* als *Aderen*, de voorige gelijk: uyt welker *Hert*, of bovenste groote *Bloessem*, ronde en bruyn Knop, de *Bloemen* voortkomen, *tros-wijze* te zamen gevoegd, en eerst als met kleyne half-ronde, gestrepte en bruyn-geverwde bladertjens bedekt; welke haar daar na van malkander doen, en, als de *Vruchten* groot werden, vergaan. Deeze zijn *Vruchten*, die van de voorgaande Boom in alles niet ongelijk, doch welriekender: die naderhand van een twee, drie of vier voeten lange, onder zeer breede en dikke, boven wat dunner, en met'er tijd van dag tot dag grooter werdende, ook gemeenlijk regt-opstaande *Vrucht-tros* (van de *Francoisen* in de *Americaansche* Eylanden *REGIME* genoemd) gevolgd werden; aan welke zestig, Meenigte tagtig, honderd, en dikmaal noch meer *Vruchten* bij malkander. werden geteld; zoo dat twee Mannen aan eene *Tros*, over een stok gelegd, of daar aan gebonden, genoeg te dragen hebben. Eerst zijn ze van verwe groen, daar na geel: ontrent drie-hoekig-rond, een halve voet lang, zoo dik als een arm, of matige *Concommer*. Lang houden ze aan zich een gedeelte harer verwelkte *Bloem*: hangen aan korte steelen, zeer digt op malkander te zamen gevoegd; van welke de onderste eyndelijk door hare zwaarte neerwaarts hellen; en zijn niet zoo krom als de voorgaande; doch van binnen wit, en in 't midden aardig als met een *kruys* voorzien. Deeze inwen- Smaak, dige *substantie* is veel weeker, als die van de voorheen- gedagte: kan derhalven niet zoo bequamenlijk ter spijs bereyd werden; maar zijn alleen om uyt de hand te eeten, en dan zeer aangenaam, wegens de bijzonder- zoete en lieflijke *smaak*.

Zij *vermeerderen* haar zelven op de voorheen aange- Vermeee- geweene wijze der andere: waar doorze dan, eens nigvuldi- op een plaats geplant zijnde, voorts altijd groeyende ging.

K R A C H T E N .

DE *Vruchten* van deeze twee schoone *Boomen* zijn Krachten warm en vocht in den eersten Graad. Rauw van de Vruchten gegeten, geeven een tamelijk *Voedzel*, aan de Vruchten deczert beyde Boomen. 's Menschen Ligchaam: zijn zeer goed voor de *verhitte Nieren*, *Longe*, en teegens *brandende Koortzen*: drijven 't *Water* af: zijn de *Maag* aangenaam, en ver- wekken lust tot *Venus werk*. Gekookt genuttigd, vervrolijken ze 't *Hert* ongemeen. De *Steelen* aan de Varkens te eeten gegeven, maken dezelve vet. De *Stam* en *Bladeren* verstrekken de Elephanten in *Oost- Gebruik der Bladeren. Indien* voor een aangename spijs. De *Bladeren* voor haar zelven werden ook van veele *Indianen* gebruikt tot *Tafellakens*, *Handdoeken*, *Servietten*, *Peper-huysjens*, en diergelijke dingen.

De *Tronk* zelfs in stukken gesneden, en in *Water* gekookt, versmelt gantschlijk daar in: echter blijft het *Water* zelfs helder en klaar. Nochtans *verruwt* het al- lerley witte Stoffen, ook *Lijnwaden* en *Cottoenen*, geevende die een bruyn couleur, wanneer ze daar in na behooren gekookt, of ook maar eenige dagen daar in gelegd werden.

Van de Tronk zelfs, en zeldzaam- heyd daar ontrent.

IX HOOFDSTUK.

PEEREBOOM.

P 't *Neederlandsch* dus genoemd, werd in Verschey- 't *Latijn* geheeten *PYRUS*: in 't *Hoogduysch* de namen. *BIRNBAUM*: in 't *Franfch* *POIRIER*: van de *Italianen* *PERARO*.

Men vind van dezelve overal veele ver- Verschil- schillende

lende Soorten. schillende Soorten; onnodig al die verscheydenheden te beschrijven, wegens 't grootte getal. Behalven noch, dat een PEER op verscheydenen plaatzen dikmaal met een bijzondere naam werd uytgesproken, schoon den aart eenreley is.

Wat voor een aarde zij beminnen. Deze Boomen beminnen een gemeene en van naturen steenachtige grond, wel doormengd met oude *Koeyen- en Paardenmist*, en met *zand*, inzonderheyt zoo de aarde, waar in men haar planten zal, hard, of kley is: een opene, luchtige en vrye plaats; ook veele vochtigheyt. Nieuwliks geplant zijnde, willen ze geerne dikmaal met water begoten werden, tot dat ze ten vollen beklifd zijn, en Wortelen genoeg hebben gevat. Doch hier bij staat waar te nemen, indien de grond van zich zelven vochtig is, dat men dan niet anders als oude *Paardemist* moet gebruiken: is ze van naturen droog, zoo moet men alleen *Koeyen- en Varkensmist* nemen, vermits dan de *Paardemist* te hitzig is, ja ook zelfs de *Boom* doen sterven zou; inzonderheyt indien ze op de Wortel quame te leggen; waar voor men zich voorzichtig wagten moet, niet alleen ontrent deze, maar ook alle andere Boomen.

Voorhoedzel. Allerley ongeleegentheeden van *koude* en *vorst* kunnen ze verdragen. Brengen rijpe Vruchten voort, zoo wel in de *Zomer* als in den *Herfst*. Willen geerne in 't *Voorjaar* gezuiverd zijn van 't aanzittende *Mos*, of andere onreynigheeden aan de *Schors*; ook in *Februarius* gesnoeyd van de overvloedige *Takken*, met een afgaande Maan, gelijk hier boven van de APPELBOOM is gezegt.

Reyniging. Snoeying. De *Vrucht*, of *Peer*, deezer Boomen, moet in droog Weer met de hand werden afgeplukt, ook, indien 't schieden kan, met een volle Maan: inzonderheyt diend men dit in acht te nemen bij de *Herfst*- of *Winter*-peeren, welke dan veel langer kunnen duren: ook werden ze veel smakelijker, bekomen dan eerst haren rechten aart en geur, als 'er eenige malen *Neevel*, of een kleyn *Rijpse*, over gekomen is. Moeten op een drooge en luchtige plaats bewaard werden, gelijk de Appelen; niet op malkander gelegd. Deezer wijs kan men niet alleen deze, maar ook de *Zomer*-peeren, lang goed houden.

Hoe men de Peeren lang goed kan houden. De *Boom* werd vermeerderd en aangevonden op drie bijzondere wijzen. *Eerst*, door de konst van *Enten*. Ten anderen, door 't *Zayen* der Korlen. Ten *derden*, door manier van *Inoculatie*.

Aanwinning. De *Enting* geschied alderbequaamst op *zijns* gelijk; te weeten op een wilde *Peereftam*, van een Korl voortgekomen, gezayd geweest in 't *Voorjaar*, met een afgaande Maan in *Maert*, gelijk voorheenen van de APPELBOOM is gezegt: Want vermits hier een rechte vereeniging der beyde naturen geschied, zoo werd ook een smakelijker Vrucht voortgebragt. Maar daar in de naturen verscheydenheyt valt, wil 't met de *Ent* niet alleen qualijker voort, maar ook geeft ze een onaangenamer *Vrucht*, wegens de strijdige natuur van de *Ent*, en de *Boom* waar in hij gegrift werd.

Door Zaying. In 't *Zayen* der Korlen, beſnoeyen der *Takken*, afſnijden der *Hert-wortel*, beſprengen of begieten der *Bloesſemen*, en bewaring, zoo teegens *Zwarte Vliegen* als *Rupzen*, moet men even zoodanig handelen, als van de APPELBOOMEN is gehoord.

Waarneemingen ontrent de manier van Enten. Daarenboven moet men hier indachtig zijn, dat de nieuwliks-afgesneedene *Enten* niet terſtond mogen werden ingezet; want dan ſwellen ze eerſt gevat hebben, waar door ze hare natuurliکه vochtigheyt verliezen, en allenskens verdrogen. Men moet ook geen *Ente* ſteeken op een jongen *Boom*, ten zij hij een *Jaar* te voren gezet is: want als hij eerſt Wortelen heeft geſchoten, neemt hij de *Ent* dies te beeter aan; die dan ook daar na krachtiger groeyd, en bequaamer Vruchten geeft: doch hoe *naarder* aan de grond, of Wortel, hoe beeter en ſterker; in teegendeel hoe *hooger* de *Enting* geſchied, hoe zwakker.

Wil iemand *Enten* na eenige andere Plaatzen verſenden, die ſteek ze in varſche *Potaarde*, of in een *Knoel*, te verſenden. of in een doos met nat *Zand*, zoo zullen ze lang goed blijven.

De *Inoculatie* geſchied in 't laaſte van *Julius*, op jonge Loten, bij de Wortel, of aan de Stam uytgeſloopen, een hand breed de een boven de ander: of ook op jonge Boompjens zelfs, van Korlen voortgekomen, welke hare Hert-wortel noch hebben, of die men haar alreeds heeft benomen, 't welk verre 't beſt is, vermits ze dan grooter en ſchooner Vruchten geeven. Als nu de Loten zijn aangegaan, en in 't volgende *Voorjaar* beginnen uyt te ſchieten, werden ze boven afgeſneeden, tot op een vingerbreed na aan de bovenſte *Inoculatie*, zonder eenige andere uytſchietende Loten daar aan te laten blijven: anders zouden deeze 't *Voedzel* na zich trekken, en de *Oculatie* daar van berooven.

Deze *geinoculeerde* Boompjens moeten niet verzet worden voor 't tweede *Jaar* daar na, als ze uytgeſchoten hebben: komen anders zeer ligt te vergaan, gelijk de dagelijksche ervarenheyt zulks genoegzaam leerd. Ook moet men *Oogen* nemen van een wel-dragende *Boom*, om die in een andere te zetten.

Wil iemand eene deezer Boomen, of ook een andere, van wat voor een ſoort hij zijn mag, opneemen zonder enig gevaar, en met een afgaande Maan verplanten, die knijp eerſt met de nagelen zijner twee voorſte vingeren aan de Baſt, en voele, of dezelve los is, dan of ze vaſt zit: is ze los, zoo moet de *Boom* op geenerley wijs werden gerept, of hij zal gewiſſelijk verſterven: maar zit ze vaſt aan 't Hout, zoo kan 't zonder ongeleegentheyt geſchieden, alwaar 't in *April* zal ook niet vergaan, noch eenige andere *Boom*, dusdanig verplant; maar in teegendeel dies te beeter groeyen, vermits hij dan geen zap heeft. Dit gebeurde alle Boomen, tweemaal in 't *Jaar*: en op deeze los-zitting des Baſts moet men goede acht nemen, indien men geene Boomen verliezen, maar dezelve wel doen voortkomen wil.

De *Boom* dus opgenomen, moet van zijne Top meer dan de helft, en een weynig aan al de punten zijner Wortelen geſnoeyd zijn. Ook moet men goede zorge dragen, dat de aarde over al de Wortelen komt te raken, op dat 'er geen holligheyt tuſſchen blijve; anders zou ze daar ſchimmelen, tot merkelyk nadeel des Booms: moet ook weer geplant werden gelijk ze te vooren heeft geſtaan; de zijde, die na de Zon geſtaan heeft, weer na Zon, doch een weynig dieper, met een afgaande Maan, 's voormiddags; voornamentlyk wanneer ze boven de aarde is (indien 't zijn kan, want dan geeft ze een volkomener kracht aan alle Gewaſſen des Aardbodems van die Lughtſtrek) in de Maand *November*, *December*, *Februarius*, of *Maert*; maar niet op den dag, wanneer 'er een *Eclips* zal komen: *Eclips* want alles wat dan verzet, geplant of gezayd word, 't zij van Boomen of Kruiden, is gemeenelyk 's doods cygen; vergaat en ſterft met 'er tijd; werd zelden weer groen; of kooft bezwaarlyk weer te voorſchijn.

Daarenboven, indien eene deezer, of van een ander ſlach der Boomen, geplant zijnde, verſterft, zoo moet men, voor 't derde *Jaar* daar na, op dezelve plaats geen andere zetten: of indien 't moeſt geſchieden, vermits 't elks geleegentheyt niet is, de plaats zulk een lange tijd leedig te laten leggen, zoo zal men de aarde, in welke de *Boom* is uytgegaan, gantſchlyk wech doen, de kuyl veel grooter in 't rond uytgraven, en met nieuwe aarde vullen; ook wel doormengen en behoortlyk voorzien met oude twee-jarige *Koeyenmist*. Indien men dit verzuymd te doen, zoo zal men bevinden, dat de *Boom*, in zulken plaats gezet, niet alleen ligtelyk zal komen te verſterven, maar ook de tweede, derde en vierde daar na; gelijk mij op verſcheydenen tijden, en neevens mij meer andere weervaren is.

KRACH-

K R A C H T E N .

DE Bladeren van *Peereboomen* zijn verdrogende, te zamen trekkende, en een weynig verkoelende; derhalven bequaam, om *varfche wonden* te geneezen, volgens 't getuygenis van *GALENUS*. Zijn ook dienstig, om gelegd te worden op de eerst-beginnende *heete Gezwellen*. Wanneer de Vrouwen, Bads-wijs, over 't water zitten, waar in deeze Bladeren zijn gekookt, zoo krijgen ze verligting van de *Moeder*, als dezelve is neergefchoten.

De *Peeren* zelfs zijn koud in den eersten, en droog in den tweeden Graad, altijd beeter gekookt, gebraden of geconft, als rauw gegeten; echter niet zoo zeer gezond als de *Appelen*, maar lieflijker van smaak, inzonderheyd gestoofd met een weynig Wijn, bestrooyd met wat Zuyker en Caneel: dan overtreffen ze de *Appelen*, en mogen genuttigd werden van alle Menschen, en t'allen tijden, zoo wel in ziekten, als in gezondheid: zij verfrischen 't *Hert*, en een flauwe *Maag*: verlaan de *dorst*, en maken een ruyme

Keel. Voor de maaltijd gegeten, *verstoppen* ze 't Lichaam, inzonderheyd rauw; maar in 't laatste der maaltijd, maken ze 't zelve *los en glibberig*: veroorzaken *Winden*, en maken *koud bloed*, inzonderheyd wanneer ze 's morgens nuchteren rauw werden genuttigd: derhalven werden ze ondienstig geoordeeld voor de geene, die zich van 't *Graveel* of veel *Winden* vinden gequeld. In Water gezoden, en tot een *Pap* gemaakt, verkoelen en droegen ze een weynig: van buyten op de *Maag* gelegd, werd daar door wechgenomen 't *braken* der Galachtige vochtigheeden, en een *varfche wonde* geneezen, volgens 't berigt van *LOBEL*.

De *Peeren*, in twee of drie stukken gesneden, gezuiverd, en in de Zon, of een Oven gedroogd, kan men een geheel Jaar lang goed behouden, en dezelve gebruiken als men wil.

De *Korlen* zijn goed voor de gebreeken der Longe, maar schadelijk voor de Nieren.

De *Afch* van *Peereboomen-hout*, de *Bast* of *Bladeren* gebrand, en met Wijn ingenomen, is goed voor de geene, welke giftige *Paddestoelen*, of *Campernoeljen* hebben gegeten.

Verwonderenswaardig is 't geen van de *Vosch* werd geschreeven, te weten, dat hy, alhoewel een liefhebber van *Peeren*, dezelve echter niet zal nuttigen, voor dat hij eenig vleesch daar bij heeft gekreegen, ten ware hongersnood hem daar toe bewoog.

Indien iemand een *Peer* in een Vat met *Wijn* werpt, en dan dezelve boven drijft, zoo is de *Wijn* goed en zuiver: maar indien ze zinkt, zoo heeft men *Water* onder de *Wijn* gemengd.

X HOOFDSTUK.

QUEEBOOM.

Verfichey-
de namen.

En wel bekende Boom, in 't *Latijn* genoemd *MALUS CYDONIA*, na een oude, nu vervallene Stad in *Candia*; of ook wel *MALUS COTONEA*: In 't *Hoogduytsch* *QUITTEN*, of *KITTENBAUM*: In 't *Fransch* *COGNACIER*, en in 't *Italiaansch* *COTOGNARO*.

Tweeder-
ley Soor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee bijzondere Soorten, te weten, *MALUS CYDONIA*, of *QUEE-APPEL*, en *PYRUS CYDONIA*, of *QUEE-PEER*. Beyde zijn ze van eenen dezelve Queeking.

Wijs van
de Quee-
king en
waarne-
ming der
Queeboo-
men.

Zij beminnen een gemeene, vochtige, welgemeste grond, een luchtige opene plaats, en zeer veel Water in warme of drooge tijden; vermits daar door hare *Vruchten* werden groot gemaakt, en tot een haastige volkomenheyd gebragt. Ter dier oorzaak stellen vee-

le haar in de Maand van *November*, of *Maert*, met een wassende Maan, aan Waterkanten; welker *Vruchten* tot een aanzienlijke grootte groeyen, indien men de eene *Queeboom* op eenen anderen, van een *Korl* voortgekomen, en van zijne Hert-wortel ontbloot (gelijk van de *APPEL*- en andere Boomen is gezegt) doet *enten*; 't welk gevoeglijk geschied met een wassende Maan in *Maert*. Haastig groeyen ze ook voort, en bekomen eerst hare rechte geur, rijpheyd en geelheyd, wanneer de nachten lang, koel, en neevelig zijn. Lang kan men ze goed bewaren, als men dezelve met de hand afplukt, zoo 't doenlijk is in droog weer, met een volle Maan in *October*; dan met een schoone doek al hare ruygheyd, of wolligheyd, afwrijfd, en twee of drie dagen daar na neerlegt in droog Zaagmeel, of Zand, op een drooge plaats, zulker wijs, dat ze malkander niet komen te raken: anders steeken ze niet alleen de een de ander aan, maar doen eenen 't zelve alle andere *Vruchten*, bij welke ze gelegd werden. Ook blijven ze lang goed, wanneer men ze bewind met *Potaarde*.

Heeft iemand lust, om deeze gezonde, versterkende en aangename *Vruchten* een geheel Jaar lang goed en smakelijk te bewaren, die handele daar ontrent op deeze wijze: Neem goede ongeschonde *QUEE-APPELEN*, of *QUEE-PEEREN*, zoo veel gij wild: schel ze dun af: snij ze dan midden door in twee stukken: doe'er al de korlen, nevens der zelve huysjens, zuiver en wel uyt, zoo dat'er niet 't minste van overblijft: leg ze vervolgens in een Pot met Regenwater, wanneer 't zelve aan 't koken is, en laat ze even opwellen, of de zoodaer over gaan: haal ze dan daar uyt, en laat ze op een houten Tafel, of Plank, koud worden: neem, dit verrijgt zijnde, al de Schellen, en de uytgenomene Korlen ('t is niet quaad, dat men'er ook bij doet stukken van kleyne *Queen*, welke men doch niet kan gebruiken): werp dit alles in 't Water, daar men de *Queen* in opgeweld heeft, en laat het tot op de helft verkoken: daar na gantsch koud worden: leg dan de opgezoodene koude *Queen* in een groot Glas, of hardgebakke steene Pot, en giet het nat, dus lang gekookt zijnde, daar over, dat'er onder bedekt blijven: zet ze cyndelijk op een drooge plaats, en haal'er ten gebruyk uyt zoo veel als, en wanneer het u behaagd: doch niet met de handen, maar met een kepel, zonder daar over te ademen, anders zou 't nat zich ligtelijk veranderen.

K R A C H T E N .

DE Bloemen der *Queeboomen* hebben een te zamen-trekkende kracht. Gedroogd, gepulverizeert, en met roode Wijn ingenomen, stillen ze de *Buykloop*, 't *Bloedspoorven*, en der *Vrouwen Stonden*, wanneer dezelve te overvloedig zijn. In Roozenwater gemengd, en dan op de *Oogen* gelegd, verdrijft der zelve roodigheyd, en brand.

Rauwe *Quee-peeren*, of *Quee-appelen*, zijn koud en droog van aart in den tweeden Graad; ook zeer te zamen-trekkende, stoppende, en met eenige vochtigheyd vermengd; door welke ze niet lang kunnen blijven zonder verrotting.

Doch met *Corinten* in een weynig Wijn gekookt, of ook geconft, stoppen ze zoo zeer niet: zijn dan aangener voor elk, zoo-zieke als gezonde: doen 't *Water lossen*: verquikken 't *Hert*: versterken de *Maag* en 't *Hoofd*: stoppen de loop des *Buys*: doen ophouden 't *braken*, 't *Bloedspuygen*, 't rood *Melizen*, en de onnatuurlijke *Stonden* der *Vrouwspersonen*. Gezoden of gebraden zijn ze goed op *zweerende Borsten*, *hitzige Gezwellen*, en *Wonden*, gemaakt door een giftig *Geweer*, daar op gelegd; want zij trekken'er 't gif uyt, en maken ze geneeslijk: ja, zelfs de reuk der *Queen* alleen strijd teegen 't *vergif*.

Wil

Hoe men
de Queen
lang goed
kan hou-
den.

Hoe men
dezelve in-
legt.

om een
geheel Jaar
lang sma-
kelijk te
bewaren.

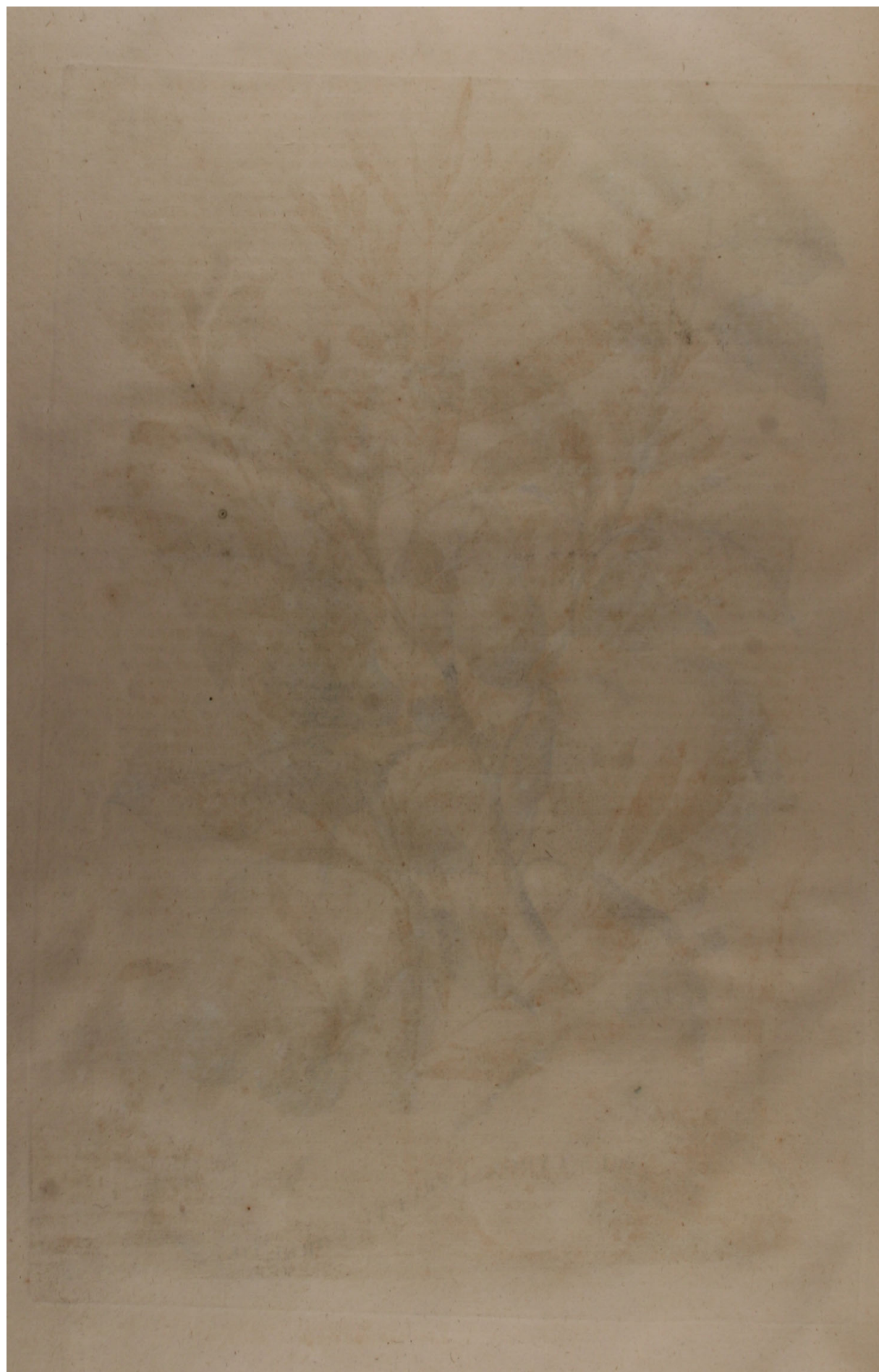
Disf. lib. 1.
cap. 161.
Ruell. de
Nat. Stirp.
l. 1. c. 72.

Trag. l. 3.
cap. 43.
Dud. l. 28.
c. 5.

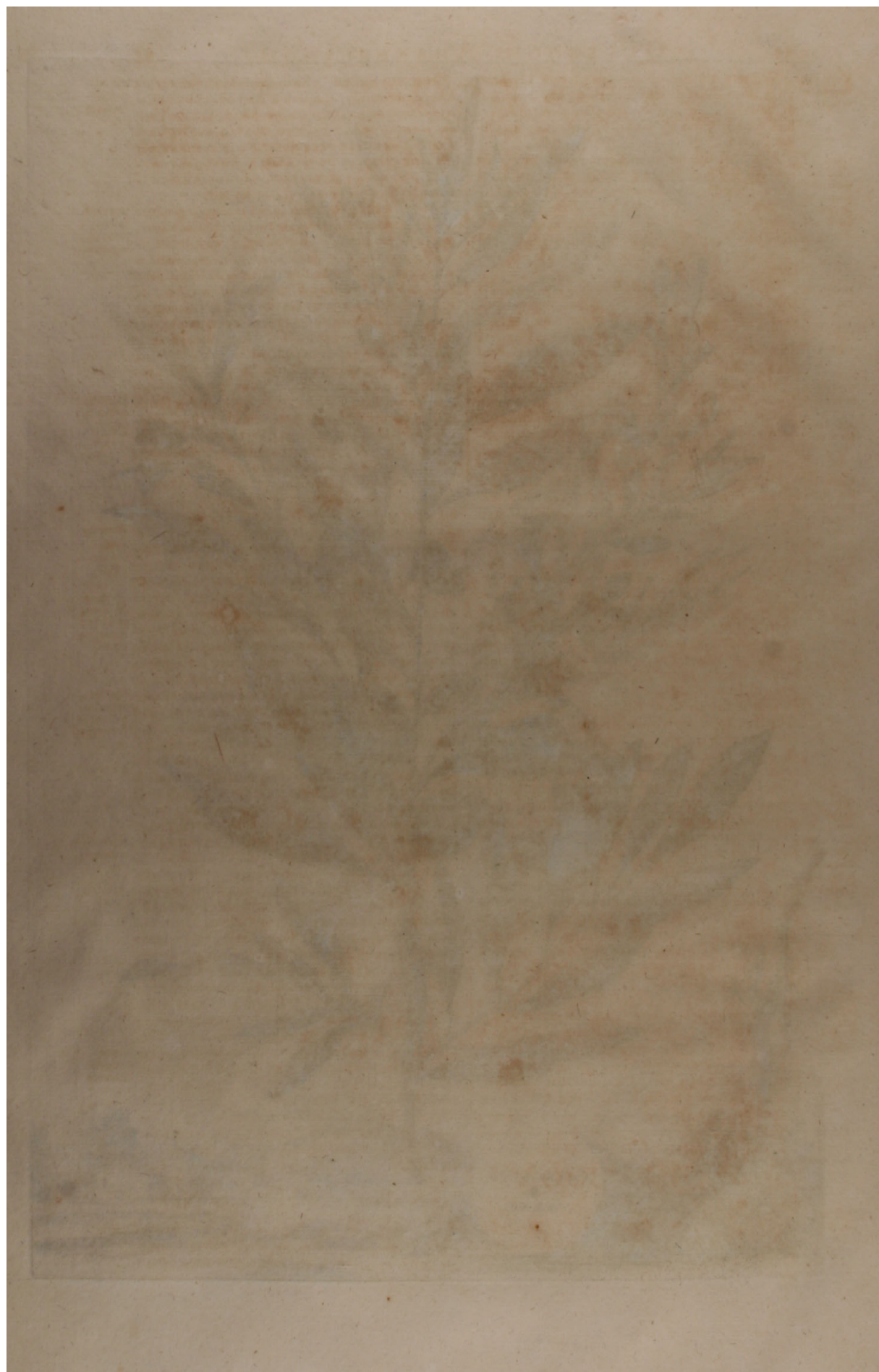
Nuttig:
heyd der
Queen tee-
gens vee-
lerley ge-
brecken.

MALUS CYDONIA FRUCTU CORNUTO.

Kogel uyt
de wonde
te trekken.

Wil men een *Kogel*, die iemand in 't Ligchaam mogt zitten, uyt de wonde trekken, die stecke daar in een Wiek, gemaakt van een *Quee-peer*, of bij gebrek der zelve, van *Quee-vleesch*, bestreken met Oly van Eyeren.

Quee-
vleesch.
Rafes lib.
Simp. c. 20.
A. Lufit. 1.
enart. 146.

Men heeft zich derhalven niet te verwonderen, dat zoo veel dienstige dingen, strekkende tot der Menschen gezondheid, allerweegen van deeze *Vruchten* werden bereyd: onder welke 't *Quee-vleesch* geenzins eene der minste werd gerekend. Want voor de maaltijd daar van gegeten, stopt het de *Buykloop*; doch na den eeten gebruykt, opend het de *Buyk*, en veroorzaakt *Stoelgang*.

Hoofdpijn,
&c.

De *Queeën* nemen wech de *Hoofdpijn*, welke voortkomt uyt de dampen van de *Maag*, na boven trekkende, vernits ze de krop van de *Maag* sluyten: zijn goed voor *zwangere Vrouwen*, zomtijds daar van gegeten; doch moeten zich daar van onthouden teegens den tijd der *Verlossing*.

Curt. lib.
hort. 23. c.
9.
Ad. Lonic.
l. 1. c. 12.

Met 't *Water*, waar in gezoden zijn volkomen-rijpe *Queeën*, (want deeze zijn altijd de beste) brengt men weer te recht de uytgeschotene *Moeder*, en *Aarsdarm*; daar meê gestoofd. 's Avonds daar van gedronken, maakt een *lustig gemoed*; verwekt *eetens-lust*, en verdrijft de *dronkenschap*.

Carbonke-
len. Uyt-
gevallen
Hayr.
Fuch.
Plant. bijf.
c. 140.

De *wolligheyd*, welke men op deeze *Vruchten* ziet, in *Wijn* gezoden, en op *Carbonkelen*, of *pestilentielle hardigheyd* gelegd, verdrijft en geneest dezelve: doet ook 't *uytgevallene Hayr* weer groeyen ter plaats daar 't uytgevallen is; volgens 't getuygenis van *LEONHARDUS FUCHSIUS*.

Groote
nuttigheyd
der Quee-
korlen.

De *Korlen* deezer *Vruchten* in *Rozen-water* geweykt, geeven van zich een vette en taye slijmerigheyd, genoemd *Mucilago*, of *Mucago Cydoniorum*. Deeze met een doekje op 't *Fondament* gelegd, is zeer goed voor de *Takken* (anders gezegt *Speenen*, of *Ambejen*). In *Water* geweykt, en daar meê gegorgeld, neemt wech de *bitte* en *brand* in de *Keel*, en van de *Maag*. In de *Mond* gehouden, verslaat ze de *dorst*, en geneest een *gewonde Tong*. Werd ook gelukkig gestreken op de *verbrandheyd*; en gedaan in *Clistieren*, welke men gebruykt teegens de *roode Loop* en diergelijke *Qualen*; want hier door werd 't *gedarmte* verzacht, en de *smerte*, en de *scharpheyd* der ontstekende *vochtigheyd* wechgenomen.

Queeën van
de Oude
genoemd
de Vrucht
der Liefde.
Plutarch.
in Praecept.
Conjugal.

Deeze gezonde *Vrucht* is voortijds niet minder geacht geweest, als heedenstaags. De *Oude* hebben ze, om harer *schoonheyd* wil, genoemd de *Vrucht der Liefde*; en de *Godin Venus* toegeëygend. Waaronder ook *PLUTARCHUS* verhaald, dat de wijze *OLON*, door een bijzondere *Wet*, alle houwbare *Dochteren* gebood, dat ze niet bij haren *Bruydegom* zouden slapen, voor dat ze eerst van deeze *Vruchten* hadden gegeten. Hier door wierd betekend, dat de eerste *Bijeenkoomst* van *Man* en *Vrouw* niet anders moet geschieden als met een aangenaam gelaat, lieflijke *Tong*, en wel vergenoegd *Hert*.

Was een
betuyging
van
Trouw.
Athen. lib.
3.

Men gebruykte ze ook voortijds tot een bewijs van *Trouw*: want als een *Dochter* een *Jongman*, of een *Jongman* een *Dochter*, een *Quee-vrucht* in den schoot wierp, zoo was 't zoo veel als een *Trouw-penning*. Wanneer de *Jongeling* dit deed, gaf hij daar door te kennen zijne *geneentheyd* om haar ten *Vrouw* te hebben: als ze die behield, betuygde ze daar door hare *weer-liefde*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vier onderscheydene Soorten; namentlijk *AMYGDALUS VULGARIS*, *ERUCTU AMARO*, gemeene *AMANDELBOOM*, met een *bittere Vrucht*. *FRUCTU DULCI*, met een *zoete Vrucht*. *FRUCTU DULCI MOLLIORI PUTAMINE*, met een *zoete Vrucht* en *weeke Schaal*: *AMYGDALUS PUTAMILA*, of *NANA*; de *KLEYN*, of *LAGE AMANDELBOOM*. Niet alle zijn ze van eenereley aart.

Vier on-
derfchey-
den Soor-
ten.

Al te zamen echter lieven ze een zandige, gemeene drooge grond, met een weynig twee-jarig-oude *Koeyenmijst*, en geen andere, door-mengd: want indien iemand *Paardemijst*, oude of jonge, daar bij quame te doen, of ten naaften bij daar ontrent wou leggen, zoo zouden ze daar na ligtelijk onvruchtbaar werden, of ten minsten eenige *Jaren* blijven zonder *Vruchten* te dragen, wyl men heeft bevonden, dat ze een merkelijken afkeer hier van hebben: inzonderheyd al de *GROOTE AMANDELBOOMEN*; welke ook veel *Water* minder kunnen verdragen dan de *KLEYN*. Voorts beminnen ze een opene lucht, en warme plaats. *Bloeyen* zeer schoon in 't *Voorjaar*; en geeven in den *Herfst* volkomen-rijpe *Vruchten*; gemeenlijk ieder *Jaar*. Konnen tamelijk wel de koude der *Winter* uytstaen; behalven de geene, welke *Vruchten* met een *weeke Schaal*, of *Kraak-Amandelen* voortbrengen. Deeze kunnen in onze *Landen* door een harde *vorst* ligtelijk verfterven: worden ook door dezelve, voornamentlijk door veele *Neevelen*, dieze niet lijden kunnen, dikmaal aan hare *Takken* beschadigd. Mogen in deeze *Gewesten* niet wel *vermeerderd* werden, dan door hare straks na volle *Maan* gezayde *Vruchten*. Echter kan ook de *aanwinning* door *Inoculatie* geschieden.

Wat voor
aarde en
plaats zij
begeeren.

Bloeffem
en Vruch-
ten.

Aanwin-
ning.

Doch d'*AMYGDALUS NANA*, of *KLEYN* *AMANDELBOOM*, die nauwlijks vier voeten hoogte opschiet, werd genoegzaam *vermeerderd* door zijne bij de *Wortel* veelvoudig uytlopende jonge *Scheutjens*; welke men, van zelfs geworteld zijnde, met een afgaende *Maan* in *Maert*, *November*, of *Februarius*, van de oude afneemd en verplant. Deeze zijn van naturen harder dan de groote. Geeven in 't begin van *April* zeer schoone, bleek-roode, veelvoudige *Bloemen*, bestaande uyt vijf langwerpige teedere *Bladertjens*, behoudende inwendig veele cierlijke bruyne-roode knopjens: welke staan rondom de *Takjens*; niet alleen om de hoogte, maar ook om de lage; ja om de even uyt de aarde voortkomende *Scheutjens*; de eene boven de andere; zeer aangenaam voor 't gezicht. Dan noch aardige *Bladertjens*, donker-groen van verwe, wat hardachtig van aart, gemeenlijk opwaarts gekeerd, rustende op korte *Steele*jens, en voortkomende nu uyt de een, dan uyt de andere zijde van de *Steel*, digt boven malkander; inwendig met een regt-doorgaende groote *Ader*, waar uyt zeer veel teedere en subtyl-kleyn haren oorsprong neemen, verciert; onder finalfst, in 't midden gemeenlijk breedst, en voor eyndigende in een stompachtig punt; drie vingeren breedte lang, eene vinger breed, en rondom als met teedere, schoone en netre tantjens gezaagd. De *Vrucht* is *bitter*: moeten, gelijk de andere, op een warme plaats zijn geplant. Konnen echter meer vettigheyd verdragen.

Amygda-
lus nana,
of kleyn
Amandel-
boom.

Bloeffem,
zeer aan-
genaam
voor 't ge-
zicht.

Bladeren
en Vruch-
ten.

De *bittere Vruchten* deezer *Boomen* werden *zoeter* gemaakt, wanneer men boven op de *Wortelen* *Varkensmijst* legt, dezelve met aarde overstroyd, en met koude de *Kamerloog* (of *Menschen-water*) begiet. Hier door werden de *Amandelen* niet alleen *zoeter* van smaak, maar ook zelfs de *Boomen wel-dragender*; inzonderheyd, als men dit eenige *Jaren* achter malkander doet.

Bittere
Amande-
len zoeter
te doen
worden.

XI HOOFDSTUK.

AMANDELBOOM.

Verfchey-
den Na-
men.

Us op 't *Neederlandsch* genoemd; maar in 't *Latijn* *AMYGDALUS*; in 't *Hoogduytsch* *MANDEL-BAUM*; in 't *Fransch* *AMANDIER*, en in 't *Italiaansch* *MANDOLARO*.

K R A C H T E N.

Verfche, of groene zoete *Amandelen*, zijn van Groene smaak zeer aangenaam, doch geeven weynig voedzel: echter zijn ze dienstig voor de *zwangere*.

Groene
Amande-
len.

gere *Vrouwen*, vermits ze hare *onnatuurlijke lusten* doen verdwijnen.

Drooge. Droog geworden, zijn ze voor alle gezonde Menschen goed om te eten. Hebben een warme, verdrogende, en te gelijk voedende of versterkende kracht, doch niet zoo zeer als de bittere. Gepeld, of van hare roschachtige bast ontbloot, *versloppen ze* meer, zoo dat ze dan bequaam zijn, om allerley *Buikloop* te stillen; volgens 't getuygenis van *DODONEUS*.

Melk, geparft uyt Amandelen. De *Melk*, uyt deeze *Amandelen* geparft, vermag even 't zelve, en geeft goed voedsel: is gezond voor de geene, die van 't *Pleuris* werden gequeld: en voor die *etterige Fluymen* opgeeven; waar toe ook bequaam zijn de gepelde, met *Zuyker* vermengt, tot een lekkernij.

Oly, uyt Amandelen geparft, en hoe zulks geschied. De *Oly*, varfch geparft uyt de *zoete* ('t welk geschied gestoten, in een Pan warm gemaakt, doch niet verbrand zijnde, door een warme *Pars*), is matig warm: verdrijft alle *smerten* en *pijnlijkheeden der Nieren*: is derhalven dienstig voor 't *Colijk*, en voor die met 't *Graveel* zijn gequeld, een once daar van ingenomen, en een uur daar na een halve Kan *Rijnsche Wijn* daar op gedronken: neemt zeerkerlijk wech de *Nauweën* der verlosste *Vrouwen*: de *steekingen* en *zwellingen* der zijde in 't *Pleuris*, na dat men eerst een *Ader* heeft doen openen.

Bittere Amandelen. De bittere *Amandelen*, wegens de vertigheyt, welke ze bij haar hebben, warm en droog tot in den tweeden Graad; ook openende en verteerende, zijn voor zieke en gezonde dienstiger als de *zoete*, doch ondienstigh voor die met de *Gal* zijn gequeld; volgens 't bevestig van *AVICENNA*. Met *zoete Wijn*, of *Venetiaansche Terpentijn*, 's morgens nuchteren gebruykt, verdrijven ze 't *Graveel*, en de *Wormen*: neemen wech de *druppel-pis*, en verjagen alle pijn des *Ingewands*: Zijn nut voor zulke, die *bloed opwerpen*: geneezen de beetten der *dolle Honden*, als men dezelve geknauwd daar op legt: werden met groot voordeel gebruykt teegens de dikke en taye vochtigheeden der *Borst* en *Longe*.

Tragus l. 3. cap. 69. Van deeze 's morgens nuchteren, of op den dag, als men wat veel wil drinken, agt of tien gegeten, zoo belletten ze de *dronkenschap*. Gestoten, en met andere Spijzen vermengt, doen de *Hoenderen* en *Katten* sterven, ook de *Vosschen*, indien ze niet terstond daar na *Water* drinken; gelijk *PLINIUS*, *MARCELLUS VIRGILIUS*, en andere verhalen.

Melk van bittere Amandelen. Met de *Melk*, geparft uyt bittere *Amandelen*, zomtijds de *Navel* bestreeken, doet de *Wormen* sterven. Met de *Oly* der zelve, waar in eenige *Scorpioenen* gedood zijn (ter dier oorzaak *Oleum Scorpionum*, of *Scorpioen-oly* geheeten) 't *Gemacht* bestreeken, doet de geene, die van 't *Graveel* geplaagd werden, gemakkelijk en zonder pijn *Wateren*: neemt ook wech de *Tandpijn*, wanneer men drie of vier druppelen deezer *Oly* in wat *Boomwol* doet, en dezelve tot onder in de *holligheyt* der *Tand* douwd.

Met des zelveen gebruyk. Onder de *Navel* gestreeken, verdrijft de *opstijging der Moeder*. Met *Boom-oly* warm in de *Ooren* gedaan, neemt wech 't *gezins* in dezelve, en herstelt het gehoor: verzacht de *verharde Zenuwen*: geneest de *Milt-zucht*, *eng-borstigheyt*, en doet de *vlekken des Aangeziets* vergaan.

Aarons dorre Amandel-roede bloeyende en vrucht-dragende. Aanmerkens-waardig is 't geen men in de *Heylige Boeken* beschreeven vind van des *Hoogen-priesters Aarons* Staf: welke, gemaakt van een dorre *Amandeltak*, en van *Moses*, door des *Heeren* bevel, in de *Tente der t'zamenkoomst* voor de *Getuygenis* gelegd, de volgende dag *groeyende*, *bloeyende*, en met *Vruchten* beladen gezien werd. Deeze Staf wierd van *Moses* weer voor de *Getuygenis* gebragt, ter bewaring, tot een *Teeken* voor de weerspannige *Kinderen Israëls*, welke door hare *hardnekkigheyt* en *murmureering* zoo zwaarlijk teegens den *HEERE* haren *God* hadden ge-

zondigd. Van welke zaak men breder kan nazien het *XVII Hoofdstuk des vierden Boeks MOSES*.

XII HOOFDSTUK.

KARSSEBOOM.

Erd ook wel op 't *Neederlandsch* genoemd *KRIEKENBOOM*: in 't *Latijn* CERASUS, na de *Stad Cerasus* in *Asia*, daar deeze *Boomen* eerst van daan gebragt zijn: in 't *Hoogduysch* KIRSCHEN-Baum: In 't *Fransch* CERISIER; en op 't *Italiaansch* CIREGIO, of CIRE SARO.

Hier van zijn, door vlijtige en zorgvuldige *Queeking*, veele en zeer veranderlijke *Soorten*, zoo wel in de hoogte als laagte, in enkelheyt of dubbelheyt der *Boomen*, in veele bij malkander op eene *Steel* te zamen gevoegde, of een alleen gestelde *Vrucht*, voortgekomen, en te vinden. Alle zijn ze aan een ieder genoeg bekend, behalven die met een *groene Vrucht*, in 't *Latijn* geheeten CERASUS FRUCTU VIRIDI; en CERASUS PUMILA RACEMOSA FLORE ODORATO, of *LAGE KARSSEBOOM* met zeer *wel-riekende Bloemen*, van welke veele *trosvijz* bij malkander hangen, en waar van de *Bladeren* niet langwerpig zijn, gelijk die van al de andere *Soorten*, maar rondachtig, gelijk de de *Bladeren* des *Prunbooms*, doch kleyner; beyde tot noch toe niet zeer bekend, echter veel geacht.

Al te zamen beminnen ze een opene, vrye, en wel ter *Zon* geleegene plaats; een gemeene, luchtige, met zand gemengde, en van naturen vochtige grond, met weynig of geen *Mist* vermengt, inzonderheyt niet met zulke, die varfch is, wijlze dezelve niet konnen verdragen; veel *Water*, voornamentlijk in de *Zomer*, 't welk haar in dien tijd zeer aangenaam en verfrisschend is. Geeven ieder Jaar volkomene *Vruchten*: konnen harde *konde*, en allerley ongeleegentheeden des *Winters* zeer wel uytstaan.

Al de gedagte *Soorten* van *Boomen* konnen in deeze Gewesten op vier bijzondere wijzen *vermeenigvuldigd* of *aangewonnen* werden. *Eerst*, door middel van *Zuygen*; 't welk geschied in 't midden van de *Maert*, met een wassende *Maap*, in *Winter-stammen*, voortgekomen uyt *Korlen*. Ten anderen, door de konst van *Steeken* op dezelve *Stammen*, 't welk men doen moet in 't laatst van *Februarius*, en ook in 't toeneemen der *Maan*; niet op *Morelle-stammen*, want deeze zijn 'er niet goed toe; ook versterven ze dan haastiger. Ten derden, op de volgende wijs.

Pluk met uw hand af de grootste en schoonste KARSSEN, niet al te rijp, met een volle *Maan*: leg ze weg op een drooge plaats, tot dat de *Maan* weer vol is: neem 'er dan de *Steenen* uyt, laat ze een weynig drogen, en bewaar ze wel voor de *vorst*, tot de aanstaande *Maert*: steek ze dan, een *vinger-breedte* diep, in een goede grond, een dag drie of vier na volle *Maan*: laat ze, wanneer ze nu opgekomen zijn, drie Jaren lang op dezelve plaats staan: graaf ze dan op, en beneem haar met een *Mes* de regt-neerschietende *Hertwortel*, tot aan de bovenste zijde-wortelen toe: leg dan *Wasch* op de afgesneedene plaats, op dat 'er 't zap, waar in hare behoudenis bestaat, niet quam uyt te vloeyen: zet ze, met een afgaande *Maertische* *Maan*, waar gij wilt (niet in den *Herfst*, om harer teederheyt wil), en snij altijd de punten der grootste *Wortelen* een weynig af; zoo zult gij 'er zoo goede *Vruchten* van winnen, als gij zoud mogen wenschen. Ten vierden, door de konst van *Inoculatie*. Indien zulks geschied met een wassende *Maan* in *May*, of *Junius*, op deeze *Stammetjens*, van hare *Hertwortel* beroofd, zoo zal men niet alleen groote, maar ook wel-smakende *Vruchten* van dezelve bekomen.

De

Cerasus
Avium, of
Vogel-
kars.

Aanwin-
ning.

Hout.

Middel,
om de
Karsfen

een geheel
Jaar lang
te bewa-
ren.

Gemeene
Karsfen.

Lenic. lib.
1. c. 6.

Plin. lib.
23. cap. 7.

Zoete, of
Spaansche
Karsfen.

Morellen.

Matth. lib.
1. cap. 129.
Trag. lib. 3.
cap. 38.

Korlen der
Karsfen.

Gom uyt
de Karsfe-
boomen.
Fuchf.
Hift. Pla.
c. 161.

De VOGEL-KARS, in 't *Latijn* CERASUS AVIUM, of CERASUS RACEMOSA; op 't *Hoogduytsch* ELTZENBAUM, wiens Bladeren meer dan de helft breeder en grooter als van andere KARSSEBOOMEN zijn, waar aan ook al de *Bloesfemen* veelvoudig bij malkander hangen aan Trossen, meer als een vinger lang, bemind een wel-gemeste en goede grond. Geeft wel Jaarlyks in de *May*-maand *Bloemen*, doch niet altijd in deeze Landen volkomen-rijpe *Vruchten*, ten zij bij goede Zomers. Werd genoegzaam vermeenigvuldigd door zijne bij de Wortel uytlopende jonge Spruyten; welke, ingefneeden en gewortelt zijnde, met een wassende Maan in *Maert* werden verplant.

Zij groeyen van naturen zeer hoog, met een regte zuivere Stam opwaarts: hebben echter een ligt, voos en slegt Hout.

Wil iemand KARSSEN, om in Spijzen gebruykt te kunnen worden, goed bewaren, niet alleen in de *Zomer*, maar ook door de geheele *Winter*, die neem een hard-gebakke Pot, en legge die, met een volle Maan, of straks daar na, in dezelve, doch niet al te rijp; zuiver, en zonder eenige kneuzing afgeplukt, ook door een Schaartjen van 't meeste deel des Steels beroofd: giete daar heete Wijn op, tot datze daar onder bedolven leggen: overdek dan, wanneer nu de Wijn koud geworden is, dezelve met een dunne bodem van gesmolt Boter: stel de Pot op een drooge plaats, daar geen *Vorst* indringt, en neem daar uyt zoo veel, en ter zulker tijd, als hij wil: doch op dat'er geen lucht bij koome, moet men altijd de uytgenomene Boter weer smelten, en op nieuws daar over gieten, zoo zullen ze zomtijds een geheel Jaar lang kunnen goed blijven.

K R A C H T E N .

DE gemeene Karsfen zijn goed, aangenaam, en gezond voor alle Menschen, inzonderheyd voor die een *hittige Maag* hebben. Koud en vochtig zijn ze van aart. Stillen de *dorst*. Met de Korlen gebruykt, verfrischen en versterken ze de *Maag*: geeven echter aan 't Ligchaam weynig voedsel: veroorzaken *Winden*, en maken een *open Lijf*; inzonderheyd 's morgens nuchteren gegeten, als'er de *Dauw* noch oplegt; volgens 't berigt van *PLINIUS*: evenwel mogen ze onbekommerd genuttigd werden van die met de *Koorts* zijn gequelt, voornamentlijk wanneer ze geconsijt zijn. Doch gedroogd, *stoppen ze* 't Ligchaam.

De zoete, of *Spaansche Karsfen*, zijn ondienslig voor een koude *Maag*. Veel gegeten, doenze *Wormen* groeyen: doch maken meer *opening des Ligchaams*, als de andere.

De *Morellen*, of *bruyne Karsfen*, zijn zuurder van aart, en een weynig te zamen-trekkende, derhalven gehouden voor de beste van alle. Want zij veroorzaken een gezond *Bloed*: maken een grage *Maag*: verdunnen, drijven uyt de *Fluyten* en diergelijke *quade vochtigheeden* des Ligchaams: doen 't *Water lossen*, en neemen wech de hitte der *Galachtige vochtigheyd*. Als ze geconsijt zijn, werden ze zeer dienslig bevonden voor allerley *zieke en hitzige* perfoonen.

De inwendige *Kernen* deezer *Vruchten* brengen de *Wormen* om 't leeven, en drijven 't *Graveel* af: zijn derhalven dienslig voor de geene, die zich van deeze qualen gequeld bevinden.

De *Gom*, welke uyt deeze *Boomen* vloeyd (slijmerig en bijtende van aart) in Azijn geweykt, neemde wech de *ruydisheyd* en *Rood-grond* der jonge Kinderen, daar meê besmeerd zijnde. Met Wijn ingenomen, is goed voor een verouderde *Hoest*: maakt een zachte *Keel*, een helder *Gezicht*, en een zuivere *Huyd*: verwekt *eetens-lust*, en helpt die van 't *Graveel* werden geplaagd.

De kleyne *Vruchten* van de *Vogel-kars*, of *Cerasus Vogel-Avium* (walgachtig-zoet, en zeer te zamen-trekkend) werden alleen van de Vogelen des Heemels gegeten: doch hare *Steeentjens* in *Duytschland* de Kinderen aan den hals gehangen reegens de *Kallende ziekte*; volgens 't getuygenis van *JOHANNES BAUHINUS* en *J. HENRICUS CHERLERUS*.

XIII HOOFDSTUK.

CORNOELJEBOOM.

Eest in 't *Neederlandsch* geenen anderen naam: op het *Latijn* werd hij geheeten CORNUS: in 't *Hoogduytsch* CORNELBAUM, of ook WELSCHER KIRSCHBAUM: op 't *Fransch* CORNEILLIER, en in 't *Italiaansch* CORNIOLO, of ook CORNARO.

Hier van zijn mij in haren aart kenbaar geworden vier bijzondere Soorten; te weten: CORNUS MAS FRUCTU RUBRO, of CORNOELJEBOOM MANNETJEN, met een *roode Vrucht*: CORNUS MAS FRUCTU ALBO, of CORNOELJEBOOM MANNETJEN, met een *witte Vrucht*. CORNUS MAS FOLIO VARIEGATO, of CORNOELJEBOOM MANNETJEN met *groen en goud-geel gestrepte Bladeren*; En CORNUS FEMINA, of CORNOELJEBOOM WYFJEN, van zommige genoemd CORNUS SYLVESTRIS, of WILDE CORNOELJEBOOM. Al te zamen zijn ze van eenen dezelve *Queeking* en waarneeming.

Zij beminnen een gemeene zandige, zoo wel kleyige, gemeste als ongemeste, vochtige, of een tamelijk drooge grond, veel of weynig water; liever een opene, luchtige, als een donkere of schaduwachtige plaats. *Bloeyen* niet alleen Jaarlyks vroeg in de *Maert*, maar geeven ook *volkomen-rijpe Vruchten*: kunnen felle *koude*, en alle ongeleegentheeden des *Winters* uytstaan: werden ook van naturen zeer oud.

De *Vermeenigvuldiging* geschied niet alleen door de harde *Korlen* der *Vrucht*, welke men zayd met een afgaande Maan in *Maert*, op een donkerachtige plaats, in een gemeste grond, daarze twee Jaren lang in blijven, eer ze opkomen; maar ook door hare bij de Wortel, of eenen boven de aarde uytlopende *jonge Scheutjens*; welke men ten halven insnijdt, op de wijze der *ANGELIEREN*, en dan met aarde aanvuld, waar op ze, ook wel van zelfs, Wortelen vattende; daar na ter gemelder tijd en met een afgaande Maan, als de Wortel nu twee Jaren oud is, van de oude werden afgenomen, en verplant.

De CORNUS FEMINA, of CORNOELJEBOOM WYFJEN, *bloeyd* wel in ieder Voorjaar, doch veel later als de CORNOELJEBOOM MANNETJEN, wiens *Bloemen*, van verwe geelachtig, bij tweeën, of een alleen, door de geheele Boom van onder tot boven verspreyd, in 't begin van *Maert* voortkomen; daar die van 't WYFJEN, bij trossen alleen aan de uytterste punten der Takken, in 't begin van *May* eerst werden gezien. Geeft echter in deeze Landen noyt eenige *Vrucht*; waar door ze bij veele de naam van WILDE CORNOELJEBOOM heeft bekomen. Kan ondertusschen genoegzaam *aan-gewonnen* worden door de voor-gedagte Uytloopzelen.

K R A C H T E N .

DE groene *Bladeren* deezer *Boomen*, als zeer verdrogende, of gantsch alleen voor haar zelve, *Gal. de drogende*, of oock in Wijn gezoden, op *varfche Wonden* gelegd, stempden het daar uyt lopende *Bloed*.

De *Conserve*, gemaakt van de *Bloemen*, stopt de *Buykloop*, en andere *Vloeden* des Ligchaams.

De *Vruchten* der *Cornoeljeboomen* zijn zeer zuur, te zamen-trekkende, verkoelende, en verdrogende van aart,

Dissect. lib.
3. 6. 173.

aart: doch door volkomen rijpheid van de Boom afgevallen, zijn ze niet zoo te samen-trekkend, maar veel meer getemperd, zoeter, aangener; bruyn-rood van verwe, en bequamer om gegeten te worden. Stoppen 't Ligchaam; desgelijks der *Vrouwen Maandstonden*, en de *roode Loop*: Voor een *koude Maag* zijn ze schadelijk.

Geconfijt-
te Cor-
noeljen.

Geconfijt, of in Zuyker ingelegt, zijn ze veel beeter tot gebruyk, en behouden dezelve kracht: verwekken daarenboven *eetens-lust*: stellen een slappe of verhitte *Maag* weer in hare vorige staat en kracht.

Zeldzaam-
heid.
Rucl. l. 1.
cap. 71.

Verwonderlijk is 't, dat deze *Vrucht*, daar ze 't *Menschlijk Ligchaam versloft*, in tegendeel de *Vliegen* en *Byen*, wanneer ze daar van eeten, of ook als de *Byen* Honig en Wasch uyt de Bloemen vergaderen, *purgeert*, en doet sterven.

Oly uyt 't
Hout.

De *Oly*, getrokken uyt 't Hout dezer Boomen, werd zeer geprezen teegens de smerten van 't *Podagra*.

XIV HOOFDSTUK. CASTANIEBOOM.

Verfchey-
de namen.

Et dien naam bekend in 't *Neederlandsch*: in 't *Latijn* geheeten CASTANEA: in 't *Hoogduytsch* KASTENBAUM: in 't *Fransch* CHASTAIGNIER: in 't *Italiaansch* CASTAGNARO.

Tweder-
ley Soor-
ten; ge-
meene, en
Paerden-
Castanien.

Hier van zijn mij in haren aart bewuist twee onderscheydene Soorten; te weten CASTANEA VULGARIS, of GEMEENE CASTANIEBOOM; en CASTANEA EQUINA, of PAERDEN-CASTANIE; dus genoemd, vermits hare *Vrucht*, van de Paerden gegeten, der zelve *Hoest*, *Eng-borstigheyt*, en 't *Bloedspoorwen* wechneemt; welke werking eeven deze *Vrucht* ook heeft ontrent andere last-dragende Dieren. In 't *Hoogduytsch* werd ze genoemd ROS-KASTEN; en in 't *Fransch* CHASTAIGNE DE CHEVAL. Beyde deze Boom-soorten zijn van dezelve *Culture*, of Bouwing.

Castanea
Vulgaris,
of geme-
ne Casta-
nienboom.

Zij beminnen een goede, luchtige, en wel-gemeste grond, een opene vrye plaats, en veel Water: willen daarom gete aan hare Wortelen beschaduw zijn, op dat door de Zonnestralen de vochtigheyt niet te haalt daar van mogt wechgenomen, en zij alzoo droog gelaten worden. Moeten echter met hare Top en Takken voor de Zon gantsch open, en zonder eenige schaduw blijven, vermits ze, om harer *Vruchten* wil, zeer geerne groote hitte genieten. Konnen tamelijk strenge vorst, en andere ongeleegentheeden des Winters, uytstaen. Doch de gemeene CASTANIEBOOM werd zomtijds wel door dezelve van eenige Takken beroofd, en zeer beschadigd. Geeven in *April*, in dunne lange Kattestaartjens, Bloemen, doch in deeze Landen zelden rijpe *Vruchten*, ten zij in een *heete Zomer*.

Castanea
Equina, of
Paerden-
Castanien-
boom.

De PAERDE-CASTANIEBOOM, als die de sterke vorst beeter kan verdragen, geeft ieder Voorjaar, in de Maand *May*, een schoone, opstaande en lang-getrofte *Bloem*, van een aanzienlijk-witte verwe, met eenige roode puntjens, of knopjens, inwendig verciert; doch noyt in deeze Gewesten rijpe *Vruchten*; door welke ze nochtans zeer gevoeglijk, en veel bequamer, als door hare uytstichende jonge Loten, ingesneeden zijnde, konnen vermeerderd werden; inzonderheyt wanneer ze met een afgaande Maan der Maanden *Maert* of *April* in goede aarde zijn gelegd. Deeze opgekomen, groeyen tot een beziens-waardige hoogte, indien men ze beroofd van al hare Zijde-takken, en bij de Wortel uytstichende jonge Scheutjens, zoo dat men haar alleen de *Hert-scheut* laat behouden.

Hout.

't Hout van de gemeene *Castanienboom* is ten gebruyk veel harder en bequamer, als dat van de *Paerden-Castanienboom*. Ondertusschen gaan de *Bladeren* des

laatst-gemelden Booms (in verscheydene deelen, op de wijze der *Hennip*, aardig in 't rond verdeeld) die van de gemeene in schoonheid verre te boven. Zijn ook zeer bequaam, om onder grove Spijzen in een Schotel gelegd te worden.

K R A C H T E N .

DE *Castanien* zijn van aart warm en droog in den eersten Graed, ook zeer te samen-trekkend, aangenaam voor ieder, inzonderheyt wanneer ze gebraden zijn, en met wat Boter gegeten werden. Maar *ranw*, of gezoden, veroorzaken ze een *benauwde Borst*, en zijn derhalven schadelijk voor de *Longzuchtige*: zwaar om te verteeren; blazen 't *Ligchaam op*; veroorzaken *ongezonde vochtigheeden*; verwekken pijn in 't *Hoofd*, en beletten de *slaap*. Dus zijn ze, dikmaal, of te veel, gegeten, zeer *ongezond*, en konnen, wegens hare verstoppende eygenschap, ligtelijk zware krankheeden doen ontstaan. Ondertusschen bedwingen ze de *Gal*: stoppen de *Buikloop*: zijn goed teegens de *Rooide Loop*; en beneemen 't *Vergif* zijne kracht.

Castanien gedroogd, gepulveriseert, dan met Edik en Garsten-meel tot een *Bry* of *Pap* gemaakt, dus op de *gezwolle Borsten* der *Vrouwen* gelegd, geneest dezelve. Met Zout en Honig vermengd, is goed voor de *beeren der dolle Honden*. 't Zelve *Castanien-poeder* met *Pieterzelie-water* gedronken, doet zeer gemakke-lijk *Water lossen*. Met Honig tot een **Slik-arizenij* gemaakt, is dienstig voor die *Bloed opgeeven*. In *Azijs* gekookt, en in de Mond gehouden, verdrijft de *Tandpijn*. 't Water, waar in *Castanien* met de *Bast* zijn gezoden, is een bequaam middel teegens 't *Bloedspoorwen*.

De arme lieden, welke in 't Gebergte wonen, gebruyken uyt nood deeze *Vruchten*, om'er, tot onderhoud haars levens, brood van te maken.

De *Vrouwspersonen* hebben zich wel te wagten voor de *Afch* van *Castanienboomen-hout*: want ze maakt 't *Lijnwaad* vol *vlekken*, die'er noyt weer uyt te krij-gen zijn.

De *Paerde-Castanien* zijn de *Menschen* zeer ondien- stig te nuttigen; in tegendeel zeer gezond voor *Paer-* den en andere *Beesten*, welke *Bloed uyrwerpen*, *Hoesten*, en een *narque Borst* hebben. Zijn zoeter van smaak als de gemeene *Castanien*.

XV HOOFDSTUK. NOOTEBOOM.

In 't *Neederlandsch* heeft hij niet alleen de-
zeen naam, maar werd ook van vee-
le geheeten WAL-NOOTEN- en OKKER-
NOOTENBOOM: op 't *Latijn* NUX JU-
GLANS, of JOVISGLANS: in 't *Hoog-*
duytsch BAUM-NUSZ, of ook WELSCH-
NUSZ: in 't *Fransch* NOSTER: in 't *Italiaansch* NOCE.

Deezen Boom bemind een goede zandige, of ook een kleyige, wel-gemeste grond, een opene, luchtige plaats, en veel Water: werd uyt eygener aart zeer oud: geeft elk Jaar in de *Lente*, in lange, bleek-geele katterstaartjens, *Bloemen*, en in *September* volkomen-rijpe *Vruchten*; welke liever met een stok afgeslagen, als met de hand geplukt willen zijn: kan *felle koude*, en alle ongeleegentheeden des tijds uytstaen. Zoo een groote en wijd-uytgespreyde *Wortel* maakt hij, dat ze, 't voedsel van alle zijden alleen na zich trekkende, alles, wat'er ontrent geplant staat, doet quijnen en ster-ven. Zulk een *vijschap* is'er tusschen de *Nooten-* en *Eykenbooms*, dat, indien deeze twee niet verre van elk-
ander komen gezet te werden, een van beyde zeeker-
lijk

* *Elutnarium*.

Serap. de
Simp.
Temp. cap.
98.

Curt. l. 25.
cap. 13.
Lenic. l. 1.
cap. 36.
Dissect. lib.
1. cap. 146.

Poeder van
Castanien.

Plin. lib.
23. cap. 8.
Azara. de
Simp. Med.
cap. 42.

Castanien-
brood.

Afch van
Castanien-
hout.

Cam. in
Matth. lib.
1. c. 62.

Aart dec-
zes Booms

*en natu-
relijke
vijand-
schap met*

de Eyken- boom. lijk moet vergaan, wegens de strijdigheid harer naturen.

Aanwin- De Nooteboom werd op geen andere wijze aange-
ning, wonnen, als alleen door hare een-jarige Loten; welke men met een volle Maan in Maert, of eenige dagen daar na, met 't spitze eynd neerwaarts, of liever plat, twee vingeren diepte, in een goede aarde steekt.

En hoe men daar ontrent moet handelen. Als nu deeze zijn opgekomen, moet men ze drie Jaren lang op dezelfde plaats laten staan: daar na neemt men ze op, en men snijdt af de regt-neergaande Hertwortel, tot aan de bovenste zijde-wortel toe: dan doet men over de sneede een weynig Wasch, op dat 't Zap, of de vochtigheid, niet te veel mogt uytvloeien. Dus zullen ze niet alleen zeer veele, maar ook boven maten groote Vruchten voortbrengen, wanneer ze geplant zijn in een goede aarde, met een afgaande Maan in de Maert, niet in den Herfst, wijl ze ligtelijk door een daar op volgende sterke vorst zouden kunnen verderven. Men moet ze ook veertig voeten van malkander zetten.

Om Noo- Is iemand begeerig, om niet alleen deeze Wal-nooten, ten en Hazel-nooten, een lange tijd varfch en goed te bewaren, die doe daar van af de buytenste groene Baf, of Schel; leg ze dan in een gemeene steene Pot: stroy daar op een weynig Zout: maak dan de Pot digt toe, en begraaft een halve voet, of wat dieper, in de aarde, zulker wijs, dat ze op de zijde legt. Wanneer hij wil, kan hij de Noten, zoo goed als varfch, daar uyt halen.

K R A C H T E N.

Gal. Simp. Med. lib. 7. DE Bladeren van Nooteboomen, als van een te zamen-trekkende en verwarmende kracht, gestampt, en 't Zap daar uytgeparst, zonder, of met Wijn gedronken, doet braken.

Dod. l. 28. 't Bloeyzel, ook de groene Noote-schellen (als warm en te zamen-trekkende van aart), gedroogd, gepulverizeert, en een vierendeel-lood daar van met Wijn ingedronken, veroorzaakt eenen 't zelve: stilt het Colijk; de pijn der Nieren, en is zeer goed tegens 't opstijgen der Moeder.

Jonge Nooten te confijten, en waar toe goed. De jonge Nooten, eerze noch hare volkomene rijpheid en behoorlijke hardigheid bekomen hebben, in Water geweykt, om haar de bitterheid te doen verliezen, dan met Nagelen en Caneel bestoken, voorts geconfijt, zijn zonderling aangenaam voor de Mond, en een begeerlijke lekkernij: versterken de Maag: weerstaan 't vergif, en bewaren de Menschen voor een besmettende, pestilentielle lucht. Eeven 't zelve geschied, wanneer men ze toemaakt op de volgende wijs: neem de Kernen van Nooten, Genever-bezien, en Wijnruyt, van ieder een lood; giet'er Edik op, en gebruyk'er elke morgen van, ter grootte van een Muscaat-noot.

Castor. Durant. fol. 311. Volkomen rijpe en noch varfche Nooten zijn warm in den eersten, en droog in den tweeden Graed: met een weynig Zout gebruykt, goed en aangenaam voor de Maag, doch geeven 't Ligchaam weynig voedzel.

Diosc. l. 1. Gedroogde Nooten, warm en droog in den eersten
cap. 179. Graed, zijn niet zoo goed om te eeten; zwaar te ver-
Plin. l. 23. teeren: verderven, wegens hare vetigheid, de
cap. 8. Maag: vermeerderen de Gal: verwekken pijn in 't
cap. 66. Hoofd: zijn zeer ondienstlig voor de geene, welke van
Diphilus, den Hoef, of een benauwde Borst werden gequeld:
Siph, maken schorheid in de Keel, desgelijks hitzigheid in
Rafis lib. dezelve, en vurigheid op de Tong; zoo dat iemand, te
Simp. c. 20. veel daar van etende, nauwlijks 't gebruyk zijner
Gal. de Cib. spraak behoud. Eevenwel, dezelve nuchteren gegeten,
bon. & eenige morgens na malkander, dienen ze om de Wormen
mal. succ. te dooden. Met Vijgen gebruykt, zijn ze goed voor elk. In de Mond geknauwd, en dus gelegd op de voort-eetende Zweeren, Bloedvinnen, beetten der dolle Honden, en op plaatzen daar 't Hayr uytgevallen is,

zijn ze zeer dienstlig tot geneezing, wanneer ze daar op gelegd worden.

De buytenste groene Schaal, of Bolster, zeer droog en te zamen-trekkende van aart, in Water gezoden, of 't Zap daar uytgeparst, en gelegd op Schurftigheid, of op blauw-geflagene plaatzen, geneest dezelve. Met Zuyker gekookt, en dus ingedronken, stild, en doet ophouden de Roode Loop. Eeven dezelve kracht heeft de Kerne, of inwendige Noot, gezoden in Melk van een Varr-koe. Als men wit, of ongeverwd Hout, met 't gedagte Water bestrijkt, zoo zal 't de couleur van Nooteboomen-hout aannemen.

Deze Schellen, of Bolsters, gebrand, gestoten, Bolsters, en in Wijn gedaan, doen 't Hayr weer wassen. De Loog van de Asch der zelve, maakt het zwart en zacht.

De inwendige houte Velletjens, tusschen de Kern inwendige
inleggende, kleyn gestoten, en dit Pulver met een Velletjens.
weynig Wijn gebruykt, verdriift Colijk en Buyk-
krimpig.

De Oly, geparst uyt gestoote Nooten, geneest het Oly uyt
Quaad zeer, en allerley Schurftigheid des Hoofds. gestoote
Vier of vijf oncen hier van ingedronken, helpt de ge- Nooten,
breken der Nieren: verdriift de Winden, en doet
braken.

't Nooteboomen-hout is zeer bequaam, om allerley 't Hout
fraye Werken van te maken.

De Boom zelfs geeft van zich een zeer zware Reuk, Plutarch.
zoo dat de geene, welke een tijd lang onder des zel- in Simps.
ven schaduw zitten, lichtelijk daar van Hoofdpijn be-
komen.

Binnen Atheenen, en door geheel Griekenland, had Suidas.
men voortjds een gewoonte, op welke zeer nauw acht Varro de
wierd genomen. Als de Bruydegom en Bruyd be- Re Rust.
leyd waren tot in 't huys, waar in zij slapen en blijven Plin. l. 15.
zouden, wierp men voor een ieder Nooten te grab- Virgil.
bel, met een zeer groot gedruys; volgens 't berigt Ecl. 8.
van SUIDAS, VARRO, en PLINIUS. Hier meê wilden ze te kennen geeven, gelijk de Nooten van binnen een aangename kerne, maar van buyten een harde schaal hebben, dat eeven alzo de Houwlijke Straat in zich zelven wel zeer behagelijk, maar ook van buyten met veele bekommelingen omringd is: Of, dat men de Echte stand moet onderhouden in alle vreedzaamheid, liefde en weerszijdsche goedgunstigheid, buyten latende alle hardigheid, haat, ruyft, oneenigheid, en onlust.

XVI HOOFDSTUK.

PENNEBOOM, of PEKBOOM, en PYNBOOM, &c.

DE Us geheeten op 't Neederlandsch, Verschey-
draagd in 't Latijn de naam van ARIES, de namen.
PICEA, en PYNUS: in 't Hoogduysch
werd hij genoemd TANNEN-BAUM.
FICHTEN-BAUM, en HARTZ-BAUM:
in 't Fransch PESSE, ARBRE DE LA
POIX, en PYN: in 't Italiaansch PINO.

Van deeze werden gevonden zeer veel verscheyde Soorten.
Soorten, welke wij hier niet in 't bijzonder zullen op-
tellen, wijl ze al te zamen, als van eenereley aart, on-
der dezelfde Culture, of Bouwing en Queeking, zijn
begreepen.

Alle beminnen ze een bolle, goede en luchtige Queeking.
grond, genoegzaam doormengd met Veen-aarde, twee-
jarige Pacrde, een-jarige Koemist, en grof Zand; nee-
vens een opene vrye plaats. Brengen ook in deeze Ge-
westen eenige rijpe Vruchten voort, spruytende ter
zijden uyt kleyne, of uyt de vooraan-staande punten van
grooten

grooter Takken, doch geene *Bloezem*, en ook in de *Vruchten* geen volkomen rijp *Zaad*, voor dat ze oud zijn geworden. Zijn zeer hard van aart, zoo dat ze felle koude, en alle ongeleegentheeden des tijds kunnen verdragen.

Aanwinning. Deze altijd groen blijvende Boomen kunnen in deze Landen *aangevonnen* of vermeenigvuldigd werden op twee verscheide wijzen. *Eerst* door haar *Zaad*; ten *anderen* door *afgesneedene Takken*, op de volgende manier.

Eerste wijze, door haar Zaad. Zoo veel aangaat de *eerste wijze*; neem *Zaad*, het welk een, twee of drie Jaren oud is: zaay het in de gedagte aarde, elke Korl bijzonder, ten minsten een voet van malkander, straks na de volle Maan in de Maand *Maert* of *April*. Als deeze Korlen zijn opgekomen, moet men ze in dezelve plaats onverroerd drie Jaren lang laten staan: neem ze daar na op, en verplant ze, met een afgaande Maan in *April*, in de voorheenen gemelde grond, ten minsten twintig voeten de eene van de andere. Aan de dikste Wortelen moet men ze een weynig besnoeyen; maar op geenerley wijs aan de Takken, wijl ze zulks niet kunnen verdragen: want de natuur deezer schoone Boomen is zoodanig, dat ze, hare onmagt of zwakheyd gevoelende, 't zij dan dat ze verzet of niet verzet zijn, *haar zelven besnoeyen*, door 't verslerven harer onderste Takken, op dat de bovenste, door 't genot van dies te meer voedsel, zoo veel te krachtiger mogten opschieten.

Tijd der Snoeying, en hoe dit geschieden moet. Doch indien 't gebeuren mogt, dat evenwel in een verzette of niet verzette Boom de *Snoeying* moest geschieden, zoo sou men dan de Takken moeten afneemen in 't alderlaatste van de afgaande Maan, niet digt aan de Stam, maar een goede handbreed van dezelve af; zoo dat de Stompen, of 't overgelatene van de groene afgenomene Takken, rondom de Stam blijven staan: welke dan, door de uytvloeying der Hars, of des Peks, binnen de tijd van een Jaar gantsch versterken; dan kunnen ze ligtelijk afgesneeden werden tot aan den Boom zelfs, zonder eenig gevaar van de Stam.

Gevaar daar ontrent. Indien nu iemand de Takken tot aan de Stam zelfs wou afneemen, die zou na een korte tijd bevinden, dat door de uytloping der Harszige of Peklige vochtigheyd, veroorzaakt door de afsnijding, de Boom was gebragt in een groot gevaar van te zullen verderven: want of hij al schoon niet langzaamelijk t'eenemaal quame te verslerven; evenwel zal hij zoodanig verzwakken, dat hij ter nauwer nood in de tijd van vier Jaren (ja zomtijds wel nimmermeer) weer zal kunnen geraken tot zijne vorige kracht en welstand.

Tweede wijze van aanwinning, door eenjarige Loten. Ten *anderen* geschied de *aanwinning* deezer Boomen door hare Takken, op deeze wijze.

Snij alleenlijk af de eenjarige *Schenten*, of *Loten*, met een volle Maan in de *Maert*. Zet ze zoo diep in de aarde, dat ze niet hooger, als een halve vinger lengte, boven dezelve komen uyt te steeken; op een schaduwachtige plaats, daar de Zon maar een weynig schijnd: begiet ze dikmaal met Water, zoo zullen ze na een korte tijd van zelfs Wortelen vatten. Als ze drie Jaren gestaan hebben, verplant men ze met een wassende Maan in *Maert* of *April*, of men laat ze staan op dezelve plaats, ontrent twintig voeten de eene van de andere.

Meenigvuldige en wijld uyt-schietende Wortelen. Als deeze groot geworden zijn, en eenige Jaren lang gestaan hebben, schieten ze hare meenigvuldige Wortelen zoo wijld uyt, dat ze tien en meer voeten in 't ronde al 't voedsel uyt de aarde na zich trekken; waar door alles, wat daar ontrent gezayd of geplant is, vergaan moet: dienen derhalve gezet te worden op zoodanige plaatsen, daar ze andere Vruchten niet schadelijk kunnen zijn.

Hoog-achting deezer Boomen De zeer aangename groenheyd deezer Boomen van allerley soorten pleeg in vorige Eeuwen zonderling hoog geacht te werden: zulker wijs, dat men ook van

dezelve maakte de *Kroonen*, waar meê men gewoon bij de oude was in de Stad *Corinthen* te bekronen de *Overwin-Heuyden*. naars, die in de *Isthmische Speelen*, welke gemeenelijk eenmaal in ieder Jaar wierden gehouden, de zeege had-god behaald. Ook hebben voortijds de *Grieken* de *Isth. Oras.* Tempel van *Neptunus* rondom kroons-wijs met deeze Boomen beplant en beschaduw; gelijk *PLUTARCHUS*, *Pausan.lib.* *DION*, *CLEMENS ALEXANDRINUS*, *LACTANTIUS*, *Clem.* *STRABO* en andere getuygen; alles ter eeren van haren Afgod *Neptunus*, aan wien ze deeze Boomen hadden toegeheyligd. Zoo dat ook daar na al de Beesten, na 't verhaal van *LONGUS*, welke den *Heydenschen* Afgod *Pan* zouden geoffert werden, eerst met een Kroon van deeze Takken gekroond, en dus na de offer-plaats geleyd wierden; gelijk men heeden-daags bij ons de boven maten vette en wel-gemeste *Osse* (anderweegen ook *Kalveren*) met *Palm*, of *Boschboom*, bestoken, onder 't geluyd van Trommelen, om van elk gezien te werden, door de Stad om, en vervolgens ter Slagbank voerd.

Bij de Stad *Ephezen* was ook voortijds een Hol, *Zeldzaam Hol.* beplant met *Pijnboomen*. Derwaarts wierden gevoerd de *Vrouwspelen*, aan welker Maagdom men twijfelde: indien ze dezelve zuiver bewaard hadden, zoo hoorde men door 't Bosch een zeer aangename stem of lieflijke *Muzijk*, en de Deuren des Hols sloten zich van zelfs weer toe: indien niet, zoo bleeven ze ongesloten staan, en men werd een zeer *droevig geluyde* gewaar.

Eene deezer Boomen, gecroeyd in 't Landchap *Strabo.lib.* *Troyen*, bij de Rivier *Heptaporus*, had voortijds de *dikte* van drieëntwintig voeten in den omvang; en alleen de Stam de *hoogte* van zevenenzeftig, behalven zijne hooge Top, welke zich boven uytbreidde in drie deelen, volgens 't berigt van *STRABO*.

K R A C H T E N.

Al deeze soorten van Boomen, weynig in hare *Horat. lib.* *Krachten* verschillende, geeven een zeer aangename en verfrischende *geur* van zich; waarom ze ook de geene, welke onder hare schaduw rusten, gezond en dienstig zijn.

De *Bladeren*, gestoten, en op *versche Wonden*, of *Bladeren*. andere *Beschadigingen*, gelegd, neemmen wech de *hitzigheyd* en *brand* der zelve. In Azijn alzoo gezoden, en de *Tanden* warm daar meê gewasschen, verzacht de *smerten* der zelve. Een hand vol van de uiterste *Toppen* met hare *Bladeren* genomen, gekneuld, of gekerft, in een kan Wijn, of Bier, tot op de helft gekookt, en daar van een half Pintje 's morgens, 's middags en 's avonds gedronken, geneest de *Scheurbuyk*, en verdrijft de *pijn om 't Hert*.

De *Schors*, of *Bast* (desgelijks ook de *Schel* van de *Schors.* *Vrucht* zelfs), is verdrogende en te zamen-trekkende van aart. Gestoten, op 't vuur gelegd, en de rook van onder ontfangen, verdrijft de *opstijging der Moeder.* Gepulverizeert, heeld de verzeerde plaatzen des *Ligchaams*, daar 't *Vel afgestoten* is, wanneer 't daar op gelegd werd. Met andere dingen vermengd, geneest *Wonden* en allerley *Zeerigheyd*. Met Wijn gekookt, en ingenomen, stilt de *Buykloop*, en *Buykkramping*; drijft ook 't Water voort.

De *groene Pijn-appelen*, noch niet hard geworden, *Pijn-* of ook de *jonge Bladeren*, in Water gedistillert, en 't appelen *Aangezigt* daar meê gewasschen, verdrijft de daar in zijnde *Rimpelen*. Een Linnen doek daar in nat gemaakt, en op der *Vrommen Borsten* gelegd, maakt dezelve *stijf*, hard en kleyn; ook de *Vrouwelijckheyd* eng: waar toe evenwel 't uytgeparfste Zap der Vruchten bequaamer werd gehouden.

Twee oncen van dit Water, als verstoppende *Gedistill.* van aart, met Roozen-zuyker voor den eeten ge- *leert Was* dronken, is goed teegens 't *Rood Meliszen*, *Buyk-* *loop.*

- loop, en de *Zinkingen*, of 't neerschieten der *Cattarvhen*.
- Korlen, of Pingels. De *Korlen*, of *Pingels*, deezer *Vruchten*, zijn droog en warm in den eersten Graad. De varfche zijn de beste, de oudste de argste; want deeze verhitten de *Maag*, en verwekken *Hoofdpijn*. In Water gekookt, tot dat ze week zijn geworden; gestoten, met Zuyker en Corinthen vermengd, dan met Nat van Kalisvleesch gebruykt, zijn ze goed voor een *benauwde Borst*, verouderde *Hoeft*, korten *Adem*, onmagt des Ligchaams, geraakte of beevende, Jigtige, en Galachtige Menschen: versterken de *Maag*, openen de verstoptheyd der *Longe*, geneezen de gebreken der zelve, en drijven uyt alle taye, verrotte, en slijmerige vochtigheeden.
- Deeze *Pingels*, als vet en scharp van aart, moeten niet rauw gegeten worden, ten ware men haar een tijd lang in Water leyde, om uyt te trekken hare schadelijkheyd. Dan is 't noch best, dat ze met Zuyker en Honig werden genuttigd: dus helpen ze ook de geene, welke *Bloed sponwen*.
- Zes of agt druppelen van de *Oly*, uyt deeze *Korlen* getrokken, warm gemaakt, en op de *beroerde* of *beevende Leeden* gestreken, is zeer dienstig voor dezelve. Eenige druppelen deezer *Oly* in een Ey gemengd, versterkt het Ligchaam, en geeft bequaamheyd om een *Vrouw* noch *beeter te vergenoegen*.
- Uyt deeze *Boomen* vloeeyd een klare, schoone, welriekende *vertigheyd*, bij elk bekend met de naam van *Refina*, *Pix Græca*, of *Colophonia*, na de Stad *Colophon*, gelegen in *Ionja*, van waar de beste komt. Tweederley slag deezer *Harz* is'er, *week* en *hard*: beyde zijn ze warm en droog, verzachtende, zuyverende, verteerende, en seheydende van aart.
- De *weeke Harz*, ingenomen met Zyroop van *Althæa*, of *witte Malue*, verdrijft een *zware Hoeft*. Is ook zeer bequaam in Plaasters of Zalven, welke tot *varfche Wonden* werden bereyd.
- De *drooge Harz*, niet al te bleek noch dor, maar bros, doorzichtig, van verwe na den geelen trekken- de, die ook een Wierookachtige reuk heeft, werd voor de beste gehouden. Gepulverizeert, in een wit doekje gedaan, en daar meê op den *Aars-darm* geklopt, of anders op een vuurkool gelegd, en de rook van onder ontfangen, doet dezelve, als ze uytgezakt is, weer optrekken. In Water gezoden, en zich zomtijds daar meê gewalschen, maakt een *zuyver Vel*, en neemt wech 't overvloedig *Hayr*: geneest alle *varfche Wonden*; en, met Wijn gedronken, drijft 't *Graveel* af.
- 't *Zwarzel*, of *Roed*, van deeze *Harz*, in 't *Latijn* genoemd *Fuligo*, droog van aart, doch zonder eenige scharpheyd, werd goed gehouden voor *tranende* of *lopende Oogen*. Men doet ze ook in den Inkt der Boekdruckers, met Azijn en Gom van *Arabien*: voortijds heeft men ze gebruykt in de schrijf-inkt; gelijk *AMATUS LUSITANUS* getuygd.
- Uyt 't *Hout* deezer *Boomen*, inzonderheyd van de *roode Dennenboom*, bij de *Latijnen* genoemd *Abies* en *Picea*, werd door 't vuur getrokken de kleevende *Vochtigheyd*, van welke de *weeke* de naam van *Teer*, de *harde* van *Pek* heeft bekomen, in 't *Latijn* geheeten *Pix Liquida*, en *Pix Sicca*; dat is, *vloeyende* en *drooge Pek*: warm en droog in den tweeden Graad, dun van deelen: word gemengd in Zalven, welke men bereyd om te *verzachten*, *vermorwen*, *rijp* te maken, *te bijten*, en te *reynigen*. Om inwendig te gebruyken, houd men het ondienstig. 't *Water*, 't welk staat op de *Teer*, in Tonnen gedaan, als dezelve werden geopend, of ook van zelfs daar uyt zippeld, is zeer goed voor *pijn* in de *Armen* en *Beenen*, bij gaaf vleesch, of met een opening: ook voor *gaten* in dezelve, welke pijnlijk vallen, en niet wel kunnen geneezen worden, wanneer men 't zoo koud met de hand twee of driemaal 's daags over de pijnlijke plaats strijkt.
- Water, op de *Teer* tonnen.

XVII HOOFDSTUK.

PRUYMBOOM.

Enen niet dien naam in 't *Needer-* *Verfchey-*
landsch wel bekenden Boom, werd *de namen*
in 't *Latijn* geheeten PRUNUS: in 't
Hoogduys PFLAUMEN-BAUM, QVET-
SCHEN-, of WETSCHEN-BAUM: in
't *Fransch* PRUNIER, PRUNELIER,
en DAVOINES: in 't *Italiaansch* PRUNO.

Hier van worden zeer veel aangenaaam-verschillende *Veelerley*
soorten, en smakelijke Vruchten gevonden; welker *Soorten*
namen wij hier, kortheyds-halven, niet vermelden:
alleenlijk zullen wij, om des gemeenen voordeels wil,
in acht neemen hare Quecking en verzorging in 't al-
gemeen, vermits ze doch al te zamen van dezelve aart
zijn.

Van naturen beminnen ze een gemeene, luchtige, *Waarnee-*
zandige, en ongemestte aarde: een opene vrye lucht, *ming dez-*
en veel Water. Wil iemand haar verplanten in een *zer Boo-*
kleyige grond, zoo moet hij de kley, drie voeten in
't rond, wel met zand en goede aarde doormengen:
daar na haar in dezelve zetten, met een afneemende
Maan van *Februarius* of *Maert*, als de Baft vast om
de Stam zit, op zulk een wijze, dat geen holligheyd
onder de Wortel blijve. Dien geheelen Zomer, en
ook eenige daar op volgende Jaren, moet men ze dik-
maal met Water begieten, en haar voor alle vertigheyd
zorgvuldig bewaren, wijl ze dezelve gantschlijk niet
verdragen kunnen: ook werden de *Vruchten* zelfs hier
door veel slechter, en vallen ligtelijk, als een ontijdi-
ge geboorte, voor den tijd af. Geduldelyk kunnen
ze langdurige strenge koude, en alle ongeleegthee-
den des geheelen Winters uytstaan. Geeven gemeene-
lijk in den aanvang van *April*, of ook wel wat later,
hare *Bloemen*: wassen haastlyk op, en werden zeer *Aanwin-*
vermeengvuldigd; 't welk gevoeglyk geschied op de *ning*.
drie volgende wijzen.

Eerst, door middel van *Enten* en *Zuygen* op haars *Eerste wij-*
gelijke, voortgekomen van een Korl, of van een jon- *ze, door*
ge bij de Wortel uytgeschoot Spruyt; 't welk men, *Enting, of*
als van eenenley natuur zijnde, alderbest heeft bevonden, *Zuyging*.
inzonderheyd wanneer zulks geschied in 't midden van
de Maand *Maert*, met een wassende Maan, als de ge-
voeglykste en bequaamste tijd tot dit werk.

Ten anderen kan de aanwinning deezer *Boomen* zon- *Tweede*
der groote moeyte geschieden door 't *Zayen* of steeken *wijze*,
der *Steenen*, of *Korlen*, op deeze wijze.

Pluk met uw hand af de beste en schoonste *Pruy-* *door't*
men, van zulk een soort als gij begeerd, wanneer ze *zayen, of*
een bequame, matige rijpheyd hebben bekomen, on- *steeken*
trent 't vierde deel eener uur voor volle Maan: leg ze *der Stee-*
dan neer op een drooge plaats, tot dat de Maan weer *nen*;
vol is: neem vervolgens de *Steenen* daar uyt, laat ze
wat wind-droog werden, en bewaar ze zorgvuldiglyk
tot op de naaft-komende *Maert*: steek ze dan een kleyn
lid eener vinger diep in de aarde, welke zandig, luch-
tig, en geenzins vet zijn moet, een dag of meer na
volle Maan. Als ze opgekomen zijn, moet men ze
niet roeren, maar drie volle Jaren agter een op dezelve
plaats laten staan: daar na neemt men ze uyt de aarde
op, en men snijdt af de geheele regt-neerschietende
Hert-wortel, tot aan de bovenste zijde-wortelen toe:
doch over de afgesneede plaats doet men een weynig
Wasch, of andere *Pleister*, op dat 't Zap, waar in de
geheele welvaart des Booms bestaat, niet wech vloeey.
Voorts plant men ze met een afgaande Maan in *Maert*
op zulk een plaats als men wil: doch men moet ze rij-
kelijk met water begieten; zoo zal men beeter Vruch-
ten hebben van deeze, als van die door manier van *En-*
ten zijn aangewonnen.

Ten *derden* worden deeze *Boomen* *vermeerderd* *Derde wij-*
door de konst van *Inoculeeren*; 't welk gevoeglyk ge- *ze, door*
schied *Inoculatie*.

schied in 't laatste, of ook in 't midden van *Julius*, op de gedachte jonge Boomtjens, uyt Korlen voortgekomen, of op de jonge van de oude uytgeopene Loten; niet aan beyde de zijden van 't Lot, regt teegens over malkander, maar de eene *Inoculatie* een hand breed hooger als de ander. Als ze nu bekleeven zijn, zoo moet menze in 't volgende Voorjaar, wanneer ze beginnen uyt te schieten, een vinger breed boven de hoogste *Inoculatie* afsnijden, en geen andere Uytloopen daar aan laten; op dat ze door dezelve in hare kracht niet verminderd wierden; maar, al 't voedzel alleen genietende, dies te sterker mogten groeyen.

Deze *Boom* (van welke ik een geheel *groene* en wel smakende *Vrucht* heb gezien bij den Hoog-Edelen Heer BERNARD CONDERS VAN HELPEN, Ridder van S. Michiel, Heer tot *Huzinga*, en Præsident der Ed. Mog. Heeren van de *Ommelanden* tusschen de Eems en Lauwers) wierd van de Magtige *CYRUS*, Koning der *Perzianen*, zoo zeer bemind, dat hij overal, daar hij nieuwe Luthoven en groote Thuynen deed aanstellen, ('t welk van hem dikmaal, als hij daar toe gelegentheid zag, door zijn gantsche Rijk wierd gedaan) dezelve niet alleen deed beplanten met veele *Pruymboomen*, maar ook beval, dat men zijne Begräfnis-plaats zou maken onder de schaduw der zelve: waarom ook, op zijne begeerte, zijn Graf met allerley soorten van deze Vrucht-dragende Boomen rondom werd omzet. Als de onverwinlijke Koning ALEXANDER de GROOT uyt *Judæa* weerkeerde tot de *PASAGARDEN*, had hij lust, om dit Graf te bezoeken, en gebood *ARISTOBULUS* daar in te gaan; die, weer daar uyt komende, deze Majesteit verhaalde alles wat hij daar binnen had gezien, volgens 't berigt van STRABO en CURTIUS SYMPHORIANUS.

Groene
Pruymen.

Koning
Cyrus, een
zonder-
ling lief-
hebber
dezer
Boomen.

Strabon.
lib. 15.
Curt.
Symph. lib.
1. cap. 16.

K R A C H T E N .

DE Bladeren van *Pruymboomen* verkoelen, en trekken te zamen. In *Wijn* gezoden, de *Mond* daar mee gewasschen, en de *Keel* gegorgeld, beletten 't neerschietsen der *Zinkingen*; geneezen de *gezwole Lel*, en 't *Tandvleesch*. Wanneerze met *Gom* en *Edik* werden gezoden, verdrijven ze alle *Cranwagie* en *Schurfiheyd*.

De *Pruymen* zelfs zijn koud in den tweeden, en vocht in den derden Graad. *Openen* 't *Ligchaam*; maar geeven weynig *Voedzel*; derhalven zijn ze al te zamen, inzonderheyd de *blauwe*, ongezonder te eeten. Evenwel worden noch voor de beste gehouden de *geene*, welk dun van *Schel*, en zoet van *smaak* zijn.

De *gedroogde kleyne ronde*, en de *langwerpige*, genoemd *Pruymen van Damasco*, zijn, om *rauw* te eeten, goed en gezond, doch noch beeter met *Wijn* en *Zuyker* gestoof: de *Maag* aangenaam: verwekken *Stoelgang*, inzonderheyd als ze in 't begin van de *maaltijd* werden genuttigd: neemen wech de *verbitting* des *Ligchaams*: verlaan de *dorst*: maken *eetens-lust*, en drijven de *Gal* uyt. Doch zijn niet dienstig voor oude personen, die een *koude* en *slappe Maag* hebben.

Het *Diaprunum*, in de *Apotheeken* zeer wel bekend, werd gemaakt van de gemelde *Pruymen van Damasco*, (bij verbaftering gezegt *Damast*) en is in *hit-zige Koortzen* zeer bequaam om 't *Ligchaam* te openen.

De *Korlen* uyt de *Pruym-steenen* verquikken 't *Hert*, en versterken de *Maag*.

De *Gom* dezer Boomen is van een kleefachtige en heelende aart. Met *Wijn* ingedronken, breekt ze de *Steen*, en drijft ze uyt. Met *Edik* vermengd, en op 't *Vel* der jonge Kinderen gestreken, doet vergaan alle *plekken* en *onzuiverheden*; volgens 't berigt van *Dioscorides*.

Gedroogde
Pruymen
van Da-
masco.
Lustian. l.
1. enarrat.
156.

Diaprunum.

Korlen.

Galen. l. 7.
de Fac.
Simp.
Trag. lib.
3 c. 34.

XVIII HOOFDSTUK. I B E N B O O M .

Deze schoone en beziens-waardige Verschey-Boom voerd ook wel in 't *Needer-land* de naam van *BOOGHOUT*: in 't *Latijn* *TAXUS*, *ARBOR VIROSA*, of *MILUS* van *Theophrastus*: in 't *Hoogduytsch* *EYBEN*-, of *I BEN*- en *Y BEN*-BAUM: in 't *Franssch* *IF*, of ook *YF*: in 't *Italiaansch* *TASSO*, of *MASSO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee onderscheydene Soorten, te weten, *TAXUS FEMINA*, of *I BENBOOM WYFJEN*, en *TAXUS MAS*, of *I BENBOOM MANNETJEN*; beyde van ontrent even dezelve waareneeming en Queeking.

Men ziet haar gedurig in een aangename en vermakelijke groenheyd. Zij beminnen een gemeene zandige en wel-gemeste aarde, een opene vrye lucht, en veel water.

't *Wijfje*, of *TAXUS FEMINA*, brengt zeer vroeg in *Ibenboom* 't Voorjaar voort veele kleyne, ronde, schoon-lif-*Wijfje*, verwie, neerwaarts-hangende, en zich onder hare Bladeren verschuyelende *Bloemen*, doch noyt enig *Zaad*. Daar teegens geeft de *Mannetjens Ibenboom*, en *Man-* of *TAXUS MAS*, in deze koude Landen ieder Jaar vol-*netjen*. komen-rijpe *Vruchten*, onder zijne Takken, zonder *Bloezem*, zeer hol, en verre van malkander voortkomende. Bijna zwart van verwe zijn ze, gefloten in een rood-verwig *blaasje* van een vermakelijke aanschouwing; 't welk zich van zelfs opend, en zijn *Zaad* ver-*toond*. Deze Boomen zijn hard van natuur, en konnen zoo wel felle koude als andere ongeleegentheden des tijds verdragen. Door tweederley middelen kan men ze bequamen in deze Gewesten aanwinnen.

Eerst door haar *Zaad*, 't welk men in de aarde, of in een Pot, ontrent de diepte van twee duym-breed, *zayd*, met een afgaande *Maan*, 't zij in *Februarius* of in *Maert*, na geleegentheid dat 't *Weer* zich aansteld. Als 't twee Jaren lang in de aarde heeft gelegen, ziet men 't eerst opkomen.

Ten tweeden, door *Takken*, waar ontrent men deer wijs moet handelen: Snij met een volle *Maan* zoo veel *Takken* af als gij wilt, niet ouder dan een Jaar, doch daar een weynig twee-jarig *Hout* onder aan gelaten moet werden: steek ze in de aarde, op een donkere, of schaduwachtige plaats, en begiet ze dikmaal met *Reegen-water*; zoo zullen ze in een korte tijd bequame *Wortelen* schieten, doch in 't eerst langzaam, ook uyt eygener aart krom, niet regt op. Men moet'er derhalven bij tijds *Stokken* bij steeken, om haar regt te doen opwassen: daarenboven ieder twee Jaren haar van onder een weynig *snoeyen*, zoo sullen ze dies te beeter opschieten, en een gemeenen Booms hoogte bekomen.

K R A C H T E N .

DE Bladeren dezer Boomen blijven altijd groen, Bladeren; en zijn warm van aart, volgens 't berigt van Beesten; MATTHIOLUS en LACUNA. Wassen in *Lan-* doodelijk. *guedoe*, *Spanje*, *Griekenland*, en meer andere warme *Lacuna lib.* Gewesten. Veroorzaken de *Eezelen*, *Paerden* en *Muy-* 4. in *Diof.* *len*, als ze daar van eeten, de *dood*: maar, gelijk *Theophr.* *THEOPHRASTUS* schrijft, geen *Offen*, *Koeyen* of *Scha-* *Hist. Plant.* *pen*: 't welk echter van MATTHIOLUS en JOH. BAU- *cap. 10.* *HINUS* wederlegt werd; zeggende, dat zoo wel deze *Baub. l. 9.* als de andere Beesten daar van *sterven*. *part. 2. T. 1.*

't *Hout* heeft aan zich dezelve *quaadaardigheyd*; ja *Diof. lib.* doet de *Menschen*, welke, om der *Zonnen* hitte wil, *4 cap. 80.* zich onder de schaduw dezes Booms wat ter rust be- *Pluarch.* *geeven*, op een elendige wijze *sterven*, wijl haar de *in Symp.* *Keel* allenxjens toegaat. Eeven dezelve uytwerking *Nicander in* heeft *Alexiph.*

Curt. l. 37. n. 11. heeft ook 't *Zap*, waarom dan sommige Volkeren hare Pijlen daar in steeken; om dezelve te vergiften.

Thel. Hist. Plant. fol. 169. Dodon. l. 39. cap. 10. Camerar. lib. 4. c. 79. Ondertusschen evenwel heeft ons de *ervarenheyl* genoegzaam geleerd, dat deeze Boomen, voor zoo veel die in *Duytschland*, *Engelland* en *Neederland* groeyen, door hare beschaduwing geen hinder aan de Menschen doen, vermits hare quaadaardigheyl door de koude vochtigheyl deezer Landen verdoofd en wechgenomen werd. Ook heeft de *ondervinding* geleerd, dat hare *Vruchten*, zoet van smaak, de daar van eetende personen niet beledigen: verwekken echter *Buykloop*. Veroorzaken in de *Vogelen* zulk een bedwelming, dat ze zich ligtelijk laten vangen; doen haar een zwart Vel krijgen, en ruyden, of de *Vedren* verwisselen. Maken daar teegens de *Hoenderen* en *Varkens* ver.

Guett. in Cland. Trag. lib. 3. cap. 56. 't *Zap* der Boomen, zoo in *Italien* als in deeze Landen, is de Menschen en alle andere Schepzelen *doodelijk*, zoo wel als in de heete Gewesten. Geneest echter de *wonden der Adderen en Slangen*. Ja ook, de rook van dit *Hout* brengt de *Muyzen* om 't *leven*, gelijk mij de *ondervinding* zelfs heeft geleerd.

Hesychius. Statius in Epid. vern. Als men in voorige Eeuwen een openbare of gemeene *droefheyl* wou doen blijken, vlogt men van deezen Boom *Kroonen*, welke van de Jongelingen gedragen, en ieder ter bezichtiging aangeboden wierden; volgens 't verhaal van *HESYCHIUS*.

XIX HOOFDSTUK.

A C A C I A.

Acacia, met geenen anderen naam bekend.

En zeer schoon en bezichtigingswaardig Boom-gewas, heeft (voor zoo veel ik weet) bij geene Volkeren een andere *Naam*, als alleen deeze. Hier van zijn mij in haren aart bekend *neegen* verscheyde Soorten; welker sommige eenige Jaren mijne *Waarneeming* zijn onderworpen geweest.

Neegen-derley Soorten, en der zelve verscheyde namen.

Deeze Soorten zijn I. ACACIA ÆGYPTIA, of ACACIA UYT EGYPTEN; ook wel in 't *Latijn* genoemd SPINA ÆGYPTIA, en op 't *Neederlandsch* EGYPTISCHE DOORN. II. ACACIA MAJOR, of GROOTE ACACIA. III. ACACIA TRIFOLIA, of ACACIA MET DRIE BLADEREN, op de wijze der Klaver. IV. ACACIA ARABICA, of ACACIA UYT ARABIEN. V. ACACIA AMERICANA, of ACACIA UYT AMERICA. VI. ACACIA RUBRA AFRICANA, of AFRICAANSCH E ACACIA met roodachtige Bladeren en witte Doornen. VII. ACACIA CORNIGERA, of ACACIA MET HOORNEN. VIII. ACACIA ROTUNDIFOLIA SPINOSISSIMA, of ACACIA MET RONDE BLADEREN, en takken rondom met Doornen bezet. IX. ACACIA FRUTESCENS NON SPINOSA, of ACACIA, *Struvels-wijze* zonder eenige Doornen. Niet alle zijn ze van dezelve *Waarneeming*.

Acacia Ægyptia, of Egyptische Acacia.

De ACACIA ÆGYPTIA, of EGYPTISCHE ACACIA, is zoo teer van aart als schoon van Bladeren. Uyt deeze vloeyd, volgens 't getuygenis van veele, zekere Gom, van de Apothekers en andere genoemd *Gom van Arabien*. Bemind een goede, zandige aarde, wel door-werkt met een weynig kleyn-gemaakte twee-jarige Paerdemist, een-jarige Hoenderdrek, en 't Mol uyt vergane Boomen, of der zelve verrotte bladeren; of ook, in plaats van dien, *Veengrond*. Wil een warme, opene, luchtige, wel ter Zon staande plaats, bevrijd voor alle koude *Ooste- en Noorde Winden*; ook weynig water, in de Zon lauwwarm gemaakt. Geeft in deeze Landen noch Bloem noch Zaad. Kan geen sterke Winden, veele of koude Reegenen, Vorst, Sneeuw, of eenige Rijp verdragen: werd derhalven, met een volle Maan van *April* of *May* in een Pot zoo

wel gezayd als geplant geworden, ontrent half *September*, of een weynig later, na tijds-geleentheyd, wel droog zijnde, binnens huys op een luchtige plaats gebragt. Hier mag deeze Boom tot den twintigsten van *October*, een dag min of meer, na dat het goed Weer is, de Zonnestralen genieten door de vensteren; welke men daar na moet sluyten, en in *November*, of als 't kouder werd, in den Oven een weynig vuur stoken: in *December* ieder dag, of ook wel tweemaal, ja als 't sterk vriesd driemaal 's daags; te weten, 's *smorgens* ten zeeven, 's *middags* ten een, en 's *avonds* ten zes uren, op dat het daar in de geheele nacht warm blijve, en de vorst buyten gekeerd werde. In *Februarius*, als de strengheyl niet alleen verminderd, maar meest voorbij is, werd ook 't vuur weer verminderd, na gelijkmatigheyl van de eerste verhooging; en met den aanvang van *Maert* houd men gantschelijk daar van op: Dan zet men bij goed en stil weer zomtijds over dag de vensteren weer open, op dat deeze Boomen de lucht langzaamelijk op nieuws gewoon mogen werden. Bij meerder warmte doet men 't zoo wel bij nacht als bij dag. Boven dit moet men weten, datze, zoo lang de *Winter* duurd, niet meer als twee, of ten hoogsten driemaal met een weynig lauwwarm Reegen-water van boven begoten; niet voor in 't midden van *April* met een zoete Reegen buyten gezet, de Zonnestralen deelachtig gemaakt, en, zoo voor koude winden als koude nagten, zorgvuldig gedekt moeten zijn.

In deeze Landen konnen ze niet aangewonnen werden, dan door Zaad, uyt *Egypten*, *Arabien*, of andere heete Gewesten herwaarts gebragt. Met een afgaande Maan van *Maert*, *April* of *May* moet men 't Zayen in een Pot, gevuld met de voorheenen beschreevene aarde. Wanneer het opgekomen is, mag men 't, wegens de teederheyl, niet reppen, voor de tweede Zomer daar na: is derhalven goed, dat men niet meer als een *Zaadjen* in 't midden van een Pot stecke, op dat het dies te langer daar in mogt blijven staan, na dat het is opgekomen. Ondertusschen werd het sterker en houtachtiger, zoo dat men 't naderhand bequamer verplanten, en met de geheele klomp aarde uyt de Pot neemen kan. Hier staat te weten, als men dit *Zaad*, ter diepte van een vinger-breed, in de gedachte Pot heeft gelegd, dat dezelve terstond, tot de bovenste rand toe, moet gezet worden in warme Paerdemist, in een *Zonne-bak*, met Glaze vensteren overdekt, op dat'er de Zon door mag schijnen; inzonderheyl als men 't *Zaad* in de Maand *Maert* de aarde heeft aanbevolen. Wanneer men daar na vernceemt, dat de warmte der Paerdemist begint te vergaan (welke zelden langer als zesien dagen duurd) zoo haald men'er de Pot weer uyt, en men zet ze in nieuwe varlsche Paerdemist, tot in 't laatste van *May*. Vermits nu deeze jonge Opkomelingen van een teedere natuur, en onze ongestadige lucht ongewoon zijn, zoo moet menze wel nauw bewaren voor alle koude, en veele vochtigheyl; ook met Glas overdekken, inzonderheyl in 't eerste en tweede Jaar, zelfs in 't midden van de Zomer. Op deeze wijze heb ik eene deezer Boomen neegen Jaren lang goed gehouden, en tot de hoogte van vijf voeten gebragt. Ieder nam'er vermaak in: en indien een zware storm-wind dezelve niet van boven neer had geslagen, ik zou'er noch lang meê gepronkt, en'er den Liefhebbers 't genoeg en 't gezigt van gegeeven hebben.

De ACACIA TRIFOLIA, of drie-bladerige Acacia, zeer in gedaante verschillende van de gedachte *Egyptische*, bemind even zulk een aarde, lucht, warmte en vochtigheyl, als van de *Acacia Ægyptia* gezegt is: wil ook op dezelve wijze behandeld, bewaard en waargenomen zijn, behalven dat ze 's *Winters* zoo veel warmte niet behoeft. Moet desgelijks van *Zaad* voortkomen: en, noch jong, bij tijds van de teedere zijdetakjens worden beroofd; op dat ze door deeze op-
D
fnoeying

Hoe deeze Boomen moeten waargenomen werden.

Aanvoeking door Zaad.

gebragt uyt Egypten, Arabien, of andere heete Gewesten.

Acacia Trifolia, of drie-bladerige Acacia.

inoeying te beeter Hout zetten, en te sterker groeyen mogten, om zoo de eerste *Winter* (daar 't voornamelijk aan legt) te verzeekender te mogen door-komen.

Acacia
Major, of
grootte
Acacia.

De *ACACIA MAJOR*, of *grootte Acacia*, van welke soort ik binnen *Parijs*, in des Konings Hof, Boomen heb gezien, welke bereykten de hoogte eens grooten *Peerebooms*, is van een harder aart, en geeft een tamelijk-groote, witte, opstaande *Bloem*; in welker midden men een geel plek ziet, met kleyne groene streepjens door-lopen, gemeenlijk neerwaarts hangende aan korte bruynse *steeltjens*, die van de *Erwtjen* niet zeer ongelijk. Tien, twintig, en noch meer der zelve zitten trossen neevens en boven malkander aan de gedagte hare *steeltjens* te zamen gevoegd. De *Peultjens*, op de aarde neervallende, zijn ontrent een kleyne vinger lang, met bleek-bruyn *Zaad*. De *Takken* zijn uyt den aschgrauwen bruynachtig, inwendig vervuld met een groot voos pit, of marg: ook voorzien met veele korte, onder breede, boven spitze en steekende *Doornen*, uytwendig van dezelve verwe: aan welke *Takken*, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, boven den anderen, veele tamelijk-lange en bleek-roodverwige teedere *steeltjens* groeyen; verciert met schoone *bladertjens*, altijd twee en twee regt teegens over malkander, rustende op zeer korte *steeltjens*; doch voor aan eyndigende alleen met een; van een aangename bleek-groene couleur, onder wat bleeker, niet blinkende, langwerpigh, rond, zoo lang als 't lid van een vinger, of wat meer; ruym een vinger breed, aan de randen effen en slecht: staan stevig, zijn zacht; achter- en vooraan stomp-rond toelopende. Wanneer men ze in de Mond knauwd, hebben ze weynig smaak, doch zijn zeer te zamen-trekkende. In 't midden ziet men een regt-doorgaande *Adertje*, waar uyt verscheide andere zeer teedere, van een bleke verwe, opwaarts ter zijden voortkomen.

Bloemen,
doch zonder
Vrucht
in deze
Landen.

Zij beminnen een zandige goede grond, doormengd met een weynig twee-jarige Paerdemist en Veen-aarde; een opene, warme, vrve, luchtige, wel ter Zon gelegene plaats, en reedelijk veel water. Als ze groot geworden zijn, gegeven ze in deze Gewesten wel Bloemen, gelijk alreeds gezegt is, maar noyt enig rijp *Zaad*. Eene van deze soort, alhoewel maar zes voeten hoog, heeft in de Maand *Junius* des Jaars 1677. in mijnen Hof binnen *Groeningen* voort-gebragt agtentwintig *Bloem-trossen*. Groote koude konnen ze uytstaan: blijven ook wel eenige Jaren lang in stand, de geheele *Winters* door, alsze warm gezet, en voor alle zoo *Oofte*-als *Noorde-winden* bewaard werden: inzonderheid wanneer ze wel geworteld, en een goede duym dik geworden zijn: doch men moet ze op de Wortel genoegzaam bedekken met Turf-mul: echter vriezen ze in felle *Winters* noch wel dood; of lijden ten minsten groot gevaar van te zullen versterven. Men moet ze ook 's *Winters* zoo lang binnens huys bewaren, en niet met veel water onderhouden, tot dat ze hoog en sterk genoeg zijn, om, buyten gesteld, de *Winterkoude* te konnen verdragen: anders zouden ze, noch jong en niet dik genoeg zijnde, door een strenge vorst ligtelijk versterven.

Waarneming.

Men kan haar aanwinnen, niet alleen door *Zaad*, uyt heete of warme Landen herwaarts gebragt, het welke men met een afgaande Maan van *May* in een Pot hol en een vinger-breed diep moet zayen in de bovengedagte grond, maar ook door hare de aarde doorborende en zeer voort-lopende *Schenten* uyt de *Wortelen*; welke men, met een afnemende Maan in *April*, van de oude aficheyde, en verplant.

De *ACACIA ARABICA*, of *Arabische Acacia*: *ACACIA AMERICANA*, of *Acacia uyt America*: *ACACIA ROTUNDFOLIA SPINOSISSIMA*, of *zeer Doornige rondgebladerde Acacia*: *ACACIA FRUTESCENS NON SPINOSA*, of *Stervelle Acacia zonder Doornen*: *ACACIA CORNIGERA*, of *Acacia met Hoornen*, en *ACA-*

Acacia
Arabica:
Americana:
Rotundifolia spinosissima:

CIA RUBRA AFRICANA, of *Africaansche Acacia met rosachtige bladeren en witte Doornen*, beminnen even dezelve aarde, grond, water en plaats, als de *Egyptische Acacia*, van welke wij nu hebben gesproken. Willen ook, in de *Winter-tijd*, op dezelve wijze waargenomen zijn. Konnen (gelijk veel meer andere zoo Boom-gewassen als Planten) op de volgende wijze door *Zaad* aangewonnen worden.

Neem een *Pot*, gevuld met de boven-beschreevene aarde: leg'er uw *Zaad* in, ter diepte van een vinger breed, ontrent 't laatste van *Februarius*, of 't begin van *Maert*, met een afgaande Maan. Is 't met een harde Schaal omkleed, zoo sijn, of vijl, met een Mes of ander gereedschap, eerst dezelve zoo lang, tot dat aan beyde de zijden in de lengte, desgelijks onder en boven, een tamelijk-ronde opening (na gelegenheid van de grootte des *Zaads*) is gekomen: doch men moet wel roezien, dat de inwendige *Korl* niet werde geraakt, of niet de minste schade kooome te lijden. Zet dan uwe *Pot* op wat *zand*, gelegd boven op de *Yzere Oven*, en stook in dezelve vuur, niet te sterk, en elke dag op dezelve maat van warmte, de eene tijd niet heeter als de andere. Voorzie het dan met een matige vochtigheid van Reegen-water, vooral niet te veel, en lauwwarm: zoo zal 't zwellen, zonder te verderven, en binnen weynige weeken voor den dag komen. In den *Oven* moet men ieder dag, een of tweemaal, na dat het meer of min koud is, vuur stoken, tot in 't laatste van *Maert*: ondertusschen evenwel zet men, bij goede warme dagen, midden op den dag de vensters zomtijds een uur drie of vier open, op dat 't nieuwljks opgekoomene allenxjens zich een weynig tot de Lucht mogt gewennen.

Aanwijzing van de manier,

hoe men deze Boomen

Neem daar na de *Pot*, stelze in een *Zonnebak*, in zal aanwinnen uyt haar *Zaad*. warme Paerdemist (gelijk onder de *Acacia Egyptica* gezegt is) en begintze zomtijds, als de aarde droog schijnt, een weynig met *Zalpeeter-water*, daar men bij gedaan heeft 't *Reegen-water*, waar in Schapenmist en Duyven-drek geweykt is, gelijk wij bij de *Oranjeboom* hebben aangeteekend, en hier na bij de *Guana-banus*, of *Vleschenboom*, ook noch aangewezen zal worden. Vermitsze hier door een krachtig voedsel genieten, zoo zullen ze voorspoedig aangroeyen: blijven ook hier door vrij en onbeschadigd van allerley Ongediert.

De *ACACIA AMERICANA*, waar van 't *Zaad* mij in 't Jaar 1656. toegezonden is door *CAROLUS DE GIVRY* te *Amsterdam*, heeft niet alleen *Anno 1665.* in mijnen Thuyt binnen *Groeningen* Bloemen, eerst bleek, daar na van een geel verwe, maar ook kleyne *Peulen* voortgebragt; doch daar in geen volkomen *Zaad*. Dit is 't zelve *Gewas*, 't welk te *Romen*, in den Hof van de Kardinaal *ODOARDUS FARNESIUS Anno 1625.*, en naderhand in noch andere Jaren, heeft gebleyd; volgens 't verhaal van *TOBIAS ALDINUS*. Deze *Boom*, gelijk de mijne, was voortgekomen van *Zaad*, uyt *America* gezonden.

Acacia
Americana.

Hij schiet op, uyt een tamelijk sterke, regt neervallende, in veele zijde-takken verdeelde en bruynverwige *Wortel*, van naturen in sijne geboorte-plaats ter hoogte van agttien, twintig, vierentwintig, en noch meerder voeten. Heeft een grauwe *Bast*, en daar onder een hard, wit *Hout*, zonder eenige reuk of smaak: inwendig is een zwartachtig *Pit*, of *Marg*. Boven is de Stam verdeeld in veele onordentlijk-geplaatste *Takken*, van een groen- en aschgrauwachtige verwe, doch, na de Zon gekeerd, donker-roode, omvangen: waar uyt veele kleyne *Takjens* groeyen, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde boven malkander, altijd tusschen of bij twee groote, sterke, scharpe en witachtige *Doornen* uyttschietende. Deze *Takjens* staan als die aan de *Filix*, of *Varen*. Houden in haar getal een ongelijke orde, en zijn voorzien met bladeren, gedurig voortkomende twee en twee, regt teegens

Beschrijving van dit Gewas.

Gedaante
der Blade-
ren.

Bloem-
knop.

En Peult-
jens, of
Poeltjens
uyt dezel-
ve.

Acacia
Rotundifo-
lia, of zeer
Doornige
en rond-
gebladerde
Acacia.

Gedaante
der Blade-
ren.

tegens over elkander; ook voor aan in een niet cyndigende; aan welke men dergelyks veel schoone en kleyne *Bladertjens* ziet, zonder eenige *Steeltjens*, twee en twee regt teegens overeen. Zijn van een aangename groene verwe, langwerpig, smal, vooraan rondachtig toe-gaande; in gedaante niet zeer ongelijk die van 't *Herba viva Frutescens*, of 't *Indiaansche Gevoelig Kruidje*; ook, gelijk die, gantsch niet voor in een cyndigende. Ontrent den avond, tegens malkander opstaande, sluyten ze zich toe: 's morgens ten zes of zeeven uren gaan ze weer open. Blijven niet altijd aan hare *Takjens*, maar verlaten dezelve ieder Jaar, in 't laatste van *September*, en vallen ter aarden neer: doch weer andere komen voor den dag in 't *Voorjaar*, ontrent 't laatste van *April* of 't begin van *May*. Eevenwel ziet men ook met verwondering, dat dit aardig *Boom-gewas* zoo wel in *September* als in 't *Voorjaar* uyt loopt; doch in deze Landen zeer zoher. 't Geeft ook in *May* tusschen de gemelde *Doornen* kleyne ronden *Knoppen*, rustende op korte *Steeltjens*, welke in de Maand *Julius* zien, volkomen open, ten toon stellen. Eerst zijn ze groen, trekken vervolgens na 't geel, en werden cyndelijk gantsch wit: dan bestaan ze uyt een ontelbaar getal van wollige *hayrtjens*, uyt welker midden werden voort-gebragt een zeer groote meenigte dunne *draadjens*, boven met kleyne ronde en geele *Topjens* verciert, gelijk men ook verneemd aan de Bloem-knop van 't gemelde *Herba viva Frutescens*. Te zamen maken ze dan een ronde *Knop*, zoo groot als een middelmatige *Kars*, of *Knikker*, van een aangename, zeer lieflijke reuk. Deze, cyndelijk in haar zelve vergaan, laten na eenige weynige *Peultjens*, welke in deze Gewesten noyt hare volkomene rijpheid verkrijgen: eevenwel zijn ze rondachtig, eerst groen, daar na zwart, een weynig ingedrongen, ontrent zoo dik als een kleyne vinger: de gedaante is als die der *Lupinen*, of *Vijge-boonen*; en hebben, wanneer ze tot hare volmaaktheid zijn gekomen, de lengte van zes vingers breedte, wat meer of min: zijn een weynig krom gebogen: inwendig gevuld met een hard Zaad, dik, ovals-wijze rond, doch zomtijds ook wel wat plachtig, ruym een plat-gedrukt stroobreedte lang, van verwe uyt den groenen en grauwachting, gelijk de *Bezoar* uyt *Oost-Indien*; ook glad, en verciert als met een verheeven *Adertje*, of streep, lopende in 't ronde.

De *ACACIA ROTUNDIFOLIA SPINOSISSIMA*, of zeer doornige en rond-gebladerde *Acacia*, is een gantsch schoone, gemakelijke *Boom*, die opwaft tot de hoogte van een *Kars* of *Pruymboom*, ook wel bijna tot dezelfde dikte in *America*, daar ze van naturen groeyd op steenachtige plaatzen: heeft een grauwe *Schors*, of *Bast*, van binnen witachtig, zonder reuk; en tamelijk vast *Hout*, in 't midden gevuld met een bleek-bruyn *Pit*. Indien hij niet waargenomen werd, zoo waft hij uyt eygener aart gantsch wild en zonder orde op: bekooid veele en sterke *Wortelen*, waar op hij rust: verspreyd zich boven in veele *Takken*, rondom bezet met veel scherpe, bruynachtige en matig-lange *Doornen*; waar aan, nu uyt de cene, dan uyt de andere zijde der nieuwljks geschotene *Steele*n, welke boven malkander voortkomen, en onder op een korte *Steel*, als uyt de *Takjens* voortschietende, rusten, zeer aangename en voor 't oog behagelijke *Bladertjens* te zamen groeyen, op dezelfde wijze als men aan de andere Soorten der *Acacia* of diergelijke ziet; eevenwel niet zoo meenigvuldig bij een gevoegd, maar ieder *Steeltje* komt met zijne *Bladertjens* afzonderlijk voort. Zeer kleyne zijn ze, niet langwerpig, maar ten naasten bij rond, doch hebben voor een kleyne puntje; boven verciert met een lieflijk groen, doch onder bleeker, ook in 't midden met een kleyne *ruggetje*, en geen andere zichtbare *Adertjens*: teeder en dun van aart; heeft beschadigd door een sterke wind. Men ziet in 't midden

een regt door-gaande *Steeltje*, en daar aan agthien, twintig, vierentwintig, zesentwintig, agtentwintig, en ook meer *Bladeren* in getal, altijd weerzijds twee en twee tegens over malkander geplaatst, en geenzins vooraan in een cyndigende. Komen voort digt aan 't gedachte *Steeltje*, eeven als rustten ze op geen *Steeltjens*. Gemeenlijk staan ze regt op, doch ook zommige krommen haar een weynig neerwaarts. Ieder avond na der Zonnen ondergang, tegens malkander opwaarts gekeerd, sluyten ze zich toe, en vertonen dan een bladerlooze *Boom*: doch 's morgens, als ze de warmte der Zon gewaar worden, openen ze zich allenxjen weer.

Dit edel Gewas is bij mij in 't Jaar 1671. gelukkig Zaad, den voortgekomen uyt een langwerpig-rond en hard Zaad, uyt *Spanje* overgezonden. 't Was in een *Peul*, een kleyne hand, of daar ontrent lang, op de wijze van *Lupinen* of *Vijgeboonen* daar in befloten, in verscheyde ronde deelen als van malkander gescheyden, echter aan een gebleeven.

Uyt deze schoone *Boom* vloeyd een *Gom*, of *Zap*, *Gom* uyt immers zoo goed en krachtig, als 't geen uyt de *Arabische* of *Egyptische Acacia* komt, en de naam van *Gummi Arabicum* draagd.

De *ACACIA FRUTESCENS NON SPINOSA*, of *Struvels-wijze groeyende Acacia zonder Doornen*, waft van naturen niet meer dan vijf, zes, of zeeven voeten hoog. De aanschouwing van dit Gewas is niet minder bevallig, als van de andere: 't krijgde bruyn teedere *Wortelen*, uyt welke boven, of ook noch wel in de Aarde, verscheyde *Takken*, op de wijs van *Struvelen* voortkomen. Deze alle (behalven alleen de middelste *Hert-scheut*) moet men voorzichtig wechneemen, indien men voornemens is, hier van een aardig *Boompje* op te queeken. 't welk anders noyt kan geschieden: dan verspreyd het zich boven in veele ronde *zijde-takjens*, zonder eenige *Doornen*, doch omvangen met een bevallijke verwe uyt den geelen rood: aan dezelve ziet men teedere *Steeltjens*, gemeenlijk regt tegens over, en niet hoog boven malkander, aan beyde de zijden harer *Takjens*, waar aan de *Bladertjens* voortkomen, niet zoo meenigvuldig in getal, als aan die van de voorgenoemde, noch ook zoo rond, maar kleyne, smal, langwerpig, gelijk die van de *Americaansche Acacia*, hier boven beschreeven: na de Zon gekeerd donker-groen van verwe, van onder bleeker, een weynig blinkend, cyndigende voor een in een spits punt: alleen in 't midden voorzien met een kleyne *ruggetje*, doch geen kenbare *Adertjens* inwendig. Altijd staan'er twee en twee regt tegens malkander over, niet voor aan stomp toe-lopende, gelijk die van de voorgemelde, maar daar in drieën gesteld, cyndigende in een, en maken dus een spits punt, op de wijs van de *Klaver*; gelijk men dit ook genoegzaam kan bemerken in die van 't *Barba Fovis Recentiorum*, of *Jupiters Baard* der *nieuwe Kruid-beschrijvingen*. Tegens den avond sluyten ze zich ook te zamen, gelijk de geene van welke wij hier boven hebben gehandeld; en ieder morgen, als de Zon opgegaan is, openen ze zich weer.

De *ACACIA CORNIGERA*, of *gehoornde Acacia*, *Acacia Cornigera*, waft van naturen op tot een hogen *Boom*, en heeft veele *Takken* aan eene *Steel*, twee altijd regt tegens over malkander aan beyde zijden; boven kleynder, en *Acacia* in een toe-gaande; drie, vijf, zeeven, neegen, elf, ja dikmaal meer bij een boven den anderen gevoegd, vol van kleyne, smalle en langwerpige *Bladeren*, welke aan beyde de zijden van haar *Steeltje* regt tegens over malkander zitten, gelijk men ziet in al de Soorten der *Acacia*, en meer andere Gewassen; doch gemeenlijk cyndigende voor in een: van een zeer aangename bleek-groene verwe. Deze *Takjens* neemmen meest altijd haren oorsprong ter zijden van de grauwerwige *Stam*, of dikke, immers niet al te dunne, *Takken*, uyt twee tegens over den anderen staande

Hoornen
voorzien.

valste, dikke, gantsch kromme, zommige wonderlijk om de Stam gebogene, en voor spits toelopende *Knob-belen*, van gedaante de *Offen-* en *Koeyenhoornen* t'eene-maal gelijkvormig. De eygentlijke gestalte werd ver-toond in de hier bij-gevoegde *FIGUUR*. De verwe dee-zer *Hoornen* is eerst bleek, daar na werden ze bruyn-achtig.

Queeking
der zelve.

Ontrent deze *Boomen* moet men, zoo in de *Win-ter* als *Zomer*, handelen, in deeze Gewesten, gelijk van de *Egyptische Acacia* is gesproken. Op dezelve wijze brengt men ze voort uyt *Zaad*. Op dezelve ma-nier werden ze opgequeekt en aangewonnen: 't welk echter, wegens de selle koude en onbestandige lucht deezer Landen, bezwaarlijk kan geschieden, vermits ze een gedurige en grootte warmte begeeren. Deeze genieten ze in hare geboorte-plaats *America*, en bren-gen derhalven daar voort gantsch geele *Bloemen*, ook *Peulen*, niet onaangenaam om te eten, en waar in 't *Zaad* is; doch noyt in onze Gewesten.

KRACHTEN.

Bloemen.
Vruchten.
Bladeren.

DE *Bloemen*, *Vruchten* en *Bladeren* van de op-regte *Egyptische Acacia*-boom zijn verkoelende, te rugge drijvende, en te zamen-trekkende van aart.

Prof. Alpin.
de Plant.
Æg. cap. 4

't *Water*, waar in de *Bladeren* gekookt zijn, ver-sterkt de *verslychte* Leeden, na dat ze weer in hare plaats zijn hersteld, als men ze daar meê wascht, stoofd, of badet.

Aceros
lib. Simp.
fol. 340.
Galen. lib.
Simp. med.
6.

't *Zap*, geparst uyt de varfsche *bladeren*, *bloemen* en *vruchten*, is ongewasschen in den eersten, maar gewasschen in den tweeden Graed koud, en droog in den derden; daarenboven zeer verstoppende. Een *Drachma* hier van ieder morgen met *Wijn* ingenomen, of op de wijze van een *Clisfeer* gebruykt, is zeer goed voor de onnatuurlijke *Vloeden der Vrouwen*, *Buykloop*, en voor de goene die *Bloed opwerpen*: helpt het *uyt-schieten der Moeder*, en des *Aars-darms*: versterkt de *zwakke Leeden*: verdrijft de heete vochtigheid en roodheid der *Oogen*: verheldert het gezicht: maakt de losse *Tanden* vast: geneest alle *Zeezen* des *Monds* en der *Ooren*; de *Roos*, en alle hittige *Zweeringen*.

Paul. Æ-
gin. lib. 7.
Dioscor. lib.
1. cap. 134.
Plin. lib.
24. cap. 7.
Dodon. lib.
26. cap. 13.

De *Egyptenaren* gebruykten de *Acacia* dikmaal tot een *Stoving*, om te voorkomen alle booze *Vochtigheeden* en *Zinkingen*: waar door dan ook 't *Podagra*, wan-neer 't niet verouderd is, ligtelijk werd wech geno-men, of gantschelijk verhinderd; als men daar benee-vens eenige dagen agter-een inneemt een weynig van 't *Zap* met *Wijn*; ook dagelijks in 't warme *Water* van *Acacia* een uur lang de *Voeten* houd, en dezelve smeerd met 't *Zap*, of een *Papje* der *Acacia*, ver-mengd met *Edik* en *Opobalsamum*. Zeer goed is dit ook voor *slappe*, *krachtlooze Leeden*; en 't heeld de *zeere Hoofden* der *Kinderen*.

Amatus l.
1. enarrat.
123.

Ik oordeel derhalven dienstig, dat men dit *Zap* uyt *Egypten* ontbood, en zich niet behielp met dat van *Slehen*, of *wilde Pruymen*; 't welk in deeze Landen bij de onervaaene *Apotheekers* werd verkogt voor opregt *Acacie-zap*.

Serap. lib.
de Simp.
Simp. cap.
94.

Uyt deeze *Boom* vloeyd een *Gom*, welke men noemd *Gommi Arabicum*, of *Gom* van *Arabien*; maar veel beeter mogt ze geheeten werden *Gommi Egyptia-cum*, of *Egyptische Gom*.

Gom uyt
de Acacia-
boom.

Zij is verkoelende, te zamen-trekkende, en kleeven-de van aart. Deeze *Gom* vermengd met wit van *Eye-ren*, werd met voordeel gebruykt teegens de *verbrand-heyd*: Belet het neerschieten der *Zinkingen*: sluyt de *Zweet-gaten*, en neemt weg de scharpheyd der din-gen, daar ze bij gedaan werd. Heeft ook haar gebruyk tot de *Inkt-making*, en in de *Verweryen*.

Welke de
beste is.

De beste is in verwe niet ongelijk de *Gom* der *Kars-of Pruymboomen*, doch houd zelden eenereley couleur. Is van gedaante langwerpig; of, gelijk *Dioscorides*

zegt, als *Wormtjens* te zaam-getrokken. Deeze ge-stalte bekomt ze na gelegentheid der vloeying.

De *Asch* deezer gebrandde *Gom* is goed tot bloed-*Camerar.*
stemping, volgens 't berigt van *CAMERARIUS* in *MAT.* l. 1. c. 54.
THIOLUM.

't *Zap* van de *Acacia Trifolia*, of *drie-gebladerde Dioscor.*
Acacia-boom, waar van *Dioscorides* gewag maakt, loc. cit.
heeft ook wel een te zamen-trekkende kracht, doch veel zwakker, en werd derhalven weynig gebruykt.

De *Bladeren* der *Hoornen-dragende Acacia* gedroogd, tot *Stof* gemaakt, en op *Wonden* gestroyd, trekken uyt 't *vergif*, veroorzaakt door *Slangen*, *Adderen*, en diergelijke quaadaardige *Dieren*. Zijn ook ten zelve eynde zeer goed, als men ze kookt in *Wijn*, of vier-entwintig uren lang daar in laat weyken, en dan de *Wijn* indrinkt.

Bladeren
der Hoorn-
dragende
Acacia.

XX HOOFDSTUK.

BOOGHOUT.

Et dien naam bekend bij de *Needer-* Van dee-
landers, werd in 't *Latijn* geheeten *ACER*, vermits het treflijk *Hout* dee-zen Boom
zes *Booms* der *Konstenaren* verstand zou ge-
scharpt en verbeterd. Waarom Paerd, waar door
de *GRIEKEN* van 't zelve zeer konstig Trojen
hebben gemaakt 't verwonderens-waardig Paerd, over
wiens aanschouwing de *TROJANEN* verbaasd stonden,
en binnen *Trojen* tot een gedenkwaardig *Teeken* opge-
regt. Door dit werk hebben de gedagte *GRIEKEN* hare
scharpzinnigheyd doen blijken, wijl ze door dit hout
Paerd de genoemde zeer schoone en machtige *Stad*,
welke ze door een tien-jarige *Beleegering* niet hadden
konnen verwinnen, gemakkelijk veroverden, en tot
de grond toe verbrandden, volgens de meening van
veele; gelijk ook dit bevestigt werd van *CURTIVS SYM-
PHRONIANUS* in de *Voorreden* zijns vijftien Boeks.
In 't *Hoogduytsch* werd hij genoemd *AHORN*, of *Verschey-*
WALDTSCHEIN; en in 't *Fransch* *PLASNE*. de namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vier onder-*Verschey-*
scheyden *Soorten*; namentlijk, *ACER MAJOR*, of *de Soor-*
GROOTE ACER, anders *GROOT BOOGHOUT*; *ACER* *ten, vier in*
MINOR, of *KLEYN ACER*, anders *KLEYN BOOG-* *getal.*
HOUT; in 't *Hoogduytsch* *MASZHOLTER*; in 't *Fransch*
ERABLE. Vooits, *ACER MAJOR PLATANOIDES*, of
GROOT BOOGHOUT; met *Bladeren* van *Platanus*; en
ACER FOLIO SERRATO, of *BOOGHOUT met zaags-*
wijze gekante bladeren: op 't *Nederlandsch* *Wiel-*
ROOM: in 't *Latijn* *CARPINUS*, of *BETULUS*: in 't
Hoogduytsch *HANENBUCHEN*, of *STEINBUCHEN*: in
't *Fransch* *CARPENE* of *HESTRE*, en in 't *Italiaansch*
PIE D'OCA, of *PLATANO ACQUATICO* genoemd.
Deeze alle zijn van eenen dezelve *Queeking*.

Zij komen voort en wassen op in allerley aart van *Alle van*
aarde, gemestte en ongemestte, vochtige of drooge, *eene Waar-*
kleyachtige of *zandige*: konnen sterke vorst, en alle *neeming.*
ongeleegentheeden des tijds verdragen. Schieten op
tot sterke *Boomen*: bloeyen in deeze Gewesten ont-
rent 't laatste der *Maand April*, of 't begin van *May*,
maar geeven zelden volkomen-rijp *Zaad*, ten ware in
heete *Zomers*; waar door ze in warme Landen met een *Aanwin-*
afgaande *Maan* in *November* gezayd en aangewonnen; *ning.*
doch hier alleen vermeenigvuldigd werden door hare
bij de *Wortel* of boven de aarde uytlopende jonge
Schenten; welke men, gelijk de *Angelierven*, ten hal-
ven insnijdt, met aarde overdekt, en daar na, *Wortel*
geschoten hebbende, met een afgaande *Maan* in *Maert*
of *April*, affnijdt en verplant.

Maar indien 't *Zaad* (besloten in twee regt teegens *Hoe in on-*
malkander overstaande platte buytjens, zich niet qua- *ze Landen,*
lijk vergelijkende met de uytgespanne *Vleugelen* der *van Zaad,*
Vogelen) volkomen rijp werd, gelijk mij in de *Jaren* *wanneer 't*
1670. en 1671. gebeurd is in mijnen *Thuy*n binnen *worden.*
Groe-

Groeningen, zoo moet men 't zelve met een afgaande Maan in *December of Februaris* (vermits het een half, ja zomtijds een geheel jaar, ook wel noch langer blijft leggen, eer 't opkomt) in een Pot, ontrent een vinger-breedte diep, in de aarde steeken, nu en dan met water begieten, en zoo lang de Winter duurd, tot in 't laatste van *Maert*, binnens huys houden; daar na op een goede plaats neerzetten; of ook 't *Zaad* weer uyt de Pot neemen, en op een bequame plaats luchtig steeken, zoo zal 't in 't begin van *May*, of wat later, te voorschijn komen. Ondertusschen heb ik ook wel vernomen, dat 't *Zaad*, op de aarde neer-gevallen, van zelfs, alhoewel in een geringe veelheid, is op-gegaan.

De *ACER MAJOR PLATANOIDES*, of groot Booghout, met *Bladeren*, die van de *Platanus* niet ongelijk, is een beziens-waardige Boom, welke nu meer als dertig Ja- ren lang in mijnen Hof gegroeyd heeft. Hij waft van naturen, gelijk een *Peereboom*, hoog en regt op, doch krijgde, na gelijkmatigheid zijner hoogte, geen groo- te Hoofd-top, of kroon, maar verdeeld zich boven alleen in eenige weynige *Takken*. Eevenwel schiet hij, oud werdende, zoo wel onder bij de grond, als in 't midden der Stam, eenige *Takjens* uyt, gelijk ook de *Platanus* wel doet. Heeft een *Castanie-bruyne*, doch van binnen witte en sterke *Wortel*. Werd niet dik, maar blijft, in opzicht van zijne hoogte, teeder en dun: echter is 't *Hout* tay, buygzaam, en tamelijk vast: de *Bast* is uyt den bruynen grauwwachtig, en als gesprekeld, niet zeer ongelijk dien van de *Castanea Equina*, of *Paerde-Castanieboom*. De *Bladeren* zijn zeer schoon van gedaante, en, gelijk alreeds gezegd is, die van de *Platanusboom* bijna gelijk. Zij komen voort aan hare *Takken* (welke, als men ze afsnijdt, een wit melkachtig *Zap* van haar geeven), twee en twee aan beyde de zijden der *Steel*, gelijk ook die van de ande- re foorten; zittende regt teegens over malkander, en rustende op dunne, ronde *Steeltjens*, boven een wey- nig bruynerwig, een groote halve, of ontrent een ge- heele voet lang: onder zijnze dik, blinken van een helder groen, en daar bevatten ze in 't midden de *Steel* rondom. Alrijd staan ze om hoog gekeerd, stevig, regt uyt, rondachtig, ontrent een hand, meer of min, hoog en breed: hebben weynig smaak, en zijn boven donker, of zwart-groen, zonder blinkende glantsch, onder veel lichter en helderder van verwe: gemeene- lijk rondom in zeeven voornaamste deelen gesneden, niet zeer diep: de twee onderste kleynste hebben elk een groote, scharpe; de twee volgende drie, doch veel kleynere, en de drie middelste grootste, ieder vijf spitze punten, inwendig voorzien met zeeven voorna- me *Aderen*, een weynig uyt den bleek-groenen geel- achtig van verwe; waar uyt voortschieten een goed deel kleynere, welke gantsch ter zijden uytlopen. Al te zamen vind men ze van boven zacht, van onder hard en wreed in 't aanraken. Deeze verdorren van on- der eerst teegens de Winter, en vallen in 't laatste van *September*, of 't begin van *October* af: niet voor in *April* komen ze weer te voorschijn.

Gestalte der Bloemen.

De *Bloemen* deezer *ACER MINOR PLATANOIDES* vertonen zich in deeze Gewesten ontrent 't laatste van *April*, op de wijze van 't *ACER MINOR*, of *kleyne Booghout*, als de *Bladeren* hare halve grootte hebben bekomen: zij zitten aan hare *Takjens*, midden tusschen twee bladeren, en rusten op veele korte en te zaam- gevoegde *Steeltjens*, agttien, twintig, vierentwintig, en noch meer in getal: de verwe is groenachtig: be- staan gemeenlijk uyt tien kleyne malkander niet ra- kende *Bladertjens*; van welke vijf groen, ook onder en boven eeven breed; de andere vijf veel bleeker, kleynere, in 't midden breedst, en boven wat spitsach- tig zijn. In 't midden hebben ze een breede en platte grond, waar in zich vertonen eenige weynige kleyne geele *Knopjens*; uyt welke, als ze zommige dagen heb-

ben open gestaan (doch niet altijd, maar alleen bij goede en warme Voorjaren) eenige groene *Zaad- huysjens* te voorschijn komen. Deeze zijn aardig voor- zien met breede, sterke *vleugelen*, twee en twee aan malkander vast, de eene regt teegens over de andere aan haar steeltje zittende, op de wijze der voorheenen gedagte. In den Herfst verliezen ze hare groenheid, werden vaal van verwe, en vallen ten laatste neer, zonder dat men in deeze *Neederlandsche* Gewesten rijp *Zaad* daar in vind.

Zaad, doch werd hier niet rijp.

K R A C H T E N .

DE *Wortel* deezer *Boomen* gestoten, en gelegd op de regter zijde van 't Lijf, daar de *Leever* hand, neemt wech de smerten der zelve. Het daar uyt gepartte *Zap* met Wijn gedronken, verdriift ook de pijn in de zijde; volgens 't getuygenis van *PLI- NIUS*, *QUINTUS SERENUS SAMMONIACUS*, *RUEL- LIUS*, en meer andere.

Plin. l. 24. cap. 8. Serenus in Carminib. Ruell. l. 1. c. 67.

XXI HOOFDSTUK.

PLATANUS.

Eeze schoone, hoog-opwassende en zeer aanzienlijke Boom werd met geen andere dan deeze naam genoemd; al- leen in 't *Fransch* wat korter *PLANE*, in 't *Italiaansch* *PLATANO*.

Verschey- de namcn.

Hij bemind een gemeene, zandige, of andere vochtige en wel-gemeste aarde; een opene luchtige plaats, en veel Water. Brengd in deeze Lan- den noch *Bloem* noch *Zaad* voort: kan sterke Vorst en allerley ongeleegentheeden der Winter verdragen. Werd uyt eygener aart zeer oud, en in deeze Gewe- sten alleen aangewonnen door zijne bij de *Wortel* uyt- lopende *Spruytjens*; welke men ten halven insnijdt, en met aarde overdekt. Alsze dan geworteld zijn, neemt menze van de oude af, en men verzet ze met een af- gaande Maan in *April*.

Queeking. Aanwin- ning.

Deeze *Boomen* werden in oude tijden van de *Grie- ken* en *Romeynen* zeer geliefd en in groote waarde ge- houden, wegens de zeer vermakelijke schaduw harer ver-uytgebreyde *Takken*. *XERXES*, der *Perzianen* Koning, vertoefde in 't Landschap *Lydia* met zijn gantsche Heyr een geheelen dag bij een *Platanusboom*, en vond onder zijne beschaduwing zulk een vermaak, dat hij des zelve dikke Stam met een goudde Band deed bellen, eeven als verciert met een Ring. Men heeft in *Asia* eene deezer *Boomen* gezien, wiens dik- ke *Tronk* in zijne rondte tagtig voeten hield: waar in ook zoo een groot *Hol* was gemaakt, dat *LUCINIUS MUTIANUS*, driemaal Burgermeester te *Romen* ge- weest, dikmaal daar in met andere personen, te zamen agttien in getal, zijne maaltijd heeft gehouden. On- der de verkoelende schaduw van zijn bevallig groen, deed hij *Bedden* spreiden, en sliep daar op, gantsch geen wind gevoelende, veel vermakelijker, als of hij had geleegen op een Leedekant met goudde Behangze- len, in een Kamer van marmele Pilaren, verciert met de konstgiste *Tapijten*.

Deeze Boomen voortijds van de Grieken en Romeynen zeer hoog geacht.

Eene der zelve heeft een Stam van tagtig voeten dik- te.

K R A C H T E N .

DE *Bladeren* deezer *Boomen* zijn verkoelende en vochtig van aart. In Edik gezoden, en daar van gedronken, zijnze zeer goed om 't *Braken* te stillen. In Wijn gekookt, werden ze met groot nut gelegd op de *Oogen*, en heete *Gozwellen*.

Galen. lib. Simp. 8. Trag. lib. 3. cap. 80. Diosc. l. 1. c. 108.

De *Knoppen* hebben een matig-verdrogende kracht. Een halve once daar van met Wijn ingenomen, helpt de geene, welke van *Adderen* of *Slangen* zijn gebeeten.

Matth. lib. 1. cap. 91.

D 3

Met

Met Honig vermengd, zijn ze bequaam, om alle vlekken en onzuiverheden der *Huyd* wech te neemen. Met eenig Vet gestoten, geneezen ze alle verbrandheyd.

Imic. d. 1. cap. 46. De *Bast*, desgelijks verdrogende van aart, in Edik gekookt, verzacht het *Tandvleesch*, en neemt de pijn van 't zelve wech.

T. Esia. l. 7. fol. 405. De *Afch*, van deeze *Bast* gebrand, verdroogd, en is zeer te zamen-trekkende. Met Oly van Rozen en Walch tot een Zalfje gemengd, verdrijft alle *Schurfs*: is ook goed teegens de *Melaansheyd*.

Cordus in Hist. Plant. Curt. lib. 21. cap. 8. De *Wolachrige substantie* der ronde *Vruchten*, of *Knoppen*, desgelijks 't *Stof*, 't welk men op de *Bladeren* vindt leggen, veroorzaakt een schrale, *quade Keel*, zoo dat men nauwelijks kan spreken, ja ligtelijk zou verflikken, wanneer men 't in de *Mond* krijgdt, volgens het berigt van *CORDUS*. Indien 't in de *Oogen* valt, zoo is 't zeer schadelijk voor 't *gezicht*: indien in de *Ooren*, zoo verliest men daar door 't *gehoor*.

Natuurlijke vijand-schap tusschen de Boom en de Fleermuis. Men heeft bevonden een zonderling-groote natuurlijke vijand-schap tusschen de *Boom* en de *Fleermuis*; zoodanig, datze noyt daar op, onder, of ontrent zal gaan zitten: ja, daar een Tak deeze Booms in een huys werd gelegd, zal noyt *Fleermuis* komen. Eeven hierom dragen de Oyevaarders *Platanus-bladeren* in hare Nesten, wijl ze dan bevrijd zijn voor deeze vliegende *Muisen*; welke, door een ingeboorne haat en eygenschap, hare Eyeren zoo gantsch schadelijk zijn, datze die, volgens 't verhaal van *ELIANUS*, onvruchtbaar en gantsch krachteloos maken, wanneer ze dezelve maar alleenlijk beademd, of met hare *Vleugelen* aangeraakt hebben.

XXII HOOFDSTUK. BOOM DES LEEVENS.

Verscheyde namen.

Erd in 't *Neederlandsch* met geen anderen, als deezen naam genoemd: in 't *Luijn* werd hij geheeten *ARBOR VITAE*, of *THUYA* van *Theophrastus*, ook wel *CEDRUS LICIA*, of *CEDERBOOM* UYT *LICIEN*: in 't *Fransch* *ARBRE DE VIE*, en in 't *Italiaansch* *ALBERO DELLA VITA*.

Wat voor een grond hij wil.

Hij bemind een zandige, gemeene en wel-gemeste grond: een opene, vrye en luchtige plaats, ook veel water. Verdragt in deze Gewesten tamelijk wel de *Winter-koude*, en allerley ongeleegentheeden des tijds: verliest echter door dezelve zomtijds zijne groenheyd, zoo dat hij een slechte, vaale verve bekomt. Doch met'er tijd vergaet deeze wanstal, en hij vertoont zich weer met een aangenaam groen.

Geeft in deeze Landen geen Bloemen, maar wel onrijpe Vruchten.

In deeze Landen geeft hij noyt eenige *Bloemen*, maar wel bij *heeste Zomers* (als in de Jaren 1665. 1669. 1670.) aan zijne jong-uytgeschotene Takjens veel *Vruchten*, aardig en kluchtig bij malkander geschikt, niet neerwaarts hangende, maar teegens de *Takjens* opwaarts gerigt. Doch in deze Gewesten komen ze noyt tot hare volkome rijpheyd.

Op wat voor een wijs dezelve aangevonden werden.

Eevenwel kan men deeze Boomen *aanwinnen* door afgesneede *Takken*, 't welk geschieden moet in de Maand van *Maert* of *April*, na geleegentheyd van de tijd, een weynig voor volle Maan. Inzonderheyd kan deeze aanwinning wel gelukken, wanneer men de gedachte *Takjens* steld in een donkere of schaduwachtige plaats, daar de *Zonnestralen* niet veel schijnen, ontrent een halve voet diep in de aarde. Als men'er dan met veel *Water* onderhoud, zoo vatten ze met'er tijd *Wortelen*, en groeyen voort; doch moeten niet voor 't tweede of derde Jaar daar na opgenomen, en met een afgaande Maan in *April* verplant zijn, vermits hare teedere *Wortelen* de eerder verzetting zonder gevaar niet verdragen kunnen.

K R A C H T E N.

DE Bladeren deeze Booms hebben een zeer sterke en olyachtige reuk, zijn bitter van smaak, en dun van deelen; derhalven warm en droog van aart, volgens de stelling van *DODONÆUS* en *CLUSIUS*.

Zommige *Menschen*, in *onmacht* gevallen, komen door deeze zware reuk weer tot haar zelve, wanneer men haar de *Bladeren* onder den *Neus* houdt: andere daar teegens krijgen'er pijn in 't *Hoofd* van.

Uyt deeze *Bladeren*, gelijk *CAMERARIUS* getuygd, werd getrokken een Oly, en *Water*, dienftig teegens *rius*, de smerten van 't *Podagra*.

XXIII HOOFDSTUK. CYPRESSEBOOM.

Deze zeer schoone, en tot een onge-looflijk-groote hoogte regt-opfchietende Boom, inzonderheyd in warme Landen, heeft in 't *Neederlandsch* geen andere naam, dan deeze: In 't *Luijn* *CUPRESSUS*, of *CYPRESSUS*: in 't *Hoogduitsch* *CYPRESS-BAUM*: in 't *Fransch* *CYPRES*, en in 't *Italiaansch* *CIPRESSO*.

Van deeze Boomen zijn mij in haren aart bekend twee bijzondere Soorten; namentlijk, *CUPRESSUS MAJOR VULGARIS*, of *GEMEENE HOOG-OPWASSENDE CYPRESSEBOOM*; en *CUPRESSUS HUMILIS VIRGINIANA BACCIFERA*, of *LAGE CYPRESSEBOOM* MET *BLEEK-BLAUWE BEZIEN* UYT *VIRGINIEN*. Beyde zijn ze van ontrent eeven dezelve *Waarneeming*.

De *GEMEENE HOOG CYPRESSEBOOM* bemind een zandige, drooge en ongemeste grond: een opene, luchtige, vrye, en wel ter Zon staande plaats; en, niet alleen oud, maar ook noch jong zijnde, zeer weynig vochtigheyd, vermits hij dezelve niet verdragen kan, en ligtelijk daar door uyt gaat. In deze Gewesten kunnen de *Cypresboomen*, buyten gezet, de sterke koude des *Winters* niet wel uytstaan: moeten derhalven met een afgaande Maan van *April* in een Pot, of houte Bak (na dat ze groot zijn) geplant, in 't begin van *October* binnens huys gesteld, met een weynig lauwer Reegen-water onderhouden, en niet voor ter helft van *April* weer buyten gebragt werden. In deeze Landen geeven ze wel *Vruchten*, maar noyt volkomen rijp. Konnen ook door geen andere middelen, dan door eeven dezelve, uyt warme Gewesten herwaarts gezonden, werden aangewonnen; 't welk zeer gevoeglijk geschied op de volgende wijze.

Neem een houte *Bakje*, of een *Pot*: vul dezelve tot boven toe met een slechte zandige aarde; en leg of zay dan 't *Zaad* daar in, met een afgaande Maan van *Maert* of *April*, elk een hand-breedte van malkander. Als deeze *Zaden* opgekomen zijn, mag men ze niet opneemen, voor datze in eeven dezelve plaats twee Jaren lang gestaan hebben: dan werden ze in *Maert* of *April* met een afgaande Maan verplant. Men moet ook goede zorg dragen, dat geen *Hert-scheuten*, of bovenste toppen komen te breeken, want dan zouden ze ligtelijk al quijnende versterven; gelijk ik door ervarenheyd op verscheyden tijden heb ondervonden, en met schade zelfs geleerd. Wanneer ze nu dus voorzigtiglijk verplant zijn, moet men ze van boven met een weynig Reegen-water begieten; maar daar na geen vochtigheyd meer geeven, als't geen uyt de Lucht op haar komt te vallen: hier door zullen ze dies te beeter beklijven, en te eerder opwassen.

De *CUPRESSUS HUMILIS VIRGINIANA BACCIFERA*, of *lage Cypresboom uyt Virginien*, 't schoone bleekblauwe *Bezien*, is bij mij krachtig voortgekomen in 't Jaar

blauwe
Beziën.

jaar 1657, uyt mij toegezonden Zaad. De Bladeren zijn die van de gemeene hooge Cypressboom gantsch gelijkvormig. Als men ze in de Mond knauwd, werd men'er geen zonderlinge smaak aan gewaar. De Beziën, welke aan de uiterste punten der Takken zitten, digt bij den anderen gevoegd, zijn wat kleynere als die van onze gemeene Juniperus, of Geneeverboom; doch in de smaak valt weynig verschil.

Waarneem-
ing dec-
zer Boo-
men.

Deeze Boomen beminnen een zandige goede aarde, met een weynig Paerdemist, twee jaren oud, en kleyn-gemaakte Veengrond wel door malkander bearbeyd: een opene, vrye, wel ter Zon gelegene plaats, en matige vochtigheyt. Konnen geenzins veel koude Herfstregeenen, of de stuursheyt des Winters, veel min een door-dringende Vorst verdragen. Moeten derhalven in 't begin van October binnens huys gesteld werden in een luchtige plaats, waar in geen vuur werd gebruykt, dan wanneer 't vrieft. Zoo lang de Winter duurt, moet men ze begieten met een weynig lauww-gemaakt Reegen-water, en niet weer buyten brengen, voor 't begin, of de helft van April, met een zoete warme Lucht.

Geeven
hier geen
rijp Zaad;

In deeze Landen geeven ze geen volkomen-rijp Zaad. Echter heeft eene deezer Boomen in 't Jaar 1666, veel kleyne Beziën, zittende aan verscheydene eynden der Takken bij malkander, en niet verro verstroyd, voortgebracht. Zij vertoonden wel zeer aangenaam de gedachte bleek-blauwe verwe: doch met een wassende Maan, zoo wel in 't Voor- als Najaar, in de aarde gelegte zijnde, quamen noyt op. Ondertusschen is 't goed en rijp Zaad 't eenige middel, om deeze Boomen aan te winnen, vermits ze zich noch door in-gelegde, of op de wijze der Angelieren ingesneedene, noch zonder Wortel afgesneedene; ook met een wassende of volle Maan in de aarde gestooke Takken, op een donkere plaats genoegzaam van water voorzien geworden, hebben willen laten vermenigvuldigen. Meenigmaal heeft men dit te vergeefs gezogt.

't Welk
echter 't
eenige
middel der
aanwin-
ning is.

Hoe ee-
venwel
zulks noch
door een
Tak is ge-
schied.

Evenwel, als eene deezer Takken met 't punt van een Mes in de Maand Maert tot in 't Hout geboord, en in een Potje ingelegd was (gelijk hier boven van de Oranjeboom is gezegd) zoo liet ze zich vinden, en voldeed de begeerte haars Meesters, zoo dat ze voor de Winter Wortelen schoot; waar door al de voorheenen aangewendde moeyte in vergeetenheyt wierd gesteld.

KRACHTEN.

Diof. lib. 1.
cap. 103.

Taberna-
emas. lib. 3.
cap. 6.

Galen. 1.
Simp. 7.

Camer. lib.
1. cap. 25.

Matth. lib.
1. cap. 86.

Curt. lib.
Hort. 27.
cap. 2.

DE jonge Spruyten en varfche Nooten van deezen Boom zijn verdrogende en te zamen-trek-kende. 't Water, daar ze in gezoden zijn, des-gelijks de Nooten, gestoten, en met Wijn ingenomen, geneezen de Buysloop en andere Vloeden: beletten 't Bloed-sponwen, 't Hoesten, en de eng-borstigheyt. De gestoote Vruchten, met Wijn genuttigd, zijn zeer dienstig teegens de Wolf, en meer andere Zeeren, als men ze daar op legt. 't Zap der Bladeren en Vruchten heeft een dezelve werking. Met Oly vermengd, verdrijft de donkerheyt der Oogen. Ingenomen met Spaansche Wijn en een weynig Myrrhe, helpt de geene, die haar Water niet kunnen houden: ook die met de koude Pis gequeld, of van Slangen gebeeten zijn.

De Bladeren, of jonge Schentjens, gedroogd en kleyn gestoten, stempen 't Bloed, en heelen de varf-sche Wonden. De Edik, daar deeze Bladeren, of Nooten, in gezoden zijn, verdrijft de Tand-pijn: Tand-zweeringen, als menz'er dikmaal mee wafcht: geeft ook aan 't Hayr een zwarte verwe. Van deeze Schentjens en Nooten een Plaester gemaakt, en op 't Ligchaam gelegd, is goed voor de geene, die inwendig eenige deelen verzeerd of gebroken hebben.

De Bladeren alleen, gestampt, en met tweemaal zoo veel Wittebrood en Wijn tot een deeg gemaakt, stild

de smerten van 't Podagra, wanneer men 't op de pijn-lijke plaats legt. Dezelve Bladeren, des-gelijks de Vruch-ten, gedroogd, gestoten, en met Wijn ingegeven, doen de Wormen der jonge Kinderen sterven.

De varfche Nooten in roode of oude Wijn gezo- den, en daar van ieder morgen een once gedronken, geneest de Gescheurtheyt, als men ook dezelve met de gestote bladeren over den Breuk strijkt, en daar op laat leggen. De Bast tot Stof gemaakt, en met Wijnruyt ingenomen, is goed teegens 't Graveel.

't Schraapzel, of Zaagmeel, van dit Cypressen-hout met Wijn ingedronken, verwekt de Maandstonden, en geneest de beetten der Scorpioenen. 't Hars van deezen Boom, of de Spaandertjens en Affchaafzelen, in de Kassen, en tusschen de Kleederen gelegd, bewaard ze voor allerley soorten van Moten, welke door de reuk verdreeven, ja gedood worden.

XXIV HOOFDSTUK.

ZEEVENBOOM.

Oerd in 't Neederlandsch niet alleen Verfchey- deezen naam, maar ook bij veele dien de namen van SAVELBOOM: in 't Latijn werd hij geheeten SABINA: in 't Hoogduysch SIBENBAUM: in 't Fransch SAVINIER; en in 't Italiaansch SABINA.

Hier van zijn mij eenige jaren lang in haren aart be- kend geweest vierderley Soorten: namentlijk: SABI- NA HUMILIS, of LAGE ZEEVENBOOM: SABINA BAC- CIFERA, of BEZIEN-DRAGENDE ZEEVENBOOM: SA- BINA BACCA CERULEA, of SAVELBOOM MET BLAU- WE BEZIEN; en SABINA BACCIFERA SYRIACA, of SAVELBOOM MET BEZIEN UYT SYRIEN. Niet alle zijn ze van even dezelve Queeking.

Vierderley
Soorten.

Zij beminnen een gemeene, zandige, en matig ge- mestte aarde: een warme, vrye, opene, en wel ter Zon gelegene plaats, ook tamelijk veel Reegen. In deeze Gewesten kunnen ze al vrij wel uytftaan Vorst, Sneeuw, felle koude, en andere ongemakken des Win- ters. Blijven gedurig groen, en geeven wel zomtijds, bij goede heete Zomers, kleyne Vruchten, voortko- mende uyt hare Takken zonder Bloeffem, doch ver- krijgen noyt hare volle rijpheyd.

Waarneem-
ing.

Vruchten;
zonder
Bloeffem.

De SABINA BACCA CERULEA, of Zavelboom met blauwe Beziën; des-gelijks de SABINA BACCIFERA SY- RIACA, of Savelboom met Beziën uyt Syrien, zijn niet zoo hard als de voorige, maar veel teederder van aart; konnen geenerley koude des Winters, geen Sneeuw, Storm-winden, of veel Herfstregeenen verdragen. Moeten derhalven, in Potten, of houte Vaten, na ge- leegentheyt dat ze groot of kleyn zijn, in April met een afgaande Maan geplant, in 't begin van October, of daar ontrent, na de gestalte van 't Weer, binnens huys gebracht worden, op een bequame, niet al te warme, doch voor een door-dringende Vorst genoeg verzeekerde plaats; onderhouden met een weynig Reegen-water, en niet voor het begin van April de Zonnestralen weer voorgesteld zijn.

Deeze schoone Boomen, voortgekomen, van over- gezonden Zaad uyt Tripoli in Syrien, Anno 1652, onder welke eene verciert was met een uytneemende bleek-blauwe blinkende verwe, hebben tot noch toe in deeze onze Gewesten geen Bloemen of Beziën laten zien; en ik geloove, dat het noyt geschieden zal, ver- mits de koudheyt deezer Wereld-streek.

Al de genoemde soorten der Zeevenboom, alhoewel geene der zelve in onze Landen eenige Frucht of vol- komen Zaad geeft, werden echter genoegzaam aan- gewonnen door hare Takken, op deeze wijze: Snij, met een volle Maan in April, zoo veel Takken af als gij wilt; ieder een voet of anderhalf lang: inoey ze zoo- danig

Krijgen in
deeze Lan-
den noch
Bloemen
noch Zaad;

Hoemen
echter de-
zelve kan
aanwin-
nen,

danig op, dat'er boven niet meer dan een *Top* van ruym een hand-breed lengte aan blijve: kneus ze een weynig aan 't dikke eynd, en steekze dan in een gemeene ongemeste aarde; doch (zonder quetzing van 't teeder en dun eynd) in een *Zeep-vaasje*, op een donkere plaats, daar de Zon zeer weynig schijnt, de halve *Zomer* lang; en geef haar, in drooge tijden, nu en dan een weynig Reegen-water; zoo zullen ze onder *Knobbelen*, en *Wortelen* bekomen.

en opquecken.

Deeze, op zulk een wijze *aangewonnen*, blijven gemeenelyk *knobbelachtig*, en *laag* uyt eygener aart. Men moet haar derhalven bij tijds van onder opwaarts *befnoeyen*, en aan *stokken* binden, zoo zullen ze eyndelyk tot een tamelyke *hoogte* opschieten; 't welk door geen ander middel kan geschieden. Men mag haar, zoo wel in de aarde als in 't *Zeep-vaasje* gezet, niet opneemen of verroeren, voor dat ze drie Jaren agter een daar in gestaan hebben, en wel geworteld zijn.

K R A C H T E N .

Galeu. lib. Simp. 6. Manard. lib. Epist. cap. 5.

DE *Zeevenboom* is warm en droog tot in den derden Graad: heeft daarenboven een te zamentrekkende, dun-makende, verteerende, openende, en afvagende kracht.

Met *Edik* en *Wijn* gezoden, dan over den damp gaan zitten, helpt de geene, die zeer geparft werden haar *gevoeg* te doen, en evenwel niet konnen; welke ongeleegtheit van de Genees-geleerde werd genoemd *Tenafsmus*.

Ad. Lonc. lib. 1. cap. 23.

De *Wijn*, waar in deeze *Zeevenboom* gekookt is, gedronken, maakt een zeer goede *Maag*, en verdrijft de *Buyk-krimping*. Twee oncen van 't gedistilleerde Water deezer *Takken* ingenomen, verwekt de *Maandstonden*: neemt wech de *draying* of *Zuyzeling* des Hoofds, als men'er doeken in nat maakt, en oplegt: zuiverd en verdrijft alle *vlekken* en *schurftigheyt* der Huyd.

Gesner. Hist. Pl. fol. 227.

Met *Honig* gemengd, en opgelegd, belet het voortlopen van inetende, verrotte, vuyle *Zweeringen* en *Carbonkelen*.

Gebreeken aan de heymelijcke Leeden.

Met even het zelve Water de *Wratten*, of uytgroeyende *knobbelachtigheyt* aan 't *Manlijk Lid*, of op andere geheyme plaatzen, gewasschen, daar na 't *Poeder* daar op gestroyd; of maar alleen 't *Poeder*, op de volgende wijze bereyd, met een doekje daar op gelegd, geneest dit quaad.

R. Pulveris Sabinae.

Hermadaet.

Ochra. ana 3ß.

Misce fiat Pulvis.

De *Takjens* gedroogd en tot *Stof* gemaakt, werden met groot voordeel gemengd onder alle verwarmende *Zalven* en *Olyen*.

Durant. Hist. Plan. fol. 406.

Een *Drachma* van dit *Poeder*, met *Honig* en *Boter*, onder malkander gedaan, ingenomen, is zeer dienstig voor de *eng-borstige*. Met *Room*, of *Melk*, gebruykt, doed de *Wormen* sterven. Met *Honig* en *Wijn* genuttigd, verdrijft de *Geelzucht*, volgens 't berigt van *PLINIUS*.

Plin. lib. 24. cap. 11.

Dezelve *Takjens* in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, doen zoo sterk *Wateren*, dat'er 't bloed op volgd.

Serap. cap. 245.

Hier door kan men ook de *Nageboorte* en *doode Vrucht* afdriven; de *Maandstonden* doen voortkomen: derhalven moeten alle bevruchte *Vrouwen* haar zeer voorzichtig hier voor wachten, anders zouden ze, indien ze dit gebruykten, hare levende *Vrucht* doen sterven, of een *Misval* veroorzaken.

Trag. 1. 3. 6. 57.

Om de *Hoenderen* van de *Pip* te geneezen, behoeft men ze slechts over den rook van deeze *Takjens* te houden.

XXV HOOFDSTUK.

LAGE CEDER BOOM, met Vruchten van CYPRES.

N't *Neederlandsch* dus geheeten; werd *Namen*, in 't *Latijn* genoemd *CEDRUS HUMILIS SABINIFERA FRUTU CUPRESSI*: en in 't *Italiaansch* *CEDRO MINORE* *COL FRUTTO DI CIPRESSO*.

Deeze zeer ongemeene en rare *Boom* In deeze is den 13. van *Junius* des Jaars 1654. in mijnen Hof Landen gelukkig voortgekomen van uyt *Syrien* overgezonden voortgekomen uyt *Zaad* van *Syrien*.

Hij bemind een zandige, luchtige aarde, met een weynig oude *Paerdemist* van twee jaren en 't *Mol* der vergane *Boomen* doormengd: een opene, vrye lucht; een warme, wel ter Zon gelegeene plaats, beschut voor alle koude *Ooste-* en *Noorde-winden*, en een matige vochtigheyt.

Kan niet wel uytstaen veel koude *Herfst-reegenen*, *Queeking Sneeuw*, *Storm-winden*, en *felle Vorst*. Word daarom, met een afgaande *Maan* van *April*, of *Maert*, in een *Pot* met aarde, een *vinger-breedte* diep, om dat ze langzaam voortkomt, zoo wel gezayd als geplant zijnde, in 't begin van *Oktober*, wat vroeger of later, na geleegentheyt des tijds, binnens huys gezet, op een luchtige, niet al te warme plaats: zoo lang de *Winter* duurd onderhouden met een weynig lauwwarm *Reegen-water*; wel bewaard voor de *Vorst*, en niet voor ontrent half *April* met een zoet en reegenachtig *Weer* wederom buyten, en in de *Zonnestralen* gebragt, wel gedekt en bewaard voor koude nachten, sneeuwachtige vochtigheyt, en diergelijke ongeleegtheeden des tijds.

Hij geeft in deeze koude *Gewesten* noch *Bloem* noch *Vrucht*.

Kan echter *aangewonnen* werden door van hem afgesneden *Takjens*; die men met een volle een *Maan* van *April*, of zomtijds veel beter in *September*, in een *Pot* steekt, gevuld met een magerachtige aarde: dan ten minsten zes weken, of twee *Maanden* lang dezelve bewaard in een donkere plaats, daar geen *Zonnestralen* komen, met een nauwe achneming daar op. Dikmaal moet men ze begieten met *Reegen-water*, inzonderheyt bij drooge tijden, op dat ze dies te beter *Wortel* mogten vatten.

Evenwel laten ze zich op deeze wijze zeer bezwaarlijk *vermeenigvuldigen*; maar veel bequamer op zulk een manier, als voorheen van de *ORANJEBOOM* is gezegt.

K R A C H T E N .

DE *Vruchten* deezer *Booms* zijn verwarmende en zuyverende van aart: in gedaante, grootte en middelen, verwe die van de *CUPRESSUS*, of *Cypresboom*, genomen van de *Vruchten* deezer *Booms*. zeer gelijk: echter aan de schilferachtige deelen zich niet van een doende, noch door hitte, noch door ouderdom, maar altijd in een gestoten blijvende. In *Wijn* gezoden, zijn ze zeer goed teegens de *koude Pis*, 't *Graveel*, 't *beeven der Leeden*, en de *reuking der Zeenruwen*.

Tot *Stof* gemaakt, en dan met *Wijn* ingenomen, helpen ze de geene, die inwendig *gescheurd* zijn. 't *Gedachte Stof*, voor zich zelven alleen, geneest de *Wonden*.

De jonge *Scheutjens*, in *Spaansche Wijn* gezoden, jonge en daar van drie of vier dagen agter den anderen 's *morgens* nuchteren gedronken, maakt een goede *Maag*; jens. doed de *Wormen* sterven, en geneest de beetten der *dolle Honden*.

XXVI HOOFDSTUK.

PERZIKBOOM.

Verschey-
de namen.Veerlerley
verschey-
dene foor-
ten der Per-
zikboom-
men en der
zelver
Vruchten.

Deze, een zeer aangename Vracht-dragende Boom, werd in 't *Nederlandsch* genoemd PERZIK en PERSEBOOM: in 't *Latijn* MALUS PERSICA: in 't *Hoogduytsch* PERSIGBAUM: in 't *Fransch* PERSCHER of PESCHER; en in 't *Italiaansch* PERSICARO, of PESCO.

Hier van zijn mij veele schoone veranderlijke foorten in haren aart bekend geworden; namentlijk: MALUS PERSICA FRUCTU VIRIDI PALLIDO, of PERZIKBOOM met een *bleek-groene Vracht*: FRUCTU RUBRO, met een *roode Vracht*: RUBRO ET VIRIDI ELIGANTER VARIEGATO, met een *groene Vracht en aangenaam-roode plekken*: EX VIRIDI LUTEO, met een *Vracht uyt den groen-geelen*: TOTO LUTEO, met een *gantfch geele Vracht*; ook wel, wegens zijn aangenaam-geele verwe, genoemd in deeze Landen MELOCOTONS, en in *Frankrijk* MYRECOTONS; doch zeer zelden bekomen ze hier hare volkomene rijpheyd: MALUS PERSICA NANA FRUCTU PRÆCOCI ODORATO, of KLEYN AVANT PERZIK met een *welriekende Vracht*: MALUS PERSICA TRICOLORATA, of PERZIKBOOM met een *drie-verwige glatte Vracht*; eerst *zwart* gelijk Pek, daar na *groen*, ten laafte uyt den *blauwen-rood*: MALUS PERSICA MONTANA, of BERG-PERZIK: MALUS PERSICA SUOLLANA, of ZWOLSCHE PERZIK, welke beyde laafte hier voor de beste werden gerekend: MALUS PERSICA FLORE PLENO ROSEO, of PERZIKBOOM met een *zeer schoone groote en dubbele Bloem*, gelijk een Roos, *bleek-lijf-verwig*: behalven noch veel meer andere.

Queeking-
en Waar-
neeming.Hoe men
deeze Boom-
men moet
dekken,
tegens de
koude
nachten,en ook te
vroeg
warmte
der dagen.

Al te zamen beminnen ze een zandige gemeene grond, wel voorzien met matige oude twee-jarige Koeyemist, Varkensmist (als de bequaamste boven alle andere, wijl deeze Miften niet te heet, maar koelder van aart zijn, 't welk al deeze foorten van Boomen begeeren, en daar door te beeter groeyen; ook dies te langer leven) en dan de aarde, waar in hare eygene Bladeren vervuylt zijn, waar door ze, om dat dezelve langer vochtig blijft, en zeer luchtig is, krachtig inschieten, en groter Vruchten voortbrengen. Voorts, een warme, drooge, vrye, opene, en wel ter Zon geleegene plaats, teegens een *Heyning* of *Muur*; daar ze genoegzaam beschut zijn voor koude *Oofte*- en sterke *Noordewinden*, dieze qualijk verdragen mogen. Derhalven dies te beeter is, dat men haar boven beschermd met een houte of looden *Goot* onder de Pannen gelegd. Hier door zullen hare *Bloemen*, welke zich in 't laafte van *Maert* en 't eerste van *April* openen, te minder schade lijden door de van boven afvallende *koude* en *Nacht-rijp*, het welk hare *Vracht* zich vaster zal doen zetten; inzonderheyd wanneerze droog zijn. Want als de *Bloesfem* nat is, en dan een schielijke *Rijp*, of kleyn *Vorstje* komt, bederft dezelve terstond, en valt af. Hierom is 't zeer dienstig, dat men deeze *bloeyende Boomen* met *Matten* of iet anders teegens de nacht dekt, in geval men koude te gemoet ziet: anders is 't onnodig, ten ware zij boven geen *Goot*, of eenige *beschutting* mogten hebben. Om de *Bloemen* binnen te houden, wanneer ze te vroeg willen open gaan in warme dagen, waar op gemeenelyk koude nachten volgen, kan men ze ook wel bij dag dekken voor de warmte der Zonen Lucht, doch niet bij nacht: want zoo lang de *Bloemen* noch gesloten, of ook noch maar half open zijn, werden ze door de *Nacht-koude* gantfch niet beschadigd, maar komen alleen te langzamer, doch dies te verzeekerder voort. De *Boomen* zelfs werden door een felle *Vorst* wel zeer beleedigd, wijl ze van een teederen aart zijn, zulker wijs, dat ze geheele Takken verliezen; inzonderheyd door de *koude* en *winden* des *Voorjaars*.

In drooge tijden willen ze geerne teegens den avond dikmaal met Reegen-water begoten werden, en, wanneer ze zich flauw bevinden, op de aarde harer Wortelen bedekt zijn met Duyvenmist, twee of drie vingeren dik, doch niet op de Wortelen zelfs; want dit zou haar, wegens de natuurlijke hitte der genoemde Mist, in plaats van voordeel, tot schade gedyen: hier voor moet men genoegzaam zorg dragen.

Daarenboven, vermits deeze *Boomen* uyt eygener aart niet zoo lang in 't leeven blijven als wel andere, zoo moet men tijdelijk bij de zelve planten andere Jongen; om, wanneer ze zullen verfterven, hare plaats te vervullen: dit moet geschieden met een afgaande Maan van *Februarius* of *Maert*, maar op geenerley wijze in den *Herfst*: want indien 'er een sterke *Vorst* op volgde, zoo zouden ze, wegens de teederheyd harer natuur, in groot gevaar staan van te verderven.

De alderbequaamste tijd om deeze foorten van *Boomen* te snoeyen, te zuiveren, en aan te binden, is een afgaande Maan in *Februarius*; doch indien 't dan noch te koud en vriezende is, zoo moet men wagten tot in de volgende Maand *Maert*.

Al de gemelde schoone foorten van *Boomen* kunnen in deeze onze Landen op vierderley wijzen *aangewonnen* werden; te weten:

Eerst, door de konst van *Enten* en *Zuygen*; 't welk alderbequaamst kan geschieden met een wassende Maan, straks na 't eerste *Quartier*, in *Maert*, op *blauwe Pruym-flammen*, of op de kleyne *bruyne Pruymen*, welke in *Vriesland Eijes*, in andere *Nederlandsche Landfchappen Kroojens* werden genoemd: deeze zijn, boven alle andere, de bequaamste hier toe.

Ten anderen, door 't *Zayen* der *Korlen*, 't welk, op de volgende wijze aangelegt, noch veel beeter word gehouden.

Pluk met de hand af eene der schoonste en grootste *Perzikken*, eeven ter tijd als de Maan vol is, en eerze noch haar uiterste rijpheyd heeft bekomen: bewaar ze, tot dat de Maan weer vol is geworden: neem 'er dan de Steen uyt: laat ze een weynig drogen, en leg ze wech tot de naaft-volgende *Maert*. Steek ze dan, een vinger-breedte diep, in een goede grond, ontrent een half uur voor volle Maan. Als ze opgekomen zijn, moet men ze drie jaren lang op dezelve plaats laten staan, zonder haar te roeren: daar na haald men ze uyt de aarde, en men snijdt af de geheele regt-neerschiende *Hertwortel*, tot aan de bovenste zijde-wortelen toe. Op de afgesneedene plaats legt men een weynig *Wafsch*, of een andere *Plaester*, op dat 't *Zap*, waar in des Booms welvaart bestaat, niet door de wonde wechvloeyde. Dan verplant men ze op een warme plaats, teegens een *Muur*, houte *Heyning*, of *Staketzel* aan, zulker wijs dat de Zon haar, de gantfche dag lang, zonder verandering kan beschijnen, ieder tien of meer voeten van malkander af; met een afneemende Maan in *Februarius* of *Maert*, na tijds geleegentheyd. Dus zal men niet alleen beeter en schooner *Vruchten* bekomen, maar ook zullen de *Boomen* langduriger zijn, dan of ze op andere wijzen waren aangewonnen.

Ten derden, kan de *vermeenigvuldiging* geschieden door *Inoculatie*, op de voor-gedachte *Pruym-flammens*, in 't midden of 't laafte van *Julius*, met een wassende Maan. Dit is de bequaamste tijd tot dit werk: indien men dezelve verzuymd, zoo zal men met de *Inoculatie* tot 't volgende jaar moeten wagten.

Ten vierden kan men deeze *Boomen* *aanwinnen* door de konst van *Laffchen*, dat is, als men een gedeelte van een eenjarige Tak der gemelde *Pruym* en van de *Perzikboomen* de bast een weynig, ter lengte van eene vinger, zuiver affnijdt, en dezelve, wel net op malkander accordeerende, in 't laafte van de Maand *Maert* vastbind. Zeer goed is 't, indien 't geschied met een wassende, of teegens de tijd der volle Maan. Dus groeyen ze aan malkander vast: daar na in den *Herfst*

E

snijdt

Wat noch
verderontrent
deeze Boom-
men staat
waar te
neemen.

Snoey-tijd.

Aanwin-
ning.eerst, door
Enten en
Zuygen.Ten ander-
endoor 't
Zayen van
Korlen, en
hoe zulks
geschieden
moet.om wel-
dragende
Boomen
aan te win-
nen.Ten der-
den, door
Inoculatie.Ten vier-
den, door
de konst
van Laff-
chen.

snijdt men de *Tak* des *Pruymbooms* af; ook al de uytgeschotene *Pruym-telgen*, zulker wijs, dat alleenlijk de aangegroeyde *Perzik-tak* daar aan blijve. Deeze manier valt zeer ligt te verrigten, en gaat gemeenlijk zeeker.

Hoe men uytmun-
tende
Vruchten
kan beko-
men.

Wil iemand op de gemelde *Stammen*, voortgekomen van gezayde *Korlen*, en van hare *Hert-wortel* be-roofd, *Vruchten* van een zeer goeden aart laten *Zuygen*, doen *Inoculeren*, of op de gedagte wijze *Lasschen*, zoo zal hy verkrijgen *verwonderens-waardige Perzik-ken*; niet alleen in opzicht van de *smaak*, maar ook van de *grootte*, zoo dat ze verre te boven zullen gaan de *Montanische* of *Berg-Perzikken*, ook de *Zwolsche*, anders in deeze *Gewesten* aldermeest geacht.

K R A C H T E N .

Matth. l. 1.
c. 131.

DE *Bloemen* der *Perzikboomen* hebben een ver-warmende en openende kracht. Soo wel *varsch* gebruykt, als *geconfijt*, veroorzakenze *Braking*: op *Salade* gestroyd, en met dezelve gegeten, drijven uyt de waterachtige vochten der *Lever*- en *Milt-zuchtige*. Een *Conserve* daar van gemaakt, opend het *Ligchaam*, en is dienstig voor de *Maag*.

Galen. lib.
Simp. Med.
7.
Trag. lib. 3.
cap. 39.
Egin. l. 3.
p. 397.

De *Bladeren* hebben een verwarmende en verdrogen-de kracht. Gestoten, en op de *Navel* gelegd, of gedroogd, en twee *Scrupelen* daar van met *Wijn* of *Edik* ingenomen, doet, door de bitterheyd, de *Wor-men* sterven: dit *Stof* op *varlsche Wonden* gestroyd, geneest dezelve. 't *Zap* der *Bladeren* in de *Ooren* gedaan, veroorzaakt de dood aan de daar in groeyende *Wormen*.

Dodon. lib.
28. cap. 6.

De gedachte *Bladeren* veel gebruykt, zijn goed in *Koortzen*: in *Wijn* gekookt, neemen wech de *verstopping* van *Leever*, *Longe*, en 't geheele *Ingevand*: onsluyten 't *Ligchaam*, en zuyveren 't van alle *galachtige slijmerigheyd*. 't *Gedistilleerde Water* der *Bladeren* werkt even 't zelve, en doet sterk *Wateren*.

Discoer. l. 1.
c. 105.

De *Vruchten* zijn koud en vocht in den tweeden Graad, aangenaam en lieflijk van smaak: versfrischen de *Maag*, en verquikken 't *Hert* door hare geur; doch geeven aan 't *Ligchaam* geen goed voedsel: moeten derhalven matig genuttigd werden; beeter voor of onder, als na de *Maaltijd*; want na andere spijzen gegeten, vergaan ze haast, en veroorzaken veel *Slijm* in de *Maag*; desgelijks *Koortzen*. Om dit te voorkomen, moet men'er noodwendig een goede *Roemer Wijn* op drinken: rijp zijnde, maken ze een *open Ligchaam*, maar onrijp, *stoppen* ze 't zelve.

Serenus
lib. 220.

De *Korlen* der *Perzik-stenen*, bitter van smaak, hebben een openende, afvagende, verwarmende en verdrogende kracht: openen de *verstophthet* der *Milt* en *Leever*: neemen wech de krimpelingen en smerten des *Buys*: verbeteren weer de *Maag*, als ze ontfeld is door 't te veel eeten van de *Vruchten*. 's Morgens gebruykt, zijnze goed teegens een *Pestilentielle* of anderszins *vergiftigde Lucht*. Voor de *Maaltijd* gegeten, verhinderen ze de *dronkenschap*. Gestoten, en met *Edik* tot een *Papje* gekookt, voorkomen ze de *uytvaling* des *Hayrs*. Een *Perzik-steen*, te zamen met de inwendige *Korl*, verdrijft 't *Colijk*.

Tabernam.
lib. 3. c. 47.

De *Oly*, geparft uyt deeze *Korlen*, doet wel *slapen*, en stild de *Hoofd-pijn*. Vier oncen daar van gedronken, of van onderen op de wijs van een *Clysteer* gebruykt, verdrijft alle smerten des *Ligchaams*; en verzacht de onsteltens der *Nieren*, veroorzaakt door 't *Graveel*. Met de *Oly*, gestoten en geparft uyt vier oncen *Korlen* en twee oncen gepeld zaad van *Cucurbita*, of *Couvoerden*, de huyd bestreken, neemt wech alle *roode vlekken* en onzuiverheden des *aangezichts*. Eeven 't zelve doet de *Gom* der *Perzikboomen*, in *Wijn* of *Edik* gesmolten. Een half lood van deeze *Oly* met *roode Wijn* ingenomen, doet 't *Bloed-spruygen* ophou-

den. Met *Mee* ingedronken, verdrijft de *eng-borstigheyd*.

In witte *Wijn* met een weynig *Saffraan*, is zeer dienstig teegens 't *Graveel*.

XXVII. HOOFDSTUK.

ABRIKOOSBOOM.

Erd ook wel van veele in 't *Neder-Verfichey. de namen.* landsch genoemd *vrooge Perzik-boom*, om dat zijne *Vruchten* veel eerder, dan de gemeene *Perzikken*, hare volkomene rijpheyd bekomen, alhoewel beyde dit slach van *Boomen* korts na malkander, of ook wel te eener tijd, beginnen te bloeyen. In 't *Hoogduysch* draagt hij de naam van *Marellen*, of *Molletenbaum*; ook van *S. Johannis Peerzing*: In 't *Fransch* van *Abricot*, *Avant Perse*, of *Peschés de Troye*: In 't *Latijn* van *Malus Armeniaca*, of *Malus Præcox*; en in 't *Italiaansch* van *Albericocche*, of *Bacocche*.

Hier van zijn mij in haren aart en opqueeking bekend drie bijzondere Soorten; te weten: *Malus Armeniaca major* *Fruïtu luteo rubescente*, of *Groote Abrikoosboom* met een *Vrucht*, uyt den geelen rood. *Malus Armeniaca minor* *Fruïtu eodem*, of *Kleyne Abrikoosboom*, met *Vruchten* van dezelve verwe, doch eerder rijp; en *Malus Armeniaca* *Fruïtu albescente*, of *Abrikoosboom* met een *witachtige* of *bleeker Vrucht* en *Bladeren*; gemeenlijk grooter dan de andere, ook droger, en veel treffelijker van smaak.

Al te zamen beminnen ze eeven dezelve *Lucht*, *Waarneming.* *Aarde*, *Zon* en *plaats*, gelijk alreeds van de *Perzik-boom* is gezegt. Moeten ook op dezelve wijs bebouwd, in acht genomen, en aangewonnen werden, wijlk ondervonden heb, datze van dezelve aart en eygenschapen zijn.

K R A C H T E N .

DEEZE *Vruchten*, zeer aangenaam van smaak, en ieder behaagelijk, zijn koud en vocht in den tweeden Graad, echter niet zoo zeer als de *Perzik-ken*, maar wat droger.

Werden ter diert oorzaak van veele voor gezonder, doch van zommige daar teegens voor arger gehouden; inzonderheyd als men'er te veel van eet: want dan veroorzaken ze lichtelijk in een teeder *Ligchaam* een sterke *Buysloop*, *Bloedgang*, of een *Koortz*. Moeten derhalven, gelijk de *Perzikken*, matig genuttigd; ook liever, voornamentlijk als ze niet al te rijp zijn, voor als na de *Maaltijd* gegeten werden, om dat ze dan eerder na beneeden zakken, en een *open Lijf* maken. Indien men ze echter na den eeten wil gebruyken, zoo moet men'er altijd een goede teug *Wijn* op drinken.

De *Korlen* der *Abrikozen*, niet bitter, maar zoet, gelijk de *Amandelen*, doden ook de *Wormen*: zijn, neevens de *Oly*, uyt dezelve geparft, goed voor 't *Graveel*: desgelijks teegens quade *Zweeringen*, ongeleegentheyd aan de *Tong*, smerten der *Ooren*, en inzonderheyd voor de *Takken* of *Speenen* aan 't *Fondament*, ook teegens de gebreken der *Nieren*, volgens 't getuygenis van *Mesues* en *Manardus*.

Wat de *Bloemen*, de *Bladeren*, en 't geen daar van bereyd werd, belangd, dezelve werden toegescreeven eeven zoodanige *krachten*, als hier boven van de *Perzikboom* is gehoord.

XXVIII HOOFDSTUK.

DADELBOOM.

Verschey-
de namen.

En schoon en aardig Gewas, werd in 't *Latijn* genoemd PALMA, ook wel van zommige PHOENIX, na 't *Griekse* woord φοινίξ: in 't *Hoogduitsch* DATTELBAUM: van de *Indianen* TAMAR: in 't *Fransch* DATTE, en in 't *Indiaansch* PALMA, of TAMARINDO, en de *Fruchten* zelfs BATTOLI.

Tweeder-
ley soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee verscheydene Soorten, eenige jaren lang mijne waarneming en opzicht onderworpen geweest, namentlijk: PALMA MAJOR, of GROOTE DADELBOOM; en PALMA MINOR SYLVESTRIS, of KLEYNEN WILDE DADELBOOM; die ook geheeten word CHAMÆRIPHES, of PALMITES. Beyde zijn ze van dezelve natuur. Boven de nu genoemde werden noch twee andere Soorten gevonden, van welke de eene 't rechte *Wijfje* van de gemelde *grootte* is, bij de *Indianen* geheeten LANTOR. Deze brengt een kleyn *Vrucht* voort, ontrent zoo groot als een *Kars*, van een zeer schoone Oranje verwe. Uyt dezelve werd een zeer gezonde en lieflijke Oly gemaakt.

Waarne-
ming der
Dadel-
boomen

Sij beminnen een goede, luchtige, zandige aarde, voorzien met een weynig oude twee-jarige *Puerdemist*, een-jarige *Hoender-drek*, en 't *Mol* der vergane Boomen, wel door een gemengd: een zeer warme, opene, vrye, luchtige, en wel ter Zon gelegene plaats, genoegzaam bewaard voor alle *Ooste- en Noorde-winden*: weynig water, 't welk niet daar op gegoten, of onder in de Pan gedaan moet worden, voor dat het eerst door de kracht der Zon warm of lauwwarm gemaakt is, wegens de teedere natuur dezer Boomen, inzonderheid als ze noch jong zijn. Konnen derhalven ook in geenerley wijze verdragen de koude *Herfst-reegenen*, *Sneeuw*, *Rijp*, of sterke *Winden*. Moeten even hierom, in een aarden Pot ontrent 't laatste van *April* met een afgaande Maan gezet zijnde, ter helft van *September*, wat vroeger of later, na gelegentheid van 't Weer, binnens huys gebragt werden, op een bequaame plaats, niet om laag op de aarde, maar om hoog, daar, gedurende de *Winter*, dagelijks, of in 't begin om den anderen, daar na ieder dag een twee- of driemaal vuur gestookt werd, na dat de *koude* of *Vorst* zulks komt te vereyschen, van den eersten *November*, of wat eerder, tot ontrent den 10. *Maert*. Van boven moet men ze begieten met een weynig lauwwarm-gemaakt Reegen-water, doch zoo lang de *Winter* duurd niet meer als eens, of ten hoogsten tweemaal: ook niet weer buyten in de Zonnestralen stellen, voor ontrent de Maand *May*, met een zoete Lucht, en zacht, aangenaam Regentje.

Hoe ene
der zelve
is opge-
queekt uyt
een harde
Dadel-
steen.

Op deze wijs heb ik de PALMA MAJOR DACTYLIFERA, of groote Dadelboom, over de vijf jaren lang opgequeekt en bewaard. Hy was gelukkig voortgekomen uyt een harde Dadelsteen, Anno 1652. met een afneemende Maan van *May* gestoken in een Pot, voorzien met zulk een aarde, als hier boven beschreeven is: ik twijffle gantsch niet, of hij zou, na mijnen wensch, langer in staat gebleeven, en ouder geworden zijn, indien niet de zeer strenge en langdurige koude *Winter* des jaars 1658. hem eyndelijk, door een gering verzuym, van zijne leevendige groente had beroofd; als nijdig, dat ik in deze Landen daar mee zou pralen. Alreeds had hij zeven of acht volkomene Bladeren aangewonnen. 't Verlies des zelve veroorzaakte mij, gewisselijk niet zonder reeden, een zeer treurige aanschouwing.

Eygentlij-
ke be-
schrijving

Deze Boomen groeyen van naturen in *Perzien*, en verscheydene *Oost-Indische Eylanden*. Schieten, uyt een kleynen, korte, matig-dikke en bruyne-verwige

Wortel, hoog en regt op. De Stam is in zijne rondte dezes dik drie, vier, of vijf voeten: de uytwendige *Schorffe* Booms, gelijk als geschubt, of met Scharfachtige gedaantens en Teekenen omvangen, van verwe uyt den grauwen bruynachtig. 't Hout is week, en heeft inwendig een witachtig Marg, of Pit. Noyt verdeeld deze Stam zich in eenige zijde-telgen: maar uyt 't bovenste inwendig Hert des Booms spruyten veel digt bij malkander gevoegde, zeer schoone, en verwonderens-waardige bleek-groene Takken, welke men, in de aanschouwing van buyten, niet bemerken of onderscheyden kan, vermits ze t'eenemaal digt met zeer bevallijke donker-groen-geverwe Bladeren, een weynig blinkende, zijn omvangen, welke veroorzaken, dat men de gemelde Takken niet onderscheydentlijk, maar alleen een gebladerde Top, of Kroon, kan zien.

Deze Bladeren verschillen vrij veel in hare grootte: zommige zijn twee, drie en vier, andere wel vijf, zes, zeven of acht voeten lang; gemeenlijk een weynig gelijk als geployd, en drie-hoekig, geuts-wijze gevormd; een vinger, duym, of twee vingers breed, doch voor aan eyndigende in een spits punt, effen en slecht. Hebben inwendig geen Aderen: de *Substantie* der zelve is die van 't Riet, of *Suwerdkruid*, niet zeer ongelijk. In de dikte is ook tusschen deze beyde weynig onderscheyd. Van naturen staan ze regt op, doch zijn somtijds aan haar uiterste een weynig en zeer aardig neerwaarts gebogen: rusten op geene *Steele*, maar komen rondom digt boven malkander als uyt de Steel voort, welken ze zeer meenigvuldig en digt omhelzen, gelijk men in de by gaande FIGUUR aan de afzonderlijk gestelde Tak kan zien: aan welke men gemeenlijk eene Steel, en niet meer, matig van lengte, gewaar word; eerst met veel kleynen Bloemen, daar na met Vruchten beladen, in 't begin groen, daar na afgek- Gedaante grauww, eyndelijk, als ze rijp zijn, roodachtig-blinkende van verwe; tien, twaalf, en ook meer bij den anderen te zamen gevoegd. Wegens hare zwaarte hangen ze neerwaarts: zijn van gedaante langwerpige-rond, zoo dik als een gemeene *Prum*, doch ruym zoo lang, van *substantie* vliesachtig, zeer zoet en aangenaam van smaak; inwendig voorzien met eenige draadjes, en een velachtig blaasje, waar in een langwerpige bruyne-geverwe Steen legt, met een diep-ingesneedene regt-doorlopende kerf; ongemeen, ja bijna onverbreekelijk hard; welke echter, in de aarde gestoken, binnen vier of vijf weeken in deeeze koude Gewesten voortkomt en uytspuyt.

De CHAMÆRIPHES, en PALMA MINOR, of lage Dadelboom, aan zijne Stam zeer zeldzaam ruym van huyt, en niet zoo groot van Bladeren, als de andere soort, heb ik niet alleen op de voorgedachte wijze uyt Zaad, of de Korf, bekomen, maar ook is mij dezelve in 't jaar 1651 uyt Portugal toegezonden geweest. Deezen Boom is van een sterker aart, en kan de lucht van onze Wereld-streek beeter verdragen.

Deze cierlijk en altijd groen blijvende Palm- of Dadelboom is van zulk een verwonderlijke en edelmoedige natuur, dat hoe men zijne Takken meer bezwaard, of die onderdrukken wil door eenig zwaar gewigt, hoe ze zich daar teegens dies te meer op rechten, en bovenwaarts rijzen. Door geenerley last willen ze zich gewonnen geeven, maar altijd zelfs verwinners blijven.

Ter dier oorzaak hebben de Voor-vaderen in d'oude eeuwen veeltijds deeeze Telgen gebruykt tot Zeegge-reenen: waar van Voorbeelden genoeg te vinden zijn in de *Hystorien* der oude *Grieken* en *Romeynen*. Ten tijde van L. PAPHIUS en SP. CARVILIUS, welverdiende Burgermeesteren der Stad *Romen*, als de SAMNITEN verslagen, en hare Steeden dappermoedig ingenomen waren, wierden de zeegrijke Oversten des *Romeynschen* Heys beschonken met *Palm-takken*; of ook met kleederen, gemaakt van deeeze Boom, ten teeken van *Triumph*, en d'overwinning, op hare Vijanden bevochten.

vogten. Dit was als een Zinnebeeld van bestandige roem: want gelijk de Palmboom van een zeer langdurig leeven is, zoo blijft ook onsterfelijk de eere der dapperen Helden, welke door hare onvertzagtheid groote daden hebben verrigt.

K R A C H T E N .

Galen. lib.
Simpl.
Med. 8.

Dioscorid.
lib. 1. cap.
151.

Avicenna.

Diosc. lib.
1. cap. 149.

Plin. lib. 13.
cap. 4.

Serap. lib.
Simpl. cap.
69.
Rafsi lib.
Simpl. c. 20.

Drooge
Dadelen;
voor welke
gebreken
dient.

Empla-
strum Dia-
palma.
Diaphorani-
con.

Ruell. lib. 1.
cap. 108.

Alpinus de
Pl. Egypt.
cap. 7.

DE Dadelboom heeft in al zijne deelen een te samen-trekkende kracht, gelijk ook het witte eetbare Marg of Pit der Struyken. De Bladeren, de Bloemen, en de Scheede, of de omwindzelen der Vruchten, zijn zeer koud, en te samen-trekkend van aart. Genezen alle *varische Wonden*: verkoelen de *hittige Zweeringen*, en doen dezelve zich sluyten. 't Zap, ook een weynig te samen-trekkend, heeft in zich een koude, aardachtige, en waterige cygenschap. De jonge *Scheuten*, van GALENUS genoemd *Elare*, drogen meer als de *Vruchten*: zijn goed voor alle *vryle Gezwellen*; een slappe *Maag*: en werden gedaan bij de dingen, welke te samen trekken, verkoelen, en de zwakke Leeden weer versterken.

De *Vruchten*, of *Dadelen* zelfs, zijn warm en droog in den tweeden Graad, zwaar te verteeren. Ter dier oorzaak verwekken ze ligtelijk *Hoofdpijn*, inzonderheid die wat sterk te samen trekken.

Die volkomen rijp, wit, morw, vocht en zoet zijn, van DIOSCORIDES genoemd *Phanicolanum*, werden gehouden voor de beste: bezwaren de *Maag* niet zoo zeer, maar zijn in teengendeel dezelve aange-naam; voornamentlijk wanneer ze niet meelachtig of verdorven zijn. Die in *Palestina* en *Syrien* groeyen, werden boven alle andere geprezen: dikmaal tot Spijs, ook in uytwendige dingen gebruykt, om te verdorven, te versterken, te samen te trekken, of dik te maken: zij voeden reedelijk wel; verdrijven den *Hoest*, veroorzaken een *week Ligchaam*; versterken de *Leever*; geeven kracht tot 't *Echte werk*: zijn goed voor het *Pleuris* en de *Longe-zucht*.

De drooge *Dadelen*, van sommige geheeten *Carjota*, stoppen de *Buykloop*, de *roode Loop*, en 't *Bloed-sporren*: neemen wech 't *Braken*; de *walging* of *qualijkheid* der *zwangere Vrouwen*, en versterken de *Adilt*. Met *Pingels*, of de *Korlen* van *Pijnboomen*, gegeeten, geneezen ze de *rauwhedy* der *Keel*. 't *Water*, daar ze in gezoden zijn, verdrijft, als men'er meê gorgeld, de *zweeringen des Monds*; doch gedronken, stild alle *Buyk-vloeden*, en geneest de *Takken* aan 't *Fondament*. De onrijpe *Dadelen* hebben eenen dezelve kracht.

Uyt deeze *Vruchten* werd in de *Apotheeken* gemaakt een *Plaaster*, genoemd *Emplastrum Diapalma*; ook een *Electuarium*, of *Slikking*, geheeten *Diaphoranicon*, welke de *Gal* en alle *slijmerige vochten* uyt drijft, als men daar van inneemd een half-, geheel-, ja ook anderhalf-lood, na dat de natuur des *Lijders* sterk of zwak is.

De *Afch* van gebrandde *Dadel-stenen* heeft ook een kleevende, heelende, en te samen-trekkende kracht. Met *Nardus Indica* gemengd, is goed om de *puysten der Oogen* te verdrijven: belet ook 't *uytwassende vleesch der Wonden*, en geneest volkomenlijk allerley *Zeerigheid*.

Van de *Bladeren* dezes *Booms* worden *Wayers* en *Korven* gemaakt; van de *Stam Balken*; van de *Bast* *Touwen* en *Kabels* voor de *Scheepen*. Men kan ook op deeze *Bladeren* schrijven, vermits ze gantsch effen en glad zijn. Werden derhalven van de *Indianen* in plaats van *Papier* gebruykt. Zij maken'er ook *Boeken* van, en beschrijven ze met een *Priem*, of *yzere Griffie*.

XXIX HOOFDSTUK. POPULIERBOOM.

En wel-bekend Gewas, en met ge- Verschey-
nen anderen naam in 't *Neederlandsch* de namen
genoemd; werd in 't *Latijs* geheeten
POPULUS: in 't *Hoogduytsch* POPEL-
WEIDEN, ALBERBAUM, POPPEL-,
maar eygentlijk PAPELNBAUM; en in
't *Franfch* PEUPLIER.

Van deeze werden op veele plaatzen gevonden drie *bijzondere Soorten*, welke wel te onderscheyden staan; te weten:

I. POPULUS VULGARIS, of NIGRA: GEMEENE Drie bij-
POPULIERBOOM: in 't *Hoogduytsch* ASPENBAUM, of zondere,
ook SCHWARTSZ PAPELNBAUM: in 't *Franfch* PEU- en wel te
PLIER NOIR: in 't *Italiaansch* POPOLO NERO. II. PO- onderscheydende
PULUS ALBA, of WITTE POPULIERBOOM; gemeene- soorten.
lijk van de *Neederlanders* gezegt ABEELEBOOM: in 't
Hoogduytsch PAPPALBAUM, of WEISZE POPELWEI-
DEN: in 't *Franfch* PEUPLIER BLANC; en in 't *Ita-
liaansch* POPOLO BIANCO. III. POPULUS TREMU-
LA, of LIBYCA: in 't *Franfch* TREMBIE: in 't *Ita-
liaansch* POPOLO LIBICO, of POPOLO MONTANI; en
in onze Landen RATELAAR, om dat zijne *Bladeren*
geduerig schudden, beeven, klateren en ratelen, niet
alleen wanneer ze door de wind teegens malkander wer-
den gesmeeten, maar ook bij gantsch stil en schoon
Weer.

Deeze alle beminnen een gemeene, drooge, doch Waarneem-
wel-gemeste grond, en ook wel een van naturen voch- ming de
tige plaats; liever een vrye, opene, als schaduwachtige der Bo-
licht; veel water, inzonderheid als ze met een af- men.
gaande Maan van *Februarius*, *Maert* of *November*
nieuwliks geplant of verzet zijn, tot dat ze hare wor-
telen wel geveftigd hebben. Indien dezelve ergens tot
aan een Water, Gracht of Sloot kunnen uytfschieten,
zoo zal de Stam zeer weelderig opwassen. In *April*
geeven ze hare *Bloemrijens*, hangende in kleyne *Katte-
staartjens*; en in goede *Zomers* altijd volkomen-rijp
Zaad. Sterke koude, Sneeuw, felle *Vorst*, *Storm-
winden*, en allerley ongeleegentheeden des tijds kon-
nen ze geduldig uytstaan.

Zij werden aangeronnen, door drie verscheide mid- Aanwin-
delen; te weten: ning.

Eerst, door haar *Zaad*, het welk met een volle door haar
Maan van *Maert* in de aarde gelegd moet worden, in- *Zaad*.
dien 't wel zal voortkomen, en genoegzaam aan-
groeyen.

Ten anderen, door uytgeloopde jonge *Scheutjens* bij Door jon-
of boven de *Wortel*, welke men met een wassende ge Scheut-
Maan van *April* moet insnijden, en, om dies te bee- jens.

ter *Wortelen* te vatten, met aarde overdekken zoo ver-
re als 't gesneeden is. Wanneer ze nu *Wortel* gescho-
ten hebben, moet men ze met een afgaande Maan van
Februarius of *Maert* van de oude afneemen.

Ten derden, door *Takken*. Deeze, met een volle Door Tak-
Maan in *Maert* afgesneeden, aan een donkere plaats ken.
een voet diep in de aarde gestoken, en dikmaal met
water begoten, zullen ligtelijk en zonder veel ongelee-
gentheid *Wortelen* bekomen.

De beste en aldergevoeglijkste tijd, om de *Knop- Welke Po-
pen*, of jonge *Uytloopzelen*, van de gemeene of zwarte pulier-
Populierboom te plukken, is die van 't Voorjaar, wan- knoppen
neer dag en nacht even lang zijn, of straks daar na, Arz-
als men haar noch kleevende of aanhangende vind: nigen dien-
want dan zijn ze zeer goed, om te gebruyken teegens itig zijn:
veelerley gebreken der *Menschen*. Ten dien eynde
moeten ze alleen van deeze, en van geen andere voort
der *Populierboomen* werden genomen; waar op elk,
die niet bedrogen wil zijn, of andere zoekt te bedrie-
gen, voorzichtig acht moet neemen.

KRACH.

KRACHTEN.

DE Bladeren en Bast van de *POPULUS NIGRA*, of zwarte Populierboom, zijn matig koud, vermengd met eenige verdroging en afvaging. De jonge Knoppen, en der zelve vetthigheid, zijn verwarmende en verdrogende van aart. De Bladeren, in Edik gekookt, stillen de smerten van 't Leedemvee, *Figt*, en wat voorts onder de naam van *Fleracij* begrepen werd.

De zelve Bladeren, of anders ook 't Zaad dezer Boomen, met Edik ingedronken, is niet ondienflijk voor de vallende Ziekte. De uytvloeyende vochtigheid over de *Wratten* en *Puyften* des Ligchaams gestreken, verdriest ze.

Trag. I. 3. cap. 211. Van de gedachte welriekende jonge Knoppen werd een voortreffelijke Zalf bereyd, genoemd *Unguentum Populeum*, gantsch verkoelende van aart, derhalven zeer dienflijk voor alle hitte en smertende Wonden en diergelijke beschadigingen des Ligchaams. In de Neusgaten, op de Sloop des Hoofds, en op de Pols gestreken, doet wel slapen: verzacht ook de pijn van 't *Podagra*, wanneer die uyt hitte ontstaat, doch moet niet al te oud zijn.

Camerar. l. 1. c. 32. Op de Navel gedaan, doet zweeten; en op de Borsten der jonge Kraam-vrouwen gelegd, verdroogt de Melk. Noch werd uyt dezer Knoppen een *Oly* gemaakt: de wijze, hoe dit geschied, kan men vinden bij *ÆTIUS*, *ÆGINETA* en *BENEDICTUS CURTIUS*.

Deze heeft een verzachtende en verwarmende kracht, zeer dienflijk, voor die van 't *Podagra* en pijn in de Leeden werden geplaagd. Met varfche Boter vermengd, en 't Hoofd (na dat men 't wel gewasschen en afgedroogd heeft) daar meê gewreeven, maakt lang en schoon Hayr.

Linic. lib. 1. c. 29. De Gom dezer zwarte Populierboomen met Wijn ingenomen, stopt de Buikloop, en stillt de Bloedvloeying.

Witte Populierboomen. De Bladeren en Bast van de *POPULUS ALBA*, of witte Populierboom, zijn matig in hare kracht, tusschen warm en koud; evenwel wat droog en afvagende. 't Zap der Bladeren, lau in de Ooren gedaan, verzacht der zelve pijn, en geneest de zwelling.

en der zel. ver gebruyk. De jonge Knoppen dezer Boomen werden ook wel van zommige in de Populier-zalve gebruykt. Met Honig vermengd, en op de Oogen gestreken, verdrijven ze der zelve scheemering. De Schors in Wijn gezoden, doet wel wateren. Tot Stof gemaakt, en daar van een viendeel-loot met Wijn ingenomen, geneest de koude Pis, en de smerten der *Figt*, volgens 't getuygenis van *SERENUS*. Met de Nier van een Muylcezel ingedronken, veroorzaakt de zwangere Vrouwen een *Misval*, en maakt onvruchtbaar. 't Zelve doen ook de Bladeren, straks na de zuivering der Maandstonden gebruykt, gelijk zommige willen.

Q. Serenus in Carmin. Disfar. l. 1. cap. 110. De *POPULUS LIBYCA*, of Ratelaar, heeft dezelve kracht; doch niet zoo sterk, volgens 't berigt van *MATTHIOLUS*.

Matthiol. l. 1. c. 93. De schaduw dezer Boomen, inzonderheid van de witte, is de Oude zoo aangenaam geweest, datze daar onder gingen zitten; van hare Takken Kroonen vlogten, en met dezelve hare Hoofden vercierden. Zulke Kroonen werden ook gedragen van verliefde *Vryers*, wanneer ze 's avonds, of bij nacht, na hare *Vrysters* gingen, om hier door bij haar in dies te meer gunst te geraken.

Breder berigt hier van kan men vinden, bij den Oudvader *TERTULLIANUS*, ook bij *STATIUS*, *VALERIUS FLACCUS*, *ARTEMIDORUS*, en meer andere voornamen Schrijvers.

Tertul. de Cor. mil. Stat. lib. 3. Syl. in fin. Val. Flacc. l. 6. Argem. Artem. lib. 2. cap. 25. De schaduw dezer Boomen, inzonderheid van de witte, is de Oude zoo aangenaam geweest, datze daar onder gingen zitten; van hare Takken Kroonen vlogten, en met dezelve hare Hoofden vercierden. Zulke Kroonen werden ook gedragen van verliefde *Vryers*, wanneer ze 's avonds, of bij nacht, na hare *Vrysters* gingen, om hier door bij haar in dies te meer gunst te geraken.

Breder berigt hier van kan men vinden, bij den Oudvader *TERTULLIANUS*, ook bij *STATIUS*, *VALERIUS FLACCUS*, *ARTEMIDORUS*, en meer andere voornamen Schrijvers.

XXX HOOFDSTUK.

EYKENBOOM.

Enoeg aan ieder, en met geen andere naam (voor zoo veel mij bewust is) in de *Neederlandsche Taal* bekend, werd in 't *Latijn* geheeten *QUERCUS*, of *ROBUR*: in 't *Hoogduysch* *EYCHBAUM*: in 't *Fransch* *CHESNE*, *CHERMILLAT*, of *DRILLIE*; in 't *Italiaansch* *QUERCIA*, of *CERQUA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *Driederley Soorten*; als *QUERCUS SATIVA*, of *GEMEENE TAMME EYKENBOOM*. II. *QUERCUS GALLIFERA*, of *GALLA MAJOR*, bij ons gezegt *EYKEN-APPELEN*, of *GALNOOTENBOOM*; en III. *QUERCUS HUMILIS*, of *LAGE EYKENBOOM*. Alle zijn ze van dezelve *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, wel-bereyde aarde: en ook een gemeene zandige grond; doch groeyen in deeze, gelijk ook in een kleyachtige aarde, op verre na zoo weelderig niet op. Begeeren een opene, vrye lucht, en veel water. Konnen sterke koude, en allerley ongelegenheeden des tijds verdragen. Geeven ook ieder Jaar volkomen-rijpe *Vruchten*, welke men in onze andere Landen *EYKELN* noemd. Doch de *GALNOOTEN* komen in deeze koude Gewesten noyt tot hare rechte volmaaktheid of behoorlijke rijpheid: ja in de meeste Jaren werden'er gantsch geen aan de Boomen gezien.

De *Eykenboomen* werden in deeze Landen alleenlijk *Aanwinnings* aangewonnen door hare *Eykelen*: waar ontrent men op de volgende wijze moet te werk gaan.

Graaf eenige *Groepen*, of *Vooren*, zoo lang en veel als gij wilt, ontrent vier vingeren breedte diep: zay uwe *Eykelen* daar in, niet veele bij malkander, ook bol en luchtig, met een volle Maan van *Maert*: dek ze dan wel toe, met goede aarde; en laat ze zoo leggen. Men moet de plaats, daar ze gezayd zijn, wel zuiver houden van allerley onkruid; niet alleen een tijd lang na dat ze gezayd zijn, maar ook als'er nu al jonge *Boompjens* van zijn geworden; anders zullen ze door 't ruygt ligtelijk verflikken, en dus verderven.

't Is ook nodig, zeer goede zorg te dragen, dat ze van geen *Ongedierten* mogen schade lijden: want als'er dezelve bij quamen, en hare teedere takjens afknauwden, zoo zouden ze staan treuren, en al quijnende moeten sterven.

Deze Boomen leeven van naturen zeer lang, zoo dat ze zomtijds meer dan tweehonderd Jaren oud worden. Zelden werden ze gerept, of opgenomen, om met een afgaande Maan op een andere plaats te verplanten, voor dat ze agt of tien Jaren in de aarde, daar ze gezayd waren, stil gestaan, en een tamelijke dikte verkregen hebben.

Zij bloeyen noyt, maar brengen hare *Vruchten* voort uyt haar *Hout*. Werden ook, als ze nu dik en bequaam genoeg zijn, niet ter neer gehouwen, om ten gebruyk te dienen, als met een afgaande Maan van *Januarius*, *Februarius*, of *December*. Indien men zich onderflood, dit te doen met een wassende Maan, zoo zou 't *Hout* veel slechter als anders werden bevonden, ook veel eer vergaan.

In den eersten ouderdom der Wereld (in welke de *Menschen* eenvoudig, slecht en oprecht, zonder bedroeg, arglistigheid, valsche schijn, haat en nijd waren; niemand zijnen Evennaften, veel min zijne Bloedverwanten, enig ongelijk deed; daar teegens haar van herten meende, en haar beste zocht, gelijk de Heere, voor wiens oogen niets verborgen is, in zijn Woord heeft gewild en geboden, op dat de eedele en diergekogte Ziel, door eygene boosaardige quaad-verkiezing, 't welk men met een bedrieglijke schijn van goed, ja heyligheid, als met een Schaaps-vagt, poogd te

Plutarch.
in Coriol.
Val. Max.
lib. 3.
Paus. in
Arc.
Claudian.
de rup. Pro-
fer. lib. 1.
Plin. l. 16.
c. 5.
Ovid. lib.
Fast. 1.
Strabo.

bedekken, niet in eeuwigheid mogt verloren gaan) hebben de Voor-ouderen, tot haar noodwendig Voedzel en levens onderhouding, geen andere spijs gebruykt, als alleenlijk de *Vruchten*, of *Eykelen*, dezer *Boomen*; en gewisselijk, door der zelve welvoedende cygenschap zijn ze veel sterker en gezonder van Ligchaam geweest, als de Menschen dezer verdorvene, hovaardige, ongebondene Eeuw, bij al hare overvloedige, dertele, lekkerlijk-toebereyde Geregten, en kostelijke Banketten. PLINIUS getuygd, dat noch bij zijnen tijd in *Spanje* deezee *Vruchten* pleegen opgedischt te werden, in plaats van een aangenaam Banketwerk. Maar t'zeccerd eenige honderd jaren, en noch heedenlaags, zijn de *Eykelen* alleenlijk geweest voor de onvernünftige Beesten, om haar voor de menschen, door 't eeten der zelve, een wel-smakend vleesch te doen bekomen, gelijk men gewaar word aan de Varkens.

Eere deezee Boomen bij de Oude.
Plato lib. 5.
de Repub.
Plin. l. 16.
cap. 4.
Clem. Alex. lib. 5.
Apul. Rhod. lib. 1.
Cicero ad Att. lib. 13.
Symmach. l. 20. p. 54.

Daarenboven is de *Eykenboom* bij de oude *Grieken* en *Romeynen* in zoo een hoogachting geweest, dat indien iemand dezelve, 't zij uyt onbedagtheit, of moedwillens, had komen te schenden, of van zijne *Bladeren* te beroven, hij zonder eenige genade zou moeten sterven hebben: want de *Eyk* werd van haar voor heylig geacht, en zij betoonden hem *Godlijke eer*: inzonderheid namen ze in allerspoed haren toevlugt tot hem, als haar eenige swaarwigtige zaken onverwagt voorvielen, door welke ze in groote bekommering wierden gesteld. Dan vraagden ze hem, even als een *Orakel*, of *Godspraak*, wat haar stont te overkomen, en wat ze doen moesten, om den hoogdringenden nood, of een gedreygd gevaar, te ontworstelen. 't Geen ze tot antwoord kreeg (want uyt deezee *Boom* hoorde men dan een spreekende *Stem*) wierd van haar aangenomen, en gevolgd, zoo onfeylbaar, als of *Godzels* tot haar had gesproken.

Ovid. lib.
Fast. 1.
Tertull. de Idol.
Tacit. lib.
Ann. 2.
Zonar. in Calig.
Claud. in Ruf. lib. 1.
Pausan. lib. 1.
Xiphilin. Calig.

Voortijds wierden ook, bij geleentheid van een algemeene blijdschap, van deezee *Boom-Kroonen* gevlochten, en voor de Huys-deuren gehangen: of ook gegeven aan de gene, welke een roemwaardige daad, tot voordeel van 't Gemeen, hadden verrigt. Ja ook al de bekome *Byrr*, al de geroofde *Wapenen* der *Vyanden*, wierden openbaarlijk, voor de oogen des gantfchen Volks aan de *Eyke Boomen*, en geen andere, opgehangen, om hier door te betekenen, dat de verkregene Zeege in een eeuwigdurende gedachtenis zou blijven.

K R A C H T E N .

Galen. lib.
Simp. 6.

DE *Bladeren* der *Eyken Boomen* zijn verdrogende en te zamentrekkende tot in den derden Graad.

Dioscor. l.
1. c. 143.
Tabern. l. 3.
c. 22.

De groene *Bladeren* gelegd op *Bleyen*, en op de *Tong*, verkoelen dezelve, en matigen de hitteghed van de *Maag*. Tot stof gestoten, of in *Wijn* gekookt: verzachten ze het *Tandvleesch*, zuiveren 't zelve, en heelen de wonden; zijn een goed middel teegens de *Zweeren* der *Schamelheyt*: stoppen de onnatuurlijke vloed der *Vrouwen*, 't *Bloed-pissen*, de *Roodeloop*, en diergelijke qualen. 't *Zip* der jonge *knoppen* en *bladeren* gedistilleert, verkoeld en zuverd desgelijks de wonden, breekt de *Steen*, stild de *witte vloed* der *Vrouws-perzonen*, en allerley *Bloedgang*: werd zeer geprezen teegens *Vergif* en de *Pest*; waar toe ook 't *Zout*, bereyd uyt de drooge gebrandde *bladeren*, zeer krachtig is, een halve *drachma* daar van ingenomen met water van *Cardobenedict*, als men deezee besmettende ziekte met koude krijg: maar komt ze iemand met hitte op 't lijf, zoo moet men 't gebruyken met *Vlier-water*. De *bladeren* op kolen gelegd, en over den rook gaan zitten, geneezen de *opstijging der Moeder*, volgens 't getuygenis van HIPPOCRATES.

Hippocrates.

Binnenste Baft.

De binnenste *Baft*, bereyd tot een *Poeder*, en met *Wijn* ingenomen, is goed teegens de *Buikloop*, en voor die met de *Spaanfche Pokken* zijn besmet: het

dood ook de *Wormen*. Werd gebruykt tot de Leerbereyding.

De *Eykelen*, en der zelve *Dopjens*, verdrogen, trekken zeer te zamen, en zijn zwaar te verteeren. In Melk gekookt (gelijk ook de *Wortel*) en daar van gedronken, weerstaan ze allerley *Vergif*: ook is dit een zeer goed middel teegens de beetten der *dolle bonden*, *Adderen* en *Slangen*: 't *Poeder* daar van met *Wijn* ingenomen, doet sterk *wateren*, en is dienstig teegens 't *Graveel*. Met gezouten *Varkens-reuzel* vermengd, geneest de ineetende *Zweeringen*.

Cast. Duran. Herb. fol. 382.
Lonic. l. 1. c. 37.

Label. l. 2. fol. 187.

De *Galnoten* zijn droog in den derden, en koud in den tweeden Graad, tot *Stof* gemaakt, en op 't uytwassende, *overvloedige vleesch* gestroyd, of in *Water* en *Edik* geweykt, en dan daar mee gestreken, zal het zelve verteeren. Zij verdrogen ook de *Zinkingen*, de *Zwelling* van 't *Tandvleesch*, der *Amandelen*, en alle vochtige deelen des *Monds*. Deezee *Nooten* op gloeiende kolen gebraden, en met *Edik* geslecht, zijn goed voor alle *Toevallen*, welke verstoppende, te zamentrekkende, en verdrogende middelen van noden hebben. Over 't *Water*, waar in deezee *Galnoten* gekookt zijn, gaan zitten, brengt de neergeschotene *Moeder* weer te recht: 't *Stof* daar van, met *Wijn* gebruykt, doet het *braken*; in de *Neus* gestoken, 't *bloeden* ophouden. In *Oly* gezoden, of in *Water* en *Edik* geweykt, en 't *Hayr* daar mee gewasschen, geeft 't zelve een *zwarte verwe*. Deezee *Nooten* gebruykt men ook tot de *Schrijft-inkt*.

Fuchf. Herb. cap. 84.

Tragus. l. 3. c. 71.

Lustan. lib. 1. cap. 133.

't *Mos* deezee *Boomen* (van andere genoemd het *Raag*) in bier gezoden, en tusschen docken op der *Vrouwen-borsten* gelegd, geneest dezelve, wanneer ze gezwollen zijn.

't *Boom-Mos*.

't *Kruys*, waar aan de Heere CHRISTUS is gestorven, zou ook van deezee *Boom* zijn gemaakt, gelijk *Coropius Becanus* voorgeeft.

Coropius Becanus.

XXXI HOOFDSTUK. WILLIGEBOOM.

Iet alleen met deezee naam door gantfch *Niederland* bekend, maar ook met dien van *WINDHOUT* en *BINDHOUTENBOOM*, werd in 't *Latijn* geheeten *SALIX*: in 't *Hoogduysch* *WEIDENBAUM*: in 't *Fransch* *SAULE*; en in 't *Italiaansch* *SALCIO*, of *SALICE*.

Verfcheyde namen.

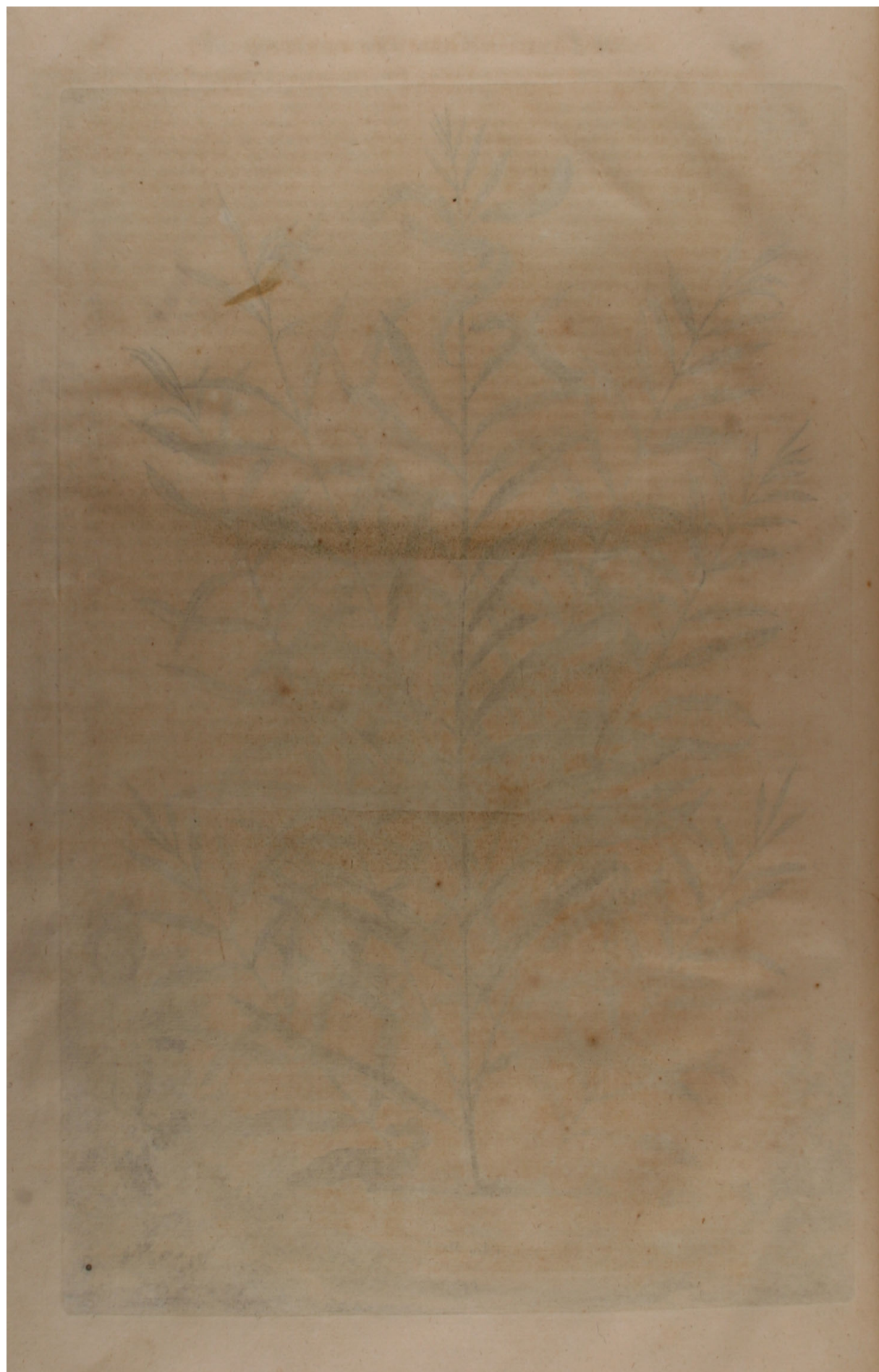
Hier van zijn mij in haren aart bekend, en mijne waarneeming onderworpen, neegen onderscheydene Soorten; namentlijk I. *SALIX AQUATICA VULGARIS ANGUSTIFOLIA*, of gemeene smal-gebladerde *WATERWILLIGE* II. *AQUATICA ANGUSTIFOLIA LUTEA*, of Geele *WATERWILLIGE* met smalle *Bladeren* III. *AQUATICA OBLONGO FOLIO SERRATO*, of *WATERWILLIGE* met een langwerpig *Blad*, aan de kanten gelijk als gezaagd. IV. *CAPREA ROTUNDI FOLIA*, of *GEYTENWILLIGE* met ronde groote *Bladeren*. V. *FOLIO SUBROTUNDO ARGENTEO* of met een rondachtig *zilver Blad*, van een schoone aanschouwing. VI. *FOLIO OLEAGINEO ARGENTEO*, met een *zilver Blad*, op de wijze van een *Olijfboom*. VII. *LATIFOLIA PURPUREA AURITA*, of *Purpurachtige WILLIGE* met breedachtige *Bladeren*, en kleyne ooren. VIII. *TENUIFOLIA DENTATA*, five *VIMINALIS FOLIO SERRATO*, of *kleyne BINDWILLIGE*, met zeer schoone, smalle, en aan al hare zijden teeder-gezaagde *Bladertjens*, twee leeden van een vinger, wat min of meer, lang, en anderhalve stroobreed, doch gemeenlijk voor aan de steel breeder, zittende zoo wel twee en twee regt teegens over malkander aan hare teedere en aardig bruynroode ronde steel, als de een boven de ander in 't ronde, met een aangename groenheid. Uyt hare grootste regt-

Negenderley voort-

doch al te zamen van de zelve bouw en eygenschap.

Salix tenuifolia dentata

regt-doorlopende middelste *ader* vertoonen zich andere zeer kleyne als doorluchtige *adertjens* in een tamelijke veelheyd, en bevallijke cierlijkheyd. IX. SALIX PUMILA REPENS, of *kleyne, bij der aarden kruypende WILLIGE*. Al te zamen zijne van een en dezelve *bonwing en eygenschap*.

Wat voor
een grond
zij bemin-
nen.

Bloemen.

Zaad, en
waar men
't zelve
vind.

Veroor-
zaakt vlek-
ken in 't
Linnen.

Aanwin-
ning.
Eerst door
't Zaad der
Boomen:

en wat
daar bij
waar te
neemen
staat.

Ten ande-
ren door

Zij beminnen niet alleen een zandige, of gemeene kleyachtige drooge aarde; maar ook, en veel liever, een vochtige, waterige, en wel-gemeste grond; een warme, opene, en luchtige zoo wel alseen koude schaduwachtige plaats: ook veel Reegen. Geeven vroeg in 't Voorjaar hare *Bloemen*, gemeenlijk geel-verwig, en zeer kleyn, in ruyge langwerpige *afhangzelen* te zaam-gevoegd, niet qualijk gelijkende *Katte- of Wolfestaartjens*, van welke zommige zijn grauw, andere Zilver-verwig, eenige geelachtig, wederom uyt den roden zwartachtig, gelijk die van de kleyne *Bind-willige met gezaagde Bladeren*, of *Salix Viminalis folio ferrato*: die daar na open gaan; eerst met roode *Knopjens* verciert, en ten laatste inwendig uyt den groenen geelachtig met zwarte schubbetjens werden gezien.

Doch de gedachte *Bloemen* geeven niet altijd een volkomen rijp *Zaad*, ook niet overvloedig, vermits doorgaans de meeste Bloeysselen afvallen: 't geen noch zijne volmaaktheyd bekomt, is zeer kleyn, langwerpig, en als 't wel rijp is, zwart. De rijp-werding geschied van 't begin der Maand *Junius* tot in 't eerste van *Julius*. 't Zit besloten in kleyne, afhangende, dikmaal Druyfs-wijze te zaam-gevoegde bleek-bruyne *huysjens*. Als deeze haar openen, vertoont zich een *witte wolachtigheyd*, en in dezelve 't *Zaad*; 't welk van de wind meerendeel wech-gedreeven en ter aarden geworpen werd. Indien 't op eenig *Linnen* of diergelijken Stof komt te vallen, zoo maakt het daar *vlekken* in. Eeven 't zelve doen de *huysjens*, alsze van haar *Zaad* beroofd zijn: derhalven elk, die iets wil neer-leggen om te bleyken, zich forgvuldig hier voor wachten moet. Vermits dit nu ieder jaar, gemeenlijk op de genoemde tijd, meer als veertien dagen voor, en een weynig na *S. Jan* gebeurd, zoo geloven zommige Vrouwen, dat deeze *vlekken* in 't *Linnen* werden veroorzaakt door de *Honigdauw*, die ook ontrent dien tijd gewoon is 's nachts te vallen: doch zij bedriegen zich, en de reeden deezer *vlekken* is alleen, om dat ze haar gewasschen *Linnen* te digt ontrent de *Willigeboomen* uytspreyden. Deeze Boomen konnen zeer wel een sterke *Vorst*, en allerley ongeleegentheeden der *Winter* uytstaen.

Op tweederley wijzen werden dezelve *aangewonnen*, *Eerst*, daar haar *Zaad*, 't welk *gezayd* word op een donkere plaats, in een goede vochtige aarde, met een wassende Maan van *Maert*. Doch zeer bezwaarlijk kan men dit *Zaad* bekomen, vermits het, zoo haast het zijn rijpheyd begint te krijgen, zeer ligtelijk door de wind werd wech-gedreeven. Eevenwel kan men ieder jaar genoegzaam zien, dat van 't neer-gevalene *Zaad* jonge *Boomtjens* uytspuyten. Deeze dan door zich-zelfs *Zaying* voortgekomen zijnde, moet men, om hare teederheids wil, drie jaren lang op hare plaats laten staan: dan op de genoemde tijd verplanten, en in een varssche grond zetten.

Doch indien iemand in 't begin van *Junius* vlijtig acht neemt op 't *Zaad*, eer noch de wind het verstuyfd, zoo kan hij 't genoegzaam bekomen; ook terstond op een schaduwachtige plaats in de aarde leggen, niet diep, en dikmaals met Water begieten: na veertien dagen zal 't zich schielijk vertonen, en noch voor de aankomst van de *Winter* een halve, een geheele, ja twee voeten, en noch meer, in de hoogte opschieten, na gelegentheyd dat men de aarde, daar 't *Zaad* in gezayd is, bequaam gemaakt heeft: ook na dat het veel of weynig reegend.

Ten anderen, door hare *Takken*: welke men een weynig voor de volle Maan in *Maert* of *September* af-

snijd, en steekt in een donkerachtige, opene, vochtige plaats (of ook wel in een drooge, doch dan moeten ze dikmaal met Water begieten) een halve voet diep in de aarde: dan vatten ze haast *wortel*, en groeyen spoedig voort.

De SALIX CAPREA ROTUNDFOLIA, of *Geyte-Willige met ronde Bladeren*, is in 't bloeyen de grootste en schoonste van allen, doch alderbezwaarlijkst te vermeenigvuldigen; inzonderheyd in 't Voorjaar. Werd ter dier oorzaak in *September*, een weynig voor volle Maan, op een donkere plaats in de aarde gestoken, zulker wijs, dat men onder aan de afgesneedene *Takken* een weynig *oud hout* laat blijven: dan beklijven ze dikmaal veel beeter. Deeze wijze van *aanwinning* is bequaamer en zekerder, als de andere door *zaying*; te meer, vermits men zeer qualijk 't *Zaad* van deeze Boomen kan verkrijgen: want als de *Bloemtjens*, in hare *Kattestaartjens* veelvuldig te zamen gevoegd, *uytgebloeyd* hebben, vallen ze gemeenlijk terstond op de aarde neer, waar door onmogelijk is, eenig *Zaad* te winnen, ten ware ze aan hare *Takjens* bleeven hangen.

KRACHTEN.

DE Bladeren, Bast, Bloemen, en 't *Zaad* der *Willigeboomen* hebben een verkoelende, drogende en te zamen-trekkende kracht. Een *Poeder* daar van gemaakt, geneest de *wonden*, volgens 't be- rigt van *BADIGORAS*. De groene Bladeren, kleyn gestoten, en aan de *Teel-leeden* gelegd, doen de *Bij- slaaps-lust* vallen. Met *Weegbree-water* ingenomen, maakt de Vrouwen *onvruchtbaar*, en doet, dat ze niet ontfangen konnen. In Water gezoden, en bij manier van een Bad daar in gezeeten, zoo warm als men eenigzins kan verdragen, doet alle *gezwellen* vergaan, en geneest de geene, die eene *hooge rug* beginnen te krijgen, zulker wijs, dat dien last niet alleen niet grooter werd, maar ook verdwijnd.

De Bladeren, desgelijks de Bast, of de Bloemen en 't *Zaad*, in wijn gekookt, en daar mee gestoofd, versterken de *Zeenuwen*, en verdrijven de *smerten* der zelve: verligten zeer het *Podagra*, en geneezen de *schilfferige zeerigheyd*: daar van gedronken, beletten het overgeeven en bloed-spuygen: stoppen ook allerley *Bloed-vloeden*. Dezelve met wat *Peeper* in Wijn gezoden, verjagen 't *Colijk*. 't Water, gedistilleert uyt deeze Bladeren in de *Mey-maand*, heeft dezelve kracht. Warm in de ooren gegoten, verzacht der zelve pijn en gebreken. Vier oncen daar van ingedronken, neemt wech desmert der *Nieren* en 't *Graveel*: doet wel *waterteren*, dood de *wormen*, jaagd de *doode Vrucht* uyt, heeld de *schurftigheyd* des Hoofds, en maakt zeer *schoon Hayr*, als men de kam dikmaal in dit nat steekt, en 't hayr van zelfs weer droog laat worden.

De *Afch* van de gebrandde Bast deezer Boomen met *Galen* lib; Edik gemengd, en op *Likdoornen* of *Wratten* gelegd, doet dezelve vergaan.

De *Willige-boomen* werden zeer bemind van de *Ot-tereren*: waarom ze ook hare Nesten maken onder der- zelve Wortelen.

XXXII HOOFDSTUK.

VLIERBOOM.

Eest in 't *Nederlandsch* gemeenlijk *Verschey-deezen* naam, behalven dat veele in de *naamen*, plaats van *Vlier* spellen *FLIER*; ook zommige *Vlieder* seggen: in 't *Latijn* werd hij geheeten *SAMBUCUS*: in 't *Hoogduytsch* *HOLDER* of *HO-LUNDERBAUM*: in 't *Fransch* *HUS*, *SUIN*, of *SU-SIER*, en in 't *Italiaansch* *SAMBUCO*.

Hier

Zesderley
byzondere
foorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden zes bijzondere foorten, als:

I. *SAMBUCUS VULGARIS FRUCTO NIGRO*, of GE-MEENE *Vlier* met een ZWARTE *Vrucht*, welke begint te bloeyen in 't begin van *Junius*. II. *SAMBUCUS FRUCTO ALBO*, of *Vlier* met een WITTE *Vrucht*. III. *SAMBUCUS FOLIIS LACINIATIS*, of *Vlier* met GESNEEDENE *Bladeren*, van een aardige aanschouwing. IV. *SAMBUCUS BACCIS RUBRIS MONTANA*, of *Berg-vlier* met ROODE *Beziën*. V. *SAMBUCUS AQUATICA MAS FLORE PLENO*, of *Water-vlier* MANNETJE, met een dikke dubbele *Bloem*: En VI. *SAMBUCUS AQUATICA FOEMINA BACCIFERA*, of *Vlier-wyfe*, welke groeyd in *Waterachtige* plaatzen, met *Vruchten*. Meest alle zijn ze van even dezelfde *waarneeming*.

Waarneeming.

Zij beminnen een gemeene, zandige, ook een andere vochtige en wel-gemeste grond: een opene, vrye en luchtige, liever als een schaduwachtige plaats, en veel *Water*. Geeven gemeenlijk ieder jaar volkome-ne, rijpe *Vruchten*. Geen sterke Vorst of andere onge-leegentheyd des *Winter* is haar hinderlijk.

Aanwinning.

Al de genoemde foorten werden *aangevonden* op de drie volgende bijzondere wijzen.

Door haar
Zaad.

Eerst, door haar *Zaad*, 't welk in den *Herfst*, met een afgaande *Maan* van *September*, *October* of *November*, na gelegentheyd des tijds, in een goede *Aarde* werd gezaayd, niet digt, maar van een verspreyd, bol en luchtig.

Door Takken.

Ten anderen, door afgesnede *Takken*, in *Februarius* of *Maert*, met een volle *Maan*, op een donkere vochtige plaats in de grond gestoken, dikmaal met *water* begoten, en vlijtig onderhouden: dan vatten ze in een korte tijd; *Wortelen* wel, en groeyen spoedig voort.

Door uytloopzelen.

Ten derden, door hare bij de wortel uytgelopene *jonge scheutjens*, die, of ingesneeden, of ook wel van zelfs, lichtelijk *Wortelen* schieten: daar na met een wassende, of een afnemende *Maan*, van *Maert*, of *November*, van d'oude afgenomen en verplant konnen worden.

Water-vlier
Wijfe.

De *SAMBUCUS AQUATICA BACCIFERA FOEMINA*, of *Water-vlier*, *Wijfe*, geeft wel *Vruchten*, doch brengt ze in deze *Gewesten* zelden voort, ten ware bij goede *Zomers*, en op een warme plaats gesteld. De aangename *Bloemen* komen in de *Mey*-maand te voorschijn.

Berg-vlier
met roode
Beziën.

De *SAMBUCUS BACCIS RUBRIS MONTANA*, of *Berg-vlier*, met roode *Beziën*, welke op dezelfde tijd hare *Bloemen* uytfschiet, groeyd van naturen hoger, als al de andere, indien men hem bij tijds van onder op-snoeyd: wast ook zoo wel in een gemeene drooge aarde, als op een vochtige plaats: doch moet, gelijk ook al de voorgaande foorten, met een afgaande *Maan* verplant zijn.

K R A C H T E N .

Lonic. l. 1.
cap. 66.

DE *Vlier* werd gehouden voor droog en warm in den eersten Graad, daar bij ook voor purgerende, heelende, en verteerende van aart.

Taberna-
mont. lib. 3.
cap. 62.

De groene *Bladeren*, met wat *Zout* in *Edik* gezoonden, en gelegd op allerley slag van *Zeerigheyd*, ook op de *Vijt*, of 't *Finger-gezwel*, geneest dezelve. Tot *Stof* gebrand, en in de *Neus* gestoken, stild het *Bloeden*. De reuk van *Vlier-bladeren* en *Bloemen* verjaagd de *Slangen*. In *Wijn* of *Oly* gekookt, verzachten ze de hardigheyd der *Milt*. De jonge *Bladeren* gestoten, en met *Meel* van *Garsten-Mout* doormengd, werden met groot nut gelegd op de *verbrandheyd*, en de beetten van *dolle Honden*. Met *Schapen-vet*, verzachten ze de smerten van 't *Podagra*. 't *Zap* der zelve, met eenig gekookt nat ingenomen, veroorzaakt een zachte *Stoelgang*. Met het gedistilleerde *Water* van deze

Dioscor. l. 4.
cap. 7.

Bladeren geneest men allerley *ontseeking* en *schurfrigheyd*, als men die daar mee wasscht.

De jonge *Knoppen* met wat *Zaffraan* in *Wijn* tot op *Trag. lib. 3. cap. 23.* de helst gekookt, verwekken de *Maandstonden*, doen *Purgeeren*, en drijven uyt alle *Waterachtige*, *galachtige* en *slijmerige vochten*: veroorzaken echter in teedere *Ligchaamen* eenige ontroering der *Maag*.

De *Bloemen*, buyten de lucht gedroogd, in *Edik* Nut der *Bloemen* gedaan, daar op laten staan, en deeze *Azijn* in *Spijfen* gebruykt, maakt goede *etens-lust*; is de *Maag* aangenaam: en verdrijft ook de *Roos*, als men'er doeken, in deezen *Edik* nat gemaakt, oplegt: doch droog geworden, moet men ze t'elkens weer bevochtigen.

Wil iemand de *Roos* binnen een korte tijd verdrijven, en zelden weer krijgen, die neemt een nieuwegbakke *Boeren-kan* met een engen hals: doe daar in varfch-gedroogde *Vlier-bloemen*, tot boven toe volgestopt: zet ze, wel toegebonden, in een kelder, op een donkere plaats, of begraaft ze tot aan den hals toe in de aarde: als ze vervuylt zijn, zoo haal men met een spaantje van *vuren-hout* wat van 't bovenste *zwart-verrotte* daar uyt, en strijk het daar mee (niet met de vingeren) op de *Roos*, tweemaal daags, alleen en los gebondene doek daar over doende.

De *Roos* binnen weynig tijds zoo te verdrijven, dat ze zelden zal weerkomen.

't *Water*, uyt *Vlier-bloemen* gedistilleert, neemt wech de *verbrandheyd* van de *Zon*, de hitteghed der *Oogen*, de *Hoofdpijn*, veroorzaakt door hitte, en is goed teegens *onde Zeeren*. De *Bloemen* gedroogd, in een *Zakje* gedaan, en in nieuwe *Wijn* gehangen, daar na ieder dag sterk uytgedrukt, geeft aan de *Wijn* een zeer goede *smaak*.

Gedistilleert *Vlier-water*.

Van 't *Zap* der zwarte *Beziën*, met *Zuyker* gekookt, werd een *Zyroop* gemaakt, welke opend, en zeer gezond is voor de geene, welke gequeld werden van de *Roos*, of beladen zijn met *waterige vochten*, inzonderheyd als men'er op zweet. Deeze zwarte *Beziën* op *Brandewijn* gezet, en zomtijds een weynig daar van gedronken, hebben dezelve kragt. Als ze in *Edik* werden gedaan, maken ze dezelve rood, en gezond: desgelijks 't *Hayr* zwart, daar mee bestreken zijnde.

Zyroop van *Vlier-Beziën*.

't *Zaad*, of de *Korlen*, der *Beziën*, tot *Stof* gemaakt, en daar van een *Drachma*, of 't vierdedeel van een lood, in genomen, jaagd uyt alle *slijmerige*, *galachtige*, en *waterige vochten*. Anderhalve hand vol van de middelste *Bast* dezes *Booms*, of der *Wortel*, in een *Kan* *Rhijnische Wijn*, wat langer als een half uur, in *duplici vase*, of *Balneo Maria*, gekookt, en daar van door den dag gedronken, heeft dezelve werking; en drijft ook 't *Water* voort. De groene *Bast* gestoten, dan in *Water*, of *Wijn*, gezoden, en daar van gedronken, doet *braken*.

't *Zaad* der *Beziën*.

Twee oncen van 't *Zap* der *Wortelen*, driemaal achter malkander ingenomen, een weynig voor 't aankomen van de *Koorts*, doet dezelve achter blijven. Als de *Vrouws-personen* gaan zitten over 't water, daar deze *Wortel* in gekookt is, zoo werd de verstoptheyd der *Moeder* geopend. 't Geneest ook de gebreken der zelve.

Zap der *Wortel*.

De *Gom* dezes *Booms*, genoemd *Judas Oor*, is zeer goed teegens allerley *gezwellen*, zoo wel *inwendige* als *uytwendige*: drie of vier uren in *Water* gebruykt, en met 't zelve de *Mond* gespoeld, verdrijft de *verhitting* en *opzwellen* der *Amandelen*, en de *Huyg*.

Judas Oor, is zeer goed teegens allerley *gezwellen*, zoo wel *inwendige* als *uytwendige*: drie of vier uren in *Water* gebruykt, en met 't zelve de *Mond* gespoeld, verdrijft de *verhitting* en *opzwellen* der *Amandelen*, en de *Huyg*.

XXXIII HOOFDSTUK.

R H Y N B E Z I E N .

Yn in deeze Landen aan ieder niet bekend; en voeren in 't *Neederduytsch* geen andere als deeze naam: in 't *Latijn* werden ze geheeten *RHAMNUS SOLUTIVUS*, of *DOORNIGE RHYNBEZIËN*; welker *Vruchten*

verscheyden de namen.

Verwen
van dezel-
ve.

Vruchten den Buyk week maken: RHAMNUS CATHARTICUS RECENTIORUM, of PURGEERENDE DOORNIGE RHYNBEZIEN der nieuwe Kruid-beschrijvers; en SPINA INFECTORIA, of VERWENDE DOORN: (om dat deeze *Vruchten*, eerze noch rijp zijn, een weynig gedroogd, en in gemeen, of in Aluyn-water te weyk gelegd, een geele, doch geheel rijp geworden, een gantsch groene verwe geeven. Ook werd uyt deeze rijpe *Vruchten*, welke uytwendig zwart zijn, een Zap geparst, of gedouwd, 't geen, met een weynig Aluyn gekookt, van de konstige Schilders werd gebruykt voor een donker-groene verwe, in deeze Landen genoemd ZAP-GROEN, ook ZAF-T-GROEN: in 't Hoogduysch CREUTZ-BEER, of WEGEDORN: in 't Fransch VERD DE VESIE, en in 't Italiaansch SPINO MERLO, of SPIN ZERBINO.

Waarnem-
ming.

Zij beminnen een gemeene, zandige, ook een andere luchtige doch vochtige grond, wegens de veelheyd harer teedere Wortelen; welke al de waterachtigheyd onttrent haar na zich trekken, en andere neevens haar staande Gewassen daar van beroven: een warme, opene, vrye, luchtige, liever als een donkere of schaduwachtige plaats; en zeer veel Reegen.

Bloemen.

Oud genoeg geworden, bloeyen ze ieder Jaar, in de Maand May, en geeven in den Herfst volkomene, rijpe *Vruchten*; kleyn, en veele bij malkander; die, als ze nu zwart zijn, van zelfs ligtelijk ter aarden vallen; derhalven moet men ze dies te vlijtiger in acht neemen, en bij tijds afplukken. Deeze Gewassen blijven in de Winter niet groen, maar verliezen in den Herfst hare Bladeren: welke jaarlijks in April weer uytspriyten. Verdragen sterke Vorst, Sneeuw, Stormwinden, en alle ongeleegentheeden des tijds.

Aanwin-
ning.

In deeze Landen konnen ze alleen door Zaad werden aangewonnen; het welke, als men 't gedurende de Winter op een drooge plaats heeft bewaard, in 't Voorjaar, na 't laatste Quartier der Maan in April, in Potten, of ook op een warme, wel ter Zon geleegene plaats, in de aarde gelegd werd, niet dieper als een vinger breedte.

Tijd der
verplan-
ting.

Als dit Zaad na uytgeschoten is, mag men de jonge Gewassen niet voor 't derde jaar opneemen, en met een afgaande Maan van Maert of April, na dat de tijd zich aanfeld, op andere plaatzen verplanten: maar die in Potten gezayd en opgekomen zijn, mag men wel in 't tweede jaar verzetten.

Ondertusschen moet men in de verplanting acht neemen, dat men de aarde, zoo veel doenlijk is, om de Wortel laat blijven.

K R A C H T E N .

Gal. lib.
Simp. Med.
8.

Dit Gewas is koud in den eersten, en droog in den tweeden Graad, met eenige te zamentrekkende kracht.

Trag. lib. 3.
cap. 15.
Diosc. lib. 1.
cap. 120.

De Bladeren gedroogd, en tot Stof gemaakt, zijn goed tegens de Roos, en allerley voortlopende Zweerigen, als men het daar op stroyd. Dezelve Bladeren, of de middelste Bast, met een weynig Aluyn in Wijn gekookt, en de Mond wel daar mee gespoeld, geneest de Zweerigen van dezel-ve.

Verwe van
de Beziën.

De Beziën gedroogd, gestoten, en met Aluyn in Water geweykt, geeven een geele verwe, welke gebruykt werd tot de verwing van Papier en Leër.

Matth. lib.
1. cap. 102.

't Zap deezer Beziën met Zuyker bereyd, op zulk een wijze als MATTHIOLUS beschrijft, en dan een once daar van ingenomen, is goed voor de geene die van 't Podagra werden gequeld: want het doet purgeeren, en drijft uyt alle slijmerige, rye, ook dunne of waterige vochten: versterkt te gelijk al de inwendige Deelen, volgens 't getuygenis van LOBEL.

Lobel. lib. 2.
fol. 212.

XXXIV HOOFDSTUK. DUYNBEZIEN.

It Boomachtig Gewas werd in 't Neederlandsch met geen andere als deeze naam genoemd. In 't Latijn RHAMNUS, SPINA ALBA, of OLEASTER GERMANICUS CORDI, dat is, WILDE OLYFBOOM VAN DUITSCHLAND: in 't Hoogduysch SAND-DORN, of ook WEIDEN-DORN: in 't Fransch BURGUESPIN, of NEPRUN: in 't Italiaansch RANNO.

Dit slach van Geboomt bemind een gemeene zandige aarde, voorzich met slechts een weynig twee-jarige Paardemist, want veel zou schadelijk zijn; een opene, vrye, luchtige, en op geenerley wijze donkere plaats; ook veel Reegen. Geeft in 't laatste van April, of 't begin van May, veele bij malkander zittende groene Bloemjens; en teegens den Winter een volkomen-rijpe Frucht. Laat niet anders, als door ouderdom, zomtijds eenige onderste Bladeren vallen. Blijft voorts gedurig groen: verdraagd felle Vorst, sterke Winden, en alle verdere ongeleegentheeden der tijden.

Zij werden alleenlijk vermeenigvuldigd door twee bijzondere middelen.

Eerst, door Zaad, 't welk met een afgaande Maan van de Maert moet gezayd werden, beyde, op een warme, wel ter Zon geleegene plaats, en in Potten.

Ten anderen, door hare bij de Wortel uytlopende, wijd en breed door de aarde heenen schietende en voortkruypende jonge Scheutjens; die, of van zelfs Wortel vatten, of, om Wortelen te bekomen, ten halven met een Mes werden ingesneeden, op zulk een wijze als men de Angelieren doet. Als ze nu jonge Wortelen hebben gekreegen, neemt men ze af van de oude, en men verplant ze met een afgaande Maan in Maert; niet in den Herfst, want dan willen ze veel bezwaarlijker bekliven, en niet zoo wel groeyen.

K R A C H T E N .

DE Bladeren en Vruchten der Duynbeziën zijn koud en droog van aart. Verslaan den dorst der Koortzige lieden; drijven ook uyt alle slijmerige en rye Vochten.

Van het Zap deezer Vruchten werd een Ferjys gemaakt, zeer bequaam ten gebruyk in de Spijzen.

De Takken, binnens huys gelegd, dienen de Muy-Cordun, zen tot een lekkere kost, zoo dat ze met meenigten daar na toe komen lopen.

XXXV HOOFDSTUK. SORBENBOOM.

P het Neederlandsch dus; ook wel SPREEBEEREN- of SPREEUWBEZIEN-BOOM genoemd: in 't Latijn SORBUS: in 't Hoogduysch SPERBER-Baum, ook wel SPEYER-, of SPER-Baum, en SPIERNA: in 't Fransch CORMIER, of SORBIER; en in 't Italiaansch SORBE, of CORNIOLO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier bijzondere soorten; namelijk: I. SORBUS DOMESTICA; dat is, TAMME, of oprechte SORBENBOOM. II. SORBUS SYLVESTRIS, of WILDE SORBENBOOM; ook geheeten SORBUS TORMINALIS, gehouden een zeer goed middel te zijn teegens de Buyk- en Roode loop. III. SORBUS ALPINA, of BERG-SORBENBOOM, ook van veele genoemd ARIA THEOPHRASTI, of ARIA van THEOPHRASTUS: en IV. SORBUS ACCUPARIA of VOGELVANGERS SORBENBOOM. Al te zamen

F

ver-

verschillen ze zeer veel in gedaante, doch weynig in hare *Queeking* en *Waarneeming*.

Tamme, en wilde Sorben-boom. De TAMME en WILDE SORBENBOOMEN beminnen uyt cygeuer aart een gemeene zandige, zoo wel-gemeste als ongemeste grond: een opene, vrye en luchtige plaats; veel Reegen, en ook slechts matige vochtigheid. Bloeyen in de Maand *May*, doch geeven niet voor teegens de *Winter* een volkomen-rijpe *Vrucht*, gemeenlijk ieder Jaar: zijn zeer hard van natuur: konnen zeer gemakkelijk *Sneeuw*, *Storm-winden*, en sterke *Vorst* uytstaen.

Vruchten. Zij werden *aangewonnen* op tweederley wijzen. *Eerst*, door hare *Vrucht*, of *Zaad*, 't welk met een afneemende Maan van *October*, *November*, *Februarius* of *Maert* in de aarde, ook wel in Potten, werd gelegd.

Aanwinning door Zaad. *Ten anderen*, door de konst van *Enten*, 't welk gemeenlijk, en alderbequaamst, geschied in 't midden van *Maert*, op *Haagedoorn*, *Quee*- of *Appelboomen*; ook op meer andere.

Door Enting. De *ARIA* van *THEOPHRASTUS*, of *BERG-SORBENBOOM*, in 't *Latijn* *SORBUS ALPINA* van *GESNERUS*; in 't *Hoogduytsch* *MELPERBAUM*; in 't *Fransch* *CORMIER DE MONTAIGNE*, en in 't *Italiaansch* *METALLO*, bemind niet alleen een zandige, maar ook een kleyachtige, of andere, doch wel-gemeste grond: een opene, luchtige plaats, en veel Water. Geeft ieder *Voorjaar* veele witte *Bloemen*, en in den *Herfst* genoegzame *Vruchten*; die echter zelden, 't zij men deeze Boomen met een wassende, met een volle, of met een afgaande Maan van *Maert*, *April*, of eenige andere Maand heeft gezayd, ten voorschijn komen: het welk mij doet oordeelen, dat ze in deeze Gewesten hare behoorlijke rijpheid niet konnen verkrijgen. Eevenwel werden ze noch *aangewonnen* door hare bij of boven de wortel ('t welk men al dikmaal ziet) uytgelopene jonge *Loten*, ten halven met een *Mes* ingesneeden (op de wijze als men ontrent de *Angelieren* handeld) en wel met aarde bedekt. Als ze dan *Wortelen* geschoten hebben, moet men ze niet voor 't tweede of derde Jaar daar na van de *Oude* afneemen, en met een afgaande Maan des *Voorjaars*, niet in den *Herfst*, verplanten.

Berg-Sorben-boom. De strenge *Winter-koude*, en allerley ongeleegentheeden des tijds konnen ze uytstaen. Behouden niet altijd hare *Bladeren*, maar laten ze ieder jaar in den *Herfst* vallen.

Bloemen. 't *Hout* deezer Boomen is hard van aart, zeer bequaam, om goede *Kolen* van te branden; waar toe 't dan ook zeer veel werd gebruykt.

Vruchten. De *SORBUS AUCUPARIA*, *SORBUS ALPINA SYLVESTRIS*, *ORNUS*, of *FRAXINUS SYLVESTRIS* in het *Latijn*, werd in 't *Neederlandsch* geheeten *QUAALSTER*, *QUALSTER*, *QUAALBOOM*, of *HAVER-ESSCHEN*: in 't *Hoogduytsch* *MAHLBAUM*: in 't *Fransch* *ORNIER*, *CORMIER SAUVAGE*, *FRESNE SAUVAGE*, of *TORMIGNE*.

Aanwinning. De *Vrucht* zelfs noemd men in onze Landen *Lyster-bezien*, om dat ze van de *Lysters*, *Sneppen*, *Krams*, of *Krametz-vogelen*, en meer andere, geerne gegeeten; ook dezelve daar door angelokt, en zoo gevangen worden.

Hardheid. Deeze Boomen beminnen allerley slach van grond, die wel omgeworpen, en met oude *Mist* van twee jaren voorzien is. Alderlieft echter hebben ze een zandige aarde: een opene, vrye en luchtige plaats; veele of ook matige vochtigheid. Ieder jaar geeven ze, voor de *Winter*, volkomen-rijpe *Vruchten*: verdragen ook strenge *Vorst*, zonder eenige ongeleegentheid.

Hout. Werden *aangewonnen*, zoo wel door haar *Zaad*, of *Vrucht*, als door ingesneedene bij de *Wortel* uyt-wassende jonge *Loten*; gehandeld op dezelve tijd en wijze, beyde in 't *zayen* en *insnijden*, als hier boven

van de *Berg-Sorbenboom* is gezegt. Na de *Wortelschieting* moet men ze ook op dezelve manier voorts op-queeken.

KRACHTEN.

DE *Vruchten* van al de gemelde soorten der *Sorbenboomen* zijn koud in den eersten, en droog in den derden graad. Hebben een *verstoppende* kracht, doch niet zoo sterk als de *Mispelen*: geeven geen goed voedzel, en werden daarom van niemant ligtelijk gegeeten, als van jonge, hitzige lieden, (welkeze, matig gebruykt, weynig schade doen) en de *Vogelen*.

't *Poeder* der gedroogde *Vruchten* met *Wijn* ingenomen, of in *Clisteren* gedaan, stopt alle *Vloeden*. Het Water, waar in gekookt zijn onrijpe *Sorben*, (welke veel meer als de rijpe te zamen trekken) maakt de *Morder* eng, de *Borsten* hard en kleyn. Dezelve, ook de *Bladeren*, gekneusd, gekookt, en dan in dit Water gezeeten, doet de neer-geschotene *Aars-darm* weer optrekken.

Indien iemand, van een *dolle Hond* gebeeten geweest, eenige jaren na de geneezing, onder deezen *Boom* zittende, in slaap geraakte, zoo zou dezelve *dolheid* hem weer op nieuws aankomen.

XXXVI HOOFDSTUK.

LINDENBOOM.

Eder genoeg bekend, heeft in 't *Neederlandsch* geen anderen naam dan deeze: werd in 't *Latijn* geheeten *TILIA*, of ook *PHILYRA*: in 't *Hoogduytsch* *LINDEN-BAUM*: in 't *Fransch* *TIL*, *TILLET*, *TILLEUL*: in 't *Italiaansch* *CARPINO NERO*, en *TEGLIA*, ook *TILIA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee onderscheydene soorten; namentlijk, *TILIA MAS*, of *LINDENBOOM MANNETJE*; en *TILIA FEMINA*, of *LINDENBOOM WYFFE*. Beyde zijn ze van eenen dezelve *Waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, zoo wel zandige en kleyige, als goede, vochtige en wel-gemeste grond. Een slechte, dorre, of ongemeste aarde doet haar treuren, en onder blijven. Daarenboven willen ze een opene, vrye, luchtige, en wel ter *Zon* geleegene plaats; ook veel Water. Geeven dikmaal volkomen-rijp *Zaad*: konnen sterke *Vorst*, en allerley ongeleegentheeden des tijds uytstaen: werden uyt cygener aart zeer oud, en laten ieder jaar teegens de *Winter* hare *Bladeren* vallen.

De *TILIA FEMINA*, of *LINDENBOOM WYFFE*, is *Linden* uyt cygener natuur zeer vruchtbaar. *Bloeyd* gemeenlijk ieder jaar, in 't midden van *May*, en geeft in de Maand *September* volkomen-rijpe *Vruchten*, hangende aan twee, drie, vier of vijf lange *Steltjens*, na dat de *Boom* oud, sterk of dik is. Haar *maakzel* is rond, en zijn gevuld met kleyn zwartachtig *Zaad*. Als ze rijp zijn, barsten ze van malkander, en laten 't gedagte *Zaad* vallen.

De *TILIA MAS*, of *LINDENBOOM MANNETJE*, meenen veele *onvruchtbaar* te zijn, vermits hij niet ieder *Zomer* *Vruchten* voortbrengd, gelijk het *Wyffe*. Eevenwel *bloeyd* hij om 't zelve, zeevende, dikmaal om 't agtste Jaar in 't laatste van *May* eens, en men vind'er volmaakte rijpe *Vruchten* aan; rond, plat, en veele bij malkander; *Druyfs-wijs* aan kleyne *Steltjens* hangende.

Beyde werden ze op geen andere wijze, als door haar *Zaad*, *aangewonnen*; 't welk in de Maand van *Maert*, of ook wel in *October*, *November*, *Februarij*,

rius, in een goede gemeste, wel-bereyde aarde hol en luchtig gezeit, straks na 't laatste *Quartier* der Maan, overvloedig opkomt, en wel aangroeyd.

In oude tijden deez Boom gebruykt in plaats van Papier. *Martian. Capella, lib. 2. Joh. Xiphil. in Domitian. Curt. Symph. lib. 28. c. 19.*

Voortijds, doe men noch geen kennis had van 't maken en gebruyk des *Papiers*, 't welk, volgens 't verhaal van *VARRO*, eerst in de tijd van de *Groote ALEXANDER*, Koning der *Macedoniërs*, als hij in *Egypten* had gebouwd de Stad, na hem genoemd *ALEXANDRIA*, is uytgevonden en bekend geworden, hebben de Oude al hare *Wetten* en *Ordonnantien* doen vervatten in de *Bast* en 't *Hout* van deezen Boom; niet alleen op daar van gemaakte *Berden*, of *Tafelen*, maar ook in daar van toegestelde *Boeken*, welke aan beyde zijden konden beschreeven werden. De *Tafelen* wierden in 't midden der Markt opentlijk opgehangen, op dat ze elk zien en lezen mogt; volgens de berigten van *JOHANNES CHACUS*, *MARTIANUS CAPELLA*, *HERODIANUS* en *CURTIUS SYMPHORIANUS*. Dergelijks wierden daar in aangeteekend de Namen der geene, welke een t'zamen-zweering hadden gemaakt, om iets uyt te voeren tot verderf of nadeel des Lands.

In *Philyra*, of in *Plano* gedrukt, of geschreeven, waar dit woord van daan komt.

Dit Schrift werd van haar genoemd in *TILIA*, of *PHILYRA*; waar van de *Regts-geleerde ULPIANUS* gewag maakt. Ook is dit woord *Philyra*, of *Plano*, noch heedenstaags zeer gebruykelyk. Dus zegt men een *Tafel*, *Placcaat*, *Lijst*, enz., alleen op de eene zijde van een geheel *Blad Papier* gedrukt, in *Philyra* of in *Plano*, dat is, effen, glad, ongevooven, gedrukt te zijn: oorspronklik daar van daan, om dat de *Bast* en 't *Hout* deezes *Booms* zeer effen, slecht, zonder eenige *Knoefen* is, gantsch bequaam om daar in of op te schrijven, gelijk oud-tijds geschiedde: daarenboven tot dit werk zeer dienstig; wijl deez Stof, alsze maar droog gehouden word, veele honderd jaren goed en onverdorven kan blijven: waar van ik zelfs een oog-getuyge ben, als die hier van een *Boek* heb gezien, meer dan duyzend jaren oud.

Boek, meer als duyzend jaren oud: ook eenige noyt gedrukte Werken van *Cicero* op de *Bast* deezes *Booms*, van de *Keyzer* gekopt.

Eene zulker *Boeken* werd ook in 't Jaar 1662, binnen *Brussel*, door de *Graaf van Saint Amour*, *Gouverneur van Arras*, voor de *Keyzer* gekopt, en daar voor betaald agtduyzend en eenige guldens. 't Was gekomen uyt de *Bibliotheek* van de *Kardinaal JULIUS MAZARYN*, dien grooten Staats-dienaar der *Fransche Kroon*; en bevatte het tot noch toe noyt in 't licht gekomene Werk van *MARCUS CICERO de Ordinanda Republica*, en, *De inveniendis Orationum exordiiis*. 't Werd nu, als een dierbare Schat, binnen *Weenen* bewaard.

De Poët *Cinesia*, *Aristophanes*.

't Ligte *Hout* deezes *Booms* heeft men ook doen dienen tot andere gebruyken. De oude *Geschiedschrijvers* getuygen, dat de *Grieksche Poët CINESIA* zoo mager en dun van *Ligchaam* was, dat hij 't zelve met *Berderen* van *Lindenboomen* omkleeden, en dus, wegens de zwakheyd, ondersteunen moest.

De Poët *Philetas*.

Hier teegens gebruykte *PHILETAS*, een ander *Poët*, grooten Ringen van *Lood* aan zijne voeten, om, ter oorzaak van zijne magerheyd en lictigheyd, door de wind niet wech genomen of om verre gesmeeten te werden.

Keyzer *Antonius Pius*.

De *Keyzer ANTONIUS PIUS*, volgens 't berigt van *CAPITOLINUS*, wegens de lengte zijns *Ligchaams* krom of gebogen gaande, wierd om de *Borst* en *Rugge* in dunne *Berderen* van *Lindenboomen* omvangen, of gereegen, gelijk de *Vrouwsperfoonen* met *Roslijven*, om dies te beeter regt op te kunnen gaan.

KRACHTEN.

Plin. lib. 24. cap. 8.

DE *Bladeren* en *Bast* der *Lindeboomen* zijn warm en te zamen-trekkende van aart. Gekneuld, en op *Wonden* gelegd, geneezen ze dezelve. Met een weynig *Aziijn* gestoten, verdrijven ze allerley *Kranwagie* en *Ruydigheyd*.

Met het *Zap*, het welk uyt de ingesneeden *Bast* *Gesner* vloeeyd, 't *Hoofd* nat gemaakt, verhindert de uyt-valling des *Hayrs*; en doet 't uytgevallene weer aangroeyen. De *Byen* kunnen de *Bloemen* deezes *Booms*, welke warm en droog van aart zijn, geen zins verdragen: derhalven moeten in de *Bloey-tijd* de *By-korven* verre van daar gezet werden.

't *Water*, uyt deez *Bloemen* gedistilleert, als matig-warm en droog, is zeer goed ten gebruyk in de *Val-lende ziekte*, *Hoofd-zwakheeden*, *Hert-klopping*, pijn in de *Moeder*, en 't *Graveel*, anderhalf once daar van ingedronken. Daarenboven dienstig, om de *Vrouw-Lenie* wien, in arbeyd zittende, tot een haastige *verlossing* te helpen. 't *Zuyverde* de *Oogen*; versterkt 't *Gezicht* der oude lieden, en geneest de *verbrandheyd*, inzonderheyd als'er *Quec-korlen* in gelegen hebben. Verdrijft daarenboven de *Leedenpijn*.

De taye en slijmerige vochtigheyd der inwendige *Bast* geweykt in *Rozen-water*, is zeer goed voor de *eng-borstigheyd*. *Trag. lib. 4. cap. 74.*

De gebrandde en uytgedoofde *Kolen* van dit *Hout* werden gebruykt tot de *Buistryd-making*. De zelve, noch gloeyend, in *Edik* uytgelescht, en met *Kreeften-oogen* ingenomen, is een zeer dienstig middel teegens 't *bloed-sponwen*: jaagd ook 't geklonterde *bloed* uyt 't *Ligchaam*, eenen zoo wel, als 't gedistilleerde *water der Bloemen*. *Houts-kolen. Martib. lib. 1. cap. 108.*

De *Vruchten*, of de *Knopjens*, gedroogd, gestoten, en met *roode Wijn* ingenomen, geneezen de *Bloedgang*. Dezelve met een weynig *Edik* gepulverizeert, en in de *Neus* gedaan, stild 't *bloeden* uyt dezelve op een zonderlinge wijs: doch noch beeter werd dit ver-rigt, als men zes, zeven of agt dezer *Knopjens* in de *Neusgaten* steekt, volgens 't getuygenis van *CAMERARIUS*. *Vruchten of Knopjens. Camer. lib. 1. cap. 47.*

De *Vruchten* der *Lindeboomen* in *Water* gekookt, werden van zommige gebruykt, om daar mee *seboon* geel te verwen. De *Bladeren* zijn goed tot voedsel voor veelley *Dieren*. *Dod. lib. 29. cap. 164.*

XXXVII HOOFDSTUK.

IPENBOOM.

Eest in 't *Neederlandsch* niet alleen de *Verscheyden* naam, maar werd ook wel *IPER* of *OLMBOOM* geheeten: in 't *Latijn* *ULMUS*: in 't *Hoogduytsch* *RUST*, *RUSTER*, *IPFEN* en *ULMEN-BAUM*: in 't *Fransch* *ORME*; en in 't *Italiaansch* *OLMO*.

Hier van zijn mij in haren aart kundig geworden *Drieder-drie verscheyden* Soorten; namentlijk: I. *ULMUS MAJOR LATIFOLIA*, of *GROOTE*, *BREED-BLADERIGE IPENBOOM*. II. *ULMUS LATIFOLIA MEDIA*, of *MIDDELMATIGE* SOORT VAN *OLMBOOM* MET *BREED-BLADEREN*; en III. *ULMUS MINOR*, of *KLEINE IPENBOOM*. Alle zijnze van dezelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen van naturen een gemeene, steenige, kleyige, of andere diergelijke, doch meest al te zamen alderlieft een vochtige, wel-gemeste aarde. Alder-qualijktst kunnen ze verdragen een drooge, zandige grond. Voorts willen ze een opene, vrye, en luchtige, liever als een donkere of schaduwachtige plaats; en veel Reegen. Felle *Vorst*, en andere ongeleegent-heeden des *Winters* kunnen ze zeer wel uytstaan. Als ze groot en oud zijn geworden, geeven ze gemeenelyk ieder *Zomer* volkomen rijp *Zaad*, 't welk men van de eene Soort ziet aan de onderste zijde in 't midden des *Blads* befloten, sittende in een dun *blaasje*, of *huysje*. 't Is plat van maakzel, en bijna geheel rond: 't groeyd van zelfs, door een ongemeene drift der *Natuur*, zonder *Bloeyzel*, in 't begin van het *Voorjaar* daar aan; *Waarneeming. Zaad zomder Bloeymen.*

doch de twee andere *Soorten* krijgen in 't laatste van de Maand *Maert* aan hare korte en teedere Takjens zeeven, agt, of noch meer, kleyne bleek-groene *Bloemtjens*, in een ronde, plachtige *Knop* t'zaam-gevoegd. Hebben in 't midden eenige tamelijk-lange, opstaande, witte draadjens, boven voorzien met donker-roode langwerpige *knopjens*. Als ze veele dagen open gestaan hebben, vergaan ze eyndelijk in haar zelven, nalatende verscheide na bij malkander hangende ronde *Zaad-blaasjens*, de voorgedachte gelijkvormig.

Door dit *Zaad* worden al de genoemde soorten van *Boomen* zeer bequamenlijk *aangewonnen*, op de volgende wijze.

Neem een Akker, of stuk Land, zoo groot als gij wilt: werp het wel te deegen om, en mest het op nieuws: zay'er dan 't *Zaad* luchtig en hol op, met een wassende of afgaande Maan van *September*, *Oktober*, of *Maert*, tusschen 't eerste *Quartier* en volle Maan, of 't laatste *Quartier*. Bedek het dan genoeg met aarde, eenwel zulker wijze, dat het niet meer als een vinger-breed diep daar onder kome te leggen.

De jonge *Boomtjens*, welke uyt dit *Zaad* opkomen, moet men, indien men wil dat ze haastig en regt op zullen wassen, *snueyen*, en ieder jaar, tusschen 't eerste *Quartier* en de volle Maan in de maand *Februarius*, haar beneemen al hare *zijde-takjens*. Ook moet men ze ten minsten vijf of zes jaren op dezelve plaats onverroerd laten staan; en dan zal men'er zeer schoone *Boomen* van krijgen. Zoo dikmaal men dezelve wil *verplanten*, moet zulks t'elkens geschieden teegens de volle Maan, vermit ze dan beeter beklijven, aangroeyen, en vaster Hout zetten: doch men moet ook de *Toppen*, en de dikste langste *Wortelen* voor een weynig afsnijden: maar als dikker *Boomen* *verplant* worden, moet men ze noodwendig *boven gantschelijk kappen*, en met een afgaande Maan verzetten.

Men kan haar ook *aanwinnen* door hare bij de *Wortel* uytlopende jonge *Schenten*: doch weynig werd deze manier in 't werk gesteld, wijl'er zeer zelden goede *Boomen* van worden opgequeekt; ten ware dan met groote aangewende moeyte.

Eevenwel zijn deeze, boven de andere, bequaam, om'er kleyne en dichte *Hagen* van te maken, tot een aangename verluftiging voor 't gezicht: men kan ze zeer net, en ook dikmaal, *scheeren*, met een afgaande Maan, om niet weer zoo sterk te kunnen uyt-schieten.

Maar dan noch kan men deeze *Boomen* eenen boven de grond afkappen: waar op ze bij de *Wortel* weer uytloopen. Deeze jonge *Schenten*, met een Mes, gelijk men de *Angelierien* doet, ingefneeden vatten ligtelijk *Wortelen*; en kunnen ook deezer wijze *aangewonnen* werden.

K R A C H T E N .

DE *Bladeren* deezer *Boomen* zijn verdrogende, te zamen-trekkende, en dikmakende van aart. Gestoten, geneezen ze de wonden. Met Edik vermengd, verdrijven ze allerley *Schurftigheyd* en *Aelaatsheyd*. In Water gezoden, en daar mee gestoofd, of daar in gebaad, zijn ze zeer dienstig tot een spoedige geneezing der *geborstene* of *gebrokene* armen en beenen. Een once zwaarte van de gedroogde *Bast* deezes Booms met Wijn ingenomen, jaagd uyt de *koude*, *slijmerige* en *waterachtige vochtigheden*. De *Bast* van de *Wortel* in Wijn gezoden, en op de *verbrandheyd* gelegd, geneest dezelve: doet ook geen *lidteeken* overblijven.

Doecken, of Banden, nat gemaakt in de taye vochtigheyd, welke men in de *Blaasjens* vind, en bequamenlijk gebonden op de gescheurdheyd of breuk der jonge kinderen, geneest dezelve. Deeze kracht heeft ook de roode Wijn, waar in de geheele *Blaasjens* zijn ge-

kookt. Eeven deeze vochtigheyd maakt een zuiver Vel, en verdrijft de sproetelen, vlekken en andere misstanden in de huyd des aangezichts.

De *Bladeren*, in den *Herfst* geplukt, gedroogd, *Bladeren* en met wat *Draf* vermengd, maken de *Varkens* vet.

't *Zap*, of de *vochtigheyd*, welke vloeyd uyt 't *Pit* *Matib. lib. 1. cap. 95.* of *Marg* deezes Booms, als hij, noch groen, werd doorgehouden, doet 't *Hoofd-hayr* groeyen, en verhindert de uytvalling van 't zelve.

XXXVIII HOOFDSTUK.

MACERBOOM. der OUDEN.

Roeyd van naturen tot een hooge en sterke Boom; niet in deeze Gewesten, maar in verscheide Oorden van Oost-Indiën; als, in *Cochin*, *Malacca*, *Malabar*, en meer andere Eylan-

Christ. A. Costa lib. Aromat. cap. 12.

Voerd in 't *Neederlandsch* de hier boven gestelde Naam; maar werd in 't *Latijn* geheeten MACER ARBOR ANTIQVORUM, vermits de Oude *Grieken*, als DIOSCORIDES, en GALENUS, daar van gewag hebben gemaakt. Van PLINIUS werd hij genoemd MACIR; en MACIS van AVICENNA: van andere ARBOR SANCTA, of ARBOR DYSENTERIAE: van de *Indianen* MACRE, MACRUYRE, of ook ARBORE DE SANCTO THOME, en van de *Italianen* MACERO.

Deeze *Boomen* krijgen sterke, dikke en veelvuldige *Wortelen*, de aarde zeer doorlopende: hebben een dikke, oneffene, harde *Bast*, inwendig wit, van buyten aschgrauw: als ze noch varsch zijn, gevuld met een melkachtig *Zap*, doch dat daar na geelachtig werd. Zijn zeer te zamen-trekkende van aart. In de mond geknauwd, bijten ze een weynig op de tong.

Uyt deeze *Wortelen* komt met'er tijd een dikke, effene *Stam* voort, omvangen van een uyt den grijzen roodachtige *Bast*: heeft na boven toe veele *Takken*, met een witachtig *Zap* van binnen, gelijk de *Moerbezenboom*, uyt welke de *Bladeren*, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde der zelve, boven malkander, ook wel twee teegens over den anderen, voortkomen, en zoo wel regt opstaande, als een weynig neerwaarts hangende; aangroeyen. Zijn vijf, zes, ook wel zeeven vingeren-breedte lang, achter twee vingeren, wat meer of min, breed; en allensken smaller toelopende, tot dat ze voor in een spits punt eyndigen. Zomtijds zijn ze verciert met teeder-ingefneede, of rondachtig-getandde randen. Rusten op korte steeltjens: aan de bovenste, of na de Zon gekeerde zijde, donker groen, en een weynig blinkende; aan de andere veel bleeker: in 't midden hebben ze een regt-doorlopende groote *Ader*, of *Rugge*, waar uyt ter zijden veele kleyne voortschieten: in 't aanraken vind men ze een weynig hard, of rauw van aart.

De *Macerboom* geeft van naturen geen *Bloemen*, gelijk andere *Boomen*; maar, op de wijze der *Ipen* of *Olmen*, in 't midden van zommige *Bladeren* een *blaasje*, die van de gedachte *Ipenboom* niet ongelijk, doch wel zoo breed, en wat platter, zoo rond en groot als een *Brabandsche* stuyver; bestaande uyt twee witte, dunne en teedere te zaa-gevoegde *Velletjens*, tusschen welke in een kleyne *Blaasje* een dun en plat *Zaad* besloten legt: heeft de gedaante van een *Herr*, de grootte van een *Duyt*: als 't rijp is, ziet men 't geelverwig: is van een zeer lieflijke en gantsch aangename smaak; daar in te boven gaande de *Korlen* der *Abrikozen*, en de *Amandelen*. Wanneer dit *Zaad* zijne volkomenheid heeft verkreegen, valt het van zels ligtelijk op de aarde neer, staat weer op, en vermeerderd dus zich zelve, zonder eenige menschelijke hulp.

Verscheide namen. Diosc. lib. 1. c. 111. Gal. lib. Simp. 7. Plin. lib. 12. cap. 8. &c.

Wortelen deezer Boomen.

Stam.

Takken.

Gedaante der Bladeren.

Geeven geen bloemen.

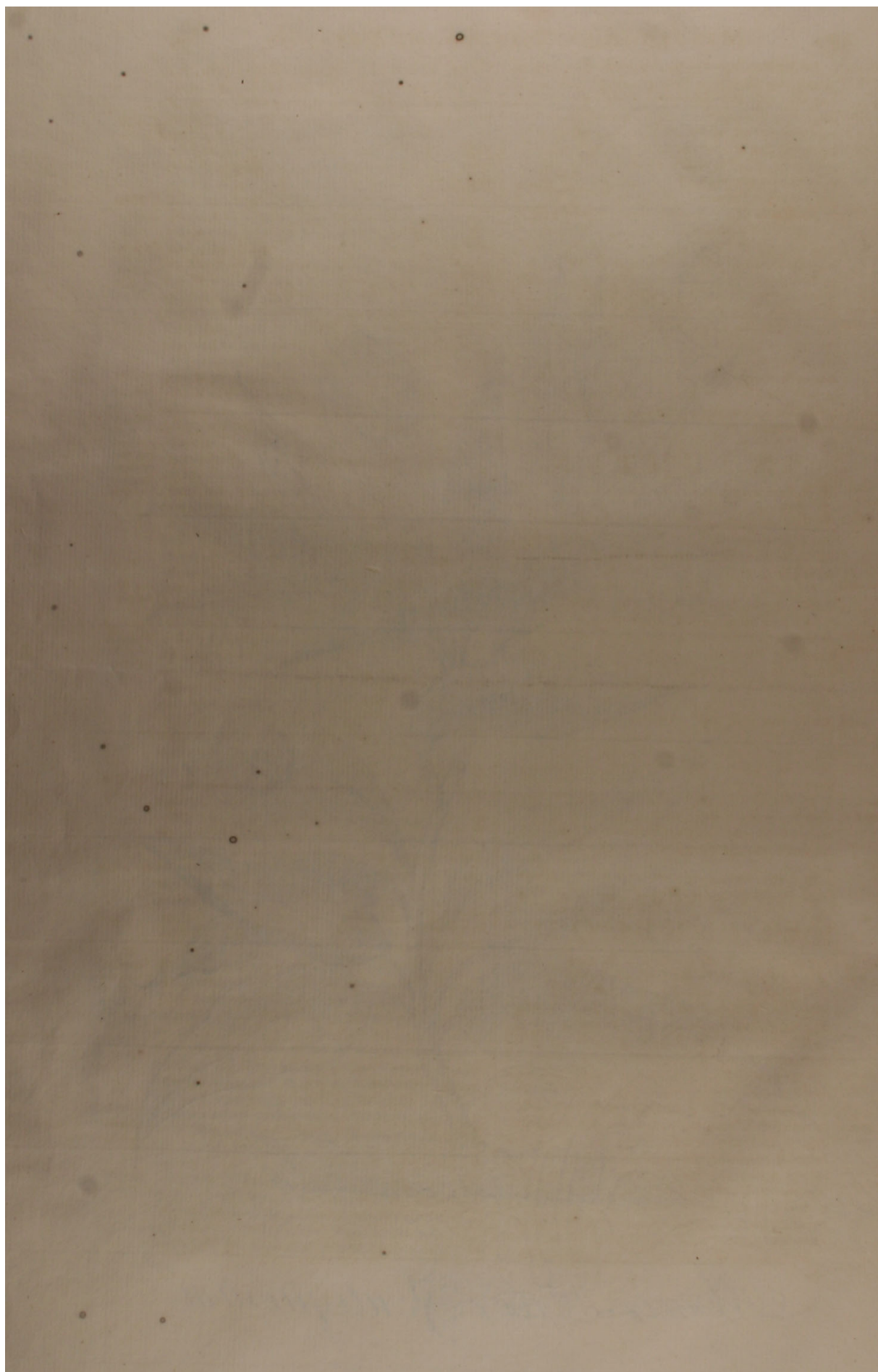
Zaad-blaasjens.

Hoedanigheyd van 't Zaad.

De

Macer Perbor Antiquorum

noch aan de kanten rondom geschaard: in het *Hoogduytsch* LEUSZBAUM, ook wel FAULBAUM: in het *Fransch* AULNE NOIR; en in het *Italiaansch* ALNO NERO.

Waarneming.

Deeze *Boomen* beminnen uyt eygener aart een gemeene zandige, liever vochtige, als een andere drooge of kleyige grond: een opene, luchtige en vrye zoo wel als een donkere of schaduwachtige plaats, en veel Water.

Bloeytijd. Vruchten.

Ieder jaar *bloeyen* ze, in 't laatste van *Maert*, of begin van *April*: geeven in den *Herfst* volkomene rijpe *Vruchten*: verdragen geerne sterke *Vorst*, en andere ongeleegentheeden der *Winter*.

Aanwinning.

Op twee verscheydene wijzen werden ze *aangewonnen*; waar omtrent men op de volgende manier moet te werk gaan.

Eerst, door haar Zaad.

Eerst, door haar *Zaad*, 't welk niet dieper, als ter breedte van een vinger, werd gezayd, een weynig na de volle Maan van *Februarius* of *Maert*, in een goede, bolle, luchtige, doch vochtige grond, op een donkere plaats. De hier uyt voortgekome *Boontjens* moet men niet reppen, voor datze in 't vierde jaar hebben stil gestaan, wegens haar noch al te teeder *Hout*: Dan mag men ze opneemen, en verzetten.

Ten anderen, door hare jonge Loten.

Ten anderen door de jonge *Looten*, welke bij of boven de *Wortel* uytfschieten. Deeze werden met een Mes ten halven van 't hout ingefneeden, gelijk men de *Angelieren* doet: alsze daar na *Wortelen* hebben gevat, werden ze in 't tweede jaar van de *oude* afgenomen, en met een volle Maan van *Maert* op een andere plaats gezet; ook rijkelyk met *Reegen-water* begoten, op dat ze dies te beeter mochten bekliven.

Basten.

Deeze *Boom* is versierd met twee verscheide *Basten*: de middenste, of liever onderste, die naaft aan 't hout zit, is *geel*; en geeft van zich een aangename *Saffraan-verwe*, niet onvermakelyk te zien.

Wortelen.

De *Wortelen* werden van de wilde *Varkens* en *Bee-*ren zeer bemind; derhalven van haar ook zeer gezocht. Om dezelve te bekomen, wroetenze groote en diepe kuylen rondom den *Boom*: maar ook hier door verradenze haar zelven; zoo datze dikmaal van de *Jagers* gevangen werden.

K R A C H T E N .

Matthias-lus.

DE buytenste *Bast* deezes *Booms* is te zamen-trekkende; daar teegens de inwendige geelge-verwde openende van aart, volgens 't berigt van

Dodon. lib. 17. cap. 25.

Camer. lib. 1. cap. 72.

Matthiol. lib. 4. cap. 168.

MATTHIOLUS.

Werd derhalven alleen inwendig gebruykt, inzonderheid tot grove Lichamen, of die zwaren arbeid gewoon zijn. De zelve binnenste *Bast*, noch groen, in Water geweykt, en daar van gedronken, drijft uyt alle *slijmerige* en *galachtige vochtigheeden*: doet ook *braken*. Doch in 't Voorjaar op een schaduwachtige plaats gedroogd, werkt veel zachter. Met gemeen Boelkens-kruyd, Roomsche *Alsem*, *Agrimonie*, *Cuscuta*, *Hop*, *Caneel*, wortelen van *Pieterfely*, van *Venkel*, en *Endivie* gekookt: daar van vijfonzen (na dat het drie dagen gemaakt is geweest, en men eerst een *Purgatie* gebruykt, ook wel een *Ader* doen openen heeft) ingedronken, is zeer goed voor de *Geluw* en *Waterzucht*: want het *zuiverd* zonder eenige ongeleegentheid, reynigt en versterkt de *Leever*; maakt goede *cerens-lust*, en neemt wech alle inwendige *verstopping*. Daarenboven, met *Endivie*, *Osse-tong*, *Weegbree*, *Zuring* en *Venkel-wortelen* gezoden, en zomtijds daar van gedronken, is goed teegens de *derde-daag-sche Koorts*.

Taberna-mont. lib. 3. cap. 78.

Met *Harts-tong*, *Tamariscus*, *bast* van *Cappers-wortelen*, *Epithymo*, en *Pieterfely-wortelen* gezoden, is zeer nodig voor de *Milt-zuchtige*: want het versterkt de *Milt*: en of 't schoon geen opening maakte, zoo veroorzaakt het evenwel een grage *Maag*.

PAPENHOUT.

Erd, mijns weetens, met geen andere verschey- als deeze naam in 't *Neederlandsch* genoemd: in 't *Latijn* EUONYMUS: in het *Hoogduytsch* SPINDELBAUM, of HAHNHODLEIN: in het *Fransch* FUSAIN, of BONNET DE PRESTRE; en in het *Italiaansch* FUSARIA, SILIO, of FUSARO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden Drie dree verscheydene soorten, te zamen mijne zorge onderworpen geweest, namentlijk:

I. EUONYMUS THEOPHRASTI, of 't PAPENHOUT, verschey- van THEOPHRASTUS beschreeven. II. EUONYMUS LATIFOLIUS of PAPENHOUT MET BREEDDE BLADEREN. II. EUONYMUS SERRATTO FOLIO; of PAPENHOUT MET GEZAAGDE of getande BLADEREN. Alle zijn ze van eenen dezelve *Bouwing* en *Waarneming*.

Zij beminnen een *Zandige*, gemeene, ongemeste; Waarneming. ook een *kleyige*, of *steenige*, en welgemeste aarde: zoo lief een donkere, schaduwachtige als een opene, vrye, luchtige plaats; en tamelyk veel *Water*: konnen evenwel ook droogte verdragen: desgelijks *Sneeuw*, *Rijp*, sterke *Vorst*, en andere ongeleegentheeden van de *Winter*.

Alsze tot haren bequamen ouderdom zijn gekomen, *Bloemen*. *bloeyen* ze gemeenelyk ieder Voorjaar in *April*; en geeven meest den tijd volmaakte rijp *Zaad*; 't welk be- *Zaad*. sloten legt in vier *huysjens*, zeer aardig aan malkander gevoegd; en zeer geestig vertonende een *Kap*, of vier- *hoekige Bonnet*, *Hoed*, of *Muts* der *Priesteren*. Waar- Oorzaak van de naam Papenhout. om ook deeze *Boomen* in 't *Fransch* dragen de naam van *Bonnet de Prestre*, en in 't *Neederlandsch* dien van *Papenhout* en *Papenhoed*. Deeze *huysjens* vertonen zich in 't eerst groen, daar na, rijp geworden, zijn ze van een *schoone bleekroode*-, of *Oranje-verwe*, waarlijk wel beziens waardig.

Men kan haar *aanwinnen* op twee bijzondere wijzen, *Aanwinning*. te weeten:

Eerst door haar *Zaad*, 't welk met een afgaande Door haar Maan in *Maert* niet diep gezayd, en bij droogte zom- *Zaad*. tijds eens begoten moet worden, om dies te eerder te voorschijn te mogen komen.

Ten anderen door de jonge *Loten*, welke bij de wor- En door hare jonge Loten. tel, of boven de aarde, uytfschieten. Deeze moet men, op de wijze der *Angelieren*, met een Mes voorzichtig *insnijden*, en met aarde overdeken: dan vatten ze *Wortelen*, en wassen schielijk voort: krijgen ook wel *Wortelen* zonder *insnijding*; inzonderheid als men ze een jaar twee of drie aan de *oude* laat blijven. Zulk een *voortteeling* werd in onze Gewesten veel bequamer geacht, als door *Zaad*.

K R A C H T E N .

DE *Bladeren* dezer *Boomen* verstreken de Scha- *Clusius lib. 1. cap. 37. Curt. Symp. lib. 19. cap. 27. Cam. lib. 1. cap. 79.* pen tot een gezond voedsel, volgens 't berigt van CLUSIUS: en ook ik zelfs heb dit, door ervarentheid, bevonden waarachtig te zijn; onaangetien THEOPHRASTUS, CURTIUS, CAMERARIUS, en andere het tegendeel gevoelen.

Vier der *Vruchten* dezes *Booms* ingenomen, doen *Theophrast. lib. 3. cap. 18.* van onder en boven *Purgeeren*; maar doden de Schapen, volgens 't getuygenis van THEOPHRASTUS. Dezelve in Loog gekookt, en 't Hoofd daar mee gewaschen, maken schoon geel *Hayr*; doen de *Luyzen* sterven, en reynigen 't Hoofd van alle onzuiverheid. In *Wijn*, met *Varkens-reuzel*, gezoden; dan door een *Zift* gewreeven, en tot een *Zalfje* gemaakt, heeft even dezelve uytwerking. De *Vellerjens*, welke om 't *Zaad* zitten, verwen geel. Van 't *Hout* werden

K R A C H T E N.

Disse. lib.
1. 6. 109.

Avicenna.

Plin. l. 24.
cap. 8.

Serap. lib.
Simp. c. 216.
Auverr. cap.
56.
Rafsi. lib.
Simp. cap.
39.

Aginit.
lib. 7. fol.
396.

Teegens
allerley
Zinkin-
gen.

Casalpini.
Plant. lib.

DE Bladeren dezes Booms zijn droog en warm van aart. In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of ook 't Zap der jonge Bladeren met Wijn ingenomen, is zeer goed teegens alle vergif, en Slangen-beeten: verteerd de *slimerige vochtigheid* tusschen vel en vleesch: verzacht een harde *Milt*: opend de verstophtheden der *Leever*; versterkt dezelve, en verdrijft de pijn der *Zijde*. De jonge *Scheutjens*, op de gedagte wijze gekookt, drijven 't Water uyt. Vier Bladeren gestoten, en ieder morgen met Wijn genuttigd, maakt deal te vette lieden *mager*. 't Gedistilleerde Water van deze bladeren verdrijft de *Geelzucht*, en 't *Graveel*. De hier van gemaakte Oly heeft dezelve kracht.

't Zaad, droog en warm in den tweeden Graad, verwekt de lust tot 't *Echte werk*; geneest de *koude Pis*, en drijft 't *Graveel* uyt, wanneer men eenige dagen na den anderen 's morgens een halve *Scrumpul* daar van met Rhijnsche Wijn inneemt. In Wijn gezoden, is 't zeer dienstig teegens de *Heri-klopping*, en *Leever-smerten*.

De *Bast*, warm en droog van aart, in Edik en Water gezoden, dan op de Maag gelegd, belet het *braken*. De Asch dezer gebrandde *Bast* met Oly van Rozen gemengt, geneest de *Schurftigheid* en *Melaatsheid*.

De Asch van de *Bast der Wortelen* in een doekje nat gemaakt, en op 't Vel gelegd, maakt een gaatje: daar in dan een kleyn Erwete, en boven op een blaasje van Veil gedaan, ontlast en zuiverd 't Ligchaam van allerley *Zinkingen*, en andere gebreken.

De binnenste *Bast* van 't *Esschen Manneze* in Water geweykt, en de *Hoenderen* daar van te drinken gegeven, geneest dezelve van alle ziekten; volgens 't getuygenis van *CESALPINUS*.

XLIV HOOFDSTUK.

P O K H O U T.

Verschey-
de namen.

En aardig Boom-gewas, bij alle *Nederlanders* met geen andere als dezes naam bekend, werd in het *Latijn* genoemd *GUAJACUM*, of *GUAJACANA*, van dezelve beteekening als 't *Neederduitsche* woord: in het *Hoogduitsch* *FRANTZOZEN-HOLTZ*: in 't *Fransch* *GUAJAC*; en in 't *Italiaansch* *GUAJACO*, *GUAJACANE*, of *LEGNO SANTO*.

Vier

Hier van zijn mij in haren aart kundig geworden vier bijzondere soorten.

Bijzondere
soorten.

I. *GUAJACANA MAJOR*, of GROOT VALSCH POKHOUT. II. *GUAJACANA MINOR*, of KLEYN VALSCH POKHOUT. III. *GUAJACUM MAJUS VERUM*, of OPREGT GROOT POKHOUT. IV. *GUAJACUM VERUM MINUS*, of OPREGT KLEYN POKHOUT; ook van veele geheeten *LIGNUM SANCTUM*, of HEYLIG HOUT, wegens zijne voortreffelijke deugden. Beyde van de *Indianen* en *Spanjaarden* werd het genoemd *GUAYACAN*. Niet alle zijn ze van dezelve *Boerwing* en *Waarneeming*.

Groot
valsch Pok-
hout;
en kleyn
valsch Pok-
hout.

Het *GUAJACANA MAJOR*, of GROOT VALSCH POKHOUT, en *GUAJACANA MINOR*, of KLEYN VALSCH POKHOUT, beminnen een zandige, gemeene, en welgemeste grond, met een gedeelte *Veen-aarde* en een weynig *Mol* der vergane Boomen doormengd: een opene, warme, luchtige, vrye, wel ter Zon geleegeene plaats, en tamelijk veel water. Als ze oud zijn geworden, geeven ze gemeenlijk ieder Jaar een groenachtige *Bloem*; inzonderheid het *Guajacana major*, of groot valsch Pokhout. Dezelve bestaat uyt vier kleyne groene *Bladertjens*, welke zitten in 't midden van vier andere

Bloemen.

veel grooter, doch van dezelve gedaante, ook kort, breed, en voor toe-gaande in een stomp punt. Deeze, als de rechte *Bloem* afgevallen is, vergaan niet, maar blijven, werden grooter, en hebben van binnen een schoon-groente, blinkende, en plat-ronde *Zaadknop*, die in den *Herfst* afvalt; doch in deze Gewesten noyt een volkomen-rijp *Zaad* heeft. Gemeenlijk komt ze voort aan 't nieuwe *Hout* tusschen de *Bladeren*; welke zijn van een zeer schoone gedaante, voort-schietende nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde van hare bleek-groene *Steel*, digt boven malkander: terwijl ze noch jong, kleyn en teeder zijn, bekleed met een grauwe wolachtigheid; maar daar na werden ze een groote vinger lang, en ontrent twee breed; van boven aangenaam-groen blinkende, doch onder bleeker; voortaan cyndigende in een kort spits punt: zacht van aart, en in het midden voorzien met een groote regt-doorlopende *Ader*, waar uyt veele kleyne *Adertjens* voortkomen, en ter zijden uyt-schieten.

Deze Boomen kunnen *Sneeuw*, *Hagel*, sterke *Wind*, felle *Vorst*, en alle andere ongelegheden des gantschen *Winters* verdragen. Blijven niet groen, maar laten in den *Herfst* hare *Bladeren* vallen. Bekomen een hard en effen *Hout*; 't welk, zwart gemaakt, van veele in plaats van *Ebbenhout* werd gebruykt en verwerkt. Vergaan ook niet haast, maar worden uyt eygener aart zeer oud, en wassen op tot hooge aanzienlijke Boomen.

Het *GUAJACANA MINOR*, of KLEYN VALSCH POKHOUT, alhoewel ook bij mij een groote, hooge en dikke Boom geworden, heeft echter noyt eenige *Bloemen* of *Zaad* gegeven. De *Bladeren* zijn veel kleynere als die van het andere; nochtans van dezelve gedaante; doch digter boven malkander voortkomende, nu uyt de eene dan uyt de andere zijde van de *Steel*; rustende op korte *Steeltjens*, niet zoo vlak of plat hangende, gelijk hier in de *Figuur* is afgeteekend, maar stijf staande.

De breedte is niet meer als van een goede vinger, de lengte van twee vingeren breed, of een weynig meer: eyndigende voor in een kort, kleyn en spits puntje. Boven zijn ze bekleed met een aangename groente; doch glad, en zonder eenige ruygheid of wolachtigheid, hoedanige men aan die van het groot valsch Pokhout gewaar werd; onder bleeker, en een weynig blinkende; zacht in 't aanraken, en inwendig voorzien met een groote regt-doorlopende *Ader*; waar uyt voortschieten veel andere kleyne *Adertjens*, een weynig opwaarts gekeerd, echter ter zijden uytlopende. De jonge eenjarige *Takjens* zijn veel teederder als die van het Groot, niet zoo hard van natuur; evenwel verciert met een schoone donker-roode verwe; welke op 't tweede jaar daar na verminderd; en hoe de *Takken* dikker werden, hoe ze meer verbleekt.

Het *GUAJACUM MAJUS VERUM*, of OPREGT GROOT POKHOUT, walt uyt eygener aart op 't Eyland van *S. Dominicus*, en in meer andere Gewesten van *America*, tot de hoogte van een groote *Peereboom*. Verdeeld zich boven in veele *Takken*: werd dik en sterk: heeft een zeer harde wreede *Bast*, vet van aart; uytwendig groenachtig-afchgrauw van werwe, doch van binnen een weynig roodachtig; een stroo-breed dik; en, noch groen, valt aan 't Hout kleevende. De verwe van 't Hout zelfs is van buyten bleek-geel, maar inwendig heeft het een zeer groot zwart *Pit*; van zulk een harde en zware eygenschap, dat het, al was het maar een kleyn stukje, in 't water geworpen, terstond na de grond zinkt: is een weynig bitter van smaak; steekt ook eenigzins de tong en keel, wegens de scharpheid, die echter niet al te sterk is; en hier aan kan 't ligtelijk gekend worden.

Aan zijne *Takken* (niet zoo regt wassende als die van de volgende kleyne; maar gemeenlijk krommer, ook wat bulterig en knobbelig opschietende) komen een groote meenigte van *bladeren* voort, welke zitten

Bladeren,
en der zel-
ver geital-
te.

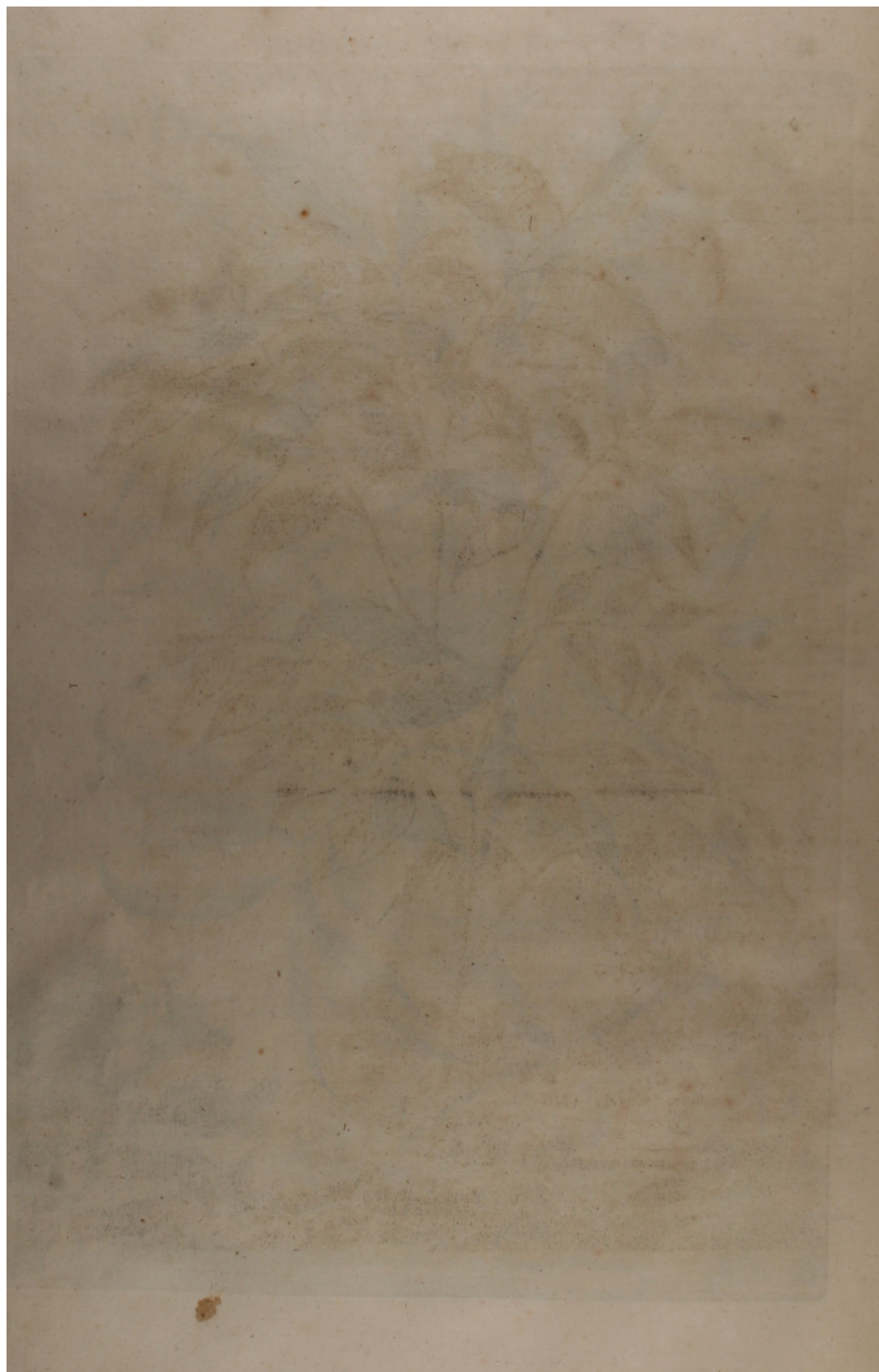
Dit Hout
gebruykt
voor Eb-
benhout.

Gedaante
der Blade-
ren.

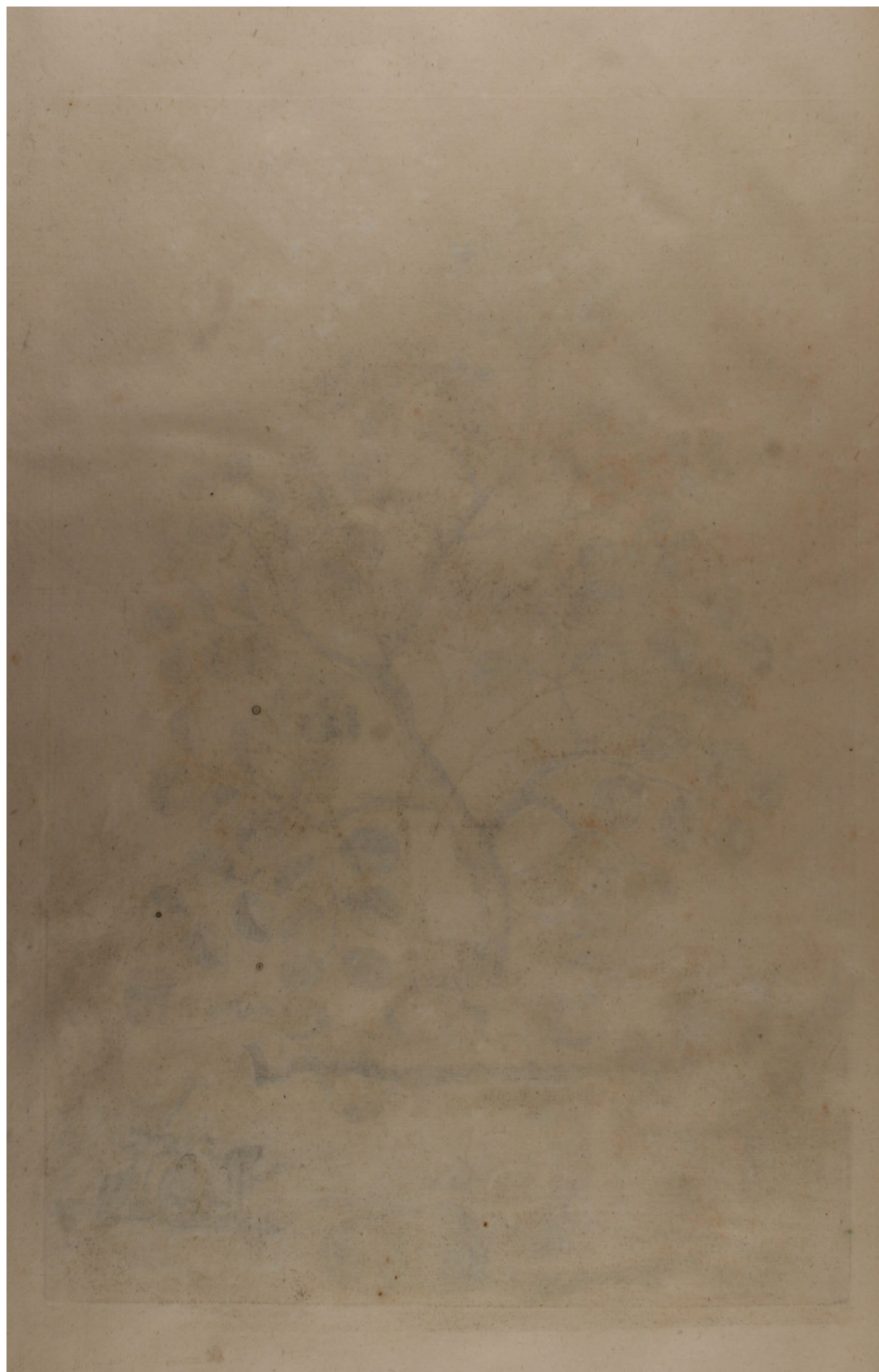
Takjens.

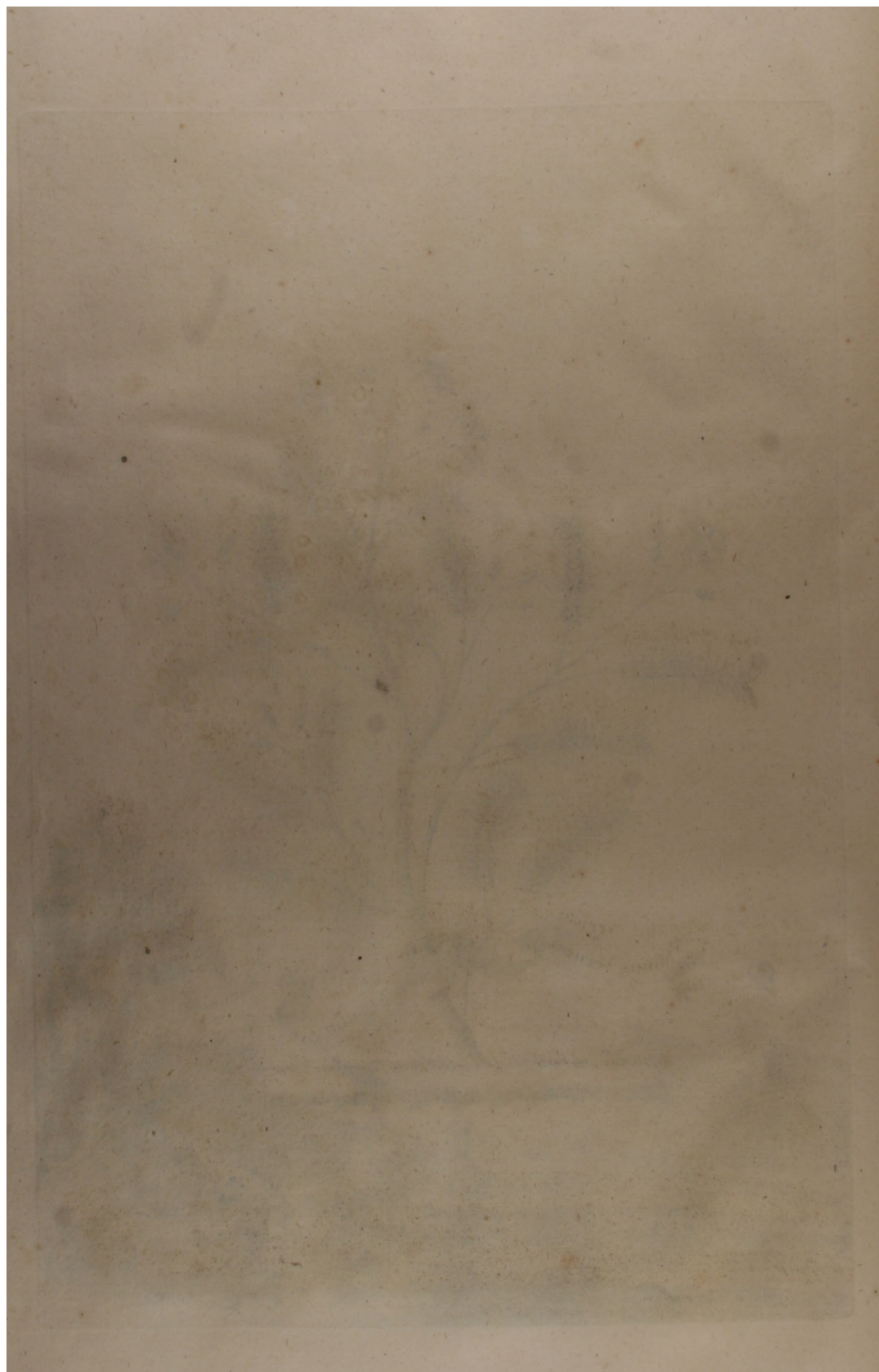
Eygen-
schap van 't
Hout.

Takken.

ponden zuiver *Pui-water*, en laat het dus vierentwintig uren lang te weyk staan; doch de *Pot* moet wel toegedekt zijn. Kook het daar na zoo lang, dat'er niet meer als *drie pond*, of *drie pintjens*, van 't water is overgebleeven. Laat dit door een *Zift* lopen in een *nieuwe Pot*. Geef hier van de *Lijder* (na dat hij gelaten is) ieder morgen, te bed leggende, *tien oncen* in. Dan moet hij, wel toegedekt, twee uren lang daar op *zweeten*. Geef hem, twaalf uren daar na, weer *eeven*

zoo veel, om op dezelve wijze te *zweeten*. Hier mee moet men aanhouden, *twemaal ieder dag*, twaalf of vijftien dagen achter een. Ondertusschen moet de *kranke* zeer *zober* leeven; en niet anders als nu en dan iets van een *Hoen* gebruyken. Voorts door den dag van dit volgende water (echter zomtijds ook een weynig *Wijn*) drinken; te weeten: neem het varfch gekookte en op de *Zift* (of *Zeeve*) overgeblevene *Hout*. Giet daar weer op *dertien ponden water*. Laat het tot op *drie pintjens* verkoken: doe het dan weer door de *Zift* lopen, en de *Lijder* daar van drinken door den dag. Na verloop van twaalf of vijftien dagen moet hij *Purgeeren*: dan weer vijf dagen *zweeten*, en dan noch eens een *Purgatie*.

Tot geneezing van de Spaansche Pokken.

eenige schade kunnen deeze Boomen *Sneeuw*, *Hugel*, *Storm-winden*, sterke *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds uytstaen.

Men kan haar *aanwinnen* zoo wel door haar *Zaad*, *Aanwinnig*, 't welk men met een afgaande Maan van *Maert* of *April* in de aarde doet, als door hare bij de Wortel uytlopende *jonge Scheuten*; die wel met ter tijd van zelfs, doch veel eerder ingefneeden, op zulk een wijze, als in 't voorgaande dikmaal aangewezen is, *Wortelen* schieten: daar na moeten ze van de *oude* afgenomen, en met een afgaande Maan in de genoemde Maanden *verplant* en voorts *opgequeekt* worden.

Het *LABURNUM SPINOSUM AMERICANUM FLORE RUBRO*, of *Amerikaansch doornachtig Ebbenhout met roode Bloemen*, niet alleen aan de voornaamste *Stam*, maar ook aan al der zelve *Takken* met zeer scharpe *Doornen* voorzien, is van een teederder aart als de andere. Bemind een zandige goede aarde, met oude twee-jarige Paerde- een-jange Koeyenmist, en een weynig Veengrond, wel door malkander gearbeyd: een opene, warme, luchtige, vrye, wel ter Zon geleegene plaats, en veel Water, zoo lang de Zomer duurd. Brengt in 't laatste van *Junius*, of in 't begin van *Julius* voort lang-getroffte *Bloemen*; niet neerwaarts hangende, gelijk de vorige, maar opstaande: van een zeer aangename en bevallijke schoon-roode verwe, konstig doorlopen met eenige geelheid: *eevenwel* niet ieder jaar, maar alleen in warme, goede *Zomers*; en dan noch noyt eenig volkomen *Zaad*; vermids de *Bloemen* gemeenlijk afvallen, zonder *Zaadhuysjens* of *Pentjens* na te laten. Ongeerne verdraagt deezen Boom *Storm-winden*, veel *Sneeuwachtige* vochtigheid, *Rijp*, of sterke *Vorst*.

Amerikaansch Doornachtig Ebbenhout.

Noyt volkomen *Zaad* in deeze Landen.

Werd daarom (door *Zaad* eerst in deeze Landen voort-gekomen en aangequeekt) in een *Pot*, of *Houte Bak*, na geleegentheyd zijner grootte, met een afnemende Maan van *April*, niet alleen *geplant*, maar ook ter zelve tijd in een *Pot*, zeer warm, van alle koude Oosten- en Noorde-winden bevrijd, *gezaayd*, en in de Maand *Oktober* binnens huys op een goede bequame plaats, daar men bij een doordringende felle *Vorst* in stookt, gesteld. Moet gedurende de *Winter*, in welke hij zijne *Bladeren* laat vallen, met een weynig lauww-gemaakt Reegen-water begoten, en niet voor in 't laatste van *Maert*, of 't begin van *April*, met een donkere Reegenachtige lucht weer buyten gebragt, voor koude nachten wel bewaard en voorzichtig gedekt werden.

Waarneeming.

De gedachte *Bladeren* zijn tamelijk groot, en be- gaafd met een aangename groente. Hebben de lengte van een vinger, wat meer of min; de breedte van ontrent een Duym; teeder en zacht van aart, onder wat bleeker geverwd als boven: eyndigen voor in een spits punt, en rusten op korte *Steeltjens*. Gemeenlijk gesteld (gelijk in de andere soorten) drie en drie bij malkander aan hare punten, op de wijze van 't *Trifolium*, of *Drieblad*; alhoewel ook dikmaal twee tegens- of bij malkander, ook wel een alleen, hol en luchtig boven den anderen aan hare *Takjens* voortkomen; desgelijks rustende op zeer korte *Steeltjens*.

Gestalte der *Bladeren*.

Deeze rare en ongemeene Boom, die echter, gelijk *Aanwinnig*, alreeds gesegt is, in deeze koude Gewesten geen *Zaad* voortbrengt, kan noch *aangewonnen* worden door zijne bij de *Wortel* uytlopende *jonge Loten*: welke men ten halven insnijdt, en met aarde overdekt: daar na, geworteld zijnde, met een volle Maan in *April* van de *oude* afneemd.

K R A C H T E N.

DE *Bladeren* en de *Bast* deezer Booms hebben een *Disse. lib.* verwarmende, scheydende, en verteerende *3. cap. 167.* kracht. Als men de *Bladeren* bindt om 't dik des Beens van de *Vrouwen*, welke niet wel *verlossen* kunnen, zoo doen ze de *Vrucht* te voorschijn komen, doch

XLV HOOFDSTUK. EBBENHOUT met geele BLOEMEN.

Verscheyde namen.

Ulk een naam mag deeze zeer schoone en beziens-waardige Boom met recht in 't *Nederlandsch* voeren: in 't *Latijn* werd hij geheeten *EBENUS FLORE LUTEO*, *ANAGYRIS*, *LABURNUM*, ook *EBENUS SECUNDUS THEOPHRASTI*: in 't *Hoogduysch* *BAUMBOONEN*: in 't *Fransch* *PUDIS*, en in het *Italiaansch* *ANAGIRO*, of *FAVA INVERSA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vijf verscheydenen soorten, namentlijk:

I. *LABURNUM*, of *EBENUS FLORE LUTEO MAJOR*, of groot *EBBENHOUT met geele Bloemen*. II. *EBENUS*, of *ANAGYRIS FLORE LUTEO MEDIA*, of Middelsoort van *EBBENHOUT met geele Bloemen*, wiens Hout alleen zwart is, gelijk *EBBENHOUT* behoort te zijn, en ook van veele daar voor werd gebruykt. III. *LABURNUM*, of *EBENUS FLORE LUTEO MINOR*, of klein *EBBENHOUT met geele Bloemen*: wiens Hout, gelijk ook dat van de eerst genoemde *GROOTE*, van binnen niet zwart, maar geel-verwig is, voorzien met eenige zwarte streken: doch zwart geverwd zijnde, kan 't zoo wel als 't andere voor *EBBENHOUT* aangezien en verwerkt werden. IV. *LABURNUM FOETIDUM*, of stinkend *EBBENHOUT*; en V. *LABURNUM SPINOSUM AMERICANUM FLORE RUBRO*, of *AMERIKAANSCH DOORNICHTIG EBBENHOUT met schoone roode Bloemen*. Niet alle zijn ze van even dezelve *queeking* en *waarneeming*.

Sij beminnen uyt eygener aart een zandige, gemeene, matig-gemeste; ook een kleyige, wel-bereyde, en met oude twee-jarige Paardemist wel door-een-gewerkte aarde: een opene, vrye, luchtige, liever als een schaduwachtige of donkere plaats; en veel Water.

Ieder *Voorjaar* *bloeyen* ze zeer cierlijk in de Maand *May*, en geeven geele, neerwaarts hangende, en lang-getroffte schoone *Bloemen*; welke door hare meenigte 't jonge Loof des Booms met een aardige bevallijckheid bedekken, en den aanbouwer vertonen een konstig gewerkt *Tapijs*, niet door de hand eens menschlijken, maar door de kracht des *Almagrigen Meesters*. Elke *Zomer* vind men'er volkomen rijp *Zaad* in. Zonder

Waarneeming.

Bloemen.

Zaad.

tel, als noch te teeder, allenxjens zal vergaan, en niet beklijven.

K R A C H T E N.

Gal. lib.
Simp. 7.
6. 8.

Deeze Boom heeft een te samen-trekkende kracht in al zijne deelen. Is droog in den eersten Graad; ook middelmatig tusschen koud en heet.

Dioscor.
lib. 1. cap.
90.

De Bladeren in de mond geknauwd, verslaan de dorst, en maken een goeden Adem. 't Zap, daar uyt geparft, en met Wijn ingedronken, stopt de Buikloop, de Bloedgang, en de al te overvloedige Maandstonden der Vrouwen. Verhinderen ook 't uytstschieten der Moeder, en des Aersdarms.

Hippocrates.
Plin. lib.
24. cap. 20.

't Water, waar in de Bladeren, Bast en Wortelen zijn gekookt; daar na gezuuyverd, en dan weer gezonden, tot dat het dik werd, heeld de gebrokene Beenderen weer te zamen; doet 't vleesch in vervuylde wonden groeyen; belet de voort-eetende Zweerigen; bevordert de watermaking: maakt ook de losse tanden en 't Tandvleesch valt.

Mastik,
welke de
beste.

De Gom, of 't Hars van deezen Boom, genoemd Mastik, is warm in den eersten, en droog in den tweeden Graad, zonder eenige scharpheyd, scheidende en weekmakende van aart. De beste is wit, klaar, blinkende, brosachtig, welriekend, zonder vuyligheyd, en in kleyne stukjens gescheyden: die groen is, deugt niet. Heeft teegens al de bovengedachte qualen eenzelfde werking. Gepulverizeert, en met wit van een Ey vermengd, geneesd ze de barsen en kloven in handen en lippen. Vijf of zes Greinen, telkens met Wijn ingenomen, versterkt de Maag, en neemd de Maag-smerten weg. Met eenige Syroop gebruykt, verdrijft ze een veronderden Hoest, en belet het Bloed-spouwen.

Dioscor. lib.
30. cap. 20.

In de mond geknauwd, en een weynig tijds daar in gehouden, versterkt ze de Harsten, en doet de stijmerige vochtigheeden na beneeden zinken.

Lobel. lib.
2. fol. 114.

XLVIII HOOFDSTUK.

LOTUSBOOM.

Verschey-
de namen.

Et deezen, en (mijns weetens) met geen anderen naam in 't Neederlandsch bekend, werd in 't Latijn genoemd LOTUS ARBOR; in 't Hoogduysch LOTUSZBAUM: in 't Fransch ALYSIER; en in het Italiaansch LO-

TO ALBERO, BAGOLARO, of ook PERLARO.

Waarnec-
ming, en
Queeking.

Deeze Boomen zijn tamelijk hard van aart. Beminnen een gemeene, zandige, met een weynig twee-jarige Paerdmist doormengde grond: een warme, opene, vrye, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, en reedelijk veel Water. Geeven in deeze Landen noch Bloemen noch Vruchten: kunnen evenwel felle Vorst, Sorm-winden, Sneeuw, Hagel, en de andere ongeleegentheeden der Winter uytstaen, alsze tamelijk oud zijn geworden; maar noch jong, en de dikte van een vinger of duym noch niet bekomen hebbende, werden ze, buyten staande, haastig, door Vorst of sterke kude, van 't leeven beroofd. Moeten derhalven tot zoo lang toe in een Pot gezet, gedurende de Winterkoude, binnens huys bewaard, en matig met Reegenwater bevochtigd zijn.

Aanwin-
ning.

Bezwaarlijk kunnen ze in onze Gewesten door hare Takken aangewonnen werden, ten zij op zulk een wijze, als van de Oranje-Boomen is gesproken: maar wel door uyt andere Landen bekomen ten vollen rijp Zaad; 't welk in de Maand van April of May in een Pot, vervuld met de gemelde aarde, straks na 't laatste Quartier der Maan, moet gezayd, of luchtig gelegd zijn, niet boven een vinger breedte diep.

Van naturen werden deeze Boomen zeer oud; ja blijven eenige honderd jaren in 't leeven, volgens de getuygenissen van THEOPHRASTUS ERESIUS en PLINIVS: welke laatstgenoemde Schrijver segt in 't ses-tiende Hoofdstuk zijns vierenvierdigen Boeks, dat in zinnen tijd, ontrent de Kerk van Lucina te Rome, noch stond een LOTUSBOOM, die meer dan vierhonderd en vijftig jaren oud was. Noch was 'er een andere, veel ouder dan de gedachte; van wiens planting gantsch geen geheugenis was overgebleeven; genoemd LOTUS CAPILLATA, of gehayrde Lotusboom; om dat de Geestelijke Maagden, geheeten VESTALES; die 't Vuur in een gedurige onderhouding bewaarden, 't hayr, het welk ze van hare Hoofden afsneden, aan deezen Boom plegen te hangen.

Leeven
eenige
honderd
jaren.
Theophrast.
lib. 4.
Plin. lib. 44.
cap. 16.

In des gedachten PLINII tijd wierd in Vulcanali noch een andere gezien, gesigt van ROMULUS, na wien de Stad ROMEN dien naam heeft bekomen, zoo oud als de gemelde Stad zelfs; te weeten, ontrent negenhonderd jaren, gelijk zulks MASSURIUS bij den genoemden PLINIUS getuygd.

Lotus-
boom van
negenhon-
derd
jaren.

De mijne, die in mijnen Tuyn heeft gestaan negenentwintig jaren, op een warme, en wel ter Zon geleegene plaats, bevrijd voor alle Ooste of koude Noorde-winden, opgeschoten tot de hoogte eens Karst-booms, is, nu drie jaren geleeden, een weynig boven de aarde verdorven; en, vermits 't quaad te zeer inkan-kerde, geheel vergaan.

K R A C H T E N.

Deeze Boom is verdrogende van aart; dun van deelen, en een weynig te samen-trekkende.

Gal. lib.
Med. Simp.
8.

De Bladeren uytgeparft, en 't Zap met Zuyker of Honig gekookt, is goed voor de Longe; en voor de geene, welke zich Engborstig bevinden.

Avicenna.

De Vruchten, van geen 't samen-trekkende kracht zijnde, versterken de Maag: werden ter dier oorzaak veel gegeten; inzonderheid van de Volkeren, daar ze van zelfs, of in meenigte groeyen (waar van daan die ook hebben bekomen de naam van LOTOPHAGI), want ze zijn zeer aangenaam van smaak.

Dioscor. l. i.
cap. 172.
Lonicer.
cap. 88.

't Water, of de Wijn, daar 't affschafzel van dit Hout in gekookt is geweest, gedronken, stopt het Ligchaam: is ook zeer dienstig teegens de Bloedloop en andere Vloeden zoo van Mannen als Vrouwen: maakt het Hayr roodachtig: belet 't nyrvallen van 't zelve, en doet het weer groeyen.

Aginet.
lib. 7. fol.
394.

Van dit Hout werden ook Fluyten en meer andere dingen gemaakt.

XLIX HOOFDSTUK.

TERPENTYNBOOM.

Erd in onze Neederlandsche Taal met deezen, en (mijns weetens) met geen anderen naam beteekend: in 't Latijn TEREBINTHUS, of ARBOR GRANI VIRIDIS, zoo veel als, Boom met groene Korlen, vermits zijn beste Zaad, om te zayen, groenis; en 't geen men ziet rood te zijn, is oud: in 't Hoogduysch TERPENTINBAUM: in 't Fransch TEREBINTE; en in 't Italiaansch TEREBINTO, of ook ARBORE DI TREMENTINA.

Verschey-
de namen.

Deeze Boomen beminnen uyt eygener natuur een zandige, goede en bequame aarde, met niet te veel twee-jarige Paerdmist, een weynig een-jarige Hoenderdrek, en genoegzame Veengrond, te zamen wel door makender gemengd: een opene, luchtige, vrye, warme, en wel ter Zon geleegene plaats, veylig voor alle koude Noorde-winden; en in de Zomer tamelijk veel Water. Geeven in onze Gewesten, door gebrek van warmte,

Waarnec-
ming en
opque-
king.

Geeft ia
warmte,

in een Pot, gevuld met de boven gedachte aarde, warm in de Zon gezet, en niet veel vochtigheid gegeven. 't Moet ook niet te digt, of dieper als een Stroo breedte gezayd zijn.

Wat hier
bij in acht
te noemen
staat.

't Is niet genoeg, deze Pot op een warme plaats te zetten: maar men moet haar ook tot de bovenste rand toe in warme Paerdmist stellen, twee Maanden, of noch langer; gedurig met Glazen overdekt. Als de Mist zijne warmte begint te verliezen, moet men 't elkens de Pot daar uyt neemen, en weer in warme varfche zetten, gelijk van de *Acacia* is gezegt. Dus zal het Zaad spoedig uytſchieten, en te voorſchijn komen.

K R A C H T E N.

*Avisenna
Avertus
lib. simp.
cap. 40.*

DE Vruchten deezer Boomen zijn warm en vochtig; ook een weynig te zamen-trekkend van aart. Matig gegeten, versterkenze beyde Hert en Maag; maken goed Bloed; en zijn zeer gezond voor zwakke en ystterende menschen: openen de verſtoptheid der Longe; verteeren de Fluymen, maken rijp alle rauwe vochtigheeden; verdrijven dienvolgens de Hoest, versterken de Liever; openen de verſtoptheid der zelve: zijn goed voor Zweerigen, ſmerten, en andere gebreken der Nieren: vermeerderen 't Zaad, en veroorzaken lust tot 't Echte werk. Met Wijn gebruykt, geneezenze de beetten der giftige dieren, en weerſtaan ook allerley Gif.

*Egin. lib.
7. fol. 405.*

*Diſc. l. 1.
c. 173.*

*Plin. lib.
23. cap. 8.*

Oly uyt de
Korieu.

Beſte
Vruchten.

Van de Korien deezer Vruchten maakt men *Marce-paintjens*, zeer bequaam, om oude Mannen nieuwe lust en krachten te geeven tot de omhelzing.

De Oly, welke hier uyt getrokken werd, is zeer dienſtig tot versterking der Harſſenen: ook zonderling goed teegens de ſteeken der Adderen, Slangen, en diergelijke vergiftige Dieren.

De beſte Vruchten zijn de grootſte en varſchſte; donker-groen van verwe, en een weynig na Tarpen-tijn riekende.

LI HOOFDSTUK.

SUMACHBOOM.

Verſchey-
de namen.

DE It beziens-waardig Boom-gewas voerd in 't *Neederlaſch* niet alleen deezen naam, maar ook dien van SMAK: werd in 't *Latijn* geheeten SUMACH ARBOR, of RHUS: in 't *Hoogduyſch* GERBERBAUM, of ook SLINGHBAUM: in 't *Franch* RHOU, en in 't *Italiaanſch* RHU, of SOMACHO.

Drie

byzondere
ſoorten.

Befchry-
ving van
de eerſte.

Hier van zijn mij in haren aart en eygenſchappen bekend geworden drie bijzondere ſoorten; te weten:

De eerſte, zijnde de nu genoemde SUMACH ARBOR, of SUMACHBOOM, die ook in 't *Latijn* werd geheeten RHUS VIRGINIANA, of RHUS UYT VIRGINIEN; in 't *Hoogduyſch* INDIANISCHER GERBERBAUM, waſt tot een hogen en breeden Boom, wiens jonge Takken inwendig met een Zap als Melk zijn voorzien; uytwendig geheel bekleed met een groene, ruyge, zachte wolligheyd. Teegens den Herſſt werden ze bruynachtig, daar na vaal: doch bij meerder ouderdom vergaat het met 'er tijd weer. Ondertuſſchen geeft dit een zeer wonderlijke en aardige aanschouwing, als te weeg gebragt van de grootſte en konſtigſte Werkmeester. Wanneer nu deeze Takken in de Winter hare Bladeren hebben verloren, vertonen ze zeer kluchtig de rechteygentlijke gedaante van een Hart-boorn. De gemelde Bladeren zijn zacht en groen; lang ontrent anderhalve, breed een halve voet, in vijftien en zeeventien, altijd twee regt teegens over malkander zittende, nochtans voor in een uytgaande deelen, met een regt-

doorgaande Zeenw geſcheyden. Voor aan lopen de Bladeren gantſch ſpits toe, en zijn rondom aardig ingezaagd. Ieder der gedachte deelen in 't bijzonder, is ontrent een duym breed, en zeeven vingeren breedte lang: doch 't eene voor-aanſtaande korter en breeder; van onder bleek-verwig, van boven zwart-groen, blinkende; van ſmaak niet onaangenaam, maar geweldig te zamentrekkende.

De tweede, RHUS CORIARIORUM, of LEERTOU- WERS RHUS, anders ook SMAK genoemd, vermits de Leertouwers ieder jaar al de jonge Spruyten deezer Boomen tot aan de wortel toe afznijden, drogen, en een Stof daar van maken, bequaam tot haar gebruyk, werd niet zoo groot, maar ſchiet alleen op tot de hoogte van vijf of zes voeten.

De derde, RHUS MYRTIFOLIA; of RHUS MET MYRTE BLADEREN, is geen Boom-gewas, maar alleen een Struvelige plant. Zullen derhalven op een andere plaats gevoegelijker, onder de planten, hier van konnen ſpreken.

Beyde de voorgedagte beziens-waardige Boomen zijn van ontrent dezelve aart, en derhalven van enerley Queeking. Beminnen een gemeene, zandige: of noch meer een ſteenige, gemelte, ook wel ongemelte grond: een opene, vrye, luchtige, wel geleegene plaats; en veel Water. Eevenwel vergaan ze niet ligt door groote droogte.

Elke Zomer geevenze een opſtaande en tamelijk ge-troſſte Bloem, voort-komende in 't laaſte van May, en begin van Junius. De *Virginiaanſche* beſtaat uyt vijf kleyne groene bladertjens; en zijn veele honderden te zaam-gevoegd in een ontrent een hand lange, taam-lijk dikke, voor ſpitsachtig toegaande, en regt opſtaande Druyf-tros. Van binnen zijn ze vercierd, eerſt met bleekroode en ronde Knapjens, waar op zich eenige zwarte ſtipjens vertonen; doch daar na worden ze bruyn-rood; van binnen gevuld met een kleyn bruynachtig Zaadje, 't welk de gedaante van een Nier heeft. Daar teegens is de Bloem van de Leertouwers Rhus wit: ook zijn de Bladeren veel korter, meer als de helft ſmaller, en bleeker. In deeze koude Landen geevenze geen Zaad.

rijp Zaad. Brengen een ſlegt en voos Hout voort: hijven ook niet zoo lang in 't leeven, als andere Boomen. Konnen Sneeuw, Hagel, ſterke Vorſt, en alle andere ongeleegentheeden der Winter uytſtaan. Eevenwel kan de Rhus Coriariorum, noch jong en teeder zijnde, in felle koude buytens huys ſtaande, lichtelijk, te zamen met zijne aanzienlijke groenheyd, van 't leeven beroofd werden. Moet derhalven in een Pot, of houte Bak ſtaan, en in koude tijden binnens huys zijn gezet, tot dat ze een bequaame dikte, en genoegzaam ſterk Hout heeft gekreegen, om de onguurheyd van de Winter te konnen verdragen.

Alhoewel de laaſt-gedachte ſoort, gelijk alreeds gezegt is, geen goed Zaad geeft, echter konnen ze aangewonnen worden door hare bij de Wortel uytſchietende, wijd en breed door de aarde heenen borende jonge Loten, vermits de Natuur 't geen ze 't eene deel heeft onthouden, meeft altijd in een ander deel weer vergoed. Gemeenelijk vatten deeze uytſpruytſels van zelfs wortel: of ten halven ingefneeden, op de wijze der Angelieren, wortelen ze zeer ſpoedig, en konnen dus genoegzaam en ligtelijk aangeeteeld worden. Van de oude afgenomen, moet men haar in de Maand van Maert of April, na dat de tijd zich hier toe bequaam toond, met een afgaande Maan, in de voorgedachte aarde verplanten.

De Boom, genoemd RHUS CORIARIORUM, of Leertouwers Rhus, begeerd in de Wintertijd gezet te zijn in een warmer, en voor de koude zoo Ooſte- als Noorde-winden meer bevrijdde plaats, als de RHUS VIRGINIANA, of de GEMEENE SUMACHBOOM. Want vermits hij teederder en gevoellijker van aart is, zoo kan hij ook dies te minder koude verdragen.

KRACH-

Van de
tweede.

Van de der-
de hier na.

Waarme-
ning der
twee eerſte
ſoorten.

Bloemen
van de Vir-
giniaan-
ſche, met
Zaad.

En van de
Leertou-
wers Rhus
zonder
Zaad.
Hout.
ſlecht en
voos.

Aanwin-
ning.

Onder-
ſcheyd.

veelerley
Gebree-
ken;En hoe te
gebruy-
ken.Christoph.
à Colla.
Aromat.
lib. cap. 34.Job Bau-
hin. lib. 4.
tom. 1. cap.
32.Hout, en
Bast.Zeldzaam-
heid.

vierentwintig uren lang in ruym twee Kannen Water te weyken gelegd, en daar na in *Duplice vase*, of *B. M.* tot op de helft gekookt, en gezuuyverd; dan op 't zelve gekookte Hout noch eens twee Kannen gedaan, en tot op anderhalve verzoden, is zeer dienstig voor de volgende gebreeken.

Ruym een half Pintje, of wat minder, na dat de krankheyd hitzig, of de Lijder sterk is, van het eerst gekookte water, een weynig warm gemaakt, 's morgens nuchteren ingenomen, en daar op gezweet; of daar van over en na de maaltijd gedronken, zonder daar op te zweeten; voorts geen andere als gezonde, drooge, voedzame Spijzen matig genuttigd, geneest de *Spaansche Pokken*, 't *Podagra*, en allerley soorten van *Jigt*.

Het tweede Water, met een weynig Zuyker door den dag gedronken, verdriest alle *Koorzen*; ook *Ziekten*, veroorzaakt door koude, verstopping, quade spijsen, en andere ongeleegentheeden: verjaagt de *Miltziekte*, en de *Waterzucht*, *Steen* en *Graveel*: versterkt en helpt een koude *Maag*, en 't geheele *Ingezwand*. Is goed voor een quade *Borst*; koude gebreeken der *Longe*, en allerley *Catarrhen*, of *Zinkingen*, als men voor af een zachte purgatie heeft ingenomen: stild ook de smerten der *Nieren*, en der *Lendenen*: driest uyt de *Winden*; bevordert de *waterlossing*; verwekt de *Maandfontden*, en zuuyverd de *Moeder* der Vrouwen, tot vruchtbaar-werding; belet het *braken*, en doet de *spijsen wel verteeren*. Maakt een goeden *adem*; versterkt de *Leever*; verdriest het *Colijk*; geeft een gezonde *verze*; doet *magere Liedden vet* werden; bewaard ieder voor de *Pest*; is goed teegens *vergift*, en maakt een *open Ligchaam*.

Zes greinen van 't gestootene *Hout*, te zamen met den *Bast*, in *Roozewater* ingenomen, heeft dezelve werking teegens al de gemelde Gebreeken. Doet daarenboven allerley slach van *Wormen* sterven.

Als de *Vogelen* van de *Vruchten* eten, werden haar de *Harstelen* zoodanig ontfeld, dat ze zich met de hand laten vangen: maar te veel daar van genomen, veroorzaakt haar de dood.

LIII HOOFDSTUK.

STYRAXBOOM.

Verfchey-
denamen.

Gom.

Waarnec-
ming.

Bloemen.

Zaad.

Wijze van
opque-
king.

In deeze Landen een zeer geliefd en schoon *Gewas*, voerd deezen naam in 't *Neederlandsch*. Werd in 't *Latijs* geheeten *STYRAX*, of *STORAX ARBOR*: in het *Hoogduysch* *STYRAXBAUM*; en in 't *Italiaansch* *STORACE*.

Uyt deeze *Boomen* vloeeyd een zeer welriekende *Gom*, van dien zelve naam, doch alleen in de warme Landen; en bij alle Liefhebbers der *Genees-konst* genoeg bekend.

Zij beminnen een goede, zandige aarde, met een weynig oude Paardemist van twee jaren, een-jarige Hoenderdrek, en 't Mol der vergane Boomen, of in plaats van het zelve Veen-aarde, te zamen wel en genoegzaam onder malkander gemengd; een warme, opene, luchtige, vrye, en bequamelijk ter Zon gelegeene plaats; neevens matige vochtigheyd. Geeven, als ze oud genoeg zijn geworden, in onze Gewesten, niet alleen *Bloemen*, wit van verwe, welke in 't begin van *Junius*, of wat later, voortkomen, en tros-wijze tusschen de *Bladeren* aan de *Steel* zitten, maar ook bij goede en warme Zomers, volkomen-rijp *Zaad*.

Niet wel kunnen ze verdragen veel koude *Herstreegenen*, *mistige lucht*, *zware Storm-winden*, *Rijp*, *selle Vorst*, of andere ongeleegentheeden van de *Winter*: moeten derhalven, met een wassende Maan van *April*, in een Pot geplant zijnde, half *September*, of een weynig

later, na dat het *Weér* zich aansteld, binnens huys op een luchtige plaats zijn gezet; daar men haar, door de opene *Vensterten*, de *Lucht* en *Zonnestralen* zoo lang laat genieten, als de aankomende koude zulks niet verbied; voor welke men haar voorzichtig wagten, en dan op een warmer plaats brengen moet; waar in echter niet als bij *vriezende Weér* werd gevuurd. Gedurende de geheele *Winter* mogen ze niet meer als twee, of ten hoogsten driemaal, met een weynig lau-w-gemaakt Reegen-water van boven begoten of besprengd werden: want hier in bestaat haar leeven en welvaart: dat men ze in deeze tijd droog houde; voor een koude doordringende *Vorst* zorgvuldig bewaare, en niet voor in 't begin van *April*, of wat later, na geleegentheyd des tijds, met een zachte warme Reegen weer buyten in de *Zonnestralen* stelle; doch dan ook haar nauwkeurig waarneeme en behoorlijk dekke voor de *koude nachten*, *sneeuwige Reegenen*, en sterke *Winden*, tot in *May* toe. Een weynig voor dat men haar buytens huys brengd, moet men haar, door 't open-stellen der *Vensterten*, de lucht weer wat gewoon doen worden.

Uyt eygener aart zijn ze *lang leevende*. Hare *Bladeren*, welke die van de *Queboom* zeer gelijk zijn, zoo in gedaante, als in wit-groene verwe, en doorlopende *Aderen*, doch ronder, en wat korter van stelling, verliezen ze noyt; maar blijven altijd even *jeugdig*, en van een zeer bevallige aanschouwing.

In deeze Gewesten kunnen ze *aangewonnen* werden, niet alleen door haar *Zaad*, uyt warme Landen herwaarts gezonden; 't welk met een wassende Maan van *April* of *May*, zontijds wel eerder, hol en luchtig, ontrent twee stroo-breedte diep, in een Pot gezayd of gestoken werd; maar ook door hare onder of boven de aarde uytgeschotene *jonge Loten*, welke men, om hare teederheids wil, voorzichtig en subtyl met een *Pennemes* ten halven insnijd, gelijk de *Angelieren*, en met aarde aanvuld. Als ze dan *Wortelen* geschoten hebben, 't welk langzaam en soberlijk geschied, snijdt men ze af met een wassende Maan in *April*, en men verplant ze in *Potten*.

KRACHTEN.

DE *Hars*, of *Gom*, van deeze *Boomen*, welke zeer veel gebruykt werd, is tweederley, alhoewelze van eenen dezelve *Boom* werd vergaderd. De eene werd genoemd *STYRAX SICCA*, of *CALAMITATA*, om dat ze zoo wel in *Rieten*, als droog in kleine stukjens, uyt *Pamphiliën*, *Syrien*, en andere verafgelegene Gewesten overgebragt werd. De andere *STYRAX LIQUIDA*, of *dunne Styra*, welke, waterachtig zijnde, eerst vloeeyd; daar na, door zijne eygene vertigheyd en de lucht dikker, ook in *Rieten* gedaan, en eyndelijk gantfch droog geworden, de gedagte naam van *SICCA*, of *CALAMITA*, bekomt. Deeze werd voor de beste gehouden: is welriekend, vet, zuuyver, en voorzien met witachtige schilferen, of brokjes.

Deeze *Gom* is verwarmende, verzachtende, en verterende van aart: zeer dienstig teegens den *Hoest*: verdriest de *Zinkingen*, en de *Heescheheid* van de Keel. Is zeer goed voor een *koud vergif*: ook teegens de *verstopping* en *hardheid* van de *Moeder* der Vrouwen: verwekt de *Maandfontden*. Een Pillerje van deeze *Gom* met oprechte *Terpentijn* ingenomen, maakt een zachte *Stoelgang*. Uytwendig heeft ze ook haar gebruyk. De *Grim* en *schurftigheyd* daar mee gewreven, vergaet daar door. Werd dehalven met groot voordeel gedaan in *Zalven*, aangelegt om te scheyden en te versterken: desgelijks in de *Theriac*.

Eeven 't zelve vermag de *Oly*, welke in *Syrien* ge-
maakt, en allerweegen vervoerd werd.

DE *STYRAX LIQUIDA*, of *dunne Styra*, heeft ook een verwarmende kracht. Werd geoordeeld goed te zijn,

en waar
op daar on-
trent te let-
ten staat.Aanwin-
ning,
door haar
Zaad,

en Loten.

Tweeder-
ley Hars,
of Gom,
van deeze
Boomen.Gal. lib. de
Antidot.Dioscorid.
lib. 1. cap.
80.Matthioli.
lib. 1. cap.
68.Plin. l. 12.
c. 25.Styrax li-
quida.

neerzinkingen der dunne, scharpe, en zoute vochtigheeden.

Lonicer. lib. 1. cap. 77. De Wijn, daar ze in gezoden zijn, gedronken, heeft dezelve werking: geneest daarenboven de *koude Pis*: neemt wech de brand en *scharpheyd* van 't Water, en brengt weer te regt de *Nieren*, *Blaas*, en *Lendenen*, welke door scharpe en zoute Vochten verhit of gezwollen zijn.

LVIII HOOFDSTUK. KANEELBOOM.

Kaneel-boom den Auteurs uit Indiën toegezonden.

Ene der voortreflijkste *Gewassen* des gantschen Aardbodems, draagt deelen naam in 't *Neederlandsch*. Komt in verscheide *Oost-Indische* Gewesten van zelfs voort. Dikmaal hebben mijne zinnen op 't zelve gespeeld; ongemeen-zeer is mijn hert begeerig geweest, om de oogen daar in te mogen verlustigen, tot dat eyndelijk mijn verlangen is vervuld, en de beloften van eenige, al voor veele jaren aan mij gedaan, uytgevoerd zijn geworden: want in *Julius* en *Augustus* der jaren 1669. en 1670. zijn mij deze *Boomen*, onder meer andere, wel gesteld, en in hare volkomenheyd overgezonden. In 't *Latijn* werd dit *Gewas* genoemd CINNAMOMUM (na het *Hebreewsch* woord KINNAMON), CANELLA of ARBOR CASIA: in 't *Hoogduytsch* ZYMMETROHRLINBAUM, maar gewoonlijker ZIMMETRINDEN of CANELBAUM: in 't *Fransch* ARBRE DE CANELLE; en in 't *Italiaansch* CINNAMOMO, of ook CANNELLA.

Verscheidenamen.

Soorten.

Oprechte tamme Kaneel-boom van Ceylon.

Bloemen.

Vruchten.

Gare. ab

Hort. lib. 1.

cap. 15.

Monard. 1.

3. cap. 1.

Simp. Medicam.

Gomara

Hist. Gen.

cap. 143.

Casca. 2.

Chren. Peruan. part. 1.

Wilde Kaneelboom.

Hier van zijn mij alleen twee onderscheydene Soorten bekend; te weten

I. CINNAMOMEA ARBOR SATIVA VERA, of OPREGTE TAMME KANEELBOOM; die, tamelijk hoog opwassende, alleen in 't Eyland *Ceylon* gevonden, en voor de beste des Werelds gehouden werd, wegens de fijnheyd zijner *Schors*. Werd hier van de Inwoonders (genoemd *Cingulayen*, of *Cingaleezen*) geheeten CUURDO, en CURINDOGAS; de Kaneel zelfs CURENEO POTTO. Deze Boom brengt voort kleyne, witte, welriekende *Bloemen*; zomtijds veele, zomtijds maar weynige bij malkander, ook wel hier en gintsch alleen bij eenen, over den gantschen Boom verspreyd. Bestaan uyt zes wat langwerpige-ronde, en voor stomp-achtig toelopende teedere *Bladertjens*; houdende van binnen eenige weynige kleyne *Nopjens*; welke, wegens de groote hitte der Zon in dit Land, na verloop van eenen, of van twee, ook van drie dagen, na geleegentheyd dat ze luchtig of in schaduw staan, verdorren, en in haar zelve vergaan: dan laten ze na eene wat langwerpige-ronde, eerst groene, vervolgens een weynig na 't geel trekkende, en eyndelijk bijna zwart-achtige *Vrucht*, ontrent zoo groot als een *Hazelnoot*. Onder, daarze aan korte *Steeltjens* hangen, hebben ze kleyne, gelijk als getakte *Mutsjens*, gelijk men aan onze *Eykelen* ziet. De zeer geleerde Heer GARCIAZ AB HORTO deeze *Vruchten* wel zonder, maar niet met de gedagte *Mutsjens* gezien hebbende, heeft gemeend, dat ze geenzins daar mee voorzien zijn; gelijk men bemerken kan uyt 't vijftiende Hoofdstuk zijns *eersten Boeks*, daar hij handelt van de *Speceryen*. Ondertuschen werden deeze *Vruchten* niet alleen aan de *Oost-Indische* Boomen, maar ook zelfs aan die van *America* of *West-Indiën*, gevonden, volgens de berigten van NICOLAUS MONARDES, FRANCISCUS LOPEZ GOMARA, PETRUS CIECA, en meer andere.

II. CANELLA ARBOR SYLVESTRIS, of WILDE KANEELBOOM; dus genoemd, om dat ze niet in *Ceylon*, maar in *Malabar*, (daar deeze Boom de naam van CARUA draagt) *Malacca*, *Java*, en andere Oorden der *Oostersche Landen* groeyd; ook niet half zoo goed in deugd of kracht, daarenboven veel dikker en grover

van *bast* is; hierom ook van de *Portugeezen* aldaar ge- de tamme in alles ge- noemd CANNELLA DE MATO, of WILDE KANEEL; en van de Inwoonders CAMEAA, of CAIS MANTIS. Uyt eygener aart werd zij niet zoo hoog van *Stam*, als die van *Ceylon*: doch is dezelve gantsch gelijk in zijne *Bladeren*, zoo wel in verwe, als in drie doorlopende *Aderen*, onder beeter als boven te zien, met veele kleyne *dwars-adertjens*; ook dikachtig, hard van aart; boven donker-groen blinkende, doch onder veel bleeker, en daar niet blinkende, maar droevig, rustende op korte *Steeltjens*, en voor eyndigende in een stomp punt. Deeze *Bladeren* zijn gemeenlijk zeeven of agt vingeren breedte lang, zelden meer dan drie vingeren breed; welickend, bros, en, als ze in de mond geknauwd werden, een aangename Kaneel-geur van zich geevende. Eerst zijze roodachtig van verwe; daar na krijgen ze een leever-couleur, en eyndelijk werden ze groener; stijf staande, gelijk de *Laurier*: vallen ook niet af van hare *Takken*, dan door ouderdom; zoo dat ze beyde eeven groen werden gezien, altijd met kleyne *Steeltjens*, daarze op rusten. De *Vruchten* van deeze vallen een weynig kleynder als die van de andere, doch hebben ook een *Mutsje*, of *Hoedje*, op de wijze van onze *Eykelen*: komen niet alleen hier en daar enkel aan 't *Hout* bij de *Bladeren*, maar ook aan de uiterste eynden der *Takken* tros-wijze voort, gelijk in de bijgaande FIGUUR na 't leeven is afgeteekend. De afgeplukte *Bladeren* werden t'zaam-gebonden, en na veele Gewesten der Wereld verzonden, onder de naam van MALOBATHRUM, TAMALAPATRA, of FOLIUM INDUM.

Men heeft nu door de daaglijksche ervarentheyd bevonden, dat de *Schors*, of tweede *Bast*, deezer *Boomen*; welke de regte Kaneel is, de een de ander, door de verandering der Landen, overtreft, in goedheyd of scharpheyd, dikheyd of dunheyd: welke *Bast* genomen werd zoo wel van jonge als oude, ook wilde Boomen, op zijne behoorlijke tijd in de *Zomer*, wanneer ze zich een weynig van 't *Hout* afscheyd, gelijk alle *Geboomte* tweemaal in 't jaar van naturen gewoon is te doen, maar voor en na dien tijd valt aan 't *Hout* kleefd. Dit is de Kaneel-schellers best bekend, die met een *krom Mes* eerst de *buytenste Bast* afneemen; daar na de tweede, of de Kaneel-bast, niet de punt van 't zelve *Mes* in 't ronde door-snijden, dan in langwerpige stukjens van de Boom afschellen, en, om te drogen, op de aarde neerleggen in de Zon; door welker warmte zij zich oprollen. Daarenboven heeft men ondervonden, dat de afgeschelde *Basten*, na dat ze wel of qualijk gedroogd en waargenomen werden, bruyn-achtig-rood, of grauww, of zwartachtig van verwe zijn; waar na dan ook blijft of vergaet de deugd en scharpheyd, onaan gezien de Kaneel van eeven dezelve Boom is gekomen. Vermits dit onze *Voorouders* niet bekend is geweest, hebbenze deeze *verscheydenheyd* des Kaneels onder drie bijzondere namen beschreeven, als: CASIA, CANELLA, en CINNAMOMUM; ook gemeend, dat de Boomen zeer verre van malkander verschilden; daar doch de Kaneel, alhoewel zelfs wegens de genoemde oorzaak verschillende in deugden, zeerkerlijk van geen andere als van deeze twee Soorten, of ook wel van de eene alleen, voortkomt.

Deeze Boomen, dus van hare aschgrauwe Bast ontbloomt zijnde, groeyen niet meer, maar vergaan; en worden door de geweldige hitte der Zon geheel verdroogd: doch van hare neervallende *Vruchten* spruyten gedurig weer nieuwe altijd groen-blijvende jonge Boomen voort.

't *Hout*, wit en hard, werd van de *Indianen* gebruykt om te branden, en om Huyzen van te bouwen. De *Wortel* is regt, dik, met eenige weynige *Wortel* zijde-scheutjens voorzien, roodachtig, en van een sterke reuk, gelijk de *Camphar*.

Beyde deeze soorten, in onze koude Gewesten overgebragt,

Gedaante en eygenschap der Bladeren.

Vruchten met een Mutsje, of Hoedje.

Op wat voor een wijze de Kaneel van de Boom afgescheld werd.

Dwaling der Oude.

Vermee-nigvuldiging.

Hout.

Wortel.

Wat voor

gebragt,

zaak!) een zeer krachtige *Camphar* zelfs; welke, regt in teegendeel van de *Bast*, tot in den derden Graad droog en koud is.

KRACHTEN.

*Galen. lib.
Simp.
Med. 7.*

DE *Kaneel*, gelijk wij alreeds hebben gezegt, is warm en droog tot in den derden, of, volgens andere, droog in den tweeden, en heet in den derden Graad, fijn van deelen, en een weynig stoppende. Verteerd, scheidt, verdeeld, en verzagt; versterkt het geheele *Ingewand*; opend de verstopte *Leever*, drijft uyt alle overvloedige *vochtigheid*; is goed voor de *waterzuchtige*; maakt een goede *Adem*, en goed *Bloed*, vermeerderd het *Zaad*; doet de spijzen wel verteeren; veroorzaakt goed *Zog*; verjaagt de *Winden*, weerstaat allerley *verrottingen*, en is zeer dienstig tot versterking van 't *Hoofd*; matig in de spijzen gedaan: 't *Gezicht* werd'er door verklaard, en de scheemering der *Oogen* wechgenomen. Zij stild de *Hoest*; verdrijft de *koude Pis*; geneest de gebreeken der *Longe* en der *Nieren*. Is dienstig teegens allerley *vergift*, en *inwendige zwellingen*. In *Wijn* geweykt, en dezelve gedronken, drijft uyt de *Nageboorte*. Tot stof gemaakt, en met wat *Myrrhe* vermengd, verwekt de *Maandstonden*. Kortelyk, de *Kaneel* is van een zeer nuttig gebruyk voor ieder, behalven voor die *galachtig* en *hitzig van Bloed* zijn.

*Nie. Mo-
ward.
Simp. Hif.
cap. 25.*

*Curt.
Symp. lib.
30. cap. 3.
Dissect. lib.
1. cap. 13.*

*Rasi. lib.
Simp.
cap. 17.*

Uyt *Kaneel* kan men een zeer goed *Water* distilleeren, op de volgende wijze: neem een pond van de beste *Kaneel*, kleyn gefneeden; vijf pintjens *Roosewater*, en drie pintjens *Spaansche Wijn*: laat dit driemaal vierentwintig uren lang te weyken staan, en distilleert het dan in B. M. of *duplici vase*. Dit is zeer aangenaam van reuk en smaak: scheidt alle *raze vochtigheeden*; verdrijft de *Winden*; versterkt de *Maag*, *Leever*, *Milt*, *Hert*, *Longe*, *Harssenen*, en alle *Zee-nerven*, als men'er twee of drie oncen van met *Wijn* inneemt: 't zelve gebruykt met wat *Citroen-zap*, helpt de ongeleegentheeden van de *Moeder*: is goed voor de *Kramp*, *Lamheyd*, *Engborstigheid*, en de *Vallen-de ziekte*.

*Kaneel-
Oly.*

De *Olye van Kaneel* verbeeterd ook de genoemde gebreeken.

Camphar.

Van de *Camphar* uyt de *Wortel* des *Kaneelbooms* is op 't eynd dezes *Hoofdstuks* gesproken.

LIX HOOFDSTUK. SINT JANS BROOD.

*Verschey-
de namen.*

Dezen aangename en bezienswaardigen *Boom* werd gemeenelyk in het *Neederlandsch* dus genoemd: in het *Latijn* CAROBE, CERATIA SILIQUA, CERATONIA, of PANIS SANCTI JOHANNIS: in 't *Hoogduytsch* S. JOHANS BRODT: in het *Fransch* CAROUGIER, en in het *Italiaansch* CAROBE, of CAROBOL.

*Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.*

Deze *Boomen* beminnen een zandige, goede, gemeene grond, met een weynig oude twee-jarige *Paerdemist* en *Veen-aarde*, wel door malkander gemengd: een warme, opene, vrye, luchtige, en genoegzaam ter *Zon* geleegene plaats; ook matige, maar niet al te veel *vochtigheid*.

*Geeven
hier noch
Bloem
noch
Vrucht.*

In onze *Landen* geeven ze noch *Bloemen* noch *Vruchten*: kunnen ook geen koude *Herfst-reegen*, *Stormwinden*, *Rijp*, *mijstige Lucht*, of eenige *Vorst* verdragen: werden daarom, met een wassende *Maan* van *April* in een *Pot*, of *Houte Bak*, na dat ze groot zijn, geplant; in 't laatste van *September*, of 't begin van *October*, na dat de jaartijd noch goed is, binnens huys gebragt op een luchtige plaats, daar bij *vriesend* Weer in

gevuurd werd; gedurende de *Winter* met een weynig lauwig-gemaakt *Reegen-water* van boven begoten; en niet voor half *April*, of een weynig later, met een aangename *Lucht* en zoete *reegen*, weer buyten gezet. Voor *Sneeuwige vochtigheid* en *koude nagten* willen ze behoorlyk gedekt zijn.

Zij werden, vermits ze in onze *Landen*, gelijk alreeds gezegt is, noch *Bloem* noch *Vrucht* voortbrengen, alleenlyk vermeerderd door haar *Zaad*, 't welk uyt warme *Gewesten*, hoe varfcher hoe beeter, herwaarts gezonden zijnde, straks na 't eerste *Quartier* der wassende *Maan* van *April* of *May*, werd gezayd in een *Pot*, met de gedagte grond gevuld; hol en luchtig, niet dieper dan twee *Stroo-breed*. Warm gezet, voor koude *Oofte- en Noorde-winden* wel bewaard zijnde, zal 't binnen een korte tijd te voorschijn komen; inzonderheid indien men de *Pot* zes of zeven weken lang gedurig in warme *Paerdemist* steld; of anders het *Zaad* in een glas op varfche *Paerdemist* legt, dikmaal met *Zalpeeter water* overgoten, tot dat het door der *Zonnen* warmte gekijmd is, gelijk hier na van de *VLESCHEBOOM*, of *GUANABANUS*, zal gezegt werden.

Deze jonge *Boontjens*, zijn uytneemend teeder van aart, en zeer bezwaarlyk kan men ze de eerste *Winter* over in 't leeven behouden: maar naderhand veel bequaamer, als ze *Houtachtiger* en sterker zijn geworden. Moeten derhalven (eens of tweemaal, gedurende de *Winter*, een weynig lauwig-gemaakt *Reegen-water* van boven genoten hebbende) niet voor teegens *May* weer buyten gebragt, en voor koude nagten wel gedekt worden: ook drie jaren lang, zonder gerept te zijn, in hare *Potten* blijven: daar na mag men haar met een wassende *Maan* van *April* voorzichtig uytneemen en verplanten; zulker wijs, dat in 't opneemen zoo veel mogelijk is toegezien werde, dat de aarde niet van hare *wortel* komt te vallen.

*Aanwin-
ning door
haar Zaad,
uyt war-
me Lan-
den her-
waarts
gezonden;*

*Teeder-
heid der
jonge
Boont-
jens.*

*Voorzich-
tigheid
bij de ver-
planting.*

KRACHTEN.

DE inwendige *Pulpa*, of 't *Marg* dezes *Booms*, *Galen. lib.* zonder de *Steenen*, is warm en droog; een weynig te zamen-trekkende van aart, en lieflyk van smaak. Varsch gegeten, werden deze *Vruchten* voor de *Maag* ondienstig geoordeeld, vermits dezelve bezwaren, en quaad *Voedzel* geeven. Eevenwel doen ze *Purgeeren*.

In teegendeel de *drooge Vruchten*, gelijk ze in onze *Landen* gebragt werden, zijn voor de *Maag* goed; inzonderheid na de maaltijd gebruykt: maar voor de zelve, stoppen ze 't *Ligchaam*.

In *Wijn* gezoden, zijn ze goed voor den *Hoest*, *be-nauwden Adem*, de *Longe-zucht*: drijven de *Water-making* voort, en neemen wech de *brand der Nieren*. 't Zelve doet ook 't *Marg* ongekookt.

*Galen. lib.
Simp. 7.
Egmont.
lib. 1.
cap. 81.*

*Dissect. lib. 1.
cap. 159.
Plin. lib.
23. cap. 8.*

*Alpin. de
nauwden
Plant. Eg-
mont. cap. 3.*

LX HOOFDSTUK. ARBUTUSBOOM.

Is een ongemeene en zeer schoone *Namen*. *Boom*, werd, mijns weetens, met geen andere als deeze naam in 't *Neederlandsch* en *Hoogduytsch* genoemd: in 't *Latijn* ook al *ARBUTUS*, maar daar neevens *UNEDO*: in 't *Fransch* *ARBOUTIER*, en in 't *Italiaansch* *ARBUTO*, *ALBATRO*, of *CERASE MARINE*.

Hij wast in warme *Landen* tot een aanzienlijke *Wast* hoogte op, en blijft ook zelfs in deze *Gewesten* niet op laag van *stam*.

Van deze *Boomen* zijn mij in haren aart bekend geworden twee bijzondere soorten; te weeten: de *GE-
MEENE*

*Twee bij-
zondere
soorten.*

aanfeld) binnens huys gebragt, en op een luchtige plaats gezet werden, daar in men alleenlijk bij vriezende Weer vuurd. In deeze tijd moet men ze niet anders, als met een weynig lauww-gemaakt Reegen-water van boven begieten; en niet voor in 't begin van April, of wat later, met een aangename Lucht en zoete Reegen, weer buyten in de Zonnestralen brengen. Als ze in hare Bloem staat, moet men ze, zoo veel doenlijk is, voor koude nagten waarneemen, en wel dekken.

Aanwin-
ning.

door Zaad.

Zij werden aangewonnen op twee bijzondere wijzen, te weeten:

Eerst door haar Zaad, uyt warme Landen herwaarts overgezonden: 't welk met een afgaande Maan van Maert, April of May in een Pot, gevuld met de gemelde grond, niet boven vijf Korlen in dezelve, nauwlijks twee stroo-breed diep gezayd, of gelegd, en op een warme plaats gezet moet worden.

Door jon-
ge Looten.

Ten anderen, door jonge bij de Wortel, of boven de aarde uytgewassene Looten; welke men voorzichtig ten halven insnijdt, en met aarde bedekt. Als ze dan Wortelen gekreegen hebben, en dezelve twee jaren oud geworden zijn, moet men ze van de oude afneemen, en verzetten, op de genoemde tijd en Maan.

K R A C H T E N .

Taberna-
lib. 3. c. 56.

DE krachten van deezen Boom zijn noch niet eygentlijk bekend: evenwel heeft TABERNAEUMONTANUS, deezen JUDASBOOM toegeschreeven alles wat van 't SINT JANS BROOD is gezegt.

LXII HOOFDSTUK.

W O L B O O M .

Namen.

Raagd dien naam, om dat ze WOL geeft, van veele COTTOEN genoemd: in het Latijn GOSSIPUM, XYLON, COTUM, en BOMBAX, of BAMBAX: waar van de Italianen BAMBAGIA hebben gemaakt; en de Nederlanders 't geen'er van geweeven werd BAMBAZYN, of, na 't woord BOMBAX, BOMBAZYN, en BOOMBABAZYN hebben geheeten. Van dit BAMBAZYN heeft ook 't bovendeel des Mannelijken kleeds, bedekkende de Borst, Rug en Armen, de naam van BAMBAYS, WAMBAYS en WAMBOYS bekomen; vermits het gemelde boven-kleed niet alleen van deeze stof pleeg gemaakt, maar ook van binnen daar mée gevoerd te werden: ja noch heedenstaags werd deeze stof zeer veel daar toe gebruykt: in 't Hoogduysch BAUMWOL: in 't Fransch DU COTON; en in 't Italiaansch BAMBAGIA, of COTONE.

Twee ver-
scheydene
soorten.

Van de Boomen, die deeze Frucht geeven, zijn mij in haren aart bekend twee verscheydene soorten, namentlijk GOSSIPUM ARBOR, en GOSSIPUM HERBA: van 't laatste slag zullen wij hier niet spreken; vermits in dit ons eerste Boek alleen van groote, hooge Boomen werd gehandeld; en derhalven deeze soort onder de KRUYDEN beschrijven.

Wat voor
een aarde
de Wol-
boom be-
geerd.

Deeze Wolboomen beminnen een zandige, goede grond, bestaande uyt twee deelen zuivere en geen schimmelig of muf-riekende aarde; twee deelen grof zand; twee deelen Mol der vergane Boomen; twee deelen oude twee-jarige Paerdemist, en een deel een-jarige Hoenderdrek, wel door malkander gemengd: een warme, opene, vrye, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, en weynig vochtigheyd.

Haren aart.

In deeze Landen geeven ze noch Bloem noch Frucht: zijn zeer teeder van aart. Konnen niet wel verdragen veele of koude Herfst-reegenen, sterke Winden, Sneeuw, Rijp, of eenige Vorst: moeten derhalven in een Pot met een wassende Maan van April geplant, en half Septem-

ber, of een weynig later, indien de jaarstijd goed is, binnens huys gebragt worden op een goede bequame plaats, daarze, bij schoon Weer, door de opene Vensteren de Lucht en Zonnestralen noch konnen genieten: waar in ook van den eersten November af tot op den eersten, of tienden Maert, na dat de koude of vorst sterker is, in gevuurd werd; te weeten, eerst, om den tweeden dag eens; daar na ieder dag; vervolgens ieder dag tweemaal, 's morgens ten zeeven, en 's avonds weer ten zes of zeeven uren. Eyndelijk, als de koude alderfelst is, driemaal; 's morgens ten zeeven, 's middags ten een, en 's avonds ten zeeven uren; op dat'er geen vorst kome binnen te dringen; anders zouden ze zeer haaltig van 't leeven beroofd zijn. Gedurende de Winter mogen ze ook niet meer dan een- of tweemaal van boven begoten of besprengd zijn met een weynig lauww-gemaakt Reegen-water: want door te weynig of te veel zouden ze terstond verderven, gelijk mij tot tweemaal toe is gebeurd. Niet voor teegens de May moet men ze de Zonnestralen weer voor-zetten, met een aangename Lucht, en zoete warme Reegen. Ook moet men haar wel zorgvuldig dekken voor koude nagten, en koude windige dagen.

Hoe ze
waargeno-
men moet
worden.

Echter
heeft de
Auteur
haar noyt

Op de nu verhaalde wijze waargenomen, heb ik evenwel deeze rare en schoone Boom noyt langer als drie jaren in 't leeven konnen houden: ter oorzaak van zijnen teederen aart, en de koude Lucht deezer Landen. In de derde Winter moest ik deeze Gewassen jammerlijk zien vergaan, als ze nu een maat-voet en een vierde deel hoog opgerezzen waren.

boven drie
jaren in 't
leeven
kennen
houden.

Men kan haar ook op geen andere wijzen aanwinnen, als alleen door haar uyt heete Gewesten bekomen versche Zaad: 't welk werd gelegd in een Pot, gevuld met de voorheen gedachte aarde, noch geen twee stroobreed diep, met een wassende Maan van Maert, April of May, zeer warm gezet, bevrijd voor alle Oost- en Noorde-winden, in een Zonne-bak, gevuld met warme Paerdemist, en met glazen overdekt, gelijk, gezegt is van de ACACIA-, TAMARINDEN-, PISTACIEN-, en meer andere Boomen. Voor de Zaying moet men het Zaad in een glas, op een weynig daar in gedane Paerdemist, leggen; dan daar op gieten Reegen-water, waar in Zalpecer vierentwintig uren lang te weyk geleegen heeft, zulker wijs, dat het geheel bedekt is: voorts zoo lang in de Zon laten staan, tot dat men 't dik gezwollen ziet. Deezer wijs kan men handelen met veelerley andere uytländische en harde Zaden, welke men door deeze en noch andere middelen, die wij in 't vervolg zullen voorstellen, kan doen opkomen, en dan koesteren; 't welk buyten dit zeer bezwaarlijk zou konnen geschieden.

Aanwin-
ning.

Middel om
uytländ-
sche Za-
den haalt
tot haar
opkoming
te helpen.

K R A C H T E N .

HET Zap van de Bladeren deezer Boomen de kinderen met Zuyker ingegeeven, verdrijft uyt haar de Buik-pijn.

't Zaad gestoten, en met Wijn ingenomen, vermeerderd het Zaad, en verwekt Bijslapens-lust. De 3. cap. 13. slijmerigheyd van 't zelve, in Rooze-water geweykt, en met Zuyker vermengd, geneest de Hoest, en al de koude gebreken der Borst. Werd ook gebruykt in Hittige Koortzen, en teegens 't vergif.

De Oly, uyt dit Zaad geparst, verdrijft alle plecken en onzuiverheyd der huid.

't Cottoen, of de Boomwol zelfs, warm en droog van aart, op een kool vuur gelegd, en de rook in de Neus opgehaald, verdrijft de opstijging van de Moeder.

De Asch op de wonden gelegd, stempt 't bloeden van dezelve; ook de Bloedgang.

De Veezel-wortel in Wijn gekookt, geeft goed voedsel; zuiverd de Borst, en verdrijft al de slijmerigheyd der zelve.

Ruell. lib. 2. cap. 13.

Dodon. lib. 3. cap. 13.

Matth. lib. 2. c. 96.

Camer. lib. 2. cap. 18.

Labell. lib. 1. fol. 795.

LXIII HOOFD-

willen ook zeer weynig Water, en alleen zulk, waar in *Duyvenmist* en *Schapendrek* te weyk heeft geleegen, vermengd met een weynig *Salpeter-water*, eenen zoo als in 't voorgaande *Hoofdstuk* van de *VLESSCHEBOOM* is gezegt: alhoewel men ook kan neemen *zoete Melk* en *Reegen-water*, van elks de helft.

Zijn bo-
ven maten
teeder.

Zij zijn geweldig teeder en wekelijck van natuur: moeten daarom in de *Zomer* voor alle koele en vochtige *Lucht*, zoo wel bij dag als bij nacht, met een glas voorzichtig gedekt en nauw gewagt zijn. Half *September* moet men ze, wel droog zijnde, binnens Huys brengen, op een luchtige plaats; daar, van half *October* af, eerst om den anderen dag, daar na dagelijks; in *December* en *Januarius*, als de *koude* grooter en de *Vorst* sel werd, niet alleen een- of twee-, maar wel driemaal in elke vierentwintig uren door een *Kagchel* werd gevuurd; te weeten, 's morgens ontrent ten zes of zeven, 's middags ontrent ten een, 's avonds ontrent ten zeven uren.

Hoemen
haar moet
waarmee-
men.

Niet meer dan een, of ten hoogsten tweemaal, mag men ze, gedurende de gantsche *Winter*, een weynig van boven op de aarde, met 't gemelde *Salpeter-water* begieten; want vermits ze dan niet alleen *bladerloos*, maar ook zelfs van hare *Steel* ontbloot zijn, zoo hebben ze weynig te voeden. Deeze *waarschouwing* moet men niet vergeten, op dat ze door een weynig te veel niet haastig mogten komen te verderven, gelijk mij tot tweemalen toe is gebeurd: ook moeten ze niet voor teegens *May*, of in 't begin deezer *Maand*, met een zachte *Reegen* weer buyten gebragt werden, om de *Zonnestralen* te ontfangen.

Hoe van
den Au-
theur op-
queekt.

Deeze ongemeene *Boom* kan in deeze *Gewesten* niet dan door zijne *Frucht* of *Zaad*, varfch gebragt uyt de heete *Landen*, als *Arabien*, *Egypten* en meer andere, *aangevoenen* worden. 't Zelve legt men in een glas te weyk, op zulk een wijze als wij in het voorgaande *Hoofdstuk* hebben beschreeven, tot dat het kijmd, of barft. Dus gehandeld, zijn mij in 't jaar 1666. vijf *Planten* opgekomen: ook op de gehoorde manier *gequeekt*, en nauwkeurig in acht genomen, zijn ze al te zamen de *Winter* overgebleeven; doch schoten in de eerste *Zomer* niet meer dan anderhalve maat-duym hoogte op; met zeer kleyne *Bladerijens*, welke in 't begin van *September* afvielen. De *Steeltjens* bleeven goed tot in 't laatste van *November*; doch straks daar na verdervende, vielen ze alle neer.

Zijn geval
met een
der zelve.

Hier over wierd ik niet weynig moeyelijk, wyl ik gantschelijk meende, mijne *Boomtjens* verloren te hebben: doch daar bij komende, vond ik de *Worteltjens* kleyn, langwerpig, tamelijk dik, voorzien met eenige *Veeltjens*, (gelijk de bijgaande *FIGUUR* klaarlijk toond) uytwendig bleekbruyn of grijsachtig van verwe, inwendig wit, goed, en wel gesteld. Dit alles wierd mij dus bekend, wyl ik eene deezer *Boomtjens*, zonder eerst goede acht daar op te geeven, uyt de aarde had gerukt, om wech te verpen, in voorneemen, van ook de andere even alzo te handelen: doch vermits ik deeze in zoo een goede gestalte zag, liet ik de overige in goede vrede staan: zette ook de uytgenomene weer in, wylze noch ongeschend was gebleeven; welke in 't volgende *Voorjaar*, in 't laatste van *May*, met de andere uytfschoot, en al te zamen groeyden ze ontrent drie duym hoog; doch deeze verging in de volgende *Winter*, met noch eene der andere. Alle verloren ze weer haar groen, gelijk te voren; eerst hare *Bladeren*; daar na de *Stelen*. In de derde *Zomer* schoot eene der overgebleevne drie, elf maat-duymen hoog; doch beyde de andere niet meer als acht. De volgende *Winter* verlieten ze hare *Bladeren* en *Stelen* weer als voor deezen; ook is'er eene van gantsch vergaan. De andere twee goed blijvende, schoten op tot de hoogte van derdehalve maat-voet. Ik heb nu hoop, vermits de *Stelen* houtachtig sterk beginnen te worden, datze niet vergaan, maar toekomstige *Zo-*

en nauw-
keurige
waarne-
mingen
ontrent
de andere.

Bladeren.

mer vast blijven, en aanzienlijker werden zullen. De *Bladeren* zijn die van 't *Heliotropium*, of de *Zonne-wende*, niet ongelijk, doch meer als een vierdedeel kleynder; verschillende in grootte; twee en twee altijd teegens over malkander zittende, hoe hoger na boven, hoe kleynder; bleek groen van verwe, doorlopen met weynige en zeer teedere *Aderijens*. Wanneer deeze *Bladeren* op haren tijd afvallen, vertoont zich de geheele *Plant* in gedaante als die van de *GENISTA*, of *BREM*.

K R A C H T E N .

DE *Frucht* deezer *Boomen* is snijddende, afv- *Disse. lib.*
gende, bitter van smaak, en zeer te zamen- *4. c. 160.*
trekkende, van aart. Een *Drachma* hier van, *Celsus,*
gestoten, en met *Wijn* ingenomen, verzacht een *har-* *lib. 5.*
de *Milt*, en neemd'er de pijn van wech: jaagduyt alle *Galen. lib.*
taeye *slijmerigheyt*; verdrijft het *Colijk*; en doet *braken.* Met *Spaansche Wijn* gebruykt, doet *Purge-*
ren. Met *Honig* vermengd, is dienstig voor de kou-
de gebreeken der *Zenuwen*, lammigheyt, beroerd-
heyt, en trekking der zelve. Met *Meel* van *Lupynen*
en *Spica Nardi* tot een *Papje* gemaakt, opend de ver-
stoptheyt der *Leever*. In *Honig-water* bereyd, ver-
zacht de smerten van de *Figt* en 't *Podagra*. In *Edik*
gezoden, helpt de *Schurfigheyt* en *Krauwagie*. Ver-
teerd ook het *uytwassende vlesch* der *Gezwellen* en
Wonden.

De *Bast* heeft een zeer te zamen-trekkende kracht. *Ruell. lib. 2.*
De *Oly* uyt de gestotene en geparste *Fruchten*, is *cap. 50.*
warm en droog in den tweeden *Graad*. Verzacht, en *Curt.*
maakt een week *Ligchaam*: is de *Maag* onaangenaam. *Symph. lib.*
Doet scheyden al de *koude gebreeken der Leeden*; de *20. c. 8.*
harde Gezwellen; verdrijft alle *Vlekken* en *Sproetelen* *Avicen.*
der *huyd*. Met *Ganze-vet* vermengd, en in de *Oren* gedruppeld, verdrijft der zelve pijn, ook 't zuyn-
en en tuyten. Zuyver in de *Neus* gedaan, doet het *bloeden* ophouden. *Causen. 2.*

Deeze *Oly* werd zeer kostelijk gehouden, om dat *Lobel. lib.*
ze niet verderft; en lange jaren bewaard de lieflijke reu- *2. fol. 118.*
ken der geene, met welke ze vermengd werd.

LXV HOOFDSTUK.

BERKENBOOM.

El bekend in deeze en meer andere *verschey-*
Landen, werd in 't *Nederlandsch* met de namen, *de*
deeze en geen anderen naam ge-
noemd. Beyde, in 't *Latijn* en *Ita-*
liaansch, *BETULA*, of *BETULLA*: in *de*
't *Hoogduytsh* *BIRCKENBAUM*: in 't *de*
Fransch *BOULEAU*, *BES*, *BOVILLET*, en *BOVIL-*
LEAU.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *Tweeden*
twee bijzondere soorten, namentlijk, *BETULA vul-* *ley voor-*
GARIS MAJOR, of *GEMEENE BERKENBOOM*, en *ten.*
BETULA PUMILA, of *LAGE BERKENBOOM*. Beyde zijn ze
van eenen dezelve *Queeking*.

Zij beminnen uyt eygener aart een zandige, droo- *Haren aart*
ge, gemeene en slechte grond: groeyen evenwel ook
in een goede welgemeste en machtig-vochtige aarde:
zoo wel een opene, vrye, wel ter *Zon* staande, als een
donkere, schaduwachtige plaats: weynig, en ook
tamelijk veel *Water*. Brengen zeer vroeg in 't *Voor-* *vruchten*
jaar, eer noch eenig *Blad* aan haar werd gezien, lan- *Zaad.*
ge, neerwaarts hangende *Fruchten*, op de wijze van
de *Katjens* der *Willigeboomen*, in plaats van *Bloe-*
men, voort; waar in, wanneer de *Herfst* aangeko-
men is, volkomen rijp *Zaad* werd gevonden. In-
dien 't niet bij tijds werd gewonnen, zoo valt het lig-
telijk daar uyt.

Deeze

LXVII HOOFDSTUK.

MUSCAATBOOM.

Een zeer
raar Ge-
was in de-
ze koude
Nederlan-
den.

Us, en ook MUSCHATEBOOM, in het *Neederlandsch* genoemd, is in al de voornaamste Gewesten van *Euro- pa* een raar en ongewoon Gewas: noch veel raarder in onze koude *Neederlanden*. Eevenwel heb ik drie

deezes jonge *Boomtjens*, niet ten vol- len de dikte van een kleynen vinger, noch de hoogte van vier voeten halen konnende, in mijnen *Thuy*n bin- nen *Groening*en gehad; eene derdehalf jaar lang in het leeven behouden, en dezelve, neevens een groot getal *Boom-beminn*ers, dikmaal met vermaak aanschouwd. Ik verwacht ze nu weer uyt *Indiën*, gelijk mij door een Brief uyt *Batavia* beloofd is.

In 't *Latijn* werd deeze *Boom* geheeten ARBOR MY- RISTICA, MOSCHATA, of ARBOR AROMATICA: in 't *Hoogduytsch* MUSCATENBAUM: in 't *Fransch* ARBRE DE MUSCADES; en in het *Italiaansch* NOCE MOSCATA.

De *Bloem* der *Vruchten* werd in 't *Neederlandsch* genoemd FOELIE, of MUSCATEBLOEM: in 't *Latijn* MACIS: in 't *Hoogduytsch* MUSCATBLUET, of ook MUSCATBLUMEN: in 't *Fransch* FUILLE DE MACIS, MUGUETTE, of DU MACIS: in 't *Italiaansch* FIOR DI MOSCATA. Bij de Inwoonders van *Banda* draagde ze de naam van BUNAPALLA: bij de andere *Indianen*, en die van *Decan*, van JAPATRI.

De *Vrucht* zelfs werd in 't *Neederlandsch* geheeten MUSCAAT-NOTEN: in 't *Latijn* NUX MYRISTICA, NUX MOSCHATA, of NUX AROMATICA: in 't *Hoogduytsch* MUSCATNUSZ, in 't *Fransch* NOIX MUSCADES, in 't *Italiaansch* NOCE MOSCATA. Bij die van *Banda*, daar de beste en Vruchtbaarste Boomen groeyen, PALLA; bij andere *Indianen* JAPATRI.

Hier van werden in *Oost-Indiën* en de genoemde Land- streken, ook in meer andere, doch daar ze niet zoo vruchtbaar zijn, gevonden twee bijzondere soorten, namentlijk: ARBOR MYRISTICA FOEMINA, of MUSCAATBOOM WYFJEN; en ARBOR MUSCHATA MAS, of MUSCAATBOOM MANNETJEN; wiens *Vruchten* niet zoo rond, maar langwerpig-rond zijn. Dit slag heb ik tot noch toe niet leevendig of groeyende gezien. Waarom ik ook hier alleenlijk den Lezer zal voor- stellen 't afbeeldzel van de MUSCAATBOOM WYFJE, gantch eygentlijk na het leeven geteekend. De hier vertoond werdende *Vruchten* zijn ontbloeit van de uyt-wendigste dikste *Schel*, welke, door 't zwellen van de rijp-werdende *Vrucht*, opbarft, en jaarlijks van zelfs neervalt; op dat de overschoone, lieflijk-rood-Schar- lakene verwe der *Muscaatbloem* (welke naderhand, als de *Noot* droog werd, een *Oranje-verwe* bekomt, gelijk die in deeze Landen werd gezien) mogt aan- schouwd worden: en dan ook, op wat voor een wijs de *Noot* in de *Bloem* legt, als deeze van de *Vrucht* afgescheyden is; vermits ze op dien tijd niet alleen op 't schoonste, maar ook in haar hoogste vermogen en grootste volmaaktheit staat.

Uyt eygener aart blijven deeze Boomen gedurig groen; doch laten in onze Landen 's *Winters* zomtjits veele *Bladeren* vallen: zijn teeder van natuur, en zeer bezwaarlijk kan men haar in deeze *koude* Gewesten lang bewaren; 't welk ik zelfs door eygene ervaren- heyd, en tot mijn groot leedwezen, heb bevon- den: want van drie welgestelde *Stammetjens* heb ik'er niet meer als een, en dat noch niet langer als derde- half jaar konnen behouden.

Aart. Van naturen wassen ze, in hare geboorte plaats, hoog van stam, en zijn grauwachting van verwe: leeven lang;

en bloeyen wel driemaal in een jaar; zoo dat men ze ge- durig ziet beladen met rijpe, onrijpe, en eerst aankomende *Vruchten*; welke voortkomen hier en gintsch uyt verscheide plaatzen der *Takken*; meest een alleen; ook wel, doch zelden, twee bij malkander.

De *Bloem* is wit; zoo in verwe als grootte die van *B'oemen*. onze *Peer* of *Karffe-bloesem* zeer gelijk; niet onaan- genaam van reuk. Als deeze *Bloemen* eenige wey- nige dagen open gestaan hebben, vallen ze schie- lijk af.

De *Bladeren* staan overvloedig veel aan deezen *Boom*; verscheydene bij malkander, aan kleyne steelt- jens, en zelden een alleen hangende. Aangenaam- groen zijn ze, blinkende van verwe aan de bovenste zijde: in 't midden met een groote, regt-doorgaande *Ader* voorzien, waar uyt verscheydene andere kley- ner voortkomen, en tot aan de kanten uytloopen. Gemeenlijk zijn ze lang vijf, en breed twee vingers breedte: voor wel rondachtig, doch eyndigende in een spits punt. Als men ze, groen zijnde, wrijft, gee- ven ze een zeer aangename reuk van zich; dieze ook, alhoewel droog geworden, niet haast verliezen. Hard en steevig zijn ze van aart.

De *Vruchten*, of *Muscaat-noten*, deezes *Booms*, *Vruchten*. rijp geworden zijnde, werden driemaal in 't jaar af- geplukt, te weeten in *September*, *Maert*, en in an- andere Maanden, daar toe bequaam zijnde. Hier op moet wel nauwkeurig werden gelet: want de schoone verwe bedriegt dikmaal de menschen, zoo dat ze die afplukken eerze noch rijp genoeg zijn: waar op ze in hare natuurlijke grootheyd verminderen, en ligtelijk verderven: dan worden ze *Rompen* genoemd, en daar voor verkogt.

Eerst is deeze aangename *Vrucht* met een dikke *Foely*. *Schel*, of groene *Bast*, gelijk de *Okker-noten*, over- togen: welke, door de rijpheyd, geopend werd, en dan vertoond zich aan de *Vrucht* een dunne *Schel*, ge- gelijk een netje daar om gelegd. Deeze noemd men *Foely*, of *Muscateen-bloem*; die, als ze wel bewaard werd, acht of neegen jaren kan goed blijven. Daar na volgt al weer een *Schel*, harder, en houtachtiger dan de andere; die van de *Okker-noten* zeer gelijk, doch wat bruyner van verwe; welke geopend werden- de, ziet men de *Noot* zelfs.

De *Muscaatboomen* beminnen een goede aarde, be- staande uyt twee deelen grof zand, zonder eenige zoutigheyd in zich te hebben; drie deelen Mol of Milt van verrotte Boom-bladeren; een deel twee- jarige kleyngewreevene Paerdmilt, en een deel een- jarige Hoenderdrek, genoegzaam door malkander ge- arbeid: een opene luchtige, warme, vrye, en be- quaam ter Zon geleegene plaats, voor alle *koude* en *felle winden* wel bevrijd; niet te veel Water, altijd in de Zon lauw geworden. Konnen niet de minste *Rijp*, of eenige ongeleegentheyd der Lucht verdragen: moe- ten derhalven zelfs in de *Zomer* wel nauw gewagt, en in *September* bij tijds binnens huys gebragt zijn, op een warme plaats gesteld, waar in men door de ge- heele *Winter* vuurd, gelijk van de *Kaneelboom* is ge- zegd. Moeten ook voorts op dezelve wijze in alles door 't geheele jaar waargenomen en bestierd werden.

K R A C H T E N .

DE *Muscaatnoten* zijn warm en droog in den *Avorrens* tweeden Graad; wat verstoppende van aart. *lib. Simp. cap. 55.* Op allerley wijzen gebruykt, verzachten ze de *Leever*, en de *Milt*; wechneemende al de *verstop- heyd* der zelve; versterken en verwarmen de *Harssen*, de *Moeder*, en *Maag*: drijven uyt alle *Wind*en, en het *Graveel*: beletten het *Braken*, 't *Hikken*, en de *Hert- klopping*: maken een goeden *Adem*: verjaagen het *Co- lijck*, en de *koude Pis*, met *Wijn* en een weynig *Ba- kelaar* ingenomen; versfrischen het geheele *Ingewand*: zijn

Gedante
der Blade-
deren.

Rompen.

Foely.

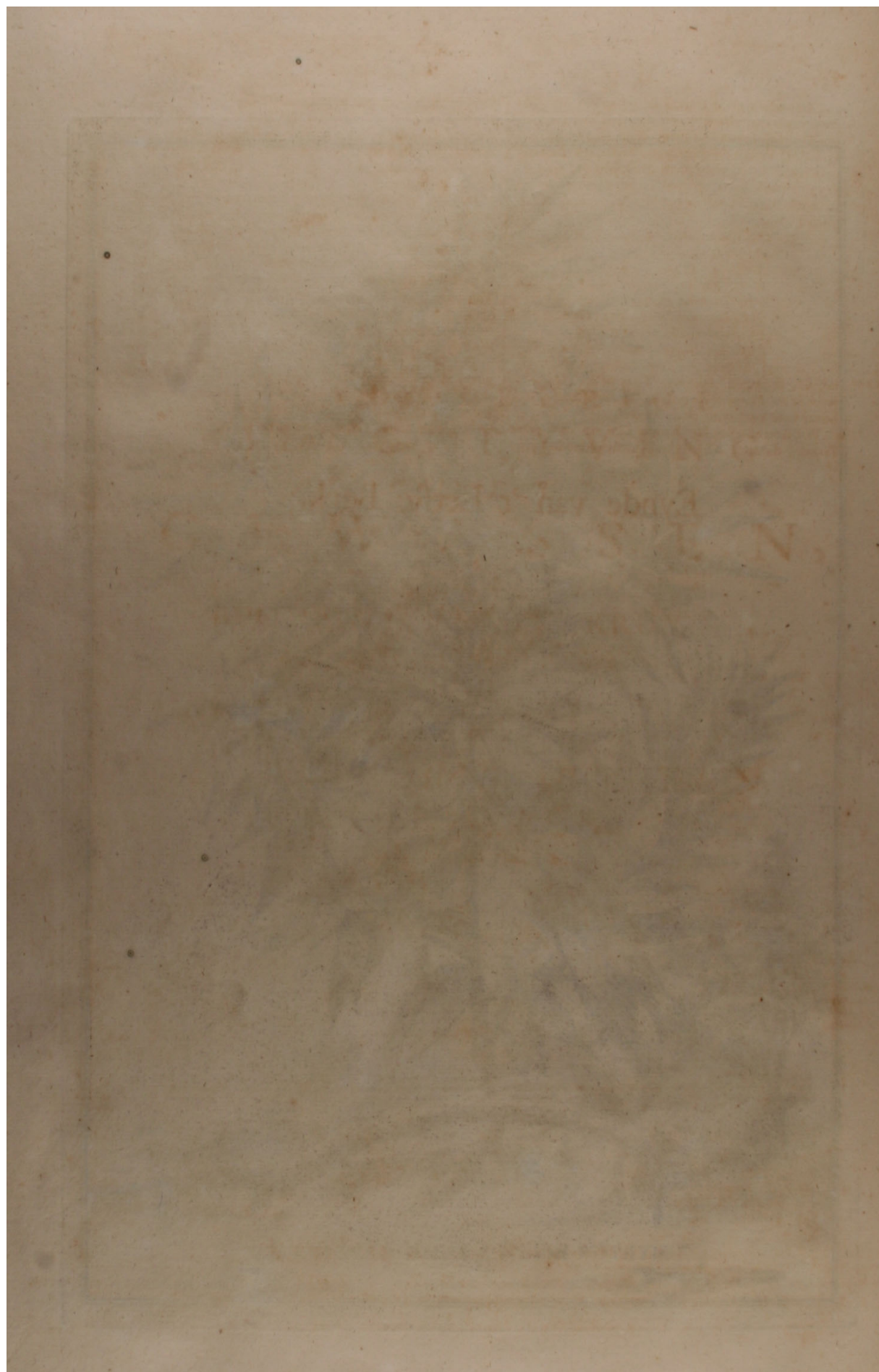
Verschey-
de Scha-
len om de
Noot.

Wat voort
een aarde
zij begoo-
ren.

Waarne-
ming.

Simp. lib.
Simp. c. 16.
Laurum in
Discordi-

NAUWKEURIGE
BESCHRYVING
DER
GEWASSEN,
ALS
BOOMEN, HEESTERS, KRUYDEN,
BLOEMEN.
TWEDE BOEK,
van alle
LAGE BOOMEN, HEESTEREN,
of STRUVELLEN.

I HOOFDSTUK.
MYRTUSBOOM.

Verschey-
de namen.

VAN een ieder zeer geliefd, wegens zijne vermaaklijke schoonheid, altijd-blinkende groenheid, en (een weynig gewreeven zijnde) zeer aangename reuk, werd niet alleen dus in het *Neederlandsch*, maar ook van veele *NAGELBOOM* geheeten, om dat zijne *Vruchten* de opregte *Nagelen* zeer gelijk zijn: in 't *Latijn* MYRTUS: in 't *Hoogduytsch* MYRTUSBAUM: in 't *Fransch* MEURTE; en in 't *Italiaansch* MIRTO, MORTILLA, of ook MORTINA.

Veelerley

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verscheydene aardig-verschillende soorten, te weten:

aardig vers-
chillende
soorten.

MYRTUS LATIFOLIA ROMANA, of ROOMSCHE MYRTUS met breede Bladeren. BÆTICA PUMILA LATIFOLIA FRUTICESCENS, of breed-gebladerde Heesterige lage MYRTUS uyt Bætia, een Provincie in Portugal. LATIFOLIA FLORE PLENO; of breed-bladerige MYRTUS met een dubbelde Bloem. TARENTINA MAJOR, of groote Tarentijnsche Myrtus. TARENTINA MEDIA, of mid-

Onder
welke
breeder

delbare Tarentijnsche Myrtus. TARENTINA MINOR, werd be- of kleyne Tarentijnsche Myrtus. TARENTINA TENUI- FOLIA MINIMA, of alderkleyinste spits-bladerige Tarentijnsche Myrtus. LAURIFOLIA, of Myrtus met groote Bladeren als kleyne Laurier. De grootste der zelve zijn twee vinger-leeden lang, een kleyne duym-breed; onder aan de Steel stomp toegaande, maar voor in een spits punt eyndigende: niet onder aan de Steelen, maar gemeenelyk in 't bovenste, of voor aan; in teengendeel de kleyinste onder zittende, twee en twee altijd regt teegens over malkander gesteld; hardachtig van aart, steevig; doorgaans om hoog staande; boven donker-groen, en blinkende, onder bleeker van verwe; en in het midden voorzien met een regt-doorgaande groote Ader; uyt welke voortschieten veele zeer teedere, kleyne, en als in de huyd blijvende Adertjens; die, op de wijze van een halve-Maans rondte, van onder tot boven toe in malkander vloeyen. Tusschen deere Bladeren komen voort groote witte Bloemen, bestaande uyt vijf boven rondachtig-toegaande Bladerijens, rustende op taamlyk-lange Steelrijens, doch dun. Inwendig hebben ze veele witte draadjens, boven op vierd met kleyne geel Knopjens, van een aardige anschouwing. BUXIFOLIA, of Myrtus met Bladeren van Bofchboom; welke op dezelve wijze aan haar Steelrijen twee en twee teegens over malkander zitten. Zijn ook hard van aart; ontrent een lid van een vinger lang,

De Myr-
tus met
groote Bla-
deren, als
kleyne
Laurier.

De Myrtus
met Blade-
ren van
Bofch.

terftond gestoken in een Pot, gevuld met een slegte, gemeene, zandige aarde, zonder eenige vettigheyd, alleen een kleyne vinger lengte diep, in de Maand *May* of *Junius*. Een-jarige *Scheutjens*, onder een weynig twee-jarig Hout behoudende (waar aan zij eerder *Wortelen* maken) werden voor de beste en bequaamste geoordeeld. Als men deeze Pot terftond met Reegenwater begoten heeft, moet men ze zetten op een donkere plaats, daarze van de Zon niet kan bescheenen worden, ten minsten zes volle weeken achter een: dezelve bij tijds vochtig houden; daar na twee of drie weeken lang wat luchtiger stellen, en eyndelijk buyten voor de Zonne-stralen brengen. Dus zullen ze al te zamen genoegzaam *Wortel* vatten; behalven de *MYRTUS LATIFOLIA FLORE PLENO*, of *Myrtus met dubbele Bloemen*; welke zich zeer bezwaarlijk op deeze wijze laat aamwinnen.

Beschrijving van de Myrtus met dubbele Bloemen.

Bladeren.

Bloemen.

Hier geen Zaad.

Door geheele Takken.

Beschrijving van de lage breed-bladerige Myrtus uyt Andaluzien.

Bladeren.

Dit is een zeer schoon *Gewas*, van een gantsch bevallijke aanschouwing. Brengt *Bladeren* voort van een ongelijke grootte, gemeenlijk aan beyde de zijden van de *Steel* teegens over malkander, of wel d'een een weynig hoger als de ander boven malkander; zomtijds ook wel twee en twee aan ieder zijde teegens malkander over, of aan de eene zijde maar een, en aan de andere daar teegens over twee, als een kluchtig natuurspel. Zijn wat kleynere als de *MYRTUS LATIFOLIA ROMANA*, of breed-gebladerde *Roomfche Myrtus*: wat hardachtig en stijf staande van aart: een lid van een vinger, meer of min, lang; noch geen kleyne vinger breed; ook veel smaller: in 't midden een weynig rondachtig, en daar op 't breedste: onder na de *Steel* breedstomp-toegaande, doch voor in een spits punt eyndigende. De verwe is donker-groen, aangenaam blinkende; onder bleeker, en in 't midden voorzien met een regt-doorgaande groote *Ader*; waar uyt vele zeer teedere, kleyne, eeven zichtbare, en na de randen uyt-schietende *Adertjens* voortkomen. Tusschen deeze *Bladeren*, of ook wel uyt de voornaamste punten der *Takken*, werden voortgebracht de beziens-waardige *Bloemen* in groote meenigten, de een na de ander, rustende op teedere en ronde *Steltjens*. Zijn tamelijk groot, en bestaan uyt zoo veel langwerpige, voor spits toegaande en smalle witte *Bladertjens*, datze niet geteld kunnen worden; doch zonder eenige reuk: in 't midden zijn ze vercierd met eenige weynige en kleyne roode *Knopjens*. Als ze zommige dagen open gestaan hebben, verderven ze in haar zelven, en vallen ter aarden neer, gantsch geen *Knoppen*, veel min *Zaad* nalatende.

Ten vierden, door geheele *Takken*, met 't punt van een Mes geboord, en in een Pot ingelegt, op zulk een wijze, als van de *Oranje-* en andere *Boomen* gezegd is. Deeze snijdt men in het volgende *Voorjaar* af; en men laatze noch een jaar of twee in hare Pot staan: dan kan men ze wech-neemen, en zonder eenige ongelegenheid in de Zon stellen. Deeze manier is zeer treffelijk, en, mijns oordeels, de beste van allen.

Al deeze soorten kunnen door vlijtige oefening, bij tijds van onder opgesnoeyd zijnde, tot hooge en sierlijke *Boomtjens* werden aangequeekt; behalven de *MYRTUS LATIFOLIA PUMILA BAETICA*, of lage, breed-bladerige *Myrtus uyt Andaluzien*: die in onze Gewesten nauwelijkt tot twee voeten hoogte opwaft. Verdeeld zich in vele kleyne kromme *Takjens*, boven al de andere vercierd met zeer schoone blinkende *Bladeren*, op een verwonderens-waardige wijze zoo dicht en overvloedig boven malkander voortkomende, dat ze de *Stelen* gelijk als onzichtbaar maken. De verwe is zwaart-groen, doch onder bleeker: staan regt op: zijn anderhalve, of ook twee vinger-breedte lang; een kleyne vinger, wat meer of min, breed; in 't midden alderbreedst: maar werden na beneden smaller, doch eyndigende voor in een spitzer punt; en staan stijf om hoog: zijn in 't midden voorzien met een regt-

doorgaande groote *Ader*; waar uyt eenige weynige zeer dunne, als inwendig blijvende, en daarom maar eeven zichtbare *Adertjens* voortschieten, te zamenlopende aan de randen in een van onder tot boven half-Maans-wijze vorm, gelijk men ziet in de *MYRTUS LAURIFOLIA*, of *Myrtus met Bladeren van Laurier*. Bloemen. Zijn ook hard van aart, gelijk de *Laurier-Bladeren*. Tusschen dezelve komen voort vele witte vijf-bladerige *Bloemen*, niet groot, en rustende op korte *Steltjens*.

Deeze *Bladeren* vallen gemeenlijk ieder *Winter*, wanneer de *Boomen* binnens huys staan, meerendeel van dezelve af: ja ook vele der *Takjens* zelfs versterven. Deeze tot op het leeven toe afgesneeden, en de *Boom* daar van gezuiverd zijnde, ziet men in de *May-Maand* bij en eeven boven de *Wortel* weer nieuwe uyt-spruyten: zijn derhalven zeer bezwaarlijk te vermenigvuldigen.

Hier staat ons den *Leezer* te berigten, dat de veel-jarige *Myrtus-Boomen* (door hare met'er tijd gestorvene *Takken*, ook nu en dan afgevallene *Bladeren*, hol en doorluchtig geworden zijnde) wel geheel gekopt, of ten halven de onderste dikke *Takken*, met een volle Maan van *April*, afgenomen mogen werden: welke effen, glad en slecht met een Mes gesneeden, dan bedekt met een weynig Wasch of Pleyster, om door de Zon niet zoo ligtelijk te kunnen uyt-drogen, daadlijk uytlopen, en op nieuws een aangename jeugdigheid vertonen. Zonder eenige ongelegenheid kan men dit, wanneer 't de nood vereyscht, t'elkens om het zelve of zeevende jaar verrigten.

Deeze zeer schoone *Boomen* versterven niet haastig, maar blijven uyt eygener aart vele jaren in 't leeven. Dit werd bevestigd, beyde door de dagelijkse ervaringen, en door 't geen wij in de oude *Historien* daar van vinden: welke getuygen, dat voortjids binnen de Stad *Romen*, bij het *Quirinaal*, hebben gestaan twee *MYRTUSBOOMEN*, de eene genoemd *PATRICIA*, de andere *PLEBEJA*, vele jaren lang in een treffelijke welstand. Als nu de *Plebeja*, of de *Myrtusboom*, gemeene Volk was toegeeygend, door ouderdom eyndelijk verminderde en afnam, bleef de *Patricia* (den Adel en de Groote des Roomfchen Volks toegewijd) zoo lang in een goede, welvarende stand, als de *Roomfche Raad* haar ontzachlijk aanzien behield. Maar als nu eyndelijk de *Boom Patricia* desgelijks in krachten verzwakte, verminderde ook de autoriteit der *Vaderen*, en verging te gelijk met de hoogachting en Majesteit, tot noch toe bij de *Romeynen* geweest.

Deeze *Boomen* zijn (volgens 't geen vele Geleerden hier van schrijven) wegens haar zeer vermakelijk groen, aangename reuk, en lieflijke teederheid, geoordeeld, veel meer tot het *Vrouwelijk Geslacht*, dan der *Mannen achtbaarheid* te behooren: waarom ook de oude *Heydenen* dezelve de Afgodin *Venus* hadden toegeheyligd. Echter zijn deeze *Boomen* naderhand bij de *Heydensche Romeynen* tot zulk een hoog aanzien opgeklimmen, dat hare dappere Veld-Overften, wanneer ze een Veldslag gewonnen, of een Stad zonder zeegepraal met een gevlogtene *MYRTUS-KROON* vercierden. Wij vinden hier van een zonderling Voorbeeld in *PLINIUS*, van *POSTHUMIUS TUBERTUS*, Roomsch Burgermeester. Ook is hij de eerste geweest, van welke men leeft, dat hij, over de *Sabiners triumpheerende*, met een *Myrtus-krans* gekroond, de Stad *Romen* intrad.

Ja ook, de *MYRTUSBOOM* is niet alleen een *Tee-ken* van OVERWINNING, maar zelfs van VRYHEID geweest: want in een algemeene blijdschap, over de verlossing uyt 't geweld eens *Tyrans* aangefeld, wierd 't *Zwaerd* des geenen, die hem van 't leeven had beroofd, aanzienlijk gekroond met een gevlogtene *MYRTUS-KRANS*.

Verhalens-waardig is ook 't geen van *POLLUX* en *ÆSCHIENS*

Bezwaarlijk aan te winnen.

Hoe te handelen staat met oude Myrtus-boomen te Romen, Patricia en Plebeja.

Aanmerkelijckheid van twee Myrtus-boomen te Romen, Patricia en Plebeja.

Hoogachting de Boomen bij de Romeynen Staat. lib. 4. Theb. Plutar. Ovidius lib. Fast. 4. Atrien. lib. 15. Artemid. lib. cap. 79. Theophrast lib. Plant. 5.

Plat. in Conv. & in Hippar. Herod. lib. 1. Plutar. in Alcibiad.

Pollux l. 8. Æschien.

ook de teedere *Takken*, een weynig gedroogd, zijn welriekend. De *Vrucht* zelfs noemen de *Indianen* CALAFUR; de Inwoonders der *Molukkiſche Eylanden* CHANQUE; de *Neederlanders* NAGELEN, of GEROFEL-NAGELEN; de *Latiijnen* CARYOPHYLLI; de *Hoogduyſche* NAGELEIN: de *Frantiſche* GYROFFLES, of CLOUSE DE GYROFFLE.

Hier van zijn mij *Anno* 1662. uyt *Indiën* toegezonden, *neegen jonge Boomtjens*, van de dikte eener vinger; dan noch een afgeſneedene *Tak*, die, vermits hij zeer wel bewaard was, al zijne *Bladeren* en *Vruchten* had behouden: doch van de gemelde *Stammetjens* waren'er niet meer dan vier goed gebleeven; welke, met de aarde aan hare wortel vaſt, voorzichtig uytgenomen, en ieder in zijne Pot verplant zijn geworden, gevuld met een bijzondere aarde; vermits ze in de overgezondene Kas niet konden blijven.

Neegen
Stammet-
jens uyt
Indiën
overge-
zonden.

Hoe't met
dezelve
gegaan is.

Twee van deeze vier vergingen binnen de tijd van een Maand, en wierden gantſch zwart. De *twee* andere, van mij gezet in een goede grond (beſtaande uyt twee deelen grof Zand, twee deelen goede en geen mufſe of qualijk-riekende aarde, een deel tweejarige kleyn-gemaakte Paerdmif, en een deel eenjarige kleyn-gewreevene Duyvendrek, wel onder een gemengd), bleeven niet alleen 't overige van de *Zomer*, maar ook de geheele *Winter* door groen; doch de eene, zonder nieuwe *Loten* te maken, onveranderlijk, onaangezien hij gantſch warm was geſteld. De andere daar teegens op dezelve plaats, maar met de Pot op een houte *Stoof* gezet, waar in bij dag geduurig vuur wierd gedaan, begon door zulk een geſtadige warmte van onder, en de kracht der Zon van boven, te ſchieten. Vermits hier door de aarde dikmaal zeer droog wierd, begoot ik hem zomtijds van boven met *Zoetemelk* en *Reegen-water*, door een gemengd; ook nu en dan met een weynig *Salpeeter-water*; waar van ik de toebereyding voorgelteld heb in 't LXIII. Hoofdstuk des eerſten Boeks, onder de verhandeling van de *GUANABANUS* of *VLESCHEBOOM*. Hier door wierd hij zoo krachtig gedreeven, dat hij, noch in 't zelve jaar, drie vingeren breedte hoog uytliep; waarin veele met mij een groot behagen vonden.

Hoedanig
eenige
gequeekt.

Aart dee-
zer Boo-
men;

Deeze *Boomtjens* vallen zoo teder van aart in deeze onze ongeſtadige en koude *Luchtfreek* (vermits ze uyt eygener aart een groote, gedurige warmte, en zeer veel *Water* begeeren, doch in deeze Landen altijd droogachtig moeten gehouden zijn), dat men haar in 't begin van *September* niet alleen zeer nauw moet wagen voor veel *reegen*, maar ook voor *koele winden* en *dagen*. In dien tijd moet men ze of met Glas overdekken, of zoo lang, als die ongeleegentheid duur, binnens huys zetten.

En hoe
zorgvul-
dig

Daar na ontrent half *September*, wat vroeger of later, na geleegentheid van de jaarstijd, brengt men ze weer binnen, op een luchtige plaats, daar ze over dag de Zon mogen genieten door de *Venſteren* (die men ieder avond toe, 's morgens bij goed Weér op doen moet) tot op den tienden of twaalfden van *Oktober*. Men ſtookt dan ook om den tweeden dag een vuurtje in den Oven; daar na ieder dag: maar als 't noch kouder werd, dagelijks (op dat immers geen *Vorſt* daar in doordringen mogt) twee, en ook wel driemaal; te weten, 's morgens ontrent ten zes; 's middags ontrent ten een, en 's avonds ontrent ten zes of zeven uren.

men de
zelve van
tijd tot
tijd

Als de Maand *Februarius* aangekomen, en de ſterkste *Vorſt* voorbij is, verminderd men weer het vuur, na de maat dat het eerſt vermeerderd is geworden, tot aan den twintigſten van *Maert*; ter welker tijd men geheelijk daar van aſtaat. Echter doet men dan weer een weynig vuur in de voorgedagte *Stoof*. Men brengt ze ook niet weer buyten, voor in 't laaſte van *April*, wel verzeekerd voor *koude nagten*, *keele dagen*, en *ſebrale* of *harende winden*. Inzonderheid ook moet

men ze wagten voor te veel koude of lauww gemaakte vochtigheid in deezen tijd: voor al in de *Winter*, wanneer ze willen droog gehouden zijn. Derhalven moet men haar ook, zoo lang de gedagte *Winter* duurd, niet meer als twee, of ten hoogſten driemaal met een weynig van de gemelde *Zoetemelk*, vermengd met *Reegen-water*, van boven zoetjens begieten.

Buyten gebragt zijnde, zet men de Pot weer op de *Stoof*, en men doet'er ieder dag ten minſten tweemaal vuur in, tot in 't begin, of op de helft van *Junius*. Ondertuſſchen draagd men nauwe zorg voor haar, teegens allerley ongeleegentheden der *Lucht*. Als 't half *Augustus*, of een weynig later is, geeft men ze weer vuur in de *Stoof*, gelijk te voren, tot dat, in huys gebragt zijnde, dagelijks in den Oven weer geſtookt word; op dat ze, dus gekoesterd, mogen overblijven, 't welk anders zeer bezwaarlijk zou geſchieden. Op deeze nu beſchreevene wijze is 't mij vier jaren lang gelukt: evenwel wierd het *Boomtje* daar na, door een weynig verzuym, wegens mijne ziekte, te veel water gekreegen hebbende, aan de *Wortel* verrot, en is dus quijnende allenckens vergaan.

Deeze ſchoone *Boom*, bleek van verwe, digt van *Takken*, en opvallende tot de hoogte van een goede *Karſſeboom*, heeft de *Bladeren* veelvuldig bij malkander zitten: zelden komt'er een alleen aan te voorſchijn. Zij ruſten op lange *Steeltjens*, en zijn van een aangename donker-groene verwe, doch onder bleeker. Hebben gemeenlijk de lengte van ontrent drie vingeren breed, en de breedte van twee, of wat minder: doch voor aan ſmal of ſpits toegaande, gelijk de *MYRTUS LAURI FOLIO*, of *Myrtus met Lauwer-bladeren*, welke hier in gantſch gelijk zijn; derhalven men die met goede reedenen mogt houden voor een meede-soort van deeze. Eevenwel werd zomtijds verſcheydenheid in de *Bladeren* deezer *Nagelboomen* gezien, na de geleegentheid en verſcheydenheid der plaatzen; zoo dat dikmaal de eene langwerpiger voortkomen als de andere; ook ſnaller, korter, en breeder aan haren boom ſtaan: doch de meeste houden de nu voorgeltelde geſtalt, gelijk in de bijgevoegde *FIGUUR* genoegzaam vertoonend werd. In 't midden zijn ze voorzien met een regt-doorlopende *Ader*, en verſcheydene zichtbare *dwaars-aderen*, tot aan de kanten toe uytſchietende.

Gedaante
der Bla-
deren.

Die van de
Myrtus
met Lau-
wer-bla-
deren zeer
gelijk.

Overvloedig groeyen ze in de *Molukkiſche Eylanden*, vijf in getal, en geleegen onder den * *Evenaar*, daar ze veelvoudige *Vruchten* geeven. Werden echter ook in *Ceylon*, *Java*, en meer andere *Ooſt-Indiſche* Geweſten gevonden; daar ze in genoegzame veelheid waſſen; maar weynige of geene *Vruchten* voortbrengen, vermits ze niet alleen groote hitte, maar ook veel reegen beminnen: en ſchoon dezelve in de gemelde *Eylanden* overvloedig genoeg valt, zoo trekken echter deeze *Boomen* al de vochtigheid uyt de aarde na zich, ter plaats daar ze ſtaan; ſoo dat daar ontrent niets groeyen kan, en weynig groente gezien werd.

Eygen-
ſchap dee-
zer Boo-
men.

Zij krijgen *Bloemen*, die van de *MYRTUS* niet zeer ongelijk: men ziet ze ook op dezelve wijze, van den aanvang harer voortkoming af, in of op 't begin harer *Vruchten* ruſten, doch zijn wat groter, langwerpiger, boven breed, wat gekruld, en in verſcheydene hoeken verdeeld. Van binnen zijn ze verciert met veele *Peezelen*, op de manier der *MYRTUS*; in 't begin wit; doch werden naderhand groen, en dan welriekend. Eyndelijk veranderen ze haar meer en meer gelijk als in de *Nagelen* of *Vruchten* zelfs, vermits ze dan verminderen, de *Nagelen* daar teegens aangroeyen: werden ook roodachtig, geel of roſachtig, en hebben de naam van *NAGELEN* bekomen, wegens hare gelijkheid met de *Spijker-nagelen*. Want ze zijn lang, en boven als met Hoofdjen voorzien; tuſſchen welke ze

Bloemen,
die van
Myrtus
gelijk.

* *Linis Equinoctial*

geme-

echter, met een wassende Maan van *Maert* of *April*, in Potten, of houte Vaten, na dat ze groot zijn, geplant zijnde, in *October* binnens huys gebragt worden, op een luchtige plaats, daar weynig in gevuurd werd: want een kleyne *Vorst* binnens huys doet haar gantsch geen schade, indien ze blijven staan op de zelve plaats, daar men ze eerst gezet heeft, en niet op een andere steld, vermits ze zulks ongeerne lijden. Indien iemand haar buyten laat blijven, hij zal bevinden, dat ze, door sterke *Vorst*, ligtelijk tot aan de Wortel zullen verderven.

Moeten derhalven in *November* (wanneer men haar buyten wil laten) met houte Planken, of met Stroo, rondom dik bekleed, en tot boven toe met Run, of drooge Turfmul, bedekt worden; daar men dan Pannen oplegt, om, gedurende de *Winter*, door de Reegen geen nattigheyt te ontfangen. Mogen ook niet voor half-*April*, als de meeste koude en nagt-rijp voorbij is, weer ontdekt, en van haar beschulzel ontbloot zijn. Dus handelende, zal men bevinden, dat ze zoo frisch en zuiver zich vertonen zullen, als midden in de *Zomer*: doch indien men ze eerder wou ontdekken, zoo zouden ze, door een haastig-overvallende nagt-rijp, of andere ongelegentheeden des *Voorjaars*, ligtelijk aan hare *Bladeren* geele kanten krijgen, of al lenxjens ten halven *versterven*; waar door ze al hare aanzienlijke *schoonheyd* zouden verliezen.

Indien 't nu quam te gebeuren, door eenig verzuym, van gantsch niet, of niet wel genoeg gedekt te zijn geweest, dat veele harer *Takken verdurven*, en te niet gingen, zoo moet men de *Boom* tot de grond toe afsnijden: dan zal hij uyt zijne *Wortel*, welke niet ligtelijk door de ongelegentheyt der *Winter* te eenemaal vergaat, krachtig weer *uyschieten*, en, zoo dikmaal zulks gedaan word, zijne bevallijke *groenheyd* weer vernieuwen.

Deeze *Boomen* werden *aangewonnen* door twee bijzondere middelen.

Eerst, door hare *Vrucht*, welke men *BAKELAAR*, of ook wel *BOONTJENS* noemd. Deeze zayd men in Potten, met een wassende Maan in *May*, ontrent een stroom-breedte diep, en men zet ze op een warme plaats. Zomtijds moet men ze met Water begieten.

Ten anderen, door hare bij de aarde uytlopende jonge *Loten*, welke bij langheyt van tijd wel van zelfs *Wortel* vatten; maar echter veel haastiger, wanneer men haar door een Pennemes voorzichtig insnijdt. Deeze neemt men van de oude af met een wassende Maan in *April*, en men verplant ze in Potten, om dies te eerder en sterker te mogen groeyen.

De *LAURUS AMERICANA*, of *LAURIERBOOM* UYT *AMERICA*, van al de andere soorten de hoogste in waarde, maar ook de teederste, bemind een goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdmist, een-jarige Hoenderdrek, en het Mol uyt verouderde Boomen; of in plaats van dit, gemaakte grond van de afgevallene Boom-bladeren, wel door een gemengd: een opene, vrye, luchtige, wel ter Zon gelegeene en warme plaats, genoegzaam beschut voor alle koude *Oufte*-en *Noorde*-winden. In tijd van droogte wil deeze *Boom* met geen ander dan Reegen-water, 't welk in de Zon een weynig lauwwarm geworden is, matig begoten zijn: want deeze vochtigheyt geniet hij geerne, doch niet al te veel.

In deeze koude Gewesten geeft hij noyt eenige *Bloemen*, veel min *Vrucht* of *Zaad*. Verdraagt ongeerne koude *Herst*-reegenen, *Mist*, sterke *Winden*, *Rijp*, of eenige *Vorst*. Werd derhalven met een volle, of ook wel met een wassende Maan van *April* of *May*, in een Pot, of houte Bak (na geleegentheyt zijner grootte) geplant zijnde, in 't begin van *October*, of ook wel eerder, na de gesteltenis van 't Weer; binnens huys gebragt, op een luchtige, niet al te warme plaats; waar in niet anders, als bij sterke *Vorst*, door een yze-

re Oven werd gevuurd; doch wel verzeekerd voor alle wind- en lucht-tochten. Moet ook, zoo lang de *Winter* duurd, alleen met een weynig lauwwarm gemaakt Reegen-water, maar twee- of ten hoogsten driemaal, van boven zagtiens begoten, en niet voor half-*April*, of wat later, na dat de Jaars-tijd bequaam of onbequaam is, met een aangename lucht en zoet reegentje weer buyten gesteld, en de Zonne-stralen voorgezet; voor koude nachten, Hagelbuyen, en andere ongelegentheeden voorzichtig gedekt, en zorgvuldig bewaard worden.

Deeze *Lauwerboom*, gelijk de andere, blijft vercierd met een altijd-durende Groente; laat evenwel in de *Winter* de onderste, door ouderdom, of door eenig ander toeval geel geworden *Bladeren*, van zelfs vallen. Deeze zijn ontrent een hand lang, en nauwelijks een kleyne vinger lengte breed; voor aan, op de wijze van de gemeene *LAURIERBOOM* MANNETJEN, spits toe gaande, doch niet zoo hard van aart, noch zoo blinkende. Komen voort nu uyt de eene dan uyt de andere zijde van hare *Takjens*, niet hoog boven malkander, in 't ronde; rustende op korte *Steeltjens*. De verwe is bleek-groen. Hebben in 't midden een regtdoorgaande groote *Ader*, waar uyt veele kleyne voortkomen. Als men ze knauwd, vallen ze in 't eerst een weynig bitter, ook slijmerig, doch geeven naderhand een regte *Lauwer*-geur van zich.

In onze Landen kunnen deeze *Boomen* *aangewonnen* werden door hare bij de *Wortel* of boven de aarde uyt-schietende jonge *Loten*, welke men ten halven insnijdt, op de wijze der *Angelieren*; met aarde bedekt, aanvuld; en de tweede of derde *Zomer*, als ze genoeg geworteld zijn, op de voorgenomde tijd en met een diergelijke Maan, van de oude afneemd, en in Potten verplant. Geen andere wijze van *aanwinning* hebben wij hier.

Onze gemeene *LAURIERBOOM* MANNETJEN is ten tijde der oude *Romeynen*, gelijk de *Historien* der vorige Eeuwen getuygen, gebruykt geweest tot een Teeken van algemeene blijdschap en *Overwinning*; werd ook zeer hoog geacht. Neevens vele doorluchte *Helden*, kan ons hier van ten voorbeeld verstreken de tweede *Roomse Keyzer* OCTAVIUS AUGUSTUS. Hij was de eerste, die, over zijne verslagene vijanden triumpheerende, een gevlochtene *LAURIER-KROON* heeft op 't Hoofd gedragen; het welk naderhand gevolgd is geworden van al zijne Zeegepralende Nazaten. *SCIPIO*, volgens 't berigt van *PLUTARCHUS* en *APPIANUS*, die groote *Romeynsche* Veld-overste, als hij de *Carthagenenzen* had ondergebragt, droeg, bij zijne *Triumph*, in de eene hand een *Scepter*, in de andere een *LAURIER-TAK*. Als de Zoldaten van den Groeten *POMPEJUS* zich hadden ingebeeld een gewisse Zeege teegens *JULIUS CAESAR* (welke ze echter niet verkreegen) bestaken ze al hare Tenten door 't geheele Leeger met *LAURIER-TAKKEN*; doch vermits ze geslagen wierden, moesten ze dezelve hare vijanden tot een gedenkwaardige Buyt agter laten.

PAULUS AEMILIUS, als hij *PERSEUS*, Koning der *Macedoniërs*, had overwonnen, keerde, na de bekomen Zeege, weer in zijn Leeger, en vereerde al de Krijgs-oversten met *LAUWER-TAKKEN*.

Vervolgens heeft men in gebruyk gebragt, dat men, ten Teeken van verkreegene *Overwinning*, zelfs de Yzers der *Pieken* en de *Boogen* der Zoldaten, de *Scheepen* van Oorlog, de afgezondene *Brieven*, in welke melding van de Zeege werd gedaan, met *LAURIER-BLADEREN* bestak. Gelijk dan ook noch heeden daags veel erweegen de Hoofden der *Overleedene* met *LAURIER* werden omvlochten, als een Teeken van Zeege, wyl ze overwonnen hebben al de elendige moeyelijkheden des tijdelijken leevens, waar in noyt volle vergenoeging of herten-rust te vinden is, als alleen in de overgeeving van zich zelven aan den wille Gods, en in

Hoe men
deeze
Boomen
moet
waarne-
men.

Gedaante
en eygen-
schap der
bladeren.

Laurier,
een Tee-
ken van
Overwin-
ning.
Plut. Al-
cib.
Sueton.
Galb. c. 1.
Dion in
Jul.
Cassiod. in
Chron.

Plin. l. 15.
cap. 30.
Tertullian.
de Caren.
Mil.
Dionys.
Hal. lib. 6.
Antiq.

Stigtelijke
Bedenk-
king.

Waar op,
bij hare
Quecking.

agt geno-
men moet
worden.

Aanwin-
ning;

Door de
Vrucht
Bakelaar.

Door de
jonge Lo-
ten.

Laurier-
boom uyt
America.

Wat voor
aarde hij
begeerd.

Geeft in
onze Lan-
den noch
Bloem
noch
Vrucht.

VI HOOFDSTUK.

GROOTE
LAUWERBOOM

met blinkende Bladeren.

Verschey-
de namen.

Erd dus genoemd in 't *Neederlandsch*: in 't *Latijn* LAURUS MAJOR FOLIO SPLENDEnte, om dat zijne *Bladeren*, niet alleen in grootte, maar ook in een bevallijke en zeer schoone groen-*blinkende* glans, al de andere soor-ten verre te boven gaan: ook LAURO-CERASUS, of CERASUS FOLIO LAURINO; dat is, *Karsseboom* met *Bladeren* van *Laurier*, wijlze in heete Lan-den een *Vrucht* voortbrengen, de *Karsen* niet zeer ongelijk: in 't *Hoogduytsch* LORBEER-KIRSCHEN; en in 't *Italiaansch* CIREGIO LAURINO.

Wat voor
een grond
zij bemin-
nen.

Deze *Boomen* beminnen een goede, gemeene, zandige, en met oude twee-jarige Paerdemist tamelijk-wel voorziene grond: een opene, warme, vrye, luchtige en bequaam ter Zon geleegene plaats; ook veel Water. Geeven in deze onze Gewesten zelden, ten ware bij een zeer warme goede *Zomer*, een witte *Bloem*; maar noch min, ja wel noyt, eenige *Vrucht*. Echter heeft eene der zelve in 't jaar 1669. binnen de Stad *Mechelen* in *Brabant* rijpe *Vruchten* voortgebracht.

Bloemen.
Vruchten.

Aart.

Niet alleen zijnze, wegens hare schoonheyd, van een gemakkelijke aanschouwing, maar ook hard van aart; zoo dat ze zonder eenig ongemak *Sormwinden*, *Sneeuw*, *Rijp*, sterke *Vorst*, en meer andere ongeleegentheeden des gantschen *Winters*, geduldig konnen verdragen.

Aanwin-
ting.

Zij werden ook door hare bij de *Wortel* uytgeschotene *jonge Loten* *aangevonden*; welke met'er tijd van zelfs *Wortel* vatten; doch veel eerder en bequa-mer, als men dezelve met een Mes ten halven insnijd, gelijk de *Angelieren*, en dan, op dat het te spoediger mogt gaan, met aarde aanvuld of bedekt. Als ze nu *Wortelen* hebben geschooten, moet men haar, in het tweede jaar hier na, met een wassende Maan van *April* van de oude afheemen, en verplanten.

KRACHTEN.

Krachten,
noch niet
bekend.

DE *krachten* van dit beziens-waardig *Gewas* zijn tot noch toe van niemand aangemerkt, immers niet bekend gemaakt, of beschreeven.

VII HOOFDSTUK.

KLEYN E
LAUWERBOOM.Verschey-
de namen.

Iet minder als de voorgaande, wegens zijne aangename gedurig-blijvende groente, van een gemakkelijke aanschouwing. Werd in 't *Neederlandsch* met geen anderen naam als deezen genoemd: in het *Latijn* LAUREOLA, of CHAMÆDAPHNE; in het *Hoogduytsch* ZEILANT, of KELLERSHALS met groene *Bloemen*: in 't *Fransch* LAUREOLE; en in het *Italiaansch* LAUREOLA MAGGIORE.

Wat voor
aarde zij
willen.

Deze *Boomen* beminnen een gemeene, zandige; en ook een kleyige, met oude Koeye-of Paerdemist wel voorziene grond: zoo wel een donkere, schaduwachtige, als een opene, vrye en luchtige plaats; ook veel Reegen. Geeven zeer vroeg in 't *Voortjaar* onder de *Bladeren* rondom de *Steel* neerwaarts-hangende

groene *Bloemen*, langwerpig, bestaande uyt vier *Bladen*, derden, en van binnen hol. In de Maand van *Julius* komen daar uyt voort volkomen rijpe *Vruchten*, eerst *Vruchten* groen; maar daar na *Pek-zwart*: met een *Zaad* van donker-groene verwe, van gedaante bijna als 't *Hennip-zaad*, doch veel grooter. Eevenwel is de *substantie* van binnen gantsch wit.

Zeer hard van aart zijn deeze *Boomen*; konnen *Aanwin-* *Sneeuw*, *Rijp*, sterke *Vorst*, en al de ongeleegent- *ting* *heeden* des gantschen jaars geduldig uytstaen. Wer- *den* *aangevonden* op twee bijzondere wijzen; te wee- *ten* :

Eerst, door haar *Zaad*, 't welk in de Maand *Sep-* *tember*, *Maert*, of zomtijds ook met goed Weer in *Februarius*, onder een wassende Maan, op een scha- *duwachtige* plaats, niet boven de diepte van twee *Stroo-* *breed* gezayd moet worden. Zelden komt het eerder *op*, als na verloop van twee volle jaren.

Ten anderen, door hare bij de *Wortel* of boven Door jon- *de* *aarde* uytgeschotene *jonge Loten*; welke men met *ge* *Loten*. *een volle* Maan van *Maert* of *April* ten halven *insnijd*. Als ze dan *Wortel* hebben gevat; het welk *zeer* ligtelijk geschied, moet menze met een wassende *Maan* van *Maert* afsnijden, en verplanten.

Dit beziens-waardig *Boom-gewas* heeft uyt eygener *Wonder-* *aart* deeze eygenschap, gelijk ik dikmaal met opmer- *lijke ey-* *king* heb ondervonden, dat het, wanneer 't in de *genschap* *Winter* 's nachts *vriesd*, altijd zijne *Bladeren* in *mal-* *kander trekt*; en hoe *digter* of nader aan zijne *Stam* *gesloten*, hoe *feller koude*: waar uyt men dan niet al- *leen* 's *morgens*, maar ook over *dag* zeckerlijk kan wee- *ten*, hoe *hard* het de voorleedene nagt heeft *gevroren*, *of* noch *vriesd*: want na dat de koude min of meer, *kleynder* of grooter is, daar na ziet men deeze *Blade-* *ren* of uytgespannen, of tot aan zijne *struyk* neerwaarts *hangende* ingekrompen.

KRACHTEN.

DE *Bladeren* van deeze *klejne Laurierboom* zijn *Bladeren*: *warm* en droog in den *derden Graad*.

Dezelve in *Wijn* gezoden, en daar van ge- *Diof. lib.* *dronken*, drijft door de *stoelgang* uyt alle *slijmerige* *4. cap. 148.* *en tye vochtigheeden*. Deeze *Wijn* warm, een doek *daar* in nat gemaakt, en dus opgelegd, werd zeer goed *geoordeeld* teegens 't *Flereijn*. Met eeven dezelve 't *aangezicht* of andere deelen des *Ligchaams* gewasschen *maakt* een zuiver vel; neemt alle *vlekken*, *sproetelen*, *en onreynigheyd* van 't zelve wech.

De *Bladeren*, desgelijks de *Vruchten*, inwendig ge- *Dodon. lib.* *bruikt*, doen geweldig braken; ontstellen *Maag* en *12. cap. 9.* *Harssen*; verhitten 't *Ligchaam*, en *ontsteeken* de *Keel*, niet zonder gevaar. Houde derhalven, wegens *hare scharpheyd*, voor ondienstig, de zelve, het zij *op* de eene of de andere wijze, in 't *Ligchaam* te la- *ten* komen.

VIII HOOFDSTUK.

LYCIUM.
uyt ITALIEN.

En schoon en aardig *Boom-gewas*. *Namen*. *Werd*, mijns weetens, in het *Neederlandsch* met geen anderen als *deezen* naam genoemd, in het *Latijn* ook *LYCIUM*; en in het *Italiaansch* *LICIO D'ITALIA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *Tweeder-* *twee* bijzondere soorten, te weten: *LYCIUM* *ITA-* *licum* *MATTHIOLI*, of *LYCIUM* *UYT* *ITALIEN* *van* *MATTHIOLUS*; en *LYCIUM* *SPINOSUM* *FOLIO* *BUXI*.

de *Herfst* of *Winter*. Deeze *aanwinning* geschied veel eerder en zekerder, als door *Zaad*.

K R A C H T E N.

Zenicer.
Hib. Herb.
1. cap. 21.

Booschboom is droogen te zamen-trekkend van aart. De *Bladeren* gestoten; in Loog, of *Pis*, geweykt, en daar mee gewasschen, maakt geel *Hayr*. De *Bast* van de *Wortel* gedroogd, tot stof gemaakt, en daar van een weynig met *Wijn* ingenomen, is goed voor de *beeten* der *Adderen* en *Slangen*.

Fuchf.
Herb. Hist.
cap. 246.

Anders is ongeraadzaam, dezelve inwendig veel te gebruyken, want daar is iet *giftigs* bij. Krenkt ook de *Harssen*, en beroerd het *verstand*. Boven dien heeft men bevonden, dat de geene, welke onder haar altijd-durend groen hebben geslapen, in 't *Hoofd* *verward* en *buuten-zinnig* geworden zijn.

X HOOFDSTUK.

PIMPERNOOT.

Verschey-
de namen.

Us van veele in onze *Neederlandsche* Taal genoemd: in 't *Latijn* STAPHYLODENDRUM, of NUX VESICARIA: in 't *Hoogduitsch* PIMPERNUSZ: in 't *Fransch* BAGUENAUDES A PATER NOSTRE, of NUZ COUPEZ; en in 't *Italiaansch* STAPHILODENDRO.

Drie bij-
zondere
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie bijzondere soorten, namentlijk: I. STAPHYLODENDRUM VULGARE, of GEMEENE PIMPERNOOTEN-BOOM. II. STAPHYLODENDRUM TRIFOLIATUM MAJUS VIRGINIANUM, of DRIE-GEBLADERDE GROOTE PIMPERNOOT UYT VIRGINIEN, en III. STAPHYLODENDRUM VIRGINIANUM TRIFOLIATUM MINUS, of KLEYN PIMPERNOOT UYT VIRGINIEN MET DRIE BLADEREN. Niet alle zijn ze van dezelve *Waarneming*.

Gemeene
Pimper-
noot, en
grootte,
drie-gebla-
derde
Pimper-
noot uyt
Virginien.

Het STAPHYLODENDRUM VULGARE, of de *gemeene Pimpernoot*, en STAPHYLODENDRUM MAJUS VIRGINIANUM TRIFOLIATUM, of *grootte drie-gebladerde Pimpernoot* uyt *Virginien*, beminnen een goede, bequame, zandige grond, genoegzaam doormengd met niet te veel twee-jarige *Paerde*- en een weynig een-jarige *Koeyemist*: een opene, vrye, luchtige plaats, en veel *Water*.

Langlee-
venheyd.

Geeven niet alleen ieder jaar in *May* neerwaarts hangende *Bloemen*, veele bij malkander, maar ook, zoo het schijnd, in den *Herfst* volkomen rijpe *Vruchten*. Doch of men schoon dezelve in 't *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *April* of *May*, in de aarde legt, zoo komen ze echter zelden of noyt te voorschijn: waar uyt af te neemen is, dat ze hier hare volkomene tijdigheid niet kunnen verkrijgen.

Aanwin-
ning.

Zij zijn *lang-leevend* van aart. Verdragen ook, zonder eenig nadeel, *Rijp*, sterke *Vorst*, en allerley ongeleentheden der *Winter*. Konnen door geen ander middel, dan alleen door hare bij de *Wortel* uyt eygener aart veelvoudig voortkomende *jonge Loten*, welke gemeenlijk van zich zelfs genoegzame *Wortelen* krijgen, in onze *Landen* *aangewonnen* werden. Want vermits 't *Zaad* hier niet regt rijp werd, zoo geeft daar teegens de *Natuur* in 'teene, 't geen ze in 't andere heeft genomen. Deeze *jonge* moeten met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* van de *oude* afgenomen, en op een andere plaats verplant worden; 't welk gemeenlijk ieder *Voorjaar* geschied; want vermits de *oude* door de zelve 't nodig voedsel werd onttrokken, zoo zouden ze anders bezwaarlijk konnen opgefnoeyd worden tot *Boomachtige Gewassen*.

Verderbe-
rigt van de

De GROOTE DRIE-GEBLADERDE PIMPERNOOT groeyd van naturen *Struwels-wijze*, opschietende tot

thien of twaalf voeten hoogte. Krijgt een bleek-bruyne, veelvoudige en matig-dikke *Wortel*, uyt welke gedurig veele *jongen* voortkomen. Zelden werd de *Stam* dikker als een *Beezemstok* gezien. Heeft bruynerwige, met veele bleek-witte *stippelen* en *plekken* voorzien, zoo wel oude als eenjarige, *Takken*; doch de *jonge* zijn gemeenlijk donker-groen; van binnen aange-naam groen, en daar begaafd met een gantsch wit *Pit*. De *Bladeren* komen voort aan tamelijk-lange en beval-lijk-groene *Steelzjens*, gemeenlijk wat neerwaarts hellende. Drie en drie staan bij malkander op de wijze van 't gemeene *Trifolium*, of de *Klaver*; boven donker-groen, doch onder bleek-wit. Als men ze in de mond knauwd, vallen ze bitter van *smaak*, en te zamentrekkende. Aan de *Randen* zijn ze teederlijk *getand*, en wat hard van aart: in 't midden vercierd met een regt-doorlopende, van boven groene, van onder witte *Ader*, of *Rugge*; wat uyt verscheidene andere teedere na de kanten uytfschieten.

Tusschen deeze *Bladeren* komen aan bleek-groene en ronde *Steelzjens* de *Bloemen* voort, *trouw-wijze* bij malkander, gemeenlijk neerwaarts hellende. De verwe is bleek-wit. Bestaan uyt vijf rondachtige *Bladertjens*; van binnen vercierd met eenige ronde, geele, geheel uythan-gende *knopjens*. Na acht of thien dagen vergaen ze in haar zelve; en laten eyndelijk na veele ronde, tamelijk-groote, eerst groene, daar na aan der *Zonnen* zijde bruyn-rood werdende *Zaad-blaasjens*; zomtijds een alleen, ook twee of drie bij malkander hangende. Ieder deezer *Blaasjens* bestaat uyt twee aan een gegroeyde *huysjens*, alleen onderscheyden met een *kloofje* of *geusje*, een weynig inwaarts gaande; zoo dat men deeze *blaasjens* uytwendig niet anders als voor een kan aanzien: maar als men ze van den anderen breekt, vind men beyde deeze *huysjens* door een inwendige *Wand* gescheyden; en in elk, of ook dikmaal in een alleen ('t andere leedig zijnde) een harde *Schael*, groot, leever-verwig, en Peer-rond; waar in legt een blecke of grijs-witte *Korn*: zoo dat dezelve werd voortgebracht en *Zaad* op de wijze der regte *Muscaat-nooten*, ook in een dubbel *huysje*. Ter welker oorzaak dan deeze *Pimpernoot-boomen* van veele, doch ten onrecht, *Muscaat-boom-tjens* werden genoemd.

De KLEYN VIRGINIAANSCH PIMPERNOOT-BOOM, met een drie-bladerig *Loof*, of *Staphylo-dendrum trifoliatum Virginianum*, van een zeer beval-lijke aanschouwing, is mij in 't jaar 1656. van *Monfr. TREDSCANT*, *Engelschman*, onder meer andere, uyt *Londen* toegezonden; die in eygener persoon dit *Gewas*, neevens meer andere rare dingen, uyt de *Americaansche* Gewesten had mee gebragt. Deeze soort verschilt van beyde de andere in aart, stelling der *Bladeren*, *verwe*, en 't hangen der *Bloemen*, niet 't allerminste, als alleen dat ze *kleyn*der is.

Deeze *Boomen* beminnen een zandige, luchtige, goede aarde, doormengd met een weynig twee-jarige *Paerdemist*, en matige vochtigheid: een warme, opene, vrye, wel ter *Zon* gelegene plaats. Geeven dezelve *Bloemen* als de voorgedagte, met malkander voortkomende; maar geen in alles volmaakte *Vrucht*, echter grooter als die van de andere: schieten ook minder bij hare *Wortel* uyt: zijn veel teederder van aart: konnen, buyten gezet zijnde, de *koude Herfst-regenen*, *Sneeuw*, en sterke *Vorst*, niet altijd verdragen.

Moeten derhalven, met een wassende *Man* van *April* of *Maert* in een *Pot* gezet, met den aanvang van *October* binnens huys gebragt, en op een goede plaats gesteld zijn, daar ze tot in *November* door de *Venstren* *Lucht* en *Zon* mogen genieten. Gedurende de *Winter* moet men ze slegts met een weynig lauwwat maakt *Reegen-water* van boven begieten. Men mag ze ook niet al te warm zetten, maar alleen in een plaats, daar niet als bij vriezende *Weer* gevuurd werd. Niet

grootte
drie-gebla-
derde
Pimper-
noot.

Beschrij-
ving der
Bladeren.

Gedaante
der Bloe-
men.

Zaad-
blaasjens.

Kleyn
Virgini-
aan-
sche
Pimper-
noot met
drie bla-
deren.

Wat voor
een aarde
zij bemia-
nen.

Waarnee-
ming.

voor

en blauwe welriekende Bloem, welke in 't begin van May voortkomt; doch niet als bij zeer goede, warme Zomers; gelijk geweest zijn die van de jaren 1652., 1665., 1669., en meer andere.

Marden
aart.

Al deeze soorten zijn hard van aart, en blijven lang in 't leeven, doch niet altijd groen. Konnen niet alleen *konde Herfst-reegenen*, maar ook sterke *Vorst*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaan.

Aanwin-
ning.

In deeze koude Gewesten worden ze enkelijk door hare jonge *Loten* aangewonnen; welke of van zelfs *Wortel* vatten, gelijk de *Syringe* van de *Arabiers* met witte en met blauwe welriekende Bloemen; of ten halven werden ingesneeden, op de wijze der *Angelieren*, en met aarde overdekt. Als ze dan langzaam *Wortelen* hebben geschoten, werden ze van de oude afgenomen, en met een wassende Maan van *Maert* verplant. Eeven zoodanig moet men handelen met de *Syringa flore candido*, of *Syringe* met witte Bloemen, veel grooter als de andere; en die ook niet voor 't begin van *Junius* te voorschijn komen; doch kleinder van *Bladeren*. Indien men de genoemde tijd verzuymde, zoo zouden ze, wegens de hardheid haars *Houts*, zeer bezwaarlijk willen *wortelen*. Hierom moet men ook, eer men haar van de oude afneemd, wel nauwkeurig toezien, of ze *geworteld* zijn, of niet, op dat men'er niet in quam te dwalen, gelijk mij en meer andere, door onachtzaamheid en haast, wel gebeurd is.

Waar-
schou-
wing.

Syringe
met geele
Bloemen
zonder
reuk.

De *SYRINGA LUTEA INODORA*, of *SYRINGE* met een geele Bloem zonder reuk, schiet in onze Gewesten op tot een hoogte van agt, thien, en twaalf voeten. Krijgd uyt een stijve, matig dikke, lange, bruyngeverwde Houtige *Wortel* verscheydene *Takken*, bruyn, of purperachtig, niet zeer dik, en van binnen hol. Van dezelve laat men maar eene alleen staan. Werd opgesnoeyd, en alzo gebragt tot de gestalte van een *Boomstijf*; waar aan de *Bladeren* groeyen, welke aan beyde de zijden regt teegens over malkander zitten. Hare gedaante is gelijk die van onze *Peereboomen*; de lengte van ruym drie vingeren breedte; de breedte van twee, wat min of meer, onder en in 't midden op 't breedste, doch voor aan eyndigende in een stompachtig punt. Rusten op korte *Steltjens*: zijn matig dik en steevig; aangenaam-groen van verwe, doch onder wat bleeker; een weynig blinkende; aan de randen effen, of slegt, in 't midden voorzien met een groote *Ader*, waar uyt veel andere ter zijden uytstieten. In de Mond geknauwd, valt de *smaak* zuurachtig bitter.

Gestalte en
verwe der
Bloemen.

Uyt de bovenste Toppen der *Takken* komen zeer schoone *Bloemtrossen* voort, geschikt op de wijze van *Ayren*, ontrent zes vinger-breed lang, wat meer of min; bestaande uyt veele herts-wijze gestelde *knopjens*; welke haar van onder openen, en dan beziens-waardige Stars-wijze-geordonneerde *Bloemen* vertoonen; zeer schoon-geel van verwe, doch van binnen wat roodachtig, en daar vercierd met eenige weynige *knopjens*. Inwendig bestaande uyt vijf langwerpige, kleyne, en voor aan rondachtig-stomp toelopende *Bladertjens*, onder welke zich vijf andere, veel grooter, tusschen beyden vertoonen, zoo dat ze als met thien *Bladeren* zijn voorzien. Wanneer ze zes of agt dagen hebben opengegaan, laten ze na een kleyn, rondachtig, zwart *Zaad*, doch in deeze Landen krijgdt het noyt zijne volkomene rijpheyd.

Aanwin-
ning.

Eevenwel werd deeze *Syringe* aangewonnen door zijne bij de *Wortel* uytlopende jonge *Takjens*, welke men in de Maand *Maert* van de oude afneemd, en verplant.

K R A C H T E N .

Deugden
der Bloe-
men,

Het *Water*, gedistilleert uyt deeze aangename *Bloemen*, verquikt het *Hert*, en versterkt het *Hoofd*, door de lieflijke geur. Werd ter dier

oorzaak ook vermengd met andere *Olyen* en welriekende *Zalven*.

De *Bladeren* van de *Syringa lutea inodora*, of met een geele Bloemen zonder reuk, zijn verwarmende en verdrogende tot in 't begin van den tweeden Graad, ook wat te zamen-trekkende van aart. Dezelve gedroogd, tot stof gemaakt, en dan een once, of anderhalf lood, daar van met *Wijn* ingenomen, versterkt de inwendige deelen des *Ligchaams*. Doed ook ophouden de *Buykloop* en *Bloedgang*.

XIII HOOFDSTUK.

H U L S T .

Y elk genoeg bekend, en vercierd met een altijd-durende vermakelijke groenheyd, werd, mijns weetens, in 't *Neederlandsch* met geen anderen als deezen naam genoemd: in het

Latijs *AGRIFOLIUM*, of ook *AGRI-FOLIUM*: in het *Hoogduytsch* *WALDDISTEL*: in het *Fransch* *ACRON*, *Hous*, of *Housson*; en in 't *Italiaansch* *AGRIFOGLIO*, of *AGRIFOGLIO*. Hier van zijn mij in haren aart bekend drie verscheydene soorten; te weten: I. *AGRIFOLIUM*, of *GEMEENE HULST*.

II. *AGRIFOLIUM AURATUM*, of *HULST*, met geele zeer schoone als *Goud* en donker-blinkend-groen vermengde *Bladeren*; of liever, met *Bladeren*, vercierd met dierley verwen, namentlijk, met *Geel*, zoo schoon als *Goud*, en zoo krachtig doordringende, dat ze ook aan de onderste zijde genoegzaam kan gezien worden; daar na, aangenaam *bleek*, en eyndelijk donker, of zwart-blinkend *Groen*. Zij werden niet zoo groot, als die van de *gemeene Hulst*; doch zijn gantsch raar, en deeze soort tot noch toe weynig te vinden, alhoewel ze dagelijks, door vlijtige oefening, van zommige werd aangewonnen.

III. *AGRIFOLIUM NON SPINOSUM*; of *GLADDE HULST*, zonder *DOORNEN*; van welke ik in verscheydene *Drentsche* plaatzen geheele *Boomen* heb gevonden. Echter hebben ze van onder tot in 't midden hare gewoone *sleekelige Bladeren*; maar van daar af aan al de *Takken* na boven zijn ze gantsch slegt zonder *Doornen*: welke men alleenlijk aan den *Boom* laat blijven, maar al de andere neemt men met hare *Takken* daar van wech. Dit geeft dan een vermakelijke aanschouwing. Van deeze, in de aarde gelegd, om *Wortelen* te bekomen, kan men veel andere *aanwinnen*, welke slegs aan het een en 't andere blad een *Doortje* behouden; gelijk in de bij gaande *Figuur* na 't leeven is afgebeeld. Eyn-delijk eevenwel komen ze weer tot haren ouden aart en gewoone veelheyd van *Doornen*. Alle drie deeze soorten zijn van dezelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Zij beminnen uyt eygener aart een *gemeene*, rauwe, ongebouwde, zeer slegte; dan ook een zandige, welgemeste, goede aarde: zoo wel een donkere of schaduwachtige, als opene, vrye en luchtige plaats; veel water, en ook groote droogte, als ze wel geworteld zijn. *Blaeyen* altijd vroeg in 't *Voorjaar*, in *April*, of 't begin van *May*; en geeven in den *Herfst* volkomen *Zaad*; doch niet eer, voor dat ze, lange jaren gestaan hebbende, oud zijn geworden. Konnen sterke *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder merklijke schade, uytstaan.

Alleen op tweedertey wijzen werden ze in deeze Landen aangewonnen, te weten:

Eerst, door haar *Zaad*, 't welk in de Maand *Junius*, of *September*, of *Februarius*, met een volle Maan, in een goede wel-bereyde grond, voorzien met een weynig twee-jarige *Paerdmist*, niet al te digt werd gezayd. Indien deeze zaying geschied in een slegte magere aarde, en dat daar na de jonge *Boomstijfjens*, uyt dezelve opgenomen, in een goede grond, of *Hof*, werden gebragt,

en der Bla-
deren.

Drie ver-
scheydene
soorten.

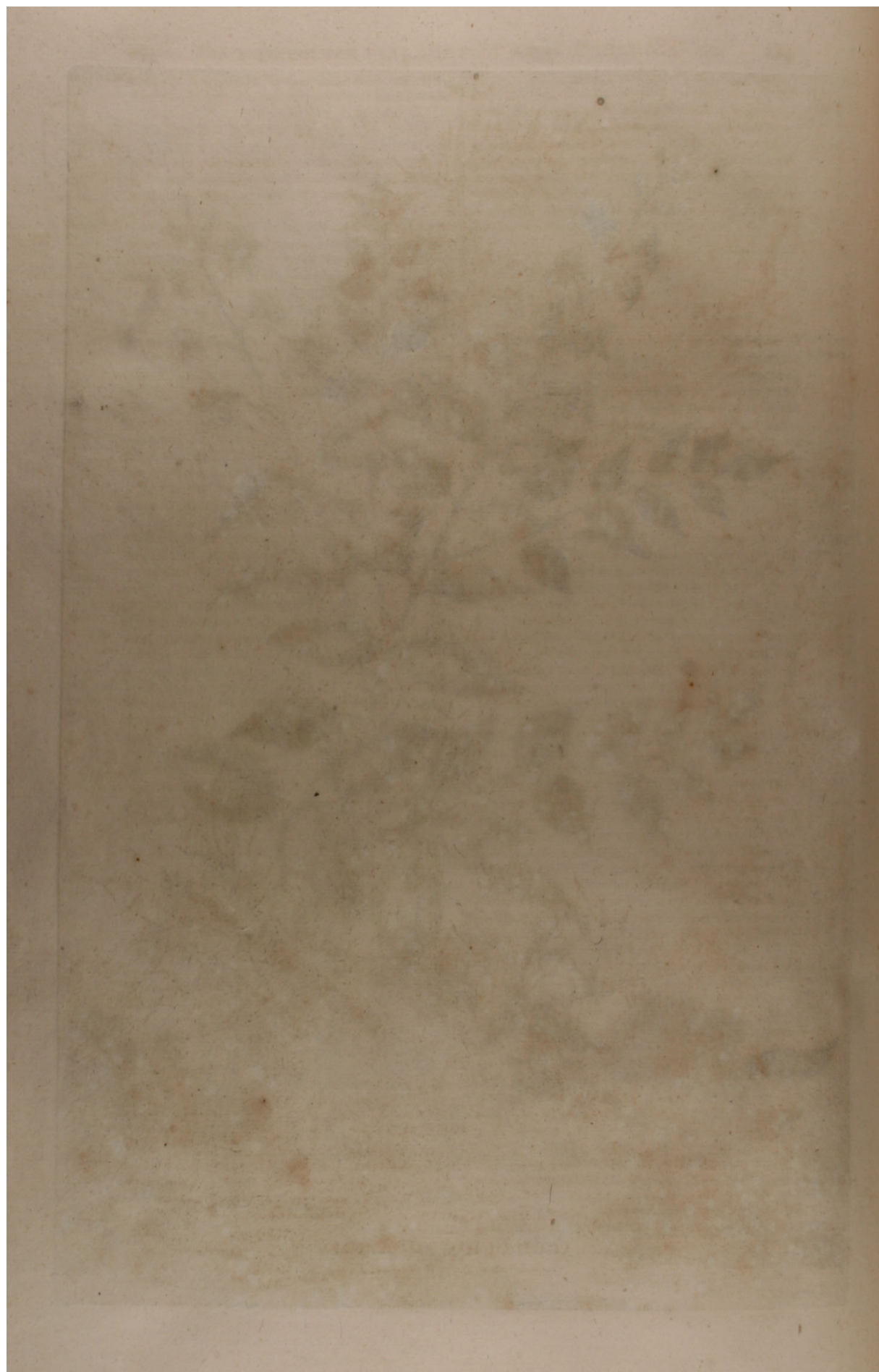
Agri-
folium Au-
ratum.

Agri-
folium non
Spinosum.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Aanwin-
ning.

Eerst door
Zaad.

gen-water (of van boven, of van onder in een Steene Pan haar gegeven) onderhouden, en niet voor den aanvang van April, of een weynig later, met een warme Lucht en zoete Reegen weer buyten de Zonnestralen voorgesteld werden. Ook moet men ze wat wagten voor Sneeuwachtige vochtigheeden.

Aanwin-
ning

Zij werden alleenlijk *aangewonnen* door hare bij de Wortel of boven de aarde uytgelopene jonge Scheutjens: welke men, met een volle Maan van April, of Maert, met een Mes ten halven insnijdt, en met aarde aanvult. Als ze dan Wortel geschoten hebben, werden ze met een Aprilsche wallende Maan van de onde afgenomen, en verplant.

Wonder-
lijke ey-
genschap
deezes
Booms;

Deezen Booms van zulk een *verwonderlijke en kragtige aart*, dat ze gantschelijk wech-neemt de *lust der Bijlaping*. Waaron ook in voorleedene Eeuwen de Vrouwen binnen Atteenen, welke alleen jaarlijks de Feest-dagen der Afgodin Ceres vierden, met de Bladeren dezer Boomen hare Bedden vuldden, om tot geen onkuisheid te vervallen. Men kan hier van breeder nazien GALENUS, DIOSCORIDES, MARCELLUS VIRGILIUS, en meer andere Schrijvers.

en Voor-
beelden.

Gelijk dan ook noch heedenstaags eenige Monikken in Italië, niet alleenlijk hare Bult-zakken, daarze op rusten, met Bladeren, Bloemen en Zaad dezer Boomen voorzien, maar omvlegten ook het midden harer Lighaamen met de dunne Takjens, om dies te beeter voor alle onkuische lusten bewaard te mogen zijn.

K R A C H T E N .

Galen. lib.
Simp. Med.
6.
Eginet.
lib. 7.
cap. 3.

Deeze Boom is warm en droog in den derden Graad, een weynig te zamen-trekkende, dun van deelen, en fijn van stof. De groene Bladeren, gelegd op de beeten van giftige Dieren, zijn zeer heelzaam voor dezelve: ja verjagen haar zelfs uyt de Kameren of andere plaatzen, daarze gestroyd worden. In Wijn gekookt, daar van gedronken, of zich daar mee gewassen, is dienstig teegens de verstoptheid van Leever en Milt. Verdrijft de koude Pis, ook de onkuische lusten. Geneest de gequetste en verstuyte Leeden; doet ook vergaan de Zueringen aan 't Vrouwelijke en Mannelijke Lidt. In Honig en Wijn gekookt, geneest de Gezwollen en andere ongeleegentheeden des Mondts, daar mee gewasschen zijnde.

Plin. lib.
24. cap. 9.

Matthiol.
in Diosc.
lib. 1.

't Zaad, ook zeer droog van aart, op allerlei manieren gebruykt, verdrijft zeer kragtig de Winden: is dienstig voor zulke, die met de Françoizen zijn besmet: verdroogd de Mannelijke natuur. De Rook van onder in de Moeder ontfangen, neemt wech de hitzigheid en de onverzaadlijke lust tot 't Venus werk. Is ook goed voor een harde en verstopte Milt: voor de Waterzucht; de steeken der Slangen; en verwekt de Maandstonden. Paps-wijze op 't Hoofd gelegd, doet de Hoofd-pijn vergaan. Een Drachma met Wijn ingenomen, vermeerdert de Melk in der Vrouwen Borsten: Bads-wijze daar over gezeeten, geneest de verstoptheid en alle verzueringen der Moeder. Met Oly en Edik vermengd, heeld de Takken aan 't Fondament. Helpt de gene die van razernij, of de slaap-ziekte zijn gequeld, als men haar over aldaar mee bestrijkt. Werd ook gedaan in alle Olyen en Zalven, welke men bereyd om te verzachten, te verwarmen, of framme en vermoeide Leeden te hulp te komen.

Dioscor.
lib. 1. cap.
136.

Tragus lib.
3. cap. 59.

XV HOOFDSTUK.

C I S T U S .

Namen.

Dit schoon, aardig, en altijd groen blijvend Boomgewas werd van de Neederlanders, Latijnen, Hoogduytschen en Franschen genoemd met deezen naam; ook van de Ita-

lianen CISTO. Van zommige werd het geheeten ROSA SYLVATICA, of WILDE ROOS.

Hier van zijn mij in haren aart bekend verscheydene beziens-waardige soorten; te weten: CISTUS MAS, of CISTUS MANNETJE, waar van ik in mijnen Thuyne heb vijf bijzondere soorten, meest van CAROLUS CLUSTUS aangereekend, derhalven onnodig, al de zelve hier te verhalen. Zij bloeyen op verscheydene tijden. CISTUS FEMINA, of CISTUS WYFFE. Voorts CISTUS FEMINA ELATIOR FLORE PURPUREO, of regt opschietende Cistus Wijsje met Purpere Bloemen. CISTUS FEMINA HUMILIOR FLORE ALBO, of neederwaarts hangende Cistus Wijsje met een witte Bloem CISTUS FOLIO HALIMI, of Cistus met Bladeren van Zee-porcellain. CISTUS HUMILIS FOLIO PLANTAGINIS, of lage Cistus, met Bladeren van Weegbree. CISTUS ANNUUS FOLIO LEDI, of Cistus die ieder jaar vergaat, met Bladeren van Ledon. CISTUS ANNUUS FOLIO SALICIS, of Cistus die alle jaren vergaat, met Bladeren van Willige. CISTUS ANNUUS ANGUSTIFOLIUS

Zeet veel
en ver-
scheide
soorten.

Met de be-
schrijving

FLORE LUTEO PUNCTATO, of Cistus, die niet langer als een jaar duurt, met een smal Loof, en schoone gele Bloemen, welke op elk blad een kleine zwart-roode plek hebben. Deeze groeyen uyt een teeder bruyner wig Worteltje tot de hoogte van een voet op, zich van onder opwaarts verdeelende in veel ronde zeer dunne Takjens. De Bladeren zitten verre van malkander af, digt aan de Steelen zonder eenige Steeltjens rustende. Een lid van een vinger, wat meer of min, zijn ze lang, een stroo, of ook minder, breed: cyndigen voor in een spits punt: zijn zwart-groen van verwe; dun; in 't midden voorzien met alleen eene zichtbare Ader. Uyt de voorste punten der Takjens komen voort veel kleine ronde knopjens aan beyde de zijden, doch dikmaals aan eene zijde overhangende; welke opengaande, ziet men een schoone, doch niet groote, vijf-gebladerde Bloem. CISTUS ANNUUS LATIORE FOLIO SUPINUS, of Achter-over, of in den rugge leggende breed-bladeriger Cistus, jaarlijks vergaande, doch voortbrengende veel schoone gele Bloemtjens, met vijf bladeren, hol gesteld; zeer langdurig de een na de andere opengaande. Maar drie dagen staande open. Dan komen, in 't laatste van de Zomer te voorschijn veel kleine, dikke, ronde doch driekantige Zaad-knopjens, zich verschuyfende in drie kleine Bladertjens, kruys-wijze voor aan de Steeltjens hangende; welke bekleed zijn met kleine, langwerpige-ronde, donker-groene, een weynig ruygachtige, wel-gaderde, regt teegens malkander over op korte Steeltjens niet verre van den anderen zittende, inwendig wat gefronste of gekrulde, en aan de randen een weynig getandde Bladertjens, gelijk de hier neevens staande FIGUUR vertoont. Eevenwel kan men in zommige jaren gantsch geen Bloemen uytwendig gewaar worden: welke dan inwendig tusschen de gedagte drie groene Bladertjens blijven, en daar vergaan. Echter kan men haar ten laatste noch ligtelijk zien, doch verdord en in malkander getrokken. Want de Zaad-knop grooter werdende, dwingt de gedagte drie groene Bladertjens, haar voor eerst boven een weynig te openen: maar als ze nu hare groenheid verliest, en 't daar in beslotene Zaad zijne rijpheid begint te krijgen, scheidt de Bladertjens haar geheel van de knop af. CISTUS LAURI FOLIUS, of Cistus, met Bladeren, die van de Laurier gelijk-vormig. CISTUS MINOR HUMILIS ROSMARINI FOLIUS, of kleine, anders lage Cistus, met Bladeren van Rosmarijn. CISTUS HUMILIS, five CHAMÆCISTUS FLORE LUTEO, of kleine en lage Cistus met een gele Bloem. CISTUS FOLIO CORDATO, of Cistus met een Hert gelijk-vormig Blad. CISTUS LADANIFERA, of Cistusboom, die het Ladanum (in de Genees-konst zoo zeer bekend) voortbrengt. Van de andere werd gewonnen het Hypocistis, 't welk boven de Wortel aan de Stam in de aarde voortkomt. CISTUS LEDON ANGUSTIFOLIUS, of

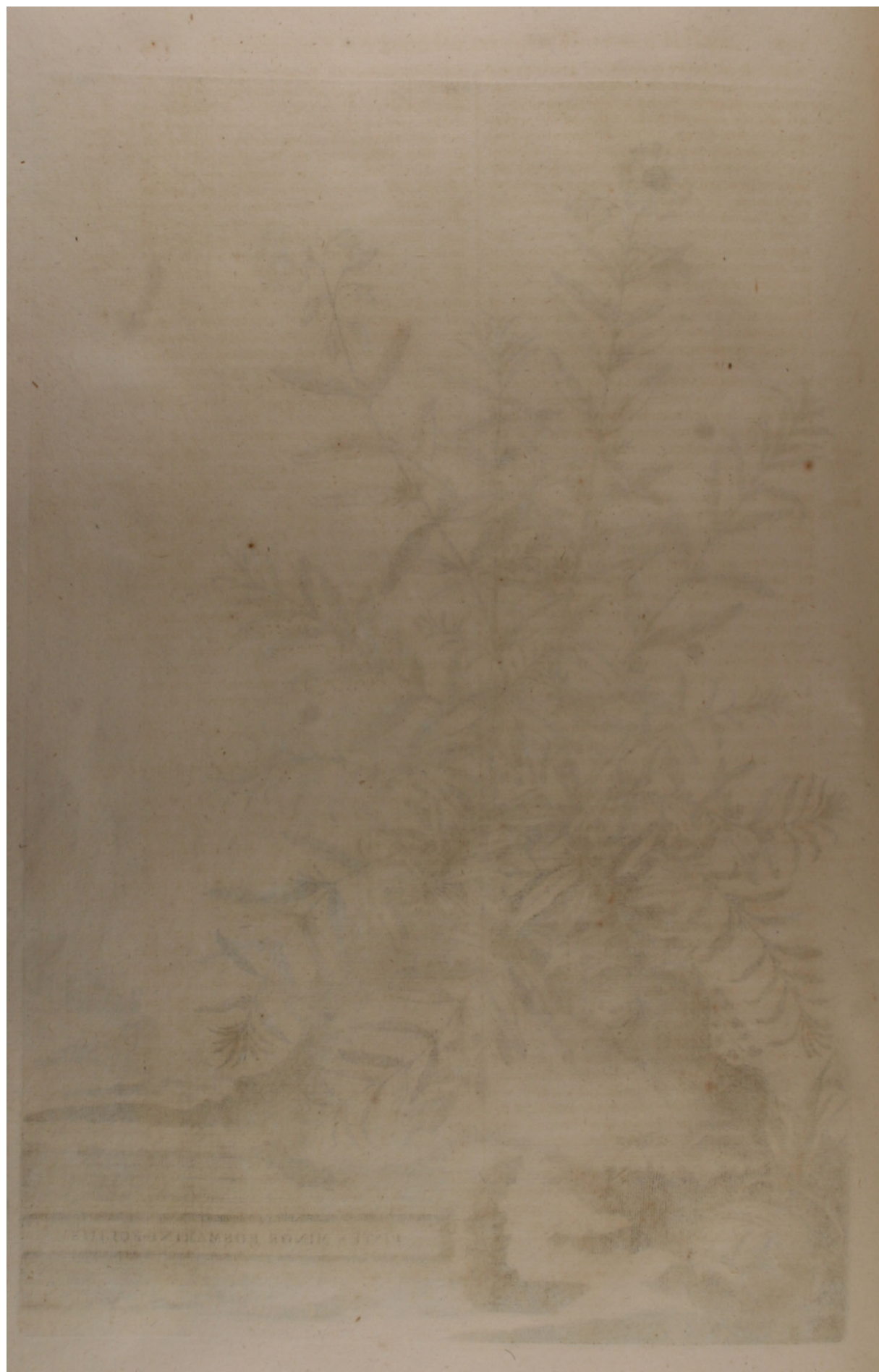
van eenige
der voor-
naamste.

Bloemen;
Zaad-
knopjens,
en Zaad,
des Cistus
Annuus
latiore fo-
lio supi-
nus.

Noch ver-
derly an-
dere soor-
ten.

zet, Verscheydene Planten kan men in eene Pot laten blijven, inzonderheyd van 't *Cistus annuus folio salicis*, of jaarlijks-vergaande *Cistus* met *Bladeren* van *Willige*, en *Cistus annuus folio Ledi*, of ieder jaar vergaande *Cistus* met *Bladeren* van *Ledon*; ook van het *Cistus annuus latiore folio supinus*, of een jaar durende *Cistus*, in de rugge leggende met breeder *bladeren*, wiens *takjens*, of teedere, ronde, boven roodachtige en onder geheel groene *Steeleijens*, niet boven een duym of twee vingere-breed hoog boven de aarde zich verheffen, doch hare *zaadknopjens* een weynig hooger opregten. Maar van het *Cistus annuus angustifolius flore luteo punctato*, of *Cistus* met lange smalle *bladeren*, en een geel met swart-roode *stippen* gecierde *Bloem*, niet meer dan drie in eene Pot, vermits deeze breeder en hooger opwaarts groeyd als de andere; zomtijds een weynig minder, maar ook zomtijds meer dan een voet hoogte bekomt. In *September* en *October* geeven ze gemeenlijk volkomen rijp *Zaad*, en verfterven dan.

Welke
eener een
jaar duren.

K R A C H T E N.

Galen. lib.
Med. Simp.
7.

DE *Bladeren* deezer *Gewassen* zijn verdrogende en te zamen-trekkende in den tweeden Graad. Geneezen alle *Wonden*, opene *zeeren* en *zweerin-gen*, als men dezelve tot Stof maakt, en daar op legt.

Agin. lib.
7. fol. 384.

De *Bloemen* zijn verdrogende en *astringeerende* in 't laatste van den tweeden Graad. In roode *Wijn* gezoden, stoppen ze allerley *Buyk-* en *Rode-loop*, 's daags tweemaal daar van gedronken. Tot Stof gemaakt, en met *Olij*, of *Walch* vermengd, zijn ze zeer goed teegens *gebrandheyd*, allerley *zeerigheyd*; ook 't lopend of *spreuk-vuur*. 't *Water*, daar deeze *Bloemen*, ook de *Bladeren*, in gekookt zijn, heeft dezelve werking.

Cast. Du-
rant. Herb.
fol. 136.

Hypocistit.

De *Hypocistit*, of jonge *Schenten*, bij de *Wortel* uytlopende, in *Wijn* gezoden, is van den zelven aart, inzonderheyd om allerley *Bloed-vloeden* te stillen, en de *slappe Leeden*, ook de inwendige *Deelen*, weer te versterken.

Ladanum.
Dod. lib. 6.
cap. 30.
Camerar.
lib. 1. c. 49.

Het *Ladanum* ('t welk niet anders is, als de kleevende *vettrigheyd* van de *Takken* en *Bladeren*, blijvende hangen aan de *Wol* der *Schape*, en de *Baarden* der *Bokken*, als ze de *bladeren* af-eeten) is warm in den eersten Graad; een weynig te zamen-trekkende; dun van *deelen*, verzachtende, verteerende, en rijp makende. Met *Wijn*, *Mirre*, en *Oly* van *Myrtus* gemengd, diend het, om het *hayr* des *Hoofds* te doen vast zitten, en de uytvalling te beletten: neemt wech de *smerten* van het *Tandvlesch*. Is goed, in tijd van

Dioscor. 1.
1. cap. 79.

Pest gerookt; dienstig voor oude *zeeren* en varssche *wonden*. Met roode *Wijn* gedronken, doet *Wateren*, en stopt de *Buykloop*: neemt wech de *plekken* en *lid-teekenen*, van genezene *wonden* overgebleeven. Met *Oly* van *Roozen* doormengd, en in de *Ooren* gedaan, geneest der *zilver smerten*. *Op Kolen* gelegd, en daar over gaan zitten, drijft de *Secundine* of *Na-geboorte* uyt. Is zeer bequaam teegens de *hardigheyd* der *Moe-der*, van onder in gestoken. Werd ook gemeenlijk gedaan bij de *dingen*, welke gemaakt werden, om een wel-riekende *geur* te geeven.

Matth. lib.
1. cap. 110.

XVI. HOOFDSTUK.

B E R G - R O O Z E N.

Verschey-
de namen.

En zeer aardig, raar, en schoon *Gewas*, voerd in het *Neederlandsch* niet alleen deezen *Naam*, maar ook dien van *ALP-ROOZEN*. In 't *Latijn* geheeten *BALZAMUM ALPINUM*, of *LEDUM ALPINUM SECUNDUM CAMERARIUM*: in 't *Hoogduytsch* *BARENBLUST*, ook

ALP-ROOZEN, en *HUNERLAUB*: in 't *Fransch* *DES OURLES*; en in 't *Italiaansch* *BALSAMO ALPINO*.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede, zandige, Wat voer en op geenerley wijze *mus-riekende aarde*, met een een aarde weynig twee-jarige *Paerdemist*, en 't *Mol* der oude inwendig verdorvene *Boomen*, of in plaats van dien het *Mol* van verrotte *Boom-bladeren*, wel door-een gemengd: een opene, warme, luchtige, vrye, wel ter *Zon* geleegene plaats, voor alle koude *Onste-* en *Noor-de-winden* beschut; ook matige vochtigheyd. Vergaan niet haast, maar blijven veele jaren lang in 't leeven. In deeze *Gewesten* geeven ze wel ieder *Zomer*, in het laatste van *Julius* en begin van *Augustus* een getrofste, opstaande, vier-gebladerde, bleek-paars-verwige, kleyne, een weynig langwerpige *Bloem*, niet alleen *Bloemen*, boven uyt de punten der *Takken*, maar ook tusschen elk *blad* aardig voortkomende, als ze nu eenige jaren oud zijn geworden; doch zelden, of noyt, volkomen-rijp *Zaad*.

De *Bladeren* zijn van naturen slegt, of zonder eeni-ge karteling; voor aan rond en breed; aan de *Steel* gantsch smal, nauwlijks een lid van een *vinger* lang; een groot, of anderhalf gemeen, stroo breed, wat dik-achtig, en voorzien met zeer kleyne inwendige *Adert-jens*; ook met een aangename groenheyd, een weynig blinkende.

Dit *Gewas* is van een teederen aart: verdraagt zeer ongeerne eenige *koude*, *mislige lucht*, sterke *winden*, veel *koude Herfst-reegenen*; noch minder eenige *Rijp*, of *Nagt-vorst*. Moet derhalven, met een wassende *Maan* van *April* in een *Pot* of houten *Bak* geplant zijnde, in 't laatste van *September*, of 't begin van *October*, na dat de tijd zich bequaam of onbequaam aansteld, binnens huys gebragt, en op een zeer goede plaats gesteld werden, om door de *Vensteren* niet al-leen de *Lucht*, maar ook de *Zonnestralen* te mogen ge-nieten, zoo lang de koude zulks niet verhindert. Hier door zullen deeze *Gewassen* te beeter overblijven, in-zonderheyd wanneer ze, de meeste koude des *winters* voorbij zijnde, beyde *Lucht* en *Zon* weer deel-achtig mogen zijn. Men moet haar ook wel bewaren voor alle *tochten* van *Winden*, en zorgvuldig daar op letten, vermits ze dezelve gantschelijk niet kunnen lijden.

Als nu de koude toeneemd, en de *Vensteren* geslo-ten werden gehouden, moet men haar stellen op een matig-warme plaats, verre van den *Oven* of *Kagchel* af, waar in niet gevuurd werd, dan wanneer men in vreeze staat, dat de *Vorst* wel zou kunnen binnen dringen: want door de langdurige warmte des vuurs lij-den ze ligtelijk schade, waar door dan gemeenlijk vee-le van hare *Bladeren* (voor rond, en daar veel breeder als agter aan het *Hout*; ook niet meer dan een lid van een *vinger* lang) afvallen, welke anders gedurig aan hare grauwe *Takjens* zouden blijven zitten. Men moet ook goede *zorge* dragen, dat ze, gedurende de gant-sche *Winter*, niet meer dan tweemaal met een weynig *Reegen-water* van boven begoten, en niet voor den aanvang van *April*, of wat later, na tijds geleegent-heyd, met een zachte *Lucht* en aangename *Reegen*, weer buyten gezet, en voor koude *Nagten*, of *Hagel-achtige* en *Sneeuwige vochtigheyd*, wel gedekt en nauw-keuring bewaard werden.

Dit beziens-waardig en aangenaam *Boom-gewas*, het welk zich in deeze koude *Gewesten* nauwlijks drie maat-voeten hoog boven de aarde verheft, kan hier alleenlijk *aangevonden* worden door hare bij de *Wortel*, of boven de grond uytgeschotene *jonge Loten*; het welk echter niet veel gebeurd. Deeze worden ten hal-ven ingefneeden, op de wijze der *Angelieren*, en met aarde overdekt. Als ze nu met'er tijd *wortelen* heb-ben gevat, mag men haar van de oude niet afnemen, voor dat ze jarig zijn, als bequamer, om dan te verzet-ten. De *Verplanting* moet geschieden met een wassen-de

Hoedanig
deeze Ge-
wassen

moeten
waarge-
nomen en
opge-
queekt
worden.

Bladeren.

Aanwaa-
ning.

le harer dunne *Takjens* te verliezen, na geleegentheyd van de felheyd der *winter*. Maar in 't begin van *April* tot op het leeven toe afgesneden, en de Boom daar van wel gezuiverd werdende, zoo schiet hij overvloedig weer uyt.

In onze Landen konnen ze *aangewonnen* worden op tweederley wijzen; te weten:

Eerst door *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *April* in de aarde, doch 't *Zaad* van de *COLUTEA SCORPIOIDES* in een Pot, niet meer dan twee Stroobreed diep, gezayd moet zijn. De hier van voortkomende jonge *Boompjens* mogen 's *winters* niet buyten gelaten worden, voor dat ze drie jaren oud zijn: anders zouden ze door een strenge *winter-koude* haastig 't leeven verliezen.

Ten anderen, door hare veelvoudige bij de *Wortel* of boven de aarde uytlopende *jonge Scheutjens*; die, of van zelfs, doch zeer langzaam, of (en veel eerder) met een Mes ten halven ingesneeden op 't voorzichtigste, gelijk men de *Angelieren* doet, en met aarde aangevuld zijnde, *Wortelen* schieten: Welke men daar na, met een volle Maan van *April*, van de oude afneemd, en verplant; eerst een weynig boven, ook aan de uiterste punten der sterkste *wortelen*, besnoeyd zijnde.

Het *COLUTEA VESICARIA ETHIOPICA*, of *MOOREN-LANDSCHE LOMBAARDSCHE LINZEN-GEWAS*, is uyt eygener aart een beziens-waardige en schoone *Plant*: in mijnen *Hof*, door overgezonden *Zaad* uyt *Mooreland* in 't jaar 1676. voortgekomen. Geeft uyt een bleek- of wit-bruyne *Wortel* een eenige *Steel*, op de wijze eens *Booms* regt-opgeschietende, en zich na boven in veele *zijde-takjens* verdeelende. Bekomt de dikte van een vinger. Is donker-, of bruyne-rood van verwe, overtoegen met een grijs-witte wolligheyd. Aan deeze *Steel*, of *Stam*, groeyen veele *Steeltjens*, nu aan de eene dan aan de andere zijde in 't rond, twee of drie vingers breedte boven malkander. Een groote vinger, wat meer of min, zijn ze lang; onder rond, doch boven geuts-wijze plat. Zomtijds staan ze regt op; zomtijds weer hellende met de voorste punt na beneden. Zijn teeder van aart; na der Zonnen zijde inwendig rood, aan de andere in tegendeel groen, doch met een witte ruygheyd overtoegen.

Aan deeze *Steeltjens* wassen *Bladeren*, op de wijze der *ACACIA BARBA JOVIS RECENTIORUM*, of *ASTRAGALUS TRIANGULARIS*; te weten, altijd twee en twee regt teegens over malkander gesteld, en aan de punt in een eyndigende; veel kleynder, ook niet soo rond, als die van de *GEMEENE LOMBAARDSCHE LINZE*; niet langer als ontrent een kleyne vinger breedte, en niet breeder als een goed stroo; gemeenlijk geuts-wijze, en regt teegens malkander opwaarts gesteld, in 't midden voorzien met een *rugje*, waar uyt eenige weynige zeer teedere, en maar even zichtbare *Adertjens* vloejen. De verwe is boven aangenaam bleek-groen; onder met een witte wolligheyd, en aan de randen met een rood *Boortje* verciert; voor stomp of rondachtig toegaande, doch aldaar voorzien met een kleyne indruk in 't midden, Herts-wijze. Als men ze in de Mond knauwd, zijn ze zeer bitter van smaak.

Tusschen deeze *Bladeren* komen voor den dag veele kleyne, ronde, en grijs-wit-verwige, ook altijd regt-opstaande *Steeltjens*; en aan dezelve vier, zes of agt *Bloemen* boven malkander, doch altijd twee en twee regt teegens over de andere gesteld; ook altijd neerwaarts hangende. Zij neemen haren oorsprong uyt *Knopjens*, ook groen, boven schoon rood, vijf-puntig, tamelijk dik, en rond. Zijn geheel anders van *stelling*, onder veel grooter, als die van de *GEMEENE LOMBAARDSCHE LINZE*; van verwe feer schoon- en vurig-rood, op de wijze van 't *FLOS CARDINALIS*, of de *KARDINAALS-BLOEM*. Bestaan uyt twee *Bladeren*, van welke 't onderste breed, doch van

binnen hol en onder spits toegaande, neerwaarts hangd, 't andere daar teegens opwaarts gekeerd staat; ook aan de randen zich na boven omkruld, en van binnen met eenige witte breedachtige *streeppjens* verciert is. Zij duren meer als veertien dagen; daar na vergaan ze in haar zelven, vallen ter aarden neer, en laten na blaas-wijze *Peultjens*; niet wel zoo dik als die van de *GEMEENE LOMBAARDSCHE LINZE*, doch wel zoo lang, en zeer aardig, *halve-maans-wijze*, hangende, met de punten na boven. De verwe is bleek-groen; boven bruyne-rood; zijn een duym dik, plat-rond, anderhalf lid van een vinger lang, in 't midden op 't dikste, voor begaafd met een lang en *dradig* krom punt, ook boven met eenige lange, *dradige afhangzeljens* *Baards-wijze* voorzien.

Als ze hare volkomenheyd hebben verkreegen, ziet men haar van binnen met meer als twintig *Zaad-korlen* gevuld, hebbende de gedaante van een Nier. Wat kleynder zijn ze, als die van de *gemeene met gele Bloemen*; ook niet zoo zwart, maar bleek-bruyne van verwe. Echter bekومت het zeer zelden in onze *Neederlandsche Gewesten* zijne volkomene rijpheyd.

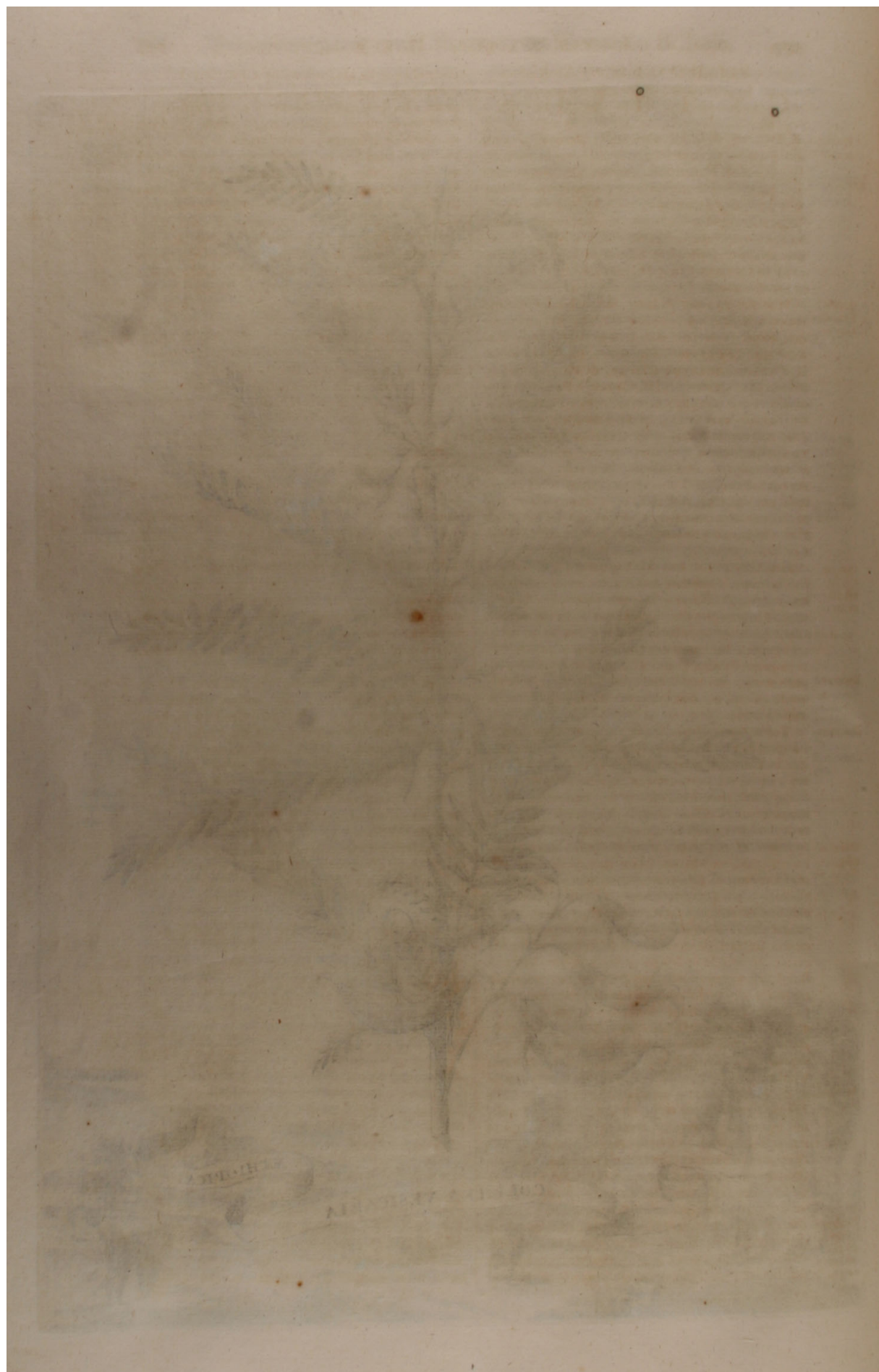
Deeze geheele *Boom-plant* is zoo teeder van aart, Hoe aan dat men ze niet wel de *Winter* over behouden kan. Zij vergaat al in het begin van *October*, onaan gezien zij, binnens huys gesteld zijnde, de lucht geniet, en voor alle ongeleegentheeden der koude nagten en dagen zorgvuldig bewaard werd. Moet derhalven jaarlijks op *nieuws voortgebragt* worden alleen door *Zaad* van de *Caap de bon Esperance* herwaarts gezonden; 't welk in eene *Zomer* niet alleen opschiet ter hoogte van drie, of vier voeten, maar daarenboven in dien tijd ook bekومت schone *Bloemen*, en half-volkomen rijp *Zaad*. Dit is mij in mijnen *Hof* binnen *Groeningen* dus gebeurd in drie verscheyden jaren, gelijk aangewezen werd in de bijgaande *FIGUUR*, na 't leeven geteekend.

Het *COLUTEA SCORPIOIDES*, of *LOMBAARDSCHE LINZE*, met een *Zaad-peultje*, de *Staart van een SCORPIOEN* gelijk zijnde, is zeer bequaam om *Hagen*, *Prieelen*, en *Zit-plaatzes* van te maken, of te bekleeden; want het wast haastig op, en mag wel vier-, vijf- of zesmaal in eene *Zomer* geschooren werden, waar na het 't elkens weer op *nieuws bloeyd*; het welk een sierlijke en vermakelijke aanschouwing geeft. 't Loof is zeer aardig, teeder, en bevallijk, voorzien met een aangename groenheyd; konstig van de Natuur doormengd met zeer veele behaaglijke geel-verwige *Bloemen*.

Van deeze soort heb ik in mijnen *Thuyne* een *Hage*, Hage des meer dan *zeventig maat-voeten* lang; welke door zijne lieflijke groente het oog en 't hert der opmerkende Aanschouwers met een bijzondere aantrekkelijkheyd be- weegd en verlustigd.

K R A C H T E N .

DE *Lombaardsche Linzen* zijn warm en droog in den eersten Graad. De *Bladeren*, in een tamelijke veelheyd gebruykt, doen *purgeeren*. Het *Zaad*, of de *Vruchten*, van *Hoenderen*, *Koeyen* en *Schapen* gegeten, maakt dezelve *vet*: van de *Mensch* in *Hoender-nat* gebruykt, ontroeren ze de *Maag* zeer, en jagen, zoo wel van onder als boven, de *Gal*, en allerley *slijmerige vochtigheden* uyt. Evenwel kan men dit verbeteren, als men 'er een weynig *Gengbar* bij doet, volgens 't berigt van *CURTIVS SYMPHORIANUS*. Derhalven dwalen zeer al de geene, welke meenen, dat deeze, en de opregte *SENNA* (waar door 't *Ligchaam* zoetjens werd geopend) in kracht en werking niet verschilden; gelijk *MATTHIOLUS* (mijns oordeels) zeer wel heeft aangemerkt.

Veelc.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veel bijzondere en beziens-waardige soorten, namentlijk:

I. GENISTA VULGARIS, of *gemeene Brem*, groeiende op vele dore plaatsen. II. GENISTA TINCTORUM, *Verwers-Brem*, vermits de *Verwers* de bloemen dezer Gewassen veel gebruyken in hare *Verwerken*, om een geelc Colour te geeven; waarom ze ook in het *Hoogduytsch* werden geheeten FARBLUMEN, of HEYDENSCHMUK; in 't *Fransch* HERBE JAUNIR, FLEUR A TEINDRE III. GENISTA PARVA, of *klejne Brem*. IV. GENISTA ARBORESCENS HISPANICA, of *Boomachtige Spaansche Brem*. V. GENISTA HISPANICA FLORE LUTEO ODORATO, of *Spaansche Brem met een geelc welriekende Bloem*. VI. GENISTA LATIFOLIA FLORE LUTEO PARVO, of *breedgebladerde Brem met een klejne geelc Bloem*. VII. GENISTA SPINOSA, of SCORPIUS; op 't *Hoogduytsch* GALPELDORN, en op 't *Neederlandsch* STEEKENDE BREM. VIII. GENISTA SPICATA GALICA, of *Fransche Brem*, met een geayrde Bloem. IX. GENISTA HISPANICA TENUIFOLIA, of SPARTIUM, FLORE ALBO & FLORE LUTEO; *Spaansche Brem met klejne Bladeren*, en zeer teeder van *Takjens*; met een gantsch witte, en ook met een geelc Bloem. X. GENISTELLA SPINOSA, *klejne Brem met Doornen*. XI. GENISTELLA SPINOSA FLORE LUTEO SPICATO; *klejne Brem met Doornen*, en een schoone geelc geayrde Bloem; wiens Bladeren, tusschen welke gemeenlijk de Doornen voortkomen, kleyn, doch breed, veelvuldig en digt aan hare teedere, ronde, dunne, ook ruyge, en niet hoog van de aarde opschietende, bleek-groene *Takjens* boven malkander zittende, uyt den groenen bleek-verwig, met een teedere doch gantsch ruyge wolligheyd aardig bekleed, en in 't midden met eenige weynige zeer dunne *Aderijens* voorzien zijn. Niet alle zijn ze van eenen dezelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Genista vulgaris. Spinosa. Tinctorum. Parva.

Waarneeming. Aanwining.

Genista Hispanica tenuifolia flore albo & luteo, &c.

De GENISTA VULGARIS, *gemeene Brem*, GENISTA TINCTORUM, *Verwers Brem*, GENISTA SPINOSA, of SCORPIUS, *steevende Brem*, welke zeer veelvoudige en sterke Doornen heeft: GENISTELLA SPINOSA, *klejne Brem met Doornen*, en de GENISTA PARVA, of *klejne lage Brem*, zijn hard van aart. Beminnen een gemeene, slegte, zandige; en ook eene met oude twee-jarige Paerdmist matig voorziene grond; een opene, luchtige, vrye, en wel geleezene plaats: geeven niet alleen ieder Voorjaar, in *May*, *Bloemen*, maar ook gemeenlijk in elk jaar, inzonderheyd bij goede *Zomers*, volkomen *Zaad*. Konnen sterke *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaen; maar niet wel door eenige andere middelen *aangevonden* worden, als door haar *Zaad*; 't welk met een afgaande Maan van *Maert* moet gezayd zijn.

De GENISTA HISPANICA TENUIFOLIA ALBO ET LUTEO, of *Spaansche Brem met teedere Takjens* en Bladeren, verciert met een gantsch witte, en geelc Bloem; GENISTA HISPANICA FLORE LUTEO ODORATO, of *Spaansche Brem met een riekende geelc Bloem*, en GENISTA FLORE LUTEO PARVO LATIFOLIA, of *breed-bladerige Brem met een klejne geelc Bloem*, opwassende tot de hoogte van acht voeten, en zich verdeelende in weynige *Takken*, uyt welke voortkomen hare *wonderbare Bladeren*, in 't midden een vinger breed, voor aan noch breeder, maar aan de Steel op 't smalste; bestaande als uyt vele teedere *Bladerijens* aan een gegroeyd, die zich voor verspreyden in vele deelen, korte en lange, smalle en breede (niet onbillijk bij een *Hanstaert* te vergelijken) waar van eenige zes, andere zeeven, en sommige acht vingeren breedte lang zijn, niet zonder verwondering te aanschouwen: uyt welke lange, ronde, en dunne *Steeljens* spruyten, voor aan hare punten verciert met klejne geelc *Bloemen*, zittende zes, zeeven, en acht bij malkander, van welke de eene na de andere opgaan.

Wat voor Deze zijn de teederste van alle. Beminnen een zand-

dige, goede, bequame aarde, met een weynig twee een aarde of drie jarige Paerdmist, een-jarige Hoenderdrek, en zij beminnen. 't Mol van verrotte Boombladeren doormengd: een luchtige, warme, vrye, opene, en wel ter Zon geleezene plaats, voor alle koude Oofste- en Noorde winden bevrijd; weynig water in tijd van droogte; en droogte in den tijd van veel Reegen. Geeven wel in deze koude Landen vermakelijke *Bloemen*, maar zelden volkomen *Zaad*. Konnen op geenerley wijze verdragen *koude Herfst-reegenen*, *Rijp*, sterke *Wind*, of *Vorst*. Moeten derhalven met droog Weér, in het laatste van *September*, of 't begin van *October*, na dat de jaartijd bequaam of onbequaam is, binnens huys werden gebragt, op een goede plaats; daarze, genoegzaam bewaard voor alle *rochten* en *zuygingen* der winden, door de Vensteren de Lucht en Zon mogen genieten, tot dat de *koude* zulks komt te verhinderen. Als 't daar na koelder word, moet men ze verbrenge op een andere warmer plaats, daar niet als met sterke *Vorst* door een yzeren Oven word gevuurd; doch van de zelve moeten ze verre af zijn gesteld, wijl ze deze voor haar onnatuurlijke warmte, inzonderheyd als 't lang duurd, niet verdragen mogen. 't Is ter dier oorzaak veel beeter, datze, zoo lang de felle *Vorst* aanhoud, in een verwelfde kelder, of andere plaats, zonder vuur, maar ook zonder te konnen *bevroezen*, werden gezet. In de geheele *Wintertijd* mag men haar niet meer als een of tweemaal met een weynig lauww gemaakt Reegen-water van boven besprengen; niet voor half *April*, of een weynig later, na tijds geleegeentheid, met een zachte, betrokke Lucht, en aangename Reegen, indien het zijn kan, weer buyten stellen: maar dan ook haar nauwkeurig wagten en wel dekken voor *koude nagten*, en *sebrale winden*.

Hoedanig men haar moet waarnemen.

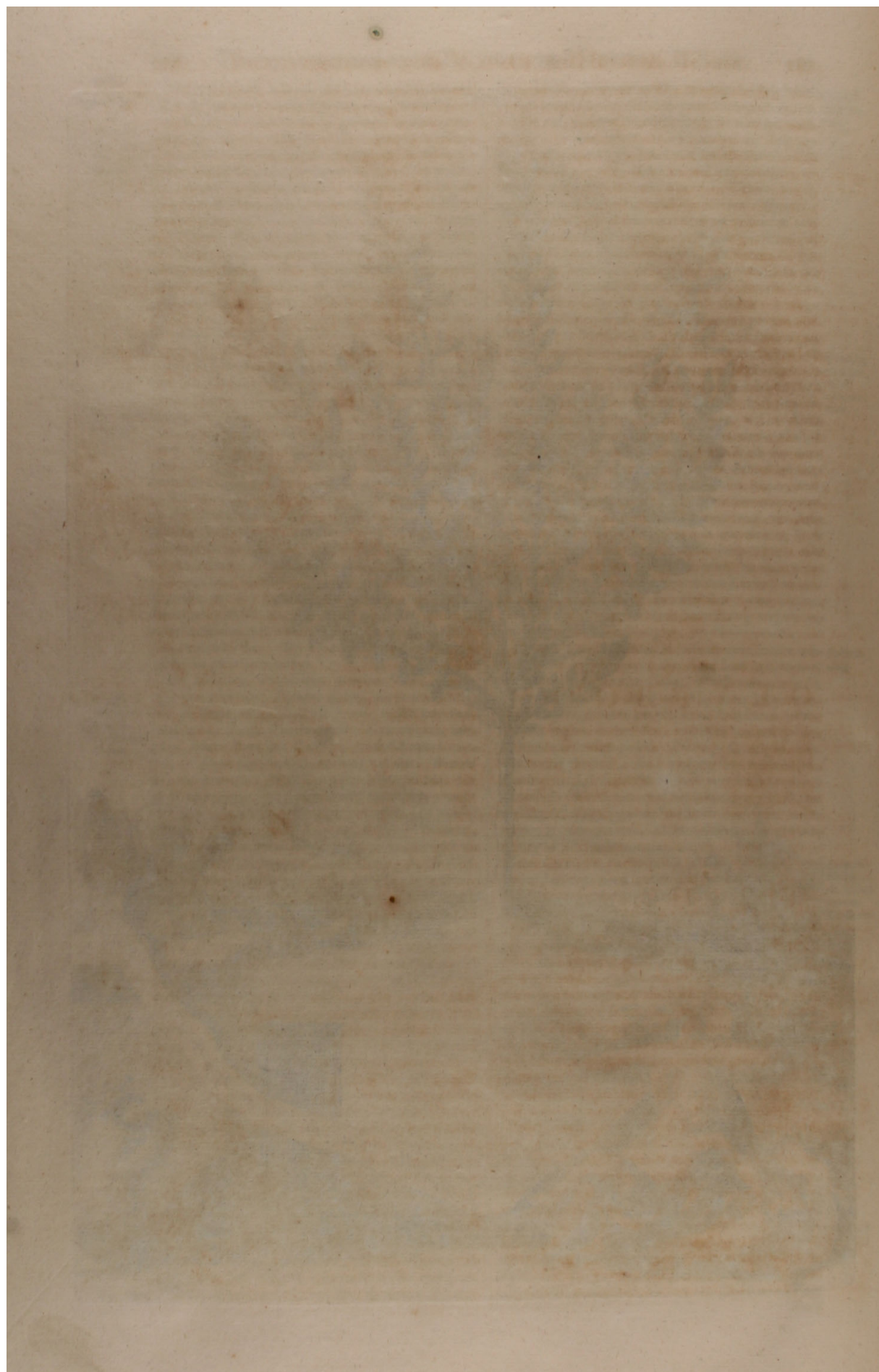
In onze Landen konnen ze ook op geen andere wijze *Aanwining* ze worden *aangevonden*, dan door haar uyt warmer Gewesten overgezonden *Zaad*: 't welk met een volle Maan van *Maert*, *April* of *May* moet gelegd worden, niet dieper als ruym een halve stroobreed, of een weynig meer, in een Pot, voorzien met een goede, luchtige en zandige grond. De *jonge Boomijens*, hier van voortgekomen, zijn, weegens haar teederheyd, zeer bezwaarlijk de eerste *Winter* over te behouden; inzonderheyd indien ze maar een weynig te veel Water ontfangen, of door een aanhoudende *koude* niet luchts genoeg konnen genieten. Moeten derhalven zeer voorzichtig in acht genomen zijn.

De GENISTELLA SPINOSA FLORE SPICATO, of *Aanwining* *klejne steekelige Brem*, met een geayrde geelc Bloem, in 't *Hoogduytsch* STICHEND GINST, of STICHEND PERIMMEN; de GENISTA HISPANICA, of *Spaansche der Brem* *Brem*, en de GENISTA SPICATA GALICA, of *Fransche Brem*, met een geayrde Bloem, beminnen de zelve hier boven beschreevene grond, warme plaats, en niet te veel vochtigheyd. Brengen in deze koude Gewesten niet alleen schoone *Bloemen*, de eerste in 't begin, de andere in den uytgang van *May*, of wat later, maar ook, bij goede *Zomers*, volkomen rijp *Zaad* voort: 't welk in een gemeene, goede, zandige aarde eens Pots, niet diep, zoo wel met een wassende als afgaande Maan van *April*, gelegd, en dan op een warme plaats gezet moet zijn.

K R A C H T E N.

DE *gemeene Brem* is in al zijne deelen verwarment-Lonier. de en verdrogende in den tweeden graad; zuylib. 1. verende en openende van aart. De *jonge Scheu-cap. 51.* *tegen* gestoten, 't Zap daar uyt-geparft, en daar van 't vierde deel van een pintje gedronken, verdrijft de *Angina*, anders gezegd *Squinantie*, of 't *Keelgezwel*, de *figt*, pijn der *Heupen*, en allerley *Flereijens*, vermits het alle vochtigheeden, door de Stoelgang krachtig uyt drijft. De zelve in Wijn gezoden, of ook een *Drackma* van het *Zaad*

Fuchf. bijl. Plan. c. 79.

Met eenige Als PERSEUS, Koning der Macedoniërs, met de Romeynen Oorlog voerde, en zich overwonnen bevond, zond hij Gezanten na *Romen*, die, met *Olijfsakken* voorzien, voor den Raad neervielen, niet alleen om *Vrede*, maar ook onderdaniglijk om *ontferming* biddende.

Voorbeeld. Niet alleen waren de *Takken* deezer Boomen een Teeken van *Vrede*, en van *Genade-zoeking*, maar ook van *Overwinning*.

hier van. Daarenboven, al de geene, welke met *Olijfsakken* in 't openbaar verscheenen, waren bevrijd voor allerlei geweld; en niemand derfde haar op eenigerley wijze moeylijk vallen.

K R A C H T E N.

Dioscor. l. 1. cap. 138. c. 139. **D**E Bladeren deezer Boomen zijn koud, droog en te samen-trekkende van aart. Gebrand, en dan de Asch daar van afgewasschen, werden ze gebruykt voor de Gebreeken der *Oogen*, in plaats van *Spodium*. Het daar uyt geparste *Zap* is goed voor alle *Zweeringen*; de roodheyd, ontsteeking, en 't tranen der *Oogen*; *Apostematien*, *Pustken*, en verhitte van de *Mond*. Bedwingd het *wild Vuur*; doet 't afgeschaaft *Pel* weer groeyen; stild de *Bloedgang*, der *22. cap. 3.* *Vrouwen Floeden*, de *Buyk-loop*, en de *Rood-loop*; zoo wel uytwendig als inwendig gebruykt.

Deon. lib. 28. cap. 29. De *Vruchten*, of *Olijven*, in *Peekel* gelegd, gelijk men ze in deeze Landen krijgdt, werden gehouden voor koud, droog, en te samen-trekkende. Maar de volkomen-rijpe, genoemd *Drupas*, zijn matig warm en vocht. Gegeeten, geeven ze weynig voedsel; bezwaren de *Maag*; veroorzaken *Hoofdpijn*; beletten de *Slaap*; zijn quaad voor de *Longe*, en ontfleeken het *Bloed*. Doch die *Geel* zijn, versterken de *Maag* een weynig, verwekken *eetens-lust*, inzonderheid voor de maaltijd genuttigd, en maken een open *Ligchaam*. De geheel rijpe, zwarte en vette, ontfleeken de *Maag*, veroorzaken kwalijkheyd, en zijn schadelijk voor het *Gezicht*.

Galen. lib. 6. Lufitan. lib. 1. enarrat. 28. Egin. lib. 7. fol. 372. De *vettigheyd*, of *Oly*, uyt deeze rijpe *Vruchten* geparst, is matig warm en vocht; zoo dat ze, gedaan bij warme dingen, verwarmd; bij koude, verkoeld. Zij verjaagd alle *smerten*, met Spaansche *Wijn* gedronken; is goed voor 't *Colijk*; verdrijft de *koude Pis*, en het *Graveel*; versterkt de *Leeden*; verzacht alle *hardigheyd*; helpt de *verkrampens Leeden*; maakt een week *Lijf*, en ook 't zelve tot alle werk bequaam. Werd daarenboven veltijds in *Spijzen* gedaan, en tot meeninge van andere dingen gebruykt.

Galen. lib. 2. de Comp. Med. secund. Genera. De *Oly* van *groene*, of *onrijpe Olijven*, *OMPHACIUM* genoemd, verkoeld wat meer; drijft de *Wormen* uyt; is goed teegens *Vergif*; maakt de *Tanden* vast; en, om de *Oogen* gestreken, een klaar *Gezicht*.

De *Oly* van *wilde Olijven* werd van sommige voor de beste gehouden. Vaagd af, en stopt daar na. Vermag voorts alles wat hier boven van de andere gezegt is.

XXII HOOFDSTUK.

OLEANDERBOOM.

Verscheyde namen.

It schoon, aardig, en met een altyddurende aangename groenheyd vierde Boom-gewas, werd in het *Neederlandsch* met deezen, en mijns weetens, met geenen anderen naam genoemd. In het *Latijn* *OLEANDER*, *NERION*, *RHODODENDRUM*, of *LAURUS ROSEA*: in 't *Hoogduytsch* *OLEANDER*, of *OLANDER-BAUM*: in het

Franfch *ROSAGE*; en in 't *Italiaansch* *NERIO*, of ook *OLEANDRO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden Twee onderscheydene soorten; namentlijk:

OLEANDER FLORE RUBRO, of *OLEANDERBOOM* onder MET EEN BLEEK-ROODE BLOEM; en *OLEANDER FLORE ALBO*, of *OLEANDERBOOM* MET EEN ZUYVER-WITTE BLOEM. Beyde zijn ze van dezelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, goede grond, met een weynig grof zand, daar gantsch geen zoutigheyd bij is, twee-jarige *Paerdemist*, en een-jarige *Koeyemist* door-mengd: een warme, opene, vrye, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel water, wegens de veelheyd harer *Wortelen*. *Bloeyen* ieder *Zomer*, in de Maand *Junius*, 't welk van een zeer vermakelijke aanschouwing is. Geeven ook, doch niet als met groote warmte, lange en smalle *Zaad-peultjens*; echter daar in geen volkomen *Zaad*. Konnen geen langdurige *koude* of *sterke vorst* verdragen. Moeten derhalven (met een wassende Maan van *April*, in Potten gezet zijnde) ontrent half *October*, of wat eerder, na dat de jaars-tijd zich bequaam of onbequaam vertoond, binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet, als gedurende een felle *Vorst*, door een yseren Oven werd gevuurd. In de geheele Winter-tijd moet men ze alleen matig met *Reegen-water* onderhouden; vermits de bovenste *Wortelen* der oude, en der nieuwliks ingesneedene *jonge Loten*, ligtelijk door te veel water, maar niet door natuurlijke droogte, verderven. Niet voor het begin van *April*, of een weynig later, moet men ze, met een reegenig *Weer*, weer buyten in de *Zonnestralen* stellen.

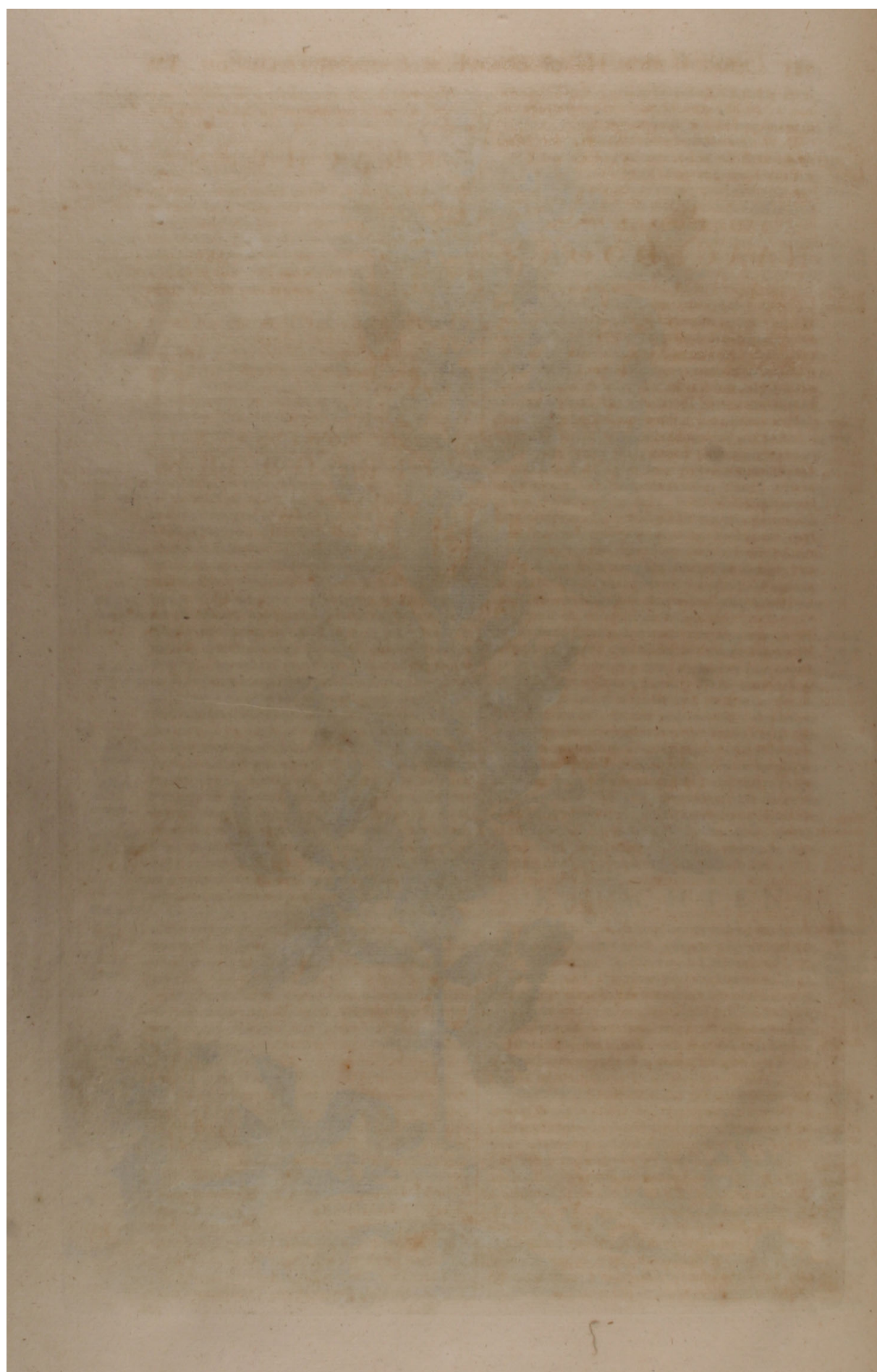
In deeze Landen konnen ze niet *aangewonnen* werden door *Zaad*, (ten zij het uyt warme Landen herwaarts werde gebragt) maar alleen door hare *jonge* bij de *Wortel* uytgelopene *Loten*. Welke men met een volle Maan van *April* ten halven, op de wijze der *Angelieren*, insnijdt, en met aarde aanvult: dan krijgen ze haastig *Wortelen*. Echter mogen ze niet van de oude afgenomen werden, voor dat ze twee of drie jaren ingesneeden geweest, en de *Wortelen* ondertusschen meerder sterkte bekomen hebben, om haar te mogen reppen; 't welk niet mag geschieden, voor dat ze ten minsten twee jaren oud zijn. De *verplanting* moet men verrigten met een wassende Maan van *April*, in Potten. Wel drie weken, of langer, moeten ze voorzichtig bewaard werden voor de *Zonnestralen*.

K R A C H T E N.

DIt *Gewas* is droog in den tweeden, en heet in *Avicenna* den derden Graad, volgens 't berigt van *AVICENNA*. De *Bloemen* en *Bladeren*, of 't *Zap* daar uyt geparst, zijn zeer goed van buyten op de *gezwollen* gelegd, om te doen scheyden en te verteeren. Maar van binnen gebruykt, zijn ze gantsch *doodetijk*; niet alleen de *Menschen*, maar ook alle vier-voetige *Dieren*. Ja, het *Water*, daar ze in gelegen hebben, van *Schapen* en ander *Vee* gedronken, brengt dezelve om 't leven.

Echter schrijft *Dioscorides*, dat 't gedagte *Zap*, of de *Bladeren*, met *Wijn* ingenomen, 't vergif der *Slangen* verdrijft. Ondertusschen zou ik niemand willen raden, de proef hier van te neemen: want 't *Zap* der *Bladeren* en *Bloemen* is zoo gantsch *quaadaardig*, dat men in *Spanje* en andere Landen de spitzen der *Pijlen* daar in steekt, om de *Wonden*, daar meê gegeven, ongeneesbaar te maken; volgens 't getuygenis van *CAMERARIUS*.

Voorts heeft ons de *ervarenheyd* geleerd, indien iemand in heete *Zomers*, wanneer 't *Zap* krachtiger als in minder heete is, een *Mes* of ander *Geweer* daar in legt, 't zij dat het uyt de *Bladeren* of uyt de *Siruyken* bloemen.

om 's Winters binnens huys gebragt te kunnen werden, in een Pot zijn gezet; ook ten minsten de tijd van agt weeken agter-een donker en vochtig zijn gehouden. Dus *Wortel* gekreegen hebbende, mag men ze 's Winters niet buyten laten staan, voor dat ze tot de gemelde dikte zijn aangegroeyd.

Door jonge Loten.

Ten anderen, door hare bij of boven de *wortel* uytgelopene jonge Loten; welke men in Maert, of April, terstond na het eerste *Quartier* der Maan, ten halven insnijdt, op de wijze der *Angelieren*; met aarde overdekt, en daar na, als de *wortelen* ten minsten een jaar oud zijn, met een volle Maan van April van de oude afneemt, en zoo wel in de aarde als in Potten verplant.

K R A C H T E N.

Nuttigheyd van 't Zap der Bladeren.

Het Zap, geparst uyt de Bladeren van *Peeredoorn*, is verteerende, drogende, en stoppende van aart: goed teegens de *Buykloop*; alle *Zeeven*, en *uyle Wonden*. In Wijn ingenomen met een weynig *Zuyker*, geneest de beetten van dulle *Honden*, *Adderen*, en *Slangen*.

XXV HOOFDSTUK.

BERBERISBOOM.

Verscheyde namen.

Erd in 't *Neederlandsch* niet allen dus, maar ook *SAUSSEBOOM*, *BOOMSURKEL*, en *ZUURBOOM* genoemd: in 't *Latijn* *BERBERUS*, of *BERBERIS*, *OXYACANTHA GALENI*, *OXALIS ARBorea*, en *SPINA ACIDA*: in 't *Hoogduytsch* *PAISSELBEER*, *SAURICH*, en *ERSELL*: in 't *Fransch* *ESPINE VINETTE*, of *ESPINE AIGRETTE*; en in het *Italiaansch* *BERBERO*, of *CRISPINO*.

Tweederley soorten.

Hier van zijn mij in hare *Natuur* bekend twee verscheydenen soorten; te weeten, *BERBERUS VULGARIS*, of *GEMEENE BERBERISBOOM*; en *BERBERUS ABSQUE NUCLEIS*, of *BERBERISBOOM zonder Steenen*, om dat in zijne *Vrucht* niet meer dan eene werd gevonden. Beye zijn ze van dezelve *Bomwing* en *Waarneeming*.

Wat voor een aarde zij beminnen.

Zij beminnen, een gemeene, zandige, steenige, kleyige, gemeste of ongemeste, doch van naturen een vochtige grond: zoo wel een opene, luchtige, als een donkere of schaduwwachtige plaats, en veel water.

Vruchten.

Bloeyen niet alleen in de Maand *May* ieder jaar, maar geeven ook t'elkens in den *Herfst* volkomene rijpe *Vruchten*. Verdragen *Hagel*, *Sneeuw*, sterke *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder eenige verandering, vermits ze zeer hard van *Natuur* zijn.

Aanwining.

Werden *aangewonnen*, niet alleen door hare *Vrucht*, die, als ze laat in den *Herfst* rijp geworden is, in *October* of *November*, met een afgaande Maan, moet gezayd werden; maar ook door hare bij de *wortel* uytlopende meenigvuldige jonge *Scheuten*: die, of met'er tijd van zelfs, of ten halven met een Mes ingesneeden en met aarde aangevuld zijnde, *wortelen* vatten. Welke men niet alleen in *October*, maar ook in *Maert* met een afneemende Maan afsnijdt en verplant, waar door ze eeuwigdurend blijven kunnen.

K R A C H T E N.

Fuchs. Hist. Plant. cap. 206.

Trag. lib. 3. cap. 21.

DE Bladeren en *Vruchten* van *Berberis* zijn koud en droog in den tweeden Graad, dun van Decelen, en te zamen-trekkende. Rauw, of geconfijt, zijn ze aangenaam te eeten; maken een grage *Maag*; verstaan de *dorst*: zijn zeer dienstig in *pestilen-*

tiale en *hittige Koortzen*; verquikken 't *Hert*, verkoe-len zoetlijk 't *Bloed*, en een *hitzige Leever*: stoppen de *Buykloop*, *Bloedgang*, en allerley onmatige *Vloed-*

Het Zap daar uyt geparst, en met *Zuyker* gedron-Matth. lib. ken, of in *Spijzen* gebruykt, lescht de *dorst*, versterkt 1. cap. 105. de *Leever*, en het *Hert*: neemt wech de inwendige brand des *Ligchaams*: verkoeld de *hitzige Gezwellen*, daar op gestreeken; doet de *Maandstonden* ophouden, Dodon. lib. en geneest de zwakheyd, veroorzaakt door de *Bloed-* 26. cap. 10. gang. De *Mond* daar meê gespoeld, neemt wech de ontsteeking van de *Keel*, de *Huyg*, en maakt de *Tanden* vast. Heeld de *varlsche wonden*: verdroogd de *Taberna-* Met *Rooze-water* vermengd, en in de hocken der Oogen gestreeken, verhindert der zelve *traning*.

't Zelve Zap met *Zuyker* gekookt, tot dat het dik Lonicer. word, is zeer lieflijk te gebruyken. Hier van geno- lib. 1. c. 64. men 's avonds als men te Bed gaat, doet ophouden alle *Zinkingen*; verkoeld de brand des *Monds*; sild al- lerley *Vloeden*; bedwingd 't opwerpen van de *Gal*, en de *hitzigheyd* der zelve. De *Zyroop*, van dit Zap ge- maakt, heeft dezelve werking: belet daarenboven 't braken; sild het *Bloed-sporwen*, en doodt de *Wor-*

men. De *Vruchten*, gedroogd, gestoten, en op *Wonden* Aanmen- gelegd, trekken daar uyt de *Pijl*, *Nagel*, *Glas*, *Doorn*, kelyke of wat'er anders in moeg zitten, zonder eenige *zwel-* uyttek- ling, en geneezen dezelve. king.

De middelste *Bast* van dit *Gewas*, ook van de *Wor-* Clusius lib. tel, eenige uren lang in Wijn geweykt, en daar van gedronken, doet wel en zacht *purgeeren*; zuyverd de *Darmen*. In Wijn gekookt, verdrijft de *Geelzugt*, en opend alle inwendige *verstoptheyd*.

Deze *Bast*, als ook de *Wortel*, in Loog geweykt, Lobel lib. en dikmaal 't *Hayr* daar meê gewasschen, maakt 't zel- 2. fol. 213. ve geel. Werd ook van veele gebruykt, om daar meê geel te verwen.

XXVI HOOFDSTUK.

JODEN-DOORN.

US genoemd in 't *Neederlandsch*: in Verschey- de namen. 't *Latijn* *PALIURUS*, *SPINA JUDAI-* CA, of *SPINA CHRISTI*; om dat, gelijk sommige meenen, de gevlochte- ne *Doorne-kroon*, onzen *Zaligma-* ker door de *Joden* op 't Hoofd ge- zet, zou gemaakt zijn geweest van de taye, buygzame, en met veelvoudige zeer sterke *Doornen* voorziene takjens dezes *Booms*. Indien het zoo ware, zou de naam van *JODEN-DOORN* hem niet onbillijk toegevoegd zijn. Werd van de *Italianen* ge- heeten *PALIURO*.

Deze *Doorneboomen* beminnen een gemeene, goe- Wat voor de, zandige, en met een weynig twee-jarige *Paerde-* een aarde mist matig voorziene grond: een opene, warme, zij bege- luchtige, vrye, wel ter Zon geleegene plaats, en ta- menlijk veel water. Geeven niet alleen ieder Zomer veele kleyne geel Bloemen, in de Maand *Junius* tus- Bloemen. schen de Bladeren bij malkander voortkomende, maar ook bij heete jaren teegens de *Winter* volkomen *Zaad*; *Vruchten*, gelijk geschied is Anno 1652., 1666., 1669., en op andere tijden.

Tamelijk hard zijn ze van *Natuur*: kunnen eenen- Haren wel, buyten staande, in deze *Gewesten* niet wel ver- aart. dragen de sterke *koude* der *Winter*, ten zij ze oud, dik en sterk zijn geworden: echter dan noch niet langer als een, twee, of ten hoogsten drie jaren, wijl ze deze ongemakken niet kunnen uytstaen, gelijk ik zelfs onderzocht, en met mijne schade ondervonden heb. Moeten derhalven, met een wassende Maan van min- Waarne- April,

een Maand of langer voor sterke Zonne-schijn wach-
ten; want dus doende, zullenze dies te beeter be-
klijven.

K R A C H T E N.

Artzenyen
van de
Boom-
Malva.

DE Bladeren, Bloemen, 't Zaad, en de Bast der
Wortelen van deeze Boom-Malve zijn verzach-
tende en afvagende van aart. In Wijn gezo-
den, zijn ze goed voor Buik en Lenden-pijn. Ver-
zachten ook de smerten van 't Podagra, van de Nie-
ren, Blaas, Borst, en verdrijven den Hoest, met Zuy-
ker gedronken: stheyden alle koude Gezwellen en ma-
ken ze rijp. Geneezen de Takken aan 't Fondament, en
verdrijven de koude Pis.

XXVIII HOOFDSTUK.

B O O M - M A L V E
van PROVENCE.

Verschey-
de namen.

Us in 't Neederlandsch genoemd; in
het Latijn ALTHEA ARBOREA MON-
TIS OLBIAE GALLO PROVINCIAE: in 't
Italiaansch ALTHEA ALBERO DI MON-
TE OLBIA. Deeze Gewassen zijn, wee-
gens hare teederheyd, veel verschillen-
de van de voorge.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Zij beminnen een gemeene, goede, zandige aar-
de, met een weynig twee-jarige Paerdemist en 't Mol
van verrotte Boombladeren doormengd; een opene,
vrye, warme, luchtige, wel ter Zon gelegeene plaats,
en niet veel Water. Geeven ieder Zomer, in 't laatste
van Junius en het begin van Julius, niet alleen Bloe-
men, maar ook volkomen rijp Zaad.

Hoe ze
waarge-
nomen
moeten
worden.

Zijn, gelijk alreeds gezegt is, teeder van aart. Kon-
nen geen koude Herfst-reegenen, Sneeuw, Rijp, Storm-
winden, of eenige Vorst verdragen. Moeten derhal-
ven, met een volle Maan van Maert of April geplant
zijnde in een Pot, of Houde Bak, na gelegentheyd
harer grootte, in 't begin van Oktober, of, indien 't
een bequame jaartijd is, een weynig later, bin-
nens huys werden gebragt; niet verdrukt staande, maar
daarze de Lucht en Zon, zoo lang de koude van
buyten zulks niet verbied, kunnen genieten. Ge-
durende de Wintertijd moet men haar van onder voor-
zien met een weynig lauw-gemaakt Reegen-water; en
haar niet weer buyten stellen voor in het begin of
ten halven van April, met een zoete Lucht en aan-
gename reegen.

Aanwin-
ning al-
leen door
Zaad.

In deeze Gewesten kan men haar door geen ander
middel aamwinnen, als alleen door haar Zaad; 't welk
met een volle Maan van April hol en niet diep in een
Pot gezayd moet worden. Deeze jonge Boomtjens
mag men in 't tweede of derde jaar verplanten, of
ook laten staan; maar dezelve, gelijk ook de oude,
in de Winter wel bewaren voor rochten en zuygingen
der winden, desgelijks haar voorzichtig wagten voor
een langdurige, en deeze Gewassen onnatuurlijke, warm-
te des vuurs.

Hoogte.
Bast.
Bladeren.

Deeze Boom-Malve van Provence wast in onze Ge-
westen op tot drie voeten hoogte. Is bekleed met
een wit-grauwe Bast. De Bladeren hangen aan lange
ruyge Stielen: zijn een kleyne vinger, wat meer of
min, lang; twee vingeren breed; voor niet spits, maar
slomp toegaande; van vorm vijf-hoekig, van verwe
aangenaam groen; doch onder bleeker, en doorlopen
met eenige weynige Aderen. Noch jong zijnde, ziet
men haar omvangen van een geheele wit-grauwe
ruyghed.

K R A C H T E N.

DE Bladeren, Bloemen en 't Zaad deezer Mal-
ve hebben dezelve kracht en werking, als van
die der voorgaande verhaald is. Mogen ook
onbeschroomd tot dezelve Gebreeken werden ge-
bruykt.

XXIX HOOFDSTUK.

MALVE VAN CHINA.

Is een raar, ongemeen, en schoon hee-
sterig Boomgewas, werd dus in het
Neederlandsch genoemd: in 't Latijn
MALVA CHINENSIS ROSEA ARBO-
RESCENS; en van zommige ROSA
CHINENSIS, of CHINEESCHE ROOS;
doch, mijns oordeels, qualijk, vermits ze in al hare
deelen niets heeft, 't welk met dezelve over-een komt,
dan alleen de bloote gedaante en bleeke verwe der
Bloem, zonder eenige reuk: in 't Italiaansch MALVE
ARBOREA DI CHINA, of ROSA DI CHINA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden
twee bijzondere soorten; namentlijk, MALVA CHI-
NENSIS ROSEA ARBORESCENS FLORE PLENO, of MAL-
VE VAN CHINA met een dubbeld Bloem, en MAL-
VA CHINENSIS ROSEA ARBORESCENS FLORE SIM-
PLICI, of MALVE VAN CHINA met een enkele
Bloem. Beyde zijnze van even dezelve Bouwing en
Waarneeming.

Zij beminnen zeer een zandige, luchtige grond,
met een weynig Veen-aarde, twee-jarige Paerdemist,
en een-jarige Hoenderdrek genoegzaam doormengd;
een opene, warme, vrye, wel ter Zon gelegeene
plaats, bevrijd voor koude Oofte- en Noorde-winden;
ook matig in de Zon lauw-gemaakt Reegen-water. Gee-
ven in onze Landen weynig, of bijna geene Bloemen;
welke uyt het bovenste Hert van hare Takken opwaarts
schieten; ten zij dan bij heete en drooge Zomers, laat
in den Herfst. Zelden gaan ze open voor 't laatste van
Oktober, blijven ook niet boven de drie dagen goed.
Zijn zeer schoon, verciert met een aangename bleeke
lijf-verwe. Zommige knoppen kunnen zich, wegens
de koude, niet eens open doen, maar vergaan bij haar
zelve, en vallen eyndelijk ter aarden.

De teederheyd van haren aart veroorzaakt, dat ze
gantschelijk niet verdragen kunnen eenige mistige Lucht,
Sneeuw, veelvoudige Herfst-reegenen, Rijp, Vorst, of
andere ongelegentheeden der Winter. Moeten der-
halven, in April met een wassende Maan in een Pot
gezet zijnde, in 't laatste van September of begin van
Oktober (na gelegentheyd van de bequaamheyd of
onbequaamheyd der jaartijd) binnens huys werden
gebragt, op een goede behoorlijke plaats, waar in van
den aanvang der Maand November tot op den agtsten
of tienden Maert door een yzeren Oven werd ge-
vuurd: doch hier in niet gesteld zijn, voor dat het
sterk begint te vriezen. Als ook de Vorst weer voor-
bij is, moet men haar van daar brengen, vermits ze
de voor haar onnatuurlijke warmte des vuurs zeer on-
geerne verdragen. Zoo lang de koude Winter duurd,
moet men haar met weynig lauw-gemaakt Reegen-wa-
ter van boven begieten; en niet weer buyten stellen,
om de Zonnestralen te genieten, voor half April, een
weynig eerder of later, met een lieflijke Lucht, en aan-
gename zachte Reegen. Men moet haar ook wel de-
ken voor Sneeuw- of Hagelachtige nattigheyd, koude
nagten, en hayrige of schrale winden.

Inzonderheyd moet men haar wagten voor don-
ker-mistige, of schielijk opkomende neevelige Lucht,
zoo wel in 't Voorjaar en de Herfsttijd buyten, als
met

Krachten
die der
voorige
gelijk.

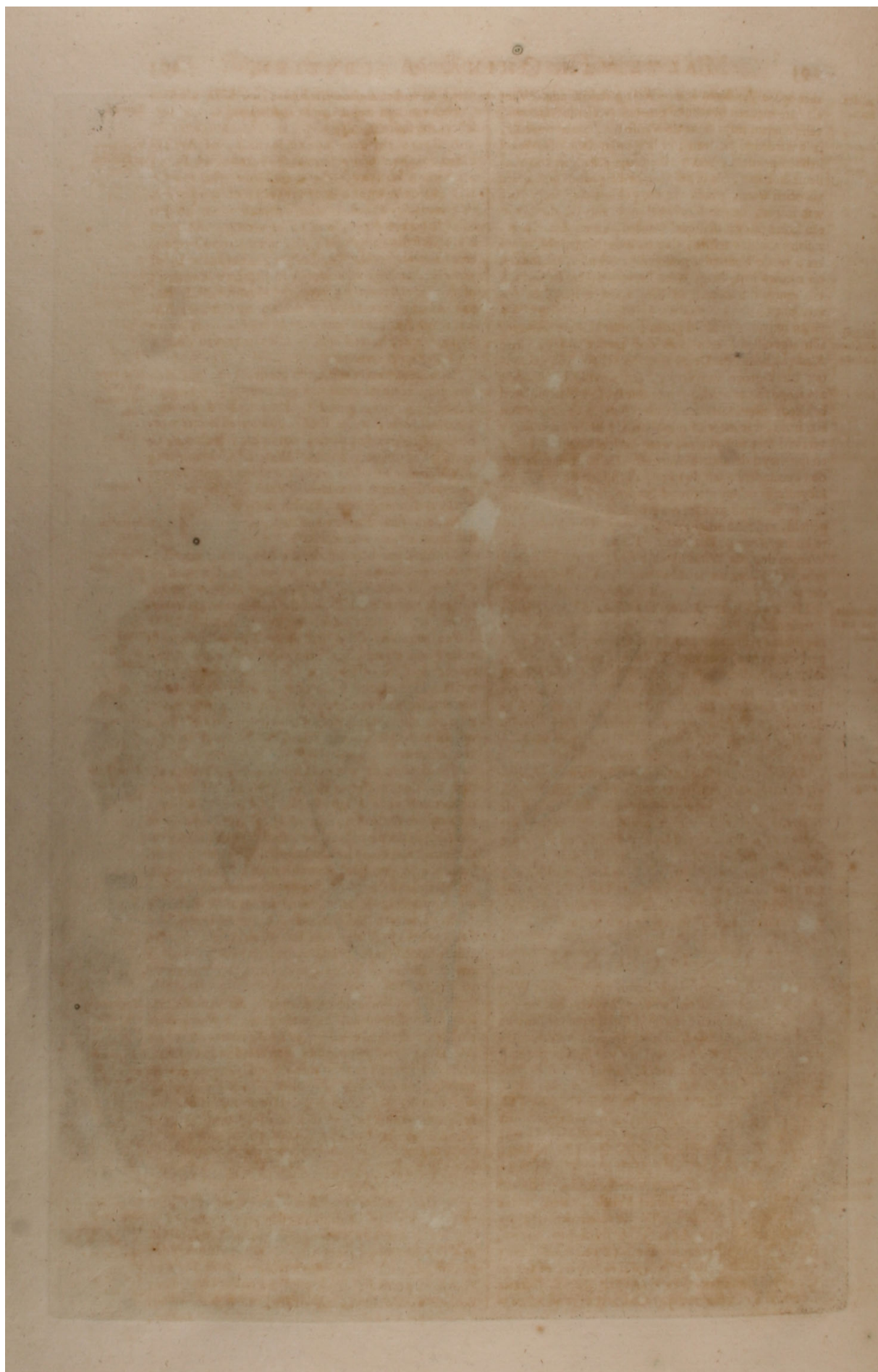
Verschey-
de namen.

Tweeder-
ley soor-
ten.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Hoe men
haar waar-
neemen.

en wat
men in-
zonder-
heyd ver-
met

Leever, en alle inwendige deelen des menschelijken Ligchaams; verlaan de *Dorst*; zijn zeer goed voor de *Bloedgang*, ook in alle *pestilentielle* en *brandende* *krankheden*.

Lonicer.
lib. 1. cap.
65.

Aelbezien-zap met *Zuyker* als tot een *Bry* gekookt, genoemd *Rob*, heeft dezelve kragt en uytwerking. Verdrijft daarenboven de *Heriklopping*, het *Braken*, de opwerping van de *Maag*, en verwekt *eetens-lust*. 't Zelve *Zap* gedaan in een *Glas*, of *steene Vat*, als het gegierd of uytgewerkt heeft, kan men een geheel jaar lang goed behouden, en in *Spijzen* gebruyken.

Aelbezien
bladeren.

De *jonge Bladeren*, of ook de *knoppen der Bladeren* van *zwarte Aelbezien*, in *Spijzen* gedaan, zijn zeer gezond; verdrijven de *Wormen*, en weerstaan 't *vergif*. De *Aelbezien* zelfs in *Brandewijn* gelegd, en 's morgens daar van gedronken, zijn goed teegens 't *Graveel*, en een *quade of pestilentielle Lucht*.

XXXI. HOOFDSTUK.

ROOZEBOOM.

Namen.

Deze wel begeerde, van ieder zeer geliefde *Plant*; niet alleenlijk om hare zeer *schoone*, bevallijke, bloozende en vermaaklijke *verwe*, maar ook om hare *verquikkende*, *versterkende*, *aangename* en *liefslike reuk*, een *regte Koningin der Bloemen*, werd in 't *Neederlandsch* niet alleen *dus*, maar ook *ROOZELAAR* van veele genoemd. in 't *Latijn* *ROSA*: in het *Hoogduitsch* *ROSE*: in het *Fransch* *ROSES*; en in het *Italiaansch* van gelijken *ROSA*.

Meenig-
vuldig-
heid der
verschey-
de soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden meer dan *derigt* bijzondere bezienswaardige, en in hare *Bloemen* voornamentlijk *verscheydene* soorten, alle in mijnen *Thuyse* te zien; waar onder ook geteld moet worden ene met een zeer *schoone*, *Purpurachtige blauwe Bloem*, doch zonder *reuk*, welke de *Hertog van BORNONVILLE* uyt *Italien* eerst te *Brussel* heeft gekreegen. Onnodig is 't, al de *gedagte* soorten hier voor te stellen; doch vermits ze niet alle van eenen *dezelve Queeking* en *Waarneeming* zijn, zoo zullen wij, eerst in 't algemeen van de *Roosenge* gesproken hebbende, alleenlijk handelen van de *zulke*, die in *haren aart iet bijzonders* hebben, waar op te letten staat.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Al te zamen beminnenze een *gemeene*, *zandige*, *steenige*, ook een *kleyachtige*, *luchtige*, en met een of twee-jarige *Koeyemist* genoegzaam voorziene *grond*: een *opene*, *vrye*, wel ter *Zon* gelegeene; ook, doch niet zoo *geerne*, een *schaduwachtige* plaats, en veel *Water*. Geeven niet alleen jaarlijks in 't laatste van *May*, en begin van *Junius*, een *heerlijke Bloem*, maar ook dikmaal volkomen *rijp Zaad*. Verdragen *Sneeuw*, *Rijp*, *sterke Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds, zonder eenige *moeyelijkheid*.

Aanwin-
ning
door haar
Zaad.

Op drie bijzondere wijzen worden ze *aangewonnen*; te weten;

Eerst, door *Zaad*; 't welk met een volle *Maan* van *October* of *November* in een *Pot*, of *Bakje*, om 's *Winters* binnens huys bewaard te konnen worden, een *stroo* breedte *diep* werd gezayd. Dan komen in de volgende *Zomer* veele *jonge Roozeboomtjens* daar van te voorschijn; welke echter zelden voor 't zeevende of agfte jaar daar na eenige *Bloemen* van aanzien dragen; maar gemeenlijk alleen *enkele*.

Door jon-
ge Loten.

Ten anderen, door hare bij de *Wortel* of boven de *aarde* uytgeschotene *jonge Loten*; welke of van zelfs *Wortelen* vatten; of, en veel eerder, *dezelve* bekomen, *ingesneeden* en met *aarde* aangevuld zijnde. Deze mag men niet alleen door de *gantsche Herfst*, maar ook in *Februarius* of *Maert*, met een *wassende Maan*

verplanten: en wanneer 't in *September* geschied, dragenzenech in de volgende *Zomer Bloemen*.

Tenderden: Snij in *Februarius*, met een volle *Maan*, zoo veele *Loten* af als gij begeerd, van twee of drie Leeden in hare *langte*. Maak dan *gruppels*, of *groef- jens*, op een nieuwljks gemeste donkere of *schaduw- achtige* plaats: leg'er *deze Loten* in, *plat* neer in de *lengte*, en *stroy'er* zoo veel *aarde* over, datz'er drie vingeren breedte onder bedekt zijn. Hou dan *deze* *grond* wel *zuyver*, door 't uytwieden van *allerley ruygt*; en *begiet ze*, bij *droog Weer*, zomtijds eens met *Ree- gen-water*. Dus zullen ze binnen een korte tijd niet alleen van zelfs *Wortelen* schieten, maar ook *jonge Lo- ten* voortbrengen: welke men twee jaren lang op *de- zelve* plaats laat staan. Daar na werden ze *opgenomen*; een weynig *afgesnoeyd*, en *verplant*, straks na de volle *Maah* van *October* of *November*, op een *luchtige* plaats, waar men wil.

Zonder-
linge ma-
nier van
aanwin-
ning.

Indien iemand *grootte*, *schoone*, zeer *uytsteekende* *Rooszen* wil bekomen, die snijde ieder vijf jaren zijne *Roozeboomen* tot de *grond* toe af, en *vervarsche* de *aarde* genoegzaam met twee-jarige *Koeyemist*. In elke *Herfst-tijd*, ontrent *October*, een weynig voor volle *Maan*, neem hij *dezelve* met een *Schaar* boven af; zoo zal hij zijnen *Hof* gedurig voorzien vinden van goede, *cierlijke Rooszen*. Want indien een *Roozeboom* *weldra- gende* zal werden, zoo moet hij ieder jaar *gesnoeyd* zijn.

Om altijd
weldra-
gende
Rooze-
boomen te
hebben.

De *ROSA FLORE LUTEO PLENO* en *LUTEO PLE- NO RUBRIS MACULIS VARIEGATO*, of *GEELE DUB- BELE ROOS*, en *DUBBELE GEELE ROOS*, met *ROO- DE STREEKEN* en *PLEKKEN* *verciert*, zijn van *zulk* een aart, datze willen *gezet* zijn op een goede *warne* plaats, en dikmaal met *Water* begoten. Als hare *knoppen* zullen beginnen op te gaan, moet men ze wel *wagten* en *dekken* over *nagt* voor *Reegen* en *Dauw*, anders be- slijmenze *boven* zeer *ligtelijk*, en konnen zich dan niet *openen*. Geeven ook, bij *drooge Zomers*, *gee- ne Bloemen*, indien ze niet dikmaal met *Reegen- water* aan hare *Wortelen* zijn begoten *geweest*. Wee- gens de *veelheid* harer *bladeren* barsten ze zomtijds in het *midden* van *malkander*. Zijn van een *schoone*, *gantsch aangename*, en *verwonderens-waardige* *hoog- geele* *verwe*, waar onder zich in de *eene* *foort* een *aard- dig rood* *vermengd*.

Geele dub-
bele Roos,
en dubbele
geele Roos
met roode
streeken.

De *ROSA SEMPER VIRENS, FLORE CARNEO PLE- NO*, of *MENSANA*, dat is, *ALTYD GROEN-BLYVEN- DE ROOZEBOOM*, met een *DUBBELE LYFVERWI- GE BLOEM*, of die ieder *Maand* door 't *geheele* jaar *Bloemen* en *Knoppen* geeft, blijft wel, 's *Winters* buy- ten staande, gelijk de andere soorten, over, doch *ver- lieft* dan hare anders altijd *blijvende* *groenheid*. Moet derhalven met een *afgaande Maan* van *October*, *No- vember* of *Februarius* in een *Pot* *gezet* zijnde, in het laatste van *October*, of wel eerder, na *geleegentheid* van de *tijd*, binnens huys op een *bequame* plaats ge- bragt worden, daarze door de *Vensteren* teegens het *Zuyden* *geopend*, op dat'er de *Zon* dies te beeter *zon- der* *verhinderen* in *mogt stralen*, een *gedurige* *Lucht* mag *genieten*, zoo lang de *koude* het wil *toelaten*. Zoo weynig als *mogelijk* is moet men *deze* *foort* van *Roo- zeboomen* 't *vuur* doen *voelen*; maar noch veel meer haar voor de *Vorst* *wagten*. Dan *behouden* ze niet al- leen de *Bladeren*, maar *geeven* ook, *gedurende* de *gantche Winter*, *Knoppen*, en *Bloemen*; inzonder- heyd als 't weynig *vriest*, en datze, zoo *haalt* de *Vorst* voorbij is, zomtijds bij *aangename* *dagen* weer wor- den *buyten* *gezet*, om *Lucht* en *Zon* op *nieuws* te *ge- nieten*; doch 's *avonds* altijd weer *binnen* *gebragt*, tot datze *geheel* *buyten* *blijven* *mogen*, *gesteld* op een goede *luchtige* plaats.

Altijd
groen-blij-
vende
Rooze-
boom.

De *ROSA HIERICHONTEA*, of *ROOS VAN JERICHO*, bij elk zoo genoemd, *mogt*, mijns oordeels, veel meer *gehouden* worden voor een *HALIMUS MARINUS* meer

Hoe waar
te nee-
men, om
door 't ge-
heele jaar
Knoppen
en Bloe-
men te
hebben.

De *ROSA HIERICHONTEA*, of *ROOS VAN JERICHO*, bij elk zoo genoemd, *mogt*, mijns oordeels, veel meer *gehouden* worden voor een *HALIMUS MARINUS* meer

Roozen van
Jericho,
en be-
denken
SYRIA-

Servius
lib. de
Odorib.

Digby de
Nat. Corp.
cap. 38.
pag. 330.

Schenk. lib.
7. observ.
Med. cap.
ult.
Zuingerus
in Theat.

Cramer.
lib. 8. rer.
Fol.

Hennin-
gius in
Generat.
Com. Salm.

Diof. lib.
1. cap. 131.

Am. Luff.
lib. 1. in
Diof.
enarr. 120.
Mesues lib.
Simp. cap.
10.

Serap. lib.
Simp. cap.
108.

Trag. lib. 3.
cap. 20.

Ruell. lib.
1. cap. 127.
Matth. lib.
1. cap. 113.

Zyroop,
ca.

Conzerf
van Ro-
zen.

Rafes lib.

meling, en als dood ter aarden neerviel. Zulk een aart had ook zekere dienstknegt, van wien SERVIVS, een Roomsche Geneesheer, gewag maakt in zijn *Boek van de REUKEN*.

Van HENEAGEA, een *Adellijke Dame*, geweest eene der vertrouwdste Kamer-Vrouwen der Koningin ELISABETH van Engeland, verhaald de Heer KENELMUS DIGBY, dat men haar, terwijze in slaap lag, eens een *Roos* op de Wang had gelegd; waar door terstond puyfsten op dezelve quamen. Zulk een groote natuurlijke afkeer en tegenstrijdigheid was tusschen haar en de *Roos*.

Ik heb hier binnen *Groeningen* een Nigt, die ook de reuk der *Rozen* niet kan dulden; zoo heeft ze dezelve komt te rieken, moet ze terstond niesen. HENRIK, Kardinaal van CORDUA, viel in onmagt, als hij de geur van een *Roos* vernam. 't Zelve is meermaal overkomen FRANCISCUS VENERIUS, Hertog van Venetie: waarom hij ook, als hij op een Feest-dag de Godsdienst zou bijwonen, al de daar gebragte varfche *Rozen* deed wechneemen.

Wederom verhaald CROMERUS in zijne Beschrijving der Poolfche geschiedenissen, dat LAURENTIUS, Bisschop van *Wraustatu*, door de reuk van een *Roos* 't leeven heeft verloren.

Eeven 't zelve leeft men, bij HENNINGIUS, gebeurd te zijn een jonge dochter, welke Graaf NICOLAUS de tweede van *Salm* had gewonnen bij ELISABETH, Barones van *Roggendorf* in *Hongariën*.

KRACHTEN.

Alle *Rozen* zijn koud in den eersten Graad, en te zamen-trekkende van aart. Varfch zijnde, Purgeeren ze, maar oud, verstoppen ze.

Twee oncen van 't *Zap* der gemeene *Lijs-verwige*, of *Muscus-rozen*, of anders vier oncen van 't *Water*, daar de *Bladeren* in gezoden zijn, met wat *Wey* en *Zuyker* gedronken, maakt een open *Ligchaam*, en jaagd uyt alle *Galachtige vochten*: verdrijft de *Hertklopping*; versterkt beyde de *Maag* en de *Leever*; en neemt wech de *verfopping* der zelve. Is goed voor *heete gezwellen*, en *hiuzige gebreeken* der *Oogen*, daar op gedaan.

Vijftig *Rooze-bladeren* in een *Salade* gegeten, doen ook zeer zachtelijk *Purgeeren*. In tegendeel, de witte eynden der *Bladeren* in *roode Wijn* gezoden, stillen de *Buyk* en *Bloedloop*. In een *Oven* gedroogd, en dan in een zakje op 't *Hoofd* gelegd, verdrijft de *Hoofdpijn*. Dezelve in *Wijn* gezoden, en door den dag daar van gedronken, stopt allerley *vloeden*; geneest de ontstekking der *Oogen*; de smerten van 't *Tandvleesch*, van de *Moeder*, en den *Aarsdarm*: ook het *Wildvuur*, de *Roos*, alle *opdragtigheid*, *puyfsten*, en diergelijke qualen.

't *Water* van *witte Rozen*, welke zijn ingezouten geweest, gedistilleert (dit is het beste van alle *Rozen*), in *spijzen* gedaan, is zeer aangenaam; ook versterkende, verquikkende, de *Koortzen* verdrijvende, en *slaap* verwekkende.

De inwendige *geelheid* der *Rozen* is verdrogende en te zamen-trekkende van aart. Gedroogd zijnde, stillen de *roode en witte Vloeden* der *Vrouwen*, met *roode Wijn* ingenomen. De onderste *Knoppen* met haar *Zaad* en *hayrigheid* gedroogd, en een *Drachma* daar van gebruykt, heeft dezelve werking.

Zyroop, van *Rozen* gemaakt, doet zachtjens *Purgeeren*; is derhalven dienstig voor teedere naturen en *Kraam-vrouwen*: verligt ook de *inwendige brand*; en stillt de *dorst*.

Conzerf van *Rozen* doet eeven het zelve. Stopt, oud zijnde, de *roode* en allerley andere *Buykloop*: bedwingend ook de *koekende Gal*.

Edik van *Rozen* doorsnijdt, versterkt, en maakt dun.

Is goed teegen alle *pestilentielle* en *heete Gezwellen*, met een weynig *Rooze-water* gemengd; geneest de *Hoofdpijn*, veroorzaakt uyt hitte, als men een doek daar in nat maakt, en om 't *Hoofd* slaat.

Ook werden gemaakt *Rozen-oly*, *Rozen-zalf*, en diergelijk geneesmiddelen, in de *Apotheeken* bekend; en derhalven onnodig hier te verhalen.

De *roode Rozen* gedroogd, zijn desgelijks verdrogende en zeer te zamen-trekkende. Werden met voordeel gedaan bij alle dingen, welke men zoo wel inwendig, als uytwendig gebruykt om te versterken en te zamen te trekken, want dit verrigten ze beeter als de andere.

De *wilde Rozen* zijn verstoppende en te zamen-trekkende van aart; vermengd met eenige vettigheyd, en dan op 't *Hoofd* gestreken, beletten het uyt-vallen des *Hayrs*. 't Zelve verrigt ook de *Afch* van de gebrande *Spons*, welke dikmaal aan de *Takken* deezer *Boomen* werd gevonden. Dezelve *Sponf*sen in *Wijn* gekookt, of 't *Poeder* der zelve, gedroogd zijnde, is goed voor *Colijk* en *Buykkrumping*.

XXXII HOOFDSTUK.

TAMARISCHBOOM.

En aardige en zeer Medicinale *Stru-* Namen.
vel-plant, heeft in het *Neederlandsch*
geenen anderen als deezen naam: in 't
Latijn TAMARISCUS, TAMARIX, of
MYRICA: in 't *Hoogduysch* TAMA-
RISCHEN-HOLTZ, of *PORTZ*: in het
Fransch TAMARISQUE, en in het *Italiaansch* TAMA-
RIX, of *MIRICA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden Tweeder-
twee veranderlijke soorten, namentlijk, TAMARISCUS ley Soor-
GERMANICA, of TAMARISCHBOOM uyt *Duytschland*; ten.
en TAMARISCUS NARBONENSIS, of TAMARISCH-
BOOM van *Narbone*, of *uyt Italien*. Beyde zijn ze
van eeven dezelve *Borwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een zandige, luchtige, gemeene, Wat voor
droogachtige, ook een vochtige, met twee-jarige een aarde
Paerdemist taamlijk voorziene grond: een opene, vrye zij bege-
warme, luchtige, en wel ter *Zon* gelegene plaats. ren.
Zijn te vreden met een matige, maar kunnen ook ver-
dragen *veele Reegen*, *mistige Lucht*, *Sneeuw*, *Hagel*,
sterke Vorst, en alle andere ongeleegentheeden des gant-
schen *Winters*. *Bloeyen* in deeze Gewesten gemeen- Bloemen.
lijk ieder jaar in de Maand *Junius*. Geeven ook, bij Zaad;
goede *Zomers*, een wolachtig, en door de wind ligtlijk komt
weg-gedreeven wordende *Zaad*; 't welk zijne volko- in deeze
mene rijpheyd genoegzaam schijnt te hebben; even- Landen
wel komt het noyt te voorschijn, schoon met een waf- noyt op-
fende *Maan* van *April* in een *Pot*, of andere plaats, niet
diep in de aarde gelegd.

Werden echter door hare *Zijde-takken*, en bij de *Aanwin-*
Wortel uytwassende *jonge Loten*, genoegzaam *aange-* ning
wonnen. Deeze snijdt men, op de wijze der *Angelie-* door jon-
ren, ten halven in, ruym een halve *vinger* lang: dan ge *Loten*.
vuld men ze met aarde aan, en men onderhoud ze met
matige vochtigheyd. In 't eerste jaar krijgen ze wel
weynig *Wortel*; doch gemeenlijk in 't tweede veel bee-
ter en sterker. Echter mag men ze niet voor 't derde
jaar daar na, met een volle *Maan* in *April*, van de *ou-*
de afneemen, en verplanten. Anders zouden ze lig-
telijk, wegens de teederheyd des een-jarigen *Wortels*,
als niet sterk en bequaam genoeg om gerept te worden,
gantfch verderven.

Uyt eygener aart leeven deeze *Tamarischboomen* *Langlee-*
lang, en laten 's *Winters* noyt al hare *Bladeren* val- venheyd.
len.

in haar zelve vergaan, en ter aarden neer-vallen, zonder eenig goed *Zaad* na te laten.

K R A C H T E N.

Deugden
van dit
Gewas.

DE Bladeren van dit *Gewas* zijn van een te zamen-trekkende aart; verdrogende, verwarmende, en afvagende. Geneezen allerley *wonden*, als men'er 't *Zap* van de groene, of 't *Poeder* van de gedroogde infroeyd.

Een *Drachma* van het gedagte *Poeder* met roode *Wijn* ingenomen, doet ophouden de *Bloed-sponwing*, de onnatuurlijke vloed der *Vrouwen*, en de *Buik-loop*.

XXXIV HOOFDSTUK.

S P I R A E A
van THEOPHRASTUS;
na de meening van zommige.

Verfchey-
de namen

En aangenaam, aardig, beziens-waardig Heesterachtig *Gewas*, 't welk tot noch toe in het *Neederlandsch* met geen andere als deeze naam bekend is. Werd in het *Latijn* geheeten SPIRÆA THEOPHRASTI; of ook, mijns oordeels, SALIX BOTRITIS PUMILA SILESTIACA FOLIO SERRATO, of LAGE DRUYFJENS-WILLIGE UYT SILESIE, met zeer aardige en net-gezaagde Bladeren; vermits 't in eene *Zomer*, gelijk de *Willigen*, zeer hoog oprijft. Wij zullen een eygentlijker berigt hier van geeven.

Eygent-
lijke be-
schrijving

Dit *Gewas* krijg uyt een dunne, bruyngeverwde, en met zeer veele Veezelen begaafde *Wortel*, Struvels-wijze veele *Scheuten*, zes of zeeven voeten hoog; van welke zommige zoo gantsch haastig opschieten, en aangroeyen, datze in eene *Zomer* de hoogte van vijf voeten bekomen. 't Mag derhalven, mijns oordeels, met regt de naam van SALIX, of WILLIGE, voeren. Meerendeel zijnde gantsch rond; hier en gintsch voorzien met een kleyn *Ruggetje*; van buyten uyt den geelen bruyng-verwig; inwendig groen, en daar begaafd met een tamelijk groot wit *Pit*, of *Marg*. Zonder *Steeltjens* komen'er veel aardige Bladeren aan voort, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, een vingerbreedte boven malkander; zijnde een vinger lang, en een groote vinger breed; in het midden allerbreedst; voor in een punt cyndigende: aan de randen zeer net en teeder ingezaagd; hard van substantie: boven donker-groen, doch onder bleeker; niet blinkende: in 't midden voorzien met een regt-doorgaande *Ader*, waar uyt veele kleyner *Adertjens* ter zijden uytvloeyen. In de *Mond* zijnze bitter van smaak, en een weynig te zamen-trekkende. Uyt de bovenste punten komen, *Ayrs-wijze*, voor den dag veele ronde *Lijf-verwige Knopjens*, *Druyfs-wijze* te zamen-gevoegd, rustende op korte *Steeltjens*. Deeze openen haar na malkander, niet van onder, maar altijd eerst van boven beginnende, in de Maanden *Julius* en *September*. Dan vertoonen zich zeer schoone, kleyne, *Lijf-verwige*; ook inwendig een weynig rood zijnde *Bloemtjens*, bestaande uyt vijf ronde *Bladertjens*; riekende ontrent als die van de OXYACANTHA, of HAGEDOORN: van binnen vercierd met veele korte, ook lange, teedere, *Lijf-verwige Draadjen*, welke kleyne *Knopjens* hebben. Alsze vier of vijf dagen open zijn geweest, vallen ze niet op de aarde neer, maar vergaan in haar zelve; naderende kleyne vijf-hoekige bruyng-geverwde *Knopjens*, doch zonder eenig goed *Zaad*.

der Bladeren,

en der
Bloemen.

Wat voor

Deeze Heesterachtige *Gewassen* beminnen een goe-

de, zandige, en met twee-jarige *Paerdmist* wel voor-een aarde ziene grond: een luchtige, opene, warme, vrye, zij begeen en bequaam ter *Zon* gelegeene plaats, daarze onver-ten hinderd aan alle kanten van de stralen deezer grooten *Lichts* bescheenen kunnen worden. Begeeren ook veel *Water*.

Uyt haar zelve zijnze hard van aart. Zonder na-Zijn hard deel konnenze uytstaen, niet alleen *Storm-winden*, van aart. *Sneeuw*, *Hagel*, *Rijp*, en *mistige Lucht*; maar ook alle andere ongeleegentheeden des gantschen *Winters*.

Zij worden in deeze *Gewesten* overvloedig ge-Aanwin- noeg aangewonnen door hare bij de *Wortel* in mee-ning. nigte uytstietende jonge *Loten*: die ook van zelfs genoegzame *Wortelen* bekomen. Met een wassende *Maan* van *Maert* wordenze van de oude afgenomen, en verplant.

K R A C H T E N.

Dit *Gewas* is verdrogende van aart, en bitter De krach- van smaak. Wat voor andere krachten, het ten noch zelve in de *Genees-konst* mag hebben, is tot onbekend. noch toe niet uytgevorcht.

XXXV HOOFDSTUK.

HONDSKARSEN.

Deze Heesterige *Plant*, welke in onze Verfchey- Landen gemeenlijk opschiet ter hoog-de namen. te van vijf voeten, of zomtijds wel een weynig hoger, draagt in 't *Neederlandsch* niet alleen deezen naam, maar word ook van zommige GEY- TENBLAD geheeten: in het *Latijn* CANUM CERASA, CLYMENUM, PERICLYMENUM; of XYLOSTEUM: in het *Hoogduytsch* HUNDSKIRSCHEN; en in het *Italiaansch* PERICIMENO, of CIRESAO DI CANE.

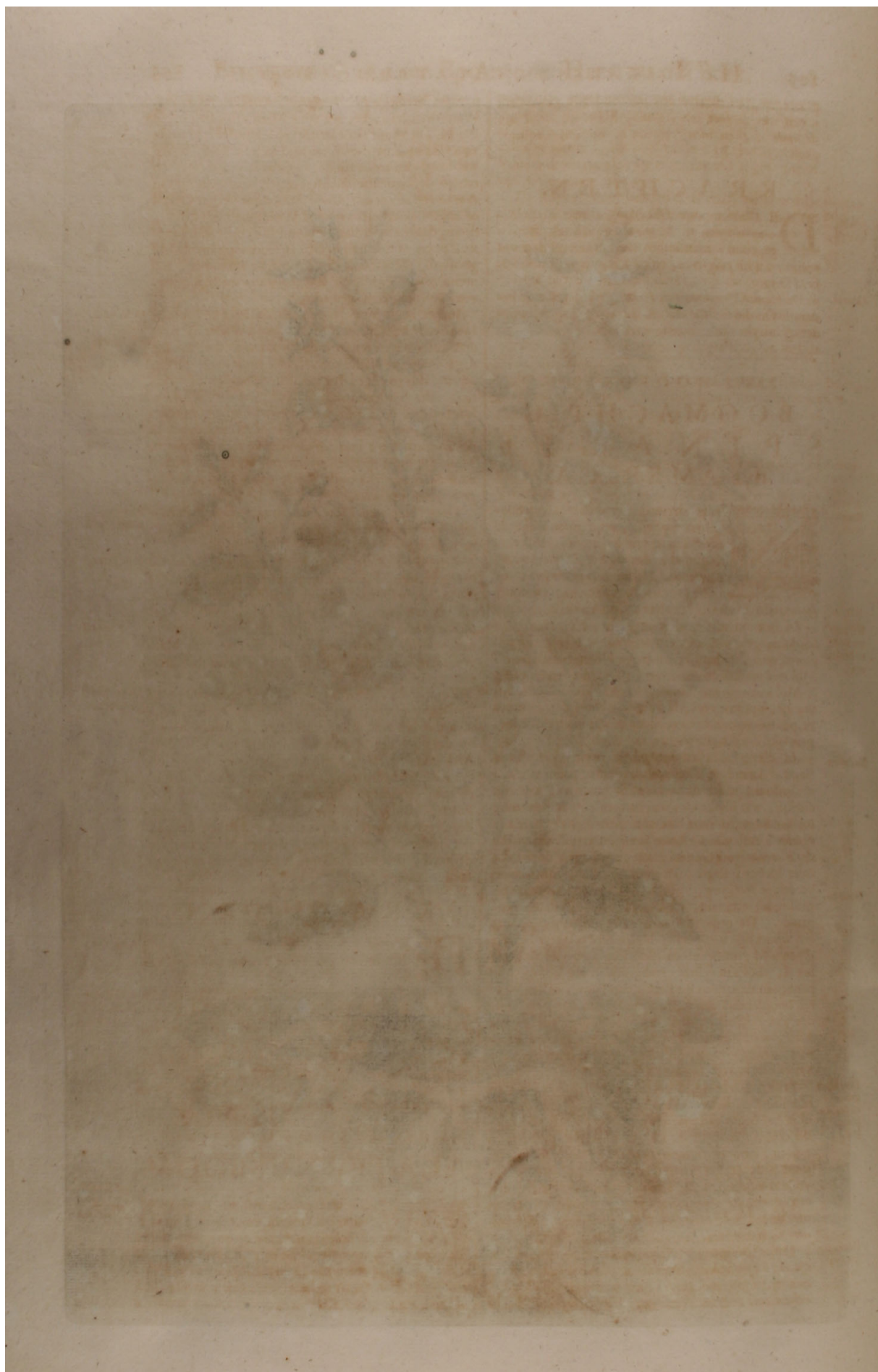
Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden Drie ver- drie verfcheydene soorten, namentlijk: I. PERICLY- scheydene soorten. MENUM RECTUM FRUCTU CERASINO, of REGTOPSTAANDE GEYTENBLAD, met *Vruchten* als kleyne *Karsjen*; welke soort ook genoemd werd CHAMÆCERASUS ALPINA, of LAGE BERG-KARSSEBOOM. II. PERICLYMENUM RECTUM FRUCTU CÆRULEO CORNUS FEMINÆ EFFIGIE, of HONDSKARSEN REGTOPSTAANDE, in gedaante gelijk zijnde de CORNOELJEBOOM WYEJE, met een blauwe *Vrucht*. III. PERICLYMENUM HUMILE FRUCTU RUBRO MINORE, of LAGE HONDSKARSEN met een kleyne roode *Vrucht*; genoemd CHAMÆPERICLYMENUM, 't welk even 't zelve beteekend. Al te zamen zijnze van eenen dezelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een zeer goede, gemeene, zandige, Wat voor met twee-jarige *Paerde-* Koeyemist, van yder eenen aarde veel, wel door malkander gemengde grond: een vrye, zy beminne- opene, luchtige en genoeg ter *Zon* gelegeene wel zoo lief, als een donkere of schaduwachtige plaats; en veel *Water*.

Ieder *Zomer* bloeyenze in de *Maand May*; en gee-Aart: ven, bij goede jaren, in den *Herfst* volkomen-rijpe Bloem. *Vruchten*. Werden van naturen zeer oud. Verdra- Vrucht. gen harde *Storm-winden*, *Sneeuw*, *Hagel*, *Rijp*, sterke *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden des gantschen *Winters*.

Werden aangewonnen, niet alleen door haar *Zaad*, Aanwin- het welk met een volle *Maan* van *October* of *Maert* in-ning door een *Pot*, ruym een stroo breed diep, moet gezayd zijn, vermits het langzaam voortkomt; maar ook door hare bij de *Wortel*, of boven de aarde uytge- schotene jonge *Loten*: welke men ten halven insjijd op de wijze der *Angelieren*, een halve vinger lang, en met aarde aanvuld. Als ze nu *Wortelen* hebben gekreegen;

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vijf onderscheydenen soorten: te weten:

- Vijf on-
derschey-
dene soor-
ten.
- I. ALATERNUS FOLIO OBLONGO, of ALATERNUSBOOM met Bladeren, een weynig langwerpig.
II. ALATERNUS FOLIO SUBRUTUNDO, of ALATERNUSBOOM met ontrent ronde Bladeren.
III. ALATERNUS VOMITIVA VIRGINIANA, of BRAKING-VERWEKKENDE ALATERNUSBOOM uyt Virginien.
IV. ALATERNUS FOLIO ROTUNDO MARGINE ARGENTEO, of ALATERNUSBOOM met ronde Bladeren, en schoone witte gelijk als Zilverre kanten.
V. ALATERNUS FOLIO ROTUNDO ALBIS STRIIS, AC PUNCTIS, VARIEGATO, of ALATERNUSBOOM met ronde Bladeren, lange strecken, en witte stippelen, aardig gemarmeld; welke zich in de May-maand beginnen te vertoonen, en in September weer vergaan, doch telkens in 't volgende jaar zich weer op nieuws op de Bladeren laten zien. Alle zijn ze van eenen dezelve Oeeking en Waarneeming.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Zij beminnen een gemeene, zoo wel zandige als geen zandige, doch met twee-jarige Paerdmist matig voorziene grond: een warme, opene, luchtige, wel ter Zon gelegeene plaats, en, gedurende de Zomer, tamelijk veel Water. Geeven niet alleen jaarlijks Bloemen, maar ook, bij goede drooge tijden, volkomen rijp Zaad.

Bloemen.

De Bloemen komen tros-wijze voort tusschen de Bladeren, in het begin van May, of het laatste van April, aan kleynen Steelten. Zijn uyt den geelen groen, en bestaan uyt vier, of ook uyt vijf Bladeren. Blijven eenige dagen lang in haren Bloey, eer ze afvallen.

Zaad.

Het Zaad, of de Frucht, is rond, kleyn; eerst groen, daar na rood; eyndelijk gantsch zwart, en werd gerimpeld. Als men dit ziet, heeft het zijne volle rijpheyd bekomen.

Aart.

De ALATERNUSBOOMEN zijn tamelijk hard van aart: kunnen echter niet wel veele koude Herfst-reegenen, Storm-winden, Rijp, of sterke Vorst verdragen. Moeten derhalven, met een volle Maan van April, in Potten of houte Bakken, na geleentheyd harer grootte en veelheyd harer Wortelen, geplant zijnde, in 't begin van October binnens huys gebragt worden, en gezet op een luchtige plaats; daar ze, bevrijd voor een doordringende Vorst, weynig warmte van 't vuur genieten, of waar in alleen bij vriezende Weer werd gevuurd: gedurende de Wintertijd onderhouden met weynig lauw-gemaakt Reegenwater; 't zij door begieting van boven, of door een Pan van onder. Niet voor den aanvang van April, of wat later, na dat de tijd goed of quaad is, moet men ze met een zachte Reegen weer buyten brengen; doch ook een weynig dekken voor sebrake hayrige winden, en koude nagten.

Aanwin-
ning.

In onze Landen kunnen ze aangewonnen worden op vier verscheydenen wijzen:

Door
Zaad.

Eerst, door haar Zaad; 't welk met een volle Maan van April of Maert in een Pot, twee Stroo-breedte diep, gezayd; op een warme plaats gezet, en zomtijds een weynig met Water begoten moet zijn. De hier uyt voortkomende jonge Planten mogen, wegens hare teederheyd, niet voor het tweede Voorjaar daar na, met een Maertsche of Aprilsche volle Maan, verplant worden. Dikmaal ontstaan hier uyt veelerley aardige veranderingen en onderscheydenheden, welke met zonderlinge lust werden aanschouwd; gelijk mij en meer andere gebeurd is.

Door hare
jonge
Lotten.

Ten anderen, door hare met een volle Maan in Maert of September afgesnedenen jonge Lotten, aan welke onder een weynig oud Hout is gebleeven, om aan 't zelve dies te bequamer te kunnen Wortel schieten. Deeze steekt men ter langte van ontrent een vinger in een Pot; en men stelde ze op een donkere plaats, daar ze ten minsten in agt weeken tijds van de Zon niet bescheenen kunnen worden. Dikmaal, of wanneer 't

noodig is, moet men ze met Reegen-water van boven begieten: daar na wat meer Lucht geeven; en eyndelijk in Augustus geheel open stellen. Dus gehandeld, zullen ze met 'er tijd Wortel vatten, en voort groeyen. Voor 't derde jaar daar na mogen ze niet opgenomen of verzet worden.

Ten derden, door hare bij de Wortel, of boven de aarde uytlopende jonge Scheutjens: welke men ten halven insnijdt, op de wijze der Angeliere, een lid van een vinger lang, en met aarde aanvuld; of zachtjens daar in neerwaarts buygd, en dan door een houte Haakje valt in de grond steekt, op dat ze niet weer uyt de aarde opspringen mogten. Dus zullen ze met 'er tijd Wortelen krijgen: welke men, jarig geworden zijnde, van de oude afneemt, en in Potten verplant, op de voorheenen gedagte tijd, en met de genoemde Maan.

Ten vierden, door de wijze van Zuygen, of Inleg-DoorZuygen; het welk met een wassende Maan van Maert of April kan geschieden op een CELASTRUS, of PHYLIREABOOM, van welke beyde wij zullen spreken in de twee volgende Hoofdstukken.

Het ALATERNUS VOMITIVA VIRGINIANA, of BRAKING-VERWEKKEND ALATERNUSBOOMTJE UYT VIRGINIEN, groeyd in deeze Gewesten op uyt een veelvoudige, teedere, bruyn-verwige Wortel; vier of vijf voeten hoog. Boven verdeeld het zich, als men 't van beneeden wel opgesnoeyd heeft, in veele teedere, ronde, buygzame, van binnen witte, van buyten met een aangename bleek-blauwe verw omvangene Takjens; aan welke voortkomen bijna gantsch ronde Bladertjens, digt boven malkander in het ronde, meer opwaarts staande, als neerwaarts hellende. Zijn ongelijk van grootte: rusten op korte, steevige, en bleek-bruyne Steelten; voor niet zoo rond als achter, maar daar een weynig, in 't verminderen, spits-achtig toelopende, en begaafd met groene randen, teeder ingesneeden, of getand. De verwe, boven na de Zon gekeerd, is uyt den groenen geel; van een aangename aanschouwing; doch van onder veel geeler; hard van aart; stevig-steyl staande, en in 't midden voorzien met een regt-doorgaande groote Ader, waar uyt veele kleynere Adertjens voortkomen, lopende ter zijden door 't geheele Blad.

Deze aardige Struvel-plant heeft tot noch toe bij mij geene Bloemen, veel minder eenig Zaad gedragen; ook noyt bij de Wortel eenige jonge Lotten uytgeloot.

K R A C H T E N .

Het Hout, en de Bast deezer Boomen, worden gebruykt in de Verweren, om daar van te maken een roodachtige, of een gantsch donkerblauwe verwe.

Dertig Bladeren van 't Braking-verwekkend Alaternusboomtje uyt Virginien ('t welk in dat Americaansch Gewest zeer veel gebruykt, en in hoogachting gehouden werd) gestoten; vierentwintig uren lang in een half pintje Wijn op een warme plaats te weyken gezet; dan door een schoone doek gedaan, en 's morgens nugteren gedronken, doet zeer gelukkig Braken, en ontlast de Maag van allerley Galachtige en andere lijmerige vochtigheden; de zelve herstellende in een volkomene gezondheid.

XXXVIII HOOFDSTUK.

CELASTRUSBOOM.

En aardig Boom-gewas, met een altijd duurende, aangename en blinkende groenheyd vercierd, heeft in 't Neederlandsch geen anderen naam, dan deeze. In het Latijn meê CELASTRUS; en in 't Italiaansch Cè-

Lucht, en aangenaam-zoete Reegen. Voor koude vriezende *nagten*, *sehrle*, *bayrige winden*, moet men haar voorzichtig wachten, en wel dekken.

Zij werden in deeze onze Gewesten, *aangewonnen* op vier bijzondere wijzen, te weten:

Eerst door hare met een volle Maan van *April*, *September* of *Maert*, afgesneedene *jonge Takken*, welke men steekt in een Pot, gevuld met goede, zandige, en een weynig, of geen, gemeste aarde; daar na de zelfde seld op een donkere of schaduwachtige plaats, bevrijd voor de Zon, en zomtijds een weynig van boven met Water begiet. Agt of tien weeken lang moet men haar op deeze plaats laten blijven; daar na langzaamelijk haar wat meerder Lucht doen genieten; doch niet voor in *Augustus* haar ten vollen voor de Zonnestralen bloot stellen. Dus vatten ze cyndelijk *Wortelen*, en groeyen genoegzaam aan.

Ten anderen, door haar *Zaad*; 't welk met een afgaande Maan van *November* of *Maert*, niet meer dan twee Stroo breed diep, hol en luchtig, werd gezayd in een Pot, gevuld met de boven-genoemde grond, daar na gezet op een warme plaats. De daar van voortkomende *jonge Planten* mogen ter verplanting niet opgenomen worden, voor dat ze drie jaren oud zijn.

Uyt deeze wijze van *aanwinning* ziet men dikmaal voortkomen zeer aardige *veranderingen*, welke met lust werden aanschouwd. De dagelijkse ervarentheyd toond ons de waarheid hier van. In 't jaar 1646 heb ik dus verkreegen een *Phyllireaboom*, met bleek-roode kanten aan zijne *Bladeren* zeer schoon verciert: ook drie *jongen* van dezelve soort in 't jaar 1670 op nieuws. 't Eerst gedachte *Boomtje*, vier jaren oud, heb ik, zeer daarom gebeden zijnde, gezonden aan *Monsieur CHARLES DE GIVRY*, Apotheker binnen *Amsterdam*; die het eenige jaren daar na aan een derde verkogt, voor een goede som gelds. Als ik in 't jaar 1680. in 's *Gravenhage* quam, vond ik het noch wel gesteld bij *Monsieur WARNER VANDER GROEN*: die het in zulk een waarde hield, dat hij het voor minder als drie honderd *guldens* niet wou af staan.

Ten derden, door hare boven de aarde (want zelden ziet men haar uyt de *Wortel* jonge *Loten* voortbrengen) laag uytstietende *Takken*: welke men voorzichtig ten halven insnijdt; op de wijze der *Angelierien*, ontrent 't lid van een vinger lang; zachtjens in de aarde buygd, en met een *hout* *Haakje* vast steekt, eendeels om dus te verhinderen de weer opspringing; anders-deels om dies te minder beweegd te kunnen worden, en zoo veel te bequamer *wortelen* te mogen krijgen. Als dan dezelve een jaar, of meer, oud geworden zijn, moet menze van de oude afneemen, en met een volle Maan in de voorheenen genoemde Maand in Potten verplanten.

Ten vierden, door de konst van *Zuygen*, of *Inleggen*: het welk behoort te geschieden op een *Alaternus*, of ook op een *Celastrusboomtje* (van welke beyde hier boven in het xxxvii. en xxxviii. Hoofdstuk gehandeld is) in 't laatste van *Maert* of 't begin van *April*, met een wassende Maan. Doch de gemelde *Boomtjens* moeten hier toe genoegzame dikte hebben bekomen.

De *PHYLLIREA ILICEA*, sive *ILICIS COCCIGLANDIFERÆ* FOLIO, of *PHYLLIREA* MET *BLADEREN* VAN *COCCINILIEBOOM*, van naturen uyt een bruyne *Wortel* struvelachtig, en in deeze *Neederlanden* niet hoog opschietende, krijgt veele teedere en korte, bleek of vaal-geverwde brosse *Takjens*, voorzien met eenige grijze *Stippelen*, aan welke de *Bladeren* zitten, digt op den anderen gevoegd, ook gemeenlijk twee en twee ontrent regt teegens over malkander gesteld. Deeze zijn donker bleek-groen, en blinkende van verwe; rustende op zulke korte en kleyne *Stieltjens*, dat ze schijnen aan de *Takjens* zelfs vast ge-

hegt te staan. Ongelijk zijn ze van grootte; doorgaans ruym een vinger-breed. De onderste aan de *Takjens* lopen gemeenlijk voor geheel stomp-rond toe, gelijk de hier bijgaande *FIGUUR* vertoond: waar teegens al de andere in een spits punt eyndigen. Aan de randen zijn ze aardig, net, doch niet diep, Zaags-wijze, maar gantfch niet Doornachtig getand. Staan stijf en steevig. Zijn hard, en wat dikachtig van aart, als men ze in de Mond knauwd gemeenlijk te zamen-trekken-de; in 't midden verciert met een regt-doorlopende groote *Ader*; uyt welke door 't geheele *Blad* zeer veel, digt bij malkander gevoegde, zichtbare, en aan de randen halve Maans-wijze rond in malkander toelopende, kleyne, beziens-waardige *Aderijens* vloeijen.

Niet anders als door ouderdom vallen deeze *Bladeren* ter aarden; tusschen welke voortspruyten de *Bloemtjens*, aan kleyne *Takjens* Tros-wijze bij malkander gesteld. Zijn kleyne; van verwe uyt den bleekgeelen groenachtig. Bestaan uyt vier en vijf *Bladertjens*. Hebben van binnen zommige zeer kleyne *Nopjens*. Der Na dat ze zich eenige dagen geopend hebben vertoond, vergaen ze in haar zelve, en laten dan agter kleyne, ronde, eerst groene, daar na roode, cyndelijk zwart wordende *Vruchten*; twee, drie, vier, en meer aan zeer teedere en korte *Stieltjens* bij den anderen gevoegd.

De *PHYLLIREA FOLIA AUREO*, ET *ARGENTEO*, Beschrijving der *Phyllireaboom* met geel als Goud, en met wit als Zilver gekante *Bladeren*, groeyen van naturen op de wijze van de *PHYLLIREA VULGARIS*, of GEMEENE *PHYLLIREABOOM*. Hebben ronden en zwart-roode *Takjens*; aan welke, nu aan de eene, dan aan de andere zijde, de *Bladeren* voortkomen, luchtig boven malkander gesteld; van een zeer ongelijke grootte; ja dikmaal gantfch mismaakt, zommige echter zeer volkomen; en dan gemeenlijk een vingerlid lang, wat meer of min; een kleyne vinger, en ook wel minder, breed; al te zamen onder aan de *Steel* op 't smalste; eenige in het midden, andere daar teegens der zelfde voor op 't breedste, en dan daar stomp-rond toegaan-de; een ander weer in een spits stomp punt eyndigende; ja onder die met het wit of Zilver *Blad* vind men'er dikmaal, geheel *Ovaals-wijze* rond; maar ook dan ziet men daar voor aan een kleyne spits, op de manier van een kleyne *Doortje*. Gezamentlijk zijn ze hard van aart; staan steevig; zijn in 't midden aardig voorzien met een regt-doorgaande *Ader*, waar uyt veel andere zeer teedere voortfchieten; om 't gantfche *Blad* bij de randen in malkander vloeijen, en aldaar een ronden inwendige *Cirkel* maken. Aan deeze randen zijn zommige teeder getand; andere daar teegens gantfch niet. Boven zijn ze van verwe donker, ook bleekgroen; voorzien met eenige weynige witte *plekjes*, of *stippelen*, doch aan de randen met een gantfch Zilver witte breede streep rondom, waarlijk bezienswaardig: onder zijn ze veel bleeker. De andere soort is op dezelve wijze op 't schoonste verciert met goudgeele randen en streepen. Tusschen welke hier en gintfch aan kleyne *Takjens* zoo wel de *Bloemen* als 't *Zaad*, op en in dezelve wijze der voorgedachte soorten, worden voortgebracht, en met lust aanschouwd.

K R A C H T E N .

DE *Bladeren* deezer *Boomtjens* van buyten op-geleegt, verkoelen, verzachten, en verdrogen de vochtigheyd en hitzigheyd der *Gezwellen*. 't Poeder daar van in Wijn gekookt, en daar mee gewasschen, verdrijft de *Lendenpijn*; de opdryfzigheyd in 't aangezicht, en de zeerigheyd, zoo van de *Mond* als 't *Tandvleesch*.

De *Bladeren* in Wijn gekookt, en daar van gedronken, zetten de *Waterlossing* sterk voort. Zijn ook zeer goed, om de *Gezwellen* des *Monds* daar mee te genezen, volgens 't berigt van *Dioscorides*.

K R A C H T E N.

Galen. lib.
Med. Simp.
7.

DE Bladeren en Vruchten van *Alcanna* zijn droog in den eersten, en warm in den tweeden graad; ook 't zamen-trekkende van aart. Gekookt in Weegbree-water, en op gebrandheyl gelegd, geneest dezelve. Heeld ook de zweeringen van de Mond.

Diosc. lib.
1. cap. 25.
Sub Li-
gustri
nomine.
Bellonius
lib. 3.
Serap. lib.
Simp. cap.
110.

Het Poeder der gedroogde Bladeren in Water ge- weykt, geeft daar aan een schoone Goud-geele verwe. In Citroen-, of *Quec-zap*, of in *Alwyn-water* gekookt, en daar mee gewasschen, maakt niet alleen de Mannen een roode Baard, maar ook de Paerden roode Manen en Staarten. 't Zelve Stof der gedroogde Bladeren met Meede gemengd, en ook daar mee gewasschen, verdrijft de zweeringen, en de vuyse stank der Voeten. Geneest de zwellingen der Keel, en maakt een zuyver vel.

Avicenna.

De Bladeren in Wijn gezoden, en daar van gedronken, bevordert zeer de Waterlossing. Doed de Maand-sonden voortkomen; dood de kleynen en groote Wormen, en verdrijft het Colijk.

Alp. de Pl.
Eg. c. 13.
Ruell. de
Nat. simp.
h. 1. c. 94.

De Bloemen in Edik van Rozen geweykt, en op het Hoofd gelegd, geneezen de Hoofd-smerten.

Van deeze Bloemen, in oly gekookt, en uyt-gedrukt, werd ook gemaakt het welriekende *Oleum Cyprium*; dienstig tot verzachting, verwarming en versterking der Zeenuwen.

XLI HOOFDSTUK.

BOOMACHTIG
JUPITERSBAARD.

Namen.

Et deezen, en, mijns weetens, met geen anderen naam werd dit schoon en zeer bevallijk Boom-gewas in het Neederlandsch genoemd. In het Latijn *BARBA JOVIS FRUTEX*, welke naam bij *PLINIUS* eerst bekend is geworden: alhoewel men 't ook billijk mag toevoegen dien van *ARGENTINA*, of *ZILVERBOOM*, *ZILVERBLAD*, wegens de zeer schoone en blinkende Bladeren. In 't Italiaansch *BARBA DI GIOVE ARBOREA*.

Twee

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee bijzondere soorten.

bijzondere
soorten,

I. *BARBA JOVIS ANTIQVORUM*, of *ARGENTINA DORYCNII DIOSCORIDIS EFFIGIE*, dat is, Boomachtig Jupiters-baard der oude, of Zilverboom met witte blinkende Bladeren; en een gedaante als het *Dorycnium* van *Dioscorides*; doch een weynig kleyn: voor wat ronder, en niet zoo lang van steel, op de wijze als 't *Balsamum*, of *Ledum Alpinum*. II. En *BARBA JOVIS FRUTEX TRIBULI TERRESTRIS FOLII*, of *ARGENTINA COLUTEÆ FACIE*, zoo veel als, Boomachtig Jupiters-baard met Bladeren van Aard-angel, of Zilverboom met Bladeren op de wijze der *Lombaardsche Linzen* met *Zaad-peultjens*, doch de Aard-angel beeter gelijkende, behalven dat ze voor in een Blad komen te eyndigen, 't welk de Aard-angel gantschelijk niet doet: of ook *BARBA JOVIS RECENTIORUM*, of Jupiters-baard der nieuwe Kruyd-beschrijvingen, genoemd. Deeze Bladertjens zijn kleyn, Ovaals-wijze rond, onder gantsch wit-blinkende, maar boven groen en ruyg: in 't midden alleen voorzien met een *Ruggetje*, en geen Aderen: altijd twee en twee regt teegens malkander over aan haar Steelte gesteld, gelijk de *Alcanna*, neegen, elf, of dertien in getal; van welke 't voorste, daar ze in eyndigen, 't grootste is. Al te zamen zijn ze voor aan verciend met een kleyn puntje, als een *Doortje*.

en ieder
van ver-
scheiden
namen.

Zij groeyen gemeenlijk op tot de hoogte van drie of vier voeten in onze Landen, en niet verder opwaarts; echter haar verdeelende in veele zijde-Takjens, welke hare Bladeren noyt laten vallen, dan door ouderdom.

Beminnen een goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdmist, en het Mol van vergane Boombladeren doormengd: een opene, vrye, warme, luchtige, en wel ter Zon gelegeene plaats, met matig Reegen-water. Geeven jaarlijks, niet alleen in de Maand Junius witte Bloemen, zittende in een klomp, van gedaante gelijk de Klaver, een alleen, of gemeenlijk twee, drie, en wel meer, bij malkander; maar ook in de Herfst en Winter volkomen rijp Zaad.

De Bloemen komen boven, en ook ter zijden van hare Takjens te voorschijn uyt veele digt op malkander gevoegde Bladeren, rustende op kleyn Steeltjens opwaarts. 't Zaad moet tot in den Herfst of aan de Winter aan zijne Struyk blijven staan, tot dat het gantsch bruyn geworden is, want eerder heeft het zijne rijpheyd niet ten vollen bekomen. 't Is kleyn, Ovaals-wijze rond, groen van verwe, en met een dun Veltje bekleed; 't welk met 'er tijd bruyn, en lang daar na eerst afgenomen werd. Alhoewel 'er ook Bloemen aan 't *BARBA JOVIS ANTIQVORUM*, of Jupitersbaard der oude, niet regt wit, maar geelachtig, werden gezien; zoo heb ik echter tot noch toe geen volkomen rijp Zaad daar aan vernomen, maar wel zeer schoone Bladeren, voor 't gezigt gantsch aangenaam, van onder bekleed met een witte woligheyl; maar blinkende van boven zeer dierlijk als Zilver. Zijn ontrent 't lid van een vinger lang; onder aan de Steel, gantsch smal, van waar ze allenskens breeder worden: boven, of voor, zoo breed als een groot Stroo, en daar op 't breedste: voor aan niet spits, maar rond toegaande, op even dezelve wijze als het *Ledum Secundum*, of tweede *Ledum* van *CAROLUS CLUSIUS*. Aan beyde de zijden, en ook rondom, omhelzenze de Steel. Zitten veelvoudig en digt op malkander, in zulk een gestalte en wijze, als men in het *Dorycnium* van *Dioscorides* ziet, welker Bladeren zij geheel gelijk zijn in blinkende verwe, en alleen in 't midden voorzien met een eenige doorlopende Ader, enkelijk van onder zichtbaar.

Men bevindt deeze Boom-gewassen teeder van aart, zoo wel van de een als de andere soort. Konnen in deeze koude Gewesten gantsch geen Herfst-reegenen, Stormwinden, mistige Lucht, Hagel, Sneeuw of Vorst verdragen. Moeten derhalven, met een wassende Maan van April in een Pot geplant zijnde, in het laatste van September of begin van October, na dat de jaartijd goed of onbequaam is, binnens huys gebragt, en op een luchtige plaats gesteld worden, daar ze, zonder eenige tocht, of koude Lucht-zuyging, door de Vensteren zoo lang Lucht en Zon mogen genieten, als de uytwendige koude zulks wil toelaten. Als nu dezelve vermeerderd, werden ze gesteld, daar men haar kan bewaren zonder te bevroezen, en zonder vuur, zoo het geschieden kan, vermits ze deeze voor haar onnatuurlijke warmte niet lange, zonder schade te lijden, konnen verdragen. Of anders moeten ze staan, daar alleen bij sterke Vorst door een yzeren Oven werd gevuurd. Als deeze koude voorbij is, moeten ze weer de Lucht genieten; en gedurende de gantsche Winter mogen ze maar een- of tweemaal van boven bevochtigd zijn met een weynig lauww-gemaakt Reegen-water; ook niet voor in 't begin of ten halven van April, na dat zich het Weer schikt, met een zachte Lucht en aangename Reegen, wederom buyten gesteld; voor Sneeuw-water, koude nagten, sebrale en bayrige Winden wel verzorgd en gedekt worden.

Deeze schoone Boomtjens kan men in onze Gewesten alleenlijk aanwinnen door haar Zaad; het welk men met een volle Maan van Februarij binnens huys (vermits het zomtijds vrij lang in de aarde blijft leggen,

Hoogte in
deze
Landen.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Bloemen,
Zaad.

Beschrij-
ving van
Jupiters-
baard der
Oude, met
Bloemen
en Blade-
ren.

Hoedanig
deeze
Boom-
gewassen

moeten
waargeno-
men wor-
den.

Aanwin-
ning, al-
leen door
haar Zaad.

zelve ten minsten twee jaren oud zijn, eer men ze opneemt, en van de oude afsnijdt. Daar na moet men ze met de genoemde Maan van April verplanten in bequame Potten.

Door
Zaad, en
hoe dan te
Quecken.

Eevenwel kan men haar ook *vermeenigvuldigen* door haar *Zaad*, uyt warme Landen bekomen: het welke met een wassende Maan van Maert werd gelegd in een Pot, niet diep maar hol, en verre van mal-kander. Tot op den laafsten May moet deeze Pot gedurig in warme Paerdmist worden gezet. De hier van opkomende *jonge Boomtjens*, welke zich gemeenelyk bruyn-verwig aan de punten harer *Takjens* vertonen, mag men niet opneemen, om ieder afzonderlyk in een Pot te planten, voor dat ze twee of drie jaren in de eerste Pot hebben gestaan.

K R A C H T E N.

DE kleyne, ronde, en schoon-roode *Vruchten*, *Knoppens*, of *Greyen*, aan de teedere *Takken* van de kleyne *Coccinlieboom* groeyende, waar van bekomen word de *hooge Scharlake* of *Karmozijn verwe*, zijn verdrogende en te zamen-trekkende van aart; ook dikmakende, en een weynig bitter van smaak.

Met Wijn ingedronken, of anders in spijzen gebruykt, stoppen ze de overvloedige *Maandstonden* der Vrouwen. Met Wijn vermengd, geneezen ze allerley *Wonden*, inzonderheyl des *Hoofds*. Alleenlyk gestoten, en gelegd op zware *quetzingen*, bij welke de *Zeenruwen* zijn geraakt, heelen dezelve. Versterken en verquikken desgelijks 't Hert.

Worden daarom ook gebruykt in de welbekende *Compositie*, *Confectio Alkermes*; dus genoemd na deeze *Kermes* of *Coccinlieboom*.

Welke *Confectie* 't Gemoed vervrolijkt, en 't Hert zeer versterkt; ook uytdujft alle overvloedige, grove, zwart-gallige en zwaarmoedige *Vogten*. Is goed voor de *Hert-klopping*, *Bezwijmeling*, en *Hertvang*. Versterkt en verlijgt inzonderheyl de *Vrouwen* in 't baren, ter dier tijd, of ook van te voren gebruykt. De gestotene *Vruchten*, met Wijn ingenomen, vermogen eeven 't zelve. Zijn daarenboven zeer dienstig teegens *lamheyd* en *beroerdheyd*.

De *Eykelen*, of *Vruchten*, van de *Ilex Glandifera* major; of *Groote Ilexboom*, gaan in smaak en gezondheid onze gemeene verre te boven.

De *Bladeren* verkoelen, en drijven te rugge. Gedroogd en gestoten, neemen wech de ontfteeking der vuylen en bloedige *gezwellen*; versterken deeze, en alle andere zwakke deelen des *Ligchaams*.

De *Bast* der *Wortelen*, gantsch week in Water gekookt, geeft aan het *Hayr* des *Hoofds* een *zwarte verwe*.

XLIV HOOFDSTUK.

GENEVERBOOM.

Verfchey-
de namen.

Ltijd groen-blijvende, en genoeg bekend, werd in 't *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook *DAMBESTEN* en van zommige *IMBEERNBOOM* genoemd. In het *Latijn* JUNIPERUS: In het *Hoogduytsch* WACHHOLDER, of ook WECHHOLTER: In 't *Fransch* GENEVRE, en in 't *Italiaansch* GENEPRO.

Tweeder-
ley soor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee bijzondere soorten, te weten: JUNIPERUS MAJOR, of GROOTE GENEVERBOOM, en JUNIPERUS MINOR, of KLEYNE GENEVERBOOM. Beyde zijnze van eenen dezelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Wat voor

Zij beminnen uyt eygener aart een dorre, onvrucht-

bare, en slegte, zandige grond: veel, en ook matige Reegen. Geeven ieder jaar volkomene *Vruchten*; zij beminnen; of anders onvruchtbaar blijven; met een zeldzaamheyd. welke in 't tweede jaar eerst hare rechte rijpheyd bekomen. Ondertusschen verneemt men al weer nieuwe voortkomende *Beziën*. Zoo dat men aan deeze *Boomen* geduriglyk vind rijpe, halfrijpe, en op *nieuws aanwassende Vruchten*. Maar indien ze werden gezet in een goede welgebomde aarde, zoo blijven ze altijd onvruchtbaar, en brengen noyt eenige *Beziën* voort. Gelijk ook niet doet de eerst-gedagte soort JUNIPERUS MAJOR, of groote *Dambeziënboom*, in deeze koude Gewesten, vermitsze een warmer Luchtstreek gewoon zijn.

Zij worden *aangewonnen* alleen door hare *Vrucht*; Aanwin-
ning. ten; welke men met een volle Maan van Maert in de aarde moet leggen; niet diep: ook niet opneemen om te verplanten, voor dat de opgekome *jonge* drie jaren oud zijn geworden.

Men legt ze ook wel in *Oktober* in een Pot, of Bak, door hare *Vruchten*, vol aarde; welke men dan 's *Winters* binnens huys bewaard: in de Maert daar weer uyt neemt, en dan op een goede drooge plaats in de aarde *Zayd*, hol en luchtig. Dus komen ze in 't volgende jaar zeer bequaam en veelvoudig voort.

Het *Zap*, of de *Gom*, welke uyt deeze *Boomen* Zap, of vloeyd, werd in 't *Latijn* genoemd VERNIX, en op het *Neederlandsch*, na 't *Latijnsche* woord, VERNIS: weegens de glans zeer gebruyklyk tot veelerey verwin- gen; ook bij alle konstige en slegte Schilders, Ver- wens, en diergelijke.

K R A C H T E N.

DE *Bladeren*, of *Topjens*, en de *Vruchten* dee- Galen. lib.
zer *Boomen*, zijn droog in den eersten, en warm Med. Simp.
in den derden; maar 't *Hout* beyde warm en 6.
droog in den derden graad. Hebben een openende, verteerende, versterkende en dun makende kracht.

De *Vruchten* gepulverizeert, en zoo opgelegd; des- Vruchten.
gelijks in Wijn gekookt, doen alle *gezwellen*, zoo wel *inwendig* als *uytwendig*, verteeren. Versterken 't *Hoofd*, en de *Oogen*. Zijn goed voor alle *konde Zin- Tragus l. 3.
kingen*; 't *Flereijn*, pijn in de *Zijde*, allerley *Won- cap. 58.
den*, *Geraaktheyd*; beevende *Leeden*; ook voor de Dief. l. 1.
Longe, *Borst* en *Hoes*. Versterken, en maken een cap. 104.
graage *Maag*, en gezond *Bloed*. Scharpen 't *verstand*; breeken de *Blaas*- en *Nieren-steen*; dringen de *Water- lossing* voort; veroorzaken, inzonderheyl in de Mond geknauwd, een goeden *Adem*; verdrijven alle *quade Lucht*; versterken de *Moeder*; desgelijks 't *Hert*, in tijd van *Pest* met Wijn gedronken. Van zwangere *Vrouwen* in 't laatste harer dragt in spijzen gekookt, en dus gegeten, doen haar gemakkelijk *verlossen*. Op kolen gelegd, verjagen ze door haren reuk allerley *giftige Dieren*.

Het *Zap* deezer *Vruchten* met Wijn gedistilleert, en 't *Zap* daar mee gewasschen, verteerd de *voort-eetende*, en allerley *vuylen Zuweeringen*.

De *Vruchten* zelfs, kleyn gestoten, in Wijn gezo- Dodon.
den, daar na uytgeparft, en weer tot een tamelyk dik- lib. 30.
ke *Brij* gekookt; dan 's avonds en 's morgens een Lee- cap. 4.
pel vol daar van ingenomen, bewaard de menschen voor alle *vergift*, en *Pest*: versterkt de *Maag*, de *Lee- ver*, het *Gezicht*, de *Harssen*, en neemt wech de duyzelige dampen der zelve. Is goed teegens de *Wa- Plin. lib.
terzucht*, *konde Pis*, inwendige *zuweeringen*; vallende 24. cap. 8.
ziekte, *Hoes*, *Engborstigheid*, opstijging der *Moeder*, *Simp. lib.
en Buijkpijn*. De *Vruchten*, of *Beziën*, in Wijn gezo- 42.
den, en daar van gedronken, verwekken de voortko- ming der *Maandstonden*.

De *Gom*, warm en droog in den tweeden graad, gepulverizeert, en met Wijn ingedronken, doodt de *Wor- men*; versterkt de verkoude *Zeenruwen*; doet 't *Braken* ophouden; stildt de *Roode*- en *Buijkloop*.

De

dit Water, op de gemelde wijze gezoden, koud geworden is, zoo begint, of bespreng met dit vogt, in droog Weer uwe *Boontjens*; en stroy, terwijlze noch nat zijn, 't stof van dezelve *Tabak* op de *Bladeren*, zoo zullen al de *Rupzen* schielijk afvallen, haastig sterven; immers niet weer aan den Boom komen; inzonderheyd zoo men dit middel in den tijd van veertien dagen twee of driemaal in het werk steld. Indien men verneemt dat dit gespuys weer aan de *Boontjens* komt (het welk echter zelden gebeurt, ten ware lang daar na) zoo kan men handelen op de voorige wijs.

K R A C H T E N.

Dodon. lib. 2. 26. cap. 8. **D**E jonge *Bladeren* der *Kruys-bezienboomen*, rauw gegeten, drijven de *Waterlossing* voort. Zijn goed teegens het *Graveel*; en werden, in plaats van *Moer-bezien-bladeren*, de *Zijde-wormen* ter spijs gegeven.

De *Vruchten*, koud en droog in den tweeden graad, hebben een te zamen-trekkende kracht. Als ze gantsch rijp werden gegeten, verwekken ze pijn des *Ligchaams*, en maken een quaad, galachtig Bloed.

Lobel. lib. 2. fol. 249. De onrijpe *Bezien*, of der zelve *Zap*, werden op heete gezwollen, 't *Wildvuur*, en de *Ros* gelegd. Verstoppen 't *Ligchaam*; de witte *Vloeden* der Vrouwen, en allerley *Bloedgang*.

Matthiol. l. 1. c. 105. Bauhin. lib. 6. cap. 20. Part. 2. tom. 1. Met *Zuyker* gekookt, of bij andere spijszen gedaan, zijn ze ieder aangenaam: versterken de *zwangere Vrouwen*; verhinderen een *misval*: beletten alle inwendige *verrotting*: verwekken *eetens-lust*; verslaan de *Dorst*; verquikken en geeven kracht aan 't *Hert* en 't geheele *ingewand*: neemen wech de *brand* van het zelve: zijn goed in *hitzige Koorten*, en *pestilentielle Ziekten*: dienstig, voor de geene die geplaagd worden van de *Spaansche pokken*, de *Gal* en 't *Bloed-spouwen*.

Tragus lib. 3. cap. 14. Men maakt ook een *Verjuis* van het *Doorn-bezien-zap*, even gelijk men doet van dat der onrijpe *Druyven*.

XLVI HOOFDSTUK.

JASMYN, of JESEMYN.

Verscheyden namen.

Et deezen, en, mijns weetens, geen anderen naam, werd dit aangenaam, edel, en wel-riekend Gewas in 't *Nederlandsch* genoemd. In het *Latijn* JASMINUM, JESEMINUM, of GELSEMINUM: in 't *Hoogduytsch* JASMIN: in 't *Fransch* ook JASMIN, of anders JOSEMIN; en in 't *Italiaansch* GELSIMINO.

Agt

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden agt zeer schoone, bevallijke, verscheydene soorten, namentlijk.

verscheydene zeer schoone soorten.

I. JASMINUM VULGARE FLORE ALBO, of gemeene witte *Jasmin*; welke ook werd geheeten JASMINUM SYLVESTRE, of wilde *Jasmin*. II. JASMINUM SEMPERVIRENS FLORE LUTEO ODORATO, of altijd groen-blijvende, met een schoon blinkend Loof, en geele welriekende *Bloemen* vierde *Jasmin*. III. JASMINUM SEMPERVIRENS AMERICANUM FLORE LUTEO ODORATO MAJORE, of altijd groen-blijvende *Jasmin* uyt *America*, met een groote geele welriekende *Bloem*. IV. CATALONICUM FLORE ALBO EXTRA RUBELLO, of *Spaansche* welriekende *Jasmin*, met een groote, van binnen witte, en van buyten roode *Bloem*. V. INODORUM FLORE LUTEO, of geele *Jasmin*, zonder enige reuk. VI. LUTEUM GENISTA FACIE, of geele *Jasmin* zonder reuk, dragende de gedaante van *Brem*. VII. PERSICUM TENU-

van dit edel, wel-riekend Gewas.

FOLIUM CÆRULEUM, sive FOLIIS DISSECTIS, of *Jasmin* van *Perzien*, met teedere, of gesneedene *Bladeren*, en een blauwe *Bloem*. VIII. JASMINUM PERSICUM PALLIDO CÆRULEUM LATIFOLIUM, sive FOLIIS INTEGRIS, of welriekende *Jasmin* van *Perzien* met ongekerfde breede *Bladeren* en een bleekblauwe *Bloem*. Niet alle zijn ze van de zelve *Queeking* en *Waarneeming*. Zullen derhalven, als haren aart onderzocht hebbende, van ieder in 't bijzonder den Lezer een kort en eygentlijk berigt geeven.

Het JASMINUM SEMPER VIRENS FLORE LUTEO ODORATO, of welriekende, geele, altijd groen-blijvende en van naturen aardig blinkende JASMYN heeft zomtijds vijf, doch gemeenelijk drie *Bladeren* bij malkander gesteld, ook dikmaal wat hol of geuts wijze gebogen; van welke 't middelste 't grootste, hoogste, breedste, ook *Ovaals-wijze* rond zich vertoond: de andere twee zijn weynig korter; in 't midden voorzien met een regt-doorgaande groote *Ader*, waar uyt eenige andere kleynder, doorgaans wat krom gebogen, en altijd opwaarts gekeerd, voortkomen. Aan de inwendige zijde lopen ze onder een weynig korter toe, als aan de uytwendige; doch zijn al te zamen aan hare randen effen, of slegt; eyndigende voor in een stomp punt; wat dikachtig, en zacht in 't aanraken: boven donker-groen glinsterende van verve, doch van onder bleeker, rustende op korte *Steehtjens*. Komen aan hare ronde, teedere, en bleek-groen-verwige *Steele* in de rondte voort, een duym breedte, wat min of meer, boven malkander; dan uyt de een, dan uyt de andere zijde.

Welriekende, geele, altijd groen-blijvende en aardig blinkende *Jasmin*.

Gedaante der *Bladeren*.

Zij beminnen een goede, zandige aarde, bestaande uyt twee deelen gemeene, bequame en gantsch niet schimmelig-riekende grond; twee deelen grof zand, daar geen zoutigheyd bij is; twee deelen Mol der verdorvene Bomen, of in plaats van dien 't Mol der verrotte Boom-bladeren; een deel twee-jarige Paardemist, en een deel een-jarige Hoenderdrek, wel door malkander gemengd: een warme, vrye, opene, luchtige, genoegzaam ter Zon geleegene plaats, en matig Reegenwater. Geeven, de geheele Zomer door, schoone, *Bloemen*, geele, kleyne, vijf-gebladerde *Bloemen*, maar noyt volkomen rijp *Zaad*. Zijn teeder van aart. Konnen niet veel koude *Herfst-reegenen*, *Storm-winden*, *Sneeuw*, *Hagel*, *Rijp*, of eenige *Vorst* verdragen.

Worden derhalven, met een wassende Maan van *April* in een Pot geplant zijnde, in 't laatste van *September* of begin van *October*, na geleegentheyd van de jaars-tijd, droog binnens huys gebracht, en gesteld op een luchtige, goede, bequame plaats, waar in, of gedurende de geheele *Winter* door een kagchel-oven, of alleen bij *vriezend* Weer gevuurd werd. Moeten ook in deeze gantsche tijd niet meer als twee, of ten hoogsten driemaal, met een weynig lauww-gemaakt Reegenwater van boven begoten zijn; vermits ze veel vochtigheyd gantschelijk niet, maar wel droogte verdragen kunnen. Zouden anders hier door, zoo zeer als door de *Herfst-reegenen*, komens te verderven. Hier op moet men wel nauwkeurig acht neemen. Ook mag men haer niet voor half *April*, met een aangename Lucht en zachte Reegen, weer buyten in de *Zonne-stralen* stellen; doch voorzichtig zijn, in haer te bewaren en te dekken voor koude nagten, hayrige, of schrale winden.

Het JASMINUM SEMPER VIRENS AMERICANUM FLORE LUTEO ODORATO MAJORE, of altijd groen-blijvende *Jasmin* uyt *America*, met een groote, geele, welriekende *Bloem*, moet met de zelve aarde voorzien, en op dezelve wijze behandeld worden. Deeze *Jasmin* heeft geen blinkende, maar droevige *Bladeren*. Zijn ook niet geuts-wijze, maar gantsch vlak, of plat, gesteld. Daarenboven niet zoo groot als de voorgaande, maar veel kleynder; bleek-groen van verve; veel holder geplaatst, en zachter in het aanraken; doch op de zelve

Altijd groen-blijvende *Jasmin* uyt *America*, met groote, geele, welriekende *Bloemen*.

Bladeren der zelve

gesneede en ontsneden Bladeren. ten blijvende, dikmaal door de *Vorst* van 't leeven werden beroofd, zoo moeten ze ook, gelijk de andere, 's winters in Potten bewaard zijn, en op zulk een wijze gehandeld, gelijk van de voorige is gezegt.

Het *JASMINUM PERSICUM TENUIFOLIUM* CÆRULEUM, *sive* FOLIIS DISSECTIS, of *Jasmin van Perziën met teedere of gesneedene Bladeren, en een blauwe Bloem*, groeyd in deeze Gewesten uyt een bruyn-verwige, teedere, veelvoudige *Wortel*, van naturen *Sirruvels-wijze* op; zelden meer als drie, vier, of ten hoogsten vijf voeten hoog. Krijgt de dikte van een vinger, niet veel van een duym. 't *Hout* is tamelijk hard en tay; de verwe uytwendig een weynig bruynachtig. Boven tot een *Boompje* opgesnoeyd zijnde, verdeeld het zich in veele dunne *takken*; van welke de een-jarige, of nieuwljks-geschotene, een donker-bruine verwe hebben.

Aan deeze, ook aan de onder-*Takjens*, komen voort veele dicht bij en boven malkander gestelde *Bladeren*; dun en teeder van aart; rustende op korte *Steeltjens*. Zommige zijn gantsch niet, andere daar teegens in twee, drie, vier of vijf deelen gesneeden, van welke 't middelste, of voorste, 't grootste is; doch al te zamen gaan ze voor rondachtig-spits toe. De grootste hebben de lengte van een lid eens vingers, de breedte van ontrent een vinger-breed. Aangenaam groen van verwe zijn ze, doch onder bleeker: in het midden voorzien met een regt-doorgaande *Ader*, waar uyt eenige andere zeer kleyne spruyten. Als men ze in de mond knauwd, vallen ze bitter van smaak. Uyt de voorste punten der *Stielen* ziet men in de Maand *May* veele *Tros- en Ays-wijze* bij malkander gestelde aardige *Bloemtjens* voortkomen. De verwe is uyt den purperen blauw; de reuk zeer lieflijk. Bestaan uyt vier voor aan stomp-rond toegaande *Bladertjens*. Als ze agt of tien dagen lang open gestaan hebben, verdorren ze, en laten eyndelijk, bij warme goede *Zomers*, een langwerpig, dun, en uyt den groenen bruynachtig *Zaad* agter.

Het *JASMINUM PERSICUM PALLIDO-CÆRULEUM* LATIFOLIUM, *sive* FOLIIS INTEGRIS, of *wel-riekende Jasmin van Perziën met ongekerfde breede Bladeren, en een bleek-blauwe Bloem*, is van *Hout* gelijk de voorgemelde *Jasmin*, doch wel zoo bleek; niet hoger noch dikker van *Siam*. Waft ook uyt eygener aart *Sirruvelachtig* op, doch geeft geheel andere *Bladeren*, rustende op korte *Steeltjens*. De lengte is van twee vinger-leeden, wat meer of min; de breedte van een, of wat meer: agter rond, en daar op 't breedste; voor allenskens in een spits punt eyndigende; aan de randen effen en slegt; doch in dikte, verwe, en bitterheyt van smaak, de vorige *Jasmin* gelijk; elk in 't midden voorzien met een regt-doorgaande groote *Ader*, of *Rugge*, waar uyt andere teedere, na de randen lopende, voortschieten. De *Bloemen* komen desgelijks met die der voorgaande overeen in tijd, gedaante en plaatzing, doch zijn wel zoo groot; krachtiger of sterker van reuk; bleeker van verwe, en inwendig van een donkerder grond. In den *Herfst* geeven ze een *Zaad*, het hier boven beschreevene gelijkvormig; doch niet altijd, maar alleen bij goede *Zomers*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige *Paerdemist* door-mengd: een luchtige, vrye, opene, warme plaats, en veel water. Geeven niet alleen ieder jaar *Bloemen*, maar ook, behalven het *JASMINUM INODORUM FLORE LUTEO*, met bequame *Zomers* gemeenelyk volkomen en rijp *Zaad*. Werden in 't midden van *October*, of wat eerder, na dat de tijd zich aansteld, binnens huys gebracht, op een luchtige plaats, waar in niet als bij sterke *Vorst* werd gevuurd. Men moet haar onderhouden met matige vochtigheyt, en niet voor in 't begin van *April*, met een zoete *Reegen*, weer in de lucht zetten. Zij blijven niet altijd groen, maar laten 's *Win-*

ters hare *Bladeren* vallen, welke, door der *Zonten* kracht, in 't begin van *May* zich weer vernieuwen. De aanwinnig deezer *Jasmin* geschied zelden door *Zaad*, maar overvloedig door hare bij de *Wortel* uytlopende veelvoudige *jonge*: (waar meê de *Natuur* haar heeft begaafd, om 't gebrek van 't eene door wat anders te vergoeden) welke doorgaans van zelfs genoot *jonge wortelen*, of, ingesneeden zijnde, dezelve zeer ligtelyk bekomen. Deeze moeten dan, met een wassende Maan van *April* van de oude afgenomen, en vervolgens verplant werden. Het *Zaad* werd gezayd in een *Pot*, gevuld met gemeene, zandige aarde; niet diep, maar hol en luchtig; een weynig voor volle Maan van *Maert* of *April*. 't Is aanmerkens-waardig, dat 't *Zaad* der *JASMINUM* UYT PERZIEN, met gesneedene *Bladeren*, geen andere *jonge* voortbrengd, dan met rondachtige en gantsch geen gesneedene *Bladeren*; ook veel wel-dragtiger *Bloemen*, van een zeer aangename en lieflijke reuk.

ters hare *Bladeren* vallen, welke, door der *Zonten* kracht, in 't begin van *May* zich weer vernieuwen.

De aanwinnig deezer *Jasmin* geschied zelden door *Zaad*, maar overvloedig door hare bij de *Wortel* uytlopende veelvoudige *jonge*: (waar meê de *Natuur* haar heeft begaafd, om 't gebrek van 't eene door wat anders te vergoeden) welke doorgaans van zelfs genoot *jonge wortelen*, of, ingesneeden zijnde, dezelve zeer ligtelyk bekomen. Deeze moeten dan, met een wassende Maan van *April* van de oude afgenomen, en vervolgens verplant werden.

Het *Zaad* werd gezayd in een *Pot*, gevuld met gemeene, zandige aarde; niet diep, maar hol en luchtig; een weynig voor volle Maan van *Maert* of *April*.

't Is aanmerkens-waardig, dat 't *Zaad* der *JASMINUM* UYT PERZIEN, met gesneedene *Bladeren*, geen andere *jonge* voortbrengd, dan met rondachtige en gantsch geen gesneedene *Bladeren*; ook veel wel-dragtiger *Bloemen*, van een zeer aangename en lieflijke reuk.

K R A C H T E N .

DE *Bladeren* van *Jasmin* zijn warm in den tweeden Graad, en van een bittere smaak. Op de *Gezwellen* gelegd, doen ze dezelve scheyden. Verdrijven alle roode plekken der *Huyd*, en de drooge *Schurftigheyt*. Verteeren de vochtigheeden des *Hoofds*, en de *Zinkingen*.

De *Oly* van deeze wel-riekende *Bloemen* vermag even het zelve. Geneest ook de koude gebreeken der *Moeder*, *Zeenwven*, en *Leeden*. Is desgelijks dienstig tot de verdrijving van 't *Colijk*.

XLVII HOOFDSTUK.

I N D I G O .

DE *It aangenaam en beziens-waardig Hee-Namen* *sterachtig*-, of *Sirruvel-gewas*, werd, mijns weetens, met geenen anderen als deezen naam in het *Nederlandsch* en in 't *Latijn* genoemd: van de *Indianen* *GALI*, of *NIL*; van de *Portugeezen* *HERVA D'ANIR*, of *ANIL*.

Van deeze schoone, rare, en dierbare *Plant* zijn mij, *Driedertij* in haren aart, *bonwring* en *waarneeming*, bekend drie soorten onderscheydene soorten; te weten:

I. *INDIGO FOLIO ROTUNDO*, *sive* *INDIGOPERA ROTUNDIFOLIA*; dat is, *INDIGO* MIT RONDE *BLADEREN*, niet qualijk gelijkende het *NUMMULARIA*, of *PENNINGSKRUYD*; doch niet wel zoo *cirkel-* maar een weynig *ovaal* of langwerpig-rond; derhalven ze ook veel naarder komen het *COLUTEA VESICARIA*, of de *LOMBAARDSCHE LINZEN* met *Blaesjens*: hebben ook dezelve stelling aan hare groene *Takjens*; te weten, altijd twee en twee regt teegens over malkander zittende; en voor in een eyndigende. Zijn daarenboven van ontrent dezelve grootte, teederheyt, en verwe; (eyndelijk licht na 't geel trekkende) met dezelve inwendige vloeying der *Aderen*: doch geeven een *Bloemen* roodachtige *Bloem*, zwaar en onlieflijk van reuk.

II. *INDIGOPERA LONGIFOLIA*, of *LANG-GEBLADERDE INDIGO*. Deeze soort groeyd wel vijf voeten hoog; en verdeeld zich in veele, tamelijk-dikke, afchgrauwe en lichte *zijde-takken*: waar aan de *Bladeren* ook twee en twee regt teegens over malkander voortkomen. Zijn twee vinger-breed, wat meer of minder, lang; een halve vinger, of daar ontrent, breed; in 't midden op 't breedste; agter stomp-rond, maar voor geheel spits toegaande: teeder van aart; donker-groen van verwe, doch onder bleeker; en in 't midden

een aarde
zij bemin-
nen.

SCENTE ALBIDO, of *Chamelea uyt Duyschland*, met bleek-witte *Purpure Bloemen*, en *CHAMELÆA FLORE PURPUREO OBSCURO*, of *Chamelea met een roode donkere Bloem*, na 't *Purpur* trekkende, en *MEZEREON FLORE ALBO*, of *Mezereon met een gantsch witte Bloem*, wiens *Steele* en *Bladeren* bleeker als die van de andere vallen, zijn uyt een zonderlinge eygenschap hard van aart. Beminnen een goede, gemeene, zandige, en met kleyn-gewreevene *Paarde-* of *Koeyemist* matig voorziene, en een vochtige, liever als een drooge grond; ook veel *Water*: een schaduwachtige plaats behaagd haar beeter, als een opene, vrye, warme, en wel ter *Zon* geleegene.

Bloemen. Brengen zeer vroeg in *Maert* boven maten aangename en treflijk-riekende *Bloemen*, maar zelden volkomen rijp *Zaad* voort. 't Zelve werd van de *Vogelen* zeer geerne gegeten, nochtans van haar niet verteerd, want gelijk ze 't ingeslokt hebben, zoo geeven ze het weer uyt. Ondertusschen is het zeer hitzich van aart tot in den vierden graad; en voor de menschen niet alleen van een schadelijk, maar zelfs dooddelijk gebruik.

Harden aart. Deeze *Peperboomen* verdragen *Storm-winden*, *Hagel*, *Sneeuw*, *Rijp*, en sterke *Vorst*, zonder eenige ongeleegentheyd. Laten 's *Winters* hare *Bladeren* vallen. Of wel haar *Zaad*, in *April*, *May*, of op andere tijden gezaayd, noyt of zeer zelden te voorschijn komt, zoo worden ze echter genoegzaam *aangewonnen* door hare bij de *Wortel* uytlopende *jonge Scheutjens*: welke met'er tijd van zelfs *Wortel* vatten; doch veel haastiger dezelve bekomen, als men ze met een *Mes* ten halven insnijdt, op de wijze der *Angelierens*, en met aarde bedekt. Met een wassende *Maan* van *Maert*, en als nu de *Wortelen* twee jaren oud zijn geworden, moet men ze van de *oode* afneemen, en verplanten.

Hoe uyt Zaad. Doch indien het geschied, dat de *Vrucht* zijne volkomene rijpheyd bekومت, gelijk het mij in de jaren 1647. en, 1668. gebeurd is, zoo moet dezelve in *September* met een wassende *Maan*, een vinger-breedte diep, op een warme, doch donkere plaats, aan de aarde, nieuwelijks omgesmeeten zijnde, bevolen worden.

De Auteurs krijgt'er een van een aangename bloem, Dan komen in 't laatste van *April*, of 't begin van *May*, uyt dit *Zaad* *jonge Boomtjens* voort; welke gemeenlijk in de verwe harer *Bloemen* veranderen. Want niet alleen die met *witte Bloemen* komen'er uyt te voorschijn, maar ook bij mij in 't jaar 1647. met *Bloemen* van een heldere *Oranje-verwe*, die, vermits de ongemeene schoonheyd, van veele zijn bezichtigd geworden. Een liefhebber verzocht zeer ernstig dezelve te mogen hebben voor een goed stuk gelds; doch ik leende geen ooren daar toe; vermits ik met mijne *Planten* noyt handel dreef, maar zomtijds wel iet frais uyt een milddadig hert aan een *Heer* of goede *Vriend* vereerde. Naderhand is dit zonderling *Gewas* bij nacht of ontijd uyt de aarde gerukt, en dus ben ik oneerlijker wijze daar van beroofd geworden. Als ik in het volgende jaar kennis van deeze diefstal kreeg, meende ik 't gestolene weer te zullen krijgen. Maar de eerlooze *Fietjens* hier van verneemende, kapte het in stukken, om niet ter schande te komen. Dus beroofde hij mij en veele *Plant-bemimmers* van de hoop, om dit raar *Gewas* oyt weer te zien. 't Had bij hem zeer treurig gestaan, vermits hij het buyten tijds had wechgenomen.

Chamelea met drie Bezien, waarom zoo genoemd. De *CHAMELÆA TRICOCCOS*, of *CHAMELÆA met drie Bezien*, zoo genoemd, vermits hare *Vruchten*, of *Zaad*, bij drieën aan malkander zijn gehegt; anders ook geheeten *MEZEREON ARABUM*, of *Mezereon der Arabiers*, in het *Fransch* *GAROUPE*, is veel teederder van aart als de voorgige. Bemind een gemeene, goede, zandige aarde: een opene, luchtige, warme, vrye, wel ter *Zon* geleegene plaats. Geeft niet alleen kleyne, geel *Bloemtjens*, maar ook, gemeenlijk ieder jaar, volkomen en wel-rijp *Zaad*. Ver-

Wat voor
een aarde
zy bemin-
nen.

draagd ongeerne eenige vettigheyd en vochtigheyd; inzonderheyd koude *Herfst-reegenen*, *Sneeuw*, *Rijp*, of sterke *Vorst*. Moet derhalven, met een wassende *Maan* van *April* in een *Pot* geplant zijnde, in het begin van *October* binnens huys worden gebragt; op een bequame en luchtige plaats gesteld, daar alleen met vriezende *Weér*, om niet bevroren te mogen worden, in werd gevuurd door een yzere *Oven*. Gedurende dien tijd mag men ze maar een of tweemaal van boven met een weynig lauw-gemaakt *Reegen-water* begieten; en niet voor in 't begin van *April*, of wat later, na tijds geleegentheyd, met een zoete *Lucht* en *Reegen*, wederom buyten stellen, doch wel wagten en dekken voor koude nagten, bayrige en sebrale winden.

Deeze voort laat noyt hare *Bladeren* vallen, maar blijft altijd eeven groen. Kan niet alleen door hare ingefneede en langzaam *wortel* schietende *Takken* (die men op de voorgenoemde tijd en met dezelve *Maan* moet afneemen, en als de *Wortelen* twee jaren oud zijn, in *Potten* verplanten); maar ook door haar *Zaad*: 't welk men in *Februarius* of *Maert*, met een wassende *Maan*, hol en luchtig moet zayen in een *Pot*, gevuld met gemeene zandige aarde, niet dieper als een *Stroo* breed. Voorts moet men de *Pot* in huys houden, tot in 't begin van *April*.

K R A C H T E N.

D It *Gewas* is in alle zijne deelen zoo hitzich, scherp, quadaardig, en bijtende, dat men zich wel zorgvuldig moet wachten, iets daar van inwendig te gebruiken.

De *Bladeren* gestoten, met *Honig* vermengd, en op lopende of *vuyle Zweepingen* gelegd, zuiveren de zelve.

De welriekende *Bloemen* gedistilleert, en met dit gebruik. *Water* gewasschen, neemt wech alle vlekken des aangeziets, en maakt een zuiver *Vel*.

XLIX HOOFDSTUK.

M E Z E R E O N met smalle Bladeren.

MELEA.

Et deezen, en (mijns weetens) geen anderen naam, is dit *Heesterachtig Gewas* in 't *Neederlandsch* bekend. In 't *Latijn* werd't het genoemd *THYMELÆA*, of *MEZEREON ANGUSTI FOLIUM*; en in het *Italianisch* *Timelæa*. Is teeder van aart. Bemind een goede, luchtige, zandige aarde, met een weynig twee-jarige *Paerdemist* en 't *Mol* van verrotte *Boom-bladeren* doormengd: een opene, warme, vrye, wel ter *Zon* geleegene plaats, en niet te veel *Water*. Geeft in deeze *Landen* door het geheele jaar, behalven in de *Winter*, *Bloemen*, uyt de bovenste punten der *Takken* voortkomende, veele *Tros-wijzen* bij malkander gevoegd. Kleyn zijn ze, wit, en bestaan uyt vier *Bladerijens*: doch laten zelden of wel noyt volkomen rijp *Zaad* achter; 't welk zich echter laat zien rond gevormd, eerst groen-verwig, daar na rood.

Deeze *Gewassen* kunnen op geenerley wijs verdragen eenige koude *Herfst-reegenen*, *Sneeuw*, *Storm-winden*, *Rijp*, en veel min sterke *Vorst*. Moeten derhalven, met een wassende *Maan* van *April* in een *Pot*, of houten *Bak*, na geleegentheyd harer grootte, geplant zijnde, in het laatste van *September*, of het begin van *October*, indien 't een goede jaartijd is, droog binnens huys worden gebragt, en gesteld op een luchtige plaats, daar niet, als bij vriezende *Weér*, in gestookt word.

Waarnoe-
ming.

Aanwin-
ning door
Takken

en Zaad.

Dit Gewas
boven ma-
ten hit-
zich.

en Uytwen-
dig

Verfchey-
de namen.

Wat voor
een aarde
zij bege-
ren.

Bloemen.

Zaad.

Teeder-
heyd; en
hoe ze
waargeno-
men moe-
ten wor-
den.

gezonde, en gedurig wel-dragende *Wijnstok* hebben. Men moet ook vlijtig zijn, om al 't doode *Hout*, kleyne onvruchtbare *Scheutjens*, andere *mis-gewassen* en onreynigheeden, zuiver af te snijden, en nauwkeurig wech te neemen.

Zomer-
snoeying,
zonder
Mes,

Voor 't derde: Men moet ook alle *Wijnstokken* *snoeyen* straks na *S. Jan*; te weeten, zoo haalt 't *Bloeyzel* is neergevallen. Dit moet niet, gelijk in de *Winter*, geschieden met een *Mes*, maar met de *Hand*. Alle voorste eynden der *Ranken*, om niet langer te kunnen uyttschieten; ook alle kleyne *Takjens*, tusschen de *Bladeren* uytspuytende, en meer andere niet groote, echter overvloedige *Uytloopzelen*, daar geen *Bloezem* of *Frucht* aan gezien werd, moet men met de *handen* wech-trekken en af-drayen. Deezer wijs zal zulks zonder eenige schade van de *Stok* geschieden. Maar indien men 't doet met een *Mes* of *Schaar*, zoo zal de *Wijn-gaard* schade lijden, vermits'er de natuurlijke vochtigheyt uyt vloeeyd; en door de beroving der zelve werd de *Stok* krachteloos.

Om de
Druyven
dies te
beeter te
doen
groeyen
en rijpen.

Dit dus voorzichtig gedaan zijnde, steekt men de *Ranken* de eene agter de andere, met hare voorste eynden. Dan vertoond zich de geheele *Stok* zoo effen en slegt, als of men hem met een *Schaer* had geschooren. De kleyne *Druyffjens*, hier door meerder *Lucht* en *Zon* genietende, zullen dies te haastiger groeyen, en groot werden; ook te beeter rijpen.

Aanwin-
ning,

Voor 't vierde, staat acht te neemen op de *aanwinning*, welke geschied op twee bijzondere manieren: *Eerst*, door een- of twee-jarige *jonge Loten*, boven de aarde uyt de *oude gewassen*, en ingelegt. *Ten andere*, door eenen dezelfde *Loten*, afgesneden, en *zonder Wortel ingestoken*. Hoogstodig is 't te weeten, hoe men hier ontrent moet te werk gaan.

Door in-
geleyde,
en inge-
stokene
Loten.

De *Loten*, boven de grond uytgeschoten, moeten in dezelfde ontrent een halve voet diep, en zoo lang als geschieden kan, werden gelegd; zoo dat voor niet meer dan een, of ten hoogsten twee *Knoppen* buyten de aarde komen uyt te steeken. Dit diend gedaan te werden in *Maert*, *November*, *Januaris*, of *Februarius*; welke laatst-gehoemde twee Maanden ik hier toe de bequaamste acht, vermits de aarde dan vochtig is, en de nieuws-geschotene *Loten* daar in gelegd, dan alreeds in 't begin van *April* *Wortelen* vatten; daar ze in tegendeel, wanneer men ze in *Maert* ingelegd heeft (een tijd, waar in 't gemeenlijk zeer droogd) niet voor in 't laatste van *Junius*, of noch later, *Wortel* schieten.

Wijze der
Inlegging,
in de aar-
de;

Eer deeze *Inlegging* geschied, moet men de plaats, voor zoo verre de gedagte *Inlegging* zich zal uytstrekken, vermengen met een luchtig zand; zoo zullen de *Loten* dien zelve *Zomer* dies t'eerder en sterker *Wortelen* krijgen. Deeze *Inlegging* kan ook zeer gevoeglijk geschieden in een *Korffje*, twee voeten lang, eene voet breed, en eene voet diep; inzonderheid indien men voorneemens is, 't *Lor* op een andere plaats te verplanten. Dit *Korffje* steld men of boven op de grond, of men begraaft het ontrent tot op de helft in de aarde: of men bind het aan de Latten valt, bij aldien de *Stok* op een *Dak* legt, in welk geval men de *Korffjens* een weynig kleyner neemt: want men verzet de *gewortelde Loten* dan (afgesneden zijnde, geheellijk met het *Korffje*, en zachtjens daar uyt opgenomen, zoo dat de nieuwlijks daar in geschotene *Wortel* de repping zeer weynig gevoeld) waar men wil. Hier door komt men een geheel jaar tijds, of noch meer, te winnen. Doch dit moet geschieden in *October*, met een volle *Maan*. Want indien 't *Korffje* de geheele *Winter* over in de aarde bleef staan, zoo zou de bodem onder ligtelijk vergaan; en dan niet zoo gevoeglijk kunnen, maar met meer gevaar moeten uytgenomen werden.

Wat ont-
rent

De andere, in geen *Korffje* gelegd, neemt men in 't volgende *Voorjaar*, met een afgaande *Maan*, uyt de aarde, of men laat ze ook een jaar over staan; 't welk

zeer goed is voor de geene, welke geduld kunnen hebben. Dan verplant men ze in een goede wel-gestelde grond, vermengd met veel zand, en een weynig twee-jarige kleyne-gewreevene *Koeyemist*, zonder het alderminste van de *Wortel* af te snijden; want zulks kan haar geweldig nadeelig zijn, ja zomtijds allenxjen gantschlyk doen vergaan.

Deze *Koeyemist* kunnen ze voor de eerstemaal, ter- wijl ze noch jong, eerst verplant, en krachtig zijn, verdragen: doch hier na moet men wel toezien, dat'er (gelijk alreeds gezegt is) geen andere bij koom. Want niet alleen allerley *Vettigheyt*, maar ook deeze *Koeyemist* zelfs, is haar naderhand zeer schadelijk, gelijk men door de dagelijksche ervarenheyt genoeg heeft bevonden.

Noch staat hier aan te merken, dat men een *Wijnstok* moet verzetten voor den tienden van *Maert*, of de gelijkheyt van dag en nacht in langte; met de boven-gehoemde *Maan*. Want dit doende, zal men bevinden, dat hij eer bekliven, en vrij beeter groeyen zal, als of 't na dien tijd geschiedde. Deeze dus in de aarde ingeleydde *Ranken* dragen gemeenlijk in 't vierde, maar die in *Korffjens* gelegd, en met dezelve verplant geworden zijn, in 't derde jaar.

Al de jonge *Stokken*, welke of in of buyten de *Korffjens Wortelen* hebben geschooten, moet men, als men ze opgenomen heeft, *snoeyen*, eer ze weer in de aarde werden gezet, zoo dat'er niet meer als een *Scheutje* boven de *Wortel* blijft; 't welk ook niet meer dan een, of ten hoogsten twee knoppen moet behouden. Mogen ook niet ingelegd werden in een regt-neergaande *Kuyl*, maar in een platte, in de lengte gegravene *Grup-pel*, of *Groefje*, zoo dat de *Wortel* overdekt zij, niet hoger als met twee vingeren breedte aarde en zand, onder een gemengd. Daarenboven moet niet meer als eene der twee daar aangelatene *knoppen* uyt de grond kijken. Want een jonge *Stok* heeft deezzen aart, dat hij niet al zijne *Wortelen* behoud, maar alleen een of twee der voornaamste; die al 't voedsel en de kracht alleen na zich trekken; en met een regt-neergaande *Scheut* de aarde zeer diep door-boren. De andere, zachtjens verminderende, vergaan binnen weynige jaren. Ter deezer oorzaak mogen ze niet dieper werden gezet; anders zouden ze geen warmte van de *Zonnestralen* kunnen voelen. In een drooge tijd moet men ze zomtijds met *Reegen-water* begieten, want hier door willen ze dies te beeter bekliven, en aangroeyen.

't Is een gantsch ydele waan van zommige, welke willen, dat een *Wijnstok*, van boven begoten werden, de met *Bloed*, *Offe-gal*, of eenige andere dingen, daar door te beeter zou werden: want deeze vochtigheyt kan niet eens de *Wortel* genaken, veel min dan eenige kracht of verquikking daar aan geeven.

't Is ook aanmerkens-waardig, dat eene deezer *Wortelen*, 't zij tamelijk dik, of dun, door onvoorzichtigheyt, of opzettelijk, afgebroken zijnde, noyt in de aarde zal vergaan.

In 't volgende *Voorjaar* moeten ze met een wassende *Maan* op nieuws werden *gesnoeyd*, en niet meer dan twee *Knoppen* in 't geheel behouden. In 't tweede *Voorjaar* daar na desgelijks; maar behouden dan, indien ze wel gewassen zijn, drie *Knoppen*; anders maar twee. In het derde jaar laat men haar schieten zoo ze willen; en men *snoeyd* ze, gelijk de *oude*, op de voorheenen beschreevene wijze; niet meer met een wassende (het welk alleen voor de eerste twee jaren aan de *jonge* werd toegelaten, om dies te bequamer *Hout* te mogen schieten) maar met een afgaande *Maan*.

Ook mag men een *jonge krachtige Stok* (wanneer men die begeerd op een *Panne-dak* te leggen, en haastig opgeklommen te zien) als hij drie of vier jaren gestaan heeft, wel van al zijn *Hout* beroven, en alleen een eenig *Lor* laten, van agt, tien, of twaalf *Leeden* hoogte, na dat hij sterk geschooten heeft; met behouding alleen van de drie bovenste *Oogen*, en afsnijding van

de ver-
planting

moet
waarge-
noemen
worden.

Snoeying,

en verde-
re waar-
neeming
der jonge
Stokken,

Ydele
waan.

Aanmer-
kelijk-
heid.

Verder be-
rijgt van de
Snoeying.

Een Wijn-
stok op
een Dak te
leggen.

Hoe men
de Druy-
ven

lang goed
bewaren
kan.

Andere,

en noch
een andere
wijze

Wederom

een ande-
re manier,
om Druy-
ven lang
goed te
houden.

Middelen,

tegens de
Ratten en
Muyzen

Is iemand begeerig, om door meest de geheele *Wint-ter Druyven* te bewaren zonder dat ze verderven, die snijde de gaafte *Trossen* af, zonder eenige verrotte of onrijpe Vruchten, wanneer ze droog, en niet meer als natuurlijk rijp zijn, twee of drie dagen na volle Maan, zonder beïdemd, gequetst, gehandeld, of eenigzins aangeraakt te werden, dan alleen bij de Steel. Neeme dan gantsch droog, grof en luchtig zand: bedekke daar meê de bodem van een *Doos*, of iet anders, daar men ze in bewaren wil, een vinger breed hoog, wel warm gemaakt, en legge de *Druyven* daar op, zoo hol en luchtig als mogelijk is. Giete weer zand daar over, ook warm of heet gemaakt, tot dat ze te eenemaal daar onder bedekt zijn. Schikke daar op weer een nieuwe laag *Druyven*, en overdekke ze desgelijks met heet zand; dus voortgaande tot dat de *Doos*, of ander *Vat*, gantsch vol is. Stel ze dan op een altijd drooge plaats, en haal'er uyt wanneer gij wilt.

Ook blijven ze goed, wanneer men op 't zand, het welk op de grond van de *Doos* werd gedaan, *bladeren* van dezelfde *Wijnstok* spreij, de *Druyven* daar op legt, en met even dezelfde *bladeren* haar boven bedekt; dan ook op de gemelde wijze 't zand daar op giet, zoo dat'er geen holligheyd kome te blijven. Hier toe moet men luchtige *Druyven* verkiezen. Hoe holler van *Tros*, en vleeschiger van *substantie*, hoe ze beeter bewaard werden, en langer goed blijven kunnen.

Alderbest kan men ze bewaren, wanneer men de *Druyven*, op de gehoorde wijze afgesneden, en de *Stee-len* terstond op 't afgesneden met *Lak* voorzien zijn, de, om de vochtigheyd dies te langer daar in te doen blijven, in een groote vierkante van binnen en buyten verglaasde *Pot*, afzonderlijk hier toe gemaakt, zoodanig hangd, dat ze malkander niet raken. 't *Dek-zel* moet op de *Pot* wel digt sluyten, en voorts toegemaakt werden, op dat'er geen lucht in kome; anders zouden ze verderven. Zet dan deze *Pot* in een donkere plaats in de *Kelder*, en opend die, als gij'er *Druyven* uyt wilt halen.

Maar ook kunnen ze tot aan de Maand *May*, of noch langer, goed gehouden werden, om bij *Spijzen* te gebruyken, op de volgende wijze.

Snij, straks na volle Maan, uwe *Druyven*, het zij met de geheele *Tros*, 't zij elke *Druyf* bijzonder, met een *Schaertje* af, zulker wijs, dat ze haar kleyn *Steeltje* of geheel of ten deelen kome te behouden. De *Trossen* moeten behoorlijk, maar niet al te rijp zijn, ook van de gekneufde, geboortene, onreynne, noch groene en harde (indienz'er aan zijn mogten) wel gezuiverd; met schoone handen zoo weynig als mogelijk is aangeraakt, en gantsch niet beademd werden. Leg ze dan in een hard-gebakke steene *Pot* zachtens neer. Giet'er goede heete *Fransche* *Wijn* op, tot dat ze daar niet boven uytsteeken. Als nu de *Wijn* koud geworden is, zoo bedek ze gantschelijk met gesmolte *Boter*, op dat'er geen lucht bij kome. Bewaar dan de *Pot* op een bequame drooge plaats, daar vuur werd gestookt, of gantsch geen *Vorst* kan indringen. Neem'er dan uyt wanneer gij wilt; doch de uytgehaalde *Boter* moet men altijd op nieuws smelten, en weer daar over gieten, zonder dat de andere aan de kanten los werde.

Dikmaal verneemt men, dat de *Druyven*, door gebrek van water in tijd van droogte, van *Ratten* en *Muyzen* werden opgegeeten; zelfs ook de *Ranken* en *Bladeren* beschadigd. Dit quaad kan men voorkomen, wanneer men boven in de *Wijngaard* gedurig een *Pan*, of vlakke *Pot*, vol water steld; want als ze dit hebben, zullen ze de *Druyven* of *Ranken* niet beleedigen.

Ook kan men neemen kleyne stukjes van een *Spons*, in *Boter* gebraden, en zoodanig in de *Wijngaard* geleg, dat'er de *Ratten* en *Muyzen* kunnen bij kome. Als ze dezelfde in het *Lijf* hebben gekreegen, en dan

daar op drinken, zullen ze noyt eenige schade meer doen.

Doch dit houde ik voor 't alderbeste middel, dat welke de men in de *Pan Spaansche Wijn* giete, en daar in *Ratte-Druyven* *kruyd* doe, wel door-een geroerd; zoo zullen ze, daar opeten, bij komende, al te zamen sterven; vermits ze een zonderling-groote geneegentheyd tot *Spaansche Wijn* hebben, en met de uysterste vlijt daar na toe lopen.

Eyndelijk, indien een *Wijngaard*, alleen tegeens en ook een *Muur* geleg, van de *Ratten* werd aangetast, zoo zels de kan men boven dezelve, zoo verre de *Muur* zich strekt, *Ranken* een *Blekke* lijst laten maken, van een voet of meerder gen. breedte, digt aan de *Muur* sluytende, en een weynig voor-over hellende. Als ze dan op deze *Lijst* lopen, vallen ze ligtelijk daar van af; en weer na boven klimmende, kunnen ze daar niet over geraken. Dus begeeven ze zich van daar wech, en laten de *Stok* onbeschadigd; inzonderheyd, als men alle andere harer wegeen van ter zijden op dezelfde wijze met een weynig *Blek* voorziet, en haar daar door 't overkomen verhindert.

K R A C H T E N .

DE *Bladeren* der *Wijnranken* zijn koud van aart, *Disord.* en zeer te zamen-trekkende. In roode *Wijn* ge-*lib. 3. c. 1.* kookt, en daar van gedronken: of ook 't *Zap* deezer *Bladeren* met *Zuyker* gebruykt, is zeer dienstig tegeens 't *Bloed-sponwen*; allerley *Buyl-* en *Roadeloop*; 't *Braken*; en de onnatuurlijke *lusten* der zwangere *Vrouwen*. Neemen ook wech de *bitzigheyd* en de *opwerping* der *Maag*. Verdrijven de *Wraaten*, alle *Tragel.* *Puyften* des *Aangezichts*, en maken een *zuiver Vel.* 3. cap. 30. Geneezen desgelijks de *Gebreken* der *Keel* en des *Monds*, daar meê gegorgeld en gespoeld.

't *Zap*, 't welk uyt de gesneden *Ranken* vloeij, *Lust. l. 3.* met *Rijnsche* *Wijn* gedronken, doet wel *Water lossen*; *cap. 1.* drijft 't *Graveel* af; geneest de *Melaatsheyd* en *Schurft.* *Lonicer. lib. 1. cap. 15.* *heyd* der *Huyd*. Met *Oly* gemengd, en dikmaal daar meê gestreken, doet 't *Hayr* *nytvallen*.

De *vochtigheyd*, welke uyt de *Takken* komt, als ze *Fuchf.* verbrand werden, heeft dezelfde kracht; en maakt ook *Hers. c. 19.* een klaar *Gezicht*.

De *Afch* der gebrandde *Ranken* met *Edik* gemengd, *Serap. lib.* geneest de *Ambey*, of de *Takken* aan 't *Fondament*. In *Simp. cap. 36.* *Wijn* gedaan, heeld de beetten der *Slangen*, en helpt de *verstuykte Leeden*. Met *Edik*, *Wijnruyt*, en *Oly* van *Rozen* door-mengd, verdrijft de ontsteeking der *Mile*, van buyten daar op geleg.

De *Loog*, van deze *Afch* gemaakt, veroorzaakt *Daden. lib.* een *zuivere Huyd*; verjaagd alle *kranzwagie* en *schurft.* 13. cap. 26. *heyd*, en bewaard de *Menschen* voor diergelijke qualen.

De *Druyven* zelfs zijn zeer verkoelende van aart. *Plin. lib. 17. cap. 1.* Blazen de *Maag* op: verwekken veele *Winden*, en maken *quaad Bloed*. Moeten derhalven niet te veel gegeten werden; inzonderheyd niet, als ze hare volkomene rijpheyd noch niet hebben: zouden anders *Bloedgang* en andere ongeleegentheeden veroorzaken, vermits ze dan zeer koud en vochtig zijn. De regt rijpe, zoete en vleeschige, welke men houd voor vocht en warm van aart, zijn de beste; de *Maag* aangenaam, en verfrischen een dorstig *Hert*.

LI HOOFDSTUK.

WILDE WYNGAARD UYT VIRGINIEN.

Et geenen anderen als deezen naam in het *verfcher-* *Nederlandsch* bekend: in 't *Latijn* gehe-*de namen* ten *VITREDA*, of *LABRUSCA VIRGINIANA*: in 't *Hoogduytsch* *FUNFLEETTRIG WEINSTOCK AUSZ AMERICA*; en in 't *Stal-* *liaanssch*

Hoe men
de Druy-
ven

lang goed
bewaren
kan.

Andere,

en noch
een andere
wijze

Wederom

een ande-
re manier,
om Druy-
ven lang
goed te
houden.

Middelen,

tegens de
Ratten en
Muyzen

Is iemand begeerig, om door meest de geheele *Wint-ter Druyven* te bewaren zonder dat ze verderven, die snijde de gaafte *Trossen* af, zonder eenige verrotte of onrijpe Vruchten, wanneer ze droog, en niet meer als natuurlijk rijp zijn, twee of drie dagen na volle Maan, zonder beïdemd, gequetst, gehandeld, of eenigzins aangeraakt te werden, dan alleen bij de Steel. Neem dan gantsch droog, grof en luchtig zand: bedekke daar mee de bodem van een *Doos*, of iet anders, daar men ze in bewaren wil, een vinger breed hoog, wel warm gemaakt, en legde de *Druyven* daar op, zoo hol en luchtig als doenlijk is. Giete weer zand daar over, ook warm of heet gemaakt, tot dat ze te eenemaal daar onder bedekt zijn. Schikke daar op weer een nieuwe laag *Druyven*, en overdekke ze desgelijks met heet zand; dus voortgaande tot dat de *Doos*, of ander *Vat*, gantsch vol is. Stel ze dan op een altijd drooge plaats, en haal'er uyt wanneer gij wilt.

Ook blijven ze goed, wanneer men op 't zand, het welk op de grond van de *Doos* werd gedaan, *bladeren* van dezelve *Wijnstok* spreij, de *Druyven* daar op legt, en met eenen dezelve *bladeren* haar boven bedekt; dan ook op de gemelde wijze 't zand daar op giet, zoo dat'er geen holligheyd kome te blijven. Hier toe moet men luchtige *Druyven* verkiezen. Hoe holler van *Tros*, en vleeschiger van *substantie*, hoe ze beeter bewaard werden, en langer goed blijven kunnen.

Alderbest kan men ze bewaren, wanneer men de *Druyven*, op de gehoorde wijze afgesneden, en de *Stee-ten* terstond op 't afgesneden met *Lak* voorzien zijnde, om de vochtigheyd dies te langer daar in te doen blijven, in een groote vierkante van binnen en buyten verglaafde *Pot*, afzonderlijk hier toe gemaakt, zoodanig hangd, dat ze malkander niet raken. 't *Dek-zel* moet op de *Pot* wel digt sluyten, en voorts toegemaakt werden, op dat'er geen lucht in kome; anders zouden ze verderven. Zet dan deeze *Pot* in een donkere plaats in de Kelder, en opend die, als gij'er *Druyven* uyt wilt halen.

Maar ook kunnen ze tot aan de Maand *May*, of noch langer, goed gehouden werden, om bij *Spijzen* te gebruyken, op de volgende wijze.

Snij, straks na volle Maan, uwe *Druyven*, het zij met de geheele *Tros*, 't zij elke *Druyf* bijzonder, met een *Schaertje* af, zulker wijs, dat ze haar kleyn *Steeltje* of geheel of ten deelen kome te behouden. De *Trossen* moeten behoorlijk, maar niet al te rijp zijn, ook van de gekneufde, geboortene, onreine, noch groene en harde (indien'er aan zijn mogten) wel gezuiverd; met schoone handen zoo weynig als mogelijk is aangeraakt, en gantsch niet beademd werden. Leg ze dan in een hard-gebakkene steene *Pot* zachtens neer. Giet'er goede heete *Fransche* Wijn op, tot dat ze daar niet boven uytsteeken. Als nu de Wijn koud geworden is, zoo bedek ze gantschelijk met gesmolte *Boter*, op dat'er geen lucht bij kome. Bewaar dan de *Pot* op een bequame drooge plaats, daar vuur werd gestookt, of gantsch geen *Vorst* kan indringen. Neem'er dan uyt wanneer gij wilt; doch de uytgehaalde *Boter* moet men altijd op nieuws smelten, en weer daar over gieten, zonder dat de andere aan de kanten los werde.

Dikmaal verneemt men, dat de *Druyven*, door gebrek van water in tijd van droogte, van *Ratten* en *Muyzen* werden opgegeeten; zelfs ook de *Ranken* en *Bladeren* beschadigd. Dit quaad kan men voorkomen, wanneer men boven in de *Wijngaard* gedurig een *Pan*, of vlakke *Pot*, vol water steld; want als ze dit hebben, zullen ze de *Druyven* of *Ranken* niet beleedigen.

Ook kan men neemen kleyn stukjens van een *Spons*, in *Boter* gebraden, en zoodanig in de *Wijngaard* gelegd, dat'er de *Ratten* en *Muyzen* kunnen bij komen. Als ze dezelve in het *Lijf* hebben gekreegen, en dan

daar op drinken, zullen ze noyt eenige schade meer doen.

Doch dit houde ik voor 't alderbeste middel, dat welke de men in de *Pan Spaansche Wijn* giete, en daar in *Ratte-Druyven* *knyd* doe, wel door-een geroerd; zoo zullen ze, daar bij komende, al te zamen sterven; vermits ze een zonderling-groote geneegentheyd tot *Spaansche Wijn* hebben, en met de uyterste vlijt daar na toe lopen.

Eyndelijk, indien een *Wijngaard*, alleen tegens en ook een *Muur* gelegd, van de *Ratten* werd aangetaft, zoo kan men boven dezelve, zoo verre de *Muur* zich strekt, een *Blekke* lijst laten maken, van een voet of meerder breedte, digt aan de *Muur* sluytende, en een weynig voor-over hellende. Als ze dan op deeze *Lijst* lopen, vallen ze ligtelijk daar van af; en weer na boven klimmende, kunnen ze daar niet over geraken. Dus begeeven ze zich van daar wech, en laten de *Stok* onbeschaadigd; inzonderheyd, als men alle andere harer weegen van ter zijden op dezelve wijze met een weynig *Blek* voorziet, en haar daar door 't overkomen verhindert.

K R A C H T E N .

DE *Bladeren* der *Wijnranken* zijn koud van aart, *Difusil*. En zeer te zamen-trekkende. In roode Wijn *ge-lik 5. c. 1.* kookt, en daar van gedronken: of ook 't *Zap* deezer *Bladeren* met *Zuyker* gebruykt, is zeer dienstig tegens 't *Bloed-sponwen*; allerley *Buyk-* en *Rode-loop*; 't *Braken*; en de onnatuurlijke *lusten* der zwangere *Vrouwen*. Neemen ook wech de *bitzigheyd* en de *opwerping* der *Maag*. Verdrijven de *Wratien*, alle *Traguelib. Puyffen* des *Aangezichts*, en maken een *zuyver Vel. 3. cap. 32.* Geneezen desgelijks de *Gebreken* der *Keel* en des *Monds*, daar mee gegorgeld en gespoeld.

't *Zap*, 't welk uyt de gesneden *Ranken* vloeyd, *Lust. 1. f.* met *Rijnsche* Wijn gedronken, doet wel *Water lossen*; *cap. 1.* drijft 't *Graveel* af; geneest de *Melaatsheyd* en *Schurft-1. cap. 15.* heyd der *Huyd*. Met *Oly* gemengd, en dikmaal daar mee gestreeken, doet 't *Huyt* *nyrvallen*.

De *vochtigheyd*, welke uyt de *Takken* komt, als ze *Fuchf.* verbrand werden, heeft dezelve kracht; en maakt ook *Herod. 5. 29.* een klaar *Gezicht*.

De *Afch* der gebrandde *Ranken* met *Edik* gemengd, *Serap. lib.* geneest de *Ambey*, of de *Takken* aan 't *Fondament*. In *Simp. cap. 30.* Wijn gedaan, heeld de beetten der *Slangen*, en helpt de *verstuykte Leeden*. Met *Edik*, *Wijnruyt*, en *Oly* van *Rozen* door-mengd, verdrijft de ontfleeking der *Milt*, van buyten daar op gelegd.

De *Loog*, van deeze *Afch* gemaakt, veroorzaakt *Doden. lib.* een *zuyvere Huyd*; verjaagd alle *kranwagie* en *schurft-13. cap. 26.* heyd, en bewaard de *Menschen* voor diergelijke qualen.

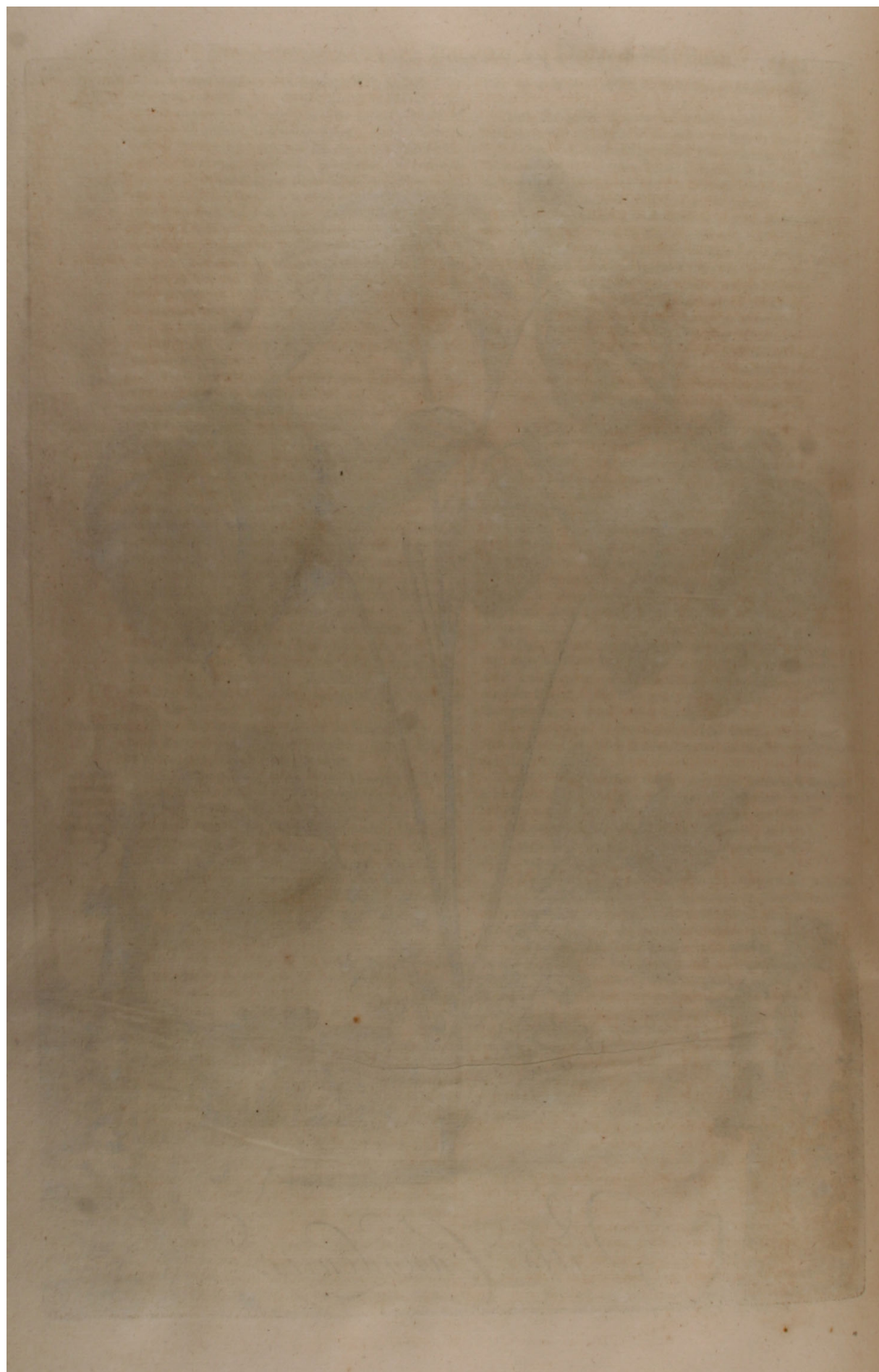
De *Druyven* zelfs zijn zeer verkoelende van aart. *Plin. lib. 2.* Blazen de *Maag* op: verwekken veele *Winden*, en *cap. 1.* maken *quaad Bloed*. Moeten derhalven niet te veel gegeten werden; inzonderheyd niet, als ze hare volkomene rijpheyd noch niet hebben: zouden anders *Bloedgang* en andere ongeleegentheeden veroorzaken, vermits ze dan zeer koud en vochtig zijn. De regt rijpe, zoete en vleeschige, welke men houd voor vocht en warm van aart, zijn de beste; de *Maag* aangenaam, en verfrischen een dorstig *Hert*.

LI HOOFDSTUK.

WILDE WYNGAARD UYT VIRGINIEN.

Et geen anderen als deezen naam in het *verschey-* *de namen* *Neederlandsch* bekend: in 't *Latijs* geheeten *VITREDA*, of *LABRUSCA VIRGINIANA*: in 't *Hoogduysch* *FUNFLETRIGB WEINSTOCK AUSZ AMERICA*; en in 't *Ita-* *liaansch*

Italiaansch VITE SALVATICO DI VIRGINIA. Deeze is niet de regte VITUS VINIFERA AMERICANA FOLIIS LACINIATIS, of opregte Wijnstok uyt *America* met gesneedene Bladeren, van welke in den aanvang des voorigen *Hoofdstuk* gewag is gemaakt, en die in onze Landen jaarlijks witte, rijpe, en smaakelijke *Druyven* voortbrengd; maar een geheel andere *Plant*, zoo in *Hout* als *Bladeren* zeer verschillende.

Wat voor een grond zy be-
mind.

Dit Gewas bemind een goede, zandige, gemeene grond, met een weynig twee-jarige kleyn-geweevene Koeyemist tamelijk wel voorzien: een opene, luchtige, natuurlijk- of ook wel geheel-warme, regt ter Zon geleegene plaats, en veel Water, of ook maar matige vogtigheyd. Geeft in deeze koude Gewesten noyt eenige *Bloemen* of *Vruchten*, ten zij met zeer heete en drooge Zomers, gelijk die van het jaar 1669. was, in welke ze eenige weynige *Trossen*, hangende aan kleyne *Takjens*, voortbragt. De *Druyven* kreegren wel de grootte van een roode *Aelbezie*, maar echter geen regte volkomentheyd noch rijp-heyd.

Haren aart.

Hard en sterk is ze van aart. Kan niet alleenlijk *Sneeuw*, *Hagel*, *Rijp*, en *mistige Lugt*, maar ook sterke *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden des *Winters*, zonder eenige schade uytstaen. Werd met kleyn moeyte, en zeer spoedig *aangevonden*; vermits hare teedere *Ranken*, in de aarde gebogen zijnde, noch dien zelve *Zomer wortel* schieten; welke men in 't volgende Voorjaar afsnijdt, en met een wassende Maan van *April* verplant.

Waar toe deeze Plant zeer bequaam is.

Deeze *Plant* werd zoo bequaam gevonden, om daar mee *Boogen*, *Prielen*; *Zitplaatsen*, *Muren*, en diergelijke, te bekleeden, dat ik noyt tot zulke werken eenige beeter of gevoeglijker gezien heb. Want zij brengt voort veelvoudige schoon-blinkende, in vijf deelen gescheydene, tamelijk grootte, en met een zeer bevallijke, aardige groenheyd van boven (doch onder bleeker) vercierte *Bladeren*. Van de gedagte vijf deelen is het middelste 't grootste, vier vinger-leeden lang, twee duymen breed: de twee volgende zijn wat korter en smaller; de twee onderste de kleynste, doch al te zamen voor spits, en aan de randen een weynig gelijk als gezaagd. Maakt zich daarenboven met hare *Klavertjens* vast aan alles waarze bij gezet word, of ontrent kan geraken; in weynig tijds de plaats gantsch beslaande. Laat zich ook ieder jaar scheeren zoo men begeerd.

K R A C H T E N .

Krachten, de voorige gelijk.

DE *Bladeren* en *Vruchten* van deeze *Wijnstok* komen in *kracht* en *werking* met die der andere gemeene overeen; waar van men 't voorgaande *Hoofdstuk* kan nazien.

LII HOOFDSTUK.

W Y N G A A R D van C A N A D A .

Verfchey-
de namen.

Et deezen, en mijns weetens geen en anderen naam tot noch in het *Nederlandsch* bekend. In 't *Latijn* geheeten VITIS CANADENSIS, of EPIMEDIUM FRUTESCENS VIRGINIANUM; dat is, BOOMACHTIG EPIMEDIUM UYT VIRGINIEN, om dat het eenige gelijkheyd schijnd te hebben met de *Bladeren* van het kruid *Epimedium*, waar van wij in 't volgende *Boek* zullen handelen: in het *Italiaansch* VITE DI CANADA,

Deeze *Wijnstokken* beminnen uyt eygener aart een goede, zandige, gemeene aarde; met twee-jarige Koeye-, en een-jange Paerdemist tamelijk wel vermengd; een opene, luchtige, vrije, wel ter Zon geleegene plaats; veel, en ook weynig Water. Geeven gemeenlijk ieder jaar, in de Maand *Junius*, verfcheydene regt-opstaande *Bloem-trossen*, tusschen de *Steel* der *Bladeren* aan korte *Takjens*, op de wijze der andere *Druyven*, voortschietende, met dertig en veel meer kleyne, witte, Stars-wijze gestelde, en gemeenlijk uyt vijf, doch ook wel uyt zes *Bladertjens* bestaande *Bloemtjens*, inwendig met groene *Knopjens*, welke tot *Bloemen* *Vruchten* worden, en daar voor aan met drie zeer kleyn uytsteekende zwart-bruyn *stippjens* voorzien. Als ze lang gestaan hebben, verderven ze in haar zelve, en dan ziet men de *Vruchten* voortkomen, zeer wel gelijkende de *Corintbische Druyffjens*. De gemelde *Bloemtjens* openen zich noyt, maar blijven gedurig gesloten: zijn van een wit-grauwe verwe, en staan zeer lang op hare *Struyk*. Hier om heeft ze de naam van *Wyngaard* bekomen, alhoewel ze in alle andere deelen met de zelve geen gelijk-vormigheyd heeft.

Wat voor een aarde zy beminnen.

Zij brengen voort schoone, een weynig blinkende, ontrent ronde, dikachtige en veelvoudige *Bladeren*, op de wijze van *Klaver* in drieën gesteld: waar van het bovenste, als 't grootste en rondste, ontrent vier vingeren breed en lang is; de twee onderste, wat langwerpig, zijn ruym drie vingeren breed, en vier lang; zomtijds met eenige weynige *tandjens*, slegts voor een gedeelte, en niet rondom, aan de randen voorzien. Hebben ook in het midden een regt-doorlopende groote *Ader*, waar uyt veel andere kleynere, een weynig opwaarts stijf uytstaande, en genoegzaam zichtbaar, voortkomen. Rusten op ruym een halve voet lange *Steele*, en staan regt op.

Gedaante der Bladeren.

Deeze WYNGAARD VAN CANADA, welker *Tak-
ken* een dunne rood-grijze *Bast* vol bruyn *stippelen* hebben, is hard van aart. Verdraagt niet alleen *Storm-
winden*, *koude Reegenen*, *Hagel*, *Sneeuw* en *Rijp*, maar ook sterke *Vorst*, en andere ongeleegentheeden des tijds zonder eenige schade.

Takken.
Harden aart.

Of wel deeze *Stokken* in onze koude Gewesten noyt volkomen rijp *Zaad* geeven, zoo kan men ze echter genoegzaam *aanwinnen* door hare overvloedige bij de *Wortel* uytwassende en de aarde door-boorende *jonge Loten*: welke, als ze van zelfs bruyn-verwige *Wortelen* verkreegen hebben, in het Voorjaar, met een wassende Maan van *Maert*, van de *oude* afgenomen en verplant worden.

Aanwinn-
ning.

Deeze *jonge Loten* moeten ieder jaar in *April* van de *oude* afgeftoken en wech gedaan of verzet worden; of nimmermeer zouden ze kunnen geraken tot de gestalte van een kleyn *Boomtje*, maar laag blijven, en bij de grond heenen kruypen. Anders kan men deeze *Wyngaard* in onze Landen opqueeken tot de hoogte van zes of zeeven voeten.

Waar-
schou-
wing.

K R A C H T E N .

Niemand heeft tot noch toe de *Krachten* van dit Gewas onderzocht, immers niet beschreeven, of bekend gemaakt: derhalven wij ook voor dit maal geen verder berigt daar van kunnen geeven.

Krachten,
noch on-
bekend.

LIII HOOFDSTUK.

GEYTENBLAD.

Verschey-
de namen.

En aangenaam, cierlijk, welriekend, en veele genoeg bekend *Siruwel-gevas*, werd in 't *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook na het *Latijn* CAPRIFOLIE, desgelijks MAMMETJENS-KRUYD, en WEEWINDE genoemd. In het *Latijn* CAPRIFOLIUM, PERICLYMENON, en LILIUM INTER SPINAS, dat is, LELIE ONDER DE DOORNEN, ter oorzaak, dat deeze *Siruwel* een zeer lieflijke reuk van zich geeft, en veelere weegen in 't wilde, onder slegte en steekelige *Heestere*, opgroeyd: in 't *Hoogduytsch* GEYSZBLATT, of ook WALDTGILLGEN, zoo veel als *Bosch* of *Woud-Leelien*: in het *Fransch* CHEVREFUEILLE, of VINCI-BOSSE; en in het *Italiaansch* CAPRIFOGGIO.

Drie

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie verscheydene soorten; als:

verschey-
de soor-
ten.

I. CAPRIFOLIUM FLORE RUBRO, of *Geytenblad met roode Bloemen*. II. CAPRIFOLIUM GERMANICUM FLORE LUTEO, of *Geytenblad uit Duytschland, met een geelachtige Bloem*. III. CAPRIFOLIUM PERFOLIATUM ITALICUM, of *doorgeboord Geytenblad uit Italien*, van welke soort de *Bladeren*, regt in 't midden harer *Steel*, konstig worden *doorboord*: om welke de *Bloemen*, in 't ronde zittende, aardig in twee of drie orden boven malkander, zich zeer schoon en vermakelijk vertoonen. Al te zamen zijn ze van eenen dezelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Zij beminnen uit eygener aart een gemeene, zandige, slegte; ook een goede wel-gemelte aarde: een opene, vrije, luchtige, wel ter Zon geleegene; immers zoo geerne als een schaduwachtige plaats; en veel Reegen; of ook matige vochtigheyd.

Bloemen.

Geeven wel ieder jaar (de twee eerst genoemde soorten in de Maanden *Junius* en *Julius*, de derde, of de *doorgeboorde uit Italien*, in 't begin van *May*), beziens-waardige, wel-riekende *Bloemen*, maar zelden, en alleen bij heete en goede *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*: doch het CAPRIFOLIUM PERFOLIATUM ITALICUM, of het *doorgeboorde Geytenblad uit Italien*, nimmermeer in onze Landen; immers gantsch zelden. Evenwel heb ik in 't jaar 1671. ook op andere jaren daar na, volmaakt rijp *Zaad* van deeze soort gewonnen: het welk in 't volgende *Voorjaar* met een wassende Maan van *Maert*, in mijnen Thuyt binnen mijne geboorte-stad *Groeningen* gezayd zijnde, in de na-zomer genoegzaam is voortgekomen; waar van alle liefhebbers noch levende *Planten* kunnen getoond worden. 't Gemelde *Zaad* deezer *Gewassen* legt besloten in een *Vrucht*, uit den geelen rood, of *Oranje-verwig*, wanneer ze rijp is.

Aanwin-
ning.

Bij gebrek van 't *Zaad* kunnen ze *aangewonnen* worden door hare *jonge teedere Takken*, noch geen *Bloemen* gedragende hebbende; welke men 's *Zomers* in de aarde buygd. Haast schieten ze *Wortelen*. In 't volgende *Voorjaar* snijdt men ze van de oude af; en men verplant ze in de voor-beschreevene aarde, met een wassende Maan van *Maert*.

KRACHTEN.

Galen. lib.
de Simpl.
Facul. 8.

DE *Bladeren*, *Bloemen*, en *Beziën* van dit *Gewas* zijn droog, zeer verwarmende, en dunmakende van aart. Mogen op geenerley wijze inwendig gebruykt worden; inzonderheid niet van *Vrouwen*, vermits ze haar onvruchtbaar maken, en in *leevens-gevaar* stellen.

H. Tragus
lib. 2. c. 96.

Het *Gedistilleerde Water* der *Bloemen* is aangenaam van smaak, lieflijk van reuk, en mag vryelijk gebruykt worden. Hier van eenige leepelen vol met wat *Zuy-*

ker driemaal 's daags ingenomen, verkoeld de *inwendige brand*; verzacht de *Hoest*; neemt wech de *Engborstigheid*: is goed teegens 't onheyl van *Wonden*, en *Fuchsvuyle Gezwellen*: verdrijft de *vlekken des aangezichts*, en de *hitzigheid der Oogen*, wanneer men'er hier in nat gemaakte doeken oplegt.

De *Bladeren* en 't *Zaad* worden gemeenlijk gedaan bij de *Zalven*, welke men gebruykt tot *Hoofdwonden*, veroorzaakt door *Lood* of *Staal*; want dus versterken ze 't *Hoofd*; zuiveren de *wonde*; doen'er 't *vlesch* in groeyen, en geneezen ze.

De *Beziën* gedroogt, tot stof gemaakt, en daar van een *Drachma* met *Wijn* ingenomen, drijft de *Watersloosing* voort; bevordert den *arbejd* der zwangere *Vrouwen*, en doet haar gemakkelijk *verlossen*. Verzacht ook de *Milt*; en neemt wech de *pijn* der zelve: Maakt ze *kleyen*, of *verteerd* ze ook wel geheel, als men dit middel veertig dagen na malkander gebruykt; volgens het bengt van *Dioscorides* en *Plinius*.

LIV HOOFDSTUK.

ROSMARYN.

It wel bekend *Siruwel-gevas*, ook verschey- van elk zeer bemind, wegens zij- de namen, ne natuurlijke krachtige, versterkende eygenschap, en altijd blijvende groenheyd, word in het *Neederlandsch* alleen met deezen naam beteekend: in het *Latijn* geheeten ROSMARINUM, of ROSMARINUS CORONARIUS, ook LIBANOTIS CORONARIA: in het *Hoogduytsch* ROSMAREIN: in 't *Fransch* ROSMARIN; en in 't *Italiaansch* ROSMARINO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden zes beziens-waardige en gantsch veranderlijke soorten; te weeten:

I. ROSMARINUS CORONARIUS LATIFOLIUS, of verschey- breedgebladerde *Rosmarijn*. II. ANGUSTIFOLIUS, of de foort- *Rosmarijn met smalle Bladeren*. III. AUREUS ANG-
GLICUS, of *Engelsche Rosmarijn*, zoo wel met geheel goud geele, als met groen en geel doormengde *Bladeren*, van een zeer schoone aanschouwing. IV. FOLIS ARGENTEIS, of *Rosmarijn met witte als zilvere Bladeren*, op de zelve wijze, niet minder bevallijk. V. INODORUS, of *Rosmarijn zonder eenige reuk*. VI. ROSMARINUS SYLVESTRIS, of *wilde Rosmarijn*. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige *Paerdmist* en 't *Mol* van verrotte *Boom-bladeren* doormengd: een opene, luchtige, vrije, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en in de *Zomer* veel *Water*. *Bloeyen* niet alleen, als ze eenige jaren oud zijn geworden, in 't begin *May*, maar geeven ook, in den aanvang van *Julius*, volkomen *zwart-verwig* rijp *Zaad*.

In onze *Gewesten* vallen ze zeer teeder, en bezwaar- Teeder-
lijk kan men ze de *Winter* over behouden, vermits ze heyd:
geen sterke *Vorst* kunnen uytstaen. Moeten derhalven (met een wassende Maan van de *Maert* in Potten geplant, of met dezelve Maan van *September* uit de aarde opgenomen, en in Potten verzet, dan ter dege met *Water* begoten zijnde) in 't laatste van *October*, of wat eerder, na dat de jaarstijd zich aansteld, boven wel droog, binnens huys worden gebragt, op een goede plaats, daar ze door de opene *Vensteren* *Lucht* en *Zon* mogen genieten zoo lang als doenlijk is. Moe- ten ook, in *vriesend Weer*, zoo wel voor veele *tochten*, als voor de warmte des *vuurs*, gewacht, en gedurende dien tijd met matige, voor al niet te veel, vochtigheyd onderhouden zijn.

Een

in de Win-
ter tijd
moet be-
waren.

Een gemeene *Vorst* binnens huys doet haar weynig schade; en noch minder, als men de Potten tot aan de *Takken des Booms*, of ook geheel, in droog kaf van Boekweyt doet zinken, of dezelve daar mee bedekt; in een plaats daar niet sterk gestookt, maar weynig of niet in gevuurd word; en die luchtig is. Want de warmte des vuurs, als ze een wyltjds duurd, is haar zeer schadelijk. Worden ook hier door, desgelijks door veel Water (wylt in zulk een gelegenheid de *Wortel* ligtelijk van verrotting word bevangen) schielijk zwart. Als de Maand *Februarius* ontrent ten eynde gelopen, en de meeste koude voorbij is, worden de geene, welke met 't gemelde kaf bedekt zijn geweest, weer ontdekt; en men laat haar, gelijk in den aanvang der *Winter*, de Lucht door de Vensteren weer genieten, tot aan 't begin van *April*; ter welker tijd zij met een donkere reegenachtige Lucht weer buyten gebragt, en gesteld worden op een plaats, voor de sterke Zonnestralen bevrijd.

Waar-
schou-
wing.

Wil iemand deze Potten in de *Maert* buyten stellen, met reegenachtig, donker Weer, zonder Zonne-schijn, 't mag ook wel geschieden; maar hij moet dan toezien, dat hij haar nauw wachte voor een *drooge*, *sebrale*, *bayrige* en heldere Lucht, desgelijks voor *koude nagten*: want door deze haar schadelijk zijnde dingen worden ze, eer men 't weet, van 't leeven beroofd: en dus zou men al zijn moeyte, door de gehele *Winter* aangelegt, te vergeefs hebben gedaan. Hier op dan staat te letten, op dat men deze *Gewassen* niet mogt verliezen in de ontroerende, en ligtelijk verteerende Lucht dezer Maand *Maert*.

Aanwin-
ning.

door al de
Takken
des Booms.

Zij worden hier *aangewonnen* op drie verscheydenen wijzen: *Eerst*, moet men ze uyt de Potten neemen, en in andere verzetten, indien ze daar in te groot of te sterk geworteld zijn, met een wassende Maan van *Maert*, zoo het dan met een slappe tijd veel reegend; anders in *April*. Of ook in de grond van een *Bed*, ten halven harer *Takken*: of, indien ze tamelijk lang en onder kaal zijn, laten zinken tot aan de *groene bladeren*. Dus schieten al de *Takken wortelen*; welke men in de *Zomer* veel Water geeft: al te zamen in *September* opneemd; en in het volgende Voorjaar, van malkander gescheyden zijnde, verplant; ook rijkelijk met Reegen-water begiet, tot dat ze aan 't wassen zijn.

Door jon-
ge Tak-
kens.

Ten anderen, worden ze *aangewonnen* door hare, straks na 't eerste *Quartier* der Maan in *April*, afgefreedene of afgebrokene jonge *Takken*, welke men insteekt in Potten, Vaatjens, of op andere Plaatzen, ontrent een vinger-lengte diep, of wat meer, na dat ze groot zijn, aan een donkere en schaduwachtige plaats; daar ze, in den tijd van zes of agt weken, geen Zonne-schijn kunnen genieten. Ondertusschen moet men ze dikmaal begieten met Reegen-water, daar Schapenmist in geweykt is; zoo krijgen ze haast *Wortelen*, en groeyen hier door zeer krachtig; niet alleen deze *jonge*, maar ook de *oude*. Hier na moet men ze weer in goede Lucht en Zon stellen.

Door haar
Zaad.

Ten derden, worden ze ook *vermeerderd* door haar *Zaad*; het welke met een wassende Maan van *April* in Potten of andere Vaatjens hol en luchtig gezayd; ook op een warme plaats gezet werd. De hier van voortkomende *jonge Boontjens* zijn teeder van aart, en kunnen bezwaarlijk de eerste *Winter* over behouden worden. Men mag ze niet verplanten, ook niet veel koude *Herfst-reegenen* laten ontvangen. Gedurende de *Winter-tijd* moet men ze onderhouden met slegts een weynig vochtigheid, vermits hare teedere *wortelen* niet veel nat verdragen kunnen.

De ROSMARINUS CORONARIUS LATIFOLIUS, of *Rosmaryn* met breede donker-groene *Bladeren*, is harder van aart, en wil in deze Landen zich alder-bequaamst bladeren. De *Winter* over laten behouden.

Wilde De ROSMARINUS SYLVESTRIS ODORATUS, of

wilde welriekende *Rosmaryn*; en de ROSMARINUS IN-
ODORUS, of *Rosmaryn* zonder reuk, zijnde de hard-
ste van al de andere, geeven in deze Gewesten, in het
laatste van *May* en 't begin van *Junius*, tusschen hare
Takjens, zoo wel boven als ter zijden voortkomende,
veele *Tros-wijze* bij malkander gevoegde *Bloemen*, be-
staande uyt vijf kleyne *Bladerijens*, gelijk de *Cistus*,
van een geele verwe; maar niet, als met zeer goede
Zomers, volkomen en rijp *Zaad*, het welk men ziet
bessloten in ronde, doch langwerpige en voor spits toe-
gaande *Beziën*, of *Vruchten*. Konnen, 's *Winters*
binnens huys verzorgd teegens sterke *Vorst*, zonder
grootte moeyte bewaard, en door hare bij de wortel
of boven de aarde uytgelopene *jonge Schentjens*, wel-
men ten halven insnijd, en met aarde aanvuld, ge-
noegzaam vermeenigvuldigd worden. Als ze *Worte-
len* hebben geschoten, neemt men ze met een was-
sende Maan van *April* van de oude af, en men ver-
plant ze in Potten.

welrie-
kende, en
reuklooze
Rosma-
rijn.

Aanwin-
ning.

K R A C H T E N .

DE *Rosmaryn* is warm en droog in den twee-
den graad; een weynig te zamen-trekkende en
dun-makende van aart: zeer goed tot gebruyk
in spijsen, en ook tot artzenyen; want zij geeft een
goede geur, en versterkt. Op Wijn met *Vlier-bloemen*
gezet, is ze zeer dienstig teegens de *Waterzucht*.

De *Bladeren* gedroogd, gepulverizeert en dit stof in
varsche wonden gedaan, geneezen dezelve; ook alle-
ley *Schurfshejd*. Met Wijn gedronken, stillen het
Braken. Op het Hoofd gelegd, versterken de *Har-
senen*, en droogen op alle *koude vochtighejd*. Bin-
nens huys gebrand, drijven ze daar uyt de *pestilentia-
le Lucht*.

Het *Zap* der *Bladeren*, vermengd met *Canary-zuy-
ker*, versterkt 't *Gezicht*; neemt wech de *schellen* van
de *Oogen*, en de lopende vochtigheid der zelve.

De *Bladeren* in Wijn gedistilleert, en daar van ge-
dronken, geneest de *Geelzucht*; versterkt het *Hoofd*,
de *Maag*, en het *Hert*; geneest de *Miltzucht*, en
neemt wech alle *verstopping*. Is goed teegens de *vallen-
de Siekte*, en de *Beroerdhejd*; scharpt de *Gehengenis*,
en 't *Gezicht*; belet de *Zinkingen* op de *Tanden*, maakt
een goeden *Adem*; roept de *Buykloop*, en de *witte
Vloeden* der *Vrouws-perlonen*; tweemaal 's daags daar
van gedronken; reynigt het *Bloed*; geneest het *Colijk*;
verdrijft het *Vergif*, en doet *zweeten*, als men zich
daar op wel laat toedekken.

De *Kolen*, of de *Afch* van gebrand *Rosmaryn-hout*,
dienen, om de *Tanden* te zuiveren, en *vast* te maken;
neemen der zelve *geelheid* wech, en doen ze *wit* wor-
den, als men z'er zomtijds mee wrijft.

De *Conserve* van *Rosmaryn-bloemen* (verwarmen-
de, verteerende, doorsnijddende, afvagende, openen-
de, versterkende, en van zommige *Anthor* ge-
noemd) werd zeer veel gebruykt: versterkt zeer krach-
tig de *Gehengenis*, het *Verstand*, en de *Maag*. Is
ook van een groote werking teegens al de voorgemelde
gebreken.

De *Oly* dezer *Bloemen* verteedt alleley *lid-teeke-
nen*: verdrijft de donkerheid der *Oogen*; helpt het
Gezicht; desgelijks de gebrande, en *beroerde*, daar
mee in de *Nek* en elders gestreken. Is zeer dien-
stig op de *Gescheurthejd* gelegd, met *Oly* van *Eyeren*
en *Camillen*. Het *Zap* uyt de *Bloemen* geparft, word
van veele voor een *Balzem* gebruykt: maakt een schoon
en zuiver *Vel*; ook een klaar *Gezicht*.

't *Zaad* met Wijn ingenomen, doet wel *Water* los-
lossen: is goed voor de *Geelzucht*, *vallende Ziekte*;
verwekt der *Vrouwen Maand-stonden*, en geneest de
gebreken der *Borst*.

De wilde *Rosmaryn* is niet zoo krachtig van geur.
Vermag echter alles wat de *ramme* uytwerkt.

Castor. Du-
rant. Herb.
fol. 397.

De *Joden* gebruyken noch heedsdaags, gelijk ze ook voortijds hebben gedaan, in hare Offerhanden de *Takken* van *Rosmarijn*; doopen dezelve in 't bloed der geslagte Beesten, en besprengen'er de Omlanders mee.

LV HOOFDSTUK.

BROMMELBEZIEN.

Verschey-
de namen.

Erden in 't *Nederlandsch* niet alleen dus, maar ook *BRAAMBEZIEN* genoemd: in 't *Latijn* *RUBUS*, of *SENTIS*: in 't *Hoogduysch* *BROMBEERN*, of ook *CRATZBEERN*: in 't *Fransch* *RONCE* of *BRUISSON*; en in 't *Italiaansch*, *ROYO*, of ook *MORO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie verscheyde soorten, namentlijk:

I. *RUBUS VULGARIS FRUCTU NIGRO*, of gemeene zwarte *Brommelbeziën*. II. *RUBUS FRUCTU CAERULEO*, of *Brommelbeziën* met een blauwe *Vrucht*; III. *RUBUS NON SPINOSUS MAJOR ODORATUS*, of groote wel-riekende *Brommelbeziën* zonder *Doornen*. Al te zamen zijn ze van dezelve *Queeking* en *Waarneming*.

Zij beminnen alle meer een goede, gemeene, zandige, als een kleyige, harde aarde: evenwel moet ze ook matig gemest zijn: een opene, luchtige, vrye, wel ter Zon geleegene, immers zoo zeer als een schaduwwachtige plaats; en veel water. Geeven in 't laatste van *May* en in 't begin van *Junius* *Bloemen*; daar na

Hardheyd. in den *Herfst* volkomene *Vruchten*. Konnen niet alleen *Sneeuw*, *Hagel* en *Rijp*, maar ook sterke *Vorst*, en allerley ongeleegentheeden des tijds, zonder eenige schade uytstaan.

Aanwin-
ning. Werden alleenlijk, echter genoegzaam, *aangewonnen* door hare bij de wortelen uytwassende jonge *Schietten*; welke gemeenlijk van zelfs *Wortel* schieten; en dan met een volle Maan van *April* moeten opgenomen en verplant, zijn.

Wel-rie-
kende
groote
Brommel-
beziën. De *RUBUS NON SPINOSUS MAJOR ODORATUS*, of wel-riekende *Brommelbeziën* zonder *Doornen*, geeft wel jaarlijks in deeze Landen in de Maand *Julius* uyt de bovenste punten der *Steele* groote, bleek-roode aanzienlijke *Bloemen*, de *Eglantier-roozen* niet ongelijk, doch wel zoo groot; maar noyt eenige *Vruchten*, schoon hoe warm de *Zomer* geweeft mogt hebben.

Gestalte
der Bloem-
men.

Gemeenlijk ziet men vijf, zes, tien of twaalf *Bloemen* bij malkander gevoegd, rustende op hare bijzondere tamelijk-lange *Steele*ns. Zij bestaan uyt vijf groote ronde *Bladeren*, van binnen vercierd met een *Ring* van veele geele kleyne *Knopjen*. In 't middelste, of inwendig *Hert*, ziet men een rond *knopje*, uyt veele bleek-roode *knopjen* te zaam gezet, Oogs-wijze, van geen onaangename aanschouwing.

Beschrij-
ving van
de

De *Bladeren* deezer soort zijn niet, gelijk de andere, van malkander gedeeld; ook zeer groot, breed, en gelijk als rondachtig, met vijf punten, op de wijze van het *ACER MAJOR*, of groot *Booghout*. Rusten op groene *Steele*ns, een hand lang. Zijn bekleed met een zachte *ruygheid*: staan gemeenlijk opwaarts gekeerd; donker-groen van verve, doch van onder bleeker; droevig, ook wel zomtijds een weynig blinkende; onordentlijk, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde van hare houtachtige *Steele*ns, drie, vier en vijf voeten hoog opschietende; van binnen met een groot wit pit gevuld, van buyten uyt den bruynen bleek, rond en slecht, ook niet blinkende, noch met geene *Doornen* voorzien; maar gantsch stijf staande, en in 't eerst een weynig *ruygachtig*, ook een kleyne vingerdik. De uytwendige dunne *Bast* werd ligtelijk door der Zonnen hitte gespleeten,

De gedagte *Bladeren* zijn aan hare randen zeer teeder, net, subtiel, doch veelvoudig, digt, en aardigder spits gezaagd, of getand; ook in 't midden met drie en vijf voornaamste groote *Aderen* voorzien, uyt welke veele kleyner na de randen uytlopen, staande gemeenlijk opwaarts gekeerd; en waar uyt alweer ontelbare alderkleyinste voort-schieten, op een aangename wijze. Als men ze in de Mond knauwd, zijn ze zeer bitter van smaak, en te zamen-trekkende. In 't begin vertonen ze zich ruyg; doch als ze grooter werden, vergaat deeze *ruygheid*. Ieder jaar, tegens de *Winter*, zoo haast de *Vorst* haar heeft bevat, vallen ze af, en vergaan met hare *Steele*ns. In *April* komen ze op nieuws uyt hare *Takken* te voorschijn.

K R A C H T E N.

DE *Bladeren*, *Bloemen*, en onrijpe *Vruchten* van *Brommelbeziën* zijn zeer verdrogende, te zamen-trekkende, en verkoelende van aart; zoet in 't eten, en aangenaam voor de *Maag*.

De *Bladeren* gestoten, en dan gelegd op de *Roor*, of voort-eetende *Zweeringen*, bedwingen dezelve.

De *Bloemen*, *Bladeren* en *Vruchten* in *Wijn* gezoden, geneezen de *Wonden*, de beeten der vergiftige Dieren, de *schurftigheid* des Hoofds, en de *zeerigheid* des Aangezigts: stillen de *Bloedgang*; maken een *Tandvlesch*; helpen de gezwollene *Amandelen*, *Huyg*, en de heete *zweeringen des Mondes*. Drijven af de *Steen*, 't *Graveel*, de *koude Pis*: zijn goed voor de lopende *Oogen*: verhinderen, of jagen wech de *Hertvang*; en doen 't *Braken* ophouden. Het Zap uyt dezelve gepast, heeft dezelve kracht, en verdrijft ook alle inwendige brand.

LVI HOOFDSTUK.

HINNEBEZIEN.

Y veele niet alleen bekend, maar ook zeer geliefd; werden in 't *Nederlandsch* niet alleen dus, maar ook dikmaal *FRAMBEZIEN* genoemd; in 't *Latijn* *RUBUS IDÆUS*: in het *Hoogduysch* *HIMBRAMEN*, *HIMBEEREN*, of *HIMBEEREN*: in het *Fransch* *FRAMBOSIER*; en in het *Italiaansch* *ROYO IDEO*, of *ROYO MONTANO*, ook *MORTELLO*.

Hier van werden op veele plaatzen gevonden twee verscheyde soorten, te weten

I. *RUBUS IDÆUS FRUCTU RUBRO*, of *Hinnebezie* met een bleek-roode *Vrucht*, en II. *RUBUS IDÆUS FRUCTU ALBESCENTE LUTEO*, of *Hinnebezie* met een uyt den witten geele *Vrucht*.

Gerne groeyen ze in allerley slach van grond, in dien dezelve alleenlijk wel voorzien is met oude *Paerden* of *Koeyemist*. Zij beminnen een donkere, maar noch meer, om der *Vruchten* wil, een opene, luchtige, vrye, wel ter Zon geleegene plaats, en veel water van onder aan de *Wortelen*; doch als de *Vrucht* begint voort te komen, droogte van boven; want door *Reegen* werd dezelve verdorven, en smakeloos gemaakt.

Konnen uytstaan *Hagel*, *Sneeuw*, selle *Vorst*, en *Bloemen*. alle andere ongeleegentheeden van de *Winter-tijd*. Brengen ieder jaar in 't laatste van *May* *Bloemen* voort; ook in *Julius* een goede, smakelijke, gezonde *Vruchten*.

Werden overvloedig *aangewonnen* door hare veelvoudige de aarde door-lopende, en van zelfs genoegzame *Wortelen* schietende *Fongen*; welke men in de Maand *Maert* of *April* met een wassende Maan opneemt, en verplant.

KRACH-

RUBUS NON SPINOSUS MAJOR ODORATUS.

MYRTOPETALON.

K R A C H T E N.

Amat. Lu.
sianus l. 4.
Enarrat.
40.

H. Tragus
h. 3. c. 11.

Plin. l. 24.
cap. 14.

Diof. lib.
4. cap. 38.

DE Hinnebeziën zijn matig verdrogende en te samen-trekkende van aart; boven alle andere Vruchten voor alle Menschen zeer gezond en aangenaam van smaak. Versterken 't Hert, en een flauwe Maag; verwekken ook *etens-lust*; inzonderheid alsze met Wijn en Zuyker werden gegeten.

't Zap daar uyt geparst, neemt wech alle gebreeken van 't Hert. Is goed teegens en in *bittige Koortzen*: verquikt de flauwe, teedere, zwakke *Natuur*. Werd, in Broodzuyker ingetrokken, of uyt gearbeyd zijnde, in Flesschen lang bewaard: daar na in Spijzen, of ook wel in Wijn gedaan. Geeft dezelve een aangename geur; verfrist alle *inwendige deelen* des Ligchaams; neemt de *brand* der zelve wech; en is goed teegens 't *Pleuris*.

De Bloemen in Zuyker gemengd, en gelegd op brandende of *vuurige Oogen*, ook op 't *springend Vuur*, geneezen deeze Qualen.

De Bladeren, Bloemen en Vruchten hebben eenen dezelve kracht ontrent al de Gebreeken, welke in 't voorgaande *Hoofdstuk* van de *Brommelbeziën* zijn aangeweezen.

LVII HOOFDSTUK.

M A R E N T A K K E N.

Verschey-
de namen.

Et geen en anderen als deezen naam is dit zonderling Gewas in het *Neederlandsch* bekend. Werd in 't *Latijn* geheeten *Viscus*: in 't *Hoogduysch* *MISTELL*: in 't *Franfch* *GUY*, of *GUYS*; ook breeder, *BOIS DONT ON FAIT DE LA GLUE*; en in het *Italiaansch* *VISCHIO*, of *PAUCIA*.

Wast noch
in 't wa-
ter, noch
op de aar-
de.

't Is een regt-wonderlijke, en in de aanschouwing *kluchtige Plant*; want zij wast niet, gelijk alle andere, in 't *water*, of op de *aarde*; maar in de *lucht*, op de *Takken* van *Eyken*, *Appel*, *Peere*, *Linde*, *Mispel*, *Quee*- en andere Boomen; zonder eenige *Wortel*; en eenenwel zoo vast, dat ze zelden, of bijna noyt, door eenige sterke wind daar van afgerukt werd.

Bloemen.
Vruchten.

Deeze MARENTAKKEN bloeyen niet alleen jaarlijks in 't laatste van de *May*, maar geeven ook ieder *Zomer* witte en doorluchtige *Beziën*, gemeenelyk aan de *Lee-* den harer *Takjens* drie en vier bij malkander zittende, kleyn en rond. Altijd blijven ze groen, zonder eenige verandering. Verdragen geduldighlyk *Sneeuw*, *Hagel*, en *sterke Vorst*; ook zoo wel veel water, als groote droogte; doch alleen in *Frankrijk*, *Italien*, *Spanje*, en meer andere warme Landen.

Kan hier
niet ver-
meenig-
vuldigd
worden
door
zaying.

In onze koude Gewesten ziet men ze noyt groeyende. Willen zich ook op geenerley wijzen laten *vermeenigvuldigen*, of in een Hof aanqueeken. Ik heb meenigmaal het *Zaad* zoo in Potten als in de aarde gelegd, met een wassende Maan van *Maert*, *April*, *May* en *Junius*; ook met een volle en afgaande Maan in *September*, *October*, en *November*, hoog, en ook diep gezayd, doch is noyt te voorschijn gekomen.

Wonder-
lijke aan-
teeling
van dit
Struvel-
gewas.

Eevenwel houden zommige voor gantsch gewis, dat dit niet onaangenaam en zeer *Medicinaal Gewas* niet anders als door *Zaad* werd *vermeerderd*. Want 't zelve werd van de *Lijfsters* zeer begeertig gegeten; en als 't zijne volkomene *Verdouwing* in de *Buyk* of *Maag* dezer Vogelen heeft verkreegen, door de *Darmen* weer uytgelaten op de *Takken* der boven-gemelde Boomen; waar uyt dan *nieuwe Marentakken* werden geteeld. Dit werd ook getuygd van *ATHENEUS* in zijn *neegende Boek*, daar hij van dit *Struvel-gewas* schrijft.

K R A C H T E N.

DE Vruchten en Bladeren der Marentakken, welke op *Eykenboomen* groeyen, zijn warm en droog in den *derden Graad*; verzachtende, scheydende, dun-makende, en uyt-trekkende van aart.

Met Wijn of eenige andere *Drank* gekookt, of ook bij wijze van *Poeder* ingenomen, zijnze goed voor de *vallende Ziekte*, *Beroerdheid*, *dauzeling des Hoofds*; en neemen wech de dikke, slijmerige vochtigheid uyt 't zelve, en ook uyt de *Maag*.

't *Hout*, te samen met de *Bast*, aan den arm van een *zwangere Vrouw* gebonden, of een daar van gemaakte *Ring* aan de vinger gestoken, zou een *Misval* verhinderen. Een *Drachma* van 't zelve de *Kindereen* met Wijn te drinken gegeven, bewaard haar voor de *vallende Ziekte*.

De Bladeren en Vruchten gestoten, dan op *Wonden* en harde *Gezwellen* gelegd, of een *Plaester* daar van gemaakt, halen alle *verzworene etter* van onder de grond uyt, en zuiveren 't vleesch daar van.

Hier van werd ook een *Lijm* bereyd, zeer bequaam om *Vogelen* daar mee te vangen.

LVIII HOOFDSTUK.

R H U S

met Bladeren van Myrtus.

En aardig en aangenaam *Hesferig Gewas*, werd in het *Neederlandsch* dus genoemd na de gedaante der *Bladeren*: in 't *Latijn* *RHUS MYRTIFOLIUS*, *RHUS SYLVESTRIS*, *SUMACH* *PLINII*, en *MYRTOPETALON*: in 't *Hoogduysch* *GERBERBAUM* MIT *MYRTENBLETTERN*; en in 't *Italiaansch* *RHUS SALVATICO*.

Deeze Gewassen beminnen een gemeene, zandige, goede aarde, met tamelijk veel twee-jarige *Paerdenmijt*, en 't *Mol* van verrotte *Boombladeren* doormengd: een opene, vrye, warme, luchtige, wel ter *Zon* geleegene plaats, en veel water.

Hebben een bruyn-verwige *Wortel*, ontrent een vinger dik, waar uyt voortkomen vele *Scheuten*, doch die in deeze Landen zelden meer als tot twee of drie voeten hoogte opwassen. Onder zijnze rond; van een aangename groene verwe: een weynig roodachtig alsze eerst uyt de aarde opkomen; doch daar na grijs, of bleek-grauw; ook voorzien met verscheydene kleynen *nopjens*, wat donkerder. Uyt deeze *spruyten* vele *zijde-scheuten*, rondom boven malkander, zomtijds twee en twee te samen gevoegd; bleek-groen van verwe, en ontrent vierkantig. Aan dezelve vertonen zich de *Bladeren*, twee en twee regt teegens den anderen over; gemeenelyk opwaarts gekeert, veelvoudig in getal, en digt boven een. Van een bevallig helder groene *couleur* zijnze; de onderste de grootste; een duym, wat meer of min, breed; en twee vingeren breedte lang. Voor lopen ze stompachtig spits toe. Aan de *randen* zijnze slecht en effen; niet zeer dik, doch steevig gesteld; weynig of niet blinkende. Komen digt aan hare *Steele* voort, zonder op andere te rusten.

In 't midden zijnze voorzien met drie van onder regt opgaande groote *Aderen*, waar uyt andere zeer kleynen, van onder meer als van boven zichtbare *Aderrijens* voortfchieten. Als menze in de mond knauwd, bevind menze uyt den zuren bitter, te samen-trekkende, en eyndelyk een weynig steekende op de *Tong*. De andere zijn veel kleynen, en lopen spitzer toe. Uyt de voorste punten der *Takjens* komen voort veele tros-

Der Bloemen.

wijze bij malkander gevoegde ronde groene *Knopjen*; welke haar boven slegs een weynig openen. Dan ziet men in de Maand van *May* en *Junius* gelijk als groene vijf-gebladerde *Bloemtjen*; waar uyt voortschieten vijf lange, ronde, teedere en rood-verwige *Draadjens*, van een bevallijke aanschouwing: die noch afvallen, noch in haar zelven vergaan, maar bestendig blijven, en binnen haar bewaren vijf rond-hoekige aardige *Knopjen*, gevuld met een kleyn *Zaad*, doch 't welk in deeze Landen noyt tot zijn volkomenthed geraakt.

Waarneeming in de Winter.

Deeze *Gewassen* zijn teeder van aart; want buyten gezet zijnde, worden ze haast wechgenomen door sterke *Vorst*: moeten derhalven, in het voorjaar met een wassende Maan van *April* in een Pot geplant zijnde, in het begin van *October* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet, als bij *vriezend Weer*, door een Kagchel werd gestookt; vermits ze in de *Winter* noch groote noch langdurige hitte des vuurs, noch veel water van nooden hebben. Mogen ook niet voor in 't begin of midden van *April*, na bequaamheid of onbequaamheid des tijds, met een zotte Lucht en aangename Reegen weer buyten gesteld; en moeten dan wel nauw gewagt worden voor koude nagten, *Sneeuwachtige vochtigheid*, en *schrake*, *huyrige Winden*.

Aanwinning.

In onze Gewesten worden ze alleenlijk *aangevonnen* door hare bij de *Wortel* genoegzaam uytlopende jonge *Schenten*; welke geheeten met 'er tijd van zelfs *wortelen* krijgen. Dan worden ze van de oude afgenomen, en met een wassende Maan van *April* in *Potten* gezet.

K R A C H T E N .

Krachten noch onbekend.

DE krachten deezer *Plant* zijn tot noch toe van niemand oyt beschreeven, of bekend gemaakt. Ondertusschen hebben de *Leertouwers* haar gebruyk daar van. Zommige willen ook, dat ze zou kunnen dienen in plaats van 't *Rhus*, of de *SUMACHBOOM*.

LIX HOOFDSTUK.

V E Y L .

Verscheyde namen.

DE welbekend, aangenaam, gedurig groenblijvend *Gewas*, werd in het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook *EYLOOF*, *KLEEF*, en *KLIM*, genoemd, om dat het over-al bij op-loopt, en het zelve beklimmende verderft, 't zij waar 't ook bij gezet word, of wat het kan genaken: in 't *Latijn* *HEDERA*: in het *Italiaansch* even alzo: in het *Hoogduysch* *EPHEW*, of ook *ILAU*: in het *Fransch* *LIERRE* of *L'HIERRE*.

Twee

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee verscheyde soorten; te wecten:

Verscheyde soorten.

I. *HEDERA MAJOR ARBorea*, of GROOT *BOOMVEYL*; en II. *HEDERA MINOR REPENS*, of KLEINE *KRUYPENDE VEYL*. Beyde zijnze van even dezelfde *Queeking* en *Waarneeming*.

Wat voor een aarde zij beminnen.

Zij beminnen al te zamen een gemeene, vochtige, ongemestte; of ook een matig-vochtige en wel gemestte aarde: een opene, luchtige, vrije, en genoeg ter Zon geleegene, immers zoo veel als een schaduwwachtige of donkere plaats; en veel Reegen. Geeven ieder jaar in den *Herst* *Bloemen*, en zomtijds in de *Winter* volkomen rijp *Zaad*. Konnen *Stormwinden*, *Hagel*, *Sneeuw*, *Rijp*, selle *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* zonder eenige verandering verdragen.

Aanwinning op

Worden niet alleen *aangevonnen* door hare *Beziën*, of *Zaad*, 't welk met een wassende Maan in *Maert*,

niet boven twee *Stroo-breedte* diep, op een vochtige tweede plaats in de aarde werd gelegd; maar veel meer en ley wijhaaftiger door hare op of in de grond geleydde, of van zelfs voortkruypende, en binnen weynig tijds *wortel-schietende Jongen*: welke men een wassende Maan van *Maert*, *April* of *November*, op neemt en verplant.

Als nu deeze *Vruchten* beginnen te dragen, kan men Om haar haar zeer schoone *Beziën* doen voortbrengen, wanneer men zomtijds op hare *Wortelen* stroyd de Afch van gebrandde *Mossel*, of *Oesterschelpen*; of, gelijk zommige willen, het *Poeder* van *Aluyn*. Dit zou dan de *Oogen* een zeer vermaaklijke aanschouwing veroorzaken.

K R A C H T E N .

VEYL, *Eyloof*, of *Klim*, is zeer heet, scharp, te zamen-trekkende, en de *Zeeuwen* door dringende van aart. Moet derhalven van binnen weynig of niet gebruykt worden; inzonderheid niet van *Vrouwen*, welke daar door onvruchtbaar zouden blijven. Men mag ter dier oorzaak dit *Gewas* alleen uytwendig ons ter hulp doen dienen; voornamentlijk op *Fontanellen* of *Dragt*- en andere lopende *Gaten*.

De *Bladeren* gestoten, met *Azijn* en *Reegen-water* gemengd; dan op 't Voorhoofd, ook in de Slapen van 't Hoofd gelegd, is goed voor de *verwerring der zinnen*; en de *gekenktheid des Hoofds*. In *Wijn* gezonden, en daar meede gewassen, geneest de *Schurftigheid*, en allerley *Gezwellen*.

De *Beziën*, of *Vruchten*, gestoten, en daar van een *Drachma* met *Wijn* ingenomen, drijft het *Graveel* af. Een halve *Drachma* in een week *Ey* drie dagen achter malkander gebruykt, is zeer goed tegens 't gebrek, genoemd de *Druypert*.

Het *Zap*, vloeyende uyt de afgesnede *Ranken*, doet de *Luyzen* sterven, en 't *Hayr* uytvallen. Het *Zap* der *Wortel* met *Edik* gedronken, geneest de *Beeten* van *Spinnen* en andere giftige *Dieren*.

LX HOOFDSTUK.

K L I M .

DE aardig *Gewas* werd in het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook *LYNEN*, of *VIORNE* genoemd. In 't *Latijn* *CLEMATIS*, *VIORNA VULGI*, *VITIS ALBA*, en *ATRAGENES THEOPHRASTI*: in 't *Hoogduysch* *LINEN*, *REBEN*, of *WALDREBEN*; in het *Fransch* *VIORNE*; en in 't *Italiaansch* *CLEMATIDE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend verscheydene schoone soorten; namentlijk:

I. *CLEMATIS VULGARIS*, of *gemeene Klim*. II. *CLEMATIS PEREGRINA FLORE SIMPLICI CAERULEO*, of *vreemde Klim met een enkele blauwe Bloem*. III. *PEREGRINA FLORE SIMPLICI PURPUREO*, of *vreemde Klim met een enkele purpure Bloem*. IV. *PEREGRINA FLORE PLENO ATRO-PURPUREO*, of *vreemde Klim met een dubbele donker-purpure Bloem*, van een zeer schoone aanschouwing. V. *PEREGRINA FLORE ALBO PLENO*, of *vreemde Klim met een witte dubbele Bloem*. VI. *CLEMATIS ALTERA*, of *tweede Klim*; anders *FLAMMULA JOVIS SURRECTA*, of opstaande *Vuurkruid*, of *Brandkruid*. VII. *ALTERA URENS*, anders *FLAMMULA JOVIS REPENS*, of kruypende brandende *Klim*. VIII. *CAERULEA PANNONICA*, of *Oostenrijke Klim*, met een aardige blauwe Bloem. IX. *CLEMATIS AMERICANA FLORE PHOENICEO*, of *Amerikaansche Klim*, met een groote roode Bloem.

Bloem, van een zeer vermaaklijk-schoone roode verwe. Deze *Bloemen* komen *Tros-wijze* bij malkander voort. Meest alle zijnze van eenen dezelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Wat voor een aarde zij beminnen. Zij beminnen een goede, zandige, met twee-jarige Paerde- en een weynig oude kleyn-gemaakte Koeyomist doormengde grond: veel liever een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zon staande, als een donkere of schaduwwachtige plaats; ook veel Water. Geeven in deze Gewesten ieder *Zomer*, in 't laatste van *Junius* en 't begin van *Julius*, wel *Bloemen*, maar gantsch geen *Zaad*; behalven de *FLAMMULA JOVIS*, of brandende *Klim*; die elk jaar in *Julius* *Bloemen*, en teegens de *Winter* *Zaad* voortbrengd, doch niet voorzien met volkomene rijpheyd, ten ware in heete of zeer warme drooge tijden. Zijn zoo hard, dat ze veel koude *Herfst-reegenen*, *Sneeuw*, *Rijp*, sterke *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* konnen uytftaan.

Americaanische Klim. Het *CLEMATIS AMERICANA FLORE PHENICEO* of *Americaanische Klim*, met een roode *Bloem*, uyt *Virginien* gebragt, krijgt zeer schoone *Bladeren* in het lange aan hare regt-doorgaande *Steel*; altijd twee en twee regt teegens over malkander; acht, thien, twaalf, en zomtijds meer in getal; doch voor in een eyndigende. Eeven alzo ook aan hare voornaamste, zeer hoog oplopende, en haar zelven, gelijk de *Klim*, achter met uytſchietende *Draadjens*, als korte *Worteltjens*, vast-houdende, ronde *Steel*, 't eerste jaar groen, daar na geheel bleek of vaal. Deze *Bladeren* zijn van verwe zwart-groen; onder bleeker; ruym een vinger-lid lang; een vinger, wat meer of min breed; steevig van aart: voor spits toegaande; aan de kanten aardig zaagswijze getakt, en inwendig voorzien met een regt-doorlopende *Ader*; waar uyt meer andere, ontrent regt teegens over malkander, voortſchieten. Het voor aanstaande eyndigende *Blad* is gemeenelyk het grootſte, ook rond als d'andere, en met een veel langer punt vercierd.

Wat voor een aarde dit Gewas bemind. Deze *Americaanische Klim* bemind een gantsch zandige, luchtige, en met twee-jarige Paerdmist vermengde grond: een opene, vrije, en teegens een Muur of Schutting warm en wel ter Zon gelegeene plaats, op dat des zelven stralen onverhinderd daar op mogen spelen: wil ook veel Water. In onze koude Landen geeft deze *Plant* noyt eenige *Bloemen*, ten ware bij heete *Zomers*; en dan noch niet, als teegens een Muur gesteld, of de *Scheuten* op een Pannen-dak warm gelegd zijnde; gelijk in de jaren 1652. 1665. 1669. en meer andere diergelijke, in de Maand *September* geschied is. Dan zitten ze veelvoudig en digt bij malkander gevoegd; hoog uyt hare *Knop*, een *Peer*, of die van de dubbelde *Granaatboom*, zeer gelijk (gelijk men ook ziet in de *Bloemen* van *Tabak*) opſchietende. Zijnde op eenen dezelve wijze rond, van binnen hol, doch boven wijder open, en in vijf deelen gefcheyden; in het midden voorzien met eenige bleke *Knoppens*; anders van een zeer schoone roode *couleur*, met eenige donkere *streeken* doorlopen, en een geheele vinger lang.

Aart. Dit *Gewas* is tamelyk hard van aart. Kan zonder groote schade sterke *Vorst* en andere ongeleegentheeden der *Winter* uytftaan, als men 't met wat *Ruſt* op de *Wortel* bedekt. Word van naturen oud; en kan, gelijk al de andere ſoorten, door de bij de *Wortel* uytlopende jonge *Scheuten*, of door de in de aarde gebogene *Takken*, welke binnen een korte tijd *wortelen*, genoegzaam *aangewonnen* worden. Met een wassende Maan van *Maert* of *April* moet men ze van de oude afneemen, en verplanten.

Gebruyk. Dikmaal word dit *Klim* gebruykt, om daar mee *Zijplaatsen*, *Bogen*, en *Prielen* te bekleden; wyl de *Bladeren* in de *Zomer* een aangename beſchaduwung veroorzaken; doch de zelve al te zamen in de *Winter* laten vallen.

K R A C H T E N.

K *Lim* is heet in den vierden Graad; ſcharp, *Galen lib. 7.* bijtende van ſmaak, en de tonge zeer ontfekende. Op de *Huyd* gedaan, maakt ze dezelve vol *Bleyen* en *Zeerigheyd*, door de hitzige brandigheyd. Op allerley *Schurſigheyd* gelegd, verteedt ze dezelve.

Het *Clematis Peregrina*, of *vreemde Klim*, op de *Dioſc. lib. 4. cap. 182.* *Melaatsheyd*, of *witte Zeeren*, gewreeven, doet dezelve vergaan.

Het *Zaad* kleyn geſtoten, en met *Wijn* ingenomen, drijft uyt alle heete, galachtige, en koude ſlijmerige *vochtigheeden*.

LXI HOOFDSTUK.

K A P P E R S.

D Deze aangename, en voor veele een Verſcheygezonde *Vruchten*-dragende *Heeſter*-achtige *Plant*, word in 't *Neederlandsch* met geen anderen naam, zoo veel mij bekend is, als deezen genoemd. In het *Latijn* *CAPPARIS*; in 't *Hoogduyſch* *KAPPERN*; in 't *Fransch* *CAPPRES*; en in het *Italiaanſch* *CAPPARO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie onderſcheyde ſoorten; als:

I. *CAPPARIS FOLIO ROTUNDO*, of *Kappers met onderſcheyde* *ronde Bladeren*. II. *CAPPARIS FOLIO ACUTO*, of *Kappers met Bladeren, voor een weynig ſpits toegaande*. III. *CAPPARIS LEGUMINOSA*, ſive *FABAGO*, of *Kappers met Vruchten als kleyne Peultjens*. Niet alle zijn ze van eenen dezelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Zij beminnen, uyt een natuurlijke eygenſchap, *Wat voor een aarde zij beminnen.* een gemeene, zandige aarde, wel doormengd met Gruys van geſtoten *Steen* en *Kalk*, neevens een weynig twee-jarige *Paerdmist*: een opene, luchtige, vrije, warme, genoeg, ter Zon gelegeene plaats, en weynig Water.

Als ze oud geworden zijn, geeven ze gemeenelyk *elke Zomer* in *Julius* hare *Bloemen*; doch noyt in deze Landen volkomen of rijp *Zaad*. Zijn teeder van aart. Laten niet alleen 's *Winters* hare *Bladeren* vallen, maar konnen ook niet veel koude *Herfst-reegenen*, *Hagel*, *Sneeuw*, *Rijp* of *Vorst* verdragen. Moeten derhalven, in 't voorjaar met een wassende Maan van *April* of *May* in Potten gezet zijnde, in 't laaſt van *September* of 't begin van *October*, na gelegeentheyd van de tijd, bin-nens huys worden gebragt, en gezet in een goede luchtige plaats, daar ze door de *Venſteren*, zonder eenige tochten, de *Lucht* en *Zon* konnen genieten zoo lang als 't mogelyk is. Mogen ook in deze tijd weynig, of geen lau-w-gemaakt *Reegen-water*, ook geen al te groote hitte genieten. Ter dier oorzaak moet men ze niet dan bij vriezende Weer de warmte des vuurs door een yzere *Oven* laten gevoelen; of ook wanneer koude *Ooſt-* en *Noordewinden* wayen. Niet voor half *April* mag men ze weer bnyten zetten in de *Zonnestralen*, met een zoete *Lucht* en aangename *Reegen*; voorzichtig gewagt en zorgvuldig gedekt voor koele nagten, *vochtige dagen*, en *bayrige, ſchrale winden*.

In deze Landen konnen ze niet anders *aangewonnen* worden, als door haar *Zaad*, uyt heete Gewesten *o-vergezonden*: 't Welk men met een volle Maan van *Maert*, *April*, of *May*, niet meer als twee *Stroo* breedte diep, moet zayen in een *Pot*, op een gantsch warme plaats gesteld, of zes weeken lang gedurig in heete *Paerdmist*. Eevenwel kan deze *vermeening* *zomtijds noch geſchieden door eene ter zijden* *aange-*

aangegroeyde *Wortel*, of een stuk daar van; het welk echter zeer zelden gezien word.

Kappers met Vruchten als kleyne Peulijens. De CAPPARIS LEGUMINOSA, of FABAGO, dat is, *Kappers met Vruchten als kleyne Peulijens*, gemeenelyk een lid van een Vinger lang, is veel harder van aart dan de andere; kan ook veel beeter, alsze droogachtig gehouden word, gedurende de *Winter*, de koude binnens huys verdragen.

Aanmerkelijckheid. Ik heb in 't jaar 1670. in 's Gravenhaage bij *Monfieur FRANCISCUS SEVENHUYSEN*, vermaard *Apotheker* aldaar, eene deezer *Planten* gezien, die in de harde *Winter* der jaren 1669. en 1670. buytens huys in de vrije aarde staande, gantsch goed was overgebleeven; niet anders als een weynigje bedekt geweest zijnde.

Wat Kappers zijn. De *Kappers* zelfs zijn niet anders als de *Knoppen der Bloemen*; welke men, terwylze noch gantsch gesloten zijn, afplukt, en bewaard in *Peckel*, niet te sterk zout gemaakt, om gebruykt te konnen worden wanneer men wil.

K R A C H T E N .

Aart der Kappers. Deze noch geslotene *Bloem-knoppen*, of *Kappers*, hebben een verwarmende kracht. Zijn dun van deelen, en sijn van stof.

Egin. lib. 7. fol. 387. Diof. lib. 2. c. 204. De *Bladeren*, en *Wortelen* deezer *Plant* gestoten, doen *scheyden*, en verteeren alle *Gezwellen*. Het *Zap* der zelve in de *Ooren* gedaan, doodt de daar in zijnde *Wormen*.

Galen. lib. 2. de Alim. Facultas. Lusitan. lib. 2. enarrat. 169. *Kappers*, varfch, of groen, gegeten, zijn onaangenaam van smaak, en geeven weynig voedsel. Maar in *Azijs* of *Peckel* gelegd, gelijk ze herwaarts worden gebragt uyt *Italien*, daar de beste groeyen, zijn ze veel lieflijker; verwekken *etenlust*; openen de *verstoptheyd*, en *verzachten* de *hardigheyd* van de *Leever* en *Milt*; inzonderheyd als men ze onder andere spijzen alleenlyk in de *Zomer*; maar in de *Winter* met *Corinthen* gebruykt. Zijn goed in *Koortzen*; verteeren de vochtigheyd van de *Maag*, en verdrijven de *walging* der zelve.

Serap. lib. Simp. cap. 281. De *Bast*, of *Schors* der *Wortelen*, verwarmd, droogd af, zuiverd, purgeerd, verteerd, doorsnijdt, fluyt toe, en trekt te zamen; vermits ze bestaat uyt verscheydene teegens malkander strijdende deelen.

Galen. lib. Simp. Med. 7. Averroes lib. Simp. cap. 42. Met *Wijn* ingenomen, of daar in gezoden, helpt de gebrandde, beroerde, van binnen door een *hooge val* of anderszins beschadigde. Verwekt de *Maandstonden*; doodt de *Wormen*; geneest de *verharde* en *gezwollene Milt*; inzonderheyd als men van 't *Poeder* met *Edik* een *Plaester* bereyd, en van buyten oplegt; ook met *Oly* van *Kappers* smeerd. Want zij jaagd uyt alle taye en dikke *vochtigheyd*, niet alleen door de *Blaas*, maar ook door de *Stoelgang*: zuiverd het *Hoofd*, en de verouderde zweeringen van 't zelve.

Het *Zaad* in *Edik* gekookt, en in de *Mond* gehouden, verdrijft de *Tandpijn*.

LXII HOOFDSTUK.

C A R D A M O M .

Verscheyde namcn.

En zeer raar, noodwendig, en voor veelcrley ongeleegentheeden der menschen zeer dienstig *Gewas*, heeft in het *Neederlandsch* niet alleen deeze naam, maar ook die van *PARADYS-KOORN*, en *MALEGETTE*. Word in 't *Latijn* geheeten *CARDAMOMUM*, *MALEQUETTA*, *MILLEQUETTA*, en *GRANUM PARADISI*: in het *Hoogduytisch* *PARADISZKORNER*: in het *Fransch* *GRATINE DE PARADIS*, *MILLEQUETTE*, *MELEGETE*, en *MELEQUETTE*; en in het *Italiaansch* *CARDAMOMO*.

Hier van zijn mij in haren bekend geworden vier *verfcheydene soorten*; te weeten:

I. *CARDAMOMUM MAJUS INDICUM*, of *groot Cardamom uyt Indien*, meer als een halve vinger lang, niet dik, en gemeenelyk drie-hoekig. II. *CARDAMOMUM MINUS INDICUM* of *kleyne Indiaansch Cardamom*; niet groot, ook drie-hoedig, en onder met een kleyn staartje voorzien. III. *CARDAMOMUM ARBORESCENS MAJUS AFRICANUM*, of *groot Cardamom uyt Africa*. IV. *CARDAMOMUM ARBORESCENS MINUS AFRICANUM*, of *kleyne Cardamom uyt Africa*.

De *CARDAMOMUM MINUS INDICUM*, of *kleyne Cardamom uyt Indien*, groeyd niet boven de drie voeten hoog, even gelijk het *Riet*. Is ook op dezelve wijze met leeden aan hare *Steele* verdeeld; welke van binnen niet hol, maar met een vooze stoffe vervuld zijn. Aan dezelve ziet men veele *Bladeren* (die, gewreeven zijnde, een aangename reuk van zich geeven) lang, en niet breed, gelijk 't gedagte *Riet*, doch voor op verre na zoo spits niet, maar rondachtig toelopende, en boven dicht bij malkander gevoegd; zoo dat tusschen de aarde en de bovenste *Top* de *Steel* gantsch bloot is.

Dit *Gewas* brengd uyt of boven de *Wortel* voort een *Bloem*, of twee groene *Ayren*, op de wijze als 't *Cistus* zijn *Hypocistus* doet; een groote vinger, wat min of meer, lang, en tamelyk dik: welke, zich openende, verscheyde kleyne *Bloemen* boven uyt geeven; wit, vermengd met geel, van gedaante die van het *Guygehelbeil* niet ongelijk, doch grooter; niet ordentlyk gesteld, en zeer welriekend. Als naderhand de *Ayr* zijne rijpheyd bekomt, word hij, gelijk ander *Koorn*, geelachtig. In de zelve worden de *Vruchten* vol *Zaad* gevonden; *Zaad*, het welk, de *Ayr* noch groen zijnde, wit is, zeer schoon verciert met *purpure vlekken*: maar als 't daar na droog word, verkrijgt het een bleek-bruyne of afchgrauwe verwe. Want zoodanig ziet men 't, als 't in onze Landen word gebragt.

Het *CARDAMOMUM INDICUM MAJUS*, of *groot Indiaansch Cardamom*, wast gemeenelyk op tot de hoogte van vijf voeten. Heeft ook veel breeder *Bladeren*, van een zeer aangenaam groen; voorzien met een regt-doorgaande *Ader*, en veele dwars-aderen. Zitten ook niet bij malkander gevoegd, maar komen nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde der *Steel* voort; welke glad is, en niet met leeden, gelijk 't *Riet*. Uyt der zelve bovenste *Hert* spruyten de *Bloemen* uyt, aan een *Steel* te zamen gesteld, even als de *Hyacinthen*, en *Vruchten* de een na de andere opgaande, en niet bij de *Wortel* voortkomende. Zij rieken zeer wel. Zijn wit, zeer schoon verciert met een *purpere Boord*. Alsze afvallen, begint zich de *Vrucht* te vertonen.

CARDAMOMUM ARBORESCENS MAJUS AFRICANUM, of *groot Cardamom uyt Africa*, en *CARDAMOMUM ARBORESCENS MINUS AFRICANUM*, of *kleyne Cardamom uyt Africa*, wassen beyde aan kleyne *Boomschijven*, zes, zeeven, zelden agt voeten hoog, *Sirnovelwijze* (gelijk de *Aelbeziën-boomtijens*) veelvoudig op 't *Eyland Madagascar*, en in *Guinea*, in de Provincie *Maleguetta*; waarom zij ook van veele de naam van *MALEQUETTA* en *MILLEQUETTA* gekreegen hebben. De grootste *Vruchten* hier van zijn gemeenelyk drie vinger-breed of daar ontrent lang, boven aan hare *Steel* dun, en een vinger of duym onder dik, op de wijze van een *Vijge*, welke ze niet qualijk gelijken.

De *kleyinste Vrucht* is rond, niet drie-hoedig. On-der dikker als boven, of aan hare *Steel*; ontrent zoo groot als een *Hazel-noot*; ook onder voorzien met een lang *Staartje*. Van deeze beyde laatst-gemelde soorten zijn mij in 't jaar 1655. door mijnen *Swager* *ANDRIES TEN INDYCK*, komende uyt *ANGOLA* en *GUINEA*, verciert vijf kleyne *Boomtijens*, welke de hoogte van ontrent drie voeten hadden becomen.

Noch

Fig. 64.

Fol. 36.

CALCEOLOMOMVM MAJVS ARBORESCENS.

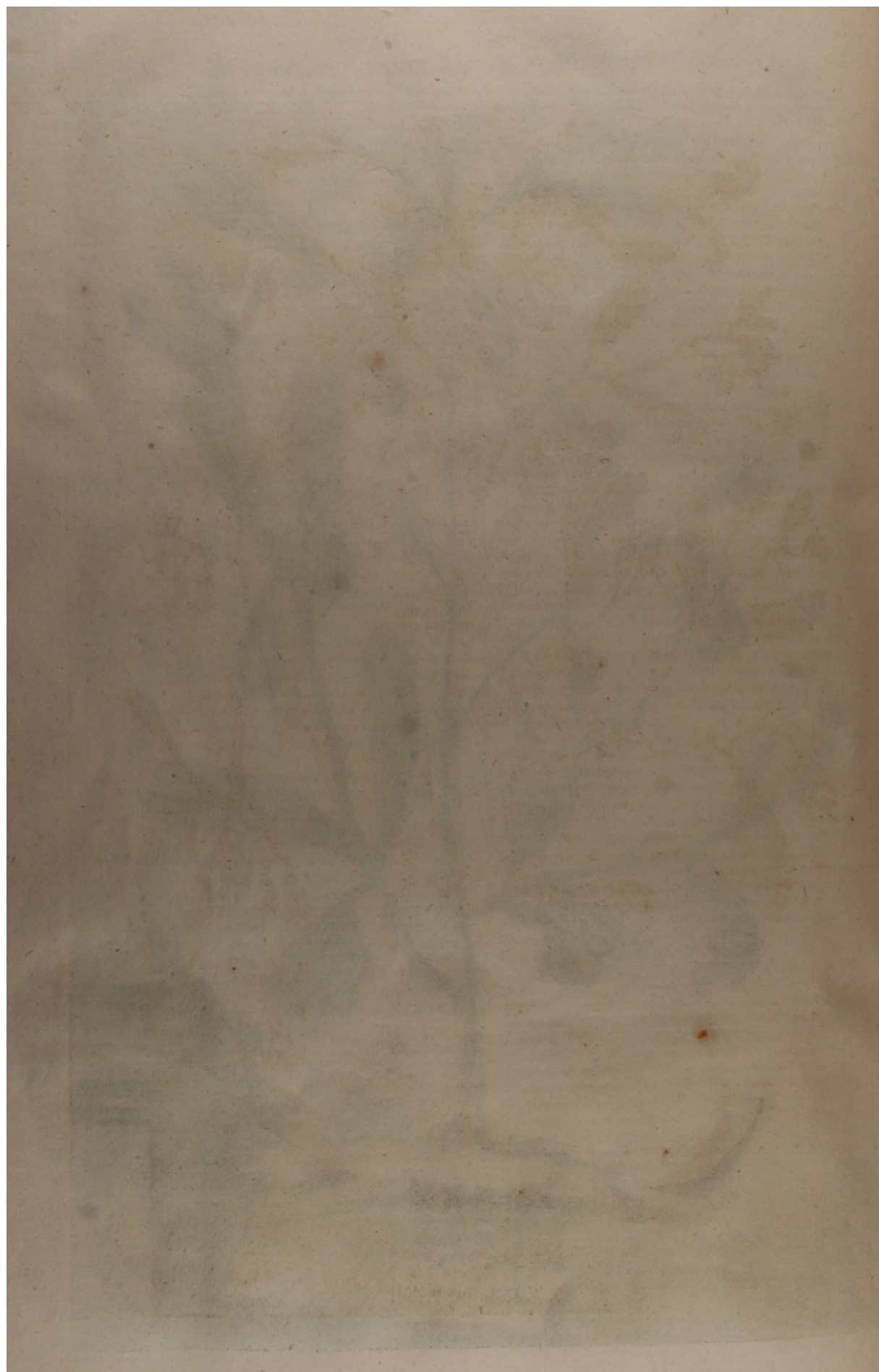
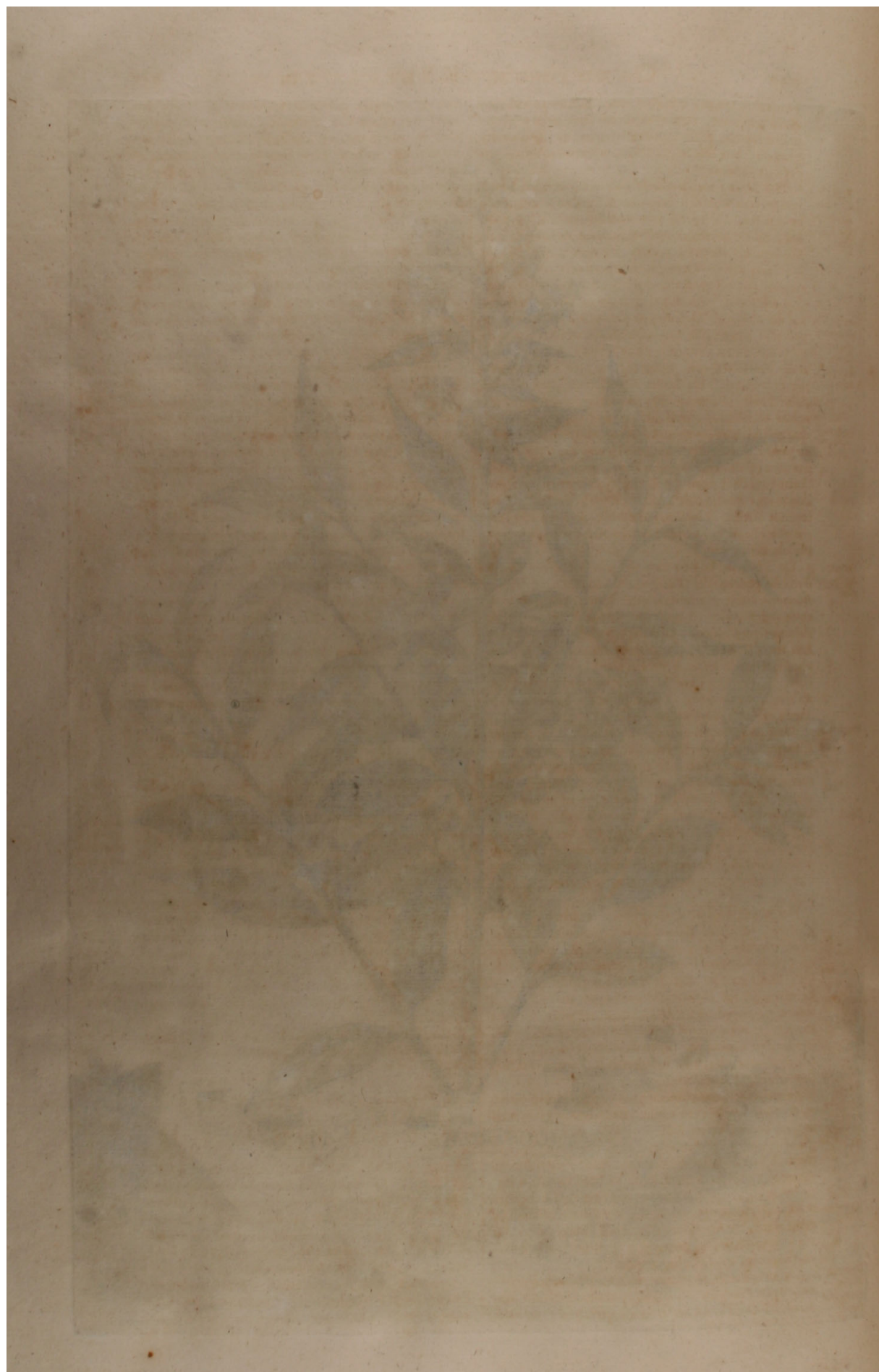

Fig. 65.

Fol. 257.

Noch al te zamen, behalven eene, hadden ze hare *Bladeren* behouden, vermits ze alreeds twee jaren te voeten in dezelfde *Kas* geplant geweest waren, sterke *wortelen* gemaakt; ook niet langer als zes weken onder weegen geweest hadden.

Eygent-
lijke Be-
schrijving
van het
Hout,

Het *Hout*, niet zeer hard van aart, vertoond zich van buyten uyt den bruynen-afchgrauw, maar van binnen wit. Verdeeld zich ook in veele *zijde-Takken*, op de wijze der *Aelbeziin-boomen*; waar aan de *Bladeren* voortkomen zonder *Steele*, even als uyt het *Hout* zelfs. Gemeenlijk zitten ze twee en twee tegens een bij malkander gevoegd, de *Steel* gelijk als omhelzende; inzonderheyd aan de buytenste punten der *Takken*. Weynig ziet men een *Blad* alleen. In gedaante zijn ze niet zeer ongelijk die van het *Leucolum INCANUM ARBORESCENS FLORE RUBRO*, of *roode Stok-Violieren*. Staan regt op, en hangen weynig neerwaarts. De lengte is gemeenlijk als die van de middelste vinger aan eens menschen hand; zomtijds echter wat langer, ook dikmaal wat korter. Onder, daar ze uyt 't *Hout* voortkomen, zijn ze alderfmalst, en voor alderbreedst; met een kleyne *Kerf* rond toe gaande; op de wijze van een *Herringsneeden*; gantsch slecht aan de kanten: in 't midden voorzien met een dunne regt-doorgaande *Ader*, en veele ter zijden uytlopende teedere *Adertjens*; desgelijks met een aangename groenheyd van boven; welke zich onder ten weynig bleeker vertoond.

Gedaante
der Blo-
men.

De *Bloemen* komen zoo wel aan het *Hout* en de uytterste punten der *Takken*, als tusschen en bij de *Bladeren* voort; zomtijds een alleen; zomtijds ook twee, drie, vier en meer bij den anderen gevoegd. Zijn niet zeer groot. Ook niet ongelijk die van het *LYCHNIS CORONARIA FLORE SIMPLICI*, of *Jenette*, voortijds in de *Kroonen* gebruykelyk, met een enkele *Bloem*. Bestaan uyt vijf *Bladeren*; versierd met een bevallijke blauwe verwe. Zelden blijven ze langer als tien dagen in stand. Dan vallen ze af.

Vruchten.

Daar na vertoond zich de *Vrucht*, van zulk een gedaante als hier boven is gemeld. Hangt aan een korte, doch harde *Steel*. Is eerst groen, onder begaafd met een kleyn *Staartje*, maar rijp zijnde, ontrent aschgrauw. Als 't *Velletje*, of *Blaasje*, waar in het hoekig *Gren*, *Zaad*, of de *Cardamom* zelfs, besloten legt, geborsten is, toond deeze *Vrucht* zich open. Het *Zaad* is eerst bleek; daar na rood; eyndelijk geheel donker, of bruyn-blinkend rood; gelijk het hier alleer weegen in de *Apotheeken* gezien en gebruykt word.

kleyne
Carda-
mom uyt
Africa.

Het *CARDAMOMUM ARBORESCENS MINUS AFRICANUM*, of *kleyne Boomachtige Africaansche Cardamom*, zoo wel als de *grootte* altijd groen blijvende, zonder oyt de *Bladeren*, als door ouderdom, te laten vallen, komt in alles met de voort-gemelde over-een. Behalven dat dit *Gewas* zelden hooger als vijf of zes voeten opgroeyd. Het *Hout*, de *Bladeren* en *Bloemen* zijn van de zelve verwe als die der andere, doch veel *kleyner*, en verscheyde bij malkander gevoegd, gelijk ook de *Vrucht* zelfs, waar van alreeds hier boven melding is geschied.

Teeder-
heyd der
twee eer-
ste soor-
ten.

Deze vier beziens-waardige *Gewassen*, van welke ik de *twee eerste* (van naturen overvloedig groeyende in *Oost-Indiën*, op de *Kust van Malabar*, en 't *Eyland Java*) niet meer dan eenmaal in 't jaar 1665. uyt nieuwelijks van *Batavia* ontfangen *Zaad*, door *grootte moeyte* en *vlijt*, tot de hoogte van een voet heb opgequeekt, konnen de koude en ongewoone *Lucht* deezer *Landen* geenzins verdragen; inzonderheyd niet de gemelde gelijk het *Koom* groeyende; welke, een weynig te veel *Water*, te sterke *Wind*, of de minste *koude* ontfangende, in *Augustus* vergaan.

De twee
andere
wat har-
der.

De *twee laatste Heesterige soorten*, wassende in *Guinea*, in de *Provincie Maleguetta*, welker gedaante hier vertoond word, na het *leven afgeteekend*, en waar

van de *Vruchten* gebruykt worden in al de *Apotheeken*, niet alleen van *Neederland*, maar ook van geheel *Europa*; zijn wel zoo hard van aart, inzonderheyd als ze, in onze *Gewesten* komende, alreeds de dikte van een vinger hebben verkreegen: doch verdragen in geenterley wijze te veel *Water*.

Moeten derhalven, zoo wel in 't midden van de *Zomer*, als in den *Herfst*, de *Winter*, en het *Voorjaar*, droog gehouden; voor alle *Wind* en *koude Lucht* bewaard, ontrent half *September* binnens huys gebragt, en gesteld worden in een goede, zeer wel teegens het *Znyden* gelegene plaats, waar in gedurig door een yzere *Oven* word gevuurd; eerst om den tweeden dag; daar na ieder dag; voorts, na gelegentheyd der toeneemende koude, dagelijks twee of driemaal, te weeten, 's morgens ontrent ten zeeven, 's middags ten een, en des avonds weer ten zes of zeeven uren. Gedurende de geheele *Winter* mag men ze niet meer als een of tweemaal van boven met een weynig lau-ge-maakt *Reegen-water* besprengen, of zachtelijk begieten; ook niet voor teegens *May* met een zoete *Lucht* en aangename kleyne *Reegen* weer buyten stellen in de *Zonnestralen*, op een warme plaats, bevrijd voor alle koude *Ooste- en Noorde-winden*. Voorzichtig moet men ze dekken voor alle, inzonderheyd voor de nadeelige *nagt-koude*, vermits ze dezelfde gantschelijk niet konnen uyt staan; maar daar door haastig en onverwagt, eerst hare *Bladeren* laten vallen, vervolgens van 't *leven* worden beroofd. Dit heeft de *ervarentheyd* mij zelfs genoegzaam geleerd.

Hoe dezel-
ve in onze
Landen

moeten
waarge-
nomen en
gequeekt
worden.

Zij worden niet alleen in hare *geboorte-plaats* door *Aanwining* het gemelde *Zaad*, of de *Cardamom* zelfs, maar ook door hare *jonge* bij de *Wortel* of boven de aarde uytgelopene *Scheuten* aangewonnen. Deeze snijdt men met een *Mes* ten halven in, op de wijze der *Angelieren*. Daar na bedekt men ze met aarde; en deezer wijs, of ook wel van zelfs, *wortelen* gekreegen hebbende, worden ze *vermeenigvuldigd*.

K R A C H T E N .

Cardamom is warm en droog in den tweeden graad. Een *Drachma* hier van gepulverizeert, en met *Wijn* gebruykt, verdriest de *sluimheyd des Hertens*; de *zuwjmeling des Hoofds*; de *Hoest*, *Lamheyd*, en *Geraaktheyd*. Helpt de *geene*, welke *inwendig verzeerd*, en van de *vallende Ziekte* aange-taft zijn.

Neemt daarenboven wech de *Hert-klopping*, en de *inwendige gebreken*, veroorzaakt door koude. Versterkt de *Maag*; verwekt *eetens-lust*, geneest de *beeten* van *vergiftige Dieren*; doet wel *water lossen*; verdriest de *koude Pis*; de pijn der *Nieren*, het *Co-lijck*, de *Wormen*; versterkt de *slappe Zeenerven*; en is goed in tijd van *Pest*; ook teegens meer andere onge-legentheeden.

Cardamom in *Edik* geweykt, en op de *Cranwa-* *Egin. lib.*
gie of *Schurfsheyd* gestreken, geneest dit quaad. *7. fol. 387.*

LXIII HOOFDSTUK.

KEELKRUYD.

B Y veele bekend, heeft in 't *Needer-* *Verschey-*
landsch niet alleen dezen naam, maar *de nancu-*
ook die van *MONTHOUT*, *LIGU-*
STER, en *RYNWILLIGE*. Werd in 't
Latijn geheeten *LIGUSTRUM*; in het
Hoogduysch *BEYNHOLTZEIN*,
MUNTHOLTZ, en *RHEINWEYDE*; in het *Fransch*
TROESNE, ook *FREZILLON*; in het *Italiaansch*
LIGUSTRO, *GUISTRICO*, *ALCANNA*, en *OLI-*
VELLA.

R

Hier

Drie Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie verscheide soorten; namentlijk;

I. LIGUSTRUM VULGARE FLORE ALBO, of gemeen Keelkruid, met een witte Bloem. II. VULGARE FOLIO VARIEGATO, of gemeen Keelkruid met schoone als gemarmelde bonte Bladeren. III. LIGUSTRUM FLORE NIGRO ODORATO, of Keelkruid met een zwarte welriekende Bloem.

Berigt van De twee eerste soorten groeyen geerne in een goede, gemeene, en welgemeste aarde. Beminnen uyt eygener aart veel Water; een donkere zoo wel als een opene luchtige plaats. Verdragen seldre koude, en alle andere ongelegentheeden der Winter. Geeven in onze Gewesten dikmaal, in 't laatste van de May, Bloemen, maar zelden, ten zij bij heete Zomers, volkomen rijp Zaad.

Aanwin- Worden echter genoeg aangewonnen door hare veelvoudig uytstietende Takjens; welke of van zich zelfs wortelen, of in de aarde gebogen zijnde, haastig wortelen krijgen.

Door Als men ze wil vermeenigvuldigen door haar Zaad, moet men het zelve met een afgaande of volle Maan van Februarij of Maert, ontrent een vinger breedte diep, op een schaduwwachtige plaats, niet dik, maar hol in de aarde leggen.

Ook kan men haar aanwinnen door hare met een volle Maan afgesneden een-jarige Scheutjens, welke men in de Maert op een donkere plaats, een kleyn hand lengte insteekt. Dies te eerder zullen ze wortelen schieten, als men haar teegens den avond dikmaal met Water begiet. Als ze twee jaren gestaan hebben, moet men ze opneemen, en op een luchtige plaats verplanten.

Hier bij staat noch te weten, dat de gemelde gemarmelde bonte Liguster, indien'er niet wel acht op genomen word, zomtijds hare schoone Bladeren komt te verliezen, en geheel een groene verwe aanneemt. Lichtelijk kan men dit voorkomen, wanneer men de alderschoonste en bonste Takjens door de geheele Zomer in de aarde buygt, en jonge van dezelve aanqueekt; die dan lang in haren sierlijken stand blijven; inzonderheid als men de daar aankomende gantsch groene Loortjens bij tijds afsnijdt.

Deze soort groeyd uyt eygener aart Struvelswijze. Schiet vele teedere Takken uyt een veelvoudige, dunne, bruyen-verwige Vezel-wortel: aan welke Telgen de Bladeren, gelijk aan de gemeene, regt teegens over malkander staan. Zijn ook van de zelve grootte, gedaante en dikte; evenwel van verwe geheel anders, te weten, bleek-wit, geel en groen, door 't geheele Blad heenen zeer sierlijk gestreep en gestippeld.

Op de voorste punten dezer Takken groeyen in het laatste van Junius de Bloemen Tros-wijze bij malkander. Deze zijn Sneeuw-wit, en van geen onaangename reuk. Bestaan uyt vier kleyne, stomp-rond toegaande, dikachtige Bladertjens. Hebben inwendig twee dikke, geelachtige langwerpige en breede Knopjens; welke al langzaam kleynder, en cyndelijk bruyen-verwig worden. Na verloop van vier of vijf dagen vallen ze af; en laten agter vele ronde Knopjens, Tros-wijze bij malkander gesteld; eerst groen, daar na zwart. In onze Landen hebben ze wel van binnen een bruyen-achtig Zap, maar geen goed Zaad.

Het LIGUSTRUM FLORE NIGRO ODORATO, of Keelkruid met een zwarte welriekende Bloem; is een beziens-waardig Gewas, en bij mij gelukkig voortgekomen uyt een kleyn zwart Zaad, in 't jaar 1666, mij van Napels toegezonden.

Bemind een goede zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdmest en een-jarige Hoenderdrek genoegzaam doormengt: een opene, luchtige, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en in de Zomertijd veel Water. Word van naturen zeer oud. Geeft in onze

Landen een gemakelijke, uyt den blauwen zwartachtige, en aangenaam-riekende Bloem, in 't laatste van Junius, ook zomtijds wat vroeger; veel grooter als die van de gemeene witte Liguster; in alles zeer gelijk die van de blauwe Zyringe, of LILLACH ARBOT; ook een weynig rugachtig; doch niet in ieder Zomer, maar alleen in warme en zeer drooge jaren; en dan noch noyt eenig volkomen rijp Zaad.

Is teeder van aart. Kan geen Vorst, Sneeuw, Hagel, Mist, of sterke Winden verdragen. Word derhalven, met een wassende Maan van April, het zij in een Pot ontrent een Stroot diepte gezayd, of ook geplant zijnde, voor koude Reegenen wel nauw gewagt; in 't begin van October, of een weynig later, na dat de jaartijd zich aansteld, binnens huys gebragt; eerst gesteld op een luchtige plaats, daar ze der Zonnen warmte noch wat door de Vensteren mag genieten. Maar daar na kouder wordende, in een andere, daar gedurig door een yzere Oven word gevuurd. Mag ook, in deze tijd des Winters, niet boven een, of ten hoogsten tweemaal met een weynig lauw-gemaakt Reegenwater begoten zijn. Want als dit Gewas de Bladeren heeft verloren, en niet veel Lucht kan ontfangen, kan het ook dies te minder Water verdragen. Moet daarenboven niet voor in 't begin of ten halven van April, met een zoete Lucht en aangename Reegen, weer de stralen der Zon voor-gezet; voor koude nachten, febrile Oofte- of Noorde-winden genoegzaam gedekt worden.

De Bladeren van dit schoone Gewas, gesteld in 't Bladerenbovenste van zijne Takjens, zijn die van de gemeene gantsch gelijk; doch in het midden en onder gescheyden in drie, vijf, en dikmaal noch meer verdeelzelen: ook zitten'er gemeenelijk twee aan hare Steel regt teegens over malkander; waar van 't eene geheel slegt, en alleen; het ander in teegendeel drie of vijf-bladerig word gezien; het middenste en bovenste aan beyde de zijden een weynig getakt, en met een donker-groene verwe begaaf.

Alhoewel deze soort (in onze Landen opgequeekt zijnde tot de hoogte van vier voeten, of meer, Booms- wijze) geen rijp Zaad geeft, gelijk alreeds gezegt is, zoo kan men haar echter aanwinnen door hare bij de Wortel uytlopende jonge Scheutjens; welke men, op de manier der Angelieren, ten halven insnijdt, met aarde bedekt, en als ze wel geworeld zijn, met een afgaande Maan van April van de oude afneemt, en in Potten verplant.

K R A C H T E N.

Keelkruid, of Liguster, is droog, koud, en te zamen-trekkende van aart. De Bladeren in Wijn gezoden, of het uytgeparfste Zap der zelve, doet vergaan alle hitzige zwellingen, of kanker in de Mond, Keel, en andere Leeden; daar mee gegorgeld, of gewasschen. Geneest ook de gebrandbejd, en de Tandpijn. Verwekt de Maandstonden, en doet wel Water lossen.

Het gedistilleerde Water der Bloemen stopt de Bloedspoorwing; allerley Buylloop, de Maandstonden, en stilt de loping der Oogen.

De Oly, waar in de welriekende Bloemen gedaan, Zacht en in de Zon gesteld zijn (welke word gehouden voor de oprechte Oleum Cyprinum) op Wanden gestreeken, verdrift de brand der zelve; en neemt wech de Hoofdpijn, welke voortkomt uyt hitte.

De Vruchten, of Beziën, gegeten, doen Bloed Avicenna pissen, volgens het getuygenis van AVICENNA. Zijn derhalven ondienstig, om inwendig gebruykt te worden. De Hoenderen ingegeven, worden daar door geneezen van de Pip, of Spronw. Men doet ze ook dienen, om Inkt van te maken.

LXIV HOOFDSTUK.

KLEYNE
BERG-ELZENBOOM.Verschey-
denamen.

N't *Neederlandsch* dus genoemd: werd in het *Latijn* geheeten *ALNUS MINOR MONTANA*: in 't *Hoogduytsch* KLEYNE BERG-ELSENBAUM: in 't *Franfch* AMELANCHIER.

Aarde.

Dit *Gewas* bemind uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige grond, met een of twee-jarige Paerdemift tamelijk voorzien: een opene, luchtige, vrye, en genoegzaam ter Zon geleegene plaats. Kan veel Reegen verdragen; en is ook te vreedden met matige vochtigheyd. Geeft in deeze Landen gemeenelyk ieder jaar *Bloemen*, maar noyt eenige volkomene *Vrucht*, of *Zaad*.

Is hard

Is tamelijk hard van aart. Kan, buyten staande,

in deeze Gewesten de koude der *Winter*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds, zonder groote schade verdragen: doch laat dan zijne *Bladeren* vallen; die ieder *Voorjaar*, in de Maand *April*, op nieuws weer voortkomen.

Of schoon dit flach van *Geboomt* in onze Landen, *Aanwin- gelijk* alreeds gezegt is, geen volkomen *Zaad* voortbrengd, zoo kan men 't echter aanwinnen door de bij de *Wortel* of boven de aarde uytgeschotene *jonge Lo- ten*; welke men, op de wijze der *Angelier*, met een Mesje ten halven in een Lid insnijdt; met aarde aanvuld; en als de *Wortelen* een jaar (doch beeter twee jaren) oud zijn geworden, van de *oude* afneemt en verplant. Zonder ingefneeden te zijn krijgen ze zomtijds wel van zelfs *Wortelen*.

K R A C H T E N.

D E *Vruchten* deezer *Boomen* zijn lieflijk en aange- naam van smaak. Werden derhalven in *Lan- guedoc* en *Provence* in *Frankrijk* van de *Inwoon- ters* zeer begeerd, en gegeten.

Eynde van 't Tweede Boek.

NAUWKEURIGE
BESCHRYVING
DER
GEWASSEN,
ALS
BOOMEN, HEESTERS, KRUYDEN,
BLOEMEN.
DERDE BOEK
van de
LAGE PLANTEN, KRUYDEN,
BOLLEN en BLOEMEN.

I HOOFDSTUK.
EPHEMERUM VAN
P. A. MATTHIOLUS.

Oor-
sprong
dezes
Naams :

en wat
voor een
andere
dit Gewas

ET deezen, en (mijns weetens) geenen anderen Naam in 't *Nederlandsch* bekend, werd in 't *Latijn* ook geheeten EPHEMERUM MATTHIOLI, vermits PETRUS ANDREAS MATTHIOLUS dezelve in zijn nagelaten Boek heeft beschreeven. Is een aangenaam en voor 't oog zeer bevallijk Gewas; opschietende uyt een boven dikachtige, ronde, bleek- en ook een weynig roodachtig geverwde, maar in de aarde witte, veelvoudig-verdeelde *Voerzel-wortel*. Gemeenelyk wast het met zijne bijna ronde, onder eerst voort-komende roodachtige, doch boven bleek-groene *Steele*n, tot de hoogte van twee *Maat-voeten*. Deeze zijn bekleed met veele lange en smalle *Bladeren*, twee en twee regt teegens over malkander, welke doorgaans opwaarts staan gekeerd. Uyt der zelve bovenste Hert spruyten verscheydene andere *Steele*n; waar van zommige een halve, andere een geheele, noch andere anderhalve *Maat-voet* lang

zijn; bijna geheel op de wijze van 't *Lysimachia*: zoo dat, mijns oordeels, dit Gewas wetlijk zou mogen voeren de naam van LYSIMACHIA SEMPER VIRENS SPICATA, of ALTYD GROEN-BLYVENDE VEDERIK, met een zeer lang-geayrde Bloem. Is verciert met veele uyt den witten blauwachtige vijf-bladerige *Bloem*-jens; eerst gantsch *ayrs-wijze* digt op malkander zittende, maar daar na geheel hol en luchtig gesteld; al-tyd opstaande, en noyt, op hare teedere *Steele*jens rustende, neerwaarts hangende. Als ze drie of vier dagen in hare kracht hebben gestaan, vallen ze niet op de aarde neer, maar verdorren in haar zelve, zonder eenig *Zaad* na te laten.

De *Bladeren*, een weynig dikachtig in 't aanraken, zijn een goede vinger, wat meer of minder, lang; een kleyne vinger-breedte breed; voor spits toe-gaande; boven verciert met een aangename donkere groenheyd, weynig verschillende van die van 't *Catapuntia*, of *Springkruid*; doch onder veel bleeker; aan de randen slecht; en in het midden voorzien met een regt-doorgaande groote, onder geheel zichtbare, boven holle of gelijk als ingeduwde *Ader*; uyt welke voortkomen eenige weynige andere kleyne, bleek-witte, en als inwendig zittende *Adertjens*. Niet ligtelyk vallen ze af; maar blijven dikmaal een geheel jaar lang aan hare *Steele*n, als ze, 's *Winters* binnens huys gesteld, tamelyk wel verzorgd, en in acht genomen worden.

Deeze

Wat voor een aarde zij beminnen.
Deze *Gewassen* beminnen uyt eygener aart een goede gemeste grond, met veel Zand, en niet al te veel twee-jarige kleyn-gewreevene Paerdmist genoegzaam doormengd: een opene, luchtige, warme, vrye en wel ter Zon geleegene plaats; ook tamelijk veel water.

Bloey-tijd. Zeer gemakkelijk *Bloeyen* ze in de Maand *Julius*, doch geeven in deeze koude Gewesten zelden *Zaad*, 't welk zijne volkomene rijpheyd heeft; ten ware bij zeer heete en drooge *Zomers*.

Hoe ze waargenomen moeten worden.
Ongeerne verdragen ze veel koude *Herfst*-reegenen, *Sneeuw*, of felle *Vorst*, want hier door werden ze, buyten gelaten zijnde, dikmaal van 't leeven beroofd. Moeten derhalven, in een Pot gesteld, met den aanvang van *October*, of een weynig later, na dat de jaars-tijd bequaam of onbequaam is, binnens huys gebragt werden, op een luchtige plaats, daar in niet als bij *vriese*nd *Weer* werd gevuurd. Voorts moet men ze onderhouden met matige vochtigheyd, en niet voor in 't laatste van *Maert* of 't begin van *April*, met een bequame reegenachtige, immers donker-betogene zachte lucht, weer buyten zetten: ook terstond behoorlijk verzorgen en een weynig dekken voor *koude nagten*, *bayrige* en *schrake* Winden.

Blijven altijd groen.
Zij laten, gelijk alreeds gehoord is, uyt eygener aart noyt al hare Bladeren vallen; maar blijven, zoo wel in de Winter als Zomer, altijd groen; en schijnen geduriglijk te groeyen; wijlze, beyde uyt de Wortel en Steel, onophoudelijk nieuwe *Loten* voortbrengen.

Aanwinning.
En of men schoon in deeze Landen van haar geen volkomen rijp, ja meest gantsch geen *Zaad* verzamelen kan, zoo kunnen ze echter bequamenlijk genoeg *aangewonnen* worden door hare bij de *Wortel* uyttschietende *jonge Loten*. Als nu deeze van zelfs genoegzame *Wortelen* hebben bekomen, moet men ze met een wassende Maan van *Maert* of *April* van de oude afneemen, en in Potten verplanten.

K R A C H T E N .

Gebruik dezer Plant
DE *Steele* en *Bladeren* van deeze *Plant* in *Wijn* gezoden, en 's morgens nuchteren een tijd lang daar van gedronken, weerstaet de aangroeying, en doet verminderen alle *schietingen* der *scharpe Vochten*, welke vallen op de *Gewrigten*, of de *Spierrachtige* deelen.

tot dienstige geneesmiddelen.
De *Bloemen* in *Edik* gezoden, en daar mee gegorgeld, is zeer dienstig tot verdrijving der *zwellingen* van 't *Tandvleesch*, veroorzaakt uyt koude Zinkingen.

De *Wortel* in roode *Wijn* gekookt, neemt wech de zwakheyd van 't *Hert*, de *Hert-klopping*, en de pijn van de *Maag*.

II HOOFDSTUK

OPREGTE JALAPPE, of Wonderbloem van Peru.

Verfcheyde namen.

Deze verlustigende *Plant*, van een schoone aanschouwing, heeft in het *Neederlandsch*, mijns weetens, geen anderen naam, als de hier gestelde. Werd in 't *Latijn* geheeten *JALAPPA VERA*, *ADMIRABILIS*, of *MIRABILIS PERUVIANA*: in 't *Hoogduytsch* *GESCHENKET INDIANISCH BLUMEN*, in het *Fransch* *MERVEILLES*; en in 't *Italiaansch* *MERAVIGLIA DI SPAGNA*.

Zes verfcheyde soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden zes bijzondere soorten; te weten:

I. *JALAPPA VERA*, of *MIRABILIS PERUVIANA*

FLORE ALBO ET LUTEO VARIEGATO; *opregte Jalappe*, of *Wonderbloem van Peru*, met wit- en geel gefkreep-te, en gesprengelde verwen. II. *FLORE RUBRO ET LUTEO VARIEGATO*; met rood- en geel-geverwde *Bloemen*. III. *FLORE RUBRO*; met gantsch roode *Bloemen*. IV. *FLORE LUTEO*; met een bleek-geele *Bloem*. V. *FLORE ALBO*; met een witte *Bloem*. VI. *FLORE PURPUREO*; met een purpere *Bloem*. 't *Zaad* van deeze foort is grooter en hoekiger, als van al de andere nu genoemde; maar de *Bloem* kleynder, doch wel zoo lang van hals; en de *Plant* zelfs niet wel zoo hoog: derhalven zij ook met regt mag genoemd werden *MIRABILIS PERUVIANA MINOR*, *sive JALAPPA MINOR*, of *kleyne Wonderbloem*, *kleyne Jalappe*. Ondertuschen ziet men de *Bladeren* beneeden aan de *Steel* aan de eene zijde wat lager als aan de andere neer-schieten; ook daar veel breeder van aart, en voor in een langer en spitzer punt uytlopende, als die van al de voorgaande Soorten. Evenwel zijn ze al te zamen van dezelve *Bouwving* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede zandige aarde, door-mengd met een weynig drie-jarige *Koeyen*- en tamelijk veel twee-jarige *Paerdmist*: een opene, warme, vrye, luchtige, teegens een Muur of houtse *Staketzel* wel ter Zon geleegene plaats, en veel water.

Geeven in den *Herfst* zeer schoone, de oogen be-haaglijke, en door dezelve 't hert verquikkende *Bloemen*; in hare verwen zoo wonderlijk verscheyden, dat onder honderd of meer der zelve, te gelijk open staande, niet eene zal gevonden werden, de andere in alles gelijk. De tijd, in welke ze haar *openen*, is teegens den *avond*; 't welk zeer aanmerkelijk-schielijk geschied, met of teegens der *Zonnen-ondergang*, of ook wel een weynig eerder. Van dan af aan door de geheele *nagt*, tot dat de Zon haar 's morgens weer komt beschijnen, geeven ze zulk een aangename gantsch-lieflijke *reuk* van zich, dat ze daar in de *Jasmijn* niet behoeven te wijken, ja ook schijnen te overtreffen. Hoe *donkerder* de *nagt*, hoe *krachtiger*; in teegendeel hoe *helderder*, hoe *slauwer* de *reuk* is. Over *dag* werd'er gantschlijk geen *reuk* aan vernomen; ten zij bij een zeer duystere en reegenachtige lucht. Ook verliezen ze 's voormiddags ontrent ten agt, neegen of tien uren al hare kracht weer, door de warmte der Zon, welke hare teedere vochtigheyd terstond verteerd, en staan dan immers zoo haastig verslenst, als ze teegens den avond te voorren zich hadden geopend. 't Overige van dien geheelen dag werd de *Plant* bloemloos gezien. Maar t'elkens teegens den *avond* vernieuwen de *Bloemen* zich weer, ter tijd toe dat de koude *nagt-rijpen* haar met een (gelijk 't *Spreekwoord* zegt) stille trom verrasschender wijze komen te overvallen.

't *Zaad* dezer langdurende *Planten*, 't welk bij een goede *na-zomer* dikmaal zijne volle rijpheyd bekamt, is van deelen aart, dat het in zijn open *blaasje*, of *huysje*, boven noch groen zijnde, onder gemeenlijk los werd. Als 't dan bij stil *Weer* daar in blijft leggen, krijgt het in twee dagen tijds een zwarte verwe: doch maar een weynig door de wind bewogen, valt het op de aarde neer. Hier op moet men, wanneer 't begint rijp te werden, wel vlijtig letten.

Deze *Planten*, op de gehoorde wijze met *bonte Bloemen* vercierd, brengen ook een-verwige voort, als *roode*, *geele*, of *witte*, te zamen op eene *Struyk*, en ter zelve tijd. Wil nu iemand uyt een *Wortel* niet anders als *Bloemen* van *eenerley verwe* zien voort-komen, die winne 't *Zaad* van een gantsch roode, of witte, of geele, en zoo voort. De daar van ontsaande *Plant* zal *Bloemen* van zulk een *couleur* voort-brengen, schoon ze gesproten is van een *Plant* die zoo veel-verwige *Bloemen* draagt. Dit heeft mij de ervarentheyd veele jaren lang geleerd, en deeze onderzoeking der *Natuur* heeft mij een gemakkelijk zinne-werk, en een behaaglijke oogen-lust verschaft.

Teeder- Al de genoemde soorten zijn zeer teeder van aart; ja heyd, maar zoodanig, dat ze zelfs de minste *Rijp* niet kunnen verdragen: want buyten verwachting daar van overvallen zijnde, werden terstond al hare Bladeren zwart, en hangen neerwaarts; 't welk men dadelijk ziet, zoo haast de Zon daar op schijnd, of men 't schoon aan andere *Gewassen* niet kan bemerken.

Als dit nu dus geschied is, zoo neem al de *Planten* met hare dikke *Wortelen* onbeschadigd uyt de aarde op. Snijs de *Steele* met haar *Loof* tot dicht aan dezelve af, en werp alles weg; doch breng de *Wortelen* binnens huys, en laat ze tien of twaalf dagen leggen op een plaats, daar door de Vensteren de Lucht, maar niet de Zon op haar kan komen, om een weynig te drogen. Begraafze dan, gantsch bedekt, in droog zand, zoo blijven ze goed: doch moeten gezet werden op een plaats, daar 't door de geheele *Winter* droog en warm is, op dat ze voor de *Vorst* bevrijd blijven; wijl ze dezelve niet kunnen verdragen, zonder een haastig verderf te lijden.

Indien 't gebeurde, dat'er zoo haast geen *Rijp* quam, mag men haar evenwel ontrent half *October* onbeschroomd opneemen, en alzoo de koude voorkomen. Staat ook wel toe te zien, dat men haar niet in de aarde laat, door onachtzaamheid, na dat ze twee of driemaal bevroren zijn geweest. Want dan dringd de koude door de *Steele* in de *Wortel*; waar op een haastige verrotting zou volgen.

Deeze *Wortelen*, bruynachtig-grauw van verwe, werden met een volle Maan van *April* weer in de aarde gelegd, op zoo een warme plaats, als hier boven gezegt is. Niet voor in 't laatste van *May*, of 't begin van *Junius*, lopen ze weer uyt: doch dan schieten ze zoo schielijk en krachtig op, dat ze in de zelve *Zomer* niet alleen meenigte van *Bloemen*, maar ook overvloedig *Zaad* voortbrengen.

Op de nu verhaalde wijze heb ik eenige deezer *Wortelen* elf, twaalf, en ook dertien jaren lang goed gehouden. Doe konden ze niet langer in het leeven blijven, wijl ze door ouderdom van binnen gantsch waren uytgehoold, gelijk men ziet aan de oude *Willigeboomen*; zoo dat ze niet anders als de buytenste *Bast* hadden behouden.

In deeze *koude Gewesten* werden ze alleenlijk *vermeerderd* of *aangewonnen* door haar *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *Maert*, of *April*, doch niet op de uur als *Saturnus* regeerd, werd gezayd in een Pot, gevuld met de boven-gedachte grond. Als de daar uyt voort-gekome *jonge* tot een kleyne halve vinger hoogte zijn opgewassen, neemt men ze met een wassende Maan weer uyt de Pot, en men plant ze op zulk een plaats als beschreeven is; ieder bijzonder, en de eene meer als anderhalve voet van de andere.

De krachtige *Wortel* deezer zeer schoone *Plant* is niet anders als de *OPREGTE JALAPPA*, die uyt *Peru* en andere *Americaanse* Gewesten in *Europa* werd overgebracht; daar ze, van een goeden aart zijnde, en een goede grond genietende, genoezaam willen voortkomen. De *Spaanjaarden* hebben'er tot noch toe geen beschrijving van gedaan, of iemand iet eygentlijks hier van willen bekend maken, op dat ze in haren Koophandel met deeze *Wortel* geen schade mochten komen te lijden; gelijk buyten twijffel haar voortaan zal weervaren. Want een *Drachma* (zijnde de hoogste *Dosis*) of een halve, na dat de *Menschen* oud of jong, sterk of zwak zijn; van deeze, uyt *Peru* gekomen, drijft, zeer krachtig *purgeerende*, alle *quade Vochten* uyt het Lichaam: doch dezelve veelheid ingenomen van de geene, welke in onze Landen voortkomt, heeft even dezelve uytwerking, veel *zachter*, en met veel minder *gevaar*. Gelijk niet alleen ik heb ondervonden, maar ook de de Heer *DAVID VAN DEN HEUVEL*, een treffelijk Genees-heer in de oeffening, en *Medicina Licentia* in de Stad *Antwerpen*; desgelijks *JOHANNES*

Van een dienstiger gebruik in de Geneeskunst als de *Peruaansche* zels.

HERMANS, een voornaam en wel-ervaren *Apotheeker* binnen *Brussel*; neevens meer andere.

Indien iemand nauwkeurig acht wil nemen, zoo wel op de gedaante van binnen, als op hare uytwendige *Schors*; ook op de inwendige witheid, met hare in 't ronde door-lopene strecken, in stukken gesneden, ook gedroogd, een-jarig, en met een volle Maan van *October* opgenomen zijnde; desgelijks op de dikte en smaak; daarenboven op 't door het snijden aan de kant uytgevloeyde en een weynig hard geworden *Zap* ('t welk al de *Teekenen* zijn, in de *regte Jalappe* te vinden, om dezelve daar aan te kennen) zoo zal hij geene belijden, dat van ons de waarheid is gezegt van de *oprechtheid* deezer *Wortel* in onze Landen.

Al de voorheenen genoemde soorten wassen in het tweede en de volgende jaren, gelijk alreeds gezegt is, uyt hare overgeblevene, dikke, zelden meer, maar wel minder, als een hand lange *Wortelen*; van welke zommige onder spits, andere stomp toelopen: eenige in tweeën, zommige in drieën gedeeld, bijna zwart-verwig: waar uyt verscheide dunne, of *Vezel-wortelen* spruyten, die in 't opneemen ligtelijk afbreken; in welker plaats zich dan eenige kleyne langwerpige *witte plekken* vertonen.

Deeze *Wortelen* een weynig gedroogd, werden van de bleeker, of vaal-bruyn. Schieten uyt tot de hoogte van vier, vijf, zes, ja dikmaal zeeven voeten, na geleentheid dat de *Zomer* koel of heet valt; ook na dat het veel of weynig reegend, en na dat de aarde vet of mager is. Doch die van *Zaad* voortkomen, rijzen in 't eerste jaar tot zulk een hoogte niet op: gelijk ook niet doet de *ADMIRABILIS PERUVIANA MINOR FLORE PURPUREO*, of *kleyne purpere Wonderbloem van Peru*; onaan gezien haar *Zaad* 't grootste, hare *Bloem* echter de kleynste van allen is.

Zij krijgen van naturen aan hare *Steele* zeer schoone *Bladeren*, van een verlustigende aanschouwing. Onder en in 't midden der *Plant* zijn ze aldergrootst, een goede vinger lang, doch boven kleyn der; aan hare *Steele* twee vingeren, of ook wel wat minder, breed; aan de eene zijde wat lager als aan de andere neer-schietende; en dus allenskens verminderende. Voor gaan ze toe in een lang en spits punt. Uyt hare *Steele* (welke kantig-rond, bleek-groen van verwe, inwendig wit, en vol *geknobbelde Leeden* zijn, de eene uyt de andere schietende) komen ze voort, twee en twee regt teegens malkander over gesteld, vercierd met een aangename donker-groenheid boven, doch onder bleeker: in 't midden voorzien met een regt-doorlopende groote *Ader*, uyt welke verscheide kleyn der lopen.

Uyt 't middenste deezer *Bladeren*, en in 't bovenste der *Takken* groeyen veele bij malkander gevoegde lange *Knoppen*. Deeze geopend werdende, vertonen zich de *Bloemen*; onder lang en smal, maar boven breed en rond; echter als in vijf deelen, een weynig inwaarts gaande, gescheiden: in welker midden gezien werden vijf, ook zes, teedere *Draadjens*, met daar op groeyende kleyne ronde *Knoppens*. Haast vergaanze, en vallen neer. Dan werden ligtelijk gezien hare groene drie-bladerige *Knoppens*, waar in 't *Zaad* vast zit; het *Zaad*, welk eerst groen-verwig is, daar na zwart werd; boven dik, en knops-wijze rond, met vijf hoeken; onder met een plat voetje voorzien.

K R A C H T E N .

DE *Wortel* deezer *Plant*, bruyn, donker-bruyn, *Purgeerend* of zwartachtig van verwe, heeft uyt eygener aart in zich een sterk-purgeerende kracht; drijvende uyt 't Lichaam wech de *waterachtrige* en alle andere *schadelijke Vochtheeden*, zonder eenige moeyelijckheid.

Men geeft de *Lijders* hier van in een halve *Scrupel* en uyt-drijvende in eenige Spijs, 't welk beeter is als in Wijn, Bier, of Water:

JALAPPA MINOR PURPUREA.

Water: ook wel een halve *Drachma*, na geleegentheyd van de sterkte des Inneemers.

deez
Wortel.

Ook word het Poeder dezer Wortel wel gedaan bij andere Mengzelen en purgeerende Hulpmiddelen, om dies te gevoeglijker en zachter al de genoemde quadaardigheeden uyt te jagen.

III HOOFDSTUK.

AVERUYT.

Verschey-
de namen.

Ord in het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van sommige AVEROON en CYPRES-KRUYD genoemd: in het *Latijn* ABROTANUM: in het *Hoogduysch* STABWURTZ, of CYPRESSEN-KRAUT: in het *Fransch* AURONNE, en in het *Italiaansch* ABROTANO, BROTONO, en HERBA CANFORATA.

Zes

Hier van zijn mij in haren aart veele veranderlijke soorten bekend geworden; als:

verschey-
de soor-
ten.

I. ABROTANUM MAS LATIFOLIUM, of *Averuyt mannetje met breede Bladeren*. II. ABROTANUM MAS ANGUSTIFOLIUM HISPANICUM, of *Averoon mannetje met smalle Bladeren uyt Spaanje*. III. ABROTANUM FEMINA, anders CHAMÆ-CYPARISSUS, of *Averoon wijffe*, anders *Cypres-kruid*. IV. ABROTANUM FEMINA MONTANUM LUSITANICUM, of *Berg-averoon wijffe uyt Portugal*. V. ABROTANUM FEMINA MONTANUM ROSMARINI FOLIO, of *Berg-averoon wijffe met Bladeren van Rosmarijn*. VI. ABROTANUM CRETICUM FEMINA VERMICULATO CRISPO FOLIO, of *Averoon wijffe uyt Candien met kroeze Bladeren, als kleine Wormen*, behalven noch meer andere. Niet alle zijn ze van dezelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, zandige, met twee-jarige Paerdmist matig voorziene grond: een opene, warme, vrije, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, en niet te veel vochtigheyd.

Averoon,
mannet-
jens.

Het ABROTANUM MAS, of *Averoon mannetje*, beyde de soorten, zijn hard van aart, en blijven veele jaren lang in het leven. Konnen, buyten staande, verdragen *Sneeuw*, *Hagel*, *sterke Vorst*, en allerley andere ongeleegentheeden des tijds. Geeven bij goede warme *Zomers* kleine *Bloemen*, maar in deeze Landen noyt eenig volkomen rijp *Zaad*. Worden evenwel genoegzaam *aangewonnen* door hare bij of boven de wortel uytlopende jonge *Takjens*; welke of van zelfs wortel schieten, of diemen, om dezelve te bekomen, in de aarde buygd. Als ze nu geworteld zijn, moet men ze met een wassende Maan in *April* van de oude afneemen, en verplanten.

Averoon
wijffjens;
veel teederder.

Het ABROTANUM FEMINA, of *Averoon wijffe*, en al hare genoemde meede-soorten, zijn veel teederder van aart. Blijven zelden langer dan zes of acht jaren in 't leven. Geeven bij warme drooge *Zomers* gemeenlijk volkomen *Zaad*. Konnen op geenerley wijs sterke *Winden*, *Sneeuwachtige vochtigheyd*, koude *Herfst-reegenen*, of enige *harde Vorst* verdragen. Worden derhalven, met een wassende Maan van *April* in een Pot zoo gezayd als geplant zijnde, in het begin van *October*, wat eerder of later, na dat de jaartijd zich aansteld, binnens huys gebragt; op een luchtige en matig-warme plaats gezet; gedurende de *Winter* met een weynig lau-w-gemaakt *Reegen-water* onderhouden, en niet voor in het begin van *April*, met een aangename *Reegen*, weer buyten in de Lucht en *Zonne-stralen* gesteld.

Aanwin-
ning op
tweeder-
ley wij-
zen.

In onze koude Gewesten konnen ze *aangewonnen* worden, niet alleen door 't gemelde haar *Zaad*, maar ook door hare *Takjens*; welke men met een volle Maan van *April* moet affnijden, in Potten stecken, ter diepte

van een kleynen vinger lengte; ten minsten zes of agt weken achter een stellen in een schaduwwachtige of donkere plaats, daar ze van de Zon niet bescheenen kunnen worden, en met tamelijk veel vochtigheyd voorzien. Dus vatten ze cyndelijk Wortelen; en dan een weynig de Zon genietende, schieten ze uyt, en groeyen voort.

Het ABROTANUM FEMINA MONTANUM LUSITANICUM, of *Berg-averoon wijffe uyt Portugal*, schiet van naturen in deeze Landen niet hoger op als tot anderhalve, twee, of ten hoogsten met zijn *Bloem* derdehalve voet. Bekomt uyt een bruyne, zoo wel dikke en houtachtige, als teedere en vezelzige Wortel een korte grauwachtige Stam, ontrent een vinger dik: welke zich een voet boven de aarde verdeeld in veele digt bij malkander gestelde, teedere, brossche, wit-grauw-verwige *Takjens*; aan welke rondom de *Bladeren*, hol en luchtig boven een; ook sommige kort en digt bij malkander gevoegd zitten; zoo wel opwaarts gekeerd, als halve-maans wijze neerwaarts hellende, en op geen *Steeltjens* rustende. Zij zijn een, anderhalve, ook wel twee vinger-leeden lang; een weynig ricken-de; uyt den groenen grijs, of wit-grauw; zeer teeder en dun; platachtig rond, en van onder tot boven aardig verciert met zeer kleynen *Tandjens*, schubs-wijze, op zulk een manier als men in de staerten van het *Coronopus*, of *Hartshoorn* ziet. Uyt de middenste en bovenste punten, ontrent een voet lang, komen voort dunne, ronde, uyt den groenen-grauwe *Steeltjens*, met eenige weynige, zeer hol van malkander gestelde, nu uyt de eene dan uyt de andere zijde groeyende *Bladertjens* omvangen. Op de bovenste Toppen der zelve komt voor den dag een eenige *Bloem*, van geen on-aangename reuk; die van het *Bellis Spinosa Cretica*, of *Madelieven met Doornen uyt Candia*, in grootte en gedaante zeer gelijk. De grootte is als die van een ronde dubbele stuyver; de verwe goud-geel. Bestaat uyt zeer veele korte *Knoppjens*; welke haar open doende, tonen veele zeer kleynen *Stars*-wijze gestelde en spits toelopende *Bladertjens*; elk vijf in getal. Als ze tien, twaalf *Zaad*, of veertien dagen open gestaan hebben, verliezen ze cyndelijk hare gele verwe; worden bruyen, of zwart, en bewaren in zich inwendig een kleyn, teeder, en zwart-bruyen *Zaad*.

Het ABROTANUM MONTANUM FEMINA ROSMARINI FOLIO, of *Berg-averoon wijffe, met Bladeren van Rosmarijn*, in gedaante, hoogte, reuk en verwe de nu beschreevene niet ongelijk, krijgt korter *Bladeren*, in lengte en schilfferige kroeze noppigheyd met die van de *Rosmarijn* niet qualijk overeenkomende. Ook zijn ze ronder en smaller als de andere. Hebben kleynen *Bloemen*. 't *Zaad* is dat der vorige gelijk. Tusschen de Wortel is weynig verschil.

Het ABROTANUM CRETICUM FEMINA VERMICULATO CRISPO FOLIO, of *Averoon wijffe uyt Candia, met gekrolde Bladeren, als kleine Wormen*, groeyd uyt eygener aart niet boven een of anderhalve voet hoog. Knijgt, op de voorheenen gemelde wijze, uyt een teederder en vezelachtiger wortel veele groener *Takjens*, ook groenachtige teedere *Bladertjens*, dragende de gedaante van kleynen *Wormtjens*. Zijn wat platter, en niet zoo rond van naturen; ontrent een lid van een vinger, wat meer of minder, lang; onder wat smaller als boven of in het midden, een weynig ricken-de: rondom zeer net, teeder en aardig voorzien met kleynen *Puntjens*, of *tandjens*. Noyt (gelijk ook niet de vorige) vallen ze af, dan door ouderdom. Eevenwel zijn de *Steeltjens* van deeze korter, ook teederder; doch tot boven aan de *Knop* met hol gestelde *Bladertjens* bekleed. De *Bloem-knoppen* zijn desgelijks kleynder, en de *Bloemtjens* begaafd met een helderder en schoonder geel.

KRACHTEN.

Cast. Du-
rant. fol. 2.
Herb.

AL de soorten van *Abrotanum*, of *Averuyt*, anders *Averoon*, komen met malkander zeer na in krachten overeen. Zijn verdrogende van aart, en heet tot in den derden Graad; verteerende, bijtende, en dun van deelen.

Fuchs. hist.
cap. 2.

Zijn voor de *Maag* aangenaam; en dooden de *Wormen*, wanneer men 't Poeder der gedroogde *Bladeren* met Syroop of andere vochtigheid, ter zwaarte van anderhalve *Drachma*, drie dagen na den anderen 's morgens nuchteren inneemt.

Diosc. lib.
3. cap. 29.

In Wijn gekookt, en van dezelve tien of twaalf dagen lang 's morgens nuchteren 't vierde deel van een pintje gedronken, drijft uyt alle onreynigheeden des *Ligchaams*. Is daarenboven goed teegens allerley vergif, de pest, en de beetten van alle giftige Dieren. Geneest de *schurfsheid*: stopt de witte *Vloeden* der Vrouwen; en helpt de geene, welke van de *Miltzucht* worden gequeld.

Dodon. lib.
2. cap. 1.

In een Kamer gelegd, of gehangen, verjaagt uyt dezelve *Slangen*, *Padden*, en diergelijke quadaardige, den menschen schaadlijke Gedierten. In Kassen of Koffers gedaan, bevrijd de *kleederen* voor alle *Motten*. Op *gezwollen* en *wonden* gelegd, trekt daar uyt de *Splinters* en andere daar in zittende dingen.

Tragus,
lib. 1. cap.
112.

Het water, hier van gedistilleert, droogd op de natuurlijke vochtigheid van de *Moeder*; zuiverd dezelve, en maakt ze bequaam om te kunnen ontfangen. Jaagd uyt de *Nageboorte* en *doode Vrucht*. Is goed teegens 't *Graveel*. Breekt de *Steen*. Verwerkt de *Maandstonden*, en geneest de *koude Pis*, gebruykt met een weynig *Notemusfaat*.

Amat. Lib.
sit. lib. 3.
enarrat.
27.

De *Afch* dezer gebrandde *Bladeren*, of ook het *Zaad*, gestoten; met *Honig*, of oude *Boom-oly* vermengd, en daar mee het *Hoofd*, *Mond*, *Kin*, ook andere plaatzen des *Ligchaams* bestreken, doet op dezelve 't *Hayr* groeyen. 't *Zaad* gedroogd, gestoten, vermengd met *Garstenmeel*, en zoo opgelegd, verteerd alle *koude Gezwollen*.

Serapio de
Temp.
Simp. cap.
307.

Met Wijn en Zuyker kleyn gestoten, en zoo ingedronken, verdrijft de *Hoeft*; de *verstoptheid* der *Borst*, de *Kort-ademheid*, en het *trekken* der *Zeeuwen*. Want het doet scheyden, verjaagt en verteerd, door zijne verwarmende aart en zeer subtyle kracht allerley taye *fluymen*, en *koude vochtigheeden*. Doed daarenboven wel *Water lossen*. Brengd de gestotene of verstopte *Maandstonden* weer tot haren gang. Dood de *Wormen* in de *Ligchamen* van jonge en oude perzonen, en strijd zeer krachtig teegens allerley vergif.

IV HOOFDSTUK.

ALSSEN.

Verschey-
de namen.

En zeer wel bekende *Plant*, in het *Neederlandsch* dus genoemd, maar van veele *ALSEM* uytgesproken: in 't *Latijn* *ABSINTHIUM*: in het *Hoogduytsch* *WERMUTH*: in het *Fransch* *ABSINTE*; en in het *Italiaansch* *ASSENZO*.

Elf

verschey-
de soor-
ten;

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verscheydene bijzondere aardige soorten, namentlijk:
I. *ABSINTHIUM VULGARE*, of *gemeene Alssen*.
II. *ABSINTHIUM SERIPHIMUM*, of *Zee-alsfen*.
III. *PONTICUM*, *sive ROMANUM*, *Pontische*, of *Roomsehe Alssen*.
IV. *SANTONICUM*, of *Alssen van Saintonge*.
V. *INSIPIDUM*, of *Alssen zonder reuk en smaak*.
VI. *ARBORESCENS*, of *Boom-alsfen*.
VII. *ARBORESCENS FOLIO ET CAULE TOTO ALBO*, of *Boom-alsfen met gantsch zuyver-witte Bladeren en Steelen*; welke *Bladeren* uyt-

eygener aart veel korter, en wel zoo *kyoes* of *gekruld* zijn. VIII. *MARINUM FOLIO LAVENDULÆ*, of *Zee-alsfen met Bladeren van Lavendel*. IX. *UMBELLIFERUM LATIFOLIUM ALPINUM*, of *Breedgebladerde Berg-alsfen*, met een gekroonde *Bloem*. X. *UMBELLIFERUM ANGUSTIFOLIUM ALPINUM*, of *smalbladerige Berg-alsfen met een gekroonde Bloem*. XI. *LONGIFOLIUM PENTAPHYLLEUM*, of *langgebladerde Alssen*, op de wijze van *Vijfvinger-kruid*; waar van de *Bladeren* zich wonderlijk drayen, en kluchtig gesteld zijn; zomtijds voor in vijven gedeeld, dan in zeevenen, dan weer in drieën, dan ook alleen, boven evenwel in eenige weynige deelen gesneeden. Behalven de nu genoemde zijn'er noch veel meer andere soorten; niet al te zamen van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige en wel-gemeste aarde: een opene, vrije, luchtige plaats, en veel *Water*. Blijven eenige jaren lang in het leeven. Geeven ieder Zomer niet alleen *Bloemen*, maar ook de meeste soorten volkomen en rijp *Zaad*. Konnen tamelijk wel de koude der *Winter*, en allerley ongeleegentheeden des tijds uytstaan. Worden ook *aangewonnen*, zoo wel door haar *Zaad*, het welk met een wassende *Maan* van *April* in de aarde word gelegd, als door *aangewassene jongen*; die met een toenemende *Aprilsche* *Maan* van de *oude* gewonnen, en verplant moeten zijn.

Beyde de zoorten van *ABSINTHIUM ARBORESCENS*, of *Boom-alsfen*, zijn tamelijk hard van aart. Beminnen een zandige goede grond, met twee-jarige *Paarde-mist* matig doormengd: een warme, vrije, opene, wel ter *Zon* gelegeene plaats, en veel *Water*. Blijven lange jaren in het leeven. Geeven gemeenlijk met goede Zomers volkomen *Zaad*. Verdragen ongeerne *Storm-winden* en felle *Vorst*. Worden derhalven, met een wassende *Maan* van *April* in een *Pot* geplant zijnde, in het begin van *October*, wat eer of later, na geleegentheyd van de bequaamheid of onbequaamheid der jaartijd, binnens huys gebragt, op een goede plaats; bewaard voor sterke *Vorst*; gedurende de *Winter* met een weynig lauwigemaakt *Reegen-water* onderhouden; en niet voor den aanvang van *April* met een reegenachtige *Lucht* weer buyten gesteld. Ik heb deeze twee soorten verscheydene *Winters* over buyten in de aarde laten staan, om te zien, of ze niet zouden kunnen overblijven. 't Welk wel in *slappe Winters* dikmaal is gebeurd; doch in *harde* verloren ze gemeenlijk al hare bovenste *Takken*. Schooten boven de aarde wel weer uyt; doch het ene en het andere, te gelijk met het geheele leeven der *Plant*, werd door de koude van de volgende *Winter* wechgenomen.

In onze Landen worden ze *aangewonnen* op twee bijzondere wijzen; te weeten:

Eerst, door haar *Zaad*, 't welk met een wassende *Maan* van *April*, ontrent een stroobreed diep, in een *Pot* gezaayd moet zijn.

Ten anderen, door *Takjens*, waar ontrent men op deeze wijze moet handelen.

Snij een-jarige *Scheutjens* af met een volle *Maan* van *April*. Steek dezelve in een *Pot*, gevuld met zulk een aarde, als alreeds beschreeven is; ter diepte van een kleyne vinger. Begiet ze terstond met *Water*, en stel de *Pot* op een donkere, schaduwachtige plaats, daar ze van de *Zonnestralen* niet geraakt kan worden, ten minsten zes weken achter een. Gedurende dien tijd moet men ze wel vochtig houden; daar na weer in de *Lucht* en *Zon* stellen; doch niet de geheele dag over. En als de ingestokene *Loten* dus buyten gevaar zijn geraakt, zullen ze straks *Wortelen* vatten, opwaarts schieten, en aangroeyen.

Het *ABSINTHIUM UMBELLIFERUM LATIFOLIUM* *Breed- en* *ANGUSTIFOLIUM ALPINUM*, of *breed en smalbladerig Berg-alsfen met een gekroonde Bloem*; delijks het *ABSINTHIUM MARINUM FOLIO LAVENDULÆ*, en *Zee-*

en dan
noch an-
dere.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Aanwin-
ning.

Twee
soorten
van Boom-
alsfen.

Hoe war-
te nee-
men.

Onder-
vinding.

Aanwin-
ning.

eerst, door
Zaad:

Ten an-
deren,
door hare
Takjens.

ALCEA VESICARIA ÆTHIOPICA.

Alsen met Bladeren van Lavendel. DULCE, of Zee-alsen met Bladeren van Lavendel, be-
minnen een goede gemeene aarde, met weynig vettig-
heyd, maar met tamelijk veel Zee-zand doormengd :
een warme, luchtige, wel ter Zon gelegeene plaats,
en matige vochtigheid. Blijven eenige jaren lang in 't
leeven; doch worden, 's Winters buyten staande,
dikmaal door een felle Vorst daar van beroofd. Is der-
halven niet ondienstlig, datmen eene van ieder foort,
gedurende de wintertijd, een weynig binnens huys zet-
te, en met lauw-gemaakt, doch gantsch niet veel,
Reegen-water onderhoude; op dat men, indien men
de buyten-staande door de Vorst eens plotslik quame
te verliezen, zich niet van al te zamen ontbloot mogt
vinden.

Aanwin- ning. Het ABSINTHIUM UMBELLIFERUM LATIFOLIUM
ALPINUM, of breed-gebladerde Berg-alsen met een ge-
kroonde Bloem, geeft met goede en drooge tijden vol-
komen Zaad: het welk met een wassende Maan van
April, niet diep, in een Pot gezayd moet worden. Hier
door word deeze foort zoo wel aangewonnen, als door
hare bij de Wortel aangegroeyde jongen: die men op de
zelve tijd, en met de zelve Maan van de oude afneemt,
en in een Pot, of andere plaats, verplant.

Berg als- fen met smalle Bladeren, en met Bladeren van Lavendel. Het ABSINTHIUM UMBELLIFERUM ANGUSTIFO-
LIUM, of smal-gebladerde Berg-alsen, zeer schoon ge-
sneeden in vele teedere deelen, een weynig ruyg van aart,
met een gekroonde witte vijf-bladerige Bloem, van binnen
bestaande uyt vele kleyne Knopjens, haren oorsprong
neemende uyt een gelijk als gelchubde Knop, geme-
nelijk vijf of zes in 't rond digt bij malkander gesteld,
op een ronde Steel, nauwliks tot de hoogte van een
voet opschietende; desgelijks het ABSINTHIUM MA-
RINUM FOLIO LAVENDULÆ, of Zee-alsen met Bla-
deren van Lavendel, geeven in onze Gewesten noyt
eenig rijp Zaad. Worden echter genoegzaam aange-
wonne door hare bij de Wortel aanwallende Scheutjens,
en ingeleydde Takjens, die, zonder eenige ongeleegent-
heid, aan de oude, of de Moeder, vast blijvende, Wor-
telen vatten. Met een wassende Maan in April worden
ze afgenomen, en in een Pot verplant, gelijk van de
vorige foort gezegt is.

Aanwin- ning. Het ABSINTHIUM SERIPHIMUM BELGICUM, of
Neederlandsch Zee-alsen, en ABSINTHIUM SANTO-
NICUM, of Alsen van Saintonge, zijn hard van aart.
Geeven in onze Landen zelden enig Zaad. Konnen
streng Vorst, en alle andere ongeleegentheden van de
Wintertijd uytstaan. Worden ook overvloedig aange-
wonne door hare voortlopende wortelen.

Trefflijk middel. Eyndelijk moeten wij den Lezer van onze gemeene
Alsen, of ABSINTHIUM VULGARE, noch dit zeggen;
als aanmerkens-waardig, en voor haar dienstlig te wee-
ten, tot voorkoming van schade.

Neem van de gemelde Alsen een hand vol, of een
weynig meer, het zij groen of gedroogd; even zoo
veel Wijnruyt, en vier of vijf Bladeren opregte Vir-
giniaansche Tabak. Snij dit alles tot groote stukken on-
der een; en doe het in een Pot met Reegen-water.
Laat het daar in kooken een kleyn half uurtje. Giet
dan alles door een doek, zoo zullen de Kruyden
daar op blijven leggen, en gij bekومت een klaar zuy-
ver Water.

Begiet hier meê al uwe Boomen, of welke gij wilt,
alsze in haren bloey staan, twee of drie malen, t'elkens
om den derden dag, zoo zullen terstond daar van wech
vlieden al de zwarte Vliegen, welke in de Bloemen
kruypen; Rupzen voortbrengen, en de jonge Vruch-
ten zeer beschadigen. Noyt zullen ze ook weer op de
zelve komen; en dus de Boomen hare Vruchten on-
verhinderd kunnen voortbrengen. Zulk een groote
kracht heeft de bitterheid van deeze Plant niet alleen
op de Vliegen, maar ook op de Rupzen zelfs.

om alle zwarte Vliegen Wil ook iemand met dit Water besprengen zijne
Kruysbeziën, Aalbeziën, Hagedoorn, en meer andere
Boomen, welker Bladeren en Vruchten van de gemelde

en Rup- zen van alle Boomen af te houden, Begiet hier meê al uwe Boomen, of welke gij wilt,
alsze in haren bloey staan, twee of drie malen, t'elkens
om den derden dag, zoo zullen terstond daar van wech
vlieden al de zwarte Vliegen, welke in de Bloemen
kruypen; Rupzen voortbrengen, en de jonge Vruch-
ten zeer beschadigen. Noyt zullen ze ook weer op de
zelve komen; en dus de Boomen hare Vruchten on-
verhinderd kunnen voortbrengen. Zulk een groote
kracht heeft de bitterheid van deeze Plant niet alleen
op de Vliegen, maar ook op de Rupzen zelfs.

en te doen ster- ven. Wil ook iemand met dit Water besprengen zijne
Kruysbeziën, Aalbeziën, Hagedoorn, en meer andere
Boomen, welker Bladeren en Vruchten van de gemelde

Rupzen worden opgegeten, of verdorven, zoo zul-
len ze al te zamen daar van sterven, en afvallen.

K R A C H T E N.

Onder al de soorten van Alsen word aller-
meest geacht en gebruykt, het ABSINTHIUM
VULGARE LATIFOLIUM, of gemeene breed-
gebladerde Alsen, en het ABSINTHIUM PONTICUM
TENUFOLIUM, five ROMANUM, of Roomsche smal-
gebladerde Alsen.

De gemeene breed-gebladerde is droog in den eersten,
en heet in 't begin van den derden graad. Heeft een ver-
sterkende, te zamen-trekkende, zuiverende, en afva-
gende, of den buyk week-makende kragt. Is scharp
en bitter van smaak; derhalven ondienstlig voor de
geene die van een hitzige Natuur, of vol Bloed zijn,
of een sijmerige en met koude vochtigheeden beladene
Maag hebben. Maar in teengendeel zeer goed voor een
zwakke Maag, of die met een Galachtige stoffe ge-
queld is; want dezelve word, Alsen gebruykende,
door de Stoelgang uytgedreven. Hier door word ook
wechgenomen de versloophheid der Lerver, en dezelve
versterkt. Alsen opend de Maandstonden: is goed
tegens het Bloed-spuwen, en een stinkende Adem:
dood de Wormen; het welk ook doet de Alsen-
oly, van buyten op de Navel gestreken. In de Kas
gelegt, doet ze de Motten sterven. Weerstaat aller-
ley Verrotting, Winden, Buyk-pijn, 't Walgen van de
Maag. Met Honig, of in Wijn, warm gelegd op
gekenfde, hard-geflagene Leeden, en Oogen, neemt de
blauweheid der zelve wech.

In Wijn geweykt, of met Azijn gezoden, en daar
van gedronken, is goed tegens allerley vergif; versterkt
het Gezicht, en verdriest het Colijk.

Dit alles vermag ook de Alsen-wijn; doch moet
matig 's morgens gedronken worden. 't Alsen-zaad
stopt de Bloed-gang.

't Water, hier van gedistilleert, verdriest de Wand-
luizen, en dood de Rupzen, alsze daar mee begoten
worden. 't Ligchaam met Alsen-oly bestreken, ver-
jaagd de Vloeyen.

't Zout van Alsen is ook zeer dienstig voer alle koort-
zige Lieden: versterkt de Maag, en is zeer goed te ge-
bruyken in tijd van Pest.

Het Zap van Alsen is veel heeter van aart, dan P.
het Kruyd; als droog tot in 't laatste van den derden
graad. Het zelve met Edik ingenomen, is zeer dien-
stig voor de geene, welke door het eeten van Padder-
stoelen, of Campernoelien, onpasselijk of vergiftigd zijn
geworden.

Het ABSINTHIUM PONTICUM TENUFOLIUM, of
Roomsche smal-gebladerde Alsen, is in krachten de vo-
rige foort meest gelijk; doch van een bequamer en bee-
ter gebruyk voor zagte menschen en teedere naturen:
derhalven ook van veele geoordeeld te zijn de best-
e onder alle soorten van Alsen.

V H O O F D S T U K.

SIGMAARTSKRUYD.

P het Neederlandsch dus genoemd, Verschey-
word in het Latijn geheeten ALCEA: de name-
in het Hoogduysch SIGMARSKRAUD:
in het Fransch GUIMAUVE SAUVAGE;
en in het Italiaansch MALVAVISCO
SALVATICO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden zes Zes
verscheydene soorten, namentlijk:

I. ALCEA VULGARIS FLORE CARNEO, of gemeen verscheyde
Sigmaartskruyd, met een lijfverwige Bloem. II. FLO-
RE ALBO, of met een witte Bloem. III. CANNABINA,

Sigmaarts-
kruid met
Blaasjens
van het
Hoofd der
goede
Hoop

of met Bladeren op de wijze van Hennep. IV. VESICARIA, of met Blaasjens. V. VESICARIA CAPITIS BONÆ SPEI, of met Blaasjens van het Hoofd der goede Hoop. Deze Plant groeyd twee, of ook wel drie voeten hoog; na geleegentheyd dat ze in een vette of magere, koude of warme plaats gezayd is. Heeft veelvoudiger, grooter, breeder, dikker, steeviger, minder ingesneedene, en veel aardiger blinkende, ook donkerder groene Bladeren, als de voorgaande soort met Blaasjens. De eerst-voortkomende zijn minder als de volgende ingesneeden, gemeenlijk een kleyne vinger of daar ontrekt lang en breed; rustende op geen lange Steeljens. Komen voort nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde van hare ronde, ruygachtige, in eenige lange zijde-Takken verdeelde Steel boven malkander: en zijn in 't midden doorgaans verciert met vijf groote Aderen, waar uyt andere kleynere voortspruyten. De Bloem is daarenboven veel heerlijker, grooter, en schooner van verwe. Komt voort uyt een zeer ruyge, bladerachtige, daar na, de Bloemen afgefallen zijnde, gestrepte en veel-hoekig-ronde Zaad-knop. Is geelachtig wit van verwe, en bestaat uyt vijf rond toegaande Bladeren; zijnde van binnen aardig voorzien met een zwart-roode, aanzienlijk-blinkende ronde Ring; uyt welke in 't midden ten halven een bevallijke lijfverwige, met veel Knoppjens vercierte, opstaande hoogte opschiet (gelijk men ziet in die van de *Althaa Arbor*, of *Boom-malve*) waar boven vier zwart-roode Knoppjens zitten. Deze VESICARIA CAPITIS BONÆ SPEI, of van het Hoofd der goede Hoop, word ook geheeten ÆTHIOPICA, of *Mooren-landsch Sigmaarts-kruid* Eyndelijk, VI. ALCEA MOSCHATA, of *Sigmaartskruid met Zaad*, riekende als *Muscus*. Word ter dier oorzaak ook wel MUSCUS-KRUYD genoemd.

Beschrij-
ving
van de
Plant,

en derzel-
ver Bloe-
men.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Zij beminnen meest alle een gemeene, goede, zandige aarde, met matige Paerdemist doormengd: een opene, vrije, luchtige, wel ter Zon gelegeene plaats, en niet al te veel Water. Konnen sterke koude, en alle andere ongeleegentheeden des tijds uytstaen. Geeven gemeenlijk in het tweede jaar volkomen rijp Zaad, en versterven dan. Blijven ook wel zomtijds noch het derde jaar, maar zeer zelden langer, in 't leeven.

Sigmaarts-
kruid met
Zaadblaas-
jens.

De ALCEA VESICARIA, of *Sigmaartskruid met Zaad-blaasjens*, van beyde de soorten, blijven niet langer dan eene Zomer over. Worden in ieder Voorjaar, met een wassende Maan in de Maert, op een warme plaats gezayd. Geeven in den Herfst volkomen rijp Zaad; en vergaan.

Muscus-
kruid.

Het ALCEA MOSCHATA, of *Muscus-kruid*, word in 't Hoogduytsch MOSCH ALCEA, en bij de Arabiërs HABELMOSCH, zoo veel als *Muscus-grein*, genoemd, wegens de treflijke, zeer aangenaam-bevallijke reuk, waarom deze Plant ook in de Hoven van alle liefhebbers met zonderlinge zorgvuldigheid word gezayd; het welk gemeenlijk geschied in een Pot, om hare teederheids wil, in het begin van April, met een wassende Maan.

Wat voor
een aarde
deze
soort be-
mind.

Zij bemind een goede, luchtige, zandige aarde, met matige twee-jarige Paerdemist, en 't Mol der verrotte Boom-bladeren doormengd: een opene, warme, vrije, wel ter Zon gelegeene plaats, voor alle zoo Oosters als Noorde-winden bewaard, en weynig Water: want noch jong, en niet hoog geschoten zijnde, kan ze niet veel verdragen.

Op hoe-
danig een
wijze

Zomtijds, bij goede warme Zomers, geeft ze een volmaakte groote Bloem, verciert met zulk een schoone hooge Citroen-verwe, dat ze met verwondering word aanschouwd; maar noyt in deze koude Gewesten eenig volkomen rijp Zaad. Vergaat ook in September, slegts door een weynig koude Reegen, of andere ongeleegentheyd des tijds, ter oorzaak van haren zeer weeklijken aart. Moet derhalven in ieder Voorjaar, op de genoemde tijd en Maan, weer op nieuws worden

aangewonnen door haar uyt andere Gewesten bekomen en eenige jaren lang goed-blijvend Zaad, in de aarde gezayd. Doch vermits dit Zaad lang blijft leggen eer het opkomt, zoo houde ik voor best, dat men 't in Februarij of Maert met een wassende Maan binnens huys in een Pot, (of anders in de aarde op een Meloen-bed) legt, niet dicht bij malkander; ook niet boven een stroo of anderhalf breedte diep, en zoo met de Pot in warme varfche Paerdemist zet tot boven aan den rand, de Mist, 'telkens te zijner tijd vervarfchende, tot aan den twintigften van May. Hier moet ik den Leezer weer indachtig maken, dat de Paerdemist niet langer als veertien dagen warm blijft. Derhalven men de Pot na verloop van dien tijd daar uyt moet neemen, en in varfche zetten. Deze Plant dus gehandeld, zal dan niet alleen Bloemen geeven, maar ook dikmaal langwerpige Zaad-penlen, 't welk anders in deze Landen, zeer zelden word gezien. Zie hier op na de Hoofdstukken van de MALVE.

K R A C H T E N.

Sigmaartskruid is droog in den eersten graad; een *Camara*, weynig verwarmende en verkoelende; ook lijmig en kleevende gelijk de *Malve*; met welke het in krachten bijna overeen komt: is echter wat meer verterende van aart.

Van buyten opgelegd, scheyd het alle gezwellen; neemt de brand daar van wech, en verzacht de pijn.

De Wortel in roode Wijn gekookt, en eenige dagen na malkander 's morgens nugteren daar van gedronken, geneeft de geene, welke van binnen gequest of gescheurd zijn: stopt de Bloedgang, en meer andere onnatuurlijke Buyk-loopen.

Van buyten aan den hals gehangen, en dus een tijd lang gedragen, versterkt het Gezicht, en neemt wech de donkerheyd der Oogen.

Van de Bast der Steelen word, even als van *Hennep*, allerley *Touw* gemaakt, volgens het getuygenis van R. DODONÆUS.

VI HOOFDSTUK.

BEERENKLAUW.

Tet alleen dus, maar ook van zommi- Verfchey-
ge TAMME ACANTHUS in 't Needer- de nam-
landsch genoemd. In het Latijn A-
CANTHUS SATIVUS, ACANTHUS LÆ-
VIS, of BRANCA URSINA: in het
Hoogduytsch WELSCH BAHRENKLAUW:
in het Fransch BRANQUE URSINE; en in het Ita-
liaansch ACANTHO, BRANCA ORSINA; of HERBA
MARMORARIA.

Hier van zijn mij in haren aart al voor lang bekend geweest drie verfcheydene soorten; te weeten:

I. De gemelde ACANTHUS SATIVUS, of tamme Acanthus. II. ACANTHUS SPINOSUS, wilde, of steekende Acanthus. III. ACANTHUS GERMANICUS, of SPONDYLIIUM: in 't Hoogduytsch BAHRENKLAUW; in het Fransch BRANQUE URSINE FAULSE, en in 't Neederlandsch DUITSCH BEERENKLAUW. In hare Bonwing en Waarneeming verfchillen ze een weynig.

Al te zamen beminnen ze een goede, zandige, on-
gemeste, doch liever een matig met twee-jarige Paer-
de- of Koeyemist vermengde aarde: een opene, vrije, Wat voor
luchtige, wel ter Zon staande plaats, en tamelijk veel een aarde
Water in de Zomer-tijd. Zijn wel al vrij hard van aart; zij bemin-
echter worden ze, als ze buyten blijven staan, al dik- nen.
maal door een sterke Vorst van het leeven beroofd; en
geeven zelden Bloemen. Moeten derhalven in de Win-
ter met Schoenmakers Run, of Turfmul, dik bedekt, Waarneem-
en met Pannen overlegt zijn, om niet bereegend te kon-
nen

ACETOSA HISPANICA MAXIMA.

Acetosa Annu Italica.

Acetosa Minor Lanceolata

Acetosa Annu. & Ocimifolia Lusitanica.

Acetosa Annu. Africana.

nen worden. Dan blijft hare *Wortel* goed, en zij be-
komen in ieder *Voorjaar* weer nieuwe *Bladeren*.

Hoe men
tamme
en wilde
Beeren-
klauw in
volmaakt
bloeyende
schoon-
heid kan
bekomen.

Indien iemand begeerte heeft, om de ACANTHUS SATIVUS, en de ACANTHUS SPINOSUS, of *tamme en wilde Beerenklauw* (van welke de *tamme* de heerlijkste is) in hare volkomene bloeyende schoonheid te aanschouwen, die neeme een eenige *Plant* van de eene, of de andere, of van beyde de foorten. Zette dezelve met een wassende Maan van *April* in een *Pot*: bewaarze 's Winters binnens huys, met zeer weynige vochtigheid, en neeme al hare zijde-Scheuten wech, zoo bloeyenze gedurig om de tweede Zomer. Geeven echter zeer zelden volkomen *Zaad*: alhoewel ik in het zeer heete en drooge jaar 1669. daar van volmaakt rijp *Zaad* heb gewonnen, het welk ik noyt te voren had konnen doen. Deeze Korlen, groot en plat van gestalte, heb ik de aarde aanbevolen, en al te zamen zijnze opgekomen.

Duytsch
Beeren-
klauw.

Het ACANTHUS GERMANICUS, of *Duytsch Beerenklauw*, is veel harder van aart. Verdraagt niet alleen sterke koude, en allerley ongeleegentheden des geheel Winters, maar geeft ook ieder jaar beyde *Bloemen* en een in alles volkomen *Zaad*.

Aanwin-
ning.

Zij worden in onze Gewesten aangewonnen, niet alleen door het gemelde haar *Zaad*, het welk met een wassende Maan van *April* in een *Pot*, niet diep, moet gezayd zijn; maar ook door hare bij de *wortel* uytgelopene jonge Scheuten; of ook wel door stukken der wortelen; inzonderheid van de *tamme Acanthus*; welke men op de zelve genoemde tijd, en met dezelve Maan verplant.

Vitruvius,
lib. 4.
Virgilius
Ecl. 4.
Theocritus
Eidyl. 1.

De Bladeren der *tamme Beerenklauw* pleegen in voorleedene Eeuwen, (en het geschied ook noch heeden-daags) wegens haar konstlig maakzel en sierlijke schoonheid, van brave Schilders, Beeldhouwers, Teekenaars, en diergelijke konstrijke Meesters, op allerley werken afgeschilderd of ook uytgesneden, uytgehouden en ingesneden te worden; waar van men kan nazien de getuygenissen van VITRUVIUS, VIRGILIUS, THEOCRITUS, en meer andere.

K R A C H T E N.

Cast. Du-
ran. Herb.
fol. 4.
Gal. lib.
Fac. Simp.
6.

DE Bladeren van *Acanthus Sativus*, of *tamme Beerenklauw*, zijn warm en vocht in den tweeden graad. De Wortelen daar teegens zijn matig, of in den eersten graad verwarmende, doorsnijdende, verzachtende, dun-makende, en subtyl van deelen.

Plinius
lib. 20.
cap. 22.

In Wijn gekookt, en daar van gedronken, stild de *Bloedspuwing* der *Teeringzuchtige* menschen. Varsch gestoten, zijnze zeer dienstig gelegd op gebrandde, en uyt hare plaats verrukte Leeden. Inwendig, Paps-wijze bereyd, of op een andere manier gebruykt; helpen ze de geene, welke van binnen *gescheurd*, of door eenige ongeleegentheid *gequest*, of anderszins *verzeerd* zijn: die zich verrekt hebben; van om hoog zijn afgevallen; of *Etter* en *Bloed* overgeeven. Stoppen ook de *Buyk*- en *roode Loop*; doen het *Water* uyt de *Blaas* lossen.

Dodon. lib.
25. cap. 1.

De Bladeren gestoten, en gelegd op de pijnlijke Leeden der geene, die van het *Podagra* worden geplaagd; verteeren de brand dezer quaal. Worden ook zeer bequaamlyk gebruykt bij alle Pappen, Salven en Plaasters welke men bereyd tot verwekking der *Bloedzweeren* en aller harde gezwellen; ook om te geneezen de gebreken der *Milt*.

Ruell. lib.
3. de Nat.
Stirp. c. 6.
Taberna-
mont. lib.
1. cap. 32.

Het *Zaad* verzacht ook de *Buyk*, maar doet het *Ligchaam* sluyten. Doch in Wijn gezoden, gelijk ook de *Wortel*, en daar van gedronken, drijft alle *stymmerige vochten* door de *Stoelgang* uyt: is zeer goed voor de *Water*- en *Leeverzuchtige*: ook voor die een *benamde Borst* hebben, en *Kortademig* zijn.

De twee andere foorten van *Beerenklauw* oordeeld

men te zijn van eenen dezelve krachten in de *Geneskonst*.

VII HOOFDSTUK.

Z U R I N G.

Eder genoeg bekend; word in het *Verschey-Neederlandsch* niet alleen dus, maar de *namen*, ook dikmaal *ZURKEL* genoemd. In het *Latijs* en in het *Italiaansch* ACETOSA; in 't *Hoogduytsch* SAWRAMPFER: in 't *Fransch* OZEILLE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden Neegen *verscheydene* veranderlijke foorten, namentlijk:

I. ACETOSA VULGARIS, of *gemeene Zuring*, *verscheyde foorten*. II. ACETOSA ROMANA ROTUNDIFOLIA, of *ronde Roomsche Zuring*. III. ACETOSA HISPANICA MAXIMA, of *grootte Spaansche Zuring*. IV. ARVENSI LANCEOLATA, of *Veld-Zuring* met *Bladeren* van de gedaante eener *Lancie*. V. MINIMA, of *zeer kleyne Zuring*. VI. VESICARIA MEXIOCANA, of *Mexicaansche Zuring*, met *afhangende Zaad-blaasjens*. VII. ANNUA AFRICANA, of *Africaansche kleyne Zuring*, maar eene Zomer durende. VIII. ANNUA ITALICA, of *kleyne Italiaansche Zuring*: en IX. ACETOSA ANNUA LUSITANICA OCIMITOLIA; of *Portugalsche kleyne Zuring*, met *Bladeren* van *Basilicum*, welke niet langer dan een jaar in staat blijven. Niet alle zijnze van eenen dezelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een *gemeene*, *zandige aarde*, met ot-
de *Paarde*- of *Koeyemist* wel voorzien: een *opene*, *War voor*
luchtige, wel ter *Zon* gelegene plaats, en tamelijk veel een *aarde*
vochtigheid. Geeven meest ieder jaar volkomen *Zaad*, *zij bemin-*
en verdragen, zonder eenige ongeleegentheid, al de *nen*
verandering des gantschen *Winters*. De ACETOSA HISPANICA MAXIMA echter, of de *grootte Spaansche Zuring*, geeft wel *Bloemen*, wanneer men de zelve, zonder afgesneden te worden, laat wassen, maar noyt in deeze koude gewesten eenig rijp *Zaad*.

Al deeze foorten van *Zuring*, 's *Winters* overblij-
vende, zijn van deezen aart, datze, hoe men haar in-
de *Zomer* meer afstijnd, dies te grooter worden, en *aanwin-*
minder in *Zaad* opwaarts schieten. Men kan haar *ning*
aanwinnen, zoo door haar *Zaad*, het welk met een wassende Maan van *April* of *Maert* niet diep in de aarde word gelegd; als door hare aangegroeyde *jongen*, op de zelve gemelde tijd van de *oude* afgenomen, en verplant.

Maar de ACETOSA VESICARIA MEXIOCANA, of *Hoe te*
de *Mexicaansche Zuring* met *Blaasjens*; de ANNUA *handelen*
AFRICANA, en ANNUA LUSITANICA, of *een-jarige*
Africaansche en *eenjarige Portugalsche Zuring*, *moet*
ten, vermitsze niet langer als eene Zomer in het *lee-*
ven blijven, in ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *April* of *Maert*, op nieuws weer gezayd worden. En wijl de *Acetosa Annua Africana*, ook *Lusitani-*
ca, teedere *Planten* zijn, en niet altijd rijp *Zaad* voort-
brengen, zoo moet men haar, niet diep in een *Pot* ge-
zayd, op een warme plaats stellen.

De meer-gemelde ACETOSA VESICARIA ME-
MEXIOCANA is een aangenaam en beziens-waardig *Gewas*. *sche Zu-*
Wast in deeze Gewesten niet meer als een hand *ring* met
om hoog; en blijft, gelijk alreeds gezegt is, niet *Blaasjens*.
langer dan eene Zomer in het *leven*. Krijgt uyt een
zeer dunne, teedere, korte, en bleek-witte *Wortel* (of
liever *Worteltje*) in 't eerst twee regt teegens over mal-
kander gestelde, *Ovaals-wijze* ronde, en een lid van
een *vinger* lang wordende *Bladertjens*; uyt welker
Hert de andere voortschieten. Zijn rondachtig van *Eygentlijk*
aart; aan de *Steele* vlak uytgestrekt; en daar op 't *beschrij-*
breedste; voor *stomp-rond* toegaande, aan de *randen* *ving* van
teeder, wel weynig, maar aardig *gekarfeld*; tamelijk *de geda-*
dik;
dik;

te der Bladeren. dik; vol van *Zap*; aangenaam-zuur van smaak, en ongelijk van grootte; doch de grootste gemeenlijk twee vinger-leeden lang en breed: in 't midden voorzien met drie of vijf (na geleegentheid van hare grootte) regt om hoog lopende groote *Aderen*, waar uyt andere kleyner voortvloeyen, onder zichtbaarder als boven. Deeze *Bladeren* komen te voorschijn nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde der *Steele*, hol boven malkander; op lange, dikke, gemeenlijk regt-opstaande *Steele* rustende. Zomtijds zijn ze hier en gintsch geplekt met eenige kleyne roode vlekjes. De verwe is aangenaam bleek-groen; doch zomtijds zijn donkerder.

Der Bloemen. Uyt haar *Hert* onder, desgelijks ter zijden, schieten verscheide *Steele* uyt, tamelijk dik, rond, bleek-groen van verwe, vol vochtigheid, en beneden zomtijds een weynig rood. Op de bovenste punten, *Ayrs-wijze*, doch holachtig gesteld, groeyen veele rood-verwige, hoekige en dikke *Knopjes*, aan schoone, Bloed-roode, korte, ronde, en teedere *Steele*, hangende altijd neerwaarts gekeerd. Als deeze van onder op de een na de ander open gaan, vertonen ze groen-gebladerde kleyne *Bloem*jes, welke van binnen hebben veele langwerpige geelachtige, en ook roode *Knopjes*, of *Afhangzeltjes*. Na dat ze eenige dagen hebben geopend gestaan, vergaan ze niet, noch vallen op de aarde neer, maar blijven; en brengen met 'er tijd voort veele beziens-waardige groote, langwerpige *Zaad-huysjes*; met agt breede, bleek-geverwde en schoone roode *Aderen* veel-voudig doorlopen, ook met halve Maans-wijze gestelde *Vleugelen* versierd, zoo digt aan hare hoeken te zamen sluytende, dat ze niet anders als voor vier-hoekig aangezien worden. Inwendig zijn ze voorzien met een bleek-bruyn-verwig, blinkend, drie-hoekig, achter dik, en voor spits toe-gaande *Zaad*, het welk in *Julius* en *Augustus* rijp word. Dit *Zaad* word ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *April* in de aarde gelegd, niet boven een stroo-breedte diep; waar door dan deeze *Mexicaansche Zuring* genoegzaam aangewonnen, vermeerderd en dus eenwigdurend gemaakt word.

Beschrijving der een-jarige Portugeesche *Zuring*. De *ACETOSA ANNUA OCTIMI-FOLIA LUSITANICA*, of een-jarige Portugeesche *Zuring* met *Bladeren* van *Basilicum*, is een kleyn en aardig *Gewas*; ter nauwer nood de lengte van een hand opwaarts schietende. Krijgd uyt een teedere, bruyn-verwige *Veezel-wortel* kleyne *Bladeren*, rustende op *Steele*jes, ontrent een vinger-breedte lang. De vorm is langwerpig-rond, of *Ovaals-wijze*; de lengte van ontrent de breedte eens vingers, of duyms: de grootste zijn ontrent een kleyne vinger breed; achter aan de *Steel* smal; in het midden alderbreedst, en voor aan in een stomp puntje eyndigende; dikachtig van aart; aan de randen effen en slegt; donker-groen van verwe, doch onder een weynig bleeker: zuur van smaak; en in het midden voorzien met een teeder regt-doorgaande *Aderte*; waar uyt voortvloeyen eenige weynige andere kleyner na de kanten, nauwelijks zichtbaar.

Gedaante der Bloemen. Uyt haar midden-punt schieten op twee of drie dunne *Steele*jes, de een na de ander, ontrent een hand lang; rond, en gestreept van aart: aan welke voortkomen eenige weynige andere kleyner *Bladertjes*, smaller en spitzer als d'eerste, ook hol en luchtig; nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde van de *Steel*, een vinger-breed boven den anderen; en hoe hoger hoe kleynder. Op de bovenste *Top* ziet men, in *Augustus* en *September*, *Ayrs-wijze* de *Bloem*jes kort en digt aan de *Steel* bij *lidverdelingen* aan malkander groeyen. De verwe is uyt den geelen groen. Zij bestaan uyt zes kleyne *Bladertjes*; en zijn van binnen voorzien met eenige langwerpige *Afhangzeltjes*, gelijk die van de andere soorten. Als de drie bovenste kleyfste *Bladertjes* eenige weynige dagen hebben open gestaan, krullen ze zich om, en vergaan allenxkens; nalatende een neer-

waarts-hangend en half Maans-wijze krom gevormd *Zaad-huysje*; onder een weynig purperachtig van verwe; en bestaande als uyt veele zachte *Doorn*jes; ook vast gehegt aan een dikachtig, hoekig, en langwerpig gedeelte, gelijk men ziet aan het *Zaad* van *Calendula*, of *Goudsbloemen*. Zelden krijgt het in deeze koude Gewesten zijne volkomene rijpheid, ten zij in een Pot geplamt, en warm gesteld.

Als men het dus bekomen heeft, word het met een wassende Maan van *April* weer gelegd in een goede, zandige aarde, niet diep, en vlijtig bewaard voor veel Reegen. Dan komt het voort; en door dit middel kan deeze soort van *Zuring* hier aangewonnen worden.

De *ACETOSA ANNUA AFRICANA*, of een-jarige kleyne *Africaansche Zuring*, is een teeder *Plantje*, van gedaante en aart de vorige soort gelijkvormig. Blijft ook niet langer in 't leeven als de *Portugalsche*, doch schiet in onze Landen wel zoo hoog op. Krijgt uyt zijne teedere bruyn-verwige *Veezel-wortel* eenige *Bladeren*, van gestalte, natuur en grootte die van de andere niet ongelijk, doch veel ronder, en voor stomp toegaande: uyt wiens midden zoo wel als ter zijden van de *Steel* tusschen de *Bladeren* voortkomen eenige *Takjes*, de een na de andere opschietende; boven voorzien met even gelijke *Bloem*jes als de *Portugalsche*, *Ayrs-wijze* gesteld: welke in *Augustus*, en ook later, opengaan, eyndelijk al mee een doornachtig *Zaad*, op de wijze van het voorgaande, verkrijgen; het welk ook bij goede *Zomers* in deeze koude Landen genoegzame rijpheid bekamt; doch noyt, of immers zeer zelden, in een natte of koude *Herfst-tijd*. Dit gezayd zijnde in het laatste van *May*, of begin van *Junius*, komt te voorschijn, en dus word deeze soort van *Zuring* ook vermeerderd.

De *ACETOSA ANNUA ITALICA*, of een-jarige *Italiaansche kleyne Zuring*, is in alles de voorgemelde een-jarige *Portugalsche* gelijk; behalven alleen in het *Zaad*; 't welk met de scharpe *Doorn*jes, waar mee het voorzien is, wonder-zeer aardig verbeeld, op een wonderlijke wijze, 't *Hoofd* van een *Os*, of *Koe*, met *Ooren* en *Hoornen*.

K R A C H T E N .

AL de soorten van *Zuring*, of *Acetosa*, zijn verkoelende en verdroogende in den tweeden graad. De grootste der zelve worden gerekend voor de beste. Zijn, op allerley wijzen inwendig gebruykt, zeer gezond voor een ieder; inzonderheid voor zulke, die van binnen verbit zijn; of gequeld worden van een heete *Leever*. Zij maken uyt eygener aart een week *Ligchaam*; openen en verteeren; versiften en versterken de *Maag*; verquikken het *Hert*, stillen de *Dorst*, verwekken *etens-lust*; weerstaan de inwendige verrotting, dooden de *Wormen*, en beletten 't opbreken van de *Gal*.

Het *Zap* van *Zuring* opend het verstopte Ingewand: is goed in hitzige *Koortzen*: voor de *Tandpijn*; teegens de *Pest*, alle vergif, en de gebreeken van het *Hert*. Neemt wech uyt de *Kleederen* en 't *Linnen* allerley plekken, van buyten daar opgestreken; geneest 't *Wildvuur*, en de vlekken des *Ligchaams*.

Het *Zaad* is koud in den eersten, en droog in den tweeden graad; 't zelve gegeten, stopt den *Buyk*. Gestoten, in Rooze-water geweykt, en daar mee op de *Oogen* gestreken, zuverd dezelve. Versterkt en scharpt ook 't *Gezicht*.

De *Wortelen*, desgelijks de *Bloemen*, in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, drijft het *Graveel* af: is goed teegens de *Geelzucht*, en verwekt der *Pruwen Stonden*. Is ook een bequaam middel teegens de *Blauwschuyt*, of *Scheurbuyk* (zoo men deeze quaal gemeenlijk door verbaftering van het *Latijnsche* woord noemd), de *Miltzucht*, en het zweeren der *Darmen*.

Het

Zaadhuysje, en Zaad.

Aanwinnig.

Een-jarige kleyne Africaansche Zuring.

Bladeren.

Bloemen.

Zaad.

Een-jarige Italiaansche Zuring, en Hoofd lijk Zaad.

Deugden der Zuring.

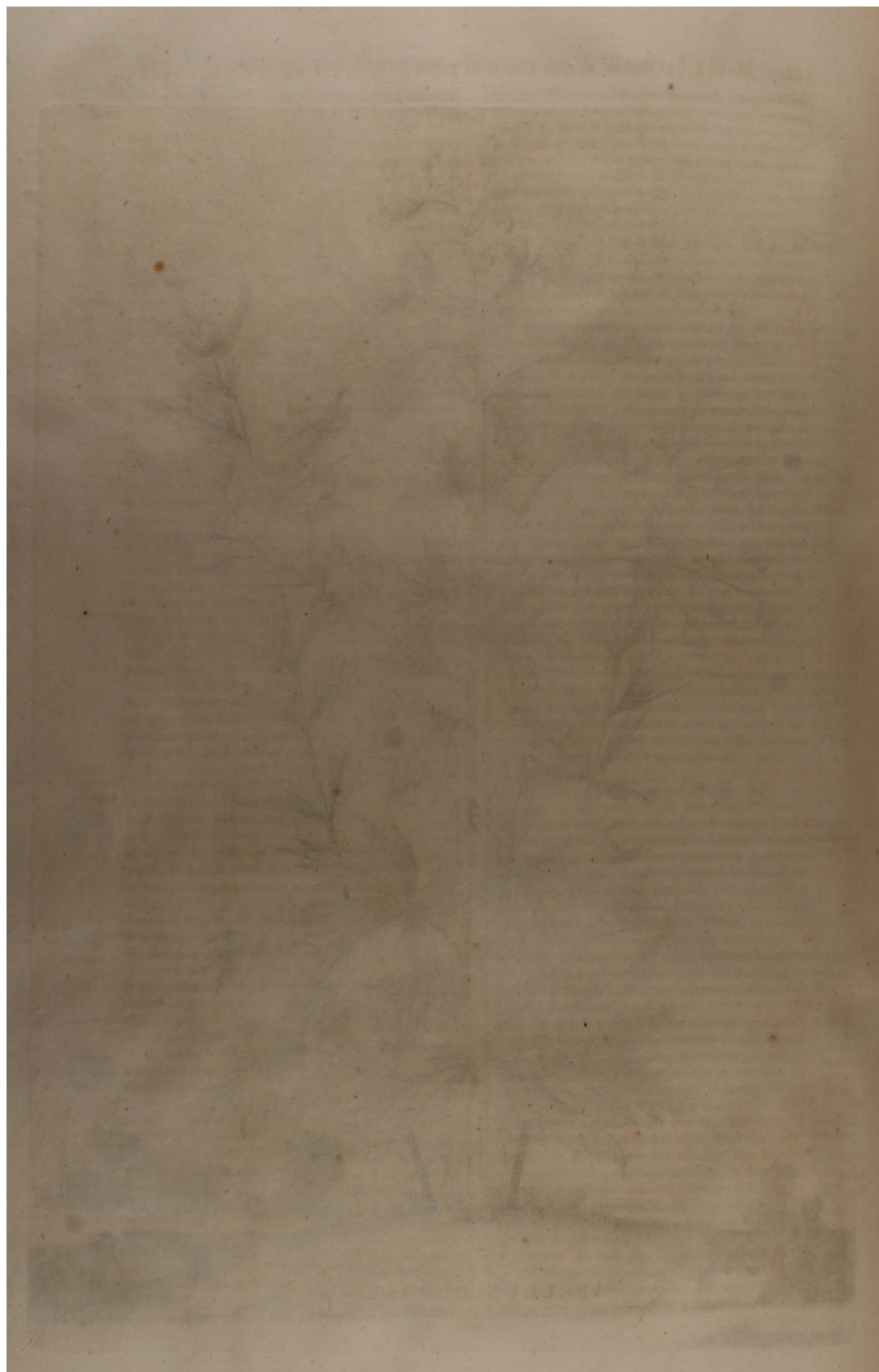
Rafu lib. Simp. cap. 18.

Tragus lib. 1. cap. 104. Camer. lib. 2. cap. 36.

Serapion lib. Simp. cap. 111. Amst. lib. 2. lib. 2. enarrat. 109.

A. Loni. cer. lib. 2. cap. 44.

Het Ligchaam daar meê gewassen, neemt wech de *Jeukkerighejd*; ook alle *Schurftighejd* en *onzuyverhejd der Huid*. De zelve werking hebben de *Wortelen*, in Edik gekookt; door een Doek gedaan, en met dit nat de wassching verrigt.

VIII HOOFDSTUK. WOLFSWORTEL.

Verfchey-
denamen.

Et deeze Naam in het *Neederlandsch* bekend, word in het *Latijn* geheeten ACONITUM, of ook wel NAPELLUS: in het *Hoogduytsch* WOLFWURTZ, NARREN-KAPPEN, en EISENHUTLEIN: in het *Fransch* TUE LOUP; en in 't *Italiaansch* ACONITO.

Neegen
verfchey-
de voor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verfcheydene foorten, namentlijk:

I. ACONITUM LYCOCTONUM FLORE CÆRULEO, of *gemeene blauwe Wolfswortel*. II. LYCOCTONUM FLORE LUTEO, of *groote Wolfswortel met geele Bloemen*. III. ACONITUM NIGRUM BACCIFERUM, of *Wolfswortel met zwarte Beziën*. IV. BACCIFERUM ALBUM, of *Wolfswortel met witte Beziën*; welke beyde ook worden genoemd CHRISTOPHORIANA. V. HYEMALE, of *Winter-Wolfswortel*; vermits men deeze foort in *Februarius* of *Maert* ziet bloeyen. VI. LYCOCTONUM FLORE DELIDMATA, of *met Bloemen als Ridderfpooren*. VII. SALUTIFERUM, of *gezonde Wolfswortel*; anders ook ANTHORA geheeten; om dat deeze foort alleen zonder nadeel mag gebruykt worden; daar teegens al de andere doodelijk zijn. VIII. ACONITUM VARIEGATO FLORE, of *Wolfswortel met een fchoone Blauw en wit-bonte Bloem*; ter dier oorzaak ook genoemd NAPELLUS GLORIOSUS, of *heerlijke Wolfswortel*. Komt voort op de wijze van de andere foorten deezer *Plant*. Is groot, en vertoond zeer aardig de gedaante van een opstaande *Kasket* of *Helm*; zeer beziens-waardig gesteld over twee zich boven teegens mal-kander toefluytende, doch onder half open zijnde *Bladeren*. Heeft ook onder noch twee andere smaller, gemeenlijk afhangende *Bladertjens*; al te zamen wit; aan hare randen blauw; houdende van binnen een dikke witte *Knop*, uyt welke veele witte draadjens voortschieten; boven voorzien met kleyne groene *Knoppjens*. Daarenboven ziet men uyt de gemelde witte *knop* inwendig voort komen twee regt-opstaande, en in het gedachte *Kasket* of *Helmet* schietende purpur-blauwe *Hoornen*, boven op wonderlijk begaft met twee zeer omkrullende kleyne *Bladertjens*. Agt of thien dagen lang blijven ze goed, eerze afvallen. De *Stee-len* boven tusschen de *Bloemen* zijn ook meer voorzien als de andere foorten met kleyne *Bladeren*. IX. ACONITUM FLORE ALBO, of *Wolfswortel met een witte Bloem*; en dan noch veel meer andere, onnodig hier te noemen, vermitsze al te zamen van eenen de zelve *Bewerping* en *Waarneeming* zijn.

En daar
onderee-
ne, ge-
noemd
Napellus
Gloriosus;

welke hier
eigentlijk
beichree-
ven word.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Aanwin-
ning.

Zij beminnen een goede, zandige, of ook een steenige, wel gemeste grond: een opene, vrije, luchtige; liever een wel ter Zon geleegene, als een schaduwwachtige plaats, en veel Water. Geeven niet alleen *Bloemen*, maar ook volkomen *Zaad*. Konnen *Sneeuw*, *Hagel*, sterke *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds uytstaen.

Worden ook aangewonnen, zoo wel door haar *Zaad*, het welk met een wassende Maan van *October* of *November* een stroo-breed, of wat dieper, word ge-zayd; als door hare aangegroeyde Wortelen; welke men met een wassende Maan van *April* van de oude af-steekt en verplant. Doch hier staat te weeten, dat 't *Zaad* zeer zelden opkomt, voor dat het een half of geheel jaar lang in de aarde heeft geleegen.

Zommige *Italianen*, en meer andere *boofsaardige* *Italiaan-menschen*, weeten de *Bladeren* en *Wortelen* deezer *Plant* zoo konstlig op hare wijze te bereyden, dat ze iemand, buyten zijn weeten, daar van kunnen doen inneemen zoo weynig of zoo veel als ze begeeten, om hem te doen sterven binnen een korte of lange tijd, zoo het haar goed dunkt; terstond, of na eenige uren, dagen, weeken, maanden, of jaren, ondertus-schen gedurig quijnende, tot dat ze dood zijn.

Aanmerkens-waardig is ook het geen MENANDER Zeldzame verhaald, te weeten, dat op het Eyland CEO voortijds een Wet in gebruyk was gebragt, volgens welke alle oude Lieden, die hare kost niet langer konden winnen, door deeze *Wolfswortel* haar leeven een eynd moesten geeven, op dat de andere zoo veel te verder mogten strekken de weynige spijzen welke daar voor hand-en waren.

K R A C H T E N.

Meest al de foorten van *Wolfswortel*, of Aconitum, zijn droog van aart, en warm tot in het laatste van de derde graad. Inwendig gebruykt, zijn ze zoo quadaardig, dat ze niet alleen de *Menschen*, maar ook alle viervoetige *Dieren* van 't leeven beroven, welke laatstgenoemde ter dier oorzaak niet alleen van deeze *Plant* niet eeten, maar ook de plaatzen daarze groeyen, door een eygenschap haar aangeboren, en een vijandschap haar van de *Natuur* inge-plant, voorbij gaan, ja vlieden zullen.

De *Messen*, *Pijlen*, of ander *Geweer*, met het *Zap* van de *Bladeren*, deezer *Wortel* bestreken, brengen terstond om 't leeven al de geene, welke daar meê ge-quetst worden.

Zoo iemand buyten zijn weeten iets van de *Wolfswortel* komt te gebruyken, straks daar na zal hij gevoelen een zware smert des *Ligchaams*; spanning en trekking der *Zeenuwen*; klopping en onmagt des *Herten*: de *Lippen* zullen hem opzwellen, de *Oogen* uyt-puylen, de *Tong* dik worden; ook de *Beenen* stijf en koud; en 't *Hoofd* drayende zwijmelen.

Deeze *Kruyden*, of der zelve *Wortelen*, in *Water* gekookt, en daar meê het *Hoofd*, of de *Kleede-ren* gewreeven, veroorzaakt alle *Luyzen* en *Neeten* de dood.

Het *Anthera*, of *Aconitum Salutiferum*, dat is, *gezonde Wolfswortel*, word van veele gehouden voor een zeer dienstig middel teegens allerley vergif, de *Pest*, en besmettelijke *Ziekten*.

Doch alzo dit *Kruyd* om den hals der zwangere *Vrouwen* gehangen, der zelve *Frucht verderfd*; ja, dat de *Vrouwelijke* deelen alleen met het *Zap* bestreken zijnde, de zelve gantschelijk kan doen sterven, zoo ver-maan en waarschouw ik ieder, deeze *Wolfswortel* niet onbezonnen of ligtvaardig inwendig te gebruyken; te meer, wijl CAROLUS CLUSIUS, niet zonder reeden, twijfeld, of men ook dit *Kruyd* mag toefschrijven de *dengd*, van het vergif te konnen weerstaen. Hoe de *Italianen* de *Wolfswortel* weeten te misbruyken tot een konstige *Mensch-vergiftiging*, is hier boven in de beschrijving van dit *Genus* gehoord.

IX HOOFDSTUK. WOLFSBEZIE.

An de voorgaande *Wolfswortel* een *Verfchey-meede-foort*, wast nauwelijks een hand lengte boven de aarde op. Heeft in het *Neederlandsch* niet alleen deelen naam, maar ook dien van SPINNE-KOP bij veele, vermits hare *Bloem*, en zwart-verwig *Zaad*, rijp zijnde, word gezien in 't mid-

midden van veele kleyne, dunne, groene en teedere *Bladertjens*, gelijk een *Spin* zit in zijn konstlig en wonderlijk bewerkt *Web*; waar van het *Steele* voortkomt uyt het midden, of *Hert*, van vier *Bladeren*. Word in het *Latijn* geheeten *ACONITUM MONOCOCCUM*, *HERBA PARIS*, of *SOLANUM QUADRIFOLIUM*: in het *Hoogduytsch* *WOLFFBEER*, of ook *EINBEER*: in het *Fransch* *RAISIN DE RENARD*.

Wat voor een aarde zij beminnen.

Van naturen bemind ze een vette, zandige, goede, het zij met *Kocye*- of *Paerdemist* wel voorziene grond: liever een donkere of schaduwachtige, als een luchtige of vrije plaats; en veel vochtigheid, inzonderheid in de *Zomer-tijd*. Verdraagt in deeze Landen selle koude en alle andere ongelegenheeden der *Winter*; doch warm en wel ter *Zon* geplant zijnde, niet zoo zeer; maar verminderd dan van jaar tot jaar, en vergaat ten laatste geheel.

Bloemen.

Krijgd in het begin of 't midden van *April* een groenachtig kleyn *Bloem*, en in het laatste van *May* volkomen rijp *Zaad*; waar op al de *Bladeren* vergaan, en niet voor in het volgende *Voorjaar* weer voor den dag komen.

Zaad.

Aanwinning.

Zij word *aangewonnen*, niet alleen door het gemelde *Zaad*, op een zeer donkere plaats met een wassende *Maan* van *Augustus* of *September* een vingerbreed diep in de aarde gelegd, 't welk dan in 't laatste van *Maert* (of ook wel niet voor den *Herfst* des volgende jaars, wijl het van naturen zeer lang in de aarde wil blijven leggen) opkomt: maar ook door hare de aarde doorlopende, nieuwelijks aangegroeyde, gelijk als in *Leedjens* verdeelde, en gemeenlijk krom-gebogene *Worteltjens*, welke men met een wassende *Maan* van *Augustus*, *September*, of *Oktober* uyt de aarde opneemt, van de oude scheyd, en terstond weer zet in een varfch omghemeetene en wel-gemeste grond, ten minsten drie vingers diep.

K R A C H T E N.

Heelmiddelen, genomen van de *Wolfs-Bezie*.

DE *Wolfsbezie* is droog en koud van aart. De *Bladeren* groen gestoten, en gelegd op allerley heete *Gezwellen*, ook op *hitzige Oogen*, geneezen de zelve. Een halve *Drachma* van het *Zaad* met *Wijn* ingenomen, is goed teegens alle *vergift*. Derhalven worden de *Bezien* gedaan bij alle teegens het *vergift* strijdende genees-middelen, genoemd *Antidota*.

X HOOFDSTUK.

VERDERFBLAD der VALDOIZEN.

Verscheyde namen.

Et volle regt, mijns oordeels, in het *Neederlandsch* dus genoemd, vermits deeze kleyne *Plant*, in deeze *Gewesten* nauwelijks meer dan een hand breedte hoog opschietende, alles verderfd, en schielijk aan de dood helpt,

wat maar inwendig iets van zijn uyt de *Bladertjens* geparst *Zap* gebruykt heeft; of gequetst is geworden met een *Mes*, *Deegen*, of eenig ander *Geweer*, met dit *Zap* bestreeken zijnde, of eenige uren tijds daar in geleege hebbende; inzonderheid is het dus doodelijk voor allerley viervoetige *Gedierten*. Word in 't *Latijn* geheeten *THORA VALDENSIS*: in het *Hoogduytsch* *WALDEN-SERTHORA*: in 't *Italiaansch* *THORA GUALDESE*.

Verscheyde soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee onderscheydene soorten, namentlijk: *THORA VALDENSIS MAJOR*; of groot *Verderfblad der Valdoizen*; en *THORA VALDENSIS MINOR*, of kleyn *Ver-*

derfblad der Valdoizen; van gedaante, vorm en verwe der *Bladeren* malkander niet zeer ongelijk: behalven dat de *Bladertjens* van de *Major*, of 't groote *Verderfblad*, rond, aan de kanten zeer weynig gekarteld, ook dikmaal vier en vijf in getal zijn, en de *Bloemen* (gemeenlijk twee teegens malkander; ieder op een *Steele* alleen voortkomende) bestaan uyt vier geele *Bladertjens*, voor een weynig ingesneeden, en wat langwerpig gesteld. Waar teegens de *Bladeren* van de *Minor*, of het kleyne *Verderfblad*, niet zoo rond, ook meer aan de randen gekarteld, slegter, maar twee of drie in getal, en des zelve *Bloem*je alleen, met vijf geele ongesneedene *Bladertjens* verciert, worden gezien.

Zij beminnen uyt eygener aart een bequame, zandige en luchtige grond, met een weynig twee-jarige kleyn- of als tot aarde geworden *Paerdemist*, kleyngeklopte oude *Kalk* en *Steen* onder malkander, en 't *Mol* uyt verdorvene *Boomen*, wel onder een gemengd, voorzien: een opene, luchtige, bequaam ter *Zon* gelegeene plaats; matige, en ook ramelijk veel vochtigheid. Niet wel konnen ze in deeze *Gewesten* verdragen sterke *Vorst*, veel bijtend *Sneeuw-water*, en in 't *Voorjaar*, of in de *Maand Maert*, het vriezen bij nacht, en het weer *doyen* bij dag.

Moeten derhalven in een *Pot*, met de gemelde aarde gevuld, gezet zijnde, in *Oktober* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats; daar, gedurende de geheele *Winter*, niet, of alleen bij een harde binnens huys doordringende vriezende koude, door een yzere *Oven* word gevuurd: slegts, zoo lang ze daar staan, met een weynig lauwig-gemaakt *Reegenwater* van boven begoten, en in het laatste van *Maert*, of in 't begin van *April*, na gelegenheid van de bequaamheid of onbequaamheid des tijds, met een aangename *Reegen* weer buyten, tot genieting der *Zonnestralen*, gesteld, en voor hayrige of schrale *Ooste-winden* een weynig gedekt zijn.

In onze *Gewesten* brengen ze ontrent het laatste van *May*, ook wel niet voor in *Junius*, *Bloemen* voort, maar noyt enig, veel min volkomen *Zaad*: konnen evenwel *aangewonnen* worden door hare teedere jonge, op de wijze van *Ranunculus Asiaticus*, of *Asiatische Hanevoet*, aangegroeyde *Worteltjens* (welke ze ook in alles zeer gelijk zijn, uytgezonderd hare bleekke verwe): die men, na dat hare *Bladeren* gantsch vergaan zijn, in *September*, of wel eerder, opneemt, en met een wassende *Maan* in dezelve *Maand* weer verplant.

K R A C H T E N.

HET *Zap* van deeze *Planten* is van zulk een vergiftige aart, dat, indien men een naald, of spelle, daar in steekt, en dan daar mee eenig viervoetig *Dier* door de huyd prikt, 't zelve terstond zal sterven. Derhalven zij een ieder gewaarschouwd, de proef hier van noyt aan eenig *mensch* te neemen; wijl ik voor gantsch gewis houde, dat hij buyten alle twijfel dien zelve weg zou moeten gaan.

XI HOOFDSTUK.

VROUWENHAYR.

Ord ook van veele in het *Neederlandsch* genoemd *VENUSHAYR*: in 't de namen. *Latijn* *ADIANTUM*, *POLYTRICHUM*, en *CAPILLUS VENERIS*: in 't *Hoogduytsch* *FRAUWENHAAR*: in het *Fransch* *POLYTRIC*, *GURGUET*, en *RUE DE MUR*: in het *Italiaansch* *ADIANTO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie verscheydene soorten; te weeten:

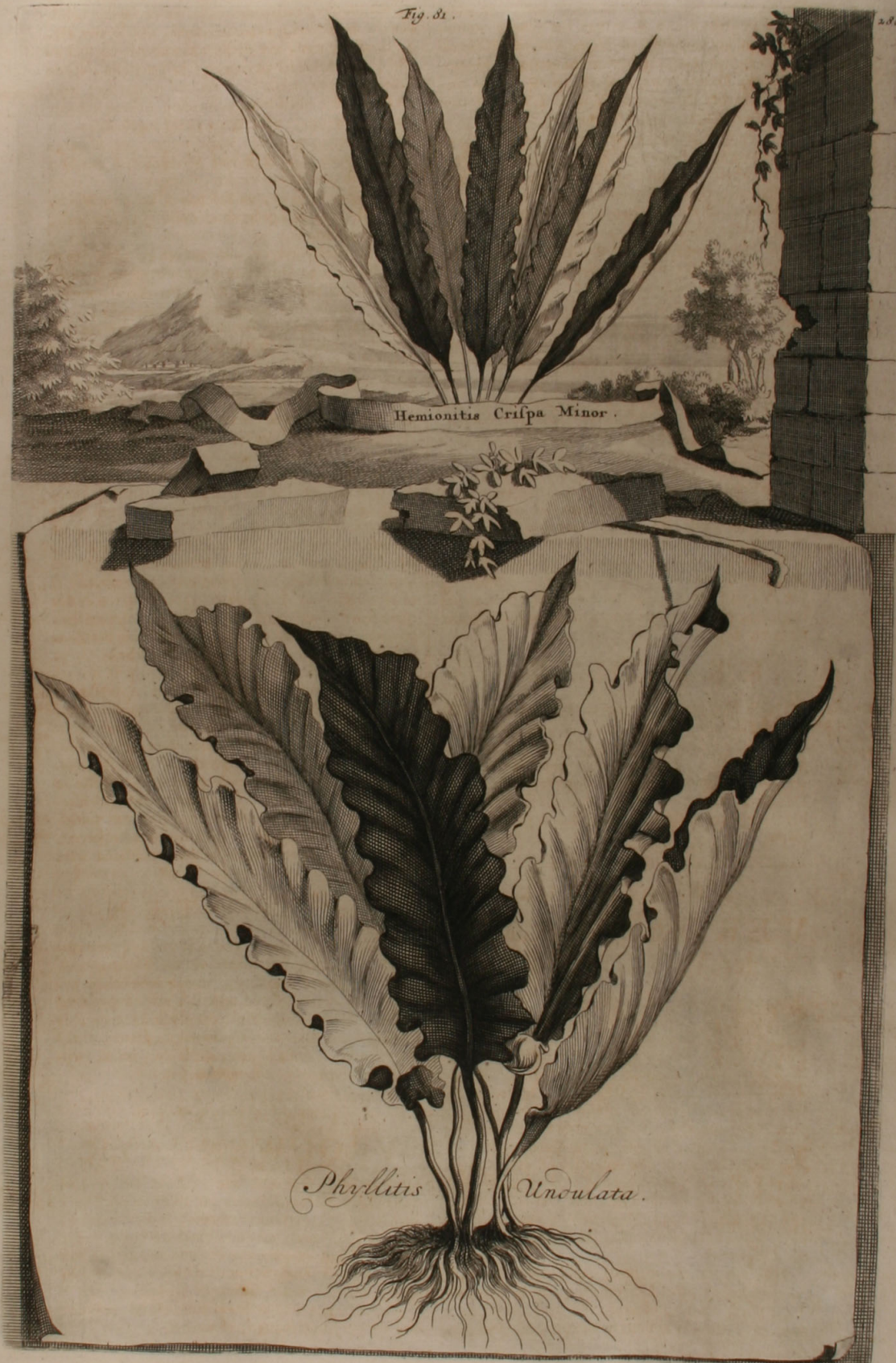
I. *ADIAN-*

Fig. 81.

285.

Hemionitis Crispa Minor.

Phyllitis *Unculata.*

HEMIONITIS CRISPA MAJOR.

LINGUA CERVINA CORONATA.

I. ADIANTUM NIGRUM, of *zwart Vrouwenhayr*.
II. ADIANTUM ALBUM, of *wit Vrouwenhayr*; het welk ook werd geheeten *RUTA MURARIA*, of *Muur-ruyte*. **III. ADIANTUM AUREUM**, of *POLYTRICHUM AUREUM*, dat is, *Vrouwenhayr*, *blinkende gelijk als goud*; hebbende zulke dunne, en teedere kleyne *Steeltjens*, als 't *hayr* van eens *Menschen Hoofd*; ook *Bladerijens* als gantsch kleyn *Gras*. Al te zamen zijn ze van eenen dezelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Oorsprong des naams. Men heeft deeze *Plant* de naam van *Adiantum* gegeven, om dat men hare *Bladeren* noyt nat of vochtig ziet; maar dezelve altijd eenen blinkende blijven, hoe zeer het ook reegenen mogt. De oorsprong van de naam *Vrouwen-* of *Venus-hayr* blijkt uyt 't geen alreeds even hier boven gezegt is.

Wat voor een aarde zij beminnen. Zij beminnen uyt eygener aart een zandige grond, door-mengd met tamelijk veel kleyn-geftotene *Steen* en *Kalk*; in de Zomer-tijd veel water; een donkere of schaduwichthige plaats immers zoo zeer als een opene vrije lucht. Konnen al vrij wel verdragen de koude der Winter; doch bij een felle Vorst lopen ze gevaar van haar leeven. Moeten derhalven geplant zijn op een warme plaats in den *Hof*, bevrijd voor koude *Oosten-* en *Noorde-winden*. De geene, welke van zelfs op de Muren, en oude vervallene Gebouwen groeyen, versterven niet zoo ligtelijk, maar konnen een zware koude uytstaen.

Waarneeming. Zij geeven noch *Bloem* noch *Zaad*, behalven het *ADIANTUM AUREUM*. Werden echter genoegzaam *aangewonnen* door hare aangewassene *jongen*, welke men met een wassende Maan in *April* van de oude afneemt, en verplant.

Aanwinning. Zij geeven noch *Bloem* noch *Zaad*, behalven het *ADIANTUM AUREUM*. Werden echter genoegzaam *aangewonnen* door hare aangewassene *jongen*, welke men met een wassende Maan in *April* van de oude afneemt, en verplant.

K R A C H T E N .

Galen. lib. Simp. 6. Diasc. l. 4. cap. 136. **A** *Diantum*, of *Vrouwenhayr*, is een weynig koud, ook verdrogende en dun-makende van aart. In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, stild de *Hoest*: is goed voor de geene die een *quade Borst* en korten *Adem* hebben; want het maakt rijp alle slijmerige vochtigheyd van de *Borst* en *Longe*: is dienstig voor de *Milt*, en de *Geelzugt*. Neemt wech de verstoptheyd van de *Leever* en *Milt*: breekt de *Steen*: drijft af het *Graveel*, en de *Nageboorte*: doet gemakkelijck *Water* lossen; en verweekt, noch varfch zijnde, 't *Ligchaam*; doch, oud geworden, diend het om 't zelve te stoppen. Doet ook de *Buykloop* ophouden.

Lonis. Hist. Plant. cap. 285. 't Weerstaat allerley vergif van quadaardige *Gedieren*. Groen gestoten, en op der zelve beetten gelegd, heeft dezelve werking. Op 't *Hoofd* gestreken, doet het *Hayr wassen*: maakt ook het zelve zuiver, en dik.

Serapio lib. Simp. c. 3. part. 2. 't Gedistilleerde *Water* van *Vrouwenhayr* verdrijft de *Schurftheyd*, daar mee gewasschen zijnde. Belet ook de *uytwalling des Hayrs*.

De *Bladeren* gestoten, en onder 't *Hoender-eeten* dan de *Hanen* voorgesteld, maakt dezelve moedig, en bequaam om stoutelijck te vechten.

XII HOOFDSTUK.

WEEDERDOOD.

Verfcheyde namen. Eeft dien naam in het *Neederlandsch* Werd in 't *Latijn* geheeten *TRICHOMANES*, *FILICULA*, en *CAPPILLARIS*: in 't *Hoogduysch* *WIDERTODT*, ook *ROTER-STEINBRUCH*: in 't *Italiaansch* *TRICHOMANE*, en *POLLITRICO*.

Twec verfcheydene foorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee verfcheydene foorten:
I. TRICHOMANES MAJUS, of *groot Weederdood*.

II. TRICHOMANES MINUS, of *kleyn Weederdood*. Beyde zijn ze van dezelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, en met weynige vettigheyd door-mengde aarde: een opene, vrije, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, en niet al te veel water. Konnen sterke koude, en andere ongeleegentheeden des tijds uytstaen. Brengen noch *Bloem* noch *Zaad* voort. Werden evenwel genoegzaam *aangewonnen* door hare aangegroeyde *Wortelen*; welke men met een wassende Maan van *April* afsteekt en verplant.

K R A C H T E N .

Dit *Kruydje* heeft dezelve krachten en werkingen, Deugden welke wij voorgesteld hebben van 't *Vrouwen-hayr* en *Ruta muraria*, of *Muur-ruyte*. Mag ook zonder enig bedenken in de plaats van het zelve werden gebruykt.

Als men 't *Water*, daar dit *Kruydje* in gezoden is geweest, de *Hanen* te drinken geeft, werden ze daar door veel stouter, en bequaamer om vechten; gelijk in 't voorgaande Hoofdstuk van 't *Vrouwenhayr* is gezegt.

XIII HOOFDSTUK.

HARTSTONG.

By deelen, en geenen anderen naam, in 't *Neederlandsch* bekend, werd in 't *Latijn* geheeten *LINGUA CERVINA*, *PHYLLITIS*, en *SCOLOPENDRIA*: in 't *Hoogduysch* *HIRSCH-ZUNG*: in 't *Fransch* *LANGUE DE CERF*: in het *Italiaansch* *PHILLITIDE*, en *PHILLITE*; ook *LINGUA DI CERVO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier veranderlijke foorten; namentlijk:

I. LINGUA CERVINA OFFICINARUM VULGARIS, of *gemeene Hartstong*, in alle Apotheken gebruyklijck.

II. LINGUA CERVINA LACINIATA, of *Hartstong met gesneedene Bladeren*. **III. PHYLLITIS UNDULATA**, *sive UNDULATO FOLIO*, of *Hartstong met Bladeren, hoog en laag, inwaarts en uytwaarts gebogen*, of gesteld gelijk zich dagelijks de Zee-baren vertonen; 't welk een zeer bevallijcke aanschouwing geeft. **IV. LINGUA CERVINA CORONATA**, of *Hartstong, boven aan hare Bladeren als gekroond*. Al te zamen zijn ze van dezelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

De *PHYLLITIS UNDULATA sive UNDULATO FOLIO*, of *Hartstong met hoog en laag gestelde Bladeren*, is een beziens-waardig *Gewas*. De gemelde *Bladeren*, zijn ontrent de helft breeder, en veel korter, als die van de *gemeene Hartstong*: ook niet aan de Randen zoo effen en slecht; maar in teegendeel onordentlijck gekarteld, uyt- en inwaarts-gaande; aan beyde de zijden zonder eenige bruyne *noppjens* of *streektjens* (welke men anders in deeze *Gewassen* dikmaal ziet op de onderste zijde der *Bladeren*) glad, slegt, en niet zoo regt uyt, maar gemeenelijck een weynig krom-gebogen staande.

De *Bladeren* der *LINGUA CERVINA CORONATA*, of *Hartstong, boven aan dezelve als gekroond*, zijn een duym breed, en een kleyne hand lang, aan hare randen gantsch slecht; boven gescheyden in twee kleyne ontrent half-ronde andere *bladerijens*, en verciert met een teedere, gekrolde, een weynig aan de punten gekartelde *insnijding*, aardig gesteld gelijk als een *Kroon*.

Zij beminnen een goede, zandige, met twee-jarige Koeyemist matig voorziene grond; liever een donkere, schaduwichthige, als opene, vrije of luchtige plaats, en veel vochtigheyd. Konnen zonder eenige ongeleegentheyd uytstaen de felle koude der Winter. Geven noyt eenige *Bloem* of *Zaad*: werden derhalven alleenlijck *vermeerderd* en als *teuwig-durend* gemaakt door

door hare aangegroeyde Wortelen; welke men met een wassende Maan van April afneemt, en verplant.

KRACHTEN.

Hartstong is warm in den eersten, en droog in den tweeden Graad; ook te zamen-trekkende van aart. Stopt de Buyk- en de Roode-loop.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, is goed voor een verharde en qualijk-gestelde Milt; voor de beetten van dolle Honden, Slangen, en andere vergiftige Dieren: zeer dienstig voor de geene welke Bloed spuwen, en van 't Graveel werden gequeld, als men het dikmaal gebruykt.

Van Hartstong een Water gedistilleert, en daar mee gewasschen, zuiverd en geneest allerley vuyte Gezwel- len, zoo wel in de Mond, als aan andere deelen des Ligchaams.

Inwendig gebruykt zijnde, werd'er de pijn van de Maag door wech genomen.

XIV HOOFDSTUK.

HEMIONITIS.

Namen.

Ynde een meede-soort der hier boven beschreevene Hartstong, heeft, mijns weetens, geenen anderen naam dan deeze. Werd eenwel van sommige ook geheeten LUNARIA MAJOR, of GROOT MAANKRUYD; maar, mijns oordeels, zonder reeden. In 't Italiaansch HEMIONITE, of ook SPLENIO.

Vijf onderscheyde soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vijf onderscheyde soorten, te weten:

I. HEMIONITIS VULGARIS, of gemeene Hemionitis. II. PEREGRINA, of Freemde. III. MAJOR CRISPA FOLIO MUCRONATO, of groote gekrolde Hemionitis met een spits blad; van een zeer bevallijke aanschouwing, ontrent een hand lang, en een duym breed, inzonderheyd onder. IV. CRISPA MINOR, of kleyne Hemionitis met gekrolde Bladeren, zijnde niet langer als de kleynste vinger aan eens Menschen hand, doch noch op verre na zoo breed niet; zonderling aangenaam en kluchtig voor 't oog, voor spits toegaande. V. HEMIONITIS MEDIA CRISPA FOLIO OBTUSO, of middelbare Hemionitis, met gekruysde bladeren, voor stomp- of rondachtig toelopende. Al te zamen zijn ze van dezelfde Bouwing en Waarneeming.

Middelbare Hemionitis, met gekrolde Bladeren.

De laatst-gemelde HEMIONITIS is van een sierlijke aanschouwing; rondom aan de randen der Bladeren, op de eene plaats een weynig, op de andere wat meer, doch teeder, zeer bevallij ingefneeden. De grootste zijn een kleyne hand, de kleynste niet meer als de middelste vinger lang, en ook zoo breed.

Wat voor een aarde zij beminnen.

Zij beminnen een gemeene, goede, zandige aarde, met een weynig oude twee-jarige Paerdestift doormengd: een opene, luchtige, vrije, wel ter Zon gelegene plaats immers zoo zeer, als een schaduwachtinge; en matige vochtigheyd. Konnen tamelijk wel uytstaen de koude der Winter, en andere ongeleegentheeden des tijds. Brengen, gelijk de Hartstong, noch Bloem noch Zaad voort. Konnen echter, door hare aangroeyende Jongen, met een wassende Maan van April afgenomen en verplant, genoegzaam, en hier door ook alleen aangevonden en altijd-durend gemaakt werden.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Deeze Plant komt in krachten en uytwerkingen gantschelijk overeen met die van de Hartstong;

zoo dat men, bij gebrek van dezelve, deeze Hemionitis in hare plaats mag gebruyken.

Hartstong gelijk.

XV HOOFDSTUK.

V A A R E N.

An de Neederlanders dus, en ook verschey- VAARN, genoemd. In 't Latijn Fi- de namen. LIX: in 't Hoogduytsch WALDTARN: in 't Fransch FOUGERE, of FEUCHIE- RE; en in 't Italiaansch FELCE, of FELICE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden Agt ver- veelerey veranderlijke en aardige Soorten; nament- anderiijke en aardige soorten.

I. FILIX MAS, of Vaarn Mannetje. II. FILIX FEMINA, of Vaarn Wijffe. III. FILIX AQUATICA MINOR, of kleyne Water-vaarn. IV. FILIX LATIFOLIA PALUSTRIS, of groote, anders breed-bladerige Vaarn; welke ook wel geheeten werd Osmunda REGALIS. V. FILIX ARBOREA, of Boomvaarn. VI. FILIX DENTATA, five FOLII TENUISSIME DENTATIS, of Vaarn met zeer schoone, teedere getande Bladeren. VII. FILIX SAXATILIS CORNICULATA, of Steen-vaarn met Bladeren, Hoorns-wijze gesteld. VIII. FILICULA MONTANA, of kleyne Bergvaarn: behalven noch veel meer andere, onnodig hier te noemen, wijl ze doch van eenen dezelve Queeking en Waarneeming zijn.

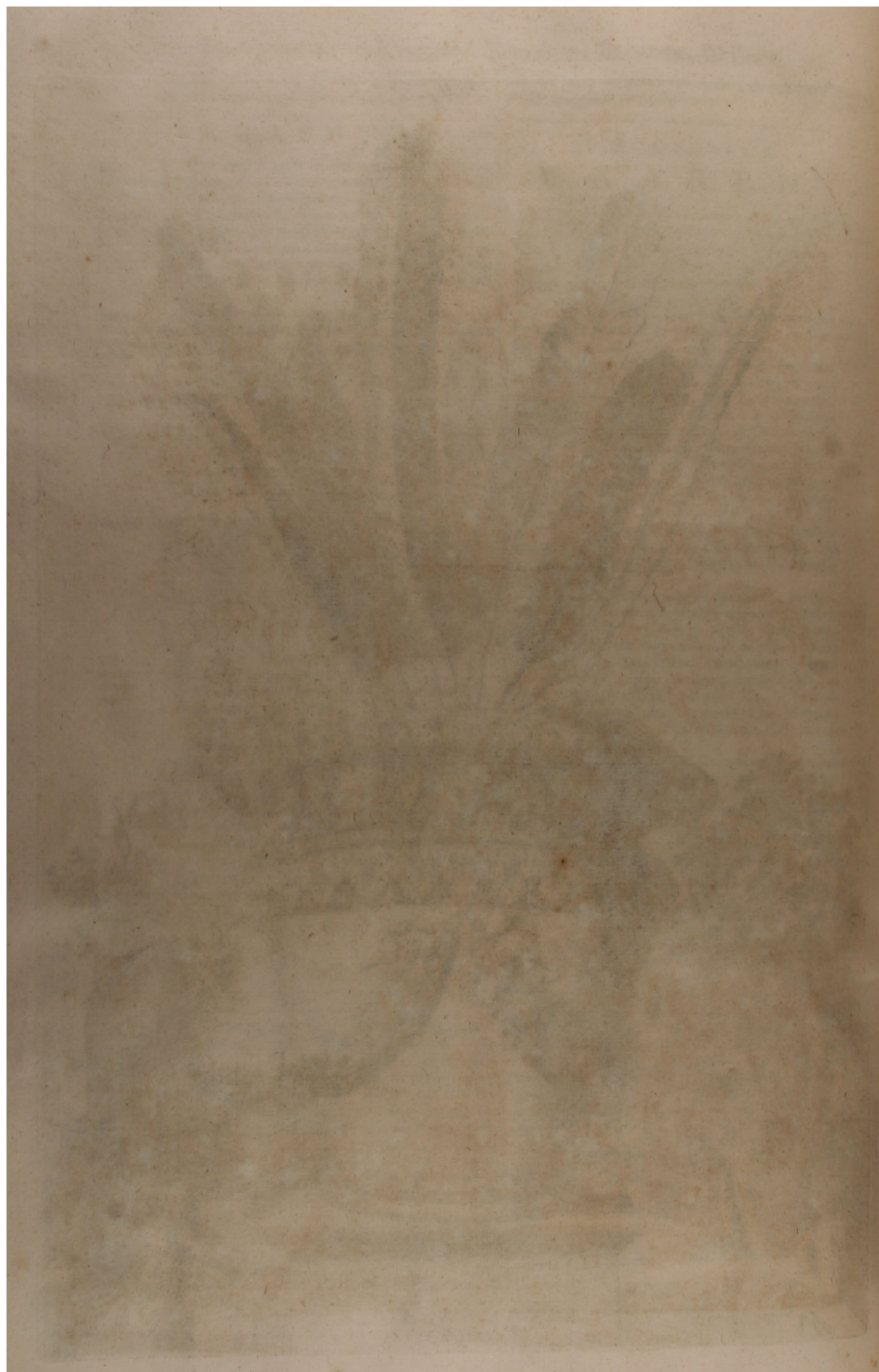
Al te zamen beminnen ze een gemeene, zandige, Wat roet slechte, meer als een wel-gemeste aarde: een donkere een ande en opene, luchtige en vrije plaats: matig, zij bemin- en ook veel Reegen; inzonderheyd de geene, welke nen. op waterachtige Landstrecken voortkomen. Geeven noch Bloem noch Zaad. Verdragen strenge koude, en allerley andere ongeleegentheeden des tijds. Werden alleenlijk aangevonden door hare aangewassene Wortelen; welke men met een wassende Maan van April kan afneemen en verplanten.

Het FILIX DENTATA, of Vaarn met teeder-getand- Beschij- de Bladeren, noyt eenig Zaad voort-brengende, krijgt ving van uyt een zwartachtige Wortel (op de wijze van ander het Filix Deutale. Vaarnkruid met veele Vezelen voorzien) meenigvul- dige Steelen, twee voeten hoog, wat meer of minder, opschietende; al te zamen voor cyndigende in een bladerig spits punt: zijnde doorgaans een Stroo dik, blinkend bleek-groen van verwe; van onder rond, boven plat, met een ingedrukte holle streep geuts-wijze in 't midden; aan welke de Bladeren, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, digt boven malkander, ook zomtijds wel regt teegens over den anderen gesteld, voortkomende, zonder Steelen gehegt zijn. Hebben in 't midden een regt-doorgaande rugge, aan welke ze in meer dan vijftig van een gescheydene deelen, zomtijds regt, zomtijds niet regt teegens malkander overstaande, vast houden. Aan beyde de zijden zijn ze teeder, Gedaante aardig en net ingefneeden, of getand; agter aan de der Bladeren. Steel op 't breedste, en zoo allenxen na vooren in een rcn. spits punt eyndigende; niet blinkende; boven donker-groen; doch dikmaal na de boven-uytsteekende punten eenigzins geelachtig: onder een weynig bleeker, en daar, op elk kleyn gedeelte, met zes, agt, tien en twaalf kleyne, Castanie-bruyne, en ruyge Nopjen voorzien, gemeenlijk twee en twee regt teegens malkander over hol en luchtig gesteld. Als men ze in de Mond knauwd, werd men'er geen zonderlinge smaak aan gewaar; echter zijn ze een weynig te zamen-trekkende van aart. Al deeze Bladeren vergaan teegens de Winter; doch komen in ieder Voorjaar, ontrent 't laatste van April, op nieuws te voorschijn.

KRACH-

HEMIONITIS CRISPA
MEDIA OBTUSIFOLIA.

KRACHTEN.

Tragus lib.
1. cap. 186.
Diosc. 1. 4.
c. 187.

AL de Soorten van Vaarn, of Filix, verschillen weynig of niet in hare krachten. 't Zap, zoo uyt de Bladeren als uyt de Wortelen, met Roozewater, om harer droogte wil, geparft, is zeer goed voor gebrandheyd, daar op gestreeken. Droogt ook zeer krachtig op allerley vuyle Gezwellen. De reuk der gebrand werdende Bladeren verjaagd de Slangen en Ad-
deren.

Dodon. lib.
15. cap. 1.

Dezelve groene Bladeren in 't Bedstroo gelegd, verdrijven de Wandluizen. Tusschen de Kleederen gedaan, doen de Motten sterven, of verhuizen. Inwendig gebruykt, zijnze de Maag onaangenaam.

Galen. lib.
Simp. 8.
Ægin. lib.
7. cap. 3.

Drie of vier Drachmen van 't Poeder der Wortelen met Honig of Zyroop vermengd, of ook met Wijn ingenomen, veroorzaakt de Wormen de dood: doch is zeer schadelijk voor 't Vrouwelijk geslacht; want het verwekt in haar niet alleen onvruchtbaarheid, maar doet ook de zwangere Vrouwen een Misval krijgen; de Vrucht te gelijk doodende en uyt-drijvende.

XVI HOOFDSTUK

BOOMVAAREN.

Verfchey-
de namen.

POLYPODIUM, werd deeze Plant in 't Neederlandsch genoemd, vermits ze zeer veel groeyd op EYKEN- en andere BOOMEN; derhalven ze om te gebruyken voor de beste werd gehouden: maar dan noch heeft ze de naam van VEELVOET bekomen. In 't Latijn geheeten POLYPODIUM: in 't Hoogduytsch ENGELSUSZ, BAUMFARN, en DROFFWURTZ: in 't Fransch POLYPODE; en in 't Italiaansch POLIPODIO.

Drie on-
derfchey-
de soor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie onderfcheydene soorten; namentlijk:

I. POLYPODIUM MAJUS, of groot Veelvoet, anders Boomvaarn. II. POLYPODIUM MINUS, of kleyn Boomvaarn. III. POLYPODIUM VIRGINIANUM, five SENSIBILE; Boomvaarn uyt Virginien: gevoellij-
ke Boomvaarn, of Veelvoet. Al te zamen zijn ze wel van de zelve Bouwing en Waarneeming, doch in haren aart verschillende.

Wat voor
een aarde
zij bege-
ren.

Zij beminnen een zandige, gemeene grond, met een weynig twee-jarige Paerdmist door-mengd: een matig-warme, opene, vrije, en luchtige zoo wel als een donkere schaduwachtige plaats, en veele vochtigheyd. Konnen sterke Winden, de koude der Winter, en alerley andere ongeleegentheeden des geheelen Jaars uytstaen. Noyt heeft men haar bloeyende gezien, of dat ze eenig Zaad hebben gegeven. Konnen echter aangewonnen en vermenigvuldigd werden door hare aangegroeyde Wortelen; welke men met een wassende Maan van April mag afneemen en verplanten.

Beschrij-
ving van
het Poly-
podium
Virgini-
anum.

Het POLYPODIUM VIRGINIANUM, of Virgini-
aanfche Boomvaarn is veel korter als de andere soor-
ten; doch breeder, ook dunner van aart, en niet zoo
veelvoudig, maar holler van Bladeren, langer van tee-
dere Steelen, door de Wind ligtelijk geknakt of gebro-
ken wordende; en ruym zoo hoog opfchietende: welke
Bladeren aan beyde de zijden eeven glad, of zonde-
der eenige bruyne, langwerpige nopjens of streepjens;
ook niet zoo donker-groen van verwe; gemeenlijk
zoo lang als de middelste vinger, wat meer of min, en
onder (te weeten, naast aan de Steel) ontrent eeven
zoo breed zijn, doch allenx in de breedte vermindere-
ren, voor spitzer toegaan, en in vijf en zes deelen (na
geleegentheyd van hare grootte) aan beyde de zijden
van de Steel zijn als ingefneeden, gelijk men in de bij-
gaande FIGUUR, na 't leeven afgeteckend, zien kan.

of Virgi-
niaanfch
Boom-
vaarn.

Wanneer ze een tijd lang gestaan hebben, werden ze lig-
telijk boven uyt den bruynen rosachtig; behouden
echter onder hare groenheyd. Zoo wel in 't midden
regt uyt, als ter zijden van ieder afdeelzel, zijn ze
voorzien met een groote uytwendige zichtbare Ader;
waar uyt ontelbare zeer kleyn, teedere en digt bij mal-
kander gevoegde andere, een weynig bruyn-verwige
adertjens, gantschlijk aan de zijden uytlopende, en
haar geenzins zoo zeer uytwendig, maar als in de Huid
van de Bladeren blijvende, aardig voortkomen.

De Bladeren van dit Virginiaanfch Boomvaarn zijn verwon-
van een verwonderens-waardige eygenschap. Want in-
dien iemand eene der zelve tusschen twee vingeren
drukt, zoo zal hij 's anderen daags de plaats, zoo verre
als de vingeren dezelve hebben aangeraakt, verwelkt
en gantsch dor vinden. Derhalven deeze Plant niet
onbillijk de naam van Polypodium sensibile, of gevoelige
Boomvaarn is gegeven. Ja, indien men met de han-
den een geheel blad te zamen drukt, zoo zal 't op den
tweeden volgenden dag zonder leeven en groenheyd zijn.
Doet men 't aan al de Bladeren, zoo zullen ze ook alle
verfterven. Doch de Wortel zal weer nieuwe uytgee-
ven, al deed men dit drie of meermaal in eene Zo-
mer: Maar al de dor geworden Bladeren moet men
tot aan de aarde t'elkens eerst zuiver afsnijden. De
nieuwe uytfchieting verneemt men weynige dagen na de
afsnijding.

KRACHTEN.

POLYPODIUM, of Boomvaarn, groeyende op Eyken-
boomen, werd gehouden voor de beste van allen.

Is verdrogende en verteerende in den eersten
Graad. Zoo wel de Bladeren als de Wortelen, oud
zijnde, hebben een verftoppende kragt: maar varfch
of noch groen, vermengd met Bladeren van Malve,
of eenige andere verzachtende en week-makende Kruy-
den, en in Wijn gekookt, openen 't Ligchaam, en
verdrijven het Colijk. Gedroogd, tot Stof gestoten,
met Aziijn van Squilla gezoden, en met dit Nat 't Hoofd
bestreken, neemt de Hoofdpijn wech.

't Poeder der Wortelen met Honig gemengd, en ge-
legt op de verftuykte Leeden; ook op de Takken of
Speenen van 't Fondament, geneest dezelve.

't Water, waar in deeze groene Wortelen gedistil-
leert zijn, gemengd met Syroop van Zoethout en Vio-
len, is goed voor de kort-adembeyd, en benaauwde Borst,
de Hoest, en alle Gebreeken der Longe. Zuyverd ook
het Bloed: maakt een open Ligchaam: stild de razer-
nij, of verwarring des Hoofs, en is dienstig voor de
geene die van de Spaanfche Pokken werden geplaaagd,
ook voor zulke, die zich beladen vinden met zwart-
gallige Vochten, en Koortzen.

Het Zout uyt deeze Wortel, bereyd na de konst der
Chymie, werd zeer gepreezen, om gebruykt te werden
tegens 't Pleuris, als gantsch dienstig tot wechneeming
van de pijn der Zijde.

XVII HOOFDSTUK

GRACHTVAAREN.

DUS genoemd in 't Neederlandsch; werd
in 't Latijn geheeten LONCHITIS ASPERA, ASPLENIUM SYLVE-
STRE, of MAGNUM: in 't Hoogduytsch GROSZ
MILTZRKRAUT: in 't Italiaansch LON-
CHITE ASPERA.

Deeze Planten beminnen een goede, gemeene, zan-
dige, en met twee-jarige Koeyemist wel voorziene
grond: liever een schaduwachtige, als een opene, zij bemin-
vrije of luchtige plaats, en veel water. Brengen noch
Bloem noch Zaad voort. Verdragen, zonder onge-
leegent-
T

Verfchey-
de namen.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

STRUYSKRUYD.

En lang-leevend, beziens-waardig, en Namca. schoon *Gewas*, hebbende de gedaante van *Filix*, of *Vaarn*; derhalven 't zelve ook met regt onder de foorten van het *Vaarnkruid* mag geteld worden. Is, voor zoo veel ik weet, tot noch toe weynig bekend geweest. Heeft in 't *Nederlandsch* de naam van *STRUYSKRUYD*: in 't *Latijn* geheeten *STRUTHIOFERA*, vermits de Bladeren, op de wijze van *Vaarn* voortkomende, in gedaante en stelling een *Pluym*, of *Vogelstruys-veeder*, bijna gelijk zijn.

Deeze *Plant* krijgde ieder Voorjaar, in de Maand *April*, uyt een knobbelachtige en bruyn-zwartachtige *Wortel*, die van de andere *Vaarn* gelijkvormig, met veelvoudige teedere, ontrent een vinger lange *Veetzel-worteltjens*, digt op malkander voortkomende, omvangen, van welke sommige bruyn, andere zwartachtig, ook eenige bleek zijn, verscheydene *Stee-len*, niet zeer dik, krom-gebogen uytwaassende in 't begin; daar na mer' er tijd zich gantsch los windende, stijf en regt opstaande; ontrent of ruym een voet lang; onder alderdikst, en na boven allenken smaller toegaan- de; aan de regter zijde een weynig hol, of geuts-wijze gesteld; van agteren half-rond toelopende. De *conleus* is uytwendig afch-verwig-bruyn, of uyt den geelen rosachtig, met een weynig roodachtige *rugghed* voorzien; doch van binnen uyt den bleeken afch-verwig: Aan welke, twee, of ook wel drie vingeren breedte bo- ven de aarde, of de *wortel*, veele, aan beyde zijden te- gens malkander over voort-komende, doch op geene *steeltjens* rustende, kleyne *bladertjens* groeyen, digt de een boven de ander; wel tagtig, tneegentig, ja zom- tijds meer dan honderd in gental aan eene *Steel*; onder kort, in 't midden alderlangst; daar na weer na voo- ren korter werdende; als in een stomp punt toelopen- de: ontrent een vinger-lid, wat meer of min, lang; niet wel een *Stroo* breed, een weynig *ruyg* en dikach- tig; voor, of op de regter zijde, als uyt den geelen roodachtig, of bruyn-verwig; van agteren ros, en daar als met een bruyn poeder bestroyd: een weynig blinkende van aart: aan de randen onordentlijk, doch gemeenelyk een weynig rondachtig *getand*, of *ingesne- den*: in 't midden verciert met een teedere, regt door- lopende bleek-geele *Ader*. Als men ze in de *Mond* knauwd, werd men'er weynig smaak aan gewaar. Zijn echter eenigzins te zamen-trekkende. In den Herfst beginnen ze van onder eerst te vergaan, en zich in mal- kander te trekken.

Deeze *Planten* beminnen uyt eygener aart een scha- duwachtige, geenzins een warme, of wel ter *Zon* ge- leegene plaats; tamelijk veel vochtigheid, en een luchtige zandige aarde, vermengd met een weynig een- jarige *Paerde-* en twee-jarige *Koeyemist*. Verdragen in deeze *Gewesten*, buyten staande, *Sneeuw*, *Hagel*, en diergelijke ongemakken der *Winter*, zonder eenige schade, ook tamelijk wel *Vorst*, indien dezelve niet al te sterk, of te langdurig is. 't Is derhalven niet ondien- stig, dat men van dit *Gewas* altijd 's *Winters* een *Pot* binnens huys steld, en met matige vochtigheid on- derhoud, op dat men, in geval de buyten-stande door een harde *Vorst* mogten versterven, door de bewaring van deeze middel tot een nieuwe vermenigvuldiging mogt hebben.

Zij brengen noyt eenige *Bloemen* of *Zaad* te voor- schijn. Moeten ter dier oorzaak alleen *aangewonnen* werden door hare aangegroeyde *worteltjens* en zijde- scheuten; welke men in 't begin van *April*, of *Septem- ber*, met een wassende *Maan* van de *oude* afneemt, en verplant.

KRACH-

Aanwin-
ning.

leegtheit, seld *Vorst*, en allerley andere omgema- ken des geheelen *Winters*. Konnen genoegzaam aange- wonnen worden door hare vermenigvuldigende *Wor- telen*: welke men met een wassende *Maan* van *April* afneemt en verplant.

KRACHTEN.

Galen. lib.
Simp. fac.
8.
Lonic. Hist.
Plant. 6.
292.
Trag. 1. 1.
c. 188.
Diosc. 1. 3.
cap. 162.

G *Rachvaaren* werd gehouden voor warm in den eersten, en droog in den tweeden Graad. 't *Stof* der Bladeren op *Wonden* gelegd, neemt wech de ontsteking der zelve; en geneest ze.

't *Gedistilleerde Water* hier van gedronken, ver- sterkt het *Hert*, en verdrijft den *Hick*.

In *Edik* gekookt, en daar van gedronken, verteerd de *Milt*, volgens 't getuygenis der *Oude*.

XVIII HOOFDSTUK.

STEENVAAREN.

Verschey-
de namen.

It aardig en aangenaam *Gewas*, werd in het *Nederlandsch* niet alleen dus, maar ook van veele *MILTKRUYD* ge- heeten. In 't *Latijn* *ASPENIUM*, om dat het in al de *Gebreeken* der *Milt* van een zeer groot gebruyk is; ook *CETERACH*, en *SCOLOPENDRIUM*, wegens de gelijkheid met een ruige, veelvoetige *Worm*, na het *Grieksch* genoemd *SCOLOPENDRA*, wiens gedaante deeze *Plant* vertoond. In 't *Hoogduytsch* *STEINFARN*; en in 't *Italiaansch* *ASPENO*, *CETRACH*, en *HER- BA INDORATA*.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Dit *Gewas* bemind uyt eygener aart een goede, ge- meene, zandige grond, vermengd met gestotene oude *Kalk* en *Steen*: een schaduwachtige plaats, en tamelijk veel water in de *Zomer-tijd*. Geeft noch *Bloem* noch *Zaad*. Kan in deeze Landen niet wel verdragen sterke *Vorst*, of veel koude *Reegenen* der *Winter*. Moet derhalven werden gezet op een warme plaats, be- vrijd voor *Oofse-* en *Noorde-winden*, of anders in een *Pot* geplant, om binnens huys gebragt, en daar met zeer weynig vochtigheid onderhouden te kunnen wer- den. Buyten dit kan deeze *Plant* ligtelijk 't leeven verliezen.

Aanwin-
ning.

Welke ook door geen ander middel kan *aangewon- nen* werden, als door hare aangegroeyde *Wortelen*, die men met een wassende *Maan* van *April* van de *oude* af- neemt, en verplant.

KRACHTEN.

Aart.

S *Teenvaaren*, met de voorgaande in krachten wel over-een-komende, is verwarmende van aart, en verdrogende in den eersten Graad; openende, door- snijddende, en dun of sijn van deelen.

Tabernam.
lib. 2. c. 92.

In *Wijn* gezoden, verdrijft alle *zwartgallige Voch- ten*, en *Koortzen*: geneest ook de geene, welke met de *vuyle Pokken* besmet zijn.

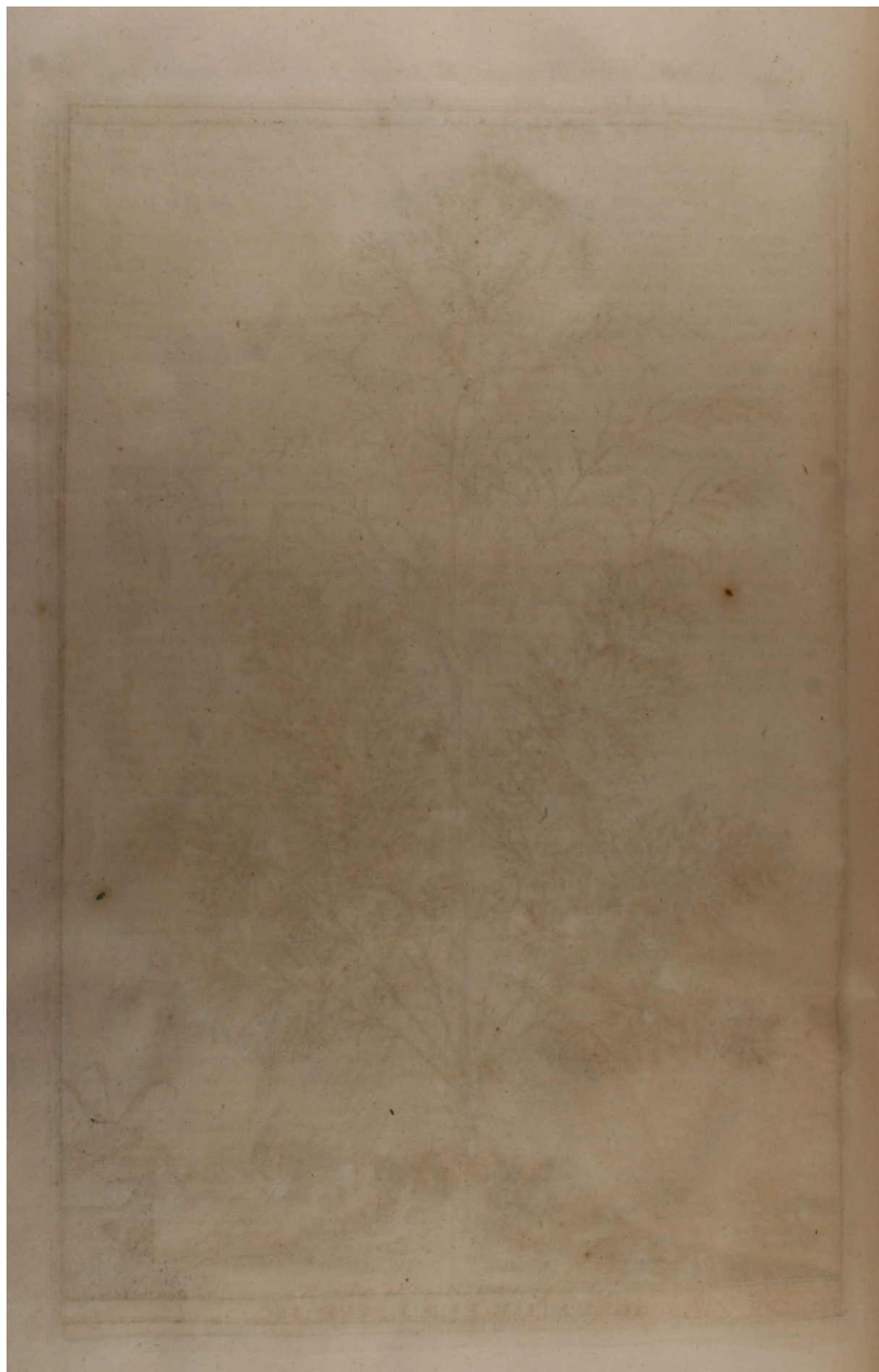
Galen. lib.
Simp. 6.
Diosc. 1. 3.
c. 161.

In *Edik* gekookt, en daar van eenige dagen agter den anderen gedronken, verdrijft de opgeblazetheit van de *Milt*, en verteerd dezelve. Breekt ook de *Steen* der *Blaas*: drijft het *Water* uyt dezelve: neemt wech de *Geelzucht*: stild de *Konde Pis*: doch maakt de *Vrouwen* onvruchtbaar.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.Waarnec-
ming.

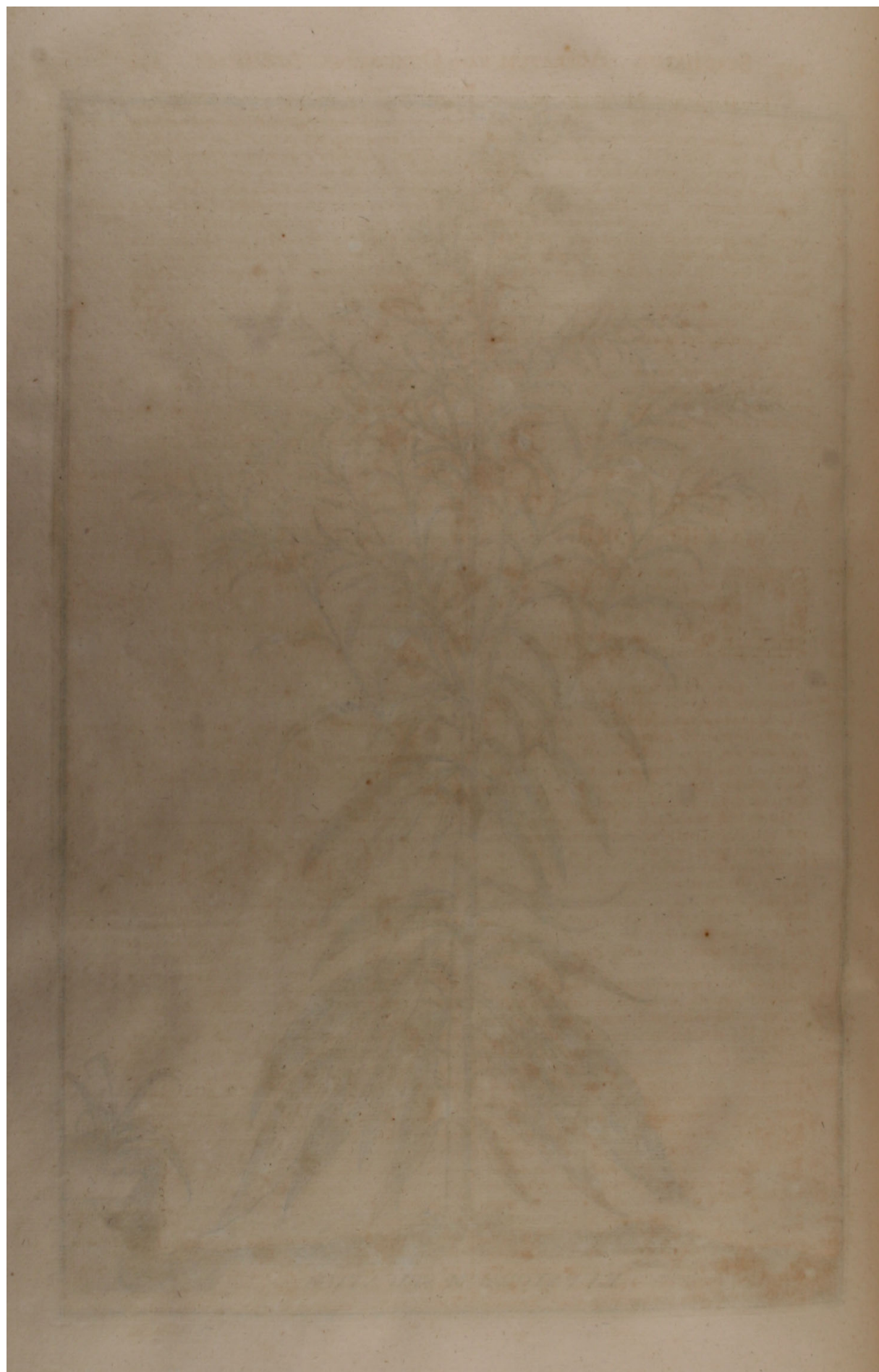

AGERATUM FERULACEUM.

EUPATORIUM SPICATUM.

K R A C H T E N.

Waar toe
het Struy-
skruyd on-
dienlig.

DE Bladeren van *Struthiofera*, of *Struyskruid*, in Bier, Wijn of Water een uur lang gekookt, en daar van 's morgens nuchteren, eenige dagen achter malkander, een kleyn Roemertje, of het vierdedeel van een pintje, gedronken, dood, en jaagd uyt allerley *Wormen* des Ligchaams; doch is voor 't Vrouwelijk geslacht zeer ondienstig ten gebruyk; vermits het haar onvruchtbaar maakt, en de zwangere voor de regte tijd dood verlossen; zulker wijs een misval veroorzakende.

en ook

Het *Zap* der Bladeren geneest de *verbrandheyt*, als men het 's avonds en 's morgens daar over strijkt; ook alle quadaardige *Gezwellen*, en vervuylde *Wonden*.

dienlig is.

Van dit *Zap* een weynig met Wijn en Zuiker gebruykt, is goed voor de genee, die met de *Spaansche Pokken* zijn besmet; want het maakt een open Ligchaam, en zuiverd het Bloed.

XX HOOFDSTUK.

A G E R A T U M
van DIOSCORIDES.

Namen.

Eest, zoo in het *Neederlandsch* als in het *Latijn*, geen anderen naam als deezen; maar word in het *Hoogduysch* geheeten *LEBER-BALSAM*; en in het *Italiaansch* *AGERATO*; *EUPATORIO DI MESUE*, en *HERBA*

GIVLIA.

Drie vers-
cheydene
soorten.

Hier van zijn mij in haren bekend geworden drie verscheydene aardige soorten; te weten:

I. *AGERATUM FLORE LUTEO*, of *Ageratum met een geel Bloem*. II. *AGERATUM FLORE ALBO*, of *Ageratum met een witte Bloem*. III. *AGERATUM FERULACEUM*, of *Ageratum met teedere, schoone, dunne Bladeren*, op de wijze van *Ferula*. Meest alle zijn ze van dezelfde *Bouwing* en *Waarneeming*.

Gezamentlijk beminnen ze een goede zandige aarde, met tweejarige *Paerden- en Koezemil* matig doormengd; een opene, luchtige, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Water. Geeven niet alleen jaarlijks kluchtig-zeldzame *Bloemen*, maar ook; bij goede *Zomers*, in alles volkomen en rijp *Zaad*; behalven het *AGERATUM FLORE ALBO*, of *Ageratum met witte Bloemen*; het welk in deez Landen, mijns weetens, noyt eenig *Zaad* te voorschijn heeft gebracht.

Beschrij-
ving van
het Agera-
tum Feru-
laceum.

Het *AGERATUM FERULACEUM*, of *Ageratum met Bladeren van Ferula*, wast, in deez Gewesten 's *Winters* buyten blijvende, tot de hoogte van twee, twee en een halve, ja zomtijds drie geheele voeten. Krijgd uyt bruynachtige, veelvoudige, sterke *Veexel-wortelen*, een halve voet diep in de aarde schietende, eenige *Scheuten*, of *zijde-Takjens*, met niet veele *Bladeren*, de ene digt boven de andere in het ronde daar aan zittende, niet boven een voet of daar ontrent hoogte voortkomende, voorzien. Doorgaans zijn de grootste een hand lang; de kleinste korter; twee vingeren breed; gesneden in ontelbare dunne en zeer teedere deelen; donker groen van verwe. Waar uyt opschiet eene *Steel*, of meer, zoo hoog als gezegt is; meest rond, en voorzien als met kleyne *Kervens*, ook veele korte *Bladerjens*; tamelijk dik, en veel bleeker als de *Bladeren*. Op de bovenste top groeyen veele *Bloemen* bij malkander, op de wijze van het *Herba Doria*, of 't *Gondenkruid*, doch dichter te zaam-gevoegd. Zij zijn geelverwig; bestaande uyt vijf *Bladerjens*, inwendig

Bladeren.

Bloemen.

geelverwig; bestaande uyt vijf *Bladerjens*, inwendig

gevuld met veele opstaande *Draadjens*. Lang blijven ze goed. Alsze cyndelijk al staande in haar zelven vergaan, en gantsch bruyn geworden zijn, vind men 'er in een kleyn, langwerpig, drie- of vier-hoekig, bruynachtig *Zaad*, zeer gelijk-vormig dat van het *Chrysanthemum Creticum flore albo medio-luteo*, of *Ganzebloem van Candia met een witte en van binnen geel verwe*.

Al deez soorten verdragen gewilliglijk *Hagel*, *Sneeuw*, *Aanwining*, *Vorst*, en andere ongeleegentheeden des gantschen *Winters*. Worden *aangewonnen*, zoo wel door hare bij de *Wortel* soberlijk aangewassene *jongen*, die, van zelfs wortelen bekommende, met een toeneemende *Maan* in *April* voorzichtig van de oude afgenomen en verplant worden; als door haar *Zaad*; het welk met de zelve *Aprilsche Maan* niet diep in een *Pot* word gezayd.

K R A C H T E N.

Dit *Kruyd*, het welk van *MESUE* word ge- Aart. noemd *EUPATORIUM*, is warm in den eersten, en droog in den tweeden graad, ook subtyl van deelen.

In Wijn of Wey gezoden; en daar van gedronken, drijft uyt de *Gal*, en allerley *sluymachtige vachten*; weerstaat alle *verrotting*; opend de *verstopte deelen*; neemt wech de *Ziekten*, en andere ongeleegentheeden, door de zelve veroorzaakt; en is zeer goed in langdurige *Koortzen*. Versterkt de *Maa*, de *Leever*, en al de inwendige partijen.

In Wijn, met een weynig *Rosmarijn* en *Wortelen* van *Pyrethrum* gekookt; dan daar mee de *Mond* gespoeld, ook in dezelve gehouden, verdrijft de *Tandpijn*, ontstaen uyt koude *Zinkingen*.

Voor zich zelven alleen in Wijn of Water gezoden, en de damp van onder ontfangen, drijft uyt het *Waster der Blaas*, en verzacht de hardigheyt van de *Moeder*.

De *Bloemen* vierentwintig uren lang in Wijn ge-weykt, en daar van 's morgens nuchteren, drie achter een volgende dagen, twee oncen, of vier goede *Leepelen* vol, ingegeven, dood de *Wormen* der kinderen.

XXI. HOOFDSTUK.

A G R I M O N I E.

En heerlijke en zeer heylzame *Plant*, verschey- word in het *Neederlandsch*, mijns de namen.

weetens, met geen anderen naam beteekend. In 't *Latijn* en *Italiaansch* *AGRIMONIA*, en *EUPATORIUM GRECORUM*, zoo veel als *BOELKENS-KRUYD DER OUDE GRIEKEN*, in welker tijd dit *Ge-was* in een koninglijke waarde werd gehouden: ja zou ook, gelijk zommige willen, de naam *EUPATORIUM* hebben bekomen van den Koning *EUPATOR*. In 't *Hoogduysch* *ODERMENNIG*, en *BRUCKWURTZ*. In het *Fransch*, gelijk in het *Neederlandsch*, *AGRIMONIE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee onderscheydene soorten, namentlijk, de *gemeene* soorten, zoo genoemde *AGRIMONIE*, en *AGRIMONIA ODO-RATA*, of *welriekende Agrimonia*. Beyde zijn ze van even dezelve *Queeking* en *waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, slegte, zandige, zoo wat voeg wel gemestte als ongemestte aarde: zoo lief een opene, een aarde vrije, luchtige, als een donkere, schaduwachtige zij bemia- plaats: veel, en ook weynig Water. *Bloeyen*, en gee- nca. ven ook dikmaal bij warme *Zomers*, anders zelden, volkomen *Zaad*. Verdragen de strenge koude der *Winter*, en meer andere ongeleegentheeden des tijds.

T 2

Worden

Aanwin-
ning.

Worden niet alleen aangewonnen door haar Zaad; het welk met een wassende Maan van April, niet meer dan een Stroot-breedte diep, in een Pot word gezayd, en dikmaal met Water begoten moet zijn; maar ook gemeenlijk door hare bij de Wortel aangegroeyde jongen; welke men, als ze Wortelen hebben gescho- ten, met een Aprilsche wassende Maan van de oude afneemt, en verplant.

KRACHTEN.

Averroes
lib. Simp.
42.

A Grimonie is warm en droog in den eersten; graad; een weynig te zamen-trekkende; dun van deelen; ook doorsnijdende en zuiverende.

Diof.

lib. 4. cap.

41.

Ætius lib.

7. cap. 3.

Galen lib.

Simp. fac.

6.

Ruell lib.

3. cap. 95.

In Wijn gezoden, en daar van een matige Roemer vol met een weynig Zuyker gedronken, is goed voor de geene, welke *Bloed pissen*: met een verstopte of andere ongeleegentheyd van de Leever gequeld worden, en brand der Nieren gevoelen. De Kondepis word'er haastig door verdreeven. Is dienstig tot geneezing van de beetten der giftige Dieren. Versterkt het Ingewand: zuyverd het Ligchaam van alle quade vochtigheeden, en stild de Bloedgang, of roode Loop.

De Bladeren met Zemel in Wijn gekookt, of met Boter en Edik in een Pan gebraden; dan gelegd op verstuylt, of op bont en blanw-geslagene, of uyt 't lide geveest zijnde Leeden, helpen de zelve.

Deze Bladeren in Rozen-edik gezoden, en telkens daar van een Leepel vol ingedronken, is zeer goed in allerley slag van Koortzen.

A. Lonie.

lib. 2. cap.

227.

Camerar.

lib. 4. cap.

40.

Het hier van gedistilleerde Water reynigd de Mond van alle quade onzuivere Zweerigen: is goed teegens het Graveel, en Bnyk-pijn. Geneest de Geelzucht. Reynigd, met een weynig Syroop van Zoethout ge- bruikt, de Borst, en verdrijft de Hoest.

Het Zap, daar uyt geparst, met wat Edik en Zout gemengd, en op de Schurftheyd gestreken, ge- neest de zelve.

De gebrandde Bladeren verdrijven ook, door haren rook, allerley vergiftige Dieren.

Het Poeder der gedroogde Stelen, Bloemen en Blade- ren, met Wijn ingenomen, is zeer goed teegens de qua- de Lucht te gebruiken; bijzonderlijk in tijden van Pest, en andere befmettelijke Ziekten.

Dodon. lib.

2. cap. 7.

Het zelve Poeder met een weynig Zuyker ver- mengd, is een bequaam middel teegens de zwellingen des Hoofds: in Roozen-honig gedaan, voor een zwel- lende Hals.

Daarenboven word dit Gewas geroemd voorttreffe- lijk goed te zijn teegens den Hoest der Paerden en Schapen.

XXII HOOFDSTUK.
BOELKENSKRUYD.Verschey-
de namen.

Et dien naam in het Neederlandsch bekend, word in het Latijn geheet EUPATORIUM, CANNABINA, en HEPATORIUM, om dat het voor de Leever zeer dienstig is: in 't Hoog- dnytsch S. KUNIGUND KRAUT, en WASSERDORST: in het Italiaansch EUPATORIO VULGARE.

Agt
verschey-
de voor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden agt verscheyde soorten; namentlijk:

I. EUPATORIUM MAS VULGARE, of gemeen Boel- kenskruid mannetje. II. EUPATORIUM CANNABI- num VULGARE ALTERUM, of tweede gemeen Boel- kenskruid mannetje. III. AQUATICUM FÆMINA, of Water-boelkenskruid wijfje. IV. VIRGINIANUM CAU- LE PURPUREO, of Boelkenskruid uyt Virginien met een purpure Steel. V. VIRGINIANUM CAULE ATATO,

of Boelkenskruid uyt Virginien, met een geulengelde bladerige Steel. VI. SPICATUM NOVÆ ANGLIÆ, of ge-ayrd Boelkenskruid uyt Nieuw-Engelland. VII. AMERICANUM BIDENS, of Boelkenskruid met twee getande Zaad-huyzens, of Peultjens, uyt America. VIII. EUPATORIUM AMERICANUM MONTANUM FLO- RE COCCINEO, of Berg-Americaansch Boelkenskruid met Scharlakene Bloemen. Niet alle zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Eevenwel beminnenze meest al te zamen een ge- meene, zandige en welgemeste aarde; liever een ope- ne vrije Lucht, als een schaduwachtige plaats; en veel Water. Verdragen tamelijk wel sterke Forst, en an- dere ongeleegentheeden van de Winter. Geeven alle Zomer Bloemen, maar niet alle volkomen rijp Zaad in deeze Gewesten; als, het EUPATORIUM VIRGI- NIANUM CAULE PURPUREO, of Boelkenskruid uyt Vir- ginien met een purpure; CAULE ALATO, met een ge- vlengelde Steel, en meer andere. Beyde de nu ge- noemde schieten agt, neegen en tien voeten opwaarts. Hebben Bladeren, een kleyne hand lang, en twee vin- geren breed, voor in een spits punt eyndigende; twee en twee aan hare Steel regt teegens malkander over voortkomende; aan de randen aardig gezaagd, en in 't midden voorzien met veele Aderen, welke uyt eene ha- ren oorsprong neemen. In het bovenste der Steelen ziet men veele kleyne, veelzellige Bloemen, kroons-wij- ze gesteld. Maar of wel van deeze soorten geen Zaad komt, echter kunnen ze genoegzaam aangewonnen worden, eeven gelijk het gemeene Boelkenskruid, door hare aangegroeyde Wortelen; welke men in het Voorjaar, met een wassende Maan, afneemt en ver- plant.

Het EUPATORIUM AQUATICUM FÆMINA, en SPI- CATUM NOVÆ ANGLIÆ, Water-boelkenskruid wijf- je, en ge-ayrd Boelkenskruid uyt Nieuw-Engelland, wassen twee, derdehalf en drie voeten hoop op. Zijn geayrd aan een tamelijk dikke, ruyge, regt-opfschietende Steel rondom bezet met Bladeren, een kleyne vinger, wat meer of min, lang, ook dezelve vinger breed; aan de randen getand; voor spits toegande, en aan de Steel alderfmalst: uyt wiens bovenste Hert een groote ays- wijze gestelde Knop opschiet, met veele veelzellige, uyt den groenen geelachtige Bloemtjens, gelijk men ziet in de Virga aurea, of Goudene roede: tusschen welke veele zeer kleyne en finalle Bladerijens aan hare teede- re Steelijens voortkomen. 's Zomers geeven ze goed Zaad: versterven voor de Winter: doch worden ie- der Voorjaar, met een wassende Maan van April, weer ning. op nieuws gezayd: komen ook, door haar op de aar- de neergevallen Zaad, wel van zelfs voort.

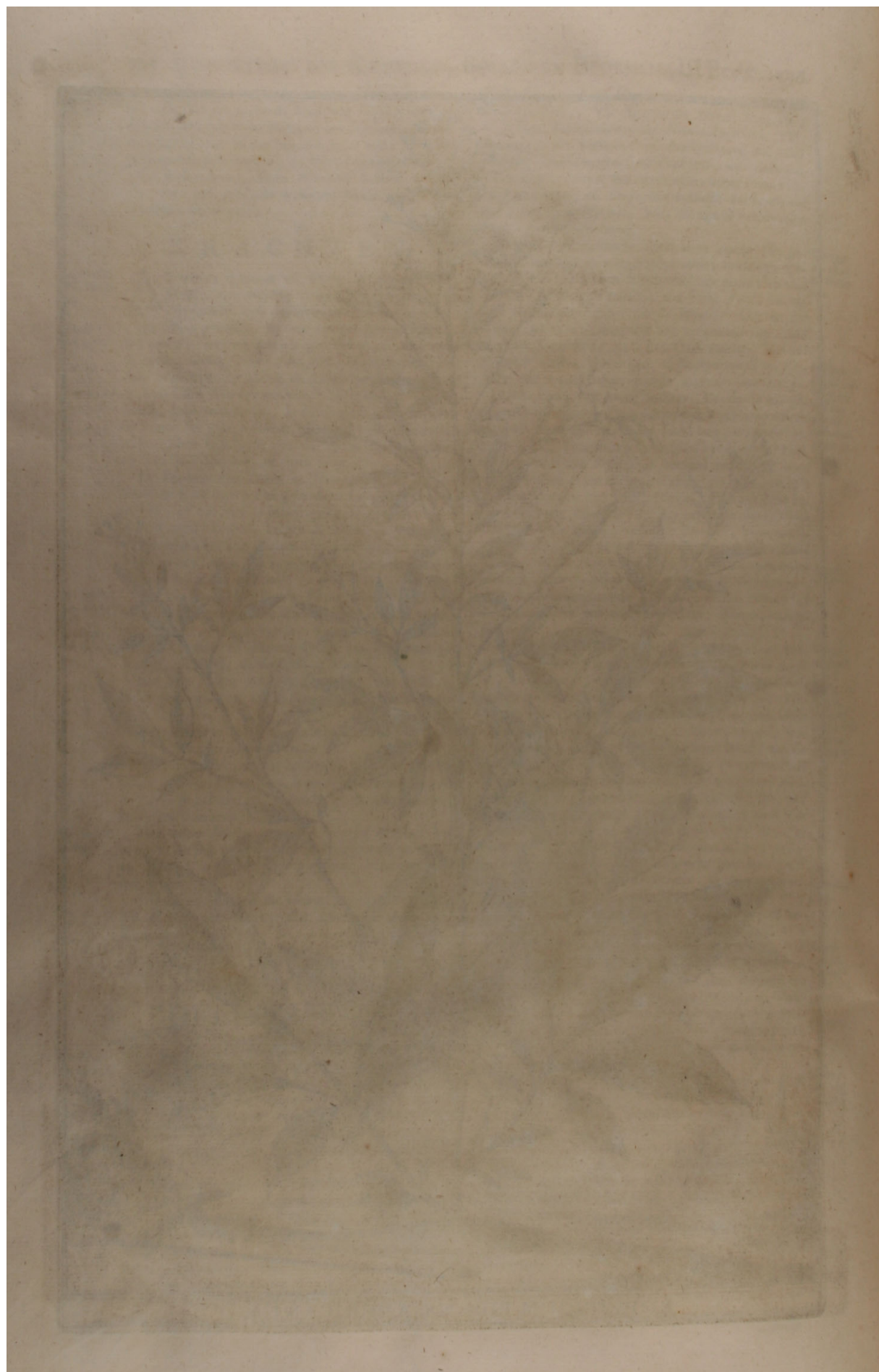
Het EUPATORIUM AMERICANUM BIDENS, of Ameri- caansch Boelkenskruid met korte en matig-dikke ge- randde Zaad-peultjens, is teeder van aart. Bemind een zandige, luchtige, met een weynig twee-jarige Paer- demilt en Veen-aarde genoegzaam doormengde grond: een opene, vrije, warme, wel ter Zon gelegene plaats, voor alle koude, sterke Ooste- en Noorde-winden be- waard; ook matige vochtigheyd.

Brengd voort aangename, gantschlijk op de wijze van Vitædra Virginiana, of wilde Wijngaard uyt Vir- ginien; in vijf deelen van malkander gescheydene Bla- deren; waar van het middelste het grootste is; de twee onderste de kleynste zijn, van verwe bleek-groen, en zeer bevallijk; welke nochtans in het bovenste der Plant, waar tusschen de Bloemtjens, kleynder, en alleen in drieën gesteld zijnde, voortkomen op de manier van het Pentaphyllum, of Vijffvingerkruid. Voorts, een schoone Steel, voorzien met een cierlijk- blinkende purper-verwe: ook kleyne brunnachtige Bloemtjens, aan zeer dunne en teedere Steelijens, rond- om dezelve, regt-opstaande, en verscheydene bij mal- kander zittende; bestaande uyt weynige Bladerijens, doch in het midden vercierd met eenige geele Afsch- zeltjens.

Boelkens-
kruid uyt
Virginien
met een
purpere;
en met een
gevlengeld-
de Steel.Aanwin-
ning.Water-
boelkens-
kruid wijf-
je, en ge-
ayrd Boelkens-
kruid uyt
Nieuw-
Engelland.Aanwin-
ning.Beschrij-
ving van
de Blade-
ren.

Boelkensiana

ALCHIMILLA

PENTAPHYLLEA.

W. W. Mantel

Bloemen, en Zaad. *zeltjens.* De opstaande *Penltjens* zijn boven verdeeld in twee deelen als *Tandjens*; waar in bij goede *Zomers* volkomen *Zaad* word gevonden; en hier na versterft de *Plant*. Moet derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *April*, weer op nieuws in een *Pot*, niet diep, gezayd; niet meer als eene daar in gelaten, en ook niet van hare plaats verzet worden; vermits ze hier door verachten zou, en dan geen *Zaad* konnen bekomen; waar door ze, en door geenerley ander middel, in deeze Landen kan *aangewonnen* worden.

Aanwinning.

Geayrd Boelkenskruyd uyt Nieuw-Engelland. Het *EUPATORIUM NOVAE ANGLIAE SPICATUM*, of *ge-ayrde Boelkenskruyd uyt Nieuw-Engelland*, krijgdt uyt een kleyne korte witte *Wortel*, voorzien met veele teedere *Veexelingen*, en, in de *Mond* geknauwd, wat

scharp van smaak zijnde, een eenige *Steel*, twee, drie, ook wel vier maat-voeten hoog opschietende. Is een kleyne vinger dik; rond, bleek-groen, en blinkende, met veele *Streepen*, en een kleyne witte *wollichheid* begaafd; ook inwendig groen-achtig van verwe, vol *Zap*, en gevuld met een groot wit *Marg*. Aan dezelve wassenden rondom veele digt boven een gestelde *Bladeren*, zomtjids hangende, zomtjids regt-op staande. Eenige zijn aan de randen gantsch slegt: andere daar teegens verciert met zes of agt *Tandjens* aan beyde de zijden. Zijn vijf, zes en zeeven vingerenbreedte lang; in het midden eene vinger breed, en daar op het breedste, aan de *Steel* alderfmalst, en voor in een spits punt eyndigende: een weynig blinkende; donker-groen-verwig; doch onder wat bleeker; en daar wat ruig; slap, teeder en zacht van aart: in het midden en ter zijden met eenige regt-oplopende *Adertjens* voorzien. Als men ze in de *Mond* knauwd, vallen ze scharp en bijtende van smaak.

Bloemen. Tusschen de zelve, en voornamentlijk uyt het bovenste *Hert*, komen voort veele teedere *Steeltjens*, *Arys-wijze* bij malkander gesteld: op welke rusten een groot getal kleyne, bleek-groene, en langwerpigeronde *Knoppjens*. Als deeze de eene na de ander opengaan, vertonen zich de *Bloemtjens*, bestaande uyt veele zeer kleyne en korte, witte, draadige of hayrige *Bladertjens*; welke inwendig hebben eenige kleyne, ronde, geele *Knoppjens*. Na verloop van eenige dagen vallen ze niet op de aarde neer, maar vergaan in haar zelve, in de *Maand* van *September* nalatende een zeer kleyn en bleek-bruyn *Zaadje*, boven verciert met veele bleek-geele wollige *draadtjens*.

Zaad.

Americaansch Boelkenskruyd met Scharlakene Bloemen. Het *EUPATORIUM AMERICANUM MONTANUM FLORE COCCINEO*, of het *Americaansch Berg-boelkenskruyd*; met *Scharlakene Bloemen*, ook uyt veele *Veexelingen* bestaande, en in langachtige *Knoppen* besloten zittende, is van een schoone gedaante, met lange, slegte en smalle, ook voor spits-eyndigende *Bladeren*, op de wijze van *Willigen*. Bemind een goede aarde, met een groot deel grof zand, daar geen zoutigheid bij is, een deel twee-jarige *Paardemist*, en een weynig een-jarige *Hoenderdrek*, wel door malkander gearbeyd: een opene, warme, luchtige, genoegzaam ter *Zon* geleegene plaats, voor alle koude en sterke *Winden* bewaard; ook tamelijk veel *Water*, gedurende de hitte der *Zomer*.

Hoedanig deeze soort

Brengt in deeze Landen voort een heerlijke en bezienswaardige gecouleurde *Bloem*, doch noyt volkomen *Zaad*. Vergaat niet haast, maar blijft lange jaren in het leven, alhoewel de *Steele* en *Bladeren* in de *Winter* verderven: doch worden in ieder *Voorjaar* weer vernieuwd uyt de veelvoudig-geveezelde *Wortel*. Ongeerne verdraagt deeze soort veel koude *Herfst-reegenen*, en sterke *Vorst*, waar van ik, door de ervarentheid geleerd, een verzeekerde getuygenis kan geeven. Moet derhalven, in het *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *April*, in een *Pot*, niet boven een *Stroobreedte* diep, het zij gezayd, het zij geplant zijnde, ontrent half *October*, wat eerder of later, na gelegent-

heid van de jaartijds, binnens huys zijn gesteld op een matig-luchtige en warme plaats; gedurende de *Winter* slegts met een weynig lauww-gemaakte *Reegen-water* van boven begoten; ook niet voor in 't begin van *April* weer buyten gebragt, en voor *koude nagten*, *Sneeuwachtige vochtigheid*, en *schrake, hayrige Winden* zorgvuldig gewagt en wel gedekt worden.

Vermits deeze soort in onze Gewesten noyt rijp *Aanwinning* *Zaad* geeft, zoo kan ze door geen andere middelen worden *aangewonnen*, dan door hare aangewassene *Wortelen*; welke men op de genoemde tijd verplant, en opqueekt; ten ware dan dat men goed *Zaad* uyt *America* bequam.

K R A C H T E N.

Het *Eupatorium vulgare*, of gemeen *Boelkenskruyd*, is in kracht en deugden het voorgaande *Agrimonie* niet zeer ongelijk; ja word van veel le voor krachtiger gehouden. Het heeft een openende, zuiverende, en dun-makende aart. Reynigt het *Bloed*, en verdund alle grove *vochtigheeden*, de zelve door de *Blaas* uyt drijvende.

In *Wijn* gekookt en gedronken, verwekt der *Vrouwen Maandstonden*: opend de verstoptheid van *Leever* en *Milt*. Bij tijds gebruykt, verdrijft de *Geelzucht*, vermits het de *Gal-blaas* opend. Geneest alle *uwendige en inwendige Wonden*. Verdrijft de *Krauwagie* der huyd: weerstaat alle inwendige *verrotting*, en is zeer dienstig, in alle *Koortzen*; ook teegens de *Waterzucht*.

Het uytgeparfste *Zap* met *Wijn* gedronken, verbeert een koude *Maag*. Helpt de geene, die gequeld worden van vuyle en koele *zwellingen*. Dood ook, en jaagd uyt de *Wormen*.

De *Bladeren* gedroogd, en dan op het vuur gelegd, verdrijven door haren rook en reuk alle *giftige Gedierten*.

Het *Zout*, uyt deeze *Bladeren* gebrand, en daar van een halve *Scrupel* met *Wijn* ingenomen, is zeer goed voor de *Waterzuchtige*; ook voor de gezwollene *Leever* en *Milt*.

De *Bloemen* gedroogd, tot stof gemaakt, en op de *Wonden* gelegd, geneezen de zelve.

De *Zyroop*, hier van gemaakt, is dienstig voor al de nu genoemde gebreken.

Het *Eupatorium Americanum flore coccineo*, of *Americaansch Berg-boelkenskruyd* met *Scharlakene Bloemen*, is scharp van smaak, en welriekend: warm tot in den derden graad, en dun van deelen. 't *Zap* is goed voor het lopen en de roodheid der *Oogen*. Doet der *Vrouwen Maandstonden* voortkomen. Drijft het *Water* voort. Zuyverd de *Nieren* en *Blaas*. Versterkt de verkoude *Maag*, en al de inwendige deelen. Doet ook de *Buykloop* ophouden. Het *Poeder*, zoo wel van de gedroogde *Bloemen*, als van de *Bladeren*, met *Zyroop* van *Zoet hout* vermengd, en zoo ingenomen, is zeer bequaam teegens den *Hofst*: desgelijks voor een *verkoude Borst*.

XXIII HOOFDSTUK.

S Y N N A W.

Iet alleen dus, maar ook ONZER *Verschey-VROUWEN MANTEL*, word deeze de namen. *Plant* in het *Neederlandsch* genoemd. In het *Latijn* *ALCHIMILLA*, en *PES LEONIS*; in het *Hoogduytsch* *SYNNAW*: in het *Fransch* *PIED DE LION*; en in het *Italiaansch* *STELLARIA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie verscheydenen niet onaangename soorten, namentlijk.

Driederley soorten.

I. ALCHIMILLA VULGARIS of *gemeene Synnaw*. II. ALCHIMILLA SPICATA AMERICANA, of *Americaanse Synnaw met een geayrde Bloem*. III. ALCHIMILLA PENTAPHYLLEA, of *Synnaw met Bladeren van Vijfvingerkruyd*, blinkende van onder gelijk Zilver.

Gemeene Synnaw.

De *gemeene Synnaw*, of ALCHIMILLA VULGARIS, bemind veel meer een goede, zandige, wel gemestte, als een ongemestte grond: een opene, luchtige zoo wel als een schaduwachtige plaats; en veel Water. Verdraagt sterke *Vorst*, en allerley andere ongeleegentheeden des gantschen *Winters* geduldig. Geeft ook gemeenelyk, inzonderheyd bij goede drooge *Zomers*, ieder jaar volkomen rijp *Zaad*. Het zelve moet in *Maert*, met een wassende Maan, niet diep in de aarde zijn gelegd. Hier door word deeze *Plant* zoo wel *aangevonden*, als door hare aangewassene *Wortelen*, en jonge *Scheutjens*; welke men met de straks-genoemde Maan in *April* van de oude afneemt, en verplant.

Hard van aart.

Aanwinning.

Synnaw uyt America.

De ALCHIMILLA SPICATA AMERICANA, of *Synnaw uyt America*, met een geayrde Bloem, is een zeer schoon *Gewas*, met geele *Bloemen*, het welk wel drie voeten hoog opschiet. Bemind een goede zandige aarde; met tweejarige kleyn-gewreevene Paerdemist tamelyk voorzien: een opene, warme, vrije, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, en niet te veel Water. Word van naturen oud. Geeft in deeze Gewesten, met goede tijden, gemeenelyk ieder jaar *Bloemen*, maar noyt volkomen rijp *Zaad*.

Hoe men dezelve moet waarnemen.

Is teeder van aart. Moet derhalven met een wassende Maan van *April* of *May* in een Pot, het zij geayd, het zij gepland geweest zijnde, voor veel koude *Herfst-reegenen* bewaard; in het begin van *October* binnens huys op een luchtige plaats, doch zonder eenige Tochten, gesteld; voor sterke *Vorst* en veel vochtigheyd gewacht, en verre van het vuur afgezet worden, wijlze deeze haar onnatuurlijke warmte, inzonderheyd als het een tijd lang duurd, niet wel verdragen kan. Voor het begin van *April*, niet eerder, moet men de Pot, met een zoete *Reegen*, weer buyten in de Lucht brengen; doch de *Plant* voorzichtig dekken voor *Sneeuw*, koude *nachten*, en *hayrige* drooge *Winden*.

Aanwinning.

Deeze soort word in onze koude Landen alleen *aangevonden* door hare aangegroeyde *Wortelen*; welke men van de oude afneemt, met een voorzichtige zachtheid; en met een wassende Maan van *April* in Potten verplant.

Synnaw met Bladeren van Vijfvingerkruyd.

Het ALCHIMILLA PENTAPHYLLEA, of *Synnaw met Bladeren van Vijfvingerkruyd*, is een zeer schoon *Gewas*, laag bij de aarde; blijft ook eenige jaren lang in 't leven. Geeft de meeste tijd jaarlijks rijp *Zaad*; verdraagt tamelyk wel de koude en andere ongeleegentheeden der *Wintertijd*; doch wil niet meer als matige vochtigheyd. Moet daarom op een warme drooge plaats zijn gesteld: dan blijft deeze *Plant* dies te langer in welstand. Zeer zoberlyk word ze vermenigvuldigd door hare ter zijden uytfschietende *Lootjens*; doch zeer bequameelyk door *Zaad*: het welk met een wassende Maan van *Maert* of *September* niet diep in de aarde word gelegd.

Gestalte der Bladeren.

Zij krijgdt uyt een teedere, veelvoudige, en bleek-bruyn-verwige *Wortel* veel schoone kleyne *Bladeren*, rustende op lange, ronde, en bleek-groene *Steeltjens*, doch zich niet hoog boven de aarde verheffende. Zij zijn van een ongelijke grootte; de grootste drie vinger-breed in het ronde; in zeeven, acht, en neegen deelen gescheyden (gelijk het *Pentaphyllum* of *Vijfvingerkruyd*), waar van de onderste de smalste en kleynste, doch gemeenelyk alle een lid van een vinger, wat meer of min, lang; een, anderhalf, en twee stroobreedte breed, voor en in het midden alderbreedst, onder aldermalst, aan de randen beneden wit, effen en slegt, doch voor

rond-stomp toegaande, en daar alleen met eenige *Tandjens* als gezaagd zijn; boven zwart-groen-verwig, onder wit, en zeer schoon blinkend als Zilver. Als men ze in de Mond knauwd, bevindt men ze te zamen-trekkende, en helder van smaak. Ter zijden van des zelve *Hert* schieten andere *Steeltjens* voort, voorzien met eenige weynige veel kleynder *Bladeren*; tusschen welke in het bovenste gedeelte door de geheele *Zomer* veel *Bloemtjens*, de eene voor de andere na, in het ronde *Ayrs-wijze* bij malkander gesteld, en aan korte *Steeltjens* hangende, voortkomen. Hare verwe is groen. Bestaan uyt vier *Stars-wijze* gestelde kleyne *Bladertjens*, welke inwendig iet geels hebben. Veel dagen dueren ze. Vallen niet af, noch vergaan niet, maar worden eyndelyk dor; blijven staan, en verbergen onder zich kleyne *Knopjens*, gevuld met een rond-achtig *Zaad*, boven voorzien met een *puntje*, bleek-bruyn van verwe, gantsch niet blinkende; het welk in den *Herfst* zijne volkomene rijpheyd verkrijgt. Door het zelve kan dit aardig *Gewas* alleen *aangevonden* worden, als men het met een wassende Maan van *September* of *Maert* op een warme plaats niet diep in de aarde legt.

Der Bloemen.

Des Zaaids.

K R A C H T E N .

Synnaw, of *Alchimilla*, is verdrogende van aart in het begin van den derden graad, en te zamentrekkende: zeer nut en dienstig voor alle *Wonden*, beyde in- en uytwendig, als men de zelve in *Wijn* kookt, en daar van drinkt, of de verzeering van buyten daar meê wafcht, of ook het *Poeder* der *Bladeren* daar op legt. Want niet alleen neemt het wech de *brand* of *hitte* en *smert* der *Wonde*, maar *geneest* die ook.

Gedroogd, gepulverizeert, en daar van dagelijks 's morgens, veertien dagen of drie weeken achter malkander, een Leepel vol met *Wijn* ingenomen; of anders een vierendeel van een *Pintje* nuchteren ingedronken van de *Wijn*, daar dit *Kruyd* met de *Wortel* in gezoden is, zuiverd de *Moeder*; doet zoo wel de *witte* als andere onnatuurlijke *Vloeden* der zelve ophouden; maakt de onvruchtbare *Vrouwen* vruchtbare; stilt het *bloeden*; geneest de inwendige *gescheurtheit*, of andere *quetzuren*, en sluyt de uytwendige.

Het gedistilleerde Water hier van stopt ook de *witte Vloed* der *Vrouwen*.

Indien men in dit Water tweemaal vierentwintig *Camerar.* uren te weyk legt een weynig *Hypocistis*, *Equisetum* (of *Paerdestaart*), *Granaatschellen*, en gedroogde *roode Rozen*: dan daar meê een tijd lang dagelijks wafcht de *Borsten* van een *Vrouw*, zoo zullen de zelve daar van rond, net, en stijf worden; dit zal ook beletten, datze niet groot oprijzen, maar kleyn blijven.

Math. L. 4. cap. 115. Lonic. L. 1. cap. 276.

XXIV HOOFDSTUK.

K N O P L O O K .

Eder genoeg bekend; word ook in verscheydenen *Neederlandsch* van zommige gescheuten *KNOPLOOK*: in het *Latijn* ALLIUM: in het *Hoogduytsch* KNOBLAUCH: in het *Fransch* AIL, of AUX: en in 't *Italiaansch* AGLIO, of AIO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie verscheydenen soorten; te weeten:

I. ALLIUM SATIVUM, of *Tamme Knoplook*. II. ALLIUM SYLVESTRE TENUIFOLIUM, of *wilde smal-gebladerde Knoplook*. III. ALLIUM SYLVESTRE LATIFOLIUM; of *wilde breed-gebladerde Knoplook*, welke ook ALLIUM URSINUM, *Beerlook*, of *Daslook* word genoemd; alle van even dezelve *Bonwring* en *Waarneeming*.

Zij

Drie verscheydenen soorten.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Zij beminnen een luchtige, goede, zandige, matig-gemeste grond, en weynige vochtigheyd. Hebben liever een opene, vrije, luchtige, als een donkere plaats. Verdragen sterke *Vorst*, en andere ongeleegentheeden der *Winter*. Brengen noyt eenige *Bloemen* voort, maar in plaats der zelve *Hoofdjens*, bestaande uyt veele kleyne *Bolletjens*; welke men van malkander afzonderen, en met een afgaande Maan van *October* in de aarde planten moet. Niet alleen dezer wijs wordenze overvloedig *aangewonnen*; maar ook door hare aangewassene jonge *Bolletjens* der ronde *Wortelen*; welke men, zoo op de genoemde tijd, als in *Maert* of *April*, mag verzetten.

Aanwin-
ning.

Aanmer-
kelijk
spreek-
woord der
Oude.

Bij de *Oude*, volgens het getuygenis van aanzienlijke, geloofwaardige Schrijvers, gelijk dan ook *SUIDAS* hier van gewag maakt, was dit spreekwoord zeer gebruykelijk: *ALLIA NE COMEDAS ET FABAS*; dat is: eet geen *Knoplook* noch *Boonen*. Hier meê wilden ze te kennen geeven, dat men noch *Soldaat* worden, noch na een plaats in den *Raad* trachten zou. Want onder de leestocht der *Krijgstieden* wierd altijd *Knoplook* meê gevoerd; waar van de reuk veele zeer onaangenaam was; en de *Rechtters*, op datze in den *Raad* van de slaap niet overvallen mogten worden, aten geduurig *Boonen*.

Hoe veel
aan Knop-
look en
Ajuyn ver-
bruykt is
bij het
Bouwen
van een
Egypti-
sche Py-
ramide.

Daarbenevens verhalen de oude *Historien*, dat ten tijde van *CHEOPS*, Koning der *ÆGYPTENAREN*, die in *Egypten* heeft doen oprechten de twee grootste *Pyramiden*, geteld onder de *Wonderen der Weereld*, gedurende de Bouwing alleen van de eerste, van het arbeyds-volk gebruykt is zoo veel *Ajuyn*, *Knoplook* en *Wortelen*, als jaarlijks op zelfst Akkers in het ronde kon geplant worden; welke kosten in de tijd van twintig jaren, (want zoo lang was men hier meê bezig) bedroegen 1600. *Talenten* Zilver; dat is, 690000. Kroonen, of dertien Tonnen gouds, en 80000. *Guldenen*.

K R A C H T E N .

Averroes
lib. Simp.
cap. 42.
Galen lib.
Simp. Fac.
8.

Knoplook is warm en droog in 't laatste van den derden, of het begin van den vierden graad; daar bij zeer scherp van smaak; drijvende, bijtende, en het Ligchaam ontfstellende: derhalven veel bequamer genuttigd te worden van groove, zwaren arbeyd verrichtende, en te Scheepvarende menschen, ook die vol koude en slijmerige vochtigheeden zijn, als van teedere, weynig werkende, burgerlijke Lieden.

Laurenb.
lib. ap.
Plant. 1.
cap. 2.

Veel gegeten wordende, verduystertze het Gezicht; is schadelijk voor de Nieren, voor het Hoofd; voor die van het *Podagra* worden geplaagd; en voor alle zwangere Vrouwen. Verdooft het natuurlijk *Zaad*, en veroorzaakt *Winden*.

Avicenn.
lib. 4. sui
Canon.
cap. 33.
Plinius lib.
20. cap. 6.

Matig gebruykt, in Wijn of spijsen gekookt, of gebraden zijnde, verwarmdze het Ligchaam; maakt dun en los alle taye *sluymen* en *vochtigheeden*; dezelve ook verteerende. Opende de verstoptheyd van de *Borst*. Is goed teegens alle *vergift*; zoo dat ook de *giftige Dieren* voor de *Knoplook* vlieden. Verwekt de *Bij-slapens-lust*: maakt een heldere *Stem*: verdrijft de *Tandpijn*: doet wel *Water* lossen de geene welke met het *Gravvel* zijn gequeld; en de *Winden* scheyden. Is zeer dienstig voor de *Waterzuchtige*: versterkt een zwakke *Maag*: bewaard de menschen in *Pest-tijden*; inzonderheyd met Ruyt en Oogenklaar, of *Chelidonium Majus*, in Wijn gekookt, en daar van 's morgens een weynig gedronken: drijft uyt de *Nageboorte*, en verwekt der *Vrouwen Maandsonden*.

Lusitan.
lib. 2.
enarr. 146.

Rauw gegeten, ontsteekt het *Bloed*: is zeer schadelijk voor de geene, welke van een hitzige natuur, galachtig, en mager van Ligchaam zijn.

Rafis Hist.
Simp. c. 18.

In Melk gekookt, en de kinderen daar van ieder morgen nuchteren een tijd lang te drinken gegeven, dood en jaagt uyt haar al de *Wormen*.

Tot Stof gebrand, met Honig vermengd, en dan op het Hoofd, of andere plaatzen gestreken, belet de *uytvalling des Hays*: geneest alle quade witte *Zee-ren* en *Schurftigheyd*; ook loopende *Gaten*; *Schilfferen*, *Schubben* en plekken des *Hoofs*.

Als men *Hoenderen*, welke de *Sprouw* of *Pip* hebben, *Knoplook* te eeten geeft, wordenze van dit quaad geneezen.

In de *Gaten* der *Mollen* gelegd, doet dezelve verlopen. Een *Magneet* of *Zeylsteen*, met *Look* bestreken, word daar door verdorven. *Doden. lib. 23. c. 12.*

XXV HOOFDSTUK.

LOOK ZONDER LOOK.

Us in het *Neederlandsch* genoemd, Verschey-
word in het *Latijn* geheeten *ALLIA- de namen.*
RIA: in het *Italiaansch* even alzo:
in 't *Hoogduysch* *KNOBLAUCHKRAUT*,
of ook *ZALTZKRAUT*: in het *Fransch*
ALLIAIRE, *HERBA AUX AULX*, of

AUX AILLEZ.

Dit *Gewas* bemind een gemeene, zandige aarde; een opene, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en veel Reegen. Geeft in onze Landen niet alleen *Bloemen*; maar ook volkomen *Zaad*. Kan felle *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds uytstaen. Word niet alleen door *Zaad*, het welk met een wassende Maan van *April* niet diep in de aarde word gelegd, maar ook *aangewonnen* door hare jonge aangewassene, en van zich zelfs *wortel-schietende Looten*; die men, op de gedachte tijd, en met de genoemde Maan, van de oude afneemt en verplant. *Aanwin- ning.*

K R A C H T E N .

Alliaaria is heet en droog in den tweeden graad; doorsnijdende, openende, dun-makende, en verteerende alle taye, slijmerige vochtigheeden. *Euchf. Hist. Plant. c. 36.*

De *Bladeren* gelegd op de *Wonden der Beenen*, geneezen dezelve. Bij de *Clysteeren*, teegens het *Colijk* bereyd, gedaan, word zeer geprezen; want zij verdrijven de *Winden* zeer krachtig.

Dezelve *Bladeren*, in plaats van *Porrum Scetile*, of *Lobel. l. 1. fol. 626.* *Pareye*, in een *Saus* gemengd, geeft aan de spijs, een zeer goede geur: is ook goed voor een *benaauwde Borst*, en de *Kortademheyd*. *Camerar. l. 3. c. 76. Lenicer. l. 2. c. 191.*

Het *Zaad* van *Alliaaria*, of *Look zonder Look*, heet en droog in den derden graad, gestoten, en als een *Plaaster* op de *Vrouwlijkheyd* gelegd, verdrijft de *opstijging der Moeder*, en brengt de *Vrouws-perfoonen* weer te regt.

XXVI HOOFDSTUK.

A J U Y N .

Is een zeer wel bekende *Plant*, word Verschey-
in het *Neederlandsch* niet alleen dus, de namen.
maar ook van veele *CIPOL* ge-
noemd, na het *Italiaansch* woord
CIPOLLA. In het *Latijn* *CEPA*: in
het *Hoogduysch* *ZWIBEL*: in het
Fransch *OIGNON* (waar van daan gekomen is de *Neederlandsche* benoeming *AJUYN*, ook wel *UYEN*). *CIBOULE*: of wel *SIBOULLE*; en in 't *Italiaansch*, gelijk alreeds gezegt is, *CIPOLLA*.

Hier van worden gevonden verscheydene soorten, Verschil-
meest verschillende in de verwe harer *Bollen*; der zel- lende
ver meerder of minder grootte; rondheyd of langheyd, soorten.

na de geleegentheid en verandering der aarde, waar in ze gezaayd of geplant werden. Wij achten onnodig, al deeze verscheydenheeden hier op te tellen, vermits ze doch al te zamen van eenen dezelve *Bouwing* en *Waarneeming* zijn.

Wat voor een aarde zij beminnen. Zoo wel de eene als de andere beminnen een gemeene, mulle, wel-gemeste grond; en veel vochtigheid: een opene, vrije, en wel ter Zon geleegene plaats. Konnen sterke koude, en alle andere ongeleegentheeden des gantschen *Winters* uytstaen. Geeven in 't tweede jaar rijp *Zaad*, en vergaan daar meê.

Aanwinning. Werden in deeze Gewesten niet door hare afzertende *Bolletjens* aangevallen, maar alleen door 't gedagte haar *Zaad*; 't welk met een afgaande Maan van *Maert*, niet diep, maar hol en luchtig, in de aarde werd gezaayd. Want dan werden ze veel grooter, en wassen dies te beeter voort; inzonderheid als men hare *Bladeren* dikmaal met de hand afbreekt; 't welk op een drooge dag moet geschieden, anders zou de *Reegen* in hare holligheyd vallen, en alzoo tot de *Bol* neerwaarts zakkende, dezelve verderven.

Wonderlijke eygenschap dezer Plant. In den *Herfst* krijgen ze hare volkomene grootte, en werden dan met een volle Maan opgenomen; 's *Winters* binnens huys bewaard; en als de volgende *Maert* aangekomen is, zet men haar, met een afgaande Maan, weer in. Hoe deeze soort van *Bol*-planten naarder aan haar eynd is gekomen, hoe men haar vrolijker ziet staan, en veel beeter als te vooren; het welk zonder verwondering niet aangemerkt werd. Wij moeten hier ook niet voorbij gaan, dat de kleinste *Bollen*, of *Cipollen*, op de gemelde wijze weer in de aarde gestoken werdende, niet komen te bloeyen, gelijk de groote; doch daar teegens ontrent de *Winter* zeer groot en uytneemend zijn. Hare *Steele* worden, wegens hare teederheid, zeer ligtelijk van de wind om verre geworpen: derhalven men de zelve aan stokjens binden, en het *Zaad* ook niet eerder afsnijden moet, voor dat het zwart geworden is.

Andere aanmerkelijkheid.

K R A C H T E N.

Ajuy is warm en droog in den vierden Graad: heeft evenwel noch eenige vochtigheid in zich; scherp van aart, bijtende, en de grove *Vochten* scheydende. Alderbest zijn ze te gebruiken met een afgaande Maan; want dan krijgen ze nieuwe krachten, welke in teengendeel verminderen als de Maan zich in 't wassen bevind.

Rauw gegeten, geeven ze geen goed voedsel aan 't Ligchaam. Zijn ook de *Maag* onaangenaam.

Lust. Als ze twee- of driemaal in varsch water zijn gekookt, verliezen ze hare sterke reuk en smaak. Zijn dan ook, matig gegeten, veel beeter, als anders. Verzachten 't Ligchaam: verwekken eetens- en bijslapenslust; vermeerderen de *Melk* in der *Vrouwen* Borsten: doen de *Maandstonden* voortkomen: verdrijven de *Wind*en: zetten 't *Water* uyt de *Blaas* voort; en zijn dienstig voor de *Waterzuchtige*. Te veel genuttigd, verderven ze 't *Gezigt*; veroorzaken *Hoofdpijn*, en zijn schadelijk voor teedere, hitzige, en galachtige *Menschen*.

Plin. l. 20. c. 5. 't *Zap* van *Ajuy* met *Oly* vermengd, is goed voor den *Anbey*, of de *Takken* aan het *Fondament*: belet het *uytvallen* des *Hays*, en doet het in teengendeel sehielijk groeyen, wanneer men 't *Hoofd* daar meê bestrijkt. In de *Ooren* gedaan, verdrijft het de *hardhoorendheid*. Met *Edik* vermengd, verjaagd het de *Schurfbeyd*: stempt het *bloeden* uyt de *Neus*. In *Melk* gezoden, dood het de *Wormen*. 't Zelve *Nat* met *Boter* doormengd, stillt de pijn der zeere *Teepelen* aan der *Vrouwen* Borsten.

Dodon. lib. 23. c. 17. *Ajuy* van binnen uytgehoold, dan met *Citroen-zap* en *Theriac* gevuld; weer toegemaakt, onder heete asch gelegd, en zoo lang gebraden, tot dat alles te zamen

onder-een gemengd is; voorts wel uytgeparst; en dit *Zap* dus ingegeeven de geene die de *Pest* hebben, geneest dezelve, als men haar terstond daar op doet zweeten.

Een *Ajuy*-bol met *Comijn*-zaad gevuld, en zoo gebraden, 't *Zap* daar uyt geparst, en in de *Ooren* gedaan, neemt wech de *doofheid*, en 't *geruyfch* der zelve.

In *Wijn* gezoden, daar na gestoten, dan in *Oly* gebraden, en bij wijze van een *Plaester* onder de *Navel* gelegd, verdrijft de *smerten* der *nieuwlijks* geboort hebbende *Vrouwen*.

In de *Gaten* der *Mollen* gedaan, werden deeze *Die*ren daar door gedood of verdreeven.

XXVII HOOFDSTUK.

P A R E Y E.

Oerd in het *Neederlandsch* niet alleen Verchey-deezen Naam, maar ook dien van de namen. KLEYN LOOK. Werd in 't *Latijn* geheeten PORRUM: in 't *Hoogduytsch* LAUCH: in 't *Fransch* PORREAU, en in 't *Italiaansch* PORRO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden Vier onderfcheydene foorten, namentlijk: Vier onderfcheydene foorten.

I. PORRUM CAPITATUM, of *Parye* met *Bolletjens*.

II. PORRUM SECTILE, of *Pareye* die men *sniijden* kan.

III. PORRUM SYLVESTRE, of *wilde Look-parye*.

IV. PORRUM JUNCEUM, of *Bieslook*, die ook SCENODOPRASUM werd genoemd. Voor 't meeste gedeelte zijn ze alle van eenen dezelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, zandige, ook wel geen zandige, doch varsch-omgesmeetene, en wel-gemeste grond: een opene, vrije en luchtige plaats; ook veel water. Geeven gemeenelyk volkomen rijp *Zaad*. Verdragen, zonder eenige verandering of ongeleegentheid, felle *Vorst*, en andere ongemakken des tijds. Willen van 't *Onkruid* geenzins verdrukt, maar daar van zuiver gehouden zijn.

Men *zaayde*, indien men wil, ieder Jaar, met een wassende Maan van *Maert*, en men laat ze ongesneden blijven: anders brengen ze noch *Bloem* noch *Zaad* voort. Derhalven de geene, die van het *Porrurn Capitatum*, of *Parye* met *Bolletjens*, anders *Bollook*, *Zaad* willen winnen, niets daar van moeten afsnijden; maar wel de zelve op het tweede jaar in een nieuw-gemeste grond, op de genoemde tijd en met de gemelde Maan, verplanten.

Het *Porrurn sectile*, of *Pareye*, welke men dikmaal *sniijden* mag, moet op de zelve wijs behandeld, doch behoeft niet verplant te zijn, ten ware men zulks doen wou. Al werd ze schoon niet afgesneden, om *Zaad* daar van te bekomen, zoo zal echter niet bloeyen, voor op 't derde of vierde jaar.

K R A C H T E N.

Parey, of *Bieslook*, is verwarmende en verdrogen- de in den derden Graad. Doet alle grove *Voch-* tigheden scheyden: veroorzaakt grof *Bloed*; verdonkerd het *Gezigt*; is schadelijk voor lieden van een haastigen, oplopenden aart; ook voor die mager zijn, en ontfeltenis in de *Nieren* hebben.

In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, is zeer goed voor de *Waterzuchtige*: verdrijft het *Colijk*, en de *dronkenschap*: verwekt de *Maandstonden*: doet ook veel *Water* maken; verzacht het *Ligchaam*, en zuiverd het *Bloed*.

De *Bladeren* gezoden, en op zeere *Teepelen* gelegd, geneezen dezelve. Met *May*-wormen zoo lang in *Oly* gekookt,

gekookt, tot dat het derdedeel verzoden is, en dan op Gezwellen gedaan, zijn zeer dienstig tot geneezing der zelve. Eeven dit *Nat* verdrijft de pijn en de Wormen der Ooren, als men 't daar in giet.

Dodon. lib. 23. c. 18. 't Zap met Honig gedronken, is goed voor de beeten van vergiftige Dieren, en voor vervuylde Wonden.

Met Wijn ingenomen, doet de *Vrouwen* gemakkelijk van hare Vrucht verlossen. Met Saffraan van onderen, als een *Pessaris* gebruykt, verwekt de *Maandstonden*.

Fuchf. Hist. Plant. c. 244. 't Zaad gestoten, en met Wijn ingedronken, is zeer dienstig teegens de druppel- of koude Pis. Verwekt ook de lust tot bij slapen. 't Zelve gestoten met een weynig Myrrhe, en met Roozewater gemengd, belet het Bloedspuwen.

Voorts heeft de *Pareye* de zelve krachten, welke wij van de *Ajuyn* hebben voorgesteld.

XXVIII HOOFDSTUK.

BERGLOOK.

Verfchey-
de namen.

IN het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van zommige *SERPENTLOOK* genoemd. In het *Latijn* ALLIUM ALPINUM, ALLIUM SERPENTINUM, of VICTORIALIS LONGA: in 't *Hoogduytsch* LANG LAUCH, SIEGWURTZ, en SIEBEN HANKORN: in 't *Fransch* AIL SERPENTIN; en in 't *Italiaansch* AGLIO SERPENTINO, of AGLIO SALVATICO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee verscheydene soorten; te weeten:

I. VICTORIALIS MAS LATIFOLIA LONGA; of breed-bladerige *Berglook Mannetje*. II. VICTORIALIS LONGA ANGUSTIORE FOLIO FEMINA, of *Berglook Wijffe* met smalle bladeren. Beyde zijn ze van een dezelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een zandige, luchtige, goede aarde; met een weynig *Veensgrond*, twee-jarige *Paerdemist*, en een-jarige *Hoenderdrek* door-mengd: een opene, warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschut; ook matige vochtigheid. Konnen, uyt warme Gewesten eerst in deeze Landen gekomen, de koude deezer Winters niet wel verdragen. Geeven de eerste volgende Zomer Bloemen; ook zomtijds wel de tweede, maar verminderen daar na, en komen al quijnende te versterven; immers, brengen geene Bloemen meer voort.

Moeten in 't tweede jaar opgenomen, en met varfche aarde voorzien zijn; 't welk gemeenlijk geschied in 't begin of 't midden van *Julius*. Worden ook alleen vermeenigvuldigd door hare aangewassene bolletjens; welke men, wegens hare teederheid, met een wassende Maan van *September* in Potten verplant en bewaard.

KRACHTEN.

Dodon. lib. 23. c. 4.
Lobel Hist. Plant. fol. 199.

Berglook is heet en droog in den derden Graad; zeer bequaam om gebruykt te worden in tijd van *Pest*. Geneest de beeten der *Slangen* en *dolle Honden*. Doet de *Maandstonden* voortkomen. Verwekt lust tot bij slapen; dood de *Wormen*; verdrijft de pijn en *krimping des Buys*; doet ook gemakkelijk wa-
teren.

XXIX HOOFDSTUK.

M O L Y.

Deze *Bol-plant*, een meede-soort van *Verfchey- Look*, werd, mijns weetens, met geene namen anderen naam genoemd, noch in 't *Neederlandsch*, noch in eenige andere Spraken; behalven dat ze in 't *Latijn* ook wel werd geheeten ALLIUM. De *Italianen* zeggen MOLI.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden een goed deel verscheydene, en beziens-waardige soorten, namentlijk:

I. MOLY HOMERICUM LATIFOLIUM, of breed-bladerige *Moly* van *Homerus*. II. CAULE TRIANGULARI, of *Moly* met een drie-hoekige *Steel*. III. ARABICUM, of *Moly* uyt *Arabiën*. IV. LATIFOLIUM HISPANICUM, of met breede *Bladeren* uyt *Spanje*. V. MONTANUM ANGUSTIFOLIUM, of *Berg-moly* met smalle *Bladeren*. VI. MINIMUM, of zeer kleine *Moly*, en dan noch veel meer andere, onnodig te noemen, wijl ze doch al te zamen van de zelve *Queeking* en *Waarneeming* zijn.

Ook beminnen ze alle een goede, luchtige, en gemeene, zandige aarde, voorzien met een weynig twee-jarige *Paerdemist*: een opene, vrije, luchtige plaats, en matige vochtigheid. Geeven niet alleen jaarlijks Bloemen, maar ook dikmaal, bij goede Zomers, volkomen rijp *Zaad*. Konnen sterke koude, en meer andere ongeleegentheeden des tijds verdragen.

Moeten ieder Zomer, in 't midden van *Julius*, en een weynig later, uyt de aarde genomen, op een drooge plaats gelegd, en niet voor *September* in een op nieuws bereyde grond, met een afgaande Maan, weer ingezet zijn. Doch wil men'er veele *Afzetzelen* van winnen, zoo moet men haar een hand-breed, of noch dieper zetten. Want hoe de *Bollen* lager in de grond zijn geplaatst, hoeze meer *Afzetzelen* geeven. Moggen ook wel twee jaren over staan, en alleen in 't derde jaar opgenomen werden; want hier door lijden ze geen schade. Werden ook veel bequamer aangewonnen door hare aangegroeyde jonge *Bolletjens*, als door het langzaam voortkomend *Zaad*.

KRACHTEN.

Moly is van aart en krachten de voor-beschrevene Soorten van *Look* niet ongelijk. De *Wortel* in de Mond geknauwd, doet *braken*. Gestoten met *Zalf* van *Iris* vermengd, en van onderen, als een *Passus* gebruykt, opend de *Morder* der *Vrouwen*.

XXX HOOFDSTUK.

ZEE-AJUYN.

IN het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook bij veele *SQUILLE* genoemd. In 't *Latijn* en *Italiaansch* SQUILLA, SCILLA, PANCRA TIUM, of CEA MARINA: in 't *Hoogduytsch* MEER-ZWIBEL: in 't *Fransch* STIPOULLE.

Deze krachtige *Bol-plant* heeft zeer gerne een gemeene, zandige, ongemeste, of ook wel met een weynig twee-jarige *Paerdemist* voorziene grond: een opene, warme, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats; en weynig of geen water, al waar 't schoon in 't heetste van de tijd. Is gantsch teeder van aart. Kan op geenerley wijs koude *Herfst-reegenen*, *Rijp*, of *Vorst* verdragen. Moet derhalven, met een afgaande Maan in een Pot geplant zijnde, bij tijds binnens huys werden gezet, op een luchtige warme plaats, daar men
V bij

bij vriezende Weêr stookt; eens, gedurende de Winter, onderhouden met een weynig lauwig-gemaakt Reegen-water, niet weer buyten gebragt voor in April, en wel gedekt zijn voor koude nagten, hayrige en schrale winden.

Bloemen. Deze Planten geeven in onze Gewesten, nieuwlücks uyt Spaanje gebragt zijnde, in 't eerste jaar wel Bloemen, maar geen Zaad: doch daar na, wegens de koude lucht deezer Landen, niet meer; echter Bladeren genoeg; die niet te voorschijn komen, voor dat de Bloemen, met der zelve Steel van anderhalve voet hoogte, gantschlijk zijn vergaan. De gedagte Steel komt uyt hare Bol (welke of wit- of rood-verwig is) bloot, zonder eenige groente, voort, door de drift der Natuur. Vertoond zich ook daar na niet meer, voor dat eerst de Bladeren te eenemaal wech zijn.

K R A C H T E N.

Tragus lib. 2. cap. 135. Ze-ajnyu, of Squilla, is verdrogende en verwarmende tot in den derden Graed; doorsnijndende, verdeelende, en dun makende van aart.

De Bladeren werden alleen uytwendig gebruykt, om Klieren en andere hardigheeden zich te doen scheyden, en voorts te verdrijven.

Galen. lib. 8. Simp. Fac. 8. Serapis de Temp. Simp. c. 294. 't Inwendig Herr deezer Bol-wortel, het welk alleenlijk genomen werd, en niet zonder eenige quaadaardigheyd is, moet zeer voorzichtig, en op geenerley wijze werden gebruykt, voor dat het eerst gebraden, of zoo lang in water gezoden is, dat het zijne bitterheyd en scharpheyd heeft verloren, door 't water 't elken daar van af te gieten, en met ander te vernieuwen. Eevenwel, indien iemand eenige inwendige Zweering mogt hebben, zoo moet hij zich hier van onthouden.

Dioscor. l. 2. c. 202. Gebraden, en met Zuyker en Oly ingenomen, verweekt het Lighchaam; doodt de Wormen; opend de verstophthet der Leever en Milt: is goed teegens vergif; verdrijft de Geelzucht, en verzacht de Buik-pijn; doch mag van geen zwangere Vrouwen werden gebruykt; want zulks zou haar een Misval veroorzaken.

Met Edik, Oogenklaar, en Roggenbrood gestoten, dan op de Vist geleet, geneest dezelve. 't Zap met Zuyker of Honig vermengd, verjaagd de Hoofd-pijn; de verduyftering der Oogen, de gebreeken der Zeenuwen, der Borst, en der Longe: neemt wech de Hoest; maakt een heldere Stem, en is goed voor de geene, welke de vallende Ziekte hebben.

Plin. l. 10. c. 9. De Edik, hier van gemaakt, scharpt het Gezicht: is dienstig voor de smerten der Zijde, en der Maag; zuiverd de Mond; maakt de Tandenvast, een goeden Adem, en verdrijft de stank des Monds.

Het Oxymel Squilliticum, of Honig van Squil-azijn, is zeer krachtig in Stuypen; verjaagd de verstophthet en 't zwellen van de Milt. Bewaard ook den Mensch voor allerley inwendige Verotting.

Dodon. lib. 23. c. 21. De Oly, hier van bereyd, doet het Hayr groeyen: is goed teegens de Geraakt- of Beroerdheyd, 't Podagra; en geneest de Beeten van giftige Dieren.

XXXI HOOFDSTUK.

M U U R.

Verfcheyde namen.

Yns weetens heeft deeze Plant in het Neederlandsch geenen anderen naam: in het Latijn ALSINE, of MORSUS GALLINÆ: in 't Hoogduytsch HUNERBISZ: in 't Fransch DU MOURON; en in 't Italiaansch CENTONE, PAPARINA, BUDELLO DI GALLINA, of ook PIZZA GALLINA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veelerey veranderlijke soorten, te weten:

I. ALSINE TRISSAGINIS FACIE FOLIIS AUREIS, of Muur met guldene bladeren, gelijk zijnde het Chamedrys. II. CORNICULATA, of met een hoornachtig Zaad-pentlje. III. FLORE CÆRULEO, of met een blauwe Bloem. IV. TRIFOLIATA DALECHAMPII, of drie-gebladerd Muur, van JACOBUS DALECHAMPIUS beschreeven. V. ALSINE REPENS BACCIFERA, of kruypend Muur, met zwarte Beziën, van zommige ook genoemd CACUBALUM, en dan noch meer andere. Al te zamen, behalven alleen de twee laatst-geboemde, zijn ze van eenen dezelve Bontwing en Waarneeming: gelijk ook zijn VI. ALSINE MAJOR HIRSUTA, of groote Muur met ruwe, hayrige bladeren. VII. ALSINE MINOR HIRSUTA, of kleyne ruwe Muur. VIII. ALSINE MAJOR ET MINOR VULGARIS, of groot en kleyne gemeene Muur, overal onder Heggen, en in donkere plaatzen wassende.

Zij beminnen een gemeene, vochtige, en zandige aarde: zoo wel een opene, vrije luchtige, als een schaduwtichte plaats, en veel Reegen. Geeven in den Herfst volkomen Zaad, en daar meê versterven ze. Moeten derhalven met een wassende Maan van Maert in ieder Voorjaar weer op nieuws gezayd zijn. Komen ook door 't uytgevallene Zaad dikmaal van zelfs overvloedig voort, niet alleen in de Zomer, maar ook later, in den Herfst, ja zelfs in de Winter.

Het CACUBALUM, of ALSINE REPENS BACCIFERA, kruypende Muur met Beziën, vergaet niet elke Zomer, gelijk de andere soorten, maar blijft lange jaren in 't leven. Geeft volkomen zwart Zaad, bestoten zittende in een tamelijk-groote, eerst geheel groene, daar na gantsch zwarte en ronde Frucht.

De aanwinning, geschied niet zoo wel door hare aangewassene Worteltjens, welke men met een wassende Maan van Maert of April van de oude afneemt en verplant; als door 't gedagte Zaad; 't welk op de nu genoemde tijd en Maan niet diep in de aarde werd gezayd.

Het ALSINE TRIFOLIATA DALECHAMPII, of Drie-bladerig (zomtijds ook wel vijf-) bladerig Muur van JACOBUS DALECHAMPIUS, moet op de gemelde tijd niet alleen in een Pot gezayd werden, maar ook onge-rept daar in blijven staan, en wel ter Zon op een warme plaats gesteld zijn. Zou anders geen volkomen rijp Zaad te voorschijn brengen.

K R A C H T E N.

Meest al de soorten van Muur, ook der zelve Zaden, zijn koud en vochtig in den ersten Graad: zeer gezond voor alle hitzige naturen, inzonderheyd het Alsine minor vulgaris, of kleyne gemeene overal groeyende Muur.

't Zap, 't gedistilleerde Water, of 't Water, daar 't Muur in gekookt is; desgelijks 't Kruid zelfs gestoten, met een weynig Meel vermengd, en op de Oogen gelegd, neemt wech der zelve zweering en brand; verklaard het Gezicht: is goed voor 't lopend- of springend vuur, voort-eetende Zweeringen, heete Schurftigheyd, alle hitzige Wonden en Gezwellen, zeere Teepelen, en de Takken of Speenen aan 't Fondament.

Kleyne gehakt, in Water, Wijn, of nat van Huts-gegeten, is een zeer treffelijk Geneesmiddel voor 't Grac-veel; ook voor de geene, welke met de Teering, of uytrogende Koortzen beladen zijn, en een quijnend leven leyden. Neemt wech de ontfteeking der Leever, de brand van de Maag, en alle inwendige hitzigheyd, waar uyt dikmaal ontstaan veelerey zwarigheeden; als, trekking der Zeenuwen; lammigheyd of beroerdheyd, en meer andere ongeleegentheeden.

In

Fig. 92.

Fol. 309.

Aloe Serrata major umbellifera.

Dodon. lib. 2. c. 9. In Wijn gezoden, is zeer goed gedronken, voor de geene die *gequest*, teeder of *zwak van aart*, ook met *schurftige* *Handen* geplaagd zijn, wanneer men de zelve dagelijks daar mee walscht.

De *Vogeltjens*, alsze treurig in hare *Kouwen* zitten, werden, van dit *Kruydje* eetende, weer *frisch* en vrolijk.

C. Baubin. Tom. 3. Herb. part. 2. lib. 29. cap. 103. Het *Aline Hirsuta*, of *Muur met ruyge Bladeren*, geneest allerley *oude*, ook *bloedige Wonden* en *Gezwellen*. Verteerd de *Klieren* en *hardigheyt* van den *Hals*; ook alle *Schurftigheyt* en onzuiverheyt der *Huyd*.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, neemt wech de verflopping van *Leever* en *Milt*. Zuyverd de *Nieren*, de *Blaas*, de *Moeder*. Gedroogd zijnde, en dan daar van drie *Drachmen* met een *Drachma Theriac* in Wijn ingenomen, voorts daar op gezweet, is goed voor de *Pest*, en allerley *befmettelijke Ziekten*.

XXXII HOOFDSTUK.

A L O E.

Geen andere naam.

Veele genoegzaam onderscheydene soorten.

Hiergefteld tot agt in 't getal.

Alle van de zelve Bouwing.

Americaanfche Aloe met steekende Bladeren, en wat voor een aarde die bemind.

Teederheyd.

It zeer schoon en verwonderens-waardig *Gevas* heeft, voor zoo veel mij bewust is, geenen anderen naam, als alleen deezen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veele genoegzaam onderscheydene soorten; te weten:

I. ALOE MAJOR AMERICANA FOLIO MUCRONATO; of *grootte Americaanfche Aloë met een scherpe punt en Doornen*. II. ALOE AMERICANA MINOR FOLIO MUCRONATO, of *kleyne Americaanfche Aloë met Doornen*. III. ALOE SERRATA MAJOR UMBELLIFERA, of *grootte Aloë uyt America, met zaags-wijze getande Bladeren*, en met een *Steel*, boven verdeeld in veele *zijde-takjens*, voorzien met veele *Bloemen*, *Wayers-wijze* in 't ronde gesteld. IV. ALOE PURPUREA LEVIS, five PURPURASCENS, of *Aloë uyt America met Purper-verwige*, en aan de randen *flechte*, geen *steekende Bladeren*. V. ALOE FEROX, of *Aloë met zeer grootte, wreede, en veelvondige Doornen*. VI. ALOE VERA VULGARIS, of *opregte gemeene Aloë*; welke ook ALOE HISPANICA, *Spaanfche Aloë*, of SEMPER VIVUM MARINUM werd genoemd, om dat ze altijd *groen blijft*, en ontrent de *Zee* werd gevonden; van welke voortkomt de alderbeste *Aloë*, in de *Apotheeken* gebruykelijk. VII. ALOE VERA MINOR, of *kleyne gemeene opregte Aloë*, met *groene Bladeren*, en uyt den geelen bleek-witte *Doortjens*. VIII. ALOE VERA COSTA SPINOSA, of *opregte Aloë*, hebbende van agteren in 't midden een *regt-doorgaande Streep*, of *Rib* van *kleyne Doornen* op zijne *Bladeren*.

Al te zamen zijn ze van eenen de zelve *Queeking* en *Waarneeming*. Doch vermits ze in hare uytwendige gedaante, desgelijks eenigzins in *aart*, van malkander verschillen, zoo zal ik, ten dienste der nauwkeurige *Leezers*, van ieder in 't bijzonder hier een weynig spreken.

De ALOE AMERICANA MUCRONATO FOLIO, of *Americaanfche Aloë met steekende Bladeren*, zijnde niet bitter maar zoet van smaak, is een zeer heerlijke *Plant*, doch teeder van aart.

Zij bemind een gemeene luchtige aarde, met een goed deel twee-jarige *Paerdemist* en 't *Mol* der van binnen verdorvene oude *Boomen* doormengd: een opene, vrije, warme, luchtige, wel ter *Zon* geleegene plaats, voor alle koude *Oofte-* en *Noorde-winden* beschut: ook weynig of geen water. Geeft in deeze *Landen* noyt eenige *Bloemen*, ten zij in hogen ouderdom. Kan gantsch niet verdragen eenige *koude Herfst-reegenen*,

Sneeuw, *Rijp*, of *Vorst*. Moet derhalven met een wassende *Maan* van *May* in een *Pot*, of *houde Bak*, na dat de *Plant* groot of *kleyne* is, geplant zijn.

Men bevindt haar zoo een groote vriendin van droogte te zijn, dat ze ook zelfs in heete *Zomerfche* dagen gantschelijk geen water, ten zij het uyt den *Hemel* komt te vallen, wil verdragen. Indien 't echter dikmaal quam te reegenen, zoo moet men haar dekken, of zoo lang de *Vlaag* duurd onder een *Dak* zetten; zulker wijs, dat ze de *Lucht* en *Zon* kan genieten, maar geen vochtigheyt kooome te ontvangen. Indien iemand deeze *Plant* in al 't neer-vallende water laat staan, zoo zal ze wel de gantsche *Zomer*, *Herfst* en *Winter* over groen zijn, en gezond schijnen, maar als de *Maand* van *Maert* of *April* weer gekomen is, openbaard zich hare *verrotting* stilzwijgende, en laat zich gemeenelijk eerst aan 't *Hert*, of ter zijden van 't zelve bemerken. Dit quaad werd veroorzaakt door de al te veel vochtigheyt, welke tusschen de *Bladeren* en de *Hert-flam* blijft leggen, en met'er tijd de *verouyning* baard.

Wanneer nu de *Maand September* tot op ontrent de helft is verlopen, laat men haar de minste druppel water niet meer ontvangen. Als ze dus wel droog is geworden, moet men, eer noch eenige *koude* of *nagt-rijp* haar mogt komen te overvallen, haar binnens huys brengen, al waar het ook voor den twintigften der genoemde *Maand*; niet op een slegte of gemeene plaats, maar luchtig om hoog, of ontrent den *Oven*, waar in gevuurd werd, stellen. Al waar 't maar twee of drie voeten daar van daan, 't zal maar dies te beeter zijn. Want vermits ze in dien tijd groote hitte kan verdragen, zoo blijft ze hier door te frischer en gezonder; inzonderheyt als men haar, gedurende de gantsche *Winter*, hoe droog zij ook zijn mogt, niet de minste druppel water geeft. Want in deeze tijd kan ze zeer ligt verderven, ook door maar een weynig vochtigheyt, 't zij *koud*, of 't zij *warm* gemaakt.

Boven dien staat te weten, dat deeze *Plant*, verder bebinen gezet zijnde, de geheele *Maand* van *October* rigt, door opene *Venstren* de *Lucht* en *Zon* moet genieten; zoo wel bij *nagt* als over dag; welke ook niet mogen gefloten werden voor *November*, ten ware uyt vrees voor *Vorst*; of als *koude Oofte-* en *Noorde-winden* wayen.

Als nu den eerften *November* gekomen is, doet men de *Venstren* toe, zonder dezelve voor den eersten deeze *Maert* weer te openen. Op welken dag in den *Oven* voor de eerstemaal, niet sterk, werd gevuurd, indien de *lucht* tot dus lang toe gematigd in *koude* is geweest; anders wat eerder. Bij deeze *Stoking* blijft men tot op den eersten *December* t'elkens om den tweeden dag. Daar na dagelijks, tot op den eersten *Maert*, al ware 't Weer noch zoo goed. Doch als de *Vorst* toeneemt, moet men tweemaal ieder dag stoken; 's morgens ontrent ten agten, en 's avonds ontrent ten vijf of zes uren. Indien men quam te vreezen, dat de *Vorst* na binnen zou mogen door-dringen, moet men driemaal vuren, 's morgens vroeg ontrent ten zeeven, 's middags ontrent ten een, en 's avonds weer ten zeeven of agt uren.

Als de *Maand* van *Februarius* is aangekomen, en de meeste *koude* voorbij is, verminderd men weer 't vuur, na geleegentheyt dat het bij de eerste aanwassende *koude* vermeerderd was geworden, tot den eersten, thien-den, of twaalfden *Maert*, na dat 't Weer zich aansteld. Dan laat men geheel van 't stoken af, en men zet, bij een bequame *lucht*, de *Venstren* over dag weer open, om dus de *Plant* al langzaam *Lucht* en *Zon* weer te doen gewoon worden: daar na zoo wel bij *nagt* als bij dag, tot in 't laatste van *April*; ter welker tijd zij met een zoete *Lucht* en aangename *Reegen* weer buyten gesteld, en de *Zonne-stralen* deelachtig gemaakt werd.

Zij werd in deeze *koude* *Landen*, schoon ze noch *Aanwin-Bloem* noch *Zaad* voort-brengd, *aangewonnen* door hare bij de *Wortel* uytgelopene *jongen*, van zelfs *Wortelen*.

telen gefchooten hebbende, hoe klein ze ook zijn mogten. Deze spruyten niet alleen boven, ter zijden, of van onder uyt, maar ook met zulk een kracht door de voegen des houten Baks, waar in de Plant gezet is, dat hout en spijkers daar voor buygen en wijken moeten; het welk niet zonder verwondering word aanschouwd. Ja men ziet haar zelfs dringen door des Baks Bodem; en vertoonen zich daar buyten zoo aardig, dat men gewisselijk zou meenen, dezelve aan 't Hout te zijn gezet. Want de voegen gevonden hebbende, zetten ze het daar door; en buyten gekomen zijnde, krijgen ze hare behoorlijke dikte, en regte stelling der *Bladeren*.

Is iemand begeerig, deeze afgenomene *jongen* haastig te zien groeyen, en wel op te schieten, die neem gedurig daar van af al hare uyt de *Wortel* voortkomende *Scheuten*; zoo behoud de Stam te meer voedsel, en word daar door te krachtiger voortgedreeven.

Op deeze nu beschreevene wijze dit zeer schoone *Gewas* zorgvuldig waargenomen, gequeekt en behandeld zijnde, heb ik eene deezer foort *vierventertig jaren lang* wel en goed gehouden; zijnde, terwijl ik dit schrijf, van de aarde, in welke ze staat, agt, en met haren Bak elf of meer maat-voeten hoog; en begriipt in de rondte over de dertien der zelve voeten. Ieder *Blad* heeft de hoogte van zes deezer voeten; agt en een halve maat-duym breedte, en onder veel meer als een maat-voet dikte, zijnde boven dun, in het midden alderbreedst. Voor aan de punt is een scherpe, donker-bruine, ontrent een lid van een vinger lange *Doorn*. Hebben ook aan beyde de zijden veel kleine *Doornstijns*. Zommige der zelve staan regt uyt, andere dwars, eenige regt teegens malkander aangesteld: zoo dat men daar ontrent komende, zich voor de eene wachtende, lichtelijk van de andere, eer men het weet, gevat word. Van buyten zijn ze uyt den groenen-blauw, met eenige ingedrukte teekenen van de omgezette *Bladeren* aardig voorzien; vol van *Zap*; half rond, of Geuts-wijze gesteld: van binnen wit; en daar hebben ze honderden van witte, ronde, sterke *Draaden*, zeer bequaam om *Linnen* van te maken. Van hare groenigheyt gezuyverd zijnde, ziet men haar al te zamen wonderlijk hangen aan de bovenste groote *Doorn*. Deeze *Plant*, met hare teedere van buyten roode en van binnen witte veelvoudige *Veezel-wortel* rustende op *Raderen*, met *Yzer* beflagen, kan niet anders dan door agt of tien Mannen geregeerd, in en uyt gebragt worden. Laat zich van zes niet eens bewegen, schoon ze op *Raderen* voortgetrokken word.

Eene van ontrent de nu genoemde grootte heeft in het jaar 1625, binnen *Romen*, in den *Hof* van de Kardinaal ODOARDUS FARNESIUS, gebloeyd; schietende, in de tijd van eene Maand, een *Steel*, vijftien Ellebogen, of drientwintig Maat-voeten hoog. Een diergelijke was Anno 1633, te *Madrid* in *Spaanjen*; welke in eene nacht tien voeten hoogte uyt het midden harer *Bladeren* opschoot, en vervolgens binnen agt dagen oprees tot vijftentwintig voeten. Dit wierd daar voor een groot *Mirakel* gehouden: en ter dier oorzaak deed de Hertog van *Ossuna* op dezelve plaats een *Capel* bouwen.

Noch heeft eene deezer *Planten* gebloeyd in het jaar 1660. (indien ik het regt onthouden heb) binnen *Stuttgart*, in *Wirttenbergerland*, bij *Tubingen* gelegen, in den Vorstelijken *Hof*. In de *Winter* binnens huys staande, bragt ze hare *Steel* op tot aan de *Zoldering*. Wijlze doe niet verder kon, wierd in dezelve een gat gemaakt. Doe ze deeze ruimte had bekommen, schoot ze op tot aan de *Vorsten* van 't Huys. Tot op heeden deezen dag word de *Steel* daar bewaard en alle lief-hebbers getoond, tot der zelve groote verwondering.

Noch een andere heb ik met eygener Oogen zelfs gezien in het jaar 1668. in den *Hof* des Hertogs van

Hollfeyn te *Gottorp*; welkers hooge *Steel* (gelijk in de bloeyen bijgaande *FIGUUR* na het leeven is afgeteekend) bo. de. ven met veele zijde-*Takjens* was verciert. De minste der zelve droeg verre over de honderd *Bloemen*, voorzien met een groene verwe, en inwendig met geele *Afhangzelsjens*.

Daar na Anno 1673. heeft ook mijn eygene *Plant* Eygentlijk op de volgende wijze beginnen te bloeyen. Na dat het *Hert* van dit schoon en wonderlijk *Gewas* in den aanvang van het jaar 1673. in nieuwe *Bladeren* meer en meer uyt te geeven (volgens oude gewoonte) begon te verminderen, stond het eyndelijk geheel stil; waar door ik gantschelijk meende, dat inwendig in het gemelde *Hert*, door de veelheyt der *Reegenen*, een *verrotting* mogt ontstaan zijn. Ik bewaarde haar derhalven tot in het laaste van *Julius* des jaars 1674. zorgvuldig voor alle vochtigheyt: doch vond mij op den eersten *Augusti* in mijnen opgevatteden waan, die mij nu al een geheel jaar lang was bij-gebleeven, gantsch bedrogen.

Want op de genoemde dag bemerkte ik, dat drie geweldige *Steele* te gelijk uyt het *Hert* voortquam. Mijne blijdschap was zoo groot als mijne verwondering. Twee van deeze drie *Steele* schooten in twee Maanden tijds op tot de hoogte van agt Maat-voeten; doch de derde was niet hooger als vijf der zelve voeten.

Den derden van *September* vertoonden haar noch drie andere *Scheuten*, zeer krachtig in het midden tusschen de *Bladeren* uytfschietende; welke, ter oorzaak van de *Winter-tijd*, niet voor in het laaste van *Februarius* de voorgenoemde hoogte van agt voeten verkreegen. Zoo dat deeze *Plant* te eener tijd was verciert met zes *Steele* (gelijk in de bij-gestelde *FIGUUR* word vertoond) tot mijne en veelere andere groote verwondering.

Noch heeft zich weer inwendig een nieuwe *Scheut* gebloeyd laten zien in het begin van *Julius* des jaars 1675., zijnde de *zeevende*, welke binnen de *Bladeren* kort bleef zitten, geevende echter in *September* volkomene en geheel opene *Bloemen*.

Elke *Steel*, zijnde van binnen wit, van buyten gras-groen, en in het eerst wat blinkende, hield in zich een breedte en dikte van anderhalf of twee armen, ook op de zelve wijze plattachtig rond, doch wierd na boven hoe langer hoe smaller; en was daar voorzien met veele hoeks-wijze *Streepen*, hebbende in het ronde verschedene korte, breede, geffronste, kleine, dunne, drie-hoekig gestelde, eerst *Gras-groene*, en blinkende, doch daar na als een verouderde verwe verkrijgende, en gelijk dor wordende *Bladertjens*; tusschen welke in het ronde veel ovaal-vormige, of plattachtig-ronde, arms-wijze gestelde, ook onder en boven wat gestreep-te *Scheuten* voort quamen, van binnen wit, *Sponsachtig*; waar van zommige meer als een voet, andere een voet, eenige ruym een halve voet lang waren; *Wayers-wijze* in het ronde gesteld. Aan de voorste punten sprooten uyt vijftig, tachtig, honderd-vijftig, en noch meer bij een zittende *Bloemknoppen*, die van de *Granaatboom* niet ongelijk; staande regt-op, elk op een rond en tamelijk dik *Steelje* bijzonder; hebbende een dikke, lange, drie-hoekig-ronde *voet*; ook zoo lang zijnde als de *Bloem* zelfs: van welke de eerste op den agtentwintigsten *Jannuaris* des jaars 1675. zich opende; en daar na verschedene andere: doch de meeste quamen tot geen volkomenheyt, maar verdorren in haar zelve.

Zij bestonden uyt zes smalle, dikachtige, bleek-groene *Bladertjens*; een lid van een vinger lang; voor rondachtig-spits toe gaande, en zich niet gantschelijk opendoende: waar van de drie uytwendigste een weynig breeder, de drie inwendigste voor aan de punt een weynig stomper, bleeker van verwe, en in het midden met een verheevne groene *streep* of *rugge* verciert,

Zeldzaamheyt.

Aanmerking.

Eene der zelve over de vierventertig jaren lang opge-queekt.

Wonderlijke zeldzaamheyt van deeze Plant, en hare Bladeren.

Zeldzaamheyt aan eene deezer Planten te Romen, en te Madrid.

Noch een andere.

Wederom een andere

Hoe de Plant des Aankers

buyten alle verwachting

Gestalte en voortkoming der Steelknoppen.

Gedaante der Bloem.

Fig. 23.

Pl. 314.

ALOE AMERICANA MINOR

cierd, doch zonder eenige reuk waren. Langdurig zijn ze van aart. Hebben van binnen zes bleeke draad-*jens*, op welke zes geele *Aanhangzeltjens*, zich dus, dan zoo drayende, gezien worden. Eyndelijk verdor- den ze in haar zelven, en vielen op de aarde neer, zon- der *Zaad*, na te laten.

Beschrij-
ving van
de Ame-
ricaansche
Aloë met
zachte
purpur-
achtige
Bladeren.

De ALOE AMERICANA PURPURASCENS, of *Americaansche Aloë met zachte purpurachtige Bladeren*, waar aan geen *Doornen*, maar alleen voor scharpe punten worden gevonden, mij in het jaar 1648. uyt *Spanje* toegezonden, komt in hare gantsche *Bouwing*, *Aart*, en *Eygenfchap* met de voorige over een; doch kan een weynig meer vochtigheid verdragen. Is ook kleyn-der, smaller, dunner van *Bladeren*, als de ALOE AMERICANA SPINOSA, of de *Americaansche steek- lig-gebladerde Aloë*. De verwe deezer *Bladeren* is purpurachtig, van eene geen onaangename aanschou- wing. Heeft desgelijks dunne, teedere en zeer Vee- zelachtige *Wortelen*, onder welke men eenige van een stroo-breed dikte vind. Daarenboven in hare geuts- wijze gestelde *Bladeren* veel subtyler, dunner, fijner *Draadjens*, al te zamen boven aan haar spits punt vast- gehegt, zeer sterk, en gantsch bequaam om daar van zijn *Linne* te bereyden, gelijk dan ook van de *In- dianen* zeer konstig word gedaan. De *Bloem-steel* is voorzien met veele *Bladeren*, zijnde lang, voor spits, hol, of geuts-wijze gesteld, en de *Steel* gelijk als omhelzende: op wiens bovenste punt de *Bloemen* voortkomen.

Spaansche
Aloë, de
oprechte,
en in de
Genees-
konst ge-
bruiklijk.

De ALOE HISPANICA, of *Spaansche Aloë*, dus genoemd, om datze uyt *Spanje* veel vervoerd word, is zeer bitter van smaak; van de *Fransche* PERRO- QUET geheeten. Deeze is (gelijk wij alreeds gezegt hebben) de *oprechte, meest-geachte*, en in de *Genees- konst* gebruykelyk. Moet op de verhaalde wijze ge- queekt en waargenomen zijn. Gemeenlyk verliest deeze voort ieder *Voorjaar*, buyten gebragt zijnde, door de ongewoonte van weér in de Lucht te kom- men, welke in de gantsche *Winter* niet heeft mogen genieten, hare natuurlijke *groenheid*, en bekomt eene gelijk als bleeke *Leever-verwe*. Veele dit ziende, oordeelen de *Plant* verloren te zijn, en datze te eenemaal zal versterven. Doch deeze wanstal vergaat met'er tijd, en uyt het inwendige *Hert* krijgt ze eerst wederom haar aangenaam *groen*, 't welk zich in weynig tijds verspreyd tot aan de uytwendigste punten der *Bladeren*; inzon- derheid wanneer men haar zorgvuldig wacht voor te veel *Reegen*, en in het eerste een weynig dekt voor de sterke *Zonnestralen*.

Hoe men
deeze
Plant
kan doen
bloeyen.

Wil iemand deeze *Plant* doen bloeyen, en in hare volmaakt-*heid* zien, die zetteze in de voor-heenen ge- melde grond, met een volle Maan van *May*, in een Pot, na gelegentheid harer grootte, zoo hoog als eenigzins geschieden kan (het welke ook aan de twee hier boven beschreevene soorten moet waargenomen worden) en laate gantsch geene *jongen* bij de *Wortel* blijven: want hier door behoudze te meerder kracht, en geraakt daar door dies te eerder aan 't bloeyen; gelijk ik door ervarentheid heb ondervonden in de jaren 1652. 1660, 1665, en 1669.

Middel;
om haar
buyten
ongelec-
gentheid
te doen
groeyen.

Deeze, teederder van aart, en voller van *Zap* of vochtigheid zijnde, dan de twee voor-gemelde, kan veel minder de nattigheid verdragen, en word ook veel eerder door koude beschadigd. Indien ze teegens de *Winter* uyt de aarde genomen, binnens huys op- gehangen, in het *Voorjaar* weer in de aarde gezet word, op een warme plaats, zoo zalze in het lee- ven blijven, en zonder eenige ongeleentheid weer groeyen als te voren; ofze schoon langer daar uyt ge- bleeven geweest ware.

Zonder-
linge aan-
merkelyk-
heid.

Aanmerkens-waardig is het geen aan deeze *Plant* word vernomen; te weeten: zij is bitterder dan *Gal*, in hare *Bloem*, echter voortbrengende een *Water*, *klaarder als Wijn*, zoeter als *Honig*; het welk, schoon

neerwaarts hangende, evenwel niet neervalt, ten zij men de *Bloemen* krachtig beweegd.

De ALOE AMERICANA MINOR FOLIO MUCRO- NATO, of *kleyne Americaansche Aloë met Doornen*, heeft *Bladeren* niet langer als anderhalve voet, zich digt in malkander gefloten houdende. In 't midden zijn ze wel zes of agt vingeren breed; beneden op het smalste; voor stomp-rond; evenwel eyndigen- de in een spits punt; tamelijk dik in het midden, doch aan de randen dun; en daar voorzien met veel- vuldige, digt aan malkander zittende, *kleyne*, zeer scharpe *Doortjens*.

De ALOE PURPUREA LAEVIS, of *Aloë zonder Doornen*, en met purpur-verwige *Bladeren*, is mid- delmatig van grootte. De gemelde *Bladeren* zijn twee, derdehalf, ook drie voeten lang, en vier vin- geren breed; onder en in het midden alderbreedst: doch van daar na boven worden ze smaller, en eyndigen in een gantsch spits of *doornig punt*: daar- enboven tamelijk dik van aart, en steevig of regt opstaande.

De ALOE FEROX, of *Aloë met groote, wreede, veelvoudige Doornen*, heeft *Bladeren* van twee of twee een halve voet hoogte: de verwe is donker, of Gras-groen. Onder zijn ze op het alderbreedste; van daar af worden ze smaller, op de wijze van een *Pyra- mide*, en eyndigen in een spits punt. De breedte is van een halve voet, wat meer of min; matig dik van aart; de randen op het dunste; en daar bezet met veelvoudige, dikke, wreede, een vingerbreed lange, purpur-verwige *Doornen*. In de Mond geknauwd, bevind men ze van een aangename smaak.

De ALOE VERA MINOR, of *kleyne, gemeene, op- rechte Aloë*, heeft van naturen smalle *Bladeren*; ook voor in een spits en regt-op staande punt eyndigen- de. De verwe is donker en aangenaam groen; ook al- leen met eenige weynige witte *Plekjens* aan de uyt- terste punten; doch aan de randen met veelvoudige, aardige, *kleyne*, zachte, bleek-wit-verwige *Doortjens* voorzien.

De ALOE VERA COSTA SPINOSA, of *oprechte Aloë met een Doornige rugge*, of *Rib*, in het midden van het onderste gedeelte der *Bladeren*, wast op even de zelve wijze als de ALOE VERA VULGARIS, of *gemeene oprechte Aloë*, doch de *Bladeren* zijn wel zoo dik; ook grooter, langer, en met meer witte *Plekken* ver- cierend; welke men echter in het eene jaar veel meer in getal ziet, als in het andere. Dit geschied na de ge- leegentheid of verandering des tijds. Want bij heete drooge *Zomers* worden de zelve vermeerderd: in tee- gendeel bij slegte en vochtige jaar-tijden weer vermin- derd, en veel weyniger gezien.

K R A C H T E N.

ALoë, een zeer treffelijk *Genees-middel*, en boven veel andere in waarde te houden, is van naturen warm en droog in den tweeden graad, doch zon- der eenige scharphheid.

Heeft in zich een *purgeerende* kracht. Inwendig ge- bruikt, opend de *Anbeyen*, of de *Takken* des *Fonda- ments*: neemt wech allerley *verstopping* des *Ligchaams*: is de *Maag* zeer aangenaam, en versterkt dezelve. Ge- wassen zijnde, drijft ze daar uyt alle *Galachtige* voch- tigheeden, en *taye sluymen*; verjaagd alle *sinerten* en *ontsteking* der zelve. Dood, en drijft uyt de *Wormen*: het welke ook geschied, als men *Aloë*, met *Edik* en *Offegal* vermengd, op den *Navel* des *Buyks* strijkt. Bewaard de menschen voor *inwendige verrotting*, en andere toevallende krankheeden. Versterkt de *Leever*. Geneest de *Geelzucht*. Verwekt der *Vrouwen Maand- stonden*, drie *kleyne* *Pilletjens*'s daags hier van ingenom- men. Doet ook de gestorvene *Ligchamen* lang in een goede staat blijven, zonder *verrotting*.

Camerar.
lib. 2. c. 22.
Averroes
lib. Simp.
cap. 42.

Mesues lib.
Simp. c. 1.

Dioscor.
l. 3. c. 25.

Gar. ab. Het Poeder van Aloë uytwendig op de Speenen of
 Hort. lib. Takken gelegd, stopt dezelve; desgelijks de monden
 Aromat. van de Aderen, en stild het bloeden: want het trekt
 cap. 2. een weynig te zamen, maakt dik, en droogd op. Ge-
 Oribas. lib. daan op gezwollen, varfche wonden, en ook zulke,
 Med. Col- welke zeer bezwaarlijk willen toelopen, heeld en sluyt
 lect. 11. de zelve, zonder eenig lidteeken achter te laten. In
 Aegin. l. 7. de zelve, zonder eenig lidteeken achter te laten. In
 c. 3. Wijn gesmolten, en op het Hoofd gestreken, verhinderd
 Aëtius de nyrvalling des Hayrs. Tot de Geneesmiddelen
 l. 1. Sermon. 1. gedaan, bereyd tot hulp voor de Oogen, scharpt het
 Gal. lib. Gezicht. Met Honig gemengd, en gelegd, op de
 Simp. Fac. gezwollen der heymelijke Leeden, geneest ze. Sluyt
 6. ook toe alle lopende en opene gaten; neemt wech allerley
 vuyligheyt of verrotting des Mondts.

Eeven dezelve Werking hebben ook de groene Bladeren. Zijn daarenboven zeer dienstig op gebrandde Leeden gelegd, wijlze de brand niet alleen uyttrekken, maar ook de verzeering geneezen.

Hoe veel men mag inneemen. Men mag hier van inneemen een halve Drachma, twee Scrupelen, of een geheele Drachma, na gelegentheid van de natuur des Zieken; en na den staat zijner krachten of zwakheyt.

Wat de Aloë is. Deeze Aloë is niet anders, als het uytgeparfte Zap van de Plant diens zelve naams; waar van de afbeelding hier bij gesteld is. Men doet dit Zap in steene Vaten, en laat het in de Zon drogen.

J. Ren- Hier van worden gevonden drie bijzondere soorten; daus de beste word geheeten SUCCOTORINA, om van welke de Mat. Med. dat ze gemaakt word op het Eyland Succotora in Indiën. lib. 1. Scit. De verwe is uytwendig bruyn, of rosachtig; van 2. cap. 5. binnen geel, bitter van smaak; te zamen-trekkend, Bauhin. kruidig van geur, of welriekend; vetachtig van aart, Tom. 3. reyn, zonder eenige onzuiverheyt: doorzichtig, blinkende; bros, zacht in het aanraken; en ligtelijk in het Plant. Water smeltende. Part. 2. L. 35. c. 11.

De tweede soort word genoemd HEPATICA. Is van verwe uyt den geelen-rosachtig, bitterder, zwaarder van reuk; ook meer te zamen-trekkende; onzuiverder; niet zoo zeer blinkende; droger, en vast, gelijk Leever.

De derde soort, welke onder al de andere de slechtste is, draagt de naam van ALOE CABALLINA; zwart van verwe; niet doorzichtig; zwaar van gewigt, kwalijk-riekende; vol zand, stroo, en andere onreynigheyt. Word ter dier oorzaak bequamer gehouden, om de Beesten in te geeven, als de Menschen.

XXXIII HOOFDSTUK.

M A L V E.

Verschey-
de namen.

En wel bekend Gewas, van zom-
mige MALVE, van andere liever MAL-
ve geschreeven: word in het Needer-
landsch niet alleen met dien naam
genoemd, maar ook van veele KEES-
JENSKRUYD, om dat haar Zaad, rond
en plat te zaamgevoegd, zeer wel een KAASJE gelijkt.
In het Latijn en Italiaansch MULUA of MALVA:
in het Hoogduysch PAPPEL- of PAPELKRAUT; en in
het Fransch MAULVE.

Veerlerley
schoone
soorten.

Hier van zijn mij in harten aart bekend geworden
veele veranderlijke en bezichtigings-waardige foorten;
welker zonderlinge verscheydenheyt der aangename,
schoone, veelvoudige verwen het Oog der aanschou-
wers doen een aantrekkelijke bevalligheyt verlustigt.
Deeze zijn:

I. MALVA VULGARIS MAJOR, of groote gemeene
Van welke hier, tot
dertien
toe, aan-
getee-
kend, en
de voor-
Malve. II. VULGARIS MINOR, of kleine gemeene
Malve. III. BOHEMICA, of Boheemsche Malve.
IV. BÆTICA, of Bærische Malve, uyt de Provintie
Bætia in Portugal. V. CRISPA, of kroezze, gekrul-
de Malve. VI. INDICA ARBORESCENS MAJOR, of

groote Indiaansche Boom-malve. VII. INDICA AR-
BORESCENS MINOR, of kleine Indiaansche Boom-mal-
ve. VIII. MALVA HORTENSIS ROSEA FLORE LU-
TEO PLENO, of Stokroos met een geele dubbele Bloem.
IX. FLORE ALBO PLENO, of met een witte dubbele
Bloem. X. FLORE ATRO-RUBENTE, of met een
zwart-roode Bloem. XI. FLORE CARNEO PLENO,
of met een lijf-verwige Bloem. XII. FLORE PUR-
PUREO PLENO, of met een purpure Bloem. XIII.
FLORE PURPUREO ET ALBO VARIEGATO, of met een
purpur en wit-bonte Bloem; en dan noch veel meer
andere. De gemelde CRISPA, of kroezze Malve,
is tweederley: te weeten, CRISPA FLORE PALLIDO
PURPUREO, of kroezze, gekrolde Malve met bleek-
purpure Bloeman, en MALVA CRISPA FLORE AL-
BO, of gekrolde Malve met een witte Bloem. Niet
alle zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een gemeene, Wat voor
zoo wel zandige als andere aarde, matig doormengd een aarde
met twee-jarige Paerde- of Koeyemist. Voorts, een zij bemin-
opene, luchtige, vrije, wel ter Zon gelegene plaats, nen.
en matige vochtigheyt.

De MALVA VULGARIS MAJOR ET MINOR, of Groote
groote en kleine gemeene Malve; desgelijks INDICA en kleine
MAJOR ARBORESCENS, of groote Indiaansche gemeene
malve, worden om het tweede, of ook ieder Voor- Malve.
jaar, in April of May, met een wassende Maan de
aarde aanbevolen. Geeven zelden, of zeer laat, Bloe-
men in de eerste Zomer; maar de koude des Winters
verdragen hebbende, bloeyen ze zeer lang in 't tweede
jaar: Geeven volkomen Zaad, en sterven daar na.

Doch de gemelde MALVA ARBORESCENS INDICA Groote
MAJOR, of groote Indiaansche Boom-malve, kan, Indiaan-
buyten staande, gantschelijk geen vriezende Weer ver- sche
dragen. Moet derhalven, jong zijnde, met de ge- Boom-
noemde Maan in een Pot, of twee of drie te zamen malve.
in een half Zeep-vaasje drie-hoekig geplant zijnde, in
het begin van October, of een weynig later, na gelee-
gentheyt des tijds, binnens huys gebragt; in een
luchtige plaats gesteld, met een weynig lauw-gemaakt
Reegen-water onderhouden, en in het begin van April,
ieder bijzonder, met de gantsche klomp aarde op een
goede plaats van een Bed gezet worden.

Deeze soort van Malve schiet op tot de hoogste Bladeren.
van agt, tien, en noch meerder voeten, in eene Zo-
mer. De Bladeren zijn zeer schoon van gedaante,
donker-groen van verwe, en gaan die van de Malva
Rosea, of gemeene Stokroos, in grootte, noch niet ge-
bloeyd hebbende, te boven. In stelling en veelheyt
van Aderen zijn ze dezelve niet ongelijk, doch aan hare
randen met veel grooter en dieper Insnijdzelen voorzien;
ook meer blinkende, en niet zoo ruyg, maar veel zach-
ter of gladder.

De MALVA ARBORESCENS INDICA MINOR, of Kleine In-
kleine Indiaansche Boom-malve, wast niet boven vier dianische
voeten hoog op. De Bladeren zijn in gedaante en malve.
grootte niet ongelijk die van de MALVA VULGARIS
MINOR, of gemeene Malve met kleine Bloemen, zoo
lang ze noch geen Bloessem voortgebragt heeft; doch
daar na veel kleynere; ook van natuur veel ruygere, veel
bleeker, of witter van groen; aan de randen minder,
en niet zoo dicht op malkander getand; ook met meer-
der inwendig-blijvende Aderen verciert.

Dit Gewas sterft niet zoo haast, maar blijft eenige Waarneem-
jaren lang in het leeven, gelijk ik door een zeer lang- ming.
durige ervaerentheid heb ondervonden. Eens heb ik
eene daar van elf jaren bewaard; die, de dikte van zes
Maatduymen in de rondte bekomen hebbende, eynde-
lijk van ouderdom verging. Deeze Plant valt teeder
van aart, en kan de Winter-koude niet verdragen. Moet
derhalven, met een wassende Maan van April in een Pot
gezet zijnde, in October binnens huys worden gebragt,
op een luchtige plaats; en onderhouden met slegts
een weynig Reegen-water. Men mag ze ook niet voor
in

Vita Hominis plus Aloës quam Mellis habet

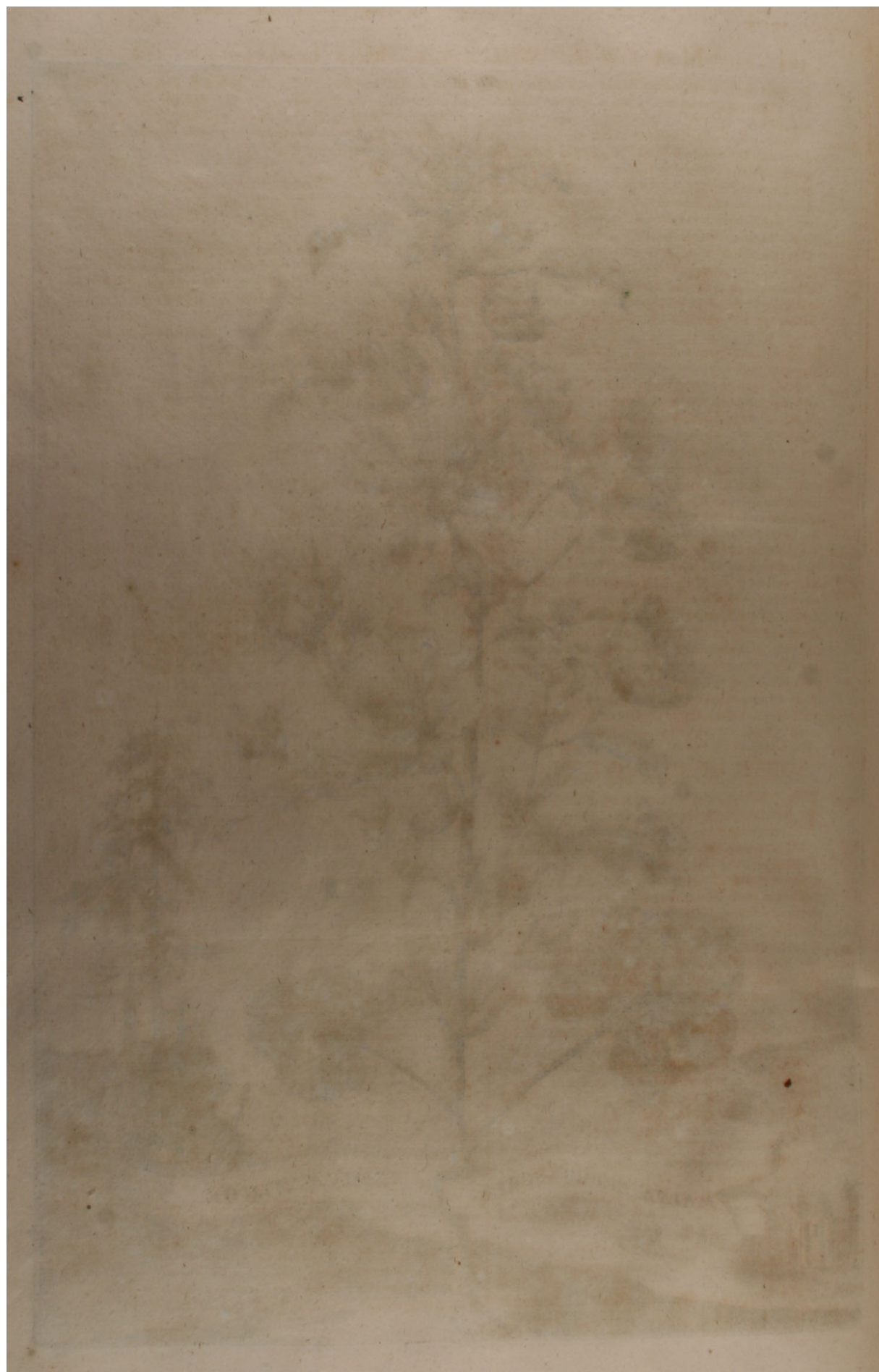

in April met een aangename Lucht weer buyten stelen. Dan noch moet men ze wel wagten voor koude nagt-rijpen.

Bloemen. Voor de eerste maal bloeyd ze in het tweede jaar, na datze met een wassende Maan van April is gezaayd geweest. Daar na ieder jaar: en geeft ook, als ze op een warme en luchtige plaats is gezet, gemeenlijk volkomen rijp Zaad; inzonderheyd zoo men haar wagt voor veel Reegen in het Najaar.

Boheem- fche, Ber- tische, gekro- lde Malve. De MALVA BOHEMICA, of Boheemfche Malve, BERTICA, of Malve uyt de Provintie Batavia in Lusitanien, CRISPA, of gekroldde Malve, en meer diergelijke, blijven niet langer als eene Zomer in het leven. Worden ieder Voorjaar in de Maert, met een wassende Maan, op een warme, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, niet diep in de aarde gelegd, Geeven voor de Winter volkomen rijp Zaad, en versterken daar meê.

Stok-roo- zen. Al de soorten van MALVA HORTENSIS ROSEA; of STOKROOZEN, zijn hard van aart. Verdragen selle Vorst, en allerley andere ongeleegentheeden des gantschen Winters. Geeven op het tweede jaar Bloemen, van een schoone aanschouwing; gemeenlijk van mid-Zomer af tot aan de Winter; de eene na de andere gedurig opengaande. Brengen voort volkomen rijp Zaad; en vergaan dikmaal niet voor 't vierde jaar; zommige eevenwel in het derde, of bij een sterke Vorst en veel Reegen veelligt wel eerder.

Om daar van goed Zaad te winnen. Indien iemand hier van goed Zaad wil winnen, die snijde al de zijde-takken wech, en late alleen de middelste Schent staan; waar aan dan niet als dubbele Bloemen zullen gezien worden; ja hoe hooger, hoe meer dubbel. Van deeze het Zaad vergaderd: daar na in April, of May, met een volle Maan, niet diep, in Potten, of op andere plaatzen gezaayd, en twee maanden daar na met de zelve Maan, twee of drie voeten van malkander, verplant, zoo zult gij'er schoone en beziens-waardige Bloemen van bekomen; inzonderheyd indien dit eenige jaren na den anderen word gedaan.

K R A C H T E N .

Deugden. DE Malve, een zeer eedel en gezond Gewas, is matig vocht en warm, zeer verzachtende en verdeelende van aart.

Disfec. De Bladeren, gelegd op de Vijt, geneezen dezelve. **l. 2. c. 144.** Trekken ook uyt alle Doornen en Splinteren, welke ergens in het Ligchaam zijn gekomen. Gestoten, en met een weynig Zuyker gemengd, zijn zeer dienstig teegens de smerten der Oogen. De zelve vermengd met Oly, heelen de steeken van Horzelen, Byen, Spinnen, en diergelijke Diertjens. Verdrijven de vlekken, sproetelen, schilfferen, en allerley vuurigheid der Huyd. Brengen alle koude Zinkingen tot rijpheyd. Zijn zeer goed op de gebrandheyd, en voor 't Springend-vuur.

Durant. Rauw gegeten, met een weynig Zuyker en Zout, verzachten ze, en neemen wech de pijn en zwelling der Nieren, en der Blaas. Maken ook een zachte Stoelgang. In Wijn gezoden, of onder andere spijsen gebruykt, gelijk ook het Zaad, en de Wortelen, doen de Hoest ophouden; geneezen andere gebreeken en smerten van de Longe, en der Darmen: verzachten de in arbeyd zittende Vrouwen. Neemen wech de verstoptheyd en hardigheyd der Moeder: strijden teegens het vergif; verdrijven de zeerigheid van de Mond en Keel, met een weynig gebrandde Aluyn en Honig vermengd, en daar meê gewasschen, of gespoeld. Verwekken ook Melk in der Vrouwen Borsten.

Tragus lib. Het Zap, warm in de Ooren gedaan, neemt der 1. cap. 120. zelve smerten wech. Word ook geprezen teegens de vallende Ziekte.

Lonicer. Het Water, daar Malve in gekookt is, maakt niet

alleen zachte Handen, maar verzacht ook de Voeten, l. 2. c. 181. en andere deelen des Ligchaams, daar meê gewasschen, of daar in gebaad zijnde. Is daarom ook zeer dienstig, in alle Clysteerien gebruykt te worden. Met Oly en Wafch vermengd, is zeer goed op allerley gezwellen.

De Bloemen, met Zuyker tot een Conserf gemaakt, zijn zeer dienstig teegens het Graveel, en de Steen der Blaas; de zelve opdrijvende, en het Water doende lossen.

De Wortel gebraden, tot stof gemaakt, en op Apul. Hist. varfche Wonden, desgelijks op der Vrouwen zwel- Plant. lende Borsten gelegd, geneezen dezelve. Met dit Poeder de Tandn gewreeven, zuiverd die van allerley slijmerigheyd. cap. 49.

De MALVA HORTENSIS ROSEA, of STOKROOS, heeft de zelve werking teegens al de hier boven genoemde gebreeken, op de zelve wijze gebruykt. Daarenboven, de roode Bloemen, in roode Wijn gezoden, zijn zeer dienstig teegens de Roos: neemen wech de Schurfiheyd; en verdrijven de hitte en droogte van Keel en Mond.

XXXIV HOOFDSTUK.

WITTE MALVE.

Nders van zommige gespeld MALVE, is een Plant, van elk zeer bemind, beyde om hare krachtige deugden, en om hare uytwendige bevalijkheyd. Word in het Latijn genoemd ALTHAEA, of BISMALVA: in 't Hoogduytsch IBISCH: in het Fransch GUIMALVE; en in het Italiaansch MALVAVISCO.

Zij bemind immers zoo zeer een goede, luchtige, zandige, als een kleyige of steenige, wel gemeste aarde: een opene, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Geeft ieder Zomer een aangename Bloem; maar zelden, ten zij bij heete en goede jaren, volkomen rijp Zaad. Kan sterke koude, en alle ongeleegentheeden des gantschen Winters uytstaan. Word alleen aangerwonnen door hare aangegroeyde Wortelen, welke men in het Voorjaar van de oude afneemt, en met een afgaande Maan verplant.

K R A C H T E N .

DE Bladeren van witte Malve zijn in den eersten graad verwarmende, verdrogende, verzachtende, scheidende, en verteerende; doch de Wortelen en het Zaad veel krachtiger.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, drijven het Graveel af, en neemen de pijn daar van wech. Helpen ook een benauwde Borst.

Zoo wel de Wortelen als het Zaad in roode Wijn gekookt met eenige Wortelen van Tormetil, stillen de Roodeloop: verzagten de Apostematien van de Moeder: openen de verstoptheyd van de zelve, en zuiveren ze. In witte Wijn, of Meede, week gezoden, geneezen ze alle varfche Wonden; verzachten, doen scheidende, en rijp worden allerley gezwellen, en ontsteeking: vermorwen de klieren en hardigheyd: heelen de klooven aan het Fondament, en versterken de zeenen. Verdrijven de vlekken en sproetelen des Aangezichts. Op gebrandheyd gelegd, trekken ze de hitte uyt. De zelve Wijn gedronken, is zeer dienstig voor de nupceen der verloft zijnde Vrouwen. Doet het Water lossen, en helpt de geene die inwendig gebroken zijn.

In Edik gekookt, en in de Mond gehouden, of de Tandn daar meê gewreeven, verjaagd de Tandpijn.

De Wortelen in Melk gekookt, tot datze gantsch wech zijn geworden, zijn zeer goed voor de Engborstigheid, Plinius lib. 20. cap. 21.

Verscheyde namen.

Wat voor een aarde zij bemin- nen.

Aanwin- ning.

Galen. lib. Simp. Fac. 6.

Disfec. lib. 3. cap. 163.

Apulej. lib. Herb. cap. 38. Euchf. Hist. Plant. cap. 5.

figheyd, de Hoest; alle Catarrheuze, slijmerige, en slijmige Vochten, zoo datze de zelve zonder eenige moeyelijkheid doen uytwerpen; inzonderheyd *koekjens* daar van gemaakt op deeze wijze.

Koekjens,
voor
Hoest,
Fluymen,
&c.

*R. Harum Radicum pulpa per cribrum agitata & inspissata uncias quatuor.
Specier. Diatragacanthi frigidi zuij
Sacchari albisimi quantum satis.
Misce, fiat Massa
Formetur inde Pastilli.*

De *Wortelen* gestoten, en zoo lang in Melk geweykt, dat de zelve slijmerig en dik word; dan daar van gebruykt, stopt de *Buyk*- en *Ronde-loop*. Deeze slijmerigheyd word ook met groot voordeel gedaan bij alle *Zalven*, *Plaasters*, en *Olyen*, welke men bereyd om te verzachten, en de pijn te stillen.

Durant.
Hist. Pl.
fol. 20.
Dod. lib.
21. c. 29.

De week gekookte *Wortelen* met *Oly* vermengd, geneezen allerley *gebrandheyd*; de beetten van *Slangen*, van *Bijen*, en andere quaaadaardige Dieren.

De *Bloemen*, in Melk, of Honig-water, gekookt, dan aan het *Fondament* gelegd, verdrijven de smert der *Takken*, of *Speenen*.

XXXV HOOFDSTUK.

GEELE MALVE.

Namen.

A zommiger spelling *MALVE*; is een meede-soort van de voorgaande *witte*; doch zeer veranderlijk in haren aart. Word in het *Neederlandsch* dus genoemd: in het *Latijn* *ALTHEA LUTEA*, of *ABUTILON AVICENNÆ*; vermits die zeer geleerde Man deeze *Plant* geen anderen naam geeft. In het *Hoogduytsch* *IBISCH MIT GELBEN BLUMEN*, of *ABUTILON*; en in het *Italiaansch* *MALVAVISCO BASTARDO*.

Wat voor een aarde zij beminnen.

Zij bemind een goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige *Paerdemist*, en het *Mol* van verrotte *Boom-bladeren* doormengd: een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter *Zon* geleegene plaats; voor alle koude *Oofte*- en *Noorde*-winden beschut; ook matige vochtigheyd.

Blijft maar eene Zomer in het leven.

Blijft niet langer als eene *Zomer* in 't leven. Geeft ook ieder jaar een aardige gele *Bloem*, maar noyt in deeze *Gewesten* eenig volkomen rijp *Zaad*. Word ook door een *kleyne Riip*, of koude *Herfst*-reegen schielijk van hare bevalijke groente beroofd. Derhalven zij ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *April*, door *Zaad*, niet meer als een stroobreed diep in een *Pot* gezayd, en niet meer als een eenige *Plant* daar in gelaten moet worden, zonder de zelve enigzins te reppen. Want vermits zij veele *Wortelen* maakt, zoo zou, indien men'er meer als eene in liet, de een de andere verderven.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Matth. lib. 3. cap. 146.

Deze gele *Malve* word van veele gehouden voor een goed *Wond*-kruid, 't welk alle *Wonden* in een korte tijd geneest.

Camer. l. 2. c. 39.

Het *Zaad* drijft uyt het *Water* der *Blaas*; ook het *Graveel*: neemt wech de smerten van de *Steen*; anderhalve *Drachma* daar van met *Wijn* ingenomen. Voorts kan menze met voordeel gebruyken in al de ongeleegentheeden, tegens welke de *Althaa*, of *witte Malve*, word gepreezen.

XXXVI HOOFDSTUK.

ALYSSUM.

Ord, mijns weetens, van niemand Naam, met eenigen anderen als deezen naam, of ook *ALYSSON* genoemd, na het *Grieksche* woord *Λύσα*, of *LYSSA*; het welk zoo wel *Dollichheyd*, als de *Hik* beteekend; vermits deeze *Plant* beyde, de beetten der *dolle Honden*, en de *Hik*, geneest, en verdrijft. De *Italianen* hebben 't woord *ALYSSUM* na hare taal verbogen in *ALISSO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend gewordene verscheide aardige veranderlijke foorten; na mentlijk:

I. *ALYSSUM*, of *ALYSSON ECHIOIDES*, of *Alyssum*, gelijk zijnde het *Echium*, of *Slangen-kruid*. II. *ALYSSUM GALENI*, of *Alyssum*, beschreeven van *GALENUS*. III. *ALYSSUM DIOSCORIDIS*, of het *Alyssum* van *Dioscorides* aangeteekend. IV. *ALYSSUM MINIMUM*, of *kleyne Alyssum*; en dan noch meere. Niet alle zijnze van even dezelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Echter beminnenze al te zamen een goede, luchtige, zandige aarde, met een weynig oude *Paerdemist* doormengd: een opene, vrije, luchtige, wel ter *Zon* geleegene plaats, en matige vochtigheyd.

Het *ALYSSUM ECHIOIDES*, of het *Slangen-kruid* gelijkende *Alyssum*, en het *ALYSSUM GALENI*, of *kleyne Alyssum* van *GALENUS*, blijven niet langer dan eene *Zomer* in het leven. Geeven gemeenelyk teegens de *Winter* volkomen *Zaad*, en sterven daar mee. Het *Alyssum* van *GALENUS* echter heeft in deeze *Gewesten* zelden rijp *Zaad*, ten zij met zeer goede *Zomers* in een *Pot* geplant, en wel warm gezet zijnde.

Het *ALYSSUM DIOSCORIDIS*, of *Alyssum* van *Dioscorides*; en *ALYSSUM MINIMUM*, of *kleyne Alyssum*, vergaan niet op het eerste, maar in 't tweede jaar, na datze een regt volkomen *Zaad* hebben gegeeven. Het *kleyne Alyssum* is hard van aart. Verdraagt, buyten staande, sterke koude, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*. Daar teegens, het *Alyssum* van *Dioscorides* vergaat niet alleen door felle *Vorst*, maar ook lichtelyk door te veel *Reegen*. Moet derhalven, in een *Pot* gezayd of geplant zijnde, 's *Winters* binnens huys gebragt; op een luchtige plaats, waar in niet, als bij *vriezende Weer*, word gevuurd, gezet; ook alleen met zeer weynig *Water* onderhouden zijn. Als'er geen *Vorst* is, laat men de *Plant* door de *Vensteren* gedurig zoo veel *Lucht* genieten als mogelijk is, tot in het laatste van *April*, of 't begin van *May*. Dan steld menze weer buyten; doch men moet haar wachten voor veel vochtigheyd, en wel dekken voor koude nagten, ook voor droge hayrige *Winden*.

Zij worden ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *April*, zoo wel in *Bedden* des *Hofs* als in *Potten*, niet diep gezayd. Het *ALYSSON GALENI*, of *Alyssum* van *GALENUS*, moet niet gerept noch opgenomen worden: zou anders te zeer verachten in het rijpworden des *Zaads*.

KRACHTEN.

Het *Alyssum* van *Dioscorides* met *Zuyker* of *Honig* gestoten, of in *Wijn* gekookt, en het *Aangezicht* daar mee gewassen, neemt wech alle *Zomer*-sproetelen, en andere onzuiverheden der *Huyd*. Daar van gedronken, geneest de *dolgewordene Honden*, en de geene, welke van de zelve gebeeten zijn: verdrijft de *Hik*; heeld de *Wonden*; en doet vergaan de *schurfiheyd* der *Schape*, daar mee gewasschen zijnde.

Het *Alyssum* van *GALENUS* is verdrogende en ver-

lib. Simp.
Fac. 6.

Ægineta
l. 7. c. 3.

verteerende in den eersten graad. Vermåg alles wat van 't *Alyssum* van DIOSCORIDES is verhaald. Opend noch daarenboven de doorgang der *Nieren*.

Het *Alyssum Ecbioides Germanicum*, of het *Slangenkruid* gelijkende *Alyssum*, heeft de zelve kracht en werking van het *Echium*. Zie op het *Hoofdstuk* SLANGENHOOFD.

Het *Alyssum minimum*, of *kleyn Alyssum*, is een
foort van *THLASPI*; en word de zelve *krachten* toe-
geschreeven.

XXXVII HOOFDSTUK.
FLUWEELE BLOEM.

Verſchey-
de namen.

Veelerley

zeer ver-
makelijke
foorten.

H Eest, mijns weetens, geen en anderen naam in het *Neederlandsch*. Word in 't *Latijn* geheeten AMARANTHUS, na het *Grieksch* woord *Αμαραντος*, het welk beteekend *Onverwelkelyk*; om dat de *Bloem* dezer *Plant*, afgesneden zijnde, een lange tijd noch frisch en onveranderlijk blijft: in het *Hoogduitsch* TAUSENDSCHON: in 't *Fransch* PASSE VELOURS; en in het *Italiaansch* AMARANTO, FIOR DI VELLUTO, of FIOR D'AMORE.

Uytstee-
kende
fchoon-
heyd van
de Flu-
weel
Bloem
met drie
of vier
verander-
lijke ver-
wen.

Wat voor
een aarde
zij bemin
nen.

Waarneming.

DE AMARANTHUS TRICOLOR, five QUADRICO-
 LOR, of *Fluweel-bloem* met drie of vier veranderlij-
 ke verwen, als donker-rood, bleek-rood, schoon geel,
 en groenachtig, wordt hier oorzaak ook genoemd
 PAPEGAYEN-KRUYD. De zeer aangename en verwon-
 derens-waardige schoonheyd deezer Plant verlustigt,
 door een aardige bevallikheyt, al stil-zwijgende het
 Hert der aanschouwers; en als een treurig gemoed het
 Oog daar op slaat, wordt het schielijk weer verquikt;
 ja moet als verbaast staan over de verschillende schoon-
 heyd deezer verwen, van die *grootte en alder-konstige-
 ste Meester* uyt de zwarte arde voortgebragt; en
 van welke *couleuren* de een teegens de andere,
 en alzoo de Natuur teegens zich zelve, om de prijs
 schijnt te strijden.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met een tamelijk deel twee-jarige Paerdmist doormengd : een opene, warme, luchtige, vrije, e wel ter Zon gelegeene plaats: ook matige vochtigheid. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in het leven. Geeven gemeenelijk in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*; en verfterven dan; het zij door een kleyne *Vorst*, of van zelfs. Worden derhalven in ieder voorjaar, met een waffende Maan van *April* of *Mey*, in de aarde gezayd; niet diep. Doch het *AMARANTHUS TRICOLOR*, of *met drie verwen*, zijnde de teederste foort van alle, moet men *zagen* in een *Pot*, of anders zeer warm teggens een *Muur* aan, na dat men de aarde wel voorzien heeft met varfche, warme daar onder gelege Paerdmist. Anders zou't geen volkomen *Zaad* van te

voorfchijn komen. Men moet haar ook bewaren voor veel *Reegenen*, wyl hare schoonheyd, inzonderheyd in de eerste opkomst te veel daar van ontfangende, daar door word verminderd. Daarenboven moet men de Pot, daarze in gezayd zijn, een maand of zes weeken lang, tot aan de bovenste rand toe, zetten van de ene warme Paerdemist in de andere. Naderhand moet men haar voorzichtig dekken voor *konde nagten*, *Winden*, en *Reegen*.

In voorige Eeuwen wierden deeze *Bloemen* veel gebruikt in allerley gevlogtene *Kroonen*, welke men ophing, ter eeren van een Koning, of Prins; om dat ze (gelijk *HERESYCHUS* daar van schrijft) niet versliefen noch vervuylden; ook 's Winters, met Water besprengd zijnde, zich weer versfrishten, en als varfch gezien wierden. Evenom de zelve oorzaak wierden ze in de *Tempelen* opgehangen, en de Goden toegewijd, volgens het getuygenis van *PLINIUS* en *ARTEMIDORUS*. Waarom dan ook *CLEMENS ALEXANDRINUS*, de *Christenen* vermanende, dat ze zich op geenerley wijze met der *Heydenen* Afgoderijen, ook niet in deeze zaak, zouden bemetten, haar te gemoet voert, dat al de gene, die God gehoorzaamden, een *Amaranthe* (dat is, *onverganklyke*) Kroon was wech gelegd. Daarom ook *Petrus* de zelve heeft genoemd een *Heemelsche Kroon*; *ἀμαραντίνον τὸ δόξας στέφανον*.

Waar toe
deze
Bloemen
voortijds
wierden
gebruykt.
Plin. lib. 21.
cap. 8.
Artemid.
l. 1. c. 79.
Clem.
Alex. Ped.
l. 2. c. 8.

K R A C H T É N.

A *Maranthus*; of *Fluweel-bloem*, is een weynig scharp en te samen-trekkende van aart: ook aan de Maag onaangenaam. *Galen. lib. Fac. Simp. 6.*

De *Bloemen* in Wijn gezoden, en daar van gedronken, stoppen de *witte Vloeden* der Vrouwen: zuiveren allerley vuyle *gezwellen*, en zijn zeer dienstig voor de geene welke *Bloed spoorwen*; desgelijks voor de *Leeverschijge*. Een tijd lang in Wijn te weyken gelegd, geeven ze aan de zelve een roode verwe.

Het Zaad in Wijn gekookt, verwekt overvloedig *Durantas*
Zog in der Vrouwen Borsten. *fol. 22.*

XXXVIII. H O O F D S T U K.

A M M I.

LEder bij deezen , en , mijns weetens , met geenen anderen naam bekend. Hier van zijn mij in haren aart drie verscheydene soorten bewust geworden ; namentlijk :

Geenen naam , als deeze.

I. AMMI VULGARE , of gemeene Ammi. II. LUSITANICUM , of Portugalsche Ammi. III. AMMI PERPUSILLUM , of kleine en teedere Ammi. Meest al te zamen zijnze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede gemeente, zandige aarde; Wat voor
liever met oude Paerdmist, als met gantsch geen een aarde
vertigheyd voorzien: een opene, luchtige, vrije, warme, zij be-
wel ter Zon gelegene plaats, en mange vochtigheyd. min-
Geeven niet alleen *Bloemen*, maar tegens de *Winter* vol-
komen rijp *Zaad*; en daer mee vergaanze.

Moeten derhalven in ieder voorjaar, met een wassende Maan van *Maert*, weer op nieuws gezaayd, en het *Zaad* niet diep in de aarde gelegd worden.

Doch het *AMMI* PERPUSILLUM, of *kleyen teeder Ammi*, krijgt in deeze Gewesten zeer zelden *Zaad*; ten zij zomtijds bij goede *Zomers*, wanneer men het met een wassende Maan van *April* in een Pot zaayd, en dan op een zeer warme plaats steld.

Dit aardig, teeder *Genus*, van een zeer bevallijke
 aanschouwing, noyt, tot noch toe, van iemand bekend,
 groeyd in deze Landen op tot de hoogte van een klein

Gedante
 der Blade-
 ren.

Fab. Columna, lib. min. Cogn. stirp. c. 24.

maatvoet. Geeft, uyt een regt-doorgaand, rond, dun, bleek-verwig *Worteltje*, zeer teedere, bezienswaardige *Bladertjens*, rustende aan lange dunne *Steele-tjens*, van stelling en gedaante bijzonder-zeer gelijk die van het ANISOMARATHUM van de hoog-geleerde Heer FABIVS COLUMNA, behalven datze wat weyniger in getal, of holler gesteld, ook met ter zijden uytstichende *puntjens*, als *hoornachtige Takjens*, voorzien zijn. De verwe is donker-groen; een weynig blinkende. Zijn verciert met zeer subtile *Adertjens*, alleen van onder zichtbaar. Uyt het Hert schiet op een rond en dun *Steele-tje*, in meer *zijde-takjens* verdeeld: aan welke de *Bladertjens*, uyt beyde de zijden van de *Steele-tjens* boven malkander voortkomende, veel teederder, ja weynig dikker als een hayr, gezien worden, en op wiens bovenste *puntjens* in het ronde, gelijk als een Kroon, op tamelijk-lange, doch boven maten dunne *Steele-tjens*, de *Bloemtjens* voortspruyten. Deeze zijn wit, en bestaan uyt vier *Bladertjens*, op welke alle een kleyn bruyn-rood *stipje* zit. Afgevallen en vergaan zijnde, laten ze achter een kleyn bruyn-achtig *Zaadje*, op de wijze van *Pieterzely*.

Bloemen.
Zaad.

K R A C H T E N.

Galen. lib. Simp. 6.

Het *Zaad* van *Ammi*, in de *Apotheeken* zeer dienstig en gebruykelijk, is verdrogende en verwarmende in den derden graad.

Diösc. l. 3. c. 70. Aegin. l. 7. c. 3.

Tot *Poeder* gestoten, en met *Wijn* ingenomen, verdrijft de pijn en *kramping des Buiks*: doet wel *Water lossen*: helpt de geene die van de *koude Pis* worden gequeld: verwekt de *Maandstonden*; en reynigt de *Moeder*, waar door de *Vrouwen* tot vruchtbaarheid geraken, als ze het zomtijds gebruyken. Opende de *verstoptheyd* der *Leever*, *Milt*, en andere inwendige deelen.

Ruell. l. 3. c. 45. Fusch. Hist. Pl. c. 21.

Een *Drachma* daar van met *Myrrhe* in *Wijn* gemengd, geneest gelukkig de *beeten* der *Slangen* en *Scorpioenen*. Het zelve vermengd met *Honig*, en op *blauw-geflagene* plaatzen des *Ligchaams* gestreken, neemt die misstand wech, door het geronnene *Bloed* te doen scheidyn.

XXXIX HOOFDSTUK.
GUYCHELHEYL.

Verfcheyden namen.

Us word deeze Plant in het *Nederlandisch* genoemd. In het *Latijn* ANAGALLIS: in het *Hoogduytsch* GAUCHHEIT: in het *Franssch* MORGELINE, MORON: in het *Italiaansch* ANAGALLO, ANAGALLIDE, of MORO DI GALLINA.

Vijf onderscheyden soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vijf onderscheydene, aardige soorten; namentlijk:

I. ANAGALLIS MAS FLORE PURPUREO; of *Guychelheyl mannetje*, met een *purpure Bloem*. II. FLORE RUBRO; of met een *roode Bloem*. III. FLORE LUTEO, of met een *geele Bloem*. IV. ANAGALLIS FEMINA FLORE CÆRULEO, of *Guychelheyl wijffe* met een *schoone blauwe Bloem*. V. ANAGALLIS FEMINA FLORE CÆRULEO MAJORE, of *Guychelheyl wijffe*, met een *grootte overschoone blauwe Bloem*. Al te zamen zijn ze van even de zelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Wat voor een aarde zij beminnen.

Zij beminnen een gemeene, goede zandige, en welgemeste grond: een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zon geleegene plaats. Konnen veel vochtigheid verdragen, en zijn ook met een matige te vreedn. Geeven aangename *Bloemen*, en teegens de *Winter* volkomen *Zaad*: waar mee zij dan versterven.

Aanwinning.

Moeten derhalven in ieder voorjaar, met een wassende *Maan* van *Maert*, weer op nieuws gezayd

worden, niet diep in de aarde. Maar ook ziet men haar dikmaal van zelfs opkomen, door het op de aarde neergevallene *Zaad*.

K R A C H T E N.

ANagallis, of *Guychelheyl*, is van een verdrogen-
de, verwarmende, en zonder eenige scharphayd
zuiverende aart.

In *Wijn* gezoden, of het uytgeparfte *Zap* met *Wijn*
gedronken, is goed teegens de *beeten* der *Slangen*, en
Adderen: doet het *Water der Blaas lossen*: is zeer
dienstig voor de *Leever*, *Nieren*, teegens de *Pest*,
daar op zweetende; teegens de beschadiging der *dolle*
Honden, en anderer *giftige Dieren*. Drijd ook het
Graveel af.

Het zelve *Zap* op voort-eetende, of andere *gezwollen*,
ook op *Wonden* gelegd, zuiverd en geneest de zelve.

Het ANAGALLIS FLORE CÆRULEO, of *Guychel-*
heyl met blauwe Bloemen, in *Wijn* gezoden met een
weynig *Zout*, en dikmaal de *Handen* daar mee ge-
wasschen, neemt al de *zeerigheyd* en *ruygigheyd* van
de zelve wech.

Het ANAGALLIS FLORE RUBRO, of *Guychelheyl* *Lenier*,
met *roode Bloemen*, gestoten, en op de *Oogen* gelegd,
of het *Zap* daar van in de *Oogen* gedaan, neemt de vu-
righeyd wech; delgelijks de *zwelling*, en *duysterheyd*.
Stempt ook het *bloeden uyt de Nieu*.

XL HOOFDSTUK.

BEEKBUNGE.

Iet alleen in het *Nederlandisch* dus, *Verfchey-*
maar ook van zommige *WATERBUN-*
GE genoemd, word in het *Latijn* ge-
heeten BECABUNGA, of ook ANA-
GALLIS AQUATICA: in het *Hoog-*
duytsch BACHBUNGEN: in het *Fransch*
BERLE, en in het *Italiaansch* ANAGALLIDE AQUA-
TICA.

Hier van zijn mij in haren bekend geworden twee
bijzondere soorten; te weten: I. ANAGALLIS AQUA-
TICA MAJOR, of *grootte Beekbunge*. II. ANAGAL-
LIS AQUATICA MINOR, of *kleyne Beekbunge*. Bey-
de zijn ze van even de zelve *Queeking* en *Waarneem-*
ing.

Zij beminnen een goede vette; en ook een gemeene
vochtige grond: zoo wel een opene, luchtige,
vrije, als een donkere of schaduwwachtige plaats, en
veel *Water*. Konnen sterke *koude*, en allerley andere
ongemakken der *Winter* geduldig uytstaen. *Bloeyen*
door het meeste van de geheele *Zomer*; en geeven
volkomen rijp *Zaad*; het welk; neer-gevallen zijnde,
dikmaal genoeg van zelfs opstaat. Of anders in het
Koorjaar, met een wassende *Maan* van *Maert* of *April*,
niet diep in de aarde word gelegd. Boven dit kon-
nen ze noch *aangewonnen* worden door hare gedu-
rig voortkruypende *jonge Schenken*, welke van zelfs
wortel vatten.

K R A C H T E N.

Het *Anagallis aquatica*, of *Beek-*, anders *Water-*
bunge, is verwarmende en verdrogende in den
tweeden graad; evenwel eenige vochtigheyd in
zich behoudende.

De *Bladeren* rauw op *Salade* gedaan, of met andere *Tragel-*
spijzen gegeten, doen der *Vrouwen Maandstonden*
voortkomen: drijven de *dode Vrucht* af, en dienen
om gemakkelijk *Water* te lossen.

In *Boter* en *Azijn* gebraden, dan op allerley *gezwel-*
len,

len, ook op het *koude Vuur* gelegd, is zeer dienstig tot geneezing deezer gebreken.

Lobel. l. 1.
fol. 551.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, is een dienstig middel voor de *Scorbuth*, gemeenlijk gezegt *Scheurbuyk*. Desgelijks teegens de verstopping van *Leever* en *Milt*, de *schurftigheid der Blaas*, de *koude- of druppel-pis*, en het *Graveel*. Daarenboven verzachten en verteeren deeze *Bladeren* de *gezwellen*, de *schurftigheid* en andere onreynigheeden van de *huyd der Paerden*.

In Water gekookt, en het zelve in *Clisteren* gebruykt, is zeer dienstig teegens de *Bloedgang*, of *roode Loop*.

Fuchs.
Hist. Pl.
c. 277.

Het *Zap* uyt de *Bladeren* geparft, 's avonds het aangezicht daar mee bestreken; 's morgens weer afgewassen, neemt van het *Vel* wech alle *Zomer-sproeten*, *plekken* en *vlekken*; makende een zuivere en klare *Huyd*.

XLI HOOFDSTUK.

KLEYNE
OSSENTONG.

Verschey-
de namen.

P het *Neederlandsch* dus genoemd, word in het *Latijn* geheeten *ANCHUSA*; in het *Hoogduytsch* *OSSENZUNG*; in het *Fransch* *ORCANNETTE*, en in het *Italiaansch* *ANCHUSA*. (Van de *grootte OSSENTONG*, of *BUGLOSSA*, zal hier na worden gehandeld).

Vier onderschey-
dene soor-
ten.

Van deeze *kleyne Offentong* zijn mij in haren aart bekend geworden vier onderscheydenen soorten; namentlijk:

I. *ANCHUSA MAJOR*, of *grootte Anchusa*. II. *MEDIA*, of *middelbare soort van Anchusa*. III. *MINOR ANNUA*, of *kleyne Anchusa*, die niet langer dan eene *Zomer* duurd. IV. *ANCHUSA FLORE LUTEO*, of *geele Anchusa*. Meest alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Al te zamen beminnen ze een goede, gemeene, zandige, en met twee-jarige *Paerdemist* wel voorziene grond: een opene, luchtige, warme, vrije, bequaamlyk ter *Zon* gelegeene plaats, en weynig *Water*, vermitsze, zonder te verderven, niet veel vochtigheyd verdragen mogen. Konnen ook in onze *Gewesten* niet wel sterke *Vorst* of *Sneeuw-nat* uytstaen. Is derhalven geraadzaam, dat men eenige deezer *Planten* in *Potten* verzet, om haar gedurende de *Winter* binnens huys te konnen bewaren, en, zoo de buyten-staande uytgingen, aan deeze noch voorraad te hebben.

Aanwin-
ning.

Zij *bloeyen* in het tweede jaar, van *Korlen* voortgekomen zijnde. Geeven, bij goede *Zomers*, volkomen *Zaad*; en blijven dikmaal eenige jaren lang in het leeven. Doch het *ANCHUSA ANNUA*, in het *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *April* (gelijk de andere soorten) gezeid zijnde, geeft, voor de aankomst der *Winter*, *Bloemen*, ook *Zaad*; en versterft daar mee.

K R A C H T E N.

Krachten
niet ce-
nerley.

DE soorten van *ANCHUSA*, of *kleyne Offentong*, zijn niet alle van eenereley *natuur*, *kracht* en *werking*.

Discor. l. 4.
c. 23.
Galen lib.
Simp. Med.
6.

DE *ANCHUSA MAJOR*, of *grootte kleyne Offentong*, van *DIOSCORIDES* en *GALENUS* genoemd *ONOCLEA*, is van een verkoelende, verdrogende, en een weynig te zamen-trekkende aart.

DE *Bladeren* van deeze in Wijn gekookt, en daar van gedronken, stoppen de *Buykloop*. Gestoten, dan vermengd met *Honig* en *fijn Tarwenmeel*; en dus

op de *verstuykte Leeden* gelegd, helpen de zelve zeer.

DE *Wortel* in Wijn gezoden, is goed voor de *pijn Aegineta der Lendenen*; de gebreken der *Milt*, de *Geelzucht*; en opend de *Milt-verstopping*. Met *Oly* en *Wasch* vermengd, heeld de *Wonden*, geneest de *gebrandheyd*, en verdrijft de *Roos*.

DE *Wortel* van *ANCHUSA MEDIA*, of *middelbare soort van kleyne Offentong*, van *DIOSCORIDES* geheeten *ALCIBIADION*; en *ONOCHELOS* van *GALENUS* en *PAULUS AEGINETA*, is warm in 't begin van den tweeden graad, en voorzien met een kruidige geur.

Zoo wel de *Bladeren*, als de *Wortelen*, gestoten, of in Wijn gezoden, en daar van gedronken, worden zeer gepreezen teegens allerley *vergift*; ook teegens de beetten van *Slangen* en *Adderen*.

DE *ANCHUSA MINOR ANNUA*, of *niet meer als eene Zomer durende kleyne Offentong*, is scharper en bitterder van aart; ook van een veel krachtiger reuk, als de voorgaande; en verwarmende tot in het laatste van den tweeden graad.

DE *Bladeren* gestoten, of het *Zaad* met Wijn inwendig gebruykt, is zeer goed teegens alle *vergift*. Ja alleen het *Poeder* daar van op het *Hoofd* der *Slangen* gestroyd, of haar in den *Mond* geworpen, doodt de zelve. Doet ook de *Wormen* in 's menschen *Ligchaam* sterven.

XLII HOOFDSTUK.

A N E M O N E.

EEZE zeer bevallijke en schoone *Bloem*, van elk hoog bemind, word, mijns weeten, door geheel *Europa* met geen anderen naam genoemd, na het *Grieksche* woord *Ανέμων*, het welk zoo veel als *Ventus*, of *Wind*, beteekend: waarom zij ook van veele *FLOS VENTI*, of *WINDBLOEM*; in het *Hoogduytsch* *WINDROSE* word geheeten; vermitsze door de *Wind* lichtelijk beschadigd word; en de zelve gantsch quallyk kan verdragen: maar niet, gelijk *PLINIUS* heeft gemeend, om datze niet, door drift der *Natuur*, word geopend, dan als de *Wind* wayd; het welk de dagelyksche *ervarentheyd* ons geheel anders leerd, wijlze ook open gaat met gantsch stil Weer.

Verschey-
de namen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee verscheydenen soorten, verschillende in de gedaante harer *Bladeren*; te weeten:

Twee verscheydenen
soorten.

I. *ANEMONE LATIFOLIA*, of *breed-bladerige Anemone*; en II. *ANEMONE TENUIFOLIA*, of *Anemone met smalle Bladeren*.

Doch zoo iemand de *ANEMONE* zou willen onderscheyden na de zeer bevallijke en verwonderens-waardige verandering harer uytmundend-schoone *Bloemen*, die zou van noden hebben zoo veele bijzondere *namen*; als 'er dagen in een jaar komen. Men bevind, datze al te zamen van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming* zijn. Zij willen op de volgende wijze zijn behandeld, en in acht genomen, het zij buyten in de aarde gezet, of in *Potten* geplant, om 's *Winters* binnens huys gebragt te konnen worden.

Meenig-
vuldige
verande-
ring der
Bloemen.

Verkiez een *Bed* in uwen *Hof*, warm en wel teegens het *Noorden* gelegeen, op dat het, bevrijd voor *koude* en *sterke Noorde-winden*, de meeste tijd van de dag onverhinderd mag bestraald worden van de *Zuyder Zon*. Leg daar onder in, een halve voet hoog, warme, digt in een getreedene *Paerdemist*: daar op weer een halve voet hoogte van de zelve *Mist*, doch een jaar oud, met een tamelijk deel *Mol* van verrotte *Boom-bladeren* doormengd; indien de grond van naturen vochtig is: maar indien droog, zoo neemt men daar toe half

Hoedanig
men de
grond

moet toe
maken en
bereyden

oude Paerde- en half een of twee-jarige kleyn-gewree-
vene Koeyemist; want het is zoo dienstig als voordee-
lig, in vochtige aarde Paarde- en in drooge Koeyem-
mist te gebruyken. Doe hier op, de hoogte van ruym
twee vingeren breed, geheel zandige goede aarde; en
daar op de *Anemone-bollen*: dan daar over weer zoo
veel van de gemelde gantsch zandige aarde, dat de
Bollen een goede vinger, of een geheele duym-breed,
daar van bedekt zijn. Stroy voorts daar over heenen;
anderhalve duym hoog, cen- of twee-jarige kleyn-ge-
wreevene Paardemist, wel doormengd met een-jarige,
of noch ouder, Hoenderdrek. Daar over al weer een
weynig gemeene grond; zoo dat de *Anemone-bollen*
vier vingeren breedte diep onder de aarde komen te leg-
gen. Dit moet geschieden in de Maand van *Septem-
ber*, *October*, of *Februarius*, indien ter dier tijd de
aarde onbevoren is. Om vroeger *Bloemen* te hebben,
zijn de Maanden *September* en *October* bequamer. Maar
om de *Bollen*, of *Wortelen*, te beeter te doen aangroeyen,
en minder verrotting onderworpen te zijn, houde ik
de Maand *Februarius* voor beeter. Men moet dit
ook verrichten met een afgaande Maan, een weynig
voor het laatste *Quartier*; en wel letten, dat ze op de
voor-gemelde diepte worden gelegd: want dan worden
de *Bollen* veel grooter, de *Bloemen* heerlijker,
netter, de verven volmaakter; en vermeenigvuldigen
haar zeer veel; het welk ze, hooger gezet zijnde,
geenzins zullen doen. Moeten dan ook veel meer ge-
vaar van verderving uytslaan; vermits ze, door de
Reegen eerst opgezwoollen zijnde, door een daar op
volgende droogte weer inkrimpen; daar na, door
nieuwe vochtigheyt, al weer zwellen, 't welk de *Bol-
len* zeer krenkt; zoo dat ze, of ze schoon noch in
het leeven blijven, evenwel het vermogen niet heb-
ben, om zulke schoone *Bloemen*, als wel anders, voort
te brengen.

Hoe de
zelve ge-
zayd moe-
ten zijn,

Wil ook iemand deeze *Bollen* in de aarde zetten
een weynig voor de volle Maan in de genoemde
Maanden, zoo zullen ze wel ruym zoo groote *Bloe-
men* leveren, maar op verre na niet zoo net en aardig.
Daarenboven staat noch waar te neemen, dat het ge-
melde *Bed* voor laag en achter hoog tegeens de Zon
opgaande geschikt, in het rond, of vierkant, met
Greyne deelen bezet, en boven over met houte Ven-
steren gedekt moet zijn, welke men voor veele *Reege-
nen*, *Sneeuw*, of sterke *Vorst*, kan laten neer-vallen,
of toe doen: ook met stroo en varlsche Paardemist bo-
ven en aan alle kanten wel dik bezorgen. Eerst kan
men van binnen een hayren kleed daar over heen leg-
gen, en dan daar op de Vensteren, op dat de strenge
koude te minder mogt doordringen.

en hoe
voorts
waar te
neemen.

Als nu de *Vorst* voorbij is, en de Maand *Februarius*
aankomt, doet men ze met goed Weer, in het geheel
of ten halven, na geleegentheyt van de tijd, weer open,
doch ook weer toe; niet alleen 's nagts, maar ook
inzonderheyt als het *koud* is, of *rijpt*, of veel *reegend*,
of *waayd*; want hier ontrent zijn ze zoo teeder en ge-
voellijk, dat niet slegts de opene *Bloemen*, maar ook de
Knoppen zelfs, door de *wind* dikmaal worden verflagen,
en onvolmaakt te voorschijn komen, eer men eens daar
op bedagt is geweest.

Voor de *Anemonen*, welke men wil in Potten
zetten, om zoo te bewaren: moet men de aarde op de
volgende wijze bereyden.

Bereyding
van de aar-
de voor
de *Ane-
mone-bol-
len*,

Neem een deel twee-jarige Koeyemist, een deel
Mol van verrotte Boombladeren: een deel een- of twee-
jarige Hoenderdrek; twee deelen gemeene aarde, waar
op in een jaar tijds niet gezayd noch geplant is ge-
weest; en twee deelen grof zand, waar bij geen zou-
tigheyt word gevonden. Arbeyd dit alles wel ter deege
door malkander, een maand of zes weken voor de tijd,
dat gij van meening zijt de *Anemone-bollen* daar in te
zetten; 'telkens om den agtsten dag de zelve eens om-
smijtende.

Vul dan hier meê uwe Potten, en steek uwe *Bol-
len* daar in: de *Knoppen*, daar de *Bladeren* en *Bloemen*
uyt voortkomen, boven; niet meer dan drie duym-
breed diep, op de voorgenoemde tijd, en met de ge-
melde Maan. Wagt ze in het voorjaar wel nauw voor
veel reegen, *schrake* en *bayrige Winden*, zoo lang zij
noch weynig *Loof* hebben geschoten: ook als ze al-
reeds *Knoppen* voor den dag beginnen te brengen.
Dus handelende, zult gij zeer schoone *Bloemen* daar
van winnen.

Als nu cyndelijk de *Bladeren* vergaan en geel ge-
worden zijn, ook de *Bloemen*, als haren tijd uyt ge-
diend hebbende, vervallen, mogen hare *Wortelen* niet
langer in de aarde blijven: maar zonder verzuym moet
men ze terstond opneemen, afwasschen van al hare on-
zuiverheyt; reynigen van alle verrotting, indien'er
eenige aan vernomen word, en op een zoo wel drooge
als luchtige plaats leggen, tot dat de tijd aankomt, om
haar weer aan de aarde te beveelen.

K R A C H T E N.

A *Nemone* is heet en verdrogende tot in den der-
den graad; ook scharp en bijtende van aart.
Word derhalven geoordeeld, veel bequamer te
zijn, om van buyten als van binnen gebruykt te wor-
den.

De *Bladeren*, gestoten en opgelegd, geneezen de
zwellende of zweerende *Nagelen*. De zelve, desgelijks
de *Bloemen*, ook de *Wortel*, in Edik gekookt, en
daar meê de Mond gespoeld, maken de *Tanden vast*,
en verdrijven de *Tandpijn*.

In Spaansche Wijn gezoden, en daar meê de
gebet, is dienstig, om der zelve *vrugheyt* te verjagen,
en 't *Gezicht* klaar en helder te maken.

In Fransche Wijn gekookt, reynigen ze de
laatsheyt, alle *vuyte gezwollen*; en vermeerderen het
Zog in der Vrouwen *Borsten*, daar van gedronken.

De *Wortelen* in de Mond gehouden, het zij ge-
heel, of geknauwd zijnde, trekken uyt het Hoofd alle
slimerige en neerschietende *vogten*. Openen ook de
lucht-gaten van de *Aderen*.

XLIII HOOFDSTUK

A M B R O S I A.

En aangename en welriekende *Plant*, Geena-
word van ieder alleen met deezen, *derc naam*.
en, mijns weeten, met geenen ande-
ren naam genoemd.

Zij bemind een goede, luchtige, War voor
en zandige aarde, met een weynig
twee-jarige Paardemist doormengd: een opene, war
me, vrije, en wel ter Zon geleegene plaats; ook ma-
tige vochtigheyt. Is teeder van aart. Geeft in deeze
Landen ter nauwer nood *Bloemen*, maar noyt eenig
volkomen *Zaad*. Kan geen *koude Herfst-reegenen*,
Sneeuw, *Rijp*, of *Vorst*, verdragen. Blijft ook noyt
de *Winter* over in het leeven; al word ze, in een Pot
staande, bij tijds binnens huys gebragt, en voorzichtig
in acht genomen.

Moet derhalven, met een wassende Maan van *Maert*
of *April*, in ieder *Voorjaar* op nieuws (het *Zaad* be-
komen hebbende) weer gezayd worden niet boven een
stroo-breedte diep, en in een Pot bewaard zijn, op een
wel-geleegene plaats.

K R A C H T E N.

A *Ambrosia* heeft een bedwingende, te rug-drij-
vende en te zamen-trekkende kracht. Stopt der-
halven, en belet de neerschieting der
vulne

rheuze vochtigheeden op eenige deelen des Ligchaams, bij wijze van *Cataplasma* daar op gelegd.

Camerar. l. 3. c. 93. In Wijn gezoden, verdrijsft alle *gezwellen* aan den hals. Met het daar uyt geparftte Zap de *Oogen gewal-*fen, verjaagd en verteerd de *loopende vochtighejd*, en het *tranen* der zelve.

XLIV HOOFDSTUK.

DILLE.

Namen.

Enoeg aan ieder bekend, word in 't *Neederlandsch* alleen met deezen naam genoemd. In het *Latijn* geheeten *ANETHUM*; in het *Hoogduysch* *DILL*; in het *Fransch* *ANET*; en in het *Italiaansch* *ANETO*.

Wat voor een aarde zij beminnen.

Deeze *Plant* heeft liever een gemeene, zandige, gemestte, als een ongemestte grond. Bemind een opene, vrije, luchtige, wel ter Zon gelegeene plaats, en veel Reegen. Word niet boven de vijf maanden oud. Geeft in de *Zomer* volkomen *Zaad*, en vergaat daar na langzaamelijk met 'er tijd.

Aanwining.

Moet derhalven in ieder *voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert* of *April*, weer op nieuws gezayd zijn: of slaat ook wel van zelfs uyt het neergevallene *Zaad* overvloedig op, gelijk men jaarlijks genoeg verneemd.

KRACHTEN.

Galen. lib. Fac. Simp. 6. Diof. l. 3. c. 67. **D**ille is verwarmende en verdrogende in den tweeden graad. Moet niet te veel gebruykt, of gegeten worden. In Wijn gezoden, en daar van gedronken, doet gemakkelijk *wateren*. Verdrijsft de *Buik-krimping*: vermeerderd het *Zog* in der Vrouwen *Borsten*; belet het opwerpen van de *Maag*; verwekt *Slaap*; zuiverd de *Moeder*, en verhindert de *opstijging* der zelve.

In Water gekookt, en Bads-wijze daar in gezeeten heeft de zelve werking.

Plin. l. 20. 1. 18. Het *Zaad* gedroogd, en gepulverizeert, verdrijsft de *Hik*. Gelegt op de *gezwellen* der *heymelijke Leeden*; ook op alle *vochtige zeeren*, geneest de zelve.

Apulej. lib. Herb. cap. 121. De *Bloemen* in Oly gekookt, en daar meê de *Slaap* des Hoofds betreken, doet de *Hoofdpijn* vergaan.

Egin. l. 7. c. 3. De Oly, daar *Dille* in gezoden is geweest, is zeer verzachtende en verteerende. Doed wel *rusten*; en brengt alle *rauwe vochtighejd* tot een volkomene rijpheyd.

XLV HOOFDSTUK.

ANGELICA.

Verscheyde namen.

S een welriekende en zeer heylzame *Plant*. Word, zoo wel in het *Neederlandsch* als in het *Latijn*, met geen anderen naam genoemd; ook zoo in 't *Italiaansch*. In 't *Hoogduysch* *ANGELIC*, *BRUSTWURTZ*, en ook *HEYLIGEN GEIST-WURTZEL*: in het *Fransch* *ANGELIQUE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden zes onderscheydene, en geen onaangename soorten; namentlijk:

I. *ANGELICA MAJOR SATIVA*, of groote *tamme Angelica*. II. *SYLVESTRIS MAJOR*, of groote *wilde Angelica*. III. *SYLVESTRIS MINOR*, of *kleyn wilde Angelica*. IV. *AQUATICA*, of *Water-angelica*, om dat men haar ontrent de *Wateren* ziet voortkomen.

V. *TENUIFOLIA*, of *Angelica met teederder en smaller Bladeren*, als eene der alreeds genoemde soorten. VI. *ANGELICA AMERICANA BACCIFERA*, of *Americaansche Angelica met bruyn-roode Beziën*, Druyfs-wijze bij malkander hangende: welke eerst groen; daar na bruyn-rood; en eyndelijk, uyt drogende, zwart worden. De grootte is als die van de *kleynen Corinten*. In de zelve vind men het *Zaad*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, wel gemestte aarde: een opene, luchtige, vrije, wel ter Zon gelegeene plaats, en veel Water; inzonderheyd de *ANGELICA AQUATICA*, of *Water-angelica*. Door *zaying* voortgekomen zijnde, *bloeyen* ze in de tweede *Zomer*, en geeven volkomen rijp *Zaad* in den *Herfst*; doch daar meê versterven ze. Konnen sterke koude, en alle andere ongeleegentheeden des geheelen *Winters* zonder merkelijke schade uytstaen. Eevenwel is de *ANGELICA TENUIFOLIA*, of *smal-gebladerde Angelica*, wat teederder als de andere; zoo dat ze dikmaal door geen al te felle *Vorst* van het leeven word beroofd.

De *Bladeren* van deeze soort zijn in het geheel niet meer als een hand lang en breed; doch ieder deel der zelve ter nauwer nood de *kleynste* vinger breed, een lid van een vinger, wat meer of min, lang; echter van verwe, stelling en gedaante die van de *tamme Angelica* niet ongelijk; hoewel aan hare randen rondom niet zoo grof, maar zeer teeder en subtyl *ingesneeden*; ook van een zeer bevallige *aanschouwing*. Uyt wiens binnenste *Hert* voortkomt een *ronde Steel*, uyt eygener aart niet hooger als twee voeten opschietende.

De *ANGELICA AMERICANA BACCIFERA*, of *Angelica met Beziën uyt America*, heeft groote en menigvuldige *Bladeren*, niet zoo digt, gelijk de andere, aan hare, ronde, een weynig ruyge boven aan de eene na de Zon gekeerde zijde; doch onder geheel *Castanien* bruyn, of bruyn-roode, gladde en blinkende *Steele*; maar hol en doorluchtig gesteld; ook teeder en dun, doch hardachtig van natuur; weynig van reuk; onder meer ruygachtig als boven; met een regt-doorlopende *Ader* in het midden voorzien; waar uyt veel andere genoegzaam zichtbare, en niet veel in grootte verschillende, ter zijden uytlopende, voortkomen. Zijn vierd met een aangename zoo wel donkere als bleek groenheyd; ook met zeer net en kleyn getandde randen. Ieder *Blad* rust op een *Steeltje*, bijzonder gesteld in drieën, ook wel in vijven en meer, teegens malkander over zittende; waar van het middelste het grootste is, aan de eene zijde gemeenelyk wat ronder als aan de andere; en voor in een spits, zomtijds een weynig kromachtig geboogen punt eyndigende.

Deeze soort geeft zoo wel ter zijden als uyt de bovenste punten der *Takjens* veele bij malkander gevoegde *kleyn groene Knopjens*; welke de een na de ander opengaande, *kleyn*, *bleek-witte* en *Stars-wijze* gestelde *Bloemtjens* vertoonen; doch zonder eenige reuk. Bestaan uyt vijf hol-gestelde, zeer lichtelijc na beneeden omflaande, ook spits en niet rond toegaande *Bladertjens* (gelijk in de *FIGUUR* der voorgaande drukken qualijk geteekend is): hebben ook inwendig vijf *kleyn witte Draadjens*, op welke vijf *kleyn ronde Knopjens* groeyen: die met 'er tijd vergaande, het gemelde *Zaad* na laten. Zie de bij gaande *FIGUUR*, *Zaad*, eygentlijk na het leeven geteekend.

De *Wortel* is uytwendig van een bleek verwe; inwendig wit, in veele tamelijc dikke *zijde-takken* zich verdeelende; weynig van reuk; ook, in de Mond geknauwd wordende, niet sterk van smaak; inwendig eevenwel met een *bontachtig Pit*, of *Marg*, voorzien.

Deze nu beschreevene *ANGELICA AMERICANA* X 3
BACCI-

Wat voor een aarde zij beminnen.

Bladeren der smal-gebladerde Angelica.

Gedaante der Bladeren.

Der Bloemen.

Wortel.

Lang levenheyd.

BACCIFERA, of *Americaanſche Angelica met Beziën*, en de *ANGELICA SYLVESTRIS MINOR*, of *kleine wilde Angelica*, vergaan niet zoo haalt, maar blijven lange jaren in het leeven. Bloeyen ook ieder Zomer, en geeven haar volkomen Zaad; waar door ze konnen aangewonnen en vermeenigvuldigd worden. Men moet het zayen in een Pot, met een wassende Maan van September, October, November, of Februaris, vermits 't wel vijf of zes maanden in de aarde blijft leggen eer het opkomt. Daarenboven geschied de aanwinning door hare aangewassene Wortelen, welke men met de gemelde Maan van de oude afneemd, en verplant.

Aanwinning van deeze

en de andere soorten.

De andere soorten van *Angelica* worden niet anders vermeerderd, als alleen door haar Zaad; op de genoemde tijd, en met de gemelde Maan niet boven een stroobreedte diep in de aarde gelegd.

K R A C H T E N .

Matth. l. 4. cap. 111.

DE *ANGELICA MAJOR SATIVA*, of *grootte tamme Angelica*, welke gebruykt word boven alle andere soorten, wijze de beste van allen is, heeft een verwarmende en verdrogende aart in den tweeden graad: is daar beneevens openende, verteerende, en dun-makende.

Ruchf. Hist. Plant. c. 43.

Het vierde deel van een lood deezer Wortel met Wijn ingenomen, of alleen een stukje daar van 's morgens gegeten, of zomtijds door den dag geknauwd, is zeer goed teegens alle vergif; en de Pest, als men 's morgens in Rooze-water daar bij doet een *Drachma Theriac*, en terstond daar op zweet. Bewaard de Menschen voor een giftige besmettende lucht. Maakt rijp en doet lossen alle slijmerige en taye vochtigheden van de Borst en Longe: opend de verstopping van Leever en Milt: drijft uyt de Nageboorte: doet de Maandstonden voortkomen: is zeer bequaam, om gebruykt te worden in Koortzen, en in het begin van Pleuris: scheyd het geronnene Bloed; versterkt de Maag: verwekt eetens-lust; verquikt het Hert: geneest alle inwendige zeeren; maakt een goeden Adem: verdrijft de Hoest, en het Graveel: doet gemakkelijk wateren. Geneest ook de beetten der dulle Honden, Slangen, en anderer giftige Dieren, met een weynig Wijnruyt en *Imperatoria*, of *Meester-wortel*, in Wijn of Bier gezoden, en terstond daar van gedronken. De Bladeren, met wat Honig en Wijnruyt gekneuld, en op de giftige beetten gelegd, is ook zeer goed.

Durantes Hist. Pl. fol. 30.

Een *Drachma*, of het vierdedeel van een lood deezer Wortel, met Wijn ingenomen, is zeer dienstig ingegeven de Kinderen, welke aan de Pokjens leggen.

Het Zaad gestoten, en met Wijn gedronken, of anders in Wijn gezoden, is van de zelve kracht en werking. Daarenboven zeer goed voor alle oude Wonden, als men ze daar meê wascht. Drijft van de Borst wech alle snuymen: is dienstig voor de Kortademige: voor de vallende Ziekte, verkoudheyd, Geelzucht, en opstijging van de Moeder.

Dodon. l. 10. c. 14.

Tot een Poeder bereyd, met Oly vermengd, en op het Hoofd gestreken, is goed teegens de Hoofdpijn.

Het gedijstilleerde Water van deeze Wortelen is desgelijks zeer bequaam, om teegens al de gemelde gebreken te gebruyken. In de Oogen gestreken, verdrijft de donkerheyd der zelve. Geneest ook de Wonden: neemt wech de quelling der Ooren, daar in gedaan zijnde; en verlicht de smerten der geene, die van het *Podagra* worden geplaagd, als men het op de pijnlijdende leeden legt.

Lonicer. l. 2. c. 299.

XLVI HOOFDSTUK.

L A S E R P I T I U M met gladde Bladeren.

It zeer aardig Gewas, wiens Bladen Namen. ren door de natuur zeer konstlig zijn verciert met een verwonderens-waardige blinkende glans, en een zonderling-bevallijke aantreklijkheyd, word ook van zommige genoemd SILPHIUM, ANGELICA LUCIDA, en LASERPITIUM LUCIDUM.

Deeze Plant bemind uyt eygener aart een goede Wat voor zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemist een aarde en het Mol van verrotte Boom-bladeren doormengd: deeze Plant be- een opene, warme, wel geleegene plaats; en tamelijk geerd. veel Reegen. Verdraagd, buyten blijvende, Sneeuw, Hagel, felle Vorst, en alle andere ongemakken der Winter, zonder cenige schade. Blijft niet meer als twee Zomers in het leeven. Geeft in het tweede jaar Bloemen; en in Augustus volkomen rijp Zaad; waar meê ze versterft. Moet derhalven in ieder, of om het twee- Aauwin- de Voorjaar, met een wassende Maan van April weer ding, op nieuws, niet diep, in een Pot, of houte Vaarte, zijn gezayd. Hier door word deeze Plant genoegzaam vernieuwd en aangewonnen.

De gemelde Bladeren komen voort uyt een korte, Beschrij- ronde, tamelijk dikke, doch onder in verscheydene ving der Bladeren. Takken verdeelde, van binnen witte, van buyten roodachtige, of Paers-verwige Wortel; zeer krachtig en bitter van smaak. Zijn een Maatvoet, wat min of meer lang; achter alderbreest; op de wijze der tamme Angelica in veele deelen gescheyden; doch veel kleynder en holler, twee en twee gemeenlijk regt teegens over malkander: onder als met vleugelen gesteld aan hare Steel, welke dik, van binnen hol; aangenaam van reuk, bleek-groen van verwe is. Voor eyndigen ze in een; al te zamen spits toegaande: aan de randen aardig, doch niet van een gelijke grootte of dikte, ingezaagd; eenenwel alle voorzien met een spits en scharp puntje, gelijk een Doornje. Achter zijn ze een duym breed; voor smaller; donker-groen van verwe; lichtelijk geel wordende, en niet sterk van reuk: inwendig verciert met veele doorlopende Aderen. Uyt het Hert komt te voorschijn een rondachtige gestreepte Steel, nauwlijks een voet hoog; boven voorzien met veele Bloemtsens, op lange Steeltsens in het ronde gesteld, na de wijze van Angelica, doch grooter Zaad. Zaad. geevende.

K R A C H T E N .

Laserpitium is warm en droog, in 't begin van den Deugden van het tweeden graad. 't Zap, geparst uyt de Bladeren van het Laserpitium Wortelen, met Wijn ingenomen, strijd teegens alle vergif. Is goed voor den Hoest, en een benauwde geens teele- Borst, inzonderheyd met wat Zuyker en Honig vermengd. Verwekt der Vrouwen Maandstonden: jaagd af de doode Vrucht, en de Nageboorte. Geneest de beetten der dulle Honden, en Scorpioenen. Met Azijn en Peper vermengd, dan op de sekerheyd gestreken, heeld de zelve; verdrijft het springend Vuur, en verhindert de uytvaling van het Hoofd-bayr.

XLVII HOOFDSTUK.

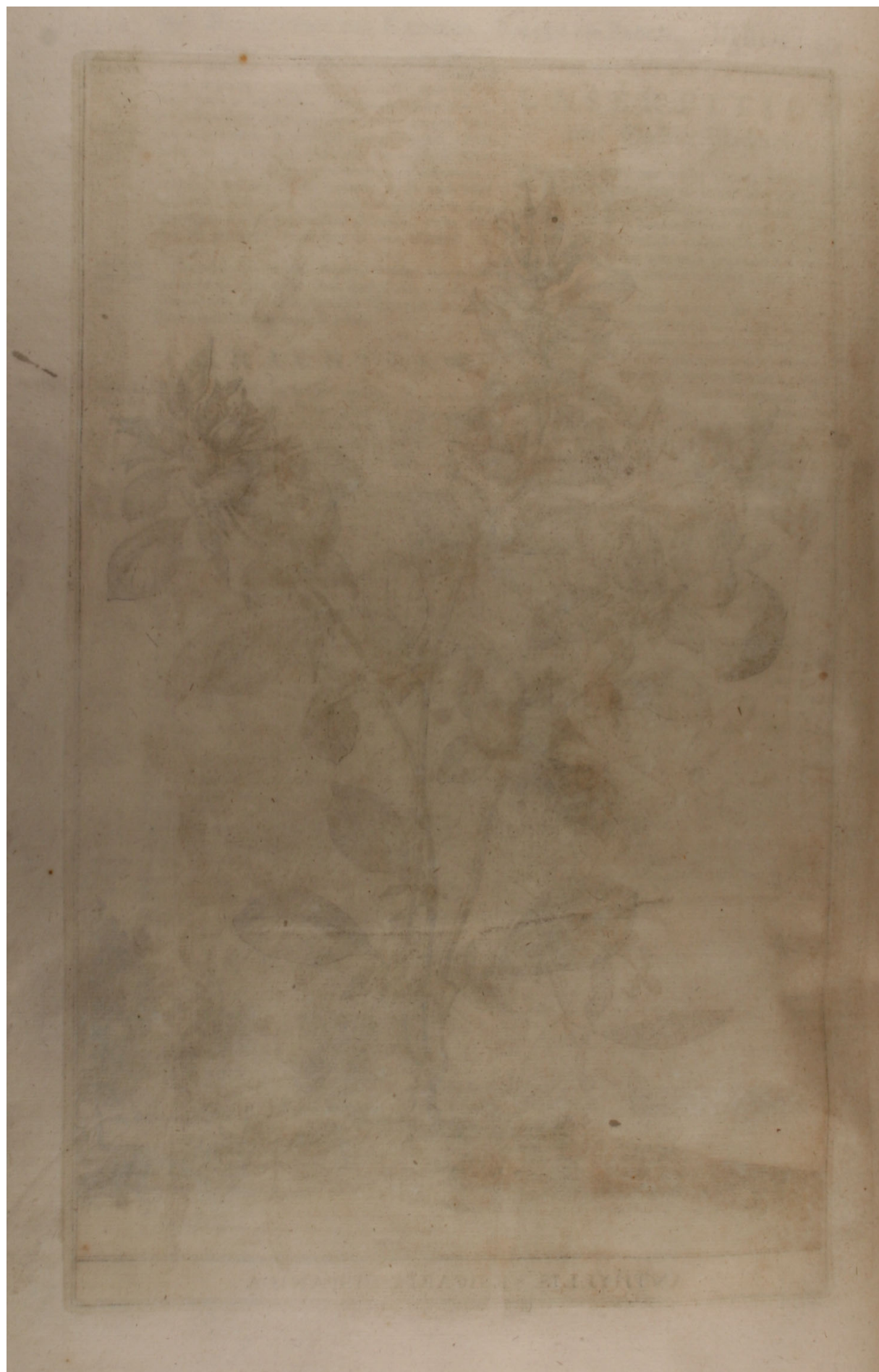
A N Y S.

Aar van het Zaad elk genoeg bekend, en Namen. allerweegen zeer gebruykelijk is, werd in het Neederlandsch alleen met deezen, en geenen anderen naam genoemd. In het Latijn

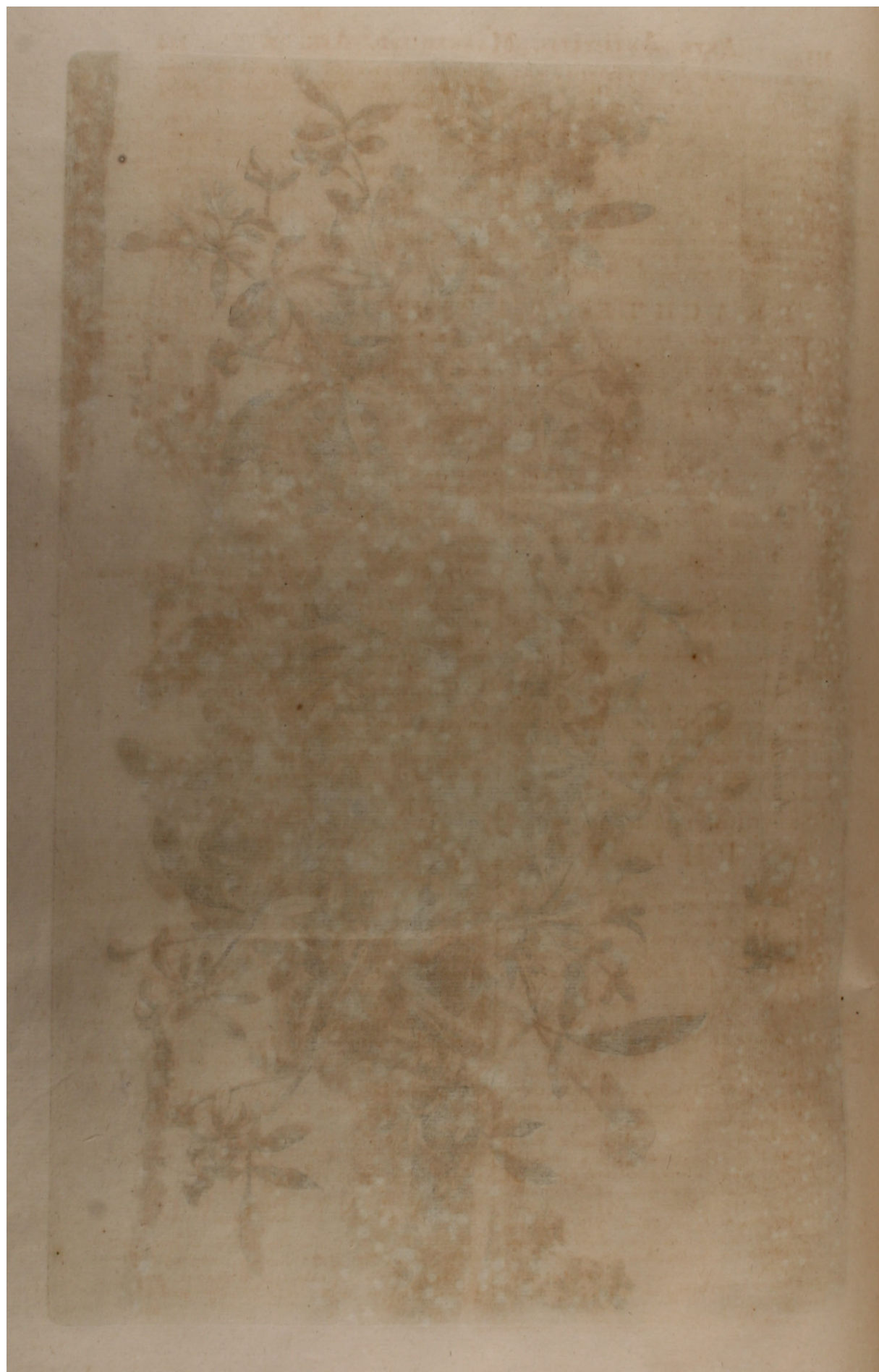
ANTHYLLIS VESICARIA HISPANICA.

Anthyllis Lunata.

W. G. 1800

Latijn ANISUM: in het *Hoogduytsch* ANISZ, in het *Fransch* ANIS; en in 't *Italiaansch* ANISO.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Aanwin-
ning.

Deeze *Plant* bemind van naturen een goede, zandige, gemeene aarde, met twee-jarige Paerdemist matig voorzien: een opene, luchtige, warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en weynig Reegen. Geeft elke *Zomer Bloemen*, en in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*; waar meêze vergaet; vermits de *Natuur*, haren loop voltrokken hebbende, dan niets meer vermag. Moet derhalven, met een wassende Maan van *April*, in ieder *Voorjaar* weer op nieuws niet diep in de aarde gezayd werden. Sie hier op na 't *Hoofdstuk*, waar in verhandeld werd 't *ANYSKRUYD* UYT *AMERICA*.

K R A C H T E N .

Dodon. lib.
10. c. 3.

Het *Zaad* van *Anys*, het welk van deeze *Plant* alleenlijk werd gebruykt, is warm en droog in den tweeden Graad; voor elk zeer gezond.

Agin. l. 7.
c. 3.

Uyt de hand gegeten, of in wijn, of in Spijzen genuttigd, verdrijft de *Wind*, *Buyk-krimping*, het oprispen van de *Maag*, en de *Engborstigheid*. Maakt een goeden *Adem*; vermeerderd de *Melk* in der *Vrouwen* *Borsten*; doet wel *Wateren*: stild de *witte Floeden* der *Vrouwspersonen*. Verwekt de lust tot 't *echte Werk*. Geneest de *beeten* der *vergiftige Dieren*: belet het *braken*: doet de *Steen* rijzen: verjaagd de *Hik*; verligt de *Vrouwen* in *barensnood*: veroorzaakt een goede *verwe* des *Aangezichts*: bevordert het *zweeten*; en verzacht alle harde *Gezwellen*.

Plin. l. 20.
c. 17.

Op 't vuur gedroogd, met *Zuyker* of *Honig* vermengd, en zoo genuttigd, verdrijft den *Hoest*, en doet de *Fluyten* gemakkelijk uytwerpen.

Gedroogd, en met roode *Wijn* ingenomen, stild de *Bloedgang*, of *Rode-loop*, en helpt de geene, welke zich gedurig *geparst* vinden om haar *Gevoeg* te doen, doch niet kunnen.

Durantes
Hist. Plan.
fol. 32.

't *Gedistilleerde Water* van *Anys* vermag eeven 't zelve. Dergelijks de *Anys-oly*, doch veel krachtiger. Geneest ook allerlei *koude Gebreken*: versterkt de *Zee-nerven*; en met *Geneever-water* gedronken, geneest alle qualen van de *Moeder*: is derhalven zeer dienstig voor alle *Vrouwen*, en een *pestilentielle Lucht*.

XLVIII HOOFDSTUK.

ANTHYLLIS.

Naam.

De *Gewas*, van geen onaangename aanschouwing, werd zoo wel in het *Neederlandsch* als *Latijn*, *Hoogduytsch* en *Fransch* met geenen anderen, mijns weetens, als deezen naam genoemd. De *Italianen* zeggen *ANTILLIDE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden zeeven onderscheydene soorten, namentlijk:

Zeeven
onderscheyde
soorten.

I. *ANTHYLLIS LENTIFOLIA*, of *Anthyllis* met *Linze-bladeren*. II. *VALENTINA*, of *Anthyllis* van *Valencen* in *Spanje*. III. *LEGUMINOSA BELGARUM FLORE LUTEO*, of *Anthyllis* der *Neederlander* met een geel Bloem. IV. *ANTYLLIS LEGUMINOSA HISPANICA FLORE RUBESCENTE*, of *Spaansche Anthyllis* met *roodachtige Bloemen*, en *Zaad*, zittende in *ronde huysjens*, *Peuls-wijze*, aan malkander. V. *VESICARIA HISPANICA FLORE TOTO RUBRO*, of *Spaansche Anthyllis* met een geheel roode Bloem, en *Blaasjens* daar 't *Zaad* in groeyd. VI. *VESICARIA HISPANICA FLORE LUTEO*, of *Spaansche Anthyllis* met *blaasjens*, en een geel Bloem. VII. *ANTHYLLIS VESICARIA MAJOR INDICA*, of *groot Indiaansche Anthyllis* met *Blaasjens*; een zeer aardig *Gewas*, ook op der aarde kruypende; 't welk ik voor de eerste maal heb gezien in den Hof van de *Heer Burgermeester*

BISCHOP te *ROTTERDAM*, daar na ook zelfs *bloeyende* gehad heb. Niet alle zijn ze van de zelve *Quecking* en *Waarneeming*.

Zij hebben geerne een goede, zandige grond, voorzien met twee-jarige Paerdemist: een opene, warme, luchtige, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en niet te veel vochtigheid. Tamelijk wel kunnen ze *vriezende* Weêr uytstaen, ook meer andere ongeleegentheeden der *Winter*; behalven het *Anthyllis* met *Linze-bladeren*; 't welk, als veel teederder zijnde, 's *Winters* bin-nens huys-gebragt, en op een luchtige, bequame plaats gesteld moet werden, waar in men met sterke *Vorst* vuurd; ook moeten ze bewaard zijn voor alle *Tochten*.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

De *ANTHYLLIS LEGUMINOSA HISPANICA FLORE RUBESCENTE*, of *Spaansche Anthyllis* met *roodachtige Bloemen*, aan hare teedere, tamelijk-lange, gestrepte, ronde *Stelen* veelvoudig *ayrs-wijze* boven malkander zittende, heeft veele teedere *Bladeren*, ontrent een *Stroobreedte* breed, en 't lid eener vinger, wat min of meer, lang; twee en twee regt teegens over den anderen, aan een in het midden regt-doorgaande, en een weynig roodachtige *Steel* gesteld; doch voor in een alleen eyndigende; te zamen de lengte van een hand uyt brengende; dun en teeder van aart, hol van malkander gescheyden, voor stomp toegaande; en daar voorzien met een geheel kleyn puntje, op de wijze van een *Doornje*: ook in 't midden met een groote *Ader*, of *Rugge*; waar uyt ter zijden spruyten eenige andere kleyne, eeven zichtbare, opwaarts gekeerd.

Al deeze soorten *bloeyen* in de tweede *Zomer*. *Gee-Bloemen* ven gemeenelijk, bij goede *Jaren*, volkomen *Zaad*, en sterven dan. Doch het *ANTHYLLIS LEGUMINOSA HISPANICA FLORE RUBESCENTE*, of *Spaansche Anthyllis* met *roodachtige Bloemen*, vergaet zoo haast niet, maar blijft eenige jaren lang in 't leeven. *Bloeyd* niet alleen ieder *Zomer*, maar geeft ook volkomen *Zaad* *Zaad*; of *Vrucht*, zeer gelijk 't *Zaad* van het *HEDYSARUM CLYPEATUM*, of *Schild-dragende Hedyarum*, doch een weynig langwerpiger-rond.

Al de andere soorten werden alleen door haar *Zaad* *Aanwin-angewonnen*; 't welk men met een wassende Maan van *Maert* of *April* niet diep in de aarde legt.

K R A C H T E N .

Anthyllis is verdrogende in den eersten Graad; *Galen. lib.* daar benevens afvagende van aart, kleevende, *Fac. Simp.* en dun van deelen. *6.*

De *Bladeren* gestoten, met een weynig *Wijn* vermengd, dan op *Wonden* en *Zeer* gelegd, geneezen *Am. Lust.* dezelve. Verdrijven ook de *Vlekken* des *Aangezichts*. *l. 3. c. 150.* Met *Melk* en *Oly* van *Rozen* vermengd; dus op de *Navel* gedaan, verligt de *Moeder* der *Vrouwen*, welke met *koude vochtigheeden* beladen is. Met *Wijn* gedronken, verrigt eeven 't zelve: verdrijft ook de *pijn* *Diosc. l. 3.* en *krimping* des *Buyks*; de *koude Pis*, en verzacht de *smert* der *Nieren*; dergelijks der *Lendenen*, een lood, of anderhalf, daar van met *Wijn* gebruykt: jaagd ook uyt de *Nageboorte*, en doet het *Water* der *Blaas* lossen. *c. 153.* *Plin. l. 26.* *c. 15.*

In *Wijn* met een weynig *Zout* en *Oly* gekookt, dan daar van gedronken, doet *Melk* in der *Vrouwen* *Borsten* komen.

XLIX HOOFDSTUK.

MAANKRUYD.

En aardig *Gewas*, op de aarde kruypende; heeft deezen naam in 't *Neederlandsch*, om dat men 't *Zaad* plat en rond ziet, gelijk de *Maan*; twee *Zaden* gemeenelijk bij

Verfchey-
de namen.

A P H A C E.

Erd, mijns weetens, met geen en anderen naam in het *Nederlandsch* genoemd: in 't *Latijn* APHACA: in 't *Italiaansch* AFACA.

Dit *Gewas* bemind een goede, zandige, wel-gemeste grond: een opene, luchtige, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel vochtigheid. *Bloeyd* in de eerste Zomer; en geeft volkomen rijp *Zaad*. Sterft evenwel niet zoo straks, maar blijft twee, ja dikmaal drie jaren in 't leeven, en *bloeyd* lang, zeer vermakelijk te zien. Verdraagd ook vrij wel de koude der *Winter*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds.

Kan door geen ander middel *aangewonnen* werden, als alleen door 't rijpe *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *April* moet in de aarde gelegd werden.

K R A C H T E N.

D E *Aphace*, zijnde een soort van *Wikkén*, is verdrogende en te zamen-trekkende van aart. gekookte *Vruchten* verteeren de vochtigheid van de Maag; stoppen de loop des Buys; doch zijn zeer zwaar om te verteeren.

K A L F S M U Y L.

En aardig en beziens-waardig *Gewas*, werd in het *Nederlandsch* niet alleen genoemd: in 't *Latijn* ANTIRRHINUM: in het *Hoogduysch* LEWENMAUL: in 't *Fransch* MURON VIOLET; en in 't *Italiaansch* ANTHIRINO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verscheyden aardige soorten, als:

I. ANTIRRINUM MAJUS LATIFOLIUM, of groot breed-bladerig Kalfsmuyel. II. MAJUS LATIFOLIUM SEMPER FLORENS LUSITANICUM, of groot breed-bladerig altijd-bloeyende Kalfsmuyel uit Portugal. III. MAJUS ANGUSTIFOLIUM, of groot Kalfsmuyel met smalle Bladeren. IV. MINUS ANGUSTIFOLIUM, of klein Kalfsmuyel met smalle Bladeren. V. ANTIRRINUM MINIMUM, of alderkleynste Kalfsmuyel, 't welk anders ook werd genoemd CAPUT SIMILAE, of Apenhoofd; en dan noch eenige andere. Niet alle zijn ze van eenen dezelve *Bouwning* en *Waarteming*.

Echter beminnen ze al te zamen een goede, zandige, wel-gemeste grond: een opene, luchtige, vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats. Konnen niet alleen veel vochtigheid, maar ook sterke koude, en allerlei ongeleegentheeden der *Winter* verdragen voor 't eerste jaar. Want in de eerste Zomer vergaan ze niet, maar geveën in de tweede kluchtige Bloemen, van een vermakelijke aanschouwing; desgelijks volkomen rijp *Zaad*. Doch dan werden ze door de *Winterse* ongeleegentheeden verteerd en wech genomen: te weeten, al de tijd. soorten van het *Antirrhinum majus Latifolium*, of groot breed-bladerig Kalfsmuyel; alhoewel noch zomtijds eenige weynige het derde jaar in 't leeven blijven; doch gantsch zelden. Maar het *Antirrhinum angustifolium flore albo & purpureo*, of kleine Kalfsmuyel met smalle Bladeren, en zoo wel witte als purpure Bloemen; desgelijks het *Antirrhinum minimum*, of alderkleynste Kalfsmuyel, blijven niet langer als een Zomer in 't leeven.

bij malkander zittende. In 't *Latijn* geheeten LUNARIA; ook wel, wegens de groote gelijkheid en overeen-koming, ANTHYLLIS LUNATA, of *Anthyllis met een Maan-gelijk Zaad*: in het *Hoogduysch* MONDKRAUT: in 't *Fransch* LUNAIRE: in 't *Italiaansch*, gelijk in 't *Latijn*, LUNARIA.

Dit *Maankruyd* bemind uyt eygener aart een luchtige, varsch-omgesmeetene, en met twee-jarige Paerdelmest tamelijk voorziene grond: een opene, vrije, warme, of wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheid. Blijft van naturen niet meer dan een Zomer in 't leeven. Geeft in den *Herfst* rijp *Zaad*, wanneer 't in begin van *May* is opgekomen; anders of niet, of zeer laat; en daar meê versterft het.

Moet derhalven ieder jaar, door haar volkomen rijp geworden *Zaad*, met een wassende Maan van *April* niet boven een Stroot-breedte diep in de aarde gelegd, *aangewonnen* werden.

Dit *Gewas* krijg, uyt een teedere en witachtige *Pezel-wortel*, vier, vijf, en ook wel meerder *Stelen*; waar uyt veel andere korter ter zijden voortkomen, ten naasten bij een *Penne-veeder* dik; twee, ook wel derdehalf voeten lang, ontrent in 't rond gesteld; niet opstaande, maar langs de aarde kruypende; zijnde rond; aan de bovenste zijde, welke na de Zon gekeerd legt, wat roodachtig; onder bleek-groen van verwe, en met een witachtige *wolligheid* bekleed. Waar aan aardige *Bladeren*, nu uyt de een dan uyt de andere zijde van de *Steel*, boven malkander, groeyen: zijnde in vijf, ook wel in zes deelen, niet regt teegens malkander over aan haar *Steeltje* zittende, geheel gescheyden (op de wijze van het ANTHYLLIS LEGUMINOSA BELGARUM FLORE LUTEO, of *Anthyllis der Neederlanders met een gele Bloem*) waar van de onderste 't lid van een vinger lang, en een halve vinger, wat min of meer breed zijn, voor evenwel in een cyndigende: welk voorste het grootste, langste en breedste van allen: ook in 't midden tusschen twee, gemeenelyk teegens malkander over-komende, en alzo vooran een drie-blad uytmakende, gesteld is: alle nochtans voor stomp toegaande; van verwe bleek-groen; dikachtig, vol zap, ruyg, een weynig bitter van smaak, en te zamen-trekkende; ook voorzien met eenige teedere *aderijens*, doch uytwendig gantsch niet zichtbaar. Tusschen welke *Bladeren* onordentelyk, zoo wel voor als ter zijden, of in 't midden van de *Steel*, kleyne geele *Bloemtjens*, gemeenelyk twee bij malkander gevoegd, die van 't SCORPIOIDES-KRUYD, of ANTHYLLIS zeer gelijk, voortkomen, rustende op lange, dunne *Steeltjens*, boven eenen onder dezelve met een groen blaadje vercierd. Na weynige dagen vallen ze af, natende ook twee bij malkander zittende *Zaad-knoppen*; tamelijk dik, groot, rond, als de *Maan*, een *Rondus* of *Schild* gelijk zijnde; plat, van verwe blinkend-groen, en voorzien met teedere, bleek-gekartelde randjens; waar in 't *Zaad* werd gevonden, van gedaante een groote halve *Maan* gelijk, plat, doch dikachtig, bleek-geel van verwe, en blinkende.

K R A C H T E N.

Deugden. **M** Aankruyd, of Lunaria, heeft een verkoelende kracht. In Wijn gekookt, en daar van gedronken, of 't Poeder der gedroogde Bladeren gestoten, en gelegd op verhitte Gezwellen, de beet en steeken van Scorpionen, Slangen, en andere giftige Dieren, geneezen dezelve. Verkoelen ook alle andere heete gebreeken, welke verkoeling nodig hebben.

ven; geeven in den *Herfst* goed rijp *Zaad*, en verster-
ven dan.

Aanwin-
ning.

Deeze foorten kunnen door geen andere middelen
aangevonden werden, dan alleen door 't gedagte haar
Zaad; het welk met een wassende Maan van *Maert* of
Februarius (wyl 't vrij lang blijft leggen eer het op-
komt) niet diep in de aarde werd gezayd. Dikmaal
ook staat 't neergevallene *Zaad* van zich zelfs veelvoud-
dig op: waar door men al veeltijds aardige verandering-
en in de *Bloemen* gewaar werd.

K R A C H T E N.

Gal. lib.
Simp. c. 6.

A *Nitirrhinum*, of *Kalfsmuyt*, werd, gelijk ook 't
Zaad, noyt inwendig, maar alleen uytwendig
gebruikt.

De *Bladeren*, desgelijks de *Wortelen*, bij zich ge-
dragen, bewaren de *Menschen* voor de *steeken* der *Scor-*
pionen, en alle ander *vergift*.

C. Durant.
Hist. Plant.
fol. 34.

De gedagte *Bladeren* gestoten, met een weynig
Wijn vermengd, en op de *Oogen* gelegd, maken een
helder *gezicht*, en verdrijven alle *scheemering* van 't zelve.

De *Bladeren* en *Bloemen* vermengd met *Oly* van
Rozen, en *Plaesters*-wijze op den *Buyk* gelegd, verwekt
der *Vrouwspersonen* *Maandstonden*, en neemt wech de
opstijging van de *Moeder*.

Apul. Hist.
Plant. c. 86.
Lonic. l. 2.
c. 179.

De *Wortel* in Wijn gezoden, en de *Oogen* daar mee
gewasschen, verjaagd van dezelve alle *smert*, *zeerig-*
heyd, en de *traning*.

't *Uytgeparste Zap* met *Oly* van *Lelien* vermengd,
en 't *Aangezicht* daar mee bestreken, maakt des zelve
Huyd *zuyver* en *schoon*.

LII HOOFDSTUK.

KLEEFKRUYD.

Verschey-
de nameg.

Eest deezen naam in 't *Neederlandsch*
bekomen, vermits het, door de rauw-
heyd der *Stelen* en *Bladeren*, aan de
Kleederen der voorbij-gaande *Men-*
schen, waar het de zelve aanraakt,
vast blijft hangen. Werd in 't *Latijn*
geheeten *APARINE*: in 't *Hoogduysch* *KLEBKRAUT*:
in 't *Fransch* *REBLE*, of *GLATERON*; en in 't *Ita-*
liaansch *SPERONELLA*, of *APARINE*.

Vier on-
derschey-
de foor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier
onderscheydene foorten; als:

I. *APARINE VULGARIS MAJOR*, of gemeen groot
Kleefkruid. II. *SEMINA CORIANDRI SACCHARA-*
TI, of *Kleefkruid* met *Zaad* als *Coriander-zuyker*.
III. *MINIMA MONTANA LUSITANICA*, of zeer
kleyne Berg-kleefkruid nyt *Portugal*. IV. *APARINE*
EXILISSIMA LUSITANICA, of *alderkleyfste* en *tee-*
derste Kleefkruid nyt *Portugal*. Alle zijn ze van eenen
dezelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Zij beminnen een goede, zandige aarde, met mati-
ge twee-jarige *Paerdemist* door-mengd: een opene,
luchtige, warme, vrije, wel ter *Zon* geleegene plaats,
(alhoewel men ook het gemeene groote *Kleefkruid* zeer
veel in schaduwachtige plaatsen ziet groeyen) en niet
te veel vochtigheyd. Geeven, bij goede *Zomers*, in
den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*; en versterven dan
door een *kleyne Rijp*, of veel koude *Herfst-reegenen*.

Aanwin-
ning.

Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende
Maan van *April*, op nieuws weer in Potten gezayd,
en niet verplant werden; anders zouden ze geenzins in
deze koude Gewesten eenig rijp *Zaad* kunnen geeven;
behalven 't gemelde gemeene *Kleefkruid*; 't welk ieder
Zomer overvloedig *Zaad* voort-brengende, en op de
aarde latende vallen, niet gezayd behoefd te zijn, ver-
mits het van zelfs genoeg opstaat.

K R A C H T E N.

K *Leefkruid*, of *Aparine*, is droog en warm in *Gal. l. Fac.*
den eersten Graad; daar benevens dun van *Simp. 6.*
Deelen.

De *Bladeren* gekneusd, en op de *Wonden* gelegd, *Plin. l. 27.*
doet het bloeden der zelve ophouden. Met *Varkens-* *c. 5.*
reuzel vermengd, en dan gedaan op allerley *Zweeren*,
Klieren, en andere *hardigheeden*, doen de zelve *schey-*
den, *verteeren*, en geneezen.

Twee *Drachmen* van 't *Zap* met Wijn ingenomen, *Disse. l. 3.*
heeld de *steeken* van *Spinnen*, *Scorpionen*, *Slangen*, *c. 104.*
en diergelijke giftige, quadaardige *Dieren*. 't *Zelve* *Eusch.*
Zap in de *Ooren* gedaan, is zeer goed teegens de *Oor-* *Hist. Pl. c.*
smerten. *14.*

Eenige malen door den dag gedronken van 't gedi- *Trag. l. 1.*
stilleerde Water dezer *Plant*, stild allerley *Bloed-loop*, *c. 167.*
en is zeer dienstig teegens de *Geelzucht*. Verdrijft de *Dodon. l.*
hitte der *Kanker*; en is zeer goed teegens 't *Pleuris*, *11. c. 29.*
wanneer men 't drinkt in 't begin van deze quaal.

't *Poeder* der gedroogde *Bladeren* op de *Wonden* ge-
stroyd, geneest ze.

LIII HOOFDSTUK.

WALSTROO, of WEE.

Deze *Plant* werd in 't *Neederlandsch*, *Verschey-*
mijns weetens, met geen andere als dee- *de namen.*
ze namen genoemd. In het *Latijn* ge-
heeten *GALLIUM*, of *GALATIUM*,
na 't *Grieksche* woord *γάλα*, het welk
zoo veel als *Melk* beteekend: Want
dit *Walstroo* in *Melk* gedaan, doet dezelve, in plaats
van *Stremzel*, runnen, of zich *scheyden*. In 't *Hoog-*
duysch, *MEGERKRAUT*, of ook *WALSTRO*, en
UNSER FRAUWEN BETTSTRO: [welken naam het
ook in zommige *Neederlandsche* *Provincien* voerd] in
't *Fransch* *PETIT MUGUET*, of *GALLERIE*; en in 't
Italiaansch *GALIO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie onder- *Drie ver-*
scheydene foorten; te weten: *schey-*
de foor-

I. *GALLIUM LUTEUM*, of *Walstroo* met geele *Bloe-*
men. II. *GALLIUM ALBUM*, of *Walstroo* met een
witte Bloem. III. *GALLIUM FLORE RUBRO*, of
Walstroo met een roode *Bloem*. Niet alle zijn ze van
eenen dezelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Het *GALLIUM LUTEUM*, of *Walstroo* met geele *Wat voor*
Bloemen, bemind een zandige, goede, gemeene, ta- *een aarde*
melijk-wel gemeste en vochtige aarde: een opene,
luchtige, vrije, drooge, genoegzaam ter *Zon* gelege-
ne plaats, en reedelijk veel vochtigheyd.

Het *GALLIUM ALBUM*, in 't *Neederlandsch* *witte* elk in 't *bijzonder*
Wee, of *Walstroo*, met *witte Bloemen*, begeerd in tee-
gendeel een luchtige, zandige, wel-gemeste en vocht-
tige aarde; ook een opene, bequaam ter *Zon* geleegene
plaats.

Het *GALLIUM FLORE RUBRO*, of *Walstroo* met bemid-
roode Bloemen, zijnde teederder als de twee voorige,
lieft een vrije, warme, en wel ter *Zon* staande plaats;
een zandige grond, door-mengd met twee-jarige *Paer-*
demist, en een weynig *Mol* van verrotte *Boom-blade-*
ren. Verdraagt ongeerne koude *Herfst-reegenen* of *ster-*
ke Vorst. Moet derhalven, in een *Pot* geplant zijnde, *Waarne-*
's *Winters* binnens huys werden gebracht, op een gantsch *de*
luchtige plaats, waar in niet als bij *vriezende* *Weer* werd *laatile*
gevuurd; onderhouden met weynig *lauw-gemaakt Ree-*
gen-water; en niet voor *April* weer buyten zijn ge-
steld. De andere twee foorten, zijnde van een harder
aart, kunnen niet alleen veele *Reegenen*, maar ook *ster-*
ke koude, en alle andere ongeleegentheeden der *Winters*,
zonder eenige schade, uytstaan.

Aanwin-
ning.

Zij vergaan niet haast; maar blijven eenige jaren lang in 't leeven, en geeven, bij goede *Zomers*, volkomen *Zaad*. 't Welk met een wassende Maan van *April* gemeenelijk eerst in Potten gezayd; daar na, opgekomen zijnde, met de zelve Maan in de volgende Maand in de aarde geplant werd; behalven het *Walstroo met roode Bloemen*; 't welk of altijd in dezelve Pot blijft staan, of in andere Potten werd verzet, om 's *Winters* binnens huys gebragt en bewaard te konnen werden.

KRACHTEN.

Galen. lib.
Med. Simp.
6.

Het *Gallium luteum*, of *Walstroo met gele Bloemen*, werd meest geacht en gebruykt. Is heet, verdrogende, en een weynig scharp van aart.

De *Bladeren* met Oly van Rozen vermengd, brengen weer te regt de *vermoeide Leeden*; en helpen de geene, welke van het *Flerocyn* werden geplaagd, op de pijnlijke plaatzen gesmeerd zijnde.

Ægin. lib.
7. cap. 3.
Diosc. lib.
4. cap. 96.

De *Bloemen* in de *Neus* gestoken, of op de *Wonden* gelegd, stillen der zelve *bloed-vloeying*. De zelve *Bloemen* gestoten, en op de *gebrandheyt* gedaan, verteren de brand, en heelen de verzeering. Met roode Wijn gedronken, doen ze de *Bloedgang* ophouden. Verwekken ook *lust tot bijslapen*.

In Melk gedaan, doet dezelve *scheyden*, en maakt ze bequaam, om'er *Kaas* van te bereyden.

Zeldzame
eygen-
schap de-
zer Plant
ontrent de
Koeyen en
andere
Beesten.

Het *Gallium album*, of *Walstroo met witte Bloemen*, van naturen voort-komende op een slegte magere zandgrond, Veen-, of Moer-aarde, heeft deeze wonderlijke eygenschap, dat, wanneer Koeyen, of andere Beesten, gegaan hebbende op Weylanden, daar deeze Plant niet gevonden werd, en verplaatst werdende op zulke, daar ze wast, als ze daar van eten, binnen drie of vier dagen komen te sterven. Doch als ze op zulke slegte Landen van jongs af opgevokt zijn, blijven ze buyten gevaar van ongeval, wyl ze met'er tijd deeze Kost gewoon werden, en zonder schade dezelve konnen nuttigen.

LIV HOOFDSTUK.

K R A P.

Verschey-
de namen.

Niet alleen in 't *Neederlandsch* met deezzen naam bij veel bekend, maar ook *MEE* en *ROTTE* geheeten: in 't *Latijn* RUBIA: in 't *Hoogduysch* RODE: in 't *Fransch* GARANCE, of RUELE; en in 't *Italiaansch* ROB-BIA, of RUBIA.

Agt ver-
scheydene
Soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden agt verscheydene foorten, namentlijk:

I. RUBIA SATIVA MAJOR, of *groot tamme Krap*. II. RUBIA MINOR, of *kleyne Krap*. III. RUBIA CRUCIATA HIRSUTA, of *Krap met ruyge en kruys-wijs gestelde bladeren*. IV. RUBIA CRUCIATA ARGENTEA, of *Krap met kruys-wijs gestelde bladeren, blinkende als zilver*. V. RUBIA SPICATA CRETICA GRAMINEA, of *Krap uyt Candien, met ayren en bladeren als Gras*. VI. RUBIA SPICATA MARINA LUSITANICA, of *Portugalsche Zee-krap met ayren*. VII. RUBIA MINOR HISPANICA, of *kleyne Spaansche Krap*. VIII. RUBIA MINOR LUSITANICA, of *kleyne Portugalsche Krap*. Niet alle zijn ze van dezelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Zij beminnen een zandige, goede, wel-gemeste grond: een opene, luchtige, warme, vrije, bequaam ter Zon gelegeene plaats, en tamelijk veel water. Geeven in de *Zomer* niet alleen *Bloemen*, maar ook, bij goede jaren, meest den tijd in den *Herfst* volkomen *Zaad*. Konnen sterke *Forst*, en andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder eenige schade verdragen.

Hardheyt:

Doch de RUBIA SPICATA MARINA LUSITANICA, Behalven of *geayrde Portugalsche Zee-krap*, is teeder van natuur. Kan in geenerley wijze koude *Herfst-reegenen*, *Hagel*, *Sneeuw*, of eenige *Forst* verdragen. Moet derhalven, in *April* met een wassende Maan in een Pot, 't zij geplant, 't zij gezayd zijnde, in 't begin van *October* binnens huys gebragt; gedurende de *Winter* met slegts een weynig lauw-gemaakt Reegen-water onderhouden; in een zeer luchtige plaats, waar in niet als met sterke *Forst* werd gestookt, gesteld; en in 't laatst van *Maert*, of 't begin van *April*, met een donkere reegenachtige lucht, de Zonne-stralen weer voorgesteld werden. Zij geeft in deeze Landen in 't tweede jaar wel *Bloemen*, (van *Zaad* voortgekomen zijnde) maar geen volkomen rijp *Zaad*, ten zij met een heete *Zomer*. Gemeenelijk blijft ze drie jaren lang in 't leeven.

Het RUBIA SPICATA GRAMINEA CRETICA, of *Geayrde Krap van Candia, met bladeren als Gras*, doch Krap van Candia niet wel zoo breed, maar harder van aart, ook niet meer als ontrent een hand lang opschietende, werd ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert* of *April*, op nieuws, in een opene, warme, vrije, luchtige, en wel ter Zon gelegeene plaats, gezayd. Kan weynig vochtigheyt verdragen. Geeft teegens de *Winter* volkomen rijp *Zaad*; en sterft daar mee.

Dit *Zaad* is langwerpig, zwart-vertwijg. 't Groeyd in een vierkante-, als een *Pyramide*-opgaande *Ayr*, ontrent een kleyne vinger lang; bestaande uyt vele kleyne, stijf-staande, voor spits toelopende, wit en groenbonte *Bladerijens*; tusschen welke voortkomen groene *Bloemtjens*, verciert met gele *Afhangzeltjens*.

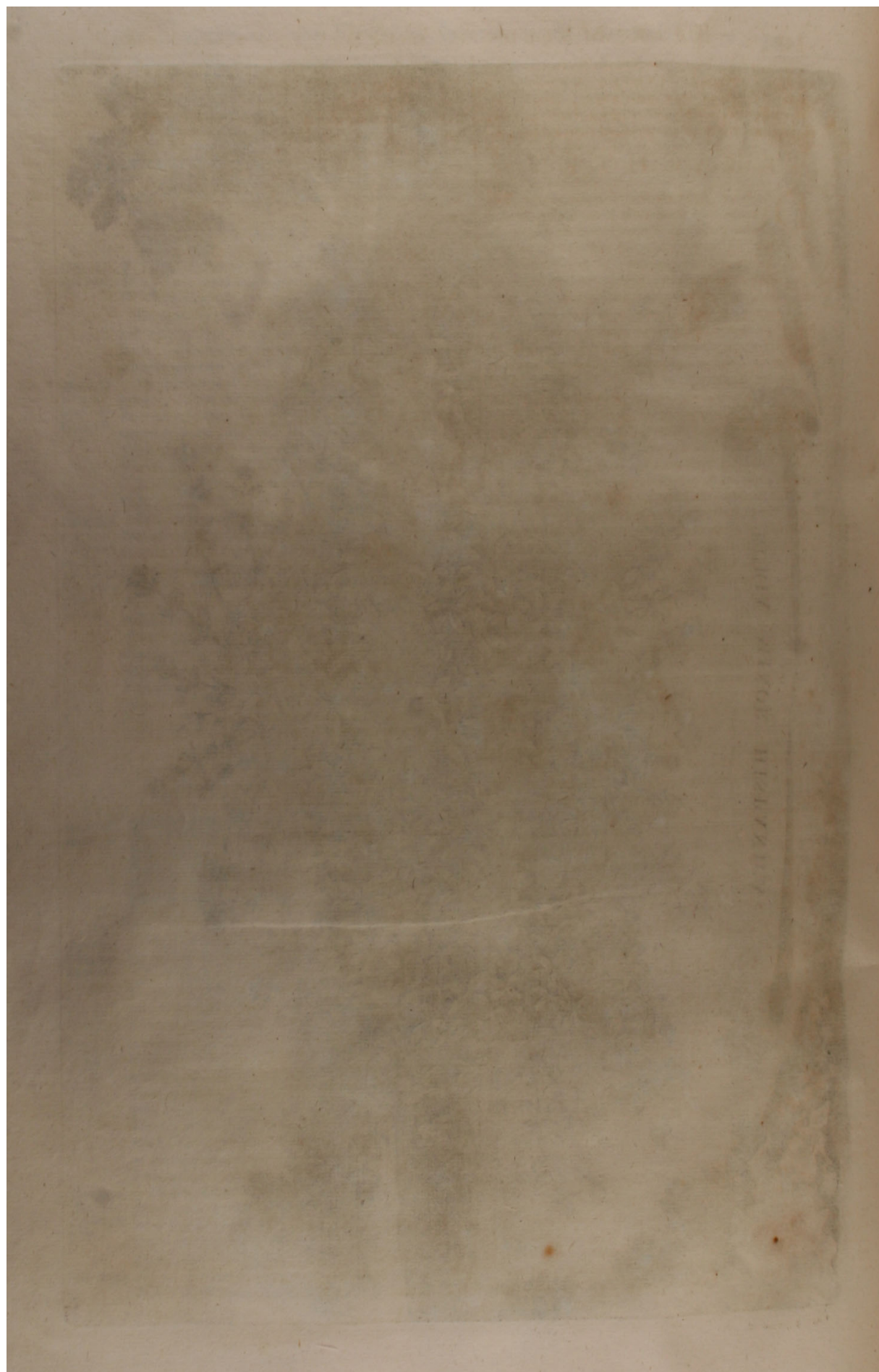
Het RUBIA MAJOR SATIVA, of *groot tamme Krap*, is lang-leevende van aart. Draagd in deeze Gewesten noch *Bloem* noch *Zaad*. Wordt echter *aange-wonnen* door hare bloed-roode aangewassene jonge *Wortelen*, zeer dienstig om mee te verwen. Met een wassende Maan neemt men ze van de *oude af*, en men verplant ze in een met twee-jarige Koeymist wel voorziene aarde.

Het RUBIA ARGENTEA CRUCIATA, of *Krap met zilver bladeren*, het welk een sierlijke aanschouwing geeft, bemind een goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdmist door-mengd: een opene, warme, luchtige, wel ter Zon gelegeene plaats; en niet veel vochtigheyt. Blijft eenige jaren lang in 't leeven. Weegens hare teederheyt in 't *Voorjaar*, met een wassende Maan van *April* in een Pot gezayd zijnde, geeft ze de tweede *Zomer*, in de Maand *Julius*, kleyne, geele, vier-gebladerde *Bloemtjens*; waar van 't meeste deel verdorrende neervalt, en weynig of geen *Zaad* naht; ten zij met zeer drooge en heete jaren. Zij kan op geenerley wijze veel reegen verdragen; inzonderheyt niet in den *Herfst*, wanneer de *koude* komt, met sterke *Winden*, *Sneeuw*, *Forst*, en *Neervallige lucht*, welker ongeleegentheeden geene deeze Plant kan uytstaen. Wordt derhalven, op de genoemde tijd en met de gemelde Maan in een Pot geplant zijnde, in 't begin van *October*, zomtijds wat vroeger of later, na dat het Weer zich aansteld, binnens huys gebragt, op een geduriglijk lucht-genietende plaats, niet verre van een open Venster, doch buyten alle Tochten; op dat ze deezer wijs de Zonne-stralen mag genieten, tot dat de *koude* van buyten zulks komt te verbieden.

Moet ook niet meer dan een, of ten hoogsten twee maal, gedurende de gantsche *Winter*, van boven met een weynig lauw-gemaakt Reegen-water begoten, of besprengd werden. Want hier ontrent is ze zoo gevoellijk en teeder van aart, dat ze door een weynig te veel, eer men 't weet, in de grond aan de *Wortel* verrot. Ongeerne verdraagd ze ook veel warmte des vuurs. Moet daarom verre van den *Oven* geplaatst; ondertusschen echter voor een doordringende *Forst* zorgvuldig bewaard werden. Als dezelve voorbij is, moet men ze weer luchtig stellen. Daar na, in 't laatste van *Maert*,

Krap

Maert, of het begin van *April*, met een zoete Reegen en aangename Lucht weer buyten zetten; doch voorzichtig dekken voor koude nagten, Sneeuwachtige vochtigheid, Storm- ook harige, schrale winden; tot op den twintigsten van *April*, of eersten *May*.

K R A C H T E N.

Averroes
lib. Simp.
cap. 42.

DE *Rubia sativa major*, of groote tamme Wee, is warm in den tweeden, en droog in den derden graad: daar neevens een weynig te zamen-trekkende, zuiverende, en afdrogende van aart.

Diase. lib.
3. cap. 160.
Galen. lib.
Med. Simp.
6.

De *Wortel* in *Wijn* gezoden, of het *Poeder* daar van met *Wijn* ingenomen; is zeer goed voor de gene die door een val, of andere ongeleegentheyd, zich van binnen verzeerd hebben; want hier door word het geronnen *Bloed* gescheiden. Helpt ook de zulke, die van vergiftige *Dieren* zijn gebeten. Geneest de bloedige uytwendige en inwendige *Wonden*, en stempt het bloeden der zelve.

Label. l. 1.
fol. 974.

In Meede gezoden, opend de verstophthyd van *Leever*, *Milt*, *Nieren*, en de *Moeder*. Is goed voor de *Geelzucht*. Doed de *Maandstonden* voortkomen:

verbeterd de *Beroerdheid*: verkoeld het geen verhit; en verwarmd het geen verkoud is. Word ook zeer geprezen tegens de *quetzuren* van *Borfi* en *Ingewand*: want het vaagd af, en jaagd uyt alle vuyligheyd van 't *Bloed*, van de inwendige *wonden*, en *zweeren*.

Serapio de
Temp.
Simp.
cap. 60.

De *Wortel*, van onder als een *peffus* in de *Moeder* gedaan, drijft af de doode *Vrucht*, en *Nageboorte*.

Het *Zaad*, met roode *Wijn* gebruykt, geneest de hardigheyd van de *Milt*, en maakt ze kleyn.

't *Water*, daar *Mee*, of *Krap*, in gezoden is ge-weeft, met een weynig *Triphera Magna* vermengd, en gedronken, stild de overvloedige *Maandstonden*, ook de *Roode-loop*; en geneest de *Anbeyen*, of *Takken* aan het *Fondament*.

Cametar.
lib. 3. cap.
74.

De *Wortelen* geeven van zich een roode verwe; worden derhalven van de *Verwers* veel gebruykt. De *Beeften* mogen van dit kruyd niet eeten, wijl het zelve haar zeer schadelijk is.

Dodon lib.
11. cap. 34.

De *Rubia Cruciata Hirsuta*, of *Krap* met ruyge en kruys-wijs gesfelde *Bladeren*, vaagd zeer sterk af, en jaagd uyt alle vuyle vergaderingen, en slijmerige vochtigheeden; de zelve verteerende. In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, geneest alle *varssche Breuken*, of *Gescheurdheid*, *krimping der Darren*; tien dagen achter malkander 's morgens een *Roemertje* daar van genuttigd: Dan ook het gestotene kruyd zelfs op de *Brenk* legt.

LV HOOFDSTUK.

M O L L U G O.

Namen.

Ynde een meede-soort der hier boven beschreevene *Krap*, word zoo wel in het *Neederlandsch* als *Latijn* met de-zen, en, mijns weetens, geenen anderen naam genoemd; welke deeze *Plant* is gegeven, ter oorzaak van de zachtigheyd harer *Bladeren*: in het *Hoogduysch* ge-heeten *MEIERKRAUT*; en in het *Italiaansch* *MOLLUGINE*.

Twee bij-
zondere
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee bijzondere soorten; te weten:

I. *MOLLUGO VULGARIS*, of gemeene *Mollugo*, en II. *MOLLUGO MONTANA*, of *Berg-mollugo*. Beyde zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Zij beminnen een gemeene, zandige, zoo wel gemestte als ongemestte aarde: een opene, vrije, luchtige zoo lief, als een schaduwachtige plaats, en tamelijk veel *Water*. Geeven bij goede *Zomers* in den

Herfst volkomen *Zaad*. Blijven eenige jaren lang in 't leeven. Lijden ook geduldig sterke *Vorst*, en andere ongeleegentheeden des tijds.

Zij werden *aangevonnen*, niet alleen door haar *Zaad*, *Aanwin-* het welk met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* niet diep in de aarde moet gelegd zijn, maar ook door aangewassene *jonge Looten*, die gemeenlijk van zelfs wortelen schieten. Op de genoemde tijd, en met de gemelde *Maan*, worden ze van de oude afgestoken, en verplant.

K R A C H T E N.

Mollugo in roode *Wijn* gezoden, zuiverd en geneest alle *Wonden*. Neemt ook wech de ruydigheyd en *schurftigheid* der *Handen*.

VII HOOFDSTUK.

W A L M E E S T E R.

Ord in het *Neederlandsch* niet alleen *Verschey-* dus, maar ook van veele ONZER de namen. *VROUWEN BEDSTROO*, of *WIEG-STROO* genoemd. In het *Latijn* *ASPERULA*, en *ASPERGULA*: in het *Hoogduysch* *WALDMEISTER*, *WALD-MANLEIN*, of *LEBERKRAUT* [Veele *Duysche* *Schrijvers* echter maken onderscheyd tusschen *Waldmeister*, op het *Latijn* *Salinariis*, en *Waldmanlein*, of *Lee-verkruyd*, bij de *Latijnen* *Hepatica*, of *Liechen*, het welk wij *Steen-lee-verkruyd* noemen]. In het *Fransch* *MUGUET*, en in het *Italiaansch* *ASPERELLA*, *CORDIALE*, of *STELLARIA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend gewor- den drie verscheydenen soorten. Drie on-
derschey-
dene
soorten.

I. *ASPERULA ODORATA FLORE ALBO*, of welriekende *Walmeeſter*, met witte *Bloemen*. II. *MAJOR FLORE CŒRULEO-PURPUREO*, of groote *Walmeeſter* met een purpur-blauwe *Bloem*. III. *ASPERULA MINOR FLORE PURPUREO-CŒRULEO*, of kleine *Walmeeſter* met een uyt den purpuren blauwachtige *Bloem*. Niet alle zijn ze van eenen de zelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Evenwel beminnen ze al te zamen een zandige, gemeene, wel-gemestte aarde; zoo lief een schaduwachtige, als een vrije, opene, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats; en tamelijk veel *Water*. Konnen sterke *Vorst* en meer andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaen. Geeven in deeze Landen gemeenlijk de tweede *Zomer* volkomen rijp *Zaad*, en versterven daar mee. Doch het *ASPERULA ODORATA FLORE ALBO*, of welriekende *Walmeeſter* met witte *Bloemen*, van veele ook *MATRISYLVA* genoemd, verter, gaat niet zoo haast, maar blijft veele jaren in het leeven. *Bloeyd* wel in elke *Zomer*; doch brengt in onze Landen noyt eenig rijp *Zaad* voort. Word echter zeer vermenigvuldigd door hare voortspruytende wortelen; welke men met een wassende *Maan* van *April* opneemen, en verplanten moet. Hier door blijven ze altijd-durend.

De andere soorten worden alleen ieder, of om het *Aanwin-* tweede jaar, door haar *Zaad* *aangevonnen*; het welk ning. in *Maert* of *April*, met een wassende *Maan*, niet diep, ook hol en luchtig, in de aarde gezaayd moet worden.

K R A C H T E N.

Walmeeſter, of *Asperula*, is gematigd van Aart. aart, te weten, een weynig warm en droog.

Y 2

In

Durantes, In Wijn gedronken, is ze dienstig, om de spijs in de *Maag* te doen *verteeren*. Verwekt *eetens-lust*. Geneest de gebreken van de *Leever*: verheugd en versterkt het *Hert*: bewaard de Mensch voor een *quade* en zelfs *pestilentielle Lucht*. Is goed teegens de *Geelzucht*, als men'er bij doet een weynig *Rhabarber*, *Adiantum*, en *Centaureum*. Neemt ook wech de verstoptheid van de *Milt*.

Tabernam. Het gedistilleerde Water van *Walmesster* heeft even de ziele werking. Daarenboven zuverd het, en heeld ook de *wonden*. Neemt wech de hittigheid van de *Leever*; en helpt de geene, die van een *Druypert* worden gequeld.

LVII HOOFDSTUK. PEETERZELIE.

Verscheyde namen.

En aangenaam en welbekend *Gewas*, word in het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van zommige *Eppe* genoemd. In het *Latijn* *PETROSELINUM*, of *APIUM*: in het *Hoogduysch* *PETERSILGEN*: in het *Fransch* *DU PERSIL*; en in het *Italiaansch* *APIO*, *PETROMOLO*, of *PITROSELLO*.

Veele verscheyden soorten,

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veele veranderlijke soorten; namentlijk:

I. *APIUM HORTENSE*, of *gemeene Hof-peeterzelie*. II. *ANGUSTIFOLIUM*, of *gemeene Peeterzelie met smalle Bladeren*. III. *CRISPUM*, of *met kroeze, gekrulde Bladeren*. IV. *SYLVESTRE*, of *wilde Peeterzelie*. V. *AQUATICUM*, of *Water-peeterzelie*. VI. *HORTENSE LATIFOLIUM*, of *Hof-peeterzelie met breede groote Bladeren*; ook genoemd *SELERI*, en *JUFFROUWMARK*. VII. *PETREUM ALBUM*, of *witte Steen-peeterzelie*. VIII. *PETREUM NIGRUM*, of *zwarte Steen-peeterzelie*. IX. *PETREUM CRISPUM*, of *gekrulde Steen-peeterzelie*. X. *PETROSELINUM MACEDONICUM VERUM*, of *opregte Peeterzelie nyt Macedonien*. XI. *PETROSELINUM MACEDONICUM MAXIMUM*, of *groote Peeterzelie nyt Macedonien*, die ook *OLUSATRUM* word genoemd. XII. *APIUM MACEDONICUM LUSITANICUM*, of *Portugalsche Peeterzelie, de Macedonische gelijkende*. XIII. *LUSITANICUM MAXIMUM*, of *grootste Portugalsche Peeterzelie*. XIV. *APIUM LUSITANICUM SII FOLIO*, of *Peeterzelie nyt Portugal, met Bladeren van groote Water-eppe*, zijnde van een zeer schoone aanschouwing, donker-groen van verwe, een groote hand, wat min of meer lang, twee, of ook meer vingeren breed, gescheyden in veele korte, voor spits toegaande, ook digt op malkander zittende deelen, op zommige plaatzen hare doorgaande *Steel* gantsch bedekkende; aan hare randen zeer net en teeder ingesneeden, op de wijze van het *Cerefolium Hispanicum*, of *Spaansche Karvel*. Dan noch meer andere, te veel om hier te noemen. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*, gelijk uyt het vervolg zal blijken.

Wat voor een aarde zij begerd.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een zandige, goede grond, voorzien met twee-jarige *Koeye*, en een weynig *Paerdemist*: een goede, vrije, warme, luchtige, wel ter *Zon* gelegene plaats, en tamelijk veel *Water*. Konnen de koude en andere ongeleegentheeden der *Winter* uytgaan. Geeven meest alle in deeze *Gewesten* om de tweede *Zomer* rijp *Zaad*, en versterven daar mee, behalven het *PETROSELINUM SYLVESTRE*, of de *wilde Peeterzelie*, welke niet meer dan ene *Zomer* duurd; doch van zelfs genoeg weer voortkomt.

Gemeene Hof-peeterzelie.

Het *PETROSELINUM HORTENSE*, of de *gemeene Hof-peeterzelie*, word gezayd met een wassende *Maan* van *Februarius*, of *Maert* (niet al te dik), vermits

het *Zaad* wel zes weeken blijft leggen, eer men het ziet opkomen: ook moet het bij droog Weer dikmaal begoten worden. Wil iemand hier van schoone dikke *Peeterzelie-wortelen* winnen, teegens of in de *Winter*, die moet het *Zaad* gantsch hol en luchtig in de aarde werpen; niet, gelijk straks gezegt is, met een wassende, maar met een afgaande *Maan*; want dan groeyen de *Wortelen* meest, en worden dik: maar met een wassende *Maan* blijven ze dun; doch daar teegens vermeerderen ze zeer in *Loof* en *Bladeren*.

Het *SELERI*, of *APIUM HORTENSE LATIFOLIUM*, of *Hof-peeterzelie met groote breede Bladeren*, is onderscheyden in twee soorten, te weten, in *SELERI CAULE RUBENTE*, of *Seleri met een roode Steel*; en *SELERI CAULE ALBESCENTE*, of *Seleri met een witte of bleek-groene Steel*; van welke de *witte* de beste is. Zij worden gezayd met een wassende *Maan* van *Februarius* of *Maert*. Alsze te voorschijn gekomen, en een weynig opgewassen zijn, worden ze met een volle *Maan* in lange lage *Groeven*, onder met *Koeymist* wel voorzien, verplant: daar na, groot geworden, in den *Herfst* tot boven aan den top met gantsch zandige aarde aangevuld. Dus word de geheele *Plant* geel, en bequaam om te eten: dan met hare *Wortel* opgenomen, of tot op de zelve afgesneeden. Zij worden ook in *September* gezayd, om haar in het volgende jaar vroeg te kunnen hebben.

Het *PETROSELINUM CRISPUM*, of de *gekrulde Peeterzelie*, word op de alreeds genoemde tijd, met een wassende *Maan*, de aarde aanbevolen. Ligtelijk veranderde, en verliest in deeze *Gewesten* haar aangename gekroldheid. Men moet derhalven van de aldergekruldeste ieder jaar *Zaad* winnen; zoo kan men dit *Gewas* lang houden in de staat, waar in de *Natuur* het gesteld heeft; zonder ook de zelve te veranderen, als alleen door de verandering van *Lucht* en *Aarde*.

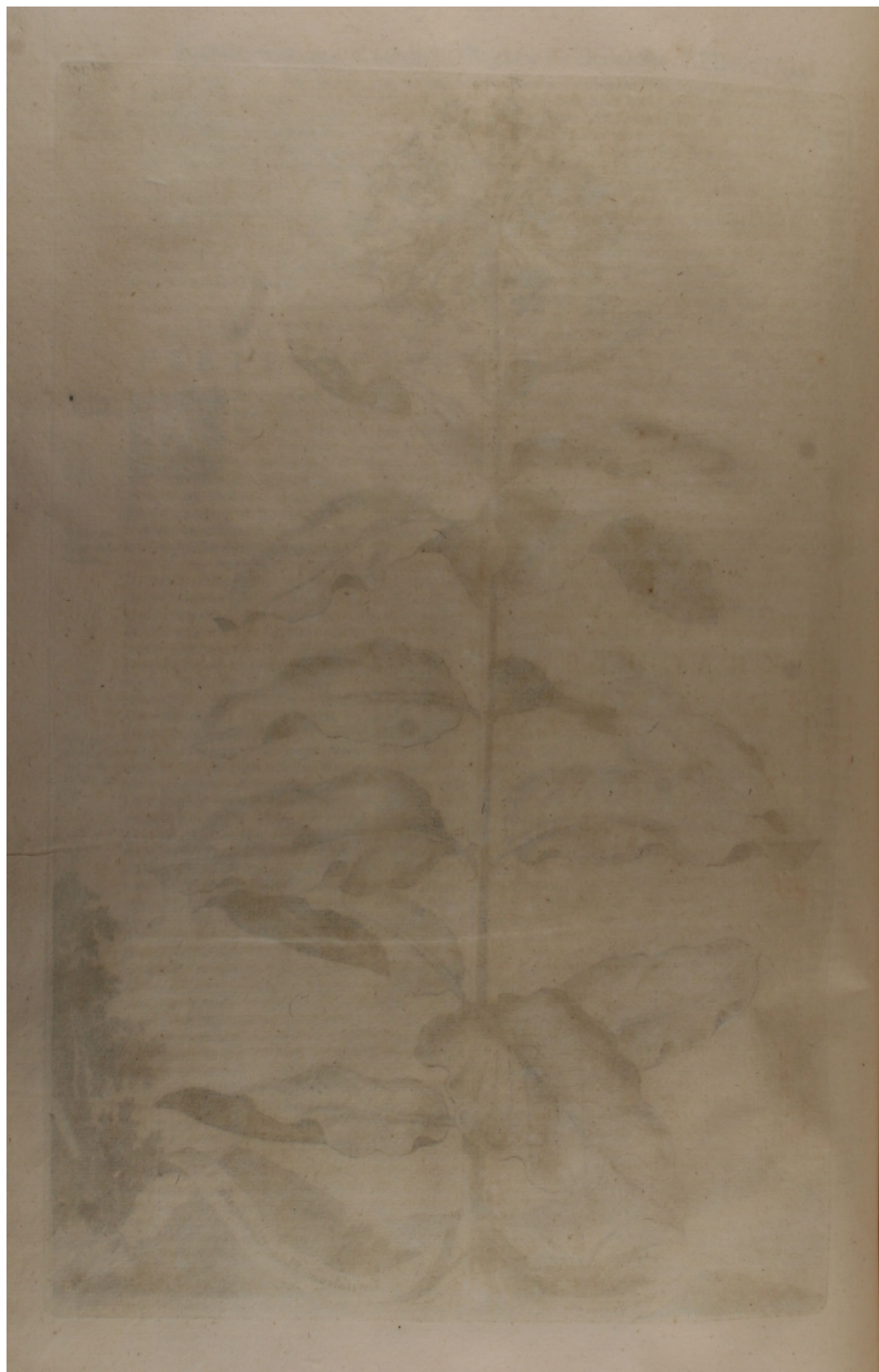
Het *APIUM PETREUM*, of *Steen-peeterzelie*, moet gesteld zijn op een warme plaats, bevrijd voor alle koude *Ooste*- en *Noorde*-winden; eerst op de genoemde tijd in een *Pot* gezayd zijnde. Indien dit *Gewas* voor de koude te bloot staat, zoo geraakt het ligtelijk door een sterke *Vorst* om het leeven.

Het *APIUM MACEDONICUM VERUM*, of *opregte Peeterzelie nyt Macedonien*; het *APIUM MACEDONICUM LUSITANICUM* of *Portugalsche Peeterzelie, de Macedonische gelijkende*, doch een weynig minder gekerfd; het *APIUM LUSITANICUM MAXIMUM*, of *grootste Portugalsche Peeterzelie*, en het *APIUM SII FOLIO LUSITANICUM*, of *Portugalsche Peeterzelie de Macedonische gelijkende*, zeer gelijk zijnde de groote *Water-eppe* van *DODONÆUS*, worden al te zamen niet voor *April*, met een wassende *Maan*, in *Potten* gezayd; niet diep in de aarde. Moeten ook, gedurende de *Winter*, daar in blijven: vermitsze op geenerley wijze kunnen verdragen veele *Reegenen* in de *Zomer*, inzonderheid in de *Herfst*, noch ook sterke *Vorsten* in de *Winter*, zonder daar door te verderen. Moeten derhalven zorgvuldig voor deeze ongeleegentheeden bewaard, en zoo lang de gedagte *Winter* duurd binnens huys gezet worden, op een luchtige plaats, doch zonder eenige tochten. Zoo weynig als mogelijk is moet men haar de warmte des vuurs laten gevoelen; ook zoo weynig *Water* als eenigzins zijn kan laten genieten. Anders zouden ze in deeze onze *Gewesten* niet leevendig kunnen blijven, of oyt *bloeyende* worden gezien.

Al de nu genoemde *bloeyen* in het tweede jaar, en geeven volkomen rijp *Zaad*, behalven het *APIUM MACEDONICUM VERUM*, of *opregte Macedonische Peeterzelie*, en het *MACEDONICUM MAXIMUM*, of *grootste Macedonische Peeterzelie*, ook *OLUSATRUM* genoemd, welke in deeze Landen niet wel tot hare volkomenheid geraken, als alleen met zeer goede heete *Zomers*.

De

Kroonen van Peeterzelie. bij de oude Grieken: voor welke. *Lucian. de Gymnaf. Panfan. in Arc. lib. 8. Plin. lib. 19. c. 18. Artem. l. 5. c. 7. Tertull. de Cor. mil. Plutarch. Symp. prob. l. 5.*

De PETERZELIE wierd in oude tijden van de oude Grieken niet alleen gehouden voor een Teeken van overwinning; maar ook vlogtenze Kroonen van dit Gewas, waar mee ze pleegen te Kroonen de Overwinners, welke de Zeege hadden bekomen in de Strijd van ISTHMUS, die ieder jaar binnen de Stad CORINTHEN geschiedde, ter eeren van NEPTUNUS. Waar van men kan nazien LUCIANUS, PAUSANIAS, PLINIUS, ARTEMIDORUS, TERTULLIANUS, PLUTARCHUS, en meer andere oude voornamen Schrijvers.

Niet alleen de nu gemelde Overwinners, maar ook de Graven der dappere Helden, zag men doe met Kroonen van Peeterzelie versierd. Waarom dan de Soldaten van TIMOLEON, uyt haar Leeger ten strijde gegaan zijnde, niet begeerden tot het gevegt te treden, vermits haar eenige Muyl-ezelen bejegenden, geladen met Peeterzelie; want dit hielden ze een quaad voor-teeken te zijn, en bleeven verbaast staan. TIMOLEON bemerkte wel haast, waar 't haperde. Om haar van deze inbeelding te verlossen, van wanhoop te bevrijden, zeyde hij tot haar, na dat hij haar de gemelde meenigte van Peeterzelie had getoond: Zie daar, gij strijdbare Mannen, twijffel nu niet aan de Zeege, welke gij heeden zult bevegten; wijl de Overwinners-kroonen u van zelfs worden toegebracht. Daar mee trok hij voort, op de vijanden aan; en zijne Soldaten, die de Peeterzelie voor Graf-kroonen hadden genomen, nu indagtig, dat men ook de Overwinners daar mee kroonde, veranderden zoödanig van gemoed, dat ze niet anders begeerden dan te vegten; en dus ook de victorie behielden: waar toe niet weynig hielp, dat TIMOLEON eerst van deeze Peeterzelie zich een Kroon op zijn Hoofd stelde; het welk de Bevelhebbers, en zelfs het gemeene Krijgsvolk terstond navolgde.

Diad. Sic. lib. 16. Bibl. Plutarch. lib. 5. Prob. 3.

K R A C H T E N .

Plin. lib. 20. cap. 11. Galen. lib. Med. Simp. 8. Dodon. lib. 24. cap. 11.

Peeterzelie is warm en droog in den eersten graad: in spijsen gebruykt, ieder zeer aangenaam, en gezond. Drijft wech, en opend allerley inwendige verstoppingen: verwekt eetens-lust: vermeerderd de begeerte tot het echte werk: maakt een goeden Adem: is zeer goed teegens het Graveel; inzonderheid als men de Bladeren hakt, een geheele nagt in Wijn laat weyken, en die 's morgens nuchteren drinkt. De zelve Bladeren, met het kruym van Wittebrood tot een plaaster gemaakt; of met Boter in een Pan gebraden, en zoo opgelegd, verdrijft de hardigheyt van der vrouwen Borsten, veroorzaakt door het klonteren van de Melk. Droogd ook op het Zog der Kraamvrouwen: neemt wech allerley zeerigheyt: geneest de gezwollene roode Oogen, en verzacht de brand van de Maag.

Trag. l. 1. c. 154.

Het Zap met een weynig Edik en Zout vermengd, verlicht de in arbeyd zittende Vrouwen. Met Wijn in de Oogen gedruppeld, neemt wech der zelve smerten. Met Wijn ingedronken, verdrijft het Colijk, en de pijn der Lendenen.

Ætius l. 1. Serm. 1.

De Wortelen, gezoden, zijn de Maag aangenaam. Openen de verstoppingheyt van de Leever, Nieren, en andere inwendige deelen. Doen ook de Streen, en het Water lossen. Weerstaan allerley vergif.

Diosc. l. 3. c. 77.

Het Zaad, zijnde warm en droog in den tweeden graad, zuiverd de Leever en Galblaas. Daar van gegeten, eer men zich begeeft om in een Gezelschap te drinken, verhindert de dronken-wording. Neemt wech de smerten der Lendenen en Blaas. Jaagd de Winden uyt. Is goed voor de Waterzuchtige; teegens het vergif en de beetten der Slangen. Drijft uyt de Na-geboorte, en de doode Vrucht. Verwekt ook der Vrouwen Maandstonden.

Serapio de Tem. Sim. cap. 280. Ægin. l. 7. c. 3.

Gestoten, en op gelegd, geneest alle zeer en ruydigheyt. Het Water, daar het Zaad in gezoden is, vermengd met het wit van een Ey; verdrijft alle blaas-gezelagene plekken op het Ligchaam.

Voorts heeft dit Zaad teegens al de genoemde gebreeken de zelve kracht en werking, welke wij hier van de Bladeren en Wortelen hebben aangewezen.

LVIII HOOFDSTUK.

APOCYNUM.

Iet alleen dus genoemd, na het Griek- Namen. sche woord *Ἀπόκυνον*, maar ook van veele PIRIPOCA, of BEIDELSA; van de Italianen APOCINO.

Hier van zijn mij in haren aart be- Vier bij- kend geworden vier bijzondere voor- zondere soorten.

I. APOCYNUM REPENS FOLIO OBLONGO, of kruypende Apocynum met lange Bladeren. II. APOCYNUM SYRIACUM LATIFOLIUM FLORE GLOMEROSO, of Apocynum uyt Syrien, met een in het ronde bij malkander gevoegde Bloem. III. APOCYNUM AMERICANUM ASCLEPIADEUM, of Americaansche Apocynum met een gedaante van Zwaltwe-wortel, en roode, veele bij malkander in het ronde staande Bloemen. IV. APOCYNUM VIRGINIANUM, of Apocynum uyt Virginien, aldaar WISAUKE geheeten. Al te zamen zijn ze van ontrent de zelve Bomwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede, bequame, zandige aarde, Wat voor met een-jarige Paerde-, en een goed deel twee-jarige een aarde Koeyemist wel voorzien: een opene, luchtige, vrije, zij bemina- en genoeg ter Zon gelegeene plaats, ook tamelijk veel nen. Reegen. Blijven lange jaren in het leeven. Konnen ook vrij wel verdragen Sneeuw, Rijp, sterke Vorst, en meer andere ongelegenheeden des gantschen Winters. Echter bloeyenze niet alle, noch geeven alle volkomen rijp Zaad.

Het APOCYNUM REPENS FOLIO OBLONGO, of Kruypend lang-gebladerd Apocynum, brengt in deeze lang-ge- Geweften noyt eenige Bloem, veel min Zaad, te Apocy- voorschijn. num.

Het APOCYNUM SYRIACUM, of Apocynum uyt Apocyn- Syrien, een sterk en beziens-waardig Gewas, heeft in num uyt al zijne deelen inwendig zulk een overvloedig Melk- Syrien. wit Zap, dat het zelve, wanneer men'er in smijdt, of een stuk, of geheel Blad van zijne Steel afbreekt, met geheele druppelen langs de Steel tot op de aarde neervloeyd. Het is, om inwendig te gebruyken, zeer Dooddelijk schadelijk, ja doodlijk van aart; zwaar van reuk, vet Zap, en kleefachtig. Heeft een bleek-witte lange Wortel, zeer wijd de aarde doorlopende, ontrent een duym of vinger dik. Uyt welke opschieten verscheyden Steelten, Wortel, drie en vier voeten hoog, ook meerder. Elk der zelve staat alleen, zonder eenige zijde-takjens te krijgen. Steelten. Zijn een vinger dik; niet geheel, maar vierkantig-rond. In het midden van alle vier de zijden hebben ze een inwendige streep, of inwaarts-gaande holigheyt; doch niet diep: uytwendig blinkende, met een aangename bleeke groenheyt; en inwendig uyt den groenen bleek-wit van verwe; ook voos, en zich een weynig hol vertonende.

Aan deeze Steelten ziet men voortkomen schoone Bla- Gedaante deren, rustende op korte Steelstjens, aan beyde de zij- der Blade- den der Steel, regt teegens over den anderen; hol en luchtig boven malkander gesteld. Zijn een hand, wat meer of min, lang en breed, doch achter aan de Steel op het breedste, en voor eyndigende in een rondachtig-stomp punt: dik en zacht van aart, rondom voorzien met een geelachtige rand; donker-groen van verwe, vermengd met eenige geelachtigheyt; doch onder gantsch bleek, en daar bekleed met een korte wol- ligheyt. In het midden ziet men een groote, regt- doorlopende tamelijk-brede Ader, of Rugge, boven uyt den groenen bleek-wit, en een weynig rosachtig van

van verwe; doch onder veel bleeker, zichtbaarder, en platachtig-rond: uyt welke voortfchieten veele kleyne opwaarts gekeert staande, en ter zijden uytlopende *Adertjens*.

Knoppen
in een
cierlijke
vorm.

Bloemen.

Cierlijk-
heid van
en zeld-
zaamheid
aan de-
zelfde.

Zaad.

Beschrij-
ving van
het Apo-
cynum
uyt Ame-
rica, met
een ge-
daante van
Zwaluwe-
wortel.

Gestalte
der Blade-
ren.

Der aard-
ge, en
kluchtig-
gestelde
Bloemt-
jens.

In den *Herfst* worden deeze *Bladeren* van onder geel, en vergaan in haar zelve. In de Maand *Julius* komen op het bovenste punt vijftig, zeltig, of zeeventig ronde tamelijk dikke *Knopjens*, zeer aardig als in een *Cirkel* gesteld, op langachtige bleek-bruyn *Steeltjens* te zaam-gevoegd staande, vertoonende zeer wel een schoone, ronde, grootachtige *Kloot*; welke, de een na de ander open-gaande, laten zien verwonderenswaardige *Bloemen*. In het begin geevenze van zich een zeer lieflijke, maar als ze beginnen te vergaan, een zware en Hoofdpijn verwekkende reuk. Veele dagen lang blijven ze goed. Eerst bestaan ze uyt vijf tamelijk breede, voor spits toegaande, bleek-bruynachtig-grauwe, zeer digt in malkander gefloten neerwaarts hangende, en voor aan haar punt weer een weynig opwaarts buygende *Bladertjens*; in welker midden vijf andere kleyne, in 't ronde gesteld, en om hoog gekeerd staande gezien werden, schoon bleek-purper-verwig; boven aan de buytenste zijde hoog, ook rondachtig-spits toelopende; doch aan de binnenste kant laag, en inwendig hol; zeer aardig afbeeldende vijf *Beesten-ooren*. Uyt welke te zamen voortkomen vijf langwerpige, van even dezelve verwe, ook voor met spitse puntjens voorzien zijnde, en na binnen krom gebogen staande kleyne *knopjens*, vertonende de gedaante van kromme *doortjens*: in 't midden gelijk als vasthoudende een rond en dikachtig donker-groen *knopje*; 't welk aan de zijden tusschen de gemelde *Oortjens* met vijf bleek-verwige *Vleugeltjens*; ook boven op zijn platachtig Hoofdje met eenige witte puntjens aardig verciert is. In deeze koude Landen vergaan ze al te zamen, zonder eenig *Zaad* te geeven. Echter is mij wel gebeurd, dat zommige deezer kluchtige en wonderlijk-gefelde *Bloemtjens* in heete Zomers lange, dunne, doch leedige *Zaadpenltjens* agter lieten. Van naturen zijnze ruyg; onder breed, en boven spits-toegaande, op de wijze van die van 't *APOCYNUM AMERICANUM ASCLEPIADEUM*, of *Apocynum uyt America*, met een gedaante van *Zwaluwe-wortel*; waar van wij nu zullen spreken.

Het nu laatst-genoemde *APOCYNUM* groeyd uyt een teedere, veezelige, witte, en van smaak bitterachtige *Wortel*, ter hoogte van anderhalve of twee voeten, zomtijds noch meer. Uyt dezelve schieten op verscheyden *Steelen*; rond, onder donker-groen, doch boven paarfsch-verwig; van binnen hol, en ruym een Stroot dik: aan welke *Bladeren* voortkomen, die van 't *ASCLEPIAS*, of *ZWALUWE-WORTEL*, zoo van gedaante als in stelling niet ongelijk; doch nauwelijks zoo breed. Zitten boven malkander twee en twee regt teegens den anderen over; ongelijk van grootte; onder gemeenlijk kleyner als in 't midden; vier, vijf, en zes vingeren breedte lang; na agter een duym, wat meer of min, breed, en alzo na vooren al langzaam spitzer toelopende: een weynig dik en zacht van aart; zwart- of donker-groen; niet blinkende. In de mond geknauwd werdende, is de smaak gelijk van de Schellen der *Boon-penlen*; niet onaangenaam, doch in 't laatste wat scharp op de tong. In 't midden is een regt-doorgaande groote *Ader*; waar uyt veele kleyne ter zijden uytlopen. Rusten op zeer korte *Steeltjens*, zoo wel neerwaarts gebogen als opwaarts gekeerd staande. Als ze afgebroken werden, geeven ze een weynig sneeuw-wit *Zap* van zich.

Tusschen deeze *Bladeren*, in 't bovenste van de *Steel*, groeyen, twee, vier, ook wel zes *zijde-takjens* voort. Uyt wiens bovenste *Hert* te voorschijn komen veele tros-wijze in 't ronde te zaam-gevoegde, ontrent ronde, en bruyn-verwige *knopjens*, zittende op donker-bruyn *Steeltjens*. Als deeze zich in de Maand *Julius*

de eene na de andere openen, vertonen zich aardige en kluchtig-gefelde *Bloemtjens*; bestaande uyt vijf ovaals-wijze langwerpige, donker-rood-verwige, wonderlijk neerwaarts-hangende, en weer aan hare puntjens opwaarts een weynig krom gedrayd zijnde *bladertjens*: in welker midden werd gezien een kort bleek-groen *steeltje*, pilaars-wijze; waar aan in 't ronde vijf zeer kleyne, doch genoezaam zichtbare, van buyten bleek-paarfschachtige, van binnen bleek-witte, boven rondachtig-spits-toegaande, echter langwerpige, en na binnen rond gebogen staande andere *bladertjens* wassen: van welke ieder in 't midden een dun, langwerpig, sneeuw-wit, en boven spits-toelopend, ook opstaande *draadje* heeft, even op zulk een wijze, als men in de Bloem van *ARUM*, of *Kalfsvoot*, kan zien. In welker midden wederom een rondachtig, doch hoekig, en tamelijk dik, aan de zijden een weynig bruynachtig, en regt-boven wit-verwig *knopje* groeyd.

Als deeze *Bloemen* eenige weynige dagen hebben *Zaad* open gestaan, laten ze na een tamelijk-dikke, lange, regt-opstaande, groen-verwige, en boven met een gantsch spits-toegaande punt begaefde *Zaad-penl*, die van het *ASCLEPIAS*, of *Zwaluwe-wortel* gelijk; zijn-*Zaad* de van binnen voorzien met een plat, rond, bruyn-verwig *Zaad*; verciert met een lange, hayrige, wol-lige staert.

Het *APOCYNUM VIRGINIANUM*, of *Apocynum uyt Virginien*, schiet op uyt een lange, ronde, voor spits toegaande, en zwart-grauw-verwige *Wortel*. De *Steel* is rond, regt-opgaande, niet zeer dik, uyt den groenen afchgrauw van verwe, voorzien met eenige roode *streepjens*, en meer dan twee voeten hoog: waar aan gemeenlijk agt *bladeren* verre van malkander groeyen; ontrent een kleyne vinger lang, en een lid van een vinger breed, voor rond, doch met een spits punt toegaande; twee en twee regt teegens den anderen over, op korte *Steeltjens*, gemeenlijk opwaarts gekeert; dik en hard van aart; inwendig voorzien met een *melkachtig Zap*; uytwendig uyt den groenen geel-verwig: van binnen verciert met een regt-doorgaande *Ader*; waar uyt veele teedere, kleyne, even verre van malkander gestelde *adertjens* met een regt-staande dwars-linie ter zijden voortlopen.

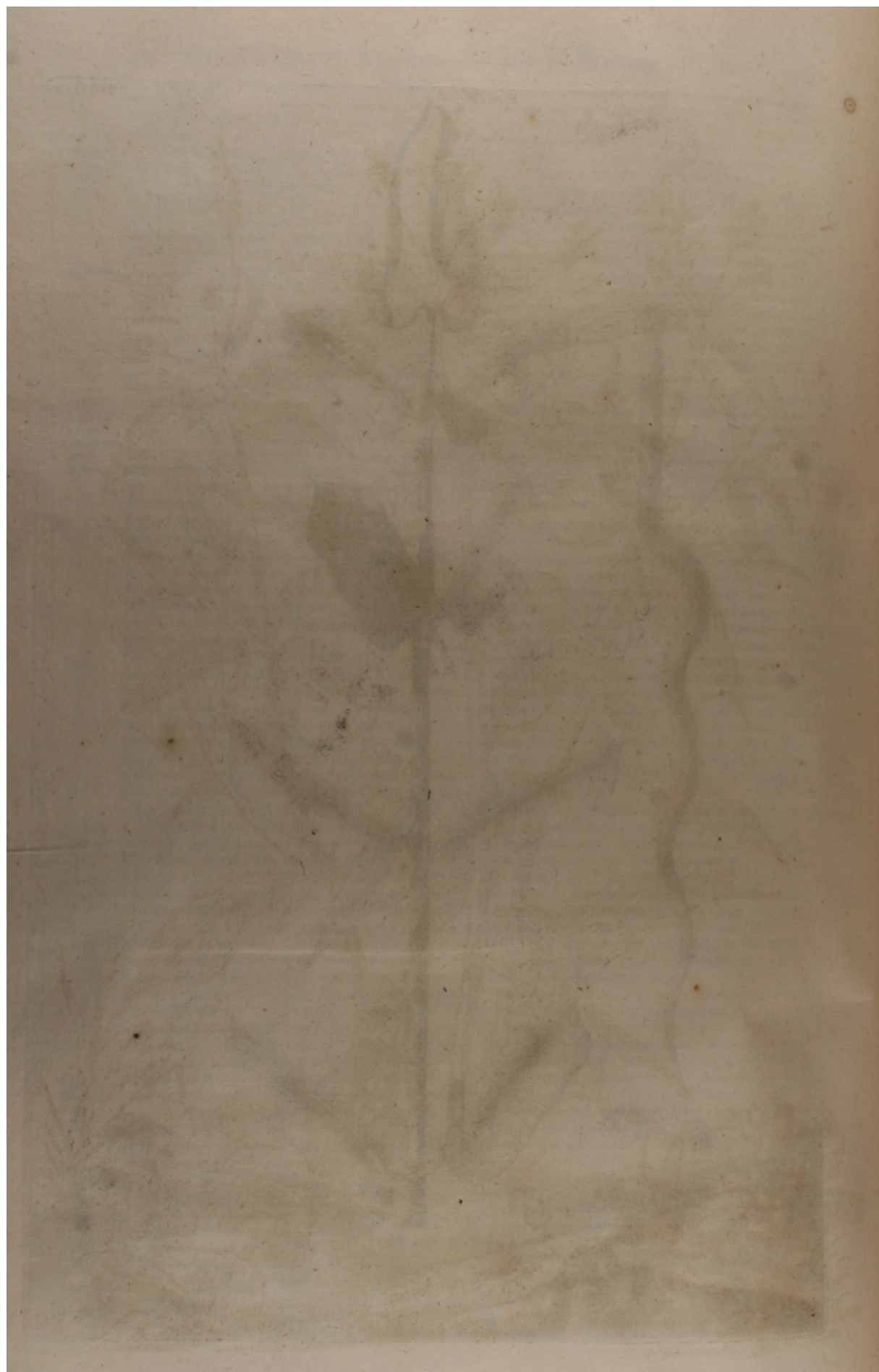
Op het bovenste punt komen voort twee *Bloemen*, regt teegens malkander over gesteld, rustende op krom-gedrayde *Steeltjens*: welke vergaan zijnde, in hare plaats nalaten twee van gedaante kluchtige *Vruchten*, of *Zaad-huysjens*. De verwe is eerst bleek-groen; daar na rood: een vinger lang; voor spits toegaande; in 't midden, met een ronde buyk, breed, en onder weer kort-rond en dun aan 't *steeltje* cyndigende. In dezelve vind men een witte *wolligheyt*, en daar binnen een schoon rondachtig *Zaad*, in de lengte veel bij malkander, van gestalte als de Nieren.

Het *APOCYNUM AMERICANUM ASCLEPIADE-AMERICANUM*, of *Americaansch Apocynum met een gedaante van Zwaluwen-wortel*, en het *APOCYNUM VIRGINIANUM*, of *Virginiaansche Apocynum*, bloeyen niet alleen een jaarlijks, maar krijgen ook bij goede Zomers volkomene rijp *Zaad*; bijzonderlijk het *Apocynum Americanum Asclepiadeum*. 't Welk met een wassende Maan van April de aarde aanbevolen moet werden. Doch niet alleen hier door werden ze *aangevonden*, maar ook door hare aangegroeyde *Wortelen*. En alleen door dit laatste middel konnen de twee andere soorten in onze Landen *vermeenigvuldiging* bekomen. Op de genoemde tijd, en met de gemelde Maan moet men ze van de oude afneemen en verplanten. Zie hier bij na 't *Hoofdstuk* van de *ZWALUWE-WORTEL*.

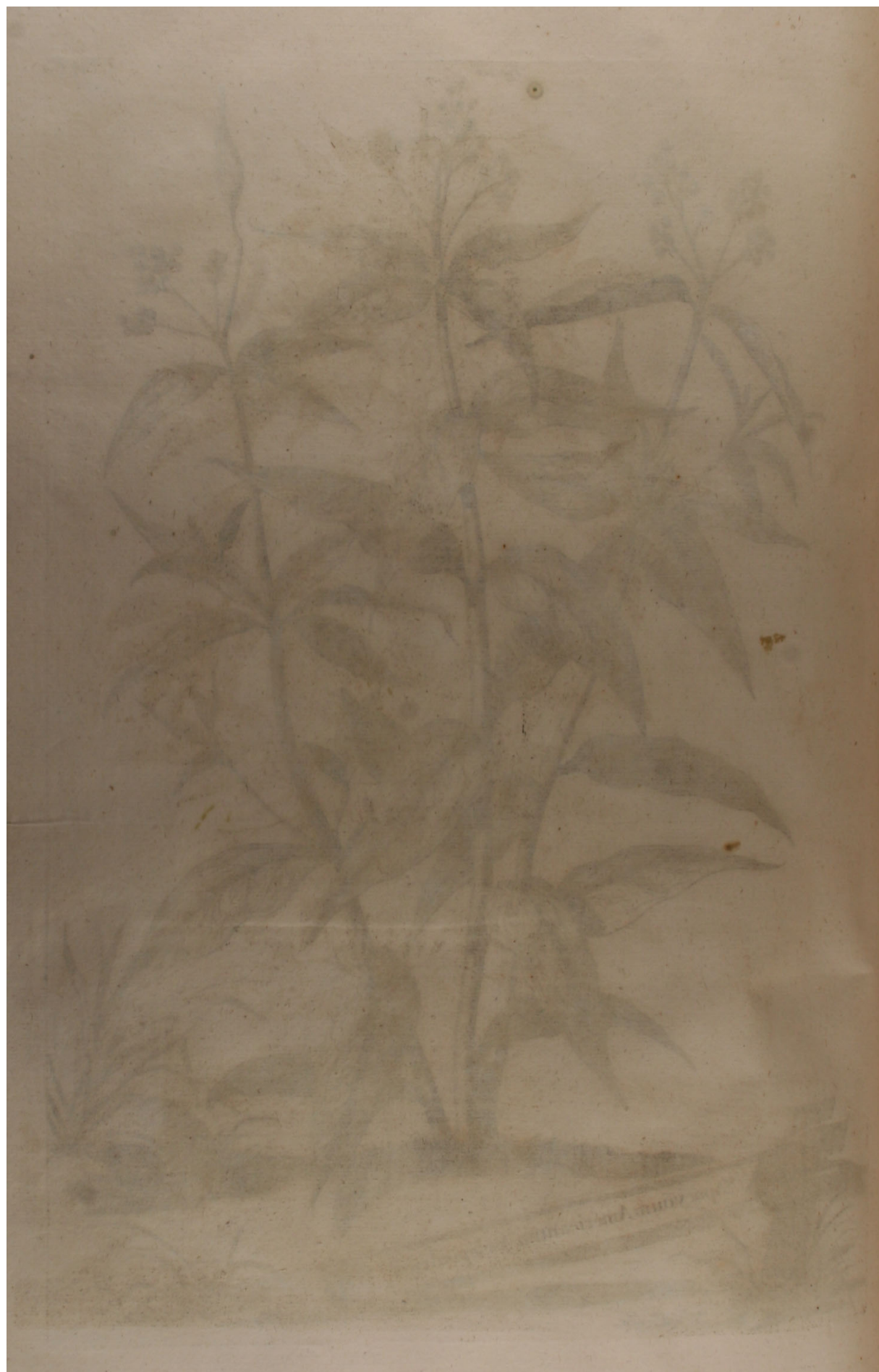
K R A C H T E N .

Het *Apocynum* is heet en droog in 't laatste van den derden Graed; daarenboven doorsnijdende en zeer

Galen. lib. Simp. 6. zeer bijtende van aart. Veel slimmer in 't gebruyk, als het *Aconitum*, of *Wolfs-melk*. Want de *Bladeren* gehakt, en in Spijzen vermengd, dooden niet alleen alle daar van etende viervoetige Dieren, maar zelfs de *Menschen*.

Clasius lib. 1. cap. 89. Van evenen zuik een werking is ook 't *Zap*, droog en hitzig tot in 't begin van den vierden Graad; maar alleen anderhalve *Drachma* daar van in Bier, Wijn, of eenige Spijs gedaan.

LIX HOOFDSTUK.

AARDNOOTEN,
of AARDAKERS.

Verschey-
de namen.

It welbekend *Gewas* word in 't *Nederlandsch* niet alleen dus, maar ook van veele *AARDEYKEL*, *AKKERNOOT*, *AARDAKEL* genoemd. Zommige ook geeven deeze *Vruchten* de naam van *MUYZEN* MET *STAARTEN*. In 't *Latijn* *LATHYRUS TUBEROSUS*, *CHAMÆBALANUS*, *GLANS TERRÆ*, en *APIOS*: in het *Hoogduytsch* *ERDNUSS*, *GRUNDEYCHELEN*, *ERDEYGEN*: in 't *Fransch* *TARNOTES*, of *GLAND DE TERRE*; en in het *Italiaansch* *GHIANDE TERRESTRE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee onderscheydene soorten; te weeten:

I. De gemelde onze *gemeene AARDNOOTEN*. II. *APIOS*, of *GLANS TERRESTRIS AMERICANA*, *Aardakers* uyt *America*. Beyde zijnze van evenen de zelve *Bouwning* en *Waarneeming*.

Gemeene
Aardnoo-
ten.

De *GEMEENE CHAMÆBALANUS*, of *Aardnoot*, anders *Aardaker*, bemind een zandige, goede, zoo wel gemeste als ongemeste grond: liever een opene, luchtige, vrije, als een schaduwachtige plaats, en matige vochtigheid. Verdraagt sterke koude, en andere ongeleegentheeden der *Winter*. Geeft wel in de *Zomer* *Bloemen*, maar noyt in onze Landen eenig volkomen rijp *Zaad*. Word echter genoeg *vermenigvuldigd* door aangewassene zwarte *Polletjens*: welke men teegens de *Winter*, om te gebruyken; of in het *Voorjaar*, om te vermeerderen, uytgraafd, en de zelve, indien men ze wil laten *aanwinnen*, met een afgaande *Maan* weer in zet.

Aanwin-
ning.

Ameri-
caanische
Aard-
akers.

Het *APIOS AMERICANA*, of *Aardakers* uyt *America*, is veel teederder van aart. Bemind een goede, zandige aarde, met een deel twee-jarige *Koeye*- en evenen zoo veel een-jarige *Paerdemist* doormengd: een opene, luchtige, warme, vrije, wel ter *Zon* gelee-gene plaats, en veel *Water* in de *Zomer*. Kan ook in de *Winter* sterke *Vorst* en andere ongeleegentheeden des tijds verdragen. Schiet echter in het volgende jaar alleen ter nauwer-nood een weynig weer uyt. Geeft noyt eenige *Bloemen*; en versterft cyndelijk.

Waarne-
ming.

Moet derhalven met een afgaande *Maan* van *April* in een *Pot* geplant, en 's *Winters* binnens huys be-waard, ook droog gehouden zijn. Dus wast deeze *Plant* drie, vier en vijf voeten hoog aan een *Stok*: zich daarom slingerende en windende, gelijk een *CONVOLVULUS*, of *Winde*.

Befchrij-
ving van
hare

Brengt ook voort aardige en kluchtige *Bloemen*, zittende bij korte, dikke, onder breed, en boven spitzer toegaande *Trossen*: ook gelijk die van de *TURSCHE BOONEN* tusschen de *Bladeren*, doch niet zoo hol, maar digt op den anderen gevoegd, voortkomende; rustende op tamelijk-korte, en gemeenlijk opwaarts een weynig krom-gebogen staande, ronde en bleek-groene *Steeltjens*. Zijn bruynachtig, of bruyn-rood van verwe, zonder eenige reuk; van gedaante gelijk die der gemelde *Turksche boonen*; doch gaan niet zoo aardige en zeer open. Van binnen, regt in het midden, zijn ze

voorzien als met een kluchtig-kromgeboogene *Rug-kluchtige* ge, boven op bleekachtig-wit van verwe; welke de *Bloemen*. *Bladeren* der *Bloemen* boven gelijk als vasthoud, zoo dat ze zich daar niet gantschelijk kunnen openen; maar wel beneeden; daar ze haar breed vertoonen. Zijn ook inwendig versierd met noch twee kleyne *Blader-tjens*, ene aan ieder zijde van de gemelde *Rugge* zittende; niet oneygentlijk afbeeldende de gestalte van een *Oor*. Ondertusschen ziet men, dat deeze *Bloemen* zich in het eene jaar veel beter open vertoonen als in het andere, en alzoo veel schoone verschijnen. Uyt eygener aart blijven ze niet langer als vier of vijf dagen geopend staan. Daar na trekken ze zich toe, en vallen ter aarden neer; alleenlijk hare bloote *Steeltjens* achter latende.

Als nu deeze *Bloemen* dus zonder eenig *Zaad* ver-gedaante gaan zijn, verderven ook voor de *Winter* al de *Bladeren* dezer *Plant*, van een aangename aanschouwing. Donker-groen van verwe zijnze; in drie, doch meest in vijf en zeeven gescheiden: waar van twee en twee regt teegens malkander over staan aan haar in het midden doorgaande *Steeltje*; en voor in een eyndigen. De onderste zijn de grootste, ruym een vinger breed; de bovenste de kleynfte, veel finalter; aan haar korte *Steeltje* op het alderbreedste. Vervolgens verminderende, lopen ze voor spits toe. Van binnen zijnze voorzien met verscheydene teedere *Adertjens*. Als nu deeze *Bladeren* verderven, worden ze met de bleek-groene *Stelen* tot bij de aarde afgesneden, en dan de *Plant* binnens huys gebragt.

Zij word hier op geen andere wijze *vermeerderd*, *Aanwin-nig* als door hare *Castanie-bruyne Wortel*; welke in elk *Voorjaar* opgenomen, en op de genoemde tijdt op nieuws weer in varssche aarde verplant moet worden.

Deeze *Wortel* is korter en ronder als die van de *Gedaante* *GEMEENE AARDAKERS*; doch ook van binnen wit; voorzien met eenige *Melkachtigheyd*, welke men ge-waar word, als men ze rauw doorsnijdt: desgelijks met verscheydene uytfschietende hooge *Knobbeltjens* van buyten; en met een gantsch dunne *Sehel*. Is droog van aart, en veelvoudig in getal. Van smaak aangenaam, als een *Kastanje*; en met een regt-doorschietende ronde dunne *Wortel*, doch veel dikker als die van de gemeene, niet meer als een duym of twee vingeren-breed van malkander zittende, te zamen gescha-keld; waar uyt in de *Zomer* zeer veele *Peezel-wortelen* voortfschieten. Zie van een andere soort van *Aardnooten* het *XCVI. Hoofdstuk*.

KRACHTEN.

DE *Glans Terra*, of *Aardnoot*, anders *Aard-Laurenh.* *aker*, of *Aardeykel*, is droog van aart in den *tweeden* graad; aangenaam van smaak, en geeft tamelijk voedsel; doch wat te zamen-trekkende, en zwaar om te verteeren. *Dodon. 1. 18. c. 19. Trag. 1. 2. c. 19.*

Deeze *Aardnooten* doen ophouden de *Vloeyingen* der *Nieren*. Verwekken *lust* tot *Bij-slapen*. Stillen de over-vloedige *Vloeden* der *Fromwen*; ook de *Buykloop*: doch te veel gegeten, bezwaren ze de *Maag*, en doen ligtelijk braken.

LX HOOFDSTUK.

AKELEYEN.

Oor het gezicht zoo aangenaam en *Verschey-
vermakelijk*, als eenige der andere *de namen*. soorten van *Bloemen* zijn kunnen, gelijk ieder genoeg bekend is, worden, mijns weetens, in het *Nederlandsch* met geen anderen als deezen naam genoemd.

genoemd; behalven dat ze van sommige KLOKKE-BLOEMEN worden geheeten. In het *Latijn* AQUILEGIA, en AQUILINA: in het *Hoogduytsch* AKLEY, in het *Fransch* ANCOLYE: en in het *Italiaansch* AQUILEIA.

Verschillende soorten, zoo in verwe als gestalte der Bloemen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden zeer veele vermakelijke soorten, van welke de Bloemen verschillen, zoo in verwe als gestalte; namentlijk:

I. AQUILEGIA STELLATA, of *Akeley met een dubbele Bloem*, op de wijze van een *Star*; zoo wel wit, purper, blauw, al rood van verwe. II. AQUILEGIA INVERSA FLORE ALBO PLENO, of *verkeerde Akeley met een dubbele witte Bloem*. III. AQUILEGIA FLORE PLENO VARIEGATO, of *bonte Akeley, met een dubbele Bloem*; niet alleen schoon wit en rood; purper en wit; maar ook blauw en wit; van een zeer sierlijke aanschouwing. En dan noch veel meer andere, onnodig hier te verhalen; wijlze al te zamen van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming* zijn.

Grond.

Zij beminnen een goede, zandige, wel-gemeste aarde: een opene, luchtige, vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats, en veel Water: Geeven in elke *Zomer* schoone Bloemen, en in den *Herfst* volkomen Zaad; het welk men met een volle Maan moet vergaderen. Konnen 's *Winters* sterke koude, en alle andere ongeleegentheden des tijds, zonder eenige schade uytstaen. Blijven eenige jaren in het leeven; en worden door geen ander middel, als door haar Zaad alleen, vermeerderd.

Bloemen.

Zaad.

Aanwinn.

Dit Zaad word met een volle Maan in *Maert* of *April* de aarde bevolen. Wanneer men het dikmaal met Water begiet, komt het dies te eerder op. Anders blijft het, wegens zijne hardigheyt, langer als een geheele Maand verborgen leggen.

Middel, om schoone veranderinglijke kleuren te bekomen.

Hier uyt komen dan voort (inzonderheyt als men de *Herfst* van al hare *Bladeren* en *zijde-takjes* ontbloeit, zulker wijs, datze niet meer als vier of vijf Bloemen aan den bovensten top komt te behouden, en dat men van deeze, voornamentlijk van de *bonte*, het Zaad wind), zeer schoone dubbele Bloemen, van *veranderinglijke verwen*. Ondertusschen brengen de jonge Planten zelden voor het derde jaar haar eerste Bloem voort; doch daar na ieder *Zomer*.

K R A C H T E N.

Deugden. *Fab. Col. Hist. Pl. c. 1.*

DE Aquilegia, of Akeley, is matig warm en vocht van aart.

Durantes lib. Herb. fol. 122.

De Bladeren in Wijn gezoden, en de zelve met wat Zuyker vermengd, zijn zeer goed teegens den *Hoest*, en allerley gebreeken van de *Borst*.

Het Zap der Bladeren, zoo wel als der Bloemen, geneest de *Wonden*. Op de Oogen gestreeken, verdrijft der zelve *scheemering*. Dood de *Wormen*, en *Vloeyen*. De *Mond* daar mee gewasschen, of gespoeld, heeld de daar in zijnde *Gaten* en onreynigheeden: desgelijks de zeeren en de *schurfigheyt* der *Huyd*.

Tragus l. 1. c. 42.

Het gedistilleerde Water van deeze Bloemen heeld de *inwendige gezwellen*; verzacht de smerten des *ingewands*: neemt wech de kracht van 't in het Ligchaam gekomen *vergif*; en versterkt het *Hert*.

De *Wortel* in Wijn gekookt, en daar van gedronken, herstelt de *gekrompene zenuwen*: geneest de *gescheurtheyt*: is dienstig voor de *Kortademige*, *Waterzuchtige*, en voor allerley *inwendige gebreeken*.

Dodon. l. 6. c. 23.

Het Zaad, zijnde een weynig te zamen-trekkend van aart, tot Poeder gestoten, en met Water van *Angelica* gedronken, is goed teegens de *Mazelen* en de *Pest*. Verdrijft de *Sproetelen* en *Flekken des Aangezichts*. Helpt tot de *verlossing* der in arbeyd zittende Vrouwen; twee of driemaal achter malkander met Wijn ingenomen. Een *Drachma*, of het vierdedeel van een *Loot*, met een *half Scrupel Saffraan* gebruykt,

Clusius, Hist. Pl. l. 6. c. 27.

geneest de *Geelzucht*: opend ook de *verstophtheyd* der *Leever* en *Milt*, als men, na de inneeming, zich wel toedekt, om daar op te zweeten.

LXI HOOFDSTUK.

B Y V O E T.

Us genoemd in het *Neederlandsch*, *Verschey*, word in het *Latijn* geheeten ARTEMISIA, na de *Gemalinne* van MAUSOLUS, Koning van *CARIEN*; welke na de dood van deezen haren Man heeft opgeregt het MAUSOLEUM, na hem dien naam gegeeven, om hem te verstreken voor een *Graf*; gerekend onder de zeeven *Weerelds-wonderen*, wegens de voortreffelijke daar aan te werk gestelde konst, en de uytsteekende *cierlijkheyt*. In het *Hoogduytsch* BEYFUSZ: in het *Fransch* ARMOISE: in het *Italiaansch* gelijk in het *Latijn*, ARTEMISIA, of ook ARTEMIRA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier onderscheydene soorten; namentlijk:

I. ARTEMISIA VULGARIS, of *gemeene Bijvoet*. II. TENUIFOLIA, of *Bijvoet met smalle Bladeren*. III. FOLIO VARIEGATO, of *Bijvoet met bonte Bladeren*. IV. ARTEMISIA LATIFOLIA AMERICANA, of *breedbladerige Americaansche Bijvoet*. Niet alle zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

De ARTEMISIA VULGARIS, of *gemeene Bijvoet*, groeyd in allerley slag van grond, het zij gemest of ongemest. Blijft eenige jaren lang in het leeven. Heeft liever een opene, luchtige, vrije, wel geleegene, als een donkere of schaduwachtige plaats, en begeerd veel Water. Geeft gemeenlijk ieder *Zomer* volkomen Zaad. Kan sterke *Vorst*, en meer andere ongeleegentheden der *Winter* uytstaen. Word *aangevoornen*, *Aanwinn.* eerst door haar Zaad, het welk men met een wassende Maan van *Maert* of *April* moet zayen: doch dikmaal slaat het van zelfs genoeg op, door het neergevallene Zaad. Dan ook door aangewassene jonge *Wortelen*; welke men in *April* met een wassende Maan van de *oude* afneemt, en verplant.

Het ARTEMISIA TENUIFOLIA, of *smal-bladerige Bijvoet*, is veel teederder van aart. Bemind een zandige goede aarde, vermengd met een weynig tweejarige *Paardemist*: een opene, luchtige, warme, vrije en wel ter Zon geleegene plaats; doch niet te veel vochtigheyt. Geeft in deeze gewesten zelden eenig Zaad. Verderft lichtelijk door koude *Herfst-reegenen* en *vriescoud Weer*. Moet derhalven binnens huys gebragt, op een bequame, luchtige plaats gesteld, ook ingoede acht genomen worden. En dan eenenwel kan men haar, wegens hare teederheyt, bezwaarlijk de *Winter* over behouden.

De ARTEMISIA LATIFOLIA AMERICANA, of *breed-bladerige Americaansche Bijvoet*, is een bezienswaardige *Gewas*. De Bladeren zijn niet zoo zeer en menigvuldig ingesneeden, als die van de *gemeene Bijvoet*: ook zijn de *Bloemtjens* niet zoo veel in getal, maar alleen voortkomende boven uyt het *Hert der Steelten*, geheel op een andere wijze, twee en twee regt teegens malkander over aan hare bloote *Steelten* hangende; ook *ronder* en veel *kleynder*.

Deze Plant bemind een zandige goede aarde, *ge-* *Wat voor* *een aarde* *zij be-* *min-* *nen.* *noegzaam* doormengd met tamelijk veel tweejarige *Paardemist*: een opene, warme, luchtige, wel ter Zon staande plaats; en veel Water in de *Zomertijd*. Krijgt *Bloemen*, maar in deeze Landen geen volkomen rijp Zaad. Verdraagt ongeerne veel koude *Herfst-reegenen*, *Sneeuw*, en sterke *Vorst*. Word ter dier oorzaak, met een wassende Maan van *April* of *May* in een Pot 't zij gezaayd 't zij

Waarneem-
mog. 't zij geplant zijnde, in het begin van *October*, of wat later, na dat de jaartijd bequaam of onbequaam is, binnens huys gebragt, en op een luchtige plaats gesteld worden, waar in niet als bij *vriezende* Weer word gestookt: ook gedurende dien tijd niet meer dan een- of tweemaal met matig lauw-gemaakt Reegen-water worden begoten van boven; daar na in het begin van *April* weer buyten gezet, met een aangename, reegenachtige Lucht.

Aanwin-
ning. Zij word in onze Gewesten, vermitsze geen rijp Zaad geeft, alleenlijk *aangevonden* door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*; doch niet overvloedig *vermeengvuldigd*. De gemelde *Aangroeyfelen* neemt men met een wassende Maan in *April* van de *oude af*, en men verplante ze in varfche aarde.

K R A C H T E N .

Galen. lib. *B* Voet, of *Artemisia*, is droog en warm in den *Simp. fac.* 6. *Diosc. l. 3.* 2. *Plin. l. 25.* 6. 7.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of drie *Drachmen* van de *Bloemen* gedroogd, gepulveriseert, en met Wijn ingenomen, bewaard de *Menschen* voor *quade Lucht*, en de *Pest*: doed der *Vrouwen Maandfonden* voortkomen: geneest de *beeten der Slangen*: stilt de *verstopping der Moeder*, en neemt wech de *gebreken der zelve*.

Fuchf.
Hist. Pl. 6. 13. De *Bladeren* met *Garstenmeel* gezoden en *plaafterswijze* in beyde de *Liefschen* op de *Vrouwelijckheyt* gelegd, doed de *Vrouwen gemakkelijk verlossen*, helpt de *Vrucht* voortkomen, en drijft de *Nageboorte* uyt. Doch als dit verrijt is, moet men deze *plaafter* terstond weer wech doen, op dat niet de *Moeder* zelfs ook na beneden getrokken wierd. Veroorzaaken desgelijks een *zachte Water-making*: en jagen het *Graveel af*.

Med. l. 2.
c. 12. Het *Zap der Bladeren* met *doyeren van Eyerden*, *Comijn* en *Varkens-reuzel* gekookt; dan *plaafterswijze* op de *Moeder* gelegd, verdrijft alle *Naveen* der *verloste Vrouwen*.

Bocanus
lib. ver-
sum. f. 47. In *Water* gezoden, en daar in de *vermoeyde docten* gebaad, is zeer gezond.

XLII HOOFDSTUK.

KALFSVOET.

Verfiche-
de namen.

Vord in het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van sommige *MANSKRACHT* genoemd: in het *Latijn* *ARUM*: in het *Hoogduitsch* *PEAFENPINT*, of *TEUTSCH INGWER*: in het *Fransch* *PIED DE VEAU*, of *VIT DE PRESTRE*; en in het *Italiaansch* *ARO*, *GIARO*, of *GIGARO*.

Veelerley
soorten,
hier voor-
gesteld

Hier van zijn mij in haren aart bekend veele *veranderlijke*, niet onaangename soorten; namentlijk:
I. *ARUM VULGARE*, of *gemeene Kalfsvoet*. II. *VENIS ALBIS*, of *Kalfsvoet met witte Aderen*. III. *MACULIS NIGRIS*, of *met zwarte plekken*. IV. *FOLIIS LACINIATIS MAJUS*, of *groote Kalfsvoet met gesneeden Bladeren*; anders ook op het *Neederlandsch* *SPEERWORTEL* genoemd; en in het *Latijn* *DRACONTIUM*, of *SERPENTARIA*, om dat hare *Steel* wonderlijk *gemarmeld* is, gelijk een *Slangen-huid*. V. *ARUM MAJUS ÆGYPTIACUM*, of *groote Kalfsvoet uyt Egypten*, anders ook *COLOCASIA* geheeten. VI. *ARUM ÆGYPTIACUM MINUS*, *kleyne Kalfsvoet uyt Egypten*. VII. *ARUM PALUSTRE*, of *Water-kalfsvoet*, 'twelk ook draagt de naam van *DRACUNCULUS PALUSTRIS*. VIII. *ARISARUM ANGUSTIFOLIUM*, of *Arisarum met smalle Bladeren*. IX. *ARISARUM LATIFOLIUM*, of *Arisarum met breede Bladeren*. X. *ARISARUM*

tot tien
in getal.

FOLIO SERPENTARIA, of *Arisarum met Bladeren van Speerwortel*; en dan noch meer andere. Niet al te zamen zijnze van de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen zoo wel een *gemeene, zandige, ongemestte*, als een *goede, vet-gemestte aarde*. Hebben liever een *donkere of schaduwachtige*, als een *opene, vrije, en luchtige plaats*. Begeeren veel *Water*. In ieder jaar geevenze eenmaal *Bloemen*, maar tweemaal *Bloemen*; te weeten, in het *Voorjaar*, en in den *Herfst*, welke in de *Zomer* verdorren, en niet meer gezien worden. Ook zeer *schoone, bleek-roode Vruchten*, en daar in, bij *goede tijden*, volkomen rijp *Zaad*. Konnen *sterke koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaan. Worden niet alleen door *Zaad*, het welk met een *wassende Maan* van *Maert* in de aarde word gelegd, *aangevonden*; maar ook door hare *veelvoudige jonge aangegroeyde Wortelen*; welke men zoo wel in *Maert* als in *September* opneemt, en met de genoemde *Maan* verplant. Op deze laatste wijze konnen ze ook, en overvloedig genoeg, *vermeengvuldigd* worden.

Het *ARUM MAJUS ÆGYPTIACUM*, of *groot Ægyptische Kalfsvoet*, van sommige *COLOCASIA*, van de *Indianen CULCAS*; van de *Javanen TALASSE*, in het *Malaisch* *LALADE*, genoemd, is van een *teedere* en *verwonderens-waardige aart*. Bemind een *goede* *luchtige grond*, wel voorzien met een-jarige, *kleyngewreevene Paerdemist*: een *opene, vrije, warme*, wel ter *Zon* staande plaats, *befchut* voor alle *koude Ooste- en Noorde-winden*, ook zeer veel *Water* in de *Zomertijd*.

Geeft in deze *koude Gewesten* noch *Bloem* noch *Hare te-Zaad*. Kan geen *zints verdragen* veel *koude Herfst-reegenen, Sneeuw, Rijp*, of *eenige Vorst*. Word derhalven, met een *volle Maan* van *April* of *May* in een *Pot* geplant, en daar in *gedurig* gehouden zijnde, in 't *laatst van September*, wel *droog* boven de aarde, binnens huys gebragt, en om *hoog* gesteld in een *luchtige plaats*, daar van *November af* tot den *eersten May* door een *Kagchel* gevuurd word. Als dan de *Maand November* tot op de helft verlopen is, geeft men ze van onder een *Pan* vol *lauw-gemaakt Reegen-water*, en zoo lang de *Winter* duurd niet meer. Men bevind dan wel, dat hare *Bladeren* beginnen te *verrotten*: welke men *eerst* boven, daar na ook van de *Siam* zelfs, 'telkens tot op het *goede*, en tot aan de *Wortel*, rondom zachtjens met de hand wech neemt, tot dat de *Wortel* met'er tijd geheel *bloot* word: doch dit alles veroorzaakt haar geen *nadeel*, wanneer de zelve maar *hard* en *onverrot* blijft. Indien nu daar aan *eenige verrotting* boven de aarde word vernomen, zoo moet men die met een *Mes* tot op het *leeven* wech doen, wel *zuyveren*, en *droog* gefchrabt krijt daar in *strijken*, tot dat het *eyndelijk* door de *warmte des vuurs* komt op te drogen.

Doch zoo men de *verrotting* dieper bevind, moet men de *Wortel* geheel uyt nemen, de zelve *zuyver* ren, en op een *drooge plaats* neerleggen, ter *tijd toe*, datze weer in de aarde gezet moet zijn. Ook neemt men in *October* de *Wortel*, gaaf en *goed* zijnde, met een *volle Maan* uyt de aarde; en men legt ze, met al hare *Veezelen*, of *kleyne Worteltjens*, op *hout*, ontrent den *Oven*. Dus *droogd* ze met'er tijd in, en blijft geheel *goed*. Zij word ook niet voor teegens *May*, met een *zoete Lucht*, en *aangename Reegen*, weer buyten gesteld. Zoo wel de buyten de aarde *gebleevene*, als de *nieuwlijks uytgenomene*, en de *grootste dikste jonge* (van de *oude*, niet *afgesneedene*, maar *afgebrookene Wortelen*, welke de *beste* zijn) moet men met een *volle Maan* van *April* weer zetten in de *voorgeheenen* *befchreevene grond*, *varfch* en wel *toegemaakt*. in onze *Daarenboven* moet menze, zes *weken* lang, *zorgvuldig* bewaren en *voorzichtig* dekken voor veel *Reegenen*.

Genen, koude nagten, en hayrige schrale Winden. Dus verkrijgen ze te eerder *Bladeren*, welkewel nauw gewagt moeten zijn voor sterke *windbuyen*, vermits ze de zelve niet kunnen verdragen, ja dikmaal daar door worden gescheurd en in stukken gebroken.

Zonderlinge en aanmerkelijke zeldzaamheid

Hebben ook deeze *aanmerkens-waardige eigenschap*, dat ze geenerley vochtigheid van buyten aan haar willen gedogen, of laten hangen; ja al reegende het schoon den geheelen dag lang. Want zoo haast het Water op deeze *Bladeren* valt, zoo vloeyd het terstond daar van weer af. Zij vergenoegen zich, met het geen haar de Natuur meedeeld, door de *Wortelen* aan zich getrokken, en lijden geen ander. Maar daar is noch een zonderlinger aanmerkelijkheid. Deeze *Plant* komt voort uit het Water zelfs, te weeten, uyt de Rivier de *Nijl*, welke door *Egypten* loopt (waar van daan zij de naam van *ARUM ÆGYPTIACUM* heeft bekomen) en word van daar in deeze Landen gebragt. 't Is derhalven geen wonder, dat ze zoo dikmaal in de *Zomer* van Reegen-water wil voorzien zijn. Maar dit is wonderlijk. Als ze het Water, van onder in een Pan gegoten, door de gaten des Pots na zich heeft getrokken, smijt ze het zelve 's nagts weer uyt door de spitze punten harer *Bladeren*, als ze ontrent half open, en noch in malkander gewonden zijn; zulker-wijs dat het met een Boog op de manier van een *Fonteyn*, van zich straalt, met een *straaltje*, zoo subtyl, zoo dun, als een hayr des Hoofds. Eevenwel kunnen nauwkeurige aanschouwers het zelve niet alleen genoegzaam zien, maar ook, als ze de hand daar onder houden, lichtelijk voelen, wyl de zelve van dit zeer reyn en zuiver nat bevochtigd word.

van deeze Plant.

Vervolg van dit zeldzaam Natuurwonder,

Als nu de *Bladeren* geheel open zijn gegaan, word hare drijvende kracht een weynig verminderd, en dan geeven ze uyt de gemelde hare punten geheele druppelen Water, zoo klaar als krystal, van zich; welke op de aarde neervallende, de zelve nat maken. Dit geschied ieder jaar, in het warmste van de *Zomer*, bij goede heldere dagen, zoo lang, tot dat de koude in de *Herfst* begint te vermeerderen, en haar zulks vermindert. Men ziet het van 's avonds ten zes tot 's morgens ten acht uren zonder ophouden: maar dan van acht tot zes uren niet meer; vermits in dien tijd de hitte der Zonnestralen de vochtigheid verteerd. Doch teegens den avond gaat dit Natuurwonder weer zijn vorige gang, wyl de *Plant*, door de afneeming der hitte en wechwijking der Zon, als verquikt, en in hare kracht hersteld word; inzonderheid als men haar voor de middag van onderen wel met Water heeft voorzien. Want hoe meer vochtigheid zij na zich trekt, hoe meer zij ook door hare *Bladeren* weer uytwerpt.

in den Hof van den Schrijver zelfs.

Dit *Wonder der natuur* zal den *Leezer* buyten twijfel niet allen vreemd, maar veel ook veellicht ongehoofschijn. Eevenwel is het inder daad gantsch waarachtig en zeker: ook zeer meenigmaal van veel aanzienlijke en eerlijke Perfoonen in mijnen Hof met eygener Oogen gezien, en met verwondering aange-merkt geworden. Indien echter iemand hier aan noch al mogt twijffelen, die *Queeke* deeze *Plant* zelfs, op de nu verhaalde wijze, zoo zal hij in zijnen eygenen Hof de waarheid hier van bevinden, en andere toonen kunnen.

Kleyn Kalfsvoot uyt Egypten.

Het *ARUM ÆGYPTIACUM MINUS*, of *kleyn Kalfsvoot* uyt *Egypten*, bemind de zelve grond en warme plaats, zoo wel in de *Zomer* als *Winter*; in welke ze, droog zijnde, lauwigemaakt Reegen-water moet genieten, zoo dikmaal als 't van noden is. Ook laat ze in deeze tijd (de *Winter*) niet al hare *Bladeren* vallen, maar blijft gedurig groen.

Geeft zelfs in deeze koude Landen Bloemen.

Deze geeft niet alleen in *Egypten* jaarlijks *Bloemen*, maar ook in onze koude *Neederlanden* (alhoewel zonder *Zaad*) met warme en goede *Zomers*; welke aan het *ARUM ÆGYPTIACUM MAJUS*, of *groot Kalfsvoot* uyt *Egypten*, noyt gezien worden, noch hier,

noch in *Egypten* zelfs, maar wel in *Oost-Indien*, op het Eyland *Java*, gelijk men dit ieder jaar daar ondervind; en in deeze *Figuur* genoegzaam vertoond word.

Zij (de groote soort) heeft, op de wijze van een langwerpige *Raap*, of *Knol*, een korte, knobbelige *Wortel*; boven dik en rond, doch onder wat dunner toelopende; voorzien met veele lange, sterke, ronde, uyt den witten bleek-rood geverwde *Vezelen*. De *Wortel* zelfs is inwendig bleek-bruyn-verwig, van binnen wit, met eenige geelachtige *stippelen* en *kleynne streepjens* doorlopen. De *substantie* en *smaak* is als die der *Knollen*; doch zeer scherp en bijtend op de Tong.

Gedaante der Wortel van het groot Egyptische Kalfsvoot.

Uyt welke in het laatste van *April* de *Bladeren*, de *Eygenlijk* een na de ander, boven malkander uytsteevende, voortkomen; zelden in eene *Zomer* meer dan vijf of zes in getal; op lange, bleek-groene *Steele*n, boven rond, van binnen vol nat, en zeer sponsachtig; onder dik, breed, en na binnen geuts-wijze ten halven gefeld: waar uyt het middenste en regt-opstaande *Hert*, 'telkens hooger uytstietende, zijnen oorsproeg neemt. De eerste uyt de *Wortel* voortkomende *Bladeren* zijn de *kleynste*, de laatste de *grootste*; doch in grootte zeer verschillende, na dat de warmte, koude of Reegen in de *Zomer* meerder of minder is. Zomtijds zijn de *grootste* meer als twee voeten lang, eene *Maat-voet* en vier duymen breed: dan weer in teegendeel maar ruym eene *Maat-voet* en zes duymen lang, in het midden op het breedste: van een zeer schoone, beziens-waardige, en een *Hert-gelijkende gedaante*: zijnde altijd met hare punten volkomen uytgewonden; neerwaarts hellende; boven donker, of gras-groen, doch niet blinkende van aart; onder verciert met een bevallijke bleek-groene verwe. Als men ze in de Mond knauwd, steeken ze en bijten ze zeer in de Keel en op de Tong. Lichtelijk breeken ze door een sterke Wind. Aan de randen zijn ze effen en slegt; doch zomtijds met een *vonuwte* of twee begaafd. In het midden voorzien met een groote, heldere, dikke en waterachtige *Ader*, waar uyt voortkomen tien of twaalf andere *kleynere*; en uyt die weer andere veel *kleynere*; boven niet zoo wel zichtbaar als onder; lopende met een schoone streeps-wijze zwier neerwaarts na de Randen.

van de gedaante der zeer schoone Bladeren.

De gemelde *Bladeren* beginnen teegens en in de *Win-* *Bloemen* ter van onder op een geele couleur aan zich te trekken, en alzo al langzaam te verderen in haar zelve. Noyt geeft deeze *Plant* (gelijk alreeds gezegt is) in onze Gewesten, maar wel in veele Plaatzten van *Oost-Indien*, *Bloemen* en *Vruchten*. Welke *Bloem*, op de manier van onze *gemeene ARUM*, of *Kalfsvoot*, in zijn *huysje*, doch grooter, voortkomt. Eyndelijk vergaan zijnde, word gevolgd van veele blinkende, groene en ronde *Zaadknoppen*, op een schoon-blinkende *Steel* *Druyf-* *Zaad* wijze te zaam-gevoegd; eerst met een teedere bladerachtige huyd overtoegen, die zich daar na in vijf deelen van malkander scheyd; verciert met een zeer schoone leevendige roode verwe.

Eevenwel word deeze soort, gelijk ook het *ARUM AANWIN-* *ÆGYPTIACUM MINUS*, of *kleyn Egyptische Kalfsvoot*, niet genoegzaam *aangewonnen* door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*; welke men met een wassende Maan in *April* van de oude afneemt, en verplant. Deeze *jonge* moet men in ieder *Voorjaar* (inzonderheid van de *kleynere Egyptische Kalfsvoot*) vlijtig van hare voor-naamste *Bol-wortel* doen; want hier door worden ze dies te bequamer gemaakt, om hare *Bloem* voort te brengen.

Het *ARUM FOLIIS LACINIATIS MAJUS*, of *groot Kalfsvoot* met *gesnevene Bladeren*, het welk ook in 't met *ge-* *Latijs* *SERPENTARIO MAJOR*, of *groot Speerwortel*; *snevene* in het *Hoogduysch* *SCHLANGENKRAUT*; in 't *Fransch* *Bladeren* *SERPENTAIRES* word genoemd, bemind een zeer zandige aarde. Geeft wel een verwonderens-waardige *Steel* en

Aanwin-
ning.Water-
slangen-
kruid.

en Bloemen, maar in deeze Landen noyt volkomen Zaad. Moet tamelijk diep gezet zijn, of loopt, door een sterke Vorst, gevaar van te vergaan; of door verrotting te verderven. Word ook alleenlijk vermeenigvuldigd door hare aangewassene jonge Wortelen: welke men in Augustus opneemt, en in September weer aan de aarde beveeld.

Het DRACONTIUM AQUATICUM, of DRACUNCULUS PALUSTRIS; in 't *Neederlandsch* en *Hoogduitsch* genoemd WATERSLANGEN-KRUID, bemind een luchtige, zandige grond, wel vermengd met twee-jarige kleyn-geveene Koeyemist: liever een donkere, schaduwachtige, als een opene, vrije, wel ter Zon geleegene plaats; en veel Water, waar door het weelderig groeyd, en zeer vermeerderd. Doch brengt geene Bloemen voort, 't welk het echter, in zijn eygen Element, 't Water, staande, genoegzaam doet. Verdraagd sterke Vorst, en blijft eenige jaren lang in het leeven.

KRACHTEN.

Aart.

Kalfskruid, of Arum, is heet en droog tot in den vierden graad: daarenboven openende, verterende, doorsnijdende, afvagende, en dunmakende van aart.

Fuchf.
Hist. Pl.
c. 22.

Zoo wel de Bladeren als de Wortelen in Wijn en Oly gekookt, doen de uytfschietende Aarsdarm weer ingaan. Geneezen de Takken aan het Fondament, daar op gelegd zijnde: desgelijks de gebrandheyt der Huyd.

Camer. lib.
2. c. 99.

Het gedistilleerde Water hier van verstrekt de Vrouwenpersonen voor een Blanketzel, vermits het een wit en blinkend Vel maakt. Zuyverd ook de zeeren en zwoeren. Is goed voor de gescheurtheyt, vier lood daar van ingenomen.

De Wortel in Melk gezoden, en met Zuyker vermengd, verdriift alle slijmerige vochtigheyt van de Borst; desgelijks de Hoest, en zuyverd de Longe.

Diosc. l. 2.
c. 196.
Trag. l. 2.
c. 80.
Lonicer.
l. 2. c. 255.

De Wortel gedroogd, tot stof gemaakt, en een Drachma daar van met Theriac in Wijn ingenomen, neemt wech de Pest, en alle inwendige beschediging, door gif veroorzaakt. Het zelve stof gebruykt met twee Drachmen Zuyker, verdriift de Engborstigheid, en reynigt de Maag. Twee Drachmen der zelve Wortel met Wijn ingedronken, driift uyt de Nageboorte, zuyverd de Moeder: doet de Maandstonden voortkomen, en verwekt de Bislapenslust.

Dit Poeder in Wonden gedaan, belet de groeying van het overvloedige vleesch in de zelve, en neemt wech het geen 'er alreeds in gegroeyd is. Het Zaad kan van lichtvaardige Vrouwenpersonen zeer misbruykt worden.

Galen. lib.
Simp. Med.
6.

De Bladeren van het Arum foliis Laciniatis majus, of groote Speerwortel, noch groen zijnde, worden op varssche Wonden gelegd, ter geneezing.

Het Water, hier van gedistilleert, en daar van drie oncen, met eenen zoo veele Water van Angelica en een Drachma Theriac, te zamen ingenomen, doet sterkerlyk zweeten, en verjaagd daar door de Pest. Het zelve Water zuyverd ook de Wonden. Houd de Fistelen, of loopende Gaten open.

Dod. l. 11.
c. 5.

Het stof der Wortelen met Wijn ingenomen, doet wel wateren. Driift de doode Vrucht uyt: verwekt de lust tot het Echte-werk; en is goed teegens vergif.

Tabernem.
l. 2. c. 27.

Het Zap van de Wortel, ook van het Zaad, maakt een helder Gezieht, en neemt wech alle Schellen, of Vliezen, van de Oogen.

De Vrouwen, zwanger zijnde, moeten dit Kruid, in zijne Bloem staande, niet te na komen: want door zijne quadaardige reuk zou het haar lichtelijk een misval kunnen veroorzaken.

Het Arum majus Aegyptiacum, of groot Kalfsvoet uit Egypten, word van de Egyptenaren en Indianen veel gegeten, in plaats van Knollen, om hare geythayd

uyt te werken, en dies te beeter te voldoen; na dat het tweemaal in Water opgekookt is, om de scharpheyd van de Wortel wech te neemen. Is daarenboven goed voor de Borst, de Hoest, de Kortademigheyt, met Zuyker ingenomen: desgelijks teegens meer andere hier boven verhaalde gebreken.

Het Arum Palustre, of Water-Kalfsvoet, komt in krachten met de andere soorten zeer overeen. De Bladeren gedroogd, gepulveriseert, en met Wijn ingenomen, zijn ook zeer goed, om te geneezen de beeten der Slangen en anderet giftige Dieren.

Het zelve Poeder, met Zuyker, of Honig vermengd, geneest de voortetende en kankerige zeeren van de Neus, Polypi genoemd: ook andere zeerigheden, welke niet wel te geneezen zijn, van de Grieken geheeten Carcra.

Het Arisarum is bijna van gelijke werking, doch veel scharper van aart: ook zeer goed teegens de Pest. Aan de heimlijke Leeden der Dieren gehangen, dood het der zelve Vrucht. Het hier van gedistilleerde Water maakt ook (gelijk hier boven in den aanvang van het Arum is gezegt) een helder, blinkend Vel.

LXIII HOOFDSTUK.

MANSOOR.

Eest in het *Neederlandsch* niet alleen deezen naam, maar ook bij veele dien van HAZELWORTEL. Word in het *Latijn* geheeten ASARUM: in het *Hoogduitsch* HASLWURTZ: in het *Fransch* CABERET; en in het *Itaaliaansch* ASARO, NARDO SALVATICO, of BACCARA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee bijzondere soorten, te weten; I. deeze genoemde ASARUM VULGARE, of gemeene Mansoor, en II. ASARUM CANADENSE, of Mansoor van Canada in America: waar van de Steelen en Bloemen ruyger; de Bladeren niet zoo groen, maar veel bleeker en droeviger van verwe vallen. Zijn ook niet zoo veel, maar slegts een weynig blinkende. Beye zijnze van eenen dezelve Bouwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede, zandige, welgemeste aarde: liever een schaduwachtige of donkere, als een opene luchtige plaats; ook veel vochtigheyt. Geeven niet alleen Bloemen, vroeg in het Voorjaar, maar zomtijds wel volkomen rijp Zaad. Krijgen ook tweemaal in het jaar nieuwe Bladeren, zonder dat de oude vergaan; te weten: in May en September. Konnen felle koude, en alle andere ongemakken des tijds uytstaen.

Worden aangewonnen op tweederley wijzen. Eerst, door haar Zaad; het welk met een wassende Maan van September of Maert niet diep in de aarde moet gezayd worden. Ook ziet men 't dikmaal van zelfs genoeg opstaan.

Ten anderen, door hare aangegroeyde jonge Wortelen, die men op de genoemde tijd, en met de gemelde Maan, tweemaal in het jaar opneemen, of van de oude afsteeken, en op de gedachte plaats verplanten kan.

KRACHTEN.

DE Wortelen van Asarums, of Mansoor, zijn verwarmende in den tweeden, verdrogende in den derden graad; daar beneevens openende, en dunmakende van aart.

De Bladeren, niet zoo warm en droog zijnde, gestoten, met Wijn vermengd, en op ontfloekene Oogen, Z

Cast. Du.
rant. Hist.
Pl. fol. 47.Lobel. l. 1.
fol. 712.Agm. l. 7.
c. 3.Diosc. l. 2.
c. 198.
Plin. l. 24.
c. 16.Verschey-
de namen.Twee bij-
zondere
soorten.Wat voort-
een aarde
zij bemin-
nen.Bloemen.
Zaad.Op twee
wijzen.Fuchf. Hist.
Pl. c. 3.
sprin-

springend Vuur, en der Vrouwen *Borsten* gelegd, geneezen de eene, en verdrogen de *Melk* der andere.

Tien *groene Bladeren*, kleyn gesneden; in een half pintje *Wijn* een nacht lang ontrent den haard te weyken gezet; 's morgens doorgezeijgd, en dan gedronken, doet *braken*; en ontlast deezer wijs de *Maag* van alle onzuivere stoffen, en *Galachtige vochten*; als men te gelijk een of tweemaal purgeerd; waar door dan veele *Koortzen* zeer gelukkig worden wechgenomen.

De zelve *Bladeren* op de voortetende zweeren gelegd, geneezen de zelve.

Serapio lib. Med. Simp. c. 244. Het gedistilleerde *Water*, of het *Zap* der *Bladeren*, met wat *Tutia* vermengd, en daar van in de *Oogen* gedaan, neemt der zelve *scheemering* wech, en maakt ze *klaar*.

Diosc. l. 1. c. 9. De *Wortel* in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, verdriift de *koude Pis*. Is goed voor de *Hoeft*; voor een *benauwde Bost*; en teegens de *Waterzucht*. *Ruell. lib. de Nat. Stirp. c. 8.* Neemt ook wech de *verstopping* van *Leever*, *Longe*, en *Milt*.

De zelve gedroogd (dan is ze veel beeter als groen) en daar van een *Drachma* of twee met *Wijn* ingenomen, strijd teegens 't *vergif*. Is goed voor de beeten der quadaardige en *giftige Dieren*. Doet ook *braken*. Met *Honig* en *Wijn* gebruykt, zuverd de *Moeder*, *Nieren*, *Blaas*. Verwekt ook de *Maandsonden*.

Tragus l. 1. c. 20.
Crataev. bist. Plant.

LXIV HOOFDSTUK.

ANGELIEREN.

Verfcheyde namen.

An ieder, om hare bevallijke schoonheid, zeer geliefd en begeerd, worden in het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook *GINOFFELBLOEMEN*, *TESTERBLOEMEN*, en *VIOLETTEN* genoemd, om hare zeer lieflijke reuks wil. Ter dier oorzaak ook in het *Hoogduytsch* geheeten *NAGELBLUMEN*, of *NAGELEIN*: in 't *Fransch* *OEILLETZ*, of *OUILLETZ*: in het *Latijn* *CARYOPHYLLUS FLOS*, of, zoo zommige willen, *BETONICA CORONARIA*: in het *Italiaansch* *GAROFANI FIORI DOMESTICI*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee bijzondere soorten, namentlijk:

I. *CAROPHYLLUS HORTENSIS MAJOR*, of *grootte tamme Hof-angelieren*; en II. *CAROPHYLLUS MONTANUS MINOR*, of *kleijne Berg-angelieren*; van zommige genoemd *PLUYMTJENS*.

Van de *grootte*, of *gemeene Hof-angelieren*, pleeg men voor deezen niet meer dan eenige weynige verfcheydentheyd der *Bloemen* te zien: doch zijn nu, door de vlijtige Bouwing der Liefhebbers, in hare veranderlijke schoonheid der verwen zoodanig vermeenigvuldigd, dat men heedensdaags hier en overal een ontelbaar getal van verfchillentheyd vind. Eevenwel zijn ze al te zamen van de zelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een luchtige, goede grond, bestaande uyt twee deelen *gemeene varfche aarde*, twee deelen *grof Zand*, daar gantsch geen zoutigheijd bij is, twee deelen *Mol* der van binnen door ouderdom verdorvene *Boomen*, of in der zelve plaats 't *Mol* van verrotte *Boom-bladeren*; een deel een-jarige *Hoenderdrek*, en een deel twee-jarige oude *Paedemist*, wel door malkander gearbeyd. Deeze aarde moet men bereyden in den *Herfst*, en dikmaal in de *Winter* omsmijten, waar door ze de bequaamheijd verkrijgd, om in 't *Voorjaar* te kunnen gebruykt worden.

Wil ook iemand in 't verplanten, onder in de *Pot* daar noch bij doen twee handen vol stof van kleyn ge-

stotene *Leyen*, met de zelve aarde vermengd, hij zal bevinden, dat zijne *Bloemen* niet alleen zullen uytsteken in grootte, maar ook alle andere verre overtreffen in uytmuntende schoonheid van verwen.

De tijd, in welke ze opgenomen, van hare onzuivere *Bladeren*, gereynigd, en verplant moeten worden, is de beste (mijns oordeels) in de *Maand Maert*, met een afgaande *Maan*, een dag of twee voor het laatste *Quartier*. Dan komen de *Bloemen* netter voort, en *barsten* zoo veel niet, als wel doen de geene, welke teegens de volle *Maan* worden verplant, schoonze wat grooter vallen.

Geerne hebben ze een opene, vrije, luchtige, en wel ter *Zon* geleegene plaats. Konnen niet veel *Water* verdragen, als ze in *Potten* zijn gezet. Doch in de aarde op een *Bed* gesteld, schaad haar de vochtigheijd zoo veel niet: alhoewel ook het van boven vallende *Water* de *Knoppen* der *Bloemen*, als ze sterk worden, en aan het open gaan zijn, niet alleen hinderlijk is, maar ook dikmaal doet *barsten*. Tamelijk wel konnen ze uytstaen de harde *Winter-vorsten*, maar niet de *Sneeuw*. Ook geenzins in het *Voorjaar* de *Nagt-rijpen*, waar op overdag *Zonneschijn* volgd. Want deeze twee teegens malkander werkende, en heeft op malkander volgende krachten, zijn voor haar verderflijk. Men moet haar derhalven hier voor, zoo veel mogelijk is, voorzichtig wachten.

Zij krijgen, of schieten dikmaal op met veel *Spijl*, welke men al te zamen, behalven twee of drie, wech neemt; op dat de *Bloemen*, door deeze vermindering dies te meer voedzel genietende, dies te krachtiger en grooter mogten voortkomen: inzonderheijd als men niet meer dan vier, vijf, of zes *Knoppen* boven aan elke *Spijl* laat blijven.

Als de *jonge* boven de *Wortel* uytgelopene *Scheuten* in de *Zomer* sterk genoeg zijn geworden, snijd men ze, met een wassende *Maan*, met een *Mes* subryl van onder op, ten halven harer *Stielen*. Men begint de *sneede* te doen een weynig beneeden een *lid*, door het zelve heenen, tot ontrent aan het naaf volgende, of tot in, ja door het tweede, indien ze digt op malkander volgen. In deeze *sneede* moet men met de rugge van het *Mes* een weynig aarde doen. Deeze *Looten* laat men regt-op staan, en men vuld ze aan met een luchtige, zandige aarde, daar weynig vettigheijd bij is, tot een vingerbreed boven de *sneede*. Voorts begiet men ze met wat *Reegen-water*: ook moet men ze agt, of tien dagen lang te deegen wachten voor sterke *Lucht* en *Zonneschijn*.

Wil iemand deeze *ingesneeden Looten* in de aarde neerbuigen (gelijk van veele geschied), hij zal bevinden, dat ze lichtelijk ten halven, of ook dikmaal geheel, van hare *Stam* zullen afbreken; waar door ze, te minder voedzel genietende, dies te langzamer *Wortelen* vatten, en veel tijds geheel vergaan.

Op de gemelde wijze konnen ze lichtelijk vermeer-nigvuldigd worden. Het geen ook bequaamlyk kan geschieden door haar *Zaad*, op de volgende manier.

Neem het *Zaad* van de eerst-openggaande *Herf-bloem*, van elke *Spijl* alleen, of bijzonder, daar niet meer als vijf of zes *Bloemen* ten hoogsten aangebleeven zijn. De *Knoppen*, daar het *Zaad* in zit, moet men afbreken met een volle *Maan*, als ze haar groenheijd beginnen te verliezen: want dan heeft het *Zaad* zijne volkomene rijpheyd, en word van binnen zwart. Laat het de geheele *Winter* over in de *Knop* blijven. Doe het in het *Voorjaar* daar uyt, en zaay het in *April* of *May* niet diep in een *gemeene zandige aarde*, met een volle *Maan*.

Als de *jonge* hier van opgekome *Planten* ontrent een lid van vinger hoog opgeschoten zijn, moet men ze ruym een halve, of wel een geheele voet van malkander, met een volle *Maan* verplanten; zoo geeven ze in het volgende jaar zonder eenige feyl *Bloemen*: waar onder

Verplantingstijd.

Veel Water is haar schadelijk.

Hoe men groot Bloemen kan bekomen.

Hoed men haar moet inleggen, om haar aan te winnen.

Gemeene gewoonte niet zoo goed.

Aanwinning.

door haar Zaad.

en hoed men daar ontrent handelen moet.

onder dikmaal zeer groote, en van zonderlinge verwen gezien worden, welker schoonheid het Oog verlustigt: voornamentlijk wanneer het Zaad van goede *Bloemen* (waar op men behoort te letten) is gewonnen. Anders zal'er weynig goeds van te verwagten zijn, gelijk mij de ervarentheyd van zoo veele jaren genoegzaam heeft geleerd.

Waar-
schou-
wing.

Echter gebeurd het wel, dat zommige *Bloemen* haar voor de eerste-maal niet zoo goed en cierlijk vertoonen, als daar na, zich verbeterende, in het tweede en derde jaar; waarom men ook een *Plant*, die noch maar eens, niet zeer schoon, *gebloeyd* heeft, niet zoo terstond behoort te verwerpen, gelijk ik, en veel andere met mij, dikmaal hebben gedaan, door onbedacht- heyd of haastigheyd, geen geduld neemende, om de tijd af te wagten.

Bewaring
van het
Zaad in
de Knop
voor den
Reegen.

Hier bij staat te weeten, dat, als de *Bloemen* ver- gaan zijn, het in de *Knop* zittende *Zaad* door veel Reegen, van boven daar in vallende, lichtelijk kan verder- ven. Zomtijds kan men dit genoegzaam voorkomen, door een geheele *Bast* van een groote eerst uytgepeul- de varfche *Boon*, of iet anders, hier toe bequaam, bo- ven op het *Zaad-buysje* te steeken; 't welk daar op ver- drogende, de neervallende vochtigheyd daar van af- keerdt, en alzoo het *Zaad* bewaard.

Andere
waar-
schou-
wing.

Voor 't laatste zal de *Leezer* gelieven te onthouden, dat hij, zoo dikmaal hij de *Angelier* Water wil gee- ven, vlijtig, moet toezien, dat het Loof, of de *Blade- ren*, van de vochtigheyd niet geraakt worden; wijl ze zulks niet kunnen verdragen. Ja, dikmaal komen daar door geheele *Looten* te verderven; waar op echter van veele weynige gelet word.

Kleyne
Berg-an-
gelieren,
ook ge-
noemd
Pluym-
jens;

De *CARYOPHYLLUS MINOR MONTANUS*, of *kley- ne Berg-angeli*, welke *Plant* zoo wel op Grasach- tige als Bergachtige plaatsen word gevonden, voer- in het *Neederlandsch* ook de naam van *PLUYMTJENS*, wegens hare zeer aardige *Bloemtjens*; vermits de zelve zeer kleyne en subtyl zijn doorneden, gelijk de *Pluymtjens* of *Veedertjens* der *Vogelen*; het welke een zeer aangename aanschouwing veroorzaakt. Eeven hier- om worden ze in het *Hoogduysch* geheeten *MUTH- WILLIG*, of noch beeter *HOCHMUTH*, en in het *Latijn* in dezelve betekening *SUPERBA*; zoo veel in onze *Taal* als *hoogmaedige Bloem*.

Zes onder-
scheydene
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden zes onderscheydene soorten; als:

I. *CARYOPHYLLUS MINOR MONTANUS FLORE AL- BO*, of *kleyne Berg-angeli* met een witte *Bloem*. II. *FLORE ALBO FUNDO PURPUREO*, of met een witte *Bloem*, in het midden met een *purpure grond*, van een zeer schoone aanschouwing. III. *FLORE PAL- LIDO*, of met een bleek-verwige *Bloem*. IV. *FLORE RUBRO*, of met een roode *Bloem*. V. *CARYOPHYL- LUS MINOR MONTANUS FLORE PALLIDO RUBESCENTE*, of *kleyne Berg-angeli* met een bleek-roode *Bloem*. VI. *CARYOPHYLLUS MONTANUS MINOR CIRCULO RUBRO*, of *kleyne Berg-angeli* met een inwendige roo- de *Ring*, zeer bevallijk voor 't oog. Al te zamen zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Zij beminnen een gemeene, zandige, goede aarde, met een weynig oude twee-jarige *Koeymist* door- mengd: een opene, luchtige, vrije, en wel ter *Zon* gelegene plaats. Verdragen zonder moeylijkheyd veel *Water*; sterke *Vorst* in de *Winter*, en alle andere on- gelegentheeden des tijds. *Bloeyen* ieder jaar, en gee- ven volkomen rijp *Zaad*. Het welk men in *April*, of *May*, met een wassende *Maan*, niet diep in de aarde legt. Waar doorze zoo wel worden *aangewon- nen*, als door hare op de vorige wijze ingesneedene *jon- ge Looten*. Als deeze *Wortelen* geschoten hebben, neemt men ze op, en men verplaatze op de genoemde tijd, en met de gemelde *Maan*.

Aanwin-
ning.

KRACHTEN.

DE *Caryophylli hortensies*, of *Hof-angeli*eren, zijn Mattheol. in Diofcor. l. 2. c. 153. matig warm en droog van aart. In *Wijn* gezo- den, en daar van gedronken, of met *Zuiker* tot een *conzerf* gemaakt; of het poeder der gedroogde *Bloemen* met *Wijn* ingenomen, versterkt zeer het *Hert*; neemt wech de *beeving* en *slauwheyd* van 't zelve: ver- sterkt desgelijks het *Hoofd*: verdrijft de *zwijmeling* of *draying* der bedwelnde *Harssen*. Is goed voor de *Stuyppens*, de *vallende Ziekte*, *Beroerdheyd*, allerley *vergift*; de beetten der *Slangen*, en dollen *Honden*. Ook teegens quade *Lucht*, *Pest*, *krimping* der *Zeenruwen*, *Ph. c. 33.* *Kramp*, en de *Wormen*; inzonderheyd worden hier toe de roode *Bloemen* voor de krachtigste van alle gehouden.

Het *Zap* deezer *Bloemen*, ook uyt de *Bladeren* en *Steelen* geparft, heeft de zelve uytwerking, doch veel krachtiger, als men'er vier oncen van inneemt.

De *Bloemen* in *Edik* gedaan, en zoo in de *Zon* ge- steld, is desgelijks zeer heylzaam voor al de genoemde gebreken. Versterkt daarenboven de *Harssen*; brengt weer te regt de geene die in onmacht gevallen zijn; en verdrijft de *Hoofdpijn*, als men daar in doeken nat maakt, en de zelve om het *Hoofd* slaat. Met wat *Zuiker* ge- bruikt, of ook de gemelde *conzerf* met een weynig van deeze *Edik* ingenomen, neemt wech de *walging* van de *Maag*, doet het *braken* ophouden: verwekt *eetens-lust*: versterkt de *zwakke Lichamen*, en laat niet toe, dat iemand zou *dranken* worden.

De *Wijn*, waar in deeze *Bloemen*, *Bladeren* en *Stee- len* gekookt zijn, verterd de *zinkingen*, op de *Tanden* vallende, als men ze daar mee wascht; en verligt zeer de *Vrouwen* in *barens-nood*. *Dod. l. 6. c. 19.*

Het *Poeder* der gedroogde *Bloemen* op *Kankerige* en *ineetende vuyle zweeringen* gestroyd, zuiverd en ge- neeft de zelve.

Het gedistilleerde *Water* der *Bloemen* heeft ook dee- ze kracht. Versterkt desgelijks het *Gezicht*, en verdrijft de *scheemering* der *Oogen*. *Tabern. lib. 2. c. 1.*

De *Oly*, hier uyt getrokken, verligt de smerten van het *Podagra*. Word met voordeel gelegd op de ge- quetste *Zeenruwen*, *Gezwellen*, *lopende Gat*en, en de beetten der *giftige Dieren*.

LXV HOOFDSTUK.

DUYSENDSCHOON.

Ord in het *Neederlandsch* niet alleen Verfchey- de namen. *du*, maar ook van zommige *KEY- KENS*- of *TUYLKENS-BLOEM* gehee- ten, om datze hoopswijze bij mal- kander groeyen, en gelijk als een *Tuytje*, of *Bondeltje* van *Bloemen* vertoonen. In het *Latijn* *FLOS ARMERIUS*, of *CARYOPHYLLUS MINOR*: in het *Hoogduysch* *TONNER- NAGELEIN*: in het *Fransch* *ARMOIRES*; en in het *Italiaansch* *FIOR ARMERIO*, of *GAROFANO MINORE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veele veranderlijke en bezichtigens-waardige soorten, namentlijk:

I. *ARMERIUS FLORE ATRORUBENTE*, of *Duyzend- schoon* met een *donker-roode Bloem*. II. *FLORE RUBRO HOLOSERICO*, of met een *Bloem* als *rood Flin- weel*. III. *FLORE ALBO*, of met een *witte Bloem*. IV. *FLORE VARIEGATO*, of met een *bonte Bloem*. V. *PRO- LIFERUS*, of met *kleyne roode Bloemen*, de een uyt de andere voortkomende. VI. *ANGUSTIFOLIUS FLO- RE DUPLICI RUBICUNDO*, of met *smalle Bladeren* en een *dubbele roodachtige Bloem*. VII. *ARMERIUS FLO- RE ALBO PLENO*, of *Duyzend-schoon* met een *dubbele witte Bloem*. VIII. *ARMERIUS PRATENSIS*; *CARYO- PHYLLUS* tot elf ja- getal.

PHYLLUS SYLVESTRIS, en FLOS CUCULI, of wilde Duyzendſchoon, anders genoemd Koekeks-bloemen. IX. FLORE PLENO RUBRO, of met een roode dubbele Bloem. X. FLORE RUBRO SIMPLICI, of Koekeks-bloem met een enkele roode Bloem. XI. ARMERIUS AFRICANUS, of Africaanſche Duyzendſchoon. Al te zamen zijne van ontrent de zelve Bouwing en Waarneeming.

Wat voor een aarde zij beminnen.

Zij beminnen een gemeene, zandige, goede grond, voorzien met een weynig oude Paerdmist: een opene, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats. Konnen niet veel vochtigheyt verdragen, maar wel sterke Vorst, en alle andere ongeleegentheeden der Winter. Uyt Zaad voortgekomen zijnde, bloeyen ze in het tweede jaar. Geeven in den Herſt volkomen rijp Zaad, en versterken daar mee; want zelden konnen ze langer in het leven blijven.

Tamme en wilde Duyzendſchoon met dubbele roode Bloemen.

Het ARMERIUS FLORE RUBRO PLENO, en PRA-TENSIS FLORE RUBRO PLENO, of tamme en wilde Duyzendſchoon met dubbele roode Bloemen, gaan ligtelijk uyt, door sterke Vorst, in de tweede Zomer. Geeven noyt enig Zaad, maar worden alleenlijk aangewonnen door hare ingesneedene en ingeleydde zijde-takjens, als ze Wortel geſchoten hebben.

Witte dubbele Duyzendſchoon. Aanwinning.

Deſgelijks geſchied ook met het ARMERIUS FLORE ALBO PLENO, of witte dubbele Duyzendſchoon. Welke echter de koude beeter kan verdragen.

Al de andere ſoorten worden door haar Zaad vermenigvuldigd: het welk, met een waſſende Maan van April, niet boven een ſtroo-breedte diep, in Potten gezayd; en als het een halve vinger hoogte opgekomen is, in de aarde verplant moet worden; ieder Plant afzonderlijk, een voet van de andere af.

Duyzendſchoon uyt Africa.

De ARMERIUS AFRICANUS, of Duyzendſchoon uyt Africa, ſchiet een of anderhalve voet hoogte op uyt een teedere bleek-witte Wortel. Krijgd aan hare ronde, een ſtroo dikke, bleek-groene, een weynig blinkende eenige Steel teedere zeer ſmalle Bladerjens,

Bladeren.

die van het FLOS CUCULI, of de Koekeks-bloemen, anders wilde Duyzendſchoon, zoo in grootte als ſtelling niet ongelijk. Zijn ruym een lid van een vinger lang, een ſtroo breed, voor ſpits toegaande, twee en twee teegens malkander over uyt de Steel, niet verre boven den anderen voortkomende: donker-groen van verwe, en met geen zichtbare Adertjens voorzien. Op het bovenſte punt van de regt-opgaande, ook vier of vijf ter zijden uytſchietende Steeljens komt te voorſchijn een enig langwerpig, doch rond, en groenachtig Knopje, aan beyde zijden begaaf met twee dunne hayrtjens.

Bloemknop.

Als deeze Knop open gaat, vertoond zich een zeer ſchoone Bloem, in het ronde zoo groot als de Bloefſem van een Peer; ook op de zelve wijze beſtaande uyt vijf bladeren, doch zonder eenige reuk, en bleek-purpur-verwig: in welker midden word gezien een vijfſtrale Star, op elk blad eene ſtraal. Voor zijn ze drie-hoekig; inwendig ſchoon blinkend-geel, als goud; daar na een weynig wit, en aan de gemelde drie hoeken gantsch purpur-verwig; van een zeer aangename en vermaaklijke aanzchouwing. Na eenige dagen afgevallen zijnde, word ze gevolgd van een zwart Zaad, gelijk de voorgaande.

Bloemen.

Zaad.

K R A C H T E N.

Lonicer. l. 2. c. 222.

DE Flos Armerius, of Duyzendſchoon, van veel ook genoemd Betonica Coronaria, komt in krachten met die der Angelieren zeer over een. Daarenboven noch, de Bladeren gekneufd, en op Wonden gelegd, geneezen de zelve; alle onreynigheyt daar uyt trekkende. Weerſtaan ook allerley vergif. Een half Lood van het Zaad met Wijn ingenomen, neemt uyt het Ligchaam wech alle heete en Galachtige vochtigheyt.

Dod. l. 6. 30.

De Wortel gedroogd, geſloten, en met Wijn gebruykt, is zeer goed teegens de Peſt; de beetten van dolle Honden, en meer andere gifrige Dieren.

De zelve Wortel, ook de Bladeren, in Wijn gezoeden, en daar van gedronken, drijft het Water der Blaas, en het Gravel af.

De Bloemen der Armerius Africanus verquikken het Hert, verſterken de Harſſenen, en zijn goed voor de geene, die van het Gravel worden gequeld. De groene Bladeren gekneufd, en op het Hoofd gelegd, neemden terſond de Hoofdpijn wech. Heelen ook zeer krachtig alle Vleeſch-wonden.

Fachf. l. 3. Pl. c. 33.

LXVI HOOFDSTUK. ARISTOLOCHIE.

Deze zeer aangemane Plant word dus Naam genoemd in het Neederlandſch na de Latijnsche naam ARISTOLOCHIA. In het Italiaanſch heeft ze de zelve benoeming. In het Hoogduyſch word ze geheeten OSTERLUCIE: in het Franſch ARISTOLOGE, of SARASINE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden zes verſcheydene aardige en beziens-waardige ſoorten; namentlijk:

I. ARISTOLOCHIA LONGA VERA, of oprechte lange Ariſtolochie. II. ROTUNDA VERA, of ronde oprechte Ariſtolochie. III. CLEMATITIS, of Rysachtige Ariſtolochie. IV. CLEMATITIS ALTERA, of SARASENICA; wilde Rysachtige Ariſtolochie; ook Sarafijnskruid genoemd. V. MEXICANA, of Ariſtolochie van Mexico. VI. PISTOLOCHIA, of ARISTOLOCHIA POLYRRHISOS; Priſtolochie, of Ariſtolochie met veele teedere en dunne Wortelen. Niet alle zijn ze van de zelve Queeking en Waarneeming.

Zij beminnen een zandige, goede, gemeene grond, hoeve genoegzaam doormengd met twee-jarige oude Paerdmist: een vrije, opene, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, en veel Water.

Bloeyen zeer ſchoon, en geeven verwonderlijke Bloemen; doch niet alle in de Zomer rijp Zaad. Konnen reedelijk wel verdragen de koude der Winter, en meer andere ongeleegentheeden des tijds: evenwel kan de Oprechte ARISTOLOCHIA LONGA ET ROTUNDA VERA, of oprechte Ariſtolochie met ronde en lange Wortelen, bij geleegentheyt van al te veel Reegen, wel verderven, geelk men al dikmaal heeft ondervonden. Worden alleenlijk aangewonnen door haar Zaad, als het in onze Geweſten tot volkomen rijpheyd geraakt. Moeten t'elkens in een Pot, een ſtroobreedte diep, met een waſſende Maan van April gezayd zijn.

De ARISTOLOCHIA CLEMATITIS, en SARASENICA, of tamme en wilde rysachtige Ariſtolochie, of Sarafijnskruid, bloeyen wel jaarlijks in onze Landen, maar geeven noyt enig volkomen of rijp Zaad. Konnen derhalven niet anders, dan door hare de aarde zeer doorlopende Wortelen, welke men met een waſſende Maan van April opneemt, en verzet, aangewonnen worden.

De PISTOLOCHIA, die ook van zommige ARISTOLOCHIA SEMPER VIRENS, of altijd groen-blijvende of Ariſtolochie is gedoopt, vermits ze even ſchoon blijft, en hare Bladeren noyt laat vallen, is teederder, dan de nu genoemde, van aart. Kan de koude der Winter niet verdragen. Word derhalven, in de gedagte Maand, en met de gemelde Maan, in een Pot geplaat zijnde, in het begin van October binnens huys gebragt; op een goede bequame plaats gezet, gedurende de Wintertijd met een weynig lauw-gemaakt Reegen-water onderhouden; niet voor in April met een zoete Reegen weer buyten geſteld, en voor koude nagten,

Zes bijzondere ſoorten.

Aanwinning.

Piſtolochie, of Ariſtolochie ſemper virens.

Waarneeming.

- nagten, ook hayrige, schrale winden, zorgzuldig gewagt en bewaard.
- Zeldzame Bloemen.** Zij geeft ieder Zomer zeer beziens-waardige, kluchtige, kromme *Bloemen*, de gedaante van eens *Jagershoorn* niet ongelijk: maar gantfch geen *Knop*, veel minder eenig *Zaad*. Kan echter *vermeenigvuldigd* worden door hare aangegroeyde *Worteltjens*, welke men voorzichtig met een wassende Maan in *April* of *May* (wijlze zoo zeer door malkander groeyen) af neemen en verplanten, ook wel een maand of zes weeken lang voor sterke Zonnefchijn wagten moet.
- Mexicaanische Aristolochie.** De *ARISTOLOCHIA MEXIQUANA*, of *Mexicaanische Aristolochie*, is de teederste van al de andere soorten. De *Bladeren* zijn die van het *CONVOLVULUS INDICUS*, of *Indiaanische Winde*, niet zeer ongelijk; ten naasten bij gesteld op de manier van een Hert; achter aan hare *Steel* drie vingeren breed; vier, wat min of meer, lang; voor spits toegaande; donker-groen van verwe, dun en teeder van aart; aan beyde de zijden van hare dunne ronde *Steeltjens* hangende.
- Bladeren.** Bemind een matige, zandige aarde, met een weynig oude twee-jarige Paerdestift, en het Mol der van binnen verdorvene Boomen doormengd: een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zon geleegene plaats, voor alle koude *Oofte-* en *Noorde-winden* beschut; ook weynig Water. Veele jaren lang blijft ze welvarende aan hare *Wortel*, *Castanie-bruyn-verwig*; van gestalte dik, oneffen, langachtig, onder in veele Takken verdeeld, wat bitter van smaak, en niet onaangenaam van reuk.
- Wat voor een aarde zij bemind.** Zij geeft lange en dunne *Bloemen*, niet dikker als een *Pen*; evenwel van gedaante die der andere niet ongelijk; onder, als een ronde Buyk, dikft; boven hals-wijze dunft; ook voorzien met een lange, dunne, en voor spits toeloopende *Bek*; van binnen hol; purpur-verwig; doch in deze Landen noyt volkomen *Zaad*.
- Wortel.** Deze *Plant* moet zorgvuldig gewagt worden voor veel *Water*, zoo wel in de *Zomer*, als in den *Herft*: desgelijks voor *Rijp*, *Vorst*, en harde *Winden*. Want ter oorzaak van hare teederheid word ze zoo wel van het eene als van het andere schielijk gekrenkt.
- Bloemen.** Moet derhalven, in het voorjaar met een wassende Maan van *April* het zij gezayd, het zij geplant zijnde, in het laatste van *September* binnens huys worden gebragt, op een goede bequame plaats, daar, gedurende de koude der *Winter*, in gevuurd word. Doch mag weynig of geen Water genieten, vermits ze, in den *Herft* hare *Bladeren* verliezende, gelijk ook aan de andere ieder jaar geschied, dies te min voedsel van noden heeft, en de *Wortel*, door vochtigheid, lichtelijk schade zou kunnen lijden.
- en daarna.** Als nu de koude voorbij is, word ze ontrent het Venster gesteld, op dat ze dies te beeter weer uytfschieten, de Lucht gewoon worden, en ook bij goed Weer de Zonnestralen een weynig genieten mogt. Moet ook niet voor in het begin van *April*, of wat later, na de gestalte des tijds, met een zoete Reegenachtige Lucht weer buyten gezet, voor sterke, hayrige *Winden* over dag, voor de koude bij nacht wel gedekt, en zorgvuldig bewaard worden, tot dat geen ongeleegentheid meer te vreezen is.

KRACHTEN.

- Ægin. l. 7. c. 3. Averroes lib. Simp. cap. 42.** DE *Aristolochie*, zoo wel met ronde als lange *Wortelen*, van welke echter de *Rotunda vera*, of *opregte met ronde Wortelen*, voor de beste en krachtigste word gehouden, is verwarmende en verdrogende van aart in den tweeden graad. Daar beneevens zuiverende, afvagende, alle grove vochtigheeden fcheydende, en fijn van stoffe.
- Ætius l. 1. Serm. 1.** Een vierendeel Lood, of een *Drachma*, van deeze *Wortel* met Wijn ingenomen, verdrijft de *Engborstig-*

heid, en de *Hik*. Geneest de inwendige *Breuken*, of *Gefcheurdheid*; de *Miltzucht*; de *beeten der Slangen* en anderer quadaardige Dieren: staat krachtig teegens het vergif. Een weynig *Amyrbe* en *Peper* daar bij gedaan, zuiverd de *Moeder* van allerley onreynigheid: verwekt de *Maandfonden*: doet de *Vrucht* gemakkelijc ter Wereld komen: drijft uyt de *Nageboorte*, de *Gal*, en allerley zoo *stijmerige* als *waterige* vochten. Bewaard ook den *Mensch* teegens *quade Lucht*, en de besmetting der *Pest*.

Het *Poeder* van de *Wortel* in een varfch Ey ingenomen, verdrijft de pijn voor het *Hert*; desgelijks de smerten ontrent de *Maag*. Met een weynig *Cypus* en *Zaad* van *Serpentaria* in Honig gemengd, en dan in de *Neus-gaten* gestreken, geneest de *Kankerige* zeeren in de zelve; desgelijks allerley *vuyle wonden*. Met Kalk gestoten, en in het Water gefmeeten, maakt de *Visschen* *dnyzelig*, zoo dat ze zich gantfch bedwelmd boven op het zelve laten zien, en dus ligtelijc met de hand gevangen kunnen worden.

Het gedistilleerde Water van deeze *Wortel* neemt wech de pijn der *Zijde*, en de *krimping des Buyks*. Doet de *nyrgeschootene Aarsdarm* weer intrekken, als men de zelve daar mee wascht, of bet. Is daarenboven goed teegens al de voorgenoemde gebreken.

De *Wortel* van de *ARISTOLOCHIA MEXIQUANA*, of *Mexicaanische Aristolochie*, is warm in den tweeden graad; een weynig bitter van smaak, en te samen-trekkend. Word zeer dienstig bevonden in allerley *Koortzen*. Versterkt de *Maag*, *Hert* en *Hoofd*. Zuiverd ook de *Borst*, en doet de *Buyk-loop* ophouden.

LXVII HOOFDSTUK.

RIEDT.

Y ieder genoeg bekend, heeft in het *Namen*. *Neederlandsch* deezen, en, mijns weeten, geen anderen naam. Word in het *Latijn* geheeten *ARUNDO*: in het *Hoogduytsch* *ROHR*: in het *Fransch* *CANNE*, of *ROSEAU*; en in het *Italiaansch* *CANNA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden zes onderscheydene soorten, als:

I. *ARUNDO PALUSTRIS*, of *gemeen Water-riedt*, het welk men over al in de Gragen en staande Wateren vind. II. *ARUNDO CYPRIA*, of *Cypers Riedt*. III. *ARUNDO AMERICANA STRIATA ANGUSTIFOLIA*, of *smal-gebladerd Americaansch gestreept Riedt*. IV. *AMERICANA STRIATA LATIFOLIA*, of *gestreept Americaansch Riedt met breede bladeren*. V. *ARUNDO SACHARIFERA*, of *Zuyker-riedt*. VI. En dan noch de *ARUNDO*, of *CANNA INDICA FLORIDA*, of *Indiaansch bloeyend Riedt*. Niet alle zijn ze van eenen de zelve *Bouw*ing en *Waarneeming*. Zullen derhalven kortelijc van elke soort in het bijzonder handelen.

Het *ARUNDO PALUSTRIS*, of *gemeen Water-riedt*, Gemeen het welk ook *ARUNDO PHRAGMITES*, of *gemeen Dek-riedt* word geheeten, heeft geen zonderlinge *Waarneeming* of *dienst* van noode; vermits het op de waterige plaatzen, daar het maar eenmaal gezet is, weelderig genoeg voortschiet, zonder enige hulp.

Verdraagt zeer gewillig sterke koude en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter*. Ja, op zommige plaatsen wast het zoo gantfch overvloedig, dat veele *Gragen* of *Slooten* daar door te eenemaal verderven, en geheel toe-groeyen. Lichtelijc kan men zich deeze ongeleegentheid quyt maken, en de gemelde Slooten daar van zuiveren. Want indien men in de *Zomer*, met een afgaande Maan, het *Riedt* drie jaren achter een onder het Water afnijdt, zoo zal het al

te zamen versterven, en het vierde jaar niet weer te voorfchijn komen.

Cypers of ook Spaansch Riedt. Het ARUNDO CYPRIA, of *Cypers Riedt*, word ook van veele DONAX, of ARUNDO HISPANICA genoemd, zoo veel als *Spaansch-riedt*, vermits het niet alleen in 't Eyland Cyprus, maar ook in *Spaanje*, en meer andere Gewesten groeyd.

Wat voor een aarde deezc foort be-mind. Deezc foort bemind een gemeene goede aarde, vermengd met een weynig zand, twee-jarige Koeys, en een-jarige Paerdmist; ook veel Water. Verdraagd in deezc Landen, buyten gesteld zijnde, ongeerne sterke Vorst. Moet derhalven, in het Voorjaar met een wassende Maan van April in een Pot gezet, in October binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats; onderhouden met matige vochtigheyd; en niet weer buyten gesteld voor in April, met een reegenachtige Lucht. Word ook alleenlijk, echter genoegzaam, vermeenigvuldigd door hare aangewassene Wortelen, welke men op de genoemde tijd, en met de gemelde Maan, van de oude afneemt, en verplant. Mag echter, wegens de veelvoudigheyd der Wortelen, niet langer dan drie jaren in eene Pot blijven: want als de Wortelen de zelve vervuld hebben, en niet verder uyt-schieten kunnen, zoudenze, door de sterke drift, de Pot lichtelijk van een doen barsten, en in stukken van malkander vallen; gelijk de ervarentheyd genoeg getoond heeft.

Aanwin-ning. De beyde soorten van ARUNDO AMERICANA STRIATA, of *Americaansch Riedt*, met groen en wit, ook (eerst uyt de aarde voortkomende) rood-gestreep-te Bladeren, ontrent een duymbreed van malkander staande; anderhalve, of wel twee voeten lang, achter aan de Steel alderbreedst, en voor spits toelopende, zijn zeer schoone en beziens-waardige Gewassen; van welke mijnen Vader, HENRICUS MUNTING, de eerste Plant uyt Parijs in het jaar 1640 is toegezonden, van Monsieur ROBYN, die de zelve had bekomen uyt de CARIBISCHE EYLANDEN. Van deezc zijn voortgekomen al de andere, welke nu in Nederland worden gevonden.

Wat voor een aarde het be-mind. Dit Gewas groeyd in deezc Gewesten vier, vijf, en ook wel zes voeten hoog, met Scheuten, zelden meer als een vinger dik; welke (oud wordende) men vercierd ziet met blecke, zwarte, paersche en geelachtige streepen en plekken. Bemind een goede, zandige, luchtige aarde; doormengd met tamelijk veel een-jarige kleyn-gewreevene Paerdmist; een weynig een-jarige Hoenderdrek, en het Mol der verrotte Boom-bladeren: een opene, vrije, warme, luchtige, en wel ter Zon geleegene plaats; ook tamelijk veel Water in drooge tijden; echter niet te veel: verliest anders zijne schoonheyd, en word veranderd in een een-verwige groenheyd. Geeft noyt eenige Bloemen. Verdraagd ook ongeerne veel koude Reegenen, felle Vorst, en andere ongeleegentheeden van de Winter.

Waarnec-ming. Moet derhalven, in een Pot geplant zijnde, in October binnens huys gebragt, op een luchtige plaats gesteld, gedurende de Winter met een weynig lauwwegemaakt Reegen-water onderhouden, en niet voor in het begin of ten halven van April met een zoete Reegen weer buyten gezet, voor koude nagten, sterke of hayrige Winden wel gewagt, en voorzichtig gedekt worden.

Aanwin-ning. De gemelde soorten worden in onze Landen alleenlijk aangewonnen (gelijk de voorgaande) door aangewassene jongen der Wortel; welke men met een wassende Maan van April afneemt, en op geen andere tijd, zonder gevaar van levens-verlies, verplanten mag, doch worden dan tot aan de aarde toe afgesneden; zoo loopenze dies te beeter weer uyt. Dit mag niet alleen geschieden op de genoemde, maar ook op andere tijden, als men oordeeld zulks noodig te zijn. Dit Gewas krijgdt, op de wijze van het voorgemelde, lange, aan hare dicht en dikachtige Steel breede, en daar kort

Bladeren: op de wijze van het voorgemelde, lange, aan hare dicht en dikachtige Steel breede, en daar kort

op malkander gestelde, voor allenxkens spits toegaan-de, en met veele gevouvene streepen voorzienc Bladeren.

De ARUNDO SACCHARIFERA, of CALAMUS SAC- Zuyker-CHARATUS in het Latijn; in het Neederlandsch Zuyker-riedt, in het Fransch CANNE DE SUCRE genoemd, is zeer teeder van aart, en word in deezc Gewesten weynig gezien.

Bemind een zandige luchtige, goede aarde, met een weynig twee-jarige Paerdmist, en een-jarige Hoenderdrek, kleyn gewreeven, doormengd: een opene, vrije, warme, luchtige, wel ter Zon staande plaats, bevrijd voor alle koude Ooste- en Noorde-winden; ook matige vochtigheyd. Kan op geenerley wijze verdragen enige koude Herfst-reegenen, Sneeuw, Rijp, veel minder Vorst. Moet derhalven, met een wassende Maan van May in een Pot geplant zijnde, in het laatste van September binnens huys gebragt, en op een bequame plaats gesteld worden, daarze door de Vensteren, tot op den twintigsten October, indien de koude van buyten zulks zoo lang wil toelaten, Lucht en Zon mag genieten. Na dien tijd worden de gemelde Vensteren niet meer geopend; maar men begint dan om den tweeden dag een vuur, niet sterk, in den Oven te stookten. Als het in December kouder word, vuurd men dagelijks eenmaal; vervolgens twee, en als het zeer sterk vriest, driemaal ieder dag; te weeten, 's morgens, ontrent ten zeeven, 's middags ontrent ten een, 's avonds weer ontrent ten zes of zeeven uren, zoo lang de sterke koude word gevoeld.

Gedurende dit stookten moet ze verre van den Oven staan, op datze niet meer als een natuurlijke warme Lucht kome te genieten. Als naderhand de koude afneemd, verminderd men ook weer de vuur-stoking, na gelijkmatigheyd dat men de zelve allenxkens vermeerderd had. Dit duurd dus gemeenlijk tot op of ontrent den tienden Maert. Dan laat men geheel van 't vuuren af: en men moet, bij goed en stil Weer, de Vensteren over dag weer openen, om al langzaam zich weer tot de Lucht te gewennen. Daar na doet men 't ook bij nacht, tot op den twintigsten van April, een dag vroeger of later. Waar na men ze, met een aangename Lucht en zoete Reegen, weer buyten brengt; doch voorzichtig wagt en zorgvuldig dekt voor koude nagten, Sneeuwachtige vochtigheyd, hayrige- of febrale winden.

Eyndelijk, men moet niet vergetten, dat deezc Plant, gedurende de Winter, maar eens, of ten hoogsten tweemaal, van boven met een weynig lauwwegemaakt Reegen-water wil begoten zijn; vermitsze in deezc tijd geen vochtigheyd, zonder een haaltige verrotting deelachtig te worden, kan verdragen.

Op deezc wijze heb ik eens eene deezc Planten Van de twee jaren lang goed bewaard, verkreegen hebbende jonge Scheuten uyt hare Wortel; doch onaangetroffen de oude tot aan de aarde toe waren afgesneden, vergingze eenenwel in de derde Zomer, teegens het begin van den Herfst.

De ARUNDO FLORIDA, of CANNA INDICA, Indiaansch diaansch bloeyend Riedt, is van verscheydene soorten. Vijf der zelve heb ik in mijnen Thuyt opgequeekt; te weeten: I. CANNA INDICA FLORE CARNEO ANGUSTIFOLIA, of smal-gebladerd Indiaansch bloeyend Riedt met een Lijf-verwige Bloem. II. CANNA INDICA LATIFOLIA FLORE RUBRO, of Indiaansch Riedt met breede Bladeren en roode Bloemen. III. CANNA INDICA LATIFOLIA FLORE PALLIDO RUBRO, of Indiaansch bloeyend Riedt met breede Bladeren, en een bleek-roode Bloem. IV. FLORE LUTEO RUBRIS MACULIS VARIEGATO, of met een geele Bloem en roode plekken. V. ARUNDO FLORIDA FLORE RUBRO LUTEIS MACULIS ASPERSO, of Indiaansch bloeyend Riedt met een roode Bloem, en geele plekken besprengd. Altezamen zijn ze van eenen de zelve Bawwing en Waarneming. Zij

ARVENDO AMERICANA STRIATA.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde; bestaande uyt twee deelen van de gemelde grond; twee deelen grof zand; drie deelen een-jarige Paardemist, twee deelen Mol van verrotte Boom-bladeren; een deel een-jarige Hoenderdrek, kleyn door malkander gewreeven, en wel onder een gemengd: een opene, luchtige, warme, vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats; ook veel Water.

Bloemen.
Zaad.

Brengen niet alleen 's Zomers schoone Bloemen; maar ook ieder jaar volkomen rijp Zaad voort. Blijven lang in het leeven; vermits ze gedurig jongen uyt hare Wortel uytſchieten. Zijn zeer teeder van aart. Konnen geenſzins eenige Sneeuwachtige vochtigheid, veel koude Herſt-reegenen, sterke Winden, Rijp, of Vorst verdragen. Indien ze van de zelve, buyten verwachting, worden overvallen, zoo ziet men terſtond hare Bladeren zwart; en de koude dringt zoo ſchielijk en ſtilletjens tot in de Wortelen door, dat de geheele Plant deezer wijze van hare leevendige groenheid word beroofd.

Hoedanig
deeze
ſoorten

Moeten derhalven, in het Voorjaar in Potten geplant zijnde, in 't laſte van September binnens huys gebragt, en op een bequame luchtige plaats geſteld zijn, daar ze door de geheele Maand Oktober de Lucht en Zon kunnen genieten, door de opene Venſteren; tot dat in het begin van November de koude van buyten zulks komt te verhinderen. Ter dier tijd moet men ze ſluyten, en niet weer openen. Men geeft ze ook dan van onderen een Pan vol lauww-gemaakt Reegen-water; daar na de geheele Winter niet meer, vermits anders hare Wortelen zouden verrotten. Ook vuurd men dan voor de eerste maal in den Oven deezer plaats, aanvankelijk om den anderen dag eens, tot aan December. Daar na ieder dag eens, en als het kouder word, dagelijks tweemaal, 's morgens en 's avonds; maar op het alderſelſte driemaal, te weten, 's morgens ontrent ten zeeven, 's middags ontrent ten een, en 's avonds weer ontrent ten zes of zeeven uren.

in de Win-
ter moe-
ten waar-
genomen
worden.

Als de ſterkste Vorst voorbij is; en de koude afneemt, verminderd men ook de ſtoeking weer, na gelijkmatig-
heid dat men de zelve in het eers heeft vermeerderd; en in de Maand van Maert houd men gantſchelijk daar van op. Dan zet men bij warme dagen de Venſteren zomtijds eens weer open; eers over dag, daar na ook 's nagts; tot aan den twintigſten van April: op welke tijd zij met al hare verdorde Bladeren (veroorzaakt door de ontbeering der Lucht, en het gevoel van de warmte des vuurs) weer buyten worden gebragt: de Wortelen uyt de aarde genomen, van de verrotting ge-
zuuyverd; die goed en gezond zijn gebleeven in de hier boven beſchreevene grond, met een wassende of volle Maan, weer geplant; op een zeer warme plaats geſteld; voor koude nagten en koude dagen wel bezorgd en voor-
zichtig gedekt.

Aanwin-
ning,
door haar
Zaad,

Op twee bijzondere wijzen kunnen ze in deeze koude Landen worden aangewonnen.

Eers, door haar Zaad; het welk met een wassende Maan van April in een Pot, hol en luchtig, ruym een ſtroobreed diep, in de aarde gelegd, warm gezet, en zomtijds met lauww-gemaakt Reegen-water een weynig van boven begoten moet zijn, om dies te ſpoediger te mogen opkomen. Niet meer dan twee of drie daar van opgekomenen jonge Planten, na dat de Pot groot is, moet men in de zelve laten, vermits ze veele en sterke Wortelen ſchieten: ook in den Herſt des eerſten jaars wel Bloemen, maar geen volkomen Zaad krijgen, ten ware met zeer warme en goede Zomers.

en door
hare Wor-
telen.

Ten anderen, door hare Wortelen, die men (gelijk wij alreeds gezegt hebben) in het voorjaar opneemt, en verplant. Deeze wel waargenomen zijnde, lopen in een korte tijd uyt, ſchieten haſtig op, en bekomen dan ieder jaar genoegzaam rijp Zaad.

K R A C H T E N .

Het gemeene Riedt is verkoelende en zuiverende van aart. Het nieuwljks uytgeſprootene ge-
droogd, geſtoven, en op de beeren der Scorpice-
nen, of andere wonden gelegd, geneest de zelve.

De groene Bladeren geſtoven, en plaacters-wijze gelegd op eenige opdrachtigheid, ook op het ſpringend Vuur, verkoeld de hitte en brand.

De Baſt gebrand, en met Edik vermengd, belet het uytvallen des Hayſ. Geneest ook de Schurſheid.

De Wortelen gedroogd, geſtoven, en met Wijn in- genomen, doen het Water der Blaas loſſen, en de Maandſtonden voortkomen. De zelve in Wijn gezo- den, en daar van gedronken, doet krachtig zuweeten. Is derhalven goed voor de geene, welke zich van de Spaanſche Pokken beſmet bevinden.

De Bloemen, of der zelve Wolligheid, in de ooren gedaan, veroorzaakt hardhoretheit.

LXVIII HOOFDSTUK.

SWALUWEWORTEL.

Et deezen, en, mijns weetens, ge-
nen anderen naam in 't Neederlandsch de namen.
bekend, word in het Latijn gehee-
ten HIRUNDINARIA, VINCETOXI-
CUM, of ASCLEPIAS: in het Hoog-
duytsch SCHWALBENWURTEL: in 't
Italiaanſch VINCETOSSICO, of ASCLEPIADE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee onderſcheydene ſoorten; te weten:

I. HIRUNDINARIA FLORE ALBO, of Swaluwe-
wortel met een witte Bloem, en II. VINCETOXICUM
FLORE NIGRO, of Swaluwe-wortel met een zwarte
Bloem. Beyde zijn ze van de zelve Bouwing en Waar-
neeming.

Zij beminnen een gemeene, goede, zandige, of
geen zandige, doch wel gemelte grond: een opene,
vrije en luchtige plaats; ook veel Water. Geeven,
elke Zomer, Bloemen, en dikmaal volkomen rijp
Zaad. Blijven lange jaren in het leeven. Verdragen
Hagel, Sneeuw, sterke Vorst, en alle andere ongelee-
gentheeden des tijds.

Worden vermenigvuldigd, niet alleen door haar Aanwin-
Zaad, het welk met een wassende Maan van April, ning.
niet diep gelegd, de aarde word aanbevolen; maar ook
door aangewassene jonge Wortelen; welke men op de
genoemde tijd van de oude neemen, en verplanten
moet, in een bequame aarde, met oude Koeye- en
Paardemist voorzien.

K R A C H T E N .

De Wortelen van Asclepias, of Swaluwewortel, zijn verwarmende en verdrogende in den eerſten
graad. Daarenboven ſijn van ſtof; ook op-
nende en verteerende van aart.

Deze Wortelen in Wijn gekookt, en daar van ge-
dronken, is goed teegens allerley ſlag van vergif. Ge-
neest ook de geene, welke van dulle Honden, of an-
dere giftige Dieren gebeeten zijn. Bewaard de Menſch
voor de Peſt. Met Citroen-zaad gemengd, neemt
wech de gebreken van het Hert: is dienſtig voor de
Waterzuchtige, zomtijds gebruykt, en daar op ge-
zweet: ook teegens de Geelzucht, de Hoest; en
doet gemakkelijk wateren. Maakt een zuiver Vel: dood de Wormen: helpt de geene, die zich door eeni-
gen val van binnen verzeerd gevoelen; en verjaagd de
Bnyk-krumping.

A a

Het

Trag. l. 1. Het Poeder der gedroogde Wortelen met Pæonic-
zaad ingegeven, is een zeer goed middel teegens de
vallende Ziekte.

Ruell. l. 3. Het zelve Poeder, of van de Bladeren, in vuyle
wonden of zweeren gestroyd, ook op gezwollene Bor-
sten gelegd, zuiverd en geneest de zelve.

LXIX HOOFDSTUK. AFFODILLE.

Namen.

Us word deeze beziens-waardige Plant in het Neederlandsch genoemd: in 't Latijn ASPHODELUS: in het Hoogduysch APHODIL: in het Fransch AFRODILLES; en in het Italiaansch ANFODILLO.

Agt ver- scney- de soor- ten. Hier van zijn mij in haren aart be- kend geworden veele schoone, veranderlijke soorten; te weten:

I. ASPHODELUS BULBOSUS, of Affodille met een ronde Bol. II. LUTEUS, of geele Affodille. III. MAJOR FLORE ALBO, of groote Affodille met een witte Bloem. IV. MAJOR FLORE PURPUREO, of groote Affodille met een purpure Bloem. V. MINOR LUSITANICUS FLORE ALBO, of kleine Portugalsche Affodille, met een witte Bloem. VI. MINIMUS PALUTRIS, of zeer kleine Affodille, groeyende in Waterachtige plaatzen. VII. ASPHODELUS LILIACEUS LUTEUS, of Affodille met een geele Bloem, groot als een Leelie. VIII. ASPHODELUS LILIACEUS RUBEUS, of roode Affodille met een Leelie-gelijk-zijnde Bloem. Al te samen zijn ze van de zelve Bonwing en Waarneeming.

Wat voor een aarde zij bemin- nen.

Zij beminnen een goede, luchtige en zandige aarde, met twee-jarige Koeye- en een-jarige Paerdemist wel voorzien: een opene, luchtige, vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats, en veel Water, inzonderheyd het ASPHODELUS MINIMUS PALUTRIS, het welk dikmaal met Water begoten wil zijn; of zal met'er tijd vergaan.

Bloemen. Zaad.

Blijven lange jaren in het leeven. Geeven ieder Zomer schoone Bloemen, en ook meest altijd volkomen rijp Zaad. Verdragen, zonder groote ongeleegentheyd, Rijp, sterke Vorst, en meer andere ongemakken der Winter; alhoewel het ASPHODELUS LUTEUS, of de Affodille met een geele Bloem, en Wortelen, dikmaal hier door schade komt te lijden. Deeze heeft men in onze Gewesten noyt eenig Zaad zien voortbrengen. Kan echter overvloedig vermeer- guldigd worden door hare aangroeyende Wortelen.

Aanwin- ning op tweeder- ley wij- zen.

Al de andere soorten worden aangewonnen op twee- derley wijzen; eerst, door hare aangewassene Wortelen, welke men in het Voorjaar opneemt; en met een waf- sende Maan van April, of September (de laatst ge- noemde Maand is, mijns oordeels, hier toe de bequaam- ste) verplant. Daar na, door haar Zaad, het welk met een wassende Maan van November of Maert, niet diep, word gezayd in Potten, om 's Winters binnens huys te konnen brengen. Men moet het warm zet- ten, en zomtijds met lauwgemaakt Reegen-water besprengen; op dat het dies te spoediger te voorschijn kome. Ondertusschen geeven de hier van uytgeschote- ne Planten hare eerste Bloemen niet voor in het derde of vierde jaar.

K R A C H T E N.

Apulej. hijt. Plant. l. 32. Diosc. l. 2. c. 199.

DE Wortelen van Asphodelus, of Affodille, zijn warm en droog van aart. Gezoden, en met Wijn gebruykt, of ook zelfs in Wijn gekookt, en daar van gedronken, geneezen de Milt- en Geel- zucht: vermeerderen de krachten des Ligchaams; drij-

ven het Graveel uyt; doen de Maandstonden voortko- men, en wel lossen het water der Blaas.

Het Zap der zelve Wortelen verdrijft het zweeren der Tanden. Met Spaansche Wijn, een weynig Myr- rhe, en Saffraan gezoden; dan daar mee de Oogen be- streken, geneest der zelve gebreeken; en maakt een goed, scharp Gezicht.

De Asch deezer gebradene Wortelen op het Hoofd gestreken, belet het uytvallen des Hayr; en doet het zelve weer groeyen. Wil iemand gekruld Hayr beko- men, die scheere eerst het Hoofd gantsch kaal, en wrijve het dan wel te deege met de gebradene Wortel; zoo zal het weer wassen, en gekruld zijn.

De zelve Wortel in de Asch gebraden, en daar mee, ter wijlze noch warm is, de handen en het Aangezicht gewreeven, neemt wech alle Zomer-sproetelen, en an- dere onzuiverheeden aan de zelve.

De Bladeren, Bloemen en Wortelen in Wijn ge- zoden, of het Poeder der zelve ingenomen, maakt een week Ligchaam. Is ook zeer goed teegens de steeken der Scorpioenen, Haegdissen, en andere gifsi- ge Dieren.

LXX HOOFDSTUK. STARREKRUYD.

En aardig Gewas, word in 't Needer-landsch dus, en, mijns weetens, met geenen anderen naam genoemd. In het Latijn, ook in het Italiaansch, ASTER: in het Hoogduysch MEGER-KRAUT; ook STERNKRAUT; en in 't Fransch ESTOILLÉ.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veele veranderlijke, en beziens-waardige soorten; na- mentlijk:

I. ASTER ATTICUS VERUS FLORE LUTEO, of op- regt Starrekruyd met een geele Bloem. II. ASTER ATTICUS LATIFOLIUS FLORE LUTEO, of breed-bladerig Starrekruyd met een geele Bloem. III. ASTER ATTICUS FLORE CÆRULEO, of Starrekruyd met een blauwe Bloem. IV. FLORE CÆRULEO AMPLO, of met een groote Bloem van blauwe couleur. V. ASTER MAJOR FLORE CÆRULEO, of groot Starrekruyd met een blauwe Bloem. VI. ASTER LUTEUS GLABRO LINARIÆ FOLIO, of geel Starrekruyd met gladde Bladeren, teeder als Vlaskruyd. VII. VIRGINIANUS FRUTESCENS FLORE ALBO, of Virginiaansch Starrekruyd met een witte Bloem, groeyende op de wijze van een Heester. VIII. ANNUUS LUSITANICUS, of Portugalsch Starrekruyd, niet langer als eene Zomer duren- de. IX. PANNONICUS FLORE LUTEO, of Starrekruyd uyt Pannonien, of Oostenrijk, met geele Bloemen, anders ook genoemd FRUTESCENS MAXIMUS VIRGINIANUS, of zeer hoog, struvels-wijze opschietend Starrekruyd uyt Virginien. X. VIRGÆ AURÆ FACIE, of Starrekruyd met een gedaante van Goud-roede. XI. MONTIS LIBANI, of Starrekruyd van den berg Libanus. XII. ASTER CONYZOIDES VULGARIS, of gemeen Starrekruyd met Bladeren van kleine Conyza. Eyndelijk XIII. ASTER CONYSOIDES GAL- LICUS, of Fransch Starrekruyd, met een gedaante van kleine Conyza. Meest alle zijn ze van eenereley Bonwing en Waarneeming.

Het ASTER VIRGÆ AURÆ FACIE, of Starrekruyd met een gedaante van goud-roede, brengt in dee- ze Gewesten voort, uyt een teedere, zeer dunne, bruyn-verwige, in de Mond geknauwd wordende krachtige, doch aangenaam-geurige Wortel, verschey- dene Bladeren, zich niet hoog boven de aarde verhef- sende. Zijn een kleine vinger, wat meer of min, lang; twee vingeren breed; in het midden op het breedste,

Gedaante
der Bladen.

breedste; voor eyndigende zoo wel in een stompachtig als spits punt: achter bij de *Steel* voorzien met twee rond-toegaande gedeelten, als *Vleugeltjens*: aan de randen met *Tandjens* van een ongelijke grootte gezaagd: donker-groen van verve, zonder glantsch; doch onder wat bleeker, en een weynig blinkend: wat bitterachtig, echter aangenaam van smaak; geevende een geur van opgedroogde *Alantwortel*, ook daar na de Keel een weynig benauwd en schraal makende. In het midden voorzien met een regt-doorgaande groote *Ader*, waar uyt verscheydene andere, en uyt deeze noch zeer veel kleynder, door het geheele Blad vloeyen; boven zich veel uytwendiger als onder vertonende.

Steelen.

Uyt welke, na gelegenheid van de grootte der *Plant*, voortkomen verscheydene *Steelen*, anderhalve, of ook wel twee voeten hoog; rond, niet zeer dik: onder, na der Zonnen zijde, donker of bruyn-rood van verve, doch boven geheel groen, en zich aldaar in veele *zijde-takjens* verdeelende; aan welke veele kleyne *Bladertjens* groeyen, gantsch slegt aan de randen; voor spits toegaande, en nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde boven malkander voortkomende. Tusschen welke, uyt de voornaamste punten der *Takjens* de *Bloemen* uytspriyten. Deeze zijn niet groot; bleek-blauw van verve. Hebben van binuen eenige bleek-geele *Knopjens*; en staan eenige dagen lang open. Vallen eyndelijk ter aarden neer, of vergaan in haar zelven; zonder in deeze koude Gewesten eenig goed *Zaad* na te laten.

Grond.

Zij beminnen al te zamen een zandige, gemeene, goede aarde, met een weynig, of ook wel veel, eenjarige Paerdmist doormengd: een opene, luchtige, vrije, bequaam ter Zon gelegeene plaats, en tamelijk veel Water. Geeven ieder *Zomer Bloemen*, vermitsze lange jaren in het leven blijven; maar noyt, immers zeer zelden, in deeze Landen volkomen rijp *Zaad*; behalven het *ASTER ANNUUS LUSITANICUS*, of *Portugalsch Starrekruyd*, 't welk niet langer als een *Zomer* duurd; en beyde de soorten van *ASTER CONYZOIDES*, of *Starrekruyd van gedaante als het kleyne Conyza*, die niet meer dan anderhalf jaar het leven behouden; en in den *Herfst* volkomen *Zaad* bekomen hebbende, daar meê versterven.

Aanwinning.

Zij verdragen ook sterke *Vorst*, en alle andere ongelegenheeden des tijds. Worden maar alleenlijk aangewonnen door haar aangewassene *Wortelen* en jonge *Looten*: welke men in het *Voorjaar*, met een wassende Maan van *April* van de oude voorzichtig afneemt, en verplant.

Portugalsch eenjarig Starrekruyd.

Het *ASTER ANNUUS LUSITANICUS*, of *Portugalsch eenjarig Starrekruyd*, word alleen door zijn *Zaad* vermenigvuldigd, en gedurig in staat gehouden: het welk men ieder jaar met een *Aprilische* wassende Maan niet diep in een Pot zayd.

Bladeren.

Deeze soort schiet in onze Gewesten nauwelijks tot de hoogte van een voet, zomtijds eenenwel noch wat hooger op. Krijgt bleek-groene kleyne *Bladeren*, een lid van een vinger lang; twee stroo, of ook wel minder breed, voor rondachtig toegaande, een weynig ruyg van aart; aan beyde de zijden des *Steels* in het bovenste digt bij malkander voortkomende, en onder de zelve bloot latende. Alleenlijk in het midden zijnze voorzien met een teedere *Rugge*. De *Bloem* komt voort uyt het bovenste punt van de *Steel*, geel-verwig, en niet groot, staande in het midden van veele groene *Bladeren*, welke haar als omcingelen. Onder de *Bloem* ziet men gemeenelijk drie teedere *Scheutjens* voortkomen: zoo dat beyde *Bladeren* en *Bloemen* alleen in het bovenste zitten; de *Steel* voorts na beneeden, gelijk alreeds gezegt is, bloot zijnde.

Steel.

Bloem.

After Conyzoides.

Het *ASTER CONYZOIDES*, beyde de soorten, blijven de *Winter* over; en geeven in de tweede *Zomer* *Zaad*: het welk men op de genoemde tijd, en met de gemelde Maan in het tweede *Voorjaar* weer aan de

aarde beveeld; waar door dan de *aanwinning* geschied. Alhoewel ook het uytgevallene zich van zels zayd, en in genoegzame veelvuldigheid opflaat.

Het *ASTER ATTICUS FLORE CÆRULEO AMPLO*, of *Starrekruyd met een groote blauwe Bloem*, krijgt uyt een bruyn-verwige, lange jaren goed blijvende, en van naturen veelvoudige *Veezelwortel* (in de Mond geknauwd wordende een weynig sterk, bitter en scharp van smaak, ook niet geheel zonder reuk, als men ze wat wrijfd), verscheydene *Steelen*, ter hoogte van *Steelen* twee voeten, wat meer of min, opschietende; gantsch rond van gedaante, doch ook met veele fijne een weynig verhogende *streepjens* voorzien; ruyg van aart, een weynig blinkende; aan de eene zijde bleek-groen, aan de andere na de Zon gekeerde wat rosachtig van verve: van binnen groen; begaaff met een groot wit *Pit*, of *Marg*.

Aan deeze *Steelen* ziet men voortkomen veel aardige *Gedaante der Bladeren*, digt boven malkander gesteld: ruym de middelste vinger van eens menschen hand lang: achter zoo breed als de zelve vinger; allenxen voor in een spits punt eyndigende; geheel donker-groen van verve; doch onder veel bleeker; zonder eenige glantsch; hayrachtig, en een weynig scharp in het aanraken: in het midden voorzien met een regt-doorlopende, uyt den groenen bleek-verwige groote *Ader*; bij welke twee andere kleyner en groener ter zijden zitten, niet dwars, maar regt-op in het *Blad* lopende; waar uyt na boven toe eenige weynige teedere *Aderjens* luchtig voortschieten. Als men ze knauwd, valt de smaakt gantsch bitter, verwekken ook eenige sehraalheid in de Keel. Zij rusten niet op eenige *Steeltjens*, maar zonder die zitten ze vast aan hare voornaamste *Steel*; welke ze ten halven gelijk als omhelzen.

Tusschen de zelve spruyten uyt in het bovenste gedeelte eenige korte *zijde-takjens*. Hebben verscheydene rond-gestelde *Knoppen*, bestaande uyt veele ruyge, groene, smalle *Bladertjens*, boven aan hare spits ze punten een weynig bruyn. Als deeze in de Maand van *Julius* de een na de ander open gaan; vertonen ze een aardige *Bloem*; in de rondte meer als een *Ducaton* groot, hebbende over de veertig Paars-blauw-verwige *Bladertjens*, ontrent een halve stroobreed, en de kleyfste vingerbreedte lang; voor rondachtig spits toegaande, zonder eenige reuk. Van onder laten ze zich bleeker zien, en daar in het midden met een donkere streep, als bont. In het midden is een groote ronde plaats, bestaande uyt veele geel-verwige rondachtige *Knopjens*, haar alle de een na de andere openende: welke eenige dagen gebloeyd hebbende, in haar zelven vergaan; en niet, als bij goede warme *Zomers*, in onze Gewesten een volkomen *Zaad* te voorschijn brengen; zittende *Zaad* befloten in een ruyge wolligheid; zijnde langwerpig, plattachtig, ook bleek-verwig, als verouderd. Met een wassende Maan van *September* moet men het aan de aarde beveelen; een kleyne vingerbreed diep; in een Pot, om 's *Winters* binnens huys te kunnen zetten: zoo zal het dan in het *Voorjaar* opkomen; en vervolgens in het derde jaar daar na, zeer zelden eerder, de eerste maal *Bloemen* krijgen.

Het *ASTER CÆRULEUS MAJOR*, of *groot Starrekruyd met een blauwe Bloem*, is een lang-leevende, aangenaam *Genus*, het welk vijf, zes, of noch meerder Maat-voeten hoog opschiet. Heeft een teedere, bruyn, veelvoudige *Veezelwortel*, die, in de Mond geknauwd wordende; krachtig, en niet onaangenaam van geur is; doch een weynig op de Tong bijtende. Uyt de zelve ontstaan veele gantsch bruyn, blinkende, met eenige witte *wolligheid*, en teedere verhevene *streepjens*; ook van binnen met een groot wit, en voos *Pit*, of *Marg* voorzien *Steelen*; aan welke de *Bladeren*, op geene *Steeltjens* rustende, maar onder de *Steel* *Steelen* ten halven als omhelzende, in het ronde, hol en luchtig boven malkander gesteld, voortkomen. Zes vingeren

Gedaante
der Bladeren.

Bloem.

Aanwinning.

Groot
Starrekruyd met
een blauwe
Bloem.
Wortel.

Gedaante
der Bladen.

geren-breedte, of ook meer, zijn ze lang; een Maatduym, wat meerder of minder, breed; in het midden op het breedste; voor in een spits punt cyndigende: in het midden voorzien met een regt-doorlopende *Ader*, of *Rugge*: waar uyt voortschieten verscheidene andere kleynere, teedere, ter zijden opwaarts uytlopende, en als in de huyd blijvende *Adertjens*. Boven zijn ze donker-groen van verwe; onder bleeker; niet geheel slegt, maar gemeenlijk een weynig bulterig en blinkend: rondom aan de randen aardig, doch niet diep, gelijk als gezaagd. Als men ze knauwd, zijn ze in het begin krachtig van smaak; daar na verneemt men eenige scharpheyd.

Gestalte
der Bloemen; in
deze Landen
zonder Zaad.

Tusschen de zelve, beginnende ontrent in het midden, tot boven toe, schieten op veele teedere *zijdetakjens*, niet zeer lang: op welker bovenste en voorste punten in de Maand *Julius* de *Bloemen* worden te voorschijn gebragt. De verwe, gedaante en grootte der zelve komt zeer na bij die van het *Tripolium*, of *Amellus Marinus*, dat is, *Zee- of Water-starrekruyd*; te weeten, van binnen geel; uytwendig bestaande uyt veertig, wat min of meer, in het rond gestelde smalle, bleek-blauw-verwige, voor spitsachtig toegaande, en gantsch geen reuk hebbende *Bladertjens*. Als de zelve eenige dagen hebben open gestaan vergaan ze eynadelijk in haar zelven, zonder in deze Landen eenig rijp Zaad na te laten.

Virgini-
aanisch
Starre-
kruyd,
met een
witte
Bloem.
Wortel.

Het *ASTER VIRGINIANUS FRUTICESCENS FLORE ALBO*, of *Virginiaansch Starrekruyd*, met een witte *Bloem*, groeyende op de wijze van een *Heester*, heeft van naturen een teedere, veelvoudige, zeer dunne, van buyten bleek-witte, van binnen Sneeuw-witte, uyt eygener aart lang-leevende *Wortel*; in de Mond geknauwd wordende, bitterachtig van smaak, vermengd met een krachtige viezigheyd.

Steele.

Uyt de zelve schieten ieder *Voorjaar* in *April* verscheidene *Steele*, welke bekomen de hoogte van vier, ook wel vijf voeten, na geleegentheyd van de bequaamheyd der grond. Zijn gantsch rond, dun, niet dikker als een stroo, zomtijds noch dunner: van binnen voorzien met een wit *Pit*; van buyten gras-groen, een weynig blinkend van verwe: welke naderhand verkrijgen een *Hout- of Struwelachtige* bleke gedaante.

Gedaante
der Bladen.

Aan deze *Steele* komen veele *Bladeren* voort, nu uyt de een, dan uyt de andere zijde van de zelve, in het ronde, een of twee vingeren-breedte boven den anderen. De lengte is van een vinger, min of meer, de breedte van een vinger-breed; in het midden alderbreedst, na de *Steel* veel smaller; voor cyndigende in een spits punt; en van daar tot over de helft aan de randen teeder, doch spits en hol *getand*: boven donker-groen van verwe, zonder eenige glantsch; onder bleeker: in het midden met een dikachtige *Ader* of *Rugge* voorzien; waar uyt verscheidene zeer teedere, zoo dun als een hayr, ter zijden uytlopende *Adertjens* voortkomen. Geknauwd wordende, vind men'er bijna geen smaak aan; doch daar na verneemt men een weynig te zamen-trekkende te zijn.

Gestalte
der Bloemen.

Tusschen de zelve komen aan de *Steel*, van het midden af na boven toe, zeer veel teedere *zijdetakjens*, met kleyne *Bladertjens* verciert, in 't laatste van *September* te voorschijn: uyt welker bovenste of voorste punten, ook ter zijden, zich vertoonen veele *Bloemen*, *Ayrs*-wijze gesteld, doch ieder van de andere gescheyden, en elk alleen op zijn *Steeltje* rustende. De verwe is geheel wit. Bestaan uyt tien, twaalf, en veertien smalle *Bladertjens*, voor spits toegaande: van binnen voorzien met veele ruyge, geel-groene *Knopjens*, niet groot; zonder eenige reuk, doch lang-durende. Als ze een wyl tijds open gestaan hebben, vergaan ze eynadelijk in haar zelven, zonder in deze koude Landen eenig volkomen Zaad na te laten. Zie nu ook hier bij na het *Hoofdstuk* van *WATER-STARREKRUYD*, in 't *Latijn* *TRIPOLIUM*, *AMELLUS*, of *ASTER MARINUS*.

K R A C H T E N.

Het *Aster*, of *Starrekruyd*, is matig verdrogen-^{Egin. 1. 7.} de en verkoelende van aart, daarenboven scheidende, verteerende, en een weynig te zamen-trekkende.

Het *kruyd* gedroogd, gestoten, en met eenige vet-^{Duraat.} tigheid op de beetten der *dolle Honden* of anderer *giffen*^{Herb. f. 33.} *Dieren* gelegd, geneest de zelve. Neemt ook wech de *brand* der *Oogen*, en van allerley gezwellen. Doet ook de uytgeschotene *Aarsdarm* weer intrekken.

Het zelve *kruyd*, gebruykt als een stoving, maakt *Disse*^{Disse. 1. 4.} de *Vrouwlykheid* weer eng. Men kan ook met het *Zap*, uyt de *Bladeren* en *Steele* geparst, schrijven: welk *Schrift* niet gelezen kan worden, dan wanneer men het teegens het vuur, of een brandende *Kaars* houdt.

In *Wijn* gezoden, en eenige dagen achter malkan-^{Lustan.} der daar van gedronken, helpt de geene, die een *hooge val* gedaan, of op eenige andere wijze zich van binnen verzeerd hebben. Stild ook de *Vloeden* der *Vrouwen*; en bevordert de *onvruchtbaarheid*.

LXXI HOOFDSTUK.

A S T R A G A L U S
met een driehoekige Zaadpeul.

Lleen met deezen, en, mijns weetens, ^{Namen.} geen anderen naam in het *Neederlandsch* bekend; word in het *Latijn* geheeten *ASTRAGALUS SILIQUA TRIANGULARI*, *sive TRIANGULARIS*: en in het *Italiaansch* *ASTRAGALO TRI-*

ANGOLARE.

Bemind een goede, gemeene, zandige, aarde; met ^{Grond, en} een weynig een-jarige *Paedemist* doormengd: een opene, ^{Plaats.} luchtige, vrije, wel ter *Zon* gelegene plaats, en matige vochtigheyd. Blijft niet meer dan een *Zomer* in het leven. Word derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *April*, op een goede warme plaats, niet diep, in de aarde gezayd.

Geeft uyt een teedere, regt-neergaande, witte, ^{Wortel.} korte, en van geen onaangename smaak zijnde *Wortel*, gemeenlijk een eenige *Steel* (alhoewel ook zomtijds een of twee kleynere daar neevens) die ter hoogte van anderhalve *Maat*-voet, wat meer of minder, opschiet. Is aangenaam bleek-groen van verwe; ^{Steel.} blinkende; van binnen hol, vol *Zap*, ruym een stroo dik, en met eenige *witte wolligheyd* luchtig bekleed.

Uyt deze *Steel* groeyen voort andere dunne *Steele*. ^{Stelling en} *jens*, wijt van malkander gesteld; nu uyt de een, ^{Gedaante} dan uyt de andere zijde boven den anderen; hebben-^{ren.} de onder gelijk als twee voor spits toegaande *Ooren*, aan welke, op de wijze der *Acacia*, de *Bladeren* uyt-spruyten, van een zeer bevalijke aanschouwing, regt-opstaande; een vinger breedte lang; ruym een halve vinger breed; ovaals-wijze rond; teeder en dun; van boven donker-groen, onder bleeker; en daar, gelijk ook aan hare slegte randen, een weynig wit-ruyg: in het midden voorzien met een regt-doorgaand *Ruggetje*, of *Adertje*; van onderen meer als van boven zichtbaar: waar uyt zes andere zeer kleyne, en als in de *Huyd* blijvende, ter zijden voortkomen. In de *Mond* geknauwd wordende, hebben ze weynig smaak; zijn echter in het begin een weynig amper op de *Tong*.

Tusschen de zelve schieten uyt teedere, dunne, ^{Verve en} doch steevige, regt-opstaande, lange, ook een weynig ^{Gestalte} blinkende en ruygachtige *Steele*; op welker voorste ^{der Bloemen.} punten

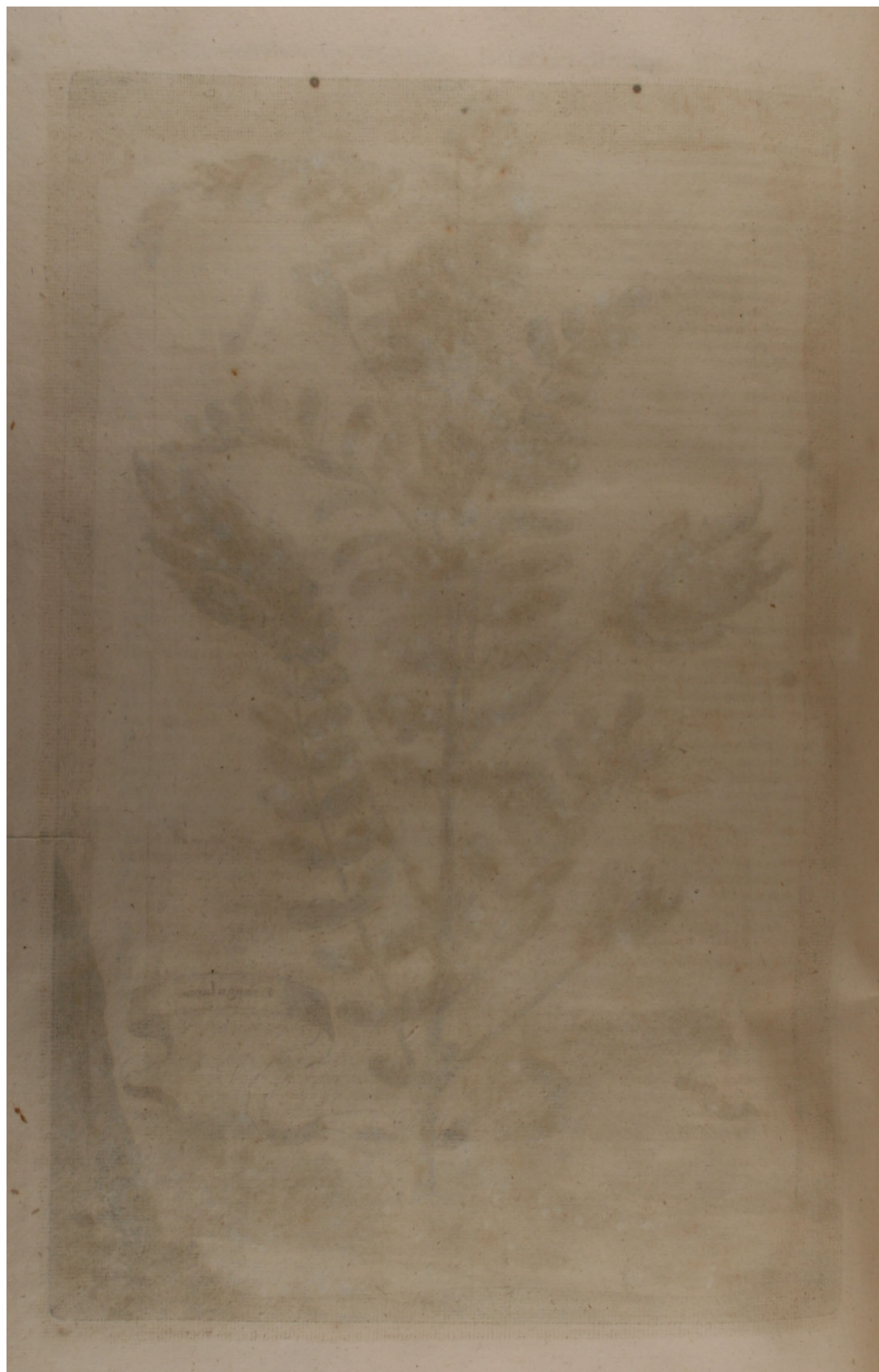

Fig. III.

Astrantia Alpina.

punten zes, agt, of tien langwerpige, ronde, ruyge *Knopjens* groeyen, bij malkander gesteld. Uyt deeze komen voort geelachtig-wit-verwige *Bloemtjens*, bestaande uyt een lang opsteekend *Blad*, een *Ezels-oor* niet ongelijk, en onder twee kleyne teegens malkander rondstaande *Bladertjens*. Als ze eenige weynige dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelven; nalatende driehoekige *Zaadpeulen*, welke een lid van een vinger lang worden, gevuld met een donker-geelachtig *Zaad*, de gedaante van een Nier vertonende. Hier mee versterkt deeze *Plant*.

Zaad,

K R A C H T E N.

Kracht, van het kruyd,

Het *Astragalus Triangularis*, of *Astragalus-kruyd* met een driehoekige *Zaadpeul*, in roode *Wijn* gezoden, en daar mee gewasschen allerley bloedige en onzuivere *Wonden*, reynigt dezelve.

Bladeren,

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* daar op gestrooyd, verrijgt even het zelve, en geneest noch daarenboven de *Wonden* gantschelijk.

en het Zaad.

Het *Zaad*, zijnde verzachtende, verwekkende; en verdeelende van aart, in *Water* genoegzaam geweykt; dan het *Zap* daar uyt gepast, en met *Wijn* vermengd, geneest de *Schurfsheyd*; verzacht alle *hardigheyd*, en maakt een zuiver *Vel*. Scheyd ook, verteerd en verzacht alle uyt- en inwendige *gezwollen* en *ontsteeken*gen. Het zelve *Zaad* gestoten, met *Edik* vermengd, en op de *gezwollene Leeden* gelegd, brengt ze weer te regt.

LXXII HOOFDSTUK.

MEESTERWORTEL.

Namen.

M hare treflijke deugden wil van veel zeer hoog geacht, en even daarom in 't *Neederlandsch* met deezen naam vereerd, word in het *Latijn* geheeten *ASTRANTIA IMPERATORIA*, en *OSTRUTIUM*: in het *Hoogduytsch* *MEISTERWURTEL*.

Twee bijzondere soorten.

Hier van zijn mij in haren bekend twee verscheydenen soorten; als:

I. *ASTRANTIA MAJOR*, of groote *Meester-wortel*.II. *ASTRANTIA ALPINA MINOR*, of kleyne *Berg-Meesterwortel*. Beyde zijn ze van eeven de zelve *Bouw*ing en *Waarneeming*.

Wat voor een aarde zij beminnen.

Zij beminnen een goede, zandige, gemeene aarde, met een-jarige *Paerdmist* wel doormengd: een opene; luchtige, vrije, genoeg ter *Zon* geleegene plaats; en tamelijk veel vochtigheyd. Konnen ook vrij wel verdragen de koude en sterke *Vorst* der *Winter*; inzonderheyd de *MAJOR*, of groote *Meesterwortel*: welke echter in onze *Landen* noyt eenig volkomen of rijp *Zaad* te voorschijn brengd.

Kleyne Berg-meesterwortel.

De *IMPERATORIA ALPINA MINOR*, of kleyne *Berg-Meesterwortel*, schiet uyt een kleyne, teeder en bruyner wig *Worteltje* niet meer als tot de hoogte van vijf vingeren-breedte op. Krijgt op zeer dunne, doch tamelijk lange, bleek-groene *Steeltjens*, ontrent zoo dik als een *Spelle*, kleyne, schoone *Bladertjens*, in de rondte zoo groot als een halve *Schelling*, wat min of meerder; gescheyden in zeeven diep-ingelneede deelen, van welke de drie bovenste de grootste en breedste zijn; al te zamen voor aan spits eyndigende; met sierlijke getakte randjens; ook veele zichtbare teedere *Adertjens* inwendig voorzien: donker-groen van verwe, met eenige bleekheyd doormengd.

Gedaante der Bloemen.

Uyt welker middenste *Hert* opschiet een rond *Steeltje*; ontrent zoo dik als een groote *Spelle*, zoo lang als een kleyne hand, of daar ontrent; boven voorzien met twee, drie, ook vier *Bloemtjens*; niet groot, in het

ronde kloots-wijze gesteld; bestaande uyt twaalf uytwendige, langwerpige, smalle, witte, voor spits toegaaende, en aldaar een weynig groen zijnde *Bladertjens*; en inwendig uyt veele witte *Knopjens*, rustende op korte, groenachtige, draadige *Steeltjens*. Lang duren ze; en als ze eyndelijk vergaan zijn, laten ze na een kleyne, langwerpige en bleek-groen *Zaadje*, bijna gelijkvormig *Zaad*, dat van de *Peeterzelie*, doch niet zoodik, maar wat langer, en streeps-wijze voorzien met eenige kleyne knop-pige ruygheyd.

Deze kleyne *Berg-meesterwortel* is wat teederder van aart als de groote; en word door selle *Vorst* al dikmaal van het leeven beroofd. Derhalven is het geraadzaam, dat men eenige *Planten* in een *Pot* zet, op datmen de zelve 's *Winters* binnens huys bewaren, en alzoo, door een onverwagt geval ontrent de buyten staande, niet geheel van deeze soort beroofd worden mogt.

Bekomt, gelijk wij alreeds gezegt hebben, ieder *Zomer* volkomen rijp *Zaad*; 't welk met een wassende *Maan* van *November* (vermits het lang in de aarde blijft eer het opkomt) in een *Pot*, niet diep gezayd moet worden. Het geen in het *Voorjaar* de aarde word aanbevolen, komt zelden eerder op, als in of teegens den *Herfst*: en deeze *Planten* zijn zoo goed niet, om dat ze, wegens hare jongheyd veel teederder zijnde, meer gevaar lopen, van in de aanstaande *Winter* schade te lijden.

De *ASTRANTIA MAJOR*, of groote *Meesterwortel*, kan niet aangewonnen worden, als alleenlijk door hare aangegroeyde jonge wortelen: welke, in een korte tijd zich zeer vermeerderende, met een wassende *Maan* in *April* van de *Onde* worden afgenomen, en dan verplant.

K R A C H T E N.

Astrantia, of *Meesterwortel*, is warm en verdroogende in den derden Graad; ook doorsnijden- de, verteerende; dunmakende van aart, en sijn van deelen.

Zoo wel de *Bladeren*, als de *Wortelen* in *Wijn* gekookt, en daar van gedronken, bewaard den *Menich* voor de *Pest*, en alle quade *Lucht*. Drijft af het *Water* der *Blaas*, de *Nageboorte*, en de doode *Vrucht*. Doet zweeten: zuiverd de *Moeder*: neemt wech de onvruchtbaarheid der *Vrouwen*, veroorzaakt door koude. Heeld alle inwendige *Wonden*: verdrijft het *Colijk*, en alle *Wind*en uyt het *Ligchaam*; ook de *Tandpijn*, daar mee gewasschen zijnde. Helpt de gebreeken der *Nieren*. Belet de opstijging der *Moeder*; doet de *Maand-sonden* voortkomen: verteerd allerley koude vochtigheeden: komt te hulp de geene, welke met *Geraakheyd*, en met de vallende *Ziekte* zijn gequeld.

De *Wortel* gedroogd; gepulverizeert, en een *Drachma* daar van met *Wijn* ingenomen, is zeer goed voor de *Waterzuchtige*; verjaagd de *Koortzen*, gebruykt zijnde eer men de zelve gevoeld. Strijd teegens alle vergif: versterkt een koude *Maag*: geneest de beetender *dolle Honden*: verwekt eetenslust: doet de spijs verteeren: opend de verstopping van de *Milt*, en dood de *Wormen*. Met een weynig *Zuyker* vermengd, zuiverd de *Borst*, en geneest een quaden *Hoesl*.

Het zelve *Poeder* met *Oly* gemengd, en opgelegd, doet scheidt het geronhene *Bloed*: doet verdwijnen de *Klieven*; de *klonter*en in der *Vrouwen Borsten*, en de *blanv-gestagene* plekken op eenige der *Leeden* des *Ligchaams*.

De *Wortel* met *Granaat-schellen* in *Edik* gezoden, en daar mee gewasschen, neemt wech de *Speenen* of *Takken* aan het *Fondament*.

Het *Zap*, zoo wel van de *Wortel* als van de *Bladeren*, verteerd desgelijks, verdeeld, en geneest alle harde *gezwollen* of *Vergaderingen*. Met *Edik* gemengd, verdrijft allerley *Cranwagie*, of *Schurfsheyd*.

LXXIII HOOFDSTUK.

M E L D E.

Namen.

En gemeen en wel bekend *Gewas*, dus in het *Neederlandsch* geheeten, word in het *Latijn* genoemd *ATRIPLEX*: in het *Hoogduytsch* *MOLTEN*, of *bee-ter MILTEN*: in het *Fransch* *ARROCHE*; en in het *Italiaansch* *ATRIPLICE*, *REPPICE*, of *TREPPICE*.

Veelerley foorten; waar van de voor-naamste

Hier van zijn mij in haren aart bekend veel veranderlijke foorten; als:

I. *ATRIPLEX PALUSTRIS LUSITANICA*, of *Portugalsche Water-melde*. II. *BOTRITIS LUSITANICA*, of *Portugalsche Melde*, op de wijze van *Druyvenkruid* voortkomende. III. *SATIVA RUBRA*, of *tamme rode Melde*. IV. *SATIVA ALBA*, of *tamme witte Melde*. V. *VIRGINIANA BACCIFERA*, of *Virginiaansche Melde*, met *roode schoone Beziën*. VI. *BACCIFERA SYLVESTRIS*, of *gemeene wilde Melde met kleyne Beziën*. VII. *ATRIPLEX FETIDA*, of *stinkende Melde*, daarom ook *VULVARIA* genoemd. VIII. *ATRIPLEX MARINA*, of *Melde*, groeyende aan de *Zee-kant*: en dan noch veel meer andere, onnodig hier op te tellen, wijl ze al te zamen van de zelve *Queeking* en *Waarneeming* zijn.

Wat voor een aarde zij beminnen.

Zij beminnen een gemeene, zandige, zoo wel gemestte als ongemestte grond: een opene, luchtige, vrije, bequaamlijk ter *Zon* geleegene plaats; en tamenlijk veel *Water*. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in het leeven. Geeven teegens de *Winter* volkomen rijp *Zaad*, en sterven dan van een *kleyne Rijp*. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, in *Maert* of *April*, met een wassende *Maan* op nieuws gezayd zijn. Alhoewel ze ook, ter plaats daar ze gestaan hebben, door het neergevallene *Zaad* overvloedig genoeg van zelfs opstaan; in welken gevalle de zaying onnodig is.

Aanwining.

K R A C H T E N.

Galen. lib. Med. Simp. 6. Diof. l. 2. cap. 145.

DE *Melde*, of *Attriplex*, is koud in den eersten, en vocht in den tweeden graad, inzonderheyd de *tamme*. In spijzen gebruykt, maakt een open *Ligchaam*. Is goed teegens het *Bloedspontwen*: jaagt uyt de *Wormen*; en doet verteeren de *heete Gezwellen*, *Bloedzweeren*, en het *wild Vuur*, daar op gelegd zijnde.

Durant. hist. Herb. fol. 55. Rasis lib. Simp. x. 18.

Het *Zaad*, van een afdroogende aart, gedroogd, gestoten, en daar van twee *Drachmen* met witte *Wijn* ingenomen, doet *Braken*: opend de verstoptheyd van de *Leever*, en neemt van de zelve de *hete wech*. Met *Meede* gebruykt, word teegens de *Geelzucht* geprezen.

Averroes lib. Simp. Med. c. 41.

Het *Attriplex fetida*, of *stinkende Melde*, de *Vrouwen* onder de *Neus* gehouden, als ze zich van de *opstijging der Moeder* gequeld vinden, helpt de zelve.

LXXIV HOOFDSTUK.

M E Y E R.

Namen.

Us genoemd in het *Neederlandsch*, word in het *Latijn* geheeten *BLITUM*: in het *Hoogduytsch* *MEYER*: in het *Fransch* *BLETE*, en in het *Italiaansch* *BLITO*, *BLITTO*, *BIEDONE*, of *BIE-TOLONE*.

Verscheyde foorten.

Hier van zijn mij in haren aart eenige onderscheydene foorten bekend; te weeten:

I. *BLITUM VULGARE MINUS SURRECTUM*, of *gemeene kleyne opstaande Meyer*. II. *MINUS REPENS*,

of *kleyne kruypende Meyer*. III. *BLITUM AMERICANUM*, of *Americaansche Meyer*; en meer andere.

Al te zamen beminnen ze een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig oude *Paerde- of Koeve-Plaats*, mist doormengd: een opene, luchtige, vrije, wel ter *Zon* geleegene, liever als een *schaduwachtige plaats*, en veel *Water*.

Geeven gemeenelyk in den *Herst* volkomen rijp *Zaad*. *Zaad*, en worden korts daar na door een sterke *Rijp* van het leeven beroofd. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert*, op nieuws weer gezayd worden: of komen ook, door het neergevallene *Zaad*, dikmaal van zelfs genoeg voort.

Het *BLITUM AMERICANUM*, of *Meyer uit America*, is een schoon en bezienswaardig *Gewas*. Heeft een dikke, groote, digte en sterke, gemeenelyk regt-neerwaarts-schietende *Wortel*, van verwe bleek, of een weynig uyt den bruynen grauwwachtig-wit, inwendig zuiver wit; begaaf met veele kleyne bruynachtige *streepjens*, in het ronde gesteld. Als men ze in de *Mond* knauwd is ze bitter van smaak; wat scherp; een weynig te zamentrekkende, en waterig van aart.

Uyt de zelve (van *Zaad* opgekomen zijnde) schiet in 't eerste jaar een ronde *Steel*; maar daar na komen er verscheyde uyt voort, drie vier, en wel meest vijf voeten hoog; van binnen met een groot *Fel*, of *Blaa-achtig Pit* voorzien. Aan deeze groeyen veele steevigstaande *Bladeren* (welke van onder lichtelijk geel worden) nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, in het ronde boven malkander, rustende op korte *Steele*. De grootste zijn een geheele *Maat-voet* lang, een halve breed; ontrent ovaals-wijze van vorm; echter voor in een punt eyndigende: zwart-, of geheel donker-groen-verwig; onder bleeker; niet blinkende: in 't midden verciert met een regt-doorgaande groote *Ader*, of *Rugge*, van onder purpurachtig: waar uyt verscheyde kleyne, ter zijden uyt-lopende, voortgroeyen. De smaak is *Grasachtig*; onaangenaam, en op het laatste een weynig bitterachtig.

Deze soort vergaat niet zoo haast als de andere, maar blijft wel vijf of zes jaren lang in het leeven. Is teeder van aart. Verdraagt ongeerne sterke *Vorst*, en veel *koude Reegenen*, inzonderheyd meer als een jaar oud geworden zijnde. Moet derhalven, in het *Voorjaar* in een *Pot* geplant, 's *Winters* binnens huys bewaard, en alleen met weynige vochtigheyd onderhouden worden.

Zij bemind in de *Zomer* groote hitte. Geeft in de *Maanden Julius* en *Augustus* aangename *Bloemen*, in het bovenste van hare vermaaklijke bleek-roode, een weynig na het purpur trekkende, blinkende *Steele*; alwaar de zelve zich gemeenelyk verdeelen in eenige *zijdetakjens*, niet tusschen, maar regt teegens over de *Bladeren*, aan de andere zijde der *Steele* uyt-schietende. Rusten op lange ronde *Steele*, *Ars* of *Druyfwijze* gesteld: bleek-purpur-verwig; bestaande uyt vijf rondachtige, en inwaarts krom-gebogenstaande *Bladertjens*. Hebben inwendig een groen, rond, doch tien hoekig gevormd *Knopje*, het welk in grootte toeneemende, bruyn, en vervolgens zwart word.

Krijgt ieder jaar een volkomen rijp *Zaad*, zwart van verwe, en schoon-blinkend, in zwarte, kleyne, blinkende *Huysjens* (tijdig zijnde) besloten; welke in het ronde aardig te zamen gevoegd zijn, vertoonende een ronde *Starre*, of een kleyne *Roozje*.

Dit *Zaad* moet met een wassende *Maan* van *April*, niet boven een stroobreed diep, in de aarde van een *Pot* zijn gelegd. Waar door deeze soort zoo wel word aangewonnen, als door hare aangewassene *Wortelen*: welke men op de genoemde tijd, en met de gemelde *Maan*, van de *oude afneemt*, en verplant.

KRACHTEN.

Egin. l. 7. c. 3. Lustan. tis 2. enar. var. 111. **D**E Meyer, of *Blitum*, is vocht en koud in den tweeden graad. Geeft geen goed voedsel aan het Ligchaam. Is daarenboven de Maag on-aangenaam; veroorzaakt groote onsteltenis, en doet geweldig braken. Word derhalven ondienstig geoordeeld, om inwendig te gebruiken.

Doden. lib. 21. c. 4. De *Bladeren* in Water gezoden, en daar mee gewasschen, dood de *Luyzen* en *Neeten*. De zelve op de gebrandheid gelegd, geneest ze.

Het *Blitum rubrum*, of *roode Meyer*, gezoden, en de Vrouwen over dien damp gezet, drijft af de *Nageboorte*, en doet de *Maandstonden* voortkomen.

LXIV HOOFDSTUK

BEERENOOR.

Waarom
dus in het
Neder-
landsch
genoemd.

Hoe in an-
dere talen.

Grond.
Plaats.

De natuur
schijnt in
deze
Bloem
haar
grootste
meester-
stuk te
hebben
getoond.
Zaad.

Aanwin-
ning door
jonge Lo-
ten;

en wat
daar bij
waarge-
nomen
moet wor-
den.

LS, mijns oordeels, eene der vermaakkijfste, welriekendste, en schoonste *Gewassen*, welke de oogten van een nauwkeurige en begeerige Liefhebber, door een aangename en zeer aantrekkelijke bevalijkheid, in de aanschouwing een regt vergenoegen kunnen geeven. Word in het *Nederlandsch* dus genoemd, om dat de *Bladeren*, alsze in het *Voorjaar* beginnen te wassen, de ooren van een *Beer* niet ongelijk schijnen. In het *Latijn* *AURICULA URSI*, *AURICULA URSINA*, of *ALPINA*; in 't *Hoogduitsch* *BAHRNOHREN*, *BARSANIKEL*; in het *Fransch* *OREILLE D'OURS*; en in het *Italiaansch* *ORECCHIA DI ORSO*.

Bemind een goede, gemeene, zandige grond, met twee-jarige Koeyemist wel voorzien: een opene, vrije, luchtige, bequaamlijk ter Zon gelegeene plaats zoo lief als een schaduwwachtige. Kan vele vochtigheid verdragen; sterke *Vorst*, en allerley andere ongelegenheeden der *Winter* uytstaan.

Geeft ieder *Voorjaar* een zeer lieflijke-riekende *Bloem*; welke in onvergelykelijke schoonheid en verwonderenswaardige veelvoudigheid der onnoemelijke *couleuren* tot noch toe geen weerga heeft, voor zoo veel iemand bekend is. Zoo dat een regt kenner en betragter met volkomen regt deze *Bloem* het getuygenis mag geeven, dat de *Natuur* alleen in de zelve heeft willen vertonen 'de grootste kracht van hare vermogende *Majesteit*. Geeft ook in het laaste van *Junius* volkomen rijp *Zaad*; het welk zonder eenig verzuim ieder dag voorzichtig gewonnen en verzameld moet worden; zoo heeft de *Zaadknoppen* eeven geborsten zijn; maar eerder niet. Anders valt het schielijk daar uyt, en gaat verloren.

Zij worden in onze Gewesten *vermeengvuldigd* op twee bijzondere wijzen; te weten:

Eerst, door hare aangegroeyde *jonge Looten*, welke ieder drie jaren, in hare volkomene *Bloem* staande, opgenomen, van de oude afgescheyden, en in het *Voorjaar*, met een wassende Maan, in een varfch omgesmeetene en genoegzaam gemeste aarde weer geplant moeten worden, ten minsten een halve *voet* van malkander af gezet. Indien men dit door onachtzaamheid quam te verzuimen, zoo dat ze stil stonden, of onge-rept bleeven, zoo verminderen ze niet alleen, maar ver-gaan, en krijgen geene *Bloemen*.

Men heeft ook ondervonden, de *AURICULA URSI FLORE ALBO ET PURPUREO VARIEGATO*, of *wit- en purpur-bonte Beerenoor*, van zulk een aart te zijn, dat ze ieder twee jaren van hare plaats opgenomen, en op een nieuwljks weer gemeste gezet wil worden: anders verliest ze hare *Bonteheid*, en word een-verwig, geheel *wit*, *bleek-wit*, of gantsch *purpur*. Moeten ook alle terstond wel met Reegen-water zijn begoten, indien'er

van boven geen Reegen op valt, om haar dies te beeter weer te doen beklijven, en te bequamer te doen voortgroeyen.

Verder bevind men ook in ieder *Voorjaar*, dat de *Onderze Planten* door de *Vorst* des nagts, en het weer ont-doyen door der *Zonnen warmte* bij dag, komen op te rijzen, en zich uyt de aarde te verheffen. Zoo heeft men dit verneemt, moet men ze zachtjens en behendig weer indrukken, zulker-wijs dat de *Wortelen* niet ge-quetst worden; of liever tot aan het *Hert* met aarde aanvullen, op dat ze niet verderven, en door de sterke Lucht des *Voorjaars* verdrogen mogten.

Ten anderen, worden ze *vermeerderd* door haar *Zaad*, 't welk men moet winnen van de schoonste en donkerste *couleuren*, om weer zoodanige te mogen bekomen, gelijk doorgaans geschied; daar men in tegendeel van slecht-verwige *Bloemen* geen andere als slechte krijgt.

De regte en bequaamste tijd, in welke men dit *Zaad* aan de aarde moet bevelen, is de Maand *September*, met een volle Maan, in de uur als de *Zon* regeerd; op een vochtige plaats, welke van de *Zonnestralen* niet of zeer weynig word bescheenen; in een nieuwljks omgegraven grond, wel voorzien met veel twee-jarige kleyn-gewreevene Koeyen- en een weynig een-jarige *Paer-demist*. Op deze plaats moet men het luchtig stroyen; dan een vingerbreedte hoog met gemeene aarde overdekken, en voorts gantsch stil laten leggen, zonder het eenigzins weer te roeren. Dus doende, zal men bevinden, dat het in 't volgende jaar, in het laatste van *April*, of in *May*, zal voor den dag komen; eerst met twee kleyn langwerpige *Bladertjens*, waar tusschen zich naderhand ronde vertonen.

Deze *jongen* dienen met droog Weer teegens den avond dikmaal met Reegen-water begoten worden; anders zouden ze lichtelijk verdrogen, en zoo vergaan. Moeten ook alle met een volle Maan van *Augustus*, of een weynig te voren, van hare plaats opgenomen, en weer in een nieuwljks gemeste aarde, op een wat luchtiger plaats geplant worden; zoo zullen ze dies te bequamer voort-groeyen, en konnen dan de sterke *Vorst* in de *Winter* beeter verdragen. Ook geeven eenige der zelve wel in het eerste jaar, teegens de *Winter*, *Bloemen*; in 't tweede jaar veele der andere; in 't derde jaar al te zamen.

Hier uyt word jaarlijks gezien zoodanig een verandering, niet alleen in schoonheid der veelvoudige *couleuren*, maar ook in grootheid der *Bloemen*, dat het mijn Pen onmogelijk zou vallen, al de zelve te noemen. Ik heb op deze wijs, in den tijd van acht jaren, daar uyt gewonnen meer dan drie-honderd en dertig genoegzaam-kenbare verscheydeneyt uitmuntende verwen; waar onder waren niet alleen bonte, gemarmelde, donker met een weerschiyn blinkende zuiver purpere, en met een Sneeuw-witte ring; maar ook zwarter als een zwart-roode *Stokroos*, met een aardige geele ring begaafd, en onnoemelijk meer andere. Onder de zelve was'er eene, met twee *Bloemen* uyt malkander komende, gelijk de *Primula vera*, of *Sleutelbloem*: witachtig-groen van verwe, met schoone helder-geele boorden. Dan noch meer andere diergelijke.

De *AURICULA URSI BORRAGINOIDES*, of *FOLIO ET FLORE BORRAGINIS*, in het *Nederlandsch*, *Beerenoor* met *Blad en Bloem van Bernagie*, is blauw van verwe. Heeft de grootte en gedaante van *Bernagie* of *Borrage*; ook uyt vijf *Bladeren* bestaande, doch wel zoo breed, en voor stomp-rond toegaande. Komen voort een, twee, of ook wel drie, niet verre van malkander, aan dunne, bruyne, en ruygachtige *Steltjens*, zommige vier, andere vijf, eenige ook wel zes vingerenbreedte lang. Neemen haren oorsprong niet uyt het *Hert* van hare *Plant*, gelijk de andere soorten van *Auricula Ursi*, of *Beerenoor*; maar rondom onder de *Bladeren*, ter zijden van het *Hert*, vijf, zes, zeeven, of ook wel meer uytspuytende: aan welker voorste punten de

Bloem,

Onder-
vinding.
Middel
daar tee-
gens.

Wat voor
Zaad men
moet win-
nen.

Hoe de
aanwin-
ning door
dit Zaad
geschiedt.

En wat
daar bij
in acht ge-
nomen
moet wer-
den.

Meenigte
van ver-
scheiden-
heeden,
bij den
Schrijver
bekomen.

Beerenoor
met Blad
en Bloem
van Berna-
gie.

Beschrijving der Bloemen.

Bloemen, altijd neerwaarts hangende, gezien werden. Zij zijn zonder eenige reuk; inwendig verciert met een schoone, smalle geel ring: ook in de zelve voorzien, op de wijze van *Bernagie*, met vijf digt bij een gevoegde, achter breede, en voor spits toegaande, langwerpige, geel *Knopjens*, of *Afhangzelijens*; hebbende in het midden een bleek-groen *Rugetje*; uyt wiens midden ook een lang, rond, dun, bleek-verwig *Afhangzelij*, doch voor niet zoo spits, als in die van de *Bernagie*, voortschiet. Als deeze *Bloemen* agt, tien, twaalf, ook wel meer dagen hebben opengestaan, vallen ze op de aarde neer; nalatende in deeze Gewesten kleynen, langwerpige, doch dikachtige *Knopjens*, voorzien met twee inwendige streepen van buyten, en gevuld met zeer kleyn, langwerpig, uyt den rooden bruyen-verwig *Zaad*; 't welk in het laatste van *Julius* en *Augustus* zomtjids zijne volle rijpheyd bekomt.

Bladeren.

Deeze *Plant* legt hare ruygachtige, kluchtige, donker-groene, een weynig blinkende, aan de randen aardig-rond getande kleynen *Bladertjens* van naturen plat op de aarde neer. Zij zijn een halve vinger, wat meer of minder, lang; een vinger, een geheele duym, of ook wel twee vingeren, in het midden breed, onder alderbreedst, en voor in een stomp punt toelopende. Zijn ook onder voorzien met sterke, veelvoudige dikke uytwendige *Aderen*, en een rosachtige *bayrige Wolligheyd*. Is niet zoo hard van aart als de andere *Beerenoor*, vermits ze, buyten gesteld zijnde, in de *Winter* niet alleen door felle *Vorst*, maar ook door al te veel scharp-bijtende *Sneeuwachtige vochtigheyd*, lichtelijk van het leven word beroofd.

Waarneeming.

Is derhalven veel dienstiger, dat ze in een *Pot*, gevuld met de voorgenoemde aarde, en met veel zand doormengd (voor al niet te hoog boven de aarde, om des *Reegens* wil, gesteld), worde gezet op een altijd donkere of schaduwachtige plaats, geheelijk voor de *Zonnestral*en bevrijd, en in de *Zomer* gedurig met veel vochtigheyd voorzien: want indien dit door verzuym word nagelaten, zoo zullen de *Bladertjens* door der *Zonnen*-kracht terstond opkrimpen; en binnen weynige dagen zal men de gantsche *Plant* door droogte vergaan vinden. Moet ook in het laatste van *October* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, verre van den *Oven*; of, het welk best is, daar gantsch geen vuur in gemaakt word: dan onderhouden met niet al te veel *Water*, zonder evenwel de grond te eenemaal droog te laten worden. In het begin van *April*, met een reegenachtige *Lucht*, zet men ze weer buyten; en men wagt haar nauw voor *bayrige Ooste*- en *Noorde*-winden. Dus waargenomen, zal ze veel beeter in het leven, en in welstand blijven.

Aanwinning

Op tweederley wijzen kan men deeze *Plant* bij ons vermeenigvuldigen.

door Zaad

Eerst, door haar *Zaad*; het welk met een wassende *Maan* van *Maert* hol en luchtig word gezayd in een *Pot*, twee stroobreed diep, en gedurig gezet op een donkere plaats.

en Loten.

Ten anderen, door hare aangewassene jongen, welke men zoo wel in *April* als *Augustus* van de oude neemen, en met de gemelde *Maan* verplanten mag.

K R A C H T E N .

Camerar. l. 4. c. 13. Matthiol. l. 4. c. 9.

Beerenoor, of *Auricula Urvi*, is verkoelende, verdrogende, afvagende, en een weynig te zamen-trekkende van aart. Met de *Wortel* in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, stopt de overvloedige *Maandstonden* der *Vrouwen*; is goed teegens de *Pest*, en de beetten der giftige *Dieren*. Geneest de *Gescheurtheyd*, en allerley inwendige *Wonden*; inzonderheyd die van de *Borst*. Het zelve doet ook het *Zap*

der *Bladeren*, der *Bloemen*, en der *Wortelen*, daar op gelegd, of met *Wijn* ingenomen.

Breekt ook de *Steen* en het *Graveel*. Geneest de *Galen. lib.* gebreeken der *Moeder*. Helpt en versterkt de *Zeenu. Med. Simp.* *wen*: opend de verstophtheden der *Nieren* en *Blaas. 6.* *Giftn. lib.* *Neemt* wech de *Hoofdzwijmeling*; ook de *Tand- de Luna-* *pijn*, daar meê gewasschen. Maakt de *Vrouwelijk- rui.* *heyd* eng; zoo dat de *Juffers*, die bijgeslapen hebben, weer voor zuivere *Maagden* konnen doorgaan.

De *Bloemen* in *Wijn* gezoden, of het *Zap* daar *Fab. Ca-* uyt gedrukt, en het aangezicht daar meê gewasschen, *lumen lib.* maakt een zeer zuiver *Vel*: neemt daar van wech allerley *Plast. fol.* *plekken*, *Zomer-sproetelen*, en andere onzuiverheden; desgelijks de *rimpelen. 20. sub* *Alismatis* *nomia.*

De *Wortel* gedroogd, gestoten, en twee *Drach- Fusch. hif.* *men* daar van met *Wijn* gebruykt, verzacht allerley *Pl. c. 326.* *gezwellen*; en de smerten van het *Fleresijn*. Stild de *roode Loop*, en allerley andere *Buyk-vloeden*. Geneest ook de beetten der *dolle Honden*: neemt wech de *pijn* en *krimping* des *Buyks*.

LXXVI HOOFDSTUK.

KLISSENKRUYD.

Ord ook van zommige in het *Nederlandsch* genoemd *KLASSEN* en *KLADDENKRUYD*: in 't *Latijn* *LAPPA*: in het *Hoogduytsch* *KLETTEN*: in het *Fransch* *GLOUTERON*, of *GLETTERON*; en in het *Italiaansch*

BARDANA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie onderscheydene soorten; als:

I. *LAPPA MAJOR VULGARIS*, *BARDANA*, of *PER- Verhey.* *derlandsch* *SONATA*, gemeen groot *Klissenkruid*. II. *CAPITE- de aarde.* *RETICULATO*; met een *Knop* of *Hoofd*; met een witte *wolligheyd* als een *Net* overgelegd. III. *LAPPA MINOR*, of *kleyn Klissenkruid*; ook in het *Latijn* genoemd *XANTHIUM*; in het *Hoogduytsch* *BETTLER-LAUS*, of *SPITZKLETTEN*: in het *Fransch* *PETIT GLOUTERON*.

Niet alle zijn ze van de zelve *Bouw*ing en *Waarneeming*. Evenwel beminnen ze al te zamen een goede, zandige, welgemeste, en ook (doch niet zoo zeer) een harde, kleyige aarde; inzonderheyd het *kleyn Klissenkruid*, het welk veel teederder van aart is; en een matige vochtigheyd, zoo lang de *Planten* noch jong zijn; maar ouder wordende, veel *Water*: een opene, luchtige, vrije, en wel ter *Zon* geleegene plaats.

Het *LAPPA MAJOR*, of groot gemeen *Klissenkruid*, Groot ge- ook het andere, met een *Knop*, of *Hoofd*, met een wit- meen *te wolligheyd* als met een *Net* overgelegd, konnen, ge- klissen- durende de *Wintertijd*, sterke koude, en alle andere ongelegentheeden uytstaen, *Bloeyen* in het tweede jaar. Geeven volkomen, zeer krachtig *Zaad*; en daar meê verstervenze. Behoeven niet weer gezayd te worden, vermits ze, daar ze eens gestaan hebben, zoo wel in een slegte als goede grond, door het neergevallene *Zaad* overvloedig genoeg vermeenigvuldigen.

De *LAPPA MINOR*, of *XANTHIUM*, *kleyn Klissenkruid*, blijft niet langer dan eene *Zomer* in het leven. Word derhalven in ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *April*, op nieuws weer gezayd, ruym een stroobreedte diep. Vermits haar *Zaad* hier alijd rijp word, zoo worden ze deezer wijs aangewonnen, en eenwig-durend gemaakt.

K R A C H T E N .

Het groot *Klissenkruid*, of *Lappa major*, is matig verdrogende, verteurende, en een weynig te zamen-trekkende van aart.

De

De *Bladeren* en *Wortelen* in *Wijn* gezoden, en een *Roemertje* daar van gedronken, of het *Zap* daar van met *Wijn* vermengd, verzacht de *smerten der Blaas*: doet gemakkelijk *water maken*: geneest verwonderlijk de *beeten der dolle Honden*, en aller anderer *giftige Dieren*. Eeven de zelve werking heeft het *Poeder* der gedroogde *Wortelen*, met wat *Zout* vermengd, en daar op gelegd; want het trekt al het vergif terstond nazich. Helpt de *geene*, welke *Bloed-* en *Etter sponwen*, of de *Teering* hebben. Neemt wech de *Leedenpijn*, veroorzaakt door eenig ongeval, en alle *inwendige brand*. Zes dezer *Wortelen*, die noch geen *Zaad* hebben gedragen, gesneden, en in zes ponden *Bier* gekookt, en daar van door den dag gedronken, verteerd de *Takken*, of *Speen*, aan het *Fondament*.

De zelve *Wortel* in *Menschen-water* gezoden, dan daar meê de *armen* en *beenen* gewreeven, verdrijft de pijn in de zelve, en de *witte Roos*.

Deze *Wortel* geconfijt, of in *Zuyker* ingelegd, ook met een weynig *Zout* gekookt in het *Nat* van *Hutspot*, of ander vleesch, is niet onaangenaam te eeten, zeer goed teegens het *Graveel*, en de onnatuurlijke *Buikloop*. Vermeerderd het *Zaad*; maakt lust tot het *Echte werk*, en geneest de *geene*, welke *Bloed* opgeeven.

De *Bladeren*, gekneusd, en op *Wonden* gelegd, verteeren de *brand* en *pijn* der zelve. Gedroogd, gestoten, en met het wit van een *Ey* vermengd, geneest de *zweerende Zeeren*, en allerley *gebrandhejd*.

Met het *Water*, daar de *Bladeren* in gezoden zijn, de *Wonden*, ook *kankerige Zeeren* en *Gezwellen*, gewalschen, helpt haar tot de geneezing.

De *groene Bladeren*, op het *Hoofd* gelegd, trekken de *neergeschotene Moeder* weer op.

Het *Zaad* is goed teegens al de genoemde gebreken. Strijd ook krachtig teegens het *Graveel*: want het breekt de *Steen* der *Blaas* en *Nieren*: stild ook de *Bloedgang*. Het zelve gepulveriseert, en daar van vijf of zes weken achter een dagelijks een *Drachma* met *Wijn* ingenomen, is goed voor de *geene*, die van het *Podagra* of *Flereizijn* worden geplaagd.

Die dit *Zaad* gedurig bij hem draagt, zal altijd vrij zijn van de *Takken* of *Speen*.

Het *Zaad* van *Lappa minor*, of *kleyne Klissenkruid*, is heet, droog, en verteerende van aart. Het zelve gestoten, dan op de *gezwellen* en *Kropzweeren* gelegd, verdrijft en geneest de zelve.

Wanneer iemand in *bezwijmeling* of *onmacht* is gevallen, en dat men dan met het *Zap* dezer *Bladeren* den in *bezwijm*-legenden persoon de *slaap* des *Hoofds* bestrijkt, zoo zal hij terstond weer tot zich zelve komen.

LXXVII HOOFDSTUK.

HOEFBLAD.

Verscheyde
namen.

Dus in het *Neederlandsch* genoemd, word in het *Latijn* geheeten *Tussilago*, *Farfara*, *Bechium*, en *Ungula caballina*: in het *Hoogduysch* *Roszhur*, *Roszhuff*, en *Brandlattich*: in het *Fransch* *Pas d'Asne*, *Patte d'Asne*, of *Patte de Cheval*: in het *Italiaansch* *Tossilagine*, *Farfarella*, of *Ungia di Cavallo*.

Twee
onder-
scheydene
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee verscheyden soorten; namelijk:

- I. De gemelde *Tussilago*, of *gemeen Hoefblad*.
- II. *Tussilago alpina*, of *Berg-hoefblad*. Beyde zijn ze niet van de zelve *Queeking* en *Waarneeming*, maar daar in veel verschillende.

Grond.

Het *gemeene Hoefblad*, of *Tussilago*, bemind een

slegte, zandige, ongeoeffende, doch van naturen een *Plaats*, vochtige grond. Heeft zoo geerne een opene, luchtige, vrije, en wel ter *Zon* geleege, als een *schaduwachtige plaats*; en wil veel *Water*.

Geeft, vroeg in het *Voorjaar*, een *kleyne geel Bloemen*, *Bloem*, alleen uyt de aarde, komende te voorschijn zonder eenig *Loof*. Deeze vergaan zijnde, worden de *Bladeren* eerst gezien. Krijgt in de *Zomer* volkomen rijp *Zaad*. Verdraagt, zonder eenige schade, *Rijp*, sterke *koude*, en allerley andere ongelegenheeden der *Winter*.

Word op tweederley wijs aangewonnen. Eerst door *Aanwin-* haar *Zaad*; het welk met een wassende *Maan* van *Maert*, niet diep, in de aarde word gelegd.

Ten anderen, door hare veelvuldige, de aarde zeet doorlopende *jonge Scheuten*, welke men met een wassende *Maan* van *April* afsteekt, en verplant.

De *Tussilago alpina*, of *Berg-hoefblad*, is veel teederder van aart. Bemind een goede, zandige, vochtige grond, doormengd met een weynig een-jarige *Paerdmist*, een-jarige *Hoenderdrek*, en het *Mol* der verrotte *Boom-bladeren*: een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter *Zon* geleege plaats; ook matige vochtigheid.

Geeft in deze *Landen* bij goede jaren genoegzaam *Bloemen*, maar noyt volkomen *Zaad*. Kan op geenerley wijze veel *koude Herfst-reegenen*, *Sneeuw*, *Rijp*, of eenige *Vorst* verdragen. Moet derhalven, in het *Voorjaar* in een *Pot* gesteld zijnde, in het begin van *October*, zomtijds wat eerder, na dat het *Weer* zich bequaam of onbequaam aansteld, binnens huys worden gebracht, op een goede, luchtige plaats, waar in niet als bij vriezende *Weer* word gevuurd.

Gedurende de deze tijd moet men ze onderhouden met zeer weynig lauwigemaakt *Reegen-water*; en niet voor in het begin van *April*, met een zoete *Lucht* en aangename *Reegen*, weer de *Zonnestral*en voorzeten. Maar dan noch haar voorzichtig wagten en zorgvuldig dekken voor *koude nagten*, *harige* en *schrake winden*.

Wijl deze *Plant* hier geen *Zaad* geeft, kan ze alleenlijk aangewonnen worden door hare aangewassene *jonge Scheuten*; welke men met een wassende *Maan* in *April* of *May* van de *oude* afneemt, en in een *Pot* verplant.

K R A C H T E N.

De *Bladeren* van *Tussilago*, of *Hoefblad*, groen zijnde, verdroogen en verkoelen een weynig; doch gedroogt, zijn ze verwarmende, droogmakende, en wat scharper van aart.

Op allerley wijzen gebruykt, of ook de *Syroop*, daar uyt gemaakt, geneezen de *Hoest*; verzachten de *Borst*, versterken de *Longe*, en neemen wech de *Kortademighejd*.

De *groene Bladeren* gestampt, en met *Zuyker* of *Honig* vermengd; dan op *gezwellen*, *zeeren*, en het *springend Vuur* gelegd, geneezen deezee qualen.

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, gedaan in de *spijzen* der *nytteerende Menschen*, helpt de zelve.

De gedroogde *Bladeren* gekerst, en, gelijk men de *Tabak* doet, door een *Pijp* gezogen, doet verwonderlijk alle *Hoofdpijn* verdwijnen.

Het *Zap* der *groene Bladeren*, of ook de *Bladeren* zelfs, gedaan op *lopende gaten*, en op *gebrandhejd*, verteerd, en neemt de *hitte* daar van wech.

De geheele *Plant*, met een weynig *Solanum officinarum*, of *Naschade* (anders *Nachtschade*) en *Herbloemen* gedistilleert, dan daar van een *Roemertje* gebruykt, neemt wech de *brand* van de *Maag*, *Leever* en *Longe*. Verdrijft de *hitzige Koortzen*, en verkoeld allerley onsteeking van *pestilentielle Gezwellen*.

De *Wortel* in *Meede* gezoden, en daar van gedronken, jaagt de *doodde Vrucht* en *Nageboorte* uyt.

B b

LXXVIII

PESTILENTIE-
WORTEL.Verschey-
de naamen.

Heest in het *Neederlandsch* niet alleen deeze naam, maar ook dien van *grootte* HOEFBLADEREN, en DOKKEBLADEREN. Word in het *Latijn* geheeten PETASITES, of PESTILENTIALIS RADIX: in 't *Hoogduitsch* PESTILENTZWURTZ: in het *Italiaansch* PETASITE. Zulk een benoeming is deeze *Plant* toegevoegd, om dat men ze zeer goed heeft bevonden teegens de *Pest*, en hitzige Koortzen; gelijk hier na verder zal aangewezen worden.

Grond.
Plaats.

Zij bemind een gemeene, zandige, zoo wel ongemestte als gemestte, doch van naturen liever een vochtige als drooge grond: een opene, vrije, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, en veel Reegen.

Bloemen
zonder
Zaad.

Blijft lange jaren in het leven. Kan sterke *Korst*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds uytstaen. Geeft vroeg in het *Voorjaar* hare *Bloemen*, zonder eenig *Loof*, en zij vergaan zonder *Zaad* na te laten. Dan komen hare *Bladeren* voor den dag, in het ronde veel grooter als een *Hoed*. Waaron zij ook heeft bekomen de naam van PETASITES, na het *Grieksche* woord ΠΙΤΑΣ.

Aanwin-
ning.

Zij word enkelijk alleen, doch overvloedig genoeg, *aangewonnen* door hare de grond geweldig doorlopende jonge *Scheuten*: welke men, zoo wel in het *Voorjaar*, als in de *Zomer*, mag opneemen, en verplanten.

K R A C H T E N.

Dioscor.
l. 4. c. 108.
Ægin. l. 7.
c. 3.

DE *Bladeren* van Petasites, of Pestilentiewortel, ook het *Poeder* der zelve, gelegd op vuyle, ineetende, of kankerige Gezwellen, Wonden, en lopende Gaten, geneezen de zelve.

Lonic. l. 2.
c. 297.
Camerar.
l. 3. c. 89.

In *Wijn* gezoden, desgelijks de *Wortel*, of de *Schel* van de *Wortel* (welke het beste en krachtigste van allen is, droog en warm in den tweeden graad) gepulveriseert; dan een *Drachma* daar van met *Wijn* ingegeven, is zeer goed teegens allerley *vergift*, de *Pest*; en andere *gebreeken*, welke door *zweeten* geholpen moeten worden. Want dit middel verwekt het *zweet*, en drijft alle quaadaardigheyd van het *Hert*. Doed ook de *Maandfonten* voortkomen; wel *Water* lossen: dood de *Wormen*: neemt wech de *Buykkramping*, ook 't *Colijk*; en de *opstijging der Moeder*.

Tabernam.
l. 2. c. 30.

De *Schors* der zelve, tweemaal vierentwintig uren lang in *Edik* geweykt: daar na daar in gedaan een weynig *Theriac* en *Zap* van *Wijnruyt*; dan gedronken, is ook zeer goed teegens allerley pestilentielle *Ziekten*.

Dod. l. 20.
c. 20.

De zelve *Wortel* verdrijft en geneest ook de *Schurftigheyd der Paerden*; neemt van haar wech de *Kortademigheyd*, en dood de *Wormen*.

BACCHARIS.

Naam.

Twee ver-
scheydene
soorten.

ONZE *Gewesten* vreemd van naturen, word mijns weetens, bij geene *Volkeren* anders als dus genoemd.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee verscheydene soorten, als:

I. BACCHARIS VERA DIOSCORIDIS, of oprecht

Baccharis, van DIOSCORIDES beschreeven. II. BACCHARIS MONSPELIENSIS, of Baccharis, wassende ontrent Montpellier in Frankrijk; beyde van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, goede, zandige aarde, met een weynig een-jarige Paerdemist vermengd: een opene, luchtige, vrije, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en weynig vochtigheyd. Konnen tamelijk wel uytstaen de *Korst* en andere ongeleegentheeden der *Winter*; doch lichtelijk worden ze door veel koude Reegenen verdorven, en gantschelijk om 't leven gebragt.

De tweede *Zomer* bloeyenze. Geeven, bij goede *Zaad*, jaren, gemeenlijk altijd volkomen rijp *Zaad*, en versterven dan, vermits ze uyt eygener aart niet ouder konnen worden.

Moeten derhalven, t'elkens om 't tweede jaar in de *Aanwin- voortijd*, met een wassende *Maan* van *April* weer in de aarde, niet diep, gezayd zijn. Hier door alleen konnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

K R A C H T E N.

DE *Bladeren* van Baccharis hebben een te samen-
trekkende kracht.

In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, openenze de *zweet-gaten*; doen gemakkelijk *Wateren*, en verwekken de *Maandfonten* der *Vrouws*-*perfoonen*.

De zelve *Bladeren*, op het *Hoofd* gelegd, neemen wech de *Hoofdpijn*, en de hitzigheyd der *Oogen*. Heelen de gezwollene *Borsten* der *kraam-vrouwen*, en het *springend Vuur*. De *Wortel* in *Wijn* gezoden, is zeer goed voor een *veronderden Hoest*; voor de genee, die *inwendig gescheurd*, of van een hoogte afgevallen zijn, en zich *verzeerd* hebben: voor de beetten van *giftige Dieren*. Doed ook ophouden de *Buykloop*, en alle schietende *Catarrhen*, of *Zinkingen*.

BALSSEMAPPEN.

US in het *Neederlandsch*, van zom-
mige ook, met een geringe verande-
ring, BALSAM-, en BALSAMAPPEL,
genoemd. In het *Latijn* BALSAMI-
NA, CUCUMERINA, MOMORDICA,
en CHARANTIA: in het *Hoogduitsch*
BALSAMAPPEL: in het *Fransch* MERVEILLE; en in
het *Italiaansch* VITICELLA, BALSAMINA, of ook
POMO DI GIERUSALEMME; zoo veel als, *Appel van*
Jerusalem.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier
onderscheydene soorten, als:

I. BALSAMINA MAS, of *Balssemappel mannetje*.
II. BALSAMINA FEMINA FLORE ALBO, of *Balssem-
appel wijsje met een witte Bloem*. III. BALSAMINA
FEMINA FLORE PURPUREO, of *Balssemappel wijsje
met een purpure Bloem*. IV. BALSAMINA FEMINA
FLORE RUBRO, of *Balssemappel wijsje met een roo-
de Bloem*. Alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waar-
neeming*.

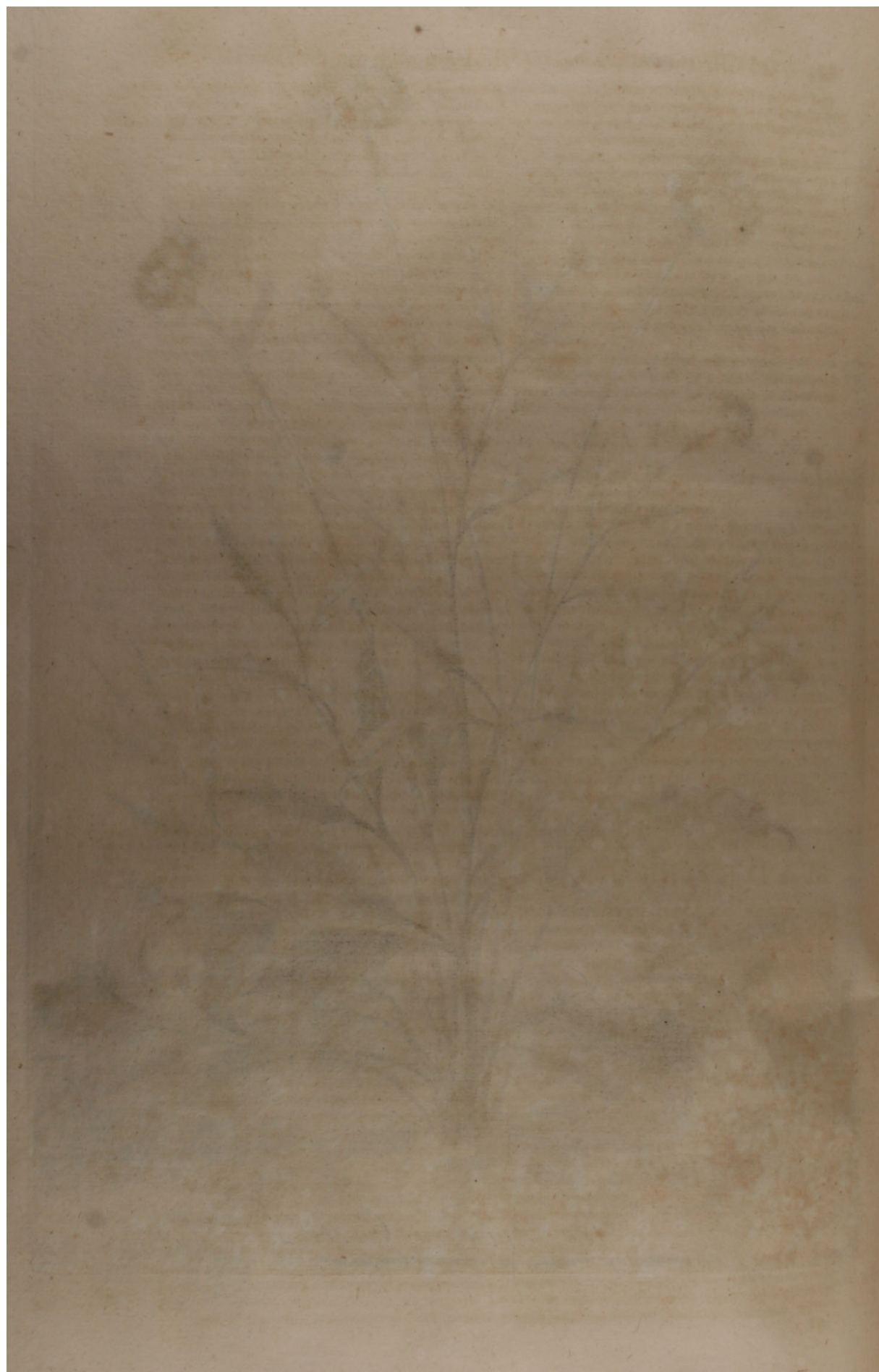
Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met een-jarige Paerdemist, een weynig een-jarige Hoenderdrek, en het Mol der verrotte Boom-bladeren doormengd: een opene, luchtige, warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel *Water*. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leven.

Het BALSAMINA MAS, of *Balssemappel mannetje*, geeft wel in onze *Gewesten* *Bloemen* en *Vruchten*, van een zeer schoone *aanschouwing*, doch geen volkomen rijp *Zaad*, dan bij heete *Zomers* en goede jaren.

Het

Bellis Spinosa Cretica.

Het zelve *Zaad* moet in een *Pot* gezayd, en gantsch niet geroerd worden. Ook een tijd lang in warme Paerdmist gesteld zijn. Als de zelve hare warmte verloren heeft, moet men de *Pot* daar uyt neemen, en, t'elkens weer in yarsche warme Paerdmist zetten.

Het *BALSAMINA FEMINA*, of *Balssemappel wijfje*, word gemeenelyk gezayd in de aarde, op een gantsch warme plaats, teegens een *Muur* of *Schutting*, bevrijd voor alle koude *Ooste-* en *Noorde-winden*. Het moet niet diep gelegd zijn. Krijgd *kluchtige Bloemen*, en in den *Herfst* volkomen *Zaad*. Als het zelve rijp is, barst het *Huysje*, waar in het besloten legt, lichtelyk in verscheydene deelen van een; krieuweld zich om, en laat het *Zaad* vallen. Hier op moet men letten, wanneer de *Vruchten* geel en gelijk als doorluchtig worden; of het gaat verloren.

Het gemelde *Zaad* van beyde de soorten moet ieder *Voorjaar*, in de *Maand* van *Maert* of *April*, met een wassende *Maan*, de aarde aanbevolen worden.

KRACHTEN.

Dod. l. 22. a. 8. DE *Bladeren* en *Vruchten* van *Balsamina mas*, of *Balssemappel mannetje*, zijn gematigd van aart. Geneezen de *inwendige zwoeringen* van de *Borst*, en van de *Darmen*: ook de *Takken* of *Speenen* aan 't *Fondament*, desgelijks de *varsche wonden*, daar op gelegd zijnde.

Camerar. l. 4. c. 143. In *Wijn* gekookt, en daar van gedronken, of het *Poeder* met *Wijn* ingenomen, geneest ook de *inwendige quet-zuren*: verdrijft het *Colijk*, en verzacht de *smerten* zoo der *barende*, als der alreeds *verloste Vrouwen*.

Herm. Bar. in Coll. Math. l. 4. c. 177. De *Oly*, gedistilleert uyt het *Zaad*, gestreeken op den *Buik* der *zwangere Vrouwen*, veroorzaakt de zelve een lichte *verlossing*. Is goed voor *gezwellene Borsten*, *Gebrandbeyd*, *trekking der Zeemerven*, en de *Breukken*, dikmaal daar op gestreeken zijnde; voor de *ontsteeking der Wonden*, en ook van de *Moeder*, *Clisters-wijze* daar in gespuyt.

Fuchs. lib. Pl. c. 69. De *Vruchten* van het *Balsamina femina*, tweemaal vierentwintig uren, of noch langer, in *Oly* geweykt, en daar mee de *Wonden* bestreeken, heelen de zelve.

LXXXI HOOFDSTUK.

MADÉLIEVEN.

Verscheyde namen.

Y veele genoeg bekend; worden in het *Neederlandsch* niet alleen dus, en dikmaal *MAAGDELIEVEN*, maar ook van zommige *MARGRIETEN* genoemd. In het *Latijn* *BELLIS*: in het *Hoogduytsch* *MASZLIEBEN*: in het *Franssch* *PASQUETTES*, of *MARGUERITES*; en in 't *Italiaansch* *BELLIDE*, *PRIMO FIOR*, *PRIMOLA VERA*, of *FIOR DI PRIMAVERA*.

Hier van zijn mij in haren aart veel aardige veranderlijke soorten bekend geworden; als:

I. *BELLIS HORTENSIS FLORE RUBRO PLENO*, of *gemeene Hof-madelieven*, met een *dubbele roode Bloem*. II. *FLORE ALBO PLENO*, of *met een dubbele witte Bloem*. III. *FLORE VARIEGATO PLENO*, of *met een bonte dubbele Bloem*. IV. *FLORE VARIEGATO PROLIFERO PLENO*, of *met een bonte dubbele Bloem uyt Bloem*, anders met *Kindertjens*. V. *FLORE ALBO PLENO PROLIFERO*, of *met een witte dubbele Bloem uyt Bloem*, niet zoo zuiver groeyende, veelvoudig en lang uytals de *bonte*, doch gemeenelyk korter, weyniger in getal, en digter te zamen blijvende. VI. *BELLIS SPINOSA CRETICA*, of *Madelieven met Doornen uyt Candien*. VII. *AMERICANA*, of *Madelieven uyt America*. VIII. *LUTEA DALECHAMPII*, of *geele Ma-*

van welke hier eenderley worden

delieven, beschreeven van *Jacobus Dalechampsius*. IX. *voorge-CÆRULEA*, of *Madelieven met een schoone blauwe steld.*

Bloem; ook *GLOBULARIA* genoemd. X. *FRUTICOSA MAJOR LUSITANICA*, of *grootte Portugalsche Madelieven*, welke *struvels-wijze* wassen. XI. *FRUTICOSA MAJOR LYCHNIDIS FOLIO*, of *grootte struvels-wijze groeyende Madelieven*, met *Bladeren van Christus Oogen*, en noch meer andere, onnodig hier te verhalen. Niet alle zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

De soorten van *BELLUS HORTENSIS*, of *gemeene Hof-madelieven*, zoo wel enkele, als met *dubbele*, of met *Bloemen uyt Bloemen* voortkomende, beminnen allerley slag van grond, doch hebben alderlieft een zandige, en met een weynig twee-jarige *Koeyemist* voorziene aarde: een opene, luchtige, vrije plaats, en veel *Water*. Geeven jaarlijks volkomen rijp *Zaad*. Konnen sterke *konde*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaen.

Worden *aangewonnen* op tweederley wijzen. *Eerst* door haar *Zaad*; het welk neervallende van zelfs genoeg weer opstaat, en voortkomt. *Ten anderen*, door *aangewassene jonge Looten*; welke men in ieder *Voorjaar* van de oude afneemen, en met een volle *Maan* verplanten moet; alwaar het ook twee of driemaal in eene *Zomer*. Dan worden ze noyt enkel; het welk anders lichtelyk en dikmaal gebeurd. Indien men de geene, welke enkel van *Bloem* zijn, twee, drie of viermaal in een jaar, altijd met een volle *Maan*, opneemt en verzet, zoo worden ze t'elkens *dikker*, en cyndelyk geheel *dubbel*. Doch als men haar niet dikmaal van aarde veranderd, weer *enkel*.

Beyde de soorten der *PROLIFERA*, of *met veele kleyne Bloemen uyt een*, mogen niet ieder jaar opgenomen zijn, vermitsze dan weynige of slegte *Bloemen* geeven; maar wel om 't tweede jaar, wanneer men haar vroo-lijker, en schoonder bloeyende ziet. Hare *Bladeren* zijn die van de *gemeene Madelieven* in alles gelijk. Eevenwel komen de *roode* en *wit-bonte Bloemen uyt Bloemen* voort met langer *Steeltjens*, en zijn van een veel aangename *aanschouwing*, dan de *witte*, welke uyt eygener aart veel korter, en aan hare voornaamste *Bloem*, daarze uyt groeyen, als vast gehegt blijven, gelijk de *ervarentheyd* genoeg bewijst.

Het *BELLIS SPINOSA CRETICA*, of *Madelieven met Doornen uyt Candien*, is een beziens-waardig *Gewas*. Schiet in deeze *Gewesten* op ter hoogte van een en een halve voet, en groeyd van naturen *struvelachtig*. Ver- deeld zich in veele tamelyk-dikke *Takjens*: waar uyt aan beyde zijden, doch niet regt teegens over den anderen, de *Bladeren* voortkomen; zijnde anderhalf *vinger-lid*, of daar ontrent, lang; een kleyne *vinger*, wat min of meerder breed; aan de *Steele* zeer smal; voor op haar breedste, en rondachtige toegaande. Hare *verve* is bleek-groen. Zijn rondom zeer aardig ver- cierend met veele *Tandjens*, als kleyne *Doortjens*, al- hoewelze inder daad noch hard zijn, noch steeken. In het midden zijnze vooreen met een recht-doorgaande *Ader*; waar uyt eenige weynige andere zeer teedere ter zijden uyt komen. Hebben een meenigvuldige, regt- neerschiendende, en dikmaal boven de aarde genoegzaam zichtbare bleek-bruyne *Veezel-wortel*.

Deze *Madelieven* zijn teeder van aart. Beminnen plaats en een goede zandige aarde, met een weynig een-jarige *Grond*. Paerdmist doormengd: een opene, luchtige, warme, vrije, wel ter *Zon* geleegene plaats, en matige vochtigheid. Geeven ieder *Zomer* een schoone geele *Bloemen*, niet alleen uyt het *Hert der Bladeren*, maar ook wel ter zijden van de opschietende *Looten*. Gemeenelyk eevenwel komen ze enkelijk voort uyt het bovenste der *Steele*; zijnde gantsch rond, tamelyk groot, ook een weynig verheeven, en zonder eenige *Bladertjens*, gelijk als te eenemaal naakt; doch van een schoone goud-geele *verve*. Niet haast verdorren ze,

maar blijven lang staan; doch eyndelijk vergaan ze in haar zelven.

In deze koude Gewesten geeven ze noyt eenig ryp *Zaad*. Verdragen ongeerne veel koude *Herfst-reegenen*, *Rijp* en sterke *Vorst*. Moeten derhalven, in een Pot gezet zijnde, in het begin van *October* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, daar ze, door de Vensteren, Lucht en Zon mogen genieten zoo lang het eenigzins geschieden kan; en waar in niet als bij vriezend Weer word gevuurd. Gedurende dien tijd moet men ze slegts met een weynig lauw-gemaakt Reegen-water van boven begieten, vermits ze anders lichtelijk verderven; en niet voor in het begin van *April*, met een aangename Reegen weer buyten gesteld, voor veel *vochtigheid*, *koude nagten*, *bayrige* of *sevrale Oofte-* en *Noorde-winden* wel gewagt, en voorzichtig gedekt zijn. Zij worden alleenlijk *vermeenigvuldigd* door hare aangewassene *jonge Looten*, van zelfs genoegzaam *Wortelen* schietende: welke men in een toenemende Maan in *April* of *May* van de *oude afneemt*, en in Potten verplant.

Het *BELLIS AMERICANA*, of de *Americaanfche Madelieve*, een ongemeene *Plant*, is tamelijk hard van aart. Schiet uyt hare grauwe *Veezelwortel* op tot de hoogte van drie voeten. Verdeeld zich in veele tamelijk-dikke en ronde *Steele*n, waar aan rondom de *Bladeren* groeyen, opwaarts gekeerd. Zij zijn twee vinger-leeden, wat meer of min, lang, doch smal; donker-groen van verwe; in het midden alderbreedst; voor spits toegaande; aan de randen verciert met veele spitse *zaags-wijze* gevormde *Tandjens*; en in het midden met een regt-doorgaande *Ader* voorzien; waar uyt eenige andere zeer teedere, kleyne, en maar eenen zichtbare voortspruyten.

Deze soort bemind een zandige, goede aarde; enkelijk alleen vermengd met het Mol van verrotte Boom-bladeren, en geen andere vettigheid: een opene, luchtige, vrije, warme, wel ter Zon gelegeene plaats, en tamelijk veel vochtigheid. Geeft, bij goede *Zomers*, *Bloemen*, uyt de bovenste punten der *Takken* voortschietende. Rond zijn ze; ontrent zoo groot als een *Ducaton*, en wit-verwig. Bestaan uyt vijftientwintig, dertig en noch meer smalle, lange *Bladertjens*, van binnen voorzien met een geele, veezelachtige, ronde plek. Als ze eenige dagen lang open hebben gestaan, vergaan ze eyndelijk in haar zelven en laten noyt volkomen *Zaad* achter.

Tamelijk wel kunnen ze uytstaan de *koude* en andere ongeleghentheden der *Winter*: echter worden ze zomtijds door de *Vorst* van het leeven beroofd; inzonderheid als ze lang gestaan hebben. Is derhalven dienstig, dat men altijd iets van deze *Planten* in een Pot bewaard, om niet eens onverwagt van deze soort geheel ontbloomt te zijn.

In deze onze koude Landen worden ze alleenlijk *vermeenigvuldigd* door hare *jonge* de aarde doorlopende *Scheuten*; welke men met een wassende Maan in *April* van de *oude afneemt*, en in een nieuwe grond verplant. Dit moet ieder drie jaren geschieden, indien men dit slag een lange tijd behouden, en niet geheel daar uyt geraken wil.

De *BELLIS LUTEO DALECHAMPII*, of de *geele Madelieven van Jacobus Dalechamps*, schieten niet meer als ontrent een Maat-voet hoogte op uyt hare teedere, bruyne *Veezelwortel*, gemeenlijk de aarde met lange *Scheuten*, gelijk de *Roozen*, doorborende. Aan de dunne en ronde *Steele*tjens komen, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, de *Bladeren* voort, welke de *Steel* gelijk als ten halven omhelzen. Zijn steevig, en hard in 't aanraken; van een aangename groenheid, doch onder bleeker: anderhalf lid van een vinger, wat meer of minder, lang, ontrent een vinger breed; voor spitsachtig toegaande, en met een regte *Ader*, ook met veel andere kleynere, geheel doorlopende.

Deze soort bemind alleenlijk een luchtige, goede, zandige aarde, zonder eenige vettigheid, welke niet kan verdragen: een opene, luchtige, vrije, wel ter Zon gelegeene plaats, en veel Water. Geeft wel ieder jaar *Bloemen*, maar geen *Zaad*. Deze *Bloemen* zijn tamelijk groot, onder omcingseld met veele kleyne groene *Bladertjens*; bestaande alleen uyt veele regt-opstaande dunne geele *Spier*tjens, konnende voor geen opregte *Bladertjens* gehouden worden. Lang duren ze, en vergaan eyndelijk in haar zelven. Deze *Plant* vermag sterke *Vorst*, en allerley andere ongeleghentheden der *Winter*, uyt te staan. Kan, vermits ze geen *Zaad* geeft, alleenlijk *aangewonnen* worden door aangegroeyde *jonge Looten*. Welke in het *Voorjaar*, met een wassende Maan van *April*, altijd om 't derde jaar moeten opgenomen, en weer in nieuwe varfiche aarde verplant zijn.

De *BELLIS CÆRULEA*, of *Madelieven met een blauwe ronde Bloem*, ook van zommige genoemd *GLOBULARIA*, zijnde een kleyne *Plant*, digt bij de grond blijvende, gelijk de *BELLIS HORTENSIS*, of *gemeene Hof-madelieven*, bemind een zandige, goede grond, met weynig vettigheid, maar wel met het Mol der verstorvene Boom-bladeren doormengd: een opene, luchtige, vrije, warme, wel ter Zon gelegeene plaats, en niet te veel vochtigheid.

Geeft in de *Zomer* niet alleen *Bloemen*, maar ook, bij goede jaren, volkomen ryp *Zaad*. Is niet zeer hard van aart. Word derhalven, buyten blijvende, dikmaal door een sterke *Vorst* wechgenomen. Ter welker oorzaak men, om niet geheel van deze soort beroofd te worden, genoodzaakt is, altijd iets daar van in een Pot te bewaren, welke men 's *Winters* binnens huys steld, en de zelve, gedurende dien tijd, met zeer weynig vochtigheid onderhoud. Zij word *vermeerderd* en *aangewonnen*, niet alleen door haar *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *April* moet gezayd zijn, niet diep, in een Pot; gesteld op een warme plaats: maar ook door hare *jonge Afzet*zels, welke men op de genoemde tijd van de *oude afneemt* en verplant.

De *FRUTICOLA LYCHNIDIS FOLIO*, of *grote struvels-wijze groeyende Madelieven*, met *Bladeren* van *Christus Oogen*, schiet uyt eygener aart drie, of ook vier Maat-voeten hoog op. Is aan hare regt-opstaande *Steele*n voorzien met veel *Bladeren*, aan beyde de zijden onordentlijk voortkomende; ontrent een vinger lang, een duym breed; achter na de *Steel* smal; in 't midden breedst; voor spitsachtig-rond toegaande: bleek-groen van verwe; wat ruig en dikachtig van aart; inwendig verciert met een regt-doorgaande *Ader*; waar uyt voortvloeyen veel andere teedere, opwaartslopende *Adertjens*. Boven aan de *Steele*n vallen ze kleynere, smaller, en eyndigen voor aan spitzer. Tusschen welke om hoog, desgelijks uyt de punten der genoemde *Steele*n, groeyen veele *Tronwijze* bij malkander gestelde *Bloemen*; niet groot; in het rondom bestaande uyt veele zeer smalle, witte, digt bij malkander gevoegde *Bladertjens*; in het midden voorzien met een groot deel geele *Knopjens*, gelijk de *Camillen*. Als ze eenige dagen geduurd hebben, vergaan ze in haar zelven, en laten achter een kleyn teeder *Zaad*.

K R A C H T E N .

Zoo wel de *wilde* als de *ramme Madelieven* zijn verkoelende, verdrogende, en een weynig te zamen-trekkende van aart.

Madelieven in goede Wijn gekookt, of het gedistilleerde Water van de zelve, of ook het daar uyt gepastte *Zap*, met Wijn ingenomen, is zeer goed voor alle *inwendige wonden*, en de *gefeurtheit*: voor *Koortzen*; de *brand der Liever*, en de hitte van meer andere inwendige deelen.

Durant. De Bladeren in de Mond geknauwd, neemen wech de hitzige Bleyen op de Tong. De zelve gestoten, verdrijven de heete gezwollen aan de heymelijke Leeden; ook de Apostematien en Klieren aan den Hals.

Lonicer. Het Zap gedaan in allerley Wonden, of bij andere Wond-zalven, geneest de zelve: word derhalven zeer veel van de Chirurgen gebruykt. In de Oogen gestreken, neemt van de zelve de Vliezen, ook de scheemering wech.

LXXXII HOOFDSTUK. WITTE BEEN.

Namen.

Eest, mijns weetens, in het Neederlandsch geen anderen naam dan deezen. Word in het Latijn geheeten BEEN ALBUM, POLEMONIUM, en PAPAVER SPUMEUM: in 't Italiaansch POLEMONIO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie onderscheydene soorten, namentlijk:

I. POLEMONIUM VULGARE ALBUM, of gemeene witte been. II. BEEN ALBUM FOLIO HIRSUTO, of witte been met ruyge Bladeren. III. POLEMONIUM VERUM DIOSCORIDIS, of opregte witte been van DIOSCORIDES. Al te zamen zijn ze van de zelve Queeking en Waarneeming.

Grond. Zij beminnen een gemeene, zandige en welgemeste grond, ook een ongemeste: een opene, luchtige, vrije, en bequaam ter Zon geleegene plaats; veel, of ook weynig Water.

Bloemen. Zijn hard van aart. Geeven ieder jaar Bloemen, en ook de meeste tijd volkomen rijp Zaad. Verdragen sterke koude, en allerley andere ongeleegentheeden der Winter. Worden aangewonnen, niet alleen door haar Zaad, het welk met een wassende Maan van April, niet diep gelegd, de aarde word aanbevolen; maar ook door hare aangewassene jonge Wortelen; die men op de genoemde tijd en met de gemelde Maan van de oude afneemt, en verplant.

K R A C H T E N.

Galen. lib. Polemonium, of witte been, is verdrogende van aart, en sijn van deelen.

Med Simp. De Wortel in Wijn gezoden, dan een Roemertje daar van gedronken, of een Drachma van de zelve gedroogd met Wijn ingenomen, is goed voor de Bloedgang; de steeken en beetten van giftige Dieren. Neemt wech de Koude- of Druppel-pis, en het Colijk; verzacht de Tandpijn; desgelijks de smerten van het Flersijn. Geneest de gebreeken van de Leeve. Verjaagd de verstophtheid en hardigheyt van de Milt.

De Bladeren gestoten, en gelegd op de beetten der dulle Honden, of der Slangen, heelen de zelve.

Bauhin. Het Zap daar uytgeparft, en in de Oogen gedaan, verteerd de brand der zelve, en neemt de pijn wech.

LXXXIII HOOFDSTUK.

B E E T.

Verscheyde namen.

Eder genoegzaam bekend, en zeer gebruykelijk in spijsen, word in 't Neederlandsch niet alleen dus, maar ook van veele (alhoewel oneygentlijk) genoemd WARMMOES. in het Latijn BETA: in het Hoogduytsch MANGOLDT: in het Fransch POIRÉE, of PORRÉE; in het Italiaansch BIETOLA.

Verschey. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vee-

le zeer schoone, en beziens-waardige veranderlijke soor-dene zonde-derlinge-soorten;

I. BETA VULGARIS VIRIDIS, of gemeene groene Beet. II. BETA RUBRA, of roode Beet. III. CANDIDA ROMANA, of blanke Roomsche Beet. IV. LUSITANICA, of Portugalsche Beet. V. LATICAULIS RUBRIS VENIS EXORNATA, of Beet met breede Steelen, en roode Aderen doorlopen, zoo gantsch bevallijk aan het Oog, dat een ieder over de aanschouwing tot verwondering word bewogen. VI. LATICAULIS VENIS LUTEIS VARIEGATA, of breed gestelde Beet, met gele Aderen versierd; niet minder als de voorgaande vermakelijk in hare schoonheid. VII. LATICAULIS VENIS ALBIS DISTINCTA, of breed gestelde Beet, begaast met witte Aderen. VIII. BETA LATICAULIS VIRIDIBUS VENIS PRÆDITA, of breed gebladerde Beet met groene Aderen. IX. BETA CANDIDA BULBOSA, of witte Beet met een roode Bolwortel, zich boven de aarde verlonende. X. BETA SPINOSA CRETICA, of Beet nyt Candien, met een steekend Zaad. Niet alle zijn ze van de zelve Bonwing en Waarneeming.

Zij beminnen echter al te zamen een gemeene, goede, zandige, of kleyige, gemeste of ongemeste aarde: liever een opene, vrije, wel ter Zon geleegene, als een dompige of schaduwachtige plaats; en veel, of ook weynig vochtigheid. Verdragen sterke Vorst, en allerley andere ongeleegentheeden der Winter. Krijgen de tweede Zomer volkomen rijp Zaad: blijven echter gemeenlijk langer in het leeven. Mogen niet alleen in het Voorjaar, maar ook op andere tijden in de Zomer, gezayd worden; altijd met een afgaande Maan. Slaan ook, daarze eens gezet zijn, dikmaal van zelfs genoeg op. Dit Zaad blijft eenige jaren lang goed. Sommige houden voor 't beste Beet-zaad, het geen in de derde Zomer word gewonnen.

De BETA CANDIDA BULBOSA, of witte Beet, met een roode ronde zeer schoone Bolwortel, bemind een luchtige grond, met Zand en oude Paerdestijf wel voorzien: een opene, vrije, bequaamelijk ter Zon staande plaats, en matige vochtigheid; verdraagt de sterke Winter-koude zoo wel als al de voorgenoemde. Word ieder Voorjaar, met een volle Maan van April, niet diep in de aarde gezayd. Geeft de tweede Zomer volkomen rijp Zaad, en versterft daar mee.

De BETA SPINOSA CRETICA, of steekende Beet van Candien, schiet uyt eygener aart zeer weynig of gantsch niet op, maar blijft kruypende bij der aarden. Brengt voort kleyne Bladeren, donker-groen van verwe, een kleyne vinger, wat meer of minder, lang; een halve vinger, of daar ontrent breed; voor rond, achtig, of stomp, toegaande; ook daar niet zoo breed als achter, alwaarze hoekig, gelijk als geveugeld schijnen: inwendig voorzien met veele teedere Adertjens, uyt een grooter voortkomende. Tusschen welke ontstaan en zich verlonen verscheyden Scheutjens, ontrent een halve el lang; waar aan ter zijden van ieder Blad, en uyt de voorste punten, te voorschijn worden gebragt veele in het ronde bij malkander gevoegde kleyne, gele, en Ays-wijze gestelde Bloemtjens.

Deeze soort bemind een goede, gemeene, zandige aarde, vermengt met een weynig oude Paerdestijf, ook wel met geen vettigheid: een opene luchtige, warme, vrije, bequaamelijk ter Zon geleegene plaats, en weynige vochtigheid.

Blijft niet langer dan eene Zomer in 't leeven. Geeft in den Herfst, wanneer de Bloemtjens vergaan zijn, volkomen rijp Zaad: het welk een weynig langwerpig en roodachtig van couleur is. Het zit in huysens, boven voorzien met drie geweldig-steekende doortjens. Als het rijp is geworden, versterft de Plant. Moet derhalven in ieder Voorjaar, met een wassende Maan van April, door het Zaad weer aangewonnen zijn; het welk men op de genoemde tijd in de aarde legt.

K R A C H T E N.

DE witte Beet is koud en vochtig van aart; daar beneevens zuiverende en afvagende. Tot spijsen gebruykt, opend de verstoptheyd der Milt: maakt een week Ligchaam, alsze niet lang word gezoden; doch te lang, *stoptze*.

In Water gekookt, en zoo met groene Look gebruykt, doet wel *wateren*: dood alle Wormen: sild de *Buyloop*, en is goed voor de Geelzucht. De zelve gekookte Bladeren gelegd op de gebrandheyd, op Bloedzweeren, en op het wild Vuur, is zeer goed teegens deeze gebreken.

De groene Bladeren gestoten, en gelegd op ineenende zweeringen, ook op de quade Schurfsheyd des Hoofds, geneezen de zelve.

Het daar uyt gepastte Zap (doch niet te veel gebruykt) zuiverd de Maag, en verwekt Stoelgang. Op het Hoofd gestreken, dood de Luyzen en Neeten.

De Wortel van Beet wel gezuyverd, met wat Zout bestreken, en gebruykt als een Suppositorium, opend het Ligchaam. De zelve Wortel gedroogd, gestoten, en in Wijn gelegd, maakt binnen weynige uren daar van goede Edik.

Het Zap uyt de Wortel, gedaan op de beetten van giftige Dieren, word zeer geprezen.

De roode Beet, of *Beta rubra*, is niet zoo verwekende van aart; doch verstrekt in de Winter voor een goede Salade; inzonderheyd dienstig voor de geene, die van het Graveel worden gequeld, en niet wel haar water kunnen maken.

LXXXIV HOOFDSTUK.

B E T O N I E.

Namen.

En zeer heylzame Plant, word dus in het *Neederlandsch* genoemd: in 't *Latijn*, desgelijks in het *Italiaansch* *BETONICA*, of *VETONICA*: in het *Hoogduytisch* *BETHONIEN*: in 't *Fransch* *BETOINE*. De *Italianen* zeggen ook wel *BETONIA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee verscheidene soorten; als:

I. *BETONICA FLORE PURPUREO*, of *Betonie met een purpure Bloem*. II. *BETONICA FLORE ALBO*, of *Betonie met een witte Bloem*. Beyde zijnze van de zelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Grond. Plaats.

Zij beminnen immers zoo zeer een goede, gemeene, zandige, als een andere met twee-jarige Paardemist wel voorziene grond. Hebben liever een opene, vrije, en wel ter Zon gelegeene, als een schaduwwachtige plaats. Willen ook veel Water. Blijven lange jaren in het leven. Verdragen sterke koude, en allerley andere ongeleegentheeden der Winter.

Bloemen. Zaad.

Geeven ieder Zomer Bloemen, en ook volkomen rijp Zaad; het welk met een wassende Maan van April of Maert niet diep in de aarde word gelegd. Komen ook wel, uyt het neergevallene Zaad, van zels voort. Konnen daarenboven *vermeenigvuldigd* worden door hare aangewassene jonge Looten, die men op de genoemde tijd, en met de gemelde Maan van de oude neemt, en verplant.

K R A C H T E N.

Lust. I. 4. enarr. I.

Betonie is warm en droog in den tweeden graad; daarenboven doorsnijdende en dunmakende van aart.

De Bladeren gedroogd, en in een kussentje op het Hoofd gelegd, verdrijven de Hoofdpijn.

De zelve gestoten, en Plaasters-wijze op de Wonden gedaan, zuiveren en geneezen die. Met wat Zout geslammpt, en zoo opgelegd, heeld de Kankrige zweeren. Met Varkens-reuzel, of eenige andere Vettigheyd vermengd, doet alle *Apostematien* en *Bloedzweeren* rijp worden.

Het Poeder deezer Bladeren, vermengd met Zuyker of Honig, en zoo genuttigd; of de Bladeren in Wijn gekookt, en daar van gedronken, is goed voor de Longe, de Borst, en voor de geene die de Teering hebben. Opdend de verstoptheyd van de Leever, Milt, en Galblaas. Is dienstig voor de zulke, welke onderworpen zijn de vallende Ziekte, en de Geelzucht. Gestotene Gengebar daar bij gedaan, versterkt de Maag: verzacht de pijn der Nieren, en der Blaas: breekt de Blaas- en Nieren-steen; en doet gemakkelijk *Wateren*. Verwekt ook der Vrouwen Maandstonden: belet het opstijgen van de Moeder: geneest de beetten der giftige Dieren; wanneer men, in Wijn gezoden, daar van drinkt, en dan ook het Poeder zelfs op de Wonden stroyd. Een Drachma hier van met Wijn ingenomen, strijd ook zeer krachtig teegens alle vergif. Ja, deze Plant is'er zoo een geweldige vijand van, dat een Slang, van *Betonie-bladeren* omringd, over de zelve niet kan kruypen; maar zich daar in omwindende, sterven moet.

De Wortel gedroogt, en twee Drachmen daar van gebruykt met Wijn of Honig-water, doet Braken; te gelijk uytduijvende allerley *slijmerige* en *Galachtige* vochtigheeden.

De Conserf, gemaakt uyt de Bloemen, is zeer gezond, en dienstig tot wechneeming van al de gemelde gebreken. Van de Bladeren een Ceratum, Zalf, of Plaafter bereyd, is zeer dienstig tot veelerey qualen, inzonderheyd ook om alle hardigheyd te verzachten.

Kortelijk, deeze Plant word voor zoo eedel en deugdzam gehouden, dat het ons te lang zou vallen, al de Krachten der zelve tot geneezing op te tellen.

LXXXV HOOFDSTUK.

MOTTENKRUYD.

Us genoemd in het *Neederlandsch*, Namen: word in het *Latijn* geheeten *BLATTARIA*: in het *Hoogduytisch* *GOLDTKNOFLEIN*, of *MOTTENKRAUT*; in het *Fransch* *HERBE AUX MITTES*: in het *Italiaansch*, gelijk in het *Latijn*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verscheeneenige aardige veranderlijke soorten, namentlijk:

I. *BLATTARIA ODORATA*, of *Mottenkruid met een riekende Bloem*. II. *FLORE LUTEO*, of met een gele Bloem. III. *RAMOSA FLORE LUTEO*, of met een gele Bloem, en zijde-takken verciert. IV. *FLORE ALBO*, of met een witte Bloem. V. *FLORE PURPUREO*, of met een purpure Bloem. VI. *FLORE OBSOLETO*, of met een Bloem als van een vieze veronderde verwe. VII. *FLORE CINEREO*, of met een asch-verwige Bloem; en veel meer andere, jaarlijks door het zayen zich veranderende en *vermeenigvuldigende*. Meest al te zamen zijnze van de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*; maar niet van eenen aart.

Zij beminnen een goede, zandige, gemestte; ook Grond. een ongemestte aarde: een opene, luchtige, vrije, wel ter Zon gelegeene plaats; en veel Water. Konnen sterke koude, en alle andere ongeleegentheeden der Winter uytstaen.

De *BLATTARIA ODORATA*, of het welriekend *Mottenkruid*; *BLATTARIA FLORE LUTEO*, of met een gele Bloem, beyde de soorten, en *FLORE ALBO*, of met

een witte Bloem, worden in het Voorjaar, met een wassende Maan van Maert of April, niet diep in de aarde gezayd. Krijgen, in de tweede Zomer, Bloemen, ook volkomen Zaad, en versterven daar mee.

De BLATTARIA FLORE PURPUREO, of Mottenkruid met een purpure Bloem; FLORE CINEREO; of met een aschverwige Bloem; FLORE OBSOLETO, of met een Bloem van een verouderde vieze couleur; FLORE PALLIDO FUSCO, of met een bleek-bruyn-verwige Bloem, en al de veranderlijke soorten, uyt deeze voortkomende, vergaan zoo haast niet, maar blijven eenige jaren lang in het leeven. Schieten ieder Voorjaar nieuwe Scheuten uyt hare Wortel; verliezen ook 's Winters hare Bladeren niet al te zamen. Geeven elke Zomer

veelvoudige Bloemen, welke wel niet langer als eenen dag duren, doch t'elkens de volgende dag vernieuwd worden; en in de zelve volkomen Zaad: het welk niet diep word gezayd met een wassende Maan van September in een Pot, om 's Winters binnens huys gebragt, en voor de Vorst bewaard te konnen worden. Zomtijds moet men het gezayde met een weynig vochtigheid besprengen; zoo komt het in het Voorjaar op (want het moet lang in de aarde blijven leggen) en groeyd voort. Indien men het Zaad in Maert of April wou inleggen, zoo zou het eerst in den Herfst opkomen, en dan, wegens de teederheid der jonge Plantjens, in de Winter meerendeel weer vergaan.

Deze nieuwe Plantjens dus uyt Zaad opgekomen, bloeyen niet voor de tweede en derde Zomer. Hier uyt ontstaan zoo veele en wonderlijke veranderingen, niet alleen der coulouren, maar ook in het verschil van groothed en kleynheid, dat men de zelve geen bijzondere en eygentlijke namen zou konnen geeven. Doch de andere soorten brengen zelden eenige verscheydenheid in verwen, maar meest altijd eenen de zelve Bloemen voort.

K R A C H T E N.

Mottenkruid is warm en droog van aart. Verdrijft, door een ingeplante eygenschap, alle Motten.

Paps-wijze op de Oogen gelegt, geneest de zwelling en brand der zelve; desgelijks allerley andere zweeringen.

In Wijn gezoden, en daar van tweemaal ieder dag, te weeten, 's morgens nuchteren, en 's namiddaags ontrent ten vier uren, gedronken, opend de verstoptheid der Leever, en van alle andere inwendige deelen des Ligchaams. Vermag voorts alles wat in het volgende Hoofdstuk van het VERBASCUM of Wollekruid zal gezegt worden.

LXXXVI HOOFDSTUK. WOLLEKRUYD.

Verscheyden namen.

Y de Neederlanders niet alleen met deezen naam bekend, maar ook van veele geheeten KONINGSKAARS, of TOORTSKRUYD, vermits men van hare Steelen en Bladeren, welke allerley vettingheid na zich neemen, een helder brandend licht kan bereyden: in het Latijn VERBASCUM CANDELA REGIA, of ook TAPSUS BARBATUS: in het Hoogduitsch WOLKRAUT, KONIGKERTZE, of KERTZENKRAUT: in het Fransch BOVILLON, of TORCHES: in het Italiaansch VERBASCE, TASSO-BARBASSO, of BARBARASCHIO.

Hier van zijn mij in haren aart eenige veranderlijke beziens-waardige soorten bekend geworden; namentlijk deeze:

I. VERBASCUM ALBUM MAS FLORE ALBO, of

wit Wollekruid mannetje met een witte Bloem. II. ALBUM MAS FLORE LUTEO, of wit Wollekruid mannetje met een geele Bloem. III. FEMINA FLORE LUTEO MAGNO, of wit Wollekruid met een groote geele Bloem. IV. RAMOSUM FEMINA FLORE LUTEO AMPLO, of wit Wollekruid wijfje met Takken en groote geele Bloemen. V. NIGRUM FLORE ALBO, of zwart Wollekruid met een witte Bloem. VI. VERBASCUM SALVIAE FOLIO FRUTEX FLORE LUTEO, of Boomachtig Wollekruid met Bladeren van Self, en een wonderlijke geele Bloem. VII. VERBASCUM SALVIAE FOLIO FRUTEX FLORE ALBO, of Boomachtig Wollekruid met Bladeren van Self, en een witte Bloem. Niet alle zijn ze van de zelve Bonwing en Waarneeming.

Al te zamen eenenwel beminnenze een goede, gemeene, zandige aarde, met oude Paerdemist matig voorzien: een warme, vrije, wel ter Zon gelegene plaats, en veel Water. Verdragen sterke Vorst. Bloeyen in de tweede Zomer; en alsze volkomen rijp Zaad gegeeven hebben, verstervenze: 't welk met een wassende Maan van Maert om het tweede jaar, of ook wel jaarlijks, op nieuws weer gezayd moet zijn. Hier door kan menze genoeg vermenigvuldigen: alhoewelze ook wel van zels voortkomen, zich zelve zayende door het uytvallende Zaad.

Het VERBASCUM SALVIAE FOLIO FRUTEX FLORE LUTEO ET ALBO, of Boomachtig Wollekruid met Bladeren van Self (bij andere gezegt Salie, en Savie), beyde met geele en witte Bloemen, zijn veel teederder van aart, en konnen, buyten staande, de koude der Winter zeer qualijk verdragen.

Moeten derhalven, met een wassende Maan van April in Potten geplant zijnde, in het begin, of ten halven van October, na gelegentheid dat het Weer zich aansteld, binnens huys gebragt, en op een bequame plaats gezet worden, waar in men niet vuurd als bij vriezend Weer; onderhouden met matige lauwigemaakte Reegen-watersche vochtigheid; en niet voor in het begin, of ten halven April met een zachte Reegen weer buyten gesteld, voor koude nagten, en hayrige, drooge Oofte- of Noorde-winden wel gewagt zijn.

Zij blijven lange jaren in het leeven. Worden in Hoegte, deeze Landen nauwelijks vier of vijf voeten hoog. Bloeyen ieder Zomer zeer schoon, doch krijgen noyt rijp Zaad.

Worden echter vermenigvuldigd door hare bij of Aanwiening. Welke men ten halven, op de wijze der Angelieren, insnijden, met aarde aanvullen, en in het tweede jaar Wortel geschoten hebbende, niet voor dat de zelve jarig is geworden, van de oude afneemen, en met de voorgemelde Maan van April in Potten verplanten moet.

Het VERBASCUM SALVIAE FOLIO ARBORSCENS Berigt van FLORE LUTEO, of Boomachtig Wollekruid met Bladeren van Self, en geele Bloemen, ontrent (gelijk alreeds gezegt is) ter hoogte van vijf voeten, wat meer of min, opschietende, krijgdt uyt een taye, houtachtige, bleek-verwige, matig-dikke, en met ontelbare Veezelingen voorziene Wortel, een taye, harde, meer als drie duym in het ronde dikke, grijs-witte, schilfferige, inwendig gantsch witte Stam, welke zich verdeeld in Stamveele zijde-takjens; zijnde in het eerste jaar bekleed met een aangename, zeer ruyge, witte, doch korte Wolligheyt, welke naderhand, als de Takken houtachtiger worden, te eenemaal vergaat. Aan de zelve groeyen Bladeren, altijd twee en twee regt teegens malkander over gesteld; rustende op geen lange Steeljens; ongeelijk van grootte; de grootste een vinger, wat min of meer, lang, een groot lid van een vinger breed; in 't midden na de Steel toe gemeenelijk alderbreedst; na vooren smaller, en aldaar in een stomp punt eyndigende. Zijn zeer zacht in het aanraken, een weynig Bladeren: dik.

dikachtig; in de Mond geknauwd wordende, van geen zonderlinge smaak; niet blinkende, maar van boven donker-groen-verwig, onder met een ruwe *Wollegheid* bekleed: aan de randen effen en slegt; in het midden met een groote *Rugge*, of *Ader*, waar uyt verscheyde andere kleyner, en uyt deeze veel ontelbare andere veel kleyner, haren oorsprong neemen door het geheele *Blad*, aardig versierd.

Steele en Scheuten. Tusschen deeze *Bladeren* komen aan de nieuwelijks geschotene *Steele* gedurig nieuwe *Bladeren* en *Scheuten* voort; uyt welker bovenste *Hert* in de Maand *Junius* opschieten lange, taye, ontrent vierkante witrugge *Steele*, welker lengte is van een voet of anderhalf, de dikte van een *Stroo*. In het midden der zelve ziet men voortkomen twee teegens malkander over gestelde *Bladeren*, de *Steele* onder als omvattende; ook in 't bovenste twee andere. Tusschen deeze groeyen groote, dikke, ronde *Knoppen*, en uyt de zelve noch andere boven malkander, op een beziens-waardige wijze; onder bestaande uyt kleyne, groene, doch ruwe, en voor spits toelopende *Bladertjens*: ook in het midden uyt veel groote, ruwe, vijf-hoekige en boven wijd-openstaande *Huyjsjens*: uyt welke in het laatste van *Junius* en het begin van *Julius* zeer wonderlijke, groote, en schoon-geel-verwige *Bloemen* in het ronde bij malkander voortkomen. Boven zijn ze als met eenige geele ruygheid bekleed; van gedaante als een *Helmet*; ook onder met een hoekig, lang en breed afhangend deel begaaf, gelijk men ziet in de *Bloemen* van *Salvia*, of *Self*; niet qualijk vertonende een opengaan- de Leeuwen-mond.

Bloemen. Als ze tien, twaalf of veertien dagen opengestaan hebben, vallen ze op de aarde neer, nalatende een hekkig, en bruyn-verwig leedig *Zaadhuysje*. Echter heeft deeze aanschouwens-waardige *Plant* in de jaren 1676. 1677. en 1678. in mijnen *Thuy* binnen de stad *Groeningen* een langwerpig-rond, bleek-bruyn-verwig, volkomen rijp *Zaad* gegeven; 't welk in het volgende jaar gezayd zijnde, overvloedig is opgekomen, 't geen te voren noyt geschied is. Men zie hier bij na het *Hoofdstuk* van *PHLOMOS*.

Zaadhuysjes. Als ze tien, twaalf of veertien dagen opengestaan hebben, vallen ze op de aarde neer, nalatende een hekkig, en bruyn-verwig leedig *Zaadhuysje*. Echter heeft deeze aanschouwens-waardige *Plant* in de jaren 1676. 1677. en 1678. in mijnen *Thuy* binnen de stad *Groeningen* een langwerpig-rond, bleek-bruyn-verwig, volkomen rijp *Zaad* gegeven; 't welk in het volgende jaar gezayd zijnde, overvloedig is opgekomen, 't geen te voren noyt geschied is. Men zie hier bij na het *Hoofdstuk* van *PHLOMOS*.

Zaad. Als ze tien, twaalf of veertien dagen opengestaan hebben, vallen ze op de aarde neer, nalatende een hekkig, en bruyn-verwig leedig *Zaadhuysje*. Echter heeft deeze aanschouwens-waardige *Plant* in de jaren 1676. 1677. en 1678. in mijnen *Thuy* binnen de stad *Groeningen* een langwerpig-rond, bleek-bruyn-verwig, volkomen rijp *Zaad* gegeven; 't welk in het volgende jaar gezayd zijnde, overvloedig is opgekomen, 't geen te voren noyt geschied is. Men zie hier bij na het *Hoofdstuk* van *PHLOMOS*.

K R A C H T E N .

Galen. lib. Simp. 8. Diosc. l. 4. c. 104. **W**ollekruid, of *Verbascum*, is verdrogende en verteerende van aart. De *Bladeren*, of *Bloemen*, in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, verdrijven de *gezwollen der Keel*: zijn zeer goed voor een *veronderde Hoest*, voor een *benauwde Borst*, voor de geene die inwendig *gescheurd* zijn, en voor de beetten van *giftige Dieren*.

De zelve gekookte *Bladeren* op *quade*, *zeerige*, en *etterige Oogen* gelegd, helpen deeze gebreeken.

Dodon. l. 5. c. 29. De *Bladeren* gestoten, en *Paps*-wijze op de *gebrandheyd* gedaan, geneest de zelve.

Het *Zap*, gegoten op de *Wonden der vernagelde Paerden*, is een zeer dienstig hulpmiddel.

Fuchs. hist. Plant. c. 323. De *Wortel*, zijnde warm in den eersten, en droog in den tweeden graad, in *Wijn* gezoden, en daar van een *Roemertje* met *Zuyker* gedronken, is zeer goed voor de geene, die *Etter* en *Bloed spoorwen*: ook voor alle andere inwendige gebreeken der *Borst*.

Egin. l. 7. c. 3. Het *Pit*, of *Marg*, van de *Wortel*, met een weynig *Oly* en *Edik* tot een *Salf* gemaakt, en op de *Fistulen*, of *lopende Gaten*, gestreken, word zeer geprezen.

Renalmus hist. Plant. fol. 109. De *Oly*, van de geele *Bloemen* bereyd; neemt wech de pijn van de *Takken* of *Speen*en aan het *Fondament*, en van het *Podagra*; inzonderheid als het op deeze wijs is gemaakt.

Neem een pintje *Boom-oly*. Giet ze in een dik sterk *Glas*: doe daar bij zoo veele *Bloemen* van het *Verbascum fœmina flore luteo*, als eenigzins mogelijk is; want

hoe meer hoe beeter; en laat het in de *Zon* distilleeren. Werp daar bij twaalf of veertien van de grootste *Hof-spinnen*; doch niet t'effens; op dat door het sterk vergif het *Glas* niet mogt barsten; maar alleen twee of drie op eenmaal. Deeze de een na de ander verteerd zijnde, word de dus bereyde *Oly* bewaard, tot dat men ze van noode heeft. Hoeze ouder word, hoeze beeter is.

Met deezen *Oly*, gantsch warm gemaakt, de *voeten* of andere pijnlijke *Leeden*, niet op dezelve plaats, maar aan de andere zijde, regt daar teegens over, zeer dunnetjens bestreken zijnde, zal men verlichting voelen. Maar ook moet men onder de *foelen*, of het *plat* van de voet, desgelijks dunnetjens met deeze *oly* overstrijken. Dit doende, zullen de *zweet-gaten* zich openen, en de *Podagrifche vochten* uyttrekken.

LXXXVII HOOFDSTUK.

STANDELKRUYD.

Niet alleen dus in het *Neederlandsch*, Verley, maar ook van veele *ORCHIS*, of *KULLENSKRUYD* genoemd, word in het *Latijn* ook geheeten *ORCHIS*, en *SATYRIUM*, behalven noch meer andere benoeringen: in het *Hoogduysch* *KNABENKRAUT*, *ERDGEYL*, en *STANDELWURTZ*: in het *Fransch* *DU SATYRIUM*, of *URAM*; en in het *Italiaansch* *SATIRIO*, of *SATIRIONE*.

Hier van worden gezien, en zijn mij in haren aart *veele* bekend, zeer veele soorten, onnodig in dit werk al te zamen opgeteld te worden, vermits ze meest alle van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming* zijn; inzonderheid die in deeze *Gewesten* van zelfs voortkomen.

Gezamentlijk beminnen ze, uyt een in-geplante ey-genschap, een gemeene, goede, zeer zandige aarde, zonder eenige vettigheid; of met een weynig tweejarige *Paerdmist* vermengd: een opene en wel ter *Zon* geleegene plaats, doch over hare *Wortelen* een weynig *schaduw*; en veel *Water*.

Konnen sterke *Vorst* uytstaen. *Blaeyen* in de *Zomer* zeer aardig, en geeven dikmaal volkomen rijp *Zaad*: waar doorze, doch noch beeter door hare aangewassene *jonge Bolletjens*, kunnen *vermeengvuldigd* worden. Deeze neemt men in het begin van *September*, als de *Bloemen* en *Bladeren* verdord zijn, of ook in het laatste van de *Maert*, met een wassende *Maan*, van de *onde af*, en men verplant ze.

Al deeze soorten, welke men uyt het *wild* in de *Hoven* wil verbrenge, hoe veranderlijk de zelve ook gezien mogten worden, zoo in *Wortelen* als *Bloemen*, men het moeten, terwijl ze in haren vollen *bloey* staan (vermits *Standelkruid* uyt menze anders qualijk kan kennen en vinden) zoodanig worden uytgegraven, dat aan de *Wortelen* in het *in Hoven* ronde ten minsten twee vingeren-breedte van hare natuurlijke aarde kome te blijven: doch het *Gras* en de *Heyde* moet men'er van afsnijden, zoo veel doenlijk is; op dat dit onkruid, in een goede grond komende, daar in niet de overhand mogt neemen. Daar na gezet zijnde, moet men ze terstond met *Water* begieten. Dan schietten ze met hare onderste *Puntworteltjens*, een andere aarde gewaar wordende, daar in; en als hare eygene met'er tijd vergaat, groeyen ze veel bequamer in deeze.

Het *ORCHIS ANTHROPOPHORA*, of *Orchis met Bloemen*, welke een *Mensch* verbeelden, en meer andere diergelijke, uyt warme Landen herwaarts gebragt, ke een buyten gezet zijnde, verminderen met'er tijd, en *Mensch* versterven eyndelijk, wijlze de koude van ons *Ge- west* niet kunnen verdragen. Moeten derhalven, in *Potten*

Potten gesteld zijnde, 's *Winters* binnens huys in een goede zandige grond, met matige vochtigheyd onderhouden, bewaard; daar na met een aangename Reegen weer buyten gezet worden.

K R A C H T E N.

Aegin. 1. 7.
c. 3.

Alle foorten van *Standelkruyd*, of *Orchis* en *Satyrium*, zijn van een en de zelve natuur; te weeten: warm en vocht in den eerften Graad.

De harde, doch niet de vooze of sponsachtige *Wortel*, gebraden; in Wijn of Melk gezoden; ook daar mee gebruykt, of in Zuylker ingelezt, en zoo gegeven, vermeerdert het *Zaad*, en verwerkt de *Bijfapings-luif*; als hier toe een zonderlinge kracht hebbende: ja zoodanig, dat deeze *Wortel* alleen in de hand gehouden (gelijk sommige hier van fchrijven) deeze *luif* zou gaande maken. Versterkt ook de *Maag*; doet veel *Water* loffen: geneeft de *Geelzucht*, en is goed regens alle invindende *verzeeringen*.

De *Wortel* gestoten, en met roode *Wijn* gedronken,
geneest de *Kramp*, en *trekking der Zeenuwen*.

Dod. I. 7.
c. 30. 31.

Met witte Wijn ingenomen, doet *braken*: stopt de *onnatuurlijke Floeden* der Vrouwen. Is goed teegens *Koortzen*, een weynig voor dat ze aankomen ingenomen: ook teegens de *vallende Ziekte*. Neemt uyt de *Maag* wech de *stijmerige vochtigheid*. Geneest de *Bloedgang* of *roode Loop*; en andere *Buykloop*. Is zeer dienstig voor *nytteynde Menschen*.

Het Poeder op gezwollen gelegd, zuiverd de zelve; neemt'er van wech de brand, en de lidteekenen. Geneest de lopende gaten.

Plin. l. 26. Het zelve Poeder de Paerden en andere Beesten in-
gegeeven, maaktze moedig en bequaam, om te be-
springen.

Apul. c. 15. In Wijn met Honig gezoden, geneest de *Tandzweer*,
Serap. de en andere quade *gezwellen des Mond*s.

Het *Zap* deezer *Wortelen* met witte Honig gemengd, en op de *Oogen* gestreken, verdrijft de *smerten* der zelve, desgelijks de *traning*, of gedurige *loping*.

De ronde sponsachtige *Wortel* word weynig gebruykt, ten ware dan, om de *Bijfapingsluft* te doen verminderen.

LXXXVIII HOOFDSTUK.
T W E E B L A D.

Namen:

M Et dien naam in het *Nederlandsch* bekend, word in het *Latijn* genoemd *BIFOLIUM*, *PSEUDO-ORCHIS*, ook *OPHRYS*: in het *Hoogduysch* *ZWEYBLATT*; en in 't *Italiaansch* *OPHRI*, *BIFOGGIO*, of *ELEBORO BIANCO*.

FALSO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden
twee bijzondere soorten; te weeten :

I. BIFOLIUM VULCARE, of gemeen Tweeblad; bastaard Standelkynjd. II. BIFOLIUM BULBOSUM, of Tweeblad met een Bol, de Ajynj gelijk; van sommige ook genoemd NIDUS AVIS, dat is, Vogel-nest; om dat hare Veezelen, uyt de Bol voortkomende, in malkander gevlochten en zeer verward zijn.

Zij beminnen, uyt een natuurlijke eygenschap, een gantsch zandige goede aarde met een weynig twee-jarige kleyn-gewreene Paerdmist doormengd: een opene luchtige plaats, en tamelijk veel Water. Geeven ieder Zomer *Bloemen*, maar in deeze Geweften zelden volkomen rijp *Zaad*. Konnen in de *Winter* sterke *koude* verdragen. Worden *aangevoonden* en *vermenigvuldigd* door aangegroeyde jonge *Scheutjens* en *Bolletjens*; welke men met een wassende *Maan*, veel bequamer in

September als in Maert, van de oude kan afneemen, en verzetten. Deze afneeming moet geschieden ieder drie jaren, als de oude uyt gebleeyd hebben, op de genoemde tijd, en met de gemelde Maan. De inzetting moet gedaan worden in een varfche grond.

K R A C H T E N .

TWEEBLAD, of *Pseudo-orchis*, is verwarmende en Gebruik
verdrogende in den eersten Graad.

De *Wortelen* in Wijn gezoden, en daar van der Wro-
gedronken, of het *Poeder* der gedroogde *Wortelen* op-
Gezwellen en Wonden gelegd, verzacht de *Hardig-*
heyd, doet de *brand* verdwijnen; zuiverd en geneest
de zelve.

LXXXIX HOOFDSTUK.
NATERWORTEL.

 anders ADDERWORTEL, word ook *Verschey-*
in het *Neederlandsch* van veele ge- *de namen.*
noemd HARTSTONG. In het *Latijn* en
Italiaansch BISTORTA, of ook CO-
LUBRINA : in het *Hoogduysch* NA-
TER of NATTERWURTZ ; en in het
Fransch BISTORTE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie onderscheydene soorten; als:

I. BISTORTA MAJOR, of *grootte Naterwortel*. II. BISTORTA MINOR, of *kleyne Naterwortel*. III. BISTORTA MINIMA, of *alderkleynste Naterwortel*; van zommige ook genoemd BISTORTA ALPINA, of *Bergnaterwortel*. Al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij hebben zoo geerne een goede, gemeene, zand-Grond.
ge, als geen zandige, doch vochtige en welgemeeste
grond: een opene, en ook een schaduwachtige plaats;
daar neevens veel Water. Blijven lang in 't leeven.

Geeven ieder Zomer een *kluchtrige lange Bloem*; Bloemen. maar noyt in deze Landen enig rijp *Zaad*, Verdragen allerley ongeleegentheeden der *Winter*. Worden alleenlijk *vermeenigvuldigd* door hare aangewassene *jonge Wortelen*: die men in elk *Voorjaar*, met een wassende Maan in *April*, van de *oude* mag afneemen en verplanten.

K R A C H T E N .

N *Aterwortel*, of *Bistorta*, is koud in den twee- Aart.
den, en droog in den derden graad; daar be-
neevens versterkende en zeer te zamentrekkende
van aart.

De *Wortel* in Wijn gezoden ; een *Drachma* van 't *Fuchsi* hift.
Poeder der gedroogde *Wortelen* met roode Wijn inge- *Plant. cap.*
 nommen ; of het *Zap* zoo wel van de *Bladeren* als van *298.*
 de *Wortelen* met Wijn gebruykt, geneest alle lopende
gaten : stopt allerley *Vloeden der Vrouwen* ; de *Buysk-*
 en de *roode Loop* : doet het *braken* ophouden , be-
 dwingend de *Gul* : verdrijft de *onisteecking* en gewzellen *Durantes*
 van *Mond* en *Keel* : maakt de *Tanden*, daar mee ge- *Herb. fol.*
 wasschen zijnde , vast ; en brengt de *neergegeschotene* *72.*
Moeder weer te regt . Is zeer goed voor de *Pels*, daar *Lonic. l. 2.*
 op gezeest : voor de *beeten der Slangen* en allerley *Tr. f.*
vergift : ook voor de geene die *Bloed spouwen*. Dood *c. 105.*
 de *Wormen* : sild de loop der *Zinkingen* : helpt de *Camerar.*
 geene , die met een *Gonorrhoea*, of *Druppert* zijn ge- *l. 4. c. 3.*
 queld , gedronken zijnde met gestaat water : bewaard *Lusit. l. 4.*
 ook de *Vrouwen* voor een *Misval*. Met *Zap* van *enarr. 3-*
Weegbree of *Plantago* ingedronken , helpt de geene , die
 haar *Water* niet kunnen houden.

Het *Zap* der *Wortelen* op de slapen des Hoofds en *Rueil. I. 2.*
in de Neusgaten gestreken, doet het *bloeden* *uit de c. 179.*

Neus ophouden. Geneest ook alle *Wonden*, en zuiverd, in de *Oogen* gedaan, het *Gezicht*.

Dod. l. 11. c. 9. Met het gedistilleerde Water van het *Kruyd* en de *Wortelen*, of met de *Wijn* daarze in gekookt zijn, de *Neus* van binnen gewasschen, neemt daar uyt wech de quade *Vleesch-takken*, of *uytwasschen*, genoemd *Polypi*, welke daar in groeyen: ook de *Kanker*, zoo wel in de *Mond* als *Neus*; inzonderheyd als men'er het *Poeder* eerst heeft ingestroyd.

XC HOOFDSTUK.

PENNINGSBLOEM.

Verschey-
de namen.

Eeft in 't *Neederlandsch* deezen naam bekomen, gelijk ook dien van *ZILVERKRUYD*, om dat de *Zaadhuysjens* deezzer *Plant*, als ze tot hare rijpheyd geraken, *wit-blinkend* zijn, en roud, een *Zilver Penning* niet ongelijk schijnende. Word in het *Latijn* geheeten *BULBONACH*, *VIOLA LUNARIS*, of *VIOLA LATIFOLIA*: in 't *Hoogduysch* *MONDVIOLE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee onderscheydene soorten; als:

I. *BULBONACH RADICE PERENNI*, of *Penningbloem met een langdurende Wortel*. II. *BULBONACH*, of *VIOLA LUNARIS ANNUA*, dat is, *Penningbloem*, niet meer als een jaar durende.

Grond. Beyde beminnen ze een goede, zandige aarde, doormengd met een weynig twee-jarige *Paerdmist*, een luchtige, warme, wel ter *Zon* geleegene plaats, en tamelijk veel *Water*. Konnen sterke *koude*, en andere ongelegentheeden der *Winter* uytstaan.

Een-jarige Penningbloem. De *BULBONACH ANNUA*, of een-jarige *Penningbloem*, bloeyd in de tweede *Zomer*; geeft volkomen rijp *Zaad*, en vergaat daar mee. Moet derhalven in ieder *Voortijd*, of ook wel om het tweede jaar, met een wassende *Maan* van *April*, niet diep gezeit en de aarde aanbevolen worden.

Maan-violet of Penningbloem. De *VIOLA LUNARIS RADICE PERENNI*, of *Maan-violet*, *Zilverkruid*, *Penningbloem met een langdurende Wortel*, blijft eenige jaren in het leven. Geeft, na de eerste opkoming, in het tweede jaar, en daar na elke *Zomer*, *Bloemen*, doch niet altijd een goed *Zaad*.

Word niet alleen door het gedachte *Zaad aangevonden*, het welk men met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* in de aarde legt, maar ook door haar aangegroeyde *jonge Scheutjens*, die men met de zelve *Aprilse* *Maan* van de *oude* afneemt en verplant. Dikmaal komen ze genoeg van zelfs voort, door het neergevallene *Zaad*.

Aanwin-
ning.

KRACHTEN.

Dodon. l. 6. c. 6. *Penningbloem*, of *Viola Lunaris*, is verwarmende, verdrogende, afvagende van aart, en scharp in de *Mond*.

Ebel. l. 1. fol. 396. De *Wortelen*, gekookt, of ook de groene *Bladeren* gesneden, en als een *Salade* gebruykt, zijn zeer goed en gezond.

De *Bladeren*, de *Wortelen*, en ook het *Zaad*, in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, doen het *Water der Blaas* lossen; en verwekken de *Maandstonden* der *Vrouwen*.

XCI HOOFDSTUK.

BERNAGIE.

En wel bekend *Gewas*, en in het *Verschey-Neederlandsch* niet alleen dus, maar de *namen*, ook van veele *BORAGE* genoemd: in het *Latijn* *BORRAGO*, en *BUGLOSSUM VETERUM*: in het *Hoogduysch* *BURRETSCH*, *OCHSENZUNG*, en *BLAUW HIMMELSTERN*: in het *Franisch* *BORRACHE*, en in het *Italiaansch* *BORAGINE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vijf aardige veranderlijke soorten, namentlijk:

I. *BORRAGO FLORE CŒRULEO*, of *Bernagie met een blauwe Bloem*. II. *FLORE ALBO*, of met een witte *Bloem*. III. *SEMPER VIRENS MAJOR*, of groote altijd groen blijvende *Bernagie*. IV. *SEMPER VIRENS MINOR*, of kleine *Bernagie*, die altijd groen blijft. V. *BORRAGO MINOR VERRUCOSA FLORE VARIEGATA*, of kleine kruypende *Bernagie*, met witte plekken als kleine *Wratten* op hare *Bladeren*, en schoone *Bloemjens*, met donker-roode strepen verciert op een witte verwe, van een aangenaam-bevallijke aanschouwing. Niet alle zijn ze van de zelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, ge-meene, zandige grond, met oude *Paerdmist* genoeg. Bloeyen zaam voorzien: een opene, warme plaats, en tamelijk veel *Water*. Bloeyen ieder jaar, en geeven rijp *Zaad*.

De *BORRAGO FLORE CŒRULEO*, ET *ALBO*, of *Borage*, met *blauwe*, en met *witte Bloemen*, duren niet meer dan eene *Zomer*. Geeven in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*, en versterken daar mee. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert*, op nieuws weer gezeit zijn. Dikmaal komen ze ook van zelfs genoeg te voorschijn, door het neergevallene *Zaad*.

De *BORRAGO VERRUCOSA MINOR FLORE VARIEGATA*, of kleine *Borage* met *witte Wratten* en een *bonte Bloem*, is de teederste van alle. Bemind een zeer warme plaats, voor alle koude *Oofte*- en *Noorde-winden* beschut. Moet ieder jaar met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* in een *Pot*, of anders in de aarde op een warme plaats, niet diep gezeit, en dikmaal met water begoten worden. Als ze opgekomen is, moet men ze laten staan, en niet verplanten, zoo geeft ze noch voor de *Winter* rijp *Zaad*; maar word dan onverwacht van het leven beroofd, wijlze niet langer in staat kan blijven. Van veele in de aarde geleide *Zaadkorten* komen zelden meer als een of twee te voorschijn, dikmaal niet een; al is ook het *Zaad* noch zoo rijp; het welk rondachtig plat, gelijk een *Schild*, is; onder voorzien met een holligheyd, en kleine witte plek of ring, daar het aan vastgezeeren heeft. Doch als men, na verloop van eenige Maanden, de aarde roerd, of omwerpt, ziet men hier en gintsch een *Plantje* verschijnen. Ik houde derhalven voor best, dat men in *Januarius* het *Zaad* in een *Pot* zeit, en de zelve dikmaal met *Water* voorziet; of in de aarde met een wassende *Maan* van *October* of *November*; zoo komt het in het *Voorjaar* op, alhoewel weynig in getal.

Zij krijgen, uyt een, eerst geheel witte, daar na *Wortel*, bleek-bruyn wordende, ontrent een vinger dikke en lange, regt in de aarde neerschietende, en met veele *Vezelen* voorziene; in de *Mond* geknauwd, lieflijk aangenaam van smaak zijnde, doch wat te zamentrekkende *Wortel*, verscheydene *Steele*, regt uyt het *Herf* voortkomende; meer op de aarde neerleggende, als opwaarts gekeerd staande. De grootste is een kleine hand lang; de andere zijn veel korter, rond, bleek en helder groen, van boven na de *Zon* en *Lucht* gekeerd purpurachtig;

BORRAGO VERRUCOSA MINOR.

tig; ook met veele kleyne purpure *noppens*, en een veelvoudige, witte, regt-uytstaande haynge ruylgheyd voorzien.

Gedaante en Stelling der Bladeren. Aan deze Steelen komen *Bladeren* voort, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde boven malkander. De onderste zijn gemeenlijk de grootste; een kleyne vinger, wat meer of min lang, onder en boven van een gelijke vinger breedte; doch voor toegaande in een stompe rondigheyd: dikachtig van aart, bleek-, en ook wit-groen van verwe; boven, zoo wel in het midden als aan de randen, aardig verciert met veele groote en kleyne wit-verwige *Hoogtens*, als kleyne *Wratten*; waar uyt een meenigte van bleeke, hayrachtige, scharpe *Doornijens* voortschieten. Gelijk nu deze *Bladeren* boven *Heuveltijens* hebben, zoo hebben ze ook onder *Puntijens*. Rusten op geene *Steeltijens*, maar komen voort digt aan de *Steel*, de zelve gelijk als omhelzende. In het midden zijn ze voorzien met een regt door- en diep-ingaande smalle *Ader*, waar uyt eenige andere, zoo wel van onder op, als boven van ter zijden, echter altijd opwaarts gekeerd, voortvloeyen. Weynig, of niet blinken ze. In de Mond geknauwd wordende, bevind men ze week, en zonder eenige smaak.

Bloemknoppens. Uyt de bovenste punten spruyten verscheydene bij malkander gevoegde donker-bruyne, of purpure langwerpige *Knoppens*, bestaande uyt vijf ruyge *Bladertijens*; uyt welke in het midden de *Bloemtijens* voortkomen, gesteld op de wijze van *Buglossum*, of *Offentong*; doch niet zoo groot, zoo rond, noch zoo vlak opstaande; maar in de gedaante van een Roemer, inwendig hol, boven breeder, en onder smaller: bestaande uyt vijf digt aan malkander gevoegde, en boven rondachtig toelopende *Bladertijens*, na de gelijkenis van een *Hert*. Lieflijk van reuk zijn ze; wit, met schoone purpure *streepen* en *plekken* begaafd op ieder *Blaadje*, regt boven, ook onder in de grond in het midden: in welker inwendige grond vijf witte *noppens* worden gezien. Als ze acht of tien dagen open gestaan hebben, vallen ze op de aarde neer, en laten het gemelde *Zaad* achter.

Groote en kleyne altijd groen-blijvende Bernagie. De *BORRAGO SEMPER VIRENS MAJOR ET MINOR*, of groote en kleyne altijd groen-blijvende *Bernagie*, zijn beyde begaafd met kleyne, zeer schoone, blauwe vijf-gebladerde, ook voor rond en niet spits toegaande *Bloemen*, rustende op veel korter *Steeltijens* als die van de gemeene *Bernagie*. Deze soorten zijn uyt eygener aart zeer sterk, en lang-leevende. Konnen de felle *Winter-koude* uytstaan. *Bloeyen* door de meeste tijd van de *Zomer*. Geeven ook dikmaal volkomen rijp *Zaad*; inzonderheyd bij warme en drooge tijden: eenwel op verre na zoo overvloedig niet, als al de andere.

Bladeren. Krijgen *Bladeren*, veel donkerder groen, als die van de gemeene; ook niet zoo hayrig, of scharp; inzonderheyd niet de kleyne; welke veel kleyner; ook voor niet zoo breed-puntig; en achter na de *Steel* toe op het breedste zijn; voor eyndigende in een spits punt.

Aanwinning. Worden niet alleen *vermeerderd* door haar *Zaad*, het welke men met een wassende Maan van *April* of *Maert* niet boven een stroobreedte diep de aarde beveeld; maar ook door hare aangegroeyde jonge *Looten*, noyt al hare *Bladeren* verliezende: die men op de genoemde tijd en met de gemelde Maan van de *oude* afneemt en verplant.

Groote in het bijzonder. De *MAJOR*, of groote altijd groen-blijvende *Bernagie*, krijgt uyt een zwart-verwige, dikachtige *Wortel* schoon-donker-groene en een weynig blinkende *Bladeren*, in gedaante die van de gemeene *Bernagie* niet zeer ongelijk; doch wel zoo breed; veel langwerpiger, en voor gemeenlijk spitzer: slegt en niet gefronst, doch wat geurachtig gesteld; ook alleen met een weynig scharpighedyd voorzien; en veel dunner van aart;

daarenboven aan hare effene, doch ruygachtige en aangenaam-groene *Steelen* (niet boven anderhalve of twee voeten hoog opschietende) gemeenlijk opwaarts gekeerd staande. Aan welke *Steelen* groeyen veel kleyner *Bladeren*, rustende op geen *Steeltijens*; maar hare *Steel* ten halven gelijk als omhelzende; ook aldaar breed, platachtig, kort; wel voorzien met een punt, en diep *genderd*. Tusschen welke voortspruyten korte *Steeltijens*; waar op zeer schoone, donker-blauwe *Bloemen* te voorschijn komen; wel zoo groot als die van het *Buglossum*, of *Offentong*, doch korter ingedrongen, ook platter, en ronder; bestaande uyt vijf digt te zamen gestelde *Bladertijens*, en van binnen houdende een kleyne, witte, vijf-hoekige hoogte. Als ze eenige weynige dagen hebben opengestaan, vallen ze af; nalatende in een ruyg vijf-bladerig *Huysje* een zwart, kort en dik *Zaadje*, dat van de gemeene *Bernagie* niet zeer ongelijk.

De MINOR, of kleyne altijd groen-blijvende *Bernagie*, heeft ook een kleyne, zwart-verwige *Peemelwortel*; effene, slegte, zwart-groene *Bladeren*, rustende op teedere en tamelijk-lange *Steeltijens*. Zijn een handbreed lang, een kleyne vinger breed: achter rondachtig; doch voor in een kort spits punt uytlopende: zacht en niet scharp in het aanraken: onder bleek-groen-verwig; en daar, niet boven, een weynig blinkende. Wat bitter en onaangenaam van smaak. *Bladeren*. Nauwelijks meer als een goede halve voet wassen ze om hoog.

K R A C H T E N .

Bernagie, of *Borrage*, is warm en vocht in den *Ott. Brun-*Beersten graad. *selsi Simp.*

De *Bladeren*, in Wijn gelegd, of de zelve in Wijn gezoden, en daar van gedronken, veroorzaakt *Ph. tom. 1. fol. 109.* goed *Bloed*: maakt een vrolijk *Hert*: verdrijft de *Dispc. L. 4. cap. 128.* zwart-gallige *vochten*; en is goed tegens de *Koorzen*. Even de zelve kracht hebben de *Bloemen*, gebruykt in een *Salade*.

Het *Zap* der *Bladeren* en *Bloemen* met *Zuyker* vermengd, neemt wech de *duyzeling des Hoofds*, en strijd teegen alle vergif. *Placcari. lib. Herb. cap. 4. Galen. lib. Med. Simp. 6. Atrius L. 1. Serm. 1.*

De *Bladeren*, gekookt in Honig-water, verzachten de *schrakthedyd van de Keel*, en der *Borst*. Neemen ook wech de *Hoofst*.

Het gedistilleerde Water hier van word geprezen teegen den *brand* en de *heete gezwellen der Oogen*, zoo wel van binnen ingenomen, als van buyten opgelegd.

De *Conzerf* van de *Bloemen*, en de *Syroop* uyt het *Zap* der *Bladeren* gemaakt, verquikt het *Hert*, en neemt de *Heriklopping* wech. Is goed teegen de *Geelzucht*: versfrist de *geheugenis*, en versterkt de *Hersenen*. *Emil. Maer. lib. 2. c. 20.*

XCII HOOFDSTUK.

OSSETONG.

DUs genoemd in het *Neederlandsch*, *Namen*, word in 't *Latijn* geheeten *BUGLOSSUM*, of *BUGLOSSA*: in het *Hoogduysch* *OCHSENZUNG*: in 't *Fransch* *LANGUE DE BEUF*, of *BUGLOSSE*; en in het *Italiaansch* *BUGIOSA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier onderscheydene soorten; als: Vier bijzondere soorten.

I. *BUGLOSSUM VULGARE MAJUS*, of gemeene groote *Offetong*. II. *VULGARE MINUS*, of kleyne gemeene *Offetong*. III. *SYLVESTRE*, of wilde *Offetong*. IV. *BUGLOSSUM ECHIOTIDES*, of *Offetong* met een gedaante van *Echinum*, in het *Neederlandsch* gezegt *Slangen-*

Slangenhoofd. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een gemeene, zandige, zoo wel gemestte als ongemestte aarde: een wel ter Zon geleegene plaats; en matige vochtigheid. *Bloeyen* jaarlijks, en geeven volkomen rijp *Zaad*.

Groot en klein gemeen Offetong. Het *BUGLOSSUM VULGARE MAJUS, ET MINUS*, of *groot en klein gemeen Offetong*, blijven eenige jaren lang in 't leeven. Verdragen allerley ongeleegentheeden der *Winter*. Worden ook alleenlijk *vermeengvuldigd* door haar *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *April* de aarde word aanbevolen.

De twee andere foorten. Het *BUGLOSSUM SYLVESTRE*, of *wilde Offetong*, en *BUGLOSSUM ECHIOIDES*, of *Offetong met een gedaante van Slangenhoofd*, blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Worden derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maart*, op nieuws weer gezayd. Meest altijd slaan ze van zelfs op uyt het neergevallene *Zaad*; zoo dat ze zonder zaying genoegzaam *aangevonden* kunnen worden. Zie hier bij na het *Hoofdstuk* van *HONDSTONG*.

K R A C H T E N .

Ded. l. 20. n. 10. *Offetong*, of *Buglossum*, is koud en droog in den eersten graad. Vermag ook alles uyt te werken het geen hier boven van de *Bernagie* of *Borrage* gezegt is.

Camerar. l. 4. c. 27. Tragus l. 1. n. 77. De *Wortelen* en *Bladeren* in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, is goed voor de gebreeken der *Longe*; en voor de zulke, die met een *quade Borst* zijn gequeld. Verdrijven het *Hertgespan*; en de heete *Cholera*. Vermeerderen de *Melk* in der *Vrouwen Borsten*. Strijden teegens 't *vergif*: geneezen de pijn der *Lendenen*, en zuiveren het *Bloed*.

Rasi lib. Simp. c. 39. Fuch. hist. Pl. c. 129. De *Syrop*, gemaakt van het *Zap*, is zeer dienstig in alle *Koortzen*; desgelijks teegens de *Melaatsheid*; *zwaarmoedigheid* en *sluwaarmoedigheid* des *Herten*, en de *Schurftigheid*. Het *Hert* word'er zeer door verquikt.

Diosc. l. 4. n. 26. De *Wortel* gedroogd, dan tot stof gemaakt, en dit *Poeder* met *Oly* gemengd, geneest het *Springend* of *Sprekvenuur*: ook de beetten der *giftige Dieren*.

XCIII HOOFDSTUK. SLANGENHOOFD.

Verscheyde namen.

Oerd deelen naam in 't *Neederlandsch*, om dat het *Zaad* van dit *Gevas* het *Hoofd* van een *Slang* zeer gelijk is. Word in het *Latijn* geheeten *ECHIU*, *VIPERINA*, en *BUGLOSSUM SYLVESTRE*: in het *Hoogduytsch* *WILDE OCHSENZUNG*: in het *Fransch* *BUGLOSSE SAUVAGE*; en in het *Italiaansch* *ECHIO*, of *BUGLOSSA* (anders *BUGOLOSA*) *SALVATICA*.

Veelerley bijzondere foorten; Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verscheydenen veranderlijke foorten; namentlijk:

I. *ECHIU VULGARE*, of *gemeen Slangenhoofd*. II. *LANUGINOSUM*, of *wolachtig Slangenhoofd*. III. *CRETICUM SUPINUM FLORE RUBRO*, of *leggende Slangenhoofd van Candien*, met een *roode Bloem*. IV. *ECHIU SCORPIOIDES MAJUS FOLIO GLABRO*, of *groot Slangenhoofd met een gekromde Bloem*, gelijk zijnde de *Straat eens Scorpions*, en met *gladde Bladeren*. V. *SCORPIOIDES FOLIO HIRSU*; of *Scorpions-slangenhoofd met ruwe Bladeren*. VI. *CRETICUM LONGIFOLIUM RUBRUM ALPINUM*, of *roode Berg-slangenhoofd van Candien*, met *lange Bladeren*. VII. *ALCIBIADEUM FLORE RUBRO*, of *Slangenhoofd van Alcibiades met een roode Bloem*. VIII. *ECHIU ALCIBIADEUM FLORE CÆRULEO*, of *Slangenhoofd*

tot agt in het getal voorgefeld.

van *Alcibiades met een blauwe Bloem*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige, en wel gemestte grond; een opene en vrije plaats; ook niet te veel vochtigheid. Brengen, in den *Herfst*, volkomen rijp *Zaad* voort.

Het ECHIU VULGARE, of *gemeen Slangenhoofd*, *ECHIU LANUGINOSUM*, of *Slangenhoofd met Wolachtige Bladeren*, en *CRETICUM SUPINUM FLORE RUBRO*, of *leggende Slangenhoofd van Candien*, met een *groot rood- en blauwe Bloem*, blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven; maar als ze *Zaad* geeven hebben, verdervenze. Worden derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert* of *April*, op nieuws weer gezayd, en ook alleen op deeze wijze kunnen ze *vermeengvuldigd* worden.

Het ECHIU SCORPIOIDES, of *Scorpions-slangenhoofd*, beyde de foorten, worden op de gemelde tijd niet diep in de aarde gelegd. Verdragen sterke *koude*. *Bloeyen* de tweede *Zomer*: geeven rijp *Zaad*, en versterven daar meede.

Het ECHIU CRETICUM LONGIFOLIUM RUBRUM ALPINUM, of *roode Slangenhoofd van Candien*, groeyende op het *Gebergte*, met *lange Bladeren*; en het *ECHIU ALCIBIADEUM*, of *Slangenhoofd van Alcibiades* gevonden, zoo wel met een *roode als blauwe Bloem*, vergaan zoo haast niet; maar blijven gemeenlijk drie, ook zomtijds wel vier jaren, in het leeven. Geeven ieder *Zomer* volkomen rijp *Zaad*; waar door ze ook alleen kunnen *vermeengvuldigd* worden, op de voorgenoemde tijd niet diep in de aarde gelegd zijnde. De eerste *Bloemen* hier van worden eerst in het tweede jaar gezien.

K R A C H T E N .

Slangenhoofd, of *Echium*, is verwarmende van *Maert*. De *Wortelen*, *Bladeren*, of het *Zaad*, in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, bewaard de menschen voor de *steeken* van *Adderen* en *Slangen*. Geest ook de *geene*, die'er van *gebeten* zijn. Het zelve doen de *Bladeren*, *gestoten*, en op de *Wonde* gelegd. Zijn ook zeer dienstig, om de *Vrouwen Zog* in hare *Borsten* te doen knijgen.

Het *gedistilleerde Water* hier van op en in de *Oogen* gestreeken, neemt wech de *brand* der zelve, veroorzaakt door eenige daar op *gevallene* *scharpe* *vochten*.

De *Conzerf*, gemaakt van de *Bladeren* en *Bloemen*, is een dienstig middel tot *versterking* van het *Hert*. Zuyverd ook het *Bloed*; en neemt wech den *brand* der *Koortzen*. Is goed, om de *zwaarmoedigheid* te verdrijven. De zelve *kracht* heeft ook de *Syrop*, welke in *Italien* van het *Zap* deezer *Kruyds* word bereyd.

XCIV HOOFDSTUK. DRUYVENKRUYD.

Niet alleen dus in het *Neederlandsch*, maar ook van veele *PIMENT* genoemd. In het *Latijn* *BOTRYS*: in het *Hoogduytsch* *TRAUBEN- of KROTTENKRUYD*: in het *Fransch* *PYMEN*; en in het *Italiaansch* *BOTRI*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden bijzondere foorten, als:

I. *BOTRYS VULGARIS OFFICINARUM*, of *gemeen Druyvenkruid*, in de *Apotheeken* gebruykelijk. II. *BOTRYS MEXIQUANA ODORATA*, of *welriekend Druyvenkruid van Mexico in America*. Beyde zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met twee-jarige *Paardemist* wel voorzien: een opene, warme

Grond.

Berigt van de eerste genoemde drie foorten.

Voorts ook van de andere.

foorten des Slangenhoofds.

Niet, in 't

van de

Geest, in

De eerste

in 't

De eerste

in 't

De eerste

in 't

De eerste

in 't

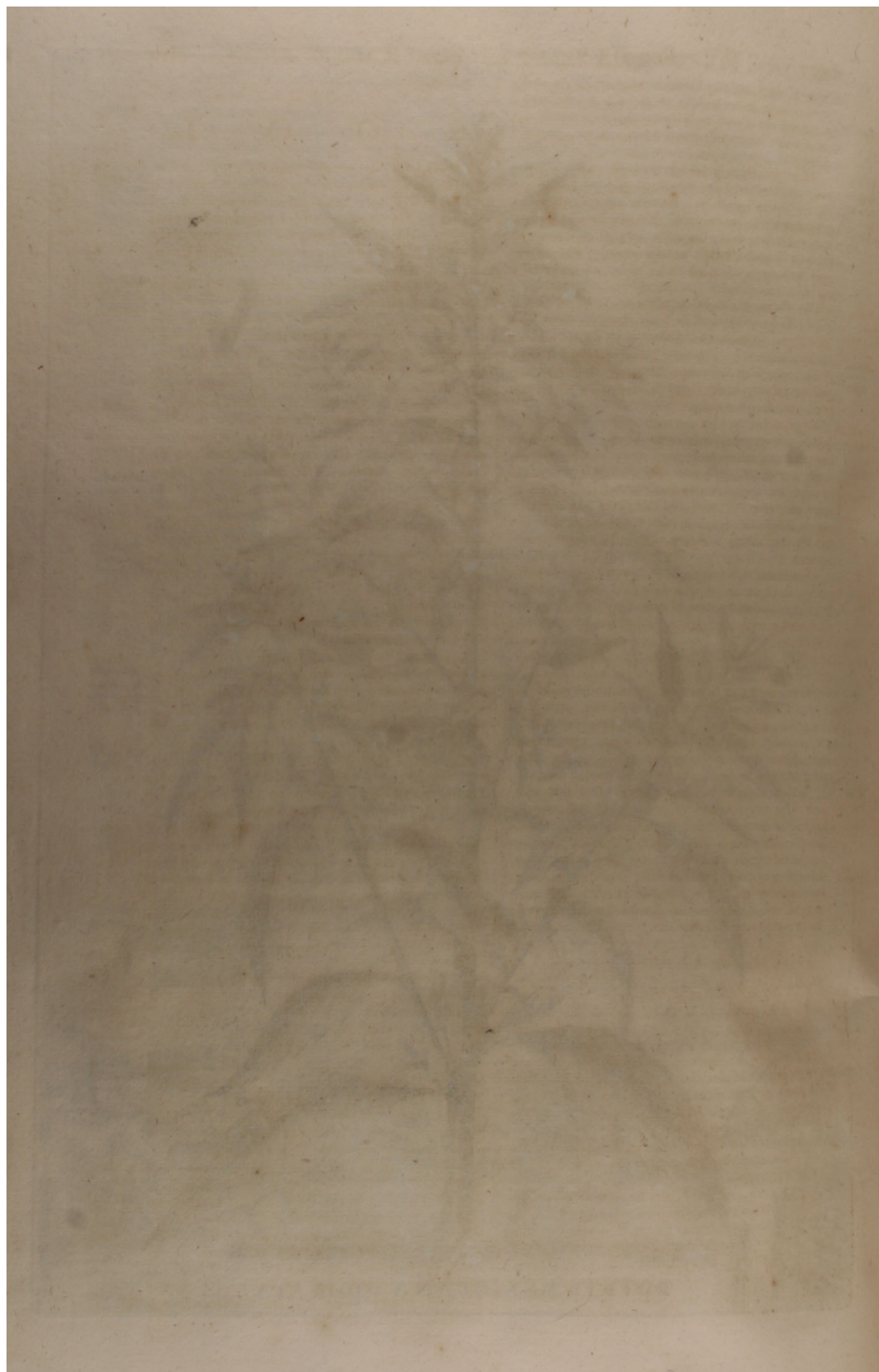
De eerste

in 't

De eerste

BOTRYS MEXIOCANA ODORATA.

Zaad. warme plaats, en veel Water. Blijven niet langer dan eene Zomer in het leven. Geeven in den Herfst gemeenlijk rijp Zaad, en vergaan daar mee van zelfs, of worden door slegts een kleyne Rijk wechgenomen.

Aanwin- Moeten derhalven jaarlijks in ieder Voorjaar, met uing. een wassende Maan van Maert of April, weer op een warme plaats, niet diep, gezayd worden. Alsze opgekomen zijn, mag men ze niet van hare plaats nemen. Deezer wijs alleen kan men ze vermenigvuldigen. Echter slaanze, zonder zaying, dikmaal van zelfs genoeg op, door haar uyt en neergevallen Zaad.

Welri- Het BOTRYS ODORATA MEXIQUANA, of welriekend Druyvenkruid van Mexico, schiet in deeze Gewesten van naturen niet hoger op als tot drie Maatvoeten, wat meer of minder, uyt een gantsch witte Wortel, lang, en een vinger dik; met veele Vezelingen omvangen; in de Mond geknauwd, krachtig van geur, en bitter van smaak.

Wortel en Krijgt in het midden een regt-opgeschietende, vinger- Steel. dikke, gras-groene, met eenige hayrige ruygheyd bekleedde, aangenaam riekende, en wel gestrepte Steel, onder aan de Wortel een weynig rondachtig; zich van beneden tot boven verdeelende in het ronde, op de wijze van een Pyramide, in veele zijde-takken: waar aan de Bladeren, veele in getal, nu uyt de eene dan uyt de andere zijde digt boven malkanderen voortkomen.

Gedaante Zij zijn ongelijk van grootte: boven zag in het aan- der Bladeren. raken, doch onder een weynig rauw. Het grootste is zes vingeren-breedte lang; twee vingeren breed: aan de randen gezaagd met hol gestelde Tand; doch niet zoo diep als die van het BOTRYS VULGARIS OFFICINARUM, of gemeen Druyvenkruid; echter voor spitzer toe gaande: achter smal, en voor in een punt eyn- digende, sterk, doch niet onaangenaam van reuk; vol Zap; donker-, of zwart-groen van verwe; onder bleeker; niet blinkende: sterk en krachtig van smaak; rustende op korte Steelzjens; en in het midden voorzien zijnde met een groote, regt-doorlopende Ader, waar uyt veel andere aardig ter zijden uytvloeijen.

Bloem- Tusschen deeze Bladeren, aan meest al de Steel- knoppen. komen te voorschijn veele in het ronde kort en digt bij malkander gevoegde, en van zelfs uyt de Steel- spruytende, groene, kleyne, ronde Knoppens, rustende op gantsch geele Steelzjens (gelijk men in het gemeen Druyvenkruid ziet): welke haar openende, zich ver- tonen met eenige weynige kleyne witte Knoppens voor- zien te zijn, die daar na gevuld worden met een kleyn rond zwart Zaadje.

K R A C H T E N .

Tragus l. 2. Druyvenkruid, of Botrys, is warm en droog in den eersten graad.

Diof. l. 3. In Wijn gezoden, en daar van gedronken; of een Drachma van de gedroogde Bladeren met Wijn en Zuyker ingenomen, neemt wech de kortademigheyt, en de gebreeke der Borst, veroorzaakt door koude. Egineta l. 7. c. 3. Is goed voor de geene, die Etter en Bloed spoorwen. Fuchs. lib. Drijft uyt de Nageboorte, en het Water der Blaas. Ver- Herb. cap. 64. wekt ook de Maandstonden.

In Wijn met Bijvoet en Camillen gekookt; dan een Roemertje daar van gedronken, stild de smerten van de Moeder.

Kuell. l. 3. Het Kruid zelfs tusschen de Kleederen gelegd, doet de zelve een lieflijken reuk aanneemen; en be- c. 61. waardze voor de Motten: welk schaadlijk Ongediert de gedachte voor de menschen zeer aangename reuk zoo zeer teegen, en verderflijk is, dat ze daar van moeten sterven.

XCV HOOFDSTUK.

K O O L .

Eder genoege bekend, en in het Nee-derlandsch dus genoemd. Word in het Latijn geheeten BRASSICA, of CRAMBE: in het Hoogduytsch KOHL, of ook KOHLKRAUT: in het Fransch CHOUX; en in het Italiaansch CAVOLO, of CAVOLO CAPPUCIO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veele veranderlijke soorten; namentlijk:

I. BRASSICA NON CAPITATA FOLIIS ATRO VIRENTIBUS, of gemeene Boeren-kool. II. BRASSICA DISSECTA, of gemeene Kool met gesnede Bladeren.

III. CRISPA, of Krul-kool. IV. RUBRA VARIEGATA, of Kool met roode, purple, en groen-bonte Bladeren.

V. ALBA VARIEGATA, of Kool met wit en groen-gemarmelde Bladeren, van een schoone aanschouwing.

VI. VARIEGATA PROLIFERA, of bonte Kool, met kleyne gekrulde Bladeren, uyt de groote in het midden voortkomende.

VII. MOSCHATA, of Kool, riekende als Muscus. VIII. BRASSICA CAPITATA RUBRA, of roode Sluyt-kool.

IX. CAPITATA ALBA, of witte Sluyt-kool. X. SABAUDA, five CAPITATA VIRESCENS ITALICA CRISPA, of groene Italiaansche Sluyt-kool met gekrulde Bladeren, anders gezegt Savoyische Kool.

XI. BRASSICA CAULIRAPA RUBRA, of roode Raep-kool. XII. CAULIRAPA ALBA, of witte Raep-kool.

XIII. BRASSICA CAULIFLORA, of Bloem-kool; en veel meer andere; niet alle van dezelve Bouwing en Waarneeming.

Eevenwel beminnenze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, met twee-jarige Paerdemist ge- noegzaam voorzien: een opene luchtige plaats, en veel Water. Verdragen allerley ongelegheden der Win- ter. Geeven ook de tweede Zomer volkomen rijp

Zaad, en versterven dan. Derhalven ze ieder Voor- jaar, met een afgaande Maan van Maert, op een warme plaats gezayd, en een handbreed hoog gewassen zijnde, met de zelve Maan op een andere plaats, hol en luchtig, weer verplaut moeten woaden.

Maar indien men al de bonte Kool niet voor in de Maand Junius, tusschen het laatste Quartier en de

nieuwe Maan, aan de aarde beveeld, ook naderhand met de zelve Maan verplant, zoo zal menze in den Herfst voortgekomen zien veel schoon'er in hare bevallijke veranderlijke verwen. Gekookt, zullenze ook alle andere in lieflijkheid van smaak verre te boven gaan: inzonderheid wanneerze, eer men haar afsnijdt, twee- of driemaal wel te dege bevrooren zijn geweest; want hier door krijgenze alle eerst hare regte smaak.

De BRASSICA CAPITATA ALBA, RUBRA, ET CA- PITATA VIRESCENS ITALICA CRISPA, witte Buys, of Sluyt-kool, roode Sluyt-kool, en groene Italiaansche Krul-kool, die men ook Savoyische Kool noemd, on- der welke eene met drie Hoofden op eene Steel word gevonden, en meer andere diergelijke, beminnen de voorgemelde aarde, plaats, en Water op hare Wor- ten; maar niet op de Bladeren, inzonderheid niet alsze beginnen te sluyten. Want hoe droger Weer het dan is, hoeze digter, grooter, en bequamer ter spijs wor- den. In teegendeel, als 't veel reegend, blijven ze hol; sluyten zich niet wel, en verrotten haalt in de Winter. In welke tijd zij geenszins koude of vorst konnen ver- dragen. Worden ter dier oorzaak in het laatste van October met hare Tronken en Hoofden, of Vruchten, ook met de Wortelen uytgenomen, en binnens huys in een Kelder in de aarde geworpen: daar na in het Voor- jaar weer in de grond gezet, op een warme plaats; zoo schietenze nieuwe Looten; bekomen Bloemen, en vol- komen rijp Zaad. Doch eer menze in huys brengt,

Wat ontrent de zaying en verplanting in achtgenomen moet worden.

Aanwining.

Witte en roode Raapkool.

Bloemkool, en wat voor een zonderlinge aarde zij begeeren.

Bloemen Zaad, doch in deeze Landen ondienstig.

Moet uyt Italien gezaaid worden.

Wat ontrent de Queeking van deeze voort waar te nemen staat.

moet men al de *Hoofden* van binnen uythoolen, en van hare *Herten* beroven. Als men nu *Zaad* van haar gewonnen heeft, verstervenze alle. Worden derhalven ieder jaar, met een afgaande Maan van *Maert*, (of ook wel in *Augustus*, omze vroeg in de *Zomer* te mogen hebben) op nieuws gezaaid, en met de zelve Maan, in het laatste van *September* twee voeten van malkander tot aan de toppen in gemaakte kuylen geplant zijnde, in *April* hoog aangeaard, op datze van de Wind niet om veer geslagen, ook hier door dies te beeter worden mogten. Want deezer wijs sluytenze zich dies te bequamer, en bekomen een aangenamer smaak; ook grooter *Hoofden*, inzonderheyt wanneerze in ieder *Voorjaar* worden gezet in een andere grond, of zandige plaats, die zes, zeeven of agt jaren onbebouwd, stil, en zonder Vuchtvoortbrenging heeft geleegen, doch nu op nieuws omgesmeeten, en wel gemest is geworden; al wasze anders gantsch slegt. Ondertusschen moet men weten, dat het *Zaad* van *Savoyische Kool* in deeze Landen niet langer dan een jaar goed blijft. Moet derhalven t'elkens uyt warmer Gewesten weer overgezonden worden. Om'er hier *Zaad* van te winnen, neemt men de *Planten* tegeens de *Winter* met de geheele *Wortel* op, men bewaardze binnens huys, en men zetze in het *Voorjaar* weer in de aarde; doch in zijn geheel, en niet uytgehoold.

De *BRASSICA CAULIRAPA RUBRA ET ALBA*, of witte en roode Raapkool, van een aardige anschouwing, moet ook in de gemelde luchtige plaats, grond, tijd en Maan, doch niet in den *Herfst*, gezaaid en verplant zijn. Verdraagd ook sterke koude. Bloeyd in de tweede *Zomer*, en krijgt in onze Gewesten volkomen rijp *Zaad*; het welk dagelijks word bevonden goed te zijn en te blijven.

De *BRASSICA CAULI FLORA*, in het *Neederlandsch* genoemd *Bloemkool*, is de beste van alle, en ook in deeze Landen aldermeest geagt. Zij bemind een goede, zandige, luchtige aarde, met twee-jarige Koeyen en een-jarige Paardemist genoegzaam voorzien: ook een wel-geleegene plaats, die vier, zes, of agt jaren te voren leedig heeft geleegen, zonder eenige Vucht te dragen. Indien men deeze geleegentheid niet heeft, moet men de aarde vijf of zes voeten diep op nieuws omsnijten, en het onderste boven gelegd worden, daar ze de geheele *Zomer* rondom aan alle zijden van de Zon geraakt en bescheenen kan zijn. Hier door zullen ze boven alle andere voorspoedig groeyen, en in grootheyd uytsteeken.

Zij begeeren tamelijk veel Water. Geeven aange-name *Bloemen*. Verdragen de koude der *Winter*; inzonderheyt als ze noch geen Vucht gedragen hebben. Brengen ook gemeenlijk in het tweede jaar rijp *Zaad* voort, en vergaan daar meê. Doch dit *Zaad* bevind men in deeze Landen ondienstig, om weer gezaaid te worden, vermits men daar van noyt goede Vruchten ziet.

Men moet derhalven t'elkens varsch en goed *Zaad* uyt *Italien* bekomen, het welk in ieder *Voorjaar*, met een volle Maan van *Maert*, op een zeer warme plaats, door een Muur of Heynig bevrijd voor alle koude Winden, wel voorzien met een-jarige Paardemist, gantsch hol en luchtig, ook niet diep, bij Korlen in gezet of gezaaid moet zijn.

Als nu de hier van voortgekome ne jongen een vinger hoogte zijn opgeschooten, moet menze op neemen, door middel van een koepere of blekke *Boor*, zulker wijs, datze in het geheel, met de aarde aan hare *Wortel* blijvende, worden uytgeligt, en met of straks na de volle Maan, weer gezet, zonder datze deeze verplanting gewaar worden, in de voorheenen gemelde luchtige, en aan alle zijden ter Zon geleegene plaats, ieder jaar met verandering van aarde. Indien her dan niet reegend, moeten de *Planten* met een weynig Reegen-, maar gantschelijk niet met Put-water, waar door

ze komen te krullen, van boven begoten zijn; doch daar na niet meer, op datze niet boven hare *Wortel* verdierven. Dus zullenze zonder eenige ongeleegentheid voortgroeyen, en, wanneerze jaarlijks verandering van grond bekomen (welkeze begeeren en haar gegeven moet zijn) schoone, zeer heerlijke *Bloemen* boven alle andere; anders kleyne en onaanzienlijke voortbrengen.

Men zaaid ook het *Zaad* deezer *Bloemkoolen* met of straks na de volle Maan van *Augustus*, in Zeepvaatjens, of houte Bakken, tamelijk hol. Deeze onderhoud men 's *Winters* binnens huys op een zeer luchtige plaats, zoo veel mogelijk is bewaard voor de warmte des vuurs, slegts met een weynig vochtigheyt; vermitsze anders lichtelijk verrotten. In de Maand *Maert*, met de gemelde Maan, verplant menze in de aarde, gelijk de zelve hier boven beschreeven is, en met de gedachte *Boor* uyt het Zeepvaatje, of de houte Bak geboord. Dus krijgenze in de *Zomer* goede en wel gestelde *Bloemen*.

Heeft iemand lust, om ontrent het laatste van *May*, of het begin van *Junius*, in zijnen *Thuy*n boven maten groote en heerlijke *Bloemkoolen* te zien, die steek het *Zaad*, varsch en goed uyt *Italien* gekomen, met de hand, hol en luchtig, een of twee stroobreedte diep, tegeens een Heynig, of Muur, in de aarde, met een volle Maan van *Februarius* of *Maert*. Deeze grond moet nergens uyt bestaan, als uyt twee-jarige Koeyemist, ruym een voet dik gelegd, en daar over alleen een weynig aarde gestroyd. Wanneer nu de *Planten* een vinger hoogte zijn opgeschooten, zoo verzetze, een weynig voor of na volle Maan, met de voorheenen gemelde *Boor* op een allerzijds wel ter Zon geleegen *Bed*, op de zelve wijze, met twee-jarige Koeyemist wel voorzien; zoo zult gij met zonderlinge verlustiging ongemeen voortreffelijke *Bloemkoolen* anschouwen.

Wil iemand deeze, en ook andere jonge *Planten*, bevrijd en onbeschadigd zien van *Aardvolyen* en vernielende *Rupzen*, die handel op volgende wijze.

Neem een weynig varsche Paardemist, en doe die in een Glas. Leg daar op zoo veel *Zaad* als gij wilt, en giet'er Zalpeeter-water over; te weeten, Reegenwater, waar in twaalf, of ook geheele vierentwintig uren lang een weynig Zalpeeter heeft geleegen. Zoo veel van dit Water moet'er opgegooten zijn, dat het *Zaad* daar van ontrent overdekt is. Stel dan het Glas een weynig in de Zon, zoo zal het *Zaad* schielijk zwellen; daar na beginnen te kijmen, of te barsten. Als gij dit ziet, zoo neem het uyt: steek het op de gemelde warme plaats, op de gedachte tijd, en met de genoemde Maan, een stroobreedte diep in de aarde, elke *Kool* bijzonder, een handbreed of wat meer van malkander. Dek, wanneer het koud is, de bezayde plaats met een weynig stroo; zoo zal het spoedig voortkomen, en ongelooftelijk-haastig aangroeyen. In drooge dagen moet gij het zomtijds met dit volgende Water bngieten.

Neem een weynig Duyvenmist; desgelijks een weynig (of zoo veel gij van ieder wilt) Schapendrek. Doe het in een Glas; zet het in de Zon, en giet'er Reegenwater op; zoo zal al de kracht uyt de Mist in het Water trekken. Giet het daar na weer af; en doe daar bij een weynig van het gemelde Zalpeeter-water. Begiet daar meê de opgekome ne jonge *Planten*; het zij datze alreeds verzet zijn, of noch verzet zullen worden. Hier door zullenze niet alleen veel eerder *Bloemen* voortbrengen, maar ook noch van *Aardvolyen*, noch van *Rupzen* en ander dierlijk ongediert, beschadiging lijden.

Boven dit alles diend men noch te weeten, dat men in het volgende jaar op de zelve plaats, daar deeze *Bloemkool* gestaan heeft, geen andere weer mag planten; maar ieder jaar moet men 't doen in een nieuwe varsche grond. Doch indien men daar *Turksche Boonen*, *Pa-sinaken*,

Om tref-felijke Vruchten te krijgen.

Middel, om vrees te uytze-ken, en heerlijke Bloemkoolen te wasen.

Wat te doen staat

om de Bloemkool zeer spoedig te doen voortkomen:

En haar vrij te houden voor Aardvolyen en Rupzen.

Waar-schouwing.

finaken, of diergelijke *Vruchten* zayd of plant, men zal bevinden; dat ze zeer goed en weldragende zullen worden; inzonderheyd als het geschied met een afgaande Maan.

K R A C H T E N.

Fuchf. lib.
Plant.
cap. 158.
Dod. l. 21.
c. 7.

Alle foorten van Kool, of *Brassica*, zijn verwarrende en verdrogende in den eersten graad; daarbeneevens afvagende, verzachtende, heelende; en te gelijk wat scharp van aart. Doch lang gekookt, daar na geparft zijnde, en dus hare Zalpeeterige natuur in 't Water afgelegt hebbende, zijne zeer koud, en droog in den zelven graad.

De Kool, inzonderheyd de roode *Sluytkool*, of *Brassica capitata rubra*, rauw, als een Salade gegeten, is goed teegens de gebreeken der *Milt*, de brand van de *Maag*, de beuvende *Leeden*, en die een donker Gezicht hebben. Voor de Maaltijd gebruykt, verhindert ze de *dronken-wording*. Na den eeten genuttigd, neemt ze de *dronkenschap* wech.

De *Bladeren* op de *Bloedvinnen* en andere *gezwellen* gelegt, verzachten de zelve, en doen ze doorbreken. Op de *Schurfigheyd* en *Roos* gedaan, doen ze deeze qualen verdwijnen. Op het Hoofd gelegt, verhindert ze de *uytvalling des Hays*. In de Mond geknauwd, en het Zap ingezwolgen, maakt een goede heldere stem. Gestoten, en zoo op *Zeer* en *Wonden* gelegt, geneezen ze de zelve.

In Water, of ander Nat gekookt, en te zamen met dit Zap gegeten, opend het Ligchaam: geeft overvloedig *Zog* in der *Vrouwen Borsten*, en drijft het *Water der Blaas* af. Al te veel gebruykt, of tweemaal opgestoofd, is voor een zwak Gezicht ondienstig. Maakt ook grof Bloed; belet de *Slaap*, en verstopt het Ligchaam.

Kool met zijn eygen *Zaad* en een *Hoen* gezoden, en dikmaal deeze kost gegeten, is goed voor *nytteerende*, *graveelige*, en *leeverzuchtige* Menschen.

Het eerste *Nat*, daar de Kool ingezoden is geweest, of het uytgeparfte Zap van de Kool, met wat *Zuyker* vermengd, verwekt de *Maandstonden*: verdrijft den *Hoest*; maakt *Stoelgang*: verzacht en neemt wech het *tuyten* en *zuynen der Ooren*, daar in gegoten zijnde.

Met *Wijn* gedronken, geneest de *beeten der Slangen*: zuyverd alle *wyle* *gezwellen* en *wonden*: ook het *Hoofd*, in de *Neusgaten* opgesnoet; en neemt wech de gebreeken der *Zenuwen*.

Het gedistilleerde Water van *Bloem-kool*, of *Brassica cauliflora*, 's morgens nuchteren gedronken, dood de *Wormen*, opend het Ligchaam: geneest de *beeten der dulle Honden*; belet de *dronken-wording* bij het drinken, en verdrijft de *vlakken*, *sproerelen*, en andere onzuiverheden van de *Huyd*.

Het *Zaad* in *Wijn* of *Meede* gezoden, en het *Vel* daar meê gewreeven, of daar van gedronken, heeft de zelve kracht.

XCVI HOOFDSTUK.

AARDNOOTEN.

Verfichey-
de namen.

Deze Plant, in het *Neederlandsch* dus genoemd, word in 't *Latijn* geheeten *BULBOCASTANUM*, om dat hare *Wortel* een *Knobbel*, of *BULBUS*, een *Bol*, en van smaak een *CASTANIE* gelijk is: ook wel *BUNUM ANTIQVORUM*, of *Bunium der Onde*: in het *Hoogduytsch* *ERDNUSZ*, of *ERDKASTEN*, welk laatste woord zoo veel als *Aardcastanie* beteekend; en in 't *Italiaansch* *BULBOCASTANO*, of *CASTAGNE AGRESTI*.

Twee
onder-

Van deeze zijn mij in haren aart bekend geworden twee zeer veranderlijke aardige foorten; te weeten:

I. *BULBOCASTANUM VULGARE*, of gemeene *Aardnoot*; en II. *BULBOCASTANUM APII FOLIO MAJUS*, of groote *Aardnoot* met *Bladeren van Peeterzely*. Zijn beyde niet van eenen de zelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Beyde eenenwel beminnenze een goede, gemeene, zandige aarde, matig voorzien met oude twee-jarige *Paerdemist*: een opene en wel-geleegene plaats, ook tamelijk veel vochtigheyd. Blijven eenige jaren lang in het leven. Geeven ieder *Zomer Bloemen*, en ook de meeste tijd volkomen rijp *Zaad*. Konnen reedelijk wel de *Winter-koude* uytstaan.

Doch het *BULBOCASTANUM MAJUS FOLIO APII*, Groote *Aardnoot* met *Loof van Peeterzely*, als de teederste van aart, geeft niet als bij heete goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad*. Verdraagd ook niet zoo wel de felle koude der *Winter*. Is derhalven dienstiger, dat ze in de *Wintertijd* binnens huys gebragt, op een luchtige plaats gesteld; en ondertusschen slegts met een weynig lauwigemaakt *Reegen-water* van boven begoten; ook niet voor in het laatste van *Maert*, of het begin van *April*, na geleegentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd der jaartijd, weer buyten gezet worden. Men moet haar wachten voor te veel *Water*; en dekken voor *koude hayrige Winden*.

Worden alleenlijk *aangewonnen* door haar *Zaad*; 't welk met een volle Maan van *April* niet diep word gezayd in een *Pot*, gevuld met een zandige luchtige grond; gezet op een warme plaats. en zomtijds besprengd met een weynig *Water*; zoo komt het dies te eerder voort. Deeze *Planten* echter, opgekomen zijnde, geeven niet voor het tweede of derde jaar daar na hare eerste *Bloemen*; want de kleynheyd der *Bolworteltjens* vermag niet de zelve eerder, en voor dat ze sterk genoeg geworden zijn, voort te brengen.

Van een ander slag van *AARDNOOTEN*, gemeenlijk Ander slag ker genoemd *AARDAKERS*, zie het voorgaande LIX. *Hoofdstuk*, daar van twee onderscheydene foorten der zelve word gehandeld.

K R A C H T E N.

De *Aardnooten*, of *Bulbocastanum*, zijn warm en droog in den eersten graad; ook een weynig te zamen-trekkende, en openende van aart.

Het *Zap* der *Bladeren* met *Wijn* gebruykt, of de *Bollen* in *Water* gezoden, of ook de zelve gebraden, zijn zeer goed voor de geene, welke *Bloed spouwen*, of *pissen*: voor die haar *Water niet kunnen houden*: voor die de *Teering* hebben: door een hooge val, of ander wijze, *inwendig verzeerd* zijn. Versterken ook de *Maag*, en geeven goed voedsel.

Het *Zaad* is warm en droog in het begin van den derden graad. Het zelve gestoten, en een *Drachma* daar van met *Wijn* ingenomen, neemt wech de verstoptheyd van de *Blaas*, *Nieren* en *Milt*. Is goed voor de *Lendenen*. Doet het *Water der Blaas* lofsen: jaagd uyt de *Nageboorte*; en verwekt de *Maandstonden*.

XCVII HOOFDSTUK.

B R Y O N I E.

Iet alleen in het *Neederlandsch* dus, maar ook van sommige *wilde Wyn- gaard* genoemd, word in het *Latijn* geheeten *BRYONIA*: in het *Hoogduytsch* *WILDER ZITWEN*, *TEUFFELKURBS*, *ZAUNRUBEN*, en *STICHWURTZ*: in het *Franfch* *COLUBRINE*, en *COULEUREE*: in het *Italiaansch* *VITE BIANCA*, en *VITE NERA*.

Hier

Vier on-
derschey-
dene soor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier onderscheydene soorten; als:

I. BRYONIA ALBA, anders VITIS ALBA, of witte wilde Wijngaard, anders Quartel-beziën. II. BRYONIA NIGRA, LABRUSCA, ook TAMUS, of zwarte wilde Wijngaard. III. BRYONIA CRETICA BICOCOS, of wilde Wijngaard uyt Candien, met twee Beziën. IV. BRYONIA CRETICA MACULOSA, of wilde Wijngaard uyt Candien, met gevlechte Bladeren. Niet alle zijnze van de zelve Bonwing en Waarneeming.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Zij beminnen een goede, gemeene, zoo wel zandige, kleyige, als andere grond; doch wel voorzien met twee-jarige Paarde- en Koeyemist. Hebben zoo lief een schaduwachtige als een opene plaats, en willen veel Water. Bloeyen niet alleen in de Zomer, maar krijgen ook gemeenlijk ieder jaar, inzonderheid bij goede warme tijden, in deeze koude Landen volkomen rijp Zaad. Verliezen in den Herfst schielijk haar Loof; het welk in het Voorjaar weer te voorschijn komt, en vaardig opschiet uyt hare veele jaren lang goed blijvende dikke Wortel. Verdragen geduldig sterke Vorst, en konnen door geen ander middel aangewonnen worden, als enkelijk door haar Zaad; het welk met een wassende of volle Maan van Maert, gemeenlijk niet boven een stroobreedte diep, word gezayd.

Aanwin-
ning door
haar Zaad.

De BRYONIA CRETICA BICOCOS, of wilde Wijngaard uyt Candien, met twee Beziën, bij malkander zittende; en CRETICA MACULOSA, of met gevlechte Bladeren, zijn teederder dan de voorgaande. Konnen zeer qualijk verdragen veelvoudige koude Reegenen, en de selheyd der strenge Vorsten, buyten staande. Moeten derhalven, met een wassende Maan van April in Potten geplant zijnde, in het begin van October binnens huys worden gebragt; op een gemeene plaats gezet, daar men ze weynig of geen vochtigheyd laat ontfangen. In het laatste van Maert, of het begin van April, steld men ze weer buyten; en men laat haar de Zonnestralen genieten.

Deze konnen niet alleen door Zaad, op de vorige wijze behandeld, maar ook door afgebrokene takken der Wortelen, welke men op de genoemde tijd verzet, vermeenigvuldigd worden.

K R A C H T E N .

DE Bladeren en Vruchten der witte Bryonie, of vitis alba, zijn scherp en bijtende van aart. De Wortel daar teegens is matig verwarmende, zuiverende, verdrogende, en dun van deelen.

Op wat voor wijzen men deeze Bryonie gebruykt inwendig, zij purgeerd, en ontsteld het Ligchaam geweldig: zoo dat alleenlijk twee Drachmen daar van ingenomen, of slegts in Water gezoden, en daar in gebaad, de Vrouwen een misval veroorzaakt, en de Vruchte in haar Ligchaam doet serven. Eevenwel reynigde ze de Moeder, en doet de Maandstonden voortkomen, welke verstopt waren. 't Gebruyk van binnen is derhalven meest niet goed.

De Wijn, waar in de Wortelen gekookt zijn, of het uytgeparfste Zap der zelve, met Meel van Erwteten en Fenegriek vermengd; dan daar mee bestreken, maakt een aangename verwe en zuiver Vel; doende van het zelve vergaan allerley vlekken en sproetelen.

De Wortel met Wijn gestoten, scheyd het geronnenen Bloed, en verdrijft de blauw-geflagene plekken. Met Zout vermengd, en gestoten, is goed voor alle voortspruytende Zeeren; voor alle vuyle en lopende gaten der Beenen.

De Bryonia nigra, of zwarte Bryonie, is veel zwakker van krachten, en niet zoo quaadaardig van natuur.

Derhalven worden de jonge Scheuten der zelve in het voorjaar gekookt, en met andere spijsen gegeten.

Maken een open Ligchaam, en zijn de Maag, door hare te zamen-trekkende kracht, aangenaam. Doen zachtjens Wateren. Verwekken der Vrouwen Maandstonden; en zijn zeer dienstig voor de geene die beroerd, of met de vallende Ziekte beladen zijn. Maken de Milk kleyn, en neemen wech de Hoofdzwijmeling. De Wortel in de Asch gebraden, en met Wijn ingenomen, verwekt lust tot het echte-werk.

XCVIII HOOFDSTUK.

R I E D T G R A S .

Ord met deezen, en, mijns weetens, verscheyden anderen naam in het Neederlandsch genoemd. In het Latijn geheeten BUTONIUM, SPARGANIUM, en PLATANARIA: in 't Hoogduysch IGELSKNOPFFEN; en in 't Italiaansch

SPARGANTIO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee onderscheydene soorten; namentlijk:

I. BUTONIUM RAMOSUM, of Riedtgras met takke Bloemen. II. SPARGANIUM NON RAMOSUM, of Riedtgras met Bloemen zonder Takken. Beyde zijnze van eeven de zelve Bonwing en Waarneeming.

Zij beminnen een luchtige, goede, zandige aarde, met oude Paarde- en Koeyemist wel voorzien: een donkere of schaduwachtige, en vochtige plaats; oot veel Reegen, welke ze in overloed konnen verdragen; zoo dat men ze ook zelfs in het Water ziet groeyen. Ieder Zomer bloeyen ze zeer aardig; doch geeven zelden volkomen rijp Zaad. Konnen sterke koude en andere ongeleegentheeden der Winter zonder schade uytstaen. Niet anders, als door hare aangegroeyde jonge Scheutjens, die men met een wassende Maan in April van de oude afneemt, en verplant, konnen ze vermeenigvuldigd worden.

K R A C H T E N .

Riedtgras, of Sparganium, is koud en droog van aart. De Wortel en Bladeren gedroogd, gestoten, en daar van met Wijn ingenomen, of de zelve in Wijn gekookt, en daar van gedronken, geneezen de beetten en steeken der Slangen, Adderen, en anderer giftige Dieren. Doen ook het Water der Blaas lossen; en zijn goed teegens het Graveel.

De Bloemen en Zaadknoppen zijn verdrogende, en een weynig te zamen-trekkende van aart. In Wijn gezoden, hebben ze de zelve kracht teegens de genoemde gebreken; inzonderheid als men de Wanden, veroorzaakt door giftige Dieren, ook daar mee walscht.

XCIX HOOFDSTUK.

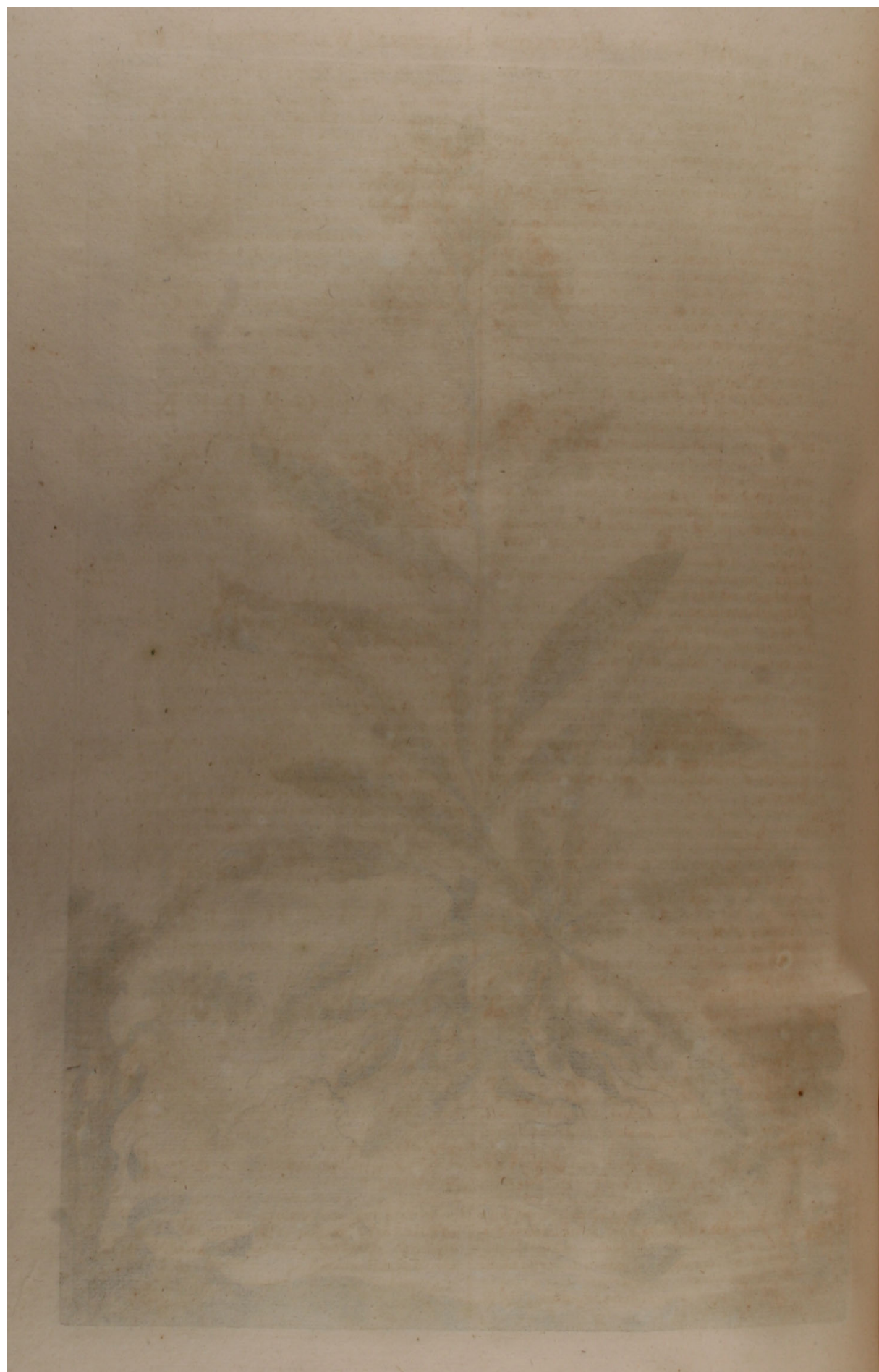
A S T E R O I D E S .

Us, en met geen anderen naam bekend, ook zoo genoemd, om dat de gedaante der Bladeren, en de stelling der Bloemen, eenige gelijkheyd met het ASTER, of STARRERUYD heeft. Is uyt eygener aart een Plant, die niet haalt vergaat, maar eenige jaren lang in het leeven blijft. Groeyd van naturen in de Americaansche Gewesten: waar van daan het Zaad voor eenige jaren ons toegezonden, en ook wel voortgekomen is; zoo dat dit Gewas van elk met begeerige Oogen en een groote vergenoeging bij ons gezien word.

Het

Wortel.

Het heeft een van buyten bruyn-verwige, van binnen witte, ook tamelijk dikke, ronde, en stompe *Veezelwortel*; voorzien met eenige aanhangende, dikke, korte, ovaalswijze-ronde, ook voor met een *Staartje* begaafde, en daar gemeenelijk spits-toegaande *Knobbelen*, of *zijde-scheuten*, die van de *Pæonie* niet zeer ongelijk.

Uytſchietende Steelen.

Jaarlijks ſchieten uyt de zelve op eenige weynige *Steelen*, ieder uyt een bijzonder *Hert*. Deeze zijn matig-dik; ontrent rond; drie voeten, wat meer of min, hoog; uytwendig bleek-groen van verwe; van binnen uyt den groenen witachtig; aan welke in het ronde, niet hoog boven malkander, aan 't beneedenſte gedeelte, aardige *Bladeren* groeyen; in gedaante zeer overeenkomende met die van onze *gemeene Ofsetong*, of *Bugloſſum vulgare*; een halve voet, wat meer of minder lang, een vinger of duym breed. Ruſten op geene *Steeltjens*, maar zijn onder digt aan de opſchietende *Steelen* gehegt, en de zelve daar gelijk als omhelzende. Voor eyndigen ze in een ſpits punt. Zijn niet zeer dik, en zagt van aart; aan de randen een weynig als *getand*: aangenaam bleek-groen van verwe; wat bitter van ſmaak; en in 't midden voorzien met een regtdoorgaande groote *Ader*, uyt welke zeer veel kleynе voortkomen, ter zijden na de randen ſchuyns om hoog uytvloeyende. In het middelſte en bovenſte gedeelte der zelve *Steelen* groeyen evenwel ook noch andere veel kleynеr, en hol boven malkander geſtelde *Bladeren*, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde voortſchietende. Tuſſchen welke vijf, zes, zeeven, of agt teedere *Steeltjens*, ontrent een kleynе vinger lang, te voorſchijn worden gebragt.

Bloemen.

Op de bovenſte punten deezer *Steeltjens* ziet men de *Bloemen* zitten, van een zeer bevallijke aanschouwing; tamelijk groot, rond en vlak open geſteld, doch zonder eenige reuk. Beſtaan uyt tien en twaalf, of meer, ook minder, ſchoon-geel-verwige, kleynе, langwerpige, en voor ſtomp-rond toegaande *Bladertjens*; houdende in het midden zeer veel aangenaam-roode en korte *Nopjens*. Alſze eenige dagen geopend hebben geſtaan, vergaan ze eyndelijk in haar zelve; nalatende een kleyn, langwerpig *Zaadje*; het welk in onze Landen niet anders als bij goede *Zomers* zijne volle rijpheyd bekamt.

Zaad.

Aanwinning.

Deeze *Plant* word *aangewonnen*, beyde door het gemelde *Zaad*, en door de aangegroeyde *Wortelen*. Het eene zayd men, de andere verplant men, met een waſſende Maan van *April*, in een Pot, gevuld met een goede, zandige aarde, wel doormengd met een-jarige Koeyemiſt, en een weynig Mol der verrotte Boombladeren. Het *Zaad* moet maar een vinger-breed diep zijn ingelegt, om dies te beeter te kunnen uytſchieten.

Hoe men deeze Plant moet waarnemen.

Dit *Gewas* bemind uyt eygener aart een opene, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, voor alle koude *Ooſten* en *Noorde-winden* beſchut. Wil, gedurende de *Zomer*, tamelijk veel Water. Maar 's *Winters* ſtaande in een Pot, gevuld met de voorgemelde aarde; en in het laatſt van *September*, of begin van *October*, na geleentheyd dat de tijd bequaam of onbequaam is, binneſ huys gebragt zijnde, op een goede, luchtige plaats, daar niet als bij *Vorſt* in gevuurd word door een yzere Oven) begeerd deeze *Plant* alleen matige vochtigheyd, wijlze in *Winterſche dagen* niet te veel nat verdragen mag.

K R A C H T E N.

Zonderlinge deugden der Wortel.

DE *Wortelen* van dit *Gewas*, welke, om harer deugden wil, meer gebruykt worden als de *Bladeren* of *Bloemen*, zijn lijmig, of kleevende van aart; ook verdrogende in den eerſten, verwarmende tot in den derden graad.

Tegeens

De zelve gepulverifeert, na dat ze gedroogd zijn ge-

worden, en daar van een once 's morgens nuchteren ingenomen met Wijn, Bier, of eenig ander bequaam vocht; ook wel ten vier uren 's namiddags, na dat de geleentheyd van de krankheyd vereyſcht, doet het *Bloed ſponwen* ophouden: ſtempt het *Bloeden uyt de Neus*: ſtild het al te veel *braken*; en geneeft zeer voorſpoedig de geene, welke geplaagd worden van een *onnatuurlijke Buyl*, en van de *roode Loop*.

Eeven het zelve vermogen ook de *Bloemen*, gekookt in roode Wijn; en daar van eenige dagen achter malkander 's morgens nuchteren het vierde deel van een pintje, of een kleyn Roemertje vol, gedronken. Verſterkt daarenboven de *Maag*, *Leever*, *Longe*, en alle andere *inwendige Deelen*. Verdrijft binnen een korte tijd de *zwijmeling* of *draying des Hoofds*; en is dienſtig tegeens meer andere gebreken.

Ook der Bloemen.

C H O O F D S T U K.

S E N E G R O E N.

N het *Neederlandsch* niet alleen dus, *Verſchey-* maar ook van veele *INGROEN* ge- de nameu- noemd. In het *Latijn* *BUGLA*, of *CONSOLIDA MEDIA*; in het *Hoogduyſch* *GUNTZEL*; en in het *Italiaanſch* *CONSOLIDA MEZANA*, *MORANDOLA*, of ook *HERBA LAURENTINA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie *Drie ver-* ſcheydene ſoorten; als: ſcheydene ſoorten;

I. *BUGLA FLORE CÆRULEO*, of *Senegroen met een blauwe Bloem*. II. *FLORE ALBO*, of met een witte Bloem. III. *FLORE RUBRO*, of met een roode Bloem. Alle zijn ze van de zelve *Bomwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen, uyt een natuurlijke eygenſchap, een gemeene, goede, zandige, wel-gemelte aarde: een opene, vrije, bequaamlyk-geleegene plaats, en veel Water. Brengen ieder jaar *Bloemen* voort, en ook met goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad*.

Konnen ſterke *Vorſt*, en allerley andere ongeleent- heeden der *Winter* verdragen. Worden niet alleen *aan-* gewonnen door haar *Zaad*, het welk met een waſſende Maan van *April* de aarde moet aanbevolen zijn, niet diep daar ingelegt; maar ook door hare aangewaſſene *jonge Looten*, welke van haar zelve genoegzaam *Wortelen* vatten. Dan worden ze op de genoemde tijd, of ook wel in *Auguſtus*, van de oude afgenomen en verplant.

Aanwinning.

K R A C H T E N.

Senegroen, of *Bugla*, een zeer *Medicinaal Gewas*, *Fuchſhiſt*. is verwarmende, verdrogende, en een weynig te *Pl. c. 147.* zamentrekkende van aart.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het *Zap* met Wijn ingenomen, ſcheyd het *geronnen Bloed*; doet verdwijnen de *blauw-geſlagene plekken*: is goed voor de geene, die door een val of anders van binnen *C. Durant.* *gequetſt*, ook voor die *gebroken* zijn: diend in de *Herb. fol. 146.* *Koortzen*; deſgelijks tegeens de *Kanker*. Geneeft alle *Matth. l. 4. c. 9.* *Wonden* des *Ligchaams* zeer *verwonderlijk*; al wierd ook maar alleenlyk daar op gelegd het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, of de *Bladeren* gekneuft; of ook de *Wonde* *Lonicer. l. 2. c. 159.* gewaſſchen met het hier van *gediſtilleerde Water*. Is daarenboven een krachtig middel tegeens de *Takken* of *Spenen* aan het *Fondament*. Verdrijft de *Geelzucht*. *Dodon. l. 5. c. 17.* Geneeft de *vuyle zwervingen des Monſds*, en aan andere deelen des *Ligchaams*. Ook de plaatzen daar het *vel afgeſchaaft* is, het *Poeder* ſlegts daar op geſtroyd. Opend de *verſtoppheyd* van de *Leever*, en verſterkt alle inwendige deelen.

CI HOOFDSTUK.

BRUNELLE.

Verschey-
de namen.

Eeze Plant, dus van een ieder in het *Neederlandsch* genoemd, word in het *Latijn* geheeten *BRUNELLA*, of *PRUNELLA*, ook *CONSOLIDA MINOR*: in het *Hoogduytsch* *BRAUNELLEN*: in 't *Fransch* *BRUNELLE*, en in 't *Italiaansch* *CONSOLIDA MINORE*.

Twee
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee onderscheydene soorten:

I. *BRUNELLA FLORE PURPUREO*, of *Brunella met een purpure Bloem*. II. *BRUNELLE FLORE ALBO*, of *Brunelle met een witte Bloem*. Beyde zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen zoo wel een goede, met oude Koeye- of Paardemist genoegzaam doormengde, als een gemeene, slegte, zandige grond: een opene, vrije plaats; en veel Reegen; ook al vrij groote droogte.

Aanwin-
ning door
Zaad.

Lang bloeyenze; en geeven ieder jaar in den Herfst volkomen rijp *Zaad*. Konnen *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds uytstaen. Worden *aangewonnen* alleenlijk door het gedagte haar *Zaad*; 't zij dat het neergevallene van zels voortkomt, of dat men het met een wassende Maan van *Maert* aan de aarde bevelt, niet diep daar in gelegd zijnde.

K R A C H T E N.

Tragus lib.
1. cap. 103.

Brunelle is middelmatig koud en warm van aart. In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, vermag alles wat van de *Bugla*, of *Senegroen* is gezegt. Geneest daarenboven de ellendige quaal, welke men noemt de *Bruyne*; in welke Tong en Keel dik, heet, droog, en rauw zijnde, men daar meede gorgeld, na dat men eerst een Ader onder de Tong heeft doen openen.

Dioscor. in
Add. l. 5.
c. 18.
Lobel. l. 2.
fol. 560.

Daarenboven opend ze de *Galblaas*. Neemt wech de *versopping* van *Leever* en *Milt*. Geneest allerley voortteetende zuveeringen, als men de zelve wascht met het *Zap* der *Bladeren*. Ook zoo wel *inwendige* als *uytwendige Wonden*; en de *Breuken* der jonge *Kinderen*.

Camerar.
l. 4. c. 10.

Verzacht en neemt wech de *brand* van 't *Ingewand*. Lost op het *inwendig leggende* geronnen *Bloed*. Bewaard de mensch voor de *Pest*: reynigt de *Borst*, en doet *Wateren*. Is goed tegeens *Koortzen*.

Het zelve vermag ook het gedistilleerde *Water* der *Bladeren* en *Bloemen*.

CII HOOFDSTUK.

WAALWORTEL.

Verschey-
de namen.

En zeer *Medicinale Plant*, dus genoemd in het *Neederlandsch*: in het *Latijn* *SYMPHYTUM MAJUS*, of *CONSOLIDA MAJOR*: in het *Hoogduytsch* *WALWURTZ*, *SCHWARTZWURTZ*, en *BEINWELLE*, in het *Fransch* *CONSYRE*, of *OREILLE D'ASNE*: in 't *Italiaansch* *CONSOLIDA MAGGIORE*.

Drie ver-
scheydene
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie onderscheydene soorten; als:

I. *SYMPHYTUM MAJUS FLORE PURPUREO*, of *groote Waalwortel met een purpure Bloem*. II. *FLORE ALBO*, of *met een witachtige Bloem*. III. *SYMPHYTUM TUBEROSUM*, of *Waalwortel met Knobben*. Al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zeer geerne hebbenze een gemeene, zoo wel sleg- Grond, en te, zandige, als luchtige wel-gemeste; zoo wel een Plaats. natuurlijk-vochtige, als een gantsch waterachtige grond; een vrije, wel ter Zon staande zoo zeer als een schadu- duwachtige plaats: matig, en ook veel Reegen.

Bloeyen wel ieder jaar, doch geeven geen volkomen *Zaad*, doch rijp *Zaad*, als zomtijds bij zeer goede *Zomers*. Kon- nien geduldig alle ongeleegentheeden der *Winter* uyt- staan. Zijn van naturen lang-leevende. Worden bequa- mer *aangewonnen*, zoo door hare aangewassene jonge *Wortelen*, als door haar *Zaad*.

De gemelde aangegroeyde *Wortelen* verplant men, *Aanwin-* niet alleen in 't *Voorjaar*, met een wassende Maan, maar ning. het mag ook geschieden door de geheele *Zomer*, de *Bladeren* afgesneden zijnde. Het *Zaad* word met een wassende Maan van *April*, of *Maert*, de aarde aanbe- volen, niet boven een stroobreedte diep daar ingelegt, en gedurig vochtig gehouden.

K R A C H T E N.

Waalwortel, of *Consolida major*, is matig vocht- Galen. lib. tig en warm van aart, ook een weynig te za- Med. Simp. mentrekkende. fac. 8.

In *Wijn* gezoden, en daar van eenige dagen achter malkander gedronken, of de *Wortelen* in *Zuyker* inge- legt, en zoo gebruykt: of de zelve *Wortelen* in *Melk* gekookt, en deeze *Pap* gegeten op een stuk *Boter* en *Brood*: of het gedistilleerde *Water* daar van gedron- ken, geneest de gebreken der *Borst*: de *Breuken*, of *Gescheurtheit*; alle *inwendige* en *uytwendige Wonden*; de *gezwellen der Nieren*: stild ook het *Bloeden* der zelve; de *Buik*- en *roode Loop*; de onnatuurlijke *Vloeden* der *Vrouwen*; de ontsteeking des *Aarsdarms*; en de bloedige *Takken* of *Speenen* aan het *Fondament*. Ver- zagt ook de hardigheyt van de *Keel*, en heeld de ge- brokene *Beenderen*.

De groene *Wortel* geraspt, plaasters-wijze op een doekje gesmeert, en gelegd op de plaatzen, daar men de smerten van 't *Flerefsyn* of *Podagra* gevoeld, neemt terstond de pijn wech.

De *Syroop*, hier van gemaakt, is zeer dienstig voor *Camerar.* de gebreken der *Longe*. Helpt de genee, welke *Bloed* l. 4. c. 5. *spuwen*: verjaagt de hitte der *Koortzen*, en geneest de *Hoest*.

CIII HOOFDSTUK.

K O E O O G E.

Op het *Neederlandsch* dus genoemd, Verschey- word in het *Latijn* geheeten *BOPHTHALMUM*: in het *Hoogduytsch* *RINDSZ-AUG*: in 't *Fransch* *OEIL DE BEUF*; en in het *Italiaansch* *BUSTALMO*, *OCCHIO DI BOVE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier Vier on- onderscheydene soorten: derfchey- deene soor- ten.

I. *BUPHTHALMUM VULGARE*, of *gemeene Koekoog*. II. *TENUIFOLIUM*, of *Koekoog met dunne, smal- le en teedere Bladeren*; van zommige ook wel genoemd *HELLEBORUS FERULACEUS*, of *Nienwortel*, met *Bladeren van Ferula*, wegens hare *Wortel*, die de zelve al vrij wel gelijkt. III. *FOLIIS MILLEFOLII*, of *Koekoog met Bladeren van Duizendblad*. IV. *BUPHTHALMUM CRETICUM FLORE ALBO*, of *Koekoog met Can- dien*, met een *witte Bloem*. Niet al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Eevenwel beminnen ze alle een goede gemeene, zan- Grond. dige, liever met oude twee-jarige Koeye- of Paardemist doormengde, als gantsch geen gemeste aarde: een vrije, en wel ter Zon gelegene plaats. Konnen zoo wel veel *Water*, als matige vochtigheyt verdragen.

Het

Gemeene Koekoog, en Koekoog van Candien. Het BUPHTHALMUM VULGARE, of gemeene Koekoog, en CRETICUM FLORE ALBO, of Koekoog van Candien met een witte Bloem, blijven niet meer dan eene Zomer in het leven. Worden derhalven ieder jaar, met een wassende Maan van Maert of April, na dat het Weer zich aansteld, weer op nieuws gezayd. Brengen langdurende Bloemen voort, en geeven in den Herfst volkomen rijp Zaad.

Koekoog met Bladeren van Duyzendblad. Het BUPHTHALMUM FOLIIS MILLEFOLII, of Koekoog met Bladeren van Duyzendblad, blijft twee, en ook drie jaren lang in het leven. Verdraagt sterke koude. Bloeyd zeer schoon in het tweede, en ook dikmaal in het derde jaar. Geeft in den Herfst, volkomen rijp Zaad, en versterft daar na. Moet derhalven telkens, met een wassende Maan in het Voorjaar, weer op nieuws gezayd zijn: alhoewel de moeyte der Zaying veeltijds niet nodig is, wijlze, door het neergevallene Zaad, genoeg van zelfs opstaan.

Koekoog met dunne smalle Bladeren. Het BUPHTHALMUM TENUIFOLIUM, of Koekoog met dunne smalle Bladeren, ook genoemd HELLEBORUS FERULACEUS, is een aardig Gewas. Blijft lange jaren, in het leven. Geeft elke Zomer bezienswaardige Bloemen; maar noyt, in deeze Landen, eenig rijp Zaad. Word echter bequaam genoeg vermeerderd door hare aangegroeyde jonge Wortelen; welke men met een wassende Maan van April of Maert van de oude afneemt, en verplant.

K R A C H T E N.

Avicenna. can. 2. Koekoog, of Buphtalmum, is droog in den eersten, en warm in den tweeden graad; daar bij een weynig purgeerende van aart.

Lobel. l. 1. fol. 942. Het uytgeparfte Zap van Koekoog met Wijn ingenomen, of in spijsen gebruykt, neemt wech de verstoptheid van de Borst. Jaagd ook door de stoelgang uyt allerley waterachtige, verbrande, zwaarmoedigheid veroorzakende, en zwartgallige vochten. Zet het Water uyt de Blaas voort. Verzacht alle gezwellen, en andere hardigheden.

Clusius. l. 3. c. 30. De Bladeren gestampt; dan op de Wonden en zweeringen gelegd, zuiveren en geneezen de zelve.

Dit Kruid op de Bijkorven gehangen, verdrijft de Bijen, Vliegen, en doed ze sterfen.

CIV HOOFDSTUK. GANSEBLOEM.

Verfcheyde namen. **N**iet alleen bij de Neederlanders met deezen naam bekend, maar ook van veele genoemd WOEKELAAR, en GULDEBLOEM. In het Latijn CHRYSANTHEMUM; in het Hoogduytsch SANCT JOHANSBLUM: en GANSZBLUM: en in het Italiaansch CHRISANTEMO.

Veele veranderlijke soorten, Hier van zijn mij in haren aart verfcheydene aardige soorten bekend geworden; als:

I. CHRYSANTHEMUM VULGARE SEGETUM, of gemeene Koorn-ganzebloem. II. CRETICUM FLORE ALBO MEDIO LUTEO, of Ganzebloem van Candien met een witte en van binnen geel verwe. III. VALENTINUM, of Ganzebloem van Valentien in Spanje. IV. VALENTINUM ALTERUM CRASSIORI FOLIO, of tweede soort van Ganzebloem, bij Valentien voortkomende, met dikker Bladeren. V. BELLIDIS FOLIO HISPANICUM, of Spaansche Ganzebloem met Bladeren van Madelieven. VI. MARINUM LUSITANICUM, of Portugalsche Zee-ganzebloem; ook wel genoemd CRITHMUM MARINUM, of CRETA MARINA FLORE LUTEO, dat is, Zee-crithmum, of Zee-creta met een geel Bloem. VII. CHRYSANTHEMUM AFRICANUM REPENS, of Africaansche kleyne kruypende Ganzebloem,

niet langer dan eene Zomer in het leven blijvende; en meer andere. Alle zijn ze gantschelijk niet van de zelve Bomwing en Waarneeming.

Zij beminnen een gemeene, zandige grond, met twee-jarige Koeyemist voorzien: een opene, luchtige plaats, en matige vochtigheid. Geven in den Herfst volkomen rijp Zaad, en vergaan daar meê. Moeten derhalven in ieder Voorjaar, met een wassende Maan van Maert, op nieuws, niet diep, gezayd zijn.

Het CHRYSANTHEMUM BELLIDIS FOLIO HISPANICUM, of Ganzebloem met Bladeren van Madelieven uyt Spanje, vergaat niet zoo haast; maar verdraagt seldere Vorst; bloeyd de tweede Zomer, geeft rijp Zaad, en versterft daar meê. Moet derhalven op de genoemde tijd, en met de gemelde Maan, weer op nieuws gezayd zijn: alhoewel ook het neergevallene Zaad dikmaal van zelfs genoeg opstaat en te voorschijn komt.

Het CHRYSANTHEMUM PEREGRINUM, of VIRGINIANUM MAJUS FLORE LUTEO, vreemde, of Virginiaansche groote Ganzebloem van een geel verwe, blijft lange jaren in het leven. Is hard van aart. Verdraagt alle ongeleegentheeden van Winter en Zomer. Brengd voort, ieder jaar, op een gantsch hooge Steel, hare Bloemen, maar noyt in deeze Gewesten eenig rijp Zaad. Kan echter genoegzaam vermeerderd worden door hare jonge Worteltjens, welke men met een wassende Maan in April van de oude afneemt, en verplant.

Het CHRYSANTHEMUM MARINUM LUSITANICUM, of Portugalsche geel Zee-ganzebloem, blijft eenige jaren in het leven. Is teeder van aart. Bemind een gemeene aarde, met oude Paerdemist en veel Duyn-zand vermengd. Geeft wel jaarlijks een schoone Bloem; maar zelden, ten zij met goede Zomers, volkomen Zaad. Kan op generley wijze de koude der Winter verdragen. Word derhalven met een wassende Maan van April, ruym een stroobreedte diep in een Pot gezayd zijnde, in den Herfst voor veel koude reegenen wel gewagt: in October binnens huys gesteld; met slegts een weynig Water onderhouden, wijlze door wat te veel lichtelijk vergaat; en niet voor in het begin van April, of in het laatste van Maert, met een zoete reegen weer buyten gebragt, doch voorzichtig bewaard voor koude nagten, veel Water, en sevrere winden.

K R A C H T E N.

Ganzebloem, of Chrysanthemum, is warm en droog van aart.

De Bladeren, Bloemen en Zaad in Wijn gekookt, en daar van gedronken, geneest de geene die met de Geelzucht beladen zijn; en drijft het Graauw af.

De Bladeren worden ook wel in een Salade, of Moesje gegeten, om een open Ligchaam te maken.

CV HOOFDSTUK. C A M I L L E.

Elk genoeg bekend, word in het Neederlandsch dus genoemd. In het Latijn CAMOMILLA, of CHAMÆMELUM: in het Hoogduytsch CAMILLEN: in 't Fransch CAMOMILLE; en in het Italiaansch CAMOMILLA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden Verfcheydene bijzondere en aangename soorten; namentlijk:

I. CHAMÆMELUM VULGARE, of gemeene Camille. II. SYLVESTRE, of wilde Camil; in het Latijn ook hier tot genoemd COTULA, en LEUCANTHEMUM: in 't Hoogduytsch

getal voor-
gesteld. *duytsch* KROTENDILL; in het *Franfch* ESPARGOUTE
III. CHAMÆMELUM ROMANUM FLORE SIMPLICI,
of *Roomfche Camille met een enkele Bloem*. IV. ROMANUM FLORE PLENO, of *Roomfche Camille met een dubbele Bloem*. V. HISPANICUM NUDO CAPITIS, of *Spaanfche Camille met bloote Hoofdijens*. VI. PRATENSE HISPANICUM, of *Spaanfche op grasachtige plaatzen groeyende Camille*. VII. PALUSTRE LUSITANICUM, of *Portugalsche Camille*, wassende in waterachtige plaatzen; en dan noch meer andere. Niet alle zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Wat voor
een grond
zij bemin-
nen. Evenwel beminnen ze alle een gemeene, zandige, ongemestte, doch liever een welgemestte aarde; een vrije, wel ter Zon gelegeene plaats, en matige reegen; doch ook veel vochtigheid. Blijven ten deelen niet meer dan eene *Zomer* in het leeven: want als ze *uytgebloeyd*, en gemeenelyk rijp *Zaad* gegeven hebben, versterven ze. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert*, op nieuws weer gezayd zijn. Doch slaan ook dikmaal genoeg van zelfs op.

Room-
fche, en
Spaanfche
Camil.
Het CHAMÆMELUM ROMANUM FLORE SIMPLICI, of *Roomfche Camil met een enkele Bloem*; FLORE PLENO, of *met een dubbele Bloem*; en CHAMÆMELUM NUDO CAPITIS HISPANICUM, of *Spaanfche Camil met geële bloote Hoofdijens*, geeven in deeze Gewesten noyt eenig rijp *Zaad*. Konnen de *Winterkoude* tamelijk wel verdragen, en blijven eenige jaren lang in het leeven. Worden alleen *aangewonnen* en *vermeeningvuldigd* door hare aangewassene *Scheuten*: welke men in het midden een weynig in de aarde drukt, en dan lichtelyk *Wortel* vatten. Zeer bequaamlyk kan dit in den *Herfst* geschieden. Het is ook goed, dat men ze, als ze *uytgebloeyd* hebben, boven een weynig afsnijdt; want dan blijven ze dies te beeter over. Mogen niet alleen in *April*, maar ook in *Augustus* opgenomen en verplant worden.

Gemeene
wilde en
tamme
Camil, hoe
te onderscheyden. De WILDE en GEMEENE TAMME CAMILLE worden over al in het wild op zandige plaatzen gezien. Vermits ze malkander niet ongelijk zijn, zoo worden ze van veele ten onregt voor eenerley gehouden; zonder onderscheyd geplukt, en de eene onder de andere gebruykt. Dit misbruyk kan men voorkomen, als men slegts nauw let op de binnenste *Knopjens* der *Bloemen*; welke in de *tamme Camillen* veel fijner en teederder zijn, als in de *wilde*. Ook zijn de *Bladertjens* wel zoo dun, en van een beeter reuk.

K R A C H T E N.

Galen. lib.
Med. Simp.
3. 6.
Ægen. l. 7.
c. 3.
Diof. l. 3.
c. 154.
Æm. Ma-
cer. l. 2.
c. 15.
Plin. l. 21.
c. 22.
DE Camille, of *Chamemelum*, is verwarmende en verdrogende in den eersten graad. Ook sijn van deelen: daarbeneevens verteerende, ontsluitende, en verzachtende van aart.

Camillen in Wijn gezoden, en daar van gedronken, drijft uyt de *Nageboorte*, en doode *Vrucht*. Verzacht alle *harde* en *gezwollene deelen* des *Ligchaams*, en de pijn van het *Graveel*. Neemt wech het *Colijk*, alle *Winden*, en *Buykkrimping*. Is goed voor de *Koortzen*; de *Geelzucht*; de gebreeken der *Leever*; en verteed alle *rampe vochtigheid*.

Dos. l. 8.
c. 15.
De *Bloemen* gedroogd, gestoten, en daar van een *Drachma* met Wijn ingenomen, geneest de *beeten* en *steeken* der *giftige Dieren*. Deeze *Bloemen* op alle *Wonden* en *Zweeringen* gelegt, zuiveren en heelen de zelve.

Het *Kruyd* in Water gezoden, en op de *Blaas* gelegd, verzacht de smerten van het *Graveel*: doet de *Steen rijzen*, en gemakkelijc *Water lossen*.

Lonic.
l. 2. c. 68.
Met het gedistilleerde Water de *Mond* gewasschen, geneest de *zweeringen* van de zelve. Met *Zuyker* gedronken, heeld de gebreeken en smerten der *Borst*.

Tragus. l. 1.
c. 47.
De *Oly* van *Camillen* verzacht allerley weedommen

des *Ligchaams*. Helpt de vermoeyde *Leeden*: maakt los en slap het geen stijf gespannen is: verzacht alle hardigheeden; opend de verstoptheeden, en is zeer dienstig in alle *Clisfeeren*, teegens de *Koortzen*, het *Colijk*, en andere ongeleegentheeden bereyd.

De *Roomfche Camille*, of *Chamomilla Romana*, is teegens al de gemelde gebreeken van een noch krachtiger werking.

De *Syrop*, van deeze gemaakt, word zeer geprezen teegens de *Milt*-, *Water*-, en *Geelzucht*.

CVI HOOFDSTUK.

BRUYNETTE.

Ynde een meede soort van de voor. Namen, gaande, is een aardige, beziens-waardige, en de geheele *Zomer* door bloeyende *Plant*. Word in het *Neederlandfch* dus genoemd: in het *Latijn* FLOS ADONIS, of ERANTHEMUM: in het *Hoogduytsch* FELDROSZLEIN: en in het *Italiaanfch* ERANTEMO, of FIOR DI ADONIDE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee onderscheydene foorten, namentlijk:

I. FLOS ADONIS FLORE RUBRO, of *Bruynette met een roode Bloem*, of *roode Adonisbloem*. II. FLOS ADONIS FLORE LUTEO, of *Bruynette met een geelachtige Bloem*. Beyde zijnze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, en wel Grond gemestte grond; een vrije, bequaam ter Zon gelegeene plaats; weynig, en ook veel Water. *Bloeyen* zeer schoon; geeven in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*, en worden door de aankomende *Vorst* lichtelyk wechgenomen.

Men kan haar niet anders als door haar *Zaad* *aanwinnen*, 't welk ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert*, op nieuws moet gezayd zijn. Komen ook wel van zelfs genoeg op, door het neergevallene *Zaad*; niet alleen in de *Voorrijd*, maar ook in de *Zomer* en *Herfst*. Deeze dan niet wel bloeyen konnende, verdragen tamelijk de koude der *Winter*, zoo datze niet alle door de *Vorst* vergaan.

Terwijl het *Zaad* noch groen is, valt het lichtelyk *Zaad*, en af. Derhalven moet men'er wel op letten; zomtijds met de hand daar aanraken, en een weynig drukken. Is het dan rijp, zoo valt het, van boven beginnende, neer. Indien niet, zoo blijft het noch aan de *Steel* zitten. Het is donker groen. Als het een weynig bleeker begint te worden, heeft het zijne volkomene rijpheid bereykt, en dan mag men het niet langer aan de *Steel* laten.

K R A C H T E N.

Bruynette, of *Eranthemum*, is warm en droog. Heeft de zelve krachten en deugden, welke wij aangewezen hebben van de *wilde*, ook *tamme Camillen*, en van de *Koeroog*, of *Euphthalmum*.

Het *Zaad* gestoten, en daar van een *Drachma* met Wijn ingenomen, word zeer geprezen teegens het *Graveel*.

Het gedistilleerde Water deezer *Plant* in de *Oogen* daan, neemt de *donkerheid* van de zelve wech. neeft ook de *Oog-zweeringen*, daar opgelegd.

Het *Kruyd* zelfs gestoten, en gedaan op *Wonden*, of *oude Zweeren*, zuiverd en heeld de zelve.

Cistaria Spicata Coerulea Radice Tuberosa

MENTHASTRUM VIRGINIANUM ORIGANITES FISTULOSUM.

M U N T.

Namen.

En aangenaam en wel-bekend Gewas, dus in het *Neederlandsch* genoemd. In het *Latijn* MENTHA: in het *Hoogduysch* MUNTZE, of BALSAM: in het *Fransch* MENTHE, en in het *Italiaansch* MENTA.

Hier van zijn mij in haren aart veele veranderlijke soorten bekend geworden; te weten:

I. MENTHA CRISPA, of *kruyze, kroeze, gekrulde Munt*. II. ANGUSTIFOLIA SPICATA, of *smal gebladerde Munt*, met een geayrde Bloem. III. SPICATA FOLIO VARIEGATO, of *geayrde Munt met wit en groen-bonte Bladeren*. IV. CITRATA, of *Munt, welriekende als Citroen*. V. CORYMBIFERA, of *Beziën-dragende Munt*, anders COSTUS HORTENSIS, of *Kost* genoemd. VI. AQUATICA, of *Munt, groeyende in waterachtige plaatsen*; en AQUATICA SPICATA, of *Water-munt*, met een Bloem-ayr. VII. MENTHA CATTARIA, sive NEPETA, of *Kattekruid*, anders *Nepite*. VIII. CATTARIA ALPINA MAJOR, of *groot Berg-kattekruid*. IX. ALPINA MINOR, of *klein Berg-kattekruid*; schietende van naturen eens hands lengte opwaarts. Krijgd uyt zijne witachtige Veezelwortel een regt-opgaande Steel; doch in veele kleyne zich verdeelende; bleek-groen van verwe; wolachtig, en vier-hoekig gevormd: aan welke de Bladeren voortkomen, regt teegens over malkander gevoegd, rustende op korte Steelkens, doch gemeenlijk neerwaarts hangende, nauwelijks een lid van een vinger lang, ook een vinger of wat minder breed; achter alderbreedst; voor spits toegaande; blauwachtig-groen-verwig; en een weynig ruyg; aan de kanten gezaagd, en van aart het gemeene Kattekruid gelijk. Tusschen welke zich vertonen witte Bloemen, aan beyde de zijden van de Steel; ook uyt de bovenste der Steelten opgeschotene kleyne Ayren; boven stomp-rond, en als uit van ruygheyd. Deeze vergaan zijnde, laten een kleyne, hoekig en zwart Zaad na. X. CATTARIA SPICATA CERULEA RADICE TUBEROSA, of *Kattekruid met een Knobbelwortel, en blauw-geayrde Bloem*. Uyt de korte, dikke, en uyt den geelen zwartachtige Wortel schieten voort vierkante Steelten, ontrent twee voeten hoog, waar aan schoone Bladeren komen, een vinger, wat meer of minder, lang; een groote duym breed; uyt den blauwen groen-verwig; inwendig door de veelheyd der Aderen gelijk als gefronst; voor stompachtig-spits toegaande; aan de kanten zoetjens gezaagd; tamelijk dik; wel sterk, doch aangenaam van reuk; rustende op korte Steelkens, twee en twee teegens over malkander gesteld. Uyt het bovenste harer Steelten spruyten veele voor spits-toegaande Ayren, een vinger en ook meerder lang. De verwe is een weynig rosachtig: bestaan uyt veele kleyne Bladerkens, tusschen welke veele Pijpsens worden gezien; waar uyt voortkomen kleyne, schoone blauwe Bloemen. Alsze enige weynige dagen geduurd hebben, vergaan ze; nalatende een kleyne, langwerpig, en zwart-blinkend Zaad. XI. CATTARIA RADICE TUBEROSA FLORE SPICATO PALLIDO, of *Kattekruid met een Knobbelwortel, en geayrde bleek-witte Bloem*. De Bladeren deezer soort zijn kleyner, wel zoo stomp, en bleeker, ook de Bloem-ayren korter, en boven stomper, of platter. XII. MENTHASTRUM VIRGINIANUM ORIGINITES FISTULOSUM, of *wilde Virginiaanse Munt*, riekende als Oreg, met een lange Bloem, op de wijze van een Fluyt of Orgelpijp, en dan noch meer andere. Al te zamen zijne van de zelve Bouwing en

Beschrijving van het kleyne Berg-kattekruid.

Beschrijving van het Kattekruid met een Knobbelwortel, en blauwe geayrde Bloemen.

Zaad.

Wilde Virginiaanse Munt. Belangende de laatst-gemelde soort, men mogt de zelve, mijns oordeels, wegens de zeer aangename reuk,

met regt ook noemen ORIGANUM VIRGINIANUM MAJUS FISTULOSUM, of *groot Oreg uyt Virginien*, met een ronde, lange en dunne Scheede, of Huisje, daar de Bloem in groeyd. Welke Bloem, knops-wijze veelvoudig boven op, ook ter zijden van hare vierkante, bruyn, teedere Steel te zaam-gevoegd, voortkomt, en onder met eenige groene Bladerkens omcingeld is; schoon van gedaante, bleek-bruyn, of paarsch van verwe; tamelijk ver en hoog buyten hare Koker gesteld, zoo dat ze haar een weynig neerwaarts buygd, en alzoo als een Parruyk, of een ruyge Munt, op het Hoofd, niet qualijk verdoond. Is gescheyden in twee deelen; schijnende dus als een wijd-geopende Vogelbek, waar uyt voortkomen eenige weynige teedere Veezelingen, boven voorzien met kleyne Knopkens, van een vermaaklijke aanschouwing.

Als deeze Bloemen lang gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve; en dan ziet men de Huisjes, gelijk veele bij malkander staande Orgelpijpsens, bekleed met eenige ruygheyd, van een aardige gestalte. In de zelve word naderhand gevonden een kleyne, bleek-bruyn, langwerpig Zaad, niet geheel rond, maar twee of drie hoekig. In heete Zomers krijgdt het zijne volkomene rijpheyd. In April in de aarde gelegd zijnde, komt eerst na een vierde deel, een half, ja dikmaal geheel jaar op.

Deeze Plant wast in onze Landen niet hooger als ruym anderhalve Maat-voet. Schiet uyt hare bruyn Veezelwortel eenige Takkens, bekleed met zeer schoone Bladeren, verciert met een aangename groenheyd. Zitten twee en twee aan hare Steel altijd regt teegens over malkander. Zijn welriekend, een vinger, wat meer of min lang; achter twee vingeren, of ook minder, na geleegentheyd harer grootte, breed, en zoo allenxen voor spitzer toegaande: inwendig voorzien met veele Adertjens; en aan de randen met kleyne Tandjens zaags-wijze bevallijk verciert.

Al de gemelde soorten beminnen een gemeene, wat voor zandige, en matig-gemelte grond: een schaduwachtige, en ook een opene plaats, doch veel Water. Blijven eenige jaren in het leeven. Geeven ieder Zomer niet alleen Bloemen, maar ook de meeste volkomen rijp Zaad: 't welk met een wassende Maan van April niet diep in de aarde moet gelegd zijn. Maar dan noch kan men haar vermeergeren door hare jonge Wortelen, die men op de genoemde tijd, en met de gemelde Maan van de oude afneemt, en verplant. Sterke koude, en andere ongeleegentheeden der Winter kunnen ze uytstaen.

De MENTHA CRISPA, of *Munt met gekrolde Bladeren*, gemeenlijk genoemd KRUYZE of KROEZE MUNT, is van zulk een aart, dat ze lichtelijk hare kroezigheyd verliest, en slegt van Bladeren word. Moet derhalven telkens in 't tweede jaar, met een volle Maan van April, opgenomen en verplaatst worden; dan behoudt ze hare gekroldeheyd.

KRACHTEN.

Munt, of Mentha, is warm en droog in den Daden in tweeden graad; terwylze groen is; maar gesaad droogd, in den derden.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het Zap, met Wijn vermengd, ingenomen, verdrijft het Colijk, en allerley slag van Buikpijn. Verlicht den ardey der berende Vrouwen: verzacht de rauwheyd van de Tong, de zelve daar meê gewasschen zijnde; en neemt ook de Hoofdpijn wech. Doet het Braken op-houden; ook de Hik. Verjaagd de koude Pis. Is goed voor 't Graveel: versterkt de Maag; en de Gebengenis verwekt lust tot de Bisslaping. Stuld de onnatuurlijke witte Vloeden der Vrouwen. Geneest daarenboven de beeten en steeken der giftige Dieren; ook der dulle Honden; daar van gedronken, en te gelijk het Kruid opgelegd.

D d 3

De

Serapio.
lib. Simp.
c. 285.

De Bladeren met Garstenmeel gestampt, en op alleley zwellingen gelegd, verdrijven de zelve. Verteeren het Zag in der Vrouwen Borsten, en laten de Melk daar in niet klomeran.

Averroes
lib. Simp.
c. 42.

Drie of vier oncen van het gedistilleerde Water eenige dagen achter malkander gedronken, is ook zeer goed teegens al de genoemde gebreken. Doed daarenboven ophouden het bloeden uyt de Neus. Versterkt de Maag: opend de verstophtheden van Leever en Milt: maakt een goeden Adem: zuiverd de Moeder, en het Tandvlesch: is goed voor inwendige Breuken; de Geelzucht, en benaauwdheid der Borst. Verdrijft en geneest de Schurftigheid van der kinderen Hoofden, daar meê gewasschen zijnde: en met Azijn ingenomen, doodt de Wormen.

Durantes
hist. Plant.
fol. 285.

CVIII HOOFDSTUK.

BERGMUNT.

Verfchey-
de namen.

Us in het Neederlandsch genoemd, word in het Latijn geheeten CALAMINTHA MONTANA: in het Hoogduytsch BERGMUNTZE, of AKKERMUNTZ: in het Fransch CALAMET, en in het Italiaansch CALAMENTO, MENTUCCIA, of NEPETELLA.

Vier on-
derschey-
dene soor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart vier soorten bekend geworden; namentlijk:

I. CALAMINTHA MONTANA VULGARIS OFFICINARUM, of gemeene Bergmunt, in de Apotheeken gebruykelyk. II. MONTANA INODORA, of Bergmunt zonder reuk. III. MONTANA PRÆSTANTIOR MAGNO FLORE, of Bergmunt met een groote Bloem, zijnde de beste van alle. IV. CALAMINTHA ARVENSIS OCYMOIDES, of wilde Calaminthe, riekende als Ocymum. Meest al te zamen zijn ze van eeven de zelve Bouwing en Waarneeming.

Grond.
Plaats.

Zij beminnen een zandige, gemeene, goede, welgemeeste aarde: een luchtige, bequaam ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Blijven eenige jaren lang in het leven. Geeven ieder Zomer niet alleen Bloemen, maar ook volkomen Zaad; en worden door de koude der Winter weynig beschadigd.

Beste
Berg-
munt,
wat tee-
derder.

De CALAMINTHA MONTANA PRÆSTANTIOR MAGNO FLORE eevenwel, of de beste Bergmunt met groote Bloemen, kan de strenge Winter-koude zoo wel niet uytstaan, als de andere soorten. Word derhalven beeter in acht genomen, en gesteld op een warmer plaats, voor alle koude Oofte- en Noorde-winden beschut. Of ook, men brengt eenige dezer Planten, in den Herfst in een Pot gezet zijnde, 's Winters binnens huys, om, indien de buyten-staande een verderf mogt overkomen, van deze soort niet geheel beroofd te zijn.

Aanwin-
ning.

Zij worden vermeenigvuldigd, niet alleen door haar Zaad, het welk met een wassende Maan niet diep in de aarde moet gezayd zijn; maar ook door hare aangegroeyde jonge Wortelen; desgelijks met een wassende Maan van de oude afgenomen, en verplant.

KRACHTEN.

Galen. lib.
Simp. Med.

Bergmunt, of Calamintha Montana, is verwarmende en verdrogende in den derden Graad; daar beneevens scharp, bijtende en verteerende van aart.

Fuchs. hist.
Pl. c. 165.
Diosc. l. 3.
c. 43.
Ætius l. 1.
Serm. 1.

Groen in Wijn gezoden, en daar van een Roemertje gedronken; anders het Zap, of ook het Poeder der gedroogde Bladeren, met Wijn ingenomen, doet door de verwarmende kracht zweeten; drijft uyt het Water der Blaas: verwekt de Maandstonden; en jaagd de doode Vrucht af; doch moet, buyten dit,

van geen zwangere Vrouwen gebruykt worden. Is goed voor de geene, welke een hooge val gedaan, en zich van binnen verzeerd hebben; want het doet het geronnen Bloed, inwendig zittende, zich scheiden. Helpt de Meltaatsche, de Engborstige, en die bezwaarlijk haren Adem kunnen halen. Geneest de Buykpijn en Krimping: ook de geene, die dikmaal of gedurig Gal braken; en de Geelzuchtige. Bewaard den Mensch voor vergif, en de beet en of steeken der Slangen. Doodt de Wormen, en neemt wech de blaauw-geflagene plekken op het Ligchaam.

Het Zap in de Ooren gedaan, brengt de daar in zijn- de Wormen om het leven. In de Neusgaten opgesnoet, stempt het bloeden uyt de zelve.

CIX HOOFDSTUK.

WELRIEKENDE LIS
met smalle Bladeren.

In het Neederlandsch niet alleen dus, Verfchey- maar ook van veele ACORUS genoemd. In het Latijn IRIS ANGUSTIFOLIA ODORATA, en ACORUS; van sommige ook CALAMUS AROMATICUS; alhoewel het rechte CALAMUS AROMATICUS niet is: in 't Hoogduytsch CALMUS; en in 't Italiaansch ACORO, CALAMO AROMATICO; en ook HERBA VENEREA.

Deze soort van Lis bemind een goede, zandige, Grond, maar te gelijk welgemeeste grond: een opene en ge- plaats noegzaam ter Zon staande plaats; ook veel Water. Kan sterke Vorst uytstaan. Brengd in deze Landen Hardij- noyt voort hare kluchtige Bloemen, ten zij met natte jaren; of bij goede Zomers, doch in de zelve dikmaal met Water begoten wordende. Geeft ook gantsch geen Zaad. Kan echter overvloedig worden vermeer- Aanria- nigevuldigd door hare aangegroeyde jonge Wortelen; ning- welke men in het Voorjaar, met een wassende Maan van Maert of April, van de oude afneemt, en verplant.

KRACHTEN.

Het welriekend Lis met smalle Bladeren, of Aco- Eijel- rus, is droog en warm in den derden graad; ook 43- dun van deelen.

De Wortel geconsijt, en daar van 's morgens nuch- Apuleij- teren een stukje gegeeten, of de zelve in Wijn gekookt, Herk. c. 8. Duys. l. 1. maakt een goeden Adem; strijd teegens alle vergif; c. 2. helpt de geene die Lam, en inwendig gegueest zijn: Trag. l. 1. doet gemakkelijk wateren. Verdrijft de pijn der Zijdes; c. 49. van de Moeder, Leever, en Borst. Geneest alle inwendige Gescheurtheit: neemt wech de dikheid en verstophtheden der Milt; het Colijk; alle dikke taye sijmerigheyt en koude rochtheden van de Borst. Verwarmd en versterkt de Maag. Is goed voor de Pest, en alle quade Lucht; Pleuris, en Waterzucht. Verwekt de Maandstonden. Geneest de beet en steeken des giftige Dieren.

Het Zap der Bladeren en Wortelen in de Oogen ge- Aetius l. 1. daan, neemt de Schellen of Vliesen van de zelve wech, Serm. 1. en maakt een klaar Gezicht.

De zelve Bladeren in Wijn gezoden, en opgelegd, of met deze Wijn gestookd, verteerd alleley Hardigheyt: neemt wech de Zinkingen der gezwollene Manlijke Leeden, en de gezwollen der Vrouwelijke Borsten.

De Bladeren aan de Bijkervan gehangen, brengen te weeg, dat de Bijen niet zullen wech vliegen; maar in teegendeel noch meer andere tot haar lokken.

CX HOOFDSTUK.

L I S.

Verschey-
de namen.

Us genoemd in het *Neederlandsch*, word in het *Latijn* geheeten *IRIS*, beteekenende zoo veel als een *Reegenboog*, om dat in deeze *Bloem* al de *verwen* eens *Reegenboogs* gezien worden. In het *Hoogduytsch* *GILGEN*, of *SCHWTEL*: in het *Fransch* *FLAMBE*: en in het *Italiaansch* *IRIDE*, *GIGLIO CELESTE*, of *GIGLIO PAVONASSO*.

Veelerley
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart zeer veel veranderlijke soorten bekend geworden; niet alleen onderscheyden in hare schoone *Bloemen*, maar ook in hare *Bladeren* en *Wortelen*. Al de zelve hier te willen optellen, achten wij onnodig. Zullen derhalven alleen kortelijk iets spreken van de voornaamste verscheydenheden.

Bol-lis,

De *IRIS BULBOSA*, of *Bol-lis*, welke de *Neederlanders* *JONQUILLIEN* noemen, is zoo veranderlijk, dat van deeze soort mij *agttien* verschillende *Bloemen*, en onder de zelve ook deeze, bekend zijn geworden.

van Per-
zien.

IRIS BULBOSA PRÆCOX PERSICA, of *gemeene vroege Bol-lis van Perzien*, met een bleek-blauwe *Bloem*, en drie zeer donker-roode *plekken* op ieder cynd van de drie neerwaarts hangende *Bladeren*. *IRIS BULBOSA PERSICA FLORE CÆRULEO ET RUBUO ODORATO*, of *vroege Bol-lis van Perzien*, met een wel-riekende *blauw en roode Bloem*. Deeze is wat grooter als de vorige; ook de *Steel* veel dikker; doch weynig, of niet met allen hooger. *IRIS BULBOSA ANGUSTIFOLIA VARIORUM COLORUM*, of *Bol-lis met smalle Bladeren van allerley verwen*, agt in het getal. *IRIS BULBOSA LATIFOLIA ANGLICANA*, of *Engelsche Bol-lis met breedde Bladeren*; van welke gevonden worden *neegen* bijzondere soorten, zoo met een-couleurige, als met zeer schoone *bonte Bloemen*: waar onder ook de *IRIS BULBOSA HISPANICA FLORE PLENO VARIEGATO*, of *Spaansche Bol-lis met een dubbelde bonte Bloem*. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneming*.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Zij beminnen een goede, zandige aardige, met een weynig Veen-grond en een-jarige Paerdemist doormengd: een opene, vrije plaats, en matige Reegen, kunnen selle *koude* en andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaan. *Bloeyen* zeer wel, en geeven volkomen rijp *Zaad*.

Hoeze te
behande-
len staan.

Dan worden de *Bollen*, in het laatste van *Junius*, of ten hoogsten in het begin van *Augustus*, op genomen, op een drooge plaats gelegd, en in *September*, met een afgaande Maan, weer gezet in een op nieuws gemestte grond, twee duymbreed diep. Doch hier ontrent moet men weten, dat zulks niet ieder, maar alleen om het derde of vierde jaar geschieden mag. Want als men ze opgenomen heeft, bloeyenze niet, of immers zeer zelden, voor 't tweede jaar daar na.

Aanwin-
ning op
tweeder-
ley wij-
zen.

Zij worden *aangewonnen*, eerst, door haar *Zaad*; het welk met een volle Maan van *September* de aarde, twee stroobreedte diep, moet aanbevolen zijn: dan komt het in het *Voorjaar* op. Daar na, en veel bequamer, door hare aangegroeyde *jonge Bolletjens*: want deeze dragen gemeenlijk het tweede jaar daar na *Bloemen*: doch die van *Zaad* voortkomen, niet voor het vijfde of zefde. Maar dan ook ziet men onder deeze dikmaal bezienswaardige *veranderlijke verwen*.

Drieande-
re soorten.

De *IRIS LATIFOLIA MAJOR TUBEROSA*, of *groot breed-bladerig Lis met Knobbelige Wortelen*; *LATIFOLIA MINOR*, of *kleyn breed-bladerig Lis*; ook *CHAMAIRIS*, of *lage Lis*, genoemd, en *IRIS ANGUSTIFOLIA*, of *Lis met smalle Bladeren*, zijn van zeer veranderlijke soorten; echter van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneming*; derhalven onnodig, al de verscheydenheden hier op te tellen.

Zij beminnen een gemeene, zandige, luchtige, doch wel vet-gemestte grond: een wel ter Zon ge-
leegene plaats, en veel Water. Geeven niet alleen *Bloemen*, maar ook volkomen, rijp *Zaad*. Konnen ster-
ke *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds verdragen. Het *Zaad* word in *September*, met een wassende of volle Maan, gezayd in een Pot, of houte
Bakje, om 's *Winters* binnens huys te kunnen bewa-
ren. Zelden ziet men voor het vijfde jaar de eerste
Aanwin- Bloemen: derhalven ze veel bequamer konnen *aange- wonnen* worden door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*: welke men met een wassende Maan in *Mart* of *September* van de oude afneemt, en verzet.

De *IRIS ALBA LATIFOLIA FLORENTINA*, of *wit- te breed-bladerige Lis van Florenten*, en *IRIS LATIFOLIA MINOR FLORIOSA*, of *kleyn breed-bladerig Lis met een heerlijke purpur- en wit-bonte Bloem*, moeten wel zoo warm als de andere, ook beeter ter Zon ge-
leegen, geplant, en dikmaal met Water begoten zijn; zoo geeven ze jaarlijks hare *Bloemen*; welke anders niet dan om het tweede of derde jaar te voorschijn ko-
men.

De *IRIS MAJOR SUSIANA*, of *grote Lis van Su- Groot, en sa in Perzien*, en *SUSIANA MINOR*, of *kleyne Lis van Susa*, zijn teederder van aart dan eenige der voor-
genoemde soorten. Konnen niet wel de *Winter-kou- de* of *Vorst* verdragen. Moeten derhalven, in Potten gezet, in *Oktober* binnens huys gebragt, op een zeer luchtige plaats gesteld, met gantsch geen vochtigheid voorzien, maar gedurende de *Winter* droog gehouden worden, indien menze voor verrotting bewaren, en niet verliezen wil.

De gemelde *IRIS MAJOR SUSIANA*, of *grote Lis Verwon- van Susa*, brengt uyt een geel-bruyn-verwige *Knobbel- wortel Bladeren* voort, een voet lang, en een vinger breed; ook een *Steel*, ontrent twee voeten hoog: op wiens bovenste punt jaarlijks zich vertoond de won-
derlijkste *Bloem*, die oyt van eens *Menschen* oog mag aanschouwd worden. Ze is gantsch zwart-groen, en bleek-wit-verwig; *gemarmeld* als een *Slang*. Bestaat uyt zes rondachtige heerlijke *Bladeren*, onder welke de drie grootste om hoog staan gekeerd; de drie ande-
re wat kleynder neerwaarts hangen; ook veel zwarter van verwe, en in het midden na boven (onder een openstaande mond van drie andere kleyne, en met een zwart en purpur gecouleurde, half rond leggende *rugge* voorzien zijnde *Bladerjens*) met een zwart-blinkende en hayrige *rugghed*, gelijk schoon zwart Felp, op een beziens-waardige wijs verciert zijn.

Ieder *Zomer*, als ze uytgebloeyd hebben, moet
men ze, in het begin van *Julius*, of het laatste van *Junius*, opneemen, van hare onzuiverheid reynigen, en op een drooge plaats leggen, tot aan de volle Maan van *September*, of *Oktober*. Ter dier tijd moet men ze wederom reynigen van hare dorre *Bladeren*; de onder-
ste *Veezelwortelen* een weynig korten; en dan zetten in Potten, gevuld met zandige aarde, een weynig Veengrond, en een-jarige Hoenderdrek doormengd, en
kleyn gewreeven. Doch eer men de Pot met deeze grond vuld, moet men'er eerst onder in doen de hoog-
te van twee of derdehalve vinger loutere, wel kleyn gemaakte twee-jarige Paerdemist, en dan de gemelde aarde daar op leggen. Dus gehandeld, en voor veel
koude Reegenen wel nauw bewaard, zullen ze ieder jaar ongemeene en verwonderens-waardige *Bloemen* voortbrengen; 't welk anders niet zal geschieden.

In deeze Landen geeven ze noyt eenig *Zaad*. Wor-
den echter *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door hare aangewassene *Wortelen*; welke men van de oude afneemt, eer de zelve in *September* of *Oktober* weer in de aarde worden gelegd.

Ondertusschen heb ik naderhand door ervarentheyd
bevonden, dat de *Wortel* van deeze schoone *Bloem* in de vrije Lucht buyten op een warme plaats gezet, en
's *Winters*

Wat voor
een grond
zij bemin-
nen.Aanwin-
ning.Wederom
twee an-
dere soor-
ten.Groot, en
kleyne Lis
van Susa in
Perzien.Verwon-
derlijke
Bloem der
kleyne Lis
van Susa.Hoe deeze
soort moet
behandeld
en waarn-
genomen
worden.Aanwin-
ning.Des Au-
theurs on-
dervin-
ding.

's Winters zoo teegens een sterke Vorst als veel Reegen, met een Pot of Zeeuvaasje gedekt, daar na, als het gevaar voorbij is, t'elkens weer ontdekt, beeter overblijft, ook gewisser en meerder Bloemen geeft, als in een Pot gesteld, en binnens huys bewaard zijnde.

K R A C H T E N.

Dod. l. 4. c. 1. **D**E Wortel van *Lis*, of *Iris*, noch varsch zijnde, heeft een verwarmende en verdrogende kracht, tot in het begin van den vierden graad: doch gedord zijnde, is ze alleen warm en droog in den tweeden graad.

Lustan. Deze Wortel in Wijn gekookt, en daar van gedronken, of een *Drachma* van het Poeder met Wijn, anders een of twee oncen van het Zap met Wey ingenomen, is goed voor de *Waterzuchtige*, de *Miltzuchtige*, en het *Graveel*. Verwekt de *Maandstonden*; drijft uyt de *Gal*: maakt dun al de dikke, taye en sijmerige vochtigheid der *Longe*. Neemt wech de *Kortademigheid* van de *Borst*; en geneest de *Hoeft*, met Zuyker vermengd zijnde. Helpt de geene, die van giftige Dieren zijn gebeeten; ook de koude, verstrijke, verkrompene Leeden; en de zulke die haar Zaad niet kunnen houden; doch dan met Edik vermengd, en zoogedronken. Geneest ook de gebreeken der *Moeder*, alle *Fistelen*, en lopende gaten; desgelijks verouderde zweeren. Drijft uyt de *Nageboorte*, en doode *Vrucht*: maar zwangere Vrouwen moeten'er zich wel nauw voor wachten, om hare levende *Vrucht* geen onheyl te veroorzaken. Zuyverd en geneest de *Wonden*; doet gemakkelijk *Wateren*, en dood de *Wormen*.

Marthiol. Het Poeder der Wortelen met Oly gemengd; ook het uytgeparfte Zap, of het Poeder der gedroogde Bladeren, met Wijn ingenomen, is goed voor de beetten der *dolle Honden*; de smerten der *Zeenruwen*, en de *Crauwagie*.

Ruell. l. 2. c. 1. De Wortel in de Mond geknauwd, maakt een goeden *Adem*. Geconsijt, en 's morgens nuchteren daar van gegeten, is zeer goed voor de *Waterzuchtige*; voor die van het *Graveel* worden gequeld; en die *beroerde Leeden* hebben.

Tragus l. 2. c. 51. De zelve Wortel in Wijn-vaten gedaan (te weeten, van de *Lis* met witte Bloemen, of *Iris alba Florentina*, welke de welriekendste en beste van allen is) maakt de Wijn aangenaam van smaak. In Bier gedaan, houdt het zelve lang goed, varsch, en zoet.

Camerar. l. 1. c. 1. De Oly van *Iris* maakt de *Zeenruwen* sterk, daar mee gewreeven zijnde: is ook goed voor de *Spanning* der zelve: voor de smerten der *Milt*, der *Moeder*, der *Heupen*, en *Leeden*; voor het *Pleuris*, en het *Floresijn*. In de slapen des Hoofds gestreken, doet wel slapen, en droogt de *Catarrhen* op.

Lonic. l. 2. c. 377. De Wortel van het *Waterlis* met geele Bloemen, of *Iris lutea palustris*, in roode Wijn, of Water, gezonden, en daar van 's morgens een Roemertje gedronken, stillt de *Bloedgang*, en allerley *Buykloop*. Helpt ook de geene, die *Bloed spouwen*, of *pissen*.

CXI HOOFDSTUK.
STINKENDE LIS.

Verfchey-
de namen.

Ord in het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van veele *WANDLUYS-KRUYD* genoemd: in het *Latijn* *SPATULA FETIDA*, *IRIS SYLVESTIS*, of *XYRIS*: in het *Hoogduysch* *WANDTLEUSZKRAUT*, of *WELSCH SCHWERTEL*: in het *Fransch* *GLAYEULPUANT*; en in het *Italiaansch* *XIRIDE*, of *SPATOLA FETIDA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee veranderlijke foorten; te weeten:

I. *SPATULA FETIDA FLORE PALLIDO PURPUREO*, of *sinkende Lis* met een bleek-purpure Bloem: en *SPATULA FETIDA FLORE RUBRO*, of *sinkende Lis* met een aardige roode Bloem. Beyde zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, zandige, wel-gemeste Grond aarde: liever een vrije als een schaduachtige plaats, en veel Reegen. Konnen groote koude uytstaen. Brennen, doch niet anders als met goede heete Zomers, Bloemen voort; en noyt in deeze koude Landen eenig volkomen rijp Zaad. Worden echter genoegzaam *aanwintelen*; welke men met een wassende Maan van Maert of April van de oude moet afsneemen en verplanten.

K R A C H T E N.

Sinkende *Lis*, of *Spatula fetida*, is warm en droog in den derden graad, ook dun van deelen.

De Bladeren en Wortelen in Wijn gekookt, en daar van gedronken; of een *Drachma* van het Poeder der zelve, of ook het daar uytgeparfte Zap, met Wijn ingenomen, neemt wech de verstoptheid en smerten der *Milt*; maakt de zelve kleyn: geneest de *Buykloop*, de koude *Pis*, de pijn der *Blaas*; de *Zinkingen* op de Oogen; de *Wonden*; de verrukte en gebroekte Leeden: versterkt het *Gezicht*: doet *Zweeten*, *Braken*, en gemakkelijk *Water lossen*.

Het Zap deezer Bladeren en Wortelen, als openende, de, verteerende, en bijtende van aart, is dienstig tegens het *Podagra*, de *Schurftigheid*, en andere onzuiverheden der *Huid*: verouderde zweeringen, en allerley verharding. Het zelve gestreken op de plaatzen, daar de *Wandluysen* zich onthouden, dood en verdrijft de zelve.

CXII HOOFDSTUK.
PAPENSCHOE.

Oerd deezen naam in 't *Neederlandsch*. *Nemes*. Word in 't *Latijn* geheeten *CALCEOLUS SACERDOTIS*, 't welk de zelve beteekening heeft: ook *CALCEOLUS MARIE*: in het *Hoogduysch* *PFARFENSCHUCH*; of ook *MARTENSCHUCH*, en in het *Italiaansch* *CALZARI DI MARIA*, of *SCARPE DI SACERDOTE*.

Bemind een goede, zandige aarde, met een-jarige kleynengewreevene *Paerdemist* tamelijk voorzien: een opene, wel-gemeste plaats, en niet te veel vochtigheid. Verdraagt ongeerne in de Gewesten koude *Herfstreegenen*, en sterke *Vorst*. Moet derhalven buyten gezet zijn aan een warm Oord, gantsch zandig, wel bevrijd voor alle koude *Oofte*- en *Noorde*-winden; of anders (in een Pot geplant) in het begin van *October* binnens huys worden gebragt, op een bequame luchtige plaats; onderhouden met weynig, of geen vochtigheid; en niet weer buyten gesteld voor in het laatste van *Maert*, of het begin van *April*, met een zoete reegen; ook een weynig verzorgd zijn voor koude nagten.

Deeze Plant geeft wel ieder jaar een kluchtige *Blsem*, hebbende de gelijkenis van een *Schoe*, waarom ze ook de gemelde naam heeft bekomen; maar in onze Gewesten zelden rijp Zaad. Word echter genoegzaam *aangewonnen* door hare aangroeyende Wortelen; welke men met een wassende Maan in *Maert* of *Augustus* van de oude afsneemt, en verplant.

KRACH-

Papen-Schoe, of *Calceolus Sacerdotis*, in Wijn gezoden, en daar van gedronken, of 't zaap, geparst uyt de *Bladeren* en *Wortelen*, gedaan in versche wonden, zuverd en geneest de zelve; maakt het verijs krachteloos, door *Braken*; en is goet voor de *Leverzuchtige*; voor de beetten van *Adderen*, *Slangen*, en alle andere giftige *Dieren*.

Gebruik tot Artzeny.

CXIII HOOFDSTUK.
NIESWORTEL.

Namen. Et dien naam in 't *Neederlandsch* bekend, werd in 't *Latijn* geheeten *ELLEBORUS*, of *HELLEBORUS*; in 't *Hoogduytsch* *NIESWURTZ*, in het *Fransch* *ELLEBORE*; en in het *Italiaansch* *ELLEBORO*.

Veelc Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veel veranderlijke, schoone en bezienswaardige foorten; namentlijk:

I. *HELLEBORUS ALBUS FLORE ATRORUBENTE*, of *witte Nieswortel met een swart-roode Bloem*. **II.** *ALBUS FLORE SUBVIRIDI*, of *witte Nieswortel met een groenachtige Bloem*. **III.** *HELLEBORUS ALBUS FLORE ALBO*, of *witte Nieswortel met een witte Bloem*. **IV.** *HELLEBORUS NIGER LEGITIMUS FLORE ROSEO*, of *oprechte zwarte Nieswortel met een Rooservuige Bloem*. **V.** *NIGER LEGITIMUS ALTER*, of *tweede oprechte zwarte Nieswortel*. **VI.** *NIGER SPURIUS*, of *zwarte bastaard Nieswortel*, die ook genoemd word *HELLEBORASTER MAXIMUS*, of *grootte valsche Nieswortel*; anders *PEDICULARIA FETIDA*, of *sinkend Luys-kruyd*. **VII.** *HELLEBORUS NIGER TRIFOLIATUS*, of *zwarte driegebladerde Nieswortel*. **VIII.** *HELLEBORINE*, of *HELLEBORUS NIGER FOLIO SANICULAE*, dat is: *zwarte Nieswortel, met Bladeren van Sanikel*. Niet alle zijn ze van eenen de zelve *Bewijzing* en *Waarneeming*.

Grond. Eevenwel beminnen ze al te zamen uyt eygener aart een goede, zandige, gemestte aarde, een luchtige, vrije, welgelegeene plaats, en taamlijk veel Water. **Plaats.** Konnen de *Winterkonde*, en sterke *Vorst*, zonder merklijke schade verdragen. Blijven lange jaren in 't leeven. **Bloemen. Zaad.** In ieder *Voortijd*, niet alleen *Bloemen*, maar ook meest doorgaans volkoomen rijp *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *April* d'aarde, niet diep, werd aanbevolen. Hier door werden ze zoo wel *vermenigvuldigd*, als door hare aangegroeyde jonge *Wortelen*; welke men met de genoemde Maan in *Maert* van d'oude afsteekt, en verplant.

Zwarte sinkende, en zwarte driegebladerde Nieswortel. Het *HELLEBORUS NIGER FETIDUS*, of *zwarte sinkende Nieswortel*, ook genoemd *HELLEBORASTER MAXIMUS*; en *HELLEBORUS NIGER TRIFOLIATUS*, of *zwarte Nieswortel met drie Bladeren*, blijven niet zoo lang als d'andere in 't leeven; bloeijen de tweede *Zomer*; en rijp *Zaad* gegeven hebbende, vergaan ze, wijl ze uyt eygener aart niet langer in weezen konnen blijven. Moeten derhalven in ieder *Voortijd*, of in 't tweede, met een wassende Maan van *April* t'elkens weer op nieuws zijn gezaayd, wijl ze door geen ander middel *vermeerderd* mogen worden. Ook staat het *HELLEBORASTER MAXIMUS* door 't neergevallene *Zaad* van zich zelfs genoeg op.

Aanwinning. Het *HELLEBORUS NIGER TRIFOLIATUS*, of *driegebladerige zwarte Nieswortel*, groeyd in deeze Gewesten uyt eygener aart zelden hooger als twee Maat-voeten, op de zelve wijze als het *HELLEBORASTER MAXIMUS*, of *Grootvalsche Nieswortel*: waarom ze ook, mijns oordeels, met goede redenen mogt genoemd worden *HELLEBORASTER TRIFOLIATUS*. De *Bladeren* zijn van een fraaye gedaante, groeiende rondom de ronde, een vinger dikke *Steel*; staande regt uyt, of ook wel een weynig neerwaarts geboogen; hard en stijf van aart, gelijk de *Lauwrier-bladeren*; in drieën verdeeld, waar van het middenste ruym de middelste vinger lang, eene vinger breed, doorgaans een weynig krom-geboogen en regt in 't midden met een dikke *Ader* voorzien is; uyt welke voortkomen zeer veel kleyne, wonderlijk bij en door malkander loopende *Adertjens*, al t'zamen opwaarts-gaande: de twee andere *Bladeren* ter zijden zijn veel korter, doch breeder; aan d'eene buytenste kant gemeenlijk wat ronder als aan d'andere, en vergierd met een zelve dikke *Ader* (ook met de kleyne) doch niet regt in 't midden, maar geheel op d'eene binnenste zijde zittende. Alle zijn ze met een bleeke groenigheyd, en aan hare randen met veel spitze *Tandjens*, als *Doornen*, Zaagswijze, niet verre van malkander geestig bekleed.

Uyt 't bovenste *hart* der zelve, en ook ter zijden, komen de *Bloemen* te voorschijn, gelijk aan de genoemde *HELLEBORUS NIGER FETIDUS*, of *zwarte sinkende Nieswortel*. De verwe is bleek-groen, met eenige witheyd doormengd; 't fatzoen groot; op de wijze van *HELLEBORUS NIGER LEGITIMUS*, of *oprechte zwarte Nieswortel*, gesteld. Bestaan uyt vijf ronde *Bladeren*, in 't midden voorzien met veel kleyne *knopjens*. Zij vergaan niet haast, maar konnen meer als vier of vijf weeken lang goed blijven. Eyndelijk verderven ze; en ondertusschen komen al tijdelijk weer nieuwe voor den dag. Daar na werd het *Zaad* gezien.

K R A C H T E N.
Witte Nieswortel, of *Helleborus Albus*, is warm *Ægin. lib. 7. cap. 3.* en droog in den derden graad; daar bij afvagen-
de, en zeer scharp van aart. *Lustan. lib. 4. enar. rat. 152.*
Inwendig gebruykt, doet geweldig braken, en ontfeld het Ligchaam, niet zonder groot gevaar. Is derhalven niet geraadzaam, in 't lijf te laten komen. Evenwel, in Wijn gezoden, en een weynig daar van gedronken, jaagd door de Stoelgang uyt alle overvloedige, taye en slijmerige Vogten, welke veel nadeel veroorzaken. Verwekt de *Maandstonden*; drijft uyt de *doode Vrugt*. Is goed voor *verkympene Leeden*, en voor die van 't *Podagra* zijn gequeld; voor een verouderde *Hoest*, met Suiker vermengd zijnde; voor 't *Colijk*, en de *vierdedaagse Koorts*. Ook voor de vallende *Siekte*, *raferny* in 't Hoofd, en pijn in de *Zijde*. Geneest de *Geelzucht*. *Diof. l. 4. cap. 151.*

De zelve Wijn met Oly vermengd, en dan gestreken op allerley *quade Schurfsheyd*, en *Melaatsche plekken*, verdrijft deeze qualen. *Galen. lib. 6. Med. Simp. 6.*
De *Wortel* in de Neus gestoken, of 't Poeder daar van opgesnufft, doet *Niezen*, verward de *Harssen*, en ontlast het Hoofd van alle slijmerige vogten. *Serapio lib. 323.*
Het *Pit*, of *Marg* van de *Wortel*, ingenomen, wanneer men te veel *braakt*, doet de *braking* ophouden. *Euchf. hist. Plant. 104.*
Het Poeder der *Wortelen* met Varkens-reuzel vermengd, verdrijft alle *konde Gezwellen*, en *etterige Zwellingen*, daar op gelegd zijnde.
De *Wortel* in Water gezoden, en daar meê gewaschen, doodt alle *Luizen* en *Neeten*.
De *zwarte Nieswortel*, of *Helleborus Niger Legitimus*, is niet zoo krachtig, tot ontroering van 't Ligchaam. Maakt ook dun, zuverd, en opend. *Mag. 30.* echter, zonder groote voorzichtigheyd, niet van binnen werden gebruykt.

Zy vermag alles wat van de *witte Nieswortel* is gezegt. Daarenboven, een *Drachma* van de gedroogde *Wortel* met Wijn ingenomen, of de *Wortel* vierentwintig uren lang in Wijn laten weyken, en daar van gedronken, maakt een open Ligchaam. De zelve met *Wijnruyt* en *Agrimonie* in Water of Wijn gekookt, geneest de *Geelzucht*: is goed tegens de *Kanker*, *sprin-gend*. *Hippocr. de rat. vi. lib. in morb. acut. Scd. 4. Et in Ep. ad Democ.*

*Plin. lib.
25. cap. 5.*

gend *Vuur*, en alle voortetende *Zweeringen*. Met Edik vermengd, en de *Hyd* daar mee gewreeven, neemd wech alle *Puysen* en *Plekken* der zelve; en verteerd de *Wratten*, daar op gelegd.

*Dod. in
lib. 12. cap.
27.*

De *Helleborus Niger Fatidus*, of zwarte *slinkende Nieswortel*, doodt de *Wolven* en *Vosschen*: Aan den hals gehangen, bewaard ze den *Mensch* voor allerley vergif.

Eyndelijk, de *witte Nieswortel* in *Water* met *Weyt* gekookt, of *Tarwe*, *Erweten*, *Boonen*, of *Haver* geweykt in 't *Water* daar de *Wortel* in gekookt is geweest; dan d'Endvogelen, *Duyven* of *Hoenderen* daar van 'teten gegeven, maakt haar zoo bedwelm, dat ze zich lichtelijk met de hand laten vangen. 't *Stof* met eenig ding vermengd, doodt *Ratten* en *Muyfen*.

CXIV HOOFDSTUK. GOUDSBLOEM.

Verfchey-
dene na-
men.

Y elk genoeg bekend, en in het *Neederlandsch* dus genoemd om hare zeer schoone *Goudgeele* verwe: in het *Latijn* CALENDULA; vermits ze nieuwe *Bloemen* voortbrengd in ieder *Maand*: welker eerste dagen CALENDE werden geheeten; of ook CALTHA: in het *Hoogduytsch* RINGELBLUMEN: in 't *Fransch* SOUCIE, of SOULSIE: en in 't *Italiaansch* CALENDOLA, FIOR RANCIO, of FIOR D'OGNI MESE.

Ses

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige bezienswaardige soorten; als:

onder-
fcheydene
soorten.

I. CALENDULA FLORELUTEO PLENO, of *geele, dubbele Goudsbloem*. II. FLORE PLENO AUREO, of met een dubbele hoog-Goudgeele Bloem. III. FLORE LUTEO ET LUREO VARIEGATO PLENO, of met een bonte geele dubbele Bloem. IV. FLORE SIMPLICI, of met een enkele Bloem. V. CALENDULA PROLIFERA, of *Goudsbloem met Kindertjens*, of met Bloem nyt Bloem. VI. CALENDULA MINOR SYLVESTRIS, of *kleyne wilde Goudsbloem*. Alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een gemeene, zandige, goede, en welgemeste grond, een vrije en bequaam ter Zon geleegene plaats; ook veel *Water*. Konnen taamlijk wel sterke koude, en andere ongelegenheeden der *Winter* uyt staan. Worden gezayd met een volle *Maan* in *Maert*. Brengen daar op alreeds in d'eerste *Somer* *Bloemen* voort, desgelijks in de tweede, en volkomen rijp *Zaad*: waar mee zij dan, in 't begin van de *Winter*, versterven.

Bloemen.

Wil iemand van deeze *Goudsbloemen* zeer groote, en nyfsteekend-dubbele *Bloemen* winnen, die snijde al de *Zijde-scheuten* af, en neeme alleen van de *Hert-Bloem*, welke dubbel is, 't *Zaad* met een volle *Maan*. Zaije 't zelve met een volle *Maan* van *Maert*, en snoeye de daar van voortkomende *Tongen* tot aan hare bovenste *Toppen* op: zoo worden ze niet alleen zeer dubbel, maar krijgen ook dikmaal in 't tweede jaar *Bloemen*, daar rondom veele kleyne uytfschieten, van een aangename en vermakelijke aanschouwing. Deeze worden dan genoemd PROLIFERA, dat is, met *Kindertjens*, of *Bloem nyt Bloem*: Alhoewel men ook deeze soort van eersten af uyt eygener aart ziet voortkomen.

Om groo-
te Bloe-
men, en
Bloemen
met kin-
dertjens,
of Bloem
uyt Bloem,
te win-
nen.

Men kan ook schoone dubbele *Bloemen* aanwinnen op de volgende wijze. Neem verfcheydene jonge *Planten*, bij malkander met een volle *Maan* gezayd geweest zijnde, zet de zelve wederom tegens den avond, met een volle *Maan*, tamelijk diep in de grond. Sny haar dan 't loof met de *Top* tot aan d'aarde af, en begiet ze met een weynig *Regenwater*, indien'er geen nat uyt den *Hemel* valt. Dus zullen ze, weer uytfschietende, zeer schoone, groote, dubbele *Bloemen* geeven, bevallijk voor 't gezicht.

Ander
middel
hier toe.

Konnen felle *Vorst* uytstaan. Werden vermeenigvuldigt, eerst, door 't gedagte *Zaad*, 't welk in *Septem-ber*, met een toeneemende *Maan*, op een donkere, vochtige plaats, een kleyne, vinger diep, d'aarde aanbeyden moet zijn. Ten anderen, zeer bequaamelijk door hare *Wortelen*, die men met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* van d'oude afneemd, tegens den avond verplant, en door de geheele *Zomer* dikmaal met *Water* begiet.

K R A C H T E N .

DE *Bloemen* en *Bladeren* van *Goudsbloem*, of *Calendula*, zijn warm en droog in den tweeden *Grad*, daar beneevens openende, verteerdende, en fijn van deelen.

De *Bladeren* en *Bloemen* in *Wijn* gezoden, en daer *Fachshijt* van een *Roemertje* gedronken, of twee *Oncen* van 't *Ph. 6. 143*. uytgeparfste *Zap*, of ook een *Drachma* van 't *Poeder* der gedroogde *Bloemen*, met *Wijn* ingenoomen, weerstaat alle *Vergif*, de *Pest*, en *Pestilentielle Koortzen*, als men'er op zweet: versterkt het *Hert*, verwekt de *Maandstonden*, doet ook de *witte* en andere onnatuurlijke *Vloeden* der *Vrouwen*-perfoonen ophouden: Drijft uyt de nageboorte, en doode *Vrugt*. Is goed tegens de *Tandpijn*, daar mee gewasschen zijnde; tegens d'*Engborstigheid*, met *Suyker* vermengd; tegens de *Geelzucht*, gebruykt met een *Drachma* van 't *Poeder* der gedroogde *Aardwormen*. Neemd wech de *Hertklopping*.

De *Bladeren* gestooten, en op *Wonden* of andere *Lafsen* *Quetzuren* gelegd, geneesen de zelve. In een *Salade*, of *Moesje* gebruykt, verwekken een open *Ligchaam*, en dikmaal gegeten, versterken en verhelderen het *Gezicht*.

De *Conserve* der *Bloemen*'s morgens nugteren gegeten, verdrijft de *Hertklopping*, de *Pestilentielle*, en voorts allerley andere *quade Lucht*. Even 't zelve vermag ook de *Goudsbloemen-Edik*.

Het *Gedistilleerde Water* dezer *Bloemen* in d'*Oogen* gedaan, of *Doekjens*, in 't zelve nat gemaakt, daar op gelegd, neemt wech de roodheyd der *Oogen*, en zuverd de zelve. Dit *Water* is zeer goed in *Pest-tijden* gebruykt; desgelijks ook tegens de *Gebreken* van 't *Hert*.

CXV HOOFDSTUK. W A T E R - G O U D S - B L O E M .

Iet alleen dus in 't *Neederlandsch*, maar ook van zommige *DOTTERBLOEM*, of *GROOTE BOTERBLOEM* genoemd, werd in 't *Latijn* geheeten CALTHA PALUSTRIS, CALTHA VIRGILII, of POPULAGO: in het *Hoogduytsch* MOSZBLUM, of MARTENBLUM; en in 't *Italiaansch* CALTHA AQUATICA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee verfcheydene soorten; te weten:

I. CALTHA PALUSTRIS FLORE SIMPLICI, of enkele *Water-Goudsbloem*; en II. CALTHA PALUSTRIS FLORE PLENO, of dubbele *Water-Goudsbloem*, van een schoone aanschouwing. Beyde zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen uyt eygener aart, zoo wel een luchtige, zandige, ongemeste, als een welgemeste, doch vochtige of waterige grond: liever een donkere plaats, als een opene vrije lugt. Geeven ieder *Zomer* bezienswaardige *Bloemen*; doch alleen die met enkele, volkomen rijp *Zaad*.

Konnen felle *Vorst* uytstaan. Werden vermeenigvuldigt, eerst, door 't gedagte *Zaad*, 't welk in *Septem-ber*, met een toeneemende *Maan*, op een donkere, vochtige plaats, een kleyne, vinger diep, d'aarde aanbeyden moet zijn. Ten anderen, zeer bequaamelijk door hare *Wortelen*, die men met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* van d'oude afneemd, tegens den avond verplant, en door de geheele *Zomer* dikmaal met *Water* begiet.

KRACH-

CALTHA PALUSTRIS

Fig. 122.

FLORE SIMPLICI.

Fol. 430.

CAMPANULA PYRAMIDALIS MINOR.

KRACHTEN.

Gebruik. **D**E Water-Goudsbloem, of *Caltha Palustris*, is een weynig verwarmende. In Wijn gekookt, en daar van een Roemer gedronken, doet gemakkelijk *wateren*: verzagt de pijn der *Nieren* en *Lendenen*: verbeeterd ook de *Maag*, daar uyt drijvende en verteerende alle grove en windachtige slijmerigheyd.

CXVI HOOFDSTUK.

KLOKJENS.

Verscheydene namen,

It niet onaangenaam *Gewas* werd dus in 't *Neederlandsch* genoemd na de gedaante der *Bloemen*, welke zich niet qualijk vergelijken met de gestalte van een *Klok*. Werd in 't *Latijn* geheeten *CAMPANULA*: in 't *Hoogduytsch* *GLOCKLEIN*, en *GLOCKEN-BLUME*: in 't *Italiaansch* *CAMPANELLE*, of *CAMPANOLA*.

Veele

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verscheydene zeer aardige, en schone veranderlijke soorten, van een gemakkelijke aanschouwing; namentlijk,

zeer aardige veranderlijke soorten,

I. *CAMPANULA MAJOR LACTESCENS*, of *Groote blauwe*, *melkachtige Klokjens*; ook *PYRAMIDALIS LUTETIANA*, of *RAPUNCULUS HORTENSIS LATIORE FOLIO* genoemd. II. *CAMPANULA LACTESCENS MINOR VULGARIS*, of *gemeene kleyne melkachtige Klokjens*. III. *CAMPANULA PYRAMIDALIS MINOR FLORE CÆRULEO*, ET *ALBO*, of *kleyne Pyramidaals-wijze opschietende Klokjens*, met een *blauwe*, en ook met een *witte* Bloem. IV. *CAMPANULA LACTESCENS MINOR PERSICÆ FOLIO FLORE ALBO*, ET *CÆRULEO*, of *kleyne melkachtige Klokjens*, met *lange Bladeren*, als van een *Perzik*, zoo wel met een *witte* als *blauwe* Bloem; welke ook *RAPUNCULUS PERSICÆ FOLIIS* werd geheeten. V. *CAMPANULA FOLIIS URTICÆ FLORE CÆRULEO*, ET *FLORE ALBO*, of *witte en blauwe Klokjens*, met *Bladeren* van *Netelen*; ook genoemd in 't *Latijn* *CERVICARIA MAJOR*, of *UVULARIA*; en in 't *Neederlandsch* *GROOT HALSKRUYD*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Al t'zamen eenwel beminnen ze een goede, gemeene, zandige aarde, taamlijk wel verzien met oude *Paarde-* en half *Koeje-mist*: een opene, vrye plaats, en matige vochtigheyd. Ieder jaar *bloeyen* ze vermaaklijk, en geeven in den *Herft* rijp *Zaad*. Konnen sterke *konde* verdragen.

Groote blauwe melkachtige Pyramidaals-wijze Klokjens.

Het *CAMPANULA MAJOR LACTESCENS*, of *Groote blauwe*, *melkachtige Klokjens*, met hare *Takjens* op de wijze van een *Pyramide* opschietende, blijft in deeze Landen zelden langer als drie jaren in 't leven. Geeft ook, opgekomen zijnde, geen *Bloemen*, voor in 't tweede, doch meest in 't derde jaar; bij goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad*; en vergaat daar mee.

Moet derhalven, t'elkens met een wassende *Maan* van *April* weer op nieuws werden gezaayd in een *Pot*, gevult met zandige aarde, zomtijds met *Water* begooten, en gezet op een warme plaats. Hier door werden ze *vermeenigvuldigd*, en dan ook, alhoewel zeer zelden, door aangewassene *jonge Scheutjens*, welke men met een wassende *Maan*, de geheele *Zomer* door (daar toe bequaam zijnde, en *Wortelen* verkreegen hebbende) van d'oude mag afneemen, en tegens den avond verplanten.

Aanwinning.

Het *CAMPANULA PYRAMIDALIS MINOR FLORE ALBO*, ET *CÆRULEO*, of *kleyne Pyramidswijze opwassende Klokjens*; zoo wel met een *witte* als *blauwe* Bloem, krijgd uyt een teedere, dunne, korte, en bruyn-bladeren. *verwige veelzelwortel* verscheydene *Bladeren*, zittende

in 't rond kort en digt bij malkander gevoegd; dik, hardachtig, en stijf recht uyt staande van aart; ontrent een kleyne vinger lang, bij de punt niet wel een kleyne vinger breed, evenwel daar op 't breedste; na het *Hert* inwendig op 't smalste, en voor eyndigende in een stomp punt: van boven zwart-groen, en blinkende; onder gras-groen, en van binnen voorzien met een melkachtig *Zap*; aan de randen een kleyn weynig gelijk als *ingesneden*, en gemeenlijk daar wat omgeslagen; of als *gekruld*: in 't midden begaafd met een dikke en breede *Rugge*, of *Ader*; waar uyt andere kleyne teedere voortkomen, onder zichtbarer als boven; uytvloeyende na de randen, op de wijze van 't *Lapatum*, of *Patich*, halve-Maanswijze in malkander. In de mond geknauwd, zijn ze lieflijk van smaak, byna als d'*Erweten*.

Uyt der zelve inwendig *Hert* schiet, in 't begin van *Steeltje*. *May*, gemeenlijk maar een *Steeltje* op, *Pyramidaals-wijze*; een voet, of wat meer, hoog, rond; verciert met eenige teedere *Sreepjens*. Staat stevig, en is taamlijk hard van aart; voorzien met een melkachtig *Zap*, en een wit marg; van buyten donkergroen-verwig, en blinkende.

Aan deeze *Steel* groeyen eenige *Bladeren*, nu uyt *Kleyne* d'eene dan uyt d'andere zijde, hol en luchtig boven *Steeltjens* malkander; rustende op geen byzondere *Steeltjens*, maar zonder de zelve hare voornamen *Steel* ten halven onder als omhelzende; ook daar op 't breedste, en voor in een spits punt eyndigende. Tusschen welke andere kleyner en korter *Steeltjens* te voorschijn koomen, op welker bovenste *Toppen*, als ook ter zijden, langwerpige-ronde, groote, en vijfhoekige *knoppen* uyt-spruyten, hebbende onder vijf groene, kleyne, en voor spits toegaande *Bladertjens*: die, d'eene na d'andere zich openende, een groote Bloem vertoonen, 't zij *wit*, of *blauwverwig*; bestaande uyt vijf half-ingesneden, breede, en voor stomprond toegaande *Bladertjens*, hebbende van binnen vijf geel-witte, en haast vergaande *afhangzeltjens*, gelijk men ziet in de witte *Lelyen*; rustende op vijf gantch witte, breede, en rugachtige voeten: ook in 't midden der zelve een ander recht-opstaande, glad en wit *Steeltje*, waar op drie andere geel-witte, langachtige, recht op staande *Afhangzeltjens*, of *Bloemen*. dikke *Draadtjens*, rusten; duurende langer als de voorgedagte andere vijf. Als ze agt of tien dagen lang open gestaan hebben, vallen ze ter aarden neer, nalatende eenige groene, korte, dikachtige, boven plat en ronde, doch onder spitsachtig-toegaande *knopjens*, gevuld met een kleyn, ontrent rond, *Castanienbruyn-verwig*, blinkend *Zaad*, 't welk in *Augustus* en *September* tot volkomene rijpheyd geraakt.

't Zelve in 't voorjaar gezaayd zijnde, blijft dikmaal een geheel jaar, wat min of meer, in de aarde leggen, eer men 't ziet opkoomen. Hier door werd deeze soort van *Klokjens* *vermeenigvuldigd*; en dan noch door hare bij de *Wortel* uytlopende *fongen*; welke men met een wassende *Maan* in *April* van d'oude afneemd en verplant.

Aanwinning.

Het *CAMPANULA LACTESCENS MINOR VULGARIS*, of *gemeene kleyne melkachtige Klokjens*: *LACTESCENS MINOR PERSICÆ FOLIO FLORE CÆRULEO* ET *ALBO*, of *kleyne melkachtige Klokjens* met *Perzik-bladeren*, en een *blauwe*, ook een *witte* Bloem; en *CAMPANULA URTICÆ FOLIIS FLORE ALBO*, ET *CÆRULEO*, of *witte*, en ook *blauwe Klokjens*, met *Bladeren* van *Netelen*, blijven lange jaren in 't leven. Geeven niet alleen jaarlijks schoone *Bloemen*, maar ook gemeenlijk ieder *Zomer* rijp *Zaad*. 't Welk met droog weêr gewonnen, en met een wassende *Maan* van *September* of *April* in een *Pot*, niet diep gelegd, d'aarde bevolen moet zijn. Doch niet alleen hier door werden ze *aangewonnen*, maar ook eeuwigduerende gemaakt door hare *jonge Wortelen*, met de gemelde *Maan* in *April* van d'oude genomen.

D'andere soorten van Klokjens.

KRACHTEN.

Gebruik.

DE Bladeren en Wortelen van Klokjens, of Campanula, zijn zeer goed en gezond op een Salade, of in Moeskruyden gedaan, en zoo gegeten. Want zy zijn aangenaam voor de Maag, niet zwaar te verteeren, en geeven taamlijk Voedzel. Verwekken en bevorderen ook de lust tot 't echte werk.

CXVII HOOFDSTUK.

RAPONCE.

Verscheyde namen.

Erd in 't Neederlandsch niet alleen dus, maar ook van veele kleyn HALSKRUYD (om dat het voor al de geswollene deelen van den Hals zeer dienstig en behulpzaam is), desgelijks WILDE RAPEN genoemd. In 't Latijn RAPUNCULUS, RAPONTIUM, of RAPUNCULUM: In het Hoogduysch RABUNTZEL: in 't Fransch RAPONCE; en in 't Italiaansch RAPONZOLO, of RAMPONCIOLI.

Zes

Hier van zijn mij in haren aart zes byzondere soorten bekend; namentlijk:

byzondere soorten.

I. RAPUNCULUS ESCULENTUS VULGARIS, of gemeene, kleyne, eetbare Raponce. II. SPICATUS MONTANUS, of Berg-Raponce met een geayrde Bloem. III. UMBELLATUS LUSITANICUS, of Portugalsche Raponce, met een kroon. IV. GRAMINEUS, of Raponce met teedere Bladeren, op de wijze van Gras. V. CAMPANULATUS LINIFOLIUS FLORE CÆRULEO, & ALBO, of Raponce met witte, en ook blauwe Bloemen, als Klokjens, en boven teedere Bladeren, op de wijze van Vlaskruyd, doch onder rond. VI. RAPUNCULUS FLORE VIOLACEO, of Raponce met een uyt den blauwen, of donker-paarschverwige Bloem, ook genoemd CERVICARIA MINOR. Niet alle zijn ze van eenen de zelve Bouwing en Waarneeming.

wat voor een Grond zy beminnen.

Eevenwel beminnen ze al t'zamen een goede, gemeene, zandige aarde, met een-jarige Paarde-mist wel voorzien: liever een opene, vrije, genoegzaam ter Zon gelegeene, alseen schaduwachtige plaats, ook matige vochtigheyd. Geeven niet alleen Bloemen, maar ook rijp Zaad. Konnen sterke koude, en alle andere ongeleegentheeden der Winter uytstaen.

Gemeene, en Portugalsche gekroonde Raponce.

Het RAPUNCULUS ESCULENTUS, of gemeene Raponce, en RAPUNCULUS UMBELLATUS LUSITANICUS, of Portugalsche gekroonde Raponce, bloeien in 't tweede jaar; en Zaad gegeeuen hebbende, versterven ze. Doch 't Portugalsche krijg in deeze Gewesten geen Zaad, tot volkomene rijpheyd gerakende, dan alleen met een heete Zomer. 't Welk dan, gelijk en dat van 't eerst-geuoemde, in September of Maert jaarlijks met een afgaande Maan, niet diep, weer gezayd moet worden. Dat van de gemeene Raponce kooft, op d'aarde neergevallen zijnde, dikmaal van zelfs genoeg te voorschijn.

Naarder berigt van de laarigenoemde.

't Gedagte RAPUNCULUS UMBELLATUS LUSITANICUS, of Portugalsche gekroonde Raponce, is van een aardige aanschouwing. Groeyd zelden meer als een voet hoogte uyt de Wortel op. De Steelen zijn ruygachtig, rond, en voorzien met langwerpige Bladeren, nu uyt d'een dan uyt d'andere zijde der zelve voortschietende. Zijn een weynig scharp, ruyg en hard van aart, aan de randen wat rond; met Tantsens, doch niet diep; donker bleek-groen van verwe; zomtijds regt-uytstaende, zomtijds ook gantsch neerwaarts geboogen. Uyt welker bovenste Hert vijf, zes, zeven of agt Bloemen, uyt hare digt bij malkander gevoegde Knoppen, in 't ronde kroons-wijze gesteld, voortkomen; groot, van binnen hol; boven in vijf deelen als ingefneeden, en onder

Bladeren en Bloemen.

omcingeld met vier en vijf groene Bladerjens, d'eene om hoog, d'andere om laag gekeerd zittende.

Het RAPUNCULUS MONTANUS SPICATUS, of Geayrde Berg-Raponce, vergaat niet zoo haast, maar blijft langer in 't leeven. Bemind een warme en drooge plaats. Bloeyd ieder Zomer, doch geeft geen rijp Zaad, anders als bij een goede Jaars-tijd. Echter kan ze alleenlijk hier door vermeenigvuldigd worden. Men zayd het, niet diep, in een Pot (om 's Winters binnens huys gebragt te zijn) gevuld met een zandige aarde, bij een wassende Maan van September of October. Dan kooft het in 't volgende Voorjaar op, en geeft in de tweede Zomer d'eerste Bloemen.

Het RAPUNCULUS CAMPANULATUS LINIFOLIUS Raponce FLORE ALBO, ET CÆRULEO, of witte en blauwe met Klokjens, en Bladeren van Vlaskruyd, blijven lange jaren in 't leeven. Werden niet alleenlijk aangewonnen door haar Zaad, 't welk men in Maert of kroyd. September, met een wassende Maan, d'aarde moet aanbeveelen, maar ook door aangegroeyde jonge Wortelen, die men met de gedagte Maan in April van d'onde afneemd, en verplant.

Het RAPUNCULUS FLORE VIOLACEO, of Raponce met een donkere Violette Bloem, anders ook genoemd CERVICARIA MINOR, of kleyn HALSKRUYD, duurt ook veele jaren. Geeft in den Herfst, bij goede drooge tijden, volkoomen rijp Zaad. Is zeer hard van natuur. Kan niet wel door andere middelen, als alleenlijk door haar Zaad, werden vermeenigvuldigd: 't welk met een wassende Maan van Maert in een Pot gezayd, warm gezet, en bij drooge dagen een weynig van boven besprengd moet zijn. De daar van voortkoomende Jongen geeuen in 't tweede, ook wel in 't derde Jaar, voor d'eerste maal hare Bloemen. Laten 's Winters hare Bladeren niet vallen, maar blijven altijd groen.

KRACHTEN.

DE Wortelen van Raponce, of Rapunculus, zoo Diermel wel rauw als in Water gekookt, zijn gematigd kof. Plant. van aart, zeer goed en lieflijk, om op Salade fcl. 307. gedaan, en zoo gegeten; ook met Meel en Boter in een Pan gebraden te werden.

Maken een goede Maag, verfrischen de mond, ver- Lomier. wekken eetens, desgelijks Bylsapens-lust. Vermeerde- l. 2. c. 247. ren 't Sog, of de Melk in der Vrouwen Borsten; en geneezen de Geswollene deelen ontrent den hals, paps-wijze daar op gelegd.

't Gedistilleerde Water deezer Wortelen, ook de Dadel. l. 6. Wijn, waar in men de zelve gantsch week gekookt rap. 9. a heeft, neemt wech al de Sproetelen en Vlekken; en maakt, daar meê gewasschen, een klaar, zuiver vel.

CXVIII HOOFDSTUK.

MARIETTEN.

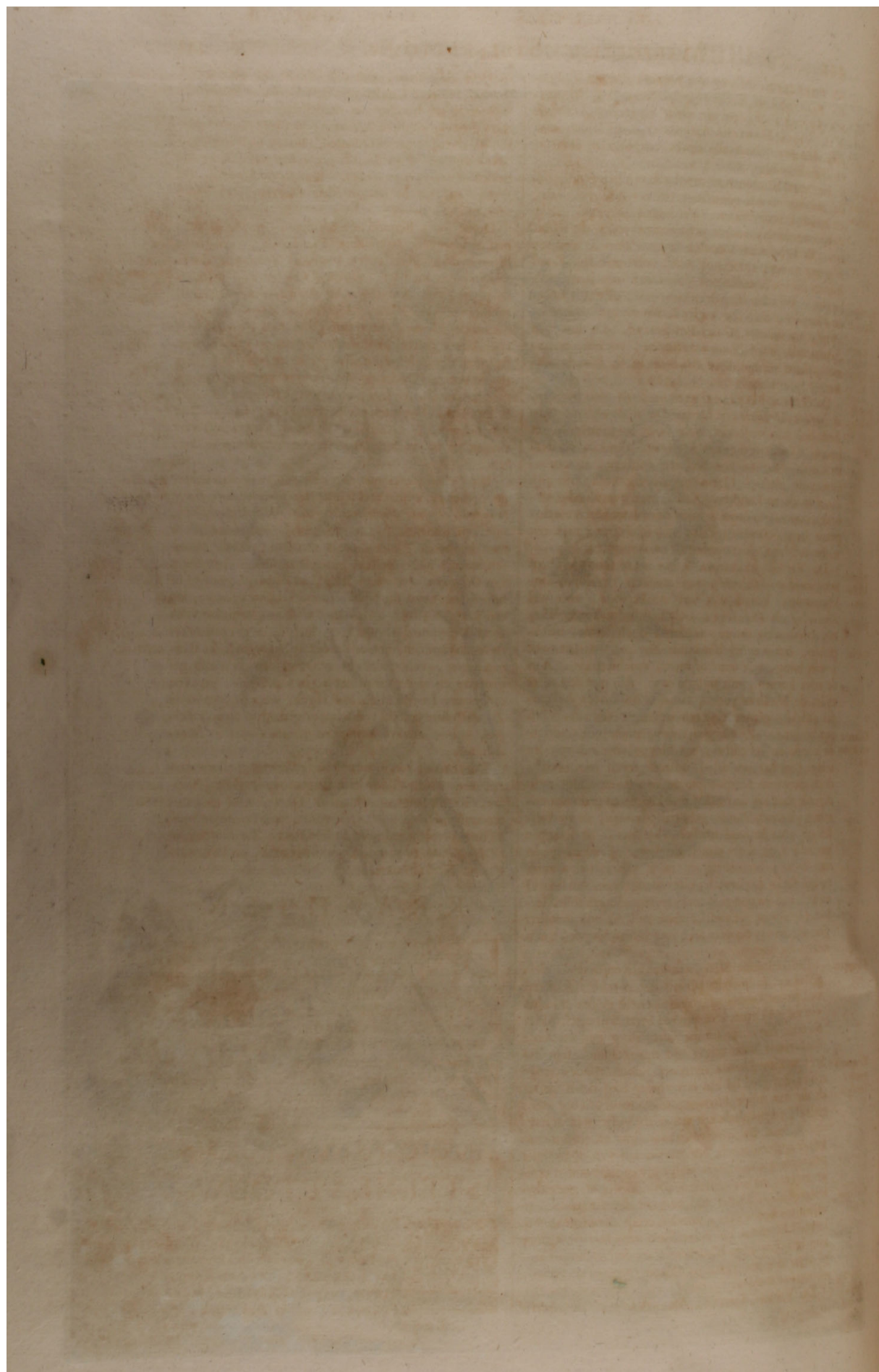

In het Neederlandsch niet alleen dus, verscheyde namen. maar ook van zommige WILDE RA- de namen. PE VAN DIOSCORIDES genoemd: in 't Latijn VIOLA MARIANA, THACHELIUM; van eenige MEDIUM, of RAPPA SYLVESTRIS DIOSCORIDIS: in 't Fransch MARIETTES, en in 't Italiaansch MEDIO, RAPPO SALVATICO DI DIOSCORIDE, en ook VIOLA MARIANA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden zes- Zeeven ten byzondere soorten; als:

I. VIOLA MARIANA FLORE ALBO SIMPLICI, of byzondere Mariette met een witte enkele Bloem. II. VIOLA MARIANA ALBA PLENIFLORA, of witte dubbele Mariette. III. VIOLA MARIANA FLORE PLENO CÆRULEO, of Mariette met een dubbele blauwe Bloem. IV. FLO- R. 8

RE PURPUREO, of met een *purpure Bloem*. V. FLORE PALLIDO, of met een *bleeke Bloem*. VI. MARIANA REPENS, of door de aarde *kruypende Mariette*. VII. VIOLA MARIANA AMERICANA, of *Americaansche Mariette*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bewoening* en *Waarneeming*.

Wat voor een grond zij beminnen. Evenwel beminnen ze meest alle een gemeene; goede, zandige en wel-gemeste grond; een warme plaats, en tamelijk veel Water. Verdragen *Sneeuw*, sterke *Vorst*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter*. B brengen niet alleenlijk ieder *Zomer* aangename *Bloemen* voort, maar ook heeft volkomen rijp *Zaad*. Blijven op het hoogste niet langer dan drie jaren in 't leven. Worden derhalven ieder jaar, of om 't tweede *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert* of *April*, op nieuws in een Pot gezayd. De hier van opkomende *jonge Planten* vertonen, voor de eerste maal, hare vermaaklijke *Bloemen* in de tweede *Zomer*.

Aanwining.

Door de aarde lopende Marietten.

De VIOLA MARIANA REPENS, of door de aarde lopende *Mariette*, is harder dan al de andere: versterft ook zoo haast niet, maar blijft lange jaren in het leven. Verdraagt *koude Reegenen*, *Sneeuw*, en sterke *Vorst*. Bemind zoo wel een donkere, als een opene vrije plaats. Geeft noyt eenig volkomen rijp *Zaad* in deze Landen. Kan echter overvloedig genoeg *vermeengvuldigd* worden door hare zeer voortlopende *jonge Scheuten*; welke men in *Maert*, met een wassende Maan, kan opneemen en verplanten.

Witte dubbele Mariette.

Wortel.

Steele.

Gedaante der Bladeren.

De VIOLA MARIANA ALBA PLENIFLORA, of witte dubbele *Mariette*, van een zeer bevallijke *aanschouwing*, krijgdt uyt een wit-verwige, zoo wel *Knobbelige* als *Veezelige*, ook lieflijk-smakende *Wortel*, drie-hoekig-ronde, teedere, doch harde, bleek-groene, een weynig blinkende *Steele*, ontrent twee voeten hoog, wat min of meer, opschietende. Aan de zelve komen, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, de *Bladeren* voort, tamelijk hol boven malkander gesteld; gemeenlijk een weynig neerwaarts gebogen hangende. Zijn ongelijk van grootte; de onderste de kortste en breedste; een kleyn vinger lang, en achter (op het breedste) ontrent even zoo breed; doch na voren *Herts-wijze* in een stomp punt cyndigende; ook aan de randen met kleyne en groote rond-achtig toegaande *Tanden* gelijk als *gezaagd*; de middelste of bovenste veel smaller, kleynere, en scharper getand; doch al te zamen donker, of zwart-groen van verve; hardachtig en rauw van aart; zonder eenige blinkende glantsch; niet onaangenaam van smaak; en in 't midden voorzien met een regt-doorgaande sterke *Ader*: waar uyt verscheydene andere, ook inwaarts gaande; en uyt die weer zeer veel andere kleyne, haren oorsprong neemen.

Knoppen.

Bloemen: zonder *Zaad*.

Aanwining.

Ameri-

Tusschen deze *Bladeren* in het bovenste deel, desgelijks uyt de bovenste punten der *Steele*, schieten veel groene *Knoppen* op, zijnde gesteld in het midden van neegen kleyne, voor spitsze, *Stars-wijze* geschikte, en onder met eenige scharpe witte ruygheyd verschoerde *Bladertjens*: welke met'er tijd opengaande, schoone *Sneeuw-witte Bloemen* vertonen, doch zonder eenige reuk; een goed lid van een vinger lang doch korter als die met enkele *Bloemen*; dik, rond, voor open gesteld, en bestaande uyt vier-, en vijftwintig *hayrige*, breede, langwerpige, voor spits en stomp-toegaande, alleen ten halven na vooren van malkander gescheydene *Bladertjens*: welke inwendig houden eenige groene, dikke, opstaande *Draadjens*, en geele *Afhangzelsjens*. Met'er tijd vergaan deze *Bloemen*, en vallen ter aarden neer, zonder eenig *Zaad* achter te laten. Evenwel kan deze soort van *Marietten* door aangegroeyde *jonge Worteltjens*, op de hier boven aangewezen wijze, genoegzaam *aangewonnen* en *vermeengvuldigd* worden.

De VIOLA MARIANA AMERICANA, of *Ameri-*

caansche Marietten, zijn een schoon en aanzienlijk *aansche Gewas*; in deze Landen met hare vierkante *Steele* opschietende ter hoogte van derdehalve voet. Aan de zelve groeyen cierlijke *Bladeren*, niet regt teegens malkander over, maar onordentelijk boven malkander aan beyde zijden. Zijn donker-groen van verve: aan de randen *Zaags-wijze* getand. Rusten op korte *Steele-tjens*, en zijn in het midden voorzien met sterke *Aderen*.

Deze soort bemind een zandige, goede grond; Grond. met een weynig twee-jarige *Paardemist*, een-jarige *Hoenderdrek*, en even zoo veel *Veenaarde* doormengd: een luchtige, warme, wel ter Zon geleege- *Bloemen*; ne plaats, voor alle *Ooste-* en *Noorde-winden* bevrijd; en niet te veel Water. Geeft elke *Zomer* aangename *roode Bloemen*, uyt een geele *Kelk*, of *Huyse*, cierlijk te voorschijn komende. Zitten op ieder bovenste punt der *Steele*; doch op elk der zelve niet meer als een eenige. Onder de *Kelk* zijn ze versierd met eenige groene *Bladertjens*; waar uyt ze schijnen als voort te spruyten. Tot noch toe heeft men'er geen rijp *Zaad* van bekomen; vermits de *Bloemen* gemeenlijk verderven en neervallen; zonder een *Zaadknop* te zetten.

Dit *Gewas* is wel niet al te teer van aart; kan echter *Aanwining*, op geenerley wijze veel *koude Herfst-reegenen*, sterke *Winden*, of *felle Vorst* verdragen. Word derhalven, met een wassende Maan van *April* (het *Zaad* bekomen hebbende) niet diep in een Pot gezayd, en op een warme plaats gesteld geweest zijnde, in het begin van *Oktober*, wat eer of later, na de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds, binnens huys gebragt, op een bequame luchtige plaats, waar in niet als bij vriezend Weer word gevuurd; gedurende de geheele *Winter* onderhouden met een weynig lau- *en waar-* gen-water, van onder in een Pan aan de aarde ge- *neeming*-geeven; en niet voor in het begin van *April*, met een aangename Lucht en zoete Reegen, weer buyten in de *Zonnestralen* gesteld: doch wel gedekt voor veel *Reegen*, *koude nagten*, *hayrige* of *schrake Ooste-* en *Noorde-winden*.

Deze soort kan in onze *koude Gewesten* alleen *aan-* *Andere* *gewonnen* worden door hare aangegroeyde *jonge Wortel-* *aanwin-* *len*, 't welk langzaam geschied. Deze neemt men met een wassende Maan in *April* voorzichtig van de oude af, en men verplant ze in een andere Pot. Zie hier bij na de *Hoofdstukken* van de *DAMASTBLOEM*, en *WELRIEKENDE NAGTBLOEM*.

K R A C H T E N.

DE Wortel van *Marietten*, of *Viola Mariana*, *Dsd. l. 6.* is verkoelende, en een weynig te zamentrek- *c. 8.* kende van aart. Gezoden, en als, of in een *Salade* gebruykt, versfrist ze de *Maag*; verwekt eetenslust; geeft tamelijk voedsel aan het *Ligchaam*, en neemt wech de brand van de *Gal*.

De *Bloemen* in *Wijn* gezoden, en daar meê gegot- *Duranti* geld, word zeer gepreezen teegens de *gezwollen* in de *lib. Herb.* *Keel*; en de hitrigheyd der *Amandelen*. Stild ook de *fol. 476.* *onnatuurlijke Vloeden* der *Vrouwen*.

CXIX HOOFDSTUK.

STEENLATTOUW.

Et dien naam is deze *schoone Plant* *Verschey-* in het *Neederlandsch* bekend. Word *de namen* in 't *Latijn* geheeten PETROMARULA, LACTUCA PETREA, en RAPONTICUM MAJUS CRETICUM FLORE PURPUREO: in het *Italiaansch* LAT- *TUCA*

TUGA PIETROSA, PETROMARULA, of RAPONTICO
MAGGIORE DI CANDIA.

CXX HOOFDSTUK.

PALMARIA.

En aardig *Gewas*, van een zeer be-
vallijke aanschouwing, word dus ge-
noemd in het *Latijn*; en veeltijds
in het *Neederlandsch*; maar ook wel
gemeenlijk in deeze taal *HANDE-
KENSKRUYD*, om dat de *Bladeren* dee-
zer *Plant*, vlak uytgebreyd zijnde, de gedaante van
een *Hand* vertonen. Het *Zaad* hier van is mij uyt
AMERICA toegezonden, en gelukkig bij mij voort-
gekomen.

Is uyt eygener aart langleevende, en niet haast ver-
gaande, inzonderheyd, wanneer men'er wel agr op-
neemt. Bemind van naturen een goede, zandige aar-
de, met een weynig twee-jarige Koeyemist, en wat
Mol der oude van binnen verdorvene Boomen door-
mengd: een opene, luchtige, wel ter Zon staande
plaats, beschut voor alle koude *Ooste- en Noorde-
winden*; vermits ze de zelve geenzins kan verdragen:
in de *Zomer* matige vochtigheyd; maar in de *Winter*
(wanneer menze in een Pot binnens huys moet stel-
len, eerst op een luchtige plaats, zoo lang als het mo-
gelijk is; daar na, als het sterk begint te *vriezen*, op
een warmer, waar in dikmaal door een yzeren Oven
word gevuurd) zeer weynig Water; en dat noch even
warm of lauwig-gemaakt; vermits ze teeder van aart is;
ook op geenerley wijze in de *Herfst*, of *Wintertijd*
eenige *Rijp* of *Vorst* kan verdragen. Moet derhalven al
straks in of na de Maand *September* bij tijds wel gewagt,
en binnens huys gezet zijn.

Heeft een bleek-bruyn-verwige *Wortel*, doch van
binnen grijs-wit: ontrent rond, dik, Knobbelig, en
in verscheydene andere, zoo wel groote als kleyne hout-
achtige *zijde-schenten* verdeeld.

Uyt welke, in het laatste van *April*, of begin van
May, jaarlijks worden voortgebracht eenige *Stielen*,
twee, drie, of ook wel meer voeten hoog, rondach-
tig van aart; zich gemeenlijk in het midden, en ook
na boven toe, verdeelende in eenige weynige andere
zijde-takken, bleek-groen van verwe. Aan welke uyt-
spruyten beziens-waardige *Bladeren*, rustende op ma-
tig-lange *Steltjens*, nu uyt de eene, dan uyt de andere
zijde der *Steel*, hol en luchtig boven malkander gesteld.
Zijn tamelijk groot; gescheyden in vijf deelen, of
ingesneedene punten (van welke de twee onderste de
kleynste, de twee andere volgende wat grooter zijn; en
't vijfde in 't midden het grootste, ook vrij spitzer van
punt is), op de wijze van *RICINUS*, of *Wonderboom*:
of veel meer als *RUBUS NON SPINOSUS MAJOR O-*
DORATUS, of *Welriekende groote Brommelbezie* son-
der *Doornen*; ook op de zelve manier vlak uytgebreyd,
en steevig staande; matig dik, en hard van aart; een
weynig blinkende van verwe; boven eerst donker-
daar na bleek-groen; onder noch bleeker; aan de ran-
den aardig en net getand, of gezaagd. Ieder deez-
er deelen heeft in 't midden een groote sterke *Ader*; waar
uyt veel andere kleyne en zeer zichtbare ter zijden door
het geheele *Blad* voortvloeyen.

Boven op de uytsteekende punten ziet men voort-
komen tien, twaalf, en ook wel meer, digt bij en bo-
ven malkander *Ayrs-wijze* gestelde, niet zeer kleyne,
langwerpig-ronde, wat blinkende, groen-verwige *Knop-
pen*: uyt welker bovenste punten (van een zeer won-
derlijke aanschouwing) twee, drie, vier, vijf, of meer-
der *Bloemen* te gelijk, doch uyt elke *Knop* niet meer
als eene, te voorschijn komen. Zijn zonder eenige
reuk; kleyn, rustende op lange, dunne *Steltjens*, ge-
meenlijk regt-opstaande, doch zommige ook wel een
weynig neerwaarts gebogen; bleek-rood van verwe:
bestaande uyt vier kleyne, voor spits-rond toegande
Bladerjens; in gedaante en grootte die van het *ERI-*
MEDIUM

Wat voor
een aarde
deeze
Plant be-
mind.Hoe ze
waargeno-
men moet
worden.

Wortel.

Bladeren.

Bloemen;
zonder
rijp Zaad
in deeze
Landen.Warm-
schou-
wing.Aanwin-
ning.Gebruik.
der Wor-
tel.

Zij bemind een goede, luchtige, zandige aarde,
met een weynig twee-jarige Paerdemist, een-jarige
Hoenderdrek, en goede Veengrond, wel door malkan-
der gemengd: matige vochtigheyd; een opene, lucht-
tige, warme plaats, voor alle koude *Winden* bewaard.
Valt teeder van aart. Kan gantschelijk geen koude
Herfst-reegenen, *Sneeuw*, of eenigerhande *Vorst* ver-
dragen. Moet derhalven, met een wassende Maan van
April of *May* in een Pot, niet diep, gezayd zijnde,
in het laatste van *September*, of het begin van *October*,
binnens huys worden gebragt, op een bequame, lucht-
tige plaats, waar in niet als bij vriezende Weer word
gevuurd; gedurende de *Winter* met een weynig lauwig-
gemaakt Reegen-water van boven begoten; en niet
voor in het begin of ten halven van *April* met een
zoete Reegen weer buyten gesteld, doch wel ge-
wagt voor koude nagten, veel Water, en sebrale *Win-*
den.

Zij blijft eenige jaren in het leeven. Is inwendig
voorzien met een aangenaam Melkachtig *Zap*. Schiet
in deeze Gewesten op tot de hoogte van twee Maat-
voeten, wat meer of minder, uyt hare ronde, dikke
lange en witte *Wortel*. Heeft groote, schoone, lange
Bladeren; donker-groen-verwig; onder blinkende, en
wat paarfch; met veele zichtbare doorlopende *Aderen*
inwendig begaafd. De lengte is van ontrent een hand;
de breedte van drie vingers; ook wel een weynig
meer of minder: gescheyden in vijf, zeeven, neegen,
of elf deelen, na geleegentheyd van hare grootte:
rondachtig, doch voor met een punt: rondom aan
hare randen aardig gezaagd. Staan twee en twee aan
een doorgaande *Steel* ontrent teegens malkander over;
en voor eyndigen ze in een, zijnde het grootste en breed-
ste van alle.

Deeze *Plant* voortgekomen zijnde, geeft in de twee-
de *Zomer* hare eerste *Bloem*, en daar na ieder jaar.
Deeze *Bloemen* zijn van een schoone aanschouwing,
purpur-verwig; veelvoudig en digt bij malkander *Ayrs-
wijze* in groote *Trossen* gesteld. Duuren tamelijk lang;
en als ze vergaan, worden ze blauw. Rusten op ronde
gestreepte *Stielen*, voorzien met kleyne groene *Bladeren*,
opwaarts gekeerd. In deeze koude Gewesten komt'er
noyt eenig rijp *Zaad* van.

Als nu de *Bloemen* zijn te niet gegaan, en de *Steel*
tot boven de *Wortel* is afgesneeden, loopt de *Wortel*
zelfs, door te veel vochtigheyd, groot gevaar, van te
zullen verderven. Moet derhalven dan nauw hier voor
gewagt worden, tot datze in 't begin van *Maart*, of
ook wel eerder, weer nieuwe *Bladeren* maakt, en
voortwaart: want tot op dien tijd toe staat ze rusten-
de stil.

Kan in deeze Landen door geen ander middel wor-
den *aangewonnen*, als door *Zaad*, 't welk uyt *Can-*
dien, *Italien*, *Spaanje*, of andere heete Gewesten, is
overgezonden. Zie hier bij na het *Hoofdstuk* van de
CARDINAELS-BLOEM.

KRACHTEN.

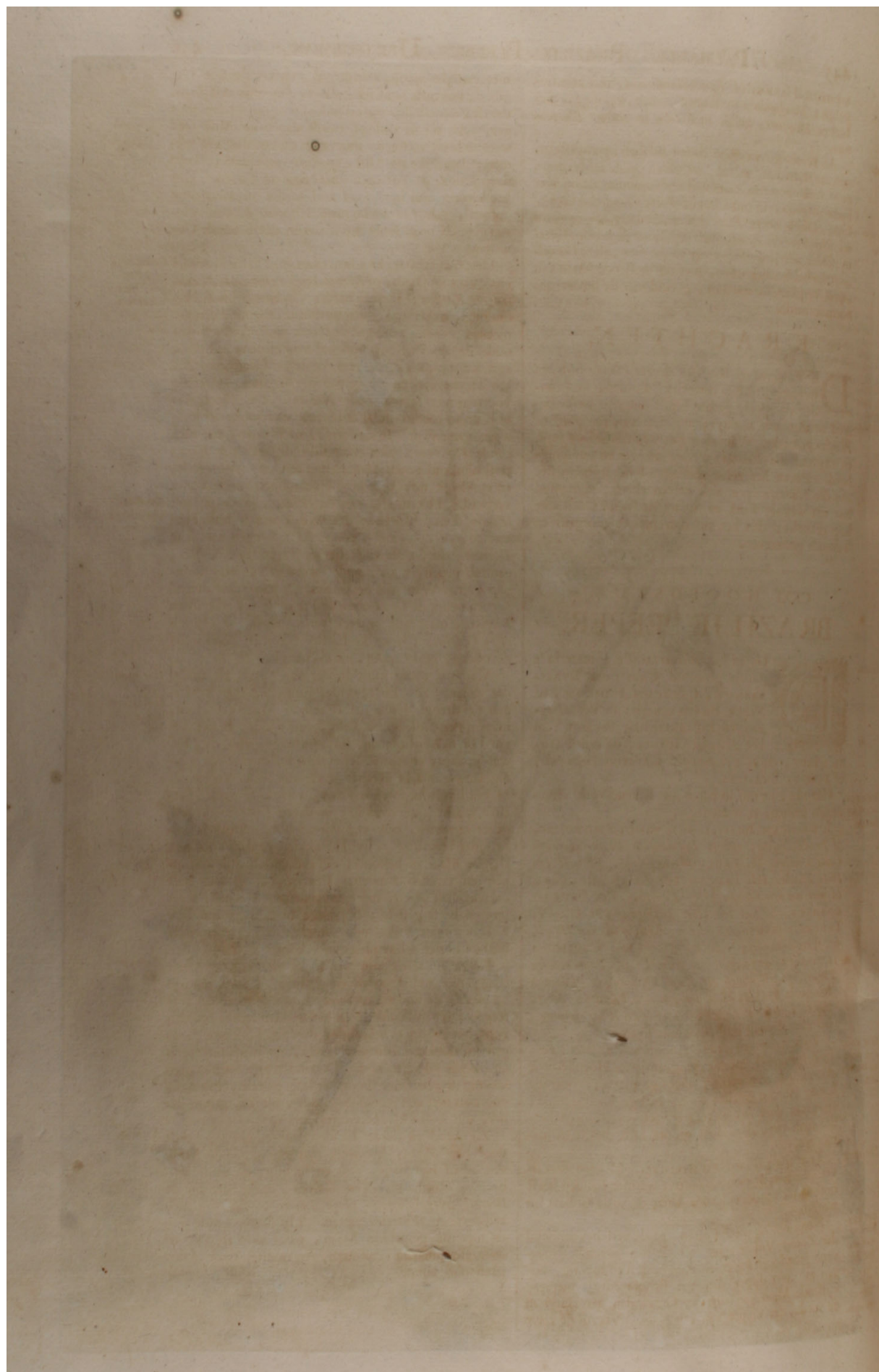
DE *Wortel* van *Sceenlattuow*, of *Petromarula*,
noch niet gebloeyd hebbende, is matig warm
en vocht van aart.

In Water gezoden, en als een *Salade*, of ook bij
andere spijzen gegeten, desgelijks met Meel en Boter
in een Pan gebraden, geeft goed voedsel aan het Lig-
chaam, versterkt de *Maag*; maakt lust tot het *Echt-
werk*, en doet gemakkelijk *wateren*.

Fig. 125.

Vol. 777.

MEDIUM HERBA, of *Epimedii myrica*, niet zeer ongelijk: houdende van binnen eenige weynige, zeer kleyne *Knoppens*, gelijk mentook in andere *Bloemen* ziet.

Zaad. Als ze eenige weynige dagen hebben open-gestaan, vergaanze in haar zelven, en vallen op de aarde neer: geen volkomen rijp *Zaad* nalatende, anders als bij zeer heete *Zomers*, in onze koude *Neederlandsche Gewesten*. Doch deeze *Plant* kan niet alleen *aangewonnen* worden door dit *Zaad*, maar ook door de bij de *Wortel* uytfschietende *jonge Scheuten*: welke men, als ze *Veezelwortelen* hebben bekomen, met een wassende *Maan* van *April* verplant in een *Pot*, gevuld met de boven genoemde aarde.

Aanwin-
ning.

K R A C H T E N.

Gebruik der Bladeren en Wortelen. **D**E *Bladeren* en *Wortelen* dezer *Plant*, ook het uytgeparfste *Zap* der zelve, worden, niet zonder voordeel, gedaan bij de dingen, welke bereyd worden om te zuiveren; daar van een *Zalf* of *Plaaster* gemaakt. Want ze neemt wech de *Schurfsheyd*, en zuverd het *Vel* van allerley *vekken* en onreynigheyd. Eeven het zelve vermag ook het uytgeparfste *Zap* der *Bladeren* voor zich zelven alleen; vermengd met een weynig *Edik* en *Spaansche Wijn*; een uur lang gekookt; dan het *vel* daar mee 's morgens en 's avonds gewreeven.

CXXI HOOFDSTUK.

BRAZILIE-PEEPEER.

Namen.

Us in het *Neederlandsch*, maar in 't *Latijn* genoemd *Capsicum Brasilianum*, *Capsicum Indicum*, of *Piper Brasilianum*: in het *Hoogduitsch* *Indianischer Pfeffer*: in het *Fransch* *Guinee*, of ook *Pojure d'Inde*; en in 't *Italiaansch* *Capsico Indiano*, of *Pepe di Brasilia*.

Veele veranderlijke soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend veele veranderlijke soorten, te weten:

I. *Capsicum Brasilianum fructu rotundo*, of *Braziliaansche*, anders *Indiaansche Peeper* met een *ronde Vrucht*. II. *fructu oblongo*, of met een *lange Vrucht*. III. *fructu longo triangulari*, of met een *drie-hoekige lange Vrucht*. IV. *fructu cordato*, of met een *Hert gelijkende Vrucht*. V. *fructu cornuto*, of met een *Vrucht als een Hoorn*, en diergelijke zeer veel andere. Ook *Capsicum frutescens fructu cerasino*, of *Boomachtige Peeper*, met *Vruchten als Karssen*; anders gheeten *Amomum Plinii*, of *Amomum van Plinius*. Al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*, behalven alleen de laatst-genoemde soort.

**Wat voor een grond zij bemin-
nen.** Zij beminnen een goede, zandige aarde, met tweejarige *Paardemist*, en een weynig eenjarige *Hoenderdrek* doormengd: een opene, luchtige plaats, voor alle koude *Wind*en beschut, en matige vochtigheyd; vermits ze door een weynig te veel eeven zoo lichtelijk verderven, als ze door groote hitte dies te bequaamer groeyen.

Hoedanig Teegens de *Winter* versterven ze. Moeten derhalven ieder jaar, als men 't *Zaad* uyt warmer Landen heeft ontvangen, op de volgende wijze de aarde aanbevolen worden.

men han-
delen
moet on-
trent het
Zaad, uyt
warmer
Landen
bekomen.
Neem een of meer *Potten*, na de verscheydenheyd der *Zaden*. Vul de zelve met de hier boven beschreevene grond; en leg'er uw *Zaad*, hol en luchtig, boven in, niet dieper dan een stroobreedte, met een wassende *Maan* van *April*. Graaf dan een kuyl in de aarde, ter diepte van een *Knie*. Vervul de zelve

met varfche warme *Paardemist*, en zet de *Pot*, tot aan de bovenste rand toe, daar in, op zulk een plaats, dat de *Zonnestralen* onverhinderd daar op spelen mogen. Als nu na tien of twaalf dagen de *Mist* hare warmte heeft verloren, moet men de *Pot* daar uyt nemen, desgelijks de *Mist*, en weer varfche in de kuyl doen; ook de *Pot* op nieuws daar in zetten. Dus handelende, zal het *Zaad* veel eerder te voorschijn komen, en een volkomen schoone *Vrucht* geven; doch noyt eenig rijp *Zaad* in deeze koude *Gewesten*.

Het *Capsicum arborescens sive frutescens* *Boomachtige Peeper*, met *Vruchten als Karssen*, is veel harder van aart, en sterker om ongemakken te kunnen uytstaen. Bemind een gemeene, goede, zandige, of ook andere, doch met oude *Paarde- en Koeyemist* wel-voorzien grond: een zeer warme plaats, en veel *Water*. Geeft ieder *Zomer* kleyne wit- en vijf-gebladerde *Bloemen*, inwendig voorzien met eenige roode *Noppens*. De geheele *Zomer* door tot in de *Winter* toe worden ze gedurig weer vernieuwd. In de *Herfst*, of *Winter*, ziet men *ronde Vruchten*, zich vergelijkende met een *Kars*; eerst blinkend-groen; daar na met een aangenaam-geele, en eyndelijk met een bevallijke schoon-roode verve vercierd. Het meeste van de *Winter*, ja de geheele *Winter* door, blijven ze ('t welk een zeer lustige en aardige aanschouwing veroorzaakt) hangen aan hare *Takjens*, die, gedurende het eerste en tweede jaar, gantsch groen, maar, ouder wordende, bruyne-verwig zijn. Want dit *Boomachtig Peeper-Gewas* draagt (eeven gelijk de *Oranjeboomen*) te eener tijd niet alleen *Bloemen*, maar ook *groene, geele, roode, of gantsch rijpe Vruchten*; in welke laatste volkomen *Zaad* word gevonden, geel-verwig, rond, en plat.

Alhoewel deeze soort harder van aart is als eenige der andere, zoo kan ze echter gantschlijk niet verdragen de strenge koude der *Winter*. Moet derhalven, in een *Pot*, of houte *Bak*, gezet zijnde, in het begin van *October* binnens huys gebragt, voor de *Vorst* wel gewagt, en tot verscheydenen malen met een weynig lauwig-gemaakt *Reegen-water* van onder voorzien, of van boven begoten worden, vermits ze veele *Wortelen* maakt (wit-verwig; in deeze Landen uyt eygener aart vier, ook vijf voeten hoog, *Struvels-wijze*, met veele *Takken* uytfschietende) en daar door ook al hare *Bladeren* behoud: die anders lichtelijk inkrimpen en afvallen zouden. Eevenwel, als men haar omtrent half *April*, met een aangename *Reegen*, weer buyten heeft gesteld, blijven ze niet langer aan hare *Takken*, maar vallen neer: doch dan ziet men weer nieuwe in der zelve plaats voortkomen.

Deze *Bladeren* zijn nauwlijks een kleyne *vinger lang*; niet wel de zelve *vinger-breed*. *Spruyten* uyt op beyde de zijden der *Steel*, boven, maar niet regt teegens over malkander. In het midden zijn ze breedst; voor spitsachtig eyndigende; dun van substantie; aangenaam donker-groen van verve, zomtijds met eenige bleekheyd vermengd. De randen zijn oneffen, een weynig uyt en in, hoog en laag gaande, inwendig voorzien met een regt-doorgaande, bleke, groote *Ader*, uyt welke kleyne voortvloeyen.

Zij word in deeze Landen *aangewonnen*, eerst door haar *Zaad*; het welk met een wassende *Maan* van *April* niet diep, hol en luchtig, de aarde aanbevolen moet zijn. Ten anderen, door hare bij de *Wortel* uytgeschotene *jonge Looten*, die van zich zelfs genoeg *Wortelen* vatten. Op de genoemde tijd, en met de gemeldde *Maan*, moet men ze van de oude afneemen en verplanten, ten minsten twee of drie jaren oud zijnde.

Aanmer-
kelijkheid
ontrent
de zelve.

Hoe men
deeze
soort moet
behande-
len.

Geslaakte
der Blade-
ren.

Aanwin-
ning.

K R A C H T E N.

Het Zaad van *Brazilië-Peeper*, of *Capsicum Brasiliannum*, is hitzich en droog in den vierden graad, derhalven niet dienstig, om inwendig gebruykt te worden, behalven op de volgende wijze.

Durant. hist. Plant. fol. 344. Men hange de *Vruchten* met het *Zaad*, rijp zijnde, binnens huys op. Daar na drooge menze met een weynig *Meel* bij een langzaam vuur. Dan in kleyne stukjens gesneden, en bij elk *Once* daar van een *pond Meelbloem* gedaan, bereyde men dit tot een *Deeg*: men doe het wel rijzen, en men maak'er *Biscuit* of *Tweebak* van, welke men, als men 't gebruyken wil, in een *Vijzel* stoot tot fijne stof.

Fuchs. hist. Pl. c. 281. Dit *Poeder* in spijzen gedaan, geeft de zelve een lieflijke geur, en aangename smaak. Verdrijft krachtig de *Winden*. Maakt een grage *Maag*, en een *klaar Gezicht*.

's Morgens een *Scrupul* hier van met *Wijn*, of *Hutspots-nat*, ingenomen, doet alle *slijmerige vochtigheeden* scheidt, en verteert de zelve. Maakt een goede *verduwing*: jaagt het *Water* uyt de *Blaas*, en het *Ligchaam*: is goed voor de *Borst*: versterkt het *Ingevand*: verdrijft het *Slijm* en *Zand* der *Nieren*, met *Water* van *Steenbreeker*, of *Saxifragia* ingenomen.

Dodon. in Add. lib. 24. c. 26. De *Vrucht* met zijn *Zaad* driemaal vierentwintig uren lang in *Brandewijn* geweykt; en daar mee de *lamme* of *geraakte Leeden* gewreeven, versterkt de zelve.

CXXII HOOFDSTUK.

HERTSGESPAN.

Namen.

het *Neederlandsch* dus genoemd: in het *Latijn* *CARDIACA*, of *LYCOPSIS*: in 't *Hoogduytsch* *HERTZGESPAN*: in 't *Fransch* *AGRIPPAULME*; en in 't *Italiaansch* *LICOPSIDE*, of *CARDIACA*.

Grond. Plaats.

Deeze *Plant* bemind een goede, gemeene, zandige, doch wel-gemeste aarde: heeft zoo lief een opene luchtige, als schaduwachtige plaats; en wil veel *Water*. Verdraagt allerley ongeleegentheden der *Winter*. *Bloeyd* in de *Zomer* niet alleen, maar geeft ook volkomen rijp *Zaad*; en blijft eenige jaren lang in 't leeven.

Aanwinning, door Zaad, en jonge Scheutjens.

Word *vermeerderd*, eerst, door het gemelde haar *Zaad*, het welk met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* niet diep gezayd moet zijn. Daar na, door hare aangewassene *jonge Scheutjens*; welke men op de gemelde tijd van de *oude* afneemt, en verplant. Door het neergevallene *Zaad* komen dikmaal, op de plaats daar deeze *Planten* gestaan hebben, overvloedig genoeg *jonge* voort; welke men in de tweede *Zomer* voor de eerstemaal ziet *bloeyen*. Lees hier bij de *Hoofdstukken* van het *MALROVE*, VERKEERD NEETELKRUYD, en *GELIDKRUYD*.

K R A C H T E N.

Dod. l. 4. c. 9.

Hertsgespan, of *Cardiaca*, is warm en droog in den tweeden graad; daar neevens afvagende, zuiverende, en een weynig te zamentrekkende van aart

Fuchs. hist. Pl. c. 149. In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken; of anders een *Leepel* vol van het *Poeder* der gedroogde *Bladern* met *Wijn* ingenomen, is zeer goed teegen *verc. 10.* *Camerar. l. 4. c. 111.* *me Leeden*; de *klopping*, *beeving*, *flauweyde* en ande-

re, inzonderheyde koude gebreeken van het *Hert*: *Lonien*, ook voor de *Kramp*. Drijft uyt de *Nageboorte*: *oz. l. 2. c. 117.* pend de verstoptheyde des *Ingevands*: doet het *Water der Blaas* voortkomen: doodt de *Wormen*: verwekt de *Maandstonden*: verligt de *Vrouwen* in het *Baren*: doodt de *Fluymen* gemakkelijk lossen, en ontlast de *Longe* van alle rauwe vochtigheeden.

De gekneufde *Bladeren*, of het *Poeder* daar van, *Zahel. l. 4.* op *gezwollene Borsten* gelegd, helpen de zelve. *Zuy. fol. 606.* veren en geneezen ook de *Wonden*; en doen het *bloeden* ophouden.

Dit *Kruyd* op de *Bijkorven* gehangen, doet de *Bijen* bij een vergaderen, en bij malkander blijven, wijl de reuk van het zelve haar zeer aangenaam is.

CXXIII HOOFDSTUK.

C A R L I N E.

An veele dus in het *Neederlandsch* genoemd: in het *Latijn* *CARLINA*, *CAROLINA*, of ook *CHAMELEON*: in het *Hoogduytsch* *EEBERWURTZ*: in het *Fransch* *CARLINE*; en in 't *Italiaansch* *CHAMELEONE*, en *CARLINA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *Verfcheydene aardige, bezichtigens-waardige soorten; namentlijk:*

I. *CARLINA VULGARIS ELATIOR*, of *gemeene Carl. line*, wat hooger opschietende als de andere; ook genoemd *LEUCACANTHA*, of *CHAMELEON VULGARIS*. II. *CARLINA MINOR FLORE PURPUREO*, of *kleyne Carl. line met een purpure Bloem*. III. *CARLINA MINOR MAGNO FLORE*, of *kleyne Carl. line met een groote Bloem*; anders ook geheeten *CHAMELEON ALBUS DIOSCORIDIS*, of *witte Chamaleon van Dioscorides*. IV. *CARLINA SYLVESTRIS*, of *wilde Carl. line*. V. *CHAMELEON ALBUS SALAMANTICENSIS*, of *witte Chamaleon van Salamantica*; en noch meer andere. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Evenwel beminnenze al te zamen een goede, *Grond. meene, zandige aarde, met Mol der verrotte Boom- Plaats.* bladeren doormengd; niet veel *Water*; gantsch geen *vetrigheyd*; en een opene, luchtige plaats.

De *CARLINA VULGARIS ELATIOR*, of *gemeene Carl. line*, ende *CARLINA MINOR FLORE PURPUREO*, of *kleyne Purpure Carl. line*, blijven lange jaren in 't leeven. Bregen, na dat ze uyt *Zaad* zijn aangewonnen, hare eerste *Bloemen* eerst voort in 't tweede, ook in 't derde jaar: doch geeven in deeze koude *Gewesten* zelden rijp *Zaad*, ten zij bij heete *Zomers*. Verdragen, warm gezet zijnde, selle koude, en alle andere ongeleegentheden des tijds. Werden *vermeengendighd*, zoo wel door haar *Zaad*, 't welk met een wassende *Maan* van *April*, niet diep, in een *Pot* d'aarde word aanbevolen, en voor al niet te vochtig gehouden; als door aangegroeyde *jonge Wortelen*, welke men op de genoemde tijd van d'*oude* afneemt, en verplant.

De *CARLINA MINOR MAGNO FLORE*, of *kleyne Carl. line met een groote Bloem*, duurd uyt *cygener aart* niet langer dan eene *Zomer*. *Bloeyd* in warme *Landen*, uyt ingeplantede *cygenfchap*; ook wel, voor d'*eerste* opmaal, uyt het van warme *Oorden* bekoomene *Zaad* opgeschoten (na dat men 't met een wassende *Maan* van *April* heeft gezayd, en droog gehouden) zomtijds in onse *Gewesten* in 't laatste van *Augustus*, of 't begin van *September*, en versterft daar mee; doch geeft dan zeer zelden eenig volkoomen *Zaad*; inzonderheyde als'er veel *Regen* is gevallen, waar door 't zelve schielijk verderfd. Maar gemeenlijk ziet men haar in onze *Landstreek* niet voor het tweede, en ook dikmaal het derde jaar (gelijk mij op *verscheydene tijden* in mijnen *Thyru binnen*

Hoe de
zelve
moet
waarge-
nomen
worden.

binnen Groeningen meenigmaal is gebeurd) een Bloem te voorschijn brengen, als men haar in een Pot gesteld, voor te veel water door de geheele Zomer, voornamentlijk in den Herfst, wel bewaard; in October, boven droog zijnde, op een luchtige plaats binnens huys gebragt, de geheele winter over haar geen, of weynig vochtigheid gegeven, wel droog gehouden, en niet voor in 't laatste van Maert, of 't begin van April, weer buyten gezet, ook voor koude nagten, hayrige winden, inzonderheid voor veel Water, zorgvuldig gewagt heeft: gelijk ik door eygene ervarenheid zoo veelmaal heb gevonden. Dan eerst brengt ze in deeze Gewesten volkomen rijp Zaad voort; voornamentlijk als men ze, zoo wel bij nacht als bij dag, 't zy dat de Bloem noch geslooten, of dat ze open is, wel dekt voor veel Reegenen. Hier na vergaat ze van zelfs.

Aanwin-
ning.

Moet derhalven in 't Voorjaar, met de genoemde Maan van April, door Zaad, in een Pot, niet boven een stroobreedte diep, d'aarde, niet te vochtig zijnde, weer aanbevolen, en deezer wijs eeuwigduerend gemaakt worden.

Wilde Car-
line, en
witte Cha-
meleon
van Sala-
manca.

De CARLINA SYLVESTRIS, of witte Carline, en de CHAMELEON ALBUS SALAMANTICENSIS, of witte Chameleon van Salamanca, blijven van naturen niet meer dan een jaar in 't leeven, zoo wel in deeze als in andere Landen. Beminnen een warme en opene lucht. Werden op de genoemde Tijd, en Maan, in April in een Pot, niet diep, gezayd, en op een wel ter Zon gelegeene plaats gesteld. Geeven hier wel Bloemen, maar noyt rijp Zaad.

K R A C H T E N.

Dod. l. 25.
c. 8.

DE Wortel van Carlina, welke alleen in de Geneces-konst werd gebruykt, is warm in den tweeden, en droog in den derden Graad, ook sijn van deelen.

Tragui. l. 2.
c. 108.
Apul. de
Herb.
Med. c. 25.

In Wijn gezooden, en daar van gedronken, of een Drachma van 't Poeder der gedroogde Wortelen met Wijn ingenomen, doodt de Wormen; doet Zweeten; is goed teegens, en bewaard de mensch voor de Pest, ook voor allerley vergif. Bevordert krachtig de Watermaking. Opend de verstophtheden van Lever en Milt; verwerkt de Maandstonden: helpt de geene, die een hooge val gedaan, en zich van binnen verzeert hebben; d'gelijks de Waterzuchtige; die van pijn in de Lendenen, of Sciatica; van 't Flersijn, en van de Kramp geplaagd werden. Versterkt het Hert; breekt de Steen, geneeft de beetten der giftige dieren, ook de trekking en spanning der zenuwen.

Egin. lib.
7. cap. 3.

De Wortel in de Mond gehouden, of daar aan geknauwt, verdrijft de Tanapijn.

Een wijltijds in Edik geweykt, en daar mee gewasfchen, of gewreeven, geneeft de Cranwagie, of Schurftigheid, en andere onreynigheeden der huid.

CXXIV HOOFDSTUK. WILDE SAFFRAAN.

Verschey-
de namen.

N 't Neederlandsch dus genoemd: in 't Latijn CARTHAMUS, of CNICUS; in 't Hoogduytsch WILDSAFFRAN; in 't Fransch SAFFRANSAUVAGE; en in 't Italiaansch CARTAMO, CNICO, CROCUS HORTENSE, ZAFFRANO SARACINESCO, en SAFFRANO SELVATICO. Sommige noemen ze ook in 't Latijn CROCUS SARACENUS.

Drie

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie onderscheydene soorten; te weeten:

onder-
scheydene
soorten.

I. CARTHAMUS SATIVUS FLORE RUBRO, of tamme wilde Saffraan met een roode Bloem. II. CARTHAMUS SYLVESTRIS FLORE LUTEO, of wilde Veld-Saffraan met een geel Bloem, ook ATTRACTYLIS genoemd. III. CARTHAMUS PERENNIS, of altijd-

blijvende wilde Saffraan: zijn niet van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige grond, met een of twee-jarige Paarde-mist wel voorzien: een opene, luchtige, bequaam gelegeene plaats, en matige vochtigheid. Blijven niet meer dan eene Zomer in 't leeven. Geeven teegens de Winter volkomen rijp Zaad, en versterken daar mee. Werden derhalven ieder Voorjaar, met een wassende Maan van Maert; weer gezayd, niet boven een stroobreedte diep, en hier door genoegzaam vermeenigvuldigd.

Het CARTHAMUS PERENNIS, FLORE CAERULEO, Altijd- of altijd-blijvende wilde Saffraan met een blauwe Bloem, is hard van aart. Kan felle Vorst, veel Water, en alle ongeleegentheeden der Winter zonder enige schade uytstaen. Bloeyd elke Zomer, maar brengt in deeze Landen noyt eenig rijp Zaad voort. Wordt echter genoegzaam aangewonnen en vermeenigvuldigd door d'aange-wassene jonge Wortelen, welke d'aarde geweldig doorloopen; zoo dat deeze soort uyt de gemelde Wortelen, twintig, dertig, veertig, en noch meerder voeten van de plaats, daar ze voor vier of vijf jaren gezet was, weer opkoomt. Deeze steekt men uyt in de Maand van April, met een wassende Maan, en men verplantze.

K R A C H T E N.

HET Zaad van wilde Saffraan, of Carthamus Sa-
tivus; 't welk alleen in de Geneces-konst werd ge-
bruykt, en waar van 't beste uyt Egypten koomt,
is verwarmende in den eersten, en verdroogende in
den tweeden Graad.

De Bloemen in Wijn gekookt, en daar van gedron-
ken, of van de gedroogde Bloemen een Drachma met
Wijn, of Honig-water ingenomen, is goed voor de
Geelzucht; en opend ook de verstophtheden van de Lee-
ver.

Een Drachma van 't Zaad met Anijs (maar geen-
zins alleen) gestooten, en gebruykt met Hoender-nat,
of ook 't uytgeparfte Zap daar van met Honigwater
gedronken, doet zagtiens purgeeren: is goed teegens 't
Colijk: drijft uyt alle taye Fluymen en waterachtige
vochtigheid: geneeft de kortademheid, en de hoest:
neemt wech alle verstopping van de borst: maakt een
heldere stem, en vermeerderd het Zaad.

Het Diacarthamum, zijnde een Compositie, gemaakt
van dit Carthamus-Zaad, en in d'Apotheeken wel be-
kend, heeft de zelve uytwerking, als men een half on-
ce t'effens daar van inneemd.

Het Carthamus Sylvestris flore luteo, of witte Veld-
Saffraan met een geel Bloem, is verdrogende en verdec-
kende van aart.

De Bladeren, de Toppen, of 't Zaad gestooten, Camerar.
en met een weynig Peper in Wijn gebruykt, helpt de
geene, welke van Scorpioenen en andere giftige Dieren,
zijn gestookt of gebeeten. Geneeft ook de loopende
gaten, en allerley kankerige Zweringsen.

CXXV HOOFDSTUK.

D I S T E L.

US van elk genoemd, zoo in 't Needer-
landsch als Hoogduytsch, in 't Latijn
CARDUS: in 't Fransch CHARDON;
in 't Italiaansch CARDO.

Hier van zijn mij in haren aart be-
kend geworden veele beziens-waardige
soorten; van welke ik eenige der voornaamste (de ge-
meene en slechte ter zijden stellende) hier zal vertoon-
nen; niet alle zijnde van de zelve Bouwing en Waarne-
eming. Deeze nu zijn:

F f

I. CAR-

Beziens-
waardige
soorten.

I. CARDUUS BENEDICTUS, in 't *Neederlandsch* gemeenlijk geleyt CARDOBENEDICT. II. CARDUUS STELLATUS LEUCOI FOLIO, of *Starre-distel met Bladeren van Stok-violieren*. III. CARDUUS LACTEUS, five *MARIÆ*, of *Marien-distel*, anders, met witte melkachtige aderen doorloopen *Distel*; van welke drie soorten werden gevonden; als (1) MAJOR, of *grootte*. (2) MEDIUS, of *middelbare*. (3) MINOR, of *kleyne*. IV. CARDUUS FULLONUM, five *DIPSACUS*, of *Vol-ders kaarden*, zoo wel tamme als wilde. V. CARDUUS

Van welke
de voor-
naamste
hier voor-
gesteld
worden.

FULLONUM FLORE ALBO, of *Kaarden met een witte Bloem*. VI. CARDUUS STELLATUS, SOLSTITIALIS, five *CALCITRAPA FLOREALBO, ET PURPUREO*, of *Starre*, anders *Somer-Distel*, met een witte, en ook een *purpure Bloem*. VII. CARDUUS TOMENTOSUS, of *Distel met ruyge, wollige Bladeren*. VIII. CARDUUS MOLLIS, five *CIRSium*, of *weeke Distel*, zoo wel met gesneedene als ongesneedene Bladeren. IX. CARDUUS SPHEROCEPHALUS MAJOR, ET MINOR, of *grootte en kleyne Distel*, met *ronde Hoofden*, gelijk een *Hemel-kloot*, van welke de *grootte witte*, de *kleyne schoone blauwe Bloemen* geeft. X. CARDUUS FEROX, of *wreede Distel*, met zeer veel *steekende gele Doornen*; en dan noch veel andere, onnoodig hier al t'zamen op te tellen.

Grond.

Alhoewelze, gelijk alreeds gezegt is, niet van eenereley *Queeking* zijn, zoo beminnen ze echter al t'zamen een goede, zandige, welgemeste aarde; een opene, vrije lucht; een warme, bequaam-geleegene plaats, en taamlijk veel Water. Geeven ieder jaar volkoomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *Maert* in d'aarde werd gelegd, niet boven een stroo-breedte of anderhalf diep.

Zaad.

Aanwin-
ning.

Soorten in 't byzon-
der. De CARDUUS BENEDICTUS, MARIÆ, STELLATUS LEUCOI FOLIO, en meer andere diergelijke, blijven van naturen niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven in den *Herfst* volkoomen rijp *Zaad*, en vergaan daar mee: werden derhalven met de genoemde Maan in ieder *Voorjaar* weer gezayd.

Starre-
Distel,
met Blade-
ren van
Stok-vio-
lieren.

In 't byzonder moeten wij iets zeggen van de CARDUUS STELLATUS LEUCOI FOLIO, of *Starre-distel met Bladeren van Stok-violien*. Uyt eygener aart groeyd ze alleen tot een hand hoogte op. Krijgt een ronde, gestreepte en dunne *Steel*, met een witte wolligheyd bekleed; boven verdeeld in eenige weynige zijde-Takjens; waar aan uyt beyde de zijden, doch niet recht tegens malkander over, de *Bladeren voortschieten*, op geen *Steeltje* rustende. In gedaante zijn ze die van de *Stok-violieren* niet ongelijk. De lengte is van een kleyne vinger, de breedte van ruym een *Stroo*: voor stomp toe-gaande, en aan de punten voorzien met een scharp *Doornje*. Zijn boven donker, of zwart-groen van verwe; maar onder gantsch wit; in 't midden verciert met een eenige recht-doorgaande bleekwit-verwige *Ader*, zeer bevallijk. Tusschen welke op de punten der *Takjens*

Bladeren.

bleeke *Bloemen* te voorschijn komen, uyt een *doornig hoofd*, of *knop*, met zeer scharpe, lange, stijfstaande, groene *Doornen*, aan de punten wit, en van binnen met een dik, rondachtig, bleek-verwig *Zaad* gevuld, dat van het *Carduus lacteus minor*, of *kleyne Marien*, anders *Melk-distel*, zeer gelijk.

Andere
soorten.

Het CARDUUS FULLONUM, STELLATUS, SOLSTITIALIS, TOMENTOSUS, enz., vergaan niet zoo haast: lijden, zonder eenige schade, overvloedige *Reegenen*, sterke *Vorst*, en alle andere ongelegentheden der *Winter*. *Bloeyen* in 't tweede jaar, in *Junius* en *Julius*. Geeven in den *Herfst* rijp *Zaad* (inzonderheyd als 't dan niet veel reegend, want door te veel natigheyd verderft het lichtlijk) en versterven daar mee.

en derzel-
ver aart.

Het CARDUUS MOLLIS, of *CIRSium*, beyde de soorten; SPHEROCEPHALUS MAJOR FLORE ALBO, MINOR FLORE CÆRULEO, of *grootte en kleyne Distel*, met *ronde Hoofden*, gelijk een *Hemel-kloot*, met *witte* en *blauwe Bloemen*, zijn taamlijk hard van natuur; blij-

ven veele jaren in 't leeven; verdragen veel koude *Herfst-reegenen*, sterke *Vorst*, en andere ongelegentheden des tijds. *Bloeyen* ieder jaar, doch geeven niet anders als met goede Somers volkomen rijp *Zaad*; 't welk men met een wassende Maan in *April*, op een warme plaats, en niet diep gelegd, d'aarde aanbeveeld. Ook werden ze vermeenigvuldigd door hare aangewassene *jonge Wortelen*, die men met de zelve Maan en op de zelve tijd van d'onde afneemd, en in een goede zandige aarde verplant.

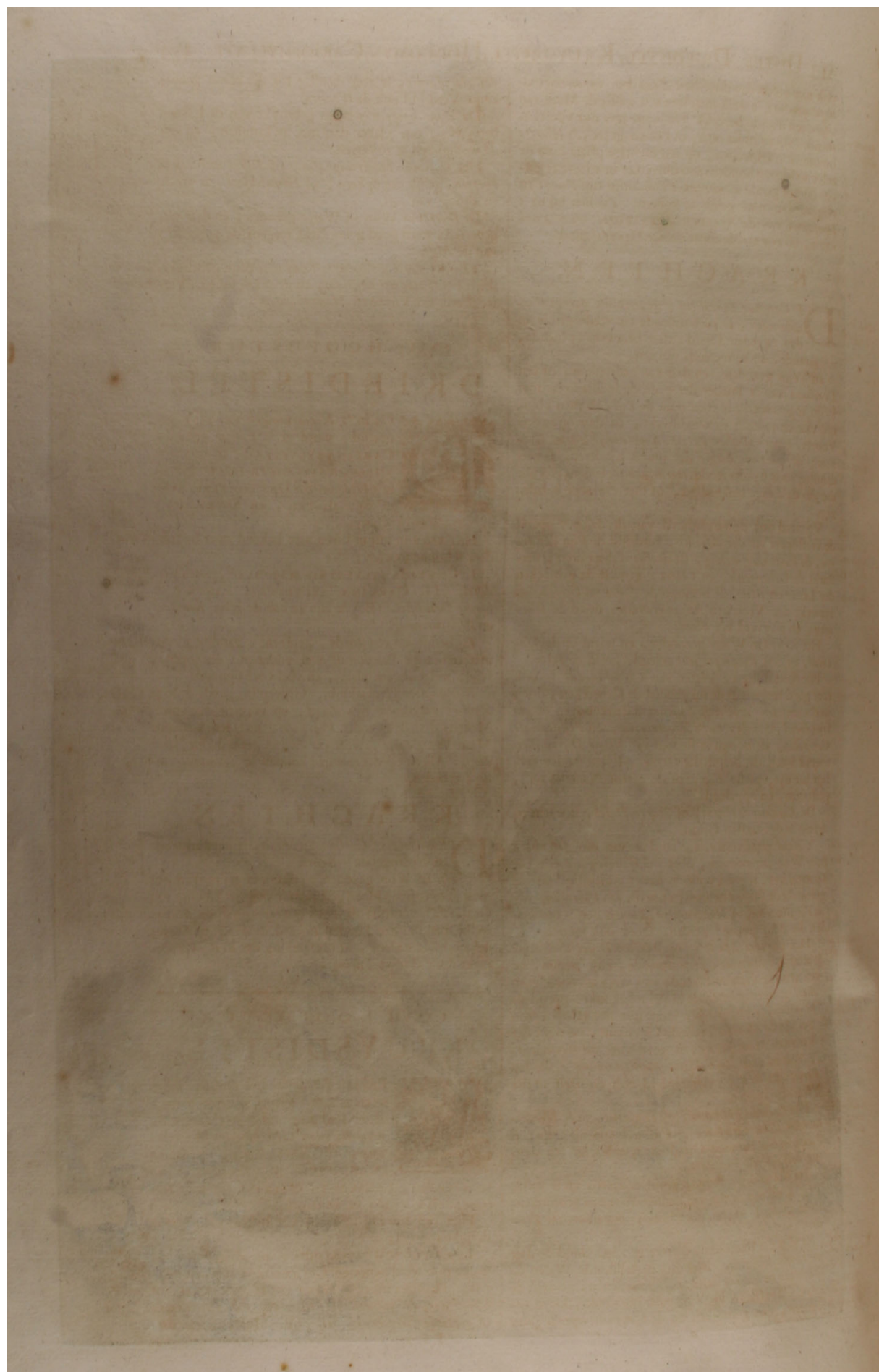
Het CARDUUS FEROX, of *wreede Distel*, is een aardig *Gewas*, van een bevallijke aanschouwing. Krijgt *Distel* uyt een bleek-bruyne, matig dikke, niet zeer lange, maar in verscheydene zijde-takken verdeelde *Wortel* (welke in de Mond geknauwd wordende, waterachtig, ook eenigzins bitter van smaak is, in de Keel schraalheyd veroorzakende) veele zeer schoone *Bladeren*, in een verwonderens-waardige ordre de eene boven de andere in het ronde voortkomende. Deeze zijn zeer blin- *Gedaante* kende, en donker-groen-verwig, doch van onder wit der *Blade* en zonder glantsch; een kleyne hand, wat meer of *res* minder, lang; een vinger breed; in het midden op het breedste; voor punts-wijze eyndigende: doch inwendig bij het *Hert* gantsch smal, en wat rood van verwe: aan de randen hol, rond, en lichtig een weynig als *ingesneeden*; en in ieder *insnijdzal* met drie, ook wel hier en gintsch twee en vier bij malkander gevoegde, dunne, scharpe, en uyt den geelen bleek-witte *Draadjens*, van welke het eene langer als de andere is, zeer aardig en kluchtig verciert. Hebben onder in 't midden een *Rugge*, of dikke uytwaartsstaande *Ader*; doch *Ader* boven slegt; onder breed, van verwe wit, na boven smal uytlopende in een *Doornig* spits punt. Uyt deeze grootte komen veele kleynere voort, wit-groen; nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, hol en lichtig boven malkander; na de randen als half-rond in malkander teederlijk vloeyende.

In de Mond geknauwd wordende, zijn deeze *Blad-Steel* deren zeer bitter van smaak; dikachtig van aart, en staan regt op, of half-Maans-wijze bevallijk gebogen. Uyt welker middenste *Hert* in 't tweede jaar opschiet een eenige *Steel*, drie, of ook wel vier voeten hoog, een kleyne vinger dik, rond, van binnen wit, van buyten bleek-groen-verwig; doch uytwendig voorzien met veele hoekachtige, smalle, en bruyn-roode *Strepen*, of *Ruggetjens*, aan welke *Steel* tot boven toe rondom zeer veele *Bladeren* groeyen; zittende een vinger-breed boven malkander, korter als d'onderste, ook voor spitser, aan de *Steel* op 't breedste. Na om hoog werden ze t'elkens kleynere, en de hoogste zijn de kleynste.

Uyt 't bovenste tusschen de *Bladeren*, ook uyt 't *Knopje* opperste punt van de *Bladeren*, groeyen vijftien, twintig, vijf-en-twintig, en ook noch meerder *Knopjens*. De hoogste zijn de grootste, gantsch rond; ontrent zoo dik als een goede knikker; voorzien met veele groen-bruyne kleyne *Bladertjens*, als *Schubbertjens*: ook sterke, de bovenste een vinger-lid lang zijnde, d'onderste korter, doch al t'zamen zeer scharpe en spitze *Doornen*; onder groen, boven uyt den bruynen geelachtig van verwe.

Als deeze haar openen, komen'er te voorschijn blau- *Bloemen* we *Bloemen*, op de wijze van het CARDUUS MARIÆ gevormd. Bestaan uyt kleyne, zeer smalle *Bladertjens*, dicht bij malkander gevoegd; welke haar d'eene na d'ander opdoen. Uyt het midden schiet voort een donker-purpur-blauw, of uyt den blauwen donker-purpur-verwig langwerpig *Knopje*. Na dat ze eenige dagen gelijk als open gestaan hebben, vertoonen ze zich hoe langer hoe bleeker, en vergaan eyndelijk in haar zelve; nalatende een kort, dik, rond, en zwartverwig *Zaad*; 't welk in deeze Landen zorgvuldig voor *Zaad* veel *Reegen* moet gewagt worden, anders zou 't lichtelijk verrotten, of immers tot geen volkomenheyd kunnen geraken. Hier mee versterft deeze *Plant*. Die ook

Aanwin-
ning.

ook niet anders dan door haar Zaad kan *vermeenigvuldigd* worden: 't welk men met een wassende Maan van April aan d'aarde beveeld. De jonge hier uyt voortkomende *Planten* moet men, in Potten gezet, 's *Winters* binnens huys brengen, op een luchtige plaats, en de zelve wel droog houden, zoo blijven ze in 't leeven; geeven bij een goede *Zomer* weer volkomen rijp *Zaad*; en vergaan daar mee gelijk te vooren. Zie hier bij na 't *Hoofdstuk* van de STEEKENDE KAARDEN UYT AMERICA, als een meede-soort deezer DISTEL zijnde.

KRACHTEN.

Ded. lib.
25. cap. 18.

DE *Carduus Benedictus*, gemeenlijk gezegt *Cardobenedict*, is verwarmende en verdrogende in den tweeden Graad, daar benevens openende, zuiverende, en verteerende van aart.

Fuchf. bijf.
Pl. cap. 42.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of een *Drachma* van 't Poeder der gedroogde Bladeren met Wijn ingenomen, is goed voor de *Pest*, als men 't binnen vier-en-twintig uren gebruykt, en daar opzweet. Voorts, tegens allerley *Vergif*, *Koortzen*, *Pleuris*, *Gra- veel*; de vallende *Ziekte* der jonge Kinderen. Is zeer dienftig voor uytдорrende, *teeringachtige* lieden, en voor die aan de *Longe* beschadigd, of met *Phymen* beladen zijn.

Tragus lib.
2. cap. 114.
Camerar.
lib. 3. c. 14.
Dioscor.
lib. 3. cap.
107.

Verterd ook de vuyligheyt van de *Maag*, opend de verstoptheyd der *Moeder*, verdrijft de *Pijn* der *oogen*, de *hoofdzwijmeling*, de doofheyt der ooren; versterkt de *Gebeugenis*, en 't *Hert*: geneest de gebreeken der *Lever* en *Milt*, de beginnende *Water* en *Geelzucht*; verwekt der Vrouwen *Maandstonden*, doodt de *Wormen*, en zuiverd het *Bloed*.

Dioscor.
lib. 3. cap.
107.

Het *Kruyd* in *Water* gezooden, en warm op de *Ma- zelen*, of ook *Kinderpok* jens gelegd, heeld de zelve. Het gedistilleerde *Water* van *Cardobenedict* is ook zeer goed teegens al de nu genoemde Gebreeken, doch werkt niet zoo krachtig. Geneest daarenboven de *gebrandheyt*, allerley *vuyle Zueweringen*, en *Pessilientiale Gezwellen*; de beetten en steeken van *giftige Dieren*, en neemd wech de brand der *Oogen*. Even 't zelve ver- rigt het uytgeparfte *Zap*, of de *groene Bladeren* zelfs, gestooten, en opgelegd.

Label lib.
2. fol. 14.

De *Carduus Stellatus*, of *Starre-Distel*, is warm en droog in den eersten Graad.

Lanicer.
lib. 2. c. 27.

't *Zaad* gepulverizeert, en daar van een *Drachma* met Wijn ingenomen, doet wel *Wateren*, drijft het *Graveel* uyt, is goed voor de *Lever*, dienftig voor de geene die de *Pokken* hebben; voor die van *Koortzen*, *kou- de Pis*, *Sciatica*, of *Heupen-pijn*, *Pleuris*, en 't opzwellen der *Milt* geplaagd werden. Doet ook *zweeten*.

Matthiol.
lib. 3. c. 19.

Het *Carduus Maria*, of *Marien-Distel* met zijne *Wortel* (verdrogende, verwarmende, zuiverende, en een weynig t'zamentrekkende van aart), noch geen *Steel* geschooten hebbende in Wijn gekookt, opend alle *inwendige verstoptheyd*, jaagt uyt het *Water*, zoo wel van de *Blaas* als 't geheele *Ligchaam*, verwekt der Vrouwen *Maandstonden*, is goed voor de *Geelzucht*, 't *Graveel*, de *Zijde-pijn*, *Bloedspomwing*, allerley *Vergif*, en de *Pest*: vermeerderd ook de *Melk* in der Vrouwen *Borsten*.

Galen. lib.
Simp. med.
6.

Het *Carduus Fullonum*, of *Dipsacus*, in 't *Needer- landsch* *Volders Kaarden*, zoo wel *ram* als *wild*, is droog in den tweeden Graad; afvagende, en een weynig verkoelende van aart.

Trag. lib.
2. cap. 106.

De *Bladeren* gedroogd, gepulverizeert, en in roode Wijn, of met 't nat van grauwe *Erweten* gedronken, slopt de *Buykloop*, en der Vrouwen *onnatuurlijke Vloeden*.

Diosc. lib. 3.
cap. 13.
Tabernam.
lib. 2. cap. 9.

't *Zap* der *Bladeren* in d'ooren gedaan, doodt de daar in zijnde *Wormen*. Met het gedistilleerde *Water* de *Bladeren* en *Zeerren des Mond*s gewasschen, geneest de *Tabernam* zelve. De *Wortel* in Wijn gezoden zijnde, kleyn ge- stooten, dan gestreken op de *kloven* en *lopende gaten*

des *Aarsdarms*, is zeer dienftig tot der zelve genee- zing. Verdrijft ook de *Wratten*.

De *Zaad-knoppen* werden gebruykt van de *Laken- bereyders*, om 't laken daar mee te kammen, en van de wolligheyt te zuiveren.

Het *Carduus Sphaerocephalus*, of *Distel met ronde knoppen*, gelijk een *Sphara*, of *Hemel-kloot*, is warm en droog van aart.

De *Wortel* in Wijn of *Water* gezoden, en daar van *Diosc. lib. 3. cap. 12.* gegeten, werd goed geoordeeld teegens de gebreeken van de *Milt*.

't *Poeder* van 't gedroogde *Zaad* met Wijn gebruykt, *Lobel. lib. 2. fol. 11.* drijft het *Water* uyt de *Blaas*, en doet het lossen. Ver- wekt ook der Vrouwen *Maandstonden*.

CXXVI HOOFDSTUK.

DRIEDISTEL.

Us in 't *Neederlandsch* van veele ge- *Verschey- dene na- men,* noemd, word in 't *Latijn* geheeten CARLINA SYLVESTRIS; ONOPYXON THEOPHRASTI, en CIRSIVM LUTEUM: in 't *Hoogduytsch* DREY-DISTEL, SAW- of SEW-DISTEL, en SATKRAUT: in 't *Italiaansch* CIRSIO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee byzon- Twee dere schoone soorten; als:

I. CARLINA SYLVESTRIS MAJOR, of *groot* *Drie- byzonde- re zoor- distel*. II. CARLINA SYLVESTRIS MINOR, of *kleyne Driedistel*. Beyde zijn ze van de zelve *Bomwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, *Grond*. met een-jarige *Paardemist* wel voorzien: een opene, vrije, welgeleegene plaats, en veel vochtigheyt.

Bloeyen zeer vermaaklijk. Geeven bij goede drooge *Aanwin- nung.* *Zomers* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan daar mee. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert*, weer op nieuws gezayd zijn, niet diep. Alleen op deeze wijze kunnen ze *vermeenigvul- digd* worden.

KRACHTEN.

Driedistel, of *Carlina Sylvestris*, is verwarmende en verdrogende van aart. *Clusii Hist. Plant. lib. 5. cap. 46.*

In Wijn gezoden en daar van gedronken, of maar alleen op den *Hoed* gestoken (volgens 't berigt van *CLUSIUS*) verdrijft de *heete opwerping* van de *Alaag*, welke men in onze Landen noemd de *Soo*, of *Soode*; desgelijks de *nadorst*, of *ontfteeking der Keel*, veroor- zaakt door, al te veel *drinken*.

CXXVII HOOFDSTUK.

KRUYSDISTEL.

Erd in 't *Neederlandsch* dus, en, mijns *Verschey- dene na- men.* weetens, met geen anderen naam in deeze *Taal* genoemd: in 't *Latijn* ERYNGIUM: in 't *Hoogduytsch* MANNS- TREW (Mans-trouw), en BRACHENDISTEL: in 't *Franfch* CHAR-

DON TESTU, FANICAUT, of IRINGES: in 't *Ita- liaansch* ERINGIO, of IRINGO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend veele veran- *Veele* derlijke soorten; als:

I. ERYNGIUM MARINUM, of *Zee-kruysdistel*, verander- welke ook werd geheeten CROCODYLIUM DIOSCORI- *lijke soor- dis*. II. ERYNGIUM MONTANUM PUMILUM, of *ten,* *kleyne Berg-kruysdistel*. III. MONTANUM VULGARE, of *gemeene Berg-kruysdistel*. IV. MONTANUM CO-

RULEUM, of *blauwe Berg-kruidstijfel*; van een ver-
wonderens-waardige verwe. V. CÆRULEUM STEL-
LATUM MONTIS LIBANI, of *blauwe Starre-kruid-
stijfel van den berg Libanus*. VI. LATIFOLIUM PLA-
NUM, of *zachte, breed-bladerige Kruidstijfel*. VII.
MONTANUM RECENTIORUM, of *Berg-kruidstijfel der
nieuwwe Kruid-Beschrijvers*: van PETRUS ANDREAS
MATTHIOLUS genoemd CRITHMUM. VIII. ERYN-
GIUM LUTEUM HISPANICUM, of *geele Spaansche
Kruidstijfel*; welke ook SCOLYMUS THEOPHRASTI,
of *Scolymos van Theophrastus Eresius* word geheeten,
in het *Hoogduitsch* GOLDDISTEL. IX. ERYNGIUM
LUTEUM SPINOSUM LUSITANICUM, of *zeer steeken-
de Kruidstijfel met geele Bloemen uit Portugal*. Be-
halven de twee laatst-genoemde zijn ze al te zamen
van eenley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige en
matig-gemeeste grond: een opene, vrije en wel-gelee-
gene plaats, ook tamelijk veel vochtigheid. Blijven
veele jaren in het leeven: verdragen sterke *konde*, en
alle andere ongeleegentheeden der *Winter*. *Bloeyen* wel
in de *Zomer*, maar geeven in deeze Gewesten zelden,
ten zij bij een zeer warme *jaartijd*, volkomen rijp *Zaad*.
Zaad. Worden echter *aangewonnen* en genoegzaam *vermee-
nigvuldigd* door hare aangewassene *jonge Wortelen*: wel-
ke men met een toeneemende Maan in *April* van de on-
de afheemt, en verplant.

Blauwe Starre-kruidstijfel van Libanon. Het ERYNGIUM CÆRULEUM MONTIS LIBANI,
of *blauwe Starre-Kruidstijfel van den berg Libanus*, is
een zeer schoon *Gewas*, in deeze Gewesten opschietende
ter hoogte van ruim twee voeten, uyt een bruyn-
verwige *Wortel*, ontrent een vinger dik; tamelijk lang,
en boven als ruyg: voorzien met zeer aangename,
breed ingesneedene, op tamelijk lange *Steele* rustende,
en in het rond een weynig boven de aarde verheevene
Bladeren. *Bladeren*; van welke de eerst-voortkomende de kleyn-
ste, daar na de grootste een groote vinger lang, en een
kleyn vinger breed, doch op het laatste smaller, en
meerder ingesneeden zijn, bekleed met een donkere groen-
heid; blinkende, en met veele teedere *Adertjens* be-
gaaft. Tusschen welke uyt het middelste Hert ronde,
doch niet zeer dikke, *Steele* opschieten, versierd met
veele kleyne, schoone, Heemels-blauwe *Bloemen*; zit-
tende in het midden van vijf scharpe, harde, breedte,
sterke, Stars-wijze gestelde *Doornen*: van welke drie de
langste, twee de kortste zijn.

**Spanische en Portu-
galische geele
kruidstijfel.** Het ERYNGIUM LUTEUM, of de *geele Kruidstijfel*,
zoo wel uyt *Spanje* als *Portugal*, worden uyt eygener
aart niet zoo oud. Blijven niet langer dan eene *Zo-
mer* in het leeven. Beminnen de zelve Aarde en Wa-
ter als de andere: doch moeten zeer warm geplant zijn.
Geeven, bij goede *Zomers*, teegens de *Winter* volko-
men rijp *Zaad*; 't welk men zeer voorzichtig voor
Reegen moeten wagten; anders verderft het. Na
deeze *Zaadgeevening* versterft de *Plant*. Echter in dee-
ze Landen in een Pot gezet, en 's *Winters* binnens
huys bewaard zijnde, blijft ze wel zomtijds, doch zel-
den, over.

**Aanwin-
ning.** Moeten derhalven in ieder *Voorjaar* in Potten, of
anders in warme plaatzen, zonder dat men ze rept, met
een wassende Maan van *April* of *Maert* weer gezayd
worden; niet diep in de aarde. Hier door konnen ze
alleen *aangewonnen* zijn; en dezer wijs kan men lange
jaren de *vermeenigvuldiging* genieten.

K R A C H T E N.

**Dod. l. 25.
c. 12.** D E *Bladeren* van *Kruidstijfel*, of *Eryngium*, zijn
warm en droog in den eersten graad.

Het *Zap*, uyt de zelve gepakt, met *Wijn*
gedronken, geneest een gedurige *Druypaart*.

**Galen. lib.
Simp. Med.** De *Wortel* van het *Eryngium Marinum*, of *Zee-
kruidstijfel* (welke van al de andere de beste is) word
gesteld verwarmende in den eersten, verdrogende in den

tweeden graad, en sijn van deelen. In *Water*, of
Vleesch-nat gezoden, of ook geconfijt, en 's morgens
daar van gegeten; of, kleyn gesneeden, in *Wijn* ge-
kookt, en daar van gedronken, geeft goed voedsel; is
dienstig voor het *Colijk*, *Buik*- en andere *Winden*.
Desgelijks voor de geene die van *giftige Dieren* zijn ge-
beeten, of *vergift* in het *Ligchaam* gekreegen hebben, c. 18.
Verwekt de *Maandstonden*: bevordert de *Waterma-
king*: is goed voor de gebreken der *Leever*, teegens
het *Graveel*; dikmaal genuttigd wordende: en geeft l. 3. *mar-
kracht* tot de volbrenging van 't *Echte-werk*: verligt de
Vrouwen in *Barens-nood*: is dienstig teegens de *vallen-
de Ziekte*, *Koortzen*, *Waterzucht*, *konde Pis*, en
Geelzucht. Vermeerderd het *Zaad*: neemt wech de
verstopping van de *Moeder*, en de *Milt*: ook de *inven-
dige Zweren*, en *Pokken*.

Het *Poeder* der gedroogde *Wortelen* op de *Wonden* ge-
daan, geneest de zelve: op de *hittige zweren* geleg,
verzacht ze; en neemt'er de *brand* van wech.

CCXXVIII HOOFDSTUK.

H O F C O M Y N.

In het *Neederlandsch* niet alleen bij *Namen*,
deezen naam bekend, maar ook van
veele *CARWI*, of *CARWE*, genoemd.
In het *Latijsch* *CARUI*, of *CARUM*:
in het *Hoogduitsch* *KUMMEL*; en in 't
Italiaansch *CARO*.

Dit *Gewas* bemind een goede, gemeene, zoo wel *Grond*.
zandige als geen zandige, doch wel-gemeeste aarde: een
luchtige, bequaam-geleegene plaats, en veel vochtig-
heid. Kan sterke *Vorst* uytstaen. Geeft de tweede
Zomer Bloemen, en ook volkomen *Zaad*: waar mee dan
deeze *Plant* versterft.

Moet derhalven op nieuws, en niet diep, weer *Aanwin-
gezayd* worden met een wassende Maan van *April*, *Maert*,
of *Maert*, want op geen andere wijs kan men haar
aanwinnen.

Zie hier bij na de *Hoofdstukken*, handelende van het
COMYN, en *CORIANDER*.

K R A C H T E N.

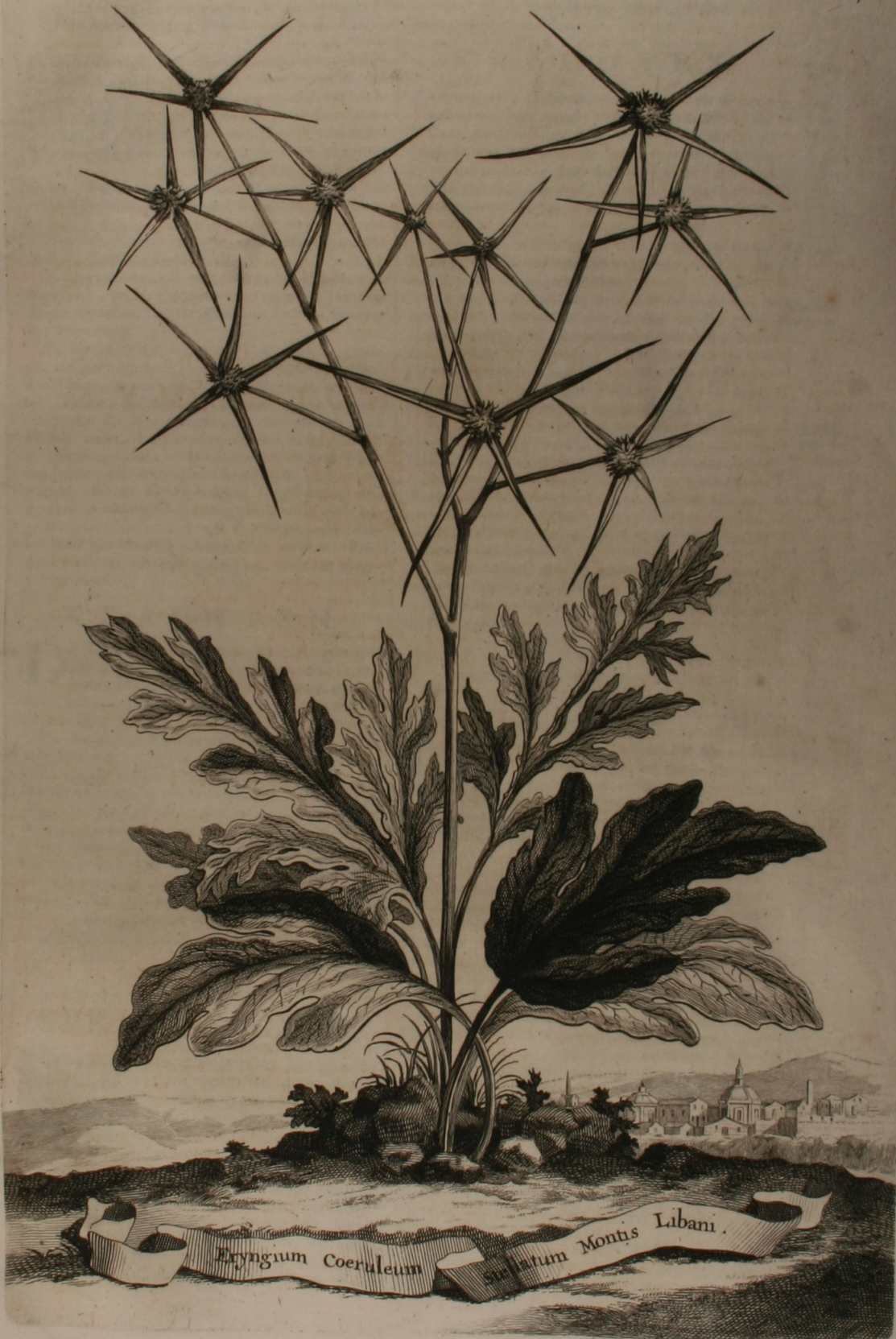
D E *Bladeren* van *Hofcomijn*, of *Carum*, gegee-
ten als, of bij, *Spinagie*, zijn zeer gezond;
daarenboven ook aangenaam van geur en
smaak.

Het *Zaad*, het welk van veele zeer begeerd word, *Galen. lib.
Simp. Med.*
is verwarmende en verdrogende in den derden graad; 7.
ook doorsnijndende, openende, verteerende, en uyt-
drijvende van aart. *Dod. l. 10.
c. 66.*

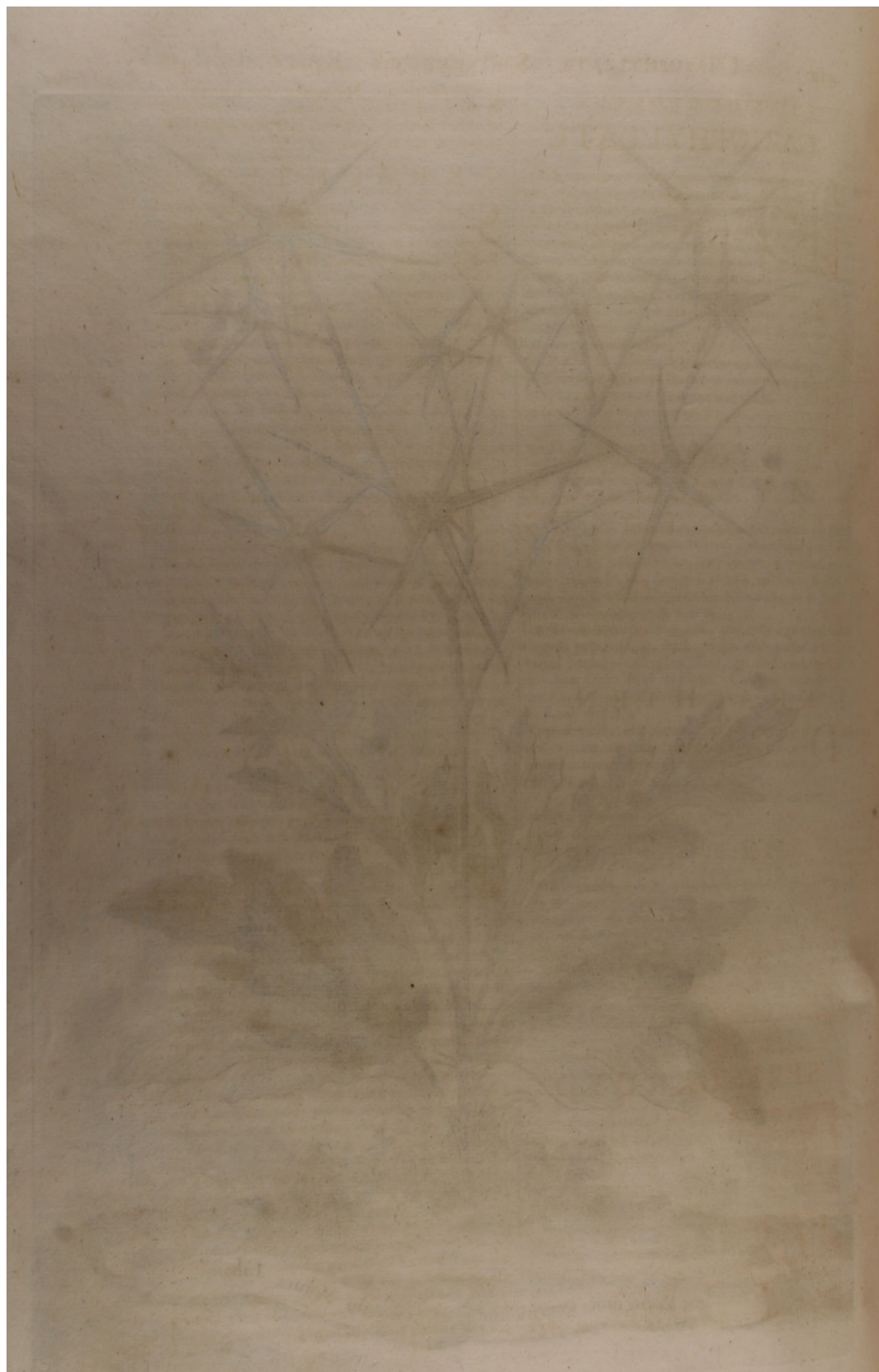
Op allerley wijzen ingenomen, versfrist het de
Maag: verwarmd ook de zelve: drijft uyt alle *Win-
den*; doet veel *Water* lossen; en de *spijis* verteeren.
Maakt een *goeden Adem*, en, dikmaal gegeten, een
helder *Gezicht*. Is zeer dienstig voor alle gebreken
der *Moeder*, en des *Buiks*.

Het *Zaad* gepulverizeert, word met groot voor-
deel gedaan in alle plaasteren, welke men bereyd
voor allerley *Gezwellen*, en *blauw-gelagene Lee-
den*.

De *Wortel*, terwijl de *Plant* noch niet gebloeyd heeft, *Fuchs. hist.
Pl. c. 156.*
word, gelijk een *Pastinake*, gebruykt teegens al de nu
genoemde gebreken.

Kraus del.

CXXIX HOOFDSTUK.

CARIOPHYLLATE.

Namen.

It zeer *Medicinaal Gewas* voerd de-
zen naam in het *Neederlandsch*. In
het *Latijn* geheeten *CARYOPHYLLA-
TA*, of *HERBA BENEDICTA*, betee-
kenende in onze Taal GEZEEGEND
KRUYD; wegens de zonderling groo-
te deugden en krachten deezer *Plant*:
in het *Hoogduytsch* *BENEDICT WURTZ*; en in het
Italiaansch *HERBA BENEDETTO*, of *CARIOPHYL-
LATA*.

Twee bij-
zondere
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden
twee verscheydene soorten; als:

I. *CARYOPHYLLATA VULGARIS*, of *gemeene Ca-
riophyllata*, en II. *CARYOPHYLLATA MONTANA*, of
Berg-cariophyllate. Beyde zijn ze van de zelve *Bouwing*
en *Waarneeming*.

Grond.
Plaats.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede, zand-
ge, wel-gemeste grond: liever een donkere of scha-
duwachtige, als een vrije, luchtige plaats; en veel Wa-
ter. Konnen sterke *Vorst*, en meer andere ongelee-
gentheeden der *Winter* verdragen. Brengen niet alleen

Zaad.

Bloemen voort, maar ook gemeenelyk in ieder *Herfst*
volkomen rijp *Zaad*. 't Welk met een wassende Maan
van *Maert*, niet meer als een stroobreedte diep, word
gezaayd, en hier door worden ze *aangewonnen*; maar
dan ook *vermeenigvuldigd* door hare aangegroeyde jon-
ge *Wortelen*: welke men met de toeneemende Maan
in *April* van de *oude* afneemt, en verplant. Dik-
maal komen ze van zelfs genoeg op, door het uytge-
vallene *Zaad*.

Aanwin-
ning.

K R A C H T E N.

Math. l. 4.
c. 17.

DE *Cariophyllate*, of *Caryophyllata*, dus genoemd
om den aangename reuk der *Wortelen*, is ver-
warmende en verdrogende in den tweeden graad:
daarenboven zuiverende van aart; en zeer dienstig tot
Artzenyen.

Lusitan.
l. 4. enarr.
19.
Camerar.
l. 4. c. 23.

De *Bladeren* en *Wortelen* in *Wijn* gezoden, en daar
van gedronken, verquikt en vervrolijkt het *Gemoed*.
Strijd teegens allerley *Vergif*: verdrijft het *Colijk*; alle
smerten en krimpings van het *Gedarmte*. Versterkt de
Maag: verterd de *rauwe vochten* in de zelve: opend
de verstoptheyd van de *Leever*: reynigt de *Borst* van al-
le *taye Fluymen*: scheidt het *geronnen Bloed* van bin-
nen: is goed teegens het *Pleuris*; en voor de geene,
die zich *inwendig verzeerd* hebben. Zuyverd en ge-
neest ook allerley *Wonden*, daar meê gewasschen zijn-
de; of anders het *Poeder* der gedroogde *Wortelen* daar
in gestroyd.

Lobel. lib.
Herb. fol.
845.

CXXX HOOFDSTUK.

SPRINGKRUYD.

Namen.

MINORE.

Et deezen naam in het *Neederlandsch*
bekend, word in het *Latijn* geheeten
CATAPUTIA MINOR, of *LATHYRUS*:
in het *Hoogduytsch* *SPRINGKRAUT*:
in het *Franfch* *ESPURGE*; en in het
Italiaansch *LATHIRI*, of *CATAPUTIA*

Grond.
Plaats.

Deeze *Plant* bemind een goede, zandige, lucht-
ge, gemeste, en ook ongemeste aarde: een opene,
vrije, luchtige, wel-geleegene plaats, en veel Water.
Kan matige *koude* verdragen; maar ongeerne felle *Vorst*.
Blijft in deeze Landen twee *Zomers* in het leven.
Bloeyd in het tweede jaar; geeft volkomen rijp *Zaad*;

Zaad.

en versterft daar meê. Moet derhalven met een wassen-
de Maan van *Maert* of *April* weer op nieuws gezayd
worden. Doch slaat ook door het neergevallene *Zaad*
genoeg van zich zelfs op.

K R A C H T E N.

SPRINGkruid, of *Cataputia minor*, is heet en droog
in den derden graad; daar beneevens zeer scharp
van aart: waarom het ook inwendig niet moet
gebruykt worden. Want het is van deeze eygenschap,
dat 't het *Ingewand* zeer sterk ontroerd; ook zoo
gantsch krachtig purgeert, dat men het iemand niet
kan ingeeven, zonder hem in groot gevaar te stel-
len.

De *Bladeren* gedaan in een *Salade*, of in een groen *Diofe*. l. 4.
Moesje, of ook bij een *Hoen gekookt*, maken een
open *Ligchaam*, en doen *Braken*.

Het *Zap*, of de *Melk* der *Bladeren* en *Steele*, is
zeer hitzich, en verdrogende in den vierden graad. *Galen. lib.*
Daarenboven gantsch scharp-bijtende, en het *Ligchaam* 7-
zeer geweldig beweevende. Is ter dier oorzaak tot
geenerley gebruyk bequaam, als alleen om de *Wratten*
te verdrijven; daar op gelegd zijnde, na dat men eerst
de zelve met een *Spelde* een weynig geopend heeft.

Zes, zeeven, of agt *Zaadkornen* van dit *Spring-
kruid*, gantschlyk in haar geheel gelaten, met een *Serapio lib.*
Rosijn, *Vijg*, in een gebraden *Appel*, of met eenige *de Temp.*
andere dingen ingenomen, en daar op terstond een *Simp. cap.*
dronk koud Water gedaan, jagen door de *Stoelgang* 354.
uyt alle *Fluymen*, *Melancholijke*, *Galachtige* vochten, *Euch. lib.*
en allerley *Waterachtigheyd*. Als men de zelve knauwd, *Pl. c. 173.*
werken ze veel sterker.

Staan derhalven niet te gebruyken van teedere,
zachtelyk opgevoedde *Lieden*, maar alleen van groo-
ve *Menschen*, en zulke, die gewoon zijn zwaren ar-
beyd te doen.

CXXXI HOOFDSTUK.

E S U L A.

Iet alleen in 't *Neederlandsch*, maar ook *Namen*.
in het *Italiaansch* en *Latijn* dus ge-
noemd; doch in de laatst-gemelde
Taal ook *PITYUSA*.

Hier van zijn mij in haren aart be-
kend *veele* aardige veranderlijke soor-
ten; als:

I. *ESULA MAJOR*, of *grootte Esula*; in 't *Franfch*
TURBITH NOIR. II. *ESULA MINOR*, of *kleyne Esula*.
III. *RARA PURPUREA*, of *rare Esula*, met een *pur-
purachtige Bloem*. IV. *MARINA*, of *Esula*, groeyen-
de aan de *Zee kant*. V. *ROTUNDI FOLIA*, of *Esula*
met *ronde Bladeren*. VI. *MINIMA*, of *alderkleynste*
Esula: en dan noch meer andere. Niet alle zijze van
eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Eeven wel beminnenze al te zamen een goede, zan-
dige, gemeene, en wel-gemeste aarde: een opene, be-
quaam ter *Zon* geleegene plaats, en veel Water. Ver-
dragen de *Vorst*, en allerley andere ongeleegentheeden der
Winter. *Bloeyen* niet alleen in de *Zomer*, maar geeven
ook meest alle rijp *Zaad*.

Het *ESULA RARA PURPUREA*, of *ongemeene Esu-
la met een purpurachtige Bloem*, blijft *veele* jaren lang
in het leven. Geeft noyt in deeze *Gewesten* eenig
rijp *Zaad*. Kan echter genoegzaam *aangewonnen* en
vermeenigvuldigd worden door hare aangewassene *jonge*
Wortelen; welke men met een wassende Maan in *April*
van de *oude* afneemt, en verplant.

Het *ESULA MARINA*, of *Zee-Esula*, groeyende *Zee Esula*.
aan de *Zee kant*, vergaat ook zoo haast niet. Bemind
een zeer zandige aarde, en weynig Water. Geeft, bij

een goede Zomer, volkomen rijp Zaad: waar doorze ook alleenlijk kan vermeenigvuldigd worden. Het zelve moet men met een wassende Maan van April of Maert in een Pot, niet diep gezayd, de aarde aanbeveelen; en niet te vochtig houden.

Het ESULA ROTUNDIFOLIA, of *Esula met ronde Bladeren*, het welk ook PEPLUS word genoemd: en ESULA MINIMA, of *alderkleynste Esula*, blijven niet langer dan eene Zomer in 't leeven. Geeven tegens de Winter rijp Zaad; en versterken daar meê. Worden derhalven gezayd met een wassende Maan van Maert. Alhoewelze ook veelvoudig genoeg van zelfs opstaan, door het neergevallene Zaad.

Het ESULA MAJOR ET MINOR, of *grootte en kleynste Esula*, blijven lange jaren in het leeven. Worden aangewonnen zoo wel door haar Zaad, als door hare aangewassene jonge Wortelen. Als het Zaad rijp word, het welk echter niet altijd gebeurt, legt men het met een wassende Maan van Maert in de aarde. De aangegroeyde jonge Wortelen steekt men op eenen de zelve tijd van de oude af, en men verplantze.

K R A C H T E N.

DE *Esula*, zoo wel de grootte als de kleyne, is hitzich, en verdrogende in den derden graad: ook zeer scherp van aart; doorsnijdende, dunmakende, openende, te zamentrekkende, en subtyl van deelen.

Is een Artzeny voor alle Boeren, en andere grove, sterke, zwaren arbeyd doende Menschen; maar geenzins dienstig voor teedere naturen of zachtelijk opgevoerde Lieden. Want deeze *Esula* doet zeer sterk purgeeren; de Maag, en te gelijk 't Ligchaam zeer ontsteltende: waar door dikmaal grootte ongelegenheeden worden veroorzaakt: inzonderheyd wijl het de Maag, het Hert, de Aderen, en het gantsche Ingewand zeer nadeelig is.

Drie Drachmen van het Poeder der gedroogde Bladeren; twee Drachmen van de Wortel, of de Schel der zelve, eerst in Edik geweykt zijnde; of een Drachma van het Zaad met Wijn, Honig-water, of iet anders, ingenomen, maakt de Buik week; zuyzert het Ligchaam van allerley quade gesteltenissen, alle Waterachtige en Melancholijke vochten: Geneest ook zeer wel de Wonden.

De *Esula rara è Lio Venetorum Insula*, of *Venetiaansche Esula*, in het purgeeren eenen zoo krachtig zijnde, als de andere soorten, word van de Venetianen in alle Compositien, of Mengingen, gebruykt voor 't opregte Turbich.

Het Zap van *Esula*, verdrogende in den vierden graad; ook veel scherper zijnde als de Wortelen of de Bladeren, heeft, zoo wel als het Springkruid, de kracht, om de Wratten wech te neemen.

Is iemand begeerig, om gelukkiglijk en staans voets de Tandpijn te verdrijven, die neeme het Zap van *Populus*, of *Esula rotunda*, anders rond-gebladerde *Esula*: wrijve het achter het oor onder in de holligheyd. Vatte dan een geheel Plantje; kneuze het met de vingeren, en houde het op de zelve plaats tot dat het verdroogt; zoo zal de smertelijke Tandplaag terstond vergaan.

CXXXII HOOFDSTUK.

WOLFSMELK.

Namen.

Us genoemd in het Neederlandsch, om dat deeze Plant, gelijk de voorige, een scherp-bijtend, Melkachtig Zap van zich geeft, het welk de Wortelen der Wratten kan dood bijten, en verdrijven: Waarom

ze ook van veele word geheeten WRATTENKRUID: in het Latijn TITHYMALUS: in het Hoogduytsch WOLFFSMILCH: in het Fransch HERBE AU LAICT, of TITHYMALLE; en in het Italiaansch TITIMALO, of TORTUMAGLIO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veele schoone veranderlijke soorten; namentlijk:

I. TITHYMALUS CHARACIAS PRIMUS DODONÆI, of eerste Wolfsmelk mannetje, van REMBERTUS DODONÆUS beschreeven. II. CHARACIAS SECUNDUS DODONÆI, of tweede Wolfsmelk mannetje van DODONÆUS. III. MARINUS TENUIFOLIUS, of Zee-wolfsmelk met smalle Bladeren. IV. HELIOSCOPIUS, of Zonne-volgende Wolfsmelk. V. ARBORESCENS, of Boomachtige Wolfsmelk. VI. TUBEROSUS, of APIOS VERA, Knobbelachtige Wolfsmelk. VII. CYPARISSIAS, of Cypres-wolfsmelk. VIII. FOLIO CRENATO, of wolfsmelk met gekartelde Bladeren. IX. MYRSINITE, of Wolfsmelk met Bladeren van MYRTUS. X. TITHYMALUS NEMOROSUS, of in de Boschen groeyende Wolfsmelk. Niet al te zamen zijn ze van eenen de zelve Bewing en Waarneeming.

Evenwel beminnenze alle een goede, gemeene, zandige, zoo wel gemestte als ongemestte aarde: een opene, luchtige, wel-geleegene plaats, en veel Water. Bloeyen ieder Zomer, en geeven volkomen rijp Zaad. Konnen sterke koude, en allerley andere ongelegenheeden der Winter uytstaen.

Worden niet alleen door haar Zaad, het welk met een wassende Maan van Maert of April, niet diep, in de aarde word gelegd, vermeenigvuldigd; maar ook aangewonnen door hare aangegroeyde jonge schietende Wortelen (gelijk die van het TITHYMALUS MARINUS, of Zee-wolfsmelk; het welk een Duynzandige grond begeerd; TUBEROSUS, of Knobbelachtige Wolfsmelk; en CYPARISSIAS, of Cypres-wolfsmelk) welke men met de gemelde Maertse of Aprilse wassende Maan van de oude afneemt, en verplant.

Het TITHYMALUS ARBORESCENS, of Boomachtige Wolfsmelk, is veel teederder van aart, dan eenige van al de andere. Kan geenzins koude Herfst-reegenen, Stormwinden, of sterke Vorst, buyten blijvende, verdragen. Moet derhalven, in het Voorjaar, met een wassende Maan in een Pot gezet zijnde, in het begin van October binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats; gedurende de Winter onderhouden met matig lauw-gemaakt Reegen-water; en niet voor in 't laatste van Maert, of het begin van April, na gelegenheyt van de bequaamheyt of onbequaamheyt des tijds, weer buyten gesteld zijn, met een zoete Lucht en aangename Reegen: voorts wel gewacht en gedeckt voor te veel Water, koude of schrale Winden.

Zij brengt Bloemen voort; doch niet altijd in deeze koude Gewesten, maar gemeenlijk alleen met goede Jaarstijden. Geeft ook dan, inzonderheyd bij drooge Zomers, volkomen Zaad: het welk met een wassende Maan van April of May in een Pot gezayd, en gantsch warm gezet moet zijn. Hier door konnenze alleen, zoo wel in andere als deeze Landen, aangewonnen worden.

K R A C H T E N.

Alle soorten van Wolfsmelk, of Tithymalus, zijn heet en droog in den vierden graad; desgelijks ook scherp-bijtende, en ineetende van aart.

Derhalven ook, zoo wel uytwendig als inwendig, ondienstig en ongeraadzaam te gebruyken: want zij beschadigen het Hert, de Maag, de Leever, de Aderen, de Darmen, en verhitten het geheele Ligchaam.

De Bast van de Wortel, eerst in Edik geweykt, een Drachma daar van gepulverizeert, en gebruykt met Honig-water, of met een weynig Anijs, en Gommi

Veeleley veranderlijke soorten.

van welke hier niet worden voorgesteld.

wee over een Gemidd. tyden.

Aanwin-ning op twee-ten.

Boomachtige Wolfsmelk.

Warmteming.

Bloemen. Zaad. Aanwin-ning.

Galen. l. 8. Med. Simp. Trag. l. 1. c. 100.

Rafsi. l. 1. Simp. l. 1. Doi. l. 1. Trag.

12. c. 12. *Tragacanth* vermengt, ook wat *Zap* van *Oranje* daar bij gedaan; dan groote, sterke *Menschen* ingegeven; of anders haar een *Vijg* doen eeten, waar in vier druppelen van het *Zap* zijn ingetrokken, zal een krachtige *Stoelgang* verwekken. Doed de *Waterzuchtige* goed: drijft uyt alle *galachtige Vochten*, en droogt het *Ligchaam* zeer sterk.

Serapio lib. de Temp. Simp. cap. 350. Apulej. lib. Herb. c. 108. Het *Zap* met *Wijn* vermengd, en daar meê gewreeven, geneest allerley *Schurfiheyd*, *Melaatsheyd*, de quade *zeeren des Hoofds*, en alle heete, vuurige *Gezwellen*.

Het *Zap* alleen, of met het *Zap* van *Hanevoet*, of *Ranunculus* vermengd, verdrijft de *Wratten*, daar op gestreken, doch eerst met een *Spel* geopend zijnde.

Het zelve *Zap* met *Oly* vermengd, en het *Hayr* daar meê bestreken, doet het zelve *uytvallen*.

Diosc. l. 4. c. 165. Een *Scrupel* van het *Zap* met *Honig-water* ingenomen, doet *Braken*.

De *Bladeren* en *Vruchten* alleen, of met ander *Aas* vermengt, en in het *Water* gesmeeten, brengt de *Vissen* in onmagt; zoo dat ze boven op het *Water* drijven, en met de hand gevat kunnen worden.

CXXXIII HOOFDSTUK.

CAUCALIS.

Namen.

Eest, voor zoo veel mij bekend is, in het *Neederlandsch* geen anderen naam dan deezen. In het *Latijn* ook *CAUCALIS*; maar daar beenevens *DAUCUS* voorkomt, in het *Neederlandsch* *Wolfsmelk*.

onder met een rauwe *ruygheyd* bekleed. De *Bloemen*, rustende op de bovenste punten der *Stielen*, staan meenigvuldig in het ronde. Zijn wit van verve. Bestaan uyt vier en vijf *Bladertjens*. Als ze afvallen, komen te voorschijn langwerpige-ronde, tamelijk groote, vijf en zes-hoekige, met zeer veel bleeke slegte *Doortjens* voorziene *Knoppen*; boven een weynig purpurachtig; van binnen gevuld met een langwerpige, glad, en bleekgroen *Zaad*.

Het *CAUCALIS SEMINE ASPERO FLOSCULIS RUBENTIBUS*, of *Caucalis met steekend Zaad*, en *rood-achte Bloemen*, en *CAUCALIS MAJOR PETREA*, of *grote op Steenrotzen groeiende Caulis*, kunnen sterke koude uytstaen, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* verdragen. Bloeyen in de tweede *Zomer*, geeven volkomen rijp *Zaad*; en daar meê versterken. Worden ook alleenlijk door het zelve *aangewonnen*; met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* niet diep in de aarde gezayd zijnde.

KRACHTEN.

Het *Zaad* van *Caucalis* is warm en droog in *Tabernam. l. 1. c. 36.* den tweeden *Graad*; ook openende, verwekkende, afvagende; verdeelende, en dunmakende van aart.

De *Bladeren* gekookt onder *Moeskruiden*, geeft een kost, de *Maag* zeer aangenaam: bevordert ook de *Watermaking*.

Het uytgeparste *Zap* met *Wijn* gedronken; of het *Diosc. l. 2. c. 169.* *Zaad* met *Wijn* ingenomen, of ook in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, drijft het *Cramp* van de *Maag*.

vochtigheid. Blijft niet langer dan eene Zomer in het leeven.

Geest in deeze koude Landen, bij goede jaren, in den Herfst volkomen rijp Zaad, en versterft daar mee. Moet derhalven, met een wassende Maan van April, door dit Zaad, niet diep in een Pot gezayd, en op een gantsch warme plaats gezet, *aangewonnen* worden. Wanneer het nu *opgekomen* is, mag men het niet repen, om te verplanten.

K R A C H T E N.

Gebruik. **D**E *Lappa Boaria*, een soort van *Caucalis*, is matig warm en droog, daar beneevens openende, verdeelende, en dunmakende van aart.

In Wijn gekookt, en daar van ieder dag, 's morgens nuchteren, een goede Roemer vol gedronken; of het Poeder der gedroogde Bladeren met Wijn ingenomen, versterkt de Leeden en Zeenruwen. Is dienstig voor de geene, die van *Figt* en *Podagra* worden geplagd: voor de *Maag*; tegen het *Graveel*; en opend de verstoptheid van de *Milt*.

CXXXV HOOFDSTUK.

K E R V E L.

Verschey-
dene na-
men.

DUs in het *Neederlandsch* genoemd, en van elk, wegens hare deugdzame kracht zeer bemind, word in het *Latijn* geheeten *CEREFOLIUM*, of ook *CHÆROPHYLLUM*, en *CHÆROPHYLLON*: in het *Hoogduysch* KERBELKRAUT: in het *Fransch* CERFEUIL; en in 't *Italiaansch* CERFOGLIO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie bijzondere soorten; te weten:

I. *CEREFOLIUM VULGARE*, of onze *gemeene Kervel*. II. *CEREFOLIUM HISPANICUM*, of *Spaansche Kervel*; ook geheeten *MYRRHIS SATIVA ODORATA*, of *CICUTARIA ODORATA*, in het *Neederlandsch* *welriekende dulle Kervel*. III. *CEREFOLIUM MONTANUM SYLVESTRE*, of *wilde Berg-kervel*; die ook genoemd word *MYRRHIS SYLVESTRIS MONTANA*. Niet alle zijn ze van de zelve *Boonwing* en *Waarneeming*.

Grond. Eevenwel beminnenze al te zamen een goede, gemeene, wel-omgesmeetene en gemeste grond: een vrije, bequaam ter Zon gelegeene plaats, en tamelijk veel vochtigheid. Konnen sterke *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaen. Geeven ook in de *Zomer* volkomen rijp Zaad.

Het *CEREFOLIUM VULGARE*, of *gemeene Kervel*, word gemeenelijk van ieder tweemaal, ook wel meer maal, in 't jaar *aangewonnen*; en voor eerst met een afgaande Maan in *Maert* gezayd. 't Is waar, dat deeze wel haastig opschiet; echter kanze twee- of driemaal gesneden worden, eerze in de *Bloem* geraakt. Maar, ten anderen, wordze ook zeer bequaamlijk in de aarde gelegd met een afgaande Maan van *Augustus*: want deeze kan men door de geheele *Winter*, tot in *May* toe, kan gebruyken. Doch dan schietze haastig op, en brengt haar Zaad te voorschijn.

Het *CEREFOLIUM MAJUS HISPANICUM*, of *groot Spaansche Kervel*, vergaat zoo haast niet, maar blijft veele jaren in het leeven. Word *aangewonnen*, eerst door haar Zaad, 't welk men met een wassende Maan van *Maert* of *April* de aarde moet aanbeveelen. Daar na, door hare aangegroeyde jonge Wortelen, welke men op de zelve tijd, en met de zelve Maan, van de oude afneemt. en verplant.

Het *CEREFOLIUM MONTANUM SYLVESTRE*, of *wilde Berg-kervel*, blijft doorgaans twee; ook zom-

tijds wel, doch zelden, drie jaren in 't leeven. *Bloeyd* in de tweede *Zomer*, en geeft volkomen rijp Zaad; 't welk met een wassende Maan van *September* of *Maert*, niet boven een of twee stroobreedte diep, op een goede warme plaats in de aarde gelegd moet zijn. Alleenlijk deezer wijs kan deeze soort *vermeenigvuldigd* worden.

K R A C H T E N.

KErvel, of *Cerefolium*, is matig warm en droog *Del. l. 14* van aart. Daarbeneevens een weynig verkoelend. *l. 9* de en te zamentrekkende.

Op allerley wijzen ter spijs gebruykt; ook in Wijn gekookt, en daar van gedronken, is ze zeer gezond, aangenaam aan de *Maag*: doet gemakkelijk *wateren*, verwekt lust tot het *Echte-werk*: zuiverd het *Bloed*, is goed tegens het *Graveel*: verzacht de *zijde-pijn* en het *Pleuris*: scheidt het inwendige *geronnene Bloed*, en verwekt de *Maandstonden* der *Vrouwen*.

De Bladeren van Kervel met Boter in een Pan gebraden, en dan op de Navel des Buys gelegd; of het uytgeparfte Zap met Wijn, of met Hutsopot nat gedronken, is zeer dienstig, tot verdrijving van het *Colijk*, en allerley *Buykkramping*. Het zelve Zap met Edik ingenomen, doet de *Wormen* der *Maag* en *Darmen* sterven.

De *groene Bladeren* gestoten, en plaasters-wijze opgelegd, scheidt alle *Gezwellen*; en doet verdwijnen allerley *Vergaderingen*; ook *Knobbelen* en *Buysen* tusschen Vel en Vleesch, veroorzaakt door slaan, stoten, of vallen.

Het *Poeder* der gedroogde Bladeren met Honig vermengd, is goed voor de *Kanker*. Geneest ook de voortetende *zweeringen*.

De *Wortel* van *Mirrhis*, of *Cerefolium Hispanicum*, is droog in den eersten, verwarmende in den tweeden graad, en subtyl of dun van deelen.

De zelve in Wijn gezoden, en daar van gedronken, geneest de geene, welke van eenig *giftig Dier*, of van *dolle Honden* gebeeten zijn. Drijft uyt de *dode Vrucht*, de *Nageboorte*, en het *water der Blaas*. Verwekt de *Maandstonden*: zuiverd de *Borst* van alle *Fluyten*, met *Zuyker* genuttigd: maakt een *goeden Adem*; en is zeer dienstig in *Pest-tijd*.

De Bladeren deezer *Spaansche Kervel* in Moes of andere spijs genuttigd, zijn de *Maag* en het *Ligchaam* zeer aangenaam. Voorts in krachten de voorige soort gelijk.

CXXXVI HOOFDSTUK.

S A N T O R I E.

Ord in het *Neederlandsch* dus genoemd: in het *Latijn* CENTAURIUM: in het *Hoogduysch* TAUSEND-GULDENKRAUT: in 't *Fransch* CENTAURE; en in 't *Italiaansch* CENTAUREA: of BIONDELLA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *verscheyden* beziens-waardige soorten; namentlijk:

I. CENTAURIUM MAJUS FOLII HELENI, of *groot Santorie* met Bladeren van *Alantswortel*. II. MAJUS FOLIO CINARÆ, of *groot Santorie* met Bladeren van *Articiokken*. III. CENTAURIUM MAJUS ALPINUM FLORE LUTEO, of *groot Santorie* met een *geele Bloem*. IV. MINUS VULGARE, of *kleine gemeene Santorie*. V. MINUS PURPUREUM LUSITANICUM, of *kleine Portugalsche Santorie* met *purpure Bloemen*. VI. CENTAURIUM MINUS SPICATUM FLORE RUBRO, of *kleine Santorie* met een *geayrde roode Bloem*. Niet alle zijn ze van de zelve *Boonwing* en *Waarneeming*. Zij

Groote
Spaansche
Kervel.

Wilde
Berg-kervel.

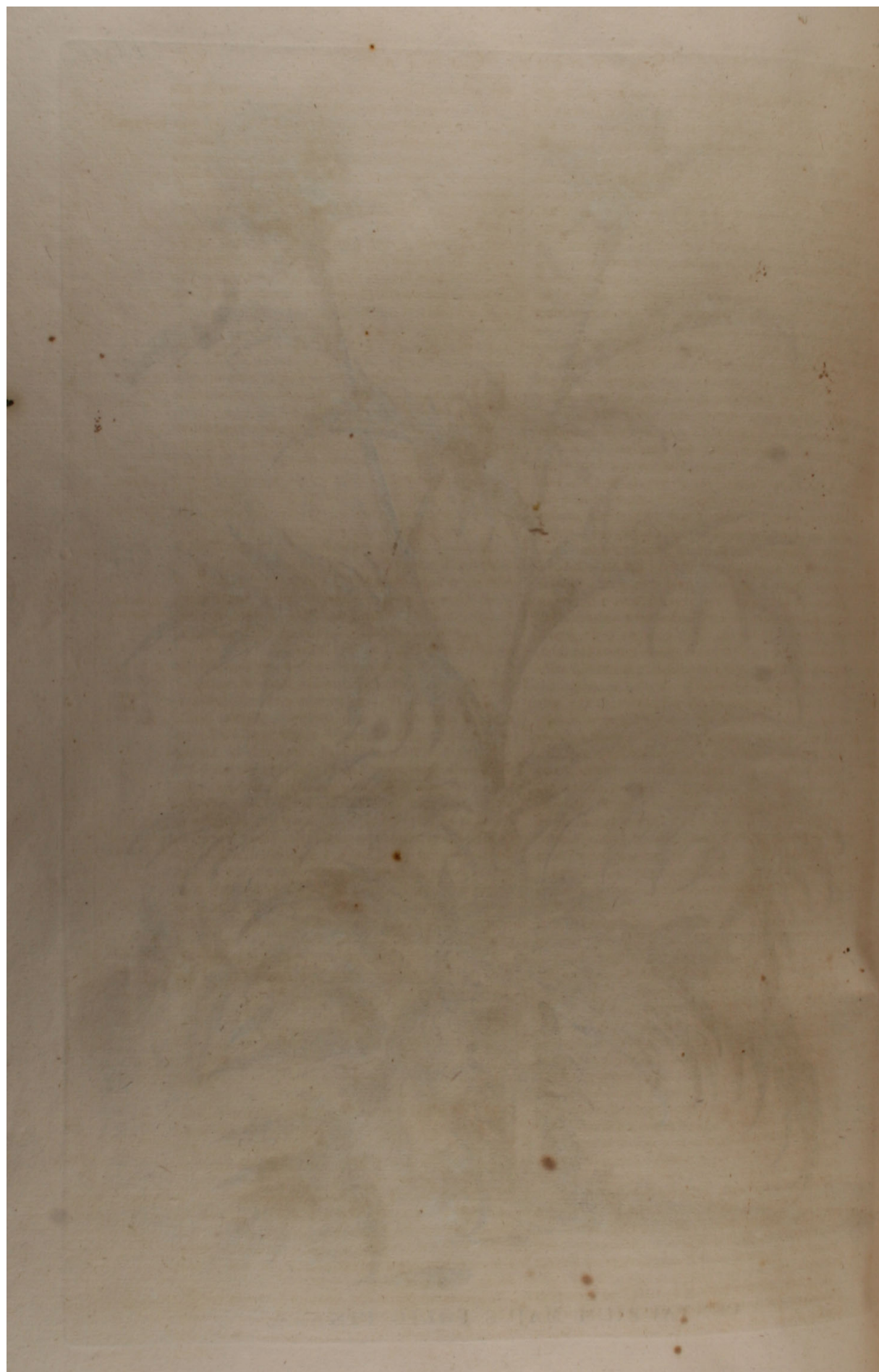
Ses onder-
scheyden
soorten.

Fig. 228.

Fol. 465.

CENTAURIUM MAJUS FOLIO CINARÆ.

Grond. Zij beminnen evenwel al te zamen een goede gemeene aarde, doormengd met een weynig twee-jarige Paerdestift, Mol der verrotte Boombladeren, en zeer veel zand: een opene, vrije, wel-geleegene plaats, en matige vochtigheyd.

Hardheyd. Konnen tamelijk-wel sterke koude en andere ongeleegentheeden der Winter uytstaen; inzonderheyd al de groote soorten: en met een weynig Schoenmakers Run, of droog Turfmul gedekt zijnde, blijven ze vele jaren in 't leeven. Bloeyen ook al te zamen; doch geeven geen volkomen rijp Zaad, anders als met zeer warme en drooge Zomers. Konnen echter ook vermeenigvuldigd worden door hare aangegroeide jonge Wortelen; welke men met een wassende Maan in April van de oude moet afneemen en verplanten.

Gemeene Kleyne Santorie. Het CENTAURIUM MINUS VULGARE, of gemeene kleyne Santorie, verdraagt ook, buyten staande, de Winter-koude. Brengt, in de tweede Zomer, Bloemen voort. Geeft volkomen rijp Zaad, en vergaat daar mee. Moet derhalven met een wassende Maan van April, niet diep in een Pot, of andere warme zandige plaats, de aarde weer aanbevolen worden.

Kleyne Santorie uyt Portugal. Het CENTAURIUM MINUS PURPUREUM LUSITANICUM, of kleyne Santorie uyt Portugal, met een purpure Bloem, schiet in deeze Gewesten omtrent een Maatvoet hoog op. Heeft aan zijne ronde teedere Steelts, boven verdeeld in vele zijde-takjens, bleek-groene, blinkende Bladertjens, een lid van een vinger, wat meer of minder, lang; omtrent een Stroot breed; effen en slegt; voor stomp-rond toegaande: en daar gemeenlijk wat breder als in het midden. Op de bovenste punten harer teedere Takjens ziet men vele Bloemen, in gedaante niet ongelijk die van de kleyne gemeene Santorie, of CENTAURIUM MINUS VULGARE; doch meer als de helft grooter: ook bestaande uyt vijf voor spits toegaande Bladertjens.

Bladeren. Het CENTAURIUM MINUS SPICATUM FLORE RUBRO, of kleyne Santorie met een ronde geayrde Bloem, is, gelijk ook de voorgedagte kleyne Santorie uyt Portugal met een purpure Bloem, veel teederder van aart. Beyde konnen ze op geenerley wijze koude Herfst-reegenen of harde Vorst verdragen. Moeten derhalven, met een wassende Maan van April in een Pot gezayd, niet verplant; in het begin van October binnens huys op een gantsch luchtige plaats gebragt; met weynig lauwwaer, of wel geen, Reegen-water van boven begoten, en niet voor in het begin van April, met een zoete Lucht en aangename Reegen, weer buyten gesteld; dan noch echter voor veel nattigheyd, hayrige Oofte- en Noorde-winden wel gedekt en verzorgd zijn.

Bloemen. Blijven niet langer als twee Zomers in 't leeven. Krijgen ook volkomen rijp Zaad, en sterven daar mee. Konnen in deeze Landen door geen ander middel, als door het gemelde Zaad, worden aangevonden.

Waarneeming. Het CENTAURIUM MINUS SPICATUM FLORE RUBRO, of kleyne Santorie met een ronde geayrde Bloem, is, gelijk ook de voorgedagte kleyne Santorie uyt Portugal met een purpure Bloem, veel teederder van aart. Beyde konnen ze op geenerley wijze koude Herfst-reegenen of harde Vorst verdragen. Moeten derhalven, met een wassende Maan van April in een Pot gezayd, niet verplant; in het begin van October binnens huys op een gantsch luchtige plaats gebragt; met weynig lauwwaer, of wel geen, Reegen-water van boven begoten, en niet voor in het begin van April, met een zoete Lucht en aangename Reegen, weer buyten gesteld; dan noch echter voor veel nattigheyd, hayrige Oofte- en Noorde-winden wel gedekt en verzorgd zijn.

Aanwinning. Het CENTAURIUM MINUS SPICATUM FLORE RUBRO, of kleyne Santorie met een ronde geayrde Bloem, is, gelijk ook de voorgedagte kleyne Santorie uyt Portugal met een purpure Bloem, veel teederder van aart. Beyde konnen ze op geenerley wijze koude Herfst-reegenen of harde Vorst verdragen. Moeten derhalven, met een wassende Maan van April in een Pot gezayd, niet verplant; in het begin van October binnens huys op een gantsch luchtige plaats gebragt; met weynig lauwwaer, of wel geen, Reegen-water van boven begoten, en niet voor in het begin van April, met een zoete Lucht en aangename Reegen, weer buyten gesteld; dan noch echter voor veel nattigheyd, hayrige Oofte- en Noorde-winden wel gedekt en verzorgd zijn.

Groot Santorie met Bladeren van Articioken. Het CENTAURIUM MAJUS FOLIO CINARÆ, of groote Santorie met Bladeren van Articioken, brengt uyt een dikke, sterke, van buyten omtrent zwart-verwige, van binnen witte, groote, onder gemeenlijk in twee of drie deelen gescheydene Wortel, ziens-waardige Bladeren voort, digt bij de aarde, op de wijze der gemeene Articioken gesteld. Zijn onder bij de Wortel aan de Steel rood, boven na de Zon gekeerd donker-groen-verwig, wat blinkende; onder, ook aan de Steel, bekleed met een gantsch ruyge Wolligheyd: een Maatvoet, wat meer of minder, lang; een halve ruym, en ook minder, breed; in vele deelen gescheyden, gelijk die van de Articioken, doch niet zoo spits, maar voor breder en stomper cyndigende; zag van aart; niet alleen regt door, maar ook in het midden begaafd met een groote Rugge, of Ader, waar uyt andere kleyner voortvloeyen.

Bladeren. Uyt het middelste Hert deezer Bladeren komen in Junius en Julius een of twee Steelten te voorschijn. Onder zijnze een vinger dik; anderhalve, zomtijds

Steelten. ook wel twee Hout-voeten hoog; omtrent rond; gestreep, en uyt den grauwen wit-verwig. Uyt welker bovenste punt alleenlijk een of twee Bloemen bij mal-kander voortkomen; bleek-blauw van verwe, en bestaande uyt ontelbare zeer smalle en spitsze Doornige punten, of Bladertjens. Als deeze eyndelijk in haar zelve vergaan, laten ze achter in hare inwendige hayrige ruygheyd een lang, dik, hoekig, en bleek-bruyn-verwig Zaad; 't welk niet altijd, maar alleenlijk zomtijds, bij goede Zomers, tot volkomene rijpheyd geraakt. Met een wassende Maan in April moet men het, een vinger breedte diep, in de aarde leggen. En alleenlijk door dit middel kan deeze Plant vermeenigvuldigd worden.

K R A C H T E N .

DE groote Santorie, of Centaurium majus, is Dood. in warm en droog tot in den derden graad; ook te zamentrekkende van aart.

De Wortel in Wijn gezoden, en daar van gedronken, of twee Drachmen van het Poeder met Wijn ingenomen, verdrijft de pijn der Leever; ook de Hoest, met Zuyker vermengt: is goed voor de Engborstigheyd; voor alle gespannene, gebrookene en gekrompene, zoo wel in- als uytwendige Leeden; voor de Miltzucht, de smerten der Moeder, Buik-krimping, Pleuris, zijdepijn, Bloed-spouwing. Geneest ook allerley Wonden. Verwekt daarenboven de Maandstonden, en doet de Vrucht gemakkelijk ter Wereld komen.

De kleyne Santorie, of Centaurium minus, is warm en droog in den tweeden graad: daarbenevens afvagede, scheydende, openende, zuiverende, en allerley dikke vochtigheeden dunmakende.

In Wijn tot op de helft gezoden, en daar van gedronken: of een Drachma van het Poeder der gedroogde Bladeren met Wijn ingenomen: of ook het uytgeparfste Zap met Wijn te drinken gegeven, opend de verstoptheyd der Leever en Milt: verdrijft het Colik; doet de Wormen sterven: verwekt de Maandstonden der Vrouwen: verzacht de pijn der Moeder; drijft uyt de doode Vrucht: geneest de Wonden, allerley Zweekingen, Fistelen, en lopende Gaten; het Poeder daar in gestroyd zijnde. Versterkt daarenboven de Zeenuwen: is goed teegens de Koortzen: jaagt door de Stoelgang af de Galachtige vochten: heeld de beeten der Slangen: helpt de geene, die vergif in 't Ligchaam hebben gekreegen, als men het Zap met Edik vermengd gebruykt. 't Poeder met Anijs en Carwezaad in Wijn om den anderen dag ingenomen, is zeer goed teegens de Waterzucht.

Het Zap met Honig of Candy-zuyker vermengd, en in de Oogen gedaan, neemt'er de onzuiverheyd van wech, en maakt een klaar Gezicht.

CXXXVII HOOFDSTUK.

C E P Æ A .

En meede-soort van SEDUM MINUS, Naam, of KLEYNE DONDERAARD, word alleen met deeze, en, mijns weetens, geen anderen naam, in alle talen be- teekend.

Bemind een gemeene, zandige, of Grond. geen zandige, gemeste of ongemeste, en zoo wel een drooge als vochtige grond: zoo lief een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zon geleegene, als een schaduwachtige plaats: matig, en ook veel reegen. Blijft eene Zomer in 't leeven.

Bloeyd in het laatste van May, of het begin van Junius. Geeft ook voor den Herfst volkomen Zaad; en versterft daar mee. Word derhalven met een wassende

G g

Maan

Aanwin-
ning.

Maan van *Maert*, niet diep, maar holletjes weer ge-
zayd. Hier door kunnen deeze *Planten* alleenlijk ver-
meenigvuldigd worden. Alhoewel men de moeyte der
zaying wel sparen mag, wijl ze door het neergevallene
Zaad, ter plaats daarze staan, door de geheele *Zomer*
van zelfs genoeg opstaan. Welke *jongen* dan de geheele
Winter onbeschadigd blijven, en de selfste *Vorst* ver-
dragen kunnen. Krijgen dan ook veel eer in 't *Voorjaar*
Bloemen en rijp *Zaad*,

K R A C H T E N .

Gebruik.
tot Artze-
nyen.

CEpaa is verkoelende van aart, tot in den derden
graad.

De *Bladeren* in een *Salade* gegeten, zijn
aan den *Mond* zeer aangenaam. Neemen wech de brand
van de *Maag*, en doen het *Braken* ophouden.

Het *Zap* uyt de *Bladeren* geparft, en de *Oogen* daar
meê bestreken, verdrijft van zelve de hitzigheyd,
roodigheyd, en alle vuurige puyften. Is ook goed
voor de *Gebrandheyd*. Met roode *Wijn* gedronken,
doet ophouden de onnatuurlijke *Vloeden* der *Vrou-*
wen.

CXXXVIII HOOFDSTUK.

H U Y S L O O K .

Verschey-
dene na-
men.

Y de *Neederlanders* niet alleen met
deezen naam bekend, maar ook van
veele geheeten *DONDERBAARD*. In
het *Latijn* *SEDUM*; *BARBA JOVIS*
HERBA, *SEMPER VIVUM*: in het
Hoogduitsch *HAUSZLAUCH*; *HAUSZ-*
WURTZ, *DONNERBART*: in het *Fransch* *JOUBARBE*;
en in het *Italiaansch* *SEMPERVIVO*.

Veele
verander-
lijke
soorten,

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden
veele veranderlijke en beziens-waardige soorten; na-
mentlijk;

I. *SEDUM MAJUS VULGARE*, of gemeene groote
Donderbaard. II. *SEDUM MINUS VERMICULATUM*
FLORE ALBO, of *kleyne Huyslook met een witte Bloem*
en *wormige Bladeren*. III. *MINUS VERMICULATUM*
FLORE LUTEO, of *kleyne Huyslook met wormachtige*
Bladeren, en een *geele Bloem*. IV. *MINIMUM*, of
alderkleynste Huyslook, ook *ILLECEBRA* geheeten. V.
RUBRUM PORTLANDICUM, of *roode Huyslook van 't*
Eyland Portland. VI. *CRISPUM*, of *Huyslook met*
wonderlijk-krullende Bladeren. VII. *MINUS LUTEUM*
FOLIO ACUTO, of *kleyne geele Huyslook met spitse*
Bladeren. VIII. *MAJUS ARBORESCENS RADICABILE*,
of *groot boomachtige Wortel-schietende Huyslook*. IX.
MINUS ARBORESCENS, of *kleyn tot een Boomtje op-*
wassend Huyslook. X. *MINUS DENSIFOLIUM*, of
Huyslook met korte, dikke, kleyne en ronde Bladeren,
bleek-verwig, en *digt op malkander zittende*, ook ver-
cied met een *gantich witte Bloem*. Mag derhalven,
mijns oordeels, met regt genoemd worden *SEDUM*
MINUS ALBUM, of *kleyne witte Huyslook*. XI. *SEDUM*
MINUS STELLATUM, of *zeer kleyne Stars-wijze ge-*
stelde Huyslook. XII. *SEDUM RUBRUM MONTANUM*
GNAPHALOIDES FABII COLUMNÆ, of *roode wol-*
achtige Berg-donderbaard van FABII COLUMNÆ.
Niet alle zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneem-*
ing.

Grond.

Evenwel beminnen ze al te zamen een goede, hol-
le, zandige, en met twee-jarige *Paardemist* wel-voor-
ziene aarde; een opene, luchtige, bequaam ter *Zon*
gestelde plaats; en veel *Water*; ook tamelijke droogte.
Verdragen de sterke *Winter-koude*, en alle andere on-
geleegenheeden des tijds. Geeven zelden enig volko-
men *Zaad*. Worden echter genoegzaam *vermeenig-*
vuldigd door hare aangegroeyde *jongen*; welke men

Aanwin-
ning.

met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* van de on-
de afneemt en verplant.

Het *SEDUM MINUS STELLATUM*, of *zeer kleyn Zeer*
Stars-wijze gestelde Huyslook, heeft veele digt op mal-
kander zittende korte en dikke, voor spits toegaande
Bladertjens, met een witte *wolligheyd* van boven *Nets-*
wijze beziens-waardig en wonderlijk overtoegen. Krijgt
in de *Maand May* en *Junius* een *Steel*, zoo lang als de
grootste vinger aan eens menschen hand; een stroo dik,
rond, bleek-groen, en bekleed met een witte *wollig-*
heyd. Aan de zelve komen digt boven malkander in 't
ronde veele *Bladertjens*, onder aan de *Steel* veel bree-
der, dikker en grooter, als de andere; ook aan de punt
gemeenlijk een weynig rosachtig. Uyt wiens boven-
ste *Hert*, twee of drie andere *Steeltjens* voortkomen, *Steelen*.
voorzien met eenige tamelijk-dikke *Knoppens*, ovals-
wijze rond; houdende in het ronde krans-wijze agt
langwerpige, groen-verwige, met 'er tijd wat roodach-
tig wordende *Bladertjens*: uyt welke in de *Maand Ju-*
nius, door drift der natuur, de *Bloemen* te voorschijn
worden gebragt; zijnde bleek-rood van verwe, groot
na gelijkmatigheyd van de *Plant*. Bestaan uyt zeeven en
agt *Stars-wijze* gestelde, voor spits toegaande *Blade-*
ren. Hebben in het midden een bruyn- of donker-
roode *Sreep*; ook inwendig veele zeer duyster-roode
opstaande *Draadjen*, welke verciert zijn met een kleyn
geel *Knopje*. Alsze vijf, zes, of zeeven dagen heb-
ben geopend gestaan, vergaan ze in haar zelve; na-
tende in het laatste van *Julius* een zeer kleyn zwart
Zaadje, in een tamelijk-dik *Knopje*, eerst groen; *Zaal*.
en boven voorzien met zes of agt spitze punten;
daar na bleek wordende, en dan zich agt-kantig ver-
tonende.

Het *SEDUM MAJUS ARBORESCENS*, of *groot Boom-*
achtig Huyslook, is het teederste van alle. Geeft in
deeze Landen noyt eenige *Bloemen*; welke, ter plaatze
daar ze zich voortdoen, geel-verwig zijn; en gemeene-
lijk bestaan uyt zeeven, voor spits toegaande, *Stars-*
wijze gestelde *Bladertjens*; hebbende van binnen eenige
langachtige *Draadjen*, boven verciert met kleyne
Knoppens. Kan op geenerley wijze eenige *Winter-ky-*
de uytstaen. Moet derhalven, in het *Voorjaar* in een
Pot geplant zijnde, in *Oktober* (eerste van eenige *Rijp*
mocht overvallen worden) binnens huys gebragt; op
een plaats, daarze gedurig de *Lucht* genieten kan, ge-
steld; met matige vochtigheyd onderhouden, en zoo
zeer voor de warme *Lucht* des *vuurs*, als voor de *Vorst*
gewagt zijn; vermits ze de zelve gantschlijk niet kan
verdragen. En daarom, die deeze *Plant* voor de
Vorst kan bewaren in een plaats zonder vuur, doet
alderbest.

Doch indien zulks niet geschieden kan, en dat ook
bij gesloten Vensteren de *Vorst* lang aanhoudt, zoo moet de zelve
men deeze *Plant* voor alles droog houden. Dan krim-
pen hare *Bladeren* in, verdroogen langzaam, en de *Tak-*
tjens, ook der zelve *Hert*, blijven gantsch goed. Intee-
gendeel, wanneer de aarde ter diertijd vochtig is, verslap-
pen lichtelijk de onderste, en verderven naast aan hare
Steelen; op welkeze dan neerhangen, en door hare
verrotte vochtigheyd ook de *Takjens* zelfs aansteeken;
waar op ze met malkander vergaan. Hier op staat vlij-
tig te letten: en de verdervende neerhangende *Blade-*
ren moet men, tot aan de goede toe, t'elkens met de
hand wech neemen; zoo blijven de andere, immers de
Takjens, goed.

Als nu de *Vorst* voorbij is, moet men de *Plant* ter-
stond de *Lucht* weer laten genieten, want daar in bestaat
de behoudenis haars leevens. Al quam ze ook in een
langdurige *Winter* al hare *Bladeren* te verliezen ('t welk
zomtijds wel gebeurd) zoo zalze echter, als maar de
Steelen groen blijven, op nieuws weer uyt loopen, in-
dien men ze, zoo haast de *Vorst* voorbij is, ter-
stond weer *Lucht* geeft, en haar steld in een In-
gang, *Portaal*, voor een open *Venster*, of wel over
dag,

En in de
Winter
behoude-
len.

H. W. L.

SEDUM MINUS ARBORESCENS.

dag, bij goed Weër, geheel buyten: doch 's nagts weer binnen.

Men kan ze ook zeer bequamenlijk bewaren op de volgende wijze, welke de ervarentheit mij meenigmaal heeft geleerd goed te zijn; te weten:

Manier, hoe men deze Plant bequamenlijk kan aanwinnen.

Neem een oude of jonge *Plant*, met veel, of een weynig, of gantsch geen *Wortel*, met een *Osloberfche* volle Maan uyt hare Pot: bind'er een band aan, en hang ze op een warme plaats, daar, door een yzere Oven, de geheele *Winter* in gestookt word; zoo blijft ze onverderflijk, schoon ze hare *Bladeren*, verdroogd zijnde, voor het meeste deel laat vallen. De afgesneedene *Takken* van deeze (gelijk ook van de andere in de aarde gebleevene) worden met een wassende Maan van *April*, *May*, of andere tijd, tamelijk diep in Potten gestoken, met een weynig Water begoten, en terstond in de Zon gesteld. Dus schieten ze veel eer *Wortelen* als anders, en groeyen voort. Konnen ook alleen deezer wijs in onze Landen *aangewonnen* worden.

Andere wijze.

Boven dien, als men eenige kleyne *Takjens* zonder *Wortelen*, met een volle Maan in *September* afgesneden, ontrent een vinger lengte diep in een Pot steekt, en de zelve, wanneer het niet vriest, een gedurige Lucht laat genieten, zoo blijven ze in een goede staat: en met'er tijd *Wortelen* vattende, worden ze zoo krachtig, dat ze niet alleen hare *Bladeren* behouden, maar ook veel beter als de *oude* overblijven: welke in deeze koude Gewesten zelden langer als vier jaren het leeven behouden.

Beschrijving der Bladeren.

De gemelde *Bladeren* zijn van een zeer schoone afchouwing: een vinger, wat meer of minder, lang; voor ten naften bij rond; van daar na de *Steel* hoe langer hoe smaller toelopende; dik van aart, en vol *Zap*: in 't midden voorzien met een inwaarts-gaande *streep*, aysr-wijze; ook aan de randen met zeer teedere bleeke, hayrige, steevige, kleyne *Tandjens*, bekleed met een zeer blinkend-groen, en vooraan begaafd met een kleyne puntje. Lichtelijk worden ze geel, en vallen, van onder af, op de aarde neer. Altijd staan ze dicht boven malkander rondom de *Steele* opwaarts gekeerd: en als ze afgevallen zijn, laten ze aan de plaats daar ze gestaan hebben een zichtbaar teeken na. Van binnen hebben ze zeer veel Waterachtig, van naturen zeer te zamen-trekkend *nat*; waar van hier beneeden onder de *krachten* iets zal gesproken worden.

Stam.

De *Stam* is ontrent een duym dik, uyt den groenen bruynachtig; doch van binnen groen, gevuld met een groot, bleek-wit, en voos *Pit*, of *Marg*. De *Takken* zijn taai, echter aan de *Stam* ligt te breeken.

Wonderlijke eygenschap van dit Gewas.

Dit schoon en beziens-waardig *Gewas* heeft ook deeze *wonderlijke eygenschap*, dat het, zoo wel uyt de bovenste als onderste *Takken*, veele dunne *Wortelen* tot in de aarde neerschiets. Eerst zijn ze uyt den witten roodachtig, daar na worden ze bleek-bruyn. In de aarde krijgen ze veele witte *Veezelen*. Inzonderheid geschiedt deeze *Wortel-schietsing* als ze een weynig donker gesteld zijn. Waarom men dan deeze *boomachtige Plant*, mijns oordeels, met volkomen regt mag noemen *SEDUM MAJUS ARBORESCENS RADICABILE*, of groot *boomachtig Huyslook*, uyt zijne *Takken Wortelen voort brengende*: gelijk ik ook hier boven in de voorstelling der verscheydene soorten gedaan heb. Deeze *Wortelen* bekomen in de grond meerder *Wortelen*; worden dik, en lopen uyt met kleyne *Bladertjens* (gelijk wij leezen van de *Indiaansche Wortel*- of *Vijgeboom*): en waarlijk, dit geeft een aardige, aanmerkens-waardige afchouwing; gelijk de bijgaande *FIGUUR* genoegzaam vertoond.

Kleyne boomachtige Huyslook.

Het *SEDUM MINUS ARBORESCENS*, of kleyne *boomachtig Huyslook*, heeft zeer teedere, smalle, korte, ronde *Bladertjens*, voor evenwel in een spits punt eyndigende, niet ongelijk zijnde kleyne en korte *Wormtjens*. In groote meenigten groeyen ze aan hare ronde,

altijd steyl-opwaarts wassende *Steeltjens*, rood terwijl ze noch jong zijn, maar daar na grijs en grauwwordende. Digt en kort boven malkander groeyen deeze *Bladertjens*; ook altijd regt-opstaande, en noyt neerwaarts hangende, anders als door gebrek van Water, of door al te groote hitte der Zon.

Dit *Gewas* schiet voort uyt een veelvoudige, lange, dunne, gantsch hayrachte, bleek-bruyn *Veezel*; en groeyd van naturen ongeerne opwaarts tot een *Boomtje*, maar te eenemaal *Struwelachtig*, vermits het uyt de gemelde *Wortel* veele *Scheuten* t'effens voortbrengt, ieder ter hoogte van een, anderhalve, zomtijds ook wel van derdehalve voet. Men moet derhalven maar alleen een of twee deezer *Scheuten* laten staan, en al de andere wechneemen; zoo zal het de gestalte van een *Boomtje* bekomen.

Geeft in deeze onze Gewesten noyt eenige *Bloemen*; veel minder *Zaad*. Kan echter genoegzaam *aangewonnen* worden door de meenigvuldig-uytschietende *Looten*, welke met'er tijd van zelfs *Wortelen* krijgen. Verdraagt ongeerne eenige felle *Vorst*, of langdurende *Winter*. Word ook door de zelve dikmaal (echter noyt, of immers zelden, door een matige *koude*) van 't leeven beroofd. Ter dier oorzaak is geraadzaam, dat men van deeze *soort* altyds iets in een Pot doe, om 's *Winters* binnens huys luchtig te bewaren, en met matige vochtigheid te onderhouden, op dat men'er bij eenig ongeval niet geheel uyt gerake.

Het *SEDUM MINUS ALBUM*, sive *DENSIFOLIUM*, of kleyne wit *Huyslook*, is hard van aart, en kan alleley ongeleegentheeden des gantschen jaars geduldig uytstaen. Kruypt uyt eygener aart op de aarde voort. Bloeyd in de Maand *Junius*, en geeft dikmaal volkomen rijp *Zaad*. 't Welk straks na dat het gewonnen is, met de eerste wassende Maan, een Stroot-breedte diep in de aarde gelegd, en voorts de zelve aanbevolen moet zijn. Eerst in 't volgende voorjaar komt het te voorschijn. Hier door kan deeze *soort vermeenigvuldigd* worden: doch noch veel bequamer door hare teedere *Takjens*, slegts een weynig, ja noch geen *Wortel* bekomen hebbende; welke men door het geheele jaar, met een wassende Maan, mag opneemen, en verplanten.

Kleyn wit Huyslook.

Het *SEDUM CRISPUM*, of krullende *Huyslook*, 't welk men, wegens hare gekroldheid en vreemde stelling, met regt onder de *Wonderen der Natuur* mag rekenen, krijgt uyt hare *krullende groente* veele gemeene *Takjens*, die met'er tijd de overhand neemen, en de *Plant* veranderen, of doen verderven. Moeten derhalven in ieder *Voorjaar* wechgedaan, en de *gekrolde Bladeren* daar van wel gezuiverd worden; zoo zullen ze gedurig een bevallijke afchouwing behouden. Welke *Takjens* van zelfs, of afgesneden, en met een wassende Maan van *April* in de aarde van een Pot, gestoken zijnde, zonder moeyte *Wortelen* vatten. Ook konnen ze alleenlijk hier door *vermeenigvuldigd* worden.

Aanwining.

Deeze *krullende Bladeren* zijn onder een en twee, maar boven dikmaal meer dan vier of vijf vingeren breed; dik van substantie, plat van aart; bleek- of wit-groen van verwe: met kleyne, ronde, groene, voor spits toegaande, ook zomtijds aan hare punten roodachtige *Bladertjens*, hier en gintsch wat holachtig voortkomende, omvangen: boven zoo dicht en meenigvuldig te zaamgevoegd; ook daar zich, gelijk een *Slang*, zoodanig in veele *vorwen* drayende, dat ze zeer aardig vertonen een *omgekrulde Krans*, varfch uyt een Beest gehaald, en nu koud geworden.

Alle soorten van *Planten*, welke men, als ze opgekomen zijn, wil bevrijden voor schade door het *Gevoelt*, *Muyzen*, *Slekken*, *Aardvlooyen*, en diergelijk vernielend ongediert, moeten zulker wijs behandeld worden, dat men der zelve *Zaad*, eer het gezaayd word, vierentwintig, of ook wel tweemaal vier-

Om alle jonge Planten voor Muyzen, Vliegen, Slekken.

en andere ongedier- te bewa- ren. entwintig uren (na gelegentheid dat het haast op- zweld, of ook eerder of later opkomt) laat weyken in het uytgeparfte *Zap van Huyslook*; zoo zullen de jon- ge *Plantjens* niet alleen onbeschadigd voort groeyen, maar ook der zelve Vruchten zullen beeter zijn.

Ook om't Zaad spoediger te doen voortko- men. Eeven dit zelve geschied ook, als men eenig *Zaad* te weyken legt in het Water van een Mensch. Hier door zullen de daar van opgekome *Planten* zeer krachtig aanwassen: daarenboven zal het *Zaad* dies te eerder en beeter uytchieten, wijl des zelfs harde *Schellen* door dit middel in weynig tijd morwe ge- maakt worden.

K R A C H T E N.

Ægin. l. 7. c. 3. **H**et groot gemeen *Huyslook*, of *Sedum majus vulgare*; en het groot boomachtig *Huyslook*, of *Sedum majus arborescens*, zijn koud tot in den derden graad, en een weynig te zamen-trekkende van aart.

Diof. l. 4. c. 89. Galen. lib. Med. Simp. 6. De *Bladeren* deezer *Huyslook* gelegd op heete Ge- zwellen, *Puyften*, *Bleyen*, *Roos*, *Roodgrond*, en dier- gelijke gebreeken; of ook daar op gedaan het uytge- parfte *Zap*, vermengd met *Ceruys*, geneest de zelve. Zijn ook goed teegens de *Gebrandheid*, het *Po- dagra*, en de *Likdoornen*: t'elkens weer vernieuwd zijnde.

De zelve *Bladeren* gestooten, en op het Hoofd, even boven het Voorhoofd gelegd, stillen het *Bloe- den uyt de Neus*.

Ætius l. 1. Serm. 1. Het *Zap* met *Wijn* ingenomen, doet ophouden een onnatuurlijke *Buykloop*, ook *roode Loop*. Neemt wech de *brand van de Leeve*, *Nieren*, en *Milt*: dood de *Wormen*, en stopt de al te overvloedige *Vloeden* der *Vrouws*-personen.

Durantes Herb. fol. 416. Een plaaster van deeze *Bladeren* der *Huyslook*, *Nacht- schay* (eygentlijk nachtschade, in het Latijn *Solanum officinarum*), en *Varkens-reuzel* gemaakt, verdrijft al- lerley *quade zeeren*, *springend Vuur*, *roodigheyt* en ontteeking der *Oogen*, en de heete *figt* der *voeten*.

Clusius l. 4. c. 40. Met het gedistilleerde Water deezer *Bladeren* het Hoofdbayr gewalschen, maakt het zelve zuiver en klaar: en de *Tanden* daar mee gewreeven, doet ze vast staan.

Al de kleyne soorten van *Huyslook*, of *Sedum minus*, hebben de zelve krachten.

Matthiol. l. 4. c. 86. Fuchs. hist. Pl. c. 10. Behalven alleen de geene, welke scherp en hitzich van aart zijn, gelijk het *Muur-peeper*, of *Sedum mini- mum*, ook geheeten *Illecebra*, zijnde zeer warm van natuur, en daarenboven het vel doorbijtende.

Het *Zap* deezer *Plant*, van sterke *Menschen* met *Wijn* of *Edik* gedronken, doet *Braken*. Jaagd ook alle in het Lijf gekregen vergif, alle *lijmerige* en gal- achtige *vochten* uyt de *Maag*; waar door dikmaal veel- le *Koortzen* en andere ongelegentheeden worden wech- genomen.

Cameras. l. 4. c. 88. Het *Kruyd* in Water gezoden, en daar van ieder dag 's morgens een *Leepel* vol gebruykt, is zonderling goed voor de *gezwellen* en *gebreeken* van de *Milt*, voor het *Scorbut*, gemeenelijk gezegt *Scheurbuyk*, anders *Blauwschuyt*; bloedige *Gezwellen* en *Puyften* van de *Mond*, en op andere plaatzen: doet ook overgeeven.

CXXXIX HOOFDSTUK.

K A L I.

Naam in alle talen de zelve.

Et deezen, en, mijns weetens, geen en anderen naam genoemd, niet alleen in het *Neederlandsch*, maar ook in het *Latijn*, *Hoogduytsch*, en *Fransch*: in het *Italiaansch* al meê *KALI*; maar ook *SODA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend eenige veran- derlijke soorten; als:

I. *KALI MINUS*, of *kleyne Kali*. II. *GENICULA- TUM*; of *Kali met Leedekeens*, *Knobbeltjens*, *Knopjens*. III. *VERMICULATUM BOLIO OBLONGO*, of *Worm- achtige Kali met lange Bladeren*. IV. *KALI SPINO- SUM COCHLEATUM*, of *doornachtige Kali met kleyne ronde Bladeren*, op de wijze van een *Leepel*. Niet alle zijnze van even de zelve *Bouwing* en *Waarne- ming*.

Zij beminnen meest een zeer zoute en zandige aarde: Grood, een opene, luchtige, en vrije plaats. Moeten ook dik- maal met zout Water begoten zijn. Geeven *Bloemen*; en dan noch bij goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad*. *Zaad*. Zijn teeder van aart, en worden door de strenge *koude* der *Winter* wechgenomen. Moeten derhalven met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* jaarlijks weer gezayd zijn in de gemelde zoute, of ook wel in een andere zandige grond. Deezer wijs kunnen ze alleenlijk vernieuwd, en aangewonnen worden.

Het *KALI SPINOSUM COCHLEATUM*, of *steeken- de Kali met ronde Leepelachtige Bladerijens*, bemind regt in teegendeel een goede varfiche, en op geener- ley wijze zoute grond: liever een opene, luchtige, wel- geleegene, als een donkere, schaduwwachtige plaats; en veel Water. Verdraagd sterke koude. *Bloeyd*, en geeft in de tweede *Zomer* volkomen rijp *Zaad*; doch versterft daar meê. Moet derhalven op de genoemde tijd, en met de gemelde *Maan* weer gezayd worden. Anders komen ze ook wel van zelfs overvloedig genoeg voort van het uytgevallene *Zaad*.

K R A C H T E N.

AL de soorten van *Kali*, behalven het *Kali spi- nosum cochleatum*, of *doornachtige Kali* (het welk van een verkoelende aart is) zijn heet en droog tot in den derden graad: daarenboven zout, en bijtende. Moeten derhalven voorzichtig gebruykt worden.

De *Bladeren*, van sterke menschen in een *Salade* ge- geeten, doen gemakkelijk *water lossen*.

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met *Wijn* in- genomen, of de *Wijn*, daar dit *Kruyd* in gezoden is, gedronken; of anders een weynig van het *Zap* met *Wijn* gebruykt, drijft de *verbrandde Gal*, en alle *Flymen* uyt de *Maag* wech: ook de *doodde Frucht* af: verwerkt der *Vrouwen Maandstonden*, en purgeert de *Waterzuchtige*.

Het *Zap* neemt ook wech de *vlakken uyt de Kleede- ren*. De reuk verdrijft de *Slangen*.

De hier van gebrandde *Afch*, zijnde droog en heet tot in den vierden graad, op *Zweeren* en *Wonden* ge- daan, geneest de zelve; neemt ook het overvloedig en myrwassend *vleesch* daar van wech.

CXL HOOFDSTUK.

SMEERWORTEL.

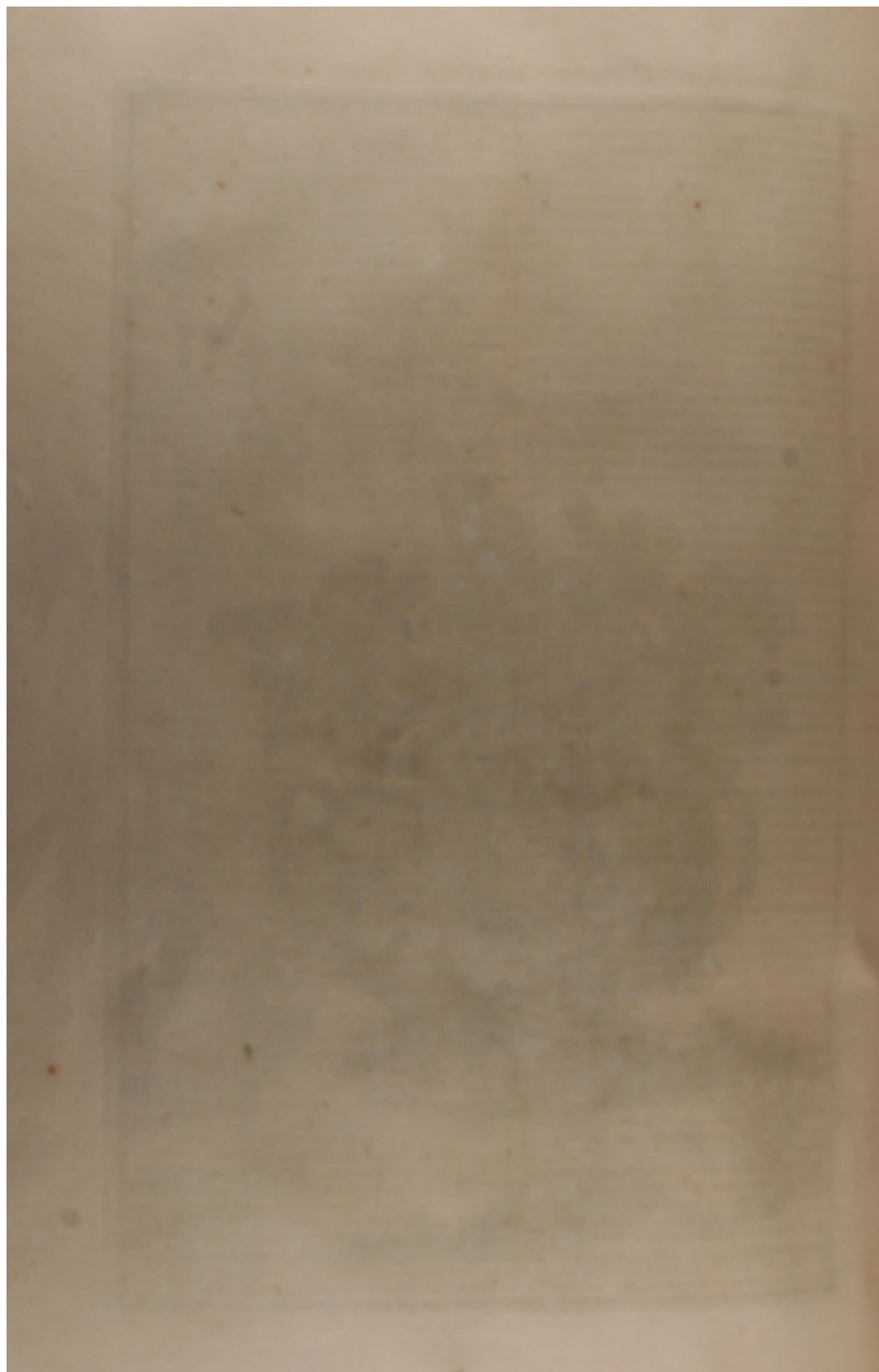
Eest in het *Neederlandsch* niet alleen *Verfichey- deezen naam*, maar ook dien van de *Wondkruyd* bij veele bekomen; wijl deeze *Plant* de kracht heeft, om alle onzuivere *Wonden* en *Zeeren* krachtig te reynigen, te verdrogen, en te hee- len. Word in het *Latijn* geheeten *TELEPHIUM*, of *CRASSULA*: in het *Hoogduytsch* *KNABENKRAUT*, *WUNDKRAUT*, en *FORTZWEIN*: in het *Fransch* *Jou- BARBE DE VIGNES*, *REPRISE*, of *FAVEESPESSIE*; en in het *Italiaansch* *TELEPHIO*, of *FAVA GRASSA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *verscheyden* aardige soorten; te weeten:

I. T.

SEDUM CRISPUM.

CERINTHE.

Us genoemd beyde in het Needer-Namen, landſch en in het Latijn; maar ook wel MARU HERRA, LEUCOGRAPHIS, en van zommige TELEPHIUM MACULOSUM: in het Hoogduyſch BERGHUNDSZUNG, en FLECKENKRAUT. in het Italiaanſch CERINTHA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend verſcheydene Verſcheydene ſoorten; als:

I. CERINTHE LATIFOLIA FLORE LUTEO; of Cerinthe met breede Bladeren, en een geele Bloem. II. FLORE RUBRO, of met een roode Bloem. III. FLORE ALBO, of met een witte Bloem. IV. FLORE CÆRULEO, of met een blauwe Bloem. V. FLORE TRICOLORE, of met een drie-verwige Bloem. VI. CERINTHE LATIFOLIA ASPERIOR FLORE LUTEO; of Cerinthe met ſteekende, wit-geplekte, breede Bladeren en geele Bloemen. VII. LATIFOLIA ASPERIOR FLORE TRICOLORE, of Cerinthe met wit-geplekte, ſteekende, breede Bladeren, en een Bloem met drierley verwen verciert, te weten, rood, geel, en purpur. VIII. CERINTHE ANGUSTIFOLIA, of Cerinthe met ſmalle Bladeren. Al te zamen zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, en wel-gemeste aarde: een vrije, genoeg ter Zon gelegene plaats, en tamelijk veel Water. Blijven niet meer dan eene Zomer in het leeven. Geeven in den Herſt volkomen rijp Zaad; en vergaan dan van zelfs, of door een kleyn rijp. Moeten derhalven, met een wassende Maan van Maert of April, door haar Zaad, in de aarde gelegd, en aangerwonnen worden.

KRACHTEN.

Cerinthe is van een verkoelende en te zamentrek- kende aart. *Dal. l. 21. c. 13.*

Anderhalve Scrupul van het Poeder der gedroogde Bladeren met een weynig Zaffraan in Wijn ingenomen, helpt de geene, welke Bleed overgeeven.

Het Kruid in roode Wijn gekookt, en daar van zomtijds een Roemertje gedronken, ſtopt de Buikloop, en de onnatuurlijke Vloeden der Vrouwen. Zuyverd ook, en geneest allerley Zeeren, Zweeren, Wonden, en de Geſcheurthejd.

Vermag voorts alle, wat van de Bernagie, of Borago gezegt is.

De Bloemen zijn zeer aangenaam voor de Byen, en worden zeer van haar begeerd, om uyt de zelve haren Honig te vergaderen. *Cluſius l. 2. c. 53. Plin. l. 21. c. 12.*

HAZENOOR.

A de gedaante der Bladeren dus in het Namen, Neederlandsch genoemd. Word in 't Latijn geheeten BUPLEURUM: in het Hoogduyſch WUNDKRAUT: in 't Italiaanſch BUPLEURO, of ook ORECHIA DI LIEVORE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie onderscheydene ſoorten, als:

I. BUPLEURUM LATIFOLIUM, of Hazenoor met breede Bladeren. II. ANGUSTIFOLIUM, of met ſmalle Bladeren. III. BUPLEURUM MINIMUM, of alderkleynſte Hazenoor. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve Bouwing en Waarneeming.

ſoorten; van welke hier

zeeten-derley worden aangewacen.

Oprechte Smeerwortel van Dioscorides.

Wortel.

Bladeren.

Knopjens.

Bloemen.

Zaad.

Wat voor een aarde zij beminnen.

Zaad.

Aanwinning.

Durant. hiſt. Pl. fol. 451.

Trag. l. 1. c. 122.

Plin. l. 27. c. 13.

I. TELEPHIUM VULGARE FLORE ALBO, of gemeene Smeerwortel met een witte Bloem; in deeze Geweſten van veele SINTJANSKRUYD genoemd. II. VULGARE FLORE PURPUREO, of gemeene Smeerwortel met een purpure Bloem. III. HISPANICUM MAJUS FLORE ALBO, of groote Spaanſche Smeerwortel met een witte Bloem. IV. HISPANICUM MAJUS FLORE PURPUREO, of Spaanſche groote Smeerwortel met een purpure Bloem. V. MINUS TOTUM PURPUREUM, of kleyn, geheel purpure Smeerwortel. VI. MINUS SEMPER VIRENS FOLIO DECIDUO, of kleyn, altijd groen-blijvende Smeerwortel, die eenige Bladeren laat vallen. VII. TELEPHIUM MINUS SEMPER VIRENS FOLIO NON DECIDUO, of kleyn altijd groen-blijvende Smeerwortel, welke gedurig al hare Bladeren behoud; die van FERRANTE IMPERATO, Neapolitaan, word geheeten TELEPHIUM LEGITIMUM, of oprechte Smeerwortel; en dan noch meer andere; al te zamen van de zelve Bouwing en Waarneeming.

De laaft-genoemde ſoort, of het TELEPHIUM LEGITIMUM FERRANTIS IMPERATIS, anders TELEPHIUM MINUS SEMPER VIRENS FOLIO NON DECIDUO, ſchijnd niet onbillijk te mogen gehouden worden voor het TELEPHIUM VERUM DIOSCORIDIS, of oprechte Smeerwortel van Dioscorides.

Deeze krijgt uyt een wit en boven dikachtig Worteltje vier, vijf, ook wel zes teedere, dunne, ronde, en bleek-groene Steeltjens, ontrent een hand, wat min of meerder, lang; van achter tot voor voorzien met veel kleyn, rond-en dikachtige, uyt den groenen blauwachtige Bladertjens; zittende digt bij, doch niet regt teegens over malkander; ook digt aan de Steel.

Hebben in het midden maar alleen een regt-doorgaande Adertje; waar uyt eenige weynige andere nauwlijks zichtbare voortschieten. Aan de voorſte punten der Steeltjens groeyen veele langwerpige, groene, in het rond digt bij een geſtelde Knopjens; in welke eenige dagen lang gezien worden kleyn, witte, Stars-wijze geſtelde Bloemtjens. Deeze vergaan zijnde, komen te voorschijn veele korte, groene, harde, en drie-hoekig-knoppige Huijsjens, gevuld met een kleyn zwart Zaad.

Al deeze ſoorten hebben liever een gemeene, luchtige, zandige, wel-gemeste, als ongemeste, of een ſteenachtige aarde: immers zoo geerne een opene, vrije, wel ter Zon gelegene, als een ſchaduwachtige plaats, en veel Water; doch zijn ook met matige vochtigheid te vreedten.

Bloeyen ieder jaar; en geeven gemeenlijk, in goede Zomers, volkomen rijp Zaad. Zijn hard van aart, en leeven lang. Konnen ſterke koude, en alle andere ongeleegentheeden der Winter uytſtaan. Worden vermeenigvuldigd, niet alleen door haar Zaad, 't welk met een wassende Maan van Maert of April, niet diep, de aarde in een Pot, of op een andere bequame plaats, word aanbevolen; maar ook door hare aangegroeyde jonge Wortelen, welke men op en met de gemelde tijd en Maan van de oude afneemt, en verplant.

KRACHTEN.

Smeerwortel, of Telephium, is koud en droog van aart, tot in den tweeden graad: ook fijn van deelen.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken; of het uytgeparſte Zap met Wijn ingenomen; en ook op de Wonden, Zeeren, en loopende Gaten gedaan, droogd en heeld niet alleen deeze gebreeken uyt-, maar ook inwendig. Stild daarenboven het bloeden der zelve, en geneest de Geſcheurthejd.

Het zelve Zap met Edik vermengd, verdrifft alle vlekken en Zomer-sproetelen des aangezihts: ook alle andere onzuiverheden der Huid.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paardemist voorzien: een opene, luchtige plaats, en matige vochtigheid. Konnen tamelijk koude verdragen; doch door een felle Vorst worden ze dikmaal van het leeven beroofd. Is derhalven geraadzaam, dat men eenige van de zelve binnens huys zet ten tijde der sterke koude, op een luchtige plaats, zonder haar veel vochtigheid te geeven; om'er niet geheel van beroofd te zijn, indien de buyten-stande een ramp mogt overkomen.

Zaad. In het tweede jaar bloeyen ze; en geeven, in Potten blijvende, volkomen rijp *Zaad*; waar meeze vergaan. Moeten derhalven in het Voorjaar, met een wassende Maan, in een Pot zijn gezayd, niet boven een stroobreedte diep. Niet anders, als door dit middel, konnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

K R A C H T E N.

Doel. *l. 21.* **H**Azenoor, of *Bupleurum*, is warm en droog van aart in den eersten graad.

Gr. 14. In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het Poeder der gedroogde Bladeren met Wijn ingenomen, geneest alle *inwendige Wonden*: ook de *uyt-wendige*, als men'er het Poeder op stroyd. Wordt ook gepreezen teegens het *Graveel*.

Ruellius *h. 2. c. 127.* De Bladeren, gestoten en met een weynig Zout vermengd, zijn goed voor de *Klieren*, en *Kropzweeren*, daar op gelegd. In Water gezoden, en gelegd op de Vrouwlikheyt, verdrijft de *na-smerten* der gebaarde hebbende Vrouwen. Zijn ook zeer goed, op *Wonden* gedaan, tot geneezing van de zelve.

Nicander *lib. de Theriac.* Het *Zaad* is droog en warm in den tweeden graad. Gepulverizeert, en gelegd op de *beeten* of *steeken* der *Slangen*, dienen om de zelve te heelen.

CXLIH HOOFDSTUK.

CHAMÆDRYS.

Naam. Oo wel in 't *Neederlandsch* als *Latijn* met deezen naam bekend, werd in 't *Hoogduytsch* geheeten *GAMANDER*, of *BATHENGEL*, in 't *Fransch* *GERMANDREE*, of *CHESNETTE*; en in 't *Italiaansch* *CHAMEDRIO*, *QUERCIVOLA*, of ook *CALAMANDRINA*.

Vier ver-scheydene soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend eenige veranderlijke soorten; te weten:

I. *CHAMÆDRYS MAJOR*, of *Groot Chamædrys*. II. *MINOR OFFICINARUM FLORE PURPUREO*, of *kleyne Chamædrys*, in d'*Apotheeken* en *Geneeskunst* gebruykelijk, met een *purpure Bloem*. III. *MINOR FLORE ALBO*, of *kleyne Chamædrys*, met een *witte Bloem*. IV. *CHAMÆDRYS FOLIIS LACINIATIS*, of *Chamædrys met gesneedene Bladeren*. Niet alle zijn ze van de zelve *Queeking*.

Grond. Eevenwel beminnen ze al t'zamen een goede, gemeene, zandige en wel-gemeste grond; zoo lief een opene, luchtige, als een donkere of schaduwachtinge plaats; en verdragen alle ongeleegentheeden des gantschen *Winters*.

Groot en kleyne Chamædrys. Het *CHAMÆDRYS MAJOR ET MINOR*, of *groot en kleyne Chamædrys*, van beyde de soorten, blijven lange jaren in 't leeven. Geeven in ieder *Zomer Bloemen*, maar noyt eenig volkomen rijp *Zaad*. Konnen echter genoegzaam *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*, welke men met een wassende Maan in *April* van d'oude afneemd en verplant.

Chamædrys met gesneedene bladeren. Het *CHAMÆDRYS FOLIIS LACINIATIS*, of *Chamædrys met ingesneedene Bladeren*, werd uyt cygener aard niet oud. Geeft de tweede *Zomer* niet alleen *Bloe-*

men, maar ook volkomen rijp *Zaad*, en vergaat daar mee. Moet derhalven, met een wassende Maan van *April* of *Maert*, op nieuws, niet diep, gezayd zijn. Anders ook komen ze, daar ze eens gezet zijn geweest, overvloedig genoeg van zelfs voort uyt het neergevallene *Zaad*.

K R A C H T E N.

CHamædrys is warm en droog in den derden graad, *Galen. lib. 1.* daar beneevens doorsnijdende, verdeelende, en *simp. 2.* zeer fijn van Stof.

In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchter een Roemertje gedronken, is goed teegens de *Pest*, *Laf. l. 3.* en *quade Lucht*: voor de *Geelzucht*, dikmaal ge-bruykt; voor de *beginnende Waterzucht*, *vallende* *Trag. l. 1.* *Ziekte*, en *Hoofdpijn*. Verdrijft de *Koortzen*, dood *de Wormen*; helpt de geene, welke met een kwalijk-ge-stelde *Milt* zijn belast. Doet gemakkelijk *Water* *lof-* *sen*: verwekt de *Maandstonden*. Geneest de *koude* *Pu-* *strijd* teegens het *Vergif*: neemt wech de verstopping van het *Ingewand*: heeld de *steeken* en *beeten* der *Slan-* *gen* en anderer *giftige Dieren*, als men het Poeder der gedroogde, of groene gekneusde Bladeren met *Edik* daar op legt. Verdrijft ook de *pijn der Lendenen*.

De *Oly* van het *Zaad* (in roode Wijn geweykt) gemaakt, is goed teegens de *Pestilentielle Zweeten*; en geneest zeer haastelijk de *versluykte*, *verwongene*, en *gebroke Leeden*, daar mee gestreeken zijnde.

De zelve *Oly* gemengd met het *Zap der Bladeren*, *Pin. l. 14.* verdrijft de *donkerbeyd* der *Oogen*, met een *Veertje* *6. 15.* daar in gedaan.

CXLIV HOOFDSTUK.

VELDCIPRES.

Ord in het *Neederlandsch* niet alleen *Verder-* *bus*, maar ook van zommige *Hoe* *de naam.* *LANGER HOE LIEVER* genoemd. In het *Latijn* *CHAMÆPITYS*, of *IVA MOSCHATA*: in het *Hoogduytsch* *SCHLAGKRAUT*, of ook *VERGISZ* *MLIN NICHT*: in 't *Fransch* *IVE MOSCHATE*, en in het *Italiaansch* *CHAMÆPITHIO*, of *IVA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vier *schoone* *Vier* *verander-* *lijke soor-* *ten.* zeer veranderlijke soorten, als:

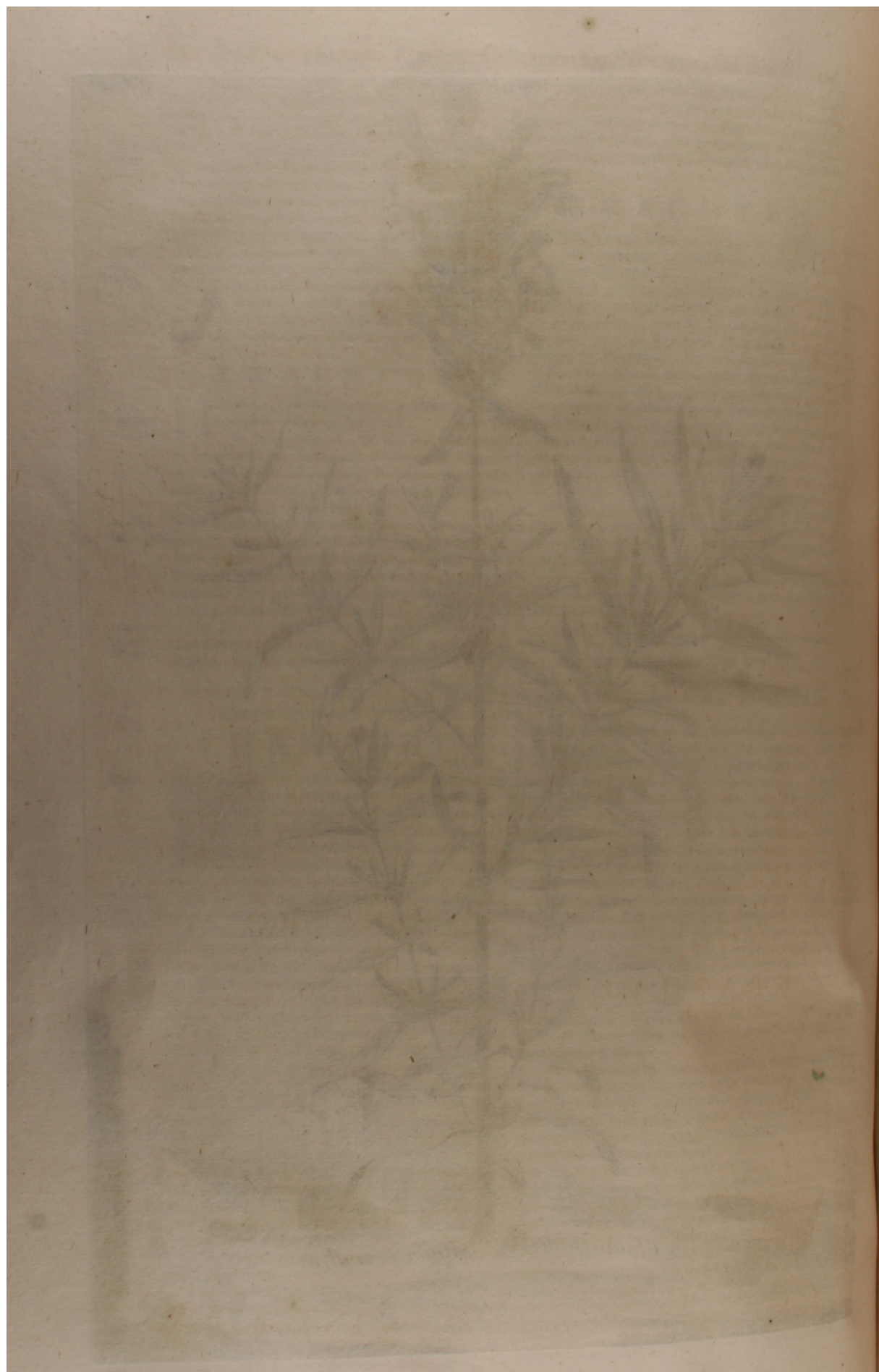
I. *CHAMÆPITYS OFFICINARUM FLORE LUTEO*, of *Veldcypres*, gebruykelijk in de *Apotheeken* en de *Geneeskunst*, met een *geele Bloem*. II. *FLORE ALBO*, of *met een witte Bloem*. III. *CHAMÆPITYS MAJOR PURPUREA*, *sive AUSTRIACA FLORE PURPUREO*, of *grootte Oostenrijksche Veld-cypres met een purpure grootte Bloem*. IV. *CHAMÆPITYS MAJOR FLORE CÆRULEO*, of *grootte Veld-cypres, met een schoone Hemel-blauwe Bloem*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bowwing* en *waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een gemeene, goede, zandige aar- *Grond.* *Zaad.* de, met een weynig twee-jarige Paardemist door-mengd: een vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en niet te veel vochtigheid; wijlze daar door lichtelijk verrotten. Geeven in onze Landen niet alleen *Bloemen*, maar ook volkomen rijp *Zaad*.

Het *CHAMÆPITYS FLORE LUTEO*, ET *FLORE* *Veld-* *pres,* *met* *albo*, of *Veld-cypres*, zoo wel met een *geele* als *wit-* *ten geel-* *ten witte* *Bloem*, blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven; want als het *Zaad* rijp geworden, en haastig neergevallen is, vergaan ze of van zelfs, of door een *kleyne Maan van Rijs*. Worden derhalven, met een wassende Maan van *Maert* of *April*, weer op nieuws, niet diep, gezayd, in een *varsch-omgefmeete* aarde. Maar ook zonder zaying slaan ze meest altijd overvloedig genoeg van zelfs op, door het neergevallene *Zaad*.

Het

Groote
Ooiten-
rijksche
Veld-ci-
pres met
een pur-
pure
Bloem;
en Veld-
cipres met
een blau-
we Bloem.

Aanwin-
ning.

Ooiten-
rijksche
Veld-ci-
pres met
een purpu-
re Bloem.

Veld-ci-
pres met
schoone
donkere
blauwe
Bloemen.

Het CHAMÆPITYS MAJOR PURPUREA, five AU-
STRIACA FLORE PURPUREO, of groote Oostenrijksche
Veld-cipres, met een heerlijke *purpure Bloem*, en CHA-
MÆPITYS MAJOR FLORE CÆRULEO, of Veld-cipres
met een *schoone, donker-blauwe Bloem*, groeyen beyde
meer dan een geheele voet hoog, en vergaan zoo haast
niet, maar blijven veele jaren lang in het leeven; als ze
op een warme plaats zijn gezet. Verdragen 's Winters
tamelijk-sterke koude, inzonderheyt als ze een weynig
gedekt worden voor te veel Reegen. Geeven elke
Zomer volkomen rijp Zaap, en schieten in het Voorjaar
uyt hare Wortelen nieuwe Schenten voort.

Worden aangewonnen, zoo wel door haar Zaad,
't welk met een wassende Maan van April in de aarde
van een Pot word gelegd, als door de aangegroeyde
jonge Wortelen, welke men op de zelve tijd, en met
de zelve Maan, van de oude voorzichtig afneemt en
verplant. Als deeze twee soorten eenige jaren oud ge-
worden zijn, ziet men al dikmaal, dat ze schielijk door
een selle Forst worden wechgenomen. Derhalven is
geraadzaam, dat men eenige weynige der zelve in een
Pot plant, om die in de Winter binnens huys te bewa-
ren, en met slegts een weynig vochtigheyt te onder-
houden; op dat men, indien de buyten-staande mogten
verferven, deeze in voorraad had.

Het CHAMÆPITYS MAJOR PURPUREA, of MA-
JOR AUSTRICA FLORE PURPUREO, groot Oosten-
rijksche Veld-cipres met een *purpure Bloem*, heeft zeer
smalle Bladeren, nauwelijks een halve stroom breed, ook
voor niet breeder als achter; doch voor in een puntje
eyndigende. De lengte is van een vinger-lid. Veele
staan'er bij malkander, aan dunne vierkante Steelten,
tegens over den anderen gesteld; bleek-groen van ver-
we, en een weynig ruygachtig.

Hier tegens zijn de Bladeren van het CHAMÆPI-
TYS MAJOR FLORE CÆRULEO, of Veld-cipres met
schoone donker-blauwe Bloemen (welke voort hooger
opschiet als de voorgedachte) twee vinger-leeden lang,
een geheel kleyn stroom, wat meer of minder, breed;
onder bleek, boven glad, slegt, en donker-groen;
aan de Steelten breedst; voor stompachtig-spits toe-
gaande, en in het midden voorzien met eenige Adert-
gen. De eerst-voort-spruytende Bladeren (altijd regt
tegens over malkander aan haar vierkant Steelte zittende)
zijn alderbreedst. Zommige weynige der zelve zijn
in het midden aan de eene zijde verciert met een uyt-
schietend puntje, gelijk een haakje. Deeze voort
schiet op uyt veelvoudige, bruyne, lange Veezelwortel-
len. Eer noch de Plant der groote Oostenrijksche Veld-
cipres gebloeyd heeft, zijn de Bladeren veel langer
en breeder, als daar na; ook met eenige Tandjen
voorzien.

K R A C H T E N .

Veld-cipres, of CHAMÆPITYS, is warm in den
tweeden, droog in den derden graad.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken; of
een Drachma van het Poeder der gedroogde Bladeren
met Wijn ingenomen, is goed voor al de gebreken van
Fuchs, lib. het Hoofd, Leever, en Nieren; de Heupen-pijn, of
Herb. cap. 341. Sciatica, dikmaal gebruykt zijnde bij inneeming. Ge-
Aegin. l. 7. 6. 3. neeft de koude- of druppel Pis; verdriest zeer gelukkig
de Geelzucht; scheyd het inwendig geronnen Bloed; ver-
wekt de Maandstonden; reynigt ook de Moeder, en 't
Ingewand.

Het Poeder met Honig-water ingenomen, ver-
wekt Stoelgang. Verzacht de rauwheyt van de Forst;
en met Honig gedaan op Wonden, oude Zeeren, en
Zweeren, geneest ze.

Het Kruid in Edik gekookt, en daar van gedronken,
jaagd terstond de doode Frucht uyt. Op der Vrouwen
borsten gelegd, verdriest der zelve hardig-
heyt.

CXLV HOOFDSTUK.

WATERLOOK.

En krachtig en zeer Medicinaal Ge- was, word in het Neederlandsch met deezee, en, mijns weetens, geenen anderen naam genoemd: in het Latijn geheeten, SCORDIUM: in het Hoogduitsch WASSER-BATTENGEL, WASSER-BETHONIEN, en LACHEN-KNOBLAUCH: in het Fransch SCORDION, CAMARATZ, of CHAMARAZ: in het Italiaansch SCORDIO, of BETTONICA AQUATILE.

Deeze Plant bemind een zandige, of ook geen zandige, doch goede en welgemeste aarde: liever een donkere, vochtige, of schaduwachtige, als een opene, luchtige plaats. Blijft lange jaren in het leeven. Geeft elke Zomer Bloemen, maar noyt in deeze koude Landen eenig rijp Zaad.

Verdraagt harde Forst, en allerley ongeleegentheden der Winter, zonder eenige schade: in welke zij wel al hare Bladeren verliest; doch de Steelten blijven groen, en leggen zeer kluchtig als plat ter aarden neer. Schieten ook in het Voorjaar op nieuws weer uyt. Wegens het gemelde gebrek van Zaad-voortbrenging kan ze niet anders vermeerderd worden, als door hare aangegroeyde, half en half boven de aarde kruypende jonge Schenten: welke men met een wassende Maan in April van de oude afsteekt, en verplant.

K R A C H T E N .

Waterlook, of Scordium, is verwarmende en verdrogende in den eersten graad: daarenboven zuiverende van aart.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, opend de verstoptheyt van de Leever, Nieren, Moeder, en Blaas: zuiverd het Ingewand: doet gemakkelijk Water lossen: geneest de koude Pis: verwekt der Vrouwen Maandstonden: is goed voor het Graveel, de Pest, en de derde-daagsche Koortzen. Ontlast de Forst van alle taye Fluymen: verzacht de Hoest, en de pijn der Zijden, welke haren oorsprong uyt koude heeft genomen. Helpt ook de gebrookene, gescheurde en gequetste Leeden. Weerstaat daarenboven zeer krachtig het vergif.

Twee Drachmen van het Poeder der gedroogde Bladeren met Honig-water, roode Wijn, of ander nat ingenomen, stild de roode Loop, en neemt de Maag-pijn wech.

Het Kruid groen gestoten, of het daar uytgeparst te Zap op Wonden en oude Zweeren gelegd, geneest de zelve, en verteerd het te overvloedig daar in gewassene Vleesch. Heeld desgelijks de beetten der giftige Dieren.

CXLVI HOOFDSTUK.

SCORDOTIS van PLINIUS.

In het Neederlandsch dus genoemd; Naam, desgelijks in het Latijn SCORDOTIS PLINII, om dat Plinius dit Genus alder-eerst met dien naam bekend heeft gemaakt. In het Italiaansch al met SCORDOTE DI PLINIO.

Krijgt in deeze Landen, uyt een dikke, korte, doch onder spits toegaande, en zwarte Worrel, vierhoekige, ruyge Steelten, ruym een voet hoog opschietende: aan welke witte, wollige, dikachtige Bladeren voort.

Gefalte
der Blade-
ren.

voortkomen, in gedaante zeer over-een-komende met die van het *Marrubium*, of *gemeen Malrove*; ook in grootte niet veel van de zelve verschillende. Zijn een weynig langwerpig-rond; aan de kanten gekartelt, niet diep, doch rondachtig. Staan regt teegens over malkander gesteld, rustende op hare korte *Steeltjens*. De breedte is van een duym; de lengte van ontrent 't lid eener vinger; van binnen doorlopen met veele genoegzaam zichtbare *Aderen*. Heet van smaak zijn ze, en onlelijk van reuk, gelijk *Knoplook*.

Knoppen.

Op de voorste punten harer *Steeltjens*, zich gemeenlijk een weynig neerwaarts buygende, komen te voorschijn tamelijk-veele, bij malkander in een groote O-vaals-wijze rondte te zaam-gevoegde, langwerpige *Knoppjens*, bijna op de manier van een rondachtige *Ayr*: waar uyt zich veele *Bloemtjens* vertoonen, wit-verwig, en die van de gemelde *Malrove* gelijk. Deeze ver-geaan zijnde, ziet men een kleyn, rond, en zwart

Bloemen.

Zaad.

Zaadje.

Wat voor
een grond
zij bemin-
nen.

Zij bemind een goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paardemist, en het Mol uyt verdorvene Boomen, of der verrotte Boom-bladeren doormengd: een opene, warme, wel ter Zon geleegene plaats, voor alle koude Winden beschut, en tamelijk veel vochtigheid.

Reuk.
Bloemen.
Zaad.

Geeft, gelijk wij alreeds gezegt hebben, een *reuk* van zich, gelijk die van de *Knoplook*, evenwel niet zoo sterk. Blijft veele jaren in het leeven. Brengt ieder *Zomer* goede *Bloemen* voort, doch geen volkomen rijp *Zaad*, anders als bij een bequame Jaarstijd.

Hoedanig
waar te
neemen.

Verdraagt ongeerne veel koude *Hersjt-reegenen*, *Sneeuw*, of sterke *Vorst*, want hier door komt ze lichtelijk aan hare *Wortel* te verrotten, of op een andere wijs te verderven. Word derhalven, met een wassende Maan van *April* of *May*, in een Pot zoo wel gezayd als geplant: in het begin van *October*, wat eerder of later, na gelegenheid van de bequaamheid of onbequaamheid der Jaarstijd, binnens huys op een luchtige plaats gezet; gedurende de *Winter-koude* met een weynig lauw-gemaakt Reegen-water van boven begoten; en als de Vensteren gesloten worden, de vuurstoking aanvangd, moet men haar verre van den Oven stellen, vermits ze den zelve niet lang kan verdragen. Was derhalven beeter, dat men haar, indien 't bequaamelijk kon geschieden, bragt op een heldere, geen dampige plaats, daarze zonder vuur; maar ook zonder vrees van te bevrozen kan zijn, tot dat de sterke *Vorst* voorbij is. Een *verwelfde Kelder* zou hier toe wel kunnen dienen: doch men moet haar zeer nauw wachten voor *beschemmeling*: ook niet weer buyten brengen, voor in het begin, of ontrent de helft van *April*; met een aangename Lucht en Reegen. Dan noch moet men haar wel waarneemen en dekken voor veel *Water*, *koude nagten*, en *bayrige Winden*.

Aanwin-
ning.

Word alleenlijk *vermeenigvuldigd* door haar *Zaad*; 't welk men op de genoemde tijd, en met de gemelde Maan, de aarde in een Pot aanbeveeld.

K R A C H T E N .

Plin. l. 25.
c. 6.

S Cordotis is warm en droog in den eersten graad; ook een weynig te zamentrekkende, scherp en bitter op de tong; daarbenevens versterkende, openende, en afvagende van aart.

Joh. Pama
in descript.
Mont.
Baldi.

In Wijn gezoden, en 's morgens nuchteren een Roemertje daar van gedronken, of het *Zap* in de *Wonden* gedaan, of het zelve met Wijn ingenomen, geneest de beet en steeken der *Adderen*, *Slangen* en anderer giftige *Dieren*. Weerstaat zeer krachtig allerley vergif; versterkt de *Maag*; doet *Zweeten*, en verwekt der *Vrouwen Maandstonden*.

Een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn, of eenige andere vochtigheid ingenomen, *verstoppt* het *Ligchaam*.

Een of twee *Drachmen* van het uytgeparfste *Zap* *Aljuno* de met Zuyker vermengd, maakt de *Fluyten* los; is *Pl. 251.* goed voor den *Hoest*; doet de *Vrucht* gemakkelijker *ter l. 2. c. 34.* *Weereld* komen. Reynigd en geneest *Wonden* en *Zweetren*, daar in gedaan zijnde.

CXLVII HOOFDSTUK. O O G E N K L A A R .

Niet alleen in het *Neederlandsch* dus, *Verder* maar ook bij veele met de Naam van de *naam* *Gouwe* bekend. Word in het *Latijn* geheeten *CHELIDONIUM*, *coeli* *donum*, dat is, een *gaaf van den Hemel*, wegens hare voortreffelijke deugden; en *HIRUNDINARIA*, *SWALUWENKRUYD*, om dat de *Swaluwen* hare *blinde jongen* de *Oogen* daar mee openen: in het *Hoogduysch* *SCHOLWURTZ*: in het *Fransch* *ESCLERE*, of *ESCLAIRE*: in 't *Italiaansch* *CÉLIDONIA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier *Vier* onderscheydene foorten, als:

I. *CHELIDONIUM MAJUS VULGARE*, of *gemeen groot Oogenklaar*. II. *CHELIDONIUM MAJUS FOLIIS DISSECTIS*, of *groot Oogenklaar met gesneedene Bladeren*. III. *CHELIDONIUM MINUS FLORE SIMPLICI*, of *kleyn Oogenklaar met een enkele Bloem*; ook genoemd *KLEYN GOUWE*, en *SPEENKRUYD*: in het *Hoogduysch* *KROTENDILL*; in het *Fransch* *ESPARGOUTE*: en IV. *CHELIDONIUM MINUS FLORE PLENO*; of *kleyn Oogenklaar met een dubbele Bloem*, Alle zijn ze van eenen de zelve *Queeking*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, of *Gruel* geen zandige; een ongemestte zoo wel als gemestte aarde: zoo lief een schaduwachtige als eene opene plaats, en veel *Water*. Konnen seld *Vorst* zonder eenige schade uytstaan, en blijven veele jaren in het leeven.

De *kleyne* geeven ieder *Voorjaar*, de *grote* in de *Bloemen* *Zomer*, *Bloemen*, en ook volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *Maart* in de aarde word gelegd. Niet alleen deezer wijs worden ze *aangewonnen*, maar ook door hare aangegroeide *jonge Wortelen*: welke men op de genoemde tijd, of ook wel in *Augustus* *Aanwin-* (inzonderheid de *kleyne*, welke dan zonder loof, ving.

en de *Worteltjens* bloot in en boven de grond gevonden worden) van de *oude* afneemt, en gevoeglijk verplant. Daarenboven slaan ze, ter plaats daarze gezet zijn, van zelfs genoegzaam overvloedig op.

K R A C H T E N .

Het groot *gemeen Oogenklaar*, of *Chelidonium Fuchs. h. 1.* *maius vulgare*, is warm en droog in den derden *Pl. c. 333.* graad; sterk afvagende van aart.

De *Bladeren* en *Wortelen* met Anijs in Wijn ge- *Dijst. l. 2.* zoden, en daar van een weynig gedronken, opend de *c. 211.* verstoptheid van de *Leever* en *Gal-blaas*. Geneest de *Geelzucht*, als ze zonder groote *Koorts* is, en alle *in-* *wendige quetznuuren*.

Het uytgeparfste *Zap* met Zuyker, Honig, of *Plin. l. 25.* *c. 8.* iet anders getemperd, en in de *Oogen* gedaan, verdrijft der zelve *Schellen*, en *Zweering*: scherp het *Gezicht*: geneest de *Melaarsche schurftigheid*, *sprekt* *Vuur*, de *Wonden*; alle quade en voortteende *Zweeringen*. Het zelve verrigt ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*.

De *Wortel* en *Bladeren* met een weynig Oly van *Ca-* *Dodon. in* *Add. l. 2.* *c. 29.* millen gestoten, warm gemaakt, en dan op den *Buyk* gelegd, verdrijft het *Colijk*; desgelijks de *Moeder-smerten*. Met Edik gestoten, verjaagd de *Hoofdpijn*, wanneer men dit mengzel strijkt op het *Voorhoofd*, en de slapen des *Hoofds*.

De

Galen. lib. 8. De *Wortel* in de Mond geknauwd, of in Edik gekookt, en de Tanden warm daar meê gewasschen, neemt de *Tand-pijn* wech.

Een hand vol groene *Bladeren* in een nieuwe Kans-pot met Reegen-water een uur lang gezoden, en zoo warm twee of drie dagen achter malkander opgelegd, verdrijft de *pijn* en het *zwellen der Vingeren*, der *Teeen*, en andere vurigheyd aan deeze Leeden. Doed ze zonder snijden doorbreken, en heeld ze.

Anderhalve *Scrupel* van het *Extraït*, gemaakt uyt deeze *Plant*, met *Wijn* ingenomen, opend de *Aderen*, en doet *Braken*.

Ægin. l. 7. cap. 3. Het *Chelidonium minus*, of *kleyne Oogenklaar*, is heet en droog in den vierden graad; scharper als het *gemeene groot Oogenklaar*.

Het *Zap* der *Bladeren* en *Wortelen* met *Wijn* vermengt, en op de *Speenen*, of *Takken*, aan het *Fondament* gestreken, verdrijft de zelve: desgelijks ook de *koude gezwellen*, en *hardigheyd der Vrouwen Borsten*.

Tragus l. 1. c. 33. In *Vijge-bladeren* gewonden, onder de afch gebraden, dan gepulverizeert, en met *Lijnzaad-oly* vermengt, vernigt eenen het zelve.

Camerar. l. 2. c. 115. De *Bladeren* en *Wortelen* gestoten, en opgelegd, genezen ook de *zwellingen der Keel*; de *Kanker*, en andere *vijle zweeren*. Verdrijven de *Wratten*, en de *Anbeyen*.

CXLVIII HOOFDSTUK. CONDRIÏLE.

Naam.

Et deezen, en, mijns weetens, met geen anderen Naam in het *Neederlandsch* en *Hoogduytsch* bekend. In 't *Latijn* desgelijks *CHONDRILLA*. In 't *Italiaansch* meede *CONDRIÏLE*: maar ook *TERRACREPOLO*.

Hier van zijn mij in haren aart eenige veranderlijke soorten bekend geworden, als:

I. *CHONDRILLA TENUIFOLIA PURPUREO SEMINE NITIDO DECIDUO*, of *Condriïle met teedere Bladeren, purpure Bloem, en haastig neervallend Zaad*. II. *CHONDRILLA VIMINEA*, of *Condriïle met rijsachtige Steelten*. III. *MAJOR FLORE LUTEO*, of *grootte Condriïle met een geele Bloem*. IV. *CYANI FOLIA FLORE LUTEO*, of *Condriïle met Bladeren van Koorn-bloemen, en een geele Bloem*. V. *MINOR FLORE CÆRULEO*, of *kleyne Condriïle met een blauwe Bloem*. VI. *CHONDRILLA CORONOPIDES FLORE CÆRULEO*, of *Condriïle met Bladeren van Kraayvoet en blauwe Bloemen*. Behalven deeze zijn'er noch meer andere; niet alle van eenereley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige *Paardemist* doormengd: een opene, luchtige, wel ter *Zon* gelegeene plaats, en weynig *vochtigheyd*. Men bevindt ze teeder van aart te zijn.

Het *CHONDRILLA MAJOR FLORE LUTEO*, of *grootte Condriïle met een geele Bloem*: het *CHONDRILLA TENUIFOLIA PURPUREO SEMINE NITIDO*, of *Condriïle met teedere Bladeren, purpure Bloem en blinkend Zaad*, en het *CHONDRILLA VIMINEA*, of *Condriïle met rijsachtige Takken*, blijven niet meer dan een *Zomer* in het *leven*. Worden derhalven ieder jaar, met een wassende *Maan* van *Maert* of *April*, na tijds *geleegentheyd*, op een warme en drooge plaats gezayd, niet diep in de aarde. Geeven in den *Herfst*, of ook wat later, rijp *Zaad*, en versterven daar meê. Doch de *CHONDRILLA VIMINEA*, of *Condriïle met Rijsachtige Takken*, draagt niet elke *Zomer* in onze *Gevelten* *Zaad*.

Kleyne Condriïle De *CHONDRILLA MINOR FLORE CÆRULEO*, of *kleyne Condriïle met een blauwe Bloem*, en *CHON-*

DRILLA CORONOPIDES CÆRULEA, of *blauwe Condriïle, met een gedaante van CORONOPUS*, of *Kraayvoet*, vergaan niet zoo haast. Zijn echter teeder van aart, en konnen niet wel *koude Herfst-reegenen, Vorst*, of andere ongeleegentheeden der *Winter* verdragen. Worden derhalven, met een wassende *Maan* van *Maert* of *April*, in *Potten* hol en *luchtig* gezayd; niet verplant: in *Oktober* binnens huys gebragt, op een bequame plaats, daar ze *Lucht* en *Zon* konnen genieten door de *Vensteren*, tot dat de *koude* zulks komt te verbieden. Men moet ze droog bewaren, en in het begin van *April*, met een zoete *Lucht* en aangename *Reegen*, weer buyten stellen, doch wel wachten en dekken voor *koude nagten*, veel *vochtigheyd*, en *schrake, bayrige Winden*.

Zij *Bloeyen* in de tweede *Zomer* zeer vermakelijk; en volkomen rijp *Zaad* voortgebragt hebbende, verderven gemeenlijk. Het gemeldde *Zaad* moet met een wassende *Maan* van *April* de aarde aanbevolen zijn, in een *Pot*, hol en *luchtig* gezayd, niet boven een *Stroobreed* diep. Hier door kan men ze alleenlijk *aanwinnen*.

Het *CHONDRILLA CYANI FOLIA FLORE LUTEO*, of *Condriïle met geele Bloemen, en Bladeren van Koorn-bloem*, blijft vele jaren in het *leven*. Verdraagt sterke *koude*, en andere ongeleegentheeden des tijds. *Bloeyd* de halve *Zomer* door, en zomtijds noch langer; doch geeft geen volkomen rijp *Zaad*, dan met goede, drooge, en warme jaren. Kan echter noch zoeterlijk *aangevonden* en *vermeengvuldigd* worden door hare aangegroeyde *Wortelen*, welke men met een wassende *Maan* in *April* of *May* van de *oude* afneemt en verplant.

K R A C H T E N.

DE *Condriïle*, of *Chondrilla*, is koud en vogt in den tweeden graad; ook een weynig te zamentrekkende van aart.

Zoo wel de *Wortelen* als de *Bladeren* in een *Salade* gegeten, zijn niet onaangenaam. Doen de *spijzen wel vertere*; en versterken de *Maag*.

In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, neemt wech de *verstoptheyd der Liever* en *Milt*; geneest ook de beetten der *dolle Honden*, en van allerley *giftige Dieren*.

De *Bladeren* gestoten, en op de *Wratten* gelegd, na dat men de zelve eerst met een *Spelde* geopend heeft, doen de zelve verdwijnen.

Het *Zaad* gepulverizeert, (inzonderheyd van het *C. Duran-Chondrilla Ferrucaria*, het welk ook *Cichorium Verucosum* word genoemd) en daar van een *Leepel* vol drie dagen achter malkander, met een afgaande *Maan* ingenomen met *Wijn*, neemt ook in een korte tijd alle *Wratten* wech.

Het uytgeparfte *Zap* met *Wijn* ingenomen, stild en doet ophouden de *Bnykloop*.

CXLIX HOOFDSTUK.

C I C E R E N.

Iet alleen in het *Neederlandsch* dus, *Namen*, maar ook van veele *ERVEN* genoemd. In het *Latijn* *CICER*; en *ERVUM*: in het *Hoogduytsch* *RICHERN*: in het *Fransch* *CICES*, of *CHICES*; en in 't *Italiaansch* *ERVO*, of *CECI*.

Hier van zijn mij in haren aart veele veranderlijke soorten bekend, te weeten:

I. *CICER SATIVUM*, of *tamme Ciceren*. II. *CICER ARIETINUM RUBRUM ET ALBUM*; of *roode en witte kantige Ciceren*. III. *CICER SYLVESTRE*, of *wilde Ciceren*; en dan noch veel meer andere, onnodig hier opgeteld

Hh

Bloemen.
Zaad.
Aanwin-
ning.

Condriïle
met geele
Bloemen,
en Bladen
van Koorn-
bloem.

Galen lib. 8.

Dodon. in Addit. lib. 21. c. 17.

Lanicer. l. 2. c. 124.
Diof. l. 2. c. 161.
Matth. in Diof. l. 2. c. 125.

C. Duran-Chondrilla Ferrucaria, het welk ook *Cichorium Verucosum* word genoemd) en daar van een *Leepel* vol drie dagen achter malkander, met een afgaande *Maan* ingenomen met *Wijn*, neemt ook in een korte tijd alle *Wratten* wech.

Veele ver-
anderlijke
soorten.

opgeteld te worden, wijlze doch al te zamen, behalven eene, zoo veel mij bekend is, van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming* zijn.

Grond.
Zaad.
Aanwin-
ning.

Zij beminnen alle een goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdmist doormengd: een vrije, warme, wel-geleegene plaats, en matige vochtigheid. Geeven in den *Herfst* hare *Vruchten*; doch die niet dan met goede *Zomers* volkomen rijp worden; en daar mee vergaanze. Moeten derhalven met een wassende Maan van *April* of *May* t'elkens weer gezayd, doch te vooren het *Zaad* vierentwintig uren lang in Water geweykt zijn.

Wilde
Cicer van
Lobel.

Het *CICER SYLVESTRE LOBELII*, of wilde *Cicer* van *MATTHIAS DE LOBEL* beschreeven, vergaat niet ieder jaar, maar word vrij oud. Kan zeer sterke *koude*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaen. *Bloeyd* langdurig; en geeft, bij warme jaren, volkomen rijp *Zaad*, het welk in zwarte *Blaasjens* bij malkander zit. Met een wassende Maan van *April* of *May* word het in de aarde eens Pots gelegd, en door dit middel kan ook deeze foort alleenlijk *vermeengvuldigd* worden.

K R A C H T E N .

Fuchf. hist.
Pl. fol. 101.

DE *tamme Ciceren*; of *Cicera sativa*, zijn warm en verdrogende in den eersten graad; ook zuiverende, verteerende, en alle grove koude vochten dunmakende.

Diosc. l. 2.
c. 126.
Averroes
lib. Simp.
cap. 39.
Galen. lib.
Med. Simp.
6.
Trag. l. 1.
c. 10.

In Water gekookt met Rosmarijn, en een weynig Caneel, of *Wortelen* van *Peterzelie*, zijn bequaam en goed om te eeten; want ze verwekken *vrolijkheid* in 't *Gemoed*; doen 't *Water* der *Blaas* voortschieten: geeven een goede *verwe* aan 't *Ligchaam*: verwekken de *Maandstonden*: vermeerderen de *Melk* in der *Vrouwen* *Borsten*: ook het *Zaad*; en maken lust tot het *Echtwerk*. Openen de verstophtheid der *Leever*, *Nieren*, *Milt*, en *Galblaas*. Zijn echter ondienstig voor de geene, welke eenig gebrek der *Nieren*, of in de *Blaas* gevoelen. Verwekken ook winden in den *Buyk*.

Serapio lib.
Simp. c. 30.

Het *nat*, waar in ze met Rosmarijn gezoden zijn geweest, gebruykt, breekt de *Steen*, en drijft het *Graveel* af. Word daarenboven zeer dienstig geoordeeld voor de zulke, welke met de *Geel-* en *Waterzucht* zijn beladen.

Dodon. in
Addit. l. 17.
c. 14.

Gezoden, gepulverizeert, en gelegd op de *gezwel-*
len der heymelijke Leeden; op de *beeten der Slangen*, op de *gaten* en *lopende zweeringen des Hoofds*, op allerley *Ruydigheid* en *quade Schurftigheid*, geneest de zelve. Verdrijft desgelijks alle *vlekken*, *Zomer-sproeten* en andere onzuiverheden in het *Aangezicht*, of op andere plaatzen der *Huyd*, daar mee bestreken zijnde.

Het zelve *Meel*, of *Poeder*, met *Garstenmeel* en *Honig* vermengd, is zeer goed teegens *booze voort-*
etende zweeringen, en de *Kanker*; daar opgelegd.

Æginet. l.
7. c. 3.

De wilde *Ciceren*, of *Cicer Sylvestre*, vermag al het zelve: doch zoo veel krachtiger werkende, ook zoo veel warmer en drooger zijnde, als ze de *tamme* in bitterheid en scharphheid te boven gaat.

CL HOOFDSTUK.

L I N Z E N .

Namen.

Oerd, zoo in het *Neederlandsch* als in 't *Hoogduytsch*, deezen, en, mijns weetens, geen anderen naam. Word in het *Latijn* geheeten *LENS*, of *LENTICULA*: in 't *Fransch* *LENTILLE*, en in het *Italiaansch* *LENTICCHIE*.

Twec
soorten.

Hier van worden gevonden, en zijn mij in haren aart bekend, twee bijzondere soorten, als:

I. *LENS SATIVA MAJOR*, of *groot tamme Linzen*.
II. *LENS SATIVA MINOR*, of *kleyne tamme Linzen*:
Beyde van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige grond, met slegts een weynig oude *Mist* vermengd: een opene luchtige plaats, en niet veel vochtigheid.

Brengen in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad* voort; en daar mee vergaanze. Moeten derhalven met een wassende Maan van *April* weer op nieuws gezayd zijn. En ook alleenlijk hier door konnen ze *vermeengvuldigd* worden.

K R A C H T E N .

DE *Linzen* zijn verdrogende van aart, tot in den tweeden graad, ook matig warm, en koud; daar enboven te zamentrekkende.

Gekookt, of gebraden, zijn ze zwaar te verteeren: geeven quaad voedsel: maken een grof, ongezonder *Bloed*: veroorzaken veele *Winden*; zijn daarbenevens ondienstig voor alle *Zeenuwen*, en de *Longe*. Stoppen het *Ingewand*; de *roode*, en alle andere *Buykloop*. Dooden de *Wormen*. Verteeren alle *Galachtige* en *Waterige vochtigheeden* des *Ligchaams*. Zijn zeer schadelijk voor de menschen van een drooge natuur. Maar daar teegens bequamer voor de *Paerden*, om haar de vergane *eetenlust* te doen weer bekomen.

In zout Water gezoden, gepulverizeert, en op der *Vrouwen Borsten* gelegd, doet de *geklonterde Melk* *scheyden*, en *verteerd* de zelve, als ze te veel is.

CL HOOFDSTUK.

O C H R Y S . der GRIEKEN.

DU in het *Neederlandsch*; en in 't *Nam.*
Latijn *OCHRYS GRÆCORUM* genoemd.

Bemind een goede, gemeene, zandige, en matig-gemeste aarde: een vrije, luchtige, wel ter *Zon* geleegene plaats, en weynig *Reegen*.

Geeft in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*; en verdroogd dan van zelfs, of word door slegts een *kleyne Rijp* van 't *leeven* beroofd;

Derhalven moet haar *Zaad* met een wassende Maan van *April* t'elkens op nieuws in de aarde worden gelegd; niet diep. Alleen door dit middel kan men ze *vermeengvuldigen*, en *eeuwigdurend* maken.

K R A C H T E N .

DE *Vruchten*, of *Erweten*, van dit *Gewas*, zijn Gebruyk warm in den eersten, en droog in den tweeden graad.

Tweemaal gezoden, en het eerste Water wech getogoten (gelijk men gemeenlijk omtrent deeze *Vruchten* doet) zijn de *Maag* onaangenaam, en geeven aan 't *Ligchaam* quaad voedsel.

Eevenwel tot *Poeder* gemaakt, en met *Zuyker* of *Honig* vermengd, zijn ze niet ondienstig voor de *Borst*. Want ze zuiveren de zelve van alle *dikke* en *taye vochtigheeden*, of *Fluymen*; en verdrijven de *Winden*.

Het *Meel*, of *Poeder*, in *Wijn* gekookt, en op de *beeten der dulle Honden*, ook anderer *giftige Dieren* gelegd; desgelijks op *Zeeren*, *Zweeren*, en *sprentk Vuur*, zuiverd en verdrijft, of geneest de zelve.

CLII HOOFDSTUK.

ERWETEN.

Namen.

Leder genoeg bekend. Worden in 't *Neederlandsch* ook wel PEULEN en POELEN genoemd: in het *Latijn* PISUM, en ERVILIA: in 't *Hoogduytsch* ERBSEN; en in het *Italiaansch* BISO, of PISELLI.

Vijf bijzondere soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vijf bijzondere soorten; namentlijk:

I. PISUM MAJUS FUSCUM ANGULOSUM, of *grootte granne Erweten*. II. PISUM MINUS LUTESCENS PUTAMINOSUM, of *kleyne, gemeene geele* (veeltijds gezegt *witte*) *Erweten met Schellen*. III. MINIMUM LUTESCENS PUTAMINOSUM, of *zeer kleyne geele Erweten met Schellen*, boven de andere aangenaam van smaak. IV. LUTESCENS MINUS SINE PUTAMINE, of *geele Erweten zonder Schellen*. V. PISUM MINUS VIRESCENS, of *groene kleyne Erweten*. Alle van de zelve *Bouwving* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een gemeene goede, liever zandige als kleyige, en matig-gemeste aarde: een opene, luchtige, vrije, drooge, wel ter Zon geleegene plaats, en weynig Water; inzonderheyd als ze in de *Bloem* staan. Geeven in den *Herfst* rijpe *Vruchten*, en vergaan daar na. Worden derhalven weer gezayd met een afgaande Maan; want dan krijgen ze minder *Bladeren* en veel meerder *Vruchten*. In tegendeel, met een wassende Maan bekomen ze weynig *Vruchten* en veel *Bladeren*. Op geen andere wijze, als door *zaying*, konnen ze *aangevonne* en *vermeengvuldigd* worden.

Zaying met een afgaande Maan, en waarom,

Smaakelijke Erweten te winnen.

Uyt de *granne Erweten*, of met *Schellen*, moet men, om te *zayen*, de zulke zoeken, die van de *Wormen* een weynig, of al wat veel *gebeeten* zijn geworden: want de *ervarentheyd* heeft geleerd, deeze de beste te zijn, om de *smaaklijkste Vruchten* te bekomen.

Hoe ze voor de zaying geweykt moeten worden.

De ERWETEN of PEULEN *zonder Schel* moet men niet voor het laatste *Quartier* der Maan in *Maert*, ontrent een vinger-breedte diep, in de aarde leggen; na dat ze eerst vierentwintig uren lang in *half Water half Melk* hebben geweykt. Want dus verliezen ze t'elkens weer al hare *zomigheyd*, welke ze in deeze koude Landen uyt eygener aart aan zich neemen: waar door ze ook met 'er tijd gantschelijk komen te verbasten, en hare lieflijkheyd te verliezen. Maar door de gemelde weyking worden ze in hare eygenschap verbeterd, en blijven daar in zonder verandering goed.

Wat men doen moet, om vroeg Peulen te hebben.

Indien iemand begeerig is, vroeg, en drie weeken of daar ontrent eerder als anders Erweten te hebben, die zetteze tamelijk digt in de voorgedachte Grond, na het laatste *Quartier* der Maan in de Maand *November*, voor de *Vorst*, zonder haar in de *Winter* te dekken; zoo dat ze geen of weynig *Wortel* konnen schieten. Deezer wijs zullen ze voortgroeyen en opwassen, eer de andere in het *Voorjaar* eens in de aarde konnen gebragt worden; en men krijgt'er *Peulen* aan, ten minsten veertien dagen vroeger: inzonderheyd als men ze plant in lange rijen, anderhalve voet van mal-kander, op dat'er de *Zonnestralen* tusschen door mogen spelen; en dat men ze luchtig voorziet met Rijs van *Willige-boomen*. Deezer wijs groeyen ze ook dies te beeter, en brengen meerder *Vruchten* voort. Zie hier bij na het *Hoofdstuk* van de WITZEN.

KRACHTEN.

Tragula. 6.9.

DE Erweten zijn koud en vochtig van aart, in den eersten Graad.

Zij geeven aan het Ligchaam goed voedsel: stillen den *Hoeft*; zuiveren de *Borst*; verwekken

eetenslust; maar veroorzaken *Winden*; echter niet zoo sterk als de *Boonen*.

In Loog, of Pis, gezoden, en daar mee gewasschen, *Camerari* geneest de *Schurftheyd des Hoofds*. Verdrijft ook de *vlekken* en onzuiverheden des *Aangezichts*. Met *Garstenmeel* en Honig gekookt; dan plaasters wijze opgelegt, verzachten ze alle finerten der *Gezwellen*, en verdrijven de *quade Zeeren*.

CLIII HOOFDSTUK.

BOONEN.

Niet minder bij elk bekend, als de *bo* *verschey* *ven* gemelde *Erweten*, hebben in 't *de namen* *Neederlandsch* geen anderen naam. Worden in het *Latijn* geheeten FABA: in het *Hoogduytsch* BOHNEN: in het *Fransch* FEBUES; en in het *Italiaansch* FAVA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend zes onderscheydene soorten; te weeten:

Zes verscheyden soorten.

I. FABA SATIVA MAJOR ALBICANS, of *grootte tamme witte Boonen*. II. MAJOR RUBICUNDA, of *grootte tamme roode Boonen*. III. MINOR ALBA, of *kleyne witte Boonen*. IV. MINOR NIGRA, of *kleyne zwart-bruyne Boonen*. V. FABA GRÆCA MAJOR, of *grootte Grieksche Boonen*. VI. FABA GRÆCA MINOR, of *kleyne Grieksche Boonen*. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve *Bouwving* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, luchtige, diep-omgegraven, zoo wel kleyige als zandige, wel-gemeste grond: een vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Reegen, tot dat ze aan het *Bloeyen* geraken. Geeven voor de *Winter* hare *Vrucht*, en versterven dan. Moeten derhalven in *Maert*, na het laatste *Quartier* der Maan, op nieuws in de aarde zijn gezet, niet boven een vingerbreedte diep, hol en luchtig.

Wat voor een aarde zij beminnen.

Men plant ze ook wel (gelijk in het voorgaande *Hoofdstuk* van de ERWETEN is gezegt) in *November*, met de genoemde Maan, even voor de *Vorst*, op dat ze voor de zelve niet mogten uytwassen; dan *vriezen ze* niet dood: brengen ook in de volgende *Zomer* twee of drie weeken vroeger als anders rijpe *Vruchten* voort. Zie hier bij na 't *Hoofdstuk* van de TURKSCH-BOONEN, en van LATHYRUS.

Om vroeg Boonen te krijgen.

KRACHTEN.

DE Boonen, noch groen, hebben een koude, *Galen. 116.* vochtige en windige aart bij zich. Gedroogd, *Simp. 7.* zijn ze verdrogende, verkoelende, en te zamen-trekkende.

In Water gekookt, en gegeten, vallen ze zwaar te *Diaf. 1.2.* verteeren. Geeven echter een matig voedsel, doch: *c. 127.* grof Bloed. Beroeren de Zinnen: stillen het *Braken*, stoppen de *Bloedgang*, en voorts allerley *Vloeden des Ligchaams*.

Het Water, daar de Boonen in gezoden zijn ge- *Dod. 1.17.* weest, gebruykt, is goed teegens den *Hoeft*; ook *c. 1.* teegens de *Zinkingen*, welke uyt het 't Hoofd op de *Borst* vallen. Belet het aangroeyen van het *Graveel* in de *Nieren* en *Blaas*.

Het Meel der gemalene Boonen is goed voor aller- *Fuchs. 115.* ley *gezwellen*; voor de pijn der *Voeten*; het zweeren *Pl. c. 146.* van der *Vrouwen Borsten*: verdroogd ook het *Zog* *Ægin. 1.7.* daar in. *c. 3.*

De *Afch* der gedroogde *Steele* met *Varkens-reuzel*, of ander diergelijke dingen vermengt, verdrijft de *smerten* van het *Podagra*, ook der *Zeenuwen*, daar opge- *Lonicer. l. 2. c. 359.* legt zijnde. De zelve *Afch* gestroyd op de aarde, daar *Durant. 115. Pl.* men *Peeterzelie* heeft gezayd, doet de zelve spoedig *fol. 186.* voortkomen; en dood de *Slekken*.

H h 2

Het

Het Water der Bloemen in Balneo Maria gedistilleert, en daar mee gewasschen, verdriift allerley vlekken en onzuiverheden der Huyd: maakt ook een klaar en zuiver Vel.

Eeven het zelve Water in de Oogen gedaan, geneest het lopen, en zweeren der zelve.

CLIV HOOFDSTUK.

S A N A M U N D A.

Oorsprong des naams.

En zien schoon en aardig Gewas, de Oogen der aanschouwers zonderling zeer verlustigende. Heeft niet zonder reeden dien naam bekomen, wijl het door zijne ingeplante eygenschap de onzuiverheden des Menschelijken Ligchaams reynigt, wechneemt, en geneest.

Wortel.

Heeft boven in de aarde een sterke, knobbelige, of oneffene, bruynverwige, en beneden in veele tamelijk lange, ook dikke en teedere Zijde-scheuten verdeelde Wortel: uyt welke zeer aardige Bladeren voor den dag komen; zittende dicht bij malkander. Rusten op tamelijk-lange en teedere Steelen. Zijn een vinger, wat meer of minder, lang; twee vingeren doorgaans breed, achter breedst; en voor in een stompachtig punt eyndigende: matig hard, en niet dik van aart; een weynig blinkende. Boven bekleed met een schoon, helder, bevallig groen, doch onder wat bleeker: aan de randen zeer aardig en net getand, of gezaagd: in het midden verciert met een regt doorlopende, grootte Ader, uyt welke veele onder kleynere voort-schieten door het geheele Blad, ook ter zijden, na de randen toe; van een bevallijke aanschouwing. In de Mond geknauwd, vallen ze wat bitter van smaak.

Gedaante der Bladeren.

Steelen.

Uyt haar midden, of Hert, schieten verscheide Steelen op, de eene na de andere, of ook wel te gelijk. Zijn rondachtig, donker-geel van verve: drie, vier, ook wel vijf voeten hoog: aan welke groeyen andere veel kleynere Bladeren, ook op korter Steelens rustende; gemeenlijk twee en twee aan beyde de zijden der Steelen regt tegens malkander over gesteld.

Gestalte der Bloemen.

Op der zelve bovenste punten komen de Bloemen te voorschijn; bleekrood van verve; lang en smal, doch onder wat dikker en ronder; niet kwalijk vertonende de gestalte van een Kan, of Bouteille. Alleenlijk boven openen ze haar; en daar bestaan ze uyt vijf en zes kleyne, langwerpige, onder smalle, en voor rond toegaaende, ook zomtijds een weynig op of boven malkander leggende Bladertjens: uyt welker midden twee veruytsteekende Afschietzels, of Draadens, gemeenlijk neerwaarts gebogen, voortkomen; houdende onder vijf kleyne, groene en langwerpig-ronde Blaadsens, op welke ze in het midden gelijk als rusten. Weynig, of geen reuk hebben ze. Als men haar eenige dagen heeft open zien staan, vergaauze in haar zelve, of vallen op de aarde neer: nalatende eenige Herts-wijze-gestelde groene Knopjens of Blaasjens, niet zonder eenige glantsch; en dicht bij malkander gevoegd zittende. Als ze tot hare volle rijpheid zijn geraakt, zijn ze gevuld met een kleyn, zwartachtig Zaadje.

Zaadknopjens.

Zaad.

Aanwinning.

Welk Zaad met een wassende Maan van April weer moet bevolen worden aan de aarde, in een Pot, met een-jarige Koeyemist, en genoegzaam zand, zonder eenige zoutigheid, wel voorzien. De Pot op een goede, luchtige, genoegzaam ter Zon geleegeene plaats gesteld zijnde, zal het wel opkomen.

door dit Zaad, en aange-groeyde Wortelen.

Niet alleen word deeze Plant door haar Zaad aangevonden, maar ook door hare jonge aangegroeyde Wortelen; welke men op de zelve tijd in de aarde, of liever in een Pot, verplant. Want alhoewel ze tamelijk de

houde deezer Landen verdragen, zoo kunnen ze echter niet al te wel sterke Vorst uytstaan. Willen ook niet meer als matige vochtigheid, wanneer men haar in een Pot 's Winters binnens huys steld, op een luchtige plaats, ontrent de Vensteren. Van naturen groeyen in America; van waar het Zaad voor eenige weynige jaren in deeze Neederlandsche Gewesten is overgebragt.

K R A C H T E N.

DE Bladeren en Wortelen deezer Sanamunda zijn Deegje verwarmende en verdrogende in den eersten graad.

In Wijn, Bier, of eenig Nat, zoo wel groen als gedroogd, anderhalf uur lang gekookt, en daar van een Roemertje vol, of het vierdedeel van een pintje, 's morgens nuchteren, ook 's namiddags ontrent ten vier of vijf uren, gedronken, verdriift de Spaansche Pokken: de Winden, en Buyspijn. Geneest de Krauwagie, of Schurfsheid, als men het gemelde middel niet alleen inwendig gebruykt, tweemaal ieder dag, maar ook uytwendig de Huyd daar mee wrijft, of genoegzaam wafcht. Versterkt daarenboven alle inwendige deelen, inzonderheid het Gedarmt, en neemt 'er de verstopping van wech: zuivert het Bloed, en doodt de Wormen, zoo van oude Liedten als jonge Kinderen.

CLV. HOOFDSTUK.

D U L L E K E R V E L.

N het Neederlandsch niet alleen dus, Nimm, maar ook van veele SCHEERLINCK, of SCHERLING geheeten. In het Latijn en Italiaansch CUCUTA; in het Hoogduitsch SCHIRLING; in 't Fransch CIGUE, of SEGUE.

Hier van zijn mij in haren aart eenige veranderlijke soorten bekend geworden; als:

I. CUCUTA, of CUCUTARIA VULGARIS, gemeene dulle Kervel. II. MAJOR VULGARIS, of gemeene groote dulle Kervel. III. CUCUTA MAJOR LATIFOLIA PANNONICA, of groote, breed-bladerige dulle Kervel uyt Oostenrijk. IV. CUCUTA MAJOR, of groote opregte dulle Kervel. V. CUCUTARIA PALUSTRIS, of Water Dullekervel; ook genoemd PHELLANDRIUM. Behalven deeze laatste soort zijn ze al te zamen van eenen de zelve Bouwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede, zoo wel zandige als geen zandige; genoeg of ook weynig gemelte grond, zoo lief een schaduwachtige, als een opene, vrije, plaats; en veel Water. Blijven veele jaren lang in het leven. Verdragen sterke koude, en andere ongeleegentheden der Winter. Geeven niet alleen Bloemen, maar ook in den Herfst rijp Zaad.

Het CUCUTARIA PALUSTRIS, of dulle Kervel, Waterdulle Kervel, voorkomende in Waterachtige plaatzen, word niet zoo oud als de andere soorten. Bloeyd in 't tweede jaar; en, volkomen rijp Zaad gegeven hebbende, versterft daar mee.

Al te zamen worden ze alleen aangevonden en vernieuwig-vuldigd door haar Zaad, het welk met een wassende Maan van April de aarde word aanbevolen.

K R A C H T E N.

Dulle Kervel, of Cucuta, is verkoelende tot in den vierden graad.

Inwendig gebruykt met Wijn; het Zap of de Bladeren in eenige spijsen gedaan (gelijk lichtelijk zou kunnen geschieden door onervarene Dienstmaagden, of andere Spijs-bereyders, deeze dulle Kervel voor

voor *regte Kervel* aanzien) veroorzaakt de dood aan de geene die'er van eeten, of maakt ze ten minsten dol. Ja, zelfs alleenlijk uytwendig gebruykt, is ze het *Hert* en de *Leever* schadelijk: ontsteld de *Harssenen*, en verwekt draying of zuyzeling des Hoofds.

Val. Max. l. 21. c. 6. Voortijds pleegen die van *Atheenen* hare misdadige, welke ter dood verweezen waren, door het uytgeparfste *Zap* deezer *Plant* om het leeven te brengen; gelijk ook daar den wijzen Philosoph *SOCRATES* is geschied.

Lusit. l. 4. enarr. 82. Zommige, welke niet zeer veel in het Ligchaam hebben gekreegen, ontgaan noch de dood; doch blijven al de overige tijd haars leevens ongezonder en gebrekkelijk. Echter eeten eenige *Vogelen* dit *Kruyd* zeer geerne, en worden'er vet van. Desgelijks de *Ezelen*;

Math. l. 4. c. 74. doch worden daar door zoo slaperig, datze even als dood ter neer leggen. Dit heeft veroorzaakt, dat men dikmaal, haar voor een dood Aas houdende, haar leevendig heeft gevild, of de *Huyd* afgetrokken, zonder datze ontwaakt. Eenige, alreeds half, of meer, of geheel, van haar vel beroofd, quamen eyndelijk weer tot haar zelve, en rigteden zich op: 't welk een vervaarlijke en erbarmelijke aanschouwing gaf.

Plin. l. 25. c. 15. Indien iemand onwetens dit *Kruyd* in 't Lijf mogt gekreegen hebben, laat hem terstond *Wijn* daar op drinken, eer noch het *Hert* daar van aangetast is, zoo zal hij in 't leeven blijven. Maar zoo iemand het *Zap* met *Wijn*, of de *Wijn*, daar het in gekookt is geweest, drinkt, zoo moet hij terstond sterven. Ieder wachte zich derhalven van dit *Gewas* inwendig of uytwendig te gebruyken.

CLVI HOOFDSTUK.

ENDIVIE.

Namen.

Y elk genoeg bekend, en veele zeer aangenaam, welke de zelve ter spijs gebruyken. Word gemeenlijk ook in het *Neederlandsch* genoemd *ANDYVEN*. In het *Latijn* en *Italiaansch* *ENDIVIA*, *SERIS*, en *INTYRUM SATIVUM*: in het *Hoogduytsch* *SCARJOL*, en in het *Fransch* *SCARTOLE*.

Drie onderscheydene soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie onderscheydene soorten, te weten:

I. *ENDIVIA VULGARIS ALBA*, of *gemeene witte Endivie*. II. *ENDIVIA NIGRA HISPANICA*, of *zwarte Spaansche Endivie*; welke, mijns oordeels, voor de beste mag gehouden worden. III. *ENDIVIA SYLVESTRIS* of *wilde Endivie*.

Grond.

Zij beminnen een zandige, goede, met twee-jarige *Koeve*- en *Paardemist* wel-voorzien grond: een vrije, en genoegzaam ter *Zon* geleegene plaats; ook veel *Water*. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in het leeven. Geeven in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*, en worden daar na door een kleyne *Rijp* van 't leeven beroofd. Moeten ter dier oorzaak met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* weer gezaayd zijn.

Hoe men moet handelen

Doch die men voor *Salade* in den *Herfst* wil gebruyken, moet men hol en luchtig aan de aarde beveelen met een geheel afgaande *Maan*, in het laatste van *Junius*, of het begin van *Julius*. Als nu deeze *jongen* zijn opgekomen, en een halve vinger hoog opgewassen, moet men haar verplanten, ook met een afgaande *Maan*, ten minsten twee *Maat*-voeten van mal-kander af, indien men daar van groote en zeer treffelijke *Knoppen* begeert te winnen.

ontrent de Endivien die men

Wanneerze nu in *September* en *October*, ter hoogte van een voet, wat meer of minder, zijn opgeschooten, bind men, met een helder *Weer*, en alsze wel droog zijn, hare *Bladeren* zachtjens boven toe, op dat'er geen *Reegen* mogt invallen. Deezer wijs gehan-

deld, verliezenze hare *bitterheyd*: worden inwendig wit, of geel; en dus bequaam om te eeten.

Ook wordenze, eerst in de *Lucht* met banden van een *Vlas-mat* toegebonden zijnde, teegens de *Winter*, eerze van de *Vorst* worden overvallen, met hare *Wortel* uyt de aarde opgenomen, en in een *Kelder* in zand gezet; zoo wordenze langzaam geel, en blijven een geruyme tijd goed: daarze anders, buyten gelaten zijnde, door een kleyne *Vorst* verderven.

KRACHTEN.

Endivie, of *Seris*, is koud en droog in den tweeden graad; ook een weynig te zamen-trekkende, en afvagende van aart.

Met de *Wortel* in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, of met andere spijsen gekookt zijnde, gegeten; of het daar uytgeparfste *Zap* met *Wijn* vermengd; of het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* en *Wortelen* met *Wijn* ingenomen, of ook in een *Salade* met *Peper* gegeten, is de *Maag* zeer aangenaam, en versterkt de zelve. Neemt wech de *hitzigheyd* en *verslooptheyd* der *Leever*: versterkt ook het *Ingewand*: verwekt *rust*, of *slaap*; stild de *Bloedgang*: is goed teegens de *koude Pis*, en *hitzige Koortzen*: verquikt het *Hert*: verjaagt de *Hertklopping*: verheldert het *Gezicht*. Ge-neest daarenboven de *pestilentielle Zeeren* en *Zweeren* daar op- en ingedaan.

Is nochtans niet dienstig voor een koude *Maag*, ook niet voor lamme en beroerde *Menschen*: want *Endivie* verminderd het *Zaad* in koude naturen; en neemt van de zelve wech de *lust* tot het *Echte werk*.

De *Bladeren*, desgelijks de *Wortelen*, gestoten, of *Diose*. l. 2. met *Garsten-meel* vermengt, geneezen de *beeten* en *steeken* der *Scorpionen*; het *springend Vuur*, en allerley heete *Gezwellen*, daar op gelegd zijnde.

CLVII HOOFDSTUK.

CICOREYE.

US genoemd in het *Neederlandsch*, Namen. en bij verbastering van veele *Zuykeren*, word in het *Latijn* geheeten *CICHORIUM*: in het *Hoogduytsch* *WECHWARTEN*: in het *Fransch* *CICHOREE*, en in 't *Italiaansch* *CICORIA*, en *TORNASOLE*.

Hier van, zijn mij in haren aart eenige veranderlijke soorten bekend geworden; als:

I. *CICHORIUM SATIVUM FLORE CAERULEO*, of *tamme Cicorey met een blauwe Bloem*. II. *FLORE ALBO*, of *met een witte Bloem*. III. *CICHORIUM SPINOSUM*, of *steekende Cicorey*. IV. *SYLVESTRE*, of *wilde Cicorey*. V. *CICHORIUM VERRUCOSUM*, of *Cicorey met Zaad-knoppen als Wratten*. Behalven deeze laatste zijn ze al te zamen van eenereley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, zandige, wel-gemeste *Grond*. grond: een vrije en genoegzaam ter *Zon* geleegene plaats; ook veel *Water*. *Bloeyen* wel in het eerste jaar, in den *Herfst*, doch in het tweede veel beeter; en geeven dan ook volkomen rijp *Zaad*. Blijven eenige jaren in stand. Verdragen selle koude, en alle ongeleegentheeden der *Winter*.

Het *CICHORIUM VERRUCOSUM*, of *Cicorey met Zaad als Wratten*, blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Word derhalven in ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert*, wederom gezaayd op een gantsch warme plaats; of ook, wegens hare teederheyd, in een *Pot*. *Bloeyd* een lange tijd. Geeft een kleyne geele *Bloem*; en, rijp *Zaad* voortgebracht hebbende, versterft.

Hh 3

Die

Hoe men
goede
Wortelen
kan beko-
men.

Die van deeze *Planten* begeert, tot zijn gebruyk, goede, bequame *Wortelen* te krijgen, zaaije dit *Zaad* met een afgaande *Maan* van *Junius*; zoo schieten ze niet voor teegens de *Winter* in *Bloem*, en al de kracht blijft in de *Wortelen*, welke men dan kan uytneemen. Daarenboven, indien men de *Bladeren* boven wil toebinden, gelijk van de *Endivie* is gezegt, zoo kan men ze ook in een *Salade* gebruyken.

Aanwin-
ning.

Het *Zaad* van al de soorten word gemeenlijk met de voorgenoemde *Maan* in *April* de aarde, niet diep gezayd, aanbevolen; en hier door kunnen ze alleen *aangebouwen* worden.

K R A C H T E N .

Galen. lib.
Simp. 8.

DE *Cicorey* is verkoelende en verdrogende in den tweeden graad; ook een weynig te zamentrekkende van aart; afvagende, zuiverende, en drogende, door hare natuurlijke bitterheyt.

Rafis lib. de
Simp. c. 18.
Acer. lib.
Simp. c. 42.
Trag. lib. 1.
c. 89.
Dodon. lib.
21. c. 15.

De *Wortelen* gekookt, ook de *Bladeren* als een *Salade*, of met andere spijzen gegeten; of in *Wijn* gezonden, en daar van gedronken; of ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, en *Wortelen*, met *Wijn* ingenomen, versterkt de *Maag*: doed gemakkelijk *Wateren*: neemt wech de brand en verstopping van de *Leever*, van het geheele *Ingewand*, en van de *Milt*. Stild de *Buikloop*: zuiverd de *Moeder*: jaagd de doode *Vrucht* uyt; ook alle galachtige *Vochten*. Is goed voor de *Waterzuchtige*; teegens langdurige *Koortzen*: de *Steen* en het *Graveel* der jonge *Kinderen*; de *Hertklopping*. Versterkt het *Gezicht*: in Spaansche *Wijn* gekookt, en daar van t'elkens een Roemertje gedronken, verdrijft de *Geelzucht*; doch is voor koude naturen zoo goed niet.

Tabern. 14.
c. 23.

Het uytgeparfste *Zap's* morgens nuchteren met *Wijn* gedronken, belet het *Bloedspionwen*; verzacht de *Hoofdpijn*: en maakt de slappe *Borsten* der *Vrouws-perzonen*, daar mee bestreken, stijf en vast.

Camer. in
Matth. 1.1.
c. 54.

De *Blaemen* en *Wortel*, gestoten, en op de *Leeden*, van 't *Podagra* geplaagt, plaasters-wijze gelegd, neemden spoedig de smerten daar van wech.

De *Bladeren* gestoten, dan op *Gezwellen* en *Zeeren* gelegd, geneezen de zelve.

CLVIII HOOFDSTUK. ARTICIOCK.

Verschey-
de aamen.

Oo aangenaam bij veele, als wel bekend bij alle. Word in het *Neederlandsch* met deezen, en, mijns weeten, met geen anderen naam genoemd, behalven dat veele *Artichoc*, of *Artisock* spellen. In 't *Latijn* *CINARA*, *CARDUUS SATIVUS*, en *CARDUUS ALTILIS*: in het *Hoogduitsch* *STROHLDORN*, maar gewoener *ARTSCHOCK*, of *ARTISCHOCK*: in het *Fransch* *ARTICHAUT*; en in het *Italiaansch* *CARDO*, *CARCIOFI*, *ARTICHIOCO*, of ook *ARCHICHOCCI*.

Vier on-
derschey-
dene soor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier onderscheydenen soorten, namentlijk:

I. *CINARA VULGARIS MAJOR*, of groote gemeene *Articiock*. II. *VULGARIS MINOR*, of kleine gemeene *Articiock*. III. *MAJOR AGLICANA FRUCTU FUSCO*, of groote *Engelsche Articiock*, met een bruyne *Vrucht*. IV. *CINARA AGLICANA MINOR FUSCA*; of *Engelsche kleine bruyne Articiock*. Alle zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.
Oorsprong des
naams in
het Latijn.

Zij beminnen een luchtige, goede, zoo wel zandige als kleyige aarde; doch wel en rijkelijk voorzien met tweejarige *Paerde-* en *Koeyemist*; ook veel *Afch*: waarom dan deeze *Plant* niet zonder reeden heeft bekomen

de naam van *CINARA*, zoo veel als *ASCHKRUYD*: een vrije, wel ter *Zon* geleege plaats, op dat de zelve met hare *Stralen* aan alle kanten, zonder verandering, daar op mag spelen; en veel *Water*. Geeft in deeze *Landen* niet alleen *Bloemen*, maar ook bij goede *Zomers*, als ze vroeg komt te *Bloeyen*, volkomen rijp *Zaad*.

Kan gantschelijk niet verdragen de strenge koude der *Winter*. Derhalven moet men haar teegens de zelve in den aanvang van *November*, of als het begint te *vriezen*, eerst met aarde hoog aan-, of opvullen, dan met varlsche warme *Paardemist*, of ('t welk ik voor beeter houde) met *Kif*, of *Schoenmakers Run*, wel dekken, tot aan 't boyenfte der *Bladeren*.

Men neemt ze ieder *Voorjaar* op, met een wassende *Tijd* van *Maan* van *Maert*. Elke *Scheut*, of *Lot*, snijdt men van de oude af, een weynig *Wortel* daar aanlatende, of slegts een kleyne *Knobbel*, om daar aan *Wortel* te konnen vatten. Dan zet men ze terstond weer in zulk een grond, als hier boven beschreeven is; niet dieper als de lengte van een vingerlid, zulker wijs, dat ze maar even kunnen staan. Dus krijgen ze meerder warmte van de *Zon* aan hare *Wortelen*, en dragen veel beeter als de geene die dieper gesteld zijn: inzonderheyt als men elke *Plant* drie voeten van malkander zet. Want om wel te dragen, hebbenze goede *Lucht* en veel warmte van noden.

Indien iemand geneegen is, deeze *Vruchten* vroeg te mogen hebben, die late eenige *Planten* ongerept blijven: neem al de jonge *Scheuten* daar af, behalven, een of twee van de grootste en sterkste. Steeke ook rondom een weynig van de *Wortel* af, en legge daar om heenen een goed deel twee-jarige kleyne-gemaakte *Paardemist*: zoo geeven ze niet alleen veel vroeger, maar ook veel grooter *Vruchten*.

Zij kunnen ook *aangebouwen* worden door *Zaad*, niet in deeze *Landen* vergaderd. 't Welk men met een wassende *Maan* van *April* plant, en niet boven een stroobreedte diep, ontrent twee voeten van malkander, in de aarde moet leggen. Indien men het met de punt om laag steekt, zoo zal het kleyner en slegter *Vruchten* geeven. Doch deeze manier van aanteling is in onze *Gewesten* zoo gevoelig niet, als die door jonge *Scheuten*, uyt de oude *Wortelen* voortkomende; onder welke men de beste en grootste ter voortvoeking uytkeest, gelijk alreeds hier boven gezegt is.

Daarenboven, zoo iemand deeze *Vruchten*, even voor de *Vorst*, op de volle *Maan* met een lange *Steel* afsnijdt, en de zelve aan de gemelde *Steel*, met de *Vrucht* om laag, ophangd, zoo zal hij die lange tijd goed behouden kunnen; vermits dan de vochtigheyt, uyt de *Steel* na beneeden zakkende, de *Vrucht* in goede staat doet blijven.

Ook kan men de *Stoelen* der *Articiocken* een geheel jaar lang goed bewaren, als menze, de *Vruchten* een weynig, of half gaar opgekookt zijnde, daar uytneemt; in een *Vaatje*, of hard gebakene grauwe *Pot*, hol en luchtig op malkander legt; dan *gesmoltenen Boter* daar over giet, zulker wijs, dat ze geheel daar van bedekt zijn. Naderhand kan men ze, wanneer men wil, daar uythalen ten gebruyk; zoo nochtans, dat de geene, welke men bloot ziet leggen, op nieuws met *gesmoltenen Boter* overdekt moeten worden.

K R A C H T E N .

DE *Articiocken*, of *Vruchten* van dit *Gewas*, welke men alleen ter spijis gebruykt, worden geoordeeld warm en droog te zijn in den tweeden graad.

Rauw met *Peeper* gegeten, gelijk van zommige geschied, zijn ze zeer zwaar te verteeren; geeven quaad voedzel, en maken geen goed *Bloed*.

Maar *gezoden*, en met een goede, of lekkere *Saus*, daar

Bloemen.
Zaad.

Waarne-
ming.

Tijd van
opnee-
ming,
en weer
verplan-
ting.

Hoe men
vroeg dee-
ze Vruch-
ten kan
bekomen,

Aanwin-
ning door
Zaad, hoe
men daar
bij moet
handelen.

Om deeze
Vruchten
lang goed
te houden.

Om de
Stoelen
van Arti-
ciocken
een geheel
jaar goed
te bewa-
ren.

Gal. lib.
Med. Simp.
fac. 8.
Dod. 1. 25.
c. 6.

Lonie. l. 1. daar over gedaan, genuttigd, verfrisschen ze de *Maag*; versterken alle *inwendige deelen*; vermeerderen het *Zaad*, en verwekken een groote begeerte tot het *Echte werk*.

C. Duranti. Herb. sui fol. 91. De *Bladeren* dezer *Plant* gestoten, en het *Zap* daar uytgeparst, dan een *Vrouw* vier oncen daar van met *Wijn* doen indriuken, geeft te kennen, of ze *Bevrucht is*, of niet. Wat indien ze het ingenomene weer overgeeft, zoo is ze *zwanger*. Maar indien niet, zoo zal ze dien *Drank* binnen houden, en niet weer uytbraken.

De zelve *Bladeren* in een *Bedsteede* gelegd, verdrijven *Weeg- of Wandlinyzen*.

Egin. l. 7. c. 3. Matth. l. 3. c. 14. Fuchs. hist. Pl. c. 308. De *Wortelen* in *Wijn* gezoden, en een *Roemertje* daar van gedronken, verdrijft de *sterk-riekende- en de koude Pis*: doet gemakkelijk *Water lossen*, en is zeer goed voor de *geene*, welke met de *Water- of Geel-zucht* beladen zijn.

De zelve *Wortel* gestoten, en met *Edik* gemengd, neemt wech allerley *ruydigheid* en *quade Schurftigheid*, daar opgestreken zijnde.

CLIX HOOFDSTUK.

A N A N A S.

Een zeer
schoon
Gewas.

Namen.

It *schoone Gewas*, waar aan de *Natuur* haar wonderlijk vermogen betoond, word van de *Portugeezen*, *Neederlanders* en *Latijnen* met deelen, en mijns weetens, geenen anderen naam genoemd. Doch van de *Canarijns* word het geheeten *ANANASA*: van de *Brazilianen* (uyt welker Gewest dezer *Vrucht* eerst na andere *Deelen* en *Landen* des *Weerlds* is vervoerd geworden) *NANA*, of *ANNANAS*: van de andere *Americanen* *JAJAMA*.

Vier bij-
zondere
soorten.

Hier van zijn mij bekend geworden vier bijzondere soorten; namelijk:

I. *ANANAS MAJOR*, of *grootte Ananas*. II. *MEDIA*, of *middelbare soort*. III. *MINOR*, of *kleine soort*. IV. *ANANAS SYLVESTRIS*, of *wilde Ananas*. De twee laatste soorten zijn in de bijgaande *FIGUUR* na het leven afgebeeld. Al te zamen zijn ze van even de zelve aart: blijven ook niet langer dan een jaar in 't leven. Konnen daarom ook de *koude* dezer *Landen* gantsch niet verdragen.

Kleyne
Ananas.

De *ANANAS MINOR*, of *kleyne Ananas*, wast uyt cygener aart met zijne *Vrucht* niet hooger als twee of derdehalve *Maatvoet* op: heeft een tamelijk-dikke, niet zeer lange, doch in verscheide *Zijde-takken* verdeelde, bleek-bruyn-verwige *Wortel*: uyt welke tien, twaalf, ook wel vijftien *Bladeren* voortschieten; ruym een voet, dikmaal anderhalve voet hoog; vier duymen, wat min of meer, breed; doch na voren wat smaller; en eyndelijk in een spits punt toegaande. Staan ook gemeenlijk een weynig inwaarts, of *Gents-wijze*, gebogen. Van verwe zijn ze donker-groen, wat dikachtig van aart; aan de randen een kleyn weynig gelijk als *getand*; en daar rondom met kleyne scharpe *Doornen*, gelijk de *ALOE*, aardig voorzien. Rusten op geen bijzondere *Steele*, maar komen digt bij malkander, uyt de *Wortel* voort; van binnen met geen sonderlinge zichtbare *Aderen* doorlopen.

Steele.

Uyt het middenste *Hert* dezer *Bladeren* schiet een enige *Steel* op; rond, ruym een voet hoog; een vinger, of duym dik; uyt den geelen aangenaam-groen van verwe; van binnen gantsch geel, en met drie of vier korte, breede, doch voor spitze, en digt aan de *Steel* gestelde *Bladertjens* omvangen. Op wiens bovenste punt men de *Vrucht* ziet groeyen; hebbende onder zich verscheide met de punt neerwaarts gekeerde, vlak uytgespreyde, en aan de voorste pun-

ten uyt den geelen bruyn-roode *Bladeren*; tusschen *Vrucht*, welke wel een of twee jonge *Vruchten* voor den dag komen, die ook zomtijds tot hare volmaakttheyd geraaken. Met'er tijd rijp geworden zijnde, heeft dezer *Vrucht* de grootte van een *Meloen*. Is *Ovaals-wijze* rond, vertoonende de gedaante van het *Hoofd* eens *Spinwiel*; eerst groen, met zeer veele *Leedjens*, of *Schubbetjens*, alle voor met spitze punten voorzien; op de wijze der *Pynappelen* wonderlijk gekerfeld: tusschen welke veele kleyne *drie-bladerige*, en *drie-verwige schoone Bloemtjens* groeyen; die met'er tijd vergaan; en daar na word de *Vrucht*, tot zijne rijpheyd gekomen, gezien zeer aangenaam bleek-groen, met schoon *Incarnaat* doormengd: ook de randen en de punten van al de *Schubbetjens* met een zeer bevallijk geel wonderlijk verciert; doch van binnen geheel geel: vochtig van aart, of vol *Zap*: houdende van binnen eenige doorlopende *Draadjes*, ook inwendig een hard en taai *Marg*; waar in men vind zommige *Zaad-korlen*, roodachtig van verwe. Is zacht om door te snijden. Heeft een lieflijke reuk, en aangename smaak; eenige als die van een rijpe *Perzik*, andere als die van een *Bergemotte-peer*; wederom andere als die van *Melk*, en van *Honig*. Het varfch uytgeparstte *Zap* uyt de *Vrucht* is als zoete *Mof*, waar aan men zich nauwelijks kan verzadigen. In sonderlinge lekkerheyd gaan dezer alle andere *Vruchten* van *America* te boven; waar in nochtans de eene *Ananas* de andere, gelijk ook in grootte, overtreft.

Deze nu beschreevene zeer schoone en wel-smakende *Vrucht* heeft op zijnen top zitten een *Tros* van kleyne, getandde, en digt te zamen-gevoegde *Bladeren*, verciert met een leevendig en blinkend-rood, zeer bevallijk. Welke afgesneden, en ten halven in de aarde gestoken zijnde, schiet *Wortelen*, groeyd voort, en geeft na verloop van een jaar een nieuwe *Vrucht*. Alleen dezer wijs kan men de *Ananas vermeening-vuldigen*, en altijd-durend maken. Want als de *Vrucht* rijp geworden, en afgesneden is, vergaat terstond de oude *Sirnyk*, en word wech geworpen.

De *ANANAS SYLVESTRIS*, of *wilde Ananas*, groeyd op ter hoogte van tien, twaalf, ook wel veertien voeten. Heeft een sterke, dikke, bleek-bruyn-verwige, vol *Zap* zijnde, en in veele *Zijde-takken* verdeelde *Wortel*; uyt welke voortschieten zeer veele en digt bij malkander gevoegde *Bladeren*, van een aangename groenheyd; niet dik van aart; staande gemeenlijk een weynig *Gents-wijze*, en steevig; in gedaante die van de *Bladeren*. *ALOE* niet zeer ongelijk; veel langer en breeder als die van de *TAMME ANANAS*, doch op de zelve wijs gesteld: ook aan de randen *getand*, en aldaar voorzien met veele zachte *Doornen*: eyndigende voor aan in een sterke en scharpe *Doorn*.

Uyt het midden dezer *Bladeren* komt te voorschijn een ronde, gladde, met veele scharpe *Doornen*, en van binnen met veele vochtigheyd voorziene *Stam*, van zulk een hoogte, als alreeds genoemd is, en van de dikte eener gemeene *Karsseboom*. Op wiens bovenste punt (gelijk ook wel in het midden van de *Stam*) eenige weynige *Trossen* van digt te zaam-gevoegde *Bladeren* groeyen: uyt welke voortschieten eenige *Takken*, houdende voor aan de punt een kleyne *Tros*, van eenige digt bij malkander geschikte, geel-verwige, teedere, en zeer lieflijk riekende *Bladeren*; welke worden gehouden voor de *Bloemen* zelfs. Uyt dezer ziet men spruyten een dikke, korte, welriekende *Ayr*, die van onze *Rietten* niet zeer ongelijk, doch schooner van verwe: welke in haar zelven vergaat, en op de aarde neervalt.

De *Vruchten*, ovaals-wijze rond, en hangende aan *Vruchten*. ronde, niet zeer lange *Steele*, komen voort aan het onderste der gemelde *Takken*. Hebben de grootte van een gemeene *Meloen*. De verwe is zeer schoon en aangenaam uyt den geelen-rood. Zijn ook aardig gescheyden

Bloemen.

Verder be-
rikt van de
Vrucht.

Voortref-
lijkheid
der zelve.

Op wat
wijze dee-
ze Vrucht
aange-
wonnen
word.

Ananas
Sylvestris,
of wilde
Ananas.
Wortel.

Steel, of
Stam.

Bloemen.

scheyden in zommige uytsteekende, of verheevende Deelen, of *Schubben*, op de wijze van een gedroogde *Cypres-noot*. In het eeten vallen ze niet onlelijk van smaak; doch zijn te zamentrekkende van aart, en niet zeer aangenaam voor de Mond: waarom ze ook weynig begeerd of genuttigd worden.

Aanwin-
ning.

Deeze *Plant* word *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door hare *jonge Scheuten*, welke voortkomen tusschen de *Bladeren*, zittende bij de aarde.

K R A C H T E N.

Chr. à
Costa lib.
Arom. cap.
44.

DE welriekende *Vrucht* der *tamme Ananas* is warm en vocht van aart. Word niet alleen in *Zuyker* ingelegt, of geconfijt, maar ook, geheel rijp zijnde, uyt de hand gegeten; doch matig; zou anders meer quaad dan goed doen. Want door de veelvoudige vochtigheid zouden ze de *Maag* te zeer verkouden; waar uyt dan naderhand groote hitte en Koorts ontstaat. Ook zou het *Zap*, als van een scharpe en bijtende natuur, door het al te veel gebruyk de *Tong* beschadigen, en de *Keel* verhitten. Derhalven men zich hier onttrent voor overdaad moet wachten.

C. Duran-
hist. Plant.
fol. 16.

Deeze *Vrucht* afgescheld zijnde, word overlangs doorgesneeden; dan met Spaansche- of andere *Wijn* overgoten. Dus een weynig tijds gestaan hebbende, tot dat ze ten naftent bij hare scharpheid heeft verloren, is ze, gegeten zijnde, ligt te verteeren, en voor de *Maag* zeer aangenaam.

Het *Zap* daar uytgeparft, of, 't welk veel beeter is, door de kracht des vuurs uyt de rijpe *Vrucht* gedreven, en dan matig gedronken, versterkt het *Hert*; verquikt het *Gemoed*: brengt een qualijk-gestelde *Maag* weer te regt. Is goed voor de pijn der *Nieren*, de smerten der *Blaas*, het *Graveel*; en teegens *Vergif*. Verdrijft de *koude Pis*, en doet zonder moeyelijkheid genoegzaam *Water* lossen. Doch de geene, welke zich van *Koortzen* aangetast bevinden; of eenige *Gezwellen* of *Wonden* hebben, moeten zich van het nuttigen dezer *Vruchten* wachten.

Gnil. Pifo
l. 4. Simp.
Brasil. 46.

Aanmerk-
lijkheid
van het
Zap der
Vruchten.

Noch *rauw* of *onrijp* zijnde, mogen ze geenszins gegeten worden; want dan zijn ze zeer schadelijk; ja zoodanig, dat men daar door zoo lichtelijk als door vergif 't leeven zou kunnen verliezen. Deze quadaardigheid kan men gemakkelijk uyt het *Zap* bemerken: het welk van zulk een doorbijtende natuur is, dat, als men een Mes, waar meê deze *Vrucht* is doorgesneeden, een nagt over laat leggen, zonder het afgevaagt te hebben, het zelve 's anderen daags zal gezien worden ingevreet te zijn.

Artzenyen
van de
wilde A-
nanas.

Zes of agt oncen van het uytgeparfte *Zap* der *Vruchten* en *Steele* van de *wilde Ananas* 's morgens nuchteren met *Zuyker* ingenomen, is zeer goed voor de *Koorts*. Desgelijks teegens het *zwollen* der *Nieren*, en de *brand* der zelve. Ook voor de hitzigheid der *Leever*, der *Blaas*, van de *Maag*, van de *Manlijkheid*, en meer andere aangestokene Deelen des *Ligchaams*.

CLX HOOFDSTUK.

C I R C Æ A van P A R Y S.

Namen.

Grond.

US in het *Neederlandsch*; en in het *Latijn* *CIRCÆA LUTETIANA* genoemd. Mijs weetens met geen anderen naam bekend.

Zij heeft liever een goede, gemeene, zandige, en wel-gemeste, als geen gemeste grond. Bemind meer een donkere of

schaduwachtige, als een opene plaats; en begeerd veel *Water*. Blijft eenige jaren in 't leeven.

Kan felle *koude*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaen. Geeft ook ieder jaar volkomen rijp *Zaad*: het welk met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* de aarde, niet diep, moet aanbevolen zijn. Doch niet alleen hier door worden ze *aangewonnen*, maar ook door hare aangewassene *jonge Wortelen*, welke men, op de genoemde tijd, van de oude afneemt, en verplant.

Hardheid.

Aanwin-
ning.

K R A C H T E N.

Circea van *Parys*, of *Circea Lutetiana*, in *Wijn* Gebruyk gezoden, en zoo warm opgelegd, neemt wech de hardigheid uyt der *Vrouwen Borsten*, en de swelling der *Tepelen*: ook de hitte en brand der *Wonden*, *Zwieren* en *Zieren*.

De zelve *Wijn* 's morgens nuchteren gedronken, tot Art- verzacht de smerten van het *Ingewand*; versfrist de *Maag*, en belet het *opwerpen* der zelve. Is goed teegens de beet en steeken der *Adderen*, *Slangen*, en anderer *giftrige Dieren*, daar meê gewasschen zijnde, en ook een *Roemer* vol daar van 's morgens gebruykt.

zenden.

CLXI HOOFDSTUK.

MAAGDEPALM.

Ord dus genoemd in 't *Neederlandsch*: Verschey- in het *Latijn* *CLEMATIS DAPHNOIDES*, of ook *VINCA PERVINCA*: in het *Hoogduysch* *INGRUN*: in het *Fransch* *LYSSERON*; en in het *Italiaansch* *VINCA*, *PROVINCA*, *PERVINCA*, of ook *CLEMATIDE DAPHNOIDE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige schoone en bezienswaardige soorten; nament- de namen.

I. *CLEMATIS DAPHNOIDES MAJOR FLORE CÆRULEO*, of groote *Maagdepalm* met een *blauwe Bloem*. II. *CLEMATIS DAPHNOIDES MINOR FLORE ALBO*, of *kleyne Maagdepalm* met een *witte Bloem*. III. *FLORE PURPUREO*, of met een *purpure Bloem*. IV. *FLORE PURPUREO INTERDUM PLENO*, of met een *purpure Bloem*, dikmaal dubbel komende. V. *FOLIO ARGENTEO, ET FLORE ALBO AC CÆRULEO VARIEGATO*, of met *wit-geplekte* gelijk als *Zilver Bladeren*, en een *wit en blauw gestreepte bonte Bloem*. VI. *CLEMATIS MINOR DAPHNOIDES FOLIO AUREO, AC FLORE VARIEGATO*, of *kleyne Maagdepalm* met een *bonte Bloem*, en *geele als Goud geplekte Bladeren*. VII. *VINCA PERVINCA FOLIO AUREO ET FLORE TOTO ALBO*, of *kleyne Maagdepalm* met *Goud-geplekte Bladeren*, en een geheel *witte Bloem*: welker *Bladeren* uyt eygen aart wat *kleyner* en niet zoo rond vallen als die van de *wit-bonte*; echter de andere in gedaante en stelling gelijk-vormig. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

van welke
hier zee-
venderley
aan ge-
weezen
worden.

Zij beminnen meer een goede, gemeene, zandige, Grond. als een andere, doch ook wel-gemeste grond. Hebben zoo lief een opene, luchtige, als een donkere of schaduwachtige plaats; en willen veel *Water*. Blijven lange jaren in het leeven, en verdragen alle ongeleegentheeden des tijds.

Bloeyen ieder jaar in de *Voorzomer*, behalven die *Bloey-tijd* met *witte* of *Zilver-bonte Bladeren*; welke in deze Landen zelden of noyt *Bloemen* geeft, gelijk mij een twaalf-jarige ervarentheid met zekere gewisheid heeft geleerd; vermits ik in dien gantschen tijd aan deze soort niet meer als een eenige *Bloem* heb gezien in het jaar 1673. Alhoewel ook de andere soorten bloeyen, zoo geeven ze echter in deze Gewesten noyt eenig *Zaad*. Worden

Aanwin-
ning.

Worden echter overvloedig genoeg *aangewonnen* door hare voortlopende, en van zelfs *Wortel* vattende *jonge Schentjens*; die men door de geheele *Zomer* met een wassende *Maan* kan afsteeken; en, verplant zijnde, een weynig met *Water* moet begieten. Zie hier bij na het Hoofdstuk van de *BLOEM DES LYDENS*.

K R A C H T E N .

Aart.

M *Maagdepalm*, of *Clematis Daphnoides*, is warm in den eersten, en droog in den tweeden graad.

Lobel. l. 1.
fol. 774.
Galen. lib.
Simp. 7.
Aginet.
l. 7. c. 3.
Diosc. l. 4.
c. 7.
Hermol.
Barb. cap.
de Cha-
mad. &
Pervinca.
Tragus
l. 1. c. 130.

In *Wijn* gezoden, en daar van 's morgens een *Roemertje* gedronken, doet de *Bloedgang* ophouden: stopt allerley *Buykloop*; ook de *witte en roode Vloeden* der *Vrouwen*; verzacht de smerten der *Moeder*; de *Tandpijn*; en is zeer goed teegens het *Bloedsponwen*: desgelijks voor de beetten en steeken der *giffige Dieren*. Versterkt ook alle *inwendige Deelen*. Belet de *Misvallen* der zwangere *Vrouwen*: verdrijft het *Colijk*; de *Buykpijn* en *Darmkramping*: neemt wech de brand van de *Maag*.

Het uytgeparfste *Zap* in de *Neusgaten* gedaan; ook de *Bladeren* op het *Hoofd* gelegd, doet het *Bloed* den *nyt de Neus* ophouden, en verdrijft de pijn der *Ooren*.

Het zelfe *Zap* met *Wijn* ingenomen, of de *Wijn*, daar dit *Kruyd* in gezoden is, gedronken, doet gemakkelijck *Water lossen*, en geneest wonderlijck alle *Wonden*, *Fistelen*, *opene*, of *lopende Gaten*; te weeten: vier handen vol in twee kannen, of acht ponden *Wijn*, of *Bier*; tot zes ponden gekookt, en daar van 's morgens een *Roemertje* gedronken. Is daarenboven goed voor het zwellen der *Nieren*, en anderer *inwendige Deelen*.

Apulej. de Med. Herb. c. 27. Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met warm *Water* ingenomen, doet *purgeeren*, volgens het berigt van *APULEJUS*.

Plin. l. 21. c. 27. Een *Drachma*, of *Leepel* vol van het zelfe *Poeder* met koud *Water* gebruykt, is goed voor de *Waterzuchtige*, volgens het getuygenis van *PLINIUS*; want het drijft terstond het *Water* geweldig af.

Dit *Kruyd* gedaan in *troubele*-of *onklare Wijn*, doet de zelfe in weynige dagen weer klaar worden.

CLXII HOOFDSTUK.

LEEPELBLAD.

Namen.

Us in 't *Neederlandsch*, ook van zommige *LEEPELKRUJD* genoemd: in 't *Latijn* en *Italiaansch* *COCHLEARIA*: in 't *Hoogduytsch* *LEEPELKRAUT*; in 't *Fransch* *HERBE AUX CUILLIERS*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie bijzondere soorten; als:

Drie bij-
zondere
soorten.

I. *COCHLEARIA ROTUNDIFOLIA*, of *Leepelblad* met gantsch *ronde Bladeren*. II. *COCHLEARIA FOLIIS INCISIS*, of *Leepelblad* met *ingesneedene Bladeren*. III. *COCHLEARIA MINOR MARINA*, of *kleyn Zeelepelblad*; 't welk ik in 't jaar 1672. ontrent *Ussuary* in *Groeningerland* buytens dijks, digt bij de *Zee* groeiende gezien heb. Is veel *kleyn*er van *bladeren* als de twee eerste soorten; doch de zelfe zijn meerder in getal, leggende zich geheel in het *ronde*, digt en aardig boven malkander gevoegd. De onderste zijn de langste en grootste; de bovenste, of *inwendigste* naast aan het *Hert*, de kortste van *Stelen*, en *kleynste*. Zijn niet geheel *ronde*, maar aan de randen een weynig *hoekig*; ook niet zoo dik als de voorgaande van *substantie*. De *Bloemen* echter zijn van aart als de andere, doch wel zoo groot; ook netter, en van een bevallijker *aanschouwing*. Leggende meenigvuldig met hare tee-

Befchrij-
ving van
het kleyn
Zeele-
pelblad.

Bladeren.

Bloemen.

dere *Steeltjens* vlak op de aarde in 't *ronde*: aan welke zeer *kleyne Knopsens* voortkomen; waar in een *kleyn Zaadje* word gevonden, niet wel zoo *bruyn* als dat van de andere. Al deeze soorten zijn van eenen de zelfe *Bouwving* en *Waanneeming*.

Zij beminnen een *gemeene*, *goede*, *zandige*, en ook geen *zandige*, maar, uyt *eygener aart*, een *welgemelte grond*. Hebben liever een *schaduwachtige*, als een *opene*, *luchtige plaats*; ook veel *Water*. Blijven niet meer dan twee *Zomers* in het *leeven*. Verdragen allerley *ongelegentheeden* des tijds. *Bloeyen* in 't tweede jaar; geeven volkomen *Zaad*, en *versterven* daar mee. Moeten derhalven met een wassende *Maan* van *Maert*, *April*, of (om vroeg in de *May* te mogen gebruyken) in *Augustus*, op *nieuws* in de aarde, niet *diep*, gezayd zijn: waar door ze ook alleenlijk *vermeerderd* kunnen worden.

Grond.
Plaats.Aanwin-
ning.

K R A C H T E N .

L *eepeelblad*, of *Cochlearia*, is warm in den eersten, en droog in den tweeden graad.

De *Bladeren* in een *Salade* gegeten, of der zelfe uytgeparfste *Zap* met *Wijn* gebruykt, of het *Kruyd* in *Wijn* gezoden, en ieder morgen nuchteren een *Roemertje* daar van gedronken, is zeer goed voor de *Scheurbuyk*, of *Blauwshuyt*: voor de *gezwollen*-of *verstoptheden* van de *Milt*. Zuyverd het *Bloed*: en geneest allerley *vuyle Zweerigen* des *Monds*, daar mee gewasschen of gespoeld zijnde.

Het *Extract*, uyt deeze *Plant* getrokken, heeft eenen het zelfe *vermogen*.

CLXIII HOOFDSTUK.

BASILICOM.

An een aangename en zeer liefdelijcke *Namen*: reuk, word, mijns weetens, in het *Neederlandsch* met geen anderen als deezen naam beteeckend. In 't *Latijn* *BASILICUM*, of *OCYUM*: in het *Hoogduytsch* *BASILIGEN*: in 't *Fransch* *BASILIC*: in het *Italiaansch* *BASILICO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend agt onderscheydene soorten; te weeten:

Agt on-
derschey-
dene soor-
ten.

I. *BASILICUM MAXIMUM*, of *aldergrootste Basilicom*. II. *PURPURASCENS*, of *purpure Basilicom*. III. *MAJUS VULGARE*, of *gemeene groote Basilicom*. IV. *MAJUS FOLIIS INCISIS*, of *grootte Basilicom* met *ingesneedene Bladeren*. V. *MAGNUM CITRONATUM*, of *grootte Basilicom*, *riekende als Citroen*. VI. *MINUS CITRONATUM*, of *kleyne Basilicom*, met een zeer *verquikkende Citroen reuk*. VII. *INODORUM*, of *Basilicom* zonder reuk. VIII. *OCYUM MINUS GARIOPHYLLATUM*, of *kleyne Basilicom*, met een *aangename Nagel-reuk*. Al te zamen zijnze van de zelfe *Bouwving* en *Waanneeming*.

Zij beminnen een *goede*, *gemeene*, *zandige*, *holle aarde*, met een- of twee-jarige *Paardemist*, en 't *Mol* van *verrotte Boom-bladeren* matig doormengt: een *vrije*, *wel-geleegene plaats*, en weynig *vochtigheid*. Zijn zeer *teeder* van aart, en willen *grootte hitte*. *Bloeyen* lang: geeven in deeze *koude Landen* noyt eenig volkomen *rijp Zaad*, ten zij bij een *goede ongemeen-warme Zomer*. Blijven ook niet langer dan een jaar in 't *leeven*: vermitsze niet alleen door een *kleyne Rijp*, maar ook door *koude* of veel *Reegen* *verderven* en *schielijck versterven*.

Moeten derhalven met een wassende *Maan* van *April* of *May* weer op *nieuws* in *Potten* *luchtrig* en niet *diep* gezayd, ook op een *gantsch warme plaats* gezet zijn. Dus *gehandeld*, geeft het *BASILICUM*

Wat voor
een aarde
zijz be-
minnen.Aanwin-
ning.

MINUS GARIOPHYLLATUM, of *kleyne Basilicum*, *riekende als Nagelen*, dikmaal rijp Zaad.

Verandering der eene foort. Het welk hier gewonnen, en ieder jaar, in de genoemde Maand van April, de aarde weer aanbevolen zijnde, op het derde jaar veranderd, en in het jaar 1662. bij mij zoo *kyllende* van Bladeren is geworden, dat het noch Bloem noch Zaad kon voortbrengen; en deezer wijs een *gantsch andere foort* scheen te zijn; evenwel haren natuurlijke reuk behoudende.

K R A C H T E N.

Galen. lib. 2. Med. Simp. 8. **B**asilicum is verwarmende in den tweeden graad. Heeft daarenboven in zich een kleyne, doch onnatuurlijke of onaangename vochtigheid: waar door het inwendig niet anders als matig mag gebruykt worden.

Lusitan. lib. 2. enarr. 137. Diosc. l. 2. c. 171. Plin. l. 20. c. 12. Avarroes lib. Simp. c. 56. Het versterkt zeer het Hoofd, door zijne lieflijke reuk. Een weynig van het Poeder der gedroogde Bladeren met Wijn ingenomen; of in Wijn gekookt, en daar van gedronken, versterkt het Hert: verdrijft de Hert-klopping: maakt een vrolijk Gemoe: is aangenaam aan de Maag: neemt wech de oprijpingen der zelve: ook de Winden: doet gemakkelijk Water lossen: vermeerderd de Melk in der Vrouwen borsten: is goed voor een verouderde Hoest: voor de Water- en Geelzucht; opend ook de verstoptheden des Hoofds.

De Bladeren en Steelen gestoten; dan met Garstemeel, Oly van Roozen, en een weynig Edik vermengd, geneezen de steeken der Scorpioenen: ook allerley heete Gezwellen en Onstekingingen: want daar opgelegd zijnde, maken ze de zelve rijp, en verteerden ze.

Dod. l. 9. c. 11. Met het Zap deezer Bladeren en Steelen dikmaal de Oogen gebet, verdrijft de duysterheid der zelve: verdroogd ook de loping, traning, en de daar opvallende Zinkingen. Zuyverd en verhelderd daarbenevens het Gezicht.

Arn. de Villa nova in Horto San. c. 62. Het Zaad, van een te zamentrekkende en heelen-de kracht, vierentwintig uren lang in Wijn te weyken gelegd, geeft van zich een slijmerige en taye vochtigheid. Deze gedaan op de kloven der Tong, geneest de zelve.

CLXIV HOOFDSTUK.

WILDE BASILICOM.

Verfcheyde namen.

P het Neederlandsch dus genoemd, word in het Latijn geheeten OCY-MUM SYLVESTRE: CLINOPODIUM; en PULEGIUM MONTANUM: in het Hoogduytsch WILDE BASILIEN: in het Fransch BASILIC SAUVAGE: in het Italiaansch CLINOPODIO, OCIMO SALVATICO; en ook BASILICO SALVATICO.

Twee onderscheydene foorten, Hier van zijn mij in haren aart bekend twee onderscheydene foorten; als:

I. CLINOPODIUM MAJUS, of groote wilde Basilicom. II. CLINOPODIUM MINUS, of kleyne wilde Basilicom. Zijn niet van de zelve Bouwing.

Grond. Evenwel beminnen ze beyde een goede, zandige aarde, matig met oude Paardemist doormengd: een opene, luchtige, wel-geleegene plaats; en niet al te veel vochtigheid; maar ook niet een al te groote droogte.

Groote wilde Basilicom. Het CLINOPODIUM MAJUS, of groote wilde Basilicom, vergaat niet haast. Kan allerley ongeleegentheeden der Winter uytstaan. Geeft ieder Zomer Bloemen, maar in deeze Gewesten noyt, als bij goede drooge tijden, volkomen Zaad. Het welk met een wassende Maan van April in een Pot, niet diep, moet

gezayd zijn. Doch niet alleen hier door word deeze Aartwin-foort aangerwonnen; maar ook hare aangewassene jonge Wortelen, welke men op de nu genoemde tijd van de oude afsneemt, en verplant.

Het CLINOPODIUM MINUS, of kleyne wilde Basilicom, blijft niet langer dan eene Zomer in 't leeven. Geeft niet alleen Bloemen, maar ook in den Herfst rijp Zaad; doch versterft dan. Moet derhalven in de genoemde Maand, en met de gemeldde Maan, op nieuws de aarde, door het ingeleyde Zaad, weer aanbevolen worden. Alleen hier door kan men ze vermeenigvuldigen. Doch ook dikmaal komen ze door het uytgevallene Zaad, niet alleen in de May, maar zomtijds in het midden van de Zomer, genoeg van zelfs op. Welke jongen dan veeltijds de koude der Winter kunnen verdragen, en onverderflijk bij hare leevendige groenheid blijven.

K R A C H T E N.

De wilde Basilicom, of Ocimum Sylvestre, is Aart: wat warm en droog van aart; daarenboven een weynig te zamentrekkende.

Gestoten, en gelegd op heete Puysten, het sprengt die Ge-vuur, loopende Zeeren, de Roos, en diergelijke Gebreken; desgelijks op de beeten en steeken van allerley giftige Dieren, is zeer goed tot geneezing van de zelve.

In Wijn gekookt, en daar van gedronken, stopd der Vrouwen Maandstonden, en allerley Buikloop: is ook goed teegens bekomen vergif.

Het Zaad van de wilde Basilicom is verdrogende, te rugge drijvende van aart, en dun van Deelen. Het zelve gestoten, en met Wijn ingenomen, weerstaat desgelijks alle vergif; geneest ook de beeten en steeken der giftige Dieren.

CLXV HOOFDSTUK.

HERMODACTELEN.

Iet alleen dus in het Neederlandsch, Verscheyde namen. maar ook van veele genoemd TYDELOOZEN, TYLOOZEN, TEYLROOZEN: in het Latijn COLCHICUM; wijlze zeer veel in het Eyland COLCHIS groeyen; HERMODACTYLUS, en EPHEMERUM LETHALE. In het Hoogduytsch ZEITLOSEN: in het Fransch MORT AU CHIEN; en in het Italiaansch COLCHICO, EPHEMERO, en HERMODATTILO.

Hier van zijn mij in haren aart veele veranderlijke aardige foorten bekend; namentlijk:

I. COLCHICUM AUTUMNALE FLORE SIMPLICI, of Hermodactelen, anders Tijdeloozen, met een enkele Bloem, bloeyende in den Herfst. II. FLORE PLENO AUTUMNALE, of met een dubbele in den Herfst bloeyende Bloem. III. VERNUM ELORE PURPUREO, of in de May bloeyende, met een purpure Bloem. IV. AUTUMNALE FLORE VARIEGATO, of met een schoon-rood-gestrepte bonte Bloem, bloeyende in den Herfst. V. RETICULATUM, of met een Ruys- of Nets-wijze geschakelde en wonderlijk-gesprengelde Bloem; ook genoemd COLCHICUM AGRIPPINUM. VI. FLORE LUTEO, of met een geele Bloem; en dan noch veel meer andere, onnodig hier op te tellen, wijlze al te zamen van eene Bouwing en Waarneeming zijn.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede, zandige aarde, wel voorzien met twee-jarige Paardemist: een vrije, genoegzaam ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheid. Verdragen strenge koude, en allerley andere ongeleegentheeden der Winter: doch geen in onze Landen noyt eenig volkomen rijp Zaad. Wor-

Worden echter genoegzaam *aangewonnen* door hare aangegroeide *jonge Bollenjens*.

Tijd en wijze van de opneeming der Bollen.

Zij mogen ieder jaar in het begin van *Julius* uyt hare aarde genomen, op een drooge plaats gelegd, en (de grond weer van nieuws omgefmeeten, dan met een weynig oude twee-jarige Paerdemist voorzien zijnde) met een volle Maan van *September*, drie of vier vingeren-breedte diep, weer ingelegd worden. Maar ook, men behoeft ze niet ieder jaar te reppen; inzonderheid niet, wanneer ze onder andere *Bollen* staan. Men kan ze alleenlijk om 't derde jaar opneemen: het welk gevoeglijk, en zonder eenige ongeleegentheid geschieden mag.

K R A C H T E N.

Durantes
Herb. sui
fol. 142.
Aegin. l. 5.
c. 48.
Diof. l. 4.
c. 84.

DE *Hermoadactelen*, of *Tijdeloozen*, anders ook *Colchicum*, zijn koud en droog in den tweeden graad. Van binnen gebruykt, beschadigen ze alle inwendige Deelen: worgen en nippen de Keel gelijk als toe: ontfleeken de *Maag*: verwekken de *roode Loop*, en daar na de dood. Mogen derhalven op geenerley wijze ingenomen worden. Doch indien het gebeurde, dat iemand iets van deeze *Hermoadactelen* in het Ligchaam had gekreegen, zoo moet hij, indien hij anders leevendig wil blijven, terstond warme Melk drinken.

Doi. l. 14.
c. 34.

Uytwendig gebruykt, zijn ze goed voor zommige gebreken. De *Bollen*, of *Wortelen*, gestoten, en met Rooze-water op de *Anbeyen* of *Takken* aan het Fondament gelegd, geneezen de zelve, en drijven de pijn wech. Met Honig en Garstenmeel plaasters-wijze toegeeygend, is zeer goed om *Doornen* en andere dingen uyt de voeten of andere leeden des Ligchaams te trekken. Met Honig en Boonenmeel tot een mengzel bereyd, verzacht allerley *hardigheyt* en *gezwellen*. Is ook zeer dienstig voor de *versnykte* en *uyt het lid geweeft zijnde Leeden*. Met Edik en Zaad van Neetelen vermengt, reynigd de *Huyd*. Het zelve gedaan met Salpeeter, en de zwarte hayren der *Paerden* daar meê bestreken, maakt ze geheel wit.

Laurenb.
lib. 1.
Appar. Pl.
c. 4.

Apul. lib.
Herb. c. 21.

Het zelve *Poeder* vermengt met het Meel van *Lupinen*, of *Vijgeboonen*, en het *Aangezicht* daar meê gewreeven, neemt daar van wech alle *plekken* en *Zomer-sproetelen*.

CLXVI HOOFDSTUK.

COLOQUINTAPPEL.

Namen.

Lleen met deezen, en, mijns weetens, met geenen anderen naam in het *Nederlandsch* bekend: in het *Latijn* geheeten *COLOCYNTHIS*, of ook *CUCURBITA AMARA*: in 't *Hoogduytsch* *COLOQUINT*, *COLOQUINTAPFLEIN*, en *WILDER KURNIS*: in het *Fransch* *COLOQUINTE*, of *COURGE SAUVAGE*; en in het *Italiaansch* *COLOQUINTIDA*.

Grond.

Zij bemind een goede, zandige, en met twee-jarige Paerdemist wel voorziene grond: een warme, vrije, genoegzaam ter Zon gelegeene plaats, en veel Water. Waft in deeze Landen, bij een Stok gesteld zijnde, in eene *Zomer* op ter hoogte van zes, acht, tien, en meer, maar zomtijds ook wel minder voeten.

Bloemen. Teederheyd.

Geeft, bij warme jaren, *Bloemen*, maar noyt eenige *Vrucht* in onze Gewesten. Is teeder van aart. Kan niet de minste *Rijp*, geen *koude Herfst-reegenen*, buyten staande; noch ook, binnens huys gebragt, de geringste ongeleegentheid van eenig ding verdragen; maar verterd terstond in zich zelve, en gaat te niet.

Moet derhalven, met een wassende Maan van *Aanwint* of *May*, op nieuws, niet diep, gezayd worden in een Pot: zulker wijs echter, dat niet meer als twee of drie Planten, na geleegentheid van de grootte der Pot, in eene gelaten worden. Op geen andere wijze kan men ze *vermeenigvuldigen*.

K R A C H T E N.

DE *Coloquintappel*, of *Colocynthis*, is zeer bitter van smaak in al zijne deelen: derhalven warm en droog tot in het laatste van den tweeden, of het begin van den derden graad; ook zuiverende, openende, afvagende en purgeerende van aart.

And. Mar-
tinus,
Comm. in
Mef. c. 4.

De *Vrucht*, of *Appel*, moet nimmermeer alleen gebruykt worden, ter oorzaak van hare sterk-purgeerende, en het Ligchaam zeer ontroerende kracht; waar doorze het *Heri*, de *Leever* en de *Maag* zeer teegen is: ja ook het geheele *Ingewand* beschadigd. Zoo geweldig is de genoemde hare kracht, dat alleenlijk de reuk daar van zommige menschen het Ligchaam opend, en der *Vrouwen Maandstonden* verwekt.

Galen. lib.
Simp. Med.
7.
Diof. l. 4.
c. 178.
Acerr. lib.
Simp. cap.
42.

Evenwel met eenige *Gommen* gematigd, als *Mastix*, *Tragacantha*, en *Sagapenum*, of met *Syropen* vermengt, en dan ingenomen, is ze zoo schaadelijk niet.

Lustan.
l. 4. E-
narr. 177.

Van de zelve worden veel *Compositien* bereyd, als *Diacolocynthis*, *Trochisci Albandel*, en meer andere, welke men zeer bequaam heeft bevonden voor de *Water- en Geelzucht*, *Koortzen*, *Colijk*, en meer andere diergelijke qualen.

Agt of tien *Greynen* (het welk ook genoeg is) met Syroop van *Stachas*, of Honig van *Roozen* ingenomen, verdriest door de *Stoelgang* uyt het Ligchaam alle heete *Galachtige*, en *taye koude vochtigheeden*: versterkt ook de *Zeeuwen*. Ondertusschen mag dit geenszins gegeeven worden aan zwangere *Vrouwen*, om hare *Vrucht* niet te dooden: desgelijks niet aan oude *Lieden*, of jonge *Kinderen*.

Mefues lib.
Simp. c. 4.

Het uytgeparfte *Zap* deezer *Appelen*, gestreken op de plaatzen daar men het *Podagra* gevoeld, neemt de smerten van 't zelve wech.

De gedroogde *Appelen* gestoten, en het *Poeder* daar van in *Chysterien* gedaan, is goed teegens het *Colijk*, de *Lammigheyt*, en de pijn der *Heupen*.

Serapis
Simp lib.
cap. 272.

Het *Poeder* der gebrandde *Appelen* geneest de *Zweeringen* der *heymelijke Leeden*, daar op gelegd.

De *Oly*, daar deeze *Appelen* in gekookt zijn, in de Ooren gedaan, neemt van de zelve wech de *Doofheyd*, het *ruyschen*, en *tuyten*. De zelve *Oly* aan en onder de Navel gestreken, verwekt een week Ligchaam, en dood de *Wormen* der *Darmen*.

Doi. lib. 12.
c. 26.

Het *Zaad* word ook gebruykt, om daar meê de *Ligchamen* te *Balsfemen*.

CLXVII HOOFDSTUK.

W I N D E.

BY veele dikmaal meer dan al te wel Namen bekend, word dus in het *Nederlandsch* geheeten. In het *Latijn* *CONVOLVULUS*, *VOLUBILIS*, en *SMILAX LAEVIS*: in 't *Hoogduytsch* *WINDEKRAUT*: in het *Fransch* *LISERON*, of *LISER*: in het *Italiaansch* *VILUCCHIO*, en *HERBA CAMPANELLA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden Veele veranderinglijke en beziens-waardige soorten, na-anderlijke mentlijk:

I. *CONVOLVULUS MAJOR VULGARIS FLORE ALBO*, of groote gemeene witte *Winde*. II. *MINOR VULGARIS PURPUREUS*, of kleine gemeene *Winde* met een *purpure* Bloem. III. *HISPANICUS FLORE CEE-*

RULEO, of Spaansche Winde met een schoone blauwe Bloem, ook geheeten FLOS PRINCIPIS, of PRINCEN-BLOEM, om datze bestaat uyt blauw en wit, gelijk het Levercy der Princen van Oranje en Nassauw is. IV. FLORE DILUTO CÆRULEO, of met een bleek-blauwe Bloem. V. FLORE ALBO, of met een witte Bloem. VI. INDICUS HEDERÆ FOLIO FLORE PURPUREO, of Indiaansche Winde met een purple Bloem, en Bladeren op de wijze van Klim, of Veil: en FLORE ALBO, of met een witte Bloem. VII. TRI-PHYLLUS INDICUS, of Indiaansche Winde, met drie-hoekige Bladeren. VIII. ELEGANS TENUIFOLIUS, of aardige Winde, met zeer teedere Bladeren, anders INDICUS PENNATUS van de hoog-geleerde Heer FABIVS COLOMNA genoemd; of Indiaansche Winde, met teedere, aardige Bladeren, als veederen der Vogelen; van veele ook geheeten QUAMOCLIT. IX. ALTHÆÆ FOLIO, of Winde, met Bladeren van Althæa, anders witte Malve. X. MINOR PENTAPHYLLEUS, of kleine Winde, met Bladeren van Vijfvingerkruyd. XI. CONVULVULUS NON CONVULVULUS ANGUSTIFOLIUS ARGENTEUS, of Winde, eygentlijk geen Winde, met smalle lange Bladeren van een Zilverachtige, ruyge, blinkende couleur; en dan noch meer andere. Niet alle zijn ze van eenen de zelve Bouwing en Waarneeming.

Van welke hier ellderley worden voorgereeld.

Het CONVULVULUS MAJOR VULGARIS FLORE ALBO, of gemeene, groote witte Winde, en CONVULVULUS VULGARIS MINOR PURPUREUS, of kleine gemeene Winde met een purple Bloem, zijn beyde het grootste onkruid en het meeste verderf eens Hof, het welk men ergens zou mogen vinden. Zij beminnen allerley slag van grond, inzonderheid die met Zand vermengd is. Geeven ieder jaar Bloemen, en ook dikmaal, bij goede tijden, volkomen Zaad: het welk met een wassende Maan in het Voorjaar word gezayd. Hier door konnen ze overvloedig vermenigvuldigd worden; doch noch veel beeter door hare aangewassene Wortelen. Verdragen sterke koude en alle andere ongeleegentheeden der Winter. Laten tijdelijk haar Loof vallen, doch schieten haastig weer uyt.

Wil iemand zijnen Hof van deeze twee schadelijcke en alles verdervende Gewassen zuiveren, en de weer-voortkoming met kleine moeyte verhinderen, die plukke tot in den grond hare omlopende Scheuten uyt, zoo dikmaal als ze weer uyttschieten, en zich vertoonen, t'elkens met een afgaande Maan; zoo zullen hare Wortelen met'er tijd verminderen, vergaan, en gantschelijk verderven. Want het meenigmaal afbrecken kan hare natuur niet verdragen, als die te zeer hier door word gekrenkt.

Het CONVULVULUS HISPANICUS, of Spaansche Winde, zoo met een hoog-blauwe: bleek-blauwe, als geheel witte Bloem, krijgt uyt een teeder, kort, in de grond uyt den geelen wit-verwig, doch eenen boven de zelve bruyne-rood zijnde Worteltje in het eerst twee kleine, een Hert gelijkende, en regt teegens malkander overstaande Bladertjens: uyt welker midden drie, vier, of vijf Steelen voorttschieten, onder bruyne-achtig, maar na boven bleek-groen; doch van onder na de grond gekeerd veel bleeker; rond; hier gintsch met eenige bleek-ruyge hayrtjens voorzien; een, anderhalf, twee, of meerder voeten lang; uyt eygener aart zich op de aarde verspreyende; ook weynig, of niet, zich omdrayende: aan welke veele aardige Bladertjens groeyen; ruyg; de onderste de langste en grootste; ten halven na beneeden smal; aldaar nauwelijks de kleinste vinger, doch na boven toe een duym, min of meerder, breed, en ontrent geheel rond: de bovenste de kleinste; ontrent onder en boven eenen breed; doch voor niet zoo rond, maar stompachtig-spitzer toelopende: van welke zommige een vinger lang, en eenige veel korter zijn; op geene bijzondere Steelen rustende; maar aan de voornaamste Steel vast gehegt, en de zelve

Gedaante der Bladeren.

gelijk als omvattende: aan de randen slegt; zacht in 't aanraken, met een bevallijke donkere groenheid bekleed. Als menze in de Mond knauwd, hebben ze geen zonderlinge smaak; doch achter op de Tong vallen ze een weynig steekende, en de Keel wat benauwend. In het midden zijn ze verciert met een regt-doorgaande Ader, of Rugge, waar uyt voortkomen veel andere kleynere, wat om hoog gesteld; van boven inwaarts, doch van onder uytwaarts gekeerd, aan de randen uytlopende. Tusschen welke boven malkander, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, veele korte Steeltjens, boven met een vijf-bladerig ruyg Knopje voorzien, te voorschijn worden gebracht. Waar uyt schoone ronde Bloemen groeyen, op de wijze van andere Winde. Deeze zijn, gelijk alreeds gezegt is, gantsch wit, bleek-blauw, of donker-blauw, en in de grond zuiver wit. Dagelijks vernieuwen ze zich; want duuren in haar openstaan niet langer als eenen dag. Daar na vergaande, laten ze achter ronde, harde, ruyge, boven met een spits puntje voorziene Knopjens, van binnen gevuld met vier, drie, of ook wel een, halfroond-driehoekige, en (rijp zijnde) bleek-bruyne-verwige Zaadjens.

Deeze soorten, gelijk ook het CONVULVULUS INDICUS, of Indiaansche Winde (met al hare verscheydenheid zoo in Bloemen als Bladeren, alreeds aangewezen) als van eenereley natuur met de andere, beminnen al te zamen een gemeene, goede, zandige aarde, met twee-jarige, kleyn-gewreevene Paardemist doormengt: een vrije, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheid. Geeven niet alleen, meest de geheele Zomer door, vermaaklijk-schoone Bloemen, maar ook in den Herfst volkomen rijp Zaad; doch daar meê vergaanz. Worden derhalven ieder Aanwin-voorjaar, met een wassende Maan van Maert of April, weer op nieuws, niet diep, maar hol en luchtig gezayd. Deezer wijs kan men haar eenwigdurend maken.

Het CONVULVULUS ALTHÆÆ FOLIO, of Winde met Bladeren van witte Malve; en het CONVULVULUS MINOR PENTAPHYLUS, of kleine Winde, met Bladeren van Vijfvingerkruyd, altijd groen-blijvende, schieten beyde, uyt eygener aart, niet hoog op. De eerste soort krijgt Bladeren, rustende op tamelijk-lange Steeltjens, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde van hare ruygachtige Steel boven malkander voortkomende: die van de witte Malve, of Betonie (gelijk alreeds gezegt is) niet zeer ongelijk in gedaante; voor niet spits, maar stomp toegaande. Zijn een, anderhalve, ook twee vinger-leeden lang; een, wat meer of minder, breed; voorzien met veele sterke Aderen, voortkomende uyt eene in 't midden: ruygachtig van aart; bleek-groen van verwe, en een kleyn weynig getand. Daar na hooger uytwassende, ziet men haar meer, en eyndelijk geheel ingesneeden, gelijk de bovenste Bladeren van Alcea, of Sigmaarts-kruyd. Tusschen welke voortkomen de Bloemen, zijnde groot, rond, bleek-paarsch-verwig, en rustende op Steeltjens, die een geheele vinger lang zijn; welke zich dan eerst drayen om een Stok, gelijk de andere. De tweede, of kleynere soort, groeyd op de zelve wijze, van een veel aangenamer aanschouwing: doch de eerst-voortkomende noch niet ingesneedene Bladertjens zijn niet zoo langwerpig, maar rondom een weynig, digt bij malkander, bevallijk getand, en gelijk als drie-hoekig gesteld; waar van het middelste, of voorste, alleen spits is.

Deeze soorten vergaan niet zoo haast als de vorige, maar zijn uyt eygener aart lang-leevender. Beminnen een goede, zandige grond, met een weynig twee-jarige Paardemist doormengt: een warme, vrije, welgeleegene plaats, en niet te veel vochtigheid. Bloeyen jaarlijks: doch geeven zelden, ten zij met zeer heete Zomers, eenig rijp Zaad in deeze koude Gewesten. Zijn teeder van aart. Konnen geenszins veel Herfst-reegenen,

Waar Gestalte en verwe der Bloemen.

Wat voor een aarde deeze soort be- mind.

Aanwin-ning.

Winde, met Bladeren van witte Malve, en met Bladeren van Vijfvingerkruyd.

Beschrijving van beyde deeze soorten.

Wat voor een aarde zij beminnen.

Hoe men reegenen,

Convolvulus Minor Pentaphyllus.

Convolvulus Siculus
Flore coeruleo minimo.

Convolvulus non Convolvulus Angustifolius.

haar moet reegenen, Rijk, of sterke Vorst verdragen. Moeten derhalven, in een Pot gezet zijnde, in 't begin van *October* binnens huys worden gebragt, op een goede, luchtige plaats, waar in niet anders als bij vriezend Weer word gevuurd. Gedurende de *Winter* begiet men haar slegts zoberlijk met Reegen-water van boven; want door een weynig te veel zouden ze in deeze tijd lichtelijk verrotten. Men mag ze ook niet weer buyten stellen, voor in het begin van *April*, met een zoete Lucht en aangename Reegen; en dan noch eenenwel haar voorzichtig dekken voor *koude nagten*, veel *Water*, en *hayrige winden*.

Aanwin-
ning. Men kan haar *vermeenigvuldigen*, eerst, door haar *Zaad*, het welk met een wassende Maan van *Maert* of *April*, niet diep, in een Pot word gelegd. *Ten anderen*, door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*, welke men op de genoemde tijd van de oude afneemt, en verplant. Deeze *Wortelen* zijn dun, bleek-verwig, en doorlopen de aarde.

Indiaan-
sche Win-
de, met
geveeder-
de Blader-
ren. Het CONVULVULUS INDICUS PENNATUS, five ELEGANS TENUIFOLIUS, of *Indiaansche Winde* met *geveederde Bladeren*, is zeer beziens-waardig. Deeze schoone *Bladeren* komen te voorschijn aan beyde de zijden van hare omwindende bruyn-verwige *Steele*; niet teegens malkander over gesteld; gescheyden in tien, twaalf, en dikmaal meerder zeer dunne, ook voor in een eyndigende deelen, ontrent een halve stroobreedte van malkander geschikt; te zamen uytmakende de lengte van een halve vinger, wat min of meer, en de breedte van ontrent een vinger-lid. De verwe is donker-groen.

Grond. Deeze soort bemind de zelve aarde, plaats, en Water. Blijft niet meer dan eene *Zomer* in het leeven. Bladeren. Geeft in deeze Landen ter nauwer nood, in den *Herfst*, *Bloemen*, schietende lang uyt hare *Knoppen*; tusschen ieder *Blad* een alleen, of ook wel meerder bij malkander, zich vertoonende. Niet groot zijnze, en van gedaante als een vijf-hoekige *Starre*; bleek-rood van verwe; een weynig als gestreepd, en zonder eenige reuk. Doch nimmermeer komt'er eenig rijp *Zaad* van. Derhalven kan dit slag niet *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden, als door *Zaad* (uyt warmer Gewesten herwaarts overgezonden) op nieuws weer gezayd in een Pot, en gantsch warm gezet. Opgekomen zijnde, mag men deeze jonge *Plantjens*, wegens hare teederheyd, niet reppen; anders zouden ze geen *Bloemen* kunnen voortbrengen. Met alleen weynig vochtigheyd moet men ze onderhouden.

Winde ey-
gentlijk
geen Win-
de. Het CONVULVULUS NON CONVULVULUS ARGENTUS ANGUSTIFOLIUS, of *Winde*, *eygentlijk geen Winde*, met *smalle*, *hayrachte*, *zilverachte* *Bladeren*, een halve vinger, wat min of meerder lang, een stroo breed, niet regt teegens over malkander aan hare *Stael* voortkomende, aan welkeze alderfmalst, voor spits toe gaande, en alleen in het midden met een regt-doorgaande zichtbare *Ader* voorzien zijn, is een beziens-waardig Gewas, waar meê mijnen *Thuy*n eenige jaren heeft gepronkt. Blijft in deeze Landen niet langer dan drie jaren in het leeven. Laat in de *Winter* hare *Bladeren* niet vallen, maar word altijd even jeugdig gezien.

Bladeren. Bemind een goede, zandige aarde, wel doormengt met een weynig twee-jarige kleyn-gewreevene *Paarde-mist*, en het Mol uyt van binnen verdorvene *Boomen*: een warme, luchtige, vrije, wel-geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Brengt ieder *Zomer* voort een kleyn *purpurachte Bloem*, zeer wel gelijkende die van de *kleyn gemeene Winde*, doch niet zoo groot; maar even als die van het *Doricinium* van *Pedacius Dioscorides*; ook op de zelve wijze gelijk als met *vrouwen* of *playen*, doch zoo wel ter zijden als uyt de bovenste punten der teedere *Steele*, voortkomende. Geeft ook, bij een goeden, warmen en drogen *Herfst*, zomtijds volkomen rijp *Zaad*.

Wat voor
een grond
zij be-
mind.

Bloemen.

Zaad.

Valt teeder van aart. Kan geenszins verdragen veel *koude Herfst-reegenen*, *Rijk*, of eenige *Vorst*. Moet derhalven, met een wassende Maan van *April* in een Pot gezet zijnde, in 't begin van *October* binnens huys worden gebragt, op een altijd luchtige plaats, daar niet dan met vriezend Weer door een Oven in gevuurd word; met zeer weynig lauw-gemaakte vochtigheyd van boven besprenkt, (want door een weynig te veel zouze in deeze tijd terstond verrotten) en niet voor in het begin of ten halven van *April*, na dat het Weer zich aansteld, met een zoete Lucht en aangename Reegen weer buyten gezet; dan noch voor veel vochtigheyd, *koude nagten*, en *sebrale Winden* voorzichtig gewagt zijn.

Ieder *Voorjaar* geeft ze uyt hare *Wortel* nieuwe *Scheuten*. Wanneer nu deeze regt aan het wassen zijn geraakt, worden de *oude* weggenomen: dan groeyen de jongen dies te krachtiger voort, en geeven beeter *Zaad*: het welk met een wassende Maan van *April* in een Pot, niet diep, ook hol en luchtig, word gezayd; vermits'er wel vijf in de zelve Pot mogen blijven, zonder verplantig. Alleen op deeze wijze kan deeze soort *vermeenigvuldigd* worden.

Scheuten, en hoe daar ontrent te handelen. Aanwinning.

K R A C H T E N .

DE groote gemeene witte Winde, of *Convulvulus Gal. lib. major vulgaris flore albo*, is warm en droog van aart; daarbeneevens ontsluitende en verterende.

Het uytgeparfte *Zap* met Wijn ingenomen, opend *Dise. l. 4. c. 39.* het Ligchaam, en is goed voor de *Wormen*.

Het gedistilleerde Water van de *kleyn gemeene Winde* met *purpure Bloemen*, of *Convulvulus minor vulgaris purpureus*, verzacht de pijn der *Oogen*, en neemt'er de roodigheyd van wech: desgelijks de brand en hitigheyd van andere *uytwendige* deelen des Ligchaams, zoo wel als de *inwendige*.

Het *Zaad* met Wijn ingedronken, drijft het *Water* der *Blaas* voort.

De *Indiaansche Winde*, of *Convulvulus Indicus*, is warm en droog in den eersten graad.

De *Bladeren* in Wijn gezoden, en daar van gedronken, zuiverd het Ligchaam; jaagd door de *Stoelgang* af alle *rauwe*, *dikke*, *slimerige*, of *pitsnitsen*, ook *zwartgallige* overvloedige *vochten*. Daarenboven de lange en ronde *Wormen* der *Darmen*: maar verwekt ook walging, en qualijkheyd der *Maag*.

CLXVIII HOOFDSTUK.

S C A M M O N I E .

En Edel en deugdzaam Gewas, word *Namen*. dus genoemd in het *Neederlandsch*. In het *Latijn* SCAMMONEA, of SCAMMONIUM: in het *Italiaansch* een SCAMMONEA. Het *Zap* hier van in een *Quecappel*, met de *slimerigheyd* van *PSYLLIUM* of *VLOOKRUYD*, gekookt, daar bij gedaan zijnde een weynig *MASTIX*, word geheeten *DIAGRIDIUM*; een zeer treffelijk *purgeer-middel*, bij veele genoeg bekend, en dikmaal gebruykt.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie onderscheydene soorten, te weeten:

I. SCAMMONEA VERA SYRIA, of *opregte Scammonie* uyt *Syrien*. II. SCAMMONEA MONSPELIACA RONTUNDIFOLIA, of *rond-gebladerde Scammonie* van *Mompelliers*: bij *Carolus Clusius* genoemd SCAMMONEA VALENTINA, dat is, *Scammonie van Valentie*, of *APOCYNUM QUARTUM*, zoo veel als *vierde soort van Apocynum*. III. SCAMMONEA MONSPELIENSIS LONGIFOLIA, of *lang-bladerige Scammonie* van

Drie onderscheydene soorten.

Mompelliers. Alle zijnze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Wat voor grond zij beminnen. Zij beminnen uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige aarde, met het Mol der van binnen verdorvene Boomen, of in plaats van het zelve met het Mol van verrotte Boom-bladeren, doch geene vettigheyd, vermengt: een wel ter Zon geleegene plaats, voor alle koude *Ooste-* en *Noorde-winden* beschut; matige, en voor alles niet te veel vochtigheyd. Blijven lange jaren in 't leeven.

Opregte Scammonie uyt *Syrien*. De SCAMMONEA VERA SYRIA, of opregte Scammonie uyt *Syrien*, geeft in deeze koude Gewesten noch Bloem noch Zaad. Is zeer teeder van aart. Moet derhalven door *Zaad*, uyt *Syrien* of andere heete Landen herwaarts gezonden, met een wassende Maan van *May*, niet boven een stroo diep, zoo wel gezayd als verplant zijn in een Pot; ook niet meer als een in elk der zelve zijn gelaten, vermitsze een dikke *Wortel* maakt. Aan een daar bij gestokene stok windze zich om, op de wijze van een *Convolvulus*, of *Winde*. Nauw moet men haar wagten voor *Rijp*, *Vorst*, en koude *Herfstreegenen*; vermits door deeze laatste lichtelijk verrot: voorts, in het eynd van *September*, of het begin van *October*, na dat de jaarstijds bequaam of onbequaam is, binnens huys brengen, op een luchtige en altijd-warme plaats; weynig of geen vochtigheyd geeven, maar droog houden door de geheele *Winter*, in welkeze al hare *Bladeren* verliest: ook niet voor half *April*, met een zoete Lucht en aangename Reegen, welke hare *Bladeren* weer doet vernieuwen, buyten stellen; dan noch wel wachten en voorzichtig dekken voor veel Reegen, koude nagen, en *schrake Winden*. Word niet aangevonden als door het gemelde *Zaad*.

Hoe waar te neem. De SCAMMONEA MONSPELIENSIS LONGI FOLIA, of Scammonie van *Mompelliers* met lange *Bladeren*, krijgt gantschelijk niet zulk een zware, maar in tegendeel een lange, teedere, dunne, vol *Melkachtig Zap* zijnde, en witte *Veezelwortel*; gelijk ook heeft het SCAMMONEA ROTUNDIFOLIA MONSPELIACA, of rond-gebladerde Scammonie van *Mompelliers*. Uyt de zelve schieten zomtjids zijde-schenten: door welke deeze soort zich bij geleegentheyd, alhoewel zoberlijk, laat vermeenigvuldigen; wanneerze in *April* met een wassende Maan afgesneeden, en in een Pot, gevuld met de gemelde aarde, gezet worden.

Scammonie van *Mompelliers*, met lange *Bladeren*. 's Zomers moet men haar zoo wel voor veel Reegen, als 's Winters voor koude en vorst bewaren; bij tijds binnens huys op de gemelde plaats, en weer ter genoemder tijd buytens huys brengen. Eenige jaren oud zijnde, geeftze ieder Zomer Bloemen, maar noyt, eenig *Zaad*. Laat ook 's Winters hare *Bladeren* vallen; en bekomt teegens de *May* weer nieuwe, welke zich met hare *Stelen* om een stok drayen, en opwaarts klimmen.

Waarneeming. Bloemen. Deze Bloemen komen voort tusschen de *Bladeren* in het bovenste gedeelte aan de *Stelen*. Zijn op een *Steele*je onder, ook boven op kleyne korte *Steele*tjens rustende, veelvoudig, tusschen de dertig en veertig in getal, *Kroons-wijze* digt bij malkander gevoegd: niet groot; wit, bestaande uyt vijf *Bladertjens*, *Stars-wijze* gesteld: doch laten noyt eenig *Zaad* na. Hare *Bladeren*, welkeze, gelijk alreeds gezegt is, 's Winters laat vallen, zijn van een aardige aanschouwing; bleekgroen van verwe, hebben inwendig een *Melkachtig Zap*: zijn een vinger lang, doch boven korter, achter een duym, wat meer of minder breed; ook aldaar met twee rond toegeaande *Vleugelen*, gelijk als uytgehoold, voorzien: tusschen welke het *Steele*je, daarze op rusten, ontrent een vinger lang gesteld is. Voor gaan ze spits toe, op de wijze van een *Slangen-tong*. Aan de randen zijn ze slegt; groen-verwig; inwendig verciert met schoone *Aderen*; altijd twee en twee regt teegens over malkander aan de *Steel* voortspruytende.

Bladeren. Rond-ge- De SCAMMONEA MONSPELIACA ROTUNDIFOLIA, of rond-gebladerde Scammonie van *Mompelliers*, be- bladerde mind de zelve aarde en vochtigheyd. Moet op de zelve wijze *Tebouwd* en *Waargenomen* zijn; krijgt desgelijks in deeze Landen Bloemen, op een warme plaats gezet zijnde, maar noyt eenig *Zaad*.

K R A C H T E N.

Het Zap uyt de *Wortel* van *Scammonia vera*, of opregte Scammonie, getrokken, doet zeer krachtig purgeeren; is de *Maag* zeer lastig, en veroorzaakt groote ontroering in het Ligchaam: de *Darmen* gelijk als schrapende, doorknagende, en het *Bloed* ontsteekende. Moet derhalven met groote voorzichtigheyd, en niet als zoo bereyd zijnde, gelijk hier boven gemeld is, inwendig gebruykt worden; welke Bercyding dan *DIAGRIDIUM* word genoemd. Niet meer dan zes, agt, tien, of twaalf Greynen ten hoogsten, na geleegentheyd der krachten, en van de sterke natuur des Lijders, mag men hem ingeeven, met wat *Cremor Tartari*, en twee of drie druppelen *Anijs-* of *Venkel-oly*, tot meerder zekerheyd; doch niet aan zwangere Vrouwen, oude Lieden, of Kinderen.

Dit *Diagridium*, of Scammonium, ontlast door de *Stoelgang* het Ligchaam van alle galachtige, *slimerige*, *melancholijke* en *waterachtige* Vochtigheden; derhalven het zeer goed geoordeeld word teegens *Geelzucht*, *Pleuris*, en verwarring in de *Harssenen*.

Word derhalven ook met goed voordeel gedaan bij veelerley *Electuarien*, *Conserven*, *Pillen* en andere Geneesmiddelen, om de zelve dies te beeter te doen werken.

Dit Scammonium met Honig en Oly vermengt, *Diof. 1. 4.* scheyd alle koude gezwellen; met Edik, geneest alle *Schurftheyd*, daar op gestreekt; en neemt wech het *Sciatica*, of de *Heupen-pijn*.

Met Wol, als een *Pessus*, gebruykt, verwekt de *Maandstonden*; drijft ook de doode *Vrucht*; desgelijks de *Nageboorte* af.

De *Wortel* in Edik gezoden, met Garstenmeel gesto- *Duranti* ten, en plaasters-wijs opgelegd, is zeer goed voor het *hijf. Pl.* *Podagra*, het *Flerezijn*, en de *Melaatsheyd*. *fol. 418.*

CLXIX HOOFDSTUK.

Brasiliaansche Lombaardsche
L I N S E.

Us genoemd in het *Neederlandsch*, *Namen.* word in het *Latijn* geheeten COLUTEA BRASILIANA: van de *Brazilianen* PAGIMIROBA; en van de *Portugeezen* HERVA DE BICHO.

Zij bemind een goede, zandige Grond. aarde, met een weynig twee-jarige Paardemist, een-jarige Hoenderdrek, en het Mol der van binnen verdorvene Boomen, of in des zelve plaats het Mol der verrotte Boom-bladeren, doormengt: een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zon geleegene plaats, doch niet te veel vochtigheyd.

Het is een gemeenlijk hoog-opschietende Plant, welke uyt eygener aart een, twee, en ook meer jaren duurd. Groeyd van naturen *Struvelachtig*. Krijgt aan hare bleek-geele *Stelen* schoone, donker-groene *Bladeren*, vermengt met eenige bleekheyd; in gedaante die van het *Orobis*, of groote *Krok*, zeer gelijk; doch niet zoo rond, maar een weynig langwerpig, en voor eyndigende in een spits punt. Teegens de *Winter* krijgtze Bloemen, kleyne en geel, zittende boven aan de *Stelen*; en lange *Zaad-pentjens*, maar nimmermeer in deeze Landen *Zaad*: daarze ook niet des Winters over blijft; want niet alleen vergaat ze door *koude* *Herfst-*

bladerde
Scammonie van
Mompelliers.

Rend. lib.
2. de Mat.
Med. 1.
Sed. 2.
Mesuel. 2.
Med. 1.
Fernelius
lib. 5.
Metib.
Med.
Plin. 1. 16.
c. 8.

Diof. 1. 4.
c. 471.

Duranti
hijf. Pl.
fol. 418.

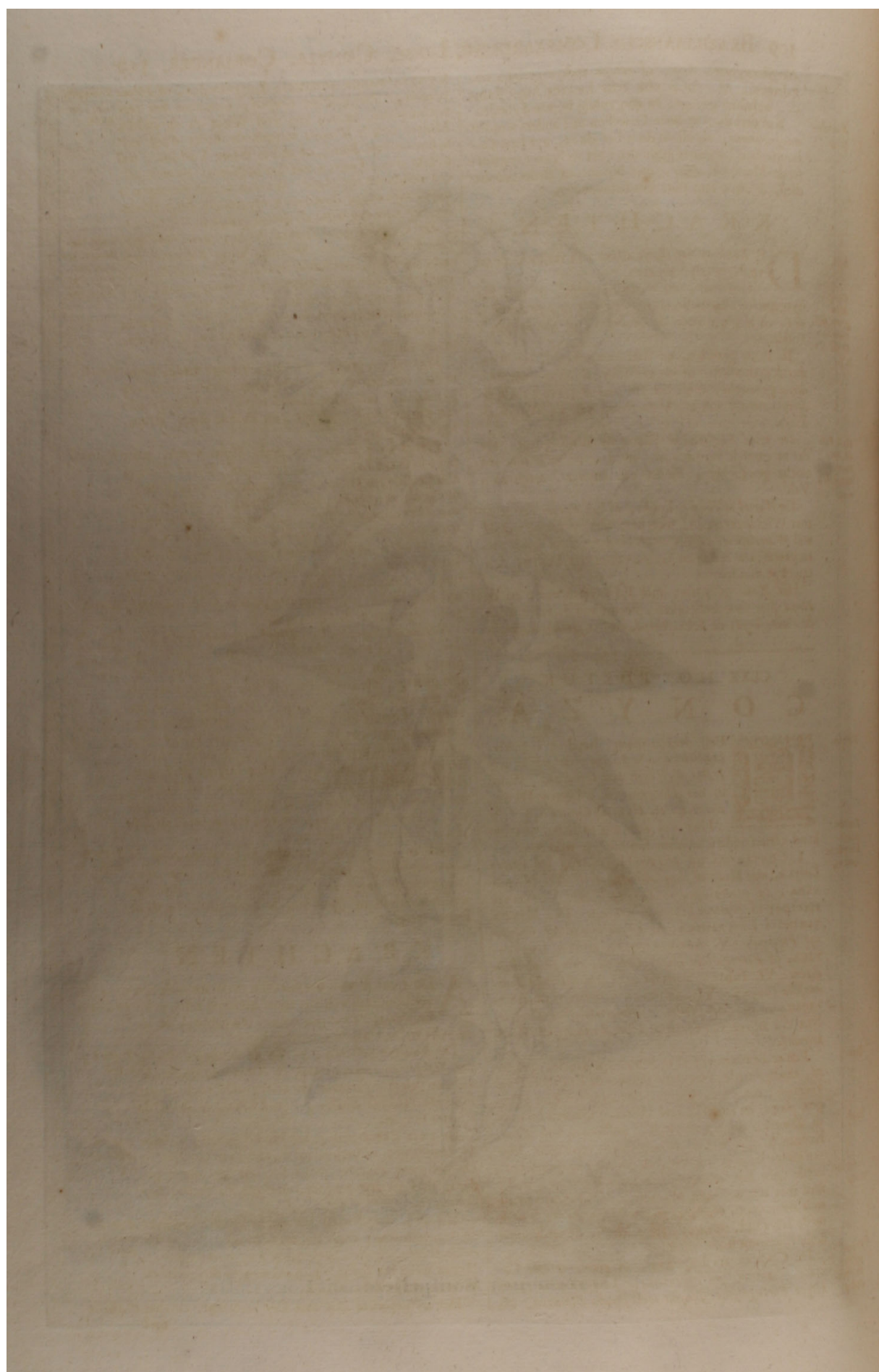
Een Stru-
velachtige
Plant.

Bladeren.

Bloemen,
hier zon-
der *Zaad*.

Scammonia Monspeliensis Longifolia.

Herfst-reegenen, *Rijp*, of eenige andere geringe ongeleegentheid, maar ook zelfs binnens huys staande, welnauw gewagt, en zorgvuldig bewaard zijnde.

Kan derhalven in onze Gewesten niet anders worden aangewonnen, als alleen door het *Zaad*, uyt haar Geboorte-land herwaarts gezonden: het welk met een wassende Maan van *May*, niet boven een stroo-breedte diep, de aarde eens Pors word aanbevolen.

K R A C H T E N.

Aart. **D**E Bladeren van deeze *Plant* zijn verkoelende en verstoppende van aart.

Geftoten, en warm opgelegd, of met het uytgeparfte *Zap* bestreken, verdriest de pijn der *Zijden*, en is goed voor de *Anbeyen*, of *Takken* aan 't Fondament.

In *Wijn* gezoden, en daar van zomtijds een Roemertje gedronken, of het gedistilleerde Water der *Bladeren* gebruykt, drijft het *Graveel* af: verbriezeld de *Steen*; neemt ook wech de *brand* van de *Nieren* en *Blaas*.

De zelve *Bladeren* in Water of *Wijn* gelegd, tot dat ze gantfch verrot zijn, en daar na zich met dit vocht gewasschen, maakt een zuiver, aangenaam Vel.

De *Wortel* in *Wijn* gekookt, of het *Poeder* der zelve met *Wijn* ingenomen, weerstaet allerley vergif: doet wel *Waterlossen*: neemt wech de *druppel- of koude Pis*, en geneest alle *beeten* en *steeken* van *giftige Dieren*, daar opgelegd zijnde.

Het *Zaad* gestoten, met *Edik* vermengt, en de *Huyd* daar mee bestreken, neemt van de zelve wech de *Vuurigheyd*; de *Schurftigheyd*, en het *sprenke Vuur*.

CLXX HOOFDSTUK.

C O N Y Z A.

Namen.

Eest deezen naam, beyde in het *Nederlandfch* en in 't *Latijn*; desgelijks in 't *Italiaanfch* dien van *CONYZA*. Word in het *Hoogduytsch* geheeten *DURRWURTZ*, en *BERUFKRAUT*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend zeeven onderscheydene foorten; te weeten:

I. *CONYZA MAJOR FOLIO HELENII*, of groote *Conyza*, met *Bladeren* van *Alantswortel*. II. *MAJOR VERA*, of groote opregte *Conyza*. III. *VULGARIS FÆTIDA*, of gemeene stinkende *Conyza*. IV. *MINOR VIMINOSA LUSITANICA*, of *kleyne rijsachtige Conyza* uyt *Portugal*. V. *ANGUSTIFOLIA MINOR LUSITANICA*, of *Portugalsche kleyne Conyza*, met *smalle Bladeren*. VI. *INDICA MINIMA*, of *alderkleynste Indiaanfche Conyza*. VII. *CONYZA LONGIFOLIA AMERICANA*, of *lang-bladerige Americaanfche Conyza*. Niet alle zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Echter beminnenze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, met oude *Paarde- of Koeyemist* wel voorzien: een vrije, warme, bequaam ter *Zon* gelege- gene plaats, en tamelijk veel Water. Geeven bij goede *Zomers*, doch niet altijd, volkomen rijp *Zaad*.

Zaad. Konnen redelijk wel de *Winter-koude* verdragen. Blijven eenige jaren in 't leven, en worden aangewonnen, beyde door hare aangewassene *jonge Wortelen*, welke men met een wassende Maan in *April* of *May* van de oude afneemt, en verplant; en door haar *Zaad*, 't welk op de zelve tijd, en met de zelve Maan, de aarde moet aanbevolen worden.

Groote opregte, en tweederley De *CONYZA MAJOR VERA*, of groote opregte *Conyza*: *MINOR ANGUSTIFOLIA LUSITANICA*, of *kleyne Portugalsche Conyza* met *smalle Bladeren*; en

CONYZA MINOR VIMINOSA LUSITANICA, of *kleyne Portugalsche Conyza*, beminnen een zeer warme plaats, en niet zoo veel Water als de andere.

Moeten ook 's *Winters* teegens de sterke *Vorst* met *Schoenmakers Run*, of anders droog *Turfmul*, wel bedekt zijn. Geeven niet zoo bequaam, en maar zelden volkomen rijp *Zaad*. Worden echter genoegzaam vermeenigvuldigd door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*, op zulk een wijze als alreeds gezegt is.

De *CONYZA LONGIFOLIA AMERICANA*, of *lang-bladerige Conyza* uyt *America*, krijgt *Bladeren*, ontrent een hand, wat min of meer, lang; nauwelijks twee vingers breed: aan de randen een weynig getand; voor spits toegaande; aangenaam groen van verwe, en begaast met veele inwendige, zichtbare, schuyns-opgaande *Aderen*, alle uyt eene voortkomende. Deeze is de teederste van alle.

Bemind een goede, gemeene, zandige aarde, door- mengt met een weynig twee-jarige *kleyn-gewreene Paardemist*, een-jarige *Hoenderdrek*, en *Veen-grond*: een warme, vrije, wel ter *Zon* staande plaats, en matige vochtigheyd.

Brengt ieder *Zomer* een geele *Bloem* voort, maar noyt in deeze Landen eenig rijp *Zaad*. Deeze *Bloemen* zijn van binnen voorzien met roode *Nopjens*, rustende op korte *Stieltjens*. Komen voort in het bovenste van de voornaamste *Steel*, aan beyde de zijden boven malkander, zes, agt, tien in getal, die van het *CHRY- SANTHEMUM*, of *Ganzebloem*, niet zeer ongelijk. Niet haast vergaat deeze *soort*, maar word van naturen zeer oud; en loopt ieder *Voorjaar* zeer krachtig weer uyt, uyt hare sterke, bruyn-verwige, dikke *Knobbel-wortel*, gelijk men ziet in de *PERONIEN*.

Verdraagt ongeerne veel *Herfst-reegenen*, sterke *Winden*, *Rijp*, of *Vorst*. Moet derhalven, in een *Pot* geplant zijnde, in 't begin van *October* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet, als bij *vriezend Weer*, door een yzere *Oven* word ge- vuurd. Gedurende deeze *Wintertijd* moet men ze onderhouden met een weynig lau- gemaaft *Reegen-wa- ter*, van onder gegoten in een *Pan*. Niet voor in het begin van *April* mag men ze weer buyten de *Zonne- stralen* voorstellen, met een zoete *Lucht* en *Reegen*: en dan noch moet men ze wel wachten voor *koude nag- ten*, *sehrle Winden*, en voor veel vochtigheyd, als din- gen welke haar schadelijk zijn.

Kan in deeze koude Landen niet aangewonnen of vermeenigvuldigd worden, als alleenlijk door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*; welke men met een wassende Maan in *April* van de oude afneemt, en in *Potten* verplant.

K R A C H T E N.

Alle foorten van *Conyza* zijn verwarmende en verdroogende van aart: doch onder de zelve word de groote, of *Conyza major*, ten gebruyk de alderbeste en krachtigste geoordeeld.

De *Bladeren* gestoten, en op de *beeten* of *steeken* der *Slangen* en *Spinnen*, ook op *Wonden* en quade *Gezwollen* gelegd, geneezen de zelve. De rook deezer *Bladeren* verdriest allerley *giftige Dieren*, en doet de *Vlooyen* sterven.

De zelve dunnetjens op het *Hoofd* gelegd, verjaagt de *Hoofdpijn*, en verhindert de *onsteltens des Hoofds*. De gestotene *Bladeren* onder het hol der voeten ge- daan, stild allerley *Vloeden*, en doet ook de *Buykloop* ophouden.

Met *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, verwekt de *Maandstonden*; drijft de doode *Vrucht* af: geneest de *Geelzucht*; de *Bloedgang*; *koude Pis*; de *Schurftigheyd*. Neemt wech het *Colijk*. Is goed teegens de gebreeken en vervuuldheyd der *Moder*.

Het uytgeparfte *Zap* met *Oly* vermengt, en daar

Aanwin-
ning.

Aart.

Georg.
Marc-
grav. bist.
Plant.
Brasil. l. 1.
c. 7.

Guil. Pifo
de Fac.
Simp.
Brasil. l. 4.
c. 44.

Zeeven
onderscheydene
foorten,

Grond.

Zaad.

Aanwin-
ning.

Groote
opregte,
en twee-
derley

Portugal-
sche Co-
nyza.

Lang-bl-
derige Co-
nyza uyt
America.
Bladeren.

Grond.

Bloemen.

Wortel.

Hoe men
ze moet
waarne-
men.

Aanwin-
ning.

Galen. lib.
Med. Simp.

Diosc. l. 3.
c. 136.

Add. l. 2.
c. 32.

Ægin. l. 7.
c. 3.

Clusius l. 4.
meê

Hist. Pl.
cap. 9.

meê de Slapen des Hoofds bestreken, neemt de Hoofdpijn wech. Een Zalf bereyd van de Wortelen en Bladeren, geneest de Schurfsheyd of Krauwagie, daar meê bestreken zijnde.

Als de Schapen van dit Kruid eten, werden ze zoo dorstig, dat ze niet genoeg kunnen drinken, en daar af komen te sterven.

Twee Drachmen van 't Poeder der gedroogde Bladeren van de *kleyn Conyza*, of *Conyza minor*, met roode Wijn ingenomen, stopt de Bloedgang, of roode loop.

Durantes
lib. Herb.
fol. 145.

De Wortel van *Conyza longifolia Americana*, of *lang-bladerige Conyza uit America*, is van een kleevenden aart: warm tot in den derden graad, en zeer goed voor de geene, welke van de roode Loop werden geplagd. Een once van het Poeder der zelve met Wijn ingenomen, stild het Bloeden, en doet het veel Braken ophouden.

CLXXI HOOFDSTUK.

CORIANDER.

Namen.

N't *Neederlandsch* dus genoemd: in het *Latijn* CORIANDRUM, CORION, en CORIANNUM: in 't *Hoogduytsch* ook CORIANDER: in het *Fransch* meede CORIANDRE; en in 't *Italiaansch* desgelijks CORIANDRO, of CORIANDO.

Twee onderscheydene soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee verscheydene soorten, als:

I. CORIANDRUM VULGARE SEMINE MAJORI, of gemeene Coriander met een groot Zaad. II. CORIANDRUM VULGARE SEMINE MINORE, of gemeene Coriander met een kleyn Zaad. Beyde van dezelve *Bouwing*.

Grond.

Zij beminnen zoo wel een goede, gemeene, zandige, als geen zandige, doch varsch omgesmeetene en wel-gemeste grond: een warme, vrije, bequaam-geleegene plaats, en veel Reegen. Blijven niet meer dan een jaar in 't leeven. Geeven in de Zomer Bloemen, en in den Herfst rijp Zaad; het welk eenige jaren goed blijft, en hoe 't ouder is, hoe men 't beeter acht om gezayd te werden.

Aanwinning.

Na deeze Zaad-geeving vergaanzc. Moeten derhalven met een wassende Maan van April weer op nieuws, niet diep, werden gezayd, en de aarde aanbevolen. Hier door kunnen ze aangewonnen, en eeuwig-durend gemaakt werden.

K R A C H T E N .

Gal. lib.
Med Simp.
6.

Coriander-kruid, of *Coriandrum*, groen zijnde, bestaat uit deelen van verscheydene aart; waar door het zoo wel verdroogd als verkoeld. Is geweldig schadelijk, ja doodelijk; inzonderheyd het daar uytgeparstte Zap ingenomen zijnde. Geeft ook van zich een zware, en gantsch onaangename reuk.

Diosc. l. 3.
cap. 71.

Het Zap met Honig vermengd, en gelegd op heete Pnysten, Zweeren, de Roos, het wild Vuur, en Pestilentielle Apofsemation, geneest dezelve.

Fuchf.
Hist. Pl.
cap. 130.

't Zaad droog geworden zijnde, legt al zijne quaadaardigheyd af, en is dan zeer goed, ja gezond te gebruiken: ook als men 't in Wijn of Edik vierentwintig uren lang laat weyken, en daar na weer droogt werden.

Het is heet in den eersten, droog in den tweeden graad; te zamen-trekkend, en dun van Deelen.

Lust. l. 3.
c. 69.
Ruel. l. 3.
c. 45.

Op allerley wijzen gebruykt, verquikt het 't Hert: is aangenaam voor de Maag: versterkt en verwarmd dezelve: verdrijft de Winden: neemt wech de verkoudheyd van de Moeder, en doet ophouden de onnatuur-

lijke Vloeden der Vrouwen: stopt de Buylloop: bevoordert de verteering der Spijzen: doet wel slapen: belet het opwerpen van de Maag, en ook het gedurig overgeeven.

Dit Zaad gestoten, en met Wijn gedronken, geeft de Wormen de dood; verdrijft de koude Pis; en doet gemakkelijk Water lossen. Gekneuld, en op allerley vleesch van geslagtede Beesten gestroyd, bewaard het zelve voor vervuyling, en laat niet toe, dat'er eenige Wormen in zouden groeyen.

Een dag lang in Edik geweykt, en dan gestroyt, doet de Vloeyen sterven.

CLXXII HOOFDSTUK.

C O M Y N .

Eest deezen naam in 't *Neederlandsch*, Namen. Werd in het *Latijn* geheeten CUMINUM: in 't *Hoogduytsch* ROMISCHER KUMMEL: in 't *Fransch* COMIN; en in het *Italiaansch* CIMINO, of ook COMINO ROMANO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee onderscheydene soorten, te weten:

I. CUMINUM SATIVUM, of tamme Comijn. II. CUMINUM SYLVESTRE, of wilde Comijn. Beyde van dezelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, Grond. met twee-jarige Paardemist door-mengd: een warme, vrije, wel geleegene plaats, en tamelijk veel Water.

Geeven genoegzaam Bloemen, maar niet, als met goede Zomers, volkomen rijp Zaad, en daar meê vergaanzc. Moeten derhalven ieder jaar weer op nieuws gezayd zijn, niet diep; de tamme in de aarde; de wilde, om harer teederheids wil, in een Pot, wel warm gesteld, met een wassende Maan. Hier door kunnen ze alleen aangewonnen, en altijd-durend gemaakt worden.

K R A C H T E N .

Het Zaad van Comijn, of *Cuminum*, is warm en droog in den derden graad; ook verteerende, dun-makende, en een weynig te zamen-trekkende van aart.

Is ieder aangenaam, op allerley wijzen gebruykt inwendig. Verwarmd en versterkt de Maag: verdrijft de Winden, en de Buylpijn, met Wijn ingedronken. Verbeeterd de Longe, en een koude Borst. Doet ophouden de overmatige Vloeden der Vrouwen: geneest de beetten der giftige Dieren: neemt wech de opblazing der verkoude Leeden: doet gemakkelijk Water lossen, en stild het bloeden uit de Nens, met Edik gemengd zijnde.

Is daarenboven zeer goed in allerley Spijzen en Chylsterven: ook kleyn gestoten in Zakjens gedaan en zoo gelegd op de Contusien, of kneuzingen des Hoofds; en op de Breuken, met Winden overladen. Fijn gestoten, en met Edik gelegd op de blauw-geslagene Leeden, verdrijft die quade plekken, en doet het geronnen bloed zich scheiden.

Op 't vuur gelegd, en de Rook van onder ontfangen, doet de Vrouwen zwanger werden, wanneer ze straks daar op zich tot den Man en het echte-werk begeeven, volgens eeniger voorgeeven.

De Oly van Comyn met Wijn ingenomen, is goed tegen 't Colijk, alle Buylkrimping, de Engborstigheyd; een gequettste en opgeblazene Mil: geneest de Hoest, en de koude Pis.

't Zaad van wilde Comyn, of *Cuminum sylvestre*, ook warm en droog in den derden graad, met Honig van Roozen en Walch vermengd, verdrijft en geneest allerley

Zehel. l. 1. allerley Gezwellen, daar op gelegd zijnde. Met een weynig Zaad van Peeterselie vermengd, en met Wijn ingenomen, helpt de geene die bloed pissen, en haar Water niet wel kunnen lossen. Neemt wech de walging van de Maag, de Geelzugt, en Zwijmeling des Hoofds: geneest de beetten der Giffige Dieren, met Wijn gedronken. Met Edik gebruykt, verdrijft den Hik; en is zeer goed voor de geene, die van de Steen en het Gra- veel werden gequeld.

CLXXIII HOOFDSTUK. HARTSHOORN.

Namen.

Erd in 't *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van sommige KRAYENVOET genoemd. In 't *Latijn* CORONOPUS, CORNU CERVI, en STELLARIA: in 't *Hoogduysch* KRÄENFUSZ: in 't *Fransch* DENT AU CHIEN, CORNE DE CERF, of PIED DE CORNEILLE; en in 't *Italiaansch* CORONOP, CORNO CERVINO, en HERBA STELLA.

Vier ver-
anderlijke
en kluchtige
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige veranderlijke kluchtige soorten, als:

I. CORONOPUS, of CORNU CERVI VULGATUS, of *gemeene Hartshoorn*. II. CORONOPUS REPENS, of *kruypende Hartshoorn*. III. SYLVESTRIS HIRSUTIOR, of *wilde ruyge Hartshoorn*. IV. CORONOPUS SYLVESTRIS MINOR, of *kleyne wilde Hartshoorn*, ook genoemd CAUDA MURIS, of MUYZESTAART, wijl haar Zaad de Muyzestaarten zeer gelijk is. Niet alle zijn ze van eenen dezelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Leevenwel beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige, zoo wel gemestte als ongemestte grond: een opene, luchtige, vrije, en wel-geleegene plaats: zoo lief matige droogte, als veel Reegen. Konnen felle koude, en alle andere ongeleegentheeden des tijds en Winters uytstaan.

Gemeene
Hartshoorn, en
wilde.

Het CORONOPUS VULGARIS, of *gemeene Hartshoorn*, en SYLVESTRIS HIRSUTIOR, of *wilde Hartshoorn* met ruyge Bladeren, blijven eenige jaren in 't leeven. Geeven zoo wel in het eerste als in de volgende jaren volkomen Zaad, en zijn van een harden aart.

Kruypen-
de

Het CORONOPUS REPENS, of *kruypende Hartshoorn*, blijft niet langer dan twee jaren in het leeven. Geeft de tweede Zomer Bloemen; in den Herfst rijp Zaad; en versterft.

kleyne
wilde.

Het CORONOPUS MINOR SYLVESTRIS, of *kleyne wilde Hartshoorn*, anders CAUDA MURIS, of *Muzyestaart*, vergaat ieder Zomer, en kan niet langer in stand blijven. Moet derhalven met een wassende Maan van Maart of April door Zaad (gelijk ook al de andere Soorten) t'elkens weer op nieuws, niet diep, in de aarde gelegd, werden *aangewonnen*. Dikmaal komen ze van zelfs, door 't neergevallene Zaad, overvloedig genoeg voort.

K R A C H T E N.

Trag. lib. 1.
cap. 31.
Disf. l. 2.
cap. 153.

Hartshoorn, of Cornu Cervi, is koud en droog van aart; ook te zamen-trekkend.

De Bladeren in een Salade gegeten, of in een Warmmoes gekookt, of de geheele Plant met zijne Wortel in Wijn gezoden, en daar van 's morgens een Roemer vol gedronken, stopt de Buikloop; stillt het bloeden van de Nieren en andere Deelen: neemt wech de brand en andere Gebreeken der Zelve; in tegendeel haar versterkende. Kooft te hulp de geene die bloed sponwen, ook die bloed pissen. Is zeer goed teegens 't Graaveel en de rijzende Steen; de krimpeling en winden des Buiks: ook dienstig voor alle Koortzen, welke ha-

Agin. l. 7.
cap. 3.

ren oorsprong uyt verstoptheyd hebben genomen; niet alleen van deeze Wijn gedronken, maar ook de Bladeren van buyten op 't hert gelegd; waar door ze dan de Menschen als van 't Lijf gevaagd werden.

Het *kruypende Hartshoorn*, of Coronopus Repens, is een weynig verwarmende en verdrogende van aart. Rauw, of gezoden in een Salade gebruykt, is niet on-aangenaam voor de Maag. In Wijn gekookt, en daar van eenige weeken lang ieder morgen een Roemertje gedronken, helpt de geene, welke beladen zijn met de Waterzugt, genoemd Anasarca.

De Wortel gedroogd, gepulverizeert, en daar van met Wijn een leepel vol ingenomen, verdrijft het Colijk; en geneest de beetten der giffige Dieren.

CLXXIV HOOFDSTUK. KEYZERSKROON.

Us genoemd in 't *Neederlandsch*: in Namen, het *Latijn* geheeten CORONA IMPERIALIS: in 't *Hoogduysch* KAISER- of KEYSER-KRON: in het *Fransch* COURONNE DE L'EMPEREUR; in 't *Italiaansch* CORONA REALE.

Hier van zijn mij in haren aart be- kend geworden eenige beziens-waardige, veranderlijke soorten; als:

I. CORONA IMPERIALIS FLORE RUBRO, of *Keyzerskroon met een roode Bloem*. II. FLORE PALIDO RUBRO, of *met een bleek-roode Bloem*. III. FLORE ALBO DUPLICI ORDINE CINCTO, of *met een dubbele ry van zuiver-witte Bloemen, boven malkander, van een heerlijke aanschouwing*. IV. FLORE LUTEO, of *met een geele Bloem*. V. FLORE LUTEO RUBENTE, of *met een geele Bloem, en bleek-roode plekken*. VI. FLORE LUTEO LINIIS ALBIS VARIEGATO, of *met een geele Bloem, versierd met witte Strepen*; hebbende gemeenlijk twee rijen Bloemen boven malkander. VII. FLORE RUBRO BINIS FLORUM ORDINIBUS PRÆDITA, of *met een roode Bloem, en twee ordren van Bloemen boven malkander*. VIII. CORONA IMPERIALIS FLORE DUPLICI, of *Keyzerskroon met een dubbele Bloem*. IX. LATICAULIS, of *breed-gesteelde Keyzerskroon*. X. MAXIMA, of *zeer grootte Keyzerskroon*. XI. CORONA IMPERIALIS CHINENSIS FOLIO VARIEGATO, of *Keyzerskroon uyt China met bonte Bladeren van een schoon gezigt: welke te Brussel is te vinden in den Hof van den eera-waardigen Heer GODENIS; en waar van tot noch toe, wegens hare ongemeene raarheid, een eenige Bol niet te bekomen is onder de honderd Ducaten. Al te zamen zijn ze van dezelve Bouwing en Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, Grond, met twee-jarige Koeyemist wel voorzien: een vrije, bequaam-geleegene plaats, en veel, of ook matige Reegen.

In April geeven ze Bloemen, en in de Zomer volkomen rijp Zaad. Verdragen Sneeuw, sterke Vorst, en Zaad, allerley andere ongeleegentheeden der Winter.

Hare Bollen, welke van een onaangename reuk zijn, Hoe met werden ieder jaar, in 't begin van Julius, uyt de aarde genomen, op een drooge plaats gelegd, en in September, met een volle Maan (na dat men de grond op nieuws omgeworpen, en met Mist voorzien heeft) weer ingezet. Hoe zulks dieper werd gedaan, hoe de Bollen zich beeter vermeenigvuldigen. Men laat ze ook wel twee jaren over staan, en neemt ze slechts in 't derde jaar uyt; het welk, na een ieders gelieven, zonder eenige schade of ongeleegentheyd kan geschieden; inzonderheid als ze staan onder andere Bollen; gelijk hier vooren van meer andere Bloemen met Bol-wortelen is gezegt.

Kk

Zij

Aanwin-
ning.

Zij worden *aangewonnen* niet alleen door hare aangegroeide jonge *Bolletjens*; welke men, uyt de aarde gehaald zijnde, van de *oude* afneemt, en te zamen met de zelve weer aan de aarde beveeld; maar ook door *Zaad*: 't welk op een bijzondere plaats, met een volle Maan van *September*, een halve vinger-breedte diep, word gezayd, en dan in het volgende *Voorjaar* opkomt, doch niet voor het agtste of neegende jaar daar na de eerste *Bloemen* geeft, dikmaal met veranderlijke verwen. Doch weynig wordenze op deeze wijze *vermeengvuldigd*, wijl'er niet veele zijn, die het geduld hebben, om zoo een langdurige tijd uyt te wachten.

KRACHTEN.

Dodon. in
Addit. l. 7.
c. 5.
Laurent.
App. Pl.
l. 1. c. 5.

DE *Wortel*, of *Bol*, van *Keyzerskroon*, anders *Corona Imperialis*, geeft, gelijk alreeds gezegt is, van zich een weder-waardige, zeer onaangename reuk.

Eevenwel, de zelve onder de *Neus* gehouden, of van ouderen gebruykt als een *Pessus*, is zeer goed voor de *opstijging der Moeder*; en hersteld de zelve, *neergeschoten* zijnde, weer in hare behoorlijke plaats.

CLXXV HOOFDSTUK.

CORTUSA.

Naam.

Et deezen, en, mijns weetens, geen anderen naam, tot noch toe in eenige taal bekend.

Hier van zijn mij in haren aart vier onderscheydene foorten kundig geworden; als:

Vier onderscheydene foorten.

I. *CORTUSA AMERICANA FLORE ALBO*, of *Cortusa uyt America*, met een witte *Bloem*. II. *AMERICANA FLORE ALBO MULTIFIDO*, of *Americaansche Cortusa met een veelvondige witte Bloem*. III. *AMERICANA FLORE SPICATO*, of *Americaansche Cortusa met een Geayrde Bloem*. IV. *CORTUSA MATTHIOLI FLORE PURPUREO*, of *Cortusa van ANDREAS MATTHIOLUS met een purpure Bloem*. Niet alle zijn ze van eenen de zelve *Bomwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Eevenwel beminnenze al te zamen een goede, gemeene, zandige grond, met een weynig twee-jarige *Paardemist* doormengt: een vrije, warme, welgeleegene, doch liever een *schaduwachtige* plaats, en matige vochtigheid. Blijven eenige jaren in 't leeven, en geeven ieder *Zomer* *Bloemen*.

Americaansche Cortusa met een witte, en met een geayrde Bloem.

De *CORTUSA AMERICANA FLORE ALBO*, ET *AMERICANA FLORE SPICATO*, of *Americaansche Cortusa met een witte*, en ook met een *Geayrde Bloem*, zijn hard van natuur. Brengen zelden eenig rijp *Zaad* voort. Konnen sterke koude in deeze Landen verdragen: ook allerley andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaen. Worden meest door hare aangewassene jonge *Looten* (welke men in het *Voorjaar*, met een wassende Maan in *April*, van zelfs geworteld zijnde, van de *oude* afneemt, en ieder twee jaren verplant) *aangewonnen*.

Cortusa van Matthioli.

De *CORTUSA MATTHIOLI FLORE PURPUREO*, of *Cortusa van MATTHIOLUS*, met een *purpure Bloem*, is veel teederder van aart: kan niet wel veele *Reegenen*, noch felle *Winter-koude* verdragen. Moet ter dier oorzaak, in een *Pot* gezet zijnde, met den aanvang van *October*, boven wel droog geworden, binnens huys gebragt, en op een luchtige plaats gesteld zijn, waar in niet, als bij vriezende *Weer*, word gevuurd. Gedurende de geheele *Winter* mag men haar alleen met een weynig *Reegen-water* van boven begieten; anders zou ze lichtelijk door te veel vochtigheid verrotten: ook niet weer voor in het laatste van *Maert*, of het begin

Hoe waar te nemen.

van *April*, met een aangename *Lucht* en *Reegen*, weer buyten zetten; maar dan noch haar voorzichtig bewaren voor te veel *Water*, voor *koude*- of *schrake Winden*, en in alle warme *Zomersche* dagen voor de *Zonnestralen*.

Ondertusschen evenwel heb ik deeze *soort* in een goede, luchtige, gantsch zandige grond, op een donkere plaats (welkeze van naturen geerne geniet, en haar ook gegeven moet worden) in de aarde gezet, in den *Hof* van de Heer FRANCISCUS ZEEVENHUYZEN, wel-ervaren *Apotheker* binnen 's *Gravenhaag*, 's *Winters* buyten staande, zien overblijven: 't welk ze echter in mijnen *Thuy*n binnen *Groeningen* zwaarlijk deed.

Geeft ook in deeze *Gewesten* volkomen rijp *Zaad*, inzonderheyd bij drooge *Zomers*; het welk met een wassende Maan van *September* of *October*, als de beste tijd hier toe, of ook wel in *April* des volgende jaars, in een *Pot* de aarde word aanbevolen, maar niet diep gelegd. Doch niet alleen hier door word ze *aangewonnen*, maar ook door hare aangewassene jonge *Looten*, die men op de genoemde tijd van de *oude* afneemt, en in *Potten* verplant.

De *CORTUSA AMERICANA FLORE ALBO MULTI-CORTUSA FIDO*, of *Cortusa*, uyt *America*, met een witte veelvondige *Bloem*, is de teederste van al de andere. Kan geene *koude*, of *Winter-vorst* verdragen. Moet derhalven, gezet in een *Pot*, gevuld met de voorgemelde grond, in het begin van *October* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats; gedurende de *Winter-tijd* voorzien met slegts een weynig *Reegen-water* van boven; en niet weer buyten gesteld voor in het begin van *April*, met een aangename, reegenige *Lucht*; doch ook voorzichtig gewagt en wel gedekt voor *koude* nagten, en *schrake Winden*.

Zij geeft in deeze *Gewesten* gantsch volkomen *Zaad*, in de Maand *Junius*. Het zelve is kleyn, rond, zwart-verwig; zittende gelijk als in een *Napje*, of *Kommetje*, veel bij malkander. Met de eerste volgende wassende Maan, na zijne bekomene rijpheyd, moet het terstond, niet diep, in de aarde worden gebragt; zoo komt het in 't begin van *Augustus*, zoo wel als in het volgende *Voorjaar* (ook wel door het van zelfs neervallene) te voorschijn. Hier door word deeze soort *aangewonnen*: en dan ook door de aangegroeide jonge *Looten*; welke men met een wassende Maan in *April* van de *oude* neemt, alsze van zelfs *Wortelen* geschoten hebben, en verplant.

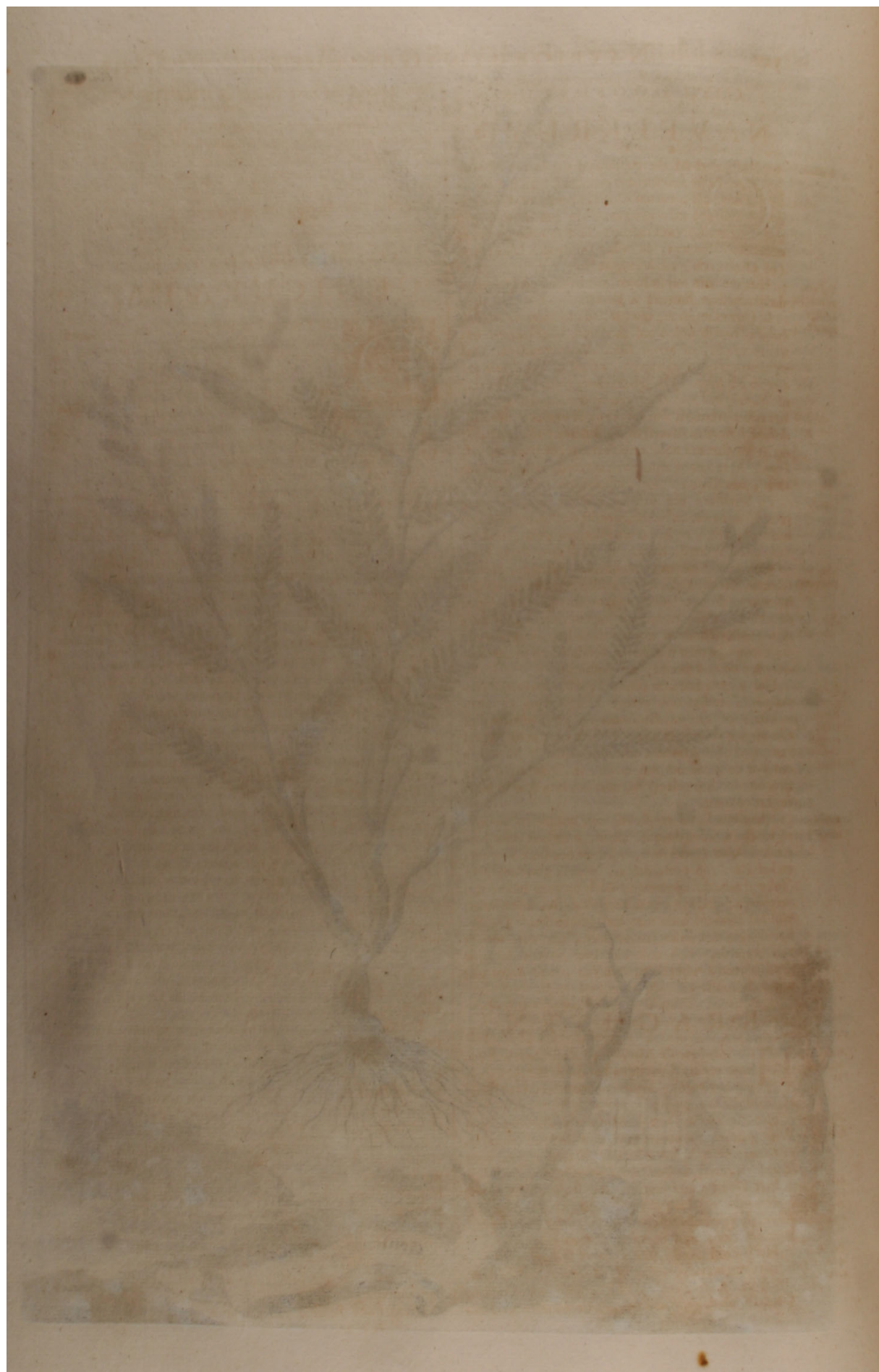
KRACHTEN.

DE *Cortusa*, van PETRUS ANDREAS MATTHIOLUS beschreeven, is verwarmende en verdroogende in den eersten graad; daar beneevens verdunnende, scheydende, versterkende, ook te zamentrekkende van aart, en subtyl van deelen.

In een *Zakje* gedaan, en vierentwintig uren lang in *Wijn* te weyken gelegd, of daar in gekookt, en 's morgens daar van een *Roemertje* nuchteren gedronken, of ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* en *Wortelen* met *Wijn* ingenomen, geneest alle uyt- en inwendige *Wonden*; inzonderheyd van de *Borst*. Helpt de gene die *Bloedspoorwen*; verdrijft 't *Colijk*; verbeterd een koude *Maagstild* de *Bloedgang*, en de onnatuurlijke *Vloeden* der *Vrouwen*: is zeer goed tot geneezing der zulke, die van binnen *gescheurd* zijn: verquikt het *Gemoed*: verwarmd en versterkt de koude *Harssen*; en bewaard den mensch voor alle *quade Lucht*.

De *Bloemen*, zijnde zeer lieflijk, en van een aangename reuk, in *Oly* van *Amandelen* en *Roosen* een tijd lang in de *Zon* geweykt, en daar mee warm gestreken, verdrijft, of verzacht, de pijn der *Zeeuwen* en *Leeden*.

CLXXVI HOOFDSTUK.

NAVELKRUYD.

Namen.

M der gelijkheyt wil in het *Neederlandsch* dus genoemd. In het *Latijn* geheeten *COTYLEDON*, of *UMBILICUS VENERIS*: in het *Hoogduytsch* *NABELKRAUT*: in 't *Fransch* *ESCUELLES*; en in het *Italiaansch* *UMBILICO* (of *OMBILICO*) *DI VENERE*.

Vijfveranderlijke aardige foorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend eenige veranderinge aardige foorten; te weten:

I. *COTYLEDON MAXIMUM*, of *aldergrootste Navelkruid*; 't welk ook word genoemd *UMBILICUS VENERIS VERUS*, of *opregt Venus Navelkruid*. II. *COTYLEDON FOLIO SERRATO*, of *Navelkruid met gezaagde Bladeren*. III. *FOLIIS OBLONGIS SERRATIS*, of *Navelkruid met lange gezaagde Bladeren*. IV. *COTYLEDON MEDIUM FOLIIS SUBROTUNDIS*, of *middelbare soort van Navelkruid, met rondachtige Bladeren*. V. *COTYLEDON AQUATICUM*, of *Water-navelkruid*. Al te zamen zijnze van even de zelve *Bewoning* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen van naturen een zandige, gemeene grond, met twee-jarige Koeyemist wel vermengt: een luchtige, vrije, en bequaam-geleegene plaats; ook tamelijk veel Water. Konnen in de *Winter* sterke koude verdragen. Geeven verwonderens-waardige, gantsch schoone *Bloemen*; doch zeer zelden, en niet anders dan bij warme drooge tijden, volkomen rijp *Zaad*: waar doorze zoberlijk; maar hier teegens overvloedig *vermeengvuldigd* konnen worden door hare aangegroeyde jongen, welke men met een wassende Maan in *April* of *May* van de oude neemt, en verplant.

Schoone Bloemen.

Het *COTYLEDON MAXIMUM*, of *aldergrootste Navelkruid*, anders ook gezegt *UMBILICUS VENERIS VERUS*, of *opregte Venus-navel*, geeft gemeenlijk elke *Zomer* volkomen rijp *Zaad*; 't welk in de Maand van *April* of *September*, met een wassende Maan, in een Pot de aarde bevolen moet zijn, niet boven twee stroobreedte diep gelegd; vermits het lang daar in blijft eer het opkomt.

Aldergrootste Navelkruid, of opregte Venus-Navel.

Aanwinning.

Niet alleen kan deeze soort *aangewonnen* en *vermeengvuldigd* worden door dit *Zaad*, maar ook door hare ronde *Bohwortel*; die men, wanneer het Loof vergaan, en het *Zaad* rijp geworden is, 't welk gewoonlijk in *Julius* geschied, opneemen, doch op geen andere tijd verplanten, en dan niet van hare plaats beweegen moet; wijl het zonder schade niet kan geschieden. Dit behoef niet ieder jaar te doen, ten ware men 't zoo begeerde. Kan ook niet lang buyten de aarde goed blijven, wijl ze den aart van andere *Bollen* niet aan zich heeft.

K R A C H T E N.

Galen. lib. Med. Simp. 7.

Het *aldergrootste Navelkruid*, of *Umbilicus Veneris verus*, is vocht en koud van aart; een weynig te zamentrekkende: ook verspreyd het, jaagt af, en drijft te rugge.

Ægin. l. 7. c. 3.

Het *Zap* zoo wel van de *Bladeren* als *Wortelen*, met *Wijn* gedronken, neemt wech de *brand* van een *hitzi-ge Maag*: verwekt het *Water der Blaas*: is goed voor 't *Graveel*, en de *ontsteekende Nieren*.

Lenicer. l. 2. c. 12. Diof. l. 4. c. 92.

Met *Honig-water* ingenomen, is dienstig voor de *Water-zuchtige*. Het zelve *Zap* gelegd op het *spreken Vuur*, heete *Gezwellen*, de *Rooi* en *vurige Puyften*, verjaagt deeze qualen, en geneest ze spoedig.

Dodon. in Addit. l. 5. c. 12.

Het *Gedistilleerde Water der Bladeren* word gebruykt teegens de gebreeken der *Leever*, *Longe*, *Milt*, *Maag* en *Moeder*, een tijd lang 's morgens gedronken. Geneest ook de *gescheurdheyt*, en de *zweeren der Dar-*

men. Eeven het zelve vermag de *Wortel*, in *Wijn* gekookt.

De *Bladeren* gestoten, en met *Varkens-reuzel* zonde *Zout* vermengt, en plaasters-wijze op allerley *Zweeren*, *Wonden*, en andere verzeeringen gelegd, geneest de zelve, en stild het bloeden. Is zeer goed voor de *Kropzweeren*, *Klieren*, het *zwellen van den Hals*, en diergelijke *ontsteekingen*, daar op gedaan.

CLXXVII HOOFDSTUK.

GENICULATA.

Us genoemd in het *Latijn*: op het *Namen*.

Neederlandsch *KNIEKENS-* of *LEEDERKENSKRUYD*, om dat de *Takjens* overal met *Knietjens* of *Leederjens* verciert zijn. Geeft, door de schoonheyt der teedere *Bladerjens*, de *Oogen der curieuze Liefhebbers* een bevallijke aanschouwing. Vergaat niet haast, maar blijft lange jaren in het leeven. Wast van naturen, in de *Americaansche* Landen.

Uyt het *Zaad*, van daar alder eerst aan ons overgezonden, is, boven vermoeden, een *Plant* voortgekomen. Het zelve schiet in de aarde veele dunne, lange, ronde, en bruyn-verwige *Veezchwortelen*: uyt de zelve eenige dikke en houtachtige *Scheuten*: uyt welker bovenste veele ronde, teedere, ook wel tot ontrent drie maat-voeten hoogte regt-opgeschietende *Steele* te voorschijn komen; aardig begaafd met veele ronde en als uytsteekende *Knietjens*, of *Leederjens*, niet wijd boven malkander gesteld. Uyt deeze groeyen, nu uyt de eenen, dan uyt de andere zijde der *Steel*, een goed deel andere korter en teederder *Steeltjens*: aan welke weerzijds, regt teegens over malkander, zich vertoonen zeer kleyne, aangenaam-groene, langwerpige-ronde *Bladerjens*, voortkomende op de wijze van *Acacia*, zomtijds dertien, vijftien, zeeventien, ja noch meer in getal, na geleegentheyd van de grootte en lengte; doch altijd voor in een eyndigende. In de *Mond* geknauwd, word men'er geen zonderlinge smaak aan gewaar.

Uyt het bovenste *Knietje*, of *Leederje*, aan het onderste gedeelte van het hoogste *Blad*, ziet men de *Bloemen* opschieten, rustende op teedere, ronde, en korte *Steeltjens*; van een gedaante gelijk het inwendige opstaande *dingetje* in de *Bloem* van *Arum*, of *Kalsvoet*; of ontrent als de *Bloem* van *Acorus*, of *wetrikende Lij*: staande regt op; dun en teeder van aart; in het midden op het dikste; doch voor in een spits punt eyndigende: twee vinger-leeden, wat meer of min, lang; grijs-wit, of witachtig van verwe, en bestaande als uyt een *wollige stof*. Als ze eenige dagen lang in hare kracht hebben gestaan, vergaan ze cyndelijk in haar zelve, zonder eenig goed *Zaad* in deeze koude Gewesten na te laten, en vallen ter aarden.

Eevenwel word deeze *GENICULATA* *aangewonnen* door hare bij de *Wortel* uytgeschootene jonge of oude *Spruyten*, welke men met een *Mes* ten halven insnijdt, op de wijze der *Angelier*: en als ze dan jonge *Veezchworteltjens* verkregeen hebben, neemt men ze met een wassende Maan in *April* van de oude *Scheuten* af, en men verplant ze in Potten, om haar 's *Winters* binnens huys te konnen brengen, vermits ze de onguere *Winter-lucht* deezer Landen, buyten staande, niet konnen verdragen. Ook moet men binnens huys haar op een bequame plaats stellen, en haar geenszins veel Water, maar alleen een matige, lauww-gemaakt *Reegen-water*, sche vochtigheyt geeven. De gemelde Potten moeten gevuld zijn met een bequame grond, genoegzaam doormengt met goede twee-jarige *Koey*: een weynig een-jarige *Paardemist*, en veel zand zonder eenige zoutigheyt.

Deeze *Plant* bemind van natuur een warme, wel moet ter

Aanwinning.

Hoe deeze Plant

waarge-
nomen
worden.

ter Zon geleegene plaats, voor alle koude *Oofte-* en *Noorde-winden* wel bewaard. In de *Zomer* niet te veel Water; en gedurende de *Winter* niet meer als matige vochtigheid: zou anders lichtelijk verrotten. Moet ook in de laatst-gemelde tijd zijn gesteld in een warme plaats, waar in, bij vriezende Weer, word gevuurd door een yzeren Oven: doch te voren moet men ze, zoo lang als mogelijk is, door de opene Vensterende Lucht laten genieten.

K R A C H T E N.

Aart

D It aangenaam, schoon, en beziens-waardig *Gewas* is verwarmende tot in den tweeden, en verdroogende in den ersten graad. Maakt ook een week Ligchaam.

en krach-
ten van
het Lee-
detjeas-
kruid.

De *Wortelen* alleen, of ook met de *Bladeren*, zoo wel groen als gedroogd, in stukken gesneden, en dan anderhalf, of twee uren in *Fransche- of Spaansche Wijn*, in *Bier*, of in gezond *Hoender-*, of in *Vleesch-* nat van *Hutspot*, gekookt, en daar van 's morgens nuchteren een kleyn Roemertje vol, ook wel 's achtermiddags het vierde deel van een pintje, of wat meerder, gebruykt, opend de *Zweetgaten*, versterkt en reynigt de *Blaas*; neemt'er de pijn van wech; verdrijft de *Buykkramping*: helpt krachtig de geene, welke niet wel, of niet zonder groote smerten haar *water* konnen maken. Is daarenboven zeer dienstig voor het *Graveel* en de *konde Pis*.

CLXXVIII HOOFDSTUK.

S A F F R A A N.

Namen.

Ord in 't *Neederlandsch* van elk met deeze naam genoemd. In het *Latijn* *CROCUS*, of *CROCUM*: in 't *Hoogduysch* *SAFFRAN*: in het *Fransch* *SAFRAN*: in 't *Italiaansch* *CROCO*, of ook *ZAFFERANO*.

Veelerley
meest in
hare
Bloem
verander-
lijke voor-
ten

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veele, meest in hare *Bloem veranderlijke* foorten, namelijk:

van welke
hier tien
in getal
worden
voorge-
feld.

I. *CROCUS VERNUS FLORE CÆRULEO*, of in 't *Voorjaar* bloeyende, anders, *May-Saffraan*, met een *blauwe Bloem*. II. *FLORE PURPUREO*, of met een *purpure Bloem*. III. *FLORE ALBO*, of met een *witte Bloem*. IV. *FLORE FLAVO*, of met een *geele Bloem*. V. *FLORE ALBO FUNDO VIOLACEO*, of met een *witte Bloem*, en *blauwe purpure grond*. VI. *FLORE ALBO STRIIS VIOLACEIS*, of met een *witte Bloem* en *purpure streepen*. VII. *FLORE LUTEO STRIIS VIOLACEIS*, of met een *geele Bloem* en *paarsche streepen*. VIII. *CROCUS PERSICUS ODORATUS FLORE PLENO ALBO ET RUBRO VARIEGATO*, of *welriekende Saffraan* uit *Perziën*, met een *dubbele, schoon-witte en rood-bonte Bloem*. IX. *AUTUMNALIS VERUS*, of *opregte Herfst-saffraan*. X. *AUTUMNALIS CÆRULEUS*, of *blauwe Herfst-saffraan*, en veel meer andere, onnodig hier op te tellen, wijlze doch al te zamen van eenerley *Borwing* en *Waarneemig* zijn.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige grond, met twee-jarige *Koeye-*, en een weynig *Paardemist* vermengt: ook een opene en luchtige plaats.

Hardheid.

Verdragen zoo wel veel *Reegen*, als *droogte*. Konnen sterke *koude*, en andere ongeleegentheeden des tijds uytstaan. Geeven niet in elk, maar alleen in sommige jaren volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een volle *Maan* van *September* op een bijzondere schaduwachtige plaats moet gezayd zijn. Dan komt het in 't volgende *Voorjaar* uyt de aarde voort, doch geeft voor de eerste maal geen *Bloemen*; ook niet als na verloop van zeeven, agt, neegen, of tien jaren daar na. Waarom ze

niet door *Zaad*, maar veel bequamer door hare aangewassene *jonge Bollen* aangenomen en genoeg vermenigvuldigd worden.

Men neemt deeze *Bollen* ieder jaar op uyt de aarde, in het begin van *Julius*. De *jonge* scheyd men af van de *oude*, en men legt ze op een drooge plaats. Als men nu de grond op nieuws vervarst en gemest heeft, zet men ze met een volle *Maan* van *September* weer in de gemelde aarde; welke altijd van het onkruid gezuiverd, en reyn gehouden moet zijn. Echter is het niet nodig, de *Bollen* ieder jaar op te neemen. 't Behoefd alleenlijk om het derde te geschieden; inzonderheid als ze geplant staan onder andere *Bollen*. Want haar in de aarde te laten blijven tot op de gemelde tijd, doet haar gantschelijk geen schade: in teegendeel, sommige brengen dan veel meer *jongen* voort, en worden in hare *Bollen* zeer verbeterd.

K R A C H T E N.

Saffraan, of *Crocus*, is verdroogende in den ersten, en verwarmende in den tweeden graad: ook verteerende, verzachtende, en een weynig te zamentrekkende van aart.

Over al word ze in spijsen gedaan, wegens haar aangename geur, en verwe.

Matig gebruykt, versterkt ze het *Hoofd*, *Hert* en de *Maag*: verquikt, en vervrolijkt het *Gemoed*; is dienstig tot verdrijving van de *zwaarmoedigheid*.

Een halve *Scrnpel Saffraan* met *Spaansche Wijn* ingenomen, brengt alle rauwe vochtigheid der *Borst* tot rijpheid. Is goed teegens den *Hoest*. Neemt wech de verstoptheid van de *Longe* en *Galblaas*: doodt de *Wormen*: Is een zeer bequaam hulp-middel voor de *uytterende menschen*; teegens de *Engborstigheid*, *Plenis*, *Drankenschap*, en *Geelzucht*. Bevoordert de *verdonwing* en *verteering* der spijsen: verwekt de *Maandstonden*: drijft uyt de *Nageboorte*, en doode *Vrucht*; ook het *Water van de Blaas*. Maakt lust tot het *Echtewerk*: geeft aan het *Aangezicht* een goede verwe: veroorzaakt *rust*: zuiverd het *Bloed*: strijd teegens het *vergift*: geneest de beetten en steeken der *Scorpioenen*, *Spinnen*, en anderer *giftige Dieren*, daar opgelegd zijnde.

Met *Melk* uyt der *Vrouwen Borsten* vermengt, belet het loopen en tranen der *Oogen*. Verzacht de ontsleeking der *Roos*, het *wild Vuur*, en andere *Gezwellen*.

In *Rooze-water* of *Melk* geweykt, en dan het *Aangezicht* daar mee bestreken, bewaard, als men de *Kinderpokkens* heeft, de *Oogen*: belet, of drijft te rugge de *heete Zinkingen*, welke in zoodanig een *Ziekte* op de *Oogen* komen te vallen.

Een *Drachma Saffraan* met *Wijn*, of in eenige Spijs ingenomen, geeft zoo een *onmatige verheuging* aan het *Hert*, dat men daar van al lagchende sterft.

In *Wijn* gelegd, en dan daar van gebruykt, maakt den mensch zeer *dronken*, en al lagchende gelijk als *uytzinnig*, of *dol*.

Saffraan in de *Mond* geknauwd, en een weynig daar in gehouden, dan een *geblankette Juffer beademd*, doet haar terstond bleek worden, en haar valsche *schoonheid* verliezen.

De *Wortel* van *Saffraan* gedroogd, gepulverizeert, en daar van met *Wijn* gedronken, doet het *Water der Blaas* gemakkelijk lossen, en verdrijft de *Geelzucht*.

Men bereyd ook in de *Apotheeken* veele fraye *Compositien*, of mengzelen, van dit *Gewas*; als: *Oxy-crocium*, *Crocomagma*, *Extractum*, en meer diergelijke, welke hare zonderlinge deugden in de *Geneeskunst* hebben, en voor veelerley quade toevallen zeer dienstig zijn; te weeten:

Het *Oxy-crocium* verzacht de *Zeenruwen*, ook allerley hardig-

Door de
aangewas-
sene jonge
Bollen
veel bee-
ter.

Gal. lib.
Simp. 6.
Egim. l. 7.
c. 3.
Lonicer.
l. 2. c. 341.

Cammar.
l. 1. c. 16.
Disq. l. 1.
c. 25.
Fuchf. hijf.
Pl. c. 167.

Plin. l. 1.
c. 20.

Lusitan.
l. 1. c. 25.

Serapiol.
Simp. cap.
173.

Tragus l. 1.
c. 77.

Hardigheyd. Helpt de beroerde Leeden, en geneest de gebroke Beenderen.

Ruellius l. 2. c. 11. Het *Crocomagma* verteerd, verwarmd, en verzacht: doet gemakkelijk *wateren*: neemt wech de *donkerheyd der Oogen*, en verklaard het *Gezicht*.

Dodon. in Addit. l. 7. c. 15. Het *Extractum* met Wijn of iet anders de *barende* of in *zwaren arbeyd* zittende Vrouwen ingegeven, doet haar gemakkelijk van hare Vrucht verlossen.

Men verwd ook met *Saffraan* een geele couleur. Zulke word gehouden voor de beste, welke *welriekend* en *vet* is; ook een *brandende roode verwe* heeft.

CLXXIX HOOFDSTUK. KAUWOORDE.

Namen.

Us word deeze aardige Vrucht in 't *Neederlandsch*; maar van sommige ook *COWOERDE* en *KAWOERDE* genoemd: in het *Latijn* *CUCURBITA*: in 't *Hoogduytsch* *KURBS*, of *KURBISZ* (alhoewel ook dit woord een *Concommer* beteekend): in het *Fransch* *COURGE*, of *COUCORDE*: en in het *Italiaansch* *ZUCCA*.

Verfcheydene veranderingen soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige schoone en beziens-waardige veranderlijke soorten; namentlijk:

I. *CUCURBITA MAJOR*, of groote *Kauwoorde*. II. *MINOR*, of *kleyne Kauwoorde*. III. *STELLATA*, of *Kauwoorde op de wijze van een Starre*. IV. *LAGENARIA*, of *Kauwoorde als een Vlesch*. V. *ANGUINA*, *sive* *OBLONGA*, of *Slange-Kauwoorde*, anders *lange Kauwoorde*. VI. *FRUCTU MARMOREO*, of *met een schoon-gemarmerde*, of *bonte Vrucht*: en dan noch meer andere. Al te zamen zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Wat voor een grond zij beminnen. Zij beminnen een goede, gemeene, varfch-omgsmetene grond, wel voorzien met varfche, warme *Paardemist*, onder meer dan een of twee voeten hoog; wel zuiver en nauwkeurig bewaard, dat'er geen aarde onder gerake, waar door het broeyen word verhinderd; boven bezorgt met de zelve *Mist*, doch twee jaren oud, en kleyn-gewreven: een warme, vrije, teegens een *Muur* of *houte Beschutzel* genoegzaam ter Zon geleegene plaats.

Hoe haar waar te nemen. Uyt cygener aart zijnze teeder. Konnen haar zelve niet opregten; mogen ook niet over de aarde heenen kruypen, vermitsze dan noch *Bloemen* noch *Vruchten* geeven. Moeten derhalven zachtjens gebonden worden aan lange stokken, en aan de zelve opgeregt, om opwaarts te konnen wassen. Brengen wel in deeze *Landen* *Vruchten* voort, doch in de zelve noyt eenig goed of volkomen rijp *Zaad*. Blijven ook niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven, vermitsze teegens de *Winter* door de minste koude haastig vergaan.

Aanwinning. Men moet haar derhalven t'elkens in ieder jaar, in het laatste van *Maert*, of 't begin van *April*, met een afgaande *Maan*, weer *aanwinnen* door *Zaad*, uyt warme *Gewesten* herwaarts gezonden; met het spits om laag, en niet meer als een stroobreedte diep in de aarde gelegd: ook zorgvuldig gedekt voor koude dagen en nagten; desgelijks voor koude en te veel *Reegen*.

Zeldzaamheid. Verwonderens-waardig is 't, dat uyt eene eeven de zelve *Vrucht* dikmaal voortkomen al de boven-ge-noemde *verscheydene soorten*; of immers 't meeste deel. Want 't *Zaad*, genomen uyt den *Hals* deezer *Vrucht*, geeft *lange*; uyt het *midden*, of den *Buyk*, gehaald, *groot*, of *rond*; en uyt het *agterste* deel, *middelmatige Kauwoorden*.

K R A C H T E N.

DE *Vruchten* der *Kauwoorde*, of *Cucurbita*, *Agin. l. 7.* zijn verkoelende en verdroogende in den twee-^e den graad.

In *Vleeschnat* met *Verjuys* gekookt, of in een *Pan* *Lust. lib.* met *Meel* gebraden, zijnze goed om te eeten; inzon-^{derheyd} derheyd voor de gene die van een *hit-zige natuur*, en met *Koortzen* beladen zijn. Lesschen de *Dorst*; maken een zachte *Stoelgang*: verkoelen de *Leever*: zijn goed voor de *Blaas*, de *Borst*, en de *Longe*: maar on-^{dienstig} dienstig voor *oude* en *koude Lied*; want zij vermin-^{deren} deren het *Mannelijk Zaad*, en de *lust* tot het *Echte-
werk*.

Rauw gegeten, doen ze *Braken*. Bezwaren, en *Dodon. in* verkouden ook de *Maag*. De *Bladeren* op der *Vrou-
wen Borsten* gelegd, doen de *Melk* daar in verdro-^{gen} gen.

Het rauwe vleesch der *Vruchten* gestoten, en plaas-^{ters-wijze} ters-wijze op de *heete Gezwellen* gedaan, neemt'er de pijn van wech; desgelijks de *brand* der *roode Oo-
gen*. Met *Oly* van *Roozen* vermengt, en opgelegd, is goed voor de *Gebrandheyd*, *sprenge Vuur*, en de *Tand-smerten*.

Het *Zap* der gebradene *Vruchten* met *Oly* van *Roo-
zen* gemengt, en in de *Ooren* gedruppeld, verdrijft de pijn en de *ontsteeking* der zelve. Op de *Huyd* der *Paer-
den* en anderer *Dieren* gestreken, keerd daar van af de *Vliegen*, *Horzelen* en *Muggen*.

Het zelve *Zap* of *Nat* met *Zuyker* gedronken, lesscht de *brand* der *Koortzen*; verlaat de *Dorst*, stillt de *Hofst*, en maakt een open *Ligchaam*.

Het *Zaad* gepeld, gestoten, en met *Wijn* ingenomen, doet *wateren*. Verzacht de *scharpheyd* en *brand* der *Pis*: opend de *verstophtheyd* der *Milt*, der *Lee-
ver*, en der *Nieren*. Stopt daar teegens de *Buyk-
loop*.

Het *Gepulverizeerde Zaad* in de *Wonden* gestroyd, doet'er het *vleesch* in groeyen.

CLXXX HOOFDSTUK.

P E P O E N.

En wel-bekende Vrucht, word in 't Namen.

Neederlandsch dus, maar ook van veele *POMPOEN* genoemd: in het *Latijn* *PEPO*: in het *Hoogduytsch* *PEBEN* (alhoewel hier door ook wel meest *Meloenen* worden beteekend), en *PE-
PONEN*, of ook wel *PEUTZERS*: in 't *Fransch* *POM-
PONS*; en in 't *Italiaansch* *PEPONE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend veele aardige <sup>Veele aar-
dige ver-
anderlijke soorten.</sup> veranderlijke soorten; te weeten:

I. *PEPO VERRUCOSUS OBLONGUS VIRIDIS*, of *langwerpige groene Pepoen met kleyne Knobbelen als
Wratten*. II. *VERRUCOSUS POMIFORMIS*, of *Appel-
wijze gevormde Pepoen met Wratten*. III. *VERRUCO-
SUS PYRIFORMIS*, of *Pepoen met Wratten*, hebbende de gedaante van een *Peer*. IV. *STELLATUS*, of als een *Starre*. V. *MINOR LUTEUS*, of *kleyne geele Pepoen*. VI. *MINOR ALBUS*, of *kleyne witte*. VII. *MINOR COMPRESSUS AURANTII COLORIS*, of *kleyne platte Pepoen, met een Oranje verwe*. VIII. *MINOR COMPRESSUS VARIEGATUS*, of *kleyne platte Pepoen, met groen en wit zeer schoon gesprenkeld*, of *gescha-
keert*. Behalven deeze zijn'er noch andere soorten, onnodig hier alle te noemen, wijlze gezamentlijk van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming* zijn. Hebben een ruyme plaats van noden, vermitsze, al voortkruypende, de aarde zeer verre beslaan en overdekken.

Al te zamen beminnen ze een goede, gemeene, <sup>Wat voor
Kk 3</sup> voch-

een grond
zij bemin-
nen.

vochtige, zandige, varfch-omgefmeete, en met een-
of twee-jarige Paardemift wel voorziene grond: een
warme, luchtige en genoegzaam ter Zon geleegene plaats,
befchut voor koude Winden; ook matige vochtigheid.
Blijven niet langer dan een Zomer in 't leeven; geeven
in goede warme jaren volkomen rijpe *Vruchten*, en ver-
gaan haastig teegens de *Winter*.

Middel,
om rijpe
Vruchten
te beko-
men

Wil iemand deeze *Vrucht* ieder Zomer in onze Landen
tot een genoegzame rijpheyd zien gebragt, die legge het
Zaad niet boven een stroobreedte diep in de aarde, on-
der met warme Paardemift voorzien; met de punt neer-
waarts, met een afgaande Maan in 't begin van *April*,
of het laatste van *Maert*, elke *Korl* eenige voeten verre
van de andere: en dekke dan de bezayde plaats met
stroo of glas, om de zelve te bewaren voor alle on-
geleegentheden der Lucht, inzonderheyd 's nagts,
en voor al als de jonge *Planten* beginnen voort te ko-
men, of alreeds voortgekomen zijn; zoo zullen ze eer-
der en haastiger opwassen.

In elke
Zomer.

Men trekt dan ook alle *Zijde-schenten* zachtjens met
de hand, maar gantschelijk niet met een Mes, af; want
Yzer is niet alleen de *Ranken*, maar ook de *Vrucht* zelfs
schadelijk: welke men, na dat ze vast gezet is, ook de
voorst *Top*, of het *Hert*, wechneemt, zoo schiet ze
niet verder. Deezer wijs word de *Bloem* vaster, de
Vrucht krachtiger, en veel eer groot.

Om van
onrijpe
Vruchten
rijp *Zaad*
te krijgen.

Indien het ook quam te gebeuren, dat deeze *Vruch-
ten*, door een slegte, onbequame Jaartijd, tot geen
volkomene rijpheyd gebragt konden worden, zoo kan
men de zelve, ter tijd als de Maan vol is, met de hand
afbreken, en in een drooge plaats ophangen. Dus zal
het *Zaad* (het welk in de *Vrucht* vast zittende, en
niet ratelende, voor het beste word gehouden) even-
wel zijne volmaaktheyd bekomen; en de *Vrucht* een
tijd lang voor verrotting bevrijd zijn.

Aanmer-
kelijk-
heyd.

De Vrouwen-perzonen, welke het gaat na der *wijven
wijze*, moeten haar in dien tijd wachten, van bij deeze
Planten te komen: anders zouden ze treuren, en ha-
re *Vruchten* verflauwen, ja zomtijds te eenemaal ver-
gaan.

K R A C H T E N .

Lust. in
Disco. l. 2.
enarr. 129.

DE *Vruchten* van allerley soorten der *Pepoenen* zijn
koud en vochtig in den tweeden graad; ook
afvagende van aart. Het *Zaad* daar teegens is,
gelijk ook de *Wortel*, droog in den eersten.

Ruellius
l. 2. c. 68.

Zij worden noyt rauw gegeten, gelijk men de
Concommeren en *Meloenen* doet; maar gemeenlijk
kookt menze in zoete Melk; of men braadze met
Meel en Boter in de Pan. Dan zijnze goed voor een
heete *Maag*: doen ook gemakkelijk *wateren*, en ver-
drijven de koude *Pis*. Eeven de zelve werking heeft het
Zaad.

Galen. l. 2.
de Alim.
fac. c. 8.
Med. Simp.

De *Melk*, of het *Zap*, uyt dit schoon-gemaakte
Zaad geparft, en met gepelde Garft vermengt, is
zeer goed voor alle *Koortzige Lieden*; want het ver-
flaat de dorst, neemt wech de verstoptheyd van *Lee-
ver* en *Nieren*: is dienftig teegens het *Graveel*; drijft
voort het *Water der Blaas*, en verkoeld de brand in de
Koortzen.

De zelve *Melk* met *Zuyker* en *Rooze-water* ver-
mengt, is goed teegens al de genoemde gebreken: ook
voor de *Hoeft*; voor de *uytterende Menschen*; en voor
de *bitzigheid* van het *Water der Blaas*.

Het gedistilleerde *Water* deezer *Vruchten*, en van
het *Zaad*, ook het geconfijt *vleesch*, hebben eeven het
zelve vermogen.

Disco. l. 2.
c. 164.

Een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Wor-
telen* met *Honig-water* gebruykt, doet *braken*.
Het zelve *Poeder* met *Zuyker* vermengt, geneest de
quade Schurftigheid des Hoofds, daar opgestreken
zijnde.

Ruchf. hift.

Het inwendige der *Vruchten*, of het *vleesch*, kleyn

gestoten, verzacht en verdrijft de heete *zwellingen* *Plant.* 207.
der *Oogen*, en den brand de zelve. Op het Voor-
hoofd gelegd, weerstaat de *Zinkingen*, welke op het
Gezicht vallen.

Het *Zaad* gestoten, dan met Meel, en het *Zap* *Egin.* l. 7.
der *Vruchten* gemengt, maakt een schoon en helder
Vel. Verdrijft alle *Plekken*, *Zomersproetelen*, en on-
zuiverheyd van de huyd des *Aangezichts*, daar mee
gewreeven zijnde.

CLXXXI HOOFDSTUK.

M E L O E N .

N het *Neederlandsch* dus genoemd. Namen.
In het *Latijn* MELO, of MELOPE-
PO: in het *Hoogduysch* MELAUN,
of MELONEN: in het *Fransch* ME-
LONS, en in het *Italiaansch* MELONE,
of MELONI.

Hier van zijn mij in haren aart bekend eenige onder-
scheydene soorten, als:

I. MELO ODORATUS MAJOR, of groote, welrie-
kende *Meloen*. II. ODORATUS MINOR, welriekende
kleyne *Meloen*. III. MELO SACCHARINUS, of de-
licate, gelijk als gezuykerde *Meloen*; en dan noch meer
andere, al te zamen van eeven de zelve *Bomwing* en
Waarneeming.

Uyt eygener aart blijven ze niet langer dan eene Zo-
mer in 't leeven. Zijn van een teedere natuur. Konnen
ook in deeze Landen niet anders dan in goede *Zomers*,
en met groote moeyte, tot een volkomene, of immers
tot een gebruykelijke rijpheyd worden gebragt; 't welk
geschied op de volgende wijze.

Neem in uwen Hof een *Bed*, gelegen op een warme
luchtige plaats, teegens een Muur, of Heyning;
wel bewaard voor alle koude Winden. Maak'er een
Zonnebak van, met hout rondom; ook boven met
houten, en daar onder met glaze Vensteren genoegzaam
voorzien. Graaf de zelve diep uyt, en leg'er onder
in, ter hoogte van drie voeten, varfche warme Paar-
demift. Tree die met voeten, zoo digt op malkander,
als eenigzins geschieden kan; gantsch vlak en effen,
boven zonder eenige Bulten; ook met voorzichtige
achtneeming, dat zich geen aarde daar onder kome te
vermengen, want zulks zou de Mift het broeyen ver-
hinderen, en alzoo veroorzaken, datze geen warmte
van zich gaf. Neem dan twee deelen Veen-aarde; twee
deelen grof zand, een deel twee-jarige Paardemift, een
deel een-jarige Hoenderdrek, en een deel Mol van ver-
rotte Boom-bladeren; al te zamen wel door malkander
gearbeyd. Leg deeze op de voorgaande Mift, vier
vingeren hoogte; en steek daar uw *Zaad* in, met de
punt om laag, ruym een stroobreedte diep, met een
volle, of straks na volle Maan in *Februarius* of *Maert*,
na dat het Weer zich bequaam of onbequaam aansteld,
en u goed zal dunken; doch ik houde de *Maert* voor
best. Drie of vier *Zaadkorlen* moet men bij malkander
steeken; ontrent vier voeten van een. Laat dan
de glaze Vensteren gedurig daar op leggen, wanneer
het tamelijk Weer is, en dat'er de Zon met hare stra-
len, door-speelen kan, tot in het begin van *April*, of
later. Ondertusschen, als het *koud* is, of dat het weer
mocht komen te *vriezen*, doet men de houten Venste-
ren over de glaze heenen; en, indien het de nood ver-
eyscht, men legt niet alleen boven op de zelve, maar ook
rondom de geheele *Bak*, varfche Paardemift, zoo lang
als de *Vorst* duurd. Daar na neemt men ze weer wech;
en in het begin van *April* ook de houten Vensteren af,
zoo dat alleenlijk de glaze daar op blijven; waar over
men echter, tot bewaring voor de koude nagten, mat-
ten spreyd. Ontrent half *April* doet men, bij goede
warme dagen, de glaze Vensteren wel geheel open,
maar

Eenige
onder-
scheydene
soorten.

Wat voor
een grond
men daar
in deeze
Landen
moet ge-
vee.

Hoe men
het *Zaad*
moet ste-
ken

en zorg-
vuldig
waarne-
men.

maar teegens de nacht weer toe; en men neemt zorgvuldig acht, dat het *Zaad* wel voor den Reegen worde bewaard; tot in 't laatste van *May*, wanneer men ook de glazen gantsch wech doet.

Hoe men op de Vruchten moet letten.

De jonge *Planten* nu opgekomen, en aan het wasfen geraakt zijnde, mogen gantschelijk geen koude vochtigheid verdragen. Als ze ruym de lengte van een halve vinger hebben bekomen, trekt men 't *Hert* zachtjens af; want dan schietenze krachtiger ter zijden uyt, en geeven dies te eerder *Vrucht*: welke men, noch kleyn zijnde, op een *Ley*, of blauwe *Dak-pan* legt, op dat ze, de *Zon* daar op weer-schijnende, te meerder hitte mogt genieten. In *koele dagen*, inzonderheid ieder *nacht*, overdekt men ze gedurig met een glazen *Lantaarn*. Als ze ten naften bij zijn rijp geworden, moet men ze met de hand afplukken, zonder met een *Mes* daar aan te raken, tusschen volle *Maan* en het laatste *Quartier*, indien het eenigzins kan geschieden.

Hoe men vroeg Meloenen kan bekoemen.

Om vroeg *Meloenen* te mogen hebben, zayd men ze ook wel binnens huys, hol en luchtig, in een *Korf*, gevuld met de voorheenen beschreevene grond, bij een volle *Maan* in *Februarius*: want alles wat boven de aarde *Vrucht* geeft, moet met een volle *Maan*, of een dag of twee daar na, de aarde worden aanbevolen. Daar na, in het midden van *April*, of wat later, zet men deeze *Korf* op een zeer warme plaats, in de aarde, waar onder *Paardemist*, ter hoogte van drie voeten, ingetreden is op de voorheenen verhaalde wijze. Als'er geen warme dagen zijn, en ook 's nagts, dekt men ze, op zulk een manier als alreeds gezegt is.

Hoe men haar veel beeter van smaak kan doen zijn.

Men neemt ook deeze jonge *Planten*, hier of in andere plaatzen staande, met een blikke of kopere *Hof-boor* uyt, de aarde rondom aan haar blijvende, zoo dat ze de opneeming gantsch niet gewaar worden; en men zet ze op een heete plaats, met de voorgemelde grond, en onder met weynig *Paardemist* voorzien; zoo worden de *Vruchten* aangenamer van geur, en veel delicates van smaak; welke anders word wechgenomen door de onnatuurlijke warmte der veelvoudige *Paardemist*.

Eyndelijk houde ik ook noch deeze wijze voor niet onbequaam; te weeten.

Andere wijze van aanqueking.

Neem *Potjens*, onder en aan al de zijden vol kleyn *gaatjens*, van meer als anderhalve vinger lengte, op dat de *Wortelen* genoegzaam en onverhinderd door de zelve heenen schieten mogen. Vulze met de voorheenen beschreevene goede grond; en steek'er uw *Zaad* in, met een volle *Maan* van *Maert*. Zet ze dan in de gemelde *Zonnebak*, met warme *Paardemist* voorzien. Laat ze zoo lang daar in blijven, tot dat de warmte der *Mist* vergaan is; 't welk gemeenlijk geschied binnen de drie weken. Neem ze dan uyt, en stel ze weer in nieuwe varfche *Paardemist*, 't zij in de zelve, of in een andere *Bak*; en gaat hier in zoo lang voort, tot dat de *Planten* beginnen te groeyen, en de *Potjens* vol *Wortelen* geraken. Laat ze dan stil blijven staan, zoo schietenze, door de gemelde *gaten*, hare *Wortelen* in de aarde, en zullen zoo haastig en zoo goede *Vruchten* krijgen, als de andere op eene der andere wijzen aangequeekt.

Hier-landfch *Zaad* onbequaam.

Het *Zaad* deezer *Vruchten*, in onze Landen gewonnen, is, mijns oordeels, gantsch ondienstig, om weer gezayd te worden; vermits men daar van noyt goede *Meloenen* ziet voortkomen; alhoewel het echter van zonnige weer aan de aarde word bevolen. Best is 't, dat men het ieder jaar neeme van het geen uyt heete Landen word overgezonden.

KRACHTEN.

Gal. l. 2. de Alim.

DE *Meloenen*, anders *Melones* of *Melopopones*, zijn koud in den eersten, en vocht in den

derden graad; veel beeter om rauw te etten, als de *Pe-Fac* en *Concommeren*. *Med. Simp.*

Geeven eenwel weynig voedsel aan het Ligchaam, en verwekken *Winden*. Doen wel *Water lossen*. Zijn c. 163. *Disse. l. 2.* goed voor de *Blaas*; ook voor alle jonge en hirtige *Menschen*, maar gantsch ondienstig voor oude lieden, en voor die met *Colijk*, *Scheurbuyk*, of eenig gebrek in de *Milt* gequeld zijn. Een stuk van een *Adeloen* gestoten, en op de *Oogen* gelegd, neemt de *brand* der zelve wech, ook het *lopen* en *tranen*.

Het *Water*, uyt deeze rijpe *Vruchten* gedistilleert, en daar van, een tijd lang achter een, ieder morgen een *Roemertje* gedronken, verkoeld een *hitzige Liever* en *Maag*: matigt alle invendige *brand*: stillt de *dorst*: neemt wech de gebreeken der *Nieren*, en is goed voor alle heete *gezwollen*, met *Linnen* doeken daar opgelegd. *Rafsi lib. Simp. c. 20. Enst. l. 2. enarr. 129.*

Het *Zap*, en ook het gestotene *Zaad* met Reegenwater en *Boonen-meel* vermengt; dan daar van een *koekje* gemaakt; daar na (in de *Zon* gedroogt geworden) in *Wijn* gesmolten, en 't *Aangezicht* daar mee gewasschen, neemt'er alle *vlekken* van wech. *Dodon. in Addit. lib. 22. cap. 2.*

Het *Zaad*, 't welk in de *Apotheeken* word gebruykt voor een van de vier groote koude zaden, gepulverizeert, en met *Wijn* ingenomen, of ook in *Zuyker* ingemaakt, en zoo genuttigd, doet gemakkelijk *Water lossen*; verzacht de *pijn der Nieren*, en is goed teegens het *Graveel*. *Averroes lib. Simp. c. 41. Serap. de Temp. Simp. cap. 233.*

De *Wortel* gedroogd, gepulverizeert, en daar van een *Drachma* met *Honig-water* ingenomen, is een goed middel, om te doen *braken*. *Egin. l. 1. c. 80.*

De *Bladeren* met *Wijn* gestampt, en op de *beeten* der *dolle Honden* gelegd, geneezen de zelve.

CLXXXII HOOFDSTUK.

KONKOMMER.

Enoeg aan ieder bekend, en dus in 't *Namen*.

Nederlandsch genoemd: in 't *Latijs* CUCUMER, of CUCUMIS: in 't *Hoogduysch* Cucumer, of beeter Cucummer: in het *Fransch* CONCOMBRE; en in het *Italiaansch* CUCOMERO, CUCOMERO, CEDRUOLO, of CITRIOLO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verscheyden soorten, als:

Zeven onderscheyden soorten.

I. CUCUMER SATIVUS FRUCTU MAJORE, of groote *tamme Konkommer*. II. SATIVUS FRUCTU MINORE, of *kleine Konkommer*. III. SATIVUS FRUCTU ALBO, of *tamme witte Konkommer*. IV. ANGULUS FLEXUOSUS, of *langwerpige Konkommer*, *Slangwijze gebogen*. V. SATIVUS FRUCTU LUTEO LONGO, of *tamme Konkommer*, met een zeer lange, *schoongeel-verwige Vrucht*. VI. FRUCTU LONGO VIRIDI, of met een lange gantsch *groene Vrucht*. VII. CUCUMIS SYLVESTRIS, anders *ASININUS*, of *wilde*, anders *Ezels Konkommer*. Behalven deeze laatste zijn ze al te zamen van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Al te zamen beminnen ze een goede, holle, gemeene, zandige, varfch-omgesmeete, en met tweejarige *Paardemist* wel-voorzienene grond: een warme, vrije, bequaam-geleegene plaats, en tamelijk veel water, ter tijd toe dat ze beginnen te bloeyen; maar inzonderheid als de *Vrucht* groot word: doch daar na, als ze zich aan het *rijpen* zullen beginnen te stellen, mogen ze niet veel vochtigheid verdragen; want daar door worden ze *slap*, voos, onlieflijk van smaak, en gelijk als *krachteloos* gemaakt.

Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't *leeven*. Want *Aanwinst* als hare *Vruchten* rijp geworden zijn, vergaan ze haastig. Moeten derhalven met een afgaande *Maan* van

May

May in ieder Jaar weer op nieuws werden aangewonnen. 't Zaad steekt men met de punt om laag, niet meer dan een Stroot-breedte diep in de aarde, wel zes voeten van malkander af, doch t'elkens drie of vier Korlen bij een: waar van men naderhand, te veel opkomende, eenige kan uyttrekken. Door deeze Zaying kan men ze alleenlijk vermeenigvuldigen.

Hoe men grootte, en hoe kleynne Konkommeren kan aanwinnen. Heeft iemand lust, om hier van groote Vruchten te krijgen, die breeke de Konkommeren af, als ze noch niet al te geel zijn, met een volle Maan; en Zayt 't Zaad daar van in het volgende Jaar ook met een volle Maan van May; zoo zullen de Vruchten grooter aangroeyen. Maar indien men de Konkommeren, van welke men 't Zaad wil gebruyken, afneemt in 't laatste van de afgaande Maan; en naderhand 't Zaad daar van met eenen zulk een Maan aan de aarde beveeld, zoo blijven de Vruchten kleyn, en werden zeer bequaam tot Agorken gemaakt: waar toe de CUCUMIS MINOR SATIVUS, of kleynne tamme Konkommer, zeer dienstig is; vermits der zelve Frucht kleyn blijft; harder, en uyt eygener aart wel-dragerder werd.

De CUCUMIS SYLVESTRIS, five ASININUS, of wilde, anders Ezels-konkommer, is veel harder van natuur dan de andere soorten. Vergaat ook zoo haast niet, maar blijft gemeenelyk twee, zomtijds ook drie jaren in 't leven. Bemind dezelve Aarde en Plaats, welke wij van de andere hebben aangewezen. Geeft de tweede Zomer kleynne, uyt den groenen geelachtige Bloemen; en in den Herfst volkomene Vruchten; kleyn van Gewas, zeer ruw in 't aanraken, en blijven groen. Hare Steel regt zich opwaarts, maar zelfs hangen ze neerwaarts. Als ze een weynig bleek-groen zijn geworden, hebben ze hare rijpheyd verkreegen; en moeten dan met een Mes werden afgesneden, zulker wijze, dat'er een weynig van de Steel blijft aan zitten, om al zoo 't Zaad daar in zoetjens te bewaren. Want indien men ze of door onweetenheyd, of door onvoorzichtigheyd, met de handen afbreekt, zoo springd al't Zaad schielijk, en met zoodanig een kragt daar uyt, dat men zich daar over ontfeld, en ten hoogsten verwonderd bevind.

Wonderlijke eygenschap van 't Zaad. Weegens hare bitterheyd werd deeze soort van Konkommeren niet ter Spijze, maar alleenlijk in de Apotheken gebruykt. Door de Winter-koude verliedf deeze Plant al haar Loof. Schiet echter, uyt de Wortel, welke de meeste tijd goed blijft, in 't Voorjaar weer uyt. Werd ook alleen aangewonnen en vermeenigvuldigd door haar Zaad; het welk men met een wassende Maan van April aan de aarde beveelen, en 't zelve niet diep leggen moet.

Bitterheyd. Eyndelyk, wil iemand de voor-gemelde Agorken goed bewaren, om bij Spijzen te konnen gebruykt werden, niet alleen de geheele Winter door, maar ook een jaar of twee lang, die legge ze op de volgende wijze in.

Aanwinnig. Pluk de Konkommeren, als ze de grootte van 't lid eener vinger hebben gekreegen, met droog en helder Weer af, op een agtermiddag. Wrijfze 's avonds wel schoon met een Doek. Leg ze dan vierentwintig uren lang in Peekel, zoo zout, dat'er een Ey in kan drijven. Neem ze dan uyt, en doe ze op een Doorflag, of Pan vol gaten, om te verzijsen. Leg ze dan weer in Bieredik, ook vierentwintig uren agter-een, om de waterige vochtigheyd, door de zoutigheyd uytgetrokken, wech te neemen. Laat ze dan weer verzijsen, en doe ze in een zuuyver, droog Glas; daar tusschen stroyende geheele Nagelen, geheele Foely, wat grof gestorten Peeper, Bloemen of Zaad van Dille, en eenige ronde stukjens van Peeperwortel. Giet dan daar over goede Bourdeauxsche Edik (vermits deeze zelden, of noyt, eenig Vlies krijg, gelijk alle andere soorten van Azijn onderworpen zijn) hoe zuurder en feller, hoe beeter; en haal dan naderhand de Agorken daar uyt wanneer 't u behaagd; doch zonder met de handen daar in te ko-

men, of eenigzins daar over te ademen (het welk ook waarniet moet geschieden over de ingeleide Queen, 't geen in het eerste Boek is vergeten aan te teekenen) vermits ze, zulks niet verdragen konnende, hier door ligtelijk komen te veranderen, ja ook dikmaal geheel te verderven.

om Agorken in te leggen. dat ze zeer lang goed blijven.

K R A C H T E N .

DE Bladeren van Konkommer, of Cucumer, met Wijn gestoten, en op de beetten der dolle Honden gelegd, geneezen de zelve. Gestampt, en met Honig vermengd, verdrijven ze de heete Puysten en Bleyen des Aangezigts.

De Vruchten, koud en vochtig in den tweeden Graad, zijn zeer ongezond te eten: want ze verweken Winden, verkouden de Maag, en maken quaad Bloed.

Doch voor sterke Naturen, en hitzige Menschen zijn ze niet ondienstig; want zij verkoelen zonder verrotting: zijn ook de Blaas, Buik en Maag aange-naam.

De noch geheel kleynne Vruchten, welke men Agorken noemd, na de konst ingemaakt, en onder een Roemertje bij het Gebraad gegeten, zijn niet ongezond, wanneer men ze matig gebruykt.

Het Zaad (droog in den eersten Graad, en sterke-lijk afvagende, of zuuyverende, ook openende en verdeelende) gestoten en met Wijn ingenomen, doet ligtelijk water lossen; en is zeer goed voor de verstoptheyd van de Blaasen Lever. Helpt een onstokene Longe, en verhitte Borst.

Met Garste-water gebruykt, neemt wech de dorst in heete Koortzen, en verminderd de brand der Lendenen. Gestoten, en van buyten opgelegd, maakt een zuuyver, blinkend Vel.

De Wortel (droog in den eersten Graad) gedord, gestoten, en een Drachma daar van met Honig-water gebruykt, doet zeer sterk braken.

De Bladeren van wilde, of Ezels-konkommer, anders Cucumer Asininus, zijn zeer bitter van smaak; verwarmende in den eersten Graad, en afvagende van aart.

't Zap deezer Vruchten ('t welk Elaterium werd genoemd) in de lugt dik geworden, verwarmd en verdroogd in den tweeden Graad; en is sijn van deelen. Moet voorzichtig werden gebruykt; want het ontroerd het Ligchaam geweldig; maakt krimpings des buys, en opend, door zijne kragt, de kleynne Aderen.

Met Melk vermengd, en in de Neus opgehaald, verdrijsf de quade verwe der oogen, na de geneezing der Geelzugt overgebleeven.

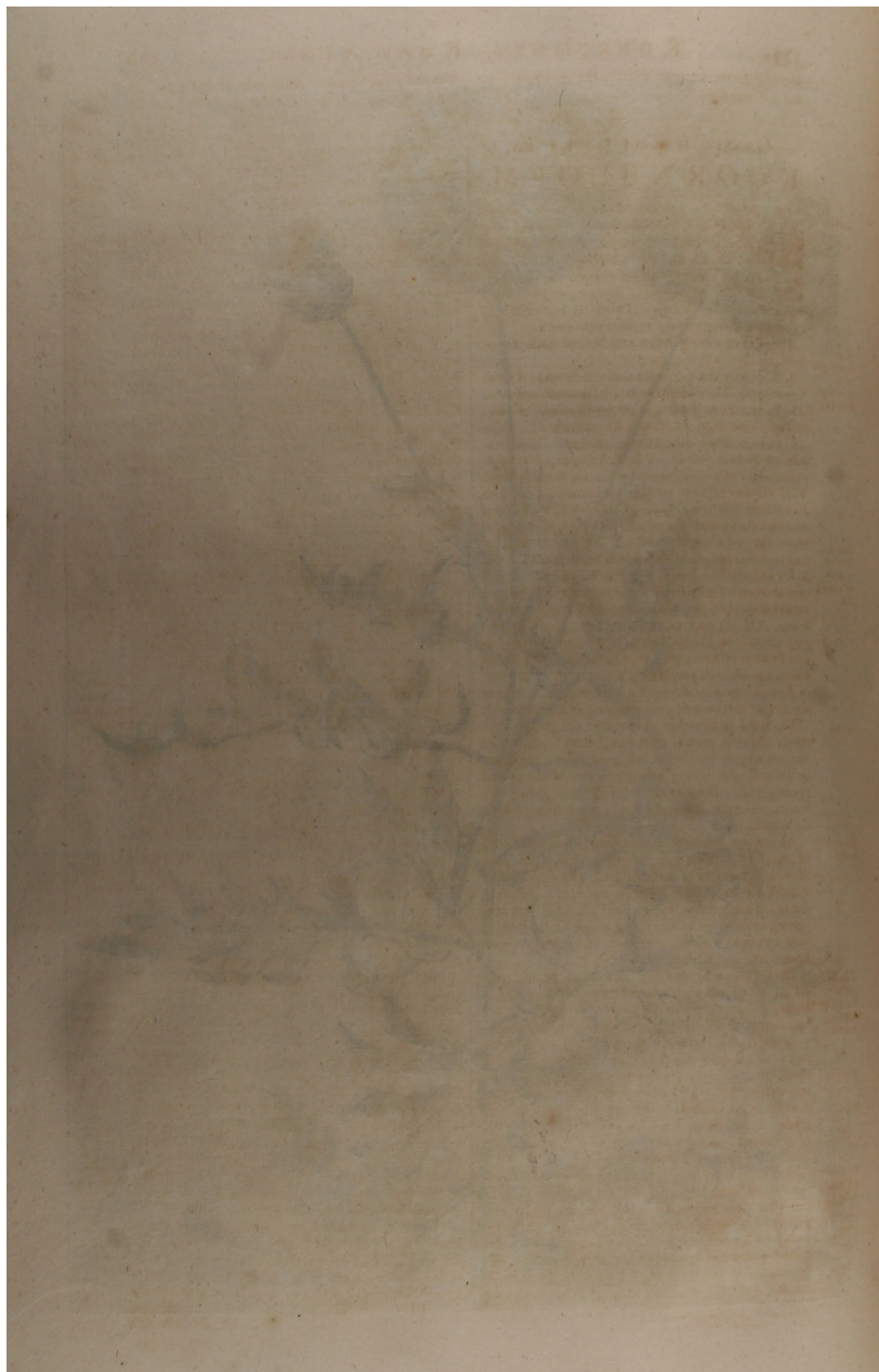
Vier Greynen hier van een oud, doch een jong persoon maar een Greyn met Wijn ingegeven, opend het Ligchaam: drijsf uyt de galachtige, koude, stijmerige, en overvloedige waterachtige vochtigheeden, zoo wel van onder door de Stoelgang, als van boven door braking. Als een Pessaris van onderen gebruykt, verwekt de Maandstonden der Vrouwen. Is goed voor de Waterzuchtige, met een Drachma Zuiker van Roozen ingenomen: ook voor de geene die kort-ademig zijn. Trekt daarenboven de doode Frucht en de Nageboorte uyt. Is dienstig voor de Miltzugt.

't Zap, of Nat, 't welk uyt de rijpe Vruchten springt, is verderflik voor 't gezigt. In de Oogen gespuyt werdende, maakt dezelve blind.

De Wortel deezer Ezels-konkommeren vermengd met Meel van Garsten-mout, doet alle koude Gezwellen sicheyden. Dezelve Wortel gedroogd, gepulverizeert, en met Honig vermengd, reynigd, verdrijsf, en geneest allerley quade Schurftigheyd, feukerigheyd, Sproetelen, Vlekken en Plekken des Ligchaams.

Deeze Wortel zoo lang in Oly gekookt, tot dat het dervedeel daar van verteerd is, en daar meê gesmeerd,

meerd, neemt wech de smarten der Zeemwen, en van 't Podagra.

CLXXXIV HOOFDSTUK.

KOORNBLOEM.

Namen.

En wel-bekend Gewas, ook van veel in 't *Neederlandsch* ROGGEBLOEM genoemd, werd in 't *Latijn* geheeten CYANUS: in 't *Hoogduitsch* KORNBLUM: in het *Fransch* BLAVEOLE, AUBIFAIN, BLUET, en SOULSIE: in het *Italiaansch* CIANO, FIOR DI FRUMENTO, FIOR DEL FORMENTO, en BATTISECULA.

Veel ver-
anderlijke
ziens-
waardige
soorten,

Hier van zijn mij in haren aart bekend vele ver-
anderlijke, ziens-waardige soorten, als:

I. CYANUS ARVENSIS FLORE RUBRO, of roode Koornbloem. II. FLORE ALBO, of witte Koornbloem. III. FLORE PURPUREO, of purpure Koornbloem. IV. FLORE CÆRULEO, of blauwe Koornbloem. V. FLORE ALBO FUNDO VIOLACEO, of witte Koornbloem met een violette grond. VI. FLORE ALBO FUNDO CÆRULEO, of witte Koornbloem met een blauwe grond. VII. FLORE RUBRO FUNDO PURPUREO, of roode Koornbloem met een purpure grond. VIII. FLORE PURPUREO FUNDO CÆRULEO, of purpure Koornbloem met een blauwe grond. IX. CYANUS MAJOR LATIFOLIUS, of groote Koornbloem met breede Bladeren. X. CYANUS ODORATUS TURCICUS FLORE ALBO, of welriekende Turksche witte Koornbloem. XI. FLORE PURPUREO, of purpure welriekende Turksche Koornbloem. XII. FLORE LUTEO ODORATO, of Turksche gele welriekende Koornbloem. XIII. CYANUS HISPANICUS FLORE PURPUREO ET ALBO, of Spaansche Koornbloem, zoo witte als purpure. XIV. CYANUS ARBOREUS, of Boomachtige Koornbloem. En noch meer andere. Niet alle zijn ze van eenen de zelve Bonwing en Waarneeming.

Grond.

Evenwel beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige grond, eerst varfch omgesmeeten; en met een weynig Paardemist matig voorzien: een opene en wel-geleegene plaats; matige, en voor al niet te veel vochtigheid. Blijven niet langer dan een Zomer in 't leeven. Geeven volkomen Zaad, en versterven voor de Winter.

Aanwin-
ning.

Moeten derhalven niet een wassende Maan van Maert of April op nieuws weer aangewonnen worden door Zaad, niet diep in de aarde gelegd. Door geen ander middel konnen ze zich vermeenigvuldigen: behalven dat ze, door 't neer-gevallene Zaad, dikmaal van zelfs genoeg opslaan; te weeten, de gemeene Koornbloemen; waar uyt men veeltijds met groot vermaak ziet voortkomen zeer veranderlijke schoone verwen.

Welrie-
kende
Turksche
Koorn-
bloem.

De CYANUS ODORATUS TURCICUS FLORE ALBO ET PURPUREO, of welriekende Turksche Koornbloem, zoo met een witte als purpure verwe, ook om hare uytmuntende lieflijke reuk genoemd AMBARETTE, of AMBERBLOEM, groeyd, uyt een teedere, met veel Veezelen voorzien, en zonder eenige smaak zijnde witte Wortel, ter hoogte van twee voeten op, ook wel hooger. Uyt dezelve schiet voort een enige Steel; rond, van binnen met een wit, voos, en hol-achtig Pit voorzien; van buyten verciert met een bleek groenheid, wanneer ze witte; of een purpurachtig-
heid, als ze purpure Bloemen draagt.

Gedaante
der Blade-
ren.

Aan deeze Steel spruyten uyt zeer schoone Bladeren, een kleyne hand lang, of ook wel korter: drie, en ook twee vingeren breed; in zes, zeeven, agt, of negen diep-ingesneedene deelen gescheiden: van welke het voorste is 't grootste, breedste en langste; doch al te zamen gaan ze voor puntig toe; en zijn rondom met groove, voor zeer spitze, gelijk als doornige punten, of tanden, gezaagd; dikachtig en lang van aart; uyt den

blauwen groen-verwig, doch onder bleeker; zoo wel om hoog staande als neerwaarts hangende: in 't midden voorzien met een regt-door-schietende Ader, waar uyt eenige kleynere ter zijden uytvloeyen; boven maar even, doch onder meerder zichtbaar, en aldaar als in de Huyd inwendig blijvende. Bitter van smaak zijn de gedagte Bladeren; en komen in 'tronde om de Steel boven malkander onordentlijk, en niet teegens over den anderen voort.

Tusschen dezelve in het midden, en ook ter zijden Bloem-
uyt, schieten op veel lange, blinkende, ronde, ge-
strepte, en bloote bleeke Steelen, niet zeer dik, heb-
bende op haar bovenste punt dikke, ronde, donker-
groene, en tamelijk-groote knoppen, aardig voorzien
met veel harde, digt op malkander zittende, rond-
achtige Bladerijens, als Schubberijens, voor met bruy-
ne Sreekjens, gelijk men ziet in het CENTAURIUM
ALPINUM LUTEUM, of Berg-saniorie met een gele
Bloem. Deeze langzaam open-gaande, ziet men cyn-
delijk in Julius te voorschijn komen groote, aanzien-
lijke Bloemen, bestaande uyt veel diep-ingesneedene,
welriekende, teedere Veezel-bladerijens (gelijk men in
SCABIOSA, of Scabiose, en CYANUS ARVENSIS, of
de kleyne Koornbloem, ziet) doch inwendig veel kleynere;
ook, haar openende, van binnen hol, die van JACEA
niet ongelijk. Na weynige dagen vergaan deeze Bloe-
men in haar zelve, en laten achter een volkomen
Zaad, besloten in een hayrige ruygheid. 't Is lang-
werpig, dun, een weynig gebogen, en blauwachtig-
bruyn, of ook wel bleek van verwe.

Deeze soort is teeder van aart. Blijft ook gemeene-
lijk niet langer dan een Zomer in 't leeven. Echter
heb ik ze wel 's Winters over gehouden; als in die van de
Jaren 1670. en 1671. Welke zoo sterk schoten, dat
ze in 't begin van Junius gantsch geopende Bloemen ons
lieten aanschouwen. Bemind dezelve grond, als wij
van de andere soorten hebben voorgesteld; maar een
veel warmer plaats, en niet te veel vochtigheid. Werd
derhalven, met een wassende Maan van April, zoo wel
in de Aarde, als in een Pot, weer op nieuws gezaayd;
en in opene Bloem staande, voor den Reegen gewagt,
op dat 't Zaad niet mogt verderven; 't welk zeer ligt-
lijk door te veel vochtigheid kan geschieden. Al de
andere soorten van Koornbloemen zijn dit gevaar ook
onderworpen. Dus waargenomen, geeft ze volkomen
Zaad; en versterft voor de aankomst der Winter, door
een kleyne Rijp, of van zelfs.

Het CYANUS HISPANICUS, of Spaansche Koorn-
bloem, zoo met witte als purperachtige Bloemen, is
ook wel van een aangename reuk, doch niet zoo krach-
tig; ook niet zoo vol of groot van Bladeren, als de
Turksche. Werd op eenen dezelve wijze in alles gere-
geert en behandeld; vermits ze, in den Herfst volkomen
rijp Zaad gegeven hebbende, dan ook 't leeven verliet.

Het CYANUS MAJOR LATIFOLIUS, of groote breed-
gebladerde Koornbloem, vergaat niet zoo haast, maar
blijft lange jaren in 't leeven. Verdraagt een opene,
luchtige, vrije, wel-geleegene, dikmaal gerepte, en
genoegzaam gemeste plaats, veel water, en allerley
ongelegentheden der Winter, zonder eenige schade.
Bleeyd (gelijk ook al de andere soorten) een lange tijd.
Geeft wel in den Herfst, doch alleenlijk bij goede
drooge Zomers, volkomen rijp Zaad: 't welk met een
wassende Maan van April of May de aarde moet aan-
bevolen zijn, niet boven een Stroo-breedte diep gelegd.
Door dit middel werd deeze soort vermeenigvuldigd: Aanwin-
ning.
dan ook noch door hare aangewassene, van zelfs wor-
tel-schietende Jongen: welke men op de zelve nu ge-
noemde tijd van de oude afneemt, en verplant.

Het CYANUS ARBOREUS, of Boomachtige Koorn-
bloem, zijnde de raarste soort van allen, bij mij in het achtige
jaar 1657., door overgezonden Americaansch Zaad, Koorn-
voortgekomen, is een aardig Gewas, van een bevallij-
ke aanschouwing. Schiet in deeze Gewesten op ter
hoogte

hoogte van derdehalve voet. Bemind een goede, zandige aarde, doormengt met een weynig twee-jarige Paardemist, en 't Mol der verrotte Boombladeren: een vrije, warme, welgeleegene plaats, en tamelijk veel vochtigheid in de Zomer.

Gedaante der Bladeren. Blijft lange jaren in het leeveen: en krijgt schoone Bladeren, die van de STYRAXBOOM, beyde in grootte en in gedaante, zeer gelijk: ontrent geheel rond, doch aan de punten een weynig spits: boven ruygachtig wit; onder zwart-groen van verwe. Komen onordentelijk aan hare Steeljens voort, en zijn inwendig verciert met veele doorlopende Aderen, voortschietende uyt eene in het midden.

Bloemen. Meer als een jaar oud geworden zijnde, bloeyde ieder Zomer zeer schoon, te voorschijn komende met hare bruyn-roode geveezelde Bloem, uyt een langwerpige, geschebde, bleek-witte Knop. Veele deezer Bloemen zijn op de bovenste punten der Takjens digt bij malkander te zaam-gevoegd. Geeven echter in deeze Landen geen volkomen Zaad: waar doornochtans deeze soort alleenlijk kan vermeenigvuldigd worden, vermits men haar noyt bij de Wortel ziet uytloopen.

Aart. Men bevindt haar wel tamelijk hard van natuur: kan echter geen zins verdragen veelvoudige Herfst-reegenen, sterke Winden, Rijp, of felle Vorst. Moet derhalven, in een Pot gesteld zijnde, in het laatste van September of het begin van Oktober, na gelegentheid van de bequaamheid of onbequaamheid der Jaartijd, binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, daar niet anders als bij vriezende Weer word gevuurd. Gedurende de geheele Wintertijd moet men ze met slegts een weynig lauwwarm gemaakt Reegen-water van boven begieten; en niet voor in het laatste van Maert, of het begin van April, na tijds gelegentheid, met een zachte Lucht en zoete Reegen weer buyten zetten; doch haar voorzichtig wachten, en wel dekken voor veel Sneeuwachtige vochtigheid, koude nagten, schrale Oost- en Noord-winden, tot op den aanvang van May, wanneer het meeste deel deezer gevaren voorbij, en geen nadeel meer te vreezen is.

K R A C H T E N .

Dodon. in Addit. l. 8. c. 8. DE Koornbloem, of *Cyanus*, zoo wel de kleyne als groote soort, beyde van even de zelve krachten zijnde, is koud en droog in den eersten graad: daarenboven een weynig te zamentrekkende en te rugge drijvende van aart.

Tabernaem. l. 1. c. 7. Sect. 5. De Bloemen en Knoppen, gedroogt, gestoten, en gestroyd op de Roos, het sprengt Vuur, heete Gezwollen, en diergelijke qualen, geneezen de zelve.

Lobel. l. 1. fol. 647. Een hand vol met wat Honig-zaad in Wijn gekookt, en dan de zelve gedronken, is zeer dienstig tot verdrijving der Geelzucht. Helpt de geene, welke van binnen gequest zijn; en die haar Water niet wel kennen maken. Neemt ook wech de Hertklopping.

Fuchs. hist. Pl. c. 162. Het gedistilleerde Water deezer Bloemen geneest gelukkig de roodheid en pijn der Oogen, daar in gedruppeld, of dikmaal daar meê gewasschen. Word ook met voordeel gedaan op allerley soorten van heete Gezwollen.

Fab. Columna hist. Pl. fol. 93. Twee Drachmen van het gestotene Zaad met Wijn of Honigwater ingenomen, is goed teegens de vallende Ziekte. Reynigt ook het Ligchaam, door uyt-braking, van alle onzuiverheid, en alle sijmerige, of Galachtige vochtigheeden.

Durantes lib. Herb. fol. 124. De gedroogde Bladeren van de groote Koornbloem, of *Cyanus major*, gestoten, en daar van een Drachma met Wijn, of gedistilleert Water van Waalwortel, of *Symphytum majus*, gebruykt, helpt de zulke, welke een zware val gedaan, en zich van binnen verzeerd hebben. Met Weegbreewater gedronken, is zeer dienstig voor de geene, welke Bloed spuwen.

De Bloemen, of het Zaad van deeze, desgelijks van *Matthiul. de kleyne Koornbloem*, of *Cyanus Arvensis*, in Wijn gekookt, en daar van een Roemertje gedronken, strijd teegens alle vergif. Geneest ook de beet en steeken der giftige Dieren; en is goed in hitzige, pestilentielle Koortzen.

Het uytgeparfte Zap deezer Koornbloemen in varfche Wonden gedaan; helpt de zelve ter geneezing; en heeld ook de zweeren van de Mond.

De *Cyanus odoratus Turcicus*, of welriekende Turksche Koornbloem, versterkt het Hoofd door hare aangename geur; verquikt het Gemoed, en neemt'er de flauwheid van wech, in Wijn gekookt, en daar van gedronken; of de gedroogde Bloemen met Wijn gebruykt, versterken het Hert, en alle inwendige deelen des Ligchaams: weerstaan krachtig het vergif, en openen de verstoptheid van Leever, Milt, en Longe.

CLXXXIV HOOFDSTUK. VARKENS BROOD.

P het *Nederlandsch* dus genoemd; Verscheyd word in het *Latijs* geheeten *CYCLAMEN*, of ook *PANIS PORCINUS*: in het *Hoogduytsch* SCHWEIN BRODT, of ERDAPPEL: in het *Fransch* PAIN DE PORCEAU; en in het *Italiaansch* CLAMINO, of PAN PORCINO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden Veeleley een goed deel schoone en ziens-waardige veranderlijke soorten, welke veele ik uyt eygen Zaad heb voortgeteld; als:

I. *CYCLAMEN AUTUMNALE FOLIO HEDERÆ FLORE CARNEO*, of *Herfst-Varkensbrood* met Bladeren van Klim en een lijf-verwige Bloem. II. *ODORATUM FLORE PURPUREO*, of welriekend *Varkensbrood* met een purpure Bloem. III. *ANEMONES EFFIGIE, sive LONGIUS RADICATUM FLORE PURPUREO ODORATO*, of *Varkensbrood* met een lange Knobbelwortel, op de wijze van een Anemone, met een purpure welriekende Bloem, in de Zomer voortkomende. IV. *ANGULOSUM HEDERACEUM FLORE ALBO*, of *Varkensbrood* met een witte Bloem, en hoekige Bladeren van Klim, of Eylaf, in den Herfst bloeyende. V. *LONGIFOLIUM, sive BIPENNINUM FLORE CARNEO*, of met een lang Blad, gelijk een Hellebaard, en een lijf-verwige Bloem. VI. *BIPENNINUM AUTUMNALE FLORE ALBO*, of met een Hellebaards-blad, en witte Bloem, in den Herfst hare Bloemen vertoonende. VII. *BIPENNINUM FLORE ALBO MAGNO*, of met een Hellebaards-blad en groote witte Bloem. VIII. *PERSICUM*, of uyt Perzien. IX. *ROTUNDIFOLIUM MAJUS*, of met groote ronde Bladeren, en een lijf-verwige Bloem. X. *ALEPPICUM*, of van Aleppo. XI. *ROTUNDIFOLIUM MINUS HYEMALE FLORE PURPUREO ODORATO*, of *Winter-Varkensbrood*, met een welriekende uyt den rooden purpure Bloem, met een kleyn rond Blad. XII. *VERNUM FLORE PURPUREO*, of in 't Voorjaar bloeyende met een purpure Bloem. XIII. *VERNUM MINUS FLORE ALBO ODORATO*, of ontrent de May voortkomende met een witte welriekende Bloem. XIV. *VERNUM MAJUS FLORE ALBO ODORATO*, of in 't Voorjaar bloeyende met groote gespikkelde Bladeren en een witte welriekende Bloem. XV. *VERNUM MARMOREUM FLORE ALBO ODORATO*, of wit welriekend May-Varkensbrood, met schoon-wit gemarmerde Bladeren. XVI. *CYCLAMEN VERNUM MONTANUM FLORE PLENO VARIEGATO*, of *Varkensbrood* uyt het gebergte van het Dauphiné in Frankrijk, in 't Voorjaar bloeyende, met een dubbele wit en rood-gestreepte, en ook een weynig riekende Bloem. XVII. *VERNUM MONTANUM CRETICUM FLORE LUTEO PLENO*, of *Varkensbrood* uyt het gebergte van

Matthiul. l. 2. c. 125. Tragul. l. 1. c. 193.

de namen.

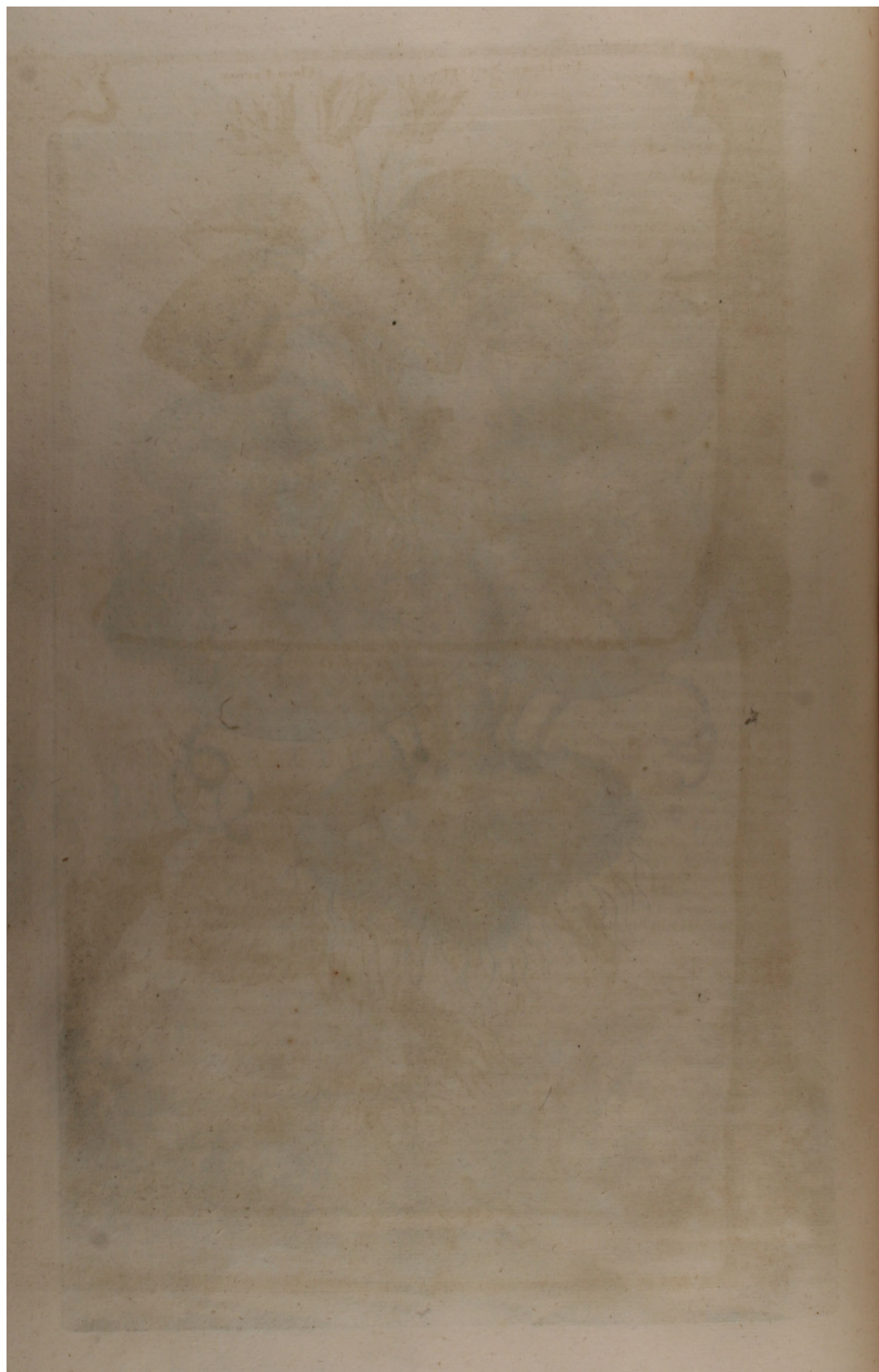
ziens-waardige veranderlijke soort.

uyt eygen Zaad voortgeteld.

Ent tot neegen-tien ingetal hierop geteld.

Herp. Burkenrood -

CYCLAMEN
ALEPPICUM
FLORE PURPUREO
ODORATO.

van Candien met een geele dubbele, ook wat riekende Bloem, voortkomende in het begin van May. XVIII. CYCLAMEN VERNUM ANTIOCHENUM FLORE ODORATO VARIEGATO, of Varkensbrood van Antiochien, met een zeer welriekende wit en violet-gecouleurde Bloem, zich vertoonende in het Voorjaar. XIX. CYCLAMEN AESTIVUM FLORE CARNEO, of Zomer-Varkensbrood, met een lijf-verwige Bloem; en dan noch veel meer andere; meest al te zamen van even de zelve Bouwing en Waarneeming. Wijken ook voor geen andere Bloemen ter wereld, zoo wel in de aangename schoonheid der veelvoudige verwen, als in een zeer bevallijke welriekentheid.

Grond. Al te zamen beminnen ze een goede, gemeene, zandige aarde, genoegzaam doormengd met matige tweejarige Koey- en Paardemist: een vrije wel ter Zon geleegene plaats (doch daar teegens in heete Landen, wegens de groote Zonnen-hitte aldaar, een donkere): ook matige vochtigheid.

Bloemen. Blijven uyt eygener aart veele jaren lang in het leven. Konnen sterke koude, en alle ongeleegentheeden des tijds, warm gezet zijnde, verdragen. Geeven zienswaardige Bloemen. Na dat ze afgevallen zijn, winden de Steelten zich aardig in malkander, en leggen haar met hare Knopjen, daar het Zaad in groeyd, op de grond neer. Deeze openen zich eerst in Augustus des volgende jaars, en dan vind men 't Zaad rijp te zijn. Doch dat van het CYCLAMEN VERNUM en AESTIVUM, of May- en Zomer-Varkensbrood, verkrijgt veel eerder zijne volkomenheid. Alleen hier door konnen deeze soorten worden aangewonnen; uytgezonderd het CYCLAMEN LONGUS RADICATUM five RADICE ANEMONES, Varkensbrood met een lange Knobbelige Wortel, die van de Anemone gelijkvormig; 't welk men kan vermeenigvuldigen door een afgebrooken stuk der Wortelen.

Hoe men ontrent het Zaad. Als nu het gemelde Zaad gewonnen is, moet men het met de eerst-navolgende volle Maan in September, niet later, de aarde aanbevelen, ruim een stroobreed diep gelegd in een Pot, om 's Winters binnens huys gezet te konnen worden. Dan zal het in de volgende Zomer, of ook in den Herfst, eerst opkomen met een kleyn rond Blaadje, en niet voor 't zesde jaar daar na de eerste Bloemen geeven; in welke, met zonderling vermaak, en voornamentlijk ook in 't Loof, veelley veranderingen worden gezien.

En de opgekomen jongen moet handelen. Deeze opgekomen jongen konnen, om hare teederheids wil, 's Winters binnens huys gebragt; met een weynig lauw-gemaakt Reegenwater van boven begoten; als ze twee-jaren in de zelve Pot hebben gestaan, de aarde ververscht zijnde, met een wassende Maan weer daar in gezet worden, tot dat ze een of tweemaal hebben gebloeyd; waar na men haar mag buyten laten blijven, wijlze dan de koude verdragen konnen.

Opneeming. Al deeze soorten, het zij dat ze jong of oud zijn, verliezen in Junius hare Bladeren: worden dan in Julius opgenomen, en met een wassende Maan terstond weer in varfche aarde gezet, gelijk alreeds hier boven is aangewezen.

Varkensbrood met een witte welriekende Bloem in 't Voorjaar. Het CYCLAMEN VERNUM FLORE ALBO ODORATO, of het in 't Voorjaar voortkomende Varkensbrood met een witte welriekende Bloem, bloeyd, niet ieder jaar, gelijk de andere doen, maar alleenlijk om 't tweede; ook draayd de Zaadknop zich niet tot de grond neer, gelijk die van de andere soorten, maar blijft opwaarts staan; doch is gemeenlijk van binnen met zeer weynig Zaad voorzien.

Groot Herfst-Varkensbrood met roode Bladeren. Het CYCLAMEN ROTUNDIFOLIUM MAJUS AUTUMNALE, of groot Herfst-Varkensbrood met ronde Bladeren, brengt van naturen voort uyt een Raaps of Knols-wijze ronde, matig-groote, een duym dikke en bleek-bruyn-verwige Wortel, in Augustus en September zijne Bladeren met de Bloemen, de eene na de andere uytspuytende, en haar doorgaans plat op de aarde neer

leggende; alhoewel ook zomtijds zich een weynig boven de zelve verheffende. Deeze Bladeren, rusten op twee vinger-leeden lang zijnde, donker-bruyn-verwige en vrij dunne Steelten. Zijn een weynig langwerpig-rond; de lengte van de kleynste vinger breed, doch de middelste vinger lang; dikachtig van aart: onder uyt den groenen purpurachtig; boven, in 't midden zwart-groen, maar aan de randen voorzien met groote wit-groene plekken en streepen; ook aan de Steelten gefneeden in twee rond-toegaande deelen; in 't midden verciert met vijf, zes en zeeven groote Aderen, waar uyt andere kleynere haren oorsprong neemen. Tusschen de zelve schieten uyt de Wortel op lijf-verwige, of uyt den witten paarschachtige aardige Bloemten, rustende op bleek-paarsche regt-opstaande Steelten. Zij verheffen zich boven de Bladeren; en als ze agt of tien dagen hebben opengeftaan, vallen ze gantschelijk neer; nalatende kleyne Zaadknopjen, zich tot op de aarde toe in malkander windende; dus en zoo zich drayende.

CYCLAMEN ROTUNDIFOLIUM MINUS HYEMALE, Kleyn of kleyn Winter Varkensbrood met ronde Bladeren, krijgt uyt een kleyne Raaps-wijze ronde en bruyn-verwige Wortel kleyne geheel ronde Bladeren, ongelijk van grootte, rustende op teedere, rondachtige Steelten. De grootste zijn een groot lid eener vinger lang en breed; onder schoon bruyn-rood van couleur; boven in 't midden donker-groen, en ontrent de randen uyt den groenen grijs, of donker-wit. Tusschen welke in de Winter uyt de Wortel kleynere, blij-purpure, welriekende, en tamelijk-hoog boven de Bladeren uytsteekende Bloemten opschieten. Tijdelijk vallen ze, als onvergaan, in haar geheel ter neer; waar op zich de Steelten met hare Zaadknopjen in het ronde omdrayen; op de aarde neerleggen, en in de volgende Herfst een genoegzaam rijp Zaad leveren.

CYCLAMEN ALEPPICUM, of Varkensbrood van Aleppo, bezit een ronde, bruyn-verwige kleyne Wortel; uyt welke in den Herfst beziens-waardige Bladeren aan den dag komen. Zijn niet zeer groot; twee kleyne vinger-leeden breed, twee groote, wat min of meer, lang; doch ook ongelijk van grootte; meer opwaarts gekeerd als neerwaarts gebogen staande. Rusten op bleek-bruyn Steelten. Onder zijn ze donker-rood-verwig; boven groen; met veele groote witte plekken en kleyne streepen, marmors-wijze, aardig verciert: aan de randen een weynig, zeer net en effen, gekarteld. Voor cyndigen ze in een stomp punt; en in 't midden zijn ze begaafd met vijf en zeeven groote Aderen, waar uyt andere kleynere voortvloeyen. Tusschen de zelve schieten uyt de Wortel op eenige weynige purpure Bloemen, van een geen onaangenamen reuk. Twee dagen na dat ze neergevallen zijn, drayen terstond de Steelten met haar Zaadknopje zich om, en leggen haar op de aarde neer. In Augustus des volgende jaars hebben deeze Zaadknopjen in onze Gewesten volkomen rijp Zaad in zich.

CYCLAMEN AESTIVUM, of Varkensbrood in de Zomer bloeyende, krijgt uyt een kleyne, ronde doch knobbelachtige, bruyn-verwige Wortel veele Bladeren, ongelijk van grootte, rustende op dunne bruyn Steelten. De grootste zijn anderhalf lid van een vinger, wat min of meer, lang; ook ontrent zoo breed; doch wat langwerpig-rond, op de wijze van een Hert, voor in een stomp punt cyndigende, en achter in twee rond-gefehede deelen toelopende; aan de randen een kleyn weynig gekarteld: onder uyt den bleek-paarschen groen; boven regt in 't midden donker-groen. Daar om heenen loopen witte vlekken; om de zelve weer tot aan de randen ziet men andermaal groen, met kleyne witte streepjen. In 't midden ook zijn ze verciert met vijf doorschietende groote Aderen, waar uyt eenige kleyne haren oorsprong neemen. Tusschen deeze Bladeren komen uyt de Wortel voort paarsch en wit-gecouleurde,

Gefalte
der Blade-
ren.

Bloemen.

Kleyn
Winter-
Varkens-
brood met
roude Bla-
deren.

Bladeren.

Bloemen.

Zaad.

Varkens-
brood van
Aleppo.
Bladeren.

Bloemen.

Zaad.

In de Zo-
mer bloe-
yend Varkens-
brood.

Bladeren.

Bloemen.

leurde, of lijf-verwige *Bloemen*. Niet lang na datze afgefallen zijn drayen de *Steele* haar om, tot op de aarde zich neerbuiggende, gelijk hier boven van de andere soorten is gezegt.

Herfst-Varkensbrood met Bladeren van een Hellebaard en witte Bloem. CYCLAMEN BIPENNINUM AUTUMNALE FLORE ALBO, of *Herfst-Varkensbrood met Bladeren van een Hellebaard, en witte Bloemen*, schiet ieder jaar in *Augustus* en *September* uyt een groote, ronde, platte, aan de randen zomtijds hier en daar wat inwaarts gaande, ook geheel zwarte *Wortel*, veele *Bladeren*, een vinger lang; achter aan de *Steel* in twee deelen ingefneeden.

Hebben gemeenlijk aan de regter zijde een voor-uytsteekend *Punt*, of *Oor*: aldaar een lid van een vinger of meer breed, doch voor wat smaller, en met een spits punt voorzien; zoo datze zich niet qualijk met een *Bladeren*.

Hellebaard vergelijken. Aan de randen zijn ze een weynig gekarteld; boven de aarde verheeven; op hare *Steel* zijde staande; doorgaans haar vlak leggende, of met de punt een weynig na beneeden hellende. Boven in 't midden loopt een donker-groene breede streep gantsch tot aan 't eynd toe; waar na rondom een witte streep volgt: daar na aan de randen weer een groene, met eenige kleyne witte streepjes doorgelichten.

Bloemen. Onder zijn ze uyt den blauwen groen. Tusschen de zelve schieten uyt de *Wortel* op veele groote, schoone, Sneeuw-witte *Bloemen*: welke, eenige dagen open gestaan hebbende, zonder verderving, en noch geheel zijnde, ter aarden neervallen: waar na dan de *Steele* zich al drayende op de grond in het ronde neerleggen, en voor aan de punten een *Zaadknopje* bewaren.

Herfst-Varkensbrood met hoekige Bladeren en een witte Bloem. CYCLAMEN ANGULOSUM AUTUMNALE FLORE ALBO, of *Herfst-Varkensbrood met hoekige Bladeren en een witte Bloem*, heeft een groote, zwarte, platte, en bijna geheel ronde *Wortel*: uyt welke in 't begin van de *Herfst* veele *Bladeren* voortkomen, van een bevallijke anschouwing, doch zeer ongelijk van gedaante; hebbende het ene aan de eene zijde een, aan de andere zijde dikmaal twee als uytgesneedene punten, ooren, of deelen; het andere aan de eene zijde twee, en aan de andere zijde drie breede en spitse hoeken: het derde aan de eene zijde drie, aan de andere vier hoeken: het vierde, aan de eene, te weten de regter zijde (daar altijd de minste worden gezien) vier, aan de linker zijde (daar men gedurig de meeste vind) vijf punten: aan de randen aardig gekarteld: achter, met de gemelde punten, anderhalf vinger-lid, of meer, breed, een kleyne vinger of daar ontrent lang; voor smaller, en daar uyt den breedten in een spits punt eyndigende: met schoone *Aderen* doorlopen; boven inwendig ook blinkende, en daar verciert met groote witte en donker-groene *Streepen*: onder uyt den blauwen groen; en haar boven de aarde verheffende. Tusschen welke te zamen met de *Bladeren* voor den dag komen spierwitte *Bloemen*, gemeenlijk, gelijk ook al de andere, bestaande uyt vijf opstaande *Bladeren*; onder in het ronde alle aan malkander vast houdende; en daar een holigheyt uytmakende, waar in zich onthoudt de *Zaadknop*, altijd voorzien, of met een uytwendig hangend, of inwendig blijvend doornachtig spits puntje. Na eenige dagen vallen deeze *Bloemen*, noch in haar geheel zijnde, af, en hare *Steele* zich, korts daar na zich omwindende, gelijk van de andere soorten is gezegt, buygen zich ter aarden neer.

Gedaante der Bladeren. CYCLAMEN ANGULOSUM AUTUMNALE FLORE ALBO, of *Herfst-Varkensbrood met hoekige Bladeren en een witte Bloem*, heeft een groote, zwarte, platte, en bijna geheel ronde *Wortel*: uyt welke in 't begin van de *Herfst* veele *Bladeren* voortkomen, van een bevallijke anschouwing, doch zeer ongelijk van gedaante; hebbende het ene aan de eene zijde een, aan de andere zijde dikmaal twee als uytgesneedene punten, ooren, of deelen; het andere aan de eene zijde twee, en aan de andere zijde drie breede en spitse hoeken: het derde aan de eene zijde drie, aan de andere vier hoeken: het vierde, aan de eene, te weten de regter zijde (daar altijd de minste worden gezien) vier, aan de linker zijde (daar men gedurig de meeste vind) vijf punten: aan de randen aardig gekarteld: achter, met de gemelde punten, anderhalf vinger-lid, of meer, breed, een kleyne vinger of daar ontrent lang; voor smaller, en daar uyt den breedten in een spits punt eyndigende: met schoone *Aderen* doorlopen; boven inwendig ook blinkende, en daar verciert met groote witte en donker-groene *Streepen*: onder uyt den blauwen groen; en haar boven de aarde verheffende. Tusschen welke te zamen met de *Bladeren* voor den dag komen spierwitte *Bloemen*, gemeenlijk, gelijk ook al de andere, bestaande uyt vijf opstaande *Bladeren*; onder in het ronde alle aan malkander vast houdende; en daar een holigheyt uytmakende, waar in zich onthoudt de *Zaadknop*, altijd voorzien, of met een uytwendig hangend, of inwendig blijvend doornachtig spits puntje. Na eenige dagen vallen deeze *Bloemen*, noch in haar geheel zijnde, af, en hare *Steele* zich, korts daar na zich omwindende, gelijk van de andere soorten is gezegt, buygen zich ter aarden neer.

Bloemen. CYCLAMEN ANGULOSUM AUTUMNALE FLORE ALBO, of *Herfst-Varkensbrood met hoekige Bladeren en een witte Bloem*, heeft een groote, zwarte, platte, en bijna geheel ronde *Wortel*: uyt welke in 't begin van de *Herfst* veele *Bladeren* voortkomen, van een bevallijke anschouwing, doch zeer ongelijk van gedaante; hebbende het ene aan de eene zijde een, aan de andere zijde dikmaal twee als uytgesneedene punten, ooren, of deelen; het andere aan de eene zijde twee, en aan de andere zijde drie breede en spitse hoeken: het derde aan de eene zijde drie, aan de andere vier hoeken: het vierde, aan de eene, te weten de regter zijde (daar altijd de minste worden gezien) vier, aan de linker zijde (daar men gedurig de meeste vind) vijf punten: aan de randen aardig gekarteld: achter, met de gemelde punten, anderhalf vinger-lid, of meer, breed, een kleyne vinger of daar ontrent lang; voor smaller, en daar uyt den breedten in een spits punt eyndigende: met schoone *Aderen* doorlopen; boven inwendig ook blinkende, en daar verciert met groote witte en donker-groene *Streepen*: onder uyt den blauwen groen; en haar boven de aarde verheffende. Tusschen welke te zamen met de *Bladeren* voor den dag komen spierwitte *Bloemen*, gemeenlijk, gelijk ook al de andere, bestaande uyt vijf opstaande *Bladeren*; onder in het ronde alle aan malkander vast houdende; en daar een holigheyt uytmakende, waar in zich onthoudt de *Zaadknop*, altijd voorzien, of met een uytwendig hangend, of inwendig blijvend doornachtig spits puntje. Na eenige dagen vallen deeze *Bloemen*, noch in haar geheel zijnde, af, en hare *Steele* zich, korts daar na zich omwindende, gelijk van de andere soorten is gezegt, buygen zich ter aarden neer.

Herfst-Varkensbrood, met Bladeren van een Hellebaard, en lijf-verwige Bloem. CYCLAMEN BIPENNINUM AUTUMNALE FLORE CARNEO, of *Herfst-Varkensbrood met Bladeren van een Hellebaard, en een lijf-verwige Bloem*, krijgt uyt een groote, ronde, platte, en gantsch zwarte *Wortel* in den *Herfst* zienswaardige *Bladeren*, een geheele vinger of daar ontrent, lang; een kleyne maat-duym breed. Hebben voor een punt, en achter bij de *Steel* twee gevlengelde, breede, doch spits toegaande deelen; zomtijds een groot; zomtijds weer de eene wat kleyner als de andere; in gedaante een *Hellebaard* gantsch gelijk: aan de randen

Bladeren. CYCLAMEN BIPENNINUM AUTUMNALE FLORE CARNEO, of *Herfst-Varkensbrood met Bladeren van een Hellebaard, en een lijf-verwige Bloem*, krijgt uyt een groote, ronde, platte, en gantsch zwarte *Wortel* in den *Herfst* zienswaardige *Bladeren*, een geheele vinger of daar ontrent, lang; een kleyne maat-duym breed. Hebben voor een punt, en achter bij de *Steel* twee gevlengelde, breede, doch spits toegaande deelen; zomtijds een groot; zomtijds weer de eene wat kleyner als de andere; in gedaante een *Hellebaard* gantsch gelijk: aan de randen

een weynig getand: staande steevig op hare *Steele*ns boven de aarde, doch doorgaans met de punt na de zelve neerwaarts hellende; boven in het midden aardig voorzien met donker-groene, blinkende, ter zijden van deeze met lange en breede witte plekken: onder uyt den blauwen groenachtig van verwe. Tusschen welke *Bladeren* opschieten de *Bloemen*, witachtig, vermengt met purpur. Na verloop van agt of tien dagen vallen ze ter aarden neer. Dan aan hare *Steele*ns op verscheydene manieren zich omdrayende, krommen ze zich neerwaarts, even als de voorgaande soorten.

Het CYCLAMEN AUTUMNALE RADICE ANEMONES, Herfst- of Herfst-Varkensbrood, met een Wortel van Anemone, Varkensbrood met een Wortel van Anemone. Het *CYCLAMEN AUTUMNALE RADICE ANEMONES*, *Herfst- of Herfst-Varkensbrood, met een Wortel van Anemone, Varkensbrood met een Wortel van Anemone*, heeft een bruyn-verwige, lang-werpige, oneffene, knobbelige *Wortel*, voorzien met veele lange hier en gintsch uytstichtende *Takken*; ook met veele *Veezelworteltjens*. Uyt wiens bovenste punten in de Maand *Augustus* voortkomen veelvoudige *Bladeren*, rustende op purpure, en gemeenlijk krom-gebogene *Steele*ns.

Deeze zijn rondachtig van aart; twee vingerleeden, wat meer of minder, lang en breed, doch voor wat smaller, en met een punt voorzien, zulker wijs, datze als de gedaante van een *Hert* vertoonen. Staan doorgaans een-zijdig gedrayd, of leggen *Bladeren* in verscheydene bochten gekeerd. Zijn aan de randen een weynig gekarteld: onder aangenaam glad, en donker-rood van verwe; boven schoon donker-groen, en zeer blinkende; begaast met eenige weynige wit-groene plekken en streepen; ook met zeeven groote *Aderen*, *Bloemen*.

uyt welke ter zijden veel andere kleyner vloeyen; op een aardige wijze. Tusschen deeze *Bladeren* komen te voorschijn zeer aangenaam rickende purpure *Bloemen*: welke afgefallen zijnde, de *Steele* haar, gelijk die van de andere, na de aarde omdrayen, en in *Augustus* des volgenden jaars een volkomen rijp *Zaad* nalaten.

CYCLAMEN VERNUM PURPUREUM, of Varkensbrood, in May-maand bloeyende met purpure Bloemen. *CYCLAMEN VERNUM PURPUREUM, of Varkensbrood, in May-maand bloeyende met purpure Bloemen*, geeft ieder Voorjaar in *April* uyt een kleyne, bruyn-verwige, hoekachtig-ronde, en onder regt in het midden met eenige *Veezelen* voorziene *Wortel*, geen groote, doch van gedaante *Herts-wijze* gevormde *Bladeren*, hol van malkander gesteld; van binnen met schoone groote en kleyne *Aderen* doorlopen. Zijn achter een vinger-lid, wat min of meerder, breed, doch wel zoo lang; voor in een punt eyndigende; aan de randen aardig en grof getand; onder paarschachtig-groen; boven in 't midden met een groote wit-groene plek begaast; en om de zelve tot aan de randen donker-groen van verwe. Wassen op hare teedere *Steele*ns niet regt op staande, maar gemeenlijk haar een-zijdig krommende en drayende. Tusschen deeze *Bladeren* schieten uyt de *Wortel* in de Maanden *April* en *May* de *Bloemtjens* op; lijf-verwig, of purpur-rood met incarnaat doornengt; bestaande uyt vijf smalle gemeenlijk krom-geboogene *Bladertjens*. Deeze afgefallen zijnde, drayen ook de *Zaadknopjes*, gelijk die van de andere soorten, zich in malkander neerwaarts tot op de aarde.

CYCLAMEN VERNUM ALBUM ODORATUM MAJUS, Groot, of groot welriekend wit Varkensbrood, in 't Voorjaar bloeyende, is een aardig Gewas, en niet veel in deeze Gewesten gezien. *CYCLAMEN VERNUM ALBUM ODORATUM MAJUS, Groot, of groot welriekend wit Varkensbrood, in 't Voorjaar bloeyende, is een aardig Gewas, en niet veel in deeze Gewesten gezien*. Krijgt in *April*, uyt een groote, ronde, bruyn-verwige, en met veele *Veezelworteltjens* onder en ter zijden voorziene *Wortel*, groote *Bladeren*, hebbende de gedaante van een *Hert*. De grootste zijn een vinger, wat min of meer, lang, en breed; achter bij de *Steel* gescheyden in twee groote, rond-toegaande deelen; voor *Herts-wijze* in een punt eyndigende: verciert met een fray-gekerfde rand. Onder zijn ze bleek-groen van verwe; boven droevig-donker, of zwart-groen: ook slegts met eenige weynige teedere wit-groene *Steele*ns begaast: in 't midden doorlopen met vijf sterke en breede *Aderen*, uyt welke veel andere kleyner

Fig. 148.

Fol. 535.

Cyclamen Hederaceum Angulosum flore Alb.

Bloemen. kleynr voortfchieten. Rusten op *Steeltjens*, ontrent een vinger lang. Tusschen welke uyt de *Wortel*, in den aanvang van *May*, groote, tamelijk-hoog regt opstaande, Sneeuw-witte, en zeer lieflijk-riekende *Bloemen* te voorschijn komen, bestaande uyt vijf lange, smalle, gemeenelijk haar wat omdayende *Bladeren*. Na de afvalling dezer *Bloemen* blijven hare *Zaadknoppjens* (doorgaans met weynig *Zaad* voorzien) regt overeynd staan, zonder haar (gelijk die van de andere soorten doen) eenigzins op de aarde neerwaarts te drayen.

Kleyn wit Varkensbrood. CYCLAMEN VERNUM MINUS FLORE ALBO, of *kleyn wit Varkensbrood*, bloeyende in 't begin van *May*, geeft uyt een ronde, zwart-bruyn, en teedere *Wortel* niet veel *Bladeren*, rustende op paarfch-verwige *Steeltjens*. Zijn niet groot van aart: een goede duym lang en breed, doch na voren *Herts-wijze* wat smaller toegaande; onder bruyn-rood, boven donker-groen, verciert met aardige witte plekken en streepen; aan de randen een weynig gekarteld; en van binnen begaift met vijf groote *Adertjens*, waar uyt veel kleine voortvloeyen. Tusschen welke in 't Voorjaar eenige

Bladeren. kleyne, Sneeuw-witte, welriekende, uyt vijf *Bladerijens* bestaande, zeer bevallijke *Bloemtjens* voortkomen.

Bloemen. Welke na agt dagen neervallen. Dan drayen hare *Steeltjens* zich neerwaarts tot op de aarde; en laten in 't volgende Voorjaar in deezee Gewelsten een volkomen rijp *Zaad* na in hare *Zaadhuysjens*.

May-Varkensbrood met gemarmelde Bladeren. CYCLAMEN VERNUM MARMOREUM, of *May-Varkensbrood*, met gemarmelde *Bladeren*, is, mijns oordeels, 't schoonste onder al de andere soorten. Krijgt uyt een groote, zwarte, Raaps-wijze ronde, en met veel teedere *Veezelingen* voorziene *Wortel*, zeer bevallijke *Bladeren*, rustende op lijf-verwige *Steeltjens*. Zijn tamelijk groot, rondachtig, onder eenenwel een weynig puntig, vertonende de gedaante van een *Hert*. De lengte en breedte is van ontrent een kleyne vinger, wat min of meerder: onder purpur-verwig; boven in 't midden donker-groen, vlams-wijze gefeld; daar na met witte en groene plekken, ook zeer schoon gemarmelde streepen, verwonderens-waardig omvangen: aan de randen teeder gekerf; inwendig verciert met

Bloemen. veel groote en kleyne *Aderen*. Tusschen deezee *Bladeren* schieten met de zelve uyt de *Wortel* op, in 't begin van *May*, groote witte, welriekende *Bloemen*; gemeenelijk bestaande uyt vijf lange, smalle, doch ook zomtijds wel uyt zeeven *Bladerijens*, doorgaans haar wat krom drayende: als deezee *Bloem* afgevallen is, drayd terstond het *Steeltje* met het *Zaadknopje* zich in malkander, en buygt tot op de aarde neer; in dien staat blijvende, tot dat in 't volgende Voorjaar 't *Zaad* rijp geworden is.

K R A C H T E N .

Varkensbrood, of *Cyclamen*, is verwarmende en verdrogende tot in den derden graad: ook scheydende, afvagende, zuiverende, openende, verterende van aart, en sijn van deelen.

Twee of drie *Drachmen* van het *Poeder* der gedroogde *Wortelen* met Spaansche *Wijn* of *Meede* ingenomen, jaagt van onder af alle *taye*, *slijmerige*, *galachtige* en *waterachtige* vochtigheden: doet de geene *verue* des *Ligchaams* vergaan, als men zich op de inneeming wel toegedekt, en gezwet heeft. Verwekt ook de *Maandsonden*: opend de verstoptheden der *Leever*, *Galblaas*, en *Milt*. Is goed teegens de *Engborstigheid*, en allerley dodelijk vergif: doch veroorzaakt de zwangere *Vrouwen* een misval, en verhindert andere *Vrouwen* te ontvangen. Ja zou ook de *Vrucht* in 't *Ligchaam* dooden. Het zelve vermag de *Wortel*, of een stuk daar van, slegts aan 't *Ligchaam* gehangen. Doed echter de *Wijven* gemakkelijk baren.

De gestotene *Wortel* plaasters-wijze op den *Buyk* ge-

legt, verdrijft het *Colijk* en de *Buykkrimping*. Met *Honig* en *Azijn* vermenkt, dan opgelegd, geneeft de *Wonden*; desgelijks de steeken en beetten der *Slangen* en *dolle Honden*.

Met het *Water*, waar in deezee *Wortel* gezoden is, *Serapio de Temp. Simp. cap. 249.* gestooft en gewasschen, helpt de *versnykte*, *verwrongene* *Leeden*; ook de geene, die van het *Podagra* worden gequeld. Is goed voor de *Schurfsheyd*, en voor *bitzige* *Bleynen*. Maakt een *zuiver Vel*. Belet het *nyrvallen des Hayrs*, en neemt wech allerley *lidtekenen*.

Het *Zap*, of *Nat*, der gestotene en uytgeparfste *Wortelen*, zoo lang gekookt, tot dat het de dikte van *Honig* heeft bekomen, is veel krachtiger als de *Wortel* zelfs. Met *Edik* vermenkt, doet de uytgeschotene *Aarfdarm* zich weer intrekken, als men de zelve daar mee bestrijkt.

Het zelve *Zap* op de *Navel* gestreken, maakt een *zachte Stoelgang*: doch de bevruchte *Vrouwen* moeten zich hier voor wachten, want op haar *Ligchaam* gelegd zijnde, zou het hare *Vrucht* de dood veroorzaken. Door de *Neus* opgetrokken; of met *Honig*, anders ook met sijne *Canari-zuyker* gemengt, en dus in en op de *Oogen* gedaan, is dienstig om een *klaar Gezicht* te bekomen, en de *duysterheid* daar van te verdrijven; de *schemering*, het *lopen en tranen*, zelfs ook de *Pliezen* wech te neemen. Desgelijks de *lammigheid*, en *trekking des Mond*; allerley koude gebreken der *Hersenen*. Opend daarenboven de *Anbeyen*, of de *Takken* des *Fondaments*.

Een *Scrupel* van eenen dit *Zap*, 'telkens gebruykt met *Meede*, of *Spaansche Wijn*, geneeft de *Gebreken* van de *Leever*, en de *Waterzuchtigheid*; ook de *Geelzucht*, terstond na de inneeming daar op gezwet.

Vier oncen van het gedistilleerde *Water* dezer *Wortelen* met een half once *Zuyker* ingedronken, stild de *Bloed-braking*; heeld de *geborstene Aderen* des *Ligchaams*; en in de *Neusgaten* opgetrokken, doet het *bloeden* uyt de *Neus* ophouden.

De gemelde *Wortel* in kleyne stukjens gesneden; *Camerar. im Mathe. L. 2. c. 95.* geweykt in *Oly* van bittere *Amandelen*; daar na met een weynig *Wijn* gezoden, en dan uytgeparft, geeft een zeer goede *Oly*, om door de zelve de *doofheid* wech te neemen, en het gehoor weer te openen; ook het *tuyten en zuynen der Oooren* te doen vergaan, als men 'er drie, vier, of zes druppelen van in de *Ooren* doet druypen.

CLXXXV HOOFDSTUK.
HONDSTONG.

IN het *Neederlandsch* met deezen, en, *Namen*, mijns weetens, geen anderen naam genoemd. In het *Latijn* CYNOGLOSSUM, CYNOGLOSSA, en LINGUA CANIS: in het *Hoogduitsch* HUNDZUNGEN: in het *Fransch* LANGUE DE CHIEN; en in het *Italiaansch* CINOGLOSSO, of LINGUA DI CANE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige veranderlijke soorten; te weten:

I. CYNOGLOSSUM VULGARE MAJUS FLORE ALBO, *Vier veranderlijke aardige soorten.* groote *gemeene Hondstong* met een *witte Bloem*. II. VULGARE MAJUS FLORE PURPUREO, of *gemeene groote Hondstong* met een *purpure Bloem*. III. CYNOGLOSSUM CRETICUM FLORE SUAVE RUBENTE, of *Hondstong* uyt *Candien* met een *lieflijk-roode Bloem*. IV. CYNOGLOSSUM MONTANUM MINUS, of *kleyne Berg-Hondstong*. Behalven deezee laatste zijn ze alle van eenen de zelve *Bouw*ing en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, zandige, wel-gemeste *Grond*: grond: een vrije en genoegzaam ter *Zon* gelegene plaats;

plaats; ook veel Water. Konnen sterke koude, en allerlei ongeleegentheeden der *Winter* verdragen. Blijven twee, en ook dikmaal drie volle jaren lang in het leeven: doch dan, haar *Zaad* volkomen rijp geworden zijnde, versterven ze.

Aanwin-
ning.

Moeten derhalven in het tweede *Voorjaar*, t'elkens met een wassende Maan van *Maert* of *April*, weer aangevonden worden, door haar *Zaad* aan de aarde te beveelen. Maar ook, zij komen, door het neergevallene *Zaad*, genoeg van zelfs voort.

Kleyne
Berg-
Honds-
tong.

Het *CYNOGLOSSUM MONTANUM MINUS*, of *kleyne Berg-Hondstong*, blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Word ter dier oorzaak ieder jaar, op de genoemde tijd, gezayd. Of slaat ook, door 't neergevallene *Zaad*, genoeg van zelfs op. Geeft in de *Zomer* *Bloemen*, in de *Herfst* volkomen *Vrucht*, en versterft daar mee.

K R A C H T E N .

Durant.
bijf. Plant.
fol. 131.

Hondstong, of *Cynoglossum*, is verkoelende en verdrogende in den tweeden graad; ook verzachtende en verwekkende van aart.

Disfc. l. 4.
c. 129.

De *Bladeren* en *Wortelen* in *Wijn* gezoden, en daar van 's morgens een goede *Roemer* vol nuchteren gedronken, opend het *Ligchaam* door de *Stoelgang*.

Apulejus
lib. Plant.
c. 96.
Tragus l. 1.
c. 76.

De *Bladeren* gestoten, en met *Wijn* opgelegd, geneezen de *beeten der Slangen*. Met *Varkens-reuzel*, of ander gesmolten vet vermengt, heelen de gebrandheyd; de *beeten der dolle Honden*, vervuylde en zweerende *Wonden*; de *zeeren der Beenen*, en diergelijke gebreken. Beletten het *nyrvallen des Hayrs*: zijn goed teegens de *scharpe* en *schietsende vochtigheden*, en maken *rust*, of *slaap*.

Dodon. in
Addit.
l. 2. c. 33.

Het uytgeparfste *Zap* der *Bladeren*, of 't gedistilleerde *Water* der zelve, neemt wech de *puysten en zeeren*, van de *Kinderpokkens* overgebleeven.

De *Wortel* met nat gemaakt *Meel* bestreken; dus in de *asch* gebraden, daar na gezuiverd, en voor een *suppositorium* gebruykt, verzacht de inwendige smerte der *Speenen*, of *Takken* aan 't *Fondament*.

Fuchf. bijf.
Pl. c. 155.

De *Wortel* in *Wijn* gezoden, en daar van zomtijds gedronken, helpt zeer gelukkig de *geene*, welke 't *Zaad* ontsloopt. Stild ook de *Zinkingen des Hoofds*, en doet het *bloeden* ophouden.

Lusit. l. 4.
enarr. 130.

Een halve *Scrupel* der *Pillen*, gemaakt van de *Bast* of *Schel* deezer *Wortel* (in de *Apotheeken* genoemd *Pilule de Cynaglossa*) twee uren na de avond-maaltijd ingenomen, neemt wech de *Buykkramping*; doet *slapen*, en alle *Zinkingen* ophouden.

CLXXXVI HOOFDSTUK.

CYMBALARIA der ITALIANEN.

Namen.

Oerd in het *Neederlandsch* tot noch toe geenen anderen naam dan deezen. In het *Latijn* dien van *CYMBALARIA ITALORUM*. Word in 't *Hoogduytsch* geheeten *ZYMBELKRAUT*; en in 't *Italiaansch* *CYMBALARIA*.

Grond.

Bemind een gemeene, zandige, en ook een steenige, doch wel-gemeste grond: een bequaam ter *Zon* geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Kan de *koude der Winter*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds, zonder schade uytstaan. Kruypt uyt eygener aart bij de aarde heenen. *Bloeyd* zeer aardig, en geeft in deeze *Landen* volkomen rijp *Zaad*: het welk met een wassende Maan van *April* of *Maert* de aarde, niet diep gelegd, moet aanbevolen zijn; alhoewel het anders ook van het neergevallene dikmaal van zelfs voortkomt.

Aanwin-
ning.

Niet alleen hier door worden ze *vermeengvuldigd*, maar ook genoegzaam door de aangegroeyde *jongen*, welk van zelfs *Wortel* vatten, en eenige jaren lang in 't leeven blijven.

K R A C H T E N .

Cymbalaria is vocht en koud in den eersten Aart. graad; een weynig te zamentrekkende van aart.

In een *Salade* gegeten, is ze niet onaangenaam *Cammar.* voor de *Maag*: doet de *witte Vloeden* der *Vrouwen* ophouden, en stilt het *Braken*.

Gestoten, en dan op de *Wonden* gelegd, stempen ze het *Bloeden*, en geneezen de zelve. Gedaan op allerley *gezwellen* en *hardigheeden*, verzachten ze die, en maken ze rijp.

Doekjens in het uytgeparfste *Zap* nat-gemaakt, en *Daden* in gelegd op de *inwendige zwellingen* der *heymelijke Lee-Addit. l. 13. c. 4.* *den*, geneezen de zelve; doch moeten eerst uytgewas- schen worden met *roode Wijn*, waar in *Galnoten* en gedroogde *Roozen* gekookt zijn geweest, tot reyniging van de daar in zittende vuyligheyd.

Het gedistilleerde *Water* van deeze *Plant*, desgelijks de *Wijn* daarze in gezoden is, heeft de zelve kracht. Stild daarenboven het opwerpen der *galachtige vochtigheyd*, en verkoeld de *brand* van de *Maag*.

Dit *Genus* word ook van de *Apotheekers* gebruykt in *Tabel. l. 1.* de bereyding harer *Populier-zalf*, in plaats van 't op- *regte Navelkruyd*, anders genoemd *Coryledon Maximum*, of *Umbilicus Veneris Verus*. Zie het *CLXXXVI HOOFDSTUK*.

CLXXXVII HOOFDSTUK.

WILDE GALIGA.

Us genoemd in het *Neederlandsch*, *Namts.* word in het *Latijn* geheeten *CYPERUS*: in het *Hoogduytsch* *WILDER GALGAN*: in het *Fransch* *SOUCHET*; en in het *Italiaansch* *CIPERO*.

Hier van zijn mij in haren aart be- Vier on-
kend geworden vier onderscheydene soorten, als: *derfchey-*
I. CYPERUS LONGUS, of *wilde Galiga met lange* *dene soor-*
Wortelen. *II. CYPERUS ROTUNDUS*, of *wilde Ga-* *ten.*
liga met ronde Wortelen. *III. DULCIS ESCULENTUS*
LATIFOLIUS, of *wilde breed-bladerige Galiga met zoete*
eetbare Wortelen. *IV. CYPERUS DULCIS ESCU-*
LENTUS ANGUSTIFOLIUS, of *smal-bladerige Galiga met*
zoete eetbare Wortelen. Al te zamen zijn ze van even
de zelve *Bomwing* en *Waarneming*.

Zij beminnen een goede, zandige, gemeene, wel-Grond. gemeste grond: een luchtige, vrije, wel-geleegene plaats, en veel vochtigheyd. Blijven lange jaren in 't leeven. Verdragen allerley ongeleegentheeden der *Winter*. Brengen dikmaal *Bloemen*, en ook, doch zelden, ten zij bij goede warme *Zomers*, volkomen *Zaad* voort.

Het welk in *April* of *Maert*, met een afgaande *Aanwin-*
Maan, in de aarde eens *Pots* moet gezayd zijn. *ning.*
Hier door worden ze *aangevonden*: maar dan ook
noch door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*; welke
men op de genoemde tijd van de *oude* afneemt, en
verplant.

K R A C H T E N .

De *ronde Behwortel* van *wilde Galiga*, of *Cy- Fuchf. bijf.*
perus rotundus, is verwarmende en verdrogende. *Pl. c. 172.*
de in den eersten graad: ook een weynig te
zamentrekkende, doorsnijdende, en dun-makende
van aart.

Het *Poeder* deezer *Behwortel* met *Wijn* ingenomen, *Disfc. l. 1.*
of

cap. 4.
Averroes
lib. Simp.
c. 42.
Rafis lib.
Simp. cap.
42.

Serapio
de Temb.
Simp. cap.
192.
Galen. lib.
lijke Leeden.
Med. Simp.
7.
Matth. l. 1.
c. 4.

Plin. l. 21.
c. 18.

Lust. l. 1.
enarr. 4.

Dodon. in
Add. l. 11.
c. 15.

of de Wijn, daar dit Poeder in gezoden is, 'smorgens gedronken, eenige dagen achter malkander, is goed voor de Pest; voor de Waterzuchtige; voor die van 't Graveel, ook van de Hoest worden gequeld; desgelijks voor die van Scorpionen of Slangen zijn gestookten. Doed de Maandstonden der Vrouwen voortkomen; en drijft het Water der Blaas. Verwärd, droogd, en versterkt de Leever, ook de Maag; alle rüwigheyd, vochtigheyd, en windigheyd daar van wech neemende; de Moeder der Vrouws-perfoonen, de Harssenen, Zeennuwen, en Leeden. Verdroogd daarenboven alle konde vochtigheeden des Hoofds; verdrijft de Engborstigheid; en de opstijging der Moeder, veroorzaakt uyt koude. Is zeer goed voor de menschen, gequeld van de Jigt en het Podagra.

Het zelve Poeder geneest zeer wel de oude Wonden, welke door veel vochtigheyd niet willen sluyten; de Gezwellen en Zeeren van de Mond, en der heymelijke Leeden.

Dit Poeder, plaasters-wijze, op den Buyk der jonge Kinderen gelegd, verdrijft de konde- of druppel Pis; en doet haar gemakkelijk Wateren. Met eenen veel gestoten Bakelaar gemengt in de Pis der jonge Kinderen, en gelegd op 't Lichaam der Waterzuchtige, doet de zelve groot voordeel.

Het gestotene Zaad dezer Plant met rüde Wijn gedronken, stopt niet alleen de Buykloop, maar ook alle onnatuurlijke Vloeden der Vrouwen.

De Wortelen van de zoete Cyperus, of Cyperus dulcis esculentus, van veele genoemd Trasi, ook vócht en warm in den eersten graad, rauw gegeten; of in Wijn of Vleesch-nat geweykt; dan het Zap daar uyt geparst, en met Poeder van Iris, of Linwortel gedronken, verterd de rauwe vochtigheeden der Borst; neemt wech de scharpheyd, het snijden, en de brand van 't Water der Blaas: geeft goed voedsel aan het Lichaam, vermeerderd het Zaad, en verwekt lust tot het Echte werk.

De Wortelen wel kleyn gestoten; veel Hutspots of Hoender nat daar op gegoten; te dege onder malkander gemengt; dan de Melk, of het Nat, daar uyt geparst, en gedronken, geneest het Pleuris; is goed voor den Hoest; neemt wech de scharpheyd van het Bloed, en geneest de roode Loop, als men dit middel eenige dagen achter malkander gebruykt.

CLXXXVIII HOOFDSTUK.

D A T U R A.

Namen.

Et deezen naam niet alleen in 't Nederlandsch, maar ook in het Latijn, Italiaansch, en andere Talen bekend; dan noch van de Latijnen genoemd STRAMONIUM, en NUX METELLA; van de Italianen NOCE METELLA.

vier onderscheydene soorten,

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier onderscheydene soorten, als:

I. DATURA VULGARIS ALBA, of gemeene witte Datura. II. PURPUREA, of purpure, anders, Castanie-bruyne Datura. III. SPINOSISSIMA, of met een zeer groote doornige Vrucht voorzien. IV. DATURA FLORE PLENO, of Datura met een dubbele Bloem. Alle zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Grond. Bloemen. Zaad.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, en wel-gemeste aarde; en warme, vrije, wel-geleegene plaats, en veel vochtigheyd. Blijven niet langer dan eene Zomer in 't leeven. Geeven lange, holle Bloemen, en voor de Winter volkomen Zaad, zittende in groote en zeer doornige knoppen: waar meê zij versterven.

Aanwinning.

Moeten derhalven, met een wassende Maan van Maert, of April, weer op nieuws worden gezaayd door

D A T U R A. P E E N.

haar Zaad, niet diep in de aarde gelegd. Alleen door dit middel konnen ze aangeronnen en vermeenigvuldigd worden. Zomtijds komen ze ook wel van zelfs voort door het neergevallene.

Ondertusschen bevind men, dat het DATURA FLORE PLENO, of met een dubbele Bloem, geen of zeer weynig rijp Zaad te voorschijn brengt.

K R A C H T E N.

Datura is koud en droog in den derden graad; Aart. Ook uyt eygener aart een zeer quadaardig Gewas, en van schadelijke uytwerkzelen.

Het Zaad gestoten, en daar van een Drachma ingenomen, dood den inneemer.

Een halve Drachma daar van met Wijn in warme Landen, of ook met iet anders gebruykt, doet de gene, die het inneemt ongelaten lagchen, en gantschelijk buyten zinnen zijn.

In Edik geweykt, dan gestoten, en gelegd op de Roos, ook op alle voortlopende vuurigheyd, geneest de zelve.

De Bloemen in spijsen genuttigd, doen de Mensch wel vast slapen, maar zeer zware droomen hebben. Eeven het zelve veroorzaakt ook een Drachma van de gestotene Wortel, met Wijn ingedronken.

De Indiaansche onkuysche Vrouwen, alsze met andere willen boeletran, en haren Man een Adoons-kroon op het hoofd zetten, geeven hem hier van slegts een halve Drachma met eenige drank in, of doen het hem in een hem behaaglijke spijs eten. Hier door worden hem binnen weynige uren de Harssenen zoodanig ontfeld, en bedwelmd, dat hij, gedurig lagchende, slaapt; of als slapende gedurig lagcht, terwijl zijn Wif in zijne teegenwoordigheyd word misbruykt. De Mannen in deeze buyten-zinnigheyd zijnde, spreken in haren slaap, en antwoorden bescheydentlijk op het geen haar gevraagd word; zoo dat men niet anders zou kunnen oordeelen, als dat ze wakker en wel bij haar verstant waren. Daar na weer tot haar zelve gekomen zijnde (het welk geschied, als men haar met een speld zoo diep door het vel steekt, dat'er het Bloed uyt komt, of door koud Water op hare voeten te gieten) beelden ze zich in, dat ze wel geslapen, gerust, en met andere gesproken hebben.

CLXXXIX HOOFDSTUK.

P E E N.

Y ieder wel bekend, en in het Nederlandsch niet alleen dus, maar ook veltijds WORTELN, ook wel CAROTEN genoemd; in 't Latijn DAUCUS, of PASTINACA TENUIFOLIA: in het Hoogduysch RUBEN: in het Fransch CAROTTES, en in 't Italiaansch DAUCO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie bijzondere soorten; als:

I. DAUCUS SATIVUS RADICE LUTEA, of gele Peen, anders Wortelen. II. DAUCUS SATIVUS RADICE RUBRA, roode Peen, of Wortelen. III. DAUCUS SYLVESTRIS, of wilde Peen. Alle zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, ook kleyige, en weynig gemeste aarde (want door deeze zouden ze wormsteeking, en lichtelijk onaangenaam van smaak worden): een luchtige, vrije, en wel ter Zon geleegene plaats. Noch jong zijnde, konnen ze veel Water verdragen; doch begeeren daar na maar matige vochtigheyd. Konnen gantschelijk geen sterke Vorst of diergelijke ongeleegentheeden der Winter uytstaan. Moeten derhalven met een volle Maan van

Oktober

Bloeytijd. Zaad. *October* uyt de aarde genomen, in een Kelder voor de *Vorst* bewaard; en eenige, om *Zaad* te winnen, in de *Maert* met een volle Maan weer ingezet zijn; want dan zullen ze, als zijnde de tweede *Zomer*, *bloeyen*; doch, volkomen *Zaad* gegeeven hebbende, vergaan. Worden ieder jaar met een afgaande *Maertse* Maan op nieuws in de gemelde grond, wel diep omgesmeet, hol en luchtig, gezayd: want dan worden de *Wortelen* veel dikker en grooter, als of men zulks deed met een wassende Maan; in welk geval zij klein blijven, maar groote Bladeren krijgen. Worden ook groot en sterk als men dikmaal het Loof afbreekt.

Hoe men ze vroeg kan hebben. Wil iemand deze *Peen* vroeg in 't *Voorjaar* hebben, die zaay ze met een afgaande Maan in *Augustus*: late al het daar tusschen opstaande Gras en onkruid staan, en bedekke ze in de *Winter* met stroo, voor de felle *Vorst*.

Vierderley Boven de voormelde foorten zijn mij noch andere in haren aart bekend, welke ook de naam van *Daucus* voeren; niet om harer *Wortelen* wil, maar om dat onder de zelve eenige overeenkoming der Bladeren met deze gezien word; als:

andere foorten. I. *DAUCUS CRETICUS LATIFOLIUS*, of *Daucus van Candien met breede Bladeren*. II. *CRETICUS TENUIFOLIUS*, of *Daucus van Candien met kleyne teedere Bladeren*, boven de andere van een schoone, bevallijke aanschouwing. III. *DAUCUS SELINOIDES*, of *Daucus met Bladeren, die van de Poetzerzie niet ongelijke*. IV. *DAUCUS LIBANOTIS*, of *Daucus van den berg Libanon*. Alle zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met twee-jarige Paardemist en het Mol uyt van binnen verdorvene Boomen matig doormengt: een luchtige, warme, wel ter Zon gelegeene plaats, en matige vochtigheid. Blijven niet langer dan twee, drie, of zomtijds ook wel vier jaren in 't leven. Zijn teeder van natuur. Konnen gantschelijk geen koude *Hersft-veegenen*, *Sneeuw* of *Vorst* verdragen. Moeten derhalven, in een Pot gezet zijnde, in 't laatste van *September* of begin van *October*, na dat de tijd zich aansteld, binne huys worden gebracht, op een bequame plaats, daarze door de Vensteren Lucht en Zon konnen genieten, zoo lang de *Vorst* van buyten zulks niet komt te beletten. Gedurende de *Winter* moet men ze voorzien met alleen een weynig lauwigemaakt Reegenwater, van onder of van boven; ja zeer weynig, vermitsze door alleen iets te veel schielijk aan hare teedere *Wortelen* verderven. In tijd van *Vorst*, moet men ze verre van den Oven stellen; inzonderheyd het *DAUCUS CRETICUS* van beyderley foorten; welke, wegens hare teederheyd, zeer weynige warmte des vuurs kan verdragen. Niet voor 't laatste van *Maert*, of 't begin van *April*, na geleyentheyd des tijd, mag men ze weer buyten zetten, met een aangename Lucht en Reegen. Maar dan ook moet men haar wel wachten en dekken voor *koude nachten*, *Sneeuwachtige vochtigheid*, en *hayrige Winden*.

Aart. Zij *bloeyen* in de tweede *Zomer*. Geeven in deze koude Gewesten zelden, ten zij bij een warme en drooge *Jaartijd*, volkomen *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *April*, niet boven een stroobreed diep, hol en luchtig in een Pot word gezayd. Hier door konnen ze alleenlijk *aangewonnen* en *vermeengvuldigd* worden.

Aanwinning. Zij *bloeyen* in de tweede *Zomer*. Geeven in deze koude Gewesten zelden, ten zij bij een warme en drooge *Jaartijd*, volkomen *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *April*, niet boven een stroobreed diep, hol en luchtig in een Pot word gezayd. Hier door konnen ze alleenlijk *aangewonnen* en *vermeengvuldigd* worden.

KRACHTEN.

DE Bladeren van *Peen*, of *Daucus Sativus*, anders geleye *Wortelen*, gestoten, en met Honig vermengt, zuiveren allerley *Zweeringen* en *Wonden*. Worden ook wel in Warmmoes (Moes van groene kruiden) gedaan. Zijn een behagelijke spijs voor Schildpadden en Conynen.

De *Wortelen*, zoo van de geleye als roode, welke ook *Caroten* worden genoemd (evenwel niet de *Beetwortel*, van welke het volgende *Hoofdstuk* zal handelen), zijn warm en vochtig in den eersten graad. Matig, en ook niet te dikmaal tot spijs gebruykt, zijn ze aange-naam voor de *Maag*; geeven tamelijk Voedzel; verwarmen de inwendige deelen; verwekken *Insjt tot de Bij-slaap*; doen gemakkelijk *water lossen*, en der Vrouwen *Maandstonden* voortkomen.

Het *Zaad* dezer geleye- en roode *Peen*, of *Wortelen*, is warm en droog in den tweeden graad. Drijft het *wa-ter der Blaas* voort, en is goed voor 't *Colijk*.

Het *Zaad* en de *Wortel* van wilde *Peen*, of *Daucus Sylvestris*, is ook warm en droog in den tweeden graad; openende, dunmakende, en te zamentrek-kende van aart.

De *Wortelen* gezoden, doen het *Graveel* en *Water lossen*. Drijven de doode en levende *Frucht* af: dies de zwangere Vrouwen zich daar voor te wachten hebben.

Het *Zaad* gestoten, tot een *Poeder* gemaakt, en met *Wijn* ingedronken, heeft de zelve werking. Verwekt daarenboven der Vrouwen *Maandstonden*: verzacht een verouderden *Hoest*: weerstaat allerley vergif: verdrijft het *Colijk*, de *Buykkrimpig*, en het *Graveel*: is goed teegens de beetten der giftige Dieren; de *Water-zucht*; de *Lendenpijn*; de *opstijging der Moeder*. Doet, dikmaal gebruykt wordende, de Vrouwen lichtelijk ontfangen. Scheyd ook de koude *Gezwellen*, daar op gelegte zijnde.

De *Wortelen* van *Daucus Creticus*, of *Peen van Candia*, gestoten, en een *Drachma* daar van met *Wijn* ingenomen, zijn goed teegens alle vergif, de *Geelzucht*, 't *Graveel*, en voor de geene, die door een val zich verzeert, ja eenige deelen des Ligchaams zeer geknust, of inwendig gequetst hebben, t'elkens een *Scruiet* daar van met Meede gebruykt. Openen de verstoptheyd van de Leever, Milt en Nieren. Jagen ook uyt het Ligchaam allerley quade vochtigheeden. Deze *Peen* van *Candien* worden gehouden voor de beste van allen.

CXC HOOFDSTUK.

BEETWORTEL.

Iet alleen in 't *Neederlandsch* dus, maar Namen ook van veele genoemd roode BEET, word in 't *Latijn* geheeten BETA RUBRA: in 't *Hoogduytsch* ROTER MANGOLD: in het *Fransch* BETE ROUGE: en in het *Italiaansch* BIETA, of BIE-TOLA NERO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee verander-lijke foorten; namentlijk:

I. BETA RADICE RUBICUNDA, of Bloed-roode Beet-wortel. II. BETA RADICE PALLIDO RUBESCENTE, of Beet met bleek-roode Wortelen; van zommige ook CAROOTEN genoemd. Beyde zijn ze van de zelve *Queeking* en *Waarneeming*.

Zij beminnen veel meer een kleyige, varfch-om-gesmeetene, en met twee-jarige Koeyemist wel voorzien, als een zandige grond; een opene, luchtige, vrije plaats, en tamelijk veel vochtigheid. Verdragen ongeerne sterke *Vorst*, en andere ongeleyentheeden der *Winter*. Worden derhalven (met een volle Maan in *October*, uyt de aarde genomen, en van hare Bladeren ontbloot zijnde) in een kelder, droog Zand, of Turf-mul bewaard, om ter spijs, en in plaats van een Salade te gebruyken. Dus gehandeld, konnen ze door de geheele *Winter* goed blijven.

Als men zommige van deze met een volle Maan in *Maert* weer in de aarde steld, zoo zullen ze *Bloemen* ook volkomen rijp *Zaad* geeven, en daar mee verster-

Galen. lib. Simp. Med. 6. Diosc. l. 3. c. 83.

Camers. l. 3. c. 60.

Elia. l. 1. Ser. 1. Lof. l. 2. enarr. l. 33. Fuch. lib. Pl. c. 38. Druzen lib. Her. Pl. l. 17. Plin. l. 16. c. 9.

Lohel. lib. Planc. fol. 82. Tragus. l. 1. c. 148.

Twee ren-derlijke foorten.

Hoe men ze in de Winter kan be-waaren.

Aanwin-nig.

ven. Hierom moetenze, met een afgaande Maart-
sche Maan, weer op nieuws, niet diep, maar hol en
luchtig, worden gezayd. Om het Zaad dies te eer-
der te doen opkomen, kan men het eenige uren in
Water laten weyken, eer men 't aan de aarde beveeld.
Door deeze zaying konnenze alleenlijk vermeenigvul-
digd worden.

KRACHTEN.

DE Wortel deezer roode Beet, of *Beta radice rubra*, is koud en vocht in den eersten graad; daarbeneevens evenwel, door een bijzondere Salpeterige aart, verteerende, afdrogende, en een weynig te zamentrekkende.

Gezoden zijnde, wordze gehouden voor een goede Salade, en van elk gebruykt met Peeper, Oly, en E-dik. Want deeze Wortelen zijn matig goed en aange-naam voor de Maag. Verwekken de *ceiens-lust*; gee-ven tamelijk Voedzel; doen geweldig Wateren, en zijn dienstig voor de geene, die van het Graveel worden geplaagd.

De zelve Wortel gekookt met Linzen, en alzo ge-geeten, verstoppen 't Ligchaam.

Het Zap uyt deeze Wortel geparst, is goed voor de beetten van Slangen, Adderen, en andere giftige Dieren, daar opgedaan zijnde. Met Wijn gedronken, geneest de Geelzucht, en doet gemakkelijk wateren. In de Oogen gedaan, verdrijft de smerten, het gezuys en ge-ruysch der zelve. Met even dit Nat de Huid bestree-ken, neemt'er de jeukerigheid van wech.

De Wortel tot Afch gebrand; dan met Zout en Ho-nig gemengt, en gemaakt tot een *Suppositorium* voor jonge Kinderen, dood en jaagd de Wormen uyt.

CXCI HOOFDSTUK.

PASTINAKEN.

Namen.

En Frucht, van elk zoo zeer ge-
liefd, als wel bekend. Word in 't
Nederlandsch niet alleen dus, maar
ook wel *PINXTERNAKE*, en *TAMME*
MOREN, of zeer gewoonlijk *WIT-
TE WORTEL* genoemd: in 't *Latijn*
PASTINACA LATIFOLIA; in 't *Hoogduitsch* *MOREN*,
ook *WELSCH-EN GARTEN-PASTINACK*, anders *WEL-
SCHE RUBEN*: in het *Fransch* *PANETZ*, *PASTINA-
DES*, en *CHERYV*; in 't *Italiaansch* *PASTINACHE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee verander-
lijke soorten; te weten:

I. *PASTINACA SATIVA*, of *tamme Pastinake*. II.
PASTINACA SYLVESTRIS, of *wilde Pastinake*. Beyde
zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*; doch
de *tamme* overtreft de *wilde* zeer verre in deugden.

Beyde beminnenze een diep-omgegravene, zoo wel
zandige, steenige, als kleyige, doch genoegzaam ge-
meeste aarde: een vrije, wel-geleegene plaats, en tamen-
lijk veel vochtigheid: doch geerne hebbenze een dro-
gen *Herfst*. Konnen al vrij wel de *Winter-koude* ver-
dragen: worden echter gemeenlijk door de zelve voos,
waterig, en onaangenaam van smaak, behalven in zandige
aarde. Bloeyen in de tweede Zomer, geeven vol-
komen rijp Zaad, en versterven daar meê.

Met een afgaande Maan in de Maert wordenze weer
op nieuws gezayd, niet diep, maar hol en luchtig;
want dan krijgt menze dik en groot, inzonderheid als
men het Loof nu en dan een weynig afbreekt. Maar
indien de zaying geschied met een wassende Maan, zoo
vermeerderenze wel zeer aan hare Bladeren, doch de
Wortelen zelfs blijven kleyn en dun.

Indien iemand begeerig is, deeze Frucht vroeg te
hebben, die zaye 't Zaad met een afgaande Maan in

Augustus, op een goede warme plaats, na dat hij het Wortelen
altijd eerst vierentwintig uren lang in Water heeft
laten weyken; zoo zal hij zijn verlangen vervuld zien.
Omze ook in de Winter ter spijs te konnen gebruy-
ken, moet menze met een volle Maan van *October* uyt
de aarde opgraven, en in een kelder leggen; of ook in
droog Zand, of Turfmul, om haar voor de Vorst te
bewaren, na dat men eerst al hare Bladeren heeft afge-
sneeden. Dus blijvenze goed, ja worden hoe langer
hoe drooger en zoeter.

KRACHTEN.

DE Wortel van Pastinake, of *Pastinaca*, is warm Aart.
En droog in den eersten graad, doch niet zonder
eenige Windigheid.

Gezoden, en op allerley manieren gegeten, of in
Meel gewenteld, en in een pan met Boter gebraden, is
een aangename, wel-voedende, en zeer gezonde spijs
voor ieder; ook zeer dienstig voor de Maag, Blaas,
Nieren, Longe, en Borst. Opend het Ligchaam: drijft
het Water van de Blaas voort: is goed voor *zwaa-
moedige Lied*: voor de geene die haar verrekt, of
van binnen verzeerd hebben. Verwekt lust tot 't Echte
werk, verzacht de Nieren-pijn: neemt wech de Win-
den en krimpings des Buiks. Weerstaat ook 't vergif.

Dikmaal gegeten, maakt de Vrouwen vruchtbare, Galen. lib.
en doet, dat hare Stonden op de rechte tijd voort-
komen.

De Bladeren gestoten, en met Honig vermengt, zuy-
veren en geneezen vervuylde Wonden, en voortetende
zweeringen, daar op gelegd zijnde.

Het Zaad, zoo wel van deeze als van de wilde *Pa-
stinake*, is warm en droog in den tweeden graad. Drijft
uyt alle winden, en het water der Blaas. Verwekt ook
der Vrouwen Maandstonden.

Zes oncen van 't Water, uyt deeze geheele Plant Doden. in
gedistilleert, en daar van 's morgens en 's avonds een
Roemerij gedronken, is goed voor de Beroerdheid, en
de geraakte Leeden. Doet ook gemakkelijk wateren,
en versterkt de *Bijlapiens-lust*.

De Bladeren van de wilde *Pastinake*, of *Pastinaca Camerar.
Sylvestris*, in Wijn gezoden, en daar van gedronken,
of een Drachma van het gestotene Zaad met Wijn
ingenomen, maakt krachteloos alle vergif: geneest ook
de beetten der giftige Dieren: is goed voor de *Water-
zuchtige*, en voor de opstijging van de Moeder.

CXCII HOOFDSTUK.

HONDSTAND.

Is een schoon en zeer bevallijk, doch Namen-
kleyn Gewas. Word dus in het *Nee-
derlandsch* geheeten: in 't *Latijn* *DENS
CANIS*, *SATYRIUM ERYTHRIONUM*,
en *PSEUDOTHERMODACTYLUS*; in het
Hoogduitsch *HUNDSZAHN*; en in het
Italiaansch *DENTE CANINO*.

Hier van zijn mij in haren aart en natuur bekend drie on-
derscheydene soorten; als:

I. *DENS CANIS FLORE PURPUREO*, of *Honds-
tand met een purpure Bloem*. II. *FLORE CARNEO*,
of *met een lijfverwige Bloem*. III. *FLORE ALEO*,
of *met een witte Bloem*. Alle zijnze van de zelve *Bou-
wing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zeer zandige, Grond,
doch weynig of geen gemeste aarde: een opene,
luchtige plaats; en matige vochtigheid. Konnen tamen-
lijk wel de koude der Winter uytstaan. Geeven in Maert
Bloemen; en in de Zomer volkomen rijp Zaad, bij
zommige drooge tijden.

Hare Bol, welke een Hondstand zeer gelijk is, hoe daar
M m neemt

ontrent
te hande-
len.

neemt men ieder jaar op, of ook alleenlijk om 't derde, 't welk mijns oordeels alderbest is, in het laatste van *Junius*. Dan smijt men de aarde om, en men zet ze terstond weer in de zelve, vermitsze gantschelijk niet daar buyten mogen blijven, gelijk wel andere *Bollen*; want binnen weynige dagen zouden ze slap worden, en haast daar na verderven.

Aanwin-
ning.

Worden *vermeenigvuldigd*, zoo wel door hare aangegroeyde jonge *Bolletjens*, welke men, opgenomen zijnde, van de *oude* afscheyd; als door *Zaad*, met een volle *Maan* van *September* in een Pot of Vaasje, ruym een of twee stroobreed diep gezayd; 't welk echter niet voor in 't volgende *Voorjaar* opkomt, en eerst op 't zeevende of agtste jaar daar na de eerste *Bloem* te voorschijn brengt.

K R A C H T E N.

Camerar.
in Matth.
l. 4. c. 83.

DE *Wortel* van *Hondstand*, of *Dens Canis*, gedroogt, gestoten, en 't *Poeder* gedaan in de Melk of Pap, welke men de *kleyne Kinderen* te eeten geeft, dooden in haar de *Wormen*.

Laurent.
l. 1. Appar.
Pl. 7.

Een *Drachma* van het zelve *Poeder* met *Wijn* ingenomen, verdriest zeer gelukkig 't *Colijk*, en allerley *Buyk-smerten*. Met *Water* van *May-bloemen* de *Kinderen* ingegeeven, is goed teegens de *vallende Ziekte* der zelve.

Lobel lib.
Herb. 1.
fol. 233.

De *Wortel* geconfijt, voed en versterkt het *Ligchaam*: verwekt de *Bijlappings-lust*: maakt *oude vrage Mannen* weer *jeugdig* en *bequaam*.

CXCIII HOOFDSTUK.

RIDDESSPOOREN.

Verschey-
de namen.

En schoon en aangenaam *Bloem-ge- was*, voerd deeze naam in 't *Neederlandsch*. Word in het *Latijn* geheeten *DELPHINIUM*, of *CONSOLIDA REGALIS*: in 't *Hoogduytsch* *RITTER SPORN*: in 't *Fransch* *Pied d'A- LOUETTE*; en in het *Italiaansch* *CONSOLIDA REGA- LE*, *SPERON DI CAVALIERO*, en *CALCATRIPPA*.

Veelerley
aardige en
beziens-
waardige
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veel aardige, beziens-waardige, en 't gezicht verluftigende soorten; namentlijk:

I. *DELPHINIUM FLORE SIMPLICI*, of *Ridders- spoor* met een enkele *Bloem*, zoo wel *blauw*, *purpur*, *lijf-verwig*, als *wit van couleur*. II. *FLORE PLENO ALBO*, of met een dubbele witte *Bloem*. III. *FLORE PLENO COERULEO*, of met een dubbele *blauwe Bloem*. IV. *FLORE CARNEO PLENO*, of met een dubbele *lijf-verwige Bloem*. V. *FLORE PLENO ALBO ET COERULEO VARIEGATO*, of enkele wit en *blauw-bonte Ridderspooren*. VI. *IDEM FLORE ALBO ET RUBRO VARIEGATO*, of *rood- en wit-bonte Ridderspooren*. VII. *FLORE PURPUREO PLENO*, of met een *purpure dubbele Bloem*. VIII. *CONSOLIDA REGALIS ANG- LICANA*, of *Engelsche Ridderspooren*; van welke soort men meer dan twintig verscheydene verwen (jaarlijks door *Zaad*) ziet voortkomen. Al te zamen zijne van de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, varfch- omgiffene en wel-gemeste aarde: een warme, vrije, genoegzaam ter *Zon* geleegene plaats, en tamelijk veel *Water*. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't *leven*. *Bloeyen* lang: geeven voor de *Winter* volkomen-rijp *Zaad*, en versterven daar mee.

Aanwin-
ning.

Moeten derhalven met een volle *Maan* van *Maert* ieder jaar op nieuws worden gezayd, niet diep in de aarde. En hier door konnenze gedurig *aangewonnen* worden.

Hoe men

Wil iemand deeze *Ridderspooren* vroeg in zijnen

Hof hebben, en daar van altijd, zonder te missen, vroeg volkomen rijp *Zaad* krijgen (het welk anders in slechte *Zomers* wel komt te feylen), die verrigte de *zaying* met een volle *Maan* in *September*, inzonderheyd van de soorten met *dubbele Bloemen*: zoo komenze in *Maert* voor den dag, en brengen zeer beziens-waardige en langdurige *Bloemen* voort.

Wil ook iemand uyt enkele dubbele zien, die neem wech al de *Zijde-takjens* van de enkele ('t welk men ook doen kan van de dubbele, daar men *Zaad* van begeerd te hebben), en late alleenlijk de *Hertfcheut* blijven. Winne daar van, met een volle *Maan*, het *Zaad*; en zaye het zelve weer bij een volle *Maan*; zoo zal hij niet alleenlijk enkele zeer groote schoone, maar ook op 't derde of vierde jaar geheel dubbele, in hare wonderlijke verwen zeer verscheydene *Bloemen* bekomen. De geene, welke uyt eygener aart dubbel, zijn, brengen ook wel gantsch enkele voort: welke men desgelijks opnoeyen, op de gemelde wijze 't *Zaad* winnen, en dan weer zayen moet; zoo veranderen ze op nieuws, en worden weer dubbel, gelijk te voren.

K R A C H T E N.

Ridderspoor, of *Delphinium*, is verkoelende en Aart. te zamentrekkende van aart.

De *Bladeren* gestoten, dan op *varfche Wonden* *Dolen* in en *oude Zeeren* gedaan, geneezen de zelve. Met *Ho- nig* vermengt, en plaalters-wijze opgelegd, doet de *Gezwellen* zich scheyden, en verdwijnen.

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met roode *Wijn* ingenomen, stopt de *onnatuurlijke Vloeden* der *Vrouws-* personen.

Het uytgeparfste *Zap* deezer *Plant* met *Wijn* in- gedronken, is goed voor de *Gal- en Geelzucht*, aller- ley *inwendige brand*; *vergift*, *koude Pis*, en *Fleresijn*: *bijst* *Plant*. *steld* het *braken*; breekt de *Steen*; driest het *Gra- veel* der *Nieren* af. Word zeer dienstig gedaan in allerley *Wond-dranken*. Verdriest ook alle *inwendige* en *uytwendige* *Apostematien* of *Gezwellen*.

Het *Water*, gedistilleert uyt de *Bloemen*, en ver- mengt met *Rooze-water*, word met voordeel ge- bruikt teegens de *vuurigheid* en *roodheid* der *Oogen*: verdriest de *scheemering* der zelve, en versterkt het *gezicht*. Is ook goed voor den *Hoes*, vermengt met wat *Zuiker*, of *Syroop* van *Waalwortel*.

Het *Zaad* gestoten, en daar van een *Drachma* met *Wijn* ingenomen, geneest de *beeten* der *Slangen* en *Scor- pioenen*: doet gemakkelijk *wateren*; en bekومت zeer wel de geene die van 't *Graveel* gequeld zijn.

CXCIV HOOFDSTUK.

KORALKRUYD.

Us genoemd in het *Neederlandsch*; *Namea*: word in het *Latijn* en *Italiaansch* geheeten *DENTARIA*, om dat hare *Wortel* *Tands-wijze* met *Knobbeltjens* aan malkander gehegt is; ook *Co- RALLOIDES*.

Hier van zijn mij in haren aart be- kend geworden eenige aardige veranderlijke soorten; te weeten:

I. *DENTARIA TRIPHYLLOS*, of *Koralkruyd* met drie *Bladeren*. II. *HEPTAPHYLLOS*, of met *zeeven Bladeren*. III. *PENTAPHYLLOS FLORE PURPUREO*, of met vijf *Bladeren*, en een *purpure Bloem*. IV. *FLORE ALBO*, of met een *witte Bloem*. V. *MONTANA RADICE NON DENTATA*, of *Berg-koralkruyd* met een *rechte en ongetande Wortel*. VI. *DENTARIA BACCI- FERA*, of *Koralkruyd* met *kleyne Bolletjens*, als *Beyen* of *Beziën*, tusschen de *Bladeren* voortkomende.

Al

Zes aardi-
ge veran-
derlijke
soorten.

Al te zamen zijnze van de zelve *Bonwing* en *Waar-*
neeming.

Grond. Zij beminnen een gemeene en zandige aarde, met twee-jarige Paardemist wel voorzien; uyt eygener aart een lommerige, doch warme en wel-geleegene plaats. Blijven lange jaren in 't leeven. Konnen *felle konde*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaen. *Bloeyen* vroeg in 't *Voorjaar*, gemeenelyk in 't begin van *May*; doch geeven noyt in deeze Landen eenig volkomen *Zaad*.

Aanwin-
ning. Worden evenwel *aangewonnen* door hare aangewassene *jonge Wortelen*; welke men, met een wassende Maan van *Maert* of *April*, doch veel beeter in *Julius*, als de *Bladeren* vergaan zijn, opneemt, van de *oude* afscheyd, en in varfche aarde verplant.

Bezien-
dragend
Koral-
kruyd. De DENTARIA BACCIFERA, of 't *Bezien dragende Koralkruyd*, kan ook *vermeenigvuldigd* worden door deeze *Knopjens*, uytwassende tusschen de *Steel* en *Bladeren*, wanneerze hare volkomene rijpheyd bekomen; en terstond in de aarde worden gebragt. Hier door kan de *aanwinning* zoo wel geschieden, als door de aangegroeyde *Wortelen*.

Berg-Ko-
ralkruyd,
met een
regte en
ongetande
Wortel. De DENTARIA MONTANA RADICE NON DENTATA, of 't *Berg-koralkruyd met een regte en ongetande Wortel*, is een *Gewas* van een verwonderlijke aanblijfschouwing. Het groeyd van zelfs op de gebergten van *Hongaryen* en *Boheemen* in schaduwe. Is aan mijn Vader HENRICUS MUNTING meê gedeeld van de Heer JOACHIMUS CAMERARIUS, Gezant des Konings van *Sweeden* aan hare Hoogmogende de *Heeren Staten Generaal* in 's *Gravenhaag*, Anno 1646.

Gedaante
der Wor-
tel. De *Wortel*, ontrent een vinger dik, doch voor gescheyden in twee, ook in drie deelen, dun, en spits toegaande, is van buyten donker-bruyn, van binnen wit-verwig. Uyt welke voortkomt een leggende en kruypende *Steel*, een *Maat-voet*, of ook wat meer lang; een vinger dik; uytfschietende in verscheydenen

Der Steel. korte *Takjens*: welke *Steel* van naturen met een *mos-*
achtige ruysheyd uyt den zwarten, vermenst met een bleeke blauwachtigheyd, *wonderlijk bekleed*, of geheel *bedekt* word; vermitsze zich onder het bovenste der aarde verschuyld, en gelijk als verborgen houd, wijlze de groote hitte en kracht der Zon niet kan verdragen: zoo dat men deeze niet kan zien, als in *Bloem* staande. Want de *Bladeren* zijn zeer kleyn, langwerpig; zommige geheel, zommige in eenige deelen, zoo wel breede als smalle, gescheyden; als gezien kan worden in het onderste *Takje*, zich even boven de aarde (gelijk ook de *Bloemen*) verheffende.

Bloemen. Deeze soort van *Koralkruyd* brengt in onze Gewesten te eener tijd voort wel honderd en vijftig of noch meerder *Bloemen*, verciert met vier *Bladeren*, doch zomtijds loopen'er ook wel met vijf onder; niet groot; aangenaam rood-verwig, en aan de randen zwart-achtig. De *Knop* onder, en de dunne ronde *Steeljens*, daar ze op rusten, zijn bleek-blauw. Als ze eenige dagen lang gestaan hebben, vallen ze neer.

K R A C H T E N .

DE *Wortel* van *Koralkruyd*, of *Dentaria*, is verkoelende, versterkende, en te zamentrekkende van aart.

Daden. l. 6.
c. 7. In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, verdrijft de *smerten* en *krimping des Ligchaams*. Geneest de *inwendige wonden* en *verzueringen* van de *Borst*, van de *Longe*, en andere zoo *inwendige* als *uwendige* deelen.

Matth. l. 4.
c. 9. Een *Drachma* van het *Pulver* der gedroogde en gestotene *Wortel* met *Wijn*, of 't *Nat*, waar in *Waalwortel*, of *Consolida major*, gezoden is geweest, eenige dagen achter malkander gebruykt, is goed voor de geene die van een hoogte zijn *afgevallen*; en zich

daar door *verkeert* hebben; ook voor zulke, die met een *inwendige Breuk* of *Gefcheurtheyd* zijn gequeld.

De *Knop-bolletjens* van *Dentaria Baccifera*, welke *Plin. l. 26.* groeyen tusschen de *Bladeren* en *Steel*en, of ook de *Wortelen* zelfs, op allerley manieren gegeten, *ver-*
stoppen den *Buyk*, en geneezen de *Bloedgang*, of *roode Loop*.

CXCV HOOFDSTUK.

TANDEKENSKRUYD.

Us in het *Neederlandsch* genoemd na *Named*: de *Latijnsche* naam DENTILLARIA, aan dit *Kruyd* gegeeven: anders ook geheeten PLUMBAGO: in 't *Italiaansch* PIOMBAGINE, CAPRINELLA, en ook DENTILARIA.

Deeze *Plant* bemind een goede, gemeene, zand-Grond. ge grond, matig doormengt met twee-jarige *Paardemist*: een luchtige, warme, wel-geleegene plaats, en tamelijk veel water in de *Zomertijd*.

Valt niet geheel teeder van aart; en kan strenge Aart. *Winter-konde* eenige jaren lang uytstaen; doch niet altijd.

Moet derhalven, (iets daar van in een Pot gezet *Waarneer*: zijnde, om wat in voorraad te hebben, indien de *buy-* *ming* in *tenstaande* te niet mogten gaan), in de Maand *Octo-* *ber* binnens huys worden gebragt; daar verzorgt tegens sterke *Vorst*, en gedurende de *Winter* onderhouden met zeer weynig lauwigemaakt *Reegenwater*: ook niet weer buyten gezet voor in het begin van *April*, met een aangename Lucht en zachte *Reegen*.

Geest in deeze onze Landen noyt eenige *Bloemen*, *Aanwin-*
veel minder eenig *Zaad*. Kan echter genoegzaam *ning*. *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden door hare aangewassene *jonge Wortelen*: welke men met een wassende Maan in *April* van de *oude* afneemt, en verplant.

K R A C H T E N .

Het *Tandekenskruid*, of *Dentillaria*, is zeer scharp, Deugden: en brandende van aart.

De *Bladeren* gekneusd, en dan onder de voe- *Dad. l. 24.*
ten gebonden, verdrijven de *Sciatica*, of *smert der* *c. 25. in*
Heupen, anders genoemd *Heupjigt*. De zelve, of *Addit.*
ook het uytgeparfste *Zap* daar van, gelegd op de beetten van *dolle Honden*, *Beeren*, of *Wolven*, geneezen ze.

De zelve *Bladeren* geknauwd, en dikmaal de *Oogen* daar mee bestreken, is een zeer goed hulpmiddel, om niet alleen de *scheemering*, maar ook de *Schellen*, of *Vliezen*, daar van wech te neemen.

Het *Kruyd* in *Wijn* gezoden, en daar mee gewaf- *Fab. C.*
schen, geneest de *Schurfttheyd*. Desgelijks de opene *lum. lib.*
gaten en *zeeren* der *Paerden*, veroorzaakt door de wrij- *nimus*
ving van de *Zadel*. Laat ook niet toe, dat in de zelve *Cogn. stier.*
enige *Wormen* zouden groeyen.

De *Wortel* van *Tandekenskruid* gestoten, of in *Edik* *Banbinus*
gekookt, en de *Tanden* daar mee gewreeven, neemt de *T. 2. L. 22.*
smerten der zelve wech. *C. 8.*

CXCVI HOOFDSTUK.

DICTAMNUS.

En zeer *Medicinaal*, en in deeze Landen verschey-
ongemeen *Gewas*. Word beyde in het *de namen*
Neederlandsch en in het *Latijn* dus ge-
noemd, of ook in de laatst-gemelde taal

M m 2

DICTAM-

DICTAMNUS: in het *Hoogduytsch* DIPTAM, welk woord ook bij zommige der *Neederlanders* in gebruyk is: in 't *Franfch* DIPTAMNER: in 't *Italiaanfch* DITAMO, of ook DICTAMO DI CANDIA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie onderfcheydene foorten; namentlijk:

I. DICTAMNUS CRETICUS VERUS, of opregte *Diſtannus* uyt *Candia*; in welk Eyland zij alleen, als in hare geboorte-plaats, groeyd. II. DICTAMNUS CRETICUS ALTER CRASSIORE FOLIO, dat is, een andere, of tweede foort van *Diſtannus* uyt *Candia*, met dikker *Bladeren*. III. DICTAMNUS, of PSEUDO-DICTAMNUS, dat is, *Bastard-diſtannus*. Alle zijn ze van eeven de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, zandige, met matig tweejarige *Paardemift* wel vermengde grond: een warme genoeg ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheid.

Blijven wel eenige jaren lang in 't leeven, doch zijn teeder van aart, en konnen op geenerley wijze veel *konde Herft-reegenen*, *Sneeuw*, sterke *Wind*, of felle *Vorft* verdragen. Moeten derhalven in Potten geplant zijnde, in 't begin van *October* binnens huys worden gebragt; op een luchtige plaats gezet, waar in men niet anders vuurd, als bij vriezende *Weer*; vermits ze de haar onnatuurlijke warmte des vuurs niet wel konnen uytſtaan. Gedurende dien tijd moet menze met een weynig lauwegemaakt *Reegenwater* een of tweemaal van boven begieten; niet meer, anders zouden ze lichtelijk verrotten: en niet voor in het begin, of ten halven van *April*, met een aangename *Lucht* en *Reegen* weer buyten ſtellen: dan noch eevenwel haar nauw wagtten en dekken voor *konde nagten*, veel *Water*, en *bayrige* of *fchrale Oofte-* en *Noorde-winden*.

Het DICTAMNUS CRETICUS VERUS, of opregte *Diſtannus* van *Candia*, geeft wel in deeze *Geweften*, bij goede *Zomers*, *Bloemen*, maar noyt volkomen *Zaad*. Word echter *vermeenigvuldigd* door hare aangewassene *jonge*: welke of van zelfs *Wortel* vatten, of die men ſubtyl met een *Mes* ten halven inſnijdt, op de wijze der *Angelieren*, en dan lichtelijk *Wortelen*. Met een wassende *Maan* in *April* wordenze van de oude afgenomen, en verplant.

Het DICTAMNUS CRETICUS ALTER, of tweede *Diſtannus* van *Candia*, en het PSEUDO-DICTAMNUS, of *Bastard-diſtannus*, geeven, in goede *Zomers*, niet alleen *Bloemen*, maar ook volkomen *Zaad*: het welk met een wassende *Maan* van *April* of *May* in een *Pot*, niet boven een ſtroobreed diep hol en luchtig gelegd, de aarde moet aanbevolen zijn. Hier door worden ze zoo wel *vermeenigvuldigd*, als door hare ingefneeden *jonge harde Steeltjens*: die men, alsze *Wortelen* hebben gevat, op de nu genoemde tijd van de oude afneemt, en in de aarde zet.

Tweede, en *Bastard-diſtannus*.

K R A C H T E N .

Het opregte *Diſtannus* uyt *Candia*, of *Diſtannus verus Creticus*, is warm en droog in den derden Graad; ook heet en ſcharp op de Tong.

De *Bladeren*, welke alleenlijk in de *Geneeskonſt* worden gebruykt, in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken; of gedroogd, en daar van twee *Drachmen* met *Wijn* ingenomen; of ook het uytgeparſte *Zap* met *Wijn* genuttigd, doet de *Vrouwen voorſpoedig baren*: driſt uyt de doode *Vrucht*, de *Nageboorte*, en 't *Graveel*. Verwekt de *Maandſonden*: is goed voor de *beeten der Slangen*, *Adderen*, en anderer *giftige Dieren*; welke ook alleenlijk door den rook moeten ſterven. Strijd teegens het *vergif*; en word met groot nut ingegeven teegens de *Spaanſche Pokken*, ieder morgen, met het *Water* daar *Pokhout*, of *Gnajaum*, in gezoden is geweeſt. Verjaagt daarenboven de ſmeren van

de *Milt*; en doet de zelve verminderen, als ze te groot is geworden.

Het *Zap* op de *Navel* geſtreken, verwekt *Stoel-Durantes* gang: in de *Wonden* gedaan, zuiverd en geneest de *biſt. Plant. fol. 159.*

De *Bladeren* geſtoten, en opgelegd, trekken uyt alle doornen en splinteren.

De *Wortel* gepulverizeert, en daar van een *Drachma* *Lonic. l. 2.* met *Wijn* 's morgens nugteren ingegeeven, doodt de *Wormen* der kinderen, en is goed voor de *Water-zucht.*

De *Bastard-diſtannus*, of *Pſendo-diſtannus*, vermag al het zelve; doch is eevenwel niet van zoo krachtige werking. *Ægin. l. 7. c. 3.*

CXCVII HOOFDSTUK.

VINGERHOED.

Heft deezen naam in 't *Neederlandſch*: *Namen.* in het *Latijn* geheeten DIGITALIS, 't welk eeven 't zelve beteekend: in 't *Hoogduytsch* FINGERHUT: in 't *Franfch* DIGITALE: in het *Italiaanfch* eeven alzo.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verſcheydene aardige veranderlijke foorten; namentlijk:

I. DIGITALIS MAJOR FLORE ALBO, of groote *Vingerhoed* met een witte *Bloem*. II. MAJOR FLORE PURPUREO, of groote *Vingerhoed* met een *purpure Bloem*. III. MAJOR FLORE ALBO PUNCTATO, of groote witte *Vingerhoed*, met *ſtippelen* van binnen. IV. MAJOR FLORE PURPUREO PUNCTATO, of groote witte *Vingerhoed*, van binnen *geſtreepd* en *geſtippeld*. V. MAJOR FLORE LUTEO VILLOSO, of groote *Vingerhoed* met een *geele rugje Bloem*. VI. MINOR FLORE LUTEO, of *kleyne*, met een *geele Bloem*. VII. MINOR FLORE CARNEO, of *kleyne* met een *lijfverwige Bloem*. VIII. MINOR FERRUGINEA, of *kleyne* met een *als veronderde geelverwige Bloem*. IX. DIGITALIS VIRGINIANA ANGUSTIFOLIA SPICATA, of *ſmal-gebladerde Vingerhoed* uyt *Virginien* met een *geayrde purpure Bloem*. Al te zamen, behalven de laatſt-genoemde, zijn ze van de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, wel-gemelte aarde: hebben zoo lief een vrije, welgeleegene, als een ſchaduwachtige plaats. Konnen veel *Water* verdragen; sterke *Vorſt*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* uytſtaan.

Blijven niet langer als twee, of ten hoogſten drie *Bloemen* jaren in 't leeven. *Bloeyen* in de tweede *Zomer* zeer vermakelijk; geeven volkomen rijp *Zaad*; en verſterven daar mee.

Moeten derhalven in het tweede jaar, met een wassende *Maan* van *Maert* of *September*, op nieuws *ge-zayd*, en de aarde aanbevolen worden; wijl men ze op geen andere wijze kan *aamvinnen* en *vermeenigvuldigen*. Dikmaal ſlaan ze, door het neergevallene *Zaad*, genoeg van zelfs op.

Het DIGITALIS ANGUSTIFOLIA SPICATA VIRGINIANA, of *ſmal-gebladerde Vingerhoed* uyt *Virginien* met een *geayrde purpure Bloem*, groeyd gemeenlijk in deeze onze *Geweften* uyt hare *dunne*, witte en veelvoudige *Veezelwortel* op tot de hoogte van twee en een halve, ook wel drie *voeten*, met hare *dunne* en vierkante *Steeltjens*; aan welke de *Bladeren* voortſpruyten, twee en twee regt teegens over malkander zittende. De lengte der zelve is van een *vinger*, de breedte van noch niet de *kleynſte* *vinger*: in het midden zijnze *allerbreedſt*, aan de *Steel* *allermalſt*, en cyndigen voor in een *ſpits punt*. Hard van aart zijnze; ſteevig, ook regt uyt ſtaande: aan de randen met korte, *ſpitze* en teedere *Tandjens* gezaagd. De *verwe* is *zwart-groen*; onder

Gal. lib. Simp. Med. 6.

Theophr. biſt. Plant. l. 9. c. 17.

Diſc. l. 3. c. 37. Dod. l. 9. c. 13. Apul. de Herb. Med. c. 62.

Smal-gebladerde *Vingerhoed* uyt *Virginien*.

Bladeren.

Digitalis Virginiana Angustifolia Spicata.

Vingerhous-knuid

onder bleeker. In 't midden zijnze voorzien met een regt-doorgaande *Ader*, waar uyt eenige andere spruyten, ter nauwer nood zichtbaar.

Bloemen. Op de bovenste punt harer *Steele*n, ontrent zes vingeren breedte hoog, komen Ayrs-wijze boven malkander de *Bloemen* te voorschijn, uyt groene, boven gekartelde *Knopjen* (gelijk men ziet aan de *gemeene groote Vingerhoed*), van verwe bleek-purpurig. Niet zeer groot zijnze; blijven al lang staan; en geeven een tamelijk groot, drie-hoekig, bruynachtig *Zaad*.

Aanwining. Deze foort vergaet niet zoo haast, als de andere; maar blijft veele jaren lang in 't leven. Word niet alleen *aangewonnen* door haar *Zaad*, 't welk met een wassende *Maan* in *April* hol en luchtig, niet boven een stroobreedte diep, in de aarde eens Pots moet gelegd zijn; maar ook door de aangewassene *jonge Wortelen*, die men op even de zelve tijd van de *onde* afneemt en verplant.

K R A C H T E N.

Tragus l. 2. c. 125. **V**ingerhoed, of *Digitalis*, is warm van aart, en droog in den eersten graad.

De *Bladeren* in Wijn of Bier gezoden, en daar van een Roemer 's morgens nuchteren gedronken, doet overgeeven en *purgeeren*. Is goed teegens allerley *verheeden*: opend de verstophthet der *Leever*, *Milt*, en ander *inwendige deelen*. Verwekt der Vrouwen *Maandstonden*, en geneest de *Wonden*. Het zelve doet ook 't *Poeder der Bladeren*, daar op gestrooyd.

De zelve gebruykt in Honigwater, en zoo genuttigd, reynigt de *Borst*; maakt alle taye *Fluymen* rijp, en drijft ze uyt.

Zulks vermag ook het *Zaad*, of de *Wortelen*, in het zelve Water gezoden, en zomtijds een weynig daar van gedronken.

CXC VIII HOOFDSTUK.

DORONICUM.

Namen. Het alleen in het *Neederlandsch*, maar ook in het *Latijn* dus genoemd; en daarbenevens in de laatst-gehoemde taal *ACONITUM PARDALIANCHES*: in het *Hoogduytsch* *GEMSENWURTZ*: in het *Italiaansch* *DORONICO*, of ook *ACONITO PARDALIANCHES MINORE*.

Vier onderscheydene soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier onderscheydene soorten; te weten:

I. *DORONICUM ROMANUM RADICE SCORPIL*, of *Roomsche Doronicum*; met een *Wortel* welke zich vergelijkt met een *Scorpioen*. II. *ROMANUM RADICE BRACHIATA*, of *Roomsche Doronicum*, voorzien van een *Wortel* met twee *Armen*. III. *FOLIO PLANTAGINIS*, of met *Bladeren van Weegbree*; ook genoemd *ALUMA*, of *DAMASONIUM*. IV. *DORONICUM AMERICANUM*, of *Americaansche Doronicum*. Alle zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Hardheid. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, en welgemeste grond: een opene, vrije, bequameleegene plaats. Konnen veel Reegen, harde *Vorst*, en allerley ongelegenheeden der *Winter* zonder eenige schade verdragen. Blijven lange jaren in 't leven. Geeven, bij goede tijden, rijp *Zaad*, en ieder *Zomer* nieuwe *Bloemen*, van een schone geel verwe.

Americaanisch Doronicum. Het *DORONICUM AMERICANUM*, of *Americaansche Doronicum*, schiet op ter hoogte van zes, zeeven of agt voeten; en laat ook de zienswaardigste *Bloemen* aanschouwen, welke niet haast vergaan. In 't rond zijnze een geheele hand breed; bestaande uyt veertien *Bladeren*, het eene gemeenelyk veel breder als het

andere; ook zomtijds langer: in 't midden verciert met een dikke, hooge en boven ronde *Knop*, te zaamgevoegt uyt zeer veele kleyne geel *Starretjen*.

De *Bladeren*, voortkomende aan hare ronde, gestrepte, en bleek-groene *Steele*n, niet teegens overmalkander, zijn groot, in vijf deelen gescheiden, doch de bovenste in drieën; van welke ieder een vinger lang, ook twee en een halve breed is; donker-groen van verwe; aan de eene zijde veel sterker en dieper *ingezagd*, of *getand*, als aan de andere; voor spits; een weynig ruygachtig; in 't aanraken wat scharp, en in 't midden voorzien met verscheydene groote *Aderen*; uyt welke kleyne voortschieten. De *Wortel* is kort, rond, tamelyk dik, en roodverwig.

Deze soorten van *Doronicum* worden niet alleen *aangewonnen* door haar *Zaad*, 't welk met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* de aarde bevolen moet zijn; maar ook genoegzaam *vermeenigvuldigd* door hare *aangroeyende jongen*, welke men, van zelfs *Wortelen* gekreegen hebbende, op de genoemde tijd van de *onde* afsteekt, en verplant.

K R A C H T E N.

DE *Bladeren* en *Wortelen* van het *Doronicum Romanum*, of *Roomsche Doronicum*, warm en droog in den eersten graad, zijn de menschen op geenerley wijze schadelijk, maar worden tot veele gebreken gebruykt, om die te geneezen.

De zelve gedroogd, gestoten, en daar van een *Drachma* met Wijn ingenomen; of de *Wortelen* in Wijn gezoden, en daar van een Roemertje 's morgens gedronken; of ook de *Wortel* geconfijt, en daar van gegeten, verdrijft de *zwijmeling* en *draying* des Hoofds: geneest de beetten der *Scorpienen*: is goed voor de *Wonden*: doodt de *Wormen*: opend de verstophthet der *Darmen*: neemt wech de *Hertbeving*: en is dienstig teegens vergif.

Een loot van de zelve met *Vleesch* of andere spijsen *Matib* l. 4. vermengt, en te eten gegeeven aan *Honden*, *Wolven*, *Pantheren*, en andere of giftige of schadelijk Dieren, veroorzaakt de zelve de dood.

De *Bladeren*, of *Wortelen*, aan of in 't Gemagt der *Theophr.* *Offen*, *Koeyen*, *Paarden*, *Muylen*, *Ezels*, *Schapen*, l. 4. c. 73. en anderer viervoetige Dieren gedaan, of gehangen, doet haar sterven.

Het *Doronicum folio Plantaginis*, of *Doronicum met Bladeren van Weegbree*, bij zommige ook genoemd *Damasonium*, en op het *Neerlandisch* *Wolverley*, in Bier of Wijn gezoden, en daar van gedronken, geneest alle *in- en uytwendige Wonden* der geene, die zich door een hoogen val hebben verzeert; of door swaren arbeid beschadigde en *stijve Leeden* hebben gekreegen: opend de verstophthet der *Aderen*, en van het geheele *Ingewand*: doet zeer wel *water lossen*, drijft af het *Graveel*, en breekt de *Nierensteen*.

Dit *Doronicum* is warm en droog in den derden graad; ook subtyl van deelen.

CXCIX HOOFDSTUK.

DORYCNIUM.

En aardig, schoon, zienswaardig *Ge-* *was*, word, mijns weetens, in geene talen met een andere, als deeze, naam beteekend; behalven dat de *Italianen* *DORICNIO* zeggen.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie onderscheydene soorten, als:

I. *DORYCNIUM SALAMANTICENSE*, of *Dorycnium*, groeyende ontrent *Salamanca* in Spanje. II. *VALENTINUM*, voortkomende te *Valencien* in 't zelve Koningrijk.

rijk. III. DORYCNium DIOSCORIDIS, of *Dorycnium*, van DIOSCORIDES beschreeven. Niet alle zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Naarneeming*.

Wat voor een aarde zij beminnen. Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paardemist, een-jarige Hoenderdrek, en kleyngemaakte Veen-grond genoegzaam doormengt: een warme, vrije, wel ter Zon gelegeene plaats, en matige vochtigheid. Konnen geen zins verdragen veel *koude Herfst-veegenen*, *neevelige Lucht*, of sterke *Vorst*. Moeten derhalven, in Potten gezet zijnde, in 't begin van *October* binnen gebragt, en op een goede luchtige plaats gesteld worden, daar in niet als bij vriezende Weer word gevuurd. Gedurende de *Winter* mag men ze maar met slegts een weynig lauwigemaakt Reegenwater van boven begieten; en niet voor in 't begin, of ten halven van *April*, met een zoete Lucht en Reegen weer buyten stellen; echter haar noch wel wagten voor *Sneeuw*, *koude nagten*, en *huyrige Winden*. Gemeenelyk bloeyen ze ieder *Zomer*, doch geeven in deeze Landen noyt eenig *Zaad*.

Aanwinning in onze Landen. Worden eevenwel, doch zoberlyk, *vermeenigvuldigd* door hare uyt de *Wortel* voortkomende *jonge*, *rijsachtige Schentjens*, welke men, met een wassende Maan van *April*, op de wijze der *Angeliere*, ten halven insijnd, met aarde overdekt, en *Wortelen* geschootten hebbende, van de *oude* afneemt en verplant. Doch eer dit geschied, moeten de gemelde *Wortelen*, wegens hare teederheid, ten minsten twee jaren oud zijn.

Dorycnium van Dioscorides. Het DORYCNium DIOSCORIDIS, of *Dorycnium* van *Dioscorides* beschreeven, is eene der schoonste *Gewassen*, welke ik oyt op aarden heb gezien; in alle deelen wit, en blinkende als *Zilver*. Het groeyd in deeze *Gewesten* zelden meer als een *Maatvoet* hoog. De *Wortel* is bruynachtig van verwe; dik, kort, en in weynige, of gantsch geen deelen gescheiden: uyt welke zelden meer als eene ronde en regt-opgeschietende *Steel* voortkomt, doch daar na zich in meerder verdeeld: waar aan de *Bladeren*, veelvoudig en digt op malkander zittende, opwaarts gekeerd staan. Zijn in gedaante die van den *Olijfboom*, ook zelfs in grootte, niet ongelijk; doch alle niet zoo breed; noch ook regt teegens over malkander aan hare *Steeltjens* gesteld; aan welke alderfmalst, ruyg, dikachtig, en van onder met een regt-doorgaande *Ader* voorzien zijn, waar uyt voortvloeyen eenige weynige kleyne, alleen zichtbaar in de grootste *Bladeren*.

Bladeren. De *Bloemen* vergelyken zich niet qualijk, in grootte, gedaante, en verwe, met die van de *kleyne gemeene Winde*, doch zijn wel zoo bleek. Komen voort uyt het bovenste Hert der *Takjens*, uyt veele digt bij malkander gevoegde, langwerpige, en ruyge, gelijk de *Bladeren*, doch niet zoo zeer als *Zilver* blinkende *Knopjens*, rondom bezet met kleyne *Bladertjens*; zoo dat ze schijnen als uyt de zelve uyt te schieten, en'er op te rusten. Gemeenelyk blijven ze niet meer als drie dagen goed: daar na krimpen ze in haar zelven op; en vergaan, zonder in deeze koude *Gewesten* eenig *Zaad* na te laten.

Bloemen. Ongeerne verdraagt dit *Gewas* eenige vettigheid; moet derhalven alleenlyk hebben een goede, zandige aarde, met een weynig *Mol* der verrotte *Boombladeren* doormengt. Blijft eenige jaren in het leeven. Kan op geenerley wijze te veel vochtigheid verdragen, wijl de *Wortel* daar door lichtelyk aangestoken word, en dan verrot. *Bloeyd* (voortgekomen zijnde uyt *Zaad*, uyt warme Landen overgezonden) in het tweede jaar. Dit *Zaad* moet met een wassende Maan van *April* of *May* in een *Pot*, niet boven een stroobreedte diep, gezayd, en op een heete plaats gesteld worden. Alleenlyk hier door kan men ze *vermeenigvuldigen*. Deeze zeer schoone *Plant* schiet wel gedurig (vermits ze *Struvelig* groeyd) jonde *Schentjens* uyt de *Wortel*, maar kan'er noyt door aangequeekt worden.

KRACHTEN.

Het *Dorycnium* van *Dioscorides* beschreeven, en *Diosc. l. 4.* ter dier oorzaak *Dorycnium Dioscoridis* genoemd, *c. 75.* gelijk alreeds hier boven gezegt is, is koud en vochtig in den derden graad.

In *Wijn* gezoden, en daar van een weynig gedronken, of een *Scrupel* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met *Wijn* ingenomen, doet den mensch slapen. Maar te veel daar van gebruykt, brengt hem om 't leeven. Moet derhalven voorzichtig gebeezyt worden.

CC HOOFDSTUK.

D R A G O N.

BY elk zoo zeer bekend, als, om haar *Namen*. aangename geur en treflijke hoedanigheid, in een goede *Salade* bemind, heeft in 't *Neederlandsch* geenen anderen naam. Word in het *Latijn* geheeten DRACUNCULUS HORTENSIS, of ook DRACO HERBA: in 't *Hoogduytsch* DRAGUNE: in 't *Franfch*, eeven gelijk in 't *Neederlandsch*, DRAGON: in het *Italiaansch* DRAGONCELLO, of DRAGONE.

Deeze *Plant* bemind een goede, gemeene, zandige, Grond. wel-omgefmeete, en ver-gemeste grond: een luchtige, vrije, genoeg ter Zon gelegeene plaats, en veel Water. Word uyt eygeneraart zeer oud. Verdraagt allerley ongeleegentheeden der *Winter*. Geeft in deeze Landen ter nauwer nood *Bloemen*; maar noch veel minder eenig volkomen *Zaad*.

Word derhalven alleenlyk *aangewonnen* door hare *Aanwin-aangewassene jonge Looten*; welke men, *Wortelen* ge-*ning*-kreegen hebbende, met een wassende Maan in *Maert*, van de *oude* afneemt, en verplant. Ingestoken zonder *Wortel*, komen ze noyt voort. Moeten ook ieder vier jaren opgenomen, en met nieuwe *Mist* voorzien worden; anders verminderen ze, en versterven met'er tijd gantschelyk.

KRACHTEN.

Dragon, of *Dracunculus Hortensis*, is droog in den *Durant*. eerste, en warm in 't begin van den derden *hist. Plant.* *fol. 161.* graad; ook doorsnijdende, verdeelende, verteerende, verweekende, en openende van aart.

Zij word gehouden zeer gezond te zijn voor oude, en ook voor koude naturen; doch jonge en hitzige *Lieden* moeten ze matig gebruyken; want zij maakt dun *Bloed*, en ontfleekt de *Leever*.

In een *Salade* gegeten, is ze zeer aangenaam, en *Rutellius* matigd de koudheid der zelve. Alleen gebruykt, *l. 2. c. 96.* doet ze het *water der Blaas* afschieten; verteed de *Dod. in* *spijs*; maakt *luft* tot het *Echte-werk*: verquikt het *Addit. lib.* *Hert*; versterkt de *Maag*, en het *Hoofd*: verteed, *24. cap. 17.* maakt dun, en jaagt uyt de *slimerige vochtigheid* van het zelve. De *Bladeren*, in de *Mond* geknauwd wordende, hebben een diergelijke werking.

Eeven deeze *Bladeren* in *Wijn* gezoden, en daar *Label. l. 1.* van gedronken, of het gedistilleerde Water van de *fol. 539.* zelve 's morgens nuchteren gebruykt, verteed alle *Camemar.* *l. 2. c. 97.* rauwe en *taye vochten*: is goed voor de *Pest*, want het doet *zweeten*, als men zich daar op laat toedekken. De *Tanden* daar mee gewasschen, verdriift de *Tand-pijn*. Jaagt ook uyt de *Winden*. Opend de verstoptheid der *inwendige deelen*, en verwekt der *Vrouwen Maandstonden*.

Fig. 355.

555.

DORYCNIUM DIOSCORIDIS.

Fig. 156.

Tel. 537.

CCI HOOFDSTUK.

HOE LANGER HOE LIEVER.

Verschey-
de naamen.

N't Neederlandsch niet alleen dus, maar ook van veele ALPSRANK genoemd, werd in 't Latijn geheeten DULCAMARA, AMARA DULCIS, SOLANUM LIGNOSUM, en CIRCEA MONSPELIENSIS: in 't Hoogduytsch HEINSKRAUT, en JE LINGER JE LIEBER: in 't Italiaansch DOLCE AMARA, en VITE SILVESTRE.

Drie bij-
zondere
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie veranderlijke soorten; namentlijk:

I. DULCAMARA FLORE PURPUREO, of *Hoe langer hoe liever met een purpure Bloem*. II. FLORE ALBO, of *met een witte Bloem*. III. SOLANUM LIGNOSUM FOLIO VARIEGATO, of *Hoe langer hoe liever met zeer schoone wit-geel- en groen-bonte Bladeren*. Alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen uyt eygener aart een gemeene, zandige, zoo wel gemestte als ongemestte, doch vochtige aarde. Hebben zoo geerne een donkere, als een opene luchtige, vrije, wel ter Zon geleegeene plaats. Willen veel Water.

Hardheyd.

Bloeyen ieder Zomer, en geeven ook volkomen rijk *Zaad*. Zijn hard van natuur, en blijven veele jaren in 't leeven. Konnen sterke *koude*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds uytstaen. Werden, *vermeemig-vuldigd*, eerst, door haar *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *Maert* of *September* in een Pot de aarde bevolen moet zijn. Ten anderen, door hare aangegroeyde *jonge Lotten*, welke van zelfs *wortelen* vatten; daar na op de genoemde tijd en met de gemelde Maan van de oude afgenomen en verplant werden.

Aanwin-
ning.

Het SOLANUM LIGNOSUM VARIEGATUM sive VARIEGATO FOLIO, of *Hoe langer hoe liever met zeer schoone wit-geel- en groen-bonte Bladeren*, krijgdt uyt een teedere bruyt-verwige *wartel* veele houtachtige *Scheuten*. De oude zijn bleek, of grijsachtig; de *jonge* uyt den groenen purperachtig van verwe; van binnen geheel groen; ook holachtig van aart, en niet zeer dik. Aan de zelve komen voort veele *Bladeren*, digt boven malkander, doch regt-op gesteld, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde; eenenwel gemeenlijk zich al te zamen eenzijdig drayende. Rusten op tamelijk-lange *Steele*. Zijn ongelijk van grootte, doch niet zoo groot als die van de andere soorten: ook niet zoo slegt, maar van binnen met veele gekrulde hoogten en laagten voorzien. Aan de randen krullen ze zich inwaarts om. De grootste zijn, met haar *Steele*, een gemeene vinger lang; ruim een vinger breed; in 't midden op het breedste; voor in een spits punt eyndigende; en agter, of onder, met twee langachtige, ook doorgaans smalle *Ooren* gelijk als ingesneeden; alhoewel ook veele andere dezelve missen. Dan zijn ze agter op 't breedste, en werden na vooren toe allenxen smaller; ook voor spits toegaande. Weynig, of niet, blinkende zijn ze; inwendig donker-groen: aan de randen slegt, en uyt den geelen wit; ook wel met enige witte *plekken* van binnen aardig voorzien: zagt in 't aanraken; krachtig van geur, en inwendig begaaft met een regt-doorgaande groote *Ader*, of *Rugge*, waar uyt verscheydene andere kleynere ter zijden uytvloeyen. In den *Herfst* vallen ze al te zamen op de aarde neer.

Hoe lan-
ger hoe
liever met
zeer
schoone
bonte
bladeren.Gestalte
der Blade-
ren.Gestalte
der Bloem-
men.

De *Bloemen* spruyten voort uyt 't bovenste der *Steele*, of ook wel uyt 't midden der *zijde-takken*, gemeenlijk eenzijdig of neerwaarts gebogen: hangende aan kleyne donker-bruyne, of uyt den zwart-roden purpure veelvoudige *Steele*, digt bij malkander gevoegd. Zijn aangenaam purpur-verwig. Bestaan uyt vijf Stars-wijze gestelde *Bladertjens*, zich ligtelijk na

boven omdrayende. Hebben in 't midden tien geele *stijpels*, teegens over ieder *blad* twee, te zamen een ronde *cirkel* uytmakende: in welkers midden men ziet voortkomen een tamelijk-dikke, pyramids-wijze gestelde, langwerpige, ronde, geel-verwige *kyop*. Als deeze *Bloemen* eenige dagen hebben open gestaan, vallen ze ter aarden neer; nalatende veele ovaals-wijze dikke, korte, ronde *knopjens*; eerst bleek-wit, met eenige groene streepen vermengd, en blinkende van verwe; doch daar na werden ze schoon rood; en bewaren binnens in zich een bleek, rond, en plat *Zaadje*.

K R A C H T E N.

Hoe langer hoe liever, of *Dulcamara*, is verkoe- Deugden.
lende, verdrogende, afvagende en verteurende
van aart.

Een Pond, zoo van de *Bladeren* als *Ranken*, kleyn *Dad. lib. 13.*
gesneeden, in Wijn gezoden, en daar van gedronken; of 't uytgeparfte *Zap* met Wijn gebruykt, opend de *verstoptheyd* der *Leever* en *Galblaas*. Helpt de geene, welke gevallen hebben, of *geslagen*, en van binnen ge- *Tragus l. 2.*
quest zijn: scheyd het *geronnen Bloed*: is goed teegens *cap. 93.*
't *Graveel*; *vergift*; de *Waterzucht*, en voor *Galzucht*ige *Menschen*, 's morgens en 's avonds een Roemertje

daar van gedronken, en daar op gezweet. Want het *Lonicer l.*
purgeert, en zuiverd haar van alle *waterachtige* en *gal-* *2. cap. 263.*
achtige onreynigheeden. Neemt wech de *Koorzen*, welke haren oorsprong neemen byt een verdorvene onreyn *Maag*; waar door dikmaal de *Geelzucht* ontstaat.

De zulke, welke *bloed spouwen*, konnen van deeze *Bloed-*
Plant groote baat genieten, wanneer ze een hand vol *spouwen*
der gesneedene *Ranken* en *Bladeren* in een *Kan Bier *te genee-*
of Wijn koken tot op de helft; dan daar van 's morgens en 's avonds 't vierde deel van een $\frac{1}{2}$ Pintje drin- *zen.*
ken; ook door den dag *Garste-water* nuttigen: maar ondertusschen zich nauw wagten voor allerley scharpe, hitzige, en zuure dingen.

Het *Zap* met Wijn vermengd, en daar meê gewas- *Camer. l.*
schen, neemt wech alle *plekken*, *Zomer-sproeten*, en *4. cap. 135.*
andere onreynigheeden van 't *vel*. Maakt ook een hel-
der en schoon *aangezicht*.

De *Bladeren* gestoten, en op heete *Gezwellen* gelegd, *Lobel. l. 1.*
verkoelen, en geneezen de zelve. *fol. 323.*

't *Zaad* gestoten, en daar van een *Drachma* met Wijn of Meede 's morgens nuchteren, drie dagen na malkander, ingenomen, dood de *Wormen*, en drijft de *Gal* uyt.

De *Wortel*, verwarmende van aart, gestoten, vier-
entwintig uren lang in Spaansche Wijn geweykt, en
daar van drie dagen agter een 's morgens gedronken,
reynigt de *Moeder*.

CCII HOOFDSTUK.

WILDE VLIER.

Niet alleen met deezen naam in 't *Nee-* *Verschey-*
derlandsch bekend, maar ook van de *naamen*
zommige *HADICH* geheeten: in het
Latijn EBULUS, of SAMBUCUS HU-
MILIS: in 't *Hoogduytsch* ATTICH:
in het *Fransch* HIEBLE: in 't *Ira-*
liaansch EBULO, NEBBIO, PODAGRARIA, en KA-
MEACTIS.

Deeze *Plant* bemind, uyt eygener aart, meer een *Grond.*
goede, gemeene, zandige, als een andere, doch ver-
gemestte grond: een opene, luchtige, vrije, en wel
ter Zon geleegeene, meer als een donkere of schaduw-
achtige plaats. Wil ook veel *Reegen*, wijl de vochtig-
heyd haar aangenaam is. Verdraagt geduldig selle
Vorst, en allerley andere ongeleegentheeden des gant-
schen *Winters*. *Bloeyd* ieder *Zomer*: geeft in den

* Bol. † Murijs.

Herfst

Herfst rijpe *Vrucht*, en blijft lange jaren in 't leeven.

Aanwijn-
ning.

Werd aangewonnen, niet alleen door haar *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *September* of *Maert* de aarde werd aanbevolen; maar ook door hare jonge *Loten*, welke de grond zeer doorlopen. Op de genoemde tijd steekt men ze van de *oude* af, en men verplant ze.

Voortijds
in groote
waarde
gehouden:
en die 't
Podagra
hadden,
met de
Bladeren
gekroond.

Hare *purpure Vrucht* pleeg voortijds bij de oude *Heydenen* in een zeer groote waarde te zijn; vermits ze niet alleen hare *Aangezigten* daar mee verwden en bestreken, wanneer ze in den Tempel harer *Afgoden* gingen, om te offeren, volgens het verhaal van *MARCELLUS*: maar ook vlochten ze *Kransen* van de *Bladeren*; met welke ze kroonden al de geene, die voor de eerste maal van 't *Podagra* wierden geplaagd; gelijk *LUCIANUS* schrijft; op dat de waardigheyt deezer krankheyt (welke gemeenlijk meer bij de *Groote* als bij de *Kleyne* een *Herberg* zoekt) bij de *Nakomelingen* niet vergeten zou blijven.

K R A C H T E N .

Avicenna
l. 2. *Can.*
cap. 619.

Wilde *Vlier*, of *Ebnlus*, is warm en droog in den derden graad: daar beneevens verdeelende, verterende, en purgeerende van aart. Vermag ook alles wat van de *Sambucus*, of *Vlier*, gezegt is.

Apul. lib.
Herb. c. 91.

De *Bladeren*, of *Wortelen*, in *Bier* of *Wijn* gezoden, en daar van een *Roemer* gedronken, drijft uyt alle *waterachtige* en *slimerige vochtigheyt*. Is derhalven goed voor alle *Waterzuchtige*; voor 't *Graveel*, de *Hoest*, 't *zwellen van de Lel* in de *Keel*; de *steeken* en *beeten van giftige Dieren*.

Fuchs.
Hist. Pl.
cap. 20.

De *Bladeren* gezoden, of gestoten, en gelegd op allerley *zwellingen*, *gebrandheyt*, en *beeten der dolle Honden*, ook, met *Olse-vet* vermengd, op 't *Flersijn*, *scheyden*, *verzachten*, *verdrijven* en *geneezen* al de genoemde *qualen*.

Tragus l. 1.
cap. 86.

De *Bladeren* als een *Moesje* gebruykt, dienen om te *purgeeren*, en *drijven* af alle *galachtige* en *waterige Vochten*, zonder eenige *moeyelijkheid* of *gevaar*. Op de *Wonden* gelegd, doen'er 't *vlesch* in *groeyen*.

't *Uytgeparfste Zap* in de *Moeder* gedaan, verwekt de *Maandstonden*. Met een weynig *Zuyker* gedronken, is goed voor de *Koorts*.

Lufitan.
lib. 4.
enarr. 864.

Het *Zap*, uyt de *Wortel* geparft, en een tijd lang met *Wijn* gedronken, is een goed *hulpmiddel* voor 't *Podagra*, en teegens de *Waterzucht*. Geneest de *Pokken*, en doet *Braken*. De binnenste *Bast* deezer *Wortel* met *Wijn* gebruykt, maakt *Stoelgang*. De *Wijn*, daar de zelve *vierentwintig uren* lang in te weyk heeft geleegen, opend het *Ligchaam* van onder en boven.

Diosc. l. 4.
cap. 175.

Het *Zaad* gestoten, en een *Drachma* daar van met *Wijn* ingenomen, doet gemakkelijk *wateren*, en is goed voor al de nu genoemde *gebreeken*.

Dod. l. 12.
c. 24.

Het *Zap* der *Beezien* maakt het *Hayr zwart*. Het *Kruyd* zelfs in de *Bedsteede* gelegd, verjaagd en dood de *Wandluizen*. *Gebrand* werdende, verdrijft het alle *giftige Dieren*.

CCIII HOOFDSTUK.

E L A T I N E .

Naam.

Et deezen, en, mijns weetens, geenen anderen naam in 't *Neederlandsch*, *Fransch*, *Latijn* en *Italiaansch* genoemd.

Drie onder-
scheidene soor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart drie onderscheidene soorten bekend; als:

- I. ELATINE MAJOR SAGITTÆ FOLIO, of groote *Elatine* met *Bladeren* van 't *voorst* gedeelte eens *Pijls*.
- II. ROTUNDIFOLIA LANUGINOSA, of met een *ruyg*

rond *Blad*. III. ELATINA MINOR, of *kleyne Elatine*. Al te zamen zijn ze van eenen dezelve *bouwing* en *waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, zandige, op nieuws om-Grond, gesmeetene, zoo wel gemeste als ongemeste grond: een opene, luchtige, warme, wel-geleegene plaats, en weynig water. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven teegens de *Winter* volkomen *Zaad*, en versterven daar mee.

Moeten derhalven, met een wassende Maan van *Aanwijn-Maert*, weer op nieuws, niet diep, ook hol en luchtig, gezayd zijn. Op geen andere wijze kunnen ze aangewonnen werden. Dikmaal slaan ze, door haar neergevallene *Zaad*, van zelfs weer op.

K R A C H T E N .

Elatine is matig verkoelende, verdrogende, en te zamen-trekkende van aart. *Galen lib. Simp. 6.*

Gestoten, en dan op 't *Voorhoofd* gelegd, verzacht de *brand van 't Hoofd*; desgelijks de *hitzigheyt der Oogen*, en drijft te rugge de daar op vallende *Zinkingen*.

Met *Lijnzaad* in *roode Wijn* gezoden, en daar van gedronken, geneest de *Bloedgang*, of *roode Loop*. Tot dezelve uytwerking gebruykt men 't in de *Chisteerien*. Desgelijks werd het gedaan in *Dranken*, bereyd teegens *Pestilential Koortzen*. Is ook dienstig teegens de *gebreeken der Leever*, *Longe*, en *Milt*.

Het uytgeparfste *Zap*, of 't gedistilleerde *Water* van *Elatine*, geneest allerley *Wonden*, *Quetzuren*, *Zweeringen*, en voortlopende *Zeeven*: alle heete *Gezwollenen*; 't *wild Vuur*; de *Schurftigheyt* en *Melaatsheyt*; beyde inwendig gebruykt, en ook dikmaal daar mee uytwendig bestreken.

't *Zelve Water* gedaan in de lopende en tranende *Oogen*, is zeer dienstig tot wechneeming van dit *Gebreke*. Droogd op allerley *Fistelen*. Is zeer goed teegens den *Huyg*; ook teegens de *Squinantie*, of 't *Keel-gezwel*. Met *Wijn* gemengd, en daar mee gegorgeld, neemt wech de *quade zweeringen* van de *Monst*, en de *rauwheyt* van de *Tong*.

Diit *Water* een tijd lang gedronken, of ook van buyten opgelegd, dood de *Kanker*: geneest de *gescheurdheyt*; helpt de *neerschieting* van de *Moeder*; stild de *Bloedloop*, ook de *overvloedige Maandstonden* der *Vrouwen*.

Met het gedistilleerde *water* gewasschen, maakt een *zuyver* en *klaar Vel*.

CCIV HOOFDSTUK.

E L I C H R Y S O N .

Oerd in het *Neederlandsch* geenen eygentlijker naam. Werd in het *Latijn* geheeten *HELIOCHRYSON*, beteekenende zoo veel als *GOUDENBLOEM*, vermits ze zoodanig een *verve* vertoond. In 't *Hoogduytsch* *WINTERBLUM*, of ook *REINBLUM*: in 't *Italiaansch* *HELICHRISO*.

Zij bemind een goede, gemeene, zandige aarde, Grond, met een weynig twee-jarige *Paardemist*, en het *Mol* van verrotte *Boom-bladeren* doormengd: een warme vrije, wel-geleegene plaats, en weynig *vochtigheyt*. Geeft in den *Herfst* een *schoone Bloem*, maar noyt in deeze *Bloem*, *Landen* enig volkomen *Zaad*. Blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven, vermits ze of van zelfs vergaet, of, door een *kleyne Rijp* verrast zijnde, schielijk van 't leeven werd beroofd.

Kan op geen andere wijze vernieuwd of aangewonnen werden, als door haar *Zaad*, uyt warme *Landen* overgenomen; gezonden;

gezonden : 't welk met een wassende Maan van April , niet boven een stroo-breedte diep , hol en luchtig werd gezayd in een Pot ; gesteld op een heete plaats , beschut voor alle koude winden . Als 't Zaad opgekomen is , mogen de jonge Planten niet verzet werden ; want hier door zouden ze zoodanig veragteren , dat ze geen Bloemen zouden kunnen voortbrengen . Niet meer als een of twee Planten , na gelegentheyd van hare grootte , moet men in eene Pot laten blijven .

K R A C H T E N .

Gal. lib.
Simp. 6.
sub nomine
Amaran-
the.
Lobel l. 1.
fol. 909.
Diosc. lib.
4. cap. 57.

Deeze Plant is warm en droog ; ook doorsnij-
dende , verdeelende , en dun makende van
aart .

In Wijn gekookt , en daar van gedronken , doet
veel water lossen . Belet het neerschieten der overvloe-
dige Pochten . Drijft af het Zaad der Nieren en Blaas .
Is goed teegens quade Zeeren ; 't Flersijn ; de Gescheur-
dheid of inwendige Breuken ; de steeken en beetten der
Slangen , en anderer giftige Dieren : ook teegens de kou-
de Pis . Verwekt der Vrouwen Maandstonden , en doet
scheiden 't inwendige geronnene Bloed .

Therph. l.
9.

De Bladeren gedroogd , gepulverizeert , met Honig
vermengd , en op de gebrandheid gestreken , geneest
de zelve .

Durantis
fol. 223.
Egin. l. 7.
c. 3.

De Bloemen in Wijn gezoden , en daar van een Roem-
mertje 's morgens nuchteren gedronken ; of een Drach-
ma van het Poeder der gedroogde Bloemen met Spaan-
sche Wijn ingenomen , doodt de Wormen in 's men-
schen Ligchaam zeer wonderlijk . Een halve Drachma
met Fransche Wijn gebruykt , doet de loop der Zin-
kingen ophouden .

Het Kruyd zelfs bij de Kleederen gelegd , verdrijft en
doodt de Motten .

CCV HOOFDSTUK.

ALANTWORTEL.

Verfchey-
de namen.

En Medicinaal Gewas , werd ook in 't
Neederlandsch van veele genoemd GA-
LANTWORTEL : in 't Latijn ENULA
CAMPA, INULA, en HELENUM :
in 't Hoogduytsch ALANTWURTZ : in
't Fransch ENULE CAMPANE, of ook
HERBE D'ELEINE : in 't Italiaansch HELENIO, maar
gewoonlijker ENOLA, ENOO.

Grond.

Deeze Plant bemind uyt eygener aart een goede , ge-
meene , wel-gemeste grond , immers zoo zeer een vrije ,
genoegzaam ter Zon gelegene , als een schaduwachtige
plaats ; en veel water . Blijft lange jaren in 't leeven .
Verdraagt allerley ongeleegentheeden der Winter . Geeft
elke Zomer Bloemen : doch in deeze koude Gewesten
zelden volkomen Zaad , dan met zeer warme en droo-
ge jaren , gelijk dat van 1669. is geweest , en zommi-
ge andere diergelijke .

Bloemen.
Zelden
Zaad.

Aanwin-
ning door
de aange-
wassene
Wortelen.

Werd derhalven alleen aangewonnen en vermeenig-
vuldigd door hare aangewassene Wortelen , van welke
men afsteekt eenige stukken , boven voorzien met een
of meer knoppen ; en dezelve verplant met een wassende
Maan van Maert , April , of September . Doch ween-
gens hare lange Bladeren moet men ze wel drie voeten
wijde van malkander zetten , en in 't eerst dikmaal met
water begieten .

Door
Zaad , en
hoe.

Vermits 't Zaad zeer lang in de aarde wil blijven leg-
gen , zoo dat het eerst na verloop van eenige Maanden ,
ja zomtijds van een geheel jaar of noch langer , te voor-
schijn komt , zoo moet men 't , wanneer men deeze
Plant hier door wil aanteelen , met een wassende Maan
van September in een Zeep-vaatje , of Pot (om 's
Winters binnens huys bewaard te kunnen werden) of
in Maert op een zeer warme plaats , een kleyne vinger

diep in een wel-bereyde aarde leggen , en dikmaal met
water voorzien .

K R A C H T E N .

Alantwortel , of Helenium , is warm en droog tot
in den derden Graad , inzonderheyd droog zijn-
de : evenwel niet zonder eenige vochtigheyd :
daar beneevens afvagende , verteerende , en dun-maken-
de van aart .

Dod. l. 11.
cap. 20.

De Bladeren in Wijn gezoden , en daar van gedron-
ken , of gelegd op de beetten en steeken der giftige Die-
ren , geneezen dezelve .

De Wortel geconfijt ; of gedroogd en rauw gegeeten ;
of 't Poeder met Wijn ingenomen , of in Wijn gezo-
den , en daar van gedronken , of op eenige andere wij-
ze gebruykt , opend de verstopping der Leever , en van
't geheele Ligchaam : maakt een vrolijk gemoed : ge-
neest de gebreken van de Milt : komt te hulp de gee-
ne die Bloed spouwen ; doodt de Wormen : verdrijft het
Colijk en alle winden des Buyks . Is goed voor de Pest ;
ook voor de engborstigheid , want ze maakt rijp en los
alle sneye , groove , en slijmerige vochtigheyd van de Borst :
derhalven ook zeer dienstig voor een veronderde Hoest .
Versterkt de Maag . Maakt een open Ligchaam : doet
de Spijs wel verteeren : weerstaat het Vergif : drijft het
water der Blaas voort , en verwekt der Vrouwen
Maandstonden .

Rosell. lib.
Simp. c. 13.
Ruellus de
Nat. Stirp.
l. 2. c. 12.
Averr. lib.
Simp. c. 42.
Diosc. l. 1.
cap. 27.

Dezelve Wortel week gezoden , wel gewreven , met
Honig vermengd , dus tot een Zalfje gemaakt , dan
gelegd op opene Zweringen en oude Zeeren , zuiverd
en geneest dezelve . Met eenig Vet vermengd , ver-
drijft de schurfsheid . Werd zeer gepreezen teegens
pestilentialle Gezwellen , beetten van Slangen en dode Hon-
den , daar op gedaan .

Fuchs.
Hist. Pl.
cap. 89.
Durant.
lib. Herb.
fol. 222.

Het uytgeparfite Zap der gezodene Wortelen met een
weynig Zuyker gedronken , doodt ook de Wormen ;
verdrijft de Buykkramping ; is goed voor 't Graveel , en
teegens een quade lucht .

Tabern. l.
2. c. 23.

Het gedistilleerde Water deezer Wortelen heeft dezel-
ve werking . Met het zelve zich dikmaal gewasschen ,
maakt een schoon Helder Aangezicht .

CCVI HOOFDSTUK.

EPIMEDIUMKRUYD.

Deeze aardige Plant werd , mijns we-
tens , in 't Neederlandsch , met geen
anderen als deezen naam beteekend ; in
't Hoogduytsch BISCHOFFSHUT : in 't
Italiaansch EPIMEDIO : in het Latijn
EPIMEDIUM HEREA , ten onderscheyd
van een EPIMEDIUM FRUTEX , of BOOMACHTIG E-
PIMEDIUM , waar van wij de beschrijving hebben ge-
daan in 't voorgaande tweede Boek dezes Werks .

Namen.

Zij bemind een goede , gemeene , liever zandige als Grond .
andere , echter wel-gemeste grond : een opene , luch-
tige , wel-geleegene plaats , en veel water . Blijft veele
jaren in 't leeven . Verdraagt selle Vorst , en alle ande-
re ongeleegentheeden des tijds : geeft ieder Zomer won-
derlijke en kluchtige Bloemen ; ook dikmaal volkomen
rijp Zaad : 't welk met een wassende Maan van April , Aanwin-
of May , niet diep gezayd moet zijn in een Pot , ge-
steld op een warme plaats , en zomtijds met een wey-
nig water begoten . Hier door werden ze aangewon-
nen en vermeenigvuldigd . Dan ook noch door hare
aangegroeyde jonge Wortelen ; welke men op de ge-
noemde tijd van de oude afneemt en verplant .

Aanwin-
ning.

K R A C H T E N.

Aart. **H**et *Epimedium* is matig koud en vochtig; doch de *Wortel* verdrogende en te zamentrekkende van aart.

Disco. l. 4. c. 19. De *Bladeren* gestoten, met *Oly* vermengt, en op der *Vrouwen Borsten* gelegd, doet de zelve in eene staat blijven, zonder grooter te worden.

Gal. lib. Simp. Med. 6. De zelve *Bladeren* gedroogt, gepulverizeert, en daar van vijf *Drachmen* gebruykt, met *Wijn* of ander *Nat*, straks na dat der *Vrouwen Maandstonden* zijn opgehouden, maakt haar onvruchtbare.

Plin. l. 27. c. 9. De *Wortel* gedroogt, en maar alleen een *Drachma* daar van met *Wijn* ingenomen; of in *Wijn* of *Bier* gezoden, en daar van een goede *Roemer* vol gedronken, belet de *Vrouwen* te ontfangen. Moeten derhalven zich nauw wachten van het gebruyk dezer *Plant*.

CCVII HOOFDSTUK.
PAERDESTAERT.

Namen.

Eest dien naam in het *Neederlandsch* bekomen, wegens de overeenkoming tusschen deze *Plant* en de *Staert* eens *Paerds*. Word in het *Latijn* geheeten *EQUISETUM*, *HIPPURIS*, of *CAUDA EQUINA*: in het *Hoogduytsch* *SCHAFFTAUW*, of ook *ROSZSCHWANTZ*: in 't *Fransch* *QUEVE* de *CHEVAL*: in 't *Italiaansch* *EQUISETO*, of *CODA DI CAVALLO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier onderscheydene soorten; te weten:

I. *EQUISETUM VULGARE MAJUS*, of gemeene groote *Paerdestaert*. II. *VULGARE MINUS*, of gemeene kleine *Paerdestaert*. III. *MINUS TENUIFOLIUM*, of kleine *Paerdestaert* met teedere en dunne *Bladertjens*. IV. *EQUISETUM ALBUM TENUIFOLIUM MINIMUM*, of alderkleynste dun-gebladerde witte *Paerdestaert*. Niet alle zijn ze van eenen de zelve *Bomwing* en *Waarneeming*.

Gemeene groote en kleine Paerdestaert. De twee eerst-genoemde soorten beminnen een zandige, wel-gemeste, en ook ongemeste, doch van naturen een vochtige grond: zoo wel een vrije, opene, als schaduwachtige plaats, en veel *Water*. Verdragen allerley ongeleghentheden der *Winter*, zonder eenige schade. Geeven gemeenelyk ieder jaar *Bloemen*, en op sommige tijden volkomen rijp *Zaad*; waar door ze zoo wel worden aangewonnen, als door hare aangewassene jongen; welke men met een wassende *Maan* in *April* of *May* van de oude afneemt en verplant.

Het *EQUISETUM MINUS TENUIFOLIUM*, of kleine *Paerdestaert* met teedere *Bladeren*; en het *EQUISETUM ALBUM TENUIFOLIUM MINIMUM*, of alderkleynste dun-gebladerde witte *Paerdestaert*, groeyen niet dan in 't *Water* zelve. De eerste soort laat hare *Bladeren* boven uyt het *Water* zien; doch de laatste, of alderkleynste witte, blijft'er onder, en wil zich niet in de *Lucht* laten aanschouwen. Indien men'er iets afbreekt, het zelve word (gelijk het *Coral*) door de *Lucht* hard gemaakt; en als men het een weynig drukt, springt het van malkander, en verbrijzelt tot gruyts. 't Welk ik, voor eenige jaren eene dezer *Planten* gevonden hebbende ontrent 't *Dorp Peize*, anderhalf uur gaans van *Groeningen*, in een gegravene oude *Sloot*, zelve met verwondering heb ondervonden. De *Steeltjens* van dit *Gewas* zijn zeer dun en teeder, rond, en met veele streepen voorzien: aan welke de *Bladertjens* voortkomen, rondom bij artikelen, digt boven malkander, en ook digt te zamen-gevoegt: staande gemeenelyk opwaarts gekeerd. Zijn niet langer als een kleine *vinger* breedte, of noch minder; maar een draad

Steeltjens.

Bladertjens.

dik; rond, gantsch teeder, en grijs-wit van verwe. De boveste zijn met *Zijde-takjens*, *Hartshoorns-wijze*, zeer aardig begaafd.

Het *EQUISETUM MINUS TENUIFOLIUM*, of kleine *Paerdestaert* met teedere *Bladertjens*, groeyd uyt eenen aart hooger, ook geheel boven het *Water*, op de wijze der voorgemelde, bij artikelen in de zitting der *Bladertjens*, doch twee vingeren breedte boven malkander in het ronde, aan een zeer dun en rond *Steeltje*. Zijn ook zeer teeder, maar wel anderhalf lid van een *vinger*, wat min of meerder, lang; echter ook niet dikker als een draad, en van een bleek-groene verwe. Uyt welker boveste *Hert* eenige kleine, vijfbladerige, witte *Bloemtjens* voortschieten.

K R A C H T E N.

Paerdestaert, of *Equisetum*, is zeer sterk verdrogende, en matig te zamen-trekkende van aart.

In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken; of het uytgeparfste *Nat* met *Wijn* gebruykt, of ook de *Bladeren* gedroogt, gepulverizeert, en daar van een *Drachma* met *Wijn* ingenomen, stopt allerley *Loop* en *Vloed* des *Ligchaams*: helpt de geene die *Bloed sponwen*, *Apul. de en Bloed pissen*, drie *Leepelen* van het *Zap* driemaal ieder dag gebruykt. Geneest ook een *verouderde Hoest*; de pijn der *Darmen*; de *Engborstigheid*; de *roode Loop*; de inwendige *Breuken* en *Gescheurdheid*; het *zweeren van het Gedarmt*, der *Nieren* en *Blaas*. Doet sterk *wateren*.

Het uytgeparfste *Zap* in de *Nieu* gedaan, stild het *Trag. l. 2. Bloeden* uyt de zelve. Bij een *Pessaris* in de *Moeder* gestoken, stopt de *Vloeden der Vrouwen*. 't Zelve verrigt ook het gedistilleerde *Water*.

Doekjens in dit *water* nat gemaakt, en gelegd op de *Roos*, op alle *roode puysten*, ontfteeking aan het *Fondament*, en andere verborgene *Leeden*, geneezen ze.

't *Poeder* der *Bladeren* in de *Wonden* gedaan, neemt'er de *vuurigheid* van wech, stempt het *Bloeden*, en veroorzaakt een spoedige *heeling*.

CCVIII HOOFDSTUK.

R A K E T T E.

BY veele wel bekend; en dus in het *Neederlandsch* genoemd. In het *Latijn* geheeten *ERUCA*: in het *Hoogduytsch* *RAUKEN*, of *RAUKENKRAUT*: in het *Fransch* *ROQUETTE*, en in het *Italiaansch* *RUCHETTA*.

Hier van zijn mij in haren aart veele veranderlijke soorten bekend geworden; als:

I. *ERUCA SATIVA FLORE ALBO*, of tamme *Rakette* met een witte *Bloem*. II. *SYLVESTRIS FLORE LUTEO*, of wilde *Rakette* met een geel *Bloem*. III. *ARRAGONICA*, of *Arragonsche Rakette*. IV. *MARINA*, of *Rakette*, voortkomende aan de *Zeekant*. V. *LUSITANICA*, of uyt *Portugal*. VI. *VULPINA LIBANI*, of *Vossche Rakette* van de *berg Libanus*. VII. *FLORE ALBO STELLATO*, of *Rakette* met een witte *Bloem*, als een *Starre*. VIII. *FALCATA*, of met een *krom Zaad*, gelijk een *Sikkel*. IX. *TANACETI FOLIO*, of *Rakette* met *Bladeren* van *Reinvaar*, of *Wormkruid*, en dan noch veel meer andere. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve *Bomwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, welgemeste grond: een opene, luchtige, vrije, bequaam ter *Zon* geleegene plaats, en veel vochtigheid. Blijven gemeenelyk niet meer dan eene *Zomer* in 't leven. Geeven voor de *Winter* volkomen *Zaad*, en versterken daar mee. Moeten derhalven, met een wassende *Maan*

Disco. l. 4. c. 46.

Galen. lib. Med. Simp. 6.

Apul. de Herb. Med. c. 39.

Lustan. l. 4. enarr. c. 30.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

Fuchs. hist. Pl. c. 121.

565 RAKETTE. EEEDELE RAKETTE. ITALIAANSCH RAKETTE. HEDERIK. 566

Aanwin-
ning.

Maan van *Maert*, *April*, of ook *Augustus* (inzonder-
heid de gemeene *tamme Rakette*), om, 's *Winters*,
overblijvende, vroeg te mogen hebben, t'elkens weer,
niet diep, in de aarde worden gezayd. Alleen hier
door konnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* wor-
den.

K R A C H T E N.

Galen. l. 2.
de Alim.
fac. c. 53.
Diofc. l. 2.
c. 170.

Rakette, of *ErUCA*, is verwarmende en verdro-
gende tot in den derden graad.

Alleen gegeten, verwekt, door hare warm-
te, Hoofdpijn. In een *Salade*, of andere spijs ge-
bruikt; of in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken,
is aangenaam voor de *Maag*, en versterkt de zelve.
Vermeerderd het *Zaad*: maakt lust tot de *Bijfloop*:
verwekt *eetens-begeerte*: doet de spijs wel verteeren;
Melk in der *Vrouwen Borften* komen, en gemakkelijk
water lossen.

Matth. l. 1.
c. 134.

De *Wijn*, waar in *Rakette* gezoden is geweest, met
Zuyker of Honig vermengt, geneest den *Hoest* der jon-
ge *Kinderen*, en de hardigheyt der *Milt*, de zelve ver-
minderende. Is daarenboven goed voor de *Geelzucht*,
en doet de *Wormen* sterven. Eeven 't zelve vermag het
Zaad, met *Wijn* gebruykt.

Dodon. in
Addit. lib.
24 c. 16.

De *Wortel* gezoden, gestoten, en op de *gebrookene*
Beenderen gelegd, neemt 'er de pijn van wech. Trekt
ook uyt de *gebrookene Beentjens*, en *Splinteren*.

Serapio de
Temp.
Simp. cap.
214.
Ægin. l. 7.
c. 3.

Het *Zaad* gestoten, of het uytgeparfste *Zap* van
't zelve met Honig vermengt, en dan op 't Hoofd ge-
streeken, doodt de *Luyzen* en *Necten*: zuyverd de *vlekken*
des *Aangezichts*, en, met *Azijn* opgestreeken, ver-
drijft de *Zomer-sproetelen*.

Het zelve *Zaad* met *Wijn* ingenomen, is goed voor
de steeken der *Spinnen*, en der *Scorpioenen*. Jaagt ook
uyt het water der *Blaas*.

CCIX HOOFDSTUK.

EEDELE RAKETTE.

Namen.

Us genoemd in het *Neederlandsch*,
word in het *Latijn* geheeten *ERYSI-*
MUM, of *IRIO*: in het *Hoogduysch*
EYSENKRAUT *WEIBLEIN*; dat is, *T-*
zerkruid wijsje: in het *Fransch* *RA-*
VENON; en in het *Italiaansch* *ERIS-*
IMO, of *IRIONE*.

Drie bij-
zondere
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie
verscheydene soorten; namelijk:

I. *ERYSIMUM VULGARE*, of *gemeene eedele Rakette*.
II. *ERYSIMUM ANGUSTIFOLIUM*, of *eedele Rakette*
met *smalle Bladeren*. III. *ERYSIMUM VERUM COR-*
NICULATUM, of *opregte eedele Rakette* met een ge-
hoord *Zaad*. Alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en
Waarneeming.

Grond.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede, geme-
ne, zandige, wel-omgelsmeetene, en matig- of ook vet
gemestte aarde; en een wel ter *Zon* gelegeene plaats.
Konnen veel *Water* verdragen, zoo wel als groote
droogte. Blijven maar eene *Zomer* in 't leven. Gee-
ven in den *Herfst* volkomen *Zaad*, en vergaan dan van
zels. Moeten derhalven ieder jaar op nieuws met een
wassende Maan van *Maert* of *April*, na gelegeentheid
des tijds, gezayd zijn. Hier door konnen ze alleenlijk
vermeerderd worden. Konen ondertusschen ook dik-
maal van zels voort, door 't neergevallene *Zaad*.

Dod. l. 24.
c. 23.

De eedele *Rakette*, of *Erysimum*, is van een ver-
drogende en verwarmende aart; ook fijn van
deelen en doorsnijddende, doormengt met een

zuyverende vochtigheyt, waar door allerley *taye sijme-*
righeyt word gelscheyden.

Het *Kruyd* in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, *Durantes*
of het uytgeparfste *Zap*, met *Wijn* vermengt, ingenom-
men; of ook een *Syroop* daar van gemaakt, en zom-
tijds gebruykt, neemt zeer gelukkig wech de *Heesche-*
heid van de *Keel*, en maakt een heldere *Stem*. *hijst. Plant.*
fol. 174.

Het *Zaad*, droog en warm in den derden graad, *Ætius l. 1.*
ook dunmakende en scheydende van aart, gestoten, *Serm. 2.*
met Honig gemengt, en dikmaal genuttigd, doet *Diofc. l. 2.*
rijp worden allerley *taye Fluymen* en etterachtige *Ma-*
terien van de *Borst* en *Longe*. Is goed voor den *c. 188.*
Hoest, *Kortademigheyt*, *Buykkramping*, *Heupen-pijn*,
Podagra; allerley vergif; *Geelzucht*, *Pleuris*, *Eiter-*
sponwing, en voor de *Zinkingen*, vallende op de
Borst.

Het zelve gestotene *Zaad*, met Honig, en Water *Ægin. l. 7.*
vermengt, en plaasters-wijze gelegd op de voortteende *c. 3.*
Zweeringen, verborgene *Kanker*, *Klieren* aan den *Serapio*
Hals, *harde Zweeren*, *Apostematien* aan der *Vrouwen*
Borsten, en andere deelen des *Ligchaams*, verweekt, *c. 347.*
scheyd, en geneest de zelve.

CCX. HOOFDSTUK.

ITALIAANSCH RAKETTE.

An de *Neederlanders* dus genoemd, *Namen.*
word in het *Latijn* geheeten *RESEDA*,
of *ERUCA ITALICA*, om dat men
deze soort in *Italien* zeer veel vind:
in het *Hoogduysch* *RESEDE*: in het
Italiaansch *RUCHETTA DE ITALIA*,
of ook *RESEDA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie *Drie on-*
onderscheydene soorten; als: *derschey-*
dene soor-
ten.

I. *RESEDA MAJOR*, of *groote Italiaansche Rakette*.
II. *MEDIA*, of *middel-soort*. III. *RESEDA MINOR*,
of *kleyne Italiaansche Rakette*. Niet alle zijn ze van ee-
ven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, ge-
meene, zandige, zoo wel gemestte als ongemestte *Grond.*
grond: hebben liever een opene, vrije, en welgelee-
gene, als een schaduwwachtige plaats. Willen wel veel
Reegen; maar zijn ook te vreedden met een weynig voch-
tigheyt. Bloeyen door de meeste tijd van de *Zomer*, *Bloemen.*
en geeven volkomen rijp *Zaad*. Verdragen allerley on-
geleegentheeden der *Winter*: verliezen ook zelden al
hare groenheyt, en blijven lange jaren in 't leven. *Zaad.*

Doch de *RESEDA MAJOR*, of *groote Italiaansche* *Groote;*
Rakette, blijft niet langer dan eene *Zomer* in wezen.
Moet derhalven jaarlijks, met een wassende Maan van
Maert, op nieuws weer gezayd zijn, niet diep;
ook hol en luchtig. Geeft voor de *Winter* volko-
men rijp *Zaad*, en word dan, door een *kleyne Rijp*,
van 't leven beroofd.

De *RESEDA MEDIA*, en *RESEDA MINOR*, of *mid-* *middel-*
delbare, en *kleyne Italiaansche Rakette*, worden *aan-*
gewonnen en *vermeenigvuldigd*, niet alleen door haar *kleyne*
Zaad, maar ook door hare aangewassene *jonge Wor-* *Italiaan-*
telen, welke men met een wassende *Maertsche* *Maan*
van de *oude* afneemt, en verplant. Dikmaal komen
ze ook van zels te voorschijn, door het neergevalle-
ne *Zaad*. *schke Ra-*
kette.

K R A C H T E N.

De *Italiaansche Rakette*, of *Reseda*, is van *Lobel. l. 1.*
een verwarmende en verdrogende aart; ook *fol. 263.*
scharp van finaak, en een weynig te zamen-
trekkende.

Plin. l. 27. De Bladeren gestoten, of 't uytgeparfte Zap der
6. 12. zelve op Gezwellen, Apostematien, vurige Zweeringen,
vnsle vergaderingen, Puyssen, en andere hitzige Bley-
nen gelegd, doen de zelve scheidt, en geneezen ze.

Het Zaad gestoten, en een Drachma daar van met
Wijn ingenomen, stild de Buik- en roode Loop: drijft
het water der Blaas voort: verwarmd en verzacht de
Borst, met Honig vermengt zijnde. Is goed voor het
Graveel, en het Colijk. Verdrijft de Buikkrimping.

CCXI HOOFDSTUK. HEDERIK.

Namen.

Iet alleen in het *Neederlandsch* dus,
maar ook van veele *HERIK* genoemd.
In 't *Latijn* RAPISTRUM, of SINAPI
SYLVESTRE: in het *Hoogduytsch* HE-
DERICH: in het *Fransch* VELAR DE
LA TORTELLE, of RAVENON: in
het *Italiaansch* SENAPE SALVATICO, of ook RA-
PISTRO.

Vijf bij-
zondere
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vijf
bijzondere soorten; namentlijk:

I. RAPISTRUM VULGARE LUTEUM, of gemeene
geele *Hederik*. II. RAPISTRUM VULGARE ALBUM,
of gemeene witte *Hederik*. III. RAPISTRUM AQUA-
TICUM, of *Hederik*, groeyende in waterachtige plaat-
zen. IV. RAPISTRUM MONOSPERMUM SEGETUM
LUSITANICUM, of *Portugalsche Hederik*, voorkom-
mende in 't Koorn, met een alleen zittend Zaad. V.
RAPISTRUM STELLATUM LUSITANICUM, of *Portu-
galsche Hederik met Bladeren*, Stars-wijze op de grond
gespreyd. Al te zamen zijn ze van eeven de zelve Bou-
wing en Waarneeming.

Grond.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede, ge-
meene, zandige, en matig gemestte aarde: een vrije,
warme, wel ter Zon geleegene plaats; en matige vocht-
tigheid.

Aanwin-
ning.

Zijn van een teedere natuur. Blijven niet meer
dan eene Zomer in het leeven. Geeven gemeenelyk
tegens de Winter volkomen Zaad, inzonderheid bij
goede tijden, en vergaan zeer schielijk. Moeten der-
halven jaarlijks op nieuws, met een wassende Maan van
April, weer gezayd; en kunnen hier door eenwigdu-
rend gemaakt worden.

K R A C H T E N.

Aart en
deugden.
Dijle l. 2.
6. 13f.

DE *Hederik*, of *Rapistrum*, is warm en droog
van aart; ook verdeelende, en dunmakende.

In Wijn gezoden, en daar van driemaal's daags
een Roemertje gedronken, brengt weer te regt alle
stijve en stramme Leeden, veroorzaakt door koude.
Daar mee gewasschen, maakt een zuiver vel, en
neemt'er alle vlekken van wech. In Edik gekookt,
en daar op gezwet, is goed tegens de Pest.

De Bladeren, bij andere kruiden in een Moesje gedaan,
zijn aangenaam voor de Maag, en reynigen het Bloed.
In een Salade gegeeten, hebben de zelve werking.

Het Zaad, warm en droog in den derden graad, ge-
stoten, en met Wijn ingenomen, of in Wijn gekookt,
drijft uyt de winden des Buiks; het water der Blaas;
en opend de verstoptheid van de Milt. Word ook van
de Huyslieden gebruykt in plaats van Mostaart.

De Wortel gedroogt, gepulverizeert, en daar van een
Drachma's morgens en 's avonds met Wijn ingenomen,
is goed voor een alledaagse Koorts.

CCXII HOOFDSTUK.

ARRAGONSCH E M O S T A A R T.

Ord dus in het *Neederlandsch* ge-
noemd: in het *Latijn* SINAPI AR-
RAGONICUM: in het *Hoogduytsch*
SENFF AUS ARRAGON: in 't *Fransch*
SENEVE, of MOUSTARDE D'ARRA-
GON; en in het *Italiaansch* SENAVRO

D'ARRAGONIA

Zij bemind een goede, gemeene, zandige, en met Grond.
twee-jarige Paerdemist welvoorziene grond: een war-
me, bequaam ter Zon geleegene plaats, en tamelijk
veel Water.

Blijft niet langer dan eene Zomer in 't leeven. Geeft
tegens de Winter volkomen Zaad; en vergaat dan door
koude Reegenen, Rijp, of ook van zelfs.

Moet derhalven jaarlijks, met een wassende Maan van Aanwin-
Maert of April, na gelegentheid van de bequaam-
heid of onbequaamheid des tijds, weer op nieuws
gezayd zijn, niet boven een stroobreedte diep in de
aarde; ook hol en luchtig. Alleenlijk hier door kon-
nen ze aangewonnen en vermeenigvuldigd worden.

K R A C H T E N.

ARRAGONSCH E Mostaart, of Sinapi Arragonicum, is warm en droog in den derden graad; en dun
van deelen

Het Zaad, gelijk ander Mostaardzaad, tot spijsen
gebruykt, doet de zelve wel verteeren, en geeft'er
daarenboven een aangename smaak aan. Versterkt de
Maag: verwekt eetenslust, en jaagt de Winden uyt.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, veroor-
zaakt drift tot het echte werk. Is goed tegens 't Gra-
veel, de Waterzucht, droogen Hoest, en de Engbor-
stigheid. Verwekt der Vrouwen Maandstonden: doet
gemakkelijk Water lossen: Versterkt het Hoofd; belet
de nytwalling des Hays, en geneest de gezwellen van de
Keel, als men'er mee gorgelt.

Het Zap of Nat, uyt het gestotene Zaad geparft,
met Candy-zuyker vermengt, en dan op de Oogen
gestreken, neemt de donkerheid daar van wech, en
maakt een klaar Gezicht.

CCXIII HOOFDSTUK.

O O G E N T R O O S T.

Et deesen, en, mijns weetens, ge-
nen anderen naam in 't *Neederlandsch*
bekend. Word in 't *Latijn* geheeten
EUFRAZIA, EUPHROSINE, OCULA-
RIS, en OPHTHALMICA: in 't *Hoog-
duytsch* AUGENTROST: in 't *Fransch*,
na het *Latijn* EUFRASIE; en in het *Italiaansch* EU-
FRAGIA.

Hier van zijn mij in haren aart vier onderscheydene
soorten bekend; namentlijk:

I. EUFRASIA OFFICINARUM VERA, of opregte Oo-
gentroost, in de Apotheken gebruyklijk. II. FLORE RU-
BRO, of met een roode Bloem. III. FLORE ALBO, of
met een witte Bloem. IV. EUFRASIA FLORE LUTEO,
of Oogentroost met een geele Bloem. Niet alle zijn ze van
de zelve Bouwing en Waarneeming.

Het EUFRASIA VERA, of opregte Oogentroost, groeyd
gerne in een harde, zandige, dorre, slegte
grond, op een opene, luchtige plaats. Bemind een
matige vochtigheid. Geeft in den Herfst Bloemen,

en

en vergaat boven de aarde teegens de *Winter*. Noyt heb ik'er eenig rijk *Zaad* aan konnen verneemen: kan echter *vermeenigvuldigd* worden door de aangegroeyde en de aarde doorlopende *jonge Wortelen*, welke allerley ongeleegentheeden der *Winter* konnen uytstaan. Deeze worden met een wassende Maan in *May* of *Junius*, of terwijl de oude hare *Bloemen* vertonen, met een groot klomp daar aan zittende aarde uytgenomen, en verplant.

De drie
andere
soorten.

Al de drie andere soorten beminnen een gemeene, zandige, ook kleyige en vochtige grond: zoo wel een schaduwachtige, als een opene, luchtige plaats. Geeven volkomen rijk *Zaad*; en vergaan teegens de *Winter*. Doch hare *Wortelen*, zomtijds de *Vorst* verdragen konnende, wassen wel in 't *Voorjaar* weer uyt, en sterfen dan in de tweede *Zomer*. Worden alleenlijk *vermeenigvuldigd* door haar *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *September* of *Maert*, niet diep, in de aarde moet gelegd zijn.

K R A C H T E N.

Dod. l. 1.
c. 34

Oogentroost, of *Eufrasia*, is verwarmende in den eersten, verdrogende in den tweeden graad.

Tragus l. 1.
c. 108.
Durantes
hist. Plant.
fol. 176.

Een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met *Wijn* en *Venkelwater* ingenomen; of het uytgeparfste *Zap* der groene *Bladeren* met *Wijn* gebruykt, eenige weeken achter malkander; of de *Bladeren* gestoten, of ook in *Wijn* gekookt, en zoo van buyten op de *Oogen* gelegd, neemt van de zelve wech de *donkerheyd*, het *tranen*, de *zinkingen*, en andere *Oog-gebreken*, door koude veroorzaakt, en versterkt zeer het *Gezicht*.

Math. l. 4.
c. 38.

Het gedistilleerde *Water* hier van heeft 't zelve vermogen: desgelijks de groene *Bladeren*, in spijs of in drank gebruykt.

Fuchs. hist.
Pl. c. 91.

In *Wijn* gezoden, en 's morgens daar van gedronken, versterkt de *geheugenis*: is goed voor de *Geelzucht*; voor die de *Pokken* hebben, en zonder *Wijn* niet leeven mogen, wel daar op toe gedekt, en gezweet. Bads-wijze daar in gezeeten, heeft de zelve werking.

De *Bladeren* en *Bloemen* in *Oly* gezet; in de *Zon* een tijd lang gedistilleert, en dan met deeze *Oly ongeneeslijke Wonden* bestreken, sluytze toe, en geneestze. neemt daarenboven wech de pijn der *Zijde*.

De *Bloemen* in *Wijn* gekookt, en 's morgens daar van een Roemertje gedronken, verdrijft der *Vrouwen blecke* en ongezonde verwe.

CCXIV HOOFDSTUK. B O E K W E Y T.

Verfchey-
de namen.

An ieder in *Neederland* met deezen naam wel bekend; word in het *Latijn* geheeten *FAGO-PYRUM*, *FAGO-TRITICUM*, en *FRUMENTUM SARACENICUM*; in 't *Hoogduytsch* *HEYDENKORN*; in 't *Franfch* *BLED SARASIN*, of *DRAGEE AUX POURCEAUX*: in het *Italiaansch* *FRUMENTONE*, of *GRANO SARACINESCO*.

Grond.

Dit *Graan* bemind allerley slag van grond, het zij drooge, vochte, zandige, kleyige, vette of magere: een opene, luchtige, welgeleegene plaats: in 't begin veel *Water*, maar in 't laatste droogte. Blijft een jaar lang in 't leeven. *Bloeyd* in de *Zomer*. Geeft in den *Herfst* volkomen *Vrucht* of *Zaad*; en vergaat door een kleyne *Rijp*.

Aanwin-
ning.

Moet derhalven in ieder *Voorjaar*, met een volle Maan van *Maart*, of *April*, door *Zaad* weer *aangevonden* en *vermeenigvuldigd* worden; 't welk niet diep, de aarde word aanbevolen; als 't eenigste middel, waar

door de *aanwinning* kan geschieden. Zie hier bij na het *Hoofdstuk* van de *INDIAANSCH* *WEYT*.

K R A C H T E N.

Boekweyt, of *Frumentum Saracenicum*, is warm Dod. l. 16. en matig droog van aart. Op allerley wijzen ^{c. 32.} gezeeten, doet ze *gemakkelijk wateren*, en maakt een week *Ligchaam*.

Het *Meel* van het *Zaad*, zijnde de *Boekweyt* zelfs, *Lonicar.* met *Melk* of *Water* vermengt, en daar van *Bry* bereyd; of tot *Koeken* in een *Pan* gebakken, is bij veele een gemeene en aangename *Spijs*: niet al te zwaar om te verteeren; ook niet zeer verstoppend, maar lichtelijk na beneeden zakkende. Geeft echter geen groot, maar wel goed voedsel aan 't *Ligchaam*; en verwekt ook eenige *windachtigheyd*.

Het gemeldde *Meel*, zijnde matig warm en vocht, *Camerar.* in *Melk* gezoden, en *plaafters-wijze* gelegd op allerley slag van *virigheyd* en *beete gezwellen*, verzacht de zelve.

Het *Zaad* de *Hoenderen* voorgeworpen, maakt ze haast *ver*. Het zelve gestoten, en met *Wijn* gedronken, is goed voor de geene, welke van de *Gal* worden gequeld.

Het *Meel* vermengt met *Roosewater*, en warm *Tragus* opgelegd, neemt wech de *brand van de Longe*, de ^{c. 25.} pijn der *Oogen*; en is goed voor de *beeten* van *giftige Gedierten*.

CCXV HOOFDSTUK.

P A E R D S Y Z E R.

Ynde een zeer aardig *Gewas*, word *Verfchey-* dus in 't *Neederlandsch* genoemd, om de namen. dat des zelve *Zaad* eens *Paerds Hoefsyzer* niet ongelijk is. In 't *Latijn* geheeten *FERRUM EQUINUM*: in het *Hoogduytsch* *HUFFEYZENKRAUT*, en in 't *Italiaansch* *FERRO DI CAVALLO*.

Hier van zijn mij in haren aart drie onderscheydene Drie bij-
soorten bekend, namentlijk: zondere
soorten.

I. *FERRUM EQUINUM VULGARE*, of *gemeen Paerdsyzer*. II. *EQUINUM FALCATUM*, of *met een gezikeld Zaad*. III. *FERRUM EQUINUM UMBELLATUM*, of *met een Kroon*, welke soort *FABIVS COLUMNA* heeft geheeten *CAPITATUM*, of *Paerdsyzer met Hoofdjen*. Al te zamen zijnze van de zelve *Bouw*ing en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige grond, Grond: met een weynig twee-jarige *Paerdmist* doormengt: een opene, vrije, welgeleegene plaats, en matige vochtigheid. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven teegens de *Winter* rijk *Zaad*, en vergaan dan van zelfs. Worden derhalven met een wassende Maan van *Maert* weer gezayd in een warme plaats, niet boven een stroobreedte diep. Deezer wijs konnenze ook alleenlijk *aangewonnen* worden. Om het *Zaad* dies te eerder tot zijne rijpheyd te doen komen, worden ze dikmaal in een *Pot* aan de aarde bevolen. Zie hier bij na het *Hoofdstuk* van het *WINDENDE PAERDSYZER*.

K R A C H T E N.

Paerdsyzer, of *Ferrum Equinum* (droog van *Doden* in aart; en bitter op de *Tong*) gestoten, en op de *Addit.* *Wonden* gelegd, zuiverd en geneest de zelve. ^{l. 18. c. 14.} Word ook zeer goed geoordeeld, in alle genees-middelen en dranken gemengt, welke men bereyd voor de geene die een zwaren val gedaan hebben; van binnen gequelt, of ook gebroken zijn.

N n 3

Eenige

Fabel. Eenige geloven, en willen andere wijs maken, dat wanneer een Paerd slegs alleenlijk op dit Gewas komt Lobel. l. 2. te treden, de Hofsyzers verstond zullen los worden, Sol. 95. en afvallen. Doch MATTHIAS DE LOBEL weerspreekt dit, en houdt het voor een enkele fabel, als die de Proef hier van genomen, maar regt het teegendeel bevonden heeft.

CCXVI HOOFDSTUK.

F E R U L A.

Namen. En zeer schoone en voortreffelijke Plant. Word, mijns weetens, van niemand anders, als alleenlijk dus, genoemd.

Twee soorten. Hier van zijn mij in haren aart twee soorten bekend geworden; te weten:

I. FERULA MAJOR, of groote Ferula. II. FERULA MINOR LATIOR FOLIO, of kleine Ferula met breeder Bladeren, als die van de andere; van sommige geheeten FERULAGO. Beyde zijn ze van de zelve Bonwing en Waarneeming.

Grond. Zij beminnen uyt eygener aart een goede, zandige, welgemeste grond; een bequaamlijk ter Zon gelegene plaats, en tamelijk veel Water. Worden van naturen zeer oud. Bloeyen ieder twee jaren eens, en geeven in deze koude Gewesten rijp Zaad.

Queeking. Konnen niet wel sterke Vorst of andere ongeleegentheeden der Winter verdragen; ten zij men haar in een Pot zet, en binnens huys brengt: of indien men haar buyten laar, in het begin of laatste van November, na gelegentheid van de tijd, genoegzaam bedekt met drooge Turfmul, of oude Schoenmakers Run; dan pannen daar over legt, om niet nat te worden. In het laatste van Maert neemt men alles weer wech.

Aanwinning. Zelden wordenze aangewonnen door hare Wortel, maar meest vermeerderd door haar Zaad: het welk gemeenlijk niet boven een stroobreedte diep; hol en luchtig, in Potten gezayd moet zijn: niet alleen met een wassende Maan van Maert of April, maar ook van September of October, vermits het lang in de aarde blijft leggen.

Gommen van deeze Plant. Uyt deeze Plant vloeeyd de Gom, genoemd SAGAPENUM, in Perziën. Die in Africa groeyd, brengt voort GOMMI AMMONIACUM. Die in Syrien wast, geeft een Zap, of Gom, geheeten GALBANUM. Het zijn drie verscheydene namen van Gommen, na de verscheydenheid der Landen de zelve gegeeven, alhoewel ze komen van eenen de zelve Plant.

K R A C H T E N.

Diösc. l. 3. c. 91. Agn. l. 7. c. 3. Het Marg, of inwendige Pit der groene Stielen deezer Plant (zijnde te zamentrekkende van aart) gedroogt, gestoten, en met Wijn ingenomen, stopt allerley Bnykloop, en de Bloedgang. Is zeer dienstig voor de geene die Bloed spouwen; en voor die van Adderen of Slangen zijn gebeten. In de Neus gestoken, doet het Bloeden ophouden.

De Bladeren worden zeer begeerig van de Ezelen geeten, maar dooden alle ander Vee.

Gal. lib. Simp. 8. Het Zaad, verwarmende, en dun van deelen, gedroogt, gestoten, en met Wijn ingenomen, verdrift de pijn en krimpeling des Bnyks. Belet ook het oprispen van de Maag.

Mefues lib. Simp. l. 1. Solven. c. 19. De Gom, genoemd Sagapenum, is warm in den derden, en droog in den tweeden graad. Gestoten, en daar van een Drachma met een weynig Mastik in Wijn ingenomen, is goed voor de beetten der giftige Dieren, maakt een open Ligchaam: jaagt door de

Stoelgang uyt alle slijmerige en rye vochtigheeden; de Gal, en 't geele Water. Reynigt het Hoofd; en is dien- Diösc. l. 3. stig teegens de Hoofdpijn; vallende Ziekte; Kramp, c. 95. Lamheyd en spanning der Zeenerven; Borst-smerten, veranderden Hoest. Neemt ook wech de verstopt- heyd en hardigheyd van de Milt, en de langdurige Koortzen.

Met Honigwater gedronken, verwekt de Maand- Ruell. l. 3. stonden; en jaagt uyt de doode Vrucht. Op vuur ge- c. 53. legt, en de rook van onder ontfangen, is goed voor de opstijging der Moeder.

In Edik geweykt, en opgelegd, verteerd, doet scheyden, en verdriest alle harde en koude Gezwel- len.

Met Zap van Ruyt vermengt, en in de Oogen ge- Durantes Herb. fol. 184. daan, maakt een klaar Gezicht, en neemt wech alle on- zuiverheyd van 't zelve. Belet daarenboven de nyst- vallig des Hayrs, daar meê bestreken zijnde.

De Gom, geheeten Ammoniacum (ook warm en verdrogende, verdeelende, rijp en week makende) ge- Serapio de Temp. Simp. cap. 258. sloten, en daar van een Drachma met Wijn gebruykt, verwekt Stoelgang. Drijft uyt alle koude en rye Fluy- men: opend de verstoptheyd van de Borst en Longe: is goed voor het Podagra; de vallende Ziekte, en de pijn der Heupen. Met Honig vermengt, of met Garst- Renodau de Mat. Med. c. 5. sect. 7. water genuttigt, verdriest de Hoest, en zuiverd de Borst. Geneest daarenboven een verstopte Milt en Lee- ver. Drijft uyt de doode Vrucht, en doet gemak- kelijk Wateren. Vermag voorts alles wat van de Saga- penum is gezegt.

Het Galbanum, is van de zelve natuur, warm in 't Galen. lib. Med. Simp. 8. begin van den derden graad, en droog in den tweeden; zoo dat de eene Gom wel in plaats van de andere mag gebruykt worden. Met Myrrhe in een week Ey, of in een Ablaat ingenomen; of ook met Wijn gedronken, geneest een ouden Hoest; een korten Adem; de inwen- dige Breuken; en de Kramp. Weerstaet alle vergif. Verwekt de Maandstonden. Drijft uyt de doode Vrucht en Nageboorte: ook het water der Blaas.

Met Edik en Salpeeter vermengt, verdriest de vlek- Camerar. l. 3. c. 48. ken des Aangezichts. Alsze gebrand word, verjaagt ze Dooden in Addit. lib. 10. c. 27. door haren rook en reuk alle giftige Dieren. Op de Na- vel gelegd, herfteld ze de verrukte Moeder weer in hare plaats. Doet voorts alles wat van 't Sagapenum en Ammo- niacum is gezegt.

CCXVII HOOFDSTUK.

INDIAANSCH E
V Y G E.

Oo wel een wonderlijk als een be- Namen. ziens-waardig Gewas, word in 't Nee- derlandsch dus genoemd na de gedaante der Vrucht. In 't Latijn geheeten FIGUS INDICA, of OPUNTIA: in 't Hoogduytsch INDIANISCHE FEIGE; en in 't Italiaansch FICO D'INDIA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vier onder- Vier on- derfchey- dene soor- ten.

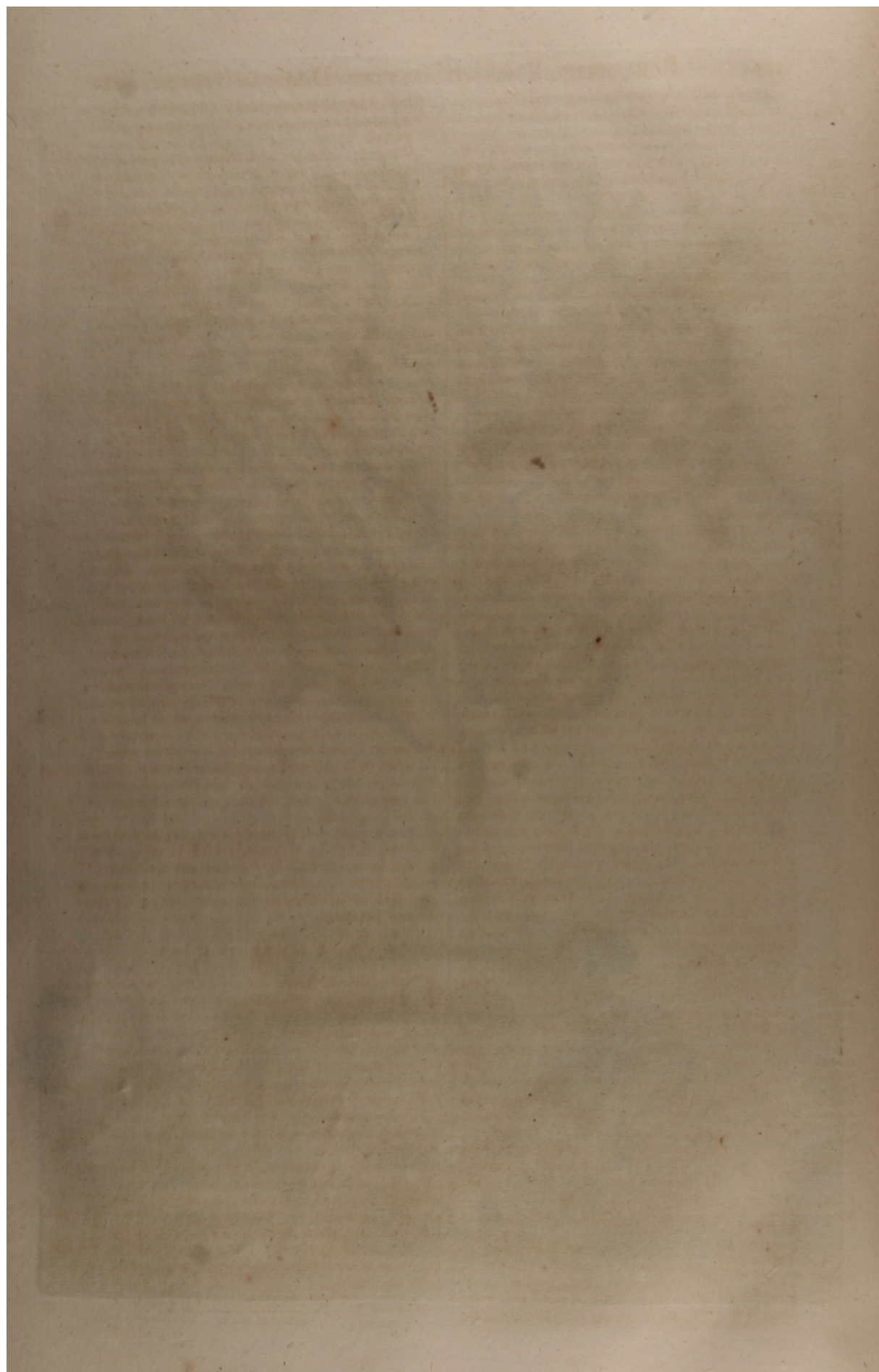
I. FIGUS INDICA MAJOR LATIFOLIA, of groote breed-bladerige Indiaansche Vijge. II. MAJOR ANGUSTIFOLIA, of groote Indiaansche Vijge met smalle Bladeren. III. MEDIA, of middelbare Indiaansche Vijge. IV. FIGUS INDICA MINOR, of kleine Indiaan- sche Vijge. Al deeze soorten zijn van eenen de zelve Bonwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede luchtige aarde, bestaande Grond. uyt twee deelen gemeene grond, twee deelen Mol uyt van binnen verdorvene Boomen, een deel oude Paar- demist, een deel kleyn-gewreevene een-jarige Hoender- drek, en een deel Zand daar geen zoutigheyd bij is, wel

OPUNTIA MAIOR
ANGUSTIFOLIA.

Ind. v. g.

Plaats.

Moeten
gewagt
zijn voor
te veel
Water.Hoe men
haar moet
waarneemen,en verzor-
gen.Geduren-
de de ge-
heele Win-
ter.Middelba-
re en klei-
ne Indi-
aanfche
Vijgen.Grootte
breed- en
smalgebla-
derde In-
diaanfche
Vijge-
boom.Aanwin-
ningdoor hare
Bladeren.

wel onder malkander gemengt: een warme, vrije, ge-
noegzaam ter Zon gelegeene plaats, voor alle *Ooste- en*
Noorde-winden beschut; en weynig water. Moeten
derhalven zoo wel in de *Zomer* als in den *Herfst*, bey-
de voor veele, en voor koude *Reegenen* voorzichtig ge-
wagt worden en nauwkeurig gedekt, vermitsze anders
lichtelijk verrotten; welk verderf zich echter niet eer-
der vertoont, als in *Januarius*, *Februarius*, of *Maert*;
eerst met *zwarte stippelen* op hare *Bladeren*: ook met
een weynig verandering hier en gintsch van de na-
tuurlijke *groenheid* op de zelve; maar daar na hoe lan-
ger hoe meerder.

Zijn van een zeer teederen aart, zoo dat ze geene
koude, noch de minste *Rijp* kunnen verdragen. Moeten
derhalven altijd, in Potten of houte Bakken ge-
plant, en boven droog gehouden zijnde, in 't laatste
van *September* binnens huys gebragt worden op een
warme plaats; om hoog, en niet op de Vloer gezet,
niet verre van de Oven, in welke gevuurd word. Ge-
durende de gantsche *Winter* mag men haar noyt de al-
derminste druppel water geven, noch koud noch warm:
ook haar niet weer buyten stellen, voor ten halven of
in 't laatste van *April*, na geleegentheyd van de tijd,
met een zoete Lucht, en aangename Reegen. Dan noch
moet men haar wel nauw wagten voor *koude nagten* en
bayrige winden.

Als men ze nu op de gehoorde wijze binnens huys
heeft gebragt, moet men door de geheele Maand *Octo-
ber*, wanneer het goed Weer is, de Vensteren bij dag,
en ook in het eerste wel bij nacht, open laten, op dat ze
Zon en Lucht mogen genieten, maar daar na niet
meer.

Men stookt ook vuur in den Oven; voor de eerste-
maal, met den eersten *November*, om den tweeden
dag een weynig: daar na, als 't kouder word, ieder
dag; en noch kouder, dagelijks twee- of driemaal, op
dat de *Vorst* niet binnens huys mogt komen door te
dringen; te weeten, 's morgens om zeeven, 's mid-
dags ten een, en 's avonds ontrent ten zes, zeeven, of
agt uren, na tijds gesteltenis. Wanneer nu de Maand
Februarius is aangekomen, word het vuuren weer ver-
minderd, na gelijkmatigheyd dat men 't eerst vermeer-
derd heeft, tot op den agtsten of tienden *Maert*, ont-
rent welke tijd men geheel van het stookken afstaat, en
de Vensteren, bij goed helder Weer, over dag weder-
om opend, op dat ze allenx den Lucht weer gewoon
mogten worden. Dit duurd gemeenlijk tot op den
eersten *April*; wanneer men de gemelde Vensteren
dag en nacht laat openstaan, tot dat ze weer buyten
worden gesteld. Op deeze wijze kan men ze een lange
tijd goed bewaren, en tot een verwonderens-waardige
hoogte doen opschieten.

De *FICUS INDICA MEDIA ET MINOR*, of *mid-
delbare en kleyne Indiaanfche Vijg*, bloeyen niet alleen
ieder jaar, maar geeven ook groene *Vruchten*; doch die
nimmermeer in deeze Gewesten hare rijpheyd bekomen:
worden in de tweede *Zomer* rood-verwig, en vergaan
al langzaam.

De *FICUS INDICA MAJOR LATIFOLIA ET ANGU-
STIFOLIA*, of *grootte breed- en smalgebladerde Indiaan-
sche Vijgeboom*, hebben noyt bij mij, noch (mijns
weetens) ergens anders in deeze *Neederlanden Bloem*
of *Vrucht* gedragen, behalven alleen in 't jaar 1669.,
wanneer ze eenige weynige *Vruchten* en *Bloemen* te voor-
schijn bragten. In warmer Landen geeven ze gewoon-
lijk beyde. Echter worden ze, en dat alleenlijk, aan-
gewonnen en *vermeenigvuldigd* door hare *kluchtrige Bla-
deren*; welke men in hare te zamenvoeging half af-
snijden en half afbreken moet; vermits het afge-
brookene deel veel eerder en bequamer *Wortelen* vat.

Men steekt ieder *Blad* tot ontrent op, of een wey-
nig over de helft, in een grootte Pot, gevuld met de
voor heenen beschreevene aarde, teegens de volle
Maan in de Maand *May*, zonder enig Water daar bij

te doen. Want hoe warmer zij gesteld, en hoe dro-
ger zij gehouden worden, hoe beeter en valster *Wortelen*
zij maken.

Daar uyt groeyen dan, noch dien zelve *Zomer*, een, twee, drie, of ook wel meerder *Bladeren*, niet alleen
boven, maar ook wel ter zijden uyt, onder, of uyt
het midden: welke men al te zamen, om een goede
Plant, of *Boom*, te bekomen, alsze ruym een vinger-
lid zijn uytgewassen, doch eerder niet, zachtjens met
de vingers moet afstoten, behalven een of twee, bo-
ven aan, die men laat zitten. Uyt deeze schieten in
het volgende jaar weer nieuwe voort; en vertonen cyn-
delijk een *wonderbaarlijk Gewas*, bestaande uyt *enkele*
Bladeren: alhoewelze ook, door ouderdom hare ge-
daante verliezende, met'er tijd *bontachtig* worden. Bij
mij zijn ze tot agt, ja neegen voeten hoogte opgeklo-
men, met hout ondersteund, en daar aan vast-gemaakt
zijnde. Want wegens de grootte zwaarte der *Bladeren*
konnen ze gantschelijk niet opgeregt of van zelfs staan-
de blijven: zouden derhalven, zonder dit hulpmiddel,
zich altijd na beneeden buygen, en daar door lichtelijk
gebroken worden.

De *Bladeren* van de *OPUNTIA MAJOR ANGUSTI-
FOLIA*, of *grootte smalgebladerde Indiaanfche Vijgeboom*,
zijn doorgaans niet meer als een voet, wat meer of min-
der, lang; een vinger, duym, of daar ontrent dik,
boven een hand, of ook wel meerder, breed; gaande
na het midden een weynig inwaarts; zoo dat ze daar ten
naasten bij de gedaante van een *Hert* vertoonen: doch
onder is de breedste van niet meer dan twee vingers;
ook zomtijds, door hare smalte, gelijk als geheel rond.
De verwe is Gras-groen, een weynig blinkende, en *Bladeren*.
rondom voorzien met eenige verheevne kleyne *Knop-
jens*; beneeden-waarts dichter, als na boven of in het
midden, bij malkander gesteld. Waar uyt tamelijk lan-
ge, dunne, en zeer scharpe witte *Doornjens* voort-
schieten: ook hier en daar te voorschijn worden ge-
bragt de jonge *Bladertjens*; eerst uytkomende de bruy-
nverwige en een weynig ruygachtige dikke *Knopjens*, be-
staande uyt kleyne, langwerpige, en voor spits toegaan-
de *Bladertjens*, hebbende de gedaante van een smal
Huyslook; doch daar na, als het *Blad* toeneemt,
hoe langer hoe kleyner, ook dan groen-verwiger wor-
dende.

Daar teegens zijn de *Bladeren* van de *OPUNTIA* *Grootte*
five FICUS INDICA MAJOR LATIFOLIA, of *grootte*
breedgebladerde Indiaanfche Vijgeboom, wel de helft
grootter, dikker, en onder zoo wel als boven bree-
der; doch van de zelve gedaante, verwe, en ook met
doornen voorzien.

K R A C H T E N .

DE *Bladeren* van de *Indiaanfche Vijg*, of *Ficus Durantas*
Indica, door-gefneden, en warm gemaakt; *hist. Plant.*
dan op de *Vorst* gelegd, helpt en verlicht de gee-
ne, die in de zelve *gequetst* zijn; of, 't zij door vallen of
door slagen, een of meer *Ribben gebrooken* hebben.
neemt ook wech de brand der *Bloedvinnen* en meer
andere *hitzige Gezwellen*, en alle *vuurigheyd*. Verzacht
daarenboven de *smerten aller Leeden*.

Het uytgeparfte *Zap* der *Bladeren* in en op de
Wonden en *onde Zeeren* gedaan, verkoeld, en geneest
de zelve.

De *Vruchten* bekomen in deeze Landen noyt hare *Plin l. 21.*
rijpheyd; doch in hare geboorte-plaatzen zijn ze zeer
lieflijk en aangenaam van smaak: worden derhalven
van de Inwoonders zeer begeerlijk gegeten. Het
Zap verwd niet alleen de handen der geene dieze
gebruyken, maar geeft ook het *Water der Blaas* een
Bloedroode verwe, doch zonder eenige ongeleegent-
heyd der eeters.

INDIAANSCH
DOORNAPPEL.Een won-
derbaarlijk
Gewas.

Namen.

Grond.

Hoedanig-
beyde in
de Zomeren in de
Winter,
waar te
neemen ;

en verrigt.

Vruchten.

Bloemen.

En een zeldzaam en wonderbaarlijk Gewas, zijnde veel-hoekig; rond, gelijk als uyt veele Bladeren (van verve en substantie eens Indiaanschen Vijgs, genoemd OPUNTIA, of FICUS INDICA, waar van in 't bovenstaande Hoofdstuk is gehandelt) te zaam-gegroeid, en in 't ronde konstig begaafd met zeer veel scharpe Stars-wijze voortkomende Doornen; ook plat op de aarde leggende. Is ontrent twee voeten en een vierendeel in 't ronde dik, boven wat smaller, en aldaar stomp-rond toelopende. De hoogte is van ontrent agt vingeren breedte. Is voorzien met tamelijk sterke Wortelen, van onder uyt haar ligchaam voortschietende. Werd in het Neederlandsch genoemd INDIAANSCH DOORNAPPEL: in 't Latijn POMUM SPINOSUM OPUNTIATUM; ook van zommige geheeten ECHINO-MELOCACTOS; van de Italianen POMO SPINOSO OPUNTIATO.

Zij bemind een zandige goede aarde, met een weynig Mol der verrotte Boom-bladeren en een-jarige kleyn-gewreevene Hoenderdrek doormengd; een warme, vrije, wel-geleegene plaats; voor koude Oosten- en Noorde-winden genoegzaam beschut. Is zeer teeder van aart, en kan de lucht deezer Neederlanden niet wel verdragen.

Werd derhalven met een wassende Maan van May in een Pot geplant, en, zoo wel in de Zomer als in den Herfst, voor veel Reegen gewagt. Kan op geenreley wijze koude nagten of Rijp uytstaen, ook na den vijftienden September niet de alderminste vochtigheid lijden. Moet ter dier oorzaak in 't laatste deezer Maand binnens huys werden gebracht op een bequame plaats; en om hoog gesteld; op datze door de opene Vensteren tot den twintigsten van October, of daar ontrent, niet alleen de lucht, maar ook de Zonnestralen mogt genieten; en na dien tijd de warmte des vuurs door een yzeren Oven: eerst om den tweeden, vervolgens ieder dag daar in stokende; maar als 't kouder werd, dagelijks twee- of driemalen; te weeten, 's morgens om zeven, 's middags om een, en 's avonds ten zes of zeven uren. Als nu de Vorst voorbij, en de lucht wat zagter geworden is, doet men in 't laatste van Maert de Vensteren bij dag een weynig open, doch geenzins 's nagts; om haar allenxen weer aan de lucht te doen gewennen; daar na warmer geworden, zet menze ook 's nagt op. Doch niet voor in 't laatste van April, of 't begin van May, met een aangename lucht en zoete Reegen (vermitsze dan droog is, en door de geheele Winter geen water heeft mogen genieten) weer buyten de Zonnestralen voorgefeld; dan noch wel gewagt, en voorzichtig gedekt voor koude nagten en hayrige winden.

Deeze zeer beziens-waardige Plant, op zoodanig een wijze als nu gezegt is gequeekt en waargenomen, is bij mij drie jaren lang goed gebleeven, doch verging in 't vierde, door een onverwagte verrotting van onder. Had in deeze koude Gewesten noyt Bloem te voorschijn gebracht, veel min Frucht, of Zaad (waar door ze alleenlijk kan vermenigvuldigd werden) onaan gezien deeze, Anno 1654. nieuwelijks uyt America gebracht, en mij door den Schipper HENRIK BARENDZ vereerd, was verciert met twee Vruchten (de voor-gedagte Indiaansche Vijgen niet ongelijk) ook met half verdorvene Bloemen, gelijk de hier neevens-gaande FIGUUR genoegzaam aanwijst. De verve was niet geel, gelijk die van de gemelde Indiaansche Vijg, maar roodachtig. Doch de eene Frucht, welke de grootste was, had zijne Bloem verloren, en was van binnen met Zaad gevuld.

KRACHTEN.

DE Indiaansche Doornappel, of Pomum Spinosum Deugden Opuntiatum, is verkoelende van aart. In stukken gesneden, en gelegd op de Roos, op alle hitzige Wonden, en vuyle Gezwellen, ook aan vuurige Apostematien, neemt de brand daar van wech; zuuyverd en geneest ze.

Een Drachma der gedroogde Wortel gepulverizeert, des of het uytgeparfte Zap met Rhijnsche Wijn ingenoemen, is goed voor het Gravel, en een hittige Leeverschappels. Neemt wech de brand der Nieren, van de Blaas, en doet gemakkelijk wateren.

't Gemelde Zap verdrijft ook de roodheid des Aangezijs, desgelijks de Puysten en Vlekken van 't zelfve, daar op gestreeken zijnde. Daarenboven de roodheid en blanwe plekken der Oogen.

RUERKRUYD.

Emeeneljk in 't Neederlandsch zoo genoemd volgens 't Hoogduytsche woord sprong des RUHR en ROT RUHRKRAUT, zoo veel als Loop- en Roodeloop-kruid, wijl 't zonderling zeer teegens deeze Quaal werd gepreezen. In het Latijn geheeten FILAGO IMPIA (om dat hare jonge Bloemen hoger dan de oude opschieten, en de zelve verdrukken) ook CENTUNCULUS: in Italiaansch GNAPHALIO, FILAGO, en CARTAFILAGO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vier onderscheydene soorten; namentlijk,

I. FILAGO MAJOR, of groot Ruerkruid. II. FILAGA MINOR, of kleyn Ruerkruid. III. MINIMA, of alderkleynste. IV. FILAGO LUSITANICA, of Portugalsch Ruerkruid: al te zamen van even dezelve Bouwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige en matig gemestte grond: een vrije, luchtige, wel-geleegene plaats, en weynig water.

Blijven niet meer dan eene Zomer in 't leeven. Geeven voor de Winter volkomen Zaad, en werden dan door een kleyn Rijp van 't leeven beroofd. Moeten derhalven in elk Voorjaar, met een wassende Maan van Maert of April, na geleentheid van de bequaamheid des tijds, op nieuws werden gezayd, nauwlijks een stroo-breed diep; hol en luchtig. Hier door konnen ze alleenlijk aangewonnen werden. Dikmaal komen ze uyt haar neer-gevallene Zaad genoeg van zels voort. Zie hier bij na het Hoofdstuk van GNAPHALIMUM.

KRACHTEN.

Ruerkruid, of Filago, is verdrogende, en een Aart. weynig te zamen-trekkende van aart.

In Wijn gezoden, en daar van 's morgens, Fuchf. eenige dagen agter malkander, een Roemertje gedronken, slopt alle Buylloop, 't rood Melizoen, en de onnatuurlijke Vlaeden der Vrouwsperfonen.

Het Kruid gestoten, vierentwintig uren lang in Oly Lobell. gestouwt; dan gezoden, en op de blanw-geestene en sol. 566. geslagene plekken gelegd, geneest dezelve.

Het uytgeparfte Zap met Wijn en Melk vermengd, Plin. li. en daar mee gegorgeld, is goed voor de Squinantie en andere Keel-gezwellen.

Het gedistilleerde Water deezer Plant werd zeer goed gehouden tegens de Kanker in de Borsten; da- gelijks een doek daar in nat gemaakt, en op de quaal gelegd.

Het Poeder der gedroogde Bladeren, of de Bladeren gedroogd, gestoten,

Hijf. Pl.
fol. 214.geftoten; dan op oude Zweeringen en vuyle opene gaten
gelegd, of geftroyd, word zeer gepreezen.zelve avond; de Doctor 's anderendaags 'smorgens on-
trent ten negen uren in groote ellende de Geest gaf.Voor-
beeld.

CCXX HOOFDSTUK.

FILIPENDULA.

Namen.

Us genoemd in 't Latijn, Italiaansch,
en Neederlandsch; doch in deze laast-
gemelde Taal ook wel ROODE STEEN-
BREEK, werd in 't Fransch al mee
FILIPENDULE geheeten; in 't Hoog-
duytsch ROT STEINRECH.

Vijf on-
derfchey-
dene soor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vijf bijzonde-
re soorten; namentlijk:

Grond.

I. FILIPENDULA OFFICINARUM VULGARIS, of
OENANTHE, gemeene Filipendula, in alle Apotheekers
Winkelen gebruykelyk. II. ANGUSTIFOLIA, of met
smalle Bladeren. III. MONTANA, of Berg-filipen-
dula. IV. FILIPENDULA BULBOSA LUSITANICA,
of Portugalsche Filipendula met een Bol-wortel. V. FI-
LIPENDULA VIROSA, of OENANTHE APII FOLIO
VENENOSA, of vergiftige Filipendula. Al te zamen
zijn ze van dezelve Bonwing en Waarneeming.

Bloem.
Zaad.

Zij beminnen een gemeene, goede, zandige, wel-
gemeste grond: een warme, vrije, wel-geleegene
plaats, en tamelijk veel Reegen. Vergaan niet haastig,
maar blijven eenige jaren lang in 't leeven. Konnen ook
reedelijk wel koude verdragen, neevens allerley andere
ongeleegentheeden der Winter. Bloeyen zeer aardig en
vermakelijk; doch geeven niet anders, als bij goede,
drooge, warme Zomers, rijp Zaad.

Aanwin-
ning.

't Welk met een wassende Maan van April, of ook
wel van October, in een Pot aan de aarde werd bevolen.
Hier door werden ze aangewonnen en vermeenigvuldigd:
dan ook noch door hare aangegroeyde Jongen, welke
men met de zelve Aprilsche Maan van de oude afneemt,
en verplant.

KRACHTEN.

Durant.
Hijf. Pl.
fol. 188.

DE gemeene Filipendula, of Filipendula Officina-
rum vulgaris, is verwarmende en verdrogende
in den tweeden Graad; maar de Wortel in den
derden: daarenboven openende, afvagende, en een
weynig te zamen-trekkende van aart.

De Wortelen en Bladeren in Wijn gezoden, en daar
van gedronken; of een Drachma van de gedroogde
Wortel met Wijn ingenomen, of in eenige Spijzen ge-
nutrigd, helpt de geene, welke zwaarlijk haar Water
kennen maken. Is goed teegens de koude Pis, de val-
lende Siekte, Hoofd-suijmeling, Colijk, Buik-krim-
ping, en Engborstigheid. Versterkt de Maag: neemt de
Windten uyt dezelve weg: drijft verwonderlijk af de
Steen, 't Graveel, alle slijmerigheid uyt de Blaas;
ook de Nageboorte. Geneest allerley gebreken, wel-
ke haren oorsprong nemen uyt koude of vochtigheid;
desgelijks de Geelzugt.

De Filipendula Virosa, ook genoemd Oenanthe Apii
folio Venenosa, of Filipendula met Bladeren van Eppe,
of Peeterselie, is zeer quaadaardig en schadelijk. Al-
leenlijk een stukje van de Wortel gegeten, of de Bla-
deren in eenige Spijze gebruykt, brengen den Mensch
terstond om 't leeven; gelijk de ervarentheyd dikmaal
heeft geleerd; en daar van noch onlangs geleeden een
Voorbeeld is gezien.

Zeeker Doctor in de Geneeskunst, en een Chirurgijn
in 't jaar 1677, binnen 's Gravenhaag bij geval in een
Thyn komende, en deze Plant voor een soort van
Peeterselie anziende, wilden de kracht en werking daar
van onderzoeken. Sneeden derhalven elk een stukje
van de Wortel; knauwden ze, en aten ze op. Dit be-
quam haar zulker wijs, dat de Chirurgijn noch dien

Giftig-
heid der
Filipendula
met
Bladeren
van Pee-
terselie,
en be-
klaaglijk

CCXXI HOOFDSTUK.

WATER-
FILIPENDULA.

Iet alleen dus in het Neederlandsch, Namen:
maar ook WATER-OENANTHE ge-
noemd. In het Latijn en Italiaansch
FILIPENDULA AQUATICA, of OE-
NANTHE PALUSTIS. Is een meede-
soort van de voorgaande.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee bijzon-
dere geslachten, te weeten:

I. OENANTHE PALUSTRIS TENUIFOLIA, of
Water-filipendula met smalle Bladeren. II. OENAN-
THE AQUATICA APII FOLIO, of Water-filipendula
met kleyne Bladeren, als van Peeterselie; doch die van
de Cicuta, of doller Kervel, veel gelijker; echter niet
zoo groot, en gemeenlijk bleeker van verwe. Schiet
met een tamelijk-dikke, ronde, uyt den bleek-groenen
blauwachtige, en van binnen holle Steel op ter hoogte
van twee, drie, ook wel van vier voeten, na geleegent-
heid dat de aarde wel gebouwd en gemest is; ook na dat
't veel of weynig reegend. Deze Steel verdeeld zich bo-
ven in veele zijde-takjens, aardig in 't ronde geschikt;
waar aan voort-komen kleyne Bloemtjens, kroons-wijze
veelvoudig, en daar na een rond, bleek Zaad. Beyde dee-
ze soorten zijn van eenereley Bonwing en Waarneeming.

Twee on-
derfchey-
dene soor-
ten.Beschrij-
ving der
Oenanthe
met Bla-
deren van
Peeterselie.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, luch-
tige en vet-gemeste grond: een wel-geleegene plaats,
en veel water. Konnen, ter oorzaak van haren har-
den aart, sterke Vorst, en allerley ongeleegentheeden
der Winter uytstaen. Blijven eenige jaren lang in het
leeven. Geeven ieder Zomer Bloemen, doch zelden
rijp Zaad.

Bloemen.
Zaad.

Werden echter genoegzaam aangewonnen en vermee-
nigvuldigd door hare aangegroeyde Jongen; welke men
met een wassende Maan in April van de oude afneemt,
en verplant.

Aanwin-
ning.

KRACHTEN.

DE Filipendula Aquatica, of Water-filipendula, is
verwarmende en verdrogende in den eersten
Graad.

Zoo wel de Wortelen als de Bladeren in Wijn ge-
kookt, en daar van 's morgens, eenige dagen agter
malkander, een Roemertje gedronken, doet gemak-
kelijk Water lossen. Drijft het Graveel voort: verwekt
de Maandstonden: jaagt de doode Vrucht, en de Na-
geboorte af.

Label. l. t.
fol. 894.

CCXXII HOOFDSTUK.

WILDE HANEKAM.

IN het Neederlandsch niet alleen dus, Namen:
maar ook van zommige RATELEN
geheeten. In 't Latijn CRISTA GAL-
LI, of ook ALECTOROLOPHOS, en
in 't Hoogduytsch RODEL.

Hier van zijn mij in haren aart twee bijzondere
soorten bekend; namentlijk:

Twee bij-
zondere
soorten.

I. CRISTA GALLI FLORE LUTEO, of
wilde Hanekam met een geel Bloem. II. CRISTA
GALLINACEA FLORE PURPUREO, of wil-
de Hanekam met een purpure Bloem; die ook van veele
werd genoemd FISTULARIA, en PEDICULARIS.

Oo

Zijn

Zijn beyde niet van eenen de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Wilde Hanekam met een geele Bloem. Het CRISTA GALLI FLORE LUTEO, of *wilde Hanekam met een geele Bloem*, bemind uyt eygener aart een dorre, magere, en zandige plaats. De *Wortel* moet gedurig in 't donker zijn door een altijd blijvende schaduw van een niet hoog wassend Gras: kan anders, geerne groeyende in een opene en luchtige plaats, de hitte der Zon niet verdragen. Blijft niet langer als eene Zomer in 't leeven. Liefst zoo wel veel Water, als groote droogte. Geeft tegens of in den *Herfst* rijp *Zaad*, en versterft daar mee. Word derhalven in ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert*, weer gezayd, niet diep, in de voor-gemelde grond. Komt ook, door het neergevallene *Zaad*, van zelfs overvloedig genoeg op. Hier door kunnen ze *vermeenigvuldigd* worden.

Wilde Hanekam met een purpure Bloem. Het FISTULARIA, of CRISTA GALLI FLORE PURPUREO, dat is, *wilde Hanekam met een purpure Bloem*, bemind een slegte, gemeene, ongemeste, zandige, doch liever een luchtige, holle, vochtige, veenige grond. De *Wortel* wil gedurig omschaduw zijn met natachtig Mos, of kleyn Gras; op datze door de heere Zonnestralen niet beroofd mogt worden van hare natuurlijke vochtigheid. Door het gemelde middel blijftze in een goede staat. Maar deeze belommering, en ook aarde, missende, moetze binnen weynig tijds vergaan, gelijk men lichtelijk kan bemerken, wanneer men ze met een goede klomp aarde uytgraafde, en in een goede grond verplant. Bemind ook een opene, luchtige, wel-geleegene plaats, maar gantsch geen vettigheid. Blijft twee, of ook drie jaren in 't leeven. Kan seld *koude*, en alle andere ongeleegentheden der *Winter* verdragen. *Bloeyd* in 't tweede jaar: geeft in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*, en versterft daar mee.

Aanwinning. Moet derhalven, op de voorgemelde tijd, en met de genoemde Maan, of ook in *October*, in een Pot, niet diep, ieder jaar weer gezayd worden. Komt ook, door 't neergevallene *Zaad*, van zelfs genoeg op, en word deezer wijs *aangevonden*.

K R A C H T E N .

Aart. **D**E *wilde Hanekam met een geele Bloem*, of *Crista Galli flore luteo*, is verkoelende en verdrogende, ook een weynig te zamentrekkende van aart.

Loel. l. 1. fol. 626. Het *Zaad* gestoten, en in de *Oogen* gedaan, of het gestotene *Zaad* met Rozewater gemengt, en op de *Oogen* gelegd; gelijk sommige willen, neemt der zelve gebreken, ook de roodigheyd en vuurigheyd wech. De *Hoenderen* te eeten gegeven, maakt haar zeer moedig om te vegten.

Dod. l. 18. c. 27. De *wilde Hanekam met purpure Bloemen*, of *Crista Galli flore purpureo*, anders *Fistularia*, ook koud, droog, en te zamentrekkende van aart, gekookt in sterke Fransche Wijn, en daar van gedronken, geneest de *Fistelen*, of *lopende Gat*, ook allerley holle en onzuivere zeeren. Stopt daarenboven alle *Vloeden* des Ligchaams, en doet de *Maandstonden* ophouden.

Het *Zaad* sijn gestoten, gepulverizeert, en in de *Oogen* gedaan, maakt de zelve helder en klaar; 't *Gezicht* versterkende.

Taber. l. 2. c. 85. Als dit *Gewas* van de *Beeften* word gegeten, doet het *Luyzen* op hare huyd groeyen, waar van daan het ook de naam van *Pedicularis*, of *Luydkruyd* heeft bekomen.

FLUWEELEBLOEM.

DUs in 't *Neederlandsch*, en dan ook Namen noch TUNISBLOEM geheeten. In 't *Latijn* FLOS TUNETANUS, of FLOS AFRICANUS, om datze eerst in deeze Landen is gebragt uyt TUNIS in AFRICA. In 't *Hoogduytsch* INDIANISCHE BLUM, of ook INDIANISCHE NAGELEIN: in 't *Fransch* OEILLETT D'INDE: in het *Italiaansch* FIORE AFRICANO, ook GAROFANO INDIANO.

Hier van zijn mij in haren aart verscheydene soorten *verschey-* bekend, van welke de *grootste* met de naam van FLOS dene soor- AFRICANUS, of *Africaansche Bloem*, de *kleynste* met tien. dien van FLOS TUNETANUS, of *Tunis Bloem*, onderscheyden worden; namentlijk:

I. FLOS AFRICANUS MAJOR FLORE AUREO PLENO, of *grootte Fluweel-*, anders *Africaansche dubbele Bloem*, met een goud-geele verwe. II. FLORE LUTEO PLENO, of met een gemeene geele dubbele Bloem. III. FLORE PLENO ODORATO, of met een welriekende dubbele Bloem. IV. FLORE PLENO FISTULOSO, of met een dubbele Bloem, welker Bladeren boven breed-rond, en geheel hol zijn, na de gedaante van *Trompetten*, *Fluyten*, of *Orgelpijpen*: 't geen een aardige aanschouwing geeft. V. FLORE SIMPLICI, of met een enkele gemeene Bloem. VI. FLORE SIMPLICI FISTULOSA, Van wel- of met een enkele Bloem, gesteld als *Orgelpijpen*. Voorts: VII. FLOS TUNETANUS FLORE LUTEO PLENO, of tienderley worden aangewee- enkele geele Fluweel-, anders *Tunisbloem*, welke men ook heeft gegeven de naam van FLOS AFRICANUS MINOR, of *kleyne Africaansche Bloem*. VIII. FLOS TUNETANUS FLORE E LUTEO ROBESCENTE PLENO MAJORE, of *grootte geel en roode dubbele Tunisbloem*. IX. E LUTEO ROBESCENTE PLENO MINORE, of *dubbele kleyne geel- en rood bonte Tunisbloem*. X. FLORE SIMPLICI, of met een enkele Bloem. Van welke die met de enkele Bloemen wech geworpen, en alleen de dubbele, als de schoonste, gehouden worden, om *Zaad* van te winnen. Al deeze soorten zijn van eenen de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

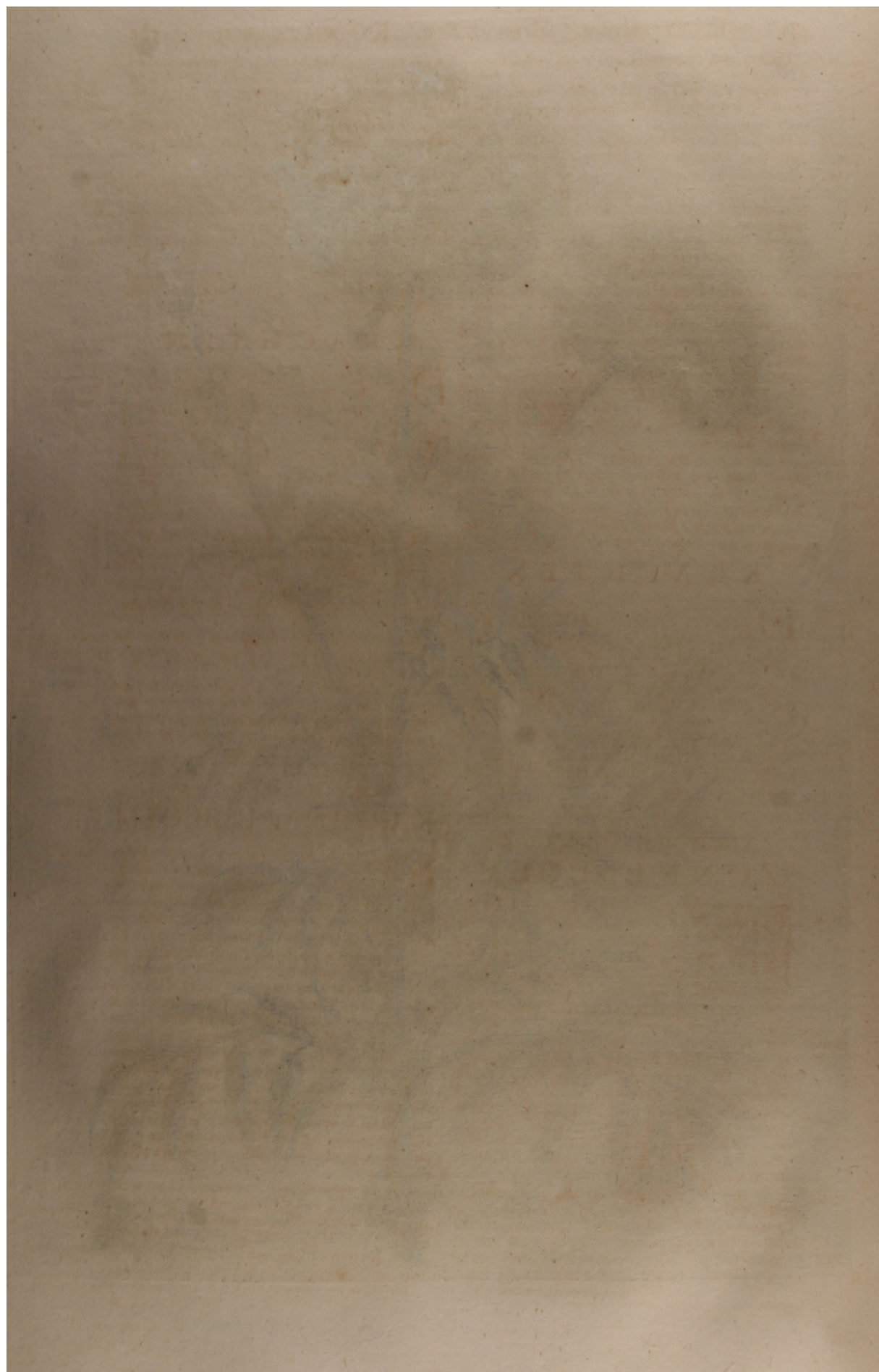
Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, met Wat voor twee-jarige Paerde- en Koeyemist wel-voorzien grond: een grond zij beminnen. een warme, vrije, genoeg ter Zon gelegeene plaats, en veel Reegen. Blijven niet meer dan eene Zomer in het leeven. *Bloeyen* de meeste tijd door zeer schoon: geven tegens de *Winter* volkomen rijp *Zaad*, en worden dan door een kleyne *Rijp* van 't leeven beroofd. Moeten derhalven met een volle Maan van *Maert* op *Aanwin-* nieuws, zeer hol en luchtig, niet diep, gezayd zijn, ning. op datze, opgekomen zijnde, mogen blijven staan. Moeten anders opgenomen, en alsze de hoogte van ruym een vingerlid hebben gekreegen, met een volle Maan verplant, en terstond met een weynig water begoten worden.

Het beste *Zaad* word gewonnen van een dubbele *Hoe men* *Hertbloem*, welkers *Plant* van onder af tot aan de *het beste* bovenste top word opgesnoeyd; zoo dat'er ten hoogsten *Zaad* niet meer als vier of vijf *Knoppen* of *Bloemen* aan blij- *moet win-* ven. Van deeze is de middelste de alderbeste, en het *nen.* *Zaad* daar van bevind men zeer krachtig. Eevenwel komen'er uyt voort beyde enkele- en dubbele *Bloemen*. Het onderscheyd kan men bemerken, als de *Knop* zich een weynig geopend heeft. Want als men'er dan in ziet, word men gewaar, of *puntige Knoppens*, of zulke, die van binnen hol als *Orgelpijpen* zijn. Deeze geven *dubbele*, maar de eerst-gemelde *punt-knoppens*, *enkele Bloemen*; welke men daar uyt neemt, en verwerpt. De andere snoeyd men dan op, gelijk alreeds gezegt is, om dies te sterker *Zaad* en heerlijke *Bloemen* daar van te mogen winnen.

Dit

F. aurantiacum -

van deze
soorten.

Dit kan zeer bequamenlijk geschieden in het FLOS AFRICANUS MAJOR, of de groote *Africaansche Fluweelbloem*: maar het FLOS TUNETANUS, niet zoo regt om hoog wassende, kan zoo gevoeglijk niet gecultiveert worden.

Aanmerk-
lijkheid.

Het is ook aanmerkenswaardig, dat, of schoon de *Tunisiebloem* zoo wild, en in veel meer Takken als de *Africaansche Bloem* voorschiet, zij evenwel zoo weynig enkele Bloemen te voorschijn brengt. Het is wel zoo, dat hare eerste Bloemen op eene spruyt haar dikmaal geheel enkel vertonen; maar daar na tweevoudig, ook eyndelijk zoo dubbel en schoon, dat men de zelve niet zonder verwondering kan aanschouwen.

Waarschou-
wing.

Voorts, als de Bloemen van al deze soorten, inzonderheid van het FLOS AFRICANUS, of de *Africaansche Fluweelbloem*, volkomen opengegaan zijn, moet men haar wel nauw voor veel Reegen wagten: want vermitsze de zelve niet kunnen verdragen, zoo zou daar door lichtelijk al haar Zaad vertotten, en verlooren gaan. Het zou derhalven niet ongeraadzaam zijn, een, twee, of drie van deze soorten, ieder bijzonder, in Potten te zetten, om haar, wanneer'er te veel vochtigheid valt, onder een dak, of binnens huys te kunnen brengen.

Verplan-
ting.

Zij laten zich ook verplanten, zelfs alsze in volle Bloem staan; doch eerst moet men ze wel te dege met water begieten, op dat de aarde dies te beeter aan hare Wortel mogt blijven hangen, wanneer men ze verzet. Dit gedaan zijnde, moeten ze weer begoten, en een dag zes of agt voor der Zonnenhitte bewaard worden.

K R A C H T E N .

Camerar.
l. 4. c. 61.
Dod. lib. 8.
cap. 12.

DE Fluweelbloem, of FLOS AFRICANUS, is verwarmende, verdrogende, doorsnijdende, afvaggende, openende, dunmakende van aart; daarenboven zeer giftig, zoo wel in zijne Bladeren, als Bloemen, Wortelen en Zaad. Want het dood beyde Menschen en Beesten, welke daar van gegeten, of in eenige spijzen iets daar van in het lijf gekreegen hebben.

Durantes
hist. Plant.
fol. 200.

Ieder heeft zich derhalven voor dit Gewas wel zorgvuldig te wachten; te meer noch, vermits alleenlijk de uytwendige reuk de Harssen bezwaard, en Hoofdpijn veroorzaakt.

CCXXIV H O O F D S T U K .

Z O N N E B L O E M .

Namen.

En wonderlijk en schoon Gewas, dus in het *Neederlandsch* genoemd: in het *Latijn* CRYSANthemum PERUVIANUM, anders FLOS SOLIS: in 't *Hoogduysch* SONNENBLUM: in 't *Italiaansch* FIOR DEL SOLE.

Vijf ver-
anderlijke
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vijf bijzondere soorten te weeten:

I. FLOS SOLIS MAXIMUS, of *aldergrooſte Zonnebloem*. II. OVALI FORMA, of *met een langwerpige Bloem*. III. SURRECTUS, of *regt om hoog ſtaande Zonnebloem*. IV. PROLIFER SEMINE ALBO, of *Zonnebloem met Kindertjens, en wit Zaad*. V. FLOS SOLIS PROLIFER SEMINE NIGRO, of *Zonnebloem met jonge Kindertjens, anders kleyne Bloemen, en zwart Zaad*. Al te zamen zijn ze van cencerley Bouwing en Waarneeming.

Grond.

Zij beminnen een gemeene, goede, welgemeste, op nieuws omgeworpene aarde: een genoegzaam ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Schieten in eene Zomer op ter hoogte van agt, tien, of twaalf voeten: blijven ook niet langer in 't leeven. Geeven een bezienswaardige Bloem; en in den Herfst rijp Zaad;

Zaad.

't welk, wegens de lieflijke smaak, van de Vogelen zeer begeerd word. Men moet het ter dier oorzaak op de Stam niet vergeeten, maar bij tijds winnen. Na de rijpwording des Zaads vergaanze. Moeten derhalven met een volle Maan van Maert of April weer op nieuws gezaayd, en alleen hier door vermeergerd worden.

Het FLOS SOLIS SURRECTUS, of de *regt op na den Heemel ſtaande Zonnebloem*, geefte elk jaar geen rijp Zaad, maar, warm gesteld zijnde, alleen bij heete Zomers. Is sterker van Gewas, en grooter van Bladeren, als de andere soorten. Het Zaad is ook niet gelijk dat van de andere, maar langer; niet zoo breed; grijs, of wit-grauw van verwe; niet onaangenaam verciert met drie regt-doorlopende uyt den zwarten blauwachtige Streepen.

Aanwin-
ning.

Regt op
na den
Heemel
ſtaande
Zonne-
bloem.

K R A C H T E N .

DE Bladeren van Zonnebloem, of FLOS SOLIS, noch mals en teeder zijnde, afgeplukt met hare Steeltjens; gezuiverd van hare hayrigheid en wolligheid, gekookt; daar na met langzaam vuur gestoofd; voorts met Zout, Oly, Nagelen en Foely bestrooyd, dan gegeten, oordeeld men zeer goed voor de Maag. Geeven ook goed voedzel, en verwekken Bisslapiens-lust.

Het onderſte van de Bloemen genuttigd gelijk Articiokken, is zeer gezond.

De geele Bladeren der Bloemen in een Salade gegeten, verquikken het Hert, en verdrijven de klopping van 't zelve.

De Gom, welke vloeyd uyt de gebrokene Steel, is goed tot geneezing van Wonden, en voor de gebreken der Nieren.

Het gedistilleerde Water der Bloemen in de Oogen gedaan, neemt daar van wech de donkerheid, de vlekken, en maakt een helder Gezicht.

Een Drachma van het Zaad, 't welk zeer lieflijk van smaak is, met Wijn gebruykt, is goed teegens 't Graueel; verjaagt de pijn der Nieren en der Blaas; doet ook gemakkelijk Water lossen.

CCXXV H O O F D S T U K .

K A R D I N A A L S B L O E M .

Et dien naam in 't *Neederlandsch* genoemd, wegens hare verwonderenswaardige hooge schoone verwe; die van de kleeding der Kardinalen niet alleen verre overtreffende, maar ook de oogen der aanschouwers door hare wonderbaarlijke weerschiynende glantsch krachtig verblindende, of verdovende; inzonderheid wanneer de Zon helder licht van zich geeft. Word in het *Latijn* geheeten FLOS CARDINALIS, of TRACHELIUM AMERICANUM: in 't *Italiaansch* TRACHELIO AMERICANO, of ook FIOR DI CARDINALE.

Zij valt teeder van aart. Bemind een goede, gantsch Grondzandige aarde, met een weynig twee-jarige kleyn-geweevene Paardemist, en het Mol van verrotte Boombladeren doormengt: een opene, warme, welgeleegene, zoo lief als een schaduwachtige plaats, en matige, niet te veel vochtigheid. Geeft ieder Zomer Bloemen, maar in deze Gewesten noyt eenig volkomen rijp Zaad.

Uyt een dunne witte Veezelwortel schiet ze in deze Landen twee, zomtijds ook wel drie voeten hoog op. Krijgt aangenaam-groen-blinkende Bladeren, leggende in 't ronde plat op de aarde, de eene boven de andere. De buytenste zijn gemeenlijk een vinger lang; ruym een vinger breed; doch doorgaans de een langer

Namen.

Wortel.

Gedaante der Bladeren. en breeder als de andere: de inwendige korter en smal-
ler; echter al te zamen in het midden breedst. Gaan
voor spits toe. Zijn aan de randen een weynig stomp
getand, en gelijk als gefronst: onder bleeker van verwe
als boven: van binnen gevuld met een melkachtig Zap:
in 't midden begaafd met veele schoone Aderen, voort-
schietende uyt een regt-doorgaande Ader.

Steel. Uyt haar middenste Hert groeyd een Steel opwaarts,
tamelijk dik, bleek-groen-verwig, rond, van binnen
hol; met veele hoeken en Streepen, ook met een inwen-
dig wit Zap voorzien: waar aan de bladeren in 't ron-
de zitten, veelvoudig in getal; ook veel langer en bree-
der, als de voorgemelde. Op wiens bovenste top
(desgelijks van de ter zijden uyttschietende Schenten
tusschen de Bladertjens) de Bloemen, Ays-wijze bo-
ven malkander te zaamgevoegd, te voorschijn komen.

Andere Bladeren. Van onder af gaan ze eerst op, en zoo vervolgens na bo-
ven toe. Wonderlijk is ieder op een Steelte gesteld.

Bloemen; en derzelver gestalte. Zijn een lid van een vinger lang, onder breedst. Be-
staan uyt vijf lange, hol gestelde, twee opstaande en
drie hangende smalle, vuurig-hoog-roode, zeer schoone
Bladeren. Uyt welker midden voortschiet een op-
staande Hoofstje, sierlijk blauw van couleur, en als een
Vogelbek een weynig krom-gebogen. Welke al te
zamen haren oorspronk hebben genomen uyt een kleyn
groen Knopje, met vijf lange, smalle, voor spits toe-
gaande groene Bladertjens versierd. Als men ze eeni-
ge weynige dagen geopend heeft gezien, vergaan ze in
haar zelven.

Hardheyd. Verdraagt zomtijds, ja dikmaal, buyten blijvende,
doch op een zeer zandige warme plaats, de koude der
Winter. Maar als 'er veele Reegenen vallen, verrot ze lich-
telijk. Is derhalven goed, dat men 'er gedurig iets van
in een Pot beware: de zelve in het begin van October
(boven droog zijnde) binnens huys brenge, op een
zeer luchtige plaats, waar in niet, als bij vriezend Weer,
door een yzeren Oven word gevuurd: de geheele Win-
ter over haar met niet 't minste Water begiete; ook
niet weer buyten de Zonnestralen voorstelle, voor in 't
laatste van Maart, of het begin van April, met een
zoete Lucht en Reegen: dan noch eenenwel haar zorg-
vuldig dekke en voorzichtig wachte voor koude nagten,
sehrle Winden; inzonderheyd een sehrle Lucht; ster-
ke, ook te veel Zon, en te veel vochtigheyd; want hier
door gaan ze lichtelijk verloren.

Op wat voor een wijze zij alleenlijk. Als de Bloemen vergaan, en de Steel boven begint
te verderven, word ze een halve vinger boven de aarde
afgesneden. Dan krijgt ze bij de Wortel weer nieuwe
Schenten, welke van zelfs Wortelen vatten. Deze neemt
men met een wassende Maan van Augustus, September
of April zoetjens af, en men verplant ze. Alleenlijk
hier door konnen ze aangewonnen en vermeenigvuldigd
worden. Ondertusschen houde ik de Herfst voor de
bequaamste tijd der verplanting. Men moet ook wel
toezien, dat de Steel, in hare volle kracht staande,
niet worde afgesneden, anders zou de geheele Plant
geraken in gevaar van te zullen versterven.

konnen aangewonnen worden. Het gebeurd ook wel, dat de Steel, noch ten hal-
ven groen zijnde, met een wassende Maan in een Pot
worden gestoken; op een schaduwachtige plaats gesteld,
en met matige vochtigheyd onderhouden: waar door ze
zomtijds Wortelen bekomen.

K R A C H T E N .

Aart. D E Bladeren en Wortelen deezer Plant zijn matig
verkoelende, en een weynig te zamentrekkende
van aart.

Waar toe dienlig. In Wijn, Melk, of Water gezoden, en daar meê
georgeld, of t'elkens een Roemertje vol daar van ge-
dronken, is goed voor de zweeringen des Monds, der
Amandelen, en alle andere ongeleegentheeden in de
Keel. Doed ook de Melk in der Vrouwen Borsten
vermeerderen. Verfrischt en versterkt de Maag: ver-

wekt eetenslust, en strijd teegens allerley slag van
vergift.

Het uytgeparfste Melk-zap deezer Plant, of het in de ge-
gedistilleerde Water der zelve, maakt een klaar en zuy-
ver vel; neemt 'er van wech alle onreynigheyd, sproe-
telen en vlekken, als men het Aangezicht daar meê
wascht.

CCXXVI H O O F D S T U K .

BLOEM des LYDENS.

F ook in het Neederlandsch genoemt Verschey-
PASSIEBLOEM, om dat in deeze zeer de nameu.
schoone en beziens-waardige Bloem
zouden te vinden zijn verscheydene
teekenen of afbeeldingen van het Lijden
onzes Zaligmakers, volgens 't getuy-
genis van NICOLAUS MONARDES. Word in 't La-
tijn geheeten CLEMATIS PASSIFLORA; CLEMATIS
FLORE ROSEO PUNCTATO; GRANADILLA; MARA-
COT, en FLOS PASSIONIS. In 't Hoogduytsch PAS-
SIONBLUME: in 't Fransch FLEUR DU PASSION; en
in 't Italiaansch FIOR DEL PASSIONE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden zes Zes on-
onderscheydene soorten; namentlijk: derschey-
dene soor-
ten.

I. CLEMATIS PASSIFLORA HEDERACEA FLORE
LUTEO, of geele Bloem des Lijdens met Bladeren van
Klim. II. TRIFOLIA FLORE ROSEO PUNCTATO, of drie-
gebladerde Bloem des Lijdens, ontrent van de verwe
en grootte eener Roos, met purple Streepen. III. TRI-
FOLIA FLORE PURPUREO, of drie-bladerige Bloem
des Lijdens met donker-purpur gestipte Bloemen. IV.
PENTAPHYLLEA FLORE CŒRULEO PUNCTATO, of
vijf-gebladerde Bloem des Lijdens, met een blauwe
verwe en stippen voorzign. V. CLEMATIS PASSIO-
NALIS FLORE CAMPANULATO, of Bloem des Lijdens
op de wijze van een Klokje. VI. CLEMATIS PASSI-
FLORA PENTAPHYLLEA TENUIFOLIA, of vijf-smal-
gebladerde Bloem des Lijdens met een schoone Heemels-
blauwen purple couleur. Al te zamen zijn ze van eenen
de zelve Bonwing en Waarneeming.

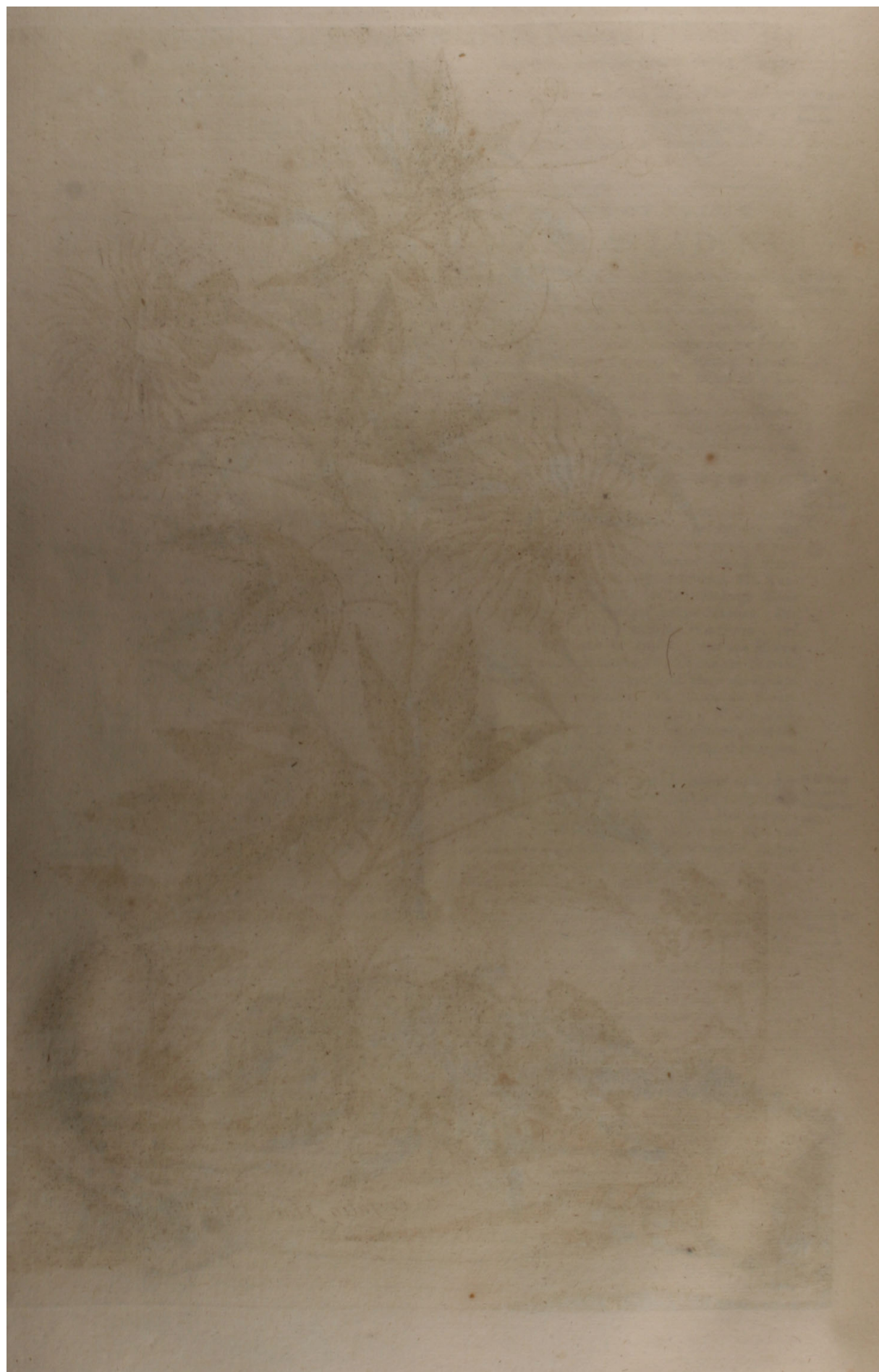
Zij beminnen een goede, gantich zandige aarde, daar Wat voor
geen zoutigheyd bij gevonden word; met matige twee- een aarde
jarige Paardemist, Hoenderdrek, en 't Mol uyt ver- zij bemin-
dorvene Boomen, of in plaats van dit met Mol van nen.
verrotte Boombladeren doormengt; een opene, lucht-
ge, warme, vrije, welgeleegene plaats, en niet te veel
Water in de Zomertijd; ook weynig in het Voorjaar,
op dat de Wortelen niet mogten verrotten.

Zijn van naturen lang-leevende; echter teeder van Hoe in de
aart. Konnen niet veel koude Herfst-reegenen, Rijk, Winter
of eenige Vorst verdragen. Moeten derhalven, in Pot- waar te
ten staande, en boven droog geworden zijnde, in het nemen.
laatste van September, of het begin van October, na
dat de Jaarstijd min of meer bequaam is, binnens
huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in
niet anders als bij vriezend Weer word gevuurd door
een Kachel. Gedurende de geheele Winter mag men
ze niet de alderminste druppel water geeven: ook niet
voor in April, met een aangename Lucht en zoete Ree-
gen, weer buyten stellen.

In deeze koude Gewesten konnen ze niet anders dan Aanwin-
door hare Wortelen aangewonnen en vermeenigvuldigd ning, en
worden. Welke men ieder Voorjaar, of, 't geen be- wat daar
ontrent
ter is, om 't tweede, opneemen, van al hare verrot- te doen
ting zuyveren, van malkanderen afscheyden; met een staat.
wassende Maan van April in Potten, gevuld met de
voorbefchreevene grond, verplanten; daar boven op,
ter hoogte van ontrent een kleyne vinger, enkel Zand
stroyen; de zelve daar op plat of vlak, en niet regt-
neergaande, in het bovenste van de Pot leggen, en dan
weer met louter Zand bedekken moet; daar over een
weynig

Cardinalis alba.

weynig aarde stroyende. Dus blijvenze daar in veel gezonder en zuiverder, als anders. Doch vermits ze met haar nieuwe *Scheutjens* niet voor in het laatste van *May*, of 't begin van *Junius*, voor den dag komen, zoo moet menze in dien tijd wel voorzichtig bewaren voor veel vochtigheid, wijlze die niet verdragen mogen, voor datze te deegen aan 't wassen, en een vinger lang opgeschoten zijn, zonder gevaar van verrotting.

Bloemen. Zij groeyen in eene *Zomer* op gemeenlijk ter hoogte van twee of drie voeten; doch moeten altijd aan een bijgestelde stok vast-gemaakt worden, vermits ze zich van haar zelven bezwaarlijk kunnen opregten en over-eynd houden. Geeven in *Augustus* en *September* wonderlijke *Bloemen*, aardig en vermaaklijk te zien. Niet langer als vierentwintig uren durenze. Meest den tijd gaan ze schielijk regt op den middag open. Deeze vallen zelden af; maar zich weer toe sluytende, verderven al langzaam in haar zelven. Waar uyt dan

Vruchten. bij goede warme *Zomers* kleynen *Vruchten* voortkomen, welke ik meenigmaal heb gehad, van de grootte eens Okkernoots, doch zonder eenig *Zaad* daar in.

De *CLEMATIS PASSIFLORA HEDERACEA FLORE LUTEA*, of *geele Bloem des Lijdens*, met *Bladeren van Veyl*, doch niet wel zoo groot, heeft de dikste en meeste *Wortelen*, wit-verwig, zoo wel binnen als buyten. Deeze *Bladeren* zijn twee vinger-leeden; wat meer of minder lang; een vinger-lid breed: in drieën gesneden, doch niet diep: helder-groen, doch lichtelijk geel wordende: dun van aart; niet lang van *Steel*, en voorzien met vele schoone *Aderen*. Tusschen de gemelde *Bladeren* aan beyde de zijden der *Steel* komen voort, op tamelijk lange en teedere *Steeltjens*, langwerpigeronde, boven stomp toegaande, onder platte, en met vele *Ribben* of *Streepen* vercierte *Knopjens*; welke haar regte grootte verkreegen hebbende, schielijk opengaan, en dan vertoont zich de *Bloem*.

Deeze is uyt den groenen geel-verwig: onder voorzien met tien *Bladertjens*, van welke vijf bleek-geel, de andere vijf wat grooter, en onder groen zijn. In 't midden ziet men vele draadjen; en een dubbele cirkel, als een *Kroon*; waar uyt voortkomt een ronde *Colonne*, boven verciert met een rond *Knopje*. Onder welke zich vertoonen vijf langwerpige *Afhangzeltjens* (gelijk men in de *Lelien* ziet), doch boven drie opstaande draadjen, met kleynen ronde *Knopjens* daar op, van grootte gelijk de *Spelde*-hoofdjen, groen-verwig; aardig afbeeldende de gestalte van kleynen *Spijkkerrjens*.

Aart van deeze soort. Deeze soort verdraagt, ja begeert veel meer Water, als eenige van al de andere. Wast gemeenlijk vijf, zes, en meerder voeten hoog. Krijgt ook dikmaal *Bladeren* met een schoon vermaaklijk geel, gelijk goud, aan hare kanten verciert: inzonderheid alsze, wanneerze in 't *Voorjaar* beginnen uyt te lopen, worden gesteld op een niet al te luchtige plaats, en genoegzaam onderhouden met lau-gemaakt Reegen-water. Doch noyt komt'er in deeze Landen eenige *Vrucht* van.

Aanmerking. Zij verliezen alle 's *Winters* haar loof. De *Steelen* worden ook met'er tijd slap en krachteloos. Echter snijdt men de zelve niet af voor in 't *Voorjaar*, tot aan de *Wortel* toe; op dat ze, al langzaamlijk drogende, de *Wortelen* dies te meer kracht mogten laten; welkedan uyt de *Steelen* 't *Zap* na zich trekken.

De *CLEMATIS PASSIFLORA TRIFOLIA FLORE ROSEA PUNCTATA*, of *drie gebladerde Bloem des Lijdens met purpure stippelen*, ontrent van verve en grootte als een *Roos*, brengt grooter *Bladeren* voort als de vorige soort; ook dieper in drieën gesneden; doch niet van malkander gescheiden; en alzoo (gelijk eenige meenen) de drie-voudigheid des eenen waarachtigen *Gods* afbeeldende: waar van 't middenste het grootste is, ontrent een vinger-lid breed; en ieder tot aan de

Steel toe ontrent een kleynen vinger lang; al te zamen voor spits toegaande; donker-groen van verve; hardachtig van aart; stijf staande; drie vingeren-breedte de een boven de andere aan de *Steel* uytspuytende; aan hare randen, die gemeenlijk rood zijn, een weynig rond gezaagd, en met vele schoone doorlopende *Aderen* van binnen voorzien: onder elk *Blad* aan de *Steel* (welke boven na de *Zon* gekeerd rondachtig, onder bleek-groen is), word men gewaar twee groene *Knopjens*, beteekenende *dobbel-steenen*, in welke men zomtijds, als'er de *Zon* op schijnd, *zwarte stipeltjens* ziet.

Tusschen deeze *Bladeren* komt te voorschijn een dunne, ronde *Steel*, ruym een halve vinger lang; ook omgedrayde *Bandekens*, waar meêze haar vast maken, en zelfs oprichten. Op deeze *Steel* zit een *Knop*, gelijk een *Kelk*, een lid van een vinger lang; en ontrent een duym dik. Noch niet open zijnde, isze bleek-groen van verve, vijf-hoekig-rond, en boven als met vijf *Hoorntjens* voorzien, regt-opstaande, en rood, als in *Bloed* gedoopt, na veeler meening te kennen geevende de vijf *Wonden* onzes Heeren *JESU CHRISTI*. Hier onder ziet men drie kleynen *Bladertjens*, vertoonende de gestalte van een *Hert*. Aan ieder hangen twee kleynen blinkende *Knopjens*; als *Oogjens*; welke ik, en meer andere met mij, dikmaal met verwondering gezien hebben met een helder water beladen, als *schreyende Hert*en afbeeldende.

Als deeze *Knop*, of *Kelk*, zijne grootheyd heeft verkreegen, gaat ze schielijk, regt op de middag open; en dan word de *Bloem* van binnen gezien, hebbende de grootte eener *Roos* in 't ronde; onder begaast met tien *Bladeren*; waar van de vijf onderste, daar de gemelde vijf *roode stippelen* op zitten, van binnen wit, van buyten groen; de andere vijf geheel wit zijn, beteekenende de *zuiveren linnen Doek*, waar in de Heere *CHRISTUS* gelegd is. Op welke daar na volgt een dubbele rij van honderd en tzeftig *ronde draden*, wonderlijk aardig in 't ronde gesteld; waar van zommige voor wat dik, als met een *Knop*, en met ontelbare *purpure* als *bloedige stippelen* voorzien zijn; voorstellende de *geefzel*, met welke de *Heyland* gellagen wierd. In welker midden men ziet een dubbele kleynen ronde *Cirkel*, ook met *bloedige purpure stippelen* zeer schoon begaast, gelijk een de *Heeren Kroon*. Daar na volgt een *witte plaats*, in welker midden een wit *Steeltje*, gelijk een *Colonne* staat, te kennen geevende de *Pilaar*, waar aan de Heere gebonden was. Op de zelve vertoont zich een groene, ronde, kleynen en ruyge *Knop*, welke de *Vrucht* word, en gantsch eygentlijk een *Spongie* voorsteld. Onder deeze zijn vijf korte en dikachtige *Steeltjens*, uyt den groenen-geel, en voorzien met donkere *purpure stippelen*; waar aan geel *Afhangzeltjens*, als in de witte *Lelien*, zich met *Hamers* vergelijkende, zomtijds neerwaarts hangen. Boven op de *Spongie* komen voort drie *Nagelen*, ook wel vier; zijnde dan gesteld gelijk een *Kruys*, onder dun, en boven voorzien met een dik en breed hoofd, gelijk een *Spijker*; ook onder wit (gelijk de *Nagelen*, zoo verre de zelve in 't hout van het *Kruys* staken) daar teegens boven tot aan de *Hoofden* met *bloedige stippelen* geverwd, vertoonende de *Nagelen*, voor zoo veel zij in de handen en voeten *CHRISTI* hebben gegaan.

Deeze *wonderlijke Bloem*, niet lang open gestaan hebbende, riekt zeer lieflijk. De *Muggen* en *Vliegen* zaamen zich daar op zettende, speelen'er zeer vrolijk met hare *Vleugelen* en voeten op; willen'er ook nauwelijks van afscheyden. Zelden duurdze langer als vierentwintig uren; maar gedurig komen weer nieuwe op; waar na de geurigheyd van de vorige gantsch wech is, die in teegendeel stinken als een dood Aas. Valt niet af, maar sluyt zich weer toe, en verdord in haar zelven. Echter komt dachten uyt de zelve voort een zeer lieflijke *Vrucht*, alle kranke Liederen aangenaam. 't Welk zich uytstrekt tot een

wonderlijk-aanmerkelijke gelijkenis, te weeten, dat alle, die den HEERE opregtelijk vreezen, door 't Lijden, Sterven, Begrafenis en Wederopstanding des Heeren CHRISTI uyt den stinkenden grave, een volkomene *Vrucht* ter eeuwigcr zaligheyd word voortgebracht, of door de liefde Gods gegeven is.

Vijf-bladerige Bloem des Lijdens. De CLEMATIS PASSIFLORA PENTAPHYLLEA FLORE CŒRULEO PUNCTATO, of *vijf-bladerige Bloem des Lijdens*, met een *schoone blauw-geftipte Bloem*, groeyd gantschelijk op de zelve wijze; desgelijks aan een bijgestelde stok met hare omwindende *Bandkens* zich opwaarts houdende, en alzo vastmakende. Doch de *Bladeren* zijn een vinger lang; ook zoo breed; in vijf deelen *gesneden*; waar van de onderste de kleinste, de middenste de grootste en breedste zijn: niet voor, gelijk de andere, spits, maar geheel rond toegaande: in het midden met twee insnijdzelen, of ingesneene punten, ook met veel doorlopende *Adertjens* voorzien.

Bloem. De *Bloem* is van de zelve grootte, met wit, rood, blauw en incarnaat wonderlijk-schoon door malkander gestippeld, en doorlopen; doch de *Nagelen* en *Colonne* zijn kleynere en teederder; maar niet de *Spongie*, noch ook de afhangende *Hamertjens*, welke een weynig langer van *Steeltjens* zijn.

Bloem des Lijdens na de gestalte van een Klokje. De CLEMATIS PASSIONALIS FLORE CAMPANULATO, of *Bloem des Lijdens na de gestalte van een Klokje*, heeft ook *Bladeren* van de genoemde grootte, in vijf deelen diep *ingesneden* (gelijk de voorheenen gemelde drie-gebladerde met een *purpure gestippelde Roosbloem*) doch al te zamen voor spits toegaande; waar van het middenste het grootste, en de onderste gemeenlijk de kleinste zijn.

Beschrijving van de zelve. De *Bloem*, hebbende de gedaante van een boven openstaande kleynere *Klok*, en de grootte van ontrent een halve Rijksdaler in 't ronde, is van buyten met eenige teedere *Adertjens* doorlopen: boven met witte en roode kleynere *Draadjens* aan de randen gelijk als geboord, en van binnen voorzien met vijf witte regt-opstaande *Spierjens* of *Hamertjens* met geele *Tongetjens*; uyt wiens midden ook voortkomt een *Pilaar*, *Spongie*, of *Knop*, waar op drie *Nageltjens* met kleynere ronde *Hoofdjens*, niet, of zeer zelden, boven de rand van de *Bloem* uytsteekende, worden gezien. Schielijk vergaat de zelve, op de wijze der andere, en geeft in deeze Gewesten noyt eenige *Vrucht*.

Smal-gebladerde Bloem des Lijdens. De CLEMATIS PASSIFLORA PENTAPHYLLEA ANGUSTIFOLIA, of *smal-gebladerde Bloem des Lijdens*, met een *schoone Heemels-blauwe en purpure verve*, schiet in deeze *Neederlandsche Gewesten* in een *Zomer* met een, twee, en ook meer *Scheuten*, tien, twaalf, veertien, en zestien voeten hoogte, uyt een altijd-blijvende, wit-verwige, zeer zoet van smaak zijnde, ook een weynig te zamentrekkende, en zeer teedere, hayrige, veelvoudige *Veezelwortel*, alle haren oorsprong neemende uyt een korte en tamelijk dikke. **Wortel.** Deeze *Scheuten* zijn rond, na gelegentheid van haren ouderdom dik; onder donker-rood, doch daar na groen, met donker-roode strepen of *Ruggetjens* voorzien; van binnen wit-achtig; gemeenlijk regt-opklommende, en zich niet drayende; ook niet, gelijk die van de andere, in de *Winter* vergaande, maar blijvende, en uyt de zelve oude alleen *Bloemen* voortbrengende.

Bladeren. Aan de meer-gemelde *Scheuten* groeyen, twee, drie, of ook wel vier vingeren-breedte boven malkander, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, bevallijke *Bladeren*; in de *Mond* geknauwd wordende lieflijk van smaak, en van een te zamentrekkende kracht; boven donker-groen-verwig, doch onder bleeker. Van welke de eerst-voortkomende in drie, daar na in vier, cyndelijk de meeste in vijf zeer diep *ingesneden*, en verre van malkander gestelde deelen zijn gescheyden. Blijven echter onder aan de *Steel* aan malkander gehegt.

Van deeze is het middenste *Blad* het langste; gemeenlijk hebbende de lengte van vijf vingeren breed: de breedte is van een kleynere vinger, wat meer of minder. De twee andere volgende zijn een weynig smaller en korter; de twee overige ziet men de kleinste; doch al te zamen zich wat krommende; ook inwendig hol, en met opstaande randen, geuts-wijze gesteld, hangende. Aan de punten gaan ze stomp of rond toe. Aan de randen zijn ze effen en slegt, doch daar verciert met een kleyn rood *Boordzeltje*; en in het midden van ieder gescheyden deel met een heldere regt-doorlopende grote *Ader*, waar uyt veel andere zeer teedere, boven geheel als uyt den bleeken doorluchtig of helder, onder roodachtig, aan de randen halfmaans-wijze rond, op de manier van het *Lepathum*, of *Patich*, in malkander vloeijende, voortschieten. Rusten op korte, steevige, uyt den groenen bruyn-verwige *Steeltjens*. In 't midden tusschen het *Blad* en de regt-opgaande *Steel* hebben ze twee kleynere bruyn-roode *Knopjens*, als *Wratjens*: aan wiens *Fondament* twee andere kleynere *Bladertjens* voortspruyten, de voornaamste *Steel*, haar in het ronde teegens en over malkander drayende, omhelzende: zoo dat men meent, deeze twee *Bladertjens*, verciert met een roode rand, en aldaar ook met twee en drie kleynere *Tandjens* begaafd, maar een rond *Blaadje* te zijn.

Tusschen welke, en al de *Steele* der *Bladeren* (eerst *Bandjens*, groen zijnde, daar na bruyn-rood wordende) *Draadjens* of *Bandjens* voortschieten: die aan de bijgestelde stok zich zoo aardig weeten te drayen, en vast te houden, dat door dit middel de geheele *Struyk* opgerigt staat, en blijft staan: welke anders zou neervallen, en langs de aarde moeten kruipen.

Aan de jonge *Scheuten* der oude, of jarige *Steele*, *Knoppen* komen te voorschijn groote en sterke *Knoppen*, rustende op een ronde groene *Steel*, ontrent een vinger lang. Onder zijn ze meer als een duym dik, doch boven dunner; rond, en aan 't onderste gedeelte voorzien met drie groote, breede, voor-rond-toegaande, aan de randen zomtijds wat rosachtige, en met verscheyden *Adertjens* begaafde *Bladertjens*, welke de *Knop* onder gelijk als omhelzen. Die zich schielijk, en gemeenlijk op het heetste van den dag, open doende, een zeer groote, schoone, lieflijk-riekende *Bloem* vertoont, in de ronde zoo groot als een *Roos*. Heeft tien *Bladeren*, van welke de vijf uytwendigste buyten aangenaam groen-verwig, meer als een vingerlid lang, en met witte randen verciert: doch binnen gantsch wit zijn; onder breed, voor smaller; cyndigende in een spits punt, en in 't midden, ten halven na de punt, met een hooge *Streep rug-wijze* voorzien. Op de voorste punten ziet men een teeder en bleek-verwig *Stipje*, op de wijze van een *Doorn*. De andere vijf inwendige *Bladeren* zijn van de zelve gedaante, doch slegter zonder *Spierjens*, teeder van aart, zacht in 't aanraken, en gantsch wit. Aan welker *Fondamenten* na binnen in 't ronde veel digt aan malkander gevoegde ronde, plat-neergeleyde, een vingerbreed lang zijnde *Draadjens* groeyen, zeer schoon; voor aan helder-blauw, daar na verciert met een breede witte *Ring*, en dan zeer donker-purpur-verwig; hebbende in 't midden een witte *Kring*; van een zeer bevallijke aanschouwing; zijnde tusschen twee zulke over schoone verwen gesteld gelijk een *Parel* in *Goud*.

Na de zelve volgt een ronde *Kroon*, bestaande uyt van de gedaante zwart-roode kleynere *Nopjens*; waar na men al wederom ziet een geheel witte *Ring*: daar op weer zeer aardig in 't ronde een regt-opstaande *Kroon*, welke bestaat uyt roodachtige donker-purpur-verwige *Draadjens*, een half stroobreed lang. Daar na volgt een schoon, breed wit *Veld*, en in het midden van 't zelve een uyt den groenen wit hol opstaande *Huyse*; zich boven verdeelende in vijf smalle bleek-groene *Bladertjens*; aan welke gezien worden breede en tamelijk-lange *Afhang-zeltjens*, der zeer schoone Bloemen;

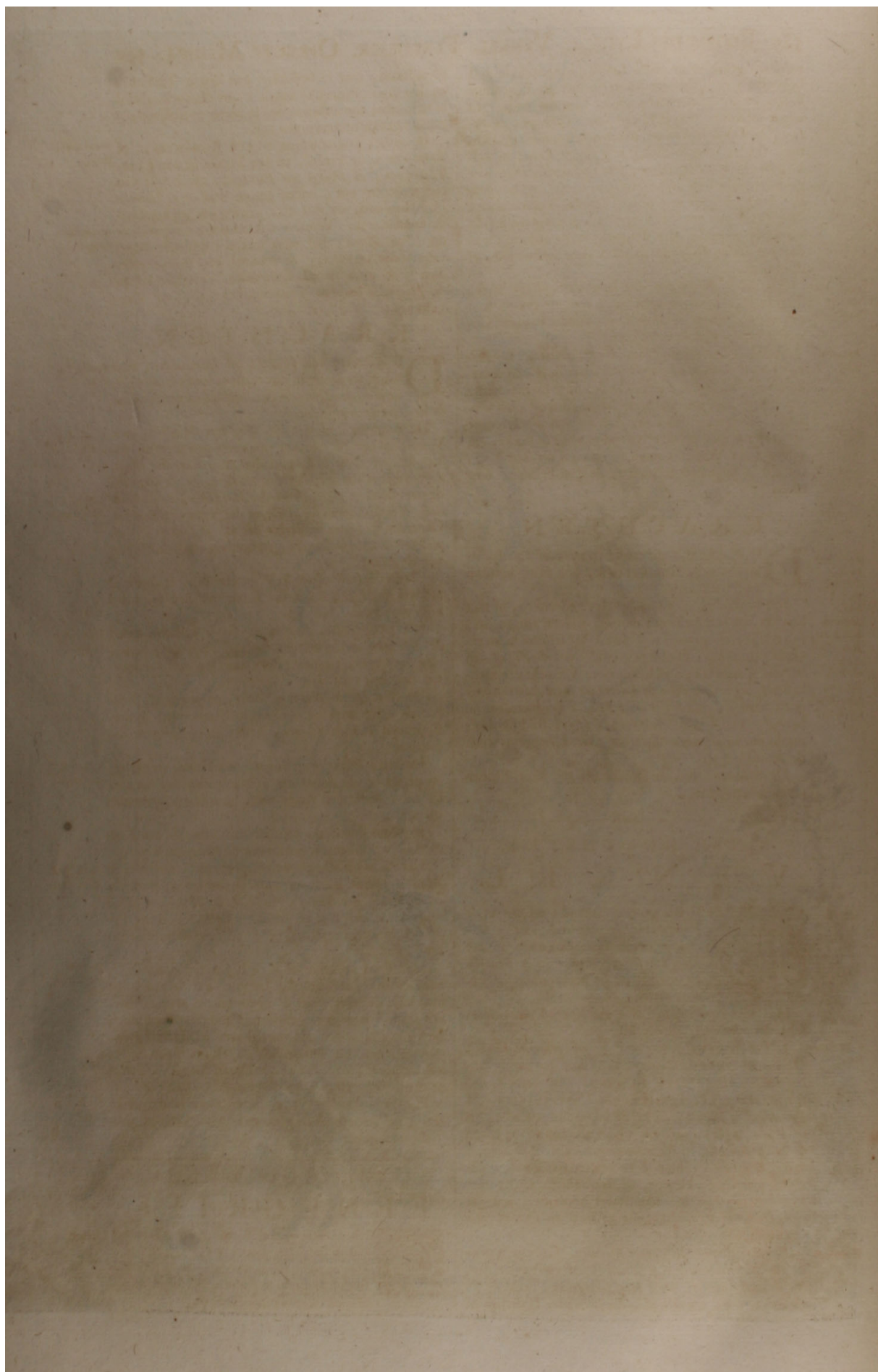
CLEMATIS PASSIFLORAPENTAPHYLEA FLORE CÆRULEO PUNCTATO.

zeltjens, gelijk in de witte Lelien, hangende elk in 't bijzonder; in 't midden voorzien met een inwendige streep, en op verscheydene wijzen haar drayende. In wiens middelste is gesteld een witte Colonne, of Pilaar, hebbende boven een ovaals-wijze ronde, geelachtige, slegte, en gantschelijk niet ruyge Knop; in welke groeyen drie Nageltjens, niet opstaande, maar haar geheel tusschen de Afschanseltjens neerwaarts buygende: boven begaaf met platte, donker-leever-verwige Hoofdjens; met een klein ingedrukt Streepje ten halven verciert; en onder met donker-purpure Stippjens; van daar tot aan de Hoofdjens is de couleur zwart-rood, of donker-purpur.

doch hier
zonder
Vruchten.
Als deeze Bloem een dag lang opengestaan heeft, sluytze hare Bladeren weer toe, verderft dus in haar zelven, en valt op de aarde neer, zonder in deeze Gewesten eenige Vrucht na te laten.

Aanwin-
ning
Word echter genoegzaam aangewonnen en vermeerderd door de aangegroeyde, uyt de Wortel voortkomende jonge Schentjens; welke men in het laatste van April met een wassende Maan afneemt, en verplant. Dergelijks ook door stukken van afgesneden Stielen, die men op de zelve tijd in een Pot steekt, van genoegzaam Water voorziet, en zes weeken lang, tot dat ze beginnen te wassen, de Zon-bestraling onttrekt.

K R A C H T E N .

P. de Cies-
ea hist.
Peruan.
part. 1.
c. 28.
Monard.
hist. Simp.
Nov. Orb.
c. 66.
G. Piso
lib. fac.
Simp. Bras.
l. 4. c. 73.
DE Vrucht van dit aardig Gewas, of Flos Passio-
nis, is aangenaam van reuk, ook matig kouden
vocht van aart.

Het inwendige Zap van de zelve gedronken, of met Zuyker tot een Syroop gekookt, is zeer aangenaam, smaakelijk, en gezond, al wierd het schoon in overvloed gebruykt. Is ook begeerlijk voor de Maag, en bezwaard de zelve gantschelijk niet. Verwekt een zachte Stoelgang: verfrist de Koortzige menschen; is zeer goed voor de geene die met hitzige krankheeden zijn bezogt. Versterkt daarenboven 't Hert; stillt de dorst; maakt etenslust; vervolijkt het gemoed, en neemt wech de brand van de Maag.

De Bloemen; ook de Schellen der Vruchten, hebben eenen de zelve kragt.

CCXXVII HOOFDSTUK.

V E N K E L .

Namen.
Y elk genoeg bekend, en dus in 't
Nederlandsch genoemd. In 't La-
tijn geheeten FENICULUM: in het
Hoogduitsch FENKEL: in 't Fransch
FENOIL; en in het Italiaansch FI-
NOCCHIO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vier onder-
scheydene soorten; namentlijk:

I. FENICULUM VULGARE, of gemeene Venkel.
II. FOLIO PURPURASCENTE, of met een purpurach-
tig Loof. III. DULCE ROMANUM, of zoete Room-
sche Venkel. IV. FENICULUM LUSITANICUM, of
Portugalsche Venkel, zijnde de schoonste van alle, en
de teederste van Bladeren. Niet alle zijn ze van eenen
de zelve Bonwing en Waarneeming.

Grond.
Zij beminnen echter al te zamen een goede, ge-
meene, zandige, kleyige, of steenachtige aarde, met
matig twee-jarige Paardemist wel voorzien: een ge-
noegzaam ter Zon geleegene plaats, en niet te veel
vochtigheid.

Bloemen.
Krijgen de tweede Zomer Bloemen. Geeven in goe-
de jaren volkomen rijp Zaad, en versterven dan.
Verdragen ongeerne vele Herfst-reegenen, sterke Vorst,
en andere ongeleegentheeden der Winter. Is derhalven

geraadzaam, haar te bedekken met droog Turfmul,
en daar boven Pannen te leggen, om de vochtigheid
af te keeren; zoo zullen ze dies te beeter overblijven, en
minder gevaar onderworpen zijn.

Doch het FENICULUM DULCE ROMANUM, of Waarne-
Roomche zoete Venkel, en het FENICULUM LUSI-
TANICUM, of Venkel uyt Portugal, als beyde van
een teederder aart, willen geerne 's Winters binnens
huys bewaard, en met zeer weynig vochtigheid on-
derhouden zijn. Worden ook alleenlijk aangewonnen Aanwin-
door haar Zaad; het welk met een wassende Maan
van Maert of April, niet boven een stroo-breedte
diep, de aarde word aanbevolen. Zie hier bij na
de Hoofdstukken van VARRENS-VENKEL, en ZEE-
VENKEL.

K R A C H T E N .

DE Bladeren van Venkel, of Faniculum, zijn
warm en droog in den eersten; maar 't Zaad en
de Wortel droog in den eersten, en verwarmen-
de in den tweeden graad.

De Bladeren, of ook het Zap uyt de zelve, met
Wijn, in een Moesje, of op eenige andere wijze ge-
bruykt, verzachten de pijn der Nieren en der Blaas.
Zetten het Water af. Verdrijven de Steen, 't Graveel,
de overvloedige vochtigheid der Harssen, en de Win-
den. Vermeerderen de Melk in der Vrouwen Borsten.
Geneezen de beet en steeken der giftige Dieren. Ver-
wekken de Maandstonden, en neemen wech de Walging
van de Maag.

Even deeze Bladeren in Wijn gezoden, en daar mee
bestreken de gebreeken der heymelijke Leeden, word
voor zeer goed gehouden.

Het uytgeparfste Zap in de Ovren gedaan, dood
de Wormen in de zelve. Neemt wech de scheeme-
ring der Oogen, en maakt een klaar Gezicht, van buy-
ten opgelegd, of daar in gedrupt.

De Wortelen in Water gekookt, en gegeten, heb-
ben de zelve werking. Openen daarenboven de ver-
stoptheid van de Liever, Milt, en het geheele In-
gewand.

De zelve Wortelen gestoten, met Honig vermengt,
en gelegd op de beet en der dulle Honden, na dat men
de zelve eerst met Azijn heeft gezuyverd, geneezen
de zelve.

In Wijn gezoden, en daar van zomtijds een Roe-
mertje gedronken, is goed voor de Waterzuchtige.

Het Zaad op allerley wijzen gebruykt, versterkt de
Maag, neemt wech de walging der zelve: verzacht
de krimpung des Buiks: verdrijft de Winden: strijd
tegens het vergif; versterkt en scharpt ook het Ge-
zicht; inzonderheid het Zap van de Stielen, dus be-
reyd zijnde:

Men snijdt de zelve af in 't begin van den Herfst,
twee of drie hand-breedte hoog boven de aarde, en
men vult de zelve (niet de afgesnedenen, maar die blij-
ven staan) weer met gestotene Candy-zuyker; doch
men moet ze boven wel toe dekken. Dit dus vier-
twintig uren lang gestaan hebbende, snijdt men de ge-
vulde korte Stielen tot aan de Wortel toe af. Dit Nat
bewaard men, en men doet het in de Oogen.

Het gedistilleerde Water deezer Plant is dergelijks
zeer goed teegen al de genoemde gebreeken, als men
't dikmaal gebruykt.

CCXXVIII HOOFDSTUK.

F E N E G R I E K .

P het Nederlandsch dus genoemd. In 't Namen
Latijn geheeten FENUM GRÆCUM: in 't
Hoogduitsch BOCKSHORN: in 't Fransch
FENEGREC: in 't Italiaansch FIENGRECO,
of ook CORNA DI BECCO.

Geerne

- Grond.** Geerne groeyd deeze *Plant* in een goede, zandige, wel-omgiffteene en vet-gemefte grond. Bemind een opene, vrije plaats, en veel water.
- Zaad.** Blijft niet langer dan eene Zomer in 't leeven. Bloeyd in de Maand van *Julius*: geeft in *September* rijp *Zaad*, en vergaat dan van zelfs.
- Aanwinning.** Moet derhalven met een wassende Maan van *April* op nieuws, niet diep, weer gezayd werden, wijl men ze alleen hier door kan *vermeenigvuldigen*.

KRACHTEN.

- Deugden.** **D**E Bladeren van *Fenegriek*, of *Fennum Gracum*, groen zijnde, gestoten, met Edik vermengd, en dan op *verzwoorne*, ook *gezwollene Leeden* gelegd, doet aan dezelve veel goeds, zoo tot verzachting als geneezing.
- Tragus lib. 2. cap. 4.* Eeven deeze Bladeren in Wijn gezoden, gelijk ook 't *Zaad*, en daar van gedronken, drijft uyt het *Gedarmte* wech alle vuyle en *stinkende slijmerigheyd* in de perzonen, welke met een *Bloedgang* zijn beladen.
- Galen. l. 1. de Alim. fac. c. 25. Simp. Med. 8. Label. l. 2. fol. 50.* Het *Zaad*, droog in den eersten, en warm in den tweeden Graad, gezoden, of anders een tijd lang in water geweykt, daar na uytgeparst, en de daar uyt komende Oly of Melk op 't Hoofd gestreeken, reynigt het zelve; zuiverd het *Hayr*: neemt wech alle *vlekken* en andere *onreynigheeden* des *aangezigts*. Geneest de *Schurfsigheyd*; desgelijks zoo wel de inwendige als uytwendige *Klieren* en *Hardigheyd*.
- Diase. lib. 2. c. 124. Plin. l. 24. cap. 19.* Het Meel van *Fenegriek-zaad* heeft een verzachtende en verdeelende kracht.
- In Meede gezoden, scheyd, verzacht, en verteerd allerley uytwendige en inwendige *Gezwollenen*, en *ontstekingen*, daar op gelegd zijnde. Met Zalpeeter en Edik vermengd, verzacht een harde *Milt*, en doet ze, te groot zijnde, verminderen, van buyten daar op gedaan.
- Fuchf. Hist. Pl. cap. 311.* Met Zalpeeter alleen vermengd, en op 't *Aangezigt* gestreeken, verdrijft de *Zomer-sproetelen*. Met Oly, of 't water van Rozen gezoden, en gestreeken over 't *Vel*, maakt het zelve zeer *zuiver*, en veroorzaakt een *schoone verwe*. In Water, of Wijn gekookt, met Zuyker of Honig vermengd, is zeer goed voor een *quade*, ook *verouderde Hoest*: desgelijks voor *Zweeringen van de Borst*. Neemt daarenboven wech de *vochtigheeden*, welke op de *Oogen* vallen, als men'er doekjens in nat maakt, en dezelve op 't Voorhoofd legt.
- Egin. lib. 7. cap. 3.* De *Salve*, van eeven 't zelve Meel bereyd zijnde, doet rijp werden en verdwijnen alle *konde Gezwollenen*, en *vuyle Zeeren*.

CCXXIX HOOFDSTUK.

OPREGTE MEDICA.

- Namen.** Erd in 't *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van zommige *BURGUNDISCH* of *BOURGONS HOY*, en *ITALIAANSCH KLAVER* genoemd. In 't *Latijn* geheeten *FœNUM BURGUNDIACUM*, of *MEDICA VERA*, in 't *Fransch* *LUZERNE*, en in 't *Italiaansch* *MEDICA*, of *FIENDI BURGUNDIA*.
- Drie bijzondere soorten.** Hier van zijn mij in haren aart drie bijzondere soorten bekend geworden; namentlijk:
- I.** *MEDICA VERA FLORE PURPUREO*, of *opregte Medica met een purpure Bloem*. **II.** *FLORE LUTEO*, of *met een gele Bloem*. **III.** *MEDICA VERA FLORE LUTEO VIRESCENTE STRIATO*, of *opregte Medica met een uyt den geelen-gestreepte Bloem*. Al te zamen zijze van eeven dezelve *Bonwing* en *Waarneeming*.
- Grond.** Zij beminnen een goede, gemeene, zandige en vet-gemefte grond: een vrije, wel ter Zon geleegene

plaats, en veel water. Zijn van naturen lang leevende. Verdragen sêlle *konde*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter*. Bloeyen ieder *Zomer* een lange tijd, en geeven rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan *Zaad*, van *April*, niet boven een *Stroo-breed* diep, de aarde moet aanbevolen zijn.

Hier door werdenze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*. Maar dan ook noch door hare aangewallene *jonning*. ge *Wortelen*; welke men op dezelve genoemde tijd van de *oude* afneemt en verplant.

Voor de eerstemaal geevenze hare *Bloemen* in 't der-Bloemen. de jaar. Verliezen 's *Winters* wel hare *Bladeren*; doch de *Steele*, groen blijvende, brengen weer nieuwe voort, gelijk de *Wortelen* in ieder *Voorjaar* nieuwe *Scheuten*.

KRACHTEN.

DE *opregte Medica*, of *Fœnum Burgundiacum*, Aart. is verkoelende en verdrogende van aart. Kan *Plin. l. 18. cap. 6.* ook meer dan dertig jaren lang in 't leeven blijven.

De *Bladeren*, desgelijks 't *varfche Zaad*, gestoten, *Durant. Hist. Pl. fol. 279. Label. l. 2. fol. 44.* en op heete *Gezwollenen* gelegd, verkoelen dezelve: geneezen ook de *beeten* en *steeken* van *giftige Dieren*, daar op gedaan zijnde.

De *Oly*, gemaakt uyt deeze *Plant*, op de *Zeenuwen* gestreeken, versterkt dezelve, en neemt ook de *Zeenuwen-beeving* weg.

Het *Zaad* gestoten, en in *Spijzen* gedaan, geeft aan dezelve een aangename geur. Eeven dit *Zaad*, gelijk ook 't *Kruyd* zêlf, in Wijn gekookt, en 's morgens nuchteren een *Roemertje* vol daar van gedronken, is goed teegens 't *Graveel*.

't *Gemelde Kruyd* gedroogd, en de *Paerden* ten *Voe-* *Matth. l. 2. cap. 141.* der gegeeven, doet ze vet worden. Desgelijks ook 't *Slagt-vee*. Doch deeze moeten'er zoo veel niet van eten, wijl het zoo veel *Bloed* en *Melk* maakt, dat ze daar door ligtelijk zouden kunnen verstikken.

CCXXX HOOFDSTUK.

GEMEENE MEDICA.

Eest deeze naam in 't *Neederlandsch*, *Namen*. *Werd* in 't *Latijn* geheeten *MEDICA VULGARIS*, of *MEDICA SYLVESTRIS*, zijnde een meede-soort van de voorgestelde *opregte Medica*: in 't *Italiaansch* *MEDICA SALVATICO*.

Hier van zijn mij in haren aart veel veranderlijke *veele soorten* bekend geworden; als:

I. *MEDICA LUNATA*, of *Medica, met Zaad, de Maan gelijkende*; van zommige ook genoemd *LUNARIA RADIATA*. **II.** *MEDICA MARINA*, of *Zee-medica*. **III.** *ECHINATA*, of *met een steekend Zaad*. **IV.** *AMERICANA*, of *uyt America*. **V.** *COCHLEATA*, of *met een Vrucht als een Slekken-huysje*. **VI.** *SCUTATA*, of *met een Vrucht als een Schild*; en dan noch een goed deel andere. Al te zamen zijn ze van eeven dezelve *Bonwing* en *Waarneeming*, behalven alleen de *MEDICA MARINA*, of *Zee-medica*.

Zij beminnen uyt cygener aart een gemeene, goede, *Grond*. zandige, doch varfch-omgiffteene, en wel-gemefte grond: een opene, luchtige, vrije, wel ter Zon geleegene plaats. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in het leeven: geeven teegens den *Winter* volkomen rijp *Zaad*, *Zaad*, en en vergaan daar mee. Werden derhalven met een wassende Maan van *April* op nieuws, niet diep, gezayd; want alleenlijk hier door konden ze *aangewonnen* werden.

De *MEDICA MARINA*, of *Medica*, welke *Zee-groeyd* aan de *Zee-kant*, vergaat niet zoo haast; maar *medica* blijft

Waarne-
ming.

blijft vijf, zes, zeeven, en noch meer jaren in 't leeven. Versterft echter lichtelijk door strenge koude der Winter, en veel vettigheyd. Moet derhalven, geplant zijnde in een Pot, gevuld met zandige aarde, alleenlijk met een weynig Paardemist doormengt, 's Winters binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet als bij vriezende Weer word gevuurd. Gedurende dien tijd moet men haar gantsch geene, of immers zeer weynig vochtigheyd laten genieten.

Bloemen.

Warm staande, geeftze ieder jaar, zoo wel in de Zomer als Herfst, rijp Zaad, vermitsze meest de geheele Zomer door niet onaangenaam Bloeyd. Behoud in de Winter niet alleen 't grootste deel harer Bladeren, van een wit-bleeke verwe; maar brengt ook uyt hare Wortel gedurig nieuwe Schenten voort. Word alleen vermeenigvuldigd door 't Zaad, op de genoemde tijd hol en luchtig in een Pot gezayd.

Aanwin-
ning.

K R A C H T E N .

Aart.
Dod. l. 19.
c. 18.

DE gemeene Medica, of Medica vulgaris, is verdrogende en verkoelende van aart. Word in de Geneeskunst niet gebruykt; maar bevonden te zijn een goede spijs voor Beesten en Paerden, welke daar door haaltig vet, en wel in het vleesch worden.

Het uytgeparfte Zap der Zee-medica, of Medica Marina, met Wijn gedronken, maakt een vrolijk Hert, en doet alle droefheyd, alle zwaarmoedigheyd vergeeten.

Lobel l. 2.
fol. 44.

De Wortel gestoten, dan gelegd op de beet en steeken der Adderen en Slangen, zuiverd en geneest de zelve.

CCXXXI HOOFDSTUK.

FRAXINELLE.

Namen.

Iet alleen met deezen naam, maar ook met dien van ESSCHENKRUYD in 't Neederlandsch bekend; welke laatste naam deeze Plant heeft bekomen wegens de gelijkheyd tusschen hare en de Esschen-bladeren. In het Latijn heeten FRAXINELLA: in 't Hoogduysch ASCHWURTZ: in 't Fransch DIPTAM BASTARD: en in 't Italiaansch FRASSINELLO, of ook DITTAMO BIANCO.

Drie on-
derfchey-
dene soor-
ten.

Van deeze beziens-waardige Plant, zijn mij in haren aart bekend geworden drie onderfcheydene soorten; namentlijk:

I. FRAXINELLA MAJOR FLORE PURPUREO, of groote Fraxinelle met een purpure Bloem. II. MINOR FLORE PURPUREO, of kleyne met een purpure Bloem. III. FLORE ALBO, of met een witte Bloem. Alle zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Grond.

Zij beminnen van naturen een goede, gemeene, zandige, en met twee-jarige Paardemist genoegzaam voorziene grond: een vrije, welgeleegene plaats, en veel Water.

Zaad.

Konnen alle ongeleegentheeden der Winter verdragen. Blijven lange jaren in het leeven. Bloeyen ieder Zomer zeer vermaaklijk; en geeven in den Herfst rijp Zaad. 't Welk of in September in een Pot, of in de Maert met een wassende Maan, ruym een stroobreed diep, de aarde moet aanbevolen zijn, vermits het lang in de zelve blijft leggen, eer het opkomt. Wast ook langzaam voort, en geeft niet voor 't vierde of vijfde jaar daar na de eerste maal Bloemen.

Aanwin-
ning.

Niet alleen worden ze aangewonnen en vermeenigvuldigd door 't gemelde Zaad, maar ook door hare aangewassene jonge Wortelen: welke men, met een wassende Maan van April, van de oude afsteekt, en verplant.

K R A C H T E N .

DE Wortel van Fraxinelle, welke meest in de Geneeskunst word gebruykt, is warm en droog in den tweeden graad; daarenboven verteerende, dunmakende, openende, en verdrijvende.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken; anders een of twee Drachmen van het Poeder der gedroogde Wortelen met Wijn ingenomen, weerstaat en jaagt uyt alle vergif. Drijft ook uyt het Ligchaam wech de Oorwormen, en andere quadaardige Beestjens. Dood de Wormen des Buyks, inzonderheyd als'er wat Ruys en Rhabarbar word bij gedaan. Is goed teegens heete Koorzen, de Pest, alle besmettende Ziekten; de beet en steeken der giftige Dieren. Verdrijft de koude Pis; het Graveel, en de Nageboorte. Verwekt de Maandstonden: verlicht de Vrouwen in barensnood; versterkt een quade Maag; doet gemakkelijk Water lossen; en verbeeterd de koude gebreken der Moeder.

Het Zaad gestoten, en daar van een Drachma, of het uytgeparfte Zap der Wortelen met Wijn ingenomen, of ook een Conserve daar van bereyd; word met voordeel gegeten van de geene, welke beladen zijn met de ellendige quaal der vallende Ziekte.

Het gedistilleerde Water deezer Plant word veel gebruykt in allerley besmettelijke krankheeden. Is meede goed voor de roodheyd en den brand der Oogen. Maakt een zuiver vel, als men 't Aangezicht daar meê wast.

De Oly, gedistilleert uyt de Bloemen, en gestreeken op de Leeden, welke van het Podagra worden geplaat, doet aan de zelve veel baat.

CCXXXII HOOFDSTUK.

KIEVITSBLOEM.

Ook van veele in 't Neederlandsch Namen: KIVITSEYEREN genoemd; word in 't Latijn geheeten FRITILLARIA, of MELEAGRIS: in het Hoogduysch FRITILLARY: in het Italiaansch MELEAGRIDE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veele zeer schoone en kluchtige veranderlijke soorten; namentlijk:

I. FRITILLARIA FLORE ALBO, of witte Kievitsbloem. II. FLORE LUTEO, of gele Kievitsbloem. III. FLORE PURPUREO, of purpure Kievitsbloem, en veel meer andere, onnodig hier op te tellen, wijlze alle van de zelve Bouwing en Waarneeming zijn.

Al te zaam beminnenze een goede, luchtige, gemeene, zandige, en met twee-jarige Paardemist wel doormengde grond: een opene, vrije, bequaamgeleegene plaats, en matige vochtigheyd. Bloeyen ieder Voorjaar, en verdragen alle ongeleegentheeden der Winter.

Hare Bolwortel word, in 't tweede of derde jaar, Bolwor- in 't laatste van Junius, of het begin van Julius, uyt tel.

de aarde opgenomen; op een niet al te drooge plaats binnens huys gelegd, en ten langsten een Maand daar na (wijlze niet wel, zonder schade, zoo lang, als andere Bollen, buyten de aarde kan blijven) weer gezet in de op nieuws omgesmeetene en gemeste grond, drie of vier vingeren breed diep, wijlze dan dies te beeter zich kan vermeenigvuldigen.

Het Zaad, 't welk niet altijd, maar alleen zomtijds bij goede jaren, zijne volkomene rijpheyd krijgt, word in een Pot (tot boven toe, of een weynig dieper, op een donkere of schaduachtige plaats in de aarde gezet zijnde) in September met een volle Maan, een vinger breed

breed diep, gezayd: en blijft wel derdehalf, ja drie volle jaren leggen, eer men 't gelijk als Gras ziet opkomen. Derhalven worden ze hier door zeer traag *aangevonden*: doch veel gevoelijker door de aangegroeide jonge *Bolletjens*, opgenomen zijnde.

K R A C H T E N.

Aart.

DE gedroogde *Behwortel* der *Kieuitsbloem*, of *Fritillaria flora purpureo variegato*, is warm in den eersten, en droog in den tweeden graad; daarebenevens subtyl van deelen.

In Wijn gezoden, en daar van 's morgens een Roemertje gedronken, of een *Drachma* van het Poeder met Wijn ingenomen, drijft het *Graveel* der *Nieren* af.

Met het gedistilleerde Water van de *bonte Kieuitsbloem*, of *Fritillaria flore purpureo variegato*, het *Aangezicht* en de *Handen* gewasschen, maakt een *klaar en zuwer vel*, met wechneeming van alle *vlekken*, *Zomer-sproetelen*, en andere onzuiverheden des *Aangezichts* of anderer *Leeden*.

In de *Oogen* gedaan, verdrijft ze ook de *roodheid* en *brand* der zelve.

Daarenboven word deeze *Bloem* in de *Hoven* geplant, om de zelve te verciere, en 't gezicht daar door te verlustigen; waar toe ze gantsch bequaam is.

De *Bloemen* zijn koud in den eersten, en vocht in den tweeden graad. In Wijn, Wey, of Bier gekookt, en daar van gedronken, stillt de *dorst*, is goed in *bitrige Koortzen*, en versterkt zoo het *Hoofd* als de *Harssenen*.

CCXXXIII HOOFDSTUK.

INDIAANSCH E W E Y T.

Namen.

Iet alleen in het *Neederlandsch* dus, maar ook van veele *TURCKSCHE WEYT*, of *TURCKSCH KOORN* genoemd: in het *Latijn* *FRUMENTUM TURCICUM*, of *FRUMENTUM INDICUM*: in het *Hoogduytsch* *TURKISCH KORN*: in het *Fransch* *BLE DE TURQUIE*: in het *Italiaansch* *GRANO D'INDIA*, of *FORMENTO INDIANO*.

Hier van zijn mij in haren aart vier onderscheydene soorten bekend; namentlijk:

I. *FRUMENTUM INDICUM SEMINE ALBO*, of *Indiaansche Weyt* met een *witte Vrucht*, of *Zaad*. II. *SEMINE RUBRO*, of met een *roode Vrucht*. III. *SEMINE CÆRULEO*, of met een *blauwe Vrucht*. IV. *FRUMENTUM INDICUM FRUCTO VARIEGATO*, of *Indiaansche Weyt* met een *bonte Vrucht*. Alle zijze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, en met tweejarige *Paerdemist* genoegzaam voorziene grond: een luchtige, warme, wel-geleegene plaats, en veel Water. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in het leeven. Wassen drie, vier, en ook vijf voeten hoog. Brengen noyt enige *Bloemen* voort, maar geeven een *Vrucht* ter zijden aan hare *Steel* uytstietende, welke in deeze Gewesten niet anders als met goede warme jaren tot volmaaktheid geraakt; waar naze, door een weynig *koude*, haast vergaan.

Aanwinsting.

Konnen derhalven niet *aangevonden* worden, als door haar gemelde *Zaad*; 't welk men met een volle *Maan* van *April*, niet diep gestoken, aan de aarde beveeld, na dat men het eerst, ter oorzaak van de hardheid, drie dagen in Water heeft geweykt. Zie hier bij na het *Hoofdstuk* van de *AMERICAANSCH E TAREWE*.

K R A C H T E N.

VAn het *Zaad* der *Indiaansche Weyt*, of *FRUMENTUM INDICUM*, bereyden de *Indianen* haar *Brood*; 't welk haar, als zijnde sterke *Menschen*, goed voedsel geeft, en het *Ligchaam* dagelijks nieuwe krachten toevoegd. Eevenwel is het zwaar te verteeren.

Het zelve gestoten, en met Melk vermengt, ver-zacht, en doet scheyden alle *harde Gezwellen* en *Apsfematien*, Paps-wijze daar op gelegd.

De *Bladeren* verstreken de *Beesten* tot een aangename spijs, zoo wel droog als groen zijnde.

CCXXXIV HOOFDSTUK.

DUYVEKERVEREL.

Ehalven deezen naam dien van *EERD-Verfchey*, of *AARDROOK* bij veele in het *Neederlandsch* voerende, om dat 't *Zap* deezer *Plant*, op de *Oogen* gestreeken, de tranen daar uyt doet vloeyen, eeven als of ze van een sterke *Rook* gebeeten wierden. In het *Latijn* geheeten *FUMARIA*, *CAPNOS*, en *FUMUS TERRÆ*: in 't *Hoogduytsch* *ERD-RAUCH*, *TAUBENKROPPF*, of *RATZENKERVEREL*: in 't *Fransch* *FUMITERRE*; en in 't *Italiaansch* *FUMOSTERNO*, of *FUMARIA*.

Hier van zijn mij in haren aart eenige veranderlijke be-ke beziens-waardige soorten bekend geworden; namentlijk:

I. *FUMARIA VULGARIS*, of *gemeene Duyvekerverel*. II. *ALTERA*, of *SPLITH*, dat is, *tweede soort van Duyvekerverel*, van zommige *Splith* genoemd. III. *FLORE ALBO*, of met een *witte Bloem*. IV. *TENUIFOLIA*, of met teedere *Bladeren*. V. *AMERICANA FLORE PURPUREO SILIQUOSA*, of *Americaansche Duyvekerverel* met een *purpure Bloem* en *Zaadpeultjens*. VI. *AMERICANA FLORE LUTEO PERENNIS*, of *altijd-durende Americaansche Duyvekerverel* met een *geele Bloem*; en dan noch meer andere. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige, nieuwliks omgesmeetene, en matig gemeste grond; zoo wel een schaduwachtige als een opene plaats; en niet al te veel Reegen. Konnen tamelijk wel *vriezend Weer* en andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaen. *Bloeyen* ook zeer aangenaam, en geeven in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*.

Het *FUMARIA VULGARIS*, of *gemeene Duyvekerverel*; *ALTERA*, of *tweede soort van Duyvekerverel*; *TENUIFOLIA*, of *Duyvekerverel* met *dunne, teedere Bladeren*, en *FUMARIA FLORE ALBO*, of met een *witte Bloem*, blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven: geeven in den *Herfst* volkomen *Zaad*, en versterven daar mee. Moeten derhalven, met een wassende *Maan* van *April* of *Maert*, na tijds geleegentheid, weer op nieuws, niet diep, in de aarde gezayd worden. Kommen anders ook van zelfs genoegzaam voort door het uytgevallene *Zaad*, ter plaats daarze gestaan hebben. Alleen hier door kan men haar *aanwinnen* en *vermeenvuldigen*.

De *FUMARIA AMERICANA FLORE PURPUREO SILIQUOSA*, of *Americaansche Duyvekerverel* met een *purpurachtige Bloem* en *Zaadpeultjens*, geeft in het eerste jaar uyt een bleek-bruyn-verwige *Wortel* geen groote, maar veele, eeven boven de grond in 't ronde digt op malkander zittende *Bladeren*. Deeze zijn gemeenlijk met hare boven bleke, onder een weynig paars-verwige *Steeljens*, daarze op rusten, de breedte van zes vingeren,

vingeren, wat meer of min, lang; twee vingeren, en meer, breed; onder alderbreedst; gemeenlijk gescheiden in vijf voornaamste deelen, van welke de onderste zijn de langste, twee en twee regt teegens malkander over zittende; voor echter eyndigende in een, gedeeld in drieën; alle nochtans niet hol gesteld, maar digt bij malkander gevoegd, in meer andere deelen gesneden, altijd voor rond eyndigende; ook verciert met zeer teedere, en kleyne, onder alleen zichtbare, en regt-oplopende *Adertjens*. In de Mond geknauwd, vallen ze bitter van smaak. De verve is uyt den groenen blauwachtig; doch onder veel bleeker.

Uyt haar middenste *Hert* schiet in het volgende, of tweede jaar een *Steel* op, anderhalve of twee houtvoeten hoog; rond, teeder, niet dik; buyten bleekverwig; van binnen hol; en zich boven, als ook ter zijden, in eenige *Zijde-scheutjens* verdeelende; aan welke de *Bladeren* voortkomen, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde der *Steel*, rustende op veel korter *Steeltjens*; doch langwerpiger en smaller van aart.

Tusschen welke, gelijk ook uyt de voorste punten der *Steeltjens*, de *Bloemen* groeyen, veel in getal, en digt bij malkander in een *Troupe*, op de wijze van het *FUMARIA VULGARIS*, of de gemeene *Duyvekervel*; doch zijn wel eens zoo groot; van couleur purpurachtig; vermengt met eenige bleekheyd. Als ze eenige weynige dagen geduurt hebben, vallen ze neer, nalatende sommige dunne, ronde, regt-opstaande *Peultjens*, een vingerlid lang, en gevuld met een kleyn, rond, en Castanie-bruyn blinkend *Zaad*. Waar mee dan deeze *Plant* vergaat. Word derhalven met een wassende Maan van *April* of *Maert*, na dat de jaartijd zich aansteld, weer op nieuws gezayd, en alzoo vermeerderd. Het uytgevallene *Zaad* slaat ook wel dikmaal van zels op.

De *FUMARIA AMERICANA FLORE LUTEO*, of *Americaansche Duyvekervel* met een geele *Bloem*, heeft de grootste en breedste *Bladeren* van al de andere; van welke de meeste zeer aardig zijn gesneden in drie rondtoegaande deelen, gelijk men ziet in de *Vijgebooms Bladeren*, zittende altijd twee en twee aan haar *Steeltje* regt teegens malkander over, doch voor aan de punt in een eyndigende. Zijn ook zeer teeder, en dun van aart. Deeze blijft lange jaren in 't leeven; en geeft bij goede *Zomers* rijp *Zaad*, waar door deeze soort kan aangevoenen en vermenigvuldigd worden. Ook noch door hare teedere *Worteltjens*; welke men met een wassende Maan in *April* van de oude afneemt, en verplant. Hare geele *Bloem* is langachtig-smal. Veele der zelve zitten bij malkander gevoegd, als in een *Ayr*, van de lengte eener vinger.

Het *Zaad* van al de gemelde soorten heeft deezen aart, dat het niet al te zamen op enen tijd voortkomt; maar ook in 't tweede, derde ja vierde jaar daar na, indien maar de aarde, daar het eens gezayd, of van zels neer-gevallen is, bij gelegenheid weer gerept word.

K R A C H T E N .

Duyvekervel, of *Fumaria*, is matig verkoelende, en een weynig verdrogende; nochtans openende van aart.

In *Wijn*, of *Wey*, gezoden, en daar van gedronken, of twee *Drachmen* van het uytgeparfste *Zap* met *Wijn* vermengt, en zoo gebruykt, zuiverd het *Bloed*; opend de verstoppingen van de *Leever* en *Milt*: is goed voor de geene, die van de *vyyle* *Pokken* worden geplagd. Desgelijks teegens de *Schurftheyd*, *Waterzucht*, *Colijk*, *Buykkrumping*, en de *Pest*. Drijft uyt alle *Galachtige vochtigheden*: maakt een week *Ligchaam*: versterkt de *Maag*, en 't geheele *Ingevaand*.

Het *Zap*, of 't gedistilleerde *Water* deezer *Plant*, in

de *Oogen* gedaan, doet de zelve tranen, even als of *Simp Med.* ze van een scharpen rook wierden gebeeten, en maakt een *klaar, helder Gezicht*.

Het zelve *Zap* van buyten op de *Oogen* gelegd, neemt'er de *roodigheyd* van wech. Vermengt met het nat, geparft uyt *Patientiekruyd*, dan noch met een weynig *Edik* en *Honig*, en dit mengzel gestreken op de *Schurftheyd* of andere onreynigheden der huyd, geneest de zelve. De *Mond* daar mee gewasschen, of gespoeld, verdrijft des zelve *vyyle Zeeren*, en verzacht de *Tandpijn*.

Het *Zaad* gestoten, en met roode *Wijn* ingenomen, sild de *Buykloop*.

De *Wortel* gedroogt, gepulverizeert, en daar van een *Drachma* met *Wijn* gebruykt, strijd teegens allerley vergif: is goed voor de *Pest*, de *Geelzucht*, en doet *zweeten*; ook gemakkelijk *wateren*.

Het zelve *Poeder* gedaan op lopende gaten en *qua-* de *zeeren*, zuiverd de zelve, en doet ze verdroogen.

CCXXXV HOOFDSTUK.

HOLWORTEL.

Raagt deezen naam in 't *Neederlandsch*, Namen om dat ze van binnen *hol* is. Word in 't *Latijn* geheeten *FUMARIA BULBOSA*, en *RADIX CAVA*: in het *Hoogduysch* *HOLWURTZ*: in het *Fransch* *RACINE CREUSE*: in het *Italiaansch* *RADICE CAVA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vier onderscheydene soorten; namentlijk:

I. *FUMARIA BULBOSA FLORE ALBO*, of *Holwortel* met een witte *Bloem*. II. *FLORE PURPUREO*, of met een *purpure* *Bloem*. III. *FLORE CINEREO*, of met een *aschgrauwe* *Bloem*. IV. *FLORE VARIEGATO*, of met een *bonte* *Bloem*. Alle zijn ze van de zelve *Bomving* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, zoo wel slegte als goede; zandige of andere, vette of magere grond; zoo wel een schaduwachtige als een opene, luchtige of bequaam gelegeene plaats, en veel *Water*. Zijn langlevende van aart. Verdragen allerley ongelegenheeden der *Winter*. Geeven vroeg in 't voorjaar *Bloemen*, en in de *Zomer* rijp *Zaad*; waar na zij hare *Bladeren* verliezen; en niet voor in *Maert* des volgende jaars weer opkomen.

Zij worden vermenigvuldigd, niet alleen door het gemelde haar *Zaad*, 't welk men of in *September* of in *Maert*, met een wassende Maan, niet diep moet zayen, (alhoewel 't ook, door 't uytgevallene van zels genoeg opstaat) maar desgelijks zeer overvloedig door hare aangewassene *jonge Bolletjens*. Ja, indien iemand eene *Bol* wou breeken of snijden in tien, twaalf, of meer *stukken*, zoo zullen de zelve niet vergaan, maar ieder in 't *voorjaar* weer nieuw *Loof* maken; in weynig tijds tot volkomenheid gedijen, en *Bloemen* voortbrengen. Zie hier bij na het *Hoofdstuk* van *LEEUWENBLAD*.

K R A C H T E N .

De *Wortel* deezer *Plant*, of *Fumaria bulbosa*, is warm in den tweeden, en droog in het derde, gin van derden graad: daarenboven afvagende, verteurende te zamentrekkende van aart, en bitter van smaak.

In *Wijn*, *Water*, of *Edik* gezoden, dan *Mond* en *Lobel* daar mee gegorgeld, is goed voor de *Squinantie*, of het *Keel-gezwel*, en allerley andere *gezwellen* der *Mond* en *Amandelen*.

Cammar. Met Populier-Zalf vermengt, verdriift de pijn der
l. 4. c. 4. *Anbeyen*, of *Takken*.

Fuchf. bijf. Met Myrrhe en Peper in Wijn gekookt, en 's mor-
Pl. c. 31. gens een Roemertje daar van gedronken, doed de
Lonic. l. 2. *Maandfonden* voortkomen: drijft uyt de *Nageboor-*
c. 132. *te*, en alle onzuiverheyde der *Moeder*. Is ook goed
voor de *Kramp*, *vallende Ziekte*, *Zijdenpijn*, en
het steeken van de *Milt*, alleenlijk in Wijn gezoden
zijnde.

Theophr. Een *Drachma* van het *Poeder* dezer gedroogde
l. 9. c. 13. *Wortelen* met Wijn ingenomen, verwekt een week
Tragus l. 2. *Ligchaam*, en drijft daar uyt alle *lijmerige vochtig-*
c. 78. *heid*. Dood de *Wormen*. Op of aan den *Huyg* ge-
legt, brengt de zelve weer te regt. Geneest de *beeten*
der *Slangen*; alle *Gezwellen* en *Wonden*, daar op gedaan.
Is daarenboven goed voor de *Geelzucht*, *Vergif*, *Pest*,
terstond daar op zweetende; doed ook gemakkelijk
en veel *Water lossen*.

CCXXXVI HOOFDSTUK.

GALEGA.

Namen.

Oo wel in het *Neederlandsch*, als in
het *Latijn*, *Fransch* en *Italiaansch* dus
genoemd, of ook wel *RUTA CAPRA-*
RIA, zoo veel als *GEYTENRUYT*. In 't
Hoogduysch evenen alzo *ZIEGEN-*
of *GEYSZRAUTE*.

Drie on-
derschey-
dene voor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie
onderscheydene soorten, als:

I. *GALEGA FLORE ALBO*, of *Galega met een witte*
Bloem. II. *FLORE PURPUREO*, of *met een purpure*
Bloem. III. *MAJOR LUSITANICA*, of *grootte Portugal-*
sche Galega. Alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en
Waarneeming.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, of
andere wel-gemeste grond: een opene, luchtige plaats,
en veel *Water*. Worden van naturen oud. Konnen
selle *Vorst*, en andere ongeleegentheeden der *Winter*
uytstaen. Geeven ieder *Zomer* aardige *Bloemen*, en
al te zamen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende *Maan*
van *Maert* of *April*, een stroobreedte diep, de aarde
word aanbevolen. De hier van opgekomen *jongen* gee-
ven niet voor in 't derde jaar hier na haar eerste *Bloe-*
men. Door dit *Zaad* konnen ze veel bequamer *aange-*
weekt worden, als door hare taye aangewassene *Wortel-*
ten: welke men op de genoemde tijd van de *oude* af-
neemt, en verplant.

Bloemen.
Zaad.Aanmer-
king.

KRACHTEN.

Lonic. l. 2.
c. 354.
Cammar.
l. 3. c. 46.

DE Plant *Galega* in Wijn of Edik gezoden, en
's morgens nuchteren een Roemertje vol daar
van gedronken; of een deel van het uytgeparst-
te *Zap* met Wijn ingenomen, is zeer goed voor de
Pest, en alle *besmettelijke Ziekten*, als men'er opzweet;
desgelijks teegens 't *vergif*. Dood de *Wormen*. Ge-
neest de *beeten* en *steeken* der *giftige Dieren*; niet alleen
hier van gedronken, maar ook het gestotene *Kruyd*
daar op gelegd.

Durantes
bijf. *Plant.*
fol. 405.
Lobel. l. 2.
fol. 64.
Daglon in
Addit.
l. 18. c. 16.
Matth.
l. 3. c. 47.

Word zeer geprezen teegens de *vallende Ziekte* der
jonge *Kindren*; desgelijks teegens *verkympene* en *trek-*
kende Leeden; ook teegens de *Kramp*.
Met Edik gestoten, en op de *Kanker* gedaan, belet
het voortkruipen der zelve.

Galega gestoten; vierentwintig uren lang in Edik
geweykt, en daar van gedronken, is ook zeer goed tee-
gens de *Pest*, en alle *hitzige Koorizen*. 't Zelve vermo-
gen de *Bladeren*, dagelijks in een *Salade* rauw, of in
andere *spijzen* gekookt gegeten.

De zelve *Bladeren* in een *Pan* gebraden, en zoo warm
op 't *Lijf* gelegd, verdrijven 't *Colijk*.

Het *Kruyd*, van de *Hoenderen* gegeten wordende,
doed haar veel *Eyeren* leggen.

De *Wortel* gestoten, en het daar uytgeparstte *Zap*
met Wijn ingenomen, ter zwaarte van drie oncen,
drijft verwonderlijk het *geele Water* uyt.

Het *Zaad* gestoten, en een *Drachma* daar van met *Tabernam.*
Wijn, Honig of Syroop 's morgens nuchteren drie da-
gen achter malkander gebruykt, doed de *Wormen*.
l. 1. c. 55.
Secd. 4.

De *Oly*, en de *Syroop*, uyt dezer *Plant* bereyd;
ook het *gedistilleerde Water* van de zelve, mogen ge-
bruykt worden in alle voorkomende gebreken.

CCXXXVII HOOFDSTUK.

GENTIAEN.

En schoon en bezienswaardig *Gewas*, Namen:
word in het *Neederlandsch* dus ge-
noemd: in 't *Latijn* en *Italiaans* ook
GENTIANA, na *GENTIUS*, Koning
van *ILLYRIEN*, of *SLAVONIEN*, die
men zegt de eerste *Vinder* hier van
te zijn geweest. In het *Hoogduysch* geheeten *ENT-*
ZIAN, of ook *BITTERWURTZEL*: in 't *Fransch* meede
GENTIANE.

Hier van zijn mij in haren aart eenige veranderlijke
soorten bekend; namentlijk:

I. *GENTIANA MAJOR FLORE PURPUREO*, of *groot-*
te Gentiaan met een purpure Bloem. II. *MAJOR FLO-*
RE LUTEO, of *grootte Gentiaan met een geele Bloem*.
III. *MINOR CRUCIATA*; of *kleyne Gentiaan, met*
kruys-wijze gestelde Bladeren. IV. *FOLIO ASCLEPIA-*
DIS, of *met Bladeren van Zwalarwe-wortel*. V. *GEN-*
TIANELLA VERNA FLORE CŒRULEO AMPLO, of *kleyn-*
e Gentiaan, bloeyende in 't Voorjaar, met een grootte
wonderlijk-schoone blauwe Bloem. VI. *GENTIANEL-*
LA VERNA MINOR, of *kleyne Gentiaan, in 't Voorjaar*
bloeyende met een kleyne Bloem. VII. *GENTIANELLA*
CRUCIATA HIRSUTA, of *kleyne Gentiaan met ruwe*
bleeke kruys-wijze gestelde Bladeren. VIII. *GENTIA-*
NA MINOR FLORE CŒRULEO, of *kleyne Gentiaan met*
een blauwe Bloem. IX. *FLORE PALLIDO CŒRULEO*,
of *met een bleek-blauwe Bloem*. X. *FLORE ALBO*,
of *met een witte Bloem*. XI. *GENTIANA MINOR*
FLORE LUTEO, of *kleyne Gentiaan met een geele*
Bloem. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en
Waarneeming.

Veel ver-
anderlijke
soorten.Elf in ge-
tal hier
voorge-
steld.

Echter beminnen ze alle een goede, gemeene, zan-
dige aarde, voorzien met een weynig twee-jarige kleyn-
gewreevene *Paerdemist*: een opene, luchtige, vrije,
welgeleegene plaats, en tamelijk veel vochtigheid.

Blijven eenige jaren lang in 't leeven. Konnen ster-
ke koude, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*
uytstaen. *Bloeyen* vermakelijk. Geeven bij goede, droge
Zomers rijp *Zaad*, en verliezen dan hare *Bladeren*.

Het *Zaad* word gemeenlijk in *September*, *Februa-*
rius, of *Maert*, met een wassende *Maan*, in een *Por*
of *Zeepvaatje* gelegd, niet boven een strop diep, hol
en luchtig. Dan komt het eerst in de volgende *Zo-*
mer, of een geheel jaar, ja zomtijds langer daar na,
erst op, wyl 't uyt cygener aart zeer lang in de grond
wil blijven leggen.

Zaad, en
aanwin-
ning.

Al dezer soorten willen om 't vierde jaar geerne op-
genomen, en met nieuwe, varfche, zandige aarde voor-
zien zijn; waar na zij ook veel beeter en weelderiger
groeyen. Worden niet alleen door 't gemelde *Zaad*
aangewonnen en *vermeenigvuldigd*, maar ook door hare
aangewassene *jonge Wortelen*, welke men met een waf-
sende *Maan* in *April* van de *oude* voorzichtig afneemt,
en verplant.

Op twee-
derley
wijzen.

De *GENTIANELLA VERNA FLORE CŒRULEO AM-*
PLO, of *kleyne Gentiaan, bloeyende in 't Voorjaar*, *Gentiaan*
met een grootte blauwe Bloem, blijft altijd even groen, bloeyende
en

in 't voor- en laat noyt hare *Bladeren* vallen. Eenige jaren op jaar. de zelve plaats gestaan hebbende, en tamelijk groot van *Plant* geworden zijnde, of immers weynige *Bloemen* voort. Moet derhalven dan gescheyden, in drie of vier deelen verdeeld, en deezer wijs weer weldragende gemaakt worden.

Kleyne De *GENTIANELLA CRUCIATA HIRSUTA*, of *kleyne Gentiaan met ruwe en kruys-wijze gestelde Bladeren*, welke ik heb *aangegeuekt* door *Zaad*, uyt *Syrien* overgezonden, is veel teederder van aart. Kan de *konde Lucht* deezer Landen in de *Wintertijd* niet verdragen. Moet derhalven, in een Pot gesteld, 's *Winters* binnens huys gebragt; met een weynig lauwwarm Reegenwater onderhouden, en op een luchtighe plaats, waar in niet als bij vriezende Weer gevuurd word, gezet zijn. Geeft in deeze Gewesten noyt volkomen *Zaad*. Laat zich echter, alhoewel zoberlijk, *vermeenigvuldigen* door hare langzaam-aangroeyende *Wortelen*.

K R A C H T E N .

Rentalmus De groote *Gentiaan*, of *Gentiana major*, is verdrogende in den tweeden, en verwarmende in den derden graad; ook afvagende, openende, zuiverende, dunmakende van aart, en bitter van smaak.

De *Wortel* gesneden, in *Wijn* gekookt, en daar van 's morgens een Roemertje gedronken; of het uytgeparfste *Zap*; of ook een of twee *Drachmen* van het *Poeder* der gedroogde *Wortelen*, met *Wijn* gebruykt, weerstaet allerley inwendig en uytwendig vergif; ook de *Pest*. Geneest de beetten der *dolle Honden*, *Slangen*, *Adderen*, en anderer giftige *Dieren*. Bewaard de menschen, desgelijks de beesten, voor alle inwendige verrottingen. Verhindert, dat men al te vet, of met te veel *waterachtig Bloed* beladen word. Neemt wech den *Hoest* der *Paerden*, en van alle ander *Vee*: geneest de inwendige gebreeken en het Ingewand van de zelve. Versterkt de *Maag*. Is goed voor de geene, welke met de *Leeverzucht* zijn gequeld; ook voor alle *konde inwendige gebreeken*. Opende de *verstoptheyd*: doed de *spijzen verteeren*: helpt de *Vrouwen* in *barensnood*: verwekt de *Maandstanden*: drijft uyt de *Nageboorte*; desgelijks de *doodde Vrucht*. Doch moet van *zwangere Vrouwen* niet gebruykt worden, om hare leevendige *Vrucht* geen onheyl toe te brengen. Neemt daarenboven wech de *pijn der Zijden*. Is dienstig voor de geene die een *hooge of zware val* gedaan, en daar door zich van *binnen verzeerd* hebben: desgelijks voor de geene die met de *vallende Ziekte* zijn beladen: voor *verstuypte*, *gekyrompene*, *gequetste Leeden*; de zelve geneezende, en het *geronnen Bloed* zich doende scheyden. Zuyverd ook de *Borst* van alle *taye Fluyten*; doed wel *water lossen*, en helpt de *smertlijdende* aan 't *Graveel*.

Apulejus Een *Drachma* van het *Poeder* deezer *Wortel* een kind, of een oud persoon twee *Drachmen* met *Wijn* ingegeven, en daar op gezweet, is zeer goed teegens alle *Koortzen*. Geneest de gebreeken der *Ooren*; en dood de *Wormen*, 's morgens, drie dagen na malkander nuchteren een *Drachma* daar van met *Spaansche Wijn*, *Syrop*, of iet anders ingenomen.

Het *Water* van deeze *Bladeren* en *Wortelen*, in *Balneo Marie* gedistilleert zijnde, en daar meê dikmaal gewasschen, neemt wech alle *vlekken* en *sproetelen des Aangezichts*.

Ruell. de Het uytgeparfste *Zap* deezer *Wortelen* heeft eenen de Nat. simp. zelve kracht en werking. Op allerley *Wonden*, voortetende *zweeringen*, *Fistelen*, en *lopende gaten*; ook op ontslokene, *roode* en *zweerende Oogen* gelegd, geneest de zelve.

Matthiol. Al de andere soorten van *Gentiana* vermogen 't zelve het geen van deeze is gezegt, doch zijn in hare

werking niet zoo krachtig. Verdrijven echter zeer gelukkig 't *Colijk*, en andere *Winden* des *Buyks*.

CCXXXVIII HOOFDSTUK.

OYEVAARSBEK.

Et deezen naam in 't *Neederlandsch* be-Namen.

kend, wordin 't *Latijn* geheeten GERANIUM, ROSTRUM CICONIÆ, en ACUS PASTORIS; in 't *Hoogduysch* STORKENSCHNABEL: in het *Fransch* BEC DE CIGOGNE: in 't *Italiaansch* GERANIO, of ROSTRO DI CICOGLA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend veel onderscheydene aardige foorten; namentlijk:

I. GERANIUM ACONITIFOLIUM FLORE CŒRULEO, of *Oyevaarshbek met Bladeren van Wolfswortel*, en een *blauwe Bloem*. II. ACONITIFOLIUM FLORE VARIEGATO, of *Oyevaarshbek met Bladeren van Wolfswortel* en een *bonte schoone Bloem*. III. VIRGINIANUM FLORE PULCHRO STRIATO, of *Oyevaarshbek met Virginien*, met een *schoone gestreepte Bloem*. IV. TUBEROSUM FLORE RUBRO, of met een *Bobwortel* en *roode Bloem*. V. BATRACHIOIDES FLORE RUBRO, of met *Bladeren van Hanevoet*, en een *roode Bloem*. VI. BATRACHIOIDES FOLIO SANICULÆ, of met een gedaante van *Hanevoet* en *Bladeren van Sanikel*. VII. BATRACHIOIDES FLORE VIOLACEO, of met *Bladeren van Hanevoet*, en een *violette bloem*. VIII. FUSCUM, of met een *bruyne Bloem*, en *geplekte Bladeren*. IX. NODOSUM, of *geknobbelde Oyevaarshbek*. X. SANGUINEUM MAXIMO FLORE, of met een *Bloedroode groote Bloem*. XI. GERANIUM INDICUM NOCTE ODORATUM MAJUS FLORE VARIEGATO, of *Indiaansche groote Oyevaarshbek*, bij nacht *riekende*, met een uyt den *groenen geelachtige* en *zwart-geftreepde Bloem*. XII. MEDIUM, of *middelbare foort*. XIII. MINUS, of *kleyne foort*. XIV. INDICUM NON ODORATUM FOLIS DISSECTIS, of *Indiaansche Oyevaarshbek met ingesneedene Bladeren*. XV. GERANIUM SAXATILE, of *Oyevaarshbek*, *groeyende op Steenklippen*. XVI. MALVATICUM, of met *Bladeren van Malve*. XVII. MALVATICUM ODORATUM INDICUM, of *Indiaansche Oyevaarshbek met Bladeren van Malve*, zeer *welriekende*. XVIII. GERANIUM INDICUM TENUIFOLIUM, of *Indiaansche Oyevaarshbek met smalle Bladeren*. XIX. CRETICUM, of *uit Candien*. XX. MOSCHATUM, of *riekende als Muscus*. XXI. ROBERTIANUM, of *Robbrechts-kruyd*. XXII. GERANIUM COLUMBINUM, of *PES COLUMBINUS*, *Duyvenvoet*, en meer andere. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Eevenwel beminnenze alle een goede, gemeene, Grond. zandige, en welgemeeste grond: een opene, vrije, bequaam gelegene plaats, en veel Reegen. Geeven bezienswaardige *Bloemen*.

De tien eerst-genoemde foorten zijn van natuur lang-leevende. *Bloeyen* niet alleenlijk ieder jaar, maar geeven ook rijp *Zaad*; 't welk met een wassende *Maan* van *April* de aarde moet aanbevolen worden. Niet alleen hier door worden ze *aangewonnen*, maar ook *vermeenigvuldigd* door hare aangegroeyde *Wortelen*, welke men op de zelve tijd van de *oude* afneemt, en verplant. De laatstgenoemde (behalven de geene, van welke wij straks zullen spreken) blijven niet meer dan een *Zomer* in 't *leven*. Geeven in den *Herfst* volkomen *Zaad*, en vergaan dan van zelfs, of door een *kleyne Rijs*.

Moeten derhalven in ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert* of *April*, na gelegentheid van de tijd, op nieuws, niet diep, gezayd zijn. Eenige komen ook wel van zelfs voort; en hier door worden ze altijd-durend gemaakt.

Indiaan-
sche
Oyevaars-
bek, bij
nagt rie-
kende met
een bonte
Bloem.

Waarne-
ming.

Knobbel-
wortel.

Gedaante
der Blade-
ren.

Gefalte
der Bloe-
men.

Zaad.

Aanwin-
ning.

Welrie-
kende In-
diaan-
sche Oye-
vaars-
bek met
Bladeren
van Mal-
ve.
Wortel.
Steele.

Gedaante
der Blade-
ren.

Het GERANIUM INDICUM NOCTE ODORATUM FLORE VARIEGATO, of *Indiaan-
sche Oyevaarsbek*, bij nagt riekende, met een bonte Bloem, zoo wel de groote, middel-soort, als kleine, zijn veel teederder van vochtigheid, in deeze Gewesten verdragen. Moeten derhalven, in Potten gezet, voor veel Reegen, inzonderheid in den *Herfst*, gewagt; in 't begin van *October* binnens huys, en op een goede, luchtige plaats gesteld worden, waar in altijd bij *vriezende* Weer word gevuurd; gedurende de geheele *Winter* onderhouden met slegs een weynig lauww-gemaakt Reegen-water; maar beeter is 't, dat menze geheel droog laat staan. Niet voor in 't begin van *April* mag menze weer buyten brengen, met een zoete Lucht en Reegen, in een *Zonnebak*, gevuld met warme Paerdmist, ieder twaalf dagen weer ververscht. Immers zoo nauw moet men haar wagten voor veel, inzonderheid *Sneeuwachtige vochtigheid*, als dekken voor *koude Winden*.

Zij krijgen uyt een bleek-bruyne, tamelijk-dikke, doch niet zeer lange, onder spits toegaande, en boven met een dunne hals voorziene *Knobbelwortel* zeer schoone *Bladeren*, niet hoog boven de aarde verheeven. Deeze zijn in ontelbare deelen, op de wijze van *THAPSIA*, doch kleynere, en al te zamen voor spits toelopende, *gesneeden*, of *ingekeerd*; een kleine hand lang, meer als drie vingeren breed; met dikke, ronde, roodachtige en ruwe *Steele*n, digt bij malkander, uyt het *Hert der Plant*, in 't ronde voortkomende, voorzien; ook met sterke, en wit-ruwe *Zeeuwen*, of *Ruggen*, van onder alleen zichtbaar. Donker-groen zijn ze van verve; hard in 't aanraken; wat dikachtig van aart; stijf staande; onder alderbreedst, en alzoo allenxen verminderende; voor spitzer toegaande. Uyt welker midden opschieten ronde, slegte en gestrepte *Steele*n, ter hoogte van een Maatvoet, wat meer of minder.

Op de bovenste *Toppen* der zelve komen de *Bloemen* te voorschijn, bestaande uyt vijf *Bladertjens*, verve van malkander gefcheyden, voor rondachtig, of stomp toegaande, hebbende de breedte van een kleyn stroobreed; groenachtig-geel van verve; in 't midden verciert met een geheel zwarte breede *streep*. Geeven van zich een zeer aangename *reuk*; niet bij dag, maar alleen bij nagt, hoe donkerder hoe lieflijker. Staan op tien of twaalf lange *Steele*tjens, in 't ronde aardig, gelijk een *Kroon*, bij malkander gesteld; en blijven eenige dagen lang goed. Vergaan daar na in haar zelve, en geeven een lang *Zaad*, op de wijze van het GERANIUM CRETICUM ANNUUM, of MOSCHATUM, dat is, een-jarig *Oyevaarsbek* uyt *Candien*, of als *Muscus* riekende. Bij goede warme *Zomers* word het in onze Landen zomtijds rijp.

Het moet met een wassende Maan van *April* of *May*, niet boven twee stroo-breedte diepte, de aarde worden aanbevolen, in een Pot, gevuld met goede zandige grond, en een weynig twee-jarige Paerdmist. Hier door konnenze alleenlijk *aangewonnen* en *vermeengvuldigd* worden.

GERANIUM MALVATICUM ODORATUM INDICUM, of *welriekende Indiaan-
sche Oyevaarsbek* met *Bladeren* van *Malve*, krijgt uyt een tamelijk-dikke, ronde, bleke of wit-achtige, taye, en in de Mond geknauwd wordende zeer te zamentrekkende *Wortel* verscheydene ronde *Steele*n; zelden zich regt ophoudende, maar hangende gemeenlijk neerwaarts gebogen. Zijn rond; zoo dik als eens kinds vinger; bleek-groen van verve terwijze noch jong zijn; doch als ze ouder worden, ziet menze bruyne-ruwe; zeer aardig verciert met een gantsch teedere, zachte *ruyghed*, en veele een weynig verhevene *Leeden*.

Aan deeze *Steele*n komen de *Bladeren* voort, twee en twee regt teegens over malkander gesteld; rustende op tamelijk-lange, dikke, ronde, en ruygachtige *Steele*-

jens. Hebben een gedaante van onze *MALVA VULGARIS*, of *gemeene Malve*; doch meer en aardiger *geplooyd*, of in *vorwen* gelegd; ook wel zoo groot, en wat dieper *ingesneeden*; dan noch niet zoo zeer rond, maar driehoeks-wijze gesteld; ruygachtig van aart; boven aangenaam bleek-groen; onder bleeker: aan de randen rondom zeer aardig als *getand*, of een weynig *ingezagd*: wat zuur, doch aangenaam van smaak; ook te zamentrekkende; en in 't midden voorzien met drie groote *Aderen*; uyt welke veel andere, tot aan de kanten *pytlopende*, voortkomen. Met de hand aangeraakt, of met de vingeren wat gewreeven wordende, geeven ze een zeer lieflijke, teedere *reuk* van zich.

Tusschen de zelve, uyt de leeden van de voornaamste *Steel*, ziet men hier en daar een andere lange en teedere *Steel* voortkomen, staande gemeenlijk opwaarts gekeerd; op wiens bovenste punt vier, vijf, zes, ook wel zeeven *Bloemen*, in 't ronde bij malkander gevoegd, te voorschijn worden gebracht. Tamelijk groot zijn ze, bleek-purpur-verwig, zonder reuk. Bestaan uyt vijf langwerpige, en voor stomp-rond toegaande *Bladertjens*, van welke drie om laag, de twee andere om hoog gekeerd staan. Ieder deezer beyde heeft twee schoone, zeer aangename bloed-roode *streeken*, welke men in de drie onderste niet zoo schoon, maar daar alleenlijk met twee of drie zeer slauwe en teedere *streektjens* voorzien ziet. Van binnen is een bleek-witte *Knop*, voor begaafd met veele *purpure draadjen*. Deeze vier of vijf dagen open gestaan hebbende, vergaan in haar zelve, en laten eyndelijk na een langwerpig, bleek-bruyne *Zaadje*, op de wijze van de andere soorten. Het *Zaad*, welk met een wassende Maan van *April* de aarde aanbevolen wordende, genoegzaam voortkomt. Ook kan deeze aardige *Plant* alleenlijk hier door *aangewonnen* worden.

Zij blijft van naturen eenige jaren lang in 't leeven: doch kan de *koude* deezer Landen 's *Winters* niet wel uytstaan. Moet derhalven, in een Pot gesteld, ter dier tijd binnens huys op een luchtige plaats bewaard, en met slegs een weynig vochtigheid onderhouden zijn. Want in de gemelde *Winter* kan ze niet veel Water, zonder verrotting, verdragen.

GERANIUM INDICUM TENUIFOLIUM, of *Indiaan-
sche Oyevaarsbek* met *smalle Bladeren*, schiet uyt een kleine, vinger-dikke, bruyne-verwige, regt-neergaande, en met eenige teedere *Veezelen* voorzien zijnde *Wortel* eenige *Steele*n, rond, effen en slegt; bruyne-rood, met verscheydene leeden verciert; teeder of dun van aart, regt opwaarts gekeerd, of ook wel een weynig achter over hellende. Aan welke voortkomen de *Bladeren*, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, hol en lichtig boven malkander; ook wel, doch weynig, twee en twee teegens malkander over gesteld. Onder aan de groote, of voornaamste *Steel*, houden zich twee kleine, en voor in een spits punt eyndigende *Bladertjens*, of *Oortjens*, in gedaante en stelling niet zeer ongelijk die van het GERANIUM INDICUM NOCTE ODORATUM, of *Indiaan-
sch Oyevaarsbek*, bij nagt riekende; rustende op *Steele*tjens, ontrent een vinger lang, boven plat, onder rond toegaande, donker-groen verwig; niet ruyg; ook zeer weynig of niet blinkende; wat dik in 't aanraken; en in zeer veele groote en kleine *Deelen*, of *Takken*, hoornswijze *ingesneeden*: in 't midden voorzien met een dikke *Rugge*, of *Ader*, uyt welke andere, in elk deel zich verspreyende, voortkomen. Als menze in de Mond knauwd, vallen ze een weynig bitter, ook wat zuur van *smaak*, en zeer te zamentrekkende van aart.

Teegens welke regt over aan hare *Steele*n voortschieten andere dunne en lange *Steele*tjens, hebbende boven op haren top vier kleine, langwerpige en spits toegaande *Bladertjens*: in welker midden gemeenlijk gezien worden drie bij malkander gestelde schoone *Bloe-*

Gefalte
der Bloe-
men.

Aanwin-
ning

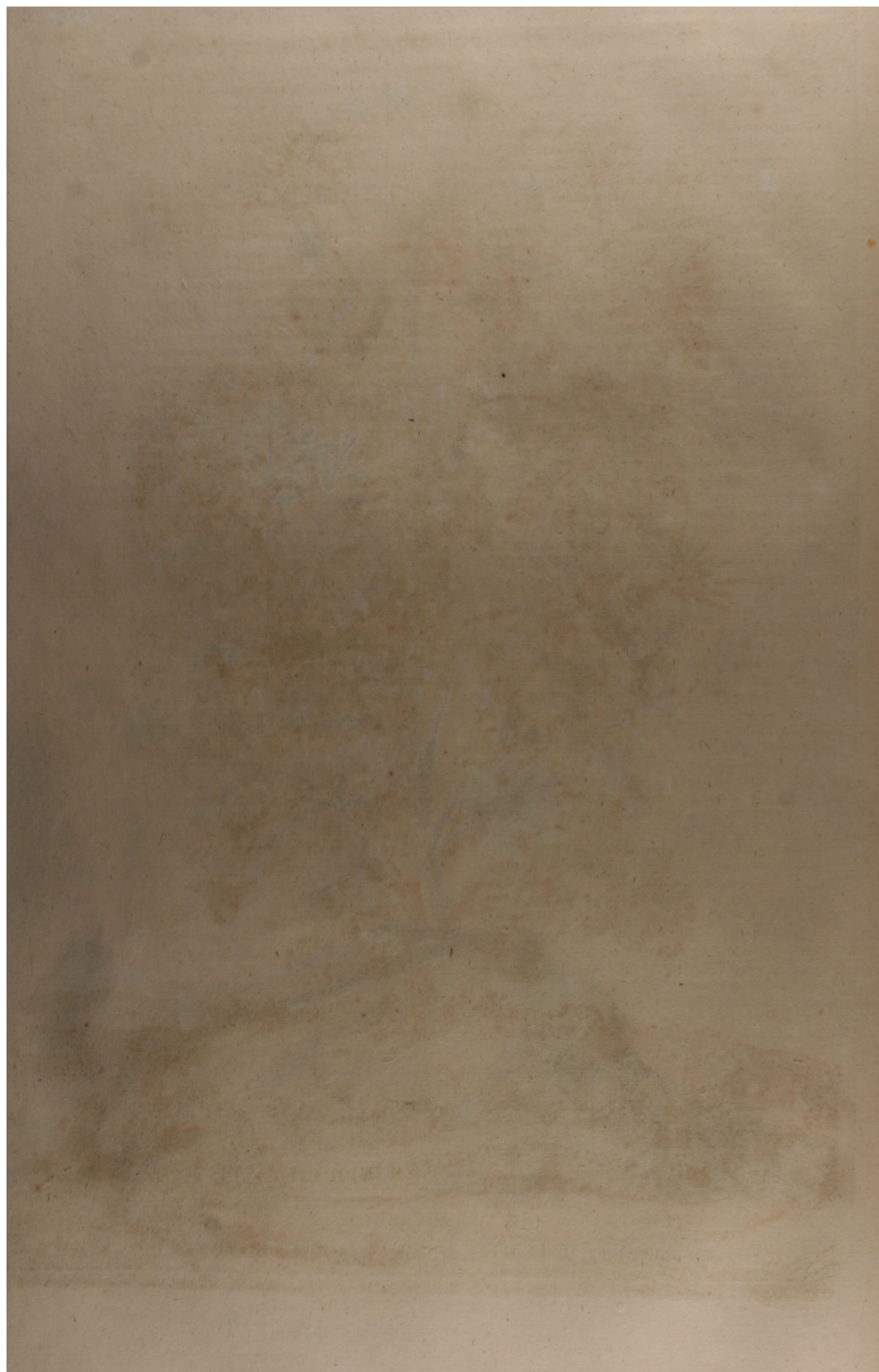
Gedaante
der zelve.

Gefalte
en verve
der Bloe-
men.

GERANIUM INDICUM NOCTE ODORATUM.

Oricumbet.

men, rustende op zeer korte *Steeltjens*; zonder eenige *reuk*; tamelijk groot; zich niet qualijk vergelijkende met een openstaande Mond. Bestaan uyt vier Sneeuw-witte *Bladeren*; van welke de twee opstaande geheel groot, in 't midden en boven breed, ook daar ontrent rond toegaande, doch onder smal, en van daar tot over de helft met eenige weynige zeer schoone Bloed-roode *Stralen*, voortfchietende uyt een doorluchtige groenachtige inwendige grond, verciert zijn. De twee onderste zijn lang, smal, geuts-wijze gesteld: en zuiver wit. Tusschen welke zes bleek-groene draad-jens groeyen, houdende ieder op zich een hoog-geel *Afhangzeltje*, of langwerpig *Knopje*: en noch tusschen de zelve vijf andere zeer teedere en kleynne *pure draadjens*, wat meer voor-uytschietende, gezien worden.

Zaad. Als ze eenige weynige dagen lang open hebben gestaan, vergaan ze in haar zelve, en vallen op de aarde neer; nalatende een kleyn en langwerpig *Zaadje*, gelijk dat van de voorige foort: 't welk met een wassende Maan van April de aarde weer aanbevolen moet zijn; want hier door kan deeze *Plant* alleen *aangewonnen* en *vermeengvuldigd* worden.

Jonge. De jongen, van dit *Zaad* opgekomen, geeven niet in 't eerste geheel *gesneedene Bladeren*, maar twee ovals-wijze-ronde en slegte: daar na een weynig aan de randen getand; vervolgens wat meerder *ingesneeden*; en eyndelijk in veele *Deelen* of *Takken* gescheyden, gelijk men zien kan in deeze bijgaande *FIGUUR*, na't leeven afgeteeckend.

K R A C H T E N .

Aart; en gebruyk. Alle soorten van *Oyevaarsbek*, of *Geranium*, zijn verdrogende en te zamen-trekkende van aart.

Diösc. l. 3. c. 131. De *Wortel* van het *Geranium Tuberosum flore rubro*, of *Oyevaarsbek* met een *Bolwortel* en roode *Bloem*, gestoten, en daar van een *Drachma* met *Wijn* ingenomen, verdrijft en geneest de *gezwellen* van de *Moeder*. Is zeer goed voor de geene, die van een zware *krankheyd* weer beginnen te beeteren; en voor de zulke, die de *Teering* hebben, tweemaal 's daags gebruykt, te weeten, 's morgens, en 's namiddags ontrent ten vier uren.

Plinius l. 16. c. 11. Het uytgeparfste *Zap* deezer *Wortel* in de *Ooren* gedaan, geneest de gebreken der zelve.

Durand. hist. Plant. fol. 204. Een halve once van het *Zaad* gestoten, met *Peeper* en *Myrrhe* vermengt, dan met *Wijn* ingenomen, brengt een *slijve Hals* weer te regt.

Matth. l. 3. c. 114. Het *Geranium Columbinum*, of *Duyvenvoet*, in *Wijn* gekookt, en daar van gedronken, of een *Drachma* der gedroogde *Bladeren* met *Wijn* of ander *Nat* ingenomen, verdrijft de *Buykkrumping*, en de *winden des Buyks*; doet ook genoegzaam *water lossen*. Is goed teegens het *Graveel*, en de pijn der *Nieren*. Brengt te weeg, dat de *witte Vloeden* der *Vrouwen* ophouden; en geneest de *Wonden*, daar op gelegd.

Loëel. l. 1. fol. 804. Het *Geranium Robertianum*, of *Robbrechtskruid*, in *Wijn* gekookt, en daar van gedronken, of 't zelve gestoten; of ook het uytgeparfste *Zap* op *Wonden*, *Zeeren* en *Zweeren* der *heymlijke Leeden* gedaan, geneest de zelve. Stopt de *roode Loop*, en 't *bloeden uyt de Neus*; neemt wech de bleke verwe des *Ligchaams*; verdrijft de *vlekken* der *Huyd*; maakt een *zuiver vel*, en is goed voor de *Roos*, daar meê gewreeven, of opgelegd. Is zeer dienstig teegens de *Heriklopping*, en 't *beeven van de Milt*. Verleert de *brand van de kinder-Pokjens*, en de *vuyte Pokken*.

Lustan. l. 3. enarr. 128. De *Wortel* in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, maakt een *vrolijk Gemoed*, en versterkt het *Hert*. In *roode Wijn* gekookt, stild de *Bloedloop*: is goed voor de *inwendige Breuken*, en de *Steen der Nieren*. Scheyd

het *geronnene Bloed*, en helpt de geene, welke haar door een *hooge val* verzeerd hebben.

Het *Geranium Moschatum*, of *Oyevaarsbek*, *rie- Dsc. l. 3. kende als Muscu*, gestoten, en op *varssche Wonden* ^{6.9.} gelegd, heeld de zelve. In *Wijn* of *Bier* gezoden, en daar van gedronken, drijft uyt het *Water van de Blaas*.

Het *Geranium Sanguineum maximo flore*, of *Oye- Fuchs. hist. vaarsbek* met *grootte als bloedroode Bloemen*, stild zeer ^{Pl. c. 76.} gelukkig allerley *Bloedloop*, en word zeer hoog ge- ^{Trag. l. 1. c. 114.} preezen teegens het *Graveel*, het zij in *roode Wijn* gezoden, 't zij het *Zap* met *Wijn* ingenomen; of een *Drachma* van de gedroogde *Wortel* met eenig *nat* gebruykt.

CCXXXIX HOOFDSTUK.

GINGIDIUM.

Oo wel met deezen naam, als met *Namen*, dien van *VISNAGA* bij veele in het *Latijn* bekend; word ook op 't *Neederlandsch*, voor zoo veel mij bewuft is, niet anders geheeten. Bij de *Italianen* meede *GINGIDIO*.

Hier van zijn mij in haren aart drie onderscheyden ^{Drie onderscheyden soor- ten,} soorten bekend; als:

I. *GINGIDIUM LATIFOLIUM*, of *Gingidium* met *breede Bladeren*. II. *UMBELLATUM*, of met een *Kroon*. III. *MONTIS LIBANI*, of *Gingidium* van den berg *Libanus*. Alle zijn ze van de zelve *Bomwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, *Grond*, doormengd met een weynig kleyn-gewreevene twee- jarige *Paerdemist*: een warme, vrije, welgeleegene plaats; en weynig *Water*. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven aardige *Bloemen*, maar in *Bloemen*, deeze *Landen* zelden rijp *Zaad*. Worden door een *Zaad*, kleynne *konde* van het leeven beroofd, en gaan dus te niet.

Het *Zaad*, uyt warme *Landen* overgezonden, word ^{Aanwin- ning.} met een wassende Maan van April of May (na gelee- gentheyd des tijds) in een *Pot*, hol en luchtig gezayd, niet boven een stroo diep. Opgekomen zijnde, ver- plant men de jonge *Planten* niet. Ook laat men'er niet meer als twee of drie ten hoogsten in de zelve *Pot*. Zouden anders, in slegte jaren, nauwelijks *Bloemen* kunnen geeven.

GINGIDIUM MONTIS LIBANI, of *Gingidium* van ^{Gingidium van de berg Li- banon.} den berg *Libanus*, krijgt uyt de *Wortel Bladeren*, van gedaante en stelling niet ongelijk die van het *MEUM ATHAMANTICUM*, of *Beerwortel*, doch korter, en wat gekrolder, gelijk men ziet in die van het *FLOS ADONIS*, of *Adonisbloem*. Zijn een kleynne voet lang; achter vier, wat meer of minder, vingeren breed; en alzo verminderende, loopen voor aan spits toe. De *Bladeren*, verwe is bleek-groen, van een bevallijke aanschouwing. Uyt der zelve middenste komt voort een eenige, onder een stroo dikke, ronde; doch boven dunner toegaande, ontrent anderhalve voet hoog opschietende *Steel*. Op wiens bovenste punt, dan ook noch een of twee ter zijden uyt, een zeer schoone *Bloem* word ge- zien, geheel rond, en buyten rondom zoo groot als een *Roos*, bestaande uyt breede, voor stomp toegaan- de, en hol gestelde *Bladertjens*, doch in het midden voorzien met ontelbare kleynne witte *Knopjens*, van onder uytwendig met veele hayrige groene *Bladertjens*, gelijk men gewaar word in het *MELANTHIUM*, of *Nigelle*; doch niet zoo verre uytsteekende, maar blijven- de onder de rondte van de *Bloem*; tusschen het wit aardig doorschijnende. Eenige dagen gestaan hebbende, vergaanz in haar zelve.

K R A C H T E N.

Gal. 1. 2. *de Alim.*
fac. c. 55.
C. lib.
Simp. 6.
Diosc. 1. 2.
e. 167.

Ingidium is warm in den eersten, en droog in den tweeden graad; daarbenevens te zamentrekkende van aart.

Rauw in een Salade gegeten, of gezoden zijnde met andere spijzen gebruykt, of ook in Wijn gekookt, en daar van gedronken, is goed voor de *Maag*, de *Blaas*, doet gemakkelijk *wateren*; lost het *Graveel* en de *Steen*; verwekt *eetenslust*, en der Vrouwen *Maandstonden*. Is goed teegens de *Pest*, en alle andere *bismettelijke Ziekten*.

Durant.
hist. Plant.
fol. 208.

De *Bladeren* gestoten, en op der Vrouwen *Borsten* gelegd, scheyd de geklonterde *Melk* in de zelve; ook 't *geronnene Bloed* tusschen vel en vleesch zittende, veroorzaakt door slaan, vallen, of eenig ander ongeluk. Geneest ook alle *Builen* en *Gezwellen*.

CCXL HOOFDSTUK.

ZWAARDKRUYD.

Namen.

Et deelen naam in het *Neederlandsch* bekend, word in het *Latijn* geheeten *GLADIOLUS*, of *ENSIS*: in het *Hoogduitsch* *SCHWERTEL*: in het *Fransch* *GLAIS*, of *GLAYEUL*: in 't *Italiaansch* *GLADIOLO*, *SENESE*, of ook *MONACUCCE*.

Eenige veranderlijke soorten, als:

I. *GLADIOLUS FLORE RUBRO*, of *Zwaardkruid met een roode Bloem*. II. *BINIS FLORUM ORDINIBUS CINCTUS*, of met twee orden van *Bloemen* vercierd. III. *FLORE CARNEO*, of met een *lijf-verwige Bloem*. IV. *FLORE ALBO*, of met een *witte Bloem*. V. *CAPITIS BONÆSPEI FLORE PHŒNICEO*, of *Zwaardkruid van het Hoofd der goede Hoop*, met een *schoone rood-verwige Bloem*; en dan noch meer andere; niet alle van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen echter al te zamen, uyt eygener aart, een goede, gemeene, zandige, en met twee-jarige *Paerdemist* wel voorziene grond: een vrije, genoeg ter *Zon* geleegene plaats; veel, en ook weynig *Water*. Geeven niet alleen ieder *Zomer Bloemen*, maar ook dikmaal rijp *Zaad*. Verdragen allerley ongeleegentheeden der *Winter*. Mogen ook, om het tweede of derde jaar, in 't laatste van *Julius* opgenomen, in een drooge plaats bewaard, en in *September*, met een volle *Maan*, weer in de aarde gelegd worden.

Aanwining.

Veel bequamer worden ze *aangewonnen* door hare jonge *Bolletjens*, die men, uyt de aarde opgehaald zijnde, van de *oude* afneemt, als door haar *Zaad*; 't welk met een wassende *Maan* van *September* ruym een stroobreed diep de aarde moet aanbevolen zijn; en wanneer het in 't volgende *Voorjaar* opgekomen is; niet voor in 't zeevende of agtste jaar daar na de eerste *Bloemen* geeft.

Zwaardkruid van Cabo de bonn' Esperance.

DE *GLADIOLUS CAPITIS BONÆSPEI FLORE PHŒNICEO*, of *Zwaardkruid van Cabo de bonn' Esperance*, of het *Hoofd der goede Hoop* in *Africa*, met een *roode Bloem*, is teederder van aart dan al de andere. Geeft in deeze Gewesten geen *Bloemen*, anders dan bij heete *Zomers*; maar noyt eenig *Zaad*. Bemind een goede zandige grond, met twee-jarige *Paerdemist*, een weynig een-jarige *Hoenderdrek*, en 't *Mol* van verrotte *Boombladeren* doormengt: een luchtige, vrije, welgeleegene plaats, en matige vochtigheyd. Kan gantschelijk niet verdragen veel *koude Herfst-reegenen*, *Rijp* of *sterke Vorst*. Moet derhalven, in een *Pot* twee vingeren diep gesteld, in 't begin van *October* binnens huys gebragt, en op een luchtige plaats gezet zijn,

Hoedanig het waargenomen moet worden.

waar in niet als bij *vriezend* Weer word gevuurd; gedurende dien tijd met weynig of geen vochtigheyd onderhouden, en niet voor in 't begin van *April* weer buyten gesteld worden.

Men kan haar in onze Landen niet anders *aanwinnen* *Aanwining* en *vermeenigvuldigen*, als door hare aangewassene jonge *ning*. *Bolletjens*, op de gemelde tijd opgenomen.

K R A C H T E N.

DE *Wortel*, of *Bol*, van *Zwaardkruid*, in het *Galen. lib.*
Latijn *Gladiolus*, is verteerende, verdrogende, *Simp. Med.*
en te zamentrekkende van aart. 8.

De zelve gestoten, met Wijn en Wierook vermengt; dan op *Wonden* en gequetste *Leeden* gelegd, trekt uyt alle *Doornen*, *Beenschilferen*, en andere onreynigheeden in de zelve. Met Meel en Honigwater vermengt, ontdoet, vermorwt en verteerd de *Klieren*; ook alerey harde en *taye Zweren*.

De *Bolwortel* gestoten en daar van een *Drachma* *Lobel. 1. 1.*
met Wijn ingenomen, doet gemakkelijk *water* los. fol. 136.

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* en *Wortel* met 7. *Lau-*
Wijn gedronken, doet de *Milt* verteeren, verdrogen, *renk. 1. 1.*
en neemt'er de smerten van wech. Verdrijft het *Co-*
lijck, een kleyn weynigje *Peeper* daar bij gedaan zijnde; *Appar. Pl.*
en sild zeer wel het *Bloed*. 6. 9.

Het gestotene *Zaad* met *Ezels*-*Geyten*-of *Schapen-*
Melk gebruykt, is desgelijks zeer goed teegens 't *Colijk*, *Apulej.*
en alle andere *winden des Buys*. *lib. de*
Herb. Med.
6. 78.

De *Rast* der gedroogde *Wortel* gepulverizeert, en met Wijn ingenomen, is goed voor de *koude*-of *Druppelpis*; het *Graveel*, de *Breuken* der *Kinderen*, *inwendige* *gezwellen*; en verdrijft ook de smerten van het *Colijk*.

CCXLI HOOFDSTUK.

G L A U X.

Us genoemd van elk, zoo wel in het *Namen*.
Neederlandsch als *Latijn*; en, mijns
weetens; met geen anderen naam
bekend, als alleen van zommige *MELK-*
KRUYD geheeten.

mentlijk:

Hier van zijn mij in haren aart Vijf on-
kundig geworden vijf soorten; na-
den.

I. *GLAUX SUPINA LUSITANICA*, of *Portugalsch*
Glaux, *achter-over* leggende. II. *SUPINA VIMINOSA*
LUSITANICA, of *achter-over* leggend *Portugalsch*
Glaux met lange *buyszame Takjens*. III. *PALUSTRIS*,
of in *waterachtige* plaatsen voorkomende. IV. *SE-*
MINE CORDATO, of *Glaux* met een *Zaadhuysje*, een
Hert gelijkvormig. V. *GLAUX EXIGUA MARINA*,
of *kleyne Zee-glaux*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bou-*
wing en *Waarneeming*.

Het *GLAUX VIMINOSA SUPINA LUSITANICA*, *Leggende*
of *leggende Glaux* uyt *Portugal*, met lange *buyszame*
Takjens, krijgt, aan teedere veelvoudige *Telg* *jens*, *Glaux* uyt
kleyne, doch een weynig in de lengte breedachtige
en hol gestelde *Bladertjens*, zoo uyt de eene als *Bladert-*
uyt de andere zijde voortkomende: teeder en dun van *jens*.
aart; voor stompachtig toe gaande; in 't midden al-
leenlijk met een *Ruggetje* voorzien: zittende zes of agt
aan haar doorgaande *Steele*, niet regt teegens malkan-
der over, maar aan de eene zijde twee of drie, aan de
andere drie of vier; doch altijd voor in een cyndigen-
de. De verve is donker-groen. Dufdanig is ook
gesteld het *GLAUX SUPINA LUSITANICA*, of *achter*
overleggende Portugals Glaux.

Bemind een goede, gemeene, zandige, en met een *Grond*.
weynig twee-jarige *Paerdemist*-doormengde grond: een
vrije,

Liciorh. L.

Bloemen. vrije, welgeleene plaats, en matige vochtigheid.
Zaad. Blijft niet meer dan twee *Zomers* in 't leven. *Bloeyd*
in 't tweede jaar; en geeft, bij goede tijden, volkom-
nen *Zaad*. Is teeder van natuur in deeze Gewesten.
Verdraagt ongeerne *konde Herfstregeenen*, en noch veel
minder eenige *Vorst*.

Word derhalven, in een Pot met een wassende Maan
geplant zijnde, in het begin van *Oktober* binnens huys
gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet anders als
bij *vriezende* Weer word gevuurd: gedurende de *Win-*
ter met zeer weynig Reegenwater onderhouden, en niet
weer buyten gezet voor in 't begin van *April*, met een
zoete Reegen. Dan noch voorzichtig gewacht voor
koude nagten, en bayrige winden.

Aanwin-
ning.

Kan niet anders worden *aangewonnen* en *vermeenig-
vuldigd*, dan door haar *Zaad*; 't welk met een wassende
Maa'n van *April* de aarde, niet diep daar in gelegd,
moet aanbevolen zijn.

Het GLAUX SEMINE CORDATO, of *Glaux met een Hert-gelijkende Zaadhuisje*, groeyd van naturen, uyt een teeder wit *Worteltje*, niet hooger als vijf vingeren breedte op. Verdeeld zich onder, boven de *Wor-*

Bladeren. de *Bladertjens* zitten, hol en luchtig aan beyde de zijden boven malkander, doch hoe hoger hoe kleynere wordende; en niet regt teegens malkander overstaande. Zijn kleyn, smal, voor stomp; in 't midden voorzien met een kleyn *Ruggetje*; donker groen van verve in 't eerst; doch naderhand, uytgebloeyd hebbende, worden ze lichtelijk geelachtig, of bleek-groen. Tusschen deeze *Bladeren* en de *Steel* komen voort kleyne, *witgebladerde Bloemtjens*; welke vergaande, nalaten een plat *Knopje*, hebbende gelijkheyd met een *Hert*; van binnen gevuld met een kleyn, rond, bleek *Zaad*.

Beinind de zelve voorgemelde aarde, zoo wel een schaduwwachtige als een luchtige plaats. Blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeft bij tijds volkomen *Zaad*, en versterft daar meede. Moet derhalven met een waffende *Maan* van *Maert*, *April* of *May* op nieuws gezaay worden. Komt anders, door het neergevallene *Zaad* ter plaats daar ze gestaan heeft, overvloedig genoeg van zelfs op, en kan daar door genoegzaam *vermeenigvuldigd* worden.

Kleyen Het GLAUX EXIGUA MARINA, of *kleyen Zee-*
Zee-glaux *glaux*, uyt eygener aart niet meer als eene vinger hoog
opfchietende, krijgt, uyt teedere witte *Worteltjens*,
veelvoudige kleyne *Lootjens*, verciert met veel aard-
ge, kleyne, digt op, en regt teegens over malkander
Bladeren. zittende *Bladertjens* aan hare ronde, van binnen rof-
achtige *Stieltjens*. Zijn zeer kort, evenwel tamelijk
breed; dikachtig, voor rond toegaande; zonder *Ade-*
Bloemen. ren; blauwachtig-groen van verwe. Tuſſchen welke
te voorschijn komen kleyne, vijf-gebladerde purpu-
re *Bloemtjens*, aardig verciert met witte randen.

Grond. Bemind ook de voorheen gemelde aarde; een
opene, wel ter Zon geleegene plaats, en zeer veel Wa-
ter. Kan derhalven, uyt hare natuurlijke grond geno-
men zijnde, niet wel anders *opgeveekt* worden, als
in een Pot; waar in deeze *Plant* altijd vochtig moet ge-
houden zijn. Dan groeyd ze voorpoedig. Geeft veel-
voudige aardige kleyne *purpur-bloemtjens*, doch noyt
eenig volkomen *Zaad*.
Aanwin- Word echter *aangeveekt* door hare de aarde doorlo-
pinge *Norieltjens*; welke men met een wassende Maan
van *April* moet opneemen, en op nieuws verzet-
ten.

Aanwin
ning.

K R A C H T E N.

Lobel 1. 1.
fol. 501.
Diof. 1. 4.
c. 141.

GLaux in Wijn, of ook in Wey, gezoden, of
bij andere spijsen gebruykt, verwekt genoeg-
zaam *Melk in der vrouwen Borsten*. Is der-
halven zeer dienstig voor alle Minnen, of Voedsters,

welke niet veel Zog in hare Borsten, hebben, of dat ze beginnen als uyt te drogen.

CCXLII H O O F D S T U K.

ZOE THOUT.

VAn een ieder dus*genoemd, is eygent-
lijk geen Hout, maar een houtverwi-
ge zoete *Wortel* deezer *Plant*, welke
droog geworden zijnde, voor Hout
word genomen, of aangezien. Word
in het *Latijn* geheeten GLYCYRRH-
ZA, of DULCIS RADIX: in het *Hoogduynsch* SUSZ-
HOLTZ, of ook LACKRIZE: in het *Fransch* RECLISSE
COMMUNE, ERULISSE, RAIGLICE, of RAGALI-
CE: in het *Italiaansch* REGOLITIA, of REGO-
LITO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vier onderscheydene soorten; namentlijk:

I. GLYCRRHIZA SILIQUOSA, of Zoethout met

reuen, daar het Zaad in groeyd. II. ECHINATA
DIOSCORIDIS, of Zoethout, met Zaad als zachte
Doortjens omwaffen, beschreeven van DIOSCORIDES.
III. GLYCYRRHIZA AMERICANA SPICATA, of Zoet-
hout met geayde Bloemen *uyt America*. IV. GLYCY-
RHIZA SYLVESTRIS, of wild Zoethout; ook geheet
GLAUX LATIFOLIA. Alle zyn ze van gevee de zelve
Bouwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, Grond. met een- of tweejarige Paerdesmit genoegzaam voorzien: een warme, vrije, welgeleegene plaats, en veel Water. Zijn langleevende van aart: verdragen felle *Forst*, en alle ongeleegentheeden der *Winter*. Bloeyen niet alleen jaarlijks, maar geeven ook, bij warme *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*; 't welk met een wassen- Aanwin-
de *Maan* van *April* in een *Pot* moet gezayd zijn. Alleen- ning.
lijk hier door konnen ze *aangewonnen* en *vermeerderd* worden.

De GLYCRRHIZA SILIQUOSA, of het *Peuldra-
gend Zoerhout*, zijnde het beste, en in alle Apo-
theekers winkelen zeer gebruykelijk, geeft in onze
Gewesten noyt *Bloemen*, of eenig rijp *Zaad*. Word
echter genoegzaam *aangewonnen* door hare de aarde
zeer wijd doorlopende *Worrelen*; welke men met een
wassende Maan in *April* van de *oude* afneemt, en
verplant.

- Verschey-
de namen.

Vier on-
derschey-
dene soor-
ten.

Aanwin-
ning.

- Peuldra-
gend Zoet-
hout.

Gestalte
der Blo-
men.

- Aanwin-
ning.

beurd het, doch zeer zelden, dat zulks geschied door de bij de *Wortel* uytſchietende *jongen*: welke men met een wassende Maan van *April* van de *oude* afneemt, en verplant.

K R A C H T E N.

DE *Wortel* van gemeen *Zoethout*, met *Zaad-peulen*, of *Glycyrrhiza vulgaris Siliquosa*, is matig warm en vocht, zeer lieflijk van smaak, en een weynig te zamentrekkende.

Het uytgeparfte *Zap* der *Wortelen* met *Wijn* gedronken, of de *Wortelen* zelfs kleyn gesneden, in *Wijn* gekookt, en daar van desgelijks gedronken; of ook de gedroogde *Wortel* gestoten, en daar van een *Drachma* met *Wijn* ingenomen, is goed voor een kwalijk-gestelde *Borst*; voor de *heesheyd* en *rauwheyd* der *Keel*; en voor de *Hoesl*. Opend de *verstoptheyd* van de *Lange* en *Leever*. Is dienstig voor de *uytsterende menschen*, en het *pleuris*. Verzoet alle *inwendige rauwheyd*: verzacht alle *zweeringen*, en *inwendige hitzigheyd*: maakt rijp alle *rauwe vochtigheeden*, en los de *stuyemen*. Zuyverd alle *zeeren*, en *wonden*, daar op en in gedaan. Brengt weer te regt een *huzige Maag*. Is dienstig voor de *Nieren* en *Blaas*; voor lopende en tranende *Oogen*. Verzacht het *zweeren der Tand*.

Het *Zoethout* van *Dioscorides* met *Zaad als zachte Doortjens*, of *Glycyrrhiza Echinata Dioscoridis*, heeft de zelve kracht en werking. Is daarenboven goed voor alle gebreeken der *Leever*, *Borst*, *Nieren*, en de *schurfsheyd* van de *Blaas*. Neemt ook wech de *ontſteeking* van de *Mond* en de *Maag*. Het *Poeder* der gedroogde *Wortel* in de *Oogen* gedaan, neemt daar van wech de uytwassende *Vliezen* en *Schellen*. Geneest alle *zeeren van de Mond*, daar op gestroyd zijnde.

De *Wortel* van het *Glycyrrhiza Americana spicata*, of *Americaanſch Zoethout*, desgelijks warm en vocht in den eerſten graad, lieflijk van smaak, en wat te zamentrekkende van aart, gedroogt, gepulverizeert, en daar van een once met *Wijn* 's morgens nuchteren, drie dagen achter malkander, ingenomen, dood de *Wormen*, verdriſt de *Wind*; jaagt door de *Stoelgang* uyt alle *gallige*, *pituitenze vochten*. Is goed teegens de *Krauwagie*, of *Schurfsheyd*; de *Geelzucht*, de *roode Loop*. Zuyverd daarenboven, en geneest te gelijck de *Wonden*.

Krachten van het *Americaanſch Zoethout*.

CCXLIII H O O F D S T U K.

W E E D E.

N het *Neederlandsch* dus genoemd, word zoo wel in het *Latijns* als *Fransch* geheeten *GLASTUM*, of *ISATIS*: in het *Hoogduytsch* *WEYT*: in het *Italiaanſch* *GLASTO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vijf bijzondere soorten; te weeten:

I. *GLASTUM SATIVUM*, of *tamme Weede*. II. *SILYQUOSUM*, of *Weede met peulen*. III. *ROTUNDIFOLIUM*, met *ronde Bladeren*. IV. *AMERICANUM*, of *Americaanſche Weede*. V. *GLASTUM SYLVESTRE*, of *wilde Weede*. Niet alle zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een rouwe, gemeene, zoo wel zandige als andere, doch vet-gemeste grond: een opene, wel-geleegene, plaats, en veel Water. Konnen seld *Vorst*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter* uytſtaan.

De *TAMME* en *WILDE WEED* vergaan niet haast,

maar blijven eenige jaren lang in 't leeven; en geeven wilde, ieder *Zomer* volkomen rijp *Zaad*.

Het *GLASTUM SILYQUOSUM*, of *Weede met peulen*, *Weede* en *ROTUNDIFOLIUM*, of *met ronde Bladeren*, dueren niet meer als twee *Zomers*. Geeven in 't tweede jaar rijp *Zaad*, en vergaan daar mee. Worden ook (gelijck de twee andere hier boven genoemde soorten) niet anders *aangewonnen*, als door haar *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *Maert*, niet diep gelegd, de aarde moet aanbevolen zijn.

Het *GLASTUM*, of *ISATIS AMERICANA*, of *Weede uyt America*, is de schoonste, teederste soort van alle. Wordt uyt eygener aart zeer oud. Schiet uyt een sterke roode *Wortel* drie voeten, wat meer of minder, opwaarts met veele ronde *Takken*, boven in veele *Zijde-takjens* verdeeld. Aan welke uytſpruyten bezienswaardige, regt teegens malkander over gestelde, niet zeer groote *Bladeren*; roodachtig van verwe: inwendig alleen met eene *Rugge*, en weynige zichtbare *Aderijens* voorzien. Van welke men de onderſte driehoekig, alle voor spits toegaande, ook het middenſte voor uyt staande opwaarts gekeerd ziet; aan de punten een weynig gedraayd, niet kwalijk zich vergelijkende met *Hoornen*. Ruſten op korte *Stieltjens*; waar aan de twee naaste regt teegens malkander over staande deelen de kleynſte zijn; maar het eene voor uytſtaande het langſte en grootſte is.

Bemind een goede, zandige aarde, met veel tweejarige *Paerdemist* en een weynig *Veengrond* doormengt: een warme, luchtige, vrije, wel ter *Zon* geleegene plaats, en tamelijk veel Water. Geeft wel ieder *Zomer* een heerlijke roode *Bloem*, na de gedaante van de *VIOLA MARIANA*, of *MEDIUM DIOSCORIDIS*; in 't *Neederlandsch* *MARIETTEN*, hol en luchtig op hare *Stieltjens*, doch zommige een weynig voor aan gedraayd, staande; maar niet als met heete en drooge jaren volkomen *Zaad*. Verdraagt ongeerne veel *koude Herfst-reegenen*, *Sneeuw*, *Storm-winden*, of *sterke Vorst*.

Moet derhalven, met een wassende Maan van *April* in een *Pot* geplant zijnde, in 't begin van *October*, wat eerder of later, na tijds geleegentheyd, binnens huys worden gebragt op een luchtige plaats, waar in niet als bij *vriezend* *Weer* word gevuurd door een yzere *Oven*; vermits ze de warmte niet zeer lang kan verdragen. Gedurende de *Winter* moet men ze met matig lauw-gemaakt *Reegenwater* van boven voorzien; voor de *Vorst* wel bewaren, en niet voor in 't laaste van *Maert* of 't begin van *April*, met een aangename *Lucht* en zoete *Reegen*, weer buyten ſtellen: doch dan ook haar wel wagten en dekken voor *koude nagten*, *Sneeuwige vochtigheyd*, en *ſchrale Winden*.

Zij word in deeze Landen *aangewonnen* en *vermeengvuldigd*, niet alleen door *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *April* in een *Pot* moet gezayd zijn, niet boven een stroobreedte diep, hol en luchtig; maar ook door hare aangewassene *jonge Wortelen*, welke men op de genoemde tijd van de *oude* afneemt, en in *Potten* verplant.

K R A C H T E N.

Weede, of *Glaſtum*, is bitter van smaak, te zamentrekkende, en zeer verdroogende van aart.

In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, of een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met *Wijn* gebruykt, verdriſt krachtelijk de *hardheyd* en *ongezondheyd* van de *Milt*: opend ook de *verstoptheyd* der zelve; en geneest allerley ingekankerde *zweeringen*, quade *zeeren*, groote en zware *Wonden*; de *Roos* en 't *ſprekſe Vuur*, daar in gestroyd, of de varſſche gekneufde *Bladeren* daar op gelegd zijnde. Driſt daarenboven te *rugge*, *ſcheyd*, en verteed wonderlijk de

dikke

GNAPHALIUM AMERICANUM

ANGUSTIFOLIUM.

dikke waterachtige en slijmerige gezwellen. Is ook zeer goed, om gelegd te worden op alle Bloedvloeyende deelen des menschelijken Ligchaams.

Lust. l. 2. De Bollen, van het uytgeparfte Zaad bereyd, worden veel gebruykt van de Verwers, om daar mee blauw te verwen.

CCXLIV HOOFDSTUK.

GNAPHALIUM.

Namen.

En aardig Gewas, zoo wel in 't Nederlandsch als Latijn dus genoemd, of ook wel CENTUNCULUS, en ALBINUM: in 't Hoogduytsch RUHR-KRAUT: in 't Fransch HERBE A COTTON: in 't Italiaansch GNAPHALIO, FILAGO, en ook CARTAFILAGO.

Hier van zijn mij in haren aart verscheydene bezienswaardige soorten bekend, te weeten:

I. GNAPHALIUM AMERICANUM FLORE ALBO, of Americaansch Gnaphalium met een witte Bloem. II. AMERICANUM FLORE LUTEO, of Gnaphalium uyt America met een gele Bloem. III. AMERICANUM FLORE LUTEO MAJORE, of met een groote gele Bloem. IV. AMERICANUM ANGUSTIFOLIUM SPICATUM, of uyt America met smalle Bladeren, en een geayrde Bloem. V. AMERICANUM MINUS ANGUSTIFOLIUM FLORE RUBRO, of kleine smalgebladerde Americaansche Gnaphalium met een roode Bloem. VI. IDEM FLORE LUTEO, of de zelve met een gele Bloem. VII. MONTANUM FLORE ALBO, of Berg-Gnaphalium met een witte Bloem; ook geheeten PILOSELLA MINOR, of kleine Piloselle. VIII. MONTANUM FLORE SUAVE RUBENTE, of Berg-Gnaphalium met een roodachtige Bloem. IX. GNAPHALIUM ROSEUM, of met een klein geel Bloemtje, waar onder zich Bladeren vertonen, als een Roosje rondachtig bij malkander gevoegd; anders ook genoemd LEONTOPODIUM, of Leeuwenvoet. X. GNAPHALIUM ROSEUM PROLIFERUM, of Gnaphalium als een Roosje, met Bloem uyt Bloem: en dan noch meer andere. Niet alle zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Grond.

Eevenwel beminnen ze al te zamen uyt eygener aart een goede, zandige, en met matige twee-jarige kleyn-gewreevene Paerdemist voorziene grond: een warme, vrije, welgeleegene plaats, en niet te veel Water. Verdragen tamelijk wel sterke koude, en andere ongeleegentheeden der Winter, behalven het GNAPHALIUM AMERICANUM FLORE LUTEO MAJORE ET MINORE, of Americaansch Gnaphalium met een groote en kleyne gele Bloem; ook genoemd FLOS PERPETUUS, of altijd-duurende Bloem, vermits de zelve, afgesneden zijnde, eenige jaren lang, zonder verderving, goed blijft.

Americaanisch Gnaphalium met een groote en kleine gele Bloem; ook genoemd altijd-duurende Bloem; en waarom. Hoe waar te nemen.

Aanwinnig.

Geeven in deeze Landen noyt eenig rijp Zaad. Eevenwel kan men ze aanwinnen door hare aangegroeyde Takjens, welke men, een jaar oud zijnde, voorzichtig ten halven insnijdt, gelijk de Angeliereu; en in het volgende jaar, alsze Wortelen hebben geschoten, van de oude afneemt: dan met de genoemde Maan verplant; waar naze eenige jaren lang in het leeven blijven.

Hoe ze groeyen.

Beyde deeze soorten (niet gelijk de andere jaarlijks vergaande maar altijd groen blijvende) groeyen Stru-

vels-wijze, in veele Takjens (alsze oud zijn uyt den bruynen grauwwerwig, doch de jonge met een geheel witte wolligheyd bekleed) zich verdeelende. Waar aan veele Bladeren in 't ronde, onder de Steelen omhelzende, zich vertonen. Gemeenlijk staan ze regt-op. Zijn met een witte wolligheyd, doch onder meer als boven, voorzich; lang en smal, doch voor aan breedst, en daar rondachtig toegaande: een weynig dikachtig van aart, en met niet meer dan een regt-doorgaande Ader in 't midden begaafd. Uyt welker voorste Hert de schoone geele, als goud-verwige Bloemen voortschieten, veelvoudig in 't ronde op hare Steeljens zittende als een Wayer, of Kroon. Waar van de inwendige Veezeljens veel donkerder of rooder geel zijn als de voor rond-toegaande Bladerjens zelfs, zich boven malkander vertonende gelijk Visschschubbetjens.

Het GNAPHALIUM AMERICANUM ANGUSTIFOLIUM SPICATUM, of smalgebladerd Gnaphalium uyt America met een geayrde bloem, wast in deeze Gewesten twee voeten, of wat hooger op. Krijgt ook onder aan zijne jonge Scheutjens boven groene, doch wolachtige, onder bleek-witte ruyge bladeren, vijf vingeren breedte, wat meer of minder, lang; een stroo, of ook minder breed; inzonderheyd boven; onder alderfmalst; de Steel geheel omvattende. Komen digt boven malkander voort; gaan spits toe: zijn in 't midden begaafd met een regt-doorlopende Ader, of Rugge. Uyt deeze Bladeren schieten ronde Steelen op, voorzien met veele zeer smalle en teedere Bladerjens. Tusschen welke uytstreyen de Bloemen, veelvoudig bij malkander gesteld, Ays-wijze, ter hoogte van een geheele Maatvoet, zeer aardig te zien, evenwel digt aan de Steel blijvende. Kleyn zijn ze, en bestaan uyt veele bij malkander gevoegde doorluchtige, bleek-blinkende en wat langwerpig Bladerjens, van binnen verciert met eenige rosachtige wolligheyd.

Blijft niet langer dan twee jaren in 't leeven. Bloeyd de tweede Zomer, en, rijp Zaad gegeven hebbende, versterft. Moet derhalven telkens door het gemelde Zaad, met een wassende Maan in April niet diep in de aarde gelegd, weer aangewonnen worden. Anders slaat het neergevallene ook van zelfs genoeg op. Alleenlijk door dit middel kan deeze soort worden vermenigvuldigd.

Het GNAPHALIUM AMERICANUM FLORE ALBO, of Gnaphalium uyt America met een witte Bloem, geeft in deeze Landen noyt eenig rijp Zaad. Word echter bequamenlijk aangegroeit door hare aangegroeyde Wortelen, welke men met een wassende Maan van April afneemt, en verplant.

Het GNAPHALIUM MONTANUM FLORE ALBO, ET SUAVE RUBENTE, of Berg-Gnaphalium met een witte, en lieflijk-roode Bloem, zijn van een lang leeven. Geelven de meeste tijd volkomen rijp Zaad; 't welk gelijk dat van de andere moet gezayd zijn. Hier door worden ze voortgeteeld; doch bequamer vermenigvuldigd door hare aangegroeyde Scheutjens; die men op de genoemde tijd verplant.

Het GNAPHALIUM AMERICANUM MINUS ANGUSTIFOLIUM FLORE RUBRO, ET FLORE LUTEO, of klein smalgebladerd Gnaphalium uyt America, zoo wel met een roode als gele Bloem, is lang leevende van aart; van een aardige en bevallijke aanschouwing. Groeyd op tot anderhalve, ook wel twee voeten hoogte. Krijgt uyt een zeer teedere, veelvoudige, hayrige en geel-verwige Veezelwortel verscheydene Steelen, rond, zoo dik als een Zwane-pen, of schacht; uytwendig groen, met een witte wolligheyd bekleed, en van binnen met een groot, wit, voos Marg of Pit voorzien; waar aan de Bladeren, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, niet hoog boven malkander voortkomen: hebbende de lengte van een vinger, de breedte van een halve vinger; doch zijn onder aan de Steel gemeenlijk wat breeder, en eyndigen voor in een stomp punt;

bevolen moet zijn : zoo komt het in 't volgende Voorjaar te voorschijn.

Pluym- GRAMEN PLUMEUM, of *Pluymgras*, is van een aangename aanschouwing. Krijgt uyt een veelvoudige, harde, zeer dunne, bleek-bruyne *Veelzelwortel* veel digt bij malkander gevoegde *bladertjens*; rond, niet dikker als een *Spelle*, regt-opstaande, anderhalve Maatvoet hoog opschietende, en ter oorzaak van hare teederheid zich boven voor-overbuigende als een *Pluym*. Tusschen welke eenige teedere, ronde *Steeltjens* voort-spruyten, met andere noch dunner, doch boven uytsteekende, ook wel langer blijvende *Bladertjens*: waar aan inwendig in 't *Hert* der *Steele* het *Zaad* als verborgen vast houdt.

Bladeren Dit *Zaad* rijp geworden zijnde, blijven de *Bladeren* niet donker-groen, gelijk de andere, maar worden wit, blinkende als *Zilver*, bekleed met een *Pluymig Dons*, van een zeer bevalijke aanschouwing. Dan mogenze afgesneeden, in plaats van een *Reyger* of *Veederbosch* gebruykt, en een lange tijd bewaard worden. Te gelijk kan men winnen of vergaderen het gemelde *Zaad*; zijnde lang; dun, voor scharp, bleek-bruynverwig; van zelfs dikmaal met zijn *Veederblad* opwaarts uytkruppende; ook zich niet voor dat het rijp word vertonende.

Zaad. Dit *Gewas* bemind de boven-gemelde grond: een warme, welgeleegene plaats; niet te veel oude Paerdemist; en matige, doch ook veel vochtigheid. Geeft gemeenlijk ieder jaar volkomen rijp *Zaad*. Verdraagt alle ongeleegentheeden des tijds zonder schade. Word niet alleen *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door het gemelde *Zaad*, in *April* een stroobreed diep in de aarde gelegd, maar ook door de *aangewassene Worteltjens*.

Grond. GRAMEN STRIATUM HISPANICUM, of *gestreept Spaansch Gras*, bemind allerley slag van grond: 't zij gemest of ongemest: zoo wel een opene, vrije, als schaduwachtinge plaats: veel Water, en ook matige vochtigheid. Verdraagt sterke koude in de *Winter*. Geeft noyt in deeze Landen eenig rijp *Zaad*. Word echter overvloedig genoeg *vermeenigvuldigd* door hare de aarde zeer doorlopende *jonge Scheutjens*, welke men dikmaal mag verplanten.

Aanwin- Het GRAMEN LEUCANTHEMUM, *Oogen-troost-* **ning.** *Gras*, of GRAMEN FLORIDUM, *Bloemdragend Gras*, waar van tweederley soorten worden gevonden, *MAJUS ET MINUS*, of *Groot* en *Kleyn*, zijnde van eenen aart, blijven ook veele jaren in 't leeven. Beminnen een goede, luchtige, gemeene, zandige grond: zoo lief een donkere als een opene plaats, en tamelijk veel Water. Verdragen alle ongeleegentheeden der *Winter*. *Bloeyen* zeer aardig. Geeven gemeenlijk ieder *Zomer* rijp *Zaad*; 't welk met een wassende Maan in 't *Voorjaar* de aarde, niet diep daar in gelegd, moet aanbevolen zijn. Hier door worden ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*. Maar dan ook noch door hare *aangegroeyde jongen*; welke men op de genoemde tijd en met de gemelde Maan kan afneemen en verplanten.

Oogen- GRAMEN MARINUM, *Zee-gras*; ook genoemd **troost-** *CARYOPHYLLUS MARINUS*, of *Zee-angelier*, en **Gras.** *CARYOPHYLLUS MONTANUS*, of *Berg-angelier*, om dat het zoo wel aan de *Zeekant*, als op *Bergachtige* plaatsen word gevonden, is onderscheyden in bijzondere soorten; welker vier mij in haren aart bekend zijn; als:

I. GRAMEN MARINUM MAJUS, of *groot Zee-gras*. **II.** MEDIUM, of *middelbaar Zee-gras*. **III.** MINUS FLORE ALBO, of *kleyn Zee-gras met een witte Bloem*. **IV.** MINUS FLORE PURPUREO, of *kleyn Zee-gras met een purpure Bloem*. Alle zijnze van eenen de zelve *Bonwing* en *Waarneming*.

Grond. Zij beminnen de voor-heenen gemelde grond: een opene, luchtige, welgeleegene plaats, en veel Water.

Worden van naturen oud. Konnen sterke koude, en andere ongeleegentheeden des tijds geduldig uytstaan. Geeven wel rijp *Zaad*, doch niet als met goede *Zaadmers*. Het zelve moet gezayd zijn met een wassende Maan van *April*: want alleen hier door kan men ze *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen*.

GRAMEN TREMULUM MAJUS, MEDIUM, ET MINUS, of *groot, middelbaar en kleyn beevend Gras*, dus genoemd, om dat hare *Zaadayren* zelden *stil zijn*, het zij staande of neerwaarts hangende, blijven niet langer dan twee *Zomers* in 't leeven. Beminnen een goede, zandige, welgemeste grond; matige vochtigheid; een luchtige en warme plaats. Geeven bij goede tijden in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*; en vergaan dan door de minste *koude*. Moeten derhalven in 't begin van *April*, met een wassende Maan op nieuws weer gezayd zijn. Alleenlijk door dit middel kunnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Het GRAMEN ALOPECURUM, of *Alopecuroid-Vossedes*, in het *Neederlandsch*, *Vossesarten-Gras*; en *Alopecuroides SERICEUM LUSITANICUM*, of *Portugalsch zijden Vossesarten-Gras*, beminnen de laatste gemelde aarde, plaats, en Water. Blijven ook niet langer dan een *Zomer* in 't leeven. Geeven goed *Zaad* in drooge jaren, en vergaan daar mee. Waarom ze dan ook in ieder *Voorjaar* weer op nieuws gezayd moeten zijn, en deezer wijs kan men haar *eenwigdurend* maken.

K R A C H T E N .

Het *Gras van Parnassus*, of *Gramen Parnassi*, *Aart*; en *gebruik*.

De *Bladeren* groen gestoten, en op *varssche Wond* gelegd, stillen het *Bloeden* der zelve, en geneezen ze te gelijk. De zelve *Bladeren*, of ook het *Zaad*, in *Wijn* gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een *Roemertje* gedronken, drijft uyt het *Water der Blaas*, de *Steen* der zelve, en het *Graveel* der *Nieren*.

Een *Drachma* van het *Zaad* ('t welk droog van aart, en sijn van deelen is) gestoten, en met *Wijn* ingenomen, *verstopt* het *Ligchaam*; en doet het *braken* ophouden.

Van het uytgeparste *Zap* deezer *Plant* word een *Collyrium*, of een zeer goed *Geneesmiddel* voor de *Oogen* gemaakt, op deeze manier: men mengd eenen veel *Zap* en *Wijn* te zamen: dan doet men'er wat *Myrrhe* en een weynig *Wierook* bij. Dit verklaard de *Oogen* zeer, en versterkt het *Gezicht*, daar mee gebet wordende.

Het *Zaad* van het GRAMEN FLORIDUM, of *Oogen-troost-gras*, is hitzich van aart. De zwaarte van een *Drachma* met *Wijn* of eenig ander *Nat* gebruykt, *versterkt* de *natuur*, en verwekt lust tot het *Echte* *werk*. Is daarenboven goed teegens het *Graveel*. Stopt de *Buykloop*. Geneest ook de *beeten* der *giftige Dieren*.

De *Wortel* in *Wijn* gekookt, en daar van gedronken, verjaagt het *Colijk*.

CCXLVII HOOFDSTUK.

GODS GENADE.

Us genoemd in het *Neederlandsch*: *Verfcheyde namen*. In het *Latijn* GRATIOLA, GRATIA DEI, en CENTAURUS: in het *Hoogduytsch* AURIN: in het *Italiaansch* GRATIOLA, en STANCO CAVALLO.

Hier van zijn mij in haren aart drie soorten bekend geworden; namentlijk:

I. GRATIOLA FLORE ALBIDO PURPURASCENTE, **MAJOR**,

MAJORI, of Gods Genade met een uyt den wit en purpurachrige groote Bloem. II. FLORE ALBO MINORE, of Gods Genade met een witte kleyne Bloem. III. GRATIOLA FLORE LUTEO, of Gods Genade met een geele Bloem. Alle zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, doch van naturen een vochtige grond: een opene, luchtige, welgeleegene plaats, en veel Water. Bloeyen lang, doch geeven in deeze Gewesten noyt volkomen Zaad. Zijn langleevende van aart. Verdragen allerley ongeleegentheeden der Winter. Konnen in onze Landen niet vermeerigvuldigd worden, als door hare jonge Scheutjens, welke men, met een wassende Maan in April, van de oude afsneemt, en verplant.

Aanwinning.

K R A C H T E N .

Bauhinus
hist. Plant.
tom. 3. lib.
30 c. 57.
Gods Genade, of Gratiola, is verwarmende, verdrogende, verdunnende, openende en scheydende van aart; zeer bitter van smaak, en purgerende van natuur.

In Wijn of Bier gezoden, en daar van een Roemertje met Zuyker, Caneel, en Anijszaad gedronken; of een halve, een geheele, ten hoogsten twee Drachmen (na gelegentheyd en krachten van de Lijder) van het Poeder der gedroogde Bladeren (doch eerst in Melk of Edik geweykt zijnde) met eenig Nat ingegeeven, jaagt uyt alle sneye, slijmerige en galachrige vochtigheeden, zoo wel van boven als van onder. Is goed voor de Heupenpijn, in het Latijn gezegt Sciatica; ook voor alle Koortzen. Opend de verstoptheyd der Leever en Milt; zuyverd ook de zelve. Dood de Wormen, en neemt wech alle inwendige verrotting en ontfleeking. Drijft de Waterzuchtige het Water af. Geneest de Spaansche Pokken, en de Melaatsheyd. Verjaagt de Pest, en de hitzige Koortzen. Is zeer goed teegens vergif.

Durantes
hist. Plant.
fol. 219.
Neem van deeze Bladeren, en Rozijnen, van elk een lood. De Bladeren van Soldanella, en Anyszaad, van ieder twee Drachmen. Kook het te zamen in een pintje * Wijn wel gemeeten, tot dat meer als de helft verzoden is. Giet het dan door een Zeef, of Doek. Hier van, noch lauw zijnde, gedronken, is niet alleen zeer goed teegens al de boven verhaalde ongeleegentheeden, maar versterkt ook de Leever en Milt.

Lust. l. 3.
enarr. 78.
Het uytgeparfste Zap deer Plant, in de Zon dik geworden, en met nieuw Wasch en Rozen-oly vermengt; dan op Wonden, Zeeren en alle Zweeren gedaan, geneest de zelve.

Eeven dit vermag ook 't Poeder der Bladeren; of de zelve gestoten, en daar op gelegd.

Lebel. l. 1.
fol. 521.
Het Extraët hier van gemaakt met Brandewijn, is ook zeer goed teegens de Waterzucht.

CCXLVIII HOOFDSTUK. PORCELLEIN.

Namen.

Is een wel-bekend Gewas; in het Nederlandsch dus genoemd: in het Latijn geheeten PORTULACA; in het Hoogduysch PORTULAC, of ook HEYMISCH BURGEL: in het Fransch POURPIER, of PORCELINE: in het Italiaansch PORTULACA, of ook PORCELLANA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vier onderscheydene soorten; te weten:

I. PORTULACA MAJOR SATIVA, of groote tamme Porcellein. II. MAJOR LUTEA, of groote Porcellein met schoone geele Bladeren. III. MINOR SYLVESTRIS,

* Utrechtsche maat (of een Groeninge Oort)

of kleyne wilde Porcellein. IV. PORTULACA ÆTHIO-PICA FLORE LUTEO MAGNO, of Porcellein uyt Æthiopien, of Moorenland, met een aardige geele Bloem, hebbende de grootte van een halve Schelling in 't ronde; bestaande uyt vijf regt-opstaande dikke Bladerjens, gelijk de Bloem van Alantswortel. Niet alle zijn ze van eenen de zelve Bouwing en Waarneeming.

Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, tamelijk-wel voorzien met tweejarige Paerdemist: een opene, luchtige, warme plaats, en veel Water. Blijven niet meer dan eene Zomer in 't leeven. Geeven in den Herfst rijp Zaad, en worden dan door een kleyne Rijp van hare vermaaklijke groente beroofd. Moeten derhalven in ieder Voorjaar op nieuws door haar Zaad, niet diep in de aarde gelegd, weer aangewonnen zijn: of ook het neergevallene Aanwinning. Zaad, ter plaats daar ze staan, slaat dikmaal van zels genoeg op. Alleen door dit middel konnen ze vermeerigvuldigd worden.

De PORTULACA ÆTHIO-PICA, of het Mooren-Moorenlandsch Porcellein, heeft schoone Bladeren; achter aan hare Steel twee vingeren breed, ook een weynig als uytgehold, en voor spits toegaande, op de wijze van een Slang-tong; doch langwerpiger, dik van aart; aan beyde de zijden van hare ronde, bleek-groene, en tamelijk-dikke Steelen boven malkander onordentelijk voortkomende; donker-groen, ook blinkend van verwe, en met geen zichtbare Aderen, doch onder in het midden met een Rugge voorzien. Is veel teederder van aart dan de andere soorten.

Bemind een gantsch warme en wel ter Zon geleegene Grond. ne plaats, voor alle koude genoeg beschut: een welbereyde aarde, bestaande uyt twee deelen goede grond, twee deelen grof zand; twee deelen twee-jarige Paerdemist, en een deel Mol der verrotte Boombaderen, wel door een gemengt; en dan matige vochtigheid.

Moet met een wassende Maan van April elk Voorjaar in een Pot, niet diep, hol en luchtig gezayd, en van het opkomende niet meer dan een of twee Planten daar ingelaten worden. Ook mag men ze niet reppen, of opneemen om te verplanten: zouden anders te zeer hier door verachten, en het Zaad niet wel zijne regte rijpheyd konnen bekomen: 't welk besloten legt in een groene, blinkende, ronde, dikke Knop, zoo groot als een groote Kars. Waar op de Bloem zit, boven in 't ronde zeer aardig als een Kroon. De verwe der zelve is hoog en schoon geel. Bestaat uyt zeer teedere, snalle, een vingerbreed lange, en digt aan malkander gestelde Bladerjens; van gedaante en schikking eenen als men in die van het Helenium, of Alantswortel ziet. Teegens de Winter word het Zaad gemeenelijc rijp, inzonderheyd op de gehoorde wijze in agt genomen, en voor te veel Water zorgvuldig gewagt zijnde. Na de rijpheyd des Zaaids vergaat de Plant.

K R A C H T E N .

Lust. l. 2.
enarr. 107.
Porcellein, of Portulaca, inzonderheyd de tamme, is vocht in den tweeden, en koud in den derden graad; ook daar bij eenige zontigheyd hebbende.

Rauw in een Salade, of gezoden in andere spijsen gebruykt, verkoeld, en verbeeterd een hitzige Maag; verwekt eetenslust, doch geeft weynig voedsel aan het Ligchaam. Dood de Wormen der kinderen: stopt de Bnyk- en roode Loop; ook alle Vloeden der Vrouwen: neemt wech de pijn der Blaas en Nieren; desgelijks de inwendige hitte des Gedarmts. Is goed voor Koortzen, zige en ontfloekene Menschen; voor de vallende Ziekte, de Takken, of Speenen aan 't Fondament, de zweeringen des Monds; en voor de geene die Bloed opwerpen. Lefcht de Dorst, en verkoeld het Bloed.

De Bladeren alleen, gekneufd, of gestoten, met Euchs. Garsten-

Plant. cap. 39. Garftenmeel vermengd, en op de Wonden gelegd, neemt'er de verhitte van wech, en doet dat'er 't Vuur niet toeflaet. Gelegt op de roode Oogen, 't wilt Vuur, of andere verhitte deelen des Ligchaams, drijft'er de smert, en de brand van wech.

Plin. l. 20. cap. eodem. De zelve Bladeren gestoten, en met Zout of Honig vermengd, zijn zeer dienstig teegens het Podagra, verzachten de verharde Zeenwen; verminderen de brand van de Roos.

Het uytgeparfte Zap der Bladeren, ook het gedistilleerde water van de zelve, hebben de zelve kracht.

CCXLIX HOOFDSTUK.

ZEEPORCELLEIN.

Namen.

Et deeze naam in het Neederlandsch bekend, word in het Latijn geheeten PORTULACA MARINA, of HALIMUS: in het Hoogduysch MEER-PORTULAC; en in het Italiaansch HALIMO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie veranderinge soorten, als:

I. HALIMUS ARBORESCENS, of Boomachtig Zeeporcellein. II. VULGARIS LATIFOLIUS, of gemeene breed-bladerige Zeeporcellein. III. ANGUSTIFOLIUS, of smal-gebladerde Zeeporcellein. Niet alle zijn ze van eenen de zelve Boeiwing en Waarneeming.

Grond. Echter beminnenze al te zamen een goede, gemeene, zandige, en matig gemeste grond; een wel ter Zon geleegene plaats, en niet te veel vochtigheid. Konnen reedelijk koude en andere ongeleegentheeden der Winter uytstaen. Geeven zelden, of noyt, in deeze Gewesten eenig Zaad. Worden echter genoegzaam aangewonnen en vermeenigvuldigd door hare op de aarde leggende jonge Scheutjens: welke gemeenlijk, met een weynig aarde bedekt zijnde, Wortel vatten. Met een volle Maan in April worden ze van de oude afgenomen, en verplant.

Boomachtig Zeeporcellein. Het HALIMUS ARBORESCENS, of Boomachtig Zeeporcellein, is teederder van aart. Vriest ook, buyten staande, in de Winter lichtelijk dood. Moet derhalven, met een Aprilsche wassende Maan in een Pot gezet zijnde, teegens de Winter binnens huys gebracht, met lauw gemaakt Reegenwater onderhouden, en niet voor in het begin van April weer buyten gesteld worden.

Aanwinning. Blijft, gelijk de andere soorten, ook altijd groen. Geeft nimmermeer Zaad. Word evenwel aangewonnen en vermeenigvuldigd, niet alleen door hare bij de Wortel uytwassende en van zelfs Wortelen schietende jonge Looten, maar ook door afgesneden Takjens, welke men met een volle Maan van April in een Pot, een kleyn vinger lengte steekt; in een donkere plaats bewaard, en gedurende de tijd van zes of zeven weken zomtijds met Water begiet, zoo krijgen ze genoegzaam Wortelen.

K R A C H T E N.

Galen. lib. Med. Simp. 6. Zeeporcellein, of Halimus, is matig warm van aart, doch met eenige windigheid vermengd.

Ruell. l. 1. cap. 85. Plin. l. 22. cap. eodem. De Bladeren rauw in een Salade gegeten; ook gezoden; of in Edik gelegd, gelijk de Agurken en Kappers, zijn aangenaam en lieflijk van smaak. Verwarmen ook, en versterken de Maag. Verwekken eetenslust; doen gemakkelijk Water lossen; verdrijven de Buyskrimping en andere smerten des Buys.

Met Brood gegeten, geneezen ze de Bloedgang, of roode Loop.

Dodon. in. De Bladeren gekneusd, en gelegd op Wonden, ver-

stuytke Leeden, en de Schurfsheid, beyde van beesten Adder; en menschen, heelen en verdrijven de zelve. Met Zeemel gekookt, en zoo warm gedaan op het Podagra, veroorzaakt door koude, verzacht zeer de smerten.

Een Drachma van het Poeder der gedroogde Wortelen met Wijn of Honig-water ingenomen, doet veel Melk in der Vrouwen Borsten komen. Verzacht de rommeling en pijn des Lijfs. Geneest de geene die van binnen gescheurt, of gequetst zijn.

Een Drachma van het Zaad gepulveriseerd, en met Wijn gedronken, werkt het zelve.

CCL HOOFDSTUK.

HONDJESDRAF.

Y veele wel bekend, en dus genoemd Namen in het Neederlandsch: in het Latijn geheeten HEDERA TERRESTRIS, of CORONA TERRÆ: in het Hoogduysch GUNDELRAVEN. of GRUNDREBEN: in het Italiaansch HEDERA TER-

RESTRE.

Deeze Plant bemind een gemeene, slegte, ook Grond. een welgemeste grond: liever een donkere of schaduwtige, als een vrije, welgeleegene plaats; en veel Water. Blijft eenige jaren in 't leeven. Bloeyd vroeg in 't Voorjaar; en geeft rijp Zaad. Verdraagt sterke koude, en andere ongeleegentheeden der Winter. Laat noyt al de Bladeren vallen. Word aangewonnen, niet Aanywa: alleen door haar Zaad, 't welk met een wassende Maan van Maert of April, niet diep, in de aarde moet gelegd zijn; maar ook door hare voortkruipende en van zelfs Wortelen krijgende Scheutjens: die men zoo wel in de Zomer, als in de Maert of de Herfst, mag opnemen en verplanten.

K R A C H T E N.

Hondjesdrat, of Hederaterræ, is heet en droog van aart, zeer bitter van smaak.

In Wijn gezoden, en daar van een Roemertje gedronken, of een halve Drachma, of geheel Scrupel van het Pulver der gedroogde Bladeren, eenige dagen achter malkander met Wijn gebruykt, verdrijft de Geelzucht: opend de verstoptheid van Leever en Milt. Helpt de geene, die van de Heupenpijn worden geplaatst. Drijft af het Graveel, de Maandstonden; alle vergif, als men'er op zweet; en doet wel Water lossen.

Het hier van gedistilleerde Water heeft de zelve werking, doch niet zoo krachtig.

Dit zelve Kruid met wat Diptamnus, Betonie, Durantes Gulde-roede, Pyrola, en Wortelen met Mee in Wijn gezoden, dan daar van een Roemertje vol 's morgens en 's avonds (warm gemaakt, en met Zuyker of Roozen-honig verzoet zijnde) gedronken, geneest zeer wel alle inwendige quetsuren en wonden. Is ook zeer dienstig teegens het Podagra, en de Steen der Nieren.

Het uytgeparfte Zap op de Wennen en Wratten gelegd, doet ze verdwijnen, en afvallen. Is daarenboven goed teegens de Tandpijn. Met roest van Koper vermengd, geneest de holle voortteetende zieren, zweeren, en gaten, daar op gelegd.

Het zelve Zap met Rijs gekookt, en met doyeren van Eieren vermengt; dan zoo gegeten, versterkt de Maag; stopt ook de Buys- en roode Loop.

De Bladeren in Wijn gezoden, en daar meê gewasfen, ook gegorgeld, geneest de gezwollen der Keel, van de Mond, van de heymlijke Leeden; en de Schurfsheid.

SCHILDDRAGENDE
HEDYSARUM.

Namen.

En zeer schoon en bezienswaardig Gewas, word in het *Latijn* niet alleen genoemd HEDYSARUM CLYPEATUM, maar ook wel SECURIDACA MAXIMA SEMINE ROTUNDO: in het *Hoogduitsch* SCHILDKRAUT: in het *Italiaansch* HEDISARO SCUDATO.

Drie veranderlijke soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie veranderlijke soorten: namentlijk:

I. HEDYSARUM CLYPEATUM FLORE ALBO, of *Hedysarum met een rond en plat Zaad*, een Schild gelijkende, en een *witte Bloem*. II. FLORE RUBRO, of met een *roode Bloem*. III. HEDYSARUM PERENNE FLORE CARNEO, of *altijd-durend Hedysarum met een lijf-verwige Bloem*; 't welk ook ONOBRYCHIS van DODONÆUS word genoemd. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Wat voor een aarde zij beminnen.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, met matige twee-jarige Paerdelmilt voorzien; een luchtige, warme, welgeleegene plaats, en tamelijk veel Water. Blijven niet meer dan twee *Zomers* in 't leeven. Geeven wel, in sommige tijden, op 't eerste jaar, in den *Herfst*, eenige *Bloemen*; doch in 't tweede jaar volkomenlijk, en een rijp *Zaad*; waar mee ze dan verfterven.

Hoe waar te nemen.

Verdragen ongeerne sterke *Vorst*, vermits men haar door de zelve dikmaal van 't leeven beroofd vind. Is derhalven geraadzaam, dat men een *Plant* of twee daar van, in een *Pot* gezet, 's *Winters* binnens huys beware, op een luchtige plaats, en de zelve onderhoude met weynig Water; wijl ze in dien tijd door slechts wat te veel lichtelijk verrotten: mogen ook, in 't begin van *April*, met de geheele klomp uyt de *Pot* genomen, en zoo weer in de aarde gezet worden.

Het HEDYSARUM PERENNE FLORE CARNEO, of *Hedysarum met een lijf-verwige Bloem*, ook ONOBRYCHIS van DODONÆUS geheeten, vergaat niet zoo haast, maar blijft lange jaren in 't leeven. Is ook veel harder van aart. Verdraagt felle koude en allerley ongeleegentheeden der *Winter* zonder eenige schade. Geeft ieder *Zomer* vermaaklijke *Bloemen*; ook de meeste tijd rijp *Zaad*: 't welk met een wassende *Maan* van *April* of *May* de aarde word aanbevolen. Opgekomen zijnde, brengen de *Planten* in het tweede jaar hare eerste *Bloemen* te voorschijn. Door dit *Zaad* worden al de genoemde soorten *aangeleeld*.

Zie hier bij na het *Hoofdstuk*, handelende van de HANEKAMMETJENS.

K R A C H T E N.

Galen. lib. Simp. 8.

Het Schilddragende Hedysarum, of Hedysarum Clypeatum, is warm en droog van aart; ook verteerende, en dunmakende.

De Bladeren gestoten, en alzo plaasters-wijze op allerley harde *Gezwellen*, en *Klieren* gelegd, doet de zelve scheyden, verteeren, en vergaan.

In *Wijn* gezoden, en daar van een goede Roemer gedronken; of een, ook twee *Drachmen* van 't *Poeder* der gedroogde Bladeren met *Wijn* gebruykt, doet veel en gemakkelijk *wateren*: verstopd het *Ligchaam*, en verdrijft de *konde Pis*.

ZONNEWENDE.

Ord dus genoemd in het *Neederlandsch*, om dat deze *Plant* zich altijd na de *Zon* wend. Word anders ook van veele geheeten KREEFT-KRUYD: in het *Latijn* HELIOTROPIMUM, SOLSEQUIUM, en SCORPIURUS; 't welk in het *Grieksch* zoo veel beteekend als SCORPIOENS-STAART; vermits de *Steeltjens* op zulk een wijze gebogen zijn. In 't *Fransch* TOURNESOL: in 't *Italiaansch* HELIOTROPIO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie soorten; te weten:

I. HELIOTROPIMUM MAJUS, of groote *Zonnewende*. II. SUPINUM, of kruypende *Zonnewende*. III. HELIOTROPIMUM TRICOCCUM, of *Zonnewende met drie Beziën*. Alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, welgemeste grond, dikmaal omgesmeeten; een vrije, welgeleegene plaats: veel, en ook weynig vochtigheid, na dat de geleegentheid des tijds vereyscht. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven teegens de *Winter* volkomen rijp *Zaad*; en verfterven daar mee.

Moeten derhalven met een wassende *Maan* van *April* weer op nieuws gezayd zijn. Doch komen ook, door het neergevallene *Zaad*, genoeg van zelfs voort, en konnen deezer wijs met meenigten *aangewonnen* worden.

K R A C H T E N.

Zonnewende, of *Heliotropium*, is verwarmende, verdrogende, en afvagende van aart.

Een hand vol hier van in een pintje *Wijn* tot op de helft gekookt, en zoo gedronken, purgeert het *Ligchaam*; reynigt het ook van alle *slijmerige* en *galachtige vochten*. Is zeer goed voor de *beeten* en *steken* der *Scorpioenen*, en anderer *giftige Dieren*. Doet de *Wormen* sterven.

De *Bladeren* gestoten, en gelegd op het *Fleresijn*, gebrookene, of *gequeste Leeden*, *Zinkingen*, en *ynyle Gezwellen*, geneezen de zelve. Op den *Buyk* gedaan, verwekken de *Maandstonden*; doch de *zwangere Vrouwen* mogen dit gantschelijk niet doen. Moeten ook niet gebruykt worden van de geene die geerne ontfangen zouden.

Een *Scrupel* van het gestotene *Zaad* met *Wijn* ingenomen, voor het aankomen van de *Koorts*, verdrijft de zelve.

Het zelve *Zaad*, desgelijks de *Bladeren*, gepulverizeert, en op de *Wratten*, voort- of inectende *zweeren*, *knobbelen* aan den *Aers*, ook op de *roode Puysten* gelegd, verdrogen en verjagen de zelve.

Het *Kruyd* gelegd in de hollen en gaten der *Mieren*, dan de zelve toegestopt, doet haar sterven.

ARTICIOKKEN
onder de Aarde.

En gezonde en zeer voedzame *Vrucht*, verscheyword dus in het *Neederlandsch* genoemd, de namen: om dat ze in of onder de aarde voortkomt, en de smaak van regte *Articiokken* heeft. Word in het *Latijn* geheeten HELIA-

HELANTHEMUM INDICUM TUBEROSUM; FLOS SOLIS TUBEROSUS, en HELENIUM TUBEROSUM: in het Hoogduytsch ARTICHOCCEN UNTER ERDEN: in 't Italiaansch HELIANTEMO INDIANO.

Grond.

Zij bemind uyt eygener aart een goede, gemeene, zoo wel zandige als andere, doch met oude Koey- of Paerdemist vet-gemeste grond. Heeft zoo geerne een schaduwachtige als een opene wel ter Zon geleegeer plaats; en begeert veel Water.

Bloemen, maar in onze Geweften noyt Zaad.

Blijft lange jaren in 't leeven. Kan seld' kande en alle andere ongeleegentheeden der Winter uytstaen, zonder eenige schade. Geeft in deeze onze Geweften noyt eenige Bloem, ten zij bij zeer heete, drooge Zomers: gelijk mij hier in mijnen Hof binnen Groeningen gebeurd is in de jaren 1652. 1665. en 1666.: in welkeze boven uyt het Hert der Steelen voortbragt een geel-verwige Bloem, gesteld op de wijze van een kleyn Lonnebloem; hebbende de grootte van drie vingers breedte in het ronde; voorzien met veertien uytwendige licht-geele, ook op de manier van het Doronicum Americanum, of Doornicum uyt America, hol-gestelde Bladeren; en inwendig met veel donker-geele opstaande Veezelingen; Maar nimmermeer komt'er eenig Zaad van.

Aanwinnig.

Word echter overvloedig genoeg aangewonnen en vermeenigvuldigd door hare onderaardsche, rondachtige, ook langwerpige Bolwortel, versierd met ronde witte plekken, gelijk als Oogen. Welke men teegens de Winter uytgraafde, om dan, wanneer 't vriest, ter Spijs te mogen gebruykt worden. Met een volle Maan in Maert of April plant menze weer in een op nieuws gemeste aarde. De geene, welke men verplanten wil, neemt men dikmaal niet uyt voor in Maert, om haar dan te verzetten: of men laatze ook wel eenige jaren staan: doch dan vermeederen ze zich niet zoo wel: worden daar teegens dik.

Spijs.

K R A C H T E N.

Hoe danig te gebruyken tot Spijs.

DE Bollen, of Knobbelwortelen, deezer zeer gezonde Plant, of Helianthemum Indicum Tuberosum, een weynig gezoden (vermitsze in een korte tijd week worden); van hare buytenste bast gezuuyvert; de vochtigheid wat uytgedrukt, en daar over gegoten een wel toegerigtede Saus van Edik, of Wijn in des zelven plaats, Boter, Zuyker en Nagelen, gelijk men ook wel doet over onze gemeene Articiokken, en dus gegeten; of anders met Meel en Boter in de Pan gebraden, zijn een zeer delicate kost: wel wat windig van aart: doch geeven goed voedsel: zijn licht om te verteeren; aangenaam voor de Maag. Verquikken het Gemoed: doen gemakkelijk water lossen: veroorzaken een zachte Stoelgang; neemen wech de inwendige brand van eenige ontfloktene of gequetste deelen des Ligchaams: versterken de natuur; vermeederen het Zaad, en verwekken lust tot het Echte werk.

en tot geneezing.

Uytwendig gelegd op allerley vervuylde wonden, zeeren, hitzige Gezwellen, en Bloedvinnen, verzachten de zelve; neemen'er de brand van wech, en doen ze dies te eerder geneezen.

CCLIV HOOFDSTUK.

B A T A T E N.

Namen.

Us in het Neederlandsch, alhoewel ook van veele BATATAS, van sommige PATATAS genoemd: in 't Fransch BATADES: in 't Latijn (mijns oordeels niet ongevoeglijk) SPINACHIA AMERICANA TUBEROSA, dat is, AMERICAANSCH SPINAGIE MET EEN

BOLWORTEL; vermits deeze vreemde en rare Plant

Bladeren voortbrengt, die van onze gemeene Spinagie zeer gelijk.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vijf bijzondere couleuren der Wortelen, doch in hare Bladeren niet verschillende; namentlijk:

I. SPINACHIA AMERICANA TUBEROSA LUTEA, of Spinagie uyt America met een geele Bolwortel. II. VARIEGATA, of met een gemarmelde, anders bonite Wortel. III. PURPUREA, of met een purpure Wortel. IV. ALBA, of met een witte Wortel. V. SPINACHIA AMERICANA TUBEROSA RUBRA, of Americaansche Spinagie met een roode Wortel. Bij welke noch met regt mag gevoegd worden een zesde soort, namentlijk; BATATA CATHARTICA, of SPINACHIA AMERICANA TUBEROSA SOLUTIVA, zoo veel als Stoelgang verwekkende Batata, of purgeerende Spinagie uyt America met een Bolwortel. Al te zamen zijnze van eenen de zelve Bouwing en Waarneeming.

waar bij noch een zesde mag gevoegd zijn.

Zij beminnen een goede, wel-bereyde grond, bestaande uyt twee deelen gemeene aarde, twee deelen grof Zand, twee deelen twee-jarige kleyn-gewreevene Paerdemist, een deel Mol der verrotte Boombladeren, en een deel een-jarige Hoenderdrek, bequamelijk door malkander gearbeyd: een warme, wel ter Zon gelegeene plaats, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschut, en matige vochtigheid.

Wat voor een grond zij beminnen.

Geeven in onze Landen noch Bloem noch Zaad; 't welke beyde in America voortbrengen. Zijn teeder van aart. Konnen noch koude Herfst-reegenen, noch eenige Vorst verdragen. Moeten derhalven in 't laatst van September (ter welker tijd zij haar Loof beginnen te verliezen) binnens huys gebragt, op een warme plaats gesteld, en, gedurende de Winter, niet de alderminste vochtigheid gegeven worden. Niet voor ontrent half April, met een zoete Lucht en Reegen, mag menze weer buyten brengen. En dan noch moet men haar wel wagten voor veel vochtigheid, ook voorzichtig dekken voor koude nagten.

Teederheid; en hoe ter dier oorzaak waar te nemen.

Men neemt ook de Wortelen teegens de Winter, wanneerze hare Bladeren verloren hebben, geheel uyt de aarde op. Alsze een weynig Wind-droog zijn geworden, legt menze in droog Zand; en men bewaardeze in een warme drooge plaats. Daar na zet menze, met een volle Maan van April, weer in Potten, gevuld met de hier boven beschreevene aarde. Dus gehandelt, geeven ze nieuwe Bladeren, en wassen al kruypende voort. Op deeze wijze kan menze eenige jaren lang behouden, gelijk ik dikmaal gedaan heb.

Hoe men handelen moet, om haar eenige jaren lang te bewaren.

K R A C H T E N.

DE Wortelen van Bataten, of Spinachia Americana Tuberosa, zijn matig van aart, tusschen warmte en koude gesteld.

Rauw gegeten; of veel beeter in warme asch, of in een yzere wel toegedekte Pot gebraden, doch alderbest gezoden, in stukken gesneden, of ook kleyn gestampt; en dus genuttigd met Wijn, Zuyker, en Roozewater, daar bij Peeper of Gengebar; anders een goede Saus van Wijn, Boter, Zuyker, Nagelen, Muscaat en Caneel bereyd, en daar over gedaan, zijn een zeer delicate kost; uytneemend aangenaam en gezond; doch een weynig windig van aart. Make ook een week Ligchaam: geeven aan 't zelve een zeer gezond voedsel; versterken de Maag; vermeederen 't Zaad, en verwekken Bisslapislust.

Durantes hift Plan fol. 66

De jonge Schenten der Ranken in Water of Wijn gekookt, en als een Salade gegeten met Oly, Edik, Zout en Peeper, zijn desgelijks zeer aangenaam, en verschaffen 't Ligchaam een gezond voedsel.

C. Rochemfort hift. Inf. Amer. c. 9. part. 5.

CCLV HOOFDSTUK.

B A T A T A
CATHARTICA,
of purgeerende Batata.

Wortel.

Ranken,
of Scheu-
ten.

Bladeren.

Bloemen.

Zaad, en
aanwin-
ning.Andere
aanwin-
ningswij-
ze.

Deft uyt eygener aart een langwerpi-
ge, ronde en dikke Wortel, gelijk een
lange dikke Raap. De lengte is van
ruym een hand, onder gemeenelyk
wat spitzer als boven (regt anders als
in al de andere hier boven gemelde
eerbare soorten van Bataten, welke doorgaans onder
dikker en boven dunner zijn), ook daar voorzien met
eenige kleyne Veezelingen; niet geheel slegt, maar on-
effen, gemeenelyk met zommige Knobbelen begaaft:
van buyten zoo wel als van binnen wit-verwig; zeer
aangenaam en lieflijk van smaak.

Uyt deeze Wortel schieten verscheydene ronde,
sponsachtige; en vochtige Ranken, of Scheuten, op de
wijze van Konkommeren, ook even alzo op de aarde
kruypende. Hier en daar ziet men onder de Bladeren
eenige witte Veezelwortelen; daar na ook andere dikke
Wortelen verkrijgende; waar aan veelvoudige schoone
Bladeren groeyen; van welke zommige op korte, an-
dere weer op lange Steelten rusten. Zijn zes vingeren,
wat meer of minder, lang; twee, en ook meerder
vingeren breed; onder aan de Steel op 't breedste, en van
daar al langzaam verminderende, tot dat ze voor in een
spits punt eyndigen. In gedaante zijn ze die van onze
Gemeene Spinagie zeer gelijk; donker-groen-verwig:
aan de randen effen en slegt; doch onder voorzien met
twee groote, ook wel hier en gintsch met eenige kleyne
hoeken of punten: dikachtig van aart; zacht in het
aanraken; in 't midden begaaft met een regt-doorgaan-
de groote Ader; waar uyt veel andere kleyne aan de
randen uytlopende, ook gemeenelyk neerwaarts gekeerd,
voortschieten.

Tusschen deeze Bladeren aan de Ranken komen de
Bloemen te voorschijn, op de wijze van Convolvulus, of
Winde. Zijn een vingerlid, of wat meer, lang; aan-
genaam purpur-verwig; hebbende de gedaante van een
Klokje; te weeten, onder aan de Steel spits, doch voor
breed-rond toelopen: dun en teeder van aart, zon-
der eenige reuk. Na eenige weynige dagen vergaan ze
in haar zelve, en vallen ter aarden neer; nalatende in
ronde Knopjen een bruyn-verwig Zaad. Het welk
op zijn behoorlijke tijd de aarde aanbevolen zijnde,
gelukkig te voorschijn komt. Hier door kan deeze
Plant aangewonnen en vermeerigvuldigd worden.

Doch vermits deeze jonge Planten niet zoo haast, als
men wel wenschen zou, hare volkomene Wortelen krij-
gen, zoo word de aanwinning door zaying zelden ter
hand genomen. Alleenlijk snijdt men de Wortelen in
veele stukken, en men legt ze in een goede wel-bereyd-
de aarde. Dan bekomt ieder stuk binnen een korte
tijd zijne jonge Veezelwortelen; volkomene Ranken,
Bladeren, en groeyd dus voort. Door dit middel kan
dit heylzaam Gewas genoegzaam aangeleeld worden; ge-
lyk ook al de andere in 't voorgaande Hoofdstuk gemel-
de soorten.

K R A C H T E N.

Deugd des
Wortels.

DE Wortel van deeze Batata Cathartica, of
purgeerende Batata, noch varsch en groen, of
ook gedroogd zijnde, en daar van twee oncen
met Wijn of ander nat 's avonds, een uur of twee
na den eeten; of ook zonder 's avonds te eeten, als
men te bed wil gaan, ingenomen, opend 's morgens
't Ligchaam zeer zacht, zonder eenige de minste ont-
roering; te gelijk zeer gelukkig uytduijvende alle

Galachtige, Waterachtige, en andere quadaardige
vochten.

CCLVI HOOFDSTUK.

E E D E L
LEEVEKRUYD.

Us in het Neederlandsch, doch ook Verschey-
van zommige GULDEN LEEVER- de namen.
KRUYD genoemd, word in 't Latijn
geheeten HEPATICA NOBILIS, HE-
PATICA TRIFOLIA, of TRIFOLIUM
HEPATICUM: in 't Hoogduysch EEEDEL
LEBERKRAUT, of GULDEN KLEE: in het Fransch
HEPATIQUE: in 't Italiaansch HERBA TRINITA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend neegen bijzon-
dere soorten, namentlijk: Neegen
bijzonde-
re soorten.

I. HEPATICA NOBILIS FLORE RUBRO SIMPLICI,
of Edel Leevekruid met een enkele roode Bloem.
II. FLORE RUBRO PLENO, of met een roode dubbele
Bloem. III. PRÆCOX FLORE CÆRULEO SIMPLICI,
of vroeg Edel Leevekruid met een enkele blauwe
Bloem. IV. SEROTINA FLORE CÆRULEO SIMPLICI,
of laat Edel Leevekruid met een enkele blauwe
Bloem. V. FLORE CÆRULEO PLENO, of met een
dubbele blauwe Bloem. VI. FLORE ALBO SIMPLICI,
of met een enkele witte Bloem. VII. FLORE ALBO
PLENO, of met een witte dubbele Bloem. VIII. FLORE
SIMPLICI VIOLEACEO, of met een enkele violette Bloem.
IX. HEPATICA FLORE SIMPLICI CÆRULEO ET VIO-
LACEO VARIEGATO, of Edel Leevekruid met een
blauw en violet-bont gestreepte Bloem. Al te zamen
zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, en Grond.
matig gemeste grond: meer een schaduwachtige, als
een opene vrije plaats, en veel vochtigheid. Laten
zelden al hare Bladeren vallen. Zijn langleevende van Zaad.
aart. Bloeyen vroeg in 't Voorjaar, en geeven, zoo
in 't laatste van May, als het begin van Junius, vol-
komen rijp Zaad.

Verdragen alle ongeleegentheeden der Winter. Wor-
den alderbequaamst verplant terwijze in hare Bloem-
staen; en vermeerigvuldigd, zoo wel door hare aange-
wassene jonge Wortelen, die men dan afneemt, als door
haar Zaad: 't welk gewonnen zijnde, terstond met een
volle Maan, niet boven een stroobreedte diep, gezayd
moet zijn, in een donkere plaats, of ook in een Pot,
donker gezet, en natuurlijk vochtig onderhouden.
Komt dan in den Herfst, en 't volgende Voorjaar op.
Geeft op 't vierde of vijfde jaar daar na hare eerste Bloem-
men. Waar uyt dan niet alleen de zelve voort, maar
ook zomtijds aardige en schoone, zoo dubbele als en-
kele Bloemen, met veranderlijke verwen worden gezien
voort te komen; gelijk mij in de meeste der hier bo-
ven genoemde gebeurd is. Doch men moet zorge dra-
gen, dat het Zaad niet kome verloren te gaan, vermits
het, noch groen zijnde, schielijk uyt en neervalt. Zie
hier bij na de Hoofdstukken van DRIEBLAD, en bruyn-
rood VIERBLAD.

K R A C H T E N.

HEt Edel Leevekruid, of Hepatica nobilis, is Dod. l. 19.
koud en droog van aart, ook een weynig te za- c. 24.
menttrekkende.

In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren
een Roemertje gedronken, neemt wech de brand, of
ontsteeking der Leever; ook de verstopping, en versterkt
de zelve. Geneest alle inwendige Wonden. Verwekt
de lossing van 't water der Blaas: versterkt de vermoey-
de Leeden, veroorzaakt door de te hitzige Bisslaap. Is
goed

Lobel. l. 2.
fol. 40.
Matth. l. 3.
c. 106.
Trag. l. 1.
c. 177.

Durant. goed voor alle heete Koortzen: ook voor de brand van
hijl. Plant. Keel en Mond, daar mee gegorgeld, en gespoeld. Zuy-
fol. 465. verd daarenboven de Nieren en Blaas.
Fuchf. Een Drachma van het Poeder der gedroogde Blader-
Herb. cap. ren's morgens met Wijn ingenomen, eenige dagen ach-
 179. ter den anderen, geneest de *gescheurdheyd der Darmen*.
 Op de Wonden gestroyd, stempt het Bloeden der zelve;
 heeldze, en doetze *sluyten*. Verdrijft ook de
Schurfbeyd.

CCLVII HOOFDSTUK. GOUDENKRUYD.

Namen. Et deezen naam in 't *Neederlandsch* bekend, word beyde in het *Latijn* en *Hoogduytsch* geheeten HERBA DORIA: in het *Fransch* HERBE D'OR; en in het *Italiaansch* HERBA DI ORO.

Grond. Deeze Plant bemind van naturen een goede, gemeene, zandige, vet-gemeste, en vochtige grond. Heeft zoo geerne een schaduwachtige als een opene plaats; en wil veel Water.

Bloemen. Is langleevende van aart. Verdraagt allerley ongeleegentheeden der Winter zonder enige schade. Bloeyd ieder Zomer, met een aangename Oog-verlustiging; doch geeft in deeze koude Gewesten noyt eenig volkomen Zaad.

Aanwinning. Word echter overvloedig aangewonnen en vermeenigvuldigd door hare de aarde doorlopende jonge Schentjens; die men met een wassende Maan in April van de oude afneemt, en verplant. Zie hier bij na 't Hoofdstuk van GULDENROEDE.

K R A C H T E N .

Gebruik **deezes** **Kruyds** **G**oudenkruid, of Herba Doria, in Wijn gezoden, en daar van 's morgens een Roemertje gedronken, versterkt de Liever, en neemt de verstoptheden der zelve wech. Is goed voor de Water- en Geelzuchtige: ook voor de gene die van binnen gewond, gequest, gescheurd zijn, of door een hooge val zich verzeerd hebben. Scheyd het geronnene Bloed: verdrijft de langdurige Koortzen, en opend de verstoptheden zoo van de Milt als van de Blaas.

in de Geneeskunst. In Water gezoden, en dit Water vermengt met Honig van Roozen; dan daar meede gewreeven en gewaschen, geneest de vuyse zeeren en zweeren van de Mond, Keel en Tandvlesch.

Het Poeder der gedroogde Bladeren gestroyd op bloedige varssche, ook verouderde, leelijke, quade Wonden, Zeeren, Zweeren, Fistelen en lopende Gatē, reynigt en geneest de zelve.

CCLVIII HOOFDSTUK. KRUYDJE ROER MY NIET.

Naam; en **oorsprong** **daar van.** **D**us van elk in 't *Neederlandsch*, maar ook wel SPRINGKRUYD genoemd. Werd in het *Latijn* geheeten HERBA IMPATIENS, en NOLI ME TANGERE: om dat, wanneer men het doorzichtig en rijp Zaad-pentje maar eenen aanroerd, 't zelve van malkander barst, en, gelijk als hier door verstoord, den nieuwsgierigen aanraker, te zamen met het Zaad, in 't Aangezicht springd. In 't *Hoogduytsch* SPRINGKRAUT.

Hier van zijn mij in haren aart twee bijzondere soorten bekend, namentlijk:

I. IMPATIENS HERBA, of gemeen Kruidje roer mij niet. II. IMPATIENS ALPINA ERUCÆ FOLIO, of Berg-kruidje roer mij niet, met Bladeren van Raketze. Beyde zijn ze niet van eenereley Bouwing en Waarneeming.

Echter beminnen ze beyde een goede, gemeene, Grond. zandige en van Naturen een vochtige aarde: meer een schaduwachtige, als een opene, vrije, of wel ter Zon geleegene plaats.

Het IMPATIENS HERBA, of NOLI ME TANGERE, gemeene Kruidje roer mij niet, blijft niet langer dan eene Zomer in 't leeven. Geeft in den Herfst rijp Zaad, en vergaat daar mee. Moet derhalven, met een wassende Maan van April, op nieuws, niet diep, de aarde aanbevolen zijn. Doch komt ook, daar het eens gestaan heeft, door 't neergevallene Zaad overvloedig genoeg van zelfs voort; en werd deezer wijs genoegzaam vermeerderd.

Het IMPATIENS ALPINA ERUCÆ FOLIO, of Berg-kruidje roer mij niet, schiet ter nauwer nood de lengte van een hand op, en legt in het eerste jaar zijne veelvoudige, schoon-ingefcedene, donker- of zwartgroen-verwige Bladeren aardig in 't ronde dicht op malkander. Vergaat niet zoo haast als de andere soort, maar blijft twee Zomers in het leeven. Verdraagt de koude der Winter, en allerley ongeleegentheyd des tijds. Bloeyd in 't tweede jaar. Geeft volkomen Zaad, op zijne gebladerde Steeljens, in lange, dunne, voor zoo spits als een naald toegaande Pentjens, voortkomende. 't Zelve is kleyn, en wit. Als 't rijp is geworden, versterft de Plant. Werd derhalven, op de voorgenoemde tijd, en met de gemelde Maan, weer gezayd, of ook door de van zelfs uyt het neergevallene Zaad opgekome ne Jongen genoeg vermeenigvuldigd.

K R A C H T E N .

Het Kruidje roer mij niet, of Impatiens Herba, *Dod. l. 117.* anders Noli me tangere, is zeer verzachtende, en *cap. 35.* matig verkoelende van aart. Werd van *Lobel. l. 1.* REMBERTUS DODONÆUS en MATTHIAS LOBEL gehou- *fol. 341.* den voor een schadelijk en ongezond Kruid: waar te- *Fab. Co-* gens de Heer FABIVS COLUMNA van een ander gevoc- *lumn. mi-* len is; zeggende, door ervarentheyd te hebben bevon- *nus Cogn.* den, dat het gantschlijk geen hinder doet aan de genee *Stirp. Hist.* *cap. 46.*

In Reegen-water een weynig gezoden, en zoo warm om Armen, Beenē, of andere van 't Podagra geplaagde Leeden geslagen; dan een schoone doek daar over gelegd, en dikmaal ververscht, neemt zeer gelukkig de smerten weg. Verzagt ook alle Apostematien, Klieren, en andere Hardigheeden des Ligchaams. Maakt, door zijne verzachtende eygenschap, het geronnene Bloed week, en doet het scheyden. Het zelve vermag ook de Oly, waar in dit Kruid gezoden is.

In Wijn gekookt, en daar van een Roemertje's mor- *Baubin.* gens gedronken, is goed voor 't Graveel, de koude Pis; *Tom. 2.* doet wel Wateren, en verwekt Stoolgang. *l. 21. c. 27.*

CCLIX HOOFDSTUK. INDIAANSCH KRUYDJE ROER MY NIET.

En wonderlijk en schoon Gewas, in het *Namen.* *Neederlandsch* dus genoemd, word in het *Latijn* geheeten HERBA VIVA, HERBA AMORIS, en HERBA SENSIFICA: in het *Hoogduytsch* FUHLENDES KRAUT: *Rr 2* in het

631 BESCHRYVING DER KRUYDEN, BOLLEN EN BLOEMEN, III BOEK, 632

in het Italiaansch HERBA DI VITA, of HERBA DI AMORE.

Zes on-
derfchey-
dene foor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart zes bijzondere soorten bekend geworden; namentlijk:

I. HERBA VIVA, of Indiaansch leevendig, gevoelig Kruid, anders Kruidje roer mij niet. II. HERBA MIMOSA, anders VIVA ALTERA, of tweede gevoelig Indiaansch Kruid, anders Kruidje roer mij niet. III. VIVA FRUTICESCENS, of struvelig Kruidje roer mij niet. IV. HERBA MIMOSA ARBORESCENS, of boomachtig Kruidje roer mij niet. V. HERBA MIMOSA MAJOR, of groot Indiaansch boomachtig Kruidje roer mij niet. VI. VIVA ARBORESCENS CHINENSIS, of Chineesch boomachtig leevendig Kruidje. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve Bouwing en Waarneeming.

Wat voor
een grond
zij bemin-
nen.

Zij beminnen een goede, gemene, zandige aarde, met een weynig tweejarige Paerdmist, een- of tweejarige Hoenderdrek, en 't Mol uyt verdorvene Boomen, of, in des zelve plaats, der verrotte Boombladeren doormengd: een warme, welgeleegene plaats, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschut: niet al te veel, en altijd door de Zon lauwigemaakt Reegenwater. Zijn zeer teeder van aart, en konnen ook de minste koude niet verdragen. Blijven in deeze Landen niet meer dan eene Zomer in 't leeven, wat moeyte men ook, om haar te behouden, mogt aanwenden. Al tijdelijk in den Herfst vergaanze.

Aanwin-
ning.

Zij worden voorigebragt en aangewonnen door Zaad, uyt America of andere heete Landen overgezonden: 't welk met een volle Maan van April of May word gezayd in Potten, niet boven een stroobreedte diep: daar na opgekomen zijnde, tot aan de Maand Julius gedurig met een glas gedekt, behalven alleen bij goede warme dagen.

En hoe
daar on-
trent te
handelen
staat

Men kan ook dit Zaad in een Glas op een weynig Paerdmist leggen, en Salpeterwater, of Reegenwater daar een weynig Salpeter vierentwintig uren lang in geleegeen heeft, daar op gieten, tot dat het ontrent bedekt is. Het zelve dan zetten op een Oven, die gedurig matig warm moet zijn; of anders in heet Zand, zoo zal het haastig zwellen, en beginnen te kijmen. Dan neemt men het zoetjens daar uyt, en met een wassende Maan legt men het in een Pot, die men in geheel warme Paerdmist steld, in een Zonnebak, of andere plaats; gedurig met Glazen overdekt. Als de Mist koud is geworden, 't welk binnen vijftien of zeltien dagen geschied, neemt men de Pot uyt, en men zet ze weer in varfche warme Paerdmist: op de zelve wijs voortgaande tot in het laatste van May. Dus gehandeld, zullen de uyt het Zaad voortkomende Planten wel opwassen, en tot een manlijke hoogte geraken, daar ze, buyten dit, niet toe konnen komen.

en verrijgt.

'k Heb op deeze wijze opgequeekt het HERBA VIVA, gevoelig Kruid, anders Kruidje roer mij niet, en in 't jaar 1652. gebragt tot de hoogte van een weynig meer als twee Maat-voeten; doch geen Bloemen daar aan konnen bekomen: en het HERBA VIVA FRUTICESCENS, of struvelig Kruidje roer mij niet, ter hoogte van meer dan drie der zelve voeten: waar aan tusschen de Bladeren, in viere gedeeld, zich twee Bloemen vertoonden. Hare aardige, schoone, en teedere Bladerjens, zich schielijk te zamentrekkende, boogen zich neer met hare Takjens; en deden dus eerbiedigheid aan de geene, welke met hare vingeren haar van onder aanraakten. Korts daar na rigteden ze zich weer op; en stonden, hare Bladerjens van een gedaan hebbende, in hare vorige kracht. Dit gebeurde zoo dikmaal als men haar aanraakte, waar over veele zich niet weynig verwonderden.

Hare ge-
slachte.

Deze Bladerjens, gelijk die van de ACACIA AEGYPTIA, of Egyptische Acacia, zitten altijd aan haar doorgaande Steelte twee en twee regt teegens malkander over. Eyndigen ook voor niet in een. Zijn zeer kleyn, smal, voor breedst; een groote stroobreed lang;

en uyt den groenen rosachtig van verwe; verciert met ontrent roode randjens.

Het HERBA MIMOSA, of VIVE ALTERA, tweede Tweep-gevoelig Kruid, of Kruidje roer mij niet, is het voor-gevoelig gedagte eerste in alle deelen gelijk. Aangeroerd wer-gevoelig dende, trekt desgelijks de Bladerjens te zamen, doch Kruidje roer mij niet. buygt zich niet. Geeft ook in deeze onze Landen geen Bloemen; veel min eenig Zaad; 't welk gemeenlijk ovaals-wijze rond, plat, niet groot, eh bruyn-verwig is.

Het HERBA MIMOSA MAJOR, of groot Indiaansch Groot In- Kruidje roer mij niet, blijft, aangeroerd zijnde, on- diaansch gevoelig staan. Is blauwer van verwe; krijgt ook Kruidje roer mij niet. grooter en meerder Bladeren.

Het HERBA MIMOSA ARBORESCENS, of Boom- Boom-achtig Kruidje roer mij niet, is bij mij in 't jaar 1652. tig Kruid- opgeklimmen tot de hoogte van drie voeten. Bleef je roer mij niet. aangeroerd zijnde, onbeweeglijk staan, gelijk 't voor- gaande: doch gaf niet alleen tusschen ieder Blad (niet, gelijk het HERBA VIVA FRUTICESCENS, of Struvel- Bladeren. kruidje roer mij niet, onder in vier; maar gemeenlijk in zes en agt deelen, wel zoo teeder van aart, geschey- den) aan hare regt-opgaande Steel een ronde knop, met Bloemen. gelee, een weynig blinkende, veelzachtige Bloemen, gelijk het ACACIA, of PLATANUS, maar ook Pentl- Zaad- jens, eene vinger lang, en zeer smal; gelijkende ten peuljens. Zaad. vollen een Zwaard, Zabel, of Persiaansch Geweer; waar in zich het Zaad vertoonde, digt bij malkander zittende: doch 't bleef onvolkomen, en verging met de geheele Plant in 't laatste van September. Nochtans wierd de regt-opgaande Steel, met veele zijde-takjens verciert, geheel hontachtig; waar van eene tot in Fe- bruarius aan hare Stam groen bleef, en versterf doe ook. De Bladeren vertoonden haar in alles gelijk de voorige, doch in meerder getal te zaam-gevoegd, zeer konstig, gelijk aan het ACACIA AEGYPTIA, of Aca- cia uyt Egypten te zien is. Kan ook niet, in deeze Gewesten, aangewonnen en vermeenigvuldigd werden, als door op nieuws uyt andere Landen bekomen Zaad.

Het HERBA VIVA ARBORESCENS CHINENSIS, Boomsch- of Boomachtig leevendig Kruidje uyt China, heeft ge- heel groene Bladeren, zonder eenige rosfigheyd, gelijk digt leeven- de andere soorten hebben. Wast op een gantsch ande- je uyt China. re manier: niet uyt twee, vier, of zes orden van Bladeren bestaande, aan een Steel bij malkander voortko- mende (gelijk in deeze bijgaande FIGUUR, na 't leeven Bladeren. geteekend, te zien is) maar uyt een alleen, te zamen de lengte van een vinger, en ontrent dezelve breedte uytmakende; nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde van een gantsch ronde en geheel groene Steel, niet hoog boven malkander, haren oorsprong neemende. Wan- neer ze door eens Menschen hand, of iet anders, van onder of ter zijden aangeraakt werden, beweegen ze zich, en sluyten haar toe; maar buygen haar gantsch- lijk niet neerwaarts, gelijk van het HERBA MIMO- sa ALTERA, of tweede Indiaansch gevoelig Kruid- je gezegt is.

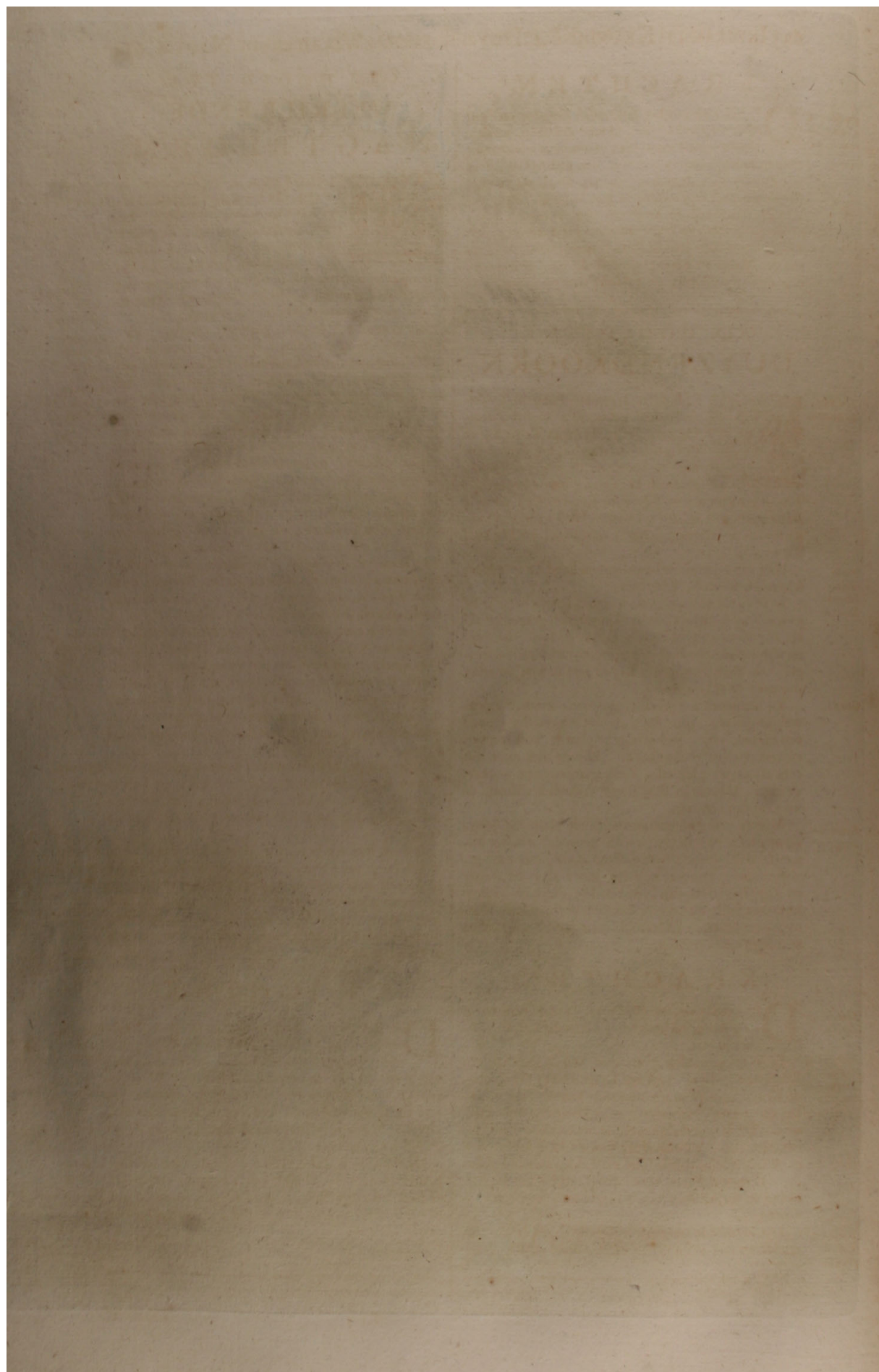
De Peul is zeer gelijk die van het HERBA MIMOSA Zaadpeul. ARBORESCENS, of Boomachtig Indiaansch Kruidje roer mij niet; waar in een plat, ovaals-wijze rond, en bruyn-verwig Zaad werd gevonden. Heeft de lengte van een vinger, wat meer of minder; en ruym de breedte van een Stroo; in zoo veel inwaarts-gedrukte afdeeltelen verdeeld, als'er Zaad-korlen in zijn; eenen gelijk men in de Zaadpeul van het SECURIDACA VE- Zaad. RA, of opregt Bijlenskruid, ziet. Is ook van de zel- ve gedaante, en van ontrent gelijke grootte, doch wat breeder, en een weynig dikker. In deeze Afdeeltelen kan de Peul ligtelijk gebroken, en alzoo ieder Zaad- kern van malkander gescheyden worden.

Krings over my neck

K R A C H T E N.

Christop. à Costal. Arom. c. 56. **D**E Bladeren van het *Indiaansch Kruidje* roer mij niet, of *Herba viva*, in wijn gekookt, en daar van tweemaal ieder dag, 's morgens nuchteren, en 's namiddags ontrent ten vier uren gedronken, met wat Zuyker daar in gedaan; of een *Drachma* van het Poeder der gedroogde Bladeren met Wijn en Honig gebruykt, zuyverd de Borst van allerley *ranwe, taye, slijmerige vochtigheeden*. Is zeer goed teegens den *Hoest*: maakt een heldere *Stem*: neemt wech de smeren der *Nieren* en *Blaas*; geneest de *varfche wonden*, daar meê gewasschen, en 't Poeder daar op gelegd.

CCLX HOOFDSTUK.
DUYZENDKOORN.Verfchey-
de namen.

Erd deeze *kruppende Plant* in 't *Neederlandsch* genoemd: in het *Latijn* *HERNIARIA*, *HERBA TURCA*, of *POLYGONUM MINUS*, om dat ze vermag te geneezen de *Gefcheurdheyt*, geheeten *HERNIA*: in 't *Hoogduytsch* *TAUSENDKORN*: in 't *Fransch* *BOUTONET*; en in 't *Italiaansch*, *POLIGONO MINORE*, *HERNIOLA*, *CORREGGIOLA MINORE*, *MILLEGRANA*, en *HERBA TURCA*.

Twee
onder-
fcheyde
foorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee onderscheydene soorten; te weten:

I. *HERNIARIA VULGARIS OFFICINARUM*, of *gemeen Duyzendkoorn*, in de Apotheeken gebruykelyk. II. *HERNIARIA MARINA LUSITANICA*, of *Portugalsche Zee-Duyzendkoorn*; grooter van bladeren, ruyger, en bleek-verwiger. Beyde zijn ze van de zelve *Bouwving* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, nieuwelijks-gerepte, gemestte, en ook ongemestte grond: een opene, vrije, wel-geleegene plaats; veel reëgen, en ook matige vochtigheyt. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leven. Verdragen ongeerne *vriezen* de lugt. Geeven in den *Herfst* volkomen *Zaad*, en vergaan dan van zelfs.

Aanwin-
ning.

Moeten derhalven met een wassende Maan van *Maert* op nieuws, niet diep, werden gezayd. Anders komen ze ook, door 't uytgevallene *Zaad*, van zelfs genoeg voort, zoo wel in 't *Voorjaar*, als in de *Zomer* en *Herfst*: welke dan, in een Pot gezet en binnens huys bewaard, met droog-houding gedurende de *Winter*, over blijven. Alleenlijk door haar *Zaad* konnen ze *aangewonnen* werden.

K R A C H T E N.

Dad. lib. 4.
cap. 30.Matth. 1. 4.
cap. 4.
Tragui. 1. 1.
cap. 181.

DUyzendkoorn, of *Herniaria*, is zeer verdrogen-
de, matig verkoelende, heelende, en sluyten-
de van aart.

In Wijn gezooden, en daar van 's morgens een Roemertje gedronken, of een *Drachma* van 't gedroogde Kruid met Wijn ingenomen, geneest zeer gelukkig alle *inwendige Brenken*, of *gescheurdheyt der Darmen*. Drijft wonderlijk wel, ja boven alle andere Geneesmiddelen, 't *Graveel* af, ook de *Steen van Nieren* en *Blaas*, eenige dagen agter malkander gebruykt zijnde. Doet wel *Water lossen*: strijd teegens het *Vergif*; opend de *verstophthet* van 't *Ligchaam*, en geneest de *Geelzugt*.

Durant.
Hist. Pl.
fol. 363.

Het *Zaad* drie agter-een volgende dagen 's morgens nuchteren met Wijn ingedronken, dood de *Wormen*.

CCLXI HOOFDSTUK.

WELRIEKENDE
NAGTBLOEM.

Et deezen naam in het *Neederlandsch* *verschey-*
bekend. In het *Latijn* geheeten *HE-*
SPERIS ODORATA, om dat ze, be-
ginnende met den avond, de geheele
nagt door zeer lieflijk riekt. Doch
deeze aangename reuk verdwijnt met
den opgang of aankomst der Zon, en werd over dag
gantsch niet vernomen. In het *Hoogduytsch* *ABEND-*
VIOL: in 't *Italiaansch* *HESPERO D'ITALIA*.

Zij bemind een goede, gemeene, zandige aarde, Wat voor
met gantsch geen vettigheyt, maar wel met een gedeel- een aarde
te Mol van verrotte Boom-bladeren doormengd; ook zij be-
weynige vochtigheyt. Vergaat niet haast, maar blijft mind:
eenige jaren lang in 't leven. Verdraagt ongeerne *kon-*
de *Reegenen*, *vriezende Lucht*, en andere ongeleegent- op haar
heeden der *Winter*. Moet derhalven, in een Pot ge- moet pas-
zet zijnde, met den aanvang van *October* binnens huys fen.
worden gebragt, op een luchtige plaats, daar niet als
bij *vriezend* weer in gevuurd werd. Ook moet men ze,
gedurende de *Winter* droog houden, vermits ze in dien
tijd ligtelijk door een weynig water komt te verrotten;
en niet voor in 't laatste van *Maert*, of het begin van
April, na geleegentheyt van de bequaamheyt of on-
bequaamheyt des weers, wederom buyten gesteld
zijn, met een zoete lucht en aangename Reëgen; doch
noch al voorzichtig gewagt en wel gedekt voor *Sneeuw*,
kgude nagten, *bayrige* of *schrake winden*.

Verliest teegens de *Winter* al hare Bladeren: welke in Hoe de
Februarius weer op nieuws uyt de *Wortel* schieten. Wormen
Dan werden in de zelve, en ook in haar *Herf*, dikmaal in de Bla-
groene *Wormijens* vernomen, gelijk men in de *Damast-* deren te
bloem ziet groeyen. Deeze kan men haast verdrijven, dooden.
of doen sterven, als men daar op maar een- of twee-
maal een weynig stof van goede *Americaansche Tabak*
stroyd.

Ieder jaar geeft ze niet alleen *Bloemen*, maar ook vol- Bloemen.
komen *Zaad*, zittende in lange, dunne, en kantige *Zaad*.
Peultjens: doch dikmaal zoo foberlijk, dat in een ge-
heel *Peultje* niet meer dan een eenig *Zaadje* word ge-
vonden.

't Welk met een wassende Maan van *April* of *May* Aanwin-
in een Pot, niet boven een *Stroo-breedte* diep, hol en ning.
luchtig de aarde werd aanbevolen. Hier door kan men
ze beeter aanwinnen en vermeenigvuldigen, als door
hare aangewassene jonge *Wortelen*; die men op de ge-
noemde tijd voorzichtig van de *oude* afneemt, en ook
in Potten verplant.

K R A C H T E N.

DE Bladeren en Bloemen der *welriekende Nagt-* Deugden
bloem, of *Hesperis Odorata*, in Wijn gezo- en ge-
den, en daar van gedronken, of een *Drachma* bruyk
van 't Poeder der gedroogde Bloemen met Wijn ge-
bruykt, versterkt het *Herf*; verquikt het *Gemoed*. Is
zeer goed voor een quade *Borst*, en de *Kort-ademheyt*.
Drijft ook uyt het *Water van de Blaas*, en der *Vrou-*
wen Maandstonden.

De Bloemen in Edik gedaan, dezelve een tijd lang in de Ge-
in de Zon gesteld, en daar van 's morgens een *Leepel* neeskua-
of twee vol gedronken, is goed teegens *quade Lucht*, de.
bewaard den *Mensch* voor de *Pest*, en andere *befmet-*
telijke Ziekten.

HAVIKSKRUYD.

Verschey-
de namen.

Oo word dit aardig *Gewas* in 't *Neederlandsch* genoemd. In het *Latijn* geheeten *HIERACIUM*, of *ACCIPITRINA*, in het *Hoogduitsch* *HABICHKRAUT*: in het *Fransch* *CICHOREE JAUNE*: in 't *Italiaansch* *HIERAICO*.

Veel ver-
anderlijke
soorten,
tot neegen
in getal
hier voor-
gesteld.

Hier van zijn mij in haren aart veele veranderlijke soorten bekend, als:

I. *HIERACIUM LATIFOLIUM PEREGRINUM*, of *vreemd breed-bladerig Havikskruyd*, met een ziens-
waardige *Bloem*. II. *MONTANUM ANGUSTIFOLIUM*, of *smal-gebladerd Berg-Havikskruyd*. III. *CHONDRILLÆ FACIE*, of met een gedaante van *Condrielle*. IV. *QUINTUM VILLOSUM CLUSII*, of *vijsde soort van Havikskruyd*, beschreeven van *CAROLUS CLUSIUS*, met wollige *Bladeren*. V. *GRANDIUS DALECHAMPII*, of groot *Havikskruyd van DALECHAMPIUS* afgeteekend. VI. *NARBONENSE STELLATUM*, of *Havikskruyd van Narbona met een Stars-wijze gevormd Zaad*. VII. *MEDIO NIGRUM*, of met een geel *Bloem*, van binnen zwart. VIII. *SUAVE RUBENS FABII COLUMNÆ*, of met een lieflijk-roode *Bloem*, bij *FABIIUS COLUMNA* te zien. IX. *LANUGINOSUM LUSITANICUM*, of *wolachtig Portugalsch Havikskruyd*, en veel meer andere. Niet alle zijnze van eenen de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Grond. Evenwel beminnenze al te zamen een goede, gemeene; zandige grond, met een weynig twee-jarige *Paerdemist* doormengd: een vrije, warme plaats, en matige vochtigheid. Blijven eenige jaren lang in het leven. Verdragen de koude, en alle andere ongeleegent-
heden der *Winter*. Bloeyen niet alleen ieder *Zomer*, maar geeven ook meest in ieder jaar volkomen rijp *Zaad*. 't Welk met een wassende *Maan* van *April* niet diep in de aarde moet gelegd zijn. Hier door worden ze zoo wel *aangewonnen*, als door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*; welke men op de genoemde tijd, en met de zelve *Maan*, van de *oude* afneemt en verplant.

Soorten, welke maar eene *Zomer* in 't leven blijven. Het *HIERACIUM GRANDIUS DALECHAMPII*; *NARBONENSE STELLATUM*; *MEDIO NIGRUM*; *SUAVE RUBENS FABII COLUMNÆ* en *LANUGINOSUM LUSITANICUM*, blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leven. Moeten op een gantsch warme plaats, of in *Potten* gezayd, en, opgekomen, niet verplant zijn. Geeven dan, voor de aankomst der *Winter*, gemeenelyk (als men de *Bloemen* wel gewagt heeft voor te veel *Reegen*) rijp *Zaad*; 't welk ieder *Voortjaar* weer in de aarde gelegd, en deezer wijs de *aanwinning* verrigt word, met genoegzaame *vermeenigvuldiging*.

Wolachtig Portugalsch Havikskruyd. *Bladeren*. Het gemelde *HIERACIUM LANUGINOSUM LUSITANICUM*, of *Wolachtig Portugalsch Havikskruyd*, schiet in deeze *Gewesten* een voet, ook wel anderhalve voet hoog op. Brengt ronde en ruyge *Steele* voort, waar aan onder *schoone Bladeren* worden gezien; zijnde een kleyn hand lang; vier vingeren breed, onder alderfmalst; voor stomp toegaande; in veele deelen ingesneeden, welke voor rond eyndigen; bleek-groen van verwe, en in het midden voorzien met een groote, regt-doorlopende *Ader*; waar uyt veele *duars-aderen*, tot aan de punten, of eynden, uytvloeyen. De bovenste *Bladeren* zijn veel kleynere, en niet zoo zeer ingesneeden, maar aan hare randen uytwendig sterk getand.

Bloemen. Uyt der zelve *middelpunt* komen te voorschijn de *Bloemen*, verscheydene bij malkander, op *wollige Steeltjens* staande. In gedaante, grootte, stelling der inwendige *Bladerjens*, of *Draadjens*, en verwe, zijnze zeer gelijk die van het *HIERACIUM LATIFOLIUM PEREGRINUM*, of *vreemd breed-bladerig Havikskruyd*, doch niet zoo *schoon-bont* en *rood-verwig*, maar *wit-blee-*

ker. Alsze eenige dagen open gestaan hebben, ver-
gaan ze eyndelyk; nalatende een kleyn, dun, langwer-
pig en zwart *Zaad*. 't Welk op de genoemde tijd ge-
zayd zijnde, niet alleen weer zijn gelijke soort voort-
brengt, maar ook noch een ander, met andere, meer
gevouwene, en veel slegter, of minder ingesneedene
Bladeren verciert.

KRACHTEN.

Havikskruyd, of *Hieracium*, heeft een gemeen-
Aart. gelde aart, zijnde koud, droog, en matig warm;
ook te zamentrekkende, zuiverende, en afva-
gende.

De *Bladeren* gestoten, of doekjens, in het gedistilleer-
de Water daar van, nat gemaakt, en opgelegd; of daar
meê gewasschen, verdrijven de *zwarte puyssen*, *beete*
opdrachtigheeden, de *rimpelen der Huid*, en de *vlekken*
in 't *Aangezicht*. De zelve gestoten, en gedaan op de
beeten of steeken der *Scorpioenen* en anderer *giftige Die-*
ren, geneezen de zelve.

Het uytgeparfste *Zap* gemengt met *Melk* uyt der
Vrouwen *Borsten*, en in de *Oogen* gedaan, neemt der
zelve *Gebreeken*, *Schellen*, *Fliezen*, en *donkerheid* wech;
veroorzaakt ook een *helder*, *klaar Gezicht*.

Het zelve *Zap* met *Wijn* gedronken, verzacht de
pijn van de *Maag*, en helpt de geene, welke van *Ad-*
deren of *Slangen* zijn gebeten. Een *Scrupel* zwaarte van
't zelve met *slappe Edik* 's morgens nuchteren gebruykt,
maakt een week *Ligchaam*; zuiverd en purgeert 't zelve.

Een *Roemertje* van 't gedistilleerde Water gedron-
ken, is goed voor de *hittige Koortzen*. Heeld de *inwen-*
dige zweeren en *gezwellen*: stild de *Hoest*; verzacht de
smerten des Ligchaams; verkoeld des zelve groote
brand, en doet de *Lijder*, door rust bekoming, *slapen*.

De *Wortelen* deezer *Planten* in een *holle Tand* gesto-
ken, jagen de *smert* daar uyt wech. Vermogen ook al
het geene, 't welk van de *Cicorey*, of *Cichorium*, is
gezegd.

SCHARLEY.

In het *Neederlandsch* dus genoemd, Namen.
word in het *Latijn* geheeten *HORMI-*
NUM; in 't *Hoogduitsch* *SCHARLEY*:
in 't *Italiaansch* *HORMINIO*.

Hier van zijn mij in haren aart be-
kend geworden eenige bezienswaardige,
veranderlijke soorten; te weeten:

I. *HORMINUM SATIVUM*, of *opregte tamme Schar-*
ley. II. *HORMINUM CRETICUM*, of *Scharley nyt*
Candien. III. *ÆTHIOPICUM*, of *nyt Moorenland*;
ook *ÆTHIOPIS*, en in het *Hoogduitsch* *MOHREN-*
KRAUT genoemd. IV. *SYLVESTRE FLORE E CÆRU-*
LEO PURPUREO, of *wilde Scharley met een nyt den*
blauwen purpure Bloem. V. *SYLVESTRE LUSITANI-*
CUM FLORE PURPUREO, of *wilde Scharley nyt Portu-*
gal met een geheel purpure Bloem. VI. *INCANUM SU-*
PINUM FLORE VIOLACEO, of *leggende Scharley met*
ruyge Bladeren, en een *violette Bloem*. VII. *HORMI-*
NUM GLUTINOSUM FLORE LUTEO, of *kleevende*
Scharley met een geel Bloem, van zommige ook ge-
noemd *COLD'S JOVIS*. VIII. *BÆTICUM RUBRUM* van welke
CORONATUM, of *CAULE FOLIOSO RURRO*, *Scharley* hier
nyt Andaluzien, met een dikmaal onder groen en boven
kroons-wijze rood gebladerde Steel, van een aardige
aanschuwing. IX. *HORMINUM BÆTICUM CORO-*
NATUM CÆRULEUM, anders *CAULE FOLIOSO CÆ-*
RULEO, of *Scharley nyt Andaluzien met een veel on-*
der groen en boven blauw gekroonde Steel, niet min-
der bevallijk te zien, als de voorgaande. X. *HORMI-*
NUM

Zaad,
waar uyt
tweeder-
ley voort-
komen.

Lonic. l. 2.
c. 71.
Clusius
hist. Plant.
l. 5. c. 37.

Plin. l. 20.
c. 7.
Fuchf. hist.
Pl. c. 120.
Disse. l. 3.
c. 72.

Durantes
Herb. fol.
230.
Matth. l. 3.
c. 62.
Lobel. l. 1.
fol. 286.

Verschey-
dene be-
ziens-
waardige,
verander-
lijke soor-
ten;

HORMINUM BOETICUM CORONATUM RUBRUM.

S. Charley

NUM INDICUM MAJUS, of groote Indiaanſche Scharley, met een verwonderenswaardige Heemels-blauwe en purpur-bonte Bloem. XI. HORMINUM INDICUM MINUS, of kleyne Indiaanſche Scharley, met groote donker-blauwe Bloemen. XII. HORMINUM AFRICANUM DISSECTUM, of Africaanſche Scharley met diep-ingesneedene Bladeren; en dan noch meer andere. Niet alle zijnze van de ſelve Bouwing en Waarneeming.

Grond. Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige, welgemeste aarde; een'opene, luchtig, vrij, bequaam geleegene plaats, en tamelijk veel Water. Breyen voort *kijchige Bloemen*, rijp Zaad, en vergaan dan, wijlze meerendeel uyt eygener aart niet langer dan eene Zomer in 't leeven konnen blijven. Moeten derhalven met een wassende Maan van April of Maert, in tijdsgeleentheid, niet diep, weer gezayd zijn; want hier door konnen ze alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Rood-bont-gebladerde Scharley uyt Andaluzien. Het HORMINUM BOTICUM CORONATUM RUBRUM, of rood-bont gebladerde Scharley uyt Andaluzien, krijgt uyt een veelvoudige, teedere, bleek-bruyn-verwige *Wortel* verscheydene *Bladeren*; van welke de eerste haar plat op de aarde neerleggen; zijnde een kleyne vinger lang, een goede Maatduym breed; doch onder en in het midden wat breeder; voor eyndigende in een half rond, of stomp punt. De verwe is bleek-groen; doch onder zijnze wat ruiger als boven; niet blinkende. Rusten op tamelijk-lange, dikachtige, steevige en ruige *Steeltjens*, boven plat, en wat rood. Hebben in 't midden een regt-doorgaande groote *Ader*; uyt welke eenige andere, en uyt die weer ontelbare kleyne voortschieten, van boven wat inwaarts, doch onder geheel uytwendig gesteld; ook aldaar verciert met een *hayrige ruysheyd*. Aan de randen ziet men ze teederlijk en rondachtig gelijk als *getand*; aan de punt en in 't midden zich een weynig krommende. In de Mond vallen ze wat te zamentrekkend van aart.

Steele. Tusschen deze *Bladeren* uyt het midden groeyen een of twee *Steele*, ter hoogte van ontrent twee voeten; zich verdeelende in veele *Zijde-takjens*. Zijn *vierkant*; niet hol; matig dik; aangenaam groen-verwig, en in 't midden, ook boven, op ieder *hoek* met een breede roode *streep* of *rugge* begaafd; doch onder ontrent geheel rood, en als met een witte wolligheyd bekleed. Aan welke hoe hooger hoe kleyner *Bladeren* groeyen, zittende twee en twee tegens malkander over, en eyndelijk na boven toe zoo dicht aan de *Steeltjens*, dat ze die als omhelzen. Tusschen welke, aan de *Steele*, een vingerbreedte boven malkander gesteld, veele langwerpige, vijf-puntige, groen en rood gestreepte *Huysjens* voortkomen, gemeenelijk zes in 't ronde bij malkander zittende: waar uyt zich vertonen bleek-purpure *Bloemtjens*, in de gestalte van een opene *Leenenmond*; hebbende onder een groot, breed-rond, hol gesteld bleek-wit *Blad*, met een bleek-purpure rand als bekleed, en boven een ander, halvemaans-wijze aan den anderen gesloten, geheel purpur-verwig: uyt welke een lang, witachtig en neerwaarts gebogen *Draadje* voorschiet. Alsze eenige dagen hebben open-gestaen, vergaan ze eyndelijk in haar zelven; nalatende een kleyne, langwerpige, dikachtig en zwart-bruyn-verwig *Zaadje*.

Huysjens. Boven deze *Bloemtjens*, op de uiterste punten der *Steele*, komen te voorschijn vier, zes of agt zeer schoon-roode, kruys-wijs dicht boven malkander gestelde *Bladertjens*, op de wijze van een *Kroon*, regt bezienswaardig. Zijn niet zeer groot, Herts-wijze gesteld; hare doorgaande *Steel* van beyde de zijden, twee en twee tegens malkander over, omhelzende: teeder van aart; aan de randen slegt; ook met de ſelve inwaarts na boven gebogen staande: zeer bevallig doorloopen met veele dikachtige *Aderen*, uyt den groenen bruyn. Niet haastig vergaan ze, maar blijven lang staan: eyndelijk, in een bleke couleur veranderende, vallen ze neer.

Bloemen. Boven deze *Bloemtjens*, op de uiterste punten der *Steele*, komen te voorschijn vier, zes of agt zeer schoon-roode, kruys-wijs dicht boven malkander gestelde *Bladertjens*, op de wijze van een *Kroon*, regt bezienswaardig. Zijn niet zeer groot, Herts-wijze gesteld; hare doorgaande *Steel* van beyde de zijden, twee en twee tegens malkander over, omhelzende: teeder van aart; aan de randen slegt; ook met de ſelve inwaarts na boven gebogen staande: zeer bevallig doorloopen met veele dikachtige *Aderen*, uyt den groenen bruyn. Niet haastig vergaan ze, maar blijven lang staan: eyndelijk, in een bleke couleur veranderende, vallen ze neer.

Zaad.

Bezienswaardige Kroon.

Het HORMINUM BOTICUM CORONATUM CERULEUM, of blauw-bonte Scharley uyt Andaluzien, is de roode in alles gelijk, doch de *Bladeren* zijn wat grooter; niet zoo veel gefronst; ook de *Steele* niet zoo ruig, noch zoo schoon gestreept. De bovenste *Kroon-wijze* gestelde *Bladertjens* zijn uyt den purpuren donker-blauw, en met donker-bruine *Aderen* doorloopen. Deze blijven ook lang in hare schoonheyd: doch eyndelijk, bleeker wordende, vergaan ze.

Het HORMINUM INCANUM SUPINUM FLORE VIOLEACEA, of leggende Scharley met ruige *Bladeren*, en een violette Bloem, vergaat niet zoo haast, maar blijft eenige jaren in 't leeven. Kan felle *konde*, en alle andere ongeleentheden der Winter uytstaen. Geeft ieder Zomer rijp *Zaad*. 't Welk met een wassende Maan van April of Maert, na geleentheid van de tijd, de aarde moet aanbevolen zijn. Hier door word ze *aangewonnen*: en dan ook noch *vermeenigvuldigd* door hare aangewassene *Wortelen*, welke men van de oude afneemt, en verplant.

Het HORMINUM GLUTINOSUM FLORE LUTEO, of kleevende Scharley, met een gele Bloem, blijft ook veele jaren in 't leeven; doch geeft in deze Gewesten noyt, ten ware met zeer goede *Zomers*, volkomen *Zaad*. Word evenwel door hare aangegroeyde *Wortelen*, gelijk de vorige, *vermeenigvuldigd*.

Het HORMINUM INDICUM MAJUS, of groote Indiaanſche Scharley, krijgt uyt een matig-lange, van buyten bruyn-verwige, van binnen bleek-witte, ontrent een vinger dikke, en in eenige weynige *Zijde-takjens* verdeeld zijnde *Wortel*, vijf, ook wel zes *Bladeren*; een hand, wat meer of minder, lang; onder aan de *Steel* vier vingeren, of wat meer, breed, doch daar op 't breedste, en van daar hoe langer hoe smaler wordende; voor eyndigende in een stomp punt. Zijn dikachtig van aart, zacht in 't aanraken; boven bleek-groen; onder bleeker: sterk of zwaar van reuk; met een witte, geheel *ruige wolligheyd* aardig bekleed: als men ze in de Mond knauwd, in 't eerst waterachtig van smaak, doch daar na zeer te zamentrekkende, en een weynig bijtende, of steekende van aart: in het midden voorzien met een zeer dikke, bleek-witte, en breede *Ader*; waar uyt eenige andere wat kleyner; en uyt deze wederom ontelbare zeer kleyne, door 't gehele *Blad* tot aan de randen uytlopende, voortkomen; ook onder veel zichtbaarder als boven; en daar door een meenigte van kleyne *hoogten* gelijk als kleyne *Wratten* verwekkende; gelijk men ook ziet in de *Bladeren* van *Salvia*, of *Zelf*: aan de randen niet effen noch slegt, maar met veel oneffene *Tands-wijze hoeken*, haar in de inwendigste *Bladeren* gemeenelijk wat krommende of drayende, aardig begaafd. Rusten op *Steele*, ontrent een vinger lang, dik, ruig, boven geuts-wijze plat, onder rond, bleek-groen, doch even boven de aarde met een weynig bevallijke roodheyd verciert.

Uyt 't midden deezer *Bladeren* schieten op een, twee, Steel-ook wel drie *Steele*, wat ruigachtig, *vierhoekig*; tusschen elke *hoek* voorzien met een *geuts-wijze indruk*, bleek-groen van verwe, van binnen wit, zoo dik als een Schrijf-pen; doch hoe hooger hoe dunner. De hoogte is van drie of vier voeten. Aan deeze groeyen hol en luchtig boven malkander zeer wonderlijke en bezienswaardige *Bloemen*; welker zes, agt, of tien rondom de *Steele* bij en aan malkander zitten. Zijn tamelijk groot. Alsze eenige dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelven; nalatende zommige Herts-wijze-ronde, tamelijk groote, groene, ook wat ruigachtige, en in 't aanraken zeer kleevende, lijmgige, of vast-houdende *Knoppen*; van binnen gemeenelijk gevuld met vier ronde, zwart-verwige *Zaadkorten*, in twee aan malkander vast-houdende *Huysjens* rustende; die van onze gemeene *Hennip* of *Cannabis*, niet zeer ongelijk; doch ronder, en wel zoo groot. Waar med

Bonte Scharley uyt Andaluzien.

Kroon.

Leggende Scharley met ruige Bladeren, en een violette Bloem.

Kleevende Scharley met een gele Bloem.

Groote Indiaanſche Scharley.

Bladeren in derzelver gedaante.

Steele der Bladeren.

Steel-stammen.

Bloemen.

Zaad.

meê dan deeze aardige *Plant* vergaat; en op 't tweede jaar gebloeyd hebbende, gantsch versterft.

Aanwin-
ting.

Doch word genoegzaam weer *aangewonnen* en *vermeengvuldigd* door 't gemelde haar *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *April* of *Maert* de aarde, een vinger-breedte diep daar in gelegd zijnde, word aanbevolen.

K R A C H T E N.

De lon. l. 9.
c. 25.

DE Scharley, of *Horminum Sativum*, is matig verwarmende, verdrogende, en afvagende van aart, doch aan het Lichzaam weynig voedsel geevende.

Ruell. l. 3.
c. 66.

De *Bladeren* gestoten, en van buyten op de *harde Zeeren*, en *waterige Gezwellen* gedaan, scheyden de zelve. Op de *Wonden* gelegd, trekken'er uyt alle *dorren*, *splinteren*, en diergelijke dingen.

Durantes
Herb.

De zelve *Bladeren* in een *Pannekoek* gebakken, of in andere spijzen gebruykt, of in *Wijn* gezoden, en daar

van 's morgens een *Roemertje* gedronken; of ook een *sol. 235.*
Drachma van 't *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met *Tragus. l. 1.*
Wijn ingenomen, brengt weer te regt een *konde Maag*,
verkoeld de *slijmerighejd* der zelve: is dienstig voor on-
vruchtbare *Vrouwen*, om hare *vruchtbaarheid* te be-
vorderen. Reynigd de *Moeder*, en doet de *witte Vloe-*
den ophouden.

Wederom, de *Bladeren* kleyn gestoten, en in *Boter* gekookt; dan daar van een *Zalfje* gemaakt, en daar meê bestreken, doet de *neergeschotene Moeder* weer optrekken. In *Water* gekookt, en over dien damp ge-
zeeten, doet der *Vrouwen Maandstonden* krachtig voortkomen. Drijft ook de *Nageboorte* af.

Een *Drachma* van 't gestotene *Zaad* zomtjids met *Diose. l. 3.*
Wijn gebruykt, verwekt *Bijslapenslust*. 't Zelve met *c. 148.*
Honig vermengt, en in de *Oogen* gedaan, neemt daar *Matth. l. 3.*
van wech de *witte Schellen*, en andere *vlekken*.

De *Bladeren* deezer *Plant* worden van de *Brouwers* in 't *Bier* gedaan, om 't zelve krachtig te maken, en ook daar door dronkenschap te verwekken.

Eynde van 't derde Boeks eerste Stuk.

NAUW.

1
NAUWKEURIGE .
BESCHRYVING
DER
AARDGEWASSEN,
TWEEDE STUK.

AARDEWASSEN
GEWASSEN
BESCHRYVING
NAUWKERIG

N A U W K E U R I G E
B E S C H R Y V I N G
D E R
G E W A S S E N,
A L S
BOOMEN, HEESTERS, KRUYDEN,
BLOEMEN.
DERDE BOEKS TWEEDE STUK,
Vervolgende de
LAGE PLANTEN, KRUYDEN,
BOLLEN en BLOEMEN.

CCLXIV HOOFDSTUK.
H Y A C I N T H.

Namen.

Veelerley
soorten.

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.

Bewaring
in de Win-
ter.

En zeer schoone, bezienswaar-
dige, en gantsch welriekende
Bloem, dus genoemd in het
Neederlandsch en *Hoogduytsch*;
in het *Latijn* ook *HYACIN-
THUS*, en in het *Italiaansch*
HIACINTO.

Hier van zijn mij in haren
aart veele veranderlijke soorten
bekend; onnodig hier al te zamen verhaald te worden,
wijlze doch meest alle van de zelve *Bouwing* en *Waar-
neeming* zijn.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede zeer zand-
ge aarde, met matig twee-jarige Paerde-, of een-jarige
Koeyemist en een weynig een-jarige Hoenderdrek door-
mengd; of alleen met twee-jarige Koeyemist, indien
de plaats, daar ze gezet zullen worden, warm of droog
van aart is: een opene, warme, welgeleegene plaats,
en matige vochtigheid. Konnen tamelijk wel de *Win-
ter-koude* en andere ongelegenheeden des tijds uyt-
staan, wanneer de *Winters* niet al te streng zijn; zoo

dat men ze dan wel ongedekt mag laten blijven. Maar
als zich de zelve zeer fel aanstellen, met veel *Sneeuw*,
of ook wel veel *koude vochtigheid*, zoo is geraad-
zaam en goed, haar voor deeze schadelijkheeden met
Stroo, Run, of iet anders te dekken; of te planten
in een *Zonnebak*, welke met houte Vensteren op en
toe gedaan kan worden, na de bequaamheid of on-
bequaamheid des tijds.

Men neemt ze ieder jaar in 't laatste van de Maand *Opnee-
Julius* uyt de aarde op, en men bewaard ze in een
drooge plaats. Naderhand de grond weer omgesmee-
ten, en met nieuwe Paerde-, of twee-jarige Koeyemist
voorzien zijnde, worden ze met een volle Maan van
September, of straks na 't eerste *Quartier* (wijlze niet
boven de vijf of zes weeken zonder te verderven,
uyt de aarde mogen blijven) weer ingezet. Hoe zulks
dieper geschied, hoeze meer *Afzetzels* krijgen, ook
minder van *Sneeuw-water* of veel *Reegen* gequeld worden.
Men laat ze ook wel een jaar overstaan, zoo dat men ze
alleenlijk in de tweede *Zomer* opneemt.

Geeven in deeze Landen volkomen rijp *Zaad*; het Wat bij de
welk, vergaderd zijnde met een volle Maan van *Sep-
tember*, een vinger-breedte diep moet gezayd zijn in
een houten Vat, in de aarde gesteld. Zoo komen 'er
in 't volgende Voorjaar *jongen* van op, die in 't vierde,
vijfde

vijsde of zesde jaar haar eerste *Bloemen* geeven: waar uyt dikmaal schoone veranderlijke couleuren voortkomen, welke met vermaak worden aanschouwd. Doch niet alleen hier door worden ze *vermeengvuldigd*, maar ook *aangewonnen* door hare aangegroeyde *jonge Bolletjens*, welke men bij de opneeming van de oude afscheyd.

De *HYACINTHUS PERUVIANUS FLORE ALBO*, of *Hyacinth van Peru met een witte Bloem*; en *FLORE CÆRULEO*, of *met een blauwe Bloem*, en andere diergelijke, uyt warme Landen voortgekomen, zijn van naturen teederder dan de andere; verderven veel lichter door sterke *koude*. En schoon men ze met droog Turfmul, Run of iet anders bedekt, of in de voormelde *Zonnebak* plant, zoo geevenze doch elke *Zomer* geen *Bloemen*; inzonderheyd niet alsze in vette aarde staan.

Worden derhalven veel bequamer in Potten gesteld, gevuld met een goede, gemeene, zandige grond, en voor 't meeste gedeelte met 't Mol der van binnen verdorvene Boomen, of in plaats van 't zelve met 't Mol der verrotte Boembladeren wel door een gemengt: en 's *Winters* droog binnens huys bewaard; zoo dragen ze veel beeter; en krijgen dikmaal *Bloemen*, onaangetien zij van *Capo de bon Esperance*, of andere heete Gewesten van *Africa* en *America* herwaarts gezonden zijn; voornamentlijk als ze door de geheele Maand van *April* van de eene warme Paerdmist in de andere worden gezet. Ondertusschen leveren ze noyt, of zelden, rijp *Zaad*. Konnen echter *aangewonnen* worden door hare aangewassene *jonge Bollen*, gelijk de voorgaande soort.

Welriekende *Hyacinth* uyt *Virginien*; van drieley soorten.

Van de *HYACINTHUS VIRGINIANUS ODORATISSIMUS*, of zeer welriekende *Hyacinth* uyt *Virginien*, zijn mij in haren aart drie soorten bekend; als:

I. *HYACINTHUS VIRGINIANUS ALBUS ODORATUS MAJOR*. II. *MINOR*, of groote en *kleyne welriekende Hyacinth* uyt *Virginien* met een witte Bloem. III. *HYACINTHUS VIRGINIANUS ODORATUS FLORE CÆRULEO*, of *Virginiansche Hyacinth* met een welriekende blauwe Bloem.

De groote draagt de grootste *Bloemen*, zijnde lang van *Kelk*; dik van aart, van binnen hol, gelijk de *Bloem van Tabak*; ook op de zelve wijze boven open; rond, zeer welriekend; inwendig voorzien met zes groene en kluchtig gedrayde *Draadsjens*, ook inwendig blijvende. De verwe is grijs-wit. Duuren enige dagen.

Bloemen.

Steel.

Bladeren.

Ruften op een dikke, ronde, bleek-groene, ter hoogte van drie voeten regt-opstietende, doch zwakke *Steel*, met twee of drie hol boven malkander gestelde *Bladeren* voorzien. Welke *Steel* zijnen oorsprong neemt uyt het middenste *Hert* der *Bladeren*; zijnde bleek-groen van verwe, tamelijk lang; voor in een spits, en gemeenlijk neerwaarts gebogen punt cyndigende; in 't midden geuts-wijze aan beyde de zijden met hare randen tegens malkander opstaande, even gelijk die van het *Phalangium Virginianum*, of *Phalangium* uyt *Virginien*; ook in gedaante, substantie, en zachtheid in 't aanraken de zelve zeer gelijk.

Kleynere welriekende, met een witte Bloem.

De *HYACINTHUS VIRGINIANUS ODORATUS MINOR*, of *kleynere welriekende Hyacinth* uyt *Virginien*, heeft wel de zelve gedaante en *Bladeren*, doch schiet met zijne *Steel* niet zoo hoog op. Geeft ook wat *kleynere Bloemen*, zeer zuiver wit, en boven verdeeld in zes voor spits toegaande *Bladeren*, *Stars*-wijze. Deeze vergaan zijnde, laten in onze Gewesten noyt eenig volkomen *Zaad* na. Konnen echter genoegzaam *vermeengvuldigd* worden door hare aangegroeyde *Bolwortel*.

Blauwe welriekende.

De *HYACINTHUS VIRGINIANUS ODORATUS FLORE CÆRULEO*, of *Blauwe welriekende Hyacinth* uyt *Virginien*, is die met de *witte Bloemen* in alles gelijk; uytgezonderd dat de *Bolwortel* wat sterker en grooter valt.

Aanmerking.

Hier staat aan te merken, dat de *Bollen* deezer welriekende *Virginiansche Hyacinthen* eens gebloeyd hebbende, zelden, of noyt weer *Bloemen* geeven.

Deze *Virginiansche* soorten zijn de teederste van alle. Konnen gantschelijk geen *Vorst*, *Sneeuw*, *koude Reegenen*, of diergelijke ongeleegentheeden verdragen. Moeten derhalven niet alleen in Potten, maar ook in een warme plaats binnens huys worden gezet, waar in men, gedurende de *Winter*, door een yzeren Oven vuurd. Met geen Water moet men ze begieten, maar haar zeer droog houden, zoo wel in de *Herfst*, als in de *Wintertijd*; ook niet voor *April* weer buyten stellen: dan noch haar wel wagten voor veel *vochtigheid*, *koude nagten*, en *hayrige Winden*.

Zij verliezen gemeenlijk 's *Winters* hare *Bladeren*. In wat Worden met een volle Maan van *April* verplant in een goede, zandige aarde, doormengd met een weynig twee-jarige *kleyn-gewreevene Paerdmist*, een-jarige *Hoenderdrek*, en 't Mol der verrotte Boembladeren. Krijgen in deze koude Gewesten niet ieder jaar, maar dikmaal eerst om 't vierde, zelve, agtste of 't tiende, ja veeltyds noyt eenige *Bloemen*.

Indien nu dit mogt gebeuren, zoo neem *Weyte Zeemel*, of ook wel *Draf*. Giet'er *Reegenwater* op, en roer het genoegzaam door malkander, zoo zal het *Fermenteeren*, of *Gesten*. Vul, dit gedaan zijnde, een Pot ten halven daar mee; en leg daar op een vingerbreed hoogte van de voorgenomde goede aarde. Zet op de zelve in *April* een of twee *Bollen*, met de gemelde volle Maan, en bedek ze geheel met even de zelve aarde. Leg voorts al weer daar op een duym breed hoogte van de *gefermenteerde Zeemel*; dan weer aarde, tot dat de Pot tot boven toe vol is. Stel ze dan tot de bovenste rand toe in varfche warme Paerdmist, veertien dagen lang. Neem ze ten eynde diens tijds weer daar uyt, wijl de *Mist* niet langer hare warmte behoud; en zet ze weer in nieuwe warme. Hier in moet men zoo lang voortgaan, tot dat de uytgekomen *jonge* aan het wassen zijn geraakt. Laat ze dan in de laatste Paerdmist staan, op een goede warme plaats; of neem ze uyt; zoo zullen ze doorgaans, ieder jaar, op een hooge *Steel* wassende, veele bij malkander gevoegde, boven de andere lieflijk riekende, en de eene na de andere opengaande *Bloemen* geeven.

Doch naderhand heb ik door ervarentheyd bevonden, de volgende manier van *verplanting* beeter te zijn.

Neem in het *Voorjaar* een *kleynere Pot*: doe daar en beeter in een gedeelte een-jarige, *kleyn-gewreevene Paerdmist*; bedek die tot boven toe met een goede, vette, zandige aarde. Zet in 't midden der zelve een *Bol* tegens de volle Maan van *April*, zoo hoog, dat de bovenste punt der *Bol* met de aarde gelijk komt, of even daar boven uytsteke. Stel dan de Pot in warme Paerdmist, op een luchtige, en wel ter Zon geleegene plaats, of in een *Zonnebak*, en dek ze boven geheel toe met een Glas; zoo dat'er niet een enige druppel Water bij kan komen, en de stralen der Zon daar op kunnen spelen. Neem, na agt of tien dagen, de Pot weer uyt, en zet ze andermaal in nieuwe varfche Paerdmist; dus voortgaande, tot dat de *Bol* een lid van een vinger, of wat langer, geschooten heeft. Dan neemt men de Pot uyt, en men steld ze open voor Zon en Reegen, wijlze dan die beyde genieten moet. Doch indien'er te veel Reegen quam, zoo mag men ze nu en dan noch wel dekken, tot dat ze een geheele vinger lang heeft geschooten.

Als de *Bollen* in den *Herfst* gebloeyd hebben, mogen ze geen Reegen meer ontfangen; tot dat ze, in haar zelve droog geworden, binnens huys worden gebragt. Dus uyt de aarde opgenomen, legt men ze op een drooge, en voor de *Vorst* bevrijdde plaats wech. Of ook, men laat ze wel in de Pot blijven, en de aarde te eenemaal uyt droogen; tot dat men ze cyndelijk weer in *April* op de gehoorde wijze aan de aarde beveeld, en de grootste aangewassene *Bollen* van de oude, of de gebloeyd hebbende, afneemt; dan ook in Potten, of verplant.

Deze zijn de teederste van alle de andere soorten; en hoe derhalven waar te nemen.

In wat grond te verplanten.

Op wat voor een wijze

men deze schoone Planten bloeyende kan maken.

Andere, vonden, de volgende manier van verplanting beeter te zijn.

van verplanting en quacking.

Hoe met de Bollen te handelen.

Aanwinst, of verplant.

verplant. Deeze zijn de beste, om nieuwe *Bloemen* voort te brengen. Want die eens *gebloeyd* hebben, geeven (gelijk alreeds hier boven gezegt is) zelden voor de tweedemaal *Bloemen*, maar blijven gemeenlijk daar na onvruchtbaar.

K R A C H T E N.

Dod. l. 7.
a. 17.

DE *Botwortel* van *Hyacinth*, alleen in de Geneeskunst gebruykelijk, doch geenzins ter spijs voor Menschen of Beesten, vermits in de zelve eenige quaadaardigheyt woond, is verdrogende in den eersten, en verkoelende in den tweeden graad.

Disse. l. 4.
a. 63.

Gestoten, met Wijn vermengt, en gelegd op de *heymlijke Leeden der kinderen*, ook op de *Lippen Kinder jongelingen*, belet daar voor een lange tijd de *groeying des Hays*.

Durant.
hist. Plant.
fol. 229.

Een *Drachma* van de zelve met Wijn ingenomen, of de Wijn, waar in de gekneufde *Botwortelen* gezoden zijn geweest, gedronken, *verstop* het Ligchaam: helpt de geene, die van *giftige Dieren* zijn gestoken of gebeeten; en doet gemakkelijk *Water lossen*.

Galen. lib.
Med. Simp.
8.

Het *Zaad* is verdrogende tot in het laatste van den tweeden graad, evenwel middelmatig, tusschen koud en warm; daar beneevens afvagende en tezamentrekkende van aart.

Laurenb.
l. 1. App.
Pl. c. 11.

Het zelve gestoten, en met Wijn gebruykt, heeft de zelve werking, doch veel krachtiger. Geneest daarenboven de *Geelzucht*, en de geene, welke van *Spinnen* of *Scorpioenen* gestoken zijn. Stopt ook beyde de *buik* en *roode Loop*.

meene, zandige, en met twee-jarige *Paerdemist* tamenlijk voorziene grond; een vrije, welgeleegene plaats, zij beminnen. en niet te veel Reegen. Verdragen in de *Winter* sterke *koude*, en geeven de meeste tijd rijp *Zaad*; 't welk met een wassende Maan in *April* niet diep moet gezayd zijn; want alleenlijk hier door konnen ze *aangewonnen* en *vermenigvuldigd* worden; behalven het *HYPERICUM ARBORESCENS*, of *boomachtig Sint Jans Aanwin-kruid*, 't welk, neevens eenige andere, in deze *Lan-ning*, den geen volkomen *Zaad* geeft, doch evenwel, gelijk ook het *HYPERICUM HIRCINUM*, of *Sint Jans kruyd stinkende als een Bok*, kan *vermeerderd* en *aangegeuekt* worden door hare bij de *Wortel* uytlopende *jonge Looten*, van zelfs *Wortelen* schietende.

Het Gemelde *HYPERICUM ARBORESCENS*, of *Boomachtig Sint Jans kruyd*, wast in onze *Neederlan-tig Sint Jans kruyd*, den op ter hoogte van twee, twee en een halve, ook wel drie voeten uyt hare *Wortel*; *struvels-wijze*, zich verdeelende in vele *Zijde-takjens*: welke men al t'zamen bij de *Wortel* moet wech neemen, indien men begeerd dat'er een *Boomtje* van voortkome. Krijgt korte, en bij na ronde *Bladertjens*, met zeer kleyne *Bladeren*. *Tandjens* boven als ingezaagd, gemeenlijk met drie opwaarts lopende *Adertjens* in het midden voorzien. De verwe is donkergroen. Komen voort aan beyde de zijden van hare teedere, ronde, en voor een weynig gebogene *Steeltjens*; niet regt teegens, maar boven malkander. Zijn van naturen niet doorboord, gelijk die van het *HYPERICUM VULGARE*, of *gemeene Sint Jans kruyd*, maar bitter van smaak. Teegens de *Winter* vallen ze van zelfs af.

De *Bloemtjens* schieten voort uyt een- en twee- *Bloemen*. jarige *Takjens*, op de wijze van *Hagedoorn*; zoo meenigvuldig, dat zommige der zelve van voren tot achteren daar meê als bezayd schijnen. Gemeenlijk zijn'er vijf of zes in een *Troisje* bij malkander gevoegd. De verwe is gantsch wit. Bestaan uyt vijf *Bladeren*, van binnen voorzien met veele geel *Nopjens*. Als ze eenige dagen geduurd hebben, vallen ze ter neer, nalatende vijf-hoekige bruyne *Knopjens*, doch in de zelve bij ons geen volkomen *Zaad*. Moeten derhalven *aangewonnen* worden op de even hier boven aangewezen wijze.

Het *HYPERICUM LATIFOLIUM LUSITANICUM*, of *Breed-bladerig Sint Jans kruyd uyt Portugal*: *Tomentosum supinum MARINUM LUSITANICUM*, of *Wolachtig leggend Portugalsch Zee-Sint Jans kruyd*, en *HYPERICUM REPENS MINIMUM MONTIS LIBANI*, of *alderkleynste kruypende Sint Jans kruyd van de Berg Libanus*, zijn teeder van natuur. Brengen in deze Gewesten noyt rijp *Zaad* voort. Konnen ook de harde *Winter-koude* gantschelijk niet verdragen. Moeten derhalven, in Potten gezet, bij den aanvang van *October* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet anders als bij vriezende Weêr word gevuurd, en gedurende dien tijd onderhouden met een weynig lauwgemaakt Reegenwater. Niet voor in het laatste van *Maert*, of 't begin van *April*, na geleegentheyt van de tijd, mag men ze buyten stellen: dan noch evenwel moet men haar dekken voor koude nagten, hayrige en schrale winden. Zij vergaan niet haast, maar blijven eenige jaren lang in 't leeven.

Het *HYPERICUM CRETICVM FLORE MAGNO*, of *Sint Jans kruyd uyt Candien*, met een *schoone groote Bloem*, is een bezienswaardig *Gewas*, doch het teederste van alle. Bemind een goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige kleyn-geweevene *Paerdemist*, *Veen-aarde*, en het Mol der van binnen verdorvene Boomen doormengt: een warme, welgeleegene plaats, en niet te veel vochtigheyt. Blijft ook eenige jaren in 't leeven.

Geeft ieder *Zomer* *schoone Bloemen*, bestaande uyt *Bloemen*. vijf goud-geele, breede, voor rond toegaande *Bladeren*. Drie, vier, ook wel vijf der zelve, ziet men bij malkander.

CCLXV H O O F D S T U K. SINT JANS KRUYD.

Namen.

Et deezen naam in 't *Neederlandsch* bekend, word in het *Latiyn* geheeten *HYPERICUM*, *PERFORATA*, en *ANDROSÆMUM*: in het *Hoogduytsch* *SANT JOHANS KRAUT*: in 't *Fransch* *MILLEPERTUIS*; en in 't *Italiaansch* *HIPERICO*, *PERFORATA*, en *HERBA DI SAN GIOVANNI*.

Hier van zijn mij in haren aart eenige veranderlijke soorten bekend; namentlijk:

I. *HYPERICUM VULGARE*, of *gemeen Sint Jans kruyd*. II. *NON PERFORATUM*, of *Sint Jans kruyd*, met niet doorboorde *Bladeren*; anders ook *ASCYRUM* genoemd. III. *BACCIFERUM*, *sive ANDROSÆMUM*, of *Sint Jans kruyd met zwarte Beziën*, anders *MANSBLOED* geheeten. IV. *NON BACCIFERUM*, of *zonder Beziën*. V. *TOMENTOSUM REPENS*, of *wolachtig kruypende Sint Jans kruyd*. VI. *ARBORESCENS*, of *tot een kleyn Boomtje opwassende Sint Jans kruyd*. VII. *HIRCINUM FRUTICESCENS*, of *struvelig Sint Jans kruyd*, *stinkende* gelijk een *Bok*. VIII. *MINIMUM SUPINUM SEPTENTRIONALE*, of *kleyn achterover leggend Sint Jans kruyd uyt de Oostersche en Noorder Landen*. IX. *CRETICUM FLORE MAGNO*, of *uyt Candien*, met een *groot Bloem*. X. *LATIFOLIUM LUSITANICUM*, of *breed-bladerig Sint Jans kruyd uyt Portugal*. XI. *TOMENTOSUM SUPINUM MARINUM LUSITANICUM*, of *wolachtig leggend Zee-Sint Jans kruyd uyt Portugal*. XII. *PULCHRUM TRAGI*, of *schoon Sint Jans kruyd*, van *HIERONYMUS TRAGUS* zoo genoemd. XIII. *HYPERICUM MINIMUM REPENS MONTIS LIBANI*, of *zeer kleyn kruypend Sint Jans kruyd van den Berg Libanus*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Watvoor

Echter beminnen ze al te zamen een goede, ge-

tot dertien
in getal
hier voor-
geteld.

Sint Jans
kruyd uyt
Candien,
met een
schoone
groot Bloem.

Bladeren. malkander, op de bovenste punt van een ronde, dunne *Steel*, nauwlijks de lengte van een hand opschieten: de: aan welke voortkomen veele opstaande *Bladeren*, donker-groenverwig; onder een vinger-lid lang; tamelijk breed; aan de *Steel* smal, voor alderbreedst, evenwel in een punt eyndigende; doch boven kleynere; met veele *Aderijens* inwendig begaafd. In de gedagte *Bloemen* vind men zelden rijp *Zaad*, ten zij bij heete drooge jaren.

Zaad. Deze foort kan gantschlijk geen *koude Herfst*- en zelfs *Zomer-reegenen* verdragen: moet derhalven, in een Pot staande, in 't laast van *September*, of 't begin van *October*, na gelegentheid van de bequaamheid of onbequaamheid des weers, binnens huys gebragt en op een goede plaats gesteld werden, daar ze door de Vensteren de lucht en Zon mag genieten, tot dat de *koude* van buyten zulks komt te verbieden. 't Moet een plaats zijn, waar in niet anders als bij *vriezend* weer werd gevuurd. Verre van den Oven moet de Pot staan, wijl deeze *Plant* zulk een haar onnatuurlijke hitte niet verdragen mag; inzonderheid gantschlijk niet eenige dagen of weken agter den anderen. Gedurende dien tijd moet men haar alleenlijk een weynig lau- gemaakt Reegen-water van boven geeven. Niet voor in 't begin van *April*, met een zoete lucht en Reegen, mag men ze weer buyten zetten. Dan ook noch haar wel wagten en dekken voor *koude nagten*, en *schrake winden*. In deeze Gewesten kan men ze bequamer *aanwinnen* door hare bij de *Wortel* uytlopende, en met 'er tijd van zelfs *Wortelen* schietende *Jongen*, met een wassende Maan in *April* van de oude afgenomen, en in Potten verplant, dan door haar *Zaad*.

Aanwining. Het *ANDROSÆMUM NON BACCIFERUM*, of *Sint Jans kruid* zonder *Bezien*, blijft uyt eygener aart twee of drie jaren lang in 't leeven. Schiet uyt een teedere, bruyn-verwige *Veezel-wortel* een, twee, en ook wel meer *Schietten*, ter hoogte van twee voeten; zijnde rond, dun, uyt den geelen bruynachtig, en van binnen groen. Aan welke voortkomen aardige *Bladeren*, zittende twee en twee altijd regt teegens malkander over, gelijk als kruys-wijze; onder ontrent ten halven van de *Steel* een duym-breed, of wat meer, boven een; nu dus, dan weer zoo; maar boven wel zes vingeren breedte van den anderen, ook kleynere als de onderste; en tusschen beyden de *Steel* als omhelzende. In aart en substantie zijn ze die van 't *HYPERICUM VULGARE*, of 't gemeene *Sint Jans kruid*, gelijk: onder een weynig rauw in het aanraken, doch boven zacht, anderhalf lid van een vinger, wat meer of minder, lang; ruim een vinger-breed; in 't midden op 't breedste; voor eyndigende in een gantsch stomp punt: boven donker- of zwart-groen; onder bleek-groen; en aldaar rondom aan hare slegte, effene randen met kleynere zwarte stipjens verciert: inwendig voorzien met eenige groote, regt-oplopende *Aderen*, waar uyt voortvloeyen veele kleyne *dwars-aderijens*, helder en luchtig van aart. In de mond geknauwd werdende, vallen ze bitter van smaak, en genoegzaam te zamen-trekkende.

Gedaante der Bladeren. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

Gedaante der Bloemen. Op de bovenste punten komen te voorschijn vier, vijf, zes, of meer bij malkander te zaam-gevoegde lang-werpige groene *Knopjens*, rustende op korte *Steeljens*. Al te zamen bestaan ze uyt vijf groene, langwerpige, kleyne *Bladerijens*, rondom met kleyne zwarte *Knopjens* aardig verciert: welke, de eene na de andere geopend werdende, vertonen matig-groote, geele *Bloemijens*, vijf-bladerig, voor stomp toegaande, en Stars-wijze gesteld; hebbende van binnen veele geele, lange *draadjens*, op welke haar laten zien kleyne, geele, ronde *Knopjens*. Als deeze *Bloemijens* twee of drie dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, malatende veele niet zeer kleyne, ronde, dikke, boven puntige *knopjens*, gevuld met een zeer kleyn, langwerpig-rond, zwart-verwig *Zaadje*.

KRACHTEN.

Sint Jans kruid, of *Hypericum*, is warm en droog van aart, ook verteerende, heelende, zuiverende, en dun van deelen. *Serapio de Tem. Sim. 257.*

De *Bladeren*, *Bloemen*, en *Knoppen* in Wijn gezoonden, en daar van 's morgens en 's avonds een Roemertje gedronken, drijft het *Water der Blaas* uyt. Zet de *Maandstonden* voort. Geneest de beeten en steeken der giftige *Dieren*; ook de geene, die van binnen gescheurd of gequeist zijn; inzonderheid in oud Bier gekookt; ook alle inwendige wonden; en is goed voor de *Koortzen*; doch verstoppt het Ligchaam een weynig. *Diosc. l. 3. cap. 171.*

De *Bladeren* gestoten, en op *versche Wonden*, *Gezwollenen*, *Zweeren*, *Zeeren*, en *verbrandheid* gelegd, reynigen en heelen dezelve. *Ægin. l. 7. cap. 3.*

't *Poeder* der gedroogde *Bladeren* op *vuyle*, *vochtige* *Zweeren* gedaan, werkt het zelve. *Gal. lib. Simp. Med. 8.*

Het uytgeparfte *Zap* der *Bloemen* en *Bladeren* op alle wonden gelegd, geneest ook de zelve; en doodt de *wormen der Paerden*. *Math. l. 3. cap. 156.*

Het gedistilleerde *Water* hier van gedronken, is goed voor de vallende *Ziekte*; ook voor *lamme* en *beroerde* *Leeden*. *cap. 156.*

Het *Zout*, van deeze *Plant* gebrand, met eenig *Nat* ingenoomen, is zeer bequaam, om te helpen de geene die van 't *Pleuris* zijn gequeeld. *Plin. l. 16. cap. 8.*

Het *Zaad* gestoten, en daar van een of twee *Drachmen* met warme Wijn, of *Vleesch-nat*, gedronken, zuiverd het Ligchaam van alle *galachtige vochtigheid*; opend het zelve: drijft de *Steen* en 't *Zand* der *Nieren* af. Is goed teegens het *Bloedspuwen*; de *derdedaagse Koortzen*, allerley *vergif*; de beeten der *Slangen*, en der *dolle Honden*. *Tragul. l. 1. cap. 23. Durant. Hist. Pl. fol. 232.*

De *Oly* van *Sint Jans kruid* gemaakt, met warme Wijn gebruykt, is krachtig teegens het *Graveel*; de *Geelzucht*; allerley *quade Zeeren*, en *Gezwollenen*; ook *verkoude Leeden*; spanning en trekking der *Zenuwen*, *Heupen-pijn*, en 't *Flereijns*, zoo warm, als men verdragen mag, daar op gesmeerd. *Lust. l. 3. enarr. 168.*

De *Buissem*, hier van bereyd, is zeer krachtig tot geneezing van alle *versche wonden*, heet gemaakt, en daar in gedaan zijnde.

CCLEZ HOOFDSTUK.

BILZENKRUYD.

Dus van een ieder in het *Neederlandsch* genoemd; werd in het *Latijn* geheeten *HYOSCYAMUS*: in 't *Hoogduytsch* ook *BILSENKRAUT*, anders *TEUFFELSAUGEN*, en *DOLKRAUT*: in 't *Fransch* *HANNEBANE*, *ENDORMIE*, en *HERBE AUX TIGNES*: in 't *Italiaansch* *HIOSCIAMO*, *JUSQUIAMO*, *FAVA PORCINA*, *TABACCO*, en *HERBA DI SANTA CROCE*. *Verscheyde namen.*

Hier van zijn mij in haren aart bekend agt veranderlijke foorten; namentlijk:

I. *HYOSCYAMUS NIGER VULGARIS*, of gemeen *zwart Bilzenkruid*. II. *ALBUS CRETICUS FLORE AUREO*, of *Wit Bilzenkruid van Candiën* met een *goudgeele Bloem*. III. *FLORE AUREO P. ALPINI*, of met een *goudgeele Bloem van PROSPER ALPINUS*. IV. *ALBUS ROTUNDFOLIUS*, of *Wit Bilzenkruid met ronde Bladeren*. V. *ALBUS MINOR TINGITANUS*, of *kleyn wit Bilzenkruid uyt Tingitanen in Africa*. VI. *LUTEUS*, of met een *geele Bloem*; ook *NICOTIANA MINOR*, of *KLEYN TABAK* genoemd. VII. *HYOSCYAMUS PERUVIANUS LATIFOLIUS*, of *breed-bladerig Bilzenkruid uyt Peru*; anders ook *TABACUM VERUM LATIFOLIUM*, of *OPREGTE BREED-BLADERIGE TABAK* geheeten. VIII. *HYOSCYAMUS PERU-*

Agte veranderlijke foorten.

J. J. G. Janssen

ANDROSEMUM NON BACCIFERUM. L.

PERUVIANUS ANGUSTIFOLIA, of *Bilzenkruid uit Peru met smalle Bladeren*, 't welk ook de naam draagt van NICOTIANA MAJOR ANGUSTIFOLIA, of SMALBLADERIGE TABAK. Beyde de laatste werden ook wel genoemd PETUM, of HERBA SANCTA, wegens hare *denkzame krachten*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing en Waarneeming*.

Het HYOSCYAMUS NIGER, of *zwart Bilzenkruid*, en ALBUS ROTUNDIFOLIUS, of *wit Bilzenkruid met ronde Bladeren*, beminnen uyt eygener aart zoo wel een drooge als bequame gemeste grond: een opene, luchtige, vrije, wel-geleegene plaats, en matige vochtigheid. Verdragen seldere *koude*, en alle andere ongelegenheeden der *Winter*. Bloeyen in het tweede jaar; geeven rijp *Zaad*, en versterven daar mee, wijl ze niet langer in 't leeven konnen blijven. Moeten derhalven om 't andere jaar, met een wassende *Maerfche* Maan, weer op nieuws gezayd zijn; of komen ook wel, door 't neergevallene *Zaad*, van zelfs genoeg op, inzonderheid het *zwart*. Alleenlijk op deeze wijze konnen ze *vermeengvuldigd* werden.

Het HYOSCYAMUS ALBUS CRETICUS FLORE AUREO, of *wit Bilzenkruid met een goud-geele Bloem*; en FLORE AUREO P. ALPINI, of *met een goud-geele Bloem van Prosper Alpinus*, beminnen een goede zandige aarde, doormengd met een weynig twee-jarige Paerdmist; een luchtige, warme, wel-geleegene plaats. Zijn teeder van aart. Konnen geenerley *koude*, *Herfstreegenen*, of *Vorst* verdragen. Moeten derhalven, in een Pot gezet; 's *Winters* binnens huys op een luchtige plaats gebragt, en met maar weynige vochtigheid voorzien werden, niet alleenlijk in deeze tijd, maar ook in de *Zomer*. In 't laatste van *Maert*, of 't begin van *April*, steld menze, met een zoete Reegen, weer buyten. In deeze Landen geevenze de tweede *Zomer* volkomen *Zaad*, en versterven dan. 't Zelve moet met een wassende Maan van *May* weer gezayd zijn in een Pot, niet diep, maar hol en luchtig. Alleenlijk hier door kan men ze aanwinnen.

Het HYOSCYAMUS PERUVIANUS, NICOTIANA, PETUM, of TABACUM, *Peruviaansch Bilzenkruid*, of *opregte Tabak*, zoo wel met *breede als smalle Bladeren*, beminnen een goede, gemeene, met twee-jarige Paerdmist wel voorziene grond: een warme, vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Konnen geenerley *Vorst* of *Winter-koude* uytstaen. Indien de *Zomer* niet zeer goed en warm is, zoo versterven ze, zonder eenig rijp *Zaad* na te laten. Is derhalven geraadzaam, van deeze soorten een of twee *Planten* 's *Winters* in een Pot binnens huys te brengen, op een luchtige plaats; droogachtig onderhouden. Daar na in 't midden van *April* de zelve, met de geheele klomp aarde, weer op een warme plaats in te zetten; zoo geeven ze in den *Herst* rijp en overvloedig *Zaad*: het welk met een wassende Maan van *April* weer gezayd werd, niet diep; hol en luchtig. Door geen ander middel als dit konnen ze *aangewonnen* werden.

De NICOTIANA MINOR, *kleine Tabak*, of HYOSCYAMUS LUTEUS, *Bilzenkruid met geele Bloemen*, bemind dezelve aarde, plaats, en veel water. Blijft niet meer dan een *Zomer* in 't leeven. Geeft voor de *Winter* volkomen *Zaad*, en versterft daar mee. Behoeft niet weer gezayd te werden; want daarze eens heeft gestaan, slaatze, door het neergevallene *Zaad*, van zelfs genoeg op; en kan hier door overvloedig *vermeengvuldigd* werden.

Wil iemand *Tabak* winnen, om dezelve tot veelere luytigheid te gebruyken, die plukke de *Bladeren* af, wanneer ze een weynig geel beginnen te werden (want dan zijn ze rijp) en leggeze dik op malkander in een Kelder, of donker-vochtige plaats; zoo beginnen ze te zweeten. Als zulks agt of tien dagen heeft geduurd, moet men ze weer van den anderen leggen; op de Zolder ophangen, om te drogen, en dan voorts bewaren.

Het *Stof*, of *Poeder*, van deeze *Tabak*, is voor alle Liefhebbers der Kruyden en Hoveniers zeer dienstig. Want zoo men 't stroyd op de aarde, daar 't een of 't ander gezayd is, zoo zal 't opgekome ne niet beschadigd werden van *Wormen*, *Slekken*, of *Aardvloeyen*; want deeze ongedierten vlieden'er voor wech. De *Wormen*, daar aan komende, sterven terstond. De *Slekken* zwellen'er van op, als of ze van de Waterzugt waren geplagd; en die'er niet van sterven, kruypen wech; derven'er niet weer ontrent komen; inzonderheid als men dit een tijd lang ieder week tweemaal doet.

De *Kruys*- of *Doornbeezienboomen*, *Koolplanten*, of *Kruyden*, welke van de gemelde schadelijke *Dieren* geplagd en geschonden werden, kan men van de zelve verlossen en bevrijden, als men die eerst een- twe- of driemaal begiet met Reegen-water, waar in opregte *Virginische Tabaks-bladeren*, vijf of zes in getal, opgekookt zijn geweest, en dan, terwijl ze noch nat zijn, stof van de zelve *Tabak* daar op stroyd.

De *Karsseboomen*, 't zij kleyn of groot, ook andere soorten, welker teedere *Takken* door *Luyt*- of andere andere, jonge *Vliegen*, groote overlafst lijden, vermits ze, door de daar om zittende meenigte, van haar nodig voedsel werden beroofd, en daar door ligtelijk komen te versterven, met 't gedagte Water vier, vijf, of zes dagen agter malkander, ieder dag tweemaal, als het vochtig weer is, anders maar eens, begoten, en met 't zelve *Poeder* bestroyd werdende, zullen'er in weynig tijds van bevrijd zijn. Indien men naderhand dit ongediert weer daar aan verneemt, zoo moet men dit middel hervatten.

Alle *Oranje*- *Limoen*- *Citroen*- en andere *Boomen*, welker *Bloemen*, ook *nieuwe Scheutjens*, van de *Asieren* dikmaal niet alleen beschadigd, maar ook wel gantsch afgebeeten worden, kan men al mee voor dit quaad bewaren, als men aan de Stam een ring van twee of drie vingers breedte *Tabak-stof* legt, en boven over de *Bladeren* heenen stroyd. Want hier voor vlieden de *Asieren* snellijk wech, en komen ook niet weer, zoo lang de gedagte *Tabaks-cirkel* daar om leggen blijft.

Daarenboven, wil iemand in zijnen *Hof* geheele *nesten der Mieren* verstoren, die smijte de aarde, waar onder zij zich verborgen houden, om verre, en stroye het gemelde *Tabaks-poeder* daar in, drie- of viermaal. Doe ook, als hij de grond weer effen en gelijk gemaakt heeft, 't zelve *Stof* wat dik boven op de aarde; zoo verlaten ze al hare *Eyeren*, en, zoo veel als'er niet sterven, vertrekken na een andere plaats.

K R A C H T E N .

Alle soorten van *Bilzenkruid*, of *Hyoscyamus*, van welke de *witte* soort, of *Hyoscyamus albus*, voor de beste, de *zwarte*, of *Hyoscyamus niger*, voor de slimste werd gehouden, zijn verkoelende van aart, in den derden Graad.

De *Bladeren*, *Bloemen*, *Steele*, *Wortelen*, en het *Zap*, verwekken *slaap*; verkoelen alle verhitting, uytwendig, doch matig, en niet te veel of te lang gebruykt; anders zouden ze aan de uytwendige *Leeden* meer quaad als goed doen. Moeten inwendig gantsch-lijk niet ingenomen werden; want dan zouden ze beyde *Beeften* en *Menschen* dolzinnig maken; ook geheel om 't leeven brengen.

Eevenwel, de *Bladeren* gestoten, met eenig *Vet* en *Wijn* vermengd, en *Plaasters*-wijze gelegd op *Gezwellen* en *ontsteeken*, zoo der heymelijke als *andere Leeden*; desgelijks op de scharpe en heete *Zin-kingen der Oogen*, doen dezelve vergaan. Geneezen ook de *beeten* en *steeken* der *Spinnen*, *Adderen*, en *Slangen*.

Het uytgeparfte *Zap* der *Bladeren* op het *Vel* der *Menschen*, en de *Huyd* der *Honden* gestrecken, doen de *Luyzen* en *Vloeyen* sterven.

Zwart
Bilzen-
kruid, en
wit, met
ronde
Bladeren.

Wit Bil-
zenkruid
van Can-
dien met
een goud-
geele
Bloem: en
met een
goud-geele
Bloem van
P. Alpi-
nus.

Peruaans
Bilzen-
kruid, of
opregte
Tabak.

Kleyne
Tabak, of
Bilzen-
kruid met
geele
Bloemen.

Hoe men
Tabak kan
winnen;

en door
Tabaks-
poeder de
Kruyden
bewaren
voor alle
ongedier-
ten;

ook aller-
ley Plan-
ten;

ook Oran-
je- Ci-
troen- en
diergelijke
Boomen.

Om Mie-
ren-nesten
te verstoren.

Lust 1. 4.
enarr. 72.
Aetius
Serm. 1.
Gal. lib.
Simp. 3.
Fuchf.
Hist. Pl.
cap. 324.
Arn. de
Villa Nova
in Hort.
Sanit.
Traff. de
Herb. cap.
228.
Diosc. 1. 4.
cap. 69.
Plin. 1. 25.
cap. 9.
Lonicer. 1.
2. cap. 52.

Apul. de Herb. Med. cap. 4. Het zelve *Zap* met *Oly* van *Roozen* in de *Ooren* gestoken, drijft'er de *pijn* van wech, en dood ook der zelve *Wormen*. Een weynig daar van met *Wijn* gedronken, neemt wech de *smerten* der *Leever* en *Longe*. Verwekt lust tot de *Bijlaap*. Van de *Vrouwsperfoonen* gebruykt met een weynig *Saffraan*, verdrijft de *pijn* aan de *Vrouwlijkkheyd*.

Dod. l. 14. c. 21. Ruell. l. 3. c. 107. Het *Zaad* gestoten, en met *Meede* en *Honig*, of *Wijn* en *Zuyker* ingenomen, is goed voor den *Hoest*, en voor *leepe Oogen*. Stild zoo wel der *Vrouwen* als andere *Bloedvloeden*. Het zelve met *Wijn* gestoten, en op de *voeten* gelegd, verzacht de *smerten* van 't *Podagra*; geneest de *gezwollen* der *manlijke Leeden*, en maakt dun de *dikke Borsten*.

Durantes bijt. Plant. fol. 231. De rook van dit *Zaad* dood de *Wand*- en *Plat-luyzen*: verdrijft de *kloven*, 't *jeukzel*, de *gezwollen* aan *Handen* en *Voeten*, veroorzaakt door *koude*. Het zelve *Zaad* van de *Vogelen* en *Hoenderen* gegeten wordende, doet haar *sterven*.

Met de *Oly*, uyt dit *Zaad* geparft, het *Hoofd* bestreken, neemt het *verstand* wech.

CCLXVII HOOFDSTUK.

HYPECOON.

Namen.

Us, en, mijns weetens, niet anders, word dit aardig kleyn *Gewas* in het *Neederlandsch* genoemd: in het *Latijn* *HYPECOON*: in het *Italiaansch* *HIPECOO*.

Twee ver-
anderlijke
soorten

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee veranderlijke soorten; te weten:

I. *HYPECOUM LATIFOLIUM FLORE PHOENICIO*, of breed-bladerig *Hypecoon* met een schoone, licht-roode *Bloem*. II. *HYPECOUM TENUIFOLIUM FLORE LUTEO*, of *Hypecoon* met smalle teedere *Bladeren* en een gele *Bloem*. Beyde zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, welgemeste grond: een opene, luchtige, warme, vrije, genoeg ter *Zon* gelegene plaats, en matige vochtigheid. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven; geeven in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan daar mee.

Aanwin-
ning.

Moeten derhalven met een wassende *Maan* van *Maert*, of ook van *September*, om dat 't *Zaad* lang in de aarde blijft leggen, weer op nieuws, ruym een stroobreed diep, gezayd zijn. Komen anders van zelfs dikmaal genoeg op door 't neergevallene *Zaad*, een *Bokschoorn* zeer gelijk zijnde. Hier door kunnen ze alleenlijk aangewonnen en vermeerderd worden.

Breed-bladerig
Hy-
pecoon
met een
schoone
licht-roode
Bloem.

Het *HYPECOUM LATIFOLIUM FLORE PHOENICIO*, of breed-bladerig *Hypecoon* met een schoone licht-roode *Bloem*, krijgt uyt een kort, bruynachtig *Worteltje* schoone *Bladeren*, doch maar een of twee in getal, zijnde geheel gescheiden in neegen deelen: rusten echter al tezaam alleenlijk op een eenig tamelijk-lang *Steeltje*; drie en drie bij malkander; waar van beyde de onderste drie aan haar *Steeltje* regt teegens malkander over, de derde drie in 't midden van de zelve zitten. Elk deezer deelen is eenen groot; een halve vinger breed; voor spits toegaande, aangenaam groen-verwig; aan de randen rond-achtig getakt, en in 't midden voorzien met sierlijke *Aderen*. Bij de zelve schieten onder een of twee lange ronde *Steeltjens* voort; op welker bovenste punt niet meer als eene *Bloem* van de genoemde verwe word gezien; zijnde schoon, groot, en verdeeld in verscheydene rond-achtig toegaande *Bladertjens*.

Bloemen.

Het *HYPECOUM TENUIFOLIUM FLORE LUTEO*, of smal-gebladerde *Hypecoon* met een gele *Bloem*, krijgt uyt een kort, bruynachtig *Worteltje* smal-gebladerde *Bladeren*, doch maar een of twee in getal, zijnde geheel gescheiden in neegen deelen: rusten echter al tezaam alleenlijk op een eenig tamelijk-lang *Steeltje*; drie en drie bij malkander; waar van beyde de onderste drie aan haar *Steeltje* regt teegens malkander over, de derde drie in 't midden van de zelve zitten. Elk deezer deelen is eenen groot; een halve vinger breed; voor spits toegaande, aangenaam groen-verwig; aan de randen rond-achtig getakt, en in 't midden voorzien met sierlijke *Aderen*. Bij de zelve schieten onder een of twee lange ronde *Steeltjens* voort; op welker bovenste punt niet meer als eene *Bloem* van de genoemde verwe word gezien; zijnde schoon, groot, en verdeeld in verscheydene rond-achtig toegaande *Bladertjens*.

K R A C H T E N.

*H*ypecoon, of *Hypecoum*, is koud tot in 't begin van den derden graad, volgens het getuy-
nis van *GALENUS*, hebbende een aart van *Heul*, of *Papaver*.

De *Bladeren*, *Bloemen*, en *Wortelen* in *Wijn* gezo-
den, en daar van 's morgens een *Roemertje* gedronken, opend de *verstopte* der *Leever*; geneest de *gebreeken* der zelve, en doet gemakkelijk *Water* lossen.

De *Bladeren* gestoten, en met *Oly*, of ook met *Wijn* vermengd, reynigen allerley *zeerigheid* der *Menschen*: ook de *zeeren* der *Paerden*, en ander *Beesten*.

Het gedistilleerde *Water* hier van, desgelijks de *Oly* der zelve, of ook het daar uytgeparfte *Zap*, in de *Wonden* gedaan, geneezen ze.

CCLXVIII HOOFDSTUK.

Y S O P.

Ook *Hyssop* in het *Neederlandsch* *Namen* genoemd. In het *Latijn* geheeten *HYSSOPUS*: in 't *Hoogduitsch* *ISPEN*, en *ISOP*: in 't *Fransch* *HYSSOPE*, en in 't *Italiaansch* *HISSOPO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend verscheydene veranderlijke soorten; te weten:

I. *HYSSOPUS VULGARIS FLORE CŒRULEO*, of gemeene *Ysop* met een blauwe *Bloem*. II. *FLORE ALBO*, of met een witte *Bloem*. III. *FLORE RUBRO*, of met een roode *Bloem*. IV. *FOLIO ALBO MACULOSO*, of met wit-bonte *Bladeren*. V. *FOLIO LUTEO VARIEGATO*, of met geel-bonte *Bladeren*. VI. *HYSSOPUS TENUIFOLIUS*, of *Ysop* met smalle *Bladeren*. Meest alle van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, zandige, goede aarde, met weynig, of geen *Mist* voorzien: een luchtige, welgeleegene plaats, en matige vochtigheid. Blijven eenige jaren lang in 't leeven. Verdragen allerley ongeleegentheeden der *Winter*: bloeyen ieder *Zomer*, en geeven rijp *Zaad*: 't welk met een wassende *Maan* van *Maert*, of *April*, niet diep, ook holletjes, de aarde word aanbevolen. Hier door kunnen ze veel bequamer aangewonnen en vermeerderd worden, als door hare van zelfs wortelende *Takjens*: die men desgelijks met een wassende *Maan* in *April* van de oude afneemt en verplant.

Het *HYSSOPUS TENUIFOLIUS*, of smal-gebladerde *Ysop*, is van naturen veel teederder dan de andere soorten. Bemind uyt eygener aart een gantsch zandige aarde. Geeft in deeze *Gewesten* noyt enig rijp *Zaad*. Word ook gemeenlijk door de *Vorst* in de *Winter* wechgenomen: doch ieder *Voorjaar* verplant zijnde, gelijk noodwendig geschieden moet, blijft veel beter over.

Maar schoon men in onze *Landen* het *Zaad* van deeze soort moet missen, zoo kan men ze echter aangewinnen door hare teedere, dunne, lichtelijk *Wortelschietende Takjens*, welke men op de boven verhaalde wijze van de oude afneemt en verplant. Eenige der zelve worden 's *Winters* binnens huys droog gehouden: en moeten ook in den *Herfst* voor veel vochtigheid gewagt en bewaard zijn.

Het is aanmerkenswaardig, dat het *Zaad* van *Ysop*, aangewonnen van de soorten met een witte en met een roode *Bloem*, gezayd zijnde, geen andere als met blauwe *Bloemen* voortbrengt. 't *Zaad* van deeze, op de genoemde tijd weer in de aarde gelegd, brengt niet alleenlijk *Planten* met blauwe, maar ook weer met witte en met roode *Bloemen* te voorschijn.

Men

Andere
aanmerke-
lijkheid.

Men diend ook wel in acht te neemen, dat de *Ysop* met de voorheenen gedachte *bonte Bladeren*, met 'er tijd komt te veranderen in een *eenverwige groenheid*. Men moet derhalven altijd inleggen eenige van de alderfchoonste *bonte Takjens*, om *Wortelen* te vatten; zoo worden ze langer bewaard bij haar aardige veranderlijkheid der couleuren.

K R A C H T E N.

Galen. lib.
Med. Simp.
8.
Ætius l. 1.
Serm. 1.

Y *Sop*, of *Hysopus*, is droog en verwarmende tot in den derden graad: ook zuiverende, openende, afvagende van aart, en sijn van deelen.

Disse. l. 3.
c. 30.

In *Wijn*, 't zij alleen, 't zij met *Vijgen*, een weynig *Ruyt*, en wat *Honig* te zamen gekookt; of ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met *Wijn* en *Zuyker* of *Honig* ingenomen, is zeer aangenaam voor de *Maag*; versterkt de zelve, en maakt *eetenslust*. Is goed voor een *oude quade Hoest*, en andere koude gebreken, zoo van de *Borst* als *Longe*. Neemt ook wech de *verstoptheid* der zelve, en de *Kortademheid*. Verteerd de *vochtigheeden* en *slijmerigheid* der *Harsten* en *Zenuwen*: opend de *verstoptheid* van het geheele *Ingewand*: weerstaat het *vergift*. Maakt dun allerley grove en taye *Vochten*, de zelve door de *Stoelgang* uytjagende. Doet gemakkelijk *Water lossen*: verdrijft de *koude Pis*; dood de *Wormen*; verwekt der *Vrouwen Maandstonden*: is dienstig teegens de *vallende Ziekte*; de *Geel-* en *Miltzucht*, de *opstijging van de Moeder*; de *steeken* en *beeten* van *giftige Dieren*. Doet de *vierde-daagsche Koortzen* allenxken verminderen; de *Menschen* met een *goede verwe* des *Aangezichts* bekomen. Geneest alle *lopende gaten* en *gezwellen*, niet alleen hier van gedronken, maar ook 't *Poeder* daar op gestroyd.

Trag. l. 1.
c. 14.
Rafis lib.
Simp. c. 34.
Mesue lib.
Simp. pur.
c. 18.
Durantes
hist. Plant.
fol. 235.

Ysop in *Edik* gezoden, en dan de zelve in de *Mond* gehouden, verdrijft de *Tandpijn*.

Fuchs. hist.
Pl. c. 326.

In *Water* gekookt, en opgelegd, scheyd en verteerd het *geronnene Bloed*: neemt ook wech de *blauwe plekken*, door 't zelve veroorzaakt.

Plin. l. 26.
c. 12.
Camerar.
l. 2. c. 26.

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met *Wijn* op *heete Gezwellen* en *Zweeringen* gedaan, verzacht de zelve. Met *Honig* en een weynig *Salpeter* vermengt, dan op de *Oogen* gelegd, versterkt en scharpt het *Gezicht*. Met *Wijn*, *Vijgen* en *Ruyt* in *Water* gezoden, dan daar mee de *Keel* gegorgeld, de *Mond* gespoeld en gewasschen, doet al de *Gezwellen* der zelve rijp worden, en verteeren.

Dod. in
Addit. l. 9.
c. 19.

Met het *Water*, of de *Wijn*, daar men *Ysop* in gekookt heeft, *Hoofd* en *Handen* gewasschen, geneest de *Schurftigheid*, en *quade Kruiswagie* der zelve.

Matth. l. 3.
c. 26.

't Zelve verrigt ook de *Ysop*, gestoten en met *Oly* gemengt; of ook in *Oly* gezoden; wechneemende, niet alleen de *schurftigheid der Menschen*, maar ook die der *Beesten*. Dood daarenboven de *Luyzen*, en verjaagt de *jeuking des Hoofds*.

Lobel. l. 1.
fol. 521.

Met de *gedistilleerde Oly* van *Ysop* de *slappe en verkonde Zeenuwen* gestreken, verwarmd en versterkt de zelve.

CCLXIX HOOFDSTUK.

J A C E A.

Namen.

Iet alleen in het *Neederlandsch*, maar ook in het *Latijn*, dus genoemd: in het *Italiaansch* *JACCEA*; in het *Hoogduytsch* *FLOCKBLUM*.

Verfchey-
dene
verander-
lijke soor-
ten;

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden deeze veranderlijke soorten:

- I. *JACEA VULGARIS NIGRA FLORE PURPUREO*, of *gemeene zwarte Jacea met een purpure Bloem*.
- II. *FLORE ALBO*, of *met een witte Bloem*.
- III. *MA-*

JOR LUTEA CAPITIS SPINOSO, of *grootte geele met steekende Hoofdjens*. IV. *MAJOR LACINIATA FLORE PURPUREO*, of *grootte gefneede met een purpure Bloem*. V. *CAMPESTRIS LUSITANICA CAPITIS ECHINATO*, of *wilde Portugalsche met een Doornachtig Hoofd*. VI. *LATIFOLIA HISPANICA*, of *Spaansche breed-bladerige Jacea*. VII. *JACEA CENTAUROIDES LUTEA AFRICANA MAXIMA*, of *aldergrootste geele Jacea met Bladeren van groot Centaurium*, of *Santorie*. VIII. *JACEA BÆTICA CAPITIS ECHINATO*, of *Jacea uit Andaluzien*, met wonderlijke doornige *Zaadhoofdjens*. IX. *JACEA CANDIDA RAGUSIANA*, of *zeer schoone Sneeuw-witte Jacea*, groeyende ontrent *Ragusa*. X. *JACEA MONTANA LACINIATA*, of *Berg-Jacea met aardige gefneede Bladeren*. XI. *JACEA MONTANA GALLICA*, of *Fransche Berg-Jacea*. XII. *JACEA OLEAFOLIO*, of *Jacea met Bladeren van Olijfbom*, ook genoemd *PTARMICA AUSTRIACA*, of *Piarmica uit Oostenrijk* van *CAROLUS CLUSIUS*. Niet alle zijnze van de zelve *Bewijng* en *Waarneeming*.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, ge-
meene, zandige, liever een ongemestte als gemestte
grond; een warme, vrije, welgeleegene plaats, en
weynig *Water*. Blijven eenige jaren lang in 't *leeven*.
Konnen tamelijk wel de *koude* en andere ongelegeten-
heeden der *Winter* uytstaen. Geeven ieder jaar *Bloe-*
men, maar in deeze Landen noyt, of zeer zelden, ten
zij met heete drooge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*;
behalven het *JACEA VULGARIS NIGRA FLORE PUR-*
PUREO, of *gemeene zwarte Jacea met een purpure*
Bloem; 't welk zijne volle rijphheid verkrijgt.

JACEA LATIFOLIA HISPANICA, of *Jacea met bree-*
de Bladeren uit Spanje; *CAMPESTRIS LUSITANICA*
CAPITIS ECHINATO, of *wilde Portugalsche Jacea*
met een doornachtig Hoofd, en *JACEA CENTAUROIDES*
LUTEA AFRICANA MAXIMA, of *aldergrootste geele*
Jacea uit Africa, kunnen, buyten staande, niet wel
de *koude* der *Winter* verdragen. Moeten derhalven,
in *Potten* gezet, binnens huys droog bewaard wor-
den; vermitsze niet alleen door de *Vorst*, maar ook
door veel *Reegen*, lichtelijk van haar teeder *leeven* wor-
den beroofd.

De *JACEA OLEAFOLIO*, of *Jacea met Bladeren*
van Olijfbom, anders genoemd *PTARMICA AUSTRIA-*
CA, blijft niet meer dan een *Zomer* overig: geeft in
den *Herfst* rijp *Zaad*, en versterkt daar mee. Moet
derhalven met een wassende *Maan* van *Maert* of *April*
op nieuws gezayd zijn in de voorheenen beschreevene
grond, op een warme plaats, of ook wel in een *Por*,
niet diep, maar hol. Kan niet veel *Water* verdragen,
inzonderheid niet de *Zaadknop*, wanneer hare aange-
noem, en in hare kracht afgesneede overganglijke
Bloem; verwelkt is. Want dan verrotze zeer lichtre-
lijk, en laat geen goed *Zaad* na; door welk middel zij
echter alleenlijk vernieuwd en vermeenigvuldigd kan
worden.

Meest al de andere worden in deeze Gewesten alleen
vermeenigvuldigd en aangevonden door hare aange-
groeyde *jonge Scheutjens*; welke men met een wassende
Maan in *April* van de *oude* afneemt, en verplant.

JACEA MONTANA GALLICA, of *Berg-Jacea*, *Berg-Ja-*
welke ik, door *Frankrijk* reizende, ontrent de stad
Tours heb gevonden, schiet uit een bruyen-verwige,
teedere, met eenige *Veezelen* voorzien zijnde *Wortel*,
zeer aardig-gefelde *Bladeren*, op een wonderlijke wij-
ze *ingesneeden*, aangenaam bleek-groen van verwe,
zacht van aart, een weynig blinkende; ontrent een
halve *Maatvoet*, of wat minder, lang; smal; aardig
gescheyden in zeer veel *ongelijke Deelen*; waar van
zommige gelijk teegens malkander over, eenige neer-
waarts gebogen, andere weer opwaarts gekeerd staan:
doch al te zamen voor in een breed, met eenige *hoeken*
voorzien, en een *schep* of *spade* gelijk zijnde punt cyn-
digende.

tot twaalf
in getal
hier voora-
gesteld.

Wat voort
een grond
zij bemini-
nen.

Bloemen;
doch zel-
den rijp
Zaad.

Jacea uit
Spanje;
uit Portu-
gal: uyt
Africa.

Jacea met
Bladeren
van Olijf-
boom.

Bloemen;
Zaad.
Aanwin-
ning.

Aanwin-
ning van
de andere
soorten.

Gedaante
der Blade-
ren.

digende. In de Mond geknauwd, vallen ze niet onangenaam van smaak. In 't midden zijnze begaafd met een matig-brede *Rugge*; uyt welke eenige weynige teedere *Aderijens* voortkomen, doch niet, als in de breede gedeelten, zichtbaar. Van naturen staan ze niet regt op, maar leggen haar gemeenelyk in het ronde plat op, of even boven de aarde neer.

Gestalte
der Bloemen.

Uyt welker midden een, twee, of ook wel drie *Steele*n, opschieten, zijnde rond, met verheevene teedere *Streepen*, en eenige smal-gepuntte en gehoekte *Bladertjens* voorzien. Tusschen welke, ook in 't bovenste gedeelte der *Steele*n, de *Bloemen*, rustende op lange, dunne, en rugachtige *Steele*tjens, te voorschijn komen. Zijn matig groot, rond van stelling; van buyten ruyg, van binnen gantsch geelverwig, en zonder eenige reuk. Als ze zes of agt dagen lang open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, nalatende een bruyn, langwerpig en teeder *Zaadje*, dat van het *DENS LEONIS*, *Paerdsbloem*, of *Hondstong* gelijkvormig; ook met zulk een *wolligheyd* boven voorzien.

Zaad.

Zeër
schoone
Sneeuw-
witte
Jacea
van
Ragusa.

JACEA CANDIDA RAGUSIANA, of zeer schoone, *Sneeuw-witte Jacea*, groeyende ontrent *Ragusa*, is een zeer bevallig en schoon *Gewas*; in al zijne deelen, behalven de *Bloemen*, zuiver-wit, gelijk *Papier*. Vergaat ook niet haast, maar blijft eenige jaren lang in 't leeven. Krijgt uyt een bleek-bruyn-verwige, een vinger dikke, matig lange, en in eenige weynige *Zijdetakjens* verdeelde *Wortel* zeer aardige en beziens-waardige *Bladeren*; uyt 't bovenste der zelve, digt boven malkander, en in 't ronde voortschietende, in gedaante die van het *ASPLENIUM*, of *LIMONIUM ELEGANS* *ASPLENIADEUM*, niet zeer ongelijk. Zijn niet blinkende; een kleyn hand, of daar ontrent, lang; een duym, wat meer of minder, breed; doch voor alderbreedst: *gescheyden*, of *verdeeld*, in neegen, elf, dertien, of vijftien korte, en voor stomp, of rond toegaande *deelen*; zomtijds regt, zomtijds schuyns teegens malkander over aan hare dikke, boven platte, onder half-ronde *Steele*n gesteld. Het voor aanstaande *deel* is 't alderbreedste, grootste, en rondste; evenwel ook met eenige kleyne *hoeken* voorzien. Dik en zacht van aart zijn ze. Staan ook gemeenelyk opwaarts gekeerd, en stevig; zelden neerwaarts hangende, als alleenlijk door ouderdom of zwakheyd. Van buyten zijn ze helder-wit; welke wijsheid bestaat uyt een kort geschoorene, en even zichtbare *wolligheyd*; van binnen aangenaam en zuiver groen, met eenige geelheyd vermengt, als men ze van malkander breekt: ook verciert met eenige weynige *Aderen*; niet zichtbaar, als in de grootste en breedste deelen; en dan noch onder meer als boven. In de Mond geknauwd wordende, zijn ze zeer bitter van smaak; ook een weynig te zamentrekkende van aart.

Gedaante
en aart der
Bladeren.

K R A C H T E N .

Doel. l. 5.
c. 5.

Jacea is verwarmende, verdrogende, en te zamentrekkende van aart.

In Water, of Wijn, gezoden; daar meê de *Keel* gegorgeld, de *Mond* gespoeld en gewasschen, doet scheyden, vergaan, en geneezen alle *varssche zweeren* en *hardigheyd* van de *Mond*, *Keel* en *Strot*: ook der zelve *gezwollen* rijp worden en doorbreken.

Label. l. 1.
fol. 642.

Het gedistilleerde Water dezer *Plant*, of het daar uytparfite *Zap*, heeft de zelve kracht en werking. Zuyverd en geneest daarenboven allerley *Wonden* en *Apoplematien*, als men de zelve daar meê wascht.

Tabern. lib.
1. cap. 11.
Seit. 5.

In Wijn gezoden, en 's morgens een Roemertje daar van gedronken; of anders een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn nuchteren ingenomen, of met andere spijzen gebruykt, is goed voor de geene, die van binnen *gescheurt*, *gebrooken*, of door eenig ongeval *verzeerd* zijn.

CCLXX HOOFDSTUK.

S T O E B E .

Eyde in het *Neederlandsch* en *Latijn* Namen. met deezen, en, mijns weetens, tot noch toe met geen anderen naam bekend: in het *Hoogduytsch* *STOBE*, en in 't *Italiaansch* *STEBE*. Is een meede-foort van de *JACEA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee onderscheydene soorten, als:

Twee onderscheydene soorten.

I. *STOBE SALAMANTICA PRIMA CLUSII*, of eerste *Stobe* van *Salamanca*, beschreeven van *CAROLUS CLUSIUS*. II. *STOBE SALAMANTICA SECUNDA CLUSII*, of *Stobe* van *Salamanca* de tweede van *CLUSIUS*. Beyde zijnze van de zelve *Bomwig* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, Grond. met een weynig twee-jarige kleyn gewreevene *Paerde-mist*, doormengt: een vrije, welgeleegene plaats, en niet veel Water; vermitsze daar door aan hare *Wortel* lichtelijk verrotten. Verdragen ongeerne de *Winterkoude* dezer Landen. Worden derhalven, in Potten staande, in 't begin van *October* binnens huys gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet als bij vriezende Weêr word gevuurd; gedurende deeeze tijd met weynig of geene vochtigheyd onderhouden, en niet voor in het laatste van *Maert*, met een aangename *Reegen*, weer buyten gezet: dan noch evenwel voorzichtig gewacht en wel gedekt voor *koude nagten* en *hayrige winden*.

Zelden blijvenze langer dan twee jaren in 't leeven. Bloemen. Geeven in de eerste, ook in de tweede Zomer *Bloemen*, doch geen volkomen *Zaad*. Dan verstervenze. Konnen ook door geen andere middelen, als door haar *Zaad*, *aangewonnen* worden: 't welk, uyt *Spanje* herwaarts overgezonden, met een wassende Maan van *April* ning, of *May* in een Pot gezayd moet zijn, niet diep, maar hol en luchtig.

K R A C H T E N .

De *Bladeren*, desgelijks het *Zaad* van *Stobe*; *Ægin. l. 7.* zijn droog tot in den derden graad: daarenboven te zamentrekkend van aart. *cap. 3.*

De *Bladeren* in Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken; of anders een *Drachma* van 't gestotene *Zaad* met Wijn ingenomen, stopt allerley *vloeden des Buiks*; ook de *roode Loop*. Is goed voor alle *hitte* en *pestilentielle Koortzen*. Neemt wech de *Hertklopping*. Verdrijft het *Colik*; alle *Galen. lib.* *Darmkramping*; de *koude Pis*: en geneest de *etterige Simp. 8.* *Ooren*, daar in gedaan zijnde: ook de geene, die door een hooge val, of op eenige andere wijze zich van binnen *verzeerd* hebben. Heeld de beet en steeken der *giftige Dieren*.

Het *Zaad* gestoten, en op de *Wonden* gelegd, reynigt en geneest de zelve.

Met het gedistilleerde Water de *Oogen* dikmaal gewasschen, neemt der zelve *smerten* en *roodigheyd* wech. *Plin. l. 12. c. 11.*

CCLXXI HOOFDSTUK.

S E R R A T U L A .

Ord van een ieder, beyde in 't *Neederlandsch* en *Latijn*, dus genoemd, om dat hare *Bladeren* aan de randen gelijk een *Zaag* *gerakt* en aardig *ingesneeden* zijn. In 't *Hoogduytsch* *SCHARTEN-KRAUT*; in 't *Italiaansch* *SERRATOLA*.

Hier

Twee-
derley
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart *tweederley* soorten be-
kend geworden, namentlijk:

I. SERRATULA VULGARIS, of *gemeene Serratula*.
II. SERRATULA AMERICANA, of *Americaansche Ser-
ratula*. Beyde zijn ze in hare *Bouwing* en *Waarneeming*
zeer verschillende.

Gemeene
Serratula.

De SERRATULA VULGARIS, of *gemeene*, is hard
van aart. Bemind zoo een wel een goede, gemeene,
zandige, en welgemeste, als een kleyge aarde: meer
een luchtige en welgeleegene, als schaduwachtige plaats,
en veel Water. Blijft vele jaren in 't leeven. Geeft
ieder *Zomer Bloemen*, en bij goede tijden volkomen
rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *April*
of *May* niet diep gezayd moet zijn. Hier door wor-
den ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*. Maar dan
ook door hare aangewassene *jonge Wortelen*: welke
men op de zelve tijd en Maan van de *oude* afneemt,
en verplant.

Aanwin-
ning.

Ameri-
caansche
Serratula.

De SERRATULA AMERICANA, of *Serra-
tula uyt America*, is een zeer schoon en beziens-
waardig *Gewas*, doch van een veel teederder natuur
als de *gemeene*. Bemind een zandige, goede aarde,
met een weynig twee-jarige *Paerdemist*, Mol der ver-
rotte Boombladeren, kleyn-geklepte roode Steen, en
met Zand wel door-gearbeydde hard-gewordene Kalk
doormengd: tamelijk veel vochtigheyt gedurende de
Zomer: een opene, wel ter Zon geleegene plaats, voor
alle koude *Ooste-* en *Noorde-winden* beschut.

Grond.

Bloemen.

Blijft eenige jaren lang in 't leeven. Geeft elke *Zo-
mer Knoppen*, met *Schubbetjens* voorzien; en uyt den
geelen purpurachtige *Bloemen*; bestaande uyt elf, twaalf
en dertien langwerpige, voor stomp-rond toegaande
Bladertjens, ruyg van aart, en van binnen met eeni-
ge gele *Veezeljens* verciert, veel schooner als die
van de vorige; doch noyt in deeze onze Gewesten eenig
goed *Zaad*.

Gedaante
der Blade-
ren.

Hare *Bladeren*, welke in den *Herfst* verliezen,
zijn achter een kleyne vinger, of daar ontrent, breed;
allenxken na vooren spits toegaande; een geheele vin-
ger, wat meer of min, lang; doch hoe hooger hoe
kleyn; ook boven onder de *Bloemknop* alderkleynst,
en aldaar digt boven malkander zittende, altijd opstaan-
de. Rauw van aart zijn ze, aangenaam-groen-verwig,
onder bleek-wit; hol en luchtig boven den anderen nu
aan de eene, dan aan de andere zijde voortkomende;
hangende aan zeer dunne, ronde, regt-opstaande,
geelachtige *Steeltjens*, gemeenelijk neerwaarts. Aan
de kanten zijn ze zeer aardig getakt. Komen in 't *Voor-
jaar* weer voort uyt een teedere, veelvoudige, *Veezel-
achtige*, welriekende *Wortel*.

Wortel.

Waarne-
eming in
de Winter.

Deeze *Gewassen* kunnen gantschelijk geen *koude Herfst-
reegenen*, sterke *Winden*, *Rijp*, veel min felle *Vorst* ver-
dragen; vermits ze schielijk door de zelve van 't leeven
worden beroofd. Moeten derhalven in 't begin van
October, of, na tijds geleegentheyt, een weynig eer-
der, binnens huys worden gebragt, op een luchtige
plaats, waar in niet anders als bij *vriezend* Weer word
gevuurd; en gedurende de *Winter* moet men ze met
slegts een weynig Reegen-water van boven begie-
ten: in het begin van *April*, met een reegenachtige
Lucht, weer buyten stellen; doch wel dekken en
voorzichtig wachten voor *koude nagten*, *hayrige* of
schrake winden.

Aanwin-
ning.

Kan hier alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*
worden door hare aangegroeyde *jonge Looten*; welke
men met een wassende Maan in *April* van de *oude* af-
neemt en verplant.

K R A C H T E N .

Comer-
14.c.20.

Tabernam.

DE Serratula is warm en droog in den twee-
den graad, doch zonder eenige te zamen-
trekking.

De *Bladeren* in Wijn gezoden, en daar van 's mor-

gens nuchteren een Roemertje gedronken; of een
Drachma van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met
Wijn of eenig ander Nat ingenomen, is goed teegens
de *neerzinking der Darmen*, *Breuken*, of *Gescheurde-
heyt*; ook voor de geene, die door een hohen val zich
van binnen *verzeerd*; en *gebrokene*, of *verstnykte*
Leeden hebben, veroorzaakt door slaan of vallen.
Want het *scheyd* zeer gelukkig, en *verteerd* het *gevon-
nene Bloed*.

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* in een Wond
gestroyd, of de zelve gewasschen met roode Wijn, *Label. l. 1.
fol. 633.*
daar deeze *Plant* in gezoden is geweest, zuiverd de
zelve, doet'er 't vleesch in groeyen, en geneest ze te
gelijk. Met de zelve Wijn zomtijds gebet de zee-
re *Teepelen* van der *Vrouwen Borsten*, neemt'er de
pijn van wech.

De *Bladeren* en *Wortelen* te zamen gestoten, en paps-
wijze uytwendig op de *Breuken*, of *Gescheurtheit* ge-
legt, heelen 't geborstene weer te zamen.

De *Wortelen* van *Serratula uyt America*, of *Serra-
tula Americana*, zijn uyt eygener aart bitter van
smaak; ook verwarmende en verdrogende tot in den
derden graad.

De zelve gedroogd, gestoten, en twee *Drachmen*
daar van met Wijn ingenomen, doen zachtjens *purgee-
ren*, en drijven uyt, zonder eenige ongeleegentheyt,
allerley *koude* en *slijmerige vochten*. Versterken daan-
boven 't *Hert*, de *Leever*, de *Longe*, en alle an-
dere inwendige deelen des *Ligchaams*.

Wegens deeze goede en dienstige werkingen word
dit *Gewas* van vele zeer begeerd; en de geene die 't
gebruiken, worden de goede gevolgen der werking
haast gewaar.

CCLXXII H O O F D S T U K .

SINT JACOBS KRUYD.

Us genoemd in het *Neederlandsch*, *Namen*.
word in het *Latijn* geheeten JACO-
BÆA: in het *Hoogduytsch* SANT JA-
COBS BLUM, of ook SANT JACOBS
KRAUT: in het *Fransch* HERBE OU
FLEUR DI SANT JACQUES: in het
Italiaansch HERBA DI SAN JACOBO; of S. GIA-
COBO.

Hier van zijn mij in haren aart vier onderscheydene
soorten bekend; namentlijk:

I. JACOBÆA VULGARIS, of *gemeen Sint Jacobs
kruid*. II. MARINA, of *aan de Zeekant* groeyende;
't welk ook CINERARIA, of *ASCHKRUYD* word ge-
heeten, wegens de verwe der *Bladeren*. III. JACO-
BÆA MARINA ALTERA sive VIRIDIS, of *tweede soort
van Zee-Sint-Jacobs kruid*; waar van de *Bladeren* zon-
der wittigheyt veel groener, de *Bloemen* grooter, veel-
voudiger en holler gesteld zijn. IV. JACOBÆA NO-
DOSA AMERICANA, of *geknobbeld Sint Jacobs kruid
uyt America*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en
Waarneeming.

Zij beminnen echter al te zamen een goede, ge-
meene, zandige aarde; met weynig of geen vettig-
heyt vermengd: een vrije, warme, en welgeleegene
plaats.

De JACOBÆA VULGARIS, of *gemeen Sint Jacobs Gemeen
kruid*, blijft niet langer dan twee *Zomers* in 't leeven, *Sint Jacobs
Verdraagd felle koude*, en allerley ongeleegentheeden
der *Winter*. Geeft in 't tweede jaar *Bloemen*, en in
den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*. 't Welk met een was-
sende Maan van *Maert* of *April* de aarde word aanbevo-
len. Alleenlijk hier door kunnen ze *vernieuwd* en *ver-
meenigvuldigd* worden.

De JACOBÆA MARINA, of *aan de Zeekant* groeyend
Sint Jacobs kruid, beyde de soorten, zijn teederder van *Zeekant*

T c

natuur

groeyend natuur. Verdragen ongeerne veel *konde Herffst-reege-*
Sint Jacobs *nen*, en strenge *Vorst*. Worden derhalven, in een Pot
 kruid van gesteld zijnde, in 't begin van *Oktober* binnens huys ge-
 tweeder- bracht, op een luchtige plaats, waar in niet als bij vrie-
 ley voort. zend Weer word gevuurd: gedurende deeze tijd on-

Aanwin-
 ning.

Ameri-
 caanisch
S. Jacobs
 kruid.

Bladeren.

Grond.

Zelden
 Bloemen
 noyt Zaad
 in deeze
 Landen.

Aanwin-
 ning.

derhouden met slegts een weynig Reegenwater, haar
 van onder in een Pan gegeven; en niet voor in 't be-
 gin van *April* weer buyten gesteld, met een zoete Ree-
 gen. Geeven in deeze Landen noyt enig rijk *Zaad*.
 Echter kan men haar genoegzaam *vermeenigvuldigen*
 door hare aangewassene en van zelfs *Wortelschietende*
Takjens, welke men met een wassende Maan in *April*
 van de oude afneemt, en verplant.

De *JACOBÆA NODOSA AMERICANA*, of *Ameri-
 caanisch Sint Jacobs kruid* met een knobbelachtige Steel,
 is een schoon *Gewas*. Schiet uyt een groote, sterke,
 geel-verwige *Wortel* tamelijk dikke, hooge en ronde
Steele, met veele knobbelige *Leeden* versierd. Uyt
 welke voortkomen aan beyde de zijden der *Steel*, regt
 teegens malkander over, op dunne *Steele* rustende
Bladeren, groot, schoon, en gemeenlijk zich een
 weynig neerwaarts buygende. Zijn aangenaam-groen
 van verwe; aan beyde zijden met vier breede deelen,
 ook voor in een eyndigende, ingesneeden; alle met
 kleyne *Tandjens*, en met zeer zichtbare groote *Aderen*
 inwendig voorzien.

Bemind een zandige grond, met een weynig twee-
 jarige Paerdestijf en 't Mol van verrotte Boombladeren
 doormengt: een vrije, warme, welgeleegene plaats,
 en tamelijk veel vochtigheid. Blijft lange jaren in 't
 leeven; doch geeft zelden, ten zij bij drooge *Zomers*,
Bloemen, en noyt in deeze Gewesten enig *Zaad*. Ver-
 draagt ongeerne *konde Herffstreegenen*, en sterke *Vorst*.
 Word derhalven, in een Pot staande, 's *Winters* bin-
 nens huys gesteld op een luchtige en warme plaats; met
 zeer weynige vochtigheid onderhouden, en niet voor
 in 't begin van *April*, met een aangename Lucht en
 Reegen, weer buyten gebragt.

Kan in onze Landen niet anders *aangewonnen* wor-
 den, dan door hare aangegroeyde *jongen*; welke men
 met een wassende Maan in *April* van de oude afneemt en
 in Potten verplant.

K R A C H T E N.

*Dad. l. 21.
 c. 20.*

*Matth. l. 4.
 c. 92.*

*Lobel. l. 1.
 fol. 270.*

*Durantes
 hist. Plant.
 fol. 429.
 Tragus l. 1.
 c. 97.*

*Prosop. Al-
 pin. de Pl.
 Egypt.
 c. 26.
 Camerar.
 l. 4. c. 94.*

Sint Jacobs kruid, of *Jacobaea vulgaris*, is ver-
 warmende en verdrogende tot in den tweeden
 graad; daar neevens een weynig zuiverende,
 verteurende, en scheydende van aart.

In Wijn gekookt, en daar van gedronken, doet
 weer voortkomen de *opgehoudene of verstopte Maand-
 stonden* der Vrouwen.

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, of het uyt-
 gepastte *Zap* der zelve, gedaan in *hittige Wonden*, loo-
 pendes *Gaten*, en *vuyte* of *voortetende Zeeren*, reynigt
 en geneest de zelve.

De *Bladeren* in Water of Wijn, met een weynig
 Honig daar bij gedaan, gezoden, dan de Mond daar
 mee gewasschen, en de Keel gegorgeld, is goed voor
 de *Squinantie*, of het *Keelgezwel*: alle heete *zweeren*
 en *zeeren* in de Keel, desgelijks der *Amandelen*;
 want zij scheyden ze en geneezen ze. De *Wonden* en
 loopende *Gaten* daar mee gewasschen en gezuiverd,
 ook op alle *vurigheid* gelegd, reynigen en geneezen de
 zelve.

De *Bladeren* van *Zee-Sint-Jacobs kruid*, of *Ja-
 cobaea Marina*, in Wijn gekookt, en daar van 's mor-
 gens nuchteren een Roemertje gedronken, openen de
verstoptheid des Ingewands: ontslyten en zuiveren de
Moeder: verwarmen ook de zelve. Neemen daaren-
 boven wech de *winden*, de *onvruchtbaarheid*, en de
opstijging. Zijn meede goed voor 't *Graveel*, de *Steen*
 der *Nieren*, en der *Blaas*. Verwekken der Vrouwen
Maandstonden, en geneezen allerley *Wonden*.

CCLXXIII H O O F D S T U K.

K E R S.

En welbekende *Plant*, in 't *Needer-* *Namen.*
landsch dus, ook van veele *Kors* ge-
 heeten: in 't *Latijn* *NASTURTUM*:
 in 't *Hoogduytsch* *KRESZ*: in 't *Fransch*
CRESSON: in 't *Italiaansch* *NASTUR-*
TIO, en *AGRETTO*.

Hier van zijn mij in haren aart *elf* bijzondere soor- *Elf bijzon-*
 ten bekend; te weeten: dere soor-
 ten.

I. *NASTURTUM HORTENSE*, of *Thuy*n, *Hof*, an-
 ders ook *bijzondere Kers*. II. *HORTENSE CRISPUM*, of
*gekrulde Thuy*n-Kers. III. *MINUS*, of *kleyne Kers*.
 IV. *MINIMUM*, of *alderkleyfste Kers*. V. *INDICUM*,
 of *Indiaan*sch Kers. VI. *INDICUM ROTUNDIFOLIUM*,
 of *Indiaan*sch Kers met ronde *Bladeren*. VII. *LATI-*
FOLIUM HYEMALE, of *breedbladerige Winter-Kers*,
 ook *BARBAREA* genoemd. VIII. *PRATENSE FLORE*
SIMPLICI, of *Kers*, groeyende op *Grasvelden*, met een
enkele Bloem, ook *CARDAMINE* geheeten. IX. *FLORE*
PLENO, of *Kers* met een *dubbele Bloem*. X. *CARDA-*
MINE ALPINA TRIFOLIA, of *Berg-Cardamine* met
drie Bladeren. XI. *NASTURTUM AQUATICUM*, of
Water-Kers. Niet alle van de zelve *Bouwing* en *Waar-*
neeming.

De *gemeene Thuy*n-Kers, *gekrulde Thuy*n-Kers, al- *Drieder-*
*derkleyfste Thuy*n-Kers, *Indiaan*sch Kers, en *Indiaan-*
sche Kers met ronde *Bladeren*, beminnen een goede, *ley Hof,*
 gemeene, zandige, en met oude Paerdestijf wel voor- *en twee-*
 ziene grond: een opene, warme, bequaam-geleegene *derley*
 plaats, en matige vochtigheid. Blijven niet meer *Indiaan-*
 dan eene *Zomer* in 't leeven: geeven in den *Herffst* rijk *sch Kers.*
Zaad, en vergaan daar mee. Moeten derhalven met
 een wassende Maan van *Maert* op nieuws gezayd zijn.
 Want alleen door dit middel konnen ze *aangewonnen* en
vermeenigvuldigd worden.

Het *NASTURTUM CRISPUM HORTENSE*, of de *Gekrulde*
*gekrulde Thuy*n-Kers, verliest met'er tijd lichtelijk hare *Hof-Kers.*
 aangename *gekrulde*heid. Men moet derhalven altijd
 't *Zaad* alleenlijk winnen van 't alderchoonste, en het
 zelve zayen na 't laatste *quartier* der Maan, zoo blijft
 het eenige jaren in staat.

Het *NASTURTUM INDICUM*, of *Indiaan*sch Kers, *Indiaan-*
 in de aarde geplant zijnde, wast zeer weelderig voort. *sch Kers.*
 Geeft een grooten overvloed van *Bladeren*, doch wey-
 nige *Bloemen*. Word derhalven veel bequaam geoor-
 deeld, dat men haar in een Pot zette; wijlze daar in,
 door hare veelvoudige *Wortelen* en weynige aarde in
 hare drijvende kracht als bedwongen wordende, wey-
 nige *Bladeren*, maar veele schoone *Bloemen*, tot aan de *Bloemen.*
Winter durende, te voorschijn brengt. Wanneer het
Zaad, zijnde groot, groen-verwig, en gemeenlijk *Zaad.*
 twee of drie bij malkander gevoegd, rijpheid bekomt,
 word het bleek-geel uyt den groenen, en valt dan af;
 ook als men met de hand daar aanraakt: derhalven dik-
 maal daar na gezien moet worden.

Het *NASTURTUM HYEMALE*, anders *BARBAREA*, *Winter-*
 of *Winter-Kers*, is hard van natuur. Verdraagt selle *Kers.*
konde, en alle ongeleegentheeden des tijds. Blijft niet
 meer dan twee *Zomers* in 't leeven. Geeft in het
 tweede jaar volkomen rijk *Zaad*, en vergaat dan. Moet
 derhalven ieder *Voortjaar*, of om 't tweede, t'elkens
 weer op nieuws gezayd zijn; niet diep. Anders komt
 het ook, door het neergevallene, dikmaal van zelfs ge-
 noeg voort. Kan alleenlijk hier door *vermeenigvuldigd*
 worden.

Het *NASTURTUM PRATENSE*, of *CARDAMINE* *Andere*
FLORE SIMPLICI ET PLENO, *Cardamine*, of *Kers*, *soorten*
 groeyende op *Grasvelden*, zoo wel met een *enkele als*
dubbele Bloem; *TRIFOLIA*, of *Cardamine* met *drie Bla-*
deren; *MINUS*, of *kleyne Kers*, en *NASTURTUM*
AQUA-

AQUATICUM, of *Water-Kers*, beminnen uyt eygener aart een gedurig-vochtige, welgemeste grond: meer een schaduwachtige als een luchtige plaats. Blijven eenige jaren in 't leeven. Verdragen alle ongeleegentheeden des tijds; en geeven meest ieder jaar volkomen rijk *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *April* de aarde moet aanbevolen zijn. Hier door worden ze *vermeengvuldigd*, maar dan ook *aangewonnen* door hare aangegroeyde *jongen*; welke men op de zelve tijd afneemt en verplant.

Aanwin-
ning.

K R A C H T E N.

Math. l. 2. c. 149. **T** *Huyns-Kers*, of *Nasturtium hortense*, is warm en droog tot in den derden graad, ook ontbindende, dunmakende, uyttrekkende, en brandende van aart.

In *Wijn* gezoden, of ook 't *Zaad* desgelijks gedaan, en daar van 's morgens nuchteren een Roemertje, met een weynig *Zuyker* gemengd, gedronken, is goed voor de geene die *Bloed spuwen*; de *roode Loop* hebben; door een hooge val *versnykte*, *gequetste*, *lamme Lee-den* hebben gekreegen: *kortademig* of *engborstig* zijn: want het *scheyd* het *geronnene Bloed*. Verdrijft ook 't *Colijk*, en de *Wind* in 't *Ligchaam*: doet *gemaklijk wateren*; versterkt het *verstand*, vermits het de *Harsenen* zuiverd van alle vochtige dampen. Doet de *taye Fluymen* der *Borst* rijk worden, en de zelve lossen. Maakt de geesten licht; drijft de *Wormen* uyt, en geneest de *beeten van Slangen* en anderer *giftige Dieren*.

Raubin. l. 22. T. 2. De *Bladeren* zelfs rauw tot andere *spijzen*, of ook alleen, dikmaal gegeten, *zuiveren 't Bloed*, en helpen de geene, die van het *Scheurbuyk*, of de *Blauw-schuyt* gequeld zijn.

Dod. l. 24. c. 19. Het *Zaad* is verwarmende en verdrogende tot in den vierden graad. 't Zelve in de *Mond* geknauwd, brengt een *geraakte*, of *beroerde Tong* weer te regt.

Diof. l. 2. c. 185. Gestoten, of ook het *Zap* uyt de *Bladeren* geparft, met *Edik* en *Honig* vermengt, belet de *uyrualling des Hays*; daar op gebreeken zijnde. Verdrijft de *vlekken der Huid*: geneest de *voortkruypende zeerigheyd*: neemt wech de *hardigheyd der Milt*: is goed teegens de *Heupenpijn*, ook andere verouderde en koude gebreeken. Met *Peekel* vermengt, dan op *Klieren* en *Bloedvinnen* vast gemaakt, doet de zelve rijk worden, en doorbreeken.

Thod. Dorsten. lib. Med. simp. fol. 198. Het *Zaad* alleen dikmaal gegeten, ontfeld de *Maag* en de *Buyk*: verwekt daar teegens *lust tot Bijslapen*: ook de *Maandfontden* der *Vrouwen*: drijft de *doode Vrucht* en *Nageboorte* af; doch de *zwangere Vrouwen* moeten'er zich voor wachten. Maakt een *grootte Milt kleyn*, en dood de *Wormen*.

Het *Nasturtium Indicum*, of *Indiaansche Kers*; word bevonden te zijn van de zelve aart en eygenschap.

Het *Nasturtium Hyemale*, of *Winter-Kers*, is droog en warm in den tweeden graad.

In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, vermag alles, wat hier boven van de *Hof-Kers* is gezegt. Is noch daar beneevens zeer goed teegens de *Steen der Nieren* en *Blaas*: ook tot geneezing van alle *Fistelen*, en loopende *Gaten*.

Label. l. 1. fol. 248. 't *Zap*, uyt de *Bladeren* geparft, en daar meê gegorgeld, verdrijft de *Squinantie*, of het *Keelgezwel*; ook andere gebreeken der *Keel*.

Het *Nasturtium aquaticum*, of *Water-Kers*, word teegens al de voorgenoemde qualen gelukkiglijk gebruykt, en heeft met de *Thuy-Kers* eenerey vermoen: gelijk ook doet het *Nasturtium Pratense*, anders *Cardamine*, of *Kers*, groeyende op de *Grasvelden*, volgens 't oordeel van veel.

CCLXXIV HOOFDSTUK.

W I L D E K E R S.

Op het *Neederlandsch* dus genoemd, *verscheyd* word in het *Latijn* geheeten *IBERIS*, de namen. *NASTURTIVM SYLVESTRE*, ook *LEPIDIVM HERBULA*: in het *Hoogduytsch* *WILDER KRESZ*: in 't *Fransch* *CRESSON SAUVAGE*, anders *PASSERAGE SAUVAGE*, of *CHASSERAGE*: in het *Italiaansch* *LEPIDIO*, *PIPERITE*, of *PIPERELLA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend *vijf* veranderlijke soorten; namentlijk:

Vijf veran-
derlijke
soorten.

I. *IBERIS MAJOR*, of *grootte wilde Kers*; ook genoemd *PIPERITIS*, en *LEPIDIVM*, dat is, *PEEPEKRUYD*. II. *IBERIS MINOR VULGARIS*, of *gemeene kleyne wilde Kers*; ook geheeten *IBERIS CARDAMANTICA*. III. *IBERIS PETREA ANGUSTIFOLIA*, of *smal-gebladerde wilde Kers*, groeyende op *Steen- en Bergachtige plaatsen*. IV. *MINIMA*, of *alderkleynste wilde Kers*. V. *IBERIS AMERICANA LATIFOLIA FLORE LUTEO*, of *Americaansche wilde Kers*, met *breede ingezaagde Bladeren* en *geele Bloemen*, in deeze *Landen* opschietende tot de hoogte van vier, en wel vijf *Maatvoeten*. Niet alle zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, *ge-meene*, *zandige*, zoo wel gemeste als ongemeste aarde: een *vrije*, welgeleegene plaats, en matige vochtigheid. Verdragen *sterke koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*.

De *IBERIS MINOR VULGARIS*, of *gemeene kleyne wilde Kers*; *IBERIS PETREA ANGUSTIFOLIA*, of *smal-gebladerde wilde Kers*, groeyende op *steenachtige plaatsen*, en *MINIMA*, of *alderkleynste wilde Kers*, blijven niet langer als twee jaren in het leeven. *Bloeyen* de tweede *Zomer*; geeven volkomen rijk *Zaad*, en vergaan daar meê. Moeten derhalven t'elkens, met een wassende Maan van *Maert* of *April*, op *nieuws gezayd* zijn: doch komen ook wel van zelfs genoeg voort door het *neergevallen Zaad*. Op deeze wijze kunnen ze alleenlijk *aangewonnen* en *vermeengvuldigd* worden.

De *IBERIS MAJOR*, anders *PIPERITIS*, en *LEPIDIVM*, of *grootte wilde Kers*, anders *Peepkruid* genoemd; en *IBERIS AMERICANA*, of *Americaansche wilde Kers*, vergaan niet zoo haast, maar blijven lange jaren in 't leeven. Geeven noyt in deeze *Landen* enig volkomen *Zaad*. Konnen echter *aangewonnen* worden door hare aangewassene *jonge Scheuten*; welke men, van zelfs *Wortelen* gekreegen hebbende, met een wassende Maan in *April* van de *oude* afneemt en verplant. Zie hier bij na het *Hoofdstuk* van *VREEMDE WILDE KERS*, anders ook genoemd *WISSELKRUYD*, en *WILDE MOSTAART*.

K R A C H T E N.

DE *grootte wilde Kers*, of *Iberis major*, is van naturen heet en droog tot in den derden graad. De *Bladeren* gekookt, en bij wijze van een *Saus*, of op eenige andere manier, onder *spijzen* gebruykt, maken een *grage Maag*, en verwekken *etenlust*.

In *Wijn* gezoden, en daar van 's morgens nuchteren 't vierde deel van een pintje gedronken, is goed voor de *vallende Ziekte*, de *draying* of *zwijmeling des Hoofds*, *Waterzucht*, *Colijk*, *Geelzucht*, *Graveel*, en *koude Pis*. Dood de *Wormen*: bevordert der *Vrouwen Maandfontden*; verzacht de geene die in *barensnood* zijn; drijft de *Nageboorte* af: is zeer krachtig teegens de *beeten van giftige Dieren*, en de pijn der *Lendenen*.

T t 2

Het

Het Zap, geparst uyt de Bladeren, geneest de zweevende Ooren, daar in gedaan zijnde.

Discor.
l. 2. c. 205. De Bladeren, of de Wortelen, in water gezoden; een weynig daar van met Honig vermengd, en daar meê gewasschen, doet het Hayr groeyen. Is dienstig teegens de Melaatsheyd, de Kramwangie, en de Bleyen des Mondt.

't Zelve Water met Edik vermengd, verdrijft de gezwollenheyd van de Milt.

Met het Zap van de Wortel gegorgeld, geneest de zwellende gebreeken der Keel.

De Wortel gedroogd, en 't Poeder daar van gestroyd in vuyse, sinkende wonden, reynigt en droogt ze; verterd ook het overvloedige en onzuivere vleesch in de zelve, en bevoordert de geneezing.

Het Zaad gestoten, met Honig vermengd, en zoo gebruykt, is dienstig voor een verkoude, enge Borst.

CCLXXV HOOFDSTUK.

JUCA uyt AMERICA.

Verschey-
de namen.

Vier on-
derschey-
dene soor-
ten.

Is een beziens-waardig Gewas, werd in 't Neederlandsch dus genoemd: in het Latijn JUCA, of HYUCA CANADANA, GLORIOSA, of AMERICANA, om dat ze, eerst van uyt de Nieuwe Weereld, of West-Indien, in de Gewesten van Europa is overgebracht. Bij de Indianen draagt ze de naam van MANDIBA, MANYBA, MANDIOCA, en MANYOC. De Hoogduytsche zeggen JUCKE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier onderscheydenen soorten; te weten:

I. JUCA GLORIOSA, of gemeene Americaansche Juca. II. JUCA AMERICANA FILAMENTOSA; in Bladeren de andere wel gelijk, doch aan beyde de zijden zeer aardig met lange draden, even als of 't hayr uyt een Paerdestaart was, zeer gemakelijk verciert: waarom ze dan ook, mijns oordeels, met regt de gemelde naam van Juca filamentosa, of dradige, gedraade Juca, mag voeren. JACOB TREDESCANT, een Engelschman, en Burger binnen Londen, heeft ze zelfs in 't jaar 1648. uyt de Barbados meê gebracht, en 'er een van aan mij overgezonden: doch vermits ze aan de Wortel verrot was, heb ik ze ook niet lang kunnen behouden. III. JUCA BRASILIANA STELLATO MUCRONATO FOLIO, of Juca uyt Braziliën met een puntig Blad, Stars-wijze gesteld. IV. JUCA AMERICANA OBTUSIFOLIA, of Americaansche Juca met voor stompe, Stars-wijze gevormde Bladeren; groeyende in Nieuw-Spaanje, en in de meeste Caribische Eylanden, als, Martinico, Domingo, Cuba, Christoffel, en meer andere. Niet alle zijn ze van de zelve Bonwing en Waarneeming.

Gemeene
Americaansche
Juca: en
met dra-
den.

Bladeren.

De JUCA GLORIOSA, ET AMERICANA FILAMENTOSA, of gemeene Juca uyt America, en Americaansche Juca met draden, brengen uyt hare bruyn-roode, van binnen witte, dikke knobbel-wortel Bladeren voort, op de wijze van de Aloë. Van aart en verwe zijn ze gelijk die van GLADIOLUS, of het Zuwardkruid: twee voeten, of daar ontrent, lang; twee, en ook wel meer vingeren breed: hard, vast; stijf uyt staande; van binnen hol, van buyten uytwaarts rondachtig gedrayd; voorzien met eenige Ruggen, als vollen. Eyndigen voor in een kort, rond, vast, regt-uytstaande, en Castanien-bruyn steekend punt.

Wat voor
een grond
zij bemin-
nen.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, matig met twee-jarige Paerdemist, een weynig een-jarige Hoenderdrek, en niet te veel Veen-aarde, wel door malkander gemengd en bearbeyd, voorziene grond: een warme, genoeg ter Zon gelegeene plaats, en matige vochtigheid.

Zijn wel tamelijk hard van natuur; maar kunnen Hoe in de echter, buyten staande, de sterke koude en Vorst onzer Winter Landen in de Winter-tijd niet verdragen. Werden derhalven, met een wallende Maan van April in Potten geplant zijnde, met den aanvang van October binnens huys gebracht; gesteld op een luchtige plaats, daar of gedurig, of alleenlijk bij vriezend weer in gevuurd werd; en, zoo lang ze hier staan, onderhouden met weynig lauw-gemaakt Reegen-water. Ontrent half April zet men ze weer buyten, met een zoete lucht en Reegen, om daar de Zonne-stralen te genieten.

In deeze Gewesten krijgen ze noyt eenig Zaad. Aan een e Brengen echter gemeenlijk om het tweede jaar eenige Plant 364. honderden van bloemen te gelijk op eenmaal voort uyt hare voornaamste Hert-scheut; 'twelk mij Anno 1648. te gelijk, en meer andere volgende jaren gebeurd is. Op dien tijd heb ik, voor de eerste maal, uyt een e Plant, in mijnen Thuyng groeyende, gezien driehonderd vierentwintig Bloemen, grijs- en wit-verwig, doch zonder eenige reuk. Zij hangen aan bruyn-roode Steelen; en doen haar van onder op, gelijk de FRITILLARIA, of Kie-virsbloem. De minste der zelve kan de grootte van een Hoender-ey ophalen, of bekleden.

Asgevallen zijnde, werd hare roode Steel, ontrent Wat het derdehalve Maat-voet, wat meer of minder, hoog op- voor een wassende, als ze nu geheel verdord is, voor, of in de geleegent- Winter afgesneden. Dan maakt de Plant (welke uyt heyd met de cygener aart lange jaren in 't leeven blijven, en zeer oud Plant de- werden kan) in de volgende Zomer weer een nieuw heeft. Hert; 't welk in 't jaar daar na op nieuws, als te voor- ren, veelvoudige Bloemen voortbrengd.

In onze Landen werden ze alleenlijk aangevonden Aanwin- door hare bij de oude uytlopende, en van zelfs Blade- ning. ren krijgende jongen; of dikke knobbel-wortelen, noch geen Bladeren geschoten hebbende; welke men met een volle Maan in April of May afbreekt, en in Pot- ten verplant. Mer 'er tijd schieten ze uyt, en groeyen voort.

De JUCA BRASILIANA, ET AMERICANA STEL- Juca uyt LATA, of Juca uyt Brazil, en uyt America met Stars- Brazil, en wijze gestelde Bladeren, zijn veel teederder van natuur. uyt Amo- rica. Konnen de koude deezer Landen, hoe warm ook gezet, en zonder eenige vochtigheid onderhouden, niet langer dan een e Winter uytstaan.

Zij beminnen uyt eygener aart een zandige en altijd Grond. drooge aarde. Konnen niet verplant, noch ook in deeze Gewesten vermeenigvuldigd werden; vermits de Wortel, uyt de aarde opgenomen, terstond verderft: En niet anders als hier door kan men ze aanwinnen. Zelfs in hare geboorte-plaats duurd ze niet langer als drie jaren.

De BRASILIANA, of Braziliaansche, wast uyt ey- Braziliaan- gener aart in haar geboorte-land ter hoogte van zes, sche Juca. zeeven, en ook agt voeten op. De Stam is ruym een duym dik; bruyn-verwig, van binnen grijs-wit; met Stam. veele knobbelen begaafd, houtachtig, en boven ver- deeld in veele Takjens; waar aan de Bladeren gemeene- Bladeren. lijk neerwaarts hangen, gescheyden in drie, vier, vijf, zes, en zeeven deelen, wat dikachtig van aart, een vin- ger, wat min of meer, lang; in 't midden een duym, of daar ontrent, breed; voor spits toegaande, en van binnen met eenige kleyne dwars-adertjens, voort- komende uyt een regt-doorlopende groote, voor- zien.

Uyt het bovenste komen te voorschijn bleek-geele Bloemen. Bloemen, gedeeld in vijf Bladertjens, van binnen ver- ciert met veele geele draadjens.

Hare Wortel is wel twee of drie voeten lang; een Wortel. been dik, en witachtig van verwe.

De AMERICANA, of Juca uyt America, schiet Ameri- uyt zijne dikke, witachtige, of ook wel roode Wortel, caanische een krom en bros hout, beladen met veele knobbelen, Juca. niet meer als vijf, of ten hoogsten zes voeten hoog op. Staat niet regt na boven, maar buygd zich van naturen

neer-

Bladeren. neerwaarts; en verdeeld zich in zommige grijze *Takjens*, waar aan de *Bladeren*, onordentlijk gesteld, zoo wel op- als neerwaarts gekeerd; gezien werden, aan lange *Steeltjens*: in 't ronde meerder als de voorgaande; ook in vijf, zes, zeeven en agt dikachtige en stijf staande deelen van malkander gescheiden; ieder een goede vinger lang, een duym breed; aangenaam-groen-verwig; voor alderbreedst, en gelijk als drie-hoekig stomp, echter met een kleyne punt toegaande; en in 't midden slegts met een regt-doorgaande *Rugge*, doch geen *Aderen*, voorzien. Geeft geene *Bloemen*, veel min eenig *Zaad*.

Geen
Bloemen
of *Zaad*.

K R A C H T E N.

G. Piso
Hist. Bras.
lib. 6. 2.

AL de Soorten van dit aardig *Gewas*, rauw gegeten, zijn vergiftigend, en doodelijk. Gekookt, of gedroogd, verliezen ze wel hare quaadaardigheid, doch werden echter van geene *Christenen* in de Geneeskunst gebruykt. De Inwoners der Nieuwe Wereld daar teegens, de zelve gebraden, of gezoden, en tot Poeder, of Meel, gebragt hebbende, bakken'er *Koekjens* van, welke haar dienen in plaats van Brood: en waar bij ze haar leeven onderhouden. Dit Brood noemen de *Brazilianen Vipeba*; de ingeboorne *Indianen* van andere Gewesten *Cassave*, of *Casavi*; de *Portugeezen Farinha*.

G. Mar-
gravi
Hist. Ker.
Nat. Bras.
lib. 2. c. 6.

Ook maken ze van het Meel dezer *Wortelen* een *Brij*, of *Pap*, en van het uytgeparfte *Zap* een *Syrop*, neevens andere dingen; welke ze gebruyken teegens *Vergif*, oude *vuyte Gezwellen*, *Koortzen*, *Rooide loop*, *Teering*, en diergelijke qualen: ook, om een vermoeyd *Ligchaam* weer te versterken.

Ch. Roche-
fort Hist.
Inf. Amer.
cap. 9.

Het *Zap* dezer *Wortelen*, versich uytgeparft, is van naturen zeer koud. Inwendig ingenomen, doodt zeer schielijk beyde *Menschen* en *Beesten*. Doch als 't vierentwintig uren lang gestaan heeft, verliest het al zijne quaadaardigheid, en werd, niet zonder groote verwondering, onschadelijk bevonden; dan ook gebruykt, 't zij tot spijs, of tot Geneesmiddelen.

CCLXXVI HOOFDSTUK.

G E N G E B E R.

Wat Geng-
ber is.

It is niet anders dan de *Wortel* eener *Plant*, groeyende niet meer als anderhalve of twee voeten hoogte boven de aarde; waar van de *Bladeren* donkergroen, ontrent een voet lang, een goede duym breed zijn, en op de wijze van 't *Riet* voortkomen; bij veele

Namen.

genoeg bekend. Werd in 't *Neederlandsch* dus; doch ook van zommige *GENGBAR*, *GEMBER*, en *GYMBER* genoemd: in 't *Latijn* *ZINZIBER*, of *ZINGIBER*: in 't *Hoogduysch* *INGBER* of *INGWER*: in 't *Fransch* *GINGEBRE*, of *GINGEMERE*, in 't *Italiaansch* *GENGEVO*.

Grond.

Deeze *Plant* is in onze *Neederlandsche* Gewesten zeer raar, en wil hier ook niet wel aarden, wegens hare teederheid. Bemind een zandige, goede aarde, met een weynig twee-jarige *Paerdemist*, 't Mol uyt verdorvene Boomen, en een-jarige *Hoenderdrek* genoegzaam doormengd: een zeer warme plaats, beschut voor alle koude *Oufte*- en *Noorde-winden*: weynig, of geen water. Moet, zelfs in 't midden van de *Zomer*, voor veele *Reegenen* gedekt; in de *Herfst* droog gehouden; dan binnens huys op een warme plaats, waar in gedurig werd gevuurd, gesteld zijn. Ook moet dit al vroeg geschieden, in 't midden of in 't eynd van *September*. Gedurende de *Winter* mag men ze gantschlyk geen vochtigheid geeven: haar ook niet weer buyten brengen voor teegens *May*.

Hoe waar
te nemen.

Is van naturen zulk een vyand van de koude vochtigheid dezer Landen, dat men haar verdorven vind eer men'er eens op denkt. Ter diër oorzaak valt ze zeer bezwaarlijk een jaar of twee te doen overblijven; ten zij op de gehoorde wijze wel droog gehouden, en zorgvuldig bewaard.

Deeze *Gengber-plant* is bij mij in 't Jaar 1652. door Hoe opgeover-gezonden *Zaad*, met een wassende *Maan* van *May* in een *Pot*, niet boven een *Stroo-breedte* diep, gelegd, de aarde aanbevolen: en *Anno* 1665. door een groene in *Mosch* in-gewondene groote *Wortel*, uyt *Portugal* ontfangen, voortgekomen. Dien zelve *Zomer* is ze met zijne teedere, smalle, voor spitsze, regt-opstaande, die van de *Iris* of 't *Lis* niet zeer ongelijk zijnde *bladeren*, opgewassen ter hoogte van meer dan een *Maat*-voet. Op de nu voorgestelde wijze waargenomen zijnde, bleef de geheele *Winter* groen, en toonde aan de curieuse *Liefhebbers* op het tweede jaar een witte *Bloem*, niet groot, en sober van gestalte. Deeze vergaan en afgevallen zijnde, verliet ook de *Plant* korts daar na hare aangename groenheid, en werd cyndelijk door flauwte van 't leeven beroofd.

De andere, uyt *Zaad* opgekomen, bleef gantsch teeder, en schoot nauwelijks ter hoogte van een vingerlengte op. Wierd ook, door een weynig te veel genoten water, in 't begin van *Augustus* bleek-verwig, en verging, ter oorzaak van hare teedere aangestokene *Wortel*; onaan gezien zij gedurig met hare *Pot* (gelijk ook aan de *Wortel* wierd gedaan) van de eene warme *Paerdemist* in de andere gesteld, en gedurig met *Glazen* overdekt was geweest. Waar teegens de gemelde *Wortel*, op zulk een wijs waargenomen, tot een zoo veel meerder hoogte quam op te schieten.

K R A C H T E N.

DE *Wortelen* van *Gengber*, of *Zinziber*, 't zij droog, 't zij geconht, werden gehouden voor hitzig, en verdrogende tot in den derden Graad.

In Spijzen gebruykt, zijn ze voor de *Menschen* zeer dienstig, om alle koude vochtigheeden te verteeren. Versterken een zwakke, verkoude *Maag*; de *Gebeugenis*; 't *Gezigt*: openen een verstopte *Leever*: maken *eetenslust*: stillen de *Buykloop*: strijden teegens 't *Vergif*: verwekken lust tot 't echte werk: verdrijven de *Wind*: den: verwarmen de *Moeder*: doen de *Vrouwen* veel *Melk* in hare *Borsten* krijgen; en zijn zeer bequaam tot vermeerdering des *Zaads*.

Met *Anijs* in *Wijn* gezoden, en daar van een weynig, met *Zuyker* vermengd, ingenomen, is zeer dienstig teegens den *Hoeft*, en een verkoude *Borst*. Maakt ook rijp de *raye Fluymen*, zoo dat men de zelve ligtelijk kan uytwerpen.

Ondertusschen, *Gengber* te veel gebruykt, is schadelijk voor galachtige en hitzige *Lieden*; want ze onsteekt het ingewand door hare verwarmende kragt.

In roode *Wijn* gekookt, en dan de zelve warm in de mond gehouden, stillt de *Tandpijn*.

CCLXXVII HOOFDSTUK.

J O B S T R A N E N.

P 't *Neederlandsch* dus genoemd: in *Namen*, 't *Latijn* *LACHRYMA JOBI*, of ook *LACHRYMA CHRISTI*, om dat haar *Zaad* aardig de gedaante van *Tranen* vertoond; anders *LITHOSPERMUM MAJUS*: in 't *Fransch* *LARMES DE NOSTRE DAME*, of in 't *Neederlandsch* onzer *Lieve Vrouwen Tranen*: in 't *Hoogduysch* *HIOPS ZEHER*: in 't *Italiaansch* *LAGRIME DI GIOBBE*.

T t 3

Dit

Aanwinning. Dit *Gewas* blijft uyt eygener aart niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Word derhalven ieder *Voorjaar* met een volle *Maan* van *Maert* of *April* weer op nieuws gezayd.

Grond. Bemind, uyt natuurlijke eygenschap, een goede, gemeene, zandige grond, met tamelijk veel twee-jarige *Paerdemist* genoegzaam doormengt: een warme, welgeleegene plaats, en niet veel *Reegen*; ook niet veelgeeevene vochtigheyd.

Zaad. Brengt, doch niet anders als bij goede warme *Zomers*, in deeze koude Landen voor de aankomst der *Winter* rijp *Zaad* voort; en vergaat dan, of door een kleyne *Rijp*, of van zelfs, schoon binnens huys gezet.

K R A C H T E N.

Label. l. 1. fol. 56. **D**E *Deugden* deezer *Plant* zijn tot noch toe weynig bekend. Eevenwel, het *Zaad*, waar van zommige lieden *PATER-NOSTERS* maken, gepulveriseert; in *Rhijsche Wijn* gezoden, en daar van door den dag gedronken, is zeer goed teegens den *Steen der Blaas*, en 't *Graveel der Nieren*.

CCLXXVIII HOOFDSTUK.

A N Y S K R U Y D
uyt AMERICA.

Dus genoemd, en opgegeekt.

En aangenaam, zeer welriekend *Gewas*, door *Zaad*, voor eenige jaren, onder meer andere, zonder naam uyt *Spaanje* overgezonden, en in *mijnen Thuy*n gelukkig voortgekomen, is van mij dus in het *Neederlandsch*, en in het *Latijn* *ANISOIDES AMERICANA* genoemd, om dat het in alle deelen van zich geeft een zeer lieflijke reuk, gelijk de *Anijs*, en uyt eygener aart in *America* groeyd.

Grond. Deeze *Plant* bemind van naturen een zandige, goede aarde, met een weynig twee-jarige *Paerdemist*, *Veengrond*, en een-jarige *Hoenderdrek*, voorzichtig door malkander gemengd: een warme, wel ter *Zon* geleegene plaats, voor alle koude *winden* bewaard; en tamelijk veel water.

Gestalte der Bloemen. Vergaat niet haast, maar is uyt eygener aart langlevend. Geeft de tweede *Zomer* (na dat ze in 't vorige jaar met een wassende *Maan* van *May* in een *Pot* is gezayd geweest) volkomene, doch teedere en kleynne *Bloemen*, hebbende een gedaante van het *LYCHNIS*, of *Jenette*. In het opperste der *Steele*n staan'er veele bij malkander gevoegd. Rieken zeer lieflijk, gelijk *Anijs*. Bestaan uyt vier *Bladertjens*; van welke zommige voor rond, doch de meeste in 't midden met een kleynne *indruck*, *Herts-wijze* verciert zijn, houden ook inwendig eenige kleynne *Nopjens*. De verwe is bevallig geel. Doch zelden komt'er in deeze *Gewesten* eenig rijp *Zaad* van, ten zij met heete en drooge tijden.

Wortel. De *Steel* en al de *Bladeren* verderven van zelfs teegens de *Winter*; doch groeyen ieder *Voorjaar* uyt hare *Wortel* op nieuws weer voort. Welke *Wortel* teeder, dun, en bruyt-verwig is. De daar uyt opschietende *Steele*n bekomen in onze *Gewesten* de hoogte van anderhalve, twee, en ook wel meerder voeten. Aan de zelve spruyten schoone *Bladeren*; twee vingerleeden, wat meer of minder, lang; eene vinger, of daar ontrent, breed; in 't midden op 't breedste; voor en achter smal, of spits toegaande: donker-groen en wat blinkende van verwe, doch onder bleeker. Gemeenlijk zijn'er twee en twee aan de *Steele*n regt teegens malkander over gesteld; op geen bijzondere *Steeltjens*

rustende, maar aan de voornaamste *Steel* gelijk als vast gehegt zijnde: in het midden voorzien met een groote regt-doorlopende *Ader*, waar uyt veel andere kleynne, echter genoegzaam zichtbare, zich tot aan de randen verspreyende, voortvloeyen. De bovenste *Bladeren* zijn de kleynste, ook gantsch slegt: doch de andere aan de randen bezienswaardig gekarteld, of getand, op zulk een wijze als het *SPINÆA* van *Theophrastus*; doch wel zoo sterk.

Ongeerne verdraagd deeze *Plant* veele of koude *Hersfreegenen*, sterke *Winden*, *Sneeuw*, en *Vorst*. Word derhalven in het begin van *October*, ook wel later, of een weynig vroeger, na dat de tijd vereyscht, binnens huys gebragt; niet dompig gezet; nauw gewacht voor een doordringende *Vorst*; gedurende de geheele *Winter* maar een of tweemaal met zeer weynig lauwigemaakt *Reegenwater* van boven begoten. Blijft wel zonder vuur over; doch beeter, warm gezet zijnde, inzonderheyd wanneer 't hard *vriest*. Word niet voor in 't begin van *April*, of wat later, met een zoeete *Reegen* en aangename *Lucht* weer buyten, en de *Zonnestralen* voorgesteld: doch ook dan voorzichtig bewaard en wel gedekt voor koude *nagten*, *Sneeuwige vochtigheyd*, zuure of schrale *Oofte-* en *Noorde-winden*.

Door haar *Zaad* wilze zich hier, ter oorzaak van de koudheyd onzer *luchstreek*, zeer bezwaarlijk laten *vermeenigvuldigen*. Kan echter bequameeljk aangewonnen worden door hare aangegroeyde nieuwe *Wortelen*, welke men, met een wassende *Maan* van *April* of *May*, als de koude voorbij is, zeer voorzichtig met een scherp *Mes* van de oude afneemt, en in *Potten* verplant.

Het is verwonderenswaardig, dat niet alleen de *Steele*n, *Bloemen*, en schoone *Bladeren* deezer *Plant*, maar ook de *Wortelen*, uyt de aarde genomen, een aangename *Anijszige geur* van zich geeven; welke niet alleen 't *Hoofd*, maar ook al de inwendige deelen des *Lichaams* zeer verquikt en versuicht.

K R A C H T E N.

HET *Anijskruid* uyt *America*, is in den vierden *Deugden* graad van naturen warm en droog; subtyl, en doordringende van deelen.

Drijft het *Water* en de doode *Vrucht* af. Verwekt deeze de *Maandstonden*: geeft een goeden *Adem*; vermeerdert de *Melk* in der *Vrouwen Borsten*: weerstaat het *vergift*. Veroorzaakt lust tot het *Echte werk*: neemt wech de *Hoofdpijn*: is zeer dienstig voor onzinnige *menschen*. Verdrijft de *dorst der Waterzuchtigen*; en de *hitte der Koortzen*. Verwarmd de *Maag*: is goed voor de *Steen der Nieren* en der *Blaas*; verdund ook alle *quade vochten*.

Met een weynig *Honig* ingenomen, doet het dikke *mael braken* ophouden. Is dienstig voor de *Moeder*; ken. en geneest allerley slag van *gezwollenen*.

Ik heb door ervarentheyd bevonden, dat de *Bladeren*, of een *geheele Tak*, gelegd op een plaats, daar zich *Wandlayzen* onthouden, al de zelve doen verhuizen door haar aangename en krachtige reuk; zoo dat de *Bedsteede* binnen weynige dagen van dit ongediert gantsch zuiver zal zijn. Verjagen desgelijks de *Mieren*, zoo dat ze niet zullen komen ontrent de plaats daar deeze *Plant* groeyd, of eenige *Bladeren* neergelegt zijn.

CCLXXIX HOOFDSTUK.

ASPERGIE.

Verschey-
de namen.

F ASPERSIE, bij ieder bekend en be-
mind, word in 't *Neederlandsch* niet
alleen dus, maar ook, wegens de
schoonheid harer *Vruchten*, van zom-
mige KORAALKRUUD, van andere
SARGEL, maar beeter SPERGEL ge-
noemd. In het *Latijn* ASPARAGUS, of SPARA-
GUS: in 't *Hoogduysch* SPARGEN: in 't *Fransch* ASPER-
GES, of SPERAGES: in 't *Italiaansch* ASPARAGO, of
ook ASPARACI.

Twee
verander-
lijke soor-
ten;

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee veran-
derlijke soorten; namentlijk:

I. ASPARAGUS SATIVUS, of *tamme Aspergie*. II.
ASPARAGUS SYLVESTRIS, of *wilde Aspergie*; ook
genoemd SPINA MURIS, of CORRUDA: van welke
drie of vier onderscheydene soorten worden gevon-
den, gelijk te zien is bij de geleerde CAROLUS
CLUSIUS; weynig verschillende, als in de teeder-
heid en scharpheid harer *Bladeren*: dan ook noch
verscheyden van de *tamme* in de *Bouwing* en *Waar-
neeming*.

Tamme
Aspergie.
Grond.

De ASPARAGUS SATIVUS, of *tamme Aspergie*,
bemind een zeer vette, luchtige, wel-omgeroerde en
kleyn-gemaakte grond: een opene, vrije, bequaamlyk
ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Blijft eeni-
ge jaren lang in 't leeven. Verdraagt allerley ongelee-
gentheeden der *Winter*, en geeft ieder jaar gemeenelyk
volkomene rijpe *Vrucht*, van een aangenaam-roode ver-
we, met zwartachtig-bruyn *Zaad* van binnen gevuld:
waar door, en dan ook door hare aangegroeyde *Wortel-
en*, deeze soort kan *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*
worden op de volgende wijze.

Aanwin-
ning, en
vermee-
nigvuldi-
ging,

Neem een *Bed*, of andere plaats van uwen *Hof*, zoo
groot als gij wilt, en Mest het zelve zeer sterk met
twee-jarige Koeyemist en veel Zand. Maak daar na,
de aarde wel kleyn gewreeven zijnde, *gaatjens* daar in
twee vingeren breedte diep, ieder een voet van malkan-
der af. Werp dan, straks na het eerste quartier der
wassende Maan van *Maert*, in elk *kyltje* twee *Zaden*,
en bedek de zelve terstond met aarde: en in 't laatste
van *Oktober* 't geheele *Bed* met oude, of ook wel met
een koek van varfche Koeyemist. Laat ze dus leggen
tot in 't midden van *Maert*; of, na geleentheid van
de tijd, wat langer. Wrijf dan de Mist met uwe Han-
den zoo kleyn als mogelijk is, latende die leggen op
de zelve plaats; zoo word de vettyghed daar van door
den regen na beneeden tot op de *Wortelen* gedreeven,
waar door ze merkelyk aangroeyen.

eerst, door
haar *Zaad*.

Als dit dus ieder jaar verrigt is, en deeze jonge *Plan-
ten* twee of drie jaren stil gestaan hebben, worden ze
uyt hare eerste aarde opgenomen, en verplant in de
tweede, daar in zulk een geval zouden de *Wortelen* ver-
gaan, en de *Plant* weer nieuwe moeten maken; waar
door ze in het groeyen zeer zou verachten. In de
verplanting moet men op de volgende manier te werk
gaan.

En op wat
voor een
wijze

Graaf uyt een *Bed*, 't welk nu een jaar stil en zon-
der *Vruchten* gelegen heeft, al de aarde uyt, vier
maatvoeten, of meer diepte. Leg daar in, een halve
voet hoog, goed Zand, zonder eenige zoutigheyd:
daar op een-jarige Koeyemist, ter hoogte van een voet.
Tree de zelve met uwe voeten wat dicht in een. Doe
daar op, drie vingeren breed hoog, half Schapen-
en half Duyvenmist, met genoegzaam Zand doorarbeyd.
Alweer op de zelve een-jarige Koeyemist, met varf-

sche Draf of Zand doormengd. Dan op nieuws, drie
vingeren breedte hoog, half Schapen- en half Duyven-
mist, ook met Zand doormengt; of indien gij zoo
veel Duyvenmist niet bekomen kond, doe daar bij zoo
veel Hoenderdrek, als u noch van nooden zal zijn; ook
genoegzame Draf. Zoo voorts al wederom, tot dat
gij, op drie vierde deelen van een voet na, met de an-
dere grond gelijk zijt. Leg'er dan boven op vijf duy-
men breedte goede, vette, zeer zandige aarde, door-
mengd met varfche Draf, wel kleyn-gemaakt. Zet
hier op uwe *Planten*, anderhalve voet van malkander:
ieder *Plant* op een gemaakte hoogte, in welker mid-
den de *Kop* of 't *Hoofd* der *Plant* kome te staan, zul-
kerwijs, dat de *Wortelen* daarom heenen een weynig
neerwaarts in de rondte leggen. Dit moet geschieden
in de Maand *Maert* teegens de volle Maan. Bedek ze
dan met de zelve gantfch zandige vette grond, voor-
zien zijnde met een goed deel Draf (zuyver en slegt ge-
maakt) drie duym breed hoog, en laat ze dus staan,
tot dat hare *Wortelen*, te zeer *vermeenigvuldigd*,
noodwendig een weer opneeming vereyschen; 't welk
zelden geschied, voor dat *tien jaren* voorbij zijn gelopen.

men hier
ontrent
moet te
werk
gaan.

Zommige gebruyken een geheel andere *manier* ont-
rent de bereyding harer *Aspergie-bedden*; te weeten
deeze:

Andere,

Zij graven de zelve niet meer als twee voeten diep
uyt. Vullen de uytgegravene plaats dan met goede
een-jarige Koeyemist, anderhalve voet hoogte. Be-
dekken die met goede, vette, en zandige aarde, twee
maatduymen hoog, en zetten de *Aspergie-wortelen* daar
op; de zelve weer overleggende met zandige aarde, en
deeze aarde weer met een-jarige Koeyemist. Deeze wij-
ze word van veele gepreezen; ja voor beeter dan de an-
dere gehouden.

manier
van *Plan-
ting*.

Ondertusschen, indien men ieder jaar in de *Maert*
de *Wortelen* dezer *Aspergien* met een Vork een wey-
nig oplicht, en de zelve van onder niet alleen met twee-
jarige Koeyemist, doormengt met een tamelijke veel-
heid van Draf, voorziet; maar dan ook alle dove of
verdorvene koppen daar uytzoekt, en wechneemt, zoo
zullen ze in *dikke* zeer aanwassen, en geweldig aangroe-
yen, inzonderheid, wanneer ze een zandige grond ge-
nieten, welke ze van naturen geerne hebben; en daar in
verwonderlijk *dik* worden; 't welk in een andere aarde
onmogelijk is.

Hoe men
zeer dikke
Aspergies
kan beko-
men.

Dus verzet zijnde, mogen ze voor de eerste maal
niet *afgesneeden* worden, voor dat ze ten minsten drie
jaren hebben stil gestaan; want hier door zullen ze
meerder sterkte bekomen, en dies te beeter zijn. Ook
moet men ze dan niet langer als tot den *twintigsten*
Juny *afsnijden*: waar bij noch aan te merken staat, dat
men jaarlijks moet wechneemen zoo wel alle *dunne*
als *dikke Scheuten*. Want indien men de *dikke* wou
afsnijden, en de *dunne* laten staan, zoo zouden dee-
ze de meester spelen, en de *Planten* zoo zeer doen
verzwakken, dat men naderhand aan de zelve geen
goede meer zou vinden, vermits ze al 't voedsel na zich
trekken.

Wat bij
de afsnij-
ding staat
waar te
nemen.

Men moet ook goede zorg dragen, dat in 't *For-
jaar* niet alle *spruyten* worden *afgesneeden*. Nood-
wendig moet men eenige der beste laten staan, om daar
van (indien men 't begeerd) *Zaad* te konnen winnen.
Anders zouden de *Wortelen* te zeer in hare kracht wor-
den gekrenkt.

Verdere
waarsnee-
ming

Het *Zaad* volkomen rijp, en in droog Weer ge-
wonnen zijnde (gelijk men allerley *Zaden* moet doen)
laat men eenenwel hare *Steele* staan groeyen, tot op den
twintigsten van *September*. Dan snij men ze eerst af;
veel bequamer en beeter in de afgaande als de was-
sende Maan. Indien het eerder komt te geschieden,
zoo geeven ze lichtelijc noch voor de *Winter* nieuwe
Scheuten, waar door ze, in hare kracht verzwakkende,
in 't volgende *Forjaar* veel *kleynere* en *dunner Aspergien*
te voorschijn brengen.

ontrent de
*Zaadwin-
ning*.

Het

en eenige Het gebeurd ook wel, dat tusschen de *oude Planten*, door het van zelfs neergevallene *Zaad*, dikmaal *jongen* opstaan: welke men terstond zorgvuldig moet wechneemen, op datze de andere niet van haar voedsel beroofden. Ook moet men ieder jaar 't neergevallene *Zaad* vlijtig van de *Bedden* opleezen, op dat'er geen *jongen* uyt mogten voortgroeyen.

andere Daarenboven word men zomtijds gewaar, dat eenige dingen. *Aspergies* met hare *Wortelen* een weynig om hoog rijzen; 't welk nochtans zelden in eenige *Zand-grond*, maar wel in de andere word vernomen. Hier voor, gelijk ook voor de koude der *Winter*, is zeer dienstig, dat men in 't laatste van *October*, of 't begin van *November*, in ieder jaar, eenen voor de *Vorst*, haar bedekke met een vingerbreed hoogte loutere *Duyvenmijt*, en daar op legge, twee vingerbreed hoog, varssche, of een-jarige *Koeyemijt*: welke men daar na in *Maert* met de handen kleyn wrijft, en daar op laat blijven. Dus zal men jaarlijks, boven alle andere, *groote* en *delicate Aspergies* bekomen.

Wilde De WILDE ASPERGIE, in het *Latijn* CORRUDA, of ook (gelijk hier boven gezegt is) ASPARAGUS SYLVESTRIS genoemd, word in deze *Gewesten*, wegens hare teederheyd, niet ter spijze gebruykt.

Grond. Zij bemind uyt eygener aart een zandige aarde, met een weynig *Veengrond* en twee-jarige *Paerdemijt* doormengd: een warme, wel ter *Zon* geleegene plaats, en matige vochtigheyd.

Hoe men ze moet waarnemen. Kan noch koude *Herfstreegenen*, noch eenige *Vorst* verdragen. Word derhalven, met een wassende *Maan* van *April*, in een *Pot* zoo wel gezayd als geplant: in *October* binnens huys gebragt: de geheele *Winter* door droog gehouden; en in 't begin van *April*, met een reegenachtig *Weér*, wederom in de *Lucht* gesteld.

Vierder- Ick heb hier van vier onderscheydene soorten, uyt *Portugalsch* *Zaad* voor deelen *aangewonnen*, over de *zeeven* jaren lang opgequeekt: maar noyt eenige *Bloemen*, veel min *Zaad*, daar aan gezien, vermits ze de koude dezer *Landen* niet konnen lijden. Waaronze ook met'er tijd verminderden, en eyndelijk gantich vergingen.

K R A C H T E N.

Galen. l. 6. Med. Simp. Dorstg. lib. Herb. fol. 174. Lufitan. l. 2. enarr. 118. DE jonge *Scheuten* der *Aspergien*, of *Asparagus*, gezoden, en als een *Salade* met *Oly*, *Edik*, *Peper* en *Zout* gegeten, geeven een matig voedsel aan het *Ligchaam*: zijn tamelijk vochtig van aart, en in den eersten graad verwarmende, ook afvagende.

Voor ieder zijn ze zeer gezond: doen een klaar en helder *Gezicht* bekomen; neemen wech de *Henpenpijn*, en de *Borstsmerten*: geeven een goede *verwe*: verwekken een zachte *Stoelgang*: zijn goed voor de *Blaas*, en teegens de *Druppel-pis*. Vermeerderen het *Zaad*; maken lust tot de *Bijlaap*; en doen het *Water* in de *Blaas* slinken.

De *Wortelen* dezer *Plant* zijn gematigt tusschen warm en koud; doch wat drogende, en een weynig afvagende van aart.

Lonie. l. 2. c. 148. Ægin. l. 7. c. 3. Diof. l. 2. c. 152. De zelve in *Wijn* gekookt, en daar van ieder morgen nuchteren, eenige dagen achter malkander, een *Roemertje* gedronken, geneest de *roode Loop*: brengt de *verstynkte Leeden* weer te regt: verdriefft de pijn van de *Moeder*. Is goed voor de *Geelzucht*, en het *Graveel*: opend de verstopping in de *Blaas*, van de *Leever* en *Nieren*: verlicht de gebreeken der *Borst*; en verdriefft de *Tandpijn*, de *Mond* daar meê gewasschen.

De gedroogde *Wortel* in de *Tanden* gestoken, doet ze *uytvallen*: doch de varssche aan de zwellende *Tanden* gelegd, neemt de *smerten* daar van wech. 't *Zaad* heeft de zelve kracht.

De wilde *Aspergie*, of *Corruda*, in *Wijn* gekookt, *Apulej.* is goed teegens al de genoemde gebreeken. Geneest *lib. Herb. c. 84.* daarenboven de *beeten* en *steeken* der *vergiffige Dieren*. Verdriefft ook de pijn der *Nieren*.

Het *Water*, waar in men deze wilde *Aspergies* heeft *Dod. l. 24. c. 13.* gezoden, de *Honden* te drinken gegeeven, doet de zelve *sterven*, gelijk zommige geloven.

CCLXXX HOOFDSTUK.

E R I N U S
van DIOSCORIDES.

It raar en weynig bekend *Gewas* is, *Namen.* mijns weetens, met geen anderen, als deezen naam, bekend; behalven dat het ook van veele word gehouden voor het *ECHINUS GALANI*, van *MATTHIAS DE LOBEL* genoemd *CLINOPodium MINUS*, of WILDE

BASILICOM.

Het bemind een goede, gemeene, zandige aarde, *Grond,* met een weynig twee-jarige *Koeyemijt* vermengd: een warme, vrije, wel ter *Zon* geleegene plaats; en veel *Water*. Vergaat van naturen niet haast, maar *Wortel.* blijft lang in 't leeven. Geeft ieder *Voorjaar* uyt een lange, een kleyne vinger dikke, ronde, geelachtige, uytwendig met eenige witte *plekken*, en veele *Knob-*

beltjens aan alle kanten voorziene, doch van binnen gantich witte *Wortel*, tamelijk veel *Bladeren*, rustende op lange, dunne *Steeltjens*. Zijn niet groot; rond- *Gedaante* achtig, met stompe kerven aan de kanten *gezaagd*; van gedaante als die van het *HEDERA TERRESTRIS*, of *Hondjensdrif*, immers de zelve niet ongelijk: *Gras-*

groen van verwe; gemeenlijk neerwaarts hangende, inwendig gevuld met een wit *Zap*, en begaafd met een regt-doorgaande *Ader*, waar uyt verscheydene kleyne *dwaars-Adertjens* voortschieten.

Tusschen deze *Bladeren* worden gezien vijf of zes *Gestalte* *der Bloemen.* ronde, teedere, ook met een *Melkachtig Zap* van binnen voorziene, ruym een hand hoog opschietende *Tak-* *jens*, aan beyde zijden met *Bladertjens* verciert; welke haar boven verdeelen in veele *zijde-takjens*; uyt welker opperste punt de *Bloemen* te voorschijn komen. Deze zijn uyt den witten bleek-blauw. Bestaan uyt vijf voor spits toegaande *Bladertjens*, zich vergelijkende met die van de gemeene witte *Jasmijn*, en zijn van binnen verrijkt met een geel *Afhangzeltje*. Als ze eenige dagen lang open hebben gestaan, vallen ze af, nalatende (doch niet als met zeer warme *Zomers*) vol- *Zaad.* komen rijp *Zaad*, van verwe zwart, van smaak amper.

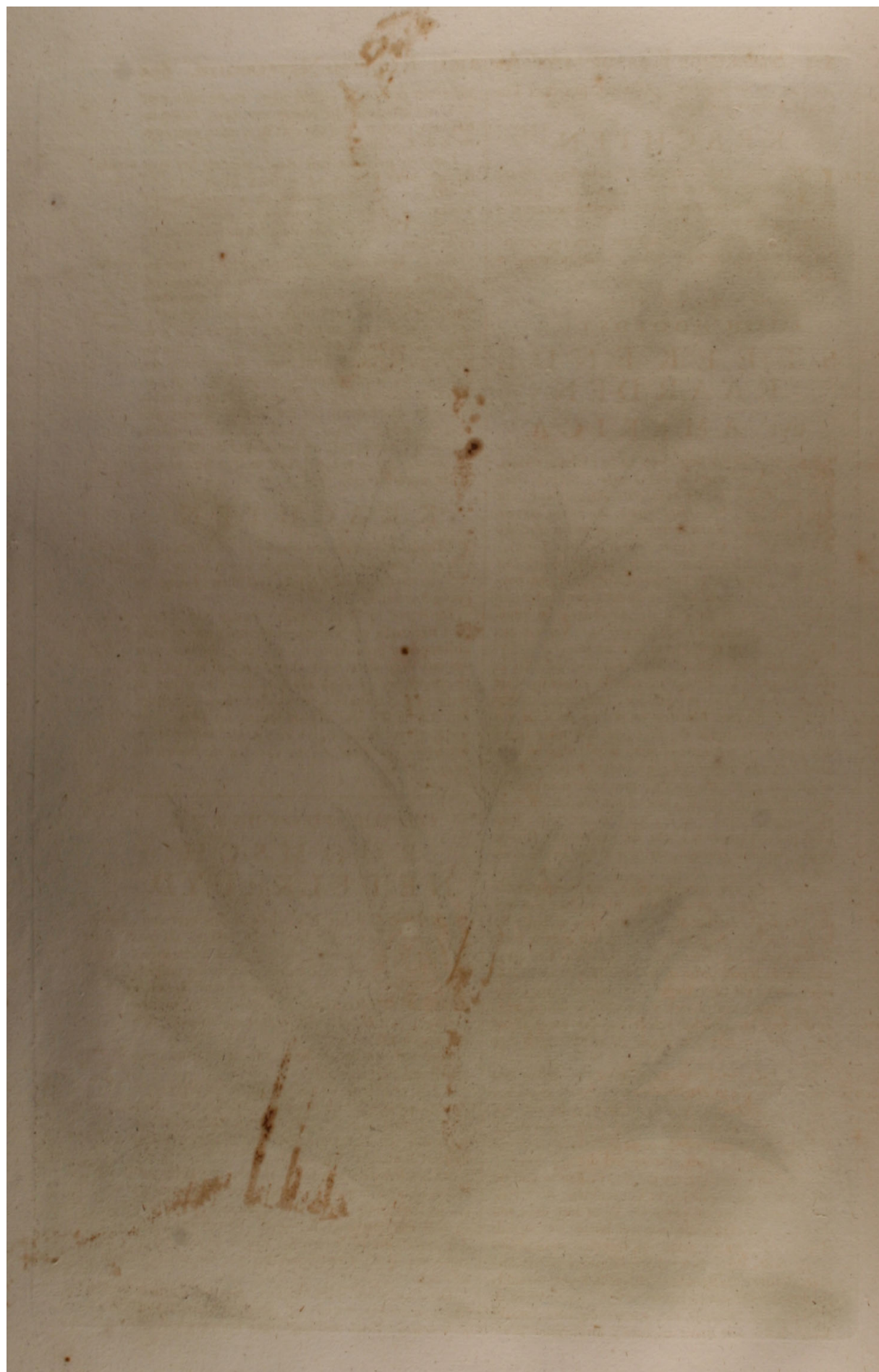
Verdraagt, buyten staande, zeer ongeerne de *Win-* *Hoe in de* *ter-koude*. Word derhalven met een wassende *Maan* van *April* in een *Pot* zoo wel gezayd als geplant, een weynig gewagt voor veel *koude Herfstreegenen*: ontrent half *October*, wat eerder of later, na dat het *Weér* zich aansteld, binnens huys gebragt, en op een luchtige plaats gesteld; daarze door de *Venstren* de *Zonnestralen* mag genieten, zoo lang de aandringende *Vorst* zulks niet komt te verhinderen. Gedurende de geheele *Winter* moet ze niet als met lauwgemaakt *Reegenwater* van boven onderhouden worden: daar na bij tijds weer de *Lucht* ontfangen; en in 't laatste van *Maert*, met een zachte *Reegen* weer buyten gezet; evenwel dan noch voor *vriezende magten* en *schrake winden* wel bewaard zijn.

Kan in deze onze *Gewesten* *aangewonnen* worden, *Aanwaa-* *ning.* niet door *Zaad*, maar door hare bij de zijden des *Wortels* uytlopende *jonge Scheuten*: welke men ten halven op de wijze der *Angelieren* inslijd; daar na, *Wortelen* bekomen hebbende, met een wassende *Maan* van *April*

Fig. 185.

DIPSACUS
SPINOSUS
AMERICANUS.

April in Potten verplant. Alleenlijk hier door kan men ze *vermeenigvuldigen*.

KRACHTEN.

Dief. l. 4. c. 19. **H**et *Zap*, geparft uyt de *Bladeren* deezer *Plant*, vermengt met een weynig *Zwavel* en *Salpeeter*; dan met *Boomwol* in de *Oorengestoken*, neemt'er de smerten van wech.

Het *Zaad* gestoten, en met wat *Honig* vermengt; dan daar mee de *Oogen* bestreeken, verdrijft het *loopen* der zelve.

CCLXXXI HOOFDSTUK.

STEEKENDE
KAARDEN

uyt AMERICA.

Namen.

En ongemeen en zeer schoon *Gewas*, word in het *Latijn* genoemd *DIPSACUS SPINOSUS AMERICANUS*; in het *Hoogduytsch* *AMERICANISCHE KARTENDISTEL*; en in het *Fransch* *CHARDON ESPINEUX DES INDES*.

Grond.

Deeze *Plant* bemind een goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige *Paerde-en Koejemist*, van beyde eeven veel, wel door malkander gemengt: een warme, bequaam ter *Zon* staande plaats, en tamelijk veel vochtigheyd in de *Zomertijd*. Vergaet niet haast, maar blijft eenige jaren in 't leeven.

Wortel.

Word met een wassende *Maan* van *April* of *May* in een *Pot* gezayd. Brengt de tweede *Zomer* uyt hare dikke, in veele *Takken* verdeelde, langwerpige, bleekke *Wortel* schoone *Bladeren* voort, op de wijze van het *CIRSIVM*, zijnde een voet, of ook meer lang; drie vingeren, wat meer of min, breed; digt bij malkander te zamen-gevoegd; inwendig als hol gesteld; aangenaam groen van verwe; met veele doorlopende zichtbare *Aderen*, uyt een groote in 't midden, of *doornige Rugge*, voortkomende, voor in een spits, stekend punt eyndigende; aan de randen met scharpe tanden bevallijk gezaagd, en over al met kleyne *doornen* voorzien.

Gedaante der Bloemen.

Geeft ook uyt hare *doornige*, langwerpig-ronde *knoppen* in *Julius* en *Augustus* bleek-witte *bloemen* die van de *SCABIOSE* niet zeer ongelijk, rustende op lange, ronde, purpurachtige, en van binnen holle *Stielen* (gelijk het *DIPSACUS*, of de *Volders Kaarden*): waar aan zich ook vertonen eenige kleyne *Bladeren*, de zelve, twee en twee teegen den anderen over, onder als omvattende; ook verre van of boven malkander gesteld. Zelden echter komt'er eenig *Zaad* van, ten zij met zeer goede en zonderling-drooge tijden.

Hoednig in de Winter waar te nemen.

Is reedelijk hard van aart: verdraagt echter ongerne veel *koude Herfstreegenen*, sterke *Winden*, *Sneeuw*, of *Vorst*. Word derhalven, in een *Pot* gesteld zijnde, in 't midden van *October*, wat eerder of later, na gelegenheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds, boven wel droog geworden, binnens huys gebragt, op een plaats, daar ze ontrent het *Venster* gedurig de *Lucht* kan genieten, doch zonder eenige *rochten* of *zuiging*. Want hier door zou dit schoon *Gewas* verminderen, en binnen weynigtijds al quijnende sterven; gelijk ook veel meer andere *Planten* gebeurd, welke door zulke *rochten* veel eer en schielijker worden wechgenomen en van 't leeven beroofd, als door eenige doordringende *Vorst*. Gedurende de *Winter* wilze alleenlijk met een weynig lauwigemaakt *Reegenwater* van onder begoten; in vriezende *Weer*

verre van den *Oven* gesteld zijn, en bij tijds weer de *Lucht* genieten. In 't begin van *April*, of wat later, brengt men ze, met een zoet *Reegentje*, weer buyten in de *Zonnestralen*.

Kan zoo wel door haar *Zaad*, wanneer het maar *Aanwint* rijp geworden is, met een wassende *Maan* van *April* of *May* gezayd, *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden, als door hare aangegroeyde *jongen*; welke men met de zelve *Aprilsche* *Maan* van de *onde* afneemt, en verplant.

Dit *aardig* en *aangenaam Gewas*, heeft, boven hare *schoone aanbouwing*, waar doorze de *Oogen* van al hare bekijkers verlustigd, noch deeze *zonderlinge eygenschap*, datze meest al de *Bladeren*, van onder op, zoo digt in malkander sluyt, en voegt, dat'er de *Reegen*, van boven invallende, niet weer uyt kan lopen, maar lang daar in blijft staan. Waar doorze dan haar zelve, *dorstig* zijnde, *verquikt* en *verfrischt*. Want als door droogte de *Bladeren* al langzaam in hare kracht verminderen, en een weynig opening maken, zoo zakt het *Water*, 't welk zich daar in onthouden heeft, neerwaarts, en bevochtigd de *Wortel* zulker wijze, dat de geheele *Plant* weer in hare voorige kracht word hersteld.

KRACHTEN.

Steeckende *Kaarden* uyt *America*, of *Dipsacus spinosus Americanus*, is warm en droog tot in 't begin van den vierden graad; ook bitter, scharp, en geung van *smaak*.

De *Wortel* in *Wijn* gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een weynig gedronken; of de zelve gedroogd en gepulverizeert, dan drie *Drachmen* daar van met *Wijn* warm ingenomen, verdrijft uyt het *Ligchaam* allerley *quade* en *koude vachten*: verwarmt en versterkt een zwakke, verkoude *Maag*. Verjaagd krachtig de *Wind*: is goed teegen het *Colijk*: verwekt *lust tot Bisslappen*, en de *Maandstonden*: drijft het *water der Blaas* af, en weerstaet de beetende *giffige Dieren*.

CCLXXXII HOOFDSTUK.

ROOMSCH
NETELKRUYD.

P het *Neederlandsch* dus genoemd, *Namen*. om dat het in en ontrent de *Stad Roomen*, doch ook in meer andere warme *Landen*, overvloedig groeyd, word in 't *Latijn* geheeten *URTICA ROMANA*: in 't *Fransch* *ORTIE ITALIENNE*: in 't *Hoogduytsch* *WELSCHES NESSEL*; in 't *Italiaansch* *ORTICA*.

Hier van zijn mij in haren aart twee veranderlijke soorten bekend; namentlijk:

I. *URTICA ROMANA FOLII INTEGRIS*, of *Roomsch Netelkruid met geheele Bladeren*. II. *URTICA ROMANA FOLII INCISIS*, of *Roomsch Netelkruid met gekartelde, of ingesneedene Bladeren*. Beyde zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, zachte, of ook een vet-Grond, te, welgebouwde grond. Hebben liever een opene als een schaduwachtige plaats. Groeyen met veel *Water*, en ook met matige vochtigheyd. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Krijgen in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan daar mee door een kley-*Zaad* ne *Vorst*.

Dit *Zaad* word ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert*, op nieuws, niet diep, de aarde weer aanbevolen. Doch slaat ook, door het neergevallene,

van zelfs wel op. Hier door kunnen ze genoeg aangewonnen en vermeenigvuldigd worden.

KRACHTEN.

DE Bladeren van Roomsche Netelkruid, of *Urtica Romana*; zijn verwarmende in den eersten graad; ook afvragende van aart.

In Warmoes, of andere spijzen gebruykt, ook in Wijn gekookt, en daar van gedronken, maken ze een open Ligchaam: drijven het Graveel af; doen gemakkelijk water lossen; bevorderen der Vrouwen Maandstonden; en verwekken lust tot het Echte werk. In de Vleesch-Keetel gedaan, doen ze het vleesch haast gaar worden.

De zelve Bladeren gestoten, met Zout vermengt, en op de beenen der dolle Honden, ook op allerley onyle zweeringen gelegd, geneezen de zelve. Gemengt met Oly en Wasch, dan Plaasters-wijze gedaan op een verharde Milt, brengen de zelve weer te regt.

Het Zaad is verwarmende en verdrogende tot in den tweeden graad.

Een Drachma van 't zelve gestoten; met Wijn en Zuyker ingenomen, is goed voor den Hoest, 't zwel len van de Longe, en 't Pleuris. Reynigt de Horst van alle raze Fluymen en quade vochten: dood de Wormen: strijd teegens het vergif; verwarmd en zuyverd de Moeder.

Een halve Drachma van 't zelve Zaad 's avonds na den eten met Meede gedronken, doet overgeeven. Een Drachma met Rhijnsche Wijn gebruykt, breekt de Steen der Nieren, en der Blaas.

CCLXXXIII HOOFDSTUK.

VERKEERD
NETELKRUYD.

Namen.

In het Neederlandsch niet alleen dus, maar ook van veele DOOVE NETELEN genoemd. In het Latijn LAM- IUM, URTICA INERS, of MORTUA: in het Hoogduytsch TAUBE NESSEL: in het Fransch ORTIE MORTE: in 't Italiaansch GALIOPSI, of ORTICA FETIDA.

Hier van zijn mij in haren aart agt onderscheydene soorten bekend; namentlijk:

I. LAM IUM MACULOSUM FLORE LUTEO, of bonte Doove Netelen met een geele schoone Bloem. II. FOLIO CAULEM AMBIENTE, of met Bladeren, rondom de Steel zittende. III. SYLVESTRE FLORE ALBO, of wilde met een witte Bloem. IV. SYLVESTRE FLORE PURPUREO, of wilde met een purpure Bloem. V. FETIDUM FLORE RUBRO, of stinkende met een roode Bloem. VI. PANNONICUM, of doove Netelen uyt Pannonien; welke ook GALEOPSIS TRAGI, of Galeopsis van HIERONYMUS TRAGUS, en HANEKOP word geheeten. VII. SCUTATUM, of SCUTELLARIA, doove Netelen, met Zaad als een Schild, of als een Helmet. VIII. LAM IUM BULBOSUM AMERICANUM, of Americaansch doof Netelkruid met een Bolwortel. Niet alle zijn ze van de zelve Bonwing en Waarneeming.

Zij beminnen echter al te zamen een goede, zandige, gemeene en welgemeste grond: meer een opene luchtige, als een donkere plaats, en veel Water. Konnen, buyten staande, harde Vorst zonder groote schade verdragen. Geeven ook meest den tijd volkomen rijp Zaad; 't welk met een wassende Maan van Maert of April, niet diep gelegd, de aarde word aanbevolen.

Niet alleen hier door kan men ze bequamenlijk vermeenigvuldigen, maar ook door hare aangewassene jongen; welke men met de genoemde Aprilsche Maan van de oude afneemt, en verplant.

Het LAM IUM FOLIO CAULEM AMBIENTE, of Doove doove Netelen, met Bladeren aan de Steel zittende; SYL- Vestre FLORE ALBO, of wilde doove Netelen met een witte Bloem; en SYLVESTRE FLORE PURPUREO, of wilde met een purpure Bloem, duuren niet langer dan eene Zomer; alhoewel die met de witte Bloemen ook wel meest den tijd 's Winters overblijft. Worden derhalven ieder Voorjaar in April met een wassende Maan gezayd. Komen ook, door 't uytgevallene Zaad, van zelfs wel voort; en kunnen hier door genoegzaam vermeenigvuldigd worden.

Het LAM IUM MACULOSUM FLORE LUTEO, of bonte doove Netelen, met een geele Bloem: FETIDUM FLO- re RUBRO, of stinkende, met een roode Bloem; SCUTATUM, of met een Schild-zaad; en PANNONICUM, of uyt Pannonien, vergaan niet zoo haast, maar blijven veele jaren in 't leeven. Staan alle ongeleegent- heeden der Winter geduldig uyt; en geeven, doch alleen bij goede Zomers, rijp Zaad; 't welk men op de voorheenen genoemde tijd in de aarde moet leggen. Hier door worden ze genoeg vermeenigvuldigd; en dan ook door hare aangegroeyde jonge Scheutjens. Ondertusschen heb ik door ervarentheyd bevonden, dat het Zaad van LAM IUM SCUTATUM, of doof Netelkruid met een Schild-zaad, niet zoo haast als dat van de andere te voorschijn komt; maar zomtijds een half, ja wel een geheel jaar lang in de aarde blijft leggen, eer men 't ziet opkomen.

Het LAM IUM BULBOSUM AMERICANUM, of Americaansch doof Netelkruid, met een Bolwortel, is een bezienswaardig, schoon Gewas, doch het teederste van alle. Bemind een goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemist en 't Mol uyt vergane Boomen, of in des zelve plaats van verrotte Boom- bladeren, doormengt: een warme, welgeleegene plaats, en matige vochtigheyd.

Geeft in deeze onze koude Gewesten noch Bloem Wortel noch Zaad, ten zij met zeer warme Zomers, en drooge tijden. Uyt hare ronde Wortel, die van de ARISTOLOCHIA VERA, of opregte ronde Aristolochie, in gedaante genoegzaam gelijk, schieten op vijf, zes, en noch meerder Steelen; een, ook anderhalve voet lang. Aan welke gemeenlijk zich vertonen vijf, en zeeven schoone Bladeren, gehegt aan korte Steeljens, twee en twee regt teegens over malkander gesteld; altijd voor in een alleen eyndigende. Zijn ovaals-wijze rond; be- vallijk-groen; niet groot, voorzien met drie groote A- deren in 't midden, op de wijze van PLANTAGO, of Weegbree; waar uyt veele kleyne ter zijden voortschie- ten: ook aan hare kanten verciert met nette en spit ze Tandjens; eyndigende voor in een spits punt. Tusschen de zelve worden gedurig aan hare Steelen nieuwe uyt- loopzelen gezien.

Veel koude Herfstreegenen, Stormvinden, Sneeuw Hoe in de of sterke Vorst kan deeze Plant gantschlijk niet ver- dragen. Word derhalven (met een wassende Maan van April in een Pot gezayd, en als ze twee jaren daar in gestaan heeft, in de zelve op de eyge tijd weer verplant zijnde) in 't begin van October, of een weynig later, na tijds geleegentheyd, binnens huys gebragt op een luchtige plaats, waar in niet als bij vriezende Weer word gevuurd: gedurende de Winter van boven begoten met een weynig lauwgemaakt Reegenwater; en niet voor in 't begin of op de helft van April, met een zoete Lucht en Reegen, weer buyten de Zonnestralen voorgefeld.

Deeze soort kan niet (gelijk wel de andere) door Aanwin- hare Wortel, maar alleenlijk door Zaad aangewonnen en vermeenigvuldigd worden.

KRACHTEN.

Aart.

Verkeerd Netelkruid, of *Lamium*, is warm en droog in den eersten graad.

Disf. l. 4.

c. 95.

Plin. l. 27.

c. 9.

Tragus l. 1.

c. 1.

De Bladeren, het Zap, de Netelen, of het Zaad, met Zout en Edik vermengt, en dan Paps- of Plaasters-wijze gelegd op vnyle, verrotte zeeren, de Kanker, ineenende- en ook Bloed-zweeren, alle gequetste, gewondde, gebrandde Leeden, Klieren, Krop-zweeren, het Flerefsijn; allerley andere gezwollen en hardigheeden, doen de zelve scheyden, verteeren, en geneezen. Vermogen voorts al het genee, 't welk hier boven van het Roomsch Netelkruid, of *Urtica Romana*, gezegt is.

Camerar.

l. 4. c. 90.

De wilde doove Netelen met een purpure Bloem, of *Lamium sylvestre flore purpureo*, in roode Wijn gezoden, en daar van gedronken, stillen de roode Loop.

CCLXXXIV HOOFDSTUK.

KNAWEL.

Namen.

Us genoemd in 't *Neederlandsch*, word in 't *Latijn* geheeten *POLYGONUM ANGUSTIFOLIUM*, of *Duyzendknop met smalle Bladeren*.

Grond.

Is uyt eygener aart een kleyn en bij der aarden kruypend *Gewas*. Bemind, door een sonderlinge eygenschap, een opene vrije Lucht, een magere en gantsch zandige grond. Kan matige vochtigheyd verdragen. Blijft niet meer dan eene Zomer in 't leeven. Want bij alle gelegentheeden des tijds geeftze voor de Winter volkomen rijp Zaad, en vergaat dan. Moet derhalven in ieder Voorjaar, met een wassende Maan van April of Maert, niet diep weer gezayd, en de aarde aanbevolen zijn. Doch slaan ook van zelfs genoeg op door het neergevallene Zaad. Zie hier bij na het Hoofdstuk van DUYSENDKOORN, en dat van DUYSENDKNOP.

Aanwinnig.

KRACHTEN.

Aart, en deugden.

Knaewel, of *Polygonum angustifolium*, is koud en droog in den eersten graad.

In Wijn gekookt, en 's morgens, eenige dagen na malkander, een Roemertje daar van gedronken, helpt de geene, welke haar Water niet wel kunnen maken. Is ook goed voor de zulke, die van 't Graveel, of de Nierensteen gequeld worden.

CCLXXXV HOOFDSTUK.

MUURBLOEM.

Verscheyde namen.

En welriekende, en zeer bevallige Plant; ter dier oorzaak ook wel in het *Neederlandsch* genoemd STEEN-VIOLIER, wijl ze zeer veel groeyd op de Muuren en vervallene Steenhoopen, en daar van zelfs voortkomt, word in het *Latijn* geheeten *FLOS KEIRI*, *LEUCOJUM LUTEUM*, en *VIOLA LUTEA*; in het *Hoogduysch* Gelbe Violaten, of Violen; in 't *Fransch* GYROFLEES JAUNES, of VIOLETTES JAUNES; in het *Italiaansch* *VIOLA GIALLA*, of anders *VIOLA GIALLE*.

Drie onderscheydene soorten.

Hier van zijn mij in haren aart drie onderscheydene soorten bekend geworden, te weeten:

I. *FLOS KEIRI FLORE LUTEO PLENO*, of geele dubbele Steen-violier. II. *FLORE LUTEO PLENO PURPUREO MIXTO*, of gonde-lakensche Muurbloem. III. *FLO-*

RE LUTEO SIMPLICI, of met een enkele geele Bloem. Deeze alle verschillen weynig in hare Bouwing en Waarneeming.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede zandige Grond, met niet veel twee-jarige Paerdemist, neevens wat kleyn-geklapte roode Steen en Kalk, genomen uyt oude Muuren, genoegzaam doormengt: matige vochtigheyd, en een opene, wel ter Zon gelegene plaats.

Die met dubbele Bloemen, noch jong zijnde, konnen, buyten staande, zelden langer als twee Winters de koude verdragen: moeten derhalven, met een wassende Maan van April in Potten geplant, binnens huys bewaard, en gedurende de geheele Winter, op een niet al te warme maar luchtige plaats staande, met weynig Water onderhouden worden. Deeze soort geeft noyt enig Zaad: maar alleenlijk die, welker Bloemen enkel zijn; doch niet voor 't tweede, ook 't derde jaar, na datze zijn gezayd, of van zelfs voortgekomen. Daar na voorts ieder jaar, zoo langze in 't leeven blijven. Deeze zijn hard van aart; zoo datze veel Water, strenge koude, en meer andere ongeleegentheeden der Winter kunnen uytstaen.

Wil iemand uyt het Zaad van enkele Bloemen dubbele winnen, die zaye het zelve in de Maand April met een volle Maan. Neeme de daar van voortkomende jongen al hare Zijde-scheuten, en late haar alleenlijk de middelste Herilooten; uyt welke men verwagt dat de Bloem zal voortspruyten. Indien de zelve ook Zijde-takjens maken, zoo moet men die desgelijks bij tijds wechneemen, eukelijk de regt opgaande met hare Bloemen behoudende.

Van deeze moet men Zaad met een volle Maan winnen; en 't zelve met een Aprilsche volle Maan weer aan de aarde bevelen; zoo zal men eyndelijk daar uyt goede dubbele Bloemen bekomen; 't welk anders noyt zou geschieden.

Alhoewel die met dubbele Bloemen noyt Zaad geven, gelijk alreeds gezegt is, zoo konnenze echter op tweederley wijzen aangevonden en vermenigvuldigd worden.

Eerst, door hare Zijde-takken; hoe nader aan de Wortel, hoe bequamer hier toe. Deeze snijd men, met een wassende Maan van April, ten halven in, gelijk men de Angelieren doet, met afbrekking van al de Knoppen der Bloemen. Dan vuld men ze met aarde aan, en dus gehandeld zijnde, vattenze genoegzame Wortelen.

Ten anderen door Takjens, welke geen Knoppen, of Bloemen hebben; en die men terstond in Potten steekt een halve vinger lang, of, na gelegentheid van hare lengte, noch dieper, tot aan de bovenste top, in een schaduwwachtige plaats, daar ze van de Zonnestralen niet geraakt kunnen worden. Dus moet menze meer dan zes weken lang bewaren, en dikmaal met Regenwater begieten; zoo beklijven'er gemeenelijk veele van; en zij groeyen teegens de Winter, of in 't volgende Voorjaar voort.

KRACHTEN.

Muurbloem, of *Flos keiri*, is verwarmende van aart, dun van deelen, en heeft een afvagende kracht. De Bloemen, gedroogd zijnde, worden van een ieder meest gebruykt, om dat ze veel krachtiger zijn als de Bladeren.

De Bladeren in Wijn gekookt, en daar van, eenige dagen na malkander, 's morgens een weynig gebruykt, drijft de doode Vrucht af; doch is gantsch ondienstig voor Vrouwenpersonen welke een leevendig Kind dragen.

Het uytgeparfste Zap der Bladeren en Bloemen in de Oogen gedaan, neemt de vlekken en donkerheyd der zelve wech: zuyverd de Wonden, verdrijft de onreynigheyd

nigheyd der Zeeren: geneest ook de smerten en *Zweeringen van de Mond*; met Honig vermengd zijnde.

Diosc. l. 3. cap. 138. Serapiol. lib. de Simp. Temp. c. 210. De Bloemen gestoten; met Wasch en Oly gemengd; dan Plaasters-wijze gebruykt, verbeteren de *Kloven des Fondaments*. Met Honig gemengd, zijn goed voor de *Sprong* der jonge Kinderen; en allerley Zeeren van de *Mond*. In een Bad gebruykt, verwekken de *Maandstonden*: geneezen de *Ontsteekingen* en *Apostematien* van de *Moeder*.

In Wijn gezoden, drijven 't water der *Blaas* uyt: geneezen de gebreken van de *Nieren* en *Leever*: versterken, en brengen weer te regt de *ontstelde* en *vermoeyde Leeden*. Zuyveren het *Bloed*, en verquikken het *Gemoed*.

Hippocr. l. de Nat. Malier. Twee Drachmen van het *Zaad* gestoten, en met Wijn ingenomen, jaagt af de *doode Vrucht*, en de *Nageboorte*. Doet ook der *Vrouwen Maandstonden* voortkomen.

CCLXXXVI HOOFDSTUK.

STOKVOLIÉRIER.

Bevallijk-
heyd.

Namen.

Eene der bevallijkste *Gewassen*, die men ergens zou mogen vinden; niet alleen wegens haren lieflijken *reuk*, maar ook om hare beziens-waardige en het oog verlustigende *verwe*; zoo dat menze met regt mag houden voor het *pronk-cieraad eens Thuyns*. Werd dus in het *Neederlandsch* genoemd: In 't *Latijn* geheeten *LEUCOJUM*, en *VIOLA ALBA ARBORESCENS*, niet zoo zeer om harer *Bloemen*, als *Bladeren* wil; welke, met een ruyge of grijze wolachtigheyd bedekt, wit schijnen te zijn. In 't *Hoogduysch* *GARTEN VEIEL*, of *LEUCOJE*: in 't *Fransch* *VIOLIERS*, of *GYROFFLEES BLANCHES*: in 't *Italiaansch* *VIOLA BIANCA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige schoone veranderlijke foorten, namentlijk:

I. *LEUCOJUM INCANUM ARBORESCENS FLORE PLENO RUBRO*, of *roode dubbele Boomachtige Stokviolier*. II. *FLORE PLENO ALBO*, of *met een witte dubbele Bloem*. III. *PLENO PURPUREO*, of *met een dubbele purpure Bloem*. IV. *PLENO RUBRO ET ALBO VARIEGATO*, of *met een dubbele rood- en wit-bonte Bloem*. V. *PLENO ALBO ET PURPUREO VARIEGATO*, of *met een dubbele wit- en purpur-bonte Bloem*. VI. *FLORE ALBO PLENO FOLIO FARINACEO*, of *met een witte dubbele Bloem en grijs meelachtig Blad*. VII. *FLORE PLENO CARNEO*, of *met een dubbele Lijf-verwige Bloem*. VIII. *FLORE RUBRO SIMPLICI*, of *met een roode enkele Bloem*. IX. *ALBO SIMPLICI*, of *met een witte enkele Bloem*. X. *PURPUREO SIMPLICI*, of *met een Purpure enkele Bloem*. XI. *RUBRO ET ALBO VARIEGATO SIMPLICI*, of *met een rood- en wit-bonte enkele Bloem*. XII. *ALBO ET PURPUREO VARIEGATO SIMPLICI*, of *met een wit- en purpur-bonte enkele Bloem*. XIII. *FLORE ALBO SIMPLICI FOLIO FARINACEO*, of *met een witte enkele Bloem, en grijs meelachtig Blad*. Al te samen zijn ze van dezelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Wat voor
een grond
zij bemin-
nen.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige grond, bestaande uyt een deel Mol van verrotte Boom-bladeren, een deel twee- of drie-jarige geheel kleyn tot aarde geworden Paerdmist; twee deelen gemeene zwarte grond, en twee deelen grof zand, wel door malkander gemengd: een warme plaats; opene, vrije lucht, en matige vochtigheyd. Konnen niet wel verdragen veelvoudige *Herfst-reegenen* (waar door ze aan hare *Stam*, eenen beneeden de aarde, ligtelijk in de *Winter* tot verrotting geraken) desgelijks *koude* of *vriezende dagen*.

Hoedanig Moeten derhalven, in Potten of houte Vaatjen ge-

plant, en boven droog zijnde, in 't begin, of ten hal- men haar
ven van *October* (na gelegentheid van de bequaam- in de
heyd of onbequaamheid des tijds) binnens huys ge- Winter
bragt werden, op een lang de lucht genietende, wel
geen warme plaats, maar ook zonder eenige tochten of
zuyging, en onderhouden met weynig water. In
Maert, met goede donkere dagen, zonder *Zonne-
schijn* (doch niet bij nagt) moet men ze weer buyten
stellen; vermits hare voornaamste levens-behouding
in de *Winter-Herfst* en *Lente-tijd* bestaat in een lange,
of dikmalige lucht-genieting, zonder *koude*, of sterke,
zuure *Winden*.

Kan iemand haar, gedurende de *Winter*, bewaren moet
in een drooge verwelfde Kelder, op een luchtige plaats, waarneemen.
daar ze niet kunnen *bevriezen*, zonder warmte van
Oven of Vuur, 't welk haar haast slap maakt, en cyn-
delijk doet sterven, die zal bevinden, zulks best te zijn:
maar ook zoo haast de vorst over is, moet hij haar
weer van daar neemen, en een weynig lucht geven,
op datze niet mogten verschimmelen. Zij *bloeyen* (van
Zaad opgekomen zijnde) na 't tweede jaar door het
grootste gedeelte van de *Zomer*. Geeven in den *Herfst*
volkomen rijp *Zaad*; en blijven zelden langer dan vier
jaren in 't leven.

De geene, welke *dubbele Bloemen* dragen, geeven Hoe men
noyt eenig *Zaad*. Werden echter door 't *Zaad der
enkele konstig aangewonnen*, op de volgende wijze.

Zay het *Zaad*, daar wel eer *dubbele Bloemen* uyt uyt enkele-
voortgekomen zijn geweest (waar aan men kan bemer- le. uyt-
ken dat het van een goeden aart is) in de Maand *April* steekende
een weynig voor of met volle Maan in een magere, gemeene, dubbele
zandige grond. Begiet ze zomtijds, als ze zijn Bloemen
opgekomen, en zulks nodig is, met *Reegen-water* kan aan-
daar een weynig *Tabak*, en een hand vol *Ajsem* in ge- winnen:
kookt is geworden. Stroy'er dan over, terwijlze noch en raad
nat zijn, Stof van *Tabak*, zoo zullen ze onbeschadigd teegens
blijven van *Aard-vloeyen*, *Slekken*, en andere *Ongedierten*. Wanneer gij ze nu de hoogte van een vinger- Aard-
lid opgewassen ziet, zoo verplant ze in de aarde, met vloeyen en
een volle Maan, ruym een halve voet van malkander; Slekken.
of anders een of twee in een Pot, niet alleen om de zel-
ve dies te bequamer 's *Winters* te mogen overhouden,
maar ook, om daar van dies te beeter *Zaad* te kon-
nen winnen. Neem voorts met een Mes al de *zijde-
scheuten* daar van wech, dat'er niet meer als de mid-
denste *Hertloot* kooome aan te blijven. Als deeze in 't
volgende *Voorjaar* Bloemen krijgt, ontbloomt menze des-
gelijks van al hare *Bladeren*, behalven van de alder-
bovenste twee of drie: op dat al 't voedsel en de kracht
der geheele *Wortel* alleenlijk van 't *Zaad* genoten werde.
Hier door zal 't veel dikker werden als anders. Wan-
neer 't rijp genoeg is, werd het met een volle Maan af-
gesneden, en een tijd lang in zijne *Penlen* gelaten.
Eyndelijk in het volgende *Voorjaar*, op de genoemde
tijd, weer in de aarde gelegd, niet diep. Hier door zal
men veele zeer uytsteekende en *dubbele Bloemen* kon-
nen aanwinnen.

Deeze *LEUCOJA*, of *Stokviolieren*, zijn van zulk Raad voor
een aart, datze ligtelijk eenen boven de aarde of de de flauwte
Wortel komen te *verkanteren*. Zonder groote moeyte en krach-
kan men dit helpen; want men heeft 'er maar alleen- telposheyd
lijk stof van *Tabak* in te wrijven. Ook werden deeze van deeze
Planten dikmaal, door een andere ongeleegentheid der en alle an-
Natuur, *slauw* en *slap*; het welk men ook aan andere d-
Planten bevind. Terstond kan men dit quaad wech- Planten
neemen, door haar alleenlijk te begieten met *half Ree-
gen-water* en *half zoete Melk*, in een Pot wel onder-
een gemengd. Dit verquikt op een verwonderlijke wij-
ze niet alleen deeze, maar ook alle andere *Gewassen* des
Aardbodems.

Behalven al de hier boven genoemde foorten van Noch
Stokviolieren werden noch meer andere gevonden, alle eenige
met *enkele Bloemen*, en niet langer als een *Zomer* du-
rende; te weeten:

I. LEU-

andere
soorten
van Stok-
violieren.

I. LEUCOJUM RUBRUM ANNUUM, of een-jarige roode Stokviolier. II. MARINUM LUSITANICUM FLORE PURPUREO, of Portugalsche Zee-Stokviolier met een purpure Bloem. III. MARINUM CRETICUM, of Zee-Stokviolier nyt Candiën. IV. LEUCOJUM MONTANUM FLORE LUTEO, of Berg-Stokviolier met een gele Bloem; welke ik, op de voor-verhaalde wijze behandeld zijnde, dikmaal met dubbele Bloemen heb verkregen.

Aanwin-
ning.

Deeze werden ook in de zelve aarde, op de zelve tijd, in Potten gezayd; doch alsze teegens de Winter rijp Zaad hebben gegeven, vergaan ze. Moeten derhalven ieder Voorjaar weer op nieuws de aarde aanbevolen, en kunnen deezer wijs eeuwig-durend gemaakt werden.

Stok-
Violier
nyt Can-
diën, met
een Zaad-
peul als
een Pijl.

Het LEUCOJUM SAGITTALE CRETICUM, of Stokviolier nyt Candiën, met een Zaadpeul, welke een Pijl niet zeer ongelijk is, is teeder van aart. Buyten staande, kan ze geen zins de koude en andere ongeleegentheeden des tijds verdragen. Werd derhalven, in een Pot gezet zijnde, 's Winters binnens huys bewaard op de hier boven beschreevene wijze. Geeft in 't tweede jaar rijp Zaad, en versterft dan van zelfs.

Zee-
violier
met een
geele
Bloem; en
met een
witte.

Het LEUCOJUM MARINUM FLORE LUTEO, of Violier met een gele Bloem, groeyende aan de Zee-kant; en MARINUM ALBUM, of Zee-violier met een witte Bloem, wassen niet, gelijk de voorige, Struvelachtig om hoog, maar gelijk andere Planten, in een goede, gemeene, zandige, met een weynig Paerdmist door-mengde grond. Zijn hard van aart. Konnen, buyten staande, de felle koude en andere ongeleegentheeden der Winter zonder eenige schade verdragen. Geeven in de tweede Zomer volkomen Zaad. Vergaan niet haast, maar blijven eenige jaren lang in het leeven.

K R A C H T E N.

Aart.

Stokviolier, of Leucojum, is matig verwarmende, verdrogende, en afvagende van aart.

Th. Dor-
sten. lib.
Herb. f.
398.

De Bloemen in Wijn gezoden, en daar van zomtijds door den dag gedronken, is goed voor de engborstigheid, en voor de geene die bezwaarlijk haren adem kunnen halen. Verwekken de Maandstonden, doen gemakkelijk Wateren, en ook Zweeten; als men terstond daar op te Bed gaat, en zich wel toedekt.

Deeze Bloemen op Edik gezet, en daar van gebruykt in tijd van pest, 't zij in Spijzen gedaan, of op een andere wijze: bewaard de Mensch voor deeze besmettelijke Ziekte.

Regin. l. 7.
cap. 3. fol.
392.

Voorts hebben deeze Bloemen de zelve kracht en uytwerking; welke wij hier boven van de Muurbloem, of Flos Keiri, hebben aangewezen.

CCLXXXVII HOOFDSTUK.

ZOMERZOTJE.

Namen.

Deze Bol-plant werd in het Neederlandsch niet alleen dus, maar ook van veele witte Tydeloos, of Teylroos genoemd: in 't Latijn LEUCOJUM BULBOSUM, of VIOLA BULBOSA TRIFOLIA: in 't Hoogduysch HORNUNGSBLUMEN, of ook SCHNEETROPFFEN.

Vier on-
derschey-
dene soor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vierderley soorten; namentlijk:

I. LEUCOJUM BULBOSUM TRIPHYLLUM, of Zomerzotje met drie Bladeren. II. BULBOSUM HEXAPHYLLUM, of Zomerzotje met zes Bladeren. III. BULBOSUM HEXAPHYLLUM SEROTINUM MAJUS, of laat groot Zomerzotje met zes Bladeren. IV. LEUCOJUM BULBOSUM MINIMUM AUTUMNALE, of al-

derkleynste Zomerzotje, bloeyende in den Herfst. Al te zamen zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede, gemeene, Grond, zandige, en met twee-jarige Paerdmist matig voorziene grond: veel Reegen: meer een schaduwachtige als een wel ter Zon gelegeene plaats. Staan alle koude, Vorst, en andere ongeleegentheeden der Winter uyt, zonder eenige schade.

Mogen ieder jaar, of ook om 't tweede, of om 't Opneederde, in 't midden van Julius, uyt de aarde genomen, op een drooge plaats neergelegt, en in September, straks na volle Maan neergezet werden in een op nieuws omgesmeetene en gemeste grond.

Zomtijds geeven ze volkomen rijp Zaad; 't welk Aanwinning met een volle Maan der genoemde Maand, een halve vinger diep gelegd, aan de aarde beveeld. Hier door werden wel al de gemelde Soorten aangewonnen en vermeenigvuldigd; doch veel gereeder en bequamer door hare aangewassene jonge Bollezijns, welke men van de oude kan neemen, eer de zelve weer ingezet werden.

K R A C H T E N.

De Krachten en Werkingen van dit aardig Bolgewas zijn de Oude niet bekend geweest; en van de Nieuwe tot noch toe niet onderzocht geworden; derhalven men geen berigt daar van geeven kan. Ondertusschen werden deeze Bloemen van veele zeer bemind, en in haren Tuyn gesteld, om de zelve te verciëren.

Krachten
tot noch
toe niet
onder-
zocht.

CCLXXXVIII HOOFDSTUK.

S A L A D E.

Oo zeer van ieder bemind, als wel bekend; werd ook in het Neederlandsch LATTUW, of LATTUW geheeten: in 't Latijn LACTUCA: in het Hoogduysch LATTICH: in 't Fransch LAITUE: en in 't Italiaansch LATTUGA.

Hier van zijn mij in haren aart eenige veranderlijke soorten bekend geworden; als;

I. LACTUCA VULGARIS, of gemeene Steeklattuww. II. CRISPA, of Krul-Salade. III. CAPITATA, of Krop-salade. IV. ROMANA, of Roomsche Salade. V. LONGIFOLIA, of lang-gebladerde Salade. VI. RUBRA, of roode Salade. Meest alle zijn ze van eenereley Bouwing en Waarneeming; en onder al deeze soorten werd de Krop-salade voor de beste gehouden.

Gemeenlijk werden ze gezayd in Maert, een dag Zaying, of drie na volle Maan, of ook, om haar zeer vroeg te mogen hebben, wel in Februarium, indien de tijd het eenigzins wil toelaten; op een warme, wel ter Zon gelegeene plaats. De Steeklattuww zayd men dik of digt; de Krop-salade hol en luchtig, in een mulle, en Grond; met oude Paerdmist wel voorziene grond. Bij droog weer mag men ze wel dikmaal begieten, wijl ze daar door dies te beeter groeyen.

De gedagte Krop-salade werd veel malser en lieflijker van smaak, wanneer men de zelve, in haar zesde ting-Blad zijnde, uyttrekt daarze digt staat, en na de volle Maan verplant op een opene, vrije, en luchtige plaats, ten minsten ieder een halve voet van de ander. Deeze werden veel grooter, en dan eerst bequaam om gegeten te werden, als de andere staande gebleevene alreeds op en wech zijn.

Wil men ze laat hebben, zoo werden ze met de genoemde Maan en in de gemelde grond, doch een late, Maand na de gedagte tijd, gezayd, daar na verplant.

Wil ook iemand gestotene Knoppen bekomen in 't begin, midden, of laatste der Maymaand, die zaye zijn May

Knop-falade kan bekomen.

Zaad hol en luchtig op een zeer warme plaats in een afgaande Maan van *Augustus* of *September*; en verplante daar van de geene, welke in de *Winter* zijn overgebleeven, in de gemelde warme plaats, en welgemeste grond, tusschen volle Maan en 't laatste Quartier der Maand *Maert*, zoo zal hij zijne begeerte konnen genieten. Of wil iemand deze *Herfst-planten*, luchtig en niet dicht bij malkander gesteld zijnde, in 't *Voorjaar* onverplant laten staan, hij zal ook niet kwalijk doen; vermits deze dikmaal beeter worden als de geene die verplant zijn. Ondertusschen evenwel blijven ze harder, en zijn niet zoo mals als de geene, welke men in de *Zomer* wint.

Krul-falade.

De *Krul-falade* maakt noyt enige *Knoppen*; doch laat zich tot drie of vier malen toe afsnijden, en gebruyken; t'elkens weer nieuwe *Bladeren* schietende; eerze hare *Steel* zet om te *bloeyen*.

Slaap-verwekkende Salade, riekende als *Opium*, en hebbende de gedaante van *Endivie*.

De *LACTUCA SOPORIFERA* ODOR OPII, of *slaap-verwekkende Salade*, riekende als *Opium*, is van naturen geen sluytende of *Krop-falade*, meer een soort van *Endivie*; hebbende niet alleen *Bladeren*, de zelve gelijkvormig; maar moet ook op de zelve wijze behandeld en toegebonden worden. Mag derhalven ook, en mijns oordeels met regt, genoemd worden *ENDIVIA OPIOIDES SOPORIFERA*, of *slaap-makende Endivie*, riekende als *Opium*, te weten, zeer zwaaren onlelijk. De *Bladeren* zijn een hand lang; drie vingeren, wat meer of minder breed; donker-groen van verwe; voor alderbreedst, rondachtig toegaande; aan hare randen onordentlijk gekerft; en met veele spitze punten, als *Doornjens*, voorzien. Deze soort *bloeyd* in 't tweede jaar, en vergaat dan.

Wilde-Salade, met een doornige rugge in de *Bladeren*.

Ook de *LACTUCA SYLVESTRIS COSTA SPINOSA*, of *wilde Salade*, met een doornige rugge in 't midden der *Bladeren* onder verciert, niet meer dan een jaar in 't leeven blijvende, word, gelijk de voorgaande soort, vermits hare onaangename geur, reuk, en aart, niet ter spijze gebruykt.

Zaad.

Zij geeven al te zamen in deze Gewesten volkomen rijp *Zaad*, bequaam om weer gezayd te konnen worden; behalven dat van de *LACTUCA CAPITATA*, of *Krop-falade*, waar van 't *Zaad* alderbest in *Brabant* word gewonnen. Zie hier bij na 't *Hoofdstuk* van *HASEN-SALADE*.

KRACHTEN.

Aart. Fuchf. Herb. hijf. c. 113.

*S*alade, of *Lactuca*, is koud en vochtig van aart, tot in 't begin van den tweeden graad. Matig met *Oly*, *Edik* en *Zout* gebruykt, is ze voor ieder zeer gezond gegeeten te worden, inzonderheid voor de geene, die een warme en gezonde natuur hebben. Doch veel gezonder is ze, als men ze gekookt, of onder *Spinat*, of iet anders vermengt, nuttigt.

Van al de soorten der *Salade* is, mijns oordeels, de *Krop-falade*, of *Lactuca Capitata*, de beste. Eevenwel teedere, weekelijke *Lieden* moeten de zelve maar zoberlijk gebruyken.

Ægin. 1. 7. c. 3. Martial. lib. Epigr. 11.

Zij verwekt gemeenlijk *slaap*, en ook *etenlust*. Stild de *dorst*: maakt een zachte *Stoelgang*: verfrist het *Hert*; neemt wech de walging van de *Maag*, en is goed voor de opbrekende *Gal*.

Maar zulke personen, die met de *Longezucht* gequeld, of *Engborstig* zijn, of zomtijds *Bloedspuwen*; ook die begeerig zijn om *Kinderen* te winnen, moeten zich daar van onthouden; immers ten minsten niet veel daar van eeten.

Galen lib. Simp. 6.

De *Bladeren* groen gestoten, en gelegd op *Puysten*, 't *sprenkt Vuur*, en andere soorten van *verbittingen*, drijven'er de *brand* van wech.

In *Water* gezoden, en dan gegeeten met een weynig *Boomoly* en *Edik*, is goed voor de geene, die zich van de *Geelzucht* aangetast vinden.

In *Wijn*, of *Garste-water* gekookt, en daar van nu

en dan door den dag gedronken, doet de *Melk* in der *Vrouwen Borsten* vermeerderen.

Het *Zaad* gedroogt, gepulveriseert, en met *Wijn* *Diof. 1. 2.* te drinken gegeven, is dienltig voor de *beeten* der *Scor. c. 166.* *pioenen*, en ander *giftige Dieren*.

CCLXXXIX HOOFDSTUK.

HAAZEPOOT.

P het *Neederlandsch* dus genoemd, *Namen*, word in 't *Latijn* geheeten *LAGOPUS*, en *PES LEPORIS*: in 't *Hoogduytsch* *HASENFUSZ*, en *KATZENKLEE*: in 't *Fransch* *PIED DE LIEVRE*; en in 't *Italiaansch* *LAGOPO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vijf soorten; namentlijk:

I. *LAGOPUS MINOR VULGARIS*, of *kleyne gemeene Haazepoot*. II. *LATIFOLIUS HISPANICUS FLORE RUBRO*, of *Spaansche breed-bladerige Haazepoot met een roode Bloem*. III. *ANGUSTIFOLIUS HISPANICUS*, of *Spaansche smal-gebladerde Haazepoot*. IV. *SUPINUS CAPITATE PLANO*, of *leggende Haazepoot met slegte Hoofden*. V. *LAGOPUS MAJOR PERENNIS FLORE RUBELLO*, of *groote altijd-durende Haazepoot met een roodachtige Bloem*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwving* en *Waarneeming*.

Echter beminnenze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, met twee-jarige *Paerdemist* een weynig voorzien: een warme, wel ter *Zon* gelegeene plaats, en niet te veel vochtigheid. Blijven (uytgezonderd de volgende) niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Worden derhalven gemeenlijk in ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *April*, op nieuws, niet diep, in *Potten* gezayd, zonder verzet te worden; behalven de *kleyne gemeene*, die in de aarde blijft, en dikmaal van zelfs genoeg opstaat. Geeven in goede drooge *Zomers* teegens de *Winter* volkomen *Zaad*, en versterven daar mee. Konnen ook niet anders als door dit haar *Zaad* aangevonden en vermenigvuldigd worden.

Het *LAGOPUS MAJOR PERENNIS FLORE RUBELLO*, of *groote altijd-durende Haazepoot*, vergaat niet zoo haast, maar blijft veele jaren in 't leeven. Geeft in deze Gewesten zelden, ten zij met zeer heete jaren, eenig volkomen *Zaad*. Is tamelijk hard van aart. Blijft ook wel, bij *slappe Winters*, buyten staande, over; doch vergaat door sterke *Vorst*. Moet derhalven, altijd in een *Pot* geplant, 's *Winters* op een luchtige plaats binnens huys gezet; met slegts een weynig lauwer *Reegenwater* (want door wat te veel zouze lichtelijk verrotten) onderhouden; in 't begin van *April* weer buyten gebragt, en voor te veel vochtigheid voorzichtig gewagt worden.

De *aanwinning* en *vermenigvuldiging* geschied niet alleenlijk door haar *Zaad*, maar ook door hare aangewassene jonge *Wortelen*; welke men met een wassende Maan in *April* of *May* van de *oude* afneemt, en verzet.

KRACHTEN.

*H*aazepoot, of *Lagopus*, is verdrogende en te zaamentrekkende van aart.

In de *Liefschen* gebonden, houd in en be- *Diof. 1. 2.* dwingt de *Breuken*, of *Gefcheurdheid*; doet ook de *gezwellen* van die plaats verdwijnen.

De *Bloemen*, of *ruyge Pootjens*, in roode *Wijn* gekookt, en daar van door den dag een weynig t'effens gedronken, stopt de natuurlijke en onnatuurlijke *Stoelgang*; doch de geene, die met *Koorzen* zijn beladen, moeten 't met warm *Water* gebruyken.

De

Lusitan. l. 4. enarr. 19. De zelve *Bloemen* gedroogd, gepulveriseerd, en daar van een *Drachma* met roode Wijn ingenomen, heeft de zelve werking. Geneest daarenboven de *Wonden*, de inwendige *Gefcheurtheit*: is goed voor de geene die een *hooge val* gedaan hebben, en versterkt de *Maag*.

Desien. hif. Plant. fol. 119. Wil iemand, die zich te *vet* bevind, *mager* worden, die eete de *Bladeren* dezer *Plant* tweemaal ter week 's avonds in een *Salade*.

CCXC HOOFDSTUK.

LATHYRUS.

Namen.

Dit teeder *Gewas* is, mijns weetens, met geen anderen naam in 't *Neederlandsch* en *Latijn* bekend. Word in 't *Hoogduytsch* *PLATTERBSEN* geheeten.

Verscheydenc aardige soorten.

Hier van zijn mij verscheydene aardige soorten in haren aart kundig geworden; te weten:

Fab. Column. lib. min. cogn. stirp. cap. 131.

I. *LATHYRUS ANNUUS AMERICANUS FLORE CÆRULEO*, of een-jarige *Amerikaansche Lathyrus* met een *schoone blauwe Bloem*. II. *FLORE ALBO*, of met een *witte Bloem*. III. *FLORE RUBRO*, of met een *roode Bloem*. IV. *HISPANICUS FLORE LUTEO*, of *Spaansche Lathyrus* met een *geele Bloem*. V. *MINOR LUSITANICUS*, of *kleyne Portugalsche Lathyrus*. VI. *CORDATUS LUSITANICUS*, of *Portugalsche Lathyrus* met *Zaad na de gelijkenis van een Hert*; ook wel genoemd *PISUM CORDATUM*, of *Hert gelijkende Erwete*. VII. *JAPONENSIS FLORE PURPUREO MAJORE*, of *Lathyrus uyt Japan met een groote schoone purpure Bloem*. VIII. *HUMILIS SUBTERRANEUS*, of *kleyne en lage Lathyrus*, hebbende zijn *Bloem* en *Zaad* zoo wel onder in de aarde, als daar boven: ook van *FABIVS COLUMNA* genoemd *ARACHYDNA SUBTERRANEA*. IX. *PERENNIS LATIFOLIUS*, of *altijd-blijvende Lathyrus* met *breede Bladeren*. X. *LATHYRUS PERENNIS ANGUSTIFOLIUS*, of *altijd-blijvende Lathyrus* met *smalle Bladeren*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, matig met twee-jarige *Paerdemist* voorzien: een wel ter Zon gelegene plaats, en matige vochtigheid: geeven teegens de *Winter* volkomen *Zaad*, en vergaan dan van zelfs. Worden derhalven in ieder *Voorjaar*, met een wassende *Aprilische Maan*, weer op nieuws, een *stroobreedte* diep, gezayd; en dus *eenwigdurend* gemaakt.

Altijd-durende Lathyrus met breede en met smalle Bladeren.

Het *LATHYRUS PERENNIS LATIFOLIUS*, of *altijd-durende Lathyrus* met *breede Bladeren*, veele bezienswaardige bij malkander gevoegde *Bloemen* van een aangename verwe voortbrengende, en het *PERENNIS ANGUSTIFOLIUS*, of *altijd-blijvende Lathyrus* met *smalle Bladeren*, vergaan uyt eygener aart niet haast, maar blijven dikmaal meer dan vijftien jaren lang in 't leeven. Konnen veele vochtigheid, en, buyten staande, de strenge koude der *Winter* verdragen. Geeven, bij goede *Zomers*, jaarlijks volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende *Maan* van *April* in de aarde gelegd zijnde, eerst in 't vierde jaar daar na de eerste *Bloemen* te voorschijn brengt. Alleen door dit middel kan men ze aanwinnen en *vermeenigvuldigen*.

KRACHTEN.

Dol. l. 17. c. 10.

De *Vruchten* van *Lathyrus* in *Water* gezoden, en met *Melk* gegeten, maken wel *grof Bloed*; doch voeden echter het *Ligchaam* meer als *Boonen*.

Vermogen voorts alles, 't geen van de *ERWETEN* en *BOONEN* is gezegt.

CCXCI HOOFDSTUK.

STEEN-LEEVEKRUYD.

Lleen met deezen naam in het *Needer-Namen*, *landsch* bekend, word in het *Latijn* geheeten *LICHEN*, of *HEPATICA*: in het *Hoogduytsch* *STEIN-LEEBERKRAUT*, ook *BRUNNEN-LEBERKRAUT*: in 't *Fransch* *HEPATIQUE*: in 't *Italiaansch* *EPATICA FIGATELLA*.

Hier van zijn mij in haren aart twee bijzondere soorten bekend geworden namentlijk:

I. *LICHEN MAJUS*, of *groot Steen-Leevekruid*. II. *LICHEN MINUS*, of *kleyne Steen-Leevekruid*. Beyde zijn ze van even de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen, uyt eygener aart, een gemeene harde grond; de grond, gelegen in een donkere en van natuuren vochtige plaats. Blijven gemeenlijk twee, of ook wel drie jaren lang in 't leeven, doch zelden langer. Verdragen *Sneeuw*, *sterke Vorst*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder eenige schade.

Geeven ook volkomen rijp *Zaad*, 't welk weynig *Aanwias* word gewonnen, vermits het gemeenlijk geheel uytvalt; doch het komt ter plaats daar de *Planten* staan, genoeg van zelfs op. Konnen ook alleenlijk hier door *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Steen-Leevekruid, of *Lichen*, is verkoelende en verdrogende in den eersten graad; daarbenevens een weynig te zamentrekkende van aart.

In *Wijn* of *Bier* gezoden, en daar van 's morgens *Dief. l. 42* nuchteren gedronken, is goed voor de *Bloedgang*, of *roode Loop*: opend een *verstopte*, en *vergoeld* de *verhitte Leeve*; desgelijks het *ontstokene Bloed*. Neemt wech alle *bitzigheid* en *vloeying*, zoo van de *Tong* als van de *Mond*. Is dienstig teegens de *Geelzucht*, veroorzaakt uyt een heete *Leeve*: ook teegens allerley *bitzige Koortzen*, welke haren oorsprong uyt de *Gal* neem.

Gestoten, dan gelegd op het *wild Vuur*, of eenige *Galen*, andere *ruydgheid*, *bitzige* en *bloedige Wonden*, meer andere *ontsteekende Zweeren*, desgelijks op de *sproeten* en *vlekken* der *Huyd*, geneezen en verdrijven de zelve.

CCXCII HOOFDSTUK.

DAMASTBLOEM.

En Eedel en van ieder zeer begeerd *Gewas*; word in het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van sommige *JUFFROUWEN-VIOLIER* genoemd, vermits de *Italiaansche*, *Fransche*, en meer andere *Vrouws*-perfoonen deeze *Damastbloem* gebruyken, om daar mee de *Moeder* te zuiveren; en om zich te bewaren voor de *quade Lucht*. Hierom ook in het *Latijn* geheeten *VIOLA MATRONALIS*; dan noch *VIOLA DAMASCENA*; en van sommige *HESPERIS*. In 't *Hoogduytsch* *WINTER-VIOLEN*: in het *Fransch* *VIOLETTES DE DAMES*; of ook *GROFFLES DE DAMES*: in 't *Italiaansch* *VIOLA MATRONALE*.

Hier

Agt veran-
derlijke
soorten; Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden agt veranderlijke soorten; namentlijk:

I. VIOLA MATRONALIS MAJOR FLORE ALBO PLENO, of groote witte dubbele Damastbloem, in 't Fransch geheeten BLANCHE MOUSQUE. II. MAJOR FLORE ALBO PLENO LINEIS PALLIDO RUBRIS VARIÉGATO, of groote dubbele witte Damastbloem, inwendig verciert met bleek-roode streepen. III. MINOR FLORE ALBO PLENO, of kleine, dubbele witte Damastbloem. IV. FLORE PLENO PURPUREO, of met een dubbele purpure Bloem. V. FLORE ALBO ET PURPUREO VARIÉGATO PLENO, of met een dubbele wit- en purpure bonte Bloem, welker Bladeren gemeenlijk kleiner, smaller, ook voor spitzer zijn als die van al de andere; en inzonderheyd voorzien met breede, bleek-geele plekken uyt den groenen, van geen onaangename aanschouwing. VI. FLORE ALBO SIMPLICI, of met een witte enkele Bloem. VII. VIOLA MATRONALIS FLORE SIMPLICI PURPUREO, of purpure enkele Damastbloem. VIII. VIOLA MATRONALIS FLORE SIMPLICI VARIÉGATO, of purpur en wit-bonte enkele Damastbloem. Alle zijnze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen zoo wel een kleyige met Zand gebroekene aarde, als een goede van naturen zandige, en met twee-jarige Paerdmist genoegzaam voorziene grond: een luchtige, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Water.

Soorten met enkele Bloemen. Geeven ieder Zomer schoone, welrickende Bloemen; doch die met enkele alleenlijk volkomen rijp Zaad. Konnen redelijk wel de koude en allerley andere ongeleegentheeden der Winter uytstaen; doch oud wordende, konnen ze door veel *Herfstreegenen* lichtelijk komen te verrotten. Blijven zelden langer dan vier jaren in 't leven.

Hoedanig Vermits al de soorten met dubbele Bloemen geen Zaad te voorschijn brengen, zoo worden ze alleenlijk op de volgende wijs aangevonden en vermenigvuldigd.

men die met dubbele Bloemen, Snij van deeze Planten al de Steelen af, een halve vinger boven de aarde, wanneer hare Bloemen ten naastenbij vergaan zijn (indien 't geschieden kan met een afgaande Maan) doch voor al niet eerder; want in zulk een geval zou de geheele Plant lichtelijk gekrenkt konnen worden; vermits de Steelen, afgesneden zijnde terwijl ze noch in hare volle kracht staan, het natuurlijker wijze na boven gedreeven wordende Zap, 't welk haar en al de Bloemen tot voedsel verstrekt, schielijk zou ontvloejen: waar door de geheele Plant kracheloos worden, ja ook wel gantfchelijk 't leven verliezen zou. Doch als de Bloemen bijna vergaan zijn, kan zulks zoo lichtelijk niet gebeuren, wijl dan het drijvend Zap, volbragt hebbende het geen de Natuur eyschte, verminderd; en de Steelen verlatende, zich weer na de Wortel begeeft: welke, hier door meer voedsel genietende, op nieuws veele jonge *Scheutjens* voortbrengt: die al groeyende Wortelen maken. Deeze snijdt men met een wassende Maan in September van de oude af met een Mes, of men breekt ze af met de hand, en men verplant ze in de voorgemelde, doch varfsche aarde. Hier toe is de *Herfst* de bequaamste tijd des geheelen jaars, en overtreft hier in zeer verre de voortijd.

kan aanwinnen, en waar op daar ontrent Doch zoo deeze jonge *Scheutjens* noch niet Wortel genoeg gekreegen hadden, of dat ook de Plant zelfs, wegens ouderdom, gevaar liep van te zullen vergaan, zoo moet men de zelve geheel opneemen, en in zoo veele deelen snijden, alsze lijden mag; zulker wijze, dat aan ieder deel iets van de Wortel blijve. Dus zullen ze nieuwe Wortelen bekomen; noch voor de aankomst der Winter voorschieten; naderhand veel schooner en grooter Bloemen voortbrengen; ook met minder gevaar, als de geene, die men in Maert opgenomen en verzet heeft.

Daarenboven kan men ook de gemelde afgesneden- te letten ne Steelen, in stukken, ruym een vinger lang verdeeld staen zijnde, terstond een halve vinger lengte in de aarde steeken, op een donkere en zandachtige plaats; en in droog Weer dikmaal met Water begieten, zoo vaten ze haast Wortel, en groeyen voorspoedig voort.

Men ziet, dat al deeze Planten dikmaal, niet alleen in den *Herfst*, maar ook in 't Voorjaar, zeer bescha- digd worden van kleyne groene Wormtjens, welke van zelfs in de zelve groeyen: ja zomtijds worden ze daar van geheel opgegeeten. Om zulks te verhinderen, kan men het volgende middel gebruyken.

Zoek al de Bladeren en Hertfcheuten deezer Planten voorzichtig en nauwkeurig door met een Houteprikkel, en dood al de Wormtjens of Rupsjens, die gij ge- waar kond worden. Neem dan Reegenwater, daar op- rechte *Americaansche* of *Virginiaansche* Tabaks-blade- ren vierentwintig uren lang in te weyk geleegen heb- ben. Begiet uwe Planten daar mee, driemaal op een heldere drooge dag, 's morgens, 's middags en 's avonds. Vervolg dit, t'elkens om den derden of vierden dag, tot vijf of zes verscheydene malen toe, zoo zal al dit ongedierte sterven, en niet lichtelijk weer daar in groeyen, vermits ze dit krachtig vocht op geenerley wijze konnen verdragen. Ook zullen de Planten zelfs dies te weelderiger groeyen, en weer frisch worden, schoon- ze ook tot op de Wortel toe waren afgebeeten geweest: want dit nat is van een voedenden aart, en versterkt de Planten niet weynig.

Even dit zelve kan men ook verrichten door 't *Poe- der* of *Stof* van de gemelde Tabak alleen; op deeze manier: zuyver eerst, op de hier boven verhaalde wijze, de Planten van de schadelijke Wormtjens en Rups- zen. Stroy dan 't gemelde Stof in en over de Blade- ren heenen op een drooge dag; eerst tweemaal ter week; daar na maar eens, tot den twintigsten van November, indien 't Weer zulks toelaat. Hier van sterven niet al- leen de groene Wormtjens, maar ook alle *Slekken*, *Aard- wormen*, en ander schadelijk ongediert, 't welk zich onder deeze Gewassen verschuyld, en de zelve hinder- lijk is.

De VIOLA MATRONALIS FLORE SIMPLICI ALBO WITTE, ET PURPUREO SIMPLICI, of witte enkele, en pur- pure enkele Damastbloem, krijgen ieder jaar teegens de Winter een volkomen rijp Zaad; 't welk met een waf- sende Maan van Maert niet diep de aarde moet aanbe- volen zijn. Anders komen deeze soorten ook wel van zelfs genoeg op, door het neergevallene. Hier door konnen ze alleenlijk aangevonden en vermenigvuldigd worden.

Wil iemand uyt het Zaad van enkele Bloemen dub- bele bekomen, die zaye 't zelve in de Maand van April met een volle Maan in een goede zandige aarde, op een opene luchtige plaats, en lette op de jonge Planten, welke hier van te voorschijn komen, als ze teegens den *Herfst* kleyne *Bladertjens* beginnen te krijgen, waar uyt in de volgende Zomer Steelen en Bloemen zouden spruy- ten. Deeze moet men zeer behendig met een Penne- mes, zonder de lage Steel van de voornaamste Hert- fcheut te beschadigen, wechneemen; zoo dat geen an- dere Bloem, dan uyt het binnenste Hert, kan voor den dag schieten. Doch indien ze eenige *Zijde-takjens* quam te maken, gelijk zomtijds wel gebeurd, zoo moet men die al mee wech doen, op dat niet meer als de eenen, alleen regt-opgaande Steel met hare Bloem kome te blijven.

Win hier van het Zaad met een volle Maan. Zaay dubbele het daar na, en neem het waar op de boven verhaalde wijze, zoo kond gij, op 't derde of vierde volgende jaar, hier van bekomen zeer heerlijke, schoone dubbele Bloemen: doch deeze zullen dan geen Zaad meer geeven, of ze schoon uyt Zaad aangevonden zijn. Indien men ze met een volle Maan t'elkens verzet, zoo zullen ze hier door verbeterd, en gantfchelijk niet verminderd worden.

KRACH-

KRACHTEN.

Aart.

D Amastbloem, of *Viola Matronalis*, is scherp en hitzich, echter niet zonder eenige vochtigheid; ook afvagende, doorsnijdende, en verterende van aart.

Durantes
lib. Herb.
fol. 476.
Tabern. d. 1.
e. 7.
Fuchs. hist.
Pl. c. 18.

De Bloemen verquikken en verheugen door haren aangename reuk de treurige, zwaarmoedige menschen. In Wijn gekookt, met Honig, of een weynig Zuyker, en daar van 's morgens een Roemertje gedronken, verdriest de Winden: is goed teegens de Kramp en spanning der Zeenerven; ook gebroene Leeden; Hoest, en Engborstigheid. Doet zweeten, en zeer gemakkelijk Wateren. Verwekt der Vrouwen Maandstonden; en, daar mee gegorgeld, verdriest de gezwellen der Keel.

Dod. l. 6.
c. 5.

De Wortelen der Damastbloemen in Wijn gezoden, en de zelve gebruykt, verbeeteren de gebreeken der Moeder.

CCXCIII HOOFDSTUK.

LAMP SANA.

Namen.

Us van een ieder geheeten; en tot noch toe, mijns weetens, in geene taal met een andere naam bekend; behalven dat de Fransche het ook noemen SANVES BLANCHES, en de Italianen DI LASANA, of DI LANDRI.

Grond.

Bemind, uyt eygener aart; een gemeene, zoo wel zandige als geen zandige, zoo wel ongemestte als gemestte grond: meer een donkere of schaduwachtige als een luchtige plaats, en veel vochtigheid.

Zaad.

Bloeyd meer als de halve Zomer lang. Blijft niet meer dan een jaar in 't leeven. Geeft teegens de Winter volkomen Zaad, en word dan door een kleyne Rijp ter neer gelegd: derhalven ook in ieder Voorjaar, met een wassende Maan van Maert, op nieuws weer gezaayd, niet diep onder de aarde. Doch komt ook van zelfs genoeg voort door het uytgevallene Zaad. Hier door kunnen ze overvloedig vermeerderd worden.

Aanwining.

KRACHTEN.

Diosc. l. 2.
c. 142.

L Ampsana is verkoelende en verdrogende van aart. In Wijn gekookt, en daar van gedronken, of 't uytgeparfte Zap met Wijn ingenomen, is gezond voor de Leever en Maag: ook voor de geene, welke van Engborstigheid worden gequeld. Verdriest de konde Pis: doet het braken ophouden: is dienstig teegens de Geelzucht; en vermeerderd de Melk in der Vrouwen Borsten.

CCXCIV HOOFDSTUK.

P A T I C H.

EERSTE AFDEELING.

Verfcheyde namen.

Ord in 't Neederlandsch niet alleen dus, maar ook van sommige Roo Ridder geheeten; ook wel PERDIK: in het Latijn LAPATHUM, en RUMEX: in het Hoogduysch, MENGELWURTZ, STREYEWURTZ, en ROT

Veele veranderlijke soorten.

ITTER: in 't Fransch PAREILLE, of LAPAIS: en in 't Italiaansch LAPATIO, of RAMBICE. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veele veranderlijke soorten; namentlijk:

I. LAPATHUM MAXIMUM ROTUNDFOLIUM FLO-
RIBUS ALBIS, of LAPATHUM SATIVUM ROTUNDFOLIUM AMPLISSIMUM FLORE ALBO; dat is, *alder-grootste tamme Patich met ronde Bladeren en witte Bloemen*; of ook RHAPONTICUM PROSPERI ALPINI, Alder. *Rhaponticum van Prosper Alpinus*; want dit is even 't zelve Gewas: waar van ik een waarachtige ondervinding heb bekomen uyt het overgezondene en wel opgewassene Zaad; zijnde de opregte Rhabarbar, of RHABARBARUM VERUM, volgens het getuygenis van ATHANASIVS KIRCHERUS, in zijn CHINA IL-
LUSTRATA fol. 185., die'er een kenbare *Figuur* heeft bij gevoegd, 't welk tot noch toe ieder onbekend, immers onzeeker is geweest. Heeft ook even de zelve krachten; doch niet zoo sterk in onze Neederlanden, vermits de koude der zelve: waarom men'er ook eens zoo veel van moct gebruyken, gelijk ik dikmaal, niet alleen aan andere; maar ook aan mij zelve, heb beproefd en ondervonden.

II. LAPATHUM ROTUNDFOLIUM HORTENSE FIMBRIATUM, of *Patich der Hoven met ronde aan hare randen gekrulde of gevornne Bladeren*; in hare kracht de voorige soort niet wijkende; en die met regt voor een RHABARBARUM FIMBRIATUM, of *Rhabarbar met gekrulde Bladeren* mag gehouden worden. III. LAPATHUM LANUGINOSUM CHINENSE LONGIFOLIUM, of *lang-gebladerde ruyge Patich uyt China*, welke word gezegt de opregte Rhabarbar van ANDR. MATTHIOLUS, of RHABARBARUM VERUM MATTHIOLI. IV. LAPATHUM HORTENSE, sive SATIVUM LONGIFOLIUM, of *tamme anders Hof-Patich met lange Bladeren*, gemeenlijk genoemd PATIENTIA. V. LONGIFOLIUM NIGRUM PALUSTRE, of *zwarte lang-gebladerde Water-Patich*, welke is de BRITANNICA ANTIQVORVM VERA, of *opregte Britannica der Onde*; waar van in 't volgende Hoofdstuk breeder zal gehandeld worden. VI. VIRGINIANUM, of *Patich uyt Virginien*, welke ook BRITANNICA VIRGINIANA, of *Virginianaanse Britannica*, met regt mogt genoemd zijn, gelijk in 't volgende zal blijken. VII. SANGVINEUM, of *Patich met schoone roode gelijk als bloedige Aderen doorlopende Bladeren*; ter dier oorzaak ook van veele niet onbillijk genoemd SANGVIS DRACONIS, of *Drakenbloed*, anders ook wel LAPATHUM NIGRUM, of *zwarte Patich*. VIII. ACUTUM, of *Patich met spitse Bladeren*; ook OXYLAPATHUM geheeten. IX. LONGIFOLIUM CRISPUM, of *lang-gebladerde Patich met gekrulde randen*. X. HORTENSE, of *Hof-Patich*, van ieder genoemd SPINACHIA, of *Spinagie*; waar van mij drie soorten zijn bekend; als SPINACHIA MAJOR, of *grootte Spinagie*. MINOR SEMINE SPINOSO, of *kleyne met een steekend Zaad*; en SPINACHIA MINOR SEMINE NON SPINOSO, of *kleyne Spinagie zonder doornen*. XI. VULGARE FOLIO MINUS ACUTO, of *gemeene Patich met stompe Bladeren*; ook wel genoemd LAPATHUM SYLVESTRE ALBUM FOLIO SUBROTUNDO, of *wilde witte Patich met rondachtige Bladeren*; en van andere HYDROLAPATHUM, of *Water-Patich*. XII. SYLVESTRE RUBRUM SUBROTUNDO FOLIO, of *roode wilde Patich met rondachtige Bladeren*. XIII. UNCTUOSUM, of *smeerachtige Patich*; die ook draagt de naam van BONUS HENRICUS, of *goeden Henrik*. XIV. FIBROSUM, of *Patich met dunne en teedere Wortelen*, van Plinius geheeten BULAPATHUM. XV. LAPATHUM VULGARE MINUS, of *kleyne gemeene Patich*. XVI. OXYLAPATHUM, sive LAPATHUM MINUS DENTATUM, of *kleyne Patich met getandde Bladeren*. XVII. OXYLAPATHUM TUBEROSUM AMERICANUM, of *kleyne Patich met een Knobbeltwortel uyt America*. Meest al te zamen zijnde van eenen de zelve *Bouwving* en *Waarneeming*.

Zij beminnen uyt eygener aart een zandige, goede, luchtige, en wel-gemestte grond: een warme, opene, vrije, luchtige en bequaam ter Zon geleegene plaats;
X x
ook

Grond.

Verschil in
de lang-
leeven-
heid.

ook veel Water. Konnen *Succuw*, sterke *Vorst*, en meer andere ongeleegentheeden der *Winter* tamelijk verdragen. Geeven de meeste tijd volkomen rijk *Zaad*; en blijven veele jaren in 't leeven. Doch het *LAPATHUM SANGUINEUM*, of *Patich met bloedroode Aderen*; *LONGIFOLIUM CRISPUM*, of *lang-gebladerde Patich met krylachte randen*; *FIBROSUM*, of met teedere, *kleyne dradige Worteltjens*; *VULGARE MINUS*, of *kleyne gemeene Patich*, en *LAPATHUM HORTENSE LONGIFOLIUM*, of *lang-bladerige Hof-Patich*, meest den tijd niet langer dan twee jaren: de *SPINACHIA*, of *Spinagie*, in *Februarius*, of *Maert*, na volle Maan gezaayd zijnde, niet meer dan eene *Zomer*.

Aanwin-
ning.

Meest alle soorten van *Patich* worden aangevonden en vermenigvuldigd door *Zaad*, weynig door hare *Wortelen*. Het *Zaad* word met een wassende Maan van *Maert* of *April* (doch veel beeter van *September* of *October*, vermits het doorgaans zeer lang in de aarde blijft leggen, eer het opkomt) een *kleyne* vinger breedte diep de aarde aanbevolen.

Hoe men
vroeg Spi-
nagie kan
bekomen.

Om vroeg in 't *Voorjaar* bequame *Spinagie* te mogen hebben, moet men 't *Zaad* met een afgaande Maan van *Augustus* hol en luchtig zayen. Opgekomen zijnde, kan men ze twee of driemaal snijden, eer ze begind te schieten. Dese gelijks kan men ook doen de geene die in 't *Voorjaar* is gezaayd. Want zoo haast ze boven afgesneden is, schiet ze 'telkens aan hare *Steel* op nieuws weer uyt, en geeft aan haren *Heer*, in plaats van een, een drie-dubbele *portie*. Doch zulks kan niet geschieden van de *Planten*, welke digt bij malkander staan.

K R A C H T E N.

Aart.

AL de gemeene soorten van *Patich*, of *Lapathum*, zijn matig koud, verdrogende, en verteurende van aart.

Dod. l. 21.
c. 25.

De *Bladeren*, of ook de *Wortelen*, in *Wijn*, *Water*, of ander *Nat* gekookt, en daar van gegeten, veroorzaken een open *Ligchaam*; zuiveren de *Leever*, en drijven de *Gal* uyt: doch zijn niet zoo aangenaam als de *Beet*.

Apul. hif.
Pl. c. 13.

De *Bladeren*, noch groen zijnde, gestoten, met eenige vettigheyd vermengt, dan gelegd op *Gezwollen* en *opene Zweren*, *Plaasters*-wijze, doen de zelve *scheyden*.

Label. hif.
Pl. Sol. 350.

De zelve met *Schaaps-ongel*, of *Reuzel*, en *bruyn Roggenbrood*, als een *Plaaster* gebruykt, verdrijven alle *hardigheyd*, *Klieren*, *Klapooren*, en andere *Gezwollen*.

Trag. l. 1.
c. 104.

De *Wortelen*, inzonderheyd van de *Patientie*, of *Lapathum hortense longifolium*, gedroogd, en daar van een *Drachma*, met een *Drachma* *Gengebar*, in *Wijn* of ander *Nat* ingenomen 's morgens nuchteren, jaagt, zonder eenige ongeleegentheyd, alle *Fluymen* en andere *waterachtige onreynigheeden* uyt de *Mang* wech.

Plin. l. 20.
c. 21.

In *Wijn* gezoden, en daar van ieder morgen een *Roemer* gedronken, doet het *Graveel* en de *Steen* rijzen en breeken; der *Vrouwen Maandstonden* voortkomen, en geeft een goede *verwe* aan 't *Ligchaam*. Verdrijft de *Geelzucht*; ook de *derdedaagse Koorts*, als men twee uren voor de aankoomst der zelve een goede *Roemer* hier van gedronken heeft. Eeven 't zelve vermag ook de *Wortel*, gestoten, vijf of zes uren lang in *Wijn* geweykt, uytgeparft, en dan van die *Wijn* een *kleyne* *Roemer* vol ingenomen. Eeven deeze *Wijn* op der *uydigheyd*, 't *jeukzel*, *sprenke Vuur*, *voortlopende Zeeren*, en andere uytwendige onzuiverheeden des *Ligchaams* gestreeken; geneest de zelve. 't Welk ook vernigt de *Wortel*, in *Edik* gekookt, en door een *Zeef* gewreeven: desgelijks 't *Water*, daar deeze *Wortelen* in gezoden zijn geweest.

Camerar.
l. 2. c. 36.
Diosc. l. 2.
c. 140.

Lust. l. 2.
enarr. 109.

Een *Drachma* van 't *Zaad* ('t welk een te zamen-trekkende kracht heeft) gestoten, en met *Wijn* in-

genomen, is goed voor de *Bloedspouwing*. Stild de *Galen. lib. Euyk-* en *roode Loop*: neemt wech de *walging van de Maag*. Is zeer dienstig teegens de *beeten der Scorpionen*, *dolle Honden*, en anderet giftige *Dieren*.

TWEEDE AFDEELING.

LAPATHUM SATIVUM ROTUNDI.
FOLIUM AMPLISSIMUM, five RHA-
BARBARUM VERUM ROTUNDI.
FOLIUM FLORE ALBO, vel HIP-
POLAPATHUM ROTUNDUM, five
RHEUM ANTIQUORUM

O F

OPREGTE RONDE RHABARBER.

Rijgd uyt een dikke, ronde, uyt eyge-
ner aart lang-leevende *Wortel* hare *Blade-
ren*. Deeze *Wortel* is verdeeld in veele lan-
ge *Zijde-scheuten*, die van groot *CENTAURIUM*, of *Santorie*, niet zeer ongelijk,
doch wel zoo kleyn; uytwendig roodachtig van ver-
we wanneer ze eerst uyt de aarde word genomen; doch
daar na met'er tijd drogende, word ze bruyner, of
zwartachtig: van binnen uyt den geelen wat rosch,
voorzien met een ronde bleek-witte ring. Is zonder
eenige reuk; ligt, week, sponsachtig van *substantie*,
doch bitter van smaak, vermengt met eenige warmte;
ook wat lijmachtig; en geknauwd wordende, geeft ze
van zich een geele bleke couleur, gelijk *Saffraan*:
't Welk dan al te zamen zijn de opregte teekenen, ver-
eycht in het ware *RHEUM*, of *Rhabarber der Oude*,
volgens 't getuygenis van *Dioscorides lib. 3. de Mat. Med. cap. 2.* en van *GALENUS, lib. 1. de Antid. cap. 14.*
& *lib. 8. Simp. cap. de Rheo.*

Wortel,
hebbende
al de tee-
kenen van
het ware
Rhabarber
der Oude.

De *Bladeren* zijn veel in getal, digt bij malkander
boven de aarde voortkomende: buygen zich niet neer-
waarts, maar verheffen haar altijd een weynig boven de
grond opwaarts. Zijn zeer groot, op de wijze van *PETASITES*, of *Pessilentie-wortel*, ontrent rond, bijna
twee maatvoeten breed; niet wel zoo lang; ook veel
kleyn; gemeenelyk voor wat smaller en spitzer; ech-
ter in een ronde stomphed eyndigende. Aan de ran-
den regt, effen en wat roodachtig van verwe, boven
een weynig blinkende; donker, of zwart-groen; doch
onder veel bleeker; en daar bekleed met een korte
zachte *ruyghed*. Leggen van naturen niet vlak uyt-
gestrekt, maar haar aardig vertonende in veele *vouwen*
of *fronssen*. Dikachtig zijn ze van *substantie*; in-
wendig vercierd met zeeven groote, sterke, bleek-ver-
wige *Aderen*; waar uyt bijna ontelbaar veel andere kley-
ne haren oorsprong neemen, waardig nauwkeurig be-
zichtigd te worden. De smaak is wat amper, of zuur-
achtig, vermengt met eenige bitterheyd. Zonder een-
ige reuk zijn ze. Hebben een lange *Steel*, daarze op
rusten; een duym dik, en zomtijds noch dikker: van
boven plat, en als met een ingedrukte breede *hollig-
heyd*, of *geut*, begaafd; van onder rond toegaande,
ook zomtijds een weynig rood-verwig, en met veele
uytwendige *Ribbetjens*, of verheevne *streepen*, om-
vangen.

Gedachte
en stelling
der Blade-
ren.

Uyt het midden, of *Hert*, ziet men in 't begin van *Steel*.
May gemeenelyk een eenig *Steeltje* voortschieten, drie,
drie en een halve, ook wel vier geheele voeten hoog,
zeer dik, ontrent rond; van verwe gelijk de *Bladeren*;
met veele uytwendige *hoogten* gelijk als *gestreep*, en
van binnen hol.

Aan deeze *Steel* komen, nu uyt de eene, dan uyt *Bladeren*
de andere zijde, ook *Bladeren* voort, doch veel kley-
ner als de onderste, en hoe hooger hoe kleyn. *Tuf-
schen welke*, in de Maand *May* de *Bloemen*, als uyt
bleeke *Blaasjens* haren oorsprong neemende, ook hare
Steeltjens hebbende, opschieten. Zitten zoo veelvou-
dig,

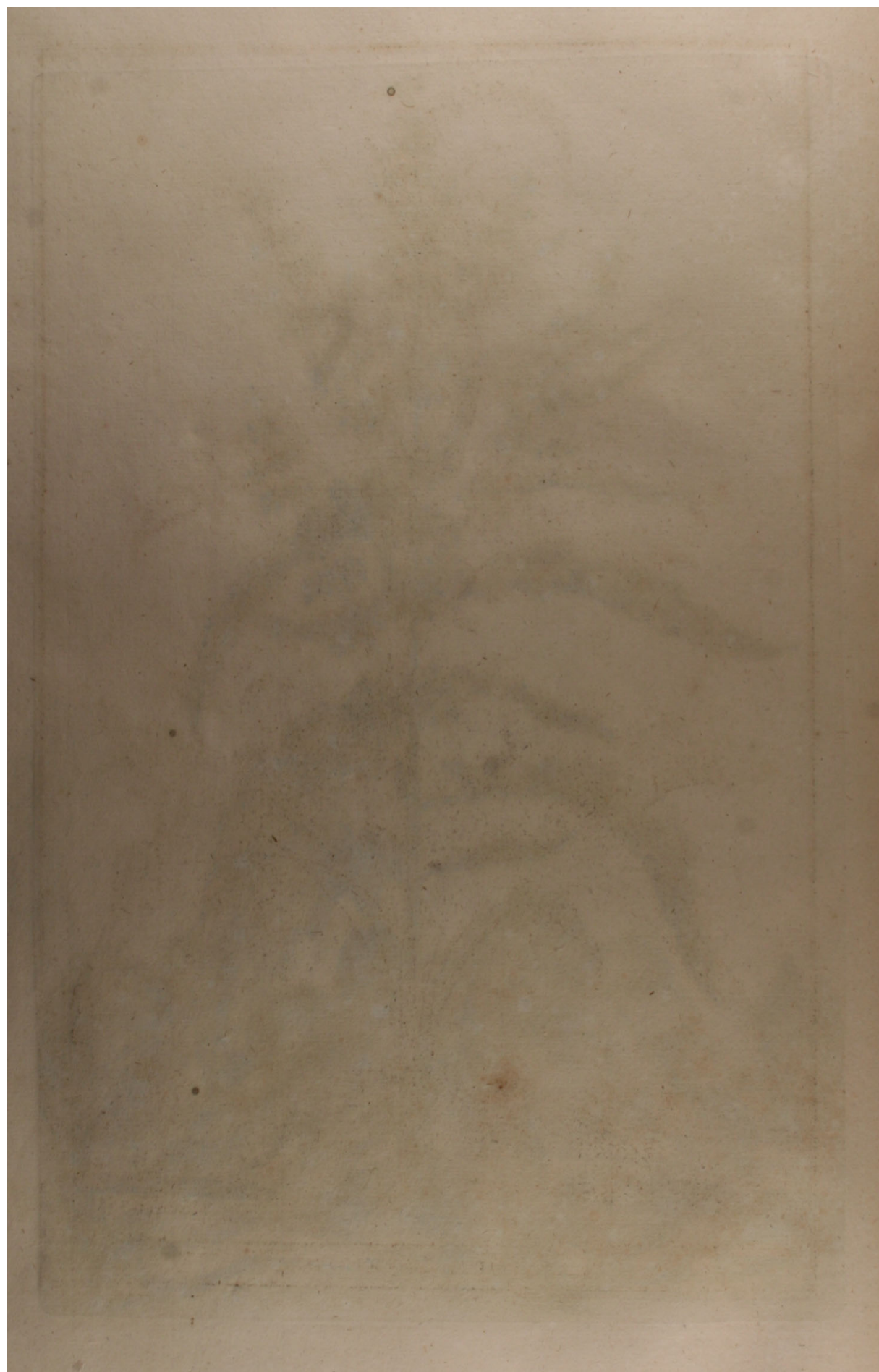

LAPATHUM UNCTUOSUM.

LAPATHUM VULGARE RUBRUM RETUSO FOLIO.

LAPATHUM

PLANUM PALUDOSUM.

Rhabarbarum

Rotundifolium Verum

LAPATHUM HORTENSE.

Lapathum Sativum Antiquorum.

Rhabarbarum Rotundifolium Fumoriatum

RHABBARBARUM LANUGINOSUM SIVE LAPATHUM CHINENSE LONGIFOLIUM.

Gefalte
der Bloem-
men.

dig, dik en digt *trost-wijze* bij malkander, dat men bijna niet anders als een enkele geheele *Bloem-tros* ge-
waar werd. De verwe is gantsch wit. Wat kleyner
zijn ze als die van de *Vlier*: gemeenelyk neerwaarts ge-
keerd; lieflijk van reuk. Bestaan uyt zes *Bladertjens*;
waar van de uytwendigste drie kleyner zijn dan de in-
wendigste. Hebben ook van binnen eenige bleek-witte
Afhangzeltjens. Blijven uyt eygener aart maar alleen
weynige dagen goed. Vallen zelden ter neer, maar ver-
minderen aan hare *Siruyken*; nalatende een tamelijk
groot, drie-hoekig, eerst bleek-groen en blinkende,
daar na rosachtig, haast groot werdende, blaasachtig
Zaad-huysje: 't welk in 't begin van *Junius* tot zijne
volmaaktheit zijnde geraakt, in zich bevat een bruy-
nverwig, drie-hoekig *Zaad*, doch van binnen wit.

Zaad-
huysje.
Zaad.

Aanwin-
ning.

Dit *Zaad* werd in 't laatste van *April* (dan komt het
na vier weken tijds op) of in een *Pot*, om binnens
huys te mogen stellen, gezayd in *November* (doch dan
komt het niet voor in 't volgende Voorjaar te voor-
schijn) met een wassende *Maan*, ontrent een kleyne
vinger-breedte diep in de aarde gelegd. Geeft ook, op-
gekomen zijnde, en op een warme, wel-gemeste plaats
gezet, niet voor 't derde jaar zijn eerste *Bloemen*; en
in deeze koude *Neederlanden* weer volkomen rijp
Zaad.

DERDE AFDEELING.

LAPATHUM HORTENSE ROTUN-
DIFOLIUM FIMBRIATUM, sive
RHABBARUM FIMBRIATUM
ROTUNDIFOLIUM:

O F

RHABARBER MET GEFRONSTE
BLADEREN

Gefalte
en eygen-
schap der
Wortel.

Chiet uyt een dikke, geheel ronde, regt-
neergaande *Wortel* (waar aan met'er tijd
verscheydene sterke *zijde-schenen* ovaals-
wijze, of plat-rond, vol zwarte *streepjens*,
als aangegroeyde *draadjen*, voortkomen);
uytwendig bruyne-rood, inwendig bleek-geel van ver-
we, rondom met veele bruyne langwerpige en daar tuf-
schen gemengde bleek-geele *streepen*, gelijk men een
stralende Zon afschilderd, aardig voorzien; zonder
reuk, maar zeer bitter en krachtig van smaak; te zamen-
trekkende, wat warm, en, geknauwd werdende, een
weynig bijtende van aart; wat digter, en niet zoo hol
noch sponsachtig, ook met meerder inwendige vocht-
tigheid begaafd als de voorgemelde) verscheydene digt
bij malkander zittende *Bladeren*, zich een weynig bo-
ven de aarde verheffende, doch niet zoo meenigvuldig
als de voorgaande *ronde Rhabarbar*, noch ook zoo zeer
opwaarts staande; maar zich gemeenelyk met het voor-
ste punt meer als 't agterste neerwaarts buygende. Zijn
ook niet zoo rond, maar langwerpiger; wat kleyner:
de grootste anderhalve Maat-voet lang, en ruym een
voet breed; in 't midden verciert met een groote dik-
ke *Rugge*, of *Ader*, hier en gintsch geteekend met
roode plekken; waar uyt veel andere ter zijden na de
randen ovaals-wijze rond te zamen komen, en ook daar
uyt ontelbare kleyne voort-schieten. De gedachte *Blad-
deren* zijn Gras-groen van verwe; een weynig blinken-
de, aan de randen gekruld, of gefronst; bij de *Steel*
in twee rond-toegaande deelen zoo wat als ingesneeden;
en dus in een punt, doch niet zeer scherp, uytlopende.
Niet wel zoo dik als die van de voorgaande soort, ech-
ter in 't aanraken even zacht: weynig van smaak, en
gantsch zonder reuk; ook uyt eygener aart wat ge-
fronst, doch op verre na zoo veel niet als de voorige;
maar vlakker.

Gedaante
der Blad-
ren.

Steele.

Hebben ook lange *Steele*, doch veel dunner als de
andere, rond, ook met in- en uytwaarts gaande *stree-*

pen, zoo wel groen- als rood-verwig, verciert; boven
niet zoo plat, breed, noch met zoo een diepe *holligheyt*,
of *geut*, voorzien.

Uyt 't middel-punt deezer *Bladeren* schiet een *Steel* Voor-
voort, een, twee, en ook wel derdehalve Maat-voet
lang; ontrent rond; van binnen een weynig hol; uyt-
wendig bleek-groen, met veele streepen; hier en gintsch
met groote roode *plekken* voorzien: aan welke zoo aan
de eene als de andere zijde boven malkander kleyne *Blad-
deren* uytspuyten; waar tusschen veele kleyne doch
tamelijk-lange *Steeljens*, te zamen boven spits toegaan-
de, en een kleyne *pyramide* vertonende, uyttschieten.

Aan deeze komen in de *Maymaand* zeer aardig voort
ontelbare, zeer kleyne, niet meer als drie of vier dagen
durende *Bloemtjens*, hier en daar als bij leeden, digt op
malkander, aan teedere, korte *Steeljens* neerwaarts han-
gende; en niet qualijk de gedaante van een *Parruyk*
voorstellende. De verwe is groen; doch uytwendig
verciert met eenige roodachtige teederheid, en inwen-
dig met vier of vijf geele *afhangzeltjens*, gelijk men
wel ziet in die van de *ACETOSA ROTUNDIFOLIA RO-
MANA*, of *ronde Roomsche Zuring*. Bestaan uyt zes
Bladertjens; van welke de uytwendige drie de kleyne-
ste, de andere drie de grootste zijn. Deeze *Bloemen*
vergaan niet in haar zelven: vallen ook niet ter aarden
neer; maar werden in teegendeel hoe langer hoe groot-
ter; en vertonen zich daar na drie-hoekig, boven breed,
en onder spits; alzo dan onder hare drie *Bladertjens*,
nu gelijk als een drie-hoekig *Blaasje* verbeeldende, ver-
bergende een drie-hoekig *Zaad-huysje*; eerst Lijf-verwig
van couleur, en zeer schoon blinkende: doch in het
laatste van *Junius*, en in 't begin van *Julius*, werd
het bruyner, en bevat een drie-hoekig *Leever-verwig*
Zaad.

Aardige
stelling
der Bloem-
men.

Zaad-
huysje.
Zaad.

Dit *Zaad* in de *Maand* van *April* met een wassende
Maan de aarde bevolen zijnde, komt haastig voort:
geeft in het derde jaar daar na zijne eerste *Bloemen*, en
vervolgens in onze Landen rijp *Zaad*. 't Uytgevallene
staat ook wel zomtijds van zelfs op. Indien het in *Octo-
ber* of *November* in een *Pot* werd gelegd, en binnens
huys gesteld, zoo komt het vroeg in 't Voorjaar voor
den dag. Begeerd dan een goede, luchtige, warme
plaats; ook uyt eygener aart een wel-gemeste grond;
en blijft veele jaren lang in 't leven.

VIERDE AFDEELING.

RHABBARUM, sive LAPATHUM
LANUGINOSUM CHINENSE LON-
GIFOLIUM, vel VERUM MAT-
THIOLI.

Dat is:

LANG-GEBLADERDE WOLLIGE
PATICH uyt CHINA:

O F

OPREGTE RHABARBER van
MATTHIOLUS.

En zeer eedel *Gewas*, door de Heere des
Heemels en der Aarden geschapen tot en eygen-
zonderlinge bevoordering van der Men-
schen gezondheid, heeft een lang-leeven-
de, dikke *Wortel*, bijna rond; ruym een
halve voet, of twee hand-breed lang; voorzien met
verscheydene over al gintsch en herwaarts uyttschie-
tende, tamelijk-dikke en korte *Veetzel-worteltjens*; van
verwe uytwendig donker-bruyne, of uyt den rossen
zwartachtig, doch van binnen geel, doorlopen met
eenige roode *Aderen*, van een bevallige aanbouwing;
welke, wanneer de *Wortel* droogd, vergaan. Deeze is
vochtig van aart, en bewaard in zich een lijmig *Zap*,
Xx 2 uyt

Gedaante
en eygen-
schap der
Wortel.

uyt den rooden geel. Is, in de mond geknauwd, zeer bitter en onaangenaam van smaak.

Gestalte,
en

Uyt de gemelde *Wortel* komen voort veelvoudige *Bladeren*, digt bij malkander, en al te zamen gelijk als uyt het *Hert* of de *bovenste top* des *Wortels*; echter de eene boven de andere met een wonderlijke orde uytsteekende. De lengte is van een hand, of wat meerder; onder zoo smal, dat ze zomtijds de breedte van een vinger, of duym, niet overtreffen; doch hoe meer na voren, hoe breeder; voor aan de punten alderbreedst; van ontfrent drie vingeren; ook daar gantsch rond toelopende. Zijn voorzien met een zachte rugheyd, alderzichtbaarf aan de randen; doch daar niet *meesneeden*, maar effen, slegt, en zonder eenige *vouwen*: boven begaafd met een meerder en aangenamer groenheyd, als onder; ook inwendig met een regt-doorgaande groote *Ader*, of *Rugge*, waar uyt vele kleine, ter zijden uytlopende, en zich daar een weynig rondachtig stellende, voor-schieten. Doorgaans staan ze opwaarts gekeerd; eenwel krommen ze zich voor aan, op de wijze van een *Pluym*, of *Vogel-Siruyts-veeder*, met een goede bevallijkheid neerwaarts. Bitter zijn ze van smaak, matig dik, en zacht in 't aanraken. Naderhand werden ze van onder eerst geel; beginnen dan in haar zelve te verdorren, en vallen op de aarde neer.

bijzonder-
heeden
der Blade-
ren.

Steel.

Uyt haar middelste *Hert* komt jaarlijks een eenige *Steel* te voorschijn; drie vingeren breedte, wat meer of minder, boven de inwendigste en hoogste *Bladeren* uytsteekende; niet dik van aart, maar teeder, en van een bevallijk groen omvangen. In 't bovenste deel der zelve komen voort verscheide ovaals-wijze-ronde en dikke *knopjens*, agt, tien of twaalf in getal, rustende op korte *Steeljens*; nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde der voornaamste *Steel* groeyende. Deze openen zich eerst van onder, en zoo vervolgens de een na de ander, en vertonen dan bleek-blauwe *Bloemen*, van geen onaangename aanschouwing. In grootte en gedaante zijn ze die van het *LEUCOJUM INCANUM ARBORESCENS*, of der *Stokviolieren* niet zeer ongelijk. Zomtijds bestaan ze uyt vier, doch meest uyt vijf voor rond toegaande *Bladerjens*; onlieflijk van reuk, en 't Hoofd bezwarende. Gestoten of gekneusd werdende, geeven ze van zich een blauw-verwig *Zap*.

Zaad, zeer
zelden rijp
in onze
Landen.

Als ze eenige weynige dagen hebben open gestaan, vergaan ze in haar zelve, en op de aarde neergevallen zijnde, laten ze een *Zaad* na, doch 't welk in deeze onze Gewesten noyt, of zeer zelden, en niet anders als bij heere drooge *Zomers*, zijne volkomenheid verkrijgt. Derhalven dit zeer schoone Gewas in deeze *Neederlanden* zeer bezwaarlijk kan *aangewonnen* werden.

Grond.

Deze *Plant* bemind uyt eygener aart een goede, zandige aarde, voorzien met twee-jarige Paerde- en een weynig een-jarige Koeyemist, wel door-een gearbeyd: in de *Zomer-tijd* een opene warme plaats, en niet zoo veel vochtigheid als de andere Soorten. Moet ook in de *Winter*, binnens huys staande, op een drooge, luchtige, en warme plaats, gedurende dien tijd alleenlijk met een weynig lauw-gemaakt Reegen-water een- of tweemaal van boven besprengd zijn, vermits ze dan niet veel vochtigheid kan verdragen, en door een weynig te veel schielijk zou verrotten. 't Welk ik zelfs door ervarentheyd, tot mijn groot leedwezen, heb onder-vonden aan drie uyt *China* over *Batavia* gezondene en wel over-gekome *Wortelen*, in mijnen *Hof*, tot mijn groot vermaak, genoegzaam *nytgeshoten* zijnde.

Hoe in de
Winter
waar te
neemen.

K R A C H T E N.

Schrijvers,
welke van
de Rha-
barber
handelen.

DE aart en eygenschap dezer *Planten* is veele wel bekend, en wijdlopg genoeg beschreeven geworden: waarom ik ook onnodig oordeele, ter dezer plaats daar van te handelen. Wil iemand van de zelve een volkomene kennis hebben, die kan lezen

PEDACIUS DIOSCORIDES lib. 3. cap. 2., daar hy van deze Stof spreekt. Desgelijks CLAUDIUS GALENUS in zijn eerste Boek van de Medicijnen, welke strijden te-gens 't Vergif, cap. 14., ook in 't 8. boek van de krachten der Kruiden, onder 't Hoofdstuk de RHEO, of van de Rhabarber; dan noch de Schriften van meer andere Geleerde Mannen, te veel in getal, om de zelve hier te noemen.

CCXCV HOOFDSTUK.

SCORBUTS,

andere

BLAUWESCHUYTS.

K R U Y D ;

of

OPREGTE

BRITANNICA

der Oude Vriesen.

It zeer eedel, krachtig, en voor alle Bijzonde-
Menschen een zeer noodwendig Gewas re lof van
(meer als agthonderd jaren verborgen dit Gewas
en gantsch vergeeten, eenwel voor nu meer
dien tijd onze Voorouderen zoo wel jaren on-
bekend, zoo dikmaal met alle vlijt ge- bekend
zegt, zoo veel gebruykt geweest, tot geneezing van
zoo veele gebreken) mag, mijns oordeels, met goe-
de reeden van een ieder dus genoemd werden, vermits
het de *Scheurbuyk*, of *Blauweschuyt*, te eenemaal wech
neemt, en alle Menschen daar van verlost.

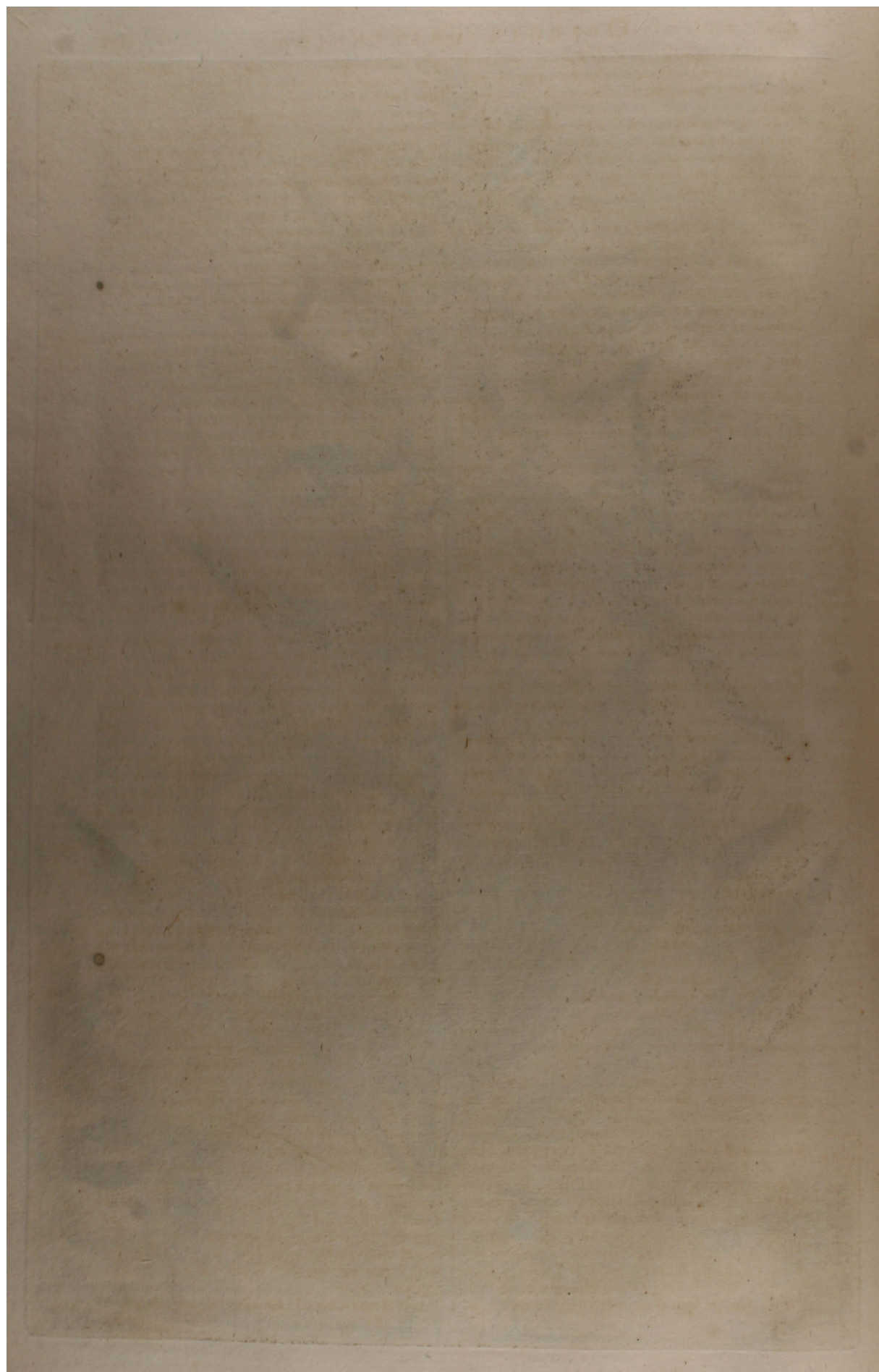
Werd ondertusschen ook in het *Neederlandsch* ge- Andere
noemd *SCHURFTLOOFSBLADEREN*, en *WATER- namen.*
RIDDER, om dat dit *Kruyd* van Naturen in een vocht-
tuge aarde voortkomt, en de *Schurftheyd*, *Ruydigheyd*,
Zeerigheyd, op 't *Vriesch* gezegt *RID*, of *RUED*, ver-
drijft. De Oude *Vriesen* hebben 't geheeten *BRITAN-*
HICA, *BRITANNICA*, *BRITTANNICA*, *BRITA-*
NICA, alle enerley beteekening hebbende; of ook
wel *VRYFTANICA*, om dat men'er de *Tanden* mee
wrijft.

't Woord *BRITANNICA* heeft zijnen oorsprong niet Oorsprong
genomen van *BRITANNICA*, waar mee *Engelland*
werd beteekend, gelijk zommige dromen; maar dit
Kruyd is dus genoemd geworden wegens zijn eygene
aart en kracht te-gens allerley ongeleegentheeden des
Monds, *Tandsmerten*, en inzonderheyd te-gens de
SCORBUT, of *BLAUWSCHUYT*, van welke meest alle
Menschen, als van een aangeboorne Landziekte, in dee-
ze koude, lage, vochtige *Neederlanden* zeer gequeld
werden; boven alle andere middelen hier toe dienstig,
en weergadeloos.

De naam *BRITANNICA* geeft dit klaarlijk genoeg te en wat de
kennen. Want de oude *Friezen* noemden in hare on- zelve in 't
verbasterd gebleevene Spraak (gelijk ze noch heeden oude
veelerweegen in *Friesland* doen) een wech-vloeyend en teekend.
daar door verminderend ding, 't welk noodwendig te
zamen gehouden, gedrukt, wel vast aan malkander ge-
hegt, en gesloten moest worden (gelijk men, wanneer
de *Scheurbuyk* in de *Mond* zit, het *Tandvleesch* moet
doen, wijl dit quaad het zelve verteerd, de *Tanden*
gantsch los maakt, en eyndelijk doet uytvallen) *BRIT-*
TEN en *BRIT*. 't Woord *TAN* beteekend niet anders
als dat, waar bij een *D* is gevoegd, te weeten *TAND*;
en *HICA* beduyd zoo veel als een *nyrwerping*; 't welk
noch heeden daag in *Groeninger-* en *Friesland*, ook an-
derweegen, in gebruyk is. Want een krachtige en
haastige *nyrwerping* der Winden door de Keel geeft men
de

Blanc-Johns hand

Korte
Reeden-
voeringen
over de
woorden

de benaming van *HIK*: en als de *Kieken*, noch in de Eyeren besloten, tot hare volkomenheid geraakt zijnde, de zelve door-pikken, zulks werd *HIKKEN* geheeten.

Zoo dat dan *BRITANHICA* niet anders te kennen geeft, als een *Kruyd* teegens de *Scorbut*, *Scheurbuyk*, of *Blauwschuyt*, en andere quade Toevallen des *Monds*, inzonderheid der *Tanden*, om 't vleesch van de zelve te *zamen te houden*, en uyt te drijven de waterige, slijmerige, vloeiyende onreynigheeden, waar door 't gedagte vleesch *afneemende* werd *verteerd*: zijnde en blijvende dus een oud, opregt *Friesch* woord.

Maar dan noch, het woord *BRIT* en *BRITTEN* betteekend bij de gemelde *Friesen* ook een hoog-geleegene plaats; met *Moeras* of *Water* omringd, *VEN*, of *VEEN* geheeten; en noch heeden deelen dag vind men in deeze vochtigheid dit *Kruyd* *BRITANNICA* groeyen. De daar uyt gegravene Aarde, in de lucht gedroogd zijnde, wierd voortijds *BRITTEN*, *BRETTEN*, en *BREETEN* genoemd, welke woorden tot noch toe in *Vriesland* en de *Provintie Groeningen* in gebruyk zijn gebleeven: inzonderheid werden de kleyne stukken der zelve zoo geheeten; alhoewel nu meest *TORVEN*; dat is, *TOR*, *Dor*, of *Droog*, en *VEN*, of *VEEN*, betteekenende, te zaam-genomen *dorre*, *drooge* *Veenaarde*: hier van daan is 't, dat een stuk Lands, met Grachten, Sloten, of Gruppen, omcینگeld, en gescheyden, noch op deeze uur een *VENNE* werd genoemd.

Brit, Brit-
ten, Tor-
ven, Ven,
of Veen,
Britangel

En wie zou niet mogen voor waarheid houden, dat de zeer oude Stad *VENETIEN* voortijds dien naam heeft bekomen, om dat ze gebouwd is op zulk een holle, van naturen *VEENIGE*, brosse, moerassige aarde, uyt 't water steekende. Hier van daan is ook gesproten de naam van *BRITANGEL*, zijnde een zoodanige Hoogte, oostwaarts boven het Dorp *Winschoten* geleegen; waar op nu een *Fortres* of *Schans* is gebouwd, behoudende noch heeden dien zelve Naam, alhoewel gemeenlijk door verbaftering en onbedagtelijk gezegt de *BOURTANGE*.

Britten-
berg, Bri-
tannia,
Niebrit,
Oldebrit,
't Huys te
Britten,
&c.

Desgelijks werd noch op deelen dag de Hoogte in *Oost-Friesland*, bij het *Karspel*, voortijds *CYMBERS WOLD*, maar nu verkeerdelyk *SIMERS WOLD* geheeten, *BRITTENBERG* genoemd; en in *Engelland* voeren twee Steeden de naam van *BRITTIGTON* en *BRITTON*, om dat ze aan Rivieren op hooge plaatsen zijn gestigt. Eeven hierom heeft *Engelland* oudtijds de naam van *BRITANNIA* gekreegen. Dus noemd men ook eenige Dorpen in de *Groeningse Provintie* *NIEBRIT*, *OLDEBRIT*, *MITTELBRIT*, *ENGELBRIT*, *LETTERBRIT*, &c., om dat ze leggen op een Hoogte, omringd van *Waterachtig*, of *Moerassig* Land.

en den
oorsprong
dezer
namen;
waar na
weer ge-
keerd
werd tot
't Kruyd
Britanni-
ca.

Uyt de zelve oorzaak voerd 't *HUYS TE BRITTEN* deeze benaming, waar van de *Fondamenten* noch in onze tijden gezien zijn; gebouwd van de *Roomse Keyzer* *CAPUS CALIGULA* (gelijk daar van schrijft *JOHANNES CHRISTOALLUS CALVETUS*, in zijn *Reysboek* van de *Kroning* des *Konings PHILIPPI* van *Spanje*) en van de *Romeynen* gehouden voor een *Wapenhuys*. Want 't lag op zulk een Hoogte, van waar men over 't *Water* heenen de aankomst der *Vijanden* kon verneemen. Doch wij moesten niet te verre van ons oogmerk afwijken.

Dioscor.
lib. 4. c. 2.
Plin. l. 3.
cap. 1. lib.
25. c. 3. 9.
l. 27. c. 1.
lib. 4. c. 15.
Gal. lib. 5.
cap. 84.
Egin. l. 7.
Ælius. l. 1.
&c.

't Gedagte *SCHEURBUYSKRUYD* voerd in 't *Latijn* geen anderen naam als dien van *BRITANNICA*, zoo wel bij de oude *Grieksche* als *Latijnsche* Schrijvers; waar van men kan nazien *DIOSCORIDES*, *PLINIUS*, *GALENUS*, *PAULUS ÆGINETA*, *AVICENNA*, en meer andere oude vermaarde *Arscheuren*; en werd, wegens de voortreffelijke deugden, zeer hoog geroomd: is nochtans zelden of noyt van haar gezien, veel min van eenige der nieuwe *Kruyd-beschrijveren* tot noch toe regt, maar de oude *Friesen* genoeg, bekend geweest. Ook hebben al de oude *Grieksche* en *Latijn-*

sche Geneesmeesters, welke ten tijde van *JULIUS CÆSAR* en meer andere volgende *Keyzeren*, onder 't *Roomse* Heyr in de *Neederlanden* waren, wijlze de *Taal* der *Friesen* niet verstonden, veel min de zelve door andere woorden konden uytleggen of betteeken, de regte *Friesche* naam dezes *Kruyds* zoo wel in 't *Grieksche* als in 't *Latijn* behouden, en hare *Schriften* ingelijfd. Echter heeft men 't ook, mijns oordeels, begreepen onder de naam van *LAPATHUM LONGIFOLIUM NIGRUM PALUSTRE*, of *zwarte lang-gebladerde Water-ridder*, wegens de *zwarte Wortel*, welke in geene der andere soorten van *Lapathum* of *Patich*, door geheel *Europa* van zelfs voortkomende, gevonden werd; en de groote gelijkheid, welke het, doch alleen in de uyerlijke gedaante, met de *Patich*, *Rho-ritter*, of *Roo-ridder*, schijnd te hebben.

Deze *BRITANHICA* komt uyt eygener aart zeer krachtig voort door geheel *Vriesland*, *Groeningerland*, *Gelderland*, *Overijssel*, en *Holland*, in moerassige, *Veenige*, *waterachtige*, ongezonde plaatsen, en quade, *Salpeeterige*, *giftige*, *slijmerige* aarde, daar gemeenlijk veel *Adderen* en *Slangen* werden gevonden, ook aan de kanten der *Grachten* en *Sloten*. Echter strijd dit *Kruyd* zoo geweldig teegens alle *Vergif*, en de *Scheurbuyk*, dat het elk, die 't gebruykt, binnen weynig tijds te eenemaal daar van bevrijdt. Ja ook, hoe de *Wateren*, daar 't bij groeyd, quadaardiger zijn, hoe de zelve meer ongezondheid en *Blauwschuyt* in der *Menschen* *Ligchamen* verwekken, hoe ze meer doen purgeeren de geene die'er van drinken (waarom ook onze andere van ander water gebrouwen) hoe deeze *Plant* krachtiger van natuur, en teegens dit quaad meer werkzaam is.

Waar dit
Kruyd
groeyd.

Zonder-
linge zeld-
zaam-
heid.

De opmerkende kunnen hier uyt verneemen de *wijsheid* en *goedheid* des *Almachtigen Scheppers*; die elk Land heeft begiftigd met zoodanige *Gewassen*, als bequaam zijn tot geneezing der *Ziekten*, welke de daar in wonende *Menschen* meest onderworpen zijn, ter oorzaak van de schadelijkheid der *Lucht*, *Aarde*, of *Wateren*. Waar bij dan noch komt, dat de *vergiftiging* van een *giftig Dier* door eenen 't zelve *Dier* werd teegengeftaan, verbeterd, en geheel kragteloos gemaakt. 't Ware te wenschen, dat de krachten, welke God in de dingen gelegd heeft, van ons vlijtiger onderzocht, en alzoo aan ons beeter bekend wierden.

Aanmer-
king.

De *BRITANNICA* groeyd ook wel in de *Hoven*, of andere vochtig en luchtig geleegene plaatsen, zoo dat de Zon 't meeste deel des dags daar op kan spelen. Desgelijks in een donker oord: of, dikmaal met water begoten werdende, in een luchtige, holle, met tweejarige *Koeve*, eenjarige *Paerdemilt* en zand genoegzaam voorziene en door-werkte aarde. Schiet anders noyt zoo hoog opwaarts, noch geeft zulke krachtige *Bladeren*: doch gemeenlijk ieder jaar volkomen rijp *Zaad*.

Verdraagd uyt eygener aart geweldige *Sneeuw*, *Hardeyde*, *gel*, *sterke Vorst*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter*; zoo dat men deeze *Plant* zonder moeyte bewaren, en genoegzaam *aamwinnen* kan.

Hare *Wortel* is zeer sterk, *Pek-zwart* van buyten, zelden van verve veranderende, schoonze ook in een gantsch zandige, ja geheel witte grond stond; behalven dat ze wel zomtijds bleek-zwart werd gezien: doch als men ze varfch uyt de aarde opneemt, en door-snijdt, vind men ze van binnen gantsch zuiver en wit. Straks daar na werd ze tusschen geel en rood; de verve van *Rhabarber* niet zeer ongelijk zijnde. Vervolgens gedroogd werdende, is ze bruyn. Hare gestalte is lang, dik en breed, gelijk die van al de *Roo-ridderen*, of *Patich*, inzonderheid als ze ten ouderdom is gekomen; geenzins zoo kleyn, als *DIOSCORIDES*, die ze noyt gezien heeft, daar van spreekt. Is ook vol *Zap* of vochtigheid.

Gedaante
der Wortel.

Uyt deeze *Wortel* schieten ieder *Voorjaar*, in 't laat-
Xx 3 ste

der Blade- ste van *April*, of begin van *May*, eenige, niet veele, ren. *Bladeren* voort, de langste aller soorten van *LAPATHUM* of *PATICH*; hol en luchtig; altijd opwaarts gekeerd, met hare *Steele*n digt bij en boven malkander als uyt eene plaats der *Wortel* spruytende. Zijn ruym een, anderhalve, ook (na dat de *Planten* jong of oud, kleyn of groot, luchtig of donker gesteld zijn) wel twee geheele voeten lang; gemeenelyk drie of vier vingeren breed; blauwachtig donker-groen van verwe, doch onder veel bleeker en droevig, niet blinkende: voor spits toegaande: in 't midden alderbreedst; en daar voorzien met een dikke *Ader*, of *Rugge*; waar uyt zeer veel andere, reedere, eerst regt-uyt, dan na de randen rondachtig te zamen of in malkander lopende, bleek-groen van couleur, voortkomen. De gemelde *Bladeren* zijn wat dikachtig van substantie: zomtijds aan de randen weynig of niet; zomtijds wat meerder gekruld; inzonderheyt de *Bladeren*, zittende aan de opschietende *Steel*, en dan smaller werdende. Onder rusten ze op een tamelyk-lange, zeer dikke, boven platte, onder met *Ruggetjens* of uytsteekende *Streepjens* rondachtig zijnde *Steel*: welke roodheyt in de Moerassige plaatsen meerder is, als in de staande Wateren, of aan de kanten der Sloten in een zandige of kleyige grond. In de mond geknauwd werdende, bevind men ze zeer te zamen-trekkende. In 't laatste van *Julius* beginnen ze weer te vergaan.

Uyt 't middenste Hert ziet men voortschieten een, twee, ook wel drie *Steele*n, na dat de *Plant* jong of oud is; twee, drie, ook zomtijds wel vier voeten hoog; rond, van zulk een verwe, als de *Bladeren* onder; van binnen hol: aan welke de *Bladeren*, hoe hoger hoe kleyner, nu uyt de eene dan uyt de andere zijde, boven malkander voortkomen; zoo wel een weynig neerwaarts hangende, als opwaarts gekeerd staande. Tusschen de zelve werd men gewaar eenige uyttschietende *Zijde-takjens*, luchtig en niet zoo veelvoudig gesteld, als wel in de andere soorten van *Patich* gezien werd; rondom voorzien met veele, hol en luchtig aan korte *Steele*tjens afhangende ronde *Knopjens*, boven een weynig rosachtig.

Deeze in 't laatste van *Junius*, of 't begin van *Julius*, zich openende, vertonen kleyne, drie-bladerige, groote *Bloemtjens*, hebbende inwendig twaalf witte *afhangzeltjens*; welke, na verloop van twee dagen, schielijk daar uyt vallen, of in de zelve verdorren, zoo dat men de *Bloemen* van binnen leedig ziet: daarenboven aan beyde de zijden harer *Bladertjens* een ruyg, witachtig *Topje*, of eenige *witte rugghed*, welke men in geene van al de andere soorten, behalven die van de *BRITANNICA VIRGINIANA*, of *Virginiaansche Britannica*, bemerkt; werdende boven met drie andere kleyner, smaller, groen-verwige *Bladertjens* gelijk als overdekt. Als ze eenige weynige dagen hebben open gestaan, vergaan ze niet in haar zelven, vallen ook niet af; maar werden in teegendeel grooter, en bewaren onder de zelve een kleyn drie-hoekig *Zaad*, als 't rijp geworden is *Castanien-bruyn* van verwe.

't Zelve op een donkere plaats, met een wassende Maan van *October* in de aarde, of in *Maert* in een Pot, een kleyne vinger diep gezayd, en dikmaal met water voorzien zijnde, komt binnen eenige weeken te voorschijn; doch 't geen in *October* gezayd werd, zelden voor in 't *Voorjaar*. De jonge hier van uytgesprotene *Planten* geeven niet voor 't derde en vierde jaar daar na hare eerste *Bloemen* en nieuw *Zaad*.

Zij vergaan uyt cygener aart niet haast, maar blijven veele jaren in 't leeven. Konnen bezwaarlijk door hare *Wortelen*, doch genoegzaam door haar *Zaad* *aangewonen* werden, gelijk alreeds gezegt is.

K R A C H T E N.

DE *Bladeren* deezer zeer eedele *Plant* zijn koud in Aart der den eersten; droog in 't begin van den derden *Bladeren*, Graad.

De *Wortel*, desgelijks koud in den eersten, droog in 't laatste van den derden Graad, in den Mond geknauwd werdende, is geweldig *afstringerende*; en trekt, veel meer als de *Bladeren*, of der zelve *Zap*, de lippen, tong en keel door een aangename bitterheyt te zamen; ook droogd ze het speekzel en alle vochtigheyt des monds op, gelijk de Oude daar van geschreeven hebben.

De *Bladeren*, wanneer ze, 't zij droog of groen, *Kracht* zonder iet anders daar bij te doen, werden geknauwd, *der Blade-* en zachtjens door de keel gelaten, verligten de dorst; ren. veroorzaken een goede verdouwing der *Maag*: neemen de hitzigheyt van de zelve wech: vervrolijken het *gemoed*: drijven het Water uyt, en versterken al de inwendige deelen des Ligchaams. Eeven 't zelve doet het *Zap*, varsch uyt de *Bladeren* geparst, en, met een weynig Wijn en Zuyker vermengd, ingenomen.

Van deeze heerlijke *Plant* kan men de volgende *voor-* *Zeer* *treflijke* *Drank* bereyden. *voortref-* *lijken* *Drank*,

℞. Foliorum Britannica Manipulos duos.

Radicum Britannica Uncias sex.

Glycyrrhizæ Drachmas duas.

Zinziberis Drachmas unam.

Sacchari Uncias quatuor.

Vini Gallici albi optimi libras quatuor.

Incidantur & Contundantur omnia simul grosso modo, atque ad tertiam partem consumptionem coquantur.

Of in 't *Neederlandsch*: Neem twee handen vol van de *Bladeren* deezer *Britannica*. Vier of zes oncen van de *Wortel*. Geengebar een drachma. Zoethout twee drachmen: en *Zuyker* vier oncen. Snij het te zamen tot kleyne stukjens; en kookt het in een Kan goede *Fransche Wijn*, tot dat'er een Pintje van verminderd is.

Die van deezen *Drank* ieder morgen nuchteren, tot gewis veertien dagen, of wat langer, agter-een, 't vierde deel van een Pintje gebruykt, zal daar door verdrijven al de hem quellende *Scorbut*, *Scheurbuyk*; of *Blauwschuyt* (van *PLINIUS* genoemd *Stomacacen*, en *Scelotyrben*). De *Tanden* en 't gantsche *Gebeent* zal weer in voorigen goeden staat werden hersteld, en versterkt: al het bloed gezuverd. Eeven hier door werden ook geneezen de gebreeken der *Milt* en *Leever*; allerley *Buyk-* en *Bloedloop*; een *quade Borst*; neervallende *Zinkingen*, en lopende *Gaten*. Deeze *Drank* zal verdrijven de overvloedige vochten des geheelen Ligchaams; alle *zeenwachtige* deelen bevestigen: de *Maandstonden* der Vrouwen, als ze te veel zijn, en alle andere *Bloed-vloeyingen* stoppen; deezer wijs de natuurlijke Ligchaams-warmte bewaren. Is ook zeer goed voor *Brenken*, of *Gescheurde* *heyt*; *stijve*, *trekkende*, of *beevende Leeden*: de *kramp*, en *lammigheyt*; *hitzige Koortzen*, en meer andere diergelijke qualen. Desgelijks voor de geene, die, 't zij in Spijs of *Drank*, *vergift* in 't lijf hebben gekreegen. Ook voor de geene die dikmaal moeten *braken*, en nauwelijks konnen binnen houden 't geen ze gegeten en gedronken hebben.

Wanneer men deeze *Bladeren* niet groen kan bekomen, 't welk in de *Winter* onmogelijk is, moet men de zelve gedroogd stoten, en in Wijn met Zuyker, of Honig, en een weynig Edik daar bij gedaan; of anders in Water, Zuyker en Azijn, inzonderheyt als'er Koorts bij gaat, of ook wel in Garste-water, als de geleegentheid zulks vereyscht, zoo lang zieden, tot dat het Nat de dikte van Honig bekomt. Hier van mag men zonder eenige schroom een weynig t'effens gebruyken tegens de *Tandpijn*, *Scheurbuyk*, en de andere hier boven

ven genoemde gebreeken. Indien men de *groene Bladeren* kan machtig worden zoo moet men die op de zelve wijze in Wijn kookken.

zwarte ge-
breeken. Het *Zap*, of de vochtigheid uyt de *Bladeren*, of uyt de *Bladeren* en *Wortelen* te zamen, geparst, en een weynig met wat Zuyker gekookt, of in de *Mondsda-* gen in de Zon gesteld, tot dat het dik word, geneest zeer spoedig de beetten van *dolle Honden* en andere giftige Dieren, als *Adderen*, *Slangen*, en zoo voorts, in de Wonde gedaan zijnde: desgelijks *uyle* en als voor *ongeneesbaar geboude gezwellen*; dunnetjes op een doek gestreken, en daar op gelegd: of ook de *groene Bladeren* zelfs daar op gedaan; doch ieder morgen en avond ververscht.

Heylsame
Zalf. Eeven 't zelve verrigt het *Zap*, uyt de *Bladeren* geparst; of ook men maakt 'er een *Zalf* van, zeer dienstig teegens al de voorgestelde gebreeken en ongemakken. Dit *Unguentum* trekt niet alleen allerley vergiften onreynigheid uyt, maar zuiverd ook de *Wonde*, droogd ze op, en sluytze weer toe. Is goed voor de *Roos*, 't *Sprenkvuur*, de *Kanker*, en de *Takken* of *Speenen* aan 't *Fondament*.

Dit kruid ontrent de geboorte **CHRISTI** van de *Romeynen* zeer hoog geacht. Dit alles is niet alleen in deze tijden bij ons op nieuws onderzocht, en zoo bevonden, maar ook voor zoo veele honderd jaren onze *Voorouderen* ten deelen bekend geweest. Ter welker oorzaak deze *Plant* van de *Romeynen*, doezee voor en na *CHRISTI* geboorte in de Gewesten van *Holland*, *Vriesland* en geheel *Nederland* teegens onze *Voorvaderen* oorlog voerden, zoo zeer hoog geacht werd, datze die, als een dierbare schat, mee na *Italien* en andere verafgeleegene Landen hebben gevoerd.

Waardoor
in vergee-
tenheid
gekomen:
nu eerst
weer be-
kend ge-
worden. Doch als voor ruym agt honderd jaren de *Gothen* en *Noormannen* ons *Vriesland* tot in de grond verdierven, *Menschen* en *Beesten* uytroyden, zoo is, ter oorzaak van deeze ellendige verwoesting, de kracht van dit *Gewas*, en zelfs de kennis van 't zelve, in een gantsche *vergeetelheid* geraakt, tot op deezen onzen tijd: in welke dit *Kruid*, als nieuwelijks herboren, de nu leevende *Vriezen* weer gegeven is, en 't zelve haar hier voor oogen word gesteld, om het te leeren kennen.

Hoe men
't Zap, en
't Poeder
lang kan
bewaren. Het *Zap*, zoo uyt de *Bladeren* als *Wortel*, met een weynig Zuyker gezoden tot het dik word als een *Rhob* (bij *AVICENNA* en andere *Arabische* Schrijvers dus genoemd, en in alle *Apotheeken* genoeg bekend) kan en moet men bewaren in een *Rams-hoorn*, of yvoren *Doos*, of *Bus* van *Zilver*, ook *Tin*, of *Glas*; en dus zal 't de geheele *Winter* over goed blijven. In zulke *Vaten* moet men ook doen het hier van gemaakte *Poeder*, om gedurig te kunnen gebruyken: 't welk ook wel in *Wijn* mag worden opgekookt.

Gorgel-
water. Men maakt daarenboven van dit *Zap* een *gorgelwater*, om daar mee te zuiveren en te geneezen de *hitzigheid* en andere gebreeken des *Monds* en der *Keel*: ook wel een *Plaaster*, *Slikking*, *Syrop*, *Olie*, en diergelijke, waar van men in 't breede kan na zien mijn *Latijnsch werk* DE *HERBA BRITANNICA*.

Deugd
van het
Zaad. Het *Zaad* een weynig gedroogt, dan gepulverizeert, trekt van naturen 't zamen. Is goed voor alle *Squinantien*, of *gezwellen*, *verstopping* en *verstikking* der *Keel*; *swelling* der *Amandelen*, *Huyg*, en *Bloedgang*. Geneest ook allerley andere quadaardige *gezwellen*, en beetten der *giftige Dieren*, daar in gestroyd.

Plinii Vi-
BONES, en
't Vries-
che
woord
VIBONG,
wat het
betekend. Eeven 't zelve vermogen ook de *Bloemen*, van *PLINIUS* geheeten *VIBONES*, om dat de *Oude Vriezen* de zelve *VIBONG* noemden; 't welk beteekend zoo veel als een *onnatuurlijk gezwel* of *hardigheid*, vergaderd uyt *quade vochten*, te verdrijven, want *VIBONG* is te zaam gezet uyt *VI* en *BONG*. Komt of van *VIE*, dat is, *verdrijven*, *verspreiden*; en van *BONG*, tekenen geveende een *onnatuurlijk gezwel*, noch heeden op deezen dag de *BONG* geheeten; te weeten, een *hardheid*, of *gezwel* in de *Keel*, van de *Genees-geleerde*

de naam van *Angina*, ook van *Squinantie*, gegeven; 't welk gemeenlijk overkomt de geene, die zeer van 't *Scheurbuyk* worden gequeld, zoo datze nauwelijks iets door de *Keel* kunnen krijgen.

Noch verder: deeze *Bloemen* in *Fonteyn* of *Putwa-* ter een kleyn half uur lang opgekookt met een weynig *Edik*, wel toegedekt in 't kookken, verdrijft binnen weynig tijds de *Roos*, daar opgelegd zijnde: trekt uyt de *wonden* alle *vuurigheid*; ook het *doode vleesch*, veroorzaakt door 't daar in gekomene *Vuur*: sluyt de zelve toe, en geneestze voorspoedig.

De *Wortel* gedroogt, of daar van een gedeelte genomen, en eenige uren, of ook wel minder, in de *Mond* gehouden, neemt binnen een korte tijd wech alle *Tandpijn*; en de *zwellen* van 't *Tandvleesch*, veroorzaakt door de *Scheurbuyk*, en andere ongeleegtheeden des *Monds*; maakt ook 't zelve weer vast. Daar na de *Tanden* zomtijds gewreeven met het *Poeder* deezer *Wortel*, behoud de zelve zeer lang in een goede staat, en verhindert meerder *Tandpijn*.

't Zelve doet ook het *Zap*, met *Fransche Wijn* en een weynig *Edik* tot op ontrent de helft toe verkookt, en dan in de *Mond* gehouden.

Ook word uyt deeze *Plant* gemaakt een *Tandpoeder*, zeer nodig teegens alle *Scheurbuyk*, *losse Tanden*, *zwellen* van het *Tandvleesch*, en meer andere diergelijke ongeleegtheeden. De wijze, op welke 't zelve moet bereyd worden, is de volgende:

R. Radicum Britannica Uncias quatuor.

Galanga Majoris Drachmam unam

& semis.

Cyperis Rotundi Drachmam unam.

Myrrha.

Mastiche.

Thuris, ana Drachmam semis.

Sacchari albisissimi Unciam unam.

Syrupi e corticibus Citri Drachmas duas.

Miscantur, terantur omnia, & fiat pulvis subtilissimus.

Of in 't *Neederlandsch*: neem van deeze *gedroogde Wortel* vier oncen. *Groote Galanga-wortel* anderhalve *Drachma*. *Ronde Cyperus-wortel* een *Drachma*. *Myrrhe*, *Mastix*, en *Wierook*, van elk een halve *Drachma*. *Brood-zuyker* een once, en *Syrop* van *Citroenschellen* twee *Drachmen*. Dit alles bij malkander gedaan, gestoten, gewreeven, en een *fijn Poeder* daar van gemaakt.

Neem hier van een weynig in de *Mond*; wrijf 'er de *Tanden* en het *Tandvleesch* mee, zoo zult gij met verwondering bevinden, hoe goed het u doen zal, en hoe haastig gij van de gemelde qualen verlost zult zijn.

Om deeze *Wortel* wel te droogen, en tot geneezing van de gemelde gebreeken te kunnen bewaren, moet menze uyt hare natuurlijke geboorte-plaats opneemen in 't begin van *May*; want ter dier tijd uytgeschoten hebbende, kan men ze eerst regt kennen. Maar indien men de zelve op vochtige plaatsen in de *Hoven* heeft geplant en aangequelt, zoo kan men ze altijd met volle *Maan* van *September* of *October* uyt halen. En dan is ze (mijns oordeels) zoo krachtig, ja krachtiger, als in de *Maytijd*; vermits ze 's *Winters* door sterke *Vorst* lichtelijk schade kan lijden; waar van ze in den *Herfst* gantschelijk bevrijd is. Dan heeft ook de *Wortel* het *Zap* alreeds na zich getrokken, wijlze in dien tijd geene *Bladeren* of iet anders te voeden heeft; en is derhalven in volkomener staat van *krachten*.

Daarenboven mogen (volgens mijne meening) deeze *Wortelen* door de geheele *Zomer* worden uytgenomen, als maar de *Plant* niet schiet, of eenige *Bloemen* geeft. Want dan blijft ook in haar een volkomene *kracht*, of ze schoon *Bladeren* zonder eenige opschietende *Stelen* heeft gekreegen ter plaats daar ze van zelfs is voortgekomen.

Verdere
deugden
der bloe-
men.

Der Wor-
tel.

Des Zaps.

Treffelijk
Tandpoe-
der teeg-
gens losse
tanden,
Gezwol-
len Tand-
vleesch,
en Scheur-
buyk.

Hoe te be-
reiden.

en te ge-
bruyken.

De tijd,
wanneer
men deeze
Wortelen

De

Wanneer de Bladeren, Bloemen en 't Zaad moeten afgenomen zijn.

Authentiek, welke andere kruiden

hebben gehouden, doch zeer kwalijk, voor het opregte *Britannica*.

De *Bladeren Bloemen*, en het *Zaad* (om, gedroogd zijnde, altijd ten gebruyk te kunnen hebben) moeten plukken en afneemen met een volle Maan, of straks daar na, even voor de *Hondsagen* (indien 't *Zaad* dan zijn volkomene rijpheid heeft bekomen; 't welk echter zelden voor 't laatste der zelve gebeurd) vermitsze anders alle in de genoemde *dagen* door der Zonnen hitte schielijk verminderen, verderven, en dus krachteloos worden gemaakt.

Eyndelijk, uyt dit alles is genoegzaam blijkelyk, dat deeze OPREGTE *BRITANNICA* niet is de *BISTORTA*, *Naterwortel*; *BETONICA*, *Betonie*; *PRUNELLA*, *Brunelle*; *PULMONARIA*, *Longekruyd*; *PYROLA*, *Winter-groen*; *PERSICARIA*, *Perzenkruyd*; *PLANTAGO AQUATICA*, *Water-Weegbree*; *DAMASONIUM*, een soort van *Doronicum*; *HALIMUS*, *Zee-porcellain*; *COCHLEARIA*, *Leepelblad*; *BECABUNGA*, *Beekbunge*, of eenige andere diergelijke *Plant*, gelijk *PEDACIUS DIOSCORIDES*, *JOHANNIS RUELIUS*, *AMATUS LUSITANUS*, *HIERONYMUS TRAGUS*, *ANGUILLARA*, *CONRADUS GESNERUS*, *REMBERTUS DODONÆUS*, *MATTHIAS LOBELIUS*, *CAROLUS CLUSIUS*, *JACOBUS DALCHAMPIUS*, *JOACHIMUS CAMERARIUS*, *JOHANNES BAUHINUS*, *JOHANNES BODÆUS A STAPEL*, en meer andere gemeend hebben. Geene van al de genoemde *Planten* hebben zoo een eedele kracht, om onze *aangeboorene* quaal en *gemeene Landziekte*, 't *Schenbruyk*, of de *Blauwfehuyt*, te geneezen, als onze opregte *BRITANNICA*, waar van al voor zeeventien honderd jaren de onloochenbare blyken zijn gezien. De *Romeynen*, ten tijde van *CAJUS JULIUS CÆSAR* in deeze *Neederlandsche Gewesten* gekomen, wierden ellendig van deeze plaag aangevallen, maar alle door dit *Kruyd*, haar eerst getoond door de ingeborene *Vriezen*, spoedig geholpen. Waarom ze ook, de krachten van dit *Gewas* nu kennende, het zelve na *Romen* aan den *Keyzer* zonden, voor een zeer kostelyk geschenk.

CCXCVI HOOFDSTUK.

VIRGINIAANSCH
PATICH
ofAMERICAANSCH
BRITANNICA.

Namen.

En zeer voortreffelyk *Gewas*, wegens de zonderlinge deugden, waar mee het begaafd is, word dus in 't *Neederlandsch* geheeten. In 't *Latijn* *LAPATHUM VIRGINIANUM*, en *BRITANNICA AMERICANA*.

Beschrijving van de Wortel.

Heeft in deeze *Gewesten* een dikke, tamelyk lange *Wortel*, zich verdeelende in veele *Zijde-takken*, en voorzien met verscheydene *Veezel-worteltjens*, uytwendig ontrent *Castanie-bruyn-verwig*, ook in de grond een weynig geelachtig, doch hoe ouder hoe bruyn; van binnen roodachtig-geel, gelijk de opregte *Rhabarber*; doch 't alder-inwendigste ronde *Pit*, of *Marz*, bruyn-rood in de dikste en oudste *Wortelen*: daarenboven verciert met een schoone witte ronde *Ring*. Digt en vast is ze van substantie; alhoewel naderhand, als ze een weynig gelegen heeft om te droogen, voozer, of sponsachtiger. Verliest dan ook zijne witte *Ring*, en word gantsch van eenrely verwe, te weten, donker-geel. Van naturen is ze vol vochtigheid; bitter van smaak, en te zamentrekkende; als men ze in de *Mond* knauwd een

geelachtig *Zap* van zich geevende; voorts is ze zonder eenige reuk.

Uyt deeze *Wortel* komen voort beziens-waardige *Bladeren*, doch niet veel in getal, digt boven malkander uyt de aarde spruytende. Eerst uytkomende, krullen ze zich aan de randen een weynig uytwendig om. Staen meer om hoog als om laag. Zijn ongelijk van de grootte; noch geen *Steel* om te bloeyen geevende de kleinste, maar *Bloemen* voortbrengende de grootste, te weten, de onderste met hare *Steel* daar ze op rusten, ontrent anderhalve voet lang; achter zes of zeeven vingeren breed, en daar op het breedste; van waar ze al langzaam smaller wordende, voor eyndigen in een spits punt, met 't welk ze zich gemeenelyk een weynig kromomdrayen. Matig dik en vet zijn ze van aart; boven gras-groen, doch zonder glans, met eenige roodigheid, en veele rossche plekken en stippen voorzien; onder uyt den groenen blauwachtig; doorgaans aan de randen rood, en daar aardig gefronst. Hebben in 't midden een regt-doorlopende roodachtige groote *Ader*, of *Rugge*, uyt welke veele kleyne, ook gemeenelyk roode, haar na de randen rond in malkander drayende, en alzo ten eynde uytfehietende, voortvloeyen, gelijk in deeze *FIGUUR* na 't leeven is afgeteekend; doch van onder vertonen ze geen of weynig roodheid. Als men deeze *Bladeren* in de *Mond* knauwd, vallen ze zuur van smaak, en zeer te zamentrekkend. Rusten op korte en dikke roode *Steele*, vijf vingeren, wat meer of minder lang; onder rond, met verscheydene *Ribbetjens* gestrept; boven gantsch plat en effen.

In *Junius* komt uyt der zelve midden gemeenelyk een eenige *Steel* te voorschijn, onder ruym een duym dik; tusschen de drie en vier voeten hoog, rond, met veele uytsteekende *Streepjens* verciert; van binnen hol; groen-verwig; doch over al aan elk *Lid*, of voet van de *Steele* der *Bladeren* rondom, een vingerbreedte of daar ontrent hoog, rood van verwe. Aan deeze *Steel* komen, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, verscheydene *Bladeren* voort, boven malkander, gemeenelyk wat neerwaarts hangende, veel kleyner als de voorgemelde; ook hoe hooger hoe kleynder; eyndelyk zoo smaal als een stroo; en aldaar na buyten zoo zeer omgekruyl, dat ze als een dubbel *Blaadje* gelijk schijnen, en niet meer als de middenste *Rugge* of *Ader* kan gezien worden. Welke *Bladertjens* naderhand, als de *Bloemen* zijn voortgekomen, zich weer om, en los winden; haar dan vertonende als de andere *Bladeren*.

Uyt de middenste *Hertscheut*, of het bovenste punt (in het eerste alleenlyk hier, niet tusschen de *Bladeren* aan deeze *Steel*, gelijk in meest al de andere soorten der *Patich* word gezien) schieten in de Maand *Julius* de *Bloemen* voort: welke naderhand haar verdeelen in eenige lange, hol-gestelde, en smalle *zijdetakjens*, waar aan onder bij de voornaamste *Herssteel* eenige weynige *Bladertjens*, doch niet zoo hoog als men aan de *BRITANNICA VERA ANTIQVORUM*, of opregte *Britannica* der *Oude*, gewaar word, met de *Bloemen* te voorschijn komen.

Welke *Bloemen* met hare wit-ruyge *Knopjens* (die der *Bloemen* in geene van al deeze soorten, dan alleen in deeze *AMERICAANSCH BRITANNICA* en in de OPREGTE *BRITANNICA* DER OUDE *VRIEZEN* worden vernomen) aan hare *Bladertjens* die van de gemelde opregte *Britannica* der *Oude* in alles, niets uytgezon- derd, zoo wel van binnen als van buyten, gantsch gelijk zijn; ook op de zelve wijze, doch wat slapper, neerwaarts hangende. Echter vallen de drie kleyne bovenste *Bladertjens* gemeenelyk wel zoo rood.

Wanneer ze nu eenige weynige dagen lang al hangende hebben open gestaan, vallen ze niet af, maar worden, aan hare *Steele* blijvende, grooter, en laten naderhand achter een bleek-bruyn, drie-hoekig, blinkend *Zaad*,

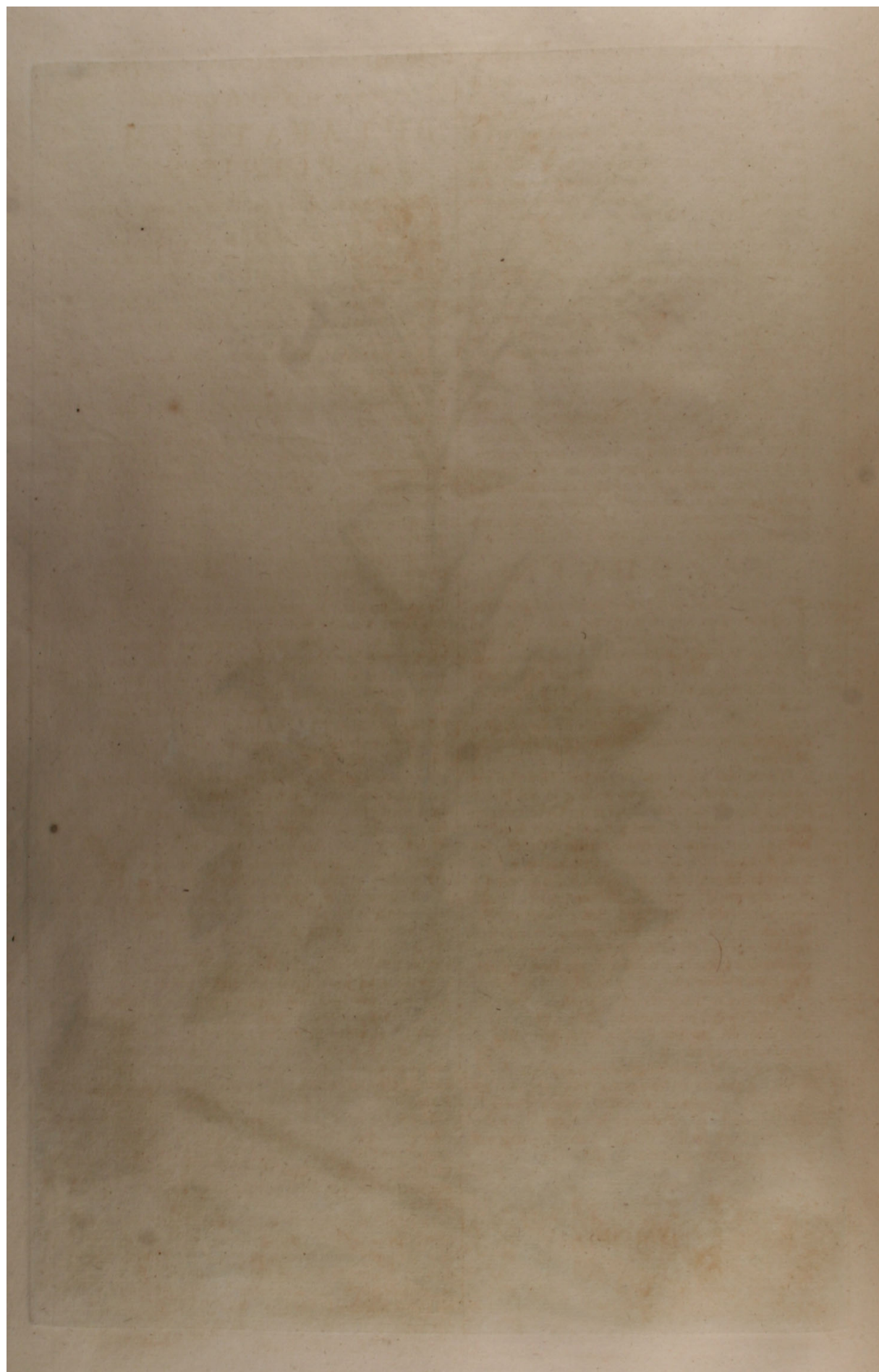

Fig. 204.

Fol. 709.

Zaad, 't welk zijne volkomenheid verkrijgt in de Maand September.

Aanwin-
ning

Het zelfe word met een wassende Maan van Maert of April een kleyn vinger breedte diep in een Pot, of Zeeuvaatje, de aarde aanbevolen, zoo komt het, na verloop van een korte tijd, te voorschijn; doch geeft niet voor 't derde jaar daar na de eerste Bloemen. Zoo lang deeze hier uyt voortgekome Planten noch niet gebloeyd hebben, zijn de Bladeren wat korter, ook ronder, als daar na.

Waarne-
ming in de
Winter.

Doch vermits de zelve in deeze koude Gewesten zeer qualijk sterke Vorst konnen verdragen, zoo moeten ze 's Winters binnens huys gesteld, of anders, buyten blijvende, op een zeer warme plaats, beschut teegens het Oosten en 't Noorden, gezet, genoegzaam met stroo of Turfmul bedekt worden. Echter is noch geraadzaam, altijd een Plant of twee daar van binnens huys te houden, om, indien de buyten-staande te niet gingen, niet geheel van deeze soort beroofd te zijn: inzonderheid ook, indien men de Wortelen der zelve 's Winters wil gebruyken. Ondertusschen vertrouwt ik vastelijk, dat ze in Brabant, Frankrijk, en andere warmer Landen, 's Winters, zonder haar te dekken, genoeg zonder schade zouden konnen goed blijven; voor al, alsze warm gesteld wierden, en vochtigheid genoeg genoten; vermits ze in de Zomer veel Water begeren uyt eygener aart; ook beminnen een goede, vette, zandige aarde.

K R A C H T E N.

Deugden,
weynig
minder
als die van
de opregte
Britannica
der Oude.

Deeze Americaansche Britannica word gebruykt, niet alleen teegens de gebreeken des Monden en der Keel, maar ook tot geneezing van Wonden, en van de Scorbut, of Blauwshuyt, anders gemeene-lijk gezegt Scheurbuyk. Men ondervindt ook, dat ze teegens dit gebrek weynig minder krachtig is, als de voorbeschreevene opregte Britannica der Oude. Strijd daarenboven zeer krachtig teegens allerley vergif, en is dienstig teegens veele andere inwendige gebreeken der Menschen.

Hoe de
Indianen
in America
't Zaptee-
gens ver-
gif ge-
bruyken.

Waarom dan ook de Indianen in veele Gewesten van America 't Zap deezer Planten gedurig in een Hoorn bij haar dragen; om, wanneer ze in een Gevegt teegens malkander, 't welk dikmaal gebeurd, zich door een vergiftige Pijl gewond bevinden, terstond iets daar van in de Wonde te konnen gieten: 't welk dan straks, of immers in een zeer korte tijd, niet alleen 't gif gantsch kracheloos maakt, maar ook de Wonde geneest, en haar alzo buyten alle gevaar stelt; daarze anders gewisselijk, zonder eenige andere hulp, zouden moeten sterven, wegens de selheid des ontfangenen vergifs. Geen ander Gewas kennen ze, 't welk zulk een krachtige werking heeft teegens 't vergif, als dit.

Wortels
aart.

De Wortel is stoppende en te zamentrekkende van aart. Heb echter ondervonden, datze, varfch uyt de aarde genomen, en daar van gegeten, zeer zacht en zoet doet purgeeren.

Uyt Ame-
caansch
Zaad op-
gequeekt.

Dit zeer eedel Gewas hebben mijn oogen voor de eerste maal gezien in 't jaar 1656, voortgekomen van Zaad, uyt Virginien en Nieuw-Neederland gekreegen, door Monsr. JAN VAN WELI, Koopman te Amsterdam, mij toegezonden; en de aanschouwing daar van gaf mij een zonderling groot vermaak.

CCXCVIII HOOFDSTUK.

BULAPATHUM van PLINIUS.

An naturen een kleyn en aardig Ge-Namen: was; met deezen naam in het Neederlandsch bekend; of ook wel geheeten OSSE-PATICH, vermits de Bladeren in gedaante en stelling, echter niet in grootte, de Tongen der Ossen een weynig gelijk schijnen. In 't Latijn BULAPATHUM PLINII, of LAPATHUM FIBROSUM: in het Grieksch Βυλάπαθος.

Heeft een teedere, bruynachtige, of bleek-verwige, Wortel. dunne, korte, veelzellige, en gantsch niet knobbelige Wortel (gelijk anders alle andere soorten van PATICH of RHORITTER hebben); bitterachtig van smaak, alsze geknauwd word.

Uyt de zelve schieten op veele Bladeren, in 't ronde bij malkander uyt de aarde, van welke zommige haar plat op de grond neerleggen, andere zich een weynig opwaarts verheffen. Hangen aan tamelijk korte Steel-
jens: zijn die van het LAPATHUM SANGUINEUM, of RHORIDDER met roode gelijk bloedige Aderen, in gedaante en grootte zeer gelijk; ook achter aan de Steel alderbreedst; van daar allenxen smaller wordende, en voor in een punt eyndigende. Hebben echter geen roode, maar bleek-groene Aderen, zomtijds een weynig rood gevlekt. De groote Ader loopt in 't midden regt door; waar uyt veele kleynen ter zijden voortvloe-
yden. Zij zijn een hand breed, wat meer of minder lang; twee groote vingeren breed. De verwe is donker-groen, doch onder bleeker. Aan de randen zijn ze slegt; eenwel zomtijds zich een weynig omslaande; doch niet Ponsus-wijze geploeyd; matig dik van substantie, en, in de Mond geknauwd, wat zuur en te zamentrekkende van aart, vermengd met een weynig bitterheid.

Uyt haar middenste Hert komt meest den tijd maar Steel. een enige Steel voort, ontrent anderhalve voet lang, bijna rond, met eenige Streepen en roodachtige plekken voorzien; van binnen gantsch niet hol. De verwe is niet wel zoo groen als de Bladeren zijn, maar een weynig bleeker. Is na boven toe in twee of drie deelen gescheiden; en aldaar omvatten in 't geheel van vier of vijf kleynen Bladerjens, hol en dun verspreyd; aan welke aan alle kanten, en niet bij artikelen, rondom veele ronde groene Knopjens te voorschijn komen, rustende op kleynen, korte, eerst regt-uytstaande, maar daar na zich wat neerwaarts buygende Steeljens. Als deeze geopend worden, vertonen zich groene, drie-bladerige Bloemtjens, van binnen begaafd met eenige blecke Afschagzeltjens. Eenige dagen lang blijven ze goed. Vallen daar na niet ter aarden neer, maar blijven; worden grooter, en verbergen cyndelijk onder haar, alsze tot hare volkomenheid zijn geraakt, een kleyn, Castanien-bruyn, blinkend, en drie-hoekig Zaad.

Het zelfe moet men met een wassende Maan van Maert of April aan de aarde bevelen, ontrent een vinger breed diepte. Na drie of vier weeken tijds zal het dan te voorschijn komen: noch in de zelve Zomer weer Bloemen en Zaad geeven; doch daar mee sterven.

Doch indien de jonge Planten niet voor in de Zomer of teegens den Herfst, zich vertonen, gelijk al veelmaal gebeurd, zoo blijven ze de Winter over; inzonderheid binnens huys gezet zijnde: geeven dan in 't volgende Voorjaar Bloemen, en in 't laatste van May volkomen rijp Zaad.

KRACHTEN.

Gebruik. **V**An de krachten en deugden der Patich-soorten in 't gemeen, en haar gebruik in de Geneeskunst, is hier boven in het CCXCIV. Hoofdstuk gehandeld.

CCXCIX HOOFDSTUK.
GEMEEN KLEYN
RHORIDDER,
of
PATICH.

Namen. Ynde van naturen een kleyn en teeder *Gewas*, groeyd in drooge en steenachtige, maar weynig in vochtige plaatsen. Bemind echter, en kan ook verdragen veel Water, inzonderheyd in de Zomertijd. Word dus genoemd in 't *Neederlandsch*: in 't *Latijn* LAPATHUM VULGARE MINUS, of OXYLAPATHUM.

Wortel. Krijgt uyt een dunne, met eenige teedere *Veezelworteltjens* omvangene, een hand breed lange, uyt-en-inwendig bleek-geele *Wortel*, verscheydene *Bladeren*, al te zamen onder als uyt eene plaats digt aan malkander voortkomende. Zijn kleyn, en maar ontrent een vinger lang; achter aan de *Steel* een duym of daar ontrent breed, doch allenxen smaller wordende, en voor in een spits punt eyndigende. De verwe is donkergroen, doch onder bleeker. Leggen plat op de aarde neer, of verheffen zich ook wel een weynig boven de zelve. Slegt en effen zijn ze; aan de randen een weynig rood; en aldaar teeder ingesneeden: in 't midden voorzien met een regt-doorlopende *Ader*, waar uyt veele zeer kleyne, ter zijden uytgaande, voortschieten. Geknauwd wordende, hebben ze weynig of geen zonderlinge smaak.

Uyt de zelve voortschietende *Steel*. Uyt haar middenste *Hert* schiet gemeenelyk maar een eenige *Steel* op, zeer dun en teeder van aart; een voet, ook anderhalve, wat meer of minder, hoog; van binnen hol; ontrent rond; met eenige *Ribbertjens* gestrept; bruynachtig van verwe; na boven toe, niet hoog van de aarde, verdeeld in vijf, zes of zeeven *Zijde-takjens*, uyt beyde de zijden boven malkander voortkomende: waar aan eenige kleyne *Bladertjens* hangen; groeyende nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde; ook hol en luchtig boven malkander gesteld; en aan hare *randjens* niet zoo zeer als de onderste, maar alleenlyk weynig, of niet *getand*.

Gedaante der Bloem. Tusschen welke in 't ronde, en bij *artikelen*, de *Bloemen*, aan kleyne en zeer subtile *Steeltjens* gehegt, neerwaarts hangende worden voortgebragt. Gantsch kleyn zijn ze, bleek-groen van verwe; van binnen voorzien met eenige geele *Afhangzeltjens*, en bestaande uyt drie *Bladertjens*. Alsze drie, vier, of ook wel vijf dagen, na dat de Lucht heet of gematigd is, hebben geopend geweest, vergaan ze niet in haar zelven noch vallen op de aarde neer (gelijk ook niet die van al de voormelde foorten), maar blijven staan, worden hoe langer hoe grooter, en, hare volmaaktheid bekomen hebbende, verbergen onder haar een zeer kleyn, drie-hoekig, bruyn-verwig, blinkend *Zaad*: 't welk jaarlijks van zelfs neer vallende, genoeg opstaat.

Aanwinning. Anders word het ook met een wassende Maan van *September*, *Maert* of *April* op een luchtige, varsch omgeworpene plaats, de aarde, niet diep gelegd, aanbevolen. Dan komt het door de geheele *Zomer* genoegzaam

voort: en dus kan deeze *Plant* overvloedig aangewonnen worden.

Het OXYLAPATHUM MINUS DENTATUM, of *kleyne Patich met getande Bladertjens*, komt met het nu gemeldde in hoogte, stelling, verwe der *Bladeren*, &c. gantschelijc over een, behalven alleen dat de gedachte *Bladeren* met *Hoekjens*, of *Tandjens*, aardig voorzien zijn.

KRACHTEN.

DE krachten deezer *gemeene kleyne Rhoridder* zijn Krachten, begreepen onder de andere foorten van *Patich*, voorgesteld onder het CCXCIV. Hoofdstuk.

CCC HOOFDSTUK.
LAPATHUM
tuberosum Americanum:
of
PATICH
met een Knobbelwortel uyt
America.

 Eeze zeldzame *Plant* groeyd in onze *Opge-Neederlandsche Gewesten* ontrent, doch queekt nauwelijks, anderhalve voet hoog. Is in mijnen Hof *Anno 1675.*, door overgezonden *Zaad* uyt de *Americaansche Landen*, gelukkig voortgekomen.

Krijgd uyt een korte, dikke, hoekige, knobbelige, *Wortel* langwerpig-ronde, van binnen geheel witte, van buyten donker-geele, en met verscheydene *Veezelworteltjens* omvangen zijnde *Wortel*, in 't begin van *May*, of 't laatste van *April*, aardige *Bladeren*; zes vingeren breedte, wat meer of minder, lang, en in 't midden twee breed; ook aldaar rondachtig, alhoewel voor in een stomp punt eyndigende; en beneeden na de *Wortel* *Bladeren* als op een lange, smalle voet rustende; boven donkergroen, onder een weynig bleeker; alsze eerst uyt de aarde voortkomen roodachtig van aart; zomtijds met eenige weynige roode *plekjens* verciert; gemeenelyk aan de kanten effen en slegt; in 't midden voorzien met een sterke *Ader*; waar uyt veel andere kleyne ter zijden, tot aan de randen uytvloeyende, voortschieten. In de *Mond* geknauwd, zijn ze niet onaangenaam van smaak; doch een weynig zuurachtig, en wat te zamentrekkende. In 't laatste van *Augustus* verliezen ze allenxen hare kracht; en in 't begin van *September* vergaan ze gantschelijc.

Tusschen de zelve, uyt de *Wortel*, komen voort, in 't *Steele* laatste van *Junius*, en 't begin van *Julius*, een, twee, of ook wel drie *Steelen* t'effens, na geleegentheyd van de oudheyd en dikheyd des gedachten *Wortels*; ruym een voet hoogte opschietende. Zijn teeder en rond; ook bekleed met een aangename groenheyd; waar aan zomtijds een, zomtijds geen, ook wel twee kleyne *Bladertjens* groeyen. Boven welke uyt de top der *Steelen* drie, vijf, ja dikmaal zeeven langwerpig-ronde, en gelijk als een weynig gehoekte *Knopjens* voortkomen. Als deeze de eene na de andere open gaan, vertoonen zich de *Bloemtjens* bleekrood van verwe. Hebben ook een geheel ander gedaante en stelling, als die der voormelde foorten van *Lapathum*, of *Patich*: zijn ook, alhoewel anders voor haar zelven niet groot, veel grooter; doch haar rond, vlak, of plat leggende,

Bloemen :

zonder
Zaad na te
laten.Aarde; en
waarneem-
ing.Zonder-
linge
deugden
deezzer
Plant.

Namen.

Vier on-
derfchey-
dene soor-
ten.

Grond.

Bloemen
doch hier
noyt Zaad.
Aanwin-
ning.Lavendel
met ge-
fneede
Bladeren.

en als te zaam-gevoegd; rustende op korte en zeer dunne *Steltjens*. Bestaan uyt zes teedere *Bladertjens*; welke inwendig zeer smal, maar na buyten wat breeder, en aldaar op de wijze van *Cyanus*, of de *Koornbloem*, met drie *Puntjens* ingefneeden; ook van binnen met zommige weynige zeer kleynge geale *Knopjens* voorzien zijn. Alsze eenige, doch niet veele dagen hebben opengestaan, vallen ze af. Hebben tot noch toe geen volkomen *Zaad* in deeze *Neederlandsche* Gewesten nagelaten; 't welk, wegens de zeer grootte deugden deezzer *Plant*, zeer te beklagen is. Want zij kan met groot voordeel gebruykt worden in bijna allerley soorten van Ziekten, en op zulk een wijze als men wil.

Zij bemind van naturen een zandige vette grond, veel Water in de *Zomertijd*, en een warme, wel ter Zon geleegene plaats. Kan gantschelijk niet verdragen de *Winter-koude* en *Vorst* deezzer Landen. Word derhalven, in een Pot geplant zijnde, 's *Winters* binnens huys bewaard, en droog gehouden.

K R A C H T E N.

DE *Wortel* is aangenaam en zoet van smaak; vochtig en koud in den eersten graad. 't *Zap* is zeer goed in allerley *hitzige Koortzen* en andere krankheeden: want het neemt niet alleen de *brand wech*, maar ook het verquikt, versterkt het *Hert*, en al de inwendige deelen. Maakt een graage *Maag*: verdrijft de scharpheyd des *Waters*, en verzacht de *Blaas*. Is zeer bequaam voor de gebreeken der *Borst* en der *Keel*. Werkt op 't alderkrachtigste teegens 't *vergift*, 't zij inwendig ingenomen, of uytwendig *Plaasters*-wijze opgelegd.

CCCI HOOFDSTUK.

L A V E N D E L.

US in 't *Neederlandsch* genoemd; niet alleen om hare zonderling-goede kragt, maar ook wegens hare bevallijke geur ieder aangenaam. In het *Latijn* LAVENDULA SPICA, of NARDUS ITALICA: in het *Hoogduytsch* LAVENDER: in het *Fransch* LAVANDE; en in het *Italiaansch* LAVANDA.

Hier van zijn mij in haren aart en natuur bekend vier onderscheydene soorten, als:

I. LAVENDULA MAJOR LATIFOLIA, of grootte breed-bladerige Lavendel. II. MINOR TENUIORE FOLIO, of kleynge Lavendel met smaller Bladeren. III. FLORE ALBO, of met een witte Bloem. IV. LAVENDULA FOLIO DISSECTO, of Lavendel met gesneede Bladeren, van CAROLUS CLUSIUS genoemd MULTIFIDA, of MULTIFIDO FOLIO, dat is, veelbladerig. Niet alle zijn ze van de zelve *Bewijng* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede gemeene, en matig gemestte grond; een opene vrije lucht, een warme of wel ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Blijven lange jaren in 't leeven: verdragen felle koude, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*. Geeven jaarlijks aardige *Bloemen*, doch in deeze Landen noyt eenig rijp *Zaad*. Worden echter genoegzaam *vermeenigvuldigd* door hare veelvoudige *Zijde-takjens*: welke men t'elkens om 't tweede of derde jaar met de oude opneemen, en in een nieuwe grond, tot aan de bovenste toppen, weer in zetten moet. Dus krijgen ze binnens weynig tijds al te zamen nieuwe *Wortelen*, en groeyen voort.

DE LAVENDULA FOLIO DISSECTO, of Lavendel met gesneede Bladeren, zijnde van aart veel teederder dan de andere, verdraagt geen zins veel koude *Herfst*-

reegenen, *Rijp*, of eenige *Vorst*. Moet derhalven, in een Pot gezet zijnde, in *October* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, daar gantsch niet, of alleen bij sterke *Vorst* voor een kleyn tijd, door een yzere Oven word gevuurd; en gedurende de *Winter* onderhouden met zeer weynig laauwgemaakt Reegewater, door een Pan van onder: want door maar wat te veel zou deeze *Plant* schielijk verderven. In *Maert* moet ze bij goede dagen zomtijds weer buyten zijn gesteld, om dies te eerder de lucht te genieten, tot behouding haars leevens, maar geen zins moet men ze de nacht over laten staan.

Geeft in deeze Gewesten, warm gezet zijnde, in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*: 't welk in *April*, met een wassende Maan, weer in Potten gezayd moet zijn, niet diep, hol en luchtig. Alleenlijk hier door konnen ze *aangewonnen* worden. Zelden blijven ze in deeze Landen langer dan twee *Zomers* in 't leeven.

K R A C H T E N.

AVendel, of Lavendula, is verwarmende en verdroogende tot in 't begin van den derden graad; daarbenevens fijn van stof, en dun van deelen.

Met de *Bloemen* in Wijn gekookt, en daar van gedronken, drijft uyt de *Windes*, de *Nageboorte*, de *doodte Vrucht*, en 't water van de *Blaas*. Doet der *Vrouwen Maandstonden* voortkomen: helpt de *koude Pis*: opend de *verstoptheyd* van de *Leever*. Verzacht de *hardigheyd* van de *Moeder* en *Milt*. Verbeetert de *Maag*. Is goed voor de *vallende Ziekte*, de *Fijt*, *Beezing*, *Beroerdheyd*, *opstijging* van de *Moeder*. Versterkt de *verkoude* en *vermoeyde Zeenuwen*; *verkoude Harssenen*, *verkrampene Leeden*, en diergelijke ongeleegentheeden. Verlicht daarenboven den *arbejd* der *barende Vrouwen*: 't welk ook vermag een halve *Drachma* van het *Zaad* deezzer *Plant*; van *Endivie*, en van *Weegbree* elk twee *Scrupelen*, en een *Scrupel* *Peepers*, te zamen gestoten; daar na ingenomen met drie oncen Water van *Endivie*, en drie oncen van *Glaskruyd*, of *Parietaria*.

De *Bloemen* alleen in Wijn gedistilleert, en daar van een weynig gedronken, versterkt de *Tong*: neemt wech de slauwte van 't *Hert*; de *Tand-* en *Hoofdpijn*: verbeetert de *lamme Leeden*, daar meê gewasschen. Is goed voor de *Hoofdzwijmeling*, *Beroerdheyd*, *Geelzucht*, en *Hertklopping*. Het zelve verrichten de *Bloemen*, enkelijk gedroogd, gestoten, met wat *Caneel*, *Notemusfaat*, en *Nagelen* vermengd, dan met Wijn ingenomen.

Een *Conserve* van deeze *Bloemen* gemaakt, en daar van 's morgens nuchteren de grootte van een *Musfaat*-noot op 't punt van een *Mes* genuttigd, is ook zeer goed teegens de gemeldde Gebreeken.

De *Bloemen* bij de *Kleederen* gelegd, geeft aan de zelve een goede reuk: bewaard ze daarenboven voor *Motten* en *Wormen*.

De *Oly*, welke van deeze *Plant*, en de *Bloemen*, gedistilleert zijnde, word gewonnen, gemeenlijk genoemd *Speek*, of *Spijk-oly*, is zeer krachtig van reuk; daarbenevens verwarmende en versterkende van aart. Word dikmaal gebruykt om meê te smeeren.

CCCII HOOFDSTUK.

T O N G E B L A D.

Eest deezen naam in 't *Neederlandsch* verschey-
bekomen, wegens de gelijkheyd der de namc,
Bladeren met een *Tong*. Word in 't
Latijn geheeten LAURUS ALEXAN-
DRINA, of ook BISLINGUA: in 't
Hoogduytsch HAUCKBLADT, of ook
AUFFEN-

Hoe in de
Winter
waar te
neemen.Lavendel
met Zaad.

Aart:

Trag. l. 1.
c. 13.
Matth. l. 1.
c. 6.
Ermel. l. 5.
Meth. Med.
c. 10.
Durant.
Hist. Plant.
fol. 307.Lonic. l. 2.
c. 118.
Fuchs. hist.
Pl. c. 345.
Camerar.
lib. 1. c. 8.
Dorsten.
lib. Simp.
fol. 164.
Tabern.
l. 2. c. 19.Dad. l. 9.
c. 6.

AUFFENBLADT: in het *Fransch* LAURIER ALEXANDRIN, en HERBE AUX LANGUES; en in het *Italiaansch* HIPPOGLOSSO, of ook LAURO ALESSANDRINO.

Twee bijzondere foorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee bijzondere foorten; namentlijk:

I. De alreeds gemelde LAURUS ALEXANDRINA, of Tongblad, uyt welks midden der Bladeren noch andere kleyner, gelijk als Tongetjens, aardig te voorschijn komen. II. LAURUS ALEXANDRINA VERA, of opregte Tongblad, welke op hare Bladeren geen andere, of Tongetjens, heeft. Beyde zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Grond. Zij beminnen uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige, en met twee-jarige kleyn-gewreevene Paerdemist tamelijk wel voorziene grond: een vrije, luchtige, genoegzaam ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Zijn tamelijk hard van natuur: konnen echter, buyten blijvende, de strenge Winter-koude in deeze Landen niet wel verdragen. Moeten derhalven, in Potten geplant, 's Winters binnens huys gezet, met matige vochtigheyt onderhouden, en niet voor in 't laatste van Maert, of 't begin van April, na tijds geleentheyt, met een reegenachtige Lucht weer buyten gezet worden.

Bloemen. Zij geeven in deeze Gewesten bij heete en goede Zomers (eevenwel niet altijd) uyt het midden harer Bladeren kleyne, Stars-wijze getande Bloemtjens, bestaande uyt zes smalle Bladerjens, welke drie en drie boven malkander zitten, en tusschen den anderen doorspeelen; bleek-groen van verwe: in 't midden voorzien met een langwerpig paarsachtig, tamelijk dik Knopje; inzonderheyt de eerstgenoemde foort: doch noyt eenig Zaad. Konnen echter bequaamlyk aangeleeld en vermeenigvuldigd worden door hare aangewassene jonge Wortelen; welke men met een wassende Maan in Maert of April van de oude afneemt, en verplante.

zonder Zaad.

Aanwinning.

K R A C H T E N .

Durantes lib. Herb. fol. 149.
Phn. l. 23. c. 8.
Aegin. l. 7. c. 3.
Diosc. l. 4. c. 147.
Lust. l. 4. c. 147.
Mar. 133.

Tongblad, of *Laurus Alexandrina*, is verdroogende, ook wat scherp en bitter van aart.

In Wijn gezoden, en daar van een Roemer gedronken, of de Bladeren gedroogd, gestoten, en anderhalf lood daar van met Wijn ingenomen, drijft uyt de Nageboorte, ook 't water der Blaas, en de koude Pis. Is goed teegens 't Graveel, en de Gescheurtheit: verhinderd het uytstieten der Moeder; verwekt de Maandstonden; doet de Vrouwen gemakkelijker baren; en helpt de Moeder-opstijging in een korte tijd.

Eeven 't zelve vermag ook het Poeder van de gedroogde Wortelen.

Trag. l. 1. c. 131. Dit Poeder, beyde van de Wortelen, en van de Bladeren, droogd Wonden en allerley vuyle Zweren op, als men 't daar over stroyd.

CCCIH HOOFDSTUK.

L I M O N I U M .

Namen.

Oerd, zoo wel in 't *Neederlandsch*, als in het *Latijn* en andere Spraaken, mijns weetens, geenen anderen naam dan deezen; behalven dat de *Italianen* LIMONIO zeggen.

Vijf onderscheydene foorten.

Van dit aardig Gewas zijn mij in haren aart bekend geworden vijf onderscheydene foorten; namentlijk:

I. LIMONIUM MARINUM BELGICUM, of *Neederlandsch Zee-Limonium*. II. LATIFOLIUM LUSITANICUM, of breed-bladerig *Limonium uyt Portugal*. III. MINUS, anders TENUFOLIUM LUSITANICUM,

of kleyn, kleyn-bladerig *Limonium uyt Portugal*. IV. ELEGANS SYRIACUM sive ASPLENIADAEUM, of schoon *Limonium uyt Syrien*, anders edel *Limonium met Bladeren van Asplenium*. V. LIMONIUM CAPITATUM AMERICANUM, of veel-knoppig *Limonium uyt America*. Niet alle van eenerley Bouwing.

Zij beminnen gemeenelyk een goede, zandige, Grond. luchtige, met een weynig twee-jarige kleyn-gewreevene Paerdemist en 't Mol van verrotte Boombladeren genoegzaam doormengde grond: een opene, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Water. Verdragen, buyten gesteld zijnde, ongeerne de Winter-koude. Worden derhalven, met een wassende Maan van April in Potten geplant zijnde, 's Winters binnens huys gebragt, op een luchtige plaats; be- waard zonder groote warmte, en met een weynig lau- gemaakt Reegenwater onderhouden. Wij spreken dit van het LIMONIUM LATIFOLIUM LUSITANICUM, of breed-bladerig *Portugalsch Limonium*, en van het MINUS LUSITANICUM, of kleyn *Portugalsch Limonium*. Welke beyde foorten in deeze Landen Bloemen, maar noyt eenig rijp Zaad te voorschijn brengen. Worden echter genoegzaam vermeenigvuldigd door hare aangewassene Wortelen; welke men met een wassende Maan in April van de oude afneemt, en in Potten verplant.

Het LIMONIUM BELGICUM MARINUM, of *Neederlandsch Limonium*, groeyende aan de Zeekant, is van een harden aart. Verdraagt sterke Vorst, en alle ongeleentheeden der Winter, zonder moeylijkheyt. Geeft, bij goede Zomers, volkomen rijp Zaad: het welk met de gedagte Maan van April wil gezaayd zijn in een vochtige, met zout Zee-zand vermengde grond. Word ook noch op de voorgedachte wijze vermeenigvuldigd door hare Wortelen, en blijft veel jaren lang in het leeven.

Het LIMONIUM ELEGANS SYRIACUM, sive ASPLENIADAEUM, dat is, heerlijk *Limonium uyt Syrien*, of met Bladeren van Steenvaarn, boven al de andere van een bevallijke aanschouwing, is veel teederder van aart. Brengd in deeze Gewesten voort uyt een vingerdikke, bruyn-verwige, en voor spits-toegaande Wortel, veelvoudige schoone Bladeren, haar op de aarde een weynig in 't ronde verheffende. Staen regt uyt. De grootste zijn een kleyne hand lang; voor twee vingeren breed; achter-smal; in vele rond-toegaande deelen ingesneed, gelijk het Asplenium, of Steenvaarn: hard van aart; een weynig ruygachtig; donker-groen; stomp toelopende: voor begaafd met een kleyn spitsje, gelijk een Doortje; en in 't midden met een regt-doorgaande Ader; waar uyt veel andere kleyne voortspruyten.

Uyt haar Hert komen te voorschijn verscheydene Steelen, ronde, stijf-staande, gelijk als gevleugelde opschietende Steelen ter hoogte van ontrent anderhalve voet; verdierd met eenige gantsch smalle, ruym twee vingerbreed lange, en twee, drie, of vier bij malkander gevoegde, voor spits toegaande Bladerjens; tusschen welke andere, ook gevleugelde, doch korter Zijdetakjens uytspuyten: op welker voorste punten veele digt bij een geschikte, boven breede, ruyg Hoofdijens, of Knoppen, groeyen: waar uyt veele ronde, holle, aan de randen een weynig gekartelde, blauw-verwige, kleyne, lang-durende Bloemen opschieten; en uyt haar midden noch andere kleyner, doch hooger uyt-wassende gantsch witte Bloemtjens aardig voortkomen.

Deeze foort bemind een zandige aarde, met twee-jarige Paerdemist, het Mol uyt verdorvene Boomen, en een weynig een-jarige Hoenderdrek doormengd; ook matige vochtigheyt. Blijft niet meer dan eene Zomer in 't leeven. Geeft in deeze koude Gewesten (warm gesteld), bij goede jaren in den Herfst dikwaal volkomen rijp Zaad, en versterft daar mee: doch moet

Breed bla- derig, en kleyn Portu- galsch Limo- nium.

Needer- landisch Limo- nium.

Heerlijk Limo- nium uyt Syrien.

Bladeren.

Bloemen.

Grond.

moet

moet voor koude Winden en Herfstreegen voorzichtig zijn gewagt: zou anders niet tot zijne volmaaktheid geraken, maar veel eer verrotten.

Aanwining. Alleenlijk door dit Zaad kan deeze soort aangewonnen en vermeergerd worden. Het zelve moet men, met een wassende Maan in April of May, luchtig in een Pot zayen, niet boven een stroobreed diep. Niet meer als een, of ten hoogsten twee Planten, mag men in eene Pot, in 't midden, ongerept laten staan. De andere moet men'er uyt-neemen, in andere Potten zetten, en zes of agt dagen lang voor de Zon wachten.

Americaansch Limonium. Het LIMONIUM CAPITATUM AMERICANUM, of Americaansch Limonium met veele Knoppen, boven aan de Steelten tusschen twee Bladeren, op lange Steelten, zes, agt, ja dikmaal tien in getal bij malkander voortkomende, is een aanzienlijke Plant, groeyende ontrent drie en een halve voet hoog; ook wel hoger, na dat de Zomers warm of koud zijn. Bemind een goede zandige aarde, met een weynig een-jarige kleyn-gewreevene Hoenderdrek en het Mol der van binnen verdorvene Boomen genoegzaam doormengt: een opene, warme, bequaam ter Zon geleege plaats, inzonderheid bewaard voor alle koude Oosten- en Noordewinden.

Bloemen. Vergaat niet haast, maar word van naturen oud. Brengd ieder jaar, voornamentlijk bij warme Zomers, kleyne, viergebladerde, voor spits toegaande Bloemen voort, boven uyt hare geschubde Hoofdsens, die van het Cyanus, of de gemeene Koornbloem, niet ongelijk, doch grooter. De verwe is bleek-geel. Zelden geevenze in deeze Gewesten eenig rijp Zaad. 's Winters verliest deeze Plant boven hare Steelten en Bladeren; echter altijd aan hare Wortel ontrent de aarde eenige der zelve behoudende; welker gedaante zich al vrij

Zelden rijp Zaad. zeer vergelijkt met die der Citroen-bladeren. Zijn een kleyne hand lang, drie vingeren breed, voor spits toegaande; donker-groen-verwig; scharpachtig, of rauw in 't aanraken, en voorzien met een regt-doorlopende Ader, waar uyt veel andere kleynere voortvloeyen. Aan hare Steel zitten ze twee en twee regt teegens over malkander; doch voor in een eyndigende. In het volgende Voorjaar schieten uyt deeze weer nieuwe voort.

Hoe waar te nemen. Deeze soort verdraagt in de Zomer veel, maar altijd in de Zon warm gemaakt-Reegenwater; doch wil in den Herfst weynig vochtigheid. Kan niet wel Stormwinden, Hagel, Vorst, en diergelijke ongeleegentheeden uytstaen. Word derhalven, met een wassende Maan van April in een Pot gezayd of geplant zijnde, in 't begin van October, wat eerder of later, na dat het Weer zich aanfeld, binnens huys gebragt, op een luchtige plaats, doch zonder eenige tocht of zuyging. Maar als nu de koude begint te vermeerderen, neemt men ze van daar wech, en men verplantze, daar ze de warmte des vuurs door een Oven kan genieten, wijlze die geerne verdraagt, doch niet digt bij den Oven. Mag ook, gedurende de geheele Winter, maar alleenlijk een of tweemaal een weynig lauwwarm Reegenwater van boven ontfangen. Niet voor in 't begin, of ten halven van April, mag men ze weer buyten zetten, met een zoete lucht, en aangename reegen; doch voorzichtig gedekt voor koude nagten, en bewaard voor Sneeuwachtige vochtigheid.

en in de Winter te wachten. Kan, in deeze koude Landen, niet wel aangewonnen worden, vermitsze noch volkomen Zaad, noch bij de Wortel (ten zij met langzaamheid van tijd) eenige uytloopzelen verkrijgt, welke of van zelfs Wortel vatten, of bequaam zijn mogten, om ingesneeden te worden.

Kan hier niet wel aangewonnen worden.

K R A C H T E N .

Limonium is verkoelende van aart. De Bladeren Galen. l. 7. zijn warm en droog in den eersten graad; geknauwd wordende van een aangename reuk. In Wijn gekookt, of de Wortel, een weynig opgedroogd zijnde, het zelve gedaan, en van dit Nat een halve once, of wat minder, gedronken, drijft het Water, de Steen, de Nageboorte, en alle onreynigheid der Moeder af.

Het Zaad is zuur van smaak; en heeft een te zamen-trekkende kracht. Gedroogd, gestoten, en daar van twee Scrupelen eenige dagen achter malkander 's morgens nuchteren met Wijn ingenomen, is zeer dienstig teegens de roode- en andere Loop. Doet ook ophouden de overvloedige Maandstonden der Vrouwen, en is dienstig teegens meer andere gebreken.

CCCIV HOOFDSTUK.

L A V A S .

Niet alleen in het Neederlandsch dus, Namen, maar ook dikmaal LUSTOCK, van zommige LAVETSE, van andere LUSTICKEL genoemd: in het Latijn LEVISTICUM, en LIGUSTICUM: in het Hoogduysch LEIBSTOCKEL: in het Fransch LIVESCHE, of LIVECHE; en in 't Italiaansch LIGUSTICO.

Deeze Plant bemind uyt eygener aart een gemeene, doch meer een zandige, wel-gemeste grond, en tamelijk veel Water. Heeft immers zoo lief een donkere, als een opene, vrije plaats. Geeft in deeze koude Gewesten niet altijd, maar alleen in goede warme Zomers, een weynig Zaad. Als dit, 't welk echter zelden gebeurt, zijne rijpheid heeft bekomen, word het, met een wassende Maan van Maert, ruym een stroobreed diep, in de aarde gelegd.

Hier door kan ze vermeergerd; doch noch bequaamer aangewonnen worden, door hare bij de Wortel uytgeschotene jongen; welke men op de genoemde tijd van de onde afneemt, en verplant. Is hard van aart. Kan veele koude Reegenen, Sneeuw, Hagel, sterke Vorst, en alle andere ongeleegentheeden des tijds, zonder schade uytstaen.

K R A C H T E N .

Lavas, Lustock, of Levesticum, is warm en droog tot in 't begin van den derden graad.

De Bladeren en Wortelen in Wijn gezoden, Galen. lib. en daar van een Roemertje 's morgens nuchteren gedronken, drijft uyt de Winden; strijd teegens alle vergif; verwarmd het ingewand; is goed voor een koude Maag; Schurftigheid, en andere gebreken der Huyd. Zuyverd en geneest de Zeeren en Zweeren: maakt een scharp Gezicht; een zuyver en schoon Vel, als inen de Oogen daar mee wascht, en 't Aangezicht dikmaal daar mee wrijft.

De groene Bladeren gestoten, en op varssche Wonden gelegd, geneezen de zelve. In een Bad gedaan, doen krachtig zweeten; neemen wech de onzuivere vlekken der Huyd, en verwekken der Vrouwen Maandstonden.

Het Zaad, of de gedroogde Wortel, gepulveriseerd, en daar van een halve of geheele Drachma met Wijn ingenomen; doet gemakkelijk wateren, drijft de Maandstonden voort, ook de achterblijvende Nageboorte. Geneest de opstijging van de Moeder; de beet der Slangen en dolle Honden, ook van andere giftige Dieren.

Treflijk
middel
teegens de
Vijt.

Het zelve *Zaad*, of de *Bladeren*, met een weynig *Peeterzelie* in Bier gekookt tot op 't derde deel, en dan over de waeffem gehouden de vinger, daar de *Vijt*, anders ook de *Haas* genoemd, aan is, zoo verre als 't quaad zich verspreyd heeft, 't overige gezonde met een doek bedekt zijnde; daar na de zelve vinger gestoken in dit kookzel, zoo warm als men 't gemakkelijk verdragen kan, en zoo lang daar in gehouden, tot dat het geheel koud is geworden, geneest deeze zeer smerlijke quaal.

CCC V H O O F D S T U K .

W I N D E N D P A E R D S H O E F Y Z E R .

Namen.

Us in het *Neederlandsch* genoemd, word in het *Latijn* geheeten *FERRUM EQUINUM VOLUBILE*, of *CONTRA-VENENUM*: van de *Spaanjaarden* *CONTRAYEVA*. Is een raar, zeer schoon, ongemeen *Gewas*: waar van 't rond en zwartachtig-bruyn *Zaad* in het jaar 1652. mij toegezonden is van de Heer *JACOBUS ZWANENBURGH*, *Consul* der *Neederlanders* te *S. Lucar* in *Spanje*, met dit opschrift: *Een Zaad uyt America, met de laatste Spaansche Scheepen overgebracht; 't welk mij van de Schipper is mee gedeeld: wiens Wortel van de Spaanjaarden zeer hoog geacht word, vermits ze (een drachma, of wat minder, daar van gebruykt) zeer krachtig werkt teegens alle vergif.*

Het Zaad
overge-
zonden
uyt Ame-
rica.

Hoedanig
gezaayd;

Dit *Zaad*, in 't begin van *Maert* gelegt op een vursche Paerdemist in een Glas, en daar op Salpeeterwater gegoten zijnde (te weeten, Reegenwater, waar in een half Etmaal, of wat langer, een weynig Salpeeter had gelegen) tot dat het daar onder bedolven was, daar na 't zelve Glas gezet boven op de yzere Oven, waar in gedurig zachtjens wierd gevuurd, in een weynig Zand, begon binnen weynige dagen te zwellen: daar na te barsten. Doe nam ik het daar uyt; en leyde het in een Pot, niet dieper als een stroobreedte. Stelde ook de Pot warm ontrent den Oven. In 't laatste der zelve Maand *Maert* begon 't zich boven de aarde te vertoonen. Daar na de Zon door de Vensteren; vervolgens bij goede warme dagen de Lucht buyten genietende, schoot dien *Zomer*, zonder eenige verandering van Gewormt, Aardvloyen, Slekken, of ander ongedierte ('t welk ook noyt geschied aan de Planten, waar van 't *Zaad* in zulk Water is gelegd geweest) ter hoogte van drie voeten op. In 't tweede jaar noch hoger; en bragt ook in den *Herfst* twee of drie *Bloemen* te voorschijn: doch vergingen weer zonder eenig *Zaad* na te laten.

en aange-
queekt.

Grond.
Plaats.

Deeze *Plant* is van naturen zeer teeder. Bemind een goede bequame grond, bestaande uyt drie deelen gemeene aarde, twee deelen grof Zand, zonder eenige zoutigheyd; een deel twee-jarige kleyn-geweevene Paerdemist, en een deel een-jarige Duyvemist, genoegzaam door malkander gemengd: een opene, vrije, wel ter Zon gelegene plaats, beschut voor alle koude *Ooste-* en *Noorde-winden*; en weynig Water.

Wortel.

Hare ronde *Wortel* is niet slegt, maar zeer oneffen vol *Spleeten*, en kleyne *Knobbelen*, met verscheydene ter zijden uytwassende *Veezel-worteltjens* voorzien; ontrent een vinger, wat meer of min dik; uytwendig bruynachtig van verve, van binnen wit, met veele grauwe *Aderen*, *Marmers-wijze*, doorwerkt; van reuk lieflijk aangenaam.

Bladeren.

Uyt de zelve komen voort zeer schoone bezienswaardige *Bladeren*, ontrent een vingerlid lang; en vin-

ger breed; in 't midden tot op de helft als uytgesneeden, en alzo verdeeld in twee rond-toegaande stompe punten, doch achter geheel en gesloten blijvende; vertoonende de gedaante van een breed *Paerdschoefzyer*. Hebben regt-doorlopende, en verscheydene *dwaars Aderen*; ook op 't breedste van 't *Blad*, ontrent de *Steel*, drie ronde geele *Vlekjens*, of *Stippelen*, zittende dric-hoekig, in plaats van *Nagelen*. Deeze *Bladeren* zijn aangenaam Bloemen. groen-verwig, doch onder een weynig bleeker; teeder van aart, en rustende op korte *Steeljens*. De *Bloem* is rond. Heeft, open zijnde, buyten-om veele kleyn witte *Bladertjens* van boven; maar word van binnen, voor zoo veel ik heb kunnen bemerken, veel, of verscheyden-verwig. Is ook in 't midden verciert met eenige hoog-uytschietende *Veezeltjens*. Niet lang duren ze, maar vallen in onze Gewesten, na verloop van eenige dagen, ter aarden neer.

Zij word niet alleen door de geheele *Zomer* droog gehouden, maar ook in de Maanden *Augustus* en *September* voor veel *vochtigheyd*, *windige dagen* en *koelenachten* nauw-keurig gewagt: ook op de helft van *September*, of een weynig later, na tijds geleentheyd, binnens huys gebragt, en voor de Vensteren gesteld, om bij goede dagen der Zonnen glantsch te mogen genieten, zoo lang mogelijk is. Daar na moet men ze op een warmer plaats zetten, waar in 's *Winters* door een yzere Oven gedurig word gevuurd, na geleentheyd van de *koude*; te weeten, eerst om den anderen, daar na ieder dag; ook dagelijks, als de *Vorst* zulks komt te vereyschen, twee-, of driemaal; 's morgens ontrent ten zeeven, 's middags ten een, en 's avonds weer ten zes of zeeven uren, op dat het daar de geheele nacht door warm, en de *Vorst* buyten blijve.

Mag ook in deeze geheele *Wintertijd*, waar in zij al hare *Bladeren*, en dunne ronde *Steele*n verliest, niet de minste vochtigheyd genieten; want hier door zou ze lichtelijk worden aangestoken, en vergaan. Niet voor half *April* moet men ze weer buyten stellen, met een aangename Lucht, en zachte Reegen: dan noch eenenwel haar met een Glas wel dekken en voorzichtig wachten, zoo wel voor veel warme als koude *vochtigheyd*, *hayrige*, *schrake winden*, en *koude nagten*.

Word in deeze Landen alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door *Zaad*, of de hier boven gemelde wijze. Ondertusschen, een stuk van de *Wortel* gebroken, maakt ook wel *Knoppen*, of *Oogen*, en dan uyttschietende, groeyd voort.

K R A C H T E N .

DE *Wortel* van dit *windend Paerdschoefzyer*, of *Aart*, *Ferrum equinum volubile*, is een weynig rieken- de van aart, warm en droog tot in 't begin van den tweeden graad.

De zelve gedroogd, en vier *Drachmen* daar van al en zeer knauwende ingenomen; ook anderhalve of twee *Drachmen*, kleyn tot stof gestoten, in een half pintje warme Wijn 's avonds of 's morgens gebruykt, verdrijft zeer krachtig de *smerten* van alle *inwendige deelen* des *Ligchaams*: inzonderheyd tweemaal 's daags ingenomen, en daar op warm toegedekt, om te sweeten. Is ongelooflijk-goed teegens allerley soorten van *vergif*, wijl 't der zelve kracht t'eenemaal wechneemt, en door de Stoelgang uyt-drijft. Het toond terstond zijne werkende natuur daar teegen, als een vyand en overwinner van 't zelve.

Verwekt daarenboven *eetenslust*; neemt wech alle van de *onnatuurlijke hitte*, onaangezien men zou meenen, dat ze, als warm van aart, de zelve zou vermeerderen. Drijft het *Water* en *Graveel* af: verquikt de *inwendige Geesten*, en maakt een *vrolijk Gemoe*d.

Een deel van deeze gedroogde *Wortel* in Wijn te deezer weyken gelegd, en daar van dagelijks, 's morgens, of *Plant*. na den eeten, 't vierde deel van een pintje gedronken, *bewaard*

Hoedanig
men deeze
Plant in de
Wintertijd

moet
waarne-
men.

Aanwin-
ning.

en zeer
voortref-
lijke deug-

Wortel

bevaard de menschen voor de Pest: helpt de spijs ver-
teeren: versterkt de Maag, en jaagd de Winden uyt.
Indien iemand van deezē drank zoo veel nuttigd twee
of driemaal ter week, hij zal bevinden, dat hij altijd
frisch en wel-gefteld zal blijven; ook in veele jaren van
geene ziekten zal aangevallen worden.

CCCVI HOOFDSTUK.

L E L I E.

Namen.

Oo zeer van een ieder bemind, wee-
gens hare schoone gedaante, verwe,
en aangename reuk, als wel bekend.
Voerd deeze naam in het Needer-
landsch. Word in het Latijn gehe-
ten LILIUM: in het Hoogduytsch LI-
LIEN, en GILGEN: in 't Fransch LIS; en in 't Ita-
liaansch GIGLIO, of LILIO.

Veelerley
onder-
scheydene
soorten
van Bloe-
men;

Hier van zijn mij in haren aart bekend veele beziens-
waardige soorten, met verscheydenheid van Bloemen;
namentlijk:

hier voor-
gefteld tot
agtie in
getal.

I. LILIUM ALBUM VULGARE LATIFOLIUM, of
gemeene witte Lelie met breede Bladeren. II. ALBUM
FLORE PLENO, of witte Lelie met dubbele Bloemen.
III. BYZANTINUM PRÆCOX, of vroege Lelie van
Constantinopel. IV. RUBRUM ITALICUM PRÆCOX,
of vroege roode Lelie nyt Italien. V. CRUENTUM
BULBIFERUM, of bloedroode Lelie met Bolletjens, tus-
schen de Bladeren aan de Steelē voortkomende. VI.
CRUENTUM NON BULBIFERUM, of bloed-roode Le-
lie zonder Bolletjens. VII. CRUENTUM FLORE PLE-
NO, of bloedroode Lelie met een dubbele Bloem; even-
wel niet ieder, maar alleen om 't tweede of derde jaar
dubbel. VIII. MONTANUM FLORE LUTEO PUNCTA-
TO, of Berg-Lelie met een gestippelde geel Bloem. IX.
MONTANUM FLORE LUTEO NON PUNCTATO, of
Berg-Lelie met een geel Bloem zonder stippelen. X. MON-
TANUM PUNCTATUM ALBUM, of witte gestippelde
Berg-Lelie. XI. NON PUNCTATUM, of witte onge-
stippelde Berg-Lelie. XII. MONTANUM FLORE PUR-
PURASCENTE PUNCTATO, of purpure Berg-Lelie met
stippelen. XIII. NON PUNCTATUM, of purpure Berg-
Lelie zonder stippelen. XIV. BYZANTINUM SEROTINUM,
of late Lelie van Constantinopel; anders MARTAGON
CONSTANTINOPOLITANUM; of Martagon van Constan-
tinopel gezegt. XV. BYZANTINUM SEROTINUM FLORE
MINIATO, of late Lelie van Constantinopel, met een zeer
schoone Menie-roode verwe; van veele geheeten MAR-
TAGON POMPONII, of Martagon van Pomponius.
XVI. LILIUM PERSICUM, of Perziansche Lelie.
XVII. MAJUS MORINI, of groote Lelie van Morin.
XVIII. MONTANUM CANADENSE FLORE LUTEO, of
Berg-Lelie van Canada met kleyne geel Bloemen; en
dan noch meer andere. Al te zamen, behalven alleen
de laatstgenoemde, zijn ze van eenerley Bouwing en
Waarneeming.

Grond, en
plaats.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede gemeene,
zandige, luchtige en bequaam-gemeste grond; een
opene, vrije, wel-geleegene plaats, en veel Reegen.
Verdragen sēlle kōde, en alle andere ongeleegenthee-
den des tijds zonder eenige schade. Worden om het
vierde jaar, in 't laatste van Julius, uyt de aarde op-
genomen, en terstond, na dat men de grond wel om-
gemeetē, ook op nieuws gemest heeft, weer daar in
gezet. Moeten niet lang uyt de aarde blijven, of
zouden in 't volgende jaar beswaarlijk Bloemen konnen
dragen. Men moet ook meest al de Bollen van mal-
kander afshēyden, en de zelve ieder bijzonder, vier
vingeren breed diep, zetten; zoo zullen ze veel beeter
dragen; ook grooter Bloemen voortbrengen. Worden
ook dezer wijze zeer vermenigvuldigd.

Om vroe-

Wil iemand van deeze soorten late, en ook vroege

Bloemen zien, zoo zette hij de Bollen hoog, en ook an-ge en late
dere diep; want dan zullen de hooge vroeger, de diep- Bloemen
gezette later Bloemen geeven. te beko-
men.

Het LILIUM MONTANUM CANADENSE FLORE
LUTEO, of Lelie van Canada met aardige geel Bloe-
men; is veel teederder van aart; en verdraagt zeer on-
geerne de sēlle kōde der Winter in deeze Gewesten.
Moet derhalven in een Zonnebak, of Pot gezet, en
's Winters binnens huys gebragt: ook 's Zomers niet, voor
dat hare Bladeren gantsch vergaan zijn, uyt de aarde
opgenomen, en terstond weer in een varlsche grond
verplant worden. Anders zoud gij haar haast tay of
slap zien; en dan zouden ze al langzaam verderven.

K R A C H T E N.

DE Bladeren en Wortelen van witte Lelie, of Gal. l. 7.
Lilium album, zijn verdrogende, afvagende, en Simp. Med.
verteerende van aart; doch de Wortelen meer als fac.

De Bladeren in roode Wijn gekookt, en op ou-
de Wonden gelegd, geneezen de zelve in een kort-
te tijd.

Gestoten, met Wijn en Honig gemengd, zijn goed Apulej.
tegens het Sprankwuur, de versuykheyd der Leeden, hijf. Plant.
de beetē of steeken der Slangen, en anderē giftige c. 107.
Dieren, daar op gelegd zijnde. Neemen ook van de
Huyd wech alle vlekken en sproetelen; doen de rimpelen
des Aangezichts vergaan.

De Wortelen in Wijn of Edik gezoden, en drie Plin. l. 21.
dagen lang op de Likdoornen gelegd, verwekken de c. 19.
zelve. Eeven deeze Wortel met Boom- of Roozen-
oly doormengd, heeld de gebrandheyd der Leeden;
doed daar hayr op groeyen: verdrijft de hardigheyd
der Moeder: geneest allerley Zeeren, Zweeren, en
Wonden.

De Wortelen en Bloemen in Wijn gekookt, en daar Dod. l. 7.
van gedronken, is goed voor de Miltzuchtige; en voor c. 1.
die met Breuken zijn gequeld. Maakt ook een week
Ligchaam: jaagd door de Stoelgang uyt het geronnene
en onzuivere Bloed.

De Bloemen gedistilleert, en daar meē gewasschen, Diosc. l. 3.
maakt een zuiver en blank Aangezicht. Met wat Ca. c. 116.
neel en Saffraan ingenomen, is goed voor de barende Matrh. l. 3.
Vrouwen; de slauwheyd des Hertē; om de Nageboor- c. 99.
te te doen rijzen: voorts tegens de Waterzucht, en
heete Leever, de Heeschheyd; en doet de verlorene
Stem weer komen.

De Oly, of Zalf, uyt deeze Bloemen gemaakt, en Ruell. de
tot een plaaster bereyd, verzacht alle hardigheyd, en Nat. St.
gezwollen. Brengt weer te regt de verrekte Zeenwen; l. 3. c. 17.
Beroerdheyd, Lammigheyd, en de Kramp.

CCCVII HOOFDSTUK.

M A Y B L O E M.

In het Neederlandsch niet alleen dus, Namen.
maar ook wel LELIE VANDEN DALS
genoemd, word in het Latijn gehe-
ten LILIUM CONVALLIUM; LILIUM
VERNUM, en EPHEMERUM NON LE-
THALE: in het Hoogduytsch MEYEN-
BLUMLEIN, of MEYENREISZ: in 't Fransch MUGUET:
in 't Italiaansch LILIO CONVALLIO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vier onder- Vier on-
scheydene soorten; namentlijk: derichey-
dene soor-
ten.

I. LILIUM CONVALLIUM MAJUS, of groote May-
bloem. II. CONVALLIUM FLORE ALBO, of May-
bloem van een witte couleur. III. FLORE PURPUREO,
of purpure Maybloem. IV. LILIUM CONVALLIUM
MINUS, of kleyne Maybloem; ook genoemd UNIFO-
LIUM, of Eenblad.

Zij

Grond. Zij groeyen, uyt eygener aart, in allerley slag van grond, doch lieft in een zandige, zoo wel ongemest als gemest. Beminnen een donkere of schaduwachtige plaats, en veel Water. Verdragen de felle koude der Winter. Geeven wel zomtijds volkomen rijp Zaad, doch worden zelden daar door vermeenigvuldigd; maar veel meer aangewonnen door hare aangewassene jongen: welke, alsze vijf jaren hebben stil gestaan, opgenomen, en met een wassende Maan van Maert of April, van de oude afgescheyden zijnde, verplantt moeten worden. Zouden, indien dit niet geschiedde, lichtelijk in hare Bloemen komen te verminderen, wijl ze te zeer door malkander groeyen.

**Aanwin-
ning.**

K R A C H T E N.

**Dod. l. 7.
c. 8.** **D**E Bladeren dezer welriekende Maybloom, of *Lilium Convallium*, zijn, zoo wel als de Bloemen zelfs, warm en droog van aart; daar nevens zeer verteerende, dunmakende, en fijn van stof.

**Durantes
lib. Simp.
fol. 259.
Ar. de vill.
nov. Traict.
de Herb.
cap. 256.
Dorsten.
lib. Herb.
fol. 172.
Lonic. l. 2.
c. 231.** De Bloemen in Wijn alleen, of met Bloemen van Lavendel en Rosmarijn gezoden, of gedistilleert, en daar van een weynig gedronken, is krachtig teegens de Beroerdheyd, Lammigheyd, Flersijn, Hoofdzwijmeling, vallende Ziekte, beetten van giftige Dieren, en allerley Oog-gebreken, daar in gedaan. Versterkt het Hert, de Harssenen, Geheugenis, en Leever. Doet de verlorene spraak weer komen; ontdoet en geneest alle Zweeringen: neemt wech de Hertklopping; helpt de Vrouwen, in barens-nood, tot een gemakkelijke verlossing. Versterkt de Maag; verjaagd alle gebreken, uyt vochtige Harssenen voortgekomen; en is dienstig voor de geene, welke vergif in het Ligchaam hebben gekreegen.

De Oly, gemaakt van deze Bloemen, verzacht wonderlijk de Jigt der Voeten, en de smerten van alle pijnlijke Leeden; daar op gestreken zijnde.

**Camerar.
l. 3. c. 81.** De Wortelen gedroogd, gepulveriseert, en daar van iets in de Neus opgehaald, doet Niezen, zonder eenige de minste ongeleegentheyd, en ontlast de Harssenen van alle slijmerige vochtigheeden.

CCCVIII HOOFDSTUK.

V L A S K R U Y D.

Namen.

En wel bekend en zeer gelieft Gewas, wegens de bequaamheyd en hoognoodigheyd des gebruyks voor de Menschen door de gantsche tijd haars levens. Is ook het eerste, 't welk haar, straks na hare geboorte, en 't laatste, 't welk haar na hare dood word gegeven. Voerd, mijns weetens, in 't Neederlandsch geen anderen naam. Word in 't Latijn geheeten LINUM: in 't Hoogduitsch FLASCH: in 't Fransch DU LIN: in 't Italiaansch LINO.

**Zes onder-
scheiden soor-
ten.** Hier van zijn mij in haren aart zes onderscheydene soorten bekend; namentlijk:

I. LINUM SATIVUM, of gemeen Vlaskruyd. II. LINUM CATHARTICUM MINIMUM, of zeer kleyn purgerend Vlaskruyd. III. FLORE LUTEO, of Vlaskruyd met een gele Bloem. IV. ARBORESCENS, of Boomachtig Vlaskruyd. V. LINUM ORIENTALE, of Oost-Indiaansch Vlaskruyd. VI. LINUM UMBILICATUM, of zeer kleyn Vlaskruyd met een witte Bloem, en een Navel gelijk-vormig Zaad. Niet alle zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Grond. Echter beminnen ze al te zamen, behalven eene soort, meer een zandige als kleyige, en welgemeste grond: een opene, vrije, bequaam ter Zon gelege plaats. Blijven niet meer dan eene Zomer in 't leven. Geeven teegens den Herfst volkomen rijp Zaad, en ver-

sterven daar meê. Worden derhalven, in ieder Voorjaar, in Maert of April, met een wassende Maan weer op nieuws gezayd; en daar door genoegzaam vermeenigvuldigd.

Het LINUM SATIVUM, of gemeen Vlaskruyd, is van deze cygenschap, dat het, ter plaats daar 't gezayd word, al 't Voedzel uyt den aardbodem na zich trekt, makende de zelve dor en onvruchtbaar. Ook is aanmerkswaardig, dat het, hoe dichtter gezayd, hoe sijner Vlas geeft: in teegendeel, hoe holler, of ondichtter, hoe groover.

Het LINUM ARBORESCENS, of tot een Boomtje op wassende Vlas, is een aardige Plant, door Zaad, uyt Portugal gezonden, bij mij Anno 1654. gelukkig voortgekomen. Bemind een goede, luchtige, warme, wel ter Zon gelege plaats, en matige vochtigheyd. Blijft zeer lang in 't leeven. Geeft gemeenlijk ieder jaar een, bezienswaardige Bloemen, spruytende uyt de bovenste punten der Takjens, en bestaande uyt vijf ronde Bladertjens; maar zelden volkomen rijp Zaad in deze koude Landen, ten zij met zeer warme, droge Zomers. Beyde 't Zaaden de Knop is even als die van 't gemeene Vlaskruyd.

In ons koud Gewest schiet het twee voeten, zomtijds lager, zomtijds ook hooger op. Verspreyd zich, als men 't voorzichtig op snoeyd, boven in vele ronde Takjens, bekleed met een zwarte Bast; waar aan de Bladeren veelvoudig in 't ronde groeyen. Zijn een vingerbreed, wat meer of minder, lang; in breedte en gedaante die van de MYRTUS MEDIA TARENTINA, of middelbare Tarentijnsche Myrtus, zeer gelijk.

Kan gantschelijk geen koude Herfst-reegenen, Mist, sterke Winden, of cenige Forst verdragen. Word derhalven, met een wassende Maan van April in een Pot, 't zij gezayd, 't zij geplant zijnde, in 't begin van October, wat eerder of later, na gelegentheyd van 't Weer, binnens huys gebragt, op een plaats, daar het de Lucht kan genieten, tot dat de koude van buyten zulks komt te verbieden. Gedurende de geheele Winter moet men deze Plant met slegts een weynig lauw regenwater van boven begieten; en de zelve niet voor in het begin of ten halven van April, met een aangename Lucht en zoete Reegen, weer buyten in de Zonne-stralen stellen. Maar dan noch haar wel wachten, en voorzichtig dekken voor koude nachten, hayrige, of schrale winden.

K R A C H T E N.

Het Zaad van Vlaskruyd, of Linum, 't welk van deze Plant alleenlijk in de Geneeskunst word gebruykt, is verwarmende in den eersten graad: in vochtigheyd en droogte matig tusschen beyden.

In Wijn gekookt, en daar meê de gezwollen gewas- schen, zuiverd de zelve. Met Oly en Anijs in Water gezoden; dan van buyten om den hals gellagen, geneest de Squinantie, of 't Keel-gezwel; ook andere zwelling der Keel.

Het zelve Zaad met Honig, Oly, en een weynig Wijn gekookt; dan Paps-wijze gebruykt, doet scheyden, en vermorwd alle in- en uytwendige gezwollen. Lijnzaad gestoten, en met Rozijnen gegeeten, verdrijft de smerten, en verstoptheyd der Leever.

In Water gezoden, en dikmaal in de Oogen gedaan, laten trekken, dan op de gebrandheyd gelegd, geneest de zelve. Eeven dit Water door een Clijsterie in de Moeder, en Darmen gedaan, verzacht de smerten dezer Ligchaams-deelen.

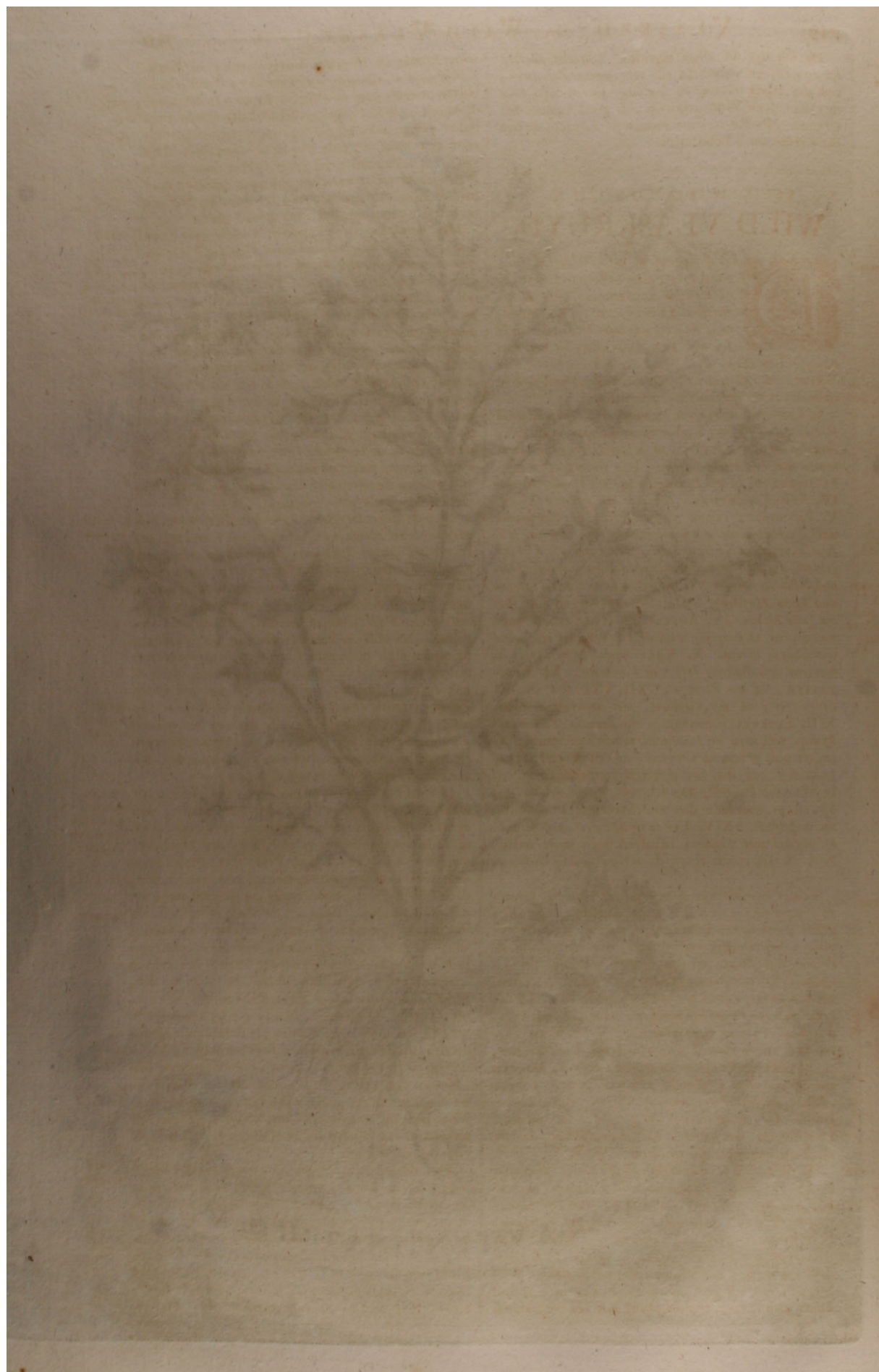
Lijnzaad gestoten, en dan, of ook geheel, ge- geeten, slopt het Lijf. Met Honig vermengd, en dus gebruykt, verzacht de Hoest, en zuiverd de Borst.

De

Drd. l. 17.
t. 24.

De Oly uyt dit Zaad geparft, verzacht allerley hardigheyd, en verbeeterd alle gekrompene Zetnuwen, ook der zelve trekking en spanning. Eeven deeze Oly met Rhijnsche Wijn gebruykt, is goed teegens het Graveel. Met Roozewater vermengt, verzacht de pijn der Takken aan 't Fondament.

CCCIX HOOFDSTUK.

WILD VLASKRUYD.

Namen.

Uis genoemd in het Neederlandsch, word in 't Latijn geheeten LINARIA, of LINUM SYLVESTRE: in 't Hoogduytsch LEINKRAUT, KROTTEN-FLACHS, en WILDER FLACHS: in 't Fransch LIN SAUVAGE: in het Italiaansch LINARIA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend veel aardige en bezienswaardige foorten; namentlijk:

I. LINARIA REPENS CÆRULEA, of krunpend wild Vlaskruyd met kleyne bleek-blauwe Bloemen. II. PANNONICA FLORE PALLIDO, of wild Vlaskruyd uyt Pannonien met een bleeke Bloem. III. PANNONICA FLORE CÆRULEO, of uyt Pannonien met een blauwe Bloem. IV. FLORE PURPUREO, of met een purpure Bloem. V. PANNONICA FLORE VARIEGATO, of Pannonisch wild Vlaskruyd met een bonte twee-verwige Bloem. VI. ANGUSTIFOLIA FLORE CÆRULEO AMPLO, of smal-gebladerd wild Vlaskruyd met een schoone, groote, Heemels-blauwe Bloem. VII. SEDIFOLIA, of met Bladeren van kleyn Huyslook. VIII. FLORE LUTEO, of met een geele Bloem. IX. AUSTRIACA FLORE ALBO ODORATO, of Oostenrijks wild Vlaskruyd met een witte welriekende Bloem. X. VALENTINA TRIFOLIA, of met een drie-bladerig loof van Valencien. XI. LUSITANICA, of uyt Portugal. XII. CRETICA SEMINE ODORATO, of uyt Candien, met welriekend Zaad. XIII. LINARIA SCOPARIA, of Beezem wild Vlaskruyd, wyl men in Italien Beezemen daar van maakt: anders ook genoemd OSYRIS, of BELVEDERE ITALORUM; om dat het met een vermakelijke groenheyd verciert zijnde, zeer schoon, Pyramiden-wijze, opwaft; geveende den aanschouwers een aangename oogenlust. XIV. LINARIA BACCIFERA, of wild Vlaskruyd met Bezien; behalven noch meer andere. Niet alle zijn ze van eeven de zelve Bonwing en Waarneeming.

Echter beminnenze al te zamen een goede, gemeene, zandige, zoo wel een ongemeste als gemeste grond: een opene Lucht, een warme, welgeleegene plaats, en tamelijk veel Water. Geeven teegens de Winter rijp Zaad, en dan vergaan zommige der genoemde foorten door een weynig koude; te weeten: het LINARIA REPENS CÆRULEA, krunpend wild Vlaskruyd met een kleyne bleek-blauwe Bloem: SEDIFOLIA, met Bladeren van kleyn Huyslook: VALENTINA TRIFOLIA, drie-gebladerd wild Vlaskruyd van Valencien, en LINARIA SCOPARIA, of wild Vlaskruyd, bequaam om Beezemen van te maken; 't welk in onze Landen zelden, als met drooge warme Zomers, rijp Zaad bekomt. Derhalven moeten de gemelde foorten ieder Voorjaar, met een wassende Maan van April, op nieuws, niet diep, weer gezayd worden.

Al de andere, namentlijk LINARIA PANNONICA FLORE PALLIDO, Pannonisch wild Vlaskruyd met een bleeke Bloem: FLORE CÆRULEO, met een blauwe Bloem: FLORE PURPUREO, met een purpure Bloem: FLORE VARIEGATO, of twee-verwige Bloem: ANGUSTIFOLIA FLORE CÆRULEO AMPLO, smal-gebladerde, met een groote Heemels-blauwe Bloem: FLORE LUTEO, met een geele Bloem: AUSTRIACA FLORE ALBO ODORATO, Oostenrijksche met een welriekende

witte Bloem; en LINARIA LUSITANICA, of Portugalsch wild Vlaskruyd, vergaan niet zoo haast, maar blijven meerder jaren in 't leeven. Konnen reedelijk wel de koude en andere ongeleegentheden der Winter uytstaen: geeven ook, bij goeden tijden, jaarlijks genoegzaam rijp Zaad; 't welk met de voorgemelde Maan van April in de aarde word gelegd. Hier door konnen ze genoeg vermeenigvuldigd worden; en dan noch door hare de grond doorlopende jonge Scheutjens, welke men op de zelve genoemde tijd, van de oude neemt.

Het LINARIA ANGUSTIFOLIA FLORE CÆRULEO AMPLO, of smal-gebladerd wild Vlaskruyd met een groote Heemels-blauwe Bloem, heeft een zeer teedere, korte, bleek-bruyne, Wortel. Geeft uyt de zelve, en ook wel eeven boven de aarde, verscheydene Scheutjens, een voet, wat meer of minder hoog, geheel dun, doch gantsch taay en buygzaam, rond, en uyt den blauwen-groen-verwig: aan welke groeyen veele zeer smalle, dicht boven malkander gestelde Bladeren, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde in het ronde voortkomende; een vinger-breed lang, achter dicht aan de Steel gehegt, voor spits toegaande, uyt den blauwen-groen: doch aan zommige Bloemdragende Scheuten wat grooter, gelijk in de bijgaande FIGUUR te zien is. Van naturen staan ze meer om hoog als neerwaarts gekeerd: in 't midden met geen zichtbare Adertjens, maar alleen met een kleyn Ruggetje voorzien.

Uyt de bovenste Hert-punten komen te voorschijn verscheydene bezienswaardige Bloemen; rustende op korte zeer dunne Steeltjens; de een na de ander opengaande. Zijn ruym een halve Ducaton 't in ronde groot; zich vlak open-doende: zonder eenige reuk. Bestaan uyt vijf zeer schoone Heemels-blauw-verwige Bladeren; onder smalst, boven breedst, en daar rond toegaande. Na verloop van vierentwintig uren vallen ze ter aarden neer; doch ieder dag komen 's morgens weer nieuwe te voorschijn. Deeze laten na ronde, doch als met eenige Ribbetjens, en boven op met een scharp Puntje vercierte Huysjens, gevuld met een langwerpig-rond, bruyn, blinkend Zaadje, dat van het gemeene Vlaskruyd zeer gelijk. Als dit Zaad zijne volkomene rijpheyd heeft bekomen, openen de Huysjens zich boven, en scheiden haar in vijf deelen.

Het LINARIA VALENTINA TRIFOLIA, of drie-gebladerd wild Vlaskruyd, groeyd uyt een teedere, witte verwige Wortel, (niet onaangenaam van smaak, doch op 't laatste wat scharp in de Keel), een Maatvoet, wat meer of minder, hoog. Krijgt uyt de zelve zomtijds veele, zomtijds maar twee of drie Steelen; dun, rond, bleek-groen, doch onder bij de aarde een weynig purpurachtig. Waar aan de Bladeren voortkomen in 't ronde bij drieën, hol en luchtig boven malkander: alhoewel men ook aan zommige weynige Steelen zomtijds niet meer dan twee en twee teegens den anderen over ziet zitten. Dikachtig zijn ze, en zacht van aart, gemeenlijk inwendig een weynig hol gesteld: een vinger, wat min of meerder, breed; een lid van een vifger, of wat meer lang; voor in een stomp punt eyndigende; aan de randen effen en slegt; niet glad; bleek- of wit-groen van verwe; alleenlijk voorzien met drie Aderen, niet wel zichtbaar, maar als in de Huyd inwendig blijvende, op de wijze van Plantago of Weegbree. In de Mond geknauwt wordende, zijn ze niet onaangenaam van smaak, alhoewel'er een bitterheyd, of viczigheyd bij gaat.

Uyt de bovenste Toppen schieten ayrswijze boven malkander de Bloemen voort, welke zich van onder de een na de ander openen. Zijn van een wonderlijke gedaante, zeer aardig zittende in 't midden van vijf langwerpige groene Bladertjens; matig van grootte, na de gedaante van een Leenwen-muyt, Helms-wijze gesteld; wit-verwig, in 't midden geel: boven welke twee witte langwerpige Bladertjens, als twee Ezels-ooren, haar teegens malkander opsteeken. Hebben

Zz

onder

Welke
maar al-
leen een
jaar,

en welke
langer
duren.

Smal-ge-
bladerd
wild Vlas-
kruyd met
een groote
Heemels-
blauwe
Bloem.

Gedaante
der Bloe-
men.

Zaad-
huysjens
en Zaad.

Drie-ge-
bladerd
wild Vlas-
kruyd van
Valencien.

Bladeren.

Aardige
Bloemen.

Zaad. onder een purpurachtig spits punt, op zulks een manier, als men achter aan de Bloem van *Consolida Regulus*, of *Ridderspooren* ziet. Na verloop van eenige dagen vallen ze op de aarde neer, nalatende eenige langwerpige-ronde en dikke *Zaadhuysjens*, gesteld in 't midden van vijf kleine *Bladertjens*; en inwendig gevuld met een zwart-bruyn hoekig *Zaadje*.

Wild Vlas-kruyd van Candia. Het *LINARIA CRETICA SEMINE ODORATO*, of *wild Vlas-kruyd van Candien*, met een welriekend *Zaad*, zijnde een aangenaam en schoon *Gewas*, bemind een goede zandige aarde, met twee-jarige *Paerdemist*, en een weynig der verrotte Boombladeren doormengt: een opene, warme, wel ter Zon staande plaats, en matige vochtigheid. Word met een wassende Maan van *April* in een Pot, niet boven een Stroobreed diep, gezayd; of anderweegen opgekomen zijnde, daar in verplant. Kan gantschelijk geen *koude Herfst-reegenen*, sterke *Winden*, *Mist*, of *Vorst* verdragen. Word derhalven in het begin van *October* gesteld in een plaats binnens huys, daar ze de Lucht kan genieten, tot dat de uytwendige *koude*, of *Vorst*, door de Vensteren dringende, zulks komt te verbieden. Dan moet men ze wel voor de gedachte *Vorst* wachten, zonder haar echter de warmte des vuurs te doen gevoelen, indien het eenigzins voorbij gegaan kan zijn; vermits de zelve ongeerne verdraagt. Mag ook niet meer als een of tweemaal, gedurende de gantsche *Winter*, met een weynig lauwigemaakt Reegenwater begoten worden van boven. In 't begin van *April* moet men ze met een zoete Lucht en Reegen weer buyten brengen: dan noch evenwel haar zorgvuldig wachten voor *koude rijpende nagten*, en schrale zoo *Ooste- als Noorde-winden*; teegens de zelve haar wel dekkende.

Bloemen. Zij geeft, in deze koude Gewesten, in de eerste Zomer blauwe vijf-gebladerde Bloemen, uyt de punten harer teedere Takken voortkomende, welke nauwelijks een voet hoog opschieten, ook met kleine, korte, smalle *Bladertjens* omwassen zijn: doch geen volkomen *Zaad*: 't welk echter in 't volgende jaar zijne rijpheid verkrijgt; zijnde klein, zwart, en welriekend.

Zaad. Doch de Natuur hier meê zich noch niet voldaan hebbende, drijft uyt het midden der *Steele* een ander *Zaad* tusschen de *Bladeren* uyt; klein, rond, grijs-wit-verwig, en neerwaarts hangende gelijk een *Druyftrosje*, van een aardige aanschouwing. Het kan in deze Landen tot geen volkometheyd geraken, gelijk wel veellicht in heeter Gewesten. Echter kan deze soort bequaamlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden door 't eerst-gemelde rijpgewordene *Zaad*, op de voorgedachte tijd en Maan gezayd. Zelden blijven ze in ons Land langer dan twee jaren in 't leeven. Zie hier bij na 't *Hoofdstuk* van *PASSERINE*, welke *Plant* een meede soort van 't *wild Vlas* is.

K R A C H T E N .

Aart. *Wild Vlas-kruyd*, of *Linaria*, is warm en vocht van aart.

Durantes lib. Herb. fol. 260. Dod. l. 6. c. 26. In Wijn gekookt, en daar van 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken, drijft uyt 't water der Blaas; de *Nageborte*, de *Maandstonden*; en is goed teegens vergif, ook voor de gebreeken der Oogen. Neemt wech de vlekken des *Aangezichts*; verdrijft de *Nieren*, *Lenden*, en *Moeder-smerten*; desgelijks de *verstopping* van de Blaas en *Nieren*.

Dorsten. bijst. Plant. fol. 173. Het uytgeparste *Zap* der *Bladeren* en *Bloemen* is goed voor de *Roos*, en teegens de *Kanker*, daar meê gewasschen. Ook teegens allerley heete *Gezwellen* des *Ligchaams*.

CCCX HOOFDSTUK.

PAERLEKRUJD.

In het Neederlandsch niet alleen dus, Namen, maar ook van zommige STEENZAAD genoemd. In 't *Latijn* MILIUM SOLIS, of ook LITHOSPERMUM: in 't *Hoogduytsch* PERLKRAUT, in 't *Fransch* GREMIL, of HERBE AUX PERLES; en in 't *Italiaansch* LITOSPERMO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie onderscheydene soorten, te weten:

Drie onderscheydene soorten.

I. LITHOSPERMUM HORTENSE, gemeen of *Hof-Paerlekruyd*. REPENS ANCHUSÆ FACIE, of *kruypend Paerlekruyd met een gedaante van Anchusa*. III. LITHOSPERMUM SURRECTUM MINIMUM, of *alderkleynste regt-opstaande Paerlekruyd*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bomving* en *Waarneeming*.

Evenwel beminnenze al te zamen een goede, ge-meene, zandige, doch luchtige, wel-gemeste grond; een opene, vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Reegen. Verdragen *Sneeuw*, *Hagel*, *Aart-selle Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder eenige moeylijkheid. Blijven (doch niet alle) lange jaren in 't leeven, en geeven de meeste tijd volkomen rijp *Zaad*: behalven het LITHOSPERMUM Zaad. REPENS ANCHUSÆ FACIE, of *kruypend Paerlekruyd met een gedaante van Anchusa*; 't welk in deze Landen wel ieder jaar *bloeij*, maar noyt eenig rijp *Zaad* bekomt.

Het LITHOSPERMUM SURRECTUM MINIMUM, of *alderkleynste regt-opstaande Paerlekruyd*, blijft niet langer dan eene Zomer in 't leeven, en vergaat van zelfs, als 't *Zaad* in den *Herfst* rijp geworden is. Word derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan in *April*, op nieuws weer gezayd, niet diep, in een warme plaats. Hier door kan deze soort, gelijk ook het LITHOSPERMUM HORTENSE, of MILIUM SOLIS, gemeen *Paerlekruyd*, alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Het LITHOSPERMUM REPENS ANCHUSÆ FACIE, of *kruypend Paerlekruyd met een gedaante van Anchusa*, kan men niet anders *vermeerderen*; dan door hare *Scheytjens*, welke men in de aarde legt, en als ze *Wortelen* gekreegen hebben van de *oude afneemt*, en verplant.

Kruypend Paerlekruyd.

K R A C H T E N .

Het *Zaad* van *Paerlekruyd*, of *Milium Solis*, is verwarmende en verdrogende tot in den tweeden graad. *Dod. l. 3. c. 31.*

Twee *Drachmen* van 't zelve gepulveriseert, en met *Rhijnsche Wijn* ingenomen, drijft af het *Graveel*, en het *water der Blaas*. Is goed teegens de *koude Pis*, en voor de geene die van een *Druypert* gequeld worden; ook voor de *Blaas-smerten*. Met Melk uyt der *Vrouwen Borsten* gebruykt, helpt zonderling de *Vrouwen* in *arbejd* zittende. *Diosc. l. 3. c. 158. Plin. l. 27. c. 11. Gal. l. 8. Simp. fac.*

CCCXI HOOFDSTUK.

ZEEVENGETYDEN-K R U Y D .

In het Neederlandsch niet alleen dus, Verscheyde namen, maar ook van veele LOTUSKRUYD genoemd; in 't *Latijn* LOTUS HERBA, LOTUS SATIVUS, en TRIFOLIUM ODORATUM; in het *Hoogduytsch* SIEBENZEYTENKRAUT, of korter SIE-

SIEBENZEIT, om dat het, gelijk zommige meenen, *zeevenmaal op eenen dag zijne bevallijke reuk veranderd.* In 't *Fransch* TREFFLE ODORIFERANT; en in het *Italiaansch* LOTO DOMESTICO.

Hier van zijn mij in haren aart veel aardige veranderlijke foorten bekend geworden; namentlijk:

I. LOTUS SILIQUOSUS QUADRANGULARIS FLORE RUBRO, of *Zeevengetijdenkryud met vierhoekige Peulen*, en een roode Bloem, ook geheeten LOTUS TETRAGONOLOBUS. II. SILIQUOSUS QUADRANGULARIS FLORE LUTEO, of *Lotuskryud met een vierhoekige Peul en gele Bloem*. III. ORNITHOPOIDES, five FLORE LUTEO SILIQUA ORNITHOPODII, of met een gele Bloem, en Peul als een Vogelvoet. IV. VESICARIUS HISPANICUS, of *Spaansch Lotuskryud met Blaasjens*. V. SILIQUOSUS CORONATUS MARINUS, of gekroond Zee-Lotuskryud. VI. SILIQUOSUS CORONATUS PALUSTRIS LUSITANICUS, of *Portugalsch gekroond Lotuskryud met Peulen*, groeiende in Water-

tot tien in achtige plaatsen. VII. SEGETUM FLORE LUTEO GLOBOZO, of *Lotuskryud wassende in 't Koorn*, met een ronde, gele, Knops-wijze Bloem. VIII. PRATENSISS SILIQUOSUS, of met Peultjens, voortkomende in Gras-velden. IX. BARBARIÆ FRUTEX DALECHAMPII, of *Heesterachtig Lotuskryud uyt Barbaryen*, geteekend van JACOBUS DALECHAMPIUS. X. LOTUS FRUTEX ELEGANS INCANUS, of *Zeevengetijden struvel-kryud met aardige ruyge Bladeren*; en dan noch meer andere. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond, en Echter beminnen ze al te zamen een goede, zandige, gemeene, en met twee-jarige Paedemist tamelijk voorziene grond: een opene, warme, wel ter Zon geleege- ne plaats, en matige vochtigheid. Geeven in den Herfst gemeepelijk volkomen Zaad.

Welke Het LOTUS SATIVUS, of gemeen tam Zeevengetijdenkryud: SILOQUOSUS QUADRANGULARIS FLORE RUBRO, met vierhoekige Peulen en een roode Bloem: SILOQUOSUS CORONATUS MARINUS, of gekroond Zee-Lotuskryud: SILIQUA ORNITHOPODII, met Peulen van Vogelvoet: VESICARIUS HISPANICUS, uyt Spaanje met Blaasjens; en LOTUS SEGETUM FLORE LUTEO GLOBOZO, of in 't Koorn wassende Zeevengetijdenkryud met een ronde gele, Knops-wijze Bloem, blijven niet meer dan eene Zomer in 't leeven. Geeven, bij goede tijden, teegens de Winter, rijp Zaad, en versterven daar mee. Worden derhalven ieder Voorjaar in April, met een wassende Maan, weer op nieuws gezayd, niet diep in de aarde, en dezer wijs vermeenigvuldigd.

Zeeven- Het laatste-genoomde Zeevengetijdenkryud, in 't Koorn wassende, schiet zelden meer dan een voet hoogte boven de aarde op; verdeeld zich echter in veele bleek-groene ronde Zijde-takjens; waar aan veele Bladeren voortkomen, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, niet hoog boven malkander; rustende op korte

Bloemen. Steeltjens; en in drieën gesteld, op de wijze der andere foorten. Tusschen de zelve komen te voorschijn de Bloemtrossen, tamelijk groot, veel in getal, en gevoegd op korte Steeltjens, van een aardige aanschouwing.

Andere, Het LOTUS SILIQUOSUS QUADRANGULARIS FLORE LUTEO, Zeevengetijdenkryud met een gele Bloem en vierhoekige Peultjens: SILIQUOSUS CORONATUS PALUSTRIS LUSITANICUS, of Portugalsch Lotuskryud, wassende in waterachtige plaatsen, met een Kroons-wijze gestelde Bloem en Zaadpeulen: BARBARIÆ FRUTEX DALECHAMPII, of Heesterachtig Lotuskryud uyt Barbaryen, beschreeven van den hoog-geleerden DALECHAMPIUS; en LOTUS FRUTEX ELEGANS INCANUS, of Zeevengetijden struvelkryud met zeer schoone ruyge Bladeren, vergaan niet zoo haast, maar blijven eenige jaren in 't leeven.

Heester- Het Heesterachtig Lotuskryud uyt Barbaryen, be-

schreeven van Dalechampsius, groeyd in deeze Landen op tot de hoogte van derdehalve, ook wel drie voeten. Heeft onder al de andere foorten de sterkste en breedste Bladeren, Herts-wijze gesteld, voor breed-rond, en onder smal toegaande; uyt den groenen blauw-verwig. Krijgt, als de kleyne Bloemjens vergaan zijn, veele korte bij malkander gevoegde Zaad-peultjens.

Het Zeevengetijden struvelkryud met schoone ruyge Bladeren, bekومت in onze Gewesten nauwelijks de hoogte van twee voeten. De Bladeren zitten veelvoudig in getal aan hare Steeltjens. Zijn een weynig blinkende, smal en langwerpig; voor voorzien met een kleyne puntje, als een doortje. Hare Bloemen komen veel grooter, als die van de voorgaande, te voorschijn, in 't bovenste van hare meenigvuldig-verdeelde, ronde en ruyge Steeltjens, uyt gantich ruyge en langwerpige Knopjens.

Deeze nu gemelde foorten buyten staande, verdragen ongeerne felle Vorst, en diergelijke ongeleegentheeden der Winter. Moeten derhalven, in Potten geplant, en in October voor veel koude Herfstreegen gewagt geweest zijnde, binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet als bij harde Vorst door een Kagchel word gevuurd. Gedurende dien tijd moet menze slegts met een weynig lauw Reegenwater van boven begieten, en in 't begin van April, met een aangename Lucht en Reegen, weer buyten stellen. Dikmaal geeven ze volkomen Zaad: 't welk dan, met een wassende Maan van April of May, de aarde word aanbevolen, niet boven een stroobreed diepte gelegd. Hier door kan men deeze soort vermeenigvuldigen; en dan ook noch door langzaam-aangewassene jongen; die men met de gemelde Aprilsche Maan van de oude neemt, en verplant.

Het LOTUS QUADRANGULARIS, of TETRAGONOLOBUS FLORE LUTEO, laat zich ook wel door hare Scheutjens vermeenigvuldigen, als men die met een volle Maan van May of Junius afsnijdt, in een Pot steekt, zes weeken lang op een donkere plaats steld, en zomtijds met Reegenwater van boven begiet. Want dan krijgen ze Wortelen, en groeyen voort. Dit heeft mij de ervarentheyd geleerd, doe ik niet meer als een kleyne en slecht Plantje van deeze soort had over behouden, en derhalven door de nood gedwongen wierd, een proef hier van te neemen.

Het LOTUS ELEGANS FRUTEX INCANUS is 't teederste van alle, waarom men'er ook in de Herfst en Winter zeer nauw acht op moet neemen, zonder daar omtrent iets te verzuymen.

K R A C H T E N .

Zeevengetijdenkryud, of Lotus sativus, is van aart Galen. l. 7. tusschen koud en warm; daar beneevens een weynig verdrogende en verteerende.

De Bladeren en 't Zaad in Wijn gekookt, en daar van gedronken, doet wateren; neemt wech de brand van de Blaas; de opstijging van de Moeder, en der zelve smerten; ook van alle andere Leeden. Is goed voor een eerst beginnende Waterzucht; de derdedaag-sche Koorts, en de beetten der giftige Dieren.

De Bladeren, Bloemen, en 't Zaad in Edik en Honig gekookt: dan daar van een Roemertje ingenomen, word geprezen teegens vergif.

Het Zap dezer Bladeren met Honig vermengt, verdrijft de vlekken der Oogen; doet de Vliezen en Wolken vergaan, daar in gedaan zijnde, en maakt een helder Gezicht.

De Oly, waar in de Bloemen en Bladeren geweykt of geinfondeert zijn geweest, is dienstig voor alle varssche Wonden; Breuken of Gescheurtheyd; Gezwellen aan 't Fondament, en versmykte Leeden. Versterkt zonderling de Zeenuwen: verzacht de harde en koude gezwellen; vermits ze verteerd, verzoet, en verdrijft.

MALLOOTE.

Namen.

Iet alleen in het *Neederlandsch* dus, maar ook van veele MELILOTE genoemd: in het *Latijn* MELILOTUS: in het *Hoogduytsch* GROSSER STEINKLEE, of BARENKLEE: in 't *Fransch* MELOT; en in het *Italiaansch* Me-

LILOTO.

Veele veranderlijke soorten.

Hier van zijn mij in haren aart deeze veranderlijke soorten kenbaar geworden.

I. MELILOTUS OFFICINARUM VULGARIS FLORE LUTEO, of *gemeene Malloote met een geele Bloem*, gebruykelijk in de winkelen der Apotheekeren. II. FLORE ALBO, of *met een witte Bloem*. III. ITALICUS MAXIMUS, of *aldergrootste Italiaansche Melilote*. IV. ITALICUS SILIQUOSUS, of *Peul-dragende Italiaansche Melilote*. V. ANNUUS ODORATISSIMUS LUSITANICUS, of *zeer welriekende Portugalsche Malloote*. VI. INODORUS SUPINUS LUSITANICUS, of *leggende Portugalsche Melilote zonder eenige reuk*. VII. MELILOTUS SYLVESTRIS, of *wilde Malloote*; en dan noch meer andere. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, zandige, wel-gemeste grond: een luchtige, vrije, genoegzaam ter Zon staande plaats, en matige vochtigheyd. Geeven in den *Herfst* volkomen *Zaad*, en worden dan door een *kleyn Ryp* van 't leeven beroofd, of vergaan van zelfs; vermitsze niet langer dan eene *Zomer* kunnen duren. Worden derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *April*, weer *aangewonnen* door het gedachte *Zaad*, niet meer dan een *stroobreedte* diep in de aarde gelegd.

Aanwinnig.

Gemeene Malloote.

Het MELILOTUS OFFICINARUM FLORE LUTEO, ET ALBO, of *geele, en witte Melilote*, in alle Apotheken gebruykelijk, vergaan niet in 't eerste jaar, maar in 't tweede, na datze volkomen *rijp Zaad* hebben gegeven. Verdragen ook in de *Winter* sterke *Vorst*, en allerley andere ongeleegentheeden des tijds zonder eenige schade.

Aanwinnig.

Het *Zaad* word met de zelve *Aprilsche Maan*, als boven, gezaayd; en hier door kunnen ze alleenlijk *vermeengvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Averr. lib.

Simp. cap.

42.

Gal. lib. 7.

Med. Simp.

fac.

Camerar.

1. 3. c. 45.

Trag. l. 2.

c. 3.

Dod. l. 19.

c. 10.

Ruell. l. 3.

c. 35.

Diosc. l. 3.

c. 48.

Rafis lib.

Simp. cap.

28.

Malloote, of Melilote, is verwarmende en verdrogende in den ersten graad; daarbeneevens een weynig te zamentrekkende, zuiverende, scheydende, verteerende, en rijp makende van aart.

De Bladeren en Bloemen in Wijn gekookt, en daar van een Roemertje gedronken, verzacht de *smerte der Nieren*, en andere *inwendige Ligchaams deelen*. Drijft het *water der Blaas* voort; ook 't *Graveel*; en maakt *rijp de Fluymen* op de *Borst*.

Het uytgeparfte Zap in de Oogen gedaan, maakt een *belder Gezicht*. Doed ook scheyden en verteeren de *Vliezen* en *Schellen der Oogen*.

Het zelve Zap vermengt met Edik en Roozen-oly, verdrijft de *Hoofdpijn*, daar meê bestreken zijnde. Met zoete Wijn gemengt, en in de Ooren gedaan, neemt'er de pijn van wech.

De gedroogde Bloemen gestoten, dan met Wijn en Galnooten vermengt, geneest de *quade Schurfsheyd des Hoofds*, daar op gestreken.

De Bloemen met Rozijnen in Wijn gezoden, en op allerley *gezwollen* gelegd, inzonderheyd op die der *heymelijke Leeden*, verzachten de zelve.

Daar van een *Plaaster* gemaakt, en opgelegd, *vermorwd* ook alle *hardigheyd*.

Deeze geheele Plant gedroogt, en de Paerden te eeten gegeven, verstrekt haar tot een aangenaam voedsel, en maakt haar vet.

KLEYN MAANKRUYD.

En kleyn en aardig *Gewas*, dus in 't *Verschey. Neederlandsch* genoemd: in 't *Latijn* de namen. LUNARIA, en LUNARIA BOTRYTIS, om dat het in 't midden uyt geeft een kleyn *Steeltje*, kluchtig verciert met veele *Druyfs-wijze Knoppens*, gelijk het *Botrijskruid*: in het *Hoogduytsch* MONDKRAUT, of ook MONDRAUTE: in het *Fransch* TAURE, of LUNAIRE: in het *Italiaansch* LUNARIA DEL GRAPPOLO, of MINORE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee veranderlijke soorten; te weeten:

Twee soorten.

I. LUNARIA BOTRYTIS MAJOR RAMOSA, of groot getakt *Maankruid*, met veele *Druyfs-wijze gestelde Knoppens*. II. LUNARIA BOTRYTIS MINOR, of kleyn *Maankruid*, ook met *Knoppens*, *Druyfs-wijze gesteld*. Beyde zijn ze van even de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede, zandige, luchtige, met een weynig tweejarige, kleyn-ge-Grond, en ge, wreevene, tot aarde geworden *Paerdemist*, en het Mol van verrotte Boombladeren genoegzaam door-Plaats. mengde grond: een opene, luchtige, wel-geleegene plaats, en niet te veel Reegen. Verdragen in onze Landen ongeerne veel *scharpe, bijtende, Sneeuwige vochtigheyd*, en sterke *Vorst*. Moeten derhalven, in Hoe waar te nemen. *October* binnens huys gebracht worden, op een luchtige bequame plaats, waar in gantsch niet, of alleen bij harde *Vorst*, word gevuurd: gedurende deeze tijd met zeer weynig Reegenwater onderhouden; en in 't laatste van *Maert*, of 't begin van *April*, weer buyten gesteld zijn.

Krijgen hier noyt eenig *rijp Zaad*. Worden echter *aangewonnen* en *vermeengvuldigd* door hare jonge aangewassene *Dryloopzelen*. Verliezen midden in de *Zomer* hare *Bladerijens*: op welke tijd zij opgenomen, van hare nieuw-aangewassene *Worteltjens* ontbloomt, maar terstond weer ingezet mogen worden. Doch dan moet men ze bewaren voor de hitte der Zon; en tot in 't laatste van *Augustus* stellen op een donkerachtige plaats. Daarenboven moet men haar wagten voor veele *Herfstreegenen*: zoo schieten ze weer uyt, en maken 't volgende jaar, in 't laatste van *April*, of het begin van *May*, nieuw *Loof*.

Aanwinnig.

Het LUNARIA BOTRYTIS MAJOR RAMOSA, of groot getakt *Maankruid* met veele *Druyfs-wijze gestelde Knoppens*, van sommige in het *Hoogduytsch* ook genoemd WIDERTHON, schiet zelden hooger op dan een hand lengte. Heeft ontrent een handbreed lange, een stroo dikke, onder spits toegaande, zwartachtige, van binnen geel-verwige *Wortel*, bestaande uyt te zamenhangende *Veezelworteltjens*; in de Mond geknauwd wordende, van geen zonderlinge smaak. Uyt de zelve schieten in 't begin van *May* bezienswaardige *Bladertjens*, rustende op *Steeltjens*, twee vinger-leeden, wat meer of minder, lang, dikachtig, en vol *Zap*; gescheyden in verscheydene deelen, of *Takjens*, gemeenlijk regt teegens over malkander gesteld; welke al weer verdeeld zijn in veele kleyne deelen: aan hare randen hier en daar een weynig ingesneeden. De onderste, eerst uyt de *Wortel* voortkomende, zijn de grootste, de bovenste de kleynste en teederste. De verwe is donker-groen, met eenige bleekheyd vermengt.

Wortel. Steelen. Bladeren.

Fig. 208.

LUNARIA CHYMISTARVM.

Lunaria Botrytis Major Ramosa.

Maacklinx

mengt. Zijn in 't midden, en van alle punten, met eenige teedere *Adertjens* doorlopen: dikachtig van aart; inwendig vochtig. De bovenste teederste geeven zich op verre na zoo breed niet uyt als de onderste; zijn ook niet zoo groen-verwig, maar als met een korte bleek-ruygheyd omvangen.

In de Maand van *Junius* komen tusschen de zelve in 't midden uyt de *Wortel* een, twee, of ook wel zomtijds, na geleegentheyd van de grootte en sterkte des *Wortels*, drie *Steele* t'effens te voorschijn, zijnde zes vingeren breed, wat meer of minder hoog; ontrent rond; een stroo, en wat meerder, dik, inwendig Zappig; uytwendig bekleed met een aangename groenheyd; en boven verdeeld in verscheydene *huyrach-rige Zijde-takjens*, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde boven malkander voortkomende: beladen met veele kleyne, ronde, aardige *Knopjens*, *Druysf-wij-ze*; doch zonder eenige andere *Bloemen*, of *Zaad*: welke naderhand verslawende, in haar zelven ver-geaan.

Bloem-
steelen
met Knop-
jens, doch
zonder
Bloemen.

KRACHTEN.

Kleyn Maankruid, of LUNARIA BOTRYTIS, is koud en droog; ook een weynig te zamentrek-kende, zuiverende, en heelende van aart.

Gedroogt, gepulveriseert, en daar van een *Drach-ma* met Wijn of enig ander Nat ingenomen; of ook wel in Wijn gekookt, en daar van gedronken, is zeer goed voor de *verstuygde* en *verrnkte Leeden*; voor alle in- en uytwendige Wonden, *quade Zweerlingen*, en de *Gescheurtheit*: voor de *Leeverzuchtige*; voor die *Bloed sponwen*, en voor die een *Druysper* hebben.

Het zelve Poeder met roode Wijn te drinken ge-geeven, is dienstig voor de *roode- en witte Vloeden der Vrouwen*; desgelijks teegens de *Bloedgang*, of *roode Loop*.

De *Bladeren* groen gestoten, en alzoo gelegd op *Wonden*, *opene Gaten*, en andere *Zweerlingen*, genee-zen de zelve.

Het *Zaad*, of de *Knopjens* dezer *Plant*, worden van zommige voor *vergiftig* gehouden; zoo dat de *Koeyen* en *Paerden*, daar van etende, *sterven*. Doch als men haar straks daar op de *Bladeren* te eten geeft, zoo word deeze quadaardigheyt terstond wechgeno-men, en de *Beesten* behouden haar leven.

Zeld-
zaamheyt
aan de
Beesten.

CCCXIV HOOFDSTUK.

MAANKRUYD
der CHYMISTEN.

Namen.

Ok, gelijk het voorgaande, een kleyn en aardig *Gewas*. Word in 't *Nederlandsch* dus genoemd. In 't *Latijn* LUNARIA CHYMICORUM: in 't *Hoogduysch* MONDKRAUT VON DIE CHYMISTEN: in het *Franfch* LUNAI-RE DE CHYMISTES; en in 't *Italiaanfch* LUNARIA DI ALCHEMISTI.

Bemind uyt eygener aart een geheel zandige, goede aarde, met een weynig een-jarige *Paerdenmist* door-mengt: een opene, vrije, warme plaats, en matige vochtigheyt in de *Zomertijd*. Verdraagt ongeerne selle *Vorst* in deeze *Gewesten*. Moet derhalven, in een *Pot* geplant zijnde, in *October* binnens huys wor-den gebracht, op een luchtige plaats, zonder of met *Vuur*: gedurende de *Winter* onderhouden met een weynig lauwegemaakt *Reegenwater*, vermits ze in dien tijd door een weynig te veel lichtelijk zou aangestoken worden, en verrotten. Niet voor half *April* mag

Grond, en
Plaats.

Hoe in de
Winter
waar te
neemen.

men ze weer buyten de *Zonnestralen* voorstellen, met een aangename zachte *Reegen*.

In deeze koude Landen word ze *aangenonnen*, niet *Aanwin-nig* alleen door haar *Zaad*, wanneer 't zijne rijpheyd mogt bekomen ('twelk hier zelden gebeurt, ten zij bij hee-te *Voorjaren*) met een wassende *Maan* van *April* in een *Pot* gelegd, gevuld met goede zandige aarde, zonder eenige *Mist*, ontrent een kleyne vingerbreed diep; maar ook door eenige weynige *jonge Schentjens*, met lang-heyd van tijd voortkomende. Welke men, als ze bequaam zijn, niet de gemelde *Aprilsche* *Maan* af-neemt en verplant.

Dit bezienswaardig en teeder *Gewas* heeft in onze koude *Gewesten* een dikke, ronde, een vinger of daar ontrent lang zijnde *Wortel*, met eenige kleyne en wey-nige hol van malkander gestelde *Peezelen* voorzien; onder wat dunner toelopende, inwendig wit, van buy-ten bleek-bruyn van verwe; rondom met veel (zom-tijds meer als twintig) kleyne, ronde *Knobbeltjens*, ontrent eenen verre ordentlijk van den anderen gesteld, begaafd.

Gedaante
der Wor-
tel.

Uyt de zelve komen voort, in 't begin van *May*, Waar uyt of in laatste van *April*, niet meer dan twee kleyne *Bladertjens*, ieder twee vingerleeden, wat meer of min-der, lang; een halve vinger of wat meer breed, in 't midden op 't breedste; voor en onder aan de *Wortel* in een verminderend stomp punt eyndigende. Rusten op geene *Steeltjens*, maar spruyten zonder de zelve als uyt de *Wortel*; doch eenen boven de aarde zich ver-heffende. Zijn aan de randen niet gezaagd, maar ef-fen en slegt; in 't midden voorzien met een regt-door-lopende groote *Ader*; waar uyt verscheydene kleyne, ter zijden uytvloeyende, voortschieten: boven, na de *Zon* gekeerd, begaafd met een zeer bevallige uyt den groenen bleek-blauw blinkende couleur, doch van on-der bleeker.

Hare ge-
stalte.

Uyt welker midden opschiet een enig *Steeltje*, zoo Bloem-lang als de middenste vinger, wat meer of min; on-der een stroo dik, doch na boven wat dunner; rond, gantsch ruyg; verciert met een schoone, wat blinken-de, aangename bleek-purpure verwe. Op des zelve bovenste punt ziet men een eenige *Bloem*; niet groot; ook niet aan de rand gesneden, maar zich boven in 't ronde openende, geheel hol van binnen; niet qualijk vertoonende de gedaante van een *Kopje*, of *Beekertje*; verciert met een verwonderens-waardige, schoone, blinkende, donker-blauwe verwe; waar onder eenige als zwart-donker-blauwe *streepen* doorlopen. Als ze zommige dagen open gestaan heeft, vergaat ze in haar zelve, en valt af; nalatende een ronde, doch ook zomtijds wat gehoekte *Knop*, eerst uyt den bruynen groenachtig, daar na blinkend bleek-blauw, voorzien met eenige donker-blauwe *streepen*, eenen gelijk de *Bloe-men*, doch sterker; ontrent op de wijze en na de ge-daante van het *HERBA PARIS*, of *Wolfs-bezie*. Zom-tijds is ze met *Zaad* gevuld.

En eenige
Bloemen.

Zaad-
knop, en
Zaad.

KRACHTEN.

Deeze aardige *Plant*, uyt eygener aart groeyen-Gebruik; de op zommige *Bergen* in *Hongaryen* en *Bo-om van* heemen, waar van het *Zaad* mij uyt *Weenen* Quikzil-ver is toegezonden geweest door den Ed. Heer N. WHY-ter maken. DERHOOT, word van eenige *curienze Chymisten* in die *Gewesten* gebruykt, om van *Quikzilver* goed, vast *Zil-ver* te maken; en heeft ter dier oorzaak de gemelde naam bekomen.

V Y G E B O O N.

Namen.

U S in het *Neederlandsch* genoemd, word in het *Latijn* geheeten LUPINUS, en daar van daan ook wel in onze *Taal* LUPINEN: in het *Hoogduytsch* FEIGBOHNEN: in het *Fransch* LUPINS; en in 't *Italiaansch* LUPINO.

Zesderley soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden zes soorten; namentlijk:

Aanmerkelijckheid van de Bloemen der eerste soort.

I. LUPINUS MAJOR LATIFOLIUS CÆRULEO FLORE ET PURPUREO VARIEGATO, of *grootte breedbladerige Vijgeboon met een blauwe en purpur-bonte Bloem*: welke, eenige dagen open gestaen hebbende, hare purpur-roode streep gantschelijk verliest, en te eenemaal veranderd in een aangename witheyd, zonder verdering: zoo dat op eene *Steel* boven malkander te gelijk gezien worden met een zonderling vermaak, zoo wel *blauw en wit*, als *blauw en purpurbonte Bloemen*. II. LATIFOLIUS CÆRULEUS MEDIUS, of *middelbaar breed-bladerige Vijgeboon met een blauwe Bloem*. III. MINOR CÆRULEUS ANGUSTIFOLIUS, of *kleyne blauwe Vijgeboon met smalle Bladeren*; ook genoemd LUPINUS SYLVESTRIS, of *Wilde Vijgeboon*. IV. FLORE CARNEO PURPURASCENTE, of *Vijgeboon met een donkere lijfverwige couleur*. V. FLORE ALBO, of *met een witte Bloem*. VI. LUPINUS FLORE LUTEO ODORATO, of *Vijgeboon met een gele welriekende Bloem*. Alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, weynig gemeste grond; een opene lucht: een warme, wel-geleegene plaats; en matige vochtigheyd. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't *leven*. Geeven voor de *Winter* volkomen rijp *Zaad*, en vergaen dan van zelfs.

Zaad.

Aanwinning

Moeten derhalven in ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert* of *April*, weer op nieuws zijn gelegd in een varsch-omgefmeete aarde, niet boven een halve vinger breed diep. Deezer wijs konnen ze alleenlijk *vermenigvuldigd* worden.

K R A C H T E N.

Gal. lib. Simp. 6.

D E *Vruchten* van *Vijgeboonen*, of *Lupinen*, zijn warm en droog in den tweeden graad; ook verdeelende, verteerende, dunmakende, en afvagende van aart; doch onbequaam om ter spijs te gebruyken, vermits ze zwaar te verteeren vallen, en grof bloed veroorzaken.

Apulej. hist. Plant. cap. 110. Diosc. l. 2. c. 132.

De *Lupinen* gestoten, en de kinderen, 's morgens noch nuchteren, op de *Navel* gelegd, of met *Honig* ingenomen; of ook in *Wijn* gezoden, en nuchteren daar van gedronken, is een dienstig middel, om de *Wormen* te dooden, en uyt te drijven.

Averr. lib. Simp. c. 39.

Het zelve *Poeder*, of *Meel*, is goed teegens de *Wrat-ten*; ook voor de *Speen*en of *Takken* aan 't *Fondament*, daar op gestroyd zijnde. Met *Meel* van *Garstenmout* en *Water* vermengt, verzacht allerley *Gezwellen* en *Ap-pestematien*; daar opgelegd. Op de *pestilentielle Kar-bunkelen* gedaan, als men 't met *Edik* vermengt heeft, doet de zelve uytbreken.

Plin. l. 22. c. 25.

Het zelve *Meel* in *Water* en *Edik*, of ook met wat *Honig* gekookt, en op *blauwgeflagene Plekken*, *Klie-ren*, en andere harde *Gezwellen* gelegd, doet de zelve scheid, verteeren, en vergaen.

Trag. l. 2. c. 15. Dorsten. hist. Simp. fol. 176.

Lupinen in *Wijn* gezoden, en daar meê dagelijks gewasschen, maakt een *schoon* en *klaar Aangezicht*; neemt'er alle *vlekken*, *pustlen*, en *Zomer sproeten* van wech: desgelijks van de *huyd* alle *Schurfsheyd*,

quade *Zeeeren*, *sprentk Vuur*, en diergelijke onreynigheeden.

Met *Water*, gedistilleert van de *Bloemen*, vermag eeven 't zelve.

W O U W E.

An al de ingezeeten der *Neederlan-* Namen: den dus genoemd, word in het *La-tijn* geheeten LUTUM HERBA; LUTEA, of LUTEOLA: in 't *Hoogduytsch* STREICHKRAUT.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee onderscheidene soorten; namentlijk:

I. LUTEA VULGARIS, of *gemeene Wouw*. II. LUTEOLA CANNABINOIDES CRETICA, of *geel-verwige Wouw van Candien*, met een gedaante van *Hennip*. Beyde zijn ze niet van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, goede, zandige, ma-tig, en ook met twee-jarige *Paerdemist* wel voor-ziene grond: een opene lucht; welgeleegene warme plaats, en tamelijk veel *Water*. Konnen redelijk wel felle *konde*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds uytstaen.

Het LUTUM HERBA, of *gemeene Wouw*, blijft Gemeene niet meer dan twee *Zomers* in 't *leven*. Geeft in 't Wouw. tweede jaar rijp *Zaad*, en vergaet daar meê. Moet derhalven ieder *Voorjaar*, of ten minsten om 't tweede, door 't zelve *Zaad*, niet diep in de aarde gelegd, weer vernieuwd worden. Dikmaal komt het, door 't uytgevallene, genoeg van zelfs op. Alleen hier door kan men ze *aanwinnen*.

Het LUTEOLA CANNABINOIDES CRETICA; of *geel-verwige Wouw van Candia*, met een gedaante van *Hennip*, geeft uyt hare een vinger of duym dikke, zoo wel in- als uytwendig geel-verwige *Wortel* (verdeeld, rond, sterk, met veele kleyne knobbeltjens voorzien, met een geelachtig *Zap* begaafd, en zeer bitter van smaak) verscheidene *Steele*n, vier, ook wel vijf voeten hoog opschietende; van een aangename anschouwing, gemeenlijk een vinger dik, en met veele *streepen* voorzien. Waar aan rondom, op de wijze van *Hennip*, veele schoone *Bladeren* groeyen; nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, boven malkander. Zijn een hand, wat meer of minder lang; vijf, zes, en zeeven vingeren breed; in zeeven, en ook neegen *deelen*, diep en aardig *gesneden*: waar van men de onderste vier tot aan de regt-doorgaande *Steel* als van den anderen *gescheiden* ziet: zomtijds regt teegens over malkander, doch wel meest d'een een weynig boven de ander zittende: waar teegens de bovenste onder als gevleugeld (op de wijze van het THAPSIA MAJOR LATIFOLIA, groot breed-bladerig *Thapsia*, of ook van 't CENTAURUM MAJUS ALPINUS FLORE LUTEO, of groot *Berg-Santorie* met een *geele Bloem*) aan malkander vast houden: zijnde niet alle eeven groot, maar aan de eene of de andere zijde kleyner; voor al-tijd in een uytlopende, 't welk gemeenlijk 't grootste van allen is; en doorgaans met twee hoeken, ook eenige wel drie of vier, ingesneden; alle echter in een zeer spits en langachtig punt cyndigende; rondom met kleyne en groote, eevenwel subtyle *Tandjens* cierlijk gezaagd: teeder en zacht van aart: boven helder groen-verwig, lichtelijk geel wordende, en zonder eenige glantsch, onder veel lichter, en van naturen blinkende. Ieder deel is begaafd met een *Adertje*; niet regt in 't midden, maar doorgaans eenzijdig zittende, gelijk men ziet in het HELLEBORUS NIGER TRIFOLIATUS, of *zwarte drie-gebladerde Nierwortel*: waar uyt zeer veele kleyne

Namen:

Twee soorten.

Grond, en plaats.

Gemeene Wouw.

Geel-verwige Wouw van Candia.

Wortel. Steelen.

Gedaante en stelling der Bladeren.

LUTEOLA CANNABINOIDES CRETICA.

Wm.

kleyn teedere, geheel boven krom ter zijden uytlopende, voortfchieten. De smaak deezer *Bladeren*, als menze in de Mond knauwd, is bitter. Rusten op heldere, of bleek-blinkende *Steeltjens*, gemeenlijk opwaarts gekeerd; boven met een kleyn *geutje* plat, onder rond, ontrent twee of drie vingerbreed lang.

Gestalte
der
Bloemt-
jens.

Tusschen de zelve, in het bovenste, of de top der *Steele*, vertoonen zich (op de wijze van *CANNABIS* of *Hennip*) veele korte, *Ayrs-wijze* te zaam-gevoegde *Bloemtjens* (indien menze dien naam mag geeven), en tusschen de zelve ook smalle teedere *Bladertjens*. Eerst zijn ze groen; maar worden daar na geel. Bestaan uyt zeeven, agt, en neegen groene *Knopjens*, of *Afhangzeltjens*, een stroobreed, wat min of meer, lang; ontrent vierkant, in 't midden voorzien met een inwendig *Streepje*. Een lange tijd blijven ze hangen; en eyndeijk geel geworden zijnde, vallen ze neer, zonder in deeze Gewesten eenig *Zaad* na te laten.

Langdu-
righeid.

Deeze foort vergaet niet haast, maar blijft veele jaren in 't leeven. Wil in de *Winter* op hare *Wortel* met *Run* bedekt zijn; vermits ze zomtijds door de *Vorst* wel beschadigd word. Is dethalven niet *quaad*, dat men altijd iets daar van in een Pot binnens huys beware teegens de aankomst der *Wintertijd*.

Aanwin-
ning.

Schoon ze geen *Zaad* geeft, zoo kan menze echter in onze Landen *aanwinnen* door hare aangegroeyde *Wortelen*; welke men met een wassende Maan in *April* van de oude afneemt, en verplant.

K R A C H T E N .

Gebruik.

Wouw, of *Luteola*, heeft in de *Geneeskunst* tot noch toe geen gebruik of nuttigheid gehad. Is alleen dienstig voor de *Verwers*, om aan de Wolle, ook Linne-lakenen, een geele, Goud-geele, ook groene verwe te geeven.

CCCXVII H O O F D S T U K .

H O P P E .

Namen.

Y veele zoo wel bekend, als gedurig gebruikelijk. Word in het *Neederlandsch* gemeenlijk dus, of ook *HOPPE* genoemd. In het *Latijn* geheeten *LUPULUS*: in het *Hoogduitsch* *HOPEEN*: in het *Fransch* *HOUBLON*: en in het *Italiaansch* *LUPOLO*, of ook *BRUSCANDOLA*,

Twee
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart twee bijzondere soorten bekend, namentlijk:

I. *LUPULUS SATIVUS* of *MAS*, *tamme Hop*, of *Hop mannetje*. II. *LUPULUS SYLVESTRIS*, of *FEMINA*, *wilde Hop*, of *Hop wijffe*: wel van naturen niet *wild*; maar alleen dus genoemd, om dat ze voortkomt zonder eenige *Bomwing*, *Oeffening* en *Waarneeming*.

Grond, en
Plaats.

Beminnen een losse, zandige, en vetgemeste grond: een vrije, wel ter Zon gelegene plaats, en matige vochtigheid. Geeven, bij goede tijden, volkomen rijp *Zaad*. Blijven veele jaren in 't leeven. Worden in de *Winter*, door sterke *Vorst*, niet lichtelijk beschadigd. Moeten ieder *Poorjaar*, in de *Maert*, van hare doode *stuyken* gezuiverd, en op nieuws met goede *Mist* verzorgd zijn.

Aanwin-
ning.

Konnen *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden, niet alleen door haar *Zaad*, 't welk met een afgaande Maan van *April* of *May* niet diep in de aarde word gelegd; maar ook op noch twee andere wijzen. Eerst, door hare aangewassene *Wortelen*. Ten anderen door eenige *afgesneden* nieuwelijks uytgelopene *jonge Rancken*, die men met een afgaande Maan van *Maert* in

steekt: waar op ze spoedig *Wortel* vatten; zoo sterk als de oude opschieten, en noch dien zelve *Zomer Vruchten* dragen.

Wil iemand van deeze *Planten* goede bequame *Hoe men Vruchten winnen*, die neeme in de Maand *Maert* wech de helft, of wat meer, van hare *jonge Scheuten*, zoo worden ze krachtig; krijgen veele en groote *Bloemen*; men anders weynige, maar veel *Bladeren*.

Deeze *jonge Scheuten* opgezoden, en genuttigd *Gebruik* voor een *Salade*, of als *Aspergien*, beyde van de *wilde* en *tamme*, zijn zeer gezond voor een ieder.

Men kan ook deeze *Planten* gebruiken, om *Prie-deezer len*, *Zomerhuysjens*, *Bogen*, en diergelijke te bekleden; op dat men in heete dagen daar onder een aangename schaduw mogt genieten.

K R A C H T E N .

HOp, of *Lupulus Salictarius*, is warm en droog in den tweeden graad; ook openende, afvagende, en door haren zwaren reuk het Hoofd bezwarende.

Word niet alleen gebruikt tot de *Bierbranning*, maar ook teegens verscheydene gebreken, veroorzaakt door melancholisch Bloed.

De *jonge Scheutjens* gegeten als een *Salade*, zijn aangenaam, goed, en gezond, voor alle oude *Lieden*, ook voor het geheele *Ingewand*. Want ze verwekken een zachte *Stoelgang*, en doen het *water der Blaas* schieten.

De zelve *Scheutjens* in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, strijd teegens allerley *vergift*: helpt de *Waterzuchtige*, en de geene die *schurfsig*, of met andere onreynigheden der *Huyd* beladen zijn; die een *verstopte Borst*, of de *Geelzucht* hebben. De zelve gekookte *Scheutjens* op de *Milt* gelegd, geneezen de *Milt-gebreeken*.

De *Bladeren*, *jonge Scheutjens*, en de *Bel-bloemen* in *Wijn* gekookt, en daar van een Roemertje's morgens nuchteren gedronken, opend de *verstoptheid der Leevers*, *Milt* en *Nieren*: zuiverd het *Bloed*, en is goed voor langdurende *Koortzen*.

Het uytgeparfte *Zap* met *Zuyker* tot een *Syroop* gekookt, is goed teegens de *Geelzucht*; hitzig *Bloed*, *galachtige*, en ook andere *Koortzen*. Opend de *verstopping van het Ingewand*.

Een halve *Drachma* van het gepulveriseerde *Zaad* met *Wijn* ingenomen, drijft het *water van de Blaas* voort: doet der *Vrouwen Maandstonden* voortkomen, en dood de *Wormen*.

CCCXVIII H O O F D S T U K .

P E E P E R .

Us genoemd in het *Neederlandsch*, *Vier onderichydenen soorten* in het *Latijn* *PIPER*: waar van in *Indiën* vier bijzondere soorten worden gevonden; meest al te zaam verschillende in hare gedaante, en stelling der *Bladeren*; te weeten:

I. *PIPER LONGUM*, of *lange Peeper*; welke alleen aan zijn *Steeltje* groeyd. II. *PIPER ÆTHIOPI-CUM*, of *Peeper uyt Moerenland*, welke tros-wijze te zamen hangd. III. *PIPER ALBUM*, of *witte Peeper*, gehouden voor de beste van alle. IV. *PIPER NIGRUM*, Der zelve of onze *gemeene zwarte Peeper*; welkers gedaante in de namen, bij gaande *Figuur* na 't leeven is afgeteekend. Word op het *Hoogduitsch* geheeten *PEFFER*; in het *Fransch* *POIVRE*; in 't *Italiaansch* *PEPE*, of *PEVERE NERO*; in 't *Arabisch* *FULFEL* of *FILFIL*. Van de *Malabaren* *MOLANGA*: van de andere *Indianen* *LADA*, *MERICHE*, en *MOROIS*; doch de *lange Peeper* *PIMPILUM* of *PEPILINT*. Zij

Hoeze
waft.

Zij waft uyt eygener aart gelijk onze *Hop*; zich win-
dende om een stok of boom, bij welke gezayd of
geplant word; zou anders langs de aarde neer kruypen,
vermits ze zich van zelfs niet kan oprechten. Hoe ze
ouder word, hoeze meerder *Vruchten* draagd.

Wortel.

Geest ieder jaar uyt hare bruyen-verwige, korte,
niet diep in de aarde schietende *Wortel* nieuwe *Steele*;
zijnde rond, Gras-groen; gemeenelyk wat *Knobbelyk*,
of oneffen; van binnen gevuld met een wit *Marg*:
waar uyt ter zijden verscheydene *Zijde-takjens* voort-
komen; en aan de zelve schoone *Bladeren*, doorgaans
drie en drie bij malkander gevoegd. In gedaante zijn ze
die van onze *gemeene Peereboomen* niet zeer ongelijk;
drie en vier vingerbreed lang; twee en derde halve vin-
gerbreed; in 't midden alderbreedst, doch voor in een
kort punt eyndigende: aan de randen effen en slegt;
hard en stijf van aart; boven donker-groen-verwig en
blinkende, onder bleeker: in 't midden voorzien met
een regt-doorgaande groote *Ader*; uyt welke veel an-
dere vloeijen, door 't geheele *Blad* lopende. Rusten
op korte *Steele*. In de *Mond* geknauwd wordende,
vallen ze wat bijtende van aart; doch geeven een aange-
name geur van zich.

Vruchten.

Uyt de voorste punten, ook wel ter zijden van de
voornaamste *Steele*, ziet men voortspruyten de *Vruch-
ten*, of *Peepertrossen*, zonder *Bloemen*. Zijn een vin-
ger, wat meer of minder lang; neerwaarts-hangende;
niet zeer dik; voor spits toegaande. Bestaan uyt der-
tig, veertig, ook wel vijftig ronde *Korlen*. Blijven
groen, tot dat ze eyndelyk in haar zelve droogen; ver-
volgens bruyen, en daar na zwart worden.

Aanwin-
ning.

Als men dit *Zaad* op zijnen tijd de aarde beveeld,
ziet men het binnen weynige dagen te voorschijn ko-
men. Alleenlyk hier door kan deeze *Plant* *aangewon-
nen*; *vermeenigvuldigd*, en *eenwigdurend* gemaakt
worden.

KRACHTEN.

Aart der
Peepert.

DE *Peepert* is verwarmende en verdrogende van
aart, tot in 't laatste van den derden graad; ook
doordringende, dunmakende, verdeelende, ope-
nende, en een weynig tot zich trekkende.

en ge-
bruyk tot
Genees-
middelen.

Verdrijft de *Winden*; droogd op alle *vochtigheeden*:
verwarmd en versterkt de *Maag*; verwekt *eetenlust*;
neemt wech de *duysterheid* van 't *Gezicht*: eenige da-
gen achter malkander 's morgens nuchteren drie ge-
heele *Korlen* ingenomen, is goed voor de *Waterzuch-
tige*; teegens *vergift*; en neemt wech de *Tandpijn*, als
men ze in *Water* kookt, en 't zelve, noch warm, in
de *Mond* houdt.

CCCXIX HOOFDSTUK.

JENETTE.

Namen.

IN het *Neederlandsch* niet alleen dus,
maar ook *CHRISTUS OOG* genoemd:
in het *Latijn* *LYCHNIS*, *OCULUS*
CHRISTI, of *CÆLI ROSA*: in het
Hoogduytsch *FRAUWEN ROSELEIN*,
HIMMELS ROSELEIN, of ook *WI-
DERSTOSZ*: in het *Fransch* *OUILLETES*, of *OUILLE-
TES DE DIEU*: in 't *Italiaansch* *LICHNIDE*.

Verander-
lijke soor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart veele schoone, veran-
derlijke soorten bekend geworden; van welke wij hier
(wijlze niet alle van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*
zijn) een weynig in 't *bijzonder* zullen spreken.

Eerste
soort, van
zelderley
slag.

I. *LYCHNIS CORONARIA*, of *Jenette*, is voortijds
gebruykt geworden, om daar mee *Kranffen* en *Kroonen*
te versieren. Hier van zijn mij *vijf* bijzondere soorten
bekend, namentlyk: I. *LYCHNIS CORONARIA FLORE*
ALBO SIMPLICI, of *Kroon-Jenette met een witte*

enkele Bloem. II. *FLORE RUBRO SIMPLICI*, met een
roode enkele Bloem. III. *FLORE VARIEGATO SIM-
PLICI*, met een *bonte enkele Bloem*. IV. *FLORE RU-
BRO PLENO*, met een *roode dubbele Bloem*. V. *FLO-
RE ALBO PLENO*, of met een *witte dubbele Bloem*.

Al te zamen beminnen ze een goede, gemeene, zan-
dige aarde, voorzien met een weynige twee-jarige
Paerdemist; en matige *vochtigheyd*, inzonderheyd
in de *Herfst* en *Wintertijd*: een opene, welgeleegene
plaats. Verdragen tamelyk wel de *koude* en andere
ongeleegentheeden der *Winter*. Geeven in 't tweede
jaar volkomen *Zaad*; en blijven zelden langer dan drie
of vier jaren in 't leven.

Het *LYCHNIS CORONARIA FLORE PLENO AL-
BO*, ET *RUBRO*, of *Kroon-Jenette met een witte en*
roode dubbele Bloem, geeven noyt eenig rijp *Zaad*.
Konnen echter *aangewonnen* worden door *jonge Scheut-
jens*, *Wortelen* gekreegen hebbende, 't zij van zelfs,
of 't zij een weynig ingefneeden, gelijk men de *Ange-
lieren* doet. Met een wassende *Maan* van *April* neemt
men ze voorzichtig van de *oude af*, en men verplant ze,
of in de aarde, of in *Potten*, om 's *Winters* binnens
huys te kunnen bewaren, op een luchtige plaats, on-
derhouden met weynig *vochtigheyd*.

Is iemand begeerig, om uyt *enkele Bloemen dubbele*
te winnen, die neeme een een-jarige *Plant*, en snijde bij
tijds daar van af alle uytgesprotene *Scheuten*, zoo
dat'er maar eene, uyt het midden van 't *Hert* voortko-
mende, blijve, en daar aan niet meer dan een eenige
boven uytsteekende *Bloem* gelaten worde. Hier van
Zaad gewonnen hebbende, zaay hij het zelve niet diep
in een *Pot*, met een volle *Maan* van *April*. Als het
ruym een vingerlid hoog opgeschoten is, verplantte hij
't opgekome met een volle *Maan* in de aarde; en nee-
me daar van, op de vorige wijze, al de *Zijdetakken* wech;
zoo zal hij ten langsten op 't vierde jaar zeer schoone
dubbele Bloemen zien.

II. *LYCHNIS BYZANTINA*, anders ook in 't *Latijn* *Tweede*
FLOS CONSTANTINOPOLITANUS, of *HIEROSOLY-
MITANUS*, word in 't *Neederlandsch* geheeten *BLOEM*
van *CONSTANTINOPOLEN*; en in 't *Hoogduytsch* *JE-
RUSALEMIS-BLUM*. Hier van zijn mij bekend vier
onderscheydene soorten; te weeten: I. *LYCHNIS BY-
ZANTINA FLORE MINIATO PLENO*, of *dubbele Menie-
roode Bloem van Constantinopelen*. II. *FLORE MI-
NIATO SIMPLICI*, met een *enkele Menie-roode Bloem*.
III. *FLORE ALBO SIMPLICI*, met een *enkele witte*
Bloem. IV. *VARIEGATO SIMPLICI*, of met een *bonte*
enkele Bloem.

Zij beminnen al te zamen een goede, luchtige, zan-
dige grond, met twee-jarige *Paerdemist* genoegzaam
voorzien: een warme, vrije, en wel ter *Zon* geleegene
plaats. Verdragen veel *Reegen*, sterke *koude*, en meer
andere ongeleegentheeden des tijds. Geeven, bij goe-
de drooge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*, behalven *Zaad*.
die met *dubbele Bloemen*. Blijven lange jaren in 't lee-
ven; en worden bequaamlyk *aangewonnen*, niet alleen
door het gedachte *Zaad*, 't welk met een wassende
Maan van *April* of *May*, ter diepte van een stroo-
breed, in de aarde gelegd moet zijn; maar ook door
aangegroeyde *jonge Scheutjens*, die men met een
toeneemende *Aprilsche* *Maan* van de *oude af* neemt en
verplant.

III. *LYCHNIS SYLVESTRIS* is van zelderley soor-
ten. I. *FLORE SIMPLICI RUBRO*, of *wilde Jenette*
met een *enkele roode Bloem*. II. *FLORE SIMPLICI ALBO*,
met een *enkele witte Bloem*. III. *FLORE SIMPLICI*
PALLIDO, met een *enkele bleeke Bloem*. IV. *FLORE*
ALBO PLENO, met een *witte dubbele Bloem*. V. *FLO-
RE RUBRO PLENO*, met een *roode dubbele Bloem*; ge-
noemd *LYCHNIS ODONTITIS*, of *OCIMASTRUM*.
VI. *SYLVESTRIS FLORE ALBO LUSITANICA*, of *wil-
de Portugalsche Jenette met een witte Bloem*.

Deeze beminnen de boven gemelde grond; de zelve
plaats,

Wat voor
een aarde
zij bemin-
nen.Kroon-
Jenette
met een
witte, en
met een
roode
dubbele
Bloem.Hoe men
uyt enkele,
dubbele
Bloemen
kan win-
nen.Tweede
soort en
vierderley
slag.

Grond.

Aanwin-
ning.wilde Je-
nette van
zelderley
soorten.
Grond.

MAJORANA ORIGANITIS.

plaats, en niet te veel vochtigheid. Blijven eenige jaren lang in 't leeven, en geeven volkomen rijp Zaad: 't welk met een volle Maan van *Maert* of *April*, niet diep gelegd, de aarde moet aanbevolen zijn; want alleen hier door kunnen ze *vermeenigvuldigd* worden; behalven die met *dubbele Bloemen*, welke noyt eenig Zaad voortbrengen. Echter worden ze *aangewonnen* door hare jonge, noch geen *Bloem* geschoten hebbende *Takjens*: welke, 't zij aan hare *Plant* gelaten, ten halven ingesneeden, en met aarde bedekt zijnde; of in de Maand *May* met een volle, of noch wassende Maan afgebrooken (niet afgesneeden), in een Pot gestoken; zes weken lang buyten de Zon gezet op een donkere plaats, en met Reegenwater dikmaal begoten, genoegzaam *Wortelen* bekomen.

IV. LYCHNIS TOMENTOSA MARINA, of *Wolachtige Zee-Jenette*, krijgde in deeze Landen noch *Bloem* noch *Zaad*. Bemind de gemelde grond, de zelve plaats, en niet te veel vochtigheid. Verdraagt tamelijk-wel de *koude* der *Winter*. Blijft eenige jaren in 't leeven; en word alleenlijk *vermeenigvuldigd* door hare aangegroeyde *Wortelen*.

V. Het LYCHNIS SECUNDA, TERTIA, SEXTA ET OCTAVA CLUSII, of de *tweede, derde, zesde en agtste soort der Jenetten*, beschreeven op het 289. 290. *Blad der rare Planten* van de zeer geleerde Heer CAROLUS CLUSIUS: desgelijks LYCHNIS FUSILLA CRETICA, of *kleine Jenette van Candia*: SEGGETUM LUSITANICA FLORE RUBRO PULCHRO, of *Portugalsche Jenette in 't Koorn wassende met een schoone roode Bloem*: LUSITANICA FLORE RUBELLO FOLLICULO ROTUNDO STIPATO, of *Portugalsche Jenette met een roodachtige Bloem, en een rondgedrongene dikke Zaadknop*: LUSITANICA FLORE COCCINEO ELEGANTISSIMO, of *Portugalsche Jenette met een treflijke scharlakene Bloem*; en LYCHNIS HIRSUTA MINIMA LOBELII, of *kleine ruige Jenette, van de beroemde Heer MATTHIAS DE LOBEL aangeekend*, beminnen de zelve aarde, en weynig Water.

Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven, bij goede jaren, teegens de *Winter* gemeenlijk rijp *Zaad*, inzonderheid als ze warm, of in Potten gesteld zijn; en vergaan daar mee. Moeten derhalven ieder *Voorjaar* weer op nieuws, niet diep, gezayd worden. Opgekomen zijnde, mag men ze, ter oorzaak van hare teederheid, niet opneemen, of verplanten. Zie hier bij na de *Hoofdstukken* van VLIEGENET, en VACCARIA.

Het LYCHNIS FRUTICESCENS MYRTI FOLIA, of *Struvel-Jenette met Bladeren van Myrtus*, is van een teedere aart. Kan de *koude* der *Winter* niet verdragen. Moet derhalven, in een Pot geplant zijnde, binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, en daar, zoo lang de *Winter* duurt, droog gehouden zijn: zou anders lichtelijk beschimmelen en verrotten.

K R A C H T E N.

DE Bladeren van *Jenette*, of *Lychnis*, gestoten, en op de *quetsuren* van *Beenen* en *Vooten*; ook op *oude Zweren* gelegd, geneezen de zelve.

Twee *Drachmen* van 't gestotene *Zaad* (zijnde heet en droog tot in den tweeden graad) met *Wijn* inge-Aegiu. 1. 7. nomen, jaagd uyt de *galachtige vochten*; en geneest de Disfe. 1. 3. geene, welke van *Scorpioenen*, of andere *giftige Dieren* gestoken zijn.

MAJORAAN.

En aangename, welriekende, zeer *Namen*. begeerde en bekende *Plant*, word in het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook *MARIOLEIN* genoemd; in het *Latijn* *MAJORANA*: in het *Hoogduitsch* *MAJORAN*, of ook *MEYRAN*: in het *Franfch* *MARIOLEINE*; en in het *Italiaanfch* *MAGGIORANA*; of ook *AMARACO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vijf onderscheydene foorten; namentlijk:

I. *MAJORANA NOBILIS ANNUA*, of *Eedele Mariolein*, maar eene *Zomer* durende. II. *NOBILIS PERPETUA*, of *eedele Mariolein*, welke eenige jaren lang in staat blijft. III. *ANGLICA PERENNIS*, of *Engelsche Mariolein*, altijd durende. IV. *MAJORANA ARBORESCENS*, of *struvelige Mariolein*. V. *MAJORANA ORIGANITIS LUSITANICA*, of *Portugalsche Majoraan*, riekende als *Orege*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Evenwel beminnen ze al te zamen een goede, *Grond*. meene, zandige, en met twee-jarige *Paerdemist* welvoorzien *grond*: een opene, warme, vrije, bequaam ter Zon gelegene plaats, en tamelijk veel *Reegen*.

Het *MAJORANA NOBILIS ANNUA*, of *eedele Mariolein*, ieder jaar vergaande, geeft in deeze Landen noyt eenig rijp *Zaad*. Is zeer teeder van aart; en vergaat met de aankomst van de *Winter*. Moet derhalven ieder *Voorjaar* weer *aangewonnen* worden door *Zaad*, uyt heete *Gewesten* overgezonden, en in de aarde gelegd met een wassende Maan van *May*.

De *MAJORANA NOBILIS PERPETUA*, of de *Winter overblijvende eedele Majoraan*, wil geerne gezet zijn op een zeer warme plaats, beschut voor alle koude *Ooste- en Noorde-winden*. Dus blijft ze op het langste drie jaren leevendig; maar krijgde gantfchelijk geen *Zaad*.

De *MAJORANA ANGLICA PERENNIS*, of *altijd durende Engelsche Mariolein*, is hard van aart; allerley ongeleegentheeden der *Winter* zonder enige schade verdragende. Word van naturen zeer oud; en geeft bij goede heete *Zomers* (gelijk die der jaren 1652. 1665. 1669. zijn geweest) volkomen rijp *Zaad*, maar anders niet in deeze *Gewesten*. Het zelve moet in de Maand *May*, met een wassende Maan, niet boven een stroobreed diep, op een warme plaats worden gezayd. Hier door kan deeze foort *vermeenigvuldigd* worden; en dan ook noch door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*; welke men met een wassende Maan van *Maert* of *April* van de *oude* afneemt, en verplant.

De *MAJORANA ORIGANITIS LUSITANICA*, *Mariolein* of *Mariolein uyt Portugal*, riekende als *Orege*, is van een teedere aart. Kan *Sneeuw*, *Vorst*, en andere ongeleegentheeden der *Winter* gantfchelijk niet verdragen. Moet derhalven, in een Pot gesteld, 's *Winters* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet anders als bij *vriezende* Weer word gevuurd; en gedurende dien geheelen tijd onderhouden met slegs een weynig lauww-gemaakt *Reegenwater*, van boven daar op gegoten. Bij tijds, met goede dagen, moet men ze weer buyten zetten, doch wel dekken voor *koude nagten* en *sebrale winden*.

De *MAJORANA ARBORESCENS*, of *Mariolein* opschietende tot een *kleyn Boomtje*, ter hoogte van een voet, of wat meer, is, gelijk de vorige, van een teedere natuur. Moet ter dier oorzaak, in een Pot geplant, en 's *Winters* voor veel Water (gelijk ook in den *Herfst*) gewacht, binnens huys bewaard, en gezet zijn op een luchtige plaats, waar in niet als bij *vriezende* Weer word gevuurd. Niet voor in 't begin van *April*, of

of wat later, mag men ze weer buyten brengen; maar dan ook noch haar genoegzaam dekken voor koude nagten en bayrige winden. Zij blijft eenige jaren in 't leeven, indien men hare Bloemen dikmaal afsnijdt.

Steeleu.

Geeft uyt hare Wortel, of boven de aarde, verscheydene vierkante licht-bruyne Steeltjens; welke men moet wechneemen, en niet meer als eene laten blijven, om dies te bequamer tot de gestalte van een Boomijete konnen gebragt worden. Waar aan dan voortkomen kleine ronde Bladertjens, twee en twee teegens malkander over; onder bekleed met een grijs-witte wolligheyt; doorgaans toegevouwen, en rustende op korte Steeltjens. Tusschen welke uytspuyten kleine witte Knopjens, en in 't bovenste der Takken kleine witte Bloemtjens, uyt grijs-witte ruyge Knoppen.

Bladertjens, en ook Bloemtjens, zonder Zaad in dit Land.

Aanwinning.

In deeze Landen komt'er noyt eenig rijp Zaad van. Echter kan deeze soort genoegzaam aangewonnen en vermeerderd worden door hare bij de Wortel of boven de aarde uytstichende jonge Looten, ingefneeden, of van zelfs geworteld zijnde. Met een wassende Maan van April of May moet men ze van de oude scheyden, en in andere Potten verplantten.

K R A C H T E N.

Dod. l. 9. c. 1.

Mariolin, of Majorana, is verwarmende en verdrogende van aart tot in den tweeden graad; ook openende, verdunnende, versterkende, en sijn van deelen; van elk zeer bemind, en in spijzen gebruykt, wegens de goede geur.

Rafis lib. Simp. c. 21. Diosc. l. 3. c. 47. Serrap. lib. Simp. cap. 286. Matrh. l. 3. c. 40.

In Wijn gekookt, en daar van gedronken, of het uytgeparfite Zap, of ook 't Poeder der Bladeren, met Wijn ingenomen, verteerd alle koude gebreken des Hoofds; verwekt de Maandstonden: jaagt uyt het water van de Blaas, en alle andere waterachtige vochtigheeden. Geneest alle ongeleegentheeden des Ligchaams, veroorzaakt door koude. Is goed voor een eerst aangekomene Waterzucht; de Koudepis; en voor blauw-geflagene of gesotene plekken, daar meê gestreken; doet het geronnenne Bloed scheyden: versterkt het Ingewand, de Harssenen, en de Maag: drijft uyt de Winden, en is dienstig in de vallende Ziekte; ook voor de Leever en Milt.

Camarar. l. 3. c. 42. Fern. l. 5. Meth. Med. Label. l. 1. fol. 588.

Majoraan gedroogd, gepulveriseert, of het uytgeparfite Zap in de Neus op-gesnuift, doet niezen; neemt wech de verstopping des Hoofds, en reynigt de Harssenen van alle slijmerige vochtigheyt. Op de voortteenden de zweeringen gelegd, doet de zelve verminderen. Met wat Zout en Edik vermengt, dan gelegd op de beet en steeken der giftige Dieren, geneest de zelve.

De Oly, van deeze Plant gedistilleert, met Vet van een Haas, en een weynig Muscus, de bareden Vrouwen ingegeeven, bevordert zeer haren arbeid. Is desgelijks goed teegens al de genoemde gebreken.

CCCXXI HOOFDSTUK.

T H Y M I A E N.

Namen.

F anders korter van de Neederlanders genoemd THYM, word in het Latijn geheeten THYMUS, of THY-MUM: in het Hoogduytsch WELSCH QUENDEL, of ook THYMIAN: in het Franssch THYM: in het Italiaansch THIMO.

Zes bijzondere soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend zes bijzondere soorten; te weeten:

I. THYMUS VULGARIS LATIFOLIUS, of gemeene breed-bladerige Thymiaen. II. VULGARIS ANGUSTIFOLIUS, of gemeene Thymiaen met smalle bladeren. III. CRETICA, of Thymiaen uyt Candia. IV. MARINUS LUSITANICUS, of Portugalsche Zee-

Thymiaen. V. ANGUSTIFOLIUS AUREUS, of met smalle geele, gelijk als Goudene Bladeren. VI. THYMUS LATIFOLIUS ARGENTEUS, of Thymiaen met breede en witte gelijk als Zilveren Bladeren. Niet alle zijn ze van de zelve Bonwing en Waarneeming.

Al te zamen evenwel beminnen ze uyt eygener aart Grond. een goede, gemeene, zandige aarde, met slegts een weynig twee-jarige Paerdemilt vermengt; vermitsze geenzins veel vettigheyt konnen verdragen; een warme, luchtige, wel ter Zon gelegeene plaats, en veel Water. Blijven eenige jaren in 't leeven. Konnen tamelijk wel sterke koude, en alle andere ongeleegentheeden der Winter uytstaen. Krijgen ook dikmaal bij goede Zomers volkomen Zaad; 't welk met een wassende Maan van May een stroobreed diep de aarde word aangebevolen.

Hier door konnen ze bequamelijk worden vermeerderd: doch veel beeter, volgens mijn oordeel, door hare van zelfs Wortel geschoten hebbende Takjens; waar ontrent deeze wijze staat te volgen.

Graaf, t'elkens om het tweede of derde jaar, uwe Planten uyt de aarde, met een wassende Maan van Maert. Verdeelze van malkander, na geleegetheyt harer grootte; en zetze terstond weer in een varlich-omgelmeeene grond, met de genoemde Milt een weynig voorzien; zoo diep, dat'er alleenlijk de bovenste groene toppen komen uyt te steeken. Dus schieten ze veelvoudige Wortelen, en worden overvloedig vermeerderd; want ieder Steeltje krijgt in 't bijzonder Wortelen. Het voorgemelde Zaad komt veeltijds, zonder gezayd te worden, uyt het neergevallene van zelfs genoeg op.

Het THYMUS CRETICUS, of Thymiaen van Candia, en MARINUS LUSITANICUS, of Zee-Thymiaen uyt Portugal, zijn van een teederder aart. Geeven in deeze koude Gewesten geen volkomen Zaad. Konnen ook, buyten staande, de Winter-worst op geenerley wijze verdragen; maar worden schielijk door de zelve wechgenomen. Moeten derhalven, in Potten geplant, in October binnens huys worden gesteld op een luchtige, geen warme plaats; en gedurende de geheele Winter met slegts een weynig vochtigheyt van boven voorzien zijn. In 't laatste van Maert, of begin van April, na tijds geleegetheyt, moet men ze met een zachte Reegen weer buyten brengen, en zeer warm zetten.

Thymiaen van Candia: en Zee-Thymiaen uyt Portugal.

Het THYMUS LATIFOLIUS ARGENTEUS, of Breed-bladerig verzilverd Thymiaen, en ANGUSTIFOLIUS AUREUS, of smal-gebladerd verguld Thymiaen ziet men met'er tijd zijne schoonheyt verliezen, en eyn-delijk geheel groen worden. Doch lichtelijk kan men dit voorkomen, wanneer men altijd de schoonste en bonste Takken inlegt; daar na, Wortelen verkreegen hebbende, op de alreeds genoemde tijd verplant. Maar niet in May, gelijk veele doen. Want vermits dan gemeenlijk drooger Weer en grooter hitte is, zoo zien men, dat het meeste-deel der zelve gantschelijk vergaat. Men kan hier bij na zien het Hoofdstuk, waar in gehandeld word van de WILDE THYMUS.

K R A C H T E N.

Thymiaan, of Thymus, is verdrogende en verwarmende in den derden graad; ook doorsnijdende en afvagende van aart.

Gal. l. 6. Simp.

In Wijn gezoden, en daar van met wat Zuyker gedronken, is goed voor de Engborstigheid: opend de verstoptheyt van het Ingewand: verwekt het water van de Blaas, ook de Maandstonden; zuiverd de invendige deelen: doet de Vrucht voortkomen: jaagt uyt de Nageboorte; de Wormen, en alle slijmerige vochtigheeden. Maakt een klaar Gezicht, als men'er dikmaal de Oogen meê bet. Versterkt de Maag, en het geheele Ingewand. Is dienstig voor de zwaar-moedige

Serrap. lib. Simp. cap. 271. Diosc. l. 3. c. 44. Trag. l. 1. c. 12.

moedige van Geest. Verdrijft de Winden, en strijd teegens het vergif. Is voor elk, in spijsen gebruykt, zeer aangenaam.

Durantes hijft. *Plant.* fol. 455. Dit *Kruyd* gedroogd, gepulverizeert, en daar van drie *Drachmen* met wat *Zout* en *Oxymel* ingenomen, drijft uyt het *Ligchaam* alle *taye Fluymen*, en heete, bijtende, *Galachtige vochtigheyd*; ook de onreynigheyd des *Bloeds*.

Fernel l. 6. *Meib.* Med. Thymiaen in *Wijn* gekookt, met *Garstenmeel* vermengt, en daar van een *plaafter* gemaakt, verdrijft de smerten van het *Sciatica*, of de *Heup-jigt*; van de *Moe-der*; en de *Buykkrumping*, daar op gelegd.

CCCXXII HOOFDSTUK.

POLEYE.

Namen.

Us in het *Neederlandsch*, maar ook van zommige *POLEYE* genoemd, gelijk ook zoo in het *Hoogduytsch*. In het *Latijn* *PULEGIUM*, of *PULLEJUM*, om dat het, door haren reuk, de *Vlooyen* niet alleen verdrijft, maar ook doodt, volgens 't bericht van *LOBEL*. In 't *Fransch* *POULIOT*; en in 't *Italiaansch* *PULEGIO*.

Vier onderfcheydene soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vier onderfcheydene soorten; namentlijk:

I. *PULEGIUM VULGARE*, of *gemeene Poley*; ook geheeten *REGIUM*, of de *Koninglijke*. II. *CERVINUM*, of *Harten-Poley*. III. *SYLVESTRE*, of *wilde Poley*. IV. *PULEGIUM LUSITANICUM*, of *Portugalsche Poley*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bewoening* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen echter al te zamen een goede, gemeene, zandige, en met twee-jarige *Paerdemist* tamelijk voorziene grond: ook van naturen veel vochtigheyd, of een waterachtige aarde: een opene, vrije, en welgeleegene plaats. Geeven in onze Landen, bij goede, warme *Zomers*, zomtijds volkomen rijp *Zaad*. Verdragen felle *Vorst* en andere ongeleegentheeden der *Winter* zonder groote schade.

Harten-Poley.

Het *PULEGIUM CERVINUM*, of *Harten-Poley*, geeft in deeze Gewesten noyt eenige *Bloemen* of *Zaad*.

Portugalsche Poley.

Het *PULEGIUM LUSITANICUM*, of *Portugalsche Poley*, in onze Landen warm gezet, brengt volkomen rijp *Zaad* voort. Is de teederste soort van alle. Verdraagt ongerne veel koude *Herfstreengen*, *Winden* of eenige harde *Vorst*. Moet derhalven, in een *Pot* geplant of gezaayd zijnde, in *October* binnens huys worden gebragt; op een luchtige plaats, zonder enige vuurwarmte (vermits die haar schadelijker is als de *Vorst*) bewaard, en gedurende dien tijd met zeer weynig *Reegenwater* voorzien zijn; anders zouden ze lichtelijk verrotten, en dus 't leeven verliezen.

Gedaante der Bladeren.

Deeze soort brengt bij ons aardige *Bladeren* voort, die van het *PULEGIUM REGIUM*, of *Koninglijke Poley*, zeer gelijk. De grootste zijn een vinger breed, en 't lid eener vinger lang; doch achter aan hare korte *Steelkens* op 't breedste; voor rondachtig-stomp toegtaande. Gemeenelijk staan de randen aan beyde de zijden een weynig teegens malkander *Geuts-wijze* op. Zijn wat ruyg van aart; rondom aan de kanten met korte *Tandjens* als gezaagd; donker-groen van verwe; doch onder bleeker: in het midden voorzien met een regt-doorgaande *Ader*; waar uyt verscheydene andere kleyne en smalle ter zijden opwaarts voortfchieten. De reuk is zeer sterk en krachtig, het Hoofd een weynig bezwarende. Zitten aan beyde de zijden van hare ronde, gemeenelijk na de aarde neerwaarts buygende, onder groen-verwige, boven *purpure Steelken*, en hangen doorgaans na beneden.

Knopjens.

Tusschen welke, zoo wel onder, en in het midden, als boven, veel reederder *Steelkens* voortfchieten; niet

wel geheel rond, gelijk de andere, maar ontrent vierkant; doch ook ruyg van aart; rondom begaafd met veel groene *Knopjens* boven malkander, neemende haren oorsprong tusschen de *Bladertjens*. In de Maanden *Bloemtijdens*, *Julius*, *Augustus* en *September* komen uyt de zelve de *Bloemtjens* te voorschijn; zijnde kleyn, bleek-blauw-verwig: bestaande uyt vier langwerpige, of ovaalswijze ronde en ruyg *Bladertjens*; hebbende in 't midden vier opstaande bleek-verwige *draadjens*, en daar op vier rondachtige, kleyne, ontrent *purpure Knopjens*. Als ze vergaan zijn, laten ze in den *Herfst* achter (inzonderheyd op een warme plaats staande) een kleyn, bruyn, en ontrent rond *Zaadje*.

Al deeze soorten kunnen in deeze Gewesten aange- Aanwini-
wonnen worden, niet alleen door *Zaad*, 't welk met ning.
een wassende *Maan* van *April* niet diep in de aarde moet gelegd zijn; maar ook door aangegroeyde en van zelfs *Wortel* gevat hebbende jonge voortkruypende *Scheutjens*; die men in *September* of *April* met de genoemde *Maan* afneemt en verplant.

KRACHTEN.

Poley, of *Pulegium*, is warm en droog tot in den *Dof* l. 9:
derden graad; ook sijn van deelen. c. 15.

De *Bladeren* gedroogt, gepulverizeert, en daar van met *Wijn* ingenomen; of groen in *Wijn* gekookt, *Apulej.*
en daar van gedronken, verwekt de *Maandfonden*: zuyl- *hijft. Plant.*
verd de *Borst* van alle *Fluymen*; drijft uyt het *water* c. 92.
der *Blaas*, de doode *Vrucht*, de *Gal*, en het *Graveel*. *Ruell.* l. 3.
Maakt een helder *Gezicht*: is goed voor de *Gefcheurde* *Lanic.* l. 2.
heyd, de *Milzucht*; helpt de *Vrouwen* in *barensnod*, c. 103.
des morgens en 's avonds gebruykt: zuylverd het *Aan-*
gezicht, daar meê gewasschen; ook het *Bloed*. Helpt
de geene, die van *gifige Dieren* gestoken of gebeeten
zijn. Neemt wech de *jeukerigheyd* des *Ligchaams*, daar
meê bestreken zijnde. Is daarenboven dienstig voor
de *Geel-* en *Waterzucht*; desgelijks voor *Long-* en *Lee-*
verzuchtige *Menschen*. Zuylverd de *oude Zee-*
neest de *blauw-geslagene Leeden*; ook de *krumping* en
trekking der *Zeezwemmen*.

Het gedroogde *Kruyd* gestoten, met *Garstenmeel* *Euch.* hijft.
vermengt, en op heete *gezwollen* gelegd, verzacht de *Pl.* c. 26.
pijn der zelve, en is goed voor de *brand*.

Met *Walch* vermengt, tot een *plaafter* gemaakt, en zoo opgelegd, verdrijft alle *Puysten*, *Wratten*, *Over-*
gewassen, en diergelijke ongeleegentheeden.

CCCXXIII HOOFDSTUK.

OREGE.

Niet alleen dus in het *Neederlandsch*, Namen:
maar ook van zommige *GROVE MA-*
JORAAN genoemd. In het *Latijn* ge-
heeten *ORIGANUM*; in het *Hoog-*
duytsch *WOLGEMUTH*, of ook *DOST*;
in het *Fransch* *ORIGAN*, of *MA-*
RIOLAINE BASTARDE; en op het *Italiaansch* *O-*
RIGANO.

Hier van zijn mij in haren aart vijf bijzondere soor- Vijf bij-
ten bekend; namentlijk: zondere
soorten.

I. *ORIGANUM VERUM HERACLEOTICUM*, *seu*
HISPANICUM, dat is, *Spaansche*, of *opregte Oreg*,
alderbest voortkomende bij de *Stad Heraclea*. II. *VUL-*
GARE ALBUM, of *gemeene Oreg* met een *witte Bloem*.
III. *VULGARE PURPUREUM*, of *gemeene Oreg* met
een *purpure Bloem*. IV. *VULGARE FLORE RUBI-*
CUNDO, of *gemeene Oreg* met een *bloed-roode Bloem*.
V. *ORIGANUM TUBEROSUM AMERICANUM*, of
Americaansche Oreg met veel geknobbeld *Wortelen*.
Op de laatste soort na zijn ze alle van de zelve *Bewoening*
en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zoo wel steenige, zandige, als andere, gemelte, en ook ongemelte grond: een opene, welgeleegene plaats; veele en ook matige vochtigheid. Konnen selle *Vorst*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaan. Blijven lange jaren in 't leeven; en geeven gemeenlijk jaarlijks rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *Maert* of *April* de aarde, niet diep gelegd, bevolen zijnde, overvloedig voortkomt. Hier door konnen ze genoeg *vermeenigvuldigd* worden: en dan ook noch door hare aangegroeyde van zelfs wortelende jongen; welke men met de genoemde Maan in *April* van de oude afneemt en verplant.

Americaanische Orege met geknobbeld Wortelen. Het *ORIGANUM TUBEROSUM AMERICANUM*, of *Americaanisch Orege* met geknobbeld Wortelen, van een aardige bevallijke aanschouwing, hangende bij rondachtige veelvoudige *Knobbelen* als *Leeden* wonderlijk aan malkander, waar uyt veele *Veezelworteltjens* voortschieten, is teederder van aart dan al d'andere. Bemind een goede zandige aarde; met een weynig twee-jarige *Paerdemist*, en 't Mol der van binnen verdorvene Boomen doormengt: een warme, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel vochtigheid.

Grond. Blijft lange jaren in 't leeven. Geeft in ieder *Voorjaar* uyt hare *Wortel* verscheydene ronde *Steelen*, een, en ook wel anderhalve voet hoog; aan welke de *Bladeren* weerzijds teegens malkander voortkomen; zijnde in grootte die van de *gemeene Orege* niet zeer ongelijk; bleek-rood van verwe; rauw of scharp in 't aanraken; aan hare flegte randen gemeenlijk een weynig omgekruild; en inwendig voorzien met verscheydene *Adertjens*, uyt eene voortkomende.

Bladeren. Blijft lange jaren in 't leeven. Geeft in ieder *Voorjaar* uyt hare *Wortel* verscheydene ronde *Steelen*, een, en ook wel anderhalve voet hoog; aan welke de *Bladeren* weerzijds teegens malkander voortkomen; zijnde in grootte die van de *gemeene Orege* niet zeer ongelijk; bleek-rood van verwe; rauw of scharp in 't aanraken; aan hare flegte randen gemeenlijk een weynig omgekruild; en inwendig voorzien met verscheydene *Adertjens*, uyt eene voortkomende.

Bloemen. Uyt de bovenste *Toppen* ziet men voortschieten de *Bloemen*, aan roode *Stieltjens* neerwaarts hangende, gelijk *Fingerhoeden*. Zijn langwerpig, rond, niet zeer dik. De verwe is als gemengt uyt rood en geel. Inwendig zijn ze begaafd met eenige roode *Veezeltjens*. Alsze eenige dagen open hebben gestaan, vallen ze af, zonder in onze Gewesten eenig goed *Zaad* na te laten.

Hoe in de Winter waar te neemen. Deeze soort kan geen zins verdragen eenige *koude Herfstreegenen*, sterke *Winden*, of selle *Vorst*. Word derhalven met een wassende Maan van *April* in een Pot gezayd, doch niet voor in het volgende jaar verplant. In 't begin van *October*, wat eerder of later, na tijds geleegentheid, binnens huys gezet, op een lichte plaats, ontrent het Venster, doch daar geene tochten of wind-zuygingen zijn; om daar de Zon, zoo lang het de koude van buyten eenigzins wil toelaten, te mogen genieten. Kan tamelijk wel de warmte des vuurs verdragen; doch verre van den Oven. Gedurende deeze tijd moet men ze voorzien met een weynig lauw Reegenwater, liever van onder als van boven. Laat 's *Winters* wel zommige *Steelen* en *Bladeren* vallen; maar behoud echter eenige groenheid, met een aangename roodheid uyt den geelen aardig vermengt. Als de *Vorst* voorbij is, laat men haar de Lucht genieten gelijk te voren: en word met een zachte Reegen in 't begin of ten halven van *April* weer buyten gebragt, doch wel gedekt en gewagt voor *Sneeuwachtige vochtigheid*, *koude nagten*, *hayrige* en *schrake Oofste* of *Noordwinden*.

Aanwinning. Zij word in deeze Gewesten alleenlijk *aangewonnen* door hare aangegroeyde *Wortel*, met veele knobbelen (gelijk alreeds gezegt is) leedens-wijze wonderlijk aan malkander gefchakeld. Deeze word, met een wassende Maan in *April*, voorzichtig van de oude afgescheyden, en in een Pot verplant.

K R A C H T E N .

Galen. lib. Simp. Med. 8. **O**Rege, of *Origanum*, is verwarmende en verdrogende tot in den derden graad; ook doorsnijdende en dunmakende van aart. In spijszen gedaan, is aangenaam en gezond voor ieder.

In Wijn gekookt, en daar van gedronken, of de gedroogde *Bladeren* gepulveriseert, en met Wijn ingenomen, maakt *eetenlust*; versterkt de *Maag*; verdrijft de *Winden*, strijd teegens alle *vergift*; helpt ook de geene, welke *vergift* in 't Ligchaam hebben gekreegen; of van eenig *giftig Dier* gestoken of gebeeten zijn. Doed gemakkelijk *Wateren*; de *Maandstonden* voortkomen; drijft uyt de *zwaarmoedige*, *galachtige Vochten*; is dienstig voor de *Waterzuchtige*, en *Schurftige*. Met Zuyker of Honig gebruykt, zuyverd de *Longe*, de *Borst*, en geneest de *Hoeft*, dikmaal genuttigt: de inwendige *Breuken*, of *Gescheurthejd*; ook de *verkrampene* of *verstuypte Leeden*.

Het uytgeparfte *Zap* van *Orege* is goed voor de *Huyg*, zwellen der *Amandelen*, en alle inwendige *zweeringen* van *Mond* en *Keel*. Het zelve door de *Neusgaten* opgetrokken, zuyverd het Hoofd van alle *catharrenze Zinkingen*, en *sluymsige vochtigheid*. Doed de *geelheid der Oogen*, en *Geelzucht* vergaan. Met Melk in de *Ooren* gegoten, verzacht de *smerten*, ook het *zuyzen* en *uuyten* der zelve.

Orege verjaagt, door zijnen reuk, de *Mieren*. Het Poeder der *Bladeren* met *Pek* vermengt, en daar van een plaaster gemaakt, opend, en doet rijpen de *zweeren* en *Bloedvinnen*.

Een *Drachma* van het *Zaad* gepulveriseert, en 's morgens, eenige dagen achter malkander, met Wijn ingenomen, zuyverd de *Moeder*, en maakt de *Vrouwen vruchtbaar*.

De *Wortel* van het *AMERICAANSCH OREGE* is van *Krachten* naturen koud, te zamentrekkende, en een weynig bitter van smaak.

Zes *Drachmen* daar van in een weynig *Water* gekookt, en ingenomen, neemt wech de *hitzigheid* van de *Maag*, en *versterkt* de zelve. Is goed voor *allerley Gezwellen*. Helpt en versterkt de geene, welke met de *Teering* zijn beladen. Een once daar van rauw gebruykt, geneest alle foorten van *Buik* en *Bloedloop*.

CCCXXIV HOOFDSTUK.

B O K - O R E G E .

En aardig en kleyn *Gewas*, word met deezen, en, mijns weetens, geen anderen naam in 't *Neederlandsch* genoemd. In het *Latijn* geheeten *TRAGORIGANUM*; en in 't *Italiaansch* *TRAGORIGANO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie veranderlijke foorten; te weeten:

I. *TRAGORIGANUM CRETICUM LATIFOLIUM*, of *Bok-orege* met breede *Bladeren* van *Candia*. II. *TRAGORIGANUM HISPANICUM ANGUSTIFOLIUM*, of *Spaansche Bok-orege* met smalle *Bladeren*. III. *TRAGORIGANUM PERFORATUM CÆRULEUM*, of *doorgeboorde Bok-orege* met een *blauwe Bloem*. Alle zijne van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een zandige, goede, gemeene aarde, met een weynig twee-jarige kleyn-gewreevene *Paerdemist* en 't Mol van verrotte *Boombladeren* doormengt: een opene, vrije Lucht, een zeer warme plaats, en niet te veel vochtigheid. Geeven in deeze koude Gewesten *Bloemen*, maar geen volkomen rijp *Zaad*. Zijn teeder van aart, en blijven eenige jaren lang in 't leeven uyt eygener *Natuur*; doch in deeze Landen zelden langer dan eene *Zomer*, vermits ze de ongeleegentheid der *Herfstreegenen*, *koude der Winter*, en de onnatuurlijke hitte des *vuurs* (binnens huys staande) gantsch niet verdragen kunnen. Wat vlijt men ook aanwend, om haar voor dit alles te bewaren, zoo blijven ze echter zeer zelden over. Konnen derhalven niet *aangewonnen* worden, als alleenlijk door nieuwe uyt warme

Rafsch. hist. Pl. c. 17.

Durantes lib. Herb. fol. 322.

Diosc. l. 3. c. 32.

Fuchs. hist. Pl. c. 209.

Serap. lib. Simp. cap. 300.

Fernel. l. 6. Meth. Med.

Camerar. l. 3. c. 28.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

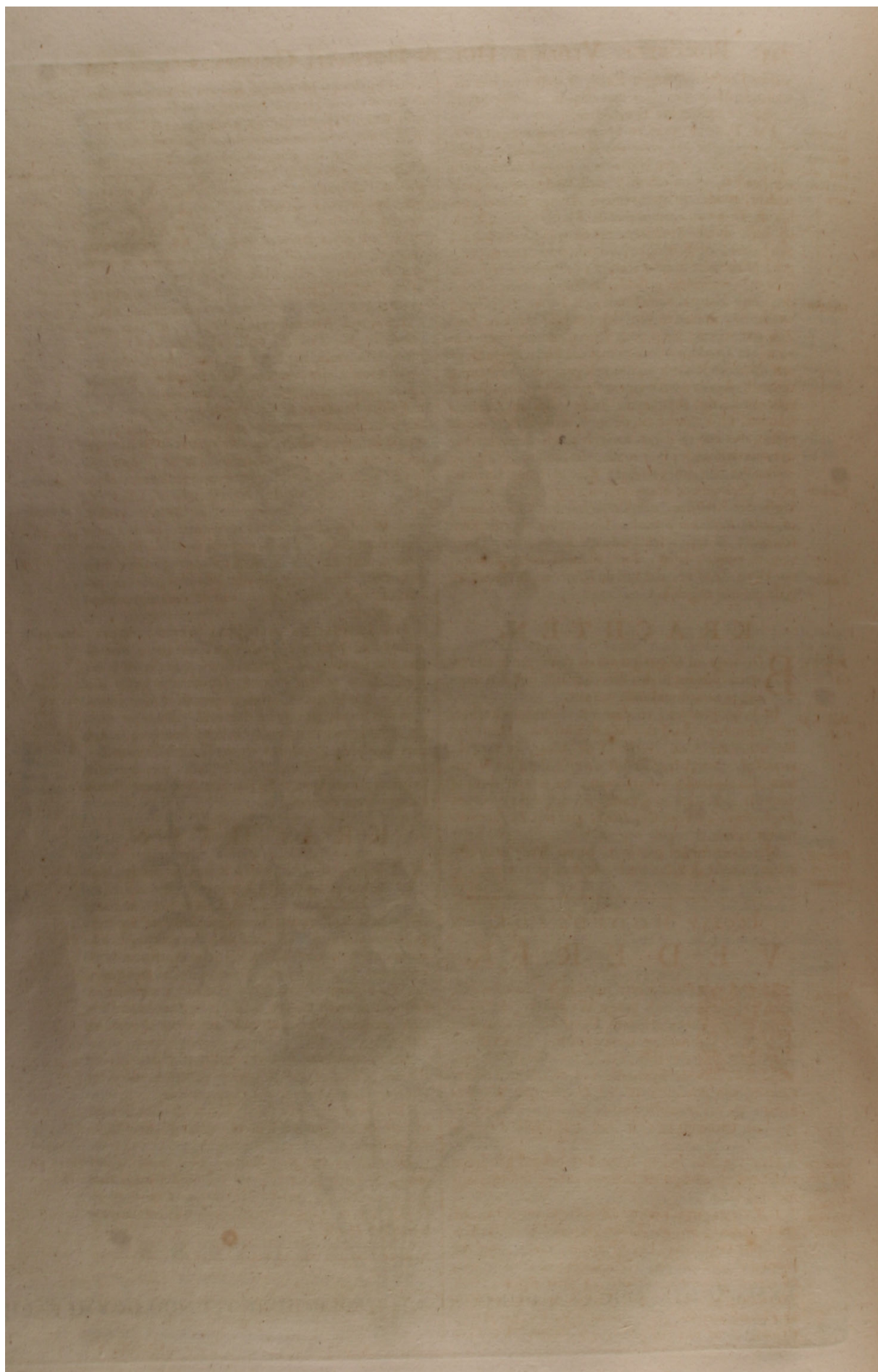
de Wortel der Americaanse Orege.

de Wortel der Americaanse Orege.

LYSIMACHIA SPICATA PURPUREA, FOLIO SUBROTUNDO, OCYMI FACIE.

Hederik -

warme Landen ontfangen Zaad; 't welk men met een wassende Maan van May niet diep in een Pot zayd, zonder 't opgekome ne te verzetten.

Doorgeboorde Bokorege met blauwe Bloemen.

Het TRAGORIGANUM PERFORATUM CŒRULEUM, of doorgeboorde Bok-orege met blauwe Bloemen, schiet uyt zijn teeder, bruy n Worteltje in deeze Landen ruym een hand hoogte opwaarts, zich verdeelende in veele teedere, ronde, ruyge en bruy n-verwige Takjens, gelijk de Thymiaen: aan welke de Bladertjens, rustende op korte dunne Steeltjens, op de wijze van Acacia, Scorpoides, en diergelijke, voortkomen, zeeven, neegen, of meerder in getal; altijd twee en twee regt tegens over malkander gesteld, en voor in een eyndigende. Zijn scherp, welriekende, als Thym. Geknauwd wordende, geeven ze van zich een geur gelijk de Kun. Zijn een weynig langwerpig, ruyg, bleek-groen van verwe: in 't midden voorzien met een kleyn Ruggetje, en met veele ronde als doorgeboorde gaatjens, zeer aardig verciend. Aan de randen zijn ze slegt; echter begaaff met zulk een hayrige ruygheyd, datze gelijk als gekarteld schijnen. Ook worden aan de Steeltjens noch meer andere gezien, niet zoo als deeze, maar als zonder Steeltjens daar uyt voortkomende; in 't ronde, vier, zes, of agt digt op malkander te zaam gevoegd: daar na eenige langwerpig, bleek-groene Blaasjens, of Huysjens, aan het bovenste der Steeltjens, gelijk men aan het Clinopodium, of wilde Basilicom, vind. Uyt welke voortschieten schoone, blauwe, vierbladerige Bloemtjens. Deeze vergaan zijnde, laten, doch alleen in heete Zomers, een kleyn Zaad na, dat van de Majoraan in verwe en gedaante niet ongelijk.

Bladeren.

Bloemen.

Zaad.

K R A C H T E N.

Ægin. l. 7. c. 3. Bok-orege, of Tragoriganum, is verdrogende en verwarmende tot in den derden graad; ook een weynig te zamentrekkende van aart.

Disse. l. 3. c. 35. In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren gedronken, doet de Gal verminderen. Drijft uyt het water der Blaas, versterkt de Maag, en verwekt eetenslust. Strijd tegens het vergif; doet der Vrouwen Maandstonden voortkomen, en is zeer dienstig voor de Milt- en Longzuchtige: desgelijks voor de Engborstige, en voor den Hoest, met wat Zuyker vermengt zijnde.

Durantes lib. Herb. fol. 461. Met Garstenmeel gemengt, en op konde gezwollen gelegd, maakt de zelve week, en doet ze verteeren.

CCCXXV H O O F D S T U K.

V E D E R I K.

Namen.

Oerd deezen naam in 't Neederlandsch, of ook gezegt WEDERIK. In 't Latijn geheeten LYSIMACHIA, na den Koning LYSIMACHUS, Zoon van AGATHOCLES; welke men zegt de eerste uytvinder van de krachten deezer Plant te zijn geweest: in het Hoogduitsch WEYDERICH: in het Fransch SOUCY D'EAU, PELLEBOISE, en CORNEILLE: in het Italiaansch LISIMACHIA.

Verfcheydene aardige en bezienswaardige foorten; Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verfcheydene aardige en bezienswaardige foorten; namentlijk:

I. LYSIMACHIA CŒRULEA MAJOR SPICATA, of groote Vederik, met een blauwe geayrde Bloem. II. MINOR SPICATA CŒRULEA, of kleyne Vederik, met een blauwe geayrde Bloem. III. LUTEA MAJOR VERA, of opregte groote Vederik met een geele Bloem; ook SALICARIA genoemd. IV. LUTEA MINOR, of kleyne Vederik met een geele Bloem. V. LUTEA FLORE GLOBOSE, of met een geele ronde Bloem. VI. GA-

LERICULATA, of Vederik met een blauwe gehelme de Bloem; ook HERBA JUDAICA. of JODENKRUYD, geheeten. VII. SILIQUOSA FOLIO SALICIS, of Vederik, met Peulen en Bladeren van Willigeboomen; van zommige voor het CHAMÆNERIUM van CONRADUS GESNERUS gehouden. VIII. SILIQUOSA SYLVESTRIS MAJOR, of groote wilde gepulde Vederik. IX. MEDIA SYLVESTRIS SILIQUOSA, of middelbare wilde Vederik met Peulen. X. SILIQUOSA MINOR SYLVESTRIS, of kleyne gepulde Vederik. XI. PURPUREA SPICATA MAJOR, of groote Vederik met een purpure geayrde Bloem. XII. MINOR SPICATA PURPUREA, of kleyne Vederik met een geayrde purpure Bloem. XIII. FLORE ALBO, of Vederik met een witte Bloem. XIV. LYSIMACHIA AMERICANA REPENS, of kruypende Americaansche Vederik; ook wel genoemd LYSIMACHIA SILIQUOSA HIRSUTA MAGNO FLORE, dat is, ruyge Vederik met Peulen en groote Bloemen. Niet alle zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

hier voors gesteld tot veertien in getal.

Echter beminnen ze al te zamen een gemeene, zand-Grond, dige, welgemeeste grond: een vrije, luchtige, bequaam-geleegene plaats, en veel Water. Blijven meest lange jaren in 't leeven. Geeven dikmaal, inzonderheyd bij goede Zomers, volkomen rijp Zaad. Kon-zaad, zonder eenige schade, Hagel, Sneeuw, felle Vorst, en alle andere ongeleegentheeden der Winter verdragen. Worden aangewonnen, en vermeenigvuldigd, niet alleen door Zaad, 't welk met een wassende Maan van Maert, niet diep, in de aarde moet gelegd zijn; maar ook door hare aangegroeyde Wortelen, op de genoemde tijd, of in April, van de oude afgenomen, en verplant.

Het LYSIMACHIA SILIQUOSA MAJOR, MEDIA, Zaad en MINOR, of groote, middelmatige, en kleyne Vederik met Zaad-peulen; ook AMERICANA REPENS, of kruypende Americaansche Vederik, blijven niet langer dan een jaar in 't leeven. Geeven teegens de Winter volkomen rijp Zaad, en vergaan daar meê. Door het neergevallene komen ze dikmaal van zelfs genoeg op. Anders word het Zaad met een wassende Maan van September of Maert in ieder jaar de aarde, niet diep daar in gelegd, weer aanbevolen; en hier door deeze Planten telkens weer vernieuwd.

K R A C H T E N.

Vederik, of Lysimachia, is koud en droog, ook te zamentrekkende van aart.

Het Kruyd zelfs, of de Wortelen, in roode Wijn gekookt, en daar van gedronken; of het uytgeparfste Zap; of ook het Poeder der gedroogde Bladeren, met de gemelde Wijn ingenomen, stild de onnatuurlijke Vloeden der Vrouwen; de Bloedgang; het Bloed-sponsuen; versterkt de Maag; verwekt eetenslust; is goed teegens de Pest, en meer andere hitzige Ziekten. Verkoeld ook een heete Leever en Longe.

De Bladeren van Vederik, groen of gedroogd, op Trag. l. 12 Wonden gelegd, of in de Neusgaten gestoken, doet het bloeden van de een en de andere ophouden.

Dit Kruyd gebrand, dood en verjaagt door de reuk de Muggen en Vliegen: verdrijft de Slangen en Adderen.

De Bloemen van geele Vederik, of Lysimachia flore Plin. l. 26 luteo, in Loog gekookt, en 't Hoofd dikmaal daar meê gewasschen, maakt blinkend en schoon Hayr. Doodt ook de Luyzen en Vlooyen: versterkt daarenboven het Hoofd.

CCCXXVI HOOFDSTUK.

DUL- of DOLAPPEL.

Namen.

Us in het *Neederlandsch* genoemd, word in het *Latijn* geheeten MALUM INSANUM: in het *Hoogduytsch* MELANTZAN, of DOLL-APPEL: in het *Fransch* VERANGES, of POMMES D'AMOUR; en in 't *Italiaansch* MELANZANE, of ook PETRANCIANE.

Twee bijzondere soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee veranderlijke soorten; als:

I. MALUM INSANUM FOLIO SPINOSO, of *Dolappel met doornige Bladeren*. II. MALUM INSANUM FOLIO NON SPINOSO, of *Dolappel met geen doornige Bladeren*. Beyde zijnze van de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede zandige aarde, met genoegzame twee-jarige Paerdemist, het Mol van verrotte Boombladeren, en een-jarige Hoenderdrek door malkander gemengt: een opene, warme, wel ter Zon geleegene plaats, bevrijd voor alle koude Oofte- en Noordewinden. Zijn van naturen teeder, en kunnen niet langer als eene Zomer in 't leeven blijven. Worden derhalven met een wassende Maan van *Maert* of *April* niet boven een stroobreed diep in een Pot gezayd, en dikmaal begoten met Reegenwater, in de warmte der Zon lauwigemaakt; ook gedurig vochtig gehouden door een druppelende lapje, met 't eene eynd uyt een Pot vol van het gemelde Water hangende, en in deeze Pot druppelende. In of teegens den *Herfst* moet men ze voorzichtig wachten voor koude Reegenen en sterke Winden, vermitsze daar door zeer gekrenkt worden.

Zaying.

In eene Pot mag niet meer als eene Plant staan, of ten hoogsten twee, na de geleegentheyd harer grootte, ontrent in 't midden; en daar in moet men ze ongerept laten. Dus geevenze in deeze koude Landen niet alleen *Bloemen*, maar ook, bij zeer heete en drooge Zomers, groote en volkomene *Vruchten*; anders noyt. Waar na zij versterven, of door een kleyne *Rijp* van 't leeven worden beroofd. Moeten derhalven in elk *Voorjaar*, op de gemelde tijd en plaats, door *Zaad* weer op nieuws aangewonnen en vermeenigvuldigd worden.

Drants lib. Herb. fol. 180. Dod. l. 14. c. 31. Camerar. l. 4. c. 74.

KRACHTEN.

Dolappel, of *Malum insanum*, is koud en vochtig van aart: ondienstig om gegeten, of in de Geneeskunst gebruykt te worden. Want zij valt zwaar te verteeren, en heeft eenige quadaardigheyd bij zich. Geeft daarenboven aan 't Ligchaam weynig voedsel; verwekt veele vochten; verstoptheyd der inwendige deelen, *Hoofdpijn*; *zwaarmoedigheyd*, en ook dikmaal *Koortzen*.

CCCXXVII HOOFDSTUK.

GOUDENAPPEL.

Namen.

Me de schoonheyd en vermaaklijkheyd harer verwe in 't *Neederlandsch* dus, en ook wel APPEL DER LIEFDE genoemd. In andere talen heeft ze namen van de zelve betekening: want in het *Latijn* wordze geheeten POMUM AMORIS, of AUREA MALA: in het *Hoogduytsch* GOLTAPPEL: in het *Fransch* POMMES D'OREES, of POMMES D'AMOUR: in 't *Italiaansch* POMO D'ORO, of POMI D'AMORE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vier bijzondere soorten; namentlijk:

I. POMUM AMORIS RUBRUM MAJUS, of *grote Appel der Liefde*. II. RUBRUM MINUS, of *kleyne roode Goudenappel*. III. FRUCTU LUTEO MAJORE, of *grote Goudenappel met een geele Vrucht*. IV. POMUM AMORIS FRUCTU LUTEO MINORE, of *Appel der Liefde met een kleyne Vrucht*. Alle zijnze van eenen de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, of Grond, andere luchtige, doch met veel twee-jarige Paerdemist doormengde grond: een opene, luchtige, warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en veel Water, wanneerze beginnen groot te worden. Blijven niet langer dan eene Zomer in 't leeven. Geeven teegens de *Winter* volkomene rijpe *Vruchten*, en worden dan door een kleyne *Vorst* van 't leeven beroofd.

Worden derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende, of aangaande Maan van *April*, weer op nieuws, niet diep, gezayd; en hier door kan menze *eeuwigdurend* maken. Zoo gantsch weelderig groeyen ze in hare Steelen en Bladeren, dat men een of tweemaal de voornaamste Schenten der zelve moet afsnijden, inzonderheyd als de *Vrucht* zich gezet heeft. Want hier door bekomtze dies te meer Lucht en Zon; derhalven ook dies te vroeger en beeter hare rijpheyd.

KRACHTEN.

Goudenappel, of *Pomum Amoris*, is zeer verkoelende en verdrogende van aart; ook ongebruikelijk om gegeten te worden; want zij geeft aan 't Ligchaam een ongezonder en waterig voedsel.

Het *Zap*, uyt de *Bladeren* geparst, en de *Oogen Lobel*, daer mee gebet, stild het *loopen*, en de *brand* der *zelve*.

De *Vruchten* of *Appelen* zelfs in Oly gekookt, en *Camerar*, eenige dagen in de Zon gesteld, daar na gepulveriseert, en gelegd op de *Krauwagie*, of *Schurfsheyd*, ook op 't *Sprekvvuur*, verdrijft deeze qualen.

CCCXXVIII HOOFDSTUK.

NAGTSCHADE.

Ord in 't *Neederlandsch*, mijns weetens, met geenen anderen naam als deezzen genoemd; behalven dat zommige zeggen NASCHADE, en NASCHAJE. In het *Latijn* SOLANUM, of SOLATRUM: in het *Hoogduytsch* NACHTSCHADE: in 't *Fransch* MORELLE: in 't *Italiaansch* SOLATRO, en ook MORELLA.

Hier van zijn mij in haren aart veele veranderlijke soorten bekend; namentlijk:

I. SOLANUM HORTENSE OFFICINARUM, of *Hof-Nachtschade*, in der *Apotheekeren winkelen* gebruykelijk. II. VESICARIUM, of *Nachtschade met Zaadblaasjens*; ook genoemd ALKEKENG, of *Joden-kersje*. III. VESICARIUM INDICUM, of *Indiaansche Nachtschade met Zaadblaasjens*. IV. VESICARIUM NIGRUM, of *zwarte Nachtschade*, ook met *Blasjens*; welke van veele word genoemd PISUM CORDATUM, dat is, een *Hert-gelijkende Erweete*. V. SPINOSUM INDICUM, of *Indiaansche Nachtschade met Doornen*. VI. SOMNIFERUM, of *slaapverwekkende Nachtschade*. VII. LETHALE, of *SOMNIFERUM MAJUS*, *grote* *slaapverwekkende*, of *doodlijke Nachtschade*. VIII. POMIFERUM, of *Appeldragende Nachtschade*. IX. POMIFERUM ÆTHIOPICUM SPINOSUM, of *doornige Appeldragende Nachtschade* uyt *Moorenlant*. X. POMIFERUM ÆTHIOPICUM NON SPINOSUM, of *Appeldra-*

Vier bijzondere soorten.

Vruchten.

Aanwinding.

Dod. l. 14. c. 30.

Lobel. l. 14. c. 74. Pl. fol. 331.

Camerar. l. 4. c. 74.

Veele veranderlijke soorten.

van welke hier der- tal worden voorgedragen.

dra-

SOLANUM SPINOSISSIMUM ARBORESCENS ÆTHIOPICUM.

Kachwade

dragende Nagtschade uit Moorenland zonder Doornen.

XI. SOLANUM SPINOSISSIMUM ARBORESCENS ÆTHIOPI-
CUM, of Boom-wordende Nagtschade uit Moo-
renland met veelvoudige schriklijke Doornen. XII. LA-
NUGINOSUM SPINOSUM ARBORESCENS ÆTHIOPI-
CUM, of wollige en doornige Boom-Nagtschade uit
Moorenland. XIII. SOLANUM TUBEROSUM ESCU-
LENTUM FLORE ALBO ET CÆRULEO, of Nagtschade
met eetbare, gezonde Bolletjens, ook geheeten PAPAS
PERUANORUM, of Papassen van Peru; zoo met een
witte, als blauwachtige Bloem; behalven noch meer
andere. Niet alle zijn ze van de zelve Bonwing en Maer-
neeming.

Grond. Evenwel beminnenze al te zamen een goede, ge-
meene, zandige, met twee-jarige Koeve- en Paerde-
mist (van elk even veel) genoegzaam voorziene
grond: een opene, vrije Lucht, een warme welgeleegene
plaats, en tamelijk veel Water. Geeven volkomen
rijp Zaad.

Gebruyke- Het SOLANUM OFFICINARUM, of gebruykelijk
lijke Hof- Hof-Nagtschade, blijft uit cygener aart niet langer dan
Nagtscha- eene Zomer in 't leeven. Word ieder Voorjaar, met
de. een wassende Maan van Maert, weer op nieuws gezayd.
Of komt anders uit 't neergevallene van zelfs genoeg te
voorschijn. Hier door kan deeze soort aangevonden,
en altijd-durende gemaakt worden.

Indiaan- Het SOLANUM VESICARIUM INDICUM, of In-
sche en diaansche Nagtschade met Blaasjens: SPINOSUM IN-
Nagtscha- DICUM, of Indiaansche Nagtschade met doornen:
de. VESICARIUM NIGRUM, of zwarte Nagtschade met
Blaasjens: POMIFERUM ÆTHIOPI-
CUM, of Appel-
dragende Nagtschade uit Moorenland: POMIFERUM
ÆTHIOPI-
CUM SPINOSUM, of Moorenlandsche Appel-
dragende Nagtschade met Doornen, en SOLANUM PO-
MIFERUM ÆTHIOPI-
CUM NON SPINOSUM, of Appel-
dragende Nagtschade uit Moorenland zonder Doornen,
blijven ook niet langer dan een jaar in 't leeven. Wor-
den derhalven ieder Voorjaar in April met de gemeld-
de Maan weer op nieuws, niet diep, in Potten gezayd,
en gesteld in een heete, wel ter Zon geleegene plaats;
ook onderhouden met matige vochtigheid: zoo krij-
gen ze, bij goede Zomers, volkomen rijp Zaad, en
vergaan daar mee. Men moet 'er niet meer als een, of
ten hoogsten twee, in eene Pot laten; ter oorzaak van
de veelheid der Wortelen, die ze maken.

Slaapver- Het SOLANUM VESICARIUM, of ALKEKENG, of
wekkende Nagtschade met Zaad-blaasjens; SOLANUM SOMNI-
en dood- FERUM, slaapverwekkende Nagtschade, en SOLANUM
lijkeNagt- LETHALE, doodlijke Nagtschade, vergaan niet zoo
schade, &c. haast, maar blijven eenige jaren in 't leeven. Konnen ta-
melijk wel de Winter-koude verdragen, en geeven jaar-
lijks rijp Zaad: 't welk men op de voorgenoemde tijd
en Maan de aarde moet aanbevelen. Hier door wor-
den ze bequameijk vermeerderd; en dan ook noch
door hare voortlopende Wortelen. Echter blijft het
SOLANUM SOMNIFERUM niet altijd over; maar word
wel lichtelijk door een harde Vorst wechgenomen.
Sterft ook gemeenlijk in deeze Gewesten met het
tweede jaar, en geeft zeer qualijk volkomen Zaad.

Eetbare Het SOLANUM TUBEROSUM ESCULENTUM, of eet-
Nagtscha- bare Nagtschade, met bruyne, ook met eenige kleyne
de met bollijgheden, of gaatjens (waar uit de Vezelwortelen
Bolletjens. spruyten) voorziene, oneffene, doch rondachtige, en
om te eeten bequame Bolletjens, vergaan niet zoo haast,
en begeerd een zeer vette grond, ook veel Water.
Geeft in onze Landen zelden rijp Zaad: verdraagt
ook ongeerne de sterke koude der Winter. Word ech-
ter jaarlijks genoegzaam aangevonden door hare veel-
voudige jonge Bolletjens: welke men met een volle
Maan van October uit de aarde op neemt; in droog
Zand bewaard, om 's Winters tot spijze te konnen ge-
bruykt worden; en eenige daar van in Maert of
April, met de zelve Maan, weer inzet, in een al-
tijd nieuwlijks-omgheeteene, wel-gemeeste grond.

Waar toe men gemeenlijk de beste en grootste Bol-
len uytkiest.

Het SOLANUM POMIFERUM ÆTHIOPI-
CUM, of Appeldra-
gende Nagtschade uit Moorenland: krijgt uit
een veelvoudige bruyn-verwige Wortel een tamelijk dik-
ke, ronde Steel, in onze Gewesten ter hoogte van an-
derhalve of twee voeten opschietende, van buyten een
weynig blinkende, van binnen wit, en zich boven ver-
deelede in veele Zijdetakjens; aan welke voortkomen,
nu uit de eene, dan uit de andere zijde, veele onor-
dentlijk boven malkander gestelde Bladeren, meer han-
gende als opstaande. Zijn ongelijk van grootte; en die
van het Solanum hirsute, of der gemeene Nagtschade
niet zeer ongelijk; doch de onderste wel zoo groot, en
meerder met punten ingesneeden: de bovenste in tee-
gendeel (bloeyende) kleyner; een weynig of niet
blinkende; donker-groen van verwe; dun en teeder
van aart; lichtelijk na 't geel trekkende, en neervallen-
de: in 't midden voorzien met een regt-doorgaande
grootte Ader, waar uit veele andere vloeyen; en rusten
op korte Steeljens.

Tusschen deeze worden voortgebracht twee, drie, Gesalte
of vier Bloemjens bij malkander, hangende aan korte der Bloem-
Steeljens. Bestaan uit vijf witte en voor spits-toe-
loopende Bladerjens; inwendig gevuld met eenige
korte, kleyne geel Nopjens. Alsze sommige dagen
open gestaan hebben, vergaanze in haar zelve, en
laten dan na een groote, bezienswaardige, eerst groene,
daar na schoon-rood blinkende Vrucht, die van het
Pomum Amoris, of Goudenappel, niet ongelijk. De ge-
daante is plat-rond, versierd met veele inwaarts gaande
bollijgheden (welk men ook ziet in het Pomum Amoris
fructu luteo, of geel-verwige Goudenappel), desgelijks
boven, regt in 't midden, met een kleyne Kroon. Is
inwendig gevuld met een rond, plat, geel-verwig
Zaadje, zeer overeenkomende met dat van het Capsi-
cum Brazilianum, of Braziliaansche Peper. Als het
zijne volkomene rijpheid heeft gekreegen, versterft de
geheele Plant.

Desgelijks doet het SOLANUM POMIFERUM Æ-
THIOPI-
CUM SPINOSUM, of Doornige Appeldragende
Nagtschade uit Moorenland. De Bladeren deezer soort
zijn wat grooter: ook de Steel en met een grijs-witte
ruyghheid, en eenige korte bleke Doortjens aardig be-
kleed. Doch de zelve ziet men aan de Bladeren regt in
't midden op de regt-doorgaande groote Ader alleenlijk
zitten. De Vrucht is rond, en slegt, wat kleyner als
die van de voorige soort.

Het SOLANUM SPINOSISSIMUM ARBORESCENS Æ-
THIOPI-
CUM, of een Boom-wordende Nagtschade uit
Moorenland, met veelvoudige schriklijke Doornen, is
een bezienswaardig Gewas, in onze Gewesten gemeen-
nelijk opschietende ter hoogte van twee voeten. Ver-
gaat niet zoo haast, maar blijft eenige jaren lang in 't
leeven. Als men 't opfnoeyd, krijgt het de gedaante
van een aardig Boomtje; en metter tijd uit een geel-
achtige en sterk-riekende Wortel een bontachtige Steel,
zich verdeelende in verscheydene Zijde-takjens, zoo
wel na onder als boven. Is rond; zoo dik als een vin-
ger; in 't eerste donker-groen en blinkende, maar na-
derhand Kastanien-bruyn wordende, inzonderheid
boven-waarts: aan alle kanten voorzien met veele
kleyne, witte, wollige Nopjens, en menigvuldige,
sterke, onder bleek-witte, boven geel Doornen; ook
inwendig met een wit Pit of Marg.

Aan deeze Steel en rondom komen voort veele schoo-
ne Bladeren, rustende op dikke en matig-lange doornige
Steel en. Zijn vijf vingerenbreedte, wat meer of
minder, buyten de Steel lang; vier, en ook drie vin-
geren breed; zich al te zamen half rond neerwaarts buy-
gende. Als menze met de hand aanraakt, geeven ze
een onaangename en zware reuk van zich. De onder-
ste zijn niet zoo zeer als de bovenste in zeer veele groo-
te en kleyne, doch alle stomp of rond toe gaande deelen
gesneeden

gesneden: in 't midden voorzien met een sterke, uyt den bruynen groene, van onder bleek-witte, en aldaar zeer uytsteekende *Ader*, of *Rugge*, uyt welke veele andere ter zijden voortkomen in al de gesneden deelen. Boven zijn ze een weynig blinkende, donker-groen; doch eyndelijk na het geel trekkende; maar onder veel bleeker; en zoo wel onder als boven met meenigvuldige witte, gantsch sterke *Doornen* wonderlijk begaaf. Uytwendig hebben ze weynig of geen reuk; ook in de Mond geknauwd wordende, geen smaak; doch zijn een weynig te zamentrekkende; en daar na met eenige scharpheyd de Mond en Tong bijtende of steekende, op de wijze van het *Arum*, of *Kalfsvoet*, doch niet zoo sterk.

Bloemknoppen.

Tusschen de zelve, aan de voornaamste *Steel*, groeijen de *Zijdetakjens*; maar de *Bloemknoppen*, tamelijk dik en wat langwerpig, komen te voorschijn regt uyt de *Steel* zelfs (en niet, gelijk men in andere *Gewassen* ziet, tusschen de *Bladeren*) aan ronde, uyt den groenen bryne *Steeltjens*, een lid eener vinger lang, en met kleyne *Doornjens* bezet. Als deeze haar de een na de ander openen, vertoonen zich uyt den bruynen

Bloemen.

purp. *Bloemen*; in vijf punten ten halven, en niet zoo diep als de *Borrago*, of *gemeene Bernagie*, ingesneden, doch van de zelve grootte. Hebben in het midden een lang, dik, en schoon geel-verwig, met verscheyden *Ruggen* versierd zijnde *Knopje*. Als ze agt, tien of twaalf dagen hebben open gestaan, vallen ze op de aarde neer, nalatende een schoone blinkende,

Vruchten.

eerst groen en wit gemarmerde, daar na, zijn volkomentheyd krieggende, geel-wordende *Vrucht*; zijnde rond; zoo groot als die van het *Pomum Amoris fructu rubro*, of *roode Appelen der Liefde*; gevuld met veelvoudig, plat, ontrent rond, eerst geel-verwig daar na na het bleek-bruyn trekkend *Zaad*, niet ongelijk dat van het *Capsicum Brasiliannum*, of *Braziliaansche Peeper*.

Zaad.

Zelden bekomt dit *Zaad* in onze Gewesten zijne volkomene rijpheyd, ten zij met zeer warme *Zomers*. Dan word het met een wassende Maan van *April* gezayd in een Pot, gevuld met goede zandige aarde; en tot in *May* toe gezet in warme Paerdemist. Opgekomen zijnde, moet men de Pot 's *Winters* binnens huys stellen, op een luchtige plaats, waar in niet, als bij vriezend Weer gevuturd word.

Aanwinning.

Het *Solanum lanuginosum spinosum arborescens æthiopicum*, of *wollige en doornige Nagtschade uyt Moorenland*, zijnde een meede-soort van de voorgaande, en eenen desgelijks eenige jaren in 't leeven blijvende, groeyd uyt eygener aart niet boven de anderhalve voet hoogte. Heeft ook veel kleyner en minder *Doornen*. De *Bladeren* zijn niet zoo lang, maar wel zoo breed; noch zoo veelvoudig en diep, maar alleen een weynig, en niet zoo veel als de alder-onderste van de voorgaande soort, ingesneden; doch hangen op de zelve wijze neerwaarts gebogen. Zomtijds zijn ze aan de randen een weynig gelijk als gefronst; in zich gantsch *korthayrig-ruyg* van aart; van substantie dikker; ook bleeker en grijzer van couleur; doch van geen bijzondere smaak, noch zoo zeer bijtende, of, met de hand gewreeven wordende, zoo zwaar van reuk. Echter is deeze soort de voorgaande zeer gelijk in de purpure verwe aan 't bovenste der *Stielen* (zijnde 't onderste en 't middenstegroen, met een vale of bleek-geele ruygheyd overtogen), desgelijks in de stelling, verwe en gedaante der *Bloemen*; de slegte rondheyd, en het inwendig *Zaad* der *Vruchten*, behalven in de couleur van deeze, welke schoon-rood is.

Wollige en Doornige Nagtschade uyt Moorenland;

een meede-soort van de voorgaande, en waar in verschilende.

Aanwinning.

De *Zaying*, *Borwing* en *Waarneeming* komt over een met die der voorige, wanneer bij goede *Zomers* (anders niet) 't *Zaad* zijne rijpheyd heeft verkregen; 't welk eerst geschied in 't tweede jaar na dat het gezayd is geworden.

KRACHTEN.

Nagtschade, of *Solanum hortense officinarum*, is Galen. l. 8. verkoelende van aart tot in den tweeden graad, Med. Simp. en zeer te zamentrekkende. Moet derhalven geenzins inwendig gebruykt worden; ook niet uytwendig, anders als met groote voorzichtigheyd.

Eevenwel, de groene *Bladeren* gestoten met Meel Lijst. l. 4. van *Garstenmout*, kan met groot nut gelegd worden op de *Roos*, de *Kanker*, de voortetende *Zweeringen*, en 't *Sprekewuur*. enarr. 74. Disf. l. 4. c. 71.

Het uytgeparfste *Zap* vermengt met Wittebrood, Dorsten. en op hitzige *Oogen* gedaan, neemt'er de brand van hif. Plant. fol. 273.

De *Vruchten* van *Nagtschade* met *Zaadblaasjens*, Disf. l. 4. of *Solanum Vesicarium*, raauw gegeten, of in Wijn c. 72. gekookt, en daar van gedronken, neemt wech de *Geelzucht*; drijft voort het water van de *Blaas*; de *steen* der *Nieren*, en is goed voor de *Lever*.

Het *Solanum Somniferum*, of *slaapverwekkende Nagtschade*; is, inwendig ingenomen, zeer gevaarlijk, ja doodelijk. Drie *Drachmen* van de gedroogde Wortel met eenig nat een mensch ingegeven, maakt hem onzinning, of dol; maar vier *Drachmen* veroorzaakt hem de doodt.

De ronde *Wortelen* van het *Solanum Tuberosum Efculentum*, of *Papas Peruanorum*; *Nagtschade* met eetbare *Bobwortelen*, ter spijze gebruykt met een goede saus, gelijk men over de *Articiokken* doet, zijn zeer gezond voor elk, inzonderheyd voor oude *Manspersoonen*. Versterken de *Maag*, en 't geheele *Ligchaam*; maken goed *Bloed*, en verwekken lust tot 't echte werk.

CCCCXIX HOOFDSTUK.

MANDRAGORA.

Yt eygener aart een laag *Gewas*; waar Namen van de *Wortel* ten deele de gedaante van een *Mensch* vertoond, word in het *Neederlandsch*, *Latijn*, *Fransch* en *Italiaansch* met geen anderen naam genoemd; behalven dat zommige *Francoisen* *MANDEGLOIRE* zeggen; de *Hoogduytschen* *ALRAUN*.

Hier van zijn mij in haren aart twee bij zondere soorten bekend geworden, als:

I. *MANDRAGORA MAS*, of *Mandragora mannetje*. II. *MANDRAGORA FEMINA*, of *Mandragora Wijfje*. Beyde zijn ze van de zelve *Borwing* en *Waarneeming*. 't *Mannetje* geeft ronde, het *wijfje* *Peerswijze Vruchten*.

Zij beminnen een goede, luchtige, zandige, en met Grond twee-jarige *Paerdemist* tamelijk voorziene grond: een warme, opene, wel ter *Zon* gelegeene plaats, genoeg bewaard voor koude *Ooste*- en *Noordewinden*, ook reedelijk veel *Water*.

Konnen de *koude* der *Winter* vrij wel verdragen, als *Vruchten* menze in *November* dik genoeg overdekt met *Stras*; en *Zaad*. *Turfmul*, of *Run*, en in de *Maert* weer ontdekt. Krijgen ook dan in de *Zomer* dikmaal volkomene *Vruchten*: welker *Zaad* met een wassende Maan van *April* niet boven een stroombreedte diep moet gelegd worden in de aarde eens *Pots*. Hier door kunnen ze alleenlijk worden *aangewonnen*.

KRACHTEN.

De *Bast*, of *Schors*, der *Wortel* van *Mandragora*, welke meest word gebruykt, is koud en droog tot het laatste van den derden, of het begin van den vierden graad; daarenboven verdoovende

Galen. l. 8. Med. Simp.

Lijst. l. 4. enarr. 74. Disf. l. 4. c. 71.

Dorsten. hif. Plant. fol. 273.

Disf. l. 4. c. 72.

Fuch. l. 1. c. 265. Dod. l. 14. c. 27.

Laur. l. 2. App. Pl. 4.

Twee bijzondere soorten.

Galen. l. 7. Simp. fac. Averr. lib. Simp. c. 41.

*Bergolanigena
china*

vende en slaap-verwekkende van aart. De *Vrucht* echter is niet zoo zeer verkoelend.

Plin. l. 25. c. 13. Eevenwel is ongeraadzaam, 't een of 't ander inwendig te gebruyken, ter oorzaak van hare quadaardigheyd, ja doodlijkheyd.

Disse. l. 4. c. 76. De groene *Bladeren*, of *Wortelen*, met Meel van Garstenmout vermengt, gestoten, en dan gelegd op alderley heete Gezwellen, onsteekingen, of verbittingen, doen de zelve scheiden, en de brand verdwijnen.

Durantes hist. Plant. fol. 274. De zelve gestoten, dan met Honig en Oly vermengt, geneezen de steeken en beetten der giftige *Dieren*.

Clus. lib. Plant. 5. c. 3. Trag. l. 2. c. 126. De *Wortelen*, of de *Bast* der zelve, in Wijn geweykt, of in Wijn gekookt, en dan een weynig daar van gedronken, verwekt slaap, en doet alle smerten verdoven. Word derhalven te drinkengegeven de geene, welke men eenig lid wil afzetten, of branden.

CCCCXX HOOFDSTUK.

BERG-SLANGENKRUYD.

Namen. En aardig en ongemeen *Gewas*, in gedaante uytwendig gesteld gelijk de *Mandragora*, doch boven alle andere *Gewassen* van een verwonderenswaardige aanschouwing, word in 't *Nederlandsch* dus genoemd: in het *Latijn* SERPENTARIA MIRABILIS MONTANA; of ook wel SIDEREON, ter oorzaak van de schoone gedaante der *Bloemen*, zich vergelijkende bij zeer bevallijke roode *Starren*: in het *Hoogduytsch* BERG-SCHLANGENKRAUT.

Wortel. Deze *Plant* groeyd van naturen niet hoog; noch schiet met hare *Wortel* diep in de aarde; welke van buyten uyt den grijzen donker-paarsch, van binnen wit; ontrent een duym, wat meer of min, dik, rond, en gemeenelyk in drie deelen gescheiden is, waar uyt verscheydene dunne *Vezelwortelen* voortkomen.

Gedaante der Bladeren, Uyt de zelve ziet men in 't laatste van *Maert*, of begin van *April*, alleenlyk vier *Bladeren* voortschieten; een weynig, op de wijze van *Mandragora*, boven de aarde verheeven. Hebben ook zeer kleyne *Steele*n, op welke ze rusten. Staen niet regt om hoog, maar leggen vlak op de aarde neer. Zijn ontrent de middenste vinger van eens menschen hand lang; een vingerlid, of ook wel een weynig meerder, breed; voor spits toegande; ontrent de *Wortel* alderbreedst: niet zeer dik in 't aanraken; ook niet ingezaagd, maar aan de randen gantsch slegt: boven uyt den groenen bleek-blauw-verwig, zeer kluchtig; onder bleeker: in 't midden wonderlyk voorzien met een dikke *Ader* (uyt welke eenige andere kleyne ter zijden uytloopen); zijnde een leggende *Slang* zeer wel gelijk-vormig, wiens *Mond* gelijk als open staat, met een grijs, of bleek-wit *Hoofd*, doch 't overige is donker-blauw. 't *Hoofd*, daar ze alderdikst is, staat na de punt der *Bladeren*; de *Staart*, het dunste, na de *Wortel* gekeerd; regtanders als in alle andere *Gewassen*. Dit *Hoofd des Aders* eyndigd ook niet in de spitsze punt des *Blads*, maar blijft'er noch een goed gedeelte van af; en uyt de *Mond* loopt noch een kleyne *Ader*je, zich uytstreckende tot in 't gemelde *Blad-punt*.

Een eenige en drie-dubbele Star gelijk zijnde *Bloem*, zeer be-

Regt in 't midden der vier genoemde *Bladeren* komt in 't laatste van *May* (zomtijds wel wat eerder of later) een eenige *Bloem* voort, zeer schoon, en van een verwonderenswaardige aanschouwing, gelijk een drie-dubbele *Starre* aardig op malkander gesteld; en gelijk als zonder *Steel* geboren uyt 't *Hert* der *Wortel*; ook verheeven een weynig boven de *Bladeren*, welke maar eenen

boven de grond staan, ja gelijk als daar op rusten. In 't midden zijnze elk als rond; doch ten halven gesneden in veele kleyne *Bladeren*, voor gantsch spits, eeven gelijk de *stralen* van een *Star*, toegande. Het getal, waar uytze te zamen bestaan, is vierentwintig; ieder orde van agt. Zijn verciert met een zeer behagelijke en een weynig blinkend hoog-rood, zoo veel de bovenste agt betreft, welke de kleyinste en smalste van allen, ook met een verheevene rondheyd in 't midden voorzien zijn. De middelste agt vallen wat goudgeeler. De onderste agt, vermits ze niet zoo veel lucht kunnen genieten, ziet men niet verder als ten halven van hare voorste punten schoon donker-rood: welker middenste *blad*, regt tusschen de twee laagste *bladeren* der *Plant*, onder aan de punt is verciert met een rondheyd, hangende als een kleyne *Knopje*, van de zelve couleür, zeer bevallijk. Deze zonderlinge en wel bezienwaardige *Bloem* blijft eenige weynige dagen geheel open staan. Verdort dan met'er tijd in zich zelve, en vergaat, zonder in deze *Gewesten* eenig *Zaad* voort te brengen, gelijk de ervarentheyd ons geleert heeft.

Dit *Berg-Slangenkruid* bemind uyt eygener aart een gantsch luchtige en zandige grond, met tweejarige *Paerdmist*, een weynig een-jarige *Hoenderdrek*, en het *Mol* der van binnen verdorvene *Boomen* genoegzaam doormengt: een opene, warme, vrije, wel ter Zon gelegene plaats, gantschelyk beschut voor alle koude *Ooste*- en *Noorde*-winden; ook een matige vochtigheyd. Verdraagt ongeerne sterke *Wind*, selle *Vorst* in de *Winter*, *Sneeuw* of *Hagel*. Moet derhalven, met een wassende *Maan* van *April* in een *Pot* gesteld zijnde, in 't laatste van *September*, eer de *nagt-rijp* aankomt, binnens huys gebragt worden op een goede plaats, daar ze de *Lucht* mag genieten door de *Vensteren*, tot dat het begint te vriezen.

Gedurende deeze tijd moet men de *Plant*, met slegts staat in agt een weynig lauwigemaakt *Reegenwater* van boven begieten; ook, zoo 't mogelijk is, haar bewaren zonder haar veel of langdurige warmte des vuurs te deen gevoelen. Ontrent half *April*, of wat later, na dat het *Weer* zich aansteld, moet menze buyten de *Zonne*-stralen wederom voorstellen, met een zachte *Lucht* en aangename *Reegen*; doch ook dan noch haar voorzichtig wachten, en 's avonds dekken voor *Sneeuw*-achtige vochtigheyd, koude nagten, hayrige en schrale *Ooste*- en *Noorde*-winden.

Kan in deze koude *Nederlanden* op geen andere wijze, en dat noch soberlyk, aangewonnen en vermeerderd worden, als door haar uyt *Stiermark* of *Hongaryen* (daar deeze *Plant* in Bergachtige plaatsen ryen: van naturen voortkomt) versch overgezonden *Zaad*; het welk met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* een kleyne vinger diep de aarde in een *Pot* word aanbevolen, en zomtijds met niet te veel *Reegenwater*, lauwigemaakt, van boven besprengt.

Eevenwel kan de *aanwinning*, of liever *opvoeking*, En bij den noch op een andere wijs geschieden, waar van ik zelfs *Autheur* de ervarentheyd heb.

In 't jaar 1645. wierd de *Wortel* deezer *Plant*, zonder een der *Bladeren*, in *Mos* gewonden, mij over *Neurenberg* toegezonden. Met een bijzondere yver leyde ik de zelve, na den aanvang van *September*, eerst in een gemeene ongemeste aarde; doch wou niet wel voort. In het volgende jaar, met een wassende *Maan* in de zelve *Maand*, nam ik ze weer op, en steldeze in de voorheenen gemelde goede, welbereyde *Zand*-grond. Doe schootze vroeg in 't *Voortel* welke jaar krachtig uyt, en kreeg de verhaalde wonderlijke *Bloem*; ook volmaakte aanmerkenswaardige *Bladeren*; welke ieder jaar, tot zeeven achter malkander (dus gebloeyd lang, en niet langer, is ze in *mijnen Thuy*n, met opmerking van een groot getal liefhebbers, gezien geworden) weer liet vallen, in 't midden van de *Zo-*

mer allenxen verdorrende. In *September* nam ik de *Wortel* weer op, en verzetteze; het welk ik door ervarentheyd heb bevonden de bequaamste tijd te zijn.

K R A C H T E N.

Krachten
deez
Plant,

DE *Bladeren* deez *Plant*, en de *Schors* der *Wortel*, een weynig gekneuft, en op de *beeten* der *Slangen*, *Alderen*, *Scorpionen*, en ander *giftige Dieren* gelegd, trekken zeer krachtig het vergif uyt. Staen ook het *inwendige gif* teegen, in *Wijn* gekookt, en zoo gebruykt. Bewaren al de *inwendige deelen* des *Ligchaams* voor zulk een ongeleegentheyd, inzonderheyd 't *Hert*, zoo dat het daar van geenzins kan beschadigd worden.

en ge-
bruyk
in de
Genees-
konst.

Van de zelve *Wijn* 's morgens nuchteren 't vierdedeel van een pintje gedronken, of ook van het *Water*, daar deez *Bladeren*, of de *Wortel* alleen, een kleyn half uur in gezoden zijn, is zeer goed voor de *Pest*, *quade Lucht*, en allerley *kuize Koorizen*.

Dit alles vermag desgelijks de *Wortel*, gedroogd, en daar van een *Drachma* 's morgens met goede *Fransche Wijn* en een weynig *Theriac* ingenomen.

CCCXXXI HOOFDSTUK.

M A R U M.

Naam.

En kleyne, doch welriekende *Plant*, mijns weetens tot noch toe in geene taal met een andere naam genoemd.

Twee on-
derfchey-
dene soor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart twee onderscheydene soorten bekend; te weten:

I. *MARUM VERUM*, of *COMMUNE HISPANICUM*, opregte, of gemeene *Spaansche Marum*. II. *MARUM CRETICUM ARBORESCENS*, of boomachtig *Marum van Candia*, 't welk van breeder en grooter *Bladeren* is. Beyde zijnze van de zelve *Bomwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen, uyt een natuurlijke eygenschap, een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig tweejarige kleyn-gewreevene *Paerdemist* en het *Mol* van verrotte *Boombladeren* voorzien: een warme, vrije, wel ter *Zon* gelegeene plaats, voor alle koude winden beschut; en weynig *Water*.

Hoe waar-
te nee-
men.

Konnen geenzins enige *koude nagten*, *Herfstregeen*, *Sneeuw*, *Hagel*, of *Vorst* verdragen. Moeten derhalven, in *Potten* gezet, in 't laatste van *September* of begin van *October* binnens huys op een luchtige plaats, waar in niet gevuurd word, gesteld; met slegts een weynig lauwigemaakt *Reegenwater* een- of tweemaal, gedurende de geheele *Winter*, van boven besprenkt; in 't begin van *April*, met een aangename *Lucht* en *Reegen*, weer buyten gebragt; maar ook dan noch voor *koude nagten* en *hayrige Winden* wel en voorzichtig gedekt zijn.

Teederen
aart.

Zij vallen van naturen teeder van aart. Vergaan niet haast; maar blijven eenige jaren in 't leeven. Het *MARUM VERUM*, of opregte *Marum*, geeft ieder jaar *Bloemen* (welke men tijdelijk moet afsnijden, of anders zou de *Plant* in groot gevaar van te verdueren staan; kan ook in deez *Gewesten* bezwaarlijk in de *Winter* bij 't leeven behouden worden), doch noyt bij ons eenig rijp *Zaad*.

Aanwin-
ning.

Als men het zelve bekamt, uyt warmer Landen overgezonden, moet men 't met een wassende *Maan* van *April* of *May* in *Potten* zayen. Opgekomen zijnde, mag men de jonge *Planten* niet verzetten, ten

ware om harer veelheyd wil. Alleenlijk hier door kan men ze aanwinnen en vermeenigvuldigen.

Het *MARUM CRETICUM ARBORESCENS*, of boomachtig *Marum van Candia*, geeft, mijns weetens, in deez *Landen* noyt eenige *Bloem*. Word echter aangewonnen door hare afgelneedene *Takjens*; welke men met een wassende *Maan* in *April* of *Augustus* in *Potten* steekt; op een schaduwachtige plaats, en zomtijds met *Reegenwater* een weynig begiet: waar op ze *Wortelen* krijgen.

Het *MARUM VERUM*, of opregte *Marum*, in deez *Neederlandsche Gewesten* een aardige en teedere *Plant*, van een ieder zeer bemind, wegens de aangename geur, groeyd van naturen *Struvelachtig*. Kan ook, met langheyd van tijd, opgequeekt worden tot een teeder *Boompje*, een voet of anderhalf hoog, en een kleyne vinger dik.

Krijgt uyt een veelvoudige, bleek-bruyne, sterk *Wortel* geurige, en, in de *Mond* geknauwd wordende, met eenige bitterheyd vermengde *Wortel*, een *boomachtige substantie*, grauw van verwe: uyt welke groeyen veel teedere, uyt den groenen witachtige *Takjens*, een halve hand, of wat meerder lang. Aan de zelve spruyten veele *Bladertjens*, die van de *Thymus latifolius*, of breed-bladerige *Thymiaen*, in stelling, gedaante, en grootte, niet zeer ongelijk; te weeten, een stroobreed, wat meer of minder, lang, achter aan de *Steel* op het breedste, ook aldaar zomtijds gelijk als twee-hoekig gesteld; voor in een stomp punt eyndigende, en twee en twee op dunne *Steeltjens* rustende, altijd regt teegen over malkander aan de *Steel* zittende; hol en luchtig de eene boven de andere: boven na de *Zon* gekeerd groen, en blinkend, doch onder witachtig; zacht in 't aanraken, van een aangename reuk, en krachtige geur; in de *Mond* geknauwd, bitter van smaak. In 't midden ziet men een regt-doorgaande *Ruggetje* of *Ader*; waar uyt eenige weynige andere ter zijden voortvloeyen; doch alleen van onder, niet van boven, zichtbaar.

De *Bloemtjens* komen voort uyt zeer wollige, vijf-puntige, en uyt den groenen-rossche *Huysjens*, op de bovenste punten, of *Hertshenten* der *Takjens*, ayrs-wijze boven malkander, op de manier van *Hysfopus*, of *Xfop*, gesteld; purpur-verwig; van een aangename reuk; bestaande uyt twee *Bladertjens*, in de gedaante van een *geopende Leeuwenmond*. Alsze eenige dagen open gestaan hebben, vergaanze in haar zelve, en vallen eyndelijk ter aarden neer, zonder in onze *Gewesten* eenig *Zaad* na te laten.

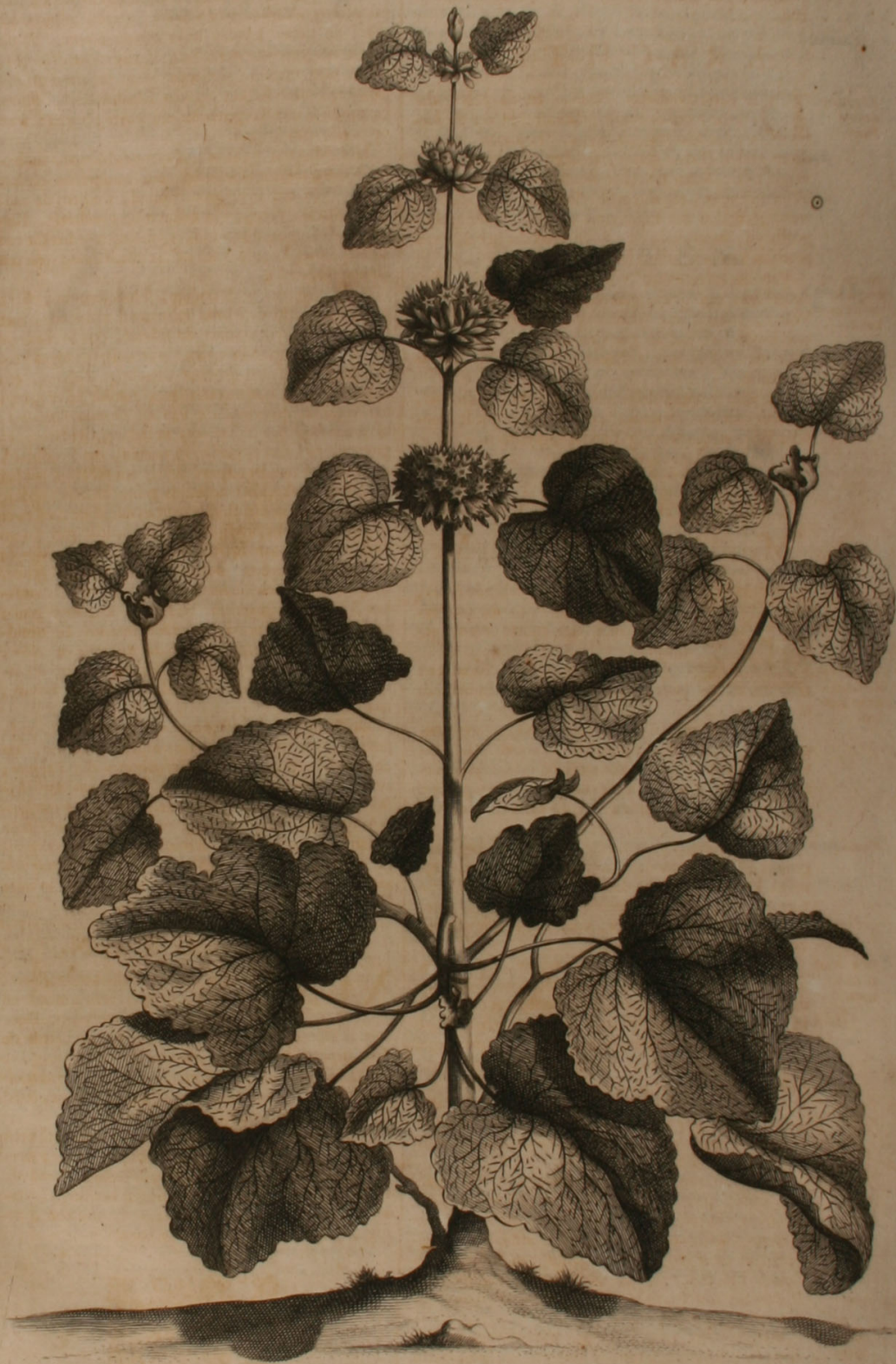
K R A C H T E N.

M*arum*, een zeer aardige welriekende *Plant*, *Aart*, en is scharp en bitter van smaak; verwarmende en gebruyk een weynig te zamentrekkende van aart. Door hare lieflijke geur versterktze de *Herffenen*; neemt de *Hoofdpijn* wech, en doet *Niezen*.

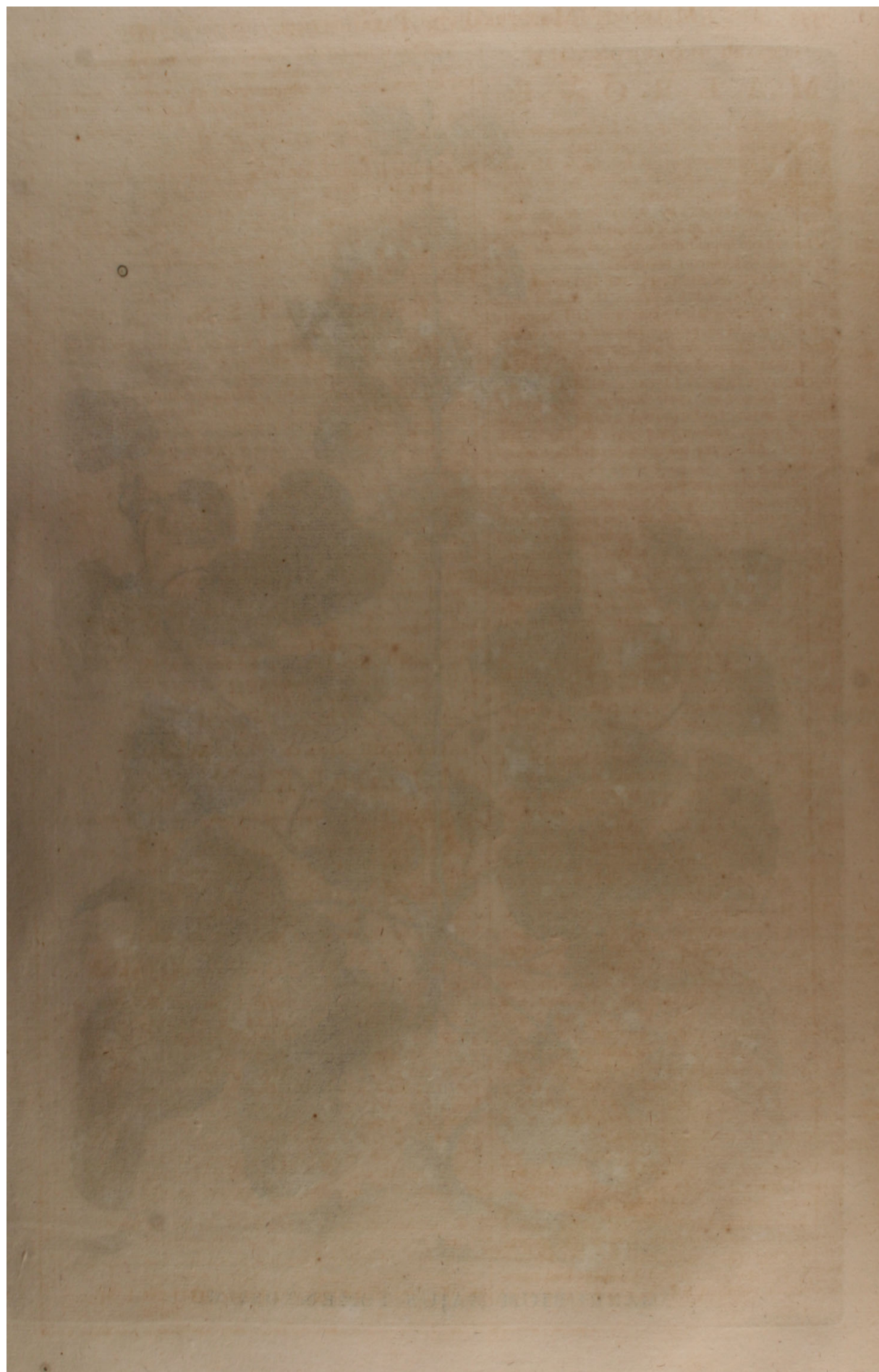
Groen, of droog, gestoten, en op de voortteende *Diof. l. 3. Zweeringen*, ook andere *koude Gezwellen* gelegd, doet de zelve verminderen.

In *Wijn* gezoden, en daar van 's morgens nuchteren *Camerar. Roemertje* gedronken, versterkt het *Hert*; ver-warmt de *Maag*; jaagd uyt de *Winden*; opend de *verstoptheyd* der *Leever*: strijd teegen het vergif; verwekt der *Vrouwen Maandstonden*: is ook zeer dienstig voor de *Geel-* en *Waterzuchtige*.

MARRUBIUM MAJUS TOMENTOSUM.

CCCXXXII HOOFDSTUK.

MALROVE.

Namen.

Iet alleen dus in het *Neederlandsch*, maar ook van veele witte ANDOORN genoemd. In het *Latijn* MARRUBIUM, of PRASSIUM: in het *Hoogduytsch* WEISZ ANDORN, en MARROBEL: in het *Fransch* MARRUBIN, of MARROCHEMIN; en in 't *Italiaansch* MARROBIO.

Zeeven veranderlijke soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden zeeven veranderlijke soorten, namentlijk:

I. MARRUBIUM NIGRUM, sive BALLOTTE, of zwarte Andoorn, anders Ballotte. II. ALBUM VULGARE, of gemeene witte Malrove. III. AQUATICUM, Water, of in vochtige plaatsen groeiende Andoorn. IV. CRETICUM, of Malrove uyt Candia. V. HISPANICUM, of Spaansche Andoorn. VI. ROTUNDIFOLIUM MONTIS LIBANI, of Malrove van den Berg Libanus met ronde Bladeren. VII. MARRUBIUM MAJUS LANUGINOSUM, sive TOMENTOSUM, of groote Andoorn, met ruyge, of zeer wollige Bladeren. Alle zijnze van eenen de zelve Bouwing en Waarneeming.

Grond.

Zij beminnen een goede gemeene, zoo wel zandige als andere, doch luchtige en welgemeste grond: een opene, warme, genoegzaam ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Reegen. Blijven zelden langer als drie, of ten hoogsten vier jaren in 't leeven. Verdragen, buyten staande, de koude der Winter; en geeven op 't tweede jaar volkomen rijp Zaad. 't Welk met een wassende Maan van April of Maert de aarde, niet diep, wederom bevolen word. 't Neergevallene komt ook dikmaal genoeg van zelfs op. Door dit middel konnen ze alleen aangewonnen worden.

Aanwining.

Het MARRUBIUM ROTUNDIFOLIUM MONTIS LIBANI, of rond-gebladerde Malrove van den Berg Libanus, vroeg opgekomen zijnde, geeft niet alleen in 't tweede, maar ook meest den tijd in 't eerste jaar een bequaam rijp Zaad.

Groeyd in deeze Gewesten weynig hooger als een Maatduym. Vermits ze van naturen kleyn is en blijft, zoo geeft ze ook zelden meer als eene regt-opstietende Steel, zijnde vierkant, en met een witte wolligheyd bekleed. Aan de zelve wassen kleyne, rondachtige Bladerijens, twee en twee altijd regt teegens over malkander gesteld; hebbende de werve en gedaante van 't gemeene witte Malrove; ook diergelijke Bloemen en Zaad, doch wat kleynere.

Groote Andoorn met zeer wollige Bladeren.

Het MARRUBIUM MAJUS TOMENTOSUM, of groote Andoorn met zeer wollige Bladeren, krijgt uyt een teedere, bleek-bruyne Wortel verscheydene in de rugge leggende, echter twee, derdehalve, ook wel zomtijds de grootste en middenste drie geheele Maatvoeten hoog opstietende Steel, helder en aangenaam-groen, met eenige wolligheyd bekleed: uyt welke veele kleyne Zijdetakjens voorspruyten, waar aan schoone zeer ruyge Bladeren groeyen, zittende teegens over malkander, vertonende de gedaante van een Hert; ongelijk van grootte; de grootste rustende op geheel ruyge en matig-lange Steeljens. Zijn een kleyne vinger lang; achter twee vingerleeden breed, voor allenxen smaller wordende, en in een stomp spits punt eyndigende: aan de randen met ronde tanden, niet diep, maar even-gelijk ingezaagd, met een ruyge bleek-witte wolligheyd bekleed: boven donker-groen, lichtelijk na het geele trekkende, doch onder veel bleeker: zacht in 't aanraken; bitter van smaak; inwendig met een regt-doorlopende Ader, en dan noch met verscheydene andere, van onder regt opgaande, verciert; waar uyt ontelbare kleyne diep-ingedrukte, en door 't gaatsche Blad lopende Aderijens voortspruyten.

Gedaante der zelve.

Tusschen welke Bladeren rondom de Steel voort-knoppen. komen veele digt bij een gestelde, langwerpige, groene, ruyge Knopjens, op de wijze van de andere soorten: waar uyt, in de Maand Julius, aardige, doch geen groote Bloemijens zich laten zien, in de gestalte Bloemen; van een smalle opgespalkte Leewen-mond. Het onderste gedeelte is wit, met groote purpure streepen en stip-pelen geteekend; maar het bovenste gantsch wit en zeer ruyg: teegens 't welk van binnen tongs-wijze vier purpure draadjens, boven begaafd met geele, ronde, kleynere Knopjens, stijf opstaan. Alsze zich drie of vier da-Zaad, gen open hebben vertoond, vergaan ze in haar zelve, en laten eyndelijk na een kleyn, langwerpig, en als drie-hoekig bleek-bruyn-verwig Zaadje.

KRACHTEN.

Malrove, of Marrubium, is warm in den twee-^{Egin. l. 7.} den, en droog in den derden graad; daarenbo-^{c. 3.} ven verteerende en purgerende van aart.

In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren ^{Trag. l. 1.} eenige dagen na den anderen gedronken, een matig ^{c. 2.} Roemertje: anders twee of drie leepelen vol van 't uyt-^{Dod. l. 4.} geparste Zap met Wijn en Zuyker ingenomen, rey-^{c. 1.} nigt de Longe en Borst van alle taye slijmerige vochten: ^{Matth. l. 3.} is goed voor de uytteerende menschen, en de Hoest: opend de verstoptheyt van de Leevers, Milt, en Moeder: verwekt de Maandstonden: drijft uyt de Nageboorte: strijd teegens 't vergif. Geneest de beetten en steeken der Slangen, Spinnen, en Adderen: maakt een helder Gezicht: dood de Wormen: is goed voor de Geelzucht, pijn der Zijden; en voor de Vrouwen welke niet wel verlossen konnen.

Het zelve Zap, of Wijn, gestreken op Schurfs-^{Apul. hist.} heyd, voortteende Kramwagie; ook met Honig ge-^{Pl. t. 45.} mengt, op vuyse Zeeven en onweyne Zweeringen gestree-^{Gal. l. 8.} ken, geneest de zelve. In de Ooren gedaan, verdrijft ^{Simp. Med.} de Oor-smerten. Is ook dienstig, om te verzachten de hardigheyt in der Vrouwen Borsten.

CCCXXXIII HOOFDSTUK.

MOEDERKRUYD.

In het *Neederlandsch* niet alleen dus, Namen. maar ook gemeenlijk MATER genoemd; word in het *Latijn* geheeten MATRICARIA, PARTHENIUM, AMARACUS GALENI, en LEUCANTHEMUM: in het *Hoogduytsch* MUTTERKRAUT, of ook MEIDBLUMEN; in het *Fransch* MARONE: in het *Italiaansch* PARTENIO, of ook AMARELLA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend zes verschey-^{Zes verscheydene soorten.} den soorten; namentlijk:

I. MATRICARIA FLORE SIMPLICI, of Moederkruid met een enkele Bloem. II. FLORE ALBO PLENO MEDIO LUTEO, of Mater met een dubbele witte, en van binnen geele Bloem. III. MATRICARIA FLORE TOTO ALBO PLENISSIMO, of Moederkruid met een gantsch witte zeer dubbele groote Bloem. IV. MATRICARIA MINOR FLORE ALBO PLENO, of kleyn Moederkruid met een dubbele witte Bloem. V. MATRICARIA FLORE ALBO PLENO FISTULOSO, of Moederkruid met een dubbele witte Bloem, vol Pijpjens. VI. MATRICARIA NUDO CAPITIS, of Mater met bloote Hoofdijens. Niet alle zijnze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Echter beminnenze al te zamen een goede, ge-^{Grond.} meene, zoo wel zandige als andere gemeste grond: een opene, vrije, of ook schaduwachtige plaats; veel Water, en ook matige vochtigheyt. Blijven zelden langer dan twee of drie jaren in 't leeven. Verdragen

Aanwin-
ning.

sterke *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* geduldiglijk. *Bloeyen* in 't tweede jaar, en geeven volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende *Maan* van *Maert* niet diep in de aarde word gelegd. Komen ook anders van 't neergevallene genoeg van zelfs voort. Hier door konnen ze overvloedig *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Mater met
een geheel
witte zeer
dubbele
grootte
Bloem.

Het *MATRICARIA FLORE TOTO ALBO PLENISSIMO*, of *Mater met een geheel witte zeer dubbele grootte Bloem*, geeft in deeze Landen noyt eenig rijp *Zaad*: word echter genoegzaam *vermeerderd* door hare ten halven ingefneeden, of van zelfs *Wortel* geschoten hebbende *Takjens*. Of ook, de zelve afgesneeden; gestoken in een schaduwachtige plaats, daar ze van de Zon niet konnen worden bescheenen, en dikmaal met Water begooten. Als ze dan *Wortelen* hebben bekonnen, verplant men ze op een luchtige plaats.

KRACHTEN.

Durante
hijf. Plant.
fol. 337.

Moederkruid, of *Matricaria*, is heet in den derden, en droog in den tweeden Graad; daarbeneevens openende, zuiverende, en afvagende van aart.

Trag. l. 1.
e. 50.
Ruell. l. 3.
de Nat.
flor. c. 69.

Met de *Bloemen* in Wijn, en wat Muscaat, of alleen gezoden, en daar van een Roemertje 's morgens gedronken, verwekt de *Maandstonden*; verwarmd en verzacht de *Moeder*; neemt wech de opstijging der zelve: dood de *Wormen*: jaagt uyt de doode *Frucht*, de *Nageboorte*, en 't *Graveel* der *Nieren*.

Diof. l. 3.
e. 155.

De *Bladeren* en *Bloemen* gedroogt, gepulveriseert; dan met Wijn en Zuyker ingenomen, reynigt het *Ligchaam* door de *Stoelgang* van alle *zwarte Gal*, en *slijmerige vochtigheyd*.

Plin. l. 21.
c. 30.

De zelve *Bladeren* en *Bloemen* gedroogd, of ook groen gestoten, en gelegd op de *Roos*, het *Sprenkewuur*, of andere *hitzige Gezwellen*, verteerd de zelve.

Een kleyn leepel vol van het uytgeparfite *Zap* dezer *Plant* 's morgens nuchteren met Zuyker ingenomen, doet ook de *Wormen* sterven.

CCCXXXIV HOOFDSTUK.

PAERDSBLOEM.

Namen.

Us genoemd in het *Neederlandsch*: in het *Latijn* MELAMPYRUM, of TRITICUM VACCINUM: in 't *Hoogduysch* KUHWEITZEN, of ook BRAUN FLEISCH-BLUMEN.

Twee bij-
zondere
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee bijzondere soorten; te weeten:

I. MELAMPYRUM FLORE PURPUREO, of *purpure Paerdsbloem*. II. MELAMPYRUM FLORE LUTEO, of *geele Paerdsbloem*. Beyde zijnze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een gemeene, luchtige, zandige, zoo wel ongemeste als gemeste Grond: liever een matig-warme, en schaduwachtige, als een heete, of opene luchtige plaats; ook niet te veel vochtigheyd. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven in den *Herfst* volkomen *Zaad*, en vergaan daar meê.

Zaad.

Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert*, weer op nieuws, niet diep, gezayd zijn. Het uytgevallene *Zaad*, na dat het een geheel jaar in de aarde gelegen heeft, slaat ook wel van zelfs op, en hier door konnen ze genoegzaam *vermeenigvuldigd* worden.

Aanwin-
ning.

KRACHTEN.

Paerdsbloem, of *Melampyrum*, is verwarmende van aart. Het *Zaad*, of de *Bladeren* gedroogd, gepulveriseert, en met Wijn, of in eenige *Spijzen* ingenomen, ontsteld het *Hoofd*; bedwelmt de *Harffenen*; verwekt *Hoofdpijn*, en maakt dronken.

Is derhalven dienstiger voor *Offen*, *Paerden*, *Koeyen*, *Rensalm*, en diergelijke *Beesten*, als voor de *Menschen*. Want *hijf. Plant.* aan de genoemde *Dieren* geeft deeze *Plant* een goed *vol. 82.* voedzel, en doet haar vet worden.

CCCXXXV HOOFDSTUK.

NIGELLE.

It teeder en aardig *Gewas* voerd de *Namen*. zen naam in 't *Neederlandsch*. Word in 't *Latijn* geheeten MELANTHIUM, NIGELLA, en NARDUS: in 't *Hoogduysch* SANT CATHARINEN-BLUMEN: in het *Fransch* NIELLE; en in het *Italiaansch* MELANTIO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee ver-
anderlijke
soorten;

I. MELANTHIUM SATIVUM, of *tamme Nigelle*.

II. CITRINUM, of *Nigelle met gecouleurde Bloemen*, *Zaad* en *Bladeren* van *Citroen*. III. NIGELLA CITRINA FLORE CÆRULEO, of *Nigelle met een Citroen-*

verwig Zaad, en een *blauwe schoone Bloem*; ook met *Citroen-geel-verwige Bladeren*, de breedte van al de andere soorten. IV. MELANTHIUM SYLVESTRE, of *wilde Nigelle*. V. CORNICULATUM MAJUS HISPANICUM, of *grote Spaansche Nigelle met een gehoorn-*

de Zaadknop. VI. DAMASCENUM FLORE SIMPLICI, of *Nigelle van Damasco met een enkele Bloem*. VII. DAMASCENUM FLORE PLENO ALBO, of *Nigelle van*

Damasco met een dubbele witte Bloem. VIII. ME-

LANTHIUM DAMASCENUM FLORE PLENO FOLIOSO, of *hier tien-*

Nigelle van Damasco met een dubbele bladerige Bloem; zijnde uytwendig groen; daar na wit, en geheel van binnen blauw-verwig; bestaande uyt veelte ronde op malkander gepakte *Bladerijens*, gantschelijk niet vertonende een gedaante van andere *Bloemen*, maar als van loof-schietende *Bladeren*, breeder als de *Bladeren* welke aan de *Stelen* voortkomen; ook korter en digt aan malkander gevoegd, doch in vercheydene voor spits toegaande deelen, op de wijze der zelve, cyndigende; aardig voor 't gezicht: welke niet, gelijk andere *Bloemen*, op de aarde neervallen, maar zoo lang duren, tot dat haar *Zaad* in een dikke, vijf-hoekigronde, en boven met vijf tamelijk-lange, ook een weynig gekromde *Hoornen* verciert zijnde *Knop*, in 't midden voortkomende, zijne volle *zwartheyd* heeft verkreegen. Dan vergaan ze eerst te zamen met de geheele *Plant*. IX. MELANTHIUM DAMASCENUM FLORE PLENO PROLIFERO, of *Nigelle van Damasco met een dubbele bladerige Bloem uyt Bloem*. X. MELANTHIUM DAMASCENUM FLORE PLENO PALLIDO CÆRULEO, of *Nigelle van Damasco met een dubbele bleekblauwe Bloem*. Alle zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen van naturen een goede, zandige, luchtige, welgemeste, en in elk *Voorjaar* op nieuws gerepte grond: een warme, vrije, genoeg ter Zon gelegene plaats: veel, en ook matige *Reegen*. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven in den *Herfst* rijp *Zaad*, en vergaan daar meê. Moeten derhalven in ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert* weer op nieuws door haar *Zaad* *aangewonnen*, en dus *eenwigdurend* gemaakt worden. Door 't uytgevallene komen ze dikmaal van zelfs genoeg op.

Grond.

Aanwin-

ning

Grond.

Aanwin-

ning

Grond.

Aanwin-

ning

Grond.

Aanwin-

ning

Grond.

Aanwin-

ning

Grond.

Aanwin-

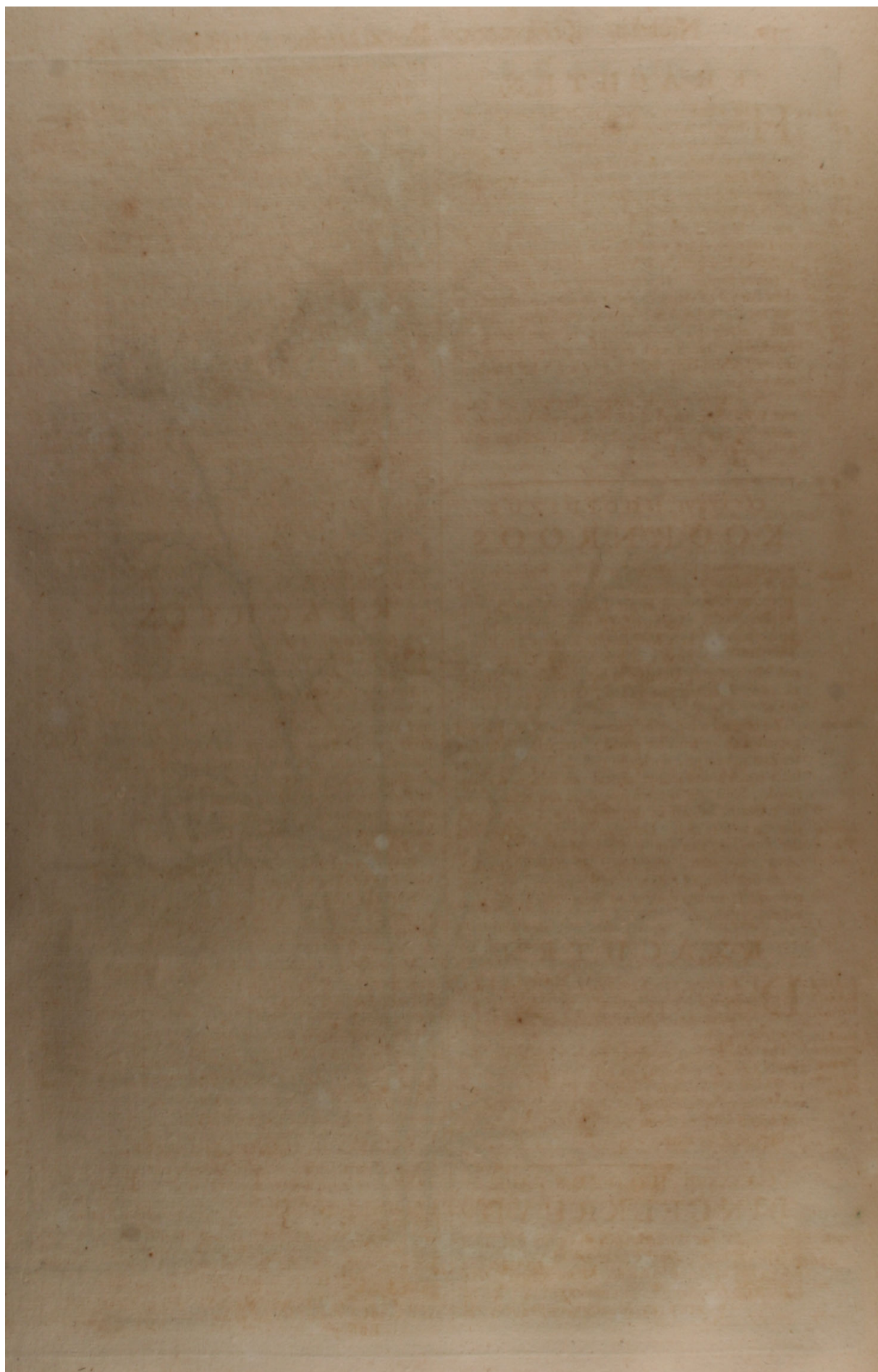
ning

KRACH-

Melanthium Flore Pleno Folioso.

Fig. 225.

KRACHTEN.

Het Zaad van *Nigelle*, of *Melanthium*, 't welk alleen in de Geneeskunst gebruykt word, is verwarmende en verdrogende in den derden graad; ook sijn van stof, en dun van deelen.

Egin. l. 7. c. 3. Een Drachma daar van gestoten, en met Wijn ingenomen, drijft uyt de Winden, en het water der Blaas; *Disfc. l. 3. c. 93.* dood de Wormen, en doet de Maandstonden voortkomen. Is goed voor de Engborstige; wijl het de Borst en Longe zuiverd; voor die van Spinnen en diergelijke gedierten zijn gestoken. Vermeerderd de Melk in der Vrouwen Borsten. Is zeer dienstig voor de geene, die door een val of verrekking van binnen gequeest zijn: en nut tot alle gebreken, waar in verdeling, dunmaking, afvaging, verdrooging, of verwarming van nooden is. Doch men moet het matig, en niet al te dikmaal gebruyken; want anders zou 't het Ligchaam beschadigen.

Een weynig van de uytgeparfste Oly des Zaads met Wijn ingenomen, doet de barende Vrouwen gemakkelijk verlossen. Geneest ook de Gezwellen en de hardighejd der Milt.

CCCCXXXVI HOOFDSTUK.

KOORNROOS.

Namen.

Iet alleen dus in het *Neederlandsch*, maar ook van veele GITH genoemd, word in het *Latijn* geheeten NIGELASTRUM, of PSEUDO-MELANTHIUM: in 't *Hoogduytsch* RADEN, en KORNROSE: in het *Fransch* YVRAIE, of ook NIELLE DES BLEDS: in het *Italiaansch* NIGELASTRO, MELANTHIO FALSO, GITONE, en RUOSOLA.

Graad.

Zij bemind een goede, gemeene, zandige, zoo wel gemeste als ongemeste grond: een vrije, bequaam ter Zon gelegene, doch zoo veel de Wortel aangaat, lieft een schaduwachtige plaats, en matige vochtighejd. Blijft van naturen niet meer dan eene Zomer in 't leven. Geeft in den Herfst rijp Zaad, en gaat dan van zelfs te niet. Derhalven word dit Zaad in ieder Voorjaar, met een wassende Maan van Maert of April, wederom, niet diep, de aarde aanbevolen. Komt ook dikmaal, door 't neergevallene, van zelfs genoeg op; en hier door word deeze Plant genoegzaam vermenigvuldigd.

Aanwinning.

KRACHTEN.

DE Bladeren van *Koornroos*, of *Nigellastrum*, gedroogd, gepulveriseert, en gelegd op het Sprekvvuur, Fistelen, Wonden, en Schurfsighejd, geneezen de zelve.

Het Zaad, heet en droog tot in 't laatste van den tweeden graad, gestoten, en met Wijn gedronken, is goed voor de Geelzucht: dood de Wormen: verwekt der Vrouwen Maandstonden: doet gemakkelijk wateren: opend ook, en neemt wech alle Gezwellen, en de verstoptheyd der zelve.

CCCCXXXVII HOOFDSTUK.

BINGELKRUYD.

Namen.

P het *Neederlandsch* dus genoemd, word in het *Latijn* geheeten MERCURIALIS, na de eerste vinder MERCURIUS: in het *Hoogduytsch* BINGELKRAUT, KUH-WURTZ, en MERCURIUS-KRAUT: in

het *Fransch* MERCURIALE: in het *Italiaansch* MERCURELLA.

Hier van zijn mij in haren aart drie verscheydene soorten bekend geworden; te weten:

I. MERCURIALIS MAS, of TESTICULATA, dat is, *Bingelkruid mannetje*; anders, met klootjens- of Balletjens-Zaad. II. FEMINA, of SPICATA, *Bingelkruid wijfje*, of met een Zaad, gevormd op de wijze van een ayr. III. MERCURIALIS SYLVESTRIS, of SPICATA MONTANA, *wild Bingelkruid*, of *Berg-Bingelkruid met een geayrde bloem*. Niet alle zijnze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Echter beminnenze alle een goede, gemeene, varsch ongesmeetene, en welgemeste grond; immers zoo zeer een donkere, als een vrije, luchtige, bequaamgelegene plaats; en veel Reegen. Blijven niet meer dan eene Zomer in 't leven. Geeven in den Herfst rijp Zaad, en versterven door een kleyn Rijk, of van zelfs. Worden zelden in 't Voorjaar gezaayd, vermits ze van zelfs, daarze eens gestaan hebben, overvloedig genoeg opstaan.

Het MERCURIALIS SPICATA MONTANA, of *Berg-Bingelkruid met een geayrde bloem*, groeyende op *Bergachtige plaatsen*, vergaat niet zoo haast, maar blijft lange jaren in 't leven. Verdraagt sterke koude, en alle ongeleegentheeden der Winter, zonder schade. Krijgt in deeze Landen jaarlijks bloemen, maar noyt eenig rijp Zaad. Kan echter genoegzaam aangewonnen worden door hare ter zijden uytlopende jonge Scheuten, welke men met een wassende Maan van Maert of April van de oude afneemt, en verplant.

KRACHTEN.

Bingelkruid, of *Mercurialis*, is warm en droog in den eersten graad; ook afvagende en verteerende van aart.

In Wijn gekookt, en daar van gedronken; of met andere Moeskruyden gegeten; of 't uytgeparfste Zap met Wijn ingenomen, verwekt een open Ligchaam; drijft uyt de slijmerige en Galachtige vochten: is goed voor de Leever, en voor de Waterzuchtige: reynigt de Maag: doet gemakkelijk wateren; verdrijft de koude Pis: verwekt de Maandstonden; doet de Nageboorte voortkomen, en bevordert de Vrouwen tot zwanger-wording. Geneest de Geelzucht, en reynigt de Borst.

Even 't zelve verrigt ook 't Zaad, gestoten, en met Spaansche Wijn of Malvasay gebruykt.

Het Zap doet ook de Wratten vergaan. Met Azijn vermengt, en dan gestreken op het Sprekvvuur, of andere Zeerighejd, geneest de zelve. Verdrijft ook de Cramuagie.

Met dit Zap, vermengt met het Zap van Porcellain Camerar. en witte Malve, of Althaa, de handen gewasschen, zou men daar meê zonder enig letzel gesmolten Lood mogen aanraken.

Het Kruid zelfs is zeer noodwendig tot Clysterien, en word met groot voordeel in de zelve gebruykt teegens de krimpings, pijn, en hardighejd des Buiks; ook teegens de Nieren-steen.

CCCCXXXVIII HOOFDSTUK.

MELISSE.

En wel bekende, en wegens hare deugden zeer veel gebruykt worden de Plant, word in 't *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook CONFILIE genoemd. In het *Latijn* MELISSA, MELISSOPHYLLUM, APIASTRUM, en CITRAGO, om dat de Bladeren, gewreeven

wordende, een aangename *Citroen-geur* van zich geeven: in het *Hoogduitsch*, *Fransch* en *Italiaansch* MELISSE; maar in de laatst-gemelde taal ook CEDRONELLA en ARANCIATA.

Agt bijzondere, en bezienswaardige soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend agt bijzondere bezienswaardige soorten; te weten:

I. MELISSA VULGARIS, of *gemeene Melisse*. II. MACULOSA VULGARIS, *sive* FOLIO VARIEGATO, of *gemeene Melisse met schoone geel- en groen-bonte Bladeren*. III. MELISSOPHYLLUM VERUM FUCHSII, of *opregte Confilie*, van LEONARDUS FUCHSIUS beschreeven. IV. MELISSOPHYLLUM TURCICUM FLORE ALBO, of *Turksche Melisse met een witte Bloem*. V. FLORE PURPUREO, of *met een purpure Bloem*. VI. FLORE CAERULEO, of *met een blauwe Bloem*. VII. MELISSA MOLUCANA ODORATA, anders MOLUCA LAEVIS, of *Moluckische Melisse*; of *Molucke met slegte Bladeren*, van geen onaangename reuk. VIII. MELISSA MOLUCANA SPINOSA, of *Melisse uit de Moluckische Eylanden met Doornen*. Niet alle zijn ze van de zelve *Benaming* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen echter al te zamen een goede, zandige, gemene grond, met twee-jarige Paerdemist, en het Mol van verrotte Boombladeren genoegzaam doormengt.

Gemeene Confilie. De MELISSA VULGARIS, of *gemeene Confilie*: FOLIO MACULOSO, of *met bonte Bladeren*, en MELISSOPHYLLUM VERUM FUCHSII, of *opregte Melisse van L. Fuchsii*, zijn van naturen lang-leevende. Beminnen zoo wel een schaduwachtige, als een opene, vrije plaats, en veel Water. Verdragen alle ongeleegentheeden des tijds. Geeven gemeenlijk ieder jaar volkomen rijp Zaad; 't welk met een wassende Maan van Maert of April de aarde, niet diep, weer aanbevoelen, en dikmaal met Water begoten moet worden; zoo komt het, na een geheel jaar tijds, eerst te voorschijn. Hier door worden ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*. Maar dan ook noch door hare aangegroeyde Wortelen, op de gemelde tijd van de *oude* afgenomen en verplant.

Opregte Melisse. Het MELISSOPHYLLUM TURCICUM, of *Turksche Melisse*, zoo met een witte, purpure, als *blauwe Bloem*; MELISSA MOLUCANA LAEVIS, of *Moluckische Confilie zonder Doornen*; en MOLUCA SPINOSA, *Moluckische Melisse met Doornen*, blijven niet meer dan eene Zomer in 't leven. Beminnen een zeer warme, luchtige, en wel ter Zon geleegene plaats. De beyde *Moluckische Melissen* willen ook, wegens hare teederheyd, geerne in Potten gesteld, en voor alle koude Noorde-winden gewagt zijn. Konnen matige vochtigheyd verdragen. Geeven dikmaal bij goede jaren in deze Gewesten volkomen rijp Zaad, en vergaan van zelfs, of door een kleyn Ryp. Moeten derhalven ieder Voorjaar, met een wassende Maan van April, op nieuws weer in Potten gezayd; voor *koude nagten*, niet minder voor veel Water, wijl het Zaad daar door lichtelijk en haast verrot, wel gedekt en bewaard, ook een wijl tijds in warme Paerdemist gesteld zijn. Hier door konnen deze schoone, bezienswaardige Planten, alleenlijk vernietigd en vermeenigvuldigd worden.

Aanwinning. De MELISSA MOLUCANA LAEVIS ODORATA, of *Moluckische riekende Melisse met slegte Bladeren*, krijgt uyt een vinger dikke, niet zeer lange, houtachtige, grijs-witte, met veele teedere Veezelingen omvangene Wortel gemeenlijk maar alleen een eenige Steel, verdeeld in twee of drie Zijde-takjens, opschietende ter hoogte van twee of ook drie voeten; rond, zoo dik als een Schrijffpen, wat min of meer; van binnen hol; van buyten bekleed met een aangename groenheyd.

Turksche Melisse. Het MELISSOPHYLLUM TURCICUM, of *Turksche Melisse*, zoo met een witte, purpure, als *blauwe Bloem*; MELISSA MOLUCANA LAEVIS, of *Moluckische Confilie zonder Doornen*; en MOLUCA SPINOSA, *Moluckische Melisse met Doornen*, blijven niet meer dan eene Zomer in 't leven. Beminnen een zeer warme, luchtige, en wel ter Zon geleegene plaats. De beyde *Moluckische Melissen* willen ook, wegens hare teederheyd, geerne in Potten gesteld, en voor alle koude Noorde-winden gewagt zijn. Konnen matige vochtigheyd verdragen. Geeven dikmaal bij goede jaren in deze Gewesten volkomen rijp Zaad, en vergaan van zelfs, of door een kleyn Ryp. Moeten derhalven ieder Voorjaar, met een wassende Maan van April, op nieuws weer in Potten gezayd; voor *koude nagten*, niet minder voor veel Water, wijl het Zaad daar door lichtelijk en haast verrot, wel gedekt en bewaard, ook een wijl tijds in warme Paerdemist gesteld zijn. Hier door konnen deze schoone, bezienswaardige Planten, alleenlijk vernietigd en vermeenigvuldigd worden.

Moluckische Confilie met, en zonder Doornen. De MELISSA MOLUCANA LAEVIS ODORATA, of *Moluckische riekende Melisse met slegte Bladeren*, krijgt uyt een vinger dikke, niet zeer lange, houtachtige, grijs-witte, met veele teedere Veezelingen omvangene Wortel gemeenlijk maar alleen een eenige Steel, verdeeld in twee of drie Zijde-takjens, opschietende ter hoogte van twee of ook drie voeten; rond, zoo dik als een Schrijffpen, wat min of meer; van binnen hol; van buyten bekleed met een aangename groenheyd.

Waarneeming. Hier door konnen deze schoone, bezienswaardige Planten, alleenlijk vernietigd en vermeenigvuldigd worden.

Aanwinning. De MELISSA MOLUCANA LAEVIS ODORATA, of *Moluckische riekende Melisse met slegte Bladeren*, krijgt uyt een vinger dikke, niet zeer lange, houtachtige, grijs-witte, met veele teedere Veezelingen omvangene Wortel gemeenlijk maar alleen een eenige Steel, verdeeld in twee of drie Zijde-takjens, opschietende ter hoogte van twee of ook drie voeten; rond, zoo dik als een Schrijffpen, wat min of meer; van binnen hol; van buyten bekleed met een aangename groenheyd.

Gedaante der Bladeren. Aan de zelve komen Bladeren voort, zoo wel neerwaarts hangende, als opwaarts gekerd staande; altijd twee en twee regt teegens malkander over; een duym breed of wat meer boven den anderen gesteld. Zijn rond van aart, doch aan de Steelten plat; ingefneden

met verscheydene, meest rond-toegaande, onordentlijke Kerven. De onderste en grootste hebben de lengte van twee vinger-leeden; de breedte van ruym de helft der lengte: doch de opperste zijn veel kleynere: boven verciert met een aangenaam groen, en vijf grootte, donker-groene Aderen in 't midden, waar uyt veele kleyne voortvloeyen; doch onder bleeker, en de Aderen zeer aardig geheel wit. Teeder en dun zijn ze van substantie; van een aangename reuk; een weynig bitter van smaak, en rusten op Steeljens, een vingerlid lang.

Tusschen de zelve ziet men in 't rond van de regt Bloem. opschietende Steel vijf, zes, zeeven of agt Huysjens, huysjens. onder omvangen met eenige kleyne, bleek-groene Doornjens. Onder zijn ze eng en spits, maar voort zeer breed open, gevende de gedaante van een Zee-ton; hard en stevig van aart; aan de randen met eenige kleyne Doornjens verciert; van buyten bleek, van binnen donker-groen-verwig; en met ontelbare kleyne, witte, bezienswaardige Aderjens doorlopen.

In 't midden der zelve ziet men schoone, grootte, lijf-Bloemen. verwige Bloemen; inwendig voorzien met eenige geel- en rood-verwige Nopjens, en vertonende de gedaante van dove Neetelen. Drie of vier dagen lang staan ze open. Als ze afgevallen zijn, laten ze in elk Huysje een Knopje na, voor breed en rond, onder spits toegaande: eerst groen, daar na bleek wordende: dan zich scheydende kruys-wijze in vier drie-hoekige deelen, inwendig gevuld met een kleyn, langwerpig, bleek-blauw, blinkend Zaad. Hier meê vergaat deeze Plant.

De MOLUCA SPINOSA, of *Moluckische Confilie met Doornen*, groeyd op de wijze der voorgaande, en is de zelve niet zeer ongelijk; doch de Bladeren zijn niet zoo rond, maar wat langer; dieper ingefneden, en veel donkerder groen. Hebben ook bruynere Steelten; en de Bloem-huysjens zijn voorzien met veele grootte en zeer scharpe Doornen; waarom ook deeze soort de naam van Spinosa, of *gedoornde*, heeft bekomen.

Beyde wassen ze van naturen in Syrien, Perzien, en 't Zaad van daar de Moluckische Eylanden, geleegen in Oost-Indiën, van gebragt. waar het Zaad eerst in Europa is gebragt.

K R A C H T E N .

Melisse is verwarmende en verdrogende in den Avicen. tweeden graad. lib. de Med. cord.

In Wijn gedistilleert, en daar van gedronken, verquikt en versterkt het Hert, het Hoofd, en de Geheugenis: verbeetert een koude Maag; bevordert de verteerung der spijsen; strijd teegens 't vergif, en de beetten der dolle Honden: verwekt de Maandstonden; is goed voor de Kort-ademige; voor de opstijging der Moeder, en de Pest. Verdrijft de Hert-klopping; zet aan de lust tot 't echte werk; neemt wech de Hik, en doet het braken ophouden.

Het uytgeparfste Zap in Wonden gedaan, of andere Quetzuren, geneest de zelve. Desgelijks de Steelten der Byen.

Dit Kruid bij de Bykorven gelegd, of de zelve daar meê bestreken, doet de Byen, wijl haar 't zelve zeer aangenaam is, niet alleen bij hare Korven blijven; maar ook worden de vreemde daar toe gelokt. In teegendeel, deeze Korven met Mater bestreken, doet al de Byen hare woonplaats verlaten.

Beyde de soorten der Moluckische Melisse zijn verwarmende, openende, en dunmakende van aart. Weerder staan 't vergif. Openen de verstoptheyd der inwendige deelen; verheugen 't Hert, en versterken de Harfsenen.

De Bladeren gestoten, en op uytwendige Gezwel-Moluckien gelegd, verteeren de zelve. Het daar uytgeparfste Zap word met grootte baat en voorspoed gebruykt in veeleley Hoofd-wonden.

MELISSA VARIEGATA.

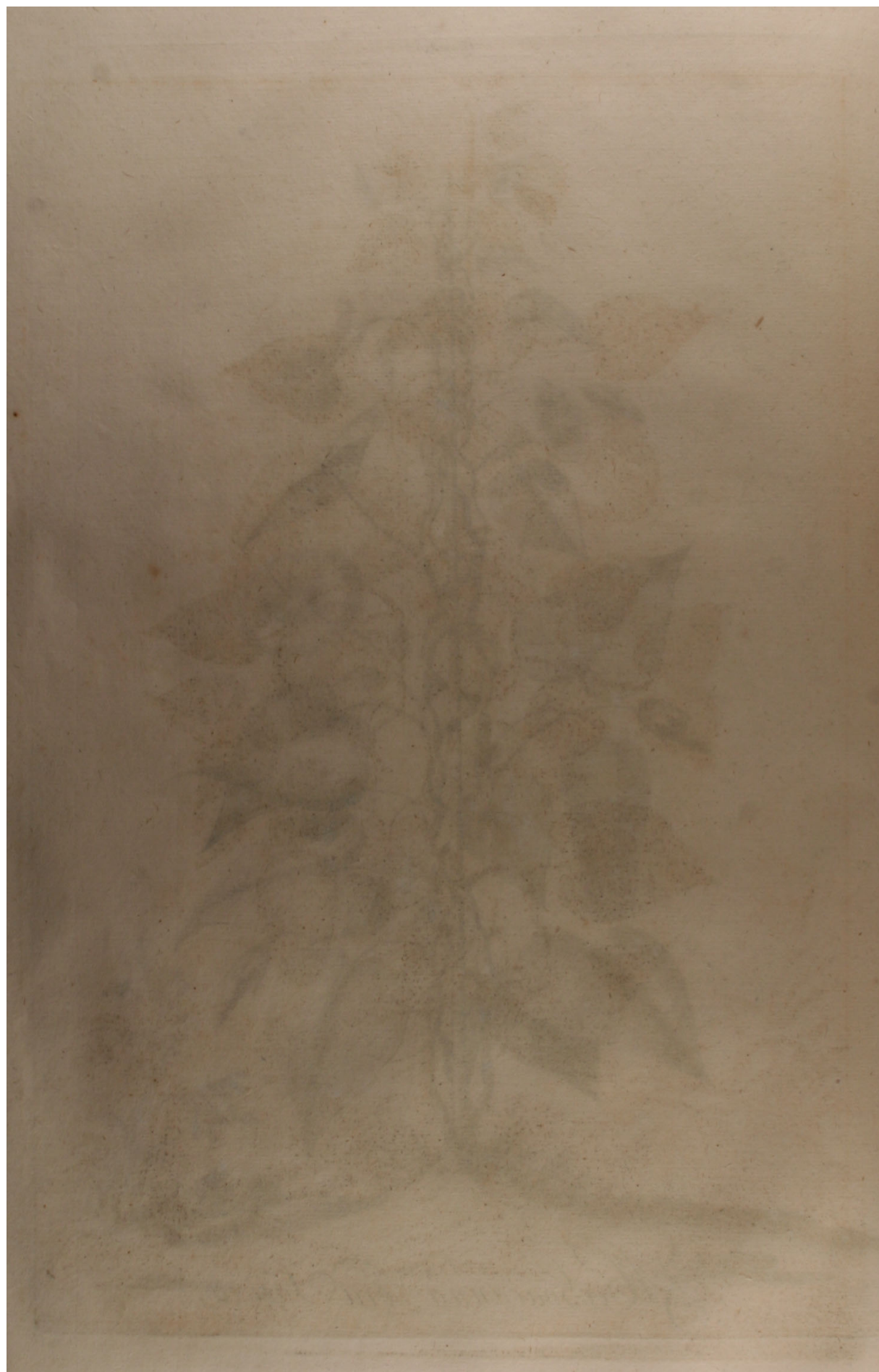
Melissa

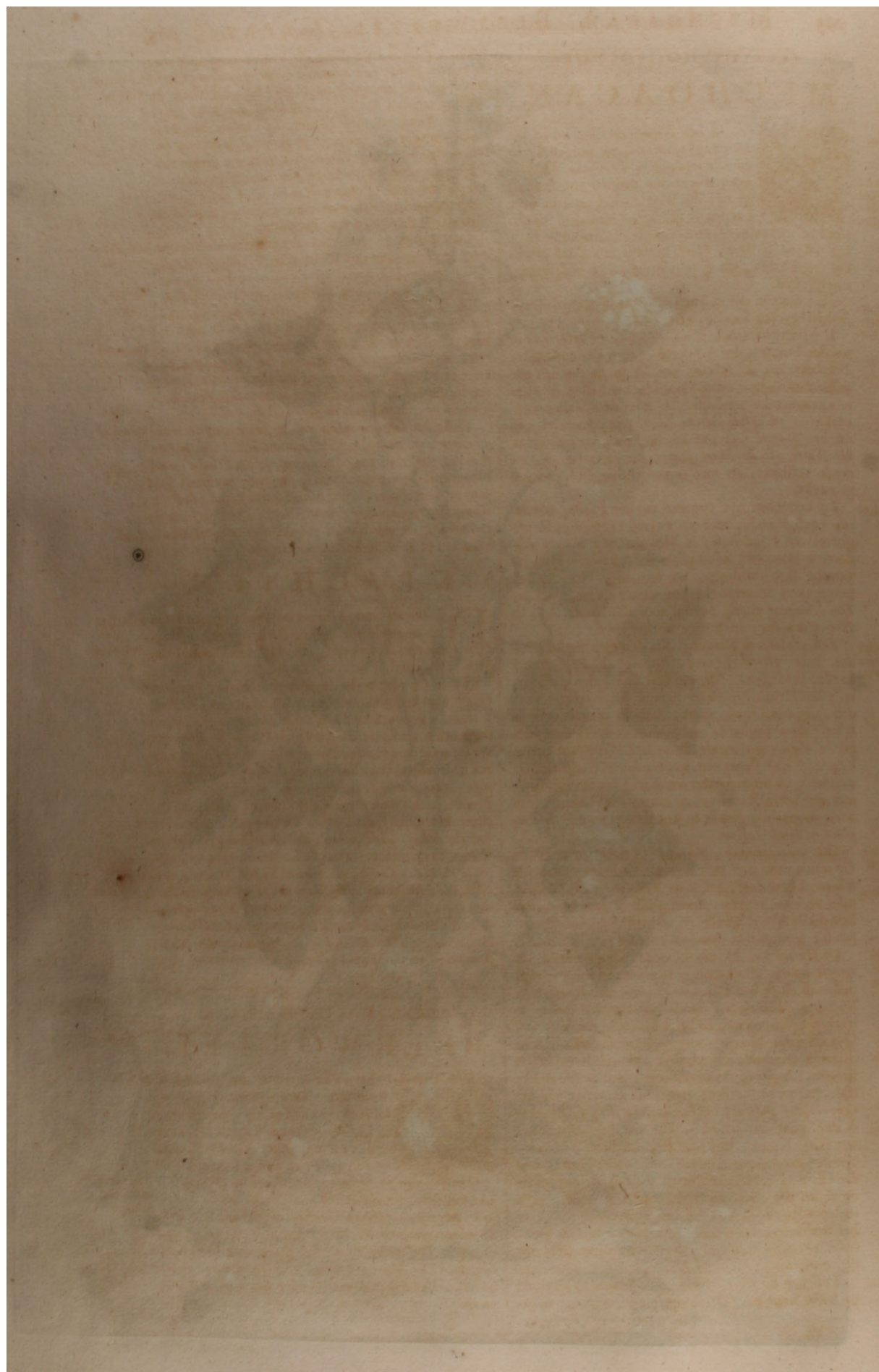

Ipomoea pes-caprae Vera Sativa.

CCCXXXIX HOOFDSTUK.

MECHOACAN.

Namen.

Uyt Americaanfch
Zaad op-
gequeekt.

Oo in het *Neederlandsch*, en in het *Latijn* MECHOACANNA genoemd, na de *Americaanfche* Provintie Mechoacan, daarze van naturen voortkomt, en uyt dit Werelds-deel eerst in onze Landen is gebragt. Van de *Italianen* word ze geheeten REUBARBARO INDIANO. In 't jaar 1652. is deeze *Plant* bij mij van *Zaad* gelukkig opgekomen, en door vlijtige zorgte voortspoedig aangegroeyd.

Twee onderschey-
dene soor-
ten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee onderscheydene soorten, als:

I. MECHOACANNA VERA SATIVA, of opregte tamme Mechoacan, dus genoemd, om dat anderhalve Drachma van de Wortel met Wijn ingenomen alle quade vochten uyt 's menschen Ligchaam door de Darmen genoegzaam uyt drijft. II. MECHOACANNA SYLVESTRIS, of wilde Mechoacan; zoo geheeten, om dat hare Wortel niet zoo krachtig purgeert, alleenlijk het Water uyt de Blaas jaagt, en de zelve afdroogende versterkt, als men'er anderhalve Drachma van gebruykt.

Grond, en
plaats.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige kleyn-gewreevene Paerdemist; 't Mol der van binnen verdorvene Boomen, of in plaats van 't zelve 't Mol der verrotte Boombladeren, en een-jarige Hoenderdrek genoegzaam doormengt: een warme, vrije, wel ter Zon gelegeene plaats, bevrijd voor alle koude Oofte en Noorde-winden; en matige vochtigheyd.

Hoe waar
te neem-
en in de Win-
ter.

Zijn teeder van Natuur. Konnen geen sterke Winden, koude Herfst-reegenen, Rijp, of de Vorst deezer Landen verdragen. Moeten derhalven, droog zijnde, in 't laatste van September binnens huys gebragt worden, op een warme plaats, waar in door de geheele Winter word gevuurd; wel gewagt voor een doordringende Vorst: gedurende deeze tijd alleen van boven besprengt met slechts een weynig lauwe Reegenwater; en niet weer buyten gezet voor in 't begin van April, met een zoete Reegen, en aangename Lucht: dan noch voorzichtig gedekt en wel gewagt voor keele Reegenen en koude nagten.

Langlee-
ventheyd
in deeze
Gewesten.

Dus waargenomen, blijvenze in deeze onze koude Gewesten vele jaren in 't leeven. Verliezen teegens de Winter al haar Loof, gelijk de Brionie; doch brengen ieder voorjaar in May, eenen gelijk de gemelde, uyt hare dikke Wortel (welke de verrotting zeer onderworpen is) weer nieuwe Schenten voort.

Opregte
tamme
Mechoa-
can.

De Wortel van MECHOACANNA VERA SATIVA, of opregte tamme Mechoacan, is groot, dik, en lang; onder alleen eenige weynige dradige of veezelachtige Worteltjens hebbende, op de wijze van Brionie. Is bleek-wit van verwe, en heeft inwendig een wit Zap. Uyt de zelve komen voort vele ronde Steelen; zich lichtelijk windende om een stok, en aan deeze Steelen schoone Bladeren, nu aan de eene, dan aan de andere zijde, boven malkander; zeer gelijk zijnde die van het Convolvulus Indicus, of Indiaanfche Winde, hebbende de gedaante van een Hert. Zijn vier duymen breedte, wat min of meer, lang; ontrent drie breed: uyt den blauwen donker-groen boven, maar onder bleeker; teeder van aart; achter alderbreedst; en aldaar aan beyde de zijden des Steels met twee rond-toegaande punten toelopen, doch voor in een spits eyndigende: in het midden voorzien met een regt-doorlopende groote Ader, waar uyt vele kleyne, ter zijden uytgaande, ontstaan.

Bloemen.

Tusschen de zelve schieten de Bloemen op, gesteld op korte Steeltjens. Deeze zijn purpur-verwig; in ge-

daante, grootte en stelling die van de genoemde Indiaanfche Winde niet ongelijk. Alsze haastig vergaan Kluchtige zijn, latenze een kluchtige Vrucht na, hebbende de gestalte van een kleyne Concommer; een hand lang; drie duymen, wat meer of min, in 't ronde dik; voor cyndigende in een spitsze rondigheyd, en aldaar, gelijk onder, dunner; van buyten met een geelachtige witte ruygheyd bekleed; en van binnen gevuld met een plat, dun en bleek-wit Zaad; waar aan zich vast Zaad. houd een aardige Zilver-verwige wolligheyd, gelijk als men ziet in de Vrucht van Apocynum.

De MECHOACANNA SYLVESTRIS, of wilde Mechoacan, geeft uyt een ook sterke Wortel, doch niet zoo dik, in teengendeel in veel meer Takken en Veezelen verdeeld, hare bleek-roode Steeltjens; niet rond en slegt, gelijk de andere, maar als uyt vele Leedekens aan malkander gezet: en winden zich ook om 't geen bij haar gestoken word. Aan de zelve groeyen de Bladeren, in gedaante en op de wijze van Apocynum; ook twee en twee regt teegens over malkander gesteld; veel ronder als van de voorgedachte; gemeenelijk twee duymen breed, en wel zoo lang.

Tusschen deeze worden voortgebragt groote witte Bloemen, de voorgemelde niet ongelijk. Afgevallen zijnde, ziet men een ovaals-wijze ronde Vrucht, veel kleynere als die van de andere soort; vier duymen, wat min of meer, lang, ruim twee duymen dik; voor wat stomp-spits; donker-groen van verwe; een weynig als gestippeld, en van binnen gevuld met een geel Zaad, waar aan vele witte Draadtjens hangen.

K R A C H T E N.

DE Wortel van Mechoacan is verwarmende en verdrogende tot in den derden graad; daarbenevens een weynig te zamentrekkende van aart.

Twee Drachmen van de zelve gedroogd en gepulveriseert voor een oud persoon, doch voor een jongeling maar een, voor een kind een halve Drachma, met Wijn ingegeven: of ook de gemelde Wortel in Wijn geweykt, en daar van een Roemertje 's morgens nuchteren gedronken, jaagt door Stoelgang uyt alle quadaardige, taye, dikke, waterige en galachtige Vochten. Neemt wech de verstopping der Laever, Milt, en ander deelen des Ligchaams. Verbeeterd de gebreken van de Maag. Is goed teegens de Winden; voor de Water- en Geelzucht; Hoofdpijn; Nierenfmeten; valende Ziekt; 't Colijk; de gebreken der Moeder, veroorzaakt door koude. Versterkt de Harffenen, de Zenuwen, en alle andere inwendige deelen. Doet ophouden en verteeren de koude Zinkingen. Is dienstig voor een verouderde Hoest; voor de gebreken der Borst, Koorzen, en de Spaansche Pokken.

Dod. L. 13:
c. 5.
Durantes
hijf. Plant.
fol. 278.
Menard.
hijf. Simp.
Nov. hijf.
c. 51.

CCCXL HOOFDSTUK.

BEERWORTEL.

P het *Neederlandsch* dus genoemd, Namen. word in het *Latijn* geheeten MEUM, of ook FOENICULUM PORCINUM; in het *Hoogduytsch* BEHR- of BEERWURTZ; in 't *Italiaanfch* MEO, IMPERATRICE, en FINOCHIALLA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee veranderlijke soorten; namentlijk:

I. MEUM ATHAMANTICUM, of Beerwortel, welke van naturen groeyd ontrent den Berg Athamas, geleege in *Theffalien*; na wien ze deeze naam heeft ontfangen. II. MEUM SPURIUM, of basterd Beerwortel. Beyde zijn ze van de zelve Bonwing en Waarneeming.

Twee ver-
anderlijke
soorten.

Zij

Grond. Zij beminnen meer een zandige als een andere, doch met twee-jarige Paerdemist wel voorziene grond: een vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Blijven lange jaren in 't leeven. Verdragen sterke *konde*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*. Geeven ook gemeenlijk bij goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad*. 't Welk met een wassende Maan van *Oktober* in een Pot, of van de *Maert* (om dat het langzaam opkomt) in de aarde word gezayd, ruym twee stroobreedte diep. Hier door kunnen ze *aangenwonnen* en *vermeenigvuldigd* worden. Maar dan ook noch door hare aangewassene *jonge Wortelen*; welke men met de gemelde Maan in *Maert* of *April* van de *oude* afneemt, en verplantt.

K R A C H T E N.

DE *Wortelen* deezer *Plant*, welke alleenlijk in de Geneeskunst worden gebruykt, zijn droog in den tweeden, en warm in den derden graad; ook dun van deelen, en fijn van stof.

Doel. l. 10. c. 9. *Flin.* l. 20. c. 23. *Matth.* l. 1. c. 3. Deeze *Wortelen* in Wijn gezoden, en daar van een Roemertje 's morgens nuchteren gedronken, openen de *versloetheit* der inwendige deelen; zuiveren de *Blaas*, en *Nieren* van 't *Graveel*: doen gemakkelijk *wateren*: verdrijven de *konde Pis*, de *Windes*, de pijn of *krimping* des *Buyks*, ook allerley *Leeden-smerten*, en de *figt*, of *Flerefsijn*. Versterken de *Maag*. Doen der Vrouwen *Maandstonden* voortkomen; en geneezen de *beeten* of *steeken* der *giftige Dieren*.

Diof. l. 1. c. 3. De *Wortelen* gedroogt, gepulveriseert; met Zuyker, of Honig vermengt, en daar van zomtijds een weynig genomen, is goed voor de *Hoeft*, reynigt de *Borst*, en doet de daar op vallende *Zinkingen* verteeren.

CCCXLI HOOFDSTUK.

G E E R S.

Namen. Iet alleen in 't *Neederlandsch* dus, maar ook van veele *HEERS*, *HIRS*, gemeenlijker *GIERST* genoemd. In 't *Latijn* *MILIUM*, *QUASI MILLIUM*, om datze door hare vruchtbaarheid duyzend koornen in plaats van een of honderd voortbrengt. In 't *Hoogduytsch* *HIRSE*, *HIRSEN*, of *HIRST*: in 't *Fransch* *MILLET*, of *MIL*: in 't *Italiaansch* *MIGLIO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie verscheydenen foorten; namentlijk.

I. *MILIUM SEMINE ALBO*, of *witte Geers*. II. *SEMINI FLAVO*, of *geele Geers*. III. *MILIUM GAMBATICUM SEMINE NIGRO*, of *Gambaische Geers* met een schoon zwartblinkend *Zaad*. In hare *Bouwing* en *Waarneeming* verschillenze maar weynig.

Witte, en geele Geers. De twee eerst-genoemde foorten beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, matig met twee-jarige Paerde- en Koeyemist voorzien; een luchtige genoeg ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven teegens de *Winter* rijp *Zaad*, en vergaan dan van zelfs. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *April*, weer op nieuws, niet diep, gezayd zijn. Alleen hier door kunnen ze *vermeenigvuldigd* worden.

Gambaische Geers. Het *MILIUM GAMBATICUM*, of *Gambaische Geers*, is veel teederder van aart; doch grooter en sterker van *Bladeren*. Blijft in deeze Landen niet meer dan eene *Zomer* over. Word met een wassende Maan van *April* of *May* niet boven een stroobreed diep gezayd in een Pot, gevuld met goede luchtige aarde, vermengt met een weynig twee-jarige Paerdemist, 't Mol der verrotte Boomen, en een-jarige Hoenderdrek.

Opgekomen zijnde, mag men deeze jonge *Planten* niet verzetten; ook niet meer dan een, of ten hooften twee, na geleegentheyd harer grootte, in eene Pot laten blijven. Zij beminnen groote hitte, en een wel ter Zon geleegene plaats, beschut voor alle koude zoo *Ooste-* als *Noorde-winden*; en matige vochtigheyd. Geeven volkomene *Bloemen*, maar noyt eenig vast-blijvend *Zaad*. Konnen de *Winter-konde* gantschelijk niet uytstaen, maar vergaan van zelfs binnens huys, 't zij dat men ze wel gewagt heeft of niet. Moeten derhalven t'elkens weer *aangenwonnen* worden door *Zaad*, uyt heete Landen overgezonden.

K R A C H T E N.

GEERS, *Heers*, *Hirs*, *Gierst*, of *Milium*, is verkoelende in den eersten, verdrogende in den tweeden graad, ook fijn van stof.

In Melk gekookt tot een Brij, en daar van gegeten, is aangenaam voor de *Maag*, doch geeft aan het Ligchaam weynig voedsel. Een Pap van *Geers-meel* gemaakt, *verstopt het Ligchaam*, en doet *wateren*.

Geers heet gemaakt, in een zakje gedaan, en op den Buyk gelegd, doet de *Buykkrimping* ophouden; ook de pijn der *Leeden* en *Zeenen* vergaan. Op 't Hoofd gedaan *versterkt* en *verdroogt* de *Harstsen*.

Rhabarbar, *Mechoacan*, *Citroenen*, *Limoenen*, *Oranje-appelen*, zelfs ook *Vleesch*, in *Geers* gelegd, bewaart de zelve een tijd lang voor verderving, vermits'er noyt *Wormen* in groeyen.

Meel van *Geers* vermengt met *Tarwenmeel*, dan gelegd op de *beeten* of *steeken* der *Adderen* en *Slangen*, geneest de zelve.

CCCXLII HOOFDSTUK.

DUYZENDBLAD.

DE *Neederlanders* niet alleen met deezen naam, maar ook met dien van *GERWE* bekend, word in het *Latijn* geheeten *MILLEFOLIUM*, of ook *ACHILLEA*: in 't *Hoogduytsch* *GARBEN*, *SCHAFGRASZ*, en *TAUSENT-BLAT*: in 't *Fransch* *MILLEFUEILLE*: in 't *Italiaansch* *MILLEFOLIO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend eenige veranderlijke foorten, namentlijk:

I. *MILLEFOLIUM MAJUS ALBUM*, of *grote witte Gerwe* (anders *Duyzendblād*). II. *MAJUS PURPUREUM*, of *groot purpur Duyzendblād*. III. *MAJUS FLORE PURPUREO HOLOSERICO*, of *grote Gerwe met een purpur-fluweele Bloem*. IV. *MINUS ODORATUM*, of *kleyne Duyzendblād met welriekende Bloemen*. V. *MINUS FLORE LUTEO*, of *kleyne Gerwe met een geele Bloem*. VI. *MILLEFOLIUM AQUATICUM*, of *water-Duyzendblād*. VII. *AQUATICUM FENICULACEUM*, of *water-Gerwe met teedere Bladeren als Venkel*. VIII. *PALUSTRE MINUS*, of *kleyne water-Gerwe*. IX. *MILLEFOLIUM AQUATICUM CORNUTUM*, of *Duyzendblād, groeyende in waterachtige plaatzen, met een geboornd Zaad*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

De geene, welke op *drooge plaatzen* groeyen, beminnen alle een goede, gemeene, zandige, liever gemestte als ongemestte grond: een opene welgeleegene plaats; veel reegen, en ook matige vochtigheyd. Blijven eenige jaren in 't leeven. Verdragen sterke *Vorst*, en meer andere ongeleegentheeden des tijds. Geeven ook dikmaal volkomen *Zaad* bij goede *Zomers*, het welke men met een wassende Maan van *Maert* de aarde weer kan aanbeveelen. Deezer wijs kunnen ze *aangenwonnen* worden; maar dan ook noch door hare voortlopende

loopende jonge *Scheutjens*, gemeenlijk van zelfs wortelende; welke men met een wassende Maan in April van d'onde afneemd, en verplant.

Het MILLEFOLIUM AQUATICUM, of Water-Duyzendblad, wil zeer qualijk in eenige Hoven groeijen, ten zij in vochtige, schaduwachtige plaatsen, om den anderen, of ook ieder dag, met water begooten wordende. Duurd dan wel eenige jaren. Brengd ook Bloemen voort, maar nooit volkomen Zaad. Moet derhalven alleenlijk aangewonnen worden door hare voortkruppende en van zelfs wortelvattende *Scheutjens*: welke, als men ze niet genoeg in agt neemt, haast weer vergaan. Zie hier bij na 't Hoofdstuk van DUYZENDBLAD MET BLADEREN VAN DUYZENDBLAD.

K R A C H T E N.

Duyzendblad, of *Millefolium*, is verkoelende in den eerste graad; ook een weynig afvagende en t'zamentrekkende van aart.

In Wijn gedistilleert, en daar van 's morgens negten eenige dagen achter malkander gedronken, of het uytgeparfte Zap met Wijn ingenomen; of ook 't Poeder der gedroogde Bladeren met 't zelve nat gebruykt, dood de Wormen; stopd de witte Voeden der Vrouwen; verdrijft de koude Pis, en is goed voor de geene welke bloed spawwen. In roode Wijn gekookt, stild de Bloed en Buysloop.

De Bladeren en Bloemen gestooten, dan op varfche Wonden gelegd, doen het bloeden der zelve ophouden, en geneesene. De zelve Bladeren gekneusd, en in de Neusgaten gestookt, stempt het bloeden uyt de zelve.

CCCXLIII HOOFDSTUK.
RUYTERSKRUYD.

Namen.

Ok wel in 't Nederlandfch genoemd KRABBEENKLAUW, word in 't Latijn geheeten MILITARIS AQUATICA, ALOE PALUSTRIS, SEDUM AQUATICUM, en MILITARIS AISOIDES.

Kan in geen Hoven levendig gehouden worden;

maar wel in Slooten of Grachten.

Groeyd van naturen in staande Wateren, of loopende Riviertjens. Noyt ziet men haar in eenige andere voort van grond voortkoomen. Konnen derhalven op geenerley wijze in Thuyen of Bloemhoven, levendig gehouden worden, wat voor moeyte en vlijt men ook daar toe mogt aanwenden, gelijk d'ervarentheyd mij dikmaal heeft getoond.

Doch als men een Gragt, of Sloot graaft, met Water voorziet, en dan dit Ruyters-kruid met een wassende Maan van Mey daar in plant, zoo beklijft het niet alleen, maar geeft ook Bloemen. De Bladeren verdorren in de Winter. Schieten echter ieder Voorjaar, in de Maymaand, uyt d'oude Wortel op nieuws weer voort. Hier door werden ze vermeenigvuldigd; gelijk ook door haar Zaad, in 't water neerzakkende, aangewonnen, zonder eenige menschelijke hulp.

K R A C H T E N.

Ruyterskruid, of *Militaris Aquatica*, is droog en koud van aart.

In Wijn gefooden, en daar van gedronken, geneest alle inwendige quetsueren, de swelling der Nieren, en doet het Bloedspawwen ophouden.

De Bladeren gestooten, en op varfche Wonden gelegd, bewaren de selve voor alle heete Sweeringen. Met edik vermengd, geneesen 't Spreukte vuur, alle wonden, en de Roos.

CCCXLIV HOOFDSTUK.

D R I E B L A D.

Enoeg bij elk bekend; word in 't Nederlandfch niet alleen dus, maar ook gemeenlijk KLAVER genoemd. In 't Latijn TRIFOLIUM: in 't Hoogduytsch KLEE en WIESENKLEE: in 't Fransch TREFFLE, en in 't Italiaansch TRIFOLIO.

Hier van zijn mij in haren aart zeer veel bezienswaardige foorten bekend geworden; te weten:

I. TRIFOLIUM BITUMINOSUM, of Swaar-riekend Drieblad. II. AMERICANUM SPICATUM FLORE PURPURASCENTE, of geayrd Americaansch Drieblad met een Purpurachtige Bloem. III. CORNICULATUM MAJUS, et, IV. MINUS; of groot, en kleyn Drieblad, met een gehoornd Zaad. V. STELLATUM HIRSUTUM SUBTERRANEUM LUSITANICUM, of Ruygebladerd Portugalsch Drieblad, met een ronde als vol Starren gevormde Zaadknop, op de aarde leggende.

VI. ARBORESCENS LUSITANICUM, of Boommachtig Portugalsch Drieblad. VII. ACETOSUM FLORE LUTEO, of Zuure Drieblad met een geel Bloem. VIII. ACETOSUM FLORE MAGNO COERULEO, of Zuure Drieblad met een groote blauwe Bloem. IX. ACETOSUM FLORE ALBO MAGNO, of Zuur Drieblad met een groote witte Bloem. X. STELLATUM HIRSUTUM HUMIFUSUM, of Ruyg gestarnd Drieblad, op d'aarde kruppende. XI. CANADENSE FLORE PURPUREO SPICATO, of Drieblad van Canada met een purpure geayrde Bloem. XII. FRAGIFERUM PERENNE, of langduerend Drieblad, met een Vrucht als een Aerdbesie.

XIII. FRAGIFERUM HIRSUTUM, of Drieblad met ruyge Bladeren, en een Aerdbesie gelijkende Vrucht. XIV. FRAGIFERUM CORNUTUM, of met een gehoornde Vrucht als een Aerdbesie. XV. FRAGIFERUM AESTIVUM RARUM, of een raar, aardig Aerdbesien dragend Drieblad, in de Somer bloeiende en rijp Zaad gevende.

XVI. FRAGIFERUM AESTIVUM MINIMUM, of alderkleynst Aerdbesien dragend Somer-drieblad. XVII. AESTIVUM CAPITULO TURBINATO, of Somer-Drieblad met een scharpe knop. XVIII. FALCATUM, of Drieblad met een Zaad-peul gelijk een Zikkel. XIX. CAPITULE HIRSUTO ANNUUM LUSITANICUM, of eenjarig Portugalsch Drieblad met een ruyge knop. XX. CAPITULE ECHINATO LUSITANICUM, of Portugalsch Drieblad met een doornige knop. XXI. VESICARIUM INDICUM, of Indiaansch Drieblad met Blaasjens. XXII. SILIQUOSUM, of Drieblad met Peuljens. XXIII. SILIQUOSUM LUSITANICUM, of Portugalsch Drieblad met Peuljens. XXIV. SILIQUOSUM AFRICANUM, of Africaansch Drieblad met Peultjens, van sommige genoemd MOSAMBOES d'ANGOLA, met welken naam het mij ook voor deez is toegezonden geweest; en dan noch veel meer andere, onnoodig hier alle verhaald te worden. Niet alle zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Echter beminnen ze al t'zamen een zandige, goede, of ook wel een andere gemeene, zoo wel met tweejarige Paardemist, als met gantsch geen vettheyd voorzien grond: een opene, warme, genoeg ter Zon geleegene plaats, en taamlijk veel Water. Geven gemeenlijk, inzonderheyt by heete, drooge Zomers, volkomen rijp Zaad, en vergaan tegens den Winter, of blijven ook lang in 't leven; gelijk als het

TRIFOLIUM AMERICANUM SPICATUM, of Drieblad uyt America met een geayrde purpurachtige Bloem: CURNUTUM MAJUS ET MINUS, groot en kleyn Drieblad met een gehoornde Vrucht: STELLATUM HIRSUTUM SUBTERRANEUM LUSITANICUM, ruyg Portugalsch Drieblad, met een op d'aarde leggende Zaadknop.

Van welke hier vier- en twintig worden opgeteld.

Grond.

Welke foorten lang in 't leven blijven.

Ccc

ge

- gelijk als met *Starren* voorzien. ACETOSUM FLORE LUTEO, MAGNO CÆRULEO, ET MAGNO ALBO, *zuure Drieblad, met een geele, groote blaauwe, en groote witte Bloem*; in het *Neederlandsch* ook genoemd *zuure KLAVER*, en *KOEK-KOEKSBROOD*; in 't *Latijn* OXYS, PANIS CUCULI, en ALLELUJA; in 't *Hoogduytsch* SAWR-KLEE, BUCHAMPFEER, en BUCHBROT; in 't *Fransch* PAIN DE COCV: en dan FRAGIFERUM PERENNE, of *overblijvend Drieblad met een vrucht op de wijze van een Aardbezie*. Welke niet alleen eenige jaren lang in leeven blijven, maar ook, buyten staande, de *koude* en alle andere ongeleegentheeden der *Wintersche* dagen tamelijk wel verdragen kunnen. Worden *vermeengvuldigd*, beyde door haar *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *April* in de aarde eens Pots, niet boven een stroobreedte diep, moet gelegd zijn, en door hare *aangewassene jongen*, welke men op de zelve tijd van de *oude* afneemt, en verplant.
- Het TRIFOLIUM AMERICANUM SPICATUM, of *Drieblad uyt America met een geayrde purpurachtige Bloem*, krijgt uyt een lange doch niet zeer dikke, taye, bleek-bruyn-verwige, en, in de Mond geknauwd wordende, niet onaangenaam van smaak zijnde *Wortel*, verscheydene *Steele*, in deeze Gewesten twee, derdehalve, ja ook drie voeten hoog opschietende. Deeze zijn reedelijk dik, rond, bleek-groen, met veele bruyn-roode streepen voorzien, en van binnen gevuld met een wit Pit. Aan welke groeyen veele *Bladeren*, een duym breed, wat meer of minder, boven malkander; nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde voortkomende, rustende op regt-opstaande ruygachtige *Steele*, en bestaande uyt drie deelen, waar van 't voorste het grootste; ontrent een vinger lang, en ruym een duym in 't midden breed is; de andere twee, regt teegens over malkander gesteld, zijn wat kleyner, doch eyndigen alle drie voor in een stomp punt. Zijn aan de randen effen en slegt; boven donker-groen, onder veel bleeker; ook aldaar in 't aanraken een weynig scharp-ruyg; zoetachtig van smaak, en ook te zamentrekkende. In 't midden zijn ze voorzien met een regt-doorlopende groote *Ader*; waar uyt veel andere kleyner, opwaarts gekeerd, ter zijden uytvloeyen.
- Uyt de bovenste punten ziet men vier, vijf en zes vingerbreed hoog, *Ayrs-wijze* bij malkander gevoegde *Bloemen* groeyen. Deeze zijn purpur-verwig, zonder eenige reuk; bestaande uyt een bovenste opstaande rond-achtig *Blaadje*, in 't midden verciert als met twee aan malkander zittende *Oogjens*, en daar onder eenige weynige langwerpige kleyne, aan malkander gevoegd. Hebben inwendig gelijk als een bleek-wit, uytsteekend *Hoornje*; waar uyt eenige korte witte *Draadjens*, voorzien met kleyne geele *Knopjens*, in 't licht worden gebragt.
- Weynige dagen open gestaan hebbende, vallen ze af, en laten na verscheydene korte, matig breede, platte, bruyn-verwige *Peultjens*, zeer kleevende of vast houdende van aart; inwendig gevuld met twee, drie, of vier onderscheydene, vaal-bruyn, platte, ontrent rond zijnde *Zaadjens*.
- Al de andere voorheenen genoemde soorten blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Want 't zij dat ze rijp, 't zij dat ze geen volkomen *Zaad* hebben voortgebragt, zij vergaan door een kleyne ongeleegentheyd, of versterven van zelfs. Moeten derhalven ieder *Voortjaar*, met een wassende Maan van *April*, weer op nieuws, niet diep, in Potten worden gezayd. Men mag ze niet verplanten: ook niet te veel opgekomenen *jongen* in eene Pot laten. Zouden anders te zeer verachten; en daar door dies te minder rijp *Zaad* kunnen voortbrengen; 't welk alleenlijk 't middel harer *vermeengvuldiging* is.
- Het TRIFOLIUM SILIQUOSUM LUSITANICUM, of *Drieblad uyt Portugal met Peultjens*, opschietende uyt een teeder, en, in de mond geknauwd, bitter van smaak zijnde *Wortelje*, een of anderhalve maatvoet hoog, krijgt een regte *Steel*, of ook wel verscheydene andere, uyt de zelve voortkomende: rond, teeder van aart, bleek-groen van verwe, blinkende, en met een kleevende korte bleek-witte ruygheyd bekleed: aan welke in het beneedenste gedeelte de *Bladertjens* uyt-spruyten, rustende op teedere dunne *Steele*. Zijn ongelijk van grootte; boven donker, of zwart-groen, van verwe, doch onder bleeker, en daar ruygachtig; niet blinkende, zag in 't aanraken, sterkachtig van reuk, bitter van smaak; bestaande uyt drie bij malkander gevoegde deelen, waar van het middelste het langste is, doch alle zeer smal, voor stompachtig-spits toelopende, en in het midden voorzien met een regt-doorlopende *Ader*. De andere, welke in 't bovenste gedeelte groeyen, komen boven malkander voort, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde der *Steele*; niet in drieën, maar eeniglijk alleen. Zijn ook doorgaans langer en breeder als de andere drie-deelige; echter zelden breeder als een stroo.
- Tusschen welke aardige en kleyne *Bloemtjens* tevoorschijn komen; te weeten, tusschen ieder *Blad* een; bestaande uyt vier uytgepanne *Bladertjens* als *Vlengeltjens*; van welke de twee onderste de grootste en rondste zijn; donker-bruyn-rood van verwe; inwendig geteekend met veele kleyne *Stipjens*; de twee bovenste, tusschen de twee andere regt-opstaande, veel smaller: voor stomp-rond toegaande, en voor 't meeste deel gantsch geel. Hebben inwendig drie kleyne, blinkende geele *Knopjens*, als *Oogjens*, van welke 't middelste 't kleinste is: waar onder zes afhangende, voor aan zich een weynig opkrommende *Draadjens* zitten, houdende daar een kleyne bruyn-rood *Knopje*: waar onder noch een ander grooter, van verwe groener, ook vooropstaande, en aldaar als met een plat, breed *Knopje* verciert, aardig een *Elephant-snuyt* verbeeldende, in 't licht gebragt word.
- Als deeze *Bloemen* vier, vijf of zes dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, en worden gevolgd van *Peultjens*, twee vingerleeden lang, dun, rond, ruyg, groen, voor spits toegaande; van binnen gevuld met veel zeer kleyne, rond *Zaad*, eerst groen, doch daar na zwart- of ook blauwachtig wordende.
- Het TRIFOLIUM ARBORESCENS LUSITANICUM, of *boomachtig Drieblad uyt Portugal*, blijft eenige jaren lang in 't leeven, doch is teeder van aart. Kan op geenerley wijze de *Winterronde* deezer Gewesten verdragen. Moet derhalven, met een wassende Maan van *April* in een Pot 't zij gezayd 't zij geplant zijnde, voor veel koude *Herfstreegenen* worden bewaard; in 't begin van *October* binnens huys gebragt; op een luchtige, maar geen warme, plaats gezet; gedurende de *Winter* met weynig lauwigemaakt Reegenwater voorzien; voor de *Vorst* wel gewagt, en niet voor in 't begin van *April*, met een aangename Lucht en Reegen, weer buyten gesteld zijn.
- Dit *boomachtig Drieblad* kan alleenlijk *aangewonnen* worden door zijn *Zaad*; 't welk in deeze Landen zeldene zijne volkomene rijpheyd verkrijgt.
- Het TRIFOLIUM AFRICANUM SILIQUOSUM, of *Drieblad met Peulen uyt Africa*, anders genoemd *MOSAMBOUS D'ANGOLA*, is het teederste van alle; en van een aangename aanschouwing. Bemind groote hitte, en matige vochtigheyd. Kan noch sterke *Winden*, noch eenige *koude* verdragen. Brengt in hare *Peultjens* geen rijp *Zaad* voort, maar versterft schielijk in den *Herfst* door een kleyne ongeleegentheyd, zoo dat deeze soort hier niet wil overblijven.
- Het TRIFOLIUM PALUSTRE, of *water-Drieblad*, Water-blijft uyt eygener aart zeer lang in 't leeven, in stil staande Wateren, of vlietende Riviertjens wassende. Verdraagt allerley ongeleegentheeden der *Winter*. Geeft een verwonderlijk-schoone *Bloem*, en ook in zommerge jaren volkomen rijp *Zaad*; 't welk in het Water vallende

Fig. 220.

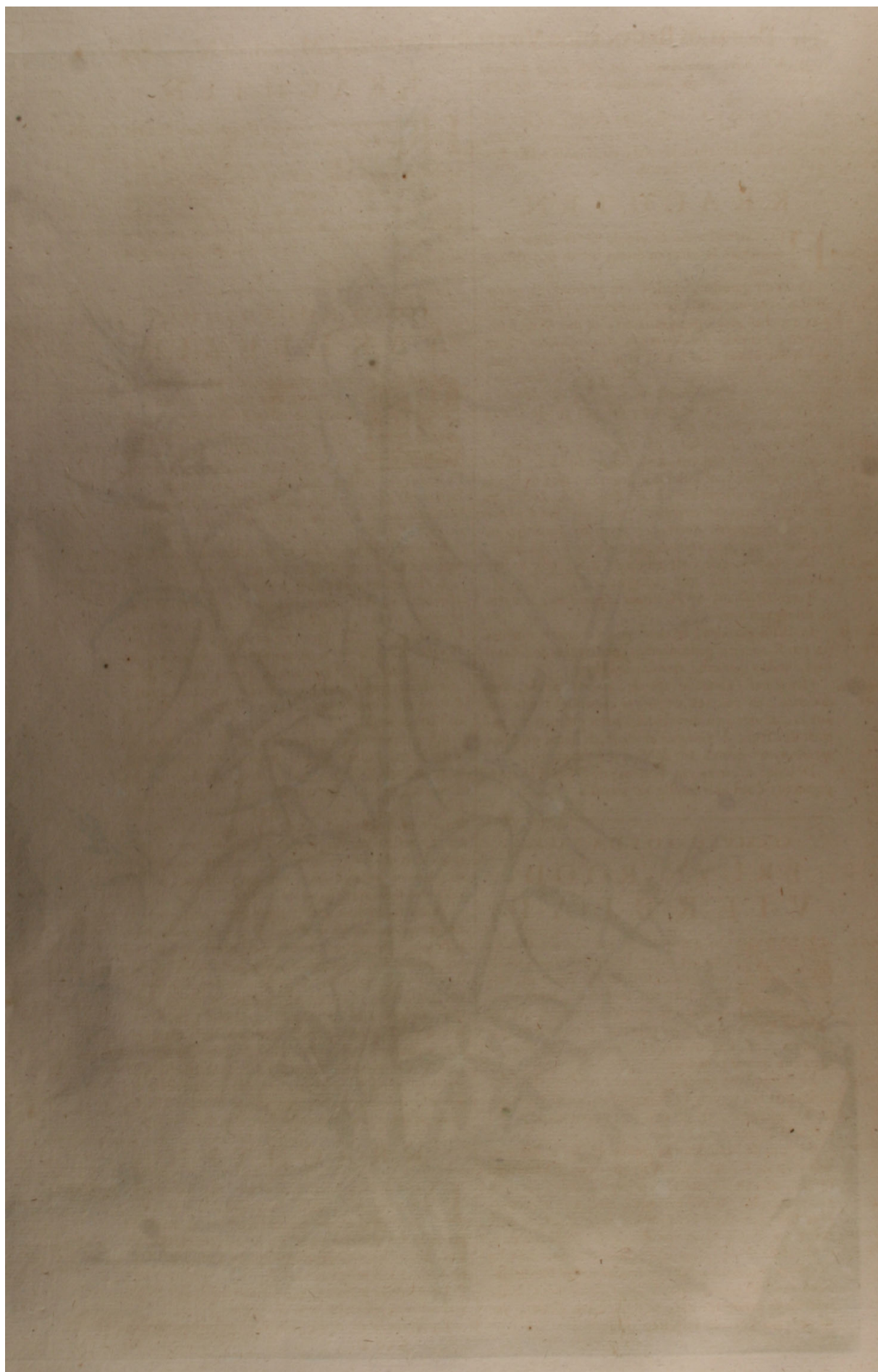
Fol. 769.

TRIFOLIUM SPICATUM AMERICANUM.

vallende, weer voortkomt, en zich alzoo *vermeengvuldigd*. Kan ook *aangewonnen* worden door hare aangegroeide jonge voortschietende Wortelen.

In de Hoven gezaaid of geplant zijnde, wil het niet voortwassen. Doch gesteld in een gegravene Waterkuyl, beklijft het zomtjids wel, doch blijft zelden langer dan twee jaren in 't leeven.

K R A C H T E N.

Durant. hist. Plant. fol. 463. Het *zwaar-riekend Drieblad*, of *Trifolium Bituminosum*, is warm en droog tot in den derden graad.

Diosc. l. 3. c. 123. In Wijn gezoden, en daar van gedronken; of een lood der gedroogde Bladeren, Bloemen, of drie drachmen van het Zaad gepulverizeert, en met Wijn ingenomen, verwekt der Vrouwen *Maandstonden*; doet wel Water lossen; de Vrucht, en de Nageboorte voortkomen. Is goed teegens de Zijdepijn, de Koudepis; een beginnende Waterzucht; de opstijging der Moeder; de Kramp; en voor de geene, die van giftige Dieren gestoken of gebeeten zijn.

Lust. l. 4. enarr. l. 12. Matth. l. 3. c. 106. Het *zuure Drieblad*, of *Trifolium Acetosum*, is koud en droog van aart, ook dun van deelen. In eenig Nat gekookt, of ook rauw gegeten, stild de Dorst, verkoeld en versterkt een *bitzige Maag*, de Leever en het Hert: verwekt *eetenslust*: weerhoud het braken: is goed teegens de Koortzen; voor die gebrooken of gescheurd zijn: ook voor de zweeringen des Monds.

Trag. l. 1. c. 178. De Bladeren gestoten; en op de Roos; ook andere verhittingen gelegd, doen veel goed.

Water-Drieblad, of *Trifolium Aquaticum*, is warm en droog van aart.

Dad. l. 19. c. 25. In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken, is goed teegens de *Scheurbuyk*, anders genoemd de *Blaauwshuyt*.

Diosc. l. 4. c. 121. Het Zaad (zijnde afvagende, doorsnijdende, verdeelende, en ook een weynig te zamentrekkende van aart), gestoten, en met Honig-water gedronken, geneest de *Hofst*, de pijn van de Borst, de geene die Bloed opgeeven, en gebrek aan de Leever hebben.

Lobel. l. 2. fol. 40. De jonge Bladeren van dit Kruid de Schapen te eeten gegeven, doet haar haastig vet worden.

CCCXLV HOOFDSTUK.

BRUYN-ROOD
VIERBLAD.

Namen.

Oo genoemd in het *Neederlandsch*, om dat deeze kruypende Plant meest vier, minst drie en vijf Bladeren, verciert met een aangename bruyne-roode *conleur*, te voorschijn brengt. Word in 't *Latijn* geheeten *QUADRIFOLIUM PHACUM*, of *TRIEOLIUM FUSCUM*: in het *Fransch* *QUATRE FEUILLEBRUN*.

Grond. Zij bemind een goede, gemeene, zandige, luchtige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemist voorzien: een welgeleene, en gantsch niet belommerde plaats; ook veel Water.

Bloemen. Geeft in de Maanden van *Junius* en *Julius* Bloemen, ook voor de *Winter* volkomen rijp Zaad. Verdraagt sterke koude, en alle andere ongeleegentheden des tijds, zonder schade. Word *vermeengvuldigd* en *aangewonnen*, niet alleen door het gemelde haar Zaad, 't welk met een wassende Maan van *Maert* of *April*, niet diep, in de aarde moet gelegd zijn; maar ook door hare bij de grond voortkruypende, en zonder eenige moeyelijkheid van zelfs wortelvallende jonge *Scheutjens*; welke men op de genoemde tijd, of in de zelve *Zomer*, van de oude afneemt, en verplant.

K R A C H T E N.

Het bruyne-rood Vierblad, of *Quadrifolium Phacum*, is koud en droog van aart.

Gebruik
dezer
Plant.

In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren gedronken, stild de onnatuurlijke witte en roode Vloeden der Vrouwen. Is goed teegens 't *Celijck*, en de krimpung der Darmen; de zweeringen van de Longe; de Waterzucht, de Roodeloop: en word met voordeel gedaan bij de dingen, welke men gebruykt teegens de gebreeken der Oogen.

CCCXLVI HOOFDSTUK.

A A R D B E Z I E.

Eder genoeg bekend; zoo wel wegens Namen, haar aangename smaak, als om hare deugdame en verkoelende kracht, ook van elk begeerd. Voerd deezen naam in het *Neederlandsch*. Word in het *Latijn* geheeten *FRAGA*; de Plant zelfs *FRAGARIA*: in het *Hoogduysch* *ERDBEEREN*, en *ERDBEERENKRAUT*: in het *Fransch* *FRAISES*: en in het *Italiaansch* *FRAGOLARIA*, *LE FRACHE*, en *FRAGOLE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige kluchtige veranderlijke soorten; namentlijk:

I. *FRAGARIA FRUCTU RUBRO MAJOR*, of groot Aardbezienkruid, met een roode Vrucht. II. *MINOR FRUCTU RUBRO*, of kleyn Aardbezienkruid, met een roode Vrucht. III. *FRUCTU ALBO*, of met een witte Vrucht. IV. *FRUCTU HIRSUTO*, of met een gantsch ruwe Vrucht. V. *FRAGARIA FLORE PLENO*, of Aardbezienkruid met een dubbele bezienswaardige Bloem. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, goede, luchtige, en Grond, welgemeste grond: immers zoo zeer een opene, vrije, bequaam ter Zon geleegene, als een donkere of schaduwwachtige plaats; en veel Water. Geeven een smakelijke Vrucht, welke door giftige Dieren niet lichtelijk besmet of beschadigd word. Verdragen selle koude, en alle andere ongeleegentheden der *Winter*, zonder groot nadeel. Worden ook gemeenlijk *aangewonnen* Aanwining. en *vermeengvuldigd* door hare aangewassene, of van zelfs voortgekome jongen.

Wil iemand hier van jaarlijks zeer goede, groote, Om groot-sonderling-welsmakende Vruchten genieten, die moet te, wel-smakende al de jonge *Scheutjens* gedurig wechneemen, haar van Vruchten te krijgen. het onkruid genoegzaam zuiver houden; in drooge dagen met Reegenwater begieten; en om 't derde, of ten langsten om 't vierde jaar met een wassende Maan van *Augustus*, of in *Maert*, verplanten, in de hier boven beschreevene grond, niet diep, en ontrent een voet wijde van malkander. Hier door konnen ze oververplant-voedig *vermeerderd* worden. De bequaamste tijd deeling. zer verplanting is de Maand *Augustus*, want als 't dan geschied, zullen ze in 't volgende jaar Vruchten dragen, en de oude hebben in dit jaar hare Vrucht gegeven.

K R A C H T E N.

DE Bladeren en Wortelen van *Aelbezienkruid*, *Dad. l. 23.* of *Fragaria*, ook de onrijpe Vruchten zelfs, *c. 10.* zijn verkoelende in den eersten, en verdroogende in den tweeden graad; ook te zamentrekkende van aart. Doch de rijpe *Aardbezien* zijn verkoelende en vochtig van natuur.

De Bladeren gestoten, en op *varssche Wonden* gelegd, verkoelen en geneezen de zelve.

De Wortelen en Bladeren in Wijn gekookt, en daar *Matth. l. 4. c. 38.*

van 's morgens, eenige dagen achter malkander, een Roemer gedronken, helpt de *Geelkuchige*: is goed voor die het *Pleuris* hebben. Stopt de *witte Vloeden* der Vrouwen; de *roode*- en andere *Loop*. Verwekt ook de *Maandsonden*, en neemt wech de *brand van de Lee-ver*.

Durantes *hijf. Plant.* De *Bladeren* in Water gezoden, en zich dikmaal *fol. 192.* daar meê gewasschen, is goed voor een *zweetrige* *Dorsten.* *Huyd*: versterkt het *Tandvleesch*, maakt de *Tanden* *hijf. Plant.* valst, en verdrijft het zwellen der *Amandelen*, de *Keel* *fol. 131.* daar meê gegorgeld.

Trag. l. 1. De *Vruchten*, of *Aardbeziën* zelfs, gegeten, zijn *c. 179.* niet onaangenaam voor de *Maag*: geeven echter aan *Fernel. l. 5.* het *Ligchaam* een slegt en ongezond voedsel. Doch *Meth.* met *Wijn* en *Zuyker* genuttigd, zijn ze veel beeter: *Med.* verlaan de *Dorst*, verdrijven de *brand van de Maag* en van al de inwendige deelen. Zijn dienstig voor de *Galachtige* menschen: zuyveren de *Nieren*, de *Blaas*, en doen gemakkelijk *water lossen*.

De zelve in *Brandewijn* gedaan, en daar van 's morgens twee of drie leepelen vol gedronken, is dienstig teegens 't *Graveel*.

Camerar. Het uytgeparfste *Zap*, of 't gedistilleerde Water *l. 4. c. 46.* deezer *Vruchten*, verdrijft de *roode plekken* en *puysten* des *Aangezichts*, veroorzaakt door een *heete Lee-ver*; de *Roos*, *roode Oogen*; *witte Schijfferen*, *Sproetelen*, en andere onzuyverheeden der *Huyd*, daar meê gewasschen. Is daarenboven ook dienstig in de gebreeken der *Fuchf. hijf.* *Milt* en *Borst*: teegens 't *Graveel* der *Nieren*, en het *Zand van de Blaas*. Versterkt het *Hert*, en reynigt het *Bloed*, zomtijds een Roemertje daar van gedronken.

CCCXLVII HOOFDSTUK. MOSCH, of MOS.

Namen.

Et deezen naam in 't *Neederlandsch* bekend, word in het *Latijn* geheeten *Muscus*; in 't *Hoogduytsch* *Mosz*: in het *Fransch* *du Mousch*, of *LA MOUSSE*: in 't *Italiaansch* *Mosco*, of *LA MUFFA*.

Van het Mosch op en aan de Takken der Boomen word hier niet gehandelt. Hier van zijn mij in haren aart veele kluchtige, veranderingen, bezienswaardige soorten bekend geworden; welker eenige op en aan de *Takken der Boomen*, zonder eenige menschelijke hulp, behandeling, bouwning en waarneeming deelachtig of onderworpen te zijn, van zich zelfs, door de almachtige hand des grootsten Werk-meesters, konflikt voortkomen. Doch van deeze zullen wij hier niet spreken; maar alleen van die, welke in der aarde groeyen; en welker *Culture* ons niet in alles onbekent is; te weten:

Soorten van Aard-Mosch. I. *MUSCUS TERRESTRIS DENTATUS*, of *Aard-Mosch met Tandjens*. II. *TERRESTRIS CLAVATUS*, of *Aard-Mosch met kleyn Scheuten als Kolfjens*. III. *TERRESTRIS MINOR*, of *kleyn Aard-Mosch*. IV. *CORALLOIDES*, of *Mosch, groeyende Koraals-wijze*. V. *MUSCUS AQUATICUS MINOR*, of *kleyn Water-Mosch*. Behalven deeze laatste soort zijn ze al te zamen van eenreley *Bouwning* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een gemeene, slegte, zandige aarde; een vrije, opene, luchtige en vochtige plaats; ook veel Water. Konnen de koude en allerley andere ongelegenheeden der *Winter* tamelijk wel verdragen. Geeven, mijns weeten, noyt *Zaad*; maar worden alleenlijk door hare aangewassene *jonge Schentjens* aangewonnen en vermeenigvuldigd. Welke, van de *onde* afgenomen, en in een goede grond gezet zijnde, niet meer dan twee, of ten hoogsten drie jaren daar in leevendig blijven. Want vermitze de zelve niet verdragen mogen, zoo vergaan ze quijnende daar in.

Water. Het *MUSCUS AQUATICUS MINOR*, of *Water-*

Mosch, groeyd op geen andere plaatzen, als alleen in *Mosch*. hare haar natuurlijke vochtigheyd.

K R A C H T E N.

AL de soorten van *Mosch*, of *Muscus*, zijn ver- *Trag. l. 1.* koelende en verstoppende van aart. *c. 189.*

Het *MUSCUS TERRESTRIS*, of *Aard-Mosch*, in *Wijn* gekookt, en daar van gedronken, verbeterd de *zwellende Nieren*: is goed teegens 't *Graveel*, en doet gemakkelijk *water lossen*.

Het zelve *Mosch* gestoten, in *Wijn* gezoden, en *Matth. l. 1.* op alle *Inflammatien* of *ontsteekingen* gelegd, is zeer *c. 20.* dienstig. Ook op de voeten gedaan, verzacht de *smerten der Jugt*, 't *Flereisijn*, en 't *Podagra*. Een *Drachma* gepulveriseert, en met *roode Wijn* ingenomen, stild de *Roodeloop*.

In een *Wijnvat* gehangen, bewaard de *Wijn* door *Durantes* *verderwing.* *fol. 301.*

CCCXLVIII HOOFDSTUK. M U S C A R I.

DE Eeze eedele *Bolplant*, weegens de *aan-* *Namen.* *gename*, welriekende geur, die ze van zich geeft, en hare kluchtige, druyswijze te zaamgevoegde *Bloem*, word in verscheydene talen niet alleen dus; maar ook van zommige *TICADI* en *DIPCADI* geheeten. De *Italianen* zeggen *MUSCATELLA*, of *MUSCHIO GRECO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie *Drie ver-* *verscheydene soorten*; namentlijk: *verscheydene soorten.*

I. *MUSCARI FLORE OBSOLETO*, of *Muscari met een verouderde onaangename couleur*. II. *FLORE ALBIDO*, of *met een witachtige Bloem*. III. *FLORE LUTEO*, of *met een geele Bloem*. Alle zijn ze van de zelve *Bouwning* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, zandige, gemeene grond, *Grond.* voorzien met twee-jarige *Paerde-* en *Koeyemilt*: een opene, wel ter *Zon* geleegene plaats, en matige vochtigheyd. Konnen sterke *koude* en alle andere ongelegenheeden der *Winter* zonder eenige schade uytstaan. *Bloeyen* ieder jaar, maar geeven niet altijd volkomen rijp *Zaad*.

De *Bol*, om 't derde jaar, in 't begin of op de helft van *Julius*, uyt de aarde opgenomen, en in een drooge plaats gelegd zijnde, word in *September* teegens de volle *Maan* t'elkens weer gezet in een nieuwljks omgesmeetene en gemeste grond. Veel bequamer worden ze *aangewonnen* door hare aangegroeyde jonge *Bollerjens*, die men bij de opneeming van de *onde* afdoed, als door haar *Zaad*; 't welk, als men 't met een volle *Maan* van *September* de aarde heeft aanbevolen, niet voor na agt of neegen jaren de eerste maal *Bloemen* geeft.

K R A C H T E N.

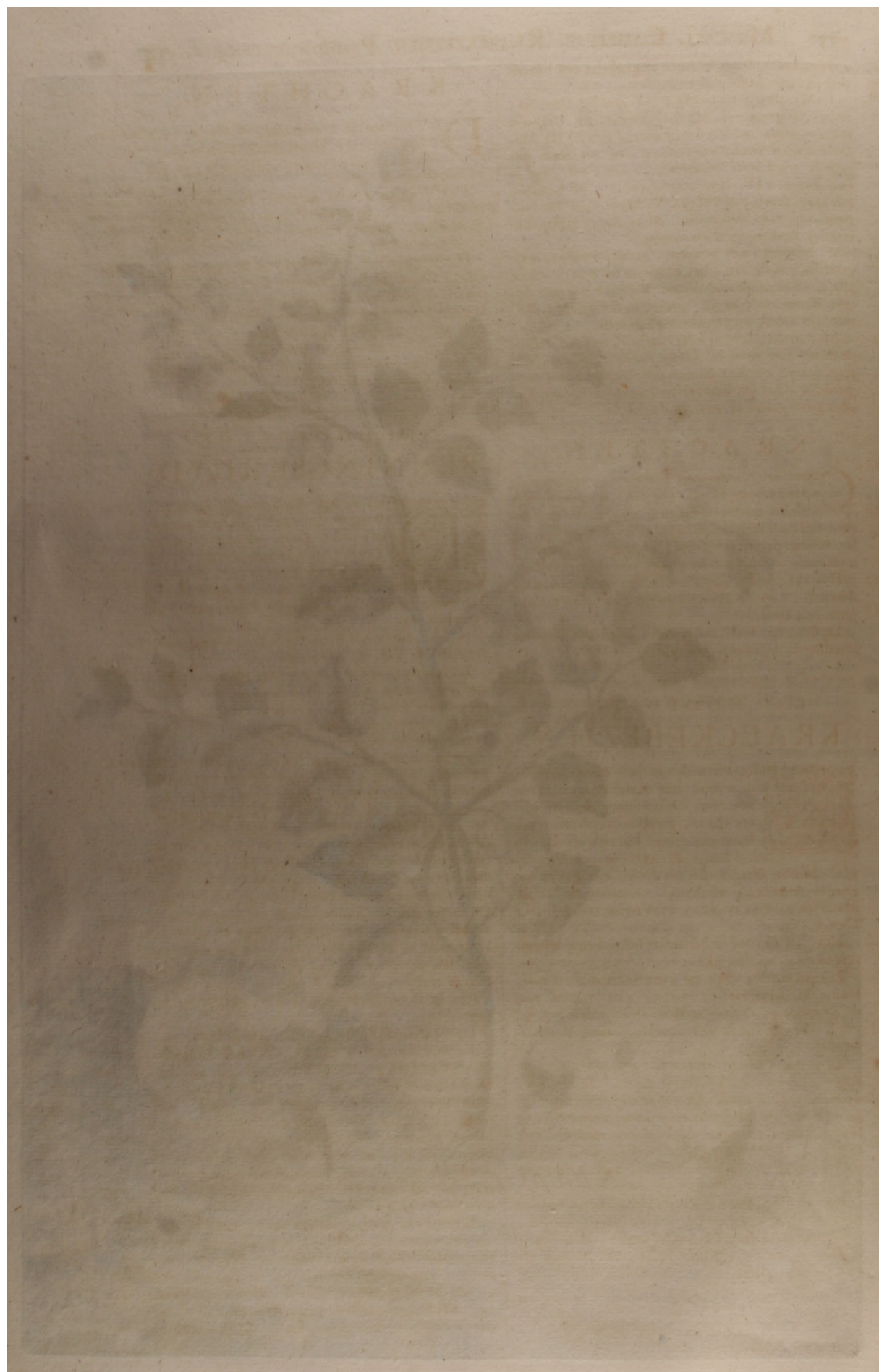
DE *Bloemen* van *Muscari* versterken, door hare *Gebuyk-* *zeer aangename geur*, 't *Hert*; het *Hoofd*; de *Geheugenis*: en verquikken alle *Geeften* des menschelijken *Ligchaams*. Eeven 't zelve doen ze ook, in *Wijn* gekookt, en dan daar van gedronken.

CCCXLIX HOOFDSTUK. C A M E L I N E.

P't Neederlandsch dus genoemd, word in 't *Namen.* *Latijn* geheeten *CAMELINA*, of ook *MYAGRUM*: in 't *Hoogduytsch* *FLACHS*-of *LEIN-DOTTER*: in 't *Fransch* *CAMELINE*.

Hier

Vijf bij-
zondere
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vijf bijzondere soorten, namentlijk:

I. MYAGRUM VULGARE, of gemeene Cameline, anders *Myagrum*. II. MONOSPERMUM, of *Myagrum* met een alleen in haar huysje zittend Zaad. III. MONOSPERMUM FOLIO VARIEGATO, of *Myagrum* met geel- en groen bonte Bladeren, en alleen een Zaad in haar huysje. IV. THLASPIOS FACIE, of Cameline met een gedaante van *Thlaspi*. V. MYAGRUM ROTUNDUM, of rond *Myagrum*. Al te zamen zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een gemeene, goede, zandige, welgemaakte grond: een vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Water. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leven; geeven in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan dan van zels.

Aanwin-
ning.

Moeten derhalven in ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *April* of *Maert*, weer op nieuws, niet diep, gezayd worden. Komen ook dikmaal uyt 't neergevallene *Zaad* van haar zelve voort; en kunnen hier door genoegzaam *vermeenigvuldigen*.

K R A C H T E N .

Aart.

Cameline, of *Myagrum vulgare*, is verwarmende en te zamentrekkende van aart; wegens de bitterheid onaangenaam te gebruiken in de Geneeskunst, en voor de *Maag*. Want het geeft weynig voedsel; verwekt *Dorst*; en mag niet inwendig ingenomen worden zonder groote voorzichtigheid.

Diesl. l. 4.
c. 117.
Ruell. l. 3.
c. 126.

Het uytgeparfste *Zap* der Bladeren op de zereen des *Monds*, en op de *Schurftigheid* des Ligchaams gelegd, geneest de zelve.

De *Oly*, uyt het *Zaad* geparft, word van veele tot branding in de lampen gebruykt.

CCCL HOOFDSTUK.

KRAECKEBEZIEN.

Namen.

Iet alleen dus in het *Neederlandsch*, maar ook van veele *Postelbeziën* genoemd. De oorsprong des naams is, om dat ze, gegeten wordende, een *kraeckend* geluyd van zich geeven. In het *Latijn* MYRTILLUS, en VACCINIA: in het *Hoogduytsch* HEYDELBEEREN: in het *Fransch* AIRELLE, of AVRELLE: in het *Italiaansch* MYRTILLO, CALAVEZZA, en VIGNA D'ORSO, of UVA ORSA.

Twee bij-
zondere
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee bijzondere soorten, namentlijk:

I. MYRTILLUS FRUCTU NIGRO, of zwarte *Kraeckbeziën*. II. MYRTILLUS FRUCTU RUBRO, of roode *Kraeckbeziën*, die niet zoo zeer als de andere begeerd word. Beyde zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen van naturen een gemeene, zandige, magere of dorre, doch luchtige grond. In een goede aarde geplant zijnde, geeven ze weynige of gantsche *Vruchten*. Konnen echter veel *Reegen*, sterke *Winterkoude*, en andere ongeleegentheeden des tijds uytstaan. Worden uyt eygener aart zeer oud. Verliezen laat in den *Herfst* hare Bladeren; welke zich vroeg in 't *Voorjaar* weer vernieuwen.

Aanwin-
ning.

Konnen door geen ander middel *vermeenigvuldigd* worden, als door hare aangewassene *jonge Scheutjens*; welke men, *Wortel* gekreegen hebbende, in *October*, of *Maert*, met een afgaande Maan, van de oude afneemt, en verplant.

K R A C H T E N .

DE *Vruchten* van *Kraeckbeziën*, of *Myrtillus*, zijn verkoelende tot in 't laatst van den tweeden graad; ook te zamentrekkende, versterkende, en een weynig drogende van aart.

Met *Wijn* en *Zuyker* gegeten, stillen de *Dorst*: *Durantes* verkoelen een *hitze Maag*: stoppen de *Buykloop*; ook de *Bloedgang*: doen 't *Braken* ophouden, en neemmen wech de *brand der Koorzen*. *fol. 129. Lonic. l. 1. c. 56.*

Het uytgeparfste *Zap* deezer *Vruchten* met *Zuyker* tot een *Syroop* of *Rob* gekookt, doet even 't zelve teegens de genoemde gebreken, doch veel bequamer. Is daarenboven goed voor de geene die *Bloed spouwen*, voor alle onnatuurlijke *hitte der Leever*; en 't geheele *Ingewand*. Neemt wech de *Dorst* in *hitze Koorzen*, als men 't in de mond houdt, of inneemt. Verkoeld ook de *brand van de Gal*. *Lobel. l. 2. fol. 129. Lonic. l. 1. c. 56.*

CCCLI HOOFDSTUK.

PENNINGSKRUYD.

Us in het *Neederlandsch* genoemd, *Namen*. wegens de overeenkomst in gedaante: in het *Latijn* geheeten NUMMULARIA, en CENTIMORRIA: in het *Hoogduytsch* EGELKRAUT, en PFENNINGKRAUT: in het *Fransch* HERBE MONNOYERE: in het *Italiaansch* DINERARIA, en NUMMOLARIA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie veranderlijke soorten, te weeten:

I. NUMMULARIA FLORE LUTEO, of *Penningskruid* met een gele *Bloem*. II. FLORE PURPUREO, of met een *purpure Bloem*. III. NUMMULARIA AMERICANA, of *Americaansch Penningskruid*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen uyt eygener aart een luchtige, goede, gemeene, zandige, zoo welgemaakte als ongemaakte grond: meer een donkere dan een opene, wel ter Zon geleegene plaats, en veel Water. Verdragen seldere *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder schade. Geeven gemeenlijk ieder jaar in den *Herfst* rijp *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *Maert*, *Zaad* niet diep, weer in de aarde gelegd word. Komen ook, door 't neergevallene, dikmaal van zels genoeg voort. Doch niet alleen hier door worden ze *aangewonnen* en *Aanwinvermeenigvuldigd*; maar ook door hare bij de grond kruypende *jonge Scheutjens*, welke gemeenlijk van zels *Wortel* vatten. Door de geheele *Zomer* mag men ze met een wassende Maan afsteeken en verplanten; maar terstond moet men ze met Water begieten.

De NUMMULARIA AMERICANA, of het *Penningskruid* uit *America*, is een zeer schoon en aardig *Gecaaansch* *Penningskruid*. Geeft van naturen teedere, ronde, en zich omwindende, of ook op de aarde neerleggende *Stelen*, anderhalve voet, of daar ontrent lang; versierd met ronde, doch voor een weynig puntige, en schoone kleyne *Bladeren*, van een aangename groente, veel *Bladeren* kleyner als die van de gemeene *Nummularia*, of *Penningskruid*; inwendig voorzien met teedere *Adertjens*; en twee en twee teegens malkander over aan hare *Stel* voortkomende.

Bemind een goede, zandige aarde, met een weynig tweejarige *Paerdmist*, eenjarige *Hoenderdrek*, en het *Mol der* van binnen verdorvene *Boomen* doormengt; een opene, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheid. Blijft eenige jaren lang in 't leven. Kruypt niet, gelijk de andere, bij der aarde; maar de *Takjens*, aan een bij gestelde *Stok* *Takjens*.

Wortel.

eerst vastgebonden zijnde, winden zich daar na van zelfs om. Neemen haren oorsprong uyt een tamelijk lange, uyt den bruynen grauw-verwige, onder en boven ontrent eenen dikke, van binnen met veel *Melkachtig aankleevend Zap*, en met eenige weynige Veezelen voorzien *Wortel*.

Hoe waar te nemen.

Geest in deeze koude Gewesten noch *Bloem* noch *Zaad*. Verdraagt ongeerne koude *Herfstreegenen*, sterke *Winden*, *Sneeuw*, *mistige Dampen*, of felle *Vorst*. Moet derhalven, met een wassende Maan van *April* of *May*, niet boven een stroobreedte diep in een Pot gezayd, ook in 't eerste en tweede jaar niet gerept zijnde, in 't begin van *October* binnens huys worden gesteld op een luchtige plaats, (waar in niet word gevuurd als met vriezende Weer), niet verre van een Venster, doch zonder eenige tochten: gedurende de geheele *Winter* met slegts een weynig lauwegemaakt Regenwater van boven begoten, en niet voor in 't begin van *April*, met een aangename Lucht en Reegen, weer buyten gebragt; dan noch voor *Sneeuwachtige vochtigheid*, *koude nachten*, *schrake winden* wel gewagt en gedeckt zijn.

Aanwinning.

Zij word in deeze Landen zoerlijk *aangewonnen* door hare teedere *Takken*, welke, in de aarde gebogen zijnde, eyndelijk *Wortel* vatten.

K R A C H T E N.

Durantes hijst. Plant. fol. 315.

Camerar. l. 4. c. 38.

Fuchs. hijst. Pl. c. 152.

Dad. l. 20. c. 24.

Americaansch Penningskruid.

Reech. l. 6. c. 58.

Penningskruid, of *Nummularia*, is verdrogende, heelende, en te zamentrekkende van aart. In *Wijn* gezoden, of gedistilleert, en daar van 's morgens nuchteren gedronken, stild de *Roodeloop*, ook andere *onnatuurlijke Vloeden* des *Ligchaams*, inzonderheid vermengt met gestaald *Water*: geneest de *Gescheurtheid*; en de gebreeken van de *Keel*, daar meê gegorgeld; alle *inwendige Wonden* en *verzeeringen*, desgelijks allerley *zeerigheden*, daar meê gewasschen zijnde: versterkt het *Ingerwand*: helpt de geene die *Bloed opwerpen*; de *Engborstige*, en de zulke, die met den *Hoest* zijn gequeld; want het brengt weer te regt de gebreeken van de *Longe*.

De *Bloemen* en *Bladeren* gestoten, of 't *Zap*, uyt de zelve geparst, gelegd op *Wonden* en *Zeeeren*, geneezen die.

De *Wortel* van *NUMMULARIA AMERICANA*, of *Penningskruid* uyt *America*, of het *Zap* uyt de zelve, is goed teegens de *hitzigheid der Koortzen*, een weynig daar van ingenomen, vermitsze droog en eenigzins koud van aart is. Stopt allerley *onnatuurlijke Buikloop*: drijft het *Water* af: geneest de *Wonden*, de *zwellingen des Monds*, en maakt alle *opgekrampene Zeeuwen* weer slap.

CCCLII HOOFDSTUK.

N A R C I S S E.

Namen.

Eyde, om hare schoonheid, en om hare behaaglijke welriekendheid, van een ieder zeer bemind, word in 't *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van veele *SPAANSCH* *JENETTE*, en *JONQUILLEN* genoemd: in het *Latijn* *NARCISSUS*: in het *Hoogduitsch* *NARCISROSLIN*, of *MERTSBLUMEN*; en in 't *Italiaansch* *NARCISSO*.

Drie-en-tnegentig soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *drie-en-tnegentig* soorten; doch onnodig, om hier al te zamen op te tellen, vermitsze doch meest van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming* zijn.

Wat voor een grond zij beminnen.

Zeer geerne hebbenze een goede, gemeene, zandige grond, met een weynig *Veenaarde*, twee-jarige *Pacorde*- en *Koeyemist* wel voorzien: een vrije, war-

me, genoeg ter *Zon* geleegene plaats, en matige vochtigheid. Verdragen tamelijk wel de *koude der Winter*. Geeven jaarlijks gemeenelijk volkomen *Zaad*, inzonderheid bij goede *Zomers*, doch de geene, welke met *dubbele Bloemen* te voorschijn komen, noyt. Worden, om 't derde jaar, uyt de aarde opgenomen, te weeten, de slegtste; maar de beste van veele elke *Zomer*, in 't begin of ten halven van *Julius*, als een tijd hier toe zeer gevoeglijk; op een drooge bequame plaats gelegd; en in *September*, met of teegens de volle Maan, in een varsch-omgesmeetene, en op de boven-gedachte wijze gemeste aarde tamelijk diep weer ingezet; zoo nochtans, dat de *Bol* zelfs gantschelijk niet aan de *Mist* kome te raken, maar alleenlijk de *Vazewortel* daar in kan speelen; anders zouze lichtelijk de verrotting onderworpen gemaakt worden. Ook moet men voor de *inzetting* de *Bol* wel zuiveren van haar oude *Vazewortelen*. Gemeenelijk worden ze *aangewonnen* door de twee volgende wijzen.

Eerst, door hare aangegroeyde *jonge Bolletjens*; wel-ke men bij de opneeming zeer gevoeglijk van de *oude* afneemt, en met de zelve weer inzet.

Ten anderen door haar *Zaad*; 't welk met een volle Maan van *September* of *Augustus*, een kleyne vinger diep, moet gezayd zijn in een Pot, in de aarde gesteld. Dan komt het in 't volgende *Voorjaar* op; doch geeft zelden, voor 't zesde of zeevende jaar daar na, voor de *eerstemaal Bloemen*. Waar in dan dikmaal aardige *veranderingen*, zoo in gedaante als in *couleuren* worden gevonden.

De *NARCISSUS VIRGINIANUS FLORE LILIACEO* *ALBO EXTRA RUBELLO*, of *Virginiaansche Narcisse* met een *inwendige witte* maar *uylwendig roode Leliebloem*, bloeyd in deeze onze Gewesten uyt eygener aart zeer wel. Krijgt uyt een kleyne bruyn-verwige *Bol* verscheydene *Bladeren*, gras-groen van verwe; een stroof of wat meer breed, ruym een voet lang; blinkende, teeder van aart, en gemeenelijk neerwaarts ter aarden hellende. Uyt welker middenste ieder jaar in de Maand *Junius* een voet hoogte, wat min of meer, opschiet eene maar weynig reuk hebbende *Blom*, op een aan de grond bruyn doch boven gras-groene en ruym een stroof dikke *Steel* eeniglijk alleen, rustende. Is echter tamelijk groot, op de manier van een *Lelie* regt opstaande gesteld. Bestaat uyt zes lange *Bladeren*, ontrent een kleyne vinger breed, voor in een punt eyndigende; van binnen gantsch wit; van buyten bruyn-rood gestreepd; doch de bovenste drie meerder als de inwendigste. Heeft van binnen zeeven lange witte opstaande *draaden*; van welke men eene veel langer ziet als de andere; ook aan de punt in drie witte deelen gelijk als gescheyden: doch de overige zes zijn begaafd met een langwerpige geelverwig *Afhangzelsje*.

De *RUBEUS INDICUS*, of *roode Indiaansche Narcisse*: *MARINUS*, of *Zee-Narcisse*, die ook *SCILLA*, *PANCRATIUM MARINUM*, en *HEMEROCALLIS VALENTINA* word geheeten: *LILIACEUS RUBEUS INDICUS*, anders ook *NARCISSUS JACOBEL*, of *CAPITIS BONÆ SPEI* genoemd, zijnde een *Indiaansche Narcis*, met een *Bloem* op de wijze van een *Lelie*: *TERTIUS ET QUARTUS MATTHIOLI*, of de derde en vierde soort van *P. ANDR. MATTHIOLUS* beschreeven. *BIFOLIUS CAPITIS BONÆ SPEI*, of *twee-gebladerde Narcis* van de *Caap*, of 't *Hoofd der Goede hoop*: *CALCEDONIUS*, of *Narcis* uyt *Calcedonien*; en veel andere, uyt eygener aart in warme Landen voortkomende, en van overgezonden *Zaad* of *Bollen* hier aangequeekt, zijn al te zamen teeder van aart. Konnen, buyten staande, de koude Lucht deezer Landen niet verdragen. Moeten derhalven, in een *Zonnebak*, of in Potten gezet, binnens huys op een luchtige plaats worden be- waard, en met zeer weynig vochtigheid onderhouden. Men mag haar ook gantsch geen vette aarde geeven, want door de weelderigheid dragen ze dan zeer zelden *Bloemen*;

Zaad.

Opneeming en weerinzetting der Bollen.

Aanwinning

op twee wijzen.

Bloemen, op hoedanig gesteld.

Verscheydene andere soorten van Narcissen, die de Winterkoude deezer Landen niet verdragen konnen.

Hoe men haar kan doen bloeyen.

Bloemen; maar een slegte, gemeene, zeer zandige, magere, alleenlijk met slegs een weynig vettigheidsdoormengde grond, in welke, gelijk als armoede lijdende, dikmaal tot *bloeyen* gedwongen worden, met genoegzame schoonheyt in deeze koude Gewesten, anders zelden of noyt. Inzonderheyt zalmen'er *Bloemen* aan zien, als ze zijn geplant in een Pot, met zandige aarde, en meer als de helft Mol der van binnen verdroevende Boomen, wel door een gemengt, gevuld, en dan in de geheele Maand van *April* van de eene warme Paerdemist in de andere gesteld.

Soorten, welke de Winterkoude deezer Landen, buyten staande, verdragen kunnen.

NARCISSUS JUNCIFOLIUS FLORE LUTEO SIMPLICI, of *Jonquillen met een geele enkele Bloem*. FLORE LUTEO PLENO MAJORE, of *met een groote, geele, dubbele Bloem*. FLORE LUTEO PLENO MINORE, of *met een kleine dubbele geele Bloem*. FLORE ALBO, of *Jonquillen met een witte Bloem*. NARCISSUS JUNCIFOLIUS FLORE CŒRULEO ET PURPUREO PLENO, of *Jonquillen met een blauw- en purpurbonte Bloem*, en NARCISSUS JUNCIFOLIUS PYRENEUS FLORE RUBRO PLENO, of *Jonquillen uit de Pyrenaische gebergten, met een roode dubbele Bloem*, al te zamen zeer welriekend, kunnen, buyten in de aarde gezet op een warme plaats, de koude der *Winter* in deeze Landen verdragen. Moeten echter dan drie of vier vingerenbreed hoogte met Turfmul of Run wel bedekt zijn.

Hoe men deeze en andere Bollen na verre Landen kan overzenden.

Wil iemand deeze, of ook andere *Bollen*, overzenden na vreemde Landen, verre of na bij, die legge de zelve in *Mosch*, niet van dat, 't welk aan de *Boomen*, maar uit de aarde groeyd. Want hier in blijven ze veel beeter goed, als in eenige andere dingen: vermits de *Mosch* haar in drooge dagen bewaard voor al te veel uitdrooging: en in reegenachtig Weer, door een aangeborene aart een weynig vochtigheyt aan zich trekkende, de *Bollen* iets daar van mededeeld. Zoo dat de zelve, of ze schoon in zeer heete dagen op een langdurige wech een weynig quamen te verdrogen, evenwel door dit middel kunnen goed blijven.

KRACHTEN.

Egin. l. 7. c. 3. **N**arcisse, of *Narcissus*, is warm en droog in den tweeden graad; daar benevens afvagende, te zamentrekkende, verterende, en heelende van aart.

Apulej. lib. 55. De *Bloemen*, of *Wortelen*, in *Wijn* gedistilleert, of gekookt, en daar van gedronken, is goed teegens de vallende *Ziekte*; ook teegens de *Popelzy*, of *Beroerdheyt*. Helpt de geene, die de *Teering* hebben; die met *smerten* of *kramping des Ligchaams* zijn beladen; die van den *Hoeft* worden gequeld. Word met voordeel gebruykt teegens de *zweeringen der Nieren en Blaas*; ook teegens de inwendige *Gescheurtheyt*.

De *Wortelen* gestoten, en daar van een *Papje* gemaakt, dan op 't *Fleresijn* gelegd, verzacht wonderlijk de *smerten* van deeze qualen.

Gal. l. 8. De zelve met *Oly* en *Meel* vermengt; dus op *Simp. Med.* zware *Wonden*, *Gezwellen*, *gequetste Zeenerven*, en *verstuylte Leeden* gedaan, geneest deeze gebreken.

Ruel. l. 3. c. 143. Gestoten zijnde, met *Honing* vermengt, is goed voor de *gebrandheyt*. De zelve *Wortel* met andere spijzen genuttigd, doet *Braken*.

Laurens. App. Pl. l. 1. c. 18. De *Oly* gedistilleert van deeze *Wortelen*, of de *Bloemen*, op alle *varssche Wonden* gedaan, geneest ze haastelijk. Met *Wijn* ingenomen, of van buyten gesmeert, verdrijft het *Colijk*.

CCCLIII HOOFDSTUK.

PLOMPE.

Ord, mijns weetens, in het *Needer-Namen*, *landsch* met geen anderen dan dezen naam genoemd. In 't *Latijn* geheeten NYMPHÆA: in 't *Hoogduitsch* WASSERMON, ZEEBLUMEN, en HARWURTZ: in 't *Fransch* BLANC D'EAU in 't *Italiaansch* NINFEA, of NENEFARI.

Hier van zijn mij in haren aart vier onderscheydene Vier onderscheydene soorten bekend, te weten:

I. NYMPHÆA MAJOR ALBA, of *groote witte Plompe*. II. MINOR FLORE ALBO, of *kleine witte Plompe*. III. MAJOR LUTEA, of *groote Plompe met een geele Bloem*. IV. NYMPHÆA MINOR FLORE LUTEO, of *kleine geele Plompe*. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve *Bewaving* en *Waarneeming*.

Zij beminnen van naturen een gedurige vochtig-Grondheyt. Groeyen ter dier oorzaak geerne in staande Wateren en lopende Riviertjens of Slooten; maar niet in eenige andere grond. Geeven ieder *Zomer* niet alleen *Bloemen*, maar ook gemeenlijk volkomen rijp *Zaad*: *Bloemen*, 't welk neervallende, in 't volgende *Voorjaar* opschiet, en de *Bladeren* plat of vlak op 't *Water* legt. Niet alleen hier door worden ze *vermeengvuldigd*, maar ook *Aanwin* door hare aangegroeyde *jonge Scheuten*, van zelfs *Wortel* vattende.

Indien iemand deeze *Plompen* geerne in zijnen *Thuy* om ze in wou hebben, die grave een langwerpige *Groef*, of zijnen *Slootje*, gedurig met *Water* voorzien, en plant ze dan in de grond, in een luchtige vette aarde, met een wassende *Maan* van *April*, zoo zullen ze niet alleen beklijven; maar ook *Bloemen* voortbrengen. Eevenwel cyndelijk weer vergaan, gelijk mij tot tweemalen toe gebeurd is.

KRACHTEN.

De *Wortelen* van *Plompe*, of *Nymphæa*, inzon- *Gal. l. 8.* derheyt van die met *witte bloemen*, welke meest *Simp. Med.* geprezen word; desgelijks ook 't *Zaad*, is verdrogende, dan ook afvagende van aart.

De zelve gedroogd, gepulveriseert, en met roode *Diof. l. 3.* *Wijn* ingenomen, stild een *onnatuurlijke Buikloop*; *c. 148.* ook de *Roodeloop*, en doet ophouden der *Vrouwen Maandstonden*.

Met *witte Wijn* gebruykt, geneezen de *bitzigheyt Plin. l. 26.* van de *Blaas* en *Nieren*. Beletten ook het onmatige *c. 10.* *vloeyen des Zaads*.

De *Bladeren* gedroogd, tot stof gewreeven, en *Theophr. l. 9. c. 13.* op *varssche Wonden* gelegd, stempden het *Bloeden* der zelve.

Het gedistilleerde *Water* der *Bloemen* is goed in *Dorsten*. heete *Koortzen*, voor de *Pest*, voor onmatige *Dorst*, *hist. Plant. fol. 200.* een droogen *Hoeft*, teegens de ontsteeking en *smerten* der *Leever* en *Milt*, ook voor de geene, welke beginnen *nyt te teeren*.

Een *Conserve* van deeze *Bloemen* gemaakt, vermag *Durantes* even het zelve. Doet daarenboven gerustelijk *fla- lib. Herb. fol. 310.* pen.

De *Oly*, waar in de *Bloemen* teegens de *Zon* hebben *Lustan.* gestaen, is goed voor al de genoemde gebreken. *Bluff. l. 3. enarr. 146.* ook de *brand der pestilentielle Koortzen*.

De *witte Bloemen* in *Wijn* gedistilleert, en daar *Dod. l. 10.* meê gewasschen, zuiverd het *Aangezicht* van alle *c. 5.* plekken.

De geheele *Plant*, met *Wortelen*, *Bladeren*, en *Bloemen*, in een *Bedsteede* gehangen, op welke iemand slaapt, die dikmaal van de *Kramp* word geplaagt, of een *Bloem*, of *Blad* gelegd op de plaats daar men de *Kramp* voeld, bevrijd en verloft de *Lijder* van deeze qual;

quaal; en brengt te weeg, datze gemeenlijk noyt weer komt.

De *Wortel* van geele *Plompen* gepulveriseert en ingenomen, helpt de geene, die haar *gevoeg* willen doen, doch niet kunnen. Het zelve *Poeder* op voortlopende *Zeeren* gestroyd, geneest ze.

CCCLIV HOOFDSTUK. VELDSALADE.

Namen.

In het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van veele *VETTEKOES*, *VETTEKOUS*, *WINTERSALADE*, van andere *WITMOES* en *VELDKROPPEN* genoemd. In het *Latijn* geheeten *OLUS ALBUM*, en *VALERIANA CAMPESTRIS*: in 't *Hoogduytsch* *SCHAFFMAULER*, of *WEISMUZS*.

Grond.

Bemind een goede gemeene, nieuwelijks omgesmeete, liever gemeste als ongemeste grond; een vrije, welgeleegene plaats, en veel vochtigheid. Blijft niet meer dan eene *Zomer* in 't *leven*, in het *Voorjaar* gezayd zijnde. Want zij geeft voor de *Winter* volkomen rijp *Zaad*, en versterkt dan van zelfs. Doch vermitsze in de *Winter* van veele voor *Salade* word gebruykt, zoo word dit *Zaad* (hoe ouder hoe beeter gehouden) met een afgaande *Maan* van *Augustus* of *September*, niet diep, digt of niet digt, na elks gelieven, in de aarde gelegd.

Om in de Winter te gebruyken.

Verdraagd dan felle *koude*, en allerley andere ongeleegentheeden des tijds zeer geduldig. Blijft dus ook de geheele *Winter* door, tot aan *April* toe, bequaam om gegeten te kunnen worden. Schiet daar na een *Bloem*; en geeft in 't begin of ten halven van *Junius* rijp *Zaad*: 't welk schielijk op de aarde neervalt. Derhalven men het zelve wel in agt neemen, en iets daar onder leggen moet: gaat anders, als 'er Reegen op valt, lichtelijk verloren.

Zaad.

KRACHTEN.

Gebruyk.

Veldsalade, of *Olus Album*, is een weynig verkoelende, en vochtig van aart.

Word in den *Herfst*, en door de geheele *Winter*, met *Oly* en *Edik* gegeten voor een aangename *Salade*.

CCCLV HOOFDSTUK. VALERIAEN.

Namen.

Iet alleen in het *Neederlandsch* dus, maar ook van veele genoemd *SPEENKRUYD*, en *SINT JORISKRUYD*: in het *Latijn* *VALERIANA*, *PHU*, en *NARDUS RUSTICA*, of *BOEREN-NARDUS*: in 't *Hoogduytsch* *BALDRIAN*; en in 't *Fransch* *VALERIANE*.

Veelerley bezienswaardige foorten.

Hier van zijn mij in haren aart veele veranderlijke, bezienswaardige foorten bekend, als:

I. *VALERIANA MAJOR VERA*, of *grootte opregte Valeriaen*. II. *MAJOR SYLVESTRIS*, of *grootte wilde Valeriaen*. III. *MINOR SYLVESTRIS*, of *kleyne wilde Valeriaen*. IV. *GRÆCA FLORE ALBO*, of *Grieksche Valeriaen met een witte Bloem*. V. *GRÆCA FLORE CÆRULEO*, of *Grieksche met een blauwe Bloem*. VI. *CRETICA ODORATA*, of *welriekende Valeriaen nyt Candia*. VII. VIII. *INDICA MULTIFLORA ALBA*; ET *RUBRA*, of *Indiaansche Valeriaen, zoo met een witte als roode veelvondige Bloem*. IX. *INDICA ANNUA FLORE RUBRO*; X. ET *FLORE ALBO*, of

Tot veertien in

Indiaansche Valeriaen, maar eene *Zomer* durende, met een *getal hier roode*, en met een *witte Bloem*. XI. *FOLIO SCROPHULARIÆ MAJOR*, of *grootte Valeriaen met Bladeren van groot Speenkruid*. XII. *ANNUA FOLIO SCROPHULARIÆ*, of *met Bladeren van groot Speenkruid, ieder jaar vergaande*. XIII. *VALERIANELLA UMBELLATA LUSITANICA*, of *kleyne Valeriaen, anders Valerianelle nyt Portugal, met veele Bloemen bij malkander*. XIV. *VALERIANELLA CAPITATA LUSITANICA*, of *kleyne Portugalsche Valeriaen, met Bloemen, knopswijze te zamen gevoegd*. Deeze beyde krijgen *Bladeren* even ge-

lyk het *Olus Album*, of de *Veldsalade*, doch wel zoo groot, en veel meer aan de kanten *getakt*. Groeyen ook op de zelve wijze, doch niet zoo leggende, maar veel hooger en regter, zomtijds wel anderhalve voet opstaande. De eene bekomt *kroonswijze* bij malkander gestelde *kleyne witte Bloemen*. De andere in veele *ronde*, twee en twee te zamen gevoegde, en boven uyt twee teegens malkander over gestelde *Bladeren* voortschietende, op korte *Steltjens* rustende, met zeer *grootte Knoppen*, de zelve *Bloemtjens*. Welke vergaan zijnde, ook een *Zaad*, dat van de *Veldsalade* in alles gelijk-vormig, te voorschijn brengen. Niet alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Eevenwel beminnen ze al te zamen een goede, zandige, luchtige, gemeene, welgemeste grond: een bequaam ter *Zon* geleegene plaats, en veel *Water*. Verdragen tamelijk wel de *koude* der *Winter* en andere ongeleegentheeden des tijds; als: *VALERIANA MAJOR VERA*, opregte *grootte Valeriaen*: *MAJOR SYLVESTRIS*, *grootte wilde*: *MINOR SYLVESTRIS*, *kleynewilde*: *GRÆCA FLORE ALBO*, ET *CÆRULEO*, *Grieksche*, met een *witte*, en met een *blauwe Bloem*: *INDICA FLORE ALBO*, ET *RUBRO*, *Indiaansche*, met een *roode* en ook met een *witte Bloem*; en *VALERIANA FOLIO SCROPHULARIÆ*, *Valeriaen met Bladeren van groot Speenkruid*: welke niet haast vergaan, maar lange jaren in 't *leven* blijven. Geeven gemeenlijk jaarlijks volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende *Maan* van *April*, niet boven een *stroobreedte* diep, de aarde word aanbevolen. Hier door worden ze genoeg *vermenigvuldigd*: en dan ook noch door hare aangegroeyde *Wortelen*; welke men op de zelve genoemde tijd van de *oude* afneemt, en verplant.

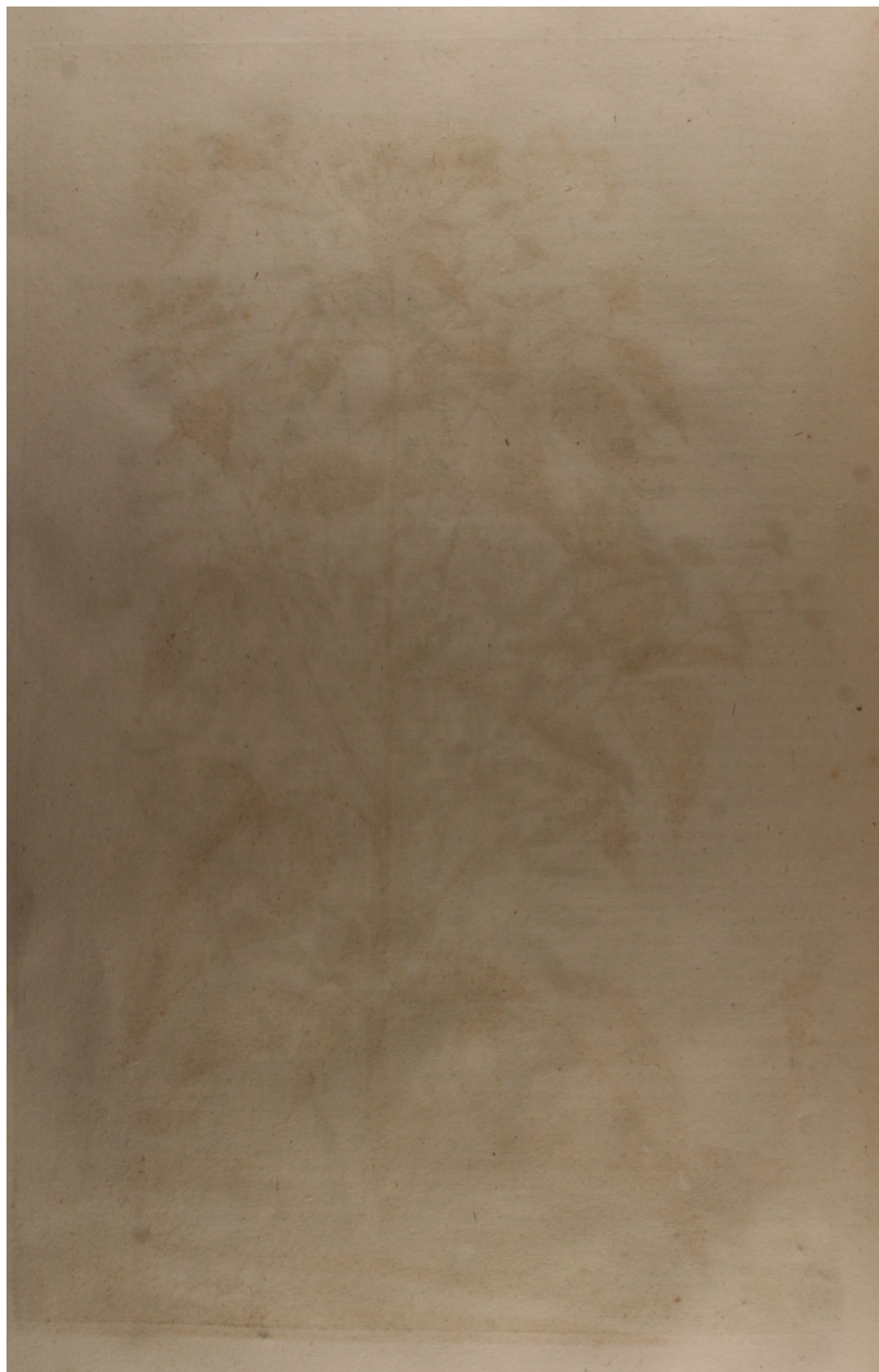
Al de andere foorten duren niet langer dan eene *Zomer*. Brengen teegens de *Winter* een rijp *Zaad* voort, en vergaan dan van zelfs, of door een *kleyne Vorst*. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert* of *April*, na geleegentheid of ongeleegentheid des tijds, op nieuws weer in *Potten* worden gezayd, niet diep; en niet verplant: met matige vochtigheid onderhouden, en in een opene, vrije, zeer warme plaats gesteld zijn. Alleen door dit middel van *zaying* kunnen deeze foorten *aangenwonnen*, vernieuwd en altijd-durend gemaakt worden.

De *VALERIANA CRETICA ODORATA*, of *welriekende Valeriaen nyt Candia*, is de teederste van al de andere foorten. Bemind een goede, zandige aarde, met een weynig twee-jarige *Paerde- en Koeyemist*, wel door een gemengt: een opene, warme, wel ter *Zon* geleegene plaats, en tamelijk veel *Water*. Geeft ieder *Zomer* welriekende *Bloemen*; doch noyt in deeze *Gewesten* enig volkomen *Zaad*. Verdraagd ook, buyten staande, ongeerne *sterke Winterkoude*.

Moet derhalven, met een wassende *Maan* van *A*. Hoe waar *pril* in een *Pot*, 't zij gezayd 't zij geplant zijnde, in 't begin van *October* binnens huys worden gezet op een *luchtige* plaats, waar in niet anders word gevutrd als bij felle *Vorst*, op dat de zelve niet mogt komen door te dringen; vermitsze deeze warmte, welke haar niet natuurlijk is, niet wel kan lijden, inzonderheid als ze een tijd lang zou aanhouden. Het zou derhalven veel

VALERIANELLA CAPITATA.

VERBENA MAXIMA URTICÆ FOLIO SPICATA.

VERBENA

BOTRYOIDES MAIOR

CANADENSIS.

veel gevoeglijker zijn, indien men haar voor de sterke *Vorst* bequamenlijk kon bewaren in een verwelfde Kelder zonder vuur. Wil ook, gedurende deeze tijd, met alleenlijk een weynig lauwigemaakt Reegenwater van boven zijn voorzien. In 't laatste van *Maert*, of 't begin van *April*, moet menze weer buyten brengen, met een aangename Lucht, en zoete Reegen. Dan noch evenwel haar dekken voor *koude nagten*, *Sneeuwachtige vochtigheid*, en *hayrige Winden*.

Aanwin-
ning.

Wordt alleen in onze Landen *aangewonnen* en *vermeengvuldigd* door hare aangegroeyde *Wortelen*, zeer welriekend, en zwart-verwig. In *April* neemt menze van de *onde af*, en men verzetze met de boven genoemde *Maan* in *Potten*, of in de aarde.

Valeriaen
met Bladeren
van groot
Speen-
kruid.

De VALERIANA FOLIO SCROPHULARIÆ, of *Valeriaen met Bladeren die van het groot Speenkruid* in gedaante niet zeer ongelijk, doch in grootte veel verschillende, heeft een teedere, bleek-bruyn, of witachtige *Veezelwortel*. In de *Mond* geknauwd, valtze een weynig bitterachtig; doch is anders krachtig en aromaticq, of welriekende, op de wijze van *Angelica*; echter naderhand op de *Tong* een weynig bijtende. Uyt de zelve schieten vier maatvoeten hoog; rond, onder bruynachtig van verwe, boven groen; een weynig blinkende, matig dik; van binnen groen, doch inwendig voorzien met een gantsch wit *Pit*.

Wortel.
Steele.

Gedaante
met Bladeren.

Aan deeze *Steele* komen voort bezienswaardige *Bladeren*, rustende op *Steeltjens*, ontrent twee vingerbreed lang; boven bruyn-verwig, benedenwaarts groen. Zijn ongelijk van grootte; zes en zeeven vingeren breedte lang; achter ruym vier vingeren breed, en daar op 't breedste; onder rond toegaande, en voor allenx in een spits punt toelopende; aan de randen spits getand, op de wijze van 't groot *Neetelkruid*; boven uyt den bleeken donker-groen; onder veel bleeker; aldaar na voren gemeenlijk een weynig rosachtig, en blinkende; in 't midden aardig begaaf met een regt doorlopende groote *Ader*; waar uyt van onderen, als ook in 't midden; eenige andere wat kleynere ter zijden uythoopen; en uyt die noch ontelbare andere zeer kleyne, doch volkomen zichtbare, van een bevallijke anschouwing, voortvloeyen. In de *Mond* geknauwd wordende, zijnze zeer krachtig, gelijk gedroogde *Angelica-wortel*, en in 't eerste wat bitter van smaak; doch daar na scharp; de *Tong* bijtende en steekende. Twee en twee zitten altijd regt teegens over malkander aan de *Steel*.

Knoppen.

Tusschen welke, gemeenlijk in 't bovenste gedeelte, *jonge Scheuten* voortkomen; houdende op hare bovenste punten veele *Tros-wijze* bij een gevoegde, ontrent langwerpige, ronde en hoekige groene *Knopjens*: van welke ieder, na malkander open gaande, inwendig bewaren twee-, vier- of zesentwintig kleyne, Sneeuw-witte *Bloemtjens*, haren oorsprong neemende uyt dunne, lang-werpige, bleek-groene en boven ruyg zijnde *Knopjens*. Geen zonderlinge reuk hebben ze.

Bloemen.

Bestaan uyt vijf *Stars-wijze* gestelde *Bladertjens*: van binnen vercierd met twee lang-uytschietende, teedere, ronde *Draadtjens*, voortspruytende uyt een bruynachtig zeer kleyn *Knopje*. Eyndelijk vergaanze in haar zelve, en vallen af, zonder in deeze koude Gewesten eenig goed *Zaad* na te laten.

Aanwin-
ning.

Echter kan deeze soort ook *aangewonnen* worden door hare aangegroeyde *jonge Scheuten*, op de voorverhaalde manier; en deezer wijs kan menze genoeg *vermeengvuldigen*.

K R A C H T E N .

Lust. l. 1.
cuarr. 10.

DE droogte *Wortelen* van de groote *Valeriaen*, of *Valeriana major vera*, zijn warm in den eersten, en droog in den tweeden graad; ook openende, dunmakende, en verteerende.

In *Wijn* gekookt, en daar van een Roemertje ge-
dronken, doet gemakkelijk *Waterlossen*; verwekt der
Vrouwen *Maandstonden*; verzacht de *Zijdesmirt* in 't
Pleuris: is goed teegens *Vergif*, de *Pest*, de *Takken*
of *Speenen* aan 't *Fondament*, en andere *Zeeven*. Groen,
of varisch, gestoten, en tusschen twee doeken op de
Oogen gelegd, neemt'er de *brand* van wech, en maakt
een *helder Gezicht*.

De *Wortel* van wilde *Valeriaen*, of *Valeriana major* *Durantes*
sykvestris, verwarmd en verdroogt sterker.

In *Wijn* gezoden, strijd teegens 't *vergif*. Is goed
voor de *Geelacht*: maakt een *klaar Gezicht*; doodt de
Wormen: geneest de *Wonden*, ook de *zweeringen des*
Monds, daar mee gewasschen zijnde; en de *beeten* of
sleeken der *giftige Dieren*.

De *Wortel* der *kleyne Valeriaen*, of *Valeriana mi-*
nor, vermag even het zelve; doch valt in hare
werking een weynig zachter, als die van de andere
soorten.

CCCLVI HOOFDSTUK.

Y Z E R K R U Y D .

Us in het *Neederlandsch*, maar ook Namen
van veele *Yzerhart* genoemd; word
in het *Latijn* geheeten *VERBENA*, of
VERBENACA: in het *Hoogduysch* *Ei-*
senkraut, of ook *EISENHART*: in
het *Fransch* *VERVAINE*: in het *Ita-*
liaansch *VERMINACULA* *BERBENA*,
of *BERBENACA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend zeeven bijzon-
dere soorten, te weeten:

I. *VERBENA COMMUNIS*, of *gemeen Yzerhart*. II.
VERBENACA SUPINA, of *achter-over-leggend Yzer-*
kruid. III. *SUPINA NODOSA*, of *leggende Yzerhart*
met knobbelen. IV. *MAXIMA URTICÆ FOLIO SPI-*
CATA, of *aldergrootste Yzerkruid met Bladeren van*
Neetelen, en een *Ayrs-wijze* gestelde *Bloem*. V. *BOT-*
TRYOIDES URTICÆ EFFIGIE MAJOR CANADENSIS,
of *groot Yzerhart van Canada*, met een *Druysf-wijze*
gestelde *Bloem*, en gedaante van *Neetelen*; 't welk,
mijns oordeels, ook wel *URTICA MAJOR AMERI-*
CANA, of *groot Americaansch Neetelkruid* mogt ge-
noemd worden, wegens de groote gelijkheid. VI.
VERBENA AMERICANA RADICE GRUMOSA, of *Yzer-*
kruid uyt America met geknobbelde Wortelen. VII.
VERBENA CAUDATA AMERICANA FLORE PALLIDO
CÆRULEO, of *Americaansch Yzerkruid met een lange*
staart, en *bleek-blauwe Bloemen*. Niet alle zijn ze
van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen van naturen een goede, luchtige; Grond-
zandige, en met twee-jarige Paerdemist genoegzaam
voorzien grond: een vrije, warme, wel ter *Zon* ge-
leegene plaats, en tamelijk veel vochtigheid. Gee-
ven ieder jaar *Bloemen*, en sommige soorten volko-
men rijp *Zaad*.

De *VERBENA COMMUNIS*, 't *gemeen Yzerkruid*: *Langlee-*
MAXIMA URTICÆ FOLIO SPICATA, *aldergrootste*
Yzerkruid met Bladeren als Neetelen; en *VERBENA*
BOTRYOIDES MAJOR URTICÆ EFFIGIE CANADENSIS,
groot Yzerkruid uyt Canada met een gedaante van
Neetelen en *Druysf-wijze* gestelde *Bloemen*, vergaan
van naturen niet haast, maar blijven eenige jaren lang in 't
leeven. Geeven gemeenlijk, bij goede, drooge *Zom-*
mers, volkomen rijp *Zaad*. Konnen veel *Water*, ster-
ke *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*
verdragen. Worden *aangewonnen* en *vermeengvul-*
digd, zoo wel door *Zaad*, 't welk met een wassende
Maan van *April* niet diep in de aarde moet gelegd
zijn; als door hare bij de *Wortel* uytgelopene *jonge*
Scheutjens; welke men, op de genoemde tijd, van de
Ddd
onde

Zeeven
bijzondere
soorten.

Aanwin-
ning.

Leggend
Yzer-
kruid.

oude neemt, en verplant. Slaan ook veeltijds van zelfs genoeg op door 't uytgevallene Zaad.

Het VERBENA SUPINA, of leggend Yzerkruid, word uyt eygener aart niet zoo oud, maar blijft zelden langer dan eene Zomer in 't leeven. Bemind veel Water: doch houd zich ook te vreden met matige vochtigheid. Geeft in den Herfst volkomen Zaad: 't welk ieder Voorjaar, met de gemelde Maan in Maert, op nieuws moet gezaayd zijn. Komt ook door het neergevallene wel van zelfs voort. Op deeze wijze kan deeze soort alleenlijk vermenigvuldigd worden.

Leggend
Yzerhart.
met Knob-
belen, de
teederste
soort van
alle.

Het VERBENA SUPINA NODOSA, of leggend Yzerhart met Knobbelen, is de teederste soort van al de andere. Word gemeenelyk met een wassende Maan van April in een Pot gezaayd; niet verplant; voor veel koude Herfstreegenen bewaard, in 't begin van October op een goede luchtige plaats binnens huys, niet verre van een Venster, doch zonder eenige tochten en zuysingen, gesteld, voor de warmte des vuurs (zoo veel mogelijk is); voor harde Vorst, en te veel Water in de Winter-tijd gewagt, vermits ze door de zelve, aan hare Wortel lichtelyk verdervende, al langzaam vergaat. Mag ook niet voor in 't laatst van Maert, met goede dagen, of in 't begin van April, met een aangename Reegen weer in de Lucht gebragt, dan noch voor koude nagten, Sneeuwachtige vochtigheid, hayrige en schrale winden wel gedekt en bewaard worden. Dus waargenomen blijft ze zomtijds over, 't welk echter zelden in deeze koude Gewesten gebeurt, wegens hare teederheid. Geeft dan ook wel volkomen ryp Zaad, en versterft daar mee.

Ameri-
caansch
Yzer-
kruid met
een ge-
knobbelde
Wortel.

De VERBENA AMERICANA RADICE GRUMOSA, of Americaansch Yzerkruid, met een geknobbelde Wortel, heeft de zelve gescheiden in drie, of ook in vier korte, dikke deelen, onder eyndigende in een spits punt, bruynachtig van verwe: uyt welke voortschieten eenige weynige Steelen, of ook eene alleen, doch boven verspreyd in zommige Zijde-takjens, van onder tot boven aan de Bloemen voorzien met Bladeren, op geene Steeltjens rustende; zijnde ingefneeden in drie deelen, gelijk de VERBENA COMMUNIS, of 't gemeen Yzerkruid; van welke 't middenste 't grootste en langste is, doch al te zamen gantsch slegt, en aan de randen ongekerft; ook voor eyndigende in een punt; aangenaam groen van verwe; altijd twee en twee regt teegens over malkander zittende, inwendig begaaf met genoegzaam zichtbare Aderen.

Bladeren.

Grond.

Bemind een zandige, goede aarde, met een weynig twee-jarige, kleyn-gewreevene Paerdemist, eenjarige Hoenderdrek, en even zoo veel van 't Mul of Mol der verrotte Boombladeren genoegzaam doormengt: een opene, warme, wel ter Zon gelegene plaats, en matige vochtigheid.

Bloemen;
zonder
Zaad na te
laten.

Is van naturen teeder. Vergaat niet haast, maar blijft eenige jaren in 't leeven. Geeft ieder Zomer Bloemen, uyt de bovenste punten der Takjens voortkomende, en rustende op korte Steeltjens. Zijn tamelyk groot, gemeenelyk twee en twee bij malkander gesteld. Bestaan uyt zes rond-toegaande Bladeren, niet qualijk gelijkende die van de Ranunculus, of Boterbloem; verciert met een schoone roode verwe: in wiens midden gezien word een aangename geel-verwige Ring, van een boven maten bevallijke aanschouwing. Zij verderven op hare Stryk, en vallen ter neer, zonder in deeze Gewesten eenig Zaad na te laten.

Hoe op te
queeken,
uyt Zaad,
uyt Ame-
rica
overge-
zonden.

Het Zaad, uyt America overgezonden, moet met een wassende Maan van April of May in een Pot gezaayd en geplant; voor veel koude Herfstreegenen, Sneeuw, Rijp en Vorst gewagt; en, boven droog geworden, in het begin van October binnens huys op een luchtige plaats gesteld zijn, in welke niet anders, als gedurende de Vorst, word gevuurd. En vermits ze in deeze tijd verliest hare Steel en Bladeren (welke in April weer te voorschijn komen) zoo moet de Wortel, zoo

lang de Winter duurd, niet meer als een- of ten hoogsten tweemaal van boven begoten worden met een weynig lauw-gemaakt Reegenwater. Meerder vochtigheid kan ze, zonder te verrotten, niet verdragen. Mag ook niet voor half April, wat eerder of later, na geleegentheid van de bequaamheid of onbequaamheid des Weers, met een aangename Lucht en Reegen weer buyten gebragt; dan noch evenwel voor koude nagten en hayrige winden wel gedekt, en voorzichtig bewaard zijn.

De VERBENA CAUDATA AMERICANA FLORE PAL-LIDO CÆRULEO, of Yzerkruid uyt America met staar-ten, en een bleek-blauwe Bloem, blijft niet meer dan eene Zomer in 't leeven. Geeft in deeze Gewesten noyt eenig ryp Zaad; en vergaat van zelfs teegens de Winter. Kan derhalven niet anders aangewonnen worden, als door op nieuws uyt America bekomen Zaad; 't welk met een wassende Maan van Maert word gezaayd in een Pot, gevuld met een zandige grond, doormengt met twee-jarige Paerdemist, en een weynig een-jarige Hoenderdrek: voorts gesteld in een Zonnepak, en gedurig in warme Paerdemist.

Het VERBENA MAJOR BOTRYOIDES URTICÆ FIGIE CANADENSIS, of groot Yzerhart van Canada, met een Druyfs-wijze gestelde Bloem, en een gedaante van Neetelen, is een aardig Gewas. Heeft een teedere, vezelige; van buyten bruyn-verwige, van binnen witte, digte Wortel, vol Zap, en in de Mond geknauwd wordende, zeer te zamentrekkende. Krijgt uyt de zelve veele Steelen, twee, en derdehalve voet, wat meerder of minder, hoog; regt opstaande, sterk, en tamelyk dik; donker-groen-verwig, rond, en met eenige weynige hayrige scharpheyd luchtig omvangen.

Aan deeze Steelen komen voort de Bladeren, ruym twee vingerenbreedte boven malkander, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde; een weynig hangende. Zijn vijf en zes vingerenbreed lang; wat meer als drie vingeren breed; Ey-wijze rond, doch zomtijds wat ronder; donker-groen-verwig, met eenige geelheid vermengt; onder bleeker, ook aldaar wat scharp, en gelijk de Neetelen brandende, of steekende (waarom dit Gewas ook de naam URTICA MAJOR CANADENSIS of groot Neetelenkruid van Canada, mijns oordeels met goed regt mag voeren) hardachtig en steevig van aart; met eenige verheevene hoogten tusschen de opwaarts gaande Aderen als gefronst; rondom aan de randen zaags-wijze zeer net, doch niet diep, getand, achter rond toegaande, doch voor in een puntje eyndigende. In de Mond geknauwd, word men'er geen zonderlinge smaak aan gewaar; vallen echter een weynig te zamentrekkende. Zijn van binnen verciert met verscheidene schoone, van onderen ruyge en half-rond na boven toelopende Aderen, voortkomende van eene in 't midden. Rusten op Steeltjens, ontrent twee vingerenbreed lang; ook aan de regt-opgaande groote Steel uyt een ronde, donker-purpure Ring haren oorsprong nemende.

Tusschen welke, van het midden der Steelen tot op twee of drie na de alderbovenste Bladeren, eenige Bloemtroffen (op de wijze der Bloemknoppen van Felix Florida, of Urtica major vulgaris, dat is, Bloemdragende Varen, of gemeen groot Neetelenkruid, ook in 't eerst de zelve niet qualijk gelijkende, doch tusschen elk Blad maar eene Tros) Druyfs-wijze groeyen. De onderste zijn wel zoo groot, als die van 't gemelde Neetelenkruid; doch de bovenste kleynere, en zich meer onder de Bladeren verschuytende. Bestaan uyt zeer veele bleek-groene kleyne Knopjens, zich als in Takjens verspreyende: ook inwendig twee of drie zeer kleyne witte Knopjens houdende; welke haar, daar na verminderende, hol van malkander verspreyden, en zonder eenig Zaad te geeven op de aarde neervallen.

Evenwel komen daar na tusschen de alderhoogste, en op een, en op twee na de alderhoogste Bladeren andere

Ameri-
caansch
Yzer-
kruid met
staarten.

Aanwin-
ning.

Groot
Yzerhart
van Cana-
da.

Bladeren;
en derzel-
ver geel-
te.

Bloem-
troffen;
zonder
Zaad;

doch daar
na andere
met Zaad,
dere

dere regt-opstaande *Steeltjens* voort, veel dikker als de voorgemelde, boven wat bruyn-verwig; niet onder de *Bladeren* blijvende, maar boven de zelve haar verheffende: aan welke *Druys-wijze* groeyen zeer kleyne groene *Knopjens*, voorzien met witte opstaande *Draadjens*: welke niet neervallen, maar blijven; ook grooter worden, en in een korte tijd nalaten veele, wat meer als halfmaans-wijze ronde, neerwaarts hangende, platte of dunne, eerst bleek-groen zijnde, daar na bruyn, dan ook een weynig dikker wordende *Zaadjens*, veel-tijds hare volkomene rijpheyd verkrijgende.

De *VERBENA* *URTICÆ* *FOLIO* *MAXIMA*, of het *aldergrootste Yzerkruid met Bladeren van Neetelen*, groeyd in deeze Gewesten ter hoogte van vier en vijf voeten. Krijgt uyt een teedere, wit of bleek-bruyn-verwige, bittere, en een weynig te zamentrekkende *Veezelwortel*, een of meerder *Steelen*, zich verdeelende in veele *Zijde-takken*: zijnde ontrent vierkant, donker-groen; blinkende, en in 't midden met een holle *streep* voorzien: aan welke groote *Bladeren* voortkomen, altijd twee en twee regt teegens malkander over zittende. De grootste zijn ontrent een hand lang en breed, rustende op matig-lange *Steelen*; donker-groen-verwig, doch onder bleeker; begaafd met zeer schoone veelvoudige diepe *Aderen*, spruytende uyt eene in 't midden; aan de randen gelijk als een *Zaag getand*; voor in een kleyn punt eyndigende; van onder in het aanraken rauw; ook bitter van smaak, en een weynig te zamentrekkende.

Uyt de bovenste *Hert-punten* ziet men bij malkander voortkomen veele *Ayrs-wijze* gestelde, teedere *Scheutjens*, met kleyne groene *Knopjens* voorzien, deeze de eene na de andere open gaande, vertonen zeer kleyne, spier-witte, vijf-bladerige *Bloemtjens*, die van het gemeene *Yzerhart* zeer gelijk, doch kleynere. Zelden blijven ze langer dan vier of vijf dagen goed. Daar na vergaande, laten ze achter een kleyn langwerpig en groenachtig *Zaadje*, altijd drie aan den anderen gevoegd.

K R A C H T E N .

Gal. l. 8. Med. Simp. fac. *Yzerkruid*, of *Verbena*, beyde het regt-opstaansse, en het achter-over leggende, als van de zelve krachten zijnde, is verdrogende van aart; een weynig te zamentrekkende, afdroogende, en verkoelende.

Ætius l. 1. Serm. 1. Apulej. hijf. Plant. c. 3. Plin. l. 26. Heup-jigt, het Voet-enzel, of Podagra; Vergif; de Pest; de beeten en steeken der giftige Dieren; de Geel-zucht, 't Gravel, en alle andere inwendige gebreeken des Ligchaams. Doed gemakkelijk Wateren. Opend de verstoptheyd der Longe, Nieren, Leever, Milt, en Galblaas. Neemt wech de pijn van de Maag; de hitzigheyd der Gezwellen; Zeeren en Zweeren der heymelijke of andere Leeden; van alle wonden, inzonderheyd van de Beenen: maakt een glad, en zuiver Vel, daar van wech drijvende allerley Schurfttheyd en andere onreynigheyd; dit quaad daar meê gewasschen zijnde. Verbeeterd de voortetende zeerigheyd van de Mond, en maakt de losse Tand en vast, daar meê gegorgeld. In de Oogen gedaan, versterkt niet alleen het Gezicht, maar neemt'er ook de donkerheyd van wech, en maakt het helder. Belet daarenboven de nyrvalling des Hays.

Fuchf. hijf. Pl. c. 226. Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met *Edik* vermengt, gelegd op de *Roos*, *Roodgrond*, en voortkruypende *Zweeringen*, doet veel goeds.

Diosc. l. 4. c. 60. Dod. l. 5. c. 34. Het zelve *Poeder* met *Honig*, of *Boter* gemengt, geneest alle *varssche Wonden*, en *oude Zeeren*.

Dit *Kruid* word zeer begeerig van de *Duyven* ge-

geeten. Houd ook de zelve, ontrent haar *Slag* of *Nesten* opgehangen, bij malkander, en lokt de vreemde derwaarts.

CCCLVII HOOFDSTUK.

STALKRUYD.

Ord in het *Neederlandsch* niet alleen *Verfcheyde namen*, maar ook van veele *PRANGWORTEL* genoemd: in het *Latijn* *ONONIS*, *ANONIS*, *ARRESTA BOVIS*; en *NATRIX* *PLINII*: in het *Hoogduytsch* *OCHSENBRECH*, *OCHSENKRAUT*, en *STALKKRAUT*: in het *Fransch* *ARRESTE BEUF*, *BUGRANDES*, *BURGRUNDER*, *BUGRAVES*: en in het *Italiaansch* *ANONIDE*, *BONAGA*, en *RESTA BOVE*.

Hier van zijn mij in haren aart veele veranderlijke soorten bekend geworden; namentlijk:

I. *ONONIS SPINOSA FLORE PURPUREO*, of *stee-kend Stalkruid met een purpure Bloem*. II. *SPINOSA FLORE ALBO*, of *Prangwortel met Doornen, en een witte Bloem*. III. *NON SPINOSA FLORE PURPUREO*, of *Stalkruid zonder Doornen, met een purpure Bloem*. IV. *NON SPINOSA FLORE LUTEO*, of *met een geele Bloem en geen Doornen*. V. *NON SPINOSA PURPURASCENS CRETICA*, of *purpur Stalkruid zonder Doornen uyt Candia*. VI. *NON SPINOSA FLORE RUBELLO MAJOR HISPANICA*, of *groot Spaansch Stalkruid met een ronde Bloem en geen Doornen*. VII. *NON SPINOSA SPICATA FLORE RUBELLO MINOR*, of *kleyne Prangwortel zonder Doornen met een genayde roode Bloem*. VIII. *NON SPINOSA LUTEO ODORATA ANNUA MAJOR*, of *groot geel welriekend Stalkruid zonder Doornen, niet langer als een jaar durende*. IX. *NON SPINOSA ODORATA LUTEA ANNUA MINOR*, of *kleyn geel welriekend Stalkruid zonder Doornen, maar eene Zomer in 't leeven blijvende*. X. *LUTEA NON SPINOSA MONTIS LIBANI*, of *geele Prangwortel zonder Doornen van de Berg Libanus*. XI. *ONONIS ARBORESCENS*, of *tot een Boomtje opwajsend Stalkruid*. Niet alle zijn ze van even-gelijke *Bouw- ing en Waarneeming*.

Zij beminnen echter al te zamen een goede, zandige *Grond*, aarde, met twee-jarige *Paerdemist* tamelijk voorzien: een vrije, warme, wel ter Zon gelegeene plaats, en matige vochtigheyd. Geeven in goede *Zomers* dikmaal volkomen rijp *Zaad*, en blijven lange jaren in het leeven.

Het *ONONIS SPINOSA FLORE ALBO*, *FLORE PURPUREO*, ET *NON SPINOSA FLORE PURPUREO*, *doorn-achtig Stalkruid met witte, met paarsche, en zonder Doornen met paarsche Bloemen*, zijn wat hard van aart. Konnen, buyten staande, selle *koude*, en alle andere ongeleegentheyd der *Winter* zonder schade verdragen. Blijven echter niet altijd groen, maar laten in den *Herfst* hare *Bladeren* vallen: welke, te zamen met hare *Steelen*, ieder *Voorjaar* weer uyt hare *Wortel* voortkomen.

Men kan haar *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen* door haar *Zaad*: 't welk met een wassende *Maan* van *April* niet diep in de aarde word gelegd. Al de andere soorten, meede eenige jaren durende, worden op de zelve wijze behandeld, doch konnen gantschelijk geen sterke *koude* verdragen. Moeten derhalven, in *Potten* geplant, in *October* binnens huys gebragt, luchtig gesteld, met weynig vochtigheyd onderhouden, bewaard, en niet voor in 't begin van *April*, met een aangename *Reegen* weer buyten gezet worden.

Het *ONONIS NON SPINOSA LUTEA ODORATA ANNUA MAJOR ET MINOR*, of *groot en kleyn geel welriekend Stalkruid zonder Doornen*, niet meer als

kend Stal- een jaar *durende*, worden ook, met de gemelde Maan, in een Pot de aarde aanbevolen. *Bloeyen* aardig, en vergaan teegens de *Winter* van zelfs, na datze, bij goede, warme *Zomers*, rijp *Zaad* hebben gegeven. Het welk ieder jaar in *April* weer gezayd moet worden. Want alleenlijk hier door kan men ze *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen*.

Boomachtig Stalkruyd. Het ONONIS ARBORESCENS FLORE RUBELLO, of boomachtig Stalkruyd, met een *schoone* roodachtige *Bloem*, is een aardig, zeer bevallig *Gewas*; van naturen *struvelachtig*; voorzien met veel bij de zwarte en teedere *Wortel* uytstietende *Looten*, of *Takjens*, een weynig blinkende van aart, bleek-bruyn van verwe, en nauwelijks meer als een voet hoog oprijzende. Deeze alle moet men wechneemen, en alleenlijk eene in 't midden laten, indien men'er een aardig *boomtje* van begeert te winnen.

Bloemen. Uyt de punten der *Takjens* ziet men spruyten de *Bloemen*, tamelijk groot, rustende op teedere *Steeltjens*, hol en luchtig, doch *Tros-wijze* veel bij malkander en aardig gesteld. Van onder af gaan ze eerst open. Als ze eenige dagen hebben gestaan, vallen ze neer; nalatende de ronde, korte, dikachtige, ruyge, bleek-groene *Peultjens*, voorzien met een *Doorns-wijze* spits *Knopje*, neerwaarts hangende; waar in gevonden word een *platachtig Zaad*, van een halfmaans-wijze vorm, als het rijp word groenachtig graauw van verwe, doch niet groot.

Hoe waar te nemen. Deeze soort blijft, wanneer men'er goede acht op neemt, lange jaren in 't *leven*. Word ook (wijl ze door sterke *Vorst* en andere ongelegenheeden der *Winter* lichtelijk kan worden wechgenomen) in een Pot geplant zijnde, in *October* binnens huys gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet als bij *vriezend Weer* word gevuurd; met slegts een weynig lauwer Reegenwater van boven begoten, en niet voor in *April*, met een donkere Lucht en zachte Reegen, weer buyten gezet.

Gefalte der Bladeren. Zij behoud hare groenheyd tot in *October* of *November* toe; maar laat dan hare bezienswaardige teedere, en rondom aardig-getandde *Bladerijens* vallen. Deeze zijn langwerpig; van naturen stijf staande; voor alderbreedst; ook daar rondachtig toegaande; onder smal toelopende; gemeenelijk in drieën bij malkander gesteld; waar van het middelste het grootste, evenwel nauwelijks een vingerbreedte lang is; de breedte kan die van een stroo niet ophalen. De twee andere zijn veel smaler; doch alle onder aan malkander vast: en in 't midden voorzien met een regt-doorgaande *Ader*, waar uyt andere kleyner voortspruyten. Zijn verciert met een aangename bleek groenheyd, zoo wel onder als boven.

Zaad. Door drift der Natuur vernieuwt deeze Plant in *Maert* hare *Bladeren* weer. Geeft, niet altijd, maar alleen in goede *Zomers*, in deeze Landen dikmaal volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *April* niet boven een stroobreedte diep in een Pot word gelegd. Niet alleen hier door word ze *vermeenigvuldigd*, maar ook door hare bij de *Wortel* uytlopende jonge *Looten*, die men met een Pennemes voorzichtig ten halven insnijdt, op de wijze der *Angelierens*, en met aarde overdekt. Als ze dan *Wortelen* hebben bekomen, worden ze op de genoemde tijd van de *onde* afgenomen, en verplant.

Aanwinning.

Gal. l. 8. Simp. Med. *S* Talkruyd, of *Ononis*, is warm en droog tot in den derden graad; ook dunmakende en doorsnijdende van aart.

Het Poeder van de gedroogde *Wortelen*, of de *Bast* der zelve, met *Wijn* ingenomen; of de *Wortelen* in *Wijn* gekookt, of in *Wijn* gedistilleert, en daar van een Roemertje gedronken; of, 't geen noch beeter is, anderhalve hand vol van de *Wortelen* in stukjens gesnec-

den, en in anderhalve Kan, of zes ponden *Rhijnsche Wijn*, tot op de helft gekookt, en daar van 's morgens drie Onzen nuchteren gebruykt, drijft uyt het *Gravel*, en breekt de *steen der Nieren*: doet wel *Water* lossen; geneest de *Vleesch-breuken*, als men 't eenige weeken achter malkander ieder dag nuttigt: ook de *Takken* of *Speenen* aan 't *Fondament*. Doed de *Maandstonden* voortkomen. Opend de *verstoptheyd* van *Milt* en *Leever*.

De *Wortelen* in *Water* gekookt, en 't zelve de *Paer* den te drinken gegeven, doet haar, als haar *Water* word opgehouden, 't zelve lossen.

Even deeze *Wortel* met *Honig* en *Edik* tot op de helft gezoden, en daar van gedronken, is een dienstig middel teegens de *vallende Ziekte*.

De eerst uytkomende jonge *Scheutjens* deezer Plant als een *Salade*, gelijk *Aspergies*, gegeten, zijn goed teegens al de nu genoemde gebreken.

CCCLVIII HOOFDSTUK.

HANEKAMMETJENS.

Oerd deeze naam in 't *Neederlandsch*, *Verfchey* om dat het *Zaad* deezer Plant zeer de namen aardig de gedaante der *Hannekammen* vertoond. Word in het *Latijn* geheeten ONOBRYCHIS; CAPUT GALLINAECEUM BELGARUM, en POLYGALA VERA DALECHAMPII. In 't *Hoogduytsch* KERSTWURTEL. In 't *Fransch* SAINET FOIN; en in 't *Italiaansch* UPPUPARIA DEL MAGHI.

Hier van zijn mij in haren aart drie bijzondere soorten bekend geworden; te weten:

I. De gemelde ONOBRYCHIS. II. ONOBRYCHIS BELGARUM ALTERA, of tweede soort van *Hannekammertjens* der *Neederlanderens*; ook genoemd VIOLA PENTAGONIA, of *Virole* met een *vijschoekig Zaadhuysje*; anders SPECUCUM VENERIS, dat is, *Venus Spiegel*, wegens hare zonderlinge schoonheyd. III. ONOBRYCHIS PERFOLIATA, of *Hannekammertjens* met *doorgevassene Bladeren*, zeer aardig te zien.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, nieuwelijks omgesmeetene, meer een gemeste als ongemeste aarde; ruym zoo zeer een zomtijds schaduwachtige, als een vrije wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Reegen.

Blijven niet langer dan eene *Zomer* in het *leven*. *Zaad*. Geeven teegens de *Winter* rijp *Zaad*, en vergaan dan van zelfs. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert*, niet diep, weer in de aarde worden gezayd: waar doorze rijkelijk konnen *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden. Komen anders ook dikmaal van zelfs genoeg te voorschijn, door het uytgevallene *Zaad*.

KRACHTEN.

*H*annekammertjens, of *Onobrychis*, is verwarmende en verdrogende van aart, daarenboven dunmakende, en verteerende.

De *Bladeren* gedroogd, gepulverifeert, en met *Wijn* ingenomen, doen gemakkelijk *Water* lossen; stillen de *loop des Buys*, en zijn goed voor de *konde Pis*.

De groene *Bladeren* gestoten, en *Paps*- of *Plaasters* wijze gelegd op allerley *Gezwellen*, en *Klieren*, verteerden de zelve, en doen ze vergaan.

CCCLIX HOOFDSTUK.

GROOTE KROK.

Namen.

Vier onderfcheydene foorten.

Lobel P. 2. fol. 92. Clus. R. P. 1.6. fol. 230.

Grond.

Bloemen.

Zaad.

Aanwin-
ging.

Gebruik

van het
Zaaddeezcr
Plant.

Dusgenoemd in't *Neederlandsch*; word in het *Latijn* geheeten *OROBUS*, of ook *ARACUS LATIFOLIUS*; en in het *Italiaansch* *OROB.*

Hier van zijn mij in haren aart vier onderfcheydene foorten bekend geworden; namentlijk:

I. *OROBUS VENETUS*, of *grootte Krok*, groeyende ontrent *Venetien*. II. *PANNONICUS TENUIORI FOLIO*; of *grootte Krok* uyt *Pannonien*, met teedere *Bladeren*; ook genoemd *OROBUS SECUNDUS CLUSII*, of de *tweede grootte Krok* van *CAROLUS CLUSIUS*; welke van *MATTHIAS DE LOBEL* word geheeten *ASTRAGALOIDES*. III. *QUARTUS CLUSII*, of *vierde foort* van *CAROLUS CLUSIUS*. IV. *OROBUS PANNONICUS PRIMUS CLUSIUS*, of *eerste grootte Krok* van *CAROLUS CLUSIUS*. Alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, en welgemeste aarde: een vrije, genoeg ter Zon geleegene plaats; en veel Water. Blijven veele jaren in 't leeven, en verdragen allerley ongeleegentheeden der *Winter* zonder eenige schade.

Geeven vroeg in 't *Voorjaar* schoone *Bloemen*; en gemeenelyk in ieder jaar, inzonderheyd bij goede drooge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*. 't Welk met een wassende Maan van *September* of *Maert*, niet boven een stroobreedte diep, de aarde weer aanbevolen word. Ook slaat het neergevallene *Zaad* dikmaal van zelfs genoeg op.

Niet alleen hier door kan men haar *vermeenigvuldigen*, maar ook *aanwinnen* door hare jonge aangegroeyde *Wortelen*, welke men met de gemelde wassende Maan, in *Maert* of *April*, van de oude afneemt, en verplant.

KRACHTEN.

Het *Zaad* van *grootte Krok*, of *Orobis Latifolius*, is afvagende en te zamentrekkende van aart; zwaar om te verteeren, en maakt grof, zeer slegt *Bloed*.

Gedroogd, gestoten, en met Melk gekookt, is 't dienstig, om de *loop des Buys* te stoppen. Doet ook het *Braken* ophouden, en neemt wech de *oprijping* van de *Maag*.

Het *Meel* van dit *Zaad* met *Wijn* vermengt, en *Plaasters*-wijze gelegd op de *beeten* der *dolle Menschen*, *Honden*, en, andere *razende Dieren*, is zeer dienstig, en van goed gebruik.

Dit *Zaad* aan *Hoenderen*, *Duyven*, of andere *Vogelen* gegeven, doet haar in weynig tijds *zeer vet* worden.

CCCLX HOOFDSTUK.

AARDANGEL.

Namen.

Grond.

Zaad.

Met deeze naam in het *Neederlandsch* bekend, word in het *Latijn* geheeten *TRIBULUS TERRESTRIS*; in het *Hoogduytsch* *BURSELDORN*; en in het *Italiaansch* *TRIBOLO*.

Zij bemind van naturen een goede zandige aarde, met een weynig twee-jarige *Paardemist*, en 't Mol der verrotte *Boombladeren* doormengt: een warme, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheyd.

Blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeft

in deeze onze Gewesten, bij goede jaren volkomen rijp *Zaad*, en vergaat dan van zelfs. Moet derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *April*, niet boven een stroobreedte diep, weer op nieuws in de aarde eens Pots gezayd zijn; maar niet verplant. Ook mag men niet meer dan twee opgekome ne *jongen* in eene Pot laten, ontrent in 't midden der zelve; vermitsze zich op de aarde neerleggen, en door de meenigte harer *Takjens* de Pot aan alle kanten vervullen.

KRACHTEN.

Aardangel, of *Tribulus Terrestris*, is koud, aard-achtig, en te zamentrekkend van aart. De *Vrucht* ook is dun van deelen, en fijn van stof.

De zelve gedroogd, gestoten, en daar van een *Drachma* met *Wijn* ingenomen, breekt de *steen der Nieren*: geneest de *beeten* der *Adderen* en *Slangen*: strijd teegens allerley *vergif*.

De zelve *Vrucht* in Water gekookt, en daar mee de *Bedsteede* of het *Leedekant* besprengt, doodt de daar in zijnde *Vlooyen*.

CCCLXI HOOFDSTUK.

WATERNOOT.

Niet alleen in het *Neederlandsch* dus, *verschey-* maar ook van veele *MINKYERS* ge- de namen. heeten. In het *Latijn* genoemt *TRIBULUS AQUATICUS*, of ook, wegens hare lieflijke smaak, *CASTANEA PALUSTRIS*, zoo veel als *Water-Castanien*: in het *Hoogduytsch* *WASSERNUSZ*, of ook *SPITSNUSZ*: in het *Fransch* *ESCARBOTS*, *SALIGOTZ*, en *CHASTAIGNES D'EAU*: in het *Italiaansch* *TRIBOLO AQUATICO*.

Zij bemind, uyt een aangeborene eygenschap, een slijmerige, mocrassige, vochtige grond, in een opene, vrije, Lucht: of ook wel een klaar en helder Water zels, waar in ze al dikmaal gevonden word. Kan derhalven qualijk in de *Hoven* worden opgevokt; ten ware men daar in een *Sloot*, of *grootte Knyl* groef, en in 't *Voorjaar* haar plantte in den grond der zelve; dan zalze wel beklijven, en voortgroeyen.

Word niet lichtelijk beschadigd door een sterke *Winter-vorst*. Geeft niet altijd, maar bij goede heete *Zomers*, *Bloemen*: zelden, of wel noyt, in deeze Gewesten een rijpe *Vrucht*, of volkomen *Zaad*: zijnde van een aardige aanschouwing; vertoonende het hoofd van een *Os* met zijne *Hoornen*. Verliest ieder *Winter* hare *Bladeren*; welke t'elkens teegens de *May* zich weer vernieuwen, en boven 't Water uytstekende gezien worden.

Kan door geen ander middel worden *aangewonnen*, Hoe men als alleen door bekomen rijp en goed *Zaad*. Ontrent haar deeze *aanteeling* kan men te werk gaan op de volgende wijze, gelijk van mij gedaan is in 't jaar 1657.

Neem een Pot: maak'er onder een groot gat in, in een Hof Vul dan de zelve met een zeer luchtige, zandige aarde, kan doen genoegzaam doormengt met oude *Paardemist*. Leg'er dan het *Zaad* in met een wassende Maan van *April*, ontrent een kleyne vingerbreedte diep. Zet ze vervolgens op een warme en matig-luchtige plaats, gedurig die nat houdende; zoo komt het uyt de aarde op. Laat dan de Pot zinken in de gemaakte *Sloot*, of *grootte Knyl*, tot op de grond toe; zoo zal deeze *Plant*, lange *Wortelen* geschooten hebbende, tot boven 't Water opgroeyen: eenenwel niet veele jaren in 't leeven blijven.

K R A C H T E N.

Gal. 1. 8.
Simp. Med.

Waternoot, of *Tribulus Aquaticus*, is vochtig, verkoelende, en een weynig te zamen-trekkende van aart.

De *Bladeren*, het zij geheel, of gestoten, en Plaasters-wijze gelegd op allerley vuurigheid, hitzige gezwellen, en zweeren, doet veel goeds tot der zelve geneezing.

Diof. 1. 4.
e. 75. Het uytgeparfste Zap der *Bladeren* is dienstig teegens de verhitting des Monds, het vervuylen van het Tandvleesch, de zwelling der Amandelen, de Spronuw, Huyg, en Keel-gebreken, daar mee gewasschen, of gegorgeld.

Durantes
hijf. Plant.
fol. 463.
Lusitan.
1. 4. enarr.
16. De *Vruchten*, of *Nooten* zelfs, worden, in plaats van *Castanien*, voor een Banquet gegeten. Ook maakt men'er brood van; doch 't geeft weynig voedsel, en verstopt het Ligchaam.

Camerar.
1. 4. c. 18. De zelve *Vruchten*, tot stof gestoten, en dan met Wijn gebruykt, zijn zeer dienstig teegens de beeten der Slangen; teegens 't Graveel; voor de geene die Bloed spronwen, en Bloed pissen; ook voor zulke, die van de Buikloop worden gequeld.

CCCLXII HOOFDSTUK.

S P E E R K R U Y D.

Verschey-
de namen.

En kleyn en aardig Gewas; word in het *Nederlandsch* niet alleenlijk dus, maar ook *ADDERSTONG*, of *NATER-TONG* geheeten: in 't *Latijn* *OPHIOGLOSSUM*, *LANCEA CHRISTI*, *LINGUA SERPENTINA*, *LUNARIA*, en *HENOPHYLLUM*: in het *Hoogduysch* *NATERZUNG-LEIN*: in 't *Franfch* *LANGUE DE SERPENT*, of ook *HERBE SANS COUSTURE*: in 't *Italiaansch* *OPHIOGLOSSO*, en *HERBA SENZA COSTA*, of ook *LINGUA DI SERPENTE*.

Grond.

Deeze *Plant* bemind uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige, zoo wel gemeste als ongemeste aarde; ruim zoo zeer een donkere, schaduwachtige plaats, als een ruyme Lucht; en veel vochtigheid.

Kluchtige
Vrucht.

Verdraagd allerley ongeleegentheeden des tijds zonder schade. Geeft noch *Bloem* noch *Zaad*; maar wel een kluchtige, zeldzame *Vrucht* uyt haar een eenigste *Blaadje*, gelijk zijnde een kleyn *Lans*, of *Speere*. In het laatste van *Junius* vergaanze te zamen, en komen niet weer te voorschijn, voor in de Maand *Maert* des volgende jaars. Konnen echter genoegzaam aangewonnen en vermeenigvuldigd worden door hare aangewassene jonge *Worteltjens*; welke men met een wassende Maan in de Maand *Augustus* van de oude afneemt, en verplant.

Aanwin-
ning.

K R A C H T E N.

Lobel. hijf.
Plant. fol.
984.
Dod. 1. 5.
c. 21.

Speerkruid, of *Ophioglossum*, van naturen een treflijke *Wondkruid*, is koud in den eersten, en droog in den tweeden graad.

In Wijn gekookt, en daar van een tijd lang achter malkander 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken; of het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn; of met het gedistilleerde Water van *Equisetum*, anders

Durantes
hijf. Plant.
fol. 320.
Lonic. 1. 2.
1. 2. c. 85.
Camerar.
1. 2. c. 101. Paerdestaert gezegt, ingenomen, geneest alle invendige en nyruwendige *Quetzuren*; de *Breuken*, of *Gescheurheyd*; de ontfteeking van de *Leever*, en andere invendige brand. Is goed voor de lopende of tranende *Oogen*, daar meê gewasschen; voor hitzige *Koortzen*; voor de verzeering der *Darmen*; voor de geene die *Bloed* opgeeven; en voor die van de *Pest* zijn aangetast, een *Drachma* van 't *Poeder* met Wijn en Edik gebruykt.

Het zelve *Poeder* met het gedistilleerde Water van *Matth. 1. 2.* Eyke *bladeren* ingenomen, stillt de witte *Vloeden* der c. 161. Vrouwen. Fuchf. hijf. Pl. c. 219.

Even dit *Poeder* met *Varkens-reuzel* vermengd, is goed teegens de gebrandheid, alle heete *Gezwellen* c. 106. en *Apostematien*; ook het *Spreken-vuur*. Belet daarenboven de *Kanker*; en verhindert dat het *Vuur* in de zweering zou komen.

De *Oly*, waar in de *Bladeren* een lange tijd in de Zon geweykt zijn, met een weynig *Oly* van *Denneboomen* vermengd, zuiverd en geneest alle *varfsehe Wonden*; allerley *vuyle zweeringen*.

CCCLXIII HOOFDSTUK.

W I N T E R G R O E N.

Mys weetens met geen anderen als *Verschey-* deezen naam in het *Nederlandsch* de namen. bekend, word in het *Latijn* geheeten *PYROLA*, of ook *TINTINNABULUM* *TERRÆ*: in het *Hoogduysch* *WINTERGRUNN*, of *KUCHENSCHELLE*, of *HOLTZMANGOLT*: in 't *Franfch* *LI MOIRE*. en *BETE SAUVAGE*: in 't *Italiaansch* *PIROLA*.

Hier van zijn mij in haren aart drie veranderlijke soor- Drie ver-
ten bekend geworden; te weeten: anderlijke
soorten.

I. *PYROLA OFFICINARUM VULGARIS*, of gemeen gebruykelijk *Wintergroen*. II. *FOLIO DENTATO*, of *Wintergroen met getandde Bladeren*. III. *PYROLA AMERICANA*, of *Wintergroen uyt America*. Niet alle zijnze van eenley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen, uyt eygener aart, een goede, gemeene Grond. ne aarde, met zeer veel *Zee-zand*, maar geen mist of andere vettigheid doormengt; zoo wel een schaduwachtige als een luchtige plaats, en veel Water. Blijven Uytneemend lief-
't geheele jaar door groen. Geeven in de Maanden *Junius* en *Julius* *Bloemen*; begaafd met zulk een aangename, verquikkende reuk, datze in lieflijkheid de *Bloemen*, *Maybloemtjens*, of *Lilium convallium*, ook meest al de andere *Kruyden*, daar in te boven gaan.

Niet haast verderven ze, maar blijven eenige jaren *Zaad*. lang in 't leven. Brengen bij goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad* voort; en konnen allerley ongeleegentheeden der *Winter* uytstaen. Worden aangewonnen, niet alleenlijk door dit haar *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *Maert* of *April*, niet boven een stroobreedte diep, in een Pot, met de voorgedachte aarde gevuld, gezayd moet zijn; maar ook door hare aangegroeyde en langzaam voortkomende jonge *Scheutjens*, welke men op de zelve tijd van de oude afneemt, en verplant.

Het *PYROLA AMERICANA*, of *Wintergroen uyt America*, waft met hare ronde en teedere regt-opstaande *Steeltjens* ter hoogte van anderhalve voet. Aan der zelve beyde zijden, niet teegens over malkander, maar onordentlijk gesteld, komen de *Bladeren* voort, *Bladeren*. rustende op kleyn *Steeltjens*. Zijn een weynig hard van aart; donker-groen-verwig; in grootte niet veel verschillende van die van ons gemeen *Wintergroen*; echter niet zoo geheel, maar een weynig langwerpig-rond; ook inwendig niet voorzien met zoodanig gestelde *Aderen*.

Bemind een zandige grond, met een weynig twee- Grond. jarige *Paerdmist*, een-jarige *Hoenderdrek*, en 't Mol der van binnen verdorvene *Boomen*, of in der zelve plaats 't Mol der verrotte *Boombladeren* doormengt: een opene, warme, luchtige en vrije plaats; ook marige vochtigheid. Blijft van naturen veele jaren in 't leven. Geeft in drooge, warme *Zomers* een geele *Bloemen*. *Bloem*, met een lange *Kelk*, of *Hals*; gemeenlijk niet meer als twee bij malkander op tamelijk-lange *Steeltjens* gesteld;

gesteld; maar noyt in deeze koude Landen eenig volkomen rijp Zaad.

Zaying. Is teeder van aart. Kan weynig koude Herfst-reegenen, Sneeuw, Rijp, of Vorst verdragen. Moet derhalven, als men 't Zaad uyt heete Gewesten heeft ontfangen, met een wassende Maan van April of May in een Pot beyde gezayd en geplant zijn; gedurig in warme Paerdemist gezet. In 't begin van October, wat eerder of later, na gelegentheid dat het Weer zich aansteld, moet menze binnens huys zetten, op een zeer luchtige plaats, waar in niet als bij vriezende Weer word gevuurd door een yzere Oven. Gedurende de gantsche Winter moet menze niet meer als eens, of ten hoogsten tweemaal, met een weynig lauw Reegenwater van boven begieten: ook niet voor in 't begin, of ten halven van April, met een zachte Lucht, en aangename zoete Reegen, weer buyten brengen: dan noch evenwel haar zorgvuldig wagten, en wel dekken voor koude nachten, Sneeuwachtige vochtigheid, hayrige en schrale winden.

Aanwinning in onze Landen. Zij verliest 's Winters al de Steel en Bladeren, welke gebloeyd hebben. Houd'er echter eenige bij hare Wortel groen; die in 't volgende Voorjaar weer opschieten, en Bloemen voortbrengen. In onze Landen kan ze door geen ander middel aangewonnen en vermeenigvuldigd worden, dan alleenlijk door hare sterke en tamelijk dikke Wortel; waar van men, met een wassende Maan in April, voorzichtig een deel afsnijdt; 't zelfe in een Pot verplant, en een tijd lang wel vlijtig voor veel Water wacht.

K R A C H T E N .

Lobel. l. 1. fol. 362. Wintergroen, of Pyrola, is koud in den tweeden, en droog in den derden graad; ook te zamentrekkende van aart.

Groen gestoten, of 't Poeder der gedroogde Bladeren op de gebrandheid gelegd, verkoeld en geneest de zelve.

Lonic. l. 2. c. 235. In Wijn gezoden, en daar van gedronken, heeld en zuiverd alle inwendige- en uytwendige wonden, lopende gaten, quade zweeringen, en de onstokene Nieren. **Camerar. l. 4. c. 21.** Eeven het zelfe doet het uytgeparfste Zap der Bladeren: of ook de Wijn daarze in gekookt zijn geweest, de qualen daar mee gewasschen zijnde. **Dod. l. 5. c. 20.**

Dorsten. hist. Pl. fol. 225. Twee Drachmen van het gestotene Zaad met Wijn ingenomen, stild en geneest de Buysloop, de Bloedgang, het Bloed-spouten, en de onnatuurlijke Vloeden der Vrouwen.

CCCLXIV HOOFDSTUK.

VELDAJUYN.

Namen. **D**Us, en, mijns weetens, met geen anderen naam in het Neederlandsch genoemd. Word in het Latijn geheeten ORNITHOGALUM, en BULBUS LEUCANTHEMUS: in 't Hoogduytsch VOGELMICH, FELD, of ACKERZWIBEL: in 't Italiaansch ORNITOGALO.

Dertien veranderlijke soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden dertien veranderlijke soorten; te weten:

I. ORNITHOGALUM ARABICUM, of Veldajuyne uyt Arabien. II. NEAPOLITANUM MAJUS, III. ET MINUS, of groote en kleyne Veldajuyne van Napels. IV. LACTEUM MAXIMUM, of zeer groote witte Veldajuyne. V. LUTEUM, of Veldajuyne met gele Bloemen. VI. UMBELLATUM FLORE ALBO, of met groote, breede witte Bloemen. VII. SPICATUM FLORE PALLIDO, of met een bleek-geayrde Bloem. VIII. SPICATUM FLORE ALBO ODORATO, of met een wit-geayrde welriekende Bloem. IX. SPICATUM NARBONENSE, of

van Narbona, met een geayrde Bloem. X. PANNONICUM FLORE VIRESCENTE, of uyt Pannonien, met een groenachtige Bloem. XI. MINUS FLORE ALBO, of kleyne Veldajuyne met een witte Bloem. XII. MAJUS ÆTHIOPICUM FLORE ALBO CAPITIS BONÆ SPEI, of groote Veldajuyne uyt Moorenland, groeyende aan Capo de bona Esperanza, of het Hoofd der goede Hoop, met een schoone witte Bloem, welke ik voor de eerstemaal gezien heb bij mijn Heer en goede Vriend JOHAN VAN VELZEN, Klerk van hare Ed. Grootmogende, de Staten van Holland. XIII. ORNITHOGALUM ÆTHIOPICUM PARVUM CAPITIS BONÆ SPEI, of kleyne Veldajuyne uyt Moorenland, voortkomende ontrent de Caap. Niet alle zijn ze van de zelve Bouwing en Waarneeming.

Echter beminnenze al te zamen een goede, zandige, luchtige, en met twee-jarige Paerdemist wel doormengde grond: een opene, vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats, en niet te veel vochtigheid. Verdragen geduldig allerley ongeleegentheden der Winter. Geeven ook, doch niet alle, ook niet ieder jaar, volkomen rijp Zaad: 't welk met een volle Maan van Zaad: September, een kleyne vinger diep, de aarde moet aanbevolen zijn; dan komt het in 't volgende Voorjaar te voorschijn; doch draagt niet voor 't achtste of neegende jaar daar na de eerste Bloemen: onder welke men gemeenlijk eenige veranderlijke conlenren gewaar word.

Hare Bollen worden ieder jaar, of ('t welk ik oordeele best te zijn) om de derde Zomer, in 't laatste van Julius, uyt de aarde opgenomen; op een drooge plaats gelegd; daar na, de grond weer gemest op de boven-verhaalde wijze, de Bollen van haar oude, doode, en onzuivere Vazewortelen gezuiverd zijnde, daar weer ingezet, tamelijk diep, met een volle of wassende Maan van September.

Worden dus niet alleen door haar Zaad, 't welk langzaam toegaat; maar ook, en veel bequamer, door hare jonge aangewassene Bollen, aangewonnen en vermeenigvuldigd: welke men, bij de opneeming uyt de aarde, van de oude afcheyd, en verplant.

Het ORNITHOGALUM ARABICUM, of Veldajuyne uyt Arabien, en ORNITHOGALUM MAJUS ET MINUS ÆTHIOPICUM CAPITIS BONÆ SPEI, of zoo groot als kleyn Veldajuyne uyt Moorenland, groeyende bij de Caap, zijn niet zoo hard van aart als de andere soorten. Konnen de sterke Winterkoude en Vorst dezer Landen niet wel verdragen. Moeten derhalven, in Potten gesteld, en in de Wintertijd binnens huys gebragt; daar ook, zonder eenige vochtigheid op een luchtige plaats, of anders buytens huys in een Zonnebak, zorgvuldig bewaard worden.

K R A C H T E N .

DE Botwortel van Veldajuyne, of Ornithogalum, gestoten, en op versche Wonden gelegd, geneest de zelve.

Rauw gegeten, of in Water gekookt, of gezoden zijnde, is ze zoet, en aangenaam van smaak, als een Castanie. Word derhalven van de Boeren, en andere gemeene of geringe Liederen voor een bequame spijs gebruykt.

CCCLXV HOOFDSTUK.

VOGELVOET.

In 't Neederlandsch dus genoemd, om dat hare te zaamgevoegde Zaad-peultjens een kromme Vogelvoet, of de gestotene Klauwtjens der kleyne Vogeltjens niet ongelijk zijn. Word in het Latijn geheeten Pes

AVIS, of ORNITHOPODIUM: in 't Hoogduytsch Vogelvoet; in 't Fransch PIED D'OISEAU.

Hier van zijn mij in haren aart drie veranderlijke foorten bekend; namentlijk:

I. ORNITHOPODIUM MAJUS, of groot Vogelvoet, ook genoemd SCORPIOIDES LEGUMINOSA, of Scorpionskruid met Zaadpeultjens. II. MAJUS CRETICUM, of groot Vogelvoet van Candien. III. ORNITHOPODIUM MINUS, of klein Vogelvoet. Meest zijn ze van eenreley Bonwing en Waarneeming.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige, en weynig gemeste grond: een opene, vrije, welgeleegene plaats, en niet te veel Reegen. Blijven niet langer dan eene Zomer in 't leeven: geeven in den Herfst volkomen rijp Zaad, en vergaan dan van zelfs, of door een kleyne Rijp. Moeten derhalven ieder Voorjaar weer op nieuws, met een wassende Maan van Maert, niet boven een stroobreedte diep gezayd zijn. Alleenlijk hier door kennen ze aangenomen en vermeenigvuldigd worden.

Het ORNITHOPODIUM MAJUS, of groot Vogelvoet, en MAJUS CRETICUM, of groot Vogelvoet van Candien, gezayd zijnde, komen dikmaal eerst laat te voorschijn; waar door ze, verachterende, veeltijds geen goed Zaad kunnen krijgen. Moeten derhalven, in 't begin van Maert, of in 't laatste van Februarij, met een wassende Maan, niet boven twee stroobreedte diep, de aarde worden aanbevolen.

Ook blijft dan het ORNITHOPODIUM MINUS, of klein Vogelvoet, laat opkomende, en 's Winters buyten staande, meerendeel zonder ongeleegentheyd in 't leeven. Naderhand een rijpe Vrucht gegeeven hebbende, versterft het de tweede Zomer.

K R A C H T E N.

Vogelvoet, of Ornithopodium, word tot geene gebreeken der Menschen gebruykt. Verstrekt onder tusschen de Schapen, Koeyen, Ossen en Paerden tot een aangenaam en gezond Voedzel.

CCCLXVI HOOFDSTUK.

R Y S.

Eder genoeg bekend, vermits ze zeer veel gebruykt word tot een aangename spijs voor de Menschen. Word, mijns wetens, in het Neederlandsch met geenen anderen als deezen naam genoemd. In het Latijn ORIZA: in het Hoogduytsch REISZ: in het Italiaansch RISO, of GRANO RISO.

Zij groeyd van naturen gelijk alle Koorn. Bemind een goede, gemeene, zandige aarde, met twee-jarige Paerdestijf matig voorzien: een opene, warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, voor alle koude Winden beschut, en veel vochtigheyd, bijzonderlijk in heete dagen. Blijft niet langer dan eene Zomer in 't leeven.

Geeft in deeze koude Landen noch Bloem noch Vrucht; en vergaat, wegens hare teederheyd, haastig in den Herfst, door een weynig koude. Niemand behoefd dit vreemd voor te komen; vermits ze in heete Gewesten met een afgaande Maan van April, of wat eerder, een kleyne vingerbreed diep in de aarde gezayd zijnde, niet voor laat in den Herfst hare rijpheyd bekومت.

K R A C H T E N.

Reis, of Oriza, is verwarmende in den eersten, en verdrogende in den tweeden graad; daar benevens verstoppende van aart.

In Melk tot een Brij gekookt, of ook 't Meel van Rijst met zoete Melk, Zuyker, Amandelen en een weynig Caneel gezoden, is aangenaam van smaak; geeft aan 't Ligchaam een goed voedzel; stild de Roodeloop, en stopt de Buikloop.

Rauw gegeten, is ze zwaar te verteeren, en geeft grof voedzel.

CCCLXVII HOOFDSTUK.

P A N I K K O O R N.

Us in het Neederlandsch genoemd, Namen word in het Latijn geheeten PANICUM, of MELINE: in 't Hoogduytsch HEYDELPENNIG, of PFENNIG: in 't Fransch PANIC; en in het Italiaansch PANICO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee veranderlijke foorten; als:

I. PANICUM VULGARE, of gemeen Panikkooorn. II. PANICUM INDICUM, of Indiaansch Panikkooorn. Beyde zijn ze van eenreley Bonwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, en weynig gemeste aarde: een vrije, warme, welgeleegene plaats, en niet te veel vochtigheyd. Blijven maar alleen eene Zomer in 't leeven. Geeven teegens de Winter volkomene rijpe Vrucht, of Zaad, en vergaan dan van zelfs. Moeten derhalven ieder Voorjaar, met een afgaande Maan van April, weer in de aarde, niet diep, gezayd zijn. Waar door ze telkens vernieuwd, en op geen andere wijze aangenomen kunnen worden.

Het PANICUM INDICUM, of Indiaansch Panikkooorn, als van een teederder aart, en meerder hitte begereende, als onze Wereld-streek kan geeven, komt niet, als bij zeer goede warme Zomers, laat in den Herfst, tot genoegzame rijpheyd, en vergaat dikmaal door een kleyne koude.

K R A C H T E N.

Panikkooorn, of Panicum, is verkoelende, verdroogende, en te zamentrekkende van aart.

In Melk gezoden; en zoo tweemaal ieder dag gebruykt, stopt de Buik- en Roodeloop.

Het brood, van dit Koorn gemaakt, is onaangenaam voor de Maag, ook zeer droog; en geeft aan het Ligchaam weynig of geen voedzel. Word ter dier oorzaak alleen van arme menschen, enkelijk uyt nood, gegeten, als ze niet anders bekomen kunnen.

CCCLXVIII HOOFDSTUK.

P E O N I E.

Ord in 't Neederlandsch dus genoemd: Namen in het Latijn PÆONIA, na de oude Geneesmeester PÆON, die hare krachten eerst uytgevonden, en bekend gemaakt heeft. In het Hoogduytsch PEONIEN-BLUMEN, GICHTWURTZ, en KONIGBLUM: in het Fransch PIVOINE: in het Italiaansch PEONIA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend tien veranderlijke foorten; namentlijk:

I. PÆONIA FLORE ALBO PLENO, of witte dubbele Peonie. II. FLORE PLENO INCARNATO DURABILISSIMO, of met een langdurige dubbele incarnate Bloem; welke, als ze veertien dagen of noch langer gestaan heeft, geheel wit word; echter in de grond noch iets behoudende van hare voorige bevallijke couleur.

III. H-

III. *HISPANICA PUMILA FLORE PARVO PURPUREO*, of *kleine Spaansche Peonie*, met een *kleine purpure Bloem*. IV. *MAS LATIFOLIA FLORE RUBRO*, of *Peonie mannetje*, met *breede Bladeren*, en een *roode Bloem*. V. *MAS ROTUNDIFOLIA FLORE RUBENTE*, of *Peonie mannetje met rondachtige Bladeren en roode Bloemen*. VI. *MAS ANGUSTIFOLIA FLORE PLENO*, of *Peonie mannetje met smalle Bladeren en dubbele Bloem*. VII. *FEMINA FLORE ALBO SIMPLICI*, of *Peonie wijfje met een enkele witte Bloem*. VIII. *FEMINA FLORE RUBRO SIMPLICI*, of *Peonie wijfje met een enkele roode Bloem*. IX. *PAEONIA FEMINA FLORE RUBRO PLENO*, of *Peonie wijfje met een dubbele roode Bloem*. X. *PAEONIA BYZANTINA*, of *Peonie van Constantinopel*. Al te zamen zijn ze van de zelve *houwing en Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zoo wel zandige als andere, doch genoegzaam gemeste grond: een vrije, luchtige, bequaam ter Zon geleegene, of ook een schaduwachtige plaats; en veel Water. Blijven lange jaren in 't leeven. Verdragen allerley ongeleegentheden der *Winter*, zonder eenige schade. Geeven ieder jaar in den *Herfst* een volkomen zwartblikend *Zaad*; waar onder zich gemeenlijk zeer aardig vertonen eenige roode gelijk als onrijpe *Korlen*, van een bevallijke aanschouwing.

Zaad. Dit *Zaad* moet met een wassende Maan van *April* in de aarde, of in *September* in een Pot, een halve vingerbreedte diep gezayd zijn; vermits het lange, ja wel een geheel jaar tijds blijft leggen, eer het opkomt. Geeft ook niet voor de vijfde of zesde volgende *Zomer* de eerste *Bloemen*. Deezer wijs dan kan men ze *aanwinnen en vermeenigvuldigen*; doch veel bequamer en spoediger door hare aangegroeyde jonge *Wortelen*, klein of groot, geheel of in stukken gebroken: welke men met een volle Maan in *Augustus* of *September* van de oude afneemt, en verplant.

**Aanwinn-
ning.**

K R A C H T E N .

**Ded. l. 6.
c. 32.** DE *Wortel* van *Peonie mannetje met een enkele roode Bloem* (gemeenlijk om des *Zaads* wil *Coral-Peonie* genoemd), of *Paeonia Mas flore rubro simplici*, welke meest gebruykt, en van al de andere soorten voor de beste geacht word, is warm in den eersten, droog in den tweeden graad; ook te zamentrekkende van aart, met eenige zoetigheid daar bij gevoegd.

**Matth. l. 3.
c. 240.** Gedroogt, gestoten, en daar van een half once met *Wijn* ingenomen; of de *Wortel* in *Wijn* gekookt, en ieder morgen daar van een Roemertje gedronken; of **Diof. l. 3.
c. 157.** ook, 't zij rauw, 't zij gezoden, dikmaal gegeten, verwekt der *Vrouwen Maandsonden*. Is goed tegens de *beeten en steeken der giftige Dieren*; voor alle *zware Droomen*, voor die van *Papeley* of *Beroerdheid* zijn geraakt; voor 't *Graveel* van oude en jonge *Personen*; voor de *Geelzucht*, *Buikpijn*; *Nier- en Blaas-smer-ten*; de gebreken des verstands, en de vallende *Ziekte*; inzonderheid een weynig *Maarentakken*, of *Viscum*, daar bij gedaan wordende. Voor welk laatst-gevoemd *Envel* men ook de *Wortel*, met een volle Maan uyt de aarde genomen, gedurig aan den hals moet hangen. Versterkt daarenboven het hoofd der *Maanzuchtige*: opend de verstoptheid der *Leever en Nieren*. Doet alle *Zinkingen* ophouden, alle neerdalende vochtigheeden der *Harssen* verteeren.

**Trag. l. 1.
c. 200.** **Durantes
hijf. Plant.
fol. 341.** Twaalf van de *roode*, of *onrijpe*, *Zaadkorlen* gestoten, en met *roode Wijn* ingenomen, doen ophouden der *Vrouwen veelvoudige, onmatige roode Vloed*. Gegeten, of in een gemeene drank van de *Kinderen* ingenomen, verdrijven het *beginzel van de Steen* en het *Graveel*: het *Draken* en opgeeven van de *Maag*. Nemen ook wech de *vuurigheid* en de *zweeringen des Mondes*.

Zestien der *zwarte Korlen*, of van 't opregte rijk *Zaad*, gestoten en met *Wijn* gebruykt, versterken het *Hoofd*: zijn goed voor de *stuypen*; voor de *duyzeling* en *ontroering der Harssen*; de *beroerdheid der Zenuwen*; de *smerten* en opstijging der *Moeder*; de *beeten der Slangen*, *zware Droomen*, en ook de *vallende Ziekte*; inzonderheid vermengt zijnde met *Oxymel Scylliticum*, en *Syrop van Stachas*.

CCCLXIX H O O F D S T U K .

P A N A X .

B Eyde in het *Duytsch* en *Latijn* met Namen: deezen, en mijns weetens met geen anderen naam genoemd. De *Italianen* zeggen *PANACE*. Hier van zijn mij in haren aart vijf vijf onderscheydene soorten bekend gewor-
den; te weten: ten.

I. *PANAX HERACLEUM*, of *Panax*, voortkomende bij de Stad *Heraclea*: ook wel *PANAX HERCULEUM LATIFOLIUM*, of *SPONDILIVM CYRENAICUM* geheeten. II. *PANAX LEPTOPHYLLUM*, of *ANGUSTIFOLIUM*, of *Panax met smalle Bladeren*; daarom ook van zommige *PANAX FERULACEUM*, of *Panax met Bladeren van Ferula* genoemd. III. *PANAX SYRIACUM*, of *Panax uyt Syrien*. IV. *CHIRONIVM LUTEUM*, of *Panax Chironium met een gele Bloem*. V. *PANAX CHIRONIVM ALBUM*, of *Panax Chironium met een witte Bloem*. Niet alle zijn ze van eenerey *houwing en Waarneeming*.

Evenwel beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, genoegzaam vermengt met tweejarige *Paerdemist*: een opene, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Water. Vergaan niet haast, maar blijven eenige jaren lang in 't leeven. Konnen zelfs selle koude en allerley andere ongeleegentheden der *Winter* uytstaan zonder groote schade. Geeven ook in deeze *Zaad*. Geweften volkomen rijk *Zaad*; 'twelk met een wassende Maan van *September* of *Maert* de aarde in een Pot, ruim een strobreedte diep, moet aanbevolen zijn: want alleenlijk hier door konnen ze *aangewonnen en vermeenigvuldigd* worden.

Het *PANAX FERULACEUM CHIRONIVM LUTEUM*, *Panax met Bladeren van Ferula*; *Panax Chironium met een gele*, en met een *witte Bloem*, zijn niet wel zoo hard van aart. Mogen, 's *Winters* buyten blijvende, de koude en *Vorst* zelden langer dan een of twee jaren verdragen; vermits ze door de zelve afneemen, en cyndelijk vergaan; gelijk de daaglijkze *ervarentheid* genoegzaam bevestigt. Moeren derhalven, in Potten geplant, 's *Winters* bin-
nens huys bewaard worden, op een luchtige plaats; waar in niet als bij *vrietzend Weer* word gevuurd; met matig *Reegenwater*, lauwwgemaakt, van boven voorzien en onderhouden: ook niet voor in 't laatste van *Maert* of *April*, met goed *Weer*, wederom buyten gebragt; dan noch voor alle *Nagtrijpen* en *sehrle winden* genoegzaam gewagt zijn.

Het *PANAX CHIRONIVM LUTEUM*, ET AL. *Aanwin-
ning.* *bom*, of *geel en wit Panax Chironium*, word niet alleen *aangewonnen en vermeenigvuldigd* door haar *Zaad*; met een wassende Maan van *April* gezayd: maar ook door hare teedere, en altijd met groene *Bladeren* verciert blijvende *Takken*: welke men een weynig, op de wijze der *Angelier*, insnijdt, of ook wel zonder dat in de aarde buygd. Als ze dan cyndelijk *Wortelen* gekreegen hebben, van de oude afneemt, en met een *Aprilische* wassende Maan in Potten verplant.

KRACHTEN.

Aart. **D**E Wortel van *Panax Heracleum*, of *Panax*, bij de stad *Heraclea* voortkomende, is verdrogen-de, verwarmende, en afvagende van aart.

Dod. l. 10. De zelve, of de Schors daar van, gedroogt, gepul-
c. 12. verifeert, en, met Honig vermengd, op alle Wonden en oude Zeeren gelegd, geneest ze, en doet op de ontblootte Beenderen weer nieuw vleesch groeyen.

Diofc. l. 3. Het Zaad gefloten, en met Wijn ingenomen, ver-
c. 55. drijft de opfijging van de Moeder.

Gal. lib. 8. Het Zap, of de Gom deezer Plant, genoemd *Opo-*
Simp Med. *ponax*, is droog in den tweeden, en warm in den der- den graad; daarenboven verzachtende en verteerende van aart.

Averroes. Gefloten, en daar van twee Drachmen met Wijn ge-
lib. Simp. bruylt, drijft, door de Stoelgang, uyt 't geheele Lig-
c. 42. chaam alle taye Fluyten en slijmerige vochtigheeden. Word ter dier oorzaak ook gepreezen teegens allerley koude gebreeken der Harffenen, Zeenwoven, Lammigheyd, en de Kramp. Zuyverd de Borst: is goed voor een verouderde Hoest; de Kortademheyd; Koortzen, en

Mefues lib. pijn in de Zijde. Geneest de gebreeken der Milt; en
Simp. la- eerst aangekomene Waterzucht; alle inwendige quetza-
bor. folven. ren, Brenken, en de koude Pis, met Honigwater ge-
c. 21. bruylt. Doed der Vrouwen Stonden voortkomen:
Ægin. l. 7. drijft uyt de doode Vrucht (maar andere zwangere Vrou-
c. 3. wen moeten'er zich nauw voor wachten), en de Win-
Rafis lib. den. Helpt de Moedersmeren, en verzacht de hard-
Simp. c. 30. digheyd der zelve, van onder gebruykt als een *Pef-*
fariis.

Serap. lib. Op de Bloedzweeren, Klapooren, Klieren, ook al-
Simp. cap. lerley kleyne of groote, zelfs pestilentielle Gezwellen gelegd,
252. doed ze rijp worden, en uytbreeken.

Diofc. l. 3. Het Poeder der gedroogde Bladeren van *Panax Chi-*
c. 57. *ronium* met Wijn ingenomen, of de zelve in Wijn ge- zoden, en daar van gedronken, is goed teegens vergif; de beetten der Slangen en anderer giftige Dieren: voor de roode Loop: voor de geene die Bloed opgeeven; de

Plin. l. 25. zeeren van de Mond, en der heymelijke Leeden. Stild
c. 4. de vloed der Vrouwen. Kortelijk, is zeer dienstig in allerley gebreeken; inzonderheyd in zulke, waar bij stilling, heeling, en versterking nodig is.

De bovenste topjen der Steel en Bladeren geflo- ten, dan op varffche wonden gedaan, stild het Bloeden der zelve, en geneest ze haastelijk.

CCCLXX HOOFDSTUK.

MANKOP.

Namen. **N**iet alleen met deezen naam, maar ook met dien van *Eul* of *Heul*, en van *Slaapkruid*, in het Neederlandsch bekend. Zommige zeggen wel in plaats van *MANKOP*, *MANEKOP*. Word in het Latijn geheeten *PAPAVER*: in het Hoogduytsch *WAGSAMEN*, *MOHN* en *OLMAG*: in het Fransch *PAVOT*; en in het Italiaansch *PAPAVERO*.

Veelerley soorten. Hier van zijn mij in haren aart eenige schoone, veran- derlijke, en bezienswaardige foorten bekend; bij veele zeer aangenaam en begert, vermitsze een gantschen Hof konnen verciere. Zullen derhalven van zommi- ge in 't algemeen, van eenige een weynig in bijzonder spreken, wyl deeze meerder opzicht en waarneeming van nooden hebben.

Tamme Het *PAPAVER SATIVUM*, of tamme Heul, zoo wel met enkele, als met dubbele bonte, of ook een-verwige Bloemen, bemind uyt eygener aart een gemeene, zandige, varfch omgefmeete, liever gemeste als onge- mestte grond: een vrije, luchtige, welgeleegene plaats;

en veel Water; ook matige vochtigheyd. Blijft niet meer dan eene Zomer in 't leeven. Geeft ieder jaar volkomen rijp Zaad, en vergaat dan van zelfs. Moet derhalven altijd met een volle Maan van Maert weer op nieuws, hol en luchtig, niet diep, gezayd zijn: doch komen ook door 't neergevallene Zaad overvloedig ge- noeg van zelfs voort, en konnen deezer wijs met mee- nigten vermeerderd worden.

Wil iemand van deeze dubbele soort zeer groote en uytsteekende Bloemen wimen, van wat voor een couleur de zelve ook mogten zijn, die verkieze een Plant met een dubbele Bloem. Snijde bij tijds daar van af al de zijdetakjens, zoo dat maar alleenlijk de middenste, en daar aan niet meer als alleen een eenige Hertknop blij- ve. Winne daar van 't Zaad met een volle Maan; en zaye 't zelve weer met volle Maan in Maert; zoo zal hij niet alleen schoone couleuren, maar ook meest alle groote en dubbele Bloemen daar uyt bekomen.

Het *PAPAVER RHŒAS*, of *ERRATICUM*, in het Koorn- roozen van ver- scheydene couleuren. Neederlandsch gezegt *KOORNROOSE*; *FLORE PLENO RUBRO OBSCURO*, of met een donkere roode dubbele Bloem: *FLORE RUBRO PALLESCEnte PLENO*, of met een bleek-roode dubbele Bloem: *FLORE PLENO PHŒNICEO*, of met een dubbele bruyn-roode brandende Bloem: *FLORE PLENO FIMBRIATO*; of met een dubbele Bloem met witte kanten; en *FLORE PLENO INCARNATO*, of met een dubbele schoone lijf-verwige Bloem, moeten (voor zoo veel men'er Zaad af wil vergaderen) op de gemelde wijze opgesnoeyd en behandeld worden; doch ten minsten drie Hertbloemen (of meer, indien men begeert) daar aan behouden; vermits men deeze niet zoo wel als de voorgaande kan cultiveeren, zoo om hare teederheids wil, als om de veelheyd der uytfschie- tende Takjens. Moeten ook, met een volle Maan van Maert, op een gantsch warme plaats gezayd, en de knoppen, als de Bloemen afgevallen zijn, wel nauw voor den Reegen gewagt worden; wijlze daar door lichtelijk komen te verderven, zoo dat men dikmaal geen goed Zaad daar van kan winnen.

Het *PAPAVER RHŒAS SIMPLICI*, of Koornroos met een enkele Bloem, heeft geen opzicht of waarneeming van noode, wijlze haar Zaad laat vallen, en in elk Voorjaar, ter plaats daar ze gestaan heeft, van zelfs ruym genoeg weer opstaat.

Het *PAPAVER SPINOSUM FLORE LUTEO SIMPLI- CI*, of *Mankop met Doornen*, en een enkele geel Bloem, een zeer aardig Gewas, en het *PAPAVER CORNICU- LATUM MINUS FLORE RUBRO*, of kleyne Mankop met een roode Bloem en gehoorn Zaadhuysje; ook *COR- NICULATUM MINUS FLORE VIOLACEO*, of kleyne Heul met een paerssche Bloem en gehoorn Zaadhuysje, worden met een wassende Maan in Maert desgelijks op een warme plaats gezayd. Geeven ook in den Herfst volkomen rijp Zaad, en vergaan gelijk de an- dere, vermitsze niet langer dan eene Zomer in 't lee- ven konnen blijven.

Het Zaad van deeze foorten, inzonderheyd van de *Mankop met Doornen en een geel Bloem*, is van zulk een aart, dat het, gezayd zijnde, noyt al te zaam in 't eerst jaar zal opkomen, maar ook in 't tweede, derde, vierde, vijfde, zefde, ja dikmaal in 't tiende jaar daar na; als maar de aarde weer komt omgeworpen te wor- den, in welke het verborgen legt.

Het *PAPAVER CORNICULATUM MAJUS FLORE PHŒNICEO*, ET *FLORE LUTEO*, of groote Mankop, zoo wel met een roode brandende, als geel Bloem, en gehoorn Zaadpeul, worden ook op de gemelde tijd en plaats gezayd. Zijn harder van aart dan al de ande- re, ook langer leevende. Verdragen geduldig de ster- ke koude der Winter, en allerley andere ongeleegent- heeden des tijds. Geeven, van Zaad voortgekomen zijnde, in de tweede Zomer Bloemen, en voorts ieder jaar, zoo lang alsze in 't leeven blijven ('t welk men zelden langer als drie jaren ziet gebeuren) volkomen rijp

Om uyt deeze soort groote Bloemen te winnen.

Koorn- roozen van ver- scheydene couleuren.

Hoednig aan te winna.

Koorn- roos met een enkele Bloem.

Mankop met Doornen, en een enkele geel Bloem: en Mankop met een roode Bloem en gehoorn Zaadhuysje.

Zeldzaam- heyd van 't Zaad.

Groote Mankop met een gehoorn- de Zaad- peul.

rijp Zaad: waar door ze alleenlijk *aangewonnen* en *vermeerderd* kunnen worden. Ter plaats daer ze gestaan hebben, komen ze dikmaal genoeg van zelfs voort, door het neergevallene.

KRACHTEN.

Gal. l. 7.
Simp. Med.

AL de soorten der *tamme Mankop*, of *Papaver sativum*, zijn van een verkoelende aart, tot in den vierden graad.

Dod. l. 14.
c. 16.

De ronde Hoofdjens in Wijn gekookt, en daar van gedronken, of 't Zaad der zelve droog gegeten, verwekt de *Slaap*. Stild, en bedwingd allerley *dunne* en *scharpe neersakkende vochtigheeden* op de *Borst*. Verzacht alle *smerten*: is zeer goed teegens den *Hoest*. Slopt de *Buikloop*; desgelijks ook de *onmatige Vloeden* der *Vrouwen*.

Diosc. l. 4.
c. 65.

De *Bladeren* van *tamme Mankop* in Edik gekookt, met *Garstenmout* vermengt, en dan gelegd op 't *sprenk Vuur*; ook op allerley *beete Gezwellen*, geneezen deezere qualen.

Opium
uyt Man-
kop.

Het *Zap*, door een insnijding vloeijende uyt deezere *ronde Hoofdjens*, inzonderheyd uyt die met *witte* en *roode enkele Bloemen*, word van ieder genoemd

Fuchs hist.
Pl. c. 196.

Opium. Is van een zeer gevaarlijken aart, en mag niet zonder groote voorzichtigheyd gebruykt worden. Want maar alleen een weynig te veel daar van ingenomen, of ook dikmaal van buyten aangelegt, verwekt een zware *Slaap*, ontroering des verstands, razernij des Hoofds; lammigheyd en onmagtigheyd der Leeden: krenkt het vernuft zeer schadelijk, en leeverd eyndeljk den mensch aan de dood over. Eevenwel word dit *Zap* in veele *Medicinale Composities* gedaan met goed voordeel en nut.

Meco-
nium, wat

Het *MECONIUM*, zijnde niet anders als het *Zap*, geparft uyt de *Bladeren* en *Steele* van *Mankop*, is niet zoo sterk van aart, als 't gedagte *Opium*.

Lust. l. 4.
enarr. 68.

De *Koornroos*, of *Papaver Rhoeas*, is de nu genoemde soorten in *krachten* gelijk; daarenboven ook dikmakende, verteederende, en subtyl van deelen, waar door ze ook de *vergaderingen* op de *Borst* zich lichtelijc doet scheyden, in een *Syrop* ingenomen zijnde.

Tragus l. 1.
c. 38.
Lonic. l. 2.
c. 50.

Het *Zap* dezer *Bloemen* gedistilleert, matigd de *hitte* van alle *inwendige deelen* des menschelijken *Ligchaams*. Ook de *Keel* daar mede gegorgeld, of de *Mond* daar mede gespoeld, neemt'er de *ontsteking* van wech.

Het *Papaver Corniculatum*, of *Mankop* met een *gehoornde Zaadpeul*, is doorsnijdende en afvagende van aart; ook verwarmende en verdroogende tot in den derden graad. Heeft daarenboven al de *deugden*, welke wij van de voorgenoemde hebben aangewezen.

Durant.
hist. Plant.
fol. 335.

De *Wortelen*, een uur lang in Wijn gekookt, en daar van gedronken, is goed voor de *gebreeken* en *verstoptheyd* der *Leever*, de *pijn* der *Lendenen*; en doet in *genoegzame veelheyd* *Water* lossen.

Camer. l. 4.
c. 66.

Een *Leepel* vol van het *Zaad* met Wijn ingenomen, verwekt een *zachte Stoelgang*.

CCCLXXI HOOFDSTUK.

PASSERINE.

Namen.

En teeder en aardig *Gewas*, meede-soort van *LINARIA*, of *wild Glas*. Word, mijns weetens, met geen anderen dan deezen naam genoemd.

Drie ver-
anderlijke
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart drie onderscheydene soorten bekend geworden, als:

I. *PASSERINA UMBELLATA*; *Passerine* met een *gehoornde*, of in het *ronde*, *Waters-wijze*, *zittende Bloem*. II. *RAMOSA*, of *Passerine* met *Takjens*. III.

PASSERINA GLOBOSA LUSITANICA, of *Passerine* uyt *Portugal*, met *ronde Hoofdjens*. Alle zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige *Paerdemist* vermengt: een opene, luchtige, vrije, warme, wel ter *Zon* geleegene plaats, en tamelijk veel *Reegen*. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven teegens de *Winter* volkomen rijp *Zaad*; en versterven dan door een *kleyne Vorst*.

Worden derhalven, met een wassende *Maan* van *Maert* of *April*, ieder *Voorjaar* weer op nieuws, niet diep, in een *Pot*, of op een andere plaats gezaayd. Hier door kunnen ze alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

KRACHTEN.

Passerine is verwarmende en verdrogende tot in den *Gebruyk*. tweeden graad; ook openende van aart.

In Wijn gekookt, en daar van door den dag van dit gedronken, is goed voor de *Geel- en Waterzucht*; ook voor de *Koudepis*. Opend de *verstoptheyd* van *Leever* en *Milt*; doet gemakkelijk *water* lossen: drijft uyt de *Nageboorte*; verwekt der *Vrouwen Maandstonden*, en doet het *geronnene Bloed* zich scheyden.

CCCLXXII HOOFDSTUK.

GLASKRUYD.

Ord in het *Neederlandsch* niet alleen *Namen en* dus, maar ook wel *PARIETARIE* genoemd: in het *Latijn VITRARIA* *waarom* (om dat het *Glas*, met dit *Kruyd* *zoo ge-* *noemd* *weeven*, door des zelve *scharpheyd* *zuyver* en zeer klaar word gemaakt),

HELXINE, en *PARIETARIA*, vermits het over al zeer geerne aan de *Steen* en *Muuren* groeyd. Gelijk dan ook voortijds de *Romeynen* de *Keyzer TRAJANUS* pleegen te noemen *PARIETARIA*, om dat men zijn naam veeler weegen vond geschreeven en uytgehouden in *Marmor-steenen* en *Muuren*: In 't *Hoogduysch* *TAG UND NACHTKRAUT*, *SANT PETERSKRAUT*, en *MAURKRAUT*: in het *Fransch* *PARIETAIRE*: in het *Italiaansch* *VETRIOLA*, *PARIETARIA*, en *HERBA MURALE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier bijzondere soorten; namentlijk:

I. *PARIETARIA MAJOR*, of groot *Glaskruyd*. II. *MINOR OCYMI FOLIO*, of klein *Glaskruyd*, met *Bladeren* van *Basilicum*. III. *PALUSTRIS*, of *Water-Glaskruyd*. IV. *PARIETARIA LATIFOLIA TRIMESTRIS LUSITANICA*, of breed-bladerig *Glaskruyd* uyt *Portugal*, ruym drie *Maanden* in 't leeven blijvende. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen uyt eygener aart een gemeene, goe-Grond. de, zandige, welgemeeste grond: een opene, warme, wel ter *Zon* geleegene plaats: matige vochtigheyd, en ook veel reegen. Blijven eenige jaren in 't leeven, en verdragen allerley ongeleegentheeden der *Winter*. Van *Zaad* opgekomen zijnde, bloeyen ze de tweede *Zomer*, en geeven wederom volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende *Maan* van *Maert* of *November* de aarde, niet diep gelegd, bevolen moet zijn. Hier door worden *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*, veel bequa-mer als door hare aangewassene *Wortelen* die men ieder *Voorjaar* met een wassende *Maan* in *April* van de oude afneemt, en verplant.

Het *PARIETARIA PALUSTRIS*, of *Water-Glas- Waterkruyd*, moet gesteld zijn op een vochtige plaats, of *glaskruyd*. geplant in een *Pot*, en dan dikmaal met *Water* voorzien worden.

Ecc2

Deeze

Wortel. Deeze *Plant* groeyt uyt een teedere, veelvoudige, langdurende, dunne *Veazelwortel*, met verscheydene hol-gestelde *Leedjens*, en donker-bruyn-verwig, een hand lengte, of daar ontrent, opwaarts. Uyt hare

Steelen. ronde *Steel* (met veele *Leedjens*, digt op malkander komende, verciert) komen beneeden andere kleyne *Scheutjens* voort, met breede, voor puntig toe gaande

Bladeren. *Bladeren*, een vingerlid, of wat minder lang, die van de *Parietaria minor*, of 't kleyn *Glaskruyd*, in gedaante gelijk: rustende op korte bleek-bruyne *Steeltjens*, altijd twee en twee aan hare *Steel* regt teegens over malkander gesteld, uyt den groenen donker-bruyn-verwig; een weynig ruyg; dun van substantie, met slegte kanten, en een groote regt-doorlopende *Ader* begaift, waar uyt veele kleyne ter zijden uyt schieten.

Bloemen. Tusschen de bovenste deezer *Bladeren*, aan de *Steel*, spruyten uyt eenige, weynig bij malkander gestelde, *Bloemen*, bestaande uyt vier *Bladeren*. De verwe is uyt den paersschen geel. Deeze afvallende, komen kleyne ronde *Knopjens* te voorschijn, boven aardig in vier *puntjens* verdeeld, gelijk de *Nagelen*, en gevuld met een kleyn, zwartachtig-bruyn *Zaad*.

Zaad. Het *PARIETARIA LATIFOLIA TRIMESTRIS LUSITANICA*, of breed-bladerig *Portugalsch Glaskruyd*, niet wel de tijd van vier Maanden durende, word met een wassende Maan van *April* in een Pot gezayd, warm gesteld, en met matige vochtigheyd onderhouden. Dus gehandeld, geeft het dikmaal volkomen rijp *Zaad*, en vergaat dan van zelfs.

Breed-bladerig Portugalsch Glaskruyd. Het *PARIETARIA MINOR OCYMOIDES*, five *OCYMI FOLIO*, of kleyn *Glaskruyd met Bladeren van Basilicum*, groeyd uyt een teeder, bruyn-verwig, veelzelig, en in de Mond geknauwd wordende bitter van smaak zijnde *Worteltje*, een hand lang opwaarts; zich verdeelende in verscheydene teedere, ronde, uyt den bleek-bruynen roodachtige, heldere (of klare) en een weynig blinkende *Steeltjens*, onder meer als boven. Aan welke de *Bladertjens* niet regt teegens malkander over, maar een vingerbreed de eene boven de ander, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, voortkomen; rustende op bleek-rood-verwige *Steeltjens*, nauwelijks de breedte van een vinger lang. Met de zelve hebben ze de lengte van een kleyne vinger, wat meer of minder; en zijn ontrent een vingerlid breed; wat ruygachtig van aart, uyt den geelen aangenaam-groen van couleur, wat blinkende: in 't midden op het breedste, na beneeden smal; ook voor in een spits punt uytlopende; zacht in 't aanraken; echter onder een weynig scharp; ook een weynig bitterachtig van smaak, en te zamentrekkende: in 't midden begaift met een regt-doorlopend *Adertje*, waar uyt vier andere opwaarts gekeerd, en uyt deeze meer andere *Adertjens*, zeer veel in getal, voortvloeyen.

Kleyn Glaskruyd met Bladeren van Basilicum. Tusschen de zelve, aan de *Steeltjens*, groeyen zeer veele kleyne, digt aan malkander gestelde, drie-bladerige, toegesloten groene *Bloemtjens*, hebbende inwendig eerst een rond, en voor spits *Knopje*, waar op men ziet rusten een ander zeer kleyn *Knopje*, ruyg van aart, zeer schoon purpur-rood-verwig. Het zelve vergaan zijnde, doen de *Bladertjens* zich geheel open; en dan word men in 't midden gewaar vier blecke *draadjen*, vlak als een *kruys* zich neerleggende, en boven op voorzien met vier gantsch witte *Knopjens*. Deeze *Bloem-bladertjens* vallen niet af, maar blijven. Vervolgens word haar inwendig *Knopje* grooter: eerst roodachtig zijnde, maar daar na vaal wordende, en binnen in zich bewarende een zeer kleyn, schoon-blinkend Pek zwart, ovaals-wijze rond *Zaadje*.

Wortel. Steeltjens. Bladeren. Het zelve op de genoemde tijd in de aarde geeft, en voortgekomen zijnde, geeft in de eerste en in de volgende *Zomer* weer *Bloemtjens*, en volkomen rijp *Zaad*, waar door deeze *Plant* altijd-durend word gemaakt.

Gefalte der Bloemen.

Zaad.

Aanwinning.

KRACHTEN.

Glaskruyd, of *Parietaria*, heeft een afvagende, *Gal. lib.* een weynig te zamentrekkende, en verkoelende *Simp. 6.* kracht.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken; of drie oncen van 't uytgeparfste *Zap* der *Bladeren* met Wijn ingenomen, verdriift de *Koudepis*; doet gemakkelijk *water lossen*: is goed voor een *veronderde Hoest*, voor 't *Graveel*; de *verstoptheyd* der *Leever*, *Nieren*, en *Milt*; ook teegens de gebreken der *Blaas*; de beetten der *Slangen*, en anderer *giftige Dieren*.

De *Bladeren* in *Boomoly*, of *Oly* van *Olijven*, *Trag. l. 1.* *Boonenmeel*, *Zemelen* *Malva* gekookt; dan op een af- *63.* *gesneden Zeenuw* gelegd, doet veel goeds. De zelve groen gestoten, met een weynig *Wittebrood*, *Oly* van *Camillen* en van *Lelien*; dan *plaafters-wijze* gelegd op de *gezwollene Borsten* der *Vrouwen*, ook op andere *zweeren*, verzacht de zelve, en verteerd het quaad.

De gemelde *Bladeren* alleen gestoten, en zoo op- *Matth. l. 4.* gelegd, geneeft de *Wonden*, de *Schurftibeyd*, en ande- *c. 81.* re *Zeerigheyd*; *Puysten*, *Fistelen*, 't *Sprenkruur*, de *Diose. l. 4.* *Roos*, en allerley *bitzige*, voortlopende *Zweeringen*. *c. 86.* Eeven het zelve verricht ook het *Zap*; vermengt met *Ceruus*.

Dit *Zap* met *Schapen-vet*, of *Ceratum Cyprinum*, *Plin. l. 21.* gemengt, verzacht de smerten van 't *Podagra*. 't *Zelve c. 17.* vermagt ook het *Kruyd*, in *Water* gezoden, en daar meê de voeten gestoofd.

Het gedistilleerde *Water* deezer *Planten* maakt, (daar *Lust. l. 4.* meê gewasschen wordende) een *zuyver*, *klaar vel*, *mar. 41.* Men gebruykt ook de *Bladeren*, om daar meê allerley *Glazen* te reynigen, en helder te maken.

De *Bladeren* van het *Water-Glaskruyd*, of *Parietaria* *Krachten* *palustris*, in *Water*, of in *Wijn* een weynig opgekookt, *van 't Wa-* en dan daar van gedronken, is een zeer bequaam mid- *ter-Glask-* del, om de *Hoest* en *Steen* te verdrijven. Helpt ook *kruyd.* de geene, die zeer *bezwaarlijk* haar *Water* *konnen* *maken*.

CCCLXXIII HOOFDSTUK.

PARONYCHIA.

Us in het *Neederlandsch*, *Latijn* en *Namen* *Italiaansch*, ook mijns weetens met geen anderen naam, genoemd.

Hier van zijn mij in haren aart be- *Drie ver-* kend geworden drie onderscheydene *anderlijke* *soorten.* *soorten.* als:

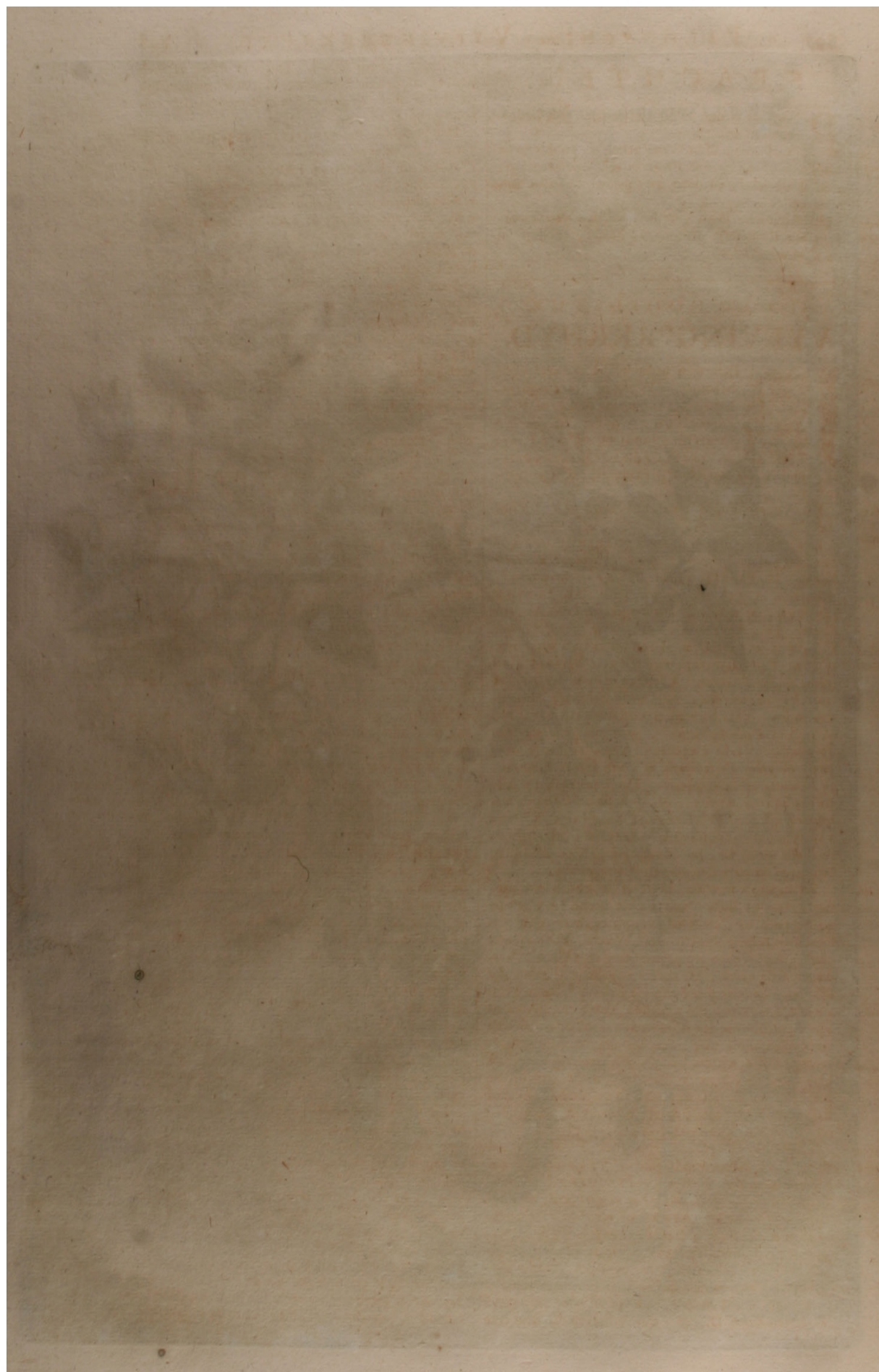
I. *PARONYCHIA ALSINE FOLIA*, of *Paronychia met Bladeren van Muur*. II. *ALTERA MATTHIOLI*, of *tweede Paronychia van PET. ANDR. MATTHIOLUS*; van zommige ook *CENTUM GRANA*, of *HONDERDKNOP* geheeten. III. *PARONYCHIA FOLIO CRENATO*, of *Paronychia met gekerfde Bladeren*. Al te zamen zijze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, zandige, slegte, zoo *Grond* wel ongemeste als gemeste grond: een vrije, luchtige, wel ter *Zon* geleegene plaats, en veel *Reegen*; ook matige vochtigheyd.

Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Gee- *Aanwin-* ven in 't begin van den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*, *ning.* en vergaan daar meê. Moeften derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert* of *April*, weer op nieuws, niet diep, gezayd zijn, en dus *vermeenigvuldigd* worden. Komen ook dikmaal van zelfs genoeg op, ter plaats daar ze gestaan hebben, door het uytgevallene *Zaad*.

PARIETARIA MINOR OCYMIFOLIA .

KRACHTEN.

Aart.

Gal. lib. 8.
Simp. Med.Durant.
fol. 336.

Paronychia is dun en fijn van deelen; ook verdrogende van aart.

Gefloten, of in Water gekookt, en dus op de zwellende of zweerende Vingeren of Nagelen gelegd, geneest de zelve, en doet weer nieuwe Nagelen aangroeien.

In Rhijsche Wijn gezoden, en daar van 's morgens een Roemertje gedronken, breekt, en drijft af de steen der Nieren.

CCCLXXIV HOOFDSTUK.

VYFVINGERKRUYD.

Namen.

Eest dien naam in het Neederlandsch bekomen. Word in het Latijn geheeten QUINQUEFOLIUM, of PENTAPHYLLUM: in het Hoogduysch FUFFINGERKRAUT, of ook FUFFBLATT: in 't Fransch QUINTE FEUILLE: in het Italiaansch PENTAFILLO, of CINQUEFOGLIO.

Tien ver-
anderlijke
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden tien onderscheide soorten; als:

I. PENTAPHYLLUM REPENS VULGARE FLORE LUTEO, of gemeen kruypend Vyfvingerkruyd met een geele Bloem. II. PALUSTRE, of Water-Vyfvingerkruyd, groeyende in waterachtige plaatsen. III. LUTEUM ERECTUM, of opstaande Vyfvingerkruyd met een geele Bloem. IV. ALPINUM, of Berg-Vyfvingerkruyd. V. MINUS ARGENTEUM FLORE HERBIDO MUSCO, of kleyn Vyfvingerkruyd met Zilverge Bladeren, en groene mossige Bloemen. VI. CANDIDUM MAJUS, of groot Vyfvingerkruyd, met witte Zilverge Bladeren van onder. VII. SUPINUM TORMENTILLÆ FACIE, of liggend Vyfvingerkruyd, met een gedaante van Tormentil. VIII. FRAGIFERUM LATIFOLIUM MAJUS, of groot Vyfvingerkruyd met breede Bladeren, en Vruchten als Aardbeziën. IX. FRAGIFERUM ANGUSTIFOLIUM MINUS, of kleyn smal-bladerig Vyfvingerkruyd, met Vruchten gelijk Aardbeziën. X. PENTAPHYLLUM SILIQUOSUM SYRIACUM, of Vyfvingerkruyd uit Syrien, met Zaadpeulen. Niet alle zijn ze van even de zelve Bauwng en Waarneeming.

Grond.

Zij beminnen echter meest al te zamen een zandige, goede, holle, welgemeste grond: een opene genoegzaam ter Zon geleegene plaats, en ook een schaduwwachtige; neevens veel Water. Vergaan niet haast, maar blijven eenige jaren lang in 't leven. Verdragen seldde koude, en andere ongeleegentheeden der Winter. Geeven meest altijd 's Zomers volkomen rijp

Zaad.

Zaad: 't welk met een wassende Maan van Maert of April, niet boven een stroobreedte diep, de aarde moet aanbevolen zijn, niet alleen hier door worden ze vermenigvuldigd, maar ook bequamenlyk aangewonnen door hare aangegroeide jonge Wortelen, welke men op de zelve tijd van de oude afneemt, en verplant. Dikmaal slaan ze ook, ter plaats daar ze staan, van zelfs genoeg op, door 't uytgevallene Zaad.

Soorten,
welke
maar al-
leen eene
Zomer in
't leven
blijven.

Het PENTAPHYLLUM SUPINUM TORMENTILLÆ FACIE, of achter-overlegend Vyfvingerkruyd, met een gedaante van Tormentil: FRAGIFERUM LATIFOLIUM, of groot breedbladerig Vyfvingerkruyd; en FRAGIFERUM ANGUSTIFOLIUM, of met smalle Bladeren, beyde met Vruchten als Aardbeziën, vroeg in 't Voorjaar gezayd zijnde met een wassende Maan, of anders ook van zelfs uyt 't neergevallene Zaad voortgekomen, bloeyen niet alleenlyk noch dien zelve Zomer; maar geeven ook voor de Winter volwassene Vruchten en Zaad. Daar mee dan versterven ze, vermits ze

niet langer kunnen leven. Doch in May, of noch later te voorschijn komende, blijven ze gemeenlyk de Winter over, en geeven dan in 't volgende jaar volkomen rijp Zaad.

Het gemelde PENTAPHYLLUM FRAGIFERUM LATIFOLIUM, of groot breedbladerig Vyfvingerkruyd met Vruchten als Aardbeziën, krijgt uyt een bruynachtige, teedere, regt-neerschietende, veelzellige Wortel, welke zich zoo wel op de aarde neerleggen, als boven de zelve zich een weynig verheffen. Waar aan de Bladeren, nu uyt de eene, dan uyt de andere zijde, boven malkander voortkomen. In het begin zijn 'er Bladeren wel een of twee in vijf deelen gescheiden, doch doorgaans anders alle in drieën verdeeld; waar van 't middenste het grootste; twee vinger-leeden lang, een goede vinger breed, ovaals-wijze rond, doch onder smaller als boven toelopende is. De andere twee zijn veel kleyner, doch alle aangenaam groenverwig; niet blinkende; wat ruyg van aart, aan de randen rondom aardig getand, en in 't midden verciert met een regtdoorgaande Adertje; waar uyt veel andere teedere ter zijden opwaarts vloeyen.

Tusschen welke de Bloemtjens eenig en alleen, ook op geen lange Steeltjens rustende, te voorschijn worden gebracht, bestaande uyt vijf kleyne, geele, een Hert gelijk zijnde, hol gestelde Bladertjens; waar onder verscheydene groene, voor spits toelopende Bladertjens in 't ronde gesteld zijn; houdende in 't midden een kleyne, geele, ruyge Knoop. Als ze neergevallen zijn, worden ze gevolgd van kleyne, plat-ronde, noppige Vruchten, zich niet qualijk met een Aardbeziën vergelijkende; waar in zich bevind een kleyn, platchtig rond en wit Zaad.

Het PENTAPHYLLUM FRAGIFERUM ANGUSTIFOLIUM MINUS, of kleyn smal-bladerig Vyfvingerkruyd, met Vruchten gelijk als Aardbeziën, krijgt uyt een regt-neerschietende, bleek-bruyne, veelzellige Wortel, ronde, kruypende, en boven een weynig rood zijnde Steeltjens; aan welke vervolgens uyt-spruyten veele teedere Bladeren, gemeenlyk gescheiden in vijf, zeeven, ook wel meerde deelen: doch al te zamen rondom ingezaagd, op de wijze van Pimpinel; welke ook de eerste en onderste Bladeren in stelling en gedaante niet zeer ongelijk zijn: aangenaam groen-verwig, niet blinkende, gantschelyk niet zoo ruyg als de voorgaande. Ook heeft ieder Blad onder aan haar Steeltje, de groote Steel gelijk als omvattende, twee boven spits zijnde kleyne Bladertjens, niet qualijk Ooren gelijkende; waar aan gezien word eenige holle ruygheid, gelijk ook aan de voornaamste Steelen. De Bloemtjens en Vruchten zijn die van de voorige soort in alles gelijk, doch kleyner van aart.

Het PENTAPHYLLUM MINUS ARGENTEUM FLORE HERBIDO MUSCO, of kleyn Vyfvingerkruyd, met Zilverge Bladeren, en groenachtige mossige Bloemen, kan niet zoo veel Water verdragen als wel de andere soorten. Moet derhalve verzorgd zijn van een drooge plaats; zoo blijft ze beeter over, en langer in het leven.

Het PENTAPHYLLUM SILIQUOSUM SYRIACUM, of Vyfvingerkruyd uit Syrien met Zaadpeulen, is een kruyd uyt zeer schoon Gewas, waar toe de Natuur haar hoogste vermogen schijnd aangewend en ten toon gesteld te hebben. Schiet in deeze Gewesten op tot de hoogte van een hand. Is van onder tot boven met veel aangename groene Bladeren verciert aan hare ronde, regtopstaande, teedere Steel. Uyt welke in 't onderste gedeelte eenige weynige groote Bladeren voortkomen, regt teegens over malkander rustende op lange Steeltjens, zijnde in gedaante die van de Lupinen, of Rijgeboonen zeer gelijk: te weten, in vijf deelen geheel gescheiden, van welke 't middelste 't langste en grootste is;

Gedaante
dezer
kluchtrige
Plant.

Wonder-
lijke Blo-
men.

Zaadpeult-
jens.

Grond.

Hoe aan te
winnen.

de twee onderste de kleinste; ook met inwendige *Ade-
ren* voorzien zijn. De andere veelvoudige digt aan de
Steel op zeer korte *Steeltjens* onordentelijk, en niet
tegens malkander over gesteld, bestaan alleen uyt drie
kleyn *Bladertjens*; tusschen welke, gelijk ook voor-
namentlyk in 't bovenste der *Steel*, veel klein *Steelt-
jens* te voorschijn komen, *Kroons-wijze* gezet: waar
uyt wederom vier andere van een gelijke grootte op-
staan. Ieder der zelve draagt klein, witte, een
weynig riekende, langwerpige, breedachtige, en won-
derlijk uyt een eenig *Blaadje* bestaande *Bloemtjens*.
Alsze uytgebloeyd hebben, komen tusschen de zelve
weer andere vijf of zes, zoo dun als een draadje, voor
met klein *Knopjens* verciert. Waar uyt lange, dunne,
aan lange *Steeltjens* hangende, en voor spits toegaande
Peultjens zich laten zien, gevuld met een klein, rond,
en zwart *Zaad*.

Deeze soort bemind een zandige, goede aarde, met
een weynig een-jarige Hoenderdrek en twee-jarige Paer-
demist bequamenlijk doormengt: een opene, vrije, luch-
tige, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en matige
vochtigheid.

Blijft uyt eygener aart niet meer dan eene *Zomer*
in 't leeven. Geeft in deze koude Gewesten tegens
den *Herfst Bloemen*; maar niet anders als bij goede dro-
ge *Zomers* volkomen rijp *Zaad*; waar mee zij dan
vergaat. Moet derhalven ieder *Voorjaar*, met een was-
sende Maan van *April*, op nieuws, niet diep, in een
Pot gezaaid; niet verplant, ook niet meer als drie of
vier *Planten* in eene Pot gelaten worden; anders zou-
den ze de een de ander 't voedsel onttrekken; en dan
noch geen volkomen *Zaad* kunnen verkrijgen. Schoon
ze niet hooger als een Maatvoet opschieten: zoo
zijn ze echter voor nauwkeurige Liefhebbers van een
aangename aanschouwing.

K R A C H T E N.

Galen. l. 8.
Simp. Med.

Het groot *Vijfvingerkruyd*, of *Pentaphyllum can-
didum majus*; en het opstaande *Vijfvingerkruyd*
met een geel *Bloem*, of *Pentaphyllum luteum*
erectum, welke onder al de soorten de beste zijn, en
ook alleenlijk gebruykt worden, zijn verdroogende
van aart, tot in den derden graad; ook subtyl en
dun van deelen.

Diosc. l. 4.
c. 42.
Ruell. l. 3.
c. 95.
Apulej.
hist. Plant.
c. 2.

De *Bladeren* en *Wortelen* in *Wijn* gekookt, en daar
van 's morgens een tijd lang een Roemertje nuchteren
gedronken, of vijf onzen van het uytgeparfte *Zap*
met *Wijn* gebruykt, geneest in een korte tijd de *Geel-
zucht*; stilt de *Bloedgang*, en alle *Buikloop*: is goed
tegens alle smerten van 't *Flersijn*, en de *Heupen-
jigt*: ook tegens *vergift*; alle *quade*, *pestilentielle lucht*;
de gebreken van *Leever* en *Longe*; de beet en steek-
ken der *Slangen*; de *quade zereen des Mondes*, daar mee
gewasschen zijnde. Desgelijks voor de *zweeringen der*
Amandelen, en der *Keel*. Verzacht de *Tandpijn*, in de
Mond gehouden.

Fush. hist.
Pl. c. 239.

De *Wortelen* in *Edik* gekookt, en gelegd op de
Schurfsheyd, ook op de *gezwollen des Aarslarms*, ge-
neezen de zelve.

Matth. l. 4.
c. 38.

De *Bladeren* gestoten, dan met *Honig* en een wey-
nig *Zout* gemengt, heelen voorspoedig de *Wonden*, en
Fistelen, of *lopende Gaten*. Desgelijks allerley *harde* en
voortreestende zweeren.

CCCLXXV HOOFDSTUK.

D E U R W A S.

Namen.

Anders ook in het *Neederlandsch* genoemd
DEURBLAD, word in het *Latijn* ge-
heeten *PERFOLIATA*: in het *Italiaansch*
ook zoo: in het *Hoogduitsch* *DURCH-*

WACHSZ, of ook *BRUCHWURTZ*: in het *Fransch*
PERFOLIATE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vijf onder- Vijf on-
scheidene soorten; namentlijk: derfchey-
dene soorten.

I. *PERFOLIATA VULGARIS*, of *gemeen Deurwas*.
II. *FOLIO PLANTAGINIS*, of *Deurwas met Bladeren*
van Weegbree. III. *LONGIFOLIA*, of *met lange Bla-
deren*. IV. *MINIMA BUPLEURI FOLIO FABII CO-
LUMNAE*, of *alderkleynste Deurwas, met Bladeren van*
Bupleurum, of *Hazen-ooren*, van de Hoog-geleerde
Heer *FABII COLUMNA*. V. *PERFOLIATA MON-
TIS LIBANI*, of *Deurwas van de Berg Libanus*. Alle
zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, wel- Grond.
gemeste aarde: meer een opene, warme, bequaam ter
Zon geleegene, als een schaduwachtige plaats, en tame-
lijk veel *Water*; doch houden zich ook te vreedten met
matige vochtigheid.

Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Gee- Zaad.
ven meest altijd in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*,
en vergaan daar mee. Moeten ter dier oorzaak met
een wassende Maan van *Maert* of *April* in ieder *Voor-
jaar* weer op nieuws, niet diep, gezaaid zijn, en dee-
zer wijs *vermeenigvuldigd* worden. Komen anders
dikmaal genoeg van zels voort uyt het neergevalle-
ne *Zaad*. ning.

Het *PERFOLIATA LONGIFOLIA*, of *lang-geblader-* lang-ge-
de Deurwas, schiet in deze Gewesten een of ander- bladerd
halve voet hoogte op; zomtijds wel tot twee voeten. *Deurwas*.

Krijgt uyt een witte, ten naasten bij een hand lange,
doch teedere *Wortel*, in de *Mond* geknauwd zijnde van
een lieflijke of zoete geur, verscheidene regt-opstaan-
de, bleek-groene en ronde *Steelen*; aan welke, op de
wijze van het *PERFOLIATA VULGARIS*, of *gemeen*
Deurwas, de *Bladeren* in 't ronde groeyen. Zijn de
middelste vinger, wat min of meer, lang; twee-
vinger-leeden, of daar ontrekt breed; achter op 't breed-
ste; onder rond toegaande, doch voor in een stomp-
spits punt eyndigende: aan de randen slegt en effen;
uyt den donker-groenen blauwachtig van verwe, niet
blinkende. In de *Mond* geknauwd wordende, zijn ze
eerst onaangenaam; daar na een weynig scharp; eynde-
lijk zoet van smaak: ook in 't midden verciert met veel
regt-opgaande *Adertjens*; waar uyt een groot getal
andere kleinere voortvloeyen.

Uyt wiens bovenste in het opperste, ook wel Andere
ter zijden de *Steelen*, noch andere kleinere *Bladeren*-
jens voortspruyten, gemeenlijk in drie deelen van mal-
kander gescheiden, rustende op korte *Steeltjens*, vier
en vijf in 't ronde bij een plat leggende te zamen ge-
voegd; van welke drie de grootste, ook in 't midden
met een klein *puntje* voorzien, de twee andere de klein-
ste, en zonder eenige *puntjens*, doch alle rond van ge-
stalte zijn.

In welker midden op *Steeltjens*, ontrekt een hal- Bloemt-
ve stroobreedte lang, twaalf, zelften of achteen *jens*.
malkander staande *Bloemtjens* groeyen. Deze zijn
zeer klein. Bestaan uyt vijf geel, omgekrulde *Bla-
dertjens*. Vergaan zijnde, worden ze gevolgd van een
platachtig-rond en zeer hoekig zwart *Zaad*, wat groo-
ter als dat van 't *gemeene Deurwas*.

K R A C H T E N.

Deurwas, of *Perfoliata*, is warm en droog, ook *Camerar.*
een weynig te zamentrekkende van aart. l. 4. c. 101.

In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, *Durantes*
of het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met *Wijn* inge-
nomen, geneest allerley *inwendige Wonden*, *Breuken* of
Gescheurdheyd, en is zeer goed voor de geene, die van
om hoog gevallen zijn.

De groene *Bladeren* gestoten, met *Meel* en *Wijn* Dorst. hist.
vermengd, dan gelegd op de *nyrsnylende Navel* der Pl. fol. 215.
Kinderen, dood de zelve weer inwaarts keeren. Genec-
c. 162.

zen

zen ook de *Kropzweeren*, en *Klieren* aan den Hals. Verdrijven de *Roos*, en de *Roodgrond*: desgelijks de voortlopende en andere *zwellingen*. Heelen daarenboven de *Wonden*. 't Zelve vermag ook het gepulveriseerde *Zaad*, daar opgefroyd zijnde.

CCCLXXVI HOOFDSTUK. PERZENKRUYD.

Verfchey-
de namen.

Lleen niet met deezen naam, maar ook met dien van *VLOOKRUYD*: in het *Neederlandsch* bekend. Word in het *Latijn* geheeten *PERSICARIA*, of ook *PIPER AQUATICUM*: in het *Hoogduytsch* *PEERSIGKRAUT*, *FLOHKRAUT*, en *WASSER-PFEFFER*: in het *Fransch* *CULRAIGE*, of *CURIAGE*: in het *Italiaansch* *PEPE AQUATICO*, of *PEPE D'ACQUA*, *HIDROPEPE*, en *PERSICARIA*.

Vier bij-
zondere
soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier bijzondere soorten; namentlijk:

I. *PERSICARIA MACULOSA MAJOR LONGIFOLIA*, of groot *Perzen*- anders *Vlookkruid*, met lange *zwart-geflippelde Bladeren*. II. *MACULOSA MAJOR ROTUNDIFOLIA*, of groot *Perzenkruid* met *ronde zwart-geplekte Bladeren*. III. *NON MACULOSA*, of *Perzenkruid* zonder *vlekken*; ook genoemd *PIPER AQUATICUM*, of *Waterpeper*. IV. *PERSICARIA MINOR*, of *kleyen Perzenkruid*. Alle zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, drooge, en ook vochtige, zoo wel gemestte als ongemestte grond: een opene, luchtige, vrije, welgeleegene, ook een schaduwachtige plaats; en veel Water. Vergaan niet haast, maar blijven eenige jaren lang in 't leven. Konnen selse *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder schade uytstaan. Geeven ook dikmaal volkomen rijp *Zaad*: 't welk in *Maert* met een wassende Maan de aarde moet aanbevolen worden. Komen wel door 't neergevallene dikmaal van zelfs genoeg op. Hier door worden ze *vermeenigvuldigd*; en dan noch *aangewonnen* door hare aangegroeyde *jongen*; die men, zoo wel in 't *Voorjaar* als in de *Zomer*, van de *oude* afneemt, verplant, en terstond met Water begiet.

Zaad.

Aanwin-
ning.

K R A C H T E N .

Aart.

Het groot *Perzenkruid*, met *zwart-geflippelde Bladeren*, of *Persicaria major maculosa*, is koud en droog van aart.

Gal. lib. 8. Het uytgeparfte *Zap*, of de groene *Bladeren* gestoten, en op *oude*, *harde Gezwellen*, *Aposfematien*, en *Wonden* gelegd, neemt'er de brand van wech.

Het zelve *Zap* met het *Zap* van *Chelidonium*, of *Oogenklaar*, verdrijft wonderlijk de *duysterheid* der *Oogen*; en neemt wech de eerst-beginnende *Vliezen* of *Schellen* op de zelve.

Dod. l. 20. Het *Persicaria non maculosa*, of *Perzenkruid* zonder *vlekken*, is warm en droog tot in den derden graad.

De *Bladeren* en *Bloemen* gestoten, of 't uytgeparfte *Zap* der zelve met *Oly* vermengt, geneest de *Fistelen*, *lopende gaten*; de *Takken* of *Speen* aan 't *Fondament*, en de *verouderde quade harde zweeren*.

Matth. l. 2. Het gedachte *Zap* in de *Ooren* gedaan, doet de daar in zijnde *Wormen* sterven.

Dit geheele *Kruid* in Water gezoden, en alzo gelegd op de *vochtige*, *leepe*, *lopende Oogen*, helpt de zelve.

De *Bladeren*, en 't *Vlies* van *Eyeren*, van elk eenen veel genomen, en op de *Vijf*, of *Worm* der *vingeren* gelegd, doedze sterven en vergaan.

Het zelve *Kruid* in de *Bedsteeden* en *Leedekanten* ge-
hangen, doed de *Vlooyen* en *Wandhyzen*.

Indien iemand, zijn gevoeg gedaan hebbende, zijn achterste met deeze *Bladeren* wou reynigen, of afwischen, die zou hier door zijne *Billen*-zoodanig verhitte, dat hij niet zou weeten, wat te doen, of waar heen zich te keeren.

CCCLXXVII HOOFDSTUK.

VARKENSVENKEL.

Onders ook in het *Neederlandsch* van Naam, en
veele genoemd *VARKENS-STAART*, oorzaak
Word in het *Latijn* geheeten *PEUCEDANUM*, na het *Grieksche* Woord
ΠΥΝΗ, 't welk *PINUS*, een *Pijn*, of
Denneboom beteekend, wijl de *Wortel*
dezer *Varkensvenkel*, gelijk ook 't *Zap*, een Gom-
achtige, *Harszige* en *Pekkige* reuk of stank van zich
geeven, eenen gelijk de *Denneboomen*: ook *PINASTEL-
LUM*, en *FENICULUM PORCINUM*. In het *Hoog-
duytsch* *HAARSTRANG*, *SCHWEBELWURTZ*, en *SAW-
FENCHEL*: in het *Fransch* *PEUCEDANNE*: in het *Ita-
liaansch* *PEUCEDANO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee
veranderlijke soorten; te weeten:

I. *PEUCEDANUM VULGARE*, of gemeene *Varkens-
venkel*. II. *PEUCEDANUM MAJUS ITALICUM*, of
PEUCEDANUM VERUM; groot *Italiaansch*, of opregte
Varkensvenkel. Beyde zijnze van de zelve *Bouwing* en
Waarneeming.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, luchtige, welgemestte aarde: een opene, warme, drooge, genoegzaam ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Water. Vergaan niet haast, maar blijven lange jaren in 't leven. Verdragen in deeze Gewesten selse *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*. Bloeyen jaarlijks, doch geeven alleen bij heete en zeer goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *November* of *Maert* (vermits het lang in de aarde blijft leggen eer men het ziet opkomen) in een Pot moet gezayd zijn, ruym een stroobreedte diep.

Niet alleen hier door konnenze *vermeenigvuldigd*, maar ook *aangewonnen* worden door hare jonge aangewassene *Wortelen*; welke men met een wassende Maan in *April* van de *oude* afneemt, en verplant.

K R A C H T E N .

DE *Wortel* van *Varkensvenkel*, of *Peucedanum*, is warm in den tweeden, en droog in den derden graad. Het uytgeparfte; of uytgevolcyde *Zap* dezer *Plant* is verwarmende en verdrogende eenen zoo als de *Wortel*.

Het zelve *Zap* met *Wijn* ingenomen, of onder de *Ruyl*. I. 3. *Neus* gehouden, is goed teegens de *groeve*, *taye* *vochtigheeden* der *Borst*, het *trekken* der *Lendenen*, de *spanning* en *lammigheyd* der *Zeeuven*, de *beroerdheyd* der *Leeden*, de *pijn* der *Nieren* en *Blaas*; het opstijgen van de *Moeder*; de *Slaapziekte*, *zwijmeling* des *Hoofds*, het *vallend Envel*, de *Kramp*, en de *Heupenpijn*. Doed ook gemakkelijk *Wateren*: verminderd een al te groote *Milt*; verwekt een week *Ligchaam*, en jaagt door de *Stoelgang* uyt alle *taye koude*, en *heete Galachtige vochtigheyd*.

Het zelve *Zap* in een week *Ey* genuttigd, is goed voor de *Hoest*, en de *Engborstigheyd*, ook voor de *rommeling*, *krimping* en de *winden* der *Darmen*.

CCCLXXVIII HOOFDSTUK.
ZEEVENKEL.

Namen.

Us genoemd in het *Neederlandsch*, word in het *Latijn* geheeten *Fœniculum Marinum*, *Creta Marina*, *Crithmum Marinum*: in het *Hoogduytsch*, *Meerefenchel*: in het *Fransch* *Bacille*, of *Fenoil Marin*: in het *Italiaansch* *Crithamo*, *Crithmo*, *Finocchio Marino*, en *Herba di San Piero*.

Twee bijzondere soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee bijzondere soorten, te weten:

Grond.

I. *CRITHMUM MARINUM SINE SPINIS*, of *Zeevenkel zonder Doornen*; anders van veele ook genoemd *PETROSELINUM MARINUM*, of *Zeepeeterzelie*. II. *CRITHMUM SPINOSUM*, of *Zeevenkel met Doornen*. Beyde zijn ze van de zelve *Bowwing* en *Waarneeming*.

Hoe waar te nemen in de Winter.

Zij beminnen een goede, luchtige, gemeene aarde, met een weynig twee-jarige *Paerdemist*, en veel zout *Zee- of Duynzand* doormengd: een opene, warme, wel ter *Zon* geleegene plaats, en matige *Reegen*.

Blijven lange jaren in 't *leeven*. Zijn teeder van aart, waar doorze geenzins in onze *Gewesten* veel *koude vochtgheyd* of *felle Vorst* kunnen verdragen. Moeten derhalven, in *Potten* gezet zijnde, in 't begin van *October* binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet anders als bij *vriezende Weer* word gevuurd. Ook moet men haar verre van den *Oven* zetten, vermits de warmte des *vuurs* zeer ongeerue lijden, maar ondertusschen haar nauw wachten voor een doordringende *koude*. Gedurende de *gantsche Winter* heeft men haar alleenlijk met een weynig *lauw Reegenwater* van onder te verzorgen. Niet voor in 't begin van *April* mag menze weer buyten brengen met een aangename *Lucht*, en zoete *reegen*. Maar dan noch haar zorgvuldig wachten, en voorzichtig dekken voor veel *Reegen, koude nagten, hayrige en sebrale winden*, als haar zeer schadelijk zijnde.

Aanwinnig.

In deeze onze *Landen* geevenze noyt eenig volkomen rijp *Zaad*. Als men echter 't zelve uyt andere *Gewesten* heeft ontfangen, word het met een wassende *Maan* van *April* de aarde eens *Pots*, niet diep gelegd, aanbevolen. Doch niet alleenlijk hier door worden ze *vermeenigvuldigd*, maar ook door hare aangewassene jonge *Wortelen*, welke men op de genoemde tijd van de *oude* afneemt, en verplant.

Gebruik.

De *Bladeren, Bloemen en Steelen* van deeze *Zeevenkel*, ingeleet en behandeld zijnde gelijk met de *Agorken* doet, zijn zeer dienstig tot allerley gebrad, en van een uytneemende smaak.

KRACHTEN.

Gal. lib. 7. Simp. Med.

Zeevenkel, of *Crithmum Marinum*, is matig, of in den eersten graad, droog en warm; ook afvagende van aart, en een weynig bitter van smaak.

Diosc. l. 2. c. 157.

Dod. l. 24. c. 14.

Lustit. l. 2. c. 123.

enarr. 123.

De *Bladeren, de Bloemen en 't Zaad, de Wortelen*, alleen, of ook te zamen, in *Wijn* gezoden, en zoo geheeten, ook daar van gedronken; of het uytgeparfte *Zap*, of het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, met *Wijn* 's morgens nuchteren ingenomen, drijft uyt de *Galenachtige, slijmerige*, en ook *waterachtige vochtgheeden*: breekt de *Steen der Nieren*; geneest de *Druppel- of Koudepis*, en de *Geelzucht*: verwekt de *Maandstonden* der *Vrouwen*, en doet gemakkelijk *Water lossen*.

Durantes hist. Plant. fol. 153.

De *Bladeren*, op de wijze der *Agorken*, in *Edik* en *Zout* ingeleet, en alzo raw, of gezoden, met *Azijn* en *Oly* in een *Salade*, of voor zich zelve alleen, gelijk de *Cappers*, tot gebrad geheeten, zijn zeer aan-

genaam voor de *Maeg*, de selve *versterkende*: verwekken *eetens lust*, openen allerley *verstoppingen des Inwendigs*, helpen de geene, welke haar *Water* niet kunnen maken: en zijn zeer dienstig voor de *Lever*, de *Nieren*, en *Milt*.

CCCLXXIX HOOFDSTUK.

PHALANGIUM.

Et deezen, en mijns weetens, geen Namen. anderen naam in 't *Neederlandsch* en *Latijn* bekend, en dus genoemd, om dat deeze *Plant* geneest de beetende *PHALANGIEN*, of giftige *Spinnen*. In het *Hoogduytsch* *ERDSPINNEN-KRAUT*, in 't *Italiaansch* *PHALANGIO*.

Hier van zijn mij in haren aart ses veranderlijke soorten bekend geworden, als:

I. *PHALANGIUM RAMOSUM*, of *Phalangium met verander. Takken*. II. *NON RAMOSUM*, of *zonder Takken*. lijk soorten.

III. *ALLOBROGICUM MAJUS FLORE LILIACEO ALBO*, of groot *Phalangium uyt Savoyen met een witte Lelybloem*. IV. *VIRGINIANUM FLORE CÆRULEO*, of *Phalangium uyt Virginien met een witte Bloem*, ook van sommige genoemd *GLADIOLUS AMERICANUS*, of *Americaansch Swaardkruid*.

V. *PHALANGIUM VIRGINIANUM FLORE ALBO*, of *Virginiaansch Phalangium met een witte Bloem*. VI. *PHALANGIUM FISTULOSUM*, of *Phalangium met een Bloem als Orgelpijpen*. Al t'zamen zijn ze van eenereley *Bowwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, zandige, gemeene, meer *Grond*. een gemeste als ongemeste grond; een opene, vrije, luchtige, welgeleegene plaats, en veel *Water*. Werden van naturen oud. Verdragen *felle Vorst*, en allerley ongelegentheden der *Winter*. Bloeyen ieder *Jaar*, en geven in den herfst rijp *Zaad*, 't welk met een wassende *Maan* van *Maert* in een *Pot*, ruym een *stroobreed* diep, word gelegd; hier door werden ze genoegzaam *vermeenigvuldigd* en *aangewonnen*: doch veel gevoeglijker door hare jonge *Wortelen*, welke men in *Augustus* of *September*, met de gemelde *Maan* van de *oude* afneemen en verplanten moet.

Het *PHALANGIUM VIRGINIANUM FLORE CÆRULEO*, of *Phalangium uyt Virginien met een blauwe Bloem*, is een zeer aardig *Gewas*. Krijgt uyt een veelvoudige digt-t'zamengevoegde, een stroo dikke, bruynachtig-geelverwige, spongieuse, en geen smaak hebbende *Wortel*, verscheydene *Stelen*, een voet, ook wel een vierendeel meer, hoog; ruym een *Schrijfspen* dik, donker-groen, geheel rond, van binnen voos en vogtig van aart, aan welke eenige weynige *Bladeren*, nu uyt d'eene, dan uyt d'andere zijde, hol boven malkander gesteld, voortkoomen. Zijn in gedaante, stelling en substantie die van het *Lelydragende Affodille*, seer gelijk, onder gantsch in 't ronde de *Steel* omhelzende; aldaar een weynig rosachtig; ook door al de *Bladeren* geheel groen gestrept; wat dik; d'onderste gemeenlijk de kleinste en smalste, de bovenste de grootste, een vinger breed, een geheele hand lang, agter op 't breedste, en voor gantsch spits toegaande, ook aldaar twee of drie digt en platagtig by malkander gesteld.

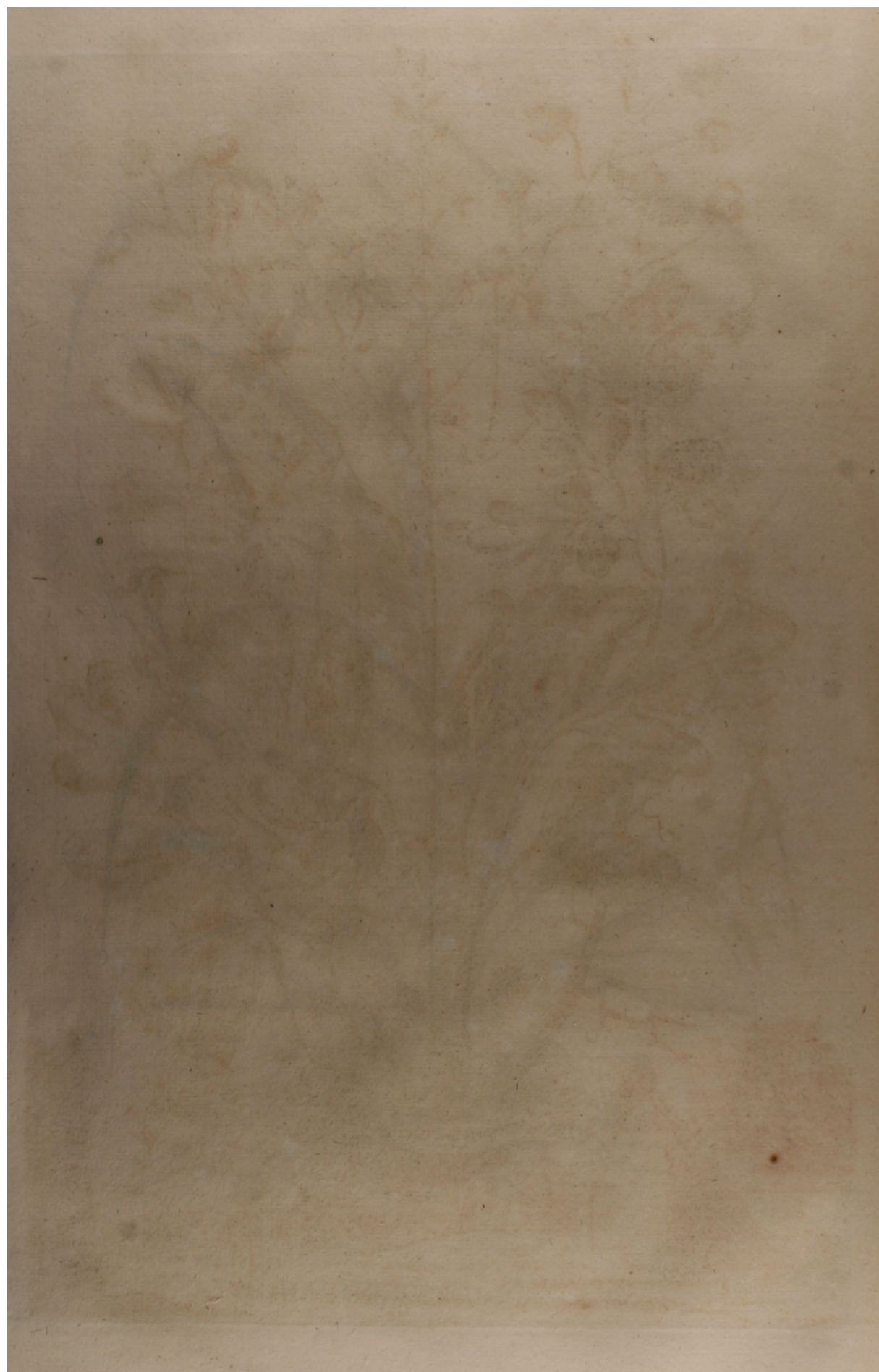
Uyt welker *midden-punt*, en bovenste der *Stelen*, *Gestalte* thien, dikwils veerthien, en noch meerder taamlijk-dikke *knoppen* voortschieten, groen van verve, en op de punt wat purpuragtig. Als nu d'eene na d'ander open gaan, vertoonen zig schoone, donker-blauwe *Bloemen*, hangende aan *purpure Steelts* neerwaarts gebogen: zijn driehoekig, doch vlak: bestaan uyt drie breede, groote, voor rond-plat toegaande *Bladeren*. Hebben in-

Fig. 228.

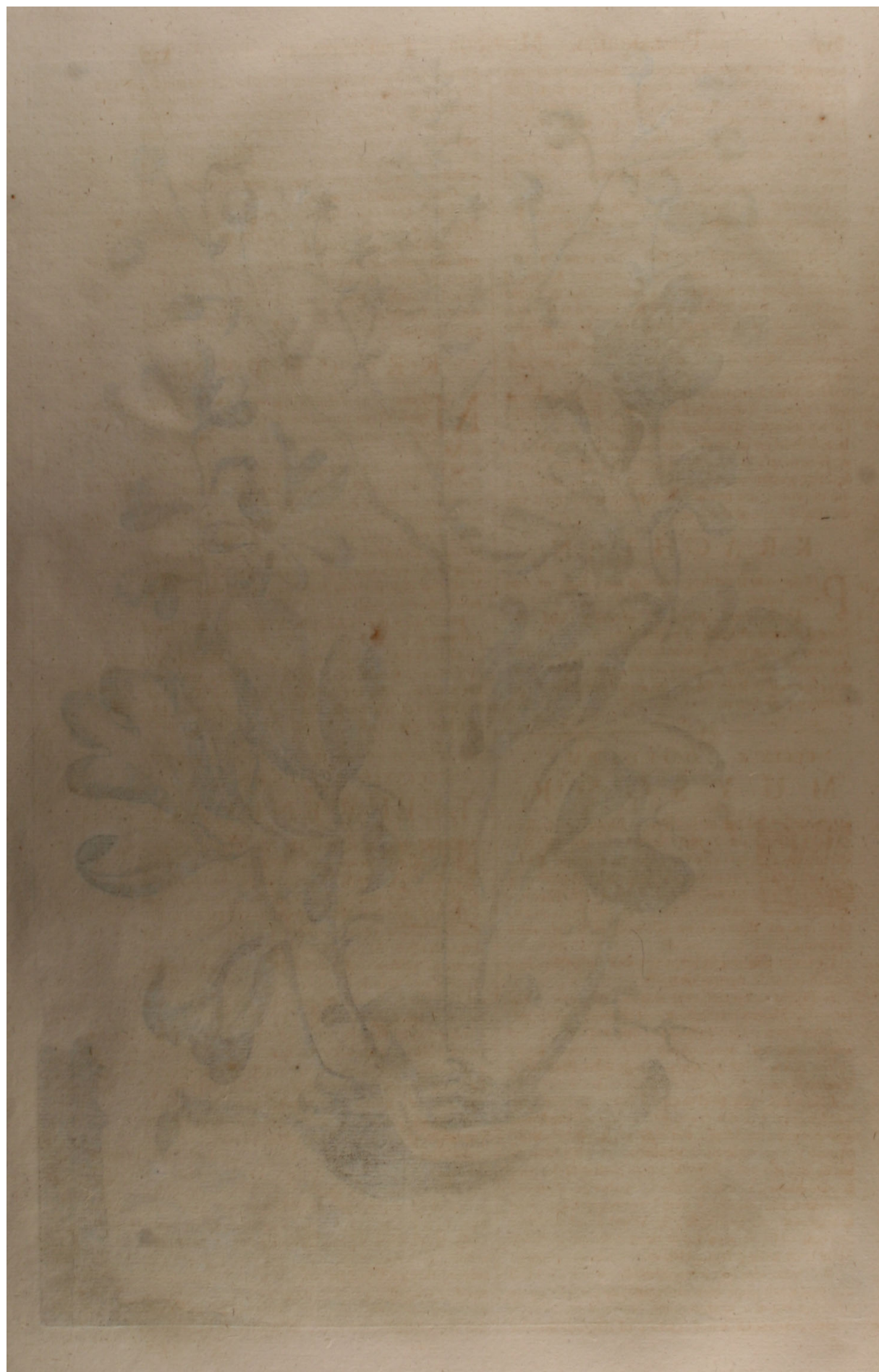
824.

PHALANGIUM VIRGINIANUM.

inwendig zeeven uyt den purpuren blauwe en zeer ruyge opstaande *Draadjens*, boven voorzien met geele *Knopjens*. Als ze eenige weynige dagen hebben opengestaan, vergaan ze, en vallen ter aarden neer. Zelden laten ze in onze Gewesten eenig volkomen rijp *Zaad* achter, ten zij met gantsch warme *Zomers*, en op een zeer wel ter Zon geleegene plaats staande; ook dikmaal met water begoten zijnde.

Aanwining. Evenwel kan deeze soort, gelijk de andere, gehoegzaam *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden door hare *Wortelen*.

Phalangium uyt Virginien met een witte Bloem. Het PHALANGIUM VIRGINIANUM FLORE ALBO, of *Phalangium uyt Virginien met een witte Bloem*, is in alles de voorige soort gelijk, behalven dat de *Bloem spierwit* is. Ook bestaande uyt niet meer dan drie *Bladeren*; en desgelijk inwendig houdende *zeeven opstaande Draadjens*, doch *wit*, boven voorzien met geele *Knopjens*, maar onder zeer aardig met een *purpure ruyheid*.

Phalangium met Pijpjes. Het PHALANGIUM FISTULOSUM, of *Phalangium met Pijpjes*, is de teederste soort van alle. Verliest buyten staande, al dikmaal door sterke *Vorst* 't leeven. Is derhalven geraadzaam, dat men van dit slag altijd in de *Winter* iets binnens huys bewaard, op een goede luchtige plaats; waar in niet als bij *vriezend Weer* gevuurd word; om niet eens onverwagt te eenemaal van dit *Gewas* beroofd te blijven.

K R A C H T E N .

Phalangium is verdrogende van aart; fijn, of dun van deelen.

De *Bladeren*, *Bloemen*, of wel 't *Zaad*, gedroogd, gepulveriseert; of ook 't uytgeparfste *Zap* der *Bladeren*, met *Wijn* gedronken, verzacht de smerten des *Buys*; verdrijft de *krimping* en *rommeling* der *Darmen*; geneest ook de *steeken* en *beeten* der *Slangen*, en anderer *giftige Dieren*.

CCCLXXX HOOFDSTUK.

M U Y S O O R .

Namen. Ord in het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van sommige *NAGELKRUYD* genoemd: in het *Latijn* PILOSELLA, of ook AURICULA MURIS: in het *Hoogduitsch* NAGELKRAUT: in het *Fransch* PILOSELLE, OREILLE DE RAT, of DE SOURIS: in 't *Italiaansch* PELOSELLA.

Hier van zijn mij in haren aart drie onderscheydene soorten bekend; namentlijk:

I. PILOSELLA VULGARIS MAJOR, of *grootte Muysoor*. II. MINOR SILIQUOSA, of *kleyne Muysoor met Zaadpeultjens*. III. PILOSELLA UMBELLATA, of *Muysoor met een Kroon*, of met een *ronde Kroons-wijze gestelde Bloem*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Echter beminnen ze al te zamen een gemeene, slegte, zandige, en met een weynig twee-jarige *Pacrdemist* doormengde grond: een wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheid. Verdragen tamelijk wel de koude der *Winter*. Blijven eenige jaren in 't leeven: geeven dikmaal; inzonderheid bij drooge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*; 't welk, ter oorzaak van zijne lichtigheid, lichtelijk van de *Wind* word wechgedreeven. Het zelve word in *Maert* met een wassende *Maan* in de aarde gelegd. Hier door konnen ze genoegzaam *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden: Maar dan ook noch door hare *aangegroeyde jongen*, op de zelve tijd van de *oude* afgenomen, en verplant.

Zaad. Het PILOSELLA UMBELLATA, of *Muysoor met een*

Aanwining.

Muysoor

Kroon, vrieft, wegens hare teederheid, zomtijds, met een buyten staande, in de *Winter* wel dood. Is derhalven geraadzaam, altijd iets van deeze soort in dien tijd binnens huys te bewaren, voorzien en onderhouden met zeer weynige vochtigheid, zoo blijft ze onseylbaarlijk in 't leeven; en dus zal men zich, door een quaad toeval ontrent de buyten staande, niet te eenemaal van dit *Gewas* beroofd bevinden.

Het PILOSELLA MINOR SILIQUOSA, of *kleyne Muysoor met Zaadpeultjens*, blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Word derhalven in ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert*, op nieuws, niet diep, gezayd. Komt ook, ter plaats daar het staat, door het neergevallene *Zaad* dikmaal van zelfs genoeg voort. Geeft in de *Zomer* weer rijp *Zaad*; en vergaat daar mee.

K R A C H T E N .

Muysoor, of *Pilofella*, is verdrogende in den *tweden*, en verwarmende in den *eersten* graad; ook te zamentrekkende van aart, en fijn van deelen.

In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, of 't *Poe- der* der gedroogde *Bladeren* met *Wijn* ingenomen, *ver- weekt een verstopt Ligchaam*: stilt de *Bloedgang*, en de *onnatuurlijke Vloeden der Vrouwen*. Is goed voor het *Graveel* en de *Steen*: voor de geene die inwendig *Ge- brooken* of *Gefchenrd* zijn: voor die *Bloed* opgeeven: voor de *Leeverzuchtige*: voor *roode* en *lopende Oogen*. Verklaard ook het *Gezicht*; en geneest de *Huyg*, als men'er mee gorgeld.

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* op de *Wonden* gestrooyd, heeld de zelve.

Als men een *Mes*, gloeyende gemaakt, dikmaal steekt in 't *Water*, waar in deeze *Plant* is gekookt, zoo word het zoo hard, dat men'er *Tzer* en *Steen* mee kan doornijden, of doorhouwen, zonder daar door stomp, bot, of schardig te worden.

CCCLXXXI HOOFDSTUK.

LEE U W E N B L A D .

Namen. An ieder in het *Neederlandsch* dus genoemd: in het *Latijn*, ook in het *Grieksch* LEONTOPETALON. Maar zou ook, mijns oordeels, in 't *Latijn* mogen geheeten worden FUMARIA MAXIMA BULBOSA CRETICA, en in het *Neederlandsch* ALDERGROOTSTE HOLWORTEL VAN CANDIA. *Aldergrootste Holwortel*, wegens hare grootte gelijkheid met de zelve; en van *Candien*, om dat ze op dit Eyland van naturen groeyd. De *Italianen* noemen ze LEONTOPETALO.

Hier van zijn mij in haren aart twee bezienswaardige veranderlijke soorten bekend, als:

I. LEONTOPETALON SILIQUOSUM CRETICUM, of *Leontopetalon uyt Candien met Zaadpeultjens*. II. LEONTOPETALON CAPITATUM AMERICANUM, of *Leontopetalon met Zaadbolletjens uyt America*. Beyde zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

De laatstgenoemde soort heeft, aan veel langer *Leontopetaleen* als die van de andere, *kleyne roodachtige Bloemjens*, zittende, gelijk die van de eerst-gemelde, in een *Stars-wijze* gedaante. Bestaan uyt zes, ook uyt vijf, *kleyne*, voor spits toegaande *Bladertjens*: welke afvallende, gevolgd worden van vele aardige *ronde*, tamelijk groote *Knopjens*, welke boven een weynig stompachtig-spits, op de wijze van de *Aard-beziën*, toegaan; gesteld op lange, dunne *Steeljens*, die haren oorsprong hebben genomen uyt een in 't midden regt-opgeschietende *ronde* en teedere *Steel*, ontrent

een voet hoog; zijnde eerst groen, maar worden naderhand bleek-rood, alsze een tijd lang hebben gestaan. Zijn ook voorzien met veele over en weer over, regt-oplopende bruyn-verwige *Streepijens*.

Bladeren. Tusschen deeze en de eerst-gemelde LEONTOPETALON word ook een genoegzame ongelijkheid gezien; zoo wel in de stelling der *Bladeren* (welke tamelijk breed; donker-groen-verwig, en in twee, drie, ook meerder deelen gescheiden zijn, op de manier der *Peonie-bladeren*; voor stomp, of rondachtig toegaande; voorzien met nauwelijks zichtbare *Aderen*; maar daar teegens in 't midden begaaf met een *rugs-wijze* gestelde *hoogte*; die ook hoger opschieten als die van de andere) als in de verandering des *Wortels*; welke niet zoo slegt, noch zoo bruyn (eevenwel ook *Knobbeltachtig*), maar Roosachtig is, en als uyt verscheydene deelen en *Schubberijens* bestaande.

Wortel. Zij beminnen beyde een goede, gemteene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemist, en het Mol der verrotte Boombladeren doormengt: een luchtige, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en niet te veel Water.

Grond. Zijn teeder van aart, echter lang-leevende. Konnen in deeze onze Gewesten geen sterke *Winden*, koude *Herfstreegenen*, noch eenige *Vorst* verdragen. Moeten derhalven, in Potten gesteld zijnde, in 't laatste van *September*, of 't begin van *October* ten langsten, de aarde boven droog zijnde, binnens huys worden gezet op een luchtige plaats, waar in niet als bij *vriestend Weer* word gevuurd: gedurende de *Winter* voorzien met slegts een weynig lauw Reegenwater van onder; en niet weer buyten gebragt voor in 't begin van *April*, met een zachte Lucht en aangename Reegen: dan noch evenwel zorgvuldig gewagt en gedekt voor *koude nachten*, *hayrige* en *schrake Oufte- of Noorde-winden*.

Bloemen, noyt hier **Zaad.** Zij geeven in onze Landen (niet altijd, maar alleen bij goede *Zomers*) *Bloemen*; doch noyt volkomen rijp *Zaad*. Verliezen ook ieder jaar, in 't laatste van *Junius* en begin van *Julius*, hare *Bladeren*: welke men in 't begin van *Maert* weer voor den dag ziet komen uyt hare ronde *Bol*.

**Waarneem-
ing der
Bollen.** Wanneer het *Loof* en de *Steele* vergaan zijn, moet men deeze *Bollen* wel droog houden, en gantsch zorgvuldig voor te veel Water bewaren. Anders zouden ze zeer lichtelijk komen te verrotten; gelijk mij zelfs, van huys zijnde, gebeurd is, door de onachtzaamheid van mijnen *Hovenier*. Moeten derhalven, opgenomen zijnde, tot in *October*, of 't laatste van *September*, in droog zand gelegd, en met een volle Maan weer in Potten, gevuld met de voorbeschreevene aarde, gezet, ook terstond binnens huys gebragt worden; ten ware daar noch een aangename Reegen mogt komen te vallen.

K R A C H T E N .

Gal. lib. 7.
Simp. Med.
Diosc. l. 3.
c. 110. **L** Eeuwenblad, of *Leontopetalon*, is verdrogende, verwarmende, verteerende van aart, tot in den derden graad.

Het *Poeder* der gedroogde *Wortelen* met *Wijn* ingenomen, verlicht zeer haast de smerten van de beeten der *Adderen*, *Slangen*, of diergelijke *giftige Dieren*; en geneest ze.

CCCLXXXII HOOFDSTUK.

TURKSCH E BOONEN.

**Verschey-
de namen.**

En welbekende, voedzame, van veele zeer begeerde *Vrucht*; inzonderheyd noch groen met hare *jonge Schel* afgesneden, gekookt, gestoofd, en dan gegeten. Word

ook van zommige in het *Neederlandsch* wel *ROOMSCHE BOON* genoemd: in het *Latijn* PHASEOLUS, FABA TURCICA, of ROMANA, en SMILAX HORTENSIS: in het *Hoogduytsch* WELSCH E BONE, STEIGBONE (en dus ook in 't *Neederlandsch* KLIMBOON), GARTEN-FASELEN, en TURKISCH BONE: in 't *Fransch* FASEOLES, of PHASEOLES: in het *Italiaansch* FAGGI-VOLI, FAGIVOLI, FASELI, of FASCIOLI.

Hier van zijn mij in haren aart bekend veele beziens- waardige soorten, zoo wel in deeze onze Gewesten, als in verre afgeleegene heete Landen voortkomende: van welke eenige zelden in onze Provincien hare volmaakte rijpheid genieten. Zullen derhalven hier alleen een weynig spreken van vijf bijzondere soorten deezer Boonen, die bij ons, onaan gezien onze koude Weereldstreek, tot hare volkomenheid geraken:

I. PHASEOLUS MAJOR TURCICUS FRUCTU ALBO, van welke of groote witte Turkische boon. II. MAJOR FRUCTU VARIEGATO, of groote Turkische boon met een geconleurede, of bonte Vrucht. III. TURCICUS MINOR FRUCTU RUBRO, of kleyne Turkische boon met een roode Vrucht, zijnde niet alleen vordragende, maar ook de delicaatste van alle: hebbende een *Schel*, die niet, of zelden, hard, tay, dradig, of stokkig word, al heeft ze schoon hare groenheid verloren, en datze alreeds bleek-wit is geworden. Dan zijn ook de volkomene Boontjens zoo bequaam en smaaklijk, ja aangename, als andere, die noch kleyn, of half volwassen zijn. IV. PHASEOLUS MINOR TURCICUS FRUCTU ALBO MINORE, of kleyne witte Turkische boon, wegens hare rondheid van veele Turkische erwete geheeten. V. PHASEOLUS AMERICANUS NIGER FLORE PHOENICEO, of zwarte Americaansche boon, met een als brandend-roode zeer schoone verwe, gantsch bevallig voor 't Gezicht; van veele genoemd PIETHEYN'S-BOONEN, om dat de Admiraal PIETER HEYN, als hij in 't jaar 1628. de Spaansche Zilver-Flot had veroverd, de zelve eerst uyt *America* in deeze Landen heeft gebragt. Alle zijn ze van eenen de zelve *Bomwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, luchtige, op nieuws om- geseeteene, niet alleen met oude twee-jarige, maar ook met varfsche noch warme Paerdemist wel voorziene grond; want deeze doet, door hare natuurlijke warmte, de Boonen wel voortkomen, en zeer hoog opschieten: een luchtige, warme, wel ter Zon geleegene plaats; en in 't eerst weynig, maar daar na veel Water.

Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven, en geeven in den *Herfst* een rijpe *Vrucht*, welke men in hare *Schel* aan de *Struyk*, of zoo de tijd, door te veel reegen, zulks niet wil toelaten, afgenomen zijnde als ze hare groenheid heeft verloren, op een luchtige plaats binnens huys, laat droog worden.

Als men deeze *Vrucht* met de *Schel*, noch groen, wil gebruyken, moet men de zelve met de *Handen* afbreken, zonder met een *Mes* daar aan te raken, vermits men ondervonden heeft, dat het *Tzer* aan de *Plant* zelfs zeer schadelijk is.

Deeze *Gewassen* zijn teeder van aart, en vergaan ieder jaar door een kleyne *Rijp*, of van zelfs. Moeten derhalven elk *Voorjaar*, niet eerder als een dag drie of vier voor *May*, met een afgaande Maan, weer op nieuws de aarde aanbevolen worden; nauwelijks een vingerbreed diep gestoken, en met haar *Lapje* omlaag, op dat de daar uyt voortkomende *Wortel* te bequaamer neerwaarts schieten, en de *Boon* zelfs dies te lichter uyt de aarde opkomen mogt. Op dat dit te haastiger, en 't wassen te voorspoediger mogt toegaan, laat men gemeenlijk de *Boonen*, welke men insteeken wil, twee dagen te vooren in Water weyken. Deezer-wijs konnen ze ieder jaar overvloedig worden vermenigvuldigd.

Alzoo dit teeder *Gewas* 't vermogen niet heeft, *Bijsteking* van

van stok-
ken.

van zich zelfs opwaarts te verheffen, zoo zou het langs de aarde heenen kruypen; ter dier oorzaak weynig *Vruchten* dragen, en de zelve noch meest verrotten. Men moet'er derhalven hooge *stokken*, of *sparren* van twaalf of veertien voeten bij-steeken, zulker-wijs, dat vijf of zes der ingestokene *Boonen* langs ieder van de zelve kunnen opklimmen. Veele steeken deeze *stokken*, te gelijk met de inlegging der *Boonen*, in de aarde; en dan acht of tien *Boonen* aan elke *stok*, wijlze niet al te zamen opkomen.

Zwarte
Ameri-
caansche-
boon.

De PHASEOLUS NIGER AMERICANUS FLORE PHOENICE, of *zwarte Americaansche boon*; met een hoog-roode *Bloem*, wil geerne gesteld zijn teegens een Muur, of Heyning, vermitsze groote hitte begeerd. Geeft anders altijd geen volkomen-rijpe *Vrucht*; inzonderheid niet in reegenachtige *Zomers*: zoo dat men ze dikmaal, noch groen zijnde, moet afplukken, en binnens huys ophangen, om daar langzaam te mogden droogen.

K R A C H T E N .

Aart.

Turksche boon, of *Phaseoli Turcici*, zijn een weynig, of in den eersten graad warm, en vochtig van aart.

Lust. l. 2. Groen zijnde, met de Schel; of buyten de zelve
enarr. 140. gekookt, en met Peeterzelie gestooft, geeven een aan-
Diof. l. 2. gename kost voor elk; en ook goed voedsel aan het
e. 130. Ligchaam: maken een *weeke Buyk*: drijven het *water* uit de *Blaas* af, verwekken *lust* om bij te slapen, en versterken de *Maag*.

De *groene Boonen*, of de *Schellen*, eer'er noch *Boonen* in zijn gegroeyd, worden van veele ingelegt, dat is, in *Pekel*, of in *Edik* en *Zout* bewaard. Dan in de *Winter* met gedroogde *Peterzelie* gestooft, en voor een gezonde spijs op *Tafel* gezet.

Rauw gegeten, doen ze *braken*; en hebben dan geen aangename smaak.

De *Bloemen*, of de *Boonen* zelfs, gedistilleert, en zich daar mee gewasschen, reynigen 't *Aangezicht*, en maken een zuiver *vel*.

CCCLXXXIII HOOFDSTUK.
CANARIZAAD.Namen, en
oorsprong.

Dus in het *Neederlandsch* genoemd, om dat het voortijds, te zamen met wel-zingende *Canari-vogeltjens*, welke dit *Zaad* tot hare spijs gebruyken, uit de *Canarische Eylanden* in deeze onze *Gewesten* is gebragt. Wordt in het *Latijn* geheeten PHALARIS: in het *Hoogduytsch* CANARIENKRAUT: en in 't *Italiaansch* FALLARIDE, of FALARI.

Grond.

Deeze *Plant* bemind van naturen een goede, zandige, luchtige, en met twee-jarige *Paerdemist* welgemeste grond: een opene, warme, bequaam ter *Zon* gelegeene plaats; voor alle *koude Noorde-winden* genoegzaam beschut, en weynig *Reegen*. Blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't *leeven*: geeft, laat in den *Herfst*, rijp *Zaad*, doch bij slechte jaren niet volkomen; en sterft dan van zelfs, of door een schielijk-overvallen-de *Rijp* of *Vorst*.

Aanwin-
ning.

Moet derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert* of *April*, na gelegeentheid van de bequaamheid of onbequaamheid des tijds, op nieuws weer gezayd worden, niet boven een stroobreedte diep, in een versich-omgeworpene en gemeste aarde, warmer *Zon* staande; zoo word het dies te eerderen te beeter rijp: inzonderheid, wanneer men de opgekomen *Planten* voor de *koude nagten* des *Voorjaars*, ook voor *bayrige* en *schrake winden*, met stroo een weynig dekt,

en voorts goede acht op de zelve neemt. Deezer-wijs kan men deeze soort bequaam genoeg *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen*.

K R A C H T E N .

Het *Zap*, uit *Canarizaad*, of *Phalaris*, geparft; *Galen. l. 8.* of het gestotene *Zaad* (zijnde een weynig warm van aart) met *Wijn* ingenomen, verdrijft de *smerten*, en de *verstoptheid van de Blaas*. Is daarenboven goed teegens 't *Graveel*.

Het zelve *Zaad* verstrekt ook de *Canari-vogelen* tot een voedzame haar dienflige spijs.

CCCLXXXIV HOOFDSTUK.
MUYZENKOORN.

Iet alleen dus in 't *Neederlandsch*, maar *Namca*.

ook van veele *ROODEN DOLIK* genoemd. In 't *Latijn* geheeten PHOENIX, LOLIUM RUDEUM, HORDEUM MURINUM, en TRITICUM MURINUM: in het *Hoogduytsch* BINTZENHELMER, of ook WALTROHR: in 't *Fransch* YVRAYE SAUVAGE; en in 't *Italiaansch* PHENICE, of ook GIOGLIO SALVATICO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee bijzondere soorten; te weten:

I. Dit nu gemelde *gemeene PHOENIX*, of *Muyzenkoorn*. II. PHOENIX ALATA LUSITANICA, of *Muyzenkoorn met Vleugelen uit Portugal*. Beyde zijn ze van eenereley *Bouwving* en *Waarneeming*.

Zij beminnen uit cygener aart een goede, luchtige, zandige, welgemeste grond: een opene, vrije, bequaam gelegeene plaats, en weynig vochtigheid.

Worden niet oud, maar blijven alleenlijk eene *Zomer* in 't *leeven*. Geeven in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan dan van zelfs, of door een koude *Rijp*. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *April* of *Maert*, weer op nieuws, niet diep, gezayd zijn. Alleen hier door konnen ze *vernieuwd* en *vermeenigvuldigd* worden.

Twee
bijzondere
soorten.Aanwin-
ning.

K R A C H T E N .

Muyzenkoorn, of *Phenix*, gestoten, gepulveriseert, en met witte *Wijn* ingenomen, *verwekt* der *Vrouwen Maandstonden*: doch met roode *Wijn* gebruykt, doet ze de zelve *ophouden*, volgens 't getuygenis van *Dioscorides*. Steld daarenboven de *Buykloop*, en het al te veel *Wateren*.

Lokel. l. 1.
feert, en met witte
Wijn ingenomen, verwekt
fol. 44.
Diof. l. 4.
c. 43.CCCLXXXV HOOFDSTUK.
YDELE HAVER.

In het *Neederlandsch* dus genoemd. *Namca*.

In het *Latijn* geheeten BROMUS HERBA: BROMUS STERILIS, FESTUCAGO GAZÆ, AEGILOPS ALTERA MATTHIOLI, en PHOENIX QUORUNDAM: in het *Fransch* AVERON; en in 't *Italiaansch* EGILOPA, en ORZO SALVATICO.

Zij bemind een goede, gemeene, luchtige, gemeste grond: een ongemeste grond: zoo wel een vrije, wel ter *Zon* gelegeene, als een donkere of schaduwachtige plaats. Kan, uit cygener aart, weynig *Water* verdragen. Blijft niet meer dan eene *Zomer* in 't *leeven*, en vergaat teegens de *Winter*.

Als men 't *Zaad* van deeze *Plant* met een wassende *Maan* in *Maert*, niet diep gelegd, aan de aarde beveeld,

Aanwin-
ning.

zoo geeft ze teegens, of in den *Herfst*, volkomen rijp *Zaad*, en versterkt dan van zelfs. Doch het later ge-
zayde, of 't geen van zelfs voortkomt van het uytge-
vallene *Zaad* ('t welk dikmaal geschied) blijft zonder
eenige schade of ongeleegentheyd de *Winter* over. *Bloeyd*
dan in de tweede volgende *Zomer*, en krijgt tijdelijk hare
regte volkomentheyd.

KRACHTEN.

Aart. **Y** *Dela Haver*, of *Bromus herba*, is matig, of in
den eersten graad warm en droog; ook verteeren-
de en te zamentrekkende van aart.

Gal. lib. 6. De *Bladeren* gestoten, met Meel vermengt, en van
Simp. buyten opgelegt, verdriest en geneest de *hardigheyd* van
de *holle Zeeren*, komende aan de hoeken der *Oogen*;
welke men *Egilopes* noemd.

Matth. l. 4. Het uytgeparfste *Zap* met een weynig *Zuyker* of
c. 134. Honig vermengt, en dus genuttigd, is goed teegens
den *Hooft*.

CCCLXXXVI HOOFDSTUK.

P H L O M O S.

Namen. Ord, mijns weetens noch in 't *Latijn*
noch in het *Neederlandsch*, met een
anderen als deezen naam genoemd;
doch in het *Italiaansch* geheeten
SUCHAMELE.

Wat voor een Plant. Is een *Plant*, gesteld tusschen het
VERBASCUM, of *Wollekruid*, en LYCHNIS, of *Je-*
netteken, anders *Christus Oog*: ter dier oorzaak van
zommige ook wel genoemt *WIT WOLLEKRUYD*.

Twee bij- Hier van zijn mij in haren aart twee bijzondere soor-
zondere soorten. ten bekend geworden; te weten:

I. PHLOMOS FLORE LUTEO PARVO, of *Phlomos*
met een *kleyne geele Bloem*; anders VERBASCUM
MONTANUM MINUS, *kleyn Berg-Wollekruid*; welke
naam deeze soort, mijns oordeels, met regt mag voeren.
II. PHLOMOS LYCHNITIS CLUSII FLORE LUTEO MA-
GNO, of *Phlomos met Bladeren*, op de manier van *Je-*
nettekens, met een *grootte geele Bloem*. Beyde zijn ze
van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde,
met een weynig *kleyn*-gestoten *Steen-gruys*; en twee-
jarige *Paerdest* doormengt: een opene, vrije, warme,
luchtige, wel ter *Zon* geleegene plaats, en matige
vochtigheyd. Blijven zelden langer dan drie jaren in
't *leven*. Worden lichtelijk, door te veel *koude Herfst-*
reegenen, of door een *langdurige*, of *felle Vorst*, buy-
ten staande, beschadigd, en wechgenomen.

Hoe te be- Is derhalven geraadzaam, dat men van elke soort een
waren. *Plant* met een wassende *Maan* in een *Pot* steld, en de
zelve, gedurende de *Winter*, binnens huys, op een
lichtige plaats, droog bewaard. Niet voor in 't laatste
van *Maert*, of 't begin van *April*, mag men ze weer
buyten brengen, met een *zoete Reegen*.

Zij *bloeyen* in de tweede *Zomer*, en geeven vol-
komen rijp *Zaad* in deeze *koude Landen*: 't welk met
een wassende *Maan* van *April*, niet boven een *stroo-*
breedte diep, weer in de aarde word gelegd. Alleenlijk
hier door konnen ze, zoo in andere als in deeze *Landen*,
vermeenigvuldigd worden.

Kleyn Het VERBASCUM MONTANUM MINUS, of *kleyn*
Berg-wit *Wollekruid*, anders PHLOMOS FLORE LUTEO
PARVO, of *Phlomos met een kleyne geele Bloem*,
groeit van naturen, uyt een teedere *Wortel*, twee voe-
ten, of daar ontrent hoog. Krijgt aan hare *Scheutjens*

Bladeren. rondachtige *Bladeren*, niet groot, ontrent eene *vinger*
breed, inwendig *groen-verwig*; met een *grijze ruyge*
woelligheyd boven bekleed, maar onder veel *witter*: dik-
achtig van aart, inwendig met veele *ruygachtige* en ter

nauwer nood zichtbare *Aderen*, ook met *kleyne gezaag-*
de randen voorzien.

Uyt der zelve voorste *Hert* schieten ronde *Steele* *Steele*.
voort; tay en buyzaam van aart; boven gemeenlijk
een weynig gekromd; gantsch wit-ruyg, en met veele
Bladeren tot boven toe bekleed; wat langwerpiger als
de onderste, doch in 't opperste der *Steele* weer ron-
der; aan beyde de zijden regt teegens over malkander
zittende: ook in 't midden de *Steele* omhelzende.
Tusschen welke rondom de *Steel* langwerpige, *kleyne*
en gebladerde *ruyge Huysjens* te voorschijn komen;
waar uyt *kleyne geele Bloemtjens* spruyten. Als ze eyn-
delijk in haar zelve vergaan zijn, laten ze een langwer-
pig, *kleyn*, en *zwart* gehoekt *Zaadje* na. *Zaad.*

KRACHTEN.

P *Phlomos*, of *wit Wollekruid*, is verdrogende en ver- Aart.
teerende van aart.

De *Bladeren* en *Bloemen* gestoten, in *Wijn* ge- *Flin. l. 16.*
zoden, en op eenige plaats des *Ligchaams* gelegd, trekt
uyt alles wat daar ingedrongen is door eenige onge-
leegentheyd, 't zij *Doornen*, *Houtsplinteren*, of *Tzer*.
De zelve *Wijn* gedronken, en ook daar mee ge-
gorgeld, is goed voor de *gezwellen der Keel*, en *A-*
mandelen.

De *Bladeren* gestoten, en paps-wijze op eenige ge- *Med. l. 5.*
brandheyd gelegd, geneezen de zelve. *c. 19.*

De *Oly* deezer *Bloemen*, gemaakt door veele *Infu-*
sien, stild zeer krachtig de *zwaare smerten* van het
Podagra en *Flerefsijn*: ook van de *Takken* of *Speenen*
aan 't *Fondament*.

CCCLXXXVII HOOFDSTUK.

P I M P I N E L.

Oo genoemd in het *Neederlandsch*, Namen.
van zommige ook wel *PIMPERNEL*,
word in het *Latijn* geheeten *PIMPI-*
NELLA, *BIPINELLA*, en *SANGUISOR-*
BA: in het *Hoogduytsch* *BLUTKRAUT*,
BLUTWURTZ, en *WELSCH* *PIMPI-*
NELLE: in het *Fransch* *SANGUISORBE*; en in het
Italiaansch *SOLBASTRELLE*, en *PIMPINELLA*.

Hier van zijn mij in haren bekend geworden eenige *Agt aardi-*
aardige, veranderlijke soorten; te weten: *ge veran-*
derlijke
soorten.

I. PIMPINELLA MAJOR INODORA, of *grootte Pimpi-*
nel zonder reuk. II. MAJOR LUSITANICA, of *grootte*
Portugalsche Pimpinel. III. MINOR HORTENSIS
ODORATO, of *kleyne, gemeene, reukende Pimpinel*.
IV. FLORE ALBO SPICATO, of *Pimpinel met een witte*
geayde Bloem. V. AGRIMONOIDES LUSITANICA,
of *Portugalsche Pimpinel met Bladeren op de wijze van*
Agrimonie. VI. SAXIFRAGA MAJOR, of *grootte Steen-*
breekende Pimpinel, ook wel genoemt *BEURENAERT*,
BEVERNEL, en *GROOTE STEENBREEK*. VII. SAXI-
FRAGA MINOR, of *kleyne Steenbreekende Pimpinel*. VIII.
PIMPINELLA SPINOSA CRITICA, of *steekende Pimpe-*
nel van Candien. Niet alle zijn ze van eeven de zelve
Bouwing en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, wel- Grond.
gemeste grond: een vrije, welgeleegene plaats, en
veel vochtigheyd. Geeven zelden, en niet anders als
met goede warme *Zomers*, volkomen rijp *Zaap*. Blij-
ven lange jaren in 't *leven*. Verdragen sterke *koude*,
en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* zonder
schade. Worden *vermeenigvuldigd* door haar *Zaad*; Aanwin-
't welk met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* de *ning.*
aarde, ruym een *stroobreed* diep gelegd, aanbevoelen
moet worden. Anders komen ze ook dikmaal van zelfs
genoeg op door het uytgevallene. Dan noch worden
ze *aangewonnen* door hare aangegroeide *jonge Wortelen*,
die

Portugal-
sche Pim-
pinel.

die men op de genoemde tijd, en met de gemelde Maan van de oude afneemt, en verplant.

De PIMPINELLA AGRIMONOIDES LUSITANICA, of Portugalsche Pimpinel, met Bladeren van Agrimonia, doch niet zoo groot, echter in gedaante en ruygheyd de zelve niet zeer ongelijk, schiet uyt eygener aart nauwelijks tot de hoogte van twee Maatvoeten op. De onderste Bladeren zitten gemeenlijk zeeven in getal aan beyde de zijden van hare regt-doorgaande Steel, meerendeel twee en twee regt teegens over malkander; voor nochtans in een eyndigende; van welke de onderste de kleinste, de bovenste de grootste, doch alle hol en luchtig boven den anderen gesteld; ovaals-wijze, of langwerpig; een lid van een vinger, wat meer of minder lang, een vinger breed; aan de randen rondachtig gelijk als een Zaag getand; inwendig met een groote Ader, en dan noch met veele kleyne Adertjens voorzien zijn.

Deeze soort is teeder van aart, en kan de sterke Vorst dezer Landen niet verdragen. Moet derhalven, met een wassende Maan van April in een Pot gezayd of geplant zijnde, ook wel gewacht voor veele Herfstreegenen, in October binnens huys worden gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet gevuurd word als alleenlijk bij vriezende Weer. Of, indien 't geschieden kan (vermits dit alderbest is) bewaard in een plaats zonder vuur, doch daar de Vorst niet kan indringen; en hier gedurende de geheele Winter onderhouden, alleen voorzien met zeer weynig vochtigheid van onder. Niet voor in 't laatste van Maert mag men ze weer buyten zetten: dan noch evenwel haar wel wachten en zorgvuldig dekken voor koude nagten, veel water, hayrige en schrale Winden. Kan niet anders als alleenlijk door haar Zaad vermeerderd worden.

De PIMPINELLA SPINOSA CRETICA, of Candiaansche doornige Pimpinel, van de geleerde Heer CAROLUS CLUSIUS genoemd POTERIUM DALECHAMPII, is het schoonste doch teederste Gewas van allen. Bemind een goede, gemeene, zandige aarde; doormengd met een weynig twee-jarige Paerdmist, een-jarige Hoenderdrek, en 't Mol van verrotte Boombladeren: een opene, luchtige, vrije, zeer warme plaats, voor alle koude Oofte- en Noorde-winden bewaard; ook matige vochtigheid.

Bloeyd wel in deeze Landen, doch geeft noyt eenig rijp Zaad. Verdraagt op geenerley-wijze eenige Herfstreegenen, Vorst, of andere ongeleegentheeden der Winter. Word derhalven, met een wassende Maan van April of May, in een Pot gezayd of geplant zijnde, in 't laatste van September of begin van October (na geleegentheyd van de bequaamheid of onbequaamheid des tijds) de aarde boven droog zijnde geworden, binnens huys gesteld, op een luchtige plaats, waar in niet anders als bij vriezende Weer voor een kleyne tijd word gevuurd: gedurende deeze Winter-dagen van onder voorzien met slegts een weynig lauwegemaakt Reegenwater; niet meer als een, of ten hoogften tweemaal, vermitsze geen natigheid kan verdragen; en niet voor in den aanvang van April, met een aangename Lucht en reegen, weer buyten gebragt. Dan noch evenwel nauw gewagt en voorzichtig gedekt voor koude nagten, Sneeuwige vochten, hayrige en schrale winden. Want zoo wel in deeze als in de Wintertijd vergaat ze lichtelijk door een kleyn verzuym, weegens hare teederheid. Anders blijftze, gelijk de andere, gedurig groen, en verliest hare zoete kleyne Bladertjens niet, als door ouderdom. Zie hier bij na het Hoofdstuk van STEENBREEK.

K R A C H T E N.

Fornel. l. 5.
Meth.
Med.

Pimpinel is verwarmende en verdrogende in den tweeden graad; ook te zamentrekkende en een weynig verkoelende van aart.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het Zap, anders ook 't Poeder der gedroogde Bladeren met Wijn ingenomen, of ook van buyten, met de gekneufde Bladeren op de Wonden gelegd; of met het Zap, of de gemelde Wijn, de zelve gewasschen, geneest ze zeer gelukkig en voorspoedig. Stempt ook 't Bloeden, zoo uyt deeze gequettste, als uyt andere deelen des Ligchaams. Versterkt het Hert, verwekt een vrolijk Gemood: doet de Bloedgang, de Buikloop, en der Vrouwen overvloedige Maandstonden ophouden: desgelijks het Bloedspoorwen en Bloedpissen, als men van de gemelde Wijn drinkt, of de Bladeren in spijsen eet. Is daarenboven goed voor de beeying en klopping des Hertens; voor 't Graveel; voor de gebreeken der Leeuwer, hitzige Koortzen, allerley vergif, en de Pest.

De Bladeren gestoten en gelegd op de Wonden der Hand, door een Mes gesneden, heelen de zelve ten volen, zonder iet anders daar bij te doen.

Dit Kruid in Wijn gedistilleert, en daar mee gewasschen, geneest de beetten der giftige Dieren; neemt wech de vlekken van 't Vel; en maakt een schoon, blinkend Aangezicht.

CCCLXXXVIII HOOFDSTUK.

W E E G B R E E.

En welbekend Gewas, in het Neederlandsch dus genoemd; maar ook wel van zommige WEEGBLAD geheeten: in het Latijn PLANTAGO: in het Hoogduitsch WEGRICH, of WEGERICH, ook SCHAFFZUNG: in het Fransch PLANTAIN: in het Italiaansch PIANTAGINE, PIANTANA, PEVACCITOLA, en CENTINERBIA.

Hier van zijn mij in haren aart veele veranderlijke soorten bekend; namentlijk:

I. PLANTAGO VULGARIS LATIFOLIA, of gemeene Weegbree met breede Bladeren. II. LATIFOLIA MEDIA, of middel-soort van Weegbree met breede Bladeren. III. LATIFOLIA ROSEA FLORE EXPANSO, of breed-bladerige Weegbree met een platte, Roos-wijze uytgespannene Bloem. IV. LATIFOLIA FLORE SPICATO, of breed-bladerige Weegbree met een geayrde Bloem. V. ALOPECUROIDES HISPANICA, of Spaansche Weegbree met een Bloem als een Vosselsaart. VI. QUINQUE NERVIA, of Weegblad met vijf doorlopende Aderen. VII. AQUATICA LATIFOLIA, of breed-bladerige Water-Weegbree. VIII. AQUATICA MINOR ANGUSTIFOLIA, of kleyne smal-gebladerde Weegbree, groeiende in Waterachtige plaatsen. IX. MARINA, of Zee-Weegbree, voortkomende in zoute plaatsen. X. CORONOIDES LUSITANICA, of Portugalsche Weegbree, met een gedaante van Hartshoorn. XI. CORONOIDES LUSITANICA FOLIIS TENUISSIME DISSECTIS, of Weegbree met een gedaante van Hartshoorn, en dun gesneden Bladeren uyt Portugal. XII. PLANTAGO ANGUSTIFOLIA HIRSUTA CORONOIDES LUSITANICA, of ruyge en smalgebladerde Weegbree uyt Portugal, met de zelve gedaante; en dan noch meer andere; onnodig al te zamen hier op te tellen. Niet alle zijn ze van even de zelve Borwing en Waarneeming.

Zij beminnen nochtans al te zamen een gemeene, liever zandige, gemestte, als andere ongemestte grond: een vrije, warme, en ook een schaduwwachtige plaats; met tamelijk veel Water. Vergaan niet haast, maar blijven eenige jaren in 't leeven. Verdragen sterke koude des Winters, zonder groote ongeleegentheyd. Geeven ook gemeenlijk ieder jaar rijp Zaad: 't welk men in 't Voorjaar, met een wassende Maan van Maert of April in de aarde kan leggen. Doch komen, door het uytgevallene, van zelis genoeg voort. Hier door

Fff 3

kon-

konnenze overvloedig *vermeenigvuldigd* worden: ge-
lijk ook noch door hare aangegroeyde *jongen*.

Portu-
galisch
Weegbree
van twee-
derley
foort.

De PLANTAGO CORONOIDES LUSITANICA, of
Portugalsche Weegbree met een gedaante van Hartshoorn:
en ANGUSTIFOLIA HIRSUTA CORONOIDES LUSITANICA, of
*ruyge smal-gebladerde Portugalsche Weeg-
bree, ook met een gedaante van Hartshoorn*, zijn tee-
derder dan eenige der andere van aart. Verdragen on-
geerne veele zoo *koude Herfst* als andere warme reegenen;
vermits ze door zelve zoo wel, als door een felle *Vorst*,
van 't leeven worden beroofd.

Hoe waar
te nee-
men.

Moeten derhalven, in een Pot gesteld, 's *Winters*
binnens huys worden gebragt op een luchtige plaats,
zonder vuur; droog gehouden zijnde, en dus wel be-
waard. In het laatste van *Maert* brengt menze weer
buyten, en men wacht ze zorgvuldig voor te veel
nattigheid; desgelijks voor *koude nachten*, en *hayri-
ge winden*.

Aanwin-
ning.

Konnen ook niet, gelijk de gemelde andere soorten,
aangewonnen worden door hare *jonge Scheuten*, maar
alleen door *Zaad*, op de genoemde tijd en Maan de aar-
de aanbevolen.

K R A C H T E N.

Galen. lib.
Simp. Med.
6.

Wegbree, of Plantago, is verdroogende en
verkoelende van aart, tot in den tweeden
graad.

Fuchs. hist.
Pl. c. 11.
Dad. l. 4.
c. 23.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het
uytgeparfte Zap met Wijn ingenomen, of de Blade-
ren zelfs in spijs gegeten, stild de *roode-* en andere
Buylloop, de *Bloedspuwing*, en 't *Bloedpijfen*. Doet
ophouden het *Braken*. Is goed teegens den loop der
Zinkingen, de *Pest*, allerley inwendige *brand*: voor de
uytterende Menschen; de *bleynen des Mond*s; de bee-
ten der *dolle Honden*, de *heete zweeringen* van *Mond*
en *Keel*; het *bloeden van 't Tandvleesch*; en de *zwellen*
van de *Nieren* en de *Blaas*.

Disse. l. 2.
c. 153.
Egin. l. 7.
c. 3.

Het Zap in de *Ooren* en *Oogen* gedaan, neemt'er
de pijn en *brand* van wech. Verkoeld ook de *ver-
brandheid*, en dood de *Wormen*; 's morgens nuchteren
een Leepel vol daar van ingenomen. In onzuivere en
heete *Zeeeren* en *Zweeren*, oude en varfche *Wonden*,
*lopende Gat*en, en op de *Schurftigheid* gedaan, of de ge-
stotene *Bladeren* daar opgelegd, doet veel goeds ontrent
deze qualen.

Serap. lib.
de Temp.
Simp. cap.
223.

Het *Zaad*, zijnde fijn van deelen, gestoten, en met
eenig Nat, of *Rhijnfche Wijn* ingenomen, verdrijft de
smerten van de *Leever* en *Nieren*.

CCCLXXXIX HOOFDSTUK.

L A G E
ZEE-ERWETEN.

Namen.

It aardig, kleyn, en op der aarden leg-
gend *Gewas* voerd deezen naam in 't
Neederlandsch. Word in 't *Latijn* ge-
heeten PISUM MARINUM ANGULO-
SUM PERPETUUM: in 't *Fransch* POIS
DE LA MER; en in 't *Italiaansch* BISO,
of PISELLI DI MARE.

Grond.

Bemind een goede, gemeene, zandige aarde, met
twee-jarige *Paerdemist* matig voorzien: een warme,
luchtige, welgeleegene plaats; en tamelijk veel Wa-
ter. Blijft lange jaren in 't leeven; *bloeyd* ieder *Za-
mer* zeer schoon, en geeft in alles volkomen rijp
Zaad.

Hoe waar
te nee-
men.

Kan, buyten gezet zijnde, niet meer dan een, of
op 't hoogste twee jaren, de felle *koude* der *Winter* ver-
dragen; vermitsze daar door al *quijnende* versterft.
Moet derhalven, met een wassende Maan van *Maert*

in een Pot, 't zij gezayd, 't zij geplant geworden, in de
Winter op een goede warme plaats binnens huys gezet
zijn, digt bij den Oven, of ook verre daar van daan:
van boven met matig Reegenwater begooten: daar na
in 't laatste van *Maert*, of 't begin van *April*, na gelee-
gentheid dat het Weer zich aansteld, met een goede
Lucht en aangename Reegen weer buyten gebragt.

Kan niet alleen *aangewonnen* worden door haar *Zaad*, *Aanwin-
ning*.
't welk met een wassende Maan van *Maert* of *April*, niet
diep gelegd, de aarde moet aanbevolen zijn; maar ook
door aangewassene *jonge Wortelen*, welke men op de
zelve tijd van de *oude* afneemt, en verplant. Zie hier
bij na het *Hoofdstuk* van de WITZEN, of WIKKEN.

Deeze Plant schiet vroeg in ieder *Voorjaar* uyt hare Wortel.
teedere, ronde, bruyn-verwige, met zommige *Knop-
jens* voorziene, en de aarde doorborende *Worteltjens*,
ontrent vier vingerenbreedte hooge, en als driehoekig
gedrayde *kluchtige Steeltjens*, om harer teederheids wil *Kluchtige
Steeltjens*.
niet opstaande, maar gemeenelyk neerwaarts leggende: voor
uyt welker beyde zijden, tusschen twee kleynen, voor
spits-toegaande *Bladertjens*, op de wijze der gemeene
Penlen, of *Poelen*, daar na *Steeltjens* voortkomen, voor
ook met eenige weynige omslingerende *draadtjens* voor-
zien: aan welke de *Bladeren* digt op den anderen, en *Bladeren*.
niet regt teegens over malkander zitten. Deeze zijn
Ovaals-wijze rond; de grootste nauwelijks een vinger-
lid lang; en de kleynste vinger breed: hard, stijf-
staande, dik van substantie, donker-groen van verwe,
slegt aan de randen, en in 't midden met een dunne
regt-doorgaande *Ader* begaafd; waar uyt veele zeer tee-
dere andere, opwaarts tot aan de kanten uytfschietende,
voortvloeyen.

Tusschen deeze *Bladeren* spruyten *Steeltjens* uyt, niet *Bloemen*.
veel in getal, voor aan voorzien met zes, zeeven, agt,
of meer digt bij elkander gevoegde *Bloemen*; achter
rond en smal; tamelijk lang; voor open staande, en
aangenaam-paarsch van verwe; welke lang duren; en
daar na afgevallen zijnde, achter laten ronde *Peultjens*,
een lid van een vinger lang, van binnen vervuld met
rondachtige bruyn-verwige *Erwetjens*.

K R A C H T E N.

LAge Zee-erveten, of Pista Marina, zijn matig Gebruys
vocht van aart, en koud in den eersten graad.

In Water gekookt, en met Melk, of Vleesch-deezer
nat gegeten, zijn ze aangenaam voor de *Maag*. Gee-Plant.
ven ook aan het Ligchaam goed voedsel, en reynigen
de *Borst*.

Gestoten, en met Garstenmeel vermengt, verzach-
ten ze de *smerten* van allerley *Gezwellen*.

CCCXC HOOFDSTUK.

P O L I U M.

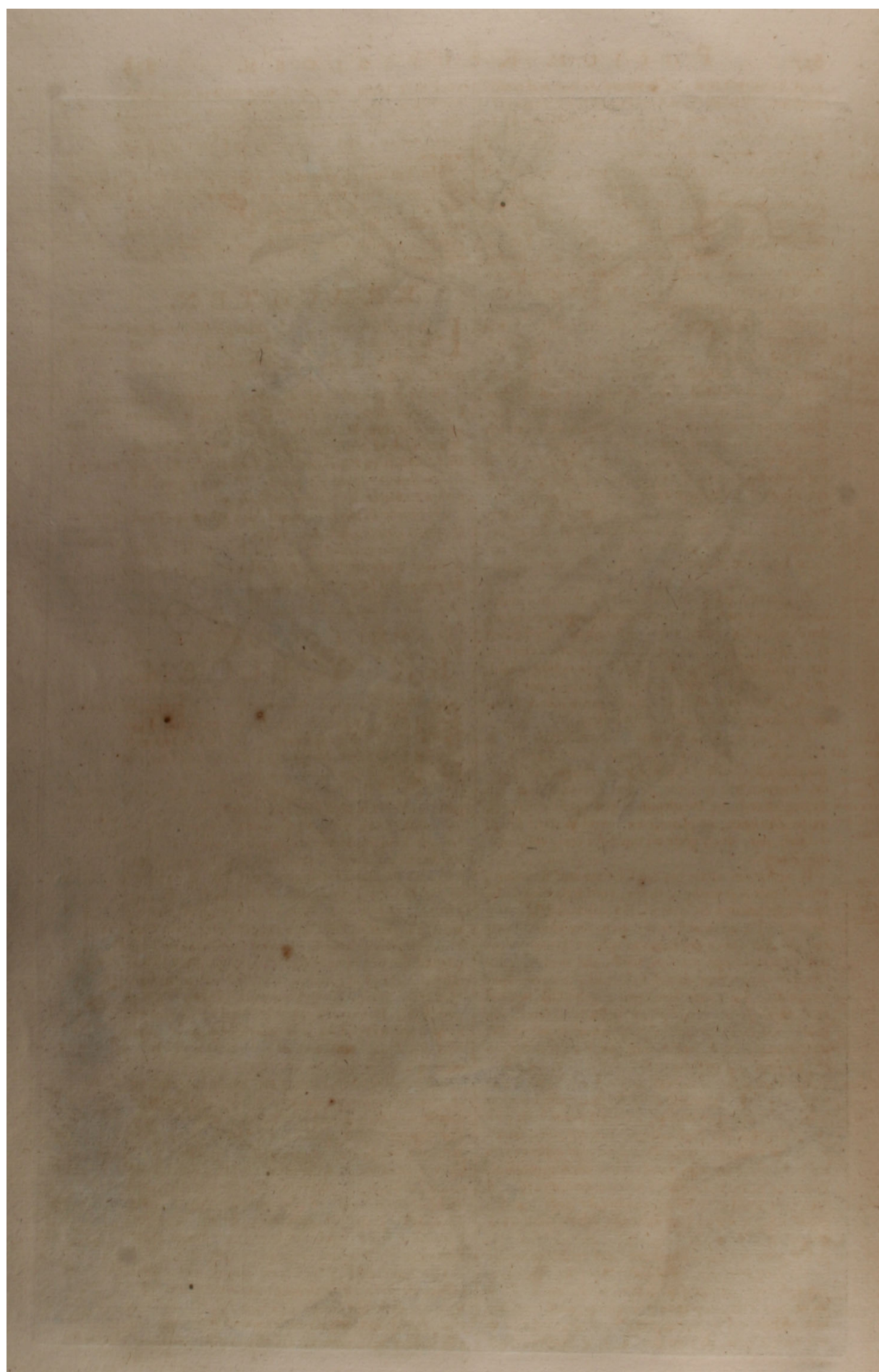

Yns weetens in het *Neederlandsch* en Namen.
Latijn met geen anderen als dee-
zen naam genoemd, na het *Grieksche*
woord Πόλιον; 't welk beteekend een
witte wolligheid, met welke deeze
Plant is bekleed: de *Italianen* zeg-
gen POLIO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *Zes on-
derfchey-
dene voor-
ten*.
eenige aardige, bezienwaardige veranderlijke soorten;
namentlijk:

I. POLIUM MONTANUM MINUS FLORE ALBO, of
kleyn Berg-Polium met een witte Bloem. II. MONTA-
NUM MAJUS FLORE ALBO, of *groot Berg-Polium met
een witte Bloem*. III. MONTANUM MAJUS CANDI-
DUM FLORE LUTEO, of *groot wit Berg-Polium met een
geele Bloem*. IV. MONTANUM ROSMARINI FOLIO,
of *Berg-Polium met Bladeren van Rosmarijn*. V. RE-
PENS

PENS TENUFOLIUM, of *kruypend Polium met teedere Bladeren*. VI. POLIUM GNAPHALOIDES TOMENTOSUM, of *Polium met witte zeer wollige Bladeren, en Bloemen als Gnaphalium*. Meest al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen uyt cygener aart, een goede, zandige, gemeene grond, met een weynig twee-jarige kleyn-gewreevene Paerdemist, en 't Mol der verrotte Boom-bladeren doormengd: een opene, warme, wel ter Zon gelegeene plaats, en niet veel vochtigheyd. Vergaan niet haast, maar blijven eenige jaren lang in 't leeven. *Bloeyen* ook zeer aardig ieder *Zomer*; doch geeven in deeze Gewesten zelden, ten zij bij drooge zeer warme jaren, volkomen rijp *Zaad*. Konnen ook de ongematigde *Herfstreegenen* en de *Winter-koude* niet wel verdragen.

Zaad. Word derhalven zeer goed bevonden, dat men haar, met een wassende Maan van *April* in Potten, niet boven een stroobreed diep, gezayd, of ook geplant zijnde, in 't begin van *October* droog binnens huys brengt, op een luchtige bequame plaats, waar in gantsch niet, of alleenlijk bij felle *Vorst* word gevuurd. Gedurende deeze tijd mag men ze niet meer als een, of ten hoogsten tweemaal van boven begieten met slegts een weynig lauw Reegenwater; wijlze anders lichtelijk zouden verrotten; en niet voor in 't laatste van *Maert*, of 't begin van *April*, na geleentheyd van de bequaamheyd of onbequaamheyd des tijds, met een zoete Lucht en aangename Reegen weer buyten stellen.

Aanwinning. Zij geeven, gelijk alreeds gezegt is, in onze Landen zelden eenig *Zaad*. Konnen evenwel *aangewonnen* worden door hare aangewassene *jonge Scheutjens*, welke men in de aarde legt; of met een Pennemes in *April* ten halven, gelijk men de *Angelierien* doet, voorzichtig insnijd, en met aarde dekt: daar na, *Wortelen* bekomen hebbende, van de *oude* afneemt, en met een wassende Maan der genoemde Maand in Potten verplant.

Het POLIUM GNAPHALOIDES TOMENTOSUM, of *Polium met witte zeer wollige Bladeren, en Bloemen als Gnaphalium*, bemind een goede, luchtige, holle aarde, voorzien met het grootste deel Zee-zand, en een weynig twee-jarige Paerdemist; een opene, warme, welter Zon gelegeene plaats, en niet veel Water. *Bloeyd* wel ieder jaar, doch geeft bij ons noyt eenig volkomen rijp *Zaad*.

Onge-woonlijk getelde Bladeren. Is teeder van aart; van een schoone aanschouwing, verciert met zeer aardige, ruyge, voor spits toegaande, op een aangename en wonderlijke wijze gestelde *Bladertjens*. De zelve rusten op geen *Steeltjens*, maar zijn zoo dicht om en aan hare van naturen kromgebogene, en houtachtige *Steel* geplaatst, dat men de zelve niet kan zien. Zijn daar alderbreedst, en voor spits toegaande. In 't aanraken zacht; geheellijk bekleed met een *ruyge witte wolligheyd*; bitter en scharp van smaak; aan de kanten zachtjens *ingezaaagd*; en in het midden met geen zichtbare *Adertjens*, maar wel met een kleyn *Ruggetje* voorzien.

Bloemen. Tusschen welke verscheidene ronde, regt-opstaande witte *Steeltjens*, een halve hand, wat min of meer lang, opschieten; voorzien met veele *Bladertjens*, en in 't bovenste met geelverwige, langdurende *Bloemtjens*, bestaande uyt veele *Draadjens*, en beslooten in kleyne ronde *Knopjens*, op de wijze van Gnaphalium. Waar in (in heete Landen) tusschen eenige ruygheyd het *Zaad* word gevonden; zijnde zeer teeder, week, geelachtig van verve; en lichtelijk van de wind wech gedreeven wordende.

Zaad. Op geenerley wijze kan deeze soort verdragen eenige koude *Herfstreegenen*, of *Vorst*. Moet derhalven (eeven gelijk de voorige) droog zijnde, binnens huys worden gebracht, op een zeer luchtige plaats: onderhouden met weynig vochtigheyd; nauw gewagt, zoo wel voor 't vuur, als voor een indringende *Vorst*. Niet

voor in 't begin van *April* mag men ze weer buyten stellen, met een aangename Reegen, en Lucht; dan noch wel bewarten en voorzichtig dekken voor *koude nachten*, veel *vochtigheyd*, en *huylige* of *schrake winden*.

Men kan haar op geen andere wijze, in onze Gewesten, vernieuwen en *aanqueken*, dan alleenlijk door haar uyt warme Landen bekomen *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *May* niet diep in een Pot word gezayd: gantsch warm gesteld, en niet veel begoten moet zijn.

K R A C H T E N .

POLIUM is verwarmende in den tweeden, verdroogende tot in 't begin van den derden graad: ook openende, insnijdende, dunmakende, en afdroogende van aart.

In Wijn gekookt, en daar van 's morgens nuchteren gedronken, of 't *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn gebruykt, maakt een week *Ligchaam*; opend de *verstopping des Ingewands*: is goed voor de *Maan-Geel-*, *Milt-* en *Waterzuchtige*: verwekt der Vrouwen *Ruell*. l. 3. *Maandfonten*: doet gemakkelijk *Wateren*: geneest de *steeken* en *beeten* der *Slangen* en *Adderen*.

De groene *Bladeren* gekneust; dan gelegd op *Wonden* en quade *Zeer*en, heelen de zelve.

Op 't vuur gebrand, verdrijven door de *rook* en *reuk* de *Slangen* uyt een huys. Het zelve geschied, als men *Polium* in een kamer ophangd.

CCCXCI HOOFDSTUK.

K R U Y S B L O E M .

In het *Neederlandsch* dus geheeten, Namen. word in het *Latijs* genoemd *Flos AMBERVALIS*, of *POLYGALA*: in het *Hoogduysch* CREUTZBLUME: in het *Italiaansch* POLIGALIA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden acht onderscheidene soorten; als:

I. POLYGALA VULGARIS FLORE PURPUREO, of gemeene *Kruysbloem* van een *purpure* couleur. II. FLORE ALBO, of *witte Kruysbloem*. III. FLORE CÆRULEO, of *blauwe Kruysbloem*. IV. FLORE CARNEO, of *lijf-verwige Kruysbloem*. V. REPENS FLORE CÆRULEO, of *kruypende Kruysbloem* van een *blauwe* verwe. VI. VALENTINA FRUTESCENS MAJOR CLUSII, of *groot struvel Kruysbloem* van *Valentien*, aantekend van den hoog-geleerden Heer CAROLUS CLUSIUS. VII. VALENTINA FRUTESCENS MINOR, of *kleyne heesterige Kruysbloem* van *Valentien* in 't Spaansje. VIII. POLYGALA FRUTESCENS RUTÆ FOLIO, of *struvel Kruysbloem* met *Bladeren* van *Wijnruyt*. Niet alle zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen van naturen een zandige, gemeene, Grond, zoo wel een slegte, als met een weynig twee-jarige Paerdemist voorziene grond: een vrije, warme, wel ter Zon gelegeene plaats, en matige vochtigheyd. Vergaan niet haast, maar blijven lange jaren in 't leeven. Geeven gemeenlijk ieder *Zomer*, bijzonderlijk met goede jaars-tijden, volkomen rijp *Zaad*. Verdragen sterke *Winter-koude*, en alle andere ongeleentheeden des tijds, zonder schade; doch verliezen dan hare *Bladeren*, behalven het *POLYGALA REPENS FLORE CÆRULEO*, of *kruypende blauwe Kruysbloem*.

Het *POLYGALA VALENTINA MAJOR ET MINOR*, of *grote en kleyne heester-achtige Kruysbloem* van *Valentien*; desgelijks *FRUTESCENS RUTÆ FOLIO*, of *achtige struvelige Kruysbloem* met *Bladeren* als *Wijnruyt*, blijven altijd groen, en verliezen noyt al hare *Bladeren*.

Groote en kleyne heester-achtige Kruysbloem van Valentien; desgelijks FRUTESCENS RUTÆ FOLIO, of achtige struvelige Kruysbloem met Bladeren als Wijnruyt, blijven altijd groen, en verliezen noyt al hare Bladeren.

ten zij door ouderdom. Zijn teederder van aart dan de andere. Konnen, buyten staande, de Winterkoude deezer Landen, ook geen sterke winden, verdragen.

Hoe in de Winter waar te nemen. Worden derhalven, in Potten verplant, of met een wassende Maan van April daar in gezayd zijnde, in 't begin van October binnens huys gebragt, op een plaats, waar in niet anders als bij vriezende Weer word gevuurd: met weynig lauwigemaakte Reegenwaterfche vochtigheyd onderhouden; en niet voor in den aanvang van April, met een donkere Lucht en aangenaam Weer, wederom buyten de Zonnestralen voorgesteld. Dan noch evenwel voorzichtig gewagt en gedekt voor koude nagten, harige en schrale winden.

Aanwinning. Konnen ook alle niet wel aangewonnen en vermeenigvuldigd worden, als alleenlijk door haar Zaad; 't welk met een wassende Maan van April, niet diep in een Pot gelegd, de aarde moet aanbevolen zijn.

K R A C H T E N.

Begin. 1. 7. 3. Ruysbloem, of Flos Ambrualis, is warm en vocht van aart, ook een weynig te zamentrekkende.

Diffr. 1. 4. 142. In Wijn of Bier gekookt, en daar van gedronken, vermeerdert de Melk in der Vrouwen Borsten.

CCCXCII H O O F D S T U K.

DUYSENDKNOP.

Namen.

Us genoemd in het Neederlandsch, word in 't Latijn geheeten POLYGONUM, of ook wel PROSERPINA, om dat het bij deraarden kruypt. In 't Italiaansch POLIGONO, CORREGGIOLA, en CENTONODI.

Agt genoegzaam veranderlijke, aardige, en bezienswaardige foorten; namentlijk.

I. POLYGONUM VULGARE, of gemeene Duyzendknop. II. MONTANUM MINUS CANDIDUM ROTUNDIFOLIUM, of kleine witte Berg-Duyzendknop, met ronde Bladertjens. III. MONTANUM MINUS CANDIDUM LONGIFOLIUM, of klein witachtig Berg-Duyzendknop met lange Bladeren. IV. MARINUM LUSITANICUM, of Zee-Duyzendknop uit Portugal. V. POLYGONUM ARGENTEUM LATIFOLIUM, of breed-bladerige Duyzendknop, met Zilveren Bladertjens rondom de Knopjens van hare kleine, en van binnen als met gele Veezelingen vercierde Bloemtjens, van een zeer schoone aanschouwing. VI. ARGENTEUM ANGUSTIFOLIUM, of smal-gebladerde Zilveren Duyzendknop. VII. ARGENTEUM ROTUNDIFOLIUM, of witte gelijk als Zilveren Duyzendknop met ronde Bladertjens. VIII. POLYGONUM ELEGANS ARGENTEUM MONTIS LIBANI, of schoone, Zilver-verwige Duyzendknop van den Berg Libanus. Niet alle zijn ze van eenen de zelve Bouwing en Waarneeming.

Wat voor een grond zij beminnen. Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemist, en 't Mol van verrotte Boombladeren, doormengt: een luchtige, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en niet te veel vochtigheyd. Blijven zelden langer dan eene Zomer in 't leven. Geeven teegens de Winter volkomen rijp Zaad, en vergaan daar mee; te weeten, het POLYGONUM MARINUM LUSITANICUM, Portugalsche Zee-Duyzendknop; MONTANUM MINUS CANDIDUM FLORE ROTUNDIFOLIUM, ET LONGIFOLIUM, kleine witte Berg-Duyzendknop met ronde, en ook met lange Bladertjens.

Welke foorten maar een jaar duren. Moeten derhalven ieder Voorjaar, met een wassende Maan van Maert, weer op nieuws gezayd zijn. Ko-

Aanwinning.

men anders ook dikmaal, door 't uytgevallene Zaad, van zelfs genoeg op: waar doorze dan rijkelijk konnen vermeenigvuldigd worden.

Het POLYGONUM ARGENTEUM LATIFOLIUM, of Breed-bladerige Zilveren Duyzendknop, waar van de Bladeren ontrent een half vingerlid lang, een stroo breed zijn, zonder eenige Aderen; dikachtig van substantie, voor breedst; uyt den groenen blauwachtig van verwe, zittende aan hare meenigvuldige, ronde, uyt een witte Wortel haren oorsprong neemende, en op de aarde kruypende Takjens, in 't eerste teegens overmalkander; daar na onordentelijk gesteld: ARGENTEUM ANGUSTIFOLIUM, of smal-gebladerde Zilveren Duyzendknop; welkers Bladeren wel zoo lang, doch de helft smaller zijn: ARGENTEUM ROTUNDIFOLIUM, of Zilveren Duyzendknop met ronde Bladeren, zijnde van al de andere foorten de kleinste en kortste, doch ook twee en twee teegens over malkander aan hare Steeljens staande: En ELEGANS ARGENTEUM MONTIS LIBANI, of schoon-zilver-verwige Duyzendknop van den Berg Libanus; waar van de Bladeren ook rond, doch veel grooter en meenigvuldiger, ook dichter boven malkander aan hare Steelten gevoegd, en daar onder veele langwerpig, of ovaals-wijze ronde gezien worden, zijn veel teederder van aart, en konnen de Winterfche ongeleegentheeden niet wel uytstaan.

Worden derhalven gemeenlijk met de gemelde Maan in Potten gezayd: niet verplant, ten zij men ziet, dat er meer als twee of drie in opgekomen zijn: op een warme plaats gesteld, of zouden geen volkomen Zaad konnen voortbrengen: en 's Winters binnens huys gebragt op een luchtige plaats; droog gehouden, en in April weer buyten gezet. Zoo geeven ze in de tweede Zomer genoeg en zeer goed Zaad.

Het POLYGONUM VULGARE, of gemeene Duyzendknop, kan, buyten staande, de felle Winterkoude verdragen. Geeft in 't tweede jaar volkomen rijp Zaad, en versterft daar mee. Blijft echter zomtijds wel de derde Zomer noch in 't leven.

K R A C H T E N.

Het Polygonum vulgare, of gemeene Duyzendknop, is koud en droog in den tweeden graad; ook een weynig te zamentrekkende van aart.

In roode Wijn gekookt, en 's morgens daar van gedronken; of het daar uytgeparfte Zap met Wijn ingenomen; of ook een Drachma van het Poeder der gedroogde Bladeren met roode Wijn gebruykt, verkooft alle hitzige inwendige deelen des Ligchaams. Doet ophouden de Bloedspruyging, de Roodeloop, en der Vrouwen overvloedige Maandstonden. Drijft de Steen en 't Graveel af. Dood de Wormen. Geneest de Druppelpis; de beet en steeken der Slangen; de voortkruypende Zeeren; het Sprektyuur; de Roodgrond; de Roos; de beete Gezwellen, en alle vassche Wonden. Eeven 't zelve verrigten ook de Bladeren, of 't Poeder daar van gemaakt; op de verzeering gelegd zijnde.

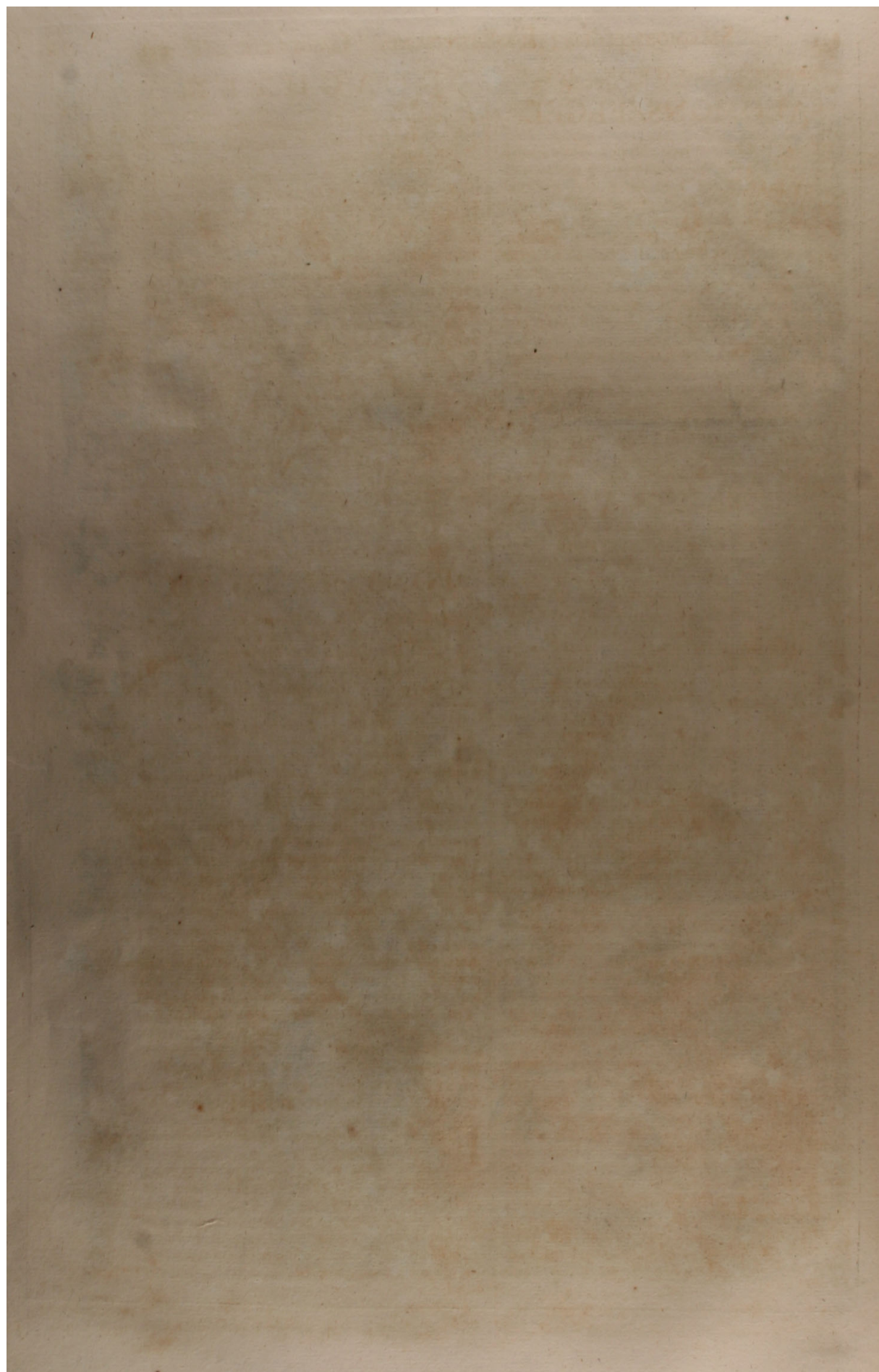
Het Zap van deeze Duyzendknop warm in de Ooren gedaan, heeld de Oor-zweeringen. 't Zelve Zap vermengt met Oly van Roozen, verdrijft de pijn der Zijde, als men de plaats, daar men de smert gevoeld, dikmaal daar mee bestrijkt. In de Neus gedaan, doet het Bloeden uyt de Neusgaten ophouden: neemt ook wech de zweeringen van het Tandvlesch.

Het geheele Kruyd gedistilleert in Water, of in Wijn, en dan dit Nat de Oogen toegepast, neemt'er de Schellen of Vliezen van wech. Maakt daarenboven een klaar en helder Vel, daar mee gewasschen zijnde.

Het Zaad van Duyzendknop gestoten, dan daar van drie Drachmen met Wijn ingenomen, verwekt een open Ligchaam; doet gemakkelijk Wateren, en jaagt de Steen der Nieren uyt.

Drizend Knopf.

CCCXCIII HOOFDSTUK.

SALOMONSZEEGEL.

Naam: en
oorsprong.Ses
verander-
lijke soor-
ten.Salomons-
zeegel met
een dubbe-
le Bloem.Virgini-
aanische
Salomons-
zeegel.

Grond.

Zaad.

Aanwin-
ning.

An een ieder dus in 't *Neederlandsch*, en, mijns weetens, met geen anderen naam in deeze *Taal* genoemd. Word in 't *Latijn* geheeten *POLYGONATUM*, of ook *SIGILLUM SALAMONIS*, ter oorzaak van de teekenen, *Zeegels-wijze* in hare *Wortelen* gedrukt. In het *Hoogduitsch* *WEISWURTZ*: in het *Fransch* *SEAN DE SALOMON*, *SIGNET DE SALOMON*, en *GINULIERE*, of *GENICULIERE*: in het *Italiaansch* *POLIGONATO*, *FRASSINELLA*, *GINOCCHIETTO*, en *RADICE COSI NOMATA*.

Hier van zijn mij in haren aart *ses* veranderlijke soorten bekend geworden, als:

I. *POLYGONATUM VULGARE*, of *gemeene Salomonszeegel*. II. *ELLEBORI ALBI FOLIIS*, of *Salomonszeegel met Bladeren van wit Nieskruid*. III. *RAMOSUM*, of *Salomonszeegel met Takken*. IV. *FLORE PLENO*, of *Salomonszeegel met een dubbele Bloem*; van binnen gantschelijk met groenachtige *Bladertjens* gevuld, eenzijdig teegens over de *Bladeren* aan hare regt om hoog staande, rondachtige, ook een weynig hoekachtige *Steele*; niet veelvoudig bij malkander, maar een alleen afzonderlijk boven den anderen gesteld, voortkomende; van welke de onderste de grootste, de bovenste de kleinste zijn. De *Bladeren*, gelijk ook de *Wortelen*, zijn in grootte die van de *gemeene*, of der andere soorten niet ongelijk, behalven dat ze wat smaler vallen; voor wel zoo spits zijn, en geheel eenzijdig twee en twee teegens malkander stijf opwaarts staan, gelijk in de bijgaande *FIGUUR* klaar genoeg vertoond word. V. *VIRGINIANUM FLORE ALBO SPICATO*, of *Virginiaanische Salomonszeegel met een witte geayrde Bloem*, ruym een lid van een vinger lang; ook uyt veele digt bij malkander gestelde *bloemtjens* te zaamgevoegd; bestaande uyt zes smalle, geheel witte, voor stomp-rond toegaande *Bladertjens*. Eenige dagen lang duren ze. Komen voort regt uyt de bovenste punten der ronde *Steele*; de *Bladeren* aan beyde de zijden der zelve gesteld, doch niet regt teegens over malkander. Zijn twee vingeren, ook wel een duym, breed, en zes vingeren lang; voor met breedachtige spits ze punten, en met regte *Aderen*, loopende door 't geheele *Blad* gelijk als gestrept. VI. *POLYGONATUM ANGUSTIFOLIUM*, of *Salomonszeegel met smalle Bladeren*. Alle zijnze van de zelve *Bevwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, *gemeene*, zoo wel zandige, als andere, doch bequamenlijk gemeste grond: een luchtige, wel ter Zon gelegene; ook een schaduwachtige plaats, en veel Water. *Bloeyen* vroeg in 't *Voorjaar*; en krijgen in 't laatste van *Julius* volkomen rijp *Zaad*; behalven het *POLYGONATUM VIRGINIANUM FLORE ALBO SPICATO*, of *Virginiaanische Salomonszeegel met een witte geayrde Bloem*: welke soort in deeze onze Gewesten noyt zijne regte volkomenheyt genieten kan.

Hard van natuur zijn ze, zoo dat ze selle *koude*, en alle andere ongelegentheeden des tijds kunnen uytstaen, zonder veel schade. De *aanwinning* en *vermeening* vuldiging geschied, niet alleenlijk door haar *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *Maert*, niet boven een stroobreedte diep, in de aarde word gelegd; maar ook door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*; die men op de zelve tijd van de *oude* afneemt en verplant. Teegens de *Winter* laten ze al hare *Bladeren* vallen.

K R A C H T E N .

Salomonszeegel, of *Polygonatum*, is warm en droog Aart. in den eersten graad, ook afvagende, en te zamentrekkende van aart.

In Wijn gezoden, en 's morgens daar van nuchteren gedronken; of een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn ingenomen, reynigt het Ligchaam van alle *raye Fluyten* en *slimerige vochtigheeden*. Doet der *Vrouwen Maandsonden* voortkomen: drijft het Water van de *Blaas*, desgelijks het *Graveel* uyt. Stild daarenboven, en jaagt wech het *geronnene Bloed* van de inwendige deelen des *Ligchaams*.

De *Wortelen* geconsijt, en een tijd lang dagelijks daar van gegeten, doen ophouden de *witte Vloeden* der *Vrouwen*-perfoonen. De zelve gestoten, en dan gelegd op de *Wonden*, ook op *blauw-gestotene* of *geslagene plaatzen*; desgelijks op de *Sproetelen des Aangezichts*, geneezen de zelve, en neemen ze wech.

Zellien *Zaad-bezien* ingenomen, openen 't *Ligchaam* van onder en boven.

De *Wortelen* in Wijn gedistilleert, en daar mee gewaschen, verstrekt de *Vrouwen* voor een goed *Blankkezel*, want het maakt een *klaar*, *zwyver vel*.

CCCXCIV HOOFDSTUK.

FONTEYNKRUYD.

Eest in het *Neederlandsch* deezen, en, Namen: mijns weetens, geen anderen naam. Word in het *Latijn* geheeten *POTAMOGETUM*, of ook *FONTALIS* in het *Hoogduitsch* *SAMKRAUT*: in het *Italiaansch* *POTAMOGETO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vijf veranderlijke soorten; als:

I. *POTAMOGETUM MAJUS LATIFOLIUM*, of *groot Fonteynkruyd met breede Bladeren*. II. *MAJUS ANGUSTIFOLIUM SPICATUM*, of *groot geayrd Fonteynkruyd met smalle Bladeren*. III. *MAJUS VULGARE*, of *gemeen groot Fonteynkruyd*. IV. *MINUS*, of *kleyn Fonteynkruyd*. V. *POTAMOGETUM ROTUNDIFOLIUM*, of *Fonteynkruyd met ronde Bladeren*. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve *Bevwing* en *Waarneeming*.

Uyt eygener aart groeyen ze in *staande*, ook in *loope*nde *Wateren*; maar noyt buytten de zelve. Konnen alleen in derhalven in de *Hoven* niet *opgequeekt* worden, ten zij men in de zelve een *Gragt* of *Vijver* deed delven, en met een wassende Maan van *April* deeze *Planten* daar te krijgen. In zetten. Dan groeyen ze niet alleenlijk voort, maar slaan ook met'er tijd van zelfs op. *Bloeyen* genoegzaam, doch geeven zelden volkomen *Zaad*. Verliegen ook 's *Winters* al hare plat op 't Water neerleggende *Bladeren*; welke in de volgende *Zomer* weer voortkomen.

K R A C H T E N .

Fonteynkruyd, of *Potamogetum*, is verkoelende en te zamentrekkende van aart.

In Wijn gekookt, en daar van, eenige dagen achter den anderen, een Roemertje gedronken, stild allerley *Buykloop*, ook zelfs de *Bloedgang*. Desgelijks het *jenken van de Huid*, de zelve daar mee gewasschen zijnde.

De *Bladeren* gestoten: met Honig en Edik gemengt, dan gelegd op *heete*, *voortetende zweeren*, geneezen de zelve.

De zelve *Bladeren* met Oly en Edik zachtijs en een Pan gebraden; zoete Melk daar op gegoten, en

G g g

200.

zoo, lauw zijnde, op het pijnlijke *Podagra*, op de opdruyftigheyt des *Aangezichts*, op de *Roos*, en andere ontftekingen des Ligchaams gelegd, verzachten niet alleenlijk al deeze qualen, maar doen ze ook dikmaal geheel vergaan.

CCCXCV HOOFDSTUK. GANSERICH.

Namen.

Anders ook in 't *Neederlandsch* genoemd *GANSERICH*, of *GENSRYCK*, en van veele *ZILVERKRUYD*, wegens de blinkende verwe van dit *Gewas*. Word in het *Latijn* geheeten *ARGENTINA*, *POTENTILLA*, of *AGRIMONIA SYLVESTRIS*, in 't *Hoogduytsch* *GRENSICH*, of *GENSERICH*: in 't *Fransch* *ARGENTINE*, *BECC D'OYE*, of ook *TANESIE SAUVAGE*: in het *Italiaansch* *ARGENTINA*, gelijk in het *Latijn*.

Grond.

Deeze *Plant* bemind uyt cygener aart, een zandige, gebouwde, en ook ongebouwde, vette, of magere grond; liever veel *Water*, als matige vochtigheyt: immers zoo zeer een opene, luchtige, vrije, welgeleegene, als een schaduwachtige plaats. Vergaat niet haast, maar blijft eenige jaren in 't leven. Geeft meest den tijd in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*. Kan felle koude, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* geduldig uytstaan.

Aanwinning.

Word overvloedig aangewonnen en vermeenigvuldigd, zoo door haar *Zaad*, 't welk met een wassende *Maan* van *September* of *Maert* niet diep de aarde word aanbevolen, of ook van het neergevallene genoeg van zelfs opstaat; als door hare kruypende jonge *Scheutjens*, welke men met een wassende *Maan* in *April* van de oude afneemt en verplant.

K R A C H T E N.

Aart.

Ganserich, *Genzerik*, of *Potentilla*, is koud in den eersten, droog in 't laatste van den tweeden graad; en te zamentrekkende van aart.

Lonic. l. 2. c. 319.
Durant. hist. Plant. fol. 376.
Matth. l. 4. c. 37.

In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, doet het geronnene *Bloed* scheyden. Is goed voor de geene, die door een hoogen val zich inwendig of uytwendig verzeerd hebben; ook teegens 't *Graveel*, inwendige *Wonden*; de overvloedige witte *Vloeden* der *Vrouwen*; voor personen, die ter *Stoel* willen gaan, doch niet kunnen: voor 't *Colijk*, *Rugge-smerten*; de *Gescheurdheyt*, en de *Bloedspouwing*. Doet het geklonterde *Zog* in der *Vrouwen* *Borsten* zich scheyden: zuiverd de *Wonden*; geneest de roode loopende *Oogen*; de zwelling van het *Tandvleesch*; de *Tandpijn*; en neemt wech de *Zomer-sproetelen*, daar mee gewasschen zijnde. Stild het *Bloed*, en ook een onnatuurlijke *Buyle-loop*.

Cambrar. l. 4. c. 39.

Het uytgeparfte *Zap* der *Bladeren* met *Wijn* vermengt, en in allerley *Wonden*; ook op de zeeren der heymelijke *Leeden* gedaan, geneest de zelve.

Dod. l. 20. c. 23.

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* op de opene *huyd*, of 't afgewreevene *vel* der *Paerden*, *Ossen*, *Ezelen*, en anderer *Beesten* gelegd, doet de *Wonden* sluyten, en nieuw *vel* daar over groeyen.

CCCXCVI HOOFDSTUK.

VLOOKRUYD.

Namen.

Eest in het *Neederlandsch* dien naam gekregen, om dat het *Zaad* dezer *Plant* de gelijkenis eener *Vloo* niet qualijk vertoond. Word in het *Latijn* geheeten

PSYLLIUM, of *HERBA POLUCARIS*: in het *Hoogduytsch* *PSYLIENKRAUT*, of *FLOHKRAUT*: in het *Fransch* *HERBE DES PULCES*: in het *Italiaansch* *PSILLIO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee bijzondere soorten; te weten: Twee bijzondere soorten.

I. *PSYLLIUM ANNUUM*, of alle jaar vergaande *Vlookruyd*. II. *PSYLLIUM RADICE PERENNI*, of altijd-durend *Vlookruyd*; 't welk zelden meer als anderhalve of twee voeten hoogte opschiet; doch zeer ruyg van *Bladeren* groeyd. Zijn niet van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*, maar zeer daar in verschillende.

Beminnen nochtans beyde een goede, gemeene, zandige, varsch omgesmeetene, en met twee-jarige *Paer-demist* matig voorziene grond: een luchtige, vrije, wel ter *Zon* gelegeene plaats, en tamelijk veel vochtigheyt. *Zaad*. Geeven ook ieder jaar, inzonderheyt bij goede drooge tijden, volkomen rijp *Zaad*.

Het *PSYLLIUM ANNUUM*, of maar een jaar durende *Vlookruyd*, vergaat in den *Herfst*; na dat het haar *Zaad* tot volmaaktheyt heeft gebragt. Moet derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert*, wederom op nieuws, niet diep, gezayd zijn. Komt anders ook van zelfs genoeg op van 't uytgevalene: en hier door kan deeze soort overvloedig aangewonnen worden.

Het *PSYLLIUM PERENNE* heeft veel te eerderder *Bladerjens*, boven malkander voortkomende in een ontelbare meenigte aan beyde de zijden van hare ronde, niet zeer dikke, doch houtachtige, meenigvuldige, en uyt den bruynen grijs-verwige *Steeltjens*; welke ze onder geheel omhelzen. Zijn een vingelid of daar ontrent lang; niet dikker als een draad van *Stikzijde*; donker groen-verwig; niet rond, maar gelijk als driehoekig; het platste boven met veele ruyg *Hayrtjens* bekleed, en voor gantsch spits toegaande. Tusschen *Knopjens* welke, in 't opperste van de *Takjens*, doch niet regt uyt 't *Hert* der zelve, voortschieten eenige *Knopjens*, gemeenelijk zes digt bij malkander gesteld, en te zamen rustende op een dun *Steeltje*, ruym een lid eener vinger lang; in welke *Knopjens* kleynen *Bloemjens* worden gezien. Bloemen.

Deeze soort blijft lange jaren in 't leven. Is hard van aart, zoo dat ze, 's *Winters* buyten blijvende, lichtelijk verdraagd sterke *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds: doch tot ouderdom gekomen, wordze door de zelve van 't leven beroofd. Geeft ook zelden, ten zij met heete, drooge jaren, volkomen rijp *Zaad*; 't welk een weynig langwerpig-rond, en bleek-bruyn van verwe is. Echter kan men'er goed en in alles volkomen *Zaad* van winnen, wanneer men ze, met een wassende *Maan* van *April* in een *Pot* geplant, 's *Winters* binnens huys brengt; daar met matige vochtigheyt onderhoud, en 's *Zomers* op een warme plaats zet.

Niet alleenlijk door dit *Zaad*, op de gemelde tijd gezayd zijnde, kan ze vermeenigvuldigd, maar ook aangewonnen worden door hare dunne en teedere rijsachtige *Takjens*; welke men op de wijze der *Angelieren*, voorzichtig met een *Pennemes* ten halven insnijdt; met aarde aanvuld, of bedekt, en als ze *Wortelen* hebben gekreegen, op de zelve genoemde tijd van de oude afneemt en verplant.

K R A C H T E N.

Het *Zaad* van *Vlookruyd*, of *Psyllium*, 't welk *Galen. lib.* van deeze *Plant* alleenlijk in gebruyk is, doch *Simp. S.* niet dikmaal inwendig mag ingenomen worden, zonder groot gevaar, is koud in den tweeden, en droog in den eersten graad.

Het zelve *Zaad* eerst een weynig gebraden, of gedroogd, daar na maar even gekneufd, en zoo lang in Water

Serapio
c. 220.
Durant
lib. Herb.
fol. 379.

Water te weyken gelegd, tot dat het dik en slijmerig is geworden; dan ingenomen, verzacht allerley inwendige verhitzing en ontfteeking; ook de rauwigheyd van de Tong. Matigt de brand der Koortzen, en de Dorst. Verdrijft de smerten des Ingewands. Is goed teegens de Roodeloop, en maakt een zachte Stoelgang; inzonderheyd vermengt zijnde met wat Syroop van bleekroode Roozen. Drijft ook uyt de geele Cholérique vochten.

Rafsi lib.
Simp. c. 29.
Van deeze slijmerigheyd, welke men noemd Muc-
cago, of Muccilago, word in Apotheken gemaakt een
Electuarium, of Slikking, zeer geprezen tot het uyt-
drijven der Galachtige vochtigheyd; geneezing van hee-
te Koortzen, pijn en draying des Hoofds: de verbitting
van de Leever; en van de Geelzucht, drie, vier, of
vijf Drachmen daar van ingenomen.

Plin. l. 26.
c. 8.
Diosc. l. 4.
c. 70.
De zelve Muccago gelegd op een uytspylende Navel,
de Breuken der Darmen, allerley verbitting, 't sprengt
Vuur, de Roos, 't Flerefsijn, of 't Podagra, door hitte
veroorzaakt, Klieren, zweeringen, waterige Gezwellen,
en versnykte Leeden, geneestze; neemt'er de brand en
pijn van wech.

Het uytgeparfte Zap der Bladeren in de Ooren ge-
daan, doodt de daar in zijnde Wormen.

Ruill. l. 3.
c. 108.
Twee of drie druppelen van 't gedistilleerde Water
deezer Plant in de Oogen gedaan, neemt de smart en
brand der zelve wech.

CCCXCVII HOOFDSTUK.

KEUKENKRUYD.

Namen.

En aardig Gewas, dus in het Needer-
landsch genoemd, word in het Latijn
geheeten (ook in 't Italiaansch) PULSA-
TILLA, of ook HERBA VENTI, om
dat het Zaad, rijp zijnde, door de
wind word wechgenomen; gintsch en
herwaarts gedreeven: in 't Hoogduysch KUCHENKRAUT:
in 't Fransch COQUELOURDES.

Drie on-
derichey-
dene soor-
ten.
Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie
veranderlijke soorten; te weeten:

I. PULSATILLA FLORE SIMPLICI, of Keukenkruid
met een enkele Bloem. II. PULSATILLA FLORE PLE-
NO, of Keukenkruid met een dubbele Bloem. III. PUL-
SATILLA APII FOLIO, of Keukenkruid met Bladeren
van Peterzelie. Alle zijnze van de zelve Bomwing en
Waarneeming.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, geheel zandige,
en zeer weynig of gantsch niet gemestte aarde: een
luchtige, vrije, wel ter Zon gelegeene, niet min-
der dan een donkere of schaduwachtige plaats; en niet
veel Reegen. Blijven eenige jaren in 't leeven, en gee-
ven, warm gesteld zijnde, gemeenlijk ieder jaar vol-
komen rijp Zaad. Verdragen felle koude, en dier-
gelijke ongelegenheeden der Winter, zonder groote
schade.

Aanwin-
ning. Konnen niet anders vermeenigvuldigd en aangewon-
nen worden, als door haar Zaad; 't welk met een waf-
sende Maan van Maert, niet boven een stroobreedte
diep, de aarde word aanbevolen; en zomtijds met Ree-
genwater begoten moet zijn. De hier uyt voortkom-
mende jonge Planten geeven in het vierde en vijfde
jaar daar na hare eerste Bloemen; welke men niet al-
leen purpur en bleek-purpur-verwig, maar ook bij
na geheel wit ziet, onaan gezien zij uyt eenen 't zelve
Zaad zijn voortgesprooten. Zeer nauw moet
men op de inzameling van dit Zaad letten, vermits
het, rijp geworden zijnde, door de Wind schielijk
verstuysd.

Bloemen.

KRACHTEN.

Keukenkruid; of Pulsatilla, is heet en droog tot
in den derden graad; ook zeer scherp van smaak; ^{Durantei} ^{bijf. Plants.}
doorsnijdende, dunmakende, verteerende, zuyl-
verende, en doorknagende van aart; derhalven niet ge-
raadzaam is, 't zelve inwendig te gebruyken.

De Wortel in Wijn gezoden, en daar van gedronken; ^{Marth. l. 2.}
of twee Drachmen van het Poeder der gedroogde Wort-
telen met Wijn ingenomen, word zeer geprezen teegens
de Pest, allerley vergif; de stecken van vergiftige Die-
ren, en de beetten van dolle Honden.

De Bladeren gestoten, en van buyten opgelegd, ma-
ken op die plaats, wegens haren brandenden aart, groot
te en kleynce Bladeren, of Bleynen.

Het uytgeparfte Zap der Bladeren, op de hol-
gemaakte Wratte gedaan, verteerd de zelve in een
korte tijd.

Het gedistilleerde Water der Bladeren en Bloemen
word van zommige met voordeel geordoneert en inge-
geeven in Koortzen, welke nu en dan ophouden.

CCCXCVIII HOOFDSTUK.

SLEUTELBLOEM.

Niet alleen dus genoemd in het Ne-
derlandsch, maar ook van veele He-
derlandsch, maar ook van veele He-
melsleutel, en Sint Pieters-
kruid. Word in 't Latijn geheeten
PRIMULA VERIS, HERBA PARALY-
SIS, of PARALYTICA: in het Hoog-
duysch SCHLUSSELBLUM, HIMMELSCHLUSSEL, en
SANCT PETERSKRAUT: in 't Fransch COCU, PRAYES
DE COCU, en PRIMEVERE: in 't Italiaansch HERBA
PARALISI, en FIOR DI PRIMAVERA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden
meer dan tseftig schoone, bezienswaardige, verander-
lijke soorten van verwen, binnen weynige jaren, uyt
Zaad, door vlijtige oeffening van mij aangeleerd, wel-
ker getal in verscheydenheid noch dagelijks vermeert-
derd: zijnde voorzien niet alleen met enkele, maar
ook met dubbele, en twee-voudige Bloemen, of Bloem
uyt Bloem. Al de zelve ondericheyden soorten hier
te willen verhalen, acht ik onnodig, en zou te lang val-
len. Houde genoeg te zijn eenige daar van den Lezer
hier voor te stellen; namentlijk:

I. PRIMULA VERIS FLORE PLENO SULPHUREO, aange-
of geele dubbele Sleutelbloem. II. FLORE LUTEO
PLENO UMBELLATO, of met een geele dubbele, Kroons-
wijze veele op eene Steel bij malkander gevoegde Bloem.
III. FLORE GEMINO TOTO ALBO MAGNO, of met
een groote spier-witte Bloem uyt Bloem. IV. FLORE
GEMINO MAGNO ROSEO GRATO, of met een groote
zeer aangename Roos-verwige Bloem uyt Bloem. V.
PURPUREO, of van eenen zoodanige, met een pur-
pure couleur voorzien. VI. RUBRO, of roode. VII.
LUTEO, of geele. VIII. OBSOLETO, of met een gelijk
als verouderde gecoleurde Bloem. IX. FERRUGINEO, van welke
of met een Bloem, van zulk een verwe gelijk de hier ver-
roest aan het Tzer. X. FLORE VARIEGATO, of met een
bonte Bloem uyt Bloem. XI. CAULE FOLIOSO, of met een
gebladerde Steel, &c. XII. PRIMULA VERIS ALPINA
FOLIO ROTUNDO, of Berg-Sleutelbloem met een rond
Blad; ook genoemd SANICULA ALPINA, VERRAS-
CULUM ALPINUM, en PARALYTICA ALPINA, Berg-
Sanikel. XIII. PRIMULA VERIS ALPINA FOLIO OB-
LONGO, of Berg-Sleutelbloem met langwerpige Blade-
ren. XIV. PRIMULA VERIS ALPINA FLORE PROLI-
FERO, of Berg-Sleutelbloem met Bloem uyt Bloem, ge-
meenlijk drie, of twee, boven een uyt malkander
voortkomende; en dan noch veel meer andere, tot

Ggg 2

(gelijk

(gelijk wij alreeds gezegt hebben) boven de *tseltig* in getal. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede gemeene, meer zandige als andere, doch welgemeste grond, uyt een natuurlijke eygenschap. Hebben liever een donkere of schaduwachtige, als een opene, luchtige, wel ter Zon gelegeene plaats; en begeeren veel Water. Vergaan niet haast, maar blijven eenige jaren in 't leeven. Konnen felle koude en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* geduldig uytstaan.

Zaad. Bloeyen ieder *Voorjaar*, in de Maanden van *April* en *May*. Geeven ook in het laatste van *Junius* en den aanvang van *Julius* volkomen rijp *Zaad*. Het welk, wanneer de *Zaadknop* een weynig bleek geworden is, en zich aan haar eerste punt maar even geopend heeft, schielijk daar uyt op de aarde neervalt. Is bruyn-verwig, en plattachig-rond. Om de verhaalde oorzaak des uytvallens moet men wel nauw daar op letten, indien men 't begeerd in te zamelen. Ten dien eynde plukt men de *Knoppen*, als ze rijp zijn geworden, in 't geheel af, en men laat'er 't *Zaad*, zoo veel doenlijk is, in blijven. Dan bewaard men ze op een bequame, doch geen drooge plaats, tot in *Augustus* of *September*: ter welker tijd men 't *Zaad* uyt de *Knoppen* doet, 't zelve wel zuiverd; daar na met een volle Maan, of een weynig te vooren, zayd op een donkere of schaduwachtige plaats, in zoodanig een aarde, als hier boven beschreeven is; te weten, een goede, gemeene, zandige; genoegzaam voorzien met tweejarige Koeyemist, zulkerwijze, dat het ruym een vinger breedte diep daar onder kome verborgen te leggen.

te zayen, Als men het nu de aarde dus heeft aanbevolen, ziet men het niet eerder als in *May*, of ten vroegsten in 't laatste van *April* te voorschijn komen. Bij droog Weer moet men 't, zoo wel terwijl 't noch onder de aarde legt, als wanneer 't zich begint te vertonen, dikmaal met Water begieten, zoo zullen de *Planten* niet alleen dies te eerder uyttschieten, maar ook, uytgeschoten zijnde, te beeter voortgroeyen.

en voorts Het nu de aarde dus heeft aanbevolen, ziet men het niet eerder als in *May*, of ten vroegsten in 't laatste van *April* te voorschijn komen. Bij droog Weer moet men 't, zoo wel terwijl 't noch onder de aarde legt, als wanneer 't zich begint te vertonen, dikmaal met Water begieten, zoo zullen de *Planten* niet alleen dies te eerder uyttschieten, maar ook, uytgeschoten zijnde, te beeter voortgroeyen.

Verplanting. 't Zij dat ze te dicht bij malkander staan, of niet, in *Julius*, een weynig voor of met de volle Maan verplant men ze in een varsch-omgesmeetene en welgemeste grond, op een schaduwachtige plaats: want hier door worden ze sterk; en krijgen, voor een groot gedeelte, in 't volgende *Voorjaar* hare eerste *Bloem*: welke niet alleen in grootte, enkel- of dubbelheid der zelve, maar ook in *schoonheid der veelvoudige kleuren* zoo aangenaam en veranderlijk is, dat ze op een sonderlinge wijze de Oogen en 't Hert der curieuse aanschouwers verlustigt, met een vermaaklijke inwendige beweging.

Middel teegens Wormen, Slekken, en diergelijke ongediert. Ondertusschen ziet men gemeenlijk, dat de grond, daar ze gezayd worden, ter oorzaak van hare donkerheid, met een groot deel *Wormen* is vervuld; welke de jonge opkomende *Plantjens* niet alleen zeer hinderlijk zijn in haren groey, maar ook wel de zelve gantschelijk onder de aarde na haar trekken. Krachtelijk en spoedig kan men dit quaad voorkomen, door alleenlijk *stof van oprechte Virginiaansche Tabak* op de aarde te stroyen. Want 't zelve is voor deeze *Dierjens* zoo krachtig en onverdraaglijk, dat ze, zoo ze maar eens daar aan komen te geraken, terstond moeten sterven. De *Slekken*, en ander diergelijk *Ongediert*, indien ze daar over niet straks 't leeven verliezen, worden echter hier door opgeblazen, en gelijk als Waterzuchtig; zoo dat ze van deeze plaats wech vlieden, en noyt weer komen. Hier bij staat te weten, dat dit *Tabak* *stof* als 't twee of driemaal bereegend, of met Water overgoten is, krachteloos word gemaakt tot afweering van het gedachte schadelijk gespuys; en moet derhalven, zoo dikmaal als men 't nodig oordeelt, weer vernieuwt worden. Te meer, wijl dit *Poeder*, door de Reegen in

de aarde dringende, de *Wortelen der Planten* tot een sonderlinge voedzaamheid verstrekt.

Alle oude *Planten* van *PRIMULA VERTIS*, of *Sleutelbloem*, luchtig geplant staande, verliezen in 't mid-nag. den van de *Zomer* hare *Bladeren*; zoo dat ze 't eenmaal *verdord* schijnen te zijn: doch in den *Herfst* schieten ze weer *nieuwe* uyt. De geene, welke *schaduw*, of *donkerheid* genieten, verliezen'er en behouden'er gemeenlijk eenige. Komen ook met haar nieuw geboren *Loof* eerder weer te voorschijn als de andere die in *opener lucht* staan.

Het *PRIMULA VERIS ALPINA*, of *SANICULA ALPINA*, *Berg-Sleutelbloem*, of *Berg-Sanikel*, word in een Pot gezayd; op de zelve hier boven gemelde wijze aangequeekt; op een donkere plaats gesteld; gedurig vochtig gehouden, en 's *Winters* binnens huys bewaard op een luchtige, geen zins warme gelegentheid, doch zonder bevrooren te worden. Vermits deeze soort te eerder van aart is, als de andere, zoo vriede ze in zommige *Winters* wel geheel dood, als men ze buyten laat blijven. Moet derhalven in de aarde gezet zijn op een warmer en luchtiger plaats, als de andere, bevrijd voor koude *Oofte- en Noordewinden*. Is ook geraadzaam, gedurig een of twee van dit slag in Potten te planten, om in de *Winter* binnens huys gebragt, en daar voor een quade stoot verzeekerd te kunnen worden.

Het *Zaad* deezer soort is zeer kleyn, en bij na gelijk als stof. Als 't rijp geworden is ('t welk niet gebeurd als in goede jaren) vergaan de *Bladerjens*; ook wel eerder; en daar blijft niets overig, als een kleyn, groen gestreept, en rond *Knopje*: 't welk dikmaal met zijn *Worteljens* uyt de aarde oprijft, en al zoo verdroogt. Staat derhalven voorzichtig daar op te letten, dat het zelve weer in de aarde gebragt, en tot in den *Herfst* met matige vochtigheid onderhouden worde; op dat men niet plotzelijk zich te eenemaal van deeze soort mogt beroofd bevinden. 't welk dikmaal gebeurd door onbedachttheid en verzuym.

De jonge *Planten*, van *Zaad* voortgekomen, geeven, gelijk die van de andere soorten, in 't tweede *Voorjaar* hare eerste *Bloemen*; daar na vervolgens ieder jaar. Worden niet alleen *vermeenigvuldigd* door haar *Zaad*, maar ook door hare aangewassene jongen: welke men met een wassende Maan, 't zij van *Augustus* of *Maerti*, van de oude afneemt, en verplant.

K R A C H T E N .

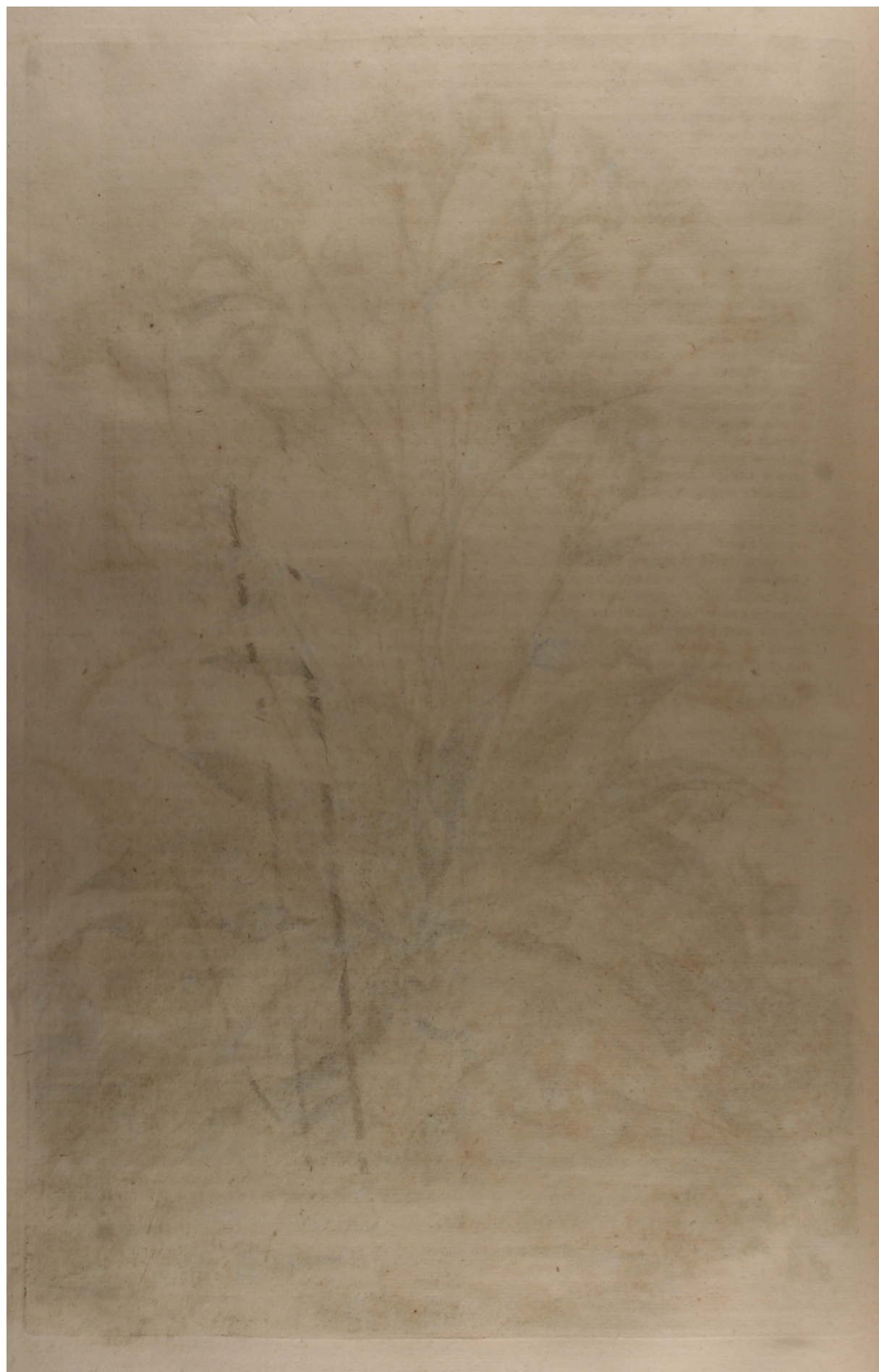
Sleutelbloem, of *Primula veris*, is verdrogende tot Aart. in het laatste van den tweeden graad; ook een weynig afvagende van aart.

In een Salade, Koeken, Warmmoes, of op eenige andere manier in spijzen gebruykt; of ook de geheele *Plant* met Zelf en Majoraan in Wijn gezoden, of gedistilleert; of ook het uytgeparste *Zap der Bladeren* en *Bloemen* met Wijn ingenomen, helpt wonderlijk de geene, welke *beevende Leeden* hebben; *Lam*, of *Beroerd* zijn. Versterkt daarenboven het *Hert*, de *Harstsen*, de *Zeenruwen*; en het geheele Ligchaam. Heelt de *steeken der Scorpionen* en *Spinnen*: is goed voor de *ontsteeking des Bloeds*: geneest allerley *uyt- en inwendige wonden* of andere *verzeeringen*. Eeven het zelve verrigten de *Bladeren*, wel gestoten, en daar opgelegd zijnde. Dan noch opend de *Sleutelbloem* de *verstoptheid der Nieren* en *Blaas*. Drijft het *Graveel* af. Is goed voor de geene, die *uytwendig* of *inwendig* Gebroken, Gescheurd zijn, of *verstuylte Leeden* hebben. Ook voor die van het *Flereisijn* worden geplagd.

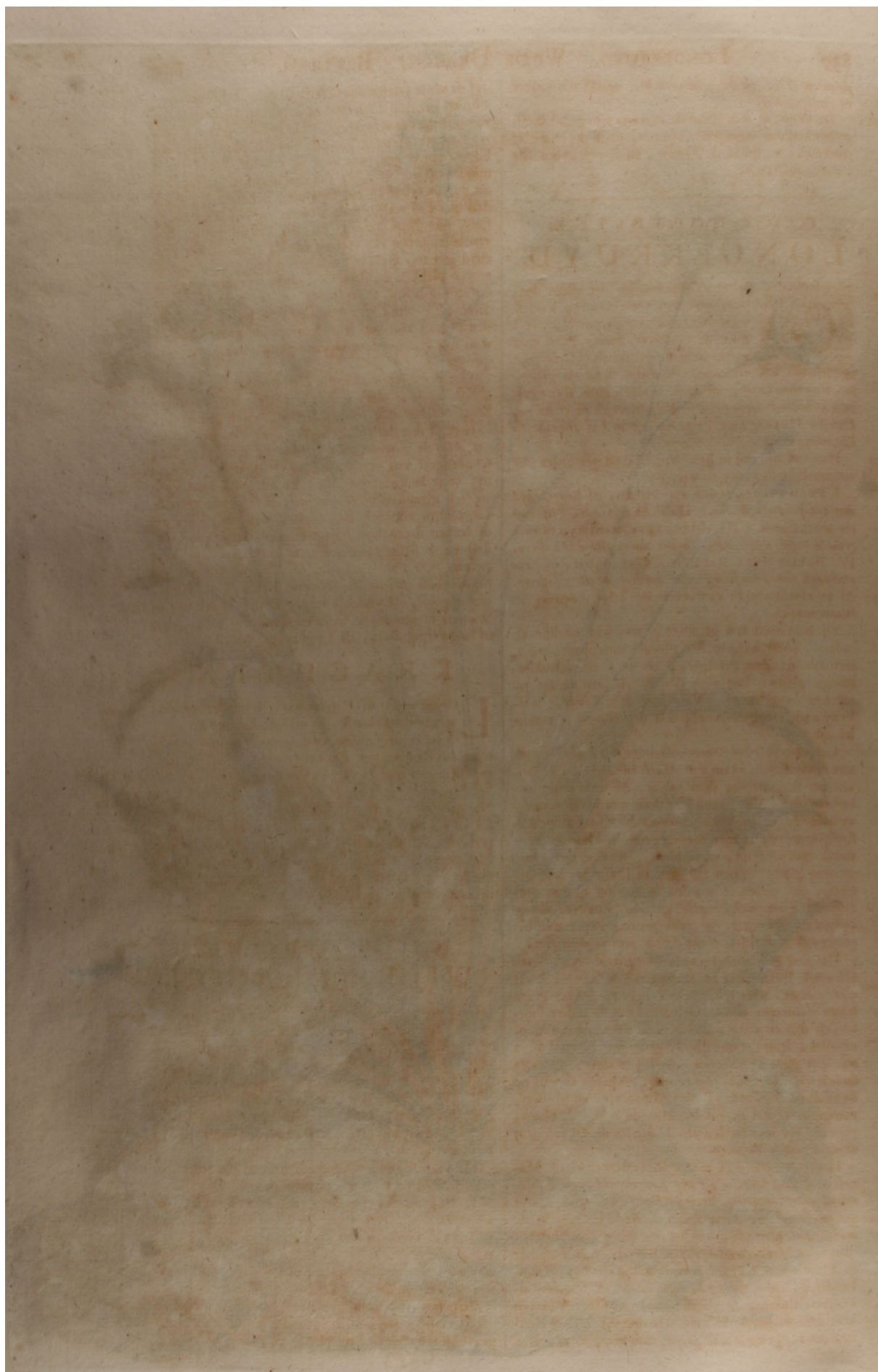
De *Bloemen* alleen, of met de *Wortelen van Salomonseegel*, of *Fraxinella*, eerst eene nagt in Wijn ge-weykt, daar na gedistilleert, dan zich daar mee 's *morgens* en 's *avonds* gewasschen, neemt wech de *rim-pelen*.

Longissima

pelen en fronsfelen des Aangezichts: maakt een zuiver en blinkend Vel.

Tabern. 1.2. De Wijn, waar in alleen de Bloemen zijn gedistilleert, gedronken van zwangere Vrouwen, versterkt haar zeer merkelyk, verquikt de Vrucht, en is goed voor alle zwakke personen.

CCXCIX HOOFDSTUK.

LONGEKRUJD.

Namen.

P het Neederlandsch niet alleen dus, maar ook van veele ONZER VROUWEN MELKKRUJD genoemd, vermits de Bladeren deezer Plant met witte plekken gelijk als Melk zijn voorzien. Word in 't Latijn geheeten PULMONARIA, of ook SIMPHITUM MACULOSUM: in het Hoogduysch LUNGENKRAUT: in het Fransch HERBA AUX POUIMONS: in het Italiaansch POLMONARIA.

Vier ver- Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier anderlyke soorten; te weeten:

I. PULMONARIA FLORE PURPUREO, of Longekruyd met een purpure Bloem. II. FLORE ALBO, of met een witte Bloem. III. MACULOSA MAXIMA, of zeer groot Longekruyd, met schoone wit-geplekte Bladeren. IV. PULMONARIA MACULOSA GALLORUM, of Longekruyd der Fransche, met aardige bonte Bladeren. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve Bomwing en Waarneeming.

Grond. Zij beminnen een gemeene, zoo wel zandige als andere, doch welgemeste grond: een opene, vrije, bequaam ter Zon gelegene, en ook een schaduwachtige plaats; met veel Water. Blijven eenige jaren lang in 't leeven. Verdragen seld konde, en allerley andere ongeleegentheeden der Winter, zonder schade.

Zaad. Geeven ook ieder Zomer volkomen rijp Zaad: 't welk met een wassende Maan van Maert of April, niet boven een stroobreedte diep gelegd, de aarde moet aanbevolen zijn. Niet alleen hier door worden ze vermeerderd, maar ook aangewonnen door hare aangewassene jongen; welke men met de gemelde Maan in April van de oude afneemt, en verplant. Als ze een tijd lang op eene plaats hebben stil gestaan, zijn ze zeer begeerig, om verzet te worden in een op nieuws omgesmeetene en welgemeste grond. Zonder zaying komen ze ook wel van zelfs genoeg voort uyt het neergevallene Zaad ter plaats daar ze eens geplant zijn.

Groot Longekruyd met zeer schoone wit-geplekte Bladeren. Het zeer groot Longekruyd, voorgesteld onder Num. III., of PULMONARIA MACULOSA MAXIMA, heeft zeer schoone, wit geplekte, ook licht en donker-groen bonte Bladeren; zijnde, gelijk die van de andere soorten, scherp en rauw; een geheele voet, wat min of meerder, lang; voor drie vingeren breed, en daar in een spits punt eindigende; doch hoe lager, onder na de Wortel toelopende, hoe smaller, en gelijk als plat op de aarde neerleggende. Ook veel grooter, en blauwer; daarenboven wel geheel bleek-roode onder de blauwe vermengde, hier en daar aan de Steelten in April en May voortkomende Bloemen.

Ruyg Longekruyd, of Longekruyd der Françoisen. Het PULMONARIA MACULOSA HISPIDA, of MACULOSA GALLORUM, ruyg Longekruyd, of Longekruyd der Françoisen, heeft aardig-bonte Bladeren, uyt een veelvoudige, dunne, slegte, teedere, regt in de aarde neerschietende, van binnen witte, van buyten bruyn- of bleek-zwart-verwige Wortel, ieder Voorjaar in 't laatste van May zoo meenigvuldig en digt op makander gesteld, dat ze de eene de ander schijnen als voort te stoten, te voorschijn komende. Van een kluchtige en bevallijke aanschouwing zijn ze; bekleed met een ruyge witte wolligheyd; zoo zeer, dat ze, als ze

uyt de aarde voortkomen, eerst als gantschelijk wit-ruyg worden gezien; doch daar na in grootte toeneemende, verminderd deeze ruygheyd. De grootte deezer Bladeren is ongelijk; en de grootste zijn een vinger lang, een lid van een vinger, wat meer of minder, breed: in 't midden op het breedste; van daar allenxen smaller wordende, en voor in een spits punt cyndigende; doch daar niet zoo veel als na beneeden: aan beyde de zijden spits, niet diep, getand: niet dik van substantie: boven bleek-groen van verwe, en aldaar wonderlijk verciert met zeer veele uyt den geelen bruynen, of zwart-groene plekken en streepen: onder uyt den groenen eenverwig-blauw: rustende op langachtige ruyge Steelten: altijd regt omhoog staande, en in 't midden begaafd met een regt-doorlopende groote Ader; waar uyt verscheydene kleyne opwaarts ter zijden voortspruyten.

Uyt der zelve middenste Hert worden voortgebragt Gestalte eenige ronde, bleek-groene, ontrent een maatvoet der Bloemen. hoog opschietende teedere Steelten, boven gemeenelyk in twee of drie deelen gescheyden: waar op in 't laatste van May de Bloemen zich vertoonen; tamelijk-groot, schoon-geel van verwe, zonder eenige reuk. Bestaan uyt veele langwerpig-smalle, en alleenlyk boven een weynig ingesneedene Bladeren, in 't ronde gesteld; van binnen voorzien met veele Veezelten. Vijf, zes of zeeven dagen lang blijven ze goed. In grootte, gedaante, en stelling zijn ze die van het Hieracium suave rubente flore Fabii Columne, of Harvickkruyd met een liefstijk-roode Bloem des Heeren FABII COLUMNÆ, niet ongelijk. Eyndelyk vergaan ze in haar zelve, en Zaad. bewaren in een ruyge wolachtigheyd een zwart, dun en langwerpig Zaad, als 't rijp is geworden.

K R A C H T E N.

Longekruyd, of Pulmonaria, is verdroogende, Durantes te zamentrekkende, en afvagende van aart. hyst. Plant. fol. 371. In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een Roemer met Zuyker gedronken, of het uytgeparfste Zap met Zuyker en Wijn ingenomen, of ook Dod. 1. f. het Poeder der gedroogde Bladeren met Wijn of ander Nat gebruykt, versterkt het Hert; geneest de gebreken en versloophed der Longen: ook de Wonden, wyle Math. 1. 4. c. 48. Label. 1. 1. fol. 693. Bladeren verrichten, gestoten en daar op gelegd. De gemelde drank is zeer goed voor de geene die de Teering hebben, en stilt het Bloedsomwen.

CCCC HOOFDSTUK.

WILDE DRAGON.

Niet alleen dus in het Neederlandsch, Namen. maar ook van zommige WILDE BERTRAM, en WILD TANDERUJD genoemd: in het Latijn PTARMICA VULGARIS, PYRETHRUM SYLVESTRE, en DRACO SYLVESTRIS: in 't Hoogduysch WILDER BERTRAM: in het Fransch PYRETHRE SAUVAGE: in 't Italiaansch STERNUTELLA, en PTARMICA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie onderscheydene soorten; namentlyk:

I. PTARMICA VULGARIS FOLIO CRENATO, of wilde Dragon, met gekartelde Bladeren. II. FOLIO NON CRENATO, of met slegte Bladeren. III. PTARMICA FLORE PLENO, of wilde Dragon met dubbelt Bloemen, van een bevallijke aanschouwing. Al te zamen zijn ze van de zelve Bomwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede gemeene, zoo wel steenige als zandige, doch welgemeste grond; een schaduwachtige, ook een opene, vrije plaats, en veel Water.

Zaad.

Geeven ieder jaar volkomen rijp *Zaad*, inzonderheid met een drogen *Herfst*; behalven die met *schone dubbele Bloemen*; welke in deeze Landen (mijns weetens) noyt eenig *Zaad* hebben voortgebracht. Konnen felle *Vorst*, en meer andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder schade uytstaen. Blijven niet altijd groen; maar hare *Steele* en *Bladeren* vergaan door de koude. Schieten echter in 't *Voorjaar* bij de *Wortel*, op nieuws weer uyt. Konnen *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden, niet alleen door 't gemelde haar *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *Maert*, niet diep, in de aarde word gelegd; maar ook door hare aangegroeyde, de grond doorlopende, en van zelfs *Wortel-schietende jonge Looten*; welke men op de zelve tijd, en met de genoemde Maan, van de *oude* afneemt en verplant.

Aanwin-
ning.

K R A C H T E N.

Galen. lib.
Med. Simp.
2.

Wilde *Dragon*, of *Ptarmica vulgaris*, is warm in den tweeden en droog in den derden graad; ook openende, verdeelende, verteerende, dunmakende, en doorsnijdende van aart.

De *Bloemen* en *Bladeren* groen gestoten, en gelegd op *blauw-ge-lagene*, *gevallene*, of *gestotene* plaatsen des *Ligchaams*, ook op *Builen* en *Blutzen*, scheyden het daar in zijnde *geronnene Bloed*; doenze vergaan, en geneezen ze.

Durantes
hist. Plant.
fol. 380.

De *Wortel* in de *Mond* geknauwd, verdrijft de *Tand-pijn*, en trekt de *slimerigheyt uyt het Hoofd* wech. Word derhalven zeer gepreezen teegens de *Zinkingen*, en de *vallende Ziekte*.

Dod. l. 24.
c. 13.
Disse. l. 2.
c. 192.

De *Bladeren* worden ook voor *opregte Dragon* in alle *Saladen* gebruykt. De zelve gedroogd, en 't *Poeder* daar van in de *Neus* opgetrokken, doet *Niezen*.

CCCCI HOOFDSTUK.

PYRETHRUM.

Namen.

An de *Neederlanders* dus genoemd; desgelijks van de *Hoogduytschers*; doch bij deeze voerde ook de naam van *GEYFERWURTZ*; zoo veel als *Zee-verbortel*. Word in 't *Latijn* geheeten *PYRETHRUM*, of *PES ALEXANDRINUS*; in het *Fransch* *Pied d'Alexandre*; in 't *Italiaansch* *PIRETRO*, of ook *BERTRAM*.

Grond.

Is een aardig *Gewas*. Bemind uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige, met een weynig twee-jarige *Paerdemist*, en 't *Mol* der verrotte *Boombladeren* doormengde grond: een opene, warme, wel ter *Zon* gelegeene plaats, en matige vochtigheyt.

Zaad.

Geeft gemeenelyk, inzonderheyt bij drooge *Najaren*, volkomen rijp *Zaad*. Kan op geenerley wijze de ongeleegentheeden der *Winter*, of veele *Herfstreegenen* uytstaen, buyten blijvende. Moet derhalven, met een wassende Maan van *April* in een *Pot* geplant zijnde, voor veele vochtigheyt zorgvuldig gewacht, en 's *Winters* binnens huys, op een zeer luchtige plaats gebracht worden, waar in niet als bij vriezende *Weer* word gevuurd. Doch noch beeter is 't, zoo 't eenigzins geschieden kan, buyten gevaar van *bevroezing*, haar geen vuur te laten genieten. Ook moet men haar, gedurende de *Winter*, onderhouden met zeer weynig, bij na geen vochtigheyt, wijlze door de zelve zeer lichtelyk vergaet. Niet voor in 't laatste van *Maert*, of 't begin van *April*, na gelegeentheyt van de bequaamheyt des tijds, mag menze weer buyten stellen, met een zoete *Lucht*, en aangename *Reegen*. Dan noch evenwel haar wel nauw wachten, en voorzichtig dekken voor veel *Water*, *koude nagten*, *hayrige* of *schrake Ooste- en Noordewinden*.

Hoe in de
Winter
waar te
neemen.

Zij blijft van naturen altijd groen; doch zelden

langer dan drie jaren in 't leeven. Kan ook niet anders *Aanwaaingewonnen* of *vermeenigvuldigd* worden, dan door ning haar *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *May* in een *Pot*, niet boven een stroobreed diep, hopen luchtig gezayd moet zijn.

K R A C H T E N.

DE *Wortel* van *Bertram*, of *Pyrethrum*, is verwarmende en verdrogende van aart, tot in den derden graad.

De zelve gedroogd, gepulveriseert, met *Honig* vermengt, en zoo ingenomen, doet *zweeten*: brengt weer te regt alle *verkoude* en *lamme Leeden*, en de *beeving der Zeenuwen*. Versterkt de *koude Harstennen*, en verlost de zelve van alle overvloedige *slimerigheyt*.

De *Wortel* gedroogd, en aan de *killende Tandengelegt*, of geknauwt, neemt 'er de *pijn van wech*.

De zelve in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, 's morgens nuchteren, een *Roemertje* vol, drijft uyt, zoo door de *Blaas*, als *Stoelgang*, alle *grove, taye* en *slimerige vochten*.

CCCCII HOOFDSTUK.

ZEEPKRUYD.

Us in het *Neederlandsch* genoemd, *Namen*, om dat het *Zap* van deeze *Plant*, even *waarom*, ven gelijk de *ZEEP*, allerley *Vlekken* wech neemt, schoon en zuiver maakt. Word in het *Latijn* geheeten *SAPONARIA*: in het *Hoogduytsch* *WESCHKRAUT*, of ook *SEYFFENKRAUT*, en *SPEYCHELWURTZEL*: in 't *Fransch* *HERBE AU FOULON*, of *L'HERBE SAVONIERE*: in het *Italiaansch* *RADICETTE*, *HERBA LANARIA*, en *HERBA DATINTORE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee bijzondere soorten; namentlijk:

I. *SAPONARIA VULGARIS*, of *gemeen Zeepkruid*.

II. *SAPONARIA GENUINA*, of *opregt Zeepkruid*; van zommige genoemd *STRUTHIUM ANTIQVORUM*, dat is, *Struthium*, of *opregt Zeepkruid der Onde*. Beye zijn ze in hare *Bouw*ing en *Waarneeming* zeer verschillende.

De *SAPONARIA VULGARIS*, of 't *gemeen Zeepkruid*, Gemeen bemind een goede, zandige, liever gemestte als ongemestte grond: een vrije, wel ter *Zon* gelegeene plaats, en veel *Water*. Blijft lange jaren in 't leeven. *Bloed* ieder *Zomer* zeer vermakelyk; doch geeft in deeze onze *Gewesten* noyt eenig volkomen rijp *Zaad*. Verdraagt felle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder eenige schade. Onaangezien zij hier *Zaad* geeft, zoo kan menze echter *aanwinnen*, en overvloedig *vermeenigvuldigen*, door hare bij de *Wortel* uyttschietende, en de aarde zeer doorlopende *jonge Scheuten*. Welke men, van zelfs *Wortelen* verkreegen hebbende, met een wassende Maan in *Maert* of *April* van de *oude* afneemt en verplant.

Men bevindt dit *gemeen Zeepkruid* te zijn van deeze *zeldzame* en *aardige eygenschap*, dat het, nieuwelijks opgenomen en verzet zijnde, niet anders als 't eenmaal *enkele Bloemen* te voorschijn brengt; doch nu een jaar, of noch langer, gestaan hebbende, worden ze gelijk als *kleyne Roosjens*; veele te zamen groeyende, al te zamen weer geheel *dubbel*; 't welk een bevallig aangename aanschouwing geeft.

Het *SAPONARIA GENUINA*, of *opregt Zeepkruid*; anders *STRUTHIUM ANTIQVORUM*, of *groot Zeepkruid der Onde*, is van een veel teederder aart. Bemind een goede zandige aarde, met een weynig twee-jarige *Paerde-*

Fern. l. 6.
Meth.
Med.Disse. l. 3.
c. 86.
Dod. l. 11.
c. 22.Lust. l. 3.
c. 83.Namen, en
waarom.Twee bij-
zondere
soorten.Gemeen
Zeep-
kruid.Aanwin-
ning.Zeldzame
eygen-
schap des
Plant.Opregt
Zeep-
kruid der
Oude.

Grond.

Wortel.

Steele.

Bloem-
knoppen;
maar ope-
nen zich
noyt in
onze Ge-
welten.

Bladeren.

Hoedanig
in de Win-
ter waar
te nemen.

Paerdemist, en het Mol der van binnen verdorvene Boomen, of anders voor dit, verrotte Boombladeren, doormengt: een warme luchtige, wel ter Zon gelee- gene plaats, en matige vochtigheid. Word van na- turen zeer oud. Schiet ieder jaar uyt hare tamelijk- dikke, ronde, voor stompachtig-spits toegaande, en afchgrauw-verwige *Wortel* eenige *Steele*, een, en ook anderhalve voet hoog; rond, bleek-groen van couleür, in veele *Zijde-takjens* verdeeld; altijd voortkomende uyt het midden van twee regt teegens over malkander zittende, smalle, voor spits-toegaande, en de *Steel* on- der gantsch omvattende *Bladerijens*: uyt welke ook in het alderbovenste der *Steele* gezien worden, om te bloeyen, veele bij malkander gevoegde ronde *Knoppjens*, de een hooger als de andere op teedere en korte *Steelt- jens* uytfschietende, inzonderheid bij heete *Zomers*: doch openen zich noyt in deeze onze koude Gewe- sten. Indien ze tot hare volmaaktheyd konden ge- raken, zoo zouden de *Bloemen* zich geel-verwig ver- tonen, want hare toegesloten *Knoppen* ziet men van buyten altijd geel.

Deeze soort verliest niet, gelijk de voorige, in de *Winter* al hare *Bladeren*; maar behoudt altijd eenige groene bij de *Wortel*; waar uyt in de volgende *Zomer* weer nieuwe *Steele* te voorschijn komen. Deeze *Bladeren* zijn donker-groen-verwig, veele bij malkander in een *Top* te zamen-gevoegd; gemeenelyk neerwaarts hangende; niet zeer lang; final; met geen zichtba- re *Aderen* begaast, maar in 't midden voorzien met een *Rugge*.

Zij kan op geenerley wijze veel koude *Hersftree- genen*, sterke *Winden*, *Sneeuw*, of eenige *Vorst* ver- dragen. Word derhalven, met een wassende Maan van *April* door *Zaad*, uyt heete Landen herwaarts gezon- den, opgekomen zijnde, in een *Pot* geplant in 't be- gin van *October*, de aarde droog geworden, binnens huys gebragt, op een bequame plaats; luchtig, en waar in niet anders als bij vriezende Weer word ge- vuurd. Gedurende de *Wintertijd* moet ze alleen met zeer weynig lauwwarm Reegenwater van boven be- gotten, en niet weer buyten gezet worden voor in het begin, of ten halven van *April*, met een aangename Lucht en zoete Reegen. Dan noch welgedekt en voor- zichtig gewacht voor *koude nachten*, *Sneeuwige voch- tigheid*, en *schrake Oostewinden*.

K R A C H T E N .

Aart.

Plin. l. 24.
c. 11.Diosc. l. 2.
c. 193.Galen. l. 8.
Simp. fac.Dod. l. 6.
c. 21.

Zeepkruid, of *Saponaria*, is warm en droog van aart, tot in den derden graad.

De *Wortel* in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, maakt een week Ligchaam: opend de verstoptheid van de *Leever*; doet gemakkelijk *Water lossen*; zuiverd der *Vrouwen Moeder*; en is goed voor de *Geelzucht*.

Met *Wijn* en *Garstenmeel* gekookt; dan op *koude* *Gezwellen* gelegd, doet de zelve verteeren.

De *Wortel* gedroogd, gepulveriseert, en daar van twee *Drachmen*, met *Honig* vermengt, ingenomen, is goed voor de *Hoest*, en een *benauwde Borst*.

De zelve met *Honig* in de *Neusgaten* gestoken, trekt al de *Fluymen van de Harssenen* wech, en doet *Niezen*. Het zelve *Poeder* met *Edik* en *Garstenmeel* vermengd; dan plaasters-wijze op de *Schurfsheid*, en, andere *onzuyverheden der Huid* gelegd, doet de zelve verdwijnen.

Het uytgeparfte *Zap* der *Bladeren* reynigt de *Wol*, de *Lakenen*; en maakt *zuyvere Handen*, de zelve daar meê gewasschen zijnde.

CCCCIII HOOFDSTUK.

ROOZEWOETEL.

An een ieder dus in 't *Neederlandsch* Namen, en genoemd, om dat de zelve, met de waarom. *Handen* gewreeven zijnde, een aange- name *Roozerenk* van zich geeft. Word ook eeven daarom in 't *Latijn* geheeten *RADIX ROSEA*; dan noch *RHODIA* *RADIX*: in het *Hoogduytsch* *ROSENWURTZEL*: in het *Fransch* *RACINE SENTANT LES ROSES*: in het *Italiaansch* *RHODIA RADICE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee Twee ver- anderlijke soorten. veranderlijke soorten; te weeten:

I. *ROSEA RADIX ELATIOR*, of *hoogst-opschietende Roozewortel*. II. *ROSEA RADIX CRISPIORI FOLIO HUMILIOR*, of *lager Roozewortel*, met *gekrulder* of *sterker getande Bladeren*. Beyde zijnze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, en Grond. matig-gemeste grond: een luchtige, wel ter Zon ge- leegene plaats, en niet al te veel vochtigheid. *Bloeyen* wel ieder *Zomer*, doch geeven in deeze onze *Gewelten* noyt eenig rijp *Zaad*.

Worden echter genoegzaam *aangewonnen* en ver- Aanwin- ning. meenigvuldigd door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*: welke men met een wassende Maan van *Maert* of *April* van de *oude* afsnijdt, of afbreekt; en niet haast vergaan, maar veele jaren lang in 't *leeven* kunnen blijven.

K R A C H T E N .

Roozewortel, of *Rhodia Radix*, is koud en Math. l. 4. c. 41. droog van aart; 't Hoofd zeer versterkende, door de zeer aangename Rooze-geur, welke ze van zich geeft.

Gedroogd, of groen gestoten, en met *Roozewater* Diosc. l. 4. c. 45. vermengt, verdriift allerley *Hoofdpijn*, veroorzaakt door hitte. Daar teegens, vermengt met het gedistil- leerde *Water van Majoraan* (of *Mariolein*) is goed voor de *Hoofdsmerthen*, welke haren oorsprong uyt koude hebben.

CCCCIV HOOFDSTUK.

R A D Y S .

En *Gewas*, aan elk genoeg bekend, Namen. en van veele zeer begeerd, wegens de daar in zijnde aangename en ver- frisschende scharphcyd, word in het *Neederlandsch* dus genoemd: in het *Latijn* *RADICULA*, of ook *RAPHANUS*: in het *Hoogduytsch* *RETTICH*: in het *Fransch* *RAIFORT*: in het *Italiaansch* *RAPHANO*, *RAVANO*, *RADICE*, en *RADICCIO*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier Vier on- derfcheydene soorten. onderfcheydene soorten; te weeten:

I. *RADICULA SATIVA MINOR*, of *kleyne, tamme, gemeene Radijs*. II. *MAJOR SATIVA NIGRA*, of *groo- te zwarte tamme Radijs*. III. *MAJOR SATIVA ALBA*, of *groote tamme witte Radijs*; van welke soort zom- mige met *lange*, andere met *ronde Wortelen* worden ge- zien; van veele geheeten *ROMMULATZEN*, of volgens Rommu- latzen. de gemeene uytpraak *RAMELATZEN*; in 't *Italiaansch* *REMOLAZZO*. IV. *RADICULA SYLVESTRIS*, of *wil- de Radijs*. Niet alle zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen echter al te zamen een goede, geme- Grond. ne, zandige, en slegs met weynig twee-jarige *Paerde- mist*,

mist voorziene grond; want te veel is voor haar quaad; vermitsze, de vochtigheid niet wel verdragen konnen, de, daar door lichtelijk wormsteekig worden. Voorts, een luchtige, vrije, welgeleegene plaats, en tamelijk veel vochtigheid.

Kleyne
gemeene
Radijs.

De RADICULA SATIVA MINOR, of *kleyne gemeene Radijs*, word gezayd en de aarde aanbevolen ieder Voorjaar, met een wassende Maan van Maert, niet diep in de aarde gelegd. Anders geschied, om deeze Frucht vroeg te mogen hebben, de Zaying ook wel in Februnarius, te gelijk met de Lattun, of Lattunw-Salade, in 't Latijn *Lactuca*. Haastig schiet deeze Plant op, en geeft in den Herfst volkomen rijp Zaad: 't welk, gelijk ook alle andere soorten van Zaden, met droog Weer moet gewonnen zijn. Hier meê vergaat ze; en moet derhalven in ieder Voorjaar door haar Zaad weer aangewonnen worden.

Aanmer-
king.

Hier bij staat weer aan te merken, 't geen alreeds voor deezen is gezegt, te weeten, dat alles, wat zijn Frucht in de aarde geeft, als Wortelen, Knollen, Radijs, &c. met een afgaande Maan de aarde moet aanbevolen zijn. Echter heeft deezen Reegel zomtjids een uyneming, gelijk wij straks zullen aanwijzen.

Groote
tamme
Radijs,
zoo witte
als zwarte
soort;

De RADICULA MAJOR SATIVA, of *groote tamme Radijs*, zoo wel de witte als zwarte soort, kan men ook op de voorgenoemde tijd en met de gemelde Maan zayen; doch dan schieten ze zeer haastig op, en worden *stokkig*, of *voos*, onbequaam om te nuttigen. Is derhalven veel gevoeglijker, dat men haar zayd met een wassende Maan van Julius, niet eerder. Want dan schieten ze niet voor de Winter. Blijven ook zeer goed, om gegeten te worden; niet alleen in 't overige van de Zomer, maar ook zelfs door de geheele Wintertijd, wanneer men met een volle Maan van October of November (na geleegentheid dat de tijd zich aansteld) eenige der zelve opneemt, en dan in droog zand legt, 't zij in een kelder, of in eenige andere plaats, daar de Vorst niet kan indringen. Daarenboven is dit middel dienstig ter *aanwinning*. Want buyten blijvende, worden ze dikmaal door een sterke Vorst gantsche-lijk van 't leven beroofd. Doch deezer wijze bewaard wordende, kan menze daar na met een volle Maan in Maert weer op een goede warme plaats in de aarde zetten. Dus zullen ze in April spoedig voortgroeyen, en in de Maand Augustus volkomen rijp Zaad ge-ven; 't welk men, op de gemelde tijd, de aarde weer aanbeveeld, niet boven een stroobreedte diep gelegd.

en opmer-
king ont-
rent de
bouwing
der zelve.

Hoe men
de beste
aan de
Bladeren
kan ken-
nen.

Als men zomtjids met de voet een weynig treed op de Bladeren deezer soorten, zoo worden hare Wortelen dikker als anders. Ook kan men de beste kennen aan de gedachte hare Bladeren: want hoe zachter men de zelve bevind in 't handelen, hoe lieflijker de Wortel in 't eten. Hoe ook de Schel van de Radijs dunner word gezien, hoe de zelve aangenamer van smaak valt.

Wilde Ra-
dijs.

De RADICULA SYLVESTRIS, of *wilde Radijs*, valt van naturen zeer scherp te gebruyken. Om noch ge-geeten te worden, is ze in de Maert alderbequaamst. Vergaat niet haast, maar blijft veele jaren in 't leeven. Word, gelijk de andere soorten, door haar Zaad aan-gewonnen en *vermeenigvuldigd*.

K R A C H T E N.

Galen. l. 8.
Simp. fac.

Radijs, of Radicula, is verwarmende in den der-den, en verdrogende in den tweeden graad; ook openende en dunmakende van aart: welke ey-gen-schap voornamentlijk bestaat in de uytwendige Schorsse, of Baf: anders is 't inwendige Pit meer verkoelende als verwarmende.

Lufit. l. 2.

De Radijs matig gebruykt, is aangenaam. Maakt enarr. 107. een graage Maag, maar ook Winden. Doed de an-dere spijzen wel verteeren; bijzonderlijk na de Maaltijd

gegeten met geboterd Brood en wat Zout; alhoewel ze aan 't Ligchaam weynig voedsel geeft. Voor den Galen. l. 2. eten genuttigt (ten ware voor een *bitzige Maag*), of de Alim. ook te veel daar van gegeten, strekken ze de Maag tot fac. bezwaring; want zijn zeer qualijk te verteeren; ver-wekken veele Winden; veroorzaken *walging* en *opri-ping*; ook een *stinkende Maag*. Doen Luyzen groey- Diof. l. 2. jen; de zwangere Vrouwen een *Misval* krijgen; de c. 137. menschen *mager* worden, en zijn schadelijk voor de Oogen.

Radijs in Wijn gekookt, of gedistilleert, en daar Dod. l. 23. van 's morgens nuchteren gedronken, doet gemakke- c. 5. lijk en veel Water lossen; de Fluymen, op de Borst leg- Fernal. l. 5. gende, rijp worden, en uytwerpen. Is goed voor een Med. veronderde Hoest; voor de beeten en steeken der giftige Dieren; 't Graveel; de Water-zucht; de versloophed van Leever en Milt; de pijn der Lendenen; 't Colijk; Vergif; de Koudepis, en andere gebreken. Verwekt Plin. l. 20. een heldere stem; de Maandstonden der Vrouwen; c. 4. veel Melk in de Borsten der zoogende: scherpt het verstand; ook 't Gezicht, de Oogen daar meê ge-wasschen.

Radijs kleyn gehakt, met Wijn besprengt, in een Match. l. 2. Pan warm gemaakt, en dan boven de schamelheid ge- c. 106. bonden, doet de geene, welke haar Water niet konnen maken, 't zelve gemakkelijk lossen.

Nuchteren Radijs gegeten, is een bewaarmiddel tee-gens Vergif.

Het Zaad van Radijs, zijnde veel krachtiger als de Th. Dorff. Bladeren of Wortelen, met Honig en Edik 's morgens hist. Plant. nuchteren ingenomen, dood en jaagt uyt de Wormen. fol. 245. Twee Drachmen daar van 's morgens rauw uyt de hand gegeten, drie dagen achter malkander, en t'el-kens, een half uur daar na, een weynig Brandewijn, op zwarte Aelbeziën gezet, gedronken, is een heerlijk middel teegens 't Graveel.

Het zelve Zaad in Wijn gezoden, dan gezeugd, en gedronken, is goed teegens de Pest, gelijk men dikmaal Durantes. hist. Plant. fol. 324. heeft ondervonden. Met Edik ingenomen, verminderd een groote Milt.

CCCCV HOOFDSTUK.

PEEPERWORTEL.

P het *Neederlandsch* (weegens hare Verschey- de namen. scherpe en bijtende smaak) niet alleen-lijk dus, maar ook PEEPERKRUYD, en MEERRADYS genoemd, word in 't Latijn geheeten RADICULA MAGNA, RAPHANUS RUSTICANUS, en RAPHANUS MAGNUS: in het *Hoogduytsch* MEERRETTIG (waar van bij ons gekomen is het verbasterde MIER-EDIK) en KRAJEN: in 't *Fransch* GRAND RAFAIN, of GRAND RAIFORT; en in 't *Italiaansch* RAFANO, RADICE, en RAVANELLO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee Twee on- derscheydene soorten; te weeten: derichey- dene soot- ten.

I. De gemelde RAPHANUS RUSTICANUS, of ge- gemeene Peeperwortel. II. RAPHANUS AQUATICUS OF- FICINARUM, of Water-Peeperwortel, in de Winkelen der Apothekers gebruyklijk. Beye zijn ze van ontrent even de zelve Bouwing en Waarneeming.

De RAPHANUS MAGNUS, of *groote Peeperwortel*, Groote bemind een goede, zandige, of veel meer een Keystee- Peeperv- nige, gemeene aarde, met twee-jarige Paarde- en Koe- wortel. mist genoegzaam voorzien. Heeft liever een vrije, Groend. wel ter Zon geleegene, als een schaduwachtige plaats; en eyfcht veel Water.

Geest in deeze onze Landen zelden Bloemen; veel Hoe deeze min eenig Zaad. Heeft echter in 't jaar 1673. in 't soort ge- laatste van May, voor de eerstemaal bij mij hier binnen bloeyd heeft. Groeningen gebloeyd; zijnde boven op zijne ronde Steel, drie

drie of vierdehalve voet hoog, verdeeld in veele kleyne *Zijdelakjens*; aan welke veele *Bloemen* wierden gezien, *Ayrs-wijze* bij malkander gesteld; de eene na de andere open gaande. Zijn niet groot, en spier-wit. Bestaan uyt vier voor rond toelopende *Bladertjens*, kruys-wijze geschikt; houdende van binnen inwendig zes kleyne geele *Knopjens*. Alsze eenige dagen lang open gestaan hadden, vielen ze af; nalatende eenige langwerpige kleyne *Knopjens*, doch zonder eenig *Zaad* daar in.

Aanwin- Deee soort blijft veele jaren in 't leeven. Verdraagd n- ning, felle *konde*, en andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder schade. Word ook genoegzaam *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door hare *Wortel*; welke men in 't *Najaar*, in de Maand *September*, of in 't *Voorjaar*, in de Maand *Maert*, met een volle Maan afbreekt, en de dunste *Wortelen*, in een welgemeste steenige aarde, overdwars, of in de lengte, niet regt neerwaarts, een weynig meer als twee vingeren breedte diep verplant. Dus genieten ze meerder warmte van de Zon; worden dies te eerder dik, en veel bequamer ten gebruyk. Krijgen dan ook haastiger *Loof*, en groeyen spoediger voort; 't zij hoe kleynen stukje men mogt ingelegt hebben.

Water- De *RAPHANUS AQUATICUS*, of *Water-Peeper-* wortel, bemind de zelve aarde en plaats. Wil ook veel *Water*; 't welk men haar moet geeven, wanneer'er geen reegen valt. *Bloeyd* gemeenelyk ieder *Zomer*; doch geeft geen volkomen rijp *Zaad*, ten zij met een goede, bequame jaartijd. Vergaat niet haast, maar blijft lange jaren in 't leeven. Word niet alleen *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* door 't gedachte haar *Zaad*, het welke men met een wassende Maan van *Maert* op een donkere en vochtige plaats, of in een *Pot*, altijd nat gehouden, moet zayen; maar ook door hare *aange-groeyde jonge Looten*, die men op de genoemde tijd van de *oude* afneemt, en verplant.

K R A C H T E N .

Ægin. l. 7. c. 3. **P**eeperwortel, of *Raphanus Rusticanns*, is warm en droog in den derden graad; ook scherp van smaak.

Lonic. l. 2. c. 243. De *Bladeren* in *Wijn* gekookt, daar na vermengd met *Oly*, en dan *Paps-wijze* gelegd op een verharde of gezwollene *Milt*, ook *Leever*, verzachten de zelve, en brengen ze weer te regt. Op het *Gemaet* gedaan, word de *Koudesit* daar door verdreeven.

Ruell. l. 2. c. 47. De *Wortelen* gesneden, en in *Wijn* gekookt, of ge-distilleert, en daar van 's morgens nuchteren gedronken; of de gewreevene *Wortelen* met *Edik* tot *Spijzen* gegeten, drijft het *Water van de Blaas* uyt, en het *Graveel* af: verwekt der *Vrouwen Maanstonden*: neemt wech de *verstoptheyd* der *Leever*, *Milt*, *Longe*, en *Nieren*; ook van 't geheele *Ingewand*, veroorzaakt door koude en slijmerige vochtigheeden; desgelijks de *vlekken* van het *Vel*, of de *Huyd*; de *schellen der Oogen*; daar mee gewasschen wordende. Is zeer goed teegens de *Scheurbuyk*, of *Blauwschuyt*; inzonderheyd 's morgens nuchteren een *Roemetje* gedronken van een *Water*, op de volgende wijze bereyd en ge-distilleert.

Æ. Raphani Rusticani acerrimi lib. iij.

Polypodii Quercini. ʒij.

Corric. Rad. Capparov. ʒi.

Semin. Faniculi. ʒj.

Cardamomi. ʒij.

Croci Orient. ʒj.

Water te bereyden, zeer tref-felijk *teegens de Scheurbuyk, of Blauwschuyt.* Giet hier op sesten ponden *Rhijnsche Wijn*: laat het dus agt dagen lang staan; doch ieder dag een of tweemaal omgeschud wordende; doe dan noch daar bij:

Succi Cochlearie.

Becabungæ.

Nasturtii Aquatici. ana. lib. 1. & Sem.

Chamad. Vera.

Syrupi Fumar. Majoris. ana. l. 1.

Seri Lactis Caprini. lib. 1. & Sem.

Distillentur una in Balneo Maria igne lento.

De *Schors* dezer *Wortel* gestoten, of kleyn gesnee- *Did l. 13.* den; in *Honig- Azijn*, of *Oxymel*, drie dagen lang *7.* laten weyken, en dan ingenomen: of de zelve *Schors*, *Fernel. l. 5.* in *Edik* geweykt zijnde, met *Honig* gegeten, en *Meth.* daar op een weynig lauw water gedronken; of een *Lood* van het *Zaad* gestoten, en met *Meede*, of *Garstenwater* ingedronken, doet uytwerpen veele *slijmerige* en *Galachtige vochtigheeden*, door *braking*. 't Welk dan ook van zoodanig een uytwerking is, dat dikmaal door dit middel de *vierdedaagsche Koortzen* worden wechgenomen.

De *Wortelen* gestoten, en in *Wijn* gedaan, doen de zelve haastelijc in *Edik* veranderen.

Voorts vermag deee *Wortel* alles wat van de *Radijs* is gezegt. Moet ook van hitzige lieden niet anders als matig worden gebruykt.

CCCCVI H O O F D S T U K .

R A P E .

Oo zeer bij ieder bekend, als van veele *Namen*, begeerd, om te gebruyken tot een aangename spijs; word in het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook gemeenelyk *Knol*, van zommige ook *Ruive* genoemd: in 't *Latijn* *RAPA*, of *RAPUM*: in 't *Hoogduytsch* *RUBEN*: in 't *Fransch* *NAVEAU*: en in het *Italiaansch* *RAPA*, *RAPO*, en *RAVA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden, Vier ver- onder meer andere (onnodig hier alle te verhalen) vier anderlijc voornamen soorten; namentlijk: soorten.

I. *RAPUM ROTUNDUM*, of *ronde Rape*; zoo wel witte als geele. II. *RAPA OBLONGA*, of *lange Rape*. III. *NAPUS*, of *sleek-Rape*; welke ook *PARYSCHE*, of *FRANSCH* *RAPE* word geheeten; zijnde kleyn, langwerpig, drooger en zoeter dan al de andere. IV. *NAPUS SYLVESTRIS*, of *RAPUM SYLVESTRE*, dat is, *wilde Rape*. Alle zijn ze van eenen de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen van naturen een varsch-omgesmeetene, Grond, zandige, welgemeste, vochtige, of ook slijmerige, kleyige aarde: een opene, vrije, bequaam ter Zon geleegene, geenzijs schaduwachtige plaats, alwaar schoon de grond noch zoo goed; en veel Reegen. Blijven niet langer dan twee jaren in 't leeven. Konnen 's *Winters* geenerley *Forst* verdragen. Geeven in de tweede *Zaad*. *Zomer* volkomen rijp *Zaad*, 't welk twee jaren lang goed blijft.

Het zelve word niet alleen met een afgaande Maan *Aanwin-* van *Maert*; maar ook, en veel bequamer, met de zel- *ning.* ve Maan in *Junius* of *Julius*, de grond vochtig zijnde, gezayd; doch niet digt; anders worden ze langwerpig, en blijven kleyn: maar indien 't *Zaad* hol en luchtig word gelegd, zoo worden ze rond, en veel grooter. Ondertusschen, zoo ze op zommige plaatsen wat *Verplan-* te digt mogten voortkomen, zoo mag men haar (een *ting der* vinger dik geworden zijnde) teegens een volle Maan in een nieuwelijks-gemeste grond verplanten; zoo zullen ze naderhand veel heerlijker en grooter worden gezien, doch als men ze dezer wijze handeld, moeten ze gantschelijc met aarde bedekt, en 't *Loof* een weynig met de voet getreden zijn; want dan trekt dies te meerder kracht in de *Wortel* of *Knol*; vermits de *Bladeren* door de kneuzing verzwakken, en derhalven te minder voedsel van nooden hebben. Moeten ook wel gewied, en van allerley ruygt, of onkruid, zuiver gehouden worden.

H h h

Zij

Wanneer Zij krijgen hare lieflijkheid en aangename zoetig-
heit. heyd teegens de *Winter*, wanneer het koud word;
want de vochtigheid verlaat dan de *Bladeren*, en be-
geeft zich na de *Wortel*.

Hoe in de Het beste *Zaad* word gewonnen van de aldergroot-
Winter te ste, en van de geene die verplant zijn geworden. Eer
bewaren: men 't zelve zayd, moet men 't drie dagen te voeren
in *Soetemelk* laten weyken; want dan word de *Vrucht*,
of *Knol*, dies te beeter. Met een volle Maan van *Novem-
ber* moet men ze uyt de aarde opneemen, en (om
de geheele *Winter* door te kunnen gebruyken) in een
kelder leggen, om voor de *Vorst* bewaard te zijn. Dus
blijven ze dies te langer goed.

en weer in Ook moet men de geene, van welke men *Zaad*
te zetten. meent te winnen, met een volle Maan van *Maert*
weer in de aarde zetten; in zulk een grond, als hier bo-
ven aangewezen is.

Wilde De *NAPUS SYLVESTRIS*, of *RAPUM SYLVESTRE*,
Knol. wilde *Knol*, is gantsch niet dienstig om ter spijze ge-
Raapzaad. bruikt te worden. Word derhalven met de ge-
Raapoly. melde *Maertse* Maan gezayd, enkelijk om haar
Zaads wil, genoemd *Raapzaad*; waar van de *Raap-
oly* word gemaakt; en waar toe zij genoeg be-
quaam is.

K R A C H T E N.

Cammar. l. 2 c. 28. **R**Apen, *Knollen*, of in 't Latijn *Rapa*, zijn vocht
in den eersten graad, en droog in den tweeden;
ook afvagende van aart.

Lust. l. 2. enarr. 105. Gal. lib. 6. Simp. Med. Op allerley wijzen, gekookt, of gezoden, zijn ze
aangenaam voor de *Maag*. Geeven aan 't Ligchaam
een matig en goed Voedzel. Vermeerderen het *Zog*
in der *Vrouwen Borsten*: desgelijks het *Zaad*. Verwek-
ken goed *Bloed*, en een helder *Gezicht*. Zijn goed voor
de *Borst*, de *Keel*, en teegens den *Hoest*. Verzachten
alle *inwendige deelen* des Ligchaams; maar veroorzaken
ook *Winden*.

Fuchs. hist. Pl. c. 77. De jonge *Bladeren* van *Knollen*, of *Rapen*, in *Wijn*
gekookt, en zoo gegeten, ook van deeze *Wijn* ge-
dronken, drijft het *Water* uyt de *Blaas* voort, en is
dienstig voor de geene die van het *Graveel* gequeld
worden.

Disse. l. 2. c. 134. De *Rapen* zelfs, gezoden of gebraden zijnde; dan
gelegt op *verzeerde*, *verzworene*, of *verkeude* *Kak-
hielen*, brengen de zelve weer te regt. Gebraden, en
heet gedaan op de *qualijk-geheelde Zeeren*; de *al te*
haast roelopende vuyle Wonden, en *opene gaten*, openen
de zelve weer.

Durantes hist. Plant. fol. 386. Een halve *Drachma* *Knol*- of *Raapzaad*, met *Wijn*
of ander *Nat* ingenomen, doet de *Mazelen* en *Kin-
derpokkens* uytflaan. 't Zelve *Zaad* is droog en warm
van aart; ook afvagende door zijne bitterheid, ope-
nende, verteerende, en verwekende.

Tragus l. 2. c. 61. Met *Meede* gebruykt, doet veel goeds den gee-
nen, die *vergif* in 't Ligchaam heeft gekreegen. De
Oly van *Rapen*, rauw, of ongezoden zijnde, de kin-
deren 's morgens nuchteren ingegeven, dood en jaagt
uyt de *Wormen*.

CCCCVII HOOFDSTUK.

ZONNEDAUW.

Namen en
oorsprong
uyt een
zonderlin-
ge zeld-
zaamheid.

En kleyn, aardig, en wonderlijk *Ge-
was*, hebbende in de *Zomer*, bij het
alderhelderste en heetste *Weer* op den
dag, de meeste *Dauw* of vochtigheid
op hare *Bladeren*, zoo dat ze daar
van blinkende worden gezien; en heeft
ter dier oorzaak in het *Neederlandsch* dien naam beko-
men. Word in 't *Latijn* geheeten *ROSSOLIS*, *RO-
RELLA*, en *DROSUM RECENTIORUM*; in het *Hoog-*

duytsch *SONNENTAW*, ook *SINDAUW*: in 't *Italiaansch*
RUGIADA DEL SOLE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie
veranderlijke foorten; te weten:

I. *ROSSOLIS FOLIO OBLONGO*, of *Zonnedaauw* met
een langwerpig *Blad*. II. *FOLIO LONGISSIMO*, of
met een geheel lang *Blad*. III. *ROSSOLIS FOLIO RO-
TUNDO*, of *Zonnedaauw* met een gantsch rond *Blad*.
Alle zijn ze van eenen de zelve *Bomwing* en *Waar-
neeming*.

Zij beminnen uyt eygener aart een gemeene, zan-
dige, zoo wel met twee-jarige *Paerdemist* voorziene,
als ongemeste, doch luchtige en vochtige grond: een
opene, vrije, wel ter *Zon* geleegene plaats, genoeg-
zaam van alle onkruid gezuyverd; en veel *Water*. Blij-
ven gemeenlijk drie jaren, en niet langer, in 't lee-
ven. Verdragen geduldig felle *Vorst*, en alle andere
ongeleegentheeden der *Winter*. Geeven in den *Herfst*
volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan
van *April* in een *Pot*, niet diep, hol en luchtig gezayd,
ook van een gedurige vochtigheid verzorgd moet zijn.
Alleenlijk hier door kunnen ze *aangevonden* en *vermeer-
nigd* worden.

Als men deeze *Planten* uyt het wilde halen, en eerst
in de *Hoven opqueeken* wil, zoo moet men de zelve
uytsteeken met een ronde klomp aarde daar aan zit-
tende, op dat de *Wortel* niet gerept, haar *Loof* niet
beshadigd worden mogt. Dan moet men ze voorts
voorzichtig planten in een *Pot*, gevuld met de voor-
genoemde grond; ook wel met *Water* onderhou-
den: zoo zullen ze eenige jaren lang goed blijven; ech-
ter niet altijd.

K R A C H T E N.

Zonnedaauw, of in 't Latijn *Rossolis*, is heet en
droog in den derden graad; ook scharp; een
weynig te zamentrekkende, rijpmakende, ver-
dunnende, verdeelende, en afvagende van aart.

In *Wijn* gekookt, of gedistilleert, en daar van
gedronken, neemt wech de *verstoptheid*, de *Fluyten*,
en andere gebreeken der *Lange*. Jaagt uyt alle *tayc*,
schadelijke vochten, en verquikt de *Geesten* der *Oude*
Lieden.

De *Bladeren* gestoten, met wat *Zout* vermengt, *Dod. l. 15.*
en zoo op de *Huyd* gelegt, verzeeren de zelve, en
doen'er, door hare brandende scharpheid, *Bladeren* en
Bleyen op komen.

CCCCVIII HOOFDSTUK.

WONDERBOOM.

DUs in het *Neederlandsch*, maar ook *Namen*.
van veele *MOLLEKRUUD* genoemd,
om dat deeze schoone, bezienswaar-
dige *Plant* de *Mollen* zou kunnen ver-
drijven; doch de daaglijkse ervarend-
heid leerd ons regt het tegendeel;
zoo dat dit voorgeeven voor een ver-
digzel moet gehouden worden. Word in 't *Latijn* gehe-
ten *RICINUS*, *PALMA CHRISTI*, *CATAPUTIA MAJOR*, en
PENTADACTYLON: in 't *Hoogduytsch* *WUNDERBAUM*,
of ook *CREUTZBAUM*: in het *Franfch* *PALME DE*
CHRIST: in het *Italiaansch* *RICINO*, *MIRASOLE*
GIRASOLE; en *CATAPOCCIA MAGGIORE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden
vijf veranderlijke foorten; te weten:

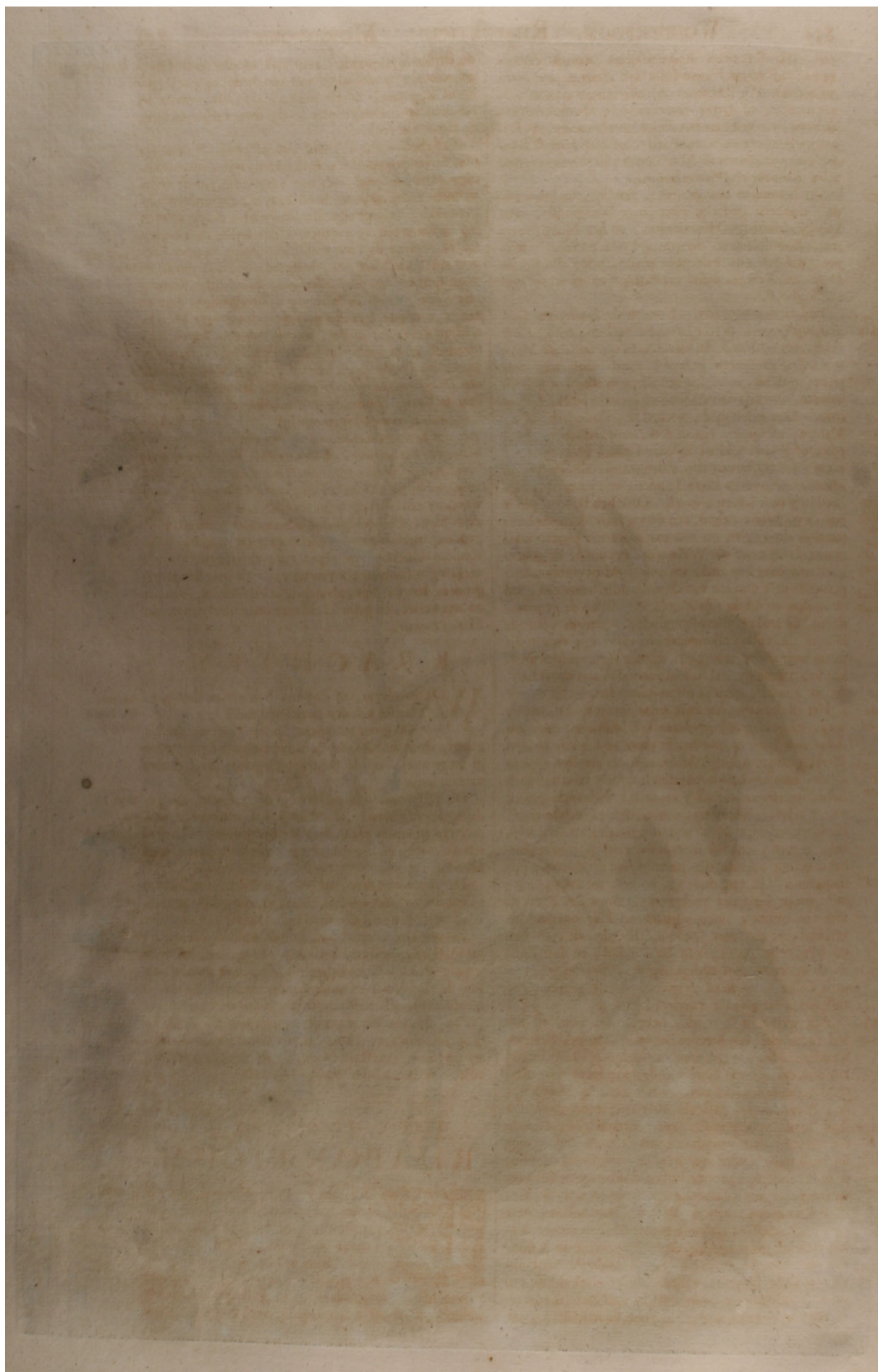
I. *RICINUS MAJOR AMERICANUS COERULEUS*,
of groote *Americaansche* *Wonderboom* met een bleek-
blauwe *Stam* en *Stelen*. II. *RICINUS AMERICANUS*
MAJOR RUBICUNDUS, of groote *Wonderboom* uyt *A-
merica* met een zeer schoone *Bloed-roode* *Stam* en *Stee-
len*.

Vijf ver-
anderlijke
foorten.

Ricinus Americanus Major Rubicundus

Wunderboom -

len. III. RICINUS AMERICANUS MINOR CÆRULEUS, of *kleine Wonderboom uit America met blauwe Steel*. IV. RICINUS AMERICANUS MINOR RUBICUNDUS, of *kleine Americaansche Bloedroode Wonderboom*, van een zeer bevallijke aanschouwing. V. RICINUS AMERICANUS MINIMUS, of *alderkleynste Wonderboom uit America*. Al te zamen zijn ze van een even de zelfde *Bouwing en Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een gemeene, zandige, luchtige aarde, met een gedeelte twee-jarige Paerdemist, een weynig een-jarige Hoenderdrek, en het Mol der verrotte Boombladeren doormengd: een vrije, warme, wel ter Zon geleegene plaats, voor alle koude Oost- en Noordewinden beschut; en tamelijk veel vochtigheid.

Hoe op te kweeken. Zijn teeder van aart. Konnen de *koude*, en *koude Herfstreengen* dezzer Landen, veel min eenige *Vorst* verdragen. Moeten derhalven met een wassende Maan van April in Potten gezayd; gantschelijk niet verplant, ook niet meer dan een alleen in elke Pot gelaten worden, vermits de veelheid en grootheid harer *Wortelen*. Dus gehandeld, geeven ze, inzonderheid de MINOR, of *kleine*, laat in den *Herfst*, doch de MAJOR, of *grote*, zelden, in onze Landen volkomen rijp *Zaad*, en versterven dan al langzaam: alhoewel ze in *America* en andere heete Landen, van naturen eenige jaren lang in 't leeven blijven. Ook heb ik eens (in 't jaar 1659.) een (zijnde een *kleine soort*) binnens huys tamelijk droog, en op een matig-warme plaats, waar in niet als bij *vriesend* Weer word gevuurd, de geheele *Winter* over bewaard, en welgesteld overgehouden; geevende in 't midden van de volgende *Zomer* een goed en in alles volmaakt rijp *Zaad*: 't welk op de genoemde tijd de aarde aanbevolen zijnde, wederom voor de *Winter* zijn volle volkometheyd verkreeg: en van dit quam weer ander, eenige jaren vervolgens achter malkander, zijnde nu wel half of meer den aart onzer Landen en Lucht alreeds gewoon geworden.

Groote Wonderboom uit America, met bleekroode Stam en Steel. Het RICINUS AMERICANUS MAJOR RUBICUNDUS, of *groote Wonderboom uit America*, met een *Bloedroode Stam en Steel*, is een zeer schoon *Gewas*. Blijft, in onze koude *Neederlanden* in een Pot geplaat zijnde, niet meer als twee jaren lang in 't leeven; doch langer in *America*, als 't natuurlijk Geboorte-gewest van 't zelfde. Krijgt uit een teedere, veelvoudige, bleek-wit-verwige *Veezelwortel* een eenige *Steel*; vijf, zes, zeeven, en ook meerder voeten (na gelegentheid van de warmte der jaartijd) in een *Zomer* opschietende. Is een duym, en ook meerder, dik; in 't ronde bij ieder voet van de *Steel* des *Blads* als met een dunne, doch verheevne *Ring* omvangen; verciert met een zeer schoone, Bloedroode, en helder-blinkende verwe; van binnen hol, en daar *Lids-wijze* voorzien met eenige digte *afscheydingen*, teegens welke ieder *Blad* uytwendig heeft gezeeten, op zulk een wijze als in 't *Riet* word gezien.

Beschrijving. Aan welke in 't ronde, twee, drie, vier, en ook wel meer vingeren breedte boven malkander, bezienswaardige *Bladeren* groeyen, rustende op zeer lange, tamelijk dikke, van binnen holle, van buyten schoonrood-verwige *Steel*en; van boven begaaf met vier *kleine*, *Navels-wijze* gestelde *Knoppen*; een der zelfde digt bij de voornaamste *Stam* zittende; de tweede een weynig daar van daan; en de twee andere digt bij malkander onder het *Blad* te zaamgevoegd; zijnde in 't ronde zeer groot, boven donker-goen van verwe, een weynig blinkende; van onder wat bleeker, of lichter-groen: aan de kanten *Zaag-wijze*, zeer net, doch oneffen, *Getand*; gemeenlijk in neegen deelen tamelijk diep ingefneeden; van welke in 't midden de bovenste de grootste, de onderste naaft aan de *Steel* de kleynste vallen. Ieder deel heeft een dikke rood-verwige *Ader*, onder veel zichtbaarder als boven; uit welke andere *kleynere* voortfchieten, aan

de randen uytlopende: zeer vlak of plat en stijf uytgespannen, op de wijze van een hand opwaarts gekeerd leggende; of ter zijden, ook van vooren en achteren afhangende: niet hard, maar zacht van aart, en zwaar van reuk.

Tusschen welke dikmaal een of twee *Zijdetakjens* in 't bovenste gedeelte voortfchieten: uit wiens inwendige *Hert* zoo wel, als uit 't bovenste van de voornaamste *Hertseel*, een hand lang zijnde, en een vinger-dikke rood-verwige *Steel* in de Maand *Augustus* of *September* word voortgebracht; aan welke in 't onderste *Tros-wijze* digt aan malkander eenige *Knoppen* hangen aan korte *Steeljens*, bestaande uit vijf roode en pen. voor spits-toegaande *Bladertjens*: houdende inwendig zeer veele, hoog in 't ronde uytsteekende, digt te zaamgevoegde, uit den geelen bleek-verwige *Mofchachtige Knoppen*: welke, na drie dagen in hare kracht opengestaan te hebben, haastelijk in haar zelven vergaan, en op de aarde neervallen: boven haar latende een *Druys-wijze* te zaamgevoegde, en boven spits opgaande *Tros*, houdende in 't ronde veele zeer schoonhoog-rood-verwige, gemeenlijk drie bij een gestelde, Der Bloemen. regt om hoog gekeerde, en als uit een wolachtige stof bestaande *Veezeljens*, of *Staatjens*, de *Bloemen* uytbeeldende. Welke niet afvallen, maar op de *Zaadknoppen* blijven zitten, en daar met de *Knoppen* grooter worden; tot dat de zelfde cyndelijk (een duym dik geworden, driehoekig-rond, neerwaarts gekeerd hangende, bleek-blauw-verwig, en met veel *Staatjens* *Zaad*: rondom kluchtig voorzien) hare volkomene grootte verkreegen hebben: elk van haar in zich bevattende drie groote, langwerpige, platachtig-ronde *Leeden*, van een zwarte verwe, en gespikkeld met veele bleke *stippelen*, *Marmers-wijze*.

K R A C H T E N .

Wonderboom, of *Ricinus*, is warm en droog, in *Durant.* 't laatste van den tweeden graad. *hijf. Plant.*

De groene *Bladeren* op der *Vrouwen Borsten* *fol. 393.* gelegd, doen het *Zog* in de zelfde *vermeerderen*: maar in teegendeel, op de *Schouderen* gebonden, 't zelfde *verminderen*.

De zelfde *Bladeren* gestoten, of 't *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Meel van *Garstenmout* vermengt, en op de *gezwollene Borsten* gedaan, verbetert die weer, en brengen ze te regt. *Verteeren* ook de *brand der Oogen*. *Dod. l. 12.*

De *Bladeren* alleen, of ook met *Edik*, van buyten gelegd op 't *Wildonur*, de *Roos*, en diergelijke gebreken, *verteeren*, en geneezen ze.

Zeeven korlen van 't *Zaad* met *Anijs* gestoten, en *Gal. l. 7.* met *Wijn* ingenomen, beroeren 't *Ligchaam*, en doen *Simp. Med.* 't *purgeeren*, ook zomtijds braken; met uyt-drijving *Mefues l. 2.* van de *Galachtige* en *waterige vochten*. Is derhalven dienstig voor alle *Geel- en Waterzuchtige*. *c. 28.*

De *Oly*, uit dit *Zaad* geparst, is zeer afvagende en drogende van aart. Doet ter dier oorzaak de *lidsteekenen vergaan*: geneest de *zeeren* en *schurfsheid des Hoofds*; ook de verhitte des *Aerdsdarms*. *Matth. l. 4.*

CCCCIX H O O F D S T U K .

RHAPONTICUM.

En aardig en fraey *Gewas*, zoo wel *Namen* in het *Neederlandsch* als *Latijn* dus genoemd, maar ook van zommige *PONTICA RADIX*, en *RHABBARUM* (alhoewel het de regte *Rhabbar* niet is, volgens 't geen wij hier vooren hebben aangewezen), na de *Rivier RHA*, aan welke kant de zelfde overvloedig veel groeyd, gelijk *Am-*

Ammian. Marcell. lib. liij. 12. AMMIANUS MARCELLINUS getuygd in 't *twaaalfde Boek* zijner *Historien*. De gemelde Rivier RHA vloeyd van de Noordſche Gebergten, welke de naam van MONTES HYPERBOREI voeren, door Sarmatien tot in de Caspiſche, of Hyrcaniſche Zee, van zommige geheeten de Turkſche. De Italianen zeggen in plaats van Rhaponticum, RHEUPONTICO, of ook RHAPONTICO.

Twee bijzondere ſoorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee bijzondere ſoorten; namentlijk:

I. RHAPONTICUM MAJUS FOLIO HELENII, of groot Rhaponticum met Bladeren van Alantwortel.

II. RHAPONTICUM HELENII FOLIO MINUS, of klein Rhaponticum, met Bladeren van Alantwortel. Beyde zijn ze van de zelve Bonwing en Waarneeming.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde; doormengd met een weynig twee-jarige Paerdemift, een-jarige Hoenderdrek, en 't Mol van verrotte Boombladeren: een vrije, warme, wel ter Zon geleegene plaats; en matige vochtigheid. Blijven lange jaren in 't leeven. Geeven in deeze Geweften ieder Zomer

Zaying. Bloemen, maar noyt eenig volkomen Zaad. 't Welk men, als men 't uyt heete Landen heeft bekomen, in een Pot, gevuld met de gemelde aarde, met een wassende Maan van de Maand April, een halve vingerbreedte diep, moet leggen. Daar na opgekomen zijnde, brengen ze niet voor 't derde jaar daar na voor de eerste maal hare Bloemen te voorschijn.

Hoe in de Winter waar te neemen. Ongeerne verdragen ze veel koude Herfstreegenen, of sterke Vorst, buyten blijvende. Moeten derhalven op de genoemde tijd, en met de gemelde Maan, in Potten geplant zijnde, in October binnens huys worden gebracht, op een luchtige bequame plaats, waar in niet anders als bij vriezende Weer word gevuurd: gedurende de geheele Winter met slegts een weynig lauwer Reegenwater van boven begoten: en niet voor in 't laatste van Maert, of 't begin van April, na geleegentheid van de bequaamheid of onbequaamheid des tijds, met een aangename Lucht en zotte Reegen weer buyten gesteld; dan noch genoegzaam voor koude nachten, en veel vochtigheid, bewaard of gedekt zijn.

K R A C H T E N.

Aart. Rhaponticum is verwarmende, te zamentrekkende, en dikmakende van aart.

Matth. l. 3. c. 2. Dioſc. l. 3. c. 2. Twee Drachmen van deeze gedroogde Wortel met Wijn of ander Nat ingenomen, stopt het Ligchaam. Versterkt echter de Maag: verbeterd de gebreken der Leever, Milt en Borst. Is goed teegens 't Colijk, de smerten der Nieren en der Blaas: voor de Kortademheid, ſpanning des Herten, Heupenpijn, Opſtijing der Moeder; de Bloedsparwing: de Roode- en alle andere Buikloop: de inwendige Breuken of Quetsuren; gekrompene en gespannene Zeenerven; de beetten en steeken der Slangen, Adderen, en anderer giftige Dieren.

Gal. lib. 8. simp. Med. De zelve Wortel gestoten, met Edik vermengt, en dan gelegd op blauw-geſlagene of gevallene plaatsen, quade Schurftigheid, en de sproetelen der Huyd, verdrijft en geneest de zelve.

CCCCX HOOFDSTUK.

M U Y S D O O R N.

Namen.

It kleyn, steeds groen-blijvend Gewas word in het Neederlandsch niet alleen dus, maar ook van veele STEEKENDE PALM genoemd. In het Latijn geheeten RUSCUS, BRUSCUS, MYRTACANTA, en SPINA MURINA:

in het Hoogduytsch MAUSDORN, MUESZDORN, en BRUSCH: in het Fransch BRUSC: in het Italiaansch RUSCO, BRUSCO, MIRTO SALVATICO, en PONGI-TOPI.

Deeze Plant bemind een goede, gemeene, zoo wel Grond. zandige als andere, doch wel gemeste grond: een warme, vrije, bequaam ter Zon geleegene plaats; en veel vochtigheid. Geeft in deeze onze Geweften noyt Bloemen, veel minder eenige Vrucht. Is hard van natuur. Kan geduldig en zonder eenige schade verdragen sterke Vorst, en alle andere ongeleegentheden der Winter. Blijft lange jaren in 't leeven. Word ook hier alleenlijk aangewonnen en zoekerlyk vermeerderd digd door hare langzaam aanwassende Wortelen: welke men in April van de oude afſnijdt, en met een wassende Maan verplant.

K R A C H T E N.

DE Wortelen van Maysdoorn, of Ruscus, welke Aart meest worden gebruykt, zijn droog in den eersten, warm in den tweeden graad; hijn van stof, en dun van deelen.

In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchter ren een Roemer gedronken, verdrijft de Geelzucht; opend de verstoptheid van het Ingewand, en aller inwendige deelen: jaagt 't Water van de Blaas uyt; ook de Steen, en 't Graueel der Nieren: is goed teegens de Kondepis, en de Hoofdpijn. Doed de taye Fluymen, en Slijm, op de Borst en Longe hangende, rijp worden, en voortkomen. Verwekt ook der Vrouwen Maandſchouden.

Eeven 't zelve vermogen ook de Bladeren, en de Zaadbeziën, gepulverizeert, en met Wijn ingenomen; doch werken zoo krachtig niet.

Het uytgeparſte Zap der Bladeren neemt wech de flank en de onzuiverheid van de Mond, daar meê gespoeld zijnde: geneest ook de Mond-wonden en verzeeringen. Het zelve Zap met Melk gemengt en aan de Oogen gestreken, maakt een klaar Gezicht: jaagt ook uyt de Oogen wech allerley bij geval daar in gekomene onreynigheid. Eeven dit Zap met wat Zuyker ingenomen, doet het Bloedsparwen ophouden.

Het Poeder deezer gedroogde Wortelen gelegd op onde Wonden, in welke wyl vleesch groeyd, verteert het zelve, en geneest de verzeering.

De taye Takken van dit Gewas gebruykt men in Italien, om Beezemen van te maken. Zommige hangen ze aan 't gezouten gerookt vleesch, om, wegens de steekende Bladeren, Muyzen, Ratten, en inzonderheid de Vleermuyzen daar van te weeran.

CCCCXI HOOFDSTUK.

R U Y T E.

Y een ieder genoeg bekend; en van Namen veele in 't Neederlandsch ook WYNYRT genoemd. Word in het Latijn en Italiaansch geheeten RUTA: in 't Hoogduytsch RAUTE, of WEINRAUTE: in het Fransch RHUE of RUE

DE JARDIN.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie onderscheydene ſoorten; te weeten:

I. RUTA VULGARIS, of gemeene Ruyte. II. MONTANA LUSITANICA, of Berg-Ruyte uyt Portugal. III. RUTA MONTANA TENUIFOLIA, of Berg-Ruyte met reedere Bladeren. Niet alle zijn ze van eenereley Bonwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, ongemeste, doch met een weynig Mol van verrotte Boombladeren doormengde grond: een vrije, warme, lucht-

Drie onderscheydene ſoorten.

luchtige, wel ter Zon gelegeene plaats, en niet te veel vochtigheid.

Gemeene Ruyt.

De RUTA VULGARIS, of gemeene Ruyte, blijft vele jaren in 't leeven: ja word eyndelijk zoo oud, datze in warme Landen de hoogte van een gemeene Boom bekomt. De vermaarde *Joodsche* Geschiedschrijver FLAVIUS JOSEPHUS verhaalt in 't *tweentwintigste Hoofdstuk* zijns *zeventen Boeks van de Joodsche Oorlogen* en de *verwoesting der Stad Jerusalem*, dat in 't Kasteel van de Stad Macherus een Ruyten-plant heeft gegroeyd, zoo hoog en dik, dat geenen *Vijgenboom* de zelve daarin overtrof; of anders, zoo groot als onze gemeene *Karstboomen* zijn. Koning Herodes hadze hier in den aanvang zijner Regeering geplant. Als hij nu daar over de *seventig jaren* lang had gestaan, en noch in een krachtige welstand zich bevond, hebben de *Jooden*, bij de verwoesting deezer Plaats, dit treffelijk *Gewas* afgehouden.

Grooten ouderdom, en hoog-op walling.

Joseph. 7. c. 12.

Aanwinning.

Deze gemeene Ruyt geeft ieder Zomer volkomen rijp Zaad. Verdraagt sterke koude, en allerley andere ongeleegentheden des tijds. Word ook alleenlijk *vermeengvuldigd* door 't gemelde Zaad; 't welk met een wassende Maan van *Oktober* in een Pot; of met een wassende *Maerische* Maan in de grond des *Hofs*, ruym een stroobreed diep, hol en luchtig word gezayd.

Portugalsche Berg-Ruyte.

De RUTA MONTANA LUSITANICA, of Portugalsche *Berg-Ruyte*, is van een teederen aart; zeer krachtig of zwaar van reuk. Kan in deeze onze Gewesten, buyten blijvende, de koude der Winter op geenerley wijze verdragen. Moet derhalven, in een Pot geplant zijnde, gewagt worden voor vele zoo wel *Zomersche*, als *koude Herfstreegenen*: in 't begin van *Oktober* binnens huys gebragt zijn, op een luchtige plaats, zonder eenig Vuur, doch ook zonder tochten en luchtzuigingen: maar alleen eenmaal met zeer weynig Water van onder voorzien; en niet voor in 't laatste van *Maert*, of veel eerder in 't begin van *April*, met een aangename Lucht en zoete Reegen, weer buyten gesteld: dan noch wel gedekt en bewaard worden voor *Sneeuwige vochtigheid*, *koude nagten*, *hayrige* en *schrake winden*.

Berg-Ruyte met smalle dunne Blaren.

De RUTA MONTANA TENUIFOLIA, of Berg-Ruyte met *smalle dunne Bladeren*, is zeer teeder van natuur. Kan in deeze Gewesten 's *Winters* noyt overgehouden worden, wat voor moeyte men ook daar toe aanwend. Dan noch niet weer vernieuwd of aangevonden zijn, als alleenlijk door haar Zaad, uyt heete Landen herwaarts overgezonden: 't welk met een wassende Maan van *April*, niet boven een stroobreedte diep, in een Pot moet worden gezayd, en niet verplant.

KRACHTEN.

Gal. lib. 8. Simp. Med.

DE gemeene Hof-Ruyte, of Ruta vulgaris, is heet en droog tot in den derden graad; dun en sijn van deelen: daarenboven doorsnijdende, scheydende, verteerende en verdrijvende van aart.

Matth. 1.3. c. 45.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken; de groene Bladeren gegeten; of het uytgeparfste Zap met Wijn ingenomen, drijft uyt de Winden; doet gemakkelijk Wateren, en der Vrouwen Maandstonden voortkomen: stopt daar teegens de *Buikloop*: is goed voor de pijn der Borst en Buik, veroorzaakt door koude. Desgelijks voor de *Hoeft*, de *Kortademigheid*; de *smerten van het Flere*; de *verstopping van de Milt* en *Longe*; de *Opstijging van de Moeder*, en de eerst beginnende *Waterzucht*. Dood de *Wormen*: scherpt en versterkt het Gezicht; drijft uyt de *Nageboorte*, en de *dode Vrucht*. Strijd teegens de *Pest* en allerley vergif: ook teegens de *beeten* en *steeken* der *giftige Dieren*. 't Zelve verrichten de Bladeren, 's morgens nuchteren gegeten met *Okkernooten* en *Vijgen*.

Plin. 1.20. c. 13.

Diosc. 1.3. c. 52.

Deze Bladeren met Honig en Edik, of met Varkens-reuzel vermengt, en allerley *Schurftigheid*, of *Krauwagie*, daar mee bestreken, geneest ze.

Ruyte, of Wijnruyt, dagelijks, of dikmaal, gebruykt, verdroogd het Zaad, maakt de Mannen onvruchtbaar: verdroogd desgelijks de Melk in der Vrouwen Borsten. Zwangere Vrouwen daar van etende, zouden hare Vrucht doen sterven.

Het uytgeparfste Zap der Bladeren alleen, of met Vrouwen Melk, of Honig vermengt, in de hoeken der Oogen gedaan, verdrijft de *scheemering* en *donkerteit* der zelve.

Twee oncen van 't zelve Zap met Wijn ingenomen, is goed voor de *beeten der dulle Honden*. Met Ceruys, Edik, en Oly van Roozen gelegd op 't *Sprenkruur*, de *Roos*, alle andere voortlopende *vuurigheid* en *Zeeven*, verteerd de zelve. Met Oly van Roozen vermengt, en in de Ooren gedaan, verdrijft de *hardhoorrendheid*.

Het Zaad van Ruyte gestoten, en met Wijn ingenomen, is goed teegens alle *doodelijk vergif*: droogt en reynigt de *Moder*, de zelve herstellende in een goede staat.

Een Drachma, of ook wel twee, na geleegentheid van de persoon, van 't zelve Zaad zeven dagen na makander gebruykt, helpt de geene, welke haar Water niet kunnen maken, en doet haar 't zelve lossen.

Oly van Wijnruyt met Wijn gedronken, verdrijft het Colijk; de pijn en *Krimping der Darmen*: verzacht ook de *hardigheid der Milt*.

De Bladeren van Wijnruyt gelegd in een *Bedsteede*, of *Leedekanten* verdrijven uyt de zelve de *Vlooyen* en *Wandlayzen*.

Ruyte gelegd bij 't eten der *Vogeltjens* in hare Kouden, verquikt en geneest haar, alsze treurig, of ziek, of in 't ruyen zijn.

CCCCXII HOOFDSTUK.

HARMALA uyt SYRIEN.

Yns weetens met geenen anderen als Namen; dezen naam in 't *Neederlandsch* bekend. Word in 't *Latijn* met de zelve beteekening geheeten HARMALA SYRIACA. Schijnd een meedesoort van de WYNRUYT te zijn.

Bemind een goede, gemeene, zandige aarde, voor-Grond: zien met een weynig twee-jarige Paerdemist: een opene, warme, wel ter Zon gelegeene plaats, en matige vochtigheid. Vergaat niet haast, maar blijft lange jaren in 't leeven.

Geest in deeze koude Landen bij goede *Zomers Bloemen*, maar geen volkomen rijp Zaad. Is teeder van aart. Kan op geenerley wijze veel *koude Herfstreegenen* of *vriezende Weer* verdragen. Moet derhalven, met een wassende Maan van *April* in een Pot 't zij gezayd, 't zij geplant zijnde, in 't begin van *Oktober* binnens huys gebragt; op een luchtige, geheel- of ook matig-warme plaats gezet; gedurende de Winter met een weynig lauw-gemaakt Reegenwater van onder in een Pan voorzien; en niet voor in den aanvang van *April*, met een aangename Lucht en zoete Reegen, weer buyten gesteld; dan noch voor veel *vochtigheid* bewaard, en voor *koude nachten* wel gedekt worden.

Hoedanig in de Winter waar te nemen

KRACHTEN.

Harmala uyt Syrien, in het *Latijn* Harmala Syriaca; is verdroogende en verteerende van aart.

Hh h 3

In

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het uytgeparfte Zap met Wijn ingenomen, doet gemakke-
lijk water lossen; alle taye vochtigheeden scheiden:
drijft uyt de Winden, en verwekt der Vrouwen
Maandstonden.

Het Zaad is warm in den derden graad, en zijn
van deelen. 't Zelve kleyn gewreeven, en met Ho-
nig, Wijn, Saffraan, 't Zap van Venkel, en Gal van
een Hoen vermengt; dan in de Oogen gedaan, neemt'er
de duysterheyd van wech, en verheldert het Gezicht.

Camerar.
l. 2. c. 46.
Diosc. l. 3.
c. 53.

CCCCXIII HOOFDSTUK. SERPENTSTONG.

Namen.

P het Neederlandsch dus, en ook
wel van zommige Slangetong ge-
noemd, om dat de Bladeren niet on-
eygentlijk vertoonen de gedaante van
de Tong eener Slang. In het La-
tijn geheeten SAGITTA, SAGITTALIS,
LINGUA SERPENTIS, en SERPENTARIA AQUATICA:
in 't Hoogduytsch PFEILKRAUT: in 't Fransch QUEVE
D'ARONDELLE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee
veranderlijke foorten; te weeten:

I. SAGITTA MAJOR AQUATICA, of groote Serpents-
tong. II. SAGITTA AQUATICA MINOR, of kleyn
Serpentstong. Beyde zijn ze van de zelve Bouwing en
Waarneeming.

Hoe men
ze in de
Hoven kan
aanque-
ken.

Zij groeyen van Naturen in lopende of stilstaande
Wateren; gantschelijk niet op eenige andere, of droo-
ge plaatzen. Konnen derhalven zeer bezwaarlijk in de
Hoven worden aangequeek; ten ware men in de zel-
ve een Gracht of Sloot groeve. Dan kan men ze met
een wassende Maan van April of May in de grond
planten, en de Groef met Water vullen. Dus ge-
handeld, wassen ze dikmaal voort tot boven 't Water,
en krijgen hare volle volkometheyd. Worden ook
door sterke Vorst niet lichtelijk beschadigd. Verliezen
tegens de Winter hare Bladeren; welke in 't laatste van
May weer te voorschijn komen.

K R A C H T E N.

Gebruik

Serpentstong, of in het Latijn Sagitta aquatica, is
koud en vocht van aart, ook te zamentrekken-
de.

tot genees-
middelen.

Het uytgeparfte Zap der Bladeren, of de gesto-
tene Bladeren zelfs, gelegt op de Roos, 't Sprekhuur,
alle andere vuurigheid of hitzige zweeren, verkoeld en
verteerd de zelve.

CCCCXIV HOOFDSTUK.

S E L F.

Namen.

Eder genoeg bekend, en van bijna
alle menschen begeerig gebruykt; word
in het Neederlandsch niet alleen dus,
maar ook van veele SAVIE, SALIE,
en SELVE genoemd. In het Latijn
en in het Italiaansch SALVIA: in het
Hoogduytsch SALBEY: in het Fransch SAUGE.

Verschey-
dene aard-
ige en veran-
derlijke foor-
ten,

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden
verschedene aardige, veranderlijke foorten; nament-
lijk:

I. SALVIA LATIFOLIA MAXIMA FLORE PURPU-
REO, of Aldergrootste Self met breede Bladeren, en
een purpure Bloem. II. ANGUSTIFOLIA AURICU-
LATA, of smalgebladerde Self, met Ooren. III. AN-
GUSTIFOLIA NOBILIS FLORE ALBO, of eedele smal-

gebladerde Self met een witte Bloem. IV. MACULO-
SA MAJOR, of groote Self met rood, wit, en groen-
bonte Bladeren. V. MACULOSA MINOR, sive AL-
BIS PUNCTIS VARIEGATA, of gestipte kleyn bonte Self,
met wit en groen zeer schoon gemarmerde of gestippelde
Bladeren: welke witheyd ieder jaar, in 't laatste van
Junius, of het begin van Julius, vergaat; doch in
Maert des volgenden jaars zich t'elkens weer op nieuws
vertoond. VI. ALTERA MINOR MACULOSA, of twee-
de kleyn soort van Self, met bonte Bladeren. VII.
MARMOREA, of met zuiver wit, als zijn gemarmer-
de Bladeren. VIII. MARMOREA ALTERA, of twee-
de soort van Self met spierwitte grof-gemarmerde Bla-
deren. IX. LUTEA VARIEGATA, of Self met schoo-
ne geel als goud vercierte plekken. X. SALVIA CRE-
TICA, of Self uyt Candien. XI. SALVIA MINOR AN-
GUSTIFOLIA CRETICA, of kleyn Self uyt Candien,
met zeer smalle en teedere Bladeren. XII. SALVIA
MAJOR ARBORESCENS, of groote Boom-self. XIII.
SALVIA AGRESTIS, of wilde Self; en dan meer an-
dere. Meest al te zamen zijn ze van de zelve Bouwing
en Waarneeming.

tot dertien
in getal
hier voor-
gesteld.

Zij beminnen ook al te zamen een goede, gemeene, Grond.
zandige aarde, met oude Kocy- en Paerdemist genoeg-
zaam voorzien: een vrije, wel ter Zon gelegene plaats;
en liever veel Water als eenige droogte; welke ze echter,
als de tijd zoo valt, ook konnen verdragen: desgelijks
geduldig uytstaen felle Vorst, en allerley andere ongelee-
gentheeden der Winter.

Bloeyen ieder Zomer, en geeven meest den tijd vol-
Zaad. komen rijp Zaad: 't welk met een wassende Maan van
April niet diep, maar hol en luchtig, in de aarde word
gelegt. Hier door kan men ze genoegzaam aanwinnen
en vermenigvuldigen. En dan ook noch door hare
diep ingezette, of in de grond gebogene, en haastig
Wortel schietende Takjens. Welke men ook, met een
volle Maan van April of May, eerze noch aan het
Bloemschieten geraken, kan afsnijden; op een scha-
duwachtige plaats insteeken, en dikmaal met Water
begieten, op dat ze dies te bequamer Wortel vatten
mochten. Met een wassende Maan in Maert (niet in
May; gelijk veele doen) worden ze opgenomen en ver-
plant. Dan zullen ze gewisselijk bekliven. Anders
vergaan ze dikmaal, door de gewoone droogte der May-
maand; gelijk de dagelijksche ervarentheyd ons genoeg-
zaam heeft geleerd.

Aanwin-
ning op
verschey-
dene ma-
nieren.

De SALVIA ANGUSTIFOLIA NOBILIS FLORE AL-
BO, of eedele smal-gebladerde Self, met een witte
Bloem, valt teederder, van aart dan de andere foorten;
waarom ze dan ook lichtelijk door de Vorst word
wechgenomen. Is derhalven goed, dat men van de
zelve eenige Planten ontrent den Herfst in een Pot zette,
en 's Winters binnens huys beware; daar men haar met
matige vochtigheyd moet voorzien.

Eedele
smal-ge-
bladerde
Self.

Daarenboven is noch ongeraadzaam noch ongerijmd,
dat men ontrent de Self een Plant of twee Wijnruyte
zette, om dat de Padden en andere giftige Dieren de
krachtige reuk der Ruyte niet wel konnen verdragen:
welke anders zich gerne laten vinden, hare verblijf en
schuylplaats neemen op de onbebouwde plaatzen daar
Self wast; die hier door een schadelijke quadaardigheyd
aan zich neemen, ja zomtijds t'eenemaal vergiftigd
worden: waar door men dan, deeze Self gebruykende,
zou vallen in 't grootste gevaar van 't leeven te verlie-
zen: waar van de Geschiedboeken ons verschedene en
zeer aanmerkelyke voorbeelden leveren.

Wijnruyt
bij de Self
te planten;
waarom
dienlijg.

De SALVIA MINOR ANGUSTIFOLIA, of kleyn smal-
gebladerde Self, krijgdt uyt een teedere, bruy-
n-verwige en veelvoudige Wortel veele ronde en korte Seelen,
aan welke groeyen veele digt bij, en digt boven malkan-
der gestelde Bladerjens, altijd twee en twee regt te-
gens over den anderen zittende. Zijn bleek-groen van
verwe; een, en ook anderhalf vinger-lid lang; rusten-
de op lange en dunne Staeljens: makende te zamen

Kleyn-
smal-ge-
bladerde
Self.

Bladeren

(te

Salvia

(te weeten, de grootste der zelve, met haar *Steeltje*) de lengte van een vinger, of daar ontrent, uyt. De grootste dezer *Bladeren* zijn ontrent anderhalve stroom, gemeenlijk maar een stroom breed. Eyndigen voor in een spits punt. Zijn gewoonlijk half rond, of *Gentswijze* geteld: aan de randen gelijk als *gefronst*, of *omgekriemveld*, wat dikachtig van aart; bleek-groen van verwe; zeer welriekend; van binnen voorzien met vele kleyne *Napjes*, en verscheydene *Aderijens*; onder meer als boven zichtbaar, voortkomende uyt een grootte in 't midden.

Bloemen. Tusschen welke, uyt het bovenste der *Steele*, de *Bloemen* worden voortgebracht, op de wijze der andere soorten van *Self*; de zelve ook in gedaante zeer gelijk, doch veel kleyner, en bleek-blauw-verwig. Als ze eenige dagen open gestaan hebben, vergaan ze in haar zelve, of vallen op de aarde neer; nalatende een kleyne, rond, uyt den bruynen-zwartachtig *Zaadje*.

Groote Boom-sel. De *SALVIA MAJOR ARBORESCENS*, of *groote Boom-sel*, krijg tamelijk groote, dikachtige, ontrent ovals-wijze, of langwerpige-ronde *Bladeren* aan een Stam, welke opschiet tot de hoogte van drie, of ook vier voeten. De *Bloemen* van dezer soort zijn zeer groot, en blauw-verwig.

Loe tot een Boomtje te doen opgroeyen. Om dezer *Boom-sel* tot een *Boomtje* te doen opgroeyen, moet men de zelve van jongs af opnoeyen, en ontblooten van alle andere *Takken*, uyt of boven de *Wortel* voortchietende. Maar ook op dezer wijze handelende, kan men al de andere soorten van *Self* tot *Boomrijens* opqueeken.

K R A C H T E N .

Gal. lib. Simp. Med. 6. *Self*, *Salie*, *Savie*, of in 't Latijn *Salvia*, is verwarmende en verdroogende tot in den derden graad, ook een weynig te zamentrekkende van aart.

Fernel. l. 4. Matb. Med. Martb. l. 3. c. 34. In Wijn gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken; of het uytgeparfte Zap van *Self* met Wijn gebruykt; of ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn ingenomen, is een zeer goed middel, ter versterking van het *Hert*, de *Harstjen*, en de *Zeenuwen*. Vermeerderd de natuurlijke warmte des Lichaams. Is dienstig voor 't *Graveel*; de *Bloedsponwing*; teegens *vergift* in het Lichaam gekreegen: de koude gebreken en *Zinkingen* des *Hoofds*: de vallende *Ziekte*; *Beroerdheyt*, *Lammigheyt*, *Slaapziekte*, en allerley koude ongeleegentheeden der *Borst*. Voor beevende *Leeden*: de beet en *steeken* der giftige *Dieren*, en 't *Pleuris*, of *Zijde-wee*. Neemt wech de *Hoofdpijn*; maakt een goeden adem; zuiverd het *Tandvlesch*; geneest de *verstopping* der *Leever*; de *Hoest*, het *Flerezijn*, en de *Wonden*. Drijft de doode *Vrucht* der Vrouwen af: veroorzaakt *ectenslust*; doed de inwendige *Apostematien* doorbreken: stild het *Bloed*: reynigt en heeld allerley *vuyte* en *bitzige Zeeren*. Neemt wech het *senkel* aan de *heymelijke Leeden*. Diend tot *vruchtbaarmaking* der Vrouwen. Dan noch daarenboven, als ze ontvangen hebben, om de *Vrucht* wel te doen bekliven; in 't leeven te behouden, te versterken, en voorpoedig te doen aangroeyen. Ter dier oorzaak behoorden zoodanige Vrouwenpersonen, welke lichtelijk een *mifval* krijgen, dikmaal 's morgens eenige *Bladeren Self*, of anders iets van de *Conserve* der *Bloemen*, te nuttigen. Boven dit alles stopt de *Self* de *Bloedgang*; drijft het *Water* der *Blaas* uyt, en doed der Vrouwen *Maand-sponden* voortkomen.

Apulej. hist. Plant. c. 101. Ruell. l. 3. c. 28. Erius l. 1. Serm. 1. De *Bladeren* van *Self* in Melk gekookt, en daar meê gegorgeld, geneest de gebreken van de *Keel*.

Diof. l. 3. c. 40. Boven dit alles stopt de *Self* de *Bloedgang*; drijft het *Water* der *Blaas* uyt, en doed der Vrouwen *Maand-sponden* voortkomen.

De *Bladeren* van *Self* in Melk gekookt, en daar meê gegorgeld, geneest de gebreken van de *Keel*.

CCCCXV HOOFDSTUK.

S A N I K E L .

In het Neederlandsch dus genoemd, Namem word op het Latijn geheeten *SANICULA*, of ook *DIAPENSIA*: in 't Hoogduitsch desgelijks *SANIKEL*: in 't Fransch *SANICLE*: in 't Italiaansch *SANNICULA*, *DIAPENSIA*, of ook *CINQUE*

FOGLIO MAGGIORE.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee onderscheydene soorten; te weeten:

I. *SANICULA OFFICINARUM*, of *Sanikel*, gebruykelijk in de *Apotheek*. II. *SANICULA GUTTATA*, of *gesprenkelde Sanikel*, rond van *Bladeren*, en die altijd groen blijft. Beyde zijn ze van eenen de zelve *Bomwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, Grond. met twee-jarige *Paerdemist* genoegzaam voorzien: meer een donkere of schaduwachtige, als een opene, vrije plaats; en veel Water. Vergaan niet haast, maar blijven lange jaren in 't leeven.

Geeven, bij goede *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*, *Zaad*. Konnen, buyten staande, selle koude, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder schade verdragen.

Worden aangewonnen en vermeenigvuldigd, niet alleenlijk door haar *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *April* in een donkere plaats, of in een *Pot*, dikmaal met Water begoten, niet boven een stroombreedte diep in de aarde moet gezayd zijn; maar ook door hare aangewassene jonge *Looten*, gemeenlijk van zelfs *Wortelen* bekommende: die men op de genoemde tijd van de oude afneemt, en verplant.

K R A C H T E N .

Sanikel, of in het Latijn *Sanicula*, is verwarmende en verdroogende in den tweeden graad: ook versterkende, zuiverende, en te zamentrekkende van aart.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het uytgeparfte Zap met Wijn ingenomen; of van buyten, gelijk ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, opgelegd, geneest allerley in- en uytwendige *Wonden*, *Breken*, en andere *verzeeringen*: desgelijks *vuyte* *zweeren*, en *koude* *zwellingen*. Stopt de *Roodeloop*: stild de *Bloed-opwerping*: helpt de *zweerende Nieren*; de *grootste Longe*, het *vervuyde* of *verzworene Tandvlesch*, en de *zwellung* der *Keel*, daar meê gewasschen en gegorgeld zijnde.

CCCCXVI HOOFDSTUK.

K U N N E K E .

Korter gezegt *Kun*, word in het *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook van vele *SATUREY*, en *KEULE* genoemd: in het Latijn *SATUREIA*, en *CUNILA*: in 't Hoogduitsch *GARTEN ISSOP*, *ZWIBEL-HISSOP*, *KUNELI*, en *SATUREY*: in het Fransch *SAVORIE*: in het Italiaansch *CONIELLA*, *SATUREIA*, *SAVOREGGIA* en *PEVERELLA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden drie onderscheydene soorten; namentlijk:

I. *SATUREIA HORTENSIS ANNUA*, *Hof*, of *gemeene Kunneke*, ieder jaar vergaande. II. *SATUREIA PERENNIS*, of *eenige jaren overblijvende Saturey*; welke soort ook word geheeten *THYMERA LEGITIMA*, of

of opregte *Thymbra*. III. SATUREIA, *five* THYMBRA MONTANA LUSITANICA, of *Portugalsch Berg-Kunneke*. Niet alle zijn ze van eenerley *Bonwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, doch liever een zandige grond, het zij voorzien met een weynig twee-jarige Paerdestijf; 't zij zonder eenige vettigheyd: een opene, warme, wel ter Zon geleegene plaats; veel Water, en ook matige vochtigheyd.

Gemeene Kunneke. De SATUREIA ANNUA, of *gemeene Kunneke*, blijft de Winter niet over. Geeft in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*, en versterft daar mee. Moet derhalven ieder *Forjaar*, met een wassende Maan van *April* of *Maert*, niet boven een stroobreedte diep, weer op nieuws gezaayd, en alzoo door het gedagte haar *Zaad* aangewonnen en vermeenigvuldigd worden. Anders ook komt het dikmaal van zelfs genoeg te voorschijn ter plaats daar deeze soort eens gestaan heeft.

Langduurende Saturey, of Kun. De SATUREIA PERENNIS, of *langduurende Saturey*, anders genoemt THYMBRA LEGITIMA, of *opregte Kunneke*, geeft in deeze onze Gewesten zelden eenig *Zaad*, ten zij met zeer warme en drooge *Zomers*. Blijft altijd groen. Kan sterke *koude* en andere ongelegenheeden der Winter zonder schade uytstaen. Word, om het derde jaar, met een wassende Maan van *Maert*, opgenomen, en tot aan de *Toppen* toe in nieuwlücks-omgescmeete en varsch-gemeste aarde gezet. Dan schieten al de *Takjens Wortelen*: welke men daar na afneemt, op de genoemde tijd. Deezer wijs kan deeze soort aangewonnen, en zeer vermeenigvuldigd worden.

Berg-Saturey uyt Portugal. De SATUREIA MONTANA LUSITANICA, of *Berg-Saturey uyt Portugal*, vergaat ook niet haast, maar blijft lange jaren in 't leeven. Vriest, wegens hare teederheyd, in koude tijden dikmaal dood, buyten staande. Men moet derhalven, om van deeze soort niet onverwacht gantsch beroofd te worden, altijd eenige *Planten* der zelve, in een Pot gezet, 's *Winters* binnens huys brengen; met niet veel vochtigheyd voorzien; ook niet voor in 't begin van *April*, met een zachte Reegen, weer buyten stellen; dan noch haar wagen voor *koude nachten*, en *hayrige Winden*.

Aanwinning. Geeft in onze Landen noyt rijp *Zaad*. Word echter aangewonnen en vermeenigvuldigd door hare *Takjens*, behandeld op de hier boven aangewezene wijze.

K R A C H T E N .

Agin. l. 7. c. 3. **K**Un, *Kunneke*, *Koule*, in 't Latijn *Satureia*, is warm en droog in den derden graad; ook doorsnijdende, zuiverende, en dunmakende van aart.

Euchf. bist. Plant. cap. 114. Durantes bist. Plant. fol. 415. In *Wijn* gekookt, en daar van gedronken, of groen in spijzen gebruykt, of ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met *Wijn* ingenomen, geeft niet alleen een aangename geur aan 't eten, maar versterkt ook de *Maag*; verwekt *eetenslust*; doet de *spijs wel verteeren*: drijft uyt de *Winden*, en 't *Water van de Blaas*: ver-

Diosc. l. 3. c. 45. warmd al de inwendige deelen des Ligchaams. Geneest de *Opstijging der Moeder*, veroorzaakt door koude; de *gebreken der Borst*; de *verstopping van de Blaas* en *Longe*. Doet der *Vrouwen Maandstonden* voortkomen. Jaagt uyt de *Nageboorte*, en de *dooe Vrucht*.

Pernel. l. 6. Meth. Med. Maakt een *helder Aangezicht*: verdunt en verteerd alle *dikke en rye vochtigheeden*: verdrijft de *pijn in de zijde*, met *Tarwemeel* vermengd, en daar op gelegd. Is daarenboven goed voor de geene, welke met de *slaapziekte* zijn gequeld: dood de *Wormen*, en verwekt *lust tot het echte Werk*.

CCCCXVII H O O F D S T U K .

S T E E N B R E E K .

Us genoemd in het *Neederlandsch*, *Namen*, word in het *Latijn* geheeten SAXIFRAGIA: in het *Hoogduysch* STEINBRECH: in het *Fransch* SAXIFRAGE, en in het *Italiaansch* SASSIFRAGIA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie veranderlijke soorten; namentlijk:

I. SAXIFRAGIA ALBA, of *witte Steenbreek*. II. SAXIFRAGIA AUREA, of *goude Steenbreek*. III. SAXIFRAGIA ANTIQVORUM, of *Steenbreek der Oude*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige, zoo wel gemeste als ongemeste, en met een goed deel kleyngeklepte roode Steen doormengde aarde: een opene, vrije Lucht, en ook een schaduwachtige plaats. Willen veel Water.

Geeven dikmaal, bij goede jaren, volkomen rijp *Zaad*. *Zaad*; inzonderheyd het SAXIFRAGIA AUREA, of *goude Steenbreek*. Verdragen allerley ongelegenheeden der Winter zonder schade. Worden ook bequamelijk aangewonnen en vermeenigvuldigd, niet alleen door haar *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *Maert* op een schaduwachtige plaats, niet diep gelegd, de aarde moet aanbevolen zijn; maar ook door hare aangegroeyde *jonge Worteltjens*; welke men op de zelve tijd van de *oude* afneemt, en verplant.

Het SAXIFRAGIA ANTIQVORUM, of *Steenbreek der Oude*, schiet uyt een dikachtig, houtig, bruyn-verwig *Worteltje* veele dunne, zeer smalle, en voor spits toegaande *Bladertjens*, teederder als het gemeene kleyn *Gras*; donkergroen van verwe; steevig staande, en nauwlijks een kleyne vinger lang. Uyt welker *Herf-Bladeren* een goed deel zeer dunne, ronde, drie, of ook vier vingeren breedte hoog opschietende *Steejtjens* te voorschijn komen; voorzien met veele teedere, noch geen lid van een vinger lang zijnde *Bladertjens*; altijd twee en twee regt teegens over malkander zittende. Tusschen welke lange, kaale, andere *Steejtjens* voortschieten: op welker bovenste punten uyt langwerpige *Knoppjens* de *Bloemtjens* zich laten zien; zijnde geelachtig groen van verwe; in gedaante gelijk die van de *Lychnis sylvestris sexta Caroli Clusii*, of *zefde soort van wilde Jenette des Heeren CAROLI CLUSII*. Bestaan uyt vijf kleyne *Bladertjens*, zijnde boven 't breedst; in 't midden met een kleyne *Kerf* gesneden. Alsze vergaan zijn, laten ze na een kleyn bruynachtig *Zaad*.

Deeze soort is teeder van aart; zoo dat ze in deeze *koude Gewesten* 's *Winters* niet, of zeer zelden over blijft. Moet derhalven, met een wassende Maan van *April* in een Pot, niet boven een stroobreedte diep, gezaayd zijnde, in de *Zomer* met matige vochtigheyd voorzien; op een vrije, luchtige, welgeleegene plaats gesteld; voor koude *Herfstreegenen* wel gewagt, in *October* binnens huys in een luchtig doch geen warm *Verrek* gezet; slegts met een weynig Reegenwatersche lauwgemaakte vochtigheyd (gedurende deeze tijd) onderhouden, en niet voor in *Maert*, met een aangename Lucht en Reegen, weer buyten gebragt; dan noch eenwel voorzichtig gewagt en gedekt worden voor veel vochtigheyd, *koude nachten*, en *hayrige Winden*.

Vergaat niet haast: blijft altijd groen, en eenige jaren lang in 't leeven. Geeft, bij heete *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*; 't welk op de gemelde tijd de aarde moet aanbevolen zijn. Alleenlijk hier door kunnen ze aangewonnen en vermeerderd worden.

KRACHTEN.

Aart.

Dod. l. 10.
c. 22.
Lust. l. 4.
enarr. 17.
Euchf. hist.
Pl. c. 280.

Steenbreek, of in 't Latijn *Saxifragia*, is verwarmende en verdrogende in den tweeden graad.

Deeze *Plant*, met de *Wortelen* en 't *Zaad*, in *Wijn* gekookt; dan daar van 's morgens nuchteren een Roemertje gedronken, breekt en jaagt uit de Nieren-steen, ook de steen der Blaas. Doet wel water lossen. Geneest de Koudepis; de pijn der Lendenen. Drijft af de Nageboorte; de doode Vrucht, en verwekt der Vrouwen Maandsonden.

CCCCXVIII HOOFDSTUK.

SCABIOSE.

Namen.

Et geenen anderen naam als deezen, mijns weetens, in 't *Neederlandsch* bekend. Voerd in 't *Latijn* en *Italiaansch* ook de benaaming van *SCABIOSA*; in het *Fransch* desgelijks. Van de *Duytschers* word deeze *Plant* geheeten *APOSTENKRAUT*; *GRINDERKRAUT*, als ook meede *SCABIOSE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden veele schoone veranderlijke foorten; te weeten:

I. *SCABIOSA MAJOR VULGARIS*, of gemeene groote *Scabiose*. II. *MAJOR HISPANICA*, of groote Spaansche *Scabiose*. III. *CENTAURIODES MAXIMA*, of aldergrooſte *Scabiose*, met zwartachtige, dikke, en langlevende *Wortelen*, die van het *Centaurium majus folio Cinare*, of groot *Santie* met *Bladeren* van *Articioken*, niet ongelijk. IV. *HIRCINA*, of Bok-*scabiose*. V. *ALPINA*, of Berg-*scabiose*. VI. *PETREA TENUIFOLIA*, of smal-gebladerde *Scabiose*, groeyende op berg- en steenachtige plaatsen. VII. *PETREA LUSITANICA*, of Portugalsche *Scabiose*, op steenachtige plaatsen voorkomende. VIII. *GLOBOSA FOLIIS INTEGRIS*, of *Scabiose* met ongesneedene *Bladeren*, en rond-geknopte *Bloemen*. IX. *INDICA FLORE PURPUREO*, of *Indiaansche Scabiose* met een purpure *Bloem*. X. *INDICA FLORE PURPUREO ET ALBO VARIEGATO*, of *Indiaansche Scabiose* met een purpuren wit-bonte *Bloem*. XI. *INDICA FLORE RUBRO*, of *Indiaansche Scabiose* met een roode *Bloem*. XII. *INDICA FLORE RUBRO ET ALBO VARIEGATO*, of *Indiaansche Scabiose* met een rood- en wit-bonte *Bloem*. XIII. *INDICA PROLIFERA*, of *Indiaansche Scabiose* met *Bloem* uit *Bloem*. XIV. *INDICA PROLIFERA IN FLORE PROLIFERO*, of *Indiaansche Scabiose* met een dubbele *Bloem* uit *Bloem*; te weeten, uit de eerste, zijnde de grootſte *Bloem*; in 't ronde ter zijden vier, vijf, en ook zomtijds zes *Bloemen*, kleynere dan de zelve voorkomende; uit welke ieder afzonderlijk weer twee, en ook drie, noch kleynere voortſpruyten; 't welk een zeer schoone aanschouwing geeft, doch niet ieder jaar even gelijk worden gezien. XV. *ANGUSTIFOLIA PRATENSIS HIRSUTA*, of *Scabiose* met smalle ruwe *Bladeren*, groeyende op grazige *Velden*. XVI. *INDICA ARBORESCENS*, of *Indiaansche Scabiose*, opſchietende tot een *Boom*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouw*ing en *Waarneeming*.

Grand.

Zij beminnen nochtans al te zamen een goede, gemeene zandige aarde, met twee-jarige Paerdmist matig voorzien: een vrije, warme, wel ter Zon geleegene plaats, en tamelijk veel Water. Zommige blijven eenige jaren lang, andere niet zoo lang in 't leven. Van de eerst-gemelde soort zijn:

Groote gemeene, en smal-gebladerde *Scabiose*. De *SCABIOSA MAJOR VULGARIS*, of groote gemeene *Scabiose*, en *PETREA TENUIFOLIA*, of *Scabiose* met smalle *Bladeren*, groeyende op steenachtige Oorden. Deeze verdragen de sterke koude der *Winter*;

veel Reegen, en geeven meest den tijd volkomen *Zaad*: 't welk men met een wassende Maan van *April* de aarde, niet diep, moet aanbeveelen. Alleenlijk hier door konnen ze aangewonnen en vermenigvuldigd worden.

De *SCABIOSA ALPINA*, of Berg-*scabiose*; *HIRCINA*, of Bok-*scabiose*; *GLOBOSA FOLIIS INTEGRIS*, of *Scabiose* met ongesneedene *Bladeren* en ronde *Bloemen*; *ANGUSTIFOLIA PRATENSIS HIRSUTA*, of *Scabiose* met smalle ruwe *Bladeren*, voorkomende op *Grasvelden*, en *SCABIOSA INDICA*, of *Indiaansche Scabiose*, met al hare meede-foorten, blijven niet langer dan twee *Zomers* in 't leven. Zijn teeder van aart. Konnen noch veel koude *Herfstreegenen*, noch felle *Vorst* verdragen.

Moeten derhalven, met een wassende Maan van *April* of *May* in Potten gezayd of geplant zijnde, in 't begin of laatste van *October*, na gelegentheid van de bequaamheid of onbequaamheid des tijds, binnens huys gebragt zijn, op een luchtige plaats, daar, indien 't geschieden kan, niet, of immers alleen met vriezende Weer, en ook niet lang, word gevuurd, vermits ze de vuur-warmte minder als de *Vorst* verdragen konnen. Voorts moet men ze onderhouden met zeer weynig vochtigheid; bij tijds weer de Lucht laten genieten; ook zomtijds, bij goed Weer, haar over dag na buyten, 's nagts weer binnen brengen; doch in 't begin van *April* geheel buyten laten blijven: echter haar genoegzaam wachten en dekken voor koude nagten, hayrige en sevrere winden.

Geeven dan de tweede *Zomer* rijp *Zaad*: 't welk zomtijds van het *Indiaansch Scabiose*, vroeg opgekomen zijnde, wel in de eerste *Zomer* teegens of in den *Herfst* geschied. Hier na verſtervenze. Wil iemand van de *Indiaansche Scabiose* met *Bloem* uit *Bloem* jaarlijks weer de zelve zien, die winne 't *Zaad* van de zelve afzonderlijk; en zaye het op de voorheenen aangewezen wijze; zoo zal hij uit dit *Zaad* op nieuws zoodanige bekomen.

De *SCABIOSA INDICA PROLIFERA*, ET *DUPLICITER PROLIFERA*, of *Scabiose* met een dubbele, of enkele *Bloem* uit *Bloem*, krijgt uit een witte, van smaak bittere *Wortel* aardige *Bladeren*; ontrent een kleyn hand lang; voor een vinger of duym breed; achter zeer smal gesneeden in verscheydene deelen van een ongelijke grootte; de onderste de kleynſte, de voor-aanstaande de grootſte, en gemeenlijk voor rond toelopende. Zijn een weynig ruig van aart; aan de randen wat rondachtig ingesneeden; voorzien met eenige *Aderen*, uit eene in 't midden voortkomende. In de Mond geknauwd wordende, zijn ze bitter smaak; ook lijmachtig van natuur.

Uyt welker *Hers* een of twee ronde, bleek-groen *Steele*n verwige, doch na de Zon gekeerd bruyt-achtige, een weynig blinkende, wat ruigachtige *Steele*n opſchieten, doorgaans twee, derdehalve, of ook wel drie voeten hoog; aan welke *Bladeren* groeyen, hoe hooger hoe smaller en teederder, altijd twee en twee teegens over malkander gesteld, en onder de *Steele*n gelijk als omhelzende; zich ook verdeelende in veele *Zijderak-jens*.

Uyt der zelve voorſte punten komen te voorſchijn de *Bloemen*, op lange, dunne, ronde, zeer taye *Steele*n, niet ligt te breeken. Eerst bestaan ze uit veele in 't rond bij malkander gestelde *Knopjens*. Als deeze de eene na de andere geopend worden, vertoonen zich de vijf-gebladerde *Bloemjens*, van de voorheenen genoemde verscheydene schoone couleuren; van welke de uytwendigſte de grootſte, de inwendigſte de kleynſte, echter al te zamen uit vijf *Bladerjens* toegeſteld zijn. Waar van men de twee onderſte de kleynſte, de twee middelſte wat grooter, en de eene voorſte in 't midden de aldergrootſte ziet; doch alle langwerpig, en voor ſtomp-rond toegaande; hebbende van binnen vier teeder

dere opstaande *Draadjens*, waar op langwerpige, witachtige *Knoppens* groeyen. Al deeze *Bloemen*, 't zij ook van wat voor een verwe, veroorzaken een bevallijke aanschouwing. Als ze eenige dagen hebben open gestaan, vergaan ze in haar zelve; nalatende eenige dikke, langwerpige, boven stomp-rond toegaande, kluchtige *Zaadhuysjens*; van welke ieder zich vertoond met een ronde witte krooze rand van buyten: in zich houdende een groen *Knopje*, voorzien met vijf bruynachtige, lange, hayrige, steevig-staande *Draadjens*. Als ze nu in den *Herfst* hare volkomenheyt hebben verkreegen, worden ze bleek, of vaal van couleur, en bewaren van binnen een kleyn langwerpig, doch dikachtig, bleekverwig *Zaadje*.

Zaad.

Aanmerkelijkheid.

Het is aanmerkelijkwaardig, dat deeze *Bloemen*, waar uyt andere voortwassen, niet altijd hare schoonheyt en eerste gedaante behouden; maar dikmaal zoodanig veranderen, dat ze uyt niet anders, als uyt geheel groenverwige, spits toegaande *bladerige Bloemen*, zonder eenige bevallijkheyt bestaan: gelijk men zien kan in de kleynste hier bij gedane *FIGUUR*, na 't leeven afgeteekend.

Grootte Spaansche, en Portugalsche Scabiose.

De *SCABIOSA MAJOR HISPANICA*, of *grootte Spaansche Scabiose*, en *PETREA LUSITANICA*, of *Portugalsche Scabiose*, wassende op steenachtige plaatsen, worden niet zoo oud, maar blijven alleenlijk eene *Zomer* in 't leeven. Met de voorheenen gemelde *Maan* worden ze in Potten gezaayd; en niet meer als twee of drie *Planten* in ieder Pot gelaten. Geeven niet als bij goede jaren voor de aankomst van de *Winter* rijp *Zaad* in deeze Gewesten; en vergaan van zels. Eevenwel heb ik de *grootte Spaansche Scabiose*, laat opgekomen zijnde, meer maal de *Winter* over behouden; binnens huys altijd luchtig gesteld, en zoo wel voor de warmte des *vuurs*, als voor de *Vorst* voorzichtig gewagt zijnde.

K R A C H T E N .

Dod. l. 5. c. 3.

DE *grootte gemeene Scabiose*, in het Latijn *Scabiosa major vulgaris*, is warm en droog in den tweeden graad; ook fijn van deelen; alle taye, dikke vochten doorsnijdende, dunmakende, en verteurende.

Trag. l. 1. c. 80. Camerar. l. 4. c. 16. Lufst. l. 4. enarr. 13.

In *Wijn* gekookt, en daar van gedronken, is goed voor inwendige *verzueringzen*, of *Apostematien*: *Hoest*, *Pleuris*, *benamde Ademhaling*, *Engborstigheid*, *pijn in de Zijde*: de *beeten en steeken der giftige Dieren*: *Pestilentielle en heete Koortzen*: *Wonden*; *Schurftigheid*, en het *Sprenkelaar*: 't welk ook vermag het uytgeparfste *Zap* der *Bladeren*, daar op gestreken zijnde.

Fern. l. 5. Merb. Med.

Drie of vier oncen van 't zelve *Zap*, met twee *Scrupelen Theriac*, in *Wijn* ingenomen, is goed voor de geene, die *vergift* in 't *Ligchaam* hebben gekreegen; ook voor die van *pestilentielle Koortzen* worden aangeast. Reynigd daarenboven de *Longe*.

Durantes hist. Plant. fol. 417.

Een *Conserf* van deeze *Bloemen* gemaakt, en daar van dagelijks, 's morgens nuchteren, een weynig, op 't punt van een *Mes* gedaan, gebruykt, geneest ook al de gebreeken van de *Longe* en *Borst*.

CCCCXIX HOOFDSTUK.

DUYVELSBEET.

Namen.

En meede-soort van de boven gemelde *SCABIOSE*, word in het *Neederlandsch* met deezen, en, mijns weetens, geenen anderen naam genoemd: in het *Latijn* *MORSUS DIABOLI*, of *SUCCISA*: in 't *Hoogduysch* *TEUFELS ABBEIS*; in 't *Fransch* *MORS DE DIABLE*: in het

Italiaansch *MORSO DI DIAVOLO*; alle van de zelve beteekening.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee veranderlijke soorten; te weeten:

Twee veranderlijke soorten.

I. *MORSUS DIABOLI FLORE ALBO*, of *Duyvelsbeet met een witte Bloem*. II. *SUCCISA FLORE Cœruleo*, of *Duyvelsbeet met een blauwe Bloem*. Beyde zijnze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, zoo Grond, wel gemeste als ongemeste grond: een vrije, bequaam ter *Zon* geleegene plaats, en matige vochtigheyt. Verdragen felle koude, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* zonder schade.

Blijven zelden langer dan vier jaren in 't leeven; en *Zaad*.

geeven dikmaal in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*:

't welk met een wassende *Maan* van *Maert* of *April* (na geleegentheyt van de bequaamheyt of onbequaamheyt des tijds) niet diep in de aarde word gelegd. Komt ook, door 't uytgevallene, genoeg van zels voort; en geeft de *tweede Zomer* haar eerste *Bloem*. Alleen hier door kunnen ze *vermeenigvuldigd* worden.

Aanwinning.

K R A C H T E N .

DUYVELSBEET, in 't Latijn *Morsus Diaboli*, is warm en droog tot in 't begin van den derden graad: ook verdeelende en verteurende van aart.

Aart.

Met de *Wortel* in *Wijn* gekookt, en daar van gedronken, ook daar mee gegorgeld, geneest de *Squinnantie*, of 't *Keel-gezwel*; de onstokene en gezwollene *Amandelen*; de *beeten en steeken der giftige Dieren*: verdrijft de *Winden*; verzacht de *smerten*, en de opstijging van de *Moeder*: strijd teegens 't *vergift*: scheyd het *geronnene Bloed*: is goed voor de *Pest*: geneest de *Schurftigheid* en diergelijke gebreeken, daar mee gewasschen zijnde; of het uytgeparfste *Zap* daar opgestreken. Vermag voorts ook al 't geene van de *Scabiose* is gezegt.

Dodon. l. 5. c. 4. Math. l. a. c. 174. Trag. l. 1. c. 81.

Deeze *Plant* met zijne *Wortel* en *Bloemen* groen gestoten, maakt rijp, en heeld de *pestilentielle Gezwellen*, *Klieren* en *Carbonkelen*, daar op gelegd zijnde.

Fuchs. hist. Pl. c. 272.

De *Wortel* gedroogd, gepulveriseerd, en 's morgens nuchteren, drie of vier dagen na malkander, met *Spaansche Wijn* ingenomen, doet de *Wormen* sterven.

CCCCXX HOOFDSTUK.

NAALDEKERVEREL.

Us in het *Neederlandsch* genoemd, *Namen*, word op 't *Latijn* geheeten *SCANDIX*, of ook *PECTEN VENERIS*, ter oorzaak van hare aardige teedere *Bladeren*: in het *Hoogduysch* *WILDE MOOREN*: in het *Italiaansch*, volgens 't *Latijn*, *PETITINE DI VENERE*, of *SCANDICE*.

Hier van zijn mij in haren aart twee onderscheydene soorten bekend geworden; te weeten:

Twee onderscheydene soorten.

I. *SCANDIX MAJOR*, sive *PECTEN VENERIS*, of *grootte Naaldekervel*; anders *VENUS-KAM*. II. *SCANDIX MINOR*, of *kleyne Naaldekervel*, welke ook genoemd word *PERCHEPIER ANGLORUM*, of *Perchepier van de Engelsche*. Deeze beyde zijn niet van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, meer Grond, een gemeste als ongemeste grond: een vrije, welgeleegene plaats, en veel Water. Geeven volkomen rijp *Zaad*, en vergaan daar mee; de eene soort echter vroeger dan de andere.

Het *SCANDIX MAJOR*, of *grootte Naaldekervel*, anders ook gezegt *PECTEN VENERIS*, of *Venuskam*, blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Moet derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert*

Aanwinning der grootte

Maert, weer, niet diep in de aarde, worden gezayd. Want alleen hier door kan deeze soort *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden. Komt anders ook van zelfs genoeg op uyt 't neergevallene *Zaad*.

en der
kleyne
Naalde-
kervel.

Het SCANDIX MINOR, of *kleyne Naaldekervel*, brengt voort een kleyn *Zaad*, 't welk dat van 't ander gantschelijk niet gelijk is. Deeze soort vergaat niet zoo haast. Kan selle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaen. *Bloeyd* in de tweede *Zomer*. Geeft volkomen rijp *Zaad*, en versterft daar meê. Word door dit haar *Zaad aangewonnen*. Doch komt, ter plaats daar het eens gestaan heeft, zoo overvloedig door 't uytgevallene voort, dat de moeyte der zaying gantsch onnodig zou zijn.

K R A C H T E N.

Gal. lib.
Simp. 8.

GRoote Naaldekervel, in 't Latijn *Scandix major*, is verdrogende en verwarmende in den tweeden graad; ook scharp en bitter op de Tong.

Diof. l. 2.
c. 168.

Word veelre weegen van veele voor een Moeskruyd in spijzen gebruykt. In Wijn gezoden, en daar van gedronken, is aangenaam voor de *Maag*, en alle andere inwendige deelen des Ligchaams. Opend daarenboven de *verstoptheyd* van *Leever*, *Blaas* en *Nieren*.

Durant.
hijf. Plant.
fol. 352.

De *Bladeren*, *Bloemen* en *Wortelen* van Naaldekervel, met Boter, Wijn, en eenige Peeterzelie-bladeren, een weynig in een Pan gebraden, en zoo gelegd op 't Gemagt der kinderen, welke haar *water niet kunnen maken*, doet haar 't zelve lossen.

Het SCANDIX MINOR, of *kleyne Naaldekervel*, rauw in een Salade genuttigt, of anders ook, in pekel ingelegt zijnde, zoo gegeten, doet *sterkelijk water lossen*. Opend daarenboven de *verstoptheyd* der inwendige Ligchaams deelen.

CCCCXXI HOOFDSTUK. SCORPIOENSTAART met Bladeren van HAAZE-OOREN.

Namen.

Ord in het *Neederlandsch* dus, en, mijns weetens, met geen anderen naam genoemd; den zelve bekomen hebbende na de gedaante haars kromgebogenen *Zaads*, niet qualijk een *Scorpionsstaart* gelijkende. Word in het *Latijn* geheeten SCORPIOIDES, en in 't *Italiaansch* SCORPIOIDE.

Zes bijzondere
soorten:

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden zes bijzondere soorten; namentlijk:

I. SCORPIOIDES BUPLEURI FOLIO, of *Haaze-ooren* met *Bladeren* van *Bupleurum*. II. ALTERA BUPLEURI FOLIO, of *tweede soort* van *Haaze-ooren*, of *Scorpioideskruyd*, met *Bladeren* van *Bupleurum*. III. PORTULACÆ FOLIO, of *Haazen-ooren* met *Bladeren* van *Porcellain*. IV. LEGUMINOSA, of *Scorpioideskruyd*, anders *Haazen-ooren* met *Peultjens*. V. LEGUMINOSA LUSITANICA, of *Haazen-ooren* met *Peultjens* uyt *Portugal*. VI. SCORPIOIDES LEGUMINOSA SECUNDA LUSITANICA, of *tweede Scorpioideskruyd*, met *zeer teedere*, *dunne*, in 't *ronde* *inwaarts* gedrayde *Peultjens* uyt *Portugal*. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een gemeene, zandige, goede aarde, met twee-jarige Paerdemist matig voorzien: een opene, warme, vrije, wel ter Zon gelegeene plaats; en niet te veel vochtigheid. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't *leven*. Geeven teegens de *Winter* volkomen rijp *Zaad*, en versterven daar meê.

Moeten derhalven met een wassende Maan van *Maert* Aanwin- of *April* in ieder *Voorjaar* weer op nieuws gezayd zijn: want alleen hier door kunnen ze *vernieuwd* en *vermeerderd* worden.

De soorten van SCORPIOIDES LEGUMINOSA, of *Scorpioideskruyd* met *Peultjens*, zijn de teederste van alle; en geraken derhalven niet ieder jaar tot hare volkomentheyd. Moeten ter dier oorzaak in Potten gezayd, niet verplant, en op een zeer warme plaats gesteld worden; zoo krijgenze dies te beeter rijp en goed *Zaad*.

K R A C H T E N.

SCorpienstaart, in 't Latijn *Scorpioides*, is verdrogende in den tweeden, en verwarmende in den derden graad.

De *Bladeren* gestoten, en op de *beeten* of *steeken* der *Scorpionen* gelegd, geneezen de zelve. Desgelijks ook andere *varssche Wonden*.

Indien een *Scorpioen* met dit *Kruyd* word aangeraakt, *Durantes* zoo valt hij terstond in onmagt. fol. 421.

CCCCXXII HOOFDSTUK. ADDERSKRUYD.

P het *Neederlandsch* met deezen, en, mijns weetens, geen anderen naam bekend. In het *Latijn* en *Italiaansch* geheeten SCORZONERA: in 't *Hoogduysch* meede SCORZONERE, of ook SCHLANGEN-MORD. De *Fransche* noemen 't, gelijk de *Latijnen* en *Italianen*, SCORZONERA, na 't woord SCURZO, 't welk in de *Spaansche* taal een *Adder* beteekend, vermits deeze *Plant* zeer haastig geneest de geene, welke van *Adderen*, *Slangen*, of anderer *giftige Dieren* gebeeten zijn geworden.

Hier van zijn mij in haren aart drie bijzondere soorten bekend geworden; namentlijk.

I. SCORZONERA MAJOR LATIFOLIA FLORE LUTEO, of groot breed-bladerig *Adderskruyd*, anders *Scorzoner*, met *geele Bloemen*. II. MINOR ANGUSTIFOLIA FLORE LUTEO, of kleyn *Adderskruyd* met *geele Bloemen*. III. SCORZONERA FLORE RUBRO, of *Adderskruyd* met een *roode Bloem*. Alle zijn ze van eenley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen van naturen een goede zandige aarde, Grond, wel voorzien met twee-jarige Paerdemist: een vrije, wel gelegeene plaats; en tamelijk veel vochtigheid.

Blijven eenige jaren in 't *leven*. Konnen in deeze *Zaad*. Gewesten selle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaen. *Bloeyen* niet alleen, maar krijgen ook dikmaal, inzonderheyd bij drooge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *April*, niet diep, in de aarde word gelegd. Al- leenlijk hier door kan men ze *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen*. Aanwin-ning.

Deeze uyt 't *Zaad* voortgekome *jonge Planten* *Bloeying*, *bloeyen* zelden voor in 't volgende, ook wel eerst in 't derde jaar. Ten minsten een voet wijde moeten ze van malkander gesteld worden.

K R A C H T E N.

Adderskruyd, of *Scorzoner*, met de *Wortel* in *Lobel. l. 11* Wijn, of *Edik* gekookt, en daar van ieder mor- gen nuchteren een Roemertje gedronken; of het uytgeparfste Zap met Wijn ingenomen; of ook de *Wortelen* geconfijt, en daar van 's morgens wat gegeten, strijd zeer krachtig teegens 't *vergift*; de *steeken* van *giftige Dieren*, en de *beeten* der *dolte Honden*: in- zonderheyd ook teegens de *Pest*. Ja, indien iemand *Durantes* fol. 422.

de pestilentielle Ziekte of Koorts alreeds op 't lijf had, of de zelve gevoelde, en dan van deelen Edik twee oncen, of van de Wijn vier oncen, anders een Roemer vol, innam, en daar op terstond ging leggen zweeten, zoo zou hij binnen weynige dagen zich geneezen bevinden. Is daarenboven ook goed voor de geene, welke gequeld zijn met draying of zwijmeling des Hoofds; beving en klopping van 't Hert; de vallende Ziekte, en diergelijke gebreken. Versterkt desgelijks de slauwmoedige menschen; maakt een vrolijk Hert, en verdrijft alle zwaarmoedigheid.

Het Zap uyt de Wortelen van Adderskruid geparft, en in de Oogen gedaan, veroorzaakt een helder en scharp Gezicht.

CCCCXXIII HOOFDSTUK.

GROOT
SPEENKRUYD.

Namen.

In het Neederlandsch dus genoemd, word in Latijn geheeten SCROFULARIA: in het Hoogduitsch BRAUNWURTZ, of ook KNOTENKRAUT: in 't Fransch SCROFULAIRE; en in 't Italiaansch SCROFULARIA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige bezienswaardige veranderlijke soorten; namentlijk:

I. SCROFULARIA VULGARIS MAJOR, of gemeen groot Speenkruid. II. AQUATICA, of Water-groot Speenkruid. III. SAMBUCI FOLIA FLORE PURPUREO MAJORI, of groot Speenkruid met Bladeren van Vlier, en een groote purpure Bloem. IV. PANNONICA FLORE LUTEO, of Oostenrijksch groot Speenkruid, met een gele Bloem. V. AESTIVA MINOR URTICAE FOLIO, of Zomer groot Speenkruid met Bladeren van Neetelen. VI. SCORDIANAE FOLIO LUSITANICA, of Portugalsch groot Speenkruid met Bladeren van Scordium, of Waterlook. VII. TENUIFOLIA RUTAE CANINA DICTA, of groot Speenkruid met teedere Bladeren, genoemd Hondsruijte. VIII. SCROFULARIA RUTA CANINA DICTA LUSITANICA, of groot Speenkruid uyt Portugal, Hondsruijte geheeten. IX. SCROFULARIA (of SCROFULARIA) HIRSUTA MONSPELIENSIS, of groot Speenkruid van Mompeliens met ruige Bladeren; anders ook wel van zommige HERBA VENTI geheeten. Niet alle zijn ze van eenreley Bouwing en Waarneeming.

Grond.

Zij beminnen echter al te zamen een goede, gemeene, zoo wel zandige als andere, doch luchtige, vochtige, en welgemeste grond: immers zoo zeer een bequaam ter Zon geleegene, als een schaduwwachtige plaats; en veel Water. Konnen tamelijk wel de koude en andere ongeleegentheeden der Winter uytstaen.

Gemeen

groot
Speen-
kruid.

De SCROFULARIA VULGARIS MAJOR, of gemeen groot Speenkruid, blijft vele jaren lang in 't leeven. Geeft ieder Zomer volkomen rijp Zaad: 't welk met een wassende Maan van April in de aarde moet gelegd zijn. Hier door word ze genoeg vermeenigvuldigd: en dan ook noch aangevonden door aangewassene jonge Worteltjens, welke men op de genoemde tijd van de oude afneemt en verplant.

Water-
groot
Speen-
kruid, en
Oosten-
rijksch
groot
Speen-
kruid.

De SCROFULARIA AQUATICA, of Water groot Speenkruid, en SCROFULARIA PANNONICA FLORE LUTEO, of Oostenrijksch groot Speenkruid met gele Bloemen, blijven zelden langer dan twee jaren in 't leeven. Verdragen de koude der Winter. Geeven de tweede Zomer volkomen rijp Zaad; 't welk op de hier boven verhaalde wijze moet gezayd zijn; en hier door konnen ze genoegzaam vermeenigvuldigd worden. Komen ook wel in veelheid op van zelfs, door 't uytgevallene Zaad.

De SCROFULARIA SAMBUCI FOLIA FLORE PURPUREO MAJORI, of groot Speenkruid met Bladeren van Vlier, en een groote purpure Bloem, van PROSPER ALPINUS lib. de Plantis Exoticis fol. 203. genoemd STERITIS SAMBUCI FOLIO, of Tzerkruid met Bladeren van Vlier: desgelijks de SCROFULARIA RUTA CANINA LUSITANICA, of Portugalsch groot Speenkruid, genoemd Hondsruijte, blijven ook zelden boven de twee jaren in 't leeven. Worden, buyten staande, door de koude der Winter wechgerukt. Moeten derhalven in Potten gezayd, teegens de aankomst van de Vorst binne huys op een luchtige plaats, waar in men geen vuur stookt als bij vriezende Weer, gesteld; met matige vochtigheid voorzien, en niet voor in April met een zoete Lucht en Reegen, weer buyten gebragt; dan noch voor koude nachten en hayrige winden voorzichtig gewagt worden. Krijgen de tweede Zomer rijp Zaad; en vergaan dan. Zelden blijven ze langer in stand.

Het gemelde Scrofularia ruta Canina Lusitanica, of Portugalsch groot Speenkruid, anders Hondsruijte geheeten, heeft aan hare Steel ontrent ten halven gantsch smalle, daar na rondachtige Bladeren; ruym een halve vinger lang, ook een vinger breed: ontrent donker-groen van verwe; aan de randen een weynig gekerfd, en van binnen voorzien met verscheydene teedere Adertjens, opwaarts lopende.

De SCROFULARIA AESTIVA MINOR URTICAE FOLIO, of klein Speenkruid met Bladeren van Neetelen; en SCROFULARIA SCORDIANAE FOLIO LUSITANICA, of Portugalsch groot Speenkruid met Bladeren van Waterlook, blijven niet langer dan een jaar in 't leeven. Geeven niet alleen Bloemen, maar ook goed Zaad, en versterken daar mee. Moeten derhalven ieder Voorjaar, met een wassende Maan van Maert, de eerst-genoemde in de aarde (welke ook wel genoeg van zelfs opstaat), de andere in een Pot, niet diep, op nieuws gezayd zijn.

Dit Portugalsch groot Speenkruid met Bladeren van Waterlook, heeft de zelve van vier vingerenbreedte, en ook meerder, lang. Ontrent of ruym half zoo breed zijn ze; aan de kanten aardig getand; donker-groen-verwig, van binnen voorzien met sterke omhoog gekerfde staande Aderen. Rusten op tamelijk dikke en langachtige Steeljens; onder de Steel omhelzende; aan welke regt teegens over malkander twee en twee voortkomen.

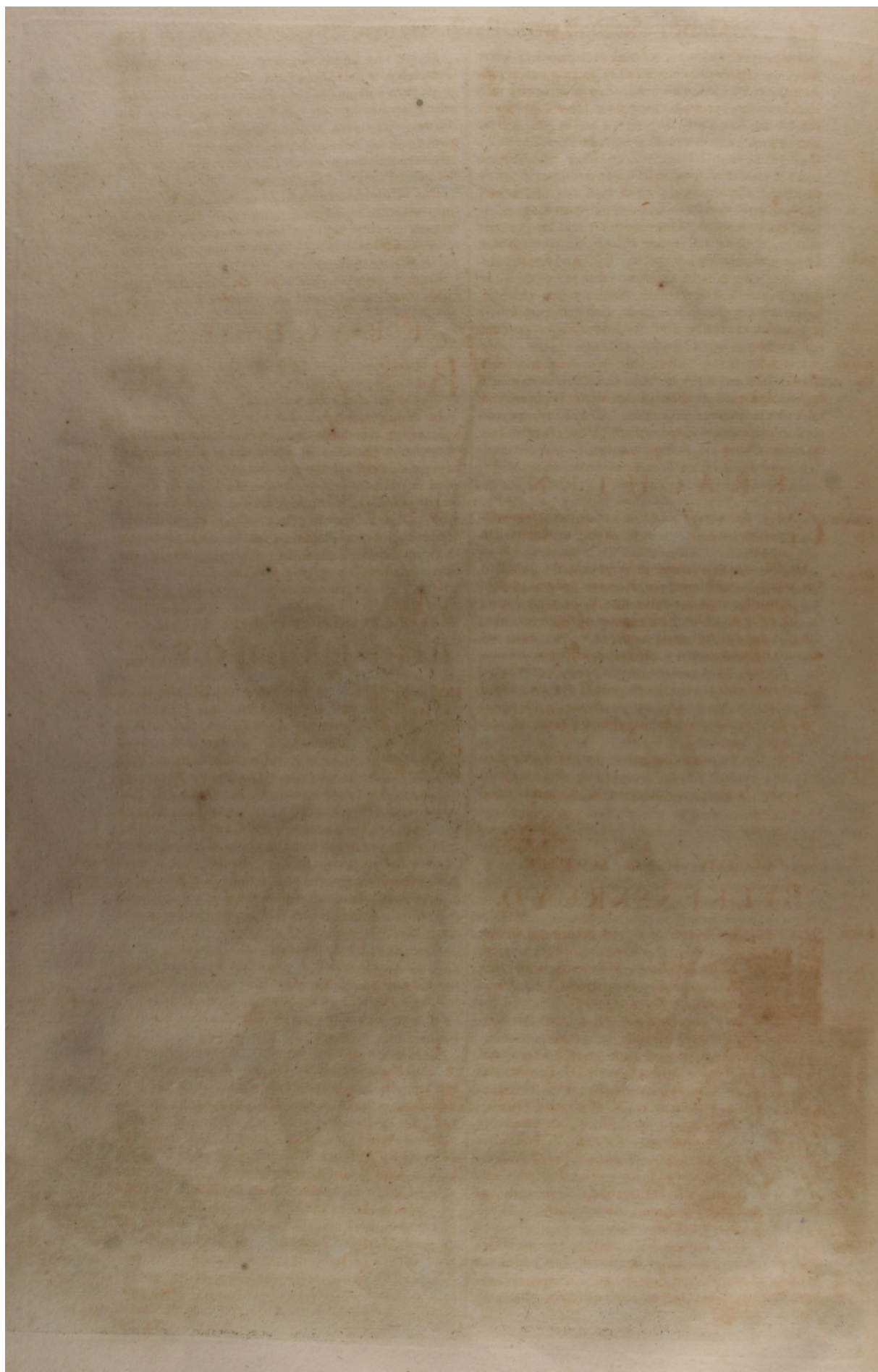
De SCROFULARIA TENUIFOLIA RUTA CANINA DICTA, of groot Speenkruid met teedere Bladeren, ook Hondsruijte geheeten, krijg uyt een kleyne, niet zeer dikke, regt-neerschietende, bleek-bruyne, en in veel Peezelen verdeelde Wortel, verscheydene Scheuten, anderhalve of twee voeten hoog; gemeenlijk onder bruyn-rood, of uyt den purpuren blinkende; maar daar boven bleek-groen; rond, doch met eenige uytsteekende ribbetjens, of verhoogende streepjens voorzien; waar door ze zich op zommige plaatzen gelijk als vierkant vertoonen.

Aan de zelve groeyen schoone, in vele deelen gesneedene, teedere Bladertjens. De onderste zijn veel breeder als de bovenste; tamelijk-hoog boven den anderen gesteld; altijd twee en twee regt teegens malkander over zittende, en de Steel in 't midden gelijk als omhelzende; de grootste een kleyne vinger, wat meer of minder, lang; een vingerlid breed; onder in verscheydene teedere deelen, hol gesteld, gesneden; doch boven breeder blijvende; en alle rondom aardig gezayd: van verwe Gras-groen, blinkende; de meeste regt-opstaande; zacht van aart, en een weynig dikachtig: in 't midden van elk deel verciert met een regt-doorlopend Adertje; waar uyt voortkomen veel andere kleynere, opwaarts-gaande. In de Mond geknauwd wordende, zijn ze bitter van smaak.

Tusschen welke, in 't bovenste der Steelen, vijftien, Gestalte twintig,

Sprenckmeier

der Bloemen. twintig, vijfentwintig, of ook wel meerder, korte *Takjens*, *Ayrs-wijze*, doch hol en luchtig boven malkander, te voorschijn komen. Aan de zelve ziet men de *Bloemijens*, neerwaarts hangende. Deeze zijn kleyn; die van de *Scrofularia vulgaris major*, of gemeen groot *Speenkruid*, in gedaante en grootte niet zeer ongelijk, doch een weynig kleyn, zonder eenige reuk. Bestaan uyt vijf voor rond toegaande *Bladertjens*; waar van 't onderste, alleen gesteld, en de twee bovenste zwart-rood, de twee middenste uyt den purpuren aangenaam-rood gezien worden. Houdende in 't midden vier wit-achtige, uythangende ronde *Draadtjens*, voor aan met kleyne geele ronde *Knoppjens* begaafd. Alsze eenige dagen lang hebben open gestaan, vallen ze op de aarde neer; nalatende eenige ronde, harde, bruyn-verwige, boven met een *spitsje* voorziene, ook gemeenlijk haar in 't midden van malkander scheydende *Knoppjens*, gevuld met een kleyn, rond, en zwart *Zaadje*.

Aanwin- Het zelve *Zaad* geeftze ieder jaar door de geheele ning. *Zomer*. Met een wassende Maan van *Maert* moet men 't in de aarde leggen, en dikmaal met Water begieten, zoo zal 't dies te beeter voortkomen. *Bloeyd* in 't tweede jaar, en geeft nieuw *Zaad*. Alleenlijk door 't zelve kan deeze soort *vermeenigvuldigd* worden.

K R A C H T E N .

Doden. l. 2. *G*root *Speenkruid*, of in het Latijn *Scrophula-*
c. 31. *ria major*, is warm en droog in den eersten graad.

Matth. l. 4. De *Wortelen* en *Bladeren* in *Wijn* gekookt, en daar
c. 90. van morgens nuchteren een Roemer gedronken; of 't uytgeparfte *Zap* der zelve met *Wijn* ingenomen, en ook 't *Zap* met *Honig* tot een *pap* of *safsje* gekookt; dan daar mee bestrecken de *varsche wonden*, *vuyte in-eetende zeeeren* en *zweeren*, *Melaansheyd*, *harde gezwel-len*, *Klieren*, *Krop-zweeren*, en de *Speenen* of *Takken* aan het *Fondament*, verdrijft en geneest dezelve. Doed ook ophouden het *bloeden uyt de Neus*; 't *Bloedspon-wen*, de *Buykloop*, en de overvloedige *roode Maand-stonden* der *Vrouwen*.

Durantes Tweek *Drachmen* van het *pulver* der gedroogde *Wor-*
fol. 423. *telen* met *Wijn*, *Zuyker*, of *Honig* drie dagen na malkanders 's morgens nuchteren ingenomen, dood de *Wormen*.

CCCCXXIV HOOFDSTUK.
BYLKENSKRUYD.

Namen. En zeer aardig en geen groot *Gevas*,
word in 't *Neederlandsch* dus genoemd. In het *Latijn* *SECURIDACA*: in het *Italiaansch* even alzoo: in 't *Hoog-duytsch* *BEYLKRAUT*.

Zes ver- Hier van zijn mij in haren aart eeni-
anderlijke ge veranderlijke soorten bekend; te weeten:

I. *SECURIDACA MAJOR*, of groot *Bijlenskruid*.
II. *MINOR*, of kleyn *Bijlenskruid*. III. *FLORE PUR-PUREO*, of met een *purpure Bloem*. IV. *PEREGRINA FLORE PURPURASCENTE*, of *vreemd Bijlenskruid*, met een *bleek-purpure Bloem*, en wonderlijk lang, aan beyde de zijden getand *Zaad*. V. *PERENNIS CLUSII FLORE RUBELLO*, of altijd-blijvend *Bijlenskruid* met een *Roodachtige Bloem*, van *CAROLUS CLUSIUS* beschreeven. VI. *SECURIDACA VESICARIA*, of *Bijlenskruid* met *Blaasjens*. Al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde; met een weynig twee-jarige *Paerdemist*, en 't *Mol* van verrotte *Boombladeren* doormengd: een opene, luchtige, warme, vrije, wel ter *Zon* geleegene plaats, en matige *vochtigheyd*.

Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't *leeven*. *Zaad*.
Geeven ook in deeze onze *Gewesten* niet anders als met goede jaren volkomen en rijp *Zaad*. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, bij tijds, met een wassende Maan van *Maert*, niet boven een *strobreedte* diep, in *Potten* *Aanwin-*
gezaayd; droog gehouden; voor koude bewaard; niet ning-
verplant, ook niet meer van elke soort als twee in eene *Pot* gelaten zijn.

Dus behandeld, en warm gezet, zullen ze wel zom-
tijds volkomen rijp *Zaad* bekomen; en dan daar mee niet altijd
vergaan. Echter blijft het *SECURIDACA PURPUREA*, *Zaad*.
of *Bijlenskruid* met een *purpure Bloem*, nu en dan wel de *Winter* over.

Konnen op geen andere wijze, als alleen door 't ge-
melde *Zaad*, *aangewonnen* en *vermeerderd* worden.

K R A C H T E N .

*B*ijlenskruid, in 't *Latijn* *Securidaca*, is verwar- Aart.
mende en verdrogende in den eersten graad: daarenboven afvagende van aart.

In *Wijn* gezoden, en daar van 's morgens gedron-
ken; of het *Zaad* gedroogd, gestoten, dan met *Wijn* *Durantes*
en een weynig *Saffraan*, of ook in wat *Honig* gebruykt, *fol. 424*
zuyverd de *Borst* van alle *raye* en *slijmerige vochtigheyd*: c. 66. *Knell. l. 3.*
dood de *Wormen*: is goed voor de *beeten* en *steecken* *Gal. l. 6.*
der *giftige Dieren*: drijft der *Vrouwen Maandstonden af*: *Simp.*
is boven dien aangenaam voor de *Maag*: opend de *ver-* *Diof. l. 3.*
stopsheyd der *Leever*, *Milt*, en van 't geheele *Ingewand*.
Doch op dien dag, dat men 't gebruykt, zou het een
vrouw beletten; *zwanger* te worden. c. 146.

CCCCXXV HOOFDSTUK.
BOTERBLOEM.

Ord in het *Neederlandsch* niet alleen *Namen*.
dus, maar ook van veele *HANEVOET*
genoemd. In 't *Latijn* geheeten *RANUNCULUS*: in het *Hoogduytsch*
SCHMALTZBLUM; ook *HAHNENFUSS*:
in het *Franfch* *GOBELET*, *BASSINET*,
BACINET, en *GRENOILLE*: in het *Italiaansch* *RANONCOLO*, *PIE CORVINO*, *PIE DI GALLO*, *HERBA*
SCLERATA, *TAZZA*, en *BACINELLA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vee-
le bijzondere en aardige soorten, onnodig hier al te za-
men genoomd te zijn. Doch vermits hare *Bouwing* en
le soorten:
Waarneeming niet eenerley is, zoo zullen wij eenige der
voornaamste de liefhebbers voor oogen stellen; te weeten:

RANUNCULUS ASIATICUS, of *Boterbloem uyt A-* doch al-
ziën; ook genoemd *RANUNCULUS TURCICUS* *GRU-* leenlijk
MOSA RADICE, of *Turfsche Hanevoet* met een *Knob-* eenige der
belachtige Wortel: waar van mij deeze veranderlijke voor-
soorten in hate onvergelykelijke *schoonheyd* bewuft naamste
zijn.

I. *RANUNCULUS ASIATICUS ALEPPO DICTUS*, en ver-
of *Boterbloem uyt Azia*, *Aleppo* geheeten, zijnde van
een zeer donkere bruyn-roode couleur. II. *ALEPPO*
TRASSEE, of *bonte Aleppo*. III. *MERVEILLE DE PA-* wonde-
RIS, of het *Wonder van Parijs*; zijnde geel en rood renswaar-
gevlamd; anders ook *Aleppo* gevlamd genoemd. IV. digte
MONSTRUM, of het *Monster*; groot *Monster*, met
geel en rood gevlamd. V. *GRANDE MERVEILLEU-*
SE, of *grootte Verwonderenswaardige*. VI. *GRANDE*
MERVEILLEUSE PANACHE, of groot *Wonder*, met
geel en rood gevlamd. VII. *GRAND TULPANT*, of
de *grootte Turksche Tulleband*, of *Muts*, gevlamde
van *Houte*. VIII. *SPHERICUS*, met een geheel ronde hier voor-
Bloem. IX. *SPHERICUS TRASSEE*, of met geel en geiteld.
rood gevlamd. Kleyne *Oranje*. *Groote Oranje*. *Offe-*
bloed geheeten. X. *ROMANUS*, geel en rood gevlamd.

XI. SERAPHIQUE, met een bonte Bloem. XII. Een wit en rood gevlamde, welke ik zelfs heb aangeteeld, waarom hij ook van veele word genoemd DE GEVLAMDE VAN MUNTING: en dan noch meer andere; al te zamen van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*, zoo wel als van eenerey teedere Natuur. Moeten derhalven op de volgende wijze zijn behandeld.

Hoedanig te quecken. Neem een *Bedde* van uwen *Hof*, zeer warm, voor alle koude *Noorde- en Oostewinden* genoeg beschut, en zonder eenige verandering vlak voor de *Zon* open leggende. Maak'er een *Zonnebak* af; te weeten: beschiet het rondom met houte *Deelen*, zoo dat het achter ontrent twee voeten, voor ten naasten bij een halve voet,

Bereyding van een Zonnebak. wat meer of minder, hoog word gezien. Maak daar op twee of drie houte *Luyken* of *Venstereen*, na gelegenheid van de lengte gepast: welke men voor *Reegen* en *Vorst* toe doen, doch bij goed Weer, en als de *Zon* schijnt, weer open zetten kan. Graaf hier na het *Bedde* diep uyt; en doe daar onder in, ter hoogte van twee voeten, varfche, warme *Paerdmist*, digt op malkander getreden, of gestampt, zonder dat'er eenige aarde onder geraakt. Neem dan twee deelen *Veen*-aarde; twee deelen *Mol* van verrotte *Boombladeren*; twee deelen gemeene grond, waar op in 't voorgaande jaar niets met allen heeft gestaan; zes deelen grof zand; vier deelen twee-jarige kleyn-gewreevene *Koeyemist*; twee deelen twee-jarige en tot aarde gewreevene *Paerdmist*, en drie deelen een- of twee-jarige *Hoenderdrek*; al te zamen genoegzaam en kleyn door malkander gewreeven, of gemengd.

Grond, hoe toe te rigten. Leg van deeze dus bereyde grond (welke men een tijd lang te vooren moet doen gereed maaken, ook nu en dan eens laten omsmijten) over de gemelde *Paerdmist* heenen, ruym een halve voet hoog: daar op weer een stroobreed hoogte *Zand*, daar geen zoutigheid bij is; of half zand, en half slegte magere grond onder een gemengd. Zet'er de *Bolletjens* van deeze soorten op, wel droog, en niet eerst in eenige vochtigheid geweeft hebbende; in de Maand *September*, in 't laast van *October*, of 't begin van *November*, straks na volle Maan, een halve voet van malkander; ook wel in *Februarius*, of in *Maert*, na gelegenheid van de tijd, om tweemaal 's jaars te hebben; alhoewel 't zoo goed niet is als in den *Herfst*; vermitsze dan niet zoo veel *afzetfels*, of *jongen*, aan hare *Wortel* voortbrengen; ondertusschen evenwel ook in een ander opzicht zoo veel te beeter, wijl'er dan minder gevaar van felle *Vorst* of *Sneeuw* te verwachten staat.

Hoedanig te handelen staat. Stroy dan een duym breed hoog van 't zelve zand, of degedachte slegte gemengde zandaarde, daar over heenen: daar op al weer een duymbreed hoogte van de gemelde goede grond, doch niet meer. Want dieper mogen ze niet leggen, op datze niet quamen te verrotten. Zouden dan ook zomtijds dies te minder *Bloemen* geeven: maar twee duym diep gesteld zijnde, krijgen ze veel *afzetters*, of *jongen*.

bij de inlegging. De *Bollen* dan dus in de aarde gebragt zijnde, worden terstond, om niet te veel *Water* te ontfangen, met de gemelde houte *Vensters* overdekt; niet alleen in deeze tijd, maar ook vroeg in 't *Voorjaar*, vermitsze de nattigheid ongeerne verdragen. Echter niet digt toe, maar ten halven, of wat meer, open; met houtjens onderschoord zijnde, op datze de *Lucht* en *Zon*, welke haar en de aarde zeer dienstig is, genieten mogen. Ondertusschen evenwel, alsze eerst varfch gezet zijn, konnenze voor de eerstemaal wel een weynig van boven neervallend *Reegenwater* lijden: doch daar na niet meer. In de Maand *Maert* mag men de *Vensters* geheel open stellen, of gantschelijk wechneemen; inzonderheid als 't niet veel meer rijpt, of dat'er geen sterke *winden* wayen. Want alsze in *Knoppen*, of geheel open staan, konnenze de zelve niet wel, maar dan wel veel *Reegen* verdragen.

der Bolletjens. Als nu in de *Winter* de *Vorst* sterk aankomt, doet

en de verder aangeeking. men de *Vensters* weer voorzichtig toe; en men be-
legtze boven, desgelijks rondom, met warme *Paerde-*
mift; en daar over heenen dik met stroo, op dat de
Sneeuw zoo weynig als mogelijk is door mogt komen
te dringen. Om 't welk noch meer te verhinderen,
zeer dienstig is, dat men eerst een *hairen kleed* onder de
Vensters legt.

Deeze zeer schoone *Bloem* vergaan, de *Bladeren* geel geworden, en verwelkt zijnde, neemt men de
Bolletjens uyt de aarde op, zonder die langer te la-
ten leggen; anders zoudenze verrotten; en men be-
waardze op een drooge plaats, ter tijd toe, datze
weer ingezet zullen worden. Hier op moet men wel
nauw en zonder eenig verzuym letten.

Indien het gebeurd, dat eenige *Bladeren*, buyten
tijds, geel beginnen te worden, zulks is een tee-
ken van verderving; inzonderheid alsze, wanneer men
maar zachtjens daar aan trekt, terstond volgen. In
zulk een gelegenheid neemt men de *Bollen* op;
men zuyverd haar van de verrotting, en men legtze
in droog zand, tot datze de aarde weer bevolen zul-
len worden.

Onder deeze soorten van *Bloemen* worden ook en-
kele een-verwige, zoo wel als bonte, gevonden, wel-
ke alleenlijk in onze Gewesten *Zaad* te voorschijn
brengen; echter zelden volkomen rijp. Worden der-
halven aangevonden en vermeenigvuldigd enkelijk door
hare aangewassene jonge *Bolletjens*, welke men bij de
opneeming van de oude afdoed, en te zijner tijd weer
in de aarde legt.

Indien iemand ongeneegen was, de moeyte te doen,
van de gemelde *Zonnebak* te laten maaken; of zoo veel
Bolletjens niet had, dat het zoo veel omslag waardig
ware, kan de zelve met of straks na volle Maan van
November of *Februarius* zetten op een goede luch-
tige plaats, of *Bedde*; in een goede zandige, ook
met een- of twee-jarige *Koeyemist*; of verteerde, uyt-
gedroogde *Menschendrek* welgemeste grond (vermits
ze van naturen een vette aarde begeeren) buyten in
de opene vrije *Lucht*, een duym of twee vingeren
breedte diep. Hier ontrent moet men zich dragen na
tijds gelegenheid, en wanneer men best in de aar-
de kan komen. Over de ingezette heeft men slegts
wat stroo te dekken, en daar over weer een *Vlaschmat*
gebonden, om daar door af te keeren 't *Sneeuw-wa-*
ter, 't welk haar zeer hinderlijk is, en verderft: waar
tegens de *Vorst*, hoe sterk die ook zijn mogt, de *Bol-*
letjens niet kan beschadigen. Of ook, men behoeft
alleenlijk *Run* uyt de kuypen der Schoenmakers, ter
hoogte van twee of drie vinger breedte, daar over te
smijten, wanneer 't begint te vriezen; en dan de zelve
dus ongerept te laten staan, tot in de *Maert*, wanneer
't goed Weer begint te worden.

Op deeze wijze behandeld, zullenze veel meerder,
ook heerlijker en grooter *Bloemen* voortbrengen, als
de geene, welke in *Potten*, houte *Vaatjens*, of ook
zels in een *Zonnebak* geplant zijn; en *afzetters* ge-
noeg bekomen: inzonderheid als men de *Run* daar
op laat leggen tot datze uytgebloeyd hebben: vermits
de zelve de grond vochtig houdt; 't welk deeze *Ra-*
nunculi, of *Boterbloemen*, zeer aangenaam is. Want
bij een droog *Voorjaar* geevenze weynige, en ook
kleyne *Bloemen*. Mogen derhalven wel in zoodanige
drooge tijden dagelijks met *Water* worden begoten,
't welk haar op geenerley wijze kan schadelijk vallen.
Doch als de *Run* daar op blijft, kan de grond niet ligt
uytdroogen.

De *RANUNCULUS ARVENSIS ECHINATUS*, of *Steekende*
Boterbloem, voortkomende op *Grasachtige*
plaatzen, blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't lee-
ven. Geeft, op een bequame plaats gesteld zijnde,
en zomtijds met *Water* voorzien, in den *Herfst* vol-
komen rijp *Zaad*; 't welk ieder *Voorjaar*, met een
wassende Maan van *Maert*, weer op nieuws de aarde
moet

men de *Vensters* weer voorzichtig toe; en men be-
legtze boven, desgelijks rondom, met warme *Paerde-*
mift; en daar over heenen dik met stroo, op dat de
Sneeuw zoo weynig als mogelijk is door mogt komen
te dringen. Om 't welk noch meer te verhinderen,
zeer dienstig is, dat men eerst een *hairen kleed* onder de
Vensters legt.

Deeze zeer schoone *Bloem* vergaan, de *Bladeren* geel geworden, en verwelkt zijnde, neemt men de
Bolletjens uyt de aarde op, zonder die langer te la-
ten leggen; anders zoudenze verrotten; en men be-
waardze op een drooge plaats, ter tijd toe, datze
weer ingezet zullen worden. Hier op moet men wel
nauw en zonder eenig verzuym letten.

Indien het gebeurd, dat eenige *Bladeren*, buyten
tijds, geel beginnen te worden, zulks is een tee-
ken van verderving; inzonderheid alsze, wanneer men
maar zachtjens daar aan trekt, terstond volgen. In
zulk een gelegenheid neemt men de *Bollen* op;
men zuyverd haar van de verrotting, en men legtze
in droog zand, tot datze de aarde weer bevolen zul-
len worden.

Onder deeze soorten van *Bloemen* worden ook en-
kele een-verwige, zoo wel als bonte, gevonden, wel-
ke alleenlijk in onze Gewesten *Zaad* te voorschijn
brengen; echter zelden volkomen rijp. Worden der-
halven aangevonden en vermeenigvuldigd enkelijk door
hare aangewassene jonge *Bolletjens*, welke men bij de
opneeming van de oude afdoed, en te zijner tijd weer
in de aarde legt.

Indien iemand ongeneegen was, de moeyte te doen,
van de gemelde *Zonnebak* te laten maaken; of zoo veel
Bolletjens niet had, dat het zoo veel omslag waardig
ware, kan de zelve met of straks na volle Maan van
November of *Februarius* zetten op een goede luch-
tige plaats, of *Bedde*; in een goede zandige, ook
met een- of twee-jarige *Koeyemist*; of verteerde, uyt-
gedroogde *Menschendrek* welgemeste grond (vermits
ze van naturen een vette aarde begeeren) buyten in
de opene vrije *Lucht*, een duym of twee vingeren
breedte diep. Hier ontrent moet men zich dragen na
tijds gelegenheid, en wanneer men best in de aar-
de kan komen. Over de ingezette heeft men slegts
wat stroo te dekken, en daar over weer een *Vlaschmat*
gebonden, om daar door af te keeren 't *Sneeuw-wa-*
ter, 't welk haar zeer hinderlijk is, en verderft: waar
tegens de *Vorst*, hoe sterk die ook zijn mogt, de *Bol-*
letjens niet kan beschadigen. Of ook, men behoeft
alleenlijk *Run* uyt de kuypen der Schoenmakers, ter
hoogte van twee of drie vinger breedte, daar over te
smijten, wanneer 't begint te vriezen; en dan de zelve
dus ongerept te laten staan, tot in de *Maert*, wanneer
't goed Weer begint te worden.

Op deeze wijze behandeld, zullenze veel meerder,
ook heerlijker en grooter *Bloemen* voortbrengen, als
de geene, welke in *Potten*, houte *Vaatjens*, of ook
zels in een *Zonnebak* geplant zijn; en *afzetters* ge-
noeg bekomen: inzonderheid als men de *Run* daar
op laat leggen tot datze uytgebloeyd hebben: vermits
de zelve de grond vochtig houdt; 't welk deeze *Ra-*
nunculi, of *Boterbloemen*, zeer aangenaam is. Want
bij een droog *Voorjaar* geevenze weynige, en ook
kleyne *Bloemen*. Mogen derhalven wel in zoodanige
drooge tijden dagelijks met *Water* worden begoten,
't welk haar op geenerley wijze kan schadelijk vallen.
Doch als de *Run* daar op blijft, kan de grond niet licht
uytdroogen.

De *RANUNCULUS ARVENSIS ECHINATUS*, of *Steekende*
Boterbloem, voortkomende op *Grasachtige*
plaatzen, blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't lee-
ven. Geeft, op een bequame plaats gesteld zijnde,
en zomtijds met *Water* voorzien, in den *Herfst* vol-
komen rijp *Zaad*; 't welk ieder *Voorjaar*, met een
wassende Maan van *Maert*, weer op nieuws de aarde
moet

men de *Vensters* weer voorzichtig toe; en men be-
legtze boven, desgelijks rondom, met warme *Paerde-*
mift; en daar over heenen dik met stroo, op dat de
Sneeuw zoo weynig als mogelijk is door mogt komen
te dringen. Om 't welk noch meer te verhinderen,
zeer dienstig is, dat men eerst een *hairen kleed* onder de
Vensters legt.

Deeze zeer schoone *Bloem* vergaan, de *Bladeren* geel geworden, en verwelkt zijnde, neemt men de
Bolletjens uyt de aarde op, zonder die langer te la-
ten leggen; anders zoudenze verrotten; en men be-
waardze op een drooge plaats, ter tijd toe, datze
weer ingezet zullen worden. Hier op moet men wel
nauw en zonder eenig verzuym letten.

moet aanbevolen zijn. Komt ook wel van zelfs genoeg op door het uitgevallene Zaad. Alleenlijk hier door konnenze *aangevonden* en *vermeengvuldigd* worden.

Verschey- Al de andere soorten, als *RANUNCULUS AUTUM-*
de andere *NALIS LUSITANICUS*, of *Portugalsche Herfst-Boter-*
soorten *bloem*, zoo wel met een enkele als *dubbele Bloem:*
van Boter- *FOLIO PLANTAGINIS*, of met *Bladeren van Weegbree:*
bloemen. *DULCIS TRAGI*, of *zoete Boterbloem van HIERO-*

NYMUS TRAGUS: BULBOSUS, of met een *Bolwortel:*
APONINUS BIFOLIUS, of *Italiaansche twee-gebla-*
derde Boterbloem van de Berg Apenin: FLAMMEUS
MAJOR ET MINOR, of *groot en kleyn brandende Bot-*
terbloem: NIVEUS ANGLICUS, of *Sneeuw-witte En-*
gelsche Boterbloem: RADICE GRUMOSA FOLIO RU-
TE, of met een *knobbelige Wortel en Bladeren van Ruy-*
te: LANUGINOSUS ANGUSTIFOLIUS GRUMOSA RA-
DICE, of met een *knobbelige Wortel, en lange, smalle,*
wolachtige Bladeren: GLOBOSUS, met een *schoone,*
geele, ronde Bloem: SEPTENTRIONALIS, of *Boter-*
bloem nry de Noorder-gevesten; en dan noch veel meer

Grond. andere, blijven lange jaren in 't leeven: geeven zelden
volkomen rijp Zaad: verdragen, buyten staande, de
Winter-koude zonder schade, ook veel vochtigheid.
Beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met
twee-jarige Koey- en Paerdestijf genoegzaam door-
mengt: ook een vrije, welgeleegene plaats. Verliezen
Aanwin- 's *Winters* haar Loof: 't welk in de *Maert* weer te voor-
ning. schijn komt. Worden alleenlijk *aangevonden* en *ver-*
meengvuldigd door hare aangegroeyde Wortelen: welke
men met een wassende Maan van *Maert* of *April* van de
oude afneemt, en verplant.

Italiaan- De *RANUNCULUS APONINUS BIFOLIUS*, of *Ita-*
sche Boter- *liaansche Boterbloem van de Berg Apenin*, geeft uyt
bloem van de *Bevondrachtig-lange, dikke, bleek-bruyn-verwige,*
Berg *van binnen witte, de aarde doorlopende, en met sterke*
Apenin. *veezelen voorziene Wortel, een eenige, tamelijk-*

Wortel. *dikke, bleek-groene, zes vingeren breed hoog op-*
Steel. *schietende Steel: op wiens bovenste twee Bladeren,*
met hare *Stelen* onder te zamen gevoegd, gelijklijk
voortkomen, zijnde ieder vijf vingeren breedte hoog,
en zeeven vingeren breedte lang, doch rondachtig van
gestalte: in vijf, doch meest in zeeven, groote en blee-
de deelen gesneden; boven, of voor, op 't breedste,
en daar weer gedeeld in tweeën, doch niet diep;
voor wat spits; ook hier en gintsch een weynig ge-
tand: donker-groen van verwe, doch lichtelijk ver-
anderende in een bleek plekkigheid; en onder bleek:
in 't midden voorzien met zeeven schoone, dikke *A-*
deren, in ieder deel met *Takken* oplopende. Rusten
op teedere, ronde, bleek-groen-verwige, twee vin-
ger-leeden lange *Steeltjens*: tusschen welke regt in het
midden een kort *Steeltje*, een eenige vinger lang, op-
schiet: waar op alleenlijk een dikachtige *Knop* rust,
onder breedst; boven stomp-spits toegaande. Welke
haar in het laatste van *April* en begin van *May* opend.

Bladeren, Dan word gezien een bleek- of geheel-witte *Bloem*,
en derzel- ruym een halve Schelling in 't ronde groot, ook hol
ver ge- dan word gezien een bleek- of geheel-witte *Bloem*,
daante. dan word gezien een bleek- of geheel-witte *Bloem*,
ruym een halve Schelling in 't ronde groot, ook hol
gefeld, gelijk een kleyn *knopje*: gemeenlijk bestaan-
de uyt zes rondachtig-toegaande *Bladeren*; meest al-
tijd in 't midden met een *deukje*. Ook in 't mid-
den voorzien met eenige langwerpige geelachtige *vee-*
zeltjens. Als ze eenige dagen hebben open gestaan,
vergaanze in haar zelve, zonder in onze Landen eenig
Zaad te geeven.

Knop. De *RANUNCULUS NIVEUS ANGLICUS*, of *Sneeuw-*
witte *Engelsche Boterbloem*, verdeeld zich uyt een
bleek-bruyn *Veezelworteltje* in veel *Takjens*, meer als
een voet hoogte opschietende. Aan de zelve groeyen
tamelijk-groote, donker-groene, in vijf en meerder deelen
gesneden, zeer sterk en diep-gaderde, ook aan de
randen genoegzaam gerande *Bladeren*. Uyt de
punten neemen veel *Bloemen* t'effens haren oorsprong,
ontrent zoo groot als een stuyver; geheel dubbel;

Engelsche *De RANUNCULUS NIVEUS ANGLICUS*, of *Sneeuw-*
Sneeuw- *witte Engelsche Boterbloem*, verdeeld zich uyt een
witte *Engelsche Boterbloem*, verdeeld zich uyt een
bleek-bruyn *Veezelworteltje* in veel *Takjens*, meer als
een voet hoogte opschietende. Aan de zelve groeyen
tamelijk-groote, donker-groene, in vijf en meerder deelen
gesneden, zeer sterk en diep-gaderde, ook aan de
randen genoegzaam gerande *Bladeren*. Uyt de
punten neemen veel *Bloemen* t'effens haren oorsprong,
ontrent zoo groot als een stuyver; geheel dubbel;

Bladeren. *De RANUNCULUS NIVEUS ANGLICUS*, of *Sneeuw-*
witte *Engelsche Boterbloem*, verdeeld zich uyt een
bleek-bruyn *Veezelworteltje* in veel *Takjens*, meer als
een voet hoogte opschietende. Aan de zelve groeyen
tamelijk-groote, donker-groene, in vijf en meerder deelen
gesneden, zeer sterk en diep-gaderde, ook aan de
randen genoegzaam gerande *Bladeren*. Uyt de
punten neemen veel *Bloemen* t'effens haren oorsprong,
ontrent zoo groot als een stuyver; geheel dubbel;

bestaande uyt veel voor rond-toegaande *Bladertjens*,
van een aangename aanschouwing. Lang dueren ze, *Bloemen.*
doch vallen eyndelijk op de aarde neer, zonder in onze
Gewesten eenig Zaad na te laten.

De soorten der *BOTERBLOEMEN* met *KNOBBELI-* Boter-
GE *WORTELN*, konnen ook, even gelijk de *Asia-* bloemen
tische, wanneer hare *Bladeren* vergaan zijn, opgeno- met Knob-
men, en in een varfche, nieuwlücks-omgefectene, en belige
op de hier boven verhaalde wijze welgemeeste grond, Wortelen.
ieder jaar, met een volle Maan van *September* of *Okto-*
ber, weer ingezet worden.

K R A C H T E N .

Zoo wel de *Bladeren* als *Wortelen* van *Boter-* *Durantis*
bloem, in 't Latijn *Ranunculus*, zijn brandende *bist. Plant.*
van aart, en heet tot in den vierden graad; der- *fol. 37.*
halven ondienstig, ja gevaarlijk, om inwendig gebruykt *Lust. l. 2.*
te worden; want zouden de menschen al *laghende* doen *enarr. 171.*
Sallustius.

De gemelde *Bladeren* gestoten, en dan gelegd op *Apulj. lib.*
Klieren, *Kropzweeren*, *Bloedvinnen*, en allerley andere *Herb. c. 8.*
zweeringen, doen de zelve doorbreken. Verteeren ook, *Trag. l. 1.*
en neemen wech de *Wraaten*. *c. 30.*

Het *Zaad* van *Bloemen* in Spijs of Drank ingenomen,
doed de *Vrouwen* veel *Melk* in hare *Borsten*
krijgen.

CCCCXXVI H O O F D S T U K .

K R U Y S W O R T E L .

Niet alleen in het *Neederlandsch* dus, *Namen.*
maar ook van veel *KRUYSKRUYD*,
en *GRINDERKUYD* genoemd. Word
in het *Latijn* geheeten *SENECIO*, en
ERIGERUM: in 't *Hoogduysch* *CREUTZ-*
WURTZ, *CREUTSKRAUT*, en *BALD-*
GREISZ: in 't *Fransch* *SENESSON*, of *Du SENEZON*:
in 't *Italiaansch* *SENETIO*, *CARDONCELLO*, *SPELLIC-*
CIOSA, en *SENETIONE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier *Vier bij-*
bijzondere soorten; namentlijk: *zondere*
soorten.

I. *SENECIO VULGARIS MAJOR*, of *gemeen groot*
Kruyskruid. II. *VULGARIS MINOR*, of *kleyn gemeen*
Kruyskruid. III. *SENECIO MAJOR TOMENTOSA*, of
groot Kruyskruid met ruyge, wollige Bladeren. IV.
SENECIO FLORE ODORATO, of *Kruyskruid met een*
riekende Bloem. Al te zamen zijn ze van de zelve *Bou-*
wing en *Waarneeming*.

Zij beminnen allerley slag van grond, 't zij ge- *Grond.*
meste of ongemeeste. Hebben zoo lief een opene,
vrije, luchtige, warme, of wel ter Zon geleegene,
als een vóchtige, donkere of schaduwachtige plaats.
Konnen veel Water verdragen, en vergenoegen zich
ook met weynig.

Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. *Zaad.*
Geeven teegens de *Winter* volkomen rijp *Zaad*, en
versterven daar mee. Moeften derhalven met een was-
sende Maan van *Maert* of *April* in ieder *Voorjaar* weer
op nieuws, niet diep, worden gezayd. Komen ook,
door de geheele *Zomer*, van zelfs genoeg voort van 't
uytgevallene. Doch deeze, welke dan geen *Zaad* be-
komen, konnen in de *Winter* onbescadigd overblijven;
en geraken in 't tweede jaar tot hare volkometheyd.
Alleenlijk hier door konnenze *aangevonden* en *vermee-*
nigvuldigd worden. *Aanwin-*
ning.

K R A C H T E N .

Kruyswortel, in het Latijn *Senecio*, of *Erigerum*; *Egin. l. 7.*
heeft een gemengde kracht; zijnde niet alleen *c. 3.*
ver-

verkoelende, maar ook scheydende, te zamentrekken-
de, en rijpmakende van aart.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken; of in Wa-
ter gekookt, en gegeten; of het uytgeparfte *Zap*; of
ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met Wijn inge-
nomen, verdrijft de *smerten van de Maag*, veroorzaakt

Disco. l. 4. door *Galachtige vochtigheeden*, en de *pijn der Lendenen*:
c. 97. is goed voor de geene die met de *Gal* zijn gequeld; en
verwekt der Vrouwen *Maandstonden*.

Apulej. De *Bladeren* en *Bloemen* alleen met een weynig Wijn
hijf. Plant. gestoten, of in Water gekookt, of ook gedistilleert, en
c. 75. gelegd op *wonden, verzeeringen*, de *gezwellen der hey-
melijke leden*, *Bloedvinnen*, de *Roos*, en meer andere
soorten van *vuurigheid*, verdrijft en geneest de zelve.

Durantes De zelve *Bladeren* met Schapevet vermengt, of met
hijf. Plant. Zout gestoten, neemen wech de *pijn der Zeenruwen*, en 't
fol. 429. *Fleresijn*; ook de *Voetjigt*.

Dod. l. 21. De *witte of grijze hayren der Bloemen*, met een
c. 19. weynig *Saffraan* en koud Water gewreeven, geneest
de *zeere, loopende Oogen*, daar op gestreeken. De
zelve *hayren* varfch met eenig nat ingenomen, doen de
menschen verslikken.

CCCCXXVII HOOFDSTUK.

WILDE THYMUS.

Namen.

N het Neederlandsch niet alleen dus,
maar ook van zommige QUENDEL
genoemd; word in 't *Latijn* geheet
SERPYLLUM: in het *Hoogduytsch*
ook QUENDEL, en HUNERKOHLE: in
het *Fransch* PILLORET, of SERPO-
LET: in 't *Italiaansch* SERPILLO, SERPIGLIO, SER-
POLLO of SERPOLINO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend drie onder-
scheydene soorten; namentlijk:

I. SERPYLLUM VULGARE MAJUS, of *gemeene groo-
te wilde Thymus*. II. VULGARE MINUS, of *kleyne
gemeene Quendel*. III. SERPYLLUM CITRATUM, of
Quendel met een gear van Citroen. Alle zijn ze van ce-
ven de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen van naturen een goede, gemeene, zand-
dige, zoo wel gemestte als ongemestte aarde: een ope-
ne, luchtige, vrije, wel ter Zon gelegeene plaats, en
matige vochtigheid; ook veel Water.

Aart. Vergaan niet haast, maar blijven eenige jaren in 't
leeven. Verdragen seld *konde*; en alle andere onge-
leegentheeden der *Winter*, zonder groote schade. *Bloeyen*
de meeste tijd der *Zomer*, en geeven bij goede jaren
zomtijds volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een waf-
sende Maan van *April* of *May* niet diep in de aarde
moet gelegd zijn. Hier door worden ze *aangewonnen*
en *vermeenigvuldigd*: maar dan ook noch door ha-
re *jonge Takjens*; die men door meest de geheele
Zomer in de aarde buygen, en geworteld zijnde
('t welk haastig geschied) van de *oude* afneemen en ver-
planten kan.

Waarschouwing. Waar bij echter in acht staat te neemen, dat de
laatste verplanting voor den *Herfst*, en niet later, mag
geschieden; op dat ze voor de *Winter* noch *jonge*
Wortelen mogten schieten: anders zouden ze licht-
lijk kunnen versterven; gelijk ook dikmaal gebeurd;
inzonderheid door een sterke *Vorst*; twee of drie ja-
ren stil gestaan hebbende; boven welke tijd zij niet wel
mogen geraken.

K R A C H T E N.

Dod. lib. 9.
cap. 9.

DE *wilde Thymus*, in 't *Latijn* *Serpyllum*, is ver-
warmende en verdrogende tot in den derden
graad; ook doorsnijdende, dunmakende van
aart, en scharp op de Tong.

In Wijn gekookt, tot dat'er op 't derdendeel van ver-
zoden is, of in spijzen gebruykt, versterkt de *Maag*,
en 't *Hoofd*. Doed ophouden de *Buykloop*, de *Hik*,
maar bevordert de *Waterlossing*. Drijft uyt het *Gra-
veel*, en de *Winden*. Neemt wech de *Buykkramping*;
is goed voor de *heete gezwellen der Leevers*; voor een
beginnende *rasernij* of *onsteltenis der Harssenen*: voor
de *Doofheid*, de *beeten* of *steeken der Slangen*, en
anderer *giftige Dieren*. Helpt de *verstopping der Oo-
ren*: verwekt *eetenslust*, en der Vrouwen *Maand-
stonden*. Maakt een *klaar Gezicht*, de oogen daar meê
gewasschen zijnde.

De *Bladeren* gedroogt, gepulveriseert, en met Zoet-
hout, Anijs en Wijn vermengt, geneezen een *droogen
Hoest*.

Op kolen gelegd, verdrijven door haren reuk en rook *Fuchf. cap.*
alle *giftige Gedierten*. *93.*

In Edik gezoden, en daar meê de slapen des
Hoofds, ook het voorhoofd bestreken, neemt de
Hoofdpijn wech. *Apulej. c. 99.*

CCCCXXVIII HOOFDSTUK.

S E S A M U M.

Oerd deezen naam zoo wel in het *Namen*,
Neederlandsch als in het *Latijn*. Word
in het *Hoogduytsch* geheeten LEINDOT-
TER, of gemeenlijker FLACHSZDOT-
TER: in het *Fransch* DU SISAME,
JUGOLINE, of JUGIOLINE: in het
Italiaansch SESAMO, of SISAMO, en GIUGIOLE-
NA.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee
onderscheydene soorten; namentlijk:

I. SESAMUM OFFICINARUM VERUM, of *opregte
Sesamum*; en II. SESAMUM AMERICANUM FLORE
LUTEO MAGNO, of *Sesamum uyt America*, met een
groote, schoon-geele, ronde, ongedeelde *Bloem*, ook
veel breeder en grooter van *Bladeren* als de voorge-
melde soort; anders van eenreley gedaante en stel-
ling. Beyde zijn ze van eenen de zelve *Bonwing* en
Waarneeming.

Grond. Zij beminnen een gemeene, goede, zoo wel zand-
ge als andere, doch met twee-jarige Paerdmist genoeg-
zaam voorziene grond: een vrije, luchtige, welgelee-
ne plaats, en veel Water.

Blijven niet langer als twee jaren in 't *leeven*. Ver-
dragen in deeze onze Gewesten sterke *Vorst*, en alle an-
dere ongeleegentheeden des tijds zonder eenige schade.
In de tweede *Zomer* *bloeyen* ze zeer schoon. Gemeene-
lijk openen de *Bloemen* zich teegens den *avond*; en blij-
ven de geheele *nacht* in dien stand. Doch 's *morgens*,
als de Zon opkomt, sluyten ze zich weer, en verder-
ven. Worden echter ieder dag weer vernieuwd. Gee-
ven ook volkomen rijp *Zaad*: 't welk ieder *Voorjaar*, *Zaad*.
met een wassende Maan van *Maert* of *April*, de aar-
de, niet diep gelegd, weer aanbevolen moet zijn. Ko-
men ook, door 't neergevallene, genoeg van zelfs op:
en hier door kunnen ze overvloedig *vermeenigvuldigd*
worden. *Aanwin-
ning.*

K R A C H T E N.

SESAMUM is warm in den tweeden, en vocht in den
seerften graad. *Sesapio lib.*

De *Bladeren* in Wijn gekookt, en daar van
gedronken, of ook met de Wijn gewasschen, of de gezo-
dene *Bladeren* op de *Oogen* gelegd, neemen wech de
verbitting en *roodigheid* der zelve. Is goed voor de
geene die van het *Pleuris* worden aangetast; of ge-
queld zijn van de *Longezucht*, de *Hoest*, een *benauwdem
Adem*; en *onzuyverheid der Huid*. *Simp. c. 86.
Gal. lib. 8.
Simp.*

Het

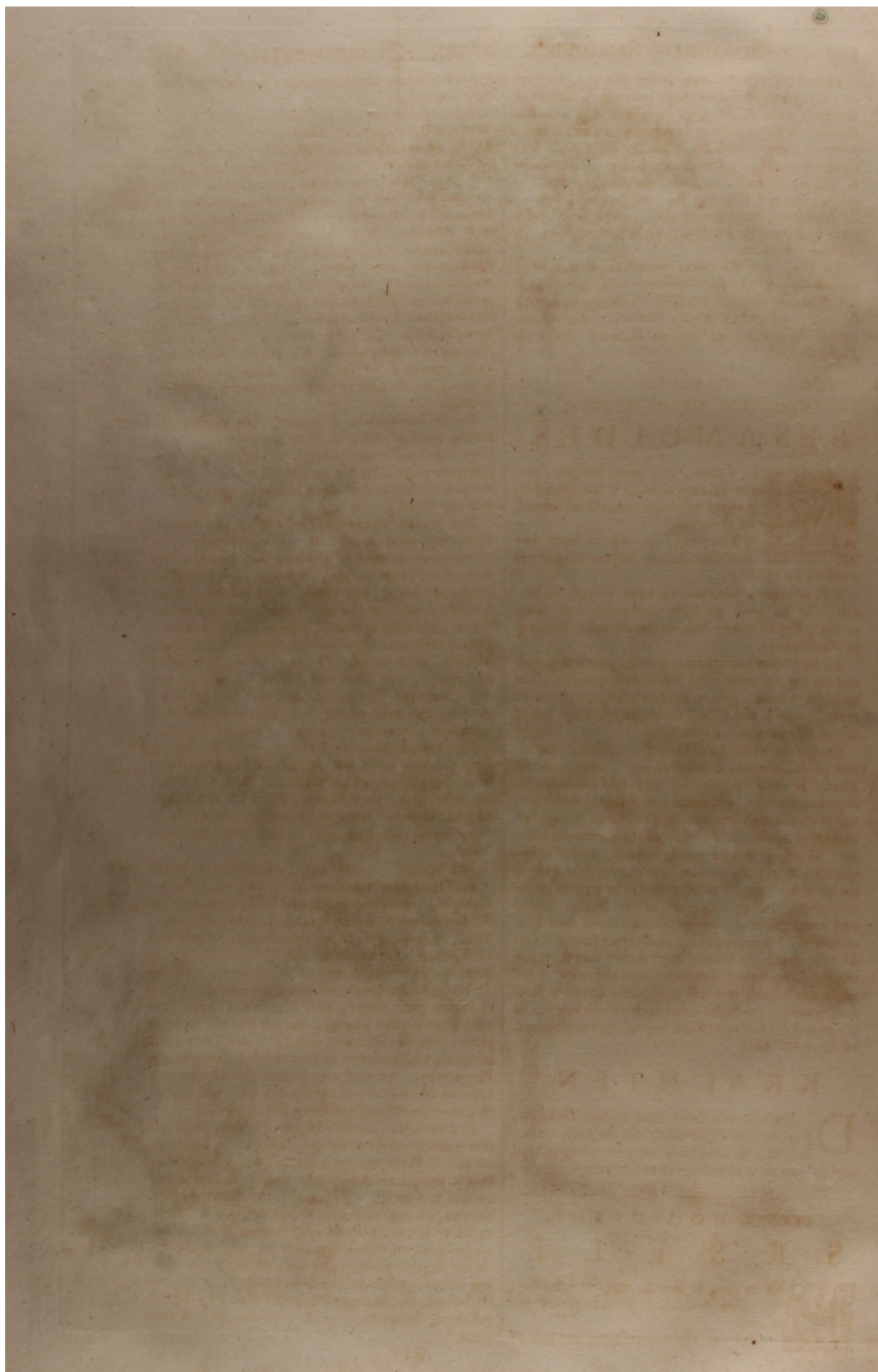
SESAMUM PERSICUM

TRILOBATUM FOETIDUM.

Nefeli Ethiopicum Herba

Dief. l. 2.
c. 121.
Durant.
hist. Plant.
fol. 434.

Het *Zaad* van *Sesamum* is vet van aart, en stopt de zweetgaten; derhalven, om inwendig gebruykt te worden, voor de *Maag* en 't geheele *Ligchaam* ondienflic. 't Zelve gedroogd, gestoten, en met Rooze-water vermengt, verdrijft de *harde, dikke* gezwellen; allerley *verhitting*, gebrandheyt; leedenpijn, quetzuren der *Oogen*; de *beeten* en *steeken* der *Slangen*, daar opgelegt; en met *Oly* van *Roozen* gemengt, verzagt de *Hoofdpijn*, veroorzaakt door groote hitte. Het zelve vermogen de *Bladeren*, in *Water* gezoden, en daar op gedaan.

P. Alpin.
de Plant.
Æg. c. 32.
Rafin de
temp.
Simp. c. 20.
De *Oly*, uyt dit *Zaad* geparft, en met *Wijn* ingenomen, maakt de *Menschen* *ver*; doch doet ook de *Maag* *walgen*. Verdrijft de *jenkerigheyt*, ook de *ruydgheyt* van de *Huyd*; de *smerten* der *Moeder* van de *Vrouwen*; en van de *Darmen*. Helpt de *Engborstigheyt*.

CCCCXXIX HOOFDSTUK.

SESAMOIDES.

Namen.

Et deelen, en, mijns weetens, geen anderen naam in 't *Neederlandsch*, *Latijn*, of eenige andere *Taal* bekend, of genoemd.

Twee soorten:

Hier van zijn mij in haren aart twee veranderlijke soorten bekend geworden; te weten:

I. SESAMOIDES SALAMANTICENSE MAJUS. II. MINUS; dat is, groot en klein *Sesamoides* van *Salamanca*. Beyde zijn ze van eenen de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een zandige, goede, gemeene grond, met een weynig twee-jarige *Paerdemist* voorzien: een luchtige, warme, genoeg ter *Zon* geleegene plaats; en matige; voor al niet te veel vochtigheyt. Blijven drie, of ook vier jaren in 't leeven.

Zaad.

Geeven in deeze onze *Gewesten* zelden, ten zij met goede, warme, drooge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*. Konnen op geenerley wijze veel *koude Herfstreegenen*, of eenige *Vorst* verdragen. Moeten derhalven, met een wassende *Maan* van *April* in *Potten* zoo gezaayd als geplant zijnde, in 't begin, of ten halven van *October*, na geleegentheid van de bequaamheyt of onbequaamheyt des tijds, binnens huys worden gebragt; gezet op een plaats daar ze lang de *Lucht* konnen genieten; en waar in of gantsch geen, of immers zeer weynig vuur word gestookt; vermits ze door deeze voor haar onnatuurlijke warmte haastig zouden verderven. Gedurende de geheele *Winter* moet men ze met slegts een weynig *Reegenwater* voorzien: ook niet voor in het begin van *April*, met een aangename *Lucht* en *Reegen*, weer buyten stellen: dan noch voorzichtig wachten en wel dekken voor *koude nagten*, veel vochtigheyt, en *bayrige Winden*.

Waarneeming in de
Winter.

KRACHTEN.

Krachten onbekend.

DE krachten van deeze twee aardige *Gewassen*, groot en klein *Sesamoides*, zijn tot noch toe onbekend; derhalven wij ook geen geleegentheid hebben, om iet verder daar van te schrijven.

CCCCXXX HOOFDSTUK.

SESELI.

Namen.

En aangenaam *Gewas*, van een ieder dus, en, mijns weetens, in geene taal anders genoemd.

Verschey-

Hier van zijn mij in haren aart bekend

geworden eenige bezienswaardige, veranderlijke soorten; namentlijk:

I. SESELI PRATENSE, of *Seseli*, groeyende op *Grasvelden*. II. PALUSTRE LACTESCENS, of *Water-Seseli*, met een *Melkachtig Zap*. III. CRETICUM, of *Seseli* uyt *Candien*; anders ook *TORDILIUM* geheeten. IV. CRETICUM MINUS, of *kleyn Seseli* van *Candien*. V. MONTIS LIBANI, of van den *Berg Libanus*. VI. MASSILIENSE, of *Seseli*, groeyende ontrent *Marflien*. VII. PELOPONNENSE MAJUS CUCUTÆ FOLIO, of groot *Seseli* van *Peloponnesus*, met *Bladeren* van *dulle Kervel*. VIII. PELOPONNENSE MINUS CUCUTÆ FOLIO, of *kleyn Seseli* van *Peloponnesus* met *Bladeren* van *dulle Kervel*. IX. PELOPONNENSE LUSITANICUM, of *Portugalsch-Peloponnesus Seseli*. X. ÆTHIOPICUM HEREA, of *Seselikruyd* uyt *Moorenland*. XI. SESELI ÆTHIOPICUM FRUTEX, of *boomachtig Seseli* uyt *Moorenland*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, vermengt met een weynig twee-jarige *Paerdemist*: een luchtige, warme, wel ter *Zon* geleegene plaats, en niet te veel vochtigheyt. Geeven ook niet alle in deeze onze *koude Gewesten* volkomen rijp *Zaad*.

Het SESELI PRATENSE, of *Seseli*, groeyende op *Grasachtige plaatsen*: PALUSTRE LACTESCENS; of voortkomende in vochtige *Oorden*, met een *melkachtig Zap*: CRETICUM MAJUS, & MINUS, groot en klein *Seseli* van *Candien*, zijn tamelijk hard van aart. Konnen felle *koude*, en alle andere ongeleegentheden der *Winter*, geduldig uytstaen. Bloeyen in 't tweede jaar; geeven volkomen rijp *Zaad*, en versterven daar mee.

Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, of om 't tweede, met een wassende *Maan* van *Maert*, op nieuws, niet diep, weer gezaayd zijn. Komen ook uyt het neergvallene van zelfs genoeg op. Hier door alleenlijk konnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden.

Het SESELI MONTIS LIBANI, of *Seseli* van de *Berg Libanus*, word met de gemelde *Maan* van *April* in een *Pot* gezaayd, en warm gezet. Blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven. Bloeyd in den *Herfst*, en geeft in onze *Gewesten* ter nauwer nood bij goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad*. Daar mee versterft ze.

Het SESELI MASSILIENSE, of *Seseli* van *Marflien*: PELOPONNENSE LUSITANICUM, of *Seseli* uyt *Portugal*, een weynig gelijkheyt hebbende met de *Seseli* van *Peloponnesus*; en SESELI ÆTHIOPICUM FRUTEX, of *heesterig Seseli* uyt *Moorenland*, vergaan niet haast, maar blijven veele jaren in 't leeven. Konnen op geenerley wijze veel *Water*, of *Herfstreegen*, veel minder eenige *Winterkoude* verdragen. Moeten derhalven, in *Potten* gezet zijnde, in 't begin van *October* binnens huys worden gebragt, op een goede, luchtige plaats; waar in niet anders als bij *vriezende Weer* word gevuurd; onderhouden met een weynig *lauwgemaakt Reegenwater*; en niet weer buyten gesteld voor in 't begin of ten halven van *April*, dan noch wel gewagt en gedekt voor *koude nachten* en *schrake winden*.

In deeze onze *Gewesten* krijgen ze zelden, anders als met gantsch warme en drooge *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*. 't Welk met een wassende *Maan* van *April* in *Potten* gezaayd moet zijn. Hier door konnen ze bequaamelijk, gelijk ook het SESELI ÆTHIOPICUM FRUTEX, of *heesterachtig Seseli* uyt *Ethiopien*, door de bij of boven de *Wortel* uytgeloopene *jonge Looten*, *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden. Welke *geaandachte jonge Looten* men met een volle *Maan* van *April* ten halven, gelijk de *Angeliere*, insnijdt; in de aarde buygd; of met aarde bedekt: daar na, *Wortel* gekreegen hebbende, van de *ende* afneemt, en verplant.

K k k

De

Seseli-
kruid uyt
Mooren-
land. De **SESELI AETHIOPICUM HERBA**, of *Seselikruid* uyt *Moorenland*, blijft ook lange jaren in het leeven. Wordt's *Winters* binnens huys bewaard, vermits deeze *Plant*, buyten blijvende, door de *Worst* van 't leeven word beroofd. Geeft een volkomen rijp *Zaad*, het welk met de genoemde *Maan* van *October* (wijl het lang, ja dikmaal een geheel jaar, in de aarde blijft leggen, eer het opkomt) of *Maert*, in een *Pot* moet gelegd zijn, niet dieper als een halve vinger.

Wortel. Deeze soort krijgt uyt een korte, dikke, van buyten bruyn-verwige, van binnen spier-witte, krachtige, welriekende, en in de *Mond* geknauwd wordende bittere *Wortel*, op de wijze van *Thapsia*, veele *Bladeren*, rustende op teedere, platachtige, ronde, een kleyne hand hooge, bleek-groene, en van naturen sponsachtige *Steeleijens*. Zijn van gestalte die van 'het *Angelica lucida*, of blinkende *Angelica*, niet zeer ongelijk, doch rechter en hooger opvallende, van aart; zijnde gedeeld in drie, en ook in vijf deelen; van welke de twee regt teegens malkander voortkomende onderste de grootste; de andere veel kleynere zijn, en eene regt in 't midden als in een punt eyndigende: aan welke de *Bladeren*, altijd twee en twee regt teegens den anderen over, doch voor in een uytlopende, uytspuyten: waar van de onderste gemeenlijk de grootste; ook in sommige de voorste *puntbladeren* de alderlangste en breedste worden gezien: doch doorgaans een goede vingerbreed, en ruym een vingerlid lang; aan de randen rondachtig getand, donker-groen-verwig; weynig, of niet blinkende; onder veel bleeker: in 't midden voorzien met een regt-doorgaande groote *Ader*, waar uyt veele kleyne ter zijden, en door 't geheele *Blad* lopende, voortkomen: boven zacht, onder een weynig scherp in 't aanraken: ook welriekende, krachtig, en zeer bitter van smaak.

Gedaante
der Blade-
ren. Uyt welker onderste *Hert* een, of ook wel meer *Steele*, na dat de *Plant* oud en groot is, voor den dag komen; zijnde rond, twee *Maatvoeten* hoog opschietende: en in 't bovenste der zelve veele wit-verwige, *Waters-wijze* in 't ronde, op de wijze van *Thapsia* gestelde *Bloemijens*, in de *Maand* van *Julius* uytgevend. Deeze bestaan uyt vijf kleyne, spier-witte, *Hers-wijze* gevormde, boven met een indruk begaafd zijnde *Bladerijens*; houdende van binnen vier en vijf witte *Knopjens*. Alsze tien, twaalf, of ook meerder dagen, hebben opengestaan, vergaanze eyndelijk in haar zelve, en laten in den *Herfst* achter een langwerpig, geveugeld, bleek-bruyn-verwig en breedachtig *Zaad*, dat van het *Thapsia* zeer gelijk.

Zaad. Het **SESELI PELOPONNENSE MAJUS ET MINUS**, *CICUTA FOLIO*, of groote en kleyne *Peloponnesische Seseli*, worden beyde van naturen zeer oud. Verdragen seltte *Worst*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*. Geeven meest ieder jaar volkomen rijp *Zaad*; 't welk met een wassende *Maan* van *October* of *Maert* in een *Pot* de aarde moet aanbevolen worden. Kommen ook wel zomtijds uyt 't neergevallene van zels op. Hier door kunnen ze *aangevonnen* en *vermeenigvuldigd* zijn.

K R A C H T E N .

Agin. l. 7. **H**et *Zaad* en de *Wortelen* van *Seseli*, welke meest worden gebruykt, zijn verwarmende en verdroogende in den tweeden graad, ook dun van deelen, en sijn van stof.

Galen. lib. In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, of 't *Simp. 8.* *Zaad*, of ook de *Wortel* gedroogd, gepulveriseert, *Diosc. l. 3.* en met *Wijn* ingenomen, geneest de *Koudepis*, de *c. 60.* *Fernel. l. 5.* *Engborstigheid*, een *verouderde Hoest*; de opstijging en andere gebreken der *Moeder*: alle *rauwigheid* van de *Borst* en het *Ligchaam*. Verdrijft de *Winden*, en de *Buykkrimping*, veroorzaakt door koude. Doed de *Vrouwen gemakkelijck* baren: verwekt hare *Maand-*

stonden, en drijft de doode *Vrucht* af. Doch de zwangere mogen het geenzins gebruyken.

CCCCXXXI HOOFDSTUK.

ZUYKERWORTEL.

DUs genoemd in het *Neederlandsch*; *Namen*, wegens hare lieflijke smaak en aangename geur van veele zeer begeerd. Word in het *Latijn* geheeten *SISER*, *SISARUM*, *SERVILLUM*, en *SACCHARÆ RADICULÆ*: in het *Hoogduitsch* *GIERLEIN*, en *ZUCKERWURTZEL*: in 't *Fransch* *CHERVY*; en in 't *Italiaansch* *SISARO*.

Zij bemind een goede, gemeene, zoo wel zandige Grond. als andere, doch luchtige, welgemeste grond, en veel Water: een vrije, bequaam ter Zon geleegene; of ook een schaduwachtige plaats. *Bloeyd* niet ieder jaar, maar alleen zomtijds, verzet wordende. Geeft in deeze Landen noyt volkomen rijp *Zaad*. Verdaagd seltte *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder schade.

Maar schoon wij van deeze *Plant* geen *Zaad* konnen bekomen, echter kan menze *aankwinnen* door hare aangegroeyde jonge *Wortelen*; welke men in ieder *Voorjaar*, indien men wil (of anders ook om 't tweede) teegens de volle *Maan* van *Maert* of *April* opneemt; de *dikste* daar van afzonderd, om ter spijs te gebruyken; de *dunste* weer inzet, om daar van andere *aan te winnen*.

Ontrent de gemelde tijd des jaars (in welke ze alderbequaamst zijn om gegeten te worden) pleeg voortijds *Keyzer TIBERIUS* deeze *Wortelen* jaarlijks uyt *Duytschland* na *Romen* te doen brengen, wyl hij een groot behagen vond in haar aangename smaak.

Wil iemand hier van een *delicate Salade* toebereyden, Hoe daar den, die bedekke de nieuwe uytlopende *Scheutjens* van een in 't *Voorjaar*, ter hoogte van drie of vier vingers, *Salade* met zeer zandige aarde; zoo schieten ze door de zelve bereyden. heenen. Daar na neeme hij deeze aarde weer wech; en hij zal bevinden, dat de *Scheuten* en *Bladeren*, zoo hoog als de aarde gelegen heeft, geel geworden zullen zijn. Deeze afgesneden, en tot een *Salade* gebruykt, zal men ongemeen lekker bevinden.

K R A C H T E N .

Zuykerwortel, of *Sisarum*, is droog en warm *Gal. lib. 8.* in den tweeden, ook vochtig in den eersten *Med. Simp.* graad.

De *Wortelen* in Water gekookt, of op allerley andere wijzen gegeten, zijn van een lieflijke smaak, en de *Maag* zeer aangenaam. Geeven goed Voedzel aan 't *Ligchaam*: maken *eetenlust*; en desgelijks begeerte tot het echte werk. Drijven het Water van de *Blaas* voort. Versterken zwakke, teedere *Lieden*; uyt een zware ziekte eerst weer opgestaan; en zijn derhalven de zelve zeer dienstig.

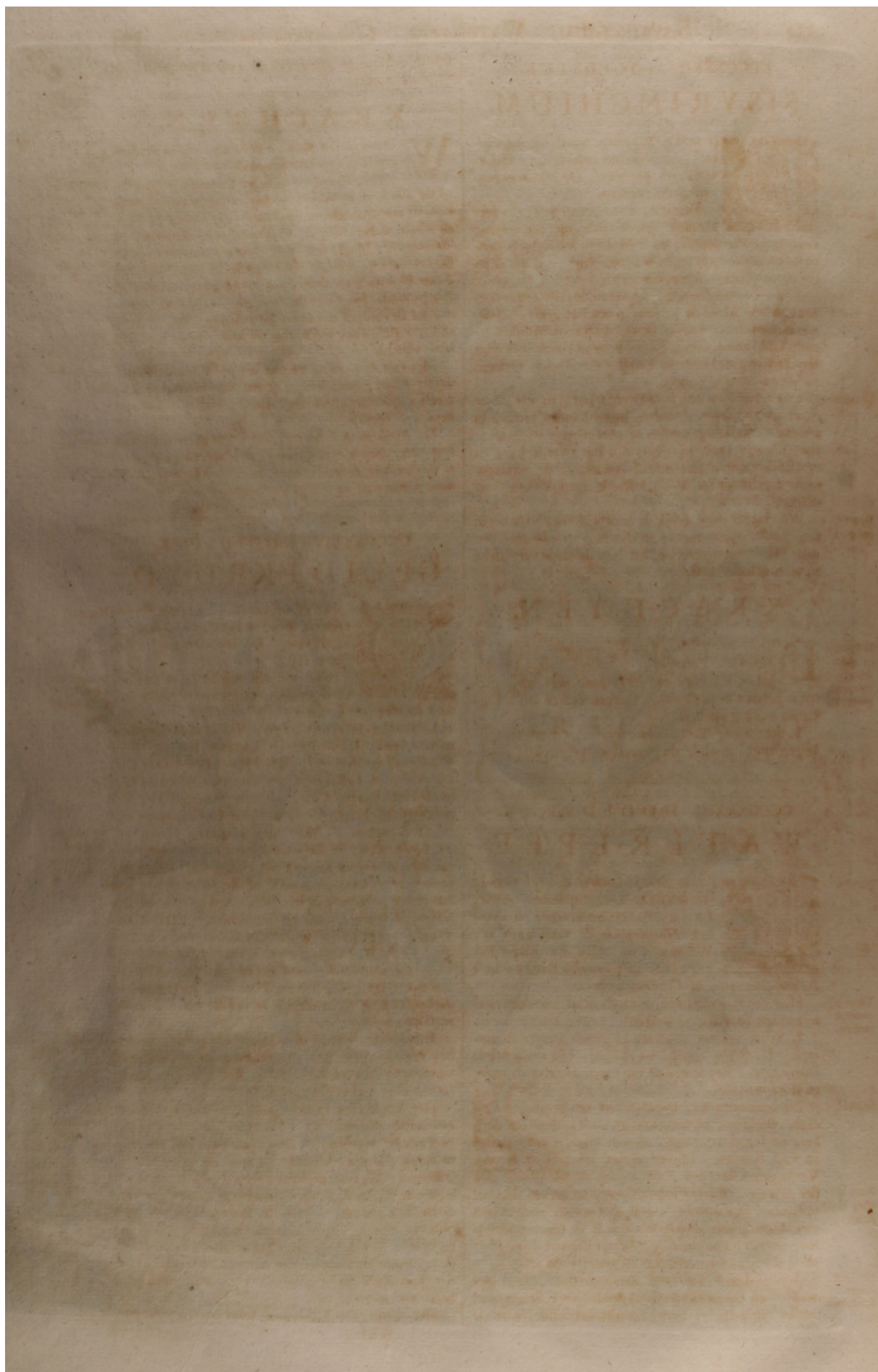
Het uytgeparfste *Zap* der *Bladeren* met Schapemelk gedronken, stopt de *Buykloop*. *Durant. hist. Plant. fol. 435.*

Het *Zaad* gedroogd, gestoten, en met *Wijn* ingenomen, is goed teegens den *Hik*; de *krimping der Darmen*; de loop des *Ligchaams*, en de *Nieren-steen*.

Gelidaria

CCCCXXXII HOOFDSTUK.

SISYRINCHIUM.

Namen. It aardig *Bol-gewas* word, mijns weeten, van niemand anders, dan met deezzen naam, genoemd. De *Italianen* zeggen *SISIRINCHIO*.

Grond. Bemind, uyt eygener aart, een zeer zandige, goede aarde, met een weynig twee-jarige Paerdmist, en 't Mol van verrotte Boombladeren doormengt; een warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats; en weynig water.

Waarneeming in de Winter. Lijdt; buyten staande, ongeerne de felle *koude* dezer Landen. Moet derhalven, in een Pot gezet, 's *Winters* binnens huys worden bewaard op een tamelijk-warme plaats, zonder eenige vochtigheyt: ook niet weer buyten zijn gezet voor in 't laatste van *Maert*, met een zachte aangename Reegen.

Bloemen. In 't eerste, en ook in 't tweede jaar, na dat deeze Plant uyt *Spanje* of andere heete Landen nieuwliks in onze Gewesten gezonden of overgebracht is, geeft ze een *Bloem*. Daar na slegts om het tweede jaar; en eyndelijk gantsch niet meer, vermits de onaangename Lucht onzer Weereldstreek qualijk kan verdragen.

Opneeming. Word ieder jaar, gelijk de andere *Bollen*, in 't begin van *Julius* opgenomen; en dan in *September* met een volle Maan weer ingezet, na dat men de aarde vervaarft en weer gemest heeft.

K R A C H T E N .

In Spanje en anderweegen ter Spijze gebruykt. E *Bol-worteltjens* van *Sisyrrinchium* worden in *Spanje*, *Portugal*, en andere warme Landen gehouden voor een aangename spijs, en gegeeten in plaats van *Castanien*. Geeven echter aan 't Ligchaam weynig voedsel.

In deeze onze *Neederlanden* worden ze noch ter spijze genuttigt, noch in de *Geneeskunst* gebruykt.

CCCCXXXIII HOOFDSTUK.

WATER-EPPE.

Namen. Y de *Neederlanders* dus genoemd, word in het *Latijn* geheeten *Sium*, *Laver*, *PASTINACA AQUATICA*: in het *Hoogduitsch* *Wasser eppich*, *Wasser marck*, en *BRUNNEN PETERLEIN*: in 't *Fransch* *BERLE*: in 't *Italiaansch* *SIO*, of *GORGOLESTRO*.

Twee bijzondere soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee bijzondere soorten; te weeten:

I. *Sium majus verum*, of groote opregte *Water-eppe*. II. *Sium minus alterum*, of tweede *kleine Water-eppe*. Beyde zijn ze van even de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen uyt eygener aart een gemeene, zandige, vochtige, of waterachtige aarde; meer een donkere of schaduwachtige, als een vrije, opene plaats; en veel Reegen. Blijven eenige jaren in 't leeven. Verdragen felle *Vorst*, en andere ongelegheden der *Winter*. Bloeyen ieder *Zomer*, en geeven dikmaal volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *Maert*, niet diep gelegd, de aarde moet aanbevoelen, en dan meenigmaal met *Water* begoten zijn. Hier door worden ze genoegzaam *vermeengvuldigd*.

Aanwinning door Zaad, Boven dien kan men ze *aanwinnen* door hare aangewassene en bij de aarde kruypende *jonge Scheutjens*, welke van zelfs *Wortelen* bekomen hebbende, met de

en door jonge Scheuten.

gemelde Maan in *April* van de oude afgenomen, en verplant worden.

K R A C H T E N .

W *Ater-eppe*, of *Sium*, is verwarmende en verdroogende in den eersten graad.

Het *Kruyd* op allerley manieren gebruykt, of de *Bladeren* in *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, is aangenaam voor de *Maag*; goed voor de *Geelen* en *Waterzucht*; voor de *Gescheurdheyt*; de *Steen*, en 't *Graveel*. Maakt een *belder*, *scharp Gezicht*: opend de *verstoptheyt* van de *Milt*: verwekt der *Vrouwen Maandstonden*, en doet haar *gemakkelijk verlossen* in *Barensnood*. Jaagt uyt de *doodte Vrucht*; de *Nageboorte*, en bevordert een *lichte watermaking*. Helpt daarenboven de *geene*, welke met de *Bloedgang* en *Buykloop* zijn gequeld.

Met de zelve *Wijn*, of met het gedistilleerde *Water* deezer *Plant*, gewasschen, neemt van het *Aangezicht* wech de *Zomer-sproetelen*, en alle andere *onzuyverheyt* der *Huyd*.

De *Bladeren* in *Edik* met wat *Boter* gezoden, zijn *Durantes* zeer goed voor 't *Sprenkruur*, de *Roos*, en andere *heete Gezwellen*: desgelijks voor de *Schurftigheyt* der *Paerden*, warm daar op gelegd wordende.

CCCCXXXIV HOOFDSTUK.

GELIDTKRUYD.

 P het *Neederlandsch* dus van veele geheeten, word in het *Latijn* genoemd *SIDERITIS*. De *Italianen* zeggen *SIDERITE*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden eenige veranderlijke aardige soorten; te weeten:

I. *SIDERITIS FLORE ALBO*, of *Gelidkruyd* met een witte *Bloem*. II. *MONTANA LUSITANICA*, of *Berg-Gelidkruyd* uyt *Portugal*. III. *HERACLEA FABII COLUMNÆ*, of *Gelidkruyd* van *Heraclea*, door de Geleerde *Heer FABIIUS COLUMNA* zoo genoemd. IV. *ANOSTIFOLIA HISPANICA*, of *Spaansch Gelidkruyd* met smalle *Bladeren*. V. *MONTANA GALICA FLORE ALBO PUNCTATO*, of *Berg-Gelidkruyd* uyt *Frankrijk* met een witte *Bloem* en *purpure stippelen*. VI. *MONTANA FLORE PURPUREO MAGNO*, of *Berg-Gelidkruyd* met een groote *purpure Bloem*. VII. *ARVENSIS*, of *Gelidkruyd*, voortkomende op *Grasvelden*. VIII. *CRETICA ODORATA*, of *welriekend Gelidkruyd* van *Candia*. IX. *SIDERITIS FETIDA SPICATA FLORE LUTEO*, of *stinkend Gelidkruyd* met een geele *geayde Bloem*; van sommige ook geheeten *Hysopus fetidus*, of *stinkende Tjop*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene, zandige aarde, met matige, twee-jarige *Paerdmist* vermengt; een warme, wel ter Zon geleegene plaats; en niet al te veel vochtigheyt.

Het *SIDERITIS FLORE ALBO*, of *Gelidkruyd* met een witte *Bloem*, en *SIDERITIS MONTANA FLORE PURPUREO MAGNO*, of *Berg-Gelidkruyd* met een groote *purpure Bloem*, blijven niet meer als een *Zomer* in *Berg-Geel* leeven. Worden derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *April*, weer op nieuws gezayd, doch 't *Zaad* niet diep in de aarde gelegd. Komen ook van 't neergevallene dikmaal van zelfs genoeg op; en konnen hier door genoegzaam *vermeengvuldigd* worden; vermits de *Plant* niet eer verdord of vergaet, voor dat het *Zaad* in den *Herfst* zijne volkomenheyt heeft verkreegen.

Het *SIDERITIS MONTANA LUSITANICA*, of *Portugalisch*

K k k 2

galsch
Berg-Ge-
lidkruid:
Gelid-
kruid, bij
Heraclea
groeyen-
de.
Spaansch
smal-ge-
bladerd
Gelid-
kruid.

tugalsch Gelidkruid: HERACLEA FABII COLUMNÆ, of *Gelidkruid*, beschreeven van de Heer Fabius Columna, groeyende niet verre van de Stad Heraclea, en SIDERITIS ANGUSTIFOLIA HISPANICA, of *Spaansch smal-gebladerd Gelidkruid*, blijven gemeenlijk in deeze Gewesten twee jaren lang in 't leeven. Verdragen ongeerne veel koude *Herfstreegenen*, of sterke *Vorst*. Moeten derhalven, met een wassende Maan in April in Potten hol en luchtig gezayd zijnde, in 't begin van *Ollober* binnens huys worden gebragt; op een luchtige plaats gezet, daar niet als bij vriezende Weer in gevuurd word; gedurende de geheele Winter onderhouden met slegts een weynig Reegenwater; wijlze anders de verrotting haastelyk onderworpen zouden zijn; en niet voor in 't begin van April, met een zoete Lucht en aangename Reegen, weer buyten gesteld; dan noch eenenwel voorzichtig gewagt, en wel gedekt voor *koude nachten*, veel *Water*, schrale of hayrige *Winden*. Zij *bloeyen* in de tweede Zomer; ook wel zomtijds in de eerste, laat in den *Herfst*; doch geeven in deeze onze koude Gewesten noyt eenig volkomen rijp *Zaad*; maar versterven zonder 't zelve na te laten.

Fransch
Berg-Ge-
lidkruid,
en andere
soorten.

Het SIDERITIS MONTANA GALICA FLORE ALBO PUNCTATO, of *Fransch Berg-Gelidkruid met een witte gestippelde Bloem*; ARVENSIS, of *op Grasvelden voortkomende*; CRETICA ODORATA, of *riekend Gelidkruid van Candien*; en SIDERITIS FÆTIDA SPICATA FLORE LUTEO, of *stinkend Gelidkruid met een geelgeayrde Bloem*, blijven eenige jaren lang in 't leeven. Geeven ieder Zomer volkomen rijp *Zaad*; verdragen selle *koude* en allerley andere ongeleegentheeden der Winter, zonder schade. Worden ook alleenlijk *aangevonnen* en *vermeenigvuldigd* door 't gedachte haar *Zaad*; 't welk op de genoemde tijd, niet boven een stroobreedte diep, in de aarde word gelegd.

Riekend
Gelid-
kruid van
Candien.

Doch het SIDERITIS CRETICA ODORATA, of *riekend Gelidkruid van Candien*, niet zoo hard van natuur zijnde, word wel zomtijds, door een sterke *Vorst*, gantschelyk van 't leeven beroofd. Moet derhalven, in een Pot gezet, 's *Winters* binnens huys worden gebragt op een luchtige, en in koude dagen op een matige; noch feller, op een geheel warme plaats; onderhouden met weynige vochtigheid; en in 't laatste van Maert of begin van April, nageleegentheyd van de bequaamheid of onbequaamheid des tijds, met een reegene Lucht weer buyten gesteld.

Wonder-
lijken ver-
maaklijk
Bloeyzel.

Zij bloeyd de tweede Zomer (na datze voortgekomen is uyt *Zaad*, in 't voorige jaar met een wassende Maan van April in de aarde gelegd), van de Maand Augustus af tot in de Maert, de geheele Winter door; met zulk een kluchtige veelvoudigheid van *Bloemen*, dat men ze zou meenen te zijn een *Plant* zonder *Loof*, en enkelijk bestaande uyt *Bloemen* van een witte couleur. Nauwelijks is de eene vergaan, of men ziet, met zonderling vermaak, de andere alreeds weer voortgekomen. Zoo dat men aan dit *Gelidkruid* te eener tijd en een oogenblik een geheel rijp, noch onrijp, en eerst ontstaan *Zaad*; dan noch geheel opene *Bloemen*: welke *Plant* met hare groene, veelvoudige kleyne *Steele* tot een weynig boven de grond afgesneeden wordende, zoo ziet men de *Wortel* weer op nieuws uytloopen. In alle deelen (alleen de gemelde *Wortel* uytgezonderd) is ze krachtig, sterk, niet onaangenaam van reuk; ontrent een Maatvoet hoog; met een bleeke groenheid verciend, en, als ze word aangeraakt, kleevende van aart. Heeft kleyne, veelvoudige, digt boven, doch niet regt teegens malkander over gestelde, ovaals-wijze ronde, en met eenige *witte ruyghheid* bekleedde *Bladertjens*.

Strinkend
Gelid-
kruid.

Het SIDERITIS SPICATA FÆTIDA, of *stinkend Gelidkruid, met een geelgeayrde Bloem*, groeyd van naturen struvelachtig op. Krijgd uyt een teedere, geelverwige *Veezelwortel* een, twee, of meerder *Scheuten*, twee voeten, wat meer of minder, hoog opschietende

Wortel.
Scheuten.

in deeze Gewesten. Alsze den ouderdom van twee en meer jaren hebben bereykt, worden ze tamelijk dik, grauwwachtig of bleek-verwig, en gantsch rond. Uyt welke in ieder *Voorjaar* nieuwe *Scheuten* voortkomen; geheel groen, doch beneeden gemeenlijk wat bruynachtig, bekleed met een *witte wolligheid*, en van een vierkante gestalte.

Aan de zelve groeyen de *Bladertjens*, op de wijze van *Ysop*; twee en twee regt teegens malkander overgesteld, en boven den anderen. De bovenste zijn de kleyenste, de onderste de grootste; een vingerlid, wat meer of minder lang; twee stroobreedten breed, doch onder smal toelopende, en voor eyndigende in een breed, stomp-rond punt: aan de randen effen en slegt; doch na vooren aan elke zijde begaast met een of twee kleyne *Zaadjens*. Donker groen-verwig zijn ze, niet blinkende; ruyg van aart, en in 't midden voorzien met een regt-doorlopend *Adertje*, waar uyt eenige andere kleyner ter zijden opwaarts voortvloeijen.

Bladeren;
en derzel-
ver ge-
daante.

Uyt de bovenste punten ziet men opschieten rond-achtige *Ayren*, anderhalf, of ook twee vinger-leeden lang; bestaande uyt veele digt bij en boven malkander gevoegde, bleek-groene, ruyge, en zoo wel in 't midden als aan beyde de zijden met eenige lange bleek-witte, en scharpe doornachtige punten voorzien zijnde *Bladertjens*: tusschen welke uyt langwerpige, ronde, ruyge, en voor met vijf scharpe spitzen begaast zijnde *Knoepjens* de *Bloemtjens* voortkomen. Deeze zijn bleekgeel van couleur, uyt vier *Bladertjens*, ongelijk van gedaante, bestaande; waar van 't onderste het breedste en grootste, het bovenste voor ingesneeden wat smaller, en de twee middenste de kleyenste zijn. Als ze eenige weynige dagen hebben opengestaan, vergaan ze in haar zelve, en vallen op de aarde neer; in den *Herfst* achterlatende een kleyne, zwart, langwerpige en driehoekig *Zaadje*, dat van het *Marrubium*, of *Malrove*, zeer gelijk.

Bloem.
ayren.

Knoepjens.
Bloemen.

K R A C H T E N .

Gelidkruid, of *Sideritis*, is verdrogende, zuiverende, en te zamentrekkende van aart.

Doel. l. 4.
c. 8.

In Wijn gekookt, en daar van gedronken; of 't uytgeparfste *Zap*, of ook de *Bladeren* zelfs gekneusd, of dan gelegd op heete *Bloedzweeren* en *versche Wonden*, geneezen de zelve, en doen 't *bloeden* terstond ophouden; desgelijks de *witte Vloeden* der Vrouwen. Helpt en brengt weer te regt de *verstuykte* en weer ingezette, ook de *vermoeyde Leeden*. Heeld de *gescheurdheid*, of *Darm-breuken*.

Fuchs. hist.
Pl. c. 296.
Diof. l. 4.
c. 35.
Plin. l. 26.
c. 13.

De *Bladeren* in Water gezoden, terwijl ze noch groen zijn, en daar meê de beenen gewasschen, neemt 't de *Roos* van wech.

Clasf. hist.
Plant. l. 4.
c. 25.

CCCCXXXV HOOFDSTUK.

H E N N E P .

En gantsch wel bekend, zeer noodig; en ondertusschen voor veele een al te krachtig, onaangenaam, bitter, en te dier gekogt *Gewas*; vermits het schielijk van 't leeven beroofd de gene, welke, ten afschrik van andere, veroordeeld worden van de hooge Overheyd, om een glad gedrayde koorde aan haren Hals te ontfangen; welkers toenijpping aan de Keel haar den Adem beneemt. Word in 't *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook KENNEP of KEMP; en in plaats van HENNEP bij veele HENNIP genoemd: in 't *Latijn* CANNABIS; in 't *Hoogduytsch* HANEF; in 't *Fransch* DU CHANYRE; in 't *Italiaansch* CANAPA, of CANAPE.

Namen, en
bocrey.

Hiet

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier onderscheydene soorten; namentlijk:

I. CANNABIS SATIVA MAS, of tamme Hennep mannetje. II. SATIVA FEMINA, of tamme Hennep wijfje. III. SPURIA FEMINA FLORE MAJORI, of bastard-Hennep wijfje, met een groote Bloem. IV. CANNABIS ERRATICA, five SPURIA FEMINA FLORE MINORE, of wilde, anders Bastard-Hennep met een kleyne Bloem. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve Bonwing en Waarneeming.

Grond. Zij beminnen uyt eygener aart zoo wel een kleyge, als zandige, doch varsch omgesmeetene en vetgemestte grond, inzonderheyd de twee eerst-gehoemde tamme soorten; veel Water; een opene, vrije, en wel ter Zon gelegeene plaats. Blijven niet langer dan een jaar in 't leeven. Geeven in de Zomer Bloemen; en in de Herfst een volkomen rijp Zaad. 't Welk ieder Voorjaar, met een wassende Maan van April, de aarde, niet diep gelegd, op nieuws word aanbevolen.

Zaad. Doch het CANNABIS SATIVA FEMINA, of tamme Hennep wijfje, geeft wel van naturen jaarlijks kleyne, vier en vijf gebladerde, groene, veele Tros-wijze bij malkander gevoegde Bloemtjens, welke lichtelijk van zels afvallen, of door de Wind wech-gedreeven worden, en in stof veranderen; maar noyt eenig, 't zij volkomen, 't zij onvolkomen Zaad; onaan gezien deze soort is voortgekomen door 't vruchtbare Zaad van 't Mannetje.

Mannetje. Hier teegens ziet men aan het CANNABIS SATIVA MAS, of tamme Hennep mannetje, noyt eenige Bloemen; en brengt echter genoegzaam Zaad voort.

Bastard-soorten. Beyde de gemelde bastard-soorten, of wilde Hennep, komen jaarlijks van zels overvloedig genoeg voort door 't uytgevallene Zaad.

K R A C H T E N .

Matth. l. 3. c. 148. DE Bladeren van Hennep, in 't Latijn Cannabis, in Wijn gekookt, of een weynig van het uytgeparfte Zap met Wijn ingenomen, doodt de Wormen in de Ligchamen beyde van oude en jonge personen: daarenboven de Wandluizen en Vloozen, wanneer men de plaatzen, daarze zich verschuylen, met dit nat besprengd. Eeven 't zelve kan men ook verrigten, door een Tak met zijne Bladeren in 't stroo der Bedsteede te leggen.

Dod. in Addit. l. 17. c. 26. 't Zaad van Hennep (warm en droog tot in den derden graad) word tot veele dingen gebruykt. Heeft evenwel van naturen eenige quaadaardigheyd aan zich; derhalven men gewaarschouwd moet zijn, daar van niet te veel, noch te dikmaal te neemen. Verwekt ook eenige walging in de Maag.

Rafis lib. Simp. c. 20. Egm. l. 7. c. 3. Gekneusd, en zoo in Wijn gekookt; of met een weynig Saffraan vierentwintig uren lang laten weyken, en daar van dagelijks nu en dan een weynig gedronken, jaagt uyt de winden, en de overvloedige vochtigheeden des Ligchaams: verwekt slaap, en verdrijft de Geelzucht, gesproten uyt eenige verstopping, inzonderheyd als'er geen Koorts bij vernomen word.

Lonic. l. 2. c. 175. 't Zelve Zaad in Water gedistilleert, en daar mee gewasschen geneest alle gezwollen des Hoofds, en quaadaardige zweeringen van 't zelve. Is ook zeer goed teegens de smerten van het Podagra, of Voet-enwel.

Tabern. l. 2. c. 11. De Oly, uyt dit Zaad geparft, is zeer dienstig voor allerley harde gezwollen; voor de zweeringen en 't loopen der Ooren; warm daar in gedaan.

Lust. l. 3. enarr. 162. 163. 't Zelve Zaad dikmaal van Hoenderen en Dnyven geeten wordende, doet haar in de koude Winter Eyeren leggen, en binnen een korte tijd vet worden.

Diosc. l. 3. c. 166. De Wortel in Water gezoden, en zomtijds daar mee de opgekrompene Zeenruwen bestreken, brengt de zelve weer te regt.

Uyt de Bast van dit Gewas maakt men allerley

slag van Touwen, tot een grooten dienst en zonderling gerief voor alle menschen. Maar dan ook stropen voor de quaadoeners.

CCCCXXXVI HOOFDSTUK.

SERMONTEIN.

Ord in 't Neederlandsch, mijns wees Namen: tens, met geen anderen dan deelen naam genoemd: in 't Latijn geheeten SILER MONTANUM: of ook LIGUSTRUM VERUM DODONÆI: in het Fransch SERMONTAINE.

Bemind een goede, gemeene, zandige aarde, met Grond. twee-jarige Paerdemist genoegzaam voorzien: een warme, vrije, wel ter Zon gelegeene plaats; en veel Water. Kan, buyten staande, tamelijk wel de koude en meer andere ongeleegentheeden der Winter verdragen. Krijgt zomtijds in deeze Gewesten, bij goede Zomers, Bloemen, maar noyt eenig rijp Zaad.

Doch in een Pot gezet, en 's Winters binnens huys Zaad. bewaard, bloeyd ze, alsze eenige jaren oud geworden is, ieder Zomer, en brengt een in alles volkomen Zaad voort, 't welk men met een wassende Maan van October, of Maert, de aarde eens Pots, een halve vinger-breedte diep gelegd, hol en luchtig moet aanbevelen.

Niet alleenlijk hier door word ze vermeenigvuldigd, maar ook door hare aangegroeyde jonge Looten; welke men met de genoemde Maan in April van de oude afneemt, en verplant.

K R A C H T E N .

Het Zaad van Sermontein, in het Latijn Siler Montanum, is verwarmende en verdrogende in den tweeden graad; ook verteerende van aart.

Een Drachma van dit gestotene Zaad, of anderhalf Drachma van 't Poeder der gestotene Wortelen met Wijn ingenomen, verwarmd de Maag: doet de spijs verteerren: verdrijft de winden: is goed voor de beetten en steeken der giftige Dieren; voor invendige gezwollen; de krimpung der Darmen; de Steen der Nieren; een benauwde Borst: doet gemakkelijk waten; en verwekt der Vrouwen Maandstonden.

Het Kruyd zelfs in Wijn of Water gedistilleert, en daar mee gewasschen, verdrijft de Puysten en andere onzuiverheden van 't Vel. Daar van gedronken, en daar mee gegorgeld, is goed teegens het Pleuris, de Zijde-steen; en geneest de Squinantie, of 't Keel-gezwel, en andere ongeleegentheeden der Keel.

De Wortelen gestoten, en op de beetten der doltte Honden gelegd, geneezen de zelve.

CCCCXXXVII HOOFDSTUK.

STEEKENDE WINDE.

S het Neederlandsch dus genoemd, verscheyd word in het Latijn geheeten SMILAX de namen: ASPERA, CONVULVULUS ACUTUS; ZARZA PARILLA, en SALSA PARILLA PERUVIANA MINOR, in opzichte van de opregte SALSA PARILLA, welke veel grooter van Bladeren is, en noyt in deeze Landen bloeyende word gezien; anders de zelve in zommige deelen zeer gelijk. In het Hoogduytsch STECHENDE WINDE: in het Fransch LISSE PICQUANT: in het Italiaansch RUOVO CERVINO, HEDERA SPINOSA, en VILUCCHIO MAGGIORE.

Vier ver-
anderlijke
soorten. Hier van zijn mij in haren aart vier bijzondere soorten bekend geworden; namentlijk:

I. *SMILAX ASPERA VULGARIS*, of *gemeene steekende Winde*. II. *SMILAX ASPERA FOLIO MACULOSO*, of *steekende Winde met een langwerpig wit gestippeld Loof*. III. *SMILAX MAJOR LÆVIS*, of *grootte steekende Winde met gladde Bladeren*. IV. *SALSA PARILLA VERA*, of *SMILAX PERUVIANA LEGITIMA*; *opregte Salsa Parille*. Meest al te samen zijn ze van de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemilt en 't Mol van verrotte Boombladeren doormengd: een opene, luchtige, vrije, warme, wel ter Zon gelegene plaats, en matige vochtigheid.

Zijn teeder van aart, en kunnen de sterke *Vorst* deezer Landen niet verdragen. Moeten derhalven, in Potten gezet zijnde, in *October* binnens huys gebragt; op een matig-warme plaats gezet, gedurende de geheele *Winter* met een weynig lauwgemaakt Reegenwater onderhouden, en niet voor *April* met een zachte Reegen weer buyten, en de Zonnestralen voorgesteld; dan noch voor *koude nagten*, *schrake*, *bayrige Winden* wel gewagt worden.

Opregte Salsa Parille. De *SALSA PARILLA VERA*, of *opregte Salsa Parille*, is wel zoo teeder van Natuur. Moet derhalven ter *Winter* in een gedurig-warme plaats, met een weynig lauwgemaakt Reegenwater van onder in een Pan verzorgd, en niet voor half *April*, of wat later, weer buyten gezet worden.

Aanwin-
ning. Zij geeven wel in deeze onze Gewesten veele bij malkander gevoegde, kleyne, Stars-wijze gestelde, witachtige *Bloem*ten, maar noyt eenig *Zaad*. Worden echter bequamenlijk *aangewonnen* door hare bij de *Wortel* uytspuytende *jonge Scheutjens*: welke men met een wassende Maan van *April* van de *oude* afneemt, eens vingers lengte boven de aarde afgesneeden, en in Potten verplant. Want dan vatten ze dies te spoediger nieuwe *Wortelen*; en groeyen te eerder voort; 't welk anders langzaam toegaat.

Is de beste
soort van
allen. Deeze opregte *SALSA PARILLA* (van welke in *America* vier bijzondere soorten worden gevonden, vermitsze in de gedaante der *Bladeren* de eene van de andere verschillen) word gehouden voor de beste en kragtigste van alle. Waarom ze dan ook alleen, of de *Wortelen* daar van, na alle Landen en Steeden van *Europa* word vervoerd, wegens hare groote zeer zonderlinge deugden, bij alle Geneeskundige bekend, gepreezen, en gebruykt.

Stee'len. Krijgt uyt een hard en dik *Hoofd*, ronde, zeer lange, slegte, dunne, en ontrent bruyen-verwige *Wortelen*: uyt welke voortschieten verscheydene teedere *Stee'len*; haar uyt eygener aart door eenige hier en gintsch uytwassende *Bandjens* omwindende, en alzoo de bij haar gestelde stok of iet anders, wat het zijn mogt, omvlegende. Zijn rond gevormd: aan de Zonne-zijde roodachtig; maar aan de andere groen-verwig; bekleed met veele korte *Doortjens*, onder dikker als boven. Men ziet'er aan veele schoone, blinkende *Bladeren*, rustende op korte *Steeltjens*, en uyt beyde de zijden voortkomende, doch niet regt teegens malkander over. Twee vingeren breedte, of daar ontrent, zijn ze lang en breed; ook wel veel grooter: achter rond, en daar breedst; voor in een punt eyndigende; zulker wijze, datze de gedaante van eens menschen *Hert*, of die van de *Indiaanische Winde*, niet qualijk vertonen. Aan de randen vallen ze slegt. De verwe is donker-groen. Inwendig zijn ze voorzien met een regt doorlopende *Ader*, waar uyt veele andere kleyne ter zijden voortscheyden en uytloopen. In onze koude *Neederlandse* Gewesten brengt deeze soort noyt eenige *Bloemen*, veel min *Vruchten* te voorschijn, gelijkze anders doet in haar geboorte-land.

Gedaante
der Blade-
ren.

K R A C H T E N.

DE *Bladeren* en *Wortelen* van *steekende Winde*, *Galen* lib. in 't Latijn *Smilax Aspera*, zijn warm en droog *Simp.* 7. van aart, echter niet gantschelijk zonder eenige vochtigheid, en sijn van deelen.

De zelve in Wijn gezoden, en daar van gedronken; of 't *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, of der *Wortelen*, met Wijn ingenomen, strijd zeer krachtig teegens allerley vergif; ook teegens de *beeten* en *steeken* der *gifsige Dieren*; zulker wijs, dat iemand, wanneer hij 's morgens iets hier van gebruykt, dien dag niet lichtelijk van eenig vergif zal beschadigd worden. Doed daarboven *sweeten*, en veel *Water lossen*. Versterkt ook de *Maag*: reynigt de *Nieren* en de *Blaas*; en neemt wech de *smerten* van al de *Leeden* des menschelijken Lighchaams. De *Bladeren* op 't *Hoofd* gelegd, verdrijven de *Hoofdpijn*.

De *Wortelen* van *SMILAX PERUVIANA LEGITIMA*, *Opregte* of *OPREGTE SALSA PARILLE*, zijn warm, en wat vochtig van aart.

In Water, of in Wijn gekookt, en daar van ieder dag tweemaal, te weeten, 's morgens en 's avonds, r'elkens zes oncen, warm, veertig dagen achter een gedronken; zich daar op wel toegedekt, en gezwet: of anders twee *Drachmen* van het *Poeder* der gedroogde *Wortelen* met Wijn ingenomen, is zeer goed tot geneezing van de *Spaansche-pokken*, *veronderde krankheeden*; *Koortzen*, en *trekking der Zeenerven*. Daarboven zeer dienstig voor allerley *vnyle zuweeringen* en *gezwellen*; *zinkingen* en *schadelijke vochten*: een *quade Maag*; *winden* in 't *Lighchaam*: de koude gebreeken van der *Vrouwen Moeder*, der *Harssen*, en veel meer andere qualen. Neemt ook wech de *hardigheid der Milt*, en doet wel *sweeten*.

CCCCXXXVIII HOOFDSTUK.

Z E E W I N D E.

Niet alleen dus in het *Neederlandsch*, *Namen*. maar ook van veele *SODANELLE* genoemd, word in het *Latijn* geheeten *SOLDANELLA*, *BRASSICA MARINA*, *VOLUBILIS MARINA*, en *CONVOLVULUS MARINUS*: in het *Hoogduytsch* *MEERWINDE*: in 't *Franfch* *CHOU DE MER*: in 't *Italiaansch* even als in 't *Latijn*.

Hier van zijn mij in haren aart drie onderscheydene soorten bekend geworden; te weeten:

I. *SOLDANELLA VULGARIS FOLIO ROTUNDO*, of *gemeene Zeewinde met een rond Blad*. II. *OBLONGA FLORE ALBO SYRIACA*, of *Syrische Zeewinde met een langwerpig Blad en witte Bloem*: welke soort, niet zonder goede reedenen, zou mogen genoemd worden *VOLUBILIS MARINA SYRIACA FOLIO CORDATO*, of *Zeewinde uyt Syrien met een Hert gelijk zijnde Blad*, wegens de gelijk-vormigheid der *Bladeren* met de gestalte van eens menschen *Hert*. III. *SOLDANELLA ALPINA*, of *Berg-Zeewinde*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Het *VOLUBILIS MARINA FRUTICESCENS SYRIACA FOLIO CORDATO*, of *struvellige Zeewinde uyt Syrien* (in welk Landschap deeze soort natuurlijk groeyd, niet verre van de Zee) met *Bladeren*, eens menschen *Hert* gelijk zijnde; anders ook genoemd *SOLDANELLA FRUTICESCENS OBLONGA FLORE ALBO SYRIACA*, of *langwerpig gebladerde struvellige Zeewinde uyt Syrien met een witte Bloem*, wast niet gelijk de andere soorten, maar *struvels-wijze*, begaaf met veele *boutachtige Takjens*; van naturen rond, en voorzien met een aangename bleek-roode-verwe. Aan de zelve ziet men

Drie on-
derschey-
dene soor-
ten.

Struvellige
Zeewinde
uyt Syrien.

Gedaante der Bladeren.

men de *Bladeren* onordentlijk gesteld, doch gemeenlijk hangende zoo wel aan korte als lange *Steele*. Zijn een vingerlid, of daar ontrent, lang; een kleyn vinger, wat meer of minder, breed; langwerpig; aan de *Steel* op 't breedste; voor alderfmalst, niet spits, maar stomp toegaande; en aldaar in 't midden met een kleyn *Kerf* verciert. Bevallijk-groen van couleur zijn ze: ook voorzien met een regtdoorgaande groote, bleek *Ader*, en eenige daar uyt voortschietende *dwaars-Aderijens*.

Gestalte der Bloemen; en Zaadknoppen; doch in onze Landen zonder Zaad.

Tusschen welke in het bovenste gedeelte der nieuwelijks-geschootene *Takjens* de *Bloemjens* voortkomen; zijnde een weynig langwerpig; niet zoo groot als die van onze *gemeene Zeevinde*; doch op de zelve wijze voor vlak, en geheel rond, openstaande; wit van couleur; van binnen hol, en aan de randen een weynig gekarteld. Als ze afgevallen zijn, komen te voorfchijn schoone, tamelijk groote, *Peers-wijze* gevormde, boven dikke, onder dunne, doch ronde *Knoppen*, boven in 't midden verciert met een draadachtig *Knopje*; eerst groen, daar na donker-rood wordende; doch in onze koude Landen geen rijp *Zaad* bekommende.

Grond.

De hu gemelde soort, en dan de *SOLDANELLA ALPINA*, of *Berg-Zeevinde*, zijn teeder van aart. Beminnen een goede, zeer zandige aarde, doormengd met twee-jarige *Paerdemist*, een weynig *Veengrond*, en het *Mol* van verrote *Boombladeren*: een warme, wel ter *Zon* geleegene plaats; en niet te veel vochtigheid.

Hoe in de Winter waar te nemen; gelijk ook de *Berg-Zeevinde*.

Geeven in deeze onze Landen dikmaal *Bloemen*, maar noyt eenig volkomen *Zaad*. Verdragen ongeerne veel koude *Herfstreegenen*, en eenige *Vorst*. Worden derhalven, met een wassende *Maan* van *April* in Potten 't zij gezayd, 't zij geplant zijnde, in 't begin van *October*, als men de aarde boven droog ziet, binnens huys gebragt, op een luchtige plaats, waar in niet als bij vriezende *Weer* word gevuurd: gedurende de geheele *Winter* met slegs een weynig lauw *Reegenwater* van boven begoten; en niet voor ten halven van *April*, met een aangename *Reegen*, weer buyten gezet: dan noch evenwel voorzichtig gewagt, zoo voor *koude nagten*, als *hayrige winden*.

Aanwinning.

Deeze beyde soorten worden alleenlijk *aangevonden* en *vermeenigvuldigd* in onze Landen (bij gebrek van *Zaad*, ten ware dan dat men 't zelve uyt andere Gewesten bequaam) door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*; welke men met een wassende *Maan* in *April* van de *oude* afneemt, en verplant.

Gemeene Zeevinde.

De *SOLDANELLA VULGARIS FOLIO ROTUNDO*, of *gemeene Zeevinde* met *ronde Bladeren*, is veel harder van natuur. Blijft wel (geplant zijnde op een warme plaats, genoegzaam beschut voor koude *Oofte- en Noordwinden*, en gezet in *Zeezand*, doormengd met twee-jarige *Paerdemist*, en *gemeene aarde*) de *Winter* over; maar word ook daar teegens in onze Landen door de zelve zomtijds wel wechgenomen, of van 't leeven beroofd. Is derhalven geraadzaam, dat men van deeze soort altijd, of immers teegens de *Winter*, bij tijds, iets in een *Pot* stelle, om, als de *Vorst* komt, de zelve binnens huys te kunnen bewaren, en met weynige vochtigheid te onderhouden; op dat men'er zich niet eens gantsch onverwagt, door een felle *Vorst*, 't eenemaal van beroofd mogt vinden.

Aanwinning.

Zij geeft wel ieder jaar *Bloemen*, maar zelden volkomen rijp *Zaad*. Word echter *aangevonden* en *vermeenigvuldigd* door hare aangegroeyde *Wortelen*, op de gemelde tijd verplant zijnde.

K R A C H T E N .

Dod. l. 13, c. 5.

Zeevinde, in het Latijn *Soldanella*, is verwarmende en verdroogende tot in den derden graad.

In *Wijn* gezoden, en daar van een halve once

met een weynig *Zuyker* en *Cancel* gedronken; of een *Drachma* van het *Pulver* der gedroogde *Bladeren* met wat *Anijs*, *Rhabarbar* en *Cubeben* in *Wijn* ingenomen; of het uytgeparfte *Zap* tot een *Rob*, of dikke *Syroop* met *Zuyker* gekookt, en daar van een halve once met *Conzert* van *Rosmarijn* gebruykt; jaagt door de *stoelgang* uyt alle overvloedige *waterachtige vochten*; opend de *verstoptheyd der Liever*, en is goed voor de *Waterzuchtige*.

Indien iemand deeze *Plant*, of 't *Zap*, of 't *Poe-Diose* der daar van, op zich zelven alleen wou gebruyken; zonder daar iet anders bij te doen, die zou zijn *Maag* te zeer doen ontfellen; en krimpung des *Ligchaams* veroorzaken, wegens de zoute, bittere, en scharpte aart van dit *Gewas*.

CCCCXXXIX HOOFDSTUK.

HEYDENS WONDKRUYD.

Y veele genoeg bekend, en met de Namen.

zen naam in het *Nederlandsch* genoemd, word in het *Latijn* geheeten *CONSOLIDA SARACENICA*, of *SOLIDAGO SARACENICA*: in het *Hoogduytsch* *HEIDNISCH WUNDTERAUT*; en in 't

Fransch *CONSOL DE SARACINNE*.

Deeze *Plant* bemind een *gemeene*, goede, meer een *Grond* zandige als andere, doch daar bij vochtige, welgemeste *grond*: een luchtige, ook een schaduwachtige plaats; en veel *Water*. Blijft eenige jaren lang in 't leeven. Verdraagt allerley ongeleegentheden der *Winter*. *Bloeyd* ieder *Zomer*, doch geeft niet anders als met zeer goede en drooge *Najaren*, volkomen rijp *Zaad*. 't Welk met een wassende *Maan* van *October* *Zaad*: of *Maert* (vermits het lang in de aarde blijft leggen) in een *Pot*, ruym een stroobreedte diep, moet gezayd zijn.

Niet alleenlijk door dit *Zaad* worden ze *vermeenigvuldigd*, maar ook *aangevonden* door hare aangegroeyde en de *grond* doorlopende *jonge Wortelen*; welke men met een wassende *Maan* in *April* van de *oude* afneemt, en verplant.

K R A C H T E N .

Heydens *Wondkruid*, in het *Latijn* *Solidago*, of *Aart en Consolida Saracenic*, is verdroogende in den tweeden graad; ook te zamentrekkende van aart.

De *Bladeren* gestoten; of het uytgeparfte *Zap* der zelve, of ook het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* gedaan op allerley *Wonden*, *varssche bloedige quetsuren*, ook *veronderde zecren* en *zweeren*, geneest de zelve. Desgelijks ook de *lopende gaten*, en alle *quade*, *sinkende*, *verzworene* *Gezwellen*.

In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, heeft niet alleenlijk de zelve uytwerking, maar opend ook de *verstopping* van de *Liever*, *Milt*, en *Galblaas*. Is goed voor een eerst-beginnende *Waterzucht*; voor de *zweeringen* van het *Ingewand*, voor de *lammygheid* der *Leeden*; de *Geelzucht*; *ynste*, *sinkende wonden*; en de *zwellung* van het *Tandvlesch*; daar mee gewasschen, en inzonderheid een weynig *Roozen-hoewig* daar bij gedaan zijnde.

CCCCXL HOOFDSTUK.

HAZENSALADE.

Verschey-
de namen.

IN het Neederlandsch niet alleen dus, maar ook GANZENDISTEL, KONY-
NENKRUYD, en MELKWEYE genoemd.
Word in het Latijn geheeten SON-
CHUS, BRASSICA LEPORINA, en
LACTUCA LEPORINA: in het Hoog-
duytsch HASENKOHL, en GANSDISTEL: in't Fransch
PALAIS DE LIEVRE, LEISSERON, en LAICTERON:
in 't Italiaansch SONCO, CICERBITA, CRESPIGNO,
en HERBA CHEGITTA LATTE.

Zeeven
verander-
lijke soor-
ten,

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden ee-
nige veranderlijke soorten, te weeten:

I. SONCHUS LAEVIS VULGARIS, of gemeene, glad-
de, slegte Hazensalade. II. VULGARIS ASPERA, ge-
meene ronne, of steekende Hazensalade. III. HIE-
RACITES MAJOR, five ARBORESCENS, groote, of tot
een Boom opwassende Bladeren van
Havikskruyd. IV. HIERACITES MINOR, of kleyne
Hazensalade, met Bladeren van Havikskruyd. V.
HIERACITES MINOR LUSITANICUS, of kleyne Por-
tugalsche Hazensalade met Bladeren van Haviksk-
kruyd. VI. ASPERA FOLII DENTIS LEONIS, of
ronne Hazensalade met Bladeren van Papenkruyd.
VII. SONCHUS AFRICANUS, of Africaansche Hazen-
salade. Niet alle zijn ze van eenley Bouwing en
Waarneeming.

Grond.

Zij beminnen meest al te zamen een goede, geme-
ne, zoo wel zandige als andere, doch welgemeste aar-
de: immers zoo veel een schaduwachtige, als een luch-
tige, wel ter Zon geleege plaats, en veel vochtigheid.
Geeven niet alle volkomen rijp Zaad.

Soorten,
welke
maar eene
Zomer
leven.

Het SONCHUS LAEVIS VULGARIS, of gemeene, sleg-
te Hazensalade: VULGARIS ASPERA, of gemeene
ronne Hazensalade: ASPERA FOLII DENTIS LEONIS,
of ronne Hazensalade, met Bladeren van Papen-
kruyd. HIERACITES MINOR LUSITANICUS, of kley-
ne Hazensalade uyt Portugal; en SONCHUS AFRIC-
ANUS, of Africaansche Hazensalade, blijven niet
langer dan eene Zomer in 't leven. Geeven in den
Herfst volkomen rijp Zaad, en vergaan dan door een
kleyne Vorst.

Aanwin-
ning.

Worden derhalven met een wassende Maan van
Maert [de SONCHUS AFRICANUS, en MINOR LU-
SITANICUS, of Africaansche, en kleyne Portugalsche
Hazensalade in de Maand April, en op een veel war-
mer plaats als de andere] ieder Voorjaar weer op nieuws,
niet diep gezayd. Doch komen ook (uytgezonderd
de laatst-genoemde twee) genoeg van zelfs op uyt het
neergevallene Zaad. Hier door kunnen ze alleenlijk
aangewonnen en vermenigvuldigd worden.

Langlee-
vende
soorten.

Het SONCHUS HIERACITES ARBORESCENS, of boom-
achtig Hazensalade, met Bladeren van Havikskruyd;
en HIERACITES MINOR, of kleyne Hazensalade met
Havikskruyd-bladeren, vergaan niet zoo haast, maar
worden van naturen oud. Geeven niet anders als met
zeer goede Zomers eenig rijp Zaad. Verdragen ge-
duldig allerley ongeleegentheeden der Winter. Ver-
liezen teegens de aankomst der zelve hare Bladeren.

Aanwin-
ning.

Worden vermenigvuldigd door haar Zaad; en dan ook
nog genoegzaam aangewonnen door hare aangewassene
jonge Scheuten; welke men met een wassende Maan in
April van de oude afneemt, en verplant.

K R A C H T E N.

Gal. lib. 3.
Simp. fac.

AL de soorten van Hazensalade, in het Latijn
Sonchus, zijn koud en droog; ook wat te zamen-
trekkende van aart: doch gedroogd zijnde, een
weynig warm.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken; of het
uytgeparfte Zap der Steelen en Bladeren met Wijn in-
genomen, is aangenaam voor een heete en kwalijk ge-
stelde Maag; ook voor een hitzige Leever; en doet
wel wateren. Is goed teegens Vergif, de Nieren-steen;
de Geelzucht, een benauwde Borst: verwekt in der
vrouwen Borsten veel, en te gelijk goed, gezond Zog.
Veroorzaakt de barende een lichten arbeyd. Doet het
Braken, en allerley Buylloop ophouden. Verdrijft ook
de Kondepis.

De Bladeren gestoten, en op heete gezwollen ge-
legt, verkoelen de zelve. In Water gezoden, en tot
een Salade gegeten, in plaats van Endivie, zijn zeer
gezond.

Het Zap met Cottoen gelegd op de heete gebree-
ken van het Fondament, en anderer heymelijke Lee-
den, verzacht de pijn, en neemt'er de brand van
wech.

Lust. l. 2.
enarr. 125.
Matth. l. 2.
c. 124.Durant.
bist. Plant.
fol. 441.Diosc. l. 2.
c. 159.

CCCCXLI HOOFDSTUK.

S M Y R N I U M
van C A N D I E N.

Us in het Neederlandsch genoemd, Namen.
word in het Latijn geheeten SMYR-
NIUM CRETICUM, PETROSELINUM
CILICIAE, en HIPPOSELINUM A-
GRESTE: in het Fransch SMYRNIUM
DE CANDIE: in 't Italiaansch SMIR-
NIO, en MACERONE.

Deeze Plant bemind van naturen een zandige, ge-
meene, doch welgemeste grond: immers zoo zeer een
opene, vrije, als een schaduwachtige plaats; en veel
Water. Blijft eenige jaren in 't leven. Geeft ge-
meenlijk ieder Zomer volkomen rijp Zaad. Ver-
draagt felle Vorst, en andere ongeleegentheeden der
Winter, zonder schade. Verliest voor den Herfst haar
Loof, doch word in de Maand Maert weer groen.

Word vermenigvuldigd door haar Zaad; 't welk
met een wassende Maan van September of Februari-
us (indien dan de grond open en onbevoren is) niet
boven een halve vinger breedte diep, op een schaduw-
achtige plaats in de aarde moet gelegd zijn. Maar dan
ook noch aangewonnen door hare aangegroeyde jonge
Bolletjens; welke men in Augustus mag opneemen, van
de oude scheyden, en terstond weer in zetten. Zomtijds
komen ze van zelfs overvloedig genoeg voort door het
neergevallene Zaad.

K R A C H T E N.

Smynium van Candien, in het Latijn Smynium Aart.
creticum, is verwarmende en verdrogende van aart,
tot in den tweeden graad.

De geheele Plant in Wijn gekookt, en daar van een
Roemertje gedronken, of het Poeder der gedroogde
Bladeren en Wortelen met Wijn ingenomen, stillt de
Buylloop. Is goed teegens de beet en steeken der Slan-
gen, en anderer giftige Dieren. Verzacht een veronderde
Hoest, en een benauwde Borst. Geneest de Kondepis,
en doet gemakkelijk water lossen.

't Zaad, zijnde warm en droog tot in den derden
graad, gedroogd, gestoten, en met Wijn ingenomen,
verzacht de smert der Heupen: verdrijft de opblazing
van de Maag: verwekt de Maandsonden der Vrouwen:
doet zweeten: is dienstig voor de Waterzuchtige: opend
de verstoptheyd der Milt, Nieren, en Blaas: drijft uyt
de Nageboorte, en de doode Vrucht.

De Wortelen gestoten, en van buyten op gelegd, ge-
nezen de wonden: doen de hardigheeden, hitzige ver-
gaderingen, en varssche gezwollen scheyden, en vergaan.

CCCCXLII

Galen. lib.
Simp. 8.
Fernel. l. 5.
Meth.
Med.Durant.
bist. Plant.
fol. 438.

CCCCXLII HOOFDSTUK.

FIEKRUYD.

Namen.

F FYKRUYD, van een ieder in het *Neederlandsch* dus, en, mijns weetens, met geen anderen naam genoemd; zijnde een verkorting of verbaftering van 't woord SOPHIE. Word in het *Latijn* geheeten SOPHIA, of ook SERIPHUM GERMANICUM: in 't *Hoogduytsch* WELSAMEN, en SOPHIENKRUYD.

Grond.

Bemind van naturen een zandige, gemeene, zoo wel goede als slechte, gemeste als ongemeste, vochtige als drooge grond: immers zoo zeer een opene, vrije, als een donkere, schaduwachtige plaats: veel Water, en ook weynig vochtigheid.

Aanwining.

Blijft niet meer dan eene Zomer in 't leeven. Geeft voor de Winter volkomen rijp Zaad, en vergaat dan van zelfs. Word derhalven ieder Voorjaar, met een wassende Maan van Maert, weer op nieuws gezayd, niet diep in de aarde gelegd. Komt ook, daar 't eens gestaan heeft, overvloedig genoeg van zelfs voort door 't uytgevallene Zaad: en kan deezer wijs genoegzaam vermenigvuldigd worden.

KRACHTEN.

Aart.

F Iekruid, in 't *Latijn* Sophia, is verdrogende, verwarmende en te zamentrekkende van aart, evenwel niet zonder eenige verkoeling.

Lobel. l. 1.
fol. 901.
Diasc. l. 4.
c. 98.

De Bladeren gestoten; ook 't uytgeparfte Zap der zelve, gelegd op Wonden, Kanker, quade, loopende zaeren, en oude zweeren, zuiveren en geneezen ze: desgelijks ook de Beenbreuken van Menschen en Beesten.

Galen. lib.
Simp. 6.

Het Zaad gestoten, en met roode Wijn, of gestaald Water, ingenomen, stilt haastelijk de Bloedgang, of roode-, desgelijks de Buikloop. 't Zelve met witte Wijn gebruykt, geneest allerley inwendige quetsuren, veroorzaakt door vallen of stoten.

Trag. l. 1.
c. 111.

Het zelve Zaad, of ook het Kruid, in Wijn gezoden, en 's morgens nuchteren, drie dagen achter malkander, een Roemer daar van gedronken, doodt de Wormen.

CCCCXLIII HOOFDSTUK.

STACHYSKRUYD.

Namen.

Iet alleen dus in het *Neederlandsch*, maar ook van veele RIEKENDE ANDOORN genoemd. Word in het *Latijn* geheeten STACHYS: in 't *Hoogduytsch* RIECHENDER ANDORN: in het *Franfch* SAUGE SAUVAGE; en in het *Italiaansch* STACHI, of ook SALVIA SALVATICA.

Drie bijzondere aardige foorten.

Hier van zijn mij in haeren aart bekend geworden drie bijzondere aardige foorten; als:

I. STACHYS VERA DIOSCORIDIS, of opregt Stachyskruid van DIOSCORIDES. II. LANUGINOSA HISPANICA, of Spaansche riekende Andoorn met wolachtige Bladeren. III. STACHYS SPINOSA CLUSII, of doornachtig Stachyskruid, van de geleerde Heer CAROLUS CLUSIUS. Niet alle zijnze van de zelve Bonwing en Waarneeming.

Grond.

Zij beminnen uyt eygener aart een goede, gemeene, zandige aarde, doormengd met een weynig tweejarige Paerdemist: een warme, vrije, wel ter Zon gelegene plaats, en niet veel Water. Geeven gemeenlijk volkomen rijp Zaad.

Het STACHYS VERA DIOSCORIDIS, of opregt Stachyskruid van PEDACIUS DIOSCORIDES, blijft niet langer dan eene Zomer in 't leeven. Word met een wassende Maan van April in een Pot, niet boven een stroobreedte diep, gezayd; en, opgekomen zijnde, niet verplant. Kan niet veel vochtigheid verdragen. Bloeyd wel genoegzaam in deeze onze Gewesten, maar krijgt zelden, ten zij zeer warm gezet, en dan noch alleenlijk bij goede Zomers, volkomen rijp Zaad.

Opregt Stachyskruid van Dioscorides.

Het STACHYS LANUGINOSA HISPANICA, of Spaansche riekende Andoorn, met ruige Bladeren, is hard van aart. Kan niet veel Water verdragen; maar wel, buyten blijvende, de koude en alle ongeleegtheeden der Winter, zonder schade. Geeft, de tweede Zomer, volkomen rijp Zaad, en vergaat daar meê. Word derhalven, ter voorgenoemder tijd, op nieuws, niet diep, weer in de aarde gezayd. Komt ook wel, door het neergevallene Zaad, van zelfs genoeg voort, ter plaats daar ze gestaan heeft. Hier door kan deeze soort bequamenlijk aangewonnen en vermenigvuldigd worden.

Spaansche riekende Andoorn.

Het STACHYS SPINOSA CLUSII, of Stachyskruid met doornen van CAROLUS CLUSIUS, is veel teederder van aart. Word met de zelve Maan van April in een Pot, niet diep, gezayd; met matige vochtigheid onderhouden: zoo voor koude Herfstreegenen, als voor Vorst nauw gewagt; in 't begin van October binnens huys gebragt, op een plaats, welke lang de Lucht, maar weynig vuur geniet; gesteld buyten alle tochten; gedurende de Winter droog gehouden; en niet voor in 't laatste van Maert, of 't begin van April, na geleegtheit van de bequaamheid of onbequaamheid des tijds, met een aangename Lucht en zachte Reegen weer buyten gezet: dan noch eenenwel gewacht en genoegzaam gedekt voor koude nagten, hayrige en sebrale winden.

Stachyskruid met doornen van C. Clusius.

KRACHTEN.

STachyskruid, is verwarmende van aart, tot in den derden graad.

Diasc. l. 3.
c. 110.

In Wijn gekookt, en daar van een goede Roemer vol gedronken, doet der Vrouwen Maandstonden voortkomen; ook veel en gemakkelijk Water lossen. Drijft uyt de Nageboorte, en de doode Vrucht. Doch moet van de zwangere Vrouwsperfoonen niet, of immers zeer matig gebruykt worden, om hare leevendige Vrucht geen schade te doen.

Galen. lib.
Simp. 8.

CCCCXLIV HOOFDSTUK.

LUYSKRUYD.

Us genoemd in 't *Neederlandsch*, word Namen, in 't *Latijn* geheeten STAPHISAGRIA, of ook PEDICULARIS: in het *Hoogduytsch* LAUSZKRAUT, of SPEICHELKRAUT: in het *Franfch* HERBE AUX POVILLEUX, of AUX POULS: in 't *Italiaansch* STAFISSARIA, of ook HERBA PER I PEDOCCHI.

Deeze Plant bemind een goede, gemeene, zandige aarde, met genoegzame tweejarige Paerdemist, en een weynig Mol der verrotte Boombaderen doormengt: een warme, vrije, wel ter Zon gelegene plaats, en matige vochtigheid.

Blijft niet langer dan eene Zomer in 't leeven. Geeft in deeze Gewesten, zelfs ook bij goede Zomers, zelden volkomen rijp Zaad; ten zij dan dat het Zaad in een Pot, ruym een stroobreedte diep, word gelegd met een wassende Maan van Februarij (vermits het wel vijf of zes weken in de aarde blijft, eer het voor den dag komt): eerst binnens huys gezet; daar na buyten

Hoedanig te koele-ten

in warme Paerdemist tot de bovenste rand des Pots toe; voorts voorzichtig gewacht zoo wel voor koude dagen als nagten.

Dus waargenomen en gekoesterd zijnde, krijgdt dit *Luyskruid* dikmaal zijne volkomenheyt, en rijp *Zaad*; waar na de *Plant* versterft: doch kan door het gedachte *Zaad*, ieder *Voorjaar* de aarde op de gehoorede wijze weer aanbevelen, vernieuwd en vermeenigvuldigd worden.

K R A C H T E N.

Durantes
bist. *Plant.*
fol. 447.

Luyskruid, in het Latijn *Staphisagria*, is heet en droog van aart tot in den vierden graad: ook scharp-bijtende, de huid verbrandende, en daar op Bladeren makende. Is derhalven gantschelijk ongeraadzaam en ondienstig, 't zelve inwendig te gebruyken.

Dod. l. 12.
e. 10.

Het *Zaad* en de *Wortel*, of 't *Zaad* alleen, in Edik gezoden, met wat Honig vermengt, en daar meê de Mond gewasschen, verdrijft de Tandpijn, en bewaard zoo Tand en als Tandvlesch voor verderving.

Lust. l. 4.
enarr. 156.
Gal. lib.
Simp. 6.

't Zelve *Zaad* gestooten; met Edik, Sulpher, Comijn, Bakelaer en Oly vermengt, dan op het Hoofd, of andere deelen des Ligchaams gestreken, verdrijft en doodt de *Luizen*; geneest de *Schurftigheid*, quade *Krauwagie*, 't *Jeukzel*, en de *Melaatsheid*.

CCCCXLV H O O F D S T U K.
STECHASKRUYD.

Namen.

En zeer *Medicinale* en genoegzaam riekende *Plant*, voerd deeze naam in het *Neederlandsch*. In 't *Latijn* ook genoemd *STÆCHAS*: in het *Hoogduytsch* *STICHASKRAUT*: in 't *Fransch* *STICHÈDES*: in het *Italiaansch* *STECADÈ*, of ook *STECA*.

Vier onderscheydene soorten.

Hier van zijn mij in haren aart vier onderscheydene soorten bekend geworden; te weeten:

I. *STÆCHAS ARABICA OFFICINARUM*, of *Stechaskruid* uyt *Arabien*, gebruykelyk in de *Apotheekers winkelen*. II. *ARABICA PRIMA CLUSII*, of eerste *Arabisch Stechas* van *CAROLUS CLUSIUS*. III. *ARABICA FOLIO CRISPO*, of *Arabisch Stechaskruid* met krooze Bladeren. IV. *STÆCHAS CITRINA*, of *Stechaskruid* met aardige Citroen-geele Bloemen. Niet alle zijn ze van eenerley *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Echter beminnen ze al tezamen een goede, gemeene, zandige aarde, met twee-jarige Paerdemist, 't Mol uyt van binnen vermolmde of bedorvene Boomen, en een weynig een-jarige Hoenderdrek tamelyk vermengt: een warme, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats; en in de Zomertijd veel vochtigheid.

Hoedanig haar waar te nemen.

Blijven eenige jaren lang in 't leeven. Konnen op geenerley wijze veel koude *Hersstreegenen* of *Vorst* verdragen. Moeten derhalven, met een wassende Maan van *April* in Potten, hol en luchtig, niet boven een stroobreedte diep, gezayd zijnde, in 't laatste van *September*, of 't begin van *October*, na geleegentheyt van de bequaamheyt of onbequaamheyt der *Jaarstijd*, binnens huys worden gebragt; gesteld op een luchtige plaats, doch zonder eenige tochten of zuygingen van wind; waar in niet, als bij vriezende Weêr, word gevuurd: onderhouden met niet veel lauwigemaakt Reegenwater, zoo lang de *Winter* duurd; 't zij van onder in een Pan gegeven, of zachtjens met de hand van boven begooten: en niet voor in 't begin van *April*, met een aangename Lucht en Reegen, weer buyten gezet; dan noch evenwel nauw gewacht en voorzichtig gedekt zijn voor veel *Water*, *bayrige* of *schrake Winden*, en koude nagten.

Dus waargenomen, bloeyen ze in deeze koude Gewesten niet alleen jaarlijks, met een gedurige groente verciert blijvende; maar geeven ook, bij goede *Zomers*, volkomen rijp *Zaad*; en t'elkens nieuwe *Scheutjens*, zoo bij de *Wortel*, als aan hare dikke *Stelen* te voorschijn komende; gelijk bij mij meenigmaal gezien is, als die de zelve drie, vier, en ook wel vijf jaren in 't leeven heb bewaard. Maar om dit te konnen verrichten, moet men haar inzonderheyt nauw wachten voor te veel vochtigheid, vermits ze daar door lichtelijk versterven.

Het *STÆCHAS CITRINA*, of *Stechaskruid* met Citroen-geele Bloemen, is veel harder van natuur. Walt uyt een veelvoudige, zeer dunne, hayrachte en bruyn-verwige *Veezelwortel* op tot de hoogte van twee Maatvoeten, ook wel hoger; *struvels-wijze*: uyt-schietende in zeer veel dunne, bruyn-achtige en ronde *Takjens*, aan hare voornaamste *Stam*, van de *Wortel* af. Als men vlijtig past, deeze al te zamen wech te nemen, zoo dat'er maar alleenlijk eene in 't midden word gelaten, kan men'er lichtelijk een *Boompje* van doen groeyen.

Uyt de oude *Takjens*, waar aan de Bladeren, een jaar of wat meer oud zijnde, van zelfs vergaan, komen door de gantsche *Zomer* gedurig nieuwe voort; niet van zulk een verwe als de andere, maar bleek-wit: waar aan rondom uyt-schieten veele uytneemende smalle, sterk-, doch ook aangenaam-riekende *Bladerijens*; gras-groen van couleur; een vingerlid lang; nauwelijks 't vierdedeel van een stroobreedte breed; in 't midden voorzien met een genoegzaam zichtbaar *Adertje*, of *Rugge*: tusschen welke men gemeenelijk gewaar word vier korte *Bladerijens*, zittende in de gestalte van een *kruysje*.

Uyt der zelyer bovenste *Hert* schieten voort lange Bloemen. *Stelen*; boven verciert met veele digt bij malkander gevoegde kleyne *Bloemijens*, schoon Citroen-geel-verwig, bestaande uyt veele *nopjens*, *Kroons-wijze* gesteld, en langdurende van aart; doch vergaan eyndelijk, zonder in onze Landen eenig *Zaad* na te laten.

Deeze foort blijft gemeenelijk, 's *Winters* buyten Hardheid: staande, twee of drie jaren lang in 't leeven, bij een matige koude; doch door een sterke *Vorst* wordze zomtijds lichtelijk wechgenomen. Is derhalven geraadzaam, van de zelve altijd iets, in een Pot gezet, ter *Wintertijd* binnens huys te bewaren; daar met matige vochtigheid te onderhouden; in het laatste van *Maert* weer buyten te stellen, en in de *Zomer* met veel *Water* te voorzien, ter oorzaak van hare veelvoudige *Wortel*.

Wij hebben alreeds gezegt, dat ze in deeze Landen jaarlijks zeer veele aangenaam-geele Bloemen be- komt, doch noyt eenig volkomen *Zaad*. Word echter genoegzaam aangewonnen en vermeenigvuldigd door hare jonge bij de *Wortel* uytlopende en van zelfs *Wortelen* krijgende, of anders in de aarde gebogene *Scheutjens*; welke men met een wassende Maan van *April*, *May* of *Junius* van de oude afneemt, en, ten halven afgesneden zijnde, verplant.

K R A C H T E N.

Stechaskruid, in het Latijn *Stechas*, is ontroeren- de, tot braken verwekkende, en het Ligchaam verhitende van aart. Moet derhalven van koude, vochtige naturen, niet van heete Menschen gebruykt worden.

Alleenlijk, of ook met zijn *Bloem*, in Wijn gezo- den, en daar van gedronken, jaagd uyt het Ligchaam wech alle quade, schadelijke vochten: opend de verstoptheyt van de Leever, Milt, Moeder, Longe, Blaas, en andere inwendige deelen. Verdrijft de zwijmeling en draying des Hoofd, en de scheemering der Oogen; versterkt de geheugenis; ook alle inwendige, verkoude Ligchaams-

Stechas
kruid met
Citroen-
geele
bloemen.

Wortel
Takjens.

Bladeren.

Aanwin-
ning.

Durantes
bist. *Plant.*
fol. 448.

Rafis de
Simp.
temp. c. 23.
Aver. lib.
Simp. c. 42.
Galen. l. 8.
Simp

Diof. l. 3. c. 31. Ligchaams-deelen. Verzacht de smerten der vermoeyde *Zenuwen*, en is goed voor de gebreeken der *Borft*. Zet daarenboven 't *water der Blaas* voort, en verwekt der *Vrouwen Maandftonden*.

Lufst. l. 3. enarr. 29. De *Conferve*, gemaakt van deeze *Bloemen*, is zeer dienftig voor een *koude Maag*, ook voor de *koude gebreeken des Hoofds*, en der *Moeder* van de *Vrouwen*.

CCCCXLVI HOOFDSTUK.

WORMKRUYD.

Namen.

N het *Nederlandsch* niet alleen dus, maar ook van veele *REINVAAR* genoemd, word in het *Latijn* geheeten *TANACETUM*, en *ATHANASIA*: in 't *Hoogduytsch* *REINFARN*: in 't *Fransch* *ATHANASIE*; en in 't *Italiaansch* *TANACETO*, *ATANASIA*, en *DANEDA*.

Drie onderscheydene soorten.

Hier van zijn mij in haren aart drie onderscheydene soorten bekend geworden; te weten:

- I. *TANACETUM VULGARE*, of gemeen *Wormkruyd*.
- II. *CRISPUM*, of *Wormkruyd met kroeze Bladeren*.
- III. *TANACETUM INODORUM*, of *Wormkruyd zonder reuk*. Alle zijn ze van eenen de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen uyt eygener aart een gemeene, zandige, of steenige, zoo wel ongemeste als vetgemeste grond; en een wel ter Zon geleegene plaats. Hebben liever veel *Water*, als matige vochtigheyd. Geeven ieder jaar volkomen rijp *Zaad*. Verdragen felle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder eenige schade.

Aanwinnig.

Worden *aangewonnen* op tweederley manieren; als, eerst, door haar *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *Maert* of *April*, niet boven een stroobreedte diep, in de aarde moet gelegd zijn. Ook staat het, door het neergevallene, dikmaal van zelfs genoeg op. Dan noch, door hare bij de *Wortel* veelvoudig uytlopende *jonge Looten*; die men op de zelve tijd van de *oude* afneemt, ook met een wassende Maan in *September* afsnijdt, en verplant. Hier door worden ze genoegzaam *vermeenigvuldigd*.

KRACHTEN.

Aart.

Wormkruyd, of *Reinvaar*, in het *Latijn* *Tanacetum*, is warm en droog in den tweeden graad.

Matth. l. 3. c. 138. In *Wijn* gezoden en daar van gedronken, of het uytgeparste *Zap* met *Wijn* ingenomen, neemt uyt de *Maag* de *onzuyvere*, *vuyle vochtigheeden* wech: verdrijft het *Graveel* der *Nieren*, de *Koudepis*. en de *Winden*: verzacht de *smerten der Blaas*, en doet gemakkelijk *water* lossen.

Camerar. l. 3. c. 106. In dun *Bier* en *Edik* gekookt; dan een goede *Roeemer* vol daar van gedronken, is goed teegens de *Pest*, en doet *zweeten*.

Durantes hist. Plant. fol. 450. De *Bladeren* in roode *Wijn* gezoden, en zoo warm gelegd op de *uytgezakte Aersdarm*, doet de zelve weer ingaan, als men te vooren met *Wierook* een beroking heeft gedaan.

Fuchf. hist. c. 13. Een *Drachma* van het gedroogde en gepulveriseerde *Zaad* met *Wijn*, *Syroop*, of iet anders, drie dagen na malkander 's morgens nuchteren gebruykt, doodt de *Wormen*, en drijft ze uyt.

CCCCXLVII HOOFDSTUK.

TEUCRIUM.

Ord in het *Nederlandsch*, *Latijn*, Naam; en *Hoogduytsch*, en andere spraken met na wien. deezen, en mijns weetens, geen en anderen naam genoemd; behalven dat de *Italianen*, na hare spreekwijs, zeggen *TEUCRIO*; dus geheeten na *TEUCER*, de broeder van *AJAX*, die de eerste *vinder* deezer *Plant*, of *uytvinder* van der zelve *krachten*, zou geweest zijn, volgens het geen men hier van leest bij *PLINIUS*, in 't *vijsde Hoofdstuk* zijns *vijsentwintigsten Boeks*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vier onderscheydene soorten; te weten:

- I. *TEUCRIUM VULGARE*, of gemeen *Tencrium*.
- II. *PRATENSE SPURIUM*, of *bastard-Tencrium*, voortkomende op *Gras-velden*.
- III. *BÆTICUM ARBORESCENS*, of *boomachtig Tencrium*, uyt de *Provincie Bæria*, geleegen in *Andaluzien*.
- IV. *TEUCRIUM VERUM OFFICINARUM FRUTICANS*, of *opreht boomachtig Tencrium*, in de *Apotheekers winkelen* gebruykelijk. Niet alle zijn ze van eenereley *Bonwing* en *Waarneeming*.

Het *TEUCRIUM VULGARE*, of gemeene *Tencrium*, Gemeen; en *TEUCRIUM PRATENSE SPURIUM*, of *bastard-Tencrium*, groeyende in *Gras-achtige plaatsen*, beminnen een goede, gemeene, zandige, met oude *Paerde*- of *Koeyemist* wel-voorzienne grond: een opene, bequaam ter Zon geleegene plaats, en veel *Water*; doch ook matige vochtigheyd. Blijven lange jaren in 't leven. Bloeyen zeer aardig, en geeven dikmaal volkomen rijp *Zaad*. Verdragen felle *Vorst*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter*. Worden genoegzaam *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd*, niet alleenlijk door haar *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *Maert* of *April*, niet diep, in de aarde gelegd moet zijn; maar ook door hare aangewassene *jonge Wortelen*, welke men op de zelve tijd van de *oude* afneemt, en verplant.

Het *TEUCRIUM BÆTICUM*, of *Tencrium uyt Andaluzien*, en *TEUCRIUM VERUM FRUTICESCENS OFFICINARUM*, of *opreht, Heesterachtig Tencrium*, gebruykelijk in der *Apotheekers winkelen*, zijn veel teederder van aart. Vergaan wel niet haast; doch worden, buyten staande, door een sterke *Vorst* lichtelijk van 't leven beroofd.

Moeten derhalven, met een wassende Maan van *April*, hol en luchtig, niet boven een stroobreedte diep, in Potten gezayd, of ook geplant, voor veel *koude Herfstreegenen* wel gewacht; in 't begin van *October* binnens huys gesteld worden op een luchtige plaats, waar in niet anders als bij *vriezend Weer* word gevuurd; of ook wel, zoo lang de *Vorst* duurt, in een verwelste *Kelder*, nochtans buyten gevaar van te konnen bevriezen. In deeze gantsche tijd moet menze onderhouden met niet te veel lauwwarm *Reegenwater*, haar van onder door een *Pan* gegeven. Niet voor in 't begin van *April*, met een zoete *Lucht* en aangename *Reegen*, mag men ze weer buyten, en de *Zonnestralen* voorstellen: dan noch eenenwel haar voorzichtig wachten voor *koude nagten*, *hayrige* of *sebrile Oofte- en Noorde-winden*.

Zij geeven gemeenlijk in deeze onze *Gewesten* jaarlijks volkomen rijp *Zaad*, inzonderheyd bij goede *Zomers*. Hier door konnen ze (op de voorgemelde tijd en plaats de aarde aanbevolen zijnde) *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden: maar niet wel door hare gedurig bij de *Wortel* uytlopende *jongen*; wijl de zelve geen *Wortelen* willen vatten; zoo dat de *aanwinning* genoegzaam alleen door 't *Zaad* moet geschieden.

Grond.

Deeze soorten beminnen ook een goede, zandige grond, met twee-jarige Paerdemist, en 't Mol van verrotte Boombladeren doormengt: een gantsch warme plaats, en veel Water. Verliezen noyt hare *Bladeren*, ten zijze zich in nood van gebrek, verderving, of krachteloosheyd bevinden. Anders blijvenze gedurig *groen, en eeven jeugdig.*

KRACHTEN.

Aart.

T Encruium is verwarmende en verdrogende van aart, in den derden graad.

Diof. l. 3.
c. 112.
Galen. lib.
Simp. 8.
Apul. hist.
Pl. c. 24.
Trag. l. 1.
c. 68.

In Wijn gezoden, en daar van gedronken, of het Poeder der gedroogde *Bladeren* met Wijn of eenig ander nat ingenomen, verwekt der Vrouwen *Maandstonden*; drijft het water der *Blaas* voort: neemt wech de verstopping van het *Ingewand*: Maakt dun alle grove vochtigheeden, brengt weer te regt een verharde of gezwollene *Milt*: is goed voor de gespannene *Zeehuwen*; de gebreeken van *Leever* en *Longe*, de *Hoeft*; een eerst aankomende *Waterzucht*; de *Maag*; de pijn der *Zijden*, en der *Heupen*; ook in 't water maken; desgelijks voor de geene die van binnen geborsten zijn. Verlicht daarenboven den arbeyd der barende *Vrouwen*, en zuyverd het *Bloed*.

Plin. l. 25.
c. 8.

De *Bladeren* gestoten, met Honig vermengt; dan gelegd op oude zereen en vuyte zweeren; desgelijks op de beetten en steeken der *Adderen*, *Slangen*, en ander giftige *Dieren*, geneezen de zelve; doch met Edik op de wonden gedaan.

De *Bladeren* met Meel van *Lupynen* in looge gekookt, en daar mee gewasschen, reynigt het Hoofd van alle vuylighejd, en *Schubben* of *Schijfferen*.

CCCCXLVIII HOOFDSTUK.

THAPSIA.

Namen.

Et deezen naam zoo, wel in het *Nederlandsch* als in 't *Latijn* bekend; alhoewel ook van *MATTHIAS DE LOBEL* geheeten *TURBITH GALLICUM*; gelijk ook in het *Franssch* *TURBIT*; maar van de *Italianen* *THASSIA* genoemd.

Verscheyden veranderingen in de soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verscheyden aardige veranderlijke soorten; namentlijk:

I. THAPSIA MAJOR LATIFOLIA PRIMA CLUSII, of groote breed-bladerige *Thapsia*, zijnde de eerste soort van *CAROLUS CLUSIUS*. II. MAJOR SECUNDA LATIFOLIA CLUSII, of tweede soort van den zelve *CLUSIUS* met breede *Bladeren*. III. MINOR LATIFOLIA PELOPONNENSIS, of kleine breed-bladerige *Thapsia* van *Peloponnesius*. IV. MAJOR ANGUSTIFOLIA GLABRA, of groote *Thapsia* met smalle blinkende *Bladeren*. V. MAJOR ANGUSTIFOLIA MINUS GLABRA, of groote *Thapsia* met smalle, en minder blinkende *Bladeren*. VI. ANGUSTIFOLIA MEDIA, of middelsort van smalgebladerde *Thapsia*. VII. ANGUSTIFOLIA MINOR, of kleine smal-gebladerde *Thapsia*. VIII. THAPSIA TENUIFOLIA MINIMA, of alderkleynste smal-gebladerde *Thapsia*. Meest alle zijn ze van eeven de zelve *Bomwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, 't zij wel, of matig, of weynig gemeste aarde: een warme, genoegzaam ter Zon gelegene plaats, en veel Water, of ook geen overvloedige vochtigheyd.

Bloeying.

Worden van naturen zeer oud. Bloeyen dikmaals, en geeven om de tweede, ook wel ieder *Zomer*, volkomen rijp *Zaad*, uytgezonderd het *THAPSIA MINOR LATIFOLIA PELOPONNENSIS*, of kleine breedbladerige *Thapsia* van *Peloponnesius*, welke soort bij mij noch

Zaad.

noyt heeft gebloeyd, onaan gezien de zelve nu alreeds, terwijl ik dit schrijf, neegen jaren lang mijne zorge en waarneeming is onderworpen geweest.

Verdragen selle *Forst*, en allerley andere ongeleegent- heeden der *Winter*; inzonderheyd als menze bedekt met droog *Turfmul*, en *Pannen* daar over legt, om niet nat te kunnen worden. Verliezen hare *Bladeren* niet voor teegens de *Winter*. Worden ook gemeen- nelijk alleen aangewonnen en vermeenigvuldigd door haar *Zaad* (weynig door hare *Wortelen*); 't welk met een wassende *Maan* van *October* of *Februarius*, vermits het lang in de aarde blijft, in een *Pot* word gezayd, ontrent een kleine vingerbreedte diep.

Zij worden al te zamen in *Augustus* ('t *Zaad* rijp geworden zijnde) indien iemand zulks gelieft, opgenomen, en terstond weer geplant. Want men heeft ondervonden, dat dit de bequaamste tijd is, om zulks te verrigten. Ja ook, men legt ze wel droog in een doos, en men zendze waar heenen men wil: 't welk op andere tijden zonder schade niet kan geschieden. Men mag ze ook wel in 't *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert*, uyt de aarde neemen; doch 't zal niet zonder gevaar zijn. Geeven dan ook geene *Bloemen* weer, voor in 't tweede jaar daar na. Derhalven de eerstgenoemde tijd, als de bequaamste, behoord gevolgd en waargenomen te worden.

Het THAPSIA MINOR LATIFOLIA PELOPONNENSIS, of kleine breed-bladerige *Thapsia* van *Peloponnesius*, geeft in ieder *Herfst*, ook vroeg in elk *Voorjaar*, uyt hare niet zeer dikke, ronde, bruyn-verwige, en onder spits toe gaande *Wortel* nieuwe *Bladeren*; op verre na niet zoo groot, lang en breed, ook niet zoo zeer ingezaagd, als die van de twee voorgemelde soorten: eerst een alleen, een halve vinger lang, een duym breed, en voor stomp toelopende: daar na noch een, maar wat smaller; ook voor in een langer en spitzer punt eyndigende: dan wederom een andere, in drieën hol gedeeld; waar van 't middenste het grootste, echter niet wel een kleine vinger breed is; de twee onderste smal, een stroo breed, doch al te zamen voor spitsachtig toe gaande, en ruym een vingerlid lang zijn. Vervolgens weert een, in vijf deelen gescheyden; alle wat breeder, en alleenlijk het voor-aanstaande het langste. Eynde- lijk voor 't laaste een, of meer, in zeeven deelen gescheyden; van welke de twee onderste de breedste en langste; de twee volgende ongelijk, te weeten 't eene veel smaller als 't andere, gezien worden; de overige twee volgende de kortste en smalste, ook 't een wat breeder als 't ander, doch beyde onder als met *Vleugelen* voorzien; tusschen welke het bovenste alleen staat, wel zoo kort, doch 't breedste van allen, en voor rondachtig eyndigende. Al te zamen rusten ze op ronde, doch geen zeer lange *Stelen*; alle voortkomende uyt een *Hert* digt bij malkander. Zijn een weynig blinkende uyt den groenen blauwachtig; en met zeer schoone, teedere, gelijk als geveederde *Aderen* inwendig voorzien: aan hare randen gantsch slegt; zomtijds echter een weynig omgekruld; uyt welker binneste *Hert* in deeze onze Gewesten noyt eenige *Bloemen* voortsehieren.

Deze soort is teeder van aart. Kan op geenerley wijze enige selle *Forst* verdragen. Word derhalven, in een *Pot* gezet zijnde, 's *Winters* binnens huys op een bequame luchtige plaats gebragt: zoo lang de *Forst* duurd met zeer weynig lauwegemaakt *Reegenwater* van boven begoten: in 't begin van *April* weer buyten de *Zonnestralen* voorgesteld, en zorgvuldig bewaard voor veel *Reegen*, vermitsze daar door zeer lichtelijk verderft. Zij verliest (gelijk ook desgelijks doen het *THAPSIA MAJOR LATIFOLIA PRIMA ET SECUNDA CLUSII*, of eerste en tweede groote *Thapsia* van *CAROLUS CLUSIUS* met breede *Bladeren*) hare *Bladeren* in de *Maand* van *Julius*: op welke tijd, indien zulks noodwendig is, hare *Wortelen* zonder eenige gevaar, mogen

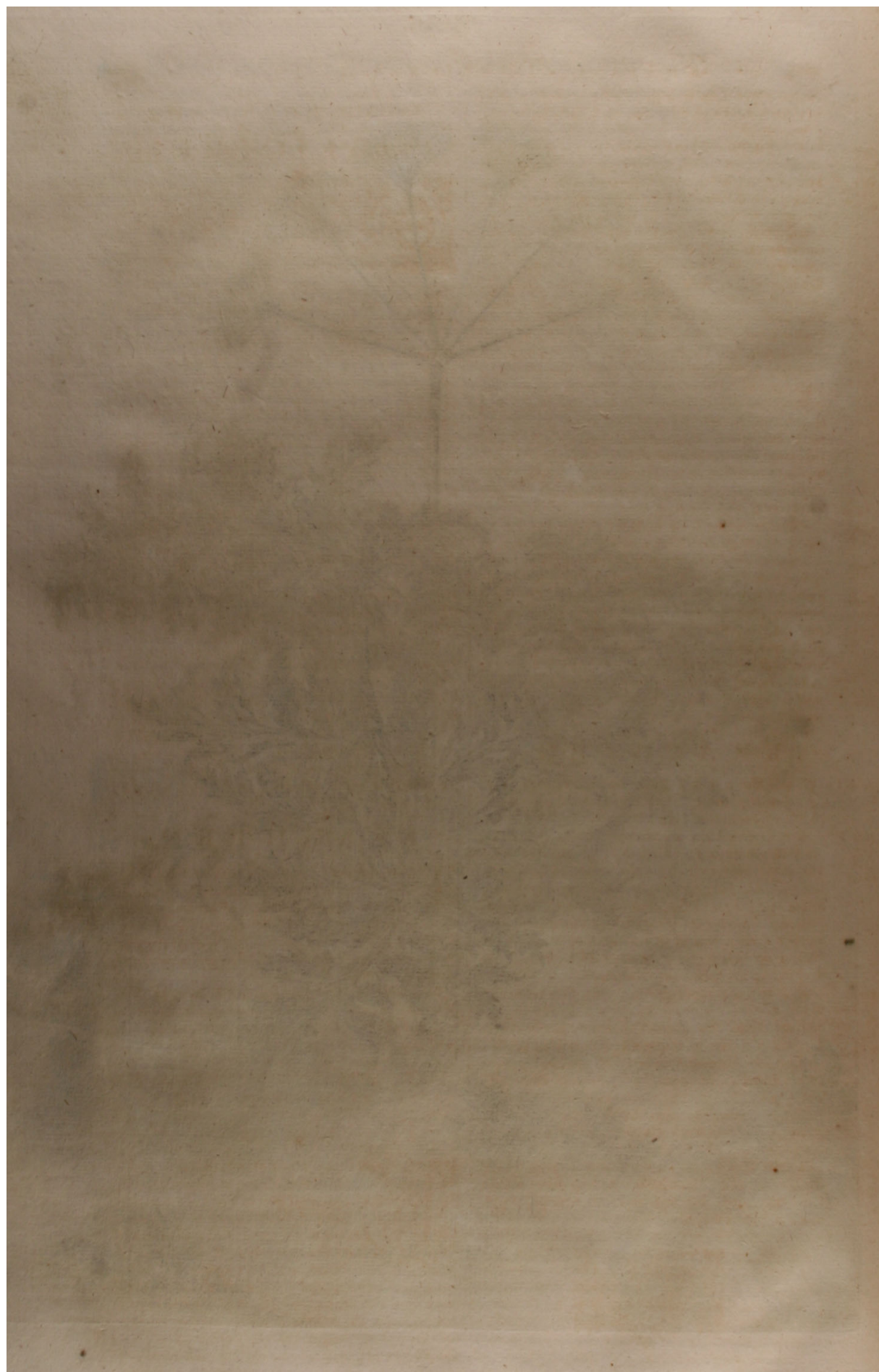
Hardheyd, Aanwinning, Tijd van de opneeming uyt de aarde.

Kleine breed-bladerige *Thapsia* van *Peloponnesius*.

Gedaante der *Bladeren*.

Hoe in de *Winter* waar te neemen.

mogen opgenomen worden, en dan weer voorzien van een varfche grond, zoo als hier boven is aangewezen.

De THAPSIA MAJOR LATIFOLIA, of groote breed-bladerige Thapsia, krijgt uyt een ontrent een duym dikke, in veele Takken verdeelde, witte Wortel, ook boven, gelijk de voorgaande, slegt, met gantsch geen hayrige ruysheyd, als wel de andere, voorzien; gomachtig, en in de Mond geknauwd wordende, zeer sterk en bitter van smaak, verscheydene Bladeren, op de wijze der andere soorten boven de aarde gesteld; rustende op dikke, ronde, en met een witte wolligheyd bekleedde Steel. Zijn ruym een voet lang; onder met hare Vleugelen alderbreedst, en voor, allenxen smaller wordende, spits-toegaande; gesneeden in ontelbare deelen, een kleyn vinger breed, of ook wel meerder, gemeenlyk na boven zich teegens malkander omhuysende. De verwe is boven donker-groen, een weynig blinkende; onder bleek-wit, en ruys. Aan al de voorste punten der inkeersde deelen staan kleyne harde Doornjens. Inwendig in al de grootste deelen ziet men een bleek-verwige regt-doorgaande Ader, waar uyt ontelbare andere kleynere voortvloeyen. Wijders zijn de gemelde Bladeren wat dikachtig van aart; bitter en onlieflyk van smaak.

Tusschen welke in 't midden, als uyt het inwendige Hert, gemeenlyk een eenige Steel voortkomt; in deze onze Gewesten opschietende gewoonlyk ter hoogte van anderhalve voet, wat meer of minder; zijnde rond, en uyt den groenen bleek-verwig. Op wiens bovenste punt te voorschijn word gebragt een eenige, rond-gestelde, uyt den geelen wit-verwige Bloemtroos, gelijk men ook in de andere soorten ziet. Zij komt voort in de Maand van Junius. Eyndelyk vergaatze in haar zelve, en word gevolgd van een ovaals-wijze rond, platachtig Zaad, dat van de Fernula niet zeer ongelijk.

K R A C H T E N .

DE Wortel van Thapsia, inzonderheyt de Schel, of Bast der zelve, is heet in den derden graad, en vochtig van aart.

Een Drachma van de gedroogde Schors dezer Wortel met wat Zuyker en Gengebar, of met het Zaad van Dille (maar gantschlyk niet voor zich zelve alleen) in Wijn ingenomen, purgeert het Ligchaam, uytjagende alle galachtige, ook rase, grove, en koude vochten. Zuyverde de Maag en Borst van allerley verstoptheyt: verbetert de Kortademheyt; verdriest het Colijk, de Kramp, de Zijdepijn; de smerten der Gewrigten, en het spannen der Zeenuwen.

De Wortel gedroogt, gestoten, met Oly vermengt; en dan gelegd op de quade Schurfsheyt des Hoofds, geneest de zelve. Doed ook het nygevallene hayr weer groeyen. De zelve vermengt met Wierook en Wasch, verdriest de blauw-gestootene, of gevallene plekken op de huyd, en doet het geronnene Bloed zich scheiden.

Het uytgevloeyde Zap der Wortelen met Honig gemengd, neemt wech alle sproetelen en vlekken des Aangezichts.

't Zelve Zap gemengt met gestotene Zwavel, scheyd alle koude en harde Gezwellen, daar op gelegd zijnde. Doch men moet het niet langer als twee uren tijds daar op laten blijven.

CCCCXLIX HOOFDSTUK.

THALICTRUM.

P het Neederlandsch niet alleen dus, Namen. maar ook wel, wegens de verwe der Wortel, van sommige VALSCHE RHABARBER genoemd. Word in 't Latijn ook THALICTRUM geheeten; in 't Hoogduysch WIESENRAUTE: in 't Italiaansch VERDEMARCO, en THALITRO.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vijf onderscheydene soorten; als:

I. THALICTRUM MAJUS VULGARE FLORE ALBO, of gemeen groot Thalictrum met een witte Bloem. II. HISPANICUM MAJUS FLORE LUTEO, of groote Spaansche Thalictrum met een geele Bloem. III. THALICTRUM MEDIUM, of middelbare Thalictrum. IV. PRATENSE FLORE VIRIDI, of Thalictrum, voortkomende op Grasvelden, met een groene Bloem. V. THALICTRUM MINIMUM CORDI, of alderkleynste Thalictrum van VALERIUS CORDUS. Alle zijnze van eenen de zelve Bouwing en Waarneeming.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, wel-Grond. gemeste grond. Hebben immers zoo lief een opene, luchtige, vrije, wel ter Zon gelegeene, als een schaduwwachtige plaats; en willen veel Water.

Blijven lange jaren in 't leeven. Blaeyen ieder Zo-Bloeying. mer; en geeven, bij goede drooge tijden, volkomen rijp Zaad. Konnen sterke koude, en alle andere ongelegenheeden der Winter, zonder schade uytstaen.

Worden op tweederley wijs aangewomen en vermenigvuldigd. Eerst, door haar Zaad, 't welk met een wassende Maan van October word gezayd in een Pot, binnens huys gezet (wyl het tamelyk lang in de aarde blijft, eer men 't ziet opkomen); of in Maert op een schaduwwachtige plaats; ontrent een halve vingerbreedte diep in de aarde gelegd. Daar na, door hare bij de Wortel uytlopende jonge Schenijens; welke men met de genoemde Maan in April van de oude afneemt, en verplant.

K R A C H T E N .

Thalictrum, dus in 't Latijn en Neederlandsch bekend, is warm en droog in den ersten graad.

De Bladeren gestoten, of het uytgeparftel Zap der zelve, of ook wel het daar van gedistilleerde Water, 't zij met Doekjens, 't zij alleen, gedaan op wonden, onde zaeren en zweeringen, geneezen en verdrijven de zelve.

De Wortelen, of anders ook de Bladeren, in Wijn Doel. 1. 3. gezoden, en daar van 's morgens nuchteren een Roemer gedronken, ontroerd het Ligchaam, en verwekt Stoelgang.

CCCCCL HOOFDSTUK.

T U L P .

Deze, in hare veelvoudige schoonheyt Namen. der veranderlijke en bezienswaardige couleuren alle andere verre overtreffende Bol-plant word in 't Neederlandsch genoemd TULP of TULPE: in 't Latijn, Fransch en Italiaansch TULIPA: in 't Hoogduysch THUMPAL, of TULPANT, na het Gricksche woord DULPANT, of TULIPANT, beteekenende een Mutse, of Hoedje. De voornaamste onder de geleerde houden het daar voor, dat het Woord TULIPA is een Slavoonisch woord, beduydende een Turksche Hoed, of Tulipa.

Hoofdwinkel, van deeze *Natie* genoemd *TULIPANT*, *DULPANT*, of *DULBENT*; ter oorzaak dat deeze *Bloemen* eenigzins vertonen de vorm van zulk een *Turksche Hoed*, of *Tulleband*. Bij de oude vindmen geen naam deezer *Bloemen*; buyten twijffel, om dat ze haar onbekend zijn geweest; alhoewel eenige Kruyd-kundige het daar voor houden, dat de *TULIPA* is des *THEOPHRASTI* *πικύων*. Andere houden ze voor het *SATYRIUM ERYTHRONIUM*; noch andere voor *PLINII* *ROODE NARCISSUS*; doch 't zijn maar vermoedingen. Van de *Turken* word deeze *Bloem* genoemd *CAPA*, *LALÉ*, *ALÉ*, *ZAMBUL*.

Meer dan drie honderd-derley soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden meer dan drie honderd bijzondere aardige soorten, te veel, en ook onnodig, om hier opgeteld te worden; wijl ze doch al te zamen van even de zelve *Bouwing* en *Waarneeming* zijn.

Grond. Alle beminnen ze een zandige, goede, gemeene aarde, met een weynig *Veengrond* en twee-jarige *Paer-demist* matig voorzien: een opene, vrije, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats; en niet te veel vochtigheid. Zijn zeer hard van natuur. Verdragen sterke koude, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter* geduldig. Bloeyen in de *May-maand*; en leveren in deeze onze Gewesten gemeenlijk ieder jaar volkomen *Zaad*. Doch de geene, welke niet meer dan een *Blad* uyt de aarde te voorschijn brengen, geeven voor dat jaar geen *Bloemen*; en veel minder ziet men'er rijp *Zaad* van.

Tijd van opneeming, en weerinzetting. Zij worden ieder jaar, in 't begin van *Junius*, uyt de aarde opgenomen, behalven de geene, van welke men voornemens is, *Zaad* te winnen. Deeze moet men laten staan, tot dat het *Zaad* zijne volkomene rijpheid heeft gekreegen. Mogen dan ook opgenomen worden, en in een drooge plaats binnens huys bewaard, tot in *September*; wanneer ze met een wassende of volle Maan, van hare buytenste *Bast* en *oude Wortel* op 't laatste gezuiverd zijnde, weer worden ingezet in een varfsche, nieuwelijks-gemeste, zandige aarde; elk jaar op een bijzondere plaats, als men ruymte en geleegentheid daar toe heeft; vermits ze uyt eygener aart verandering van grond beminnen, en in de zelve veel voorspoediger groeyen; ook beeter *Bloemen* voortbrengen. De inzetting moet geschieden vier vingerenbreedte diep, of een weynig meer.

Wat ook daar bij in agt moet genomen worden. Of ze schoon wel een of twee jaren kunnen overstaan, zoo is echter zulks op geenerley wijze dienstig: want dan komen ze lichtelijk tot verrotting; vermits de grond, te zeer op malkander gepakt wordende, het water na beneeden dies te befwaarlijker kan doordringen. Ook moet men gedenken, dat de aarde, waar uyt de *Bollen* zijn opgenomen, (indien ze weer op de zelve plaats zullen ingezet worden) ieder week, tot op den tijd der weer *inplanting* toe, eens moet geroerd of omgesmeeten zijn; op dat ze varsch en luchtig blijven; niet schimmelig, muf, of qualijk-riekende worden mogt; want hier door zouden de *Bollen* verderven. Daarenboven moet de zelve grond om 't derde, of ten langsten om 't vierde jaar, weer op nieuws verzorgd zijn met de voorheenen gemelde *Mist*, en varsch zand; daar gantsch geen zoutigheid bij is.

Aanwinning. Zij worden, niet alleen in deeze, maar ook in andere Landen aangewonnen en vermeenigvuldigd door twee bijzondere middelen; te weten: door haar *Zaad*; en door hare aangewassene *Bolletjens*.

Tijd, en wijze van zaying. Het *Zaad* is tot zijne volkomenheid geraakt, wanneer de *Knop*, of 't *Huysje*, waar in het besloten leyd, hare groenheid heeft verloren, en nu van malkander barst. Dan worden de gedachte *Knoppen* afgesneden; op een drooge plaats binnens huys gelegd; en in *September* 't *Zaad* daar uytgenomen; 't welk teegens de volle Maan deezer Maand ontrent een vingerbreedte diep word gezayd in een houte Vat met aarde: terstond na de zaying begraven in de grond, of ook wel

eerst in de grond gezet; met aarde tot boven toe, even-gelijk met de grond, gevuld, en dan 't *Zaad* daar ingelegd, op een donkerachtige, geen warme plaats. In 't volgende jaar zal men 't zien opkomen gelijk *Gras*, of *Bieslook*.

Deeze jonge *Bolletjens* neemt men niet op, voor dat ze twee jaren lang in hare *Geboorte plaats* gestaan hebben; ook dan niet eerder, als wanneer haar teeder *Loof*, of de *Bladertjens* verwelkt zijn. In 't laatste van *Augustus* (wijl zulke kleyne, teedere *Bolletjens* niet zoo lang als wel de groote uyt de aarde kunnen blijven) zet men ze in een andere en warme grond; ook ieder jaar op een bijzondere plaats; tot dat ze eyndelijk *Bloemen* uyttschieten; 't welk gemeenlijk niet geschied, voor dat ze zeeven, agt, neegen, en ook wel tien jaren oud zijn geworden.

Deezer wijs worden aangeteeld veele veranderlijke zeer schoone, vermaaklijke *coleuren*; welke ze voortbrengen, niet alleen met hare eerste *Bloemen*, maar daar in ook jaar op jaar veranderen; de een de ander in schoonheid te boven gaande: inzonderheid indien ze zijn voortgekomen uyt *Zaad* van een witte *Bloem*, met een sterke zwarte grond, of *paerfsche verwe*; welke men voor de beste ter *Zaying* houd.

De gemelde jonge *Bolletjens* schieten dikmaal, eer ze noch eenige *Bloem* hebben gedragen, sommige nieuwe uyt, zeer diep in de aarde, welke men *Zinkers* noemd. Deeze worden doorgaans eens zoo groot, als de *oude* zijn geweest, vermits ze 't voedzel gantschelijk na zich zelve alleen trekken; waar door dan de *oude* zoo t'eene-maal verteeren, dat ze niet meer dan een leedige *Bast* behouden; waar van de ervarentheyd een genoegzame en gedurige getuygenis geeft.

In 't opneemen moet men vlijtige navorsching na deze *Zinkers* doen. Want indien ze in de aarde blijven, zullen ze in 't volgende jaar zoo diep neerwaarts zinken, dat ze naderhand qualijk gevonden zouden konnen worden. Is derhalven zeer goed, dat men het *Bedde*, of de plaats, daar de *Tulpbollen* worden geplant, onder voorzie met een *Steene* of *houte Vloer*. Want vermits haar hier door 't zinken word verhin-derd, zoo kan men ze dies te bequamer uyt neemen.

Ten anderen geschied ook de *aanwinning* en *vermeenigvuldiging* door jonge aangewassene *Bolletjens*, uyt de *oude* spruytende: onder welke desgelijks dikmaal eenige *Zinkers* worden gevonden. Deeze uyt de aarde genomen, en van hare *Moeder* gescheyden zijnde, gelijk men gemeenlijk doet, worden verplant. Doch deeze vermeerdering draagt op verre na zoo veel niet toe, als die door 't *Zaad*: ook komen'er zoo veel *Zinkers* niet van. Maar zij bloeyen veel eerder: want zij geeven in 't volgende jaar, of in 't tweede, of ook wel in 't derde, na geleegentheid dat ze groot zijn, hare eerste *Bloem*.

Daarenboven heeft de ervarentheyd in deezen ons noch geleerd, dat alle *Tulpbollen*, jaarlijks in haar wezen niet blijven; noch ook, op de manier van andere *Bollen* aangroeyende, van tijd tot tijd grooter worden. Maer dat ze ieder jaar alleen uyt het alder-inwendigste vastte of digste *Hertknopje* een grooter en geheel nieuwe *Bol* maken; wiens inwendige kleyne *Hert* in agt maanden tijds grooter word, als de geheele *Bol* geweest is, doe ze in de aarde wierd geplant. Al 't overige van de gedachte *Bol* vergaat jaarlijks in een afschilferende en verdorvene vuyligheid. Een curieus aanmerker kan de waarheid hier van ondervinden, ieder veertien dagen, drie weken of maand t'elkens een *Bol* uyt de aarde neemende, en de zelve met een *Mes* doorsnijdende. Ook kan men 't naderhand genoegzaam bemerken, eene *Bol* op zijne behoorlijke tijd uyt de aarde genomen zijnde. Want de *Bladeren* en *Stielen* komen eerst alle uyt het middenste *Hert* van de *Bol* voort; welke daar na, als de *Bloem* vergaan is, gezien word geheel van buyten aan de platste zijde van de *Bol* gesteld te zijn.

Ten

Aanmer-
kelijk-
heid.

Ten laatste is *aanmerkens-waardig*, dat alle *Tulpen* niet gedurig *eeven* *schoon* blijven; maar gemeenlijk ieder twee jaren *veranderen*. Want die de *eene Zomer* zich boven maten *schoon van conleuren* heeft vertoond: zal in 't volgende Voorjaar *eenverwig*, en van *gantsch geen aanzien* te voorschijn komen. Maar daar na wederom *zoo schoon*, *zoo zeer aangenaam* en verlustigend van verwen, dat men nauwelijks zou kunnen geloven, uyt eene de zelve *Bol* zulk een zonderling-groote verandering te zijn gereezen.

Wederom
een ande-
re.

Ik zelfs ook heb dikmaal door *ervarentheyd* bevonden, dat een *Bol* van deze, hebbende een *Bloem* gegeven, *veel schooner dan oyt te voeren*, terstond daar na is *vergaan*. Eeven als ofze noch, voor 't laatste, haar alderuyterste kragt had willen in 't werk stellen, al 't hoogste vermogen der *Natuur* had willen vertoonen, om de *Oogen* van haren Heer op een ongemeene wijze te verlustigen door een opgehoopte *schoonheyd* der aangenaamste, bevallijkste *couleuren*; op datze hier door dies te langer in zijne *geheugenis* staan, na hare dood noch lieflijk geroemd worden, en in hoog-achting blijven mogt. Men zou ook noch andere, en stigtelijke gedachten hier uyt kunnen opvatten, welke de verstandige kunnen natrachten.

Tulp ra-
zerny in
Holland.

Bij deze verhandeling der *Tulpen* word mij in-dachtig den wonderlijken *Bloem- of Tulphandel*, welke in de jaren 1634., 1635., 1636., en 1637. *zoo onmatig* hier in *Holland* en de bij-geleegene *Provincien* der *Vereenigde Nederlanden* in zwang ging; en doe de *grootste koophandel des Lands* was; ter oorzaak, dat er zeer veel *meê gewonnen* werd. Waarom dan ook *zommige Weevers hare Tounwen*, een goed deel *gemeene Winkeliers al hare Waren verkochten*, en zich enkelijk begaven tot de *koopmanschap met Tulpen*; welke men driemaal *hooger schattede* dan *Goud*; *kostelijker reekende* als *Paerlen*, of *eenig ander dierbaar eedel Gesteente*. Tot bewijs, en een *eeuwige geheugenis* hier van, kan dit volgende dienen.

Waren,
gegeven
voor eene
Tulbol.

Men heeft doe voor een *Viceroy* (zijnde een nietige, heeft *verganglijke Tulbol*) gegeven deze volgende Waren, ter bij-gevoegder prijs:

Twee lasten Tarwe waardig	- - -	448	guldens
Vier lasten Rogge.	— — —	558	
Vier vette Ossen.	— — —	480	
Agt vette Varkens.	— — —	240	
Twaalf vette Schapen.	— — —	120	
Twee oxhoofden Wijn.	— — —	70	
Vier tonnen agt guldens Bier.	— — —	32	
Twee tonnen Booten.	— — —	192	
Duyzend ponden Kaes.	— — —	120	
Een Bed met zijn toebehoren.	— — —	100	
Een pak Kleederen.	— — —	80	
Een zilkere Becker.	— — —	60	

Summa, voor een Tulbol 2500 guldens

Doch hier bij is 't niet gebleeven. Want tot noch meerder verwondering heeft men naderhand openbaarlijk de *Bollen* bij 't *gewicht* verkocht, elk met den haar toegevoegden *naam*; en voor *zoodanig een prijs*, als uyt deze bijgaande *lijst* te zien is.

400 Azen <i>Admiraal Liefkens</i> tot	—	4400	guld.
59 Azen van de zelve, tot	—	1015	
446 Azen <i>Admiraal vander Eyk</i> , tot	—	1620	
214 Azen <i>vander Eyk</i> , tot	—	1045	
523 Azen <i>Grebbeer</i> , tot	—	1485	
106 Azen <i>Schilder</i> , tot	—	1615	
200 Azen <i>Semper Augustus</i> , tot	—	5500	
280 Azen met een <i>dubbele Bloem</i> , tot	—	1200	
410 Azen <i>Viceroy</i> , tot	—	3000	
658 Azen van de zelve, tot	—	4200	
1000 Azen <i>Gonda</i> , tot	—	3600	

En dan noch veel meer andere, te lang, en ook onnodig hier voor te stellen.

Maar zie hier noch eenige uyttrekzels uyt de Boeken *Invoeging* van *zommige Kooplieden*.

Verkocht aan N. N. een *vierendeel pond witte Kroonen*, voor de somme van 525 guldens, en *vier Koejen*, die *zoo haast de leverantie* geschied is, gereed zijnde, van den *Stal* gehaald, en in des *Verkopers huys* geleyd zullen mogen worden.

Overgenomen van N. N. *twee pond Switzers*, wel- van eenige ke hij gekocht had voor *duyzend tweehonderd guldens*; die den overneemer ten zijnen laste neemt; en aan den overdoener zal geeven een *quarteel Pruymen*, terstond te leveren, en noch binnen veertien dagen *duyzend vierhonderd guldens*, aan te tellen, of in *Banco* af te schrijven.

Verkocht aan N. N. een *pond geele Kroonen* voor *agt honderd guldens*, mits noch den *Verkoper vereerende Laken tot een pak Kleederen*, en een *Mantel*, de elle, na 't oordeel van alle kenners, over de *agt guldens* waardig.

Gekocht van N. N. een *pond witte Kroonen*, voor *drieduyzend en tweehonderd guldens*; mits hem vereerende *tweehonderd guldens* gereed, en een *Zilverre Schel*, waardig geacht tseftig guldens.

Is ook overgedaan aan N. N. *vijsf ponden geele Kroonen* van de *geene* dieze gekocht had voor *driehonderd vijftenseventig guldens ieder pond*, welke hij tot zijnen laste neemt; en den anderen gereed geeft zijn *Paerd met zijn Kales*; *twee zilvere Beekeren*, en *honderdvijftig guldens* aan geld.

Noch zijn te zamen veraccordeert N. N. en N. N., *kopingea* dat den eenen zal aanneemen *seftien Mergen Lands*, waardig na *taxatie* van goede lieden *duyzend guldens*: waar voor den anderen hem zal leveren *zoo veel Tulbollen* van die waarde; mits dat de *leeveaar der Tulbollen* alle jaar zal moeten aanneemen de *Afzetteren*, en de vervallen daar af, *vijsf jaren* gedurende, tot een *vijsfde part* van de *capitale som*.

Op de zelve voorwaarde is verkocht een *Huys*, waar- en verko- dig geschat 4400 guldens. ping

Is ook gekocht van N. N. een *pond Centen* voor een *duyzend agthonderd guldens*, mits haar geevende (want de *Vrouwen dreeven ook deezen handel*) haar *beste weerschijne Rok*, een *oude Roozenobel*, en een *Penningje met een zilvere Keetenje*, om aan eens kinds Hals te kunnen hangen.

Zeeker perfoon had gekocht een *Viceroy* van *honderd der Tulbollen*, *vijsfenseventig Azen* in de aarde geplant zijnde, voor *neegenhonderd guldens*: welke een ander van hem overnam, mits hem vereerende een *Kleed* en een *Mantel* *zoo kostelijc als hij zelfs wilde*, en noch daarenboven, als de *leeverantie* zou geschieden, *duyzend guldens*. 't *Kleed* werd hem terstond afgeschuurd; en hij liet het boorden met *goude Kant*; de panden met *groen Fluweel*; de *Mantel* geheel gevoederd.

Is verkocht aan N. N. een *Brabançon Spoor*, we- getrokken gende *driehonderd en tseventig Azen*, in de aarde geplant staande, voor *zeevenhonderd guldens*; mits gereed geevende *tweehonderd gl.*; een *Kabinet-kasje*, gemaakt van *Ebbenhout*, met een *vermeenigvuldigende Spiegel* daar in; en noch een *groot stuk Schilderij*, zijnde een *Bloempot*.

Is verkocht aan N. N. een *Semper Augustus*, we- uyt de Bocken gende *honderd drie-en-tseegentig Azen*, voor de somme van *vierduyzend zeshonderd guldens*; daarenboven noch een *nieuwe wel toegemaakte Caros met twee Appelgrauwe Paerden*, en alles wat'er toe behoort; welke in den tijd van vier weeken zouden geleverd, de beloofde penningen daadelijk in *Banco* afgeschreeven worden.

Is gekocht van N. N. een *Gonda* van *honderd en elf Azen*, voor *zeevenhonderd guldens*, met de *leeve- rantie* te betalen; en gereed te geeven *vier Roozenobels*, neevens een *Tisfeede*, *Zadel*, *Toom*, en voorts alles wat tot een *Paerd* behoort.

van zom-
mige
Koopli-
den,

Is verkogt een *Hof* aan N. N., met de *Bloemen* en de *Plantingen*, zoo ze stond in zijne *Heyningen*, voor *agtduyzen guldens*; te betalen als de *Bloemen* in haar *Zaifoen* staan. Doch zou de verkoper eenige *Bloemen*, welke hij daar uytkiezen, en noemen zoude, na zich neemen, indien het de Koper begeerd, bedragende ontrent tweeduyzend guldens.

Is overgenomen van N. N. een *verbeeterde Spinnepok*, van *vierhonderd Azen*, alreeds geplant zijnde; dien hij voor *zeevenhonderd guldens* had gekogt; mits hem terstond vereerende *honderd Schippond Edamsche Kaes*.

ook uyt
eenige

Is verkogt een *Semper Augustus* van *twee-en-tneegentig Azen*, voor de somme van *tweeduyzend guldens*, welke terstond in de Bank wierd afgeschreeven; met deeze verbintenis, dat hij die niet zou mogen verkopen of verhandelen, zonder bewilliging des geenen, van wien hij die gekogt had.

Is op den vijftien van *Februarius Anno 1637.* op de Zaal van de *nieuwe Schutters Doelen*, aan *Tulpbollen*, voor de *Erfgenamen van Wouter Bartholomeeuwsz.*, in zijn leeven *Kasteleyn der oude Schutters Doelen te Alkmaar*, verkogt voor de somme van *tneegentig duyzend guldens*.

Notariale
Acten.

In deeze tijd, gelijk ons getoond is uyt de aantekeningen van een *curieus liefhebber* en geloofwaardig getuyge, is voor een *Tulpbol* ongeeyfcht geboden *twaalf Mergen Land*, gelegen in de *Schermer*.

Drie bol-
len van de
Semper
Augustus
verkogt
voor der-
tigduy-
zend gul-
dens, in
Banco af-
geschree-
ven.

Zeeker treflijk Man te *Amsterdam* had aan iemand te *Haerlem* verhandeld een *Semper Augustus* (hij ook een behoudende) met deeze verbintenis, dat geene harer beyde de zelve zou mogen afstaan, zonder malkanders kennis en bewilliging. De eerst-geenemde echter wierd zwak gemaakt, door de aanbieding van een *zeer heerlijk Spaansch Cabinet*, daar hij lang na had getragt, en geerne *tienduyzend guldens* daar voor betaald zou hebben. Dit wierd hem gegeven, en noch *drieduyzend guldens* daarenboven, voor een *Semper Augustus*. De andere dit verneemende, nam ook zijn slag waar; en verhandelde *drie Bollen* van de *Semper Augustus* voor de somme van *dertigduyzend guldens*, terstond in *Banco af te schrijven*. Dien zelve Heer te *Amsterdam* wierd geboden voor zijnen *Thuyt* jaarlijks *vijsfduyzend guldens* te huur, tot *zeeven jaren* achter makander (bedragende in dien tijd de somme van *honderd-en-vijsduyzend guldens*): onder verbintenis, van alles, tot 't minste toe, daar in te zullen laten; zoo dat de *Huurder* maar alleen de voordeelen van de *aanwas* zou trekken.

Ander ge-
val.

Door zulke Voorbeelden van *Winsten* wierd deezen *wonderlijken Koophandel* gedurig sterker gedreeven. Ieder vond'er behagen in. Onder zoo veel andere had alleen een persoon, wiens naam ik, om redden, hier voorbij ga, in de tijd van vier maanden met deeze *Bloem Koopmanschap* gewonnen over de *tfsfigduyzend guldens*. Dit lokte niet alleen *Edellieden*, *Heeren* en *Burgers*, maar ook *Boeren*, *Schippers*, *Voerlieden*, *Weevers*, *Turfdragers*, *Schoorsteenveegers*, van dag tot dag meer en meer aan tot deezen *Bloemhandel*. Zelfs ook *Vrouwen* en *Dienstmaagden* bemocyn den zich hier meê, op hoop van binnen weynig tijds rijk te zullen worden. Dus wierd het *Collegie der Floristen* dagelijks grooter.

Boven ma-
ten groote
buyten-
spoorig-
heeden.

Eyndelijk begonden eenige der voornaamste dit werk niet langer voor een *opregte Koopmanschap* te houden. Waar bij noch quam, dat vele meer schade hier door leeden, als andere voordeel daar van trokken. Zagen ook veelerey en groote zwarigheeden ontwijffelbaar te gemoet. Want eenige begonden in de *Penningen*, welke ze moesten opbrengen, verzuymig te zijn. Andere in tegendeel, die eenig voordeel hadden gedaan, braken uyt in groote buytenspoorigheeden. Die nauwelijks in haar eygen huys te voeren een dronk kleyn Bier voor haren dorst, en een Pot Brij voor haren hon-

ger hadden können bekomen, wisten nu niet, hoe ze 't zeyl hoog genoeg in top zouden hijzen. Gemeene Wijn was haar te slegt; 't moest *Vin Brulé*, of heete Wijn met Zuyker daar in, ten minsten *Spaansche Wijn* zijn, dat haar smaken zou. Een *Hoentje gelaerst en gespoord*, ja de *beste delicateffen* moesten ze hebben. Dus ging men de natuurlijke leevensreegel in veelen te buyten. Die van de *geringste soort* waren geweest, kogten nu *Wagenen*, *Kaleffen*, *Paerden*; en leefden als *Princelijken*. Niemand wist noch, hoe hoog hij zijnen staat wou zetten. *Weevers* en diergelijk slag van volk wilden *grootte Meesters* zijn; en niemand eenen anderen wijken, of iets toegeeven.

Ter dier oorzaak, en om veel andere zwarigheeden Kort te voorkomen, hebben de *FLORISTEN*, op den vier-entwintigsten van *Februarius Anno 1637.* uyt alle *Hollandische Steeden* binnen *Amsterdam* vergaderd, een *Verdrag* gesloten, inhoudende: dat alle *koopen van Tulpen*, gedaan tot den *laaften November* nieuwe stijl des jaars 1636, zouden moeten gebonden worden: doch de geene, welke daar na waren aangegaan, zou de *kooper mogen te niet doen*, mits geevende aan de *verkooper tien ten honderd*; en in de Maand van *Maert Anno 1637.* nieuwe stijl den *verkooper* aanzeggende, of hij de koop wou houden of niet.

Maar onaan gezien dit dus afgehandeld was, zoo bleef van den echter in zommige noch een groote achterdogt, dat dit *accoord*, alhoewel onderteekend, bij eenige in 't heimelijk, of ook wel openlijk (wijl die van *Amsterdam* hier toe hare bewilling niet gegeeven hadden) mogt te buyten gegaan worden. Hebben derhalven, tot meerder bevestiging, eenige *verzoek-schriften* ingeleeverd aan hare *Ed. Grootmogende de Heeren Staten van Holland en West-Friesland in 's Gravenhaag*. Welke, om meerder onheylen en zwarigheeden in deezen *razenden Bloemhandel* te vermijden, ook de rust en het welvaren harer ingezeetenen dies te meer te bevorderen, op den zeevenentwintigsten *April Anno 1637.* hebben doen afkondigen een *Placcaat* in al de *Steden van Holland en West-Friesland*, en daar na openbaarlijk aanlaan: „bij 't welk zij de *Planters* van *TULPEN* *autorizeer-*
„den, hare *verkogte TULPEN* ten lafte van hare *koopers*,
„die in gebreeke bleeven, hare gekogte *TULPEN* te
„ontfangen, na voorgaande behoorlijke *insinuatie*, te
„behouden of te verkoopen, en hare schade daar na op
„de zelve *koopers* te verhalen, ingevalle verstaan zou-
„de mogen worden, dat de voorschreeven *koop* haar
„effeêl behoren te *sorteeren*; blijvende middelertijd alle
„verdere *Contracten* van *Tulpen* in *suspens* en onge-
„prejudicieert.

Hier door kreeg deeze noyt meer gehoorde *Koop-* handel zulk een *plotslike val* en ondergang, dat men korts hier na een *Bol* heeft gekogt voor *vijsfig guldens*, die eenige weeken te vooren over de *vijsduyzend* had gekost. Men zag derhalven overal een algemeene onsteltens der *Gemoederen* deezer onbedagte *Kooplieden*. De eene zag de andere quamen'er zeer mededogen. Niemand derfde met deeze zijne *Waren* weer te voorschijn komen. Zommige, bij deezen handel rijk geworden zijnde, stelden naderhand haar leeven in stilheid aan: maar andere quamen'er zeer slegt af. Dit *Egyptisch Schrikkeljaar* veroorzaakte een groote duysternis in hare *Beurzen*. Keerden derhalven onvergenoegd weer tot haar voorig *Ambagt*; de *Weevers* tot haar *Touw*, de *Voerlieden* tot hare *Wagen*, en zoo voorts.

Indien deeze *Tulp*, waarlijk een *Tulpische* of *Narren-* handel, langer in stand ware gebleeven, zoo zou daar door de *Koophandel* van geheel *Holland* zijn verdorven geworden. Want men kon voor de *alderflegste Bol*, die men voor deezen op de *Mesthoop* wierp, en die ook nu geen meerder eere word aangedaan, bekomen alles wat men begeerde. De betaling zou ook voortaan niet meer met geld, maar alleenlijk met *Tulpbollen*

van den
plotslijken
val

der Tul-
pen;

waar door
de Wee-
vers, die
grootte
Heeren
meenden
te zijn,
weer na
haar
Touw
moesten
keeren.

Schade-
lijkheid
dezer
razernij.

bollen zijn geschied. Ik heb ook van verscheydenegeloofwaardige Mannen gehoord, welke hier van aantekening hadden gehouden, dat alleen in een eenige Stad van Holland binnen de tijd van drie jaren waren verkogt voor meer dan tien Millionen guldens van deeze Bloemen.

Mijn Vader had ook in 't jaar 1636. aan eenen, geboortig van Alkmaar, verkogt eenige weynige Bollen, voor de somme van zeevenduyzend guldens; onder deeze Voorwaarde, dat de koop vast zou blijven, indien binnen de tijd van zes Maanden geen afslag quam voor te vallen: maar anders zou hij daar van ontslagen zijn met tien ten honderd te geeven. Vermits nu den Afslag binnen de zes Maanden voorviel, zoo ontving mijnen Vader wel zeevenhonderd guldens voor niet, want hij behield zijn Bollen: maar liever zou hij de zelve geleeverd, en de zeevenduyzend guldens ontfangen gehad hebben.

Oorsprong
dezes
wonder-
lijken
Koophan-
dels; en
grootte
prijs van
een afge-
brokene
Tulp-
bloem in
Frankrijk.

Ik heb niet willen nalaten, dit hier in te voegen, op dat onze Nakomelingen hier als in een Spiegel konden zien, tot wat voor een dwaasheid de Hollanders zijn vervallen geweest; 't harer waarfchouwing hier aan gedenken, en hier door vermaand zijn, zich te wachten van zulk een onbehoorlijken en als razenden handel; welke, mijns oordeels, zijnen oorsprong heeft gehaald uyt Frankrijk. Want een weynig voor en ontrent de tijd deezer zottorny in Holland, gaven de Grooten aldaar, inzonderheid binnen Parijs, eenige honderd, ja duyzend guldens voor slechts eene afgebrokene Tulpbloem. Na de schoonheid der couleuren werd de prijs verhoogd. Deeze vereerdenze hare Maitressen en andere Dames: welke van haar aangenomen wordende, wierden vastgemaakt aan de linker zijde haars Boezems, de plaats daar 't Hert legt; en hier mee pronkten ze veel meer, als met de schoonste Diamant of Parel des Weerelds; achttenze ook veel hooger.

Haast ge-
vallen.

Doch als in Frankrijk werd vernomen den afslag deezer Bloemen in Holland, verloren ze ook daar hare grootachtig; welke zoo kortdurig was, als de schoonheid deezer Bloem is.

K R A C H T E N .

Gebruik
des Bollen.

DE Bolwortelen der Tulpen, zoo wel rauw als een weynig opgekookt, en alzo gegeten in een Salade, of bij gestoofde, of gebradene jonge Hoenderen, of ook gedaan bij andere spijsen, zijn aangenaam voor de Maag. Geeven niet alleen een goed voedsel aan het Ligchaam, maar ook een goede smaak en geur aan de gemelde spijsen. Versterken de inwendige deelen: vermeerderen het natuurlijk Zaad, en verwekken lust tot het echte werk.

CCCCLI HOOFDSTUK.

VREEMDE WILDE K E R S S E .

Namen.

Niet alleen dus in 't Neederlandsch, maar ook van sommige Wisselkruid, en wilde Mostaart genoemd. Word in 't Latijn geheeten THLASPI: in het Hoogduytsch BAURENSENF, BAWRENKRE, en WILDER KRESZ: in het Fransch SENEVE SAUVAGE: in het Italiaansch TLASPI.

Veelerley verander-
lijke soor-
ten

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden verscheydenegeloofwaardige veranderlijke soorten; namelijk:

- I. THLASPI LATIUS DODONÆI, of breedte wilde Kersse van de geleerde Heer REMBERTUS DODONÆUS.
- II. THLASPI LATIUS FLORE SULPHUREO, of breed-

bladerige wilde Kersse met een geel zwavelachtige Bloem. III. CRETICUM UMBELLATUM FLORE ALBO, of wilde Kersse nyt Candien met een witte gekroonde Bloem. IV. CRETICUM UMBELLATUM FLORE PURPUREO, of wilde Kersse van Candien met een purpure gekroonde Bloem. V. CRETICUM SEMPER VIRENS SURRECTUM FLORE PURPUREO, of regt-opstaande, altijd groen blijvende wilde Kersse nyt Candien met een purpure Bloem. VI. CRETICUM SEMPER VIRENS REPENS FLORE ALBO, of altijd-groen blijvende wilde Kersse nyt Candien, kruipende bij der aarden, met een witte Bloem. VII. MECHLINIENSE, of wilde Kersse, groeiende ontrent Mechelen. VIII. SEMPER VIRENS MAJUS FLORE LUTEO, of altijd-groen blijvende groote wilde Kersse met een geel Bloem. IX. SEMPER VIRENS MINUS, of kleine altijd-groen blijvende wilde Kersse. X. UMBELLATUM ELEGANS LUSITANICUM, of aardige wilde Kersse nyt Portugal, met een gekroonde, of in 't ronde Wayers-wijze gesfelde Bloem. XI. UMBELLATUM MAJUS GALLICUM, of groote wilde Kersse nyt Frankrijk, met een gekroonde Bloem. XII. UMBELLATUM MINUS GALLICUM IBERIDIS FOLIO, of kleine wilde Kersse nyt Frankrijk, met een gekroonde Bloem, en Bladeren van Iberis. XIII. CLYPEATUM, of wilde Kersse met een rond Zaad gelijk een Schild. XIV. CLYPEATUM SEGETUM LUSITANICUM, Thlaspi, of wilde Kersse nyt Portugal in 't Koorn wassende, met een Zaad gelijk een Schild. XV. CLYPEATUM MONTIS LIBANI, of wilde Kersse van de Berg Libanus, met een Zaad van een Schildswijze vorming. XVI. SAXATILE PERPETUUM, of altijd-durende wilde Kersse, voortkomende op steenachtige plaatsen. XVII. PRATENSE FLORE ALBO, of wilde Kersse groeiende op Grasvelden, met een witte Bloem. XVIII. MINIMUM, of alderkleynste wilde Kersse. XIX. MINIMUM SPICATUM LUNATUM FAB. COLUMNÆ, of alderkleynste gezayde wilde Kersse, met een Zaad, rond gelijk de Maan. XX. THLASPI MEDICORUM, of wilde Kersse der Geneesmeesters: en dan noch veel meer andere. Niet alle zijn ze van de zelve Bonving en Waarneeming.

Zij beminnen echter al te zamen een goede, ge-meene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige Paerdemist doormengt: een opene, luchtige, warme, vrije, wel ter Zon geleegene plaats, en matige vochtigheid.

Geeven meest den tijd elk jaar volkomen rijp Zaad; Zaad, 't welk ieder Voorjaar met een wassende Maan van Maert of April op nieuws, niet boven een stroobreedte diep, moet gezayd worden. Eenige soorten komen ook wel, door 't neergevallene, van zelfs genoeg op. Hier door kan men ze alleenlijk vernieuwen, aanwinnen en vermeertervuldigen. Want zij blijven voor 't meeste gedeelte niet langer dan eene Zomer in het leven.

Doch het THLASPI CRETICUM SEMPER VIRENS SURRECTUM FLORE PURPUREO, of altijd-groen blijvende opstaande Thlaspi van Candien met een purpure Bloem: CRETICUM SEMPER VIRENS REPENS FLORE ALBO, of altijd-groen blijvende kruipende Thlaspi nyt Candien met een witte Bloem; en THLASPI SAXATILE PERPETUUM, of langdurige wilde Kersse, groeiende op steenachtige plaatsen, vergaan niet zoo haast, maar blijven eenige jaren lang in 't leven. Konnen op geneerley wijze veel koude Herfstreegenen of sterke Vorst verdragen.

Moeten derhalven, in Potten gezet, of met de gemelde Maan van April niet diep daar in gezayd zijnde, in October binnens huys worden gebragt; op een luchtige plaats gesteld, waar in niet anders als bij vriezend Weer word gevuurd; gedurende de gantsche Winter onderhouden met slechts een weynig huuwemaakt Reegenwater; en niet weer buyten gesteld voor in 't begin van April met een reegenachtige Lucht; dan

van welke
hier

twintig
in getal
worden
voorge-
reld.

Aanwin-
ning.

Candia-
sche, en
op steen-
achtige
plaatsen
groeijende
wilde
Kers.

Waarne-
eming in de
Winter.

M m m

dan

dan noch wat gewagt zijn voor *koude nagten*, en *bayrige Winden*.

Bloeytijd. Zij *bloeyen* ieder *Zomer*, vroeg in 't *Voorjaar*: geeven ook in deeze onze Gewesten volkomen rijp *Zaad*; waar doorze alleenlijk konnen *aangevonden* en *vermeenigvuldigd* worden. Eevenwel laat het *THLASPI CRETICUM SEMPER VIRENS REPENS FLORE ALBO*, of *altijd-groen blijvende kruypende Thlaspi uyt Candien met een witte Bloem*, zich ook *aanwinnen* door hare *aangegroeyde jonge Lootjens*; welke men, van zelfs *Wortelen* gekreegen hebbende, van de *oude* afneemt, en verplant, op de boven gedachte tijd. Doch vermits ze dan gemeenlijk in volle *Bloemen* staan, zoo moet men de zelve eerst afsnijden, en dan verzetten: anders zouden ze veel bezwaarlijker beklijven, ja wel geheel vergaan.

Wilde Kersse, Het *THLASPI MECHLINIENSE*, of *wilde Kersse*, ontrent *Mechelen* te *voorschijn* komende, blijft niet langer dan twee *Zomers* in 't *leeven*. Word met een wassende Maan van *Maert* of *April* niet diep gezayd. Komt ook wel genoeg van zelfs voort door het neergevallene *Zaad*. *Bloeyd* in 't tweede jaar. Geeft volkomen rijp *Zaad*, en versterft dan van zelfs.

K R A C H T E N.

Ægin. l. 7. Het *Zaad* van al de soorten der *vreemde wilde Kersse*, of *Thlaspi*, is warm en droog tot in den derden, ja tot in 't laatste van den derden graad; ook scharp en bijtende van aart.

Galen. l. 6. Gedroogd, gestoten, en met *Wijn* ingenomen, strijd teegens allerley *Vergif*. Is een dienstig middel teegens de *Pest*: verwekt der *Vrouwen Maandstonden*. Verdrijft de *pijn der Heupen*: doet de *inwendige Gezwollenen* doorbreken: jaagt zoo wel van boven als van onder uyt alle *Galachtige* en *bloedige overvloedige vochtigheid*. Doch moet, ter oorzaak van zijn hitte en sterke kragt, van geen *bevrucht Vrouwen* worden ingenomen; vermits het hare *Vrucht* zou doen sterven.

CCCCII HOOFDSTUK.

TASJENSKRUYD.

Verfcheyden namen.

Anders ook in 't *Neederlandsch* *Tesch*, *Teskens* en *Beursekruid* genoemd, word in het *Latijn* geheeten *BURSA PASTORIS*: in het *Hoogduytsch* *TASCHEN-* of *TESCHENKRAUT*; anders ook *SECKELKRAUT*: in het *Fransch* *BOURSE DE PASTEUR*, of *BOURSE DE BERGER*: in 't *Italiaansch* *BORSA DI PASTORE*, *TASCA*, *ZAINO*, en *BORSA DA PECORAIO*.

Twee bijzondere soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee bijzondere soorten; namentlijk:

I. *BURSA PASTORIS MAJOR*, of *groot Tasjenskruid*. II. *BURSA PASTORIS MINOR*, of *kleyen Tasjenskruid*. Beyde zijnze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een opene vrije lucht: een goede zoo wel zandige als steenige, of ook een gemeene, welgemeste grond, veel meer als een dorre, of schaduwachtige plaats. Willen veel water, maar zijn ook te vreden met matige vochtigheid.

Zaad.

Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't *leeven*. Krijgen in 't begin van den *Herfst* een volkomen rijp *Zaad*; en vergaan dan van zelfs. Derhalven word het *Zaad* ieder *Voorjaar* met een wassende Maan van *Maert*, niet diep gelegd, de aarde weer aanbevolen. Komen anders ook, door het uytgevallene, ter plaats daarze gestaan hebben, van zelfs genoeg op; en konnen deezer wijze overvloedig *vermeenigvuldigd* worden.

K R A C H T E N.

Het *Tasjenskruid*, in 't *Latijn* *BURSA PASTORIS*, is *Label. l. 1.* verdroogende in den eersten graad; en zeer te *fol. 263.* zamentrekkende van aart.

De *Bladeren* gestoten, en gelegd op *bloedige* of *bloedende Wonden*, op *heete zweeringen*, op *pestilentielle gezwollenen*, doen 't *bloeden ophouden*, en geneezen de genoemde *qualen*. *Dod. lib. 4. c. 19. Tragul. l. c. 71.*

De zelve *Bladeren* gehakt, in *koekjens* gebakken, en daar van gegeten, stillen allerley *Bloedvloeden*. In de *Neusgaten* gestoken, stempen het *bloeden uyt den Neus*.

Het *Kruid* in *roode Wijn* gezoden, en daar van gedronken; of het uytgeparfte *Zap* met *Wijn* ingenomen, is zeer goed teegens 't *Bloedpissen*: teegens de *Buik-* en *Bloedloop*: de *Pest*; de *Geelzucht*, de overvloedige *Maandstonden* der *Vrouwen*, en een *heete Maag*. *Camerar. l. 2. c. 83. Fusch. cap. 233.*

Het daar van uytgeparfte *Zap* in de *Ooren* gedaan, droogd op de *zweeringen*, en de etterige *ontreynigheyd* der zelve.

Eeven dit *Zap* vermenkt met het *Zap* van *Huyslook* en *Edik*; dan gedaan op de *Roos*, en allerley andere *vuurigheyd*, neemt'er de brand van wech. *Math. l. 2. c. 150.*

De *Bladeren* en *Bloemen* met wat *Haverengort* in *Melk* gekookt, tot datze dik word; dan geslagen om een *gezwollene* en *vuurige arm* of *been*, doet zeer veel goed.

De *Bladeren* in *Water* gekookt, en in een *Linnen doekje* gelegd op de *Oogen der kinderen*, wanneerze de *Pokjens* hebben, neemen'er de brand van wech, en bewarenze voor allerley ongeleegentheeden.

CCCCIII HOOFDSTUK.

TORMENTIL.

Us in het *Neederlandsch* geheeten, Naam; en word in het *Latijn* en in het *Italiaansch* genoemd *TORMENTILLA* (vermits het *Poeder* deezer *Wortel*, of 't *Water*, waar in de zelve gezoden is geweest, niet alleen de *smerten*, veroorzaakt door iet *vergiftigs*, wechneemt, maar ook verdrijft de *Tandpijn*, eertijds van de *Romeynen* *TORMENT* genoemd): of ook wel *SEPTIFOLIUM*: in 't *Hoogduytsch* *BIRCKWURTZ*, of anders *ROT HEILWURTZEL*: in 't *Fransch* *TORMENTILLE*.

Zij bemind een goede, gemeene, zandige, lucht-Grondt, en met twee-jarige *Paerdemist* matig-voorziene grond; een wel ter *Zon* geleegene plaats, doch, indien 't geschieden kan, aan hare *Wortel* een weynig schaduw; en veel *Water*.

Blijft eenige jaren lang in 't *leeven*. Verdraagd *selle* *Zaad*, *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter* zonder nadeel. *Bloeyd* ieder *Zomer*, en geeft een volkomen rijp *Zaad*: 't welk met een wassende Maan van *Maert* of *April*, na geleegentheyd van de bequaamheid of onbequaamheid des tijds, de aarde, niet boven een stroobreedte diep gelegd, moet aanbevolen zijn. Hier door word deeze *Plant* genoeg *vermeenigvuldigd*; en dan ook noch *aangevonden* door de *aangegroeyde jonge Worteltjens*, welke men met de zelve Maan in *April* van de *oude* afneemt en verplant. *Aanwinning.*

K R A C H T E N.

De *Wortelen* van *Tormentil*, of *Tormentilla*, zijn *Fernel. l. 5.* verdrogende tot in den derden graad, en warm *Meth. Med.* in den eersten: ook te zamentrekkende van aart, en sijn van deelen.

In

Matth. 1. 4. c. 2. In Wijn gezoden, en daar van een Roemer gedronken; of een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, of ook der *Wortelen*, met Wijn ingenomen, weerstaat allerley *verrotting*; de *pest*, en het *vergift*; neemt wech de *smerten*, door 't zelve veroorzaakt. Doet ophouden de overvloedige *Maandstonden* en *Vloeden* der *Vrouwen*: het *bloeden* van eenig lid des *Ligchaams*; de *Buik-* en *Roodeloop*: het *bloedspuwen* en *Bloedpijfen*. Droogd op, en versterkt de *Maag*. Is goed voor de geene die van binnen gescheurd zijn, of een hooge val gedaan hebben. Dienstig teegens de *Geelzucht*. Scheyd het *geronnene* *Bloed*: geneest de *Wonden*, en *lopende gaten*; een *gequeste* en *verslopte* *Longe*, *Leever*, en *Milt*. Dood de *Wormen* der *kinderen*, drie dagen na *malkander* 's morgens *nuchteren* gedronken. Verdrijft de *quade* *zeeren* van de *Mond*, daar meê gewasfchen zijnde. Jaagt het *Water* der *Blaas* af: versterkt de zelve, en ook de *Nieren*. Verhinderd, dat de *zwangere Vrouwen* een *Misval* zouden krijgen.

Trag. 1. 1. c. 171. Het uytgeparfte *Zap* deezer *Plant* met Wijn ingenomen, is goed teegens 't *vergift*, en doet zeer *krachtig* *zweeten*. Werkt ook met voordeel in al de hier boven genoemde gebreken.

CCCCLIV HOOFDSTUK.

BOKSDOORN.

Namen.

Us, en, mijns weetens, met geenen anderen naam in 't *Neederlandsch*, genoemd, word in het *Latijs* en *Italiaansch* geheeten *TRAGACANTHA*, *POTERIUM*, en *SPINA HIRCI*. In het *Fransch* *BARBE DE RENARD*, of *RAMEBOVE*.

Twee bijzondere foorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee bijzondere foorten; te weten: I. *TRAGACANTHA VULGARIS*, of *gemeene Boksdooorn*. II. *TRAGACANTHA TOMENTOSA CRETICA*, of *ruyge Boksdooorn* uit *Candia*. Beyde zijnze niet van even de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen echter beyde een goede, gemeene, zandige aarde, met een weynig twee-jarige *Paerdmist*, en 't *Mol* van *verrotte Boombladeren* doormengt; een opene, luchtige, warme, vrife, wel ter *Zon* geleegene plaats; en matige *vochtigheyd*.

Zelden Zaad.

Blijven lange jaren in 't *leeven*. Geeven meest elke *Zomer* *Bloemen*; maar zelden in deeze *Gewesten* volkomen rijp *Zaad*. Konnen eenwel genoegzaam *aangevonden* worden door hare *aangevroeide jonge*, of ook *oude Takken*. Welke men in de *Maand May* met een *Pennemes* voorzichtig, op de wijze der *Angelieren*, ten halven *insuijd*; en met aarde bedekt. In 't eerste of tweede jaar krijgenze *Wortelen*. Doch niet voor 't derde jaar daar na mag men ze van de *oude* *afneemen*, om te *verplanten*; vermits de *Wortelen*, noch jong en teeder zijnde, zulks niet eerder mogen *verdragen*.

Aanwinning door Takken.

Maar wanneer men 't *Zaad* uyt andere warmer *Landen* heeft *ontfangen*, zoo word het, met een *wassen* de *Maan* van *May*, hol en *luchtig* gezayd in een *Pot*, gevuld met de hier boven *beschreevene aarde*; dan warm gesteld, en zomtijds van boven begoten met een weynig in de *Zon* lauw geworden *Reegenwater*. Niet boven een *stroobreedte* diep moet het *Zaad* in de *grond* gelegd worden.

Gemeene Boksdooorn.

De *TRAGACANTHA VULGARIS*, of *gemeene Boksdooorn*, is zeer hard van *natuur*. Op een warme plaats buyten gezet zijnde, bevrijd voor alle *koude Oosten* en *Noordwinden*, kan ze dikmaal wel eenige jaren 's *Winters* overblijven, inzonderheyd als men ze teegens de *Vorst* met drooge *Turfmul* bedekt. Eyndelijk te eenen echter *verliest* ze, door een felle *Vorst*, te samen met

hare *kluchtige groenheyd* 't *leeven* zelfs. Is derhalven om'er geraadzaam, dat men altijd van deeze soort eene in een *Pot* plante; de zelve binnens huys beware, en haar met weynige *vochtigheyd* voorzie. Zoo krijgde zomtijds wel, bij goede *Zomers*, in deeze onze *Landen* een volkomen rijp *Zaad*: gelijk mij in mijnen *Hof* hier binnen *Groeningen* gebeurd is in de jaren 1665. en 1671. Het zelve is geelachtig van *verwe*, besloten in korte ronde *Peultjens*, voorzien met *kleyne Steeltjens*.

De *TRAGACANTHA TOMENTOSA CRETICA*, of *Wolachtige Boksdooorn* uit *Candia*, is niet zoo hard van aart. Verdraagd ongeerne veel *koude Herfstreegenen*, en eenige *Vorst*. Moet derhalven, in een *Pot* gesteld zijnde, in 't begin van *Oktober* binnens huys worden gebracht, op een *luchtige* plaats, waar in niet anders als bij *vriezend Weer* word *gevuurd*: gedurende de *Winter* onderhouden met zeer weynig *vochtigheyd*; en niet weer buyten gezet, voor in 't begin van *April*, met een aangename *Lucht* en *zoete Reegen*: dan eenwel noch gewagt voor *koude nagten*, en *sebrale winden*.

K R A C H T E N .

DE *Gom*, of het uytgevoeyde *Zap* van de *Wortel* deezer *Plant*, word gehouden voor *vochtig* in den *ersten*, en *koud* in den *tweeden* *graad*; alhoewel *GALENUS* in een ander *gevoelen* is.

In *Melk* geweykt, en gelegd op de *puyfen*, en het *Matth. 1. 3. c. 20.* *jenkel der Oogen*, geneest de zelve. Een *Drachma* in *Wijn* met *Zuyker*, en een *Drachma* *Gom* van *Arabien*, *Disc. 1. 3. c. 23.* te samen geweykt, en gedrooken, neemt van de *Vorst* *Ruell. 1. 3. c. 18.* wech de *Kortademheyd*; verzacht de *Hoest*, geneest de *heesheyd der Keel*; verdrijft de *Nieren smerten*; ook de *pijn der Lendenen*, en der *Blaas*.

De zelve *Gom* gedroogd, gepulveriseert, en daar van *Camerar. 1. 3. c. 18.* een *Drachma* met *roode Wijn*, of met het *Zap* van *Queepeeren* gebruykt, of in een *Clisterie* gedaan, stild de *Bloedgang*, of *Roodeloop*.

De zelve in *Roozenwater* met een weynig *Camfer* *Durantes* gelegd; een doekje daar in *natgemaakt*, en dan het *hijf. Plant. fol. 460.* *Aangezicht* daar meê *bestreken*, maakt een *helder*, *zuyver*, *klaar vel*.

CCCCLV HOOFDSTUK.

BOKSBAARD.

Iet alleen in het *Neederlandsch* dus, *Namen.* maar ook van veele *SALSEFY* genoemd, word in het *Latijs* geheeten *TRAGOPOGUM*, of *BARBA HIRCI*: in 't *Hoogduytsch* *BOKSBAARD*: in 't *Fransch* *BARBE DE BOVE*, of *BARBE CHEVRE*: in het *Italiaansch* *TRAGOPOGANO*, *BARBA DI BECCO*, of *BARBA DI CAPRA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vijf in hare *Vijf onderscheydene foorten.* *Bloem* veranderlijke foorten; als:

I. *TRAGOPOGUM FLORE PURPUREO*, of *Boksbard met een purpure Bloem*. II. *FLORE PALLIDO CÆRULEO*, of *met een bleek-blauwe Bloem*. III. *FLORE ALBO*, of *met een witte Bloem*. IV. *FLORE LUTEO*, of *met een gele Bloem*. V. *TRAGOPOGUM SUAVE RUBENTE FLORE FABII COLUMNÆ*, of *Boksbard met een lieflijk-roude Bloem* van de geleerde Heer *FABIUS COLUMNA*. Alle zijnze van eenereley *Bonwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, wel-*Grond.* gemeste aarde: een opene, vrife, luchtige, bequaam ter *Zon* geleegene plaats, en veel *Water*. Blijven *Zaad* niet meer dan twee *Zomers* in 't *leeven*. *Verdragen* felle *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds.

M m m 2

Bloeyen

Bloeyen in 't tweede jaar; geeven volkomen rijp Zaad; en vergaan daar mee.

Aanwin-
ning.

Moeten derhalven in 't tweede, of zoo men 't goed vind, ieder Voorjaar met een wassende Maan van Maert of April op nieuws weer gezayd zijn, niet diep gelegd, komen ook van 't uytgevallene van zelfs genoeg op. Hier door konnenze overvloedig aangewonnen en vermeenigvuldigd worden.

K R A C H T E N.

Aart.

DE Wortelen van Boksbard, in het Latijn *Tragopogon*, zijn warm en vocht in den tweeden graad; wat bitter van smaak, en een weynig te zamentrekkende van aart.

Trag. l. 1.
c. 94.
Fuchf. hijf.
Pl. c. 38.
Lobel. l. 1.
fol. 650.
Matth. l. 1.
c. 137.
Durante
fol. 62.

In Wijn of Vleeschnat gezoden; voor een Salade, of bij andere spijzen genuttigd; of ook, eerze noch geschoten hebben, geconijt, en alzo gegeten, zijn goed voor een hitte Maag en Liever: voor de gebreken der Borst, Blaas en Nieren: voor de Pest, vergif; de beet en steeken der Slangen, en anderer giftige Dieren, ook der dolle Honden.

Het uytgeparfte Zap der Bladeren en Wortelen gelegd op Wonden en diergelijke verzeeringen, zuverd en heeld de zelve.

Het zelve Zap met eenig nat ingegeeven, is goed voor 't Pleuris.

CCCCLVI HOOFDSTUK.

W A T E R- STARREKRUYD.

Namen.

Et deeze naam in het *Neederlandsch* bekend, word in het *Latijn* geheeten *TRIPOLIUM*, *AMELLUS MARINUS*, en *ASTER MARINUS*: in 't *Hoogduytisch* *WASSER-STERNKRAUT*, en in 't *Italiaansch* *TRIPOLIO*.

Plaats.

Wast van naturen aan den Oever van op- en aflopende Rivieren, welke dikmaal met zout Water word bevochtigd. Doch zulker wijs opgenomen zijnde, dat de geheele klomp aarde aan hare Wortel blijft, en dan verplant in een goede varfche grond, voorzien met zand en een weynig twee-jarige Paerdmist, zoo groeydze ook wel in de Hoven.

Grond.

Bemind een opene, luchtige, vrije, bequaam ter Zon gelegeene plaats; en veel Water. Blijft eenige jaren lang in 't leeven. Verdraagd felle Vorst, en allerley andere ongeleegentheeden der Winter geduldig. Geeft aardige langdurige Bloemen; en ook, bij drooge Zomers, volkomen rijp Zaad. 't Welk met een wassende Maan van Maert of April word gezayd in een Pot, gevuld met goede aarde en zout Zeezand, ruym een stroobreed diep gelegd. Dikmaal moet het van boven met Water zijn begoten; zoo zal het voor den dag komen; 't geen anders zelden gebeurd. Alleenlijk hier door kan deeze Plant worden aangewonnen en vermeenigvuldigd.

Aanwin-
ning.

K R A C H T E N.

Galen. lib.
Simp. 8.

DE Wortele van Water-Starrekruyd, in 't Latijn *Tripolium*, is verwarmende in den derden graad; scherp op de Tong, en heet van smaak.

Diosc. l. 4.
c. 135.

Een half lood van deeze gedroogde Wortelen met Wijn ingenomen, gekookt, en onder andere spijzen gegeten, helpt de Waterzuchtige: doet veel Water lossen, en drijft alle waterachtige vochtigheeden door de Stoelgang uyt.

Het uytgeparfte Zap der Bladeren op de Wonden

gelegd, of ook de gekneufde Bladeren zelfs, doenze zeer spoedig geneezen.

CCCCLVII HOOFDSTUK.

AMERICAANSCH E T A R W E.

En aardig Gewas, dus in 't *Needer-* Namen. *landsch* genoemd, word in 't *Latijn* geheeten *TRITICUM AMERICANUM*: in het *Hoogduytisch* *INDIANISCHE WEYTZ*: in het *Fransch* *BLED*, of *FOURMENT D'INDES*: in het *Italiaansch* *GRANO INDIANO*.

Zij groeyd in deeze onze koude Gewesten op- Gestalte
waarts tot de hoogte van drie voeten; met veelvoudi- deezer
ge bij malkander gevoegde, en uyt de Wortel voort- Plant.
komende Bladeren; ontrent een Maatvoet of anderhalf, wat meer of minder, lang, gemeenlijk een kleyne vinger breed; verciert met een aangename donkere groenheyd. Waar uyt verscheydene Steelten voortspruyten, geelachtig-groen van verwe; met Aeren, ruym een halve voet lang, als met veele Leeden op malkander groeyende; aan beyde de zijden voorzien met uytsteekende Knopjens, waar aan het Zaad vasthoud, gelijk als *Schubachtige Vleugeltjens*, wonderlijk en aardig boven malkander zittende.

Vergaat niet haast, maar blijft eenige jaren in 't lee- Zaad.
ven. Is teeder van aart; en geeft, bij heete Zomers, volkomen rijp Zaad.

Bemind een gemeene, zandige aardige, met slegts Grond. een weynig twee-jarige Paerdmist, en het Mol der verrotte Boombaderen doormengd: een opene, vrije, warme, wel ter Zon gelegeene plaats, voor alle koude Ooste- en Noordwinden beschut; ook matige vochtigheyd.

Kan gantschelijk geen koude Herfstreegenen of eeni- Waarneem-
ge felle Vorst verdragen. Moet derhalven, in een Pot staande, in den aanvang van October binnens huys worden gebragt, en gezet op een luchtige plaats, waar in niet anders als bij vriezende Weer word gevuurd: gedurende de Winter met weynig Water voorzien zijn, vermitsze door te veel vochtigheyd lichtelijk verrot; en niet voor in 't begin van April, met een aangename Lucht en zachte Reegen, weer buyten gesteld; evenwel dan noch voor koude nachten veelvochtigheyd, hayrige of sevrile winden wel gewagt en genoegzaam gedekt worden.

Het Zaad word met een wassende Maan van May Aanwin-
in een Pot, niet diep gelegd, de aarde aanbevolen, ning.
en met weynige vochtigheyd voorzien. Hier door word ze aangequeekt en vermeenigvuldigd. Maar dan ook noch aangewonnen door hare aangewassene altijd groenblijvende jonge Scheutjens: welke men op de genoemde tijd met een Mes voorzichtig van de oude afsnijdt, en in Potten verplant.

K R A C H T E N.

Deeze *Americaansche Tarwe*, in 't Latijn *Triticum Americanum*, is warm van aart in den eersten graad.

Het Brood, 't welk hier van gemaakt wotd, is van een aangename smaak. Geeft daarenboven goed voedsel aan 't Ligchaam; en versterkt al de inwendige deelen van 't zelve.

Het Meel deezer Tarwe in Edik gekookt, en gelegd deeze op verhitte Ligchaamsdeelen, de Roos, 't Sprengt- Tarwe- vuur, en andere diergelijke vuurigheid, trekt'er de brand van uyt, en verteerdze.

CCCCLVIII HOOFDSTUK.

TORREKRUJD.

Namen.

N het *Neederlandsch* dus, of veel meer *THOORNKRUJD* genoemd, vermits hare *Steele* *Thoorns* of *Naaldswijze* groeyen; word in het *Latijn* geheeten *TURRITIS*, of *TURRITA*.

Hier van zijn mij in haren bekend geworden vier bijzondere soorten; namentlijk:

Vier bijzondere soorten.

I. *TURRITIS MAJOR*, of groot *Torrekruid*. II. *MINOR LONGIFOLIA*, of klein lang-gebladerd *Torrekruid*. III. *MINOR PLATEAU*, of klein *Torrekruid*, van *PLATEAU* beschreeven. IV. *TURRITIS LUSITANICA*, of *Portugalsch* *Torrekruid*. Al te zamen zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige aarde, met matige twee-jarige *Paerdemist* voorzien: een opene luchtige, warme, wel ter *Zon* geleegene plaats, en tamelijke vochtigheid.

Zaad.

Konnen reedelijk wel de *Vorst*, en andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaen. Bloeyen in de tweede *Zomer*; geeven volkomen rijp *Zaad*; en vergaan daar mee: wijlze niet, of zeer zelden, langer in 't leeven kunnen blijven. Worden derhalven ook ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *April*, weer in een *Pot* zoo gezayd als geplant; en hier door kan men ze alleenlijk *aanwinnen* en *vermeenigvuldigen*.

Aanwining.

KRACHTEN.

Gebruik tot

DE gekneusde *Bladeren* van *Torrekruid*, in het *Latijn* *Turritis*, gelegd op allerley *vuyte* en *heete* gezwollen, *zweeren* en *zeeren*, helpen en geneezen de zelve.

heelmidelen.

Het *Poeder* der gedroogde *Bladeren*, of het uytgeparfste *Zap* daar van, gedaan op *varsche* bloedige *Wonden*, bewaard de zelve voor alle *verbitting*, en doed ze *toegroeyen*.

CCCCLIX HOOFDSTUK.

ZOTSKNODZE.

Namen.

Iet alleen in het *Neederlandsch* dus, maar ook van zommige *DODDEN*, *DOLLEN* en *DOLZEN* genoemd, word in het *Latijn* geheeten *TYPHA PALUSTRIS* of *SCEPTRUM MORIONIS*: in het *Hoogduitsch* *WASSERKOLBEN*, in het *Fransch* *MOZSKOLBEN*, en *NARRENKOLBEN*: in het *Fransch* *ROUSEAU*, of *MASSE DE SONC*: in het *Italiaansch* *MASSA SORDA*, of *TIPHA*.

Twee veranderlijke soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee veranderlijke soorten; te weten:

Grond, hoedanig.

I. *TYPHA MAJOR*, of groote *Zotsknodze*. II. *TYPHA MINOR*, of kleine *Zotsknodze*. Beyde zijn ze van even de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Door een haar natuurlijke eygenschap groeyen ze zeer geerne in moerassige plaatzen, staande wateren, en lopende ondiepe *Riviertjens*, of *Slooten*. Willen derhalven gantsch niet wel in *Hoven*, of eenige andere drooge grond voortkomen. Doch zulks geschied noch in *Vijvers*, met een wassende *Maan* van *April* daar in gezet zijnde. Echter schieten ze hier op verre na zoo hoog niet op als in de voorgedachte met haren aart overeenkomende grond. Geeven ook veel kleinder *Vruchten*.

Bloeyende vrucht, zonder Zaad.

Hard van aart zijn ze. Konnen zware koude en sterke *Vorst* verdragen: door welke wel hare *Bladeren* verdorren; doch in het *Voorjaar* loopen ze weer uyt. Geeven in den *Herfst* een bloeyende *Vrucht* (wassen-

de op lange *Steele*), die men *Knodzen* of *Dodden* noemd, gelijk alreeds hier boven gezegt is; doch brengen gantchelijk geen *Zaad* voort. Niet alleen in den *Herfst*, maar ook door de geheele *Winter* konnen ze op de gedachte hare *Steele* goed, en gelijk als onverdervelijk blijven staan.

Worden alleenlijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* ^{Aanwining.} door hare vermeerderende *Wortelen*, welke veele jaren lang goed blijven.

KRACHTEN.

Zotsknodze, of *Typha*, gelijk ook de *Bloem* der *Aart* zelve, is verwarmende, verdroogende, en afvagende van aart. Het onderste deel der *Bladeren* is mals, en goed om te eten; geeft echter weynig voedsel aan 't *Ligchaam*.

De zachte wolachtige *hayren* van de *Ayren*, of *Dodden*, in de *Ooren* gedaan, neemen het *Gehoor* wech. Met *Reuzel* vermengt, en op de *gebrandhejd* gelegd, geneezen de zelve; want ze droogen en zuiveren van naturen: stillen daarenboven het *Bloed*; droog, of alleenlijk van buyten opgelegd zijnde.

Met *Rooswater* nat gemaakt, en op de *Takken* of *Speenen* van 't *Fondament* gelegd; ook, als het afvalt, weer vernieuwd, geneest de zelve: desgelijks de *wanden*; der zelve *vuurigheid* na zich trekkende.

De zelve *wollige Ayren* rijp geworden zijnde, konnen dienen om *Kussens* en *Bedden* mee te vullen; welke zeer goed zijn voor *hitzige Nieren*: ^{Durand. hist. Plant. fol. 457.}

Ook worden de *Bladeren* gebruykt, om *Stoelen* daar mee te bekleden.

CCCCLX HOOFDSTUK.

VACCARIA.

Ord zoo wel in 't *Neederlandsch* als in *Namen*, het *Latijn* dus genoemd; doch in de laatstgemelde taal ook *LYCHNIS PERFOLIATA*, en *LYCHNIS PERFOLIATA RUBRA*. Mijns weetens is deeze *Plant* geen anderen naam toegevoegd.

Zij bemind een goede, gemeene, zandige, en matige met twee-jarige *Paerdemist* voorziene grond: een opene, warme, vrije, luchtige, wel ter *Zon* geleegene plaats, en tamelijke vochtigheid.

Blijft niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven; en geeft in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*: 't welk ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert* of *April*, niet boven een stroobreedte diep, weer op nieuws de aarde moet aanbevolen zijn. Anders komt het ook zomtijds door 't neergevallene van zelfs genoeg op. Hier door kan ze overvloedig *vermeenigvuldigd*, en gelijk als vernieuwd worden. ^{Aanwining.}

KRACHTEN.

Vaccaria is warm en droog van aart, in den eersten graad.

De *Bladeren* in *Edik*, *Wijn*, of *Water* gekookt, of gedistilleert; dan daar mee gewasschen de voortlopende, *hitzige zeeren* en *zweeren*; de *Roodgrond*, *Roos*; *zwelling van de Navel*, en meer andere heete ongeleegentheeden, verdrijven de zelve, ^{Geneesmiddelen.}

E E R E N P R Y S.

Namen.

Us in het *Neederlandsch* genoemd, word in het *Latijn* geheeten *VERONICA*: in het *Italiaansch* even al-zoo: in het *Hoogduytsch* *EHRENPREISZ*, of ook *GRUNDHEIL*: in 't *Fransch* *VERONIQUE*.

Vijf bijzondere soorten.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden vijf bijzondere soorten: namentlijk:

Grond.

I. *VERONICA VERA*, of opregte *Eerenprijs*. II. *MAS REPENS*, of *Eerenprijs mannetje*, bij de aarde kruypende. III. *MINOR SERPILLI FOLIA*, of *kleyne Eerenprijs met ronde Bladeren van wilde Thymus*, of *Quendel*. IV. *MAXIMA SPICATA*, of *aldergrootste Eerenprijs, met een blauw-geayrde Bloem*. V. *VERONICA SUPINA TEUCRII PRATENSIS FACIE*, of *leggende Eerenprijs, met een gedaante van Teucrium*, groeyende op *Grasvelden*. Alle zijn ze van even de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*.

Zaad.

Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, matige en ook welgemeste grond: immers zoo zeer een warme, vrije, en genoegzaam ter Zon gelegeene, als een schaduwachtige plaats: veel Reegen, en ook matige vochtigheid. Blijven uyt eygener aart eenige jaren in 't leeven. Verdragen geduldig selle koude en alle andere ongelegenheeden der *Winter*. Geeven ook dikmaal bij goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad*: het welk met een wassende Maan van *Maert* of *April*, niet boven een stroobreedte diep, hol en luchtig in de aarde moet gelegd zijn.

Aanwinning.

Niet alleen hier door worden ze *vermeenigvuldigd*, maar ook door hare aangewassene jonge Looten, welke men, van zelfs *Wortelen* geschoten hebbende, op de gedagte tijd, en met de gemelde Maan van de *oude afneemt* en verplant.

Kleyne Eerenprijs met Bladeren van Thym.

Het *VERONICA MINOR SERPILLI FOLIA*, of *kleyne Eerenprijs met Bladeren van wilde Thymus*; doch gantschelijk niet in grootte, maar in gedaante alleen de zelve gelijk zijnde, blijft van naturen niet zoo lang in 't leeven. Geeft in de tweede *Zomer* volkomen rijp *Zaad*, en versterft dan gemeenlijk. Word door 't zelve *Zaad* genoegzaam *vermeenigvuldigd*; met een wassende Maan van *Maert* of *April* in de aarde gelegd zijnde. Of komt ook genoeg op door 't uytgevallene.

Alder-grootste Eerenprijs, met een geayrde Bloem

Het *VERONICA MAXIMA SPICATA*, of *aldergrootste Eerenprijs, met een geayrde Bloem*, krijgt uyt een teedere, bruyn-verwige, en bittere *Peezelwortel* veel *Bladeren*, plat op de aarde neerleggende, twee en twee altijd regt teegens malkander over gesteld; rustende op een *Steeltje*, ontrent een vingerlid lang zijnde. Zijn boven donker, of zwart-groen van verwe, ook wat blinkende; doch onder bleeker: een kleyne vinger, wat meer of minder, lang, en een lid van een vinger breed; doch voor wat smaller als achter; en aldaar in een stomp punt eyndigende: aan de randen teeder en aardig, doch rondachtig, en niet diep *ingezagd*; zacht van aart, voorzien met een weynig *ruygheid*. In de Mond geknauwd wordende, vallen ze te zamentrekende, ook onleeflijk van smaak. Hebben in 't midden een regt-dootgaande *Ader*; waar uyt verscheidene andere voortvloeyen, ter zijden opwaarts gekeerd.

Steeltjens.

Uyt der zelve middenste of voorste punten komen voort ronde, bleekgroene, zeer taye, en ruygachtige *Steeltjens*, voorzien met schoone, meer dan een hand lange, en voor spits toegaande *Ayren*; bestaande uyt ontelbare donker-blauwe *Bloemen*, houdende vier langwerpige *Bladertjens*, waar van het onderste het smalste, ook afhangende; het bovenste op-

Gestalte der Bloemen.

staande het breedste is, en de overige twee ter zijden de middelmatigste zijn. Hebben inwendig drie lang-uytsteekende blauwe *Draadjens*; van welke de twee kortste ter zijden voor begaafd zijn met een langwerpige, dikachtig, en uyt den blauwen purpur-verwig *Knopje*; maar het middenste heeft 'er geen. Als ze eenige dagen *Zaadhuyt*, zeer bezienswaardig hebben opengestaan, vallen ze cyn-delijk op de aarde neer; nalatende een kleyen rondachtig *Zaadje*, gesteld in 't midden van vier kleyne, groene, en een weynig ruygachtige *Bladertjens*; ook voorzien met een kleyen, half-rond en bruyn-rood-verwig *Zaadje*.

K R A C H T E N.

Eerenprijs, in 't *Latijn* *Veronica*, is verwarmende en verdrogende in den eersten graad. *Doc. l. 1. c. 1.*

In *Wijn* gezoden, en daar van een Roemer gedronken, of anders twee *Drachmen* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met *Wijn* ingenomen, verdrijft het *Colijk*: geneest de *Wonden*; de *Gescheurde*, of *Brenken*; en de *Melaatsheid*. Is goed voor een besmettelijke ziekte; de *Koortzen*; de *onvruchtbare Vrouwen*; de *Hoeft*; de *uytreende menschen*; ook voor de *opwerping van etterige en bloedige Fluymen*. Doed daarenboven wel *water lossen*: opend de *verstopte* der *Leever*, *Milt*, en *Longe*: reynigt de *Nieren*; en drijft het *Grazeel* uyt. *Camerar. l. 3. c. 25. Trag. l. 1. c. 68.*

De groene *Bladeren* gestoten, of het *Poeder* der gedroogde gelegd op *wonden*, *wyle zeeren* en *zweeren*, inzonderheid zulke, welke aan den *Hals* komen, verweekt de zelve, en geneest ze. Twee *Drachmen* van het gedachte *Poeder* ingenomen met twee *Drachmen Theriac*, is goed voor *pestilentielle Koortzen*. *Fuchs. hist. Pl. c. 59. Matth. l. 3. c. 25.*

W I T Z E N.

Y veele genoeg bekend, en in 't *Neederlandsch* niet alleen dus, maar ook gemeenlijk *VITZEN*; dan noch wel *WIKKEN* genoemd: in het *Latijn* geheeten *VICIA*: in het *Hoogduytsch* *WICKEN*; in het *Fransch* *VESE*: in het *Italiaansch* *VECCHIA*, *VECCIA*, en *VEZZA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden *zeeven* veranderlijke soorten; te weeten:

I. *VICIA MAJOR VULGARIS*, of *grootte gemeene Wizen*. II. *MINOR VULGARIS*, of *kleyne gemeene Wizen*. III. *MINIMA*, of *alderkleyinste Wizen*. IV. *AFRICANA*, of *Wizen uyt Africa*. V. *HISPANICA*, of *Spaansche Wizen*. VI. *LUSITANICA RADICE GRUMOSA*, of *Portugalsche Wizen, met kleyne Knobbeltjens aan hare Wortelen*. VII. *VICIA HIRSUTA*, of *Wizen met een ruyme Vrucht*, of *Penl*. Niet alle zijn ze van even de zelve *Bonwing* en *Waarneeming*. *Zeeven veranderlijke soorten.*

Echter beminnen ze al te zamen een goede, gemeene Grond, zoo wel zandige als andere, zoo gemeste als ongemeste, doch van naturen een droogachtige grond: immers zoo zeer een opene, vrije, luchtige, als een schaduwachtige plaats, en matige vochtigheid. Blijven niet meer dan eene *Zomer* in 't leeven. Geeven in *Zaad* den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*, en vergaan daar mee. Moeten derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende Maan van *Maert* of *April* (na gelegenheid van de bequaamheid of onbequaamheid des tijds) weer op nieuws worden gezayd; 't *Zaad* niet diep in de aarde gelegd. Alleenlijk hier door konnen ze *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden. *Aanwinning.*

De *VICIA MAJOR ET MINOR VULGARIS FLORE GROOTE, EN CORULEO PURPURASCENTE*, of *grootte en kleyne gemeene Wizen, met een nye den blauwen purpurachtige Bloem*, *Grootte, en kleyne gemeene Wizen.*

Zaad. Bloem, vergaan niet zoo haast, maar blijven eenige jaren lang in 't leeven. Verdragen felle koude, en allerlei andere ongeleegentheeden des tijds. Verliezen in de Winter hare Bladeren; maar schieten vroeg in 't Voorjaar weer uyt. Geeven aardige Bloemen, en volkomen rijp *Zaad*; 't welk op de hier boven genoemde tijd, en met de gemelde Maan de aarde word aanbevolen. Hier door kan men ze genoegzaam vermenigvuldigen.

Aanwinning.

K R A C H T E N.

Aart. **D**E *Witzen*, *Vitzen* of *Wikken*, in het Latijn *Vicia*, zijn verwarmende in den eersten, verdrogende in den tweeden graad: ook zuiverende, afvagende, en een weynig te zamentrekkende van aart. Gekookt, en zoo gegeten, zijn ze onaangenaam voor de *Maag*; zwaar te verteeren. Veroorzaken een melancholisch *Bloed*: geeven weynig voedsel aan 't Lichaam, en verstoppden de *Buyk*.

Trag. l. 2. c. 16. Het *Meel* der zelve *Witzen* met eenig nat ingenomen, doed veel *water lossen*; en is goed voor de *uytterende Menschen*: doch te veel gebruykt, is zeer schadelijk aan de *Darmen* en de *Blaas*. Het zelve *Meel* met *Wijn* vermengd, en gelegd op de *beeten van razende Menschen*, *dolle Honden*, en andere *schadelijke Dieren*, helpt de zelve. Met *Honig* gemengd, neemt wech de *Sproetelen* en andere *plekken der Huid*, daarop gestreken.

Durantes hist. Plant. fol. 467. Matth. l. 2. c. 142. Deeze *Vitzen*, of *Wikken*, de *Paerden* onder de *Haver* te eeten gegeeven, maken de zelve *vet* en *welgesteld*.

CCCCXXIII HOOFDSTUK.

DRIE-VERWIGE.
VIOLETTE.

Verscheyden namen.

En aangenaam en bezienswaardig *Ge- was*, voerd deeze naam in het *Nederlandsch*. Word desgelijks, wegens de cierlijke verscheydenheyt harer aangename verwen in het *Latijn* geheeten *VIOLA TRICOLOR*, of *VIOLA TRINITATIS*: in het *Hoogduytsch* *DREYFALTIGKEIT BLUMEN*, of ook *KRIECHENDE VIOLE*: in 't *Fransch* *PENSEES*, of *MENUES PENSEES*: in het *Italiaansch* *FIORE DI GIOVE*, *MINUTI PENSIERI*, en *JACCEA*.

Zeeven veranderlijke soorten. Hier van zijn mij in haren aart eenige veranderlijke soorten bekend geworden; te weeten:

I. *VIOLA TRICOLOR MAGNA*, of *grootte drie-verwige Violette*. II. *TRICOLOR FLORE PARVO*, of *kleyne drie-verwige Violette*. III. *FLORE ALBO*, of *met een witte Bloem*. IV. *FLORE PURPUREO*, of *met een geheel purpure Bloem*. V. *FLORE LUTEO AMPLO ODORATO*, of *met een grootte geel welriekende Bloem*. VI. *FLORE LUTEO AMPLO ODORATO VARIEGATO*, of *met een grootte geel-bonte welriekende Bloem*. VII. *VIOLA ASSURGENS FLORE CÆRULEO*, of *opstaande Violette met een blauwe verwe*. Niet alle zijn ze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Echter beminnen ze al te zamen een goede, zandige, drooge, ongemeste; dan ook een vochtige en welgemeste aarde; zoo wel een opene, vrije, luchtige, als een schaduwachtige plaats, veel *Reegen*, en ook *matige vochtigheyt*.

Zaad. Blijven gemeenlijk niet langer dan eene *Zomer* in 't leeven, vermits ze, als ze teegens de *Winter* *Zaad* gegeeven hebben, daar mee versterven. Worden derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert*, of in *September*, weer op nieuws gezayd. *Komen ook*,

daar ze eens gestaan hebben, door het uytgevallene *Zaad* overvloedig genoeg van zelfs te voorschijn; niet alleen in de *Voortijd*, maar ook in de *Zomer*, ja teegens den *Herfst*: welke dan, de *koude* der *Winter* uytstaande, overblijven, en door de gantsche *Zomertijd* met schoone, verlustigende *Bloemen* vertierd zijn. Hier door konnen ze genoegzaam *aangewonnen* en *vermenigvuldigd* worden.

De *VIOLA TRICOLOR FLORE LUTEO AMPLO ODORATO*, of *grootte drie-verwige geel welriekende Violette*, en *FLORE LUTEO AMPLO ODORATO VARIEGATO*, of *grootte geel-bonte welriekende Violette*, vergaan niet in 't eerste jaar, gelijk de andere, voortgekomen zijnde van *Zaad*, met een wassende *Maan* van *April* niet diep gezayd geworden; maar blijven twee, ook wel drie jaren in 't leeven.

De *VIOLA ASSURGENS*, of *regt-opstaande Violette met een blauwe Bloem*, blijft lange jaren in 't leeven. Verdraagt felle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder schade. *Bloeyd* ieder *Zomer*, en geeft volkomen rijp *Zaad*; 't welk op de genoemde tijd, en met de gemelde *Maan* in een *Pot*, niet boven een *stroobreedte* diep gelegd, de aarde word aanbevolen.

K R A C H T E N.

Drie-verwige *Violette*, of *Viola Tricolor*, is *Ded. l. 6. c. 2.* matig vocht van aart; ook verzachtende, afvagende, scherp van smaak, en sijn van deelen.

In *Wijn* gezoden, en daar van gedronken, of het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met *Wijn* ingenomen, *fol. 727. Lenic. l. 2. c. 226.* is goed teegens de *Kramp*, en *trekking der Leeden*; voor de *kramping der Darmen*, en de vallende ziekte der *jonge Kinderen*. Neemt wech de *verstopping* van de *Borst* en *Longe*; allerley *slijmerige vochtigheeden*, en de *inwendige verbiting*. Geneest daarenboven de *Schurfrheyd*, *Wonden*, *Gescheurdeheid*, *jeukerigheyt der Huid*, *zeeren*, *zweeren*; en ook de *Spaansche Pokken*, als men'er 's avonds en 's morgens, tien dagen achter een, t'elkens drie oncen van inneemt, en daar op zweet.

CCCCXXIV HOOFDSTUK.

MAERTSCHE VIOLE.

Onder ook in 't *Nederlandsch* *MAERTSCHE VIOLETTE* genoemd, ieder genoeg bekend. Word in het *Latijn* geheeten *VIOLA MARTIA*, *VIOLA NIGRA*, *VIOLA PURPUREA*, en *VIOLA LARIA*: in het *Hoogduytsch* *MERTZVIOLEN*, of *BLAW-VIOLEN*: in het *Fransch* *VIOLETES DE MARS*: in 't *Italiaansch* *VIOLA DI MARZE*, *VIOLA PAVONAZZA*, *VIOLA MAMMOLA*, en *VIOLA PORPORA*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend vijf onderscheyden soorten; namentlijk:

I. *VIOLA MARTIA FLORE SIMPLICI CÆRULEO*, of *blauwe enkele Maertsche Viole*. II. *FLORE CÆRULEO PLENO*, of *met een dubbele blauwe Bloem*. III. *FLORE SIMPLICI ALBO*, of *met een enkele witte Bloem*. IV. *FLORE PLENO CINERO*, of *met een dubbele grauwe Bloem*. V. *VIOLA INODORA SYLVESTRIS*, of *wilde Maertsche Viole zonder reuk*. Al te zamen zijn ze van eenen de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene zandige, liever gemeste te als ongemeste aarde: immers zoo zeer een vrije wel ter *Zon* gelegene, als een schaduwachtige plaats; en veel *Water*. Blijven eenige jaren lang in 't leeven. *Bloeyen niet alleenlijk*, maar geeven ook ieder jaar volkomen

Welriekend drie-verwige Violette.

Regt-opstaande Violette met een blauwe Bloem.

Ded. l. 6. c. 2.

Lobel. l. 1. fol. 727. Lenic. l. 2. c. 226.

Matth. l. 4. c. 117. Camerar. l. 4. c. 112.

Verscheyden namen.

Vijf onderscheyden soorten.

Grond.

Zaad. komen rijp *Zaad*; 't welk niet t'effens, maar met'er tijd, 't een vroeger 't ander later, zijne rijpheyd bekamt; beginnende ten halven van de Maand *Junius*, en ontrent den aanvang van *October* eyndigende. Men vind het niet alleen onder zijne *Bladeren*, maar ook half, ja zelfs zommige *Knoppen* bijna geheel onder de aarde en steelen verborgen leggen. Niet voor dat het tot zijne volkomene rijpheyd is geraakt, mag men 't afplukken; te weeten, als de *Knoppen*, waar in het besloten is, zich blauw-verwig, en 't daar binnen zijnde *Zaad* zelfs, 't welk te vooren wit word gezien, zich na 't geel trekkende vertoont. Zoo men dan langer wacht, barst de *Knop* schielijk van malkander, en 't *Zaad* valt ter aarden neer. Indien men 't kan afplukken met een volle Maan, zoo blijft het langer goed als anders; en heeft dan zijne hoogste volmaaktheyd. Echter blijft het, om gebruykt te konnen worden, niet langer als een jaar of anderhalf bequamsam.

Hoe te winnen. Het zelve nieuwelijks gewonnen zijnde, moet men 't drie of vier weeken lang binnens huys leggen op een houte Bord, of Tafel, luchtig en hol, om te drogen. Daar na zuiver men het van de *Harzens*, en bewaard het op een drooge plaats, op dat het geen schimmelige reuk mogt krijgen.

Aanwinning. Zij verdragen sterke *Vorst*, en alle andere ongeleegentheeden des tijds, buyten staande. Blijven gedurig groen; en worden *aangevonden*, niet alleen door 't gedachte haar *Zaad*; 't welk met een wassende Maan van *Maert*, niet diep gelegt, de aarde word aanbevolen; maar ook overvloedig door 't neergevallene, 't welk van zelfs opstaat, zonder dat men de moeyte van *zaying* behoeft te doen: en dan noch door de aangewassene *jonge Looten*; welke men, van zelfs *Wortelen* gekreegen hebbende; op de gemelde tijd van de *oude* afneemt en verplant.

Dubbele blauwe en grauwe Maertische Violen. De *VIOLA MARTIA FLORE PLENO CÆRULEO*, ET *CINEREO PLENO*, of *dubbele blauwe*, en *grauwe Maertische Violen*, krijgen noyt eenig *Zaad*. Worden echter genoegzaam *aangevonden* en *vermeengvuldigd* door hare jonge aangegroeyde *Scheutjens*; welke van zelfs *Wortelen* schieten; en die men met een wassende Maan van *Maert*, of ook van *Augustus*, of *September*, om 't tweede jaar opneemt, en verplant. Anders zoudenze enkel van *Bloem* worden, of geheel *vergaan*.

K R A C H T E N .

Aart. **D**E *Bladeren* en *Bloemen* dezer *Maertische Violen*, in het *Latijn* *Viola Martia*, zijn verkoelende in den eersten, en vochtmakende van aart in den tweeden graad.

Diof. l. 4. c. 122. De *Bladeren* alleen gekookt, en van dit *Nat* gedronken; of de zelve bij andere *Moeskruiden* gedaan, en gegeten, verzacht en verkoeld beyde de *Maag* en 't *Ligchaam*: maakt ook een lichte *Stoelgang*.

Trag. l. 1. c. 190. Eeven 't zelve vermogen ook de *Violen* of *varfche Bloemen* zelfs. Neemen daarenboven wech de *brand der Koortzen*: de onnatuurlijke hitte der *Leever*, *Longe*, *Nieren*, *Blaas*, en anderer *inwendige deelen*. Verzachten de *rauwigheyd* van de *Borst* en *Keel*. Zijn goed gebruykt in 't *Pleuris*, of *Zijdervee*. Bedwingen de bijtende fcharpheyd der *Gelachrige vochten*, en verflaan de *Dorst*.

Rensalb. h. f. Plant. Spec. fol. 144. Een of twee *Drachmen* van 't *Poeder* der gedroogde *Bloemen* met *Wijn* ingenomen, opend de *verstoptheyd* van de *Leever*: is goed teegens de *Gezucht*: doet de hitte der *inwendige Gezwellen* scheyden: geneest de *Squinantie* of 't *Keel-gezwell*, en andere gebreken der *Keel*. **Marth. l. 4. c. 117.** Purgeert ook zachtelijk het *Ligchaam*.

Ruell. l. 3. c. 127. De *purpure Bladeren* der *Bloemen* voor haar zelve alleen gedroogd, gepulveriseert, en met het gedistilleerde *Water* van *Pæonie Bloemen* ingenomen, is zeer goed teegens de *vallende Ziekte* der *kinderen*.

De *Syrop*, gemaakt van *Violen*, verkoeld de *brand der Koortzen*; verquikt het *Hert*; verzacht de pijn der *Zijden*: scheyd de *inwendige zweeringen*, en maakt een *week Ligchaam*, als men drie of vier oncen daar van inneemt.

Een *Conserve* van deze *Bloemen* gemaakt, en daar van gebruykt, heeft een diergelijke uytwerking.

De *Oly* van *Violen* verzacht en verkoeld ook zeer. In de slapen des Hoofds gestreeken, verwekt *slaap*. De zelve vermengt met de *Dooyer* van een *Ey*, en gestreeken op den *Aarsdarm*, of de *Speenen* aan 't *Fondament*, verzacht de smerten der zelve.

Het *Zaad* van *Violen* met een houte *Stamper* in een steene *Mortier* gestoten; met het *Water*, daar *Peterzelie* in gekookt is geweest, in of door een *Zeef* uytgedrukt, en zoo gedronken, is een zeer goed hulpmiddel voor het *Graveel*; ook teegens de *Steen* der *Nieren* en 't der *Blaas*: desgelijks teegens de *steeken der Scorpionen*. Verwekt *Stoelgang*, en doet wel *Water* lossen.

Gedroogde *Violen* zijn zeer dienstig, om gemengt te worden bij de *Dranken* en andere middelen, welke men gebruykt om 't *Hert* te versterken, en 't zelve verquikking toe te brengen.

De *Bladeren* worden ook met goed nut gelegd op een *verbitte Maag*, en quade ontfloekene *Oogen*; desgelijks op een uytgezonkene *Aarsdarm*; doch in het eerst; niet om weer in te drijven, of te doen optrekken, maar om te verzachten, en te verkoelen, indien ze zeer verhit is: 't welk dikmaal voor al noodwendig moet geschieden, eer men ze weer kan doen inkeeren.

Bij gebrek van de *Bloemen*, mag men zeer wel 't *Kruyd* van *Violen* gebruyken; bijzonderlijk in *heete Koortzen*, en *verhitting* van de zelve.

CCCCLXV H O O F D S T U K . GULDENROEDE.

DUs in het *Neederlandsch* genoemd, *Namen*. wegens de zeer schoone couleur der *Bloemen*, en, mijns weeten, in deze *Taal* met geenen anderen naam bekend: word in 't *Latijn* geheeten *VIRGA AUREA*: in het *Hoogduytsch* *WUND- of ook FEDDERKRAUT*: in het *Fransch* *VERGE D'OR*: in 't *Italiaansch* als in 't *Latijn*.

Hier van zijn mij in haren aart vier bijzondere soorten bekend geworden; namentlijk:

I. *VIRGA AUREA OFFICINARUM LATIFOLIA MAJOR*, of groote breed-bladerige *Guldenroede*, in de winkelen der *Apotheeken* gebruykelijk. II. *OFFICINARUM LATIFOLIA MINOR*, of kleine breed-bladerige *Guldenroede*, ook gebruykelijk in der *Apotheeken* winkels. III. *LATIFOLIA PEREGRINA*, of vreemde breed-bladerige *Guldenroede*. IV. *VIRGA AUREA ANGUSTIFOLIA PEREGRINA*, of vreemde *Guldenroede* met smalle *Bladeren*. Alle zijn ze van eeven de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen een gemeene, zandige, welgemeeste *Grond*: grond; een vrije, warme, luchtige, bequaam ter *Zon* gelegeene plaats; en veel *Water*. Blijven lange jaren in 't *leven*. *Bloeyen* ieder *Zomer* zeer schoon; en geeven dikmaal bij goede jaren volkomen rijp *Zaad*. *Zaad*. Verdragen felle *koude*, en alle andere ongeleegentheeden der *Winter*, zonder schade. Worden *aangevonden* en *vermeengvuldigd*, niet alleen door 't gedachte haar *Zaad*, 't welk met een wassende Maan van *April*, immers zoo geerne in een *Pot*, als op een andere plaats, wil in de aarde zijn gelegt, niet boven een *stroobreedte* diep; als door hare aangegroeyde *jonge Wortelen*, welke men op de zelve tijd van de *oude* afneemt en verplant.

K R A C H T E N.

Guldenroede, in 't Latijn *Virga aurea*, is verwarmende en verdrogende in den tweeden graad; ook zuiverende, en een weynig te zamentrekkende van aart.

In Wijn gezoden, of gedistilleert, en daar van een Roemer gedronken, geneest alle *uyt- en invendige Wonden, Verzeeringen, Fistelen, of lopende Gaten, heete Zweekingen, Gescheurdheyt*; de *Buylloop*, en de *zwelling van het Tandvleesch*, daar mee gewasschen zijnde. Opend daarenboven de *verstoptheyt van de Nieren*; breekt de *Nierensteen*; drijft uyt het *Graveel*, het *water van de Blaas*; en de *slijmerige vochtigheyt der zelve*.

Een *Drachma* of twee van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* met *roode Wijn* ingenomen, doet ophouden allerley *Zinkingen*, en de *Bloedgang*, of *Roodeloop*.

Het uytgeparfste *Zap* der *Bladeren* geneest de *hitzige gezwellen* van de *Mond*, daar op gestreeken; of anders met *Wijn* gemengt, en daar mee gewasschen, of gegorgeld.

Guldenroede word gerekend onder de *Kruyden*, welke men plegt te doen onder de *Wond-dranken*, en word zoo krachtig gehouden om allerley slag van *Wonden* te geneezen, als het *Heydensch Wondkruyd* zelfs. Mag derhalven gebruykt worden tot alle dingen, waar toe 't gedachte *Wondkruyd* goed is.

CCCCLXVI HOOFDSTUK.

V L I E G E N E T.

Namen. **P** het *Neederlandsch* dus van veele genoemd; word in het *Latijn* geheeten *VISCARIA*, of *LYCHNIS SYLVESTRIS VISCOSA*.

Tweederley soorten. Hier van zijn mij in haren aart bekend geworden twee veranderlijke soorten; als:

I. *VISCARIA FLORE RUBRO*, of *Vliegernet met roode Bloemen*. II. *VISCARIA FLORE CARNEO*, of *Vliegernet met een lijfverwige Bloem*. Beyde zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Grond. Zij beminnen een goede, gemeene, zandige, zoo wel ongemeste als gemeste grond: een vrije, genoegzaam ter Zon gelegene plaats: veel *Water*, en ook matige vochtigheyt. Blijven niet langer dan eene *Zomer* in 't *leven*. Geeven in den *Herfst* volkomen rijp *Zaad*; en versterven dan van zelfs, of door een *kleyne Rijp*.

Aanwinning. Worden derhalven ieder *Voorjaar*, met een wassende *Maan* van *Maert*, op nieuws, niet diep gelegd, weer gezayd: of komen ook, daar ze eens geplant zijn, door 't uytgevallene *Zaad* van zelfs genoeg te voorschijn. Hier door kunnen ze overvloedig *vermeerderd*, en als *eeuwigdurend* gemaakt worden.

K R A C H T E N.

Deugden **V**liegernet, of *Viscaria*, met *Wortelen* en *Bloemen* in *Wijn* gekookt, en daar van een goede *Roemer* vol gedronken, is goed teegens allerley *besmettelijke ziekten*; doet genoegzaam *wateren*: drijft uyt de *Nierensteen*: en neemt wech de *pijn des Hoofds*, daar mee gewasschen zijnde.

Een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Bladeren* en *Wortelen* met *Wijn* ingenomen, strijd teegens de *Pest*, en allerley *Vergif*: ook teegens de *beeten der dodelen Honden*, de *steecken der Scorpionen*, en anderer *schaadelijke Dieren*.

De *Bladeren* gestoten, en op *wonden* gelegd, geneest de zelve. Trekken ook te gelijk uyt de *Doornen*, *schilfferen* van *Beenderen*, en andere daar in zijnde dingen.

Twee *Drachmen* van het *Zaad* gestoten, en met *Wijn* ingenomen, ontlast het *Ligchaam* van alle *heete galachtige onreynigheyt*.

CCCCLXVII HOOFDSTUK.

GEYTENBAARD.

En welbekend en bezienswaardig *Ge- verschey-*
was, word in het *Neederlandsch* niet de namen.
alleen dus, maar ook van veele *REY-*
NETTE genoemd: in het *Latijn* ge-
heeten *ULMARIA*, om dat hare *Bladeren* die van den *Olm* of *Ipenboom* een weynig gelijk schijnen; dan ook noch *REGINA PRATI*, en *BARBI CAPRA*: in het *Hoogduitsch* *WALD-GEISBART*: in 't *Fransch* *BARBE DE CHEVRE*: in 't *Italiaansch* *BARBA DI CAPRA*. Word ook wel in 't *Latijn* gezegt *ARUNCUS*.

Hier van zijn mij in haren aart bekend twee bijzondere soorten; te weeten:

I. *ULMARIA*, sive *REGINA PRATI FLORE COLLECTO*, of *Geytenbaard met een digte te zaam-gesloten Bloem*. II. *ULMARIA PEREGRINA FLORE SPARSO*, of *vreemde Geytenbaard, met een holle, of van mal-kander gescheydene Bloem*; die ook van de geleerde Heer *JACOBUS THEODORUS TABERNEMONTANUS* word geheeten *DRYMOPOGON*. Alle zijnze van de zelve *Bouwing* en *Waarneeming*.

Zij beminnen van naturen een goede gemeene, *Grond*, vochtige, zandige, welgemeste, of ook een vette, kleyige grond. Hebben immers zoo geerne een luchtige, wel ter Zon gelegene, als een schaduwachtige plaats; en willen veel *Water*. Blijven lange jaren in 't *leven*. Konnen sterke *Vorst*, en allerley andere ongeleegentheeden der *Winter* uytstaen zonder schade. Geeven ook bij goede *Zomers* volkomen rijp *Zaad*.

Doch het *ULMARIA PEREGRINA FLORE SPARSO*, *Vreemde Geytenbaard met een holle Bloem*, geeft in deeze koude Gewesten zeer zelden eenig goed *Zaad*. Het zelve word met een wassende *Maan* van *September* in een *Pot* (om dat het lang in de aarde blijft, eer het opkomt), of in de *Maand* van *Maert* in de aarde, een halve vingerbreedte diep, op een schaduwachtige plaats gezayd. Hier door konnen deeze soorten be-
aanwinn-
quame-
lijk *vermeenigvuldigd*, en dan ook noch *aange-
winnen* worden door hare aangegroeyde jonge *Wortelen*; welke men met de genoemde *Maan* in *April* van de oude afsteekt, en verplant.

K R A C H T E N.

Geytenbaard, of *Ulmara*, is droog en koud in *Bauhan*.
den eersten graad; ook een weynig te zamen-
trekkende van aart. T. 3.

De *Wortelen*, of *Bladeren* en *Bloemen*, in *roode* *Dad. l. 3.*
Wijn gezoden, en daar van gedronken; of het *Poeder* *c. 2.*
der gedroogde *Bladeren* en *Wortelen* met de zelve *Wijn* *Trag. l. 1.*
ingenomen, stopt de *Buyl-* en allerley *Roodeloop*. *c. 95.*
neest ook de *Fistelen*, en *lopende Gaten*. *Lonie. l. 2.*
c. 77.

De *Bladeren* en *Wortelen* in *Water* gekookt, en het zelve de *Paerden* te drinken gegeeven, is goed teegens der zelve *Wormen*, en *Buylpijn*.

DUYZENDBLAD

met Bladeren van

DUYZENDBLAD.

Namen.

P het *Neederlandsch* dus, en, mijns weetens, met geen anderen naam genoemd, word in het *Latijn* geheeten *ACHILLEA STRATIOTES*, of *MILLEFOLIUM NOBILE FOLIIS MILLEFOLII*, vermits men van deeze *Plant* niet anders kan oordeelen, dan datze is een regte meede-soort van *Duyzendblad*, *Gerwe* of *Millefolium*, wegens de groote gelijk-vormigheyd.

Grond.

Zij bemind een goede, gemeene, zandige, liever gemestte als ongemestte grond: een opene, vrije, luchtige, wel ter Zon geleegene plaats, voor alle koude *Ooste-* en *Noordewinden* beschut. Verdraagd veel, en ook weynig vochtigheyd: groote, en ook matige hitte in de *Zomertijd*. Bloeyd gemeenelyk in deeze onze Gewesten ieder jaar, maar geeft zelden enig volkomen rijp *Zaad*. Is tamelyk hard van Natuur; zoo datze, buyten staande, al vrij wel de koude deezer Landen, als ze niet te sterk is, kan uytstaen. Doch als de zelve te sel en te langdurig valt, gaatz dikmaal daar door verlooren. Is derhalven niet ongeraadzaam,

Zaad, doch
zeer zelden.

dat men t'elkens, teegens de *Winter*, een weynig van deeze soort in een Pot, bij de een of de andere *Plant*, welke ruymte genoeg heeft, insteekte, en alzoo met de zelve, gedurende de koude, binnens huys beware, om'er altijd iets van in voorraad te hebben, indien de buyten blyvende onverwacht eenig verderf mogt bejeegenen.

Aanwin-
ning.

Ik heb alreeds gezegt, datze geen volkomen rijp *Zaad* geeft, ten zij met zeer goede jaren. Echter kan ze bequamelijk *aangewonnen* en *vermeenigvuldigd* worden door hare de aarde doorlopende jonge *Scheutjens*: welke, van zelfs genoegzaam *Wortelen* gekreegen hebbende, zoo wel in *Augustus*, als in *Maert* of *April*, met een wassende Maan van de oude worden afgego- men; en verplant.

KRACHTEN.

Duyzendblad met Bladeren van *Duyzendblad*, of *Aart Achillea Stratiotes*, is verdrogende, verwarmende, heelende, versterkende, en te zamentrek- de van aart.

Een *Drachma* van het *Poeder* der gedroogde *Blade- Press. Al-* ren met roode *Wijn* ingenomen, of het uyt de *Blade- Pin. de* ren gepaste *Zap* met de zelve *Wijn* gebruykt, stopt de *Plant. Exot. t. 38.* *Bloedgang*, de *onnatuurlijke Vloeden der Vrouwen*; en doet het *Bloedspouwen* ophouden.

Het zelve *Poeder*, of ook 't zelve *Zap*, op *varssche Wonden*, *oude Gezwellen*, en *lopende Gat*en gelegd, geneest de zelve.

Eynde deezes geheelen Werks.

BLAD.

B L A D - W Y Z E R

Van de

N A M E N

D E R

BOOMEN, PLANTEN, KRUYDEN, B L O E M E N,

In de Neederlandsche, Latijnsche, Hoogduytsche, Fransche
en Italiaansche Spraaken.

A A N D E N L E E Z E R.

Deeze Blad-wijzer steld op de Orde van 't A. B. C. voor oogen de Namen der Gewassen in de gedachte vijfderley Talen. Vermits nu veele Boomen, Planten, Kruiden en Bloemen meer dan eenerley naam in elke Taal voeren; zommige menschen met deezzen, andere met dien naam, of alleen of meest, bekend zijn, zoo hebben wij al de benoemingen op deeze Lijst gebragt, op dat ieder gereedelijk mogt kunnen vinden 't geen waar van hij in 't Werk verder berigt wil halen. De Namen, zoo als ze in de Hoofd-titelen deezes Boeks worden voorgesteld, staan hier (in de Neederlandsche spraak) met Capitale Letteren. Daar neevens dan wat voor andere Namen zij in de zelve Taal hebben: daar achter, hoe ze in 't Latijn, Hoogduytsch, Fransch en Italiaansch worden geheeten; welke verscheydene Namen, zoo veel 't Neederduytsch en Latijn betreft met gemeene Letteren in de zelve orde van 't A. B. C. zijn uitgedrukt. De Hoogduytsche, Fransche en Italiaansche (buiten de geene die achter de Neederlandsche met Capitale letteren gestelde volgen), hebben zij op de Lijst voorbij gegaan, om 't Register niet te groot te doen vallen. Ook niet aangewezen (als alleenlijk zelden) de benoeming der veelerley soorten van elke Boom, Plant, &c., welke meenigvuldig zijn, en in 't Werk zelfs, onder ieder Hoofdstuk, te vinden.

ALBENZIE. S. Jans Bezie. S. Jans Druyfsjens, Bezekens over Zee. Lat. Ribes. Ribesum. Grossula Transmarina. Hoogd. S. Johans Beerlein. Fransch, Groissleitz Transmarin. Ital. Ribes. Uva d'Orfo. 193.

Aardakel. zie op Aardaker.

AARDAKER. Aardnoot. Aard-eykkel. Akkernoot. Aardakel. Muiyzen met staarten. Lat. Lathyrus tuberosus. Chamæbalanus. Glans terræ. Apios. Hoogd. Erdnusz. Grund-cychelen. Erdfeigen. Fr. Tarnotes. Gland de terre. Ital. Ghian de terre. 349.

AAARDANGEL. Lat. Tribulus terrestris. Hoogd. Burseldorn. Ital. Tribolo. 791.

AARDBEZIE. Lat. Fraga. Hoogd. Erdbeeren. Erdbeerenkraut. Fr. Fraises. Ita. Fragelaria. Le Fraghe. Fragole. 772.

Aardeykel. zie op Aardaker.

Aardnoot. zie op Aardaker.

AAARDNOTEN. Lat. Bulbocastanum. Bunium antiquo-

rum (ook wel in 't Neederlandsch Bunium der Ouden). Hoogd. Erdnusz. Erdkaffen. Ita. Bulbo Castano. Castagne agrelli. 413.

Aardrook. zie op Druyvenkervel.

Aabelboom. zie op Populierboom.

Abies. zie op Denneboom.

Abrahamsboom. zie op Boom der Kuyshed.

ABRIKOOSBOOM. Vroege Perzikboom. Lat. Malus Armeniaca. Malus præcox. Hoogd. Marellen. Mollettenbaum. S. Johans Pserzig. Fr. Abricot. Avant Perfes. Pefches de Troye. Ital. Albricoche. Bacoche. 68.

Abrotanum. zie op Avernij.

Abinthium. zie op Alfen.

Abutylon Avicennæ. zie op geele Malve.

ACACIA, in alle talen dus genoemd; maar ook wel in 't Latijn Spina Egyptia. 49.

Acanthus fativus: Acanthus lævis. zie op Beerenklauw.

Accipritina. zie op Havikskrugd.

Acer. zie op Booghout.

Acetosa. zie op Zuring.

Achillea. zie op Druyzenblad.

Nnn 2

Achillea.

B L A D - W Y Z E R

- Achillea. Stratiotes. *zie op Dnyzendblad met Bladeren van Dnyzendblad.*
 Acoleyen. *zie op Akeleyen.*
 Aconitum. *zie op Wolsfwortel.*
 Aconitum Monococcum. *zie op Wolsfbezic.*
 Aconitum Pardalianches. *zie op Doronicum.*
 Acorus. *zie op welriekende Lis.*
 Acus Pastoris. *zie op Oyevaarsbek.*
 ADDERSKRUYD. Lat. Scorzonera. Hoogd. Scorzonere. Schlangenmord. Fr. Scorzonera. Ital. Scorzonera. 868.
 Adderstong. *zie op Speerkruyd.*
 Adderswortel. *zie op Naterwortel.*
 Adiantum. *zie op Vrouwenhuyr.*
 Admirabilis peruviana. *zie op opregte Jalappe.*
 Aegilops altera Mathioli. *zie op ydele Haver.*
 AFFODILLE. Lat. Asphodelus. Hoogd. Aphodil. Fr. Afodille. Ital. Anfodelo. 371.
 Africaansche Bloem. *zie op Fluweelbloem.*
 Ageratum Dioscoridis. *zie op Ageratum van Dioscorides.*
 AGERATUM van Dioscorides. Lat. Ageratum Dioscoridis. Hoogd. Leber-Balsam. Ital. Agerato. Eupatorio di Mesue. Herba Guilia. 293.
 Agnus Castus. *zie op Boom der Kuysebeyd.*
 Agnus Vitex. *zie op Boom der Kuysebeyd.*
 Agrifolium. *zie op Hulst.*
 Agrimonia. *zie op Agrimonie.*
 Agrimonia Sylvestris. *zie op Gauzerich.*
 AGRIMONIE. Boelkenskruyd der Oude Grieken. Lat. Agrimonia. Eupatorium Græcorum. Hoogd. Odermennig. Brukwurtz. Fr. Agrimonie. Ita. Agrimonia. 294.
 AJUYN. Cipol. Uyen. Lat. Cepa. Hoogd. Zwibel. Fr. Oignon. Ciboule. Siboulle. Ital. Cipolla. 302. ZEE-AJUYN. *zie op Zee-ajuy.*
 AKELEYEN. Acoleyen. Klokkebloemen. Lat. Aquilegia. Aquilina. Hoogd. Akeley. Fr. Ancolye. Ital. Aquileja 350.
 Akkernoot. *zie op Aardakkers.*
 ALANTWORTEL. Galantwortel. Ita. Enula Campana. Inula. Helenium. Hoogd. Alantwurtz. Fr. Enule Campanae. Herbe d'Elcine. Ital. Helenio. Enola. Enoo. 561.
 ALATERNUSBOOM. In de Latijnsche en andere talen, Alaternus. Ital. Alaterno. 206.
 Albinum. *zie op Gnaphalium.*
 Alcanna. *zie op Alcaane.*
 ALCANNE. Lat. Alcanna. Cyprus. Hoogd. Alcanna. Fr. Alcanne. Ital. Alcanna. Ook wel geheeten groote en kleyne Phyllirea; of Phyllirea major & minor. 213.
 Alchimilla. *zie op Synnauw.*
 Alcea. *zie op Sigmariskruyd.*
 Aldergrootste Holwortel van Candia. *zie op Leenwenblad.*
 Alektorolophos. *zie op wilde Hanekam.*
 Alfsrank. *zie op Hoe langer hoe liever.*
 Alliaria. *zie op Look zonder Look.*
 Allium. *zie op Knoplook.*
 Allium. *zie op Moly.*
 Alnus. *zie op Elzenboom.*
 Alnus nigra. *zie op Pijlhour.*
 Alnus minor Montana. *zie op kleyne Berg-Elzenboom.*
 Aloe. Dus genoemd in 't Latijn, Hoogduytsch, Neerduytsch, Fransch, en Italiaansch. 309.
 Aloe palustris. *zie op Ruyterskruyd.*
 Alopecuroides. *zie op Vossestaarten Gras.*
 Alp-roozen. *zie op Bergroozen.*
 Allsem. *zie op Alssen.*
 ALSSSEN. Allsem. Lat. Absinthium. Hoogd. Wermuth. Fr. Aluine. Ital. Assenzo. 271.
 Aline. *zie op Muur.*
 Althea. *zie op witte Malve.*
 Althea lutea. *zie op geele Malve.*
 Althea arbor; arborefcens. *zie op Boom-malve.*
 Althea arborea montis Olbiae Gallo Provinciae. *zie op Boom-malve van Provencon.*
 Alysson. *zie op Alyssum.*
 ALYSSUM, Alysson. In 't Neederlandsch, Latijn, Hoogd. en Fransch dus genoemd. Ital. Alisso. 320.
 AMANDELBOOM. Lat. Amygdalus. Hoogd. Mandelbaum. Fr. Amandier. Ita. Mandolaro. 33.
 Amaranthus. *zie op Fluweele Bloem.*
 Amara dulcis. *zie op Hoe langer hoe liever.*
 Amaracus Galeni. *zie op Moederkruyd.*
 Ambarette. *zie op Koornbloem.*
 Amberbloem. *zie op Koornbloem.*
 AMBROSIA. Dus genoemd in het Latijn, Hoogduytsch, Neederlandsch, Fransch en Italiaansch. 328.
 Amellus Marinus. *zie op Water-Starrekruyd.*
 Americaansche Britannica. *zie op Virginiaansche Patich.*
 Americaansche Spinagie met een Bolwortel. *zie op Batata.*
 Americaansch Swardkruyd. *zie op Phalangium.*
 AMERICAANSCH TERWE. Lat. Triticum Americanum. Hoogd. Weizen aufz. Indien. Indische Weytz. Fr. Bled. Froment d'Indes. Ital. Grano Indiano. 918.
 AMMI. Dus genoemd in 't Neederlandsch, Latijn, Hoogduytsch, Fransch, en Italiaansch. 320.
 Amygdalus. *zie op Amandelboom.*
 Anagallis. *zie op Guychelheyl.*
 Anagallis aquatica. *zie op Beekbunge.*
 ANANAS. Dus in 't Neederlandsch, Portugeesch en Latijn. Van de Canarijns geheeten Ananafa. Van de Brazilianen Nana Annanas. Van de andere Americanen Jajama. 493.
 Anagyris. *zie op Ebbenhout met geele Bloemen.*
 Anchusa. *zie op kleyne Ofsetong.*
 Andoorn: riekende Andoorn. *zie op Stachyskruyd.*
 Androsæmum. *zie op S. Janskruyd.*
 Andyven. *zie op Endrivic.*
 Anemona. *zie op Anemone.*
 ANEMONE. Windbloem. Lat. Anemone. Flos Venti. Hoogd. Anemone. Windroflein. Ital. Anemone. 326.
 Anechum. *zie op Dille.*
 Angelica. *zie op Angelica.*
 Angelica Lucida. *zie op Laserpitium.*
 ANGELICA. Lat. Angelica. Hoogd. Angelic. Brustwurtz. Heiligen-Geist-wurtzel. Fr. Angelique. Ital. Angelica. 329.
 ANGELIEREN. Ginoffel of Giroffelbloemen. Testebloemen. Violetten. Pluymkens. Lat. Caryophyllus. Flos. Betonica Coronaria. Superba. Hoogd. Naglein. Nagelblum. Fr. Oeilletz. Ouilletz. Ital. Garofani flori domestici. 359. Berg-angelier. Zee-angelier. *zie op Zee-gras.*
 Anifoides Americana. *zie op Anijskruyd uyt America.*
 Anisum. *zie op Anijs.*
 Anonis. *zie op Stalkruyd.*
 Anthillus. *zie op Anthillus.*
 Anthillus Lunata. *zie op Maankruyd.*
 ANTHILLUS. In 't Latijn, Hoogduytsch, en Fransch ook Anthillus. Ital. Antillide. 333.
 Anthora. *zie op Wolsfwortel.*
 Antirrhinum. *zie op Kalfsmuyl.*
 ANYS. Lat. Anisum. Hoogd. Anisz. Fr. Anis. Ital. Anifo. 332.
 ANYSKRUYD UYT AMERICA. Lat. Anifoides Americana. 667.
 Aparimo. *zie op Kleefskruyd.*
 Apenhoofd. *zie op Kalfsmuyl.*
 Aphaca. *zie op Aphace.*
 APHACE. Lat. Aphaca. Ita. Afaca. 336.
 Apiastrum. *zie op Melisse.*
 Apios. *zie op Aardakkers.*
 APOCYNUM. Dus in 't Neederlandsch, Hoogduytsch, Fransch, en Latijn. Dan noch Periploca. Beidelfar. Ital. Apocino. 346.
 Apocynum quartum. *zie op Scammonie.*

der N A M E N.

APPELBOOM. *Lat.* Malus. Pomus. *Hoogd.* Apffelbaum.
Fr. Pommier. *Ital.* Pomaro. 1.
 APPELBOOM; lage Appelboom zonder bloessem; een
 ongemeene voort. *Lat.* Malus pumila flore carens. 1.
 Appel der Liefde. *zie op* Gouden-appel.
 Appel van Jerusalem. *zie op* Balssem-appel.
 Aquifolium. *zie op* Hulst.
 Aquilegia. *zie op* Akkeleyen.
 Aquilina. *zie op* Akkeleyen.
 Arachyda subterranea. *zie op* Lathyrus.
 Aracus latifolius. *zie op* groote Krok.
 Arbor Amoris. *zie op* Judasboom.
 Arbor Aromatica. *zie op* Muscaetboom.
 Arbor Cassia. *zie op* Kancelboom.
 Arbor Casta. *zie op* Boom der Kuisheyd.
 Arbor Caryophyllus. *zie op* Nagelboom.
 Arbor dysenteriae. *zie op* Macerboom der Onde.
 Arbor Judæ. *zie op* Judasboom.
 Arbor Lagenaria. *zie op* Vleschenboom.
 Arbor Melchata. *zie op* Muscaetboom.
 Arbor Myristica. *zie op* Muscaetboom.
 Arbor Sancta. *zie op* Macerboom der Onde.
 Arbor virofa. *zie op* Ibenboom.
 Arbor vitæ. *zie op* Boom des Leeuens.
 Arbutus. *zie op* Arbutusboom.
 ARBUTUSBOOM. *Lat.* Arbutus. Unedo. *Hoogd.* Ar-
 butus. *Fr.* Arbousier. *Ital.* Arbuto. Albatro. Cerafe
 Marine. 124.
 Argentina. *zie op* Ganferich.
 Aria Theophrasti. *zie op* Sorbenboom.
 Aristolochia. *zie op* Aristolochie.
 ARISTOLOCHIE. Sarafijnskruyd. *Lat.* Aristolochia.
 Pistolochia. Sarafenica. *Hoogd.* Osterlucie. *Fr.* Aristolo-
 ge. Sarafine. *Ital.* Aristolochia. 364.
 ARRAGONSCHE MOSTAART. *Lat.* Sinapi Arrago-
 nicum. *Hoogd.* Senff aufz Arragonien. *Fr.* Seneve
 d'Arragon. Moustarde d'Arragon. *Ital.* Senavro d'Ar-
 ragonia. 568.
 Arrelta bovis. *zie op* Stalkruyd.
 Artemisia. *zie op* Bijvoet.
 Artichok. *zie op* Articiok.
 ARTICIOK. Artichok. Artifock. *Lat.* Cinara. Carduus
 fativus. Carduus altis. *Hoogd.* Strobildorn. Artischok.
 Artichok. *Fr.* Artichaut. *Ital.* Cardo. Carciofi. Arti-
 chiooco. Archichocci. 491.
 ARTICIOKKEN ONDER DE AARDE. *Lat.* He-
 lianthemum Indicum tuberosum. Flos solis tuberosus.
 Helenium tuberosum. *Hoogd.* Artichocken unter erden.
Ital. Heliantemo Indiano. 624.
 Artifock. *zie op* Articiok.
 Arum. *zie op* Kalfsvet.
 Arundo. *zie op* Ried.
 Asarum. *zie op* Mans-oor.
 Aschkruyd. *zie op* S. Jacobskruyd.
 Asclepias. *zie op* Zwaltuwenwortel.
 Ascyrum. *zie op* S. Janskruyd.
 Asparagien. *zie op* Aspergien.
 ASPERGIE. Aspergien. Koraalkruyd. Sargel. Spergel.
Lat. Asparagus. Sparagus. Spina muris. Corrua. *Hoogd.*
 Spargen. *Fr.* Asperges. Sperages. *Ital.* Asparago. Aspa-
 raci. 669.
 Aspergula. *zie op* Walmeester.
 Aspergien. *zie op* Aspergien.
 Asperula. *zie op* Walmeester.
 Asphodolus. *zie op* Affodille.
 Asplenium. *zie op* Steenvaarn.
 Asplenium magnum. *zie op* Gragtvaarn.
 Asplenium sylvestre. *zie op* Gragtvaarn.
 Aster. *zie op* Starrekruyd.
 Aster Marinus. *zie op* Water-Starrekruyd.
 ASTEROIDES. In alle talen met deezen naam bekend,
 416.
 Astragalus siliqua Triangular. *zie op* Astragalus, &c.
 ASTRAGALUS met een drie-hockige Zaadpeul. *Lat.*

Astragalus siliqua Triangulari, five Triangularis. *Ital.*
 Astragalo Triangolare 376.
 Astantia. *zie op* Meesterwortel.
 Athanasia. *zie op* Normkruyd.
 Astragenes Theophrasti. *zie op* Klim, eygentlijk.
 Atriplex. *zie op* Melde.
 Attractylis. *zie op* wilde Saffraen.
 Averoon. *zie op* Averuyt.
 AVERUYT. Averoon. Cypreskruyd. *Lat.* Abrotanum.
Hoogd. Stabwurtz. Cypreskenkraut. *Fr.* Alronne. *Ital.*
 Abrotano. Brotano. Herba Canforata 269.
 Aurea mala. *zie op* Gouden-appel.
 Auricula muris. *zie op* Muys-oor.
 Auricula alpina. *zie op* Teeren-oor.
 Auricula urfi. *zie op* Beeren-oor.
 Azedarach Avicennæ. *zie op* witte Lotusboom.

BACCHARIS. In alle Talen dus geheeten, en met
 geen anderen naam bekend. 387.
 Balanus Myrepfica. *zie op* welriekende Eykelboom.
 Balsaam-appel. *zie op* Balssem-appel.
 Balsam-appel. *zie op* Balssem-appel.
 Balsamina. *zie op* Balssem-appel.
 Balsamum. *zie op* Balssem-appel.
 Balsamum alpinum. *zie op* Berg-roozen.
 BALSSEM-APPEL. Balsaam-appel. Balsam-appel. *Lat.*
 Balsamina. Cucumerina. Momordica. Charantia. *Hoogd.*
 Balsam-appel. *Fr.* Merveille. *Ital.* Viticella. Balsamina.
 Pomo di Gierusalem. 388.
 Banana. *zie op* Bananieboom.
 BANANIENBOOM. Plane. Indiaansche Vijgeboom. *Lat.*
 Musa. Banana. Banantes. Ficus Indica. Indiaansch, Ce-
 norins. Quelli. Palam. Egyptisch, Maus. Moorsch,
 Inninga. Iminga. Brasiliaansch, Pacobucu. 25.
 Banantes. *zie op* Bananienboom.
 Barba Jovis frutex. *zie op* boomachtig Jupitersbaard.
 Barba Jovis Herba. *zie op* Huyslook.
 Barba Hirci. *zie op* Boksbgaard.
 Barbarea. *zie op* Kers.
 Barbi Capra. *zie op* Geytenbaard.
 BASILICOM. *Lat.* Basilicum. Ocymum. *Hoogd.* Basil-
 gen. *Fr.* Basilio. *Ital.* Basilico. 498.
 Basilicom, wilde. *zie op* wilde Basilicom.
 Basilicum. *zie op* Basilicom.
 Batata Cathartica. *zie op* purgeerende Bataten.
 Batatas. *zie op* Bataten.
 BATATEN. Batatas. Patatas. Americaansche Spinagie met
 een Bolwortel. *Lat.* Spinachia Americana tuberosa. *Fr.*
 Batades. 625.
 Bataten, purgeerende. *zie op* purgeerende Bataten.
 Becabunga. *zie op* Beekbunge.
 Bechium. *zie op* Hoefblad.
 BEEKBUNGE. Waterbunge. *Lat.* Becabunga. Anagallis
 aquatica. *Hoogd.* Bachbungen. *Fr.* Berle. *Ital.* Anagal-
 lide aquatica. 324.
 Been album. *zie op* witte Been.
 Been, witte Been. *zie op* witte Been.
 BEERENKLAUW. Tamme Acanthus. *Lat.* Acanthus
 fativus. Acanthus laevis. Brama urfina. *Hoogd.* Welfch
 Bahrenklauw. *Fr.* Branchue urfine. *Ital.* Acantho. Branca
 Orfino. Herba Marmoraria. 276.
 BEERENOOR. *Lat.* Auricula urfi. Auricula urfina, si-
 ve Alpina. *Hoogd.* Bahrenohren. Bahrsanikel. *Fr.* Oreille
 d'ours. *Ital.* Orecchia d'orso. 381.
 BEERWORTEL. *Lat.* Meum. Feniculum Porcinum.
Hoogd. Bahrwurtz. *Ital.* Meo. Imperatrice. Finochiel-
 la. 764.
 BEET. Warmmoes. *Lat.* Beta. *Hoogd.* Mangolt. *Fr.*
 Jote. Poiree. Bete. *Ital.* Bietola. 393.
 BEETWORTEL. Roode Beet. *Lat.* Beta rubra. *Hoogd.*
 Roter Mangolt. *Fr.* Bete ruge. *Ital.* Bieta, Bietola ne-
 ro. 544.
 Bellis. *zie op* Maagdelieven.
 Berberis. *zie op* Berberisboom.

B L A D - W Y Z E R

- BERBERISBOOM.** Sauffseboom. Boomzurkel. Zuurboom. *Lat.* Berberis. Berberus. Oxyacantha Galeni. Oxalis arborea spina acida. *Hoogd.* Paisselbeer. Saurich. Erbsell. *Fr.* Espine vinette. Espine aigrette. *Ital.* Berbero. Crespino. 187.
- Berberus. *zie op Berberisboom.*
- Berckenboom. *zie op Berkenboom.*
- Berg-angelier. *zie op Zee gras.*
- Berg-elzenboom. *zie op kleine Berg-elzenboom.*
- Berg-mispelboom. *zie op lage Berg-mispelboom.*
- BERGMUNT.** *Lat.* Calamintha Montana. *Hoogd.* Bergmuntz. Akkermuntz. *Fr.* Calament. *Ital.* Calamento. Mentuccia. Nepetella. 427. *zie ook op Munt.*
- BERG-ROOZEN.** Alp-roozen. *Lat.* Balsamum alpinum. Ledum alpinum secundum Caroli Clusii. *Hoogd.* Bahrenbluff. Alp-rofen. Hunerlaub. *Fr.* Des Ourles. *Ital.* Balsamo alpino. 171.
- BERG-SLANGEKRUYD.** *Lat.* Serpentaria mirabilis Montana. Sidereon. *Hoogd.* Berg-Slangenkrout. 751.
- BERKKENBOOM.** *Lat.* en *Ital.* Betula. Betulla. *Hoogd.* Birckenbaum. *Fr.* Bouleau. Bes. Bovillet. Bovilleau. 132.
- BERNAGIE.** Borage. *Lat.* Borrage. Buglossum veterum. *Hoogd.* Burretsch. Ochsenzunge. Blaw Himmelftern. *Fr.* Borrache. *Ital.* Boragine. 404.
- BERTRAM.** *Lat.* Pyrethrum. Pes Alexandrinus. *Fr.* Pied d'Alexandre. *Hoogd.* Bertram. Geyferwurtz. *Ital.* Piretro. Bertram. 841. *zie ook op wilde Dragon.*
- Beta rubra. *zie op Beetwortel.*
- Betonica. *zie op Betonie.*
- Betonica Coronaria. *zie op Angelieren.*
- BETONIE.** *Lat.* Betonica. Vetonica. *Hoogd.* Bethonien. *Fr.* Betoine. *Ital.* Betonica. Betonia. 395.
- Betula. *zie op Berkenboom.*
- Betulla. *zie op Berkenboom.*
- BEUKENBOOM.** *Lat.* Fagus. *Hoogd.* Buchbaum. Buche. *Fr.* Feine. Fan. Fouteau. Hefstre. *Ital.* Faggio. 93.
- BEVEND GRAS.** *Lat.* Gramen tremulum. 618.
- Beurzekruid. *zie op Tasjenskruid.*
- Bezekens over Zee. *zie op Aelbezen.*
- Bieslook. *zie op Parye.*
- Bifolium. *zie op Tweeblad.*
- BILSENKRUYD.** Kleyne Tabak. Opregte breed-bladerige Tabak. *Lat.* Hyoscyamus. Nicotiana minor. Tabacum verum latifolium. Nicotiana major angustifolia. *Hoogd.* Bilsenkrout. Teuffelsaugen. Dollkrout. *Fr.* Hannebane. Endormie. Herbe aux tignes. *Ital.* Hiosciammo. Jusquiamo. Fava Porcina. Tabacco. Herba di Santa Croce. 648.
- BINGELKRUYD.** *Lat.* Mercurialis. *Hoogd.* Bingelkrout. Kuhwurtz. Mercuriuskrout. *Fr.* Mercuriale. *Ital.* Mercorella. 760.
- Bipinella. *zie op Pimpinel.*
- Bislingua. *zie op Tongeblad.*
- Bismalva. *zie op witte Malve.*
- Bistacia. *zie op Pissacienboom.*
- Bistorta. *zie op Naterwortel.*
- Blattaria. *zie op Mottenkruid.*
- Blauwschuytskruid. *zie op Scorbuthskruid.*
- Blitum. *zie op Meyer.*
- Bloem van Constantinopol. *zie op Jenette.*
- BLOEMDRAGEND GRAS.** *Lat.* Gramen floridum. 617.
- BLOEM DES LYDENS.** Passiebloem. *Lat.* Clematis Passiflora. Clematis flore Roseo punctata. Granadilla. Maracot. Flos Passionis. *Hoogd.* Passieblume. *Fr.* Fleur du Passion. *Ital.* Fior del Passione. 584.
- BOEKWEYT.** *Lat.* Fago-pyrum. Fago-triticum. Frumentum Saracenicum. *Hoogd.* Heydenkorn. *Fr.* Bled Saracin. Dragee aux Pourceaux. *Ital.* Frumentone. Grano Saracinesco. 569.
- BOELKENSKRUYD.** *Lat.* Eupatorium. Cannabina. Hepatorium. *Hoogd.* S. Kunigundkrout. Wasserdurft. *Ital.* Eupatorio volgare. 295.
- Boelkenskruyd der Oude Grieken. *zie op Agrimonie.*
- Boeren-nardus. *zie op Valeriaen.*
- BOK-OREGE.** *Lat.* Tragoriganum. *Ital.* Tragorigano. 742.
- BOKSBAARD.** Salsify. *Lat.* Tragopogum. Barba hirci. *Hoogd.* Boksbaard. *Fr.* Barbe de Bove. Barbe de Chevre. *Ital.* Tragopogano. Barba di Becco. Barba di Capra. 917.
- BOKS-DOORN.** *Lat.* Tragacantha. Poterium. Spina hirci. *Fr.* Barbe de Renard. Ramebove. *Ital.* Tragacantha. 916.
- Bombax. *zie op Kottoenkruid.*
- Bonus Henricus. *zie op Patich.*
- Booghout. *zie op Ibenboom.*
- BOOGHOUT.** eygentlijk. *Lat.* Acer. *Hoogd.* Ahom. Waldfchern. Mafzholter. *Fr.* Plafne. Ook geheeten, na zommige soorten, kleyne Booghout. Groot Booghout. Wielboom. *Lat.* Acer major. Acer minor. Carpinus. Betulus. *Hoogd.* Hanenbuchen. Steinbuchen. *Fr.* Erable. *Ital.* Pie d'Oca. Platano acquatico. 56.
- BOOM DER KUYSEYD.** Kuyfchboom. Abrahamsboom. *Lat.* Agnus Vitex. Arbor Casta. Agnus Castus. *Hoogd.* Kuysbaum. Keufchbaum. Schaffmaul. *Fr.* Aiguel Chaste. *Ital.* Vitice. Agno casto. 166.
- BOOM DES LEEVENS.** Cedarboom uyt Licien. *Lat.* Arbor Vita. Cedrus Licia. Thuya Theophrasti. *Fr.* Arbore de vie. *Ital.* Albero della vita. 59.
- BOOM-MALVE.** *Lat.* Althaea arbor. Althaea arborefcens. *Ital.* Altea albero. 190.
- BOOM-MALVE VAN PROVENCE.** *Lat.* Althaea arborea Montis Olbiae Gallo Provinciae. *Ital.* Althea albero di Monte Olbia. 191.
- Boom-Surkel. *zie op Berberisboom.*
- BOOM-VAARN.** Veelveet. *Lat.* Polypodium. *Hoogd.* Engelfusz Baumfarn. Dropfwurtz. *Fr.* Polypode. *Ital.* Polipodio. 289. *zie ook op Vaarn. Grachtvaarn. Steenvaarn.*
- Boom-wolckruid. *zie op Kottoenkruid.*
- Boomachtig Epimedium uyt Virginien. *zie op Wijngaard van Canada.*
- BOOMACHTIG JUPITERSBAARD.** *Lat.* Barba Jovis Frutex. *Ital.* Barba di Giove arborea. 215.
- BOOMACHTIG SPINAGIE** uyt America. *Lat.* Spinachia frutescens Americana. *Ital.* Spinace arborea di America. 205.
- BOOMACHTIG STRATIOTES.** *Lat.* Stratiotes arborefcens. *Ital.* Stratiote arborea. 202.
- Boomig Drieblad. *zie op Cyrifus.*
- BOONEN.** *Lat.* Faba. *Hoogd.* Bohnen. *Fr.* Febues. *Ital.* Fava. 486. *zie voorts op Turksche Boonen.*
- Borrage. *zie op Bernagie.*
- BOSCHBOOM.** ook wel Palmboom, doch oneygentlijk. *Lat.* Buxus. *Hoogd.* Buchzbaum. *Fr.* Buys. *Ital.* Bosso. 157.
- BOTERBLOEM.** Hanevoet. *Lat.* Ranunculus. *Hoogd.* Schmalzblum. Hanefusz. *Fr.* Bassinet. Bacinnet. Grenoille. *Ital.* Ranoncolo. Pie Corvino. Pie di Gallo. Herba Scelerata. 872.
- Boterbloem, groote. *zie op Water-Goudsbloem.*
- Botrys. *zie op Druyvenkruid.*
- Bourgonfch Hoy. *zie op Opregte Medica.*
- Braambezen. *zie op Brommelbezen.*
- Brame urfina. *zie op Beerenklauw.*
- Brassica. *zie op Kool.*
- Brassica Leporina. *zie op Hazenfalade.*
- Brassica marina. *zie op Zeewinde.*
- Brasiliaansche Linfe. *zie op Linfe.*
- BRASILIAANSCHPEEPER.** *Lat.* Capsicum Brasiliannum. Capsicum Indicum. Piper Brasiliannum. *Hoogd.* Indianischer Pfeffer. *Fr.* Guinee; Poivre d'Inde. *Ital.* Capfico Indiano. Pepe di Brasilia. 445.
- BREM.** Ginft. *Lat.* Genista. *Hoogd.* Pfremen. Ginft. Kunschruthen. *Fr.* Genest. *Ital.* Ginefta. 178. **VERS- WERS-**

der N A M E N.

WERS-BREM. *Lat.* Genista tinctorum. *Hoogd.* Heydenschmuck. STEEKENDE BREM. *Lat.* Genista Spinosa. *Scorpius.* *Hoogd.* Galpeldorn. 179.
 Britannica. *zie op* Patich.
 Britannica Americana. *zie op* Virginiaansche Patich.
 BROMMELBEZIEN. Braambezen. *Lat.* Rubus. *Sentis.* *Hoogd.* Brombeeren. *Fr.* Ronce. *Bruiffon.* *Ital.* Rovo. Moro. 247.
 Bromos sterilis. *zie op* Ydele Haver.
 Bromus herba. *zie op* Ydele Haver.
 Brunella. *zie op* Brunnelle.
 BRUNELLE. *Lat.* Brunella. Prunella. Consolida minor. *Hoogd.* Braunellen. *Fr.* Brunelle. *Ital.* Consolida minore. 419.
 Bruscus. *zie op* Mynsdoorn.
 BRUYNETTE. *Lat.* Flos Adonis. Eranthemum. *Hoogd.* Feld-Roflein. *Ital.* Erantemo. Fior di Adonide. 424.
 Bruyn-rood Vierblad. *zie op* Vierblad.
 BRYONIE. Wilde Wijngaard. Quartelbezen. *Lat.* Bryonia. *Hoogd.* Wilder Zitwen. Teuffelkurbs. Zaunruben. Stichwurtz. *Fr.* Colubrine. Couleuree. *Ital.* Vite bianca. Vite nera. 414.
 Bugla. *zie op* Senegroen.
 Buglossa. *zie op* Offetong.
 Buglossum. *zie op* Offetong.
 Buglossum sylvestre. *zie op* Slangenhoofd.
 Buglossum veterum. *zie op* Bernagie.
 Bulapathum Plinii. *zie op* Bulapathum van Plinius.
 BULAPATHUM van Plinius. Offe-Patich. *Lat.* Bulapathum Plinii. Lapathum Fibrosum. 704.
 Bulbocastanum. *zie op* Aardnooten.
 Bulbonach. *zie op* Penningsbloem.
 Bulbus leucanthemus. *zie op* Veldajyn.
 Bunium antiquorum. *zie op* Aardnooten.
 Bunium der Oude. *zie op* Aardnooten.
 Bupthalmum. *zie op* Koe-ooge.
 Bupleurum. *zie op* Hazen-oor.
 Burgundisch Hoy. *zie op* Oprege Medica.
 Bursa pastoris. *zie op* Tasjenskruid.
 Butonium. *zie op* Riedgras.
 Buxus. *zie op* Boschboom.
 BYLKENSKRUYD. *Lat.* Securidaca. *Hoogd.* Beylkraut. *Ital.* Securidica. 871.
 BYVOET. *Lat.* Artemisia. *Hoogd.* Beyfusz. *Fr.* Armoise. *Ital.* Artemisia. Artemira. 352.
 ACUBALUM. *zie op* Muur.
 Calamintha Montana. *zie op* Bergmunt.
 Calamus aromaticus. *zie op* Welrickende Lis.
 Calamus faccharatus. *zie op* Ried.
 Calceolus Mariæ. *zie op* Papenschoe.
 Calceolus sacerdotis. *zie op* Papenschoe.
 Calendula. *zie op* Goudsbloem.
 Caltha. *zie op* Goudsbloem.
 Caltha palustris. *zie op* Water-Goudsbloem.
 Caltha virgilii. *zie op* Water-Goudsbloem.
 Camelina. *zie op* Cameline.
 CAMELINE. *Lat.* Camelina. Myagrum. *Hoogd.* Flachs. Leindotter. *Fr.* Cameline. 774.
 CAMILLE. *Lat.* Camomilla. Chamæclum. Cotula. Leucanthemum. *Hoogd.* Camillen. Krotendill. *Fr.* Camomille. Espargoute. *Ital.* Camomilla. 422.
 Camomilla. *zie op* Camille.
 Campanula. *zie op* Klokjens.
 CANARIEZAAD. *Lat.* Phalaris. *Hoogd.* Canarienkraut. *Ital.* Fallaride. Falari. 819.
 Candela regia. *zie op* Wollekruid.
 Caneelboom. *zie op* Kaneelboom.
 Canella. *zie op* Kaneelboom.
 Cannabis. *zie op* Hennip.
 Canna Indica. *zie op* Ried.
 Canum Cerasa. *zie op* Hondskarssen.
 Capillus veneris verus. *zie op* Vrouwenhuyr.
 Capnos. *zie op* Druyvenkervel.

Capparis. *zie op* Kappers.
 Cappers. *zie op* Kappers.
 Cappillaris. *zie op* Wederdood.
 Caprifolie. *zie op* Geytenblad.
 Caprifolium. *zie op* Geytenblad.
 Capsicum Brasilianum. *zie op* Braslie-Peeper.
 Capsicum Indicum. *zie op* Braslie-Peeper.
 Caput Gallinaceum Belgarum. *zie op* Hanekammetjens.
 Caput Simiæ. *zie op* Kalfsmuyt.
 Cardamine. *zie op* Kers.
 CARDAMOM. Paradijskoorn. Malegette. *Lat.* Cardamomum. Maleguetta. Milleguetta. Granum Paradisi. *Hoogd.* Paradijskorner. *Fr.* Graine de Paradis. Milleguette. Melegete. Meleguette. *Ital.* Cardamomo. 255.
 Cardamomum. *zie op* Cardamom.
 Cardiaca. *zie op* Hertgespan.
 Cardinaalsbloem. *zie op* Kardinaalsbloem.
 Cardobenedict. *zie op* Distel.
 Carduus. *zie op* Distel.
 Carduus benedictus. *zie op* Distel.
 Carduus Mariæ. *zie op* Distel.
 Carduus altis. *zie op* Articiok.
 Carduus sativus. *zie op* Articiok.
 Cariophyllate. *zie op* Caryophyllate.
 Carlina. *zie op* Carline.
 Carlina sylvestris. *zie op* Drie-distel.
 CARLINE. *Lat.* Carlina. Carolina. Chamæleon. Leucantha. *Hoogd.* Erberwurtz. *Fr.* Carline. *Ital.* Chameleone. Carlina. 448.
 Carobe. *zie op* S. Jansbrood.
 Carolina. *zie op* Carline.
 Caroten. *zie op* Peen.
 Carpinus. *zie op* Booghout.
 Carthamus. *zie op* Wilde Saaffraan.
 Carui. *zie op* Hof-Comijn.
 Carum. *zie op* Hof-Comijn.
 Carwe. Carwi. *zie op* Hof-Comijn.
 CARYOPHYLLATE. Gezeegendkruid. *Lat.* Caryophyllata. Herba Benedicta. *Hoogd.* Benedictwurtz. *Ital.* Herba Benedetto. Cariophyllata. 457.
 Caryophyllata. *zie op* Caryophyllate.
 Caryophyllus arbor. *zie op* Nagelboom.
 Caryophyllus flos. *zie op* Angelieren.
 Caryophyllus marinus. *zie op* Zeegras.
 Caryophyllus minor. *zie op* Druyendschoon.
 Caryophyllus montanus. *zie op* Zeegras.
 Cassia fistula Brasiliana. *zie op* Cassieboom.
 CASSIEBOOM UYT BRAZILIEN. *Lat.* Cassia fistula Brasiliana. *Hoogd.* Cassia fistula ausz Brazil. *Fr.* Cassie fistule de Brazil. *Ital.* Cassia di Brasilia. 115.
 Castanea. *zie op* Castanienboom.
 Castanea palustris. *zie op* Waternoor.
 CASTANIENBOOM. *Lat.* Castanea. *Hoogd.* Kastanbaum. *Fr.* Chastaigner. *Ital.* Castagnaro. 39. WATER-CASTANIEN. *zie op* Waternoor.
 Cataputia major. *zie op* Wonderboom.
 Cataputia minor. *zie op* Springkruid.
 Cattaria. *zie op* Munt.
 CAUCALIS. *Lat.* Caulis. Daucus sylvestris. *Hoogd.* Akkerkletten. *Fr.* Persil sauvage. *Ital.* Caulicide. Petrosello salvatico. 461.
 Cauda equina. *zie op* Paerdestaert.
 Cauda muris. *zie op* Hartshoorn.
 Cauwoorde. *zie op* Kauwoorde.
 Cawoerde. *zie op* Kauwoorde.
 Cederboom. *zie op* Lage Cederboom.
 Cedrus humilis. *zie op* Lage Cederboom.
 Cedrus Licia. *zie op* Boom des Leevens.
 Celastus. *zie op* Celastusboom.
 CELASTRUSBOOM. *Lat.* Celastus. *Ital.* Celastro. 208.
 Centauris. *zie op* Gods Genade.
 Centaurium. *zie op* Santorie.
 Centimorbia. *zie op* Penningskruid.

B L A D - W Y Z E R

Centum Grana. *zie op Paronychia.*
 Centunculus. *zie op Gnaphalium.*
 Centunculus. *zie op Ruerkruyd.*
 Cepa. *zie op Ajuyn.*
 Cepa marina. *zie op Zee-ajuy.*
 CEPÆA. In alle Talen dus genoemd. Is een meedesoort van *Sedum minus*, of kleyne Donderbaard. 466.
 Cerasus. *zie op Karfseboom.*
 Cerasus folio Laurino. *zie op Karfseboom met Bladeren van Laurier.*
 Ceratia filiqua. *zie op S. Jansbrood.*
 Ceratonia. *zie op S. Jansbrood.*
 Cerefolium. *zie op Kervel.*
 CERINTHE. Lat. Cerinthe. Maru Herba. Leucographis. Telephium maculosum. Hoogd. Berg-hundszung. Fleckenkraut. Ital. Cerintha. 474.
 Cervicaria major. *zie op Klokjens.*
 Cervicaria minor. *zie op Raponce.*
 Ceterach. *zie op Steenvaarn.*
 Chamæbalanus. *zie op Aardaker.*
 Chamædaphne. *zie op kleyne Lauwerboom.*
 CHAMÆDRYS. Lat. Chamædrys. Hoogd. Gamander. Bathengel. Fr. Germandrée. Chefnette. Ital. Chamedrio. Quercivola. Calamandrina. 475.
 Chamædrys. *zie op Chamædrys.*
 Chamæiris. *zie op Lis.*
 Chamæla Germanica. *zie op Peeserboom.*
 Chamæleon. *zie op Carline.*
 Chamæmelum. *zie op Camille.*
 Chamæmepilus alpina. *zie op Lage Berg-Mispelboom.*
 Chamæpitrys. *zie op Veld-Cipres.*
 Chamæriphe. *zie op Daaelboom.*
 Charantia. *zie op Balssem-appel.*
 Chelidonium. *zie op Oogenklaar.*
 Chærophyllo. *zie op Kervel.*
 Chærophyllo. *zie op Kervel.*
 Chineesche Roos. *zie op Malve van China.*
 Chondrilla. *zie op Condrille.*
 Christophoriana. *zie op Wolfswortel.*
 Christus-ooge *zie op Fenette.*
 Chrysanthemum. *zie op Ganzebloem.*
 Chrysanthemum peruvianum. *zie op Zonnebloem.*
 Cicer. *zie op Ciceren.*
 CICEREN. Erven. Lat. Cicer. Ervum. Hoogd. Richern. Fr. Cices. Chices. Ital. Ervo. Ceci. 482.
 Cichorium Verrucosum. *zie op Condrille.*
 Cichorium. *zie op Cicoreye.*
 CICOREYE. Zuykerce. Lat. Cichorium. Hoogd. Wegwarten. Fr. Cichoree. Ital. Cicoria. Tornafale. 490.
 Cicuta. *zie op Dulle Kervel.*
 Cicutaria odorata. *zie op Kervel.*
 Cinara. *zie op Articiok.*
 Cineraria. *zie op S. Jacobskruyd.*
 Cinnamomum. *zie op Kancelboom.*
 Cipel. Cipel. *zie op Ajuyn.*
 Circea Lutetiana. *zie op Circea van Parijs.*
 Circea Monspeliensis. *zie op Hoe langer hoe liever.*
 CIRCEA van Parijs. Lat. Circea Lutetiana. 495.
 Cirsium luteum. *zie op Drie-distel.*
 CISTUS. Wilde Roos. Lat. Cistus. Rosa salyatica. Hoogd. Cistus. Fr. Cistus. Ital. Cisto. 167.
 Citrago. *zie op Melisse.*
 Citroenboom. *zie op Oranjeboom; als daar onder begrepen.*
 Clematis. *zie op Klim.*
 Clematis Daphnoides. *zie op Maagdepalm.*
 Clematis passiflora. *zie op Bloem des Lijdens.*
 Clematis flore roseo punctato. *zie op Bloem des Lijdens.*
 Clinopodium. *zie op Wilde Basilicom.*
 Clinopodium minus. *zie op Erinus van Dioscorides.*
 Clymenum. *zie op Hondskerssen.*
 Cneoron Theophrasti. *zie op Peeserboom.*
 Cnicus. *zie op Wilde Saffraan.*
 Coccigria. *zie op Verwloof.*

COCCINILIEBOOM. Karmosijnboom. Lat. Ilex minor. Ilex coccifera. Kermes. Hoogd. Scharlachbaum. Fr. Escarlate. Ital. Ilce minore. 218.
 Cochlearia. *zie op Leepelblad.*
 Calidonium. *zie op Oogenklaar.*
 Cœli rosa. *zie op Fenette.*
 Coggygia Plinii. *zie op Verwloof.*
 Colchicum. *zie op Harmodactelen.*
 Colocasia. *zie op Kalfsvet.*
 Colocynthis. *zie op Coloquint-appel.*
 COLOQUINT-APPEL. Lat. Colocynthis. Cucurbita amara. Hoogd. Coloquint-appel. Fr. Coloquinte. Courge sauvage. Ital. Coloquintida. 501.
 Colubrina. *zie op Naterwortel.*
 Colutea. *zie op Lombaardsche Linze.*
 Colutea Brasiliana. *zie op Linze.*
 COMYN. Lat. Cuminum. Hoogd. Romische Kummel. Fr. Comin. Ital. Cimino. Comino Romano. 512. *zie op Hof-Comijn.*
 Concommer. *zie op Konkommer.*
 CONDRILLE. Lat. Chondrilla. Cichorium Verucosum. Ital. Condilla. Tarracrepolo. 481.
 Consolida major. *zie op Waalwortel.*
 Consolida media. *zie op Senegroen.*
 Consolida minor. *zie op Brunelle.*
 Consolida regalis. *zie op Ridderpoor.*
 Consolida Saracenicæ. *zie op Heydensche Wondkruyd.*
 Contravenenum. *zie op Windend Paardshoefjezer.*
 Convolvulus. *zie op Winde.*
 Convolvulus acutus. *zie op Steekende Winde.*
 Convolvulus marinus. *zie op Zee-winde.*
 CONYZA. Lat. Conyza. Hoogd. Duitwurtz. Beruskraut. Ital. Coniza. 509.
 Coraloides. *zie op Koralkruyd.*
 CORIANDER. Lat. Coriandrum. Corianum. Hoogd. Coriander. Fr. Coriandre. Ital. Coriandro. Coriando. 511.
 Coriandrum. *zie op Coriander.*
 Corianum *zie op Coriander.*
 CORNOELJEBOOM. Lat. Cornus. Hoogd. Cornelbaum. Welsch Kirschbaum. Fr. Corneillier. Ital. Corniolo. Cornaro. 38.
 Cornu Cervi. *zie op Hartshoorn.*
 Cornus. *zie op Corneljeboom.*
 Corona Imperialis. *zie op Keyzerskroon.*
 Corona Terræ. *zie op Hondjensdras.*
 Coronopus. *zie op Hartshoorn.*
 Corruda. *zie op Aspergien.*
 CORTUSA. In alle Talen dus genoemd. 515.
 Corylus. *zie op Hazelaar.*
 Costus hortensis. *zie op Munt.*
 Cotinus. *zie op Verwloof.*
 Cottoenkruyd. *zie op Kottoenkruyd.*
 Cotula. *zie op Camille.*
 Cotum. *zie op Kottoenkruyd.*
 Cotyledon. *zie op Navelkruyd.*
 Crambe. *zie op Kool.*
 Crassula. *zie op Smeerwortel.*
 Creta marina. *zie op Ganzebloem.*
 Creta marina. *zie op Zee-venkel.*
 Crista galli. *zie op Wilde Hanenkam.*
 Crithmum. *zie op Kruysdistel.*
 Crithmum maritimum. *zie op Ganzebloem.*
 Crithmum maritimum. *zie op Zee-venkel.*
 Crocodilium Dioscoridis. *zie op Kruysdistel.*
 Crocum. *zie op Saffraan.*
 Crocus. *zie op Saffraan.*
 Crocus Saracenus. *zie op Wilde Saffraan.*
 Cucumer. *zie op Konkommer.*
 Cucurbitina. *zie op Balssem-appel.*
 Cucumis. *zie op Konkommer.*
 Cucurbita. *zie op Kaurwoorde.*
 Cucurbita amara. *zie op Coloquint-appel.*
 Cuminum. *zie op Comijn.*

Cunila.

der N A M E N.

- Cunila. *zie op Kunneke.*
 Cupressus. *zie op Cypressenboom.*
 Cyanus. *zie op Koornbloem.*
 Cyclamen. *zie op Varkensbrood.*
 Cymbalaria Italarum. *zie op Cymbalaria der Italianen.*
 CYMBALARIA der Italianen. *Lat. Cymbalaria Italarum. Hoogd. Zymbelkraut. Ital. Cimbalaria. 539.*
 Cynoglossa. Cynoglossum. *zie op Hondstong.*
 Cyperus. *zie op Wilde Galiga.*
 Cypresskruid. *zie op Avernys.*
 CYPRESSENBOOM. *Lat. Cupressus. Cypressus. Hoogd. Cypressboom. Fr. Cypres. Ital. Cipresso. 60.*
 Cypressus. *zie op Cypressenboom.*
 Cyprus. *zie op Alcanne.*
 CYTISUS. Dus genoemd in 't *Neederlandsch, Latijn en Fransch.* In 't *Hoogd. Geiszklee.* Word ook bij ons geheeten Boomig Drieblad. *Lat. Trifolium arborecens. 177.*
- D**AADELBOOM. *Lat. Palma. Phœnix. Chamæriphe. Palmes. Hoogd. Dattelbaum. Fr. Datte. Ital. Palma. Tamarindo. Indiaansch Tamair. 69.*
 Damafonium. *zie op Doronicum.*
 DAMASTBLOEM. Juffrouwen-violier. *Lat. Viola Matronalis. Viola Damascena. Hesperus. Hoogd. Winter-viole. Fr. Violettes de Dames. Girofles de Dames. Blanche Moufque. Ital. Viola Matronale. 686.*
 Dambezenboom. *zie op Geneverboom.*
 Daphne. *zie op Lanwerboom.*
 DATURA. *Lat. Datura. Stramonium. Nux Metella. Ital. Noce Metella. 541.*
 Daucus. *zie op Peen.*
 Daucus sylvestris. *zie op Caucalis.*
 Delphinium. *zie op Ridderfpoor.*
 DENNEBOOM. Pekboom. Pijnboom. *Lat. Abies. Picea. Pynus. Hoogd. Tannenbaum. Fichtenbaum. Hartzbaum. Fr. Pesse. Arbre de la Poix. Pin. Ital. Pino. 42.*
 Dens Canis. *zie op Hondstand.*
 Dentaria. *zie op Koralkruid.*
 Dentillaria. *zie op Tandekenskruid.*
 Deurblad. *zie op Deurwas.*
 DEURWAS. *Lat. Perfoliata. Hoogd. Durchwachs. Bruchwurts. Fr. Perfoliate. Ital. Perfoliata. 810.*
 Diapensia. *zie op Sanikel.*
 Dictamnus. *zie op Dictamnus.*
 Dictamnus. *zie op Dictamnus.*
 DICTAMNUS. Diptam. *Lat. Dictamnus. Dictamnus. Pseudo-dictamnus. Hoogd. Diptam. Fr. Diptamner. Ital. Dittamo. Dittamo di Candia. 550.*
 Digitalis. *zie op Vingerhoed.*
 DILLE. *Lat. Anethum. Hoogd. Dill. Fr. Anet. Ital. Aneto. 329.*
 Dipcadi. *zie op Muscari.*
 Diplacus spinosus Americanus. *zie op Steekende Kaarden uyt America.*
 Diptam. *zie op Dictamnus.*
 DISTEL. MARIEN-DISTEL. Cardobenedict. *Lat. Carduus. Carduus Benedictus. Carduus Mariæ. Hoogd. Distel. Fr. Chardon. Ital. Cardo. 450. zie voorts op Driedistel. Kruidistel, &c.*
 Dodden. *zie op Sotsknodze.*
 Dokkebladeren. *zie op Pestilentiewortel.*
 DOLAPPEL. *Lat. Malum Infanum. Hoogd. Melantzan. Dollapffel. Fr. Verangenes. Pommes d'Amour. Ital. Melanzane. Petranciane. 745.*
 Dulle Kervel, welriekende. *zie op Kervel.*
 DOLLE KERVEL. Scherlink. Scherling. Water-dullekervel. *Lat. Cicuta. Phillandrium. Hoogd. Scherling. Fr. Cigue. Sigue. Ital. Cicuta. 488.*
 Dolzen. *zie op Sotsknodze.*
 Donax. *zie op Ried.*
 Donderbaard, kruid. *zie op Huyslook.*
- Doornbezenboom. *zie op Kruidbezenboom.*
 Doove Neetelen. *zie op verkeerd Neetelkruid.*
 Doronicum. *zie op Doronicum.*
 DORONICUM. Wolverley. *Lat. Doronicum. Damafonium. Aconitum Pardalianches. Hoogd. Gemfenwurtz. Ital. Doronico. Aconito Pardalianches minore 553.*
 DORYCNium. Dus genoemd in 't *Neederlandsch, Latijn, en Fransch.* Van de Italianen Doricnio. 554.
 Dotterbloem. *zie op Water-Goudsbloem.*
 Draakenbloed. *zie op Patich.*
 Draco herba. *zie op Dragon.*
 Draco sylvestris. *zie op Wilde Dragon.*
 Dracontium. *zie op Kalfsvoet.*
 Dracunculus hortensis. *zie op Dragon.*
 Dracunculus palustris. *zie op Kalfsvoet.*
 DRAGON. *Lat. Dracunculus hortensis. Draco Herba. Hoogd. Dragone. Fr. Dragon. Ital. Dragonello. Dragone. 556. zie voorts op Wilde Dragon.*
 DRIEBLAD. Klaver. *Lat. Trifolium. Hoogd. Klee. Wiefenklee. Fr. Treffe. Ital. Trifoglio. 768.*
 DRIE-VERWIGE-VIOLETTE. *Lat. Viola Tricolor. Viola Trinitatis. Hoogd. Dreyfaltigkeit-blumen. Kriechende Viole. Fr. Penfees. Menues Penfees. Ital. Fiore di Giove. Minuti Pensieri. Jaccea. 923.*
 DRIEDISTEL. *Lat. Carlina sylvestris. Onopoxon Theophrasti. Cirsium luteum. Hoogd. Dreydistel. Sauwdistel. Satkraut. Ital. Cirsio. 454.*
 Drosium recentiorum. *zie op Zonnedauw.*
 Druyfsens-willigen. Lage Druyfsens-willige uyt Silezien. *zie op Spiraea van Theophrastus.*
 DRUYVENKRUYD. Piment. *Lat. Botrys. Hoogd. Traubenkraut. Krottenkraut. Fr. Pymen. Ital. Botri. 408.*
 Drymopogon. *zie op Geytenbaard.*
 Dul-appel. *zie op Dol-appel.*
 Dulcamara. *zie op Hoe langer hoe liever.*
 Dulcis Radix. *zie op Zoetbont.*
 Dulle Kervel, welriekende. *zie op Kervel.*
 Dulle Kervel, Scheerling. *zie op Dulle Kervel.*
 Dullen. *zie op Sotsknodze.*
 DUYNBEZENBOOM. *Lat. Rhamnus. Spina alba. Oleaster Germanicus Cordi (Wilde Olijfbloem van Duytschland). Hoogd. Sand-dorn. Weiden-dorn. Fr. Burguespin. Neprun. Ital. Ranno. 82.*
 DUYZENBLAD. Gerwe. *Lat. Millefolium Achillea. Hoogd. Gerben. Schaffgras. Taufendblatt. Fr. Mille feuille. Ital. Mille foglio. 766.*
 DUYZENBLAD MET BLADEREN VAN DUYZENBLAD. *Lat. Achillea stratiotes. Millefolium nobile Foliis Millefolii. 929.*
 DUYSENDKNOP. *Lat. Polygonum. Proserpina. Ital. Polygonum. Correggiola. Centonodi. 829.*
 Duyzendkop. met smalle Bladeren. *zie op Knaewel.*
 DUYZENDKOORN. *Lat. Herniaria. Herba Turca. Polygonum minus. Hoogd. Taufentkorn. Fr. Boutonet. Ital. Poligono minore. Herniola. Correggiola minore. Millegrana. Herba Turca. 633.*
 DUYZENDSCHOON. Keykensbloem. Tuylkensbloem. Koekkoeksbloem. *Lat. Flos Armerius. Caryophyllus minor. Hoogd. Tonnernagelein. Fr. Armoires. Ital. Fior Armerio. Garafano minore. 362.*
 DUYVE-KERVEL. Aardrook. Eedrook. Splith. *Lat. Fumaria. Capnos. Fumus Terræ. Hoogd. Erdrauch. Taubenkropff. Ratten-kervel. Fr. Fumi terre. Ital. Fumos terno. Fumaria. 596.*
 DUYVELS-BEET. *Lat. Morfus Diaboli. Succifa. Hoogd. Teuffels-abeifz. Fr. Mors de Diable. Ital. Morfo di Diavolo. 865.*
- E**BENHOUT met geele Bloemen. *Lat. Ebenus flore luteo. Anagyris. Laburnum. Ebenus secundus Theophrasti. Hoogd. Baumboonen. Fr. Pudis. Ital. Anagiro. Fava inversa. 99.*

B L A D - W Y Z E R

EBBENHOUT van Candien. *Lat.* Ebenus Cretica. *Hoogd.* Ebenholtz aufz Candien. *Ital.* Ebano di Candia. 101.

Ebenus Cretica. *zie op Ebbenhout uyt Candien.*

Ebenus flore luteo. *zie op Ebbenhout met geele Bloemen.*

Ebulus. *zie op Wilde Vlier.*

Echino-melocactos. *zie op Indiaanfche Doorn-appel.*

Echinus Galeni. *zie op Erinus van Dioscorides.*

Echium *zie op Slangenhoofd.*

EDEL LEEVERKRUYD. Gulden Leeverkruyd. *Lat.* Hepatica nobilis. Hepatica trifolia. Trifolium Hepaticum. *Hoogd.* Edel Leberkraut. Gulden-klée. *Fr.* Hepatique. *Ital.* Herba Trinita. 628.

EDELE RAKETTE. *Lat.* Erysimum. Irio. *Hoogd.* Eysenkraut Weiblein. *Fr.* Ravenon. *Ital.* Erisimo. Irione. 565.

Eenblad. *zie op Maybloem.*

Eendrook. *zie op Duyvenkervel.*

EERENPRYS. *Lat.* Veronica. *Hoogd.* Ehrenpreis. *Grundheyl.* *Fr.* Veronique. *Ital.* Veronica. 921.

Egyptifche Vijgeboom. *zie op Vijgeboom.*

Eikkelboom. *zie op Eykelboom.*

Eikkenboom. *zie op Eykenboom.*

Eilof. *zie op Eylof.*

ELATINE. *Lat.* Elatine. In 't *Hoogduytsch*, *Fransch*, en *Italiaanfch* even alzoo. 559.

ELICHRYSON. Goudenbloem. *Lat.* Heliochryson. *Hoogd.* Winterblum. Reinblum. *Ital.* Helichriso. 560.

Elleborus. *zie op Nierwortel.*

ELSENBOOM. *Lat.* Alnus. *Hoogd.* Erlenbaum. Ellernbaum. *Fr.* Aulne. *Ital.* Auno. 89. **KLEYNE BERG-ELZENBOOM.** *zie op kleyne Berg-Elzenboom.*

Endivia. *zie op Endivie.*

ENDIVIE. Andyven. *Lat.* Endivia. Seris. Intybum sativum. *Hoogd.* Scariol. *Fr.* Scariole. *Ital.* Endivia. 489.

Enule Campana. *zie op Alantwortel.*

Enfis. *zie op Zwaardkruyd.*

Ephemerum Lethale. *zie op Harmodact'en.*

Ephemerum non Lethale. *zie op Maybloem.*

Ephemerum Matthioli. *zie op Ephemerum van Matthioli.*

EPHEMERUM VAN MATTHIOLUS. *Lat.* Ephemerum Matthioli. 263.

Epimedium frutescens Virginianum. *zie op Wijngaard van Canada.*

Epimedium herba. *zie op Epimediumkruyd.*

EPIMEDIUMKRUYD. *Lat.* Epimedium herba. *Hoogd.* Bifchoffs-hut. *Ital.* Epimedio. 562.

Epimedium uyt Virginien. *zie op Wijngaard van Canada.*

Eppe. Water-eppe. *zie op Water-eppe.*

Equisetum. *zie op Paerdestaert.*

Eranthemum. *zie op Bruynette.*

Erigerum. *zie op Kruyswortel.*

ERINUS VAN DIOSCORIDES. *Lat.* Erinus Dioscoridis. Echinus Galeni. Clinopodium minus. In 't *Nederlandsch* ook wilde Basilicom. 672.

Eruca. *zie op Rakette.*

Eruca Italica. *zie op Italiaanfche Rakette.*

Ervén. *zie op Ciceren.*

Ervilia. *zie op Erveten.*

Ervum. *zie op Ciceren.*

ERWETEN. Peulen. Poelen. *Lat.* Pisum. Ervilia. *Hoogd.* Erbsen. *Ital.* Bifo. Piselli. 485. **ZEE-ERWETEN.** *zie op Zee-erveten.*

Eryngium. *zie op Kruysdistel.*

Erysimum. *zie op Edele Rakette.*

ESSCHENBOOM. *Lat.* Fraxinus. *Hoogd.* Eschenbaum. Eschenholtz. Stein-Eschen. Malbaum. *Fr.* Fresne. *Fresne* Champestre. *Ital.* Frassino. 94.

Eschenkruyd. *zie op Fraxinelle.*

ESULA. *Lat.* Esula. Pityusa. Peplus. *Fr.* Turbith noir. *Ital.* Esula. 458.

Eufrafia. *zie op Oogentrooft.*

Eul. *zie op Mankop.*

Euonymus. *zie op Papenhout.*

Eupatorium. *zie op Boelkenskruid.*

Eupatorium Græcorum. *zie op Agrimonie.*

Euphrasia. *zie op Oogentrooft.*

Eykelboom, welriekende. *zie op Welriekende Eykelboom.*

EYKENBOOM. *Lat.* Quercas. Robur. *Hoogd.* Eychbaum. *Fr.* Chesne. Chermillat. Drillie. *Ital.* Quercia. Cerqua. 74.

Eylof. Eyloof. *zie op Veyl.*

F *Aba* *zie op Boonen.*

Faba Romana. *zie op Turksche boonen.*

Faba Turcica. *zie op Turksche boonen.*

Fago-pyrum. *zie op Boekweyt.*

Fago-triticum. *zie op Boekweyt.*

Fagus. *zie op Beukenblad.*

Farfara. *zie op Hoefblad.*

FENEGRIEK. *Lat.* Fœnum Græcum. *Hoogd.* Bokshorn. *Fr.* Fenegrec. *Ital.* Fiengreco. Corna di Becco. 590.

Ferrum Equinum. *zie op Paerdyzer.*

Ferrum Equinum volubile. *zie op Windend Paerdshefzer.*

FERULA. In alle Talen dus genoemd. 571.

Festucago Gazæ. *zie op Tede Haver.*

Ficomorus. *zie op Vijgeboom.*

Ficus. *zie op Vijgeboom.*

Ficus Egyptiaca. *zie op Vijgeboom.*

Ficus Indica. *zie op Bananiënboom.*

Ficus Indica. *zie op Indiaanfche Vijge.*

Fieckruyd. *zie op Fykruid.*

Filago impia. *zie op Ruerkruyd.*

Filicula. *zie op Weederdood.*

FILIPENDULA. Roode Steenbreek. *Lat.* Filipendula. *Hoogd.* Rot-Steinbrech. *Fr.* Filipendule. 577.

Filipendula Aquatica. *zie op Water-Filipendula.*

Fistikenboom. *zie op Pistaciënboom.*

Filix. *zie op Vuur.*

Fistularia. *zie op Wilde Hanekam.*

Flier, wilde. *zie op Wilde Vlier.*

Flierboom. *zie op Vlierboom.*

Flos Adonis. *zie op Bruynette.*

Flos Africanus. *zie op Fluweelbloem.*

Flos Amberualis. *zie op Kruysbloem.*

Flos Armerius. *zie op Duyzendfchoon.*

Flos Cardinalis. *zie op Kardinaalsbloem.*

Flos Constantinopolitanus. *zie op Fenette.*

Flos Cuculi. *zie op Duyzendfchoon.*

Flos Hierosolymitanus. *zie op Fenette.*

Flos Keiri. *zie op Muurbloem.*

Flos Passionis. *zie op Bloem des Lijdens.*

Flos Principis. *zie op Winde.*

Flos Solis. *zie op Zonnebloem.*

Flos Solis tuberosus. *zie op Articiokken onder de aarde.*

Flos Tunetanus. *zie op Fluweelbloem.*

Fluyteboom. *zie op Springe.*

FLUWEELBLOEM, Tunisbloem. *Lat.* Flos Tunetanus. Flos Africanus. *Hoogd.* Indianifche Blum. *Fr.* Oeilletz d'Inde. *Ital.* Fiore Africano. Garofano Indiano. 580.

FLUWEELE-BLOEM. Papegayenkruyd. *Lat.* Amaranthus. *Hoogd.* Taufendfchon. *Fr.* Passe Velours. *Ital.* Amaranto. Fior di Vellato. Fior di Amore. 321.

Fœniculum. *zie op Venkel.*

Fœniculum marinum. *zie op Zee-venkel.*

Fœniculum Porcinum. *zie op Parkens-venkel.*

Fœniculum Porcinum. *zie op Beerwortel.*

Fœnum Burgundiacum. *zie op Venkel.*

Fœnum Græcum. *zie op Fenegriek.*

FONTEYNKRUYD. *Lat.* Potamogetum. Fontinalis. *Hoogd.* Samkraut. *Ital.* Potamogeto. 832.

Fontinalis. *zie op Fonteynkruyd.*

Fraga.

der N A M E N.

Fraga. *zie op Aardbezie.*
 Frambezen. *zie op Hinnebezen.*
 Framboisen. *zie op Hinnebezen.*
 Frangula. *zie op Pijlhout.*
 Fraxinella. *zie op Fraxinelle.*
 FRAXINELLE. Afschenkruid. *Lat. Fraxinella. Hoogd.*
 Afschwurtz. *Fr. Diptam Bastard. Ital. Fraxinello. Dit-*
 tamo Bianco. 593.
 Fraxinus. *zie op Eschenboom.*
 Fraxinus sylvestris. *zie op Sorbenboom.*
 Fritillaria. *zie op Kievitsbloem.*
 Frumentum Indicum. *zie op Indiaansche Weyt.*
 Frumentum Saracenicum. *zie op Boekweyt.*
 Frumentum Turcicum. *zie op Indiaansche Weyt.*
 Fumaria. *zie op Druyvenkervel.*
 Fumaria Bulbosa. *zie op Holwortel.*
 Fumaria maxima Bulbosa Cretica. *zie op Leenwenblad.*
 Fumus Terræ. *zie op Druyvenkervel.*
 Fustethout *zie op Peruwloof.*
 FYEKRUUD. Fiekruid. *Lat. Sophia. Seriphium Germa-*
 nicum. *Hoogd. Welfamen. Spohiekruid. 895.*

GAGEL. *Lat. Myrtus Belgica. Myrtus Hollandica.*
 Myrtus Brabantica. Rhus sylvestris Dodonæi.
 Pseudo-Myrtus. *Fr. Pimente. Piment Royal. Ital.*
 Mirto di Hollandia. Mirto falso. 146.

Galantwortel. *zie op Alantwortel.*

Galatium. *zie op Walstroo.*

Galega. *zie op Galege en Wilde Galega.*

GALEGE. Geyten-ruyt. *Lat. Galega. Ruta Capraria.*
Hoogd. Ziegenraut. Geizkraut. Fr. Galege. Ital. Ga-
 liga. 599.

Galeophyllis Tragi. *zie op verkeerd Neetelkruid.*

Gallium. *zie op Walstroo.*

GANZEBLOEM. Woekelaar. Guldebloem. Zee-crith-
 mum. Zee-creta. *Lat. Chrysanthemum. Crithmum ma-*
 rinum. Creta marina. *Hoogd. S. Johansblum. Ganzblum.*
Ital. Chriftanemo. 421.

Ganzedistel. *zie op Hazensalade.*

GANSERICH. Ganferich. Genfrijk. Zilverkruid. *Lat.*
 Argentina Potentilla. Agrimonia sylvestris. *Hoogd. Gren-*
 zig. Genzerich. *Fr. Argentine. Becq d'Oye. Tanefie*
Sauvage. Ital. Argentina. 833.

GEELE MALVE. *Lat. Althea lutea. Abutilon Avicen-*
 næ. *Hoogd. Ibisfch met gelben Blumen. Abutilon. Ital.*
 Malvavifco bastarda. 319.

GEERS. Gierft. Heers. Hirs. *Lat. Miliun. Hoogd. Hir-*
 fe. Hirsch. Hirs. *Fr. Millet. Mil. Ital. Miglio.*
 765.

Gelleminum. *zie op Jasmijn.*

GELIDKRUID. Stinkende Yfop. Sideritis. *Lat. Sideritis.*
Ital. Siderite. 884.

Gembar. *zie op Gengebar.*

GEMEENE KLEYNE ROORIDDER. Gemeene
 kleyne Patich. *Lat. Lapathum vulgare minus. Oxylapa-*
 thum. 705.

GEMEENE MEDICA. *Lat. Medica vulgaris. Medica*
 sylvestris. *Lat. Medica salvatica. 592. Zee-medica. zie*
op Zee-medica.

GENEVERBOOM. Dambezenboom. Jeneverboom.
 Imbeerenboom. *Lat. Juniperus. Hoogd. Wachholder.*
 Wechholter. *Fr. Genevre. Ital. Genepro. 219.*

GENEBAR. Gembar. Gymbar. *Lat. Zinzibar. Zingi-*
 ber. *Hoogd. Ingber. Ingwer. Fr. Gingembre. Gingenbre.*
Ital. Gengevq. 665.

Geniculata. *zie op Kniekenskruid.*

Genista. *zie op Brem.*

GENTIAAN. *Lat. Gentiana. Hoogd. Entziaen. Bitter-*
 wurtzel. *Fr. Gentiane. Ital. Gentiana. 600.*

Gentiana. *zie op Gentiaan.*

Ceranium. *zie op Oyevaarsbek.*

Gerwe. *zie op Druyzenblad.*

Gestreept Spaansch Gras. *zie op Spaansch gestreept Gras.*

GEYTENBAARD. Reynette. *Lat. Ulmaria. Regina*

prati. Barbi Capra. Drymopogon. *Hoogd. Wald-geifz.*
 barth. *Fr. Barbe de Chevre. 928.*

Geytenblad. *zie op Hondskarsfen.*

GEYTENBLAD (eygentlijk). Caprifolie. Mammerjens-
 kruid. Weewinde. Lely onder de Doornen. *Lat. Ca-*
 prifolium. Periclymenon. Lelie inter spinas. *Hoogd. Geifz-*
 blatt. Waldtgilgen. *Fr. Chevreuille. Vincibosse. Ital.*
 Caprifoglio. 243.

Geyten-ruyt. *zie op Galege.*

Gezeegendkruid. *zie op Cariophyllate.*

Gierft. *zie op Geers.*

GINGIDIUM. *Lat. Gingidium. Vifnaga. Ital. Gingidio.*
 606.

Ginoffelbloem. *zie op Angelieren.*

Ginft. *zie op Brem.*

Giroffelbloem. *zie op Angelier.*

Gith. *zie op Koornroos.*

Gladiolus. *zie op Zwaardkruid.*

Gladiolus Americanus. *zie op Phalangium.*

Glans Myrepica. *zie op Welriekende Eykkelboom.*

Glans Terræ. *zie op Aardakers.*

Glans Unguentaria. *zie op welriekende Eykkelboom.*

GLASKRUID. Parietarie. *Lat. Vitaria. Helxine. Pa-*
 rietaria. *Hoogd. Tag und Nachtkraut. S. Peeterskraut.*
 Mawkruid. *Fr. Parietaire. Ital. Vetriola. Parietaria. Her-*
 be Murale 804.

Glastum. *zie op Weede.*

GLAUX. Melkkruyd. *Lat. Glauz. 608.*

Glauz latifolia. *zie op Zoethout.*

Globularia. *zie op Madelieven.*

Glycyrrhiza. *zie op Zoethout.*

GNAPHALIUM. Leeuwenvoet. *Lat. Gnaphalium. Cen-*
 tunculus. Albinum. Leontopodium. *Hoogd. Ruhrkraut.*
Fr. Herbe à Cotton. Ital. Gnafalio. Filago. Cartafilago.
 613.

GODS GENADE. *Lat. Gratiola. Gratia Dei. Cen-*
 tauris. *Hoogd. Aurin. Ital. Gratiola. Stanco Cavallo.*
 618.

Goeden Henrik. *zie op Patich.*

Goffipium arbor. *zie op Wolboom.*

Goffipium herba. *zie op Kottoenkruid.*

GOUDENAPPEL. Appel der Liefde. *Lat. Pomum*
 amoris. Aurea mala. *Hoogd. Goldapffel. Fr. Pommes*
 d'Orees. Pommes d'Amour. *Ital. Pomo d'Oro. Pomi*
 d'Amore. 745.

Goudenbloem. *zie op Elichryfon.*

GOUDENKRUID. *Lat. Herba Doria. Hoogd. Her-*
 ba Doria. *Fr. Herbe d'Or. Ital. Herba di Oro.*
 629.

GOUDSBLOEM. *Lat. Calendula. Caltha. Hoogd. Rin-*
 gelblum. *Fr. Soucie. Souffie. Ital. Colendola. Fior Ran-*
 cio. Fior d'Ogni mese. 435. *zie ook op Water-Gouds-*
 bloem.

Gouwe. Kleyne Gouwe. *zie op Oogenklaar.*

GRACHTVAARN. *Lat. Lonchitis Aspera. Asplenium*
 sylvestre. Asplenium magnum. *Hoogd. Grofz Miltz-*
 kraut. *Ital. Lonchite aspera. 290. zie voorts op Vaarn.*
 Boomvaarn. Steenvaarn.

Gramen Alopecium. *zie op Voffestaerten Gras.*

Gramen Floridum. *zie op Bloemdragend Gras.*

Gramen Hederaceum. *zie op Gras van Parnassus.*

Gramen Leucanthemum. *zie op Oogentrooft Gras.*

Gramen Marinum. *zie op Zee gras.*

Gramen Parnassi. *zie op Gras van Parnassus.*

Gramen Plumeum. *zie op Pluym-gras.*

Gramen Striatum Hispanicum. *zie op Spaansch gestreept*
 Gras.

Gramen Tremulum. *zie op Beevend Gras.*

GRANAATBOOM. *Lat. Malus Punica. Malus Gra-*
 nata. *Hoogd. Granatbaum. Fr. Migraine. Grenadier.*
Ital. Albero di Pomo Granato. 16.

Granadilla. *zie op Bloem des Lijdens.*

Gras. Pluymgras. Gestreept Spaansch-gras. Oogentrooft-
 gras. Bloemdragend-gras. Zee-gras. Beevend-gras. Voffe-
 staarten-

B L A D - W Y Z E R

staarten-gras. *zie van ieder op zijnen naam.*
GRAS VAN PARNAS. *Lat.* Gramen Parnassi. *Gramen* Hederaceum. *Hoogd.* Leberblumlein. *Ital.* Gramigna di Parnaso. 616.
Granum Paradisi. zie op Cardamom.
Gratia Dei. zie op Gods Genade.
Gratiola. zie op Gods Genade.
Grindkruid. zie op Kruidwortel.
Groene Doorn. zie op Peeredoorn.
Groot Halskruid. zie op Klokjens.
Groot Maankruid. zie op Hemionitis.
GROOT SPEENKRUID. *Lat.* Scrophularia. *Hoogd.* Braunwurtz. *Knotenkruid. Fr.* Scrophulaire. *Ital.* Scropholaria. 869.
Groote Hoefbladeren. zie op Pestilentie-wortel.
GROOTE KROK. *Lat.* Orobus. *Aracus latifolius. Ital.* Orobo. 791.
Grove Majoraan. zie op Oreg.
Grossula Transmarina. zie op Aalbezenboom.
Grossularia. zie op Kruidbezenboom.
Guajacana. Guajacum. zie op Pokhout.
Guanabanus. zie op Vlescheboom.
Guldebloem. zie op Ganzebloem.
Gulde Leeverkruid. zie op Edel Leeverkruid.
Guldenappel. zie op Goudenappel.
Guldenkruid. zie op Goudenkruid.
GULDENROEDE. *Lat.* Virga aurea. *Hoogd.* Wundkraut. *Fedderkruid. Fr.* Verge d'Or. *Ital.* Virga aurea. 926.
GUYCHELHEYL. *Lat.* Anagallis. *Hoogd.* Gauchheil. *Ital.* Anagallo. *Anagallide. Morfo di Gallina.* 323.
Gymber. zie op Gingebar.
Haanekam, wilde. zie op Wilde Haanekam.
HAANEKAMMETJENS. *Lat.* Onobrychis. *Caput Gallinae* Belgarum. *Polygala vera Dalechampi. Hoogd.* Kerfswurtzel. *Fr.* Saint Foin. *Ital.* Uppuparia del Maghi. 790.
Haanekop. zie op Verkeerd Neetelkruid.
Haanevoet. zie op Booterbloem.
HAAZENOOT. *Lat.* Bupleurum. *Hoogd.* Wundkraut. *Ital.* Bupleuro. *Orecchia di Lieviro.* 474.
HAAZENPOOT. *Lat.* Lagopus. *Pes Leporis. Hoogd.* Hasenfusz. *Katzenklee. Fr.* Pied de Lievre. *Ital.* Lagopo. 684.
HAAZENSALADE. *Ganzen-distel. Konynenkruid. Melkwey. Lat.* Sonchus. *Brassica Leporina. Lactuca Leporina. Hoogd.* Hasenkohl. *Fr.* Palais de Lievre. *Leifferon. Ital.* Sunco. *Cicerbita. Crespigno.* 893.
Hadich. zie op Wilde Vlier.
HAGEDOORN. *Lat.* Spina acuta. *Oxyacantha* Dioscoridis. *Spina alba. Hoogd.* Hagedorn. *Fr.* Aubespine. *Espine Blanche. Ital.* Oxiganta. 185.
Halimus. zie op Zee-porcellein.
Halimus marinus Syriacus. zie op Roos van Jericho.
Halskruid; Groot Halskruid. zie op Klokjens.
Halskruid. Kleyn Halskruid. zie op Raponce.
Handekenskruid. zie op Palmaria.
Harmala Syriaca. zie op Harmala nyt Syrien.
HARMALA UYT SYRIEN. *Lat.* Harmala Syriaca. 856.
HARTSHOORN. *Kraeyevoet. Muyzestaart. Lat.* Coronopus. *Cornu cervi. Stellaria. Cauda muris. Hoogd.* Krahenfusz. *Fr.* Dent au Chien. *Corne de Cerf. Pied de Corneille. Ital.* Coronopa. *Corno Cervino. Herba Stella.* 513.
Hartstong. zie op Naterwortel.
HARTSTONG. *Lat.* Lingua Cervina. *Phyllitis. Scolopendria. Hoogd.* Hirschzung. *Fr.* Langue de Cerf. *Ital.* Phillitide. *Phillito. Lingua di Cervo.* 286.
Haver-essen. zie op Sorbenboom.
HAVIKSKRUID. *Lat.* Hieracium. *Accipitrina. Hoogd.*

Habichkraut. Fr. Cichorée Jaune. *Ital.* Hieracio. 635.
HASELAAR. *Hazelnootenboom. Lat.* Nux Avellana. *Corylus. Nux pontica. Hoogd.* Haselnusz. *Fr.* Noysselles. *Noisellier. Couldrier. Ital.* Avellane. *Noccivole.* 161.
Hazelwortel. zie op Mans-oor.
Hebenus. zie op Ebbenhout.
Hedera. zie op Veyl.
Hedera Terrestis. zie op Hondjensdras.
HEDERIK. *Herik. Herk. Lat.* Rapistrum. *Sinapi sylvestre. Hoogd.* Hederich. *Fr.* Velar de la Tortelle. *Ravenon. Ital.* Senape salvatico. *Rapistro.* 567.
Hedysarum Clypeatum. zie op Schilddragende Hedyarum.
Heers. zie op Geers, of Gierst.
Helenium. zie op Alantwortel.
Helenium tuberosum. zie op Articiokken onder de aarde.
Helianthemum Indicum tuberosum. zie op Articiokken onder de aarde.
Heliochryson. zie op Eliochryson.
Helleborus. zie op Nieswortel.
Helleborus Ferulaceus. zie op Koe-ooge.
Hemelseutel. zie op Stentelbloem.
HEMIONITIS. *Groot Maankruid. Lat.* Hemionitis. *Lunaria major. Ital.* Hemionite. 287.
HENNIP. *Hennep. Kennep. Kemp. Lat.* Cannabis. *Hoogd.* Hanff. *Fr.* Chanure. *Ita.* Canapa. 886.
Henophyllum. zie op Speerkruid.
Hepatica. zie op Steen-Leeverkruid.
Hepatica nobilis. zie op Edel-Leeverkruid.
Hepatica trifolia. zie op Edel-Leeverkruid.
Hepatorium. zie op Boelkenskruid.
Herba Amoris. zie op Indiaansch Kruidje roer mij niet.
Herba Benedicta. zie op Caryophyllate.
Herba Doria. zie op Goudenkruid.
Herba Impatiens. zie op Kruidje roer mij niet.
Herba Paralysis. zie op Stentelbloem.
Herba Paris. zie op Wolfsbezie.
Herba Polucaris. zie op Vlookruid.
Herba Sensifica. zie op Indiaansch Kruidje roer mij niet.
Herba Turca. zie op Duyzendkorn.
Herba Venti. zie op Keukenkruid.
Herba Vita. zie op Indiaansch Kruidje roer mij niet.
Herik. zie op Hederik.
Herk. zie op Hederik.
HERMODACTELEN. *Tijdloozen. Tijdloozen. Teyl-roozen. Lat.* Colchicum. *Hermodactylus. Ephemerum Lethale. Hoogd.* Zeitlosen. *Fr.* Mort au Chien. *Ital.* Colchico. *Ephemero. Hermodactylo.* 500.
Hermodactylus. zie op Hermodactelen.
Herniaria. zie op Duyzendkorn.
Hers. zie op Geers.
Hert-gelijkende Erwet. zie op Nachtschade.
HERTGESPAN. *Lat.* Cardiaca. *Lycopsis. Hoogd.* Hertgespan. *Fr.* Agripaulme. *Ital.* Licopside. *Cardiaca.* 447.
Hesperis. zie op Damastbloem.
Hesperis odorata. zie op Welriekende Nachtbloem.
Heul. zie op Mankop.
HEYDENS WONDKRUID. *Lat.* Consolida Saraceni-ca. *Solidago Saraceni-ca. Hoogd.* Heidnisz Wundkraut. *Fr.* Confoul de Saracine. 892.
Heylighout. zie op Pokhout.
Hieracium. zie op Havikskruid.
HINNEBEZIEN. *Frambezen. Framboisen. Lat.* Rubus Idæus. *Hoogd.* Himbramen. *Hindbeeren. Hinnbeeren. Fr.* Framboisier. *Ital.* Rovo Ideo. *Rovo Montano.* 248.
Hippolapathum rotundum. zie op Opregte oude Rhabarbar.
Hippofelinum agreste. zie op Smyrnium van Candia.
Hippuris. zie op Paerdestaert.
Hirundinaria. zie op Zwaluwenwortel.
Hirundinaria. zie op Oogenklaar.

der N A M E N.

HOE LANGER HOE LIEVER. *Alfstrank. Lat. Dulcamara. Amara dulcis. Solanum Lignosum. Circa Montpelienfium. Hoogd. Heinskraut. Je lenger je lieber. Ital. Dolce amara. Vite sylvestre. 557.*

Hoe langer hoe liever. *zie op Veld-Cypres.*

HOEFBLAD. *Lat. Tussilago. Farfara. Bechium. Ungula Caballina. Hoogd. Rofzhuf. Rofzhub. Brandlattich. Fr. Pas d'Asne. Patte d'Asne. Patte de Cheval. Ital. Toffilagine. Farfarella. Ungia di Cavallo. 385. GROOTE HOEFBLADEREN. zie op Pestilentiewortel.*

HOF-COMYN. *Carwi. Carwe. Lat. Carui. Carum. Hoogd. Kummel. Ital. Caro. 456. zie ook op Comijn.*

HOLWORTEL. *Lat. Fumaria Bulbosa. Radix Cava. Hoogd. Holwurtz. Fr. Racine creuse. Ital. Radice cava. 598. ALDERGROOTSTE HOLWORTEL VAN CANDIA. zie op Leemwenblad.*

Honderdknop. *zie op Paronychia.*

HONDJENS-DRAF. *Lat. Hedera Terrestri. Corona Terræ. Hoogd. Gundelraben. Grundreben. Ital. Hedera Terrestre. 622.*

Hondsboom. *zie op Pijlbout.*

HONDS-KARSZEN. *Geytenblad. Lat. Canum Cerafa. Clymenum. Periclymenum. Xylosteum. Hoogd. Hunds-kirfschen. Ital. Pericimeno. Ciresaro di Cane. 204.*

HONDS-TAND. *Lat. Dens Canis. Satyrium Erythreum. Pseudo-Hermodactylus. Hoogd. Hundszahn. Ital. Dente Canino. 546.*

HONDS-TONG. *Lat. Cynoglossum. Cynoglossa. Lingua Canis. Hoogd. Hundszung. Fr. Langue de Chien. Ital. Cynoglossa. Lingua di Cane. 538.*

HOP. *Hoppe. Hoppekruyd. Lat. Lupulus. Hoogd. Hopff. Fr. Houblon. Ital. Lupolo. Bruscaudola. 731.*

Hordeum Murinum. *zie op Muyzenkorn.*

Horminium. *zie op Scharley.*

HULST. *Lat. Agrifolium. Aquifolium. Hoogd. Wald-distel. Fr. Agron. Hous. Houffon. Ital. Aquifoglio. Agrifoglio. 164.*

HUYSLOOK. *Donderbaard. Lat. Sedum. Barba Jovis. Herba. Semper vivum. Illecebra. Hoogd. Haußlaub. Hauszwurtz. Donnerbart. Fr. Joubarbe. Ital. Semper-vivo. 467. Cepæa, een soort van kleyne Donderbaard. zie op Cepæa.*

HYACINTH. *Jacinth. Lat. Hyacinthus. Hoogd. Hyacinth. Yacinth. Ital. Hiacintho. 641.*

Hyoscyamus. *zie op Bilzenkruyd.*

HYPECOON. *Lat. Hypecoum. Ital. Hipecoo. 651.*

Hypecoum. *zie op Hypecoon.*

Hypericum. *zie op S. Janskruyd.*

Hydrolapathum. *zie op Patich.*

Hysop. *Hysopus. zie op Yfop.*

Hysopus foetidus. *zie op Gelidkruyd.*

Hyuca Canadana.

Hyuca Gloriosa. } *zie op Juca uyt America.*

Hyuca Americana }

IBENBOOM *Lat. Taxus. Arbor Virofa. Milus Theophrasti. Hoogd. Eybenbaum. Ibenbaum. Ybenbaum. Fr. Ef. Yf. Ital. Tasso. Masso. 48.*

Iberis. *zie op Wilde Kers.*

Ilex Coccifera minor. *zie op Coccinilieboom.*

Ilex Glandifera major. *zie op Coccinilieboom.*

Illecebra. *zie op Huyslook.*

Imbeerenboom. *zie op Geneverboom.*

Impatiens Herba. *zie op Kruydje roer mij niet.*

Imperatoria. *zie op Meesterwortel.*

Indiaanfch Koorn. *zie op Indiaanfche Weyt.*

INDIAANSCH KRUYDJE ROER MY NIET. *Lat. Herba Viva. Herba Amoris; Herba Sensifica. Hoogd. Fuhlendeskraut. Ital. Herba di vita. Herba di Amore. 630.*

INDIAANSCH DOORNAPPEL. *Lat. Pomum spinosum opuntiatum. Echino-melocactos. Ital. Pomo spinoso opuntiato. 575.*

Indiaanfche Tarwe. *zie op Indiaanfche Weyt.*

INDIAANSCH VYGE. *Lat. Ficus Indica. Opuntia. Hoogd. Indianische Feige. Ital. Fico d'India. 572.*

INDIAANSCH WEYT. *Turkfche Weyt. Turkfch Koorn. Lat. Frumentum Turcicum. Frumentum Indicum. Hoogd. Turkfch Korn. Fr. Ble de Turquie. Ital. Grano di India. Fermento Indiano. 595.*

INDIGO. *Lat. Indigo. Indigofera. Indiaanfch Gali. Nil. Portug. Herba d'Anir. Anil. 228.*

Indigofera. *zie op Indigo.*

Ingroen. *zie op Senegroen.*

Intybum sativum. *zie op Endivie.*

Inula. *zie op Alantwortel.*

IPENBOOM. *Iperboom. Olmboom. Lat. Ulmus. Hoogd. Rufter. Ruftbaum. Illmenbaum. Ulmenbaum. Fr. Orme. Ital. Olmo. 86.*

Iperboom. *zie op Ipenboom.*

Irio. *zie op Eedele Rakette.*

Iris. *zie op Lis.*

Iris Angustifolia odorata. *zie op Welriekende Lis.*

Iris sylvestris. *zie op Stinkende Lis.*

Isatis. *zie op Weede.*

Italiaanfche Klaver. *zie op Opregte Medica.*

ITALIAANSCH RAKETTE. *Lat. Refeda. Eruca Italica. Hoogd. Refede. Ital. Ruchetta di Italia. Refeda. 566.*

Iva Moschata. *zie op Veld-Cypres.*

JACEA. *Lat. Jacea. Hoogd. Flokblum. Ital. Jacea. Jacea. 653.*

Jacobæa. *zie op S. Jacobskruyd.*

Jacobskruyd. *zie op S. Jacobskruyd.*

Jalappa vera. *zie op Opregte Jalappe.*

Jalappe, of Wonderbloem van Peru. *zie op Opregte Jalappe.*

Jansbezien. *zie op Aelbezien.*

Jansbrood. *zie op S. Jansbrood.*

Jansdruyfsens. *zie op Aelbezien.*

Janskruyd. *zie op Aelbezien.*

Jasminum. *zie op Jasmijn.*

JASMYN. *Jesemijn. Lat. Jasminum. Jeseminum. Gelseminum. Hoogd. Jafmin. Fr. Jafmin. Jesemin. Ital. Gelsemino. 233.*

JENETTE. *Christus-oog. Bloem. van Constantinopel. Lat. Lychnis. Oculus Christi. Cœli Rosa. Flos Constantinopolitanus. Flos Hierosolymitanus. Hoogd. Frauen-Roflein. Himmels-Roflein. Widerstofz. Jerusalems-Blum. Fr. Oeilletes. Oeilletes de Dieu. Ital. Lichnide. 733.*

Jenette; Spaanfche. *zie op Spaanfche Jenette.*

Jeneverboom. *zie op Geneverboom.*

Jeseminum. *zie op Jasmijn.*

JOBS-TRANEN. *Lievevrouwen-tranen. Lat. Lachryma Jobi. Lachryma Christi. Lithospermum majus. Fr. Lar-mes de nostre Dame. Hoogd. Hiobs-zeher. Ital. Lagrime di Giobbe. 666.*

JODENDOORN. *Lat. Paliurus. Spina Judacia. Spina Christi. Ital. Paliuro. 188.*

Jodenkerfsen. *zie op Nachtschade.*

Jodenkruyd. *zie op Federik.*

Joffrouwen-violier. *zie op Juffrouwen-Violier.*

Johansbrood; Bezien; Druyfsens; Kruyd, &c. *zie op Jans, en S. Jans.*

Jonquillen. *zie op Narciffe: en op Lis.*

Joriskruyd. *zie op S. Joriskruyd.*

Jovis glans. *zie op Nooteboom.*

Juca Americana. Juca Canadana. Juca Gloriosa. *zie op Juca uyt America.*

JUCA UYT AMERICA. *Lat. Juca, of Hyuca Canadana. Hyuca Gloriosa. Hyuca Americana. Hoogd. Jucke. Bij de Indianen Mandiba. Manyba. Mandioca. Manyoc. 663.*

JUDASBOOM. *Lat. Arbor Judæ. Arba Amoris. Siliquastrum. Siliqua Fatua. Hoogd. Judasbaum. Fr. Guai-nier. Gaines. Ital. Siliquaastro. Siliqua Sylvestre. Albero de Guida. 126.*

O o o 3

Juf-

B L A D - W Y Z E R

Juffrouwen-violier. *zie op Damastbloem.*
 Jujubæ Officinarum. *zie op Jujubenboom.*
JUJUBENBOOM. Roode Jujubenboom. *Lat.* Zizyphus rutila. Jujubæ Officinarum. Zizypha Græcorum. Paliurus Athenæi. *Hoogd.* Brustbeerbaum. Brustbeerlein. *Fr.* Jujubier. Guindoulier. *Ital.* Giuggiole. 117.
 Juniperus. *zie op Geneverboom.*
 Jupitersbaard. *zie op Boomachtig Jupitersbaard.*

K Aarden. *zie op Steekende Kaarden.*
KALFSMUYL. Apenhoofd. Orant. *Lat.* Antirrhinum. Caput Simiæ. *Hoogd.* Lewenmaul. *Fr.* Muron Violet. *Ital.* Antirrhino. 336.

KALFSVOET. Manskragt. *Lat.* Arum. *Hoogd.* Psaffenpint. Teutsch Ingwer. *Fr.* Pied de Veau. Vit de Prestre. *Ital.* Aro. Giaro. Gigaro. Een soort hier van in 't Nederlandsch Speerwortel. *Lat.* Dracontium. Serpentaria. *Andere soort,* Colocasia. Dracunculus Palustris. 353.

KALI. In alle Talen dus genoemd: doch in 't Italiaansch ook Soda. 471.

KANEELBOOM. *Lat.* Cinnamomum. Canella. Arbor Cassia. *Hoogd.* Zimmet-rohrleinbaum. Zimmetrindenbaum. Canelbaum. *Fr.* Arbre de Cannelle. *Ital.* Cinnamomo. Cannella. 119.

KAPPERS. *Lat.* Capparus. *Hoogd.* Kappern. *Fr.* Cappres. *Ital.* Capparo. 254.

KARDINAALSBOEM. *Lat.* Flos Cardinalis. Trachelium Americanum. *Ital.* Trachelio Americano. Fior di Cardinale. 582.

Karmosijnboom. *zie op Coccinilieboom.*

KARSSEBOOM. *Lat.* Cerasus. *Hoogd.* Kirschbaum. *Fr.* Cerisier. *Ital.* Ciregio. Cirefaro. 36. In 't zelfe Hoofdstuk ook Karsseboomen met groene Karlsen; met welriekende Bloessenen, &c.

Karsseboom met Bladeren van Laurier. *zie op Lauwerboom met blinkende Bladeren.*

Kastanienboom. *zie op Castanienboom.*

Kattekruid. Berg-Kattekruid. *zie op Munt.*

KAUWOORDE. Cowoerde. Kauwoerde. *Lat.* Cucurbita. *Hoogd.* Kurbs. Kurbisz. *Fr.* Courge. Coucorde. *Ital.* Zucca. 521.

KEELKRUYD. Mondhout. Liguster. Rijnwillige. *Lat.* Ligustrum. *Hoogd.* Beynholtzlein. Muntholtz. Rheynweyden. *Fr.* Troesne. Frezillon. *Ital.* Ligustro. Guistrico. Alcanna. Olivella. 258.

Keesjenskruid. *zie op Malve.*

Kelderhals. *zie op Peperboom.*

Kemp. *zie op Hennip.*

Kennep. *zie op Hennip.*

Kermes. *zie op Coccinilieboom.*

KERS. *Lat.* Nasturtium. Barbarea. Cardamine. *Hoogd.* Krefz. *Fr.* Cresson. *Ital.* Nasturtio. Agretto. 660.
WILDE KERS. *zie op Wilde Kers: en op vreemde Wilde Kers.*

KERVEL. *Lat.* Cerefolium. Chærophylum. Chærophylion. *Hoogd.* Kerbelkraut. *Fr.* Cerfueil. *Ital.* Cerefolio. 463. **WELRIEKENDE DULLE KERVEL.** Spaansche Kervel. *Lat.* Myrrhis sativa odorata. Cicutaria odorata. **WILDE BERG-KERVEL.** *Lat.* Cerefolium montanum sylvestre. Myrrhis sylvestris montana. *ibid.* **DULLE KERVEL.** *zie op Dulle Kervel.*

Keule. *zie op Kunneke.*

KEUKENKRUYD. *Lat.* Pulsatilla. Herba Ventii. *Hoogd.* Kuchenkraut. *Fr.* Coquelourdes. *Ital.* Pulsatilla. 835.

Keykensbloem. *zie op Duyzendfchoon.*

KEYSKROON. *Lat.* Corona Imperialis. *Hoogd.* Kayferkron. *Fr.* Couronne de l'Empereur. *Ital.* Corona Reale. 514.

KIEVITSBLOEM. Kievitseeren. *Lat.* Fritillaria. Meleagris. *Hoogd.* Fritillary. *Ital.* Meleagride. 594.

Kievitseeren. *zie op Kievitsbloem.*

Kladdenkruid. *zie op Kliffenkruid.*

Klassen. *zie op Kliffenkruid.*

Klaver. *zie op Drieblad.*

Kleef. *zie op Veyl.*

KLEEFKRUYD. *Lat.* Aparine. *Hoogd.* Klebkraut. *Fr.* Reble Glateron. *Ital.* Speronella. Aparine. 337.

Kleyn Berg-Wollekruid. *zie op Phlomos.*

Kleyn Halskruid. *zie op Raponce.*

KLEYN MAANKRUYD. *Lat.* Lunaria. Lunaria Bostrytis. *Hoogd.* Mondkraut. Mondraute. *Fr.* Taure. Lunaire. *Ital.* Lunaria del Grappolo. Lunaria minore. 726. *zie ook op Maankruid der Chinezen. En Maankop op Mankop.*

KLEYN BERG-ELZENBOOM. *Lat.* Alnus minor Montana. *Hoogd.* Kleynere Berg-Elsebaum. *Fr.* Ame-lanchier. 261.

Kleyn Gouwe. *zie op Oogenklaar.*

KLEYN LAUWERBOOM. *Lat.* Laureola. Chamdaphne. *Hoogd.* Zeilant. Kellerhals mit grünen Blumen. *Fr.* Laureole. *Ital.* Laureola Maggiore. 155. *zie ook op groote Lauwerboom. Wilde Laurier.*

Kleyn Look. *zie op Pareye.*

KLEYN OSSETONG. *Lat.* Anchusa. *Hoogd.* Ochsenzung. *Fr.* Orcanette. *Ital.* Ancusa. 225.

Kleyn Tabak. *zie op Bilsenkruid.*

Klim. *zie op Veyl.*

KLIM. Lynen. Viorne. *Lat.* Clematis. Viorna vulgi. Vitis alba. Atrages Theophrasti. *Hoogd.* Linen. Reben. Waldreben. *Fr.* Viorne. *Ital.* Clematide. 252.

Klim-boonen. *zie op Turkscheboonen.*

KLISSENKRUYD. Klassenkruid. Kladdenkruid. *Lat.* Lappa. Xanthium. *Hoogd.* Kletten. Bettler-laufz. Spitzkletten. *Fr.* Glouteron. Gletteron. *Ital.* Bardana. 384.

Klokkebloem. *zie op Akeleyen.*

KLOKJENS. Groot Halskruid. *Lat.* Campanula. Rapunculus hortenensis latiore folio. Cervicaria major. Uvularia. *Hoogd.* Glocklein. Glockenblum. *Ital.* Campanelle. Campanola. 437.

KNAWEL. Duyzendknop met smalle Bladeren. *Lat.* Polygonum angustifolium. 677.

KNIEKENSKRUYD. Leedekenskruid. *Lat.* Geniculata. 518.

Knoflook. *zie op Knoplook.*

Knol. *zie op Rape.*

KNOPLOOK. Knoflook. Knuyflook. *Lat.* Allium. *Hoogd.* Knoblauch. *Fr.* Ail. Aux. *Ital.* Aglio. Aio. 300. *zie hier bij na Look zonder Look. Berglook. Bieslook. Pareye. Kleyn Look.*

Knuyflook. *zie op Knoplook.*

Koekoeksbloem. *zie op Duyzendfchoon.*

KOE-OOGE. Nieswortel, met Bladeren van Ferula. *Lat.* Bupthalmum. Helleborus Ferulaceus. *Hoogd.* Rindsaug. *Fr.* Oreil de Beuf. *Ital.* Buftalmo. Occhio di Bove. 420.

Koninkskers. *zie op Wollekruid.*

KONKOMMER. *Lat.* Cucumer. Cucumis. *Hoogd.* Cucumer. Cucummer. Cucumber. *Fr.* Concombre. *Ital.* Cocomero. Cicomero. Cedruolo. Citriolo. 526.

Konijnenkruid. *zie op Hazensalade.*

KOOL. Moes-kool. *Lat.* Brassica. Crambe. *Hoogd.* Kohl. Kohlkrut. *Fr.* Choux. *Ital.* Cavoli. Cavolo Cappuccio. 410.

Koorn, Indiaansch. *zie op Indiaansch Weyt.*

KOOLBLOEM. Roggebloem. Ambarette. Amberbloem. *Lat.* Cyanus. Cyanus odoratus Turcicus. *Hoogd.* Kornblum. *Fr.* Blaverle. Aubifoin. Bluet. Soulfie. *Ital.* Ciano. Fior di Frumento. Fior del Formento. Battifecula. 529.

KOORNROOS. Gith. *Lat.* Nigellastrum. Pseudo-Melanthium. *Hoogd.* Raden. Kornrose. *Fr.* Yvraye. Nielle des Bleds. *Ital.* Nigellaastro. Melantio falso. Gittone. Ruosola. 759.

KORALKRUYD. Koraalkruid. *Lat.* Dentaria. Coralloides. *Ital.* Dentaria. 548.

Koralkruid. *zie op Aspergen.*

.Kor-

der N A M E N.

Kornoeljeboom. *zie op Cornoeljeboom.*

Kors. *zie op Kers.*

Koft. *zie op Munt.*

KOTTOENKRUYD. Boomwollekruid. *Lat. Gossypium herba. Bombax. Cotum. Hoogd. Baumwoll. Fr. Cotton. Ital. Bambagia. Cotone. 615.*

KRAAKEBEZIEN. Poffelbezen. *Lat. Myrtillus. Vacinia. Hoogd. Heydelbeeren. Fr. Airelle. Avrelle. Ital. Mirtillo. Calavezza. Uva Orfa. Vigna d'Orfo. 775.*

Kraayenvoet. *zie op Hartsboorn.*

Krabbenklauw. *zie op Ruyterskruid.*

Krackbezien. *zie op Kraakebezien.*

KRAP. Mee. Rotte. *Lat. Rubia. Hoogd. Rodte. Fr. Garance. Ruble. Ital. Robbia. Rubia. 339.*

Kreeftkruid. *zie op Zonnemunt.*

Kroesbezienboom. *zie op Kruysbezienboom.*

Kroeze-, of Kruzemunt. *zie op Munt.*

Krok. Groote Krok. *zie op Groote Krok.*

KRUYDJE ROER MY NIET. Springkruid. *Lat. Herba impatiens. Noli me tangere. Hoogd. Springkraut. 629. INDIAANSCH KRUYDJE ROER MY NIET. zie op Indiaansch Kruydje roer my niet.*

Kruyze- of Kroeze-munt. *zie op Munt.*

KRUYSBEZIENBOOM. Doornbezienboom. Kroesbezienboom. Kruysdoorn. Steekbezien. *Lat. Uva Crispa. Grossularia. Hoogd. Stachelbeerenbaum. Krauszbeerenbaum. Fr. Groisilles. Groisselles. Ital. Uva spina. Uva macina. 221.*

KRUYSBLOEM. *Lat. Flos Amberualis, Polygala. Hoogd. Creutzblume. Ital. Polygala. 828.*

KRUYSDISTEL. *Lat. Eryngium. Hoogd. Manstreu. Brachendistel. Fr. Chardon testu. Fanicaut. Iringes. Ital. Eringio. Iringo. 454. zie ook op Distel: en Driedistel.*

Kruysdoorn. *zie op Kruysbezienboom.*

Kruyskruid. *zie op Kruyswortel.*

KRUYSWORTEL. Kruyskruid. Grindkruid. *Lat. Senecio. Erigerum. Hoogd. Creutzkraut. Baldgreisz. Fr. Seneflon. Ital. Senetio. Cardoncelle. Spellicciofa. 876.*

Kullekenskruid. *zie op Standelwortel.*

Kun. *zie op Kunneke.*

KUNNEKE. Kun. Keule. Saturey. *Lat. Saturea. Cunila. Hoogd. Garten-Issop. Zwibel-Hissop. Kuneli. Saturey. Fr. Savorie. Ital. Coniella. Satureia. Savoreggia. Peverella. 860.*

Kuyfchboom. *zie op Boom der Kuyfchheyd.*

Laage Appelboom zonder Bloessem. *zie op Appelboom.*

LAAGE BERG-MISPELBOOM. *Lat. Chamæmepilus alpina. Mespilus humilis montana. Ital. Nespolo minore montanara. 217.*

LAAGE CEDERBOOM MET VRUCHTEN VAN CYPRES. *Lat. Cedrus humilis fabinifera fructu Cupressi. Ital. Cedro minore col Frutto di Cipresso. 64.*

Laage Druysjens-willigen uyt Silezien. *zie op Spiraa van Theophrastus.*

Laage Zee-erweten. *zie op Zee-erweten.*

Labrusca Virginiana. *zie op Wilde Wijngaard uyt Virginien.*

Laburnum. *zie op Ebbenhout met geele Bloemen.*

Lachryma Christi. *zie op Jobs-tranen.*

Lachryma Jobi. *zie op Jobs-tranen.*

Lactuca. *zie op Salade.*

Lactuca Leporina. *zie op Haazen-salade.*

Lactuca Petrea. *zie op Steen-lattouw.*

Lagopus. *zie op Haazepoot.*

Lamium. *zie op Verkeerd Neetelkruid.*

LAMPANA. *Lat. Lampana. Fr. Lampfane. Sanues blanches. Ital. Di Lafana. Di Landri. 689.*

Lancea. Christi. *zie op Speerkruid.*

Lantana. *zie op Fyburnboom.*

Lapathum. *zie op Patich.*

Lapathum fibrosum. *zie op Bulapathum van Plinius.*

Lapathum Lanuginosum Chinenze longifolium; vel verum Matthioli. *zie op Oprege Rhabarbar van Matthioli.*

Lapathum sativum rotundifolium amplissimum. *zie op Oprege ronde Rhabarbar.*

Lapathum tuberosum Americanum. *zie op Patich met een Knobbelwortel uyt America.*

Lapathum Virginianum. *zie op Virginiaansche Patich.*

Lapathum vulgare minus. *zie op Gemeene kleyne Roo-Ridder.*

Lappa. *zie op Kliffenkruid.*

LAPPA BOARIA PLINII. Met geen en anderen naam genoemd. Is een meede soort van Caucalis. 462.

LASERPITIUM. *Lat. Silphium. Angelica lucida. Laserpitium lucidum. 332.*

LATHYRUS. *Lat. Lathyrus. Arachyda subterranea. Hoogd. Platte Erbsen. 685.*

Lathyrus. *zie op Springkruid.*

Lathyrus tuberosus. *zie op Aardakers.*

Lattouw. *zie op Salade.*

Lattuw. *zie op Salade.*

Lattuw. Steenlattouw. *zie op Steenlattouw.*

LAVAS. Lubstork. Lavitse. Lubstikkel. *Lat. Levesticum; Ligusticum. Hoogd. Leibstockel. Fr. Liveche. Liveche. Ital. Ligustico. 712.*

LAVENDEL. *Lat. Lavendula spica. Nardus Italica. Hoogd. Lavendel. Fr. Lavande. Ital. Lavanda. 707.*

Lavendula spica. *zie op Lavendel.*

Laver. *zie op Water-eppe.*

Lavitse. *zie op Lavas.*

Laureola. *zie op kleyne Lauwerboom.*

Laurierboom. *zie op Lauwerboom.*

Lauro-cerasus. *zie op Lauwerboom met blinkende Bladeren.*

Laurus. *zie op Lauwerboom.*

Laurus Alexandrina. *zie op Tongeblad.*

Laurus Inodora. *zie op Wilde Laurier.*

Laurus major folio. *zie op Lauwerboom met blinkende Bladeren.*

Laurus Rosca. *zie op Oleanderboom.*

Laurus sylvestris. *zie op Wilde Laurier.*

Laurus Tinus; of Tinnus. *zie op Wilde Laurier.*

LAUWERBOOM. Laurierboom. *Lat. Laurus. Daphne. Hoogd. Lorbeerbaum. Fr. Laurier. Ital. Lauro. 150.*

LAUWERBOOM MET BLINKENDE BLADEREN. *Lat. Laurus major folio. Lauro-cerasus. Cerasus folio Laurino. Hoogd. Lorbeerkirschen. Ital. Ciregio Laurino. 155.*

Lauwerboom, kleyne. *zie op kleyne Lauwerboom.*

Lauwerboom, wilde. *zie op Wilde Lauwerboom.*

Ledum alpinum. *zie op Berg-roozen.*

Leedekenskruid. *zie op Kniekenskruid.*

LEEPELBLAD. Leepelkruid. *Lat. Cochlearia. Hoogd. Leffelkraut. Fr. Herbe aux Cuilliers. Ital. Cochlearia. 497.*

Leepelkruid. *zie op Leepelblad.*

Leeverkruid. *zie op Eedel Leeverkruid.*

Leeverkruid. *zie op Steenleeverkruid.*

LEEUWENBLAD. Aldergrootste Holwortel van Candia. *Gr. Leontopetalon. Lat. Frumaria maxima bulbosa Cretica. Ital. Leontopetalo. 816.*

Leeuwenvoet. *zie op Gnaphalium.*

LELIE. *Lat. Lilium. Hoogd. Lilien. Gilgen. Fr. Lis. Ital. Giglio. Lilio. 715.*

Lelie onder de Doornen. *zie op Geytenblad.*

Lelie van den Dale. *zie op Maybloem.*

Lens. *zie op Linzen.*

Lentiscula. *zie op Linzen.*

Lentiscus. *zie op Mastikboom.*

Leontopetalon. *zie op Leeuwenblad.*

Leontopodium. *zie op Gnaphalium.*

Lepidium herbula. *zie op Wilde Kers.*

Leucacantha. *zie op Carline.*

Leucanthemum. *zie op Camille.*

B L A D - W Y Z E R

Leucanthemum. *zie op Moederkruid.*
 Leucographis. *zie op Cerimbe.*
 Leucocum. *zie op Stok-violier.*
 Leucocum Bulbosum. *zie op Zomer-zotje.*
 Leucocum luteum. *zie op Muurbloem.*
 Levisticum. *zie op Lavas.*
 Libanotis coronaria. *zie op Rosmarijn.*
 Liburnium. *zie op Viburneboom.*
 Lichen. *zie op Steen-leeverkruid.*
 Lignum Sanctum. *zie op Pokhout.*
 Liguster. *zie op Keelkruid.*
 Ligustrum. *zie op Keelkruid.*
 Ligustrum verum Dioscoridis. *zie op Sermontein.*
 Lilium. *zie op Lelie.*
 Lilium inter spinas. *zie op Lelie onder de Doornen.*
 Lilium convallium. *zie op Maybloem.*
 Lilium vernum. *zie op Maybloem.*
 Limoenboom. *zie onder Oranjeboom.*
 LIMONIUM. *Lat. Limonium. Ital. Limonio. 709.*
 Linaria. *zie op Wild Vlaskruid.*
 LINDENBOOM. *Lat. Tilia. Philyra. Hoogd. Lindenbaum. Fr. Til. Tillet. Tilleul. Ital. Carpino nero. Teglia. Tilia. 84.*
 Lingua Canis. *zie op Varkensbrood.*
 Lingua Cervina. *zie op Hartstong.*
 Lingua Serpentina. *zie op Speerkruid.*
 Lingua Serpentina. *zie op Serpentsstong.*
 Linzen Lombaardsche. *zie op Lombaardsche Linzen.*
 Linum. *zie op Vlaskruid.*
 Linum sylvestre. *zie op Wild Vlaskruid.*
 LIS. Jonquillien. *Lat. Iris. Chamæ-iris. Hoogd. Gilgen. Schwertel. Fr. Flambe. Ital. Giglio Celeste. Giglio Pavonasso. 429. WELRIEKENDE LIS. STINKENDE LIS. zie op Welriekende- en Stinkende Lis.*
 Lithospermum. *zie op Jobstranen.*
 Lithospermum. *zie op Paarlekruid.*
 Lolium rubrum. *zie op Muyzekeorn.*
 LOMBAARDSCHE LINZEN. Wilde Sena. *Lat. Colutea. Hoogd. Welsche Linzen. Welsche Zenebaum. Fr. Baguenaudier. Ital. Colutea. 174. BRASILIAANSCHE LOMBAARDSCHE LINZE. Lat. Colutea Brasiliana. Brazilisch. Pagimirioba. Portug. Herva di Bicho. 509.*
 Lonchitis Aspera. *zie op Gragtvaarn.*
 LONGEKRUJD. Onze Vrouwen Melkkruid. *Lat. Pulmonaria. Simphitum Maculosum. Hoogd. Lungenkraut. Fr. Herba aux Polmons. Ital. Polmonaria. 839.*
 LOOK ZONDER LOOK. *Lat. Alliaria. Hoogd. Knoblauchkraut. Zaltzkraut. Fr. Alliaire. Herbe aux Aulx, ou aux Ailletz. Ital. Alliaria. 302. zie ook op Knoplook Berglook. Kleyne Look.*
 Lotus alba. *zie op Witte Lotusboom.*
 Lotus arbor. *zie op Lotusboom.*
 LOTUSBOOM. *Lat. Lotus arbor. Hoogd. Lotusbaum. Fr. Alyfier. Ital. Loto albero. Bagelaro. Perlaro. 163.*
 Lotus herba. *zie op Zeevengetijdenkruid.*
 Lotuskruyd. *zie op Zeevengetijdenkruid.*
 Lubfinkel. Lubstok. *zie op Lavas.*
 Lunaria. *zie op Speerkruid.*
 Lunaria. *zie op kleyne Maankruid.*
 Lunaria Chymicorum. *zie op Maankruid der Chymisten.*
 Lunaria major. *zie op Hemionitis.*
 Lupinus. *zie op Vijgeboom.*
 Lupulus. *zie op Hop.*
 Lupynen. *zie op Vijgeboom.*
 Lutea. Luteola. Lutum herba. *zie op Womv.*
 LUYSKRUJD. *Lat. Staphisagria. Pedicularis. Hoogd. Laufzkraut. Sfeichelkraut. Fr. Herbe aux Povilleux. Ital. Staphisaria. Herba par i Vedocchi. 896.*
 Luyskruid. Stinkende Nieswortel. *zie op Nieswortel.*
 Lychnis. *zie op Fenette.*
 Lychnis perfoliata. *zie op Vaccaria.*
 Lychnis sylvestris viscosa. *zie op Vliegenet.*

LYCIUM UYT ITALIËN. *Lat. Lycium Italicum Ital. Licio d'Italia. 156.*
 Lycopsis. *zie op Hertgespan.*
 Lynen. *zie op Klim.*
 Lyfimachia. *zie op Federik.*
 Lyfterbezien. *zie op Sorbenboom.*

M Aagdelieven. *zie op Madelieven.*
 MAAGDEPALM. *Lat. Clematis Daphnoides. Vinca Pervinca. Hoogd. Inngrun. Fr. Lysseron. Ital. Vinca. Provinca. Pervinca. Clematide Daphnoide. 496.*
 Maanekop. *zie op Maankop.*
 Maankruid. Groot Maankruid. *zie op Hemionitis.*
 Maankruid. Kleyne Maankruid. ** zie op Kleyne Maankruid.*
 MAANKRUJD. *Lat. Lunaria. Anthillunata. Hoogd. Mondkraut. Fr. Lunaire. Ital. Lunaria. 334.*
 MAANKRUJD DER CHYMISTEN. *Lat. Lunaria Chymicorum. Hoogd. Mondkraut von die Chymisten. Fr. Lunaire de Chimistes. Ital. Lunaria di Alchimisti. 727.*
 Maan-violet. *zie op Penningsbloem.*
 MAARTSCHE VIOLE. Maartsche Violet. *Lat. Viola Martia. Viola nigra. Viola purpurea. Violaria. Hoogd. Mertiz Violen. Blaw Violen. Fr. Violette de Mars. Ital. Viola Pavenazza. Viola Mammola. Viola Porporea. 924.*
 Macer arbor antiquorum. *zie op Macerboom der Oude.*
 MACERBOOM DER OUDE. *Lat. Macer arbor antiquorum. Macir. Macis. Arbor Sancta. Arbor Dysenteria. Ital. Macero. Indiaanfch. Macre. Macruyre. Arbore de Sancto Thome. 88.*
 Macio. Macis. *zie op Macerboom.*
 MADELIEVEN. Maagdelieven. Margrietten. *Lat. Bellis. Globularia. Hoogd. Mafzliben. Fr. Pasquettes. Marguerites. Ital. Bellide. Primo Fior. Primela vera. Fior di Prima vera. 389.*
 MAJORAAN. Majoreyn. Marioleyn. *Lat. Majorana. Hoogd. Majoran. Meyran. Fr. Marioline. Ital. Maggiorana. Amaraco. 736. GROVE MAJORAAN. zie op Grove Majoraan.*
 Majorana. *zie op Majoraan.*
 Majoreyn. *zie op Majoraan.*
 Malegette. Maleguette. *zie op Cardamom.*
 MALLOTE. Melilote. *Lat. Melilotus. Hoogd. Groffer Steinklee. Bahrenklee. Fr. Melote. Ital. Meliloto. 725.*
 MALROVE. Witte Andoorn. *Lat. Marrubium. Prafium. Hoogd. Weifze Andorn. Marobel. Fr. Marrubin. Marrochemin. Ital. Marrebio. 755.*
 Malva. *zie op Malve.*
 MALVE. Keesjenskruid. *Lat. Malva. Hoogd. Pappel. of Pappelkraut. Fr. Maulve. Ital. Malva. 315. WITTE MALVE. GEELE MALVE. zie op Witte en op Gele Malve. BOOMMALVE. zie op Boom-Malve.*
 MALVE VAN CHINA. *Lat. Malva Chinenfis Rosa Arborefcens. Rosa Chinenfis (of Chineefche Roos, van zommige dus genocmd; doch qualijk). Ital. Malva Arborea di China. Rosa di China. 192.*
 Malum Insanum. *zie op Dol-appel.*
 Malus. *zie op Appelboom.*
 Malus pumila flore carens. *zie op Appelboom, Lage, zonder Bloeffem.*
 Malus Arantia. Aurantia. *zie op Oranjeboom.*
 Malus Armeniaca. *zie op Abrikoosboom.*
 Malus Citria. *zie op Oranjeboom; als daar onder begreepen.*
 Malus Coronea. Cydonia. *zie op Queeboom.*
 Malus Limonia. *zie op Oranjeboom; als daar onder begreepen.*
 Malus Persica. *zie op Perzikboom.*
 Malus Præcox. *zie op Abrikoosboom.*
 Malus Punica. Granata. *zie op Granaatboom.*
 Mammetjenskruid. *zie op Geytenblad.*

Mandragora. *zie op Mandragore.*
MANDRAGORE. *Lat. Mandragora. Hoogd. Alraun. Fr. Mandragore. Mandegloire. Ital. Mandragora. 750.*
MANKOP. Maanekop. *Eul. Heul. Slaapkruyd. Lat. Papaver. Hoogd. Wagzamen. Mohn. Olmag. Fr. Pavot. Ital. Papavero. 801.*
Mans-kragt. *zie op Kalfsvoet.*
MANS-OOR. Hazelwortel. *Lat. Asarum. Hoogd. Hafs-wurtz. Fr. Caberet. Ital. Afaro. Nardo Salvatico. Baccara. 358.*
Maracot. *zie op Bloem des Lijdens.*
MARENTAKKEN. *Lat. Viscus. Hoogd. Mistell. Fr. Guy. Guys. Bois dont on fait de la Glue. Ital. Vifchio. Paucia. 249.*
Margrieten. *zie op Madelieven.*
Mariendistel. *zie op Distel.*
MARIETTEN. Wilde Roos van Dioscorides. *Lat. Viola Mariana. Thachelium. Medium. Rapa sylvestris Dioscoridis. Fr. Mariettes. Ital. Medio. Rapa salvatico di Dioscoride. Viola Mariana. 440.*
Marioleyn *zie op Majoraan.*
Marrubium. *zie op Malrove.*
Maru herba. *zie op Cerinthe.*
MARUM. In alle Talen dus genoemd. 753.
MASTIKBOOM. *Lat. Lentiscus. Morellaria. Hoogd. Mastikbaum. Fr. Lentique. Ital. Lentisco. 102.*
Mater. *Matricaria. zie op Moederkruyd.*
Matrifylva. *zie op Walmeester.*
MAYBLOEM. Lelie van den Dale. Eenblad. *Lat. Lilium Convallium. Lilium Vernal. Ephemerum non Lethale. Unifolium. Hoogd. Mayenblumlein. Meyenreisz. Fr. Muguet. Ital. Lilio Convallio. 716.*
MECHOACAN. *Lat. Mechoacanna. Ital. Reubarbaro Indiano. 763.*
Medica; gemeene Medica. *zie op Gemeene Medica.*
Medica, opregte Medica. *zie op Opregte Medica.*
Medica marina. *zie op Zee-medica.*
Medica sylvestris. Medica vulgaris. *zie op Gemeene Medica.*
Medica vera. *zie op Opregte Medica.*
Medium. *zie op Marietten.*
Meê. *zie op Krap.*
Meer-radijs. *zie op Radijs.*
MEESTERWORTEL. *Lat. Astrantia. Imperatoria. Ostrutium. Hoogd. Meisterwurtzel. 377.*
Melampyrum. *zie op Paerdsbloem.*
Melanthium *zie op Nigelle.*
MELDE. *Lat. Atriplex. Molten. Milten. Fr. Ar- roche. Ital. Atriplice. Reppice. Treppice. 379.*
Meleagris. *zie op Kievitsbloem.*
Melilote. Melilotus. *zie op Malloote.*
Meline. *zie op Panikkooorn.*
Melissa. *zie op Melisse.*
MELISSE. Conflic. *Lat. Melissa. Melissophyllum. Apia- strum. Citrago. Hoogd. Melisse. Ital. Melisse. Cedro- nella. Aranciata. 760.*
Melissophyllum. *zie op Melisse.*
Melkkruyd. *zie op Glaux.*
Melkwey. *zie op Hazensalade.*
Melo. *zie op Meloen.*
MELOEN. *Lat. Melo. Melopepo. Hoogd. Melaun. Melo- nen. Pfeben. Fr. Melon. Ital. Melone. Meloni. 524.*
Melopepo. *zie op Meloen.*
Mentha. Mentha Cattaria. *zie op Munt.*
Mercurialis. *zie op Ringelkruyd.*
Mespilus. *zie op Mispelboom.*
Mespilus humilis montana. *zie op Lage Berg-Mispelboom.*
Meum. *zie op Beerwortel.*
MEYER. *Lat. Blitum. Hoogd. Meyr. Meyer. Fr. Blete. Ital. Blito. Blitto. Biedone. Bietolone. 379.*
Mezereon. *zie op Peperboom.*
Mezereon angustifolium. *zie op Mezereon met smalle Bladeren.*
MEZEREON MET SMALLE BLADEREN. *Lat. Thymelaea. Mezereon angustifolium. Ital. Timelea. 232.*

Mieredik. *zie op Radijs.*
Minkyzer. *zie op Waternoot.*
Militaris Aifoides. Militaris Aquatica. *zie op Ruyterskruyd.*
Milium. *zie op Geers.*
Milium folis. *zie op Paerlekruyd.*
Millefolium. *zie op Duyzendblad.*
Millefolium nobile foliis Millefolii. *zie op Duyzendblad met Bladeren van Duyzendblad.*
Milleguetta. *zie op Cardamom.*
Miltkruyd. *zie op Steenvaarn.*
Milus Theophrasti. *zie op Ibenboom.*
Mirabilis Peruviana. *zie op Opregte Jalappe.*
MISPELBOOM. *Lat. Mespilus. Hoogd. Mispelbaum. Fr. Neflier. Ital. Nespelo. 20. zie ook op Lage Berg-Mispelboom.*
MOEDERKRUYD. *Mater. Lat. Matricaria. Parthenium. Amaracus Galeni. Leucanthemum. Hoogd. Mutterkraut. Meidblumen. Fr. Marone. Ital. Partenio. Amarella. 756.*
MOERBEZIENBOOM. *Lat. Morus. Hoogd. Maulbeer- baum. Fr. Meurier. Ital. Moro. Moro Celso. 18.*
Moeskool. *zie op Kool.*
Mollekruyd. *zie op Wonderboom.*
MOLLUGO. *Lat. Mollugo. Hoogd. Meyerkraut. Ital. Molugine. 341.*
MOLY. *Lat. Moly. Allium. Hoogd. Moli. Fr. Moly. Ital. Moli. 306.*
Momordica. *zie op Balssem-appel.*
Mondhout. *zie op Keelkruyd.*
Morellaria. *zie op Mastikboom.*
Morfus Diaboli. *zie op Duyvelsbeet.*
Morfus Gallinae. *zie op Muur.*
Morus. *zie op Moerbezienboom.*
Mos. *zie op Mosch.*
MOSCH. *Mos. Lat. Muscus. Hoogd. Mosz. Fr. Du Mousch. La Mouffe. Ital. Mosco. La Musta. 773.*
Mostaart. *Arragonische Mostaart. zie op Arragonische Mostaart.*
MOTTENKRUYD. *Lat. Blattaria. Hoogd. Goldtknof- lein. Mottenkraut. Fr. Herbe aux Mittes. Ital. Blattaria. 396.*
Muer. *zie op Muur.*
Muerbloemen. *zie op Muurbloemen.*
MUNT. *Kruyse- of Kroesemunt. Berg-Kattekruyd. Lat. Mentha. Cattaria. Nepata. Costus hortensis. Hoogd. Muntze. Balzam. Fr. Menthe. Ital. Menta. 425. zie ook op Bergmunt.*
Musa. *zie op Bananienboom.*
MUSCAATBOOM. *Muschateboom. Lat. Arbor My- restica. Moschata. Arbor Aromatica. Hoogd. Mefcha- tenbaum. Muscatbaum. Fr. Arbre de Muscades. Ital. Noce Moscata. 135.*
MUSCARI. *Ticadi. Dipcadi. Ital. Muscatella. Muschio Greco. 774.*
Muscus. *zie op Mosch.*
MUUR. *Muer. Muyr. Lat. Alfine. Mofus Gallinae. Cacubalum. Hoogd. Huerbifz. Fr. Du mouron. Ital. Centone. Paparina. Budello di Gallina. Pizza Gallina. 307.*
MUURBLOEM. *Steen-violier. Lat. Flos Keiri. Leuco- jum luteum. Viola Lutea. Hoogd. Gelbe Violaten. Gelbe Violen. Fr. Giroflees jaunes. Violettes jaunes. Ital. Viola Gialla. 677.*
MUYSDOORN. *Steekende Palm. Lat. Ruscus. Brufcus. Myrtacanta. Spina Murina. Hoogd. Mauszdorn. Bruofch. Fr. Brusc. Ital. Rusco. Brusco. Mirto Salvatico. Pon- gitopi. 813.*
MUYZEKOORN. *Rooden Dolik. Lat. Phoenix. Lo- lium rubrum. Hordeum marinum. Triticum marinum. Hoogd. Bintzenhelmer. Walt-rohr. Fr. Yvrage Sauvage. Ital. Phenice. Gioglio salvatico. 820.*
MUYSOOR. *Nagelkruyd. Lat. Pilosella. Auricula Mu- ris. Hoogd. Nagelkraut. Fr. Pilofelle. Oreille de Rat : de Souris. Ital. Pilosella. 815.*

B L A D - W Y Z E R

Muyzen met staarten. *zie op Aardakkers*.
 Muyzelstaarten. *zie op Hartshoorn*.
 Myagrum. *zie op Camerine*.
 Myrica. *zie op Tamarisfchboom*.
 Myrobalanus Plinii. *zie op Welriekende Eykelboom*.
 Myrrhis sativa odorata. *zie op Kervel*.
 Myrrhis sylvestris montana. *zie op Kervel*.
 Myrtacantha. *zie op Myrsdoorn*.
 Myrtillus. *zie op Kraakbezien*.
 MYRTUSBOOM (ook wel Nagelboom geheeten; wegens de gelijkheid der vruchten). *Lat. Myrtus. Hoogd. Myrtenbaum. Fr. Myrte. Ital. Mirto. Mortella. Mortina. 139.*
 Myrtus Belgica. Hollandica. Brabantica. *zie op Gagel*.

NAALDEKERVEL. *Lat. Scandix. Peften Veneris. Percheper Anglorum. Hoogd. Wilde Mooren. Ital. Pettine di Vener. Scandico. 866.*
 Nachtbloem, welriekende. *zie op Welriekende Nachtbloem*.
 NACHTSCHADE, Nafchade. Nafchaye. Alkekengi. Jodenkers. Hertelijke Erweten. Papassen van Peru. *Lat. Solanum. Solatrum. Alkekengi. Pisum Cordatum. Papas Peruanorum. Hoogd. Nachtschade. Fr. Morelle. Ital. Solario. Morella. 746.*
 NAGELBOOM. Kruidnagelboom. *Lat. Caryophyllus Arbor. Hoogd. Nagelbaum. Fr. Arbre de Gyroflées. Ital. Garophane. 146.*
 Nagelboom, oneygentlijk zoo genoemd, wegens de gelijkheid der vruchten. *zie op Myrsboom*.
 Nagelkruid. *zie op Myrsoor*.
 Napellus. Napellus Gloriosus. *zie op Wolfswortel*.
 Napus sylvestris. *zie op Wilde Rape*.
 NARCISSE. Spaansche Jenette. Jonquillen. *Lat. Narcissus. Hoogd. Narcisz-roflein. Mertsblum. Ital. Narcise. 777.*
 Nardus. *zie op Nigelle*.
 Nardus Italica. *zie op Lavendel*.
 Nardus Rustica. *zie op Valeriaan*.
 Nafchade. Nafchaye. *zie op Nachtschade*.
 Nasturtium. *zie op Kers*.
 Nasturtium sylvestre. *zie op Wilde Kers*.
 Natertong. *zie op Speerkruid*.
 NATERWORTEL. Adderwortel. Hartstong. *Lat. Bistorta. Colubrina. Hoogd. Naterwurtz. Natterwurtz. Fr. Bistorte. Ital. Bistorta. 402.*
 Natrix Plinii. *zie op Stalkruid*.
 NAVELKRUID. Venus-navel. *Lat. Cotyledon. Umbilicus Veneris. Hoogd. Navelkraut. Fr. Escuelles. Ital. Umbilico; Ombilico di Vener. 517.*
 Nepte. Nepte. *zie op Munt*.
 Nerion. *zie op Oleanderboom*.
 Netelkruid, Roomsch. *zie op Roomsch Netelkruid*.
 Netelkruid, verkeerd. *zie op Verkeerd Netelkruid*.
 Nicotiana minor. *zie op Bilsenkruid*.
 Nidus Avis. *zie op Tweeblad*.
 NIESWORTEL. *Lat. Elleborus. Helleborus. Hoogd. Niefzwurtz. Fr. Ellebore. Ital. Ellebore. 433. Zwarte, stinkende Nieswortel. Lat. Helleborus niger Foetidus. ibid.*
 Nieswortel met Bladeren van Ferula. *zie op Koe-ooge*.
 Nigellastrum. *zie op Koornroos*.
 NIGELLE. *Lat. Nigella. Melanthium. Nardus. Hoogd. Sant Catharinenblum. Fr. Nielle. Ital. Melantio. 758.*
 Noli me tangere. *zie op Kruidje roer mij niet*.
 NOOTEBOOM. *Lat. Nux juglans. Jovis glans. Hoogd. Baumnuß. Welschnuß. Fr. Nofier. Ital. Noce. 40.*
 Nummularia. *zie op Penningskruid*.
 Nux Avellana. *zie op Haselaar*.
 Nux Juglans. *zie op Nooteboom*.
 Nux Metella. *zie op Datura*.
 Nux Pontica. *zie op Hazelaar*.
 Nux Vesicaria. *zie op Pimpernoot*.
 Nux Unguentaria. *zie op Welriekende Eykelboom*.
 Nymphæa. *zie op Plompe*.

OCHRYS DER GRIEKEN. *Lat. Ochrys Græcorum. 484.*
 Ocularis. *zie op Oogentrooft*.
 Oculus Christi. *zie op Jenette*.
 Ocymum. *zie op Basilicom*.
 Ocymum sylvestre. *zie op Wilde Basilicom*.
 Oenante palustris. *zie op Water-Filipendula*.
 Okkernotenboom. *zie op Nootenboom*.
 Olea. *zie op Olijfboom*.
 OLEANDERBOOM. *Lat. Oleander. Nerion. Rhododendrum. Laurus Rosea. Hoogd. Oleanderbaum. Olanderbaum. Fr. Rosage. Ital. Nerio. Oliandro. 183.*
 Oleaster Germanicus Cordi. *zie op Duynbezienboom*.
 Oleastrum. *zie op Peperboom*.
 Olmboom. *zie op Ipenboom*.
 Olus Album. *zie op Veldsalade*.
 Olusatrum. *zie op Peeterselie*.
 OLYFBOOM. *Lat. Olea. Hoogd. Oelbaum. Fr. Olivier. Ital. Olivo domestico. 181.*
 Onobrychis. *zie op Haanekammerjens*.
 Onobrychis Dodonæi. *zie op Schilddragende Hedsfarum*.
 Ononis. *zie op Stalkruid*.
 Onopyxon Theophrasti. *zie op Driedistel*.
 Onzer Vrouwen-mantel. *zie op Synnauw*.
 Onzer Vrouwen-Melkkruyd. *zie op Longekruyd*.
 OOGENKLAAR. Gouwe. Zwaluwenkruid. Speenkruid. *Lat. Chelidonium. Cæli donum. Hirundinaria. Hoogd. Scholwurtz. Krottendil. Fr. Esclere. Esclaire. Esparcouste. Ital. Celidonia. 480.*
 OOGENTROOST. *Lat. Eufrafia. Euphrasine. Ocularis. Ophthalmica. Hoogd. Augentrooft. Fr. Euphrasie. Ital. Eufragia. 568.*
 OOGENTROOST-GRAS. *Lat. Gramen Leucanthemum. 617.*
 Ophioglossum. *zie op Speerkruid*.
 Ophrys. *zie op Tweeblad*.
 Ophthalmica. *zie op Oogentrooft*.
 OPREGTE JALAPPE. Wonderbloem van Peru. *Lat. Jalappa vera. Admirabilis, five Mirabilis Peruviana. Hoogd. Gescheket Indiaansche Blum. Fr. Merveilles. Ital. Meraviglia di Spagna. 265.*
 OPREGTE RHABBARBAR VAN MATTHIOLUS. Langgebladerde Wollige Patich uyt China. *Lat. Rhabbarbarum five Lapatum lanuginosum Chinesè longifolium; vel verum Matthioli. 694.*
 OPREGTE RONDE RHABBARBAR. *Lat. Lapathum sativum rotundifolium amplissimum. Rhabbarbarum verum rotundifolium flore albo. Hippolapathum rotundum. Rheum Antiquorum. 692. zie ook op Rhabbarbar met gefronste Bladeren.*
 OPREGTE MEDICA. Burgundisch Hoy. Italiaansche Klaver. *Lat. Fœnum Burgundiacum. Medica vera. Fr. Luzerne. Ital. Medica; Fien di Burgundia. 591.*
 Opuntia. *zie op Indiaansche Vijge*.
 ORANGIEBOOM. Oraanjeboom. *Lat. Malus Aurantia. Malus Arantia. Hoogd. Pomerantzenbaum. Fr. Orenger. Ital. Arancio. Aranzo. 7. Onder de Oranjebomen zijn begrepen LIMOENBOOM. Lat. Malus Limonia. Hoogd. Limonenbaum. Fr. Limonier. Ital. Cedronero. CITROENBOOM. Lat. Malus Citria. Hoogd. Citroenenbaum. Fr. Citronnier. Ital. Cedro. Citrono. Cedro arbore. ibid.*
 Orant. *zie op Kalfsmyl*.
 Orchis. *zie op Standelkruid. Pseudo-orchis. zie op Tweeblad*.
 Orebus. *zie op Groote Krok*.
 OREGGE. Grove Majoraan. *Lat. Origanum. Hoogd. Wolgemuth. Doft. Fr. Origan. Mariolaine Bastarde. Ital. Origano. 740. BOK-OREGGE. zie op Bok-orege.*
 Oriza. *zie op Rijs*.
 Ornithogalum. *zie op Veld-ajyn*.
 Ornithopodium. *zie op Vogelvoet*.
 Ornus. *zie op Sorbenboom*.
 Osmunda Regalis. *zie op Vaarn*.
 Ossé-Patich. *zie op Bulapathum van Plinius.*

der N A M E N.

OSSETONG. *Lat.* Buglossum. Buglossa. *Hoogd.* Ochsenzung. *Fr.* Langue de Beuf. Buglossie. *Ital.* Bugulosa. 406.

Ofsetong, kleyne. *zie op Kleyne Ofsetong.*

Ostrutium. *zie op Meester-wortel.*

Oxalis Arborea. *zie op Berberisboom.*

Oxyacantha Galeni. *zie op Berberisboom.*

Oxyacantha minor. *zie op Peeredoorn.*

Oxylapathum. *zie op Patich; en Gemeene kleyne Roo-ridder.*

OYEVAERSBECK. Robbrechtskruid. *Lat.* Geranium. Geranium Robertianum. Rostrum Ciconiae. Acus pastoris. *Hoogd.* Storchenschnabel. *Fr.* Bec de Cigogne. *Ital.* Geranio. Rostra di Cicogna. 602.

Ozyris. *zie op Wilde Vlaskruid.*

PAAPENHOUT. *Lat.* Euonymus. *Hoogd.* Spindelbaum. Hahnshodlein. *Fr.* Fusain. Bonnet de Prestre. *Ital.* Fufaria. Silio. Fufaro. 92.

PAAPENSCHOE. *Lat.* Calceolus Sacerdotis. Calceolus Mariae. *Hoogd.* Pfaffenstuch. Marienschuch. *Ital.* Calfari di Maria. Scarpe di Sacerdote. 432.

PAERDESTAERT. *Lat.* Equisetum. Hippuris. Cauda Equina. *Hoogd.* Schaffthauw. Rosfschwanz. *Fr.* Queue de Cheval. *Ital.* Equiseto. Coda di Cavallo. 563.

PAERDSBLOEM. *Lat.* Melampyrum. Triticum Vaccinum. *Hoogd.* Kuhweizen. Braun Fleischblum. 757.

Paerdshoefzyer, windend. *zie op Windend Paerdshoefzyer.*

PAERDSYZER. Paerdshoefzyer. *Lat.* Ferrum Equinum. *Hoogd.* Huffeyzenkraut. *Ital.* Ferro di Cavallo. 570.

PAERLEKRYUD. Steenzaad. *Lat.* Miliun Solis. Lithospermum. *Hoogd.* Perlekraut. *Fr.* Gremil. Herbeaux Perles. *Ital.* Litospermo. 722.

Paliurus Athenæi. *zie op Fijnbenboom.*

PALMARIA. Handekenskruid. *Lat.* Palmaria. In andere Talen ook zoo. 444.

Palma Christi. *zie op Wonderboom.*

Palmboom, oncygentlijk zoo genoemd. *zie op Boschboom.*

Palmites. *zie op Dandelboom.*

PANAX. Dus genoemd in 't Neederlandsch en Latijn. In 't Italiaansch Panace. 800.

Pancratium. *zie op Zee-ajyn.*

Panicum. *zie op Panikkhoorn.*

PANIKKOORN. *Lat.* Panicum. Melinc. *Hoogd.* Pfennig. Heydelpfennig. *Fr.* Panic. *Ital.* Panico. 798.

Panis Porcinus. *zie op Varkensbrood.*

Panis Sancti Johannis. *zie op S. Jansbrood.*

Papaver. *zie op Mankop.*

Papaver Spumeum. *zie op Witte Been.*

Papegajenkruid. *zie op Fluweelebloem.*

Papenhout. *zie op Paapenhout.*

Papenschoe. *zie op Paapenschoe.*

Paradijskoorn. *zie op Cardamom.*

Paralytica Alpina. *zie op Sleutelbloem.*

PAREYE. Kleyne Look. Bieslook. *Lat.* Porrum. Scenodoprafum. *Hoogd.* Lauch. *Fr.* Porriau. *Ital.* Porro. 304.

Parthenium. *zie op Moederkruid.*

PARONYCHIA. In alle Talen dus genoemd. Ook wel Honderdknop. *Lat.* Centum Grana. 806.

PASSERINE. In alle Talen dus genoemd. 803.

Passiebloem. *zie op Bloem des Lijdens.*

Pastinaca aquatica. *zie op Water-eppe.*

Pastinaca latifolia. *zie op Pastinaken.*

Pastinaca tenuifolia. *zie op Peen.*

PASTINAKEN. Pinxternaken. Tamme Mooren. Witte Wortelen. *Lat.* Pastinaca latifolia. *Hoogd.* Mooren. Welsch-Pastinack. Garten-Pastinack. *Fr.* Panetz. Pastinades. Chervy. *Ital.* Pastinache. 545.

Patas. *zie op Bataten.*

PATICH. Roo-ridder. Perdik. Drakenbloed. Spinagie. Goeden Hendrik. *Lat.* Lapathum. Rumex. Rhabarbarum verum. Britannica antiquorum vera. Oxylapathum. Sanguis Draconis. Rhaponticum Prosperi Alpini. Hy-

drolapathum. Bonus Henricus. *Hoogd.* Mengelwurtz. Streifwurtz. Rot-ritter. *Fr.* Pareille. Lapaïs. *Ital.* Lapatio. Rambice. 689.

PATICH met een Knobbelwortel uyt America. *Lat.* Lapathum tuberosum Americanum. 706.

Patich uyt America. *zie op Virginiaansche Patich.*

Patich uyt China. *zie op Opregte Rhabarbar van Matthio-*

lus.

Patich, of gemeene kleyn Roo-ridder. *zie op Gemeene kleyn Roo-ridder.*

Peeten Veneris. *zie op Naaldekervel.*

Pedicularia foetida. *zie op Nieuwwortel.*

Pedicularis. *zie op Wilde Manekam.*

Pedicularis. *zie op Luyskruid.*

PEEN. Wortelen. Caroten. *Lat.* Daucus. Pastinaca tenuifolia. *Hoogd.* Ruben. *Fr.* Carottes. *Ital.* Dauco. 542.

PEEPER. *Lat.* Piper. *Hoogd.* Pfeffer. *Fr.* Poivre. *Ita*

Pepo. Pevere nero. *Arab.* Fulsel. Filfil. *Malab.* Molanga. Van andere Indianen Lada. Meriche. Morois. Pimpilum. Pepilini. 732.

PEEPERBOOM (een andere soort als de eygentlijke Peeper). Kelderhals. *Lat.* Chamelæa Germanica. Mezereon. Olestarum, of Cneoron Theophrasti. *Hoogd.* Zeidelbast. *Ital.* Chamelea. 230.

Peeper, Brasiliaansche. *zie op Brasiliaansche Peeper.*

Peeperkruid. *zie op Wilde Kers.*

Peeperkruid. *zie op Peeperwortel.*

PEEPERWORTEL. Peeperkruid. Meer-radijs. Mieredik. *Lat.* Radicula Magna. Raphanus Rusticanus. Raphanus Magnus. *Hoogd.* Meerrettich. *Fr.* Grand rafain. Grand Raifort. *Ital.* Rafano. Radice. Ravanello. 846.

PEEREBOOM. *Latijn.* Pyrus. *Hoogd.* Birnbaum. *Fr.* Poirier. *Ital.* Peraro. 28.

PEEREDOORN. Groene Doorn. *Lat.* Pyracantha. Oxyacantha minor. Rhammis tertius Theophrasti. *Ital.* Peracantha. Ranno terzo di Theophrasto. 186.

PEETERSELIE. Juffrouwen mark. *Lat.* Petroselinum. Apium. Seleri. Olusatrum. *Hoogd.* Peterfilgen. *Fr.* Du Persil. *Ital.* Apio. Petrofemolo. Pietrofello. 343.

Pekboom. *zie op Denneboom.*

PENNINGSBLOEM. Zilverkruid. Maanviolet. *Lat.* Bulbonach. Viola Lunaris. Viola latifolia. *Hoogd.* Mondviole. 403.

PENNINGSKRUID. *Lat.* Nummularia. Centimorbia. *Hoogd.* Egelkraut. Pfennigkraut. *Fr.* Herbe Monnoyere. *Ital.* Dineraria. Nummularia. 776.

Pentadactylon. *zie op Wonderboom.*

Pentaphyllum. *zie op Vijfvingerkruid.*

PEONIE. *Lat.* Pæonia. *Hoogd.* Peonienblum. Gichtwurtz. Konigblum. *Fr.* Pivoine. *Ital.* Peonia. 798.

Peplus. *zie op Esula.*

Pepo. *zie op Pepoen.*

PEPOEN. Pompoen. *Lat.* Pepo. *Hoogd.* Pfeben. Peponen. Peutzers. *Fr.* Pompons. *Ital.* Pepone. 522.

Perdik. *zie op Patich.*

Perfoliata. *zie op Deurwas.*

Perforata. *zie op S. Janskruid.*

Periclymenon. *zie op Geytenblad.*

Peryclymenum. *zie op Hondskarsfen.*

PERSENKRUID. Vlookkruid. *Lat.* Persicarium. Piper aquaticum. *Hoogd.* Pserzigkraut. Flohkruid. Wasserpfeser. *Fr.* Culraige. Curiage. *Ital.* Pepe aquatico. Pepe d'acqua. Hidropope. Persicaria. 811.

Persicaria. *zie op Persenkruid.*

PERSIKBOOM. *Lat.* Malus Persica. *Hoogd.* Pserzigbaum. *Fr.* Perscher. Peshier. *Ital.* Persicaro. PESCO. 65.

Pes Alexandrinus. *zie op Bertram.*

Pes Avis. *zie op Vogelvoet.*

Pes Laporis. *zie op Haazepoot.*

Pes Leonis. *zie op Synnarw.*

Pestilentialis Radix. *zie op Pestilentiewortel.*

PESTILENTIE-WORTEL. Groote Hoefbladeren. Dokkebladeren. *Lat.* Petasites. Pestilentialis Radix. *Hoogd.* Pestilenzwurtz. *Ital.* Petasite. 387.

B L A D - W Y Z E R

- Petasites.* zie op *Pestilentievortel*.
Petromarula. zie op *Steen-lattouw*.
Petrofelinum. zie op *Peeterzelie*.
Petrofelinum Cilicica. zie op *Smyrnum van Candien*.
Petrofelinum marinum. zie op *Zee-venkel*.
Peucedanum. zie op *Varkens-venkel*.
Peulen. zie op *Erweten*.
PHALANGIUM. *Americaanfch Zwaardkruid.* Lat. *Phalangium.* *Gladiolus Americanus.* Hoogd. *Erdspinnenkraut.* Ital. *Phalangio.* 814.
Phalaris. zie op *Canarien-zaad*.
Phaseolus. zie op *Turkfche Boonen*.
Phellandrium. zie op *Dulle Kervel*.
Philyra. zie op *Lindenboom*.
PHLOMOS. Wit Wollekruid. Kleyn Berg-wollekruid. Lat. *Phlomos.* *Verbafcum Montanum minus.* Ital. *Su-chamele.* 821.
Phoenix. zie op *Muyfkegorn*.
Phu. zie op *Valerian*.
Phyllirea. zie op *Phyllireaboom*.
Phyllirea major. zie op *Alcanne*.
Phyllirea minor. zie op *Alcanne*.
PHYLLIREABOOM. Lat. *Phyllirea.* Fr. *Alader.* Ital. *Phyllirea.* 210.
Phyllites. zie op *Hartstong*.
Picea. zie op *Pijnboom*.
Pieterskruid. zie op *S. Pieterskruid*.
Pilosella. zie op *Muyoor*.
Piment. zie op *Druyvenkruid*.
Pimpernel. zie op *Pimpinel*.
PIMPERNOOT. Lat. *Staphylodendrum.* *Nux Veficaria.* Hoogd. *Pimpernuzf.* Fr. *Baguenaudes à Pater noltre.* *Nuz Coupes.* Ital. *Staphylodendro.* 159.
PIMPINEL. *Pimpernel.* Lat. *Pimpinella.* *Sanguisorba.* *Bipinella.* Hoogd. *Blutkraut.* *Blutwurtz.* Welfche *Pimpinelle.* Fr. *Sanguisorbe.* Ital. *Solbaftrelle.* *Pimpinella.* 822.
Pimpinella. zie op *Pimpinel*.
Pinaftellum. zie op *Varkens-venkel*.
Pinus. zie op *Denneboom*.
Pinxternaken. zie op *Pafinaken*.
Piper. zie op *Peeper*.
Piper aquaticum. zie op *Persfenkruid*.
Piper Brazilianum. zie op *Braziliaanfche Peeper*.
Piperitus. zie op *Wilde Kers*.
Piftacia. zie op *Piftacienboom*.
PISTACIENBOOM. *Fiftikenboom.* Lat. *Piftacia.* *Biftacia.* *Terebinthus Indica.* Hoogd. *Welfch Pimpernuzflein.* *Piftacienbaum.* Fr. *Piftacie.* *Piftaches.* Ital. *Piftacchi.* 106.
Pifum. zie op *Erweten*.
Pifum Cordatum. zie op *Nagfchende*.
Pifum Marinum angulofum perpetuum. zie op *Zee-erweten*.
Pituyfa. zie op *Efula*.
Plane. zie op *Bananienboom*.
Plantago. zie op *Weegbree*.
Platanaria. zie op *Riedgras*.
PLATANUS. Dus in 't *Neederlandschen Latijn.* Fr. *Plane.* Ital. *Platano.* 58.
PLOMPE. Lat. *Nymphæa.* Hoogd. *Waffermom.* *Zee-blum.* *Harwurtz.* Fr. *Blanc d'Eau.* Ital. *Ninfæa.* *Nenufari.* 780.
Plumbago. zie op *Tandekenskruid*.
PLUYMGRAS. Lat. *Gramen Plumeum* 617.
Pluymtjens. zie op *Angelieren*.
Poelen. zie op *Erweten*.
Peconie. zie op *Peonie*.
POKHOUT. *Heylighout.* Lat. *Guajacum.* *Guajacana.* *Lignum Sanctum.* Hoogd. *Frantzozen Holtz.* Fr. *Guajac.* Ital. *Guajaco.* *Guajacane.* *Ligno Santo.* 95. 97.
POLEYE. *Puley.* Lat. *Pulegium.* *Pullejum.* Hoogd. *Puley.* Fr. *Poulier.* Ital. *Pulegia.* 739.
POLIUM. In alle Talen dus genoemd. 826.
Polemonium. zie op *Witte Been*.
Polygala. zie op *Kruysbloem*.
Polygala vera Dalechampi. zie op *Haantkammerjens*.
Polygonatum. zie op *Salomons Zeegel*.
Polygonum. zie op *Druyzenknop*.
Polygonum angustifolium. zie op *Knawel*.
Polygonum minus. zie op *Druyzenkgoorn*.
Polypodium. zie op *Boomvaarn*.
Polytrichum. zie op *Vrouwenhayr*.
Pomum amoris. zie op *Gouden-appel*.
Pomum spinofum Opuntiatum. zie op *Indiaanfche Doornappel*.
Pomus. zie op *Appelboom*.
Pontica Radix. zie op *Rhaponticum*.
POPULIERBOOM. *Abelboom.* Lat. *Populus.* Hoogd. *Popelweyden.* *Alberbaum.* *Poppelbaum.* *Papelenbaum.* Fr. *Peuplier.* Ital. *Popolo.* 72.
Populus. zie op *Populierboom*.
PORCELLEYN. Lat. *Portulaca.* Hoogd. *Portulak.* *Heimifch Burgel.* Fr. *Poupier.* *Porceline.* Ital. *Portulaca.* *Porcellana.* 619. zie ook op *Zee-porcelleyn*.
Porrum. zie op *Pareye*.
Portulaca. zie op *Porcelleyn*.
Portulaca marina. zie op *Zee-porcelleyn*.
Postelbezien. zie op *Kraakebezien*.
Potamogetum. zie op *Fonteynkruid*.
Potentilla. zie op *Ganzerich*.
Poterium. zie op *Boksdoorn*.
Prangwortel. zie op *Stalkruid*.
Prassium. zie op *Malrove*.
Primula veris. zie op *Sleutelbloem*.
Princenbloem. zie op *Winde*.
Proserpina. zie op *Druyzenknop*.
Prunus. zie op *Pruymboom*.
Prunella. zie op *Brunelle*.
PRUYMBOOM. Lat. *Prunus.* Hoogd. *Pflaumenbaum.* *Quetschenbaum.* *Wetschenbaum.* Fr. *Prunier.* *Prunellier.* *Davoines.* Ital. *Pruno.* 46.
Pseudo-diftamnus. zie op *Diftamnus*.
Pseudo-hermodactylus. zie op *Hondstand*.
Pseudo-melanthium. zie op *Koornroos*.
Pseudo-myrtus. zie op *Gagel*.
Pseudo-orchis. zie op *Tweeblad*.
Pseudo-fycomorus. zie op *Witte Lotusboom*.
Pyllium. zie op *Vlookruid*.
Ptermica vulgaris. zie op *Wilde Dragon*.
Pulegium. zie op *Poleye*.
Pulegium montanum. zie op *Wilde Bafilicom*.
Puleye. zie op *Poleye*.
Pullejum. zie op *Poleye*.
Pulmonaria. zie op *Longekruid*.
Pulfatilla. zie op *Keukenkruid*.
PURGEERENDE BATATEN. Lat. *Batata Cathartica.* *Spinachia Americana tuberosa folutiva.* 626. 627.
PYLHOUT. *Sporkkenhout.* *Hondsboom.* Lat. *Frangula.* *Alnus nigra.* Hoogd. *Leufzbaum.* *Faulbaum.* Fr. *Aulne noir.* Ital. *Alno nero.* 90.
Pijnboom. zie op *Denneboom*.
Pijpeboom. zie op *Syringe*.
Pyracantha. zie op *Peeredoorn*.
Pyrethrum. zie op *Bertram*.
Pyrethrum sylvestre. zie op *Wilde Dragon*.
Pyrola. zie op *Wintergroen*.
Pyrus. zie op *Peereboom*.
Q *Uaalboom.* zie op *Sorbenboom*.
Quaalfterboom. zie op *Sorbenboom*.
Quadrifolium Phœum. zie op *Vierblad*.
Qualfterboom. zie op *Sorbenboom*.
Quamoelit. zie op *Winde*.
Quartelbezien. zie op *Bryonie*.
QUEEBOOM. Lat. *Malus Cydonia.* *Malus Cotonea.* Hoogd. *Quittenbaum.* *Kittenbaum.* Fr. *Coignaffier.* Ital. *Cotognaro.* 31.

der N A M E N.

Quendel. *zie op Wilde Thymus.*

Quercus. *zie op Eykkenboom.*

Quinquefolium. *zie op Vijfvingerkruyd.*

R Adicula. *zie op Radijs.*

Radicula magna. *zie op Peperwortel.*

RADYS. Rommelatzen. Ramelatzen. *Lat. Radicula. Raphanus. Hoogd. Rettich. Fr. Raifort. Ital. Raphano. Ravano. Radice. Radiccio. Remolazzo. 834.*

Radix Cava. *zie op Holwortel.*

Radix Pestilentialis. *zie op Pestilenciewortel.*

Radix Rosea. *zie op Roozewortel.*

RAKETTE. *Lat. Eruca. Hoogd. Rauhen. Raukenkraut. Fr. Roquette. Ital. Ruchetta. 564.*

Rakette, Eedele. *zie op Eedele Rakette.*

Rakette, Italiaansche. *zie op Italiaansche Rakette.*

Ramelatzen. *zie op Radijs.*

Ranunculus. *zie op Booterbloem.*

Ranunculus hortensis latiore folia. *zie op Klokjens.*

Rapa. *zie op Rape.*

Rapa sylvestris Dioscoridis. *zie op Marietten.*

RAPE. Knol. Ruyve. *Lat. Rapa. Rapum. Hoogd. Ruben. Fr. Naveau. Ital. Rapa. Rapo. Ravo. 848.*

Raphanus. *zie op Radijs.*

Raphanus magnus. *zie op Peperwortel.*

Raphanus rusticanus. *zie op Peperwortel.*

Rapistrum. *zie op Hederik.*

RAPONCE. Kleyn Halskruyd. Wilde Rape. *Lat. Rapunculus. Rapontium. Rapunculum. Cervicaria minor. Hoogd. Rabuntzel. Fr. Raiponce. Ital. Raponzolo. Ramponoli. 439.*

Rapontium. *zie op Raponce.*

Raponticum Prosperi Alpini. *zie op Patich.*

Raponticum majus Creticum. *zie op Steen-lattouw.*

Rapum. *zie op Rape.*

Rapum sylvestre. *zie op Wilde Rape.*

Rapunculus. Rapunculum. *zie op Raponce.*

Ratelaar. *zie onder Populierboom.*

Ratelen. *zie op Wilde Haanekam.*

Regina prati. *zie op Geytenbaard.*

Reinette. *zie op Geytenbaard.*

Reinvaar. *zie op Wormkruyd.*

RHABARBAR met gefronste Bladeren. *Lat. Lapathum hortense rotundifolium fimbriatum. Rhabarbarum fimbriatum rotundifolium. 693.*

Rhabarbar, opregte ronde. *zie op Opregte ronde Rhabarbar.*

Rhabarbar, valssche. *zie op Thaliëtrum.*

Rhabarbarum verum. *zie op Patich.*

Rhabarbarum verum rotundifolium flore albo. *zie op Opregte ronde Rhabarbar.*

Rhabarbarum sive Lapathum lanuginosum chinense longifolium verum Matthioli. *zie op Opregte Rhabarbar van Matthiolus.*

Rhamnus. *zie op Rhijn en Duynbezien.*

Rhamnus Tertius Theophrasti. *zie op Peeredoorn.*

RHAPONTICUM (van zommige gehouden voor Rhabarbar, alhoewel 't de regte Rhabarbar niet is) *Lat.*

Rhaponticum. *Ital. Rheupontico. Rhapontico. 852.*

Rhodia Radix. *zie op Roozewortel.*

Rhododendrum. *zie op Oleanderboom.*

Rhus. *zie op Sumachboom.*

Rhus Myrtifolius. *zie op Rhus met Bladeren van Myrtus.*

Rhus sylvestris. *zie op Rhus met Bladeren van Myrtus.*

Rhus sylvestris Dodonæi. *zie op Gagel.*

RHUS MET BLADEREN VAN MYRTUS. *Lat.*

Rhus Myrtifolius. Rhus sylvestris. Sumach Plinii. Myrtopetalon. *Hoogd. Gerbenbaum mit Myrtenbletteren. Lat. Rhus Salvatico. 250.*

RHYNBEZIENBOOM. *Lat. Rhamnus. Hoogd. Creutzbeer. Wegedorn. Fr. Verd de Vescie. Ital. Spino Merlo. Spin Zerbino. 80.*

Rhijn-willige. *zie op Keelkruyd.*

Ribes. *zie op Aalbezenboom.*

Ribesium. *zie op Aalbezenboom.*

Ricinus. *zie op Wonderboom.*

RIDDERSPoor. *Lat. Delphinium. Consolida Regalis. Hoogd. Rittersporn. Fr. Pied d'Alouette. Ital. Consolida Regale. Speron di Cavalliero. Calcatrippa. 547.*

RIEDT. *Lat. Arundo. Donax. Hoogd. Rohr. Fr. Canne. Roseau. Ital. Canna. 366. ZUYKER-RIEDT. Lat. Arundo Saccharifera. Calamus Saccharatus. Fr. Canne de Sucre. INDIAANSCH BLOEYEND RIEDT. Lat. Arundo florida. Canna Indica. GEMEEN WATER-RIEDT. Lat. Arundo Palustris. Hoogd. Tach-rohr. ibid.*

RIEDT-GRAS. *Lat. Butonium. Sparganium. Platanaria. Hoogd. Igels-Knopfen. Ital. Spargamo. 416.*

Riekende Andoorn. *zie op Stachyskruyd.*

Robbrechtskruyd. *zie op Oyevaarsbek.*

Robur. *zie op Eykkenboom.*

Roggebloem. *zie op Koornbloem.*

Rommelatzen. *zie op Radijs.*

Roo-ridder. *zie op Patich.*

Roo-ridder, gemeene kleyne. *zie op Gemeene kleyne Roo-ridder.*

Roode Dolik. *zie op Musyzenkorn.*

Roode Steenbreek. *zie op Filipendula.*

Roomsche Boonen. *zie op Turksche Boonen.*

ROOMSCH NETELKRUYD. *Lat. Urtica Romana. Hoogd. Welsche Nessel. Fr. Ortie Italienne. Ital. Urtica. 674.*

ROOS VAN JERICHO. *Lat. Rosa Hierochontea.*

ROOS van Jericho, gehouden voor het Zee-porcelen uyt Syrien. *Lat. Halimus Marinus Syriacus. 196.*

ROOSEBOOM. Roselaar. *Lat. Rosa. Hoogd. Rose. Roslein. Fr. Rosier. Ital. Rosa. 195.*

Roos van China. *zie op Malve van China.*

Rooselaar. *zie op Roosboom.*

ROOSEWORTEL. *Lat. Radix Rosea. Rhodia Radix. Hoogd. Rosenwurtzel. Fr. Racine sentant les Roses. Ital. Rhodia Radice. 834.*

Rorella. *zie op Zonnedauw.*

Rosa. *zie op Roosboom.*

Rosa Chinenfis. *zie op Malve van China.*

Rosa Hieroconthea. *zie op Roos van Jericho.*

Rosa Sylvatica. *zie op Castus.*

Roseboom. Rosewortel. *zie op Roosboom. Rosewortel.*

Rosmarinum. *zie op Rosmarijn.*

Rosmarinus Coronarius. *zie op Rosmarijn.*

ROSMARYN. *Lat. Rosmarinum. Rosmarinus Coronarius. Libanotis Coronaria. Hoogd. Rosmarein. Fr. Rosmarin. Ital. Rosmarine. 244.*

Rossolis. *zie op Zonnedauw.*

Rostrum Ciconia. *zie op Oyevaarsbek.*

Rotte. *zie op Krap.*

Rubia. *zie op Krap.*

Rubus. *zie op Brommelbezien.*

Rubus Ideus. *zie op Himnebezien.*

RUERKRUYD. *Lat. Filago impia. Centunculus. Hoogd. Ruhrkraut. Rotruhrkraut. Ital. Gnaphalio. Filago. Caratfilago. 576.*

Rumex. *zie op Patich.*

Ruscus. *zie op Mynsdoorn.*

Ruta. *zie op Ruyte.*

Ruta Capraria. *zie op Galege.*

RUYTE. Wijnruyt. *Lat. Ruta. Hoogd. Raute. Weinraut. Fr. Rue. Rue de Jardin. Ital. Ruta. 854.*

RUUTERSKRUYD. Krabbenklauw. *Lat. Militaris Aquaticus. Aloe Palustris. Sedum Aquaticum. Militaris Ailoides. 767.*

Ruyve. *zie op Rape.*

Rijnbezien. Rijn-willige. *zie op Rijnbezien. Rijn-willige.*

RYST. Rijst. *Lat. Oriza. Hoogd. Reisz. Ital. Riso. Grano Riso. 797.*

Rijst. *zie op Rijst.*

B L A D - W Y Z E R

S Abina. *zie op Zeevenboom.*
 Saccharæ radiculæ. *zie op Zuykerwortel.*
SAFFRAAN. *Lat. Crocus. Crocum. Hoogd. Saffran.*
Fr. Safran. Croco. Zafferano. 519.
 Saffraan; wilde. *zie op Wilde Saffraan.*
 Sagitta. Sagittalis. *zie op Serpentsstong.*
SALADE. *Lattuw. Lattouw. Lat. Lactuca. Hoogd. Lat-*
tich. Fr. Lactue. Ital. Lattuga. 682.
 Salicaria. *zie op Federik.*
 Salie. *zie op Self.*
 Salix. *zie op Willigeboom.*
 Salix Botritis pumila Silefiana. *zie op Spira van Theo-*
phrastus.
SALOMONS-ZEEGEL. *Lat. Polygonatum. Sigillum*
Salomonis. Hoogd. Weißwurtz. Fr. Seu de Salomon.
Signer de Salomon. Ginuliere. Geniculiere. Ital. Poligo-
nato. Fraffinella. Ginocchietto. Radice costi Nomata.
831.
 Salsa parilla Peruviana minor. *zie op Steekende Winde.*
 Salsify. *zie op Boksbard.*
 Salvia. *zie op Self.*
 Sambucus. *zie op Vlierboom.*
 Sambucus humilis. *zie op Wilde Vlier.*
SANAMONDA. *Dus genoemd in alle Talen. 487.*
 Sanguis Draconis. *zie op Patich.*
 Sanguisorba. *zie op Pimpinel.*
 Sanicula Alpina. *zie op Slentelbloem.*
 Sanicula. *zie op Sanikel.*
SANIKEL. *Lat. Sanicula; Diapensia. Hoogd. Sanikel. Fr.*
Sanicle. Ital. Sanicula. Diapensia. Cinque foglio maggio-
re. 860.
SANTORIE. *Lat. Centaurium. Hoogd. Taufentguld-*
kraut. Fr. Centaure. Ital. Centaurea. Mondella. 464.
 Saponaria. *zie op Zeepkruid.*
 Sarafijnskruid. *zie op Aristolochie.*
 Sargel. *zie op Aspergien.*
 Sassafras arbor. *zie op Sassafrasboom.*
SASSAFRASBOOM. *Lat. Sassafras arbor. Fr. Arbre de*
Sassefras. Ital. Sassafras. 109.
 Saturea. *zie op Kunneke.*
 Saturey. *zie op Kunneke.*
 Satyrion. *zie op Standelkruid.*
 Satyrium. *zie op Standelkruid.*
 Satyrium Erythronium. *zie op Hondstand.*
 Savie. *zie op Self.*
 Savelboom. *zie op Zeevenboom.*
 Sausseboom. *zie op Berberisboom.*
 Saxifragia. *zie op Steenbreek.*
SCABIOSE. *Lat. Scabiosa. Hoogd. Apostenkraut. Grind-*
kraut. Scabiose. Fr. Scabiose. Ital. Scabiosa. 863.
 Scanodoprafum. *zie op Pareye.*
 Scammonia. Scammonium. *zie op Scammonie.*
SCAMMONIE. *Lat. Scammonia. Scammonium. Apo-*
cynum quartum. Ital. Scammonia. 506.
 Scandix. *zie op Naaldekervel.*
 Sceptum Morionis. *zie op Sotsknodze.*
SCHARLEY. *Lat. Horminum. Hoogd. Scharley. Ital.*
Horminio. 636.
 Scheerlink. Scherling. *zie op Dulle Kervel.*
 Scheurbuykskruid. *zie op Scorbutskruid.*
SCHILDDRAGENDE HEDYSARUM. *Lat. Hedy-*
sarum Clypeatum. Securigida. Onobrychis Dodonæi.
Hoogd. Schildkraut. Ital. Hedisaro scudato. 623.
 Schurftloos-bladeren. *zie op Scorbutskruid.*
 Scolopendria. *zie op Hartstong.*
 Scolopendrium. *zie op Steenvaarn.*
SCORBUTHSKRUYD. *Scheurbuykskruid. Blauw-*
schuytskruid. Oprege Britannica der Oude Friezen.
Schurftloos-bladeren. Water-ridder. Britannica. Vrij-
tanica. Lat. Britannica. Lappathum Longifolium nigrum
palustris. 696.
 Scordium. *zie op Waterloo.*
SCORDOTIS VAN PLINIUS. *Lat. Scordotis Plinii.*
Ital. Scordote di Plinio. 478.

Scorpioenstaart. zie op Zonnwende.
SCORPIOENSTAART MET BLADEREN VAN
HAAZEN-OOREN. *Lat. Scorpioides. Ital. Scorpioi-*
de 867.
 Scorpioides. *zie op Scorpioenstaart.*
 Scorpiurus. *zie op Zonnwende.*
 Scorzonera. *zie op Adderskruid.*
 Scrofularia. *zie op Groot Speenkruid.*
 Securigida. *zie op Bijlenskruid.*
 Sedum. *zie op Huyslook.*
 Sedum aquaticum. *zie op Ruyterskruid.*
 See-ajuy. See-angelier. See-venkel, en alle andere See-
 gewassen. *zie op de Letter Z.*
SEENEGROEN. *Ingroen. Lat. Bugla. Consolida me-*
dia. Hoogd. Guntzel. Ital. Consolida mezana. Morande-
la. Herba Laurentina. 418.
 Seevenboom. *zie op Zeevenboom.*
 Seevengetijdenkruid. *zie op Zeevengetijdenkruid.*
 Seleri. *zie op Peeterselie.*
SELF. *Savie. Salie. Lat. Salvia. Hoogd. Salbey. Fr. Sauge.*
Ital. Salvia. 857.
 Sempervivum. *zie op Huyslook.*
 Senecio. *zie op Kranswortel.*
 Sentis. *zie op Brommelbezen.*
 Septifolium. *zie op Tormentil.*
 Seriphium Germanicum. *zie op Fykruid.*
 Seris. *zie op Endivie.*
SERMONTTEYN. *Lat. Siler Montanum. Ligustrum ve-*
rum Dodonæi. Fr. Sermontaine. 888.
 Serpentaria. *zie op Kalfrvoet.*
 Serpentaria aquatica. *zie op Serpentsstong.*
 Serpentaria Mirabilis montana. *zie op Berg-Slangenkruid.*
SERPENTSTONG. *Slangestong. Lat. Sagitta. Sagittalis.*
Lingua Serpentis. Serpentaria Aquatica. Hoogd. Pfeil-
kraut. Fr. Queve. d'Arondelle. 857.
 Serpyllum. *zie op Wilde Thymus.*
SERRULATULA. *Lat. Serratula. Hoogd. Scharterkraut.*
Ital. Serratola. 656.
 Servillum. *zie op Zuykerwortel.*
SESAMOIDES. *Dus in alle Talen genoemd. 874.*
SESAMUM. *Lat. Sesamum. Hoogd. Leindotter. Flachsz-*
dotter. Fr. Du Sisame. Jujoline. Ital. Sefamo. Sisamo.
Giugiolena. 878.
SESELI. *In alle Talen dus genoemd. 879.*
 Sevenboom. *zie op Zeevenboom.*
 Sevengetijdenkruid. *zie op Zeevengetijdenkruid.*
 Sicomoris. *zie op Egyptische Vijgeboom.*
 Siderion. *zie op Berg-Slangenkruid.*
 Sideritis. *zie op Gelidkruid.*
 Sigillum Salomonis. *zie op Salomons-Zegel.*
SIGMAARTS-KRUYD. *Lat. Alcea. Hoogd. Sigmers-*
kraut. Fr. Guimauve Sauvage. Ital. Malvavisco Salva-
tico. 274.
 Siler Montanum. *zie op Sermontteyn.*
 Siliqua Fatua. *zie op Judasboom.*
 Siliquastrum. *zie op Judasboom.*
 Silphium. *zie op Laserpitium.*
 Silverkruid. *zie op Penningsbloem.*
 Simphitum maculosum. *zie op Longekruid.*
 Sinapi Arragonicum. *zie op Arragonsche Mostaart.*
 Sinapi sylvestre. *zie op Hederik.*
SINT JACOBSKRUYD. *Afchkruid. Lat. Jacobæa.*
Cineraria. Hoogd. S. Jacobsblum. S. Jacobskraut. Fr. Her-
beau Fleur de Saint Jaques. Ital. Herba di San Giacomo;
S. Giacobbo. 658.
 S. Jansbezen. *zie op Aalbezen.*
S. JANSBROOD. *Lat. Carobe. Ceratia Siliqua. Serato-*
nia. Panis S. Johannis. Hoogd. S. Johansbrodt. Fr. Ca-
rougier. Ital. Carobe. Carobole. 123.
 S. Jansdruyfjens. *zie op Aalbezen.*
S. JANSKRUYD. *Lat. Hypericum. Perforata. Andros-*
zum. Afcyrum. Hoogd. S. Johanskraut. Fr. Milleper-
tuis. Ital. Hiperico. Perforata. Herba di San Giovan-
ni. 645.

der N A M E N.

S. Janskruid. *zie op Smeerswortel.*
 S. Joriskruid. *zie op Valeriaan.*
 S. Pieterskruid. *zie op Slenkelbloem.*
 Sifer. Sifarum. *zie op Zuykerwortel.*
 SISYRINCHIUM. In alle Talen dus genoemd. 883.
 Sium. *zie op Water-eppe.*
 Slaapkruyd. *zie op Mankop.*
 SLANGENHOOFD. *Lat. Echium. Viperina. Buglossum Sylvestre. Hoogd. Wild Ochsenzung. Fr. Buglosse Sauvage. Ital. Echio. Buglossa; Bugolisa Salvatica. 407.*
 Slangentong. *zie op Serpents tong.*
 SLEUTELBLOEM. Hemelsleutel. S. Pieterskruid. *Lat. Primula veris. Herba Paralysis: Paralytica. Sanicula Alpina. Verbasculum Alpinum. Hoogd. Schluffelblum. Himmelschluffel. S. Pieterskraut. Fr. Cocu. Prayes de Cocu. Primevere. Ital. Herba Paralisi. Fior di Primavera. 836.*
 Smak. *zie op Sumachboom.*
 SMEERWORTEL. Wondkruid. S. Janskruid. *Lat. Telephium. Crassula. Hoogd. Knabekraut. Wundkraut. Fortzwein. Fr. Joubarbe de Vignes. Reprise. Favesselle. Ital. Telephio. Fava grassa. 472.*
 Smilax aspera. *zie op Steekende Winde.*
 Smilax hortenensis. *zie op Turksche boonen.*
 Smilax Lavis. *zie op Winde.*
 Smyrnum Creticum. *zie op Smyrnum van Candia.*
 SMYRNIUM VAN CANDIA. *Lat. Smyrnum Creticum. Petrofelinum Ciliciae. Hippofelinum agreste. Fr. Smyrnum de Candie. Ital. Smirnio. Macerone. 894.*
 Sodanella. *zie op Zeewinde.*
 Soethout. *zie op Zoethout.*
 Solanum. *zie op Nachtschade.*
 Solanum Lignosum. *zie op Hoe langer hoe liever.*
 Solanum Quadrifolium. *zie op Wolfsbekie.*
 Solatrum. *zie op Nachtschade.*
 Soldanella. *zie op Zeewinde.*
 Solidago Satracenia. *zie op Heydens Wandkruid.*
 Solsequium. *zie op Zonnwende.*
 Somerzotje. *zie op Zomerzotje.*
 Sonnebloem. *zie op Zonnebloem.*
 Sonnedauw. *zie op Sonnedauw.*
 Sonnewende. *zie op Zonnwende.*
 Sophia. *zie op Fyckruid.*
 SPREERBOOM. Spreerboom. Spreeuwbezienboom. Haver-elzen. *Lat. Sorbus. Aria Theophrasti. Hoogd. Sperberbaum. Speyerbaum. Sparrbaum. Spictea. Fr. Cornier. Sorbier. Ital. Sorbe. Corniolo. 83.*
 Sotsknodze. *zie op Zotsknodze.*
 Sonchis. *zie op Haanzelade.*
 SPAANSCH GESTREEPT GRAS. *Lat. Gramen Striatum Hispanicum. 617.*
 Spaansche Jenette. *zie op Narcisse.*
 Sparagus. *zie op Aspergien.*
 Sparganium. *zie op Riedgras.*
 Spargel. *zie op Aspergien.*
 Spatula Foetida. *zie op Stinkende Lis.*
 Speenkruyd. *zie op Oogenklaar.*
 Speenkruyd. *zie op Valeriaan.*
 Speenkruyd. groot. *zie op Groot Speenkruyd.*
 SPEERKRUID. Adderstong. Natertong. *Lat. Ophioglossum. Lanca Christi. Lingua Serpentina. Lunaria. Henophyllum. Hoogd. Naterzunglein. Fr. Langue de Serpent. Herbe sans Cousture. Ital. Ophioglossa. Herba senza Costa. Lingua di Serpente. 793.*
 Speerwortel. *zie op Kalfvoet.*
 Spina Acida. *zie op Berberisboom.*
 Spina Acuta. *zie op Hagedoorn.*
 Spina Aegyptia. *zie op Acacia.*
 Spina Alba. *zie op Dymbezien.*
 Spina Alba. *zie op Hagedoorn.*
 Spina Christi. *zie op Jodendoorn.*
 Spina Hirci. *zie op Bokendoorn.*
 Spina Judaica. *zie op Jodendoorn.*
 Spina Murina. *zie op Muysdoorn.*

Spina Muris. *zie op Aspergien.*
 Spinachia Americana tuberosa. *zie op Bataten.*
 Spinachia Americana tuberosa solutiva. *zie op Purgeende Bataten.*
 Spinachia Frutescens Americana. *zie op Boomachtig Spinagie uyt America.*
 Spinachia major. Minor. &c. *zie op Patich.*
 Spinagie. Americaansche, met een Bolwortel. *zie op Bataten.*
 Spinagie. Boomachtig, uyt America. *zie op Boomachtig Spinagie uyt America.*
 Spiraea Theophrasti. *zie op Spiraea van Theophrastus.*
 SPIRAEA VAN THEOPHRASTUS. Lage Druyfsenswillige uyt Silezien. *Lat. Spiraea Theophrasti. Salix Bortris pumila Silefiaca. 203.*
 Splith. *zie op Duyvenkervel.*
 Sporkenhout. *zie op Pijlhout.*
 Spreebeerenboom. *zie op Sorbenboom.*
 Spreeuwbezienboom. *zie op Sorbenboom.*
 SPRINGKRUID. *Lat. Cataputia minor. Lathyrus. Hoogd. Springkraut. Fr. Espurge. Ital. Lathiri. Cataputia minore. 457.*
 Springkruid. *zie op Kruidje roer mij niet.*
 Squilla. Squille. *zie op Zee-ajun.*
 STACHYSKRUID. Riekende Andoom. *Lat. Stachis. Hoogd. Riechend Andorn. Fr. Sauge Sauvage. Ital. Staghii. Salvia Salvatica. 895.*
 Stachas. *zie op Stechaskruid.*
 STALKRUID. Prangwortel. *Lat. Ononis. Anonis. Arresta Bovis. Natix Plinii. Resta Bovis. Hoogd. Ochsenbrech. Ochsenkraut. Stalkkraut. Fr. Arreste-Beuf. Bugrandes. Ital. Anonide. Bonaga. Resta Bove. 788.*
 STANDELKRUID. Orchis. Kullekenskruid. Satyrion. *Lat. Orchis. Satyrium. Hoogd. Knabekraut. Erdgeyl. Standelwurtz. Fr. Du Satyrion. Uram. Ital. Satyrion. Satirio. Satirione. 400.*
 Staphisagria. *zie op Luyskruid.*
 Staphylodendrum. *zie op Pimpernoot.*
 STARREKRUID. *Lat. Aster. Hoogd. Megerkraut. Sternkraut. Fr. Estoilée. Ital. Aster. 372.*
 STECHASKRUID. *Lat. Stachas. Hoogd. Stichaskraut. Fr. Stichedes. Ital. Stecade. Steca. 897.*
 Steekbezien. *zie op Kruidbezien.*
 STEEKENDE KAARDEN UYT AMERICA. *Lat. Dipficus spinosus Americanus. Hoogd. Americanische Kartendistel. Fr. Chardon. Espinoux des Indes. 673.*
 STEEKENDE WINDE. *Lat. Smilax Aspera. Convolvulus acutus. Zarza parilla. Salsa parilla Peruviana minor. Hoogd. Stechende Winde. Fr. Lifet picquant. Ital. Ruovo Cervino. Hedera spinosa. Vilucchio Maggiore. 888.*
 STEENBREEK. *Lat. Saxifragia. Hoogd. Steinbrech. Fr. Saxifrage. Ital. Salsifragia. 862.*
 STEEN-LATTOUW. *Lat. Petromartula. Lactuca Petrea. Raponticum majus Creticum. Ital. Lattuga Pietrosa. Petromarula. Rapontico maggiore di Candia. 442.*
 STEEN-LEEVEKRUID. *Lat. Lichen. Hepatica. Hoogd. Stein-Leberkraut. Brunnen-Leberkraut. Fr. Hepatique. Ital. Epatica Figatella. 686.*
 STEENVAARN. Miltkruid. *Lat. Asplenium. Ceterach. Scolopendrium. Hoogd. Steinfarn. Ital. Aspleno. Ceterach. Herba indorato. 292. zie ook op Vaarn. Booma vaarn. Grachvaarn.*
 Steen-violier. *zie op Muurbloem.*
 Steen-zaad. *zie op Paerlekruid.*
 Stellaria. *zie op Hartshoorn.*
 Stinkend Luyskruid. *zie op Nieswortel.*
 STINKENDE LIS. Wandluysenkruid. *Lat. Spatula Foetida. Iris Sylvestris. Xyris. Hoogd. Wandeluyskraut. Wesch Schwertel. Fr. Glayul puant. Ital. Xiride. Spatula foetida. 432.*
 Stinkende Nieswortel. *zie op Nieswortel.*
 Stinkende Ysop. *zie op Gelidkruid.*
 STOEBE. In alle Talen dus genoemd. 636.

B L A D - W Y Z E R

STOK-VIOLIER. *Lat.* Leucojum. *Viola alba* arbore-
scens. *Hoogd.* Garten-veiel. *Leucoje.* *Fr.* Violiers. *Gyro-*
rees blanches. *Ital.* *Viola bianca.* 679.

Stramonium. *zie op Datura.*

Stratiotes Arborefcens. *zie op Boomachtig Stratiotes.*

Struthiofera. *zie op truyfkruid.*

STRUYSKRUYD. *Lat.* *Struthiofera.* 292.

STYRAXBOOM. *Lat.* *Styrax Arbor.* *Storax Arbor.*
Hoogd. *Styraxbaum.* *Ital.* *Storace.* 111.

Succia. *zie op Dnyvelsbeet.*

Sumach Arbor. *zie op Sumachboom.*

SUMACHBOOM. *Lat.* *Sumach Arbor.* *Rhus.* *Hoogd.*
Gerbenbaum. *Schlingbaum.* *Fr.* *Rheu.* *Ital.* *Rhi.* *So-*
macho. 107.

Sumach Plinii. *zie op Rhus met Bladeren van Myrtus.*

SURING. *Surkel.* *Lat.* *Acetosa.* *Hoogd.* *Sauwrampffer.*
Fr. *Ozeille.* *Ital.* *Acetosa.* 278.

Surkel. *zie op Suring.*

Suykerey. *zie op Cicorey.*

Suykerwortel. *zie op Zuykerwortel.*

Swaardkruid. *zie op Zwaardkruid.*

Swaardkruid. *Americaanfch.* *zie op Phalangium.*

Swaluwenkruid. *zie op Oogenklaar.*

SWALUWEWORTEL. *Lat.* *Hirundinaria.* *Vincetoxi-*
cum. *Asclepias.* *Hoogd.* *Schwalbenwurtzel.* *Ital.* *Vince-*
roffico. *Asclepiade.* 370.

Symphytum majus. *zie op Waalwortel.*

SYNNAUW. *Onzer Vrouwe-mantel.* *Lat.* *Alchimilla.*
Pes Leonis. *Hoogd.* *Sinnauw.* *Fr.* *Pied de Lion.* *Ital.* *Stel-*
laria. 298.

SYRINGE. *Fluyteboom.* *Pijpeboom.* *Lat.* *Syringa.* *Hoogd.*
Welfch Holder. *Fr.* *Syringe.* *Ital.* *Siringa di Italia.* 162.
** Geen op S. niet gevonden werd, zoek op Z. **

T *Abacum.* *zie op Bilzenkruid.*

Tabak. *zie op Bilzenkruid.*

TAMARINDENBOOM. *Lat.* *Tamarindus Ar-*
bor. *Hoogd.* *Tamarindenbaum.* *Ital.* *Tamarindo.* 113.

Tamarindus Arbor. *zie op Tamarindenboom.*

Tamarix. *zie op Tamarifchboom.*

TAMARISCHBOOM. *Lat.* *Tamariscus.* *Tamarix.* *My-*
rica. *Hoogd.* *Tamarifch-holtz.* *Portz.* *Fr.* *Tamarisque.*
Ital. *Tamarix.* *Mirica.* 200.

Tamariscus. *zie op Tamarifchboom.*

Tamme Acanthus. *zie op Beerenklauw.*

Tamme Mooren. *zie op Pastinaken.*

Tanacetum. *zie op Wormkruid.*

TANDEKENSKRUYD. *Lat.* *Dentillaria.* *Plumbago.*
Ital. *Dentillaria.* *Capriella.* *Piombagine.* 550.

Tapfus Barbatus. *zie op Wollekruid.*

Tarpentijnboom. *zie op Terpentijnboom.*

TASJENSKRUYD. *Teskenskruid.* *Beurfekruid.* *Lat.*
Burfa Pastoris. *Hoogd.* *Tefchenkraut.* *Seckelkraut.* *Fr.*
Bourfe de Pateur; de Berger. *Ital.* *Borfa di Pastore.*
913.

Tafchenskruyd. *zie op Tasjenskruid.*

Taxus. *zie op Ibenbaum.*

Telephium. *zie op Smeerwortel.*

Telephium Maculosum. *zie op Cerinthe.*

Terebinthus. *zie op Terpentijnboom.*

Terebinthus Indica. *zie op Piffacienboom.*

TERPENTYNBOOM. *Lat.* *Terebinthus Arbor Grani-*
Viridis. *Hoogd.* *Terpentinbaum.* *Fr.* *Terebinte.* *Ital.*
Terebinto. *Arbore di Trementina.* 104.

Tefchenskruyd. *zie op Tasjenskruid.*

Teftebloemen. *zie op Angelieren.*

TEUCRIUM. *In alle Talen dus genoemd.* 900.

Teylroozen. *Tijlloozen.* *zie op Hermodactelen.*

Teylroozen. *witte.* *zie op Zomerzotje.*

Tachelium. *zie op Marietten.*

THALICTRUM. *Valfche Rhabarbar.* *Lat.* *Thalictrum.*
Hoogd. *Wiefen Rauw.* *Ital.* *Verdemarco.* *Thalitro.*
904.

THAPSIA. *Lat.* *Thapsia.* *Turbith Gallicum.* *Fr.* *Tur-*

bith. *Ital.* *Thassia.* 901.

Thlafpi. *zie op Vreemde Wilde Kers.*

Thora Valdensis. *zie op Verderfblad der Waldenzen.*

Thuya Theophrasti. *zie op Boom des Leevens.*

Thym. *zie op Thymiaan.*

Thymelæa. *zie op Mezereon met fmalle Bladeren.*

THYMIAAN. *Thym.* *Lat.* *Thymus.* *Thymum.* *Hoogd.*
Welfch Quendel. *Thymian.* *Fr.* *Thym.* *Ital.* *Thimo.*
737.

Thymum. *Thymus.* *zie op Thymiaan.*

Thymus. *wilde.* *zie op Wilde Thymus.*

Ticadi. *zie op Muscari.*

Tilia. *zie op Lindenboom.*

Tintinnabulum Terræ. *zie op Wintergroen.*

Tithymalus. *zie op Wolfsmelk.*

TONGEBLAD. *Lat.* *Laurus Alexandrina.* *Bis lingua.*
Hoogd. *Hauckblatt.* *Auffenblatt.* *Fr.* *Laurier Alexan-*
drin. *Herbe aux Langes.* *Ital.* *Hippoglossio.* *Lauro Alef-*
sandrino. 708.

Tootskruid. *zie op Wollekruid.*

Tormentilla. *zie op Tormentille.*

TORMENTILLE. *Lat.* *Tormentilla.* *Septifolium.* *Hoogd.*
Birckwurtz. *Rot Heilwurtz.* *Fr.* *Tormentille.* *Ital.*
Tormentilla. 914.

TORREKRUYD. *Lat.* *Turritis.* *Turrita.* 919.

Trachelium Americanum. *zie op Kardinaalsbloem.*

Tragacantha. *zie op Boksdooen.*

Tragopogum. *zie op Bokbaard.*

Tragoriganum. *zie op Bok-orege.*

Tribulis aquaticus. *zie op Waternoor.*

Tribulis terrestris. *zie op Aardrook.*

Trichomanes. *zie op Weederdood.*

Trifolium. *zie op Zeevengetijdenkruid.*

Trifolium. *zie op Drieblad.*

Trifolium arborefcens. *zie op Cytisus.*

Trifolium fuscum. *zie op Vierblad.*

Trifolium hepaticum. *zie op Eedel Leevekruid.*

Tripolium. *zie op Water-Starrekruid.*

Triticum Americanum. *zie op Americaanfche Tarwe.*

Triticum Marinum. *zie Mufsekoorn.*

Tulipa. *zie op Tulp.*

TULP. *Lat.* *Tulipa.* *Hoogd.* *Thumpal.* *Tulpant.* *Fr.* *Tu-*
lipa. *Ital.* *Tulipa.* *Turkfch.* *Cafa Lale.* *Ale.* *Zambul.*
904.

Tunisbloem. *zie op Fluweelebloem.*

Turbith Gallicum. *zie op Thapsia.*

Turrita. *Turritis.* *zie op Torrekruid.*

TURKSCHEBOONEN. *Roomfcheboonen.* *Klimboon-*
nen. *Lat.* *Phafeolus.* *Faba Turcica.* *Faba Romana.* *Smi-*
lax Hortensis. *Hoogd.* *Welfche bohne.* *Steigbohne.* *Garten-*
fafelen. *Turkfifche bohne.* *Fr.* *Fafeoles.* *Ital.* *Faggi-*
voli. *Fafeli.* 817.

Turkfche Weyt. *Turkfch Koorn.* *zie op Indiaanfche Weyt.*

Tuffilago. *zie op Hoefblad.*

Tuylkenbloem. *zie op Dnyfendfchoon.*

TWEEBLAD. *Vogelneft.* *Lat.* *Bifolium.* *Pseudo-orchis.*
Ophrys. *Nidus Avis.* *Hoogd.* *Zweyblatt.* *Ital.* *Ophis.*
Bifoglio. *Eleboro bianco falso.* 401.

Tijdeloozen. *zie op Hermodactelen.*

Tijdeloozen. *witte.* *zie op Zomerzotje.*

Tijlloozen. *zie op Hermodactelen.*

Typha palustris. *zie op Sotskynodze.*

U *Lmaria.* *zie op Geytenbaard.*

Ulmus. *zie op Ipenboom.*

Umbilicus Veneris. *zie op Navelkruid.*

Unedo. *zie op Arbutusboom.*

Ungula Caballina. *zie op Hoefblad.*

Unifolium. *zie op Maybloem.*

Urtica Romana. *zie op Roomfch Neetelkruid.*

Urtica Iners. *Urtica mortua.* *zie op Verkeerd Neetelkruid.*

Uva Crispa. *zie op Krusbezenboom.*

Utlaria. *zie op Klokjens.*

Uyen. *zie op Ajwyn.*

VAARN.

der N A M E N.

- V**AARN. Varen. *Lat.* Filix. *Osmunda Regalis.* *Hoogd.* Waldfarn. *Fr.* Fougere. *Fouchiere.* *Ital.* Felce. Felice. 288. *zie ook op Boomvaarn. Grachivaarn. Steenvaarn.*
- VACCARIA.** *Lat.* Vaccaria. *Lychnis Perfoliata.* *Lychnis Perfoliata rubra.* 920.
- Vaccinia.** *zie op Krakebezien.*
- VALERIAAN.** Speenkruyd. S. Joriskruyd. *Lat.* Valeriana. *Phu.* Nardus Rustica. *Hoogd.* Baldrian. *Fr.* Valerian. 781.
- Valeriana.** *zie op Valeriaan.*
- Valeriana Campestris.** *zie op Veldsalade.*
- Valsche Rhabarbar.** *zie op Thalictrum.*
- VARKENSbrood.** *Lat.* Cyclamen. *Pan. Porcinus.* *Hoogd.* Schweinbrodt. *Erd-appfel.* *Fr.* Pain de Porceau. *Ital.* Ciclamino. *Pan.* Porcino. 532.
- Varkensstaart.** *zie op Varkensvenkel.*
- VARKENSVENKEL.** Varkensstaart. *Lat.* Peucedanum. *Pinaftellum.* *Foeniculum Porcinum.* *Hoogd.* Haarstrang. *Schwebelwurtz.* *Sawfenchel.* *Fr.* Peucedanne. *Ital.* Peucedano. 812.
- VEDERIK.** Wederik. Joodenkruyd. *Lat.* Lyfimachia. *Salicaria.* *Herba Judaica.* *Weyderich.* *Fr.* Soucy d'eau. *Pellebasse.* *Corneille.* *Ital.* Lifimachia. 743.
- Veelvoet.** *zie op Boomvaarn.*
- VETD-AJUYN.** *Lat.* Ornithogalum. *Bulbus Leucanthemus.* *Hoogd.* Vogel mich. *Feldzwibel.* *Ackerzwibel.* *Ital.* Ornithogalo. 795.
- VELD-CIPRES.** Hoe langer hoe liever. *Lat.* Chamæpitys. *Iva Moschata.* *Hoogd.* Schlagkraut. *Vergifz mein nicht.* *Fr.* Iva Moschate. *Ital.* Chamepitio. 476.
- Veld-kroppen.** *zie op Veld-salade.*
- VELD-SALADE.** Vettekors. Vettekous. *Winter-salade.* *Witmoes.* *Veld-kroppen.* *Lat.* Olus album. *Valeriana Campestris.* *Hoogd.* Schaffmauler. *Weifzmufz.* 781.
- VENKEL.** *Lat.* Foeniculum. *Hoogd.* Fenchel. *Fr.* Fencil. *Ital.* Finocchio. 589. *zie ook op Varkensvenkel, en Zeevenkel.*
- Venusayr.** *zie op Vrouwenhayr.*
- Venusnavel.** *zie op Navelkruyd.*
- Verbasum Alpinum.** *zie op Sleutelbloem.*
- Verbasum Candela Regia.** *zie op Wallekruyd.*
- Verbasum Montanum.** *zie op Sleutelbloem.*
- Verbena.** *Verbenaca.* *zie op Tserkruyd.*
- VERDERFBLAD DER WALDENZEN.** *Lat.* Thora Valdensis. *Hoogd.* Walden-Serthora. *Ital.* Thora Gualdenfo. 283.
- VERKEERD NEETELKRUJD.** Doove Neetelen. *Haanekop.* *Lat.* Lamium. *Urtica Iners.* *Urtica mortua.* *Galeopsis Tragi.* *Hoogd.* Taube nessel. *Fr.* Ortie Morte. *Ital.* Galioffi. *Urtica fetida.* 675.
- Veronica.** *zie op Eerenprijs.*
- VERWLOOF.** Fustethout. *Lat.* Cotinus. *Coccygia.* *Coggia Plinii.* *Hoogd.* Farblaub. *Fr.* Boix Fustet. *Ital.* Cotino. *Scotano.* 173.
- Vettekors.** *Vettekous.* *zie op Veld-salade.*
- Vetonica.** *zie op Betonie.*
- VEYL.** Eyloof. Kleef. Klim. *Lat.* Hedera. *Hoogd.* Ephew. *Ilaub.* *Ylaub.* *Fr.* Lierre. *L'Hierre.* *Ital.* Hedera. 251.
- VIBURNEBOOM.** Viorneboom. *Lat.* Viburnum. *Viorna.* *Liburnum.* *Lantana.* *Hoogd.* Viburneboom. *Kleyner Meelbaum.* *Fr.* Viorne. *Mauffane.* *Riorte.* *Hardeau.* *Ital.* Viburno. 116.
- Viburnum.** *zie op Viburneboom.*
- Vicia.** *zie op Wizen.*
- VIERBLAD;** bruyn-rood Vierblad. *Lat.* Quadrifolium *Phœum.* *Trifolium Fuscum.* *Fr.* Quatre Fucille brun. 771.
- Vinca pervinca.** *zie op Maagdenpalm.*
- Vingetoxicum.** *zie op Zwalmwervortel.*
- VINGERHOED.** *Lat.* Digitalis. *Hoogd.* Fingerhut. *Fr.* Digitalis. *Ital.* Digitale. 532.
- Viola alba arborefcens.** *zie op Stok-violier.*
- Viola Bulbosa trifolia.** *zie op Zomerzotje.*
- Viola Damascena.** *zie op Damastbloem.*
- Viola Latifolia.** *zie op Penningsbloem.*
- Viola Lunaris.** *zie op Penningsbloem.*
- Viola Lutea.** *zie op Muurbloem.*
- Viola Mariana.** *zie op Mariette.*
- Viola Matronalis.** *zie op Damastbloem.*
- Viola Martia. Nigri. Purpurea.** *zie op Maartsche Viole.*
- Viola Tricolor.** *Viola Trinitatis.* *zie op Drieveerwige Violette.*
- Violaria.** *zie op Maartsche Viole.*
- Violetten.** *zie op Angelieren.*
- Violier.** *Steen-violier.* *zie op Muurbloem.* *Stok-violier.* *zie op Stok-violier.*
- Viorna.** *zie op Viburneboom.*
- Viorne.** *zie op Klim.*
- Virga aurea.** *zie op Guldenroede.*
- Viperina.** *zie op Slangenhoofd.*
- VIRGINIAANSCH PATICH.** *Americaanfche Britannica.* *Lat.* Lapathum Virginianum. *Britannica Americana.* 703.
- Viscaria.** *zie op Vliegenet.*
- Viscus.** *zie op Marentakken.*
- Vitnago.** *zie op Gingidium.*
- Vitreda Virginiana.** *zie op Wilde Wijngaard nyt Virginien.*
- Vitis albo.** *zie op Klim.*
- Vitis Canadensis.** *zie op Wijngaard van Canada.*
- Vitis Vinifera.** *zie op Wijngaard.*
- VLASKRUJD.** *Lat.* Linum. *Hoogd.* Flachs. *Fr.* Dulin. 717. *Flaskruyd.* *wild.* *zie op Wild Flaskruyd.*
- VLESSCHEBOOM.** *Lat.* Arbor Lagenaria. *Guanabanus.* 129.
- VliegENET.** *Lat.* Viscaria. *Lychnis sylvestris viscosa.* 927.
- VLIERBOOM.** Flierboom. Vledderboom. *Lat.* Sambucus. *Hoogd.* Holderbaum. *Holunderbaum.* *Fr.* Hus. *Suin.* *Sufier.* *Ital.* Sambuco. 78.
- Vlier.** *wilde.* *zie op Wilde Vlier.*
- VLOOKKRUJD.** *Lat.* Pſyllium. *Herba Polucaris.* *Hoogd.* Pſyllienkraut. *Flohkraut.* *Fr.* Herbe des Pulces. *Ital.* Pſillio. 834.
- Vlookruyd.** *zie op Perſenkruyd.*
- Vogelneft.** *zie op Tweeblad.*
- VOGELVOET.** *Lat.* Pes Avis. *Ornithopodium.* *Hoogd.* *Vogelfufz.* *Fr.* Pied de Oiseau. 797.
- Volubilis.** *zie op Winde.*
- Volubilis Marina.** *zie op Zeewinde.*
- VOSSCHESTAARTEN-GRAS.** *Lat.* Gramen Alopecinum. *Alopecuroides.* 618.
- VREEMDE WILDE KERS.** *Wisselkruyd.* *Wilde Moftaart.* *Lat.* Thlaſpi. *Hoogd.* Baurenſenſſ. *Baurenkrefz.* *Wilderkrefz.* *Fr.* Seneve Sauvage. 911.
- Vroege Perzikboom.** *zie op Abrikoosboom.*
- VROUWENHAYR.** *Venusayr.* *Lat.* Adiantum. *Polytrichum.* *Capillis Veneris verus.* *Hoogd.* Frauwenhaar. *Fr.* Polytric. *Gurguet.* *Rue de Mur.* *Ital.* Adianto. 284.
- Vrouwen-mantel.** *zie op Synnauw.*
- Vrijftanica.** *zie op Scorbuthskruyd.*
- VYFVINGERKRUJD.** *Lat.* Quinquefolium. *Pentaphyllum.* *Hoogd.* Funffingerkraut. *Funffblatt.* *Fr.* Quinte Fucille. *Ital.* Pentafilo. *Cinquefoglio.* 807.
- YGEBOOM.** *Lat.* Ficus. *Hoogd.* Feigenbaum. *Fr.* Figuier. *Ital.* Fico. *Ficaio.* 21. **EGYPTISCHE YGEBOOM.** *Lat.* Sicomorus. *Ficomoris.* *Ficus Ægyptiaca.* *Ital.* Sicomoro. *Fico d'Egitto.* 24. **INDIAANSCH YGEBOOM.** *zie op Bananienboom.*
- Vijge.** *Indiaanfche.* *zie op Indiaanfche Vijge.*
- YGEBOON.** *Lupinen.* *Lat.* Lupinus. *Hoogd.* Feigbohen. *Fr.* Lupins. *Ital.* Lupino. 729.
- W**AALWORTEL. *Lat.* Symphytum majus. *Confolida major.* *Hoogd.* Walwurtz. *Schwartzwurtz.* *Beinwelle.* *Fr.* Conſyre. *Oreille d'Asne.* *Ital.* *Confolide Maggiore.* 419.
- WALMEESTER.** *Onzer Vrouwen Bedſtroo.* *Lat.* Asperula. *Aspergula.* *Matrifylva.* *Hoogd.* Waldmeiſter. *Waldmanlein.*

B L A D - W Y Z E R

- manlein. Leberkraut. *Fr.* Muguet. *Ital.* Asperella. Cordiale. *Stellaria*. 342.
- Walnotenboom. *zie op Nootenboom.*
- WALSTROO. WEE. *Lat.* Gallium. *Galatium*. *Hoogd.* Megerkraut. *Walstroo*. *Unser Frauen Bettstroo*. *Fr.* Petit Muguet. *Gallerie*. *Ital.* Galio. 338.
- Wandluysenkruyd. *zie op Stinkende Lis.*
- Warmoes. *zie op Beet.*
- Waterbunge. *zie op Beekbunge.*
- Watercastanie. *zie op Waternoot.*
- Water-dulle-kervel. *zie op Dulle Kervel.*
- WATER-EPPE. *Lat.* Sium. *Laver*. *Pastinaca aquatica*. *Hoogd.* Wasser-eppich. *Wassermark*. *Brunnen-peterlein*. *Fr.* Berle. *Ital.* Sio. *Gorgolestro*. 883.
- WATER-FILIPENDULA. *Water-Oenanthe*. *Lat.* Filipendula *Aquatica*. *Oenanthe Palustris*. *Ital.* 't zelve. 578.
- WATER-GOUDSBLOEM. *Botterbloem*. *Groote Botterbloem*. *Lat.* Caltha *Palustris*. *Caltha Virgilii*. *Populago*. *Hoogd.* Mofzblum. *Martenblum*. *Ital.* Caltha *aquatica*. 436. *zie ook op Goudsbloem.*
- WATERLOOK. *Lat.* Scordium. *Hoogd.* Wasser-battonich. *Wasser-bethonien*. *Lachen-knoblauch*. *Fr.* Scordion. *Camaraz*. *Ital.* Scordio. *Betonica Aquatilis*. 478.
- WATERNOOT. *Minkyzer*. *Water-castanien*. *Lat.* Tribulus *Aquaticus*. *Castanea Palustris*. *Hoogd.* Wassernusz. *Spitznusz*. *Fr.* Escarbots. *Saligots*. *Chastaignes d'Eau*. *Ital.* Tribolo *aquatico*. 792.
- Water-oenanthe. *zie op Water-Filipendula.*
- Water-ridder. *zie op Scorbuthskruyd.*
- WATER-STARREKRUJD. *Lat.* Tripolium. *Amellus Marinus*. *Aster Marinus*. *Hoogd.* Wasser-sterkraut. *Ital.* Tripolio. 917.
- Wederik. *zie op Federick.*
- Wee. *zie op Walstroo.*
- WEDE. *Lat.* Glaſtum. *Isatis*. *Hoogd.* Weyd. *Fr.* Glaſtum. *Ital.* Glaſto. 611.
- WEEDERDOOD. *Lat.* Trichomanes. *Filicula*. *Cappilaris*. *Hoogd.* Widertodt. *Roter Steinbruch*. *Ital.* Trichomane. *Pollitrico*. 285.
- WEEGBREE. Weegeblad. *Lat.* Plantago. *Hoogd.* Wegerich. *Wegrich*. *Schaffzung*. *Fr.* Plantain. *Ital.* Piantagine. *Piantana*. *Pevaccittola*. *Centinaria*. 824.
- Weegeblad. *zie op Weegbree.*
- Weewinde. *zie op Geyenblad.*
- Welriekende dulle Kervel. *zie op Kervel.*
- WELRIEKENDE EYKELBOOM. *Lat.* Glans Unguentaria. *Nux Unguentaria*. *Glans Myrepſica*. *Myrobalanus Plinii*. *Arabisch Ben*. *Grieks*. *Balanus Myrepſica*. 130.
- WELRIEKENDE LIS MET SMALLE BLADEREN. *Acorus*. *Lat.* Iris *Angustifolia odorata*. *Acorus*. *Calamus Aromaticus*. *Hoogd.* Calmus. *Ital.* Acoro. *Calamo Aromatico*. *Herba venerea*. 428. *zie ook op Lis*; en *Stinkende Lis*.
- WELRIEKENDE NACHTBLOEM. *Lat.* Hesperis odorato. *Hoogd.* Abend-viol. *Ital.* Hespero d'Italia. 634.
- Weyt. *Indiaanſche*. *zie op Indiaanſche Weyt.*
- Wielboom. *zie op Booghout.*
- Wild Tandkruyd. *zie op Wilde Dragon.*
- WILD VLASKRUJD. *Lat.* Linaria. *Linum ſylveſtre*. *Oſyris*. *Hoogd.* Leinkraut. *Krottenſlachs*. *Wilder ſlachs*. *Fr.* Lin Sauvage. *Ital.* Linaria. 719.
- WILDE BASILICOM. *Lat.* Ocimum *ſylveſtre*. *Clinopodium*. *Pulegium Montanum*. *Hoogd.* Wilde Baſilien. *Fr.* Baſilic Sauvage. *Ital.* Clinopodio. *Ocino Salvatico*. *Baſilico ſalvatico*. 499.
- Wilde Baſilicum. *zie op Erinus van Dioſcorides.*
- Wilde Bertram. *zie op Wilde Dragon.*
- WILDE DRAGON. *Wilde Bertram*. *Wild Tandkruyd*. *Lat.* Ptarmica vulgaris. *Pyrethrum ſylveſtre*. *Draco ſylveſtris*. *Hoogd.* Wilder Bertram. *Fr.* Pyréthre Sauvage. *Ital.* Sternutella. *Ptarmica*. 840.
- WILDE GALEGE. *Lat.* Cyperus. *Hoogd.* Wilder Gal-
- gan. *Fr.* Souchet. *Ital.* Ciperio. 540.
- WILDE HAANEKAM. *Ratelen*. *Lat.* Criſta Galli. *Alectorolephos*. *Fistularia*. *Pedicularis*. *Hoogd.* Rodel. 478.
- WILDE KERS. *Peeperkruyd*. *Lat.* Iberis. *Nasturtium ſylveſtre*. *Lepidium Herbula*. *Piperitis*. *Hoogd.* Wilder Krefz. *Fr.* Creſſon Sauvage. *Paſſerage Sauvage*. *Chafferrage*. *Ital.* Lepidio. *Piperite*. *Piperella*. 662. *zie ook op Kers*; en *Vreemde Wilde Kers*.
- WILDE LAURIER. *Lat.* Laurus Tinus. *Laurus Tinus*. *Laurus Inodora*. *Laurus ſylveſtris*. *Ital.* Lauro ſalvatico. 153.
- Wilde Moſtaart. *zie op Vreemde Wilde Kers.*
- Wilde Olijfboom van Duytſchland. *zie op Duytſchen.*
- WILDE RAAP. *Lat.* Napus *ſylveſtris*. *Rapum ſylveſtre*. 848.
- Wilde Raape. *zie op Raponce.*
- Wilde Raape van Dioſcorides. *zie op Marietten.*
- Wilde Roos. *zie op Cifus.*
- WILDE SAFFRAAN. *Lat.* Carthamus. *Cnicus*. *Crocus*. *Saracenus*. *Attractylis*. *Hoogd.* Wild Saffraan. *Fr.* Saffran Sauvage. *Ital.* Cartamo. *Cnico*. *Croco hortenſe*. *Zaffrano* *Saracineſco*. 449.
- Wilde Sene. *zie op Lombaardsche Linze.*
- WILDE THYMUS. *Quendel*. *Lat.* Serpyllum. *Hoogd.* Quendel. *Hunerkohl*. *Fr.* Pilloret. *Serpolet*. *Ital.* Serpillo. *Serpiglio*. *Serpollo*. *Serpolino*. 877.
- WILDE VLIER. *Hadich*. *Lat.* Ebulus. *Sambucus humilis*. *Hoogd.* Attich. *Fr.* Hieble. *Ital.* Ebulu. *Nebbio*. *Podagraria*. *Kameactis*. 558.
- Wilde Wijngaard. *zie op Bryonie.*
- WILDE WYNGAARD UYT VIRGINIEN. *Lat.* Vitreda Virginiana. *Labruſca Virginiana*. *Hoogd.* Funſibletterige Weinflok auf America. *Ital.* Vite Salvatico di Virginia. 240.
- WILLIGEBOOM. *Windhoutboom*. *Bindhoutboom*. *Lat.* Salix. *Hoogd.* Weydenbaum. *Fr.* Saux. *Ital.* Solcio. *Salice*. 76.
- WINDE. *Lat.* Convolvulus. *Volubilis*. *Smilax Lævis*. *Quamoclit*. *Hoogd.* Windekraut. *Fr.* Liſeron. *Liſet*. *Ital.* Vilucchio. *Herba Campanella*. 502. *zie ook op Steekende Winde*, en *Zeerwinde*.
- WINDEND PAERDSHOFYZER. *Lat.* Ferrum Equinum volubile. *Contravenenum*. *Spaanſch Contrayerva*. 713.
- Windbloem. *zie op Anemone.*
- Windhout. *zie op Willigeboom.*
- WINTERGROEN. *Lat.* Pyrola. *Tintinnabulum Ternæ*. *Hoogd.* Wintergrun. *Kuchenschelle*. *Holtzmangolt*. *Fr.* Limoire. *Bete Sauvage*. *Ital.* Pirola. 794.
- Winterſalade. *zie op Veldſalade.*
- Wiſſelkruyd. *zie op Vreemde Wilde Kers.*
- Wit Wollekruyd. *zie op Phlomos.*
- Witmoes. *zie op Veldſalade.*
- WITZEN. *Vitzen*. *Wikken*. *Lat.* Vicia. *Hoogd.* Wicken. *Fr.* Veſce. *Ital.* Vecchia. *Neccia*. *Veza*. 922.
- Witte Andoorn. *zie op Malrove*. *Riekende Andoorn*. *zie op Stachyskruyd.*
- WITTE BEEN. *Lat.* Been Album. *Polemonium*. *Papaver Spumeum*. *Ital.* Polemonio. 393.
- WITTE LOTUSBOOM. *Lat.* Azedarach Avicennæ. *Lotus Alba*. *Pſeudo Sycomorus*. *Zizypha Candida Monſpelienſium*. *Ital.* Sicomoro falſo. 134.
- WITTE MALVE. *Lat.* Althæa. *Bifmalva*. *Hoogd.* Ibiſch. *Fr.* Guimalve. *Ital.* Malva viſca. 318.
- Woekelaar. *zie op Gunzebloem.*
- WOLBOOM. *Lat.* Gollipium arbor. *Hoogd.* Wulbaum. *Wolbaum*. 127. *zie ook op Wollekruyd.*
- WOLFSBEZIE. *Spinnekop*. *Lat.* Aconitum Monococcum. *Herba Paris*. *Solanum quadrifolium*. *Hoogd.* Wolfbeer. *Einbeer*. *Fr.* Raiſin de Renard. 282.
- WOLFSMELK. *Wrattenkruyd*. *Lat.* Tithymalus. *Hoogd.* Wolfſmilch. *Fr.* Herbeau Laiçt. *Tithymalle*. *Ital.* Titimalo. *Tortumaglio*. 460.
- WOLFSWORTEL; en GESONDE WOLFSWORTEL.

der N A M E N.

- TEL. *Lat.* Aconitum. Aconitum Salutiferum. *Napel-*
lus. *Napellus* Gloriosus. *Anthora*. *Christophoriana*. *Hoogd.*
Wolfwurtz. *Narrenkappen*. *Eysenhutlein*. *Fr.* Tue loup.
Ital. Aconito. 281.
- WOLLEKRUYD. *Koningskaars*. *Toortskruyd*. *Lat.*
Varbascum Candela Regia. *Tapfus* Barbatus. *Hoogd.*
Wollkraut. *Koningskertz*. *Kertzenkraut*. *Fr.* Bovillon.
Torches. *Ital.* Verbasce. *Tassobarbasso*. *Berbaraschio*.
397. *Zie ook op Wit Wollekruid*; en *kleyne Berg-wolle-*
kruid.
- WONDERBOOM. *Mollekruid*. *Lat.* Ricinus. *Palma*
Christi. *Cataputia* Major. *Pentadactylon*. *Hoogd.* Wun-
derbaum. *Creutzbaum*. *Fr.* Palme de Christ. *Ital.* Ri-
cino. *Mirafale*. *Girafale*. *Catapoccia* Maggiore. 850.
Wonderbloem van Peru. *zie op Oprechte Jalappe*.
Wondkruid. *zie op Smeerwortel*.
- WORMKRUYD. *Reinvaar*. *Lat.* Tanacetum. *Athanasia*.
Hoogd. *Reinfarn*. *Fr.* *Athanasie*. *Ital.* *Tanaceto*. *Atana-*
sia. *Daneda*. 899.
- Wortelen, geele. *zie op Peen*.
Wortelen, witte. *zie op Pasfinaken*.
Wortelen, roode. *zie op Beetwortelen*.
- WOUW. *Wouwe*. *Lat.* Lutum Herba. *Lutea*. *Luteola*.
Hoogd. *Streichkraut*. 730.
Wrattkruid. *zie op Wolfsmelk*.
- WYNGAARD. *Wijnstok*. *Lat.* Vitis Vinifera. *Hoogd.*
Weinstock. *Weinreben*. *Fr.* *Vigne*. *Ital.* *Vite*. 233.
- WYNGAARD VAN CANADA. *Boommachtig* *Epime-*
dium uyt *Virginien*. *Lat.* *Vitis* Canadensis. *Epimedium*
Frutescens *Virginianum*. *Ital.* *Vite di Canada*. 241.
Wijngaard uyt Virginien. *zie op Wilde Wijngaard uyt Vir-*
ginien.
- Wijnstock*. *zie op Wijngaard*.
Wijnruyt. *zie op Ruyte*.
- X** Anthium. *zie op Kliffenkruid*.
Xylosteum. *zie op Hondskarsen*.
Xyris. *zie op Stinkende Lis*.
- Y** Acinth. *zie op Hyacinth*.
YDELE HAVER. *Lat.* Bromus herba. *Bromus*
sterilis. *Festucago* Gazæ. *Egilops* altera *Matthioli*.
Phoenix *Quorundam*. *Fr.* *Averon*. *Ital.* *Egilopa*. *Orzo*
Salvatico. 820.
- YSOP. *Hyssop*. *Lat.* *Hyssopus*. *Hoogd.* *Ispen*. *Isop*. *Fr.*
Hyssope. *Ital.* *Hissopo*. 652. *STINKENDE YSOP*.
zie op Stinkende Ysop.
- Yzerhart. *zie op Yzerkruid*.
- YZERKRUYD. *Yzerhart*. *Lat.* *Verbena*. *Verbenaca*.
Hoogd. *Eisenkraut*. *Eisenhart*. *Fr.* *Vervaine*. *Ital.* *Ver-*
minacula. *Berbenaca*. *Berbenaca*. 784.
- Z** Arza parilla. *zie op Steekende Winde*.
ZEE-AJUYN. *Squille*. *Lat.* *Squilla*. *Scilla*. *Pan-*
cratium. *Cepa* Marina. *Hoogd.* *Meer-zwibel*. *Fr.* *Sti-*
poulle. *Ital.* *Squilla*. *Scylla*. 306.
Zee-angelier. *zie op Zee-gras*.
Zee-creta. *Zee-Crithmum*. *zie op Ganzelbloem*.
ZEE-ERWETEN. *Lage Zee-erweten*. *Lat.* *Pisum* Ma-
rinum angulosum perpetuum. *Fr.* *Pois de la Mer*. *Ital.*
Biso de Mare. *Pifelli di Mare*. 825.
ZEE-GRAS. *Zee-angelier*. *Berg-angelier*. *Lat.* *Gratum*
Marinum. *Caryophyllus* *Marinus*. *Caryophyllus* *Mon-*
tanus. 617.
- ZEE-MEDICA. *Lat.* *Medica* *Marinum*. 592.
Zee-peeterzelie. *zie op Zee-venkel*.
ZEEPKRUYD. *Lat.* *Saponaria*. *Hoogd.* *Waschkraut*.
Seyffenkraut. *Speychelwurtzel*. *Fr.* *Herbe à Foulon*.
Ital. *Radicette*. *Herba* *Lanaria*. 842.
- ZEE-PORCELLEIN. *Lat.* *Portulaca* Marina. *Halimus*.
Hoogd. *Meer-portulac*. *Ital.* *Halimo*. 621.
Zee-porcellein uyt Syrien. *zie op Roos van Jericho*.
- ZEEVENBOOM. *Savelboom*. *Lat.* *Sabina*. *Hoogd.* *Si-*
benbaum. *Fr.* *Sabine*. *Ital.* *Sabina*. 62.
- ZEEVEN-GETYDENKRUYD. *Lotuskruyd*. *Lat.* *Lo-*
tus Herba. *Lotus* *fativus* *trifolium* *odoratum*. *Hoogd.*
Ziebingezeitekraut. *Fr.* *Trefle* *odoriferant*. *Ital.* *Loto*
domestico. 722.
- ZEE-VENKEL. *Zee-peeterzelie*. *Lat.* *Foeniculum* Ma-
rinum. *Creta* Marina. *Crithmum* *Marinum*. *Petroselinum*
Marinum. *Hoogd.* *Meer-fenchel*. *Fr.* *Bacille*. *Fencel* Ma-
rin. *Ital.* *Crithmo*. *Crithmo*. *Finocchio* Marino. *Her-*
ba di San Pietro. 813.
- ZEE-WINDE. *Sodanelle*. *Lat.* *Soldanella*. *Brassica* Ma-
rina. *Volubilis* Marina. *Convolvulus* *Marinus*. *Hoogd.*
Meerwinde. *Fr.* *Chou de Mer*. *Ital.* *Soldanella*. *Braf-*
fica Marina. 890.
- Zevenboom*. *zie op Zeevenboom*.
Zevengetijdenkruid. *zie op Zeevengetijdenkruid*.
- Zilverkruid*. *zie op Ganzelich*.
Zilverkruid. *zie op Penningsbloem*.
- Zingiber*. *Zinziber*. *zie op Gengebar*.
Zizypha Candida *Monspeliensium*. *zie op Witte Lotusboom*.
Zizypha *Græcum*. *zie op Fuzuben*.
Zizyphus *Rutila*. *zie op Fuzuben*.
- ZOETHOUT. *Lat.* *Glycyrrhiza*. *Dulcis* *Radix*. *Glaux*
Latifolia. *Hoogd.* *Sufzholtz*. *Lackrize*. *Fr.* *Reclisse* com-
mune. *Erculisse*. *Raiglice*. *Ragalice*. *Ital.* *Regolitia*. *Re-*
golito. 610.
- ZOMERZOTJE. *Witte Tijdeloos*, of *Teylroos*. *Lat.*
Leucocum *Bulbosum*. *Viola* *Bulbosa* *trifolia*. *Hoogd.* *Hor-*
nungsblum. *Schneetropffen*. 681.
- ZONNEBLOEM. *Lat.* *Crysanthemum* *Peruvianum*.
Flos *Solis*. *Hoogd.* *Sonnenblum*. *Ital.* *Fior del Solo*.
581.
- ZONNEDAUW. *Lat.* *Rossolis*. *Rorella*. *Drosium* re-
centiorum. *Hoogd.* *Sonnenthauw*. *Ital.* *Rugiada del So-*
le. 849.
- ZONNEWENDE. *Kreeftkruid*. *Scorpioenstaart*. *Lat.*
Heliotropium. *Solsequium*. *Scorpiurus*. *Fr.* *Tournefol*.
Ital. *Heliotropio*. 624.
- ZOTSKNODZE. *Dodden*. *Dullen*. *Dolzen*. *Lat.* *Typha*
Palustris. *Sceptrum* *Morionis*. *Hoogd.* *Wasserkolben*.
Mofzkolben. *Narrenkolben*. *Fr.* *Rouveau*. *Masse de*
Jonc. *Ital.* *Mazza Sorda*. *Tipha*. 920.
- Zuurboom*. *zie op Berberisboom*.
- ZUYKERWORTEL. *Lat.* *Sifer*. *Sifarum*. *Servillum*.
Saccharæ *Radicula*. *Hoogd.* *Gierlein*. *Zuckerwurtzel*.
Fr. *Chervy*. *Ital.* *Sifaro*. 882.
- ZWAARDKRUYD. *Lat.* *Gladiolus*. *Eufis*. *Hoogd.*
Schwurtel. *Fr.* *Glais*. *Glayeul*. *Ital.* *Gladiolo*. *Monacuc-*
cie. 607.
- Zwaardkruid*; *Americaansch Zwaardkruid*. *zie op Phalan-*
gum.
Zwaluwestaart. *zie op Swaluwestaart*.

't Geen op de Letter Z. niet gevonden word, zoek
op de Letter S.

Eynd des eersten Blad-wijzers.

B L A D - W Y Z E R

V A N ' T

G E B R U Y K

Aller Boomen, Planten, Bloemen en Kruiden,
in dit Werk voorgesteld;

T O T

G E N E E Z I N G

Van allerley Ziekten, Qualen, en Ongeleegentheeden.

Amborsfigheyd. *zie op Engborstfigheyd.*
Aanbey. *zie op Aubey.*
Aangezicht een schoon en helder vel te geeven; een goede verwe te maken, door middel, genomen van

Oranjeboomen. 13.
Anijs. 333.
Bryonie. 415.
Ciceren. 483.
Saffraan. 520.
Hoe langer hoe liever. 558.
Alantwortel. 561.
Hederik. 567.
Fenegriek. 591.
Kievitsbloem. 595.
Oyevaarsbek. 605.
Ylop. 653.
Alpergies. 671.
Patic. 691.
Lavas. 712.
Lelie. 716.
Viigboonen. 729.
Aardbezen. 773.
Plompe. 780.
Turkische boonen. 819.

Aangezichts bleke verwe der Vrouwsperfoonen wech te neemen, door middel van

Oogentrooft. 569.
Oyevaarsbek. 605.

Zie ook op Aangezicht een schoon en helder vel te geeven. En, op Aangezichts Zomer-sproetelen, vlekken, &c. wech te neemen.

Aangezichts Opdruyftigheyd te doen vergaan. *zie op Opdruyftigheyd.*

Aangezichts Puytten en Bleynen te verdrijven, door middel genomen van

Konkommer. 528.
Aardbezen. 773.

zie voorts op Puytten.

Aangezichts Rimpelen, te voorkomen; of als'er zijn, te doen vergaan, door middel van

Pijnboom. 44.
Beerenoor. 383.
Havikskruyd. 636.
Lelie. 716.
Sfeutelloem. 838.

Aangezichts roodheyd te verdrijven, door middel van

Indiaanſche Doornappel. 576.

Aangezichts Zomer-sproetelen Vlekken, Puyftigheyd, en allerley andere onzuiverheeden wech te neemen, door middel van

Appelboom. 6.
Oranjeboom. 14. 15.
Amandelboom. 35.
Platanus. 59.
Perzikboom. 67.

Ipenboom. 88.
Syraxboom. 113.
Welriekende Eykenboom. 130.
Barkenboom. 133.
Myrtenboom. 145.
Nagelboom. 150.
Kleyne Lauwerboom. 156.
Peperboom. 232.
Wijngaard. 240.
Geytenblad. 244.
Zuring. 280.
Malve. 317.
Witte Malve. 318.

Alyffum. 320.
Beekbunge. 325.
Anthyllis. 334.
Kalfsmuyl. 337.
Akeleyen. 351.
Kalfsvoet. 357.
Arifarum. 358.
Affodille. 372.
Beerenoor. 383.
Kool. 413.
Bryonie. 415.
Raponce. 440.
Palmaria. 445.
Smeerwortel. 473.
Ciceren. 483.
Erweten. 486.
Hermolactelen. 501.

Pepoen. 523.
Meloen. 526.
Konkommer. 528.
Hoe langer hoe liever. 558.
Rakette. 565.
Kardinaalsbloem. 583.
Fenegriek. 591.
Fraxinella. 594.
Kievitsbloem. 595.
Gentiaan. 601.
Kottoenkruyd. 616.
Havikskruyd. 636.
Steenleeverkruyd. 686.
Lavas. 712.
Lelie. 716.

Wild Vlaskruyd. 721.
Viigboom. 729.
Poleye. 740.
Aardbezen. 773.
Plompe. 780.
Turkische Boonen. 819.
Pimpinel. 824.
Salomonszeegel. 832.
Ganzerich. 833.
Sfeutelloem. 838.
Rhaponticum. 853.
Kunneke. 861.
Water-eppe. 884.
Sermontein. 888.
Thapfia. 903.
Boksdooen. 916.
Witzen. 923.

Aangezichts zeerigheyd te verdrijven, door middel van

Brommelbezen. 248.

Aarsdarm, uytgefchooten, te herſtellen; weer te doen ingaan, door middel van

Queeboom. 33.
Pijnboom. 45.
Acacia. 55.
Sorbenboom. 84.
Maftikboom. 103.
Kalfsvoet. 357.
Aristolochie. 366.
Starrekruyd. 376.
Varkensbrood. 537.
Wormkruyd. 899.

Aarsdarms kloven, en loopende gaten aan het Fondament te geneezen, door middel van

Witte Malve. 318.
Muurbloem. 678.

Aarsdarms ontfteeking; en knobbelen aan den Aars, wech te neemen, door middel van

Waalwortel. 420.
Paerdeſlaart. 564.
Zonnevende. 624.
Wonderboom. 852.
Haazenſalade. 893.
Maartſche Viole. 925.

Aarsdarms ſmerten te doen vergaan, door middel van

Roozeboom. 199.
Maartſche Viole. 925.

Aarsdarms gezwellen wech te neemen, door middel van

Vijfvingerkruyd. 809.

zie voorts op Aarsdarms ontfteeking, en knobbelen.

Adem goed te maken; ſlinkenden Adem te verdrijven, door middel van

Oranjeboom. 15.
Maftikboom. 103.
Saffraasboom. 111.
Kaneel. 123.
Muſcaatboom. 136.
Myrtusboom. 145.
Nagelboom. 150.
Granaatboom. 220.
Roſmarijn. 246.
Alſten. 274.
Zee-ajuy. 307.
Angelica. 331.
Anijs. 333.
Peeterzelie. 345.
Munt. 427.
Welriekende Lis. 431.
Hoſcomijn. 456.
Kervel. 464.
Anijskruyd uyt America. 668.
Muysdooen. 854.
Self. 859.

Adem. Des zelve luchtgaten t'openen; de verſtopping wech te neemen, door middel van

Anemone. 318.
Doronicum. 954.

Adem

der GENEESMIDDELEN.

Adem. Benauwdem adem ruimte te geeven; kortademheid wech te neemen; door middel van

S. Jansbrood. 124.
Averuyt. 271.
Beerenklauw. 277.
Vrouwenhayr. 285.
Boomvaarn. 290.
Look zonder Look. 302.
Witte Malve. 318.
Angelica. 331.
Laterpitium. 332.
Akeleyen. 351.
Kalfsvoet uyt Egypten. 357.
Hoefblad. 386.
Peitlentiewortel. 387.
Wollekruyd. 399.
Druyvenkruyd. 409.
Munt. 427.
Bergmunt. 428.
Lis. 431.
Wilde Saffraan. 450.
Konkommer. 528.
Eedele Rakette. 566.
Ferula. 572.
Kortoenkruyd. 616.
Welriekende Nagtbloem. 634.
Ylop. 653.
Thuynters. 660.
Stok-violieren. 681.
Melisse. 762.
Panax. 801.
Zeepkruyd. 842.
Rhaponticum. 853.
Wijnruyt. 856.
Scabiose. 864.
Sesamum. 878.
Smyrnium van Candia. 894.

zie voorts op Engborstigheid.

Aderen, gebrooken, geborsten, te geneezen, door middel van

Varkensbrood. 537.
Amandelen-zwelling; verhitting, zweering, en andere gebreken, te geneezen door middel van
Eykenboom. 76.
Vlierboom. 80.
Viburneboom. 117.
Verwloof. 173.
Brommelbezen. 248.
Marietten. 442.
Kardinaalsbloem. 583.
Holwortel. 599.
S. Jacobskruyd. 659.
Scorbutskruyd. 700.
Orege. 742.
Aardbezen. 773.
Waternoot. 793.
Vijfvingerkruyd. 809.
Phlomos. 822.
Duyvelsbeet. 866.

Ambeij. *zie op Ambey.*

Ambeij. Takken of Speenen aan het Fondament; te geneezen door middel van

Queboom. 33.
Abrikoosboom. 68.
Dadelboom. 71.
Sumachboom. 109.
Myrtusboom. 145.
Boom der Kuyschheid. 167.
Boom-malve. 191.
Wijngaard. 240.
Boomvaarn. 290.
Ajuy. 383.
Munt. 308.
Aloe. 314. 315.
Witte Malve. 319.
Krap. 341.
Kalfsvoet. 357.
Meesterwortel. 378.
Kliffenkruyd. 385.
Balfemappel. 398.
Wollekruyd. 399.
Senegroen. 418.
Waalwortel. 420.
Oogenklaar. 481.
Hermodaetelen. 501.
Brazil. Lombard. Linze. 507.
Varkensbrood. 537.

Hondstong. 539.
Holwortel. 599.
Porcellein. 620.
Scorbutskruyd. 700.
Vlaskruyd. 719.
Vijgeboom. 729.
Valeriaan. 784.
Stalkruyd. 790.
Perzenkruyd. 811.
Groot Speenkruyd. 871.
Sotsknodze. 910.
Maertiche Viole. 925.

Om altijd voor Ambey bevrijd te zijn, door middel van
Kliffenkruyd. 385.

Apostematien, *zie op Gezwellen.*

Appetijt. *zie op Eetens-lust.*

Arbeyd der Vrouwen. *zie op Baring.*

Arm en Beenbreuken. *zie op Beenderen.*

Arm- en Beenmerten te geneezen, door middel van

Pijnboom. 45.
Kliffenkruyd. 385.

B Aaring der zwangere Vrouwen haar gemakkelijk te doen vallen: te verlichten. De genee, die niet verlossen konnen, daar toe te bevorderen, door middel van

Oranjeboom. 14.
Vijgeboom. 24.
Lindenboom. 86.
Ebbenhoutboom. 100.
Coccinillenboom. 219.
Geneverboom. 220.
Geytenblad. 244.
Pareye. 305.
Malve. 317.
Anijs. 333.
Peeterzelie. 345.
Akeleyen. 351.
Bijvoet. 353.
Angeliere. 362.
Aristolochia. 366.
Balfemappel. 389.
Munt. 426.
Hertgepan. 447.
Kruysdistel. 456.
Santorie. 466.
Scordotis. 480.
Saffraan. 520.
Varkensbrood. 537.
Diclamus. 551.
Fraxinella. 593.
Gentiaan. 601.
Wilde Kers. 661.
Lavendel. 708.
Tongblad. 709.
Lelie. 716.
Maybloem. 717.
Paarlekruyd. 722.
Majoraan. 737.
Thymiaan. 738.
Poleye. 740.
Malrove. 756.
Nigelle. 759.
Drieblad. 771.
Seseli. 881.
Water-eppie. 884.
Teucrium. 901.

De smerten der Gebaard hebbende

Vrouwen wech te neemen, door middel van

Balfemappel. 389.
Haazenoer. 475.

Beenderen, gebrooken, geborstene, te geneezen, weer te zamen te heelen, door middel van

Ipenboom. 87.
Mastikboom. 103.
Hulst. 166.
Waalwortel. 420.
Saffraan. 520.
Rakette. 565.
Fykruyd. 895.

Beenderen, door wonden of andere toevallen bloot leggende, met vleesch te doen begroeyen, door middel van

Panax. 801.

Been- en Voetwonden te geneezen, door middel van

Jenette. 735.

zie voorts op Wonden.

Beenwonden, wonden der Beenen, te geneezen, door middel van

Look zonder Look. 302.

Yzerkruyd. 787.

zie voorts op Wonden.

Been-zeeren wech te neemen, door middel van

Hondstong. 539.

zie voorts op Zeeren.

Beeten van Beeren en Wolven te geneezen, door middel van

Koralkruyd. 549.

Beeten van dollen Honden: 't vergif wech te neemen, en te geneezen, *zie op Dollen Honden.*

Beeten van dollen Menschen; 't vergif wech te neemen, en te geneezen, door middel van

Groote Krok. 791.

Witzen. 923.

Beeten en steeken van Slangen, Adderen, Scorpionen, en alle andere giftige Dieren, te geneezen, door middel van

Appelboom. 7.
Oranjeboom. 13.
Moerbezenboom. 19.
Vijgeboom. 24.
Egyptische Vijgeboom. 25.
Ibenboom. 49.
Acacia. 56.
Platanus. 58.
Eykenboom. 76.
Effenboom. 95.
Ebbenhoutboom. 102.
Terpentijnboom. 105.
Pistacienboom. 107.
Myrtusboom. 145.
Lauwerboom. 153.
Moschboom. 159.
Boom der Kuyschheid. 167.
Brem. 181.
Peeredoorn. 187.
Joodendoorn. 189.
Tamarischboom. 201.
Wijngaard. 240.
Brommelbezen. 248.
Veyl, of Eylof. 252.
Cardamom. 258.
Averuyt. 271.
Vrouwenhayr. 285.
Hartstong. 287.
Agrimonie. 295.
Pareye. 305.
Berglook. 305.
Zee-ajuy. 307.
Aloe. 315.
Malve. 317.

Witte Malve. 319.

Ammi. 323.

Guychelheyl. 324.

Kleyn Olfetong. 326.

Angelica. 331.

Laterpitium. 332.

Anijs. 333.

Maankruyd. 334.

Kalfsmuyt. 337.

Kleefkruyd. 338.

Krap. 341.

Peeterzelie. 345.

Bijvoet. 353.

Water-kalfsvoet. 358.

Mans-oor. 359.

Angeliere. 362.

Duyzendchoon. 364.

Aristolochie. 366.

Riedt. 370.

Zwaluwewortel. 370.

Affodille. 372.

Starrekruyd. 376.

Meesterwortel. 378.

Beerenoor. 383.

Kliffenkruyd. 385.

Baccharis. 388.

Witte Peen. 393.

Beet. 395.

B L A D - W Y Z E R.

Betonie. 396.
 Wolkruyd. 399.
 Naterwortel. 402.
 Olfetong. 407.
 Slangenhoofd. 408.
 Druyvenkruyd. 409.
 Kool. 413.
 Riedgras. 416.
 Camillen. 423.
 Munt. 426.
 Bergmunt. 428.
 Welriekende Lis. 428.
 Lis. 431.
 Paapefchoe. 433.
 Carline. 449.
 Wilde Saffraan. 450.
 Cardobenedict. 453.
 Kruidstiftel. 456.
 Kervel. 464.
 Santorie. 466.
 Haazenoer. 475.
 Chamედrys. 476.
 Waterlook. 478.
 Scordotis. 479.
 Condrielle. 482.
 Ciceren. 483.
 Ochrys der Grieken. 484.
 Endivie. 490.
 Circea van Parijs. 496.
 Maagdepalm. 497.
 Basilcom. 499.
 Wilde Basilcom. 500.
 Brasiliaansche Linze. 509.
 Conyza. 510.
 Comijn. 512.
 Wilde Comijn. 513.
 Saffraan. 520.
 Koornbloem. 531.
 Varkensbrood. 537.
 Wilde Galega. 541.
 Gele Wortelen. 544.
 Beerwortel. 545.
 Pastinake. 546.
 Ridderpoor. 548.
 Dictamnus. 551.
 Doronicum. 554.
 Wilde Vlier. 559.
 Elichryfon. 561.
 Alantwortel. 561.
 Rakette. 565.
 Boekweyt. 570.
 Ferula. 572.
 Venkel. 590.
 Opregte Medica. 592.
 Gemeene Medica. 593.
 Fraxinella. 593.
 Holwortel. 599.
 Galege. 599.
 Gentiaan. 601.
 Oogentrooftgras. 618.
 Zonnwende. 624.
 Havikskruyd. 636.
 Hyacinth. 645.
 S. Janskruyd. 648.
 Bilzenkruyd. 650.
 Yfop. 653.
 Stoebe. 656.
 Thuyt Kers. 661.
 Wilde Kers. 662.
 Aspergien. 671.
 Steekende Kaarden. 674.
 Salade. 683.
 Patich. 691.
 Scorbuthskruyd. 700.
 Lavas. 712.
 Lelie. 716.
 Maybloem. 717.
 Zeevengetijdenkruyd. 724.
 Jenette. 735.
 Majoraan. 737.
 Poley. 740.
 Oreg. 742.
 Mandragora. 751.
 Berg-Slangenkruid. 753.
 Mahrove. 756.
 Nigelle. 759.
 Beerwortel. 764.
 Cors. Gierst. 766.
 Drieblad. 771.

Valeriaan. 784.
 Yzerkruyd. 787.
 Groote Krok. 791.
 Aardangel. 792.
 Waternoot. 793.
 Peonie. 799.
 Panax. 801.
 Glaskruyd. 806.
 Vijfvingerkruyd. 809.
 Phalangium. 815.
 Leeuwenblad. 817.
 Pimpinel. 824.
 Polium. 828.
 Druyzenknop. 830.
 Keukenkruyd. 836.
 Sleutelbloem. 838.
 Radijs. 845.
 Rhaponticum. 853.
 Wijeruyt. 856.
 Self. 859.
 Scabiose. 864.
 Druyvelsbeer. 866.
 Scorpioneftaart. 868.
 Adderskruyd. 869.
 Bijlenskruid. 872.
 Wilde Thymus. 877.
 Scfamum. 878.
 Sermontein. 888.
 Steekende Winde. 890.
 Smyrnium van Candia. 894.
 Teucrium. 901.
 Boksbaard. 916.
 Wizen. 923.
 Maertiche Viole. 925.
 Vliegenet. 927.
 Beroerde Tong te regt te brengen door middel van
 Thuytters. 661.
 Beroerdheid, Popelzy, beevende Leeden en Zeenuwen, te helpen, te regt te brengen, door middel van
 Welriekende Eykelboom. 132.
 Mulcaatboom. 137.
 Nagelboom. 150.
 Lauwerboom. 153.
 Coccinillenboom. 219.
 Geneverboom. 220.
 Rosmarijn. 246.
 Marentakken. 250.
 Kappers. 255.
 Cardamom. 258.
 Zee-ajuyt. 307.
 Krap. 341.
 Angeliere. 362.
 Meesterwortel. 378.
 Kool. 413.
 Bryonie. 416.
 Lis. 431.
 Braslie-Peeper. 447.
 Saffraan. 520.
 Pastinake. 546.
 Opregte Medica. 592.
 S. Janskruyd. 648.
 Lelie. 716.
 Maybloem. 717.
 Narcisse. 779.
 Peonie. 799.
 Varkensvenkel. 812.
 Sleutelbloem. 838.
 Bertram. 842.
 Selt. 859.
 zie ook op Lambeyd.
 Beevende Leeden. zie op Beroerdheid.
 Bezwijmeling. zie op Flauwte.
 Blaas-hitzigheid; brand van de Blaas, wech te nemen; te verkoelen, door middel van
 Ananas. 495.
 Virginiaansche Linze. 509.
 Pepoen. 523.
 Indiaansche Doornappel. 576.
 Americaansche Patich. 707.
 Zeevengetijdenkruyd. 724.
 Plompe. 780.
 Maertiche Viole. 925.
 Blaas-smerten, verstopping, allerley andere gebreken, te geneezen: slijmerigheid wech te nemen; te zuiveren, &c. door middel van

Vijgeboom. 23. 24.
 Terpentijnboom. 106.
 Cassieboom. 116.
 Roode Jujuben. 119.
 Mulcaatboom. 137.
 Myrtusboom. 145.
 Lauwerboom. 153.
 Hazelenotenboom. 162.
 Brem. 181.
 Boom-malve. 191.
 Tamarischboom. 201.
 Boelkenskruid. 298.
 Muur. 309.
 Malve. 317.
 Beekbunge. 325.
 Peeterzelie. 345.
 Mankop. 359.
 Beerenoor. 383.
 Kliffenkruid. 385.
 Betonie. 396.
 Aardnoten. 414.
 Stinkende Lis. 431.
 Waterlook. 478.
 Ananas. 495.
 Leedekeenskruid. 519.
 Kauwoorde. 521.
 Meloen. 526.
 Konkommer. 528.
 Pastinaken. 546.
 Filipendula. 577.
 Zonnebloem. 582.
 Venkel. 590.
 Gingidium. 607.
 Soethout. 611.
 Porcellain. 620.
 Eedel Leevekruid. 628.
 Goudenkruid. 629.
 Indiaansche Kruidje roer my niet.
 633.
 Aspergies. 671.
 Americaansche Patich. 707.
 Wild Vlaskruyd. 721.
 Paarlekruid. 722.
 Beerwortel. 765.
 Aardbezien. 773.
 Peonie. 799.
 Glaskruyd. 806.
 Varkensvenkel. 812.
 Canarizaad. 820.
 Weegbree. 825.
 Sleutelbloem. 838.
 Rhaponticum. 853.
 Kunneke. 861.
 Naaldekervel. 867.
 Steekende Winde. 890.
 Stechaskruyd. 898.
 Wormkruyd. 899.
 Tormentil. 914.
 Boksdoorn. 916.
 Boksbaard. 917.
 Blaas schurftigheid. zie op Schurftigheid der Blaas.
 Blaas-zweering. zie op Zweering der Blaas.
 Blauw-geflagene of gevallene plaatzen des Lichaams. zie op Bont- en blauw-geflagene.
 Blauwfehuyt, gemeenelyk ook genoemd Scheurbuyt, middelen daar teegens, genomen van
 Oranjeboom. 13.
 Pijnboom. 44.
 Zuring. 280.
 Beekbunge. 315.
 Huyslook. 471.
 Leepelblad. 498.
 Thuytters. 661.
 Scorbuthskruyd. 700.
 Americaansche Britannica. 703.
 Drieblad. 771.
 Peepwortel. 847.
 Zeer heerlijken Drank teegens de Blauwfehuyt. 847.
 Bleyen en Bladeren, heete en andere, te geneezen door middel van
 Huyslook. 471.
 Konkommer. 528.
 Varkensbrood. 537.
 Italiaansche Rakette. 567.
 Wilde Kers. 662.

der GENEESMIDDELEN.

zie ook op Puyffen.
Bloeden van 't Tandvleesch. *zie op Tandvleesch.*
Bloeden uit de Neus. *zie op Neusbloeden.*
Bloed- en Etterfpouwing te geneezen, door middel van

Beerenklauw. 277.
Kliffenkruyd. 385.
Wolkekruyd. 399.
Druyvenkruyd. 409.
Eedel Rakette. 566.

zie voorts op Bloedspouwing.
Bloedgang. *zie op Roodeloop.*
Bloed; geronnen, geklontert Bloed, te doen scheiden; uit te jagen, door middel van

Vijgeboom. 24.
Lindenboom. 86.
Lauwerboom. 153.
Ammi. 323.
Angelica. 331.
Krap. 341.
Meesterwortel. 378.
Bryonie. 415.
Senegroen. 418.
Brunelle. 419.
Bergmunt. 428.
Cariophyllae. 457.
Kervel. 464.
Veld-Cipres. 477.
Comijn. 512.
Hoe langer hoe liever. 558.
Elichryfon. 561.
Gentiaan. 601.
Oyevaarsbek. 605.
Gingidium. 607.
Goudenkruyd. 629.
Kruydje roer mij niet. 630.
Yfop. 653.
Serratula. 657.
Thuykers. 661.
Lelie. 716.
Majoraan. 737.
Passerine. 804.
Salomons-zeegel. 832.
Ganzerich. 833.
Wilde Dragon. 841.
Duyvelsbeet. 866.
Thapfia. 903.
Tormentil. 914.

Bloed-ontsteeking. Hitzig-ontstoken bloed, te verbeteren, door middel van

Tamarindeboom. 115.
Aalbezen. 194.
Porcellein. 620.
Steen-Leevekruid. 686.
Hop. 732.
Sleutelbloem. 838.

Bloedpiffen, te doen ophouden, door middel van

Eykenboom. 75.
Agrimonie. 295.
Aardnooren. 414.
Lis. 431.
Wilde Comijn. 513.
Hartshoorn. 513.
Paardeftaart. 564.
Waternoot. 793.
Pimpinel. 824.
Weegbree. 825.
Tormentil. 914.

Bloed-scharpheyd wech te neemen, te verbeteren, door middel van

Wilde Galiga. 541.

zie voorts op Bloedzuivering.
Bloed-spouwing; bloed-opwerping, te doen ophouden; te geneezen, door middel van

Granaatboom. 17.
Mispelboom. 21.
Queeboom. 32.
Amandelboom. 35.
Castanienboom. 40.
Pijnboom. 45.
Acacia. 55.
Cypresboom. 61.
Perzikboom. 67.
Dadelboom. 71.
Willigeboom. 78.
Lindenboom. 86.
Macerboom. 89.

Maftikboom. 103.
Sumachboom. 109.
Roode Jujuben. 113.
Myrtusboom. 145.
Berberisboom. 188.
Tamarifchboom. 201.
Boomachtig Stratiotes. 203.
Doornbezen. 223.
Wijngaard. 240.
Keelkruyd. 260.
Alfen. 274.
Beerenklauw. 277.
Hartstong. 287.
Hermionitis. 287.
Parey. Bieslook. 305.
Fluweelboom. 322.
Melde. 374.
Kliffenkruyd. 385.
Naterwortel. 402.
Aardnooren. 414.
Asteroides. 418.
Waalwortel. 420.
Lis. 431.
Cardobenedict. 453.
Santorie. 466.
Cerinthe. 474.
Cicorey. 491.
Maagdepalm. 497.
Hartshoorn. 513.
Cortufa. 516.
Koorbloem. 531.
Varkensbrood. 537.
Hoe langer hoe liever. 558.
Alantwortel. 561.
Paardeftaart. 564.
Feru'a. 572.
Porcellain. 620.
S. Janskruid. 648.
Thuykers. 661.
Patich. 681.
Kleyn Maankruyd. 726.
Vederik. 744.
Duyzendblad. 767.
Ruyterskruid. 767.
Drieblad. 771.
Kraakebezen. 776.
Penningskruid. 777.
Waternoot. 793.
Speerkruyd. 793.
Wintergroen. 795.
Panax. 801.
Muysoor. 816.
Pimpinel. 824.
Weegbree. 825.
Duyzendknop. 830.
Ganzerich. 833.
Longekruyd. 840.
Rhaponticum. 853.
Muysdoorn. 854.
Self. 859.
Sanikel. 860.
Groot Speenkruyd. 871.
Tormentil. 914.
Eerenprijs. 922.
Duyzendblad &c. 930.

Zie ook op Bloed en Etterfpouwing.

Bloedspouwing der Paerden. Koeyen en anderer Beesten te geneezen door middel van

Castanienboom. 40.
zie voorts op Hoest en Bloedspouwing der Paerden.
Bloedstemping, door middel van

Mispelboom. 21.
Corneljeboom. 38.
Amandelboom. 56.
Cypresboom. 61.
Populierboom. 73.
Wolboom. 128.
Synnauw. 300.
Aloe. 315.
Kleefkruyd. 338.
Walftrou. 339.
Krap. 341.
Waalwortel. 420.
Hertgespan. 447.
Smeerwortel. 473.
Conyza. 511.
Hartshoorn. 513.

Hondstong. 539.
Cymbalaria. 540.
Paardeftaart. 564.
Zwaardkruyd. 608.
Weede. 612.
Kortoenkruyd. 616.
Gras van Parnas. 618.
Eedel Leevekruid. 628.
Bilzenkruyd. 650.
Scorbutskruyd. 700.
Duyzendblad. 767.
Panax. 801.
Pimpinel. 824.
Ganzerich. 833.
Gelijkkruid. 886.
Tormentil. 914.

Van 't stempen des Neus-bloedens in 't bijzonder, *zie op Neusbloeden.*
Bloed-zuivering. 't Bloed te reinigen: goed te maken; zwaar bloed te verdrijven; door middel van

Castieboom. 116.
Kaneelboom. 123.
Tamarifchboom. 201.
Geneverboom. 220.
Rosmarijn. 246.
Boomyaarn. 290.
Boelkenskruid. 298.
Parey; Bieslook. 304.
Krap. 341.
Bernagie. 406.
Offetong. 407.
Slangenhoofd. 408.
Cardobenedict. 453.
Caucalis. 462.
Kervel. 464.
Sanamunda. 488.
Leepeblad. 498.
Saffraan. 520.
Hederik. 567.
Duyvekervel. 597.
Thuykers. 660.
Muurbloem. 678.
Hop. 732.
Thymiaan. 738.
Polcy. 740.
Aardbezen. 773.
Teucrium. 901.

Bloedzweeren. Bloedvinnen, te verdrijven; door middel van

Vijgeboom. 24.
Nootboom. 41.
Iodendoorn. 189.
Beerenklauw. 277.
Melde. 379.
Beet. 395.
Betonie. 396.
Kool. 413.
Indiaanische Vijge. 574.
Thuykers. 661.
Verkeerd Neetelkruyd. 677.
Orege. 742.
Panax. 801.
Booterbloem. 876.
Kruyswortel. 877.
Gelijkkruid. 886.

zie op Bloedzweeren.
Bloed; Waterachtig Bloed; te beletten, dat men'er niet mee overladen word; door middel van

Gentiaan. 601.

Blutzen. *zie op Buylen.*
Bont- en blauw geflagene of gevallene plaatsen aan 't Ligchaam te geneezen, door middel van

Lauwerboom. 153.
Alfen. 274.
Agrimonie. 295.
Ammi. 323.
Peeterzelie. 345.
Meesterwortel. 378.
Bryonie. 415.
Senegroen. 418.
Bergmunt. 428.
Hof-comijn. 440.
Comijn. 512.
Ruerkruyd. 520.
Yfop. 653.
Vijgeboom. 729.

B L A D - W Y Z E R

- Majoraan. 737.
 Poley. 740.
 Salomons-zeegel. 832.
 Wilde Dragon. 841.
 Rhaponticum. 853.
 Thapsia. 903.
Zie ook op Bloed; geronnen, geklontert Bloed.
 Borst-gebreeken. Borst-smerten. Verstop-
 heyd, benauwdheid, hitzigheid der
 Borst, te helpen, te zuiveren, &c. door
 middel van
 Vijgeboom. 23. 24.
 Amandelboom. 35.
 Terpentijnboom. 106.
 Sassafrasboom. 111.
 Cassieboom. 116.
 Wolboom. 128.
 Muscaatboom. 138.
 Myrtusboom. 145.
 Lauwerboom. 153.
 Jodendoorn. 189.
 Boom-malve. 191.
 Spinagie uyt America. 206.
 Geneverboom. 220.
 Rosmarijn. 246.
 Averuyt. 271.
 Beerenklauw. 277.
 Vrouwenhayr. 285.
 Boomvaarn. 290.
 Agrimonie. 295.
 Boelkenskruid. 298.
 Americ. Boelkenskruid. 298.
 Knoplook. 301.
 Zee-ajuyt. 307.
 Angelica. 311.
 Liserpitium. 332.
 Akeleyen. 351.
 Kalfsvoet. 357.
 Kalfsvoet uyt Egypten. 358.
 Mansoor. 359.
 Aristolochie. 366.
 Meesterwortel. 378.
 Hoefblad. 386.
 Betonie. 396.
 Wollskruid. 399.
 Bernagie. 406.
 Olfetong. 407.
 Brunelle. 419.
 Waalwortel. 420.
 Koe-ooge. 421.
 Camillen. 423.
 Munt. 427.
 Welriekende Lis. 428.
 Lis. 431.
 Brasiliaanische Peper. 447.
 Wilde Saffraan. 450.
 Cariophyllate. 457.
 Kervel. 464.
 Veld-cipres. 477.
 Water-look. 478.
 Ochrys der Grieken. 484.
 Erweten. 485.
 Comijn. 512.
 Kauwoorde. 521.
 Konkommer. 528.
 Wilde Galega. 541.
 Pastinake. 546.
 Koralkruid. 549.
 Vingerhoed. 553.
 Alantwortel. 561.
 Eedele Rakette. 566.
 Ferula. 572.
 Gentiaan. 601.
 Soethout. 611.
 Kottoenkruid. 616.
 Indiaandich Kruidje roer mij niet.
 633.
 Welriekende Nagtbloem. 634.
 Yfop. 653.
 Gengebar. 666.
 Aspergies. 671.
 Roomsch Neetelkruid. 675.
 Scorbuthskruid. 700.
 Americaansche Patich. 707.
 Vlaskruid. 718.
 Hop. 732.
 Poley. 740.
 Orege. 742.
 Malrove. 756.
 Nigelle. 759.
 Bingelkruid. 760.
 Mechoacan. 764.
 Beerwortel. 765.
 Drieblad. 771.
 Aardbezien. 773.
 Panax. 801.
 Mankop. 803.
 Verkensvenkel. 812.
 Zeepkruid. 842.
 Knollen. 849.
 Rhaponticum. 853.
 Wijnruyt. 856.
 Self. 859.
 Kunneke. 861.
 Scabiofe. 864.
 Bijlenskruid. 872.
 Sclamum. 878.
 Sefeli. 881.
 Sermontein. 888.
 Haazenfalade. 893.
 Smyrnium van Candien. 894.
 Strechaskruid. 898.
 Thapsia. 903.
 Boksdooen. 916.
 Drie-verwige Violet. 924.
*Zie ook op Adem; benauwdeden Adem;
 en op Engborstigheid.*
 Borst-rauwheid, schraalheid; verkoude
 Borst, te helpen door middel van
 Rooode Jujuben. 118.
 Bernagie. 406.
 Veld-cipres. 477.
 Coriander. 512.
 Saffraan. 520.
 Maartsche Viole. 925.
 Borst-wonden, Borst sweering te geneezen,
 door middel van
 Krap. 341.
 Beerenoor. 383.
 Cortula. 516.
 Koralkruid. 549.
 Indiaanische Vijge. 574.
 Fenegriek. 591.
 Borsten, gezwollene, harde, geklonterde,
 zweerende Borsten der Vrouwen, te ge-
 neezen door middel van
 Queboom. 32.
 Caltanienboom. 40.
 Eykenboom. 76.
 Malve. 318.
 Peeterzelie. 345.
 Zwaluwewortel. 370.
 Meesterwortel. 378.
 Baccharis. 388.
 Balfemappel. 389.
 Munt. 427.
 Welriekende Lis. 428.
 Hertgespan. 447.
 Veld-cipres. 477.
 Oogenklaar. 481.
 Linzen. 484.
 Boonen. 486.
 Circea van Parijs. 496.
 Eedele Rakette. 566.
 Gingidium. 607.
 Glaskruid. 806.
 Wonderboom. 852.
 Borsten-klontering der Vrouwen te voorko-
 men; door middel van
 Munt. 427.
 Gingidium. 607.
 Malrove. 756.
 Ganferich. 833.
zie ook op Tepelen.
 Borsten der Vrouwsperfoonen kleyn te hou-
 den: de flappe tijf en hard te maken,
 door middel van
 Pijnboom. 44.
 Sorbenboom. 84.
 Synnauw. 300.
 Cicorey. 491.
 Epimediumkruid. 563.
 Braaken te bevorderen, door middel van
 Perzikboom. 67.
 Vlierboom. 80.
 Ebbenhoutboom. 101.
 Welriekende Eykelboom. 132.
 Alaternusboom. 208.
 Moly. 306.
 Aardakers. 350.
 Mansoor. 359. 360.
 Melde. 379.
 Meyer. 381.
 Betonie. 396.
 Stinkende. Lis. 432.
 Papefchoe. 433.
 Nieswortel. 434.
 Springkruid. 458.
 Wolfsmelk. 461.
 Huyslook. 471.
 Oogenklaar. 481.
 Pepoen. 523.
 Meloen. 526.
 Konkommer. 528.
 Koorbloem. 531.
 Vingerhoed. 553.
 Wilde Vlier. 559.
 Roomsch Neetelkruid. 675.
 Scorbuthskruid. 700.
 Narcisse. 779.
 Turkfche Boonen. 819.
 Salomons-zeegel. 832.
 Wonderboom. 852.
 Braaken te stillen; te doen ophouden; door
 middel van
 Oranjeboom. 14. 15.
 Granaatboom. 17.
 Moerbezenboom. 19.
 Peereboom. 31.
 Queboom. 32.
 Nooteboom. 41. 42.
 Platanus. 58.
 Dadelboom. 71.
 Eykenboom. 76.
 Macerboom. 89.
 Effchenboom. 95.
 Sassafrasboom. 111.
 Tamarindenboom. 115.
 Muscaatboom. 136.
 Myrtusboom. 145.
 Nagelboom. 150.
 Aalbezienboom. 195.
 Geneverboom. 220.
 Wijngaard. 240.
 Rosmarijn. 246.
 Brommelbezien. 248.
 Anijs. 333.
 Naterwortel. 402.
 Alteroides. 418.
 Munt. 426.
 Nieswortel. 434.
 Cepza. 467.
 Boonen. 486.
 Conyza. 511.
 Coriander. 511.
 Cymbalaria. 540.
 Ridderfpoor. 548.
 Gras van Parnas. 618.
 Anijskruid uyt America. 668.
 Lampfana. 689.
 Melisse. 762.
 Drieblad. 771.
 Kraakbezien. 776.
 Groote Krok. 791.
 Peonie. 799.
 Weegbree. 825.
 Brand; ontfteeking der wonden, wech te nee-
 men. *zie op Wonden.*
 Brand der inwendige deelen des Ligchaams.
zie op Inwendige ontfteeking.
 Breuken: inwendige gefcheurdheid: neer-
 zinkingh der Darmen, te geneezen, door
 middel van
 Granaatboom. 17.
 Cyperffenboom. 62.
 Lage Cederboom. 64.
 Hult. 166.
 Rosmarijn. 246.
 Sigmaartskruid. 276.
 Beerenklauw. 277.
 Synnauw. 300.
 Witte Malve. 318.
 Krap. 341.
 Akeleyen. 351.
 Kalfsvoet. 357.
 Aristolochie. 366.

der GENEESMIDDELEN.

Beerenoor. 383.
 Baccharis. 388.
 Balssem-appel. 389.
 Madelieven. 392.
 Wollekruid. 399.
 Senegroen. 418.
 Waalwortel. 420.
 Munt. 427.
 Welriekende Lis. 428.
 Santorie. 466.
 Smeerwortel. 473.
 Cerinthe. 474.
 Comijn. 512.
 Cortusa. 516.
 Navelkruid. 517.
 Koralkruid. 549.
 Elatina. 560.
 Elichryson. 561.
 Paerdestaart. 564.
 Ferula. 572.
 Oyevaarsbek. 605.
 Zee-porcellein. 621.
 Eedel Leevekruid. 628.
 Goudenkruid. 629.
 Duyzendkoorn. 633.
 S. Janskruid. 648.
 Jacea. 655.
 Sarratula. 657.
 Haazepoot. 684.
 Scorbuthskruid. 700.
 Tongblad. 709.
 Lelie. 716.
 Zeevengetijdenkruid. 724.
 Kleyn Maankruid. 726.
 Poley. 740.
 Orege. 742.
 Drieblad. 771.
 Penningskruid. 777.
 Narcisse. 779.
 Speerkruid. 793.
 Panax. 801.
 Deurwas. 810.
 Muysoor. 816.
 Ganzerich. 833.
 Vlookruid. 835.
 Sleutelbloem. 838.
 Rhaponticum. 853.
 Sanikel. 860.
 Water-eppe. 884.
 Gelidkruid. 886.
 Teucrium. 901.
 Eerenprijs. 922.
 Drie-verwige Violet. 924.
 Gulde Roede. 927.
 Breuken in te houden, door middel van
 Haazepoot. 684.
 Breuken, met winden overladen, daar van
 te verlossen, door middel van
 Comijn. 512.
 Breuken, Vleesch-breuken, te geneezen,
 door middel van
 Stalkruid. 790.
 Bruyne, in de Keel en Mond, wech te neem-
 men, door middel van
 Brunelle. 419.
 Bugchekrijging te voorkomen; den aanwas te
 verhinderen, door middel van
 Willigeboom. 78.
 Buykloop, gemeene, geweldige en onna-
 tuurlijke te stoppen, door middel van
 Granaatboom. 17.
 Queeboom. 32. 33.
 Amandelboom. 35.
 Corneeljeboom. 38.
 Castanienboom. 40.
 Pijnboom. 44.
 Acacia. 55.
 Cypressboom. 61.
 Dadelboom. 71.
 Populierboom. 73.
 Eykenboom. 75.
 Macerboom. 89.
 Mastikboom. 103.
 Tamarindenboom. 115.
 Viburneboom. 117.
 Muscaatboom. 137.
 Nagelboom. 150.
 Hazelnootenboom. 162.
 Syringe. 164.

Cistus. 171.
 Verwloof. 173.
 Olijfboom. 183.
 Berberisboom. 188.
 Roozeboom. 199.
 Tamarischboom. 201.
 Boomachtige Stratiotes. 203.
 Geneverboom. 220.
 Wijngaard. 240.
 Rosmarijn. 246.
 Keelkruid. 260.
 Sigmaartskruid. 276.
 Beerenklauw. 277.
 Vrouwenhayr. 285.
 Hartstong. 287.
 Boelkenskruid. 298.
 Witte Malve. 319.
 Kleyn Offetong. 325.
 Aphace. 336.
 Aardakers. 350.
 Aristolochia. 366.
 Beerenoor. 383.
 Kliffenkruid. 385.
 Baccharis. 388.
 Beet. 395.
 Standelkruid. 401.
 Naterwortel. 402.
 Asteroides. 418.
 Waalwortel. 420.
 Lis. 431.
 Strinkende Lis. 432.
 Cardobenedict. 453.
 Huyslook. 471.
 Cerinthe. 475.
 Scordotis. 479.
 Condrille. 482.
 Linzen. 484.
 Cicorey. 491.
 Maagdepalm. 497.
 Wilde Basilicom. 500.
 Conyza. 510.
 Coriander. 511.
 Hartshoorn. 513.
 Kauwoorde. 521.
 Wilde Galega. 541.
 Koralkruid. 549.
 Paerdestaart. 564.
 Italiaansche Rakette. 567.
 Ferula. 572.
 Ruerkruid. 576.
 Duyvekervel. 597.
 Gnaphalium. 615.
 Gras van Parnas. 618.
 Oogentrooft-gras. 618.
 Porcellain. 620.
 Hondjensdrif. 622.
 Schilddragende Hedyfarum. 623.
 Hyacinth. 645.
 Stoebe. 656.
 Gengebar. 666.
 Haazepoot. 689.
 Patich. 691.
 Scorbuthskruid. 700.
 Limonium. 712.
 Vlaskruid. 718.
 Americaansche Orege. 742.
 Bok-orege. 743.
 Duyzendblad. 767.
 Aardbezien. 773.
 Kraakebezien. 776.
 Penningskruid. 777.
 Plompe. 780.
 Hanckammetjens. 790.
 Grootte Krok. 791.
 Waternoot. 793.
 Wintergroen. 795.
 Rijs. 797.
 Panikkoorn. 798.
 Mankop. 803.
 Vijfvingerkruid. 809.
 Muysoor. 816.
 Muyzenkoorn. 820.
 Pimpinel. 824.
 Weegbree. 825.
 Fonteynkruid. 832.
 Ganzerich. 833.
 Rhaponticum. 853.
 Wijnruyt. 856.
 Groot Speenkruid. 871.

Wilde Thymus. 877.
 Zuykerwortel. 882.
 Water-eppe. 884.
 Smyrnium van Candia. 894.
 Fyckruid. 895.
 Tormentil. 914.
 Gulde Roede. 926.
 Geytenbaard. 928.
 Buykpijn; Buykkrimping te verdrijven, door
 middel van
 Vijsboom. 24.
 Nooteboom. 42.
 Pijnboom. 44.
 Zeevenboom. 63.
 Perzikboom. 67.
 Hulst. 166.
 Boommalve. 191.
 Roozeboom. 200.
 Geneverboom. 220.
 Alfien. 274.
 Agrimonie. 295.
 Berg-look. 305.
 Zee-ajuy. 307.
 Ammi. 323.
 Dille. 329.
 Anijs. 333.
 Anthyllis. 334.
 Krap. 341.
 Aristolochie. 366.
 Zwaluwenwortel. 370.
 Beerenoor. 383.
 Pestilentiewortel. 387.
 Camillen. 423.
 Munt. 426.
 Berg-munt. 428.
 Kruysdiftel. 456.
 Hot-comijn. 456.
 Kervel. 464.
 Santorie. 466.
 Sanamunda. 488.
 Maagdepalm. 497.
 Comijn. 512.
 Hartshoorn. 513.
 Kniekenskruid. 519.
 Varkensbrood. 537.
 Hondstong. 539.
 Gele Wortelen. 544.
 Pafinake. 546.
 Hondstrand. 547.
 Alanwortel. 561.
 Eedele Rakette. 566.
 Italiaansche Rakette. 567.
 Ferula. 572.
 Filipendula. 577.
 Venkel. 590.
 Duyvekervel. 597.
 Oyevaarsbek. 605.
 Zee-porcelleyn. 621.
 Stoebe. 656.
 Thymiaan. 738.
 Bingelkruid. 760.
 Beerwortel. 765.
 Gierst. 766.
 Bruynwit Vierblad. 772.
 Peonie. 799.
 Varkens-venkel. 812.
 Phalangium. 815.
 Wijnruyt. 856.
 Wilde Thymus. 877.
 zie voorts op Colijk.
 Buykpijn der jonge Kinderen wech te neem-
 men, door middel van
 Wolboom. 128.
 Buykpijn der Paarden. zie op Paerden.
 Buylen, Blutzen, Bulten tusschen vel en
 vleesch te verdrijven, door middel van
 Kervel. 464.
 Gingidium. 607.
 Wilde Dragon. 841.
 Zie ook op Bont- en blauw-geflagene
 plaatsen.
 Byen-steeken te geneezen, door middel van
 Moerbezienboom. 19.
 Malve. 317.
 Witte Malve. 319.
 Melisse. 762.
 Bijslapens-lust en kragt aan te zetten door
 Pijnboom. 45.
 Effchenboom. 95.

B L A D - W Y Z E R

- Terpentijnboom. 105.
 Pittacienboom. 107.
 Wolboom. 128.
 Nagelboom. 150.
 Knoplook. 301.
 Ajuy. 303.
 Bieslook. 305.
 Berglook. 305.
 Anijs. 333.
 Walstroo. 339.
 Peeterzelie. 345.
 Aardakers. 350.
 Kalfsvet. 357.
 Groote Speerwortel. 357.
 Kalfsvet uyt Egypten. 358.
 Kliffenkruyd. 385.
 Standelkruyd. 401.
 Bryonie. 416.
 Munt. 426.
 Klokjens. 439.
 Raponce. 440.
 Steen-lattouw. 443.
 Kruysdistel. 456.
 Kervel. 464.
 Ciceren. 483.
 Articiok. 493.
 Saffraan. 520.
 Wilde Galiga. 541.
 Gele Wortel. 543.
 Pastinake. 546.
 Hondstand. 547.
 Dragon. 556.
 Rakette. 565.
 Arragonsche Mostaart. 568.
 Kottoenkruyd. 616.
 Oogentrooft-gras. 618.
 Articiokken onder de aard. 625.
 Bataten. 625.
 Scharley. 640.
 Bilzenkruyd. 650.
 Thuynekers. 661.
 Gengebar. 666.
 Anijskruyd uyt America. 668.
 Alpergies. 671.
 Steekende Kaarden &c. 674.
 Roomsche Neetelkruyd. 675.
 Nachtschade. 750.
 Melisse. 762.
 Turksche Boonen. 819.
 Kunneke. 861.
 Zuykerwortel. 882.
 Tulpe. 911.
Zie ook op Oude Mannen.
 Bijslaaps-vermoeydheid: vermoeyde leeden door te hitzige Bijslaap, weer te versterken, door middel van
 Eedel Leeverkruyd. 628.
 Bijslaapslust te doen vallen, te verminderen, door middel van
 Willigeboom. 78.
 Boom der Kuysheid. 167.
 Standelkruyd. 401.
 Endivie. 490.
 Kauwoorde. 521.
Carbonkelen; Pestilentielle hardigheid, te geneezen door middel van
 Queeboom. 33.
 Zeevenboom. 63.
 Vijgeboom. 729.
 Duyvelsbeet. 866.
Zie voorts op Pestilentielle hardigheid; gezwollen.
 Catharren. *zie op Zinkingen.*
 Cholera. Heere Cholera. Gele Cholerieke vochten, te geneezen, wech te nemen, door middel van
 Olfetong. 407.
 Vlookruyd. 335.
 Colijk; darmkrimpig, te verdrijven, door middel van
 Oranjeboom. 15.
 Vijgeboom. 24.
 Amandelboom. 35.
 Nooteboom. 41. 42.
 Perzikboom. 67.
 Willigeboom. 78.
 Macerboom. 89.
 Saffraasboom. 111.
 Welriekende Eykelboom. 132.
 Muscaatboom. 136.
 Lauwerboom. 153.
 Olijfboom. 183.
 Roozeboom. 200.
 Alcanne. 215.
 Geneverboom. 220.
 Jasmijn. 228.
 Rosmarijn. 246.
 Cardamom. 258.
 Alfien. 274.
 Boomvaarn. 290.
 Look zonder Look. 302.
 Parcy. 304.
 Peeterzelie. 345.
 Meesterwortel. 378.
 Balssemappel. 389.
 Witte Been. 393.
 Camillen. 423. 424.
 Munt. 426.
 Welriekende Lis. 428.
 Nieswortel. 434.
 Wilde Saffraan. 450.
 Kruysdistel. 456.
 Cariophyllate. 457.
 Kervel. 464.
 Santoric. 466.
 Oogenklaar. 480.
 Maagdepalm. 497.
 Coloquintappel. 502.
 Conyza. 510.
 Comijn. 512.
 Cortusa. 516.
 Varkensbrood. 537.
 Gele Wortelen. 544.
 Hondstand. 547.
 Alantwortel. 561.
 Italiaansche Rakette. 567.
 Hederik. 567.
 Filipendula. 577.
 Duyvekervel. 597.
 Galege. 599.
 Gentiaan. 601.
 Zwaardkruyd. 608.
 Oogentrooft-gras. 618.
 Stoebe. 656.
 Thuyne Kers. 661.
 Wilde Kers. 662.
 Steekende Kaarden &c. 674.
 Mechoacan. 764.
 Bruynrood Vierblad. 772.
 Narcisse. 779.
 Ganzerich. 833.
 Radijs. 846.
 Rhapsodicum. 853.
 Wijnruyt. 856.
 Sermonteyn. 888.
 Thapfia. 903.
 Eerenprijs. 922.
 Drie-verwige Violet. 924.
Zie ook op Buypijn.
 Crauwagie. *zie op Schurftigheid.*
Darmvliesbreuk; Gescheurdheid, Geborstenheid, Scheurfsel. *zie op Breuken.*
 Darm-krimpig te verdrijven, door middel van
 Krap. 341.
 Cariophyllate. 457.
 Stoebe. 656.
 Varkensvenkel. 812.
 Phalangium. 815.
 Wijnruyt. 856.
Zie voorts op Colijk: ook op Buypijn.
 Darm-zweering, en andere smerten der Darmen, te geneezen, wech te nemen, door middel van
 Zuring. 280.
 Malve. 317.
 Balssemappel. 389.
 Navelkruyd. 517.
 Paerdestaert. 564.
 Vlaskruyd. 718.
 Darm-verrotting, en andere verderving der Darmen, te verhinderen, te zuiveren, te geneezen, door middel van
 Granaatboom. 17.
 Macerboom. 89.
 Berberisboom. 188.
 Darm-verstopping te openen, door middel van
 Sanamunda. 488.
 Doronicum. 554.
 Darm-verzeering te geneezen, door middel van
 Speerkruyd. 793.
 Darmen, uytgeschootene, te geneezen. *zie op Breuken.*
 Darmen te verzachten; d'ontsteeking, hitzigheid, en brand wech te nemen, door middel van
 Queeboom. 33.
 Porcellein. 610.
 Dolle Honden-beet te geneezen, en 't vergif uyt te drijven, door middel van
 Vijgeboom. 24.
 Amandelboom. 35.
 Castanienboom. 40.
 Nooteboom. 41.
 Lage Cederboom. 64.
 Eykenboom. 76.
 Vlierboom. 79.
 Peeredoorn. 187.
 Hartstong. 287.
 Hemionitis. 287.
 Berglook. 305.
 Guychelheyl. 324.
 Angelica. 331.
 Angelieren. 362.
 Duyzendchoon. 364.
 Zwaluwewortel. 370.
 Starrekruyd. 376.
 Meesterwortel. 378.
 Beerenoor. 383.
 Kliffenkruyd. 385.
 Witte Been. 393.
 Kool. 413.
 Munt. 426.
 Lis. 431.
 Kervel. 464.
 Condriele. 482.
 Ochrys der Grieken. 484.
 Meloen. 526.
 Konkommer. 528.
 Varkensbrood. 537.
 Hondstong. 539.
 Tandekenskruyd. 550.
 Wilde Vlier. 559.
 Venkel. 590.
 S. Janskruid. 648.
 Roomsche Neetelkruyd. 675.
 Patch. 691.
 Scorbuthskruyd. 700.
 Lavas. 712.
 Melisse. 762.
 Groote Krok. 791.
 Weegbree. 825.
 Keukenkruyd. 836.
 Wijnruyt. 856.
 Sermontein. 888.
 Witzen. 923.
 Vliegnet. 927.
 Dolle Honden te geneezen, door middel van
 Alyssum. 320.
 Dolle Menschen beeten te geneezen, het quaad wech te nemen. *zie op Beeten van dolle Menschen.*
 Doode Vrucht af te drijven, door middel van
 Zeevenboom. 63.
 Willigeboom. 78.
 Ebbenhoutboom. 101.
 Haagedoorn. 186.
 Beekbunge. 324.
 Laferpitium. 332.
 Krap. 341.
 Peeterzelie. 345.
 Groote Speerwortel. 357.
 Meesterwortel. 378.
 Hoefblad. 386.
 Camillen. 423.
 Bergmunt. 427.
 Lis. 431.
 Nieswortel. 434.

der GENEESMIDDELEN.

Goudsbloem. 436.
Kervel. 464.
Santorie. 466.
Kali. 472.
Veld-cipres. 477.
Cicorey. 491.
Scammonie. 508.
Conyza. 510.
Saffraan. 520.
Konkommer. 528.
Geele Wortelen. 544.
Dictamnus. 551.
Ferula. 572.
Water Filipendula. 578.
Gentiaan. 601.
Thuy Kers. 661.
Anijskruid uyt America. 668.
Muurbloemen. 678.
Lavendel. 708.
Poleye. 740.
Moederkruid. 757.
Panax. 801.
Wijnruyt. 856.
Self. 859.
Kunneke. 861.
Steenbreek. 862.
Sefeli. 881.
Water-eppe. 884.
Stachiskruid. 896.
Doofheyd; hardhoorentheyd, wech te neemen, door middel van
Geneverboom. 221.
Ajayn. 303. 304.
Cardobenedict. 453.
Coloquint-appel. 502.
Varkensbrood. 537.
Wijnruyt. 856.
Wilde Thymus. 878.
Dronkenschap te voorkomen; ook te verdrijven, door middel van
Amandelboom. 35.
Perzikboom. 67.
Macerboom. 89.
Myrtusboom. 145.
Pareye. 304.
Peeterzelie. 345.
Angelieren. 362.
Kool. 413.
Saffraan. 520.
Droomen; zware Droomen te verhinderen, door middel van
Peonie. 799.
Drukking, als men zijn gevoeg wil doen, en niet kan. *zie op Parfing.*
Druppelpis. *zie op Koude Pis.*
Druypert te geneezen, door middel van
Muscaatboom. 138.
Veyl, of Eylot. 252.
Walmeester. 343.
Naterwortel. 402.
Kruysdielt. 455.
Paarlekruyd. 625.
Kleyn Maankruyd. 726.

EChte werk te bevorderen; lust daar toe te maken. *zie op Bijnslapens-lust.*
Eetenslust te verwekken; een grage Maag te maken, door middel, genomen van
Oranjeboom. 13.
Moerbezenboom. 19.
Queeboom. 33.
Cornoeljeboom. 39.
Vlierboom. 80.
Pijlhout. 91.
Tamarindenboom. 115.
Muscaatboom. 138.
Lauwerboom. 153.
Olijboom. 183.
Aalbezenboom. 195.
Doorbezen. 223.
Hinnebezen. 249.
Kappers. 255.
Cardamom. 258.
Zuring. 280.
Ajayn. 303.
Angelica. 331.
Walmeester. 343.
Peeterzelie. 345.

Angelier. 362.
Meesterwortel. 378.
Raponce. 440.
Marietten. 442.
Erweten. 485.
Beetwortel. 545.
Arragonische Mostard. 568.
Kardinaalsbloem. 583.
Bloem des Lijdens. 589.
Gingidium. 607.
Porcelain. 620.
Zee-porcelain. 621.
Ylof. 653.
Wilde Kers. 662.
Gengebar. 666.
Salade. 683.
Windend Paardsyzer. 714.
Peeper. 733.
Oregg. 742.
Bok orege. 743.
Vederik. 744.
Drieblad. 771.
Zee-venkel. 813.
Self. 859.
Kunneke. 861.
Wilde Thymus. 877.
Zuykerwortel. 882.
Sermontein. 888.
Haazen-salade. 893.

Eetenslust der Paerden te bevorderen. *zie op Paerden.*
Engborstligheyd te geneezen, door middel van

Amandelboom. 35.
Pijnboom. 45.
Cypresboom. 61.
Zeevenboom. 63.
Perzikboom. 67.
Lindenboom. 86.
Pokhout. 98.
Ebbenhout. 101.
Lotusboom. 104.
Kaneel. 123.
S. Jansbrood. 124.
Geneverbezen. 220.
Geytenblad. 244.
Averuyt. 271.
Beerenklauw. 177.
Vrouwenhayr. 285.
Boomvaarn. 290.
Look zonder Look. 302.
Witte Malve. 318.
Laserpitium. 332.
Anijs. 333.
Akeleyen. 351.
Kalfsvoet. 357.
Aristolochie. 366.
Druyvenkruid. 409.
Bergmunt. 418.
Goudsbloem. 436.
Santorie. 466.
Comin. 512.
Saffraan. 520.
Varkensbrood. 537.
Wilde Galega. 541.
Alantwortel. 561.
Paerdestaert. 564.
Arragonische Mostard. 568.
Filipendula. 577.
Thuy Kers. 661.
Wilde Kers. 662.
Stok-violieren. 681.
Salade. 683.
Damaalbloem. 689.
Lampfana. 689.
Thymiaan. 738.
Bok orege. 743.
Nigelle. 759.
Penningskruid. 777.
Varkensvenkel. 810.
Scabiose. 865.
Sesamum. 878.
Sefeli. 881.
Sermontein. 888.
Haazen-salade. 893.
Smyrnium van Candien. 894.
Thapsia. 903.
Boksdoo. 916.

Zie voorts op Adem: bewaarden
Rrr 2

Adem: en Borst gebreken.
Koekiens voor Engborstligheyd; zoenderling goed. 319.
Engborstligheyd der Paerden. *zie op Paerden.*
Etter- en Bloedspouwing. *zie op Bloed- en Etterpouwing.* Op Bloedspouwing. En op Fluymen, etterige en bloedige.
Exteroogen. *zie op Likdoornen.*

Fistelen, op te droogen, door middel van

Elatine. 560.
Fistelen, open te houden; te doen toeheelen, en wat voorts daar ontrent te doen staat. *zie op Gat en; lopende Gat.*
Flauwie, onmagt, beswijmeling, wech te neemen, door middel van
Oranjeboom. 14.
Boom des Leevens. 60.
Nagelboom. 150.
Coccinlienboom. 219.
Angelieren. 362.
Kluisenkruid. 385.
Flereyjn, jigt, te verdrijven, te verzachten; terstond wech te neemen, door middel van

Dadelboom. 71.
Saffraasboom. 111.
Kleyn Lauwerboom. 156.
Brem. 180.
Geneverboom. 220. 221.
Walstroo. 339.
Beerenoor. 383.
Kluisenkruid. 385.
Witte Been. 393.
Waalwortel. 420.
Carline. 449.
Lappa Boaria. 463.
Scammonie. 508.
Wilde Galiga. 541.
Ridderspoor. 548.
Wilde Vlier. 559.
Elichryson. 561.
Zonnnewende. 624.
S. Janskruid. 648.
Verkeerd Neetelkruid. 677.
Lavendel. 708.
Maybloem. 717.
Beerwortel. 765.
Mosch. 774.
Nardisse. 779.
Vijfvingerkruid. 809.
Vlookruyd. 835.
Seutelbloem. 838.
Wijnruyt. 856.
Self. 859.

Flereyjn der Voeten te geneezen door middel van

Maybloem. 717.
Mosch. 774.
Kruyswortel. 877.
zie voorts op Podagra.
Fluymen rijp te maken; te doen verteeren; de rye te verdunnen; gemakkelijk te doen uytwerpen, door middel van
Kastelboom. 37.
Pistacienboom. 107.
Jodendoorn. 189.
Averuyt. 271.
Knoplook. 301.
Angelica. 331.
Anijs. 333.
Heugelspan. 447.
Wilde Saffraan. 450.
Cardobenedict. 453.
Kervel. 464.
Kali. 472.
Waterlook. 478.
Scordous. 480.
Ochrys der Grieken. 484.
Vingerhoed. 553.
Dragon. 556.
Eedele Rakette. 566.
Gentiaan. 601.
Soethout. 611.
Indiaansch Kruidje roer mij niet. 633.
Thuy Kers. 661.
Genge-

B L A D - W Y Z E R

Gengebar. 666.
 Roomfch Neetelkruid. 675.
 Patich. 691.
 Malloten. 725.
 Thymiaan. 738.
 Polye. 740.
 Orege. 742.
 Malrove. 756.
 Salomons-zeegel. 832.
 Zeepkruid. 842.
 Radijs. 846.
 Zonnedaauw. 850.
 Muysdoorn. 854.
 Bijlenskruid. 872.
 Thapfia. 903.
Zie voorts op Galachtige, flijmerige, taye vachten.
 Fluymen en Bloedige, te doen uytwerpen, 't quaad te geneezen, door middel van
 Amandelboom. 35.
 Eerenprijs. 922.
Zie voorts op Bloed- en Etter-opweping.
 Fluymen en quade taye Vochten door de Stoelgang uyt te drijven; uyt de Maag wech te ruymen; door middel van
 Springkruid. 458.
 Kali. 472.
 Konkommer. 528.
 Ferula. 572.
 Yfop. 653.
 Thymiaan. 738.
 Mechoacan. 764.
 Panax. 801.
 Varkensvenkel. 812.

Gaaften in de Beenen; Fiftelen, lopende Gaaten, te geneezen, door middel genomen van
 Granaatboom. 17.
 Pijnboom. 45.
 Lage Berg-mifpelboom. 218.
 Peperboom. 232.
 Veyl of Eylof. 252.
 Knoplook. 302.
 Aloe. 315.
 Angeliere. 362.
 Hoefblad. 386.
 Pefilientiewortel. 387.
 Wollekruyd. 399.
 Standelkruyd. 401.
 Waterwortel. 402.
 Bryonie. 415.
 Lis. 431.
 Wilde Saffraan. 450.
 Santorie. 466.
 Smeerwortel. 473.
 Maagdepalm. 497.
 Ruerkruyd. 576.
 Wilde Hanekam. 579.
 Duyvekerf. 597.
 Gentiaan. 601.
 Hondjensdrif. 622.
 Goudenkruid. 629.
 Yfop. 653.
 S. Jacobskruid. 659.
 Wilde Kers. 661.
 Scorbuthskruyd. 700.
 Kleyn Maankruyd. 726.
 Koornroos. 759.
 Wintergroen. 795.
 Glaskruyd. 806.
 Vijfvingerkruyd. 809.
 Perzenkruyd. 811.
 Weegbree. 825.
 Knollen. 849.
 Heydenfch Wondkruyd. 892.
 Tormentil. 914.
 Gulde Roede. 927.
 Geytenbaard. 928.
 Duyzendblad. &c. 930.

Gaaften, lopende Gaaten, Fiftelen, open te houden, door middel van
 Speerwortel. 357.
 Op te droogen, door middel van
 Elatine. 560.
 Gaaten en lopende zweeren des Hoofds te geneezen door middel van

Ciceren. 483.
 Gaaten, en opene zeeren der Paerden. *zie op Paerden.*
 Gal te bedwingen: Gal hitzigheyd wech te neemen. Gal uyt te drijven. Galblaas te zuiveren, te openen. Galzucht, Galbraking te geneezen, te helpen, door middel van
 Oranjeboom. 14.
 Pruymboom. 47.
 Tamarindenboom. 115.
 Berberisboom. 188.
 Aalbezenboom. 194.
 Roozeboom. 199.
 Tamarifchboom. 201.
 Kruysbezen. 223.
 Zuring. 280.
 Ageratum. 294.
 Peeterzelie. 345.
 Betonie. 396.
 Naterwortel. 402.
 Brunelle. 419.
 Lis. 431.
 Marietten. 442.
 Oogenklaar. 480.
 Ciceren. 483.
 Saffraan. 520.
 Varkensbrood. 537.
 Ridderfpoor. 548.
 Hoe langer hoe liever. 558.
 Salade. 683.
 Patich. 691.
 Polye. 740.
 Bok-orege. 743.
 Moederkruyd. 757.
 Aardbezen. 773.
 Kraakebezen. 776.
 Kruyswortel. 877.

Gal, verbrande Gal uyt te drijven, door middel van

Kali. 472.
 Galachtige; zwartgallige, melancholijke, taye, flijmerige, en andere quade vochten uyt te drijven, door middel van
 Oranjeboom. 13. 14.
 Karfseboom. 37.
 Dadelboom. 71.
 Vlierboom. 80.
 Rhoenbezen. 81.
 Duynbezen. 82.
 Ipenboom. 87.
 Pijlhout. 91.
 Terpentijnboom. 106.
 Tamarindenboom. 115.
 Vleefcheboom. 130.
 Welriekende Eykelboom. 132.
 Nagelboom. 150.
 Kleyn Lauwerboom. 156.
 Hulft. 166.
 Brem. 181.
 Roozeboom. 191.
 Spinagie uyt America. 206.
 Alaternusboom. 208.
 Cocciniliënboom. 219.
 Klim. 254.
 Kappers. 255.
 Oprege Jalappe. 268.
 Alfem. 274.
 Beerenklauw. 277.
 Zuring. 280.
 Vrouwenhayr. 285.
 Boomvaarn. 290.
 Steenvaarn. 291.
 Ageratum. 294.
 Boelkenskruid. 298.
 Aloe. 314.
 Witte Malve. 319.
 Angelica. 331.
 Krap. 341.
 Kalfsvoet. 357.
 Mansoor. 358.
 Duyzendfchoon. 364.
 Aristolochie. 366.
 Meesterwortel. 378.
 Betonie. 396.
 Standelkruyd. 401.
 Bernagie. 406.
 Koe-ooge. 421.
 Camillen. 423.

Welriekende Lis. 428.
 Brasliepeper. 447.
 Cariophyllate. 457.
 Springkruid. 458.
 Efula. 459.
 Wolfsmelk. 461.
 Caulis. 462.
 Santorie. 466.
 Huyslook. 471.
 Linzen. 484.
 Cicorey. 491.
 Coloquintappel. 502.
 Winde. 506.
 Scammonie. 508.
 Konkommer. 528.
 Koornbloem. 531.
 Varkensbrood. 537.
 Cymbalaria. 540.
 Geele Wortel. 544.
 Vingerhoed. 553.
 Hoe langer hoe liever. 558.
 Wilde Vlier. 559.
 Ferula. 572.
 Duyvekerf. 597.
 Soethout. 611.
 Godsgenade. 619.
 Zonnedaauw. 624.
 Purgeerende Batata. 627.
 Scharley. 640.
 S. Janskruid. 648.
 Seratula. 657.
 Anijskruid uyt America. 668.
 Steekende Kaarden. 673.
 Patich. 691.
 Scorbuthskruyd. 700.
 Jenette. 735.
 Majoraan. 737.
 Thymiaan. 738.
 Orege. 742.
 Moederkruyd. 757.
 Bingelkruyd. 760.
 Mechoacan. 764.
 Panax. 801.
 Mankop. 803.
 Varkensvenkel. 812.
 Zeevenkel. 813.
 Salomons-zeegel. 832.
 Vlookruyd. 835.
 Bertram. 842.
 Peperwortel. 847.
 Zonnedaauw. 850.
 Wonderboom. 852.
 Hermala uyt Syrien. 857.
 Kunacke. 861.
 Bijlenskruid. 872.
 Kruyswortel. 877.
 Vreemde wilde Kers. 913.
 Drie-verwige Violet. 924.
 Maertfche Viole. 925.
 Vliegnet. 927.
Zie op Gal, en Fluymen.
 Gebrandheyd te geneezen; de brand uyt te trekken, door middel van
 Moerbezenboom. 19.
 Viègeboom. 24.
 Queeboom. 33.
 Platanusboom. 59.
 Vlierboom. 79.
 Lindenboom. 86.
 Myrtusboom. 145.
 Ciftus. 171.
 Alcanne. 215.
 Rosmarijn. 246.
 Kappers. 255.
 Keelkruyd. 260.
 Beerenklauw. 277.
 Vaarn. 289.
 Struyskruid. 293.
 Aloe. 315.
 Malve. 317.
 Witte Malve. 318. 319.
 Kleyn Offetong. 326.
 Walitroo. 339.
 Kalfsvoet. 357.
 Meyer. 381.
 Kliffenkruid. 385.
 Hoefblad. 386.
 Balfemappel. 389.
 Beet. 395.

der GENEESMIDDELEN.

Wollekruyd. 399.
 Cardobenedict. 453.
 Ceprea. 467.
 Huyslook. 471.
 Kauwoorde. 421.
 Wilde Vlier. 559.
 Elichryfon. 561.
 S. Janskruyd. 648.
 Verkeerd Neetelkruyd. 677.
 Lelie. 716.
 Vlaskruyd. 718.
 Narcisse. 779.
 Speerkruyd. 793.
 Wintergroen. 795.
 Weegbree. 825.
 Sefamum. 878.
 Sotsknodze. 920.
 Gebrandheyd te geneezen, zonder lidteeken
 nen na te laten, door middel van
 Ipenboom. 87.
 Gebrandheyd van de Zon wech te neemen,
 door middel van
 Vlierboom. 80.
 Gebrookene, geboortene Armen en Beenen
 te geneezen, door middel van
 Ipenboom. 87.
Zie voorts op Beenderen.
 Gebrookene Ribben. *zie op Ribben.*
 Gebrookene, geboortene Aderen. *Zie op*
Aderen.
 Gebrookenheyd, geboorteneheyd, gefcheurd-
 heyd. *zie op Breuken.*
 Geelzucht te geneezen, door middel van
 Zeevenboom. 63.
 Pijlhout. 91.
 Effchenboom. 95.
 Tarpentijnboom. 106.
 Tamarindenboom. 115.
 Berkenboom. 133.
 Lauwerboom. 153.
 Berberisboom. 188.
 Tamarifchboom. 207.
 Rofmarijnboom. 246.
 Zuring. 280.
 Vrouwenhayr. 285.
 Steenvaarn. 291.
 Agrimonie. 295.
 Boelkenskruid. 298.
 Zee-ajuy. 307.
 Aloe. 314.
 Kleyn Oflentong. 326.
 Angelica. 331.
 Kleefkruyd. 338.
 Krap. 341.
 Walmeelter. 343.
 Akeleyen. 351.
 Zwaluwewortel. 370.
 Affodille. 371.
 Melde. 379.
 Beer. 395.
 Beronie. 396.
 Stantelkruyd. 401.
 Bernagie. 406.
 Senegroen. 418.
 Ganzebloem. 422.
 Munt. 427.
 Bergmunt. 428.
 Nieswortel. 434.
 Goudsbloem. 436.
 Wilde Saffraan. 450.
 Cardobenedict. 453.
 Kruidstiftel. 456.
 Caulis. 462.
 Chamædrys. 476.
 Veld-cipres. 477.
 Oogenklaar. 480.
 Cicoren. 483.
 Cicorey. 491.
 Articiok. 493.
 Basilicom. 499.
 Coloquintappel. 502.
 Scammonie. 508.
 Conyza. 510.
 Wilde Comijn. 513.
 Saffraan. 520.
 Koornbloem. 531.
 Varkensbrood. 537.
 Geele Wortelen. 544.
 Beerwortel. 545.

Ridderspoor. 548.
 Rakette. 565.
 Eedele Rakette. 566.
 Oogentrooft. 569.
 Filipendula. 577.
 Duyvekervel. 597.
 Holwortel. 599.
 Zoethout. 611.
 Hondjensdrat. 622.
 Goudenkruyd. 629.
 Duyzendkoorn. 633.
 Hyacinth. 645.
 S. Janskruyd. 648.
 Yfop. 653.
 Wilde Kers. 662.
 Aspergies. 671.
 Salade. 683.
 Steen-leeverkruyd. 686.
 Lampfana. 689.
 Patich. 691.
 Lavendel. 708.
 Hop. 732.
 Orege. 742.
 Nachtschade. 750.
 Marum. 754.
 Malrove. 756.
 Koorn-roos. 759.
 Bingelkruyd. 760.
 Mechoacan. 764.
 Aardbezien. 773.
 Valeriaan. 784.
 Yzerkruyd. 787.
 Peonie. 799.
 Passerine. 804.
 Vijfvingerkruyd. 809.
 Zee-venkel. 813.
 Polium. 828.
 Vlookruyd. 835.
 Zeepekruyd. 843.
 Wonderboom. 852.
 Muysdoorn. 854.
 Water-eppe. 884.
 Hennip. 887.
 Heydens Wondkruyd. 892.
 Haazen-salade. 894.
 Tormenil. 914.
 Maertfche Viole. 925.
 Geele verve des Ligchaams te doen vergaan
 door middel van
 Varkensbrood. 537.
 Geele, quade verve der Oogen, na de Geel-
 zucht overgebleeven, te doen verdwijnen.
zie op Oogen.
 Geel water uyt te drijven, door middel
 van
 Galega. 599.
 Geheugenis te versterken, door middel van
 Rofmarijn. 246.
 Bernagie. 406.
 Munt. 426.
 Cardobenedict. 453.
 Oogentrooft. 569.
 Gengebar. 666.
 Maybloem. 717.
 Melisse. 762.
 Muscari. 774.
 Stechaskruyd. 878.
 Gemoed te vervrolijken, door middel van
 Cariophyllate. 457.
 Cicoren. 483.
 Ananas. 495.
 Basilicom. 499.
 Cortufa. 516.
 Saffraan. 520.
 Koornbloem. 531.
 Alantwortel. 561.
 Bloem des Lijdens. 589.
 Gemeene Medica. 593.
 Oyevaarsbek. 605.
 Articiokken onder de aarde. 625.
 Welriekende Nagtbloem. 634.
 Muurbloem. 678.
 Scorbuthskruyd. 700.
 Windend Paerdsyzer. 714.
 Muscari. 774.
zie ook op Hert; en op Melancholye.
 Geronnen Bloed. *zie op Bloed.*
 Gefcheurdheyd te geneezen. *zie op Breu-
 ken.*

Gezicht te versterken; de donkerheyd wech
 te neemen, door middel van
 Karleboom. 37.
 Kaneelboom. 123.
 Nagelboom. 150.
 Geneverboom. 220.
 Rofmarijn. 246.
 Alfien. 274.
 Sigmaartskruyd. 276.
 Zuring. 280.
 Zee-ajuy. 307.
 Muur. 308.
 Aloe. 315.
 Guychelheyl. 324.
 Angeliere. 362.
 Affodille. 372.
 Waterwortel. 402.
 Bruynette. 424.
 Stinkende Lis. 432.
 Goudsbloem. 436.
 Oogenklaar. 480.
 Cicorey. 491.
 Oogentrooft. 569.
 Wilde Hanekam. 579.
 Gras van Parnas. 618.
 Gengebar. 666.
 Peeper. 733.
 Radijs. 846.
 Wijnruyt. 856.
 Gezicht helder en fcharp te maken door mid-
 del van
 Olijfboom. 183.
 Wijngaard. 240.
 Rofmarijn. 246.
 Sigmaartskruyd. 276.
 Zuring. 280.
 Zee-ajuy. 307.
 Muur. 308.
 Aloe. 315.
 Guychelheyl. 324.
 Anemone. 328.
 Angelica. 331.
 Kalismuyl. 337.
 Kalfskruyd. 357.
 Mans-oor. 359.
 Affodille. 372.
 Kool. 413.
 Welriekende Lis. 428.
 Goudsbloem. 436.
 Brastie Peeper. 447.
 Hof-comijn. 456.
 Caulis. 462.
 Santorie. 466.
 Chamædrys. 476.
 Oogenklaar. 480.
 Endivie. 490.
 Basilicum. 499.
 Saffraan. 520.
 Varkensbrood. 537.
 Arragonfche Moltaart. 588.
 Ferula. 572.
 Zonnebloem. 582.
 Venkel. 590.
 Havikskruyd. 636.
 Yfop. 653.
 Aspergies. 671.
 Lavas. 712.
 Vlaskruyd. 718.
 Zeevengetijdenkruyd. 724.
 Mallooten. 725.
 Thymiaan. 738.
 Polcy. 740.
 Malrove. 756.
 Valeriaan. 784.
 Perzenkruyd. 811.
 Muysoor. 816.
 Knollen. 849.
 Muysdoorn. 854.
 Harmala uyt Syrien. 857.
 Adderskruyd. 869.
 Wilde Thymus. 878.
 Water-eppe. 884.
 Adderskruyd. 869.
 Wilde Thijm. 877.
zie voorts op Oogen.
 Gezicht der oude lieden te versterken, door
 middel van
 Lindenboom. 86.
 Gezondheyd te bewaren, zonder in veele
 jaren

B L A D - W Y Z E R

jaren ziek te worden, door middel van
Windend Paerdsyzer. 714.
Gefwellen en Apoftematen; heete, kou-
de, waterachtige, vuyle, en andere van
allerley flag, te geneezen, te doen rijp
worden, fcheyden, verkoelen; verteeren;
ongeneesbare te helpen, door middel van

Appelboom. 6.
Egyptifche Vijgeboom. 25.
Peereboom. 31.
Queboom. 32.
Willigeboom. 78.
Vlierboom. 80.
Elzenboom. 90.
Beukenboom. 93.
Tamarindenboom. 115.
Welriekende Eykelboom. 132.
Haazelnootenboom. 162.
Brem. 181.
Oleanderboom. 184.
Berberisboom. 188.
Jodendoorn. 189.
Boom-malve. 191.
Boom-malve van China. 193.
Roosboom. 199.
Tamarifchboom. 201.
Phyllireboom. 212.
Lage Berg-mifpelboom. 218.
Coccinilienboom. 219.
Geneverboom. 220.
Doornbezen. 223.
Jafmijn. 228.
Geytenblad. 244.
Marentakken. 250.
Veyl, of Eylof. 252.
Kappers. 255.
Keelkruid. 260.
Averuyt. 271.
Sigmaartskruid. 276.
Wolfsbezie. 283.
Hartstong. 287.
Hemionitis. 287.
Vaarn. 289.
Struyskruid. 293.
Agrimonie. 295.
Boelkenskruid. 298.
Paraye. 305.
Zee-ajuy. 307.
Muur. 308.
Aloe. 315.
Malve. 318.
Fluwelebloem. 322.
Guychelheyl. 324.
Beekbunge. 324.
Anemone. 328.
Ambrosia. 329.
Anijs. 333.
Maankruid. 335.
Kleefkruid. 338.
Angelieren. 362.
Altragaluskruid. 377.
Meelsterwortel. 378.
Melde. 379.
Beerenoort. 383.
Kliffenkruid. 385.
Hoefblad. 386.
Madelieven. 393.
Betonie. 396.
Standelkruid. 401.
Tweeblad. 402.
Kool. 413.
Koe-oog. 421.
Camillen. 423.
Munt. 427.
Stinkende Lis. 432.
Nieswortel. 434.
Hof-comijn. 456.
Wolfsmelk. 461.
Kervel. 464.
Huyslook. 471.
Oogenklaar. 481.
Erweren. 486.
Boonen. 486.
Endivie. 490.
Cicorey. 491.
Bafilicum. 499.
Hermofactelen. 501.
Conyza. 510.
Comijn. 512.

Navelkruid. 517.
Saffraan. 520.
Kauwoorde. 521.
Meloen. 526.
Ezels-kornkommer. 528.
Koorbloem. 531.
Gele Wortelen. 544.
Ridderfpoor. 548.
Hoe langer hoe liever. 558.
Wilde Vlier. 559.
Elatine. 560.
Italiaanfche Rakette. 567.
Boekweyt. 570.
Ferula. 572.
Indiaanfche Vijg. 574.
Indiaanfche Doorn-appel. 576.
Fenegrick. 591.
Oprete Medica. 592.
Indiaanfche Weyt. 596.
Holwortel. 599.
Gingidium. 607.
Weede. 612.
Schilddragende Hedyfarum. 623.
Zonnewende. 624.
Articoeken onder de aarde. 625.
Kruidje roer my niet. 630.
Scharley. 640.
S. Janskruid. 648.
Yfop. 653.
Jacea. 655.
Juca uyt America. 665.
Anijskruid uyt America. 668.
Verkeerd Neetelkruid. 677.
Patic. 691.
Scorbutskruid. 700.
Lelie. 716.
Vlaskruid. 718.
Wild Vlaskruid. 721.
Zeevengetijdenkruid. 724.
Malloten. 725.
Vijgeboom. 729.
Poleye. 740.
Americaanfche Oreg. 742.
Bok-orege. 743.
Mandragora. 751.
Marum. 754.
Moederkruid. 757.
Koorroos. 759.
Moluckfche Meliffen. 762.
Narciffe. 779.
Yzerkruid. 787.
Haanckammetjens. 790.
Watenoort. 793.
Speetkruid. 793.
Panax. 801.
Perzenkruid. 811.
Lage Zee-erweten. 826.
Duyzendknop. 830.
Longekruid. 838.
Zeepkruid. 843.
Self. 859.
Sanikel. 860.
Scabiofe. 865.
Duyvelsbeet. 866.
Groot Speenkruid. 871.
Kruyswortel. 877.
Wilde Thymus. 877.
Sefamum. 878.
Water-eppe. 884.
Hennip. 887.
Steekende Winde. 890.
Haazenfalade. 894.
Smyrnium van Candien. 894.
Thapfia. 903.
Torrekruid. 919.
Maartfche Viole. 926.
Gefwellen der heymlijke Leeden te genee-
zen, gelijk ook andere gebreken aan de
zelve, door middel van
Granaatboom. 17.
Aloe. 315.
Dille. 329.
Madelieven. 393.
Welriekende Lis. 428.
Cicoren. 483.
Cymbalaria. 540.
Wilde Galiga. 541.
Venkel. 590.
Hondjensdrif. 622.

Bilzenkruid. 652.
Malloten. 725.
Yzerkruid. 787.
Kruyswortel. 877.
Haazenfalade. 894.
*Zie voorts op Zeeren en Zweeringen
der heymlijke Leeden.*
Gefwellen te verzachten; de brand en pijn
wech te neemen; de hardigheyt te ver-
weken, &c. door middel van
Mifpelboom. 23.
Vijgeboom. 24.
Olijfboom. 183.
Zee-ajuy. 307.
Anijs. 333.
Starrekruid. 376.
Altragaluskruid. 377.
Meelsterwortel. 378.
Kliffenkruid. 385.
Hoefblad. 386.
Betonie. 396.
Standelkruid. 401.
Tweeblad. 402.
Hermofactelen. 503.
Kauwoorde. 521.
Cymbalaria. 540.
Hoe langer hoe liever. 558.
Fenegrick. 591.
Indiaanfche Terwe. 596.
Hedyfarum. 623.
Articoeken onder de aarde. 625.
*Zie voorts hier boven, op d'eerfte Pof-
t van Gefwellen.*
Gefwellen, de verzworene Etter daar uyt
te halen, door middel van
Maarentakken. 250.
Gefwellen, etterige, vuyle stinkende, ver-
zworene, te geneezen, door middel van
Moerbezenboom. 19.
Lage Bergmifpelboom. 218.
Coccinilienboom. 219.
Yfop. 653.
Heydens Wondkruid. 890.
Gefwellen aan 't Fondament te geneezen
door middel van
Zeevengetijdenkruid. 724.
Zie voorts op Aarsdarm.
Gefwellen der Mond. *zie op Mond-gezwel-
len.*
Gefwellen aan den Hals. *zie op Hals-
gezwellen.*
Gefwellen der Nieren. *zie op Nieren.*
Gefwellen, inwendige. *zie op Inwendige
Gezwellen.*
Gefwellen, Pestilentielle. *zie op Pestilentielle
Gezwellen.*
Gefwellen aan de Vingeren, Teeën, &c.
te geneezen, en zonder snijden te doen
doorbreken, door middel van
Oogenklaar. 481.
Paronychia. 807.
*Zie ook op Nagelzweering en Zwel-
ling.*
Gefwellen in de Lies te doen vergaan door
middel van
Haazepoot. 684.
Gefwellen en Schurftigheyt op der Paerden
huyd te geneezen, door middel van
Beekbunge. 325.
*Zie voorts op Schurftigheyt en Zeeren
der Paerden.*
Gefwellen. Tandvleefch. *zie op Tand-
vleefch.*
Gefwollene Leeden te regt te brengen, door
middel van
Altragaluskruid. 377.
Camillen. 423.
Gefwollene, vuurige armen en beenen te
geneezen, door middel van
Tasjenskruid. 914.
Gewrigtenpijn door Zinkingen en anders,
te voorkomen; te geneezen, door mid-
del van
Geneverboom. 221.
Ephemerum. 265.
Thapfia. 903.
Zie voorts op Leedenfmerthen.
Graveel te verdrijven, de fmerthen te stillen,
door middel, genomen van
Oranje-

der GENEESMIDDELEN.

Oranjeboom. 14.
 Vijgeboom. 23.
 Amandelboom. 35.
 Karfboom. 37.
 Pijnboom. 45.
 Cypresboom. 62.
 Lage Cederboom. 64.
 Perzikboom. 67.
 Abricoosboom. 68.
 Eykenboom. 76.
 Willigeboom. 78.
 Lindenboom. 86.
 Macerboom. 89.
 Beukenboom. 93.
 Terpentijnboom. 106.
 Saffraasboom. 111.
 Berkenboom. 133.
 Muscaatboom. 136.
 Lauwerboom. 153.
 Hazelenootenboom. 162.
 Olijfboom. 183.
 Aalbezen. 195.
 Tamarifchboom. 201.
 Doornbezen. 223.
 Wijngaard. 240.
 Veyl, of Eylof. 252.
 Averuyt. 271.
 Zuring. 280.
 Vrouwenhayr. 285.
 Hartstong. 287.
 Hemionitis. 287.
 Agrimonie. 295.
 Munt. 308.
 Malve. 318.
 Witte Malve. 318.
 Guygchelheyl. 324.
 Beckbunge. 325.
 Kleyn Ofsentong. 326.
 Angelica. 331.
 Peeterzelie. 345.
 Bijvoet. 353.
 Duyzendfchoon. 364.
 Affodille. 372.
 Beerenoor. 383.
 Kliffenkruyd. 385.
 Beet. 395.
 Kool. 413.
 Riedgras. 416.
 Ganzebloem. 422.
 Camillen. 423.
 Bruynette. 424.
 Munt. 426.
 Lis. 431.
 Brasiliëpeper. 447.
 Cardobenedict. 453.
 Kruyswortel. 456.
 Caulis. 462.
 Lappa Boaria. 463.
 Kervel. 464.
 Haazenoer. 475.
 Waterloo. 478.
 Cicoren. 483.
 Boonen. 486.
 Cicorey. 491.
 Ananas. 495.
 Basilicom. 499.
 Brasiliaanfche Linzen. 509.
 Hartshoorn. 513.
 Kniekenskruid. 519.
 Pepoen. 523.
 Wilde Galiga. 541.
 Geele Wortelen. 544.
 Beetwortel. 545.
 Ridderfpoor. 548.
 Dictamnus. 551.
 Doronicum. 554.
 Hoe langer hoe liever. 558.
 Wilde Vlier. 559.
 Elichryfon. 561.
 Alantwortel. 561.
 Italiaanfche Rakette. 567.
 Arragonfche Mostaart. 568.
 Indiaanfche Doornappel. 576.
 Filipendula. 577.
 Water-Filipendula. 578.
 Zonnebloem. 582.
 Venkel. 590.
 Oprechte Medica. 592.
 Fraxinella. 594.

Kievitsbloem. 595.
 Gentiaan. 601.
 Oyevaarsbek. 605.
 Gingidium. 607.
 Zwaardkruid. 608.
 Gras van Parnas. 618.
 Oogentrooftgras. 618.
 Hondjensdraf. 622.
 Kruidje roer mij niet. 630.
 Duyzendkoorn. 633.
 S. Janskruyd. 648.
 S. Jacobskruid. 659.
 Wilde Kers. 662.
 Jobstraanen. 666.
 Aspergien. 671.
 Roomfch Neetelkruid. 675.
 Knawel. 677.
 Patich. 691.
 Tongblad. 709.
 Windend Paardsyzer. 714.
 Vlaskruid. 719.
 Paarlekruid. 722.
 Mallote. 725.
 Poley. 740.
 Moederkruid. 757.
 Beerwortel. 765.
 Aardbezen. 773.
 Mofch. 773.
 Yzerkruid. 787.
 Stalkruid. 790.
 Waternoot. 793.
 Peonie. 799.
 Glaskruid. 806.
 Muysoor. 816.
 Canarizaad. 820.
 Pimpinel. 824.
 Duyzendkoorn. 830.
 Ganzerich. 833.
 Sleutelbloem. 838.
 Radijs. 845.
 Muysdoorn. 854.
 Self. 859.
 Wilde Thymus. 878.
 Wormkruid. 899.
 Eerenprijs. 922.
 Maartfche Viole. 925.
 Gulderoede. 927.
 Graveel der kinderen in 't bijzonder, te verdrijven door middel van
 Cicorey. 491.

Hals, stijve Hals, te helpen, door middel van
 Oyevaarsbek. 605.
 Hals-gezwel te verdrijven, te geneezen, door middel van
 Agrimonie. 295.
 Muur. 309.
 Ambrosia. 329.
 Madelieven. 393.
 Raponce. 440.
 Navelkruid. 517.
 Zie ook op *Klieren*.
 Hals-zeeren en Zweeren, te geneezen, door middel van
 Eerenprijs. 922.
 Handen-fchurfttheyd te geneezen.
 Zie op *Schurftige Handen*.
 Handen zacht te maken, door middel van
 Malve. 318.
 Handen zeer fchoon en zuiver te doen worden, door middel van
 Zeepkruid. 843.
 Handen-fproetelen, en andere onreynigheeden in 't vel, wech te neemen, door middel van
 Affodille. 372.
 Hardigheyd te verzachten. zie op *Gezwel-
 len*.
 Harffenen te verfterken; te verwarmen; ver-
 koude te helpen, andere gebreken wech
 te neemen, door middel van
 Maflikboom. 103.
 Kanneelboom. 123.
 Muscaatboom. 136.
 Myrtusboom. 145.
 Nagelboom. 150.
 Lauwerboom. 153.

Geneverboom. 220.
 Rosmarijn. 246.
 Angelieren. 362.
 Duyzendfchoon. 364.
 Bernagie. 406.
 Nieswortel. 434.
 Cortufa. 516.
 Varkensbrood. 537.
 Wilde Galiga. 541.
 Venkel. 590.
 Kievitsbloem. 595.
 Ylof. 653.
 Thuynkers. 661.
 Lavendel. 708.
 Maybloem. 717.
 Majoraan. 737.
 Marum. 754.
 Molukfche Meliffe. 762.
 Mechoacan. 764.
 Gierft. 766.
 Sleutelbloem. 838.
 Bertram. 842.
 Self. 859.
 Steekende Winde. 890.
 Harffenen verftoptheyd te openen; flijmerig-
 heyd te verdrijven; te doen opdrogen,
 door middel van
 Azedarach. 134.
 Ylof. 653.
 Thuynkers. 661.
 Lavendel. 708.
 Maybloem. 717.
 Majoraan. 737.
 Marum. 754.
 Molukfche Meliffe. 762.
 Zeepkruid. 843.
 Harffenen ontroeing te helpen, door mid-
 del van
 Peonie. 800.
 Wilde Thymus. 878.
 Zie ook *Razernij*.
 Hayr, uytgevallen, weer te doen groeyen;
 door middel van
 Queeboom. 33.
 Nooteboom. 41.
 Lindenboom. 86.
 Ipenboom. 88.
 Lotusboom. 104.
 Affodille. 372.
 Thapfia. 903.
 Hayr uytvalling te voorkomen, door mid-
 del van
 Perzikboom. 67.
 Daadelboom. 71.
 Lindenboom. 86.
 Ipenboom. 88.
 Beukenboom. 93.
 Lotusboom. 104.
 Myrtusboom. 145.
 Hazelenootenboom. 162.
 Ciftus. 171.
 Roozeboom. 199.
 Vrouwenhayr. 285.
 Knoplook. 302.
 Ajayn. 303.
 Aloe. 315.
 Lafferpitium. 332.
 Ried. 370.
 Affodille. 372.
 Kool. 413.
 Varkensbrood. 537.
 Hondstong. 539.
 Arragonfche Mostard. 568.
 Ferula. 572.
 Thuynkers. 661.
 Yzerkruid. 787.
 Hayr, fchoon en lang te doen waffen;
 zwarte of andere verwe te geeven, aan
 de mond te doen groeyen &c. door mid-
 del van
 Populierboom. 73.
 Willigeboom. 78.
 Paapenhoar. 92.
 Lotusboom. 104.
 Azedarach. 134.
 Myrtus. 145.
 Bofchboom. 159.
 Berberisboom. 188.
 Alcanne. 215.

B L A D - W Y Z E R

- Coccinlienboom. 219.
Indigo. 230.
Rofmarijn. 246.
Averuyt. 271.
Vrouwenhayr. 285.
Ajayn. 303.
Zee-ajayn. 307.
Wilde Vlier. 559.
Wilde Kers. 662.
Vederik. 744.
Hayr niet te doen groeyen aan Lippen of Kin, door middel van
Hyacinth. 645.
Hayr te doen krullen, door middel van
Affodille. 372.
Hayr te zuiveren, door middel van
Fenegriek. 591.
Hayr te doen waffen op verbrand geweest zijnde plaatzen, door middel van
Lelie. 716.
Hayr zeer klaar en zuiver te maken, door middel van
Huyslook. 471.
Vederik. 744.
zie op Hayr te zuiveren.
Hayr te doen uytvallen, door middel van
Wijngaard. 240.
Veyl. of Eylof. 252.
Wolfsmelk. 461.
Heefcheyd der Keel te verdrijven, door middel van
Styraxboom. 112.
Eedele Rakette. 566.
Soethout. 611.
Lelie. 716.
Boksdoojn. 916.
Zie ook op Keel.
Hert te verquikken; te verfterken; Hertgebreeken te geneezen; 't Hert vrolijk te maken, door middel van
Citroenboom. } 13. 15.
Limoenboom. }
Oranjeboom. }
Bananenboom. 28.
Peereboom. 31.
Queeboom. 32.
Piltacienboom. 107.
Tamarindenboom. 115.
Myrtusboom. 145.
Nagelboom. 150.
Syringe. 163.
Berberisboom. 188.
Jodendoorn. 189.
Coccinlienboom. 219.
Geneverboom. 220.
Doornbezien. 223.
Rofmarijn. 246.
Hinnebezien. 249.
Cardamom. 258.
Ephemerum. 265.
Zuring. 280.
Grachtvaarn. 291.
Angelica. 331.
Walmeester. 343.
Akeleyen. 351.
Angelieren. 362.
Aristolochie. 366.
Zwaluwewortel. 370.
Pestilentiewortel. 387.
Bernagie. 406.
Offetong. 407.
Slangenhoofd. 408.
Goudsbloem. 436.
Carline. 449.
Cardobenedict. 453.
Carlophillate. 457.
Endivie. 490.
Ananas. 495.
Basilicom. 499.
Coriander. 511.
Saffraan. 520.
Koorbloem. 531.
Dragon. 556.
Zonnebloem. 582.
Bloem des Lijdens. 589.
Gemeene Medica. 593.
Ovevaarsbek. 605.
Welriekende Nachtbloem. 634.
Serratula. 657.
Salade. 683.
Americaaniche Patich. 707.
Maybloem. 717.
Marum. 754.
Melisse. 762.
Molukfche Melisse. 762.
Drieblad. 771.
Aardbezien. 773.
Muscari. 774.
Pimpinel. 824.
Sleutelbloem. 838.
Longekruyd. 840.
Self. 869.
Adderskruyd. 869.
Maertfche Viole. 925.
Herten-flauwheyd; zwakheyd wech te nemen door middel van
Cardamom. 258.
Ephemerum. 265.
Angelier. 362.
Offetong. 407.
Hertgefan. 447.
Lavendel. 708.
Lelie. 716.
Zie ook op Flauwten.
Hertklopping; Hertbeeying, te verdrijven, door middel van
Lindenboom. 86.
Eifchenboom. 95.
Mufcaatboom. 136.
Myrtusboom. 145.
Nagelboom. 150.
Aalbezien. 195.
Roozeboom. 199.
Coccinlienboom. 219.
Cardamom. 258.
Ephemerum. 265.
Angelieren. 362.
Bernagie. 406.
Goudsbloem. 436.
Hertgefan. 447.
Endivie. 490.
Cicorey. 491.
Basilicom. 499.
Koorbloem. 531.
Doronicum. 554.
Zonnebloem. 582.
Ovevaarsbek. 605.
Stoebe. 656.
Lavendel. 708.
Maybloem. 717.
Melisse. 762.
Pimpinel. 824.
Adderskruyd. 869.
Hertgefan te verdrijven, door middel van
Offetong. 407.
Rhaponticum. 853.
Hertvang af te zerten, door middel van
Coccinlienboom. 219.
Braambezen. 248.
Hertpijn; pijn voor 't Hert te geneezen, door middel van
Aristolochie. 366.
Hert, alle quadaardigheyd daar van af te drijven, door middel van
Pestilentiewortel. 387.
Heupenpijn, Heupjigt, te doen verdwijnen door middel van
Brem. 180.
Lis. 431.
Carline. 449.
Cardobenedict. 453.
Veld cipres. 477.
Coloquintappel. 502.
Scammonie. 508.
Tandekenskruid. 550.
Eedele Rakette. 566.
Ferula. 572.
Gods Genade. 619.
Hondjensdrif. 622.
S. Janskruid. 648.
Thuykers. 660.
Alpergien. 671.
Thymiaan. 738.
Yzerkruid. 787.
Vijfvingerkruid. 809.
Varkensvenkel. 812.
Smyrnium. 894.
Teucrium. 901.
Vreemde wilde Kers. 913.
Sotsknodze. 920.
Hik te beletten, te verdrijven, door middel van
Mufcaatboom. 136.
Grachtvaarn. 291.
Alyflum. 320.
Dille. 329.
Anijs. 333.
Aristolochie. 366.
Munt. 426.
Wilde Comijn. 513.
Melisse. 762.
Wilde Thymus. 878.
Zuykerwortel. 882.
Hoeft; gemeenen Hoeft, quaden Hoeft, te verdrijven door middel van
Granaatboom. 17.
Vijgeboom. 23.
Karfteboom. 37.
Pijnboom. 45.
Cypresboom. 61.
Daaflelboom. 71.
Styraxboom. 112.
Roode Jujuben. 118.
Kaneelboom. 123.
S. Jansbrood. 124.
Wolboom. 128.
Lauwerboom. 153.
Hazelnootenboom. 162.
Jodendoorn. 189.
Boommalve. 191.
Boommalve van China. 193.
Boommachtig Spinagie. 206.
Geneverboom. 220.
Geytenblad. 244.
Cardamom. 258.
Averuyt. 271.
Vrouwenhayr. 285.
Boonvaarn. 290.
Agrimonie. 295.
Boelkenskruid. 298.
Zee-ajayn. 307.
Malve. 317.
Witte Malve. 319.
Angelica. 331.
Lafertpitium. 332.
Anijs. 333.
Akeleyen. 351.
Kalfsvoot. 357.
Kalfsvoot uyt Egypten. 358.
Mansoor. 359.
Zwaluwewortel. 370.
Meesterwortel. 378.
Hoeftblad. 386.
Bernagie. 406.
Kool. 413.
Waalwortel. 420.
Lis. 431.
Nieswortel. 434.
Wilde Saffraan. 450.
Santorie. 466.
Waterlook. 478.
Scordotis. 480.
Erweten. 486.
Boonen. 486.
Comijn. 512.
Saffraan. 520.
Kauwoorde. 521.
Pepoen. 523.
Wilde Galega. 541.
Ridderfpoor. 548.
Wilde Vlier. 559.
Paerdestaart. 564.
Eedele Rakette. 566.
Arragonfche Mostard. 568.
Ferula. 572.
Fenegriek. 591.
Soethout. 611.
Kottoenkruid. 616.
Indiaanfch Kruidje roer mij niet. 633.
Havikskruid. 636.
Bilzenkruid. 650.
Gengebar. 666.
Roomfch Netelkruid. 675.
Damafbloem. 689.
Vlaskruid. 718.
Bok-orege. 743.

der GENEESMIDDELEN.

- Malrove. 756.
Beerwortel. 765.
Drieblad. 771.
Narcisse. 779.
Mankop. 803.
Glaskruid. 806.
Varkensvenkel. 812.
Ydele Haver. 821.
Zeepkruid. 843.
Knollen. 849.
Wijnruyt. 856.
Self. 859.
Scabiofe. 865.
Sefamum. 878.
Teucrium. 901.
Boksdoorn. 916.
Eerenprijs. 922.
Hoest. Verouderden Hoest te verdrijven, door middel van
Maltikboom. 103.
Hazelnotenboom. 162.
Baccharis. 388.
Wollekruid. 399.
Nieswortel. 434.
Basilicom. 499.
Gele Wortelen. 544.
Alanwortel. 561.
Paerdeltaart. 564.
Ferula. 572.
Fenegriek. 591.
Yfop. 653.
Orege. 742.
Mechoacan. 764.
Panax. 801.
Glaskruid. 806.
Radijs. 845.
Sefeli. 881.
Smyrnium. 954.
Hoest, droogen Hoest, te verdrijven, door middel van
Plompe. 780.
Wilde Thymus. 878.
Zie voorts op Hoest.
Hoest der jonge kinderen te doen vergaan door middel van
Rakette. 505.
Hoest-koekje te bereyden, zeer treffelijk. 319.
Hoest en bloedspouwing der Beesten, Paerden, Koeyen, &c. te geneezen, door middel van
Paerde castanien. 40.
Agrimonie. 295.
Gentiaan. 601.
Hoofdband wech te neemen, door middel van
Elatine. 560.
Hoofd-draying, zwijmeling, te verdrijven, door middel van
Castanienboom. 40.
Marentakken. 250.
Cardamom. 258.
Angelieren. 362.
Beerenoor. 383.
Bernagie. 406.
Bryonie. 416.
Alteroides. 418.
Cardobenedict. 453.
Wilde Comijn. 473.
Doronicum. 554.
Filipendula. 577.
Wilde Kers. 662.
Lavendel. 708.
Maybloem. 717.
Peonie. 759.
Varkensvenkel. 812.
Vlookruid. 835.
Adderskruid. 869.
Stechaskruid. 898.
Hoofd-gekreuktheit. zie op Razerny.
Hoofd-gezwellen en zweeringen te geneezen, door middel van
Hennip. 887.
Hoofd-jeukre. zie op Jeukre.
Hoofd-kneufing te geneezen, door middel van Comijn. 512.
Hoofdpijn, en andere gebreken, te verdrijven, door middel van
Queeboom. 33.
Perzikboom. 67.
Vlierboom. 80.
Lindenboom. 86.
Pokhout. 98.
Nagelboom. 150.
Boom der Kuysheyd. 167.
Roozeboom. 199.
Alcanne. 215.
Indigo. 230.
Kappers. 255.
Keelkruid. 260.
Boomvaan. 290.
Zee-ajuy. 307.
Dille. 329.
Angelica. 331.
Angelieren. 362.
Duyzendchoon. 364.
Hoefblad. 386.
Baccharis. 388.
Betonie. 395.
Munt. 426.
Chamaedrys. 476.
Veldcypres. 477.
Oogenklaar. 480.
Conyza. 510.
Ferula. 572.
Anijskruid uyt America. 668.
Lavendel. 708.
Malloten. 725.
Majoraan. 737.
Marum. 754.
Mechoacan. 764.
Roozewortel. 844.
Muysdoorn. 854.
Self. 859.
Wilde Thymus. 878.
Sefamum. 878.
Steekende Winde. 890.
Vliegener. 927.
Hoofdpijn terstond te doen vergaan, door middel van
Hoefblad. 386.
Hoofd-schilfferen, schubben wech te neemen, door middel van
Teucrium. 901.
Hoofd schurfttheit te geneezen. zie op Schurfttheit der Hoofden.
Hoofd-versterking, slijmerigheeden daar uyt te trekken; de verstoptheit te openen; door middel van
Kaneelboom. 123.
Mufcaatboom. 137.
Nagelboom. 150.
Syringe. 163.
Geneverboom. 220.
Rofmarijn. 246.
Anemone. 328.
Angelieren. 362.
Anitlochie. 366.
Kool. 413.
Nieswortel. 434.
Basilicom. 499.
Saffraan. 520.
Koorbloem. 531.
Dragon. 556.
Arragonfche Mostaart. 568.
Ferula. 572.
Fenegriek. 591.
Kievitsbloem. 595.
Yfop. 653.
Majoraan. 737.
Vederik. 744.
Melisse. 762.
Muscari. 774.
Peonie. 799.
Wilde Dragon. 841.
Roofwortel. 844.
Wilde Thymus. 877.
Stechaskruid. 899.
Vliegener. 927.
Hoofd-vochtigheeden te doen opdroogen, door middel van
Wilde Galega. 541.
Zie voorts op de voorgaande Pofften en op Harffenen.
Hoofd-wonden te geneezen, door middel van
Melisse. 762.
Hoofd-zinkingen te doen ophouden, door middel van
Vlierboom. 80.
Wolboom. 128.
Welriekende Eykelboom. 132.
Myrtusboom. 145.
Wilde Lauwerboom. 154.
Kleine Lauwerboom. 156.
Brem. 181.
Jasmijn. 228.
Peperboom. 232.
Wijngaard. 240.
Rofmarijn. 246.
Zuring. 280.
Malve. 317.
Alyffum. 320.
Beekbunge. 325.
Kalfsmuyt. 337.
Kalfsvoet. 357.
Arisarum. 358.
Zwaluwewortel. 370.
Astragaluskruyd. 377.
Beerenoor. 383.
Kool. 413.
Bryonie. 415.
Sinkende Lis. 432.
Nieswortel. 434.
Raponce. 440.
Palmaria. 445.
Carline. 449.
Smeerwortel. 473.
Ciceren. 483.
Boonen. 487.
Hermodactelen. 501.
Brasiliaanfche Linzen. 509.
Pepoen. 523.
Konkommer. 528.
Varkensbrood. 537.
Hoe langer hoe liever. 558.
Elatine. 560.
Hederik. 567.
Kardinaalsbloem. 583.
Kievitsbloem. 595.
Duyckervel. 597.
Oyevaarsbek. 605.
Kortenkruyd. 616.
Havikskruyd. 636.
Thuy. 661.
Leeverkruyd. 686.
Patich. 691.
Lavas. 712.
Lelie. 716.
Vijgboonen. 729.
Hop. 732.
Yzerkruyd. 787.
Glaskruid. 806.
Turkische Boon. 819.
Pimpinel. 824.
Duyzendkoorn. 830.
Salomons-zeegel. 832.
Peperwortel. 847.
Sefamum. 878.
Water eppe. 884.
Zie voorts op Aangezicht.
Huyds-jeukerigheyt wech te neemen. zie op Jeukerigheyt der Huyd.
Huyds-zweeterigheyt te verdrijven, door middel van
Aardbezen. 773.
Huyds witte Schilfferen wech te neemen, door middel van
Aardbezen. 773.
Huyd, afgeschaaft zijnde, weer te doen groeyen; te geneezen, door middel van
Olijftboom. 183.
Senegroen. 418.
Huyd der Paerden, schurfttheit en gezwellen op de zelve, te geneezen, door middel van
Beekbunge. 325.
Zie voorts op Paerden.
Huyg te helpen, te geneezen, door middel van
Vlierboom. 80.

B L A D - W Y Z E R

Vlierboom. 80.
Viburneboom. 117.
Verwoof. 173.
Berberisboom. 188.
Braambezen. 248.
Elatine. 560.
Holwortel. 599.
Scorbutskruyd. 700.
Orege. 742.
Waternoot. 793.
Muysoor. 816.

Ingewant te reynigen: te versterken: de verstopping te openen; door middel, genomen van

Vijgeboom. 24.
Pijlhout. 91.
Nagelbloem. 150.
Lauwerboom. 153.
Berberisboom. 188.
Tamarischboom. 201.
Zuring. 280.
Ageratum. 294.
Ammi. 323.
Peeterzelie. 345.
Mortekruyd. 397.
Hertgespan. 447.
Cardobenedict. 453.
Chamædrijs. 476.
Veld-cipres. 477.
Waterlook. 478.
Sanamunda. 488.
Endivie. 490.
Cicorey. 491.
Articloeken. 493.
Koorbloem. 531.
Vingerhoed. 553.
Doronicum. 554.
Dragon. 556.
Venkel. 590.
Duyckervel. 597.
Gentiaan. 600.
Yfop. 653.
S. Jacobskruyd. 659.
Scorbutskruyd. 700.
Windend Paerdszyer. 714.
Malloten. 725.
Hop. 732.
Thymiaan. 738.
Molukse Melisse. 762.
Beerwortel. 765.
Penningskruyd. 777.
Zeevenkel. 813.
Polium. 828.
Peperwortel. 847.
Muydoorn. 854.
Heydens Wondkruyd. 892.
Teucrium. 901.
Tulp. 911.

Zie ook op *Leever. Milt. Longe, &c.*
Ingewand te verwarmen, door middel van

Lavas. 712.
Ingewands beschadiging, door vergif, te helpen, te geneezen, door middel van

Kalfsvoet. 357.

Zie ook op *Vergif.*

Ingewands-smerten te verdrijven; de inwendige deelen te verzachten, te versterken, door middel van

Amandelboom. 35.
Kancelboom. 123.
Nagelboom. 150.
Syringe. 164.
Cistus. 171.
Boommalve. 193.
Doornbezen. 223.
Agrimonie. 245.
Akeleyen. 351.
Asteroides. 418.
Senegroen. 418.
Brazilie-peeper. 447.
Circza van Parijs. 496.
Malloten. 725.
Vlookruyd. 835.
Naaldekervel. 876.

Zie ook op *Ingewand te reynigen. Desgelijks op Leever, Longe, Milt, &c.*

Inwendige Verzeeringen, door vallen en an-

ders: wonden, en veelerey andere gebreeken, te geneezen, door middel van

Vijgeboom. 24.
Cypresboom. 61.
Myrtusboom. 145.
Kappers. 255.
Cardamom. 258.
Sigmaartskruyd. 276.
Beerenklauw. 277.
Boelkenskruyd. 298.
Synnauw. 300.
Krap. 341.
Akeleyen. 351.
Swaluwortel. 370.
Starrekruyd. 376.
Meesterwortel. 378.
Beerenoor. 383.
Baccharis. 388.
Balfemappel. 389.
Madelieven. 392.
Standelkruyd. 401.
Aardnooten. 414.
Senegroen. 418.
Bruynelle. 419.
Waalwortel. 420.
Bergmunt. 428.
Welriekende Lis. 428.
Carline. 449.
Cariophyllate. 457.
Santorie. 466.
Smeerwortel. 473.
Haazenoer. 475.
Waterlook. 478.
Oogenklaar. 480.
Cortusa. 516.
Koorbloem. 531.
Gele Wortelen. 544.
Paffinaken. 546.
Koralkruyd. 549.
Doronicum. 554.
Hoe langer hoe liever. 558.
Paerdszyer. 570.
Indiaanfche Vijg. 574.
Gentiaan. 601.
Oyevaarsbek. 605.
Zee-porcellain. 621.
Hondjensdrat. 622.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Goudenkruid. 629.
S. Janskruyd. 648.
Jacea. 655.
Stoebe. 656.
Serratula. 657.
Thuyne Kers. 661.
Haazepoot. 684.
Kleyne Maankruyd. 726.
Majoraan. 737.
Nigelle. 759.
Ruyterskruyd. 767.
Penningskruyd. 777.
Speerkruyd. 793.
Wintergroen. 795.
Panax. 801.
Deurwas. 810.
Ganzerich. 833.
Sleutelbloem. 838.
Sanikel. 860.
Scabiofe. 865.
Fyerkruyd. 895.
Maertfche Viole. 925.
Gulde Roede. 927.

Inwendige gezwellen te verdrijven, te geneezen, door middel van

Kancelboom. 123.
Geneverboom. 220.
Akeleyen. 351.
Maagdepalm. 497.
Ridderpoor. 548.
Fenegriek. 591.
Zwaardkruyd. 608.
Havikskruyd. 636.
Sermontein. 888.
Wilde vreemde Kers. 913.

Inwendige ontfteeking, brand, hitzigheyt te verdrijven, door middel van

Berkeboom. 133.
Berberisboom. 188.
Aalbezen. 195.
Roozeboom. 199.

Doornbezen. 223.
Geytenblad. 244.
Braambezen. 248.
Hinnebezen. 249.
Astragaluskruyd. 377.
Kliffenkruyd. 385.
Hoefblad. 386.
Madelieven. 392.
Brunelle. 419.
Winde. 506.
Meloen. 526.
Ridderpoor. 548.
Fenegriek. 591.
Zoethout. 611.
Gods Genade. 619.
Articloeken onder de aarde. 625.
Windend Paerdszyer. 714.
Aardbezen. 773.
Kraakebezen. 776.
Speerkruyd. 793.
Mankop. 803.
Weegbree. 825.
Duyzendknop. 830.
Vlookruyd. 835.
Drie-verwige Violette. 924.
Maertfche Viole. 925.

Inwendige rauwheyt wech te neemen, door middel van

Zoethout. 611.

Inwendige verrotting, te voorkomen, te helpen; te geneezen, door middel van

Doornbezen. 223.
Boelkenskruyd. 298.
Zee-ajun. 307.
Aloe. 314.
Gentiaan. 601.
Gods Genade. 619.

Zie voorts op *Verrotting.*

Inwendige zweeringen, zeeren, te geneezen door middel van

Geneverboom. 220.
Angelica. 331.
Kruysdistel. 456.
Koralkruyd. 549.
Havikskruyd. 636.

Inwendige zweering der Borst te geneezen, door middel van

Krap. 341.

Zie voorts op *Borst-wonden, Borst-zweering.*

Jeukerigheyt der huyd te verdrijven, door middel van

Tamarindenboom. 115.
Zuring. 281. 276.
Konkommer. 528.
Beetwortel. 545.
Parijs. 691.
Poleye. 740.
Fonteynkruyd. 832.
Sesamum. 879.
Luyskruyd. 896.
Drie-verwige Violette. 924.

Jeukerigheyt der heymelijke Leeden wech te neemen door middel van

Self. 859.

Zie voorts op *Zeeren en Zweeringen; ook op Gezwellen der heymelijke Leeden.*

Jeukerigheyt aan Handen en Voeten, veroorzaakt door koude, te geneezen door middel van

Bilzenkruyd. 650.

Jeukte des Hoofds te verdrijven, door middel van

Yfop. 653.

Jeukte der Oogen, ook puyflijens der selve, wech te neemen, door middel van

Boksdooen. 916.

Jigt te verdrijven, de smerten te verzachten, zie op *Flerefsju, en op Podagra.*

Kakhielen te geneezen, door middel van

Knoellen. 849.
Kanker aan eenige plaatzen des Ligchaams, ook in de Mond, in de Keel, te dooden, te geneezen, door middel van
Simachboom. 109.
Hazelnootenboom. 162.

Keel-

der GENEESMIDDELEN.

- Keelkruid. 260.
Kleefkruid. 338.
Kliffenkruid. 385.
Naterwortel. 402.
Senegroen. 418.
Nieswortel. 434.
Kervel. 464.
Oogenklaar. 481.
Cicoren. 483.
Elatine. 560.
Eedele Rakette. 566.
Ruerkruid. 576.
Galega. 599.
Verkeerd Neetelkruid. 677.
Scorbutskruid. 700.
Wild Vlaskruid. 721.
Nachtschade. 750.
Speerkruid. 793.
Fykruid. 895.
- Kankerige, voortetende Zeeren en Zweeren, ook uytwassen in de Neus. *Zie op Neus-gebreken: ook op Zeeren, en op Zweeren.*
- Kankerige Geswellen, Zeeren en Zweeren, te genezen door middel van
Angelieren. 362.
Kliffenkruid. 385.
Pestilentiewortel. 387.
Betonie. 396.
Wilde Saffraan. 450.
Oogenklaar. 481.
Weede. 612.
- Zie voorts op Zeeren en Zweeren.*
- Karbonkelen. *zie op Carbonkelen.*
- Keelbrand: brand en ontfleeking in de Keel, te genezen door middel van
Queeboom. 33.
Eedel Leeverkruyd. 628.
- Zie hier na op Keel-gebreken.*
- Keelbrand en ontfleeking door te veel gedronken te hebben, wech te neemen, door middel van
Driediftel. 454.
- Keel-gebreken; hitzigheid, gezwellen, hardigheid, zeerigheid, zweering, vuurigheid, &c., te genezen, door middel van
Moerbezieboom. 19.
Viburneboom. 117.
Alcanne. 215.
Wijngaard. 240.
Keelkruid. 260.
Malve. 317.
Naterwortel. 402.
Waalwortel. 420.
Marietten. 442.
Arragonische Mostaart. 568.
Kardinaalsbloem. 583.
Hondjensdrif. 622.
Goudenkruid. 629.
Yfop. 653.
Jacca. 655.
Wilde Kers. 662.
Damaltbloem. 689.
Scorbutskruid. 700.
Americaansche Britannica. 703.
Americaansche Patich. 707.
Vlaskruid. 718.
Orege. 742.
Penningkruid. 777.
Waternoot. 793.
Mankop. 803.
Vijfvingerkruid. 809.
Phlomos. 822.
Weegbree. 825.
Knollen. 849.
Self. 895.
Sanikel. 860.
Sermontein. 888.
- Keel-geswel, genoemd Angina, of Squinatie, te genezen, door middel van
Moerbezieboom. 19.
Brem. 180.
Alcanne. 215.
Keelkruid. 260.
Wollekruid. 399.
Oogenklaar. 481.
Elatine. 560.
Ruerkruid. 576.
- Holwortel. 599.
S. Jacobskruid. 659.
Winter Kers. 661.
Scorbutskruid. 700.
Maybloem. 718.
Vlaskruid. 718.
Duyvelsbeer. 866.
Sermontein. 888.
Maertische Viole. 925.
- Keel-rauwheid te helpen, te genezen, door middel van
Dadelboom. 71.
Roode Jujuben. 118.
Bernagie. 406.
Soethout. 611.
Maertische Viole. 925.
- Kinderpokkens uyt te drijven, te helpen voortkomen; de geneefing te bevorderen, door middel van
Vijgeboom. 24.
Tamarindenboom. 115.
Angelica. 331.
Cardobenedict. 453.
- Kinderpokkens overgeblevene Puyften en Zeeren wech te neemen, door middel van
Hondstong. 539.
- Kinderpokkens-brand te verdrijven, door middel van
Oycvaarsbek. 605.
- Kinderpokken, de oogen in de zelve te bewaren voor alle schaade. *zie op Oogen &c.*
- Klapooren te genezen, door middel van
Patich. 691.
Panax. 801.
- Klieren, zoo aan den Hals, als aan andere plaatzen des Ligchaams, te verdrijven, verzachten, genezen, door middel van
Joodendoorn. 189.
Zee-aiuyn. 307.
Muur. 309.
Witte Malve. 318.
Kleefkruid. 338.
Meesterwortel. 378.
Madelieven. 393.
Hazenoer. 475.
Navelkruid. 517.
Eedele Rakette. 566.
Fenegriek. 591.
Zwaardkruid. 608.
Hedysarum. 623.
Kruidje toer mij niet. 630.
Thuynkers. 661.
Verkeerd Neetelkruid. 677.
Patich. 691.
Vijgeboom. 729.
Nachtschade. 750.
Hanekammetjens. 790.
Panax. 801.
Deurwas. 810.
Vlookkruid. 835.
Duyvelsbeer. 866.
Groot Speenkruid. 871.
Boterbloem. 876.
- Zie ook op Geswellen; en op Hals-geswel.*
- Kloven in de Lippen te genezen, door middel van
Beukenboom. 93.
- Kloven der Tong te genezen, door middel van
Basilicom. 499.
- Kloven aan Handen en Voeten door koude veroorzaakt, te genezen, door middel van
Bilzenkruid. 650.
- Kloven en lopende gaten aan 't Fondament, of den Aardsdarm. *zie op Aardsdarm-kloven.*
- Kneuzing des Hoofds. *Zie op Hoofd-kneuzing.*
- Kneuzing der Leeden. *zie op Leeden.*
- Kniepijn te verdrijven, door middel van
Brem. 185.
- Knobbelen aan den Aars. *zie op Aardsdarm ontfleeking.*
- Knobbelen tusschen Vel en Vleesch. *zie op Builen, Geswellen. Puyften.*
- Kogel uyt een wonde te krijgen, door middel van
Queeboom. 33.
- Koortzen; heete, pestilentielle Koortzen te hulp te komen; daar voor te bewaren, te genezen, door middel van
Oranjeboom. 13. 14. 15.
Bananiensboom. 27.
Berberisboom. 188.
Joodendoorn. 189.
Bergachtige Spinagie. 206.
Doombezieboom. 223.
Hinnebezien. 249.
Zuring. 280.
Angelica. 331.
Aristolochie. 366.
Hoefblad. 386.
Goudsbloem. 436.
Endivie. 490.
Koorbloem. 531.
Fraxinella. 594.
Kievitsbloem. 595.
Galega. 599.
Gods Genade. 614.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Havikskruyd. 636.
Stoebe. 656.
Steen Leeverkruyd. 686.
Scorbutskruyd. 700.
Americaansche Patich. 707.
Berg-Slangenkruid. 753.
Penningskruid. 777.
Plompe. 730.
Pimpinel. 824.
Vlookkruid. 835.
Scabiose. 865.
Eerenprijs. 922.
- Koortzen; de brand in heete, pestilentielle Koortzen wech te neemen, door middel van
Granaatboom. 17.
Joodendoorn. 189.
Aalbezien. 194.
Doombezien. 223.
Zuring. 280.
Slangenhoofd. 408.
Waalwortel. 420.
Kievitsbloem. 495.
Anijskruid uyt America. 668.
Americaansche Patich. 707.
Kraakebezien. 776.
Vlookkruid. 835.
Maertische Viole. 925.
- Koortzen. Gemeene Koortzen. Uyt-drogen-de Koortzen, te genezen; de brand en dorst wech te neemen, door middel van
Vlierboom. 80.
Saffraasboom. 111.
Tamarindenboom. 115.
Roozeboom. 199.
Boomachtig Spinagie. 206.
Kappers. 255.
Boomvaarn. 290.
Steenvaarn. 291.
Ageratum. 294.
Agrimonie. 295.
Boelkenskruid. 298.
Muur. 308.
Angelica. 331.
Aristolochie. 366.
Meesterwortel. 378.
Madelieven. 392.
Standelkruid. 401.
Bernagie. 406.
Olfetong. 407.
Senegroen. 418.
Brunelle. 419.
Waalwortel. 420.
Camillen. 423.
Cardobenedict. 453.
Kruysdiftel. 456.
Chamædrys. 476.
Cicorey. 491.
Ananas. 495.
Coloquint-appel. 502.
Hartsboom. 513.
Kauwoorde. 521.
Peper. 523.

B L A D - W Y Z E R

Konkommer. 528.
 Hoe langer hoe liever. 558.
 Wilde Vlier. 559.
 Ferula. 572.
 Gentiaan. 601.
 Gods Genade. 614.
 Porcellein. 620.
 Zonnewende. 624.
 Goudenkruyd. 629.
 S. Janskruyd. 648.
 Juca uyt America. 669.
 Hop. 732.
 Mechoacan. 764.
 Driblad. 771.
 Kraakebezen. 776.
 Speerkruyd. 793.
 Panax. 801.
 Keukenkruyd. 836.
 Steekende Winde. 890.
 Eerenprijs. 922.
 Koorts, alle daagliche te verdrijven, door middel van
 Hederik. 567.
 Koorts, derde daagliche, te verdrijven, door middel van
 Pijlhout. 92.
 Waterloo. 478.
 S. Janskruyd. 648.
 Patich. 691.
 Zeevengetijdenkruyd. 724.
 Koorts, vierde daagliche, te verdrijven, door middel van
 Nieswortel. 434.
 Ylop. 655.
 Kort-ademheyd. *zie op Adem.*
 Koudvuur te geneezen door middel van
 Beekbunge. 325.
 Scorbuthskruyd. 700.
 Koudvuur; te verhinderen dat het in geene wonden of andere verzeeringen koomd. *zie op Vuur.*
 Koudepis te verdrijven, door middel van
 Oranjeboom. 15.
 Amandelboom. 35.
 Cipresboom. 61.
 Lage Cederboom. 64.
 Populierboom. 73.
 Eschenboom. 95.
 Terpentijnboom. 106.
 Roode Jujuben. 119.
 Kaneelboom. 123.
 Muscaatboom. 136.
 Boom der Kuysheyd. 167.
 Olijfboom. 183.
 Boom-malve. 191.
 Tamarischboom. 201.
 Geneverboom. 221.
 Braambezen. 248.
 Cardamom. 258.
 Averuyt. 271.
 Steenvaarn. 291.
 Agrimonie. 295.
 Parey. 305.
 Ammi. 323.
 Beekbunge. 325.
 Anthyllis. 334.
 Mans-oor. 359.
 Witte Been. 393.
 Munt. 426.
 Stinkende Lis. 432.
 Cardobenedict. 453.
 Kruysdiftel. 456.
 Chamædrys. 476.
 Veld-cipres. 477.
 Water Look. 478.
 Endivic. 490.
 Articiok. 493.
 Ananas. 495.
 Brasiliaansche Linze. 509.
 Conyza. 510.
 Coriander. 511.
 Comijn. 512.
 Leedekenskruid. 519.
 Pepoen. 523.
 Ridderpoor. 548.
 Eliethylon. 561.
 Filipendula. 577.
 Fraxinelle. 594.
 Zwaardkruyd. 608.

Hedysarum. 623.
 Kruydje roer mij niet. 630.
 Ylop. 653.
 Stoebe. 656.
 Wilde Kers. 662.
 Aspergien. 671.
 Lampiana. 689.
 Lavendel. 708.
 Tongblad. 709.
 Paerlekruyd. 722.
 Majoraan. 737.
 Bingelkruyd. 760.
 Beerwortel. 765.
 Duyzendblad. 767.
 Driblad. 771.
 Haanekammerjens. 790.
 Panax. 801.
 Passerine. 804.
 Glaskruyd. 806.
 Zeevenkel. 813.
 Duyzendknop. 830.
 Radijs. 846.
 Peeperwortel. 847.
 Muysdoorn. 854.
 Steenbreek. 863.
 Sefeli. 881.
 Haazenfalade. 894.
 Smyrnium. 894.
 Wormkruyd. 899.
 Koudepis der jonge kinderen te verdrijven, door middel van
 Wilde Galega. 541.
 Kramp te verdrijven door middel van
 Kaneelboom. 123.
 Geneverboom. 221.
 Angelieren. 322.
 Standelkruyd. 401.
 Hertgespan. 447.
 Carline. 449.
 Ferula. 572.
 Holwortel. 599.
 Galega. 599.
 Damastbloem. 689.
 Scorbuthskruyd. 700.
 Lelie. 716.
 Driblad. 771.
 Plompe. 780.
 Panax. 801.
 Varkens Venkel. 812.
 Thapsia. 903.
 Drie-verwige Violette. 924.
 Krauwagie. *zie op Schurfsheyd.*
 Kropfweeren te geneezen, te verdrijven, door middel van
 Kliffenkruyd. 385.
 Haazenoor. 475.
 Navelkruyd. 517.
 Verkeerd Neetelkruyd. 677.
 Deurwas. 810.
 Groot Speenkruyd. 871.
 Booterbloem. 876.

L Amhëyd; lamme, geraakte Leeden te hulp te komen, te verbeteren, te geneezen, door middel van
 Kaneelboom. 123.
 Welriekende Eykelboom. 132.
 Lauwerboom. 153.
 Coccinilienboom. 219.
 Geneverboom. 221.
 Cardamom. 258.
 Welriekende Lis. 428.
 Braslie Peeper. 447.
 Hertgespan. 447.
 Coloquint-appel. 502.
 S. Janskruyd. 648.
 Thuykers. 661.
 Lavendel. 708.
 Lelie. 716.
 Maybloem. 717.
 Panax. 801.
 Sleutelbloem. 838.
 Bertram. 842.
 Self. 859.
 Heydens Wondkruyd. 892.
Zie ook op Beroerdheyd; en voorts hier onder op Leeden.
 Leedenpijn, krimpig, en andere gebreeken te verdrijven, door middel van

Populierboom. 73.
 Lindenboom. 86.
 Terpentijnboom. 106.
 Hazelnootenboom. 162.
 Geneverboom. 221.
 Jasmijn. 228.
 Kliffenkruyd. 385.
 Lis. 435.
 Cortula. 516.
 Indiaansche Vijg. 574.
 Havikskruyd. 636.
 Maybloem. 717.
 Zeevengetijdenkruyd. 724.
 Beerwortel. 765.
 Gierst. 766.
 Narcisse. 779.
 Sefamum. 878.
 Steekende Winde. 890.
 Leeden, die swak en sonder gevoel zijn, te regt te brengen, door middel van
 Beukenboom. 93.
 Leeden, gespannene, gekrompene, gebro-
 kene, in- of uytwendig, te geneezen door middel van
 Santoric. 466.
 Leeden-brand te verdrijven, door middel van
 Havikskruyd. 636.
 Leeden, vermoeide. *zie op Vermoeide Leeden.*
 Leeden-verfweering te heelen, door middel van
 Fenegriek. 595.
Zie voorts op Zweeren.
 Leeden trekking. *zie op Zeenuwen-trekking.*
 Leeden; beevende. *zie op Beroerdheyd.*
 Leeden, verrekke, versluykte, uyt 't Lid geweeft zijnde, gebroekene, te helpen, te geneezen; de finert te verzachten, door middel van
 Gentiaan. 601.
 Zee-porcellein. 621.
 Zonnewende. 624.
 Serratula. 653.
 Thuykers. 661.
Zie ook op versluykte &c Leeden.
 Leeden, gekneufde, weer te regt te brengen door middel van
 Geele Wortelen. 544.
 Leeden; slappe, te versterken, door
 Cistus. 171.
 Olijfboom. 183.
 Lappa Boaria. 463.
 Leeden, stijve, stramme, 't zij door swa-
 ren arbeid, of door koude, weer te regt te brengen, door middel van
 Doronicum. 554.
 Hederik. 567.
 Scorbuthskruyd. 700.
 Leeden, verkrompene, te helpen, door middel van
 Olijfboom. 183.
 Lis. 431.
 Nieswortel. 434.
 Hertgespan. 447.
 Galega. 599.
 Gentiaan. 601.
 Lavendel. 708.
 Kleyn Maankruyd. 726.
Zie voorts op Zeenuwen. Ook op versluykte, verrekke, begroeyde Leeden.
 Leever; heete gezwollen der Leever te geneezen door middel van
 Wilde Thymus. 878.
 Leever, gequelt, te geneezen door middel van
 Tormentil. 915.
 Leever te versterken; de verstophthëyd wech te neemen; Leeverzucht, Leever-smerten, en andere gebreeken te geneezen, door middel van
 Oranjeboom. 13.
 Granaatboom. 17.
 Moerbezenboom. 19.
 Perzikboom. 67.
 Pijlhout. 91.
 Eschenboom. 94.
 Pistacienboom. 109.

der GENEESMIDDELEN.

Saffraasboom. 111.
Tamarindenboom. 115.
Kaneelboom. 123.
Welriekende Eykelboom. 132.
Mufcaatboom. 136.
Nagelboom. 150.
Lauwerboom. 153.
Boom der Kuysheyd. 167.
Brem. 181.
Berberisboom. 188.
Roozeboom. 199.
Geneverboom. 220.
Kappers. 255.
Alflem. 274.
Beerenklauw. 277.
Vrouwenhayr. 285.
Ageratum. 294.
Agrimonie. 295.
Boelkenskruyd. 298.
Zee-ajuy. 307.
Muur. 308.
Aloe. 314.
Fluweelbloem. 322.
Ammi. 323.
Guychelheyl. 324.
Beekbunge. 325.
Angelica. 331.
Krap. 341.
Walmeester. 343.
Peeterzelie. 345.
Akeleyen. 351.
Mansoor. 359.
Melde. 379.
Hoefblad. 386.
Witte Been. 393.
Betonie. 396.
Mortenkruyd. 397.
Kool. 413.
Asteroides. 418.
Senegroen. 418.
Brunelle. 419.
Camillen. 423.
Munt. 427.
Welriekende Lis. 428.
Papefchoe. 433.
Carline. 449.
Wilde Saffraan. 450.
Cardobenedict. 453.
Kruysdistel. 456.
Cariophyllate. 457.
Caucalis. 462.
Santorie. 466.
Huyslook. 471.
Veld-cipres. 477.
Waterlook. 478.
Oogenklaar. 480.
Condritte. 482.
Ciceren. 483.
Endivie. 490.
Navelkruyd. 517.
Kauwoorde. 521.
Pompoen. 523.
Konkommer. 528.
Koorbloem. 531.
Varkensbrood. 537.
Wilde Galega. 541.
Gele Wortelen. 544.
Vingerhoed. 553.
Hoe langer hoe liever. 558.
Elatine. 560.
Alantwortel. 561.
Ferula. 572.
Venkel. 590.
Duyvekervel. 597.
Gentiaan. 601.
Zoethout. 611.
Gods Genade. 619.
Hondjensdrif. 622.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Goudenkruid. 629.
Bilzenkruyd. 650.
Serratula. 657.
Gengebar. 666.
Aspergies. 671.
Moorbloem. 678.
Steen-leeverkruyd. 686.
Lampfana. 689.
Patich. 691.
Scorbutskruyd. 700.

Lavendel. 708.
Lelie. 716.
Maybloem. 717.
Vlaskruyd. 718.
Kleyn Maankruyd. 726.
Hop. 732.
Majoraan. 737.
Poley. 740.
Vederik. 744.
Nachtschade. 750.
Marum. 754.
Malrove. 756.
Bingelkruyd. 760.
Drieblad. 771.
Plompe. 780.
Yzerkruyd. 787.
Stalkruyd. 790.
Peonie. 799.
Mankop. 803.
Pasterine. 804.
Glaskruyd. 806.
Vijfvingerkruyd. 809.
Zee-venkel. 813.
Muysoor. 816.
Pimpinel. 824.
Weegbree. 825.
Zeepekruyd. 843.
Radijs. 845.
Peperwortel. 847.
Rhaponticum. 853.
Self. 859.
Naaldekerfel. 867.
Bijlenskruyd. 872.
Wilde Thymus. 878.
Zeevinde. 891.
Heydens Wondkruyd. 892.
Stechaskruyd. 898.
Teucrium. 901.
Eerenprijs. 922.
Maartfche Viole. 925.
Leever-onsteking; hitzigheyd; brand, te helpen, te verkoelen, wech te neemen, door middel van
Moerbezenboom. 19.
Berberisboom. 188.
Aalbezen. 194.
Zuring. 280.
Muur. 308.
Melde. 379.
Hoefblad. 386.
Madelieven. 392.
Huyslook. 471.
Cicorey. 491.
Ananas. 495.
Meloen. 526.
Indiaanfche Doornappel. 576.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Vederik. 744.
Aardbezen. 773.
Kraakebezen. 776.
Plompe. 780.
Speerkruyd. 793.
Vlookruyd. 835.
Wilde Thymus. 878.
Haazen-falade. 894.
Boksbaard. 917.
Maartfche Viole. 925.
Lel, gezwollene, te helpen, door middel van
Pijnboom. 47.
Wilde Vlier. 559.
Lendenbrand te geneezen, door middel van
Konkommer. 528.
Lenden-trekking te geneezen, door middel van
Varkensvenkel. 812.
Lenden-smerten en andere gebreken te geneezen, door middel van
Terpentijnboom. 106.
Saffraasboom. 111.
Roode Jujuben. 119.
Boom-malve. 192.
Phyllireaboom. 212.
Kleyn Offentong. 326.
Anthillis. 334.
Peeterzelie. 345.
Offetong. 407.
Carline. 449.

Chamædrys. 476.
Gele Wortelen. 544.
Wilde Kers. 662.
Wild Vlaskruyd. 721.
Mankop. 803.
Radijs. 846.
Steenbreek. 863.
Kruyswortel. 877.
Boksdoorn. 916.
Lidteekenen wech te neemen, zie op *Wonden-lidteekenen*.
Ligchaams krachten te vermeerderen, door middel van
Affodille. 370.
Likdoornen te verdrijven, door middel van
Vijgeboom. 23.
Willigeboom. 78.
Huyslook. 471.
Lelie. 716.
Lip-kloven te geneezen, zie op *Kloven*.
Longe-verstopping; Longezucht; Longen-hitte, te openen, te geneezen, te verkoelen; Fluymen der Longe uyt te drijven, en andere gebreken te helpen, door middel van
Appelboom. 7.
Vijgeboom. 23.
Bananiënboom. 28.
Amandelboom. 35.
Pijnboom. 45.
Lotusboom. 104.
Pistacienboom. 107.
Saffraasboom. 111.
Roode Jujuben. 118.
Kaneelboom. 123.
S. Jansbrood. 124.
Myrtusboom. 145.
Hazelnotenboom. 162.
Joodendoorn. 189.
Tamarifchboom. 201.
Geneverboom. 220.
Vrouwenhayr. 285.
Boomvaarn. 290.
Zee ajuy. 307.
Malve. 317.
Angelica. 331.
Kaltvoet. 357.
Mansoor. 359.
Hoefblad. 386.
Offetong. 407.
Asteroides. 418.
Waalwortel. 420.
Lis. 431.
Hertgepan. 447.
Cardobenedict. 453.
Comijn. 512.
Navelkruyd. 517.
Saffraan. 520.
Konkommer. 528.
Koorbloem. 531.
Pastinake. 546.
Elatine. 560.
Eedele Rakette. 566.
Ferula. 572.
Zoethout. 611.
Bilzenkruyd. 650.
Yfop. 653.
Serratula. 657.
Roomfch Neetelkruyd. 675.
Salade. 683.
Poley. 740.
Orege. 742.
Bok-orege. 743.
Malrove. 756.
Nigelle. 759.
Peningskruyd. 777.
Yzerkruyd. 787.
Vijfvingerkruyd. 809.
Longekruyd. 840.
Peperwortel. 847.
Zonnedaauw. 850.
Wijnruyt. 856.
Kunneke. 861.
Scabiofe. 864.
Sesamum. 878.
Stechaskruyd. 898.
Teucrium. 901.
Eerenprijs. 922.

B L A D - W Y Z E R

Drie-verwige Violet. 924.
Longe-brand te verdrijven, te geneezen,
door middel van

Boekweyt. 570.
Vederik. 744.
Maertſche Viole. 925.

Longe-verzweering te geneezen door mid-
del van

Koraalkruyd. 549.
Eedele Rakette. 566.
Bruynrood Vierblad. 772.

Longe-wonden te geneezen, door middel
van

Sanikel. 860.
Tormenti. 915.

Loopend-vuur. *zie op Springend-vuur*

Lopende-gaten. *zie op Gat.*

Lucht. *zie op Quade Lucht.*

Luften; onnatuurlijke luften der zwangere
Vrouwen, te doen vergaan, door mid-
del van

Oranjeboom. 13.
Mispelboom. 21.
Amandelboom. 33.
Wijngaard. 240.

Luyzen wech te drijven, te doen ſterven,
door middel van

Paapenhout. 92.
Azedarach. 134.
Brem. 181.
Tamarifchboom. 201.
Veyl, of Eylof. 252.
Wolfswortel. 281.
Meyer. 381.
Beet. 395.
Nieswortel. 434.
Rakette. 565.
Yſop. 653.
Vederik. 744.
Luyſkruyd. 896.

Lijf-moeder. *zie op Moeder.*

Maag te verſterken; te verfrifſchen,
te verwarmen, goed te doen,
goed te doen blijven; de quade te
regt te brengen, door middel van

Oranjeboom. 13. 15.
Granaatboom. 17.
Cornoeljeboom. 39.
Nooteboom. 41.
Pruymboom. 47.
Laage Cederboom. 64.
Perzikboom. 67.
Lotusboom. 104.
Piſſacienboom. 107.
Saffraſboom. 111.
Muſcaatboom. 136. 138.
Myrtusboom. 145.
Nagelboom. 150.
Lauwerboom. 153.
Joodendoorn. 189.
Aalbezen. 195.
Roozeboom. 199.
Geneverboom. 210.
Wijngaard. 240.
Roſmarijn. 246.
Hinnebezen. 249.
Kappers. 255.
Cardamom. 258.
Ephemerum. 265.
Alſen. 274.
Zuring. 280.
Ageratum. 294.
Boelkenskruyd. 298.
Americaaniſch Boelkenskruyd. 298.
Knoplook. 301.
Zee-ajuyjn. 307.
Muur. 308.
Aloe. 314.
Dille. 329.
Angelica. 331.
Anijs. 333.
Aphace. 336.
Peeterzelie. 345.
Kalfsvoet. 357.
Mansoor. 359.
Ariſtolochie. 366.
Meefterwortel. 378.
Hoefblad. 386.

Beet. 395.

Betonie. 396.

Standelkruyd. 401.

Aardnoten. 414.

Aſteroides. 418.

Munt. 426.

Welriekende Lis. 428.

Water Goudsbloem. 437.

Raponce. 440.

Marietten. 442.

Steen-latrouw. 443.

Braslie-peeper. 447.

Cardobenedict. 453.

Hof-comijn. 456.

Cariophyllate. 457.

Caulis. 462.

Lappa Boaria. 463.

Kervel. 464.

Scordotis. 479.

Condrielle. 482.

Endivie. 490.

Cicorey. 491.

Articiok. 493.

Ananas. 495.

Circea van Parijs. 496.

Coriander. 511.

Comijn. 512.

Cortufa. 516.

Navelkruyd. 517.

Saffraan. 520.

Wilde Galega. 541.

Paltinake. 546.

Dragon. 556.

Alantwortel. 561.

Rakette. 566.

Arragonſche Moſtaard. 568.

Filipendula. 577.

Zonnebloem. 582.

Kardinaalsbloem. 583.

Fraxinella. 594.

Duyvekerfel. 597.

Gingidium. 607.

Zee-porcelein. 621.

Hondjensdraf. 622.

Bataten. 626.

Scharley. 640.

Gengebar. 666.

Anijskruyt uyt America. 668.

Streekende Kaarden. 674.

Salade. 683.

Haazepoor. 684.

Lamplana. 689.

Scorbutſkruyd. 700.

Lavendel. 708.

Lavas. 712.

Windend Paerdszyer. 714.

Maybloem. 717.

Peeper. 733.

Majoraan. 737.

Thymus. 738.

Orege. 742.

Americaanſche Orege. 742.

Vederik. 744.

Nachtſchade. 750.

Marum. 754.

Bingelkruyd. 760.

Meliſſe. 760.

Mechoacan. 764.

Beerwortel. 765.

Peonie. 799.

Zee-Venkel. 813.

Turkſche Boonen. 819.

Rhaponticum. 853.

Kunneke. 861.

Kruyswortel. 877.

Wilde Thymus. 878.

Sefamum. 878.

Sermontein. 888.

Steekende Winde. 890.

Haazenſalade. 894.

Stechaskruyd. 899.

Wormkruyd. 899.

Teucrium. 901.

Thapſia. 903.

Maag-brand; hitte, ontfteeking; galachtige
hitte der Maag; galachtige vochten
der ſelve, wech te neemen, door mid-
del van

Queeboom. 33.

Karſſeboom. 37.

Eykenboom. 75.

Tamarindenboom. 115.

Vleſſcheboom. 130.

Aalbezen. 194.

Alaternusboom. 208.

Peeterzelie. 345.

Hoefblad. 386.

Maagdepalm. 497.

Navelkruyd. 517.

Meloen. 528.

Cymbalaria. 540.

Bloem des Lijdeus. 589.

Zoethout. 611.

Porcellain. 620.

Scorbutſkruyd. 700.

Americaanſche Orege. 742.

Drieblad. 771.

Aardbezen. 773.

Kraakebezen. 776.

Tasjenſkruyd. 914.

Boksbaard. 917.

Maertſche Viole. 925.

Maag-ſmerten, te verzachten, wech te nee-
men, door middel van

Maſtikboom. 103.
Ephemerum. 265.
Hartſtong. 287.
Hemionitis. 287.
Zee-ajuyjn. 307.
Aloe. 314.
Ariſtolochie. 366.
Waterlook. 478.
Havikskruyd. 636.
Yzerkruyd. 787.

Maag-walging wech te neemen, door mid-
del van

Mispelboom. 21.
Muſcaatboom. 138.
Kappers. 255.
Alſen. 274.
Angelieren. 362.
Wilde Comijn. 513.
Venkel. 590.
Salade. 683.

Maag-opriſping, opwerping, wech te nee-
men, door middel van

Baſilicom. 499.
Ferula. 572.
Groote Krok. 791.
Peonie. 799.

Zie voorts op Soede.

Maag, door groote hitte of anders ſlaauw
en ſlap geworden, te helpen, door mid-
del van

Moerbezenboom. 19.
Hinnebezen. 249.

Zie voorts op Maagbrand.

Maag-opblazing te helpen, wech te neemen,
door middel van

Smyrnium van Candien. 894.
Maag-verrotting, verrotting in de Maag, te
verhinderen, door middel van

Granaatboom. 17.

Maag, Fluymen; en ſlijmerige vochten,
uyt te drijven. *zie op Galachtige, en op
Fluymen.*

Maag-wormen te dooden, uyt te drijven.
zie op Wormen.

Maag graag te maken, door middel van

Karſſeboom. 37.
Pijlhout. 91.
Geneverboom. 220.
Kalfsvoet. 357.
Americaaniſche Patich. 707.
Radijs. 846.

Maager te doen worden de geene die te
vet zijn. *zie op Vetbeyd.*

Maagere Liederen vet te doen worden, door
middel van

Saffraſboom. 111.
Sefamum. 879.

Maandſtonden der Vrouws-perſoonen, te
verwekken; geſtopt zijnde te openen, door
middel van

Oranjeboom. 13.
Moerbezenboom. 19.
Cypresboom. 62.
Zeevenboom. 63.

Vlier.

der GENEESMIDDELEN.

Vlierboom. 80.
 Ebbenhout. 101.
 Saffraasboom. 111.
 Stryaxboom. 112.
 Kanedboom. 123.
 Lauwerboom. 153.
 Boom der Kuysheyd. 176.
 Alcanne. 215.
 Geneverboom. 220.
 Roimarijn. 246.
 Kappers. 255.
 Keelkruid. 260.
 Averuyt. 271.
 Alfen. 274.
 Zuring. 280.
 Boelkenskruid. 298.
 Americ. Boelkenskruid. 298.
 Knoplook. 301.
 Ajuy. 303.
 Pareye. 304. 305.
 Berglook. 305.
 Moly. 306.
 Aloe. 314.
 Ammi. 323.
 Beekbunge. 324.
 Angelica. 331.
 Laterpitium. 332.
 Kalfsmuyl. 337.
 Klap. 341.
 Peeterfelie. 345.
 Bijvoet. 353.
 Kalfsvoet. 357.
 Mansoor. 359.
 Aristolochie. 366.
 Ried. 370.
 Affodille. 372.
 Meesterwortel. 378.
 Meyer. 381.
 Pestilentiwortel. 387.
 Baccharis. 388.
 Beronie. 396.
 Penningsbloem. 403.
 Duyvenkruid. 409.
 Kool. 413.
 Aardnooren. 414.
 Bryonie. 415.
 Bergmunt. 427.
 Welriekende Lis. 428.
 Lis. 431.
 Nieswortel. 434.
 Goudsbloem. 436.
 Hertgespan. 447.
 Carline. 449.
 Cardobenedict. 453.
 Kruidstiel. 456.
 Caulis. 462.
 Kervel. 464.
 Santoric. 466.
 Kali. 472.
 Chamædrijs. 476.
 Veld-cipres. 477.
 Waterlook. 478.
 Scordotis. 479.
 Cicereh. 483.
 Scammonie. 508.
 Conyza. 510.
 Saffraan. 520.
 Konkommer. 528.
 Varkensbrood. 537.
 Wilde Galega. 541.
 Gele Wortelen. 544.
 Pastinake. 546.
 Dictamnus. 551.
 Vingerhoed. 553.
 Dragon. 556.
 Wilde Vlier. 559.
 Elchryfon. 561.
 Alantwortel. 561.
 Arragonische Mostaart. 568.
 Ferula. 572.
 Water Filipendula. 578.
 Venkel. 590.
 Fraxinelle. 594.
 Holwortel. 599.
 Gentiaan. 602.
 Gingidium. 607.
 Hondjensdrif. 622.
 Zonnewende. 624.
 Welriekende Nachtblaem. 634.

Scharley. 640.
 S. Janskruid. 648.
 Ylop. 653.
 S. Jacobskruid. 659.
 Thuy. Kers. 661.
 Wilde Kers. 662.
 Anijskruid uyt America. 668.
 Steekende Kaarden. 674.
 Roomich Neetelkruid. 675.
 Muurbloem. 678.
 Stokviolier. 681.
 Damastbloem. 689.
 Patich. 691.
 Lavendel. 708.
 Tongblad. 709.
 Lavas. 712.
 Wild Vlaskruid. 721.
 Hop. 732.
 Majoraan. 737.
 Thymiaan. 738.
 Poleye. 740.
 Oreg. 742.
 Bok-orege. 743.
 Marum. 754.
 Malrove. 756.
 Moederkruid. 757.
 Nigelle. 759.
 Koornroos. 759.
 Binkelkruid. 760.
 Melisse. 762.
 Beerwortel. 765.
 Drieblad. 771.
 Aardbezen. 773.
 Valeriaan. 784.
 Stalkruid. 790.
 Peonie. 799.
 Panax. 801.
 Passerine. 804.
 Zeevenkel. 813.
 Muzzenkoorn. 820.
 Polium. 828.
 Salomons-zeegel. 832.
 Radijs. 846.
 Peepwortel. 847.
 Muysdoorn. 854.
 Wijruyt. 856.
 Harmala uyt Syrien. 857.
 Kunneke. 861.
 Steenbreek. 863.
 Bijlenskruid. 872.
 Kruidwortel. 877.
 Witte Thymus. 878.
 Sefeli. 881.
 Water-cppe. 884.
 Sermonstein. 888.
 Smyrnium van Candien. 894.
 Strachyskruid. 896.
 Teucrium. 901.
 Vreemde wilde Kers. 913.
 Tassen-kruid. 914.
 Maandstonden der Vrouwenpersonen, al te overvloedig, te doen ophouden. *zie op Vloeden.*
 Maazelen uyt te drijven; deeze ziekte te geneezen, door middel van
 Vijgeboom. 24.
 Tamarindenboom. 115.
 Akeleyen. 351.
 Cardobenedict. 453.
 Manlijkheids brand en ontfleeking wech te neemen, door middel van
 Ananas. 495.
 Haazenfalade. 893.
Zie voorts op Gezwollen der heymelijke Leeden. Ook op Zweeringen en Zeeren der zelve.
 Melaarische Schurftheyd te geneezen, door middel van
 Oogenklaar. 480.
Zie voorts op Schurftheyd.
 Melaarsheyd te geneezen, door middel van
 Vijgeboom. 24.
 Platanus. 59.
 Ipenboom. 87.
 Eschenboom. 95.
 Berkenboom. 133.
 Tamarischboom. 201.
 Wijngaard. 240.

Klim. 254.
 Anemone. 328.
 Offetong. 407.
 Bergmunt. 428.
 Nieswortel. 434.
 Wolfsmelk. 461.
 Scammonie. 508.
 Elatine. 560.
 Gods Genade. 619.
 Wilde Kers. 662.
 Groot Speenkruid. 871.
 Luyskruid. 896.
 Eerenprijs. 920.
 Melancholijke vochten. *zie op Galachtige &c.*
 Melancholye, of zwaarmoedigheid des Hertzen, te verdrijven, door middel van
 Tamarischboom. 201.
 Offetong. 407.
 Slangenhoofd. 408.
 Koe-oog. 421.
 Cariophyllate. 457.
 Caulis. 462.
 Basilicom. 499.
 Saffraan. 520.
 Pastinake. 546.
 Gemeene Medica. 593.
 Thymiaan. 738.
 Adderskruid. 869.
Zie ook op Hert.
 Melk in der Vrouwen en Kraam-vrouwen Borsten te doen verdrogen, door middel van
 Populierboom. 73.
 Peeterfelie. 345.
 Mansoor. 359.
 Munt. 427.
 Boonen. 487.
 Kauwoorde. 521.
 Wonderboom. 852.
 Wijruyt. 856.
 Melk in der Vrouwen Borsten te doen vermeerderen, door middel van
 Boom der Kuysheyd. 167.
 Ajuy. 303.
 Malve. 317.
 Fluweele Bloem. 322.
 Anemone. 328.
 Dille. 329.
 Anijs. 333.
 Anthyllis. 334.
 Offetong. 407.
 Slangenhoofd. 408.
 Kool. 413.
 Raponce. 440.
 Cardobenedict. 454.
 Cicereh. 483.
 Basilicom. 499.
 Rakeute. 565.
 Kardinaalsbloem. 583.
 Venkel. 590.
 Glauz. 609.
 Zee-porcellein. 621.
 Gengebar. 666.
 Anijskruid uyt America. 668.
 Salade. 683.
 Lampfana. 689.
 Kruidbloem. 829.
 Radijs. 846.
 Knollen. 849.
 Haazenfalade. 894.
 Melk in der Vrouwen Borsten goed te maken, door middel van
 Kaneelboom. 123.
 Haazenfalade. 894.
 Melklontering in der Vrouwen Borsten te doen fcheyden. *zie op Borsten.*
 Memorie te versterken. *zie op Geheugenis.*
 Milt-verstopheyd; ontfleeking, hardheyd; steekte; Miltzucht; te groote Milt; en andere Milt-gebreken van allerley slag, te geneezen, door middel van
 Granaatboom. 17.
 Moerbezenboom. 19.
 Amandelboom. 35.
 Perzikboom. 67.
 Vlier. 79.
 Pijlhout. 91.

B L A D - W Y Z E R

Effchenboom. 95.
 Pokhout. 98.
 Terpentijnboom. 105.
 Saffraasboom. 111.
 Welriekende Eykelboom. 132.
 Muscaatboom. 136.
 Lauwerboom. 153.
 Boom der Kuysheyd. 167.
 Brein. 181.
 Tamarichboom. 201.
 Geneverboom. 221.
 Wijngaard. 240.
 Geyrenblad. 244.
 Rosmarijn. 246.
 Kappers. 255.
 Averuyt. 271.
 Beerenklauw. 277.
 Zuring. 280.
 Vrouwenhayr. 285.
 Hartstong. 287.
 Gragtvaan. 291.
 Steenvaarn. 291.
 Boelkenskruid. 298.
 Zee-ajuyr. 307.
 Muur. 308.
 Ammi. 323.
 Beekbunge. 325.
 Kleyn Olfetong. 326.
 Angelica. 331.
 Krap. 341.
 Walmeelter. 343.
 Akeleyen. 351.
 Mansoor. 359.
 Aristolochie. 371.
 Meesterwortel. 378.
 Witte Been. 393.
 Beet. 395.
 Betonie. 396.
 Kool. 413.
 Aardnooten. 414.
 Bryonie. 416.
 Brunelle. 419.
 Camillen. 424.
 Munt. 427.
 Welriekende Lis. 428.
 Lis. 431.
 Stinkende Lis. 432.
 Carline. 449.
 Cardobenedict. 453.
 Kruidstiftel. 456.
 Caulis. 462.
 Lappa Boaria. 463.
 Santorie. 466.
 Huyslook. 471.
 Chamdris. 476.
 Condrille. 482.
 Ciceren. 483.
 Cicorey. 491.
 Ananas. 495.
 Leepelblad. 498.
 Comijn. 512.
 Navelkruid. 517.
 Kauwoorde. 521.
 Konkommer. 528.
 Koornbloem. 531.
 Varkensbrood. 537.
 Gele Wortelen. 544.
 Dictamnus. 551.
 Vingerhoed. 553.
 Elatine. 560.
 Alantwortel. 561.
 Rakette. 565.
 Hederik. 567.
 Ferula. 572.
 Venkel. 590.
 Fenegriek. 591.
 Duyvekervel. 597.
 Holwortel. 599.
 Oyevaarsbek. 605.
 Zwaardkruid. 608.
 Weede. 612.
 Gods Genade. 619.
 Hondjensdrif. 622.
 Goudenkruid. 629.
 Yfop. 653.
 Thuyr Kers. 661.
 Wilde Kers. 662.
 Roomsch Neetelkruid. 675.
 Scorbuthskruid. 700.

Lavendel. 708.
 Lelie. 716.
 Hop. 732.
 Majoraan. 737.
 Poleye. 740.
 Bok orege. 743.
 Malrove. 756.
 Nigelle. 759.
 Mechoacan. 764.
 Aardbezen. 773.
 Plompe. 780.
 Yzerkruid. 787.
 Stalkruid. 790.
 Panax. 801.
 Passerine. 804.
 Glaskruid. 806.
 Varkensvenkel. 812.
 Zee-venkel. 813.
 Polium. 828.
 Radijs. 846.
 Peperwortel. 847.
 Rhaponticum. 853.
 Wijnruyt. 856.
 Bijlenskruid. 872.
 Water-eppe. 884.
 Steekende Winde. 890.
 Heydens Wondkruid. 892.
 Smyrnium van Candien. 894.
 Stechaskruid. 898.
 Teucrium. 901.
 Eerenprijs. 922.
 Milt-beeving te helpen, wech te neemen,
 door middel van
 Oyevaarsbek. 605.
 Milt, gequetst zijnde, weer te geneezen,
 door middel van
 Comijn. 512.
 Tormentil. 915.
 Misval der Vrouwen te voorkomen. *zie op*
Vrouwen Misval.
 Moeder-gebreken, als, opstijging, neer-
 schieting, ontfleeking, verzetting, ver-
 stopping, gezwollen, verhardheid, ver-
 zweering, verkoudheid, en allerley an-
 dere ongeleegentheeden te helpen, wech
 te neemen, te geneezen, door middel
 van
 Vijgeboom. 24.
 Peereboom. 31.
 Queboom. 33.
 Amandelboom. 35.
 Nooteboom. 41.
 Pijnboom. 44.
 Acacia. 52.
 Eykenboom. 75.
 Vlierboom. 80.
 Mastikboom. 103.
 Stryaxboom. 112.
 Kaneel. 123.
 Wolboom. 128.
 Muscaatboom. 137.
 Lauwerboom. 153.
 Boom der Kuysheyd. 167.
 Cistus. 171.
 Geneverboom. 220.
 Jasmijn. 228.
 Ageratum. 294.
 Look zonder Look. 302.
 Muur. 309.
 Malve. 317.
 Witte Malve. 318.
 Ammi. 323.
 Dille. 329.
 Angelica. 331.
 Anijs. 333.
 Anthyllis. 334.
 Kalfsimuyl. 337.
 Krap. 341.
 Bijvoet. 353.
 Kalfsvoet. 357.
 Mansoor. 359.
 Aristolochie. 366.
 Meesterwortel. 378.
 Melde. 379.
 Beerenoor. 383.
 Kliffenkruid. 385.
 Pestilentiwortel. 387.
 Balfemappel. 389.
 Betonie. 396.

Naterwortel. 402.
 Lis. 431.
 Cardobenedict. 453.
 Kruidstiftel. 456.
 Hof-comijn. 456.
 Waterloo. 478.
 Coriander. 511.
 Keyzerskroon. 515.
 Wilde Galega. 541.
 Gele Wortelen. 544.
 Pastinake. 546.
 Elatine. 560.
 Ferula. 572.
 Fraxinella. 594.
 Oyevaarsbek. 605.
 Kottoenkruid. 616.
 Scharley. 640.
 Yfop. 653.
 S. Jacobskruid. 659.
 Gengebar. 666.
 Anijskruid uyt America. 668.
 Muurbloem. 678.
 Damalbloeem. 689.
 Lavendel. 708.
 Tongblad. 709.
 Lavas. 712.
 Lelie. 716.
 Zeevengetijdenkruid. 724.
 Malrove. 756.
 Moederkruid. 757.
 Mechoacan. 764.
 Drieblad. 771.
 Peonie. 799.
 Panax. 801.
 Varkensvenkel. 810.
 Rhaponticum. 852.
 Wijnruyt. 856.
 Kunneke. 861.
 Duyvelsbeet. 866.
 Sefeli. 881.
 Steekende Winde. 890.
 Stechaskruid. 898.
Zie ook op de twee volgende Posten.
 Moederinerten te geneezen, wech te nee-
 men, door middel van
 Lindenboom. 86.
 Roozeboom. 199.
 Druyvenkruid. 409.
 Welriekende Lis. 431.
 Santorie. 466.
 Oogenklaar. 480.
 Maagdepalm. 497.
 Aspergies. 671.
 Vlaskruid. 718.
 Wild Vlaskruid. 721.
 Zeevengetijdenkruid. 724.
 Thymiaen. 738.
 Peonie. 799.
 Panax. 801.
 Duyvelsbeet. 866.
 Sefamum. 879.
 Moeder, vervuylt zijnde, te zuiveren.
 Vruchtbaar te maken, door middel van
 Saffraasboom. 111.
 Averuyt. 271.
 Synnauw. 300.
 Witte Malve. 318.
 Ammi. 323.
 Dille. 329.
 Kalfsvoet. 357.
 Aristolochie. 366.
 Starrekruid. 376.
 Meesterwortel. 378.
 Bryonie. 415.
 Munt. 427.
 Caulis. 462.
 Veld-cipres. 477.
 Cicorey. 491.
 Conyza. 510.
 Pastinake. 546.
 Hoe langer hoe liever. 558.
 Holwortel. 599.
 S. Jacobskruid. 659.
 Roomsch Neetelkruid. 675.
 Limonium. 712.
 Orege. 742.
 Zeepruid. 843.
 Wijnruyt. 856.
 Self. 859.

der GENEESMIDDELEN.

Zie ook op *Onvruchtbare Vrouwen*.
Mond-gebreken; Mond-zweeringen, heete, en quade; ontleeringen, gezwollen, gaten, bloedige, en andere ongeleegtheeden; te geneezen, door middel van

Granaatboom. 17.
Daadboom. 71.
Rijnbezenboom. 81.
Elzenboom. 90.
Viburneboom. 117.
Berkboom. 133.
Boom der Kuysheyd. 167.
Verwloof. 173.
Olijfboom. 183.
Berberisboom. 188.
Phyllireboom. 212.
Alcane. 215.
Wijngaard. 240.
Braambezen. 248.
Hartstong. 287.
Hemionitis. 287.
Agrimonie. 295.
Zee-ajun. 307.
Aloe. 315.
Malve. 317.
Akeleyen. 351.
Strandkruid. 401.
Naterwortel. 402.
Senegroen. 418.
Camillen. 423.
Cardobenedict. 453.
Huyslook. 471.
Leepelblad. 498.
Kroonbloem. 531.
Wilde Galega. 541.
Elatine. 560.
Kardinaalsbloem. 583.
Duyvekervel. 597.
Holwortel. 599.
Zoethout. 611.
Porcellain. 620.
Hondjensdrif. 622.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Goudenkruid. 629.
Yfop. 653.
Jacea. 655.
Wilde Kers. 662.
Muurbloem. 678.
Steen Leeverkruyd. 686.
Scorbutskruyd. 700.
Americaansche Britannica. 703.
Oreg. 742.
Driblad. 771.
Cameline. 775.
Penningskruyd. 777.
Valeriaan. 784.
Yzerkruyd. 787.
Waternoot. 793.
Peonie. 799.
Panax. 801.
Vijfvingerkruyd. 809.
Weegbree. 825.
Muysdoorn. 854.
Tormentil. 915.
Mondtrekking; Mond-lammigheyd te geneezen, door middel van
Varkensbrood. 537.
Motten, hoe uyt de kleederen te houden; daar in zijnde te verdrijven; door
Cypresboom. 62.
Gagel. 146.
Averuyt. 271.
Alfen. 274.
Vaarn. 289.
Mottenkruyd. 397.
Druyvenkruyd. 409.
Elichryfon. 561.

Naadort te verdrijven, door middel van
Driedistel. 454.
Naageboorte, en doode vrucht, af te drijven, door middel van
Zeevenboom. 63.
Kaneelboom. 123.
Lauwerboom. 153.
Citrus. 171.
Averuyt. 271.

Vrouwenhayr. 285.
Knoplook. 301.
Angelica. 331.
Laserpitium. 332.
Anthyllis. 334.
Krap. 341.
Peeterzelie. 345.
Bijvoet. 353.
Kalfsvoet. 357.
Aristolochie. 366.
Meesterwortel. 378.
Meyer. 381.
Hoefblad. 386.
Druyvenkruyd. 409.
Aardnoten. 414.
Camillen. 424.
Lis. 431.
Goudsbloem. 436.
Hertgespan. 447.
Kervel. 464.
Scammonie. 508.
Saffraan. 520.
Konkommer. 528.
Dictamnus. 551.
Ferula. 572.
Filipendula. 577.
Water-Filipendula. 578.
Fraxinelle. 594.
Holwortel. 599.
Gentiaan. 601.
Scharley. 640.
Thuyr Kers. 661.
Wilde Kers. 662.
Muurbloem. 678.
Lavendel. 708.
Tongblad. 709.
Limonium. 712.
Lavas. 712.
Lelie. 716.
Wild Vlaskruyd. 721.
Thymiaan. 738.
Malrove. 756.
Moederkruyd. 757.
Bingelkruyd. 760.
Driblad. 771.
Passerine. 804.
Wijnruyt. 856.
Kunneke. 861.
Steenbrek. 863.
Smyrnium. 894.
Stachyskruyd. 896.
Zie ook op *Doode Vrucht*.
Naagelzweering, en zwelling, te geneezen, te verdrijven, door middel van
Anemone. 328.
Paronychia. 807.
Longkruyd. 840.
Naagelen, afgezworen zijnde, weer te doen groeyen, door middel van
Paronychia. 807.
Naaweën der gebaard hebbende Vrouwen wech te neemen, door middel van
Amandelboom. 35.
Ajun. 304.
Witte Malve. 318.
Bijvoet. 353.
Haazenoer. 475.
Navelzwelling te helpen, door middel van
Deurwas. 811.
Navel-uytputting aan kinderen en andere, weer inwaarts te doen keeren, door middel van
Deurwas. 810.
Vloekruyd. 835.
Natuurlijke warmte des lichaams te vermeerderen door middel van
Self. 859.
Kunneke. 861.
Neus-bloeden te doen ophouden, door middel van
Eykenboom. 76.
Vlierboom. 79.
Lindenboom. 86.
Welriekende Eykelboom. 132.
Ajun. 303.
Guychelheyl. 324.
Walltroo. 339.
Naterwortel. 402.
Asteroides. 418.

Munt. 427.
Bergmunt. 428.
Huyslook. 471.
Maagdepalm. 497.
Comijn. 512.
Varkensbrood. 537.
Hondstong. 539.
Paerdstaert. 564.
Ferula. 572.
Oyevaarsbek. 605.
Vederik. 744.
Duyzendblad. 767.
Duyzendknop. 830.
Groot Speerkruyd. 871.
Tasjenskruyd. 914.
Neusgaten-gezweeren, Polypi, Gezwollen, Kankerige zeeren, uytwassen, te geneezen, door middel van
Kalfskruyd. 358.
Aristolochie. 366.
Naterwortel. 402.
Neusgaten-gebreken te geneezen door middel van
Granaatboom. 17.
Neusgaten-verstopping te openen, door middel van
Nagelboom. 150.
Nieren-smerten, zweeringen, verstoppingen, zwelling, en allerley andere gebreken te geneezen, wech te neemen, door middel van
Vijgeboom. 23.
Bananenboom. 28.
Amandelboom. 35.
Nooteboom. 41.
Peizikboom. 67.
Willigeboom. 78.
Beukenboom. 93.
Pekhout. 98.
Terpentijnboom. 106.
Pistacienboom. 107.
Sassafrasboom. 111.
Tamarindenboom. 115.
Cassieboom. 116.
Roode Juben. 119.
Kaneelboom. 123.
Mufcaatboom. 137.
Myrtusboom. 145.
Brem. 181.
Boommalve. 191.
Tamarischboom. 201.
Geneverboom. 221.
Cardamom. 258.
Agrimonie. 295.
Boelkenskruid. 298.
Americaansche Boelkenskruid. 298.
Muur. 309.
Malve. 317.
Alyffum. 321.
Guychelheyl. 324.
Anthyllis. 334.
Krap. 341.
Peeterzelie. 345.
Mans-oor. 359.
Meesterwortel. 378.
Beerenoor. 383.
Beronie. 396.
Aardnoten. 414.
Waalwortel. 420.
Water Goudsbloem. 437.
Braslie-peeper. 447.
Caucalis. 462.
Huyslook. 471.
Veld-cipres. 477.
Waterlook. 478.
Ciceren. 483.
Maagdepalm. 497.
Kauwoorde. 521.
Pepoen. 523.
Meloen. 526.
Gele Wortelen. 544.
Paltinake. 546.
Paerdstaert. 564.
Zonnebloem. 582.
Venkel. 590.
Oyevaarsbek. 605.
Zoethout. 611.
Porcellain. 620.
Eedel Leeverkruyd. 628.

B L A D - W Y Z E R

Indiaanfch Kruidje roer mij niet.
633.
Aspergien. 671.
Muurbloem. 678.
Wild Vlaskruid. 721.
Malloten. 725.
Hop. 732.
Mechoacan. 764.
Ruyterskruid. 767.
Aardbezien. 773.
Mofch. 774.
Narciffe. 779.
Yzerkruid. 787.
Wintergroen. 795.
Peonie. 799.
Glaskruid. 806.
Varkensvenkel. 812.
Zeevenkel. 813.
Weegbree. 825.
Sleutelbloem. 838.
Peperwortel. 847.
Rhaponticum. 853.
Sanikel. 860.
Naaldekervel. 867.
Steekende Winde. 890.
Smyrnium van Candia. 894.
Tormetil. 915.
Boksdooorn. 916.
Boksbaard. 917.
Zotsknodze. 920.
Eerenprijs. 922.
Maerfche Viole. 925.
Gulde Roede. 927.

Nieren-brand wech te neemen, door middel van
S. Jansbrood. 124.
Agrimonie. 295.
Braziliaanfche Linze. 509.
Hartshoorn. 513.
Navelkruid. 517.
Meloen. 526.
Indiaanfche Doornappel. 576.
Plompe. 780.
Wintergroen. 795.

Nieren-vloeying, bloedige, te geneezen, door middel van
Aardakers. 350.
Waalwortel. 420.
Hartshoorn. 513.

Nieren-steen te verdrijven. *zie op Steen.*
Niezen te verwakken door middel van
Nieswortel. 434.
Majoraan. 737.
Marum. 754.
Wilde Dragon. 841.
Zeepkruid. 843.

Nies-poeder te bereyden, dat zeer goed is.
15.
Nies-poeder zeer goed, en zonder ongelegenheyt te veroorzaken, te bereyden van
Maybloem. 717.

Ontfteeking, inwendige. *zie op Inwendige Ontfteeking.*
Onvruchtbare Vrouwen vruchtbaar te doen worden, door middel van
Synnauw. 300.
Starrekruid. 376.
Meesterwortel. 378.
Comijn. 512.
Scharley. 640.
S. Jacobskruid. 659.
Orege. 742.
Bingelkruid. 760.
Eerenprijs. 922.

Zie ook op Moeder
Oog-gebreken, vlekken, donkerheyd, rodigheyd, vurigheyd, hitzigheyd, brand, gezwollenheyd, ettervloeying, traaning, leepheyd, zinkingen, te helpen, te geneezen, wech te neemen, door middel van
Appelboom. 7.
Queeboom. 42.
Pijnboom. 45.
Acacia. 55.
Cypressenboom. 62.
Viburneboom. 117.

Nagelboom. 150.
Olijfboom. 183.
Berberisboom. 188.
Roozeboom. 199.
Tamarifchboom. 201.
Geytenblad. 244.
Rofmarijn. 246.
Braambezen. 248.
Hinnebezen. 249.
Keelkruid. 260.
Sigmartskruid. 276.
Wolfsbezie. 283.
Americaanfch Bergboelkenskruid.
298.
Zee ajuy. 307.
Muur. 308.
Guygchelheyl. 324.
Ambrosia. 329.
Angelica. 331.
Kalfsmuy. 337.
Peeterzelie. 345.
Mansoor. 358.
Affodille. 372.
Starrekruid. 376.
Baccharis. 388.
Witte Beem. 393.
Mottenkruid. 397.
Wolckruid. 399.
Standelkruid. 401.
Bernagie. 406.
Slangenhoofd. 408.
Bruynette. 424.
Stinkende Lis. 432.
Goudsbloem. 436.
Cardobenedict. 453.
Santorie. 466.
Cepæa. 467.
Huyslook. 471.
Chamædrys. 476.
Boonen. 487.
Basilicom. 499.
Winde. 506.
Saffraan. 520.
Kauwoorde. 521.
Pepoen. 523.
Meloen. 526.
Koornbloem. 531.
Varkensbrood. 537.
Ridderspoor. 548.
Elatine. 560.
Arragofche Mostaart. 568.
Oogentrooft. 569.
Boekweyt. 570.
Indiaanfche Doornappel. 576.
Wilde Hanekam. 579.
Zonnebloem. 582.
Fraxinelle. 594.
Kievitsbloem. 595.
Duyvekervel. 597.
Gentiaan. 601.
Zoethout. 611.
Gras van Parnas. 618.
Porcellein. 620.
Havikskruid. 636.
Bilzenkruid. 650.
Stoebe. 656.
Erinus van Dioscorides. 673.
Muurbloem. 678.
Maybloem. 717.
Wild Vlaskruid. 721.
Zeevengetijdenkruid. 724.
Peper. 733.
Orege. 742.
Goudenappel. 746.
Nachtschade. 750.
Bruynrood Vierblad. 772.
Aardbezien. 773.
Valeriaan. 784.
Yzerkruid. 787.
Speerkruid. 793.
Perzenkruid. 811.
Muysoor. 816.
Weegbree. 825.
Ganzerich. 833.
Vloekruid. 835.
Wonderboom. 852.
Wijnruyt. 856.
Hermala uyt Syrien. 857.
Kruyswortel. 877.

Sesamum. 878.
Maerfche Viole. 925.

Oogfchellen, vliezen, vlekken, wech te neemen, door middel van
Berkenboom. 133.
Nagelboom. 150.
Rofmarijn. 246.
Grootte Speerwortel. 357.
Madelieven. 393.
Welriekende Lis. 428.
Oogenklaar. 480.
Varkensbrood. 537.
Tandekenskruid. 550.
Zoethout. 611.
Havikskruid. 636.
Scharley. 640.
Muurbloem. 678.
Zeevengetijdenkruid. 724.
Malloten. 725.
Perzenkruid. 811.
Duyzendknop. 830.
Peperwortel. 847.

Oogfcheemering te verdrijven, door middel van
Populierboom. 73.
Kaneelboom. 123.
Kalfsmuy. 337.
Akeleyen. 351.
Mansoor. 359.
Angelier. 362.
Madelieven. 393.
Varkensbrood. 537.
Ridderspoor. 548.
Tandekenskruid. 550.
Venkel. 590.
Wijnruyt. 856.
Stechaskruid. 898.

Zie voorts op Gezicht.
Oogen te zuiveren, te versterken, door middel van
Lindenboom. 86.
Geneverboom. 120.
Rofmarijn. 246.
Zuring. 280.
Guygchelheyl. 324.
Basilicom. 499.
Elatine. 560.
Oogentrooft. 569.

Zie ook op Gezicht.
Oogen-donkerheyd op een verwonderlijke wijs wech te neemen, door middel van
Perzenkruid. 811.

Oogen-puyften en Oogenjeukte te verdrijven, door middel van
Daadelboom. 71.
Boksdooorn. 916.

Oogen-zweering. *zie op Zweering der Oogen.*
Oogen, blauwgeflagene, te regt te brengen, door middel van
Alffen. 224.

Oogen: hardigheyd van de holle Zeeren, komende aan de hoeken der Oogen, genoemd Ægilopes. wech te neemen door
Ydele Haver. 821.

Oogen-quetfuren te geneezen, door middel van
Sesamum. 878.

Oogen: quade verwe der Oogen, na de Geelzucht overgebleven, te doen vergaan door middel van
Konkommer. 528.
Orege. 742.

Oogen, in de Kinderpokjens te bewaren voor fchade, en heete Zinkingen; de brand wech te neemen, door middel van
Saffraan. 520.
Tasjenkruid. 914.

Oogen-zinkingen. *zie op Zinkingen der Oogen.*
Oogen: alle daar in gekomene onzuiverheyd uyt te drijven, door middel van
Muysdooorn. 854.

Oor-smerten en andere gebreken te geneezen, door middel van
Granaatboom. 17.
Acacia. 55.
Abrikoos. 68.
Populierboom. 73.
Willigeboom. 78.

der GENEESMIDDELEN.

- Vlierboom. 80.
 Sumachboom. 109.
 Welriekende Eykelboom. 132.
 Ciftus. 171.
 Pareye. 305.
 Malve. 317.
 Angelica. 331.
 Kleefkruid. 338.
 Maagdepalm. 497.
 Kauwoorde. 521.
 Beetwortel. 545.
 Gentiaan. 601.
 Oyevaarsbek. 605.
 Bilzenkruid. 650.
 Erinus van Dioscorides. 673.
 Malloten. 725.
 Orege. 742.
 Malrove. 756.
 Weegbree. 825.
 Ooren-dooftuyt, zie op *Dooftuyt*.
 Ooren-zweering, zie op *Zweering der Ooren*.
 Oor-verftopping te helpen, wech te neemen, door middel van
 Wilde Thymus. 878.
 Ooren-ettersvloeijing te geneezen, door middel van
 Myrtusboom. 145.
 Stoebe. 656.
 Tasjenskruid. 914.
 Oor-tuyting te verdrijven, door middel van
 Amandelboom. 35.
 Welriekende Eykelboom. 132.
 Ajuy. 304.
 Kool. 413.
 Coloquint-appel. 502.
 Varkensbrood. 537.
 Beetwortel. 545.
 Orege. 742.
 Oorwormen uyt 't Oor te doen komen, door middel van
 Appelboom. 7.
 Fraxinelle. 594.
 Ooren ontlasten van de Wormen, welke daar in groeyen; de zelve te dooden, door middel van
 Perzikboom. 67.
 Kappers. 255.
 Pareye. 305.
 Bergmunt. 428.
 Cardobenedict. 453.
 Venkel. 590.
 Bilzenkruid. 650.
 Perzenkruid. 811.
 Vloekkruid. 835.
 Opblazing der verkoude Leeden wech te neemen, door middel van
 Comijn. 512.
 Opdragtigheyt; heete opdruytigheyt in 't aangezigt, te verdrijven, door middel van
 Roozeboom. 199.
 Phyllireboom. 212.
 Ried. 370.
 Havikskruid. 636.
 Fonteinkruid. 832.
 Oude lieden, haren Geest te verquikken, door middel van
 Zonnedaauw. 850.
 Oude mannen nieuwe lust en kracht te doen krijgen tot 't echte werk, door middel van
 Pittacienboom. 107.
 Hondstrand. 447.
 Kottoenkruid. 616.
 Nachtschade. 750.
 Paerden-buypijn te verdrijven, door middel van
 Geytenbaard. 928.
 Paerden bloedspouwing en Hoest te geneezen, zie op *Bloedspouwing der Paerden*. Ook op *Hoest en Bloedspouwing der Paerden*.
 Paerden eetenslust te bevorderen; de zelve vergaan, te doen weerkomen, door middel van
 Linzen. 484.
 Paerden Engborstligheyt wech te neemen, de Kortademheyt te verdrijven, door middel van
 Pestilentiewortel. 387.
 Paerdenhuyl te bewaren voor 't opzitten en steeken van Horzelen, Vliegen, en Muggen, door middel van
 Kauwoorde. 521.
 Paerden inwendige gebreeken te geneezen, door middel van
 Gentiaan. 601.
 Paerden opene gaten en zeeren te geneezen, veroorzaakt door de wrijving des Sadels; een nieuwe huyl te doen groeyen, door middel van
 Tandekenskruid. 550.
 Ganzrich. 833.
 Paerden schurftigheyt te geneezen, zie op *Schurftigheyt der Paerden*.
 Paerden, vernagelde; de wonden te geneezen, door middel van
 Wollekruid. 399.
 Paerden vet te maken, door middel van
 Oprechte Medica. 592.
 Gemeene Medica. 593.
 Wizen. 923.
 Paerden, met Wormen gequeld, te geneezen, zie op *Wormen der Paerden*.
 Paerden zeeren en opene gaten, te verhinderen, dat'er geen Wormen in groeyen, door middel van
 Tandekenskruid. 550.
 Paerden, zwarthayrig, geheel wit van hayr te maken, door middel van
 Hermodactelen. 501.
 Paerden, die haar water niet lossen kunnen, tot de water-making te helpen, door middel van
 Stalkruid. 790.
 Paerden en andere Beesten van 't manlijk geslacht, moedig te maken tot bespringing, door middel van
 Standelkruid. 401.
 Parfing, of drukking, als iemand zijn gevoeg wil doen, doch niet kan, te geneezen, door middel van
 Granaatboom. 17.
 Zeevenboom. 63.
 Anijs. 333.
 Plompe. 780.
 Ganzrich. 833.
 Pest, bewaaring teegens de zelve, door middel van
 Oranjeboom. 15.
 Vijgeboom. 24.
 Sassafrasboom. 111.
 Berkenboom. 133.
 Nagelboom. 150.
 Ciftus. 171.
 Geneverboom. 220.
 Cardamom. 258.
 Alfien. 274.
 Agrimonie. 295.
 Knoplook. 301.
 Angelica. 331.
 Akeleyen. 351.
 Bijvoet. 353.
 Angeliere. 362.
 Aristolochie. 366.
 Zwaluwewortel. 370.
 Meesterwortel. 378.
 Brunelle. 419.
 Welriekende Lis. 428.
 Goudsbloem. 436.
 Carline. 449.
 Kervel. 464.
 Welriekende Nagtbloem. 634.
 Stok-violer. 681.
 Windend Paerdsyzer. 714.
 Berg-Slangenkruid. 753.
 Muysoor. 825.
 Radijs. 846.
 Wijnruyt. 856.
 Tormentil. 915.
 Eerenprijs. 922.
 Pest, bijzonderlyc zeer hoog gerboemd Geneesmiddel van de zelve, genomen van
 Adderskruid. 868.
 Pestilentiale, brandende ziekten. Middelen daar teegens; verkoeling, in de zelve, genomen van
 Tamarindenboom. 115.
 Arbutusboom. 126.
 Berberisboom. 137.
 Aalbezen. 195.
 Doornbezen. 223.
 Pestilentiewortel. 387.
 Goudsbloem. 436.
 Zie ook op *Koortzen*.
 Pestilentiale hardigheyt, Gezwellen, Zweeringen, Carbonkelen, te geneezen, door middel van
 Queboom. 33.
 Roozeboom. 199.
 Hoefblad. 386.
 Cardobenedict. 453.
 Chamædrys. 476.
 Coriander. 511.
 Alantwortel. 561.
 Vijgeboom. 729.
 Panax. 801.
 Duyvelsbeet. 866.
 Tasjenskruid. 914.
 Pestilentiale Koortzen, zie op *Koortzen*.
 Pestilentiale lucht, zie op *Quade Lucht*.
 Pis-schappheyt te verzachten; de brand daar van wech te neemen, door middel van
 Kauwoorde. 521.
 Zie ook op *Koudepis*.
 Plat-luyzen te verdrijven, door middel van
 Bilzenkruid. 650.
 Pleuris te verdrijven, te geneezen, door middel van
 Appelboom. 7.

B L A D - W Y Z E R

Amandelboom. 35.
Tamarindenboom. 115.
Hingebezen. 249.
Boomvaarn. 290.
Angelica. 331.
Kleefkruid. 338.
Welriekende Lis. 428.
Cardobenedict. 453.
Cariophyllate. 457.
Kervel. 464.
Santorie. 466.
Scammonie. 508.
Saffraan. 520.
Wilde Galega. 541.
Eedele Rakette. 566.
Soethout. 611.
S. Janskruyd. 648.
Roomfch. Neetelkruid. 675.
Aardbezen. 773.
Valeriaan. 784.
Self. 859.
Scabiofe. 865.
Sesamum. 878.
Sermontein. 888.
Boksbaard. 917.
Maerfche Viole. 925.

Zie ook op Zijde-pijn.

Podagra te geneezen; de fmert te verzach-
ren; door zommige deezer Kruiden ter-
fchond wech te neemen; immers zeer te
verminderen:

Oranjeboom. 14.
Vijgeboom. 24.
Acacia. 55.
Boom des Leevens. 60.
Cypreffesboom. 62.
Populierboom. 73.
Willigeboom. 78.
Vlierboom. 79.
Rhijnbezen. 81.
Saffraasboom. 111.
Welriekende Eykelboom. 132.
Mufcaatboom. 138.
Hazelnotenboom. 162.
Brem. 181.
Boommalve. 191.
Beerenklaauw. 277.
Zee-ajuy. 307.
Angelica. 331.
Angelier. 362.
Kliffenkruid. 385.
Wolfekruid. 399.
Waalwortel. 420.
Stinkende Lis. 432.
Nieswortel. 434.
Lappa Boaria. 463.
Huyslook. 471.
Boonen. 486.
Cicorey. 491.
Coloquintappel. 502.
Scammonie. 508.
Eezels Konkommer. 528.
Varkensbrood. 537.
Wilde Galega. 541.
Wilde Vlier. 559.
Eedele Rakette. 566.
Ferula. 572.
Fraxinelle. 594.
Porcellein. 620.
Zee-porcellein. 621.
Hondjensdrif. 622.
Kruydje roer mij niet. 630.
Bilzenkruid. 650.
Mofch. 774.
Yzerkruid. 787.
Glaskruyd. 806.
Fonteynkruid. 832.
Vloekruyd. 835.
Hennip. 887.

Zie ook op Elerefijn.

Pokken; vuyle Pokken. *zie op Spaanfche
Pokken.*

Pokkens. *zie op Kinder-Pokken.*

Polypus. *zie op Neugaten gezwel.*

Popelfy. *zie op Beroerdheyt*

Purgeerende middelen; eenige der zelve
zachtelyk, andere fcharper, en noch
fcharper werkende, genomen van
Appelboom. 7.

Moerbezenboom. 19.
Vijgeboom. 23.
Kartelboom. 37.
Denneboom. 47.
Dadelboom. 71.
Vlierboom. 80.
Rhijnbezen. 81.
Pijlhout. 91.
Paapenhout. 91.
Terpentijnboom. 106.
Piftacienboom. 111.
Styraxboom. 112.
Tamarindenboom. 115.
Caffieboom. 116.
S. Jansbrood. 124.
Kleyne Lauwerboom. 156.
Hulft. 166.
Lombardfche Linzen. 176.
Brem. 181.
Olijfboom. 183.
Berberisboom. 188.
Roozeboom. 199.
Boomachtig Spinagie. 206.
Kappers. 255.
Oprechte Jalappe. 268.
Averuyt. 271.
Boomvaarn. 290.
Struyskruid. 293.
Zee-ajuy. 307.
Aloe. 314.
Malve. 317.
Beet. 395.
Kool. 413.
Ganzebloem. 422.
Nieswortel. 433.
Goudsbloem. 436.
Wilde Saffraan. 450.
Springkruid. 458.
Efula. 459.
Wolfsmelk. 461.
Veld-cipres. 477.
Maagde-palm. 497.
Coloquintappel. 502.
Winde. 506.
Scammonie. 508.
Leedekenskruid. 519.
Kauwoorde. 521.
Konkommer. 528.
Varkensbrood. 537.
Hondstong. 539.
Vingerhoed. 553.
Wilde Vlier. 559.
Alantwortel. 561.
Boekweyt. 570.
Ferula. 572.
Bloem des Lijdens. 582.
Duyvekervel. 597.
Holwortel. 599.
Gods Genade. 619.
Zonnewende. 624.
Articocken onder de aarde. 625.
Bataren. 626.
Purgeerende Bataren. 627.
Kruydje roer my niet. 630.
Duyzendkoorn. 633.
Havikskruyd. 636.
Serratula. 657.
Aspergies. 671.
Roomfch. Neetelkruid. 675.
Patich. 691.
Americaanfche Britannica. 703.
Hop. 732.
Bingelkruid. 760.
Mankop. 803.
Polium. 828.
Duyzendknop. 830.
Salomons zeegel. 832.
Vloekruyd. 835.
Zeepkruid. 843.
Wonderboom. 852.
Thapfia. 903.
Thalictum. 904.
Maerfche Viole. 925.

Puyften aan 't Ligchaam en Aangezicht;
zwarte, heete, en andere, te verdrijven,
door middel van

Populierboom. 73.
Olijfboom. 183.
Roozeboom. 199.

Tamarifchboom. 201.
Wijngaard. 240.
Nieswortel. 434.
Huyslook. 471.
Wilde Basilicom. 500.
Coriander. 511.
Navelkruid. 517.
Konkommer. 528.
Paerdeltaert. 564.
Italiaanfche Rakette. 567.
Indiaanfche Doornappel. 576.
Zonnewende. 624.
Havikskruyd. 636.
Salade. 683.
Poleye. 740.
Glaskruyd. 806.
Sermontein. 888.

Puyften aan de Oogen. *zie op Oog-puyften.*
Puyften en Zeeren, van de Kinder-pokkens
overgebleeven, te geneezen. *zie op Kin-
der-pokkens.*

Q Uaade, zelfs Pestilentielle lucht, te
verdrijven, of zich daar voor te be-
waren, door middel van

Appelboom. 7.
Oranjeboom. 13. 15.
Vijgeboom. 24.
Nooteboom. 41.
Perzikboom. 67.
Saffraasboom. 110.
Berkenboom. 133.
Nagelboom. 150.
Lauwerboom. 153.
Aalbezen. 195.
Geneverboom. 220.
Rosmarijn. 246.
Agrimonie. 295.
Angelica. 331.
Anijs. 333.
Walmeelter. 343.
Bijvoet. 353.
Aristolochie. 366.
Meesterwortel. 378.
Welriekende Lis. 428.
Goudsbloem. 436.
Chamædrys. 476.
Cortufa. 516.
Alantwortel. 561.
Welriekende Nachtblaem. 634.
Berg-Slangenkruid. 753.
Vijlvingerkruid. 809.

*Zie hier bij na 't geen staat onder de
Woorden: Pest; bewaar-middelen tee-
gens de zelve.*

Quaade Schurftheyt te geneezen. *zie op
Schurftheyt.*

Quaade Zweeringen des Monfs. *zie op
Mondgebreeken.*

Quaade Zeeren, Zweeren, &c. *zie op Ze-
ren, Zweeren, &c.*

Quaad Zeer in 't bijzonder, te geneezen,
door middel van

Nooteboom. 42.
Knoplook. 302.
Huyslook. 471.
Ciceren. 483.
Erweten. 486.
Elichryfon. 561.
Duyvekervel. 597.
Weede. 612.
S. Janskruyd. 648.
Vijgboonen. 729.

Qualijkheyt der zwangere Vrouwen te ver-
drijven. *zie op Zwangere Vrouwen.*

R Azerny; verwarring des Hoofds;
zinnen-gekrenktheyt; verftands-ge-
breeken, te helpen, te verbeeteren,
door middel van

Boom der Kuysheyt. 167.
Veyl, of Eylof. 252.
Boomvaarn. 290.
Nieswortel. 434.
Scammonie. 508.
Anijskruid-uyt America. 668.
Peonie. 799.
Wilde Thymus. 848.

Ribben;

der GENEESMIDDELEN.

Ribben , gebrooken zijnde , te geneezen , door middel van

Indiaanfche Vijge. 574.
Rimpelen des Aangezichts wech te neemen.
zie op *Aangezichts Rimpelen*.

Roodeloop te geneezen door middel van

Granaatboom. 17.
Queboom. 33.
Cornoeljeboom. 39.
Caftanjeboom. 40.
Nooteboom. 42.
Pijnboom. 44.
Dadelboom. 71.
Eykenboom. 75.
Lindenboom. 86.
Macerboom. 89.
Mafikboom. 103.
Lotusboom. 104.
Sumachboom. 109.
Viburneboom. 117.
Wolboom. 128.
Myrtusboom. 145.
Hazelnotenboom. 162.
Syringe. 164.
Ciftus. 171.
Verwloof. 173.
Olijfboom. 183.
Berberisboom. 188.
Aalbezenboom. 195.
Roozeboom. 199.
Geneverboom. 220.
Doornbezenboom. 223.
Wijngaard. 240.
Braambezen. 248.
Alffen. 274.
Sigmaartskruyd. 276.
Beerenklauw. 277.
Hartstong. 287.
Agrimonie. 295.
Witte Malve. 319.
Beekbunge. 325.
Anijs. 333.
Kleeftkruyd. 338.
Walftroo. 339.
Krap. 341.
Beerenoor. 383.
Kliffenkruid. 385.
Witte Been. 393.
Standelkruyd. 401.
Naterwortel. 402.
Asteroides. 418.
Waalwortel. 420.
Lis. 431.
Huyslook. 471.
Waterlook. 478.
Linzen. 484.
Boonen. 486.
Endivie. 489.
Maagdepalm. 497.
Conyza. 510. 511.
Cortufa. 516.
Navelkruyd. 517.
Saffraan. 520.
Wilde Galega. 541.
Koraalkruyd. 549.
Elatine. 560.
Paerdestaert. 564.
Italiaanfche Rakette. 567.
Ferula. 572.
Fenegriek. 591.
Oyevaarsbek. 605.
Zoethout. 611.
Gnaphalium. 615.
Porcellein. 620.
Zee-porcellein. 621.
Hondjensdrif. 622.
Hyacinth. 645.
Stoebe. 656.
Thuyt Kers. 661.
Juca uyt America. 665.
Alpergien. 671.
Verkeerd Neetelkruyd. 677.
Steen-leeverkruyd. 686.
Patic. 691.
Scorbuthskruyd. 700.
Limonium. 712.
Kleyn Maankruyd. 726.
Americaanfche Orege. 742.
Bok-orege. 743.

Vederik. 744.
Duyzendblad. 767.
Bruynrood Vierblad. 772.
Aardbezen. 773.
Mofch. 774.
Kraakebezen. 776.
Penningskruyd. 776.
Plompe. 780.
Wintergroen. 795.
Rijs. 797.
Panikkoom. 798.
Panax. 801.
Vijfvingerkruyd. 809.
Muysoor. 816.
Pimpinel. 824.
Weegbree. 825.
Duyzendknop. 830.
Fonteynkruyd. 832.
Vlookkruyd. 835.
Rhaponticum. 852.
Self. 859.
Sanikel. 860.
Water-eppe. 884.
Eyekruyd. 895.
Tasjenskruyd. 914.
Tormentil. 915.
Boksdooen. 916.
Americaanfche Tarwe. 918.
Geytenbaard. 928.
Duyzendblad, &c. 930.

Roodgrond te verdrijven , te geneezen , door middel van

Karffeboom. 37.
Huyslook. 471.
Yzerkruyd. 787.
Deurwas. 810.
Duyzendknop. 830.

Roos , ook andere ontteekingen , te verdrijven , door middel van

Acacia. 55.
Vlierboom. 80.
Rhijnbezen. 81.
Tamarindenboom. 115.
Cassieboom. 116.
Roozeboom. 199.
Doornbezen. 223.
Braambezen. 248.
Malve. 318.
Kleyn Ofsetong. 326.
Kool. 413.
Huyslook. 471.
Wilde Basilicom. 500.
Coriander. 511.
Koorbloem. 531.
Paerdestaert. 564.
Indiaanfche Doornappel. 576.
Oyevaarsbek. 605.
Weede. 612.
Porcelain. 620.
Scorbuthskruyd. 700.
Wild Vlaskruyd. 721.
Nachtschade. 750.
Moederkruyd. 757.
Ruyterskruyd. 767.
Drieblad. 771.
Aardbezen. 773.
Yzerkruyd. 787.
Glaskruyd. 806.
Deurwas. 810.
Duyzendknop. 830.
Fonteynkruyd. 832.
Vlookkruyd. 835.
Wonderboom. 852.
Wijnruyt. 856.
Serpentstong. 857.
Kruyswortel. 877.
Water-eppe. 884.
Gelidkruyd. 886.
Tasjenskruyd. 914.

Roos. Witte Roos te geneezen , door middel van

Kliffenkruid. 385.

Roos zoodanig te verdrijven , binnen een korte tijd , dat ze noyt zal weer komen , door middel van

Vlier. 80.

Rugge-smerten te verdrijven , door middel van

Ganzerich. 833.

Saad te vermeerderen , Saad-ontlooping , &c. zie op *Zaad*.
Scheurbuyk , zie op *Blauwſchuyt*.
Schurftigheyt ; Krauwagie ; Seerigheyt ; quade ; heete Schurftigheyt te geneezen , door middel van

Vijgeboom. 24.
Nooteboom. 42.
Pijnboom. 44.
Pruymboom. 47.
Platanus. 59.
Cypresboom. 61.
Vlierboom. 80.
Lindenboom. 85.
Ipenboom. 87.
Eſſchenboom. 95.
Syraxboom. 112.
Welriekende Eykelboom. 132.
Lauwerboom. 153.
Wilde Lauwerboom. 154.
Tamarifchboom. 201.
Lage Berg-mifpelboom. 218.
Jafmijn. 228.
Wijngaard. 240.
Rofmarijn. 246.
Veyl , of Eyloof. 252.
Klim. 254.
Cardamom. 258.
Averuyt. 262.
Zuring. 281.
Vrouwenhayr. 285.
Agrimonie. 295.
Boelkenskruyd. 298.
Knoplook. 302.
Ajuyt. 303.
Muur. 308. 309.
Malve. 318.
Laserpitium. 332.
Pieterzelie. 345.
Akeleyen. 351.
Ried. 370.
Aſtragalkruyd. 377.
Meefterwortel. 378.
Ofsetong. 407.
Kool. 413.
Lis. 431.
Stinkende Lis. 432.
Nieswortel. 434.
Palmaria. 445.
Carline. 449.
Wolſmelk. 461.
Ciceren. 483.
Sanamunda. 488.
Articiocken. 493.
Scammonie. 508.
Braziliaanfche Linſe. 509.
Conyza. 510. 511.
Konkommer. 518.
Varkensbrood. 537.
Tandekenskruyd. 550.
Elatine. 560.
Alantwortel. 561.
Fenegriek. 591.
Duyvekervel. 597.
Zoethout. 611.
Zee-porcellein. 621.
Hondjensdrif. 622.
Eedel Leeverkruyd. 628.
Yſop. 653.
Wilde Kers. 662.
Steen Leeverkruyd. 686.
Patic. 691.
Lavas. 712.
Malloten. 725.
Vijgeboom. 729.
Hop. 732.
Orege. 742.
Goudenappel. 746.
Malrove. 756.
Koorroos. 759.
Bingelkruyd. 760.
Cameline. 775.
Yzerkruyd. 787.
Glaskruyd. 806.
Vijfvingerkruyd. 809.
Weegbree. 825.
Zeepekruyd. 843.
Wonderboom. 852.
Rhaponticum. 852.

B L A D - W Y Z E R

Wijnruyt. 856.
 Scabiole. 865.
 Duyvelsbeet. 866.
 Luyskruid. 896.
 Drie-verwige Violet. 924.
Zie ook op Zeeren, Zeerigheid, &c.
 Schurftigheid, Melaatsche, te geneezen, door middel van
 Oogenklaar. 480.
Zie voorts op Melaatscheyd.
 Schurftigheid der Blaas te geneezen, door middel van
 Beekbunge. 325.
 Zoethout. 611.
 Schurftigheid, en quaaide Schurftigheid des Hoofds te geneezen, door middel van
 Willige Boomen. 78.
 Hazelnootenboom. 162.
 Braambezen. 247.
 Beet. 395.
 Munt. 427.
 Wolfsmelk. 461.
 Erwteten. 489.
 Pepoen. 523.
 Malloten. 725.
 Thapfia. 903.
 Schurftige Handen te herstellen, zuiver te maken, door middel van
 Muur. 309.
 Gaycheilheyl. 324.
 Mollugo. 342.
 Schurftige Schapen te helpen, te reynigen, door middel van
 Alyflum. 320.
 Schurftigheid, Zeerigheid der Paerden en anderer Beesten te geneezen, door middel van
 Beekbunge. 325.
 Pestilentiwortel. 387.
 Tandekenskruid. 550.
 Zee-porcellein. 621.
 Hyecoon. 652.
 Yfop. 653.
 Water-cppe. 884.
 Sciatica te geneezen. *zie op Heupenpijn; Heupijgt.*
 Seere Hoofden. *zie op Zeere Hoofden.*
 Seeren. Seerigheid. *zie op Zeeren.*
 Seenuwen. *zie op Zeenuwen.*
 Sinkingen. *zie op Zinkingen.*
 Slaapziekte, Slaapzucht, te verdrijven, door middel van
 Boom der Kuysheyd. 167.
 Varkensvenkel. 812.
 Self. 859.
 Kunneke. 865.
 Slaapverwekkende middelen, genomen van
 Moerbezenboom. 19.
 Populierboom. 73.
 Roozeboom. 199.
 Dille. 329.
 Lis. 436.
 Endivie. 490.
 Coriander. 511.
 Saffraan. 520.
 Hondstong. 539.
 Dorycnium. 556.
 Havikskruid. 636.
 Bilzenkruid. 650.
 Salade. 683.
 Mandragora. 751.
 Hennip. 887.
 Maerische Viole. 925.
 Slaapverwekkend, en te gelijk alle smert verdoovend middel, voor die men enig lid wil afzetten, genomen van
 Mandragora. 751.
 Slangen, Adderen, en andere giftige Dieren te verjagen, door middel van
 Vlierboom. 79.
 Vaarn. 289.
 Agrimonie. 295.
 Boelkenskruid. 298.
 Kali. 472.
 Dictamnus. 551.
 Wilde Vlier. 559.
 Ferula. 572.
 Vederik. 744.

Polium. 828.
Zie voorts in de volgende Blad-wijzer der zonderlinge zaken op, Giftige Dieren.
 Slangen, Adderen, en andere giftige Dieren te dooden, door middel van
 Kleyn Offerong. 326.
 Slangen, Adderen, en anderer giftige Dieren beetten, of steeken te geneezen. *zie op Beetten.*
 Slijmerige, taye, galachtige, en andere quaaide Vochten af te drijven. *zie op Galachtige.*
 Snof-poeder tot niezen. *zie op Nies-poeder.*
 Sog in der Vrouwen Borsten te vermeerderen; op te droogen; goed te maken. *zie op Melk.*
 Soode, of heete opwerpen der Maag wech te neemen, door middel van
 Driedistel. 454.
 Circea van Parijs. 496.
 Coriander. 511.
Zie ook op Maag-oprijping. Opweping.
 Spaansche Pokken te geneezen; te hulp te komen, door middel van
 Eykenboom. 75.
 Pokhout. 98.
 Terpentijn. 106.
 Saffraasboom. 111.
 Tamarindenboom. 115.
 Boom der Kuysheyd. 167.
 Brem. 181.
 Tamarischboom. 201.
 Doornbezen. 223.
 Boomvaarn. 290.
 Steenvaarn. 291.
 Struyskruid. 293.
 Ried. 370.
 Cardobenedict. 453.
 Kruysdistel. 456.
 Sanamunda. 488.
 Dictamnus. 551.
 Wilde Vlier. 559.
 Oogentrooft. 569.
 Duyvekervel. 597.
 Oyevaarsbek. 605.
 Gods Genade. 619.
 Mechoacan. 764.
 Steekende Winde. 890.
 Drie-verwige Violet. 924.
 Speenen of Takken aan 't Fondament. *zie op Anbey.*
 Spraak verloren zijnde, te doen weer komen, door middel van
 Maybloem. 717.
 Sprentkruyt. *zie op Springend Vuur.*
 Springend; Sprentk, Lopend Vuur, te geneezen, door middel van
 Cistus. 171.
 Hinnebezen. 249.
 Muur. 308.
 Malve. 317.
 Laferpitium. 332.
 Mansoor. 359.
 Ried. 370.
 Hoefblad. 386.
 Saccharis. 388.
 Offerong. 407.
 Nieswortel. 434.
 Huyslook. 471.
 Oogenklaar. 480.
 Ochrys der Grieken. 484.
 Endivie. 490.
 Wilde Basilicom. 500.
 Brasiliaansche Linze. 509.
 Navelkruid. 517.
 Kauwoorde. 521.
 Koornbloem. 531.
 Weede. 612.
 Salade. 683.
 Patch. 691.
 Scorbuthskruid. 700.
 Lelie. 716.
 Vijgeboon. 729.
 Goudenappel. 746.
 Nachtschade. 750.
 Moederkruid. 757.

Koornroos. 759.
 Bingelkruid. 760.
 Ruyterskruid. 767.
 Speerkruid. 793.
 Mankop. 803.
 Glaskruid. 806.
 Duyzendknop. 830.
 Vlookruid. 835.
 Wijnruyt. 856.
 Serpentstong. 857.
 Scabiole. 865.
 Water-cppe. 884.
 Americaansche Terwe. 918.
 Sproetelen. *zie op Aangezicht's Zomersproetelen.*
 Sprouw te verdrijven, door middel van
 Waternoot. 793.
 Sprouw der jonge kinderen wech te neemen, door middel van
 Oranjeboom. 15.
 Muurbloem. 678.
 Spijzen een zeer goede smaak te geeven, door middel van
 Braslie-peeper. 447.
 Saffraan. 520.
 Arragonische Mostaart. 568.
 Squinantie. *zie op Keelgezwell.*
 Steen der Blaas en Nieren, te verbreeken, af te drijven; de smert te verlichten; wech te neemen, door middel van
 Oranjeboom. 14.
 Mispelboom. 21.
 Eykenboom. 75.
 Elzenboom. 90.
 Saffraasboom. 111.
 Berkenboom. 133.
 Lauwerboom. 152.
 Brem. 181.
 Haagedoorn. 186.
 Joodendoorn. 189.
 Geneverboom. 220.
 Braambezen. 248.
 Averuyt. 271.
 Vrouwenhayr. 285.
 Steenvaarn. 291.
 Malve. 318.
 Gele Malve. 319.
 Anijs. 333.
 Peeterzelie. 345.
 Beerenoor. 383.
 Kluisenkruid. 385.
 Carline. 449.
 Ciceren. 483.
 Boonen. 486.
 Brasiliaansche Linze. 509.
 Wilde Comijn. 513.
 Hartshoom. 513.
 Ridderfpoor. 548.
 Doronicum. 554.
 Elichryson. 561.
 Filipendula. 577.
 Venkel. 590.
 Oyevaarsbek. 605.
 Gingidium. 607.
 Gras van Parnas. 618.
 Hondjensdrif. 622.
 Duyzendkoorn. 633.
 S. Janskruid. 648.
 S. Jacobskruid. 659.
 Water Kers. 661.
 Jobstranen. 666.
 Anijskruid uyt America. 668.
 Roomsche Neetelkruid. 675.
 Koawel. 677.
 Patch. 691.
 Limonium. 712.
 Nachtschade. 750.
 Bingelkruid. 760.
 Stalkruid. 790.
 Aardangel. 792.
 Peonie. 799.
 Glaskruid. 806.
 Paronychia. 807.
 Zee-venkel. 813.
 Muysoor. 816.
 Duyzendknop. 830.
 Muysdoorn. 854.
 Steenbreek. 863.
 Zuykerwortel. 882.

Water-

der GENEESMIDDELEN.

- Water-eppe. 884.
Sermontein. 888.
Haazenfalade. 894.
Maerische Viole. 925.
Gulderoede. 927.
Vliegenet. 927.
Sreen der jonge kinderen in 't bijzonder af te drijven, door middel van
Cicorey. 491.
Stem helder te maken, door middel van
Muscaatboom. 138.
Knoplook. 391.
Zee-ajuy. 307.
Kool. 413.
Wilde Saffraan. 450.
Eedele Rakette. 566.
Indiaanfch Kruidje roer mij niet.
633.
Radijs. 846.
Stem verloren zijnde, weer te doen komen, door middel van
Lelie. 716.
Zie ook op Spraak.
Struypen te doen vergaan, wech te te neemen, door middel van
Zee-ajuy. 307.
Angeliere. 362.
Peonie. 799.
Swaarmoedigheid te verdrijven. *zie op Melancholye.*
Swakke personen te versterken, door middel van
Sleutelbloem. 838.
Zuykerwortel. 882.
Swakke, uyt een zware ziekte eerst-opgeftane, sterkte te veroorzaken, door middel van
Zuykerwortel. 882.
Swangere Vrouwen. *zie op Zwangere.*
Sweeren. *zie op Zweeren.*
Sweert-middelen. *zie op Sweet-middelen.*
Sydepijn. *zie op Zydepijn.*
- T** Akken, of Speenen aan 't Fondament. *zie op Anbey.*
Tanden, killende, de pijn daar van wech te neemen, door middel van
Bertram. 842.
Tanden, los zijnde, vast te maken, goed te houden, door middel van
Oranjeboom. 13.
Ganaatboom. 17.
Acacia. 55.
Mastikboom. 103.
Sumachboom. 109.
Olijfboom. 183.
Berberisboom. 188.
Tamarichboom. 201.
Rofmarijn. 246.
Zee-ajuy. 307.
Anemone. 328.
Naterwortel. 402.
Huyslook. 471.
Scorbuthskruyd. 700.
Aardbezien. 773.
Yzerkruyd. 787.
Tanden, geele, wit te maken, door middel van
Rofmarijn. 246.
Tanden te doen uytvallen, door middel van
Aspergiën. 671.
Tandpijn; zinkingen op de Tandén, te verdrijven, te doen ophouden, door middel van
Moerbezenboom. 19.
Vijgeboom. 24.
Amandelboom. 35.
Pijnboom. 44.
Platanus. 59.
Cyressenboom. 61.
Sumachboom. 109.
Myrtusboom. 145.
Tamarichboom. 201.
Geneverboom. 220.
Rofmarijn. 246.
Kappers. 255.
Keelkruyd. 260.
Zuring. 280.
- Ageratum. 294.
Knoplook. 301.
Witte Malve. 318.
Anemone. 328.
Angeliere. 362.
Affodille. 372.
Meesterwortel. 378.
Beerenoor. 383.
Witte Been. 393.
Standelkruyd. 401.
Goudsbloem. 436.
Carline. 449.
Oogenklaar. 481.
Maagdepalm. 497.
Kauwoorde. 525.
Tandekenskruid. 550.
Dragon. 556.
Duyvekervel. 597.
Hondjensdrif. 622.
Havikskruyd. 636.
Yiop. 653.
Gengebar. 666.
Aspergiën. 671.
Scorbuthskruyd. 700.
Lavendel. 708.
Peper. 733.
Vijfvingerkruyd. 809.
Ganzerich. 833.
Wilde Dragon. 841.
Luykkruid. 896.
Tornentil. 914.
- Tandpijn terstond te verdrijven, door middel van
Efula. 459.
Tandvleesch te zuiveren, voor verderving te bewaren; vast te maken; ontflooken, verrottend, gezwollen, zweerend Tandvleesch te heelen, te geneezen, door middel van
Ganaatboom. 17.
Moerbezenboom. 19.
Pruymboom. 47.
Eykenboom. 75.
Beukenboom. 93.
Mastikboom. 103.
Sumachboom. 109.
Viburneboom. 117.
Myrtusboom. 145.
Cistus. 171.
Roozeboom. 199.
Tamarichboom. 201.
Phyllireboom. 212.
Rofmarijn. 246.
Braambezen. 248.
Ephemcrum. 265.
Munt. 427.
Goudenkruid. 629.
Scorbuthskruyd. 700.
Aardbezien. 773.
Waternoot. 793.
Duyzendknop. 830.
Ganzerich. 833.
Self. 859.
Saniel. 860.
Heydens Wondkruyd. 892.
Luykkruid. 896.
Gulderoede. 927.
- Tandvleesch-bloeding te geneezen, door middel van
Weegbree. 825.
Teepelen, zeere Teepelen aan der Vrouwen Borsten, hoe men kan voorkomen de zelve te krijgen; of als z' er nu zijn, te geneezen, door middel van
Muscaatboom. 138.
Ajuy. 303.
Pareye. 304.
Muur. 308.
Circa van Parijs. 496.
Zie ook op Borsten.
Teering-hebbende lieden te helpen, te geneezen, door middel van
Pistacienboom. 107.
Beerenklauw. 277.
Muur. 308.
Kliffenkruid. 385.
Hoefblad. 386.
Beronie. 396.
Standelkruyd. 401.
- Kool. 413.
Aardnooten. 414.
Cardobenedict. 453.
Saffraan. 520.
Pepoen. 523.
Oyevaarsbek. 605.
Zoethout. 611.
Juca uyt America. 665.
Americaanfche Oreg. 742.
Bok oreg. 743.
Malrove. 756.
Narcisse. 779.
Plompe. 780.
Weegbree. 825.
Longekruyd. 840.
Eerenprijs. 922.
Witzen. 923.
- Tenasinus. *zie op Parfing.*
Tong gebreken; Tong-wonden; hitzige bleyen; ontfteeking; rauwheyd, en andere ongeleegentheeden der Tong, te geneezen, te verdrijven, door middel van
Moerbezenboom. 19.
Queeboom. 33.
Eykenboom. 75.
Verwloot. 173.
Madelieven. 393.
Munt. 426.
Elatine. 560.
Sreen-Leeverkruyd. 686.
Vloekruyd. 835.
- Tong-beroerdheyd te regt te helpen. *zie op Beroerde Tong.*
Tong te versterken, door middel van
Lavendel. 708.
- U** Ytdrijving van alles wat in de Oogen gewayd, of anderszins gekomen mogt zijn. *zie op Oogen.*
Uyttrekking van Doornen, Splinteren, Glas, Yzer, en alle andere dingen, uyt de wonden. *zie op Wonden: en op Kogel.*
Uytwassend, of overvloedig Vleesch in wonden en gezwellen, te doen vergaan, door middel van
Vijgeboom. 23.
Daadelboom. 71.
Eykenboom. 76.
Welriekende Eykelboom. 132.
Berkenboom. 133.
Kalfsvoet. 357.
Kali. 472.
Waterlook. 478.
Water-Kers. 662.
Zie ook op Wonden.
Uytwassend vleesch aan de Manlijke of andere geheyme Leeden, wech te neemen, door middel van
Zeevenboom. 63.
Uytwassen in de Neus. *zie op Neus.*
Uytwassen aan eenige deelen des Ligchaams wech te neemen, door middel van
Poley. 740.
- V** Allende-ziekte der oude lieden, ook der kinderen, te helpen, te geneezen, door middel van
Karsleboom. 38.
Populierboom. 73.
Lindenboom. 86.
Kaneelboom. 123.
Geneverboom. 220.
Rofmarijn. 246.
Marentakken. 250.
Cardamom. 258.
Zee-ajuy. 307.
Malve. 317.
Angelica. 331.
Angeliere. 362.
Zwa'uwwortel. 371.
Meesterwortel. 378.
Beronie. 396.
Standelkruyd. 401.
Bryonie. 416.
Nieswortel. 434.
Hertgefan. 447.
Cardobenedict. 453.
Kruysdiftel. 456.

B L A D - W Y Z E R

Chamædrys. 476.
 Koornbloem. 531.
 Hondstand. 547.
 Ferula. 572.
 Filipendula. 577.
 Fraxinelle. 594.
 Holwortel. 599.
 Galega. 599.
 Gentiaan. 601.
 Porcellein. 620.
 S. Janskruid. 648.
 Yfop. 653.
 Wilde Kers. 662.
 Lavendel. 708.
 Maybloem. 717.
 Majoraan. 737.
 Mechoacan. 764.
 Narcisse. 779.
 Stalkruid. 790.
 Peonie. 799.
 Varkensvenkel. 812.
 Wilde Dragon. 841.
 Self. 859.
 Adderskruid. 869.
 Drieveerwige Violette. 924.
 Maerfche Viole. 925.
 Vallende ziekte, voor dit onheyl bewaard te zijn, door middel van
 Marentakken. 250.
 Vel, zuiver en schoon te maken; van alle vlekken te reinigen. *zie op Huyd.*
 Verbrandheyt door Vuur: door de Zon. *zie op Gebrandheyt.*
 Verdoving van smert voor de geene die men eenig lid des Lichaams wil afzetten, door middel van
 Mandragora. 751.
 Vergif; zich daar voor te bewaren: de vergiftigde te helpen, te regt te brengen, door middel van
 Oranjeboom. 13. 14.
 Moerbezenboom. 19.
 Vijgeboom. 23. 24.
 Queeboom. 32.
 Castanieboom. 40.
 Nooteboom. 41.
 Eykenboom. 75.
 Effchenboom. 95.
 Pislacienboom. 107.
 Saffraasboom. 111.
 Styraasboom. 112.
 Kaneel. 123.
 Arbutusboom. 126.
 Wolboom. 128.
 Gage. 146.
 Olijfboom. 183.
 Joodendoorn. 189.
 Geneverboom. 220.
 Rosmarijn. 246.
 Averuyt. 271.
 Alfien. 274.
 Zuring. 280.
 Wolfsbezie. 283.
 Vrouwenhayr. 285.
 Knoplook. 301.
 Zee-ajuy. 307.
 Malve. 317.
 Kleyn Offetong. 326.
 Angelica. 331.
 Lalerpitium. 332.
 Peeterzelie. 345.
 Akeleyen. 351.
 Kalfsvoet. 357.
 Groot Speerwortel. 357.
 Mansoor. 359.
 Angelier. 362.
 Duyzendfchoon. 364.
 Aristolochie. 366.
 Zwaluwewortel. 370.
 Meesterwortel. 378.
 Pestilentiewortel. 387.
 Betonie. 396.
 Bernagie. 406.
 Offetong. 407.
 Welriekende Lis. 428.
 Papefchoe. 433.
 Nieswortel. 434.
 Goudsboom. 436.
 Herigefpan. 447.

Carline. 449.
 Cardobenedict. 453.
 Kruysdiftel. 456.
 Cariophyllate. 457.
 Santorie. 466.
 Huyslook. 471.
 Chamædrys. 476.
 Waterloo. 478.
 Scordotis. 479.
 Ananas. 495.
 Wilde Basilic. 500.
 Brasiliaanfche Linzen. 509.
 Saffraan. 520.
 Koornbloem. 531.
 Varkensbrood. 537.
 Geele Wortelen. 544.
 Pastinaken. 546.
 Ridderfpoor. 548.
 Dictamnus. 551.
 Vingerhoed. 553.
 Doronicum. 554.
 Hoe langer hoe liever. 558.
 Alantwortel. 561.
 Eedele Rakette. 566.
 Ferula. 572.
 Kardinaalsbloem. 583.
 Venkel. 590.
 Fraxinelle. 594.
 Holwortel. 599.
 Galega. 599.
 Gentiaan. 601.
 Gods Genade. 619.
 Hondjensdrif. 622.
 Duyzendkoom. 633.
 S. Janskruid. 648.
 Yfop. 653.
 Juca uyt America. 665.
 Anijskruid uyt America. 668.
 Roomsche Neetelkruid. 675.
 Scorbuthskruid. 700.
 Americaanfche Patich. 707.
 Lavas. 712.
 Windend Paerdszyer. 714.
 Maybloem. 717.
 Wild Vlaskruid. 721.
 Zeevengetijdenkruid. 724.
 Hop. 732.
 Peeper. 733.
 Thymiaan. 738.
 Orege. 742.
 Bok-orege. 743.
 Berg-Slangkruid. 753.
 Marum. 754.
 Malrove. 756.
 Melisse. 762.
 Molukfche Melisse. 762.
 Valeriaan. 784.
 Yzerkruid. 787.
 Aardangel. 792.
 Panax. 801.
 Vijfvingerkruid. 809.
 Pimpinel. 824.
 Keukenkruid. 836.
 Radijs. 846.
 Wijnruyt. 856.
 Self. 859.
 Scabiofe. 865.
 Duyvelsbeer. 866.
 Adderskruid. 868.
 Steekende Winde. 890.
 Haazenfalade. 894.
 Vreemde wilde Kers. 913.
 Tormentil. 915.
 Boksbard. 917.
 Vliegnet. 927.
 Vergiftigde Paddestoelen, gegeten hebbende, 't vergif uyt te drijven, door middel van
 Peereboom. 31.
 Alfien. 274.
 Vergiftige Dieren, hare beet en steeken te geneezen. *zie op Beeten.*
 Verkoudheyt te helpen, door middel van
 Angelica. 331.
Zie ook op Fluymen; Harffenen, Hoofd, &c.
 Vermoeyde Leeden door te hittige Biflaap. *zie op Biflaaps-vermoeydheyt.*
 Vermoeyde Leeden te regt te brengen, door

Camillen. 424.
 Muurbloem. 678.
 Gelidkruid. 886.
 Vermoeyde Voeten te helpen, door middel van
 Bijvoet. 353.
 Vermoeyde Zeenuwen te regt te brengen, door middel van
 Stechaskruid. 899.
 Vermoeydheyt door te veel gaan; vermoeydheyt des Lichaams, wech te nemen, door middel van
 Elzeboom. 90.
 Walftroo. 339.
 Bijvoet. 353.
 Muurbloem. 678.
 Verrotting in 't Lichaam van allerley slag, te voorkomen, te helpen, te geneezen, door middel van
 Joodendoorn. 189.
 Doornbezien. 223.
 Zuring. 280.
 Ageratum. 294.
 Boelkenskruid. 298.
 Zee-ajuy. 307.
 Aloe. 314.
 Tormentil. 914.
 Verftand te fcharpen, door middel van
 Geneverboom. 220.
 Rosmarijn. 246.
 Thuy. Kers. 661.
 Radijs. 846.
 Verftuykte, verrekte, gebrookene, gefcheurde, uyt 't lidt geveeft zijnde, begroeyde Leeden te geneezen, door middel van
 Acacia. 55.
 Myrtusboom. 145.
 Hult. 166.
 Boom der Kuysheyt. 167.
 Wijngaard. 240.
 Beerenklauw. 277.
 Boomvaarn. 290.
 Agrimonie. 295.
 Kleyn Offetong. 326.
 Stinkende Lis. 432.
 Chamædrys. 476.
 Waterloo. 478.
 Hermodactelen. 501.
 Varkensbrood. 537.
 Pastinake. 546.
 Aspergien. 671.
 Damaltbloem. 689.
 Lelie. 716.
 Zeevengetijdenkruid. 724.
 Kleyn Maankruid. 726.
 Orege. 742.
 Mechoacan. 764.
 Narcisse. 779.
 Vloekkruid. 835.
 Sleutelbloem. 838.
 Gelidkruid. 886.
Zie ook op Leeden, verrekte, verftuykte, &c.
 Vetheyd, al te groote verwerding te verhinderen, de vette Liederen mager te maken, door middel van
 Gentiaan. 601.
 Haazepoot. 684.
 Radijs. 845.
 Vinnen. *zie op Bloedzweeren: Bloedvinnen.*
 Vlekken en onzuiverheden der Huyd wech te neemen. *zie op Aangezichts Zomersproeten; Vlekken, &c. en op Huyd.*
 Vlekken uyt Kleederen en Lijnwaden te krijgen, door middel van
 Oranjeboom. 13.
 Zuring. 280.
 Kali. 472.
 Vloeden, te geweldige Maandfonden, onnatuurlijke Vloeyingen der Vrouwspersoonen, te stoppen, door middel van
 Oranjeappel. 15.
 Granaatboom. 17.
 Mispelboom. 21.
 Queeboom. 32.
 Cornoljeboom. 32.
 Acacia. 55.

der GENEESMIDDELEN.

Eykenboom. 75.
 Sorbenboom. 84.
 Maltikboom. 103.
 Lotusboom. 104.
 Viburneboom. 117.
 Cistus. 171.
 Verwloof. 173.
 Brem. 181.
 Olijfboom. 183.
 Berberisboom. 188.
 Roozeboom. 199.
 Tamarisboom. 201.
 Stratiotes. 203.
 Coccinilieboom. 219.
 Keelkruid. 260.
 Synnauw. 300.
 Krap. 341.
 Aardakkers. 350.
 Starrekruid. 376.
 Beerenoor. 383.
 Standelkruid. 401.
 Waterwortel. 402.
 Waalwortel. 420.
 Munt. 426.
 Mariette. 442.
 Cardobenedict. 453.
 Ceprea. 467.
 Huyslook. 471.
 Cerinthe. 474.
 Boonen. 486.
 Maagdepalm. 497.
 Wilde Basilicum. 500.
 Conyza. 510.
 Coriander. 511.
 Comijn. 512.
 Corusa. 516.
 Wilde Galega. 541.
 Ridderpoort. 548.
 Elatine. 560.
 Paerdestaert. 564.
 Ruikruid. 576.
 Wilde Hancam. 579.
 Porcellein. 620.
 Limonium. 712.
 Kleyn Maankruid. 726.
 Vederik. 744.
 Bruynrood Vierblad. 772.
 Penningskruid. 777.
 Plompe. 780.
 Wintergrieten. 795.
 Peonie. 799.
 Panax. 801.
 Mankop. 803.
 Muysoor. 816.
 Muyzeboom. 820.
 Pimpinel. 824.
 Duyzendknop. 830.
 Groot Speerkruid. 871.
 Tormenil. 915.
 Duyzendblad. &c. 930.
 Vloeden, witte Vloeden der Vrouwspier-
 nen, te stoppen, te doen ophouden, door
 middel van
 Granaatboom. 17.
 Sumachboom. 109.
 Myrtusboom. 145.
 Roozeboom. 199.
 Doornbezenboom. 223.
 Rosmarijn. 246.
 Averuyt. 271.
 Synnauw. 300.
 Fluweelbloem. 322.
 Anijs. 333.
 Goudsbloem. 436.
 Maagdepalm. 497.
 Cymbalaria. 540.
 Oyevaarsbek. 605.
 Scharley. 640.
 Kleyn Maankruid. 726.
 Duyzendblad. 767.
 Bruynrood Vierblad. 772.
 Aardbezen. 773.
 Speerkruid. 793.
 Salomons-zeegel. 832.
 Ganzerich. 833.
 Gelidkruid. 882.
 Vlooyen uyt de Bedsteden te verjagen, te
 doen sterven, door middel van
 Elzenboom. 90.

Alfen. 274.
 Akeleyen. 351.
 Conyza. 510.
 Coriander. 511.
 Aardangel. 792.
 Perzenkruid. 811.
 Wijnruyt. 856.
 Hennip. 887.
 Voeten, vuyle stank der zelve te verdrij-
 ven, door middel van
 Alcanne. 215.
 Voeten vermoeid, zie op vermoeide Voeten.
 Voetjigt te verdrijven, door middel van
 Huyslook. 471.
 Kruyswortel. 877.
 Hennip. 887.
 Zie ook op Podagra.
 Vrouwen lichtelijk te doen ontfangen, door
 middel van
 Gele Wortelen. 544.
 Vrouwen Maandstonden te doen voortko-
 men, zie op Maandstonden.
 Vrouwen Misval te verhoeden, zie op Zwan-
 gere Vrouwen.
 Vrouwen onnatuurlijke, of te sterke Vloeden
 te stoppen, zie op Vloeden.
 Vrouwen vruchtbaar te doen worden, zie op
 Moeder, en op Onvruchtbaar.
 Vrouwelijkheid te smerten te verdrijven, door
 middel van
 Bilzenkruid. 650.
 Vrucht in 's moeders Ligchaam te verster-
 ken, zie op Zwangere Vrouwen.
 Vuur, koud Vuur, zie op Koud Vuur. Wild
 Vuur, Springend Vuur, zie elk op zij-
 nen naam.
 Vuur te beletten, dat het in geen Zweerin-
 gen kome, door middel van
 Speerkruid. 793.
 Vuurigheid aan de Vingeren, Teeën, ook
 anderweegen, wech te neemen, door mid-
 del van
 Oogenklaar. 481.
 Indiaanische Vijge. 574.
 S. Jacobskruid. 659.
 Waternoot. 793.
 Wijnruyt. 856.
 Serpentsstong. 857.
 Kruyswortel. 877.
 Tasienskruid. 914.
 Americaanische Tarwe. 918.
 Zie ook op Ross, Zeeren, &c.
 Vijt te geneezen, door middel van
 Vlierboom. 79.
 Zee-ajuy. 307.
 Malve. 317.
 Lavas. 712.
 Perzenkruid. 811.

W Andluyzen uyt de Bedsteden te
 verdrijven, te doen sterven,
 door middel van
 Oranjeboom. 12.
 Alfen. 274.
 Vaarn. 289.
 Stinkende Lis. 432.
 Articioken. 493.
 Wilde Vlier. 559.
 Bilzenkruid. 650.
 Anijskruid uyt America. 668.
 Perzenkruid. 811.
 Wijnruyt. 856.
 Hennip. 887.
 Water, brand en scharpheyde des waters
 wech te neemen, door middel van
 Wilde Galega. 541.
 Americaanische Patich. 707.
 Zie voorts op koude Pis.
 Water, die haar water niet kunnen hou-
 den, te helpen door middel van
 Cypresboom. 61.
 Waterwortel. 402.
 Aardnooten. 414.
 Waterlofing zachtelijk te bevorderen, of
 bij nood sterck af te drijven: te helpen
 de geene die haar water niet kunnen ma-
 ken: pijn in 't watermaken wech te nee-
 men: gemakkelijk te doen water lossen,
 door middel van

Granaatboom. 17.
 Mispelboom. 21.
 Bananienboom. 28.
 Amandelboom. 35.
 Castanienboom. 40.
 Perzikboom. 67.
 Populierboom. 73.
 Eykenboom. 76.
 Willigeboom. 78.
 Elchenboom. 95.
 Maltikboom. 103.
 Terpentijnboom. 105.
 Sassafrasboom. 111.
 S. Jansbrood. 124.
 Nagelboom. 150.
 Lauwerboom. 153.
 Cistus. 171.
 Brem. 181.
 Joodendoorn. 189.
 Tamarisboom. 201.
 Phylireboom. 212.
 Alcanne. 215.
 Geneverboom. 220.
 Doornbezen. 223.
 Wijngaard. 240.
 Geytenblad. 244.
 Rosmarijn. 246.
 Cardamom. 258.
 Keelkruid. 260.
 Averuyt. 271.
 Beerenklaauw. 277.
 Vrouwenhayr. 285.
 Steenvaarn. 291.
 Struyskruid. 293.
 Ageratum. 294.
 Americaanisch Boelkenskruid. 298.
 Knooplook. 301.
 Ajuy. 303.
 Parey. 304.
 Berglook. 305.
 Wilde Malve. 318.
 Gele Malve. 319.
 Ammi. 323.
 Guygchelheyl. 324.
 Beekbunge. 324.
 Kleyn Ofselot. 326.
 Dille. 329.
 Angelica. 331.
 Anijs. 333.
 Anthyllis. 334.
 Peeterzelie. 345.
 Bijvoet. 353.
 Groot Speerwortel. 357.
 Duyzendchoon. 364.
 Ried. 370.
 Zwaluwewortel. 370.
 Affodille. 372.
 Meesterwortel. 378.
 Kliffenkruid. 385.
 Pestilenciewortel. 387.
 Baccharis. 388.
 Beet. 395.
 Betonie. 396.
 Standelkruid. 401.
 Penningsbloem. 403.
 Druyvenkruid. 409.
 Kool. 413.
 Aardnooten. 414.
 Bryonie. 416.
 Riedgras. 416.
 Brunelle. 419.
 Koeoog. 421.
 Bergmunt. 427.
 Welriekende Lis. 428.
 Stinkende Lis. 432.
 Water-Goudsbloem. 437.
 Steen-Lartouw. 443.
 Brasile-peeper. 447.
 Hertgelpen. 447.
 Carline. 449.
 Cardobenedict. 453.
 Kruysdijel. 456.
 Hofcomijn. 456.
 Caucalis. 462.
 Kervel. 464.
 Kali. 472.
 Chamadrys. 476.
 Waterlook. 478.
 Cicoren. 483.

B L A D - W Y Z E R

Cicorey. 491.
 Articioken. 493.
 Ananas. 495.
 Maagdepalm. 497.
 Basilicom. 499.
 Winde. 506.
 Brasiliaanfche Linzen. 509.
 Coriander. 511.
 Comijn. 512.
 Wilde Comijn. 513.
 Navelkruid. 517.
 Leedekenskruid. 519.
 Saffraan. 520.
 Pepoen. 523.
 Meloen. 526.
 Konkommer. 528.
 Winde Galega. 541.
 Geele Wortelen. 544.
 Beerwortel. 545.
 Pafimke. 546.
 Ridderpoor. 548.
 Doronicum. 554.
 Dragon. 556.
 Wilde Vlier. 559.
 Elichryfon. 561.
 Alantwortel. 561.
 Paerdeltaert. 564.
 Rakette. 565.
 Italiaanfche Rakette. 567.
 Hederik. 567.
 Arragonfche Mostaert. 568.
 Boekweyt. 570.
 Ferula. 572.
 Indiaanfche Doorhappel. 576.
 Filipendula. 577.
 Water-Filipendula. 578.
 Zonnebloem. 582.
 Venkel. 590.
 Fraxinella. 594.
 Duyvekerfvel. 597.
 Holwortel. 599.
 Galega. 599.
 Gentiaan. 601.
 Oyevaarsbek. 605.
 Zwaardkruid. 608.
 Gras van Parnas. 618.
 Zee-porcellein. 621.
 Hondjensdraf. 622.
 Hedyfarum. 623.
 Articioken onder de aarde. 625.
 Eedel Leevekruid. 628.
 Kruidje roer mij niet. 630.
 Duyzendkoom. 633.
 Welriekende Nachtbloem. 634.
 Hyacinth. 645.
 S. Janskruid. 648.
 Hypecoon. 652.
 Yfop. 653.
 Thuyt Kers. 661.
 Anijskruid uyt America. 668.
 Steekende Kaarden. 674.
 Muurbloem. 678.
 Stokviolier. 681.
 Damastbloem. 689.
 Scorbuthskruid. 700.
 Lavendel. 708.
 Tongblad. 709.
 Limonium. 712.
 Lavas. 712.
 Windend Paerdsyzer. 714.
 Wild Vlaskruid. 721.
 Perzenkruid. 722.
 Zeevengetijdenkruid. 724.
 Malloten. 725.
 Hop. 732.
 Majoraan. 737.
 Thymiaan. 738.
 Poleye. 740.
 Orege. 742.
 Bok orege. 743.
 Nachtschade. 750.
 Nigelle. 759.
 Koonroos. 759.
 Bingelkruid. 760.
 Beerwortel. 765.
 Gierst. 766.
 Drieblad. 771.
 Aardbezen. 773.
 Mofch. 774.

Penningskruid. 777.
 Valeriaan. 784.
 Yzerkruid. 787.
 Stalkruid. 789.
 Hanekammetjens. 790.
 Mankop. 803.
 Pafserine. 804.
 Glaskruid. 806.
 Varkensvenkel. 812.
 Zeevenkel. 813.
 Turkfche Boonen. 819.
 Canarizaad. 820.
 Polium. 828.
 Duyzendknop. 830.
 Salomons-zeegel. 832.
 Zeepruid. 843.
 Radijs. 846.
 Peperwortel. 847.
 Knollen. 849.
 Muysdoorn. 854.
 Wijnruyt. 856.
 Harmala uyt Syrien. 857.
 Self. 859.
 Kunneke. 861.
 Steenbreek. 863.
 Naaldekerfvel. 867.
 Wilde Thymus. 878.
 Water-eppe. 884.
 Sermontein. 888.
 Steekende Winde. 890.
 Haazensalade. 894.
 Smyrnium van Candien. 894.
 Stachyskruid. 896.
 Stechaskruid. 899.
 Wormkruid. 899.
 Teucrium. 901.
 Tormentil. 915.
 Water-ftarrekruid. 917.
 Eerenprijs. 922.
 Witzen. 923.
 Gulde Roede. 927.
 Vliegendet. 927.
 Waterloffing, al te veel; te doen ophouden, door middel van
 Muyzenkoom. 820.
 Waterloffing der Paerden te bevorderen. zie op Paerden.
 Waterloffing der Kinderen, die haar water niet kunnen maken, te bevorderen, door middel van
 Naaldekerfvel. 867.
 Waterzucht te geneezen; de toeneeming te verhinderen, door middel van
 Pijlhout. 91.
 Pokhout. 98.
 Saffraasboom. 111. ✱
 Kaneelboom. 123.
 Myrtusboom. 145.
 Nagelboom. 150.
 Lauwerboom. 153.
 Boom der Kuysheyd. 167.
 Tamarifchboom. 201.
 Boomachtig Spinagie. 216.
 Geneverboom. 220.
 Rosmarijn. 246.
 Beerenklauw. 277.
 Boelkenskruyd. 298.
 Knoplook. 301.
 Ajuyt. 303.
 Parey. 304. ✕
 Peeterzelie. 345.
 Akeleyen. 351.
 Mansoor. 359.
 Zwaluwewortel. 370.
 Meesterwortel. 378.
 Camillen. 423.
 Welriekende Lis. 428.
 Lis. 431.
 Braslie peeper. 447.
 Carline. 449.
 Cardobenedict. 453.
 Kruysdiftel. 456. ✕
 Springkruid. 458.
 Wolfsmelk. 461.
 Santorie. 466.
 Kali. 472.
 Chamædrys. 476.
 Ciceren. 483.
 Cicorey. 491.

Articiokken. 493.
 Maagdepalm. 497.
 Basilicom. 499.
 Coloquintappel. 502.
 Hartshoorn. 513.
 Navelkruid. 517.
 Konkommer. 528.
 Varkensbrood. 537.
 Wilde Galega. 541.
 Geele Wortelen. 544.
 Paltinake. 546.
 Dictamnus. 551.
 Hoe langer hoe liever. 558.
 Wilde Vlier. 559.
 Arragonfche Mostaert. 568.
 Venkel. 590.
 Duyvekerfvel. 597.
 Gods Genade. 619.
 Goudenkruid. 629.
 Wilde Kers. 662.
 Lelie. 716.
 Zeevengetijdenkruid. 724.
 Hop. 732.
 Peeper. 733.
 Majoraan. 737.
 Poleye. 740.
 Orege. 742.
 Marum. 754.
 Bingelkruid. 760.
 Mechoacan. 764.
 Drieblad. 771.
 Bruynrood Vierblad. 771.
 Panax. 801.
 Pafserine. 804.
 Polium. 828.
 Radijs. 846.
 Wonderboom. 852.
 Wijnruyt. 856.
 Water-eppe. 884.
 Zeewinde. 891.
 Heydens Wondkruid. 892.
 Smyrnium. 894.
 Teucrium. 901.
 Water-ftarrekruid. 917.
 Waterzucht. Dorft in de zelve wech te neemen, door middel van
 Anijskruid uyt America. 668.
 Wormen te verdrijven, door middel van
 Hondjensdraf. 622.
 Wild Vuur te bedwingen, te geneezen, door middel van
 Olijfboom. 183.
 Roozeboom. 199.
 Doornbezen. 223.
 Zuring. 280.
 Melde. 379.
 Beer. 395.
 Coriander. 511.
 Saffraan. 520.
 Elatine. 560.
 Porcellein. 620.
 Steen-leevekruid. 686.
 Wonderboom. 852.
 Zie ook voorts op Springend Vuur.
 Winden des Buys, en in 't Ligchaam, uyt te drijven, door middel van
 Oranjeboom. 14.
 Nooteboom. 42.
 Saffraasboom. 111.
 Kaneel. 123.
 Mufcaatboom. 136.
 Boom der Kuysheyd. 167.
 Alfien. 274.
 Knoplook. 301.
 Look zonder Look. 302.
 Ajuyt. 303.
 Anijs. 333.
 Peeterzelie. 345.
 Meesterwortel. 378.
 Camillen. 423.
 Braslie peeper. 447.
 Kruysdiftel. 456.
 Hofcomijn. 456.
 Caulis. 462.
 Ochrys der Grieken. 484.
 Sanamunda. 488.
 Coriander. 511.
 Comijn. 512.
 Hartshoorn. 513.
 Palti.

der GENEESMIDDELEN.

- Pastinake. 546.
 Dragon. 556.
 Alantwortel. 561.
 Hederik 567.
 Arragonische Mostaart. 568.
 Venkel. 590.
 Gentiaan. 601.
 Oyevaarsbek. 605.
 Zwaardkruid. 608.
 Zoethout. 611.
 S. Jacobskruid. 659.
 Thuyt Kers. 661.
 Gengebar. 666.
 Steekende Kaarden. 674.
 Damaltbloem. 689.
 Lavendel. 708.
 Lavas. 712.
 Windend Paerdszyer. 714.
 Pepoen. 733.
 Majoraan. 737.
 Thymiaan. 738.
 Orege. 742.
 Marum. 754.
 Negelle. 759.
 Mechocan. 764.
 Beerwortel. 765.
 Panax. 801.
 Wijnruyt. 856.
 Harmola uyt Syrien. 856.
 Kunneke. 862.
 Wilde Thymus. 878.
 Sefeli. 881.
 Hennip. 887.
 Sermonteyn. 888.
 Steekende Winde. 890.
 Wormkruid. 899.
 Winden der Maag te doen verteeren, uyt te drijven, door middel van
 Muscaatboom. 138.
 Wilde Galega. 541.
 Filipendula. 577.
 Wolf, een slag van Zeerigheyd, te geneezen, door middel van
 Cypresseboom. 61.
 Wonden, varfche, oude, hietzige, vervuylde, van alleley slag, te zuiveren, 't vergif daar uyt te trekken, te geneezen, door middel van
 Appelboom. 6.
 Granaatboom. 17.
 Moerbezienboom. 21.
 Peereboom. 31.
 Queeboom. 32.
 Pijnboom. 44.
 Proymboom. 45.
 Cypresboom. 61.
 Lage Cederboom. 64.
 Perzikboom. 67.
 Dadelboom. 71.
 Populierboom. 73.
 Eykenboom. 75.
 Willigboom. 78.
 Lindenboom. 85.
 Elzenboom. 90.
 Saffrasboom. 110.
 Myrtusboom. 145.
 Ciftus. 171.
 Peeredoorn. 187.
 Berberisboom. 188.
 Boommalve van China. 193.
 Stratiotes. 203.
 Lage Bergmispeboom. 218.
 Coccinilieboom. 219.
 Geneverboom. 220.
 Indigo. 230.
 Geytenblad. 244.
 Rosmarijn. 246.
 Braambezien. 248.
 Marentakken. 250.
 Keelkruid. 260.
 Grachtvaarn. 291.
 Boelkenskruid. 298.
 Synnauw. 300.
 Look zonder Look. 302.
 Parey. 305.
 Muur. 308.
 Malve. 318.
 Witte Malve. 318.
 Gele Malve. 319.
 Alysson. 320.
 Guyghelheyl. 324.
 Angelica. 331.
 Anthyllis. 334.
 Kleefkruid. 338.
 Krap. 341.
 Mollugo. 342.
 Walmeester. 343.
 Akeleyen. 351.
 Kalfsvoet. 357.
 Groote Speerwortel. 357.
 Duyzendchoon. 364.
 Anitlochie. 366.
 Zwaluwewortel. 371.
 Altragaluskruyd. 377.
 Meesterwortel. 378.
 Kliffenkruid. 385.
 Pestilentiewortel. 387.
 Balsmappel. 389.
 Madelieven. 393.
 Betonie. 396.
 Tweeblad. 402.
 Naterwortel. 402.
 Kool. 413.
 Senegroen. 418.
 Brunelle. 419.
 Waalwortel. 420.
 Koe-oog. 421.
 Camillen. 423.
 Bruynette. 424.
 Lis. 431.
 Paapetchoe. 433.
 Goudsbloem. 436.
 Hertgespan. 447.
 Kruysdielt. 456.
 Cariophyllate. 457.
 Esula. 459.
 Santorie. 466.
 Kali. 472.
 Smeerwortel. 473.
 Cerimthe. 474.
 Haazenoer. 475.
 Veld-cipres. 477.
 Waterlook. 478.
 Scordotis. 479.
 Oogenklaar. 480.
 Maagdepalm. 497.
 Conyza. 510.
 Cortula. 516.
 Navelkruid. 517.
 Varkensbrood. 537.
 Hondstong. 539.
 Cymbalaria. 540.
 Wilde Galega. 541.
 Gele Wortelen. 544.
 Pastinake. 546.
 Ridderispoor. 548.
 Dictamnus. 551.
 Vingerhoed. 553.
 Doronicum. 554.
 Elatine. 560.
 Paerdestaert. 564.
 Rakette. 566.
 Paerdszyer. 570.
 Indiaanische Vijge. 574.
 Indiaanische Doornappel. 576.
 Zonnebloem. 582.
 Holwortel. 599.
 Gentiaan. 601.
 Oyevaarsbek. 605.
 Zoethout. 611.
 Weede. 612.
 Gras van Parnas. 618.
 Gods Genade. 619.
 Zee-porcellein. 621.
 Articiokken onder de aarde. 625.
 Eedel Leevekruid. 628.
 Goudenkruid. 629.
 Indiaanich Kruidje roer mij niet. 633.
 S. Janskruid. 648.
 Bilzenkruid. 650.
 Hypecoon. 652.
 Jacea. 655.
 Stroebe. 656.
 Serratula. 657.
 S. Jacobskruid. 659.
 Wilde Kers. 662.
 Verkeerd Neetelkruid. 677.
 Muurbloem. 698.
 Haazepoot. 684.
 Steenleeverkruid. 686.
 Americaanische Britannica. 703.
 Tongeblad. 709.
 Lavas. 712.
 Lelie. 716.
 Zeevengetijdenkruid. 724.
 Kleyn Maankruid. 726.
 Vederik. 744.
 Nigelle. 759.
 Koonroos. 759.
 Ruyterskruid. 767.
 Aardbezien. 773.
 Penningskruid. 777.
 Narcisse. 779.
 Valeriaan. 784.
 Yzerkruid. 787.
 Speerkruid. 793.
 Wintergroen. 795.
 Veld-ajuyt. 796.
 Panax. 801.
 Vijfvingerkruid. 809.
 Deurwas. 810.
 Muysoor. 816.
 Pimpinel. 824.
 Weegbree. 825.
 Duyzendknop. 830.
 Salomonszeegel. 832.
 Ganzerich. 833.
 Sleutelbloem. 838.
 Longekruid. 840.
 Self. 859.
 Sanikel. 860.
 Scabiose. 865.
 Scorpioenstaart. 868.
 Groot Speenkruid. 871.
 Gelidkruid. 886.
 Heydens Wondkruid. 892.
 Fyckkruid. 895.
 Thalictrum. 904.
 Tsjenskruid. 914.
 Tormentil. 915.
 Boksbaard. 917.
 Water-starrekruid. 917.
 Torrekruyd. 919.
 Sotknodze. 920.
 Eerenprijs. 922.
 Drie-verwige Violet. 924.
 Gulde Roede. 927.
 Vliegennet. 927.
 Duyzendblad &c. 930.
 Wonden, vuyle wonden, te haast toelopen, open te houden, of weer te openen, door middel van
 Knollen. 849.
 Wonden, vervuyle, vleesch daar in te doen groeyen, door middel van
 Meesterwortel. 103.
 Kauwoorde. 521.
 Wilde Vlier. 559.
 Serratula. 657.
 Wonden, uytwassend vleesch in de zelfe wech te neemen. zie op Uytwassend vleesch.
 Wonden, voor ongeneesbaar gehouden, te geneezen, door middel van
 Oogentrooft. 569.
 Wonden, uyt de zelfe te trekken, Yzer, Staal, Splinteren, Doornen, en diergelijke dingen, door middel van
 Hagedoorn. 186.
 Berberisboom. 188.
 Malve. 317.
 Hermodactelen. 501.
 Dictamnus. 551.
 Rakette. 565.
 Zwaardkruid. 608.
 Scharley. 640.
 Phlomos. 822.
 Vliegennet. 927.
 Kogel uyt de wonde te doen komen, zie op Kogel.
 Wonden, vuyl of dood vleesch in de zelfe wech te neemen, door middel van
 Barkenboom. 133.
 Scorbuthskruyd. 700.
 Muysdoorn. 854.
 Zie ook op Uytwassend Vleesch.

B L A D - W Y Z E R

Wonden, verzworene Erter in de zelve, van uyt de grond uyt te halen, door middel van

Marentakken. 250.

Wonden, Zweeren, loopende gaten aan Beenen en Voeten. *zie op Gaten.*

Wonden der Beenen. *zie op Been-wonden.*

Wonden, inwendige. *zie op Inwendige verzeering.*

Wonden-bloeding te stempen. *zie op Bloed-stempende-middelen.*

Wonden te geneezen zonder lidteekenen, door middel van

Aloe. 315.

Wonden-lidteekenen, na de geneezing overgebleven, wech te neemen, door middel van

Cistus. 171.

Rosmarijn. 246.

Standelkruyd. 401.

Varkensbrood. 537.

Wonderboom. 852.

Wonden des Hoofds. *zie op Hoofd-wonden.*

Wonden der Longe. *zie op Longe-wonden.*

Wonden-ontsteeking; brand der wonden, wech te neemen, door middel van

Pijnboom. 44.

Keelkruyd. 260.

Gragtvaarn. 291.

Synnauw. 300.

Muur. 308.

Astragaluskruyd. 377.

Kliffenkruyd. 385.

Balfsem-appel. 389.

Standelkruyd. 401.

Twee-blad. 402.

Circæa van Parijs. 496.

Paerdestaart. 564.

Porcellain. 620.

S. Jacobskruyd. 659.

Perzenkruyd. 811.

Wonden te bewaren voor alle heete zweeringen, door middel van

Ruyterskruyd. 767.

Wonden met een Mes in de hand gesneden, te geneezen, zonderiet anders daar toe te doen, door middel van

Pimpinel. 824.

Wormen, van oude lieden, van kinderen, uyt te drijven, te dooden, door middel van

Appelboom. 7.

Oranjeboom. 13. 14. 15.

Granaatboom. 17.

Moerbezenboom. 19.

Amandelboom. 35.

Karsboom. 37.

Nooteboom. 41.

Cypresboom. 62.

Zeevenboom. 63.

Lage Cederboom. 64.

Perzikboom. 67.

Abricoosboom. 68.

Eykenboom. 75.

Willigeboom. 78.

Macerboom. 89.

Saffraasboom. 111.

Tamarindenboom. 115.

Lauwerboom. 153.

Olijboom. 183.

Berberisboom. 188.

Aalbezen. 195.

Alcane. 215.

Granaatboom. 220.

Kappers. 255.

Cardamom. 258.

Averuyt. 271.

Alfen. 274.

Zuring. 280.

Vaarn. 289.

Struyskruyd. 293.

Ageratum. 294.

Boelkenskruyd. 298.

Knoplook. 301.

Ajuyn. 303.

Berglook. 305.

Zee-ajuy. 307.

Aloe. 314.

Kleyn Offetong. 326.

Akeleyen. 351.

Angeliere. 362.

Zwaluwewortel. 370.

Meesterwortel. 378.

Melde. 379.

Pestilentiewortel. 387.

Beet. 395.

Naterwortel. 402.

Kool. 413.

Munt. 427.

Bergmunt. 428.

Lis. 431.

Hertgeipan. 447.

Carline. 449.

Cardobenedict. 453.

Kervel. 464.

Santorie. 466.

Huyslook. 471.

Chamædrys. 476.

Linzen. 484.

Sanamunda. 488.

Coloquintappel. 502.

Winde. 506.

Coriander. 511.

Saffraan. 520.

Beerwortel. 545.

Hondstrand. 547.

Doronicum. 554.

Hoe langer hoe liever. 558.

Elichryson. 561.

Alantwortel. 561.

Rakette. 565.

Fraxinelle. 594.

Holwortel. 599.

Galege. 599.

Gentiaan. 601.

Zoethout. 611.

Gods Genade. 619.

Porcellain. 620.

Zonnewende. 624.

Ylop. 653.

Thuy. 661.

Wilde Kers. 662.

Roomsch Neetelkruyd. 675.

Vijgeboom. 729.

Hop. 732.

Thymiaan. 738.

Mahrove. 756.

Moederkruyd. 757.

Duyzendblad. 767.

Valerian. 784.

Weegbree. 825.

Duyzendknop. 830.

Radijs. 846.

Wijnruyt. 856.

Kunneke. 861.

Duyvelsbeet. 866.

Groot Speerkruyd. 871.

Bijlenskruyd. 872.

Hennip. 887.

Fyekruyd. 895.

Wormkruyd. 899.

Tormentil. 915.

Wormen der Vingeren. *zie op Vijt.*

Wormen, die in de Ooren groeyen, te dooden. *zie op Oorwormen.*

Wormen der Maag uyt te drijven, door middel van

Kervel. 464.

Wormen der Paerden uyt te drijven, te dooden, door middel van

Pestilentiewortel. 387.

S. Janskruyd. 648.

Geytenbaard. 928.

Wratten wech te neemen, door middel van

Vijgeboom. 23. 24.

Populierboom. 73.

Willigeboom. 78.

Wijngaard. 240.

Nieswortel. 434.

Cardobenedict. 454.

Springkruyd. 458.

Efula. 459.

Wolfsmelk. 461.

Oogenklaar. 481.

Condrielle. 482.

Hondjensdraf. 622.

Zonnewende. 624.

Vijgeboom. 729.

Poleye. 740.

Keukenkruyd. 826.

Booterbloem. 876.

Wratten aan 't manlijk Lid te verdrijven, door middel van

Zeevenboom. 63.

Zaad te vermeerderen, door middel van

Pistacienboom. 107.

Kaneelboom. 123.

Wolboom. 128.

Muscaatboom. 138.

Kliffenkruyd. 385.

Standelkruyd. 401.

Wilde Saffraan. 450.

Kruysdistel. 456.

Cicoren. 483.

Articiokken. 493.

Wilde Galega. 541.

Rakette. 566.

Kottoenkruyd. 616.

Articiokken onder de aarde. 625.

Bataten. 626.

Gengebar. 666.

Aspergien. 671.

Knollen. 849.

Tulp. 911.

Zaad-ontloopping te geneezen, door middel van

Lis. 431.

Caucalis. 462.

Hondstong. 539.

Plompe. 780.

Zie ook op Druyfert.
Zeenuwen-trekking, spannig, beving, lamheyt, smerten, en andere gebreken, te geneezen, door middel van

Lage Cederboom. 64.

Welrickende Eykelboom. 132.

Muscaatboom. 137.

Lauwerboom. 153.

Averuyt. 271.

Zee-ajuy. 307.

Balfsemappel. 389.

Standelkruyd. 401.

Kool. 413.

Lis. 431.

Carline. 449.

Ferula. 572.

Oprechte Medica. 592.

S. Janskruyd. 648.

Damaftbloem. 689.

Scorbutskruyd. 700.

Vlaskruyd. 719.

Zeevengetijdenkruyd. 724.

Poley. 740.

Gierst. 766.

Varkensvenkel. 812.

Sleutelbloem. 838.

Bertram. 842.

Self. 859.

Steekende Winde. 890.

Teucrium. 901.

Thapsia. 903.

Zeenuwen te versterken; verkoude te helpen; de flappe kracht te geeven; de slijmerigheyt wech te neemen, &c., door middel van

Willigeboom. 78.

Kaneelboom. 123.

Muscaatboom. 137.

Lauwerboom. 153.

Alcane. 215.

Coccinilieboom. 219.

Geneverboom. 220.

Cardamom. 258.

Witte Malve. 318.

Anijs. 333.

Beerenoor. 383.

Kool. 413.

Lis. 431.

Lappa Boaria. 463.

Santorie. 466.

Boonen. 486.

Colo-

der GENEESMIDDELEN.

Coloquintappel. 502.
 Cortula. 516.
 Ezels Konkommer. 528.
 Wilde Galega. 541.
 Oprechte Medica. 592.
 Ylop. 653.
 Scorbutskruyd. 700.
 Lavendel. 708.
 Mechoacan. 764.
 Panax. 801.
 Kruyswortel. 877.
Zie ook op Zeenuwen-trekking.
 Zeenuwen, verhard zijnde, te verzachten, door middel van
 Amandelboom. 35.
 Alcanne. 215.
 Saffraan. 520.
 Porcellein. 720.
 Zeenuwen-krimping; opgekrompene Zeenuwen, te geneezen, door middel van
 Olijfboom. 183.
 Akeleyen. 351.
 Angelieren. 360.
 Penningskruyd. 777.
 Rhaponticum. 853.
 Hennip. 887.
Zie ook op Zeenuwen-trekking.
 Zeenuwen, verrekt zijnde, te geneezen, door middel van
 Lelie. 716.
Zie ook op Verstykte, Verrekte Leeden: en op Leeden.
 Zeenuwen, gequett zijnde, te geneezen, door middel van
 Angelieren. 362.
 Narcisse. 779.
 Zeenuwen, afgefneeden, te geneezen, door middel van
 Glaskruyd. 806.
 Zeeren; Zeerigheyd: loopende, etterige, quade Zeeren, te geneezen door middel van
 Granaatboom. 17.
 Dadelboom. 71.
 Willigeboom. 78.
 Vlierboom. 79. 80.
 Barkenboom. 133.
 Wilde Laurier. 154.
 Ciftus. 171.
 Peeredoorn. 187.
 Berberisboom. 188.
 Tamarifchboom. 201.
 Knoplook. 302.
 Malve. 317.
 Dille. 329.
 Anthyllus. 334.
 Peeterzelie. 345.
 Akeleyen. 351.
 Kalfsvoet. 357.
 Water Kalfsvoet. 358.
 Kliffenkruyd. 385.
 Kool. 413.
 Bryonie. 415.
 Nieswortel. 434.
 Smeerwortel. 473.
 Cerinthe. 474.
 Velds-cipres. 477.
 Ochrys der Grieken. 484.
 Endivie. 490.
 Cicorey. 491.
 Wilde Basilicom. 500.
 Elatine. 560.
 Alantwortel. 561.
 Indiaanfche Vijge. 574.
 Wilde Hanekam. 579.
 Fenegriek. 591.
 Zoethout. 611.
 Gnaphalium. 615.
 Gods Genade. 619.
 Hondjensdraf. 622.
 Scharley. 640.
 S. Janskruyd. 648.
 Hypecoon. 652.
 S. Jacobskruyd. 659.
 Thuyt Kers. 661.
 Muurbloemen. 678.
 Patich. 691.
 Lavas. 712.
 Lelie. 716.

Poley. 740.
 Malrovc. 756.
 Bingelkruyd. 760.
 Penningskruyd. 777.
 Plompe. 780.
 Valeriaan. 784.
 Yzerkruyd. 787.
 Panax. 801.
 Glaskruyd. 806.
 Vijfvingerkruyd. 809.
 Weegbree. 825.
 Duydzendknop. 830.
 Wijnruyt. 856.
 Self. 859.
 Groot Speerkruyd. 871.
 Heydens Wondkruyd. 892.
 Fyckruyd. 895.
 Teucium. 901.
 Thalictrum. 904.
 Torrekruyd. 919.
 Vaccaria. 920.
 Eerenprijs. 922.
 Drie-verwige Violet. 924.
 Zeeren, brand der zelve wech te neemen, door middel van
 Circea van Parijs. 496.
 Yzerkruyd. 787.
Zie voorts op Zweeren-brand.
 Zeeren en Zweeren in de Neus, *zie op Neus-Gezweeren.*
 Zeeren en Zweeren der Mond, *zie op Mond-gebreken.*
 Zeeren en Zweeren, qualijk geheeld, al te ras toelopende vuyle wonden en opene gaten, te doen openen, door middel van
 Knollen. 849.
 Zeere Hoofden der Kinderen, te geneezen, door
 Acacia. 55.
 Wolfsmelk. 461.
 Zeere Teepelen, *zie op Teepelen.*
 Zeere Handen, *zie op Schurftige Handen.*
 Zinkingen te verhinderen, te doen ophouden, verdrogen, door middel van
 Moerbezen. 19.
 Mifpelboom. 21.
 Pijnboom. 45.
 Pruymboom. 47.
 Acacia. 55.
 Eykenboom. 76.
 Eifchenboom. 95.
 Saffraasboom. 111.
 Tamarindenboom. 115.
 Myrtusboom. 145.
 Nagelboom. 150.
 Berberisboom. 188.
 Geneverboom. 220.
 Jafmijn. 228.
 Ephemerum. 265.
 Malve. 317.
 Anemonie. 328.
 Ambrosia. 328.
 Angelieren. 362.
 Baccharis. 388.
 Naterwortel. 402.
 Lis. 431.
 Brem. 486.
 Saffraan. 520.
 Hondstong. 539.
 Elichryfon. 561.
 Zonnewende. 624.
 Scorbutskruyd. 700.
 Oreg. 742.
 Mechoacan. 764.
 Peonie. 799.
 Weegbree. 825.
 Wilde Dragon. 841.
 Self. 859.
 Steekende Winde. 891.
 Zinkingen op de Borst te verhinderen, door middel van
 Caffieboom. 116.
 Boonen. 486.
 Elichryfon. 561.
 Edele Rakette. 566.
 Beerwortel. 765.
 Mankop. 803.
Zie voorts op Borst-gebreken.

Zinkingen op de Oogen te voorkomen, te geneezen, door middel van
 Stinkende Lis. 433.
 Saffraan. 520.
 Pepoen. 523.
 Elatine. 560.
 Oogentrooft. 569.
 Fenegriek. 591.
 Bilzenkruyd. 650.
 Zinkingen op de Tandten te verhinderen, wech te neemen, door middel van
 Rosmarijn. 246.
 Ephemerum. 265.
Zie voorts op Tandpijn.
 Zinkingen op de Gewrigten te verdrijven, door middel van
 Ephemerum. 265.
 Zinkingen des Hoofds, *zie op Hoofd-zinkingen.*
 Zog in der Vrouwen Borsten, *zie op Melk.*
 Zwangere Vrouwen in hare dragt, desgelijks hare Vrucht, te versterken, door middel van
 Doornbezen. 223.
 Sleutelbloem. 838.
 Self. 859.
 Zwangere Vrouwen een lichtan arbeyd te maken, *zie op Baring.*
 Zwangerer Vrouwen misfal te voorkomen, door middel van
 Doornbezen. 223.
 Marentakken. 250.
 Naterwortel. 402.
 Maagdepalm. 497.
 Self. 859.
 Tormentil. 915.
 Zwangerer Vrouwen qualijkheyd te verdrijven, door middel van
 Dadelboom. 71.
 Zweeren, varfiche, verouderde, hitzige; ineetende, kankerige, vloeyende, quade, vuyle, te geneezen, door middel van
 Granaatboom. 17.
 Nooteboom. 42.
 Acacia. 55.
 Abrikoosboom. 68.
 Dadelboom. 72.
 Eykenboom. 76.
 Rhijnbezen. 81.
 Ebbenhout. 101.
 Mastikboom. 103.
 Sumachboom. 109.
 Myrtusboom. 145.
 Ciftus. 171.
 Olijfboom. 183.
 Geneverboom. 220.
 Peperboom. 232.
 Braambezen. 248.
 Muur. 308.
 Kleefkruyd. 338.
 Krap. 341.
 Kalfsvoet. 357.
 Water Kalfsvoet. 358.
 Mansoor. 359.
 Angelier. 362.
 Zwaluwewortel. 371.
 Kliffenkruyd. 385.
 Beet. 395.
 Motrenkruyd. 397.
 Brunelle. 419.
 Koe-oog. 421.
 Camillen. 423.
 Bruynette. 424.
 Lis. 431.
 Steekende Lis. 432.
 Nieswortel. 434.
 Wilde Saffraan. 450.
 Cardobenedict. 453.
 Kruysdiftel. 456.
 Kervel. 464.
 Santorie. 466.
 Kali. 472.
 Cerinthe. 474.
 Veld-cypres. 477.
 Waterlook. 478.
 Scordotis. 480.
 Oogenklaar. 480. 481.
 Ciceren. 483.

BLAD-WYZER der GENEESMIDDELEN.

Ochrys der Gricken. 484.
Endivie. 490.
Coriander. 511.
Navelkruid. 517.
Gele Wortelen. 544.
Pastinaken. 546.
Ridderpoor. 548.
Elatine. 560.
Alantwortel. 561.
Eedele Rakette. 566.
Italiaanſche Rakette. 567.
Ruerkruid. 576.
Gentiaan. 601.
Zwaardkruid. 608.
Zoethout. 611.
Gods Genade. 619.
Hondjensdraf. 622.
Zonnewende. 624.
Goudenkruid. 629.
S. Janskruid. 648.
Ylop. 653.
S. Jacobskruid. 659.
Roomſch Neetelkruid. 675.
Verkeerd Neetelkruid. 677.
Steen-leeverkruid. 686.
Patich. 691.
Tongblad. 709.
Lavas. 712.
Lelie. 716.
Maybloem. 717.
Kleyn Maankruid. 726.
Jenette. 735.
Majoraan. 737.
Orege. 742.
Marum. 754.
Malrove. 756.
Yzerkruid. 787.
Speerkruid. 794.
Wintergroen. 795.
Panax. 801.
Glaskruid. 806.
Perzenkruid. 811.
Weegbree. 825.
Fonteynkruid. 832.
Vlookruid. 835.
Serpentſtong. 857.
Sanikel. 860.
Boterbloem. 876.
Steevende Winde. 890.
Heydens Wondkruid. 892.
Fyekruid. 895.
Teucrium. 901.
Thaliſtrum. 904.
Torrekruid. 919.
Vaccaria. 920.
Eerenprijs. 922.
Drie-verwige Violette. 924.

Gulderoede. 927.
Zweeren en Zeeren, brand uyt de zelve te trekken, door middel van
Circæa van Parijs. 496.
Yzerkruid. 787.
Waternoot. 793.
Zweeren en Zeeren. *zie op Zeeren en Zweeren.*
Zweerende Vingeren en Nagelen te geneezen, door middel van
Paronychia. 807.
Zie ook op Nagelzweering
Zweering der Amandelen. *zie op Amandelen.*
Zweering der Blaas te geneezen, door middel van
Paerdeſtaert. 564.
Narcisse. 729.
Zie op Schurſtheyd der Blaas
Zweering der Keel. *zie op Keelgebreeken.*
Zweering en Gezwellen des Hoofds te geneezen, door middel van
Kappers. 255.
Hennip. 887.
Zweering der Mond; Neus; Nieren; Nagelen. *zie op Mond; Neus; Nieren; Nagelen. Ook op Kropzweeren.*
Zweering en Zeeren der heymelijke Leeden te geneezen, door middel van
Eykenboom. 75.
Boom der Kuysheyd. 165.
Verwloof. 173.
Coloquintappel. 502.
Oyevaarsbek. 605.
Yzerkruid. 787.
Panax. 801.
Ganzerich. 833.
Zie ook op Gezwellen der heymelijke Leeden.
Zweering der Oogen te geneezen, door middel van
Muur. 308.
Guychelheyl. 324.
Bruynette. 424.
Oogenklaar. 480.
Pepoen. 523.
Gentiaan. 601.
Zie ook op Oog-gebreeken.
Zweering der ooren te geneezen, door middel van
Wilde Kers. 662.
Duyzendknop. 830.
Hennip. 887.
Tasjenskruid. 914.
Zie ook op Ooren-estervloeying.
Zweeringen, qualijk geheeld zijnde. *zie op*

Zeeren en Zweeren, quaalijk gebeeld, &c.
Zweetmiddelen; opening der Zweetgaten, door middel van
Vijgeboom. 24.
Populierboom. 73.
Geneverboom. 153.
Rofmarijn. 246.
Anijs. 333.
Groote Speerwortel. 337.
Ried. 370.
Meesterwortel. 378.
Pestilentiewortel. 387.
Baccharis. 388.
Bergmunt. 427.
Sinkende Lis. 432.
Carline. 449.
Cardobenedict. 453.
Scordotis. 479.
Leedekenskruid. 519.
Dragon. 556.
Duyvekerfel. 597.
Stok-violieren. 681.
Damaſtbloem. 689.
Lavas. 712.
Bertiam. 842.
Steevende Winde. 890.
Smyrnium van Candien. 894.
Wormkruid. 899.
Tomentil. 915.
Zijdepijn, en andere Gebreeken, te geneezen, door middel van
Eſſchenboom. 95.
Caſſieboom. 116.
Geneverboom. 220.
Boomvaarn. 290.
Zee-ajuyne. 307.
Ariſtolochie. 366.
Welriekende Lis. 428.
Nieswortel. 434.
Cardobenedict. 453.
Kervel. 464.
Santorie. 466.
Waterlook. 478.
Brafiliaanſche Linzen. 509.
Oogentrooft. 569.
Holwortel. 599.
Gentiaan. 601.
Malrove. 756.
Drieblad. 771.
Panax. 801.
Duyzendknop. 830.
Kunneke. 861.
Scabioſe. 865.
Sermontein. 888.
Teucrium. 901.
Thapſia. 903.
Zie ook op Pleuris:

Eynde des tweeden Blad-wijzers.

BLAD-

BLAD-WYZER

Van eenige der voornaamste Zeldzaamheeden en Zonderlinge Zaken, in dit Werk te vinden.

Ardvlooyen en Rupzen, door wat voor een middel van de Kool af te houden. 412. *zie ook op Ongediert.*
Adder, met de Tak eens Beukenbooms aangeraakt, zou zoo heevig verschrikken, dat hij de magt niet heeft, om een mensch te steeken. 93.

Aloë; wonderlijke zeldzaamheeden van deeze Planten, en der zelve Bladeren. De Auteur heeft een Aloë Plant over de vierenveertig jaren lang, op-gequeekt. Heeft bij hem gebloeyd. Andere zeer aanmerkelijke Voorbeelden. 311. Wat Aloë is; en de verscheydene soorten. 315.

Antonius Pius, van zulk een Ligchaams-lengte, dat hij krom, of gebogen ging, wierd om Borst en Rug ondersteund met dunne berdertjens van Lindenboom, om regt te kunnen gaan. 85.

Appelen, hoe men die lang goed en buyten verrotting kan bewaren. Zuure Paradijs-appelen lang goed te houden. 3. Schadelijkheyt en nut van Appelen; en Genees-middelen, genomen van Appelboom. 6. *en vervolgens.* Wonderlijken afkeer eeniger menschen van Appelen; en qualen, haar alleen door den reuk overkomen. In teegendeel zeer groote liefhebbers van Appelen. Voorbeelden. 7.

Articiokken, middel, om de zelve vroeg te bekomen. Hoe men de Stoelen van Articiokken een geheel jaar lang kan goed behouden ten gebruyk. 492.

Athenienzen pleegen de misdadige, welke ter dood veroordeeld waren, door 't Zap van dulle Kervel, of Scheerling, te doen sterven. 489.

Auteurs Zinspeelingen op de Oranje-appelen. 15. Op de Granaat-appelen. 18.

Baard der Mansperfoonen een roode verwe te geeven, door 't Poeder der Bladeren van Alcanne, in water gekookt. 215.

Beeren-oor heeft zulk een verwonderenswaardige Bloem, dat het schijnt, de Natuur heeft daar aan haar hoogste Meesterstuk willen toonen. 381.

Berkenboom, ontzachtijkheyt des zelve in Oude tijden. Der zelve bast gebruykt in plaats van Papier, om daar op te schrijven. Toortzen gemaakt van de Schors deezer Boomen: hoedanig. 133.

Bier, een lange tijd goed, versfch en zoet te houden, door middel van Lis. 431.

Blanketzel op wangen en andere Ligchaams-deelen, alleen door beademing wech te neemen 520.

Bloembollen, hoe men de zelve na ver-afgeleegene Landen kan verzenden, en goed doen blijven. 779. Bloembollen (van Tulpen) boven maten dier verkocht in Holland. *zie op Tulpbollen.*

Bloem van welriekende Lis, zeer verwonderlijk. 430. Bloem, gevormd als een Schoe; derhalven genoemd Paapenschoe. 432. Bloem des Lijdens. *zie op Passiebloem.*

Boek, van den Auteur gezien, geschreeven op de binnenste basten van Lindenboomen, meer dan duyzend jaren oud. Eene zulker Boeken (namentlijk, *Cicero de Ordinanda Republica; & De Inveniendis Oratuum exordii*, noch noyt in druk geweest) gekomen uyt de Bibliotheek van de Kardinaal Mazarin, door de teegenwoordige Keyzer Leopold te Brussel doen koopen voor acht duyzend en eenige guldens. 85.

Boomen; op welke tijd alle Boomen gesnoeyd moeten worden. Driederley wijzen, om altijd vruchtbare Boomen te kunnen aanwinnen; als door In-enting: wat daar ontrent te doen en te mijden staat, om valte schoone Boomen te bekomen. 2. 3. door Zuyging. Door Zaying. 4. 5. Middel, om ieder jaar overvloedige Vruchten aan zijne Boomen te hebben. Bewaring voor Vliegen, Rupzen, Slekken, en ander Ongediert. 5. *zie voorts op Ongediert.* Bewaring voor de nachtrijp, wanneer ze bloeijen. 6. Wat Boom en ander Zaad met een wassende, en wat met een afgaande Maan moet gezayd worden. 5. Hulpmiddel teegens de slaauwheyt en treurigheyt aller Boomen. 12. Boomen mogen niet verplant worden op den dag van een Ecclips. Moet men niet zetten in de plaats, daar een andere Boom uytgegaan is, binnen de drie jaren daar na. 30. Ouderdom eens Lotusbooms van neegenhonderd jaren. 164.

Boonen, door wat voor een middel men de zelve vroeg kan bekomen. 486. Boonen en Look, spreekwoord der Oude van deeze Vruchten. *zie op Spreekwoord.*

Boschboom, de geene, welke zich onder zijn Loof neer leggen, en in slaap geraken, worden in 't Hoofd verward, en buytenzinnig. 159.

Byen kunnen de reuk der Bloessenen van Lindenboom gantsch niet verdragen. 86. Byen (ook Vliegen) worden verdreeven, of sterven, wanneer men Koe-oog aan de Korven hangt. 421. Hoe men de Byen in de Korven kan beletten wech te vliegen: hoe in teegendeel andere tot haar te lokken, door Bladeren van welriekende Lis aan de Korven te hangen. 428. 't Zelve te verrichten door Hertgespan. 448. Door Melisse. 762.

Byen-steeken te geneezen. *zie in 't Register der Geneesmiddelen.*

Ciceroos Boek, de *Ordinanda Republica*, & De *Inveniendis Oratuum exordii*, noch noyt gedrukt. *zie op Boek.*

Cinesia, een Grieksch Poët. zoo mager en dun van Ligchaam, dat hij zich met Berderen van Lindenboom omkleeden, en dus ondersteunen moest. 85.

Cyrus, Koning van Perzien, een zonderling groot liefhebber van Pruymboomen. 47.

Datura, een Kruid, 't welk, te veel genuttigd, lagchende doet sterven. Word van de Indiaan-sche Vrouwen hare Mannen ingegeeven, wanneer ze in hare teegenwoordigheyt overspel willen bedrijven. Hoe d'Inneemers weer tot haar zelve te brengen. 542. *zie ook op Hert.*

Dolle Honden te geneezen, en weer te regt te brengen. *zie in de Blad-wijzer der Geneesmiddelen.*

Doornbezien een geheel jaar lang goed te bewaren. 222.

Dronkenschap, als men genoodzaakt word te drinken, te voorkomen. 35. 37. 362. *zie voorts in de Blad-wijzer der Geneesmiddelen.* Zoodanig te voorkomen, dat men in een geheel dag niet dronken zou worden. 89.

Druyven, hoe men de zelve vroeg, en zeer treffelijk kan bekomen. 238. Hoe men die lang goed kan bewaren. 239. Hoe men die kan verzeekeren voor Rotten en Muyzen. 240.

Duyven zoodanig te bedwelmen, door Nieswortel, dat ze zich met de hand laten grijpen. 435. Duyven in een korte tijd vet te maken, door groote Krok. 791.

B L A D - W I J Z E R

Eclips werking ontrent de Boomen, welke op dien dag worden geplant. 30.

Edik te maken, zeer goed, binnen weynige uren, van Wijn, door de Wortel van witte Beet. 395.

Elephanten ten strijd als woedende gemaakt, door 't roode Zap van Moerbezen. 20.

Endivie, hoe men met de zelve moet handelen, om in de Winter te kunnen gebruyken. 490.

Erweten, hoe men de zelve vroeg kan bekomen. 485.

Ezelen, van dulle Kervel etende, worden daar door zoo slaperig, dat ze als dood ter neerleggen. Hier door heeft men veele deezer Beesten leevendig gevild. Zeldzame voorbeelden. 489.

Eykenboom, zeer langlevende. Wanneer men de zelve moet ter neervellen, om goed hout te hebben. 74. Onze Voorvaderen in de eerste Wereld niet anders als Eykelen ter spijs gebruykt. Eykelen in Spaanje opgedischt tot Banquet. Eykenboom bij de Oude Grieken en Romeynen in zeer groote eere geweest. Kroonen van Eykenloof. 75.

Ferula, word zeer begeerig, en zonder schaade van de Ezelen gegeten; maar andere Beesten 't zelve nuttigende, moeten sterven. 571.

Filipendula met Bladeren van Peeterzelie, zoo giftig, dat een Doctor en Apotheker in 's Gravenhage in een Hof de zelve voor een soort van Peeterzelie neemende, en iets daar van proevende, zeer ellendig straks daar na sterven. 577.

Geneverhout word noyt beschadigd door Wormen of Wormgaten. De Trappen in den Tempel van Diana te Ephezen waren van Geneverhout gemaakt. 221.

Gezondheyd te bewaren, zonder in veele jaren ziek te worden. zie in de *Blad-wijzer der Geneesmiddelen*.

Giftige Dieren, Slangen, Padden, &c. uyt huizen en kameren te verdrijven. 162. 167. 220. 271. 289. 295. 298.

Granadille. zie op *Passebloem*.

Gras, 't welk afgesneden zijnde, een lange tijd kan gebruykt worden in plaats van een Pluymagie, of Vederbosch. 617.

Haanen, moedig te maken, om teegens andere te vegen, door Vrouwenhayr. 285. Door Weederdood. 286. Door wilde Haanekam. 579.

Handen, hoe men die zou kunnen wasschen in heet gesmolten Lood, zonder zich te verzeeren, door middel van Bingelkruid. 760.

Hazelnooten, hoe men de zelve lang goed kan bewaren. 161.

Hayr-uytvalling te voorkomen; te doen groeyen; schoon en lang te doen wassen; zwart of andere verve te geeven, &c. zie in de *Blad-wijzer der Geneesmiddelen*.

Hert, zoodanig te verheugen, dat men al lagchende zou sterven, 520. zie ook op *Datura*.

Hoenderen van de Pip en Sprouw te geneezen. 63. 260. Van allerley andere ziekten. 95. 302. Hoenderen haast vet te maken door Boekweyt. 570. Door groote Krok. 791. Hennip. 887. Hoenderen Eyeren te doen leggen in de koude der Winter, door Hennipzaad. 887.

Hol te Ephezen, waar door de proef wierd genomen, of een dochter noch Maagd was, of niet. 44.

Honden sterven, alsze drinken van 't Water, daar wilde Afergien in gezoden zijn. 672.

Hout der Oranje-, Citroen- en Limoenboom, hoedanig. 14.

Ibenboom, doodelijk-giftig voor Menschen en Beesten. Evenwel niet zoo zeer in deeze onze Landen. Zeldzaamheyd daar van. 49.

Indiaansche Vijg, gegeten zijnde, geeft aan 't Water, 't welk de eeters lossen, een gantsch bloedige verve, echter zonder eenige ongeleegentheyd. 574.

Jooden, hare zeer groote Liefde tot de Oranjeboomen; en hoedanig gebruykt in haren Godsdienst. 14. Houden de Oranje-appelen voor de verbodene Vrucht in 't Paradijs. 15.

Juca uyt America. Doodelijkheyd van dit Gewas. Hoe echter van de Americanen zoo wel ter spijs als tot Geneesmiddelen gebruykt. 663.

Kas, hoe men de zelve kan bewaren voor alle verrotting, en ontstaniing der Maden, door middel van Barkenboom. 133.

Karlsen, hoe men de zelve een geheel jaar lang kan goed bewaren, zonder verderf. 37.

Kalfsvoet, zonderlinge en zeer aanmerkelyke zeldzaamheyd aan deeze Plant; waarlijk een recht Natuur-wonder. 355.

Kogel, in eens Menschen Ligchaam geschooten, uyt de Wonde te doen komen. 33. *De uyttrekking van Tzer, Doornen, Beentjens, &c. uyt de Wonden, kan men vinden in de Blad-wijzer der Geneesmiddelen, op 't woord Wonden.*

Kool, hoe men de zelve treffelijk en zeer welmaakend kan bekomen. 410. Om vroege en uytsteekende heerlijke Bloemkool te winnen. 412. Hoe men de zelve kan bewaren voor Aardvloyen en Rupzen. 412.

Kroonen, oud-tijds gevlochten van Peeterzelie; met welke men de Overwinners Kroonde. Aanmerkelyk geval. 345. Kroon van Eykenloof, aan welke gegeeven. 75.

Lagchende sterven, door het gebruyk des Kruyds *Datura*. zie op *Datura*. Door Saffraan. zie op *Hert*.

Lauwer, Laurier, bij de Oude Romeynen gebruykt ten teeken van een algemeene blijdschap en overwinning. Voorbeelden hier van. 152. Wonderlijke eygenschap van de Bladeren der kleynen Laurier; waar uyt men altijd 's morgens kan weeten, met volle zekerheyd, hoe hard het dien nacht gevrozen heeft; over dag, hoe hard het noch vriest. 156.

Lindenboom, in de Oude tijden gebruykt in plaats van Schrijf-papier. Op wat voor wijs. Dit schrift genoemd *Tilia*, of *Phyllira*. Boeken, op de Baft deezer Booms geschreeven, genoegzaam onvergankelijk. 85. Eenige der zelve noch in wezen. zie op *Boek*.

Look en Boonen. Spreekwoord der Oude hier van. zie op *Spreekwoord*. Hoe veel aan Knoplook en Ajuyn verteerd is bij 't bouwen van eene Egyptische Pyramide. 301. zie ook op *Magneet*.

Lotusboomen worden eenige honderden, ja bij de duyzend jaren oud. Voorbeelden hier van. 104.

Luyzen en Ngeten te doen sterven, of gantschelijk te verdrijven. 92. 134. 181. 201. 252. 280. 381. 565. 744.

Luyzen-groeying op de Huyd der Beesten af te weeren. 579.

Maan; wat met een wassende, wat met een volle; en wat met een afneemende Maan gezaayd moet worden. 5.

Macerboom doet sterven alle andere ontrent hem staande Gewassen. 89.

Magneet, of Zeylsteen, werd bedorven, als men de zelve met Look bestrijkt. 302.

Mankopzaad, daar 't eens gezaayd is, zal 't elke jaar weer opkomen, tot in het tiende toe, als de aarde weer geroid word. 802.

Melk te doen runnen, om'er Kaas van te maken, door Walftroo. 339.

Melk-beesten veel Melk te doen geeven. 592.

Mes, zoo gantsch hard te maken, door 't zelve te steeken in Water, waar in Muysoor gekookt is, dat men'er Yzer en Steen mee kan doorsnijden, zonder schaardig te werden. 816.

Middel, om zeer lang te kunnen goed bewaren, Appelen. 3. Peeren.

der ZONDERLINGHEEDEN.

Peeren. 29. 32. Karffen. 37. Nooten en Hazelnooten. 41. Articiokken. 492. Druyven. 239. Kaas. 133. Doornbezen. 222. Bier. 431. Om flaauwe Boomen en Planten weer kracht te geeven. 12. 680. Om de Boomen overvloedige Vruchten te doen dragen. *zie op Boomen.* Om haar voor allerley Ongediert te bewaren. *zie op Ongediert.* Om in langdurige gezondheid, zonder ziekten, te blijven. *zie op Gezondheid. zie ook op Queen. Rozen, &c.*

Mieren, hoe men ze in hare hollen kan doen sterven, door de zelve toe te stoppen met 't Kruid Zonnnewende. 624. Door Anijskruid uyt America. 668. Mieren te verdrijven door de reuk van Orege. 742.

Moerbezenboomen in Grieken, in vierentwintig achter een volgende jaren geen Vruchten gedragen. Wat ondertusfchen gebeurde, en daar op volgde. 19.

Moerbezen-vlekken, hoe weer wech te neemen. 19.

Mollen te verdrijven door Knoplook. 302. Door Ajuyn. 304.

Motten, hoe te verdrijven, datze in de Kleederen niet komen. 62. 146. 271. 274. 289. 397. 409. 561. 708.

Muggen, Vliegen, te verdrijven; te doen sterven, door de rook van Vederik. 744.

Muyzen te doen sterven, door de reuk van Ibenboom-takken. 49. Door Bladeren van Oleanderboom. 185.

Myrtusboom, in een zonderlinge hoogachting geweest bij de Oude Romeynen. De Afgodin Venus toegeeygend. Verder aanmerkelijkheeden. 144. Ook bij de Joden in een groote waarde. 145.

Nagelboom; eygenschap van de zelve. 148. D'Oost-Indische Compagnie heeft al de Nagelboomen in de Molukkische Eylanden doen uytroyen; en waarom. Kleyne gekroonde Nagelboomen. Niet meer dan twee der zelve in geheel Indiën. 149.

Natuurlijke vijandschap tusschen de Noote- en Eykenboomen. 40. Tusschen de Fleermuys en de Platanusboom. 59.

Natuur-wonder ontrent de Plant Kalfsvoet. 355. Onder de Natuur-wonderen mag ook gesteld worden de krullende Huyslook. 470.

Noten, te grabbel geworpen in 't huys van Bruydegom en Bruyd; een gewoonte te Atheenen in Griekenland. Wat het beteekende. 42.

Offerhanden der Roomsche Vrouwen en Dienstmaagden jaarlijks aan Juno, onder een Vijgeboom. Waarom. 22. 23.

Olijfbomen, ontzaglijkheyd der zelve bij de Oude. Tot wat voor een Teeken gebruykt. 182. Voorbeelden hier van. 183.

Ongediert, Rupzen, zwarte Vliegen, Slekken, Aardvlooyen, Mieren, &c. van de Boomen en Planten af te houden, te doen sterven. 6. 10. 130. 222. 412. 470. 680. 688. 837.

Oogen te bewaren in de Kinderpokkens voor de daar opvallende Zinkingen, &c. *zie in de Blad-wijzer der Geneesmiddelen op Oogen.*

Oost-Indische Neederlandsche Compagnie doet al de Nagelboomen in de Molukkische Eylanden uytroyen; en waarom. 149.

Otteren beminnen de Willigeboomen boven maten zeer. 78.

Ouderdom der Lotusboomen, tot bij de duyzend jaren. 104. Der Tarpentijnboomen, ongelooffelijk groot. 149.

Paerden, zwarthayrig, geheel wit van hayr te maken. 501. Alsze op 't Gewas Paerds-zyer treden, zouden hare Hoefyzers terstond los worden, en afvallen. Doch van Lobel anders bevonden. 171. Haast vet te maken door 't Kruid opregte Medica, 593.; en gemeene Medica. 593. Paerden roode Manen en Staarten te maken, door Water van Alcanne. 215. Te weeg

te brengen; dat geen Vliegen, Muggen, &c. op de Huyd der Paerden, of in hare Zeeren komen zitten; andere gebreeken te voorkomen, of te geneezen. *zie in de Blad-wijzer der Geneesmiddelen op 't woord Paerden.*

Palmboom. Eygentlijke beschrijving daar van. Oud-tijds de Telgen gebruykt tot Zeege-teekenen. Kleederen gemaakt van de Bladeren deezes Booms, voor de Overwinners. 70.

Passiebloem. Bloem des Lijdens, vertoonende veelley teekenen en afbeeldzelen des Lijdens Christi. 584. De zonderlingheeden hier van aangewezen. 586. Zeldzaamheyd dezer Bloemen. 586.

Peekelvleesch. *zie op Vleesch.*

Peeren, wat te doen staat, om de zelve lang te kunnen bewaren, en goed te houden. 29.

Peeterzelie, van de Oude Grieken gehouden voor een teeken en voorteecken van Overwinning. Zonderlingzeldzaam geval hier ontrent. 345. Peeterzelie spoedig te doen wassen door afsch van Boonsteelen. 486.

Philetas, een Poët onder de Oude, zoo mager en ligt; dat hij groote Ringen van Lood aan zijne voeten moest doen, om door de Wind niet wechgenomen, of om verre gesmeeten te worden. 85.

Pip der Hoenderen te geneezen. *zie op Hoenderen.*

Populierboom. Der zelve schaduw de Oude zoo aange-naam geweest, dat ze daar onder gingen zitten; ook van de takken Kroonen vlochten; welke gedragen wierden van verliefde Vrijers, om in der Vrijsteren gunst te geraken. 73. Welke Populierboomen alleenlijk tot Arzenijen dienstig zijn. 72.

Queen; hoe men de zelve een langen tijd kan goed bewaren. Hoedanig in te leggen, dat ze een geheel jaar lang smaaklijk blijven. 32. Van de Oude genoemd de Vrucht der Liefde. Hoe gebruykt tusschen een Jongman en jonge Dochter. 33.

Riet; hoe men Gragten en Slooten van 't zelve kan zuiveren. 366.

Roozen, hoe men de zelve lang goed kan bewaren; 197. Waar toe in Oude tijden gebruykt. De Afgodin Venus toegeeygend, en waarom. Een teeken van ver-zweegenheyd. 't Spreekwoord, 't is onder de Roos ge-zeyd, waar van daan gekomen. 198. Voorbeelden van personen, welke geen reuk van Roozen konden verdragen. 199.

Saffraan, welke de beste is; en zonderlinge werking der zelve. 520. 521.

Schrift te schrijven, 't welk niet dan teegens 't Vuur kan gelezen worden. 13. 376.

Seldzaamheyd, zeer zonderling, van 't hout des Egyptischen Vijgebooms. 25. Van de Bananienboom. 28. Van de Sorbenboom, ontrent personen van een dulle Hond gebeeten, en weer geneezen zijnde. 84. Van de Macerboom, die alle andere Gewassen ontrent hem staande, doet sterven. 88. Van de Beukenboom, die een Adder, alleen met een zijner Takjens aangeraakt zijnde, de magt beneemt, om een Mensch te besehdigen. 93. Van de Esscheboom; zoo dat geen Slang, of ander giftig Dier daar ontrent kan komen. Derhalven van de Oude voor hare huizen geplant. Andere aanmerkelijkheyd aan deze Boomen. 94. Aan de Kanelboom, uyt wiens Wortel de Campher voortkomt, koud en droog tot in den derden graad; waar teegens de Bast des Booms heet en droog is in den derden graad. 122. Aan de Boom der Kuysheyd, wechneemende alle lust tot de bijslaping. Voorbeelden. 167. Aan de Hulst, welke in de Winter veel groener staat als in de Zomer. Hoe strenger koude, hoe blinkender groen. 166. Aan de Jasmijn uyt Perzien. 228. Ontrent de Wijngaarden; en hare diepe booring onder de aarde, om bij een Wel te komen met de Wortel; met een

BLAD-WYZER der ZONDERLINGHEEDEN.

zonderling Voorbeeld, van den Auteur bevonden ter diepte van dertien voeten. 134. Zeldzame eygenschap der Bladeren van Virginiaansche Boomvaarn, derhalven ook gevoelige Boomvaarn genocmd. 290. Zeldzame eygenschap der Ajuyn-Planten. 303. Zonderlinge Zeldzaamheeden aan de Aloë. 311. Aan 't Zaad van Yfop. 652. Aan de Bladeren der Steekende Kaarden uyt America. 674. Aan 't Berg-Slangenkruid. 751. Aan 't Zaad van Waternoot. 792. Aan 't Gewas, genoemd Zonedauw. 849. Aan de Bloemen van Sefamum. 878. Aan 't Gelidkruid. 885. *Veelerley andere Zeldzaamheeden aan andere Gewassen kunnen hier niet alle op deeze korte Lijst gebragt worden. zie ook op 't Woord Natuurwonder.*

Self, bij de zelve behoord men Wijnruyt te planten, om die te bewaren voor 't vergif der giftige Dieren. 858.

Seylsteen. *zie op Magneet.*

Slang, omringd van Betonie Bladeren, kan over de zelve niet kruipen, maar zal zich in een windende sterven. 396.

Slekken te dooden, door afsch van Boonsteelen. 486.

Socrates, de Wijsgeer, ter dood veroordeeld, doen sterven door 't Zap van Dullekervel, of Scheerlink. 489.

TErpentijn, welke de beste is, en kenteekenen. 106.

Timoleon de Veld-overste, hoe hij zijne Soldaten, verbaaft, om dat haar een Wagen met Peeterzelie te ontmoet quam, 't welkze voor een Voorteken des doods hielden, deze vrees benam. 345.

Tulp-razernij in Holland: geweldig-hooge prijs der Tulpen; met eenige zonderlinge Voorbeelden. 907. Alleenlijk drie Bollen verkogt voor dertig duyzend guldens, in Banco af te schrijven. Wonderlijke buyten-sporigheeden hier ontrent. 909. De Weevers wilden groote Heeren zijn: geene spijsen noch dranken waren haar te kostelijk, 910.

VArkens heeft vet te maken, door Ipenbladeren, gedroogd, en dan met Draf vermengd. 88.

Vermoeydheid, door te veel gegaan te hebben, wech te neemen. 90.

Vette lieden mager te doen worden. 99. 685. Al te groote verwerding te verhinderen. 601. Magere lieden daar teegens vet en welgedaan te maken. 111. 879.

Visschen, duyzelig te doen worden, zulker wijs, dat ze boven op 't Water drijven, en zich met de hand laten vangen zullen. 366. 461.

Vleesch, een zeer lange tijd goed te bewaren, zonder dat'er Wormen in komen zullen, door 't zelve in Gierst te leggen. 766. Vleesch van geslagte Beesten voor vervuyling en Wormen te bewaren, door het zelve te bestrooien met gekneusd Coriander Zaad. 512. Hoe

men Peekel-vleesch haastelijk gaar kan koken, door middel van Roomsche Neetelkruid. 675.

Vlekken uyt allerley Lijpwaad te doen, door middel van Zuring. 280. Kali. 472.

Vliegen en Muggen te verdrijven, te dooden, door de Rook van Vederik. 744.

Vlooyen, hoe uyt de Bedsteeden te verjagen, 90. 274. 812. Te dooden. 510. 512. 744. 792.

Vogelen zoo bedwelmd te maken, datze haar met de hand zullen laten vangen, door middel van Nieswortel. 435.

Vogelen worden zeer vet van Dullekervel: welke daar teegens de Menschen de dood veroorzaakt. 489.

Vogel-lijm te maken, van de Bast der Viburne Boomen. 117. Van Hulst. 166. Van Marentakken. 250.

Vosschen, beminnen de Peeren ongemeen zeer; willen echter de zelve niet eten, voor datze eenig vleesch daar bij hebben gekregen; ten ware de honger haar parste. 31.

Vrouw; hoe men kan weten of ze bevrucht is. 493. Haar bequaam te maken om lichtelijk te ontfangen. Misval, alsze zwanger zijn, te verhoeden; &c. *zie in de Blad-wijzer der Geneesmiddelen.*

Vuur te bekomen in tijd van nood, door twee stukken houts van Lauwerboom teegens malkander te wrijven. 153.

WAlstroot, verwonderlijke eygenschap dezer Plant, ontrent Koeyen, of andere in de Wey gaande Beesten. 339.

Wandluyzen uyt de Bedsteeden te verdrijven; ook te doen sterven. *zie op de Blad-wijzer der Geneesmiddelen.*

Wijn, hoedanig men, door middel van een Peer, kan weten, of men'er Water bij gedaan heeft, of niet. 31.

Wijn, te bewaren voor verandering, door middel van Nootenmuscaten. 137. en door Mosch. 774. Wijn een aangename smaak te geven, door middel van Boomachtig Jupitersbaard. 217. Van Lis. 431. Onklare Wijn weer klaar te doen worden, door middel van Maagdepalm. 497. Middel, om van Wijn zeer haast Edik te maken, door Pimpinel. 848.

Yzer, Staal, Doornen, Splinteren, en diergelijke dingen, in de Voet getreden, of in een Wonde zittende, daar uyt te doen komen. 186. 188. 317. 501. 551. 565. 608. 640. 822. 927.

Yfop; zonderlinge zeldzaamheid aan 't Zaad dezer Plant. 652.

Zaad van allerley Planten, hoe men 't zelve spoediger als na gewoonte kan doen uytspuyten en voortkomen. 471.

Zaying; wat met een wassende, en wat met een volle, of met een afgaande Maan moet gezayd worden. 5.

Zeylsteen. *zie op Magneet.*

E Y N D E.

D R U K - F E Y L E N.

De Lezer zal gelieven de volgende *Mislagen*, in 't maken der *Blad-wijzers* gevonden, te verbeteren.

Pag. 42. De Hoofd-titel PENNEBOOM, moet zijn DENNEBOOM. pag. 353. lin. 24. *verstopping*, lees *opstijging*. pag. 357. lin. 20. *Kalfskruyd*, lees *Kalfswort*. pag. 429. lin. 6. en 5. van onder, CHAMAIRIS lees CHAMÆIRIS. pag. 437. lin. 15. CANPANULA, lees CAMPANULA. pag. 463. lin. 30. CERFOGLIO, lees CERRFOGLIO. pag. 489. l. 39. INTYRUM, lees INTYBUM. pag. 504. lin. 40. PENTAPHYLLUS, lees PENTAPHYLLEUS. pag. 545. lin. 27. Oogen, lees Ooren. pag. 561. lin. 16. Zaad, lees Zand. pag. 616. lin. 7. van onder CENTAURUS, lees CENTAURIS. pag. 772. lin. 9 van onder, Aalbezien, lees Aardbezien. pag. 811. l. 3. achter *zwelling*, doe bij, van de Navel. pag. 831. l. 10. SEAN, lees SEAU. pag. 839. lin. 15. MACUCOSUM, lees MACULOSUM. pag. 841. De Hoofdtitel, voor PYRETHRUM (*zijnde de Lantsinsche*) lees BERTRAM.

Zomtijds zal men ook in de *Hoogduysche Namen* der Kruiden vinden KRUYD voor KRAUT. Indien'er noch meer andere *Feylen* worden gevonden, de zelve zullen de goedwillige *Lezers* lichtelijk kunnen verbeteren.

